DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI ORDINIS PRAEDICATORUM OPERA.

EDITIO ALTERA VENETA
ad plurima exempla comparata, & emendata.

ACCEDUNT

Vita, seu Elogium eius a IACOBO ECHARDO diligentissime concinnatum, & BERNARDI MARIAE DE RUBEIS in singula Opera Admonitiones præviæ.

TOMUS TERTIUS

complectens Commentaria in EVANGELIA S. MATTHAEI, & S. IOANNIS.

VENETIIS
MDCCXLV.

Cudebat IOSEPH BETTINELLI
EX PRIVILEGIO EXCELLENTISSIMI SENATUS.

F. IO. FRAN. BERNARDI MARIAE

DE RUBEIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

ADMONITIO PRAEVIA,

in qua

I. Antiquorum teſtium fide evincitur, confectum a D. Thoma Commentarium in Matthæum; ipſumque inter Opera eius, quæ reportata dicuntur, enumerandum.
II. Refellitur Hieronymus Vielmius, quem Criticorum plerique ſecuti ſunt, editum a Bartholomæo de Spina Piſano prædictum Commentarium adiudicans Petro Scalgero Ord. Præd. Epiſcopo Veronenſi.
III. Laudati Bartholomæi de Spina Elogium cum criticis animadverſionibus. Eiuſdem nuncupatoriæ epiſtolæ, quæ Divi Thomæ Commentariis per ipſum editis præfiguntur, cum notis.
IV. Commentarius in Ioannem, partim proprio Thomæ ſtylo ſcriptus oſtenditur, partim a Reginaldo Privernenſi reportatus, ab ipſo tamen Aquinate correctus adprobatuſque. Sixti Senenſis locus ad examen vocatur.
V. Cenſura expenditur Caſimiri Oudini.

I. PRimum Novi Teſtamenti librum, *Evangelium Ieſu Chriſti ſecundum Matthæum*, commentario ſuo Thomam noſtrum Angelicum Præceptorem expoſuiſſe ac illuſtraſſe, diſertiſſime perhibent antiqui Operum eius probatiſſimi Nomenclatores. Bartholomæus Logotheta in Fragmento, quod in lucem protulit Baluzius, inter Opera S. Thomæ, quæ *alii recollegerunt poſt eum legentem vel prædicantem*, laudatum collocat Commentarium, inquiens: *Lecturam ſuper Mathiam* (Matthæum.) *Idem Frater Petrus* (nempe *de Andria.*) *Quidam Scholaris Pariſienſis*. Senſum accipe: Divum Thomam e ſuggeſtu expoſuiſſe Matthæum: eamdemque expoſitionem partim exceptam a F. Petro de Andria, partim ab alio Pariſino Scholari, ſeu in Pariſienſibus Scholis auditore. Addit Logotheta: *Quæ* (lectura ſuper Matthæum) *defectiva eſt*.

Paria ſunt Nicolai Triveti verba in Chronico apud Dacherium: *Alia quidem inveniuntur ſibi* (Thomæ Aquinati) *attributa, quæ tamen ipſe non ſcripſit, ſed poſt eum legentem vel prædicantem ab aliis ſunt collecta, ut puta...... lectura ſuper Matthæum completa* (alicubi tamen, teſte Logotheta, manca & hiulca:) *quam partim idem Frater* (quem *Petrum de Adria* paullo ſuperius appellat;) *partim ſecularis quidam* (*Scholarem* vocat Loghoteta) *recollegit eius ſtudio delectatus*.

Idem protulit iudicium Bernardus Guidonis in Elencho Operum Thomæ, quem integrum luci dedit Caſimirus Oudinus: *Lecturam ſuper Matthæum, quæ defectiva eſt, Frater Petrus de Andria dicitur reportaſſe*. Conſentiunt Pignonus, & Valleoletanus apud Echardum: eademque verba, ac Bernardus Guidonis, habet S. Antoninus in Chronico Parte III. Titulo XVIII. Capite X. §. II. Laudatum vero Petrum, qui

hanc Divi Thomæ expositionem excepisse, scriptoque mandasse dicitur, *de Andria* cognomitatum a Patriæ loco in Apulia, Angelici Doctoris in Italia ac Parisiis auditorem, Prædicatorum Ordinis insignem alumnum, ad Sedem AEquensem sub Metropoli Surrentina a Clemente V. evectum, fatoque demum mortalitatis anno circiter MCCCXVI. ereptum condigno præconio celebrat Iacobus Echardus in Bibliotheca.

Iamvero colligere pronum est I. S. Thomam, dum Parisiis commorabatur, regebatque Scholas, Evangelium secundum Matthæum e suggestu coram palamque exposuisse. 2. Hanc postillam, quam ore dictabat Thomas, exceptam scripto notisque fuisse a Petro de Andria, alioque Parisino auditore, Doctori Aquinati eiusque doctrinæ addictissimis. 3. Veluti mancam & imperfectam, seu *defectivam* proponi illam a Logotheta, Triveto, Bernardo Guidonis, & Antonino: sive quia inchoatam expositionem non compleverit Thomas, aut inexplicatas & intactas reliquerit aliquas Evangelii partes; sive quia Commentarium, quem ore promebat e suggestu S. Doctor, non exceperint integrum auditores. Porro silentii, quo opus istud præteriere Ptolomæus Lucensis, Guillelmus de Tocco, Ioannes de Columna, Petrus Rogerius, optima ratio patet; cum ipsi maxime de operibus enumerandis solliciti fuerint, quæ proprio stylo Thomas conscripserat, non quæ ex eius dicentis ore reportarunt recollegeruntque alii.

Hanc præstant *expositionem in Matthæum* editiones omnes, Romana anni MDLXX. Antverpiensis, seu Coloniensis anni MDCXII. & Parisina anni MDCLX. Idem opus primus in lucem protulit Bartholomæus Spina, patria ac professione Pisanus, litteris moribusque clarissimus. Operam quippe eo dante, *Venetiis, sumptibus heredum q. D. Octaviani Scoti Modoetiensis ac Sociorum*, sub nomine Sancti Thomæ, *Commentaria in Evangelium Matthæi, item & in Hieremiam Prophetam, eiusdemque Hieremiæ Threnos, necnon & in Esaiam*, typis prodierunt *anno Salutiferæ Incarnationis Domini nostri* MDXXVII. *die vero* XXVIII. *mensis Septembris*. Voluminis initio, & in calcæ duæ habentur eiusdem Bartholomæi nuncupatoriæ epistolæ: altera inscripta *Reverendissimo in Christo Patri D. Dominico Grimano Episcopo Portuensi S. R. E. Sancti Marci Cardinali*: altera, *Reverendissimo in Christo Patri ac D. D. Marino Grimano Aquileiensi Patriarchæ dignissimo*. Prior *Ferrariæ* XXI. *Iulii* MDXXI. data legitur: temporaria nota caret posterior, quæ tamen non alia fuerit, quam annus completæ editionis M. D. XXVII. Inchoatam priore anno impressionem, tum adigente causa prætermissam, ac anno demum posteriore perfectam completamque, satis indicant hæc alterius epistolæ ad Marinum Grimanum verba: *Iure igitur hereditario cuncta, quæ patruo* (Dominico Cardinali) *debebantur, spiritalia præcipue munera tibi vendicas: inter quæ minimum, quod ex me per impressam epistolam* (priorem) *eidem* (Dominico) *fuerat oblatum; sed interpositione impressionis, ut pars qua mutilum erat opus hoc sanctissimum, diligentius inquireretur, nequaquam adhuc redditum; tibi nunc aptatum atque perfectum debetur.*

Quid operæ, laboris, ac diligentiæ in huiusmodi Commentariorum editione præstiterit Bartholomæus de Spina, enarrat ipse in eadem priore ad Dominicum Grimanum epistola: *Cum infinitis*, inquiens, *pene vigiliis, & non fine Numinis ope, Commentarios Divi Thomæ in Matthæum, in Esaiam, Hieremiam, & eiusdem Hieremiæ Threnos emendassem; vel* (*ut rectius dixerim*) *laceros & mutilos iniuria temporum in sua membra redegissem ec.* Codices mss. qui prædictos Divi Thomæ Commentarios complectebantur, a Spinæo adinventos animadverte, *laceros* nempe *& mutilos iniuria temporum*, ab ipso Bartholomæo Pisano multis *vigiliis emendatos* suppletosque. Hinc vero ratio redditur cur in Expositione in Matthæum, quam *defectivam* vocant antiqui testes, nulli occurrant defectus, lacunæ nullæ: ac diligentissimus iam innotescit emendator, scilicet Bartholomæus de Spina Pisanus.

II. Editum ergo a Spinæo Commentarium in Matthæum pro genuino S. Thomæ opere, ex eo tamen illorum genere quæ *Reportata* dicuntur, habuerunt Sixtus Senensis, cæterique nostræ gentis Bibliographi, ac Robertus Bellarminus. Exstabant olim

olim in Veneta S. Antonii Bibliotheca, quæ iam incendio consumpta tota periit, Codices mss. Plut. 17. apud Iacobum Philippum Tomasinum, cum hac epigraphe: *Divus Thomas in Iob. Item in Ioannem, & Matthæum*. Sed hanc expositionem primus a Thoma Aquinate abiudicare ausus est Hieronymus Vielmius, patria Venetus, Conventus SS. Ioannis & Pauli insignis alumnus; adiudicavitque Petro Scaligero Ordinis Prædicatorum, Viro ætate sua doctissimo, infulisque Veronensibus ab anno MCCXC. ad annum MCCXCV. apud Ughellum ornato. Prostat eiusdem Vielmii opusculum *De Divi Thomæ Aquinatis doctrina & scriptis*, tributum *in libros duos*, typis editum Patavii apud Pasqualium anno M. D. LXIV. in 4. & Venetiis apud Iuntas anno M. D. LXXV. in 4. Sicque habet ille Libro II. *Circumferuntur vero in Matthæum quoque & in Epistolas septem quas Canonicas vocant, atque postremo in Apocalypsim Commentarii, sive expositiones eius* (Sancti Thomæ) *nomine inscriptæ: quarum aliquot Quaterniones, earum scilicet quæ in Matthæum, ego adolescens, cum Veronæ in Cœnobio S. Anastasiæ religioni & litteris operam darem, deprehendi esse F. Petri Scaligeri Ordinis nostri & Veronensis Episcopi, cuius scripta in communi Bibliotheca servabantur. Et paulo post Repetundarum veluti reum admonui Magistrum nostrum & Præceptorem meum F. Bartholomæum Spinam, qui id opus omnium primus typis in vulgus dederat, quod lectori factum non indicasset. Reliqui vero, quos iam enumerabam.* (Commentarii in Epistolas Canonicas, & in Apocalypsim) *nec stylo nec diligentia cum aliis eius Viri commentariis conferri possunt: nec sunt a sectatoribus, alumnisque Thomæ antiquioribus agniti; ut pluribus coniecturis eos vel non esse fœtus Aquinatis nostri hæsitare liceat, vel certe eumdem supremam manum illis non imposuisse.*

In eamdem, quod attinet ad Commentarium in Matthæum, ivere sententiam, qui Vielmium excepermnt Viri critici, Antonius Possevinus, Philippus Labbe, Ludovicus Ellies Dupinius, Guillelmus Cave, Theophilus Raynaudus in Erotematis de bonis & malis libris, Vincentius Placcius de Scriptoribus Pseudonymis. Labbei verba refero ex Historica eiusdem Dissertatione: *Quæ* (expositio) *in Matthæi Evangelium dicitur, supposititia est: & teste Hieronymo Vielmio pertinet ad Petrum Scaligerum Dominicanum Veronensem Episcopum, cuius nomine prostabat Veronæ in Bibliotheca Cœnobii S. Anastasiæ, cum Vielmius ibi tironem ageret. Sed neque cum stylo, spirituve, aut diligentia, quæ in suis scriptionibus Beatus Thomas adhibuit, conferendam monet Possevinus.* Hæc eadem promunt alii. Criticæ nempe artis, qua pollebant illi, leges æquissimas prætererunt. Cæcis oculis errantem Vielmium, ut infra dicendum, secuti sunt: adhibitamque a Vielmio censuram in Commentarios *in Epistolas canonicas & Apocalypsim*, minus attenti latam intellexerunt in expositionem in *Evangelium Matthæi*. Labbei & Possevini in Apparatu Sacro Tom. II., lector humanissime, verba compara cum verbis Vielmii, & expende. Ceteroqui vero quid mirum, *Styli spiritusque ac diligentiæ*, quæ in Divi Thomæ Scriptionibus effulgent, diversitatem in hocce Commentario deprehendi, cum ad id Operum genus pertineat iste, quæ proprio Auctoris pugno scripta non sunt, sed ex ore dictantis reportata?

Sed ostio toto errasse Vielmium, iam ostendamus. Rem confecit omnem Doctissimus Iacobus Echardus, cuins accipe verba: „ Ego vero quatuor minimum exempla „ Commentariorum Scaligeri super Matthæum vidi, tria in Sorbona, quorum duo nomen *F. Petri de Scala Ordinis Prædicatorum* ipsa prima Codicis totius manu exhibent, tertium non repræsentat; aliud in Victorina ...... in quo deest nomen „ Auctoris, sed monetur esse Ordinis Prædicatorum: cęterum omnia eiusdem omnino rationis, quæque nec stylo nec annotationibus conveniunt cum Commentario „ sub nomine Sancti Doctoris edito." Echardi itaque fide constat, Commentarium Petri Scaligeri *in Matthæum* in quatuor codicibus Parisinis, quos ipse vidit lustravitque, integrum adservari: ipsumque nec stylo, nec annotationibus convenire cum expositione, qua de agimus. Abiudicandam ergo hanc esse Petro de Scala, Divoque Thomæ cum Bartholomęo de Spina diligentissimo eiusdem editore tribuendam, nemo iam ambigat.

Ex

Ex eodem Commentario Petri Scaligeri loca nonnulla decerpta Echardus exhibet in eius elogio, quæ liceat lectorum oculis collata subiicere cum Expositione Sancti Doctoris Aquinatis nomine insignita, ut latissima statim appareat discrepantia, iudiciumque præceps Vielmii magis innotescat.

Proœmium S. Thomæ in Commentarium super Matthæum.	*Prologus I. Petri Scaligeri in Postillam super Matthæum ex Codd. Sorbon. apud Echardum.*
„ *Matthæus ex Iudæa &c.* Hieronymus „ præmittit prologum, in quo tria facit. „ Primo enim ipsum Auctorem describit. „ Secundo Evangelii mysteria aperit, ibi, „ *Duorum in se &c.* Tertio suam intentio- „ nem ostendit, ibi, *Nobis autem in hoc* „ *studio &c.* "	„ *Habet argentum venarum suarum princi-* „ *pia, & auro locus est in quo conflatur*; „ Iob XXVIII. Sicut dicit Beatus Augusti- „ nus IV. Lib. de Doctrina Christiana ca- „ pite II. &c.
	Prologus II. ex Codd. Sorbon. & Victorino.
	„ *Ostendit mihi fluvium aquæ splendidum* „ *tamquam christallum procedentem de sede* „ *Dei & agni.* Verba proposita scripta sunt „ super XXII. Apocal. in quibusverbis su- „ per suscepto opere in expositione Evan- „ gelii super Matthæum, causa quadru- „ plex declaratur &c. "

Animadverte, in antiquis Bibliis mss. editisque, præter genuinum Hieronymi prologum in quatuor Evangelia Damaso Papæ inscriptum, qui incipit, *Novum opus facere me cogis*; ac præter eiusdem proœmium Commentarii in Matthæum, cuius initium, *Plures fuisse qui Evangelia scripserunt*; peculiares quasdam legi alias præfationes, ac etiam Librorum argumenta, quæ olim veluti genuini Hieronymi fœtus, vulgo habita sunt. Hac de re consule Ricardum Simonium in Hist. Critica Versionum novi Testamenti cap. IX. Biblia præ manibus habeo Venetiis impressa per Franciscum de Hailbrun, & Nicolaum de Frankfordia Socios M. CCCC. LXXVI. ubi prologus in Matthæum incipit, *Matthæus cum primo prædicasset in Iudæa*. Sequitur argumentum, cuius initium est: *Matthæus ex Iudæa, sicut in ordine primus ponitur*: ipsumque suo illustrat Commentario Thomas. Hæc sunt vero aliarum Præfationum initia; in Marcum, *Marcus Evangelista Dei electus, & Petri in baptismate filius*; in Lucam, *Lucas Syrus natione Antiochensis, arte medicus*; in Ioannem, *Hic est Ioannes Evangelista unus ex discipulis Domini, qui virgo a Deo electus est*: quem postremum pariter Commentario suo prologum exponit Doctor Aquinas. Idem ætate suppari ac sequiori præstitum a Lyrano, aliisque Bibliorum interpretibus.

Cap. XXIII. Matthæi.	*Cap. XXIII. Matthæi.*
„ Supra ostensum est, quomodo Pharisæi „ & scribæ provocati sunt ex gloria Chri- „ sti, & etiam ex sapientia eius &c.	„ Hæc est secunda pars a XXII. cap. „ in qua declaratur iustitia divinæ actio- „ nis &c.
Finis Commentarii.	*Finis Commentarii.*
„ *Ecce ego vobiscum sum &c.* Hic pro- „ mittit auxilium. Quare respondet dicen-	„ *Ecce ego vobiscum sum*, cum ipse cor- „ poraliter in cælum ascenderit. Resp. Intelli-

„ tibus: Tu mandas quod doceamus omnes; „ non sumus sufficientes. Non timeatis, „ *quia ego vobiscum sum omnibus diebus us-* „ *que ad consummationem sæculi*. Non sic „ dicit, ut quasi post non sit vobiscum, ni- „ si usque ad consummationem sæculi; sed „ quia tunc erimus per consummationem in „ gloria ...... *Usque ad consummationem sæ-* „ *culi*; quasi dicat: Generatio fidelium for- „ tior est, quam mundus: non enim per- „ ibit mundus, donec omnia fiant; idest Ec- „ clesia fidelium consummetur, & complea- „ tur numerus electorum a Deo in vitam „ æternam, cui est honor & potestas per in- „ finita sæculorum sæcula Amen. "

„ telligendum est, quod *nobiscum est us-* „ *que ad consummationem sæculi* in Sacra- „ mento altaris. Vel, secundum Bernar- „ dum, dicit: *Vobiscum sum*, quantum ad „ divinitatem, auxiliator in tribulationibus „ semper vestris: & vos, finitis labori- „ bus, mecum regnabitis sine fine per „ infinita sæculorum sæcula.

Longe lateque ac omnino diversum Petri Scaligeri commentarium *in Matthæum* nemo non videt ab alio Commentario, quem sub nomine Divi Thomæ in Codicibus MSS. inventum protulit in lucem Bartholomæus de Spina. Aut ergo deceptus Vielmius, utpote *adolescens*, adeoque nondum in Auctorum lectione versatus, ut coniectat Echardus, *F. Petrum de Scala* in illis quaternionibus, quos in Veronensi S. Anastasiæ Bibliotheca invenit, legit accepitque pro *F. Petro de Andria*, quem dictatam e suggestu a divo Thoma expositionem *in Matthæum* reportasse litterisque excepisse, produnt Veteres. Vel etiam quaterniones mss. revera Commentarium Sancti Thomæ complectentes, sed falso Petri Scaligeri nomine inscriptos nactus fuerit: pretermissoque maturiore examine, iuvenili tractus ardore, postulandum repetundis censuerit Bartholomæum de Spina, eiusdem Commentarii primum editorem.

III. In tuto iam posita laudati Spinæi fide, sibi constat etiam edita per ipsum sub nomine Thomæ Aquinatis expositio *in Matthæum*; eadem, dubio procul omni, quam antiqui testes meminerunt. De viro præstantissimo addere hoc loco pauca liceat, quæ vel augent elogium eius ab Echardo concinnatum, vel corrigunt. Nuncupatoriæ epistolæ, quas memoravimus, ac integras ne pereant dabimus infra, ipsum repræsentant inprimis carum Grimanæ genti, Venetiis inter Patricias nobilitate, honoribus, dignitatibus, opibusque præpollentem. Dominico S. R. E. Cardinali, ac Marino nepoti Aquileiensi Patriarchæ nuncupatos vidimus Commentarios Divi Thomæ, quos ipse primus edendos anno MDXXI. & MDXXVII. curavit, *in Esaiam, Hieremiam, ac Threnos* eiusdem, *&* *Matthæum*.

Refert Echardus: „ Anno MDXXXVI. mortuo Thoma Omnibono Veneto Viro cla„ rissimo, qui cathedram Theologiæ in via S. Thomæ Patavii moderabatur, eodem „ anno die XIX. Novembris a Senatu Veneto suffectum ei fuisse (*Grimanis absque du-* „ *bio favorem præstantibus*,) in eadem cathedra Bartholomæum nostrum, ut narrat „ Tomasinus Gymn. Patav. pag. 282. Exinde evecto ad purpuram Thoma Badia Sa„ cri Palatii Magistro, Paulum III. ei mox Spinam substituisse anno MDXLII. mense „ Iulio .... Senio demum ac meritis gravem Romæ piam exhalavisse animam anno „ Christi MDXLVI. " Eamdem indepti Magisterii Sacri Palatii epocham definierant Vincentius Maria Fontana in Theatro Dominicano, & Ambrosius de Altamura in Bibliotheca. Sed hanc dubiam efficiunt, ac pene convellunt epocham verba laudati Tomasini loco citato, quæ refero: *In eius* (Omniboni) *locum successit* MDXXXVI. XIX. *Novembris Bartholomæus Spina Pisanus eiusdem Ordinis*: *qui anno* MDXLV. *electus a summo Pontifice Sac. Palatii Romani Magister*, *cathedram reliquit*, *in quam accitus est* MDXLV. *Sixtus Medices Venetus*. Mirum est, diligentissimum Echardum non advertisse animum in ea Tomasini verba, quæ Sacri Palatii Magisterium anno MDXLV. con-

latum

latum Bartholomæo de Spina efferunt; in eisque cubantem non ostendisse errorem, si pridem anno MDXLII. ad eam quidem dignitatem electus fuerit Spinæus! At fidem Tomasini confirmant monumenta Universitatis Patavinæ. Hæc diligentius, abs me siscitatus, cum lustraverit Doctissimus Iacobus Facciolatus, qui in Historiam eiusdem Universitatis texendam totus incumbit, humanitate summa rescripsit in hæc verba:
„ Anno MDXXXVI. VII. Kal. Dec. F. Mag. Bartholomæus Spina Pisanus Ord.
„ Præd. observantium, ad Theologiam ex doctrina Divi Thomæ tradendam condu-
„ ctus florenis 80. Anno MDXLI. Prorector Artium & Consiliarii, Universitatis no-
„ mine, litteris ad Triumviros v. Id. Ian. datis queruntur, Mag. Spinam toto anno
„ Religionis suæ negotiis detentum gymnasio abstinuisse: itaque rogant, ut eo ab-
„ dicante, sufficiatur Mag. Paris de Cingulo Picenus Ordinis eiusdem, quem aiunt ab
„ universo Cœnobio commendari. Contra anno MDXLII. Mag. Spina queritur apud
„ Magistratum, stipendia sibi negari, quamvis muneri suo minime deesset: quod cu-
„ iusmodi sit, Triumviri quærunt a Rectoribus Civitatis per litteras v. Kal. Ian.
„ datas. Anno MDXLV. cum Mag. Spina Romam migrasset S. Palatii Magister a Pon-
„ tifice dictus, loco eius v. Kal. Novembris succedit F. Mag. Sixtus de Medicis ex
„ eodem ordine. " Quo in loco Bartholomæum Patavii commorantem habes anno cadente MDXLII. seu v. Kal. Ianuarii; ac iterum definitum annum MDXLV. quo Magister Sacri Palatii Romani dictus ille est, eique in Patavinam cathedram successit Sixtus de Medicis. Ac sane huiusce Viri præclarissimi Stromata mss. propriis oculis lustrare licuit, savente Dominico Maria Berardello Cœnobii SS. Ioannis & Pauli alumno ac Bibliothecario; quorum Volumine quinto recensetur eiusdem *Oratio de ingenio Theologicis facultatibus excolendo, Patavii habita, antequam sacram Theologiam auspicaretur, sexto Idus Novembris* MDXLV *Marco-Antonio Foscareno Prætore, Hieronymo Zane Præfecto*: itemque continentur, *Lectura primi anni* MDXLV. *in eodem Gymnasio publico Patavino de Providentia Dei, in quadragesima de potestate Concilii & Papæ*; *Lectura anni secundi, nempe* MDXLVI. *in Gymnasio, de Trinitate, de Libero arbitrio, de Angelis*; & sic deinceps. Memorata Sixti Medicis *oratio*, quam habuit ipse cum primum ad Theologiam publice in Gymnasio Patavino tradendam accederet, lucem vidit typis Venetis edita anno MDLV. Alia eiusdem, eodem anno impressa prostat *Oratio de Humanæ industriæ præstantia*, cum nuncupatoria epistola, *clarissimis Viris, M. Antonio Venerio Doctori præstantissimo, Marco Molino, Antonio Priolo, & Antonio Mocenico, Patriciis Venetis, Divi Marci Procuratoribus meritissimis*, inscripta, in qua se Bartholomæo Pisano suffectum in cathedra Patavina, disertissime testatur. Verba sunt: *Sacræ vero Theologiæ interpretes Patavii fuerunt ex hoc eodem* (SS. Ioannis ac Pauli cœnobio) *exorti .... Post Bartholomæum Pisanum ego, qui per octo annos nullis laboribus parcens, contuli quæ pro viribus potui*. Quam bene consonant omnia.

Quæ negotia Religionis ac Ordinis, in Monumentis Universitatis Patavinæ indicata, detinerent anno MDXLI. occuparentque Bartholomæum de Spina, explicare videtur Dominicus Codalius in Historia Insulæ S. Secundi prope Venetias anno MDCIX. typis edita. Nempe locum illum, ex eodem abire iussis Sanctimonialibus Benedictinis, exceptisque in insigni Monasterio SS. Cosmæ & Damiani, Veneti Senatus munificentia Fratribus Prædicatoribus concessit, immediato Magistri Generalis regimini subiectum. Vicariam præfecturam primus gessit Zacarias Lunensis Provinciæ Romanæ alumnus ab anno MDXXXV. ad annum MDXL. quo successit *Bartholomæus de Spina Pisanus, vir litteris ornatissimus, Magister Sacræ Theologiæ*. (Anni partem Patavii moderaturus Theologicam Cathedram traducebat ille, partem in Insula cum Fratribus.) *Absente illo, cum Lucam profectus esset, Clementem* (VII. Paulum III.) *Papam invisurus, ac alibi pertractaturus negotia, pro viribus egerunt alumni Provinciæ Lombardiæ, ut eorum regimini idem Cœnobium S. Secundi adiiceretur. Quod exoptabant, eodem Spinæo frustra renitente, obtinuere*. Lucense Bartholomæi iter ad annum MDXLI. pertinet, quo Pontifex, teste Raynaldo in Annalibus, die XXVII.

Au-

Augusti discessit Roma , Lucam ingressus est die VIII. Septembris , in eadem civitate die XIX. eiusdem mensis commorabatur , elapsoque dierum aliquot intervallo Bononiam migravit & Romam . Anno insequente MDXLII. ad Sacram Purpuram die II. Iunii iuxta Raynaldum , vel die II. Iulii , ut Echardus ac Fontana notant, Thomam Badiam Magistrum Sacri Palatii aliosque evexit: eodemque tamen anno cadente mense Novembri , Cœnobiolum in insula Sancti Secundi adhuc regebat Bartholomæus de Spina; ut epocha electionis eius in Magistrum S. Palatii , quam cum præcedente *Mense Iulio* illigat Echardus , iam cadat . Quod aio , certum faciunt compertumque autographæ Tabulæ , quæ in Archivo eiusdem Cœnobii S. Secundi asservantur. Verba refero, quæ initam conventionem inter Bartholomæum nostrum , ac Bartholomæum de Passis Bergomatem enunciant : „ In Christi nomine Amen . „ Anno nativitatis eiusdem millesimo quingentesimo quadragesimo secundo, Indictio„ ne quintadecima , die lunæ sexto mensis Novembris . Constitutus coram me No„ tario , & Testibus infrascriptis ser Bartholomæus de Passis de Bergomo quond. „ ser Ioannis Petri , narravit & exposuit, sibi a Venerabili in Christo Patre & Sa„ cræ Theologiæ Magistro D. Fratre Bartholomæo Pisano Vicario Generali Conven„ tus S. Secundi Venetiarum Ordinis Prædicatorum Sancti Secundi, datam fuisse no„ titiam de quadam Minera : & non habens idem ser Bartholomæus , ut asserit , „ modum faciendi huc Venetias conducere ipsam Mineram , supplicavit præfatum „ Venerabilem Fratrem Bartholomæum , ut sibi dare velit auxilium & favorem tam „ de pecuniis , quam de personis pro faciendo conducere aliquam partem dictæ Mi„ neræ &c. Actum Venetiis in confinio S. Hieremiæ , domi habitationis suprascripti „ ser Bartholomæi ; præsentibus ibidem ser Iacobeto Albanensi q. ser Petri Bar„ charolo ad tragitum Margariæ , & ser Ioanne Andrea quond. ser Boni deputato „ super coloribus ad officium Magnificorum Dominorum Provisorum Communis, te„ stibus vocatis & rogatis. Ego Angelus de Calvis qu. ser Ioannis . . . . Notarius „ præmissa rogatus scripsi &c. „

Quis ergo substitui debeat , qui post Badiam, & ante Spinæum , Sacri Palatii Romani Magisterium obtinuerit , incompertum mihi , cum certa monumenta desint . Michael Pius Parte II. de Viris illustribus in Ticinensi editione anni MDCXIII. pag. 210. seriem Magistrorum Sacri Palatii italice texit hoc modo: *F. Tommaso Badia . F. Bartolomeo Spina Pisano . F. Pietro Martire da Brescia , secondo il Panormitano creato* MDXLII. *F. Girolamo Mozzarello . F. Egidio Foscarari* . Si Magisterium Sacri Palatii anno MDXLII. iuxta fidem Panormitani conlatum Petro Martyri Brixiensi fuerit, difficultas evanescit omnis, quam hactenus versavimus : simulque vero series a Pio proposita reformanda esset , ut sequiorem post eumdem Brixiensem obtineat locum Bartholomæus de Spina. Qua demum in serie contexenda animadverto minus attentos videri Nostrates , ut ex sequenti patet , quam exhibet Vincentius Fontana, *Thomæ Badia* scilicet, *Bartholomæi Spina* , *Petri-Martyris de Brixia*, *Egidii Foscherarii* , *Hieronymi Muzzarelli*; cum e contra *Muzzarellum* præposuerit *Foscarario* Michael Pius . Splendidior lux , quæ tenebras omnes dispellat , ex Regestis Romanis expectanda .

Nuncupatorias Bartholomæi nostri epistolas iam profero , ut eas a facillimo interitu, cum semel gothicis, ut aiunt, characteribus impressæ fuerint , vindicemus. „ Reverendissimo in Christo Patri D. Dominico Grimano (*a*) Episcopo Portuensi S. „ R. E. Sancti Marci Card. Domino meo colendissimo , Fr. Bartholomæus de Spina „ Pisanus Ordinis Prædicatorum felicitatem. Cum primum , præsul amplissime , & „ rumor & ipse constans, & amicorum litteræ mihi significassent, Clarissimum Pa„ trem tuum Antonium Grimanum Nobilissimæ urbis Venetiarum (*b*) Principem „ declaratum esse, idque Civium omnium summa gratulatione, & totius Senatus as„ sensu; nihil mihi fuit antiquius , quam uti Deum immortalem pie sancteque colens „ ex religionis instituto nostræ, illi gratias agerem; simulque omni studio ab eo pe-

„ terem , ut diuturnum ac felix hoc munus suum nobis esse vellet . Optime enim
„ videbam sic consultum fore primo amplissimæ Civitati vestræ , quæ situs admira-
„ tione , civium concordia , imperii diuturnitate & magnitudine , rerum gestarum
„ gloria, christianæ pietatis propugnatione adversus Turcas constantissima , omnibus
„ facile civitatibus aliis esset anteferenda . Deinde facile sperare poteram hac Patris
„ tui designatione. cum tali Reipublicæ præesset hoc tempore , ut Turcarum hæc
„ rabies & immanitas adversus christianum nomen eius auspiciis & ductu , non
„ modo in præsens reprimeretur, sed ita in posterum tolleretur, ut quæ gens septin-
„ gentesimum iam annum in nos debacchatur ac sævit, tandem extincta cum imperio
„ nomen amitteret . Nec vero augurari id mens falso videbatur mea , cum tacitus
„ mecum agitarem animo, qualisnam semper ab initio ætatis Pater ipse fuisset tuus,
„ quamve indolem ille in omni vitæ parte de se præstitisset . Qui natus in clarissi-
„ ma omnium Civitate , & familia in ea maxime insigni , iam tum eas dignitates
„ fuisset assecutus ab honorum suorum auspicio , quas ad eam diem adeptus esset
„ nemo. Neque solum id ei contingit , ut quasi per amplissimos dignitatis decurre-
„ ret gradus , sed ut in amplissima fortuna positus maximis semper honoribus excel-
„ leret (c) , qui illi toties demandabantur , quoties ille gerere voluit . Quare ut
„ reliqua dignitatum eius omittam tempora, non possum non eius recordari temporis
„ cum illi maris imperium maximo Civitatis assensu demandatum est. Nam cum nun-
„ ciaretur, Payzetem Turcarum potentissimum principem mari terraque ad everten-
„ dum imperium vestrum contendere , iamque instructissima classis Græciæ ac Pe-
„ loponesi littora compleret & maria , nemo sane fuit in vestro Senatu , qui non
„ statim existimaret aut Patris tui prudentia & felicitate tantam tempestatem sedari
„ posse, aut certe immanissimi hostis libidini serviendum esse . Nec sane sapientis-
„ simos homines fallebat divinatio , qui cum meminissent quam ille semper in Ma-
„ gistratibus omnibus gerendis sapientiam & auctoritatem exhibuisset, quamque for-
„ titer ac feliciter primum classi Venetæ præfuisset imperator, cum bello Gallico priore
„ Appuliæ Oppidum munitissimum expugnasset, non eamdem fortunam sibi hoc bello
„ polliceri non poterant. Et certe quantum humana prudentia perspici, quantum au-
„ ctoritate persuaderi, quantum scientia rerum maritimarum præstari , quantum feli-
„ citate imperatoria sperari ab initio potuit. declaravit facile solus cum primum ven-
„ tis vela (sicut ego accepi) ex Patriæ littore dedisset . Nam tantam classem bre-
„ vissimo tempore comparavit , quantam nemo usquam sperasset ab omni ferme Eu-
„ ropa conflari anno vertente posse. Sic omnes Græciæ tumultus sedavit, ut iam vi-
„ ctoriam omnes in manibus haberent . Sic omnem classem & navium numero , &
„ virorum robore . & omni reliquo apparatu instruxit , ut Turcæ ad primum nun-
„ cium trepidi , qui de excidio christiani nominis antea cogitabant , portu salutem,
„ cui Longo cognomen esse audio crediderint suam . Unde cum fame adacti prodiis-
„ sent, victi quantum in Patre tuo fuit , Corinthiaci Sinus latebris sese inclusere .
„ Quod si illi per adversam christianæ Religionis, & Patriæ fortunam tuæ, licuisset
„ sequenti anno manum extremam funesto bello imponere, non dubitarem nunc Tur-
„ cas qui Ungariæ imminent & universæ pietatis nostræ infensissimi hostes , de sua
„ salute solicitos hoc tempore futuros. Cæterum Dei consilia alta & sublimia sunt ,
„ nec qui consiliarius illi sit, dicente Apostolo , invenitur ullus. Quare si coniectura
„ nostra valet, facile divinare possum, eius potissimum providentia factum, ut cala-
„ mitosissimo Patriæ tuæ tempore suis restitueretur civibus, qui labantes eorum ani-
„ mos sua auctoritate & prudentia per Gallici belli secundi tempestatem excitaret .
„ Qui Procuratoriam dignitatem iterum statim assequutus, cum tandem bello finem
„ imponeret , quem sapientissimi Viri consilia parare possunt : qui denique luctuosis-
„ simis hisce temporibus summæ rerum præesset , ut omnia felicissime moderetur &
„ temperet. Quod nisi verear, ne modum servasse epistolæ non dicar, commemorarem
„ sane quamplurima , quæ doctissimi nostrates homines scripsere in hanc sententiam

„ divi-

„ divinitus; cum scilicet dicant, & id quam verissime, Principum consilia a Deo ipso
„ regi, eosque Dei providentia potissimum gubernari; eorum principatus in difficilli-
„ ma sæpe tempora incurrere, ut eorum virtus magis eluceat; Principem, quem il-
„ le elegerit unum, salutem afflicto populo afferre solere; nec militum numero ac
„ robore, neque classium apparatu magnas res magis geri, quam Principis unius pru-
„ dentia & auctoritate expediri. Quod si umquam fuit Princeps apud vos, de quo
„ hæc omnia dici iure possint, hic certe est unus gloriosissimus Pater tuus; qui Leo-
„ nardo Lauretano Principi optimo vita nuper functo succederet; qui re domi com-
„ posita, post ingentem omnium ordinum gratulationem, post populi faustissimas
„ voces, post reliqua gaudiorum & lætitiæ argumenta, quæ passim per omne impe-
„ rium vestrum exhibita plane sunt, rem foris ea felicitate & laude administret, ut
„ omnium Principum qui antea floruere laudes adæquet, posteris autem æmulationis
„ faces relinquat. Qui præter alias virtutes suas & fortunæ dona, te Filio, magnus
„ & celebris ad omnem posteritatem transeat. Nam cum illa Patris tui amplissimi
„ Principis merita & benefacta celebrabit sine ulla invidia; falleris, si non tuas quo-
„ que laudes cum parentis laudibus adiungendas semper fore non existimes, ut ne-
„ sciam profecto quandoque dignoscere: plusne laudis accedat tibi ex parentis hac tui
„ nova dignitate Grimanæ familiæ quæsita, an te Filio hac doctrina, hac morum
„ sanctimonia, hac dignitate, hac animi moderatione (*d*) Patri plus aliquando de-
„ coris addatur. Etsi enim ille multis & amplis tum animi bonis, tum fortunæ &
„ corporis commodis omnes mortales excellat; te uno tamen Filio, eam laudem as-
„ sequitur, ut ad virtutum cumulum postrema tua semper accedat gloria. Cæteri
„ enim Principes Viri, qui umquam floruere, id quod sæpe legi, aut nullos relique-
„ re liberos, aut certe sui genuere dissimiles. Pater cum stirpem eam habuit, quæ
„ maxime semper fuerit illustris & ampla; tum vero te cum procreavit, quem non
„ solum ut Filium amaret, sed quem plane propter amplissimam dignitatem & vitæ
„ integritatem & coleret ac prope adoraret. Quæ omnia cum sæpe mecum cogita-
„ rem, memor etiam eius vinculi quo tibi iampridem astringor, volutabam crebro
„ animo, quodnam argumentum ad gratulationem meam afferrem animi ac volun-
„ tatis gratissimæ erga te meæ. Et voluntati, ut arbitror, occurrit certissimum:
„ nam cum infinitis pene vigiliis, & non sine Numinis ope, Commentarios Divi
„ Thomæ in Matthæum, in Esaiam, Hieremiam, & eiusdem Hieremiæ Threnos
„ emendassem; vel, ut rectius dixerim, laceros & mutilos iniuria temporum in sua
„ membra pro viribus redegissem: videbatur munus dignum tua hac excellenti do-
„ ctrina & probitate. Cui enim iustius offerrem Doctissimi Viri lucubrationes, quam
„ doctissimo omnium Cardinali? Cui Sanctissimi Viri vigilias dicarem, nisi illi qui in
„ amplissima dignitate positus, vitæ maxime sanctitate excellat? Aut cui magis ipse
„ debeam quam tibi, qui me tamquam aliquem esse eorum crederet qui Christo me-
„ rerent, ita semper amplexus es ut nostri Ordinis fere magis neminem? Accipies
„ igitur illos primo nunc editos, & cum tibi sacræ imprimis litteræ placuerint, hosce
„ quamlibenter lege, quos velim Nepoti tuo integerrimo (*e*), & Sapientissimo
„ Patriarchæ Aquileiensi postea tradas. Cui ego propter eius egregiam humanitatem
„ & divinam plane virtutem, idest tuam, me addictum semper esse cupio. Bene ac
„ feliciter R. D. T. cum Patre amplissimo & reliqua Familia valeat. Ferrariæ XXI.
„ Iulii MDXXI. "

(*a*) In numerum Cardinalium S. R. E. anno MCCCCXCIII. Dominicum Grimanum cooptaverat Alexander VI. die XXI. Augusti ut Oldoinus habet, vel potius die XX. Septembris, ut diserte notant Stephanus Infissura apud Muratorium Tomo III. P. II. & Marinus Sanutus in Historia Ducum Venetorum apud eumdem. Inter Diaconos locum habuit ille, mox inter Presbyteros: consecratusque Episcopus Ecclesias rexit Albanensem, Tusculanam, ac demum Portuensem ab anno MDXI. ad annum MDXXIII. emortualem. Consule Ughellum. Patriarchatum Aquileiensem magna Veneti Senatus frequenria pridem obtinuerat anno MCCCCXCVIII. die XIII. Fe-

* * 2 bruari,

bruarii, ut evincitur in Monumentis Aquileiensibus capite CXIII. Eiusdem Patriarchatus titulum præterit in inscriptione nuncupatoriæ epistolæ Bartholomæus de Spina, cum ipsum in gratiam Marini nepotis iam abdicasset Dominicus cum regressu, ut in more positum tunc fuerat. Vide citata Aquileiensia Monumenta typis edita anno MDCCXL.

(*b*) Eiusdem Dominici Pater Antonius Grimanus, Vir prosperis adversisque rebus iactatus, Dux Venetiarum electus est anno MDXXI. die VII. Iulii, quindecim diebus ante datas a Spinæo litteras.

(*c*) Egregias Grimani Principis dotes, ac virtutes, honores, dignitates, ac gesta præclarissima percensent Petrus Marcellus, Andreas Maurocenus, Petrus Iustinianus, Io: Baptista Contarenus, Iovius, Egnatius, Palatius in Fastis Ducalibus. Viri Principis laudes & ipse Bartholomæus de Spina pro sua parte digne ac vere celebrat.

(*d*) Dominici Grimani elogium vide apud Scriptores Venetos, Ughellum, & Oldoinum. Instructissimam Codicum mss. Bibliothecam publicæ commoditati Venetiis posuerat in Cœnobio Sancti Antonii, quæ postea incendio tota periit, anno MDCLXXXVII. die XXIII. Aprilis, Divo Georgio sacra. Codicum numerum ac titulos posteritati servavit Tomasinus in Bibliothecis mss. Venetis, inter quos non pauca numerabantur Divi Thomæ Opera. Ingentem iacturam *magnopere dolet* Mabillonius Tomo I. Musæi Italici in Præfatione.

(*e*) Nepotem Dominici, Patriarcham Aquileiensem, intellige laudatum Marinum: quem infulis Ecclesiæ Metropolitanæ Aquileiensis, abdicante se Patriarchatu Dominico patruo, ornatum anno MDXVII. ante diem tertiamdecimam Martii, late ostendimus loco citato.

„ Reverendissimo in Christo Patri ac D. D. Marino Grimano Aquileiensi Patriar-
„ chæ dignissimo (*a*) Frater Bartholomæus de Spina Pisanus Ordinis Prædicatorum
„ Felicitatem. Sicut hereditario iure, Præsul Honoratissime, carnis Filiis debentur
„ bona corporis, quæ prædefuncti parentes aut sanguine magis proximi possidebant:
„ sic & virtutum heredibus debentur præmia, quæ virtutes ipsæ deposcunt; honor,
„ inquam, & gloria delegantibus debita. Felicitatem terrenam Antonius Venetia-
„ rum Princeps, soluto carnis debito, in cælestem & æternam, ut pie creditur,
„ commutavit: terrenæ gloriæ super cumulatissimas opes duo ex Filio Nepotes,
„ Marcus (*b*) atque Victorius, fratres tui sic heredes effecti sunt, ut etiam Pro-
„ curatoria dignitate, qua post Principatum in præcelso Venetorum Senatu nulla
„ maior est, virtutum suarum veluti præmio donarentur. Extinctum est corpore qui-
„ dem, non autem perpetua triumphantis animæ gloria Sanctæ Matris Ecclesiæ lu-
„ men præfulgidum, Dominicus præfati Principis filius, toto terrarum orbe celebra-
„ tissimus Cardinalis: sed quasi non esset mortuus, tu Præsul amplissime, una cum
„ germano tuo Domino Ioanne (*c*) Reverendissimo Episcopo Cenedæ, vivam illius
„ præsentiam supra terrenas divitiarum copias, virtutibus, sapientia, Ecclesiastica di-
„ gnitate præfers, in proximo etiam non minori factus heres illius bonorum omnium
„ capacissimus. Iure igitur hereditario cuncta, quæ Patruo debebantur, spiritalia præ-
„ cipue munera, tibi vendicas: inter quæ minimum, quod ex me per impressam epi-
„ stolam eidem fuerat oblatum, sed interpositione impressionis ut pars, qua mutilum
„ erat opus hoc sanctissimum, diligentius inquireretur, nequaquam adhuc redditum,
„ tibi nunc aptatum atque perfectum debetur, uti primario primum & spirituali
„ Principi spirituale donum; cuius auctoritate Fratribus suis commune fiat doni prin-
„ cipium, & in præclarissimam Grimanorum domum amor meus atque perpetua ob-
„ servantia per illum utcumque manifestetur. Accipe igitur, Observantissime Domi-
„ ne, quod tuum est, nedum inquam meum in hoc opere corrigendo, & ut Eccle-
„ siæ Sanctæ uberrimam afferret utilitatem quoad fieri potuit coaptando laborem, ve-
„ rum etiam laborantis amorem: perpetuoque tibi non minus, quam Patruo tuo di-
„ gnissimo fuerim, obsequentissimum ama. "

(*a*) Nun-

(*a*) Nuncupatos Marino Grimano Aquileiensi Patriarchæ Divi Thomæ Commentarios a Bartholomæo de Spina, typis in lucem prodiisse *anno* MDXXVII. *die* XXVIII. *Mensis Septembris* adnotavimus, eodemque etiam anno datam epistolam superiorem nuncupatoriam. Hoc anno Clemens VII. die quinta Maii renunciaverat Marinum Presbyterum Cardinalem S. Vitalis titulo Vestinæ; sed ipsum tamen nonnisi anno insequente MDXXVIII. publicatum fuisse initio Mensis Februarii, prodit Oldoinus: unde factum, novæ dignitatis Cardinalitiæ titulum non legi in eiusdem nuncupatoriæ epistolæ inscriptione. Cætera præclarissimi Viri gesta prætereo, quæ prostant apud Oldoinum, & Ughellum, & in Monumentis Aquileiensibus.

(*b*) Dignitate Procuratoria Marcum Grimanum ornaverat Senatus Venetus anno MDXXII. *die* XXVI. Martii, teste Sansovino in Chronico Veneto, vel *die* XXVIII. ut Fulgentius Manfredus habet in libro inscripto, *Dignità Procuratoria di S. Marco di Venezia*, vel potius *die* XXX. ut in mss. monumentis. Dignitatem eamdem obtinuit Victorius, frater Marci, anno insequente MDXXIII. vel die XXV. Ianuarii iuxta fidem Sansovini, vel die XXVI. iuxta Manfredum, ac monumenta mss. Patriarcha Aquileiensis dictus est Marcus, abdicante se regimine Marino cum regressu, anno MDXXIX. die XVI. Aprilis: eodemque anno die IX. Decembris temporalis possessio decreta legitur in sæpe iam citatis mss. monumentis. Commentarium nostrum Aquileiensem, & Ferdinandum Ughellum consule. Hunc Paulus III. renunciavit Pontificiæ classi Præfectum contra Solimanum Turcarum Imperatorem anno MDXXXVII. vel insequente, ut habent Rainaldus, Spondanus, Andreas Maurocenus, Hieronymus Bardus, Ioannes Sagredus, & Io: Nicolaus Doglionus. Numisma eius circumfertur, in cuius priori facie Marci imago cum barba, bireto in capite ornata inspicitur: legiturque in aversa, *Marcus Grim. D. M. Proc. Pat. Aquil. Pont. classis Imper.* 1524. Annum expende, temere sine dubio expressum: proque certo habe, neque dignitatem Procuratoriam, neque infulas Aquileienses, neque Pontificiæ classis præfecturam Marco conlatas eodem anno fuisse: quodve attinet ad Aquileiensem Patriarchatum, & ipsum silentio præterit Spinæus in prædictis litteris anno MDXXVII. datis. Fortasse annum 1524. posuere pro anno 1542. oscitantes artifices.

(*c*) Marco Patriarcha præmortuo, annuit Summus Pontifex, ut Ecclesiæ Patriarchalis infulæ, iterum cedente Marino cum regressu, Ioanni fratri imponerentur. Id vero factum anno MDXLV. Iamvero Ecclesiam Cenetensem, a Dominico Grimano Cardinali resignatam, anno MDXX. regere inceperat Ioannes. Administrationem eius post undecim annos, anno scilicet MDXXXI. resumpsit Marinus: qui hac infula se iterum spoliavit anno MDXL. in eiusdem Ioannis favorem. Hinc Episcopum Cenetensem vocat Ioannem in suis anno MDXXVII. datis litteris Bartholomæus de Spina.

IV. Non ingratas lectoribus adnotationes nostras, tametsi extra cancellos quodammodo vagantes, fore puto, quæ sicuti eiusdem Bartholomæi fidem maxime probant in recensendis Grimanæ Familiæ ornamentis, ita diligentiam omnem facile suadere possunt, ab ipso adhibitam in edendis Commentariis *in Esaiam, ac Hieremiam, eiusque Threnos, & Matthæum*, adiudicandisque Divo Thomæ. Sequitur *Expositio in Evangelium S. Ioannis*, eidem Doctori Aquinati tributa. Quinque priora capita Commentario illustravit ipse, quem proprio pugno scripsit: ex eius ore dicentis e suggestu reliqua recollegit, mandavitque litteris F. Reginaldus de Priverno: eademque demum diligentius revisa correxit, adprobavitque ipse Thomas. Rem disertissime narrat Ptolomæus de Luca in Historia Ecclesiast. Libro XXIII. capite XV. *Item postilla super Ioannem*, inquiens, *de qua ipse* (Thomas) *super v. capitulo* (quinque capitula) *proprio stylo notavit: totum aliud reportatio fuit, sed correctum per ipsum*. Consonum est Bernardi Guidonis testimonium apud Oudinum: *Scripsit quoque postillam super Evangelium Ioannis, maxime super quinque capitula, stylo proprio; residuum vero dicitur reportasse, ipso legente, F. Reginaldus socius ejus: quod postmodum idem Doctor correxit, & approbavit*. Eadem habet ipsissima verba S. Antoninus in Chronico Parte III. Capite X. §. 11.

Nulla

Nulla quinque Capitulorum exceptione ingesta, in eorum Operum censu hanc *in Ioannem expositionem* annumerant Logotheta, Trivetus, & Valleoletanus, quæ dici *Reportata & recollecta* consueverunt. Bartholomæi Logothetæ accipe verba apud Baluzium: *Item lecturam super Iohannem, qua non invenitur melior: quam recollegit idem F. Raynaldus* (Reginaldus ;) *sed correxit eam Frater Thomas*. Trivetus ait apud Dacherium: *Iterum lectura super Ioannem*. Et apud Echardum Valleoletanus: *Item scripsit postillam super Ioannem. Incipit, Vidi Dominum sedentem ; & hoc per modum Lecturæ*. Quod eorum testimonium ne putes Ptolomæo Lucensi, Bernardo Guidonis, & Antonino adversum, cum maiorem Postillæ partem ex ore dictantis Thomæ exceptam intellexerint illi, ac priora quinque dumtaxat capita adnotaverint illi proprio fuisse stylo conscripta. Pretium vero animadverte, quo eadem expositio, cum primum innotescere ac teri manibus cœpit, habita est, ut *non inveniri meliorem*, perhibuerit Logotheta.

Egregium idem opus, nullam *reportationis* mentionem iniicientes, absolute Thomæ tribuunt Guillelmus de Tocco, & Petrus Rogerius. Ait ille in Vita capite IV. num. 18. *Præter quod opus* (quod vulgo *Catena Aurea*,) *fecit postillam super Evangelium Beati Ioannis: in qua ostendit, quam alte de suo ingenio, adiutus per gratiam, ad profunda mysterii libri pervenerit, quæ Sanctorum auctoritatibus declaravit*. Iterum animadverte, quam magno in pretio hoc haberi opus debeat. Ait vero Rogerius, sive Clemens VI. apud Oudinum: *Item postillas super Evangelium Ioannis*. An ergo pugnent inter se antiqui, synchroni suppareſque, Scriptores, qui Thomæ Operum texuere catalogum? Cave, antilogiam aut pugnam ullam suspiceris: Commentarium quippe Doctoris Aquinatis ore dictatum, exceptumque ab aliis, ab ipso postea revisum, correctum, adprobatumque, cur eidem absque nota simpliciter non adiudicaverint Guillelmus de Tocco, & Clemens VI.?

At maiorem huiusce Commentarii partem a Reginaldo Privernate recollectam fuisse, luculentissimo demum ipsius Reginaldi testimonio evincitur. Codices mss. *expositionis in Ioannem*, qua de agimus, teste Echardo in Elogio laudati Reginaldi, adservantur Parisiis in Ecclesia Metropolitana, & in Bibliotheca Regia, apud Saniacobæos Prædicatores, & Augustinianos ad Pontem novum, quibus omnibus appicta legitur notatio sequens: *Hæc ergo sunt, quæ ego F. Raynaldus de Piperno Ordinis Prædicatorum ad preces quorumdam sociorum, & specialiter ad mandatum R. P. D. Præpositi S. Adomari post Fratrem Thomam de Aquino, quasi qui colligit racemos post vindemiam, utinam non diminute, collegi*. Tam illustri testimonio rem confectam, nemo non videt. Præpositum illum S. Adomari adnotat Echardus fuisse *Adenulphum de Anagnia*, una Canonicum Ecclesiæ Parisiensis: sed qui ne infulam accipere cogeretur, ad Canonicos Regulares Victorinos secessit, vestem eorum induit, regulamque professus est, anno MCCLXXXIX. morte sublatus. Ita scilicet *Annales Victorini* ferunt apud Gerardum Dubois in Historia Ecclesiæ Parisiensis Tomo II. Libro XVII. capite II. ubi rem attamen paullo aliter accidisse narrat ipse Dubois num. 14. *In locum*, inquiens, *Ranulfi Episcopi subrogatus est communi Canonicorum consensu Adenulfus de Anagnia, qui olim Præpositus Ecclesiæ Audomarensis fuerat, & Parisiensis Ecclesiæ Canonicus: ac deinde ad Victorinos secesserat. Is quidem confirmationem electionis acceperat, sed ante consecrationem decessit anno* MCCLXXXIX. *In choro Basilicæ Victorinæ sepultus est*. Quod Historiæ discrimen mihi in medio relinquendum. Quam inde vero coniecturam Echardus haurit, lubens amplector: hanc ab Aquinate lectam fuisse expositionem, & e suggestu dictatam, cum secundo scholas Parisiis regeret ipse ab anno MCCLXIX. ad annum MCCLXXI.

Tum seorsim idem prodiit Commentarius, tum ipsum præstant editiones hactenus curatæ, quæ Thomæ Opera omnia complectuntur. Miratio forte subeat, eamdem silentio prætermissam a Ioanne de Columna in Indice, quem in Admonitione prævia Tomi I. dedimus num. II. At miratio nulla fuerit, si animadvertas, hanc inter Opera *reportata* locum habere postillam, idque genus opera omnia a Ioanne de Columna

mna

mna prætermiſſa . Ipſius Divi Thomæ prologus a themate incipit , quod ex verbis Iſaiæ cap. VI. ℣. 1. deſumptum eſt : *Vidi Dominum ſedentem &c.* Sequitur eiuſdem Aquinatis *in prologum B. Hieronymi expoſitio . Hic eſt Ioannes Evangeliſta &c.* Nempe Thomæ ętate tum iſte, cum alii peculiares in Novi Teſtamenti libros circumferebantur Pro'ogi ſub nomine Sancti Hieronymi : quos iam Doctori Maximo abiudicandos cenſeti , iubetque Criticorum natio.

Hæc ignoraſſe omnia, quæ diſſeruimus, videtur Sixtus Senenſis, qui in Bibliotheca Libro IV. prædictum Commentarium *in Ioannem*, unius Trithemii fide, adiudicat Divo Thomæ: ſeque dubium & anc pitem prodit Libro VI. Annotatione CCVII. Verba eius ſunt: „ Thomas Aquinas in *Commentariis ſuper Ioannem* , qui eius eſſe di- „ cuntur, affirmat Philippum Apoſtolum, qui Gentiles duxit ad Chriſtum, (*Io. cap.* „ *XII. verſ.* 20. *&* *ſeqq.*) eum eſſe quem Lucas octavo capite Actuum (*verſ.* 5.) „ refert Samaritis prædicaſſe, & Eunuchum Reginæ Candacis (*verſ.* 27. *&* *ſeqq.*) „ baptizaſſe. Adverſatur huic ſententiæ Euſebius Libro II. Eccl. Hiſtor. capite 1. „ Chryſoſtomus hom. XVIII. in Actus dicens, eum fuiſſe unum de ſeptem Diaco- „ nis , ſecundum a Stephano. Idem confirmat in Collectaneis Oecumenius . . . . . . „ idipſum Beda in Comment. Apoſtolicorum Actuum comprobat . “ Atenim Trithemii teſtimonio opus non eſt, ut Commentarii auctorem addiſcamus; cum Veterum fide conſtet, dictatum a Divo Thoma e ſuggeſtu , a Reginaldo quidem auditore ſcriptis exceptum, ſed ab eodem Aquinate correctum adprobatumque. Adnotati a Sixto Senenſi loci verba refero: *Gentiles Chriſtum videre volentes , non venerunt immediate ad eum , ſed ad unum ex diſcipulis eius , ſcilicet ad Philippum*: *& hoc congruenter , quia ipſe primus prædicavit his qui erant extra ritum Iudæorum , ſcilicet Samaritanis , ut habetur Act.* VIII. ubi Philippus, de quo Ioannes, idem adſeritur ac Philippus, de quo Actorum loco citato . At miratio nulla ſubeat : notum quippe compertumque . Veterum nonnullis eamdem inſediſſe ſententiam : quod etiam diligenter adnotarunt Cotelerius in caput VII. Libri VI. Conſtitutionum, Valeſius in caput XXXI. Libri III. Hiſt. Eccl. Euſebii, & Montfauconius in Nota marg. in Homil. XXXV. Chryſoſt. in Geneſim . Dubius hærebat S. Auguſtinus Tract. VI. in Ioannem num. 18. *Ibi* (Act. VIII. v. XIII.) *legimus*, inquiens, *multos credidiſſe in Samaria per prædicationem Philippi*: *intelligitur autem ſive unus ex Apoſtolis , ſive ex Diaconis*. Dubio ſoluto, Diaconum intelligendum cenſet, non Apoſtolum Serm. CCLXVI. al. V. in Vigiliis Pentecoſtes num. 4. *Philippus Evangeliſta* , inquiens , *qui prædicavit Evangelium in Samaria, unus erat de ſeptem Diaconibus*. Eamdem ſententiam tenet, altera ſatis indicata, Chryſoſt. Hom. XVIII. in Acta : *Puto certe* , inquiens num. 3. *hunc Philippum ex ſeptem illis eſſe*. At eumdem Philippum, qui Samaritas ad Chriſti fidem convertit, *Apoſtolum* vocant idem Chryſoſtomus hom. XXXV. in Geneſim , Tertullianus Libro de Baptiſmo Cap. XVIII. Auctor Conſtitutionum Apoſtol. Libro VI. cap. VII. aliique: quo ſane *Apoſtoli* vocabulo , quod ampliore quadam ſignificatione Viris etiam Apoſtolicis, Evangelii prædicatoribus, ac Philippo Diacono indi potuit, fortaſſe factum , ut nonnulli exiſtimarent Philippum Apoſtolum fuiſſe, qui Samaritis verbum Dei annunciavit. Hæc vero ſatis.

V. Antiquorum teſtium , quos allegavimus , fidem ſecutus Caſimirus Oudinus , utrumque Commentarium *in Matthæum* , & *in Ioannem* tribui poſſe Divo Thomæ pronunciat, ſi opus utrumque inter *Reportata* collocetur. Admonet ipſe. 1. *Lecturam* in Matthæum, quæ *in impreſſis ſub nomine Sancti Thomæ ſimpliciter inſcripta eſt , & fucus lectori fiat, inſcribendam* impoſterum eſſe , ab eodem Aquinate *explicatam* , *ne a Fratre Petro de Adria eius auditore ſeu diſcipulo reportatam* . 2. Ad expoſitionem in Ioannem quod attinet , & ipſam a F. Reginaldo, maiorem ſane partem , recollectam fuiſſe , admonendos *in proximis editionibus* lectores eſſe ; *ne omnia iſta , quaſi propria Divi Thomæ opera , vulgus eruditorum opinetur ac credat*.

Votis eius in hac Bettinelliana impreſſione ſatis puto præviis noſtris admonitionibus factum : neque Veterum editorum mens alia fuit, qui ab aliis excepta quidem

ex ore

ex ore dictantis Thomæ hæc opera novere; Thomæ tamen unius doctrinam ac sententiam in eisdem agnoscentes, neque piaculum neque absurdum existimarunt, simpliciter sub nomine Doctoris Aquinatis in lucem ea proferre. At modestæ censuræ, quam hoc loco tulit Oudinus, transiliit metas in Elogio *Petri de Adria*, ut ait, ad annum MCCLXXX. Verba eius sunt: *Plura scripsit Petrus de Adria, quæ omnia etiamnum habentur sub nomine S. Thomæ Aquinatis inverecunde inscripta, atque inter Opera eius inserta*. Acsi Operum Thomæ editores, omni deposita verecundia, libros eripuerint Petro de Andria, ut librorum Thomæ numerum impudentes augerent. De inusta *inverecundiæ* nota, quod affert, accipe argumentum. „ Audiamus (inquit) „ ea de re Scriptorem, utrique (*Thomæ, & Petro de Adria*) ferme supparem, eius- „ demque Familiæ Dominicanæ, Nicolaum Trivetum in Historia sua, ubi postquam „ magna & genuina Sancti Thomæ recensuit Opera, atque opuscula minora, subdit: „ *Alia quidem* (inquit de Sancto Thoma) *inveniuntur sibi attributa, quæ tamen i-* „ *pse non scripsit; sed post eum legentem vel prædicantem, ab aliis sunt collecta; utputa* „ *Lectura super Epistolam ad Corinthios ab undecimo capitulo usque ad finem, & Ex-* „ *positio super primum de Anima, quas Frater Reginaldus eius socius collegit. Iterum* „ (Ecce Opera Petri de Adria) *Lectura super Ioannem, & super tertium Nocturnum* „ *Psalterii: Collationes de Oratione Dominica, & symbolo: item Collationes Dominicales,* „ *& Festivæ: item Collationes de Decem præceptis, quas collegit Frater Petrus de Adria.* „ *Item Lectura super Matthæum completa, quam partim idem Frater, partim Secularis* „ *quidam recollegit eius studio delectatus.*

Quo in loco ipse *inverecunde* miscet omnia Oudinus; cum *Lectura in Ioannem, & super tertium Nocturnum Psalterii* ad Opera pertineant, quæ Frater Reginaldus de Priverno excepit, non Frater Petrus de Andria: ipsumque Oudinum, quod attinet ad *expositionem in Ioannem*, id affirmantem habemus in Elogio Sancti Thomæ capite XVIII. iuxta fidem Bernardi Guidonis & Antonini, suipsius postea immemorem sibique adversantem. Cur vero tam *inverecunde* se gesserint Nostrates, Thomæ simpliciter eosdem Commentarios tribuentes? Optima certe non defuit illis causa. Fuerit enim utriusque *Expositionis* stylus aut Reginaldi Privernatis, aut Petri de Andria; doctrina tamen, sententia, interpretatio, ordo Thomam auctorem habent: ipsumque rursum recollectum Commentarium *in Ioannem* revisit Thomas, correxit, adprobavit.

Cæterum abs morosissimo Censore, qui tam leves aliorum festucas insequitur, quærendum est, cur Petrum eodem in ipsius elogio appellet *de Adria*, *de Andria*, & *Adrianensem*, loco natalis in ancipiti relicto? Equidem *Petrum de Adria* habet Trivetus apud Dacherium, habet Bulla Cælestini V. apud Fontanam in Provincia Romana; at *de Andria* legimus apud Logothetam, Bernardum Guidonis, & S. Antoninum, & *Andriam* ferunt Apuliæ locum in Provincia Terræ Barii Lexica Geographorum. Quo rursum teste, qua fide, post indictam anno MCCXCIV. die III. Septembris a Cælestino V. divisionem Provinciæ Romanæ a Provincia Regni seu utriusque Siciliæ, hunc Petrum dixerit Oudinus *in Capitulo Provinciali Aquilæ in Festo Exaltationis S. Crucis Regni Siciliæ Provincialem electum fuisse*? Illum in eadem Bulla constitutum a Cælestino legimus Apostolicum novæ Provinciæ Vicarium ad futuri Provincialis electionem usque, proxima festiva exaltationis S. Crucis die peragendam. At Ordinis monumenta, quæ ignorabat Oudinus, produnt apud Vincentium Mariam Fontanam loco citato: neque Petrum de Andria novæ institutæ Provinciæ electum fuisse Præfectum, quem *Priorem Provincialem* vocamus: neque prædictam utriusque Provinciæ divisionem executioni mandatam esse: hanc vero, data per Bonifacium VIII. Constitutione anno MCCXCV. die I. Martii, iterum indictam, completamque, atque demum in acta Capituli Generalis Argentinæ anno MCCXCVI. celebrati redactam. Eadem acta consule typis edita apud Martene & Durand, Benedictinos S. Mauri Ascetas, Tomo IV. Thesauri Anecdotorum. In homine importuno censore, qui vel ipsas perquam levissimas tricas arripit, ut in alios litem moveat, tam frequentes ac pingues quis miti animo ferat errores?

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN MATTHAEUM EVANGELISTAM EXPOSITIO.

ARGUMENTUM.

MAtthæus ex Iudæa ficut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Iudæa primus fcripfit, cuius vocatio ad Dominum ex publicanis actibus fuit, duorum in generatione Chrifti principia præfumens: unius cuius prima circumcifio in carne, alterius cuius fecundum cor electio fuit. Ex utrifque enim patribus Chriftus. Sicque quaterdenario numero triformiter pofito, principium a credendi fide in electionis tempus porrigens, & ex electione ufque in tranfmigrationis diem dirigens, atque a tranfmigrationis die ufque in Chriftum definiens, decurfam adventus Domini oftendit generationem, & numero fatisfaciens, & tempori: ut & fe quod effet oftenderet, & Dei in fe opus monftrans, etiam in his quorum genus pofuit, Chrifti operantis a principio teftimonium non negaret. Quatum omnium rerum tempus, ordo, numerus, difpofitio, vel ratio, quod fidei neceffarium eft, Deus Chriftus eft, qui factus ex muliere, factus fub lege, natus ex virgine, paffus in carne, omnia in cruce fixit: ut triumphans ea in femetipfo, refurgens in corpore, & patris nomen in patribus filio, & filii nomen patri reftituens in filiis, fine principio, fine fine, oftendens unum fecum patre effe, quia unus eft. In quo Evangelio utile eft defiderantibus Deum, fic prima, vel media, vel perfecta cognofcere, ut & vocationem Apoftoli, & opus Evangelii, & dilectionem Dei in carne nafcentis per univerfa legentes intelligant, atque id in eo in quo reprehenfi funt, & apprehendere appetunt, recognofcant. Nobis enim in hoc ftudio argumenti fuit, & fidem factæ rei tradere, & operantis Dei intelligendam diligenter effe difpofitionem quærentibus non tacere.

D. THOMAE IN ARGUMENTUM HOC EXPOSITIO.

M*Atthaus ex Iudaa &c.* Evangelio Matthæi Hieronymus (*a*) præmittit prologum, in quo tria facit: primo enim ipfum auctorem defcribit; fecundo Evangelii myfteria aperit, ibi, *Duorum in generatione Chrifti principia præfumens*; tertio fuam intentionem oftendit, ibi, *Nobis autem in hoc ftudio argumenti fuit*. (*b*) Auctorem vero ipfum defcribit ex quatuor. Primo ex nomine, cum dicit, *Matthaus*; fecundo ex origine, cum dicit, *ex Iudaa*; tertio ex fcribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine primus ponitur*; quarto ex vocatione, ibi, *Cuius vocatio ad Dominum*, ideft ad Chriftum. De hoc Matth. ix. & Luc. v. Et

(a) *Al.* præmittit primo. (b) *Al.* Auctorem vero ipfum defcribit primo ex origine, cum dicit, *Matthaus ex Iudaa*; fecundo ex fcribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine*; tertio ex vocatione, ibi, *Cuius vocatio ad Dominum*, ideft ad Chriftum.

Et nota, quod Glossa interlinearis quæ dicit: „*Primus*; idest, ante quem nullus &c." videtur velle quod alii post Matthæum scripserint in Iudæa; quod non est verum: solus enim Matthæus scripsit in Iudæa, Marcus in Italia, Lucas in Achaia, Ioannes in Asia.

Consequenter ipsius Evangelii mysteria aperit: & primo aperit mysteria circa principium Evangelii; secundo ostendit eadem mysteria requirenda esse & in medio, & in fine, ibi, *In quo Evangelio utile est &c.* In principio autem Evangelii duo tanguntur. Primo ponitur quasiquidam titulus, cum dicitur, *Liber generationis*; secundo generationis cuiusdam series describitur, cum dicitur, *Abraham genuit Isaac &c.* Primo ergo ponit mysteria tituli, vel quæ tanguntur in titulo; secundo mysteria generationis, ibi, *Sicque quaterdenario*. In titulo autem dicitur, *Liber generationis Iesu Christi*: ubi tanguntur duo principia, scilicet David, & Abraham. Et hoc quia Abrahæ prius datum est præceptum de circumcisione. (Rom. IV. 11.) „ Signum accepit circumcisionis: signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit ipse pater „ omnium credentium." David autem electus est a Domino. I. Reg. XIII. 14. „ Inveni virum secundum cor meum." Unde propter hoc isti duo tanguntur, ut denotetur quod Christus traxit originem ex circumcisis patribus, & electis. Et hoc est *duorum*, hominum, vel *duorum* (a) principiorum, idest duo principia, scilicet David, & Abraham. Consequenter ponit mysteria quæ tanguntur in genealogia: & primo tangit mysteria ipsius Evangelii, vel Evangelistæ; secundo ipsius Christi, ibi, *Quarum omnium rerum &c.* Et est mysterium quod Evangelista genealogiam Christi per tres tesseradecades distinxit. Quarum prima est ab Abraham usque ad David; secunda a David usque ad transmigrationem; tertia usque ad Christum: ut ostenderet Christum esse & de circumcisis, & de electis, & de transmigrantibus. Et hoc est, *triformiter posito*, idest tripliciter repetito, supra, in genealogia, *a credendi fide*, idest ab ipso Abraham, qui fuit primum exemplar credendi, *in electionis tempus porrigens*, idest usque ad ipsum David deducens; *& ab electione*, idest ab ipso David, *in transmigrationis diem dirigens*; *& a transmigrationis diem usque in Christum definiens*, patet, *decursam*, idest breviter & cursorie tactam *adventus Domini ostendit generationem*, (b) *& numero satisfaciens*, *& tempori*. Patet.

Quarum omnium rerum &c. Nota, quod in hac generationis serie quatuor tanguntur: *Tempus*, *numerus*, *ordo*, *& dispositio*, *sive ratio*: quia ab Abraham usque ad David &c. Omnia ista nil aliud ostendunt nisi quod Deus Christus est. Hoc enim intendit secundum dispositionem & rationem allegoricam, quod Christus est Deus. *Quod est fidei necessarium*, scilicet quod *Christus Deus est*, idest in omnibus non est plus de necessitate fidei nisi quod Christus est Deus. *Qui factus ex muliere &c.* Nota, & expone, & signa capitula. *Et omnia in cruce fixit*, idest peccata, secundum quod de medio tulit quod adversum nos chirographum erat. Item melius. Christus secundum Deum & hominem, qui est omnia, secundum illud Ioan. XII. 32. „ Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum." Phil. II. 10. „ Ut in nomine Domini omne genu flectatur cælestium, terrestrium & infernorum." *Ut triumphans ea in semetipso*: quia per trophæum crucis omnia sibi subiecit, & de quolibet triumphavit. *Et patris nomen in patribus filio*.

Ad evidentiam autem huius notandum, quod in serie generationis ponuntur quidam patres, & quidam filii, sicut patet. Item ponitur ibi quidam pater sine patre, sicut Adam; quidam filius sine filio, sicut Iesus. Item ponuntur quidam qui sunt patres, & filii, sicut omnes intermedii. Per hoc autem mystice designatur, quod in Trinitate est pater & filius, sicut in hac genealogia sunt quidam patres, quidam filii. Item per hoc quod primus pater non habet patrem in hac serie, nec ultimus filius filium, ostenditur quod isti sunt ab æterno. Item per hoc quod unus & idem in persona est pater, & filius respectu diversorum, tangitur quod isti sunt unum, non quidem in persona, sed natura. Et hoc est quod dicit: *Et patris nomen restituens filio in patribus*, idest quod filius habeat patrem; *in patribus*, idest per hoc quod ponuntur ibi quidam patres: *& nomen restituens patri*, idest quod pater habeat filium; & hoc *in filiis*, idest per hoc quod ponuntur ibi aliqui filii sine principio, & sine fine: quia pater primus non habet patrem, nec ultimus filius filium. *Ostendens se unum esse cum patre*, idest unius naturæ: *quia unus*, in persona, scilicet pater & filius, respectu tamen diversorum, in dicta genealogia. Nota interlinearem quæ dicit: „ *Unus*, Christus;" quod nihil est dictum.

Consequenter ostendit consimilia mysteria requirenda esse in dicto Evangelio, non solum in principio, sed etiam in medio, & fine.

(a) *Al.* principia. (b) Al. *ut numero*.

fine. Et hoc est, *In quo Evangelio*, scilicet Matthæi, *utile est desiderantibus Deum*, *sic*, idest eodem modo sicut diximus, cognoscere *prima*, idest principium, *vel media*, *vel perfecta*, finem, & consummationem: *ut & vocationem Apostoli &c.* Scriptum est Phil. III. 12. „ Sequor autem si quo modo comprehendam. "

Nobis autem. Hic ostendit intentionem suam scilicet quod intendit quod ea quæ hic dicuntur vera sunt in historia, & tamen spiritualiter intelligenda. *Nobis autem fuit hoc*, idest hæc intentio, *in studio argumenti*, idest prologi.

EVANGELIUM MATTHAEI.

CAPUT I.

(a) Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham.

(b) Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit David Regem.

(c) David autem Rex genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam, & fratres eius in transmigratione Babylonis.

(d) Et post transmigrationem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: & a David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium; & vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

(e) Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium; & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.

(f) Exurgens autem Ioseph a somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit coniugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen eius Iesum.

(a) Inter Evangelistas Matthæus præcipue versatur circa humanitatem Christi: unde secundum Gregorium per hominem significatur in figura quatuor animalium. Per

humanitatem autem Christus in mundum introivit, progressus est, & exivit: & ideo dividitur totum Evangelium in tres partes. Primo enim agit Evangelista de Christi humanitatis in mundum ingressu; secundo de eius processu; tertio de eius egressu. Secunda pars incipit cap. III. I. ibi, *In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ*. Tertia cap. XXI. I. *Et cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem oliveti*. In prima parte duo facit. Primo describitur Christi generatio; secundo ipsius generationis subditur manifestatio, cap. II. ibi, *Cum natus esset Iesus in Bethlehem Iuda in diebus Herodis Regis*. In prima parte tria facit. Primo enim quasi titulus totius libri præponitur, cum dicitur, *Liber generationis Iesu Christi*; secundo patrum series texitur, *Abraham genuit Isaac*; tertio cum dicitur, *Christi autem generatio sic erat*, generatio Christi in speciali describitur. Titulus autem qui præmittitur est iste, *Liber generationis Iesu Christi*.

Et videtur esse oratio imperfecta: ponitur enim ibi nominativus sine verbo; sed non est. Matthæus enim Evangelium Hebræis conscripsit, & ideo in scribendo, morem Iudæorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos sic loqui, sicut cum dicitur, „ Visio Esaiæ filii Amos, " subauditur, Hæc est; nec oportet apponere: ita hic cum dicitur, *Liber generationis*, subauditur, Hic est. Et hic etiam modus loquendi consuetus est apud nos: si enim velimus aliquem librum intitulare, dicitur, Priscianus maior, vel minor: nec oportet apponere, Hic est; vel, Incipit.

Item (a) quæritur, cum parva particula istius libri sit de generatione Christi, quare intitulavit librum suum sic.

Et dicendum, quod Matthæus qui scripsit Hebræis, in scribendo modum Hebræorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos, libros suos a principio intitulare, sicut dicitur Genesis, quia ibi agitur de generatione: unde Gen. V. I. „ Hic est liber generationis Adam. " Et liber Exodi, quia in prima parte agitur de exitu filiorum Israel de AEgypto.

Sed quæritur quare additur, *Iesu Christi*. Et dicendum quod secundum Apostolum, I. Corinth. XV. 22. „ sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur. " Viderat autem Matthæus librum primum veteris testamenti, in quo agitur de generatione, (b) in quo dictum est cap. V. „ Hic est liber generationis Adam. " (c) Ut ergo novum testamentum, in quo agitur de regeneratione, & restauratione, ei responderet per oppositum, dicit: *Liber generationis Iesu Christi*, ut ostenderet quod idem est auctor utriusque.

Hic autem quæritur de hoc quod hic dicitur, *Liber generationis Iesu Christi*: contrarium enim habetur Esaiæ LIII. 8. ubi dicitur: „ Generationem eius quis enarrabit? " Sed sensus est, secundum Hieronymum, quod in Christo est duplex generatio. Scilicet divina, quæ enarrari non potest: quia & si aliquo modo dicimus filium genitum, sed modum quo gignitur, nec homo, nec Angelus potest comprehendere. Alia autem est humana, de qua agit. Sed tamen in hac etiam generatione sunt multa difficilia. Et ideo, secundum Remigium, perpauci sunt qui possint eam enarrare.

Item quæritur de hoc quod dicit, *Generationis*, cum hic plures texantur generationes. Sed dicendum, quod licet multæ enumerentur generationes, omnes tamen introducuntur propter unam, scilicet propter generationem Cristi, de qua inferius (hoc cap.) *Christi autem generatio sic erat*.

Describitur autem ille cuius generatio texitur primo a nomine, cum dicitur, *Iesu*; secundo ab officio, cum dicitur, *Christi*; tertio ab origine, cum dicitur: *Filii David, filii Abraham*. Quamvis autem fuerint & alii qui vocati sint Iesus, sicut Iesus filius Nave, de quo Eccli. XLVI. I. „ Fortis in bello Iesu Nave successor Moysi in prophetis: " & alius circa ædificationem templi, de quo in Zach. III. Isti tamen fuerunt Iesus nominales, & figurales, inquantum scilicet figurabant istum. Ille Iesus introduxit populum Israel in terram promissionis; sed iste Iesus, idest Salvator noster, non in terram carnalem, sed introducit nos in cælestem. Heb. XII. 2. Ipsum enim habemus auctorem, & consummatorem in sanguine eius &c. Et recte dicitur Iesus, quod nomen convenit ei secundum utramque naturam, scilicet divinam, & humanam. Secundum quidem humanam in carne sua passus est, & explevit mysterium nostræ redemptionis: & cum passio illa non haberet efficaciam nisi ex virtute divinitatis adiunctæ, propter hoc dicitur infra (hoc cap.) *Vocabitur nomen eius Iesus: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*.

Sed

(a) *Al.* Item cum quæritur. (b) *Al.* quod. (c) *Al.* Ut ergo novum testamentum, in quo agitur de responsione, & resalutatione, quæ ei responderet per oppositum, dicit: *Liber generationis Iesu Christi*: ut ostenderet quod idem est arbor utriusque.

Sed quæritur quare dicit, *Christi*. Nonne suffecisset *Iesu*? Respondeo, hoc ideo factum esse, quia, ut dictum est, & alii vocati sunt Iesus.

Ab officio autem describit eum, cum dicit, *Christi*, idest uncti. Nota autem tres unctiones in veteri lege. Unctus enim est Aaron in sacerdotem, Levit. cap. VIII. Unctus est Saul a Samuele in Regem, I. Reg. X. Et David, I. Reg. XVI. Unctus est & Eliseus in prophetam, III. Reg. XIX. Quia ergo Christus fuit verus Sacerdos, in Psal. CIX. 4. „ Tu es „ Sacerdos in æternum secundum ordinem „ Melchisedech, " & Rex, & Propheta; ideo dicitur recte Christus, propter tria officia quæ ipse exercuit.

Filii David, filii Abraham. Hic est duplex quæstio, scilicet de numero, & de ordine.

Ad primum, quare istos duos nominavit, propter illam rationem (*a*) quæ in Prologo dicta est, quod Abraham propheta fuit. Genes. XX. 7. dixit Dominus ad Abimelech Regem Geraræ: „ Redde uxorem viro suo, quia „ propheta est. " Item fuit sacerdos, Genes. XV. 9. dum implevit officium sacerdotis, offerendo scilicet hostiam Domino: " Sume „ (inquit) mihi vaccam triennem &c." David, autem propheta fuit, sicut patet Act. II. 30. Fuit etiam Rex, sicut patet II. Reg. II. 4. Quia ergo Christus fuit Rex, & Propheta, & Sacerdos; ideo recte dicitur filius istorum. Si enim solum Abraham nominasset, non significaretur quod Christus Rex fuisset. Item si solum David, non denotaretur in Christo sacerdotalis dignitas: & ideo utrumque posuit. Ad secundum dicendum, quod, secundum Hieronymum, David præponitur, & commutatur ordo propter necessitatem texendi genealogiam: si enim primo diceret, *Filii Abraham*; secundo, *Filii David*, oporteret secundo repetere Abraham ut continuaretur ordo genealogiæ. Secundum Ambrosium autem dicendum, quod David præponitur ratione dignitatis: ad David enim facta est repromissio de ipso capite, cum dicitur Psal. CXXXI. 11. „ De fructu ventris tui „ ponam super sedem tuam. " Sed ad Abraham de membris, scilicet de Ecclesia: unde Genes. XXII. 18. „ In semine tuo benedicentur „ omnes gentes terræ. "

Hic notandum, quod multi fuerunt errores de Christo. Quidam enim erraverunt circa eius divinitatem, sicut Paulus Samosatenus, Photinus, & Sabellius; quidam circa humanitatem; & quidam circa utramque; alii autem erraverunt circa eius personam. Circa humanitatem eius primus erravit Manichæus, qui dixit, eum non verum corpus sed phantasticum accepisse. Contra quod est quod dicit Dominus, Luc. ult. 39. „ Palpate, „ & videte: quia spiritus carnem, & ossa non „ habet, sicut me videtis habere. " Secundo post eum erravit Valentinus, qui dixit, eum corpus cæleste secum attulisse; non de virgine assumpsisse, sed per eam sicut aquam per canale transisse. Sed contra est quod dicitur Roman. I. 3. „ Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. " Tertius error fuit Apollinaris, qui dixit, eum tantum accepisse corpus, & non animam; sed loco animæ habuisse divinitatem. Sed contra est quod frequenter dicitur (Ioan. XII. 27.) „ Nunc anima mea turbata est. " Sed propter hoc ipse idem mutavit postea opinionem, & dixit, Christum habuisse vegetabilem, & sensibilem, non tamen rationalem; sed loco eius divinitatem. Sed tunc sequeretur inconveniens, quod Christus non esset plus homo quam unum brutum. Hos autem errores quasi quadam sorte diviserunt sibi quatuor Evangelistæ. Marcus enim, & Ioannes principaliter errores illos qui sunt circa divinitatem destruxerunt: unde Ioannes in principio statim dixit: „ In principio erat „ verbum. " Et Marcus exorsus est sic: „ Initium Evangelii Iesu Christi filii Dei: " non dixit, Filii Abraham. Matthæus autem, & Lucas illos qui circa eius humanitatem sunt errores destruunt in principio. Unde nota, quod in hoc quod dicitur, *Filii David, filii Abraham*, omnes errores qui fuerunt circa Christi humanitatem excluduntur. Filius enim non dicitur alicuius aliquis, nisi per generationem univocam, quæ est secundum convenientiam in specie. Quantumcumque enim aliquid generetur ex homine, nisi (*b*) participet eamdem specie naturam, numquam dicitur filius, sicut patet de pediculis, & huiusmodi. Si igitur Christus est filius David, & Abraham, oportet eum habere eamdem naturam, ratione eiusdem speciei: non autem haberet eamdem naturam secundum speciem, si non haberet corpus verum & naturale; nec si illud de cælo attulisset; nec etiam si careret anima sensitiva, sive rationali: unde patet exclusio omnis erroris.

(b) Proposito titulo, hic series genealogiæ texitur: & dividitur in partes tres, secundum tres quaterdenarios quibus dicta genealogiæ series texitur. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David, qui procedit per Patriarchas. Secundus procedit a David usque ad transmigrationem Babylonis,

(a) *Al.* Quæ dicta in Prologo. Dictum est quod &c. (b) *Al.* participaret.

nis, qui procedit per Reges. Tertius a transmigratione Babylonis usque ad Christum, qui incipit a ducibus, & procedit per personas privatas. Secunda ibi, *David autem Rex genuit Salomonem*. Tertia ibi, *Et post transmigrationem Babylonis &c.* Prima dividitur in tres: primo enim ponuntur patres qui fuerunt ante ingressum in AEgyptum; secundo ponuntur illi qui fuerunt in ipso exitu, & terræ promissionis ingressu; tertio illi qui fuerunt post ingressum terræ promissionis. Dicit ergo primo: *Abraham genuit Isaac*.

Hic considerandum est antequam ulterius procedamus, quod duo Evangelistæ generationem Christi secundum carnem prosequuntur, scilicet Lucas, & Matthæus; sed differenter: & hæc differentia attenditur quantum ad quinque: primo enim differunt quantum ad situm; secundo quantum ad ordinem; tertio quantum ad modum; quarto quantum ad terminum; quinto quantum ad personas numeratas. Primo dico quod differunt quantum ad situm: quia Matthæus generationem Christi in principio Evangelii incipit texere; Lucas autem non in principio, sed post baptismum: & ratio huius est, secundum Augustinum, quoniam Matthæus generationem Christi carnalem suscepit describendam; & ideo statim in principio debuit eam ponere: Lucas autem maxime intendit commendare in Christo personam sacerdotalem: ad sacerdotem autem pertinet expiatio peccatorum; & ideo post baptismum, in quo fit peccatorum expiatio, convenienter a Luca ponitur Christi generatio. Secundo autem Lucas & Matthæus in texendo genealogiam Christi differunt quantum ad ordinem: quia Matthæus texit Christi generationem incipiendo ab Abraham, & descendendo usque ad Christum; Lucas autem incipit a Christo, & ascendendo procedit usque ad Abraham, & etiam ultra. Et ratio est quia, secundum Apostolum, Rom. IV.25. in Christo fuerunt duo, scilicet humilitas suscipiendi defectus naturæ nostræ, & potestas divinitatis, & gratiæ, per quam nos ab huius defectibus expiavit. Rom. VIII. 3. „ Misit Deus filium suum in similitudinem „ carnis peccati (propter primum) & de „ peccato damnavit peccatum in carne" (propter secundum.) Matthæus ergo qui intendit generationem Christi carnalem, per quam descendit usque ad infirmitatis nostræ assumptionem, congrue eius generationem descendendo describit. Sed Lucas qui in ipso commendat sacerdotalem dignitatem, per quam Deo reconciliamur, & ipsi Christo unimur, congrue ascendendo procedit. Tertio differunt quantum ad modum: quia in enarratione genealogiæ Matthæus utitur hoc verbo *Genuit*; sed Lucas hoc verbo *Fuit*. Et hoc est quia Matthæus in tota enarratione sua non ponit nisi patres carnales; sed Lucas ponit multos patres secundum legem, sive per adoptionem. Præceptum enim fuit in lege quod si aliquis moreretur sine filiis, quod frater eius acciperet sponsam eius, & generaret sibi filios: unde filii illi non erant eius qui generabat; sed per quamdam adoptionem imputabantur priori: unde Lucas, qui ponit multos filios genitos per adoptionem, non dicit *Genuit*, sed *Fuit*: quia quamvis ipsi eos non generassent, eorum tamen per quamdam adoptionem erant. Matthæus autem, qui ponit solum patres carnales, dicit *Genuit*. Ratio autem huius est quia, sicut dictum est, Matthæus versatur maxime circa Christi humanitatem: & quia secundum carnem natus est ex patribus carnalibus, ideo in genealogia Matthæi nullus ponitur qui non fuerit pater carnalis. Lucas autem commendat maxime in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam adoptamur in filios Dei; & ideo non solum carnales, sed etiam legales patres posuit. Quarto differunt quantum ad terminum: quia Matthęus generationem suam incipit ab Abraham, & protendit usque ad Christum; Lucas autem a Christo non solum usque ad Abraham, sed etiam usque ad Deum. Cuius ratio potest sumi ex hoc quod Matthæus scripsit Hebræis: Hebræi autem maxime gloriabantur de Abraham: Ioan. VIII. 33. „ Semen Abrahæ „ sumus: " qui fuit primum credendi principium: & ideo Matthæus ab Abraham incepit. Lucas autem scripsit Græcis, qui nihil de Abraham sciebant, nisi per Christum: si enim non fuisset Christus, nihil umquam scivissent de Abraham: & ideo Lucas incepit a Christo, & terminavit non solum in Abraham, sed in Deum. Quinto differunt quantum ad personas enumeratas: quia in tota serie genealogiæ Lucæ nulla prorsus de muliere fit mentio; in Matthæo autem aliquæ interponuntur mulieres. Cuius ratio est, secundum Ambrosium, quia Lucas, sicut dictum est, commendat maxime sacerdotalem dignitatem: in sacerdote autem maxima requiritur puritas. Matthæus autem eius texit generationem carnalem; & ideo ibi ponuntur aliquæ mulieres.

Notandum tamen, quod in tota genealogia Matthæi non ponuntur nisi mulieres peccatrices, vel quæ in aliquo fuerant peccato notatæ, sicut Thamar quæ fornicata est, Gen. XXXVIII. & Ruth, quæ fuit idolatra,

quia

quia gentilis; & uxor Uriæ, quæ fuit adultera, II. Reg. 11. Et hoc ad designandum, secundum Hieronymum, quod ille cuius genealogia texitur, intravit propter peccatores redimendos. Alia ratio tangitur ab Ambrosio, scilicet ut tolleretur confusio Ecclesiæ. Si enim Christus ex peccatoribus nasci voluit, non debent infideles irridere, si peccatores ad Ecclesiam veniant. Alia ratio potest assignari, credo secundum Chrysostomum, ut ostendatur imperfectio legis; & quod Christus venit legem implere. Per hoc enim quod tanguntur quædam mulieres peccatrices, denotatur quod illi qui erant maximi in lege, erant peccatores: sicut David, & Iudas; & in hoc designat imperfectionem aliorum. Si enim isti fuerunt peccatores, multo magis & alii. Roma. III. 23. „Omnes „ peccaverunt, & egent gloria Dei. " Et ideo isti ponuntur in generatione Christi, ut designetur quod ipse legem impleverat. Nota tamen, quod istæ mulieres quamvis fuerint omnes peccatrices, non tamen pro tempore illo quo texitur earum genealogia; sed iam erant mundatæ per pœnitentiam.

Dicit ergo: *Abraham genuit Isaac*. Notandum primo, quod hic duo sunt consideranda secundum litteram, sive sensum litteralem. Primo quod per patres istos positos designatur Christus; secundo quod etiam ista referuntur, & possunt referri ad instructionem nostram. Dicit ergo primo: *Abraham genuit Isaac*. Et hoc habetur Genes. XXI. *Isaac autem genuit Iacob*, Gen XXV. *Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius*.

Hic quæritur, cum Abraham alium habuerit filium quam Isaac, scilicet Ismael; & similiter Isaac; quare non fit mentio de eis, sicut hic dicitur: *Iudam, & fratres*. Item quare magis exprimitur Iudas ex nomine quam alii.

Ratio est quia Iudas, & fratres eius sub cultura unius Dei permanserunt; & ideo de eis fit mentio in generatinne Christi; non autem Isaac, & Ismael; nec Iacob, & Esau. Ad secundum, quod hoc fuit ut impleri ostenderetur in Christo prophetia Iacob, Genes. XLIX. 10. „ Non auferetur sce- „ ptrum de Iuda, & dux de femore eius, „ donec veniat qui mittendus est: & ipse „ erit expectatio gentium. " „ Manifestum „ est quod de Iuda ortus est Dominus: " ut dicitur Heb. VII. 14. & ideo fit magis mentio de ipso quam de aliis.

Iudas autem genuit Phares &c. Hic quæritur, cum Dominus non sit natus de Zaram, sed de Phare, quare fit mentio de eo. Item quare nominaliter exprimitur: prius enim dixit fratres eius: quare ergo expressit nomen Zaram?

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod hoc in mysterio factum est. Ad cuius evidentiam nota historiam quæ habetur Gen. XXXVIII. quod in partu Thamar prior apparuit Zaram, in cuius manu obstetrix ligavit filum coccineum dicens. (v. 28.) „ Iste egre- „ dietur prior: & iden vocavit nomen eius „ Zaram. Postea illo retrahente manum egres- „ sus est alter, dicente obstetrice: Quare „ propter te divisa est maceria? " Zaram autem, qui prior apparuit, significat populum Iudæorum, in cuius manu obstetrix filum coccineum ligavit, hoc est circumcisionem, quæ fiebat cum sanguinis effusione. Sed illo retrahente manum &c. egressus est alter: quia „ cæcitas ex parte contigit in „ Iudæis. " (Rom. XI. 25.) Sic enim populus gentilis divisus intravit in lucem fidei, egressus de vulva ignorantiæ, & infidelitatis.

Secundo notandum, quod per patres positos in generatione Christi signatur Christus ratione vel nominis, vel facti, vel alicuius alterius, sicut per se patet. Abraham enim interpretatur pater multarum gentium; & significat Christum, de quo Heb. II. 10. „ Qui multos filios in gloriam ad- „ duxerat. " Item Abraham ex præcepto Domini exivit de terra sua, Genes. XII. Et Christus est qui dixit Hierem. XII. 7. „ Re- „ liqui domum meam, dimisi hereditatem „ meam &c. " Similiter Abraham qui risit dicendo: „ Nunc risum fecit mihi Domi- „ nus: " Gen. XXI. 6. (a) Et Christus est, in cuius nativitate non solum uni personæ, sed toti mundo gaudium nuntiatur. Luc. II. 10. „ Ecce evangelizo vobis gaudium ma- „ gnum, quod erit omni populo, quia natus „ est (b) vobis hodie salvator, qui est Christus „ Dominus. " Similiter per Iacob, & ratione interpretationis, & ratione facti: sicut patet in hoc quod supposuit lapidem, idest duritiem crucis, capiti suo. Similiter per Iudam, & Phares, qui interpretatur divisio: ipse enim dividet oves ab hædis: infra XXV. 32.

Moraliter autem in istis generationibus designatur status nostræ iustificationis, secundum sex quæ requiruntur ad iustificationem. Scilicet fides per Abraham iustificatum ex fidei iustitia: alibi enim ipse principium dicitur fidei. Rom. IV. 11. „ Ut sit pater „ omnium credentium per præputium. " Isaac spes, quia interpretatur risus. Ro. XII. 12. „ Spe gaudentes. " Iacob caritas, qui du-

(a) *Al.* Et ideo. (b) *Al.* nobis.

duxit duas uxores: Liam, quæ interpretatur laborans; & Rachel; ideſt duas vitas, quæ ſunt in caritate ſecundum duo præcepta: contemplativa enim delectatur in Deo; activa autem eſt per quam ſubvenitur proximo. Iudas confeſſio, quæ duplex eſt: fidei: Rom. x. 10. „ Corde creditur ad iuſtitiam, „ ore autem confeſſio fit ad ſalutem: " & peccatorum: „ Confitemini alterutrum pec- „ cata veſtra: " Iac. v. 16. Ex hoc autem ſequitur duplex effectus: ſcilicet deſtructio vitiorum, quæ per Phares deſignatur; & origo virtutum, quæ ſignificatur per Zaram. Et iſta oriuntur de Thamar, quæ interpretatur amaritudo. Eſa. xxxviii. 15. „ Recogi- „ tabo tibi omnes annos meos in amaritudi- „ ne animæ meæ. "

Phares autem genuit Eſron. Hic ponitur ſeries genealogiæ patrum qui nati ſunt in AEgypto, vel in exitu eius: ſicut enim per Phares, qui interpretatur diviſio, ſignificatur Chriſtus: infra xxv. 32. *Separabit agnos ab hædis*; ita per Eſron, qui interpretatur ſagitta, vel atrium. Dicitur enim ſagitta propter efficaciam prædicationis, qua audientium corda penetravit. Pſal. xliv. 6. „ Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te „ cadent in corda inimicorum Regis. " Atrium autem propter latitudinem caritatis, qua non ſolum amicos, ſed etiam inimicos dilexit. Rom. v. 10. „ Cum inimici eſſemus, „ reconciliati ſumus (a) Deo per mortem „ filii eius. " Eſa. liii. 12. „ Ipſe pro „ tranſgreſſoribus rogavit. " Et idem Luc. xxiii. 34. „ Pater dimitte illis: non enim „ ſciunt quid faciunt. " *Eſron autem genuit Aram*. Aram autem interpretatur electus, vel excelſus. Eſa. xlii. 1. „ Ecce puer meus, „ & ipſe eſt excelſus ſuper omnes. " Epheſ. i. 21. „ Ipſum conſtituit ſuper omnem prin- „ cipatum. " *Aram autem genuit Aminadab*, qui interpretatur ſpontaneus. (b) Ipſe eſt enim in cuius perſona dicit Pſalm. liii. 8. „ Voluntarie ſacrificabo tibi, & confitebor „ nomini tuo, quoniam bonum eſt, Domine. " Et Eſa. liii. 7. „ Oblatus eſt, quia ipſe „ voluit, & non aperuit os ſuum. " Ioan. vi. 38. „ Non veni facere voluntatem meam, „ ſed eius qui miſit me. " *Aminadab autem genuit Naaſſon*, qui interpretatur augurium, vel ſerpentinum: quia Chriſtus non ſolum præſentia, ſed etiam præterita & futura cognovit. Heb. iv. 13. „ Omnia nuda & „ aperta ſunt oculis eius. " Item ſerpentinum propter prudentiam: prudentia enim attribuitur ſerpenti. Infra x. 16. *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes*. Iob xii. 16. „ Ipſe no- „ vit decipientem, & eum qui decipitur. "

Nota, quod iſte Naaſſon fuit in tempore Moyſi, & exivit cum eo de AEgypto, & fuit unus princeps in tribu Iuda in deſerto, ſicut habetur in Num. i. 7. Sed advertendum, quod Exodi xiii. 18. ubi noſtra littera habet: „ Filii Iſrael aſcenderunt arma- „ ti de AEgypto: " Aquila tranſtulit, Inſtructi, propter æquivocationem: melior eſt autem littera Septuaginta: „ Filii Iſrael „ quinta generatione exierunt de AEgypto. "

Sed contra. Naaſſon iſte non fuit quintus a Iacob, ſed ſeptimus, ſicut patet computando Iacob, Iudam, &c. uſque ad Naaſſon: ergo non quinta, ſed ſeptima generatione.

Sed dicitur, quod non eſt computandum per tribum Iuda, ſed per tribum Levi, ſub cuius ductu exierunt filii Iſrael de AEgypto. Pſ. lxxvi. 21. „ Deduxiſti ſicut oves populum tuum in „ manu Moyſi & Aaron. " Et patet quod tantum ſunt quinque generationes: Iacob enim genuit Levi, (c) Levi autem genuit Caath, Caath genuit Aniram, Aniram autem genuit Moyſen & Aaron, ſicut patet Exod. ii. & ſub Moyſe exierunt de AEgypto.

Ubi nota, quod inter omnes tribus magis (d) multiplicabatur tribus Iuda: & hoc quia ex ea erant Reges futuri, qui debebant pugnare. Inter omnes autem minus multiplicabatur tribus Levi: & hoc quia (e) præordinata erat ad officium divinum, & ſacerdotium, ad quod pauciores ſufficiebant. Et ideo vult quod etiam computando per tribum Iuda ſit verum quod dicitur Gen. xv. 16. „ Quinta generatione revertentur „ huc. " Dicit ergo Hieronymus, illud quod ibi dicitur, intelligendum eſſe computando per tribum Levi; quod autem hic dicitur per tribum Iuda. Phares enim ipſe cum Iacob, & Iuda patre ſuo intravit in AEgyptum. Et ideo iſtæ generationes non ſunt computandæ a Iacob, ſed a Phares, qui & ipſe intravit in AEgyptum. Et patet quod Naaſſon fuit quintus a Phares. Similiter Levi ipſe intravit in AEgyptum cum patre ſuo Iacob. Et ideo a Levi, & non a Iacob computandæ ſunt generationes. Clarum autem eſt quod Moyſes fuit quartus a Levi.

Naaſſon autem genuit Salmon. Salmon interpretatur ſenſibilis; & ſignificat Chriſtum, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi.

Moraliter hic notandum, quod ſicut in prima generatione ſignificatur ordo noſtræ iuſtificationis quantum ad ſtatum incipientium,

(a) *Al.* oleo. (b) *Al. deeſt* enim. (c) *Al.* Levi autem genuit Aniram. (d) *Al.* multiplicatur. (e) *Al.* ordinata.

tium; ita in ista secunda generatione, quæ similiter continet quinque, significatur profectus proficientium. Primum enim quod sequitur (*a*) ex quo homo est iustificatus a peccato, est quod ipse habet zelum animarum. Et ideo bene Phares genuit Esron, qui interpretatur sagitta propter efficaciam prædicationis, qua penetrantur corda auditorum. Esa. xlix. 2. „ Posuit me quasi sagittam electam. " Et ita adapta alia.

Salmon autem genuit Booz &c. Hic ponuntur patres qui fuerunt nati post ingressum terræ promissionis: Salmon enim fuit genitus in deserto, & intravit cum Iosue in terram promissionis, & accepit uxorem Rahab meretricem, de qua genuit Booz. Booz interpretatur fortis. Hier. xvi. 19. „ Dominus fortitudo mea, & robur meum. " Rahab autem interpretatur fames, vel latitudo; & significat Ecclesiam, quia ad ipsam pertinet illa beatitudo. Matth. v. 6. *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur*. Interpretatur etiam latitudo, quia Ecclesia per totum orbem dilatata est. Esa. liv. 2. „ Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende. " Item interpretatur impetus: quia impetu prædicationis Reges, & Philosophos convertit. Item significat Ecclesiam ratione facti. Rahab filum coccineum misit in fenestram, per quem liberata est a subversione Iericho: Iosue II. 21. Fenestra nostra est os: filium ergo in fenestra est confessio passionis Christi, per quam Ecclesia liberata est a morte. Item ratione coniugii: quia sicut Rahab iuncta est in matrimonio Salmon, qui fuit princeps in tribu Iuda; sic Christus desponsavit sibi Ecclesiam. II. Corin. xi. 2. „ Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. "

Sed hic quæritur. Secundum litteram, cum Rahab fuerit meretrix, quomodo tanto principi, qui erat maior inter alios, desponsata est?

Et est dicendum, quod Rahab maximum quid fecit, eo quod contempto populo suo, & ritu paterno, cultum Dei Israel elegit: & ideo quasi pro maximo honore nobilissimo principi data fuit.

Booz autem genuit Obed ex Ruth. Hoc habetur Ruth ultim. cap. Obed interpretatur serviens, vel servitus; & significat Christum, de quo per prophetam: (*b*) „ Servire me fecistis in peccatis vestris. " (Esa. xliii. 24.) Ruth autem significat Ecclesiam de gentibus natam ratione loci: fuit enim Moabitis. Moab interpretatur ex patre. Ioan. viii. 44. „ Vos ex patre diabolo estis. " Et iterum ratione coniugii, ut patet in Glossa.

Sed quæritur quare istæ mulieres hic nominantur, cum fuerint peccatrices.

Hieronymus assignat rationem de Ruth, ut scilicet impleretur vaticinium Esa. xvi. 1. „ Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ de petra deserti. " Petra deserti est, scilicet mali, & significatur Ruth Moabitis. Ambrosius autem assignat rationem dicens: „ Futurum enim erat ut Ecclesia congregaretur de gentibus infidelibus; & ideo poterat erubescere, & confundi, nisi viderent Christum etiam de peccatricibus nasci. " Unde ut tolleretur eorum erubescentia, & confusio, nominandæ sunt.

Sed quæritur. Deut. xxiii. 3. dicitur: „ Moabitæ, & Amonitæ non intrabunt ecclesiam. " Cum ergo Ruth fuerit Moabitis, quomodo recepta est in ecclesiam?

Sed dicendum per Apostolum ad Gal. v. 18. quod qui spiritu ducuntur non sunt sub lege. Semper enim in lege magis debet observari intentio legislatoris quam verba legis: quæ enim fuit causa quare prohibuit Dominus ut non intrarent ecclesiam? Quia scilicet invenit in eis idola triam, ne scilicet pertraherent Iudæos ad idolatriam. Unde ista, quæ iam erat conversa, non erat (*c*) idolatra, & ideo non erat subiecta prohibitioni.

Obed autem genuit Iesse. Ruth. ultim. Iesse autem interpretatur sacrificium, vel incendium; & significat eum qui obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis.

Sed quæritur, cum iste alio nomine vocatus sit Isai, sicut patet I. Reg. in multis locis, & illud nomen esset (*d*) solemnius, quare non nominavit eum Evangelista sic.

Et dicendum, quod hoc fuit ut ostenderetus in Christo impletum esse quod dictum est per prophetam Esa. xi. 1. „ Egredietur virga de radice Iesse. "

Iesse autem genuit David Regem. David interpretatur manu fortis, & aspectu desiderabilis; quæ omnia competunt Christo, sicut patet: ipse enim fortis est qui diabolum superavit. Luc. xi. 22. „ Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. " Item ipse „ speciosus forma præ filiis hominum. " Psal. xliv. 3.

Sed hic quæritur, cum plures alii fuerint Reges, quare solus iste dicitur Rex?

Et dicendum, quod iste primus Rex fuit in

(a) *Al.* est. (b) *Al.* „ Servire me fecisti peccatis tuis. " (c) *Al.* idolatria. (d) *Al.* solemnium.

in tribu Iuda, de qua ortus est Dominus: quamvis enim Saul fuerit Rex; ipse tamen fuit de tribu Beniamin. Secunda ratio: quia alii propter meritum ipsius David regnaverunt. Psalm. lxxxviii. 30. „ Et ponam in sæcu„ lum sæculi semen eius, & thronum eius „ sicut dies cæli. " Tertia ratio ut ostenderetur impleta prophetia Hiere. xxiii. 5. „ Suscitabo David germen iustum, & re„ gnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iu„ dicium, & iustitiam in terra. " Esa. ix. 7. „ Super solium David, & super regnum „ eius sedebit &c. " Moraliter vero in ista generatione designatur fructus perfectorum, sicut in aliis fructus incipientium, & proficientium. Primum enim quod requiritur in homine perfecto, est quod ipse sit fortis ad aggrediendum adversa, ut scilicet non retardetur propter aliquam difficultatem; & hoc significatur per Booz: interpretatur enim fortis. Esa. xl. 31. „ Qui sperant in Domi„ no, mutabunt fortitudinem; assument pennas „ sicut aquilæ; current, & non laborabunt; „ ambulabunt, & non deficient. " Prover. ult. 10. „ Mulierem fortem quis inveniet? " Secundum est humilitas servientis, ut quanto scilicet magnus est, tanto humiliet se in omnibus; & hoc significatur per Obed, qui & ipse interpretatur serviens, vel servitus. Luc. xxii. 26. „ Qui maior est vestrum fiat „ sicut minister. " Tertium est fervor caritatis, quod significatur per Iesse, qui interpretatur incensum, vel incendium. Ps. cxl. 2. „ Dirigatur oratio mea sicut incen„ sum in conspectu tuo &c. „ Et ex hoc pervenitur ad regnum, & ad gloriam: quia Iesse genuit David Regem. Apoc. v. 10. (a) „ Fecit nos Deo nostro regnum, & Sa„ cerdotes Deo patri suo. " I. Pet. ii. 9. „ Vos estis genus electum, regale sacerdo„ tium, gens sancta, populus acquisitionis. "

(c) Posita serie genealogiæ patrum, quæ cucurrit per Patriarchas, hic ponit seriem patrum, quæ procedit per Reges. Et dividitur in duo. Primo ponuntur Reges qui nati sunt ex Israel sine commixtione seminis alieni; secundo ponuntur Reges qui secuti sunt coniunctionem alienæ copulæ, ibi, *Ioram autem genuit Oziam*.

Hic est duplex quæstio: Lucas enim computando generationem Christi ascendit per Nathan; Matthæus autem descendendo procedit a David ad Christum per Salomonem: unde videtur esse quædam contrarietas.

Sed dicendum, sicut dictum est. Lucas in genealogia Christi ponit multos patres qui non fuerunt patres carnalis originis per propagationem, sed secundum legalem adoptionem; Matthæus autem nullum ponit qui non fuerit pater carnalis. Et verum est quod secundum carnem Dominus descendit a David per Salomonem, & non per Nathan; & tamen, secundum Augustinum, non vacat a mysterio quod Matthæus a David per Salomonem descendit ad Christum; Lucas autem a Christo ad David per Nathan ascendit. Matthæus enim generationem Christi carnalem susceperat describendam, secundum quam Christus usque ad similitudinem carnis peccati descendit: & ideo recte Matthæus in eius generatione a David per Salomonem descendit, cum cuius matre ipse David peccavit. Lucas autem, qui maxime commendare intendit in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam fuit peccatorum expiatio, recte per Nathan ad David ascendit, qui fuit vir sanctus.

Nota tamen quod secundum eumdem Augustinum in Libro Retractationum non est intelligendum quod idem fuit Nathan propheta qui eum reprehendit, & filius quem genuit; sed solum quod fuerunt similes in nomine.

Secundo quæritur quare Bersabee non nominatur ex nomine, sicut Tamar, Rahab, & Ruth.

Et dicendum, quod aliæ, quamvis per aliquod tempus fuerint peccatrices, tamen postea fuerunt conversæ, & pœnitentes; hæc autem turpiter peccavit crimen adulterii, & in consensu homicidii: & ideo propter verecundiam subticetur eius nomen.

Nota tamen, quod in Scriptura recitantur aliquando peccata magnorum, sicut David, & aliorum; & hoc quia diabolus non solum parvos, & inferiores, sed etiam magnos prostravit: adversarius enim noster est. Et ideo propter cautelam recitantur, ut qui stat videat ne cadat. Alia ratio est ne aliquis putaret eos plusquam homines esse. Si enim aliquis solam in eis perfectionem consideraret, decipi posset per idolatriam; sed cum videt eos per peccatum corruisse, non credit iam aliquid amplius ab homine in eis esse.

Nota etiam hoc, secundum Gregorium, quod aliquando factum litterale est malum, & significatum est bonum; aliquando vero factum bonum, & significatum malum. Urias enim fuit vir bonus, & iustus, nec de aliquo in Scriptura reprehenditur; & tamen significat diabolum. Bersabee autem fuit pec-

(a) *Al.* „ Fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotium Deo & patri suo. "

peccatrix; & tamen rem bonam significat, scilicet Ecclesiam, ut notat Glossa II. Reg. XII. & etiam Glossa quæ dicitur exponere figuram secundum sensum allegoricum. Urias enim interpretatur lux mea Deus, & significat diabolum qui lucem divinitatis appetivit. Esa. XIV. 14. „ Ero similis Altissimo. " Bersabee interpretatur puteus septem, vel puteus societatis; & significat Ecclesiam de gentibus, propter septiformem gratiam baptismalem. Hanc sibi desponsaverat primo diabolus; sed David, idest Christus, abstulit eam ab eo, & copulavit sibi, & ipsum diabolum interfecit. Aliter Bersabee significat legem, per cuius vias populus inductus est, qui non vult ingredi in domum per spiritualem intelligentiam; & ideo defert litteras mortis suæ: quia „ littera occidit: " II. Cor. III. 6. Sed David, idest Christus, abstulit a Iudæis legem, quando docuit eam spiritualiter intelligendam.

Salomon autem genuit Roboam &c. Sicut autem David interpretatur manu fortis, vel aspectu desiderabilis, ita Salomon pacificus: & hoc est rectum, quia ex fortitudine operationis bonæ, provenit pax conscientiæ. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus le„ gem tuam. " Contingit autem quod ex pace conscientiæ homo velit alios ad bonum venire: unde Salomon genuit Roboam, qui interpretatur impetus: quia impetu prædicationis movetur habens pacem conscientiæ ad dilatandum nomen Christi; sicut legitur de Apostolis Esa. XXVII. 6. (a) „ Qui in„ grediuntur impetu ad Iacob, florebit, & „ germinabit Israel, & implebunt faciem „ orbis semine. " Utrumque autem significat Christum, quia ipse est pax. Item ipse Roboam, qui populum impetu prædicationis convertit. *Roboam autem genuit Abiam*, qui interpretatur pater Deus: quia ex hoc quod homo studet ad profectum aliorum spiritualem, vel corporalem per opera misericordiæ, efficitur dignus paternitate Dei, ut infra v. 44. *Benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in cælis est &c.* Et Luc. VI. 36. „ Estote misericordes. " Hoc etiam competit Christo, cui dicitur (Heb. I. 5.), „ Ego ero illi in patrem, & ipse „ erit mihi in filium. " *Abias autem genuit Asa*, qui interpretatur attollens: quia quandoque homo ex hoc quod efficitur pater & superior aliorum, incurrit quamdam negligentiam securitatis: ideo *Abias genuit Asa*, ut scilicet homo sit in continuo profectu, & attollat se semper ad maiora. Hoc etiam competit Christo, qui dicitur attollens, idest crescens. Luc. II. 40. „ Puer autem cresce„ bat. „ Vel attollens, quia abstulit peccata mundi. *Asa autem genuit Iosaphat*, qui interpretatur iudicans, quia ex hoc quod semper crescit homo spiritualis, efficitur iudicans. I. Corinth. II. 15. „ Spiritualis homo omnia diiudicat. " Et hoc Christo competit, quia pater omne iudi„ cium dedit filio. " (Ioan. V. 22.) *Iosaphat autem genuit Ioram*, qui interpretatur habitans in excelsis: quia ille qui iudex constituitur, debet in excelsis habitare. Esa. XXXIII. 16. „ Iste in „ excelsis habitabit. " Quomodo autem hoc sit dicit: Apostolus (Phil. III. 20.) „ No„ stra conversatio in cælis est. " Et hoc competit Christo, quia „ excelsus super o„ mnes gentes Dominus: " Psal. CXII. 4.

Ioram autem genuit Oziam. Hic est quæstio litteralis. Nam I. Paral. III. 11. dicitur quod Ioram genuit Ochoziam. Ochozias autem genuit Ioram. Ioras autem genuit Amasiam, qui & Azarias dicitur. Amasias autem genuit Oziam. In duobus ergo videtur Evangelista in genealogiæ serie defecisse. Primo quia Ioram non genuit Oziam, sed Amasias; secundo quia omisit tres generationes.

Et dicendum ad primum, quod generare aliquem alium potest intelligi dupliciter. Mediate, vel immediate. Immediate, sicut pater carnalis immediate generat filium; & sic Ioram non genuit Oziam. Alio modo mediate, sicut nos dicimur filii Adam; & sic filius potest dici genitus ab avo, vel proavo, quia ab ipso per generationem mediatam descendit. Quare autem omisit tres Reges, triplex ratio assignatur. Prima a Hieronymo, qui dicit (sicut scriptum est Exod. XX. 5.) „ Dominus visitat peccata patrum in ter„ tiam & quartam generationem, his qui „ patrum sceleris efficiuntur imitatores. " Ioram autem duxit uxorem filiam Iezabel scilicet Athaliam, quæ traxit eum ad idolatriam. Ochozias etiam magis quam pater idolatriæ deditus fuit. Et similiter Ioras, qui cum scelere idolatriæ etiam Zachariam filium Ioiadæ occidit. Et ideo isti tres quasi indigni excluduntur a generatione Christi. Chrysostomus aliam assignat rationem. Præcepit enim Dominus IV. Reg. IX. Hieu filio Nansi, quod ipse extirparet domum Achab; qui diligens fuit in executione præcepti, & tamen a cultura deorum non recessit: adoravit enim vitulos conflatiles: & quia diligenter perfecit Domini imperium destruendo domum Achab, dictum est ad eum, quod filii eius usque in quartam generationem sederent super thronum domus Israel: unde sicut

(a) Al. „ Qui ingredicatur impetu a Iacob. "

ficut Iehu meruit regnum Ifrael ufque in tertiam, vel quartam generationem; ita per oppofitum Ioram qui commifcuit fe feminis gentilibus, & tranftulit iniquitatem domus Ifrael ad domum Iuda, debuit amittere nomeo pofteritatis in genealogia Chrifti ufque in quartam generationem, facta expiatione peccati. Auguftinus in Quæftionibus novi & veteris teftamenti aliam affignat rationem. Dicit enim, quod quidam fuerunt booi, & bonos invenerunt patres, ficut Ifaac, & Iacob: quidam mali, & tamen bonos invenerunt patres, ficut Salomon, qui peccator fuit, & tamen David virum iuftum & fanctum habuit patrem: quidam nec boni fuerunt, nec bonos patres habuerunt, ficut fuerunt ifti tres, ut patet per prædicta. Ioram peccavit, & peccatum eius continuatum fuit ufque ad Oziam, qui pene nihil mali fecit, nifi quod incenfum adolevit; continuatio autem peccati, caufa, vel ratio eft deftructionis. Et ideo ifti tres qui io peccato idolatriæ permanferunt, excluduntur a genealogia Chrifti. Ratio autem myftice affignatur propter tres quaterdenarios, per quos Matthæus genealogiam Chrifti defcribere iotendit. Ozias autem interpretatur robuftus Domini, & fignat Chriftum, de quo in Pfalm. cxvii. 14. „ Fortitudo mea, & „ laus Dominus factus eft mihi in falutem „ &c. “ Myftice autem *Ioram genuit Oziam*, quia qui in excelfo habitant, debent effe fortiter operantes.

Nota, quod fub hoc Ozia prophetavit Efaias, ut patet Efa. 1. Propter enim peccatum Principum, & Regum, & etiam populi, abftulit Deus prophetiam, & doctrinam: unde fub Rege bono cœpit iterum emanatio prophetiæ.

Ozias autem genuit Ioatham, qui interpretatur profectus; & fignificat Chriftum, per quem Ecclefia proficit quotidie. Et fic bene *Ozias genuit Ioatham*, quia qui fortiter operantur, funt in cootinuo profectu. Pfalm. lxxxiii. 8. „ Ibunt de virtute in virtutem.“ *Ioatham autem genuit Achaz*, qui interpretatur comprehendens: quia per continuum profectum virtutum venit homo ad cognitionem Dei. Pfalm. cxviii. 104. „ A man„ datis tuis intellexi, propterea odivi omnem „ viam iniquitatis. “ Pfal. lxiii. 10. „ An„ nuntiaverunt opera Dei (oftendendo in „ opere) & facta eius intellexerunt. “ Propter quod Paulus ad Philip. iii. 12. „ Se„ quor, fi quo modo comprehendam, in quo „ & comprehenfus fum a Chrifto Iefu. “ Et hoc competit Chrifto qui folus perfecte divinitatem comprehendit. Luc. xi 22. „ Ne„ mo novit Patrem nifi Filius. “ *Achaz autem genuit Ezechiam*, ideft fortis Dominus: quia talis habet fortitudinem a Domino. II. Reg. xxii. 2. „ Dominus fortitudo mea, & „ robur meum. “ Et hoc competit Chrifto, qui fortis eft io prælio. *Ezechias autem genuit Manaffen*: & interpretatur oblivio: quia qui iam perfecte Deum cognofcit, iftorum temporalium oblivifcitur. Pfalm. xliv. 11. „ Oblivifcere populum tuum, & domum pa„ tris tui. “ Gen. xli. 51. „ Oblivifci me „ fecit Dominus Deus omnium laborum meo„ rum. “ Et hoc Chrifto convenit, de quo dicitur Ezech. xviii. 21. (*a*) „ Si impius „ egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis „ fuis quæ operatus eft, omnium ioiquita„ tum eius quas operatus eft, non recorda„ bor. “ *Manaffes autem genuit Amon*, ideft fidelis, & nutriens: quia vere eft ille fidelis qui contemnit temporalia. Secundum enim Gregorium, fraus eft filia avaritiæ; & ideo qui temporalia perfecte contemnit, iam non curat de infidelitate. Unde recte *Manaffes genuit Amon*. Hoc etiam interpretatur nutriens: quia qui temporalia cootemnit, debet inde nutrire pauperes per mifericordiam. Infra xix. 21. *Si vis perfectus effe, vade, & vende omnia quæ habes*: ecce contemptus: *& da pauperibus*: ecce nutrimentum. Hoc autem Chrifto competit, qui vere fidelis eft. Pfal. cxliv. 13. „ Fidelis Dominus „ in omnibus verbis fuis. “ Et iterum nutritius. Ofeæ xi. 3. „ Ego, (*b*) qui nutri„ tius Ephraim, portabam eos in brachiis „ meis, & nefcierunt quod curarem eos. “ Iofra xxiii. 37. *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregant pullos fuos fub alas, & noluifti? Amon autem genuit Iofiam*, qui interpretatur falus Domioi, vel incenfum: quia ex hoc confequitur homo falutem quod etiam temporalia oblivifcitur, & largitur, five diftribuit. Vel incenfum hoc competit Chrifto. Pfal. lxxvii. 12. „ Qui ope„ ratus eft falutem in medio terræ .... Et „ fe obtulit facrificium Deo in odorem fuavi„ tatis: “ Ephef. v. 2. *Iofias autem genuit Iechoniam, & fratres eius*, qui ioterpretatur præparatio Domini, vel refurrectio; & fignificat Chriftum, qui præparavit nobis locum: Ioan. xiv. & qui dicit Ioan. xi. 25. „ Ego fum refurrectio, & vita. “ Et per hanc venimus ad refurrectionem.

Hic (*c*) autem triplex eft quæftio fecundum litteram. Primo quæritur quomodo dicatur

(a) *Al.* „ Si converfus fuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor “ (b) *Al.* quia.
(c) *Al.* Hic enim.

catur Iosias genuisse Iechoniam ; & tamen non ipsum, sed patrem eius Ioakim genuit.

Et ad hoc est duplex responsio. Secundum enim Chrysostomum, cui consentit Augustinus, nomen Ioakim prætermittitur omnino; & hoc quia non per divinam ordinationem regnavit, sed per Pharaonis potentiam, qui ipsum in regno instituit, incarcerato primogenito fratre eius Ioathan, qui regnaverat ante eum. Et ad hoc nota historiam IV. Reg. XXII. Et II. Paral. 36. Habuit etiam Iosias tres filios, (*a*) Ioathan, Ioakim, qui & Eliacim, & Sedeciam. Si enim, ut dicit Augustinus, illi tres Reges removentur de genealogia, quia per idolatriam depravati sunt; quanto magis iste, qui non per Deum, vel prophetam, sed per gentilis hominis positionem institutus est in regno? Sententia est, non verba Hieronymi, ut vult, & ei consentit Ambrosius, quod uterque dictus est Ioakim, & ille qui ponitur in fine quaterdenarii, & qui ponitur in principio tertii, & uterque Iechonias & Ioakim idem sunt. Unde notandum, quod Iosias tres habuit filios, Ioakim, qui & Eliacim, Ioathan, & Sedeciam. Mortuo autem Iosia regnavit pro eo Ioathas, medius scilicet filius; quo capto a Pharaone Rege AEgypti, & incarcerato, constituit fratrem eius primogenitum Ioakim Regem, imponens ei tributum. Postea Nabuchodonosor Rex Babylonis, superato Rege AEgypti, obsedit Hierusalem, & cepit Ioakim, quem sub tributo remisit in Hierusalem. Postea autem cum vellet Ioakim rebellare contra Regem Babylonis confisus de auxilio Regis AEgypti, ascendit Nabuchodonosor Hierusalem, & cepit eum, & occidit, & constituit filium eius pro eo Ioachim, quem & Iechoniam nominavit nomine patris. Quo facto timens Nabuchodonosor, ne iste memor mortis patris confœderaretur cum Rege AEgypti, rediit in Hierusalem, & obsedit eam, & Iechonias vel Ioachim iste, filius scilicet alterius, de consilio Hieremiæ tradidit se Regi Nabuchodonosor, & uxorem, & filios: & isti proprie dicuntur transmigrasse in transmigrationem. Nabuchodonosor vero constituit Regem loco eius Sedeciam fratrem patris eius, & ipsum Ioachim duxit in Babylonem; & ille est de quo dicitur post: *Et post transmigrationem*.

Sed quare nominatus est Iechonias cum nomen eius fuerit Ioachim? Et dicendum quod istud nomen impositum fuit a propheta scilicet, Hieremia. Hier. XXII. 24. „ Hæc dicit Dominus: Si fuerit Iechonias filius Ioakim Regis Iuda, annulus in „ manu dextera mea, inde evellam eum. " Et infra 28. „ Numquid vas fictile atque contritum vir iste Iechonias? " Et ideo potius nominatur ab Evangelista tali nomine, ut ostendatur Evangelistam concordare cum propheta.

Nota etiam, quod quamvis idem sit nomen, diversimode tamen scribitur. Primi enim Ioakim nomen scribitur per k, & videtur dici Ioakim, sed secundi scribitur per gimel, unde dicitur Ioachim: & ideo diversas habent interpretationes. Primum enim interpretatur resurrectio; secundum vero præparatio Domini.

Secundo quæritur quare dicitur: *Iechoniam, & fratres eius*. Multi enim fuerunt de Regibus qui fratres habuerunt; sed numquam dicitur, vel fit mentio de fratribus.

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod ubicumque fit mentio de fratribus, sicut cum dicitur: *Iudam, & fratres eius; & Phares, & Zaram de Thamar*: hoc significat quod æquales fuerunt in sanctitate, vel malitia. Isti autem tres omnes sunt mali. Aliter potest dici, quod ideo quia istorum fratrum quilibet regnavit, sicut patet per ea quæ dicta sunt: sic autem non fuit de fratribus aliorum Regum.

Tertio quæritur de hoc quod dicitur *In transmigratione*. Videtur falsum, quia Iosias numquam transmigravit.

Et dicendum, hoc accipiendum esse secundum præscientiam divinam, secundum quam ordinatum erat eos quos tunc generabat, transmigrandos esse. Vel dicendum, quod *in transmigratione* (*b*) idem est ac prope transmigrationem, sive iam imminente.

(d) Hic ponitur tertius quaterdenarius generationis Christi, qui procedit per personas privatas. De isto Iechonia, sicut dictum est supra, fuit duplex opinio. Hieronymus enim, & Ambrosius volunt quod alter fuerit ille qui ponitur in fine primi quaterdenarii, & vocatus est Ioakim; alter vero qui dictus est Ioachim: secundum vero Augustinum, ut supra. Ista enim transmigratio filiorum Israel significat translationem fidei ad gentes. Act. XIII. 46. „ Vobis oportebat „ primum loqui verbum Dei. " In illa transmigratione facta est quasi quædam reflexio Iudæorum ad gentes. Unde quasi quidam constituitur angulus; & ideo Iechonias iste significat Christum, qui factus est lapis angularis,

(a) *Al.* Zacha. (b) *Al.* idest prope transmigrationem.

laris, in seipso utrumque copulans, populum Iudæorum, & gentium. Psal. cxvii.22. „ Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, „ hic factus est in caput anguli. "

Sed hic quæritur. Hier. xxii.30. dicitur: „ Scribe virum istum (Sedeciam) virum „ sterilem, qui in diebus suis non prosperabi„ tur: nec enim erit qui sedeat de semine „ eius super solium David. " Quomodo ergo dicitur Christus descendisse à David per Sedeciam, cum de Christo scripserit sic Esa. ix. 2. „ Super solium David, & super re„ gnum eius sedebit? "

Et dicendum, secundum Ambrosium, (a) quod cum Christus dicitur sedere super solium, (b) intelligitur de regno spirituali, non corporali, nisi inquantum per regnum David corporale, significatur spirituale.

Salathiel autem genuit Zorobabel. Contra. I. Paral. 3. dicitur, quod filii Iechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, & Melchiram, & Phadaia. Phadaia autem filios habuit Zorobabel, & Semei. De Abiud autem nulla prorsus fit ibi mentio. Ergo videtur quod male dicit Evangelista, quod Salathiel genuit Zorobabel, & quod Zorobabel genuit Abiud.

Ad hoc tripliciter respondetur in Glossa. Una responsio, quod in Libro Paral. multa depravata sunt vitio scriptorum, præcipue de his quæ pertinent ad numerum, & ad nomina. Unde istis generationibus vitiatis prohibet Apostolus intendere, quæ magis quæstionem quam utilitatem inducunt: I Thim. 1. Alia est responsio, quod Salathiel binomius fuit: vocatus est enim Salathiel, & Caphadara; & ideo Liber Paralip. dicit Zorobabel filium Capha, Evangelista vero filium Salathiel. Nulla est ergo contrarietas. Tertia est responsio, & verior, quod Salathiel, & Caphadara fuerunt fratres, sicut dicit Liber Paralip. Caphadara autem genuit filium quem vocavit eodem nomine, scilicet Zorobabel, & iste genuit Abiud. Dicendum etiam quod Liber Paral. narrat genealogiam ipsius Capha; Evangelista generationem Salathiel, quia de eo erat Christus nasciturus.

Notandum autem, quod de illis qui fuerunt ab Abiud usque ad Ioseph, nulla fit mentio in libris sacræ Scripturæ; sed ex annalibus Hebræorum, quos Herodes pro magna parte comburi fecit, ut occultaretur ignobilitas sui generis, accepta sunt. Patet littera: sensum mysticum prosequamur.

Nota ergo quod in hac parte genealogiæ ponuntur tres ordines. Primus est ordo doctorum; & continet quatuor generationes: ante orationem enim requiritur præparatio, secundum illud Eccli. xviii.23. „ Ante ora„ tionem præpara animam tuam: " & ideo de Iechonia, qui interpretatur præparatio Domini, sequitur Salathiel, qui interpretatur petitio mea; & (c) designant Christum, qui in omnibus „ exauditus est pro sua re„ verentia: " Hebr. v. 7. Oratio autem debet præcedere doctrinam, secundum illud ad Eph. vi. 19. „ Orate ut detur sermo in aper„ tione oris mei. " Et ideo Salathiel sequitur Zorobabel, qui interpretatur magister Babel, idest confusionis: quia per doctrinam, & prædicationem Apostolorum revocatæ sunt gentes ad Deum verum, & hoc fuit ad confusionem idolatriæ. Et hoc competit principaliter Christo, qui dicit: „ Vocatis me „ Magister, & Domine; & bene dicitis: " Ioa. xiii.13. Per doctrinam autem, & prędicationem (d) acquirit homo patris dignitatem: unde patres dicuntur eorum qui instruuntur spiritualiter. I. Cor. iv. 15. „ Nam & si decem „ millia pędagogorum habeatis in Christo, sed „ non multos patres: in Christo enim Iesu „ per Evangelium filii sumus. " Et ideo sequitur: *Zorobabel autem genuit Abiud*, qui interpretatur pater meus iste; & hoc competit Christo. Psalm. lxxxviii. 27. „ Ipse in„ vocabit me: Pater meus es tu. "

Abiud autem genuit Eliacim. Hic designatur ordo incipientium, scilicet auditorum. Primum autem quod fit per prædicationem in auditore, & quod debet prædicator intendere, est quod (e) resurgat a vitiis ad virtutes, secundum illud Eph. v. 4. „ Surge qui dormis. " Et ideo *Abiud genuit Eliacim*, qui interpretatur resurrectio; & competit Christo, qui dicit, Ioan. xi. 26. „ Omnis qui credit in me, habet vi„ tam æternam. " Non autem resurgens potest pervenire ad statum iustitiæ nisi per auxilium Dei; & ideo postquam resurrexit indiget homo auxilio Dei, secundum illud Psal. cxx. 2. „ Auxilium meum a Domino. " Et ideo sequitur: *Eliacim autem genuit Azor*, qui interpretatur adiutus. Et hoc etiam competit Christo, de quo in Psalm. xxvi. 9. „ Ad„ iutor meus esto, Domine. " Et per hoc auxilium devenitur ad iustitiam: unde *Azor genuit Sadoch*, qui interpretatur iustus. Rom. 1.22. „ Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in „ omnes, & super omnes qui credunt in „ eum. " Consummatio autem iustitiæ, sive finis est caritas. „ Finis iustitiæ Christus, finis „ præcepti est caritas: " I. Tim. 1. 5. Tantum sunt duo præcepta, scilicet dilectio Dei, & proximi. I. Ioan. iv. 21. „ Et hoc mandatum „ ha-

(a) *Al.* quod Christus. (b) *Al.* intelligit. (c) *Al.* signant. (d) *Al.* requirit. (e) *Al.* resurgant.

„ habemus a Deo, ut qui diligit Deum, „ diligat & fratrem suum." Et ideo *Sadoch* sequitur *Achim*; & *Achim Eliud*. Achim interpretatur frater meus: unde signat dilectionem proximi. Psal. cxxxii. 1. „ Ecce „ quam bonum, & quam iucundum habitare „ fratres in unum!" Hoc competit Christo, qui caro, & frater noster est. Et quia dilectio proximi non potest esse sine dilectione Dei, ideo sequitur: *Eliud autem genuit Achim*. Eliud interpretatur Deus meus. Psal. xvii. 2. „ Diligam te, Domine." Et hoc competit Christo. Psal. xxx. 15. „ Deus meus es tu."

Achim autem genuit Eleazar. Hic designatur ordo proficientium. Non potest autem proficí sine auxilio divino: unde primum quod requiritur ad proficiendum, est auxilium divinum; & ideo *Eliud* recte sequitur *Eleazar*, qui interpretatur Deus meus adiutor. Psal. lxxxvii. 6. „ Beatus vir cuius est auxi„ lium abs te." Sed quia Deus multis modis potest iuvare ad salutem, ut removendo prohibentia, & dando occasiones, potissimum adiutorium est per donum gratiæ suæ. I. Cor. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum." Et ideo *Eleazar*, idest adiutorium Dei, sequitur *Mathan*, qui interpretatur donum, scilicet gratiæ divinæ. Et hoc competit Christo, qui est etiam donans. Ioan. iii. 16. „ Sic Deus „ dilexit mundum, ut filium suum unigeni„ tum daret." Ephesi. iv. 8. „ Dedit dona „ hominibus." Sed quia homo posset tantum confidere de dono gratiæ, quod ipse incideret in negligentiam non cooperando per liberum arbitrium gratiæ, ideo sequitur *Iacob*, qui interpretatur luctator. Propter hoc I. Cor. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum:" & sequitur: „ Et gratia eius in me vacua „ non fuit." II. Corinth. vi. 1. „ Hortamur „ vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis." Nunc autem sequitur *Ioseph*, idest augmentum, quia per gratiam, & liberi arbitrii conatum venit homo ad augmentum. Prov. iv. 8. „ Iustorum semita quasi lux splendens pro„ cedit, & crescit usque ad perfectam „ diem." Unde *Iacob genuit Ioseph virum Mariæ*.

Sed hic oritur duplex quæstio. Primo enim quæritur de contrarietate quæ videtur esse inter Lucam & Matthæum: Lucas enim dicit, quod Ioseph fuit Heli, qui fuit Mathat; Matthæus autem dicit, quod fuit Iacob: ergo videtur esse contrarietas inter eos.

Sed dicendum est ad hoc, quod duo fuerunt de eadem stirpe, sed non de eadem familia, scilicet Mathan, & Mathat: fuerunt enim de stirpe David; sed unus descendit de stirpe David per Salomonem, scilicet Mathan; alius per Nathan, scilicet Mathat. Accepit ergo Mathan uxorem Hesta nomine, ex qua genuit Iacob: mortuo autem Mathan, quia lex non prohibebat viduam nubere, nupsit fratri eius Mathat, qui genuit de ea Heli: unde Iacob, & Heli fuerunt fratres de eadem matre, sed non de eodem patre. Accepit autem Heli uxorem, & mortuus est sine liberis: unde Iacob, ut suscitaret semen fratri suo, accepit eamdem uxorem, & genuit Ioseph: unde Ioseph fuit filius Iacob secundum carnem, sed filius Heli secundum adoptionem. Et ideo Matthæus qui ponit in genealogia Christi solum patres carnales, dicit Ioseph filium Iacob; Lucas autem, qui ponit multos qui non fuerunt patres carnales, dicit eum filium Heli. Ratio autem huius diversitatis dicta est superius.

Notandum autem, quod quando frater accipiebat uxorem fratris, ut suscitaret nomen eius, non est ita intelligendum quod filius ille qui generabatur, vocaretur nomine fratris defuncti: Booz enim qui accepit Ruth, ut suscitaret semen Elimelech, genuit filium, quem non vocavit Elimelech, sed Obed: sed pro tanto dicitur suscitare nomen eius, quia filius ille ei adscribebatur secundum legem. Nec est hoc inconveniens, quia, sicut dicitur in ecclesiastica historia, ipsi Apostoli, & Evangelistæ fuerunt instructi a proximis parentibus Christi de genealogia Christi: qui eam partim memoria, partim ex dictis Libris Paralip. corde tenebant.

Secunda quæstio est. Matthæus intendit scribere generationem Christi: cum ergo Christus non fuerit filius Ioseph, sed solum Mariæ; ad quid necesse fuit protendere generationem Christi ab Abraham usque ad Ioseph?

Ad quod dicendum, quod consuetum fuit apud Iudæos, & est usque hodie, accipere uxorem de tribu sua: unde Num. xxxvi. 7. dicitur quod accipiat uxorem quisque de tribu & cognatione sua. Et quamvis hoc non necessario observaretur, tamen ex consuetudine observabatur: unde Ioseph Mariam tamquam sibi propinquissimam duxit uxorem. Et ideo quia erant de eodem genere, per hoc quod ostenditur Ioseph a David descendisse, ostenditur etiam, Mariam, & Christum de semine David fuisse. Sed unde potest haberi hoc quod Ioseph, & Maria fuerint de eadem tribu? Patet ex hoc quod habetur Luc. ii. 4. quia cum debuisset fieri descriptio, ascendit ipse Ioseph, & Maria in civitatem David, quæ est Bethlehem: unde per hoc quod eam duxit secum, patet quod de eadem erant familia.

Sed

Sed quæritur quare per Mariam non ostendit Christi generationem ex David. Dicendum, quod non est consuetum apud Hebræos, nec etiam gentiles, genealogiam texere per mulieres: unde Christus qui venerat pro salute hominum, voluit in hoc imitari, vel observare mores hominum; & sic non per feminas eius genealogia describitur, præcipue cum sine periculo veritatis posset per viros eius genealogia cognosci.

Virum Mariæ. Hieronymus: „ Cum audieris virum, suspicio non oriatur nuptiarum. "

Contra. Nonne fuit verum matrimonium? Dicendum, quod sic, quia ibi fuerunt tria bona matrimonii. Proles, ipse Deus; fides, quia nullum adulterium; & sacramentum, quia indivisibilis coniunctio animarum. Quid ergo dicendum? Hoc intelligitur quantum ad nuptiarum complementum, quod est per carnalem copulam. (*a*) Ideo autem, ut dicit Augustinus, nominatur vir Mariæ, ut ostendatur matrimonium esse inter pari voto continentes.

Sed quomodo fuit matrimonium? Votum enim impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. Cum ergo Beata Virgo voverit virginitatem, nullum videtur fuisse matrimonium. Præterea. Consensit in carnalem copulam, si fuit matrimonium.

Sed dicendum, quod Beata Virgo angebatur inter duo. Ex una enim parte angebatur propter maledictum legis, cui subiacebat sterilis; ex alia parte angebatur propter propositum servandæ castitatis: & ideo virginitatem proposuit, nisi Dominus aliter ordinaret: unde divinæ dispositioni se commisit. Quod dicitur quod consensit in carnalem copulam, dicendum quod non: sed in matrimonium directe; in carnalem autem copulam quasi implicite, si Deus voluisset.

De qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Hic duplex error excluditur. Unus qui dicit, Christum fuisse filium Ioseph: & hoc excluditur per hoc quod dicitur, *De qua*. Si enim fuisset filius Ioseph, dixisset, De quo; vel saltem, De quibus. Alius excluditur error, scilicet Valentini, qui dicit, Christum non assumpsisse corpus de Beata Virgine; sed de cælo apportasse, & per Beatam Virginem sicut per carnale transisse. Contra est quod dicitur, *De qua*. Si enim ita esset sicut dicit, dixisset Evangelista non *De qua*, sed Per quam, vel A qua, vel Ex qua, vel aliquid tale. Hæc enim propositio *de* semper notat consubstantialitatem; non autem hæc præpositio *ex*: unde potest dici: Ex mane fit dies; & quod arca procedit ex artifice, numquam dicitur, De artifice: (*b*) Unde per hoc quod dicit *De*, denotat quod de corpore Beatæ Virginis formatum est corpus Christi. Gal. IV. 4. „ Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. " Hic cavendus est error Nestorii, qui duas in Christo personas posuit; & ideo non concedit Deum natum, vel passum; nec alia quæ sunt Dei, (*c*) ut esse ab æterno, vel creasse stellas, attribuit homini. Unde in quadam sua epistola accipit istam auctoritatem ad confirmationem sui erroris: *De qua natus est Iesus*. Non dicit Deus, sed *Iesus*: quod est nomen hominis, & *Christus*. Sed secundum hoc nulla esset unio in Christo, nec Christus diceretur unus.

Unde nota, quod in Christo, quia fit unio duarum naturarum in una persona, fit communicatio idiomatum, ut illa quæ sunt Dei attribuantur homini, & econverso. Et potest poni exemplum qualecumque de (*d*) duobus accidentibus in subiecto, sicut pomum dicitur album, & saporosum. Et quantum ad saporosum dicitur album, ratione qua pomum est album, & e converso.

Qui vocatur Christus. Nota. Simpliciter dicitur Christus sine additione, ad denotandum quod oleo invisibili unctus est, non materiali, sicut Reges, vel prophetæ in lege. Psa. XLIV. 8. „ Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ „ præ consortibus tuis. "

Omnes ergo generationes. Posita generatione Christi, hic concludit numerum generationum. Et dividit eas per tres quaterdenarios. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David inclusive, ut scilicet David numeretur in illo primo quaterdenario; & hoc est, *Omnes ergo generationes*. Secundus quaterdenarius protenditur a David exclusive, ita scilicet quod ipse David non numeretur, sed incipiatur a Salomone, & terminatur ad transmigrationem Babylonis; & hoc est; *Et a David usque ad transmigrationem Babylonis*. Tertius incipit a transmigratione Babylonis, & terminatur in Christum; ita quod Christus sit quaterdenarius.

Sed quæritur quare Evangelista ita diligenter & attente distinxit generationem Christi per tres quaterdenarios.

Chrysostomus assignat rationem: quia in istis tribus quaterdenariis semper facta est aliqua mutatio in populo Israel. In primo enim quaterdenario fuerunt sub Ducibus; in secundo sub Regibus; in tertio sub Pontificibus. Et ipse

(a) *Al.* Ideo autem dicit. (b) *Al.* Unde per hoc quod dicit, denotat. (c) *Al.* vel esse. (d) *Al.* tribus.

ipse Christus est Dux, est Rex, & Pontifex. Esa. xxxiii. 22. „ Dominus Iudex noster, „ Dominus Legifer noster, Dominus Rex noster. " Et de eius Sacerdotio dicitur in Psal. cix. 4. „ Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. " Aliam rationem assignat ipse, ut scilicet ostenderetur necessitas adventus Christi. In primo enim quaterdenario petierunt Regem contra voluntatem Dei, & legem transgressi sunt; in secundo autem propter peccata sua ducti sunt in captivitatem; sed in tertio per Christum ab omni culpa, & miseria, & a servitute peccati spirituali liberamur. Hieronymus tertiam assignat rationem: quia per istos signantur tria tempora, quibus omnium hominum vita ducitur. Per primum enim quaterdenarium signatur tempus ante legem, quia in illo ponuntur aliqui patres qui fuerunt ante legem; per secundum, tempus sub lege, quia omnes illi qui ponuntur sunt sub lege; per tertium autem, tempus gratiæ, quia terminatur ad Christum, per quem scilicet „ gratia, & veritas facta est: " Ioa. 1. 17. Congruit etiam ista distinctio mysterio, quia quaterdenarius est numerus compositus ex quatuor & decem. Per decem ergo, vetus intelligitur testamentum, quod datum est in decem mandatis; per quatuor autem, Evangelium, quod in quatuor libris distinguitur. Tres autem quaterdenarii designant fidem Trinitatis. Unde per hoc quod Matthæus genealogiam in tres quaterdenarios dividit, designatur quod per novum, & vetus testamentum in fide Trinitatis pervenitur ad Christum. De numero autem generationum est duplex opinio: secundum enim Hieronymum, qui dicit quod alius est Iechonias in fine primi quaterdenarii, & in principio secundi, sunt 42. generationes: tot enim faciunt quaterdenarii tres. Sed, secundum Augustinum, non sunt nisi 41. & quod Christus sit ille unus; & hoc competit mysterio. Quadragenarius enim numerus consurgit ex ductu quatuor in decem, & e converso: secundum autem Platonicos, quatuor est numerus corporum: corpus enim componitur ex quatuor elementis. Decem autem est numerus qui consurgit ex aggregatione numerorum linealium: unus enim, duo, tres, & quatuor faciunt decem. Et quia Matthæus intendit declarare quomodo Christus linealiter descendit ad nos, ideo per 40. generationes venit ad nos Christus. Lucas autem qui intendit in Christo commendare *(a)* sacerdotalem dignitatem, cui competit expiatio peccatorum: infra xviii. 22. *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies, &c.* ponit generationes 77. Consurgit enim iste numerus ex ductu septem in undecim: septies enim 11. sunt 77. Per 11. ergo intelligitur transgressio decalogi; per septem autem septiformis gratia, per quam fit remissio peccatorum. Quod autem secundum Hieronymum sunt 42. generationes, etiam non vacat a mysterio, quia per illas duas intelliguntur duo præcepta caritatis, vel duo testamenta, novum, & vetus.

Christi autem generatio sic erat. Posita genealogia Christi in generali, hic describitur generatio eius in speciali. Et dividitur in tres partes. Primo ponit *(b)* quemdam titulum; secundo Evangelista describit generationis modum, ibi, *Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph*; tertio probat generationis modum, ibi, *Ioseph autem vir eius.* Dicit ergo, *Christi autem.* Hoc dupliciter legitur: secundum Chrysostomum enim, est quasi quidam prologus dicendorum; sed, secundum Remigium, est quidam epilogus *(c)* dictorum. Primo modo legitur sic: Ita dictum est de genealogia Christi, quomodo Abraham genuit Isaac &c. per carnalem admixionem. *Sed Christi generatio sic erat*: supple, sicut dicetur in sequentibus. Secundo modo legitur sic, ut sit epilogus præcedentium: Ita Abraham &c. usque ad Christum. *Christi autem generatio sic erat*: supple, ut ab Abraham per David, & alios protenderetur ad Christum. Consequenter describit generationis modum, & primo describit personam generantem, cum dicit: *Cum esset desponsata*; secundo ipsam Christi generantem, cum dicit: *Antequam convenirent, inventa est in utero habens*; tertio generationis actorem, *De Spiritu sancto.* Personam generantem describit a tribus. Primo a conditione, cum dicit, *Desponsata Ioseph*; secundo a dignitate, *Mater eius*; tertio a proprio nomine, *Maria.* Dicit ergo: *Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph.*

Sed hic statim oritur quæstio. Cum Christus voluerit nasci de virgine, quare voluit matrem suam desponsari?

Ratio, secundum Hieronymum, triplex assignatur. Prima est ut credibilius esset testimonium *(d)* virginitatis eius. Si enim non fuisset desponsata, & diceret se esse virginem, cum esset imprægnata, non videretur ob aliud dicere nisi ut celaret crimen adulterii. Sed cum desponsata erat, non habebat necesse mentiri. Et ideo magis esset creden-

(a) *Al.* sacerdotem. (b) *Al.* quidem. (c) *Al.* dicendorum. (d) *Al.* virginitas.

dum ei. Psal. cxii. 5. „ Testimonia tua credibilia facta sunt nimis. “ Alia ratio est ur haberet præsidium viri, sive cum fugeret in Ægyptum, sive cum inde rediret. (a) Tertia fuit ut partus eius diabolo celaretur, ne scilicet, si ipse sciret, impediret passionem eius, & fructum nostræ redemptionis. I. Cor. 11. 8. „ Si enim cognovissent, numquam „ Dominum gloriæ crucifixissent. “ Exponitur de dæmone; idest, non crucifigi permisisset.

Sed contra. Diabolus numquid non cognoscit an ista est virgo? Virginitas enim eius erat in carne non corrupta: ergo diabolus potuit scire eam esse virginem.

Sed dicendum, secundum Ambrosium, qui etiam istam rationem assignat, quod diaboli possunt aliqua subtilitate naturæ, quæ tamen non possunt nisi divina permissione. Unde diabolus eius virginitatem cognosceret, nisi a diligenti consideratione divinitus fuisset prohibitus. Secundum Ambrosium assignatur triplex ratio. Prima est propter honorem matris Domini conservandum. „ Maluit Do„ minus de ortu suo homines dubitare quam „ de pudicitia matris: & ideo voluit eam „ desponsari ut tolleretur suspicio adulterii. „ Ipse enim venerat legem adimplere, non „ solvere. “ Matth. v. 17. *Non veni solvere, sed adimplere*. Exod. xx. 12. dicitur: „ Ho„ nora patrem tuum, & matrem tuam. “ Alia ratio est ut virginibus notatis de adulterio auferretur excusatio. Si enim mater Domini non fuisset desponsata, & tamen gravida, possent similiter se per eam excusare. Psalm. cxl. 4. „ Non declines cor meum „ in verba malitiæ, ad excusandas excusa„ tiones in peccatis. “ Tertia ratio, quia Christus Ecclesiam sibi desponsavit, quæ virgo est. II. Cor. 11. 2. „ Despondi enim vos. “ Et ideo de virgine desponsata nasci voluit in signum quod Ecclesiam (b) sibi desponsavit.

Cum ergo esset desponsata. Sed cui? Ioseph. Secundum Chrysostomum, Ioseph fuit faber lignarius; & signat Christum qui per lignum crucis omnia restauravit, (c) cælestia &c. *Mater eius*, idest Dei. Hic ostenditur eius dignitas. Nulli enim creaturæ hoc concessum est, nec homini, nec Angelo, ut esset pater, aut mater Dei; sed hoc fuit privilegium gratiæ singularis, ut non solum hominis, sed Dei mater fieret: & ideo in Apoc. xii. 1. dicitur: „ Mulier amicta sole, quasi tota reple„ ta divinitate. “ Quod negavit Nestorius: & hoc quia divinitas non fuit accepta a virgine. Contra quem Ignatius martyr pulchro exemplo utitur ad ostendendum quod fuit mater Dei. Constat, inquit, quod in generatione hominum communium mulier dicitur mater; & tamen mulier non dat animam rationalem, quæ a Deo est, sed ministrat substantiam ad corporis formationem. Sic igitur mulier dicitur mater totius hominis, quia id quod sumptum est de ea unitur animæ rationali. Similiter cum humanitas Christi sumpta sit de Beata Virgine, propter unionem ad divinitatem (d) dicitur Beata Virgo non solum mater hominis, sed etiam Dei; quamvis ab ipsa non sumatur divinitas: sicut nec in aliis anima rationalis sumitur a matre. *Maria*, proprium nomen: interpretatur maris stella, vel illuminatrix, & suo sermone domina: unde in Apoc. xii. 1. describitur luna sub pedibus eius. *Antequam convenirent &c.*

Hic obiicit Elvidius: Si antequam convenirent: ergo aliquando convenerunt. Unde iste negavit virginitatem matris Christi. Non ante partum, nec in partu; sed post partum dicit quod fuit cognita a viro.

Et respondet Hieronymus, quod sine dubio hoc quod dicitur *Antequam*, semper importat ordinem ad futurum. Sed hoc potest esse dupliciter: vel secundum rationem, vel secundum intellectus acceptionem. Si enim dicatur: Antequam comederem in portu Romæ, (e) navigavi ad Africam; non est intelligendum quod postquam navigarim ad Africam, comederim; sed quia proposueram comedere, & præventus navigatione non comedi. Ita est hic: non est ita intelligendum quod postea realiter convenirent, sicut dicit impius ille; sed quia ex hoc ipso quod sibi desponsata erat secundum communem opinionem licebat eis aliquando convenire; quamvis numquam (f) convenerint. Remigius aliter exponit, ut intelligatur de solemni celebratione nuptiarum. Ante enim erat, & fiebat per aliquos dies desponsatio, & interim sponsa non erat sub custodia viri; postea autem fiebat solemnis celebratio nuptiarum, & tunc traducebatur ad domum viri. De his nuptiis (g) loquitur Evangelista hic: & secundum hoc non habet locum obiectio Elvidii. Nota proprietatem verbi. Proprie enim illud inventum dicitur, de quo non sperabatur, nec putabatur; & Ioseph tantam habebat opinionem de pudicitia Mariæ quod præter æstimationem eius fuit quod invenit eam gravidam.

In utero habens: supple, ab ipso Ioseph, qui, sicut dicit Hieronymus, „ maritali li„ centia pene omnia secreta eius rimabatur. “ De

(a) Al. Tertio. (b) Al. Ecclesiam desponsavit. (c) Al. cælo &c. (d) Al. dicetur. (e) Al. naviganti. (f) Al. convenirent. (g) Al. sequitur.

De Spiritu Sancto. Hic tangitur actor conceptionis. Hoc autem legendum est divisim ab illo praecedenti. Non enim legendum est, aut intelligendum quod Ioseph invenerit eam habentem in utero de Spiritu sancto; sed solum quod invenit eam gravidam. Et ne oriretur auditoribus interim suspicio adulterii addidit, *De Spiritu sancto*, idest de virtute Spiritus sancti, non de substantia, ne filius Spiritus sancti credatur. Luc. I. 35. „ Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. " Quamvis autem, secundum Augustinum, indivisibilia sint opera Trinitatis, & ideo ipsam conceptionem non solum Spiritus sanctus, sed etiam Pater, & Filius operati sint; tamen per quamdam appropriationem Spiritui sancto attribuitur: & hoc tribus rationibus. Prima ratio est quia Spiritus sanctus amor est. Hoc autem fuit signum maximi amoris, quod Deus filium suum incarnari voluerit. Ioan. III. 16. „ Sic Deus dilexit mundum ut filium suum „ unigenitum daret. " Secunda quia Spiritui sancto attribuitur gratia. I. Cor. XII. 4. „ Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus. " (*a*) Et hoc fuit maxima gratia. Tertia ratio assignatur in gestis Nicaeni Concilii; & est quod in nobis est duplex verbum: verbum cordis, & verbum vocis. Verbum cordis est ipsa conceptio intellectus, quae occulta est hominibus, nisi quatenus per vocem exprimitur, sive per verbum vocis. Verbo autem cordis comparatur Verbum aeternum, ante incarnationem, quando erat apud Patrem, & nobis absconditum; sed verbo vocis comparatur Verbum incarnatum quod iam nobis apparuit, & manifestum est. Verbum autem cordis non coniungitur voci nisi mediante spiritu; & ideo recte incarnatio Verbi, per quam nobis (*b*) visibile apparuit, mediante Spiritu sancto facta est.

Nota hic quatuor rationes quare Christus de virgine nasci voluit. Quarum prima fuit, (*c*) quia peccatum originale contrahitur in prole ex commixtione viri, & mulieris: unde si Christus natus fuisset de concubitu coniugali, peccatum originale contraxisset: hoc autem esset inconveniens, cum ipse ad hoc venisset in mundum ut peccata nostra tolleret: unde peccati contagione infici non debuit. Secunda quia Christus praecipuus fuit doctor castitatis. Infra XIX. 12. *Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum caelorum*. Tertia propter puritatem, & munditiam. „ In malevolam animam non introibit sapientia: " Sap. I. 4. Unde decuit ut venter matris eius nulla corruptione pollueretur. Quarta propter proprietatem verbi: quia sicut verbum sine corruptione cordis emanat a corde, ita Christus de virgine nasci voluit, & debuit sine corruptione.

Ioseph autem vir eius cum esset iustus. Postquam posuit generationis modum, hic confirmat ipsum per testimonium. Cum enim supra dixerit Evangelista, quod mater Iesu inventa est in utero habens, & quod hoc erat de Spiritu sancto, posset aliquis credere quod Evangelista hoc apposuisset ob gratiam Magistri; ideo hic Evangelista confirmat generationis modum supradictum. Et primo praenuntiatione prophetica: *Hoc autem factum est*; secundo revelatione angelica, ibi, *Exurgens autem Ioseph*. In prima parte sunt tria. Primo introducitur persona cui facta est revelatio; secundo persona revelans, ibi, *Haec autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit*; tertio ponuntur verba revelationis, ibi, *Ioseph fili David*. Persona autem cui fit revelatio commendatur ex duobus: scilicet ex hoc quod est iustus; & ideo non mentiretur: secundo ex hoc quod sponsus, sive vir; & ideo crimen in ea non pateretur. Proverb. VI. 34. „ Zelus, & furor „ viri non parcet in die vindictae. " Dicit ergo ita: *Inventa est* a Ioseph *habens in utero*. *Sed Ioseph vir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere*. Hic est duplex sanctorum sententia, Ambrosii videlicet, & Augustini. Augustinus enim vult quod Ioseph qui non erat praesens quando facta est annuntiatio angelica, rediens, & inveniens eam gravidam habuit suspicionem adulterii.

Sed tunc statim oritur quaestio. Quomodo iustus erat, si eam quam suspectam habebat de adulterio, nolebat traducere, idest crimen ipsius propalare? In hoc enim videbatur ei in peccato consentire; & Rom. I. 32. dicitur quod „ non solum qui faciunt, sed „ etiam qui consentiunt facientibus, digni „ sunt morte. "

Sed ad hoc est triplex responsio. Prima est secundum Chrysostomum, quod duplex est iustitia. Una enim est iustitia quae est virtus cardinalis, quae dicitur iustitia specialis; alia est iustitia legalis, quae includit omnem virtutem, & pietatem, & clementiam, & huiusmodi. Quando ergo dicitur quod Ioseph iustus erat, intelligendum est de iustitia generali, ut iustitia accipiatur pro pietate. Unde quia iustus erat, idest pius, noluit eam traducere. Alia est responsio Augustini, qui dicit, quod duplex est peccatum; scilicet pec-

C 2 ca-

(*a*) *Al.* Et fuit. (b) *Al.* visibilis. (c) *Al.* qua.

catum occultum, & peccatum manifestum: peccatum enim occultum non est publice arguendum, sed aliter est ei remedium adhibendum. Suspicio ergo adulterii, quam habuit Ioseph, erat suspicio peccati occulti, & non manifesti: quia ipse solus sciebat; & iterum si alii scirent eam gravidam, non possent opinari nisi quod de ipso esset; & ideo crimen eius non debuisset propalasse. Tertia vero responsio est Rabani, quod etiam Ioseph iustus fuit, & pius. In hoc enim quod pius, non voluit crimen propalare; sed in hoc quod voluit eam dimittere apparuit iustus. Sciebat enim quod „ qui tenet adulteram, stultus, & insipiens est: " ut dicitur Prov. XVIII. 22. Secundum autem Hieronymum, & Origenem, non habuit suspicionem adulterii. Noverat enim Ioseph pudicitiam Mariae; legerat in Scriptura quod virgo concipiet, Esa. VII. & cap. XI. 1. „ Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet &c." Noverat etiam Mariam de David generatione descendisse. Unde facilius credebat hoc in ea impletum esse, quam ipsam fornicatam fuisse. Et ideo indignum reputans se tantae cohabitare sanctitati, voluit occulte dimittere eam, sicut Petrus dixit: „ Exi a me, Domine, quia homo peccator sum: " Luc. V. 8. Unde nolebat eam traducere, idest ad se ducere, & in coniugem accipere, se indignum reputans: vel, secundum aliorum sententiam, ignorans finem, ne tamquam reus haberetur, si celaret, & secum eam teneret.

Haec autem eo cogitante. Hic persona revelans introducitur, & tanguntur tria. Primo enim tangitur tempus; secundo persona revelans introducitur, *Ecce Angelus*; tertio revelationis modus exprimitur: *Apparuit in somnis Ioseph*. Dicit ergo: *Haec autem eo cogitante*, idest dum ista secum in mente revolveret, *ecce Angelus Domini apparuit*. Nota quod duo commendantur hic (a) de Ioseph; scilicet sapientia, & clementia. Sapientia quidem in hoc quod ipse antequam ageret deliberavit. Prov. IV. 25. „ Palpebrae tuae praecedant gressus tuos; " hoc est, nihil facias sine iudicio, & deliberatione rationis. Item clementia sive pietas in hoc quod factum eius non propalavit, vel promulgavit: contra multos qui statim illud quod habent in corde volunt exterius publicare. Proverb. XXV. 28. „ Sicut urbs patens, & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. " Et ideo meruit instrui, sive consolari: unde sequitur: *Ecce Angelus Domini apparuit*; quasi, in promptu fit adiutorium Dei. Psal. IX. 10. „ Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Psalm. LIII. 6. „ Ecce enim Deus adiuvat me, & Dominus susceptor est animae meae. " *Angelus Domini*: nihil enim melius potuit excusare quam ille qui conscius erat virginitatis servatae: unde ille idem Angelus qui missus est ad Mariam, Luc. 1. creditur missus ad Ioseph. Psalm. XXXIII. 8. „ Immittit Angelus Domini in circuitu timentium eum, " (b) scilicet Mariae, & Ioseph, ut ipsam liberaret ab infamia, & Ioseph in perturbatione non dimitteret.

Sed hic quaeritur quare non a principio facta est Ioseph revelatio, antequam ita perturbaretur. Item quare Maria ei non revelavit annuntiationem angelicam quae sibi facta fuerat?

Et dicendum ad primum, quod hoc fecit ut testimonium eius esset credibilius. Sicut enim Dominus Thomam Apostolum permisit dubitare de sua resurrectione, ut scilicet dubitans palparet, & palpans crederet, & credendo infidelitatis in nobis vulnus amoveret; sic permisit Dominus Ioseph de pudicitia Mariae dubitare, ut dubitans revelationem angelicam acciperet, & accipiendo firmius crederet. Ad hoc quod quaeritur secundo, dicendum, quod si Maria ei dixisset, ipse non credidisset.

Apparuit ei in somnis. Ecce modus revelationis. Nota quod apparere proprie est illius rei quae de natura sua est invisibilis, tamen in potestate sua est ut videatur; sicut est Deus, vel Angelus. Illa enim quae de sui natura habent ut videantur, proprie apparere non dicuntur. Unde dicitur apparitio divina, vel angelica: unde proprie loquitur: *Apparuit in somnis*.

Sed hic quaeritur quare in somnis. Ratio redditur in Glossa, quia Ioseph quodammodo dubitans erat: unde quasi quodammodo dormiebat: & ideo recte in somnis dicitur Angelus apparuisse ei. Alia ratio potest assignari melior. Sicut enim dicit Apostolus I. Cor. XIV. 22. „ Prophetia data est fidelibus, signa autem infidelibus. " Proprie autem revelatio quae dicitur prophetica fit in somnis. Num. XII. 6. „ Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. " Et ideo quia Ioseph iustus erat, & fidelis, ipsi tamquam fideli debuit fieri apparitio, quae competit credentibus, scilicet revelatio quasi prophetica. Quia vero apparitio corporalis est miraculo-

(a) *Al.* a Ioseph. (b) *Al.* etiam.

raculosa, talis apparitio sibi non competebat; cum ipse crederet, & esset fidelis.

Sed tunc quæritur quare Mariæ facta est visibilis apparitio, cum ipsa esset fidelissima.

Et dicendum est, quod mysterium incarnationis a principio revelatum est Virgini Mariæ, quando difficilius erat ad credendum; & ideo oportuit quod sibi fieret apparitio visibilis: ipsi vero Ioseph non est revelatum a principio, sed magis quando iam pro magna parte erat impletum, cum iam videret alvum eius intumescere: unde facilius poterat credere, & ideo sufficiebat sibi apparitio quæ fit in somnis.

Ioseph fili David. Hic revelationis verba ponuntur. Et dividitur in tres partes, secundum tria quæ facit Angelus. Primo enim Mariæ & Ioseph prohibet divortium; secundo incarnationis aperit mysterium, cum dicit, *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est*; tertio ipsius Ioseph futurum prænuntiat obsequium, quod scilicet puero exhibebat, ibi, *Pariet autem filium*. Dicit igitur, *Ioseph*. Vocat eum ut reddat eum attentum ad audiendum, & ut revocet eum ad seipsum. Hoc commune est in Scriptura, quod scilicet quando præmittitur apparitio quæ est de superius, requirit in auditore quamdam mentis elevationem, & attentionem. Ezech. II. 1. „ Fili „ hominis sta super pedes tuos, & loquar „ tecum. " Et infra 8. „ Fili hominis au„ di quæcumque loquor ad te, & noli esse „ exasperans. " Habac. II. 1. „ Super custo„ diam meam stabo. " *Fili David*. Ideo genus exprimit ut avertat illud quod dicitur Esa. VII. 13. „ Audite domus David: numquid „ parum est molestos esse hominibus, quia „ molesti estis & Deo meo? &c." Signum enim datum fuit non uni personæ, sed toti tribui sive domui: unde quia de hoc debebat eum instruere, iubetur in expressione generis sui, vaticinium prophetæ ad memoriam reducere. *Noli timere*. Omnis apparitio, sive sit boni, vel mali Angeli, timorem quemdam incutit; & hoc quia talis apparitio est inconsueta, & quasi extranea naturæ hominis; & ideo ponit hominem quasi extra se. Sed in hoc est differentia: quia apparitio mali Angeli terrorem incutit, & in ipso terrore hominem dimittit, ut scilicet hominem quasi extra se positum facilius pertrahat ad peccatum; sed boni Angeli apparitio, quamvis terrorem incutiat, tamen statim subdirur conclusio, & assecutio consolationis, ut scilicet homo ad se redeat, & quæ sibi dicuntur advertat. Unde Luc. I. Ubi dicitur quod apparuit Angelus Zachariæ, statim sequitur (v. 13.) „ Ne timeas Zacharia: " & similiter in eodem (v. 30.) „ Ne timeas Maria." Unde post apparitionem factam Ioseph, statim subditur consolatio. Duplicem habebat iste timorem, scilicet Dei, & etiam peccati, ne scilicet Mariæ cohabitando peccaret tamquam conscius peccati; & ideo, *Ne timeas*, subditur, scilicet metu peccati, *accipere Mariam coniugem tuam*. Nota, quod coniunx dicitur, non propter matrimonium, sed propter desponsationem. Consuetudo enim est Scripturæ & sponsas vocare coniuges, & coniuges sponsas.

Sed quæritur quomodo iubet eam accipere, cum eam nondum dimisisset. Et dicendum, quod licet eam corporaliter non dimisisset, tamen in animo eam dimiserat: & ideo iubetur eam accipere. Vel *ne timeas accipere*, quantum ad solemnitatem, & nuptiarum celebrationem.

Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Hic aperit incarnationis mysterium: & nota, quod cum tria ibi fuerint, scilicet ipsa virgo concipiens, Filius Dei conceptus, & virtus activa Spiritu sancti; duo bene exprimit Angelus, scilicet concipientem, & conceptionis actorem; sed tertium, ipsum Dei Filium conceptum, non exprimit nisi indefinite: *Quod enim*, inquit, *in ea natum est*. Et hoc ut denotetur quod ipsum est ineffabile, & incomprehensibile, non solum homini, sed etiam ipsis Angelis. *Quod enim*, inquit, *in ea natum est*: non dicit, De ea, quia nasci de matre est in lucem prodire: in matre nasci est ipsum concipi. *De Spiritu sancto est*. Hoc est ergo testimonium angelicum, quod inducit Evangelista ad probandum quod supra dixerat: *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*.

Nota, quod in conceptione aliarum mulierum, in semine viri est virtus formativa, cuius subiectum est semen; & per hanc virtutem formatur fetus, & vegetatur in corpore mulieris. Hanc autem supplevit virtus Spiritus sancti; & ideo aliquando invenitur dictum a sanctis, quod Spiritus sanctus fuit ibi pro semine: aliquando tamen dicitur, quod non fuit ibi semen. Et hoc est quod in semine viri sunt duo; scilicet ipsa corrupta substantia, quæ descendit a corpore viri, & ipsa formativa virtus. Dicendum ergo, quod Spiritus sanctus fuit pro semine quantum ad virtutem formativam; sed non fuir ibi pro semine quantum ad corpulentam substantiam: quia non de substantia Spiritus sancti facta est caro Christi, vel conceptio eius: & ideo patet quod Spiritus sanctus non potest dici pater Christi, quia nec secundum divinam naturam, nec secundum humanam. Secundum divi-

divinam naturam quidem, quia quamvis Christus sit eiusdem gloriæ cum Spiritu sancto, Filius tamen secundum divinam naturam nihil (a) accipit a Spiritu sancto; & ideo non potest dici filius eius: filius enim aliquid accipit a patre. Similiter nec secundum humanam, quia pater & filius debent convenire in substantia: Christus autem quamvis sit conceptus virtute Spiritus sancti, non tamen de substantia Spiritus sancti.

Sed contra hoc quod dicitur, *De Spiritu sancto*, est quod Prov. IX. 1. dicitur quod „ sapientia ædificavit sibi domum. " Ergo videtur quod ipsamet divina sapientia, idest Dei filius, sibi humanam naturam univit; & ita non est facta virtute Spiritus sancti.

Sed duplex est responsio, secundum Augustinum. Prima quod verbum illud quod scribitur Proverb. IX. intelligitur de Ecclesia, quam Christus in sanguine suo fundavit. Alia est quod indivisa sunt opera Trinitatis; & ideo illud quod facit Filius, facit etiam Spiritus sanctus; sed tamen per quamdam appropriationem attribuitur Spiritui sancto. Et ratio huius dicta fuit superius.

Pariet (b) autem filium. Hic prænuntiat obsequium, quod exhibebit Ioseph puero iam nato: & facit tria. Primo enim prænuntiat virginis partum; secundo præmonstrat obsequium ab ipso Ioseph puero exhibendum, cum dicit, *Et vocabis nomen*; (c) tertio aperit nomen impositum ipsi puero, cum dicit, *Iesum*. Dicit ergo, *Pariet*: ita concepit de Spiritu sancto quidem primo; sed *pariet filium*: non dicit, Tibi, quia ipse puerum non genuit. Luc. I. 13. Dictum est Zachariæ: „ Uxor tua pa„ riet tibi filium: " quia ipsum Zacharias genuit. Vel ideo non dicit, Tibi, ut ostendatur quod pro omnibus natus est: non solum tibi, vel ipsi pariet filium, sed toti mundo. Luc. II. 10. „ Ecce annuntio vobis gaudium magnum, „ quia natus est vobis hodie salvator, qui „ est Christus Dominus in civitate David &c." Sed quia Ioseph posset dicere: Ita concepit ipsa de Spiritu sancto, & pariet filium; quid ergo ad me? in nullo sum ei necessarius: ideo subdit ipsius Ioseph obsequium, *Vocabis nomen eius*. Consuetudo erat apud Hebræos, & est hodie, quod die octavo circumcidebant puerum, & tunc imponebant ei nomen; & hoc factum est per Ioseph: unde in hoc opere minister fuit. Unde dicitur ei: *Vocabis*: non dicitur, Impones, quia iam est sibi impositum. Esa. LXII. 2. „ Vocabitur tibi no„ men novum, quod os Domini nominavit. " *Iesum*. Hoc est nomen a Deo impositum. Et reddit causam: *Ipse enim salvum faciet populum suum*, quem sibi acquisivit sanguine suo, hoc est populum eius. Dan. IX. 26. dicitur: „ Non erit populus eius qui est cum nega„ turus. " Unde est populus Domini per fidem. I. Petr. II. 9. „ Vos estis genus ele„ ctum, regale sacerdotium, gens sancta, „ populus acquisitionis. " *A peccatis eorum*. In libro Iudicum frequenter dicitur, quod talis vel talis salvavit Israel: sed a quibus? ab inimicis carnalibus. Hic autem *a peccatis*, remittendo peccata, quod soli Deo competit. Luc. V. 24. „ Ut autem sciatis quia filius ho„ minis habet potestatem in terra dimitten„ di peccata. "

Nota, quod hic confunditur Nestorius, qui dicebat, quod illa quæ Dei sunt, ut esse ab æterno, esse omnipotens, vel huiusmodi, non conveniunt illi homini. Ecce quod ille idem homo qui natus est de virgine, qui vocatur Iesus, *ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Unde cum peccata dimittere non possit nisi solus Deus, oportet dicere quod iste homo sit Deus, & quod ea quæ Dei sunt, ei verissime conveniunt.

(e) Præmiserat Evangelista, quod mater Dei inventa est in utero habens de Spiritu sancto, & hoc supra probavit per angelicam revelationem; hic probat per prophetiæ prænuntiationem: unde dicit: *Hoc totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam*. Et sciendum, quod ista particula dupliciter potest introduci hic. Chrysostomus enim vult quod totum hoc dixerit Angelus, & prophetiam introduxerit. Et ratio est, quia ipse, ne quod prænuntiabat videretur novum, subito voluit ostendere quod ab antiquo prænuntiatum erat. Esa. XLVIII. 3. „ Qui fecit iam quod futurum „ est, " secundum aliam translationem. Alii dicunt (& credo melius,) quod istud, scilicet *Hoc totum factum est &c.* sunt verba Evangelistæ: nam ibi terminantur verba Angeli. *Et ipse salvum faciet &c.* Et inducit ea Evangelista propter tria. Primo ut ostendat quod vetus testamentum est de Christo. Act. X. 43. „ Huic omnes prophetæ testimonium „ perhibent, remissionem peccatorum acci„ pere per nomen eius omnes qui credunt „ in eum. " Secundo ut facilius Christo credant. Ioan. V. 46. „ Si crederetis Moysi, cre„ deretis forsitan & mihi: de me enim ille „ scripsit. " Tertio ad ostendendum conformitatem veteris & novi testamenti. Col. II. 17. „ Quæ sunt umbra futurorum, corpus „ autem Christi. " Sed ad hoc quod sciatur

quid

(a) *Al.* accepit. (b) Al. *quidem*. (c) *Al.* tertio ipsi puero aperit nomen impositum.

quid in ista prophetia contineatur, sciendum quod tria annuntiat Angelus. Primo enim dixit: *Quod in ea natum est &c.* secundo, *Pariet filium*; tertio, *Vocabitur nomen eius Iesus*. Ista per ordinem in prophetia continentur. Et primum probat quod dicit, *Ecce virgo*; secundo, *Pariet autem*; tertio, *Et vocabitur*. Ergo de Spiritu sancto erat quod per virginitatem concepit. Et hoc est quod dicitur in prophetia: *Ecce virgo concipiet*. Esa. xxxv. 2. „ Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans &c. " Item *virgo pariet filium*, quia in pariendo, in nullo læsa est virginitas. Esa. xi. 1. „ Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet &c. " Christus quidem flos est: ergo in nullo læsa est virginitas. Sequitur: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*.

Sed quæritur quare non consonat hoc cum verbis Angeli, dicendo, *Et vocabitur Iesus*?

Dicendum, quod ista repromissio facta fuit Iudæis qui ex adventu Christi salutem haberent. Et Iesus salvator interpretatur, quod idem est quod Emmanuel, Nobiscum Deus. Est enim Deus nobiscum quatuor modis. Per naturæ assumptionem. Io. i. 14. „ Verbum caro factum est. " Per naturæ conformitatem, quia in omnibus similis. Phil. ii. 4. „ In similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. " Per converſationem corporalem. Bar. iii. 38. „ Post hoc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est. " Per spiritualem conversationem. Infra ult. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Sed quærendum circa litteram, cur Evangelista non utitur eisdem verbis cum propheta, sed utitur nomine Iesu.

Sed dicendum, quod eodem spiritu loquebatur. Tamen Hieronymus dicit, quod ideo Evangelista dixit, *Habebit*, quia iam de facto loquebatur.

Item quærendum cur in Esaia dicitur, „ Et vocabitur: " hic autem dicitur, *Et vocabunt*. Sed Hieronymus dicit, quod hic dicitur, *Vocabunt*, quia quod primo Angeli vocaverunt annuntiando, Luc. 2. Postea Apostoli vocaverunt prædicando, & magnificando, „ ut in nomine Iesu omne genu flectatur: „ Phil. ii. 10.

Quod est interpretatum Nobiscum Deus. Sed quæritur quis apposuit hanc interpretationem prophetiæ, *Nobiscum Deus*: propheta, an Evangelista. Et videtur quod non Evangelista, quia hac non indiguit, quia scripsit in Hebræo.

Sed dicendum uno modo, quia Emmanuel est nomen compositum, ideo Evangelista illud etiam in Hebræo interpretatus est. Vel dicendum, quod ille qui primo transtulit de Hebræo interpretatus est.

Et notandum, quod in Glossa dicitur quod triplex est species prophetiæ; scilicet prædestinationis, præscientiæ, & comminationis: & differunt. Prophetia enim dicitur prænuntiatio eorum quæ sunt procul, idest futurorum. Sed futurorum quædam sunt quæ solus Deus facit; quædam vero, etsi Deus facit, tamen fiunt per nos, & per alias etiam creaturas; quædam autem sunt quæ nullo modo Deus facit, ut mala. Prænuntiatio illorum quæ solus Deus facit, vocatur prophetia prædestinationis, sicut conceptus Virginis: unde illud (Esai. vii. 14) „ Ecce virgo concipiet, " est prophetia prædestinationis. Sed ea quæ fiunt a causis secundis possunt dupliciter considerari. Primo secundum quod sunt in præscientia Dei, verbi gratia de Lazaro. Si enim aliquis consideret causas naturales, diceret quod numquam surgeret, & verum diceret; cum tamen deberet resuscitari secundum ordinem divinæ præscientiæ. Ergo quando prophetia est prænuntiatio, secundum quod est in præscientia divina, semper impletur; quando autem secundum ordinem causarum inferiorum, non semper, sicut patet Esa. xxxviii. 1. quando Esaias ad Ezechiam dixit: „ Dispone domui tuæ, quoniam morieris tu, & non vives &c. "

Sed numquid prophetia imponit necessitatem præscientiæ? Et dicendum quod non, quia prophetia est quoddam signum divinæ præscientiæ, quæ non imponit necessitatem rebus præscitis, quia considerat futura in sua præsentialitate. Quicquid enim agitur est Deo præsens, quia eius intuitus se extendit ad omne tempus. Si enim video aliquid præsens, non imponit necessitatem meus intuitus, sicut quando aliquem sedere video. Et hoc modo istas prophetias quæ in isto libro inducuntur intelleximus. Considerandum est enim tres errores fuisse. Unus Manichæorum dicentium, quod in toto veteri testamento non invenitur prophetia de Christo: & quicquid inductum est in novo testamento de veteri, totum est ex corruptione. Contra quod Rom. i. 1. „ Paulus servus Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis. " Et quod loquatur de Iudæorum prophetiis, patet infra ix. 5. „ Quorum patres ex quibus est Christus secun-

„ dum

„ dum carnem &c." Alius fuit Theodori dicentis, quod nihil eorum quæ inducuntur de veteri testamento, sunt ad litteram de Christo, sed sunt adaptata, sicut quando inducunt illud Virgilii: „ Talia (a) pendebat „ memorans, fixusque manebat: " hoc enim adaptatum est de Christo. Et tunc illud, *Ut adimpleretur*, debet sic exponi, quasi diceret Evangelista: Et hoc potest adaptari. Contra quod Luc. ult. 44. „ Oportet impleri „ omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & „ prophetis, & psalmis de me. " Et sciendum quod in veteri testamento aliqua sunt quæ referuntur ad Christum, & de eo solo dicuntur; sicut illud: " Ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium: " Esa. VII. 14. Et illud Psal. XXI. 2. „ Deus Deus meus „ respice in me, quare me dereliquisti? &c. " Et si quis alium sensum litteralem poneret, esset hæreticus, & hæresis damnata est. Sed quia non solum verba veteris testamenti, sed etiam facta significant de Christo, aliquando dicuntur aliqua ad litteram de aliquibus aliis; sed referuntur ad Christum, inquantum illa gerunt figuram Christi, sicut de Salomone dicitur (Psal. LXXI. 8.) „ Et „ dominabitur a mari usque ad mare &c." Hoc enim non fuit impletum in eo. Tertius error fuit Iudæorum.

Sciendum autem quod Iudæi specialiter obiiciunt contra istam auctoritatem, quia in Hebræo non habetur *Virgo*, sed *Alma*, quod idem est quod adolescentula. Unde ad litteram non sunt dicta de Christo sed de Emmanuel, vel de quodam filio Esaiæ secundum alios.

Sed contra hos obiicit Hieronymus. Et quod de filio Esaiæ non potuerit dici, probatur, quia iam erat natus, quando hoc dictum fuit. Item non invenitur aliquis famosus fuisse tempore illo, qui vocaretur Emmanuel. Item non est signum quod iuvencula pariat. Unde dicit Hieronymus, quod *Alma* est æquivocum, & significat quandoque ætatem, quandoque absconditam, & tunc significat virginem studiose conservatam; & sic significat hic.

Item obiiciunt Iudæi quod illud datum fuit ut signum, Esa. VII. 3. „ Venient duo „ Reges contra Achaz &c. " Et promisit quod liberarentur ab his dando hoc signum ad Achaz.

Sed dicendum, quod dedit hoc signum non solum ad Achaz, sed etiam ad domum David, quia dicit: „ Audite ergo domus Da„ vid; " quasi dicat propheta: Dominus adiuvabit te contra istum Regem, quia ipse multo maiora faciet, quia non solum ipsius liberatio erit, sed totius mundi. Sed revertamur ad litteram. *Hoc totum factum est*.

Sed contra. Angelus multa præmiserat, scilicet *Quod in ea natum est &c. Pariet &c.* Et iterum, *Vocabitur &c.* Hoc vero non totum factum erat.

Sed dicendum uno modo, secundum Rabanum, ut *Hoc totum factum &c.* referatur ad præterita facta, quod Angelus apparuit virgini, & dixit illa verba, *hoc totum factum fuit*, ad conservationem virginis, ut ly *ut* teneatur causaliter: vel refertur ad ea quæ prænuntiaverat, & potest dici totum factum propter prædestinationem. Vel dicendum, quod Evangelista scribebat quando totum factum erat, & ideo refertur ad id. Unde ly *ut* tenetur consecutive, quia non voluit Deus incarnari propter hoc ut impleretur prophetia, quasi vetus testamentum dignius sit novo; sed consecutum est ad prophetiam hoc quod Christus incarnaretur.

(f) Supra probavit Evangelista, quod mater Dei de Spiritu sancto concepit, ex duobus; scilicet ex revelatione Angeli, & ex prænuntiatione prophetæ. Hoc idem intendit ostendere ex obedientia Ioseph, qui non acquievisset verbis Angeli ut Mariam susciperet in sponsam, nisi cognovisset eam impraegnatam de Spiritu sancto. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur obedientia ipsius sponsi ad Angelum; secundo describitur obedientiæ modus, ibi, *Et accepit*. Et nota quod quia per inobedientiam primi hominis prolapsi sumus in peccatum: Rom. V. 19. „ Per „ inobedientiam unius hominis peccatores „ constituti sunt multi: " ideo in principio reparationis nostræ proponitur obedientia.

Et possumus quatuor notare quæ sunt necessaria ad obedientiam. Primum est ut sit ordinata. Et dico ordinata, quia primo deserenda sunt vitia, & postea obediendum est ad operationem virtutum. Hierem. IV. 3. „ Novate vobis novale, & nolite serere su„ per spinas &c. " Et ideo hic dicitur, quod Ioseph *exurgens a somno*, pigritiæ scilicet, & dubietatis. De hoc somno dicitur Ephes. V. 14. „ Surge qui dormis, & exurge „ a mortuis. " Secundum vero est quod debet esset festina; & hoc est quod dicitur Eccli. V. 8. „ Non differas de die in diem, „ non tardes converti ad Dominum. Subito e„ nim veniet ira illius. " Et ideo hic dicitur quod statim *fecit sicut præcepit ei*. Et Glossa: „ Quisquis a Deo monetur, solvat „ moras,

(a) *Al.* pendebant.

„ moras, surgat a somno, faciat quod iu-„ betur. " Tertium vero quod debet esse perfecta, ut non solum quod iubetur, sed eo modo quo iubetur, fiat, & quo eis imperatur: unde hic dicitur, *Sicut praeceperat*. Glossa: „ Perfecta obedientia. " Col. III. 20. „ Filii obedite parentibus per omnia. " Quartum quod debet esse discreta, ut obediatur cui obediendum est, & in quo, ut non fiat aliquid contra Deum: unde dicit quod *fecit sicut praecepit ei Angelus*, non malus, sed *Dei*. I. Ioan. IV. 1. „ Nolite omni spiritui crede-„ re, sed probate spiritus si ex Deo sint: „ quoniam multi pseudoprophetæ exierunt „ in mundum &c. "

Et accepit. Hic ostenditur in quibus obedivit: & ponuntur tria. Primo obedientia quam exhibuit ad Angelum; secundo reverentia quam exhibuit ad matrem; tertio obsequium quod exhibuit Christo nato. Angelus præcepit Ioseph: *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam*. Et fecit Ioseph sicut præcepit &c. Ubi patet quod invenit mulierem bonam.

Sed numquid non habebat eam in domo? Quare ergo dicit: *Exurgens .... accepit*?

Respondet Chrysostomus: „ Quia eam non „ eiecerat a domo, sed a corde. " Vel quia primo ducebatur, sed postea celebrandæ sunt nuptiæ: & tunc dicitur, & est coniux. Et ne aliquis suspicaretur quod copula carnalis interveniret, subiungit: *Et non cognoscebat eam*.

Ubi sciendum, quod hoc verbum cognoscere dupliciter accipitur in sacra Scriptura. Quandoque pro agnitione. Ioan. XIV. 7. „ Et amodo cognoscetis eum, & vidi-„ stis eum. " Aliquando pro carnali copula, sicut Gen. IV. 1. „ Adam vero cognovit „ uxorem suam Evam &c. " scilicet carnaliter.

Sed obiicitur, quia non dicitur simpliciter, *Cognoscebat &c.* sed *Donec peperit filium suum*. Ergo postea cognovit: unde etiam dixit Elvidius: Quamvis virgo concepit Christum, tamen postea habuit alios filios ex Ioseph.

Et ideo dicit Hieronymus, quod *donec* aliquando significat aliquid finitum & determinatum, sicut si dicam: Non veniam donec comedo: quia postea significo me venturum. Quandoque significat infinite & indeterminate: v. g. I. Corin. XV. 25. „ Opor-„ tet & illum regnare donec ponat omnes „ inimicos sub pedibus eius. " Numquid postea non regnabit? immo; sed utitur Scriptura tali modo loquendi, quia intendit removere illud quod potest esse dubium. Dubium enim esse poterat utrum regnaret quando non posuerat inimicos sub pedibus. Item dubium esse poterat cum Beata Virgo peperisset, an ante partum fuisset cognita a Ioseph, quia primum nulli debebat venire in dubium. Scilicet quoniam Angeli decantaverunt: „ Gloria in excelsis Deo, & in ter-„ ra pax hominibus bonæ voluntatis: " (Luc. II. 14.) & ideo hoc intendit Evangelista. Et argumentatur optime Hieronymus contra Elvidium: Tu dicis, Elvidi, quod ante non cognovit Ioseph, quia fuit admonitus in somnis ab Angelo. Si ergo admonitio in somnis tantum valuit quod non coniungeret se Mariæ; quanto magis Angelorum cognitio, pastorum, & Magorum adoratio? Chrysostomus autem accepit cognitionem pro agnitione intellectuali. *Non cognoscebat*, scilicet quantæ dignitatis esset; sed postquam peperit cognovit. Alii dicunt, quod accipitur pro agnitione sensibili; & sic est satis probabilis horum opinio. Dicunt enim quod Moyses ex locutione Domini habuit tantam claritatem in facie ut filii Israel non possent intendere in faciem eius: II. Cor. III. 7. Ergo si ex consortio (a) Dei hoc habuit Moyses, multo magis hæc Beata Virgo, quæ portavit eum in utero, habuit tantam claritatem in facie quod Ioseph non cognoscebat eam. Sed prima expositio est magis litteralis.

Item dicit Elvidius quod littera dicit: *Donec peperit filium suum primogenitum*. Primum dicitur respectu posterioris: ergo habuit alios.

Respondet Hieronymus, quod consuetum est in sacra Scriptura quod primogeniti vocantur illi quos alii non præcedunt. Exod. XIII. dicitur quod primogeniti Iudæorum offerrentur Domino. Quærit Hieronymus: Numquid oportebat expectare quod non offerrentur donec nasceretur secundus? Ergo primogeniti dicuntur quos alii non præcedunt; & sic intelligitur hic.

Sequitur obsequium. Lucas II. cap. plenius exequitur hoc; sed Matthæus breviter tangit. Ita enim vult Spiritus sanctus, quod quæ unus dixit, alius taceat. *Vocavit nomen eius Iesum*. Istud quidem nomen non parum celebre fuit apud antiquos, & desideratum. Gen. XLIX. 11. „ Salutare tuum expectabo, „ Domine. " Et Habac. 3. XVIII. „ Ego „ autem in Domino gaudebo, & exultabo „ in Deo Iesu meo. "

(a) *Al.* verbi.

CAPUT II.

(a) CUm natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam dicentes: Ubi est qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum.

(b) Audiens autem Herodes Rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas populi sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudæ: sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellę quę apparuit eis: & mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inveneritis renuntiate mihi, ut & ego veniens adorem eum. Qui cum audissent Regem, abierunt.

(c) Et ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adoraverunt eum: & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

(d) Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in AEgyptum, & esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quęrat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & secessit in AEgyptum; & erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex AEgypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, a bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus, & ululatus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in AEgypto dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudęa pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ: & veniens habitavit in civitate quę vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam: Quoniam Nazaræus vocabitur.

(a) SUpra egit Evangelista de Christi generatione; hic intendit manifestare eius nativitatem: & primo, testimonio Magorum; secundo, testimonio innocentium, ibi, *Qui cum recessissent*. Circa primum tria ponuntur: Primo enim annuntiatur Christi nativitas; secundo inquiritur locus; tertio inquiritur persona. Secundum ibi, *Audiens autem Herodes*; tertium ibi, *Tunc Herodes*. Circa primum tria facit: primo enim proponitur Christi nativitas, cui testimonium perhibetur; secundo inducuntur testes; tertio ponitur testimonium. Secundum ibi, *Ecce Magi*; tertium ibi, *Ubi est qui natus est?* Circa primum quatuor tanguntur: nativitas, nomen nati, locus, & tempus. Primum ibi, *Cum ergo natus esset*. Et notandum, quod Lucas plenius exequitur nativitatem; sicut e converso Matthæus plenius exequitur de adoratione Magorum quam Lucas. Nomen tangitur ibi, *Iesus*. Locus ibi, *In Bethlehem Iudæ*; non Iudææ, quia Iudæa vocatur tota regio populi Israelitici; sed *Iuda*: ista est terra illa quæ venerat in sortem, Iudæ. Dicitur Bethlehem Iudæ ad differentiam alterius Bethlehem quæ est in tribu Zabulon, de qua

Iosue

Iosue XIX. Et nota quod ista tria verba, *Cum natus esset Iesus in Bethlehem Iuda in diebus Herodis Regis*, congrue ponuntur: Bethlehem enim significat Ecclesiam, in qua natus est Iesus, qui est verus panis; de quo Ioan. VI. 35. „ Ego sum pa„ nis vivus qui de cælo descendi. “ Nulli ergo provenit salus nisi sit in domo Domini. In his salvator natus est Christus. Esa. lx. 18. „ Occupabit salus muros tuos, & por„ tas tuas laudatio &c. “ (a) Et addidit *Regis*, ad differentiam alterius Herodis: hic enim fuit sub quo natus est Christus, Ascalonita; alius autem qui Ioannem occidit, fuit filius huius Herodis, & non fuit Rex.

Sed quæritur quare Scriptura facit mentionem de isto tempore. Et dicendum propter tres rationes. Primo ut completam ostendat esse prophetiam Iacob. Genes. penult. 10. „ Non auferetur sce„ ptrum de Iuda, & dux de femore eius „ donec veniat qui mittendus est; & ipse „ erit expectatio gentium. “ Herodes enim fuit primus alienigena qui regnavit in Iudæa. Secunda ratio est quod maior morbus indiget maiori & meliori medico: populus autem Israel tunc erat in maxima afflictione sub gentili dominio, & ideo indigebat maximo consolatore. In aliis enim afflictionibus suis mittebantur eis prophetæ; sed nunc propter magnitudinem afflictionis mittebatur eis prophetarum Dominus. Psalm. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem dolorum meo„ rum in corde meo, consolationes tuæ læ„ tificaverunt animam meam. “

Inde ponuntur testes, ibi, *Ecce Magi*: & describuntur tripliciter; a professione, a regione, & a loco, ubi testimonium dederunt. De primo dicit, *Ecce Magi*, qui secundum communem usum loquendi vocantur incantatores; sed lingua Persica vocat Magos Philosophos & sapientes. Isti quidem venerunt ad Iesum, quia gloriam sapientiæ quam possidebant recognoverunt a Christo. Et sunt quidem primitiæ gentium, quia primo venerunt ad Christum. Et impletur, secundum Augustinum, in istorum adventu illud Esa. VIII. 4. „ Antequam sciat puer „ vocare patrem suum, & matrem suam, au„ feretur fortitudo Damasci, & spolia Sa„ mariæ coram Rege Assyriorum &c. “ Ante enim quam Christus loqueretur eripuit fortitudinem Damasci, & divitias, & spolia Samariæ, idest idolatriam. Dimiserunt enim illi idolatriam, & munera obtulerunt.

Item considerandum, quod ad Christum venerunt aliqui ex Iudæis, scilicet pastores; aliqui ex gentibus, scilicet Magi: ipse enim Christus est lapis angularis, qui fecit utraque unum. Et quare Magi & pastores? Quia pastores magis simplices, & isti magis peccatores, ad significandum quod Christus utrosque (b) recipit.

Quot autem fuerint illi Magi, Evangelista non dicit. Videtur autem secundum munera, quod fuerunt tres (c) Reges, quamvis plures alii in eis repræsentabantur. Esa. lx. 3. „ Ambulabunt gentes in lumine tuo. “

De secundo, scilicet de regione, dicit, *Ab oriente*.

Et notandum, quod quidam *ab oriente* exponunt a finibus orientis: sed tunc quomodo in tam paucis diebus venissent? (d) Et respondetur (ut quidam dicunt) quod miraculose venerunt; alii quod dromedarios habuerunt. Chrysostomus tamen dicit, quod stella apparuit eis per duos annos ante nativitatem, & quod tunc se paraverunt, & venerunt Hierosolymam in duobus annis, & tredecim diebus. Aliter autem potest exponi ut dicatur: *Ab oriente*, idest a quadam regione quæ erat prope Hierusalem a parte orientali. Dicuntur enim isti fuisse de secta Balaam, qui dixit Num. XXIV. 17. „ Orie„ tur stella ex Iacob: “ qui Balaam habitabat iuxta terram promissionis in parte orientali.

Sequitur de loco: *Hierosolymam venerunt*. Sed quare venerunt Hierusalem? Duplex est ratio. Una quia erat civitas regia: unde Regem Iudæorum in regia civitate quærebant. Item hoc factum fuit ex divina dispensatione, ut primo testimonium ferretur de Christo in Hierusalem: ut adimpleretur prophetia Esa. II. 3. „ De Sion exibit lex, „ & verbum Domini de Hierusalem. “ Consequenter ponitur testimonium ibi, *Ubi est qui natus est?* in quo tria dicunt. Primo denuntiant Regis nativitatem; secundo (e) afferunt nativitatis signum, ibi, *Vidimus enim stellam eius*; tertio profitentur pium propositum, ibi, *Et venimus adorare*. (f) Dicunt ergo, *Ubi est*? Considerandum autem, quod isti Magi sunt primitiæ gentium, & præfigurant in se statum nostrum: isti enim aliquid supponunt, scilicet Christi nativitatem; & aliquid quærunt, scilicet locum. Et quidem nos fide tenemus Christum; sed aliquid quærimus, scilicet spe: videbimus enim eum facie ad faciem. II. Cor. v. 7. „ Per fidem ambulamus, & non per spem. “

Sed quæstio est. Cum ipsi audissent Regem esse in Hierusalem, quomodo ista dicebant?

(a) *Al.* Et addit. (b) *Al.* recepit. (c) *Al.* greges. (d) *Al.* deest Et. (e) *Al.* afferunt. (f) *Al.* Dicit.

bant? Omnis enim qui alium Regem profitetur in civitate Regis, se exponit periculo. Sed certe hoc zelo fidei faciebant: unde in istis nuntiabatur fides illa intrepida, infra x. 28. *Nolite timere eos qui occidunt corpus*.

Consequenter proponunt signum huius nativitatis, *Vidimus*. Et nota quod in istis verbis fuit occasio duorum errorum. Quidam, sicut Priscillianistæ, dixerunt, omnes actus hominum fato agi & regi. Et confirmant per hoc: *Vidimus enim stellam eius*. Ergo natus est sub aliqua stella. Alius error Manichæorum, qui reprobant fatum; & per consequens istud Evangelium: quia dicebant quod Matthæus introducit fatum. Sed excluditur error utriusque.

Sed antequam procedamus ad expositionem litteræ, oportet primo videre quid est fatum, & quomodo sunt hæc credenda; & quomodo non. Nota ergo quod videmus multa in rebus humanis per accidens, & casualiter accidere. Contingit autem aliquid casuale & fortuitum esse relatum ad causam inferiorem, quod relatum ad causam superiorem non est fortuitum: sicut si aliquis dominus mittat tres ad quærendum aliquem, & unus nesciat (a) de alio; si occurrant sibi invicem, est eis casuale: sed si referantur ad intentionem domini, non est casuale. Sed secundum hoc fuit duplex opinio de fato. Quidam dixerunt quod ista casualia non reducuntur in aliam causam superiorem ordinantem; & isti sustulerunt fatum, & ultra hoc omnem providentiam divinam. Et fuit, secundum Augustinum, hæc opinio Tullii. Sed dicemus, quod ista casualia reducuntur in causam superiorem ordinantem. Sed cum fatum dicatur a for faris, quasi quoddam pronuntiatum & prolocutum, a qua causa sit ista ordinatio, est differentia. Quidam enim dixerunt quod est ex virtute corporum supercælestium: unde dicunt fatum nihil aliud esse quam dispositio siderum. Alii ista contingentia reducunt in providentiam divinam. Sed primo modo negandum est esse fatum. Actus enim humani non reguntur secundum dispositionem corporum cælestium; quod patet ad præsens, cum multæ sint ad hoc rationes efficaces. Primo quia impossibile est quod virtus corporalis agat supra virtutem incorpoream: quia nihil inferius in ordine naturę agit in superiorem naturam. In anima autem sunt quædam potentiæ elevatæ supra corpus; quædam potentiæ sunt organis affixæ, scilicet potentiæ sensitivæ, & nutritivæ: & corpora quidem cælestia, quamvis directe agant supra corpora inferiora, & mutent ea per se, per accidens tamen agunt in potentiis organis affixis: in potentiis autem organis non affixis nullo modo agunt necessitando, sed inclinando tantum. Dicimus enim istum hominem iracundum, idest pronum ad iracundiam, & hoc ex causis cælestibus; sed directe electio ut sic in voluntate est. Unde numquam potest fieri tanta dispositio in corpore humano quin superabundet iudicium liberi arbitrii: unde quicumque poneret liberum arbitrium sub corporibus cælestibus de necessitate, poneret sensum ab intellectu non differre. Secundo quia per hoc excluditur omnis cultus divinus: quia tunc omnia essent ex necessitate; & sic tunc etiam regimen reipublicæ destrueretur: quia nec oporteret consiliari, neque aliquid providere, & huiusmodi. Tertio quia nos attribueremus Deo malitias hominum; quod esset ipsum infamare qui creator est stellarum. Patet ergo quod hoc dicere est contra fidem omnino. Et ideo dicit Gregorius: „ Absit a fidelium cor„ dibus ut fatum aliquid esse dicatur. " Si autem vis vocari fatum divinam providentiam, tunc aliquid est. Sed, sicut dicit Augustinus, quia nihil commune debemus habere cum infidelibus, non hoc nomen ei imponere debemus. Unde dicit: „ Linguam cor„ rigas, sententiam teneas. " Non ergo potest dici: *Vidimus stellam*, idest a qua tota vita eius dependeat: quia, secundum Augustinum, tunc stella non sequeretur generatum, quia tunc Christus magis diceretur fatum stellæ, quam e converso.

Et notandum, quod ista stella non fuit de primis causatis: quod patet ex quatuor. Primo ex motu, quia nulla stella movetur de septemtrione in meridiem. Regio autem Persarum, unde isti Magi veniebant, est posita ad septemtrionem. Item aliæ numquam quiescunt; ista autem non continue movebatur. Tertio ex tempore, quia in die nulla lucet; ista autem de die præbebat lucem Magis. Quarto ex situ, quia non in firmamento, quod patet quia isti per eam determinate distinxerunt domum. Ergo dicendum, quod ista specialiter creata fuit ad servitium Christi. Et ideo dicit: *Vidimus stellam eius*, idest ad obsequium eius factam.

Quidam autem dicunt, quod ista stella fuit Spiritus sanctus, qui, sicut super baptizatum apparuit in specie columbæ, ita & nunc in specie stellæ. Alii dicunt, quod fuit An-

(a) *Al.* de aliquo.

Angelus. Sed dicendum est, quod vera stella fuit. Et voluit ostendi sub (a) indicio stellæ, primo quia conveniebat ei: est enim Rex cælorum; & ideo per cæleste indicium voluit manifestari. Psal. XVIII. 1. „Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum." Iudæis quidem per Angelos, per quos legem acceperant: Gal. III. 19. „Lex data est per Angelos:" gentilibus per stellam, quia per creaturas in cognitionem Dei venerunt. Rom. I. 20. „Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur." Secundo quia congruebat his quibus demonstrabatur, scilicet gentilibus, quorum vocatio promissa fuit Abrahæ in similitudinem stellarum. Gen. XV. 5. „Suspice cælum, & numera stellas, si potes, &c." Unde tam in nativitate quam in passione factum est signum in cælo, quod omnibus gentibus Christum notum fecit. Item congruebat omnibus, quia ipse est salvator omnium. Sed dicit, *In oriente*, quod exponitur dupliciter, secundum Rabanum, sic. Stella existens in Iudæa, apparuit illis gentibus in oriente. Vel nos vidimus stellam in oriente. Istud melius dicitur. Unde (hoc cap.) *Ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos*. Item patet ex hoc quod ista secundum situm erat propinqua terræ, quia aliter non distinxisset locum: ergo non potuisset videri a tam remota regione.

Consequenter ponitur pium propositum: *Et venimus adorare*.

Hic est duplex quæstio. Dicit enim Augustinus: „Numquid isti erant curiosi quod quandocumque fieret aliquod indicium per aliquam stellam quærerent Regem natum?" Hoc enim stultum fuisset.

Sed dicendum, quod non præstaverunt obsequium Regi terreno, sed cælesti: in quo virtus divina ostenditur affuisse, quia aliter si terrenum Regem quæsissent, totam devotione amisissent, quando vilibus pannis invenerunt involutum.

Sed quærit iterum Augustinus: Quomodo ex stella potuerunt scire quod homo Deus natus esset? Et respondet, quod hoc fuit Angelo revelante. Qui enim ostendit eis stellam misit Angelum qui hoc revelaret. Leo Papa dicit, quod sicut exterius oculi replebantur lumine istius stellæ, ita interius radius (b) divinus revelabat.

Tertia ratio, quia isti erant de stirpe Balaam, qui dixit (Num. XXIV. 17.) „Orietur stella ex Iacob." Unde habuerunt a prophetia eius. Et ideo videndo tantam claritatem stellæ, suspicati sunt quod Rex cælestis natus esset; & ideo quærebant. Et hoc est, *Et venimus adorare*. In hoc impletum est illud Psal. LXXI. 11. „Et adorabunt eum omnes Reges, omnes gentes servient ei."

(b) Prænuntiata Christi nativitate per Magos, hic inquirit de loco nativitatis: & ponuntur tria. Primo ponitur motivum ad inquirendum; secundo imponitur inquisitio; tertio inventio veritatis. Secundum ibi, *Et congregans*; tertium ibi, *At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iuda*. Motivum fuit turbatio Herodis. Unde, *Audiens*. Et signanter vocat Herodem Regem, ut ostendat esse alium a Rege quem quærebant. Fuit autem triplex causa turbationis. Prima processit ex ambitione quam habebat circa custodiam regni sui, propterea quia alienigena erat. Sciebat enim, vel audiverat illud Daniel. II. 44. „In diebus regnorum Israel suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur &c." Sed in hoc decipiebatur, quia regnum illud spirituale erat. Ioan. VIII. 36. „Regnum meum non est de hoc mundo." Unde Herodes turbabatur timens amissionem regni sui: sed magis turbabatur diabolus timens reg ni sui (c) destructionem totalem. Ioan. XII. 31. „Nunc princeps mundi huius eiicietur foras."

Et nota, quod homines (sicut dicit Chrysostomus) in sublimibus constituti, ex levi verbo contra prolato conturbantur. Psalm. LXXXVII. 6. „Exaltatus autem, humiliatus sum, & conturbatus." Humiles autem numquam timent.

Secunda causa processit ex timore (d) Romani Imperii. Statutum enim erat a Romano Imperio quod nullus Deus, aut Rex diceretur sine eorum consensu: unde timebat; sed iste timor mundanus erat, qui prohibetur. Esa. LI. 12. „Quis tu ut timeas ab homine mortali, & filio hominis, qui quasi fenum ita arescet?" Tertia ex rubore verecundiæ. Verecundabatur enim coram populo ut alius Rex vocaretur, similis in hoc Sauli, qui dixit (I. Reg. XV. 30.) „Peccavi, sed rogo honora me coram senioribus populi mei, & coram Israel &c." Sed mirum quod sequitur: *Et omnis Hierosolyma cum illo*. Videbatur enim quod deberent gaudere. Sed sciendum quod triplicem causam turbationis habuerunt. Prima fuit ipsorum iniquitas: iniqui enim erant, quibus semper detestabilis est conversatio iustorum. Prover. XIII. 19. „Detestantur stulti eos qui fugiunt

(a) *Al.* iudicio. (b) *Al.* divinum. (c) *Al.* detractionem. (d) *Al.* humani.

„ giunt mala. " Secunda ut placerent Herodi. Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem po„ puli, sic & ministri eius. " Tertia quia timebant ne Herodes hoc audito amplius desæviret in gentem Iudæorum.

Mystice autem in hoc significatur quod iste terrenus erat. Gregorius: „Rex terræ tur„ batus est, cæli Rege nato, quia nimirum „ terrena altitudo confunditur cum cæle„ stis celsitudo (*a*) aperitur. " Esa. XXIV. 21. „ Erubescet luna, & confundetur sol „ cum regnaverit Dominus exercituum in „ monte Sion, & in Hierusalem. " Et notandum quod, sicut dicit Augustinus: „ Quid „ autem erit tribunal iudicantis, quando su„ perbos Reges cuna terrebat infantis? Per„ timeant Reges ad dexteram patris seden„ tem, quem Rex impius timuit matris ube„ ra lambentem. "

Et congregans. Hic ponitur inquisitio. Et, sicut dictum est, Herodes sollicitus erat inquirere & propter regnum, & propter timorem Romanorum: unde inquisivit veritatem. Sed ad (*b*) habendam certitudinem de aliquo tria requiruntur ab inquirentibus. Creditur enim multitudini, auctoritati, & litteratis. Unde congregavit multos, & auctoritatem habentes, & sapientes. Et hoc est quod dicit, *Congregans omnes*, quantum ad primum. Sap. VI. 26. „ Multitudo sapientium sa„ nitas est orbis terrarum. " *Principes Sacerdotum*, quantum ad secundum. Malach. II. 7. „ Labia sacerdotum custodiunt scientiam, „ & legem requirunt ex ore eius. " *Et scribas*, quantum ad tertium: non ad scribendum tantum dicitur, sed ad interpretandum legis scripturam: per istos quidem volebat investigare veritatem. Eccli. XXXII. 13. „ In medio „ magnatorum loqui non præsumas, & ubi „ sunt senes non multum loquaris. " *Sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur*. Magi Regem vocaverunt; sed ipsi Christum quærebant. Sciebant enim ex conversatione cum Iudæis Regem Iudæorum legitimum inungi.

Sed quæritur: Aut ipse credebat prophetiæ, aut non. Si credebat, sciebat quod non poterat impediri quin ipse regnaret: quare ergo interfecit pueros? Si non credebat, quare ergo quærebat?

Sed dicendum, quod non perfecte credebat, quia ambitiosus erat; & ambitio hominem cæcum reddit.

At illi dixerunt: *In Bethlehem Iuda*. Hic invenitur veritas: & primo ponitur veritas; secundo confirmatur eius prophetia, ibi, *Et tu Bethlehem terra Iuda*.

Et sciendum, quod Christus voluit nasci in Bethlehem propter tria. Primo ad vitandam gloriam: propter hoc enim elegit duo loca: unum in quo nasci voluit, scilicet Bethlehem; alium in quo passus fuit, scilicet Hierusalem. Et hoc est contra illos qui gloriam quærunt, qui volunt nasci in sublimibus locis, & nolunt pati in loco honoris. Ioan. VIII. 50. „E„ go gloriam meam non quæro. " Secundo ad confirmationem suæ doctrinæ, & ostentationem suæ veritatis. Si enim natus fuisset in aliqua magna civitate, virtus suæ doctrinæ potuisset adscribi humanæ virtuti. II. Corin. VIII. 9. „ Scitis gratiam Domini no„ stri Iesu Christi. " Tertio ad ostendendum se esse de genere David. Luc. II. 3. „ Ioseph „ & Maria ibant in Bethlehem ut profiteren„ tur ibi, eo quod essent de domo & fa„ milia David. " Competit etiam (*c*) mysterio, quia Bethlehem interpretatur domus panis: & Christus est ille „ panis vivus, qui de „ cælo descendit: " Ioan. VI. 51.

Consequenter confirmatur veritas. Unde, *Et tu Bethlehem terra Iuda*. Ex ista prophetia duo possemus considerare. Magi enim aliquid annuntiabant, & aliquid quærebant. Et ex ista prophetia ostenditur utrumque. Quia quantum ad primum dicit, *Et tu Bethlehem*; quantum ad secundum dicit: *Ex te enim exiet dux*. Et ita confirmatur nativitas Christi duplici testimonio, scilicet stellæ, & prophetiæ: quia in ore duorum vel trium testium est veritas. Deut. XIX. 15. „ In ore duorum „ aut trium testium stabit omne verbum. "

Et nota, quod quando erant omnes infideles, data sunt signa corporalium; quando iam erant fideles data est prophetia. I. Corinth. XIV. 22. „ Itaque linguæ in signum sunt non „ fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem „ non infidelibus, sed fidelibus. "

Et sciendum, quod Iudæi dupliciter defecerunt in prolatione prophetiæ: quia ibi (Mich. V. 2.) (*d*) dicitur: „ Et tu Bethlehem „ Ephrata: " & iterum quia non est ibi: *Nequaquam minima es*. Et potest assignari duplex ratio quare mutaverunt. Uno modo potest dici, quod hoc fecerunt ex ignorantia. Alio modo potest dici quod isti usi sunt scienter aliis verbis, & dicunt sententiam: quia cum Herodes esset alienigena, non intellexisset auctoritatem prophetæ; & ideo dixerunt illud quod notum erat Herodi: unde dicunt: *Terra Iuda*, &, *Nequaquam minima es*; idest, tu non es minima inter millia hominum Iuda: vel *in principibus Iuda*, idest inter principales civitates Iuda. *Ex te enim exiet*

(a) *Al.* prædicatur. (b) *Al.* sciendam. (c) *Al.* in mysterio. (c) *Al.* non dicitur.

iet dux qui regat populum meum Israel. De isto duce habetur Dan. IX. 25. „ Usque ad „ Christum ducem. " Et Psal. XXX. 5. „ Dux „ mihi eris. " Regit enim populum Israel non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter. Rom. XI. 1. „ Numquid Deus repulit populum „ suum ? &c. " Psal. LXXIX. 2. „ Qui regis „ Israel intende, qui deducis velut ovem Io„ seph. " Et nota quod truncant caudam auctoritatis, scilicet „ Et egressus eius sicut ab „ initio, a diebus æternitatis : " per quod insinuatur quod non debebat esse Rex terrenus, sed cælestis; quod si scivisset Herodes, non fuisset impius: unde fuerunt causa necis illorum. Item ex illa etiam cauda patet esse falsam interpretationem Iudæorum, qui exponunt de Zorobabel: quia non convenit ei, „ Et egressus eius ab initio a diebus „ æternitatis. " Item non in Iudæa, sed in Babylone natus est.

Consequenter inquiritur de persona nati, cum dicit: *Tunc Herodes, clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis*. Et primo ponitur inquisitio; secundo inventio inquisiti, ibi, *Invenerunt eum &c.* tertio veneratio inventi, ibi, *Et procidentes adoraverunt eum*. Ad inquirendum personam ex duobus moti sunt. Ex persuasione Herodis, & ex ductu stellæ. Unde circa primum ponitur exhortatio; secundo studium Magorum in mutatione stellæ, ibi, *Qui cum audissent Regem, abierunt*. Circa primum tria ponuntur. Primo enim inquirit tempus; secundo annuntiat locum, ibi, *Et mittens illos in Bethlehem*; tertio iniungit officium inquisitionis, ibi, *Ite, & interrogate diligenter de puero*. Dicit ergo: *Tunc Herodes*. Ubi considerandum, quod Iudæi sciebant locum, sed non tempus. Unde confutantur a Domino, Luc. XIX. 44. „ Eo quod non cognovisti tempus „ visitationis tuæ: " & Esa. I. „ Cognovit bos „ possessorem suum, & asinus præsepe Do„ mini sui; Israel autem me non cognovit, „ & populus meus non intellexit. " Ergo inquiritur tempus. Et dicit Chrysostomus, quod per biennium ante apparuit (*a*) istis stella. Alii autem quod in ipsa die nativitatis. Annuntiat locum, ibi, *Et mittens*. Iungit officium inquisitionis, ibi, *Ite, & interrogate &c.* Et admonet duo: & ad hoc quod impleant præmittit tertium. Quantum ad primum dicit: *Ite &c.* Et quærit insidiose ad occidendum, sicut illi quibus dicitur Ioan. VII. 34. „ (*b*) Quæretis me, & non inve„ nietis. " Quantum ad secundum dicit sic: *Cum inveneritis renuntiate mihi*: & hoc propter malum etiam dicebat. Eccli. XIII. 14. „ Ex multa loquela tentabit te. " Quantum ad tertium dicit: *Ut & ego veniens adorem eum*: & quidem dolose promittit Dei cultum. Hierem. IX. 8. „ Sagitta vulnerans lin„ gua eorum dolum locuta est. " Psal. XXVII. 3. „ Qui loquuntur pacem cum proximo suo, „ mala autem in cordibus eorum. "

Et nota, quod cum Magi profiterentur Regem, iste vocat puerum, quia ex abundantia cordis os loquitur. Nota etiam, quod petit a Iudæis ubi Christus nasceretur, volens experiri, & tentare utrum gauderent.

Consequenter ponitur studium Magorum. Duo iniunxerat, quod inquirerent, & reverterentur. Sed unum fecerunt Magi: unde, *Qui cum audissent Regem, abierunt*. Aliud autem non fecerunt. Tales quidem debent esse auditores, quod bona addiscant, mala vero relinquant. Infra XXIII. 3. *Quæ dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere, &c.*

(c) Supra Evangelista posuit unum motivum Magorum, scilicet persuasionem Herodis: hic ponit aliud motivum Magorum ad inquirendum Christum, scilicet ducatum stellæ: & circa hoc duo facit. Primo enim ponit ducatum stellæ; secundo effectum lætitiæ huius ducatus, ibi, *Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde*. Et nota, quod stella primum exequitur suo motu, quia directe ducebat Magos ad Christum: item manifestat suo statu pueri locum, ibi, *Usque dum veniens staret supra ubi erat puer*. Unde quantum ad primum dixit: (*c*) *Antecedebat eos*. Ex hoc autem quod dicit: *Ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos*, datur intelligi quod quando Magi declinaverunt in Hierusalem, stella disparuit; recedentibus autem ab Herode, apparuit. Disparuit autem propter tria. Primo propter confusionem Iudæorum, qui cum instructi essent in lege, ut Christum quærerent, & gentes non essent instructæ; tamen gentes quærunt, & Iudæi contemnunt. Unde impletur illud Esa. LV. 5. „ Gentes quæ te non „ cognoverunt ad te current. " Secundo propter Magorum instructionem: non enim solum per stellam Dominus voluit se eis manifestare, sed etiam per legem, ut sic adiungeretur cognitioni creaturarum cognitio legis. „ In ore duorum vel trium testium stabit omne „ verbum: " Deuteron. XIX. 15. Esa. VIII. 20. (*d*) „ Ad legem magis, & ad testimonium. " Tertio propter instructionem nostram: & instruimur de duobus, secundum Glossam. Primo quod qui humanum auxilium quærunt deserun-

(a) *Al.* ista. (b) *Al.* Quæritis. (c) Al. *Usque dum veniens*. (d) *Al.* „ Numquid ad legem? "

ſeruntur a divino: illicitum eſt enim humanum auxilium quærere, non quærendo divinum. Eſa. xxxi. 1. „ Væ qui deſcenditis in „ AEgyptum ad auxilium, in equis ſperan„ tes, habentes fiduciam ſuper quadrigis, „ quia multæ ſunt, & ſuper equitibus, quia „ prævalidi nimis, & non ſunt confiſi ſuper „ Sanctum Iſrael, & Dominum non requi„ ſierunt. " Secundo inſtruimur quantum ad hoc quod nos, qui fideles ſumus, non debemus quærere ſigna ſicut iſti, qui videntes ſtellam gaviſi ſunt &c. Sed debemus eſſe contenti doctrinis prophetarum, quia ſigna data ſunt infidelibus. In hoc etiam eſt duplex myſterium. Stella enim ſignificat Chriſtum. Apoc. ult. 16. „ Ego ſum radix David, ſtella „ ſplendida, & matutina. " Unde per iſtam ſtellam intelligere poſſumus gratiam Dei: quam amittimus, cum ad Herodem, ideſt diabolum, accedimus. Epheſ. v. 8. „ Eratis a„ liquando tenebræ, nunc autem lux in Do„ mino. " Item cum ab Herode, id eſt diabolo, recedimus, ſtellam, id eſt Chriſti gratiam, invenimus. Simile Exo. xiii. 21. „ ubi „ dicitur, quod, Dominus præcedebat Iſrael „ quando exivit de AEgypto in ſpecie ignis, „ &c. " Hic autem præcedebat in ſpecie ſtellæ. *Uſque dum veniens ſtaret ſupra ubi erat puer*. Duo intelligimus hic. Unum quod iſta ſtella non erat multum alta, quia aliter non diſcreviſſent domum pueri. Aliud quod ſtella completo officio ſuo redacta eſt in ſuam materiam. *Ubi erat puer*. Frequenter puerum vocat, ut ſcias illum eſſe de quo dicitur Eſa. ix. 6. „ Puer natus eſt nobis. " Conſequenter ponitur effectus ducatus huius, quantum ad Magos: unde, *Videntes autem ſtellam gaviſi ſunt*, *&c.* Gaviſi ſunt propter ſpem quam recuperaverunt: timebant enim (quia de longinquis partibus venerunt) amittere quod ſperabant. Rom. xii. 12. „ Spe gauden„ tes. " Item addit, *Gaudio*. Aliqui enim gaudent, & non gaudent, quia lætitia humana non eſt perfectum gaudium. Prov. xiv. 13. „ Extrema gaudii luctus occupat. " Verum autem & perfectum gaudium de Deo eſt. Eſa. lxi. 10. „ Gaudens gaudebo in Do„ mino, & exultabit anima mea in Deo „ meo. " Tertio (*a*) addit, *Magno*, quia iſti magna iam cognoſcebant de Deo, quia Deum incarnatum, & multum miſericordem. Eſa. xii. 6. „ Exulta, & lauda habitatio Sion, „ quia magnus in medio tui Sanctus Iſrael. " Quarto addit, *Valde*, quia intenſe gaudebant. Recuperaverant enim quod amiſerant. Luc. xv. 10. „ Gaudium erit Angelis Dei, &c. "

Conſequenter agitur de inventione pueri: unde *Et intrantes domum*, *invenerunt puerum*. Et tangit tria. *Domum*: quam ſi quæratur qualis erat, oſtenditur Luc. ii. Item ſi quæratur qualis puer, in nullo ab aliis differebat, ſicut dicunt ſancti. Quantum ad apparentiam, non loquebatur, infirmus videbatur, & huiuſmodi. Item ſi quæratur qualis Mater, reſpondetur qualis eſt uxor carpentarii. Et hoc ideo dico, quia ſi iſti quæſiviſſent Regem terrenum, videndo iſta ſcandalizati fuiſſent; ſed videntes vilia, & conſiderantes altiſſima, moti ſunt ad admirationem, & adoraverunt eum. Et hoc eſt *Et procidentes adoraverunt eum*.

Sed quare non fit mentio de Ioſeph? Dicendum quod divina diſpenſatione factum eſt quod non adeſſet, ne iſtis qui primitiæ gentium erant, daretur ſuſpicio pravæ opinionis.

Conſequenter tangitur reverentia quam exhibuerunt ad puerum, ibi, *Et procidentes*. Et fuit triplex: in adorando, offerendo, & obediendo. Dicit ergo: *Et procidentes adoraverunt eum*, tamquam Deum in homine latentem. Pſa. lxxi. 9. „ Coram illo procident „ AEthiopes. " Item offerendo, reverentiam exhibuerunt: unde *Et apertis theſauris ſuis*: conſuetudo enim erat apud Perſas quod ſemper cum munere adorabant: & hoc eſt *Et apertis theſauris ſuis*, *obtulerunt ei munera*, *aurum*, *thus*, *& myrrham*. Pſalm. lxxi. 10. „ Reges Tharſis, & inſulæ munera offe„ rent, Reges Arabum, & Saba dona addu„ cent. Eſa. lx. 6. „ Omnes de Saba venient, „ aurum, & thus deferentes, & laudem Do„ mino annuntiantes. "

Myſtice conſiderandum eſt, quod iſti non in via, ſed tunc primo aperuerunt theſaurum, quando venerunt ad Chriſtum. Similiter nos bona noſtra in via non debemus manifeſtare: unde reprehenditur hoc infra xxv. de virginibus, & xiii. 44. dicitur: *Simile eſt regnum cælorum theſauro abſcondito in agro*, *quem qui invenit homo abſcondit*, *& præ gaudio illius vadit*, *& vendit univerſa quæ habet*, *& emit agrum illum*.

Obtulerunt ei munera, *&c.* Aliqui aſſignant rationem iſtorum munerum litteralem: & dicunt iſti quod tria invenerunt; domum ſordidam, puerum infirmum, & matrem pauperem. Et ideo obtulerunt aurum ad ſuſtentationem matris, myrrham ad ſuſtentationem membrorum pueri, thus ad tollendum fœtorem. Sed dicendum, quod aliquid myſtice hic prætenditur, & potius iſta tria ad tria referuntur quæ offerre debemus; ſcilicet fidem, actionem, & contemplationem.

(*a*) *Al.* addidit, *Magna*, quia iſta.

nem. Quantum ad fidem dupliciter. Primo quantum ad ea quæ in Christo concurrunt. Scilicet regia dignitas. Hiere. XXIII. 5. „ Regnabit Rex, & sapiens erit, &c. " Et ideo in tributum obtulerunt aurum. Sacerdotii magnitudo; & ideo thus in sacrificium. Hominis mortalitas; & ideo myrrham. Item quantum ad fidem Trinitatis, quia designantur in nobis personæ Trinitatis. Secundo possunt referri ad actionem nostram. Per aurum enim potest signari sapientia. Prover. II. 5. „ Si quasi thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini. " Per thus oratio devota. Psal. CXLII. „ Dirigatur, Domine, oratio mea sicut incensum in conspectu tuo &c. " Per myrrham mortificatio carnis. Col. III. 5. „ Mortificate membra quæ sunt super terram. " Can. V. 5. „ Manus meæ distillaverunt myrrham. " Quantum autem ad contemplationem, per ista tria possunt significari vel tres sensus sacræ Scripturæ; scilicet litteralis, sub quo comprehenditur allegoricus; anagogicus; & moralis. Vel tres partes Philosophiæ; scilicet moralis, logica, & naturalis. Omnibus enim his debemus uti ad servitium Dei.

Consequenter ponitur quomodo reverentiam exhibuerunt in obediendo: unde: *Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.*

Sed quomodo responsum acceperunt qui non interrogaverunt. Sed dicendum, quod Dominus respondet aliquando interrogationi mentali; & isti intus quærebant quid placeret Deo de reversione. Exod. XIV. 15. „ Quid clamas ad me? " Sed numquid sunt revelationes immediate a Deo? Dionysius probat quod non, nisi mediantibus Angelis. Quare ergo non nominat Angelum? Sed dicendum, quod quandocumque Scriptura facit mentionem de Deo, & non de Angelo, hoc fit per quamdam excellentiam illius manifestationis. Gal. III. 19. „ Lex ordinata per Angelum in manu mediatoris. " Act. VII. 37. „ Hic est Moyses qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: tamquam meipsum audietis, &c. " Unde quod dicit Glossa, quod hoc fuit immediate per Deum, refertur ad modum loquendi Scripturæ.

Per aliam viam reversi sunt in regionem suam. In hoc ostenditur quod ad regionem nostram paradisum, a qua per peccatum expulsi sumus, per obedientiam pervenimus. Prover. IV. 27. „ Vias quæ a dextris sunt novit Dominus, perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris. " Chrysostomus hic dicit, quod isti reversi egerunt sanctam vitam, & postea facti sunt coadiutores S. Thomæ Apostoli; tamen nihil de eis invenitur scriptum in sacra Scriptura post recessum eorum.

(d) Supra habitum est quomodo nascenti Christo Magi testimonium perhibuerunt; nunc autem agitur quomodo innocentes testimonium perhibent, non loquendo, sed moriendo: & circa hoc tria facit Evangelista: primo enim ponitur occultatio Christi; secundo interfectio puerorum, ibi, *Tunc Herodes*; tertio ponitur reditus ipsius Christi, ibi, *Defuncto Herode*. Circa primum tria facit: primo enim ponitur admonitio Angeli; secundo ostenditur obedientia Ioseph; tertio impletio prophetiæ. Secundum ibi, *Ut adimpleretur*. Circa primum tria tanguntur. Primo ponitur tempus apparitionis; secundo describitur ipsa apparitio, & modus apparitionis, ibi, *Ecce Angelus*; tertio ponitur ipsa admonitio facta per Angelum, ibi, *Surge, & accipe puerum*. Tempus describitur ibi, *Qui cum recessissent*. Et intelligendum, quod non statim post recessum Magorum facta est ista apparitio, quia totum quod dicitur Luc. II. 6. debet interponi, scilicet de purificatione: „ Postquam impleti sunt dies, &c. " Non enim Herodes statim cogitavit de interfectione puerorum. Unde cum dicit, *Qui cum recessissent*, debet interponi tota historia purificationis. Consequenter ponitur ipsa apparitio: unde: *Ecce Angelus apparuit in somnis, &c.* In somnis dicitur apparere, quia tunc homines ab actibus exterioribus cessant; & talibus fit revelatio per Angelos. Psal. IV. 9. „ In pace in idipsum dormiam, & requiescam. " Prover. III. 24. „ Quiesces, & suavis erit somnus tuus. " In ista admonitione tria ponuntur. Primo enim persuadet Angelus fugere; secundo determinat moram; tertio assignat causam. Dicit ergo, *Surge*.

Et nota quod, sicut dicit Hilarius, Beata Virgo ante nativitatem ab Angelo nominatur coniux, supra I. 5. sed post nativitatem non: & hoc propter duo. Primo ad commendationem Virginis: sicut enim virgo concepit, ita virgo peperit. Secundo propter dignitatem eius: erat enim mater Dei, qua dignitate nulla maior; & denominatio fit a digniori. Item quod, sicut dicit Chrysostomus, puer non venerat propter matrem, sed potius e converso: & ideo dicit: *Accipe puerum, & matrem eius, &c.*

Sed quare *Fuge in Ægyptum*? Nonne dicit Psal. XVIII. 15. „ Dominus adiutor meus, & redemptor meus. "

Sed sciendum, quod propter tria fugit. Primo

Primo ad manifestandam suam humanitatem: sicut enim divinitas in stella apparuit, ita humanitas in fuga. Phil. II. 7. „ In similitudinem hominum factus. " Secundo propter exemplum: illud enim exemplo (a) ostendit quod verbo docuit. Infra x. 23. *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*. Tertio propter mysterium: sicut enim voluit mori ut nos a morte revocaret, ita voluit fugere, ut fugientes a facie sua propter peccatum revocaret. Ps. CXXXVIII. 7. „ Quo ibo a spiritu tuo?

Et esto ibi. Sed quare potius (b) in AEgyptum quam alibi in aliam regionem?

Dicendum propter duas rationes. Prima est quia proprium est Dei ut memor sit misericordiae in ira: Habac. III. 8. Dominus enim iratus fuit contra AEgyptios prosequentes filios Israel: quia filii Israel erant primogenitus Dei. Et ideo datum est ei ut obsequeretur Unigenito. Esa. XIX. 1. „ Ecce Dominus ascendet super nubem levem, & ingredietur AEgyptum, &c. " Ibid. IX. 2. „ Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. " Ioan. I. 14. „ Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre plenum gratiae, & veritatis. " Secunda quia ipse induxerat tenebras in AEgypto, ideo voluit eam primo illuminare: & ideo bene ibi fugit. Esa. IX. 2. „ Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est eis. "

Nota (c) quod quando aliquis vult fugere peccatum, primo debet excutere pigritiam. Ephes. V. 14. „ Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. " Secundo debet accipere fiduciam a matre, & filio, scilicet Christo. Eccli. XXIV. 24. „ In me omnis spes vitae, & virtutis. " Tertio debet fugere a peccato adiutus auxilio matris, & pueri. Psal. LIV. 8. „ Ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine. "

Subdit causam huius fugae: *Futurum est enim ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum*. Deceptus fuit Herodes, quia voluit perdere qui venerat regnum suum communicare. Luc. XXII. 29. „ Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum. " (d) Secundo quia eum qui non gloriam mundanam quaerebat. Heb. XII. 2. „ Qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. " *Qui consurgens*. Hic ponitur executio mandati Angelici; & ponit eam quantum ad fugam, & quantum ad moram. Unde *Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius*. Et fit mentio de tempore: unde dicit, *Nocte*, propter timorem, & tribulationem, secundum illud Esa. XXVI. 9. „ Anima mea desideravit te in nocte, " idest in tribulatione: in tribulationibus enim recurrendum est ad Deum. Oseae VI. 1. „ In tribulatione sua mane consurgent ad me. *Qui consurgens*. Tunc adimpletum est illud Esa. XIX. 1. „ Ecce Dominus ascendet super nubem levem, & ingredietur Egyptum: " quod ad litteram impletum est. *Et erat ibi*. Dicitur quod septem annos fuit ibi, & habitavit in civitate Heliopolim.

Quantum autem ad mysterium, per Ioseph signantur praedicatores, hoc est Apostoli, qui ponuntur ad expellendas tenebras per doctrinam; qui recedentes a Iudaeis conversi sunt ad gentes. Act. XIII. 16. „ Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes. " *Et esto ibi usque dum dicam tibi*; idest, usquequo finiatur infidelitas Iudaeorum. Rom. XI. 25. „ Caecitas ex parte contigit in Israel. "

Consequenter adhibet testimonium prophetiae: unde dicit: *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam*. Istud est, secundum translationem Hieronymi, Oseae XI. 1. In translatione autem Septuaginta non est ita; sed *Ex AEgypto vocavi filium eius*.

Videtur hic esse quaestio, quia non videtur hoc facere ad propositum, quia praemittitur ibi „ Puer Israel &c. " & sic loqui videtur de vocatione Israel de AEgypto.

Sed dicendum, quod in omnibus auctoritatibus quae in Evangeliis, vel in epistolis ponuntur de Christo, quaedam distinctio notanda est: quia quaedam dicuntur specialiter de Christo, sicut illud Esa. LIII. 7. „ Tamquam ovis ad occisionem ducetur: " quaedam autem dicuntur de quibusdam secundum quod duxerunt figuram Christi; & sic est ista auctoritas. Isti enim non fuerunt filii Israel, nisi inquantum similitudinem gesserunt veri filii unigeniti, & hoc est *Ex AEgypto vocavi filium meum*, scilicet specialem.

Tunc Herodes. Hic agitur de interfectione puerorum: & circa hoc duo facit. Primo ponitur occasio interfectionis; secundo ponitur interfectio, ibi, *Et mittens occidit omnes pueros*; tertio inducuntur prophetiae, ibi, *Tunc*

(a) *Al.* docuit. (b) *Al.* in Egypto. (c) *Al.* Nota quando. (d) *Al.* Secundo qui.

Tunc impletum est. Occasio fuit ira Herodis: unde: *Tunc Herodes* (*a*) *iratus est*. Iac. I. 20. „ Ira viri iustitiam Dei non operatur. " (*b*) Et notandum quod quando aliquis Rex amissionem regni suspicatur, cito irascitur, & accenditur. *Videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde*. Et dicitur iratus valde propter duo: quia quando aliquis irascitur, de modica occasione fortiter accenditur: unde quia in suspicione erat amissionis regni, & illusus fuit a Magis, *iratus est valde*. Eccli. XI. 34. „ A scintilla una „ augetur ignis. " *Et mittens*. (*c*) In ira ista fuit crudelitas quantum ad tria: quantum ad locum, quantum ad multitudinem, & quantum ad tempus. Quantum ad multitudinem, ut unum quæreret, omnes occidit: unde dicitur: *Et mittens occidit omnes pueros*. Et nota quod dicit Augustinus, quod „ iste „ numquam profuisset tantum obsequio, quan„ tum profuit odio. "

Sed quæritur, cum non habuerint liberum arbitrium, quo modo dicti sunt mori pro Christo.

Sed sicut dicitur Ioan. III. 17. „ Non misit „ Deus filium suum in mundum ut iudicet „ mundum, sed ut salvetur mundus per „ ipsum. " Numquam enim Deus permisisset eos occidi, nisi fuisset eis utile: unde dicit Augustinus, quod idem est dubitare utrum profuerit illis ista occisio quod est dubitare utrum pueris prosit baptismus. (*d*) Passi sunt enim ut martyres; & Christum moriendo confessi sunt, quamvis non loquendo. Apoc. VI. 9. „ Vidi subtus altare ani„ mas interfectorum propter verbum Dei. "

Secunda crudelitas est, quia occidit *in omnibus finibus*: timebat enim ne fugeret, scilicet ad aliquam civitatem. Et contigit ei sicut (*e*) bestiæ vulneratæ, quæ non attendit quem vulnerare debeat. Proverb. XXVIII. 15. „ Leo rugiens, & ursus esu„ riens, Princeps impius super populum pau„ perem. " Tertia quantum ad tempus: unde, *A bimatu*, idest duorum annorum.

Et nota, quod Augustinus dicit, quod illo anno quo Christus natus est, Innocentes sunt occisi. Sed quare dicit: *A bimatu & infra*? Dicunt quidam, quod (*f*) stella apparuit per duos annos ante: unde Herodes dubitabat utrum a tempore stellæ natus fuisset; & ideo dicit: *Secundum tempus quod exquisierat a Magis*. Alii autem dicunt, quod isti non sunt occisi eodem anno, sed post duos annos.

Sed quare tantum distulit? Triplex ratio redditur a diversis. Una est, quia a principio putabat quod Magi fuissent decepti, & quod nihil invenissent. Sed postquam audivit multa verba de Christo a Zacharia, & Simeone, & Anna; tunc motus fuit ad quærendum. Alii dicunt, quod hoc fecit ex cautela: timebat enim ne puerum quem quærebat, parentes occultassent. Unde primo voluit eos assecurare. Alii quod occupatione impeditus: quia misit post Magos usque ad Tharsum Ciliciæ, & fecit incendi naves eorum. Item fuit occupatus, quia citatus fuit Romæ, accusatus a filiis. Et sic post reversionem incepit sævire. Et dicit. *Et infra &c.* quia cogitavit illum esse tantæ potentiæ quod posset commutare faciem suam.

Per istam occisionem significatur occisio martyrum, quia pueri per humilitatem, & innocentiam. Infra XIX. 14. *Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire*. Item infra XVIII. 3. *Nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum calorum. In Bethlehem, & in omnibus finibus eius*: quia per totum mundum occiduntur. Act. I. 8. „ Eritis mihi testes, " scilicet moriendo. Duo anni sunt duplex caritas Dei, & proximi: „ quia fides sine operibus mor„ tua est. Iac. II. 20. (*g*)

Et nota quod nato Christo, statim persecutio sævit, quia statim quando quis convertitur ad Christum, incipit tentari. Eccli. II. I. „ Fili ac„ cedens ad servitutem Dei, sta in iustitia, „ & in timore, & præpara animam tuam „ ad tentationem.

Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam. Posita occisione puerorum, hic more suo Evangelista prophetiam annuntiantem ponit, quæ est Hier. XXXI. 15. „ Vox in Rama au„ dita est lamentationis, luctus, & fletus Ra„ chel plorantis filios suos, & nolentis conso„ lari super eis, quia non sunt. "

Et notandum quod, sicut dicit Hieronymus, ubicumque per Apostolos, & Evangelistas introducitur aliqua auctoritas veteris testamenti, non oportet introducere verbum ex verbo semper; sed sicut dedit eis Spiritus sanctus, aliquando sensum ex sensu in usu nostro. Ita habemus Hier. XXXI. 15. „ Vox in excelsis „ audita est lamentationis, luctus, & fle„ tus, Rachel plorantis filios suos, & no„ lentis consolari super eis, quia non sunt. " Et sensus idem est.

Et considerandum, quod quantum ad hanc auctoritatem pertinet, ista est una de illis quæ introducuntur in Evangelio, quæ ta-

 men

(a) *Al.* iratus tyrannus. (b) *Al.* Et notandum, quod quando aliquis irascitur, cito accenditur. (c) *Al.* Mira crudelitas. (d) *Al.* Passi sunt enim propter Christum: unde & martyres moriendo confessi sunt.
(e) *Al.* bestiæ quæ vulnerata. (f) *Al.* Dicunt quod. (g) *Al. In Edit. an.* 1527. *hic ponitur sententia quæ suo loco seq. pag. restituta est sub nota.* (e)

men sensum litteralem habet, qui est figura eius quod fuit in novo testamento. Unde ad intellectum eius consideranda est quædam historia quæ legitur Iudicum XXI. ubi dicitur quod propter peccatum commissum circa uxorem Levitæ fere tota tribus Beniamin extincta est; & dicitur quod ibi fuit maximus planctus, ita quod fuit auditus de (a) Gabaa usque in Rama longe a Bethlehem per duodecim milliaria. Hoc dicitur Rachel plorare, quia mater fuit Beniamin: & est locutio figurativa, scilicet ad exprimendum magnitudinem doloris. Sed hæc est prophetia de præterito. Alio modo est de futuro dupliciter: quia uno modo potest referri ad captivitatem Israel, qui quando in captivitatem ducebantur, dicuntur in via iuxta Bethlehem plorasse: & tunc dicitur Rachel plorasse, quia sepulta erat ibi, Genes. XXXI. Et dicitur hoc eodem modo loquendi quo locus dicitur plorare mala quæ (b) in loco accidunt. Vult ergo dicere propheta, quod sicut maximus dolor & luctus fuit quando extincta est tribus Beniamin, ita futurus est maximus alius tempore captivitatis. Tertio modo exponitur sic. Evangelista assumit (c) factum de occisione Innocentum, & exaggerat istum dolorem quadrupliciter. Ex diffusione doloris, ex multitudine doloris, ex materia, & inconsolabilitate. Dicit ergo: *Vox in Rama*: quædam civitas est in tribu Beniamin, Iosue XVIII. & potest accipi pro civitate Liæ. Hic autem accipitur pro excelso; & potest dupliciter exponi. Primo sic. Vox in excelso prolata, *audita est*, quia vox quæ in loco alto est, longe lateque diffunditur. Esa. XLIX. „ Supra montem „ excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, „ exalta in fortitudine vocem tuam. " Vel audita est in excelso, idest in cælo apud Deum. Eccli. XXXV. 21. „ Oratio humilian„ tis se nubes penetrabit, & donec propin„ quet non consolabitur, & non discedet „ donec Altissimus aspiciat. " (d) Et iterum (v. 18.) „ Nonne lacrymæ viduæ ad maxil„ lam descendunt, & exclamatio eius super „ deducentes eas? *Ploratus*. Hoc potest referri ad fletum infantium occisorum. *Et ululatus multus*. Hoc ad matrum ploratus. (e) Vel utrumque ad pueros: (f) *Ploratus*, inquantum elevabantur a militibus; *ululatus*, inquantum iugulabantur. Maior est dolor matrum, quam filiorum. Item matrum erat dolor assiduus, puerorum fuit brevis: propter quod dicit Zach. XII. 10. „ Plangent „ eum quasi super unigenitum, & dolebunt „ super eum, ut doleri solet in morte pri„ mogeniti. " Item ex materia doloris, quia de morte filiorum. Unde Rachel plorat.

Sed obiicitur, quia Bethlehem non erat in tribu Beniamin sed in tribu Iuda, qui fuit filius Liæ.

Et solvitur tripliciter. Primo quia Rachel sepulta fuit iuxta Bethlehem, Gene. XXXV. Et ita ploravit pueros eo modo quo aliquis locus dicitur plorare. Hierem. II. 12. „ Obstupescite cæli super hoc, & por„ tæ eius desolamini vehementer, dicit Do„ minus. " Vel aliter. Supra habitum est quod Herodes occidit pueros in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, &c. Bethlehem autem erat in confinio duarum tribuum, scilicet Iudæ, & Beniamin: unde de pueris Beniamin occisi sunt; & sic cessat obiectio, sicut exponit Hieronymus. Augustinus autem aliter exponit, & dicit quod consuetudo est quod quando alicui aliqua prospera succedunt, ille quando adversitates veniunt, magis dolet. Lia & Rachel sorores fuerunt, & isti qui occisi sunt fuerunt de filiis Liæ. Et sic corporaliter occisi sunt, ne æternaliter punirentur, (g) ut in facto Gabaa. Dicitur ergo plorare videns filios suos occidi, & damnari. Vel per Rachel, Ecclesia signatur: quia interpretatur videns Deum; & Ecclesia per fidem videt: quæ plorat filios suos occisos, non quia occisi sunt, sed quia per ipsos poterat alios acquirere. Vel non plorat propter occisos, sed propter occidentes.

Sequitur de inconsolabilitate doloris, *Et noluit*: & exponitur illud multipliciter. Primo ut referatur ad populum qui tunc erat. Consolatio enim debetur quamdiu speratur aliquod remedium; sed quando non speratur, non est consolatio, sicut patet in infirmo desperato: & ideo dicit, ut referatur ad opinionem matrum, *Quia non sunt*, quia scilicet non apparent. Gen. XXXVII. 20. „ Puer non „ comparet. " Vel *noluit consolari, quia non sunt*, idest ac si non essent. Consolatio enim non debetur nisi de malis: unde secundum hoc refertur ad opinionem Ecclesiæ, quæ habet eos tamquam regnantes: unde sicut de regnantibus gaudet de eis. Thess. IV. 12. „ Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut „ non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent. " Vel *noluit consolari*, de presenti; sed expectat consolationem in futuro. Infra v. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consola-*

(a) *Al.* Gralva. (b) *Al.* in Christo. (c) *Al. deest* factum. (d) *Al.* Et iterum Lacrymæ viduæ, &c.
(e) *Sententia suo loco restituta ex Edi. an.* 1527. *qua in ceteris tamen deerat*. (f) Al. *Planctus*. (g) *Al. deest* ut.

folabuntur. Consequenter agitur de revocatione Christi: unde: *Defuncto Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph*: & primo ponitur apparitio Angeli; secundo mandatum Angeli; tertio executio mandati Angeli. Circa primum tria ponuntur. Primo describitur tempus; secundo persona; tertio modus apparitionis. Dicit ergo, *Defuncto Herode*: non ille qui fuit in morte Christi, quia ille fuit filius istius: *ecce Angelus apparuit*.

Notandum, quod omnis turbatio Ecclesiæ secundum mysterium terminatur per mortem persecutorum: (Prov. XI. 10.) quia „ in perditione impii erit laudatio. " Item nota, quod infidelitate Iudæorum terminata, Christus redibit ad eos. Rom. XI. 26. „ Et tunc omnis Israel salvus fiet. "

Ecce apparuit. Notandum quod talis est ordo Angelorum & hominum, ut divinæ illuminationes non fiant nobis nisi per Angelos. Hebr. I. 14. „ Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis. " Unde etiam Christus, secundum quod homo, voluit per Angelos nuntiari. Modus ibi, *In somnis Ioseph in AEgypto*. Mandatum ibi, *Surge, & accipe puerum*. Non dicit filium, non coniugem, sed puerum, ut designetur dignitas pueri, & integritas matris. In hoc significatur quod Ioseph non fuit ei datus ad carnalem copulam, sed ad ministerium, & custodiam. Consequenter assignat causam: *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri*.

Sed quæritur quare dicit *sunt*: non enim nisi Herodes mortuus erat.

Hoc solvitur dupliciter. Primo quia iste tot mala fecerat quod Iudæi gaudebant de morte eius: qui præsentiens mandavit adhuc vivens sorori suæ quod nobiliores de Iudæis interficeret in morte sua; & isti quæsiverant animam pueri cum Herode; & hoc est *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri*. Vel aliter. Mos est sacræ Scripturæ ponere plurale pro singulari: unde *mortui sunt*, idest mortuus est, &c. unde in hoc quod dicit, *Qui quærebant animam pueri*, destruitur error Apollinaris, qui dixit, quod divinitas erat in Christo loco animæ.

Ponitur executio huius mandati: *Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo reversus est in terram Israel; secundo quam partem vitavit; tertio qua parte declinavit, ibi, *Et admonitus in somnis secessit in partes Galilææ*. Dicit ergo: *Qui consurgens*. Notandum, quod Angelus non dixit: Vade in terram Iuda, vel in Hierusalem; sed universaliter, *In terram Israel*, sub qua etiam Galilæa potest comprehendi. Unde potest dici, quod Ioseph intravit fines terræ quam habitabat Iudas. Consequenter ponitur quam partem vitavit, ibi, *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa*.

Et notanda est hic historia Herodis. Iste Herodes habuit sex filios: & ante mortem suam occidit Alexandrum, & Aristobolum; in morte autem sua mandavit ut occideretur Antipater: unde tres remanserunt, inter quos Archelaus primogenitus fuit, & usurpavit sibi regnum; sed tandem accusatus a Iudæis apud Cæsarem Augustum, ablatum fuit ei regnum, & divisum fuit in quatuor partes; & duas habuit Archelaus, duas alias alii diviserunt sibi, ita quod unam tetrarchiam habuit Herodes, aliam Philippus, sicut habetur Luc. III. Iste Archelaus missus est in exilium post novem annos regni sui.

Et admonitus in somnis. Dixerat primo Angelus, quod iret ad terram Israel; sed quia Ioseph nondum intellexerat, ideo Angelus, qui prius indeterminate revelaverat, nunc determinat; & hoc est, *Et admonitus secessit in partes Galilææ*.

Sed contra. Sicut Archelaus in Iudæa, ita Herodes in Galilæa regnabat. Sed dicendum, quod hoc fuit statim post mortem Herodis, quando Archelaus tenebat totum, quia postmodum facta est divisio.

Sed tunc etiam quæritur quare non timuit Archelaum. Dicendum, quod in Hierusalem erat sedes regni: unde ibi quasi semper morabatur.

Sed quæritur quare Luc. II. 41. dicitur quod singulis annis ducebant puerum in Hierusalem. Et solvit Augustinus, quod secure ducebant per turbam magnam, quæ tunc ascendebat; sed periculum fuisset si ibi diu moratus fuisset.

Item queritur quare innuit Evangelista, quod quasi per accidens venit Ioseph in Nazareth, sed in Luc. II. 39. dicitur, quod in Nazareth habuit proprium domicilium. Sed dicendum, quod Angelus dixerat ei, quod iret in terram Israel, quæ stricte accepta non continebat Galilæam, nec Nazareth: & sic intellexit Ioseph; & ideo non proponebat ire in Nazareth.

Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam: Quoniam Nazaræus vocabitur. Hoc non invenitur scriptum: sed potest dici, quod ex multis locis colligitur. Nazarenus igitur interpretatur sanctus, & quia Christus dicitur san-

(a) *Al.* iste.

fanctus: Dan. IX. 24. „ Donec ungatur san- „ ctus: " ideo signanter dicitur, *Per prophetam*. Vel potest dici, quod per Nazarenum interpretatur floridus. Et hoc habetur Esa. XI. I. „ Egredietur virga de radice Iesse, „ & flos de radice eius ascendet." (*a*) Et convenit cum eo quod dicitur Cant. II. I. „ Ego „ flos campi, & lilium convallium."

CAPUT III.

(a) IN diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locustæ, & mel sylvestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem; & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua. Videns autem multos Pharisæorum, & Saducæorum, venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni. Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili.

(b) Tunc venit Iesus a Galilæa in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari; & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua; & ecce aperti sunt ei cæli, & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

SUpra egit Evangelista de ingressu Christi in mundum; nunc autem agit de eius processu qui quidem est attendendus secundum processum suæ doctrinæ, ad hoc enim venit, Ioan. XVIII. Circa doctrinam autem duo considerantur: primo enim ponitur præparatio ad doctrinam; secundo ponitur ipsa doctrina, cap. 5. Ad doctorem autem evangelicæ doctrinæ duo requiruntur. Primo ut sit velatus sacris mysteriis; secundo ut probatus sit virtutibus: & sic duo præmittuntur ante doctrinam, scilicet baptismus eius, & tentatio, cap. 4. Circa primum duo facit. Primo introducitur Ioannis baptismus, ibi, *Exibat ad eum Hierosolyma*; secundo instructio baptizatorum, ibi, *Videns autem multos*. Invitantur autem dupliciter a Ioanne, scilicet verbo, & exemplo. Secundum ibi, *Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum &c.* Circa doctrinam Ioannis tria facit, sive tanguntur. Primo persona doctoris introducitur; secundo ponitur doctrina; tertio confirmatio. Secundum ibi, *Pœnitentiam agite*; tertium ibi, *Hic est enim de quo dictum est*. Circa personam quinque ponuntur: scilicet tempus, persona, officium, studium, & locus. Primum ibi, *In diebus illis, &c.* Et notandum, quod tempus prædicationis Lucas describit per Principes Reipublicæ, & Iudæorum. Illud ergo quod dicit Lucas, exprimitur hic, cum dicit: *In diebus illis*. Nec debet hoc referri ad dies de quibus facta est mentio, scilicet ad tempus infantiæ Christi: non enim est intelligendum hoc fuisse in diebus illis in quibus Christus reversus est de AEgypto. Sed hoc sic ponitur, quia Christus habi-

(a) *Al.* Et ideo venit cum eo.

habitavit continue in Nazareth. Luc. II. 40. „ Puer autem crescebat, & confortabatur „ plenus sapientia; & gratia Dei erat in il- „ lo. " Secundo ponitur persona, ibi, *Venit Ioannes*: venit, idest apparuit qui primo occultus erat. Hic est de quo Ioan. I. „ Hic ve- „ nit in testimonium, ut testimonium per- „ hiberet de lumine. "

Sed quare Christus voluit eius testimonium, cum haberet testimonium operum?

Dicendum, quod propter tria. Primo propter nos, qui ducimur in cognitionem spiritualium per ea quæ sunt similia nobis. Ioan. I. 7. „ Hic venit nt testimonium per- „ hiberet de lumine. " Et quare? „ ut omnes „ crederent per illum. " Secundo propter malitiam Iudæorum, quia non solum Christus sibi testimonium perhibet, secundum quod ipsi dicebant: Ioan. III. 26. „ Tu de te ipso te- „ stimonium perhibes: " sed etiam alius. Ioan. V. 33. „ Vos misistis ad Ioannem, & te- „ stimonium perhibuit veritati. " Tertio ad ostendendum æqualitatem Christi ad Patrem: quia sicut Pater prænuntios habuit, scilicet prophetas, ita Christus. Luc. I. 76. Tu puer „ propheta Altissimi vocaberis: præibis enim „ ante faciem Domini parare vias eius. "

Tertio ponitur officium baptizandi. Hoc fuit speciale eius officium: quia primus baptizavit, & fuit eius baptismus præparatorins ad baptismum Christi: quia si Christus novum ritum adiunxisset, statim potuissent homines scandalizari. Et ideo prævenit Ioannes, ut præpararet homines ad baptismum. Ioan. I. 31. „ Ut manifestetur (a) in Israel " Quarto ponitur studium: quia *venit*, ut diligenter prædicaret; & hoc est *Prædicans baptismum*. Christus quidem baptizaturus ista adiunxit, Matth. ult. 19. *Ite, docete omnes gentes, baptizantes (b) eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Ioannes autem in utroque præparavit viam.

Et notandum, quod Ioannes in trigesimo anno hoc fecit, in qna ætate David etiam factus est Rex, & Ioseph gubernacula regni AEgypti suscepit, Gen. XLI. per quod datur intelligi, quod ad nullum officium debet aliquis assumi ante perfectam ætatem.

Quarto (c) ponitur locus, *In deserto*. Prædicavit autem in deserto propter quatuor. Primo ut quietius audirent: in civitate enim multi (d) curiosi impedientes convenissent; sed in deserto non nisi studiosi ibant. Eccle. XII. II. „ Verba sapientium sicut stimuli, „ & quasi clavi in altum defixi, quæ per ma- „ gistrorum consilium data sunt a pastore „ uno. " Secundo quia congruebat suæ prædicationi, quia ipse pœnitentiam prædicabat. Talis autem debet esse locus pœnitentiæ, vel corporaliter, vel mentaliter. Psal. LIV. 8. „ Ecce elongavi fugiens, & mansi „ in solitudine. " Tertio ad designandam conditionem Ecclesiæ, quæ per desertum significatur. Datur enim intelligi, quod non est in synagoga prædicatio salutis, sed in Ecclesia. Esa. 54. „ Lætare sterilis quæ non pa- „ ris, decanta laudem, & hinni quæ non „ pariebas: quoniam multi filii desertæ ma- „ gis quam eius quæ habebat virum: dicit „ Dominus. " Quarto ad designandam conditionem Iudææ, quæ iam derelinquebatur a Deo. Infra XXIII. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Sequitur, *Pœnitentiam agite, &c.* Ioannes annuntiat quamdam novam vitam, sicut dicit Augustinus in lib. de Pœnit. „ Nullus qui suæ voluntatis arbiter „ constitnitur, potest novam vitam inchoa- „ re, nisi pœniteat veteris vitæ. " Quære in Glossa. Et ideo primo monet ad pœnitentiam; secundo annuntiat salutem, ibi, *Appropinquabit enim regnum calorum*. Item *pœnitentiam agite*, per quam est remissio peccatorum. Chrysostomus: „ Nato filio Dei, Deus misit „ præconem in mundum. "

Et notandum, quod aliud est pœnitentiam agere, & pœnitere. Ille pœnitet qui peccata deflet, & flenda non committit. Et sciendum, quod totum refertur ad propositum mentis, ut scilicet dicatur. Et flenda non committit, idest proponit non committere, hoc enim requirit pœnitentia. Pœnitentiam autem agere est satisfacere pro peccatis. Luc. III. 8. „ Facite fructus dignos pœni- „ tentiæ. "

Et fit hic quæstio. Cum omnia peccata dimittantur in baptismo, quare Ioannes prænuntians baptismum Christi, incepit a pœnitentia?

Et respondetur in Glossa, quod triplex est pœnitentia: scilicet ante baptismnm, qnia oportet ut doleat de peccatis quando accedit; secunda post baptismum de mortalibus; tertia de venialibus. Hic agitur de pœnitentia quæ est post baptismum: unde Petrus dixit, Act. II. 38. „ Pœnitentiam agite, scilicet ut „ sitis parati ad salutem consequendam. "

Appropinquabit. Et nota quod numquam in Scriptura veteris testamenti invenitur promissum regnum cælorum; sed primo Ioannes nuntiat: quod pertinet ad dignitatem eius. Regnum autem cælorum in Scriptura quatuor modis accipitur. Quandoque enim dicitur ipse Chri-

(a) *Al.* Israel in eo. (b) Al. deest *eos*. (c) *Al.* Et ponitur. (d) *Al.* criminosi.

Christus habitans in nobis per gratiam. Luc. xvii. 21. „ Regnum Dei intra vos est. " Et dicitur regnum cælorum, quia per inhabitantem gratiam inchoatur nobis via cælestis regni. Secundo sacra Scriptura. Infra xxi. 43. *Auferetur a vobis regnum Dei*, idest sacra Scriptura. Et dicitur regnum, quia lex eius ducit ad regnum. Tertio dicitur præsens Ecclesia militans. Infra xiii. 47. *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, &c.* Et dicitur regnum cælorum, quia ad modum cælestis Ecclesiæ est institutum. Quarto dicitur regnum cælorum cælestis curia. Infra viii. 11. *Venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum*. Ante tempus autem Ioannis non fiebat mentio nisi de regno Iebusæorum. Exo. iii. sed modo promittitur regnum cælorum (a) suæ Ecclesiæ. Consequenter ponitur confirmatio huius prædicationis: *Hic est de quo dictum est per Esaiam prophetam &c.* Et, sicut dicit Augustinus, istud potest dupliciter exponi. Primo quod hoc, scilicet *hic est de quo scriptum est*, sint verba Evangelistæ; & tunc sensus est planior. Secundo illud introducitur a Matthæo velut sint verba Ioannis, pœnitentiam agentis: unde, *Hic est*, idest ego sum; & loquitur de se sicut de alio, sicut Ioan. i. loquitur de alio sicut de se. Sed non est vis, cuius sint verba, quia sensum eumdem habent. Hic est ergo de quo scriptum est, Es. xl. 3. „ Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. " Tria ponuntur, per quæ confirmantur tria prædicta. Primo prænuntiatur locus prædicationis Ioannis, quia *vox clamantis in deserto*; secundo adventus regni cælorum: unde, *Parate viam*; tertio pœnitentiam, ibi, *Rectas facite semitas eius*. Dicit ergo: *Vox clamantis in deserto*. Et dicit, *Vox*, propter tria. Primo quia, sicut dicit Gregorius, „ vox verbum præcedit; & Ioannes Christum. " Luc. i. 17. „ Ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute Eliæ. " Secundo quia per vocem verbum cognoscitur: vox enim verbum deducit in cognitionem; ita Ioannes Christum. Ioan. i. 31. „ Ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. " Tertio quia vox sine verbo non facit animi certitudinem. I. Cor. xiv. 8. „ Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? " Et revelatio divinorum mysteriorum non facta est per Ioannem, nisi inquantum annuntiavit Christum; sed per Christum verbum. Ioan. i. 18. „ Unigenitus qui est in sinu Patris ipse enarravit. " Igitur *Vox clamantis*: & potest intelligi dupliciter. Primo Christi clamantis, qui in Ioanne loquebatur. II. ad Cor. xiii. 3. „ An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? " Ita etiam clamavit in omnibus prophetis: unde semper dicitur: „ Factum est verbum Domini ad Hieremiam, vel Esaiam &c. " Et tamen nullus est dictus vox, quia non immediate præcesserunt Christum. Mal. iii. 1. „ Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis. " Vel *vox clamantis*, idest Ioannes clamans. Sciendum, quod clamor fit ad surdos; & tales erant Iudæi. Esai. xlii. 18. „ Surdi audite, & ceci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi servus meus; & quis surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? " Secundo ex indignatione. Psalm. cv. 40. „ Iratus est furore Dominus in populum suum, & abominatus est hereditatem suam. " Tertio ad distantes. Et isti elongati a Deo, *Parate viam Domini*. Et videtur magis fuisse consonum quod dixisset: Parate viam vestram ad suscipiendum Dominum. Et sciendum, quod nos adeo eramus infirmi, quod non poteramus accedere ad Dominum, nisi ipse veniret ad nos. Et ideo supra dixit Ioannes: *Appropinquabit enim regnum cælorum*. Et hoc est, *Parate*. Sed quæ est ista via? Fides, quæ est per auditum. Eph. iii. 17. „ Habitare Christum per fidem in cordibus vestris. " Gregorius: „ Via fidei, devotus auditus est. " Amos iv. 12. „ Præpara te in occursum Dei tui, Israel. " *Rectas facite*. Fides est communis, est una; sed dirigit in diversis operibus; & ideo, *Rectas facite*. Tunc autem sunt rectæ istæ viæ operum quando non discordant a lege divina, quæ est regula actuum humanorum; sicut secundum voluntatem figuli est regula bonitatis in vasis fictilibus, ut haberi potest Hier. xviii. Vel hoc, scilicet *parate*, pertinet ad caritatem, quæ est de necessitate salutis. Esa. xxxvi. 21. „ Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. " Ergo via intelligitur totum illud quod pertinet ad communem salutem. I. Corint. xii. 31. „ Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro. " Semitæ vero (b) sunt observationes consiliorum; quæ semitæ dicuntur esse rectæ, quia non propter inanem gloriam debent fieri. Infra

(a) *Al.* sive cæleste. (b) *Al.* deest sunt.

Infra VI. *Non faciatis iustitiam coram hominibus, ut videamini ab eis*. Proverb. III. 27. „ Viæ eius, viæ pulchræ, & omnes semitæ „ eius pacificæ. " Consequenter ostenditur quomodo Ioannes testimonium perhibuit Christo in vita, ibi, *Ipse autem Ioannes*. Sed quis perhibuit testimonium de Ioanne, qui perhibebat testimonium Christo ? Et dicendum, quod vita sua: quia, sicut dicit Chrysostomus, nullus idoneus testis alterius est, nisi sit testis suus, & hoc bona vita. Eccli. XIX. 27. „ Amictus corporis, & risus dentium, & „ ingressus hominis enunciant de illo. " Unde hic describitur austeritas eius in vita, & cibo. Et hoc est *Ipse autem erat indutus pilis camelorum &c.* Alii de lana; Ioannes de pilis. Reputabat enim vestimentum de lana mollitiem, quæ non convenit prædicatori. Item *zona pellicea*. Illud dupliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod tunc temporis Iudæi habebant cingulum de lana; sed Ioannes reputans ad mollitiem, accipit de pellibus, imitans Eliam, sicut dicitur IV. Reg. I. Rabanus exponit sic, & dicit, quod Ioannes accipiebat pelles crudas, non paratas, & utebatur eis, ut refrenaret libidinem; & hoc est *Et zonam*. Sed sive sic, sive sic exponatur, in utroque tamen austeritas vitæ intelligitur. *Cibus autem eius locustæ, & mel silvestre*. Hic cibus non (*a*) paratus, sed quem natura ministrabat: & sunt locustæ animalia quædam apta ad comedendum. *Et mel silvestre*. Hoc dupliciter potest intelligi. Proprie enim silvestre dicitur illud quod non reconditur in alveis artificiose factis, sed invenitur in silvis in aliquibus arboribus. Alii dicunt quod est canna mellis, & quoddam quod invenitur in cannis valde dulce: tamen in omnibus his nihil aliud habetur, nisi quod simplicibus erat contentus. I. Tim. VI. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tega„ mur, his contenti sumus. " Consequenter agitur de baptismo: unde dicitur, *Tunc exibat*. Et tangit tria. Primo quomodo visitabatur a turbis; secundo quomodo turbæ baptizabantur; & tertio quomodo confitebantur peccata sua. Quantum ad primum sciendum, quod tria sunt quæ invitabant homines ad exeundum ad Ioannem. Primo nova prædicatio. Numquam audiverant fieri mentionem de regno cælorum, & ideo mirabantur. Iob XXXVIII. 33. „ Numquid nosti ordi„ nem cæli; & pones rationem eius in ter„ ra? " (*b*) Ioannes primo docuit quod ratio regni cælorum non esset ponenda in terra. Secundo propter vitam: unde dicit, *Tunc exibant*, videntes scilicet vitam ipsius. Iac. II. 18. „ Ostende mihi fidem tuam sine operibus, „ & ego ostendam tibi ex operibus fidem „ meam. " Tertio quia Iudæa privata erat instructione prophetarum. Psal. LXXIII. 9. „ Signa nostra non vidimus, iam non est „ propheta. " Et ideo *exibant*, a Iudæa ad videndum; & hoc est, *Tunc exibant, & baptizabantur ab eo in Iordane*.

Sed quare in Iordane ? Quia in Iordane primo fuit præfiguratus baptismus, IV. Reg. II. ubi dicitur de Eliseo, (*c*) quod transivit per Iordanem, & Elias raptus est in cælum. Item ibi fuit mundatus Naaman leprosus, qui significat mundatum a peccatis in baptismo. Item quia ipsa interpretatio convenit baptismo: interpretatur enim descensus, & significat humilitatem, quam homo debet habere in baptismo. I. Pet. II. 2. „ Quasi modo geniti infantes rationabiles, „ & sine dolo lac concupiscite. "

Tertium ponitur ibi, *Confitentes peccata sua*. Causa quare confessio est inducta, supra est ostensa, quia de necessitate salutis. Iac. V. 16. „ Confitemini alterutrum peccata ve„ stra. " Et dicit Glossa, quod ideo inducta est, ut homo habeat erubescentiam. Sed sciendum, quod erubescentia est causa concomitans; sed principalis est propter virtutem clavium: nullus enim posset ligare, vel solvere, nisi sciret quid ligandum, vel solvendum esset: unde sicut nullus potest amovere necessitatem clavium, ita nullus posset amovere confessionem vocalem.

Sed quæritur an accedens ad baptismum confiteri teneatur. Videtur quod non indigeat (*d* virtute clavium, cum omnia dimittantur peccata in baptismo.

Sed dicendum, quod tenetur saltem in generali; & hoc facit quando abrenuntiat satanæ, & omnibus pompis eius: in hoc enim profitetur se esse satanæ obligatum.

Videns autem multos. Ostenso quod multi a Ioanne baptizabantur, hic agit de instructione eorum: & circa hoc duo facit. Primo ponuntur qui sunt qui instruantur; secundo ponitur eorum instructio, ibi, *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira*. Dicit ergo: *Videns autem multos Pharisæorum, & Sadducæorum*. Sciendum, quod apud Iudæos sunt aliquæ sectæ, inter quas istæ duæ erant præcipuæ. Pharisæi enim dicebantur, quasi a communi vita divisi, propter (*e*) suas observantias. Isti in multis bene dicebant, tamen deficiebant, quia, ut dicitur, omnia provenire ex necessitate ponebant. Alii, scilicet

(a) *Al.* paratur. (b) *Al.* Ioan. 2. Primo. (c) *Al.* quando. (d) *Al.* & hoc virtute. (e) *Al.* duas.

licet Saducæi, dicebantur iusti propter quasdam speciales observantias legis; qui non recipiebant prophetas, nec dicebant animas post corruptionem corporis resuscitari, nec spiritum esse. Utrique autem ex ipso nomine (a) notabantur, quia Phares divisionem significat, quæ opponitur caritati. (b) Et hi omnino erant divisi ab aliis, quasi haberent superabundantem Spiritum sanctum: hoc enim bonum esset. Alii etiam, scilicet Saducæi, sibi iustitiam usurpabant; contra quos Rom. x. 3. „ Ignorantes enim iustitiam Dei, & „ suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non „ sunt subiecti. " Et tamen quamvis magis iusti apparerent, tamquam ad magistrum ad Ioannem veniebant. Esa. xlix. 7. „ Reges „ videbunt, & consurgent Principes, & ad- „ orabunt propter Dominum, quia fidelis „ est, & Sanctum Israel, qui elegit te. " Isti ergo hic convenienter iustruuntur: unde. *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira*: Et notandum quod instructio debet variari secundum conditiones auditorum. Simplicibus enim sufficit ea quæ ad salutem pertinent breviter loqui; sed sapientibus debent singula explicari. Quod innuit Apostolus II. Corint. III. I. „ Non potui vobis loqui tamquam „ spiritualibus, sed quasi carnalibus. " Ita fecit Ioannes: breviter turbas admonuit de pœnitentia, & annuntiavit regnum cælorum. Ista duo hic explicat per singula Pharisæis: unde primo exhortatur ad pœnitentiam; secundo nuntiat de appropinquatione regni cælorum, ibi, *Ego quidem baptizo vos &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit inductivum ad pœnitentiam; secundo removet ea quæ possent a pœnitentia retrahere, ibi, *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham*. Circa primum duo facit. Primo ponit inductionem ad pœnitentiam; secundo ponit perfectæ pœnitentiæ modum, ibi, *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*. Duo autem sunt quæ inducunt ad pœnitentiam. Recognitio proprii peccati. Esaiæ LVIII. I. „ Annuntia populo meo scelera eo- „ rum. " Secundo timor divini iudicii. Ista duo annuntiat Ioannes: unde dicit: *Progenies viperarum*. Et notandum, quod in sacra Scriptura dicitur filius alicuius ad imitationem. Ezechiel. XVI. 45. „ Pater vester Ammor- „ rhæus. " Io. VIII. 44. „ Vos ex patre dia- „ bolo estis, & desideria patris vestri vultis „ facere. " Isti similes erant viperis; & ideo dicit: *Progenies viperarum*. Et sunt similes in tribus, secundum Chrysostomum. Natura enim illius est quando mordet aliquem, recurrere ad aquam; & si invenit non moritur, alias moritur. Unde Ioannes perpendens intentionem eorum, quare veniebant ad aquam baptismi, dixit: *Progenies viperarum*. Sed quomodo venenati veniebant ad baptismum? Quia Ioannes promittebat remissionem peccatorum: unde faciebat intrare aquam (c) deponentem pravam intentionem; ideo dicit: *Agite pœnitentiam. Et baptizabantur ab eo*. Secunda proprietas est quod nascendo occidit parentes: unde dicitur Quasi vi pariens; & isti similiter. (d) Infra XXIII. 31. *Quem prophetarum non occidistis*? Tertia ratio est quia est (e) pulchra exterius, interius habens venenum. Isti etiam pulchri sunt exterius quadam simulata iustitia, interius habentes peccata. Infra XXIII. 27. *Væ vobis, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia*. Et secundum hoc progenies viperarum sonat in malum. Ambrosius exponit aliter, & dicit, quod prudentia serpentibus ascribitur. Infra x. 16. *Estote prudentes sicut serpentes*. Unde Ioannes commendans eos de prudentia, quia veniebant ad baptismum, dicit: *Progenies viperarum*. Primum ergo quod inducit ad pœnitentiam est recognitio proprii peccati; secundum est timor divini iudicii. Proverb. XV. 27. „ Per timorem „ Domini declinat omnis a malo. " Iob. XIX. 29. „ Scitote esse iudicium. " Et hoc est quod dicit: *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira*? Et sciendum quod Ambrosius, & Chrysostomus exponunt de præteritis; Rabanus de futuris: unde dicit, *Quis demonstrabit*? Et secundum Ambrosium sic: *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira*? quasi diceret: Quis demonstravit ut recederetis a malo; quasi dicat: Nullus, nisi Deus. Ps. LXXXIV. 8. „ Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, & „ salutare tuum da nobis. " Secundum Chrysostomum sic. *Progenies viperarum*, quia retinent voluntatem peccati, *quis demonstravit vobis fugere*, sicut vos vultis? Non, quia dixit Esaias I. 16. „ Lavamini, & mundi „ estote, auferte malum cogitationum ve- „ strarum ab oculis meis. " Non, quia dixit David, Psalm. L. 4. „ Amplius lava me, Do- „ mine, ab iniquitate mea, & a peccato „ meo munda me. " Et post: „ Sacrificium „ Deo spiritus contribulatus, cor contri- „ tum, & humiliatum Deus non (f) despi- „ cies. " Rabanus de futuro sic, quasi diceret: Bonum est quod agatis pœnitentiam, quia

(a) *Al.* vocabantur. (b) *Al.* Unde hi sunt qui omnino erant divisi ab aliis. (c) *Al.* deponentes (d) Matth. XXIII. 31. *Qui prophetas occiderunt*. (e) *Al.* pulchritudo. (f) *Al.* despiciet.

quia aliter *quis demonstrabit*? Ps. CXXXVIII. 8. „ Quo ibo a spiritu tuo, & quo a facie „ tua fugiam? " Ira de Deo non accipitur pro affectu mentis, sed pro effectu: unde eius ira est ultio.

Præmissis his duobus ducentibus ad pœnitentiam, consequenter concludit Evangelista: *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*. In arbore fructus sunt post flores: & si flores non sequantur fructus, arbor illa nihil valet. Flos enim quidam pœnitentiæ apparet in contritione; sed fructus est in executione. Eccli. XXIV. 23. „ Flores mei fructus „ honoris, & honestatis. "

Et notandum, quod alius est fructus iustitiæ, & alius pœnitentiæ: plus enim requiritur a (a) pœnitente quam ab eo qui non peccat. Est autem triplex fructus dignus pœnitentiæ. Primus est ut puniat in se quod commisit, & hoc iudicio sacerdotis. Hierem. XXXI. 19. „ Postquam convertisti me, „ egi pœnitentiam, & postquam ostendisti „ mihi percussi femur meum; " idest, carnem meam afflixi. Secundus est ut fugiat peccata, & occasiones peccati: unde dicitur, quod satisfacere est causas peccatorum excidere. Eccli. XXI. 1. „ Fili peccasti, ne „ adiicias iterum; sed & pristinis depreca- „ re, ut tibi dimittantur.... Quasi a facie „ colubri fuge peccatum: " Eccli.XXI.1. Tertius est ut (b) tantum studeat ad bene agendum quantum studuit ad peccandum. Rom. VI. 19. „ Humanum dico propter infirmita- „ tem carnis nostræ. Sicut enim exhibuistis „ membra vestra servire immunditiæ, & „ iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhi- „ bete membra vestra servire iustitiæ in san- „ ctificationem. "

Consequenter excludit impedimentum pœnitentiæ cum dicit: *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham*. Duplex impedimentum est pœnitentiæ. Præsumptuositas de se, & desperatio de divino iudicio. Primo removet primum; secundo secundum, ibi (c) *Iam enim securis ad radicem arborum posita est*. Circa primum duo facit. Primo excludit impedimentum; secundo assignat rationem, ibi, *Dico enim vobis*. Dicit ergo: *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham*. Isti secundum carnem erant de genere Abrahæ: unde poterant credere, quod quantumcumque peccarent, Deus misereretur eis propter Abraham. Exod.XXXII.11.„Cur, Domine, irasci- „ tur furor tuus?" Et post: „Recordare Abra- „ ham, Isaac, & Iacob servorum tuorum, „ &c. " Et ideo excludit hoc Ioannes: *Et ne velitis dicere*. Et est modus loquendi; quasi diceret: Non dicatis hoc, quia non valebit vobis. Rom. IX. 8. „ Non qui filii sunt „ carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt pro- „ missionis æstimantur in semine, &c." Isti enim multum gloriabantur de Abraham; sed Dominus dicit Ioan.VIII.39. „ Si filii Abra- „ hæ estis, opera Abrahæ facite. " Contra tales dicit Chrysostomus: „ Quid prodest ei „ quem mores deturpant, generatio clara?" Et est etiam hoc in spiritualibus. Consequenter assignat rationem: *Dico enim vobis*: (magis est enim magnum imitari patrem, quam nasci ex eo) *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*. Legitur Iosue IV. quod quando populus Israel transivit Iordanem siccis pedibus, in memoriam miraculi, mandavit Iosue quod extraherentur duodecim lapides ex fundo fluminis, & ponerentur extra, & duodecim de lapidibus exterioribus ponerentur intus. Ioannes autem in illo loco baptizans, eos ostendit. Potest autem intelligi dupliciter. Ad litteram primo. Hoc enim est primum fidei fundamentum, credere omnipotentiam Dei. Iob XLII. 2. „ Scio quia potes, & nulla te latet „ cogitatio. " Vel possumus intelligere per lapides, gentiles, qui dicuntur lapides propter duo: primum quia lapides adorant; secundo propter duritiem: & licet lapides sint duri, tamen diu conservant impressionem; & licet etiam ædificium ex eis factum tarde fiat, tamen forte est, & durabile. Unde gentiles quamvis fuerint duri ad recipiendum fidem Christi, tamen tenuerunt fortiter. Hoc significatur Ezech. XI. 19. „ Auferam a vobis cor lapideum de „ carne vestra, & dabo vobis cor carneum, „ & spiritum meum ponam in medio vestri." Secundum autem Hieronymum, in verbis istis videtur reducere ad memoriam prophetiam Esa. LI. 2. „ Attendite ad Abraham patrem „ vestrum, & ad Saram quæ peperit vos „ &c. " Nominat enim petram Abraham propter impotentiam generandi, & Saram propter sterilitatem; quasi dicat: Deus, qui fecit potentem Abraham, & fecundam Saram, *potens est de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*. *Iam enim securis ad radicem arborum posita est*. Possent enim dicere: Nec credimus quod aliqua ira superveniat nobis; & ideo hoc removet dicens, *Iam enim*. Unde primo ponit iudicium; secundo ponit sententiam iudicii. Dicit ergo 1. *Iam enim*. Dupliciter enim aliqui pœnitere nolunt. Ex desperatione iudicii, quia non credunt iudicium esse. Eccli. V. 1. „ Ne dixeris.

(a) Al. ad pœnitentem. (b) Al. tunc. (c) Al. Iam nunc.

„ Est mihi sufficiens vita . " Iob XIX. 29. „ Fugite a facie gladii , quoniam ultor „ iniquitatum gladius est: & scitote esse iu„ dicium. " Aliqui autem ex mora. II.Pet. III. 9. „ Non tardat Deus promissionem „ suam, sicut quidam æstimant; sed patien„ ter agit propter nos, nolens aliquos peri„ re, sed omnes ad pœnitentiam reverti." Sed (a) utramque Ioannes excludit. Primo primam, cum dicit, *Iam enim securis*; secundo secundam, cum dicit, (b) *Posita est*: quasi dicat, non tardabit. Et tripliciter intelligitur hoc. Chrysostomus dicit, quod per securim intelligitur districtio divini iudicii, quæ quandoque per securim, quandoque per arcum, & gladium designatur. Psal. VII. 13. „ Nisi conversi fueritis, gladium suum vi„ brabit, arcum suum tetendit, & paravit „ illum. " Hieronymus : „ Per securim „ prædicatio Evangelii intelligitur : quia si„ cut per doctrinam Evangelii aliqui ducti sunt „ ad vitam, ita contemptores ad mortem. " Hier. XXIII. 29. „ Nonne verba mea sicut „ ignis, & quasi malleus conterens petram?" Luc. II. 34. „ Ecce positus est hic in rui„ nam, & resurrectionem multorum in „ Israel, & in signum cui contradicetur, „ &c. " *Iam enim securis ad radicem arborum posita est*; quasi dicat: In promptu est ut veniat. (c) Secundum Gregorium, per securim Redemptor noster intelligitur, qui velut ex manubrio, & ferro, ex humanitate, & divinitate constat; cuius humanitas, quia patienter expectat, quasi tenetur; divinitas quasi ferrum incidit. Securis ergo ad radicem ponitur, quia iudicium fit per Deum, & hominem. Et dicit ad radicem propter duo. Quia in radice fit præcisio universalis, (d) eius etiam quod est in ramis. Item quia quod (e) a radice exciditur, non germinat; quasi diceret: Universalis erit extirpatio malorum. (f) Sequitur ergo, & ponit primo universalitatem dicens, *Omnis arbor*; quasi dicat: Tam Iudæus quam Gentilis. Rom. II. 2. „ Non est acceptio persona„ rum apud Deum. " (g) Item culpam: quia non facit fructum : propter solam enim omissionem fit punitio. Infra XXV. 42. *Esurivi, & non dedistis mihi manducare*. Tertio ponit duplicem pœnam, scilicet temporalem, *Excidetur*, scilicet ex hac vita. Luc. XIII. 7. „ Ecce tres anni sunt ex quo ve„ nio quærens fructum in ficulnea hac, & „ non invenio : succide ergo illam. " Et post: „ Ut quid terram occupat? " Et hoc est *Excidetur*, cum prosperitate terrena. Item ponit pœnam æternam: Unde dicitur, *In ignem mittetur*. Esaiæ LXVI. 24. „ Vermis „ eorum non morietur, & ignis eorum non „ extinguetur. " Et infra XXV. 41. *Ite maledicti in ignem æternum*. *Ego quidem baptizo*. Supra Ioannes exhortatus fuit ad pœnitentiam explendam; modo intendit facere quod frequenter dixerat, scilicet annuntiare regnum cælorum : & circa hoc duo facit. Primo ponitur præparatio ad regnum; secundo agitur de prænuntiatione regni, ibi, *Qui autem post me venturus est*. Regnum illud Christus est; de quo Luc. XVII. 21. „ Re„ gnum Dei intra vos est. " Præparatio quidem est baptismus: unde, *Ego quidem*, quod mirabile est vobis, *baptizo*, in aqua sola, scilicet quia sum purus homo: unde non poterat nisi corpus lavare; nec poterat dare Spiritum sanctum, cum nondum esset solutum pretium pro peccato. Hebr. IX. 22. „ Non enim fit remissio sine sanguine. " Item Spiritus sanctus nondum descenderat, nec Christus tactu suæ carnis aquam sanctificaverat. Quare ergo baptizabat? Propter tria. Primo ut præveniret Christum, baptizando. Luc. I. 76. „ Præibis ante faciem „ Domini parare vias eius. " Secundo ut congregatis hominibus haberet opportunitatem prædicandi de Christo. Ioan. I. 31. „ Ut manifestaretur in Israel, propterea ve„ ni ego in aqua baptizans. " Tertio ut ad baptismum Christi præpararet. Unde consuetudo est in Ecclesia ut prius catechumeni fiant qui baptizari debent, scilicet ut fiat quædam præparatio, & accipiant quoddam signaculum, per quod idonei reputantur. Et hoc est quod dicit, *Ego baptizo*, ut scilicet sciatis vos aptos esse, qui a Christo baptizari intenditis.

Nota, quod Magister in IV. Sententiarum dicit, quod baptizati a Ioanne non baptizabantur a Christo, nisi illi qui ponebant spem suam in Ioanne. Sed hoc falsum est; unde dicit: *Ipse vos baptizabit*.

Item nota, quod Augustinus movet quæstionem. Si post baptismum Ioannis rebaptizabantur, quare non rebaptizabantur post baptismum hæreticorum?

Dicendum, quod Ioannes baptizabat in persona sua; hæretici in persona Christi: unde baptismus Christi iudicandus est.

Consequenter agitur de regno : & primo osten-

(a) *Al.* Sed per utramque Ioannes excludit. (b) *Al. Iamque*. (c) *Al.* Secundum hoc ergo tenetur ad radicem: intelligitur humanitas & divinitas; per ferrum iudicium. Iudicium enim fit per Deum hominem. (d) *Al. deest* eius etiam. (e) *Al.* in radice. (f) *Al.* Sequitur, *Omnis arbor*. Ponit universalitatem: unde, *Omnis arbor*, quasi tam Iudæus quam Gentilis. (g) *Al.* Deinde.

ostendit dignitatem ipsius; secundo officium eius, ibi, *Ipse vos baptizabit*. Dicit ergo: *Qui post me venit*, nascendo, baptizando, prædicando, moriendo, ad inferos descendendo. Sed hic de duobus tantum (a) loquitur; videlicet de prædicatione, & baptismo: unde dicit: *Qui post me venit*, ad baptizandum, & docendum: Luc. I. 17. „Ipse „ præcedet ante illum in spiritu, & virtute „ Eliæ: " *fortior me est*, & fortior eius baptismus. I. Reg. II. 2. „ Non est sanctus „ ut est Deus. " Iob IX. 19. „ Si fortitudo „ quæritur, robustissimus est. " Et ne sic credatur quod sit comparatio inter eos, dicit: *Cuius non sum dignus calceamenta portare*; quasi dicat: Incomparabiliter me dignior est, ut exponit Chrysostomus, ita ut ei officium non debeam exhibere.

Sed sciendum, quod in aliis tribus Evangeliis non est sic: quia illic dicitur *solvere*, hic *portare*. Unde dicit Augustinus quod Ioannes voluit tantum suam humilitatem, & Christi excellentiam ostendere; & tunc idem significatur in omnibus: unde dicit, quod hoc fuit per Spiritus sancti inspirationem, quod in talibus Evangelistæ dissonent in verbis, ut documentum accipiamus, quod non mentimur, si (b) eumdem sensum cum aliis loquimur, quamvis non eadem verba dicamus. Si vero mysticum aliquid significare voluit, tunc differentia est in verbis Matthæi, & aliorum. Et possunt in corrigia calceamenti duo significari: quia per calceamentum humanitatem. Psalm. LIX. 10. „ In „ Idumæam extendam calceamentum meum." Corrigia est unio, (c) qua humanitas ligata est divinitati. Et quia non reputabat se sufficientem ad explicandum mysterium unionis, ideo dicit: *Cuius non sum dignus calceamenta portare*. Vel mos erat apud Iudæos, Deuteron. XXV. quod si quis nollet accipere uxorem fratris sui, deberet solvere corrigiam ab illo qui uxorem accipiebat. Sponsa Christi Ecclesia est: tunc ergo Ioannes reputabat se indignum esse accipere sponsam Christi. Vel aliter secundum Hilarium: calceamentum portant quippe nuntiatores humanitatis Christi per mundum; quod fuit reservatum Apostolis. Esa. LII. 7. „ Quam pulchri super montes pedes annun- „ tiantis, & prædicantis pacem, annuntian- „ tis bonum, prædicantis salutem! " Ergo Ioannes dicit se non esse dignum portare calceamentum, quod Apostolis erat reservatum. Maius enim officium est evangelizare, quam baptizare. I. Corin. I. 17. „ Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare. "

Numquid ergo maiores Apostoli Ioanne? Non merito, sed officio novi testamenti. Et secundum hunc sensum dicitur infra XI. II. *Qui minor est in regno celorum, maior est illo*.

Vel aliter secundum Chrysostomum, pedes Christi sunt Apostoli, & alii eius famuli, inter quos Ioannes erat. Calceamentum est infirmitas eorum, quia sicut decor pedum non cognoscitur quamdiu teguntur calceamento, ita decor Apostolorum. II. Corin. XII. 9. „ Libenter gloriabor in infirmitati- „ bus meis, ut inhabitet in me virtus Chri- „ sti. " *Cuius non sum dignus calceamenta portare*: quia nec ipse, nec Apostoli se dignos reputant ut sint ministri Evangelii Christi. II. Corin. III. 4. „ Fiduciam ta- „ lem habemus per Christum ad Deum, „ non quod sufficientes simus cogitare ali- „ quid a nobis quasi ex nobis, sed sufficien- „ tia nostra ex Deo est. "

Si ergo diversa significat secundum mysterium, quid horum dixit Ioannes?

Dicendum, secundum Augustinum, quod si verba Ioannis ad diversa referuntur, sic utrumque dixit. Vel quod Ioannes turbis prædicans quandoque dixit illud, quandoque aliud.

Consequenter agit de officio Christi: & primo de officio baptizandi; secundo de officio iudicandi, ibi, *Cuius ventilabrum in manu sua*. Dicit ergo: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*. Multi libri habent, *Et ignis*; sed loquuntur more Græcorum, qui carent ablativo. Et dicit: *Spiritu sancto, & igni*: in quo datur intelligi quod baptismus Christi habet amplius quam baptismus Ioannis, quia addit super illud: quia Christus in aqua, & spiritu. Ioan. III. 5. „ Nisi „ quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu san- „ cto, non potest introire in regnum Dei. "

Sed nota (d) quod cum dicit, *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, insinuat habendam esse affluentiam Spiritus sancti; quam habentes totaliter abluuntur. Act. I. 5. „ Vos au- „ tem baptizabimini Spiritu sancto. " Insinuat etiam facilem immutationem.

Et igni. Istud multipliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod idem designatur per Spiritum sanctum, & ignem. Luc. XII. 49. „ Ignem veni mittere in terram, & quid „ volo nisi ut accendatur? " idest Spiritum sanctum. Et ideo etiam in igne apparuit. Act. II. 3. „ Et apparuerunt illis dispartitæ „ linguæ tamquam ignis. " Secundum Chrysostomum, per ignem significatur præsens tribulatio, quæ purgat peccata. Eccli. XXVII. 6. „ Va-

(a) *Al.* est loqui. (b) *Al.* eadem sensu. (c) *Al.* quia. (d) *Al.* Sed nota, quod dicit.

6. „ Vasa figuli probat fornax, & homines „ iustos tentatio tribulationis. " Sed sciendum, quod dicit, istud baptisma esse necessarium, quia baptismus Spiritus sancti continet mentem, ne vincatur a tentationibus, sed non totaliter tollit germina carnis; & ideo necessaria est tribulatio, quia caro tunc attrita non germinabit concupiscentiam. Necessarius ergo est ignis qui reficiat carnem. Vel per ignem intelligitur purgatio futura in purgatorio. I. Cor. III. 13. „ Quale sit opus „ ignis probabit. " Hilarius autem exponit de igne inferni, & dicit quod duo intendit in hoc quod dicit: *Ipse vos baptizabit Spiritu sancto, & igni*: salutem scilicet quam efficit in præsenti, & in futuro. In futuro purgabit per ignem inferni, inquantum attrahet malos; & hoc consonat ei quod sequitur: *Paleas autem comburet igni inextinguibili*. Consequenter agitur de iudiciaria potestate: *Cuius ventilabrum in manu eius*: & primo tangitur iudiciaria potestas; secundo iudicii effectus; tertio iudicii modus. Dicit ergo: *Cuius ventilabrum*: & utitur similitudine. Area dicitur Ecclesia; fruges, fideles, qui congregabuntur per Angelos. Luc. x. 2. „ Rogate dominum messis, ut mittat opera- „ rios in messem suam. " Ioan. IV. 34. „ Qui „ misit me ut perficiam opus eius. " Ventilabrum, iudiciaria potestas Christi, quæ discernet triticum a paleis. Ioan. v. 42. „ Pater omne iudicium dedit Filio. " Act. x. 42. „ Ipse est qui constitutus est a Deo „ iudex vivorum, & mortuorum. " *Permundabit*, idest perfecte mundabit: primo per tribulationes, quæ sunt quasi quidam ventus, qui si non est, paleæ sunt cum tritico; ita etiam quamdiu sunt in Ecclesia, non discernuntur boni a malis: & sicut per minorem ventum paleæ tenues expelluntur, & per fortem grossæ; ita in Ecclesia, si crescat tribulatio, etiam qui firmi videntur, cadunt. Luc. VIII. 13. „ Ad tempus credunt, & in tempore „ tentationis recedunt. " Secundo per sententias prælatorum, quando scilicet excommunicantur. I. ad Corinth. v. 13. „ Aufer- „ te malum ex vobis ipsis. " Tertio in die iudicii quando segregabuntur boni a malis, Infra xxv. *Et congregabit in horreum suum*, scilicet paradisi, *triticum*, idest electos. Psalm. cv. 47. „ (a) Salvos nos fac „ Domine Deus noster, & congrega nos „ de nationibus. " *Paleas autem comburet*. Et nota, quod differentia est inter paleas, & zizania. Aliud enim est semen palearum, & zizaniorum: quia palearum est idem semen cum tritico. Unde per zizania possumus intelligere schismaticos, qui non communicant nobiscum in sacramentis; per paleas, fideles, (b) licet malos. Sed utrique igni comburentur. *Igni inextinguibili*. Esa. ult. 24. „ Ignis eorum non extinguetur. " Et dicit, *Inextinguibili*, ad differentiam ignis purgatorii. De hoc igne infra xxv. 41. *Ite maledicti in ignem aeternum, &c.*

(b) Supra introduxit Evangelista Ioannem baptizantem; nunc introducit Christum ad baptismum Ioannis venientem: & circa hoc duo facit. Primo ponit ea quæ præcesserunt baptismum; secundo consequentia ad baptismum, ibi, *Baptizatus autem Iesus*. Circa primum ponuntur quatuor. Primo mira Christi humilitas; secundo humilitatis admiratio; tertio Christi satisfactio admirationi; quarto Ioannes satisfactioni consentit. Secundum ibi, *Ioannes autem prohibebat eum*; tertium ibi, *Respondens autem Iesus*; quartum ibi, *Tunc dimisit eum*. Circa primum quatuor ponuntur: tempus, personæ, loca, & officium. Tempus, cum dicit, *Tunc*, scilicet Ioanne lumen suum habente. Sicut enim sol oritur adhuc apparente lucifero, ita Christus Ioanne prædicante, & baptizante, Luc. I. Iob XXXVIII. 32. „ Numquid pro- „ ducis luciferum in tempore suo, & vef- „ perum super fines terræ consurgere fa- „ cis? " Vel tunc quando Christus fuit in trigesimo anno, Luc. III. ut daret intelligi quod officium prædicationis, & prælationis non debet aliquis sumere ante perfectam ætatem. Vel tunc quando secundum cursum aliorum multa peccata poterat perpetrasse. Unde noluit statim baptizari, sed multo tempore legem servavit, quasi constitutus sub lege; & ut Iudæi non haberent causam scandali, quia non venit solvere legem: infra v. Sed posset alicui videri quod ideo Christus terminasset legem, quia non potuisset legem implere: & ideo voluit diu observare, & ideo non ita cito baptizatus est. Ponuntur personæ cum dicitur: *Venit Iesus ad Ioannem*, dominus ad servum, creator ad creaturam. Infra XI. 29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*. Loca, *A Galilaea*. Ista mystice conveniunt baptizatis, quia Galilæa significat transmigrationem: oportet enim baptizatos transmigrare de vitiis ad virtutes. I. Pet. II. 1. „ Deponentes o- „ mnem malitiam, & omnem dolum, & „ simulationes, & invidias, & omnes detra- „ ctiones. " Item, *In Iordanem*. Iordanis interpretatur descensus, & significat humilitatem,

(a) *Al.* „ Salva nos. " (b) *Al.* scilicet mali.

tem, quæ debet esse in baptizando ad gratiam percipiendam. Iacob. iv. 6. „ Humili„ bus autem dat gratiam. “ Ponitur officium, *Ut baptizaretur*. Deus voluit baptizari a Ioanne quatuor rationibus. Primo ut baptismus Ioannis conservaretur, quia illi aliqui detrahebant, infra xxi. Secundo ut suo tactu totam consecraret aquam. Et ideo baptismus dicitur fieri de fontibus Salvatoris. Esa. xii. 3. „ Haurieris aquas in gaudio de fon„ tibus Salvatoris. “ Tertio ut demonstraret in se veram conditionem hominis: quia sicut fuit in similitudinem carnis peccati, Roman. viii. ita voluit mundari quasi peccator. Quarto ut aliis imponeret necessitatem baptizandi. Prius enim voluit servare quæ imposuit. Act. i. 1. „ Cœpit Iesus fa„ cere, & docere. “ Contra illos de quibus infra xxiii. 41. *Alligant onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea tangere*. Consequenter ponitur admiratio. Et nota tria. Primo enim Ioannes recusat honorem sibi oblatum; secundo confitetur suam humilitatem; tertio suam infirmitatem. Secundum ibi, *Ioannes autem prohibebat eum*. Eccli. vii. 4. „ Noli quærere ab homine ducatum, ne„ que a Rege cathedram honoris. “ Tertium ibi, *Ego a te debeo baptizari*. Cognoscebat enim quod interius baptizaret, & ideo dicit, *Baptizari*, idest ab originali peccato mundari. Ita dicit Glossa.

Sed contra, quia erat sanctificatus in utero. Sed dicendum, quod ante adventum Christi aliqui quodammodo mundati sunt quantum ad infectionem personæ per circumcisionem, & huiusmodi; sed quantum ad culpam, & infectionem totius naturæ, nullus mundatus fuit ante passionem Christi.

Et tu venis ad me? Psal. cxxxviii. 6. „ Mirabilis facta est scientia tua ex me; „ confortata est, & non potero ad eam. “ Consequenter ponitur Christi satisfactio. Nota quod Ioannes unum fecerat, quia prohibebat, & duo dixerat: *Ego a te debeo baptizari; & tu venis ad me*? Et tamen Christus ad unum non respondit; ad hoc scilicet, *Ego a te*; sed respondit ad hoc quod prohibebat: unde, *Sine modo*. Et dicit, *Modo*, quia, secundum Chrysostomum, Ioannes postmodum baptizatus est a Christo, non solum baptismo flaminis, sed etiam aquæ. Vel, *Sine modo*, hoc dicit, quia postmodum baptizatus est Ioannes baptismo Spiritus sancti. Vel, *Sine modo*, ut baptizer baptismo aquæ, quia alio baptismo habeo baptizari, scilicet baptismo passionis. Luc. xii. 50. „ Baptismo habeo baptizari: & quomodo „ coarctor usque dum perficitur? “ Et isto etiam Ioannes baptizatus est a Christo, inquantum mortuus est pro iustitia; quod idem est quod mori pro Christo. Vel, *Sine modo*, quando gero formam servilem, implere me humilitatis officium: quia quando apparebo gloriosus, tunc baptizabo te baptismo gloriæ. Consequenter respondet Christus admirationi, & dicit: *Sic enim decet nos implere omnem iustitiam*: quod exponitur tripliciter. Primo *Sic decet nos implere omnem iustitiam*, scilicet per baptismum. Futurum enim erat quod Christus impleret omnem iustitiam & legis, & naturæ: sed voluit per istam viam implere, quia sine baptismo non impletur. Ioan. iii. 3. „ Nisi quis natus fuerit denuo, „ non potest videre regnum Dei. “ Remigius sic exponit. *Sic enim decet nos implere omnem iustitiam*. Decet me dare exemplum huius sacramenti, in quo datur plenitudo omnis iustitiæ, quia datur plenitudo gratiæ, & aliarum virtutum. Psa. lxiv. 10. „ Flu„ men Dei repletum est aquis, “ scilicet gratiarum. Vel sic. *Sic enim decet &c.* idest, decet me habere perfectam humilitatem. Primus gradus est non præferre se pari, & subiicere se maiori: quod quidem est necessitatis. Secundus cum subiicit se æquali. Perfecta autem quando prælatus se subiicit inferiori; & hoc est *Sic enim decet &c.* idest perfectam humilitatem implere. Sed cum esset inter eos talis altercatio, Christus vicit: unde, *Tunc dimisit eum*; hoc est, permisit ut ab eo baptizaretur. Glossa: „ Vera „ est humilitas, quam non deserit obedien„ tia: “ pertinaciter enim resistere, superbiæ est. I. Reg. xv. 23. „ Quasi scelus ido„ latriæ nolle acquiescere. “ Sic enim laudatur Hieremias, & Moyses qui finaliter consenserunt. Consequenter cum dicit, *Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua*, ponuntur quatuor consequentia ad baptismum. Et sciendum, quod sicut Christus in suo baptismo dedit exemplum baptizandi aliis, ita in consequentibus baptismum, dedit intelligere quæ nos consequamur. Sunt autem quatuor consequentia; scilicet ascensus Christi, aperitio cæli, apparitio Spiritus sancti, & protestatio Patris. Primum ibi, *Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua*. Et ad litteram hoc dicit, quia fluvius habebat alveos altos. In hoc tamen significatur quod illi qui baptizantur, ascendunt per bona opera. Et dicit, *Statim*, quia immediate baptizati in Christo induunt Christum. Gal. iii. 27. „ Quicumque enim in „ Christo baptizati estis, Christum induistis. “

Item

Item adipiſcuntur hereditatem cæleſtem. I. Pet. 1. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vi„ vam per reſurrectionem in hereditatem „ incorruptibilem. " Et hoc eſt *Et aperti ſunt cæli*. Hoc non eſt intelligendum corporaliter, ſed imaginaria viſione. *Et aperti ſunt ei cæli*. Et ſignificat hoc quod humano generi clauſum erat cælum per peccatum. Gen. III. 24. „ Et collocavit ante paradi„ ſum voluptatis Cherubin, & flammeum gla„ dium, atque verſatilem, ad cuſtodiendam „ viam ligni vitæ. " Dicitur quod poſuit Seraphin, ſed apertum eſt per Chriſtum.

Sed quæritur quare aperti ſunt ei cæli, cum ſemper fuerint ei aperti?

Et dicendum, ſecundum Chryſoſtomum, quod Evangeliſta loquitur ſecundum communem modum locutionis: quia merito baptiſmi eius, aperti ſunt nobis: ſicut Rex amico ſuo petenti pro alio gratiam, dicit: Concedo hoc vobis.

Et ſciendum, quod tria ſunt hominum genera qui ſtatim ad cælum evolant poſt mortem. Baptizati, ut hic. Martyres: unde Act. VII. 55. „ Ecce video cælos apertos, „ & Filium hominis ſtantem a dextris virtutis „ Dei. " Et qui peregerunt pœnitentiam. Act. x. 19. dicitur, quod „ Petro oranti „ apertum eſt cælum. "

Conſequenter ponitur apparitio Spiritus ſancti: unde: *Et vidit Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam, & venientem ſuper ſe*. Hoc eſt quod competit baptizatis, qui accipiunt Spiritum ſanctum in ſe. Ioan. III. 6. „ Quod „ natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt; " ideſt, ſpiritualis eſt. *Et vidit*, non imaginaria viſione; alias ipſe ſolus vidiſſet, *Spiritum Dei*, ideſt columbam. Et ſciendum, quod nihil corporale dicitur de Deo ſecundum ſubſtantiam ſuam, ſed vel per imaginariam viſionem: Eſa. VI. 1. „ Vidi Dominum ſeden„ tem ſuper ſolium excelſum, & elevatum „ &c. " vel per ſignificationem: I. Corin. x. 1. „ Petra autem erat Chriſtus: " vel per aſſumptionem in unitatem perſonæ. Io. 1. 14. „ Verbum caro factum eſt. " Nullo autem iſtorum modorum Spiritus ſanctus dicitur columba. Quod non per imaginariam viſionem, patet, quia communiter ab omnibus viſa eſt. Non per ſignificationem, quia non primo exstiterat. Non per aſſumptionem in unitatem perſonæ. Et ideo eſt quartus modus, qui eſt quando de novo formatur aliqua ſpecies ad repræſentationem divinorum effectuum, ſicut in Exo. III. 2. Apparuit Dominus in igne, & rubo: & in legiſlatione, in fulgure, & tonitruo, Exo. XIX. Unde columba fuit ad repræſentandam influentiam Spiritus ſancti. Et hoc eſt *Et vidit Spiritum Dei deſcendentem*. Apparuit autem in ſpecie columbæ propter quatuor. Primo propter caritatem: columba enim eſt animal amoroſum. Chryſoſtomus: " Alia dona „ habet etiam ſervus diaboli in ſimulatione „ quæ habet ſervus Dei in veritate: ſolam „ caritatem ſancti Spiritus non poteſt im„ mundus ſpiritus imitari. " Can. V. „ Aperi „ mihi ſoror mea, amica mea, columba „ mea, immaculata mea. " Secundo propter innocentiam, & ſimplicitatem. Infra x. 16. *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ*. Tertio quia habet gemitum pro cantu; & homo ſanctificatus per Spiritum ſanctum debet gemere pro peccatis. Naum II. 7. „ Et ancillæ eius minabantur ge„ mentes ut columbæ. " Quarto propter fecunditatem: unde etiam præcipiebatur in lege ut offerrent columbam. Et hoc convenit baptizatis, quia ſicut dicit Ioan. III. 6. „ Quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus „ eſt. " *Deſcendentem ſicut columbam*. Semper emanatio donorum divinorum a Deo in quacumque creatura eſt per deſcenſum, quia creatura non poteſt recipere niſi per deſcenſum in illam. Iac. 1. 17. „ Omne da„ tum optimum. & omne donum perfectum „ deſurſum eſt, deſcendens a patre lumi„ num. " *Et venientem ſuper ſe*.

Nota. Miſſio viſibilis ſemper eſt ſignum miſſionis inviſibilis, & ſignificat aut gratiam de novo acceptam, aut augmentum gratiæ; ſicut in Apoſtolis, quando in linguis apparuit Spiritus ſanctus, ſignificavit augmentum gratiæ. Item miſſio talis vel ſignificat gratiam tunc factam, aut prius factam. In Chriſto autem non ſignificavit novum effectum, quia ab inſtanti conceptionis ſuæ fuit plenus gratia, & veritate. Sed gratia quæ fuit ante ſuper ſe, fuit inquantum homo, non inquantum Deus.

Conſequenter cum dicit, *Et ecce vox de cælo dicens*, ponitur proteſtatio Patris: *Hic eſt Filius meus*. Nota, quod baptiſmus non ſolum facit ſpirituales, ſed etiam filios Dei. Ioan. 1. 12. „ Dedit eis poteſtatem filios „ Dei fieri. " Et ſciendum, quod iſta vox quaſi exprimit illud quod columba ſignificavit. *Dilectus*, non ſicut aliæ creaturæ, Sap. II. ſed tamquam filius naturalis. Ioan. V. 20. „ Pater diligit Filium, & omnia de„ monſtrat ei quæ ipſe facit, & maiora his „ demonſtrabit ei opera, ut vos miremini. " Hoc etiam ſignificat Pſalm. II. 7. Dominus „ dixit ad me: Filius meus es tu, ego ho„ die genui te. " Sed quia ſancti etiam diliguntur ab eo addit, *Filius*, per quod diſtin-

stinguit filium, secundum unum intellectum, ab aliis. *In quo mihi complacui*. In quocumque enim relucet bonum alicuius, in illo aliquid complacet sibimet, sicut artifex sibi complacet in pulchro artificio suo, & sicut si homo videat suam pulchram imaginem in speculo. Bonitas divina est in qualibet creatura particulari, sed numquam tota perfecta nisi in Filio, & Spiritu sancto; & ideo (a) totum non complacet sibi nisi in Filio, qui tantum habet de bonitate quantum Pater. Et hoc est *In quo*; idest, ego complaceo mihi in ipso. Ioan III. 35. „ Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu „ eius."

Sed nota, quod contrarietas quaedam videtur esse inter istum Evangelistam & alios: quia Marcus I. cap. & Lucas III. cap. dicunt: „ Tu es Filius meus dilectus." Matthaeus vero: *Est Filius meus dilectus*: & „ In „ te." Sed eadem est sententia, quia quod dicitur, „ Tu es, " hoc directe videbatur dici ad Christum; sed dicebat propter alios, quia Christus certus erat de dilectione Patris. Et ideo Matthaeus expressit intentionem dicentis, & dicit: *Hic est &c.* Unde demonstrat quasi aliis dictum esse. Ita dixit Augustinus.

Item quaeritur quare Matthaeus, & Marcus dicunt, *In quo mihi*. Lucas vero, „ In te." Augustinus dicit, quod Pater in Filio complacet sibi, & hominibus. Propter hoc ergo quod dicitur, *In quo*, significat quod complaceat sibi in hominibus. Unde complaceat aliis mihi, idest ad honorem meum, quia aliqui videntes Filium, glorificaverunt Patrem. Vel secundum utrumque sensum: *In quo mihi complacui*; idest, placitum meum fuit implere salutem hominum: & hoc est „ In te," idest per te.

Et nota, quod in isto baptismo non solum repraesentatur finis, & fructus, sed etiam forma baptismi, quae est, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*: infra ult. Filius enim fuit in carne, Pater in voce, Spiritus sanctus in columbae specie. Et nota, quod hoc quod seorsum fuit, non pertinet ad divisionem operationis personae de Trinitate, cum, sicut est communis essentia, ita operatio; sed hoc dicitur propter appropriationem quamdam: quia tota Trinitas illud, & columbam creavit, & carnem creavit; sed referuntur ista ad diversas personas.

CAPUT IV.

(a) TUnc Iesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum: scriptum est enim: Quia Angelis suis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Iesus rursum: Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dixit ei: Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dixit ei Iesus: Vade satana: scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus: & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

(b) Cum autem audisset Iesus, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam: & relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit in civitate Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem Galilaea gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; & sedentibus in regione umbrae mortis lux orta est eis. Exinde coepit Iesus praedicare, & dicere: Poenitentiam agite: appropinquabit enim regnum caelorum. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilaeae vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius mittentes rete in mare, erant enim piscatores. Et ait illis: Venite post me;

(a) Al. totus.

me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. At illi continuo relictis retibus, ſecuti ſunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius in navi cum Zebedæo patre eorum reficientes retia ſua: & vocavit eos. Illi autem ſtatim relictis retibus, & patre, ſecuti ſunt eum.

(c) Et circuibat Ieſus totam Galilæam, docens in ſynagogis eorum, & prædicans evangelium regni, & ſanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio eius in totam Syriam; & obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus, & tormentis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos; & curavit eos. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Hieroſolymis, & de Iudęa, & de trans Iordanem.

(a) Supra oſtenſum eſt quod Chriſtus ſe præparavit ad doctrinam, baptiſmum accipiendo; nunc autem tentationem ſuperando. Circa hoc duo facit. Primo ponitur victoria quam de tentatione habuit; ſecundo quomodo diſcipulos ad doctrinam audiendam vocavit, ibi, *Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilaæ*. Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam præambula de tentatione; ſecundo ponitur tentationis inſultus, ibi, *Et accedens tentator dixit*; tertio victoria, ibi, *Tunc reliquit eum diabolus*. Ponuntur autem tria præambula; ſcilicet locus, ieiunium, & famis experientia. Quantum ad primum, quatuor tanguntur: tempus, & locus, ductor & finis huius ducatus. Tempus, *Tunc*, quando ſcilicet iam declarabatur voce paterna quod eſſet filius Dei. In quo dat intelligi, quia illis tentatio imminet qui efficiuntur filii Dei per baptiſmum. Eccli. II. I. „ Fili accedens ad ſervitutem Dei ſta „ in iuſtitia & timore, & præpara animam „ tuam ad tentationem." Iſtud deſertum erat inter Hieruſalem, & Hiericho, ubi multi occidebantur: de quo Luc. x. 30. „ Homo „ quidam deſcendit ab Hieruſalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam deſpoliaverunt eum, & plagis impoſitis abierunt ſemivivo relicto."

Et nota quinque rationes quare quis poſt acceptam ſpiritualem gratiam tentatur. Prima ut accipiat experimentum ſuæ iuſtitiæ. Eccli. XXXIV. 9. „ Qui non eſt tentatus qualia „ ſcit?" Secundo ad reprimendam ſuperbiam. II. Corint. XII. 7. „ Ne magnitudo revelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, angelus ſatanæ qui me „ colaphizet, &c." Tertio ad confundendum diabolum, ut ſciat quanta ſit virtus Chriſti, (a) ut ſuperare non poſſit. Huius exemplum habetur Iob I. 8. „ Numquid conſideraſti ſervum meum Iob? &c." Quarto ut fortior reddatur, ſicut milites fortes redduntur per experientiam. Iudic III. „ Quare „ voluit dimittere hoſtes cum filiis Iſrael?" Quinto ut ſuam dignitatem cognoſcat, quia quando diabolus aggreditur aliquem, hoc cedit ad honorem, quia diabolus ſanctos aggreditur. Iob xl. 10. Cibus eius fenum .... „ Et habet fiduciam quod influat Iordanis in „ os eius."

Sequitur de loco: *Tunc ductus eſt Ieſus in deſertum*. Hoc convenit præcedentibus, & ſubſequentibus, quia conveniens fuit quod poſt baptiſmum deſertum intraret. Hoc ſignificatur in populo Iſraelitico, qui poſt tranſitum maris rubri, qui fuit figura baptiſmi, in terram promiſſionis venit (b) per deſertum, & ſolitudinem. Ita baptizati vitam ſolitariam, & quietam debent quærere, corpore mundum derelinquendo, vel mente. Oſee II. 14. „ Ducam eam in ſolitudinem, „ & loquar ad cor eius." Pſalm. LIV. 8. „ Ecce elongavi fugiens, & manſi in ſolitudine." Conveniens enim erat ut exiret (c) in deſertum, quaſi ad ſingulare certamen cum diabolo. Chryſoſtomus: (d) „ Ille „ in deſertum vadit, qui exit extra fines „ (ideſt voluntatem) carnis, & mundi, ubi „ non eſt locus tentationis. Quomodo enim „ de libidine tentatur, qui tota die eſt cum „ uxore?" Sed qui non exeunt a voluntate carnis, & mundi, non ſunt filii Dei, ſed filii diaboli, qui etiam uxorem propriam habentes, appetunt alienam: ſed filii Dei habentes Spiritum ſanctum, ducuntur in deſertum, ut tententur cum Chriſto, de quo ſequitur: *Ductus eſt a Spiritu*, intellige ſancto.

Sed ille qui ducit, maior eſt eo qui ducitur: ergo Spiritus ſanctus maior Chriſto. Reſpondendum. Si referatur ad Ieſum ſecun-

(a) *Al.* ut eum ſuperare non poſſit. (b) *Al. deeſt* per deſertum, & ſolitudinem. (c) *Al.* in deſerto. (d) *Al.* Ille in deſertum vadit qui exit extra fines carnis &, mundi, quia non eſt ibi locus tentationis. Quia qui non ieiunat, non tentatur de gula. Si ſunt aliqui etiam formam uxoris habentes, non ſunt iſti filii Dei, ſed diaboli. *Ductus*, a Spiritu ſancto. Quæſtio. Ille qui ducit, maior eſt eo qui ducitur: ergo Spiritus ſanctus maior Chriſto.

cundum quod est filius Dei, sic est æqualis Spiritui sancto: & aliquis potest alium ducere, vel imperio, & sic est maior; vel exhortatione, & sic est par. Ioan. I. (a) Andreas duxit Petrum ad Iesum; & sic ductus est Iesus. Hilarius refert ad Christum, secundum quod homo: (b) scilicet Spiritus sanctus hominem quem repleverat, exponit tentationi. Homines enim tunc ducuntur a Spiritu sancto, quando caritate moventur, sic quod non motu proprio moventur, sed alieno, quia sequuntur impetum caritatis. II. Cor. v. 14. „ Caritas Dei urget nos. " Et sic filii Dei aguntur a Spiritu sancto, ut tempus huius vitæ quæ plena est tentationibus (Iob VII. I. „ Tentatio est vita hominis super terram ") transeant cum victoria per Christi virtutem. Ipse enim tentari voluit, ut sicut morte sua vicit nostram, sic tentatione sua superet omnes tentationes nostras. Hebr. IV. 15. „ Non habemus Pontificem qui non possit „ compati infirmitatibus nostris; tentatum „ autem per omnia pro similitudine absque „ peccato. " Gregorius dicit, quod est triplex tentationis gradus, scilicet per suggestionem, delectationem, & consensum. Prima ab extrinseco est, & potest esse sine peccato: secunda est ab intrinseco, in qua incipit esse peccatum: quæ quidem perficitur per consensum. Primus gradus potuit esse in Christo, non alii. Et nota, quod diabolus non fuisset ausus accedere ad tentandum Christum, nisi prius Christus accessisset (c) ad eum.

Consequenter ponitur secundum præambulum, scilicet ieiunium: *Et cum ieiunasset, &c.* quod convenit & præteritis, & futuris. Præteritis, quia convenienter aliquis post baptismum ieiunat, cum post baptismum non (d) sit otio vacandum, sed exercendum in bonis operibus. Gal. v. 13. „ Vos autem fra„ tres in libertate vocati estis. " Libertas autem vera non est committenda carnali vitæ. Item futuris competebat ut is ieiunaret quem diabolus erat tentaturus: quia *hoc genus dæmoniorum non eiicitur nisi per orationem, & ieiunium*: infra XVII. 20. *Quadraginta diebus*. Ad litteram hoc intelligendum est. Et addit, *Et noctibus*, ne crederent aliqui quod comedere liceret in nocte, sicut Saraceni faciunt.

Et sciendum, quod hic numerus præfiguratur in veteri testamento in Moyse, & Elia, Exod. XXIV. & III. Reg. XIX. Et latet in hoc mysterium, quia numerus huiusmodi consurgit ex denario (e) ducto per quaternarium. Denarius significat legem, quia in decem præceptis tota lex continetur. Quaternarius significat compositionem carnis, quia caro composita est ex quatuor elementis. Quia igitur nos per suggestionem carnis transgredimur legem divinam, iustum est ut carnem nostram affligamus diebus quadraginta. Secundum autem Gregorium, hic numerus est ad ieiunandum ab Ecclesia institutus, quod per hoc decimas solvimus totius anni. A prima enim dominica usque ad Pascha, sunt trigintasex dies ieiunabiles, qui sunt decima pars ipsius anni, sex diebus exceptis. Et ideo ab antiquo a quibusdam addita fuit dies media, quia ieiunabant usque ad mediam noctem sabbati sancti.

Tertium additur, quia *postea esuriit*. Non legitur hoc de Moyse, & Elia, qui homines erant. Sed Christus esurire voluit ut suam humanitatem demonstraret: quia aliter diabolus ausus non fuisset accedere ad tentandum eum. Phil. II. 7. „ In similitudinem ho„ minum factus, & habitu inventus ut ho„ mo. " Consequenter insultus tentationis ponitur, & est triplex. Primus de gula; secundus de inani gloria; tertius de ambitione. Secundum ibi, *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*; tertium ibi, *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde*. Circa primum duo facit. Primo ponit insultum diaboli; secundo quomodo Christus respondit, ibi, *Qui respondens &c.. Et accedens tentator dixit*. Hoc enim poterat effici, ut ipse ad Iesum accederet in aliqua forma corporea. Et est triplex tentatio, quia Deus tentat ut instruat. Gen. XXII. I. „ Tentavit „ Deus Abraham. " Quandoque homo, ut addiscat, sicut Regina Saba (f) tentavit Salomonem, III. Reg. X. I. ubi de ea dicitur: „ Sed & Regina Saba, audita fama Salomo„ nis venit tentare eum in ænigmatibus. " Diabolus tentat ut decipiat. I. Thes. III. 5. „ Ne forte tentaverit vos is qui tentat. " Quicumque vult tentare de scientia, primo de communibus tentat. Communia autem totius generis humani vitia sunt vitia carnis, & præcipue gula. Item qui vult obsidere castrum, incipit a debiliori parte: homo autem habet duas partes, carnalem, & spiritualem: diabolus ex parte debiliori semper tentat. Unde primo de vitiis carnalibus tentat, sicut patet in primo parente, quem primo tentavit de gula. Sed notanda est mira astutia in tentando. *Si filius Dei es*. Ita enim directe de uno tentavit quod ex obliquo de altero. Unde in primo homine suadebat quod comederet de ligno, quod ad peccatum carnale,

(a) *Al.* Andreas duxit &c. Spiritus. (b) *Al.* Scilicet Christus sanctus. (c) *Al.* ad Deum. (d) *Al.* est. (e) *Al.* conducto. (f) *Al. emittitur* tentavit Salomonem.

nale, scilicet gulæ, directe pertinebat; sed latenter inducebat ad superbiam, & avaritiam, quæ sunt peccata spiritualia. Unde dixit: „ Et eritis sicut dii. " (Gen. III. 5.) Ita in Christo. Audierat enim quod Christus venturus esset in mundum, & hic videbatur esse filius Dei. Sed in dubitationem venerat utrum hic esset ille de quo erat prophetatum, quia nihil inveniebat in eo. Ioan. XIV. 30. „ Venit Princeps mundi huius, & „ in me non habet quicquam. " Unde suggerebat quod homini esurienti delectabile est. Item induxit ad appetendum ea quæ sunt Dei. Et hoc est *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Eccle. VIII. 4. „ Sermo il- „ lius potestate plenus est. " Et Ps. XXXII. 6. „ Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiri- „ tu oris eius omnis virtus eorum. " Ergo potest eius verbo lapis mutari. Ergo volebat inclinare ad hoc, quod si faceret, sciret esse filium Dei. Si non, inducebat ad arrogantiam. Et notandum, quod multi homines sunt qui consentiunt peccatis carnalibus, æstimantes, quod non debeant amittere statum spiritualem. Sed si in hoc quod tentatur consentiens homo, non amitteret spiritualitatem, levis esset tentatio. Ita persuadere voluit mulieri diabolus, & Christo, promittens spiritualia. *Qui respondens dixit*: *Scriptum est*: *Non in solo pane vivit homo*. In ista responsione (*a*) dat tria documenta quæ facienda sunt tentato. Primum ut recurrat ad Scripturæ medicinam. Psalm. CXVIII. 11. „ In corde meo „ abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. " Unde dixit, *Scriptum est*. Secundum documentum ut homo nihil faciat ad arbitrium diaboli. Vegetius: „ Nihil umquam sapiens „ dux debet facere ad arbitrium sui hostis, „ etiam si bonum videatur. " Et ideo Dominus cum posset sine peccato lapides in panem commutare, noluit, quia ille suggerebat. Tertium est quod non debet facere sine utilitate, ad ostentationem suæ virtutis, quia hoc est vanitas: *Qui respondens dixit*: *Scriptum est*: *Non in solo pane vivit homo*. Notandum, quod diabolus ad duo (*b*) nitebatur. Primo ducere in affectum carnalium, item præsumptionis. Christus autem contra utrumque primo vitat iactantiam; quasi dicat: Tu vocas filium Dei, ego nomino hominem: unde: *Non in solo pane vivit homo*. Item trahit diabolus in affectum carnalium: *Dic ut lapides isti panes fiant*. Hic trahit se in affectum spiritualium: *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*; quasi dicat: Non tantum vita corporalis affectanda est, quantum vita spiritualis, quæ conservatur per cibum spiritualem: *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. Ioan. VI. 69. „ Domine ad quem ibimus? „ Verba vitæ æternæ habes. " Psal. CXVIII. 93. „ In æternum non obliviscar iustificatio- „ nes tuas, quia in ipsis vivificasti me. " Et dicit, *In omni verbo*: quia tota spiritualis doctrina est a Deo, sive ab homine, sive a Deo dicatur. Et iterum, *De ore*. Quia prædicator os Dei. Hier. XV. 19. „ Si separaveris „ pretiosum a vili, quasi os meum eris. " Vel aliter. *Non in solo*; idest, non vivit solum homo per panem, sed etiam verbo, idest imperio, Dei potest conservari sine aliquo cibo. *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*. Posita prima tentatione, de qua diabolus victus fuit; nunc ponitur secunda scilicet de inani gloria. Et ordo congruus est, quod postquam diabolus se victum videret vitio carnali, tentaret de inani gloria, vel superbia: quia superbia bonis operibus insidiatur, ut (*c*) pereant: Augustinus in Regula. Circa istam ergo tentationem tria facit. Primo ponitur locus tentationis; secundo insultus, sive conatus tentationis, ibi, *Si filius Dei es, mitte te deorsum*; tertio resistentia Christi, ibi, *Ait ei Iesus*. Sed sciendum, quod Lucas posuit tertiam tentationem; hic e converso. Sed non est vis, secundum Augustinum: quia omnia quæ narrantur hic, & in Luca narrantur; nec ponitur in Luca, vel hic quæ fuit prima, vel secunda. Rabanus vero dicit, quod Lucas attendit ad ordinem historiæ; & ideo sic ordinavit, secundum quod factum est. Matthæus vero naturam tentationis secutus est, quia post tentationem de gula, & de inani gloria, sequitur tentatio de ambitione. Ita enim fuit tentatus Adam. Quia primo de gula: unde Gen. II. 17. „ In quacumque die „ comederis ex eo, morte morieris. " Secundo de gloria: (ibid. III. 5.) Eritis sicut „ dii. " Tertio de avaritia, sive ambitione: (ibid.) „ Scientes bonum, & malum. "

Sed quare dicit, *Tunc assumpsit*? Hoc enim nomen assumptio vim importat.

Et respondet Hieronymus, quod hoc dicit Evangelista secundum opinionem diaboli: quia quod Christus sustinuit ex virtute, diabolus accepit quasi faceret sua potentia.

Dicit, *Sanctam*: vel quia ibi agebantur sancta, temporalia scilicet sacrificia, & huiusmodi: vel dicit propter sanctitatem patrum eorum qui ibi fuerunt. Unde ex antiqua consuetudine vocat *sanctam*, licet cessaverit. Esa. I. 21. „ Quomodo facta est meretrix ci- „ vitas

(a) *Al.* In ista responsione de tentato dat tria documenta quæ facienda sunt. (b) *Al.* mittebatur. (c) *Al.* pereat.

„ vitas fidelis, plena iudicii? “ Sed post dicit: „ Vocaberis civitas iusti, urbs fidelis, „ &c.“

Sed sciendum quod Marc. I. 13. dicitur, quod „ erat in deserto quadraginta diebus, „ & quadraginta noctibus, & tentabatur a „ satana. “ Ex quo videtur quod omnes tentationes fuerint in deserto. Ergo non videtur verum esse quod dicitur: *Tunc assumpsit eum diabolus*.

Et est hic duplex responsio. Quidam dicunt, quod omnes tentationes fuerunt in deserto, & quod fuerunt secundum imaginariam visionem, scilicet quod Christus ita imaginabatur, ipso etiam permittente. Alii dicunt, quod fuerunt secundum visionem corporalem, & quod diabolus apparuit ei in specie corporali. Hoc videtur innui, quia dicit, quod *assumpsit eum in sanctam civitatem*. Quidam dicunt, quod hoc ideo ad desertum pertinet, quia Hierusalem deserta erat a Deo. Sed dicendum melius, quod illud quod dicitur Marc. I. 13. non est intelligendum, quod omnes tentationes fuerint in deserto, nec etiam ipse hoc dicit; sed quod tentabatur a satana. Et ideo sciendum quod prima tentatio fuit in deserto, aliæ duæ extra desertum.

Sed quæritur quomodo assumpsit. Dicunt quod deportavit eum supra se. Alii (& melius) quod exhortando induxit ad hoc quod iret; & Christus ex dispositione suæ sapientiæ ivit in Hierusalem.

Et statuit eum super pinnaculum templi, &c. Sciendum quod legitur III. Reg. VI. quod Salomon fecit tria (a) tabulata in templo cum tecto plano, & quædam pinacula iuxta templum per quæ poterant homines ascendere. Et de hoc dicitur hic: *Et statuit eum super pinnaculum templi*. Utrum autem accesserit in primum, vel secundum, vel tertium, hic non dicitur; sed certum est quod aliquod ascendit.

Sed numquid homines non videbant quando diabolus Christum portabat?

Dicendum, secundum illos qui dicunt quod eum portabat, quod Christus sua virtute faciebat, quod videri non posset. Vel dicendum, quod diabolus in figura hominis erat; & consuetudo erat quod homines sic ascenderent.

Et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Semper diabolus duabus sagittis percutit: ex una parte enim inducit inanem gloriam, ex alia parte homicidium: & hoc est *Si filius Dei es*, *&c.* Sed certe ista consequentia Christo non convenit, quia ei competit ascendere. Ioan. III. 13. „ Nemo ascendit in cælum „ nisi qui descendit de cælo, filius hominis „ qui est in cælo. “ Et dicit, *Mitte*, quia eius intentio est semper præcipitare, sicut ipse præcipitatus est. Apoc. XII. 4. „ Cauda „ draconis trahebat tertiam partem stella- „ rum cæli, & misit eam in terram. “ Notat etiam diabolus infirmitatem suam, quia nullus nisi volens ab eo vincitur: unde dicit, *Mitte*, non præcipitat. Esa. XLI. 23. „ Incur- „ vare ut transeamus. “

Sed quare supra pinnaculum? Glossa: „ Quia „ in illo loco docebant. “ Unde significat quod diabolus magnos de inani gloria tentat. Contra quod Apostolus I. Thessalon. II. 6. „ Nec „ quærentes ab hominibus gloriam, neque a „ a nobis, neque ab aliis. “ Et dicit: *Mitte te deorsum*, *&c.* quia homines qui quærunt gloriam, oportet quod intantum persuadeant ut ostendant Dei filiationem in multis humilem. Et ideo dicit Tullius in libro de Officio: „ Cavenda est gloriæ cupiditas, „ eripit enim animi libertatem, pro qua ma- „ gnanimis viris omnis debet esse contentio. “

Consequenter inducit auctoritatem, *Scriptum est*. Et utitur ista non ut doceat, sed ut decipiat; & ex hoc sumitur argumentum, quod sicut ipse transfigurat se in Angelum lucis, ita & sui ministri, qui utuntur auctoritate sacræ Scripturæ ad simplices decipiendum. II. Petr. ult. 16. „ Indocti, & in- „ stabiles depravant Scripturas ad suam i- „ psorum perditionem. “ Unde hoc præfigurabat diabolus in se sicut in capite. *Quia Angelis suis mandavit de te*.

Nota quod tribus modis depravat quis auctoritatem sacræ Scripturæ. Aliquando sicut cum dicitur de uno, & exponitur de alio; sicut si dicitur de uno iusto, & exponitur de Christo. Verbi gratia: „ Qui potuit trans- „ gredi, & non est transgressus: “ Eccli. XXXI. 10. Item (Ioan. XIV. 28.), „ Pater maior „ me est: “ hoc dicitur de Christo, secundum quod homo: unde si exponatur de eo secundum quod filius Dei, depravatur auctoritas. Ita diabolus hic dicit, *Angelis*, quia Psalm. XC. dicit hoc de membro Christi, qui indiget custodia Angelorum: quod patet, quia subdit: „ Ne forte offendas. “ Hoc enim non potest dici de Christo, quia non poterat offendere occasione alicuius peccati. Secundo modo depravat quando inducit quis auctoritatem ad aliquid ad quod non est auctoritas. Sicut illud Prov. XXV. 21. & Rom. XII., „ Si esurierit inimicus tuus, ci- „ ba

(a) al. tabernacula.

„ ba illum, &c.“ Si enim aliquid facit alicui ut ille puniatur a Deo, hoc facit contra sensum auctoritatis. Ita diabolus: quia Scriptura intendit quod homo iustus ita per Angelos custoditur quod in periculo non incidat: Psalm. IX. 10. „ Adiutor in opportuni- „ tatibus in tribulatione: “ diabolus autem exponit quod homo(*a*) periculo se ingerat; quod est Deum tentare. Tertio modo quando illud quod est pro se, de auctoritate accipit, & aliud quod est contra se, dimittit; quod est mos hæretici. Ita fecit hic diabolus, quia dimisit illud quod subditur, quod erat contra eum, scilicet: „ Super aspidem, & basili- „ scum ambulabis, & conculcabis leonem, „ & draconem. “ (Psal. XC. 13.) Unde factus est exemplar omnium Scripturas depravantium.

Ait illi Dominus. Non violentia, sed sapientia se defendit. Sap. VII. 30. „ Sapien- „ tiam non vincit malitia. “ Et ideo contra auctoritatem ponit auctoritatem, quæ exponit præmissam; quasi dicat: Tu dicis ut proiiciam me, ut videam an Deus eripiat me; sed hoc prohibetur in Scriptura: unde: *Non tentabis Dominum Deum tuum*: Deut. VI. 16. Vel aliter. Tu tentas, & tentando contra auctoritatem facis. Non debet autem uti auctoritate sacræ Scripturæ, qui contra auctoritatem facit. Et Scriptura dicit: *Non tentabis, &c.* Sed tu tentas Dominum Deum tuum, qui sum ego. Ioan. XIII. 13. „ Vos vo- „ catis me, Magister, & Domine; & bene „ dicitis, sum etenim. “ Tamen prima est magis litteralis. Consequenter ponitur tertia tentatio, scilicet de ambitione, vel de avaritia: unde: *Tunc assumpsit super montem excelsum valde*. Et ponitur insultus(*b*) tentationis; secundo resistentia Christi, ibi, *Tunc dicit ei Iesus*: *Vade satana*. Tentat autem diabolus dupliciter: facto, & verbo. Unde, *Hæc omnia tibi dabo &c.* In facto duo consideranda sunt: quia primo assumpsit in montem; secundo ostendit omnia regna mundi. Dicit ergo, *Tunc assumpsit*. De assumptione dictum est supra: sed hoc, scilicet *In montem*, potest dupliciter exponi. Rabanus dicit, quod iste mons erat in deserto, quia secundum eum omnes tentationes in deserto fuerunt. Dicitur autem excelsus in comparatione ad aliquos qui in circuitu erant. Chrysostomus autem dicit, quod duxit eum ad maiorem montem de mundo; & hoc videtur littera sonare, cum dicitur, *Excelsum valde*. In hoc autem significatur, quod diabolus semper ad superbiam erigit, sicut & ipse superbus est. Hierem. XIII. 16. „ Antequam offendant pedes vestri ad mon- „ tes caliginosos. “ Unde etiam dicitur(*c*) mons. Hierem. I. 15. „ Ecce ego convocabo „ omnes cognationes regnorum aquilonis, ait „ Dominus. “ *Et ostendit ei omnia regna mundi*.

Sciendum, quod regnum mundi dupliciter accipitur. Primo spiritualiter; & sic diabolus dicitur regnare in eo. Ioan. XII. 31. „ Nunc „ princeps mundi huius eiicietur foras. “ Secundo ad litteram dicitur regnum mundi, secundum quod unus regnat super alium. Hoc autem quod hic dicitur, videtur quibusdam quod dicatur de regno diaboli: unde *ostendit omnia regna mundi*, scilicet super quæ regnabat, *& gloriam eorum &c.* quia quando perfecte regnat super homines, facit eos etiam gloriari. Prov. II. 14. „ Lætantur „ cum male fecerint, & exultant in rebus „ pessimis. “ Psalm. LI. 3. „ Quid gloriaris in „ malitia? “ Et hic est ultimus gradus peccati. Alii exponunt de regno carnali.

Sed tunc quæritur quomodo potuit ostendere omnia regna mundi. Remigius dicit, quod miraculose, quia omnia regna in ictu oculi ostendit, sicut etiam de beato Benedicto legitur, quod ostensus est ei totus mundus in uno intuitu. Sed sciendum, quod istæ duæ non videntur bonæ expositiones, quia non oporteret dicere quod *assumpsit in montem excelsum valde*: quia totum hoc potuisset fieri in valle. Unde dicit Chrysostomus aliter: *Ostendit ei*: non quod ostenderit ei singula regna, sed ad quam partem singulum regnum esset, & non solum hoc, sed *ostendit gloriam eorum*; hoc est, expressit ei temporalem gloriam mundi. Osee IV. 7. „ Gloriam eorum in ignominiam commuta- „ bo. “ Philip. III. 19. „ Gloria in confu- „ sione ipsorum qui terrena sapiunt. “ *Et dixit ei*: *Hæc omnia tibi dabo*. In istis verbis duo facit. Unum promittit, & aliud expetit; & in promissione est mendax, in expetitione superbus. Diabolus in primis exploravit si esset filius Dei; modo credens iam deprehendisse quod non esset, dicit: *Hæc omnia tibi dabo &c.* ubi mendax est, quia hæc non erant in potestate sua. Proverb. VIII. 15. „ Per me principes regnant, & „ potentes decernunt iustitiam. “ Daniel. IV. 14. „ Donec cognoscant viventes quo- „ niam dominatur Excelsus in regno homi- „ num, & cuicumque voluerit dabit illud. “ Alias non dixisset: *Hæc omnia tibi dabo*: nullus enim malus regnat nisi permissione divi-

(a) *Al.* in periculo. (b) *Al. deest* tentationis. (c) *Al.* mens.

divina. Iob XXXIV. 30. „ Qui regnare facit „ hominem hypocritam propter peccata po- „ puli. " Expetiit aliud: unde, *Si cadens adoraveris me*.

Nota tria. Primo quod diabolus semper in id quod in principio appetiit, perseverat. Esa. XIV. 13. „ In cælum conscendam, „ super astra Dei exaltabo solium meum, „ sedebo in monte testamenti, in lateribus „ aquilonis, ascendam super altitudinem nu- „ bium, similis ero Altissimo. " Et propterea inducit ad idolatriam homines, volens usurpare sibi quod Dei est. Item nota, quod nullus adorat diabolum nisi cadat, sicut & ipse cecidit. Dan. III. 4. „ Cadentes adora- „ verunt statuam auream. " Et ideo dicit: *Si cadens adoraveris me*. Tertio nota hic esse avaritiam: unde promittit regnum, in quo intelligitur abundantia divitiarum, & excellentia honorum; & petit quod cadat, quia ambitiosi semper humiliant se ultra debitum. Unde Ambrosius: „ Habet ambitio „ domesticum periculum, (a) curvatur ob- „ sequio, ut honori donetur, & dum vult „ esse sublimis fit deiecta. "

Consequenter ponitur (b) deprehensio hostis: unde, *Tunc dicit ei Iesus*. Et circa hoc duo facit. Primo cohibet tentationem; secundo inducit auctoritatem, ibi, *Scriptum est*, *&c.* Dicit ergo: *Tunc dicit ei Iesus*.

Nota, quod Christus audierat multas iniurias; sed non curavit. Sed hoc, *Si cadens adoraveris me*, non sustinuit: quia primæ cedebant in iniuriam sui; sed hoc ad iniuriam Dei. Unde Chrysostomus: „ Iniuria „ propria toleranda est: iniuriam Dei dis- „ simulare nimis est impium. " Et ideo dicit: (c) *Vade satana*. II. Reg. XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro Domino Deo exerci- „ tuum: quia dereliquerunt pactum suum „ filii Israel. " Psal. LXVIII. 10. „ Zelus do- „ mus tuæ comedit me. " Item quod non est in potestate diaboli (d) ut tentet quantum vult; sed quantum Deus permittit: unde dicit, *Vade*, quasi dicat: Nolo quod amplius tentes. I. Cor. X. 13. „ Fidelis Deus, „ qui non (e) patietur vos tentari supra „ id quod potestis; sed faciet etiam cum „ tentatione proventum, ut possitis sustine- „ re. " Iob XXXVIII. 11. „ Hucusque venies, „ & non procedes amplius, & hic confrin- „ ges tumentes fluctus tuos. " Et notandum quod Dominus quasi similia verba dixit Petro, infra XVI. Sed ibi dixit, *Retro*: unde alia est sententia hic & ibi: quia satan interpretatur adversarius. Voluit ergo Dominus, quod Petrus iret post eum, qui volebat impedire passionem; sed hic dicit, *Vade* tantum: quia diabolus eum sequi non potest; & ideo dicit, *Vade*, scilicet ad infernum. Infra XXV. 41. „ Ite maledicti in „ ignem æternum, qui paratus est diabolo, „ & angelis eius. " *Scriptum est*, Deuteronomii VI. 16. Et inducit frequenter tales auctoritates ex Deuteronomio, ut significet doctrinam novi testamenti, per Deuteronomium significari. Quod insequitur, *Dominum Deum*, hoc dupliciter inferri potest; quasi dicat: Tu diabole dicis, quod cadens adorem te; sed lex dicit: *Dominum Deum tuum adorabis*. Unde potest induci ad hoc quod purus homo non debet adorari. Vel accipiendum est quod loquatur de se tamquam de Deo: *Dominum Deum tuum adorabis &c.* quasi dicat: Magis debes adorare me, quam e converso: quia *scriptum est &c.* Prima tamen est magis litteralis.

Et nota, quod duo dicit; scilicet *adorabis*, *& servies*: & est inter ista differentia. Homo enim dupliciter se habere debet ad Deum: quia debet ei subiectus esse, & debet se in eum erigere, sicut in ultimum finem. Quantum ad primum debemus ei omnem obedientiam. Act. V. 29. „ Obedire „ oportet Deo magis quam hominibus. " Tunc enim sumus ei subiecti quando omnem eius voluntatem facimus. In Deum autem erigimur dupliciter: quia (f) aliquando trahimus nos ad ipsum: Psal. XXXIII. 6. „ Acce- „ dite ad eum, & illuminamini, & facies „ vestræ non confundentur: " (g) aliquando alios ad ipsum trahimus. I. Corin. III. „ Dei enim sumus coadiutores. " Utrumque istorum demonstramus sensibiliter: quia dum prostrationes facimus, admonemus nos quod debemus esse subiecti Deo: & ideo dicit, *Dominum Deum*. Psal. LXXI. 11. „ O- „ mnes gentes servient ei. " Item in hoc quod offerimus sacrificia, & laudes, significamus hoc quod mentem nostram debemus elevare in ipsum: & ad hoc pertinet servitus: & hoc est *Et illi soli servies*. Et est duplex servitus: quædam quæ debetur soli Deo; & ista in Græco dicitur latria: & hæc est duplex. Quædam enim est adoratio quæ soli Deo debetur, quæ est ut ei præ omnibus serviatur; alia servitus est ut in ipsum tendamus sicut in ultimum finem. Aliqua enim est adoratio, vel servitus quæ solum subiectorum est; sicut quando superioribus serviunt inferiores. Rom. XIII. 1. „ Omnis anima potestatibus sublimioribus subie-

(a) *Al.* curatur. (b) *Al.* deprehensus hostis. (c) Al. *Vade retro &c.* (d) *Al.* quod tentet. (e) *Al.* patitur. (f) *Al.* vel quando. (g) *Al.* vel quando.

„ iecta sit. “ Sed non debet illi obedire super omnia, quia numquam contra Deum. Similiter nulla creatura est quæ debeat haberi sicut finis ultimus. Psalm. cxlv.3. „ Nolite confidere in Principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. “ Hier. xvii. 5. „ Maledictus homo qui confidit in homine. “ Est etiam servitus secunda quæ debetur prælatis, quæ in Græco vocatur dulia.

Consequenter ponitur victoria Christi, & insinuatur in duobus. In recessu diaboli: *Tunc reliquit eum diabolus*: Iac. iv.7. „ Resistite diabolo, & fugiet a nobis. “ Et sicut consuetudo erat apud antiquos quod quando aliqui victoriam habebant, venerabantur; ita hic celebratur triumphus Christi ab Angelis: unde: *Et ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei*. Non dicit, Descenderunt, quia semper cum eo erant, etsi ad horam recesserunt de eius voluntate, ad hoc ut diabolus locum tentandi haberet. Exhibebant enim ministerium in exterioribus, scilicet in miraculis, & aliis corporalibus, quæ fiunt mediantibus Angelis: in interioribus enim non indigebat. In hoc significatur quod homines qui vincunt diabolum, merentur ministerium Angelorum. Luc. xvi. 22. „ Factum est ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. “ Et sciendum quod diabolus reliquit Christum usque ad tempus: quia post usus est Iudæis tamquam membris suis ad eum impugnandum &c.

(b) Supra Evangelista ostendit quomodo Christus examinatus est, & approbatus, scilicet vincendo diabolum; hic ostendit quomodo Christus docere incepit: & circa hoc tria facit. Primo enim describitur locus, in quo prædicat; secundo ostendit quomodo ministros suæ prædicationis elegit, ibi, *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilaæ, vidit duos fratres*; tertio quomodo turbam ad audiendum induxit, ibi, *Et circuibat Iesus totam Galilaam*. Circa primum describit tempus, locum, & modum prædicandi. Secundum ibi, *Secessit in Galilaam &c.* tertium ibi, *Et exinde cœpit Iesus prædicare*. Tempus istud publicæ prædicationis Christi fuit post incarcerationem Ioannis: unde dicit: (a) *Cum autem audisset Iesus quod Ioannes traditus esset*, a Deo scilicet, quia ipso permittente.

Et notandum hoc pro intellectu Evangeliorum, quod hic videtur quædam contrarietas esse inter Ioannem & alios tres: quia illi dicunt, quod Christus descendit in Capharnaum post incarcerationem Ioannis; Ioannes vero dicit, quod descendit in Capharnaum ante incarcerationem Ioannis; quæ tamen in Galilæa erat. Respondetur, quod Ioannes qui ultimus fuit, supplevit ea quæ ab aliis prætermissa sunt.

Sed quare prætermiserunt? Dicendum, quod licet Christus aliqua fecerit primis duobus annis, pauca tamen fecerat respectu eorum quæ facta sunt ultimo anno. Ergo dicendum, quod Ioannes loquitur de his quæ fecit primo, & secundo, & aliqua de tertio; isti vero quæ facta sunt ultimo anno.

Item quæritur quot annis Christus prædicavit. Quidam dicunt, quod duobus annis & dimidio, ut dimidius computetur ab Epiphania usque ad Pascha; licet non sit completus. Ioannes enim non fecit mentionem nisi de triplici Pascha: quia post baptismum dicit quod ivit in Hierusalem, Ioan. ii. postea facit mentionem de Pascha quando factum fuit miraculum de quinque panibus: & post unus annus fuit usque ad passionem. Sed ista opinio non videtur vera pro tanto, quia non concordat opinioni Ecclesiæ: tenet enim Ecclesia quod tria miracula sint facta in die Epiphaniæ, scilicet de adoratione Magorum, de baptismo, de conversione aquæ in vinum. Oportet ergo dicere, quod a baptismo usque ad conversionem aquæ in vinum fuerit annus unus. Unde videtur quod Christus tribus annis prædicavit: quia usque ad miraculum de vino fuit unus annus; & inde ad Pascha fuit medius alius; a purificatione alius usque ad passionem. Ita enim sentit Ecclesia. Et secundum hoc dicendum, quod Ioannes parum dicit de primo; de secundo vero dicit aliquid, scilicet quomodo descendit Capharnaum; & de quæstione quæ fuit de purificatione inter ipsum Christum & Iudæos.

Sciendum etiam, quod Ioannes circa Pascha occisus fuit: quia legitur Ioan. vi. quod quando factum fuit miraculum de quinque panibus quod Pascha proximum erat. Et Matth. xiv. dicitur, quod Christus, audita morte Ioannis secessit in Galilæam. Patet ergo quod Ioannes decollatus fuit circa Pascha; & Christus publice prædicationem non tenuit, nisi per unum annum.

Deinde agitur de loco, cum dicitur: *Secessit in Galilaam*. Et primo agitur de loco provinciæ; secundo de civitate. Dicit ergo, *Secessit*. Ista secessio non est prima, de qua Ioannes dicit; sed post unum, vel duos annos

(a) Al. *Cum autem &c. Traditus*, Deo scilicet.

annos hoc fuit: quia hanc tacent Evangelistæ. Secessit autem propter duo. Primo ut differret tempus passionis suæ. Ioan. VII. 6. „ Tempus meum nondum advenit. “ Secundo propter exemplum nostrum, ut scilicet persecutiones fugeremus. Io. XV. 20. „ Si „ me persecuti sunt, & vos persequen„ tur. “ Sed mystice declarat quod prædicatio Christi transitura erat ad gentes: quia Iudæi persequebantur gratiam Dei. Act. XIII. 46. „ Vobis oportebat primum loqui „ verbum Dei; sed quoniam repulistis il„ lud, & indignos vos iudicatis æternæ vi„ tæ, ecce convertimur ad gentes. “ Veniens autem in Galilæam venit primo in Nazareth, sicut dicit Lucas; & ibi intravit in synagogam, & docuit: (cap. IV. 18.) „ Spi„ ritus Domini super me. “ Et inde duxerunt eum Iudæi ad supercilium montis, & voluerunt eum præcipitare; & post Christus fugit, & venit in Capharnaum, & ibi statim curavit dæmoniacum, de quo Marc. I. Sed hoc Matthæus omittit. Nazareth autem interpretatur flos: per hoc intelliguntur doctores legis qui non veniunt ad maturitatem. Capharnaum enim interpretatur villa pulcherrima, & significat Ecclesiam. Cant. VI. 3. „ Pulchra es, amica mea, &c. “ Capharnaum est maritima ad litteram, quia iuxta lacum quemdam dulcem. Iudæi enim omnem congregationem aquarum appellant mare. Et mystice, quia Ecclesia posita est iuxta tribulationes mundi. *In finibus Zabulon, & Nephtalim*: Galilæa enim divisa erat; & una pars erat in tribu Zabulon, & Nephtalim: inde enim electi sunt Principes Ecclesiæ, scilicet Apostoli. *Ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam*. Nota quod hic non dicitur sicut Esa. IX. 1. (a) Sed ponitur sensus tantum. Esaias sic: „ Primo tempore alleviata est terra Zabu„ lon, & terra Nephtalim, & novissimo „ aggravata est via maris trans Iordanem „ Galilææ gentium. Populus qui ambula„ bat in tenebris vidit lucem magnam, „ &c. “ Et exponitur tripliciter secundum Hieronymum. Primo sic. Primo tempore alleviata est per prædicationem Christi a peccatis: & novissime, via quæ iuxta mare Galilææ, aggravata est onere peccatorum: quia post prædicationem Christi, persecuti sunt Apostolos. Vel aliter. „ Pri„ mo tempore “. (b) Tangit historiam: quia Rex Assyriorum Teglatphalassar, qui primo venit super terram Iudæorum, primo duxit in captivitatem illas tribus. Et hoc est „ Primo tempore alleviata est: “ quia tunc peccatores fuerunt primo in captivitatem ducti. „ Et novissimo &c. “ quia postea totus populus ductus fuit in captivitatem.

Sed quid ad propositum? Dicendum, quod ubi primo incepit persecutio, ibi prius Dominus voluit dare consolationem.

Vel aliter. „ Primo tempore, “ idest tempore prædicationis Christi, „ alleviata „ &c. “ idest onere peccatorum exonerata per prædicationem Christi: „ & novissimo „ aggravata est, “ idest condensata Christi (c) prædicatio, & multiplicata per Paulum, qui ibi prædicavit. Evangelista enim non ponit nisi sensum in constructione. *Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem*, idest iuxta mare. Et dicit, *Terra*, idest populus; ut omnes sint nominati. Et dicit, *Galilæa gentium*, quia Galilæa dividitur in duas partes: una gentium, alia Iudæorum: & tunc divisa erat secundum quod dicitur III. Reg. IX. quia Salomon, propter ligna quæ Rex Tyri misit ad eum in ædificationem templi, dedit ei viginti oppida: (d) qui cum esset gentilis, posuit gentiles ad habitandum; & ideo dicitur *Galilæa gentium*: & erat in tribu Nephtalim; licet alia in tribu Iuda. Alia littera: *Trans Iordanem Galilææ*, idest in comparatione ad Galilæam. Sed prima expositio melior est.

Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Duo dicit: *Qui ambulabat*, & *Qui sedebat*: qui enim est in tenebris a principio quæ non sunt multum condensæ, (e) nec stupefit ab eis, vadit; maxime quando sperat invenire lucem: & dum stupefactus est a tenebris, stat. Ista est differentia inter Iudæos & gentiles: quia Iudæi, quamvis essent in tenebris, non tamen totaliter oppressi erant ab eis: quia non omnes colebant idola, sed sperabant Christum venturum, & ideo ambulabant. Esa. L. 10. „ Quis ambulavit in tenebris, & non „ est lumen ei? Speret in nomine Domini, „ &c. “ Gentiles vero non expectabant, & ideo non erat spes de luce. Et iterum oppressi erant tenebris, quia idola colebant: quia secundum Psal. LXXV. 2. „ Notus in Iu„ dæa Deus: “ & ideo stabant. Et hoc est quod dicitur: *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam*. Lux Iudæorum non magna. II. Pe. I. 19. „ Habemus propheticum „ sermonem, cui bene facitis attendentes, „ sicut lucernæ lucenti in caliginoso loco. “ Sed ista magna sicut solis lux. Mal. IV. 2.

(a) *Al.* Sed ponitur sensus tantum Esaiæ. Sic. (b) *Al. deest* Tangit. (c) *Al. omittitur* &. (d) *Al.* Qui cum essent gentiles ad habitandum, ideo &c. (e) *Al.* ne stupefiat.

„ Vobis autem timentibus nomen Domini „ orietur sol iustitiæ. “ *Et sedentibus*, idest gentibus, *in regione umbra mortis*. Mors est damnatio in inferno. Psal. xlviii. 15. „ Mors „ depascet eos. “ Umbra mortis est similitudo futuræ damnationis, (a) quæ est in peccatoribus. Magna autem pœna eorum qui in inferno sunt, est separatio a Deo: & quia peccatores iam separati sunt a Deo, ideo similitudinem habent futuræ damnationis, sicut & iusti similitudinem habent futuræ beatitudinis. II. Cor. iii. 18. „ Nos „ autem gloriam Domini speculantes in eam„ dem imaginem transformamur a claritate „ in claritatem. “ Et nota quod gentibus lux orta est, quia ipsi non iverunt ad lucem, sed lux venit ad eos. Io. iii. 19. „ Lux ve„ nit in mundum. “ *Orta est eis*. Et illa terra est in confinio Iudæorum, & Gentium, ut ostenderet quod utrosque vocavit. Esa. xlix. 6. „ Parum est ut sis mihi servus „ ad suscitandas tribus Iacob, & fæces „ Israel convertendas: “ & post: „ Dedi „ te in lucem gentium, ut sis salus mea us„ que ad extremum terræ. “ *Exinde cœpit Iesus prædicare*. Posito loco ubi Christus primo prædicare incepit, hic ponitur modus prædicandi. *Exinde*, scilicet post (b) superationem gulæ, inanis gloriæ, & ambitionis, sive avaritiæ, *cœpit prædicare*: tales enim convenienter prædicare possunt. Et sic impletur illud Act. i. 1. „ Cœpit Iesus facere, „ & docere. “ Vel *exinde*, idest post incarcerationem Ioannis, incepit publice prædicare: prius enim occulte, & quibusdam, Ioan. i. scilicet Petro, Andreæ, Philippo, & Natanael; sed hic publice. Noluit autem primo prædicare publice, ut daret locum prædicationi Ioannis; aliter nihil valuisset: sicut lumen stellarum offuscatur per lumen solis. Significatur autem per hoc quod cessantibus figuris legis, incepit prædicatio Christi. I. Corinth. xiii. 10. „ Cum venerit „ quod perfectum est, evacuabitur quod ex „ parte est. “ Per Ioannem enim significatur lex. Infra xi. 13. „ Lex & (c) prophetæ „ usque ad Ioannem. “ *Pœnitentiam agite*.

Notandum, quod eadem verba dicit hic Christus quæ Ioannes, propter duo. Primo enim admonet nos de humilitate, ut scilicet nullus dedignetur verba ab aliis dicta prædicare, cum ipse fons ecclesiasticæ scientiæ eadem prædicaverit. Secundo quia Ioannes est vox; ipse vero verbum: idem autem significatur per verbum, & vocem; nisi quia verbum est expressivum vocis.

Circa hoc autem duo facit. Unum admonet, aliud promittit. Primum ibi, *Pœnitentiam agite*; secundum ibi, *Appropinquabit enim regnum cælorum*.

Sed quare non admonuit de iustitia in principio suæ prædicationis, sed ad pœnitentiam? Dicendum quod causa fuit, quia prius admonuit de iustitia per legem naturæ, & Scripturæ; sed transgressi erant. Esa. xxiv. 5. „ Transgressi sunt leges, mutave„ runt ius, dissipaverunt fœdus sempiter„ num. “ In hoc enim dat intelligere quod omnes peccatores invenit. I. Tim. i. 15. „ Christus Iesus venit in hunc mundum pec„ catores salvos facere. “ Rom. iii. 23. „ Omnes enim peccaverunt, & egent glo„ ria Dei. “ Et hoc est *Pœnitentiam agite*. Promittit autem aliud: unde: *Appropinquabit enim regnum cælorum*. Ista promissio in duobus differt a promissione veteris testamenti. Quia ibi temporalia, hic cælestia, & æterna. Esa. i. 19. „ Si me audieritis, „ bona terræ comedetis. “ Item ibi regnum Chananæorum, & Iebusæorum; hic regnum cælorum. Unde *Appropinquabit*, in vos, *regnum cælorum*. Et ideo doctrina Christi dicitur novum testamentum: quia facta est ibi nova pactio inter nos & Deum de regno cælorum. Hier. xxxi. 31. „ Feriam domui „ Israel, & domui Iuda fœdus novum. “ Secundo quia vetus lex simul cum promissione habebat comminationem. Esa. i. 19. „ Si volueritis, & audieritis me, bona ter„ ræ comedetis: quod si nolueritis, & me „ ad iracundiam provocaveritis, gladius de„ vorabit vos. “ Et Deut. xxviii. Idem habetur: ubi multæ benedictiones promittuntur his qui legem servaverint; & multas comminatur Moyses maledictiones transgressoribus legis. Et hoc ideo est, quia vetus erat lex timoris, nova vero amoris. Augustinus: „ Brevis differentia: timor, & a„ mor. “ Heb. xii. 18. „ Non enim accessistis „ ad tractabilem & accessibilem ignem, & „ turbinem, & caliginem, & procellam, „ & tubæ sonum, & vocem verborum, quam „ qui audierunt excusaverunt se, ne eis fie„ ret verbum. “ Et ideo dicit: *Appropinquabit regnum cælorum*, scilicet beatitudo æterna. Et dicit, *Appropinquabit*, quia ille qui dabat, ad nos descendit, quia nos non poteramus ascendere ad Deum.

Ambulans autem &c. Postquam incepit prædicare, voluit suæ prædicationis habere ministros: unde hic advocat ad se eos. Et circa hoc duo facit, secundum quod duo paria ministrorum advocat: quia primo Petrum, & Andream; secundo Iacobum, & Ioannem. Circa primum qua-

(a) *Al.* quæ est peccatoribus. (b) *Al.* separationem. (c) *Al.* prophetiæ.

quatuor facit: primo enim describitur locus vocationis; secundo ponitur conditio vocatorum, ibi, *Erant enim piscatores*; tertio vocatio, ibi, *Et ait illis*; quarto ipsorum obedientia perfecta, ibi, *At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum*. Dicit ergo: *Ambulans iuxta mare Galilaeae*. Locus congruus: quia, sicut dicit Glossa, piscatores vocaturus ambulat iuxta mare.

Quantum autem ad mysterium, sciendum quod stare Dei significat aeternitatem & immobilitatem; ipsius ambulare, temporalem nativitatem. Per hoc ergo quod ambulans discipulos vocavit, significatur quod per mysterium suae incarnationis nos ad se traxit. Psal. VII. 7. „ Exurge, Domine, in praecepto quod mandasti (idest disposuisti implendum) & synagoga populorum circumdabit te. " Et dicit, *Galilaeae*, per quod intelligitur turbulentia huius mundi. Esa. LVII. 20. „ Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum. " Christus similitudinem habuit peccatoris. Rom. VIII. 3. „ Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, &c. " Consequenter vocatorum describitur conditio: & primo quantum ad numerum; secundo quantum ad nomina; tertio quantum ad actum; quarto quantum ad officium. Dicit ergo, *Vidit duos*, non oculo corporis tantum, sed etiam mentis: visus enim eius est (a) respectus misericordiae: unde Exod. III. 7. „ Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto, &c. " Et nota, quod idem significatur per *duos*, & *fratres*: utrumque enim ad caritatem pertinet, quae consistit in dilectione Dei, & proximi. Et ideo binos elegit, & binos ad praedicandum misit: & voluit significari per hoc caritas spiritualis: quia caritas firmatur magis quando in natura fundatur. Psal. CXXXII. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in unum. " *Simonem qui vocatur Petrus*, nunc scilicet, sed non tunc: quia Christus postea imposuit ei hoc nomen, sed primo promisit, Ioan. I. 42. „ Tu vocaberis Cephas; " sed imposuit, Matth. XVI. 18. „ Tu es Petrus. " *Et Andream*. Ista nomina debet habere quilibet praedicator: Simon enim interpretatur obediens; Petrus agnoscens; Andreas fortitudo. Et (b) praedicator debet esse obediens, ut alios possit ad hoc invitare: Prov. XXI. 28. „ Vir obediens loquetur victorias: " agnoscens, ut alios sciat instruere: I. Corin. XIV. 19. „ Volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam: " fortis, ut non terreatur comminationibus: Hierem. I. 18. „ Dedi te hodie in civitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum aereum. " Ezec. III. 8. „ Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum: ut adamantem, & ut silicem dedi faciem tuam. " Sequitur: *Mittentes rete in mare*.

Quaerit Chrysostomus quare Dominus captavit istam horam; & dicit, ut daretur exemplum quod numquam debemus (c) omittere servitium Dei propter occupationes. Vel ideo quia per hunc actum praefigurabatur actus futurorum praedicatorum: quia per verba praedicantium quasi per retia trahuntur homines.

Ponitur officium: *Erant enim piscatores*. Et sciendum, quod inter omnes homines, piscatores sunt simpliciores; & Dominus de simplicissimo statu voluit habere homines, & illos eligere, ut non imputaretur sapientiae humanae id quod factum fuit per eos. I. Corinth. I. 26. „ Videte vocationem nostram, fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes. " Et ideo non elegit Augustinum, aut Cyprianum oratorem; sed Petrum piscatorem. Et de piscatore lucratus est & imperatorem, & oratorem. *Et ait*. Hic ponitur vocatio: circa quam tria consideranda sunt. Primo enim invitat; secundo ducatum promittit; tertio praemium. Dicit ergo, *Venite*. Hoc ex sola liberalitate divina est, ut ad se trahat. Eccli. XXIV. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & a generationibus meis adimplemini. " Infra XI. 28. „ Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. " *Post me*; quasi dicat: Ego vado, & vos venite post me: quia ego ero dux vester. Prov. IV. 11. „ Viam sapientiae monstrabo tibi, & ducam te per semitas aequitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum. " Psal. CXXXVIII. 17. „ Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. " *Faciam*; quasi, commutabo vestrum officium in maius. De istis dicitur Hier. XVI. 16. „ Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos &c. " Et dicit, *Faciam*, quia frustra laborat praedicatio exterius,

H 2

(a) *Al.* respectu. (b) *Al.* praedicatio. (c) *Al.* amittere.

ius, nisi adsit interius gratia Redemptoris. Non enim virtute sua trahebant homines, sed operatione Christi; & ideo dicit, *Faciam*. Ista quidem est maxima dignitas: unde Dionysius: „ Nihil dignius in officio ho„ minum quam Dei cooperatorem fieri. " Dignitas enim sola in sua claritate consistit. Ad illam autem dignitatem magis appropinquant qui sic illuminantur quod alia illuminent. Quamquam vero illuminent homines qui sequuntur Christum, & quantum ad iustitiam magna faciunt; sed tamen asserunt dignitatem Christi quantum ad unum tantum; vita autem prædicatorum quantum ad duo. Dan. XII. 3. „ Qui ad iustitiam eru„ diunt multos, quasi stellæ in perpetuas „ æternitates. " Ponitur eorum obedientia. *At illi, relictis retibus, & navi, secuti sunt eum*. Et ostendit obedientiam eorum quantum ad tria. Primo quantum ad promptitudinem, quia non distulerunt: unde, *At illi*. Contra illos de quibus Eccli. v. 8. „ Ne dif„ feras de die in diem. " Gal. I. 15. „ Cum „ autem placuit ei qui me segregavit ex u„ tero matris meæ, & vocavit per gratiam „ suam, ut revelaret filium suum in me, „ ut evangelizarem illum in gentibus, con„ tinuo non acquievi carni, & sanguini. " Esa. L. 5. „ Dominus aperuit mihi aurem; „ ego autem non contradico, retrorsum non „ abii. " Secundo quantum ad expeditionem, quia reliquerunt: quia non pensandus est census, sed affectus: quia omnia dimittit qui quicquid habere potest, dimittit.

Sed quæ necessitas relinquendi omnia? Chrysostomus: „ Nullus potest possidere di„ vitias, & perfecte ad regnum cælorum „ venire. Sunt enim impedimentum virtu„ tis: diminuunt enim solicitudinem æter„ norum: propter quod non perfecte potest „ homo inhærere divinis. " Et ideo dimittenda sunt. I. Corinth. IX. 25. „ Omnis qui „ in agone contendit, ab omnibus se absti„ net &c. "

Tertio quantum ad executionem, quia secuti sunt eum. Non est enim nimis magnum dimittere omnia: sed perfectio consistit in sequela ipsius, quæ est per caritatem. I. Corinth. XIII. 3. „ Si distribuero in cibos „ pauperum omnes facultates meas, & si „ tradidero corpus meum ita ut ardeam, „ caritatem autem non habuero; nihil mihi „ prodest. " Non enim consistit per se in exterioribus perfectio, scilicet paupertate, virginitate, & huiusmodi; nisi quia ista sunt instrumenta ad caritatem. Et ideo dicit: *Et secuti sunt eum*. Consequenter agitur de alia vocatione: *Et procedens inde vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius*. Et primo describuntur vocati; secundo ponitur vocatio, ibi, *Et vocavit*; tertio obedientia vocatorum, ibi, *Illi autem, relictis retibus, & patre, secuti sunt eum*. Vocati quadrupliciter describuntur. Quantum ad numerum, nomina, pietatem, & paupertatem. Dicit ergo: *Et procedens inde vidit duos fratres*. Nota quod a principio vocavit fratres; & quamvis multos alios vocavit, tamen de istis specialiter fit mentio, quia præcipui erant, & quia binos vocavit eos. Lex enim nova in caritate fundatur. Unde & in veteri testamento duos fratres vocavit, Aaron, & Moysen, quia etiam ibi dabatur mandatum de caritate. Et quia perfectior est nova, ideo in principio vocatur duplex numerus fratrum: *Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius*. Per istos quatuor designatur doctrina quatuor Evangeliorum, vel quatuor virtutes: quia per Petrum, qui interpretatur agnoscens, virtus prudentiæ; (a) per Andream, qui interpretatur virilis, seu fortissimus, virtus fortitudinis; per Iacobum, qui interpretatur supplantator, virtus iustitiæ; per Ioannem propter virginitatem, virtus temperantiæ. Ponitur pietas, quia erant cum Zebedæo patre. Chrysostomus: „ Admiranda est eorum pietas, quia paupe„ res arte piscatoria panem quærunt, & „ tamen senem patrem non derelinquunt. " Eccli. III. 8. „ Qui timet Deum honorat pa„ rentes. " Paupertas designatur in hoc, quia reficiebant retia sua. Nihilominus per istos qui mittebant retia, signantur illi qui in prima ætate negotiantur in mundo; per istos qui iam miserunt, & reficiebant, significantur illi qui diu negotiati sunt in mundo, & sunt iam per peccatum absorpti, & vocantur ad Christum. Thren. III. 27. „ Bonum est viro cum portaverit iugum „ Domini ab adolescentia sua. " *Et vocavit eos*, interius, & exterius. Rom. VIII. 30. „ Quos „ prædestinavit hos & vocavit. " Vocare interius nihil aliud est quam præbere auxilium humanæ menti cum vult convertere nos. Sequitur de obedientia: *Illi autem, relictis retibus, & patre, secuti sunt eum*. Nota, quod duo superiores navem tantum, isti autem reliquerunt retia, navem, & patrem: in quo significatur quod propter Christum debemus omittere omnes terrenas occupationes, (b) quæ designantur per rete: II. Tim. II. 4. „ Nemo militans Deo implicat „ se

(a) *Al.* per Andream qui interpretatur fortitudo, virtus fortitudinis. (b) *Al.* quod designatur.

„ se negotiis sæcularibus : " divitias , sive possessiones , quæ designantur per navem : infra XIX. 21. *Si vis perfectus esse , vade , & vende omnia qua habes , & da pauperibus , & habebis thesaurum in cælo ; & veni , sequere me* : affectum carnalem , qui per patrem . Psal. XLIV. II. „ Obliviscere populum tuum, „ & domum patris tui . " Mystice vero per Zebedæum significatur mundus , qui interpretatur (*a*) fluxus vehemens.

Sed hic est quæstio : videtur enim quod isti peccaverunt dimittendo patrem senem , & pauperem , quia filii tenentur subvenire parentibus . Et generaliter quæritur utrum alicui liceat dimittere parentes in ultima necessitate, intrando religionem.

Dicendum, quod consilium numquam præiudicat præcepto ; sed hoc scilicet „ Hono„ ra patrem tuum , & matrem tuam , " Exod. XX. 12. est præceptum; & ideo si pater nullo modo possit vivere nisi adiutus a filio , filius non debet intrare religionem . Sed hic casus non erat in Zebedæo , quia poterat se iuvare, & habebat necessaria.

Item est quæstio litteralis : Matthæus enim videtur hic contrarius Ioanni , & Lucæ . Ioannes enim 1. cap. dicit eos vocatos iuxta Iordanem; hic dicit iuxta mare Galilææ. Item Lucas v. dicit, quod simul vocavit Petrum & Andream , Iacobum & Ioannem; licet de aliis duobus non fiat mentio , quia creditur quod ibi fuerint . Item ibi dicitur quod omnes simul, hic quod seorsum.

Sed sciendum, quod trina fuit vocatio Apostolorum. Primo enim vocati sunt ad Christi familiaritatem ; & illud dicitur Ioan.1.& hoc in primo anno prædicationis Christi . Nec obstat quod dicitur post (Ioan. II. 2.) (*b*) „ Ascenderunt cum eo discipuli ejus in „ Cana Galilææ : " quia secundum Augustinum non tunc erant discipuli, sed futuri erant; sicut si dicatur quod Paulus Apostolus natus fuerit in Tharso Ciliciæ, cum tunc non esset Apostolus . Vel dicendum , quod loquitur de aliis discipulis , qui vocantur omnes credentes in Christo . Secundo vocati fuerunt ad discipulatum ; & de ista dicitur Luc. v. Tertia vocatio fuit ut totaliter Christo adhærerent; & de ista hic dicitur: quod patet, secundum Augustinum, quia Luc.v. II. de hoc habetur , (*c*) „ Et subductis ad ter„ ram navibus: " ergo habebant navim, & curabant de ea , quasi ad eam rediturí ; hic vero dicit: *At illi, relictis omnibus, &c.* Et ideo dicendum , quod de ultima sequela loquitur hic.

(*c*) Consuetudo est apud Reges , quod congregato exercitu procedunt ad bellum ; ita Christus congregato exercitu Apostolorum, procedit ad pugnandum contra diabolum per officium prædicationis, ad expellendum eum de mundo . Unde hic agitur de doctrina, & prædicatione Christi: & ponitur primo Christi prædicatio; secundo effectus prædicationis , ibi , *Abiit opinio eius in totam Syriam , &c.* Circa primum tria tangit. Primo sollicitudinem docentis , & modum docendi, & propositæ doctrinæ confirmationem . Et sollicitudo ostenditur in duobus : quia non quærebat propriam quietem: unde *circuibat* . Rom. XII. 4. „ Solicitudine non „ pigri . " Secundo quia non erat acceptator personarum , terrarum , vel villarum ; sed *circuibat totam Galilæam*, absque differentia. Marc. I. 38. „ Eamus in proximas civita„ tes , ut & ibi prædicem . " Psal. CII. 22. „ In „ omni loco dominationis eius . " Modus , ibi , *In synagogis docens* . Duo dicit , *Docens* , & *prædicans* ; docens quæ agenda sunt in præsenti, prædicans de futuris ; vel docens ea quæ pertinent ad instructionem morum: Esa. XLVIII. 17. „ Ego Dominus docens te „ utilia ; " prædicans futura : ibid. LII. 7. „ Quam pulchri super montem pedes annun„ tiantis , & prædicantis pacem , annun„ tiantis bonum, prædicantis salutem! " Vel docens naturales iustitias. Quædam enim in Theologia traduntur quæ naturalis ratio dictat , scilicet iustitia , & huiusmodi ; & quantum ad hoc dicit ; *Docens* . Quædam vero quæ excedunt rationem, sicut mysterium Trinitatis , & huiusmodi ; & quantum ad hoc dicit , *Prædicans* .

Sed obiicitur de hoc, quod dicit Glossa , quod doceret naturales iustitias , ut est castitas, & humilitas, & huiusmodi. Naturales enim virtutes non videntur posse dici virtutes: quia virtutes sunt per gratiam .

Et dicendum, quod inclinatio, & inchoatio est naturalis; sed perfectio , qua gratus homo redditur , est ex gratia , politica, & ex assuetudine.

In synagogis eorum . Nota duo . Primum quia (*d*) quærebat multitudinem , ut prædicatio magis proficeret . Psal. XXXIV. 18. „ Confitebor tibi in Ecclesia magna. " Item quia solum Iudæis prædicabat . Act. XIII. 46. „ Vobis primum oportuit prædicari ver„ bum Dei . " *Et prædicans evangelium regni* : non fabulas , & curiosa ; sed quæ ad Dei regnum pertinebant , & ea quæ hominibus

(a) *Al.* fugiens. (b) *Ioan.* II. 2. „ Vocatus est autem & Iesus , & discipuli eius ad nuptias . "
(c) *Al.* At illi &c. (d) *Al.* quærebant.

nibus proficerent. Consequenter confirmatur prædicatio miraculis. Marc. ult. xx. „ Illi „ autem profecti prædicaverunt ubique, Do„ mino cooperante, & sermonem confir„ mante sequentibus signis. " Unde, *Sanans*. Languor potest referri ad infirmitates corporales, infirmitas ad infirmitatem animæ: non enim minores sunt infirmitates animæ quam corporis. Vel per languores graves infirmitates, & diuturnas; per infirmitates, quamcumque aliam. Psalm. cii. 3. „ Qui sa„ nat omnes infirmitates tuas. " Eccli. x. 12. „ Brevem languorem præcidit medicus. " Datur intelligi etiam in hoc, quod prædicatores debent suam doctrinam confirmare per opera; & si non per miracula, per vitam virtuosam. Rom. xv. 18. " Non audeo „ aliquid loqui eorum quæ per me non effi„ cit Christus in obedientiam gentium in „ verbo & factis, in virtute signorum & „ prodigiorum, in virtute Spiritus sancti. " *Et abiit opinio eius in totam Syriam*. Hic ponitur effectus prædicationis; & est triplex: scilicet fama circa exemplum, fiducia quam homines de eo habebant, & devotio qua homines eum sequebantur. Dicit ergo: *Abiit opinio eius in totam Syriam*. Syria est regio a Capharnaum usque ad mare magnum: unde & in terra gentilium divulgatum est. Hoc etiam pertinet ad prædicatores, ut habeant testimonium bonum. Eccli. xli. 15. „ Cu„ ram habe de bono nomine. " II. Timoth. ii. 5. „ Solicite autem cura te ipsum pro„ babilem exhibere Deo operarium inconfu„ sibilem, recte tractantem verbum verita„ tis. " Per Syriam autem potest intelligi superbia mundi, quia sic interpretatur: & fama Christi per totum mundum diffusa est. Fiducia ibi, *Et obtulerunt ei omnes male habentes*: sciebant enim quod sanare poterat. Hierem. xvii. 14. „ Sana me Domine, & „ sanabor; salvum me fac, & salvus ero. " Et dicit primo: *Abiit opinio eius &c.* & post: *Obtulerunt ei, &c.* quia quando aliquis habet famam de sanctitate, homines facilius detegunt ei conscientiæ vulnus. *Variis languoribus, & tormentis comprehensos*. Per istas graves infirmitates designantur infirmitates spirituales. Per languores possunt intelligi diuturnæ infirmitates; & signatur infirmitas diu perseverans. Eccli. x. 11. „ Languor prolixior „ gravat medicum. " Et quia aliqui gravantur infirmitate, aliqui vero acerbitate doloris; hoc significatur cum dicit: *Et tormentis comprehensos*. Et significantur illi qui habent conscientiam gravatam remordentem. Psal. xvii. v. „ Circumdederunt me dolores mor„ tis, dolores inferni circumdederunt me. " *Et qui dæmonia habebant*. Et hoc est quod dicitur Luc. vi. 18. „ Et qui vexabantur a „ spiritibus immundis curabantur. " Per hos intelliguntur illi qui colebant idola. Psal. xcv. 5. „ Omnes dii gentium dæmonia. " I. Corin. x. 20. „ Nolo vos socios fieri dæ„ moniorum. " Lunatici proprie dicuntur qui patiuntur infirmitatem cuiusdam amentiæ in defectu lunæ; & tunc arripiuntur a dæmonibus. Et diabolus tunc magis affligit propter duas rationes. Unam assignat Hieronymus; & est, ut infamet creaturam Dei; & hoc etiam fit in effectibus magicæ artis, qua invocantur dæmones sub certis constellationibus, & dæmones veniunt ad hoc ut extollant creaturam, & inducant ad idolatriam. Secunda ratio est melior, quia diabolus non potest aliquid nisi per virtutes corporis. Non est autem dubium quod corpora interiora immutantur secundum diversas immutationes corporum superiorum; & ideo tunc diabolus invocatus libenter venit, quando videt superiora corpora operari ad illum effectum pro quo invocatur. In defectu autem lunæ, (a) sicut patet, humiditates deficiunt; & ideo defectus lunæ facit ad talem infirmitatem, quando terra non abundat humoribus; & ideo diabolus tunc magis vexat. Et hoc est *Et lunaticos*. Per istos possumus intelligere inconstantes (Eccli. xxvii. 14. „ Homo sanctus in sapientia ma„ net sicut sol: nam stultus sicut luna mu„ tatur ") qui habent propositum caste vi„ vendi, sed vincuntur passionibus, secundum illud Rom. vii. 15. „ Non enim quod „ volo bonum hoc facio, sed quod odi ma„ lum illud ago: " *Et paralyticos*. Paralytici proprie dicuntur qui habent membra resoluta, ita quod non possunt habere officium membrorum. Per istos significantur ignorantes. Et isti omnes a Christo curantur: unde, *Et curavit eos*, scilicet perfecte. Consequenter ponitur tertius effectus, scilicet devotio sequentium: unde: *Et secuta sunt eum turba multa*. Psal. vii. 8. „ Exurge, Domi„ ne, in præcepto quod mandasti, & synagoga „ populorum circumdabit te. " Sciendum autem quod diversimode aliqui sequebantur. Quia quidam studio salutis, scilicet spiritualis, scilicet Apostoli: unde supra (hoc cap.) *Relictis omnibus sequuti sunt eum*. Et infra xix. 27. *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te*. Quidam studio salutis corporalis. Luc. vi. 17. „ Turba copiosa plebis ab omni Iudæa, & „ Hie-

(a) Al. sicut post.

„ Hierusalem, & maritima, & Tyri, & Si„ donis, qui venerant ut audirent eum, & „ sanarentur a languoribus suis. " Quidam curiositate tantum videndi miracula. Ioan. VI. 2. „ Et sequebantur eum multi, quia „ videbant signa quæ faciebat super his qui „ infirmabantur. " Alii ad insidiandum, ut pharisæi, & scribæ. Hier. xx. 10. „ Audivi contumelias multorum, & terrorem „ in circuitu. " (a) *De Galilæa*. Provincia est ubi Christus præcipue prædicabat, & interpretatur transmigratio. Per hoc significantur illi qui debent transmigrare de vitiis ad virtutes. *Et Decapoli*. Regio est ubi sunt decem villæ; & significantur illi qui student ad observantiam decem mandatorum. *Et de Hierosolymis*. Hierosolyma interpretatur visio pacis; & significat illos qui desiderio pacis ad Christum veniunt. Psalm. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus nomen tuum. " *Et de Iudæa*. Iudæa interpretatur confessio; & significat illos qui per peccatorum remissionem ad Christum veniunt. Psalm. CXIII. 2. „ Facta est Iudæa sanctificatio eius. " *Et de trans Iordanem*: & significantur illi qui per baptismum ad Christum veniunt: in Iordane enim fuit figuratus baptismus.

CAPUT V.

(a) VIdens autem Iesus turbas, ascendit in montem; & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

(b) Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

(c) Beati estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete, & exultate: quoniam merces vestra copiosa est in cælis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

(d) Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi.

(e) Non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.

(f) Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum; qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

(g) Dico autem vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum. Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via: ne tradat te adversarius iudici; & iudex tradat te ministro, & in car-

(a) *Al. Et de Galilæa &c.*

in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.

(h) Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non periurabis; reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum eius; neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis; neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est est, Non non: quod autem his abundantius est, a malo est.

(i) Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram; & ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium; & quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo. Qui autem petit a te, da ei, & volenti mutuari a te, ne avertaris. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: ut sitis filii patris vestri qui in cælis est; qui solem suum oriri facit super bonos, & malos; & pluit super iustos, & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne & ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.

V*idens autem Iesus turbas*. Hic Dominus suam doctrinam proponit: & dividitur in partes tres. In prima ponitur doctrina Christi; in secunda ponitur virtus doctrinæ; in tertia finis ad quem perducit. Secundum in cap. XIII. tertium in cap. XVII. Prima dividitur in tres. In secunda instruuntur ministri doctrinæ; in tertia confunduntur adversarii. Secunda in cap. X. tertia in cap. XI. Prima dividitur in duas. In prima proponitur doctrina Christi; in secunda confirmatur per miracula, in cap. VIII. Prima in duas. In prima præmittitur quasi quidam titulus ad doctrinam; in secunda explicatur ipsa doctrina, ibi, *Beati pauperes spiritu*. Circa primum tria facit. Primo describit locum ubi doctrina fuit proposita; secundo auditores doctrinæ; tertio ponit modum docendi. Secundum ibi, *Et cum sedisset*; tertium ibi, *Et aperiens os suum docebat eos*. Dicit ergo: Ita dixi quod secuti sunt &c. *Videns autem Iesus turbas*. Ista littera duplicem intellectum habere potest. Primo sic. *Ascendit*, ad docendum turbas, scilicet non fugiens. Unde Chrysostomus dicit, quod sicut artifex quando videt præparatam materiam delectatur operari; ita sacerdos delectatur prædicare quando populum videt congregatum. Et ideo *ascendit*. Psal. XXXIV. 18. „ Confitebor tibi in ecclesia magna. “ Vel aliter. *Ascendit*, fugiens scilicet turbas, ut securius discipulos doceret. Eccli. IX. 17. „ Verba sapientum audiuntur in silentio. “

Et notandum, quod legitur quod Christus habebat tria refugia. Quandoque enim fugiebat ad montem, sicut dicitur hic; & Io. VIII. 1. „ Iesus autem perrexit in montem „ Oliveti. “ Aliquando ad navem: Luc. V. (a) „ Cum turbæ multæ irruerent in eum... „ ascendens in unam navim, quæ erat Simo„ nis.... sedens docebat. “ Tertium in desertum. Marc. VI. 31 „ Eamus seorsum in de„ sertum. “ Et satis convenienter. In tribus

(a) *Al.* Quod cum turba &c.

bus enim homo potest habere refugium ad Deum. In protectione divinæ altitudinis, quæ per montem significatur. Psal. cxxiv. 1. „ Qui confidunt in Domino, sicut mons „ Sion. " In societate ecclesiastica, quæ per navem designatur. Psal. cxxi. 3. „ Hierusa„ lem quę ædificatur ut civitas, cuius par„ ticipatio eius in idipsum. " In solitudine religionis, quæ per desertum accipitur, per contemptum temporalium. Oseæ ii. 4. „ Ducam eam in solitudinem, & loquar ad „ cor eius. " Psalm. liv. 8. „ Ecce elon„ gavi fugiens, & mansi in solitudine. " Ascendit autem in montem propter quinque rationes. Prima ad ostensionem suæ excellentiæ: ipse enim est mons, de quo Psal. lxvii. 16. „ Mons Dei, mons pinguis. " Secunda ad ostendendum quod doctor huius doctrinæ debet ad eminentiam vitæ conscendere. Esa. xl. 9. „ Super montem ex„ celsum ascende tu qui evangelizas Sion. " Chrysostomus: „ Nemo potest in valle con„ sistere, & de cælo loqui, &c. " Tertia ratio ad ostendendum (a) altitudinem Ecclesiæ, cui doctrina proponitur. Esa. ii. 2. „ Erit mons domus Domini in vertice mon„ tium, & elevabitur super colles. " Quarto ad ostendendum perfectionem huius doctrinæ: quia perfectissima. Psalm. xxxv. 7. „ Iustitia tua sicut montes Dei. " Quinto ut congrueret ista veteri legislationi, quæ data fuit in monte: Exod. xix. & xxiv.

Consequenter ponuntur auditores: *Et cum sedisset accesserunt ad eum discipuli eius*. Duo possunt notari in sessione eius. Humiliatio. Psal. cxxxviii. 2. „ Tu cognovisti sessionem „ meam. " Quando erat in altitudine divinæ maiestatis, non poterat capi eius doctrina; sed tunc cęperunt homines capere quando se humiliavit. Vel hoc pertinet ad dignitatem magisterii. Infra xxiii. 2. *Super cathedram Moysi sederunt scribæ, & pharisæi*. Ad studium enim sapientiæ requiritur quies. *Accesserunt ad eum discipuli eius*, non tantum corpore, sed animo. Psal. xxxiii. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Deuter. xxxiii. 3. „ Qui appropinquant „ pedibus eius, accipient de doctrina illius. " Et nota quod quando Dominus prædicavit turbis, stetit. Luc. vi. 17. „ Descendens „ Iesus de monte stetit in loco campestri. " Sed hic quando discipulis, sedit. Ex hoc inolevit consuetudo quod turbis prædicatur stando, religiosis sedendo: *Et aperiens os suum docebat eos*. Hic ponitur modus doctrinæ. In hoc quod dicit, *Aperiens*, significatur quod diu ante tacuerat. Et demonstrat quod magnum, & longum erat facturus sermonem, sicut dicit Augustinus; vel quod magna, & profunda dicturus erat: sic enim consueverunt facere homines. Iob iii. 1. „ Post hoc „ Iob aperuit os suum, & maledixit diei „ suo. " Et dicit, *Suum*: prius enim aperuit ora prophetarum. Sap. x. 21. „ Sapien„ tia aperuit os mutorum, & linguas in„ fantium fecit disertas. " Ipse enim est sapientia Patris.

Sed hic est quæstio. Hic enim sermo ponitur quantum ad multa etiam Luc. vi. Sed videtur hic & ibi contrarietas, sicut patet in textu.

Et ponit Augustinus duas solutiones. Una est quod iste est alius sermo ab illo: ipse enim primo ascendit in montem, & fecit hunc sermonem discipulis; & postea descendens invenit turbam congregatam, cui eadem prædicavit, & multa recapitulavit: & de hoc dicitur Luc. vi. Vel aliter dicendum, quod unus mons erat, & habebat planitiem in latere: illam planitiem elevabat (b) monticulus alius. Unde Dominus ascendit in montem, idest in planitiem illius montis. Et primo ascendit superius, & convocavit discipulos: & ibi elegit duodecim Apostolos, sicut patet in Luca: & postea descendens invenit turbam congregatam, & venientibus discipulis sedit, & habuit sermonem istum ad turbas, & discipulos. Et hoc videtur verius: quia Matthæus dicit in fine sermonis (cap. vii. 28.) quod *mirabantur turbæ super doctrina eius*. Tamen quodcumque accipiatur, non est contrarietas.

(b) Posuit supra Evangelista quasi brevem titulum doctrinæ Christi; nunc ponit ipsam doctrinam, & effectum eius, scilicet admirationem turbarum. Considerandum autem, quod, secundum Augustinum, in isto sermone Domini tota perfectio vitæ nostræ continetur Et probat per id quod Dominus subiungit finem ad quem ducit, scilicet repromissionem aliquam. Id autem quod maxime homo desiderat, est beatitudo. Unde Dominus hic tria facit. Primo præmittit præmium quod consequitur istos qui istam doctrinam accipiunt; secundo ponit præcepta, ibi, *Nolite putare quoniam veni solvere legem*; tertio docet quomodo aliquis potest pervenire ad observandum ea, ibi, *Petite, & accipietis*. Circa primum duo facit: quia huius doctrinæ aliqui sunt observatores tantum, aliqui ministri. Primo ergo describit beatitudinem observantium; secundo ministrantium, ibi, *Beati estis cum maledixerint vobis*.

(a) Al. multitudinem. (b) Al. monticulis aliis.

Notandum autem, quod hic ponuntur plura de beatitudinibus; sed numquam aliquis in verbis Domini posset ita subtiliter loqui, quod pertingeret ad propositum Domini. Sciendum tamen quod in istis verbis includitur omnis plena beatitudo. Omnes enim homines appetunt beatitudinem; sed differunt in iudicando de beatitudine. Et ideo quidam istud, quidam illud appetunt. Invenimus autem quadruplicem opinionem de beatitudine. Quidam enim credunt, quod in exterioribus tantum consistat, scilicet in affluentia istorum temporalium. Psal. cxliii. 15. „ Beatum dixerunt populum cui hæc „ sunt. " Alii quod perfecta beatitudo consistit in hoc quod homo satisfaciat voluntati suæ: unde dicimus: Beatus est qui vivit ut vult. Eccle. iii. 12. „ Et cognovi quod non „ esset melius nisi lætari &c. " Alii dicunt quod perfecta beatitudo consistit in virtutibus activæ vitæ. Alii quod in virtutibus contemplativæ vitæ, scilicet divinorum, & intelligibilium; sicut Aristoteles. Omnes autem istæ opiniones falsæ sunt; quamvis non eodem modo. Unde Dominus omnes reprobat. Opinionem illorum qui dixerunt, quod consistit in affluentia exteriorum, reprobat: unde dicit, *Beati pauperes*; scilicet quasi, non beati affluentes. Opinionem vero eorum qui ponebant beatitudinem in satisfactione appetitus, reprobat cum dicit, *Beati misericordes*. Sed sciendum quod triplex est appetitus in homine. Irascibilis, qui (a) appetit vindictam de inimicis; & hoc reprobat cum dicit, *Beati mites*. Concupiscibilis, cuius bonum est gaudere, & delectari. Hoc reprobat cum dicit, *Beati qui lugent*. Voluntatis, qui est duplex secundum quod duo quærit. Primo quod voluntas nulla superiori lege (b) coerceatur; secundo quod possit restringere alios ut subditos: unde desiderat præesse, & non subesse. Dominus autem contrarium ostendit quantum ad utrumque: & quantum ad primum dicit, *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*; quantum autem ad secundum dicit, *Beati misericordes*. Ergo & illi qui ponunt beatitudinem in exteriori affluentia, & qui in satisfactione appetitus, errant. Illi autem qui ponunt beatitudinem in actibus activæ vitæ, scilicet moralibus, erant; sed minus, quia illud est via ad beatitudinem: unde Dominus non reprobat tamquam malum; sed ostendit ordinatum ad beatitudinem: quia vel ordinantur ad seipsum, sicut temperantia, & huiusmodi; & finis eorum est munditia cordis, quia faciunt vincere passiones: vel ordinantur ad alterum, & sic finis eorum est pax, & huiusmodi. Opus enim iustitiæ est pax. Et ideo istæ virtutes sunt viæ in beatitudinem, & non ipsa beatitudo. Et hoc est *Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt*. Non dicit, Vident, quia hoc esset ipsa beatitudo. Et iterum, *Beati pacifici*: non quia pacifici, sed quia in aliud tendunt: *quoniam filii Dei vocabuntur*. Illorum autem opinio qui dicunt quod beatitudo consistit in contemplatione divinorum, reprobat Dominus, quantum ad tempus, quia alias vera est: quia ultima felicitas consistit in visione (c) optimi intelligibilis, scilicet Dei. Unde dicit, *Videbunt*.

Et notandum, quod secundum Philosophum, ad hoc quod actus contemplativi faciant beatum, duo requiruntur. Unum substantialiter, scilicet quod sit actus altissimi intelligibilis, quod est Deus. Aliud formaliter, scilicet amor, & delectatio. Delectatio enim perficit felicitatem, sicut pulchritudo iuventutem. Et ideo Dominus duo ponit: *Deum videbunt*, &, *Filii Dei vocabuntur*. Hoc enim pertinet ad unionem amoris. I. Ioan. iii. 1. „ Videte qualem caritatem dedit nobis pa„ ter, ut filii Dei nominemur, & simus. "

Item notandum, quod in istis beatitudinibus quædam ponuntur ut merita, & quædam ut præmia. Et hoc in singulis. *Beati pauperes spiritu*: ecce meritum: *quoniam ipsorum est regnum cælorum*: ecce præmium: & sic in aliis.

Et notandum est etiam aliquid circa meritum in communi, & aliquid circa præmium in communi. Circa meritum sciendum, quod Philosophus distinguit duplex genus virtutis: unum communis, quæ perficit hominem humano modo; aliud specialis, quam vocat heroicam, quæ perficit supra humanum modum. Quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est virtus; sed si non timeret, esset vitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista virtus esset supra humanum modum; & istæ virtutes vocantur divinæ. Isti ergo actus sunt perfecti; & virtus etiam, secundum Philosophum, est operatio perfecta. Ergo ista merita vel sunt actus donorum, vel actus virtutum secundum quod perficiuntur a donis. Item nota, quod actus virtutum sunt illi de quibus lex præcipit; merita autem beatitudinis sunt actus virtutum: & ideo omnia quæ præcipiuntur, & infra continentur, referuntur ad istas beatitudines. Unde sicut Moyses primo proposuit præcepta, & post multa

(a) *Al.* petit. (b) *Al.* coarcetur. (c) *Al.* optime.

multa dixit, quæ omnia referebantur ad præcepta proposita; ita Christus in doctrina sua primo præmisit istas beatitudines, ad quas omnia alia reducuntur. Circa primum autem notandnm, quod Deus est præmium eorum qui ei serviunt. Thren. III. 24. „ Pars mea „ Dominus, dixit anima mea; propterea „ expectabo eum. " Psalm. xv. 5. „ Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei." Gen. xv. 7. „ Ego Dominus qui eduxi te de „ Ut Chaldæorum, ut darem tibi terram „ istam, & possideres eam. " Et sicut Augustinus dicit in II. Confessio. „ Anima cum „ recedit a te, bona quærit extra te. " Homines autem diversa quærunt: sed quicquid inveniri potest in qualibet vita, totum Dominus repromisit in Deo. Aliqui enim ponunt summum bonum affluentiam divitiarum, per quam possunt pervenire ad maximas dignitates: Dominus promittit regnum quod complectitur utrumque; sed ad hoc regnum dicit perveniri per viam paupertatis, non divitiarum: unde, *Beati pauperes*. Alii perveniunt ad istos honores per bella: Dominus autem dicit: *Beati mites &c.* Alii consolationes quærunt per voluptates: Dominus dicit: *Beati qui lugent*. Aliqui nolunt subdi: Dominus autem dicit: *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*. Aliqui volunt vitare malum opprimendo subditos: Dominus dicit: *Beati misericordes &c.* Aliqui ponunt visionem Dei in contemplatione veritatis in via: Dominus autem promittit in patria: unde, *Beati mundo corde &c.* Et notandum, quod ista præmia quæ Dominus hic tangit, possunt dupliciter haberi: scilicet perfecte, & consummate: & sic in patria tantum: & secundum inchoationem, & imperfecte; & sic in via. Unde sancti habent quamdam inchoationem illius beatitudinis. Et quia in hac vita non possunt explicari illa sicut erunt in patria; ideo Augustinus exponit secundum quod sunt in hac vita. *Beati* ergo *pauperes spiritu*, non spe tantum, sed etiam re. Luc. XVII. 21. „ Regnum Dei intra vos „ est. " Unde istis præmissis, accedamus ad litteram.

In istis beatitudinibus duo facit Evangelista. Primo ponuntur ipsæ beatitudines; secundo manifestatio beatitudinum; ibi, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum*: hoc enim est declarativum omnium beatitudinum. Virtus autem tria facit: quia removet a malo; operatur, & facit operari bonum; & disponit ad optimum. Primo ergo determinat de primo, ibi, *Beati pauperes*; de secundo, ibi, *Beati qui esuriunt*; de tertio, ibi, *Beati mundo corde*, determinat. Removet autem virtus a tribus malis; cupiditatis, crudelitatis, sive inquietudinis, & voluptatis noxiæ. Primum notatur ibi, *Beati pauperes*; secundum ibi, *Beati misericordes*; tertium ibi, *Beati qui lugent*. Dicit ergo: *Beati pauperes*. Dupliciter legitur. Primo sic. *Beati pauperes*, idest humiles, qui se æstimant pauperes: illi enim sunt vere humiles, qui se pauperes æstimant, non solum in exterioribus, sed etiam in interioribus. Psal. XXXIX. 18. „ Ego autem mendicus sum & „ pauper: " contra illud Apoc. III. 17. „ Dicis, quia dives sum, & locupletatus, & „ nullius egeo; & nescis quia tu es miser, „ & miserabilis, & pauper, & cæcus, & „ nudus &c. " Et tunc hoc quod dicit, *Spiritu*, potest tripliciter legi. Spiritus enim aliquando dicitur superbia hominis. Esa. II. 22. „ Quiescite ab homine cuius spiritus in „ naribus est, quia excelsus reputatus est „ ipse. " Esai. XXV. 4. „ Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem. " Et dicitur superbia spiritus: quia sicut per flatum inflantur utres, ita per superbiam homines. Col. II. 18. „ Inflatus sensu car„ nis suæ. " Ergo *beati pauperes*, scilicet hi qui parum habent de spiritu superbiæ. Vel accipitur spiritus pro voluntate hominis: quidam enim sunt necessitate humiles, & isti non sunt beati; sed qui humilitatem affectant. Tertio accipitur pro Spiritu sancto: unde, *Beati pauperes spiritu*, qui humiles sunt per Spiritum sanctum. Et istæ duæ quasi ad idem redeunt. Et dicit, *Pauperes spiritu*: quia humilitas dat Spiritum sanctum. Esa. LXVI. 2. „ Ad quem respiciam nisi ad „ pauperculum, & contritum spiritu, & „ trementem sermones meos? " Istis pauperibus repromittitur regnum, in quo intelligitur summa excellentia. Et licet istud retribuatur cuilibet virtuti; (a) specialiter tamen datur humilitati: quia *omnis qui se humiliat exaltabitur*: infra XXIII. 12. Et Prover. XXIX. 23. „ Humilem spiritum suscipiet „ gloria. " Vel aliter, secundum Hieronymum. *Pauperes spiritu*, ad litteram, in abdicatione rerum temporalium. Et dicit, *Spiritu*: quia quidam pauperes necessitate sunt, sed non debetur illis beatitudo; sed illis qui voluntate. Et isti dicuntur dupliciter: quia & si aliqui divitias habent, tamen non habent eas in corde. Psal. LXI. 11. „ Divitiæ si affluant, nolite cor apponere. " Aliqui nec ha-

(a) *Al.* spiritualiter.

habent, nec affectant: & istud securius est: quia mens trahitur a spiritualibus ex divitiis. Et isti dicuntur proprie pauperes spiritu: quia actus donorum qui sunt supra humanum modum, sunt hominis beati: & quod homo omnes divitias abiiciat, ut nec aliquo etiam modo appetat, hoc est supra humanum modum. Istis autem repromittitur regnum cælorum, in quo notatur non solum altitudo honoris, sed affluentia divitiarum. Iac. II. 5. „ Nonne Deus elegit pauperes in „ hoc mundo, divites in fide? "

Et nota, quod Moyses primo promisit divitias. Deuter. XXVIII. I. „ Faciet te Dominus „ Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ „ versantur in terra. " Et infra (v.3.) „Be„ nedictus tu in civitate, & benedictus in „ agro. " Et ideo ut distinguat Dominus legem veterem a nova, primo ponit beatitudinem in contemptu divitiarum temporalium.

Item, secundum Augustinum, nota, quod ista beatitudo pertinet ad donum timoris: quia timor, maxime filialis, facit habere reverentiam ad Deum: & ex hoc contemnit homo divitias. Ponit Esaias beatitudines descendendo. Esa. XI. I. „ Egredietur virga de „ radice Iesse, & flos de radice eius ascen„ det, & requiescet super eum Spiritus Do„ mini, Spiritus sapientiæ, & intellectus, „ Spiritus consilii, & fortitudinis, Spiritus „ scientiæ, & pietatis, & replebit eum Spi„ ritus timoris Domini. " Christus e converso, a dono timoris, scilicet a paupertate: quia Esaias (a) prænuntiavit adventum Christi ad terram; Christus autem de terra sursum trahebat.

Beati mites. Hæc est secunda beatitudo. Sed ne aliquis dicat quod sufficit paupertas ad beatitudinem, ostendit quod non sufficit; immo requiritur mansuetudo, quæ temperat circa iras, sicut temperantia circa concupiscentias. Ille enim est mitis qui nec irritatur. Hoc autem poterit fieri per virtutem, ut scilicet non irascaris, nisi causa iusta; sed si habeas etiam causam iustam, & non provocaris, hoc est supra humanum modum: & ideo dicit, *Beati mites*. Pugna enim est propter abundantiam exteriorum rerum; & ideo numquam esset turbatio, si homo divitias non affectaret; & ideo qui non sunt mites, non sunt pauperes spiritu. Et propterea statim subiungit, *Beati mites*. Et nota, quod hoc in duobus consistit: primo quod homo non irascatur; secundo quod si irascatur, iram temperet. Ita dicit Ambrosius: „ Prudentis est, „ iræ motus temperare, nec minor virtus „ dicitur temperate irasci, quam omnino non „ irasci est; plurimumque hoc levius, illud „ fortius existimo, &c. " Chrysostomus dicit: „ Inter multas promissiones æternas ponit „ unam terrenam. " Unde, ad litteram, terram istam possident mites. Multi enim litigant, ut possessiones acquirant; sed frequenter vitam, & omnia perdunt. Sed frequenter mansueti totum habent. Psal. XXXVI. II., Mansueti hereditabunt terram. " Sed melius exponitur, ut referatur ad futurum. Et potest tunc exponi multipliciter. Hilarius sic. *Possidebunt terram*, idest corpus Christi glorificatum: quia erunt conformes in corpore suo illi claritati. Esa. XXXIII. 17. „ Vi„ debunt Regem in decore suo, oculi eius „ cernent terram de longe. " Philip. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis nostræ con„ figuratum corpori claritatis suæ. " Vel aliter ista terra modo est mortuorum, quia subiecta est corruptioni; sed liberabitur a corruptione, secundum Apostolum, Rom. VIII. 21. Ergo ista terra quando erit clarificata & liberata a servitute corruptionis, vocabitur terra viventium. Vel per terram intelligitur cælum empyreum, in quo sunt beati: & vocantur terra, quia sicut se habet terra ad cælum, ita cælum illud ad cælum Sanctæ Trinitatis. Vel *possidebunt terram*, idest corpus suum glorificatum. Augustinus exponit metaphorice, & dicit quod per hoc intelligenda est quædam soliditas sanctorum in cognitione primæ veritatis. Psalm. XXVI. 13. „ Credo videre bona Domini in terra viven„ tium. "

Ista secunda beatitudo adaptatur dono pietatis: quia illi proprie irascuntur qui non sunt contenti divina ordinatione.

Beati qui lugent, *&c.* Positæ sunt (b) duæ beatitudines per quas (c) abstrahimur a malo cupiditatis, & crudelitatis; hic ponitur tertia, per quam abstrahimur a malo noxiæ voluptatis, vel iucunditatis. Et hoc est *Beati qui lugent*. In veteri testamento terrena promittebat, & terrenam iucunditatem. Hier. XXXI. 17. „ Confluent ad bona Domini super „ frumento, vino, & oleo, &c. " Post (v. 13.) „ Lætabitur virgo in choro, iuvenes, & se„ nes simul. " Sed per contrarium Dominus ponit beatitudinem in luctu. Notandum autem quod non quicumque ploratus luctus dici potest; sed ille quo quis mortuum plorat sibi dilectum. Dominus enim per excessum loquitur hic. Sicut supra, *Beati pauperes*; ita hic de maximo luctu mentionem facit: (d) sicut enim

(a) *Al.* pronuntiavit. (b) *Al.* quæ. (c) *Al.* abstrahitur. (d) *Al.* sicut illius.

enim nullam recipiunt consolationem hi qui mortuum plorant ; ita Dominus vult vitam nostram in luctu esse. Hier. vi. 26. „ Luctum „ unigeniti fac tibi, planctum amarum, &c." Et potest iste luctus tripliciter exponi. Primo pro peccatis non solum propriis, sed etiam alienis: quia si lugemus mortuos carnaliter, multo magis spiritualiter. I. Reg. xvi. 1. „ Usquequo tu luges Saul? &c." Hierem. ix. 1. „ Quis dabit capiti meo aquam, & o„ culis meis fontem lacrymarum ? & plora„ bo die ac nocte interfectos filiæ populi „ mei. " Ponitur autem satis congrue ista beatitudo post præmissam : posset enim quis dicere: Sufficit non facere malum: & verum est a principio ante peccatum; sed post commissum peccatum, non sufficit nisi satisfacias. Secundo potest accipi de luctu pro incolatu præsentis miseriæ. Psalm. cxix. 5. „ Heu mihi, quia incolatus meus prolonga„ tus est. " Istud est irriguum superius & inferius, de quo Iosue xv. 19. Pro peccatis plorate, & pro cælestis patriæ incolatu. Tertio, secundum Augustinum, pro luctu quem habent homines de gaudiis sæculi, quæ dimittunt veniendo ad Christum. Homines enim aliqui sæculo moriuntur, & sæculum moritur eis. Gal. ult. 4. „ Per quem mihi „ mundus crucifixus est, & ego mundo. " Nos autem sicut de mortuis lugemus, ita illi lugent : quia non potest esse quin in dimittendo, aliquem dolorem sentiant. Isti autem triplici luctui triplex consolatio respondet : quia luctui pro peccatis datur remissio peccatorum, quam petebat David dicens, Psal. l. 14. „ Redde mihi lætitiam salutaris tui. " Dilationi cælestis patriæ, & incolatui præsentis miseriæ respondet consolatio vitæ æternæ, de qua Hierem. xxxi. 13. „ Convertam „ luctum vestrum in gaudium, & consola„ bimini. " Tertio luctui respondet consolatio divini amoris: quando enim aliquis dolet de amissione rei dilectæ, consolationem recipit si (a) aliam rem magis dilectam acquirit : unde homines consolantur quando pro temporalibus rebus recipiunt spirituales, & æternas; quod est Spiritum sanctum recipere: quare dicitur paraclitus, Ioan. xv. 26. Per Spiritum sanctum enim, qui est amor divinus, homines gaudebunt. Ioan. xx. 16. „ Tristitia vestra convertetur in gaudium. "

Et notandum, quod ista beatitudo appropriatur dono scientiæ: quia illi lugent qui miserias aliorum cognoscunt : unde de quibusdam talem scientiam non habentibus dicitur Sapien. xiv. 22. „ In magno viventes inscien„ tiæ bello, tot & tam magna mala pacem ap„ pellant. " E converso, Eccle. 1. 18. „ Qui ad„ dit scientiam, addit & laborem. "

Et notandum, quod ista præmia ita ordinantur, quod semper secundum addit super primum. Primo enim dixit : *Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Postea : *Quoniam ipsi possidebunt terram*: plus enim est possidere quam habere tantum. Item postea: *Quoniam ipsi consolabuntur*: plus enim est consolari quam possidere. Aliqui enim possident ista, sed non delectantur in eis.

Consequenter positis beatitudinibus quæ pertinent ad remotionem mali, hic ponitur beatitudo quæ pertinet ad operationem boni. Est autem duplex bonum nostrum : iustitiæ scilicet, & misericordiæ; & ideo duo ponit. Quantum ad primum dicit : *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*. Iustitia tripliciter sumitur, secundum Chrysostomum, & Philosophum. Quandoque enim pro omni virtute; & dicitur omnis virtus iustitia legalis quæ præcipit de actibus virtutum : unde inquantum homo obedit legi, implet opus omnium virtutum. Alio modo secundum quod est specialis virtus, de quatuor cardinalibus, quæ opponitur avaritiæ, vel iniustitiæ; & est circa emptiones, venditiones, conductiones. Quod ergo dicit hic, *Qui esuriunt iustitiam*, potest intelligi generaliter, vel specialiter. Si intelligatur de generali, hoc dicit propter duas rationes. Prima Hieronymi, qui dicit, quod non sufficit quod homo iustitiæ opus operetur, nisi cum desiderio operetur. Psal. liii. 8. „ Voluntarie sacrificabo tibi, &c. " Et alibi Psalm. xli. 3. „ Sitivit anima mea ad „ Deum fontem vivum, &c." Amos viii. 11. „ Mittam famem in terram istam ; non fa„ mem panis, neque sitim aquæ, sed audien„ di verbum Dei. " Ergo est esuries quando cum desiderio operatur quis. Alia ratio. Iustitia est duplex; perfecta, & imperfecta. Perfectam in mundo habere non possumus : quia „ si dixerimus quia peccatum non habe„ mus, ipsi nos seducimus, & veritas in no„ bis non est: " I. Ioan. 1. 8. Et Esa. lxiv. 10. „ Omnes iustitiæ nostræ quasi pannus men„ struatæ. " Sed hanc habemus in cælo. Esa. lx. 21. „ Populus tuus omnes iusti, in „ perpetuum hereditabunt terram. " Sed desiderium iustitiæ possumus hic habere; & ideo dicit: *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, &c.* Et est simile illud quod Pithagoras fecit. Tempore enim Pithagoræ illi qui studebant vocabantur Sophi, idest sapientes. Pithagoras autem noluit vocari Sophos, idest sapiens, sed

(a) al. illam.

ſed Philoſophus, hoc eſt ſapientiæ amator. Ita vult Dominus quod ſui ſint, & vocentur amatores iuſtitiæ. Si autem intelligatur de iuſtitia (*a*) ſpeciali, quæ eſt quod homo reddat unicuique quod ſuum eſt, convenienter dicitur: *Beati qui eſuriunt, &c.* Quia eſuries, & ſitis propriè avarorum eſt, quia numquam ſatiantur qui aliena iniuſte poſſidere deſiderant. Unde iſta eſuries de qua dicit Dominus, opponitur huic, ſcilicet avarorum. Et vult Dominus quod ita anhelemus ad iſtam iuſtitiam quod numquam quaſi ſatiemur in vita iſta, ſicut avarus numquam ſatiatur. *Beati* ergo *qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam: quoniam ipſi ſaturabuntur*. Conveniens præmium ponitur, *Saturabuntur*, & primum in æterna viſione: videbunt enim Deum per eſſentiam. Pſalm. XVI. 15. „ Satiabor cum apparuerit glo-„ ria tua. " Ibi enim nihil reſtabit ad deſiderandum. Pſalm. CII. 5. „ Qui replet in bo-„ nis deſiderium tuum. " Proverb. 21. „ De-„ ſiderium ſuum iuſtis dabitur. " Secundo in præſenti. Et hæc eſt duplex. Una eſt in bonis ſpiritualibus, hoc eſt in impletione mandatorum Dei. Ioan. IV. 34. „ Meus cibus eſt „ ut faciam voluntatem eius qui miſit me, „ ut perficiam opus eius. " Et de iſto exponit Auguſtinus. Alio modo accipitur de ſaturitate rerum temporalium. Homines iniuſti numquam ſaturantur; ſed homines qui habent terminum ſuum ipſam iuſtitiam, ultra non procedunt. Prov. XIII. 25. „ Iuſtus „ comedit, & replet animam ſuam. "

Iſta beatitudo, ſecundum Auguſtinum, reducitur ad donum fortitudinis: quia quod homo iuſte operetur, hoc pertinet ad fortitudinem. Item ſuperaddit aliquid præmio ſupra poſito, quia ſaturari eſt implere totaliter deſiderium.

Item nota, quod primo dicit: *Beati qui lugent*: homo enim quando infirmus eſt non appetit comedere; ſed tunc appetere incipit quando iam incipit ſanari. Et ita eſt in ſpiritualibus, quod quando homines ſunt in peccato, non ſentiunt famem ſpiritualem; ſed quando dimittunt peccata, tunc ſentiunt. Et ideo ſtatim ſubdit: *Beati miſericordes*: quia iuſtitia ſine miſericordia crudelitas eſt; miſericordia ſine iuſtitia, mater eſt diſſolutionis. Et ideo oportet quod utrumque coniungatur, ſecundum illud Prov. III. 3. „ Mi-„ ſericordia, & veritas non te deſerant &c. " Pſalm. LXXXIV. 11. „ Miſericordia, & veritas „ obviaverunt ſibi &c. "

Beati miſericordes: quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Miſericordem eſſe eſt habere miſerum cor de miſeria aliorum: tunc autem habemus miſericordiam de miſeria aliorum quando illam reputamus quaſi noſtram. De noſtra autem dolemus, & ſtudemus repellere: ergo tunc vere miſericors es quando miſeriam aliorum ſtudes repellere. Eſt autem duplex miſeria proximi. Prima in iſtis rebus temporalibus; & ad iſtam debemus habere miſerum cor. I. Ioan. III. 17. „ Qui habuerit „ ſubſtantiam huius mundi, & viderit fra-„ trem ſuum neceſſe habere, & clauſerit „ viſcera ſua ab eo, quomodo caritas Dei „ manet in eo? " Secunda qua homo per peccatum miſer efficitur: quia ſicut beatitudo eſt in operibus virtutum, ita miſeria propria in vitiis. Prov. XIV. 34. „ Miſeros fa-„ cit populos peccatum. " Et ideo quando admonemus corruentes ut redeant, miſericordes ſumus. Infra IX. 36. *Videns autem Ieſus turbas, miſericordia motus eſt*. Iſti ergo miſericordes beati. Et quare? *Quoniam ipſi miſericordiam conſequentur*. Et ſciendum, quod ſemper dona Dei excedunt merita noſtra. Eccli. XXXV. 13. „ Quoniam Dominus retri-„ buens eſt, & ſepties tantum retribuet ti-„ bi. " Ergo multo maior eſt miſericordia quam Dominus impendet nobis, quam illa quam impendimus proximo. Iſta miſericordia inchoatur in hac vita dupliciter. (*b*) Primo quia relaxantur peccata. Pſalm. CII. 3. „ Qui „ propitiatur omnibus iniquitatibus tuis. " Secundo quia removet defectus temporales, ita quod ſolem ſuum facit oriri. Perficietur tamen in futuro, quando omnis miſeria, & culpæ, & pœnæ removebuntur. Pſal. XXXV. 6. „ Domine, in cælo miſericordia. " Et hoc eſt *Quoniam ipſi miſericordiam conſequentur*.

Iſta beatitudo reducitur ad donum conſilii: quia hoc eſt ſingulare conſilium ut inter pericula huius mundi miſericordiam conſequamur. I. Tim. IV. 8. „ Pietas ad omnia utilis „ eſt. " Dan. IV. 24. „ Conſilium meum Re-„ gi placeat. "

Sic ergo poſiti ſunt actus virtutum (*c*) quibus removemur a malo, & operamur bonum; nunc ponuntur actus quibus diſponimur ad optimum: unde, *Beati mundo corde &c.* Iſta beatitudo in duobus conſiſtit: in viſione Dei, & dilectione proximi: unde primo ponit beatitudinem quæ pertinet ad viſionem Dei; ſecundo beatitudinem quæ pertinet ad dilectionem proximi, ibi, *Beati pacifici &c.* Dicit ergo: *Beati mundo corde: quoniam ipſi Deum videbunt*.

Hic primo eſt quæſtio litteralis. Habemus enim quod Deus videri non poteſt. I. Ioan. IV.

(a) *Al.* ſpirituali. (b) *Al.* deeſt Primo. (c) *Al.* & removemur.

IV. 12. „ Deum nemo vidit umquam . " Et ne aliquis diceret, quod quamvis nullus videat in præsenti, videbit in futuro, removet hoc Apostolus I. Tim. ult. 16. „ Lucem habitat „ inaccessibilem , quem nullus hominum vi- „ dit , sed nec videre potest. "

Sed sciendum , quod circa hoc sunt diversæ opiniones. Aliqui enim posuerunt quod numquam Deus per essentiam videatur; sed in aliqua refulgentia suæ claritatis: sed hoc reprobat Glossa super illud Exod. XXXIII. 20. „Non videbit me homo , & vivet: " propter duo. Primo quia hoc repugnat auctoritati sacræ Scripturæ. I. Ioan. III. 2. „ Vi- „ debimus eum sicut est. " Item I. Corint. XIII. 12. „ Videmus nunc per speculum in „ ænigmate , tunc autem facie ad faciem . " Item rationi: quia beatitudo hominis est ultimum bonum hominis , in quo quietatur desiderium eius. Naturale autem desiderium est quod homo videns effectus inquirat de causa: unde etiam admiratio Philosophorum fuit origo Philosophiæ , quia videntes effectus admirabantur , & quærebant causam . Istud ergo desiderium non quietabitur donec perveniat ad primam causam , quæ Deus est , scilicet ad ipsam divinam essentiam. Videbitur ergo per essentiam. Alii plus etiam erraverunt ponentes contrarium : quia dixerunt, quod non solum videbimus oculo mentis , sed etiam corporis, essentiam Dei; & quod Christus videt oculo corporali essentiam divinam . Sed hoc non convenit : quod patet primo ex auctoritate quæ hic ponitur ; quia non diceret : *Beati mundo corde*; sed, Beati qui habent mundos, & puros oculos. Ergo dat intelligere , quod non videtur nisi corde , idest intellectu : sic enim accipitur hic cor , sicut & Ephes. I. 18. „ Illuminatos ocu- „ los cordis vestri . " Secundo quia sensus corporis non potest nisi in suum obiectum . Si autem dicatur quod tunc habebit maiorem potentiam; dicendum , quod tunc non esset visio corporalis , quia oculus corporalis non videt nisi colores , essentiam autem per accidens , secundum Aug. Libro ult. de Civitate Dei cap. 19. Sicut cum video vivens , possumus dicere quod video vitam , inquantum video quædam indicia quibus indicatur mihi vita sua . Ita erit in visione divina : quia tanta erit refulgentia in cælo novo, & terra nova , & corporibus glorificatis , quod per ista (a) dicemur videre Deum quasi oculis corporalibus . Ergo *beati mundo corde &c.* Solvitur (b) vero illud , „ Deum nemo vidit umquam, " tripliciter. Primo quia non visione comprehensiva ; secundo oculis corporalibus; tertio in hac vita : quia si alicui datum fuerit quod viderit in hac vita Deum , hoc fuit quia totaliter alienatus est , & elevatus supra sensus corporales . Et ideo dicitur : *Beati mundo corde ;* quia sicut oculus videns colorem oportet quod sit depuratus , ita mens videns Deum . Sap. I. I. „ In simplicitate cordis quæ- „ rite illum : quoniam invenitur ab his qui „ non tentant illum: apparet autem his qui „ fidem habent in illum. " Fide enim purificatur cor. Act. XV. 9. „ Fide purificans cor- „ da eorum. "(c) Et quia visio succedet fidei , ideo dicitur : *Quoniam ipsi Deum videbunt . Beati mundo corde* , qui scilicet habent munditiam generalem ab alienis cogitationibus , per quam cor eorum templum Dei sanctum est , in quo Deum contemplandum vident. Templum enim a contemplando dici videtur. Specialiter vero *beati mundo corde* , idest qui habent munditiam carnis: nihil enim ita impedit spiritualem contemplationem sicut immunditia carnis. „Pa- „ cem sequimini, & sanctimoniam , sine qua „ nemo videbit Deum: " Heb. XII. 14. Et ideo quidam dicunt, quod virtutes morales proficiunt ad vitam contemplativam, & præcipue castitas. (d) Et secundum hoc, *Beati mundo corde* , potest intelligi de visione viæ : sancti enim qui habent cor repletum iustitia , vident excellentius quam alii qui vident per effectus corporales. Quanto enim effectus sunt propinquiores, tanto Deus magis cognoscitur per illos . Unde sancti qui habent iustitiam , caritatem , & huiusmodi effectus, qui sunt simillimi Deo , cognoscunt magis quam alii. Psal. XXXIII. 9. „ Gustate, „ & videte quoniam suavis est Dominus. "

Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur. Hic ponitur septima beatitudo. Et, sicut dictum est, virtutes ad optimum disponentes disponunt ad duo: scilicet ad visionem Dei, & dilectionem. Et sicut munditia cordis disponit ad visionem Dei, ita pax ad dilectionem Dei disponit, qua filii Dei nominamur , & sumus; & sic disponit ad dilectionem proximi: quia sicut dicitur I. Ioan. IV. 20. (e) „ qui non diligit fratrem suum „ quem videt ; Deum quem non videt „ quomodo potest diligere? " Et notandum quod hic ponuntur duo præmia beatitudinis;

(a) *Al.* diceremus. (b) *Al.* ergo. (c) *Al.* Et ideo dicitur quod visio succedet fidei : *Beati ergo mundo corde*, qui scilicet habent munditiam generalem : eorum templum Dei sanctum est : templum a contemplando dicitur. Vel *beati mundo corde*, idest qui habent munditiam carnis . (d) Et sciendum , quod hoc , scilicet *Beati mundo corde*, potest intelligi &c. (e) *Al.* Qui odit fratrem suum.

nis: (a) videlicet *Beati pacifici*, &c, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*: & omnia praecedentia reducuntur ad ista duo, & sunt effectus omnium praecedentium. Quid enim agitur per paupertatem spiritus, per luctum, per mansuetudinem, nisi ut mundum cor habeatur? Quid per iustitiam, & misericordiam, nisi ut pacem habeamus? Esa. XXXII. 17. „ Fructus iustitiae pax, & „ cultus iustitiae silentium, & securitas us-„ que in sempiternum. " *Beati* ergo *pacifici*. Sed videndum est quid sit pax, & quomodo ad eam possimus pervenire. Pax est tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Ergo pax est in hoc quod omnes teneant sua loca. Unde debet mens hominis primo Deo subiecta esse. Secundo motus & vires inferiores, quae sunt nobis & brutis communes, subiecta esse homini: per rationem enim homo praeest animalibus. Gen. I. 26. „ Faciamus hominem ad imagi-„ nem & similitudinem nostram, & prae-„ sit piscibus maris, & volatilibus caeli, „ & bestiis, universaeque terrae, omnique „ reptili quod movetur in terra. " Tertio ut homo pacem habeat ad alios: quia sic totaliter erit ordinatus. Ista autem ordinatio non potest esse nisi in hominibus sanctis. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus no-„ men tuum. " Esa. XLVIII. 22. „ Non est pax „ impiis. " Pacem enim interiorem habere non possunt. Sap. XIV. 22. „ In magno viven-„ tes inscientiae bello, tot, & tam magna „ mala pacem appellant. " Pacem talem mundus dare non potest. Ioan. XIV. 27. „ Non „ quomodo mundus dat, ego do vobis. " Item non sufficit totum hoc, sed debent inter discordes pacem facere. Prover. XII. 20. „ Qui ineunt pacis consilia sequitur eos gau-„ dium. " Tamen sciendum quod ista pax hic inchoatur, sed non perficitur: quia nullus potest totaliter habere motus brutales rationi subiectos. Rom. VII. 23. „ Video aliam „ legem in membris meis repugnantem le-„ gi mentis meae, & captivantem me in „ lege peccati, quae est in membris meis. " Unde vera erit in vita aeterna. Psal. IV. 9. „ In pace in idipsum dormiam, & requie-„ scam. " Phil. IV. 7. „ Pax Dei exuperat „ omnem sensum. " *Quoniam filii Dei vocabuntur*, triplici ratione. Prima est quia habent officium Filii Dei: ad hoc enim Filius dicitur venisse in mundum ut congregaret dispersos. Ephes. II. 14. „ Ipse enim est pax „ nostra. " Col. I. 20. „ Pacificans in san-„ guine crucis eius sive quae in terris, sive „ quae in caelis. " Secundo quia per pacem cum caritate pervenitur ad regnum aeternum, in quo omnes filii Dei vocabuntur. Sap. V. 5. „ Ecce quomodo computati sunt „ inter filios Dei, & inter sanctos sors illo-„ rum est. " Ephes. IV. 3. „ Solliciti servare „ unitatem spiritus in vinculo pacis. " Tertio quia per hoc homo assimilatur Deo, quia ubi est pax, non est aliqua resistentia: Deo autem nullus resistere potest. Iob IX. 4. „ Quis (b) restitit ei & pacem habuit? "

Et notandum quod istae beatitudines sibi invicem superaddunt: plus enim est misericordiam consequi quam saturari: quia saturari est impleri eo quod est sibi proportionatum, sed misericordia superabundat. Item non omnes qui misericordiam accipiunt, admittuntur a Rege ad videndum Regem. Item plus est esse filium Regis, quam Regem videre. Et tamen sciendum, quod per omnia ista unum praemium designatur.

Sed quare (c) ita Dominus per multa voluit significare illud? Dicendum, quod omnia quae in inferioribus divisa sunt, in superioribus congregantur. Et quia in rebus humanis ista inveniuntur dispersa, & nos (d) manuducimur per sensibilia; ideo Dominus per multa significavit illud praemium aeternum.

Ista autem septima beatitudo adaptatur dono sapientiae: sapientia enim facit esse filios Dei. Item notandum, quod in septima beatitudine ponitur pax, sicut in die septima requies, Gen. II.

Consequenter ponitur octava beatitudo, quae designat perfectionem omnium praecedentium: tunc enim homo in omnibus illis perfectus est, quando nullam deserit propter tribulationes. Eccli. XXVII. 8. „ Vasa fi-„ guli probat fornax, & homines iustos „ tentatio tribulationis. " *Beati* ergo *qui persecutionem patiuntur*, &c.

Sed aliquis forte audiens, *Beati pacifici*, dicet hos non esse beatos propter persecutionem: quia persecutio pacem turbat, vel totaliter tollit: sed certe non interiorem, sed exteriorem. Psal. CXVIII. 165. „ Pax mul-„ ta diligentibus legem tuam, &c. "

Ipsa autem persecutio non facit (e) beatum, sed eius causa: unde dicit, *Propter iustitiam*. I. Pet. III. 14. „ Si quid patimini pro-„ pter iustitiam, beati. " Chrysostomus: „ Non dicit a paganis, & pro fide, sed pro-„ pter iustitiam. "

(c) *Beati estis cum maledixerint vobis homines*,

(a) *Al.* unde. (b) *Al.* resistit. (c) *Al.* ita quod Dominus. (d) *Al.* manuducamur. (e) *Al.* pacem.

minet, *&c.* Supra ab illo loco, *Beati pauperes spiritu*, *&c.* instruxit generaliter ea quæ erant perfectionis; hic sermonem ad discipulos dirigit: ubi primo monet eos ad passionum tolerantiam, quod „ opus perfectum „ habet, " Iac. I. 3. secundo (a) ad executionem sui officii diligentem, ibi, *Vos estis sal terræ*. Insuper prima in tres. Primo monet ad persecutionum patientiam considerando causam propter quam patiuntur; secundo considerando præmium quod ex passionibus consequuntur, ibi, *Gaudete, & exultate: quoniam merces vestra copiosa est in cælis*; tertio exemplo prophetarum quos sic patientes imitantur, ibi, *Sic enim persecuti sunt prophetas*. Tria autem monet sustinenda: duo in præsentia, scilicet contumelias in verbis, & iniurias in factis; & unum in absentia, scilicet detractiones, sive morsiones ex odio cordis. Dicit ergo: *Beati estis*, idest causa assumendæ beatitudinis adest vobis, *cum maledixerint vobis homines*, idest peccatores. Glossa: „ Ex odio cordis in faciem contume- „ lias dixerint. " Hieronymus: „ Ubi Christus „ in causa est, optanda est maledictio. I. Pet. IV. 14. Si exprobramini in nomine Christi, „ beati. " *Et persecuti vos fuerint*, vim inferendo, vel iniuriando, secundum Glossam. *Et dixerint omne malum adversum vos*, scilicet famam vestram lædendo in absentia per omnia genera verborum malorum. Et sic est triplex persecutio; scilicet cordis, operis, & oris. *Mentientes*: hoc dicit, quia non est gloria, de quo vere mala dicuntur: *propter me*, idest occasione mei, cui inhæretis. Chrysostomus: „ Qui mendaciter blasphema- „ tur, & propter Deum, beatus est; sed si „ alterum deest, non est merces beatitudi- „ nis. " *Gaudete, & exultate: quoniam merces vestra copiosa est in cælis*. Ecce secundum, scilicet consideratio præmii quod consequuntur: unde dicit: *Gaudete*, Glossa, mente, *& exultate*, corde, *in illa die*, scilicet quando sustinueritis illa. Rabanus: „ Nescio quis „ nostrum hoc possit implere, ut laceretur „ opprobriis fama nostra, & exultemus in „ Domino. Hoc qui vanam sectatur glo- „ riam implere non potest. Eleganter enim „ in quodam volumine legimus, quod si non „ quæras gloriam, non dolebis cum inglorius „ fueris. " Chrysostomus: „ Quantum quis- „ que de laude hominum lætatur, tantum „ de opprobrio tristatur. " Et infra: „ Qui „ quærit tantum gloriam apud Deum, non „ timet confundi in conspectu hominum. " Sed est hic quæstio. Quare huiusmodi additur persuasio, dicens: *Gaudete, & exultate*, *&c.* & in præcedentibus beatitudinibus non?

Responsio. Hæc beatitudo est circa tolerantiam passionum, quod est difficillimum in comparatione ad alia supra posita: propter quod indiget persuasione. Vel hoc addit, ne Apostolos quasi novitios cito terreat; quos alloquitur, cum dicit: *Beati estis*, *&c.* *Quoniam merces vestra copiosa est in cælis*, scilicet Deus in se. Gen. XV. I. „ Ego merces „ tua magna nimis. " Item copiosa respective. Ad Rom. VIII. 18. „ Non sunt condi- „ gnæ passiones huius temporis ad futuram „ gloriam quæ revelabitur in nobis. " II. Corin. IV. 17. „ Id quod in præsenti momen- „ taneum est, & leve tribulationis nostræ, „ supra modum in sublimitate æternum glo- „ riæ pondus operatur in nobis. " *Copiosa est*, quia secundum numerum tribulationum erit & numerus consolationum. Psal. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem dolorum meo- „ rum consolationes tuæ lætificaverunt ani- „ mam meam. " II. Corint. I. I. „ Sicut abun- „ dant passiones Christi in vobis, ita & per „ Christum abundat consolatio vestra. " Lucas dicit (VI. 33.) „ Multa est in cælo. " Et dicit, *In cælis*, pluraliter propter multitudinem gaudiorum. Glossa: „ In superio- „ ribus partibus mundi. "

Contra. Dicit Beda: „ Cælos non hic di- „ ci puto superiores partes aeris. "

Responsio. Mundus hic dicitur cælum empyreum cum tota machina mundiali, & non tantum id quod includitur per primum mobile, ut volebant Philosophi: unde superiores partes mundi dicuntur, quia est supra mundum istum.

Sic enim persecuti sunt prophetas. Hic ponitur tertium, quod scilicet debent sufferre passiones exemplo prophetarum: unde: *Sic*, idest per contumelias, iniurias, & verba maligna, *persecuti sunt prophetas*. Iac. V. 10. „ Exemplum accipite, fratres, exitus mali, „ & longanimitatis, laboris, & patientiæ, „ prophetas qui locuti sunt in nomine Do- „ mini. " *Qui fuerunt ante vos*; & ideo exempla eorum vos invitant. Gregorius: „ Si „ facta præcedentium recolamus, gravia non „ sunt quæ sustinemus. " Hebr. penult. I. „ Itaque habentes tantam nubem testium, de- „ ponentes omne pondus, & circumstans nos „ peccatum, per patientiam curramus ad „ propositum nobis certamen. "

(d) *Vos estis sal terræ*. Hæc est secunda pars, ubi monet diligentiam habere in execu-

(a) *Al.* ad executionem sui officii diligentiam.

ecutione sui officii: & primo in forma exequendi, quæ sub ratione exempli informantis, eis ostenditur; secundo in modo docendi, qui eis præscribitur, ibi, *Sic luceat lux vestra*. Exemplum informans designatur in varietate similitudinum, quarum duæ sunt per affirmationem, ubi ostenditur ad quod debent esse, quia ad condiendum exemplo vitæ, ibi, *Vos estis sal terræ*; secundo ad lucendum, vel illuminandum verbo doctrinæ, ibi, *Vos estis lux mundi*. Inter condimenta nihil sale utilius; inter visibilia nihil luce clarius. Duæ autem aliæ dicuntur per negationem, in quibus ostenditur ad quod debent (a) non esse: quia nec in absconsione vitæ, vel personæ: unde dicit: *Non potest civitas abscondi supra montem posita*: neque in occultatione doctrinæ, vel gratiæ: unde dicit: *Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio*. Inter præsidia nihil civitate manifestius; inter utensilia nihil lucerna convenientius. Ergo debent esse sol in vita, & moribus; lux in doctrinis, & prædicationibus; civitas in præsidiis, & defensionibus; lucerna in accensionibus. Beda docet ut sale condiant animas ad incorruptionis sanitatem, ut illuminent ad veritatis intelligentiam, ut acquisitos, ab hostibus defendant, defensos ad amorem deitatis accendant. Dicit ergo: *Vos estis*, idest esse debetis, *sal terræ*. Glossa: „ Sal optimum condiens terre„ nos exemplo vitæ. " Hieronymus: „ Sal ap„ pellantur Apostoli, quia per ipsos univer„ sum hominum genus conditur. " Notantur autem hic tria. Primo eorum, & omnium apostolicorum virorum officium, cum dicit: *Vos estis sal terræ*; secundo eorum periculum, cum dicit: *Quod si sal evanueris*; tertio eorum supplicium, cum dicit: *Ad nihilum valet ultra*. Comparantur autem sali ratione virtutis, ratione originis, & ratione consuetudinis. Ratione virtutis primo, quia habet virtutem saporativam, quia cibos condit: sic sermo apostolicus mentes insipidas condiebat. Col. IV. 6. „ Omnis ser„ mo vester in gratia semper sit sale con„ ditus. " Secundo habet vim arefactivam: unde Augustinus: „ Sal sterilem terram fa„ cit: " sic Apostoli, destructo regno peccati, germen vitiorum compescebant. Sap. III. 13. „ Felix sterilis, & incoinquina„ ta, quæ nescivit thorum in delicto, ha„ bebit fructum in respectione animarum „ sanctarum. " Tertio habet virtutem restrictivam: unde Augustinus: „ Sal carnes desic„ cat: " sic ipsi carnales concupiscentias restringebant. I. Pet. II. 11. „ Obsecro vos ab„ stinere a carnalibus desideriis. " Quarto habet virtutem mundificativam: unde Augustinus: „ Sal a vermibus, & putredine servat: " sic prædicatio verbi divini arcet a putredine vitiorum. Rom. VI. 12. „ Non regnet pec„ catum in vestro mortali corpore, ut ob„ ediatis concupiscentiis eius. " Quinto habet virtutem sanativam, sicut habes IV. Reg. II. quod Eliseus sale in vas novum misso sanavit aquas Hierico: sic infuso sale sapientiæ cælestis in corde Apostolorum, sanatæ sunt aquæ, idest populi. Psal. CVI. 20. „ Misit verbum suum, & sanavit eos. " Secundo comparantur sali ratione originis. Nam sal ex aqua maris, & calore ignis, vel solis conficitur; & Apostoli ex aqua tribulationis, & calore dilectionis facti sunt. Psalm. LXV. 12. „ Transivimus per „ ignem, & aquam. " Thren. I. 13. „ De „ cælo misit ignem in ossibus meis. " Tertio ratione consuetudinis, quia usus eius in omni sacrificio erat. Lev. II. 13. „ Omnis „ victima sale salietur. " Sic honesta conversatio erat, & in occulto & in aperto, & coram Deo, & coram proximo Rom. XII. 17. „ Providentes bona non tantum co„ ram Deo, sed etiam coram hominibus. " *Quod si sal evanuerit, in quo salietur?* Hic ostenditur eorum periculum: unde dicit: *Quod si sal*, idest prædicator, vel prælatus, vel doctor, *evanuerit*. Evanescere dicitur sal tripliciter: scilicet liquefactione, quod fit per humidum, & frigidum; secundo infatuatione; tertio evanescit quando omnino deficit. Expone ergo tripliciter sic. *Si evanuerit*, idest frigore, sive timore adversitatis, vel humiditate prosperitatis se dissolverit, *in quo salietur?* idest, in quo populus bonis moribus informabitur? Vel *si evanuerit*, idest infatuetur, deviando a veritate, *in quo*, idest per quem, populus erudietur? secundum Bedam. Thren. IV. 4. „ Parvuli „ petierunt panem, & non erat qui fran„ geret eis. " Vel *si evanuerit*, idest omnino defecerit, *in quo salietur?* idest, per quem modum pœnitentiæ condietur populus? Hier. XXX. 12. „ Insanabilis fractura tua, „ pessima plaga tua. " De omnibus his Hieronymus: „ Evanescit sal cupiditate effluens, „ timore succumbens, errore subvertens, „ prosperis elatus, adversis depressus. " *Ad nihilum valet ultra*. Hic notatur eorum supplicium: ubi tria ponuntur. Primo valoris annihilatio per subtractionem gratiæ. I. Cor. XV. 10. „ Gratia Dei sum id quod sum, &c. "

Et

(a) *Al. omittitur* non.

Et quantum ad hoc dicit: *Ad nihilum valet ultra*: quia, ut dicit Beda, „ fuo unctu germinare prohibet, & fecundare non finit. Unde Luc. XIV. 35. „ Neque in terra, neque in fterquilinio utile eft. " Secundo gloriæ amiffio ex defectu negligentiæ: unde fubditur: *Nifi ut mittatur foras*, ideft extra Ecclefiam, vel extra paradifum, vel ab officio docendi removeatur. Apoc. XXII. 15. „ Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis fervientes, & omnis qui amat, & facit mendacium. " Ioan. XV. 6. „ Mittetur foras ficut palmes, & arefcet. " Tertio damnatio gehennæ ex cumulatione nequitiæ: unde fubditur: *Et conculcetur ab hominibus*, ideft a dæmonibus: dæmon enim aliquando dicitur homo, ficut Pfal. CXVII. 6. „ Non timebo quid faciat mihi homo: " Glofsa, „ ideft diabolus. " Vel *conculcetur ab hominibus*; ideft, fimul cum aliis calcetur, vel fubtus alios in profundum inferni proiiciatur. Malach. ult. 3. „ Calcabitis impios. " Iob XX. 25. (a) „ Vadent, & venient fuper eum horribiles. " Vel *conculcetur ab hominibus*; ideft, irrideatur a carnalibus hominibus. Ofeæ IV. 9. „ Sicut populus, fic & facerdos. " Glofsa: „ Irrideatur ab hominibus. " Sed ille qui perfecutionem patitur, irridetur ad hominibus: ergo calcatur.

Contra. Auguftinus, & Rabanus: „ Non calcatur qui perfecutionem patitur. " Refponfio. „ Calcari non dicitur nifi qui inferior eft; & ideo ille qui perfecutionem patitur, licet in terra multa fuftineat in corpore, & a malis irrideatur, tamen quia fixus eft in cælo corde, non dicitur calcari. " Et fic loquitur Auguftinus, & Rabanus.

Vos eftis lux mundi &c. Hic oftenditur quod debent illuminare verbo doctrinæ: in quo poffunt notari tria, quæ debet habere prædicator verbi divini. Primum eft ftabilitas, ut non deviet a veritate; fecundum eft claritas, ut non doceat cum obfcuritate; tertium eft utilitas, ut quærat Dei laudem, & non fuam. Primum notatur cum dicitur, *Vos*, difcretive, fcilicet qui eftis derivati a me, qui fum prima lux: Ioan. VIII. 12. „ Ego fum lux mundi: " *eftis*, ideft effe debetis. Ecce ftabilitas quæ notatur in verbo fubftantivo, in quo excluditur lucis defectio, contra illos qui prædicant falfitatem; & lucis fictio, contra illos qui fe transfigurant in Angelum lucis, II Cor. XI. 14. & lucis diminutio, contra illos qui timore vel adulatione non reprehendunt vitia. Deinde notatur claritas cum dicitur, *Lux*: Glofsa: „ Per quos omnes illuminantur a tenebris ignorantiæ. " Comparantur autem luci ratione effentiæ, ratione actus, ratione virtutis, five efficaciæ. Nam eius effentia eft cæleftis: unde Bafilius in Hexameron: „ Lux eft natura fibi per omnia fimilis, & fimplex. " Eccli. XXIV. 6. „ Ego feci in cælis ut oriretur lumen indeficiens. " Et ipfi converfatione debent effe cæleftes. Phil. III. 20. „ Noftra converfatio in cælis eft. " Item non inquinatur ab immunditiis. Sap. VII. 25. „ Nihil inquinatum in illam incurrit. " Et ipfi debent effe mundi. Eccle. IX. 8. „ Omni tempore veftimenta tua fint candida. " Item omnibus eft communicabilis. Iob XXV 3. „ Super quem non fplendet lumen eius? " Et prædicatores fe debent omnibus exponere. Luc. VI. 30. „ Omni petenti te tribue. " Secundo ratione actus, qui, fecundum Bafilium, eft tenebras illuminare, vias dirigere, latibula manifeftare, differentias rerum oftendere. Et ipfi prædicatores debent illuminare in credendis, dirigere in operandis, vitanda manifeftare, & modo comminando, modo exhortando hominibus prædicare. Tertio ratione fuæ efficaciæ: lux enim ingerit delectationem. Eccle. XI. 7. „ Dulce eft lumen, & delectabile eft (b) oculis videre folem. " Item terræ fecunditatem. Eccli. XLIII. 4. „ Radios igneos exufflans &c. " Item viventibus cognitionem. Philofophus: „ Homo generat hominem, & fol. " Præter hæc, fecundum Bafilium, veniente luce diei, ægritudines alleviantur, homines a fomno excitantur, aves garriunt, beftiæ ad latibula fua fugiunt. Sic luce Apoftolorum mundus eft ædificatus exemplis, inflammatus doctrinis, fecundatus bonis operibus, alleviatus peccatis, excitatus a negligentiis, animatus ad contemplationem cæleftium, ereptus de poteftate dæmonum. Deinde notatur utilitas, dum dicit, *Mundi*, ideft univerfaliter. Pfal. XVIII. 5. „ In omnem terram exivit fonus eorum. "

Quæritur autem hic quare præmiferit fal luci. Refponfio Chryfoftomi: Quia prius vita quam doctrina: vita enim ducit ad fcientiam veritatis.

(c) *Non poteft civitas abfcondi fupra montem pofita.* Hæc eft pars ubi oftenditur quod non debent effe in abfconfione vitæ: unde dicit: *Non poteft civitas abfcondi*. Glofsa: „ Ideft foliditas Apoftolicæ doctrinæ, vel fan-

K 2

(a) *Al.* Vident. (b) *Al.* hominibus.

„ sancta vita ipsorum munita virtutibus. " Hierem. I. 18. „ Dedi te in civitatem mu- „ nitam. " *Abscondi*, idest celari, *supra montem posita*, idest sita super Christum, vel Ecclesiam. Quare non potest celari? Quia ipse mons manifestat eam, secundum Glossam Chrysostomi: „ Omni tuba documenta sunt ope- „ rum clariora, vita quam munda ipsa est „ luce fulgentior, nec obscurari poterit et- „ iam si innumeri fuerint obloquentes. " Et notandum, quod ex virtute verbi, *supra montem*, notantur tria: quia est secura, quod indicat constantiam: quia est inexpugnabilis, quod indicat patientiam: quia est in firmo, & immobili loco sita, quod indicat perseverantiam. Deinde ponit quod non debent esse in absconsione doctrinæ: unde dicit: *Neque accendunt*, scilicet viri sancti, *lucernam*, idest doctrinam prædicationis, vel fervorem doctrinæ: nam in lucerna est ignis, & lumen; sic & in prædicatione debet esse fervor spiritus interius, & lumen boni exempli exterius. Sicut dicitur, quod Ioannes „ erat lucerna ardens, & lucens: " Ioan. v. 35. *Sub modio*, idest in abscondito; *sed super candelabrum*, idest in manifesto. Glossa Bedæ: „ Idest super Ecclesiam: " quasi dicat: Non ideo data est doctrina prædicationis ut celetur sub modio timoris, vel commodo vitæ præsentis. Modius enim, secundum Isidorum Lib. Etimolog. XVII. est vas in quo mensuratur; & id quod mensuratur, secundum Bedam. Mystice, Christus lucernam incarnationis suæ non inclusit *sub modio*, idest mensura legis, vel in terminis unius gentis; *sed super candelabrum*, idest Ecclesiam, *ut luceat omnibus qui in domo sunt*, idest in Ecclesia, vel in mundo.

Sed est hic quæstio cur Apostoli, sive apostolica doctrina dicuntur civitas, cum potius sint fundamentum, & Ecclesia sit civitas cuius sunt fundamentum.

Responsio. Dicuntur civitas, quia sub Christo fuerunt initiatores Ecclesiæ. Vel nomine totius intelligitur pars, nomine civitatis fundamentum: mons enim super quem civitas ponitur, Christus est: de quo Esa. II. 2. „ Erit in novissimis diebus præparatus „ mons domus Domini in vertice montium, „ & elevabitur super colles, & fluent ad „ eum omnes gentes. "

Deinde dicit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus*. Et est secundum ab illo loco, *Vos estis sal terræ*. Ubi informat eos quo ad modum docendi, & hunc modum describit quo ad tria. Primo quo ad doctrinæ manifestationem: unde dicit: *Sic luceat lux vestra*, idest doctrina, *coram hominibus*. Rom. XII. 17. „ Providentes bona non tantum co- „ ram Deo, sed etiam coram omnibus ho- „ minibus. " Secundo quo ad manifestatæ doctrinæ per opera bona confirmationem: unde subdit: *Ut videant opera vestra bona*. Glossa: „ Opera requiro ut videantur; & sic „ doctrina confirmetur. " Iac. II. 12. „ Sic „ loquimini, & sic facite. " Chrysostomus: „ Nomen Dei per (a) eos blasphematur qui „ non faciunt quod docent. "

Sed contra hoc videtur esse quod infra (VI. 3.) dicitur: *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. Item: *Ora patrem tuum in abscondito; & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*.

Responsio. Bona opera prohibet fieri in manifesto, quantum ad laudem hominum. Hic autem requirit fieri ut confirmetur doctrina, & Deus glorificetur, secundum Glossam. Si enim doctrina est bona, & prædicator malus; tunc ipse est occasio blasphemiæ doctrinæ Dei. Unde Bernardus: „ Lingua „ magniloqua, & manus otiosa, doctrina „ lucida, & vita tenebrosa, est res mon- „ struosa. "

Tertio quo ad rectam intentionem: unde addit: *Et glorificent patrem vestrum*: Glossa: „ In vobis, & non vos, quia eius opus est: " *qui in cælis est*. Gregorius: „ Sic opus sit in pu- „ blico, ut intentio maneat in occulto, ut „ de bono opere proximis præbeamus ex- „ emplum, & tamen pro intentione qua „ soli Deo placere quærimus, semper opte- „ mus secretum. "

(f) *Nolite putare quoniam veni solvere legem*. Hæc est tertia pars a principio huius capituli, ubi tacitæ quæstioni respondet. Unde Beda: „ Quia poterant æstimare, quod ve- „ tera præcepta vellet abolere, ante inter- „ rogata prius occurrit, dicens: *Nolite puta-* „ *re &c.* " Ubi tria facit. Primo dicit se non velle legem destruere, sed implere; secundo docet eam implendam fore, ibi, *Amen dico vobis &c.* tertio ad eius impletionem incipit alios provocare, ibi, *Qui ergo solverit &c.* Dicit ergo: *Nolite putare*, idest opinari, *quia veni*, idest quod venerim, *solvere legem, aut prophetas*. Per hæc duo comprehendit totam continentiam veteris legis, quia lex principaliter erat ad declinandum a malo; prophetia ad faciendum bonum. Illa operandorum, & hæc credendorum. Solvere autem est uno modo, secundum Bedam, non face-

(a) *Al.* os.

facere quod illa spiritualiter dicit. Vel solvere est non intelligere quod illa (*a*) declaravit, secundum Glossam. Unde Christus non venit solvere, quia spiritualiter implevit. Propter quod dicit: *Non veni solvere*, legem, *sed adimplere*, idest perfecte implere. Implevit autem primo moralia, caritatis dulcedine condiendo, quia plenitudo legis est dilectio, Rom. XIII. 10. Ioan. XV. 11. „ Hoc „ est præceptum meum ut diligatis invicem „ sicut dilexi vos. " Secundo cæremonialia, figurarum velamen detegendo. Infra XXVII. 51. *Velum templi scissum est*. Apoc. V. 9. „ Di„ gnus est agnus aperire librum, & solvere „ signacula eius; " idest observationes figurarum in lege. Tertio prophetias in se completas ostendendo. Luc. ult. 25. „ Oportet „ impleri quæ scripta sunt in prophetis de „ me. " Quarto promissiones confirmando. Ad Gal. III. 16. „ Abrahæ dictæ sunt pro„ missiones. " Quinto iudicialia per misericordiam temperando. Ioan. VIII. 11. (*b*) de adultera: „ Nec ego te condemnabo. " Sexto consilia addendo. Infra XIX. 21. *Vade, & vende omnia, &c.* Septimo promissiones omnes (*c*) eis factas de Spiritus sancti missione, & Filii incarnatione &c. persolvendo. Ad Heb. VIII. 8. „ Consummabo testa„ mentum novum. " Ioan. XIX. 30. „ Con„ summatum est. " *Amen dico vobis, &c.* Ecce secundum, ubi ostendit quod ex parte sui implenda est: unde dicit, *Amen*: assertivum veritatis est. Unde, secundum Augustinum, nomen Hebræum est, & interpretatur verum, vel vere; secundum Hieronymum, vere, vel fideliter, vel fiat. *Dico vobis, donec*, idest antequam, *transeat cælum & terra*.

Contra. Eccle. I. 4. „ Terra autem in æ„ ternum stat. " Responsio. Non dicuntur cælum & terra transire secundum substantiam, sed secundum formam: unde II. Pet. III. 10. „ Adveniet dies Domini sicut fur, „ in quo cæli cum magno impetu transient, „ & elementa calore solventur. " Unde, *Donec transeat cælum & terra*; idest, elementa mutentur de hac mutabili forma ad immutabilitatem, secundum Glossam.

Iota unum. Iota unum est decima littera Græca, & est minima ceteris litteris, ut dicit Augustinus, quia uno ductu fit. Apex est aliqua distinctio ipsius litteræ, idest quædam virgula in summitate. Hebræi autem diversa elementa significant per eamdem figuram; sed per quosdam punctos supra, vel infra positos distinguunt. Unde illi puncti vocantur apices; &, secundum Rabanum, Iota significat decalogum; secundum Hieronymum, significat ea quæ minima putantur in lege, sicut forte erant aliquæ figuræ. Apex significat minimam particulam præcepti, vel minimum significativum legis, secundum Rabanum. Vult ergo dicere, quod *iota unum*, idest unum de decem mandatis, *aut unus apex*, idest minimum significativum in lege, *non præteribit a lege donec omnia fiant*; idest, non remanebit quin impleatur, & perficiatur. Glossa: „ In capite, vel in corpore. " Esa. XXVIII. 22. „ Consummationem, & abbreviationem „ audivi a Domino. " *Qui ergo solverit &c.* Hic provocat ad eius impletionem, dicens: *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis.*

Contra. Ioan. X. 35. „ Non potest solvi Scri„ ptura. " Responsio. Non solvitur simpliciter, sed in aliquibus: unde Rabanus: „ Man„ data solvit in seipso, & non in ipsis. " Solvuntur autem tripliciter; scilicet non agendo, non credendo, alios in errorem trahendo. Minima mandata sunt moralia, vel legalia aliqua, quia minus sunt significatione, vel minima quantum ad remunerationem, in comparatione ad illa quæ Christus dixit. Unde Chrysostomus: „ Mandata Moysi „ in actu facilia sunt, ut non occidas; & „ ideo in remuneratione modica, & in pec„ cato magna: sed mandata Christi, ut non „ irascaris, in actu difficilia; & ideo in re„ muneratione magna, & in peccato mini„ ma. "

Minimus vocabitur in regno cælorum. Contra. Cassiodorus: „ Qui maiora negligens docere „ præsumpserit, consequens est ut non iam „ minimus in cælo, sed in gehennæ suppli„ cio maximus habeatur. "

Responsio. Non habebitur, ut dicit Cassiodorus, sed vocabitur, quia erit eo indignus, ut dicit Augustinus. Unde *minimus vocabitur in regno cælorum*, idest nullus, quia non erit ibi. Vel ipse non existens in regno vocabitur minimus, idest despectissimus, & vilissimus ab his qui sunt in regno. Vel, secundum Glossam, *minimus*, idest despectissimus in Ecclesia.

Contra. Immo minimus est qui male facit, & male docet. Responsio. Qui male facit, & male docet non est in Ecclesia quo ad hoc opus; & ideo non vocatur in regno cælorum nec magnus, nec parvus: sed qui male facit, & bene docet est in Ecclesia quo ad aliquod opus, sed minimus in illa. *Qui autem fecerit*, idest servaverit, *& docuerit*, sic esse faciendum, *hic magnus vocabitur*, sci-

(*a*) *Al.* depravavit. (*b*) *Al.* de meretrice. (*c*) *Al.* ei.

scilicet merito in Ecclesia militante, & magnus præmio, *in regno cælorum*, idest in Ecclesia triumphante. Augustinus: „ Non dicit determinate, Qui fecerit minima; sed „ indeterminate, ut ostendat quod maiora „ & minima oportet eum facere qui in re„ gno cælorum vult magnus esse. "

(g) *Dico autem vobis &c.* Hæc est secunba pars a principio huius capituli principalis, in qua ad impletionem novæ legis monet: & hæc pars dividitur in duas. Primo monet ad impletionis executionem; secundo monet ad executionis rectam intentionem, cap. VI. *Attendite &c.* Circa primum duo facit. Primo monet ad impletionis perfectionem, explanando præcepta; secundo addendo consilia, ibi, *Dictum est: Oculum pro oculo &c.* Circa primum duo. Primo monet ad abundantem iustitiam; secundo ostendit modum abundantis iustitiæ, ibi, *Audistis quia dictum est antiquis*. Dicit ergo: *Dico autem vobis*, idest hic prædico: unde attendite diligenter: *quia nisi abundaverit iustitia vestra*. Chrysostomus: „ Iustitiam vocat universalem „ virtutem. " Augustinus: „ Non solum le„ gis præcepta, sed etiam illa quæ addo. "

Contra. Act. XV. 10. „ Hoc est onus quod „ nec nos, nec patres nostri portare potui„ mus. " Exo. XVII. 12. „ Erant manus „ Moysi graves. " Quomodo ergo dicit, *Abundaverit*?

Responsio. (*a*) Quia specialiter hoc dicitur discipulis, & per consequens omnibus; & (*b*) extendendum est non solum ad exteriorum operum exhibitionem, sed (*c*) etiam ad animi cohibitionem. Levior autem est, quia est lex amoris, & amor omnia facit levia.

Item videtur ex hoc, quod moderni teneantur ad maiorem iustitiam quam antiqui. Contra. Cælibatus Ioannis non præfertur coniugio Abrahæ.

Responsio. Ad iustitiam maiorem non tenentur; sed abundare in iustitia dicuntur, quia quod occulte dictum est antiquis, expressum est modernis: unde ibi figura, hic veritas.

Item super illud, *Plusquam scribarum*, Chrysostomus: „ Non iniquorum, quia non „ ei quæ non erat comparasset illam iusti„ tiam quæ erat: plus enim & minus eius„ dem generis sunt. " Ergo scribæ erant iusti.

Responsio. Talis iustitia erat apparens: unde non ei quæ non erat, idest quæ non esse videretur.

Plusquam scribarum, & pharisæorum: quia iustitia horum erat in præsumptione suæ actionis, & in iudicio alterius; sicut patet de illo Luc. XVIII. 12. „ Ieiuno bis in sab„ bato. " Secundo quia erat in ostentatione operis, non in rectitudine intentionis. Tertio quia erat in lotione, & exteriori munditia, non in opere. Quarto in afflictione corporis per ieiunia, & non in mandatorum observatione. Quinto quia erat in minoribus observantiis, relictis gravioribus legis. Quasi ergo dicat: Non solum si minima, quemadmodum pharisæi faciunt, impleveritis, sed etiam illa quæ addo ad perfectionem; *non intrabitis in regnum cælorum*, idest in Ecclesiam triumphantem. Prover. XV. 5. „ In abundanti iustitia virtus maxi„ ma est. " *Audistis quia dictum est antiquis, &c.* Hic ostendit modum abundantis iustitiæ. Abundans autem iustitia est ordinans omnem motum animæ. Propter quod dividitur in tres. Primo docetur ordinari in suis motibus virtus irascibilis, sive animativa; secundo concupiscibilis, sive affectiva, ibi, *Dictum est antiquis: Non mœchaberis, &c.* tertio rationalis, sive intellectiva, ibi, *Dictum est antiquis: Non periurabis, &c.* Item prima dividitur in duas. Primo ponit prohibitionem legis circa actum ex indebita inordinatione irascibilis erga proximum; secundo ponit superadditionem ipsius prohibitionis secundum perfectionem evangelicam, ibi, *Dico autem vobis, &c.* Circa primum iterum duo facit: quia primo replicat prohibitionem; secundo pœnam legis, ibi, *Qui autem occiderit, reus erit iudicio*.

Quærit autem primo Chrysostomus quare non incipit a primo mandato. Responsio. Incipit a generalissimis passionibus, scilicet furore, & concupiscentia, quæ destruunt caritatem: nam concupiscentia destruit amorem Dei, furor amorem proximi.

Iuxta hoc quæritur, cum rationalis sit prior in modo quam irascibilis, & concupiscibilis, quare non prius ordinatur quam ipsæ. Responsio. Procedit ab inferiori ad superius: quia doctrina levior, & universalior. Motus autem iræ, & concupiscentiæ sunt motus virtutis animalis, quæ inferior est rationali.

Item cum motus iræ sequatur ad motum concupiscentiæ, quare non prius ordinatur virtus concupiscibilis, quam irascibilis? Responsio. Prior est natura, & conservatio eius quam multiplicatio; sed ira est contra conservationem naturæ, & ideo primo admonet

(a) *Al. deest* Quia. (b) *Al.* retorquendum. (c) *Al. deest* etiam.

net iram, deinde ordinat concupiscentiam, quæ est ad multiplicationem naturæ.

Dicit ergo: *Audistis quia dictum est*. Non dicit, Dixi, vel Pater meus; sed simpliciter, *Dictum est*, ne sermo eius repelleretur. *Antiquis*, quibus data est lex, (Exod. xx. 13.) *Non occides*. Ecce prohibitio actus, qui est destructio naturæ; qui provenit ex furore iræ. Chrysostomus: „ Nihil ita malitiam, „ & errorem inducit, & radicat, ut amoris destructio." *Qui autem occiderit, reus erit iudicio*, idest punitione legis, quæ est pœna talionis, de qua Exod. xx. quæ est occisio actualis. *Ego autem dico vobis*; quasi dicat: Lex data punit actualiter; sed dico quod iudicio legis cælestis, non solum qui occidit, sed etiam qui irascitur, reus est. Unde hæc est pars ubi ponitur superadditio, ex qua ordinatur irascibilis in suis motibus. Est autem ira & ad proximum, & ad adversarium, quæ est discordia, quam ibi prohibet, *Esto consentiens adversario tuo*. Insuper ira ad proximum est vel subita, vel inveterata, quæ est idem quod odium, quam ibi removet, *Si offers munus tuum &c.* Ira subita est duplex: vel intus latens, vel exterius apparens. Et hæc duplex, scilicet cum apparet exterius per signum confusum, quando quis prorumpit in vocem indignationis, quam removet ibi, *Qui dixerit fratri suo, Racha &c.* Vel per signum determinatum, sicut quando prorumpit in sermonem, exprimendo affectionem irascibilis cum certa malitia, quam removet ibi, *Qui autem dixerit, Fatue &c.* per hoc enim exprimitur discreta indignatio procedens a ratione. Quantum ad primum, scilicet prohibitionem iræ latentis, quæ est motus indignationis, sive malevolentiæ, dicit: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo*, id est quicumque motum malum ad nocendum proximo habuerit, & retinuerit, secundum Rabanum, *reus erit iudicio*, idest dignus accusatione. Unde secundum Augustinum, hoc iudicium habet condemnationem, & pœnam incertam. Unde qui habet voluntatem nocendi tantum in animo, debet iudicare se reum. Et hæc ira radix est homicidii, de quo supra. Unde Chrysostomus: „ Radix occisionis est ira. Qui radicem abscindit destruit ramos."

Sed hic est quæstio. Si enim omnis qui irascitur fratri suo, reus est iudicio, cum sancti irascuntur malis, peccant, cum nullus excipiatur?

Responsio. Duplex est ira. Per (a) zelum, & hæc non est peccatum; & talem habent sancti: & est ira per consensum; & de tali dicitur hic: *Qui irascitur &c.* Unde Glossa: „ Ira est (b) omnis malus motus „ animi ad nocendum."

Qui autem dixerit (ecce prohibitio iræ per signum indignationis expressivum) *fratri suo*, per naturæ communionem, vel per fidem, sicut sunt Christiani, vel per possibilitatem ad fidei unitatem; & sic sunt fratres Iudæi, vel Gentiles: *Racha*, idest, qui motum in voce indignationis (c) proruperit. Unde Hieronymus: „ Racha Hebræum est, „ quod interpretatur cenos, idest inanis, „ aut vacuus, quem nos possumus nuncupare absque cerebro:" in quo notatur affectus indignantis. *Reus erit iudicio*. Glossa: „ Id est consensu in iudicium de danda sententia in eum;" quasi dicat: Dignum est ut sententia proferatur contra eum.

Glossa: „ Dignus accusatione;" quod supra dictum est de homicidio: ergo semper talis peccat mortaliter.

Responsio. Ira quæ est motus animi est duplex: vel subita, vel cum deliberatione. Si subita, veniale: unde Hieronymus: „ Si „ subitus motus cui non consentitur, pro„ passio est." Si cum deliberatione, mortale: unde Hieronymus: „ Accedente con„ sensu, passio mors in domo."

Qui autem dixerit, Fatue. Ecce tertius gradus iræ, scilicet quæ est per signum certum expressivum malitiæ: unde dicit: *Qui autem dixerit, Fatue*; idest, qui usque ad convicium processerit, quod est ex certa malitia; *reus erit gehennæ ignis*; idest, punietur æterna pœna. Gehenna, secundum Hieronymum, qui dicitur a *Ge*, quod est terna, & *Ennon*, qui est locus iuxta Hierusalem, ubi Iudæi idolis immolabant. Sed tempore captivitatis repletus est locus ille cadaveribus mortuorum: cui comparat Christus infernum, vocando pœnam æternam gehennam.

Sed est hic quæstio: quia Paulus ad Gal. III. 1. dicit: „ O insensati Galatæ, &c." Item Luc. ult. 25. „ O stulti, & tardi cor„ de ad credendum."

Responsio secundum Chrysostomum. Cum dicit, *Racha*, & *Fatue*, intelligendum est sine causa: nam hoc dicere non est peccatum, cum causa subest.

Contra hoc Hieronymus inquit: „ In qui„ busdam codicibus additur, *Sine causa*, in „ veris autem non est; & ita penitus tol„ litur. Unde radendum est, *Sine causa*, „ quia ira viri iustitiam Dei non operatur."

Re-

(a) *Al.* zelum. (b) *Al.* omnis motus. (c) *Al.* prorupit.

Responsio. Intelligit de ira quæ est inordinatus motus animi ad nocendum cum consensu.

Item quæritur quare ita gravat peccatum linguæ. Responsio secundum Chrysostomum. „ Omnis sermo vanus qui dicitur, immun„ do spiritu dictante profertur. " Vanum ergo dicentes, non tantum ideo peccamus quia aliquem lædimus, sed quia locum damus in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt.

Notandum autem circa supradicta, quod iudicium, concilium, & gehenna exprimunt pœnam infernalem, sed plus, & minus secundum qualitatem culpæ. Unde Gregorius: „ Circuit gradus culpæ, circuit ordo sen„ tentiæ: quia in iudicio adhuc causa (a) dici„ tur; in concilio iam sententia apta diffini„ tur; in gehenna vero ea quæ de concilio „ sententia egreditur, completur. " Propter hoc dicitur Levit. XIX. 17. „ Non oderis „ fratrem tuum in corde tuo. " Et ad Ephes. IV. 36. „ Sol non occidat super ira„ cundiam vestram. " Qui ergo motum nocendi habet in animo, debet iudicare se reum: si autem prodeat in contumeliam adversus fratrem, eget reconciliatione: si autem non iudicat se reum, nec fratri vult reconciliari, ex contemptu perseverans in odio, reus erit gehennæ.

Si ergo offers. Hic prohibet iram inveteratam, ex qua odium nascitur, & concludit a maiori, secundum Rabanum, sic. Si non licet fratri tuo irasci, multo fortius non licet detinere iram, unde nascatur odium: ergo *si tu offers*, idest (a) offerre proponis, *ad altare*. Hoc multipliciter exponitur, secundum quod altare aliquando accipitur pro materiali templo, sicut in Psal. XXV. 6. „ La„ vabo inter innocentes manus meas, & „ circumdabo altare tuum, Domine. " Aliquando pro Christo. Thren. II. 7. „ Repu„ lit Dominus altare suum, " idest Christum, scilicet in passione. Aliquando pro cordis devotione; & hoc est templum interius, secundum Augustinum. Quantum ad primum, *Si offers munus tuum*, idest oblationem, *ad altare*, materiale, ad litteram, vel munus boni operis, secundum Glossam, *ad altare*, idest Christum. Vel secundum Augustinum, *Munus tuum*, idest orationes, psalmos, hymnos, & huiusmodi, *ad altare*, idest in corde, quod est templum ubi oblaturus es; *& ibi*, scilicet in Ecclesia, vel in corde, *recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te*. Hoc potest intelligi dupliciter: scilicet de lædente, & læso. De lædente sic, secundum Augustinum. *Si recordatus fueris*, idest si in mentem, & notitiam tibi venerit quod *frater tuus*, quem læsisti, *habet aliquid adversum te*, scilicet pro contumeliæ affectione, pro corporali læsione, pro temporalium subtractione, pro famæ denigratione; *relinque ibi*, scilicet coram altare; sive coram Deo, *munus tuum*, *& vade*, si absens est, non pedibus corporis, ut dicit Augustinus, sed animo humili te prosternas in conspectu eius cui oblaturus es: si præsens est, revocandus est ad amorem, petendo veniam ab eo. Vel si *frater tuus*, qui te læsit, *habet aliquid adversum te*, idest unde adversatur tibi, *vade reconciliari fratri tuo*, dimittendo rancorem sibi. Ex hoc enim quod dicens, Si *frater tuus habet aliquid adversum te*, non apponit, *iuste*, dat intelligere quod etiam ille cui iniuria facta est, debet quærere amicitiam. Unde Chrysostomus: „ Si pro gloria salutis tuæ iubet te „ Dominus amicitiam facere, multo magis „ debes rogare, ut duplicem gloriam con„ sequaris: unam, quia innoxius es; alte„ ram, quia prior rogasti. " *Et tunc veniens*, quasi placens Domino, qui prius non placebas, *offeres munus tuum*. Chrysostomus: „ Si „ cogitatu (c) offendisti, cogitatu reconci„ liare; si verbis, verbis; si factis, factis. " Et iterum: „ Nisi quem factis læsisti, factis „ placaveris; sine causa oras ad Dominum, „ sine causa eleemosynas facis de rebus qui„ bus alios expoliasti. Quid enim prodest, „ si alius pro te orat ad Dominum, & alius „ adversum te interpellat ad Dominum? " Eccli. XXXIV. 23. „ Dona iniquorum non „ probat Altissimus. "

Et nota hic quatuor quæ requiruntur ad (d) dationem, sive oblationem: scilicet mentis hilaritas: unde dicit, *Si offers*. Eccli. XXXV. 11. „ In omni dato hilarem fac vul„ tum tuum. " Secundo rei proprietas: unde dicit, *Munus tuum*. Prover. III. 9. „ Ho„ nora Deum de substantia. " Tertio loci opportunitas, *Ad altare*. Quarto proximorum caritas: unde dicit, *Et recordatus fueris*. I. Corin. XIII. 3. „ Si distribuero in „ cibos pauperum omnes facultates meas, „ caritatem autem non habuero, nihil mi„ hi prodest. " Stultus est qui copiam ciborum perdit pro denario salis, idest caritatis, quæ dat omnibus saporem, & decorem, ut aurum aliis metallis. *Esto consentiens adversarie tuo*. Supra prohibuit habere iram, sive discordiam cum fratribus; hic removet ha-

(a) *Al.* ducitur. (b) *Al.* differre. (c) *Al.* ostendisti. (d) *Al.* damnationem.

habere discordiam cum adversario, dicens: *Esto consentiens*, idest benevolus, vel benignus, ut habetur ex Græco, sicut dicit Hieronymus, (*a*) *adversario tuo*.

Contra. Diabolus est adversarius: ergo est sibi consentiendum.

Responsio. Loquitur de illo qui nobiscum est in via; sed diabolus non est in via, nec potest esse, sed est in devio æterno. Unde, *Adversario tuo*, secundum Chrysostomum, idest homini adversanti, sive inimico ad litteram. Rom. XII. 18. „ Si fieri potest, cum „ omnibus hominibus pacem habentes. "

Dum, idest donec, *es cum eo in via*, idest in statu merendi. Ioan. IX. 4. „ Venit tem„ pus quando non licet operari. " Vel adversarius noster est Deus: de quo Exod. XXIII. 7. „ Ego Dominus qui adversor im„ pium. " Vel sermo divinus, qui adversatur peccare volentibus. II. Tim. ult. 16. „ Omnis Scriptura divinitus inspirata, uti„ lis est ad docendum, ad arguendum. " Vel (*b*) conscientia remordens: de qua Psal. XLIX. 21. „ Arguam te, & statuam „ contra faciem tuam. " Et sic iterum omnibus istis modis exponitur. Unde, *Esto consentiens adversario tuo*, idest Deo, & divino sermoni, secundum Augustinum, & Bedam; quibus est consentiendum in spe promissi, in timore supplicii, in opere præcepti, in declinatione prohibiti. *Cito*, idest sine mora. Eccli. V. 8. „ Ne tardes con„ verti ad Dominum. " *Dum es cum eo*, idest cum quo recte graderis, *in via*, scilicet Christi, sive pœnitentiæ, sive mundi. Psal. CXVIII. 32. „ Viam mandatorum tuorum cu„ curri, cum dilatasti cor meum. " *Ne forte tradat te*, secundum Augustinum, ne forte causa sit occasionaliter (*c*) ut tradaris. Et dicit, *Forte*, secundum Glossam, (*d*) ne auferatur pœnitentiæ locus. Si enim obiisset adversarius antequam consentiret, sive esset benevolus, videretur quod damnaretur, dicendo simpliciter, *Ne tradat te adversarius*, idest sermo divinus, vel Deus, vel conscientia remordens, *iudici*, Glossa: „ In manus „ Christi. " Ioan. V. 22. „ Omne iudicium „ dedit Filio. " *Et iudex*, idest Christus: Hierem. XXIX. 23. „ Ego sum iudex, & te„ stis: "*tradat te ministro*. Glossa: „ Idest An„ gelo, qui colligit zizania ad comburendum: " infra XIII. Psal. CIII. 4. „ Qui facit An„ gelos suos spiritus. " Vel *ministro*, idest exactori diabolo. Esa. XIV. 4. „ Quomodo „ cessavit exactor? " *Et in carcerem mittaris*, idest in abyssum inferni. Esa. XXIV. 22. „ Claudentur in carcere. " Apoc. XX. 3. „ Misit illum in abyssum, & clausit. " *Amen dico tibi*, idest certe scias, *quia non exies inde donec*. Glossa: „ Idest numquam. " Unde Augustinus: „ *Donec* non significat hic fi„ nem pœnæ, sed continuationem miseriæ; „ quasi dicat: Semper solves, & numquam „ persolves. " Sicut in Psal. CIX. 1. „ Sede a „ dextris meis donec ponam inimicos tuos „ scabellum pedum tuorum; " idest, semper sedebis. *Reddas novissimum quadrantem*, idest minutissima peccata, secundum Bedam, & Rabanum: quia nihil remanebit impunitum. Est enim quadrans genus nummi habens duo minuta. Vel, secundum Augustinum, & Hieronymum, per quadrantem voluit intelligere terrena peccata: (*e*) nam quadrans novissimum est terra, quæ quarta pars elementorum huius mundi est, & ea novissima ab igne; quasi dicat: Quia noluisti esse ignis per caritatem, aereus per boni operis strenuitatem, aqueus per baptismatis sanctificationem; sed fuisti terrenus inhærendo terrenis; *non exibis inde*: quia numquam persolves peccata quæ de terra contraxisti.

(h) *Audistis quia dictum est antiquis*: *Non mœchaberis &c.* Supra ordinavit irascibilem respectu suæ passionis; hic ordinat concupiscibilem respectu passionis quæ est in radice, scilicet in virtute generativa. Ponuntur autem hic duo. Primo ordinatio concupiscibilis circa suum motum; secundo confirmatio ipsius matrimonii dati in eius remedium, ibi, *Dictum est*: *Quicumque dimiserit uxorem suam*. (*f*) Insuper in prima primo monet concupiscentiæ inordinatum motum; secundo tollit occasionem, sive provocationem ad ipsum, ibi, *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te*. Prima duo continet: scilicet iustitiam legis veteris, quæ consistebat tantum in opere exteriori; deinde explanationem novæ, quæ consistit etiam in interiori, ibi, *Ego autem dico vobis &c.* Dicit ergo: *Audistis quia dictum est antiquis*, idest Iudæis sub præceptis legis degentibus multo tempore iam elapso. Unde Chrysostomus: „ Dicendo, *Antiquis*, ostendit multum tem„ pus ex quo mandatum hoc acceperunt, „ *Non mœchaberis*, idest non illegitime com„ misceberis mulieri. " Mœchia enim proprie est illicita commixtio maris, & feminæ.

Quærit hic Chrysostomus quare non dicit de primo mandato. Responsio. Quia incipit a generalissimis passionibus, ut dictum est supra. Ego

(*a*) *Al. Adversario tuo*: ergo est tibi consentiendum. (*b*) *Al.* conscientiam. (*c*) *Al.* ne. (*d*) *Al.* ne auferat pœnitentiæ locum. (*e*) *Al.* nam quadrans novissimum est terra ab igne. (*f*) *Al.* Insuper prima.

Ego autem dico vobis; id est, ad hoc mandatum, quod solum in actu putatis esse servandum, addo, & explano esse servandum in voluntate, secundum Augustinum. *Quia omnis qui viderit mulierem*; idest, qui visum infixerit in mulierem.

Est autem quæstio hic quare præter alios sensus solum visum nominat. Responsio. Quia visus magis est in promptu: vel, secundum Bedam, in visu omnem (*a*) motum animi ad delectationem intelligit.

Item hic quæritur quare non dicit, Concupierit, sed, *Omnis qui viderit*. Responsio. Quia concupiscere est aliquando subito, & non deliberate; & sic est veniale, & est propassio secundum Hieronymum. Sed videre ad concupiscendum est cum deliberatione; & ideo mortale, & est passio secundum Hieronymum.

Iuxta (*b*) hoc quæritur quare non dicit ad mœchandum, sed solum ad concupiscendum. Responsio. Ut det intelligere quod non solum operatio, vel consensus ad operandum, est damnabilis, sed etiam intentio, vel consensus ad delectandum.

Ad concupiscendum eam; secundum Augustinum, & Hieronymum, idest ut eam eo fine videat ut concupiscat interius, ut faceret si facultas se offerret. *Iam mœchatus est eam in corde suo*; idest, mœchiæ reus est, (*c*) quia iam transivit in affectum cordis, secundum Rabanum. Gregorius: „ Non licet intueri quod non licet concupisci. " Thren. III, 51. „ Oculus meus deprędatus est animam meam. " Secundum Augustinum, nomine mœchantium, omnem carnalem delectationem intelligit; & cum dicit, *Viderit*, visus pro omni motu qui est ad delectationem, non solum corporalis, sed etiam interior, qui est (*d*) in concupiscentia, ponitur, ut dicit Beda. *Quia si oculus tuus &c.* Hic removet provocantia ad ipsum motum: quæ sunt duo principaliter; scilicet visus, & tactus. Primum removet dum dicit: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te*; deinde secundum, ibi, *Et si dextera manus tua scandalizat te*. Dicit ergo: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te*; quasi dicat: Supra prohibui vobis mœchiam in actu, & voluntate; sed & plus prohibeo, scilicet omnem occasionem provocantem ad ipsam: unde dico: *Quod si oculus tuus dexter &c.* Hoc exponitur multipliciter a Sanctis, secundum Hieronymum, Bedam, & Hilarium. *Oculum* dicit visum & affectum mentis: unde Hieronymus: „ Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem „ etiam sensum in diversa volventem, oculum nuncupavit. " Et Hilarius: „ In oculo & dextro intelligitur affectus quorumlibet animorum. " Secundum Augustinum, & Rabanum, & Chrysostomum, oculus dexter potest hic accipi pro amicis, & consiliariis, qui quasi iter iu agendis demonstrant. Unde Chrysostomus: „ *Dexter*, apposuit, ut „ discas, quoniam non de membris est sermo, sed de his qui familiariter ad nos se „ habuerint. " Item secundum Augustinum, & Bedam, & Hieronymum, pro parentibus, & propinquis potest accipi oculus dexter. Vel secundum unam Glossam, pro vita contemplativa. Intelligendum est ergo sic. *Si oculus tuus*, idest sensus, & cogitatio, *dexter*, idest sub specie bonæ intentionis, *scandalizat te*, illicita concupiscendo, *erue eum*, scilicet malum usum ei frangendo, *&* *proiice abs te*, scilicet ipsum ex toto annihilando. Unde Chrysostomus: „ Erat mulier „ religiosa, (*e*) & respexi, & dixi: Deo „ beo visitare illam assidue, ut instruam illam, & confirmem in bono; bonus est iste „ respectus, & oculus dexter: sed dum assidue visito, decidi in laqueum desiderii eius; „ ecce respectus bonus, & dexter oculus factus est mihi in scandalum. Eiiciam ergo illum bonum respectum qui generaturus est „ malum. " (*f*) Et concludit infra: „ Omne ergo bonum quod nos, vel alios scandalizet, præscindere debemus a nobis. " Item *si oculus dexter*, idest amicus, & consiliarius in divinis, scandalizet, trahendo in hæresim; talis est eruendus reprobando, proiiciendus, manifeste contradicendo. Item si parentes scandalizant, vitæ sanctitatem impediendo, talis oculus eruendus est resistendo, proiiciendus a se separando. Item si vita contemplativa scandalizat, in tædium, vel arrogantiam vertendo, eruendus est, aliquando diminuendo, proiiciendus, ad activam transeundo. *Expedit enim tibi*; idest, magis est necesse & utile tibi, *ut pereat unum membrorum tuorum*, idest sensus talis, vel consiliarius, vel propinquus, vel contemplatio. Unde Glossa: „ Ille quem ha- „ bes ut (*g*) membrum, quam totum cor- „ pus tuum (*h*) eat in gehennam; " idest, quam tu totaliter in anima & corpore mittaris in infernum. Glossa: „ Melius est illo „ præciso salvari, quam cum illo damnari. "

Con-

(a) *Al.* motum animi, ac delectationem. (b) *Al.* hic. (c) *Al.* quæ. (d) *Al.* concupiscentia. (e) *Al.* emittitur & (f) *Al.* Etiam (g) *Al.* unum membrum. (h) *Al.* erat.

Contra. Secundum Canones, quicumque tali occasione absciderit sibi membrum, irregularis est. Praeterea alia Glossa Chrysostomi, & Augustini: „ Nullum membrum „ ad litteram erui praecipitur. “ Contra. In vitis Patrum hoc legitur factum fuisse.

Responsio ad primum. Quod nullum membrum intendit debere praecidi propter hoc; sed vocat praecidere, vel eruere, usum, vel actum huiusmodi a se per studium pii laboris amovere, ut supra dictum est. Ad secundum quod obiicitur de vitis Patrum, respondetur, quod hoc excusatur per Spiritum sanctum, quo inspirante creditur fuisse factum, sicut dicit Augustinus de Sampsone in libro de Civitate Dei, quod non aliter excusatur, nisi quia Spiritus sanctus latenter hoc iusserit, qui per eum miracula faciebat.

Et si dextera manus tua, idest operatio, vel tactus exterior cum bona intentione, vel amicus qui tibi ministrat in bonis. Vel, secundum Chrysostomum. *Dextera manus*, voluntas animae, sinistra, voluntas corporis. Haec autem corporea, ut dicit (a) idem, organum est illius manus.

Sed quaeritur quare non mentionem fecit de oculo sinistro, & manu sinistra, cum contingat & per illam pati scandalum.

Responsio. Removendo unum quod videbatur minorem praestare occasionem, removet & id quod maiorem dat occasionem. Vel, secundum Chrysostomum, ut intelligas quod non de membris corporalibus loquitur, sed loquitur de familiaribus, vel amicis, ut supra dictum est.

Scandalizat te, idest sit occasio ruinae tuae, sive scandali, *abscinde eam*, scilicet dimittendo, vel fugiendo. Unde Chrysostomus: „ Ad „ litteram nullum membrum in homine ab„ scidi praecipitur; sed per studium pii la„ boris, si nocet, est revocandum, & re„ movendum, & etiam longe a se facien„ dum, ut nec in memoria habeatur. “ Unde addit, *Et proiice abs te*, scilicet ex toto relinquendo. *Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam*. Glossa: „ Idest melius „ est tibi illo praeciso salvari quam cum illo „ damnari. “ *Dictum est &c.* Hic ponitur secundum, scilicet confirmatio matrimonii dati in remedium concupiscentiae. Unde cum supra removerit illicitam commixtionem contra matrimonii legem, hic removet illicitam coniunctorum separationem. Et per hoc confirmatio matrimonii est contra haereticos. Dicuntur autem hic duo. Primo legis Moysi permissio: secundo legis novae iustitia, & prohibitio, ibi, *Dico autem vobis*. Dicit ergo: *Dictum est*: non dicit a quo, vel quibus, per hoc significans ipsos esse quasi alienos Deo, quibus hoc dicebatur. Deuteron. XXIV. ubi scripsit Moyses, quod si uxor non placeret viro propter aliquam foeditatem, dimittat eam. *Quicumque dimiserit uxorem suam*, idest dimittere voluerit; & hoc fuit permissum a Moyse, non praeceptum: unde Marc. x. 4. „ Moyses permisit libellum repudii scribe„ re, & dimittere. “ *Det ei libellum repudii*. Hoc fuit praeceptum sub ista conditione, si dimitteret. Et in libello repudii (ut dicunt) scripta erat causa divortii, & dos quam dabat ei, & licentia quam habebat nubendi alii. Unde, secundum Chrysostomum, abdicabat a se, ut non esset in eius potestate ad eam reverti.

Quaeritur autem hic quare hoc permisit Moyses, cum non esset ei indictum a Domino.

Responsio secundum Ambrosium, & Chrysostomum. Permisit, ne odio, vel alia causa habita in uxorem contingeret maius malum, scilicet occisio eius. Unde Ambrosius: „ Melius est enim dividi, quam odio „ sanguinem fundi. “

Sed notandum, quod est multiplex permissio. Primo concessionis licitae, ut Prior concedit te visitare parentes. Secundo dispensationis, quando permittit quod tibi non licet (b) comedere, ut comedere carnes. Tertio tolerantiae, ut quando permittitur inter duo mala minus malum ne fiat maius; & talis fuit permissio Moysis: dicitur enim permisisse, quia toleravit, ne maius malum facerent, scilicet homicidium, ut supra dictum est. Et ideo dicit Dominus, quod hoc praecepit Moyses ad duritiam cordis eorum, infra XIX. 8. Et talis permissio permittenti peccatum non est, quia hoc facit ut resistat maiori malo. Quarto indulgentiae, quando permittitur aliquid cuius oppositum melius est: sicut Apostoli secundas nuptias, I. Corin. VII. permiserunt; cum tamen melior esset continentia vidualis. Quinto sustinentiae, sicut Deus permittit mala fieri, ut eliciat bona.

Ego autem dico vobis, &c. Idest, id determinando, uxorem non dimittendam ex qualibet causa: & toleratum a Moyse, ne maius malum fieret, scilicet homicidium. Sic astringo, & explano. *Quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis*, scilicet corporalis, viri, vel mulieris, *facit*

L 2 *eam*

(a) *Al.* deest idem. (b) *Al.* concedere.

eam mœchari, quia illa nubit alteri. Et hoc non est conjugium, sed adulterium. Unde addit: *Et qui dimissam duxerit, adulterat*: quia debet manere innupta, vel viro reconciliari, ut dicit Glossa. Quod si ipsam dimittat ob causam fornicationis, ut dicit Augustinus, ipse non facit eam mœchari, sed ipsa, cuius est reatus. Nec dimittens sic, potest illa vivente aliam ducere, ut tangitur I. Corin. VII.

Nota, quod qui dimittit, sive repudiat, quatuor mala facit, ut dicit Chrysostomus. Quia quantum ad Deum existit homicida; secundo dimittit non fornicantem; tertio facit eam adulteram; & quarto accipientem facit adulterari. Item adulterans quatuor peccata committit. Exheredat filios, fidem violat, virum dimittit, & ex adulterio fornicatur. Propter hoc dicitur Esa. l. 1. „ Quis est hic „ liber repudii matris vestræ quo dimisi „ eam? " Eccli. XXIII. 32. „ Omnis mulier re„ linquens virum suum peccabit. " Item no„ ta super illud, *Excepta causa fornicationis &c.* Glossam Augustini, & Chrysostomi: „ Cau„ sa fornicationis est, si uxor cogat ad idola„ triam, vel avaritiam, vel ad alias illici„ tas concupiscentias. Non enim fornica„ tio est tantum stupri, sed generaliter quæ „ a lege Dei aberrare facit. " Ergo spiritualis fornicatio solvit matrimonium. Contra Hieronymus: „ Si mulier peccat in animam „ suam, non est polluta viro: " quasi dicat: Propter hoc quod peccat tantum in animam suam, non peccavit contra virum. Et sic per hoc non debet solvi matrimonium.

Responsio. Vinculum matrimonii consideratur tripliciter. Vel quantum ad mutuam continentiam, vel quantum ad reddendum debitum carnale, vel quantum ad cohabitationem mutui servitii. Primum vinculum non solvit nisi mors alterius, vel utriusque: quia consummato matrimonio, alter contrahere, altero vivente, non potest. Secundum vinculum solvitur in carnali fornicatione, cum distinctione tamen: nam quædam spiritualis fornicatio corrumpit facientem tantum; sicut superbia, ira, & similia: (a) alia corrumpit cohabitantem, sicut hæresis, vel furtum, & similia. Quantum ergo ad primum modum, non debet solvi vinculum cohabitationis. Quantum ad secundum debet solvi manente illa fornicatione spirituali, (b) ut si diceret mulier se nolle habitare cum viro, nisi faceret furtum, vel talia huiusmodi. Sunt autem sex casus, qui continentur his versibus:

Simile, prostituens, vis, mors, & credita forma,

Si convertatur, post novit, mittere nequit.

In istis casibus non licet dimittere uxorem fornicantem. Primus est similitudo, idest si ipse vir convincitur fornicari. Secundus prostitutio, hoc est si ipse vir prostituat ipsam. Tertius est violentia, hoc est quando ab altero opprimitur per violentiam: & intelligitur de violentia absoluta, & non de illa quæ est per metum. Quartus est credita forma, hoc est quando ab alio cognita est sub specie viri sui, quem putabat virum suum. Quintus est mors, hoc est cum credit probabiliter virum suum mortuum, & alteri nubit, & viro redeunte statim recedit a priori. Sextus est conversio; hoc est, fidelis ab infideli, secundum ritum suæ sectæ, dimittatur. Postea utroque converso ad fidem cogitur per Ecclesiam eam recipere. Septimus est reconciliatio, hoc est cum reconciliavit eam sibi post commissum adulterium, vel publice adulterantem retinuit. In istis casibus nequit vir mittere, idest dimittere uxorem fornicantem. Et sic intelligitur Glossa Augustini, & Chrysostomi.

Quæritur autem hic utrum similis causa sit in viris, si dimittantur ab uxoribus suis causa fornicationis.

Responsio Hieronymi. „ Quicquid viris „ dicitur redundat in feminas: neque enim „ adultera uxor dimittenda, & vir mœchus „ retinendus. Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ „ Christi. Apud illas in viris frena pudicitiæ „ laxantur; apud Christum, quod non licet „ feminis, æque non licet viris: quia ea„ dem servitus pari conditione censetur. "

Item super illud, *Facit eam mœchari*, quæritur quare non dicit: Et mulier si nubat alteri, adulterat.

Responsio. Mulier, ut dicit Chrysostomus, imbecillis est: propterea per minas quas in virum dimittentem eam facit, vult emendare illius stultitiam. Sicut habens filium prodigum, illum dimittens increpat eos qui faciunt eum talem, & prohibet eos non convenire, neque apparere sibi.

Iterum audistis quia dictum est antiquis. Supra ordinavit irascibilem, & concupiscibilem ad suas passiones; hic ordinat rationalem respectu veritatis. Est autem duplex veritas: creata, & increata. (c) Ordinat ergo virtutem rationalem ad veritatem increatam per debitam reverentiam & honorificationem. Secundo ad veritatem creatam per rectam interpretationem, ibi, *Sit autem sermo*

(a) *Al.* alia quæ corrumpit. (b) *Al.* ut si diceret se nolle (c) Ordinat per virtutem.

sermo vester, *Est est*, *Non non*. In primo dicuntur duo. Quia primo ponit iustitiam legis, quæ consistit in duobus; scilicet in evitatione periurii, & solutione præstiti iuramenti, ibi, *Reddes autem Domino iuramenta tua*. Secundo iustitiam Evangelii, quæ consistit in duobus: in prohibitione assiduitatis iuramenti, cum dicit: *Ego autem dico vobis, non iurare omnino*: & in prohibitionis explanatione, cum dicit: *Neque per cælum*, *&c.* Dicit ergo: *Iterum audistis, quia dictum est antiquis*, *Non periurabis*; idest, non periurium committes. Unde Lev. xix. 14. „ Non peierabis, ne polluas nomen Dei tui. "

Quærit autem Chrysostomus quare furtum præteriens, ad falsum testimonium transcendit.

Responsio. Quoniam (*a*) qui furatur, quandoque peierat, & non e converso. Quoniam (*b*) qui non vult mentiri, vel iurare, numquam eliget furari. Et per hoc id avertit. Vel dicendum, quod furtum puniebatur in lege; mendacium autem non. Et ideo ne putetur licitum, hic prohibet.

Reddes autem Domino iuramenta tua. Hieronymus: „ Idest si iurare contigerit, per „ creatorem iurabis, non per creaturam. " Unde *Domino* dicit; non idolo, vel creaturæ: quia, ut dicit Chrysostomus, qui Domino non reddit iuramenta sua, sed elementis, dupliciter peccat: primo quia non reddit Deo ius suum; secundo quia deificat per quod iurat, & sic idolatriam committit.

Glossa Hieronymi: „ Sicut victimas Deo „ immolare iussit, ne eas idolis immolarent; „ sic parvulis concessum est iurare per Deum." Ergo si parvulis, non licet hoc perfectis. Contra. Apostolus iuravit, Rom. i. ix. „ Testis est mihi Deus, &c. " Et Angelus Apoc. x. 6.

Responsio. Parvulos dicit qui veritatem dicunt, seu humiles Deum timentes. Vel parvulis, idest pro parvulis, hoc est pro istis temporalibus.

Ego autem dico vobis; idest, occasione periurii etiam iuramenta prohibeo, mandans vobis *non iurare omnino*, idest ex qualibet causa, sive sine legitima causa: quia cum sine causa iuratur, attestatio primæ veritatis contemnitur, quia assumitur in vanum; quod prohibetur Exod. xx. 7. „ Non assumes no„ men Dei tui in vanum. "

Contra. Psalm. cix. 4. „ Iuravit Domi„ minus, & non pœnitebit eum. " Ad Hebr. vi. 16. „ Omnis controversiæ finis „ ad confirmationem est iuramentum. "

Responsio. Prohibet iurare omnino, idest assidue. Vel omnino, (*c*) in sensu composito, idest in omni casu. Debent autem in iuramento tria esse. Materia debita, scilicet veritas; forma debita, scilicet iustitia; & finis rectus: unde, secundum Augustinum, & Gregorium, & Origenem, non penitus iurare prohibuit, sed occasione periurii, quod perfectius est, docuit. Secundum Alexand. Hoc præcipitur solum Apostolis in primitiva Ecclesia, ne imperfecti haberentur. Vel cum dicit, *Non iurare omnino*, prohibetur affectus iurandi, non effectus. Sicut Iac. v. 12. „ Ante o„ mnia fratres nolite iurare; " idest non appetatis. Unde Hieronymus: „ Christus o„ mnino iurare prohibet, ne quis quasi bo„ num appetat iusiurandum, & assiduitate „ iurandi labatur in periurium. " Item Augustinus in Libro de mendacio dicit: „ *Omni„ no non iurare*; idest, quantum in te est, „ non ames, neque cum aliqua delectatione „ appetas. " Item idem Augustinus: „ Iu„ ratio non est bona, non tamen est mala „ cum est necessaria. "

Contra. Augustinus in Sermone de periculo: „ Falsa iuratio perniciosa, vera peri„ culosa, nulla secura. " Si periculosa, ergo mala.

Responsio. Periculosa dicitur respectu iurantis, non quia mala, sed quia de facili potest omitti aliqua conditio iuramenti, quæ est triplex, iuxta illud Hierem. iv. 2. „ Iu„ rabis, Vivit Dominus, in veritate, in iu„ dicio, & iustitia. " In veritate iurat qui secundum veritatem rei, & conscientiæ; in iustitia qui licite; in iudicio qui pro causa sufficiente.

Neque per cælum. Chrysostomus: „ Qui per „ cælum iurat, cælum deificat: " & per cælum intelligit omnem creaturam superiorem naturalem. Glossa: „ Non iuremus per „ creaturas. "

Contra. Ioseph iuravit per salutem Pharaonis, Genesis xlii. 15. Responsio. Iuravit, potestatem eius a Deo, atque salutem cognoscens. Ergo non fuit per creaturam iurare, sed per Deum, in cuius manu salus est omnium.

Quia thronus Dei est: Esa. ult. 1. „ Cælum mihi sedes est: *neque per terram*, per quam intelligitur omnis creatura naturalis inferior: *quia scabellum pedum eius est*. Esa. ibid. „ Terra scabellum pedum meorum. " Et, ut dicit Augustinus, in cælo dicitur Deus sedere, terramque calcare, non quod membra sic locata habeat, sed quia in corpore mundi maxi-

(a) *Al.* qui furatur est qui periurat. (b) *Al.* qui novit mentiri, vel iurare, neque eliget. (c) *Al.* ut compositum est.

maxima species est cæli, minima terræ. Propter quod in cælo dicitur sedere, quia in magna sua potentia relucet.

Deinde comprehendit creaturam artificialem, dicens: *Neque per Hierosolymam*. Consuetudo erat Iudæis iurare per Hierusalem, & templum, & huiusmodi. *Quia est civitas magni Regis*. Psal. lxxvi. 14. „ Quis Deus „ magnus, sicut Deus noster? " *Neque per caput tuum iuraveris*. Per hoc intelligitur omnis creatura quæ est idem quod nos. Augustinus: „ Cum quis per salutem meam iu„ rat, salutem suam Deo obligat. Cum per „ filios meos, oppignorat Deo, ut hoc eve„ niat in caput eorum quod exit de ore „ eius. " *Quoniam non potes unum capillum album facere, aut nigrum*, scilicet naturaliter; quasi dicat: Non est opus tuum, sed Dei. Unde Augustinus: „ Iurare per qualslibet „ creaturas est creatorem earum testem ad„ hibere. " (a) Propter hæc omnia dicitur Eccli. XXIII. 9. „ Iurationi non assuescat os „ tuum. " Chrysostomus: „ Nemo est qui fre„ quenter iuret qui aliquando non periuret. " *Sit autem sermo vester, Est est, Non non*. Hæc est secunda pars ubi ordinat rationalem veritatem creatam per rectam interpretationem, scilicet quando veritas exprimitur verbo secundum quod concipitur in animo. Unde dicit: Ita prohibui non iurare etiam cum oportet loqui: *sit autem*; idest, sed *sermo vester sit*, *Est est*; idest, sermo vester habens existentiam (b) rei, *sit*, *Est est*; idest proferatur secundum veritatem conscientiæ: *Non non*; idest, de re quæ non est, proferatur non esse. Unde Rabanus: „ *Est est*, *Non non*: bis „ dicit, ut quod ore dicis operibus com„ probes quod verbis negas, factis non con„ firmes. " *Quod autem his abundantius est*; idest, illud quod asseritur, vel negatur supra simplicem veritatem rei, sicut per iuramentum, *a malo est*: non dicit quod malum sit, ut dicit Augustinus; sed a malo, scilicet non tuo, sed ex infirmitate compellentis te iurare, aut incredulitate.

Unde nota, quod iurare licet multis de causis. Primo pro veritate confirmanda incredulis. II. Cor. I. 18. „ Fidelis Deus, quia „ sermo qui fuit apud nos, non fuit in „ illo est, & non. " Secundo pro pace reformanda; ut Iacob iuravit Laban, Gen. XXXI. Tertio pro amicitia contrahenda. Gen. XXVI. 28. „ Dixerunt viri Geraræ ad Isaac: „ Sit iuramentum inter nos. " Quarto pro veritate manifestanda. Deut. XIX. 15. „ In „ ore duorum vel trium testium stat omne „ verbum. " Quinto pro fidelitate servanda. II. Reg. V. 3. „ Venerunt seniores Israel „ ad Regem, & percussit cum eis fœdus. " Sexto pro obedientiæ, & subiectionis recognitione. Sic viri Galaad Iephte (Iudic. XI. 10.) Septimo pro consuetudine Ecclesiæ servanda, ut Canonici; sicut iuraverunt filii Israel se Domino servituros. Et hæ septem causæ sunt propter bonum introducendum. Item aliæ duæ causæ sunt propter malum amovendum; scilicet sicut iuratur in contestatione litis, ut calumnia sopiatur. Ad Hebr. VI. 16. „ Omnis controversiæ finis ad „ confirmationem est iuramentum. " Alia causa est ad infamiam purgandam. Deut. XXI. 1. „ Quando inventum fuerit cadaver „ hominis occisi, & ignorabitur cædis reus; „ egredientur maiores natu, & iudices tui „ .... Et dicent: Manus nostræ non effu„ derunt sanguinem hunc, nec oculi vide„ runt. Propitius esto populo tuo Israel, „ quem redemisti Domine.

(i) *Audistis quia dictum est*: *Oculum pro oculo*. Hæc est Secunda pars ab illo loco, *Dico autem vobis &c.* in qua monet ad impletionis perfectionem, addendo consilia. Et primo ponit consilia respectu iudicialium; secundo respectu moralium, ibi, *Audistis quia dictum est: Diliges proximum suum*. Prima in duas. Primo ponit veteris legis iustitiam; secundo novæ legis perfectionem, quæ consistit in duobus: scilicet in mali illati perpessione, & in beneficentiæ operatione, ibi, *Qui autem petit a te, da ei*. In patiendo autem malum illatum dupliciter; aut in corpore, aut in re, ibi, *Si quis voluerit tecum in iudicio contendere*; aut in operatione, ibi, *Si quis te angariaverit mille passus*. Ad patientiam mali illati in corpore (c) monet secundum duplicem gradum. Uno modo ad non appetendum vindictam; alio modo esse paratum ad plura sustinenda, ibi, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam*. Dicit ergo: *Audistis quia dictum est*. Non dicit quibus, ut innuat illos esse duros corde. *Oculum pro oculo, dentem pro dente*: in quo lex talionis erat iniuriæ illatæ statuta, ut Augustinus dicit Exod. 21. & Deut. 19.

Sed quæritur quare legem talionis concessit Moyses. Responsio. Moyses vidit eos temerarios in iniuriis, & vindictis faciendis; & ideo cum non posset aliter eos retrahere, pœnam vindictæ voluit temperare, ne supra modum illatas iniurias vindicarent, sed ad plura pro pari parem redderent talionem.

Item

(a) *Al.* Per. (b) *Al.* Dei. (c) *Al.* movet.

Item super illud Glossæ Augustini: „ Lex mo„ dum ultionis constituit. “ Contra Levit. XIX. 18. „ Non quæras ultionem, nec me„ mor eris iniuriæ civium tuorum. “ Responsio. Talionis erat lex iudici in præcepto, & hoc ut facerent zelo iustitiæ, & non zelo vindictæ ad malorum cohibitionem; & sic intelligit Augustinus. Sed quia erat permissa iniuriato secundum paritatem, putabant Iudæi se posse ulcisci, & ideo inhibetur in Levitico.

Item ibidem Augustinus: „ Iniustorum iu„ stitia est; non quia iniqua est ultio quam „ lex statuit. “ Ergo ultio erat licita. Responsio. Ultio amore iustitiæ erat licita ipsi iudici, non amore vindictæ. Unde sic intelligitur Glossa. Ultio iusta iniustorum, idest vindictam iniuste exigentium.

Ego autem; quasi dicat: Illis sic concessum est; *ego autem dico vobis*, idest dicendo moneo vos, *non resistere malo*; idest, non velitis repellere iniuriam illatam ulciscendo, vel animo ulciscendi. Unde cum dicit, *Malo*, intelligit de malo temporali, sive pœnæ, ut dicit Augustinus, & Hieronymus: & non de malo culpæ, cui usque ad mortem resistendum est. Chrysost. „ Præcepit istud, „ non ut nobis mutuo oculos eruamus, sed „ ut potius innocentes custodiamus, vel „ contineamus manus, (a) sicque commina„ tione tali impetum frenavit iniuriæ. “ Item idem: „ Iracundia per iracundiam non „ compescitur. “ Et intelligi debet de malo pœnæ: quod est tripliciter, ut Augustinus dicit; in cruciatu corporum, damno rerum, & angariis operum.

Quæritur autem utrum non resistere malo, sit præceptum, vel consilium. Responsio. Iniuria quam appellat hic malum, aut est particularis, & privata; aut publica. Si publica, tunc repelli debet iussu Principis. Roman. XIII. 4. „ Dei minister est, vin„ dex in iram ei qui male agit. “ Item Augustinus: „ Fortitudo quæ a barbaris defen„ dit patriam, vel domi defendit infirmos, „ vel a latronibus socios, plena iustitia est. “ Et sic præceptum est subditis, non solum Principibus. Vel potest esse iniuria particularis; & tunc iniuria repelli potest tripliciter. Vel impediendo, sicut Paulus, qui per milites impedivit iniurias Iudæorum. Vel arguendo, sicut Dominus fecit danti ei alapam, Ioan. XVIII. Et sic licet omnibus tam perfectis quam imperfectis. Vel repellitur cogente necessitate, sicut quando non potest vitari læsio, nec per fugam, nec per aliud impedimentum: & tunc aut repellitur sine armis, & hoc modo permittitur clericis, & laicis; aut cum armis, & sic non licet clericis, etsi laicis forte liceat flagrante maleficio cum moderamine inculpatæ tutelæ, ut dicit lex. Et sic est in præcepto clericis, laicis autem in consilio. Aut repellitur animo ulciscendi, sive vindictæ libidine; & sic omnibus est prohibitum, & præceptum. Et sic intellectum multipliciter, *Non resistere malo*, est in præcepto, vel in consilio.

Si quis te percusserit in dexteram maxillam, ad litteram, *præbe ei & alteram*; idest, paratus sis sustinere patienter. Rabanus: „ Non tantum non repercutias, sed si vult al„ teram ferire, patienter feras. “ Et hoc congruebat Apostolis pro tempore illo: nam quia fundaturi erant Ecclesiam, voluit eos debere sustinere primos impetus persecutorum, ut homines videntes eorum patientiam, converterentur ad fidem. Unde Chrysostomus: „ Si diligenter inspexeris quam illi „ fuerunt legis auditores, & in qua con„ versatione degentes, & quando hæc præ„ cepta susceperint; facile intelliges, ma„ xime miraberis legislatoris sapientiam. “ Vel *præbe ei & aliam*: Glossa: „ Totum corpus „ ad affligendum. “ Hieronymus: „ *Aliam*, „ idest dexteram, quia iustus totus est dex„ ter. “ Ambrosius: „ Quid tam mirum quam „ percutienti maxillam præbere? Nonne „ omnis impetus indignantis frangitur, ira „ sedatur, & per patientiam ille qui iniu„ riatur ad pœnitentiam revocatur? “ *Et ei qui vult tecum in iudicio* (Glossa, altercationis) *contendere*, idest contentiose agere, *&* *tunicam tuam tollere*, idest vestes viliores, *dimitte ei & pallium*, idest vestes pretiosiores, sive exteriores, priusquam contentiose agas, & fraudulenter. Et secundum hoc inhibitum est omnibus causam movere contra aliquem cum fraude, & contentione. Unde de isto iudicio dicit Chrysostomus: „ Omne iudicium irritatio est cordis. Si „ semel in iudicium ingressus fueris, iam non „ cogitas ut veritas causæ appareat, sed ut „ quoquo modo victor existas. “ Vel potest esse monitio quo ad perfectos: quia quamvis infirmis sit licitum movere causam contra proximum sub iudice, dummodo sit sine fraude; tamen hoc non licet perfectis litem cum proximo habere. Unde Chrysostomus: „ Qui te venerari debuerat pro„ pter dignitatem filii, iudicat te propter „ necessitatem causæ, & perdis dignitatem „ Chri-

(a) *Al.* sic quod.

„ Christi propter negotium mundi . " Unde solent dici hi versus :

Expedit infirmis , licet absque dolo , sine lite ,
Prælatisque licet , non expedit ana horita :
Non licet ut per eum sint res in iure petita .

Triplex autem est causa qua possunt ablata repeti ab aliquibus vice perfectorum . Prima est malorum refrenatio . Iob XXIX. 17. „ Conterebam molas iniqui , & de dentibus illius auferebam prædam . " Gregorius : „ Non solum cura debet esse ne nostra subtrahant , sed ut rapientes non sua , „ semetipsos non perdant . " Secunda est pacis conservatio . Esa. XXXII. 17. „ Erit opus „ (*a*) iustitiæ pax . " Tertia est pauperum consolatio, quibus data sunt illa bona temporalia ad sustentationem.

Et quicumque. Ecce tertium, scilicet monitio in angaria (*b*) operum : angaria enim est exigentia indebiti servitii, vel operis in propria persona: unde dicit : *Et quicumque te angariaverit* ; idest, servire te coegerit corporaliter , verbi gratia , ut vadas cum eo *mille passus , vade cum eo & alia duo* ; idest , adhuc sis paratus ut amplius patiaris . Augustinus: „ Historialiter hoc nec in „ Iesu, nec in suis invenimus impletum. " Exponitur ergo . *Vade* , secundum Augustinum , non tam pedibus , quam parato affectu & animo; quasi dicat : Si quis cogit te servire , & solatium impendere , paratus esto compassionis affectu multo plura impendere . *Et qui petit a te , da ei* . Hic ponitur perfectio in beneficentiæ exhibitione: quod fit dupliciter; scilicet sine remunerationis spe , donando indigentibus ; & absque usuris mutuum concedendo petentibus. Quantum ad primum dicit: *Qui petit a te*, rem, vel correctionem , *da ei*: Glossa : „ Quæ honeste , & iuste possunt dari . " Honeste dicit , quia res ita posset esse necessaria, quod honeste non posset dari . Iuste , quia aliena res non potest dari iuste . Augustinus: „ Ita des ut nec tibi noceas , nec „ alii . " Est autem triplex donum quod maxime debemus dare : scilicet de corde compassionem . Esa. LVIII. 10. „ Cum effu„ deris esurienti animam tuam, &c." Gregorius : „ Plus est compati ex corde quam „ dare: quia qui compatitur, de seipso dat; „ qui de pecunia, de alieno. " Secundo de ore, dulcis verbi consolationem. Eccli. XVIII. 16. „ Nonne ardorem refrigerabit ros? Sic „ & verbum melius quam datum. " Tertio de manu temporalem substantiam , Deut. XV. 11. „ Præcipio ut aperias manum fratri „ tuo egeno. "

Quæritur autem hic an ad hoc teneantur omnes, & semper. Responsio. Datum potest esse temporale, vel spirituale . Si temporale, vel est de obsequio in opere ; & sic tenetur quilibet ad indigentem. Exod. XXIII. 5. „ Si videris asinum odientis te iacentem „ sub onere, non pertransibis , sed sublevabis cum eo. " Vel est de rebus; & tunc vel est de superfluis, vel de necessariis. Ad superflua tenentur clerici . Unde Ambrosius : „ Non maioris est criminis habenti „ tollere , quam cum possis , indigentibus „ denegare . " De necessariis autem , vel superfluis, in casu tenetur quilibet , scilicet posito in extrema necessitate. Unde Hieronymus super id Rom. XII. 20. „ Si esurie„ rit inimicus tuus. Quisquis in quacumque „ necessitate morituro succurrere poterit , „ si non fecerit , occidit . " Si autem non sit dives, cum non possit dare temporalia , tenetur (*c*) ad affectum. Unde Glossa: „ Si „ deest facultas , da affectum . " Si autem est spirituale , tunc vel est compassionis de corde, vel dulcis verbi de ore, vel sapientiæ de mente; & obligat tam pauperes quam divites . Unde Hieronymus : „ In plerisque „ pauperibus hoc stare non potest ; sed et„ iam divites si semper dividunt , semper „ dare non poterunt . " Præceptum ergo intelligitur de illa pecunia , secundum Hieronymum , quæ dando non deficit, idest de sapientia; sed quanto plus data fuerit, tanto amplius duplicatur.

Et volenti mutuari a te , ne avertaris . Ecce secundum genus præstandi , secundum Chrysostomum, scilicet cum reddituro commodamus. Unde dicit: *Et volenti mutuari a te*, idest volenti a te accipere mutuo , *ne avertaris* : Glossa: „ Idest ne alienes volunta„ tem. " Chrysostomus: „ Similis est pecu„ nia usurarii morsui aspidis. Percussus enim „ ab aspide quasi delectatus vadit in somnum, „ & per suavitatem soporis moritur , quia „ tunc venenum latenter per omnia mem„ bra decurrit . Sic qui sub usura accipit , „ sub tempore quasi beneficium sentit ; sed „ usura per omnes eius facultates decurrit, „ & totum convertit in debitum . " *Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum &c.* Hic ponit consilia respectu moralium . Et quia moralia complentur in dilectione proximi: Rom. XIII. 8. „ Qui diligit proxi„ mum, legem implevit : " ideo monet ad dilectionem cuiuslibet tibi proximi, & consor-

(*a*) *Al.* eius iustitiæ. (*b*) *Al.* eorum. (*c*) *Al.* ad effectum.

formis in natura, sicut sunt & inimici. Dicuntur autem hic tria. Primo legis antiquæ reprobatio; secundo Iudæorum facta traditio, ibi, *Et odio habebis inimicum tuum*; tertio legis evangelicæ perfectio, ibi, *Ego autem dico vobis*: *Diligite inimicos vestros*. Ubi quatuor tangit: scilicet inimicorum dilectionem; secundo monitionis suæ rationem, ibi, *Ut sitis filii patris vestri*; tertio suæ rationis approbationem, ibi, *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* quarto perfectionis conclusionem, ibi, *Estote ergo vos perfecti*. Dicit ergo: *Audistis quia dictum est* (Levit. XIX. 18.) *Diliges proximum tuum*, scilicet affectu, & effectu, *& odio habebis inimicum tuum*. Istud numquam invenitur in lege; sed additio est ex parte Iudæorum. Putabant enim hoc forte addendum ex multis quæ in lege dicta sunt. Nam Deus præcepit ut delerent Amalecitas, & Exod. XXIII. 22. dicitur: „ Inimicus „ ero inimicis tuis. " Et sic de aliis. Et ideo contra hoc ponitur evangelica perfectio, quæ consistit in tribus; in actu cordis, operis, & oris. Quantum ad actum cordis dicit: *Ego autem dico vobis*: *Diligite inimicos vestros*: ad litteram, consulendo, auxiliando, beneficia largiendo. Augustinus de vera Religione: „ Quid ei nocebit qui „ bene uti etiam inimico potest? Eius enim „ præsidio, atque merito inimicitias non ti- „ mescit, cuius præcepto, & dono diligit „ inimicos. "

Quæritur autem si omnes ad hoc tenentur. Responsio. Omnes tenentur ad hoc affectu, & etiam effectu in necessitate, ut dictum est supra. Perfecti vero extra necessitatem debent diligere inimicos perfecte affectu, & effectu. Affectu autem possunt diligere inimicos generalis Ecclesiæ.

Benefacite, in effectu operis, *his qui vos oderunt*: tum ex naturæ conformitate: Esa. LVIII. 7. „ Carnem tuam ne despexeris: " tum ex Dei, & proximi caritate. Rom. XII. 20. „ Si esurierit inimicus tuus, ciba il- „ lum. " Chrysostomus: „ Si bene feceris „ inimico, tibi amplius benefecisti. " *Et orate*, verbo oris, *pro persequentibus vos*, per apertam iniuriam, *& calumniantibus*, per apparentem iniustitiam. Vel *persequentibus*, facto, *calumniantibus*, idest falso criminantibus verbo. Hoc fecit Stephanus, Act. VII. Et Christus, Lucæ XXIII. 34. „ Pa- „ ter ignosce illis: non enim sciunt quid „ faciunt. " *Ut sitis filii patris vestri*. Hic ponitur monitionis ratio ex duplici exemplo, scilicet divino, & humano. Quantum ad exemplum divinum dicit: Ita debetis diligere, *ut sitis filii patris vestri*, idest imitatione. Unde Rabanus: „ Filii non degene- „ res. " Carnales filii si similes sunt patribus, nullam laudem merentur; si dissimiles nullum vituperium: quia non est in potestate hominis (a) quam accipiat corporis qualitatem. Filii autem spirituales, si similes, laudandi; si dissimiles, vituperandi: quia in potestate cuiuslibet est mensuram iustitiæ faciendi. *Qui in cælis est*, per operis sui maiorem relucentiam. Vel *in cælis*, secundum Glossam, idest in electis, & sanctis per gratiam. *Qui solem suum*. Ecce exemplum humanum. Et dicit signanter, *Suum*, idest quem ipsemet fecit, contra hæreticos. *Facit oriri super bonos, & malos*, ad litteram, secundum Rabanum; *& pluit super iustos, & iniustos*, similiter ad litteram. Vel per solem potest significari influentia divinæ bonitatis, per pluviam manifestatio veritatis; (b) quasi dicat: Si es similis patri cælesti, benefacies bonis, & malis. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt &c.* Hic probat rationem, & admonitionem suam exemplo publicanorum; quasi dicat: Non est perfectio tantum diligere amicos: *quia si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* quasi dicat, nullam. Infra VI. 2. „ Recepistis mercedem vestram. " *Nonne & publicani hoc faciunt?* quasi dicat: Qualis in vobis erit perfectio, si in dilectione non superatis exemplum publicanorum, qui imperfecti sunt. Secundum Rabanum, dicuntur publicani qui vectigalia publica, vel negotia sæcularia, vel lucra sectantur. Et, ut idem dicit, Publicanus nomen traxit a Publio Rege, qui primus eos ordinavit. (c) *Et si salutaveritis fratres vestros tantum*; idest, si tantum oraveritis pro his qui aliqua affinitate, vel amicitia coniuncti sunt vobis: nam salutatio, ut dicit Glossa, est quædam species orationis: *quid amplius facitis?* idest, quid plura facietis quam gentes, sive gentiles, qui ex quodam humano affectu hoc faciunt? quasi dicat: In hoc non eritis gentilibus perfectiores. *Nam & ethnici*: Rabanus, idest gentiles, sive gentilibus dediti: ethnos Græce, gens Latine: *hoc faciunt*, idest humano affectu suis compatiuntur, & pro suis orant. Chrysostomus: „ Si „ indignum est ut te qui in eodem (d) est „ honore contemnat, quanto indignius est „ a te

(a) Al. quod. (b) Al. quia si dicat. (c) Al. Et si salutaveritis fratres vestros, sup. tantum. (d) Al. es.

„ a te Deum contemni? “ *Estote ergo*. Hic ponitur conclusio; quasi dicat: Monui vos ad perfectionem evangelicam: *ergo estote perfecti*: Glossa: „ In caritate Dei, & proximi: “ *sicut & pater vester cælestis perfectus est*. Glossa: „ *Sicut* imitationem notat, non æqualitatem; “ quasi dicat: Hoc quod dixi faciatis, ut mereamini esse filii patris cælestis per adoptionis gratiam.

Et nota, quod duplex est perfectio; scilicet gloriæ, & viæ. De prima ad Eph. IV. 13. „ Donec occurramus omnes in virum „ perfectum &c. “ Perfectio viæ vel est naturæ, de qua Gen. II. 1. „ Perfecti sunt cæ- „ li, & terra, & omnis ornatus eorum: “ vel est gratiæ: & hæc est duplex; vel status, vel meriti. Perfectio meriti est multiplex. Prima cordis. Es. XXXVIII. 3. „ Memento quomodo ambulaverim coram te in „ veritate, & corde perfecto. “ Secunda oris. Iac. III. 2. „ Si quis in verbo non of- „ fendit, hic perfectus est vir. “ Tertia operis; & hæc est multiplex. Prima innocentiæ. Eccli. XXXI. 8. „ Beatus vir qui in- „ ventus est sine macula, &c. “ Et sequitur: „ Qui probatus est in illo, & perfectus in- „ ventus est. “ Secunda excellentiæ vitæ. Gen. VI. 9. „ Noe vir iustus atque perfectus „ fuit in generationibus suis. “ Ad hanc tenentur clerici super laicos. Tertia obedientiæ. Gen. XVII. 1. „ Ambula coram me, „ & esto perfectus. “ Quarta patientiæ. Iac. I. 4. „ Patientia opus perfectum habet. “ Quinta perseverantiæ. I. Pet. I. 13. „ Sobrii, & perfecti: “ Glossa: „ Constanter „ perseverando. “ Sexta est caritatis I. Ioan. IV. 18. „ Perfecta caritas foras mittit „ timorem. “ Ad hanc tenentur omnes. Perfectio status est duplex. Primo ordinis. Deut. XXXIII. 8. dicitur Levitis: „ Perfectio „ tua, & doctrina tua viro sancto tuo. “ Secunda prælationis. Luc. VI. 4. „ Perfectus „ erit omnis si sit sicut magister eius. “ Tertia religionis. Infra XIX. 21. *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus &c.*

CAPUT VI.

(a) Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cælis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(b) Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

(c) Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo. Amen. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

(d) Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(e) No-

(c) Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo, & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui elt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget; aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire, & mammonæ. Ideo dico vobis: Ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plusquam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea; & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimentis quid soliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si enim fenum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, & iustitiam eius; & hæc omnia adiicientur vobis. Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia sua.

(a) A*ttendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*. Hæc est pars secunda ab illo loco, *Dico autem vobis &c.* in qua postquam monuit ad executionem evangelicæ perfectionis, monet ad executionis rectam intentionem. Et dividitur in duas. Primo monet ad simplicitatem sanctæ intentionis; secundo ad puritatem sanctæ conversationis, ibi (cap. VII.) *Attendite a falsis prophetis*. Simplicitas sanctæ intentionis debet esse affectu, & effectu: contra duplicitatem effectus, de qua Eccli. II. 14. „ Væ „ peccatori ingredienti terram duabus viis: “ & contra duplicitatem affectus, de qua Iac. I. 8. „ Vir duplex animo, inconstans est in „ omnibus operibus suis. “ Primam ergo removet in hoc capitulo; & duplicitatem effectus removet ibi, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*. Duplicitas (a) affectus est cum quis quod est bonum ex genere, facit ex mundano favore. Removet ergo primo appetitum mundani favoris ab omnibus operibus generaliter; secundo specialiter, ibi, *Cum ergo facis eleemosynam*. Insuper primo ponit mundani favoris exclusionem; secundo subiungit rationem, ibi, *Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum*. Dicit ergo: *Attendite*, ideft cauti & attenti estote, *ne iustitiam vestram*: Glossa: „ Idest, opera iustitiæ vestræ: “ *faciatis*, Glossa, eo fine, *coram hominibus, ut videamini ab eis*; idest, ut humanum favorem appetatis. Augustinus: „ Non prohibet videri „ ut Deus laudetur; sed videri ut ipsi lau„ dentur. “ Chrysostomus: „ Sicut lampas „ abscondi non potest, sic nec opus iustitiæ „ celari. “ *Alioquin*; quasi dicat, quod si ita non feceritis, *non habebitis mercedem apud patrem vestrum qui in cælis est*. Glossa: „ Quia „ humanus favor vobis deputatur pro cuius „ (b) mercedis amore fit. “ Aggæi I. 6. „ Qui mercedes congregavit, misit eas in „ sacculum pertusum. “ Hieronymus: „ Non „ virtus, sed causa virtutis apud Deum mer„ cedem habet. “ *Cum ergo facis eleemosynam*. Hæc est secunda pars, ubi removet specialiter humani favoris appetitum a bonis operibus. Unde Augustinus in Glossa: „ A toto descendit in partes. “ Sunt autem tria bona opera maxime; scilicet eleemosyna, oratio, & ieiunium. Eleemosyna contra oculorum concupiscentiam; oratio contra superbiam vitæ; ieiunium contra concupiscentiam carnis. Prima ordinat ad proximum; secunda ad Deum; tertia ad seipsum. Excludit ergo appetitum favoris humani, primo ab eleemosyna; secundo ab oratione, ibi, *Et cum oratis &c.* tertio a ieiunio, ibi,

(a) *Al.* effectus. (b) *Al.* mercede.

Cum autem ieiunatis &c. In prima dicuntur quatuor. Primo ponit favoris exclusionem; secundo eius rationem, ibi, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*; tertio dandi modum, & discretionem, ibi, *Te autem faciente*; quarto danti promissionem, ibi, *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. Dicit ergo: *Cum ergo facis eleemosynam*, ideft opera misericordiæ, *noli ante te tuba canere*, ad litteram, secundum Anselmum, forte canebant ut omnes venirent, quasi ad spectaculum cum eleemosynas dabant. Vel tuba canere est pompam vanæ laudis appetere: unde Rabanus: „ Ante se tuba canit „ qui ante alios vult laudari. " Vel, ut dicit Chrysostomus, tuba est omnis actus, vel sermo, per quem ipsa operis iactantia designatur. Et sic aliquando ipsa etiam absconsio tuba est. *Sicut hypocritæ faciunt*. Hypocrita, ut dicit Augustinus, est qui simulat quod non est: unde dicitur ab *hypos* quod est sub, vel supra, & *crisis* aurum, quasi supra aureatus, intus luteus. *In synagogis*, ut videantur a sapientibus, *& vicis*, ut videantur a turbis: & per hoc notatur vana eorum intentio. *Ut honorificentur ab hominibus*; ideft, eo fine ut honorent eos homines. Ecce vanæ pompæ appetitus. Chrysostomus: „ Non est ingrata Deo quæ ab ho„ minibus visa est eleemosyna; sed quæ ad „ hoc est facta ut ab hominibus visa sit. " *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Hic ponit exclusionis rationem. *Amen dico vobis*, ideft certe sciatis, *receperunt mercedem suam*. Glossa: „ Ideft merces sua laus humana est. " *Te autem faciente eleemosynam*. Hic tertio ostenditur modus faciendi eleemosynam: unde dicit: *Te autem faciente eleemosynam*, ideft cum opus aliquod misericordiæ facis, *nesciat sinistra tua*. Per sinistram intentio perversa designatur vanæ laudis, per dexteram intentio sancta implendi præcepta Dei, ut dicit Augustinus: unde *nesciat sinistra tua*, ideft non se immisceat perversa intentio laudis, vel ineptæ lætitiæ, vel elationis, *quid faciat dextera tua*, ideft cum præcepta Dei implere contenditis; quasi dicat: Quod agit virtus, nesciat elatio, vel vanagloria. *Ut sit eleemosyna tua in abscondito*, ideft in secreto conscientiæ, secundum Glossam. In conscientia dicitur fieri eleemosyna quando propter Deum fit; non quia absconditur aliquando ab hominibus. Unde Chrysostomus: „ Qui „ propter Deum facit eleemosynam, nemi„ nem videt in corde suo nisi Deum, pro„ pter quem facit; & ideo si præsentibus „ aliquibus faciat, tamen animus eius non „ videt illos, etsi videatur ab eis. Potest „ & e contrario fieri ut nemo sit præsens, „ tamen ille in corde suo gerit personas qui„ bus vult ostentare. Eleemosyna in abscon„ dito fit quæ nullis miscetur tenebris. Lux „ intus est; tenebræ extra. " *Et pater tuus*. Ecce quartum, scilicet facienti promissio. Unde dicit: *Et pater tuus, qui videt in abscondito*, ideft qui est discretor intentionum: ad Heb. IV. & I. Reg. XVI. 7. „ Homo vi„ det quæ foris parent; Deus autem intue„ tur cor: " *reddet tibi*, scilicet mercedem. Eccli. V. 4. „ Altissimus est patiens reddi„ tor. " Chrysostomus: „ Impossibile est ut „ bonum opus in abscondito dimittat Deus, „ quia gloria eius est. Si vis ergo directio„ nes tuas videre, absconde eas. Si enim „ studueris nunc latere, tunc Deus famose „ prædicabit toto orbe terrarum præsen„ te. "

(b) *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ*. Hic secundo removet appetitum humani favoris ab oratione. Et continet tria. Primo excludit humani favoris appetitum; secundo docet orandi modum, ibi, *Tu autem cum oraveris*; tertio orationis debitam subiungit formam, ibi, *Sic ergo orabitis &c.* Prima continet tria. Primo removet ab oratione, hypocritarum ostentationem; secundo ostentationis modum, & finem, ibi, *Qui amant in synagogis, & angulis platearum stantes orare*; tertio subdit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Dicit ergo: *Et cum oratis*, scilicet ex affectu mentis.

Sed hic est quæstio litteralis, quare non dixit, Cum oras, singulariter, sicut superius; &, Cum facis &c. Responsio. Pluraliter dicit, *Cum oratis*, quia omnium est orare: quia ad hoc non exigitur res temporalis, nisi cordis intentio. Sed eleemosynam dare non est omnium. Vel dicendum, quod oratio dupliciter fit: in communi, sicut in choro; & solitarie, &c.

Non eritis sicut hypocritæ, foris lucentes, intus fœtentes, infra XXIII. *Qui amant*.

Sed quæritur quare non dicit, Qui orant. Responsio Chrysostomi. Quia revera non orant, sed amant videri ac si orarent.

Iuxta hoc quæritur quare non similiter dixit de eleemosyna. Responsio. Quia licet dent eleemosynam mala intentione, dant tamen ipsam rem.

In synagogis, ubi conveniunt sapientes, *orare*, ut videantur. *Stantes*. Hoc dicit, quia mos Iudæorum est ut stando orent: quia stando legem acceperunt. Exo. XIX. 17. „ Steterunt ad radicem montis &c. " *Et in angulis platearum*: supple, amant orare. Chryso-

ſoſtomus: „ Quærunt ſe abſcondere ut du-
„ pliciter laudentur: primo quia orant; ſe-
„ cundo quia latenter orant. " *Ut videantur ab hominibus*. Ecce vana intentio. Chryſoſtomus: „ Non intendunt exaudiri, ſed vi-
„ deri. " Item idem: „ O inſania vanita-
„ tis! Eſſe nolunt quod deſiderant appare-
„ re. Mendaciter orant cum non orent;
„ & mendaciter laudantur cum non ſint lau-
„ dabiles. Speciem vacuam religionis ven-
„ dunt, & verbum vacuum laudis emunt.
„ Finito verbo, finitur & bonum quod po-
„ ſitum erat in verbo. " Unde bene ſubiungit: *Amen dico vobis*; quaſi dicat, pro certo ſciatis; *receperunt mercedem ſuam*. Gloſſa: „ Laudem humanam, ſed a me recipient „ æternam pœnam. " *Tu autem cum oraveris &c.* Hæc eſt ſecunda pars, ubi dat orandi modum: & primo oſtendit debitum modum; ſecundo excludit ab ipſo modo ritum gentilium, ſive multiloquium, ibi, *Orantes autem nolite multum loqui*. Prima in duas. Primo dat orandi modum; ſecundo ſubdit promiſſum, ibi, *Et pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi*. Modus autem orandi conſiſtit in tribus. Primo in ſecreto meditationis; ſecundo in excluſione pravæ affectionis, ibi, *Et clauſo oſtio*; tertio in rectitudinem intentionis, ibi, *Ora patrem tuum in abſcondito*. Dicit ergo: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum*, ideſt ſecretum mentis, & arcanum, ut dicit Auguſtinus, & Rabanus, per actum ſecretæ meditationis. Chryſoſtomus: „ Deus non voce clamoſa pulſan-
„ dus eſt, ſed conſcientia recta placandus:
„ quia non eſt vocis, ſed cordis auditor. "
(*a*) Vel *intra in cubiculum*, ad litteram. Et (*b*) ſignanter dicit, *Cubiculum*, quia tunc anima debet ab exterioribus quieſcere cum orat, & tunc eſt tempus convenientius, & locus ſecretior. Chryſoſtomus: „ Per diem
„ mille te circumdederunt cauſæ, & non
„ permiſerunt te eſſe ſecretum orationi. Sed
„ quando ad lectum perveneris, dic animæ
„ tuæ: Anima quomodo expendimus diem?
„ Quid boni vel mali fecimus? Roga Deum
„ prius, & ſic animæ tuæ ſoporari permit-
„ te. " Sic faciebat Iudith, VIII. ſic Petrus, Act. X. & Tobias, III. *Et clauſo oſtio*; ideſt, excluſa omni prava affectione & mundana, vel ſenſibus exterioribus clauſis, ut dicit Gloſſa. Eſa. XXVI. 20. „ Vade populus
„ meus in cubicula tua, & claude oſtia tua
„ ſuper te. " *Ora patrem*. Gloſſa: „ Qui
„ oratur in ſpiritu, & veritate. " Ioan. IV. 23. Ora non de mundanis. Iſidorus: „ Lon-
„ ge eſt a Deo animus qui in cogitationibus
„ ſæculi fuerit occupatus. " Hieronymus:
„ Aliud eſt narrare neſcienti; aliud rogare
„ ſcientem. Illic indicium, hic obſequium. "
In abſcondito, ideſt cordis intimo. Chryſoſtomus: „ Orans nil novi faciat quod aſpiciant
„ homines, nec voce clamet, nec manus
„ expandat, nec impudenter oculos tollat
„ ad cælum, ut notabilis fiat. " *Et pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi*. Ecce promiſſum ſubdit, dicens: *Et pater tuus, qui videt in abſcondito*, ideſt qui intuetur cor: Hebr. IV. 13. „ Omnia nuda & aperta ſunt
„ oculis eius: " *reddet tibi*. Non dicit, Dabit: quia iam ſe debitorem conſtituit, ideſt pro certo retribuet tibi mercedem. Chryſoſtomus: „ Intende Dei philantropiam,
„ ideſt amorem quem habet ad homines,
„ & miſericordiam Dei cum admiratione
„ conſidera; cum pro his quoque quæ a no-
„ bis rogatur bonis, mercedem ſe pollicetur
„ daturum. " *Orantes autem nolite multum loqui*. Hic excludit ab oratione multiloquium: ubi primo ponit multiloquii prohibitionem; ſecundo prohibitionis rationem, ibi, *Nolite ergo aſſimilari eis*. Dicit ergo: *Orantes autem nolite multum loqui*; ideſt, in verbis multis nolite confidere.

Contra I. Theſſ. ult. 17. „ Sine intermiſ-
„ ſione orate. " Præterea Dominus multum ſtetit in oratione, infra XXVI. & Luc. VI.

Reſponſio ſecundum Auguſtinum. Damnat multiloquium de infidelitate, ſed non orationes quas in cordis puritate ſancti faciunt. Unde Anſelmus: „ Non eſt peccatum orare
„ cum cordis devotione per multiloquium. "
Sicut ethnici faciunt: gentiles enim (*c*) multiplicabant verba in orationibus primo ut indicarent intentionem ſuam dæmonibus quos adorabant: quia aliter non potuiſſent cognoſcere. Unde Auguſtinus: „ Gentilibus erat
„ neceſſaria verborum multiplicitas propter
„ dæmones. " Secundo ut dæmones abſentes ad ſe revocarent; & huic cauſæ alludit Elias III. Reg. XVIII. 27. dicens ſacerdotibus Baal cum diu oraſſent: „ Clamate voce
„ maiore: Deus enim veſter eſt, & forſitan lo-
„ quitur, aut in diverſorio eſt, aut forte
„ dormit: ut excitetur. " Tertio ut verborum perſuaſione inclinarent eos ad miſerendum: unde ſubdidit: *Putant enim quod in multiloquio exaudiantur*; ideſt, opinantur quod in multitudine verborum perſuaſibilium preces eorum effectui mancipentur. Et quia illi ita faciunt: *ergo vos*, mei fideles, *nolite aſſimilari eis*, ſcilicet in multiloquio, ut credatis

(*a*) Al. *Tu*. (*b*) *Al.* ſignificanter. (*c*) *Al.* multiplicant.

tis Deum inclinari persuasibilibus verbis. Isidorus: „ Non in multiloquio exaudiuntur „ homines, quasi pluribus verbis conentur „ Deum inflectere. “ Item ut putetis Deum vestrum ignorare quod petitis: *Scit enim pater vester quid opus sit vobis*. Ecce ratio prohibitionis; quasi dicat: Non oportet vos multis verbis orare; „ sed rebus, & cordis affectu simplici: “ dicit Rabanus: *quia scit pater vester quid opus*, idest quid necesse, *sit vobis antequam petatis*.

Quare ergo oportet orare? Responsio. Non ut doceas, sed inflectas; ut familiaris efficiaris, ut humilieris, ut peccatorum tuorum rememoreris.

Et signanter dicit, *Pater* (a) *vester*. Chrysostomus: „ Dicendo, *Pater*, & veniam peccatorum, & pœnarum interitum, & iustificationem, & sanctificationem, & liberationem, & filiorum adoptionem, & hereditatem Dei, & fraternitatem cum „ Unigenito copulatam, & sancti Spiritus „ dona largissima, uno sermone significa„ vit. “

Quærit (b) hic Hieronymus, & Rabanus. Si novit Deus antequam petamus, ad quid scienti petimus? Responsio. Multiplex est causa quare scienti loquimur, & oramus. Prima ut nos profiteamur, & sciamus habere nos ab eo quod petimus. Unde Rabanus: „ Non est opus narrare, sed obsecra„ re. “ Secunda ut exemplum præstetur. Unde Rabanus: „ Vult Deus rogari, ut bo„ nitas eius derivetur ad populos. “ Tertia ut mens nostra excitetur. Unde Hieronymus: „ Nos tempore orandi excitamus. “ Quarta ut devotio excitetur astantibus. Hieronymus: „ Loquimur, non ut nostræ „ faciamus indicium voluntatis, sed ut ex„ citemus obsequium piæ devotionis. “ Quinta ut desiderium accendatur. Sexta ut cor purgetur. De his duobus Glossa interlinearis: „ Verbis cor accenditur, & precibus sere„ natur. “ Septima ut animus occupatus circa sancta verba retrahatur a superfluis cogitationibus.

(c) Dominus dixit: *Sic orabitis*; non hoc orabitis. Non prohibet aliud ab hoc orare, sed docet sic orare. Unde hæc oratio habet tria: est enim brevis, perfecta, & efficax. Brevis est, ut omnes possent capere tam docti quam indocti. Item ut daret fiduciam de facile impetrando. Unde Esa. x. 23. „ Verbum abbreviatum faciet Dominus. “ Item perfecta est: ipse enim Deus tradidit hanc, & Dei perfecta sunt opera. Item efficax: unde Apostoli dicebant: Doce nos orare. Ipse autem sic dixit: *Sic orabitis*: *Pater noster qui es in cælis &c.* Et in hac oratione sicut in oratione rhetorum, duo facit. Primo captat benevolentiam; secundo docet quid petendum. Captat benevolentiam, sed alio modo quam captet homo (c) hominis benivolentiam, ut scilicet flectat eum ad se. Captamus autem nos Dei benevolentiam ut elevemur ad eum. Requiruntur duo ad dantem, quod possit, & velit. Et ut velit, dicit, *Pater*: si enim est pater, vult utilitatem filiorum. Quod possit ostendit subdens: *Qui es in cælis*: si enim est in cælis, potest quod vult. Hoc autem quod dicit, *Pater noster*, valet ad fidei instructionem. Et removet duos errores, qui destruebant orationem. Quidam enim dicebant, Deum non habere curam de humanis, ut habetur Ezech. IX. 9. „ Dereliquit Dominus terram, & „ Dominus non videt. “ Quidam autem dixerunt, quod habet curam, & providet de omnibus: sed providentia dat necessitatem rebus; & sic non oportet orare, quia si providet Deus, ita erit. Sed istas opiniones destruit cum dicit, *Pater*: si enim est pater, providet filiis, ut habetur Sap. XII. 13. „ Non est autem alius Deus quam tu, cui „ est cura de omnibus. “ Item pater dicitur ad filium, ut dominus ad servum. In eo enim quod ipse pater est, dicimus nos liberos: non enim dicitur pater aliarum rerum. Si ergo sumus liberi, habemus (d) libertatem arbitrii: ergo aliquid (e) est a nobis. Per hoc vero quod dicit, *Qui es in cælis*, (f) ostendit omnia impetrabilia, quando ipse ibi immobilis est. Quia sicut ipse qui est in cælis, disposuit effectus produci ex caussis, ita providit talem petitionem per talem orationem nobis dari. (g) Unde valet ad sublevandum spem. Luc. XI. 13. „ Si vos, cum „ sitis mali, nostis bona data dare filiis ve„ stris, quanto magis pater vester cælestis? „ &c. “ (h) Item *Pater* valet ad excitandum caritatem: naturale enim est quod a patre diligatur filius. Ephes. VI. 7. „ Filii „ obedite parentibus vestris in Domino. “ (i) Item invitamur ad imitandum. Supra v. 45. *Ut sitis filii patris vestri &c.* Item ad humilitatem provocamur. Malach. I. 6. „ Filius „ honorat patrem, & dominum servus. Si „ ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et

(a) Al. *noster*. (b) Al. hoc. (c) Al. homini. (d) Al. libertatem liberi arbitrii. (e) Al. *omittitur* est. (f) Al. ostendit quod non sunt omnia immobilia, quia ipse immobilis. (g) Al. Secundo valet. (h) Al. Item ad caritatem excitandam: naturale est quod pater diligat filium. (i) Al. Item invitamur ad imitandum. Item ut ad humilitatem provocemur.

„ Et si Dominus ego sum , ubi est timor „ meus ? " (a) Item dicens , *Pater noster*, affectus ordinatur ad proximum: quia si unus pater omnium, non debet contemnere quis proximum ratione generis. Item dicit, *Pater noster*: non dicit, Pater meus: quia Christus voluit servare quod sibi proprium est, quia quadam singularitate est filius Dei. Unde dicit, Ioan. xx. 17. „ Ascendo ad pa„ trem meum, & patrem vestrum : " quia aliter meum, aliter vestrum. Item docuit pro toto populo orare. Chrysostomus: „ Dul„ cior est apud Deum oratio quam non trans„ mitrit necessitas , sed fraternitas . " Secundo ad captandum benevolentiam (b) dicitur: *Qui es in cælis*: non pro corporali loco: quia „ cælum , & terram ego impleo, „ dicit Dominus : " Hierem. xxiii. 24. sed propter eminentiam. Unde per hoc infirmis providetur , ut considerent per id quod supremum est in corporibus, quod Deo debent obsequi. Propter hoc versus orientem oramus , quia ab oriente verritur cælum. Et sicut cælum supra corpus , ita Deus supra spiritum. Unde sicut corpus convertitur ad cælum, ita spiritus convertitur ad Deum. Ut ergo spiritus revocetur a terrenis , dicit: *Pater noster, qui es in cælis*. Aliter per cælos, sancti intelliguntur. Esa. i. 2. „ Au„ dite cæli , & auribus percipe terra . " Psal. xxi. 4. „ Tu autem in sancto habitas. " Dat enim fiduciam impetrandi , quia non longe sunt a nobis. *Sanctificetur nomen tuum*. Hic captata benevolentia accedit ad petitiones . Sed omnis petitio habet desiderium : unde in hac (c) oratione continetur omne quod homo desiderare potest ; & eo ordine quo petere debet: (d) homo enim desiderat consequi bonum, & vitare malum. Quatuor autem petuntur desideranda. Desiderium enim tendit in finem : unde in unoquoque quod primo desiderandum est, est finis . Finis autem est Deus: unde honor Dei primo est petendus; & hoc tangitur : *Sanctificetur nomen tuum*. Item petenda sunt quæ ad nos pertinent : & primum est gloria Dei ; & hæc tangitur : *Adveniat regnum tuum* . Item virtutes , & merita bona ; & hoc tangitur: *Fiat voluntas tua &c.* Item subsidia mortalis vitæ, sive (e) temporalia , sive spiritualia; & hoc tangitur : *Panem nostrum quotidianum*: sive intelligas panem temporalem, sive spiritualem , vel sacramentalem . Item malum est vitandum. Contra bona sunt quædam impedimenta. Contra primum non est impedimentum , quia semper est honorandus Deus , sive velis, sive nolis habere. Beatitudinem impedit peccatum ; ideo petit : *Dimitte nobis debita nostra &c.* Virtutes etiam, & operationes bonas impedit tentatio; ideo dicitur: *Et ne nos inducas in tentationem*. Habere necessaria huius vitæ impedit malum ; ideo dicitur: *Sed libera nos a malo*.

Sanctificetur nomen tuum . Semper sanctificatum est: quomodo ergo petimus? Exponitur sic. Sanctificetur; idest, quod in se sanctum est, manifestetur in nobis ; non quod accrescat sibi, sed nobis accrescit manifestatio gloriæ suæ. Aliter Chrysostomus. *Sanctificetur &c.* idest, sanctificetur ex operibus nostris; idest, det nobis talia opera facere, ut sanctificetur &c. Secundum Cyprianum. *Sanctificetur*; idest, sanctifica nos in nomine tuo. Esa. viii. 14. „ Et erit vobis in sanctifica„ tionem. " Sed sanctificari est ut qui non sunt sancti sanctificentur , & ut sancti in sanctitate perseverent, & si quidem sanctificati non sint , contrarium amoveatur .

Sequitur: *Adveniat regnum tuum*; idest, fac nos ad regnum tuum pervenire , ut dicitur (infra xxv. 34.) *Venite benedicti , percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi*. Aliter Augustinus in sermone Domini in monte: „ Deus regnare incepit cum mundum red„ emit . " *Adveniat*; idest, veniat consummatio regni tui. Luc. xxi. 31. „ Prope est „ regnum Dei. " Vel sic. *Adveniat regnum tuum*; idest, regnes in nobis, non peccatum. Unde Rom. vi. 12. „ Non regnet peccatum „ in vestro mortali corpore. " Sed non potest venire quis ad regnum cæleste nisi fiat cælestis; ideo petimus ut fiamus cælestes . *Fiat voluntas tua sicut in cælo*; idest, fac nos cælestes . Unde petimus ut voluntas Dei impleatur per nos ; & hoc frustra, nisi a Deo esset: ideo dicitur: *Fiat voluntas tua* : quia Deus operatur in nobis. Sed quid? *Sicut in cælo & in terra*; idest, sicut Angeli faciunt voluntatem in cælo , sic nos terreni faciamus in terra. Vel aliter. (f *Fiat voluntas tua*, sicut in Christo , sic in Ecclesia. Unde: *Fiat voluntas tua sicut in cælo*, idest in Christo, *& in terra*, idest Ecclesia. Vel aliter . Per cælum sancti, per terram peccatores . Unde, *Fiat voluntas tua &c.* idest , converte peccatores ut serviant tibi ut iusti. Unde Psalm. xvii. 29. „ Illuminans lucernam „ meam ,Domine , illumina tenebras meas. " Vel aliter : quia spiritus comparatus ad carnem , ita contrariatur . Unde Apostolus : „ Vi-

(a) *Al.* Item affectus ordinatur ad proximos. (b) *Al.* cum dicit. (c) *Al.* petitione. (d) *Al.* hic . (e) *Al.* mortalia. (f) Al. *Fiat voluntas tua*; idest, fiat voluntas sicut in Christo &c.

„ Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ. " (Rom. VII. 23.) Unde, *Fiat &c:* ideſt, ſicut ſpiritus concordat voluntati tuæ, ſic & caro.

Et nota quod dicitur, *Sanctificetur nomen tuum*; & non Sanctificemus. Et hoc eſt, quia ad ſalutem requiritur perſona Dei, & liberum arbitrium. Sed ſi in prima perſona peteretur, iam videretur quod ſolum ad liberum arbitrium pertineret.

Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Poſtquam docuit petere gloriam, & beatitudinem, & operationes virtutum; hic docet petere quæ ſunt neceſſaria ad præſentem vitam, cum dicit: *Panem noſtrum &c.* Hoc autem exponitur quatuor modis. Primo exponitur de pane qui eſt Chriſtus, qui dicit de ſeipſo, Ioan. VI. 52. „ Panis quem „ ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. " Sed dicit noſtrum, quia non cuiuſcumque, ſed fidelium ſolum. Eſa. IX. 5. „ Parvulus „ natus eſt nobis &c. " Unde ex quo quis baptizatus eſt, ius habet (*a*) in iſto pane. Sed hoc quod dicit, *Superſubſtantialem*, loco eius habetur in Græco *Uſion*, ideſt peculiarem; & quod ſit ſuperſubſtantialis habetur ad Ephe. I. 20. „ Conſtituens ad dexteram „ ſuam in cœleſtibus ſupra omnem principa- „ tum, poteſtatem, & virtutem, & do- „ minationem. " Iſte panis eſt quotidianus, qui quotidie debet ſumi non a quocumque, ſicut in Libro de Eccleſiaſticis dogmatibus dicit Auguſtinus, quod „ quotidie recipere nec „ laudo, nec vitupero: " ſed in Eccleſia quotidie debet ſumi a fidelibus; & percipiatur, ſi non ſacramentaliter, tamen ſpiritualiter. Sed Orientales aliam conſuetudinem habent: quia in aliquorum Eccleſiis non celebratur niſi ſemel in hebdomada. Et Auguſtinus in Sermone Domini in monte dicit, quod illud ſuſtinetur.

Da nobis. Sed qualiter dicitur, *Da nobis*, ſi noſtrum eſt? Cyprianus. *Da nobis*, ideſt da ita vivere quod per peccatum non reddamur non idonei ad habendum iſtum panem. Non enim datur ei qui indigne recipit; ſed aſſumit in damnum ſuum. „ Qui „ enim manducat, & bibit indigne, iudi- „ cium ſibi manducat, & bibit; " ut habetur I. ad Corinth. XI. 19.

Sed quid eſt quod dicit, *Hodie*? Dicendum, quod hodie aliquando accipitur pro præſenti die, aliquando pro tota vita noſtra. Unde, *Da nobis hodie*; ideſt, ut in tota vita noſtra poſſimus percipere: quia in hac vita tantum eſt neceſſarius: in alia enim, habita veritate, non indigebimus. Unde in hac vita, & nunc peculiaris eſt, tunc continuus. Alia expoſitio, ut per panem Deus, vel divinitas intelligatur. Luc. XIV. 15. „ Beatus „ qui manducat panem in regno cælorum." Pſal. LXXVII. 25. „ Panem Angelorum man- „ ducavit homo. " Unde, *Da nobis hodie*: da ut in præſenti vita poſſimus ea frui. Item aliter poteſt exponi de pane ſapientiæ. Unde (Prov. IX. 5.) „ Venite, comedite pa- „ nem meum. " Ille enim comedit panem ſapientiæ, qui inquirit documenta ſalutis, qui facit divina præcepta. Quarto exponitur de pane corporali. Dixerat: *Sanctificetur nomen tuum*; & *Fiat voluntas tua &c.* Unde docuerat nos cæleſtes eſſe. Sed memor fragilitatis noſtræ, docet nos petere terrena ad vitam neceſſaria, & non ſuperflua, ſed neceſſaria. Unde (I. ad Tim. VI. 8.) „ habentes alimenta, & quibus tegamur, his „ contenti ſumus. " Idem petiit Patriarcha Iacob: (Gen. XXVIII. 20.) „ Si dederit mihi panem „ quo veſcar, & veſtes quibus operiar &c. " Sed dicit, *Noſtrum*, quia de proprio, non de rapina. Alia ratio quare dicit noſtrum, quia hoc datur ad neceſſitatem. Unde debemus accipere ut communia, ut dicebat Iob (XXXI. 17.) „ Si comedi bucellam panis ſolus. "

Sed quid eſt quod dicit, *Superſubſtantialem*? Hoc ideo dicit, quia (ut dicit Auguſtinus in Lib. de orando Deum ad Probam) id quod eſt præcipuum in vita hominis eſt panis. Eccli. XXIX. 28. „ Initium vitæ hominis a- „ qua, & panis. " Unde per hunc omnia quæ ſunt ſubſtantialia ad vitam intelliguntur.

Sed dicit, *Quotidianum*, ideſt pro hac vita brevi: ſi enim peteret ad longum tempus, contrariaretur petitioni ſuæ, quæ dixit: *Adveniat regnum tuum*, ideſt ad nos (*b*) veniat. Si ergo longa petitio eſſet, contrariaretur orationi præcedenti. Item ut ſuperfluitatem tollat, quia quod neceſſarium, eſt ad diem: contra quoſdam qui plus expendunt uno prandio quam neceſſe eſſet in multis diebus. Item dicit, *Da nobis*. Chryſoſtomus: „ Temporalia habent boni, & ma- „ li; boni ad utilitatem, mali ad damnum: „ boni igitur a Deo, mali a diabolo. " Alia ratio. Sicut ſi aliquis offerret panem ſacerdoti ad ſanctificandum, poſtea peteret a ſacerdote iam ſanctificatum; ſic dicitur, *Da nobis*, ideſt ſanctifica nobis; & ſanctificatur per orationem. Et quia noluit ut petatur ad longum tempus, ideo dicit, *Hodie*: vel *hodie*, ideſt in vita iſta.

Sed

(a) *Al.* de iſto. (b) *Al.* veniet.

Sed quæritur quare Dominus prohibuit sollicitudinem: unde dicit: *Nolite soliciti esse &c.* Hic autem docet petere. Sed homo licite potest desiderare quæ necessaria sunt ad vitam, & non solum quæ ad vitam, sed quæ ad statum: quia plura sunt necessaria Regi quam Comiti: unde licet hæc petere. Sed aliud est desiderare, & aliud solicitum esse.

Item videtur quod non petendum sit nisi ad unum diem, quia dicit, *Hodie*. (a) Solutio. Non intendit quin cogites de futuro; sic enim periret populus Dei, quia sic non esset congregandnm in æstate quod comedendum est in hieme; sed solicitudinem removet de futuro.

Sequitur: *Dimitte nobis debita nostra &c.* Hic intendit ponere petitiones quæ fiunt ad remotionem mali: & primo magis principalis, quod magis impedit. Hoc autem est peccatum; ideo dicit: *Et dimitte nobis debita nostra:* quia contra enm peccavimus: nos enim indigemus de bono Dei. Hieronymus: „ Indignum est quod agamus aliqnid contra „ Deum. Quando tu peccas, tu usurpas „ quod Dei est: quia voluntas Dei est regu- „ la omnium. Si ergo dimittis voluntatem „ Dei pro voluntate tua, usurpas quod Dei „ est. " Ideo *dimitte nobis*, peccata. Et hoc ille petebat Psal. XXXVIII. 14. „ Dimitte mi- „ hi ut refrigerer prius quam abeam, & „ amplius non ero. " Et per hoc duos errores excludit. Error scilicet Pelagii, qui dicebat, quod sine peccato poterat homo vivere: & hoc est falsum, quia esset aliquis qui non posset dicere hanc orationem; sed hanc Dominus dedit omnibus: omnes ergo peccatum habent. Et Ioannes in prima canonica, cap. I. 8. „ Si dixerimus quod pec- „ catum non habemus, nos ipsos seducimus. " Item alius error, quod si quis peccavit, non potest agere pœnitentiam; sed hoc non doceret Dominus petere, nisi vellet remittere. Unde Ioan. I. 12. „ Dedit eis potesta- „ tem filios Dei fieri: " quod non fieret, nisi remitterentur peccata. *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. Debitores dicuntur duobus modis: vel quia peccant contra nos; vel quia aliquid nobis debent, ut pecuniam, & huiusmodi. Non ergo docet ut dimittam debita pecuniæ, sed debitum quo peccavit quis contra me; vel etiam si offendit me pro solvenda pecunia, offensam teneor dimittere, non pecuniam. Indignum enim esset quod peterem misericordiam, si remittere non vellem. Unde Eccli. XXVIII. 3. „ Homo homini servat iram, & a Deo pe- „ tit medelam. "

Sed sunt multi qui nolunt dimittere, debent ne dicere: *Pater noster? &c.* Quidam enim sutrahebant verbum illud, *Sicut & nos &c.* sed talis omittens peccat, quia formam Ecclesiæ non servat. Dicendum ergo, quod licet sit in peccato, debet dicere: quia debet facere quicquid boni potest, quia licet non sint meritoria ad vitam æternam, tamen sunt proficua ad impetrandam gratiam. Item oratio dicitur in persona Ecclesiæ: unde licet ipse non remittat, tamen Ecclesia remittit.

Item quærit Augustinus si solum illis qui remittunt offensas Dominus remittit. Et vult Augustinus quod eo tenore dimittamus quo dimittit Dominus. Dominus enim rogantibus dimittit: qui ergo paratus est roganti dimittere, fructum recipit orationis.

Et ne nos inducas in tentationem. Cyprianus exponit sic. *Et ne nos*; idest, non sinas nos perduci in tentationem. Tentatio enim utilis est. Sed ille inducitur in tentationem qui tentationi succumbit. Multi volunt igne calefieri, sed non igne comburi. (I. Corin. X. 13.) „ Fidelis Deus, qui non permittit „ vos tentari ultra quam potestis. " Et per hoc amovetur error Pelagii, qui dicebat, quod homo poterat perseverare per liberum arbitrium. Et hoc amovet cum docet non consentire tentationi. Ad Phil. II. 13. „ Deus „ operatur in nobis velle, & perficere pro „ bona voluntate. " Ultimum est *Sed libera nos a malo*, præsenti, vel futuro, pœnæ, vel culpæ. Unde Augustinus, in hoc verbo: „ Omnis homo lacrymas fundit. " Ita dicebat ille, Psal. LVIII. 2. „ Eripe me „ de inimicis meis Deus meus. " Sequitur autem *Amen*, idest ita fiat. Hebræum est. Datur securitas impetrandi, si tales fuerimus quod dimittamus &c. In Græco addun- tur tria verba: *Quoniam tuum regnum, & veritas, & gloria*. Et hæc tria tribus præmissis respondent. Vel sic. Tu potes, quia tnum regnum, tua est virtus quæ potest donare: item totum ad gloriam Dei. Psal. CXIII. 1. „ Non nobis, Domine, non no- „ bis; sed nomini tuo da gloriam, "

(d) *Cum autem ieiunatis &c.* Hæc est tertia pars ab illo loco, *Cum facis eleemosynam &c.* in qua excludit appetitum humani favoris a ieiunio. Ubi primo excludit a ieiunio modum indebitum; secundo subiungit modum ieiunandi debitum, ibi, *Tu autem cum ieiunas &c.* In prima dicuntur tria. Pri- mo

(a) *Al.* Solummodo non intendit.

mo dissuadet hypocritarum simulationem; secundo ponit suæ ostentationis perversam intentionem, ibi, *Exterminant enim facies suas*; tertio subiungit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam*. Dicit ergo: *Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ*. Per hoc quod dicit, *Nolite*, prohibet non solum facere, sed velle: quia in voluntate radix merendi, & demerendi est. *Tristes*: signanter dicit fieri tristes, & non esse: quia ista tristitia, sive simulatio, solum in apparentia est. Chrysostomus: „ Dum fingunt se ieiunare, non sunt „ tristes, sed fiunt. " *Exterminant*. Ecce perversa intentio: quia exterminant, idest extra proprios terminos humanæ conditionis ponunt, secundum Augustinum, & Rabanum, *facies suas*, in quibus magis apparent boni. Augustinus: „ Sicut de nitore vestium „ iactantia, sic de nimio squalore, & ma„ cie. " *Ut appareant hominibus*, qui vident solum exteriora, I. Reg. 16. *ieiunantes*, idest abstinentes. Isidorus super Amos: „ Qui „ cibis abstinent, & mala agunt, dæmones „ imitantur quibus culpa adest, & cibus „ abest. " Chrysostomus: „ Si quis ieiunat, & „ tristem se facit, hypocrita est. Quanto „ nequior est qui non ieiunat, sed in facie „ sua argumentis quibusdam fingit venalem „ pallorem? " *Amen dico vobis*. Hic subiungitur eorum condemnatio: unde dicit: *Amen*, idest vere, *dico vobis*, *receperunt mercedem suam*, non Dei, idest laudem quam intendebant. Gregorius in Homilia: „ Incas„ sum caro atteritur, si a suis voluptatibus „ animus non refrenatur. " *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum*. Hic subdit debitum ieiunandi modum: & primo hortatur ad ipsum; secundo ponit promissum, ibi, *Et pater tuus &c.* Quantum ad primum dicit: *Tu autem cum ieiunas unge caput tuum*, quadrupliciter. Primo caput, idest mentem, oleo nitoris conscientiæ, ne diabolus per capillos, idest cogitationes, teneat. Esther II. 12. virgines oleo mirrhyno ungebantur. Secundo oleo caritatis. Hoc inunguntur pugiles, idest activi boni. Infra XXV. 4. *Prudentes virgines acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus*. " Item oleo compassionis, & misericordiæ, quo debent inungi prælati. Eccle. IX. 8. „ Oleum de capite „ tuo non deficiat. " Chrysostomus: „ Ca„ put tuum Christus est. Esurientem ciba, „ sitientem pota; & sic caput tuum unxisti „ oleo misericordiæ, qui clamat in Evangelio: „ Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi „ fecistis. " Item oleo spiritualis lætitiæ, quo inunguntur Reges, idest contemplativi. Exod. XVII. 19. „ Sanctificabis vasa taberna„ culi oleo. " Unde Hieronymus, & Augustinus: „ Palæstinis mos erat caput ungere. " Ergo *caput unge*, idest hilarem, & festivum te exhibe, *& faciem tuam lava*. Chrysostomus: „ Facies est conscientia. " Lava ergo faciem tuam quadruplici lotione. Primo per veram contritionem. Hiere. IV. 14. „ Lava „ a malitia cor tuum, Hierusalem, ut salva „ fias. " Secundo per confessionem. Esa. I. 16. „ Lavamini, mundi estote, &c. " Tertio per tribulationum perpessionem. Apoc. VII. 14. „ Laverunt stolas suas, & dealbaverunt „ eas in sanguine agni. " Quarto per devotam orationem. Gen. XVIII. 4. „ Afferam „ pauxillum aquæ ut laventur pedes vestri. " Vel *lava faciem*, idest intellectum a curiositate, & affectum ab illicito amore. *Ne videaris hominibus ieiunans*. Non prohibet simpliciter videri, sed velle videri; quasi dicat: Ne velis favorem, vel laudem pro ieiunio ab hominibus captare. *Sed patri tuo*, per creationem, & recreationem, & conservationem, *qui est in abscondito*. Glossa: „ Idest „ in corde per fidem. " Esa. XLV. 15. „ Ve„ re tu es Deus absconditus. " *Et pater tuus* (ecce promissum) *qui videt in abscondito*, idest in humili, & pura conscientia, *reddet tibi*. Sapien. X. 17. „ Reddet Deus laborem „ sanctorum suorum. "

(e) Postquam docuit nos de ieiunio, docet nos de eleemosyna, & dicit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*.

Sed videtur quod hoc non sit verum: quia Regibus convenit thesaurizare. Sed dicendum, quod per thesauros intelligit abundantiam; & hæc duplex: necessaria, & superflua: quod non est necessarium uni, est necessarium alteri. Et ideo cum Rex multis indigeat, multa potest congregare. Uni simplici peccatum esset quod non est Regi, quia indiget defendere regnum. Item prohibet his qui videntur habere fiduciam in eis. Unde I. ad Tim. ult. „ Divitibus hu„ ius sæculi præcipe non sublime sapere, „ nec sperare in incerto divitiarum sua„ rum. " Baruch. III. 16 „ Ubi sunt prin„ cipes gentium, qui argentum fabricant „ (sive thesaurizant) & aurum in quo „ confidunt homines? " Item prohibet propter instabilitatem, quia cito amittuntur. Et ponit tria quæ in divitiis habentur: metalla, & hæc rubigine consumuntur; vestes, & hæc tineis; & quædam quæ neutro modo, ut lapides pretiosi. Alia littera habet, *Nec commestura*. Unde tripliciter destruuntur. Aut ex principio intrinseco; & sic tinea quæ innascitur vestibus: unde,

Ubi erugo, & tinea: aut ex luxuria possidentis; ideo *commestura*: quandoque ab extraneis: unde dicit: *Ubi fures non effodiunt*.

Si aliquis dicat, quod hæc non fiunt; dicendum, & si non fiant, tamen sæpe contigit; & si non contingit, possibile tamen est contingere: ideo arguit eas incertas esse.

Item exponitur mystice. A Erugo apparet, tinea latet: unde per æruginem peccata corporalia, per tineam spiritualia. Item quædam sunt peccata quæ per seipsos faciunt homines, quædam quæ cum alio; & illa magis nocent. Dicit: *Nec fures effodiunt*. Vel dicit propter thesauros absconditos. Item per æruginem superbi. Eccli. XII. 10. „ Sicut æramentum æruginat nequitia eo„ rum. " Tinea corrodit vestimenta; & hæc significat exteriora opera, quæ per invidiam corroduntur. Prover. XXV. 20. „ Sic„ ut tinea vestimento, & vermis ligno; ita „ tristitia viri nocet cordi. " Item fures per vanam gloriam: fures, idest dæmones, (a) qui cum non possint decipere homines per alia peccata, decipiunt per vanam gloriam. Item ponit stabilitatem divitiarum cælestium, ubi dicit: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*. Et hic Augustinus „ Thesaurizate „ vobis *in cælo*, non in aliquo loco corporali, „ sed *in cælo*, idest in spiritualibus bonis, id„ est, abundantiam bonorum meritorum acqui„ rite. " Et dicit, *Vobis*, non Deo quia nihil accrescit ei. Iob XXXV. 7. „ Si iuste egeris, „ quid donabis ei; aut quid de manu tua „ accipiet? " (b) Docet autem Dominus unde hoc acquiritur, scilicet per eleemosynam, dicens Luc. XVIII. 22. „ Vende omnia „ quæ habes, & da pauperibus, & habebis „ thesaurum in cælo. " (c) Ibi enim, idest in cælo, nulla erit corruptio: quia „ cor„ ruptibile hoc induet incorruptionem: " I. Corint. XV. Sequitur: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*. (d) Docet, contrariam conclusionem esse nocivam; & hoc quia cordis distractionem habet: quia si terrena diligis, ibi erit cor tuum, ubi enim amor ibi oculus: oculi stultorum in finibus terræ. Sed quia pauci sunt qui considerent istud, ideo ostendit quantum sit periculum, per exemplum. *Lucerna corporis tui*. Et hoc primo exponitur de oculo corporali: (e) sicut enim lucerna dirigit gressus hominis, sic oculus: unde *si oculus tuus fuerit simplex*, idest fortis ad videndum, *corpus totum erit lucidum*, idest dirigetur ad faciendum; *si nequam*, idest lippus, & obscurus, *totum corpus tuum tenebrosum erit*; idest, omnia opera tua fient ad modum tenebrarum. *Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt*? Lumen quod in te est, est cor & mens: si ergo ad terram dirigatur, & omnes sensus hominis ad terram dirigentur. Aliter exponitur de oculo spirituali. Lumen enim inducit ad probandum, sicut hominis ratio. Prover. XX. 27. „ Lucer„ na Domini spiraculum hominis. " Unde *si oculus tuus fuerit simplex*, sic quod ratio tua dirigatur in Deum, *totum corpus tuum*, idest omnia membra tua, a peccato servabuntur: si non, involventur in operibus tenebrarum. Vel *lucidum*, in resurrectione sanctorum. Infra XIII. 43. *Tunc iusti fulgebunt sicut sol*. Item per oculum significatur intentio. Unde qui vult operari, aliquid intendit: unde si intentio tua sit lucida, idest ad Deum directa, totum corpus, idest operationes tuæ erunt lucidæ. Et hoc intelligitur in simpliciter bonis. Item per oculum intelligitur fides: unde si simplex est, ita quod tendat in Deum, idest non vacillet &c. Ad Rom. XIV. 23. „ Quod non est ex fide, peccatum est. " Item per oculum significatur prælatus, qui est oculus subditorum. Unde cum prælati boni dirigunt plebes, tota populi congregatio lucet virtutibus &c. Eccli. X. 2. „ Se„ cundum iudicem populi sic & ministri e„ ius. " Sequitur: *Nemo potest duobus dominis servire &c.* Quia dixerat quod thesaurizatio distrahit a Deo, ideo fugienda dicitur, quia non solum distrahit, sed alienat a Deo: quia *nemo potest duobus dominis servire*. Servus est qui ipsum quod est, alterius est; sed impossibile est quod animus feratur ad duos fines simul & semel (dico contrarios & dissentientes.) Item nota quod quidam dominantur ut subditi dirigantur; quidam autem ut timeantur. Dominus, & divitiæ sunt contrarii domini; ideo *non potestis Deo servire, & mammona*.

Sed nota, quod aliud est habere divitias ut dominus, aliud ut servus. Habet enim ut dominus, qui bene utitur illis, & inde facit fructum; sed ille est servus divitiarum qui fructum inde non accipit. Eccle. V. 12. „ Est aliud malum quod vidi sub sole. Di„ vitiæ conservatæ in malum domini sui. " Omne autem (f) in quo quis ponit finem suum Deus suus est: unde qui ponit finem suum in divitiis, Deus suus est; sicut dicitur de illis „ quorum Deus venter est, " Phil. III. 19.

(a) *Al.* quia (b) *Al.* Docet autem Dominus hoc, dicens Lucæ XVIII. (c) *Al.* Ibi enim nulla est. (d) *Al.* Docet, hanc conclusionem. (e) *Al.* Sicut lucerna. (f) *Al.* quod quis ponit.

Non potestis Deo servire, & mammonae. Per mammonam potest intelligi diabolus, qui praeest divitiis, & quasi Deus suus est; non quia possit dare, sed quia nititur divitiis homines decipere: unde sicut est quidam spiritus fornicationis, sic est spiritus divitiarum. Aliter exponit Augustinus. *Nemo potest &c.* scilicet contrariis: sed Deus, & diabolus contrarii sunt. „ Quae conventio Chri-„ sti ad Belial? " II. ad Corin. VI. 15. & in Lib. III. Reg. XVIII. 21. „ Quid claudicatis in duas „ partes? " Et sequitur: *Aut unum sustinebit*, idest diabolum. Et non dicit, Diliget, quia diabolus naturaliter diligi non potest. Deus naturaliter diligitur, diabolus vero sustinetur, sicut ponit exemplum Augustinus. Si aliquis cupit ancillam alicuius, servit ei amore ancillae, non ipsius: unde sustinet servitium domini propter ancillam. Sic aliquis sustinet servitium diaboli propter divitias.

Item posset aliquis dicere: Non pono finem in divitiis superfluis, sed necessariis. Et hoc prohibet Dominus dicens: *Ideo dico: Ne soliciti sitis animae vestrae &c.* non quia anima manducet, sed quia homini convenit, anima existente in eo. Vel *animae*, idest vitae animae. Et destruitur hic error Euticharum, qui dicebant quod viri apostolici non debebant laborare. Sed hos reprehendit Paulus dicens, II. Thessal. III. 10. „ Qui non „ vult laborare, non manducet. " Secundum ergo Apostolum omnes tenentur.

Sed quaero, aut est consilium, aut praeceptum. Si praeceptum, ergo omnes tenentur; si consilium, constat quod non omnes, quia ad consilia non tenentur nisi homines perfecti.

Dico (a) quod aliquid est praeceptum propter se, aliquid propter aliud: ut cum aliquis cepit crucem ut eat ultra mare, quod eat ultra mare tenetur, sed non potest ire nisi quaerat navem: unde quaerere navem est ei necessarium. Sic omnes tenentur ad conservandum vitam, ideo tenentur ad omnia quae faciunt ad istum finem: unde tenetur quilibet qui non habet unde conservet vitam, laborare ut conservet.

Quid ergo dicit: *Nolite soliciti esse? &c.* Dicendum, quod solicitudo nominat providentiam cum studio; studium autem est vehemens applicatio animi. In ista autem vehementi applicatione potest esse peccatum, quando scilicet ponit animum ibi ut ad finem: & sic non debemus soliciti esse. Et ideo habetur Proverb. II. 7. „ Expectatio solicito-„ rum peribit. " Item potest esse quod mens intendat ad superflua acquirenda; & sic prohibetur, ut habetur Eccle. II. 1. „ Dixi „ ego in corde: Vadam, & affluam divi-„ tiis. " Item solicitudo potest esse, quia animus nimis solicitatur ad temporalia acquirenda, & necessaria. Et de hoc habetur I. ad Corinth. II. Item quidam soliciti sunt cum quodam timore, & desperatione, quia timent sibi deficere; & haec solicitudo prohibetur.

Sequitur: *Nonne anima plus est quam esca?* Docuit vitare solicitudinem etiam necessariorum. Ponit rationes: & primo talem. Qui dedit maiora, dabit minora; sed Deus dedit animam, & corpus: ergo qui dedit haec, servabit ea. *Respicite volatilia caeli &c.* (b) Est haec alia ratio. Qui providet minoribus, providebit maioribus; sed Deus providet brutis: ergo &c. Primo deducit in cibo; secundo in vestimento. Docet ergo vitare solicitudinem, dicens: *Respicite*, idest considerate, *volatilia caeli*, quia ex his est sapientia. Unde Iob XII. 7. „ Interroga iumen-„ ta, & docebunt. " Unde cum non habeant operationem ad acquirendum panem, attamen &c. Et tria dicit, quo ad tria quae requiruntur; scilicet serere, metere, & congregare. Et quantum ad hoc tria dicit: *Non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea; & tamen pater vester caelestis pascit illa.* Et dicit, *Vester*, non illorum: quia proprie pater est rationalis creaturae. *Pascit ea*: de quo in Psalm. CXLVI. 9. „ Qui dat iumen-„ tis escam ipsorum &c. " *Nonne vos magis pluris estis illis*, idest maioris valoris? Homo enim omnibus praeponitur, ut habetur Gen. I. 26. „ Faciamus hominem: " & sequitur: „ ut praesit piscibus maris, & vo-„ latilibus caeli. " Et non est intelligendum quin apostolici viri non congregent; sed est intelligendum quod Deus in congregatione, a tribulatione liberat iustos, ut Danielem liberavit de lacu leonum, & tres pueros de fornace. Et non dico, quod existentes in tribulatione non debeant facere ut eruantur, quia praecepit Dominus ut ex una civitate fugerent in aliam; sed est intelligendum, quod si faciant isti quod in se est, quod liberabit eos Dominus. Et ista exempla inducuntur ad sciendum quod Dominus habeat providentiam de omnibus, & dat unicuique secundum modum suum. Avibus enim dedit quomodo necessaria acquirerent: dedit enim eis naturalem instinctum quo moverentur ad inquirendum unde viverent: ideo non debemus esse nos nimis soliciti.

Quis

(a) *Al.* Dico quod est praeceptum. (b) *Al.* Et est haec alia ratio.

Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? Hic probat experimento, quod sicut provider avibus, ita & nobis. Quædam enim est pars animæ quæ subiacet rationi, (a) ut motiva, & sensitiva; quædam quæ non, (b) ut augmentativa, & nutritiva: & in his convenit homo cum brutis: & sicut provider brutis in augmento, & nutrimento, sic & hominibus. Unde augmentum non est nobis ex nobis, sed ex Deo: unde de providentia Dei non debetis desperare. *Considerate lilia agri &c.* Instruxit nos de cibo; modo de vestimento: unde „ habentes alimenta, & qui„ bus tegamur, his contenti sumus. " (I. ad Tim. VI. 8.) Dicit ergo: *Considerate lilia agri*. Consideratio creaturarum debet esse ad laudem Dei. Psalm. CXLII. 5. „ Meditabor „ in omnibus operibus tuis &c. " (c) *Non laborant, neque nent*. Ad vestimentum enim requiritur & opus virorum, & mulierum. Ideo ad amovendum opus virorum dicit, *Non laborant*; ad excludendum opus mulierum dicit, *Neque nent*. *Dico enim quod neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis*: quia etsi ars imitetur naturam, non tamen consequitur: unde numquam ars faceret colores ita puros, sicut in natura fiunt in floribus. Et dicit, *In gloria*, quia inter (d) notos apud Iudæos Salomon gloriosior fuit; & tamen vestimentum non potuit ita adaptari ei sicut lilio. Item dicit Chrysostomus, quod lilium habet illa sine solicitudine; Salomon autem saltem oportuit præcipere. Hieronymus retorquet ad resurrectionem: quia per lilia Angeli; & sicut Angeli non indigent vestimento, sic in resurrectione, qui reformabit corpus, providebit de vestimento. *Si enim fenum agri &c.* Hic commutat lilium (e) in fenum; & argumentatur, quia si minoribus providet, providebit & nobis, qui potiores sumus quo ad dignitatem substantiæ, quia nos super ista sumus. Item quo ad durationem, quia nos æterni quo ad animam; istud vero *hodie est, & cras in clibanum mittitur &c.* Esai. XL. 7. „ Exsiccatum est fenum, & ce„ cidit flos. " Item quo ad finem, quia homo est propter beatitudinem; fenum vero propter usum hominis. Psal. CXLVI. 8. „ Qui „ producit in montibus fenum, & herbam „ servituti hominum &c. " Et ad vilem usum, scilicet ut in clibanum mittatur, quo ad aliquas terras ubi fit ignis de stipulis. Et si hoc *sic vestit*, ideft dat necessarium ornatum, *quanto magis vos modicæ fidei*? Vel sic ut per fenum intelligantur infideles. Si ergo infidelibus, qui parati sunt ad clibanum ignis, multo magis electis. *Nolite ergo soliciti esse &c.* Hic concludit de utraque; & debes exponere solicitudinem quatuor modis, ut superius dictum est. Vel sic. Si vivis in aliqua societate, non sis solicitus de cibo ampliori, vel vestimentis amplioribus; immo esto in eis quasi unus ex eis. *Hæc enim omnia gentes inquirunt*: quia ibi ponunt finem, quia credunt in eis esse beatitudinem. Et si hoc non credant, ponunt ibi magnam solicitudinem, quia non credunt providentiam divinam. Et quia in ordinatione ad finem duo requiruntur, scilicet scientia, & voluntas; dicit: *Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis*. Unde scit, quia Deus: item, quia pater, vult. Quid ergo facietis? Dicit tria. *Primum quærite regnum Dei*, tamquam finem, quia regnum est beatitudo. Regnum dicitur a regendo: tunc enim homo regitur, quando voluntati regentis subditur. Hoc autem erit in cælo: unde Luc. XIV. 15. „ Beatus qui mandu„ cat panem in regno Dei. " Item iustitia perducit ad regnum. Proverb. VIII. 20. „ In viis iustitiæ ambulo, in medio se„ mitarum iudicii, ut ditem diligentes me, „ & thesauros eorum repleam &c. " Et ideo dicit, *Et iustitiam eius*: & dicit eius, & non hominis, quia per iustitiam propriam nullus potest venire ad regnum. Tertio dicit: *Et hæc omnia adiicientur vobis*; quasi, ultra forum hæc adiicientur. Proverb. X. 13. „ Non affliget Dominus fame animam iu„ sti. " Non ergo debemus hæc temporalia quærere; & hoc verum est tamquam finem, aut mercedem. Unde non debemus evangelizare ut comedamus, sed potius e converso.

Sed contra hoc obiicit Augustinus de Paulo, quia dicit (II. Corin. XI. 27.) „ In „ fame, & siti, & nuditate laboravi. " Et respondet, quod sicut medicus aliquando abstrahit cibum, & potum infirmo, ut curet eum; sic Dominus, qui habet providere, permittit hominem pati, vel ut curetur (si curanda sunt aliqua) vel ut alii exemplum recipiant.

Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Sed hoc non videtur, quia nullus tenetur ad maiorem perfectionem quam (f) Christus, & Apostoli: sed Christus habuit loculos; Apostoli etiam congregabant. Augustinus exponit sic. *In crastinum*, ideft futurum, cogitando nimis de temporalibus, scilicet ibi finem

(a) *Al.* ut motiva sensitiva. (b) *Al.* ut augmentativa nutritiva. (c) Al. *Nec lilia non laborant*. (d) *Al.* natos. (e) *Al.* & fenum. (f) *Al.* Christi.

finem ponendo, vel etiam superflua congregando. Vel, secundum Hieronymum, *Nolite solliciti esse in crastinum*, verum est de his quæ ad Deum pertinent, faciendo quæ in nobis sunt. Non enim debemus dimittere laborare, si timeamus de pluvia, vel huiusmodi, quæ ad Deum pertinent. Vel sic. Nolite illam sollicitudinem quam debetis in futuro habere, accipere in præsenti; sicut tempore messium accipere curam de vindemiis non est competens. Quare? *Sufficit enim diei malitia sua*, idest tribulatio, & angustia, quam habet homo in die, sufficere debet ei; non autem accipere eam quam debet habere in futuro &c.

CAPUT VII.

(a) NOlite iudicare, & non iudicabimini; nolite condemnare, & non condemnabimini: in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini; & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: & ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & canes conversi dirumpant vos. Petite, & dabitur vobis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis: omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se? Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc est enim lex, & prophetæ. Intrate per angustam portam, quia lata porta, & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam!

(b) Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus. Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Ideo ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Quia numquam novi vos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificavit domum suam supra petram: & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam; & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam: & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti: & irruerunt in domum illam; & cecidit, & fuit ruina eius magna. Et factum est, cum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Erat autem docens eos sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & pharisæi.

Imple-

(a) IMplevit legem quo ad præcepta, & quo ad promissa; nunc quo ad iudicia. Primo ergo ordinat ut non sit temerarium iudicium, & dicit: *Nolite iudicare &c.* idest ex amaritudine odii. Amos vi. 13. „ Convertisti iudicium in amaritudi- „ nem. " Vel sic. *Nolite*, quantum ad ea quæ nostro iudicio non sunt commissa. Domini est iudicium, nobis commisit iudicare de exterioribus, de interioribus vero sibi retinuit. Nolite ergo iudicare de eis. I. Corinth. iv. 5. „ Nolite iudicare ante tem- „ pus. " Hier. xvii. 9. „ Pravum est cor „ hominis; & quis cognoscet illud? " Nullus enim debet iudicare de aliquo quod sit malus homo: dubia enim in meliorem partem interpretanda sunt. Item iudicium debet esse congruum quantum ad personam iudicantis: unde si es in eodem peccato, vel maiori, non debes iudicare. Ad Roman. ii. 1. „ In quo enim iudicas alterum, teipsum „ condemnas. " Item non prohibetur prælatis, sed subditis: unde non debent iudicare nisi subditum. Sed Chrysostomus: *Nolite iudicare &c.* idest nolite iudicare vosmetipsos (a) vindicando. Unde si remittitis, non inde iudicabimini; (b) immo ratione huius misericordiæ, misericordiam consequemini. Sequitur ratio: *In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini*; idest, pro quo iudicio iudicaveritis, iudicabimini. Psal. vii. 17. „ Convertetur dolor eius in caput eius „ &c. " Et infra xxvi. 52. *Qui percusserit gladio, gladio peribit*. Vel sic. Timere debent qui iudicant, ne hoc iudicio Dominus permittat eos puniri, ut in Esa. xxxiii. 1. „ Veh tu qui prædaris; nonne & tu præ- „ daberis? " *In qua mensura &c.* Hic ponit rationem sub similitudine iudicii. Iudex enim est sicut regula animata. Cum enim vis æquare duo, defers ad regulam, & quod superabundat de uno resecas; (c) sic si aliquis habeat de alieno plusquam debeat habere, id resecat, & reddit unicuique quod suum est: idest, pro ista mensura remetietur nobis.

Sed obiicitur. Aliquis peccat temporaliter, & inde punitur æternaliter: videtur quod non sit æquum iudicium.

Dico, quod in peccato duo sunt consideranda: duratio, & offensa: & in offensa duo; scilicet aversio, & conversio. Ex parte conversionis, culpa finita est: ex parte aversionis, infinita, quia avertitur a Deo qui est infinitus. Cum ergo avertat se ab infinito, infinite puniri debet. Item ex parte durationis est duo considerare; scilicet actum, & maculam. Actus momentaneus est, macula infinita, idest æterna; ideo infinite, idest æternaliter puniri debet. Unde si a dæmonibus possit deleri macula, possent liberari a culpa, & pena. Similiter a parte penæ est acerbitas, & hæc est finita; item duratio, & hæc est infinita.

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Hic dicit, quod non debet esse iudicium inordinatum. Inordinatum enim est quando ab aliquo incipit, non plene examinata causa, aut gravitate delicti. In iudicando enim duo sunt necessaria: cognitio causæ, & iudicium. De primo Iob xxix. 16. „ Causam quam nesciebam, dili- „ gentissime investigabam &c. " *Quid autem vides festucam*, leve peccatum, *in oculo*, idest in conscientia fratris; *trabem autem*, idest grave peccatum, *in oculo tuo non vides*? Per trabem, & festucam docet considerare quantitatem peccatorum. Sæpe enim qui gravia peccata committunt reprehendunt eos qui levia; sicut contingit in iudicandis religiosis, cum aliqui qui gravia faciunt, quæ vident levia in religiosis iudicant gravia; sed absorbentur illa sicut una gutta aquæ in multitudine vini. Item contingit quod aliquis ex infirmitate peccet leviter, (d) & aliquis iudex malus, qui vellet punire illum ex odio, considerat festucam in oculo illius, non autem trabem in oculo suo. *Quomodo ergo*; idest, qua fronte dicere potes: *Frater sine eiiciam festucam de oculo tuo*? Verecundari (e) debes. Chrysostomus: „ Quo animo diligit „ homo magis alium quam se? " Si enim corrigis eum animo correctionis, prius corriges te; sed hoc facis odio, vel inani gloria; ideo &c.

Sed quæritur utrum qui in peccato mortali est possit alium corrigere. Dico, quod aut aliquando fuit in peccato, aut non. Si numquam fuit in peccato, debet timere ne cadat; ideo invite debet corrigere: si aliquando in peccato fuit, cum mansuetudine corripere debet. Et ideo forte Dominus permisit Petrum cadere, qui debebat esse pastor Ecclesiæ, ut mitius se haberet cum peccatoribus. Et de Christo dicit Paulus Hebr. iv. „ Non habemus Pontificem qui „ non possit compati infirmitatibus nostris, „ tentatum per omnia pro similitudine abs- „ que peccato. " Si autem subiacet peccato, aut est publicum, aut occultum. Si occultum, aut ex infirmitate, quia displicet ei quod peccat; & sic corripere potest, quia quod

(a) *Al.* iudicando. (b) *Al.* unde. (c) *Al.* sicut si aliquis habeat de alieno plusquam debeat habere, ideo resecat. (d) *Al.* & male affectus vellet. (e) *Al.* debet.

quod corripit in alio, corripit in seipso. Si ex malitia, numquam debet corripere. Si autem publicum, non debet arguere cum severitate; sed mansuete seipsum coniungere illi. Unde contra peccatores non est obiurgandum cum asperitate.

Sequitur: *Hypocrita eiice primum trabem de oculo tuo*. Incipit Dominus arguendo, sicut interius contra servum nequam &c. Augustinus: „ Ostendit quod intendit reprehendere eum „ qui assumit auctoritatem quæ non est sua. " Psal. xlix. 6. „ Peccatori autem dixit Deus: „ Quare tu enarras iustitias meas, & assumis „ testamentum meum per os tuum? Tu vero „ odisti disciplinam &c. " *Eiice primum*, ieiunando, orando, *trabem de oculo tuo*; & tunc poteris videre festucam in oculo fratris tui. Sequitur: *Nolite sanctum dare canibus*: in quo ostendit quod iudicium debet esse discretum.

Notandum ergo quid per sanctum, & quid per margaritas. Augustinus: „ Sancta sunt „ inviolata, & immaculata conservanda; „ margaritæque pretiosæ non debent contem„ mni. " Per canes, qui lacerant dentibus, hæretici significantur. Per porcos, qui conculcant pedibus, immundi. Sancta ergo dare canibus est sancta hæreticis ministrare. Item si aliquid spirituale dicatur, & istud contemnitur, porcis datur. Vel per sancta, ecclesiastica sacramenta, per margaritas, (*a*) mysteria veritatis. Canis est animal totaliter immundum. Porcus partim immundus, partim non. Per canes infideles, per porcos mali fideles. *Nolite* ergo *sanctum dare canibus*; idest sacramenta dare infidelibus. Margaritæ, idest sensus spirituales, non debent porcis dari: I. Corinth. II. 14. „ Ani„ malis homo non percipit ea quæ Dei „ sunt: " idest, ne forte contemnant. Proverb. XXVII. 7. „ Anima satiata conculcat „ favum. " Unde *conversi*, ad peccata, *dirumpunt*, quia contemnunt, vel calumniam inferunt.

Sed quare? Nonne Christus multa bona dixit infidelibus, & illi dirumpebant verba sua? Dico, quod hoc fecit propter bonos qui cum malis erant, qui inde proficiebant.

Petite, & dabitur vobis. Dedit suam doctrinam, quæ est completa & perfecta; hic docet qualiter possit impleri. Ad hoc autem est necessaria oratio, & diligens attentio. Primo ergo docet petere; secundo dat securitatem ad impetrandum, ibi, *Aut quis ex vobis &c*. Dicit ergo, *Petite*. Et in hoc vide duas falsas opiniones amoveri. Primam scilicet superborum, qui putant suis viribus præcepta complere. Sed dicit, quod necesse est petere a Deo. „ Quid enim habes „ quod non accepisti? " I. Corin. IV. 7. Item amovet opinionem multorum qui dicunt, quod Deus non curat de orationibus, & quod non impetrarent si peterent. Ideo addit: *Et accipietis*. Item addit: *Quærite, & invenietis*. Et hoc exponitur primo ut in istis duobus nihil addatur, (*b*) sed tantum exprimatur modus. Requiritur enim ad petendum solicita attentio; item fervens devotio. (*c*) Et hæc duo innuit, cum dicit, *Quærite*, idest orate. Vel *petite*; sicut qui aliquid quærunt, totam intentionem ibi ponunt. Unde ad illud pertinet quod sponsa dicit in Cant. III. 1. „ Quæsivi quem di„ lexit anima mea. " *Et invenietis*. Psal. XXVI. 4. „ Unam petii a Domino, hanc re„ quiram. " Item *quærite*, ad modum pulsantis: quia qui clamat ad hostium, si non exaudiatur, fortiter pulsat. Cant. VII. 11. „ Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, „ commoremur in villis. (*d*) Secundo exponitur iuxta Augustinum referendo ad ea quæ Christus dicit de seipso (Ioan. XIV. 6.) „ Ego „ sum via, veritas, & vita. " Si vis per hanc viam ire, pete ab eo ut vias tuas dirigat, (*e*) dicens cum Psal. XXIV. 4. „ Vias tuas Domine „ demonstra mihi, & semitas tuas edoce „ me. " Si vis veritatem cognoscere, quære, & invenies. Sed non sufficit viam nosse, & veritatem quærere, (*f*) nisi veniamus ad vitam; idest, ut in illam ingrediaris, pulsa. Unde Exo. XV. 17. „ Introduces eos, & „ plantabis in monte hereditatis tuæ. " (*g*) Sed iuxta eumdem, longe melius ad instantissimam petitionem omnia ista referuntur. Item aliter exponitur (*h*) referendo ad diversos actus. *Petite* orando, *quærite* studendo, *pulsate* operando. *Omnis enim qui petit accipit &c*.

Dicet aliquis: Tu dicis, quod petamus. Credo quod dicitur istud sanctis hominibus; sed non sum de numero istorum. Ideo dicit: *Omnis qui petit accipit &c*. Sed videtur falsum esse, quia scribitur Ioan. IX. 31. „ Scimus quia peccatores Deus non au„ dit. "

Et Augustinus solvit id. Si peccatores Deus non audit, quomodo dictum est de Publicano, quod dicebat (Luc. XVIII. 13.) „ Pro„ pitius esto, Domine mihi, peccatori? "

Unde

(a) *Al.* dignitas veritatis. (b) *Al.* sed tantum modus. (c) *Al.* Hic duo innuit. (d) *Al.* Secundum vero Augustinum retorquetur ad ea quæ Christus dicit de seipso. (e) *Al.* unde in Psal. XXIV. (f) *Al.* nisi veniamus ad vitam: unde &c. (g) *Al. omittitur sententia* Sed iuxta *usque ad* referuntur. (h) *Al.* retorquendo.

Unde addit: „ Peccatores non audit, scilicet volentes remanere in peccatis. " Sed sciendum, quod oratio est meritoria, & impetratoria; & potest esse meritoria etiam si non sit impetratoria.

Sed quid est quod dicit quod *omnis qui petit accipit*? Videtur esse falsum, quia non semper accipitur quod petitur.

Dico, quod in quatuor casibus petit homo, & non exauditur. Quia vel petit quod non expedit. Infra xx. 22. *Nescitis quid petatis*. Ideo petenda sunt necessaria ad salutem. Item secundo quia non bene petit. Iaco. IV. 3. „ Petitis, & non accipitis, eo quod „ non bene petatis. " Ideo petendum est pie, idest cum fide. Item humiliter: unde Luc. I. 48. „ Respexit humilitatem ancillæ „ suæ. " Item pie, idest devote. Item non aliquando auditur, (*a*) cum pro alio oratur cuius merita contradicunt. Hiere. xv. I. „ Si steterit Moyses, & Samuel coram „ me, non est anima mea ad populum istum „ &c. " Item non exauditur, quia non perseverat. Luc. XVIII. I. „ Quia oportet semper orare, " & perseveranter: quia Dominus vult quod crescant vota. Item contingit quod Dominus exaudit; sed non videtur: quia dat Dominus ad utilitatem, non ad voluntatem, ut accidit Paulo. Augustinus: „ Bonus Dominus qui sæpe non tribuit quod petimus, ut tribuat quod mallemus; & quia nos vocamus eum patrem, „ tribuit nobis quod pater filio. " Ideo subdit: *Quis ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei*? Per panem intelligitur Christus. Ioan. VI. 51. „ Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi &c. " Item panis est sacra doctrina. Eccli. xv. 3. „ Cibabo illum pane vitæ, & „ intellectus. " Item caritas. Esa. xxx. 23. „ Erit panis terræ uberrimus, & pinguis. " E contrario lapis est diabolus. Iob XLI. 15. „ Indurabitur cor eius quasi lapis. " Item dicitur obduratio: unde dicitur Ezech. XXXVI. 26. „ Auferam a vobis cor lapideum, & „ dabo cor carneum. " Item dicitur falsa doctrina. Iob XXVIII. 3. „ Lapidem caliginis; & umbram mortis dividit torrens &c." Unde si quis petit a Deo, ut a patre, panem, idest Christum, non dabit diabolum. Similiter *si piscem*. Piscis vivit in aquis, (*b*) & est intelligentia in dogmatibus. Ioan. IV. 14. „ Qui biberit ex hac aqua, non sitiet amplius. " Et ibid. 14. „ Erit fons aquæ vivæ salientis in vitam „ æternam. " Item per aquas tribulationes. Unde per pisces, viventes in aquis tribulationis. Vel piscis dicitur fides, quæ latet sub aqua, idest custodia spiritus. Sed per serpentem falsa doctrina hæreticorum. Dicit ergo: *Et si petierit piscem, non dabit ei serpentem*. Alius Evangelista ponit tertium, scilicet ovum. Ita quod per panem caritas, per piscem fides, per ovum spes. Infert: *Ergo si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se*?

Sed dicet aliquis: Hoc dixit Apostolis, qui non erant mali. Et solvit Chrysostomus. Quia immo ad comparationem bonitatis divinæ. Esa. LXIV. 6. „ Omnes (*c*) iustitiæ „ nostræ quasi pannus menstruatæ. " Hieronymus dicit: „ Etsi non omnes mali secundum actum, tamen omnes mali secun- „ dum pronitatem ad malum. " Unde habetur Gene. VI. 5. „ Quia cuncta cogitatio „ humani cordis intenta est ad malum omni tempore. " Et Hiere. XVI. 12. „ Ecce „ enim unusquisque ambulat post pravitatem „ cordis sui. " Augustinus: „ *Si ergo vos cum sitis mali*: non dicitur, Vos estis mali; sed *Cum sitis mali*; daretis filiis temporalibus temporalia bona, quæ reputatis bona, multo magis ergo pater vester „ qui est summe bonus. " Et hoc est quod sequitur: *Quanto magis pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus se*, si vultis accipere? *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis*; idest, aliis dimittite, si vultis ut dimittatur vobis. Aliqui apposuerunt *omnia bona*; sed non oportet, quia dicit, *Vultis*: voluntas autem bonorum, & cupiditas malorum; ideo non est necessarium addere *bona*. Unde quod tibi vis fieri, aliis facias. *Hæc est enim lex, & prophetæ*: & non dicit: Tota lex, & prophetæ, sicut in primis præceptis. (Infra XXII. 40) „ Ab illis enim duobus tota „ lex pendet, & prophetæ. " *Intrate per angustam portam*. (*d*) Ne forte crederet aliquis, eo quod dixerat, *Petite, & accipietis*: quod homo totum haberet a Deo sine operibus bonis; ideo docet quod hoc etiam fit per opera bona. Primo ergo ponit admonitionem; secundo rationem. Dicit ergo, *Intrate*; idest, conemini ad intrandum. Augustinus exponit dupliciter. Christus porta est. Ioan. X. 9. „ Ego

(*a*) *Al.* quia. (*b*) *Al.* & est abundantia dogmatum. (*c*) *Al.* munditiæ. (*d*) *Al.* Quia forte credere aliquis quod dixerat, *Petite &c.* Ne crederet quod totum haberet a Deo sine operibus bonis. Ideo docet &c.

9. „ Ego sum ostium: " quia sine ipso non venitur ad regnum. Hæc porta est angusta per humilitatem: quia humiliavit se usque ad mortem. Unde (Esa. x. 23.) „ Verbum ab„ breviatum faciet Dominus super terram." Unde *intrate per angustam portam*, idest per Christi humilitatem. Luc. ult. 26. „ Oportuit enim Christum pati, & ita intrare „ in gloriam suam; " & sic nos oportet. Unde per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Item hæc porta dicitur caritas. Psal. cxvii. 20. „ Hæc porta „ Domini, iusti intrabunt in eam. " Hæc est arctata lege divina: & per hanc debemus intrare servando legem & præcepta. Deinde assignat rationem: *Quia lata porta, & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem*. Et describit duas portas: unam latam, aliam strictam. Lata describitur, quia lata diabolus, lata præsumptio superbiæ. Infra xvi. 18. *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Hæc porta lata est, quia latum est quod omnes recipit; non enim est (*a*) quod eam repleat. Item hæc porta dicitur iniquitas, sive vitium. Et hæc est lata, quia multipliciter contingit. Dicitur enim virtus uno modo, vitium autem multifarie. Oseæ iv. 2. „ Maledictum, & mendacium, & homi„ cidium, & furtum, & adulterium inun„ daverunt, & sanguis sanguinem tetigit „ &c. " Item est via lata; & hoc est opus peccati. Hier. ii. 18. „ Quid tibi vis in „ via AEgypti? " Item hæc via est spatiosa, quia in sui principio videtur esse lata, sed post angustatur, quia exitus eius est ad perditionem: quia „ stipendia peccati mors „ est. " (Rom. vi. 23.) *Et multi sunt qui intrant per eam*. Hic tangit numerum, quia ad litteram „ stultorum infinitus est nu„ merus. " (Eccle. i. 15.) *Angusta est porta, & arcta via quæ ducit ad vitam*. Hæc est contraria præcedenti, & hæc est arcta, quia arctata secundum regulam legis, & est via contra viam. Proverb. iv. 27. „ Vias enim „ quæ a dextris sunt, novit Dominus; per„ versæ vero sunt quæ sunt a sinistris &c."

Sed potest quæri quare via caritatis est arcta: quia videtur quod sit lata. Proverb. iv. 11. „ Ducam te per semitas æquitatis, „ quas cum ingressus fueris non arctabuntur „ gressus tui. " Via autem peccatorum est via stricta: unde Sapien. vii. 5. „ Ambu„ lavimus vias difficiles. "

Dicendum, quod est via carnis, & rationis. Via caritatis in via carnis est stricta via, in via rationis e contra. Et est exemplum de Pædagogo: quia quanto plus diligit puerum, magis arctat gressus suos. Unde viæ caritatis in via carnis arctantur, in via rationis e contrario. Psal. xviii. 120. „ Confige timore tuo carnes meas. "

Et pauci sunt qui inveniunt eam. Hic facit mentionem de difficili & rara inventione in via spiritus; & in via carnis non. Et est ratio, quia via carnis est delectatio, & hæc est in promptu; via vero spiritus est occulta: unde Psalm. xxx. 20. „ Quam magna „ multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam „ abscondisti timentibus te! " Quia enim est in occulto, ideo & pauci inveniunt eam. Sed & aliqui inveniunt, & retrocedunt, de quibus dicitur Luc. ix. 62. „ Nemo mittens „ manum suam ad aratrum, & aspiciens „ retro, aptus est regno Dei. "

(b) Docet cautelas, a quibus cavendum sit. Describuntur autem a professione: quia prophetæ.

Sed potest quæri, de quibus prophetis, quia lex, & prophetæ usque ad Ioannem: unde in tempore illo non erant prophetæ de Christo, quia in ipso finiuntur. Ideo dicendum, quod prophetæ sunt doctores in Ecclesia & prælati.

Sed quid est quod dicit, *Falsi*? Falsi dicuntur qui non mittuntur. De talibus dicitur Hier. xxiii. 21. „ Non mittebam eos, „ & ipsi currebant. " Item falsi dicuntur qui mendacium dicunt: unde Hiere. ii. 8. „ Pro„ phetæ eius prophetaverunt in Baal. " Sic etiam multi fuerunt pseudoprophetæ in populo: sicut & in nobis erunt magistri mendaces.

Attendite, idest diligenter cavete: quia occulti sunt, & a laqueis occultis cavendum est. Unde malignitas eorum intrinsecus latet. Dicit ergo: *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium &c.* Oves sunt fideles. „ Nos „ autem populus eius, & oves pascuæ eius: " Psalm. xcix. 3. Vestimenta autem eorum sunt ieiunium, eleemosynæ, quibus se tegunt, II. ad Tim. iii. 5. „ Habentes spe„ ciem pietatis, virtutem autem eius ab„ negantes. " Sed sciendum, quod si lupi se tegant pellibus ovium, non tamen propter hoc ovis perdit pellem suam: sic licet illi mali bonis operibus tegantur, tamen multum boni proficiunt. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces*. Hoc principaliter exponitur de hæreticis, ex consequenti de malis prælatis. Unde habetur super illud Ioan. x. 11. „ Ego sum pastor bonus: Dicitur quod quidam est pastor, qui gubernat & regit; „ qui-

(a) *Al.* quod repleat.

„ quidam lupus, qui perniciem intendit; „ quidam mercenarius, qui commodum proprium quærit: unde pastor est amandus, „ lupus fugiendus, mercenarius tolerandus.“ Quod ergo dicitur, quod *intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, intelligitur de his qui habent intentionem pervertendi plebem; & lupi sunt dicendi. Item mercenarii, scilicet mali Christiani, qui dispergunt malo exemplo, qui vitam habent malam, quantum ad effectum, habent modum lupi. Act. xx. 29. „ Quoniam intrabunt post discessionem meam „ lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.“ Et dicit, *Intrinsecus*, quia malam habent intentionem occidendi plebem. *A fructibus eorum cognoscetis eos &c. A fructibus*, idest operationibus.

Sed videtur contra: quia habent vestes ovium, & vestes sunt opera: ergo ab eis cognoscentur. Chrysostomus: „ Fructus est con„ fessio fidei.“ Unde si confitetur fidem, non est hæreticus. Ad Eph. v. 9. „ Fructus „ enim lucis est in omni bonitate, & iusti„ tia, & veritate &c.“ Si autem exponatur de simulatoribus, tunc sic exponitur, quod per vestes exteriora opera. Unde ad Gal. v. 22. „ Fructus autem spiritus est ca„ ritas, gaudium, & pax &c.“

Sed quæres: Qualiter possunt cognosci? Dicendum, quod potest vix aliquis hypocrita esse ita compositus quin appareat aliquid malitiæ vel verbo, vel facto. Prov. xxvii. 19. „ Quomodo in aquis resplendent vultus „ prospicientium, sic corda hominum mani„ festa sunt prudentibus.“ Et Seneca: „ Ne„ mo potest diu fictam ferre personam.“ In duobus autem maxime manifestantur. In his quæ subito agenda occurrunt, quia in his quæ cum deliberatione quis facit, cavet sibi. Item in tribulationibus. Eccli. vi. 8. „ Est amicus secundum tempus suum, & „ non permanebit in die tribulationis.“ Item manifestantur quando non possunt consequi quod volunt, vel cum iam consecuti sunt: unde principatus virum (*a*) ostendit.

Numquid colligunt de spinis uvas? Per uvas, ex quibus fit vinum, intelligitur spiritualis lætitia: quia „ vinum lætificat cor homi„ nis:“ Psal. ciii. 15. Per ficus dulcedo ecclesiasticæ pacis, quæ est caritas. Hæc non possunt nasci de tribulis, idest peccatoribus, quia „ spinas, & tribulos germinabit ti„ bi:“ Ge. iii. 18. Et hoc probat per exemplum. *Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit*. Ex hoc Manichæi assumpserunt duas naturas, scilicet bonam, & malam. Sed hoc non est verum: quia videmus de mala creatione bonum fructum, & e converso. Unde ad hoc debes intelligere quod arbor est principium fructus. Sed principium est duplex. Principium naturæ, & principium moris. Principium naturæ est anima; & quicquid inde procedit naturaliter, totum bonum est. Principium autem moris est voluntas; ideo si voluntas fuerit bona, & opus bonum, cum habeat voluntatem bonam cum intentione bona: quia si vellet furari pro eleemosyna danda, etsi voluntas bona est, non tamen intentio est recta. Sed quid fiet de arbore mala? *Omnis arbor quæ fructum non facit, excidetur*: quia si non facit, vel si omittit facere cum possit, excidetur. Unde Ioan. xv. 6. „ Si quis in me non manserit, mittetur „ foras sicut palmes, & arescet, & colli„ gent eum, & in ignem mittent, & ar„ det.“ Unde Luc. xiii. 7. dicitur de ficulnea, quam scilicet præcepit Dominus (*b*) succidi, & tolli: „ Tollatur impius ne „ videat gloriam Dei.“ Concludit: *Ergo a fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine &c.* Posita doctrina, ostendit quod oporteat eam observare, quia nihil aliud sufficit ad salutem. Et circa mandata, sive doctrinam Dei quatuor sunt necessaria, sive laudabilia: ut ore confiteamur, confirmetur miraculis, & audiatur verbum Dei, & exequatur opere. De primo, ad Rom. x. 10. „ Corde credi„ tur ad iustitiam, ore autem confessio fit „ ad salutem.“ De secundo, Marci ult. 20. „ Domino cooperante, & sermonem „ confirmante sequentibus signis.“ Item ut audiatur. Ioan. viii. 47. „ Qui ex Deo est „ verba Dei audit.“ Item quarto requiri„ tur quod faciat. Iac. i. 22. „ Estote fa„ ctores verbi, & non auditores tantum.“ Unde vult ostendere quod tria sine quarto non proficiunt: unde dicit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, &c.*

Sed videtur hoc esse contrarium Apostolo dicenti: „ Nemo potest dicere, Dominus „ Iesus, nisi in Spiritu sancto:“ sed qui habet Spiritum sanctum intrat in regnum cælorum.

Solvit Augustinus, quod dicere dicitur multipliciter. Communiter, & stricte & proprie. Et stricte non est aliud nisi manifestare affectum, & voluntatem; & sic dicitur ab Apostolo (loc. cit.) „ Nemo potest dicere, Do„ minus Iesus, nisi in Spiritu sancto.“ Et

O 2 hoc

(*a*) *Al.* cognoscit. (*b*) *Al.* scindi.

hoc nihil aliud est quam credere Dominum, & obedire. Item communiter, idest ore qualitercumque nuntiare: de quo habetur Hierem. XXVI. 13. „ Populus hic labiis me honorat; „ cor autem eorum longe est a me. " Vel sic. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine &c.* Ingeminat (a) verbum hoc, *Domine, Domine*, ad significandum quod duplex est confessio; scilicet vocis, & laudis: quarum neutra sufficit. Ideo Esai. XXVI. 13. „ Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe „ est a me. " Quis ergo intrabit? Non qui dicit, *Domine, Domine*; *sed qui fecerit voluntatem patris mei &c.* Ioan. III. 13. „ Nemo „ ascendit in cælum nisi qui descendit de „ cælo &c. " Unde nemo potest ascendere, nisi descendat ut Christus: de quo dicitur Ioann. VI. 38. „ Descendi de cælo non „ ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. " Unde oportet facere voluntatem Dei. Thessa. IV. 3. „ Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio „ vestra. " Unde dicebat David Psal. CXLII. 10. „ Doce me facere voluntatem tuam. " Et etiam sicut Dominus docuit orare: *Fiat voluntas tua*. Sed notandum, quod per hoc quod dicit, *Regnum*, tangitur remuneratio æterna: unde dicit, *Intrabit*. Illud enim regnum in bonis spiritualibus est, non in bonis exterioribus; ideo dicit, *Intrabit*. Ideo Cant. I. 4. „ Introduxit me Rex in cella„ria sua. " Item dicit, *Calorum*: quia licet aliquis hic divitias habeat, vel honores, hoc totum est propter illud. Unde in sublimibus erit remuneratio. Sed posset aliquis dicere, quod facere miracula sufficit ad salutem. Istud excludit: quia *multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? &c.* Et dicit, *Multi*, significans eos qui ab unitate recedunt, quia sunt sub multitudine: quia „ stultorum infinitus „ est numerus: " Eccle. I. 15. Item introducit hoc ad notitiam eius, quod dixerat, quod *omnis arbor quæ fructum non facit, abscindetur*. Et non dixerat a quo; ideo dixit, *Mihi*, tamquam iudici constituto: quia „ o„mne iudicium dedit Pater Filio: " Ioan. V. 22. Item dicit, *In illa die*. Dies terminum nominat, sed non secundum temporis qualitatem: quia dies iudicii aliquando nox dicitur. Aliquando autem dies dicitur, aliquando nox: quia incertum est quando veniet: unde infra XXV. 6. *Media nocte clamor factus est: ecce sponsus venit, exite obviam ei*. Diem dicit Apostolus I. ad Corin. IV. 3. Et in Psal. XXXVI. 6. „ Et educet quasi lumen iu„stitiam meam, & iudicium meum tam„quam meridiem. " *Domine, Domine*. Multiplicat ad significandum maiorem confusionem, & timorem. Sap. V. 2. „ Turbabuntur „ enim timore horribili. " *Nonne in nomine tuo eiecimus dæmonia?* Hæc est potestas supernaturalis. Iob XLI. 24. „ Non enim est pot„estas super terram quæ huic (scilicet pot„estati diaboli) valeat comparari. "

Sed tunc quæritur qualiter qui eiiciunt dæmonia fiunt reprobi. Respondet Chrysostomus, quod isti mentiuntur. Alia responsio est, quod aliquando fuerunt boni, & fecerunt miracula, postea facti sunt mali. Sed hoc non potest stare, quia dicit Dominus: *Numquam novi vos*. Alio modo dicendum, quod dicunt, *In nomine tuo*, non in nomine Spiritus sancti. Quidam enim in virtute Spiritus sancti, quidam non. Ut enim habetur Hierem. II. 8. quidam prophetaverunt in nomine Baal. Item quidam per artes magicas.

Sed quæritur qualiter dæmones faciunt miracula. Dico, quod non possunt; sed faciunt aliqua quæ videntur miracula, non tamen sunt miracula. Illa dicuntur miracula quando effectus patent, causæ latent. Unde potest esse aliquod mirum apud quosdam minus scientes quod non est apud sapientes, ut patet de eclipsi. Unde cum dæmones veriori modo cognoscant naturalia, possunt facere quæ nobis videntur miracula. Aliter secundum Hieronymum. Quia secundum quod dicit, inter dona Spiritus sancti quædam sunt quæ gratis data sunt: sola caritas est, quæ distinguit inter filios Dei & filios diaboli. I. Corint. XII. 7. „ Unicuique datur mani„festatio ad utilitatem, " vel ad profectum bonitatis eius, vel Ecclesiæ, ut fides quam prædicat manifestetur. Et sic etiam aliquando prælatus male vivens potest miracula facere.

Et tunc confitebor illis, quia non novi vos; idest, non approbavi, nec etiam cum faciebatis miracula. II. ad Timot. II. 19. „ Novit Dominus qui sunt eius. " Dicit, *Non novi vos*, cum dicit, *Discedite a me*, quia numquam approbati estis. *Omnis ergo qui audit &c.* Ostendit quod sine operibus nihil sufficit, nec etiam auditus verbi Dei: quia auditus ordinatur ad fidem. Rom. X. 17. „ Fi„des autem ex auditu. " Auditus enim non sufficit. Et hoc dupliciter manifestat: quia proponit eventum eius qui audit, & facit, & eius qui audit, & non facit, sub similitudine. Et primo facit tria. Primo ponit ædificationem; secundo impugnationem, ibi, *Et descen-*

(a) *Al.* verbum hic.

descendit pluvia &c. tertio immutabilitatem, ibi, *Et non cecidit &c.* Dicit ergo quod non sufficit auditus: auditus enim est necessarius: Ioan. VIII. 47. „ Quia qui ex Deo est, verba Dei audit: " sed non sufficit. Rom. II. 13. „ Non enim auditores verbi, sed factores (a) iustificabuntur. " Item bene dicit, *Verba mea hac*: quia quicquid ad salutem pertinet, ibi continetur. Unde *qui audit verba hac, & facit, assimilabitur viro sapienti*. Et non dicit quod sit sapiens; sed *Assimilabitur*. Et potest hæc similitudo intelligi de corporali ædificatore, & sic plana est littera: vel potest intelligi spiritualiter; & sic iste vir est Christus. Eccle. VII. 29. „ Virum unum de mille reperi. " Domus Christi est Ecclesia: scit enim qualiter oporteat ædificare: " unde de ipso, Proverb. IX. 1. „ Sapientia ædificavit sibi domum. " Et Proverb. XIV. 1. „ Mulier sapiens ædificat domum suam. " *Supra petram*. I. Corint. X. 4. „ Petra autem erat Christus. " Unde Christus super se ædificat: ipse enim fundamentum: unde I. ad Corint. III. 11. „ Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. " Hoc enim est fundamentum veritatis æternæ. Hoc autem est omnino immobile. Psal. CXXIV. 1. „ Qui confidunt in Domino sicut mons Sion. " Sequitur impugnatio huius domus: *Et descendit pluvia*. Pluvia doctrina intelligitur: & est bona, & mala pluvia. Ergo quæ irruit est mala doctrina. Genes. XIX. 24. „ Dominus pluit super Sodomam sulphur, & ignem. " Item flumina sunt bona, & non bona. Esa. XVIII. 2. „ Diripuerunt flumina terram eius. " Et per hoc significantur sapientes qui reputant se sapientes esse. Ista flumina ex pluviis generantur. Per ventos dæmones. Unde in Canonica Iudæ 12. „ Nubes sine aqua, quæ a ventis circumferuntur &c. " *Et irruerunt in domum*, idest in Ecclesiam, *& non cecidit*. „ Non enim dirumpentur funiculi eius in æternum: " Esa. XXXIII. 20. Et quare? *Fundata erat super petram*, idest Christum. Consequenter ponit similitudinem, ponens eventum illius qui audit, & non facit: & circa hoc primo ponit ædificationem; secundo impugnationem, ibi, *Et descendit pluvia &c.* tertio ruinam, ibi, *Et cecidit &c.* Dicit: *Et omnis qui audit verba mea hac, & non facit ea, similis erit viro stulto*, qui cecidit a lumine sapientiæ. Unde Eccle. IV. 16. „ Melior est servus sapiens, quam senex infatuatus. " Item stultus est diabolus. Domus quam ædificat, est congregatio infidelium: unde Psal. LXXIII. 30. „ Repletæ sunt terræ domibus iniquitatum. " Et iste *super arenam*. Per arenam infideles; qui infructuosi sunt. Item propter numerositatem: „ stultorum enim infinitus est numerus: " Eccle. I. 15. Item arena non adhæret; sic isti semper in iurgio sunt. Fundat ergo super arenam; idest, finem, qui est quasi fundamentum, scilicet intentionem suam firmat super bonum temporale. *Descendit pluvia*, idest bona doctrina, *venerunt flumina*, idest sacri doctores, *flaverunt venti*, idest Angeli: Psal. CIII. 4. „ Qui facit Angelos suos spiritus: " *& irruerunt in domum illam; & cecidit*. Apoc. XIV. 8. „ Cecidit, cecidit Babylon, " scilicet per prædicationem. *Et fuit magna eius ruina*. Si velimus adaptare similitudinem, dicendum est sic, quod homo debet ædificare sicut Christus. Et hoc docet Apostolus I. Corin. III. 10. „ Unusquisque videat quomodo superædificet. " Aliquis enim ædificat habitaculum Dei; quidam e contrario, ut infra; &, ut habetur I. Corin. III. quidam super stipulam ædificant. Fundamentum enim est illud super quod ponit aliquis intentionem suam. Quidam enim audiunt ut sciant, & hi ædificant super intellectum; & hæc est ædificatio super arenam: unde Iac. I. 23. „ Qui audit, & non facit, similis est consideranti vultum nativitatis suæ in speculo. " Unde super mutabile ædificant. Quidam autem audit ut faciat, & diligat; & hic ædificat super petram, quia super firmum & stabile. Prover. XXII. 6. „ Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab illa. " Istud enim fundamentum est super caritatem. Apostolus Rom. VIII. 35. „ Quis nos separabit a caritate Christi? "

Sed hic potest quæri quare fundamentum quod est in intellectu, instabile, & non firmum est, sed quod in affectu. Ratio est, quia intellectus est universalium: non enim potest scire multa, nisi in universali; ideo vagando circa universale non est stabilitas. Sed operationes, & affectus sunt circa particularia, & circa consuetudinem bonam: ideo si tentatio veniat, adhæret ei quod consuevit, scilicet operationi bonæ; ideo resistit.

Sed (*b*) tunc quæritur quid intelligat per pluviam. Ideo dicendum, quod diabolus numquam tentat primo in maioribus; sed primo in minoribus, deinde procedit ad maiora. Unde per pluviam cogitatio prava. Tentat ergo in cogitatione prava; & si consen-

(a) *Al.* glorificabuntur. (b) *Al.* tunc.

ſentit, tentat poſtea in maiori; & ſic poſtea augmentatur. Et ex iſtis fiunt flumina. Et poſt totis viribus irruit, & neceſſario cadit. Eccli. xix. 1. „ Qui ſpernit modica, paulatim decidit. “ Vel ſic. *Pluvia* tentatio carnis, *flumina* tentatio mundi, *venti* tentatio diaboli. Vel ſecundum Auguſtinum, *pluvia* ſuperſtitioſa doctrina, cui inhærens graviſſime cadit, & hæc facta eſt ruina magna; ſed non magna quando titubat, & non cadit: quia cum accidit tentatio, timet, & dolet. Quidam vero totaliter. Pſal. cxxxvi. 7. „ Exinanite, exinanite uſque ad fundamentum in ea. “ Vel dicitur ruina magna, quia impœnitens eſt cor. Iob xxi. 13. „ Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt. “ *Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus verba hæc, mirabantur turbæ*. Ponitur effectus. Erat enim triplex modus hominum qui ſequebantur Dominum Ieſum. Quidam enim mirabantur, & ſcandalizabantur, ut phariſæi, de quibus infra xv. Quidam mirabantur, ſed non ſcandalizabantur, ut turbæ. Quidam vero, ut perfecti, non mirabantur.

Sed quærendum de hoc quod dicit, *Turbæ*, quia non erant ibi turbæ. Et poteſt dici, quod factus eſt ſermo & turbæ, & diſcipulis; ſed in monte ſub cacumine montis erat quædam planities. Diſcipuli ergo erant in cacumine cum Chriſto; ſed turbæ in planitie. Vel poteſt dici, quod primo diſcipulis, & poſt turbis. Vel poteſt dici: Secutæ ſunt eum turbæ diſcipulorum.

Sed quæ erat ratio admirationis? Quia *erat docens tamquam poteſtatem habens*. Unde in eo impletur quod dicitur Eccle. viii. 4. „ Sermo illius poteſtate plenus eſt. “ Unde, *Quaſi poteſtatem habens*, quia ut dominus loquebatur, vel ſicut legiſlator. Vel *ſicut poteſtatem habens*, cum virtute penetrandi cor. Unde dicitur Pſal. lxvii. 34. „ Dabit voci ſuæ vocem virtutis. “ Vel cum poteſtate faciendi miracula: quia quod dicebat, miraculis confirmabat.

Auguſtinus dicit, quod omnia quæ dicuntur in hoc ſermone debent reduci ad ſeptem dona, & ad beatitudines: quia quod primo dicitur, *Non occides*, hoc pertinet ad donum timoris, & ad beatitudinem paupertatis. Iſtud autem quod ſequitur, *Eſto conſentiens adverſario*, pertinet ad donum pietatis, per quod impletur manſuetudo. Illud autem, *Non mœchaberis &c.* Pertinet ad donum ſcientiæ, per quam impletur beatitudo luctus. Iſtud de ſuſtinendo, ad donum fortitudinis, quo impletur, & ad beatitudinem, *Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam &c.* Illud autem quod dicitur, *Diligite inimicos veſtros*, ad donum conſilii, quo impletur beatitudo miſericordiæ. (a) Per illud vero quod ſequitur in vi. cap. de non habendo ſolicitudinem uſque ad *intrate per anguſtam portam*, intendit mundare cor: unde pertinet ad donum intelligentiæ, & ad beatitudinem quæ eſt munditia cordis: unde: *Beati mundo corde: quoniam ipſi Deum videbunt*. Quicquid autem ſequitur, ad donum ſapientiæ.

CAPUT VIII.

(a) CUm autem deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, Et ecce leproſus veniens adorabat eum, dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare. Et extendens Ieſus manum, tetigit eum, dicens, Volo. Mundare. Et confeſtim mundata eſt lepra eius. Et ait illi Ieſus: Vide, nemini dixeris; ſed vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moyſes in teſtimonium illis.

(b) Cum autem introiſſet Capharnaum, acceſſit ad eum Centurio, rogans eum, & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & male torquetur. Et ait illi Ieſus: Ego veniam, & curabo eum. Et reſpondens Centurio ait: Domine, non ſum dignus ut intres ſub tectum meum, ſed tantum dic verbo, & ſanabitur puer meus Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites; & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & ſervo meo, Fac hoc, & facit. Audiens autem Ieſus miratus eſt, & ſequentibus ſe dixit: Amen dico

(a) *Al. deeſt* per.

co vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

(c) Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem, & febricitantem, & tetigit manum eius, & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes; & eiiciebat spiritus verbo; & omnes male habentes curavit: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portavit. Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba, ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine, permitte me primum ire, & sepelire patrem meum. Iesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli eius; & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus. Ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens imperavit ventis, & mari; & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti, & mare obediunt ei?

(d) Et cum venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis, & tibi, Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si eiicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, & venientes in civitatem nuntiaverunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Iesu; & viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.

(a) Posset videri quod ex iactantia loqueretur Dominus; ideo auctoritatem suam signis commendat. Primo ergo ponuntur signa, quibus liberantur homines a corporalibus periculis; secundo a spiritualibus, cap. IX. Circa primum duo facit. Primo ponit signa quibus homines liberantur a periculis provenientibus ex intrinsecis causis, secundo ex extrinsecis, ut tempestate, ibi, *Et ascendente eo in naviculam*. Commendat auctoritatem: quia statim, quia absens, quia perfecte, quia multos. Quia statim in leproso, quia absens in servo Centurionis, quia perfecte in socru Petri, quia multos in aliis multis.

Circa primum tria. Primo testes miraculi introducuntur; secundo infirmus inducitur, ibi, *Et ecce leprosus*; tertio auxilium præbetur, ibi, *Et extendens Iesus manum, tetigit eum, dicens, Volo. Mundare*. Dicit ergo: *Cum autem descendisset Iesus de monte &c.* Mons iste est cælum. Psal. LXVII. 17. „Mons „ in quo beneplacitum est Deo habitare in „ eo." Unde postquam descendit de cælo, *secuta sunt eum turba*. Phil. II. 7. „ Exinani„ vit semetipsum, formam servi accipiens, „ & habitu inventus ut homo." Vel per montem altitudo doctrinæ. Psalm. XXXV. 7. „ Iustitia tua sicut montes Dei." Cum esset in monte, idest cum altam duxit vitam, secuti sunt eum discipuli sui. *Et cum descendisset, secuta sunt eum turba*. I. ad Corint. III. 1. „ Non potui vobis loqui quasi „ spiritualibus." Secundo persona infirmi introducitur: & ponuntur duo. Primo infirmitas ostenditur; secundo solicitudo adhibetur. Infirmitas, quia est leprosus; & hoc significat spirituales infirmitates. Quædam enim infirmitates sunt intra latentes, ut febres; quædam vero, etsi sunt ab intra, eius tamen effectus patet exterius, ut lepra. Ille ergo leprosus est cuius mala vo-

luntas manifestatur per malum actum. Esa. LIII. 4. „ Et nos putavimus eum quasi le„ prosum. "

Sed quæstio est: quia in Luca habetur, quod cum veniret Capharnaum mundavit leprosum. Dicendum, quod Matthæus sequitur historiam, quia cum iret in Capharnaum, in via apparuit ei leprosus.

Sequitur solicitudo: quia primo venit, secundo adoravit: unde dicit, *Ecce leprosus*. Sic peccator per fidem venit, sed adorat per humilitatem. Psalm. XXXIII. 19. „ Hu„ miles spiritu salvabit Deus. " Item confitetur Christi potentiam, cum dicit: *Domine, si vis, potes me mundare*. Item vocat Dominum. Si Dominus est, potest salvare. In Psalm. XCIX. 3. „ Scitote quoniam Dominus „ ipse est Deus. " Item confidit de Dei misericordia. Misericordem non oportet perere, sed solum indigentiam ei monstrare: sic iste: *Domine, si vis, potes me mundare*. Unde Psalm. XXXVII. 10. „ Domine ante te „ omne desiderium meum, & gemitus meus „ a te non est absconditus. " Item ostendit sapientiam Christi: quia non petit nisi voluntatem suam; quia melius scit quid opus sit tibi quam ipse. Ideo sapientiæ Christi dimisit. Deinde tangit auxilium. Primo sanat, secundo instruit. Primo tangitur opus, secundo effectus, ibi, *Et confestim mundata est lepra eius*. Christus tria facit curando. Extendit manum quando auxilium impendit. Psal. CXLIII. 1. „ Emitte manum tuam „ de alto, & eripe me. " Aliquando extendit manum, sed non tangit. Esai. LXV. 2. „ Expandi manus meas tota die ad popu„ lum incredulum &c. " Aliquando tangit; & hoc est quando immutat, ut in Psalm. CXLIII. 5. „ Tange montes (idest superbos) & „ fumigabunt, " per compunctionem.

Sed quare tetigit cum esset prohibitum in lege? Hoc fecit ut monstraret se esse supra legem. Legitur de Eliseo quod non tetigit Naaman; sed misit eum ad Iordanem. Unde iste qui tetigit videtur solvere legem. Sed secundum veritatem non solvit: quia prohibitum fuit propter contagionem: quia igitur infici non potuit, tangere potuit. Item tetigit, ut humanitatem monstraret: quia non sufficit peccatori subdi Deo quantum ad divinitatem, sed & quantum ad humanitatem.

Volo. Mundare. Hieronymus dicit, quod (*a*) quidam male exponunt. Volunt enim quod ly *mundare* sit infiniti modi; sed hoc non est verum; immo quia dixerat, *Si vis*, respondit, *Volo*: & ly *mundare* est imperativi modi. Unde imperavit qui dixit, & facta sunt.

Item tetigit, ut daret doctrinam de virtute quæ est in sacramentis: quia non solum requiritur tactus, sed verba: quia cum accedit verbum ad elementum fit sacramentum. Et per hoc (*b*) exclusit tres errores, quando tetigit. Ostendit enim corpus verum contra Manichæos. (*c*) Quod dicit, *Volo*, dicit contra Apollinarem. Per hoc quod est *mundare*, ostendit Deum verum contra Photinum.

Et sequitur effectus: *Et confestim mundata est lepra eius*, & curatus est. Chrysostomus dicit, quod citius quam posset dici hoc verbum, *mundare*: quia istud in tempore dicitur, illud vero in instanti. *Et ait illi*. Hic instruit eum: parum enim esset sanare nisi instrueret eum. Psal. XXXI. 8. „ Intellectum „ tibi dabo, & instruam te. " Primo iniungit ei taciturnitatem: *Nemini dixeris*. Chrysostomus: „ Quia sciebat quod Iudæi „ calumniabantur de factis suis, (*d*) ideo „ dixit: *Nemini dixeris*. " Vel aliter. Quia hoc dixit ad exemplum: quia enim supra docuerat abscondere opera bona, ideo dat exemplum, quod nullus in bonis operibus gloriari debet. Sequitur: *Sed vade, ostende te sacerdotibus*. Et quare hoc dicit? Quia tetigerat leprosum, ne penitus videretur fractor legum. Ad sacerdotes mittitur, ut habetur Levit. XIV. *Et offer munus tuum &c.* Quare? Quia hoc erat præceptum legis, quod sanatus a lepra offerret duos pullos turturum.

Sed secundum hoc videtur, quod cum Dominus præceperit, adhuc sit tenendum. Dicendum, quod figuræ non debebant cessare donec penitus veritas manifestaretur. Hoc autem non fuit nisi post resurrectionem.

In testimonium illis: & hoc exponitur dupliciter. (*e*) *Moyses præcepit in testimonium illis*. Et per hoc docet quod præcepta Moysi erant in testimonium Christi; sicut habetur Ioan. V. 46. (*f*) „ Si crederetis Moysi, crederetis „ forsitan & mihi. " Vel aliter. *In testimonium illis*, idest contra illos qui viderunt miracula, & non crediderunt. Vel *in testimonium illis*, scilicet curationis tuæ. Quia cum receperint oblationem tuam, non poterunt negare.

Item secundum mysticum intellectum tria a Christo iniunguntur. Ut erubescat de peccato; contra illos de quibus dicitur Esa. III.

(a) *Al.* quidem. (b) *Al.* excludit. (c) *Al.* Quia. (d) *Al.* deest ideo. (e) Al. *Quia Moyses præcepit in testimonium illius*. (f) *Al.* Si credideritis.

III. 9. „ Peccatum suum quasi Sodoma præ-„ dicaverunt, nec absconderunt. “ Unde Eccli. IV. 25. „ Est confusio adducens pecca-„ tum, & est confusio adducens gloriam, & „ gratiam. “ Item debet ostendere sacerdoti confitendo. Iac. v. 16. „ Confitemini alter-„ utrum peccata vestra. “ Et hic videtur Dominus iniungere confessionem. Et confestim sanatus est: quia in ipsa contritione quando dolet, & proponit confiteri, & abstinere, remittitur peccatum, iuxta illud Psalm. XXXI. 5. „ Dixi: Confitebor adversum „ me iniustitiam meam; & tu remisisti ini-„ quitatem peccati mei. “ Item iniungitur satisfactio, cum dicit: *Offer munus tuum*. Item docet observare mandata, cum dicit: *Sicut præcepit Moyses*.

(b) *Cum autem introisset Capharnaum*. Hic ostenditur virtus Christi ex absentia. Et primo designatur pietas Centurionis cum fide; secundo humilitas, ibi, *Et respondens Centurio &c.* Circa primum duo: quia designatur primo pietas Centurionis; secundo ostenditur Christi benignitas. Et circa primum tria. Primo locus ponitur; secundo oratio describitur, ibi, *Domine, puer meus iacet in domo paralyticus;* tertio exauditio ponitur, ibi, *Et ait illi Iesus*. Locus primo: *Cum introisset Capharnaum*, qui interpretatur villa pinguedinis, scilicet villa gentium, quæ pinguedine devotionis defluxit. Psal. LXII. 6. „ Sicut adipe & pinguedine repleatur „ anima mea. “ Deinde *accessit*.

Sed hic potest quæri: quia Lucas posuit, quod misit sacerdotes. Augustinus dicit, quod non personaliter venit; sed quod dicitur quod venit, totum refertur ad intentionem: quia ille facit rem cuius auctoritate fit. Chrysostomus aliter, quia dicit quod iste constitutus erat super centum milites, & ideo erat præpositus. Unde Iudæi volentes adulari propter benevolentiam habendam dixerunt ei: Domine nos ibimus, & impetrabimus vobis. Tunc ut satisfaceret eis, permisit eos abire; sed post ipse secutus est eos.

Istud miraculum (a) differt a primo in tribus. Quia primum Iudæo fuit factum, secundum Gentili; per quod datur intelligi, quod non solum pro Iudæis, sed pro Gentibus Christus venit. Item in primo Iudæus per se accessit, iste non. Et hoc quia miseretur Dominus aliquorum per propriam devotionem, quorumdam per aliorum intercessionem. Item iste Centurio potest intelligi aliquis Angelus præsidens ibi ad salutem gentium, vel primitiæ gentium. Item ille fuit leprosus, in quo immunditia quiescit. Paralytici autem sunt qui non possunt membra movere. Leprosi sunt intemperati, (b) & paralytici sunt incontinentes. Et sunt paralytici qui ex infirmitate peccant; leprosi qui ex certa malitia. Per Centurionem potest intelligi mens. Ad Ephes. IV. 23. „ Renovamini „ spiritu mentis vestræ. “ Et iste dicit: *Domine, puer meus*, idest servus meus. Et in hoc ostenditur benignitas Centurionis, quia ita pro servo orat: unde facit illud quod dicitur in Eccli. XXXIII. 31. „ Si fuerit tibi „ servus fidelis, sit tibi sicut anima tua. “ Et iste servus dicitur inferior pars animæ. Dicit ergo quod *iacet, & male torquetur*, & loquitur ex affectu: quia quando aliquis diligit aliquem, reputat parvam ægritudinem valde magnam. Iacet ergo inferior pars animæ, quando non potest se erigere: Galat. v. 17. „ Caro concupiscit adversus spiritum: “ & torquetur. Homines lascivi gaudent: „ lætantur enim cum male fecerint, & exul-„ tant in rebus pessimis. “ (Prov. II. 14.) Sed isti torquentur, quia cum peccent ex infirmitate, cum ceciderint dolent. Et ita torquentur ex dolore. *Et ait illi Iesus: Ego veniam, & curabo eum*; idest, non loquar. Unde nota, quod nullus auderet tantum petere quantum Dominus dare dicit: *Veniam, & curabo eum*: quia præsentia Christi est causa salutis.

Sed notandum, quod ad filium Reguli noluit ire, & ad servum ivit; quod esset contra multos qui nolunt visitare nisi magnos. Contra illud Eccli. IV. 7. „ Congregationi pau-„ perum affabilem te facito. “

Sequitur: *Et respondens Centurio*. Posita fuit cum fide benignitas Centurionis; nunc tangitur humilitas cum fide. Primo ergo ponitur humilitas, & fides; secundo benignitas Christi, ibi, *Audiens autem Iesus miratus est*. Circa primum tria facit. Primo confitetur suam indignitatem, ibi, *Sed tantum dic verbo*; secundo Christi potestatem; deinde inducit similitudinem, ibi, *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus*. Obtulerat se Dominus benignum. Sed quia iste gentilis erat, reputavit se indignum, dicens: *Domine, non sum dignus &c.* Sic etiam Petrus dixit, Luc. v. 8. „ Recede a me, quia ho-„ mo peccator sum. “ Et dicit Augustinus, quod confitendo se indignum reddidit se dignum. Et sicut iste dicit, sic & nos debemus dicere: Non sum dignus ut intres in corpus meum. Deinde tangitur fides Centurio-

(a) *Al.* aufert. (b) *Al.* quia.

turionis confitentis potestatem Christi: (a) *Dic tantum verbo, & sanabitur puer meus*: quia, ut habetur Sap. XVI. 12. „ non herba, „ non malagma sanavit eos, sed sermo tuus, „ Domine. " Et in Psalm. CVI. 20. „ Misit verbum suum, & sanavit eos. " Deinde inducit similitudinem, & probat a minori: & describit ordinem primo; secundo potestatem, & dicit: *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus &c.* Et tangitur ordo: quia quidam sunt superiores ita quod non habent superiorem se; quidam sunt superiores ita quod habent superiorem se; quidam vero inferiores qui non habent inferiores se; quidam ergo sunt medii: & de istis erat iste, quia erat sub (b) Tribuno, sed habebat sub se milites. Habebat enim sub se quosdam, quorum erat gubernator; & isti erant milites: unde dicit: *Et dico uni, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit*: in quo commendatur nobis obedientia. Ad Heb. XIII. 4. „ Obedite præpositis vestris, & „ subiacete eis. " Item alios habebat servos quibus cibaria ministrabat. Eccli. XXXIII. 25. „ Cibaria, & virga, & onus asino; pa„ nis, & disciplina, & opus servo. " *Et servo meo, Fac hoc, & facit*: unde vult arguere a minori: quia si ego qui sum in potestate constitutus, hæc possum; quanto magis Dominus dominantium potest &c.

Sed videndum quod rationales creaturæ sunt liberæ, & sunt sicut milites. Iob XXV. 3. „ Numquid est numerus militum eius? " Et ideo dicitur Dominus exercituum. Sed creatura irrationalis habet subiectionem servilem, quia non habet liberi arbitrii facultatem. Vult ergo dicere: Quia tibi oatura obedit, dic naturæ, & obediet tibi: quia sermo tuus iudicio plenus est. Videndum est, quod istud duplex dominium iovenitur in anima: anima enim præsidet corpori; ratio vero irascibili, & concupiscibili. Prima est dominativa potestas, quia ad imperium animæ movetur corpus; secunda præest aliis quadam imperativa potestate, & dominativa, vel regali: unde habent aliquid de motu suo. Et hæc sunt quasi milites. Iac. IV. 1. „ Unde bella, & lites in vobis? „ Nonne ex concupiscentiis, quæ militant in „ membris vestris? " I. Pet. II. 11. „ Hor„ tamur vos abstinere a carnalibus deside„ riis, quæ militant adversus animam. " Debemus ergo dicere huic, *Vade*, idest malis moribus; *& veni*, scilicet bonis moribus; *& servo* huic, *Fac hoc*. Unde corpus debemus operi applicare, ut „ sicut exhi„ buimus membra nostra servire immundi„ tiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita „ nunc exhibeamus membra nostra servire „ iustitiæ in sanctificationem; " ut habetur Rom. VI. 19.

Audiens autem Iesus miratus est &c. Hic tangitur Christi benignitas. Sed quid est quod dicit, *Admiratus est*? Quia admiratio non cadit in Deo: quia non fit nisi ex ignorantia causæ, (c) quæ non potest esse in Deo. Item est apprehensio magnitudinis effectus, quod fit ex imaginatione, & phantasia alicuius effectus magni; (d) & sic potest cadere etiam in Christo: unde admiratus est, idest magnum reputavit; & hoc turbis sequentibus ostendit; & commendavit eum: unde sequentibus se dixit: *Non inveni tantam fidem in Israel*.

Sed quid est? Nonne in Abraham, Isaac, & Iacob fuit maior fides? Dicendum, quod immo; sed quod hic dicitur, intelligitur pro tempore (e) illo.

Sed tunc est quæstio de Apostolis, & Martha, & Maria. Et dicendum quod iste maioris fidei erat, quia nullum præambulum viderat, sicut isti qui miracula viderant. Item Petrus venit ad vocem Andreæ, Andreas ad vocem Ioannis. Item in verbo Marthæ fuit aliquid dubietatis, quia dixit (Ioan. XI. 21.) „ Domine si fuisses hic, fra„ ter meus non fuisset mortuus; " (f) quasi absens non posset. Sed in verbo istius nihil fuit dubietatis. Aliter exponit Chrysostomus. Quia magnum, & parvum aliquando dicuntur non absolute, sed in comparatione; sicut dicuntur in domo multi, in theatro pauci. Unde, *Non inveni tantam fidem in Israel*, scilicet per comparationem illius gentilis. Deuteron. XXVIII. 43. „ Advena qui „ tecum moratur in terra, ascendet super „ te, eritque sublimior. "

Dico autem vobis. Occasione huius agit de comparatione Iudæorum, & Gentilium: & primo de vocatione Gentilium; secundo de reprobatione Iudæorum. *Dico quod multi ab oriente, & occidente venient &c.* Et dicitur istud in comparatione: quia *multi sunt vocati, pauci vero electi*: infra XX. 16. *Ab oriente, & occidente*; ita quod per hoc totus mundus intelligatur. Vel *ab oriente*, in tempore prosperitatis; *& occidente*, scilicet in tempore adversitatis. Vel *ab oriente*, in tempore iuventutis, *& occidente*, in tempore senectutis. *Et recumbent*. Iste recubitus opu-

(a) *Al.* quia *dic tantum verbo, & sanabitur puer meus*, ut habetur &c. (b) *Al.* tributo. (c) *Al.* & sic non potest. (d) *Al.* & sic admiratus est, idest magnum admirandum reputavit, cum turbis sequentibus ostendit. (e) Al. *deest* illo. (f) *Al.* quasi non absens posset.

opulentia est rerum spiritualium, scilicet in contemplatione. Luc. XXII. 29. „ Ecce dispono vobis regnum, ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo. " Et Esa. LXV. 13. „ Ecce servi mei comedent, & vos esurietis; ecce servi mei bibent, & vos sitietis &c."

Sed quare *cum Abraham, Isaac, & Iacob*? Quia Gentiles per fidem iustificantur, sicut Iudæi, ut habetur Rom. IV. & Gen. XII. Item istis facta est repromissio: quia „ in semine tuo benedicentur omnes gentes, " Gen. XV. 18. „ Ideo isti recumbent cum patribus suis.

Sequitur: *Filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores*. Hic ostendit reprobationem Iudæorum; & describit pœnam damni: quia amittent bona, & incurrent mala. Dicit autem, *Filii regni*, quia in illis Deus (*a*) regnabat. Psal. LXXV. 2. „ Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. " (*b*) Item figuris legis servi erant. Item facta est eis promissio, ut habetur Rom. IV. *Eiicientur in tenebras exteriores*. Et hæc est pœna damni. Consequenter enumerat mala quæ incurrent: (*c*) quia qui primo quo ad intellectum incurrerunt tenebras interiores, eiicientur postea *in tenebras exteriores*: quia tunc erunt totaliter alienati a Deo qui est lux vera. Et hoc est quod dicitur Tob. IV. 11. „ Eleemosyna ab omni peccato, & a morte liberat, & non patietur animas ire in tenebras. " Item quantum ad effectum, *ibi erit fletus*. Fletus nuntiat dolorem. Esa. LXV. 14. „ Ecce servi mei lætabuntur, & vos confundemini. " Item ostenditur passio in corpore, quia *stridor dentium*: habebunt enim corpora in resurrectione. Prov. XIX. 29. „ Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei, & ferrum. " Quæ iudicia doloris pertinent ad concupiscibilem, stridor ad irascibilem. Vel, secundum Hieronymum, utrumque pertinet ad pœnam corporalem: quia resurrectio non erit solum in anima, sed in corpore: quia erit & multus calor, & multum frigus. Iob XXIV. 19. „ Transibunt ab aquis nivis ad calorem nimium. "

Ostenditur (*d*) autem Dei benignitas, cum dicit: *Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi*. Sed sequitur effectus: *Et sanatus est puer*: quia, „ sermo eius virtute plenus est: " Eccle. VIII. 4.

(c) *Et cum venisset Iesus in domum Simonis Petri &c.* Commendata est virtus Christi in curatione leprosi, commendata est etiam in curatione festina servi Centurionis; hic commendatur in curatione perfecta. Primo ergo describit curationis locum; secundo infirmitatis modum; tertio declarat Christi auxilium; quarto curationis effectum. Dicit ergo: *Cum venisset &c.* Non tangit Evangelista, quando hoc fuit factum. Sed & Lucas, & Marcus transeunt ad alia.

Sed sciendum, quod ubi Evangelistæ ponunt statum, vel aliquid ad ordinem pertinens, signum est quod ad continuationem historiæ pertinet. Ubi vero non, signum est quod ad continuationem memoriæ: unde secundum quod recolebant, scribebant.

Venit in domum Petri. Et tria possumus considerare. Honorem quem intulit discipulis suis, quia noluit ire ad domum Centurionis, ivit tamen ad domum pauperis piscatoris. Unde Psal. CXXXVIII. 17. „ Nimis honorati sunt amici tui, Deus. " Item informavit in humilitate, quia nihil plus placet Domino. Iac. I. 21. „ In mansuetudine percipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras &c." Tertio in hoc ostenditur reverentia quam habuit Dominus ad Petrum: quia se obtulit, licet Petrus non rogaret. *Vidit socrum*: *vidit*, oculo scilicet mentis. Exod. III. 7. „ Vidi afflictionem populi mei in AEgypto. " *Socrum Petri*. Per hoc potest intelligi synagoga. „ Qui operatus est Petro in Apostolatu circumcisionis (*e*) (scilicet in Iudæis) operatus est & mihi inter gentes. (Ad Gal. II. 8.) " Hæc febricitabat, scilicet synagoga, febre scilicet invidiæ. Vel per istam socrum intelligitur anima æstuans igne concupiscentiæ. *Et tetigit manum eius*. Hic tangit curationem.

Quærit Chrysostomus quare curavit servum Centurionis solo verbo, istam vero tactu. Et respondet, propter familiaritatem: & in hoc etiam magis ostendebat suam humilitatem; (*f*) ideo in tactu auxilium dedit. Psal. LXXII. 23. „ Tenuisti manum dexteram meam. " Sequitur, *Et surrexit*. Consuetudo est febricitantium, quod quando incipiunt sanari, debiliores sunt quam in infirmitate: sed talis non fuit curatio Domini; immo plenam sanitatem reddidit: „ quia Dei perfecta sunt opera: " Deuteron. III. 4. Aliter enim curat Dominus, aliter natura. Ideo sequitur, *Et ministrabat*. *Vespere autem facto*. Hic confirmatur Dei potestas per multitudinem curatorum. Primo ergo tangit Evangelista multitudinem; secun-

(a) *Al.* repugnabat. (b) *Al.* Item figuris servi erant regni. (c) *Al.* & primo quo ad intellectum incurrerunt tenebras interiores, deinde eiicientur. (d) *Al.* Et ostenditur. (e) *Al.* scilicet Iudæi. (f) *Al.* & ideo.

cundo subiungit auctoritatem Scripturæ, ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam*. Dicit ergo quod curavit dæmoniacos, & male habentes. Et possunt intelligi per dæmoniacos, peccantes ex malitia; & per male habentes, peccantes ex ignorantia. Unde dicit, *Vespere autem facto*: quare nota hoc non factum fuisse die sabbati, in quo habebant pro inconvenienti curare; sed in vespere, finito sabbato: *obtulerunt ei multos dæmonia habentes*. Vel dicitur, *Vespere*, quia Salvator noster vespere venit. „Oritur sol, „ & occidit, " scilicet Christus: Eccle. I. 5. *Eiiciebat*, sola increpatione: unde ad solam vocem eius fugiebant dæmones. Item *male habentes*, ita quod conveniat ei illud quod dicitur in Actibus x. 38. „ Liberavit omnes „ oppressos a diabolo. " Unde notandum, quod non omnia miracula Christi posuerunt Evangelistæ, sed magis vulgata. Et quia videretur mirabile quod tot curaret, ideo confirmat auctoritate quæ habetur Esai. LIII. 4. „ Infirmitates nostras ipse accepit, & æ„ grotationes nostras portavit. " Et quamvis non ita sit in serie textus, exponamus prout iacet. „ Infirmitates nostras ipse accepit, " idest abstulit, ita quod infirmitates accipiantur pro levibus peccatis: „ & ægro„ tationes (idest maiora peccata) portavit, " idest asportavit: vel cum ipse sit Dei virtus, & sapientia, infirmitates nostras, scilicet passionis, & mortis. Unde passibilitatem accepit ad tollendam infirmitatem, & ægrotationem nostram &c. I.Pet. II. 24. „ Qui „ peccata nostra pertulit in corpore suo, „ ut peccatis nostris mortui, iustitiæ viva„ mus. "

Sed cum Esaias dixerit de peccatis, quæritur quare hoc de infirmitatibus corporalibus dicatur. Et hoc est, quia plerumque ex peccatis spiritualibus causantur ægritudines corporales.

Videns autem Iesus turbas. Quia posita sunt miracula contra peccata interiora, hic ponit miracula contra peccata exteriora, scilicet contra procellam. Et primo ponit præambulum ad miraculum, scilicet de introitu navis; deinde miraculum, ibi, *Tunc surgens imperavit ventis, & mari*; tertio effectum, ibi, *Et facta est tranquillitas magna*. Circa primum primo ponit præceptionem; secundo mandati adimpletionem. Circa primum tria. Primo (*a*) præcipit ut sequantur; secundo unum se ingerentem repellit; tertio alium discipulum arguit. Dicit ergo: *Videns Iesus turbas &c.*

Sed quare intravit navem? Hoc fecit propter duo. Primo ut ostenderet infirmitatem humanæ naturæ; secundo ut placeret discipulis. Unde aliquando cum discipulis ascendit in montem, aliquando in desertum, aliquando in navem. Item ut nobis daret exemplum, ne favores hominum quæreremus. Item ad tollendam invidiam Iudæorum. Esa. XLII. 3. „ (*b*) Linum fumigans non extinguet. "

Sequitur repulsio: *Et accedens unus scriba*. Et videtur quod iste valde devote accessit. Et quare repulit? Hieronymus: „ Quia non „ habebat bonam fidem. " Et hoc patet, quia solum vocavit eum magistrum; sed veri discipuli vocabant eum Dominum: unde in Ioan. XIII. 13. „ Vos vocatis me Magister, „ & Domine. " Item ex mala intentione volebat eum sequi, quia audiebat signum fuisse factum; volebat sequi, ut faceret signa, ut dicitur de Simone mago. Item dicit Chrysostomus, quod in alio peccavit, scilicet in superbia: quia seorsum traxit se: unde reputabat se digniorem aliis. Hilarius interrogative legit: *Magister, sequar te?* Culpa istius est, quia quod certum erat, interrogavit, & quod debebat facere, posuit sub dubio. Sequitur: *Vulpes foveas habent*. Hieronymus exponit ad litteram, quod Deus ad intentionem respondit, ut sæpe facit. Volebat sequi, sed intendebat lucrum: & Dominus contra hoc allegat paupertatem; ideo dicit: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet*: ut habetur II. Corinth. VIII. 9. „ Qui egenus factus est cum dives esset „ &c. " Secundum Augustinum, notat eum de triplici vitio. De vitio dolositatis: quia dulcedinem habebat in ore, & venenum in corde; ut habetur Psal. XIII. 3. Item notavit eum de superbia, cum (*c*) dixit, *Volucres cæli*, per quos superbia intelligitur. (*d*) Vel *volucres* dæmones, ut habetur infra XIII. 4. ubi dicitur: *Et venerunt volucres, & comederunt ea*. Item de infidelitate: quia non erat in caritate quæ (*e*) habitat in nobis per fidem. Sequitur: *Alius autem de discipulis eius ait illi*. (*f*) Primus se ingessit, sed alter se excusavit. Et ponitur reprobatio excusantis, ibi, *Iesus autem ait illi &c. Domine, permitte me primum ire, & sepelire patrem meum*. Et magna est differentia inter istum & præcedentem. Iste vocavit eum Dominum; ille vocavit eum magistrum. Item ille dolum allegavit, iste pietatem: quia præceptum erat de honoratione patris. Unde dilationem petiit. Simile habetur III. Reg.

(a) *Al.* præcepit. (b) *Al.* Lignum. (c) *Al.* dicit. (d) *Al.* Unde per volucres dæmones. (e) *Al* habitabat. (f) *Al.* Protinus se ingessit, sed aliter se excusavit.

Reg. XIX. de Eliseo. Sequitur istius reprehensio: *Sequere me*: quia qui vult sequi Christum, non debet dimittere sequi propter aliud negotium temporale: unde Psal. XLIV. 11. dicitur: „ Obliviscere populum tuum, „ & domum patris tui. " Item hoc præcepit ei, quia erant alii qui poterant sepelire. Ideo dixit: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. Item quia accidit, ut sæpe, quod qui impeditur aliquo uno negotio, cum unum aliud trahat, cito ruit in aliud; sic si iste ivisset sepelire patrem, haberet fortassis post cogitationes de testamento patris; & ita forte totaliter retraheretur. Esa. V. 18. „ Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis „ vanitatis. " Unde hoc non fuit crudelitatis. Ut si videamus aliquem affectum nimis de morte patris, prohibetur a funere propter periculum, ut habetur Eccli. XXX. 25. „ Multos occidit tristitia. " Sed dicit, *mortuos*, in plurali, quia mortuus erat duplici morte; scilicet morte infidelitatis, & morte corporis. Unde mortuus erat & in corpore, & in anima. Unde dat quatuor documenta. Primum scilicet ut qui vocatus est ad statum perfectionis, non cognoscat patrem carnalem per affectionem inordinatam. Infra XXIII. 9. *Unus est enim pater vester qui in cælis est*. Secundum est quod inter fideles & infideles retrahitur germanitatis affectus. Unde Luc. XIV. 26. „ Si quis venit ad me, „ & non odit patrem suum, & matrem, & „ uxorem, & filios, & fratres, & sorores, „ adhuc & animam suam, non potest meus „ esse discipulus. " Et hoc verum est ubi pater, & mater retrahunt a Deo. Tertium est quod infidelium mortuorum non est facienda memoria apud sanctos. Quartum est quod omnis qui vivit extra Christum, mortuus est, quia ipse est vita, secundum Gregorium. *Et ascendente eo in naviculam*. Positum est præceptum Domini de transfretatione; hic ponitur executio præcepti. Erant enim manifestata miracula in terra, vult manifestare in aquis, ut ostendat se esse dominum terræ & maris. Per istam naviculam intelligitur Ecclesia, vel crux Christi: unde de ista potest dici illud Sap. XIV. 5. „ Exiguo ligno committunt animas suas. " Discipuli Domini sequuntur eum in Ecclesia per obsequium mandatorum: item sequuntur eum ascendentem in crucem. Ad Gal. VI. 14. „ Per quem mihi mundus crucifixus est, „ & ego mundo. " Deinde subiungitur miraculum: & primo ponitur periculum imminens; secundo discipulorum interpellatio, ibi, *Et accesserunt*; tertio eorum exauditio ibi, *Et dicit eis Iesus*. Periculum tangitur ex procella, & Christi dormitione: *Et ecce motus factus est magnus &c.* Sicut sancti dicunt, non est facta tempestas ex intemperie aeris, sed ex divina ordinatione provenit. Et hoc factum est multiplici ratione, Primo ut discipuli, qui specialiter dilecti, & vocati erant, humilia saperent, & non se extollerent: & hoc significabat futurum periculum, quod imminere debebat tempore passionis, & post, ut ait Paulus Apostolus II. ad Cor. 1. 8. „ Gravati sumus supra virtutem, ita ut nos tæderet etiam „ vivere. " Item alia causa, ut scirent in periculis vivere, & vincere, ut habetur Rom. VIII. 37. „ In omnibus his superamus „ propter eum qui dilexit nos. " Item Chrysostomus exponit, quia ipsi erant prædicaturi quæ de Christo viderant; ideo ut magis in ipsis experti essent miraculis, & essent certiores, voluit Dominus eos pati. Unde in Psal. LXV. 16. „ Venite, & narrabo opera Domini. " (a) Citius enim poterant recordari de huiusmodi quæ sibi evenerunt. *Ipse vero dormiebat*: & hoc ut ostenderet se verum hominem: sic enim erat in omnibus, ut ubi volebat ostendere divinitatem, semper ostendebat aliquid humanitatis. Dormiebat, quia „ habitu inventus est ut „ homo: " Philip. II. 7. Secundum enim divinitatem non dormiebat. Unde Psal. CXX. 7. „ Non dormitabit, neque dormiet qui „ custodit Israel. " Item dormiebat, ut constituerentur inter timorem & spem. Item ut ostenderet singularitatem, quia in tanta tempestate manebat securus. Prover. VIII. 28. „ Quando librabat fontes aquarum, quando „ circumdabat mari terminum suum, & le„ gem ponebat aquis. " Sequitur interpellatio discipulorum: *Accesserunt discipuli &c.* Tantus enim erat ventus quod oportuit eum evigilare. Et totum istud dictum fuit in figura de Iona: quia Ionas in navi dormiebat; & nautæ evigilaverunt eum ad interpellationem, isti vero ad salvandum: unde dicunt: *Domine, salva nos, perimus*. Et primo confitentur potestatem eius, dum dicunt, *Domine*. Psal. LXXXVIII. 10. „ Tu dominaris „ potestati maris, motum autem fluctuum eius „ tu mitigas. " Item petunt auxilium, quia sciebant ipsum esse salvatorem. Esa. XXXV. 4. „ Ipse veniet, & salvabit nos. " Item periculum terrenorum exprimunt. Et hic signatur mors Christi in dormitione, qui & excitatus est per resurrectionem. Vel dicitur

(a) *Al.* Cuius enim.

tur dormire in tribulationibus, & tentationibus ſanctorum: & tunc precibus ſanctorum (a) evigilat. Unde dicitur Pſal. xl. 2. „ Exurge, quare obdormis Domine? " Item dormit in pigris. Unde excitandus eſt, ut admonet Paulus ad Eph. v. 14. „ Exurge „ qui dormis, & exurge a mortuis; & il- „ luminabit te Chriſtus. " Sequitur quo modo ſubvenit: *Quid timidi eſtis modicæ fidei?* Videtur quod non eſſent modicæ fidei, quia dicebant, *Salva nos*; ſed vere modicæ fidei fuerunt, quia non credebant quod etiam dormiens poſſet ſalvare. Vel *modicæ fidei*, quia ſi ipſi haberent magnam fidem, ipſi poſſent imperare mari. *Tunc ſurrexit, & imperavit ventis*: tempeſtas enim oritur ex ventis ut ex cauſa efficiente, ex aquis ut ex cauſa materiali: & (b) utrique imperavit. Unde Pſal. cvi. 25. „ Dixit, & ſtetit ſpiritus procel- „ læ. " Et hoc eſt quod dicitur: *Et facta eſt tranquillitas magna*. Sed conſuetudo eſt quod quando fit tempeſtas, duobus diebus mare non ſedatur totaliter. Ideo ut appareat perfectum miraculum, ſtatim facta eſt tranquillitas magna: quia „ Dei perfecta „ ſunt opera: " Deut. xxxii. 4. *Porro homines mirati ſunt &c.* Hic ponitur effectus, ſcilicet admiratio turbarum. Quod dicit *homines*, non intelligatis Apoſtolos, quia numquam Apoſtoli ſic appellantur, ſed per homines intellige nautas. Vel, ſecundum Hieronymum, ſi etiam intelligas homines, ideſt Apoſtolos, poteſt eſſe, quod dubitare potuerunt ut homines, dicentes: *Qualis eſt hic?* Hic Chryſoſtomus addit *Homo*: quia enim ipſum viderant dormientem, hominem vocabant: quia ſignum divinitatis viderant, ideo dubitabant. *Quia venti, & mare obediunt ei*: quia omnis creatura ſuo creatori obedit. Pſal.cxlviii. 8. „ Ignis, grando, nix, glacies, „ ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum „ eius: " non quia animam rationalem habeant, ſed quia ad modum obedientis ſe habent. Ut manus, & membra animæ obediunt, quia ſtatim moventur ad eius nutum; ſic omnia Deo obediunt.

(d) Sequitur: *Et cum veniſſet Ieſus trans fretum*. (c) Quia poſita ſunt miracula quibus Dominus liberavit multos a periculis exterioribus; hic ponuntur quibus fit liberatio a periculis interioribus, ſive ſpiritualibus: & primo ponitur miraculum; ſecundo effectus, ibi, (d) *At illi exeuntes abierunt in porcos*. Et circa primum (e) primo oſtenditur malitia dæmonum quantum ad ſævitiam quam in homines exercent; ſecundo quantum ad impatientiam, ibi, (f) *Et ecce clamaverunt &c.* tertio quantum ad nequitiam, quia animalibus brutis nocuerunt, ibi, *Dæmones autem rogabant eum &c.* Circa primum primo locus deſcribitur; ſecundo ſævitia dæmonum declaratur. Erat quædam regio quæ dicebatur regio Geraſenorum. Geraſa interpretatur colonum eiiciens, vel advena appropinquans: quia prope gentiles. *Occurrerunt ei duo habentes dæmonia*. Oſtenditur ſævitia, primo quia opprimebant eos; ſecundo quia homines decipere nitebantur.

Sed quæritur quare alii Evangeliſtæ non faciunt mentionem niſi de uno; iſte de duobus. Dicendum, quod ſine dubio duo fuerunt, ſed unus fuit magis famoſus.

Et erant ſævi, quia nocebant non ſolum corporaliter, ſed etiam ſpiritualiter. Unde in monumentis (g) habitabant, ut inducerent hominibus terrorem. Unde error fuit quem quidam poſuerunt, quod dæmones aliquam animam reducerent in corpus mortuum; ut legitur de Simone mago: ſed hoc nihil erat; ſed fingebant dæmones ad homines decipiendum. Unde dicit Porphyrius, quod genus dæmonum eſt fallax. Unde iſti magi maxime utuntur corporibus mortuorum: quare habitabant dæmones in ſepulcris. Eſa. xxxv. 4. „ Qui habitant in ſepul- „ cris, & in delubris idolorum dormiunt. " Erant enim tam ſævi, ut nemo (h) poſſet tranſire per viam illam: quia „ in via hac „ qua ambulabam abſconderuut ſuperbi la- „ queum mihi: " Pſal.cxli. 4. ſuperbi, ideſt dæmones. Sed oſtenditur eorum impatientia, quia Chriſti præſentiam non ferebant. unde dicitur, *Clamaverunt*: & in hoc oſtenditur impatientia. Eſa. lxv. 14. „ Clamabi- „ tis præ dolore cordis, & præ contritio- „ ne ſpiritus ululabitis. " Item fatentur Dei potentiam, dicentes: *Quid nobis, & tibi, Ieſu fili Dei?* Vere (i) nihil, quia nulla convenientia Chriſti ad Belial. Sed quare hoc dicebant? Quia graviter puniebant homines; & audierant quia Chriſtus deberet eis poteſtatem amovere. Unde (k) voluerunt dicere: Et ſi aliis nocuimus, tibi non nocuimus; quare non debes nos gravare. Item confitentur filium Dei. Et in hoc confunduntur Arriani: quia ſi non ſanctis credunt, ſaltem dæmonibus credant.

Sed contra, quia videtur quod non cognoverunt eum: quia I. ad Corint. 11. 8. „ Si cognoviſſent, numquam Regem glo- „ riæ

(a) *Al.* evigilatur. (b) *Al.* utrobique. (c) *Al.* Sed quia. (d) Al. *Ait illi &c.* (e) *Al.* deeſt primo. (f) Al. *Et exclamaverunt*. (g) *Al.* habitant. (h) *Al.* poterat. (i) *Al.* nulla. (k) *Al.* voluit.

„ riæ crucifixissent &c. " Sed dicendum, quod quando Dominus volebat, humanitatem ostendebat, ita quod se eis occultabat.

Quare venisti ante tempus torquere nos? Sciunt dæmones quod in die iudicii dæmones debent suscipere maius (a) tormentum, cum dicetur (infra xxv. 41.) *Ite maledicti in ignem æternum*. Item credunt aliqui quod dæmones usque in diem iudicii non patiuntur (b) pœnam sensus, sed pœnam damni. Et hoc pro isto verbo, quia *venisti ante tempus*. Sed contra hoc est quod dicit Damascenus: „ Hoc hominibus mors quod Angelis casus." Sed homines cum moriuntur (c) statim recipiunt pœnam sensus, sic Angeli qui ceciderunt. Quidam dicunt quod ignem suum semper secum portant.

Sed quomodo potest hoc fieri, quia iste ignis corporeus est? Dicendum, quod licet hic ignis sit corporalis, habet tamen aliquid spirituale: unde cruciat per modum cuiusdam alligationis. Spiritus enim excedit naturam corporis; sed Deus alligat spiritus corporibus; sicut cum alligatur anima corpori, dat corpori ut moveatur, secundum voluntatem animæ: sicut si datur aliqua prælatura alicui in aliqua Ecclesia, ipso non existente in eadem; sic licet iste ignis sit corporeus, ratione spiritualitatis potest agere.

Torquere nos &c. Magnum tormentum reputant quod non possint hominibus nocere: sed si essent in inferno, non possent ita nocere; & ita tormentum eis magnum est intrare in infernum. *Erat autem non longe ab eis grex multorum porcorum pascens*. Hic tangitur malitia: quia non solum hominibus nocent, sed & brutis. *Grex porcorum*: unde patet quod hoc non erat in Iudæa, quia Iudæi non utuntur porcis. *Si eiicis nos, mitte nos in porcos*.

Sed quare non petierunt quod mitteret eos in homines? Quia ipsi videbant eum sollicitum circa curam hominum. Sed quare in gregem porcorum? Quia erant magis vicini. Item quia est animal valde immundum. Unde ad designandam immunditiam permisit intrare in porcos. Et hoc videtur significari Iob xl.22. „ Numquid multiplicabit „ ad te (d) preces, aut loquetur tibi mollia?"

Sequitur Christi concessio: *Et ait illis, Ite*. Sed videtur Dominus audisse dæmones. Dicendum, quod non audivit, sed ex sua sapientia sic fieri permisit, & ordinavit, ut ostendatur malitia dæmonum: quia nisi Dominus cohiberet, ita ruerent in homines, sicut ruerunt in porcos. Sed quando Dominus permittit (e) aliquid dæmonibus, non totaliter permittit, sed imponit eis frenum, ut in Iob. Unde ad hoc designandum permisit eos ruere in porcos. Item ad designandum quod nihil possunt nisi ex Dei permissione. Item ut homo suam dignitatem cognosceret, (f) cum ad salutem unius hominis tot millia porcorum permiserit interfici.

Sequitur executio mandati: *Et magno impetu abiit totus grex præceps in mare*: in quo denotatur quod nullus a diabolo totaliter potest extingui nisi (g) porcum se exhibeat, idest totaliter immundum. Unde habetur Apoc. XVIII. 21. „ Hoc impetu mittetur „ Babylon civitas illa magna." II. Petr. II. 13. „ Hi velut irrationabilia pecora peribunt, „ percipientes mercedem iniustitiæ, &c." Sequitur pastorum admiratio: unde, *Pastores fugerunt .... & nuntiaverunt hæc omnia*. Unde profecti nuntiaverunt triste, & lætum. Triste de porcis; sed lætum de dæmoniaco curato. Per istos pastores significantur principes synagogæ, qui propter temporalia quantumcumque possunt contradicunt Christo. Consequenter sequitur totius populi admiratio: *Et ecce tota civitas exiit obviam Iesu, & viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum*. Et quare? Quia multa damna eis fecerat; immo timebant quod si plus ibi moraretur quod plura eis faceret damna. Sic aliqui propter detrimentum temporale, timent esse cum Christo: ut habetur Esa. xxx. 11. „ Declinate a me semi„ tam; cesset a facie nostra Sanctus Israel." Vel aliter. Quia non ex malitia, sed ex devotione, quia indignos se reputabant. Simile dixit Petrus (Luc. v. 8.) „ Recede „ a me, quia homo peccator sum."

CAPUT IX.

(a) ET ascendens Iesus in naviculam, transfretavit, & venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili: remittuntur tibi peccata tua. Et ecce

(a) *Al.* tormentorum. (b) *Al.* pœnam damni, sed pœnam sensus. (c) *Al.* non statim recipiunt pœnam sensus, sicut Angeli &c. *Vide* 1.p.q.64.a.4.ad 3. (d) *Al.* porcos. (e) *Al.* aliquibus. (f) *Al.* ut. (g) *Al.* paratum.

ecce quidam de scribis dixerunt intra se : Hic blasphemat. Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere : Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere : Surge, & ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam: & surrexit, & abiit in domum suam. Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

(b) Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine; & ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani, & peccatores venientes discumbebant cum Iesu, & discipulis eius. Et videntes pharisæi dicebant discipulis eius : Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magister vester? At Iesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite, quid est : Misericordiam volo, & non sacrificium. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.

(c) Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes: Quare nos, & pharisæi ieiunamus frequenter; discipuli autem tui non ieiunant? Et ait illis Iesus : Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus; & tunc ieiunabunt. Nemo autem immittet commissuram panni rudis in vestimentum vetus : tollit enim plenitudinem eius a vestimento, & peior scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres : alioquin rumpuntur utres, & vinum effunditur, & utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt; & ambo conservantur.

(d) Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, & adorabat eum, dicens : Domine, filia mea modo defuncta est. Sed veni impone manum tuam super eam, & vivet. Et surgens Iesus sequebatur eum, & discipuli eius. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius. Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero. At Iesus conversus, & videns eam, dixit : Confide filia. Fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora. Et cum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines, & turbam tumultuantem dicebat : Recedite: non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum eiecta esset turba, intravit, & tenuit manum eius, & dixit : Puella surge. Et surrexit puella. Et exiit fama hæc in universam terram illam.

(e) Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicentes : Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci; & dicit eis Iesus : Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei : Utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Iesus, dicens : Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem: & eiecto dæmonio, locutus est mutus : & miratæ sunt turbæ dicentes: Numquam apparuit sic in Israel. Pharisæi autem dicebant : In principe dæmoniorum eiicit dæmones.

(f) Et circuibat Iesus omnes civitates, & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. Videns autem turbas misertus est eis : quia erant vexati, & iacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

(a) Supra posuit miracula contra pericula corporalia; hic ponit miracula contra pericula spiritualia : & secundum hoc duo facit. Primo ostendit quomodo subvenit sibi occurrentibus; secundo quomodo inquirit quos salvet, ibi, *Et circuibat Iesus omnes*

omnes civitates, & castella. Circa primum primo ponit remedium contra peccatum; secundo contra mortem, ibi, *Hac illo loquente ad eos &c.* Circa primum primo ponit remedium contra peccatum, remittendo; secundo peccatores ad se trahendo, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo &c.* Et primo ponit quædam præambula ad beneficium; secundo ponit beneficium ipsum, ibi, *Ut autem sciatis &c.* Et primo ponitur locus; secundo devotio offerentium, ibi, *Et ecce offerebant ei paralyticum*. Dicit ergo. *Ascendens Iesus in naviculam transfretavit*. Et continuatur hæc pars: quia rogabant eum ut ab eis discederet, ideo ascendit navim. Unde dat intelligere, quod si dicant aliqui: „ Recede a nobis, viam mandatorum tuo„ rum nolumus: " Iob xxi. 14. statimrecedit. Unde *ascendit in naviculam*. Hæc navicula significat crucem, vel Ecclesiam. *Et venit in civitatem suam*, scilicet in civitatem gentium, quæ sibi datæ sunt. Unde in Psal. ii. 8. „ Postula a me, & dabo tibi „ gentes hereditatem tuam. "

Sed est quæstio, quare Marcus, & Lucas dicant istud esse factum in Capharnaum; hic vero habetur quod in Nazareth, quæ erat civitas sua.

Dicendum, quod quædam erat civitas Christi ratione nativitatis; & hæc erat Bethlehem: quædam ratione educationis; & hæc erat Nazareth: quædam ratione conversationis, & operationis miraculorum; & sic Capharnaum. Ideo bene dicitur, *In civitatem suam*. Unde dicitur Luc. iv. 23. (*a*) „ Quanta audivimus facta in Capharnaum, „ fac & hic in patria tua. " Augustinus aliter solvit: quia Capharnaum inter alias civitates Galilææ erat magis famosa: unde erat quasi Metropolis. Et sicut si aliquis esset de aliqua villa iuxta Parisius, diceretur quod esset de Parisius propter notitiam loci; sic Dominus quia erat de finibus Capharnaum, dicebatur inde esse. Vel aliter: quia prætermittunt aliquid Evangelistæ: unde aliquid potest addi, quod videlicet transivit per Nazareth, & venit in Capharnaum. Et tunc obtulerunt ei.

Ecce offerebant ei paralyticum. Hic tangitur devotio offerentium: unde in Marco tangitur, quod quia non poterant transire, posuerunt per tegulas. Iste paralyticus significat peccatorem in peccato iacentem: unde sicut non potest paralyticus se movere, sic nec iste. Illi autem qui portant eum, sunt illi qui suis monitionibus portant eum ad Deum. *Videns autem Iesus fidem illorum &c.* Ponit beneficium: (*b*) ubi possumus tria videre. Primo quid movit Iesum; secundo quid sit quod requiritur; tertio disceptationem contra beneficium. Curat aliquando Dominus aliquem propter fidem suam: aliquando propter preces suas, & aliorum. *Videns ergo fidem illorum dixit*. Unde dicitur Marc. xi. 24. „ Quicquid orantes petitis, „ credite quia accipietis, & fiet vobis. " *Confide fili*. Quid ergo requiritur? Fides. Psal. cxxiv. 1. „ Qui confidunt in Domino sicut „ mons Sion; non commovebitur in æter„ num qui habitat in Hierusalem. " Et Act. xv. 9. „ Fide purificans corda eorum. " *Remittuntur tibi peccata tua*. Hic tangitur beneficium. Sed quid est quod iste petebat sanitatem corporis, & Dominus dat sanitatem animæ? Ratio est, quia peccatum erat causa ægritudinis; sicut in Psal. xv. 4. „ Pro„ pter iniquitates eorum multiplicatæ sunt „ infirmitates eorum. " Unde fecit Deus sicut bonus medicus, qui causam curat. Deinde ponit disceptationem contra beneficium, ibi, *Et cum cognovisset Iesus cogitationes eorum &c.* Dicit ergo: *Ecce quidam de scribis dicebant intra se: Hic blasphemat*. Et quare mirabantur? Quia videbant hominem, & non videbant Deum: solius autem Dei est dimittere peccata: ideo dicebant eum blasphemum, iuxta illud Iob xxxiv. 18. „ Qui di„ cit Regi apostata, qui vocat duces impios „ &c." *Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* (*c*) Hic confutat eos tripliciter: sua cognitione, verbo, & facto. Cognitione, quia sicut soli Deo pertinet dimittere peccata, sic cognoscere secreta cordis. Psal. vii. 11. „ Scru„ tans corda, & renes Deus. " *Cum vidisset*: quia solus scit cogitationes hominum. Et primo reprehendit eorum nequitiam: *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* quia blasphemum eum dicebant. Esa. i. 16. „ Au„ ferte mala de cogitationibus vestris. " *Quid est facilius &c.* Hic ponit confutationem. Sed videtur male arguere Dominus: quia arguit a minori affirmando. Facilius enim videtur sanare corpus, quam sanare animam. Sed exponit sic Hieronymus. Facilius est dicere quam facere: verum quantum ad factum, fortius est animam quam corpus sanare; sed quantum ad potestatem, eadem est potestas utrobique. Sed si ad dictum referatur, videmus quod mendaces cito men-

(a) *Al.* „ Quanta audivimus miracula quæ fecisti in Capharnaum, fac hic in patria tua. " (b) *Al.* unde possumus videre quid movit Iesum, quid sit quod requiritur, tertium &c. (c) *Al.* confutat eos tripliciter. Sua cognitione: quia sicut &c.

tiuntur ubi non possunt deprehendi. In his enim quæ apparent, deprehendi possunt, sed non in his quæ latent. Unde in his audacter loquuntur ubi deprehendi non possunt. Facilius est ergo dicere, si non possitis cognoscere. Ideo: *Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*. Ostendit facto. Et primo ponitur finis operationis; secundo modus; tertio efficientia: unde dicit: Et propter hoc *ut sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*; *tunc ait paralytico*: *Surge*, *tolle lectum tuum*, *& vade in domum tuam*. Per hoc manifestat se Deum. Supra I.21. *Ipse enim est qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Dicit, *Quod filius hominis* & dicit *In terra*; & elidit duplicem errorem; scilicet Nestorii, & Photini. Dicebat Nestorius, quod Filius hominis, & Filius Dei erant duo supposita, nec poterat dici de uno quod dicitur de altero: unde non poterat dici: Iste puer creavit stellas. Ideo dicit, *Hominis*; quia Dei est dimittere peccata. Item contra Photinum, qui dicebat, quod Christus acceperat initium de Virgine Maria; & merito acquisivit divinitatem: & nitebatur super illud, infra XXVIII. 18. *Et data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*. Ideo dicit, *In terra*: unde Baruch III. 38. dicitur: „Post hæc in terris visus „est, & cum hominibus conversatus est." *Habet potestatem*.

Videtur quod per hoc non ostendatur, quia etiam ipsi Apostoli habebant potestatem. Sed dicendum, quod ipsi habebant per viam administrationis, non auctoritatis. Hoc autem quod dicitur, *Ut autem sciatis &c.* dupliciter potest legi: vel ut sint verba Evangelistæ, & ita fuit narratoria: vel sint verba Christi dicentis, *Ut sciatis &c.* & sic oratio est imperfecta, quia ipsi dubitabant. Ideo ut sciatis quia ego habeo potestatem dimittendi pecata; *ait paralytico*: *Surge &c.* Unde verbo curavit; quod proprium est Dei, iuxta illud Psal. XXXII. 9. „Dixit, „& facta sunt."

Tria habebat infirmus. Iacebat in lecto, portabatur ab aliis, ire non poterat. Quia ergo iacebat, dicit, *Surge*: quia portabatur, præcepit ut portaret, *Tolle lectum tuum*: quia ire non poterat, dixit, *Et ambula*: „Dei enim perfecta sunt opera," Deut. XXXII. 4. Similiter peccatori in peccato iacenti dicitur, *Surge*, a peccato per contritionem: *tolle lectum*, per satisfactionem: Michææ VII. 9. „Iram Domini portabo, quia peccavi ei:" *& vade in domum tuam*, in domum æternitatis, vel in conscientiam propriam. Sap. VIII.16. „Intrans in domum meam, conquie„scam in illa." Sequitur executio: *Surrexit, & abiit*. *Videntes autem turbæ*, non scribæ, quia isti dedignabantur, *timuerunt*. Habac. III. 2. „Domine audivi auditum tuum, & „timui." Sed quo timore? Quia *glorificaverunt Deum*: quia omnia in Deum retulerunt. Psal. CXIII. 1. „Non nobis, Domine, „non nobis, sed nomini tuo da gloriam." *Qui dedit potestatem talem hominibus*. Unde isti non contemnunt, sicut scribæ. Sed quia dicitur, *Hominibus*, ideo Hilarius exponit: „*Qui dedit talem potestatem hominibus*, ut fiant „filii Dei:" ut in Ioan. I. 12. „Dedit eis „potestatem filios Dei fieri."

(b) Hic ponitur primo conversio peccatorum; secundo disceptatio pharisæorum, ibi, *Et videntes pharisæi dicebant discipulis eius*. Et primo dicit, qualiter quemdam vocavit ad discipulatum; secundo quomodo multos ad familiaritatem, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo, &c.* Dicit ergo: *Cum transiret inde Iesus*. Quare transivit? Quia insidiabantur ei, ideo nolebat (a) turbas, ut dicitur Eccli. VIII. 13. „Non incendas car„bones peccatorum." *Vidit hominem*. Vere hominem, quia peccatorem. Psal. LXXXI. 7. „Vos autem sicut homines moriemini, „& sicut unus de principibus cadetis." *Sedentem in telonio*. Telonius (b) vectigalium: unde erat locus ubi vectigalia recipiebantur. Unde erat in quodam statu ubi vix homo vivere potest sine peccato. *Matthæum nomine*: Alii appellant eum Levi, ad servandum honorem eius, ut non noscatur ille esse peccator; sed ipse vocat se Matthæum, quia iustus in principio accusator est sui, dans intelligere quod Dominus non est acceptator personarum. *Et dixit ei*: *Sequere me*. Et hoc magnum est quod moveat Dominus ad sequelam. *Et surgens secutus est eum*. Unde potuit dicere illud Iob XXIII. 11. „Vestigia eius secutus est pes meus, „viam eius custodivi, & non declinavi ab ea."

Sed obiicitur quod hoc non potest esse quod ad unum verbum iste secutus est eum. Et dicendum, quod fama Iesu ita divulgata erat, quod iam beatum se reputabat qui sequebatur eum; ideo ad unum verbum iste secutus est eum. Unde ostenditur obedientia, quia statim secutus est eum.

Sed quare non statim vocavit a principio? Dicendum, quod iste sapiens erat sapientia (c) sæculi. Tardavit autem Dominus vocare eum,

(a) *Al.* turbari. (b) *Al.* vectigal. (c) *Al.* servili.

re eum, donec miracula provocarent. Vel dicendum, quod istud dictum est per reiterationem: quia iste fuit in prædicatione Domini in monte.

Sed quare ergo sic ponit Matthæus? Dico, ratione humilitatis: quia enim miraculum reputavit vocationem eius, ideo inter miracula recitavit.

Sed quare plus fit mentio de vocatione Petri, & Andreæ, & Matthæi, quam aliorum? Dicendum, quod inter viliores homines fuerunt piscatores. Item inter peccatores, illi maxime qui vectigal recipiebant. Et ideo specialiter fit mentio, ad cognoscendum quod Deus non est personarum acceptator.

Sequitur: *Et factum est eo discumbente in domo, ecce multi publicani, & peccatores venientes discumbebant cum Iesu, & discipulis eius.* Hic tangitur quomodo multos vocavit ad familiaritatem: unde dicit: *Et factum est &c.* Alii dicunt quod fecit ei convivium; iste vero tacet. Et verum est quod fecit: unde invitavit multos, ut ad Deum traherentur: quia cortina cortinam trahit, Exod. XXXVI. Unde signum est quod aliquis firmiter conversus est ad Dominum, quando alios trahit, quos magis diligit. Unde dicit quod *multi publicani discumbebant, & peccatores cum Iesu*: quia „ si quis aperuerit mihi, in„ trabo, & cœnabo cum eo, & ipse me„ cum: " Apocalip. III. 20. *Et videntes pharisæi, &c.* Dictum est qualiter Dominus peccatores invitat ad sequelam, & ad convivium recipit; hic ponitur disceptatio: (a) primo de societate; secundo de convivio, ibi, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis*. Circa primum primo ponitur quæstio; secundo responsio, ibi, *Ait Iesus &c.* Dicit ergo: *Et videntes pharisæi dicebant discipulis eius.* Notandum, quod isti pharisæi erant malitiosi, unde volebant schisma ponere inter discipulos & Iesum: unde discipulis, Iesum accusabant, & discipulos Iesu. Unde volentes erga discipulos accusare Iesum, dicunt: *Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magister vester?* Isti sunt de numero illorum de quibus habetur Prov. VI. 16. „ Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum „ detestatur anima eius, " scilicet qui seminat inter fratres discordias.

Sed quæritur quare Lucas dicit istud esse dictum de discipulis. Et respondet Augustinus, quod eadem est sententia utrobique, licet verba differant: quia totum imputabant doctrinæ magistri. Unde Lucas refert ad verba, sed Matthæus ad sententiam.

Sed videtur quod isti recte arguebant, quia sunt vitanda peccatorum consortia. Sed notandum, quod aliquando sunt vitanda peccatorum consortia propter superbiam, & contemptum, ut isti, sicut habetur Esa. LXV. 5. „ Non appropinques mihi, quia im„ mundus es. " Alii vero vitant cosortia propter peccatorum (b) utilitatem, ut erubescant, & sic convertantur; & sicut dicit Paulus I. ad Corin. VI. 5. „ Ad verecun„ diam vestram dico. Sic non est inter vos „ sapiens quisquam. " Item aliquis vitat propter cautelam sui, timens ne pervertatur. " Eccli. XIII. 1. „ Qui tangit picem „ coinquinabitur ab ea. " Et in Psal. XVII. 27. „ Cum perverso perverteris. " E contrario similiter aliqui commorantur (c) cum peccatoribus ad sui probationem: unde tentatio est sui probatio, ut habetur Eccli. XXVII. 6. Et II. Pet. II. 18. „ Aspectu enim, & auditu iu„ stus (d) erat habitans apud eos. " Et Cant. II. 2. „ Sicut lilium inter spinas, sic ami„ ca mea inter filias. " Et ibi dicit Glossa: „ Non fuit bonus, qui malos tolerare „ non potuit. " Item aliqui inter malos commorantur propter conversionem, ut Paulus dicit I. Corin. IX. 19. „ Omnibus omnia fa„ ctus sum, ut omnes lucrifacerem. " Sed differentia est: quia peccatoribus perseverantibus, & pœnitere nolentibus non oportet communicare. De illis vero de quibus speratur, distinguendum est ex parte illius qui habitat: quia aut est firmus, aut infirmus. Si infirmus, habitare cum eis non debet: si firmus, competens est ut cum eis habitet, ut eos ad Deum convertat. Item Iesus medicus erat certus, ideo cum esset cum eis periculum non timebat; ideo &c.

Sed sequitur Iesu responsio. Et ponit rationes tres. Primo ex similitudine dicit: *At Iesus audiens dixit: Non est opus valentibus medicus.* Et vocat se Dominus medicum, & bene. Psal. CII. 3. (e) „ Qui sanat „ omnes infirmitates tuas, " scilicet tam animæ quam corporis. Ideo tangit infirmitates & animæ, & corporis: unde dicit: *Non est opus valentibus medicus &c.* Valentes dicuntur qui ex superbia reputant se valere, de quibus Apoc. III. 17. dicitur: „ Dicis: „ Dives sum, & locupletatus, & nullius „ egeo; & nescis quia tu es miser, & mi„ serabilis, pauper, cæcus, & nudus. " Et talibus non est opus medicus, *sed male haben-*

(a) *Al.* deest primo. (b) *Al.* vilitatem. (c) *Al.* omittitur cum. (d) *Al.* erit habitans inter illos.
(e) *Al.* Qui propitiatur Dominus omnibus infirmitatibus tuis, tam animæ quam corporis &c.

habentibus, ideſt peccatum recognoſcentibus; ſicut dicebat David Pſal. l. 5. „ Iniquitatem „ meam ego cognoſco &c.“ Secundo inducit auctoritatem, dicens: *Euntes autem diſcite quid eſt;* quaſi dicat: Vos non intelligitis Scripturas; ſed ite, & diſcite quid eſt: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*. Hoc ſcribitur Oſeæ vi. 6. Et dupliciter exponitur. Primo ita quod intelligatur unum alii præferri: quia magis volo miſericordiam, quam iudicium: unde præfertur ſacrificium ſacrificio. Sacrificium eſt agnus, item miſericordia: talibus enim hoſtiis (a) miſeretur Deus. Quid ergo iſtorum melius? Prover. xxi. 3. „ Facere miſericordiam, & iudicium „ magis placet Deo quam victimæ. “ Vel ita quod unum approbetur, reliquum vero reprobetur. *Miſericordiam volo, ſed non ſacrificium*, quod facitis. Unde Eſa. i. 15. Holocauſta (b) nolui, quia „ manus veſtræ „ ſanguine plenæ ſunt. “ Vel aliter: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*. Illud enim dicitur aliquis velle quod vult propter ſe, & non propter aliud; ſicut ſi medicus diceret: Volo ſanitatem; & ſic in operibus quæ offerimus Deo, quædam offerimus propter ſe, ut diligere Deum, & proximum; alia vero propter iſta. Michæ. vi. 8. „ Indicabo tibi, homo, quid ſit bonum, & quid „ Dominus requirat a te. Utique facere iu„ dicium, & diligere miſericordiam. “ Tertio inducit Dominus aliam rationem ex ſuo officio: ut ſi aliquis legatus miſſus eſſet, & uteretur ſuo officio, ſi prohiberetur ab alio, diceret: Stultus es, quia prohibes quod ad me pertinet. Venerat Dominus ad ſalvandum peccatores: unde dictum eſt (cap. i. 21.) *Et vocabis nomen eius Ieſum: hic enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum*. Et ideo dicit: *Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores*. Lucas addit ad pœnitentiam. Et iuſta eſt hæc additio: quia non venit vocare peccatores ut remanerent in peccatis, ſed ut amoveantur ab eis.

Sed poteſt quæri de iuſtis, quia nullus iuſtus, niſi ſolus Deus, quia omnes ſumus peccatores. Item videtur falſum quod dicit, quia Ioannes iuſtus fuit, Simeon iuſtus, Zacharias iuſtus; & tamen eos vocavit.

Dicendum, quod diſtinguendum eſt de iuſtitia: quia iuſtus aliquis dicitur qui peccato non eſt obnoxius; & ſic non eſt iuſtus quiſquam, quia omnes vel mortali, vel veniali, vel originali ſunt obnoxii, ſaltem quantum ad reatum: & iſtud penitus delevit: quia Ioan. v. 40. „ Ipſe venit ut vi„ tam habeant. “ Unde non venit vocare iuſtos, inquantum iuſtos, (c). ſed inquantum peccatores. Item dicitur iuſtus qui non eſt obnoxius peccato mortali: unde non veni vocare iuſtos ad pœnitentiam, ſed ad maiorem iuſtitiam. Vel ſic. *Non veni vocare iuſtos*, ideſt qui de ſua iuſtitia confidunt; *ſed peccatores*, qui pœnitent, ignorantes ſuam iuſtitiam.

(c) Hic ponitur quæſtio de convivio; & ſequitur reſponſio, ibi, *Et ait Ieſus*.

Sed tunc eſt hic quæſtio litteralis, quare Marc. ii. & Luc. vi. videtur quod ab aliis facta fuerit quæſtio: ubi dicitur: (Luc. ii. 18.) „ Quare diſcipuli Ioannis, & phariſæo„ rum ieiunant, tui autem diſcipuli non ie„ iunant? “ Ergo diſcipuli non dixerunt. Auguſtinus ſolvit. Ita erat quod phariſæi inſidiabantur Chriſto: unde aliquando ſecum herodianos traxerunt; modo vero aſſumpſerunt diſcipulos Ioannis, Unde potuit & ab aliis, & a diſcipulis peti.

Sed unde hoc quod ieiunabant? Reſpondetur hic ex traditionibus ſuis, vel ex lege, ſicut habetur quod in die propitiationis tenebantur ieiunare. Et Zach. viii. 19. „ Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, „ & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi „ erit domui Iuda in gaudium, & lætitiam, „ & in ſolemnitates præclaras. “ Item diſcipuli Ioannis ieiunabant exemplo magiſtri ſui, qui magnæ fuit auſteritatis. Diſcipuli vero Chriſti non ieiunabant.

Et ait illis Ieſus. Hic reſpondet Ieſus, & ſubtiliter. Primo aſſignat cauſam a parte ſua; deinde a parte diſcipulorum. Circa primum duo facit. Primo determinat tempus epulandi; ſecundo ieiunandi, ibi, *Venient autem dies cum auferetur ab eis ſponſus; & tunc ieiunabunt*. Dicit ergo: *Numquid poſſunt filii ſponſi lugere quamdiu cum illis eſt ſponſus?* Ubi iſte dicit *lugere*, alius dicit *ieiunare*. Licet enim ieiunium quamdam habeat lætitiam ſpiritualem, tamen, ut habetur Hebr. xii. 11. „ Omnis diſciplina in præ„ ſenti quidem videtur eſſe non gaudii, „ ſed mæroris. “ Unde eſt ieiunium ſpiritualis lætitiæ, ut habetur Daniel. ix. 3. „ Poſui faciem meam ad Dominum Deum „ meum deprecari, & rogare in ieiunio, „ ſacco, & cinere. “ Item eſt luctuoſum, & afflictionis, ut quando propter dolores. Reſpondet Dominus de utroque. Sponſus Chriſtus eſt: qui enim habet ſponſam ſponſus eſt. Ipſe enim eſt ſponſus totalis Eccleſiæ, &

(a) *Al.* promeretur. (b) *Al.* noluit. (c) *Al.* ſed peccatores.

& primordium. Aliud habuit primordium lex vetus, & aliud lex nova: lex enim vetus primordium habuit in timore; lex nova in amore: unde Rom. VIII. 15. „ Non „ enim accepistis spiritum servitutis iterum „ in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. " Et Heb. XII. 22. „ Accessistis ad montem Sion, & civitatem Dei viventis Hierusalem. " Quia igitur primordium novae legis fuit in amore, ideo discipulos suos nutrire debuit in amore quodam; ideo se sponsum nominat, & discipulos filios: quia ista sunt nomina amoris. Unde bonum est quod conservem eos, & ideo nolo aliquid grave eis imponere, ne abhorreant, & sic retrocedant. Et ideo qui in religionibus sunt novi, non sunt gravandi. Unde Ambrosius in Libro de Similitudinibus reprehendit eos qui novitios graviter onerant. Et hoc est quod Christus dicit: *Numquid possunt filii sponsi lugere? &c.* quasi dicat: Non oportet quod ieiunent; sed magis in quadam dulcedine vivere & amore: ut sic legem meam recipiant in amore; ut habetur ad Rom. VI. 4. „ Quomodo surrexit „ Christus a mortuis per gloriam Patris, „ ita & nos in novitate vitae ambulemus. " Unde a pascha usque ad pentecosten non sunt ieiunia; quia tunc recolit Ecclesia novitatem legis. *Venient autem dies &c.* Et hoc ad litteram. *Venient dies*, quando scilicet vobis procurantibus, *auferetur ab eis sponsus*; *& tunc ieiunabunt*. Et hoc praedixit eis, dicens, Ioan. XVI. 20. „ Vos plorabitis; mun„ dus autem gaudebit. " Illi enim qui ante Christum fuerunt, desideraverunt Christi praesentiam, ut Abraham, & Esaias, & alii prophetae. Item post mortem eius desiderata fuit ab Apostolis: unde Petrus quasi in continuo dolore erat propter absentiam Christi; & Paulus dicebat: „ Cupio „ dissolvi, & esse cum Christo. " (ad Philip. I. 23.) Unde tunc erat tempus ieiunandi. Alia ratio quare in praesentia non tenentur ieiunare: quia ieiunium eligendum est inquantum castigat carnem, ne contra spiritum invalescat; sed cum erat praesens, custodiebat eos ab excessu; ideo non oportebat eos ieiunare. Unde in Ioan. XVII. 12. „ Pater, cum „ eram cum eis, conservabam eos. " Sed Ioannes Baptista non habebat hanc virtutem; ideo ieiunare debebant eius discipuli. Sed quando Christus ablatus fuit, eos oportuit ieiunare. Unde Paulus dicit I. Corinth. IX. 27. „ Castigo corpus meum, & in servitu„ tem redigo &c. " *Nemo autem mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus.* Hic ponit aliam rationem a parte discipulorum; & ponit duo exempla. Unum secundum Augustinum; aliud secundum Hieronymum. Unde secundum Augustinum, vult dicere: Dictum est quod in praesentia Christi non debebant ieiunare discipuli, nec etiam ex conditione sua, quia imperfectis gravia iniungi non debent. Igitur cum isti sint imperfecti, eis ieiunium iniungi non debet. Ut istud ergo significet, tangit sub metaphora panni, & vini. Quia iustitia consistit in operibus exterioribus, & in novitate affectionis, ideo duo exempla ponit. Dicit ergo: *Nemo mittit &c.* ut si vellet iungere novum pannum, non ponet *commissuram*, idest depetiaturam, *panni rudis*, idest novi, *in vestimentum vetus*, quia tolleret eius pulchritudinem: sic si aliquis imperfectus habet aliquam consuetudinem vitae suae, si vis imponere ei aliud iugum, recedit ab eo quod consueverat, *& efficitur peior scissura*, ut habetur infra. *Neque mittunt vinum novum in utres veteres.* Ponit hic aliud exemplum de vino; quasi dicat: Discipuli mei sunt quasi utres veteres. Vinum novum est lex nova, ratione novitatis: unde cum recepissent Spiritum sanctum, dixerunt eos musto madere, Act. II. 13. Unde: *Neque mittunt vinum novum in utres veteres: alioquin rumpuntur utres.* Unde si homini veteri, qui aliquando habet aliquam consuetudinem, imponis novum vivendi modum, rumpitur cor per intolerantiam. Item *effunditur vinum*, idest non custoditur, *& utres pereunt*: quia conculcaverunt mandata Dei, & ideo pereunt. *Sed vinum novum in utres novos mittunt*, doctrinam spiritualem innovans per affectum, ut dicit Apostolus I. Corint. II. 13. „ Spiritualibus spiritualia „ comparantes. " Proverb. II. 10. „ Si in„ troierit sapientia cor tuum, & scientia „ animae tuae placuerit, custodiet te, & „ prudentia servabit te, ut eruaris a via „ mala, & ab homine qui perversa loqui„ tur &c. " Hieronymus aliter exponit: quia institutum pharisaeorum vocat vestimentum vetus, novum doctrinam evangelicam; quasi dicat: Non est bonum ut servent documenta vestra, quia sic facerent scissuras veteres; & sic novam doctrinam recipere non possent: sicut videmus quod facilius recipit doctrinam suam qui non est imbutus contraria doctrina quam qui est imbutus. Et ideo non est bonum quod vestra imbuantur doctrina.

(d) Posuit miracula quibus adhibentur remedia contra pericula peccati; hic ponit illa quibus adhibentur remedia contra pericula

cula mortis. (*a*) Et dividitur in partes duas: quia primo narrat quomodo vitam restituit; secundo quomodo opera vitæ, ibi, *Et transeunte inde Iesu*. Circa primum primo ponitur invitatio ad miraculum peragendum; secundo indicium, ibi, *Et ecce mulier &c.* tertio miraculi præparatio, ibi, *Et cum eiecta esset turba*. Circa primum quatuor facit. Primo describitur tempus invitationis; secundo persona invitans; tertio invitatio; quarto admissio invitationis. Dicit ergo: *Hæc illo loquente*, scilicet in domo Matthæi.

Sed est obiectio: quia Marcus, & Lucas alio ordine recitant, scilicet quod iste accessit ad Iesum postquam transfretaverat.

Augustinus solvit, quod quando ponitur in Evangelistis aliquid ad tempus pertinens, si statim ponitur, repræsentatur tunc ordo historiæ; & ideo cum dicitur hic, *Hæc eo loquente*, significatur ordo historiæ: sed in Marco, & Luca refertur ad ordinem memoriæ suæ. Vel potest dici, quod fuit aliquis locus medius (*b*) ubi istud accidit: aliquando enim non dicunr utrum statim, post, vel quando factum quid sit.

Sequitur: *Ecce princeps*. Hic ponitur persona invitans, scilicet princeps synagogæ, & dicitur Iairus, illuminans, vel illuminatus. In Gen. XXIII. 6. „ Princeps Dei est „ apud nos. " Sequitur invitatio; & duo facit. Primo exhibuit reverentiam, quia personaliter *accessit*. Item *adoravit*. Item potestatem confitetur, quia dicit, *Domine*. Iste princeps significat antiquos patres: quia isti accesserunt per desiderium, & credentes Christum venturum adoraverunt. Psal. CXXXI. 7. „ Adorabimus in loco ubi steterunt pedes „ eius. " Item confitebantur. „ Scitote quo- „ niam Dominus ipse est Deus: " Psal. XCIX. 3.

Sequitur periculum: *Filia mea modo defuncta est*. Contrarium habetur in Luca, & in Marco: quia ibi (Mar. V. 23.) dicitur „ Filia mea in extremis est. Et cum esset in via, occurrerunt ei famuli &c.

Solvit Augustinus: quia quando iste Iairus recessit, iam erat in extremis, & credebat quod eam non inveniret vivam; ideo magis petebat ut veniret, & resuscitaret eam, quam ut curaret: unde dicit: *Filia mea modo defuncta est &c.* quasi dicat: Credo quod iam mortua sit. Alii igitur dixerunt secundum quod fuit; sed Matthæus ad intentionem retulit. Ideo Augustinus dat bonum documentum, quod non est necessarium quod eadem verba referantur, sed sufficit quod solum intentio dicatur.

Sed quare dixerunt famuli (ibid. 35.) „ Noli „ vexare magistrum? " Videtur hoc fuisse incredulitatis. Dicendum, quod hoc verum esset si hoc dicerent ex intentione domini; sed ipsi nesciebant eius intentionem. Chrysostomus sic exponit. Consuetudo est aliquorum quando volunt movere ad pietatem, quod exaggerant malum: ideo ut magis moveret eum, dixit, *Defuncta est*.

Ista filia est synagoga, quæ filia est principis, scilicet Moysi, quæ mortua est per infidelitatem. Luc. XIX. 42. „ Nunc autem abs- „ condita est ab oculis tuis &c. " Sed videtur esse in isto fides infidelitati coniuncta: quia quod credebat quod resuscitaret, (*c*) erat fidei; sed quod credebat quod absens non posset, hoc erat infidelitatis. Unde iste videtur similis Naaman, qui dixit: „ Puta- „ bam quod egrederetur ad me, & stans in- „ vocaret nomen Domini Dei sui, & tan- „ geret manu sua locum lepræ, & curaret „ me &c. " IV. Reg. V. 11.

Sed veni impone manum tuam super eam, & vivet. Mystice hic significatur appetitus patrum de (*d*) venturo Christo: unde dicebant: *Veni, impone manum tuam*, idest Christum, ut in Psal. CXLIII. 7. „ Emitte manum tuam „ de alto. " *Et surgens Iesus secutus est eum. Surgens*, scilicet a prandio. Hic habetur documentum misericordiæ Christi, quia ad petitionem illius, statim ivit, ut habetur Esa. XXX. 19. „ Statim ut audierit, respondebit „ tibi Dominus. " Item dat exemplum prælatis de solicitudine, quod stat im soliciti sint ad subveniendum peccatis. Item dat documentum obediendi, quia discipulos secum duxit, ut habetur Heb. XIII. 17. „ Obedite „ præpositis vestris. " Sed non duxit Matthæum, quia adhuc infirmus erat. *Et ecce mulier*. Dat exemplum virtutis. Et tria facit. Primo describitur eius infirmitas; secundo commendatio mulieris, ibi, *Dicebat enim intra se &c.* tertio benignitas Christi sanantis, ibi, *At Iesus conversus &c.* Dicit ergo: *Et ecce mulier*. Ut habetur Lev. XII. mulier quæ patiebatur fluxum sanguinis, immunda erat, & non habitabat cum hominibus: ideo non accessit in domo, sed in via. Et hæc significat gentilitatem, quæ ingressa est in plenitudinem Iudæorum, ut habetur ad Rom. XI. 25. „ Cæcitas ex parte „ contigit in Israel, donec plenitudo gen- „ tium intraret " Hæc, scilicet synagoga, habet

(a) *Al.* dividitur: quia primo &c. (b) *Al.* ut. (c) *Al.* est. (d) *Al.* veniendo.

habet fluxum sanguinis, scilicet errorem immolatitii sanguinis. Vel potest retorqueri ad peccata carnalia: unde „ caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt: " I. ad Cor. xv. 50. Hæc mulier *patiebatur duodecim annis*; & filia principis erat duodecim annorum: unde hæc incepit pati quando filia principis nata fuit. *Accessit retro*, & *tetigit fimbriam vestimenti eius*. Hic ponitur commendatio ipsius mulieris ex ipsius humilitate, & ex fide quæ maxima est ad (a) impetrandum. *Accessit, & tetigit fimbriam*, a retro. Quare a retro? Quia immunda reputabatur: unde quicquid tangebat, immundum erat secundum legem; ideo timebat ne repudiaret eam. Item non est causa tangere nisi fimbriam. Præcipiebatur in lege quod in quatuor angulis vestis portarent fimbrias, & ibi habebant tympana ad memoriam mandatorum Dei, & ut sic ab aliis dignoscerentur: & hanc vestem Christus habebat. Mystice hoc significat gentilitatem, quæ accessit per fidem; sed retro, quia non ipso vivente. Item tetigit vestimentum, scilicet humanitatem, & solum fimbriam, quia per Apostolos tantum. *Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero*. Hilarius dicit: „ Multa est virtus Christi: „ quia non solum in animam, sed ex anima „ in corpus, & ex corpore in vestes redun„ dat. " Et sic omnia quæ tetigerunt Christi corpus habere debemus in reverentiam. Psal. cxxxii. 2. „ Sicut unguentum in capi„ te quod descendit in barbam, barbam „ Aaron; quod descendit in oram vestimen„ ti eius &c. " (b) Quod descendit in barbam, idest divinitas in carnem; & in oram vestimenti, idest in Apostolos. *Salva ero*: sic si fecerimus, & ei adhæserimus, salvi erimus. (Ioel. 11. 32.) „ Omnis enim qui invocave„ rit nomen Domini salvus erit. " *At Iesus conversus, & videns eam, dixit: Confide filia*. Hic ponitur Christi benignitas. Et primo ostenditur facto: quia conversus ad eam. Et quare? Ne diffideret: quia enim furtive accesserat, non credebat quia converteretur ad eam. Item ut traheretur ad exemplum fides istius. Item ut se Deum ostenderet: unde conversus est conversione misericordiæ, & vidit eam oculo pietatis. Zach. 1. 3. „ Convertimini ad me, & ego convertar „ ad vos. " Item ostenditur eius benignitas verbo, cum dicit, *Confide*. Quia timens accessit, ideo blande eam alloquitur. Esa. xxx. 15. „ Si revertimini, & quiescatis, salvi eri„ tis. " Item vocat eam filiam, ne diffidat. Ioan. 1. 12. „ Dedit eis potestatem filios Dei „ fieri. " Item dat spem: *Fides tua te salvam fecit*. Unde nostra salus ex fide est, ut habetur ad Rom. 111. Et sequitur effectus: *Et salva facta est mulier ex illa hora*: & non ex hora qua Christus dixit, sed ex hora qua tetigit. *Et cum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines &c.* Hic ponitur resuscitatio. Et quatuor facit. Primo mortis indicia describuntur; secundo datur spes, ibi, *Recedite &c.* tertio ponitur resuscitatio; quarto ponitur effectus. Dicit ergo: *Cum venisset .... & vidisset &c.* Et quare venerunt tibicines? Turba venit sicut solet fieri etiam de mortuis modo; sed tibicines, quia fuit consuetudo quod veniebant tibicines, & cantabant lugubria, ut alios excitarent ad fletum, ut habetur Hier. ix. 17. „ Con„ templamini, & vocate lamentatrices, & „ veniant. " Hi tibicines sunt falsi doctores: „ lingua enim eorum adinventio„ nes eorum contra Dominum, ut provocarent „ oculos maiestatis eius. " (Esa. 111. 8.) Turba autem populus Iudaicus. Exo. xxiii. 2. „ Non sequeris turbam ad faciendum ma„ lum. " Hanc suscitavit Dominus in domo. Tres enim mortuos suscitavit Dominus. Puellam in domo, iuvenem in porta, Lazarum in sepulcro. Quidam enim peccato moriuntur, sed non extra feruntur; & hoc est per consensum in peccatum, sed non exeunt ad extra per opera. Quidam autem extra fertur ad actum, & hic significatur per eum quem suscitat in porta. Quidam vero ex consuetudine iacet in sepulcro, qui significatur per Lazarum. Hæc igitur puella significat peccatorem qui est in peccato occulto, scilicet in mente. Tibicines sunt qui fovent eum in peccato. Psal. x. 3. „ Lauda„ tur peccator in desideriis animæ suæ. " Turba est cogitationes. Et hanc sanat Dominus: unde dicit: *Recedite, non est mortua*. Hic dat spem. *Non est mortua*, scilicet sibi; *sed dormit*, quia est (c) ita sibi facile resuscitare, sicut alicui aliquem excitare a somno. Simile habetur Ioan. xi. 11. „ Lazarus „ amicus noster dormit. " *Non est mortua*. Et quare dixit hoc modo? Quia deridebant eum. Sed quare voluit derideri? Hoc fuit ut non possent contra miraculum dicere. Unde primo adversarios faciebat confiteri, ut post contradicere non possent. *Et cum eiecta esset turba, intravit*. Et quare eiecta fuit turba? Quia videre non fuit digna. Turba sunt Iudæi qui non convertuntur. Et moraliter ad hoc quod anima suscitetur, oportet quod

(a) *Al.* imperandum. (b) *Al.* idest divinitas in carne, quod descendit in barbam, idest in Apostolos, & in oram vestimenti. (c) *Al.* ita facile.

quod turba cogitationum expellatur; & tunc intrat Dominus. *Intravit, & tenuit manum eius &c.* Psal. xi. 16. „ Dextera Domini „ fecit virtutem. " Tenet manum peccatoris quando adiutorium ei præbet. *Et surrexit puella*, scilicet ad vitam: sic nos per Dei adiutorium a peccato. Sequitur divulgatio in omnem terram.

(e) Supra ostensum est qualiter vitam restituit; hic tangitur quomodo dedit officia vitæ: & primo tangitur quomodo visum restituit; secundo quomodo loquelam, ibi, *Egressis autem illis, &c.* Et primo quatuor facit. Primo ponitur petitio cæcorum; secundo examinatio credentium, ibi, *Et dicit eis Iesus &c.* tertio exauditio, ibi, *Tunc tetigit oculos eorum*; quarto instructio illuminatorum, ibi, *Et comminatus est*. Circa petitionem istorum quinque notare possumus, quæ faciunt petitionem exaudibilem. Primo quia congruum tempus elegerunt ad petendum, quia *transeunte eo*: & in hoc significatur tempus incarnationis, quod est tempus miserendi. Unde in Psal. ci. 14. „ Quia ve„ nit tempus miserendi eius. " Et ideo melius exauditi fuerunt, ut habetur Heb. v. 7. „ Exauditus est pro reverentia sua. " Item ad hoc ut impetrarent, *secuti sunt eum*: qui enim Deum non sequuntur obediendo, non impetrant. *Duo cæci*. Isti duo cæci sunt duo populi, scilicet Iudæorum, & Gentilium: cæci enim sunt qui fidem non habent. De talibus dicitur Esa. lix. 10. „ Palpavi„ mus sicut cæci parietem. " Item requiritur fervor devotionis, cum dicitur, *Clamantes*, ut habetur in Psal. cxix. 1. „ Ad Do„ minum cum tribularer clamavi, & exau„ divit me. " Item humilitas petentium, cum dicitur: *Dicentes: Fili David miserere nostri*: ut habetur Dan. ix. 17. „ Exaudi „ Deus noster orationem servi tui. " Item tangitur fides eorum, quia filium David nominant; & hæc est necessaria; ut habetur Iac. i. 6. „ Postulet in fide, & nihil hæsi„ tans. " Deinde petentes examinat. Primo facto, differendo exauditionem eorum: tunc enim firma fides ostenditur quando statim non impetratur. Habac. ii. 3. „ Si moram „ fecerit, expecta eum, quia veniet. Unde duxit eos usque ad domum. *Cum autem venisset domum &c.* Per domum istam intelligitur Ecclesia, quia ista est domus Dei: vel cælum. Psal. cxiii. 16. „ Cælum cæli Do„ mino. " Item examinavit eos verbo: *Creditis quia hoc possum facere vobis?* Et hoc non petit quasi ignorans; sed ut meritum eorum augeatur. Rom. x. 10. „ Corde creditur ad „ iustitiam, ore autem confessio fit ad salu„ tem. " Item petit ut ostendatur fides aliis, ut sciant quia iuste illuminavit. Item petit ut ad maiora promoveat: magnum enim professi erant, quia filium David; sed non sufficiebat: ideo magis ab eis petit. *Creditis quia possum hoc facere?* scilicet propria potestate; quod solius Dei est. *Dicunt ei: Utique Domine*. Unde modo Dominum vocant, quod est proprium solius Dei. Sequitur exauditio. Et primo ponitur curatio; secundo curationis effectus, ibi, *Et aperti sunt oculi eorum*. Ponitur curatio, cum *tetigit oculos eorum, dicens*: (a) unde tetigit, & dixit. Utrumque tamen per se sufficiebat; tamen utrumque fecit, ut significaretur quod cæcitas per Verbum incarnatum illuminatur, Ioan. i. 14. „ Verbum caro factum „ est, & habitavit in nobis; & vidimus glo„ riam eius. " Unde dicit: *Secundum fidem vestram fiat vobis*: quia merito fidei illuminantur qui sine fide sunt cæci. Sequitur effectus: *Et aperti sunt oculi eorum*. Primo ergo dat lumen; & ita implevit illud (Ioan. i. 4.) „ Et vita erat lux hominum. " (b) Esa. xxxv. 4. „ Ipse veniet, & salvabit „ nos. " Sequitur instructio: unde dicit: *Et comminatus est*.

Et quare hoc? Alibi enim dicitur (Luc. ix. 60.) „ Vade ad tuos, & annuntia re„ gnum Dei. " Chrysostomus: „ In bonis „ nostris duo possumus considerare: quod „ Dei est, & quod nostri. Quod nostri est, „ debemus latere: quod Dei est, debemus „ manifestare; ut Paulus Philip. ii. Quæ„ rentes non quæ nostra sunt; sed quæ Iesu „ Christi. " Supra v. 16. *Ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est*. Unde dicit: *Videte ne quis sciat*, ut doceat vitare vanam gloriam. *Illi autem*, non immemores beneficii accepti, *exeuntes diffamaverunt eum*, ut habetur Esa. lxiii. 7. „ Miserationum Domini recordabor. "

Sed numquid peccaverunt isti, quia contra præceptum Domini fecerunt? Dico quod non, quia bona fide fecerunt, & ut ostenderent quantum sanctitatis exhibeat Dominus.

Egressis illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum. Supra Dominus restituit visum cæco; nunc muto restituit loquelam. Et sufficienter iunguntur ista, quia locutio est signum visionis interioris. Esa. xxxv. 4. „ Ipse ve„ niet, & salvabit nos. Et tunc aperientur „ oculi cæcorum, & aures surdorum pate„ bunt. "

(a) *Al.* dicens, *Tetigit*, & dixit. (b) *Al. omittitur tota hæc auctoritas Esaiæ.*

„ bunt. " Et in hoc tria facit. Primo describitur infirmus; secundo tangitur curatio, ibi, *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus*; tertio curationis effectus, ibi, *Et mirata sunt turbæ*. Dicit ergo: *Egressis autem illis &c.* Ab isto non quæritur fides, sicut a præcedentibus, quia iste erat obsessus a dæmonio; ideo non erat compos mentis: & ideo non quæsivit de fide eius. Et iste significat gentilem populum, qui mutus est ad laudem. Psal.lxxviii. 6. „ Effunde iram tuam in gen„ tes, quæ te non noverunt. " Item habent dæmonium, quia dæmonibus immolant. Psal. xcv. 5. „ Omnes dii gentium dæmonia. " Primo ergo ut bonus medicus curavit causam; secundo morbum: quia primo eiecit dæmonium; & sic *eiecto dæmonio, locutus est mutus*. Sic gentilis dum liberatus est ab idolorum servitute, *locutus est mutus*, scilicet laudem Dei: „ ut omnis lingua confiteatur, „ quia Dominus Iesus Christus in gloria est „ Dei Patris &c. Phil. ii. 11. Sequitur effectus: *Et mirata sunt turbæ*: unde mirabantur super his quæ videbant. Et quia mirabantur, ideo dicebant: *Numquam apparuit sic in Israel*. Verum est quod Moyses fecit miracula, & alii; sed talis non fuerat, scilicet qui tot faceret; item qui solo tactu; item qui statim: ita quod ei conveniat: „ Quis similis tui in fortibus, Domine, quis „ similis tui? " ut habetur Exo.xv. 11. Et Ioan. x. 25. „ Opera quæ ego facio, testi„ monium perhibent de me. " Item curat per fidem, quod lex non poterat facere; ut habetur ad Rom. viii. 2. „ Lex enim spi„ ritus vitæ in Christo Iesu liberavit me a „ lege peccati, & mortis; quod impossibile „ est legi. " *Pharisæi autem dicebant*. Pharisæi, idest divisi, quia perverse interpretabantur, ut Eccli. xi. 33. „ Bona in malum „ vertent. " Unde dicebant: *In principe dæmoniorum eiicit dæmones*.

Hic dicit Augustinus quod est notandum, quod Christus idem miraculum bis fecit. Et hoc patet, quia diversimode dicunt Evangelistæ: unde cum invenimus quasi contraria, possumus referre ad unum, vel ad aliud, dicendo aliud esse miraculum.

(f) Ostensum est qualiter subvenerat occurrentibus; hic tangit quod ad eos ibat. Et hic duo tangit. Primo qualiter impendit quibusdam effectum; secundo quomodo affectum, ibi, *Videns autem turbas, misertus est eis*. Et circa primum primo ostendit ubi impendit auxilium; secundo quod docuit; tertio quod fecit. Dicit ergo: *Et circuibat Iesus omnes civitates, & castella*. In quo datur prædicatoribus exemplum, quod non sint contenti prædicare in uno loco tantum. Ioan.xv. 16. „ Posui vos ut eatis, & fructum afferatis „ &c. " *Omnes civitates, & castella*. Et bene illud ordinatur cum præcedentibus Quia dixerant quod in principe dæmoniorum eiiciebat dæmonia; ideo manifestat se non habere dæmonium, ut ei conveniat Psal. cxix. „ Cum his qui oderunt pacem eram „ pacificus, dum loquebar illis impugnabant „ me gratis. " Sequitur quid annuntiabat: duo enim faciebat, quia in synagogis erat *docens*, *& prædicans*. *Docens* quæ ad fidem, *prædicans* quę ad mores. Item coram multis, quia in synagogis. In Psal. xxxix. 10. „ Annun„ tiavi iustitiam tuam in ecclesia magna. " In quo etiam differt a doctrina hæreticorum, quæ est in occulto. Secus doctrina Christi. Ioan.xviii. 20. „ Nihil in occulto „ locutus sum vobis. " Item tangit quæ docet, quia *Evangelium regni*. Ioan. xviii. 37. „ In hoc natus sum, & ad hoc veni in mun„ dum ut testimonium perhibeam veritati „ &c. " Unde cælestia docebat. Esa. xlviii. 17. „ Ego Dominus docens te utilia. " Postea ostenditur facto quid fecit: *Curans omnem languorem, & omnem infirmitatem*. *Languores*, quo ad graves infirmitates; *infirmitates*, quo ad leves. In Psal.cii. 3. „ Qui propitiatur „ omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat o„ mnes infirmitates tuas. " Et quare hoc? Ut confirmaret miraculo quod dicebat verbo; ut in Marc. ult. 20. „ Domino cooperante, „ & sermonem confirmante sequentibus si„ gnis. " Item ut ostenderet exemplum prædicatoribus, ut facerent, & docerent. Act.i. 1. „ Cœpit Iesus facere, & docere. " *Videns autem Iesus turbas, misertus est illis*. Hic ostendit qualiter Dominus quibusdam impendit affectum; & hoc contra quosdam: opinio enim fuit quod nullus sufficiebat affectus; sed requirebatur effectus: sed hic dicit: *Videns Iesus turbas, misertus est illis*. Et primo tangit quomodo miserebatur; secundo ponit exemplum. Et primo ponit misericordiam Christi; secundo causam. Dicit ergo: *Videns &c.* scilicet pia consideratione, *misertus est eis*, quia proprium est ei misereri. Psal.cxliv. 9. „ Miserationes eius super omnia opera „ eius. " Istud visum desiderabat David dicens Psal.xxiv. 16. „ Respice in me, & mi„ serere mei. " Et quibus misertus est, quia *vexati* a dæmonibus, item *iacentes*, scilicet prostrati ab infirmitatibus. Vel *vexati* erroribus, *iacentes* peccatis, *sicut oves non habentes pastorem*. Unde Prov. xi. 14. „ Ubi non „ est gubernator, populus corruet. " Et Ezec. xxxiv.5.„ Dispersæ sunt oves meæ, eo quod non „ esset eis pastor. " Et in eodem (ver.2.) „ Væ pa-

„ pastoribus Israel, qui pascebant semet- „ ipsos. " Ut Zach. xi. 17. „ O pastor, „ & idolum derelinquens gregem. " *Tunc dicit discipulis suis*. Hic inducit aliquos ad miserendum, & primo assignat causam; secundo inducit ad effectum, ibi, *Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam*. Et ponit duas causas. Primo multitudinem tendentium ad bonum; secundo paucitatem doctorum, ibi, *Operarii autem pauci*. Multi convenerant; ideo dicit: *Messis quidem multa*. Messis non dicitur quando frumentum florescit, vel cum est in spica; sed tunc quando iam dispositum est ut (a) colligatur: sic homines iam dispositi erant ad credendum per effectum prædicatorum. Simile habetur Ioan. iv. 35. „ Levate oculos „ vestros, & videte regiones, quoniam albæ „ sunt iam ad messem. " *Et operarii pauci*, scilicet boni: unde Apostolus (I. Corin. iii. 9.) „ Dei enim adiutores sumus. " (b) Impendete ergo quod vestrum est. Et quid? *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam*. Quando habemus defectum, debemus recurrere ad Deum; cum officium prædicationis non nisi precibus impetretur: qui enim mittit operarios est Dominus: unde dicitur: (Ioan. iv. 38.) „ Ego misi vos. " Et rogat ut rogetur, ut nobis accumulet meritum, dum pro salute aliorum oramus. Item talem ordinem posuit, ut sanctitas aliorum aliis prosit; ut I. Petr. iv. 10. „ Unusquisque ut „ accepit gratiam in alterutrum illam ad- „ ministrantes, sicut boni dispensatores mul- „ tiformis gratiæ Dei &c. " Unde vult ut quicquid gratiæ & sanctitatis receperunt, aliis impendant; & ipse rogatus exaudit. Rogat enim ut ipse rogetur ut eos mittat. Rom. x. 15. „ Quomodo prædicabunt „ nisi mittantur? " acquiritur enim auctoritas; item gratia: unde (II. Corin. v. 13.) „ Caritas Christi (c) urget nos. " Item *rogate dominum messis ut mittat operarios*, non quæstuarios, qui corrumpunt malo exemplo, *in messem suam*, scilicet in messem Dei. Quæstuarii enim non mittuntur in messem Dei, sed in messem suam: quia non quærunt gloriam Dei, sed commodum suum.

CAPUT X.

(a) ET convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus, & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Thadæus, Simon Chananæus, & Iudas Scariotis, qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, & dicens: In viam gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cælorum: infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite. Gratis accepistis; gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros; exeuntes foras de domo, vel civitate excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati.

(b) Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos: & ad Reges ducemini pro-

(a) *Al.* colligant. (b) *Al.* Impendentes. (c) *Al.* monet.

propter me, in testimonium illis, & gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim nobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini; sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient: & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel donec veniat Filius hominis. Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius, & servo sicut dominus eius. Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius? Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non reveletur, & occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeres asse veneunt; & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam: & inimici hominis domestici eius. Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam; & qui perdiderit animam suam propter me inveniet eam. Qui recipit vos, me recipit; & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet; & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: & quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

(a) Supra proposuerat doctrinam suam; hic ministros instituit. Et describuntur numero, potestate, & nominum positione. Numero: unde dicit, *Convocatis duodecim*. Et quare dicit duodecim? Ut ostenderetur conformitas novi & veteris testamenti: quia in veteri duodecim Patriarchæ; & isti similiter duodecim. Secunda ratio ut ostenderetur virtus (a) & effectus futurus per eos. Iste enim numerus ex partibus quatuor, & tribus in se ductis componitur, ut quater ter, vel ter quater. Per trinarium Trinitas designatur; per quaternarium mundus. Ideo signatur quod in totum mundum debebat eorum prædicatio extendi: unde Dominus, Mar. ult. 15. „ Euntes in mun„ dum universum, prædicate Evangelium o„ mni creaturæ &c. " Item ad signandum perfectionem: quia duodenarius consistit ex duplicitate senarii: senarius enim perfectus est numerus: quia ex omnibus partibus (b) aliquotis: consurgit enim per unum duo, & tria; & istæ partes simul iunctæ sunt sex: unde tot vocavit ad signandum perfectionem. Supra v. 48. *Estote perfecti sicut & pater vester perfectus est*. Sequitur de potestate eorum: quia *dedit eis potestatem &c.* scilicet ut ipsi faciant, vel facere possint, sicut ipse fecit. Et non solum quæ fecit, sed maiora, Ioan. XIV. Non est enim scriptum quod ad umbram Christi curarentur infirmi, sicut scriptum est, quod ad umbram Petri multi curabantur, Act. v. 15. *Immundorum spirituum, ut eiicerent eos*. Unde noluit quod ipsi eiicerent sicut ipse; sed ipse verbo proprio, ipsi vero in nomine Christi: unde Mar. ult. 17. „ In nomine meo dæmonia eiicient &c. " Et non solum ut dæmonia eiicerent, sed ut *omnem languorem curarent*; ut habetur Mar. ult. 18. „ Super ægros manus imponent, & „ bene habebunt. "

Sed si quæras quare modo prædicatoribus non

(a) *Al.* vel effectus. (b) *Al.* aliquotus; unde sunt sex bis tria; unde tot vocavit &c.

non datur ista potestas; respondet Augustinus, quia in promptu est maximum miraculum, scilicet quod totus mundus conversus est. Aut ergo facta sunt miracula; & sic habeo propositum: (a) si non, hoc est maximum, quia per duodecim vilissimos homines piscatores totus mundus conversus est.

Sequitur nominum positio. Et quare? Ne si veniret aliquis pseudopropheta qui diceret se esse Apostolum, crederetur ei; & propter hoc reprobata est epistola fundamenti, scilicet Manichaei.

Et notandum, quod iste semper binos combinat. Et quare? Quia numerus binarius est numerus caritatis. Item ubicumque ponit aliquem qui duobus nominibus vocatur, ponit aliquid per quod notetur differentia. Item sciendum, quod non servat ordinem dignitatis; tamen Petrus semper ponitur primus, qui etiam dicitur *Simon*, idest obediens: unde dicitur Proverb. xxx. 28. „ Vir obediens loquetur (b) victoriam. " *Petrus* a petra dicitur propter eius firmitatem; & Cephas, quod Sirum nomen est, non Hebraeum. *Andreas* virile: unde dicitur Psal. xxvi. 14. „ Viriliter age, & confortetur cor tuum. " Item *Philippus* os lampadis: talis debet esse praedicator. In Psal. cxviii. 40. „ Ignitum eloquium tuum vehementer. " *Bartholomaeus* filius suspendentis aquas: & iste dicitur Christus: de quo Iob xxvi. 8. „ Qui ligat aquas in „ nubibus suis. " Item *Iacobus Zebedaei*, qui occisus est ab Herode, qui supplantator dicitur. Et *Ioannes*, qui gratia dicitur. I. Corin. xv. 10. „ Gratia Dei sum „ id quod sum. " Iste non sequitur ordinem dignitatis, sicut Marcus. Item *Thomas*, *& Matthaeus*. Alii non ponunt *Publicanus*; sed iste posuit causa humilitatis. Item alii praeponunt Matthaeum Thomae; iste e contrario. Thomas abyssus dicitur, propter profunditatem fidei. Matthaeus donatus, ut habetur Ephes. iv. 32. „ Donantes invi- „ cem, sicut & Christus donavit nobis. " *Iacobus Alphaei*, ad differentiam alterius. Iste frater Domini dicitur, quia consobrinus. *Et Thadaeus*, frater Iacobi; & dicitur Iudas, qui scripsit epistolam; & interpretatur cor. Prover. iv. 23. „ Omni custodia serva „ cor tuum. " Item *Simon Cananaeus*, a Cana villa. *Et Iudas Scariotis*, ad differentiam alterius Iudae; & dicitur vel a villa, vel a stirpe de tribu Isachar; qui mors dicitur. *Qui tradidit eum*. Et quare posuit? Ut daret documentum, quod dignitas status non sanctificat hominem. Item est alia ratio, ad notandum quod vix contingit quin in multa congregatione sit aliquis malus. Et ideo ita ponitur ut ostendatur quod boni aliquando non sunt sine malis. Cant. ii. 2. „ Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias " Et Augustinus: „ Non est domus mea me- „ lior quam domus Domini. " *Hos duodecim*, elegit Deus, & posuit divulgatores sacrae Scripturae. *Praecipiens eis, & dicens &c.* Hic ponit eorum instructionem. Et primo instruit eos verbo; secundo exemplo, ibi (cap. xi. 1.) *Et factum est cum consummasset Iesus &c.* Verbo tripliciter. Primo de officio suo; secundo de sumptibus; tertio de periculis. Secundo ibi, *Nolite possidere aurum, neque argentum*; tertio ibi, *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum*. Circa officium quatuor mandat. Primo quo vadant; secundo quid dicant, ibi, *Euntes autem praedicate dicentes &c.* tertio quid faciant, ibi, *Infirmos curate &c.* quarto quo fine, ibi, *Gratis accepistis, gratis date*. Et primo dicit quo non vadant; secundo quo vadant, ibi, *Sed potius ite ad oves quae perierunt domus Israel.* Et circa primum duo dicit. Primo: *In viam gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis*. Isti erant medii inter Gentiles & Iudaeos: de quibus habetur IV. Reg. xvii. & isti retinuerunt partim ritum Iudaeorum, partim Gentilium; & isti multum erant contrarii Iudaeis. Unde prohibet ne vadant ad simpliciter Gentiles, nec ad mediocres istos.

Sed contrarium videtur quod dixit (infra xxviii. 19.) *Ite, docete omnes gentes*. Et Esa. xl. 5. „ Et videbit omnis caro pariter quod „ os Domini locutum est. " Quid ergo dicit: *In viam gentium ne abieritis?*

Dicendum, quod missi sunt ad utrosque; sed ordo debebat observari: quia primo Iudaeis. Et una ratio est, quia primo fieri debet quod iustitia exigit, quam quod ex misericordia provenit; sed iustitia erat quod primo Iudaeis (c) praedicarent, quia istud ex promissione habebant; ut habetur Rom. xv. 8. „ Dico autem Christum Iesum mini- „ strum fuisse circumcisionis propter verita- „ tem ad confirmandas promissiones patrum. " Gentibus autem tenebatur ex misericordia: (d) ut enim habetur Rom. xi. 17. „ Gentiles oleastri sunt ab oliva recepti, scilicet a fide antiquorum patrum: unde ibi dicitur: „ Tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & „ pin-

(a) *Al.* si non est, hoc est maximum. (b) *Al.* victorias. (c) *Al.* praedicaret, quia istud ex permissione. (d) *Al.* ut habetur.

„ pinguedinis olivæ factus es. “ Primo ergo oliva nutrienda erat, ut aliquid (*a*) acciperet ab ea, postmodum oleaster inserendus, Roman. xi. Item volens fideles in fidem patrum introducere, primo voluit Iudæis prædicari fidem. Secunda ratio fuit, quia Dominus infundit omnibus id ad quod sunt dispositi; sed multi Iudæorum erant iam dispositi per fidem. Et sicut ignis primo agit in ea quæ sunt prope; sic Dominus ex caritate primo voluit in his (*b*) qui prope erant. Unde dicitur Esa. lvii. 19. „ Venient ut annuntient pacem his qui prope, & pacem his qui longe sunt. “ Item si ad Gentiles primo ivisset, Iudæi, qui multum habebant Gentiles odio, reprobassent eum ex indignatione. Ideo in Act. xiii. 46. „ Vobis primo oportuit prædicari regnum Dei. “ Unde dicit: *In viam gentium ne abieritis*; idest ne appropinquetis ad viam quæ ducit ad gentes, ut non loquantur de vobis. Sed non dicit, In viam Samaritanorum. Et mystice qui sunt discipuli Dei, non debent ire in viam gentium, nec hæreticorum. Unde Hier. ii. 18. „ Quid „ tibi vis in via AEgypti, ut bibas aquam „ turbidam? “

Sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Et quare oves? quia magis perierunt ex culpa pharisæorum, quam ex culpa ipsorum. Unde Psal. xcix. 3. „ Nos autem populus eius, & oves pascuæ eius. “ Et I. Pet. ii. 25. „ Eratis sicut oves errantes; sed „ conversi estis ad pastorem & episcopum „ &c. “ Sed quid facient discurrentes? *Euntes autem prædicate*. Ioan. xv. 16. „ Posui „ vos ut eatis, & fructum afferatis, & fru„ ctus vester maneat &c. “ Et mittit eos sicut ipse missus est, scilicet ad prædicandum. Unde *prædicate dicentes &c.* Et sicut Iesus inceperat (supra iv. 17.) *Agite pœnitentiam*; sic præcepit eis. Inceperat: *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cælorum*. Psal. cxviii. 155. „ Longe enim a „ peccatoribus salus; “ sed modo (*c*) est prope per passionem Christi. Heb. ix. 12. „ Per „ proprium sanguinem introivit semel in „ sancta æterna redemptione inventa. “ Unde dicit, *Appropinquabit*, scilicet per passionem meam: unde (*d*) in eis fundatur per participationem gratiæ. „ Totum enim re„ gnum Dei intra vos est. “ (Luc. xvii. 21.) Sed possent dicere: Quomodo confirmabimus, quæ dicemus? Certe miraculis, sicut ipse fecit. Unde dicit: *Infirmos curate &c.*

Sed si quis diceret: Quare non facit modo miracula Ecclesia? (*e*) dicendum, quod miracula facta sunt ad probationem fidei; sed iam fides approbata est. Et ideo sicut qui faceret unam demonstrationem ad probandum aliquam conclusionem, non esset alia probatio necessaria; sic ibi. Unde maximum miraculum est conversio totius mundi; ideo non oportet quod fiant alia: & sicut facta fuerunt alia miracula corporalia, ita fiunt quotidie spiritualia: quia infirmi spiritualiter curantur. Infirmi enim sunt qui peccato agitantur, qui proni sunt ad peccatum. Rom. xiv. 1. „ Infirmum autem in fide assumite. “ Et isti a Domino sanantur. Qui autem consentiunt, mortui sunt, quia separantur a Deo. Et isti resuscitantur a Domino, ut Ephes. v. 14. „ Surge qui dormis, & exurge a „ mortuis. “ Item leprosi mundantur: leprosi enim dicuntur qui sunt infectivi aliorum: quia lepra est morbus contagiosus; & isti aliquando curantur. IV. Regum v. dicitur quod lepra Naam adhæsit Giezi. Item dæmones eiiciuntur: dæmones enim sunt quorum peccatum iam transiit ad effectum, de quibus dicitur Proverb. ii. 14. „ Lætantur cum „ male fecerint, & exultant in rebus pessi„ mis. “ Et ut habetur de Iuda, Ioan. xiii. 27. quod intravit in eum satanas &c. Et isti aliquando curantur.

Et quia possent dicere Apostoli: Modo erimus divites; si facimus miracula, habebimus multa: & de hac causa voluit Simon Magus facere miracula: hanc causam excludit Dominus dicens: *Gratis accepistis, gratis date*. Magnum est facere miracula, sed (*f*) maius est virtuose vivere. Unde amovet ab eis superbiam: quia potest superbia accidere duobus modis. Vel ex cupiditate, vel ex meritis. Una enim est maxima superbia, quando aliquis bonum quod habuit, sibi ascribit. Ideo excludit: quia *accepistis*. I. ad Corinth. iv. 7. „ Quid habes quod non ac„ cepisti? “ Item non debetis superbire: quia non ex meritis, sed *gratis*. Qui enim ex meritis, non gratis recipit. Item cupiditatem excludit: *Gratis date*, idest non propter aliquod temporale. Pretium enim rei vel maius est, vel æquale. Illud enim quod per pretium tradis, non est ita in corde tuo fixum, sicut pretium quod recipis. Nihil autem est dono Dei æquale, vel maius. Sapien. vii. 9. „ Non comparavi illi lapidem pretiosum: „ quoniam omne aurum in comparatione il„ lius, arena est exigua. “ *Nolite possidere aurum &c.* Quia possent dicere: Unde ergo vivemus? ideo de sumptibus instruit illos.

(*a*) &

(a) *Al.* acciperetur. (b) *Al.* quæ. (c) *Al.* sunt. (d) *Al.* in eos. (e) *Al.* Et dicendum. (f) *Al.* magis.

(a) & primo prohibet ne sumptus deferant; secundo docet a quibus accipiant, ibi, *In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis &c.* Dicit ergo: *Nolite possidere aurum*.

Et notanda sunt verba quæ sequuntur: quia dicit iste, *Nec calceamenta*; Marcus dicit (VI. 9.) „ (b) Calceatos sandaliis. “ Item dicit, *Nec virgam*; Marcus dicit, quod virgam: ideo hæc verba sunt dubia & difficilia. Quod enim dicit, *Nolite &c.* aut est præceptum, aut est consilium. Sed istud certum est quod est præceptum: quia ita dicitur: *Iesus præcipiens eis &c.* Sed Apostoli & fuerunt Apostoli, & fuerunt fideles. Aut ergo fuit eis præceptum inquantum fideles, aut inquantum Apostoli. Si inquantum fideles: ergo ad hoc tenentur omnes fideles; & hæc fuit quædam hæresis, ut ait Augustinus, quæ dicebat, quod nullus posset salvari, nisi hi qui nihil possident; & hæc fuit hæresis Apostolicorum. Item alia hæresis fuit, quod nullus salvaretur nisi discalceatus pergens; & hæc fuerunt hæreses, non quia malum præciperent, sed quia non observantibus præcludebant viam salutis. Si autem præcipitur eis inquantum Apostolis, tunc omnes prelati qui sunt successores Apostolorum ad hec tenentur. Sed esto quod isti non male fecerunt, nonne Paulus male fecit qui portabat, & accipiebat a quibusdam ut aliis daret? Ideo difficultatem habent hæc verba. Et ideo dicendum, quod fuit una via, secundum Hieronymum, exponendo ad litteram, quod præcepit aliquid propter officium Apostolatus; & non quod sit de necessitate simpliciter, sed secundum illud tempus. Unde ante passionem præcepit nihil ferre. In passione autem, Luc. XXII. 35. dicit: „ Quando misi vos sine baculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis? “ Et sequitur: „ Sed nunc qui habet sacculum emat similiter & peram; & qui non habet, vendat tunicam, & emat gladium. “ Unde ante passionem missi sunt ad Iudæos: apud autem Iudæos erat consuetudo quod suis debebant providere magistris: ideo nihil ferre præcepit cum mitteret eos ad Iudæos. Sed ista non erat consuetudo in gentibus: ideo cum missi sunt ad gentes, data est eis licentia portandi sumptus. Portabant igitur quando prædicabant aliis quam Iudæis. Et quia quædam sunt ad necessitatem; alia quibus emuntur necessaria; & hoc est quod dicitur, quod quædam sunt divitiæ artificiales, ut vestes, & calceamenta: ideo utrumque prohibet. Dicit ergo: *Nolite &c.* Quia omnis pecunia vel est de auro, vel de argento, vel ære: ideo prohibet ne possideant aurum, nec argentum: unde dicebat Petrus (Act. III. 6.) „ Argentum, & aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do. “ Et quare hoc Deus præcepit? Una ratio est quia Dominus mittebat pauperes ad prædicandum: ideo posset aliquis credere quod non prædicarent nisi propter quæstum. Ut igitur ista suspicio amoveatur, ideo præcepit nihil portare. Item ad tollendum sollicitudinem: quia si essent circa hoc nimis solliciti, impediretur verbum Dei. Item prohibet divitias, (c) quæ subveniunt in necessitate. Et quia possent dicere: Non feremus aurum, non argentum; sed peram possumus, ubi portabimus ova, & panem quæ sunt necessaria ad victum: & istud prohibet: *Non peram in via*. Et quare hoc prohibuit? Dicit Chrysostomus, ut ostenderet eis virtutem suam: quia sine his poterat eos mittere: unde in Luc. XXII. 35. „ Quando misi vos sine baculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis? “ Ergo fecit ut ostenderet virtutem suam. Item quantum ad vestimentum: *Neque duas tunicas*: non quod non haberent nisi unam tunicam, sed quod non haberent duo paria vestimentorum; ita quod unum reconderent, & aliud induerent. Unde nomine unius tunicæ intelligit unum vestimentum. Luc. III. 11. „ Qui habet duas tunicas, det unam non habenti. “ *Neque calceamenta*. Et quare prohibuit? Duplex est causa, eadem ratione qua aurum, & argentum. Dominus mittebat eos, ut apud omnes, pauperes reputarentur. Unde Apostolus; I. Cor. 1. 26. „ Non multum potentes elegit Deus. “ Ideo voluit quod abiecti essent: pauperes enim in partibus orientis vadunt discalceati; utuntur tamen quibusdam quæ sandalia dicuntur, & fiunt de paleis. Ideo volebat ut irent sicut pauperes illius patriæ. Alia ratio, quia, sicut docuit Plato quod homines non multum cooperirent nec pedes, nec caput; ut firmaret eos ut magis robusti essent ad sustinendum, (d) præcepit eos ire discalceatos. Sed *neque virgam*. Et quæ est ratio? Aliqui enim equis utuntur; alii vero virga sustinentur: ideo illud minimum etiam prohibuit, ut in ipso totaliter confiderent, secundum illud Psalm. XXII. 4. „ Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. “ Unde quod dicit (e) aliter, quod virgam portent, non fuit præceptum, nisi pro loco, & tempore

(a) *Al.* & prohibet. (b) *Al.* calceari. (c) *Al.* quia. (d) *Al.* ideo præcepit. (e) *Al.* aliter.

pore observandum. Augustinus per aliam viam vadit dicens, quod hæc non sunt præcepta, nec consilia; sed sunt permissiones, ita quod abstinere magis est consilium quam implere. Unde sensus est. *Nolite &c.* idest, non est negotium ut alia calceamenta possideatis præter hæc quibus estis calceati. *Neque virgam*, idest nihil, sicut dicitur, Neque festucam. Et quare? *Dignus est enim operarius mercede sua &c.* Quia vos habetis potestatem accipiendi ab aliis; & ideo non est necessarium ut portetis. Unde quando aliquid est permissum, si non fiat, non est peccatum; quicquid autem plus fit, supererogationis est. Unde & Paulus, quamvis posset ab aliis recipere, nihil accipiebat; & istud erat supererogatio, ut dicit Augustinus, quia permissis non uti, est supererogationis. Unde Paulus I. ad Corin. IX. 15. „ Melius est mihi mori quam evacuare gloriam meam. " Et quare? Quia non utebatur isto permisso: *Dignus est enim mercenarius &c.*

Sed (a) quid est quod aliter dicit, quod ferant virgam? Dicit Augustinus, quod non est inconveniens quod quædam aliquando dicantur mystice, aliquando ad litteram. Unde quod hic dicit Matthæus, dicit ad litteram quod virgam non ferant; quod vero Marcus dicit, mystice intelligitur, quod scilicet non ferant temporalia, sed habeant potestatem accipiendi ab aliis. Unde: *Dignus est enim operarius cibo suo*. Istud enim non est ibi casuale. Isti operarii sunt, de quibus dictum est supra: *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam*.

Tertia expositio est. *Nolite possidere aurum*, idest sæcularem sapientiam, *argentum*, eloquentiam sæcularem; *non peram*, idest sollicitudinem, *nec duas tunicas*, idest duplicitatem, *nec calceamenta*, idest terrenorum affectionem: fiunt enim calceamenta de pellibus animalium mortuorum.

In quamcumque civitatem, aut castellum intraveritis &c. Supra Dominus ordinavit quod Apostoli victualia secum non deferrent: & ratione probavit: quia *dignus est operarius mercede sua*; nunc determinat modum qualiter accipere debent: & primo dat modum, quia debent a volentibus dare accipere; secundo quid fiat volentibus. Circa primum tria facit. Primo docet eligere hospitem; secundo prohibet mutare hospitium; tertio mandat quod hospes salutetur. Dicit ergo: Dictum est quod *dignus est operarius cibo suo*. Ut sciatis a quo debetis accipere, ne credatis quod domus cuiuslibet vobis sit concessa: ideo *in quamcumque civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit*. Et hoc ne propter infamiam hospitis vestra prædicatio contemnatur; ut habetur I. ad Timot. III. 7. „ Oportet autem „ illum testimonium habere bonum ab his „ qui foris sunt. " Secunda ratio, quia si bonus aliquis fuerit, facilius vobis necessaria ministrabit. Et in hoc providet eis. Tertia ratio est ut excludatur suspicio quæstus: quia cum viderent homines tales pauperes non accipientes nisi a bonis, signum erat eis quod propter quæstum non prædicabant. Istas duas expositiones ultimas ponit Chrysostomus; primam Hieronymus. Et hoc dicit Apostolus, I. Thess. II. 5. (b) „ Neque enim aliquando fuimus in sermo- „ ne adulationis, neque in occasione avari- „ tiæ. " Item dicit: *Quis in ea sit dignus*: & hoc est, quia magnum ei reputatur qui tales hospites recipit. Unde Abrahæ magnum reputatum est quod hospites recepit; ut habetur ad Hebr. ult. 2. „ Hospitalitatem no- „ lite oblivisci: per hanc enim quidam pla- „ cuerunt, Angelis hospitio receptis. " *Et ibi manete*. Hic docet de stabilitate hospitii. *Ibi manete*; idest, non transite de hospitio in hospitium. Et quare? Ne sit tristitia hospiti, & si dignus sit, recipiet vos libenter; & ita cum tristitia dimittet. Hierem. XVIII. 20. „ Numquid redditur pro bono ma- „ lum? " Secunda ratio est ne incurrant notam levitatis, quæ non convenit prædicatori. „ In populo gravi laudabo te: " Psal. XXXIV. 15. Item ut evadant notam gulæ: quia si dimitterent malum hospitium pro bono, imputaretur gulæ. Ideo Dominus dicit, quod antequam intrent, petant quis fuerit in ea dignus. *Intrantes autem domum salutate eam*. Hic notatur salutatio hospitis. Et primo ponit salutationem; secundo effectum, ibi: *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam*. Oportebat enim quod eis qui temporalia ministrabant, spiritualia ministrarent; & non solum spiritualia, sed quæ sunt necessaria ad salutem, dicendo: *Pax huic domui &c.* Et iste erat modus salutandi congruus: quia mundus erat in guerra; in Christo autem mundus est reconciliatus. Isti enim legati erant Domini; & ad quid? certe ad pacem: ideo congrua erat hæc salutatio. Sequitur effectus quo ad bonos, & quo ad malos. *Et si quidem fuerit domus illa digna &c.* Possumus dicere quod domus illa habebit inde quamdam vim benedictio-

(a) *Al.* Sed quid est quod ferant virgam? (b) *Al.* „ Non fuimus causa avaritiæ aliquando. "

dictionis. Unde Apostoli, sive Episcopi in prima versione ad populum dicunt, Pax vobis. Unde dicitur Numer. VI. 27. „ Invocabunt nomen meum (*a*) super filios Israel, „ & ego benedicam eis &c.“ *Si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos*. Sed quid est quod dicit? Nonne dixerat quod primo interrogarent? Ideo ostendit quod in talibus inquisitionibus falluntur homines. „ Homo enim videt quæ patent, Dominus „ autem intuetur cor: “ ut habetur I. Reg. XVI. 7. Non enim adhuc ita perfecti erant quod possent cognoscere quis esset dignus. *Pax vestra revertetur ad vos*: & hoc est quod aliquis aliquando orat, & laborat pro salute alterius, & tamen effectum non consequitur: & tamen quod facit non amittit, sed in ipsum redit. Unde *revertetur ad vos*; idest, fructus refertur ad vos. *Et quicumque non receperit vos*. Hic agitur de his qui non recipiunt. Et primo docet eos quid facere debeant; secundo quid a Deo recipient. Dicit ergo: *Et quicumque non receperit vos*. Et ponit duas culpas. Unam quod eos non receperant; aliam quia missi erant ad prædicandum, quia verbum Dei non audiebant. Ideo *exeuntes foras de domo, vel civitate*: quia aliquando recipiebantur in civitate, sed non in domo; aliquando vero nec in civitate, sicut habetur in Actibus Apostolorum. Quid ergo faciendum? *Excutite pulverem de pedibus vestris*. Et hoc leguntur Paulus & Barnabas fecisse ad litteram, ut habetur Act. XIV. 51. Et quare hoc mandat Dominus? Pulvis enim adhæret pedibus: unde hoc præcepit ad ostendendum quod laborem itineris incassum fecerant: & hoc erat eis in pœnam; quasi dicat: (*b*) Inde estis damnabiles. Tamen dicit Apostolus, Philip. II. 16. „ Non „ in vacuum laboravi. “ Item alia ratio est, quia minimum quod potest haberi, est pulvis: ideo voluit ut excuterent, in signum quod nihil haberent de eis. Tertia ratio est, quia per pulverem significantur temporalia, per pedes affectus: ad significandum quod in affectibus eorum nihil debet remanere temporale. Quarta causa est mystica. Pedes sunt affectus eorum: quantumcumque enim sunt sancti prædicatores, oportet quod aliquo pulvere affectus eorum moveatur, vel ex aliqua vanagloria &c. ut habetur Ioan. XIII. ubi dicitur quod Dominus lavit pedes discipulorum, & dixit (ver. 10.), „ Qui mundus „ est, non indiget nisi ut pedes lavet, & „ est mundus totus. “ Unde indigebant lotione quo ad venialia. Et quare hoc præcepit Dominus? Ad ostendendum quod prædicator committit se periculo. Unde si non credunt ei, hoc in damnationem eorum revertitur. Sed quid est? Nonne habebunt peius? Immo *dico vobis: Tolerabilius* (*c*) *erit terra Sodomorum, & Gomorrhaeorum in die iudicii, quam illi civitati*. Quia, sicut habetur Ioan. XV. 22. „ Si non venissem, & locutus „ non fuissem eis, peccatum non haberent. “ Magis enim peccant qui audiunt, & non implent, quam qui numquam audierunt. Ideo forte quod isti Sodomitæ non audierunt, ideo tolerabilius erit eis. Item isti, licet immundi, hospitales tamen erant. Unde quantum ad hoc tolerabilius erit eis.

Sed contrarium habetur Gen. XIX. quod peccatum Sodomorum est gravissimum peccatum, ut patet ex pœna. Et dicendum, quod in genere peccatorum carnalium (*d*) illud est gravissimum. Istud autem, quod immediate est contra Deum, sicut idolatria, illo est gravius. Vel dicendum, quod non comparat peccatum ad peccatum, sed ad circumstantiam: quia peccabant isti quibus fuerat prædicatum, illis vero non. Item redarguit quosdam hæreticos, qui dicebant, quod omnia peccata erant paria, & omnes pœnæ, & merita omnia, & omnia præmia. Ideo hoc excludit cum dicit: *Tolerabilius &c.* quia quibusdam peccatoribus erit deterius.

(b) Supra instruxit Dominus de officio suo, & de necessariis ad victum; modo vero instruit de periculis imminentibus: & circa hoc duo facit. Primo ponitur instructio in figura; secundo exponit illam figuram, ibi, *Cavete autem ab hominibus*. Circa primum primo prænuntiat pericula; secundo quomodo in periculis se habere debent, ibi, *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*. Dicit ergo: *Ecce ego mitto vos*. Quia dixerat: *In quamcumque civitatem intraveritis &c.* & tunc quod *dignus est operarius cibo suo*: possent credere quod omnes deberent eos recipere. Ideo istud (*e*) excludit; quasi dicat, non sic erit. *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum*: unde mitto vos ad pericula. Et hoc dicit propter duo: ne imputaretur eius ignorantiæ, vel impotentiæ quod non posset eos tueri: item dixit eis, ne putarent se deceptos. Et comparat eos ovibus propter mansuetudinem, persecutores vero lupis propter rapacitatem. Ipse enim Christus ovis fuit; de quo Esaiæ LIII. 7. „ Quasi ovis ad occisio- „ nem (*f*) ducetur. “ Et discipuli oves. Psal.

(a) *Al.* super Israel. (b) *Al.* idest. (c) Al. *fiet*. (d) *Al.* istud. (e) *Al.* concludit. (f) *Al.* ductus est.

Psalm. xciv. 7. „ Nos autem populus eius , „ & oves pascuæ eius . “ Sed ut non credatis quod hoc non fit ex mea voluntate , *mitto vos in medio luporum*. Ioan. xx. 21. „ Sicut misit me Pater, ego mitto vos. “ Et quare voluit sic Deus mittere ad pericula ? Hoc fuit ad manifestationem suæ virtutis : quia si misisset aliquos armatos, illud imputaretur violentiæ eius , non virtuti Dei . Ideo pauperes misit. Magnum enim fuit quod per pauperes, & despectos, & inermes, tot fuerint conversi ad Dominum ; sicut dicit Apostolus I. Corint. 1. 26. „ Non multum potentes elegit, & nobiles Deus ; sed quæ „ stulta sunt mundi elegit Deus &c. “ *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*. Hic ostendit quomodo se debeant habere . Et quia duo mala poterant accidere : quia si Apostoli consensissent eis, posset eis malum accidere ; si contradixissent , posset similiter : ideo ad duo monet eos , ad prudentiam videlicet , & simplicitatem. Ad prudentiam, ut devitent mala illata, ad simplicitatem, ut non inferant mala. Unde quia mitto vos , *estote prudentes*. Vult eos habere prudentiam serpentis . Prudentia serpentis in hoc consistit quod semper vult defendere caput. Caput Christus est, quem servare iubet. Unde II. ad Timot. ult. 7. „ Bonum certamen certavi , cursum consummavi , fidem servavi . “ Item debent servare caput, I. Corin. xi. 3. quod est principium totius. Prov. iv. 23. „ Omni custodia serva cor „ tuum . “ Item alia prudentia est serpentis , quia quando veterascit transit per foramen arctum , & expoliat vestem sive pellem ; sic nos debemus facere in nostra conversatione . Et dicit Apostolus ad Col. iii. 9. „ Expoliantes veterem hominem cum actibus suis &c. “ Item debemus habere prudentiam serpentis in prædicatione : quia, sicut habetur Gen. iii. propter astutiam serpentis deiectum est genus humanum , quia invasit fragiliorem sexum ; item ostendit ei lignum. Sic prædicatores debent peccatores convertere per magis aptos ; item debent suadere de ligno crucis , ut sicut ille profecit in ligno ad malum , ita (*a*) isti proficiant ad bonum . *Et simplices sicut columbæ* . Comparaverat autem eos ovi , quia non remurmurat , item non nocet ; hic comparat columbæ , quia non habet iram in corde . Item simplices contra dolositatem , quæ aliud gerit in corde , aliud in ore ; iuxta illud Psalm. xxvii. 3. „ Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus suis. “ Contra tormenta habere patientiam , & simplicitatem . Proverb. xi. 3. „ Simplicitas „ iustorum diriget eos . “ Post exponit pericula dicens: *Cavete autem ab hominibus &c.* Et primo in generali ; secundo in speciali . Quia isti sunt simplices, possent credere quod mittebat eos in medio luporum , ita quod hoc diceret ad litteram; ideo exponit: *Cavete ab hominibus* . Unumquodque enim debet denominari ab eo quod principalius inest ei: unde videndum quid principalius movet in homine. Si ratio, homo est; si ira , ursus, vel leo est ; si concupiscentia , tunc non est homo , sed potius porcus , vel canis. Unde licet sint homines per naturam , tamen lupi sunt per affectionem . In Psal. xlviii. 13. „ Homo autem cum in honore „ esset, non intellexit , comparatus est iumentis insipientibus , & similis factus est „ illis. “ Et alibi Psal. xxxi. 9. „ Nolite fieri sicut equus & mulus , in quibus non „ est intellectus . “ *Tradent enim vos &c.* Primo (*b*) tangit quibus tradentur ; secundo a quibus tradentur , ibi , *Tradet autem frater fratrem &c.* Et primo ostendit quod dictum est; secundo eos confortat, ibi, *Cum autem tradent vos &c.* Et primo dicit quibus sunt tradendi; secundo quid sequatur ex ista traditione , ibi , *Et in synagogis suis flagellabunt vos*. Circa primum sic. Talis erat mos apud Iudæos quod si aliquis primo diceret , vel faceret contra legem , primo vocabatur ad concilium , & reprehendebatur ; sed si secundo , cum reprehensione flagellabatur ; sed si tertio, vel occidebatur, cum esset eis potestas , vel occidendus tradebatur ei cui potestas inerat . Et istud factum est , sicut dicitur Actor. iii. & v. ibi enim dicitur quod loquentibus Apostolis ad populum , comminati sunt eis ; & post hoc cum adhuc loquerentur , cæsis nuntiaverunt , quod non loquerentur ; & tertiò lapidaverunt Stephanum , & Iacobum Herodi tradiderunt . Ideo cavete, quia *tradent vos in conciliis suis* . Psal. xxv. 4. „ Non sedi cum concilio vanitatis „ & cum iniqua gerentibus non introibo. “ *Et ad præsides, & Reges ducemini*, ut ad Herodem , & multos alios . Sed magnam debetis habere consolationem, quia *propter me*, scilicet quem diligitis. Augustinus: „ Omnia „ quasi inania, & quasi nulla facit amor . “ Item *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam &c.* supra v. 10. Et quid inde sequetur? Hoc erit *in testimonium illis*, idest contra illos , idest Iudæos, & gentes . Quia enim tradent vos in conciliis , ideo hoc erit in testimo-

(a) *Al.* ista. (b) *Al.* Primo enim tangit.

ſtimonium contra illos. Item quia ante Reges, & præſides, hoc ſimiliter erit contra illos. Unde infra xxii. 34. *Ecce ego mitto ad vos ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & flagellabitis in ſynagogis veſtris &c.* Vel ſic. *In teſtimonium illis*, ſcilicet Iudæis, *& gentibus*, quia mitto vos ad eos, teſtes fidei meæ ad Iudæos, & gentes: unde martyr idem eſt quod teſtis: quia per paſſionem veſtram eritis teſtes paſſionis meæ. Actor. 1. 8. „ Et eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & „ in omni Iudæa, & Samaria, & uſque ad „ ultimum terræ &c. " *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini &c.* Poſſent dicere Apoſtoli: Nos ſumus piſcatores inſipientes: erimus ſtupefacti. Et non eſt mirum, quia Moyſes, qui inſtructus in lege erat, cum mandaret Dominus quod accederet ad Pharaonem, dixit: „ Impedi- „ tioris linguæ ſum: " Exod. iv. 10. Ideo ut hoc excludat dicit: *Cum autem tradent vos &c.* Et tria facit. Primo excludit ſtuporem; ſecundo promittit ſapientiæ donum, ibi, *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini*; tertio auctorem doni, ibi, *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis*. Nolite ergo cogitare de hoc. Et duo excludit. Et quantum ad id quod dicitur; & quantum ad modum loquendi. Primum pertinet ad ſapientiam, ſecundum ad eloquentiam.

Sed videtur eſſe contra hoc quod Apoſtolus Petrus dicit in Canonica ſua (I. Petr. iii. 15.). „ Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcen- „ ti vos rationem de ea quæ in vobis eſt, fi- „ de, & ſpe. " Chryſoſtomus ſolvit, quod quando aliquis habet neceſſitatem reſpondendi, & habet tempus deliberandi, non debet expectare divinum auxilium; (*a*) ſed Apoſtoli cum erant in tribulatione non habebant tempus, quare debebant ſe committere (*b*) Filio Dei: ſic etiam eſt quod cum aliquis habet facultatem, debet facere quod poteſt; ſed certe ſi non habet tempus, debet ſe committere Filio Dei; ſed non debet tentare Deum, ſi habeat tempus cogitandi. Ideo Dominus non dixit ſolum, *Nolite cogitare*; ſed dicit: *Cum tradent vos...... nolite cogitare &c.* Et ſequitur ex illa promiſſione: *Dabitur enim vobis in illa hora*: quia „ in manu Dei „ ſunt omnes ſermones noſtri: " Sapient. vii. 16. Et Exod. iv. 12. „ Ego ero in ore „ tuo, doceboque quid loquaris. " Et Luc. xxi. 15. „ Ego dabo vobis os, & ſapientiam. "

Et quis eſt auctor? Certe Spiritus ſanctus. *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis*. Simile eſt quod habetur II. Corint. xiii. 3. „ An experi- „ mentum quæritis eius qui in me loquitur „ Chriſtus? "

Sed quid eſt quod videbantur iſti arreptitii? Notandum, quod omnis actio quæ ex duobus cauſatur, quorum unum eſt principale agens, ſecundum vero inſtrumentale, debet denominari a principaliori. Iſti fuerunt agentes inſtrumentaliter, Spiritus ſanctus principaliter: ideo tota actio debet denominari a Spiritu ſancto. Sed videndum, quod aliquando movet Spiritus perturbando rationem, aliquando movet confortando. Unde hæc differentia eſt inter motum diaboli, & Spiritus ſancti. Homo enim non eſt dominus niſi per rationem, per quam eſt liber: unde quando homo ſecundum rationem non movetur, tunc eſt motus arreptitius. Quando cum ratione, tunc dicitur motus a Spiritu ſancto. Motio enim diaboli perturbat rationem. Iſti autem, licet a Spiritu ſancto loquerentur; tamen remanebat in eis ratio; & ideo etiam a ſe loquebantur, non ſicut arreptitii. Unde reducit eos ad veritatem propheticam, ut habetur II. Petr. 1. 19. „ Et „ habemus firmiorem propheticum ſermo- „ nem. "

Sed poſſent dicere Apoſtoli: Quis tradet nos? Non habemus inimicitias. Primo ergo oſtendit a quibus tradentur; ſecundo conſolationem adhibet, ibi, *Qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit*. Aliquis poteſt male cavere a perſecutione ſibi prænuntiata in univerſali tantum: ideo prænuntiat in ſingulari. Et duo dicit quo ad primum. *Tradet autem frater fratrem*. Iſtud ſecundum litteram aliquando accidit quod pater tradidit filium, & e converſo, & frater fratrem, aut propter timorem, aut propter odium: quia tanta eſt virtus fidei quod (*c*) inter homines qui non ſunt eiuſdem fidei, vix firma ſit amicitia. Et hoc eſt quod dicit: *Tradet enim frater fratrem &c.* Unde dicitur & Hierem. ix. 4. „ Ut unuſquiſque „ in fratre ſuo non habeat fiduciam. " Et ob hoc eſt neceſſarium quod caveant, & propter læſionem quam homo patitur, & propter amiſſionem amicitiæ. In Pſal. liv. 13. „ Si inimicus meus maledixiſſet mihi, „ ſuſtinuiſſem utique. " Item plus, quia non ibitis ad familiares, ſed ad extraneos. Et hoc non valebit: quia *eritis odio omnibus hominibus*. Unde in Ioan. xvi. 10. „ Venit „ hora in qua omnis qui occiderit vos, re- „ putabit ſe obſequium præſtare Deo. "

Sed

(*a*) *Al.* ſimiliter. (*b*) *Forte hic & infra legendum* auxilio Dei. (*c*) *Al.* quod inter tot homines.

Sed numquid fuit hoc verum? Nonne multi fuerunt qui recipiebant eos? Ideo dicebat de hominibus qui humanitus vivebant. Alii vero qui Dei erant, eos recipiebant. Sed causa huius assignatur Ioan. xv. 18. „ Si de „ mundo fuissetis, mundus quod suum erat, „ diligeret; quia vero de mundo non estis, „ ideo odit vos mundus. " Item promisit Dominus consolationem: quia *propter nomen meum*. Hoc enim dulce vobis debet esse pro nomine meo pati, ut habetur I. Petr. iv. 14. „ Si exprobramini in nomine Christi, beati „ eritis. " Item alia ratione confortat eos: quia ad magnum fructum eorum debebat venire tribulatio. Quia enim prævidit multos cadere, ideo monet ad perseverantiam: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Unde II. Tim. ult. 7. „ Bonum „ certamen certavi, cursum consummavi, „ fidem servavi; in reliquo reposita est mi„ hi corona iustitiæ, quam reddet mihi Do„ minus in illa die iustus iudex. " Unde in Levitico dicitur, quod cauda offerebatur, idest finis. *Cum* (a) *autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*. Supra docuit pericula, in quo exposuit quod dixerat: *Ecce ego mitto vos &c.* nunc autem docet quomodo se habere debent. Et dividitur hæc pars: quia primo docet cavere mala, & periculum quo ad prudentiam; secundo docet habere æquanimitatem in periculis, ibi, *Nolite ergo timere*. Circa primum primo docet vitare periculum corporale; secundo spirituale, ibi, *Non est discipulus super magistrum*. Circa primum duo facit. Primo innuit malum periculorum; secundo ad tacitam obiectionem respondet, ibi, *Amen dico vobis &c.* Dicit ergo: Ita dictum est quod *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Et non propter hoc tentationibus exponatis vos, immo *cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*: & hoc infirmis expedit, ne incaute se exponentes deficiant. Prov. xiv. 15. „ Astutus considerat gressus „ suos; stultus transibit, & confidit. " Item docet etiam perfectos, & si non propter ipsos, tamen propter aliorum salutem, ut habetur ad Phil. 1. 24. „ Manere autem „ in carne necessarium est propter vos. " Illud autem ostendit Dominus quando propter Herodem fugit in AEgyptum, ut habetur supra 11. Item hoc fecerunt discipuli, sicut habetur Actor. viii.

Sed contra hoc obiicitur quod habetur Ioan. x. quod mercenarius fugit, & dimittit oves: ergo videtur quod ad ipsos non pertineat, sed ad mercenarios.

Respondet Augustinus, quod persecutio aut imminet singulari personæ; & tunc declinare, & dimittere aliquos debet per quos fiat salus: si autem toti Ecclesiæ, oportet quod vel tota Ecclesia fugiat ad loca tutiora, ut iam factum est, vel quod aliqui fugiant, & aliqui firmi remaneant, aut pastor cum grege remaneat.

Sequitur: *Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis*. Respondet tacitæ obiectioni. Possent dicere: Tu mittis nos ad Iudæam: si eiiciant, quo ibimus? Dico, dato quod ab una civitate expellant vos, *fugite in aliam*; & non poteritis peragrare civitates Iudææ, *donec veniat Filius hominis*; idest, donec resurgat a mortuis; & tunc mittet vos ad gentes, ut habetur infra ult. 19. *Ite, docete omnes gentes*. Hilarius aliter exponit: dicit enim, quod loquitur de secunda missione, scilicet cum dicit: *Cum persequentur vos*; scilicet, de Iudæa fugite ad gentes, sicut habetur Act. xiii. 46. „ Vobis oportebat primum prædi„ care regnum Dei; sed quia repellitis il„ lud, & indignos vos iudicatis eternæ vi„ tæ, ecce convertimus nos ad gentes. " Sed possent dicere: Quare vis quod dimittamus nostros? Quia non poteritis consummare usque in finem: tunc consummabuntur filii Israel. Mystice sic. Cum persequentur vos hæretici cum auctoritatibus suis, eos auctoritatibus repellite: non enim consummabuntur donec manifestetur veritas. *Non est enim discipulus super magistrum*. Hic monet eos ne deficiant: & primo exemplo; secundo beneficio, ibi, *Ne ergo timueritis eos*; tertio ex divino iudicio, ibi, *Et nolite timere eos qui occidunt corpus*. Primo hortatur ne deficiant exemplo: & primo ponit similitudinem; secundo applicat ad propositum. Et primo inducit quod est inconveniens; secundo quod perfectum est. Dicit ergo: *Non est discipulus super magistrum*. Possent enim dicere: Tu dicis quod erimus odio omnibus hominibus; quomodo poterimus tot odia sustinere? Dederat eis Dominus magnam sapientiam, & magnam potestatem: unde sapientiæ debetur honor, potestati reverentia: ideo Dominus ponit se in exemplum quoad utrumque: *Non est discipulus super magistrum*, inquantum discipulus: unde si honorem mihi non exhibuerunt, qui debetur magistro, nec vobis. Item *nec servus est maior domino*; & hoc inquantum ad dominium. Unde Ioan. xiii. 13. „ Vos vocatis me Magister, & „ Domine; & bene dicitis, sum etenim „ &c. " Debet autem esse gloriæ unicui-

S 2 que,

(a) Al. *enim*.

que, si sit sicut dominus eius, vel magister: ideo subdit: *Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius*. Sicut enim est in rebus quod unumquodque perfectum est quando potest generare sibi simile; sic etiam tunc est perfectus discipulus cum est persimilis magistro; similiter & de servo. Ideo non debet vobis esse grave si sitis sicut & ego: unde habetur I. Pet. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. " Et Eccli. II. 12. „ Quis est qui possit sequi dominum suum? " Deinde vocat eos domesticos: *Si patremfamilias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos eius?* Et vocat eos domesticos ad maiorem familiaritatem: unde magnum est donum pati pro Christo, ut habetur Iac. I. 2. „ Magnum „ gaudium existimate fratres cum in tentationes varias incideritis, scientes quod „ probatio fidei vestræ patientiam operatur." Et Act. v. 41. „ Ibant Apostoli gaudentes a „ conspectu concilii, quoniam digni habiti „ sunt pro nomine Iesu contumeliam pati." Unde non est magnum, domesticum pati pro amico. Ad Eph. II. 19. „ Vos estis cives „ sanctorum, & domestici Dei. " Unde *si patremfamilias vocant Beelzebub*, non est mirum si vobis opprobria dicunt.

Quid autem dicitur Beelzebub? Sciendum, quod Ninus fuisse dicitur filius Beli: unde imaginem patris fecit honorari, & vocavit Bel. Deinde postmodum translatum est ad aliam linguam, & dictum est Beelzebub. Zebub, idest musca: sacrificabatur enim isti cum multo cruore, ubi congregantur multæ muscæ.

Ne ergo timueritis eos &c. Hic hortatur ne deficiant in tribulationibus ex beneficio. Et primo eos confortat; secundo similitudinem dat; tertio ad propositum applicat. Dicit ergo: Persequentur vos; sed ne timeatis: quia non debetis timere nisi malum; sed magnum bonum est portare quod Dominus portavit. Unde Paulus ad Galat. ult. 17. gloriabatur dicens: „ Stigmata Domini mei „ in corpore meo porto. " *Nihil est enim opertum quod non reveletur*. Istud potest ad præcedentia referri, vel ad sequentia. Ad præcedentia sic. Isti vocabunt vos Beelzebub; sed non est curandum, quia in fine patebit malitia eorum. Ideo non timeatis, quia *nihil opertum quod non reveletur*; ut habetur I. Corint. IV. 5. „ Nolite ita„ que ante tempus iudicare, quousque ve„ niat Dominus, qui revelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cor„ dium. " *Et occultum*. Differt opertum, & occultum: quia occultum dicit aliquid non manifestum, sicut est illud quod alius habet in corde, secundum illud supra IX. 4. *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Opertum autem est etiam aliquid quod, etsi sit manifestum, operitur tamen per aliquid aliud. Vel potest exponi sic. Non timeatis, quia si statim non pateat veritas vestra, tamen postea patebit. Deinde instruit eos Dominus sicut instruitur advocatus: quia primo docetur qualiter debeat allegare antequam proferat ante alios; sic Dominus discipulos elegerat ad seminandum verbum suum omni populo; ideo primo in occulto volebat eos docere, dicens: *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine*. Duo sunt sensus disciplinales: auditus, & visus. Quod in tenebris dicitur occultum est, similiter quod in auribus auditur. *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine*: quia in lumine omnia manifestantur. Item occultum est quod in aure auditur: ideo dicit: *Et quod in aure auditis, prædicate super tecta*.

Sed contra hoc videtur quod dicitur in Ioan. XVIII. 20. „ In occulto locu„ tus sum nihil. " Sed hoc intelligendum est sic. Nihil locutus sum in occulto quod non possit dici in manifesto. Vel sic. *Quod dico vobis in tenebris*, idest inter Iudæos, qui tenebræ sunt. Unde Ephes. v. 8. „ Era„ tis aliquando tenebræ. " Vel quod dico vobis, qui estis tenebræ, *dicite in lumine*. I. ad Corinth. IV. 5. „ Qui illuminabit abscon„ dita tenebrarum, & manifestabit consilia „ cordium. "

Et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Proverb. X. 14. „ Sapientes abscon„ dunt scientiam." Et Iob v. 27. „ Quod au„ ditum est, mente pertracta. " *Super tecta*: quia in aliquibus regionibus mos est quod tecta sunt plana, ita quod & ibi potest fieri manifestatio omnibus. Mystice super tecta prædicat qui carnem sibi subiiciens, aliis prædicat. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus*. Supra ostendit quod non debebant discedere a confessione veritatis, tum propter exemplum, tum propter beneficium; nunc ostendit (*a*) quod non debent discedere ex divino iudicio, quia facta (*b*) subsunt iustitiæ divinæ. Vel potest aliter continuari. Docuit qualiter vitandæ sunt persecutiones; nunc autem docet quod propter aliquid non desistant ab executione officii. Tria autem poterant impedire: opprobria, timor mortis, affectus carnalis. Docuit ergo quod non desi-

(*a*) *Al.* quod debent. (*b*) *Al.* sua sunt.

desistant propter opprobria; nunc autem quod non propter timorem mortis; deinde quod non propter affectum carnalem, ibi, *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram*. Unde secundum hoc, primo docet quia non timendi sunt qui occidunt corpus, ne prædicatio veritatis dimittatur; secundo non sunt timendi, quia parum possunt, ibi, *Animam autem non possunt occidere*; tertio ostendit qui sunt timendi, quia qui multum possunt. Primo ergo dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*. Et quare? Quia corpus in se necessitatem habet moriendi: unde non facit quod non sit aliquando futurum. Rom. VIII. 10. „ Si in vobis est Christus, corpus „ quidem mortuum est propter peccatum." Item quia occisio corporis propter gloriam est optabilis: unde Rom. VII. 24. „ Quis me „ liberabit de corpore mortis huius?" Item quia brevis est, & momentanea. II. ad Corinth. IV. 11. „ Semper enim nos qui vivi„ mus, in mortem tradimur." Et ideo *nolite timere*. Esa. LI. 12. „ Quis es tu (*a*) ut „ timeas ab homine mortali, & a filio ho„ minis, qui quasi fenum arescit?" (*b*) *Animam autem non possunt occidere*. Hic tangit quod parum possunt, quia animam non possunt occidere: unde spiritus semper vivit. Eccli. XV. 18. „ Ante hominem vita, „ & mors, bonum, & malum; quod placue„ rit dabitur ei." Sicut enim corpus vivit per animam, ita anima per Deum; & ita Deus est vita animæ. Non sunt ergo timendi, quia parum possunt. *Nolite* ergo *eos timere*; *sed potius timete eum qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam*. Si dicitis quod illi sunt timendi qui corpus occidunt; potius ille timendus est qui potest etiam animam perdere.

Et notandum, quod nomen *gehenna*, ut dicit Hieronymus, non habetur in Scriptura, tamen assumitur a Salvatore a Hierem. XIX. 6. ubi dicitur: „ Ecce dies veniunt, & non „ vocabitur locus iste amplius vallis filiorum „ (*c*) Ennon, sed vallis occisionis." Unde Ennon vallis est a radice montis Hierusalem, quæ erat vallis pinguissima, & vocabatur vallis Ennon. Contigit autem quod locus ille esset consecratus idolo; & ideo quia ad voluptates conversi sunt, comminatus est Dominus quod occiderentur, & quod non vocaretur locus Ennon, sed coriandrum, idest sepulcrum mortuorum; ideo vocat locum istum gehennam. Unde dicit: Non solum timete eos qui occidunt corpus, *sed potius timete eum qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam*: quia Deo non est serviendum propter timorem pœnæ, sed propter amorem iustitiæ, ut habetur Rom. VIII. 15. „ Non enim accepistis spiritum servitutis in „ timore, sed accepistis spiritum adoptionis „ filiorum Dei."

Et notandum, quod hic excludit duos errores. Quidam enim dicebant quod anima, mortuo corpore, perit; & hoc destruit, cum dicit: *Qui potest animam mittere in gehennam*: unde patet quod post corpus remanet. Item erat positio quorumdam, quod non esset resurrectio, sicut habetur I. ad Cor. XV. Et hoc excludit: quia si corpus & anima mittitur in gehennam, constat quod erit resurrectio: & hoc habetur Apoc. XX. 9. „ Mittentur in „ resurrectione in stagnum ignis, & sulphuris."

Nonne duo passeres asse veneunt? Ita dictum est, quod isti non sunt timendi quia non possunt &c. Item non sunt timendi, quia illud parum quod possunt, non possunt nisi ex divina providentia. Et primo ponit divinam providentiam circa aves; secundo circa homines, ibi, *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt*; tertio indicit eis securitatem: *Nolite ergo timere &c.* Dicit ergo: *Nonne duo passeres*, per passeres dat intelligere omnes aves parvas, *asse veneunt*? Et in hoc notat vilitatem, quia duo habentur pro asse: quia sicut unitas est minimum in numeris, ita as in ponderibus. Sed nota, secundum Augustinum, quod aliquid dicitur valere dupliciter: aut secundum dignitatem naturæ; & sic unus passer dignior est quam denarius: vel secundum quod ad usum nostrum refertur; & sic dignior est denarius.

Sed obiicitur, quod Lucas ponit quinque passeres, & duas asses. Dicendum, quod pauca est differentia: si duo habentur pro asse, & quinque pro duobus, non est magna differentia.

Et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro: sine providentia Patris. Et quare dicit hoc? Quia consonat verbum istud verbo legis, Lev. XIV. quod cum aliquis curabatur a lepra offerebat duos passeres, & unus immolabatur, alter vero cum ligno cedrino, & hyssopo intingebatur in sanguine occisi, & aspergebatur mundandus; & sic vivus dimittebatur. Vult ergo quod duo accipiuntur, & unus non occiditur; & hoc non fit sine providentia Dei. Hilarius sic exponit. Per duos passeres intelliguntur corpus, & anima; & dantur pro asse, idest pro modica delectatione. Esai. L. 1. „ Ecce in ini„ quitatibus venumdati estis, & in sceleri„ bus

(*a*) *Al.* qui timeas ab omni. (*b*) *Al. Animam autem non potest occidere*: unde spiritus semper vivit.
(*c*) *Al.* Hermon.

„ bus vestris dimisi matrem vestram. “ Et illorum unus solus cadit in terram, scilicet corpus. Anima autem tendit ad iudicium.

Sed obiicitur. Non est cura Deo de bobus: ergo nec de passeribus. Dicendum, quod Deo est cura de omnibus, ut habetur Sap. XII. 13. „ Non est alius Deus quam tu „ cui cura est de omnibus. “ Sed sciendum quod providet omnibus secundum modum suæ naturæ. Hæc autem est diversitas in rebus creatis, quod quædam sunt naturaliter liberæ, aliæ vero non. Illa dicitur creatura libera in cuius potestate est quod faciat quod vult: non libera quæ hoc non habet. Unde providet rationalibus tamquam liberis; sed providet aliis tamquam servis. Sicut paterfamilias aliter providet liberis, aliter servis; liberis providet propter seipsos, sed servis secundum quod sunt in usum dominorum, & etiam secundum quod unusquisque magis aptus est ad serviendum: sic divina misericordia rationalibus distribuit propter seipsos, quia totum fit propter bonum eorum, vel propter malum. Unde eis omnia (a) sunt vel præmia, vel pœnæ meritorum. Quæ autem irrationabilibus fiunt, vel ad salutem hominum fiunt, vel ad completionem universi, ut habetur III. Reg. XIII. quod quidam propheta occisus est a leone: & hoc propter culpam. Mus occiditur a catto ad servandum bonum universi. Hic est enim ordo universi ut unum animal vivat de alio. Ideo consequenter ostendit aliam curam habere de hominibus, & brutis, cum dicit: *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt*. Ostendit quod differentia est providentiæ Dei ex quo diversimode providet. Dixerat enim quod de passeribus non cadit unus in terram sine Patre; hic vero dicit quod nedum vos non cadetis, sed nec capilli vestri: & hic notat providentiam circa minimos actus, quia omnia quæ in ipsis sunt, ordinantur ad eos, & de his providet Dominus.

Sed notandum quod dicit, *Numerati sunt*. Sed ratio est, quia consuetum est quod illud quod vult aliquis sibi retinere, illud numerat; quod vult autem dispensare, alii tradit. Unde hæc est differentia inter providentiam rationabilium & aliorum, quia immediate ordinantur ad Deum: quia talis creatura capax Dei est, aliæ vero non. Item quæ numeramus, nobis conservare volumus; & ideo non dixit superius, quod passeres numerati sunt, quia non in perpetuum durant: sed homines ita sunt ut in perpetuum durent, quia anima perpetua est.

Sed hic est quæstio. Si capilli numerati sunt, nonne totum in resurrectione reintegrabitur quod de capillis abscinditur? Et si hoc, indecens erit longitudo.

Dicunt aliqui, quod non perit materies, sed quod erit superfluum in una parte cedet in aliam partem. Sed dato quod nihil fuerit diminutum, quid inde fiet? Ideo intelligendum est quod fuit hic triplex opinio: Quidam dixerunt quod non resurget nisi quod est de veritate humanæ naturæ. Alii vero quod non resurget nisi quod decisum est ab Adam, quod sic multiplicatum est in tantam magnitudinem. Alii vero quod non solum quod ab Adam, sed etiam quod decisum est a proximo parente. Unde quicquid additur quod est de veritate humanæ naturæ, resurget; sed quod pertinet ad quantitatem partium non resurget. Sed contra hoc videtur, quod calor agens in humidum nutrimentale agit etiam in radicale: & ita bomo non consumit unum quin consumat alterum, cum permisceantur adinvicem. Ideo aliter dicendum videtur, quod quicquid est de veritate, remanebit solum quantum ad complementum pertinet. Appello autem illud quod est de veritate humanæ naturæ, carnem secundum speciem; aliud autem, carnem secundum materiam. Caro autem secundum speciem resurget, non secundum materiam.

Sed quid est dictu carnem secundum speciem? Dicendum, quod partes hominis possunt considerari aut quantum ad formam, aut quantum ad materiam. Quantum ad formam semper manent. Si autem consideremus materiam subtractam, aliquid fluit, & refluit, ut patet in igne. Si autem igni addantur ligna, ignis secundum speciem manet idem; tamen fluit materia secundum subtractionem lignorum. Unde resurget quod magis perfectum est. Unde non dicit: Capilli vestri ponderati sunt; (b) sed, *Numerati sunt*: unde non resurgent in pondere, sed in forma.

Nolite ergo timere &c. Hic ostendit securitatem ex quo non possunt nisi parum, & illud quod possunt, non possunt sine Dei providentia. *Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos*. „ Omnia enim subiecisti sub pedibus eius, oves, & „ boves universas, insuper & pecora campi: “ ut habetur in Psal. VIII. 8. Et Gen. I. 26. „ Faciamus hominem ad imaginem & simi-

(a) *Al.* sunt præmia. (b) *Al. deest* sed, *Numerati sunt*.

„ militudinem nostram: “ & sequitur: „Et „ præsit volatilibus cæli, & piscibus maris, „ & bestiis, universæque terræ, omnique „ reptili quod movetur in terra. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo.* Hic tangit utilitatem quæ provenit ex ipsius confessione; secundo damnum quod provenit ex negatione, ibi, *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo.* Dicit ergo: Ita volo quod moriamini & patiamini. Et quare? Certe propter utilitatem vestram: quia *qui me confitebitur coram hominibus &c.* Et elidit errorem cuiusdam, qui dicebat non esse necessarium confiteri fidem, nisi coram Deo in corde, non autem ore coram hominibus: quod hic patet falsum: quia „ corde creditur ad iustitiam, „ ore autem confessio fit ad salutem: “ Rom. x. 1v. *Confitebor illum coram Patre meo*, scilicet cum habebo accessum ad Patrem, quando dicetur (infra xxv. 34.) *Venite benedicti Patris mei &c.* Sed possent dicere: Tu es in terra, hoc potest parum valere; ideo addit, *Qui est in cælis*; & ille habet potestatem. *Qui aut negaverint*, verbo, ut Petrus, vel facto, sicut illi de quibus dicitur ad Titum 1. 16. „ Quidam ore confitentur se nosse „ Deum; factis autem negant: “ *negabo & ego eos*, quando dicet, sicut habetur supra v11. 23. *Numquam novi vos*, idest numquam approbavi vos. *Nolite arbitrari quod venerim pacem mittere in terram &c.* Supra monuit discipulos quod non desisterent a prædicatione veritatis nec propter opprobria, nec propter timorem mortis; nunc autem monet quod non desistant etiam propter affectum carnalem. Et primo ostendit quod (*a*) imminet eis separatio ab affectu carnali; secundo quomodo debent se habere, ibi, *Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Circa primum tria facit. Primo excludit intentionem opinatam; secundo suum proponit propositum; tertio exponit. Secunda ibi, *Non veni pacem mittere*; tertia ibi, *Veni enim separare hominem adversum patrem suum &c.* Dicit ergo: Possent ita opinari: Quid est, Domine, quod tot evenient nobis? In adventu tuo credebamus habere pacem. Et ideo dicit: *Nolite arbitrari &c.* Sed quid est quod dicit? Nonne habetur Luc. 11. 14. quod nato Domino cecinerunt Angeli: „ Gloria in „ excelsis Deo, & in terra pax hominibus „ bonæ voluntatis. “ Et ipse Episcopus cum primo vertitur ad populum, dicit, Pax vobis; & supra nuntiavit Dominus pacem. Ideo dicendum, quod duplex est pax, videlicet bona, & mala. Nomine pacis concordia significatur. Est pax mala, de qua habetur Sap. x1v. 12. „ Sed (*b*) in magno vi„ ventes inscientiæ bello, tot & tam ma„ gna mala pacem appellant. “ Ista pax est carnalium affectuum: istam non veni ponere. Unde Apoc. v1. 4. „ Datum est ei ut „ sumeret pacem de terra. “ Est & pax bona, de qua Ephe. 11. 14. „ Ipse est pax nostra „ qui fecit utraque unum. “ Et ideo Angeli cecinerunt, Luc. 11. 14. „ Et in terra „ pax hominibus bonæ voluntatis. “ Ideo *non veni mittere pacem, sed gladium.* De ratione gladii est dividere. Iste gladius est verbum Dei. Heb. 1v. 12. „ Vivus est sermo Dei, „ & efficax, & penetrabilior omni gladio an„ cipiti. “ Unde etiam „ gladium spiritus quod „ est verbum Dei: “ Eph. ult. 17. Iste gladius missus est in terram. Et quidam crediderunt, quidam non. Et ideo fit bellum, ut habetur ad Gal. 1v. 9. „ Quomodo con„ vertimini iterum ad infirma & egena ele„ menta, quibus denuo servire vultis &c. “ Unde venit separare istam divisionem. Venit ergo mittere gladium &c. scilicet verbum; sed partim: quia quidam crediderunt, & hoc ex eo fuit; quidam vero non, & hoc ex malitia sua. Hoc tamen causatur etiam ab eo, quia permittit, sicut habetur ad Rom. 1. 26. „ Propterea tradidit illos Deus in pas„ siones ignominiæ. “

Sed posset aliquis dicere: Venisti separare. Inter quos venisti? Nonne inter diversos, & extraneos? Et ostendit, quod non, sed inter coniunctissimos. *Veni enim*, inquit, *separare hominem adversus patrem &c.* Duplex est enim maxima coniunctio: quædam est coniunctio naturalis: quædam domestica, vel œconomica: ideo contra utramque mittit gladium. Amicitia naturalis fundatur super actum naturalem; & hic est generatio, vel coniunctio maris & feminæ. Domestica, vel œconomica super affinitatem. Contra primam ergo veni separare hominem adversus patrem.

Sed est quæstio. Dictum est supra: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Sed lex præcipit: Honora patrem tuum &c. Solutio. Dico, quod debes ei obedire ubi non retrahit a Dei amore; sed ubi retrahit, non teneris obedire.

Et filiam adversus matrem suam. Et hoc quantum ad generationem. *Et nurum adversus socrum suam.* Et in hoc communicat nova lex veteri, ut habetur Exo. xxx11. ubi dicitur (ver. 26.) „ Si quis est Domini, con„ iun-

(a) *Al.* eminet. (b) *Al.* Sed etiam magno.

„ iungatur mihi. Congregatique sunt ad eum „ omnes filii Levi: quibus ait: Ponat vir „ gladium super femur suum: " & sequitur: „ Et occidat unusquisque fratrem suum „ & amicum. " Et illud reputatum est ad laudem Levitarum, ut habetur Deu. XXXIII. 8. ubi dicitur: „ Levi quoque ait: Per- „ fectio tua, & doctrina a viro sancto tuo. " Et sequitur: „ Qui dixit patri suo, & ma- „ tri suæ, nescio vos; & fratribus suis, „ Ignoro vos: & nescierunt filios suos. "

Sed est quæstio: quia hic enumerat sex personas; in Luca vero non enumerantur nisi tres. Et dicendum, quod idem est utrobique, quia eadem est mater (a) & socrus uxoris eius. Item ponit quæ ad familiaritatem pertinent, ubi dicit: *Et inimici hominis domestici eius &c.* Et habetur Hier. XX. 10. „ Et audivi contumelias multorum, „ & terrorem in circuitu: Persequimini, & „ persequemur eum: ab omnibus viris qui „ erant pacifici mei. " Et videte quia totum istud habetur Michææ VII. 6. „ Filius con- „ tumeliam facit patri, & filia consurgit „ adversus matrem suam, nurus contra so- „ crum suam, & inimici hominis domestici „ eius. "

Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus. Hic ostendit quomodo in ista divisione se debeant habere. Si vis recipere gladium Domini, oportet quod dividaris ab istis quos dixit. Sed diceret aliquis: Nolo dividi a patre, & huiusmodi: ideo dicit: *Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus.* Hortatur Dominus ut omni amori carnali præponatur. Et primo ponit exhortationem; secundo utilitatem inde sequentem, ibi, *Qui recipit vos, me recipit.* Et ponit tres gradus. Naturale enim est quod homo diligat patrem, sed magis naturale quod pater filium diligat: item plus naturale quod diligat seipsum. Quare ergo pater plus diligit filium, quam e converso? Assignant quidam rationem, quia pater habet plus scire de filio si sit filius, quam filius de patre. Item quanto aliquis diutius adhæret alicui tanto magis radicatur in amore eius. Item alia ratio, quia unusquisque magis diligit se quam alium, sed filius est quædam pars separata ab eo, pater autem non est pars filii: ideo &c. Item naturale est quod unumquodque diligat facturam suam. Sed diversitas est secundum aliquos, quia quo ad aliquid filius magis diligit patrem. Naturaliter enim fit descensus a patre in filium: tamen naturaliter filius subditus est patri: ideo pater naturaliter diligit filium, etiam pater spiritualis, ut habetur I. Cor. IV. 14. „ Non ut confundam vos hoc „ scribo, sed ut filios carissimos moneo. " Sed filii naturaliter subiecti sunt patri; ideo naturaliter honorant patrem: & magis irascuntur de iniuria patri illata quam sibi: & magis appetunt gloriam patri quam sibi. Prov. XVII. 6. „ Gloria filiorum patres eo- „ rum. Unde *qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus*: quia ipse est Deus; Deus autem præ cunctis est diligendus. Iob XXXII. 21. „ Non accipiam per- „ sonam viri, & Deum homini non æqua- „ bo. " Deus enim ipsa bonitas est, ideo magis amandus. Non est ergo me dignus qui amat patrem, aut matrem plus quam me. *Et qui amat filium, aut filiam &c.* Quare diligit filius patrem? Dicendum, quod quicquid habet filius, habet a patre: habet enim a patre nutrimentum, & doctrinam. Et hoc non potest filius dare patri. Sed quæ filius recipit a patre, abundantius recipit a Deo. Ipse enim docet nos, ut habetur Iob XXXV. 11. „ Qui docet nos super iumenta „ terræ, & super volucres cæli erudit nos „ &c. " Item pascit nos, ut dicitur in Gen. de Iacob. Item conservat nos in perpetuitatem. Et hoc magis habet a Deo homo quam filius a patre: ideo semper magis est diligendus Deus. „ Scio quod redemptor „ meus vivit, & in novissimo die de terra „ surrecturus sum, & rursum circumdabor „ pelle mea, & in carne mea videbo Deum „ meum: " Iob XIX. 25. *Et qui non accipit crucem suam.* Ita dictum est quod qui amat patrem &c. immo dico plus: qui amat seipsum plusquam me, non est me dignus. Quia nihil potest replere totum affectum nisi Deus. Et ideo Deut. VI. 5. „ Diliges Dominum „ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex „ tota anima tua, & ex tota fortitudine „ tua. " Unde dicit: *Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.* Intelligit, quod qui non est paratus etiam mortem pati propter veritatem, & illam maxime mortem, scilicet mortem crucis: *non est me dignus.* Immo etiam debet gloriari de cruce, sicut habetur ad Gal. ult. 14. „ Mihi „ autem absit gloriari nisi in cruce Domini. " Et in hoc prænuntiat mortem suam, & modum mortis. I. Pet. II. 21. „ Christus pas- „ sus est pro nobis, vobis relinquens exem- „ plum, ut sequamini vestigia eius. " Item aliter exponitur. Quia ille crucem accipit qui carnem affligit, ut habetur ad Gal. V. 24.

(a) *Al.* & sorores.

24. „ Qui Christi sunt carnem suam cruci- „ fixerunt cum vitiis, & concupiscentiis suis „ &c. “ Item crux fertur in corde, quando contristatur pro peccato, ut dicebat Apostolus II. Cor. xi. 29. „ Quis scandalizatur, „ & ego non uror? “ Item non sufficit istud, nisi sequatur Dominum: unde, *Et sequitur me*. Si ieiunas, si compateris proximo, non propter me, *non es me dignus*. Magnum est enim sequi Dominum, ut habetur Eccli. xxiii. 38. „ Gloria magna est, se- „ qui Dominum. “ Sed possent dicere: Quid inde habebimus? Ideo ostendit pœnam inobedientium: unde dicit: *Qui invenit animam suam, perdet eam*. Anima sumitur pro vita. Aliquis quando est in periculo amittendi denarios, consuevit dicere, Amisi denarios; & si liberetur a periculo, dicit se invenisse denarios. Similiter si aliquis est in periculo corporis, & aliqua occasione liberatur, dicit invenisse vitam suam. Qui ergo invenit vitam suam, & in periculo fuerit propter me, & neget me, ut inveniat vitam, *non est me dignus*. *Et qui perdiderit animam*, idest vitam; idest, si exposuerit se morti propter me, *inveniet eam*. Prov. viii. 35. „ Qui me „ invenerit, inveniet vitam, & hauriet salu- „ tem a Domino. “ *Qui recipit vos, me recipit*. Hic ponit remedium. Tu dicis quod ita faciamus. Unde poterimus vivere? Da nobis indulgentiam. Sicut Papa dat legatis potestatem indulgendi, ita dat Dominus mercedem recipientibus eos. Et ponit tria, quorum duo pertinent ad minores. Dicit ergo: *Qui recipit vos me recipit*: quia Deum habebunt, quia vos estis membra mea, quia membrum de membro. Unde *me recipit*. Sed possent dicere: Tu es pauper: non est magnum recipere pauperem, sive te. Immo *qui me recipit, recipit eum qui me misit*. Quia, sicut habetur Ioan. v. 23. „ Qui honorificat „ Filium, honorificat & Patrem meum. “ Magnum est Deum habere hospitem, sicut Abrahæ reputatum est ad laudem, ut habetur Heb. xiii. Item aliud consequetur, scilicet mercedem prophetæ. Unde *qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet*. Duo excellentia sunt in propheta. Scilicet prophetia. Ioel. ii. 28. „ Effundam de spiritu meo super omnem car- „ nem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ „ vestræ. “ Item donum iustitiæ. I. ad Cor. i. 30. „ Ex ipso autem vos estis, qui factus est „ nobis sapientia, & iustitia. “ *Qui recipit prophetam* (a) *in nomine prophetæ*. Potest sic intelligi. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ*, idest eo quod propheta est, *mercedem prophetæ recipiet*. Vel aliter. Tu dicis quod recipiamus Apostolos. Sed venient aliqui pseudoprophetæ, vel pseudoapostoli; ideo dicit: Non facio vim de veritate, sed de nomine. Quia qui in nomine prophetæ recipit, mercedem habebit. Et quam? Eamdem quam haberes si verum prophetam recipetes. Unde dicit, *Mercedem prophetæ*, idest quam haberet pro propheta. Item non facit vim quis sit ille, utrum unus, vel alter. Qui enim recipit prophetam, recipit mercedem prophetæ: quia propheta inde pronior est ad exercendum opus suum: quia non solum qui faciunt, mercedem recipiunt, „ sed etiam qui facientibus consentiunt; “ ut habetur Rom. i. 32. Unde si cooperaris ad bonum, de bono illo recipis mercedem: si ministras subsidia vitæ, accipis mercedem: quia aliter non posset officium implere. Et idem est quod sequitur: *Qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*. Sed posset dicere aliquis: Si veniret Petrus, vel Elias, libenter reciperem eum; ideo subdit: *Et quicumque potum dederit uni ex minimis*, idest fidelibus, ut habetur infra xxv. 40. *Amen dico vobis, quod uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis &c.* quasi dicat: Non curo utrum magni, vel parvi sint. Posset aliquis dicere: Pauper sum; non haben quid dare: ideo addit: *Calicem aquæ frigidæ*: non dicit aquæ calidæ propter inopiam lignorum, ne posset se sic excusare: unde vult dicere: Quicquid minimum fecerit, habebit mercedem suam. Et hoc confirmat dicens: *Amen dico vobis, non perdet mercedem suam*. Esa. xl. 10. „ Ecce Domi- „ nus veniet: “ & sequitur: „ & merces „ eius cum illo, & opus illius coram il- „ lo. “

(a) *Al. in nomine meo &c.*

CAPUT XI.

(a) ET factum est cum consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret, & prædicaret in civitatibus eorum. Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus ait illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur; & beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, & plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista. Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo. A diebus autem Ioannis Baptistæ usque nunc, regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ, & lex usque ad Ioannem prophetaverunt: & si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

(b) Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis; lamentavimus, & non planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens; & dicunt: Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia a filiis suis.

(c) Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro, & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro, & Sidoni remissius erit in die iudicii quam vobis. Et tu Capharnaum, numquid usque in cælum exaltaberis? Usque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii quam tibi. In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terræ: quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis; & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum, & humilis corde: & invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est, & onus meum leve.

(a) HIs dictis, transiit Dominus, ut doceret, & prædicaret; & hoc propter tria. Una ratio est ut quod verbo dixerat, monstraret exemplo. Act. 1. 1. „Cœpit Iesus facere, & docere." Item ut ostenderet quod etiam impiis est prædicandum. Unde ad Rom. 1. 14. „Sapientibus, & insipientibus debitor sum." Item ut aliis daret locum prædicandi, ut habetur I. Corin. XIV. 30. „Quod si aliquid fuerit revelatum sedenti, prior taceat." *Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi*. Posita est doctrina Christi, & confirmata, & instructi sunt prædicatores; hic confutantur rebelles. Et primo confutat discipulos Ioannis; secundo scribas, ibi, *Illis autem abeuntibus &c.* Circa primum tria facit. Primo dubitantes confutat; secundo arguit turbas, ibi, *Cui autem similem æstimabo generationem istam*? tertio persolvit gratias de fide Apostolorum, ibi, *In illo tempore respondens Iesus dixit &c.* Circa primum primo ponitur quæ-

quæstio; secundo quæstionis solutio, ibi, *Et respondens Iesus &c.* Dicit ergo: *Cum audisset in vinculis opera Christi*. Ponitur occasio quare misit istos. Idem habetur Luc. VII. (a) tamen alio ordine. Dicit ergo quod erat in vinculis, ut supra IV. Tunc incepit Iesus miracula facere. Et hoc erat conveniens, ut sol non appareret dum nubes essent. Infra (hoc cap.) „Lex, & prophetæ us- „que ad Ioannem." *Opera*, idest miracula, *Christi*, *mittens duos de discipulis suis*, *ait illi*.

Quidam volunt ex hoc condemnare Ioannem, quia dubitavit an esset Christus; & constat quod dubius in fide est infidelis. Ambrosius super Lucam dicit, quod hæc quæstio non fuit infidelitatis, sed pietatis: non enim loquitur de adventu in mundum, sed de adventu ad passionem. Unde miratur si venerat ad patiendum, sicut dixit Petrus: (b) *Propitius esto tibi Domine*. (Infra XVI. 22.) Sed contra dicit Chrysostomus, quia Ioannes a principio præscivit, cum dixit: „Ec- „ce agnus Dei," Ioan. I. 29. Constat ergo quod scivit eum fore hostiam immolandam: unde commendatur hic a Domino, quod sit plusquam propheta; sed prophetæ noverunt futura. Alia ratio est Gregorii, quod non est quæstio de adventu in mundum, nec ad passionem, sed de descensu ad inferos, quia Ioannes propinquus erat (c) eundo ad inferos, ideo voluit certificari: *Tu es qui venturus es &c.*

Sed contra hoc obiicit Chrysostomus. Apud illos qui sunt apud inferos non est status pœnitentiæ: unde videtur quod frustra diceret istud. Sed hoc non est contra Gregorium, quia voluit non ut nuntiaret captivis conversionem, sed iustis, ut gauderent. Alia responsio. Legimus quod Dominus multoties interrogaret, non quia dubitaret, sed ut calumniam tolleret, ut in Ioan. XI. 34. interrogavit de Lazaro: „Ubi posuistis eum?" non quia ignoraret, sed ut illi qui ostenderent sepulcrum, non possent negare, nec calumniari: ideo sic fuit de Ioanne, quia discipuli eius calumniabantur de Christo, ideo ipse misit, non quia ipse dubitaret, sed ne ipsi calumniarentur, sed confiterentur. Sed quare non ante miserat? Quia ante semper erat cum eis, & ideo certificabat eos; sed cum voluit discedere ab eis, voluit quod ipsi per Christum essent certi.

Dicit ergo: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Verum est quod patres nostri expectaverunt te? ut habetur Exod. IV. *Et respondens ait illis &c.* Hic tangitur Christi responsio. Ioannes habuit multos discipulos, ut habetur Ioan. IV. Erat ergo inter eos contentio, quia videntes opera Christi præferebant Christum Ioanni. Item videntes abstinentiam Ioannis, præferebant Ioannem Christo. Unde primo quæstionem ponit; secundo commendat Ioannem. Circa primum respondet secundum adventum ad passionem. Veniet tempus quo Deus passurus est, & multi scandalizabuntur, quia „Iudæis scanda- „lum," I. Cor. I. 23. Unde respondet quando hoc erit. Secundum Chrysostomum ostendere vult quod ille venit quem prophetæ prædixerunt. Unde per prophetas tria erant promissa. Aliquando promittebatur adventus Dei; in aliquibus adventus novi doctoris; in aliquibus adventus sanctificationis, & redemptionis. Quomodo ergo cognoscemus quod iste veniet? Et respondet eo modo quo respondetur Esa. XXXV. 4. „Ecce Deus veniet, „& salvabit nos &c." Unde videbitis ista miracula. *Nuntiate* ergo *Ioanni quæ audistis*, in doctrinis, *&* *vidistis*, in miraculis. Item promittebatur doctor. Ioel. II. 22. „Filii „Sion exultate:" & sequitur: „quia dedit „vobis doctorem iustitiæ." *Cæci vident, &c.* Et hoc ad litteram. Item, si quæris quando veniet: Esa. LXI. 1. „Spiritus Domini super me, „ad annuntiandum mansuetis misit me," vel ad evangelizandum; & hoc significatur, cum dicitur: *Pauperes evangelizantur*. Aliquid proprium voluit significare; quasi dicat: Veniet ponere novam doctrinam. *Pauperes evangelizantur*, idest evangelizatur paupertas: unde supra V. 3. *Beati pauperes spiritu &c.* Et Luc. IV. 18. „Spiritus Domini super me, propter „quod unxit me, evangelizare pauperibus „misit me." Item veniet aliquis sanctificatus sanctificans peccatores. Unde Esa. VIII. 13. „Dominum exercituum, ipsum sanctifi- „cate." Unde aliquibus promittebatur sanctificatio; quibus sanctificatis alii scandalizabuntur: unde dicitur: *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me*. Unde ad Hebr. ult. 12. „Propter quod & Iesus, ut sancti- „ficaret per proprium sanguinem populum, „extra portam passus est." Ideo ostendit signa de adventu.

Et si moraliter loquamur, per hoc significatur totus processus sanctificationis hominis. Primo enim peccatori accidit cæcitas, quando ratio obtenebatur. Psal. LVII. 9. „Supercecidit ignis, & non viderunt so- „lem." Et Esa. XLIII. 8. „Educ foras po- „pulum cæcum, & oculos habentem." Claudus dicitur quando ad diversa mens tra-

(a) *Al.* tamen alio ordine: dicit enim quod erat in vinculis. (b) Ibi: *Absit a te Domine*. (c) *Al.* de eundo.

trahitur, ut dicitur III. Reg. XVIII. 21. „ Ut quid claudicatis in duas partes? " Item fit ulcerosus in insidiis, & leprosus, quia tunc retrahi non potest, & alios inficit. Et post surdus efficitur, quia castigatio non auditur. Ulterius moritur. Ephes. v. 14. „ Surge qui dormis, & exurge a mortuis. " Et omnes istos sanat Dominus. Ultimo fit pauper spiritu, ita quod non est in eo sanitas. Psal. XXXVII. 8. „ Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea. " Et istos Dominus sanat, & sanati in quamdam soliditatem mentis conscendunt, ubi est vera pax. „ Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum: " Psal. CXVIII. 65.

Illis autem abeuntibus &c. Hic satisfacit dubitationi turbarum. Turbae autem audierant testimonium Ioannis de Christo; sed modo videbantur dubitare. Tria enim poterant habere in corde, quia triplici ratione mutat aliquis verbum suum: vel propter animi levitatem, vel propter aliquod commodum, vel quia ex humano spiritu, quando nesciat veritatem, & post cognoscat illam. Psalm. XCIII. 11. „ Scit enim Deus quoniam cogitationes hominum vanae sunt. " (a) Ideo primo excludit ab eo levitatem; secundo appetitum commodi; tertio ostendit eum propheticam habere veritatem. Dicit ergo: *Illis abeuntibus &c.* Docet nos Dominus magnam curialitatem: quia noluit Ioannem laudare discipulis suis praesentibus, sicut nec aliquem in sua praesentia, sicut habetur Prover. XXVII. 2. „ Laudet te alienus, & non os tuum; extraneus, & non labia tua. " Quia si bonus est qui laudatur, erubescit; si malus est, adulatur. *Coepit Iesus dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre?* Numquid existis ad videndum *arundinem?* Non. Sed existis videre hominem firmum. Arundo autem de facili movetur, unde animus cito mutabilis, ventus reputatur. Ad Ephes. IV. 14. „ Ut non simus iam parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento. " Item non est levis pro aliquo commodo. *Sed quid existis videre?* Omnes enim divitiae ad aliquam utilitatem pertinent corporis, & hoc vel in cibo, vel in vestitu: & constat quod in nullo horum facit vim. Non est ergo credendum quod pro aliquo commodo hoc dicat: unde dicit: *Quid existis videre? Hominem mollibus vestitum?* (b) Et quare non facit mentionem de cibo? Quia non poterat esse dubium. Vestiebatur autem de pilis camelorum. Unde *qui mollibus vestiuntur*, non sunt in deserto, *sed in domibus Regum*. Aliter exponitur secundum Chrysostomum. Aliqui ex natura leves fiunt, aliqui ex deliciis; ut Osee IV. 11. (c) „ Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. " Primum amovet per prius dictum; secundum per hoc quod dicit, *Mollibus vestitum*: ideo non est inconstans ex deliciis vitae.

Sed hic potest fieri quaestio de deliciis vestitus, utrum sit peccatum: quia si non est peccatum, non imputaretur illi diviti qui „ quotidie induebatur purpura, & bysso: " Luc. XVI. 19. Respondet Augustinus, quod talia non sunt consideranda, sed affectus utentis. Quilibet enim debet indui ad modum simul conviventium; ideo magis enucleanda est consuetudo. Nam in aliquibus terris omnes, aut plures induuntur serico. Unde aliqui strictius induunt, aliqui latius, & utroque modo distinguitur. Si restrictius, aut intentione bona, & hoc est bonum; aut propter vanam gloriam, & hoc malum. Si latius, aut propter superbiam, & hoc malum; aut propter significationem, ut pontifex, & sacerdos, & hoc bonum.

Mystice per homines qui mollibus vestiuntur, significantur adulatores: ille enim mollibus vestitur qui verbis blandis molitur, ut in ore homines superbi (d) quaerant gloriam. Et Prover. XXIX. 12. „ Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. "

Sed dicerent: Non est inconstans, sed humano spiritu loquitur; ideo hoc amovet: *Sed quid existis videre? Prophetam &c.* Unde testimonium perhibet quod non humano spiritu, sed prophetico loquebatur: unde primo ostendit eum esse prophetam; secundo plusquam prophetam. (e) Fuit enim propheta, ut habetur Luc. I. 76. „ Et tu puer propheta Altissimi vocaberis &c. " Item extollit eum super prophetas dicens: *Dico vobis: Etiam plusquam Prophetam*: & hoc quantum ad tria. Primo quia prophetae est futura praedicere. Iste autem non solum futura, sed etiam praesentia ostendit, dicens: (Ioan. I. 29.) „ Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. " Item non dicitur solum propheta, sed etiam Baptista, ut sup. III. Item praecursor, ut habetur Luc. I. 76. „ Praeibis enim ante faciem Domini parare vias eius. " Item quantum ad modum: miraculosius enim egit quam propheta; quia iste ex utero prophetavit,

(a) *Al.* Ideo excludit. (b) *Al.* Et quare non facit mentionem de cibo, quia poterat esse dubium. (c) *Al.* Fornicatio, & ebrietas. (d) *Al.* quaerunt. (e) *Al.* Dicitur.

tavit, alii non, ut habetur Luc. I. 44. „ Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ „ in auribus meis, exultavit infans in gaudio in utero meo. “ *Hic est enim de quo scriptum est*. Hic probat Dominus excellentiam Ioannis: & primo per auctoritatem; secundo per specialia eius privilegia, ibi, *Amen dico vobis &c.* Dicit ergo: Dixi quod est plusquam propheta, de quo habetur Malach. III. I. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te &c.* In hac auctoritate ponuntur excellentiæ Ioannis: quia primo vocat eum Angelum: Angelus enim est supra prophetam, quia sicut sacerdos est medius inter prophetam & populum, sic propheta inter Angelos & sacerdotes. Angelus autem inter Deum & prophetas: unde Zacharias dicit: „ Angelus „ qui loquebatur in me: “ Zachar. I. 9. Angelus est nomen officii, non naturæ: unde Ioannes Angelus dicitur ex officio: differentia est enim inter Angelum & prophetam, quia Angeli manifeste vident: unde habetur infra XVIII. 10. ubi dicitur: *Dico enim vobis quia Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est*. Angeli semper vident faciem Dei, prophetæ vero non. Unde sicut Angeli semper vident faciem Patris, sic Ioannes specialiter Christum vidit; & ideo quia specialiter, ideo dicit *meum*. Item dicit, *Ante faciem meam*. Quando Rex vadit, præcedunt multi, sed magis familiares præcedunt faciem suam: sic Ioannes honorabilior dicitur, quia missus ante faciem eius: tanto enim honorabilior, quanto propinquior. Item iste præparabat viam, quia baptizabat; unde dicit: *Qui præparabit viam ante te*. *Amen dico vobis &c.* Supra commendavit Dominus Ioannem per auctoritatem prophetæ; nunc intendit eum commendare propriis verbis, & auctoritatem prophetæ exponit. Et tria facit. Primo commendat ipsum quantum ad differentiam omnis ordinis & status. Et primo secundum differentiam cælestium & terrestrium; secundo quantum ad differentiam legis & Evangelii; tertio quantum ad differentiam præsentis sæculi & futuri. Et primo ostendit eum excellentem inter terrestres; secundo ostendit eum minorem inter cælestes, ibi, *Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo*. Dicit ergo: Dictum est quod Ioannes est Angelus, & ut in summa breviter comprehendam, *dico vobis*: *Inter natos mulierum non surrexit maior*. Proprie locutus est cum dixit, *Surrexit*, quia omnes nascuntur filii iræ, ut habetur ad Ephes. II. 3. „ Eramus natura filii iræ, sicut & ceteri. “ Quicumque ergo potest ad statum gratiæ pervenire, surgit. Unde, *Inter natos mulierum &c.* Et significanter loquitur, ut ab hac universalitate excludatur Christus: quia mulier corruptionem sonat, sed femina sexum: unde si alicubi invenitur filius mulieris, ut in Ioan. XIX. 26. „ Mulier, ecce filius tuus: “ sexum tunc nominat, non corruptionem.

Sed quid est quod dicit: *Inter natos mulierum non surrexit maior?* Est ne propter hoc maior omnibus? Dicit Hieronymus, quod non sequitur: Si non surrexit maior, ergo est maior. Chrysostomus (*a*) autem dicit, quod maior est omnibus. Secundum (*b*) ergo primam expositionem dico quod argumentum illud in Angelis, ubi est ordo, valorem haberet, quod ille quo non est alius maior, est maximus; sed inter homines non habet veritatem, quia inter homines non est ordo secundum naturam, sed solum secundum gratiam. Item si dicatur maior omnibus patribus veteris testamenti, non est inconveniens. Ille enim maior & excellentior est qui ad maius officium est assumptus. Abraham enim maior est inter patres, quo ad probationem fidei; Moyses vero quo ad officium prophetiæ, ut habetur Deut. ult. 10. „ Non surrexit propheta ultra in Israel sicut Moyses. “ Omnes isti præcursores Domini fuerunt; nullus autem fuit in tanta excellentia & favore: ideo ad maius officium est assumptus. „ Luc. I. 15. „ Erit enim „ magnus coram Domino. “

Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo. Occasione istorum verborum quidam locum calumniandi invenerunt. Volunt enim omnes patres veteris testamenti damnare. Si enim maior est aliis, sequitur quod alii non sunt de numero salvandorum: quia per regnum cælorum præsens Ecclesia designatur. Si ergo Ioannes non fuit de præsenti Ecclesia, non fuit de numero electorum: ergo minus alii. Et hæc opinio est erronea, quia constat quod id quod Dominus dicit, in laudem Ioannis introducitur.

Potest autem hæc locutio exponi tripliciter. Primo, (*c*) ut per regnum cælorum ordo beatorum intelligatur: & qui inter illos est minor, maior est quolibet viatore. Et ideo præsentem statum appellat Dominus pueritiam: unde I. ad Cor. XIII. 11. „ Cum „ autem factus sum vir, evacuavi quæ erant „ parvuli: “ unde nominat viatores parvulos.

(a) *Al.* ergo. (b) *Al.* enim. (c) *Al.* ut regnum.

los. Et hoc verum est intelligendo de maioritate actuali: actu enim maior est qui comprehensor est. Secus de maioritate virtuali; sicut una parva herba maior dicitur virtute, licet alia maior sit quantitate. Aliter potest exponi, ita quod per regnum cælorum præsens Ecclesia designetur. Et hoc est quod minor non dicitur universaliter, sed minor tempore. Supra III. Et Ioan. I. 15. „Qui post me venit ante me factus est." Unde ille qui minor est, maior est illo. Vel aliter potest exponi, quod aliquis dicitur maior dupliciter. Vel quantum ad meritum, & sic multi Patriarchæ sunt maiores aliquibus novi testamenti, sicut dicit Augustinus, quod cælibatus Ioannis non præfertur coniugio Abrahæ: aut comparando statum ad statum, sicut virgines meliores sunt coniugatis, non tamen quælibet virgo melior quolibet coniugato: unde Ioannes habet istam dignitatem, quod est in quodam confinio: quia maior viatoribus, sed minor comprehensoribus: unde tenet locum medium.

A diebus autem Ioannis usque nunc &c. Hic commendatur quantum ad distinctionem novi & veteris testamenti: & notatur excellentia Ioannis, quia est principium novi testamenti, & finis veteris. Ita dixi, quod *qui minor est in regno cælorum, maior est illo*: & hoc pertinet ad hoc quod ipse est principium novi testamenti: sed *a diebus Ioannis Baptistæ*, idest a prædicatione Ioannis, *regnum cælorum vim patitur*. Hoc tripliciter exponitur. Scitis quod in raptu quædam violentia est, & quidam conatus: unde oportet quod peccator ad hoc quod possit venire ad regnum cælorum, assurgat ad spiritualia, & conetur multum. Aliter exponitur. Scitis, quod rapina est proprie quando alienum præter voluntatem Domini rapitur: prædicatio salutis missa est Iudæis, & per Christum ubique. Ipse dicit infra XV. 24. *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*. Et cum ad eos mittetetur, non receperunt; tamen illi quibus non mittebatur, propter humilitatem rapiebant. Unde supra VIII. 12. *Multi venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum: filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores &c.* Et infra XXI. 43. *Auferetur a vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius*. Ideo isti violenter rapiunt. Et hæc est expositio Hilarii. Tertia expositio est. Illud quod rapitur, cum festinatione rapitur: unde Iob VI. 15. „Sicut torrens qui raptim „transit in convallibus." & hoc propter motus velocitatem. Et quia prædicatio ita commoverat corda omnium, videbatur festinus cursus; ideo dicit, *Vim patitur*, quia per modum cuiusdam festinationis tendunt ad regnum: unde ab ipso incepit Evangelium, & ipse est finis legis: unde Christus dicit: *Omnes enim prophetæ, & lex usque ad Ioannem prophetaverunt*: quia omnes prophetæ propter Christum; & inceperunt impleri a prædicatione Ioannis. Unde Luc. ult. 44. „Oportet impleri quæ scripta sunt „de me." Et hoc *usque ad Ioannem*.

Sed quid est? Numquid post Ioannem non fuerunt prophetæ? Nonne legimus infra XXIII. 34. *Ecce mitto ad vos prophetas, sapientes, & scribas, &c.*

Dicendum, quod propheta ad duo mittitur. Ad confirmandam fidem, & corrigendos mores. Proverb. XXIX. 18. „Cum prophetia de„fecerit, dissipabitur populus." Ad confirmandam fidem, ut habetur I. Petr. I. 10. „de qua salute exquisierunt, atque scruta„ti sunt prophetæ, qui de futura in vobis „gratia prophetaverunt, scrutantes in quod „vel in quale tempus significaret in eis Spi„ritus Christi." Unde prophetia de istis duobus serviebat. Sed iam fides fundata est, quia iam promissa per Christum sunt completa. Sed ad corrigendos mores numquam deficit, nec deficiet prophetia. Habet ergo excellentiam Ioannes, quia in medio veteris & novæ legis: unde missus est ante faciem quasi simul cum Christo.

Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Hic ponit excellentiam Ioannis quo ad distinctionem præsentis & futuri. Elias enim fuit præcursor Domini sicut Ioannes: unde Malach. IV. 5. „Ecce ego mittam „vobis Eliam prophetam, &c." *Et Ioannes est Elias*.

Sed quid est quod dicit Dominus? Quia interrogatus Ioannes si esset Elias, dixit quod non. Per hoc autem amovetur quædam hæresis, quæ posuit transmigrationem animæ, quod anima videlicet exibat de uno corpore, & intrabat aliud corpus: ideo anima Eliæ intraverat Ioannem, ut dicebat. Sed hæc opinio falsa est, quia ipse negavit quod esset Elias. Christus autem dixit quod Ioannes erat Elias propter triplicem similitudinem. Primo quia sicut Angelus dicitur similis Angelo, quia pares in officio; sic Elias & Ioannes pares sunt officio, quia uterque præcursor. Luc. I. 76. „Ipse præibit ante faciem Domini parare „vias eius &c." Item quantum ad conversationem: quia vitam austeram duxit, ut habetur III. Reg. XIX. Item quantum

ad

ad persecutionem: quia sicut ille persecutus est a Iezabel, ita iste ab Herode. Unde *si vultis accipere*, secundum quod accipi debet, *ipse est Elias*. Et ut ipsi intelligant quod istud dictum est mystice, subdit: *Qui habet aures audiendi audiat*; idest, qui habet aures spiritualiter, audiat, & intelligat.

(b) Hic prorumpit in increpationem turbarum: & primo ponit quæstionem; secundo quamdam similitudinem; tertio eam exponit. Procedit ergo sic. Ita comparatur Ioannes Eliæ ratione officii; sed cui comparabo hanc generationem? Et quare dicit hoc hic? Hoc dicit sicut aliquis quando alicui fecit quicquid boni potuit, & ipse est ingratus, nescit cui comparare eum: sic Dominus omnia bona fecerat generationi huic: unde Esa. v. 4. „ Quid ultra debui facere vi„ neæ meæ, & non feci ei? " Cui ergo potero comparare tantam malitiam?

Notandum, quod generatio aliquando in Scripturis pro congregatione bonorum accipitur, aliquando malorum, aliquando (a) utrorumque. Pro congregatione bonorum, ut in Psal. III. 2. „ Generatio rectorum be„ nedicetur. " Pro congregatione mala, infra XII. 39. ubi dicitur: *Generatio mala, & perversa*. Pro utrisque, Eccle. I. 4. ubi dicitur: „ Generatio præterit, gene„ ratio ventura est; terra autem in æter„ num stat. "

Similis est pueris sedentibus in foro &c. Hic ponit quamdam similitudinem; & potest exponi secundum planum litteræ, vel secundum mysticum sensum. Primo ponit similitudinem de pueris; secundo adaptat eam, ibi, *Venit Ioannes neque manducans, neque bibens &c.*

Notandum enim, quod naturale est (b) homini quærere delectationes, & semper quærit illas, & nisi abstrahatur per solicitudines, statim ruit in malas delectationes: sed pueri non habent solicitudines, ideo vacant circa illa quæ sibi competunt, hoc est ludere. Item notandum, quod homo naturaliter sociale est, & hoc quia naturaliter unus alio indiget, unde delectatur in convictu: unde Philos. I. Politic. „ Omnis homo qui solita„ rius est, aut est melior homine, & est „ Deus; aut peior homine, & est bestia. " Unde dicitur, *Sedentibus in foro*, quia nullus per se vult ludere, sed in foro ubi fit congregatio multorum. Item notandum, quod naturale est homini quod delectatio eius sit in aliqua repræsentatione: unde si videamus aliquid bene (c) sculptum, quod bene repræsentet quod debet; tunc delectamur: ideo pueri qui delectantur in ludis, semper ludos suos faciunt, cum aliqua repræsentatione vel belli, vel huiusmodi. Item notandum, quod ad duas passiones terminantur omnes animi affectus, scilicet vel ad gaudium, vel ad luctum.

Qui clamantes &c. Hoc est ita videndum. Ponamus quod sint pueri ex una parte, & alii ex alia, ita quod quidam debeant cantare, alii saltare; unum isti facere, alii eis respondere. Si isti canerent, & illi eis non responderent secundum formam suam, iniuriarentur eisdem, unde *dicunt*: *Cecinimus vobis, & vos non saltastis*. Item nihil ita immutat animum, sicut cantus: unde computat Boetius in Musica sua de quodam qui coram Pythagora cum alio litigabat, & cantu alii loquebantur. Tunc Pythagoras fecit mutari cantum, & ille quievit: unde omnes exercebantur in musica. Ideo notandum, quod quidam cantus est propter gaudium, sicut habetur Eccli. XL. 20. „ Vinum, & musica læ„ tificant cor: " ideo dicitur: *Cecinimus*, idest cantum gaudii diximus, *& non saltastis*. Item consuetudo est, quod sicut aliqui immutantur ad gaudium, ita quidam ad fletum: unde Hierem. IX. 17. „ Vocate lamentatrices, „ & assumant super nos lamentum &c. " Ideo dicunt: *Lamentavimus*, idest cantus lugubres fecimus, *& vos non planxistis*. Mystice per pueros significatur populus veteris legis, inter quos quidam fuerunt provocatores ad gaudium spirituale, ut David Psal. XXXII. I. „ Exultate iusti in Domino. " Quidam ad luctum, ut Ioel II. 13. „ Convertimini „ ad Dominum in toto corde vestro in ie„ iunio, fletu, & planctu, &c. " Unde possunt dicere: *Cecinimus*, idest incitavimus vos ad spiritualem lætitiam, & non suscepistis: *lamentavimus*, idest invitavimus ad pœnitentiam, & vos non acquievitis.

Venit Ioannes &c. Hic adaptat similitudinem: & primo adaptat; secundo rationes assignat. Dupliciter homines attrahuntur ad bonam vitam: quidam enim per speciem sanctitatis, quidam autem per viam familiaritatis. Dominus, & Ioannes diviserunt sibi duas vias. Ioannes, immo Dominus per Ioannem, elegit viam austeritatis; per se elegit viam lenitatis; & tamen per nullum sunt conversi: unde dicit: *Venit Ioannes non manducans, neque bibens*: & hoc ad litteram, quia multum abstinens fuit: *& dicunt*: *Dæmonium habet*: sicut hypocritæ bonum in malum convertunt.

(a) *Al.* utrumque. (b) *Al.* hominibus. (c) *Al.* stultum.

tunt. *Venit Filius hominis manducans, & bibens*, idest differenter utens cibis; & non valet ei, quia non creditis; immo dicitis: *Ecce homo vorax, potator vini, publicanorum amicus*: contra illud Prov. XXIII. 20. „ Noli esse in conviviis potatorum &c. "

Hic notandum, quod qui observaret dicta hominum, numquam aliquid bene (*a*) faceret. Eccle. XI. 4. „ Qui observat ventos „ non seminat, & qui considerat nubes num„ quam metet. "

Sed hic est quæstio. Quare elegit Dominus pro se vitam leniorem, & per Ioannem asperiorem monstravit? Ista ratio est, quia Dominus confirmabat actus suos miraculis; (*b*) Ioannes autem non faciebat: ideo si nullam haberet excellentiam, non approbaretur eius testimonium: sicut videmus in sanctis, quia unus habet excellentiam in uno, alius in alio; ut Augustinus habuit excellentiam in doctrina, Martinus in miraculis. Item alia ratio, quia Ioannes purus homo erat; ideo abstinebat se a carnalibus desideriis: Christus autem Deus erat; ideo si austeritatem duceret, non ostenderetur esse homo: ideo humanam vitam magis assumpsit. Item Ioannes fuit finis veteris testamenti, cui gravia imponebantur; sed Christus fuit initium novæ legis, quæ procedit per viam mansuetudinis.

Et iustificata est sapientia. Istud potest dupliciter legi. (*c*) Uno modo retorquendo ad utrumque quod dictum est de Ioannes, & Christo; & tunc est sensus: quando homo facit quod debet, & alius non corrigitur, tunc salvat animam suam, (*d*) & iustificatur in sermonibus suis. *Iustificata est sapientia*, hoc est Filius Dei, sive Christus; idest, iusta apparuit filiis suis, quia exhibuit Iudæis quod debuit: abstinentiam per Ioannem, mansuetudinem per Christum. Vel aliter potest dici. Ita dicant filii diaboli, quod *vorax est, & potator vini*; sed filii sapientiæ intelligunt, quod non est vita in cibo & potu, sed in æqualitate animi, (*e*) utendo cibo pro loco, & tempore, & abstinendo similiter quando decet; ita quod non excedant in multo, nec deficiant in pauco, ut dicit Apostolus ad Phil. IV. 12. „ Ubique, & in omnibus institutus sum, & sa„ tiari, & esurire, & abundare, & penu„ riam pati. " (*f*) Ideo plenam iustitiam non videretur ostendere, si totaliter abstineret, quia crederetur tota iustitia esse in abstinentia; sed in hoc non consistit, sed in animi æqualitate. Et nota, quod dicit, *Sapientia*, quia uti cibis, vel abstinere secundum moderationem sapientiæ est ut abstineat quando debet, & ubi debet.

(*c*) Supra satisfecit discipulis Ioannis; nunc exprobrat non credentibus: & duo facit. Primo describitur factum Domini; secundo verba ipsius, ibi, *Va tibi Corozaim &c.* Dicit ergo primo: *Tunc cœpit exprobrare civitatibus &c.* Exprobratio est respectu beneficiorum, & respectu datorum. Magnum enim beneficium fecerat Dominus, quia sui præsentia eos illustraverat: unde ingrati erant, & ideo merito exprobrabiles: unde Michææ VI. 6. „ Popule meus, quid „ feci tibi, aut quid molestus fui tibi? " quasi dicat, nihil. Et non exprobravit eis quod peccata egissent, sed quod pœnitentiam non fecissent: unde eis conveniebat quod dicitur Iob XXIV. 23. „ Dedit ei locum pœ„ nitentiæ, & ipse abutitur eo in superbiam. " Et Rom. II. 4. „ An ignoras quod benigni„ tas Dei te ad pœnitentiam adducit? "

Sed hic est quæstio litteralis: quia Lucas istud alio ordine ponit: ponit enim in missione discipulorum; iste hic. Respondet Augustinus. Videtur quod Lucas magis ordinem servet historiæ; hic autem seriem memoriæ.

Sed tunc obiicitur, quod hic dicitur: *Tunc*: ergo videtur (*g*) quod hic magis series texatur historiæ. Respondet Augustinus, quod *tunc* tempus indefinitum dicit. Vel aliter potest dici, quod bis dixit hæc verba; & ideo potuit esse & tunc secundum istum, & tunc secundum Lucam.

Va tibi Corozaim &c. Hic ponuntur verba Domini. Et primo fit sermo de civitatibus suffraganeis; secundo de metropoli, ibi, *Et tu Capharnaum &c.* Et primo comparat culpam ad culpam; (*h*) secundo pœnam ad pœnam, ibi, *Verumtamen dico vobis &c.* Dicit ergo: *Va tibi Corozaim &c.* Istæ autem sunt civitates sive villæ in Galilæa, ubi multa signa Dominus fecerat, & tamen non erant conversæ. Ideo dicit: *Va tibi &c.*

Sed quid est quod facit Dominus? Immo scriptum est Rom. XII. 14. „ Nolite male„ dicere &c. " Dicendum, quod est maledicere formaliter, & materialiter. Formaliter nullus debet maledicere, sed materialiter potest. Unde notandum, quod quædam coniuncta sunt secundum (*i*) sensum, quæ tamen possunt separari secundum intellectum, ut in pomo est odor, & sapor, quæ non possunt

(a) *Al.* considerat. (b) *Al.* Ioannes non faciebat. (c) *Al.* Uno retorquendo. (d) *Al.* & tunc. (e) *Al.* utendo cibo, loco, & tempore. (f) *Al.* Ideo quia. (g) *Al.* quod magis series texatur. (h) *Al.* secundo pœnam, ibi. (i) *Al.* tactum.

possunt separari secundum (a) sensum, licet secundum intellectum. Similiter velle istum non puniri, & velle ordinem iustitiæ, non possunt simul esse nisi secundum intellectum. Unde si maledico isti, quia delector in eius malo, malum est. Si autem non pro malo eius, (b) sed pro ordine iustitiæ, sic est bonum. Unde verbum Domini non erat verbum delectantis, sed opus iustitiæ nuntiantis.

Væ tibi Corozaim. Corozaim interpretatur ministerium in eum. Bethsaida domus fructuum. Cui plus committitur, ab eo plus exigitur. Et quare plus ei exhibuit? Quia ibi suum ministerium implevit; ideo „revelata „est ira Dei de cælo super omnem impie„tatem, & iniustitiam hominum eorum qui „veritatem Dei in iniustitia retinent:" Rom. 1. 18. Bethsaida domus fructuum Si igitur multum fructum fecit ibi Dominus, & non faciunt pœnitentiam, quid erit eis? Esai. v. 4. „Expectavi ut faceret uvas, „& fecit labruscas." *Væ tibi . . . quia si in Tyro, & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent. Olim*, idest a longinquis temporibus.

Et notate modum pœnitentiæ, quia in in cinere, & cilicio: quia duo inducunt ad pœnitentiam. Unum recordatio delictorum; & hoc significatur in cilicio, quod fit de pilis caprarum: istud enim animal immolabatur pro peccato. Aliud est consideratio mortis, & conditio humanæ fragilitatis: unde dicitur Gen. III. 19. „Pulvis es, & „in pulverem reverteris." Et Iob ult. „Ideo reprehendo me, & ago pœniten„tiam in favilla, & cinere."

Verumtamen dico vobis: Tyro, & Sidoni remissius erit in die iudicii quam vobis. Hic comparat culpam ad culpam: quia si inventi sunt graviores in culpa, deterius erit eis: quia quod audierunt, non fecerunt; ideo gravius erit: secundum quod dicitur Ioan. xv. 22. „Si non venissem, & non eis lo„cutus fuissem, peccatum non haberent."

Notandum, quod ex istis verbis tres errores excludit. Quidam dicebant omnia peccata paria, & similiter supplicia. Hoc excludit cum dicit, quia istis erit deterius quam Tyro & Sidoni. Item quidam dixerunt, quod non salvabuntur nisi quos præscivit, quia si prædicaretur eis, converterentur. Hoc excludit cum dicit, quod Tyro, & Sidoni male erit; sed tamen deterius istis, quibus nuntiatum est regnum Dei. Unde Augustinus in Libro Perseverantiæ: „Non „remunerat Dominus pro his quæ fecisset, „sed pro his quæ facit." Item removet tertium errorem: quia dicebant quidam, quod Dominus misit prophetas, & prædicatores Iudæis, & non aliis: quia sciebat quod alii non reciperent. Sed hoc excludit, quia si prædicaretur eis, pœnitentiam agerent.

Sed tunc restat quæstio: quia si Iudæi non credebant, videretur quod Dominus non bene fecisset, cum non misit ad eos, si illi credidissent. Dicit Gregorius, quod scire secreta Dei non est hominis: tamen secundum quod videtur, quia promissum erat patribus, ideo ad confirmandas promissiones patrum primo prædicavit Iudæis. Item ut ostenderetur iustior eorum condemnatio, ideo eis prædicavit, & post aliis discipulos misit. Remigius solvit sic: quia licet ex Tyro, & Sidone plures credidissent in maiori multitudine; tamen apud eos erant aliqui (c) perversi, qui nondum erant parati ad credendum; ideo non misit primo ad eos. Tertiam expositionem ponit Augustinus, quod præscivit Dominus, quia si credidissent, non perseverassent in tempore passionis; & ideo ad eos non misit. Alia est expositio Augustini, quia (d) prædestinatio est præscientia beneficiorum Dei. Unde quæcumque pertinent ad salutem, sunt (e) effectus prædestinationis in prædestinatis. Unde diversimode (f) distribuit Dominus dona sua: quia quibusdam dat cor docile, & pronitatem ad bene agendum; sed hoc non sufficit nisi sit instructor. Item aliquando est instructor, sed cor est durum. (g) Et sicut illis non sufficit facilitas ad credendum, sic (h) istis nocet cor durum. Unde quærere quare istum elegit, non illum, fatuum est quærere. Unde Augustinus: „Quare trahat hunc, & non „illum, noli iudicare, si non vis errare." Unde melius est ut totum torqueatur ad ordinationem Dei quam ad humana merita.

Et tu Capharnaum numquid usque in cælum exaltaberis? In parte ista exprobrat civitati solemniori: & primo exprobrat superbiam, & hoc quia magni magis superbiunt; secundo exprobrat eorum impœnitentiam, ibi, *Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes &c.* Circa primum primo exprobrat superbiam; secundo minatur pœnam. Dicit ergo: *Et tu Capharnaum &c.* Et est ibi duplex littera. Una interrogative: *Numquid usque in cælum exaltaberis?* Alia littera: *Tu es quæ exaltata es usque in cælum*: quia a Domino exaltata est,

(a) *Al.* tactum. (b) *Al.* seu. (c) *Al.* hæretici. (d) *Al.* prædestinatio est beneficiorum Dei. (e) *Al.* effectus in prædestinatis. (f) *Al.* distribuit Dominus dona sua, & pronitatem ad bene agendum. (g) *Al.* Et sic non sufficit. (h) *Al.* sic nec isti nocet.

est & præsentia Domini, & multis meritis. Luc. iv. 23. „ Quanta audivimus facta „ in Capharnaum, fac & hic in patria tua." Item a teipsa exaltata es: unde tu numquid exaltaberis per superbiam, vel doctrinam meam? Quantumcumque exaltata fueris, tamen *ad inferos descendes*. Iob xx. 28. „ De- „ trahetur in die furoris Domini: hæc est „ pars hominis impii a Deo." Unde tu quæ videris tangere cælum, detraheris ad infernum. Unde propria pœna superbi est deiectio. Esa. xiv. 14. contra illum qui dicebat: „ Ascendam ad astra cæli," sequitur: „ Ad infernum detraheris." Consequenter arguit de impœnitentia. Et primo comparat quantum ad culpam; secundo quantum ad pœnam. Dicit ergo: *Quia si in Sodomis &c.* Et quare hoc dicit? Ad significandum libertatem arbitrii: quia ante hominem vita & mors. Nullus illos monuit. Quamvis enim Lot inter illos esset, tamen non fecit miracula. Sed isti viderunt Dominum docentem, & miracula facientem; ideo &c. Capharnaum interpretatur villa dulcissima, & per hanc Interpretatur Hierusalem. *Verumtamen dico vobis*: In die iudicii gravior erit pœna tua quam illius terræ, quæ subversa est. Vel potest intelligi de habitantibus. Luc. xii. 47. „ Servus sciens „ voluntatem domini sui, & non faciens, „ vapulabit multis." *In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi, Pater &c.* Supra Dominus redarguerat infidelitatem turbarum; nunc gratias agit de fide discipulorum, & aliorum credentium. Et primo reddit gratias Patri tamquam auctori; secundo ostendit eamdem potestatem se habere, ibi, *Omnia enim mihi tradita sunt a Patre meo*. Dicit ergo: *In illo tempore*, scilicet quo accidit &c. *respondit*: sed cui respondit? Convenit ei quod dicitur Iob xv. 2. „ Numquid „ sapiens respondet quasi in ventum loquens?" non. Unde respondet tacitæ obiectioni. Posset enim dicere aliquis: Isti non credunt quibus prædicasti; alii autem credidissent, si prædicatum fuisset illis. Ideo respondet, & responsione redarguit quosdam (*a*) qui causas electionis inquisierunt, quare videlicet illi elevati sunt in cælum, & isti demersi sunt in profundum: ut Origenes, qui ponebat, quod electio ex meritis est. Sed hic reprobat hoc, ostendens, quod hoc attribuendum est divinæ voluntati. Dicit ergo: *Confiteor tibi, Pater &c.*

Notandum, quod triplex est confessio. Scilicet fidei: unde Rom. x. 10. dicitur: „ Corde „ creditur ad iustitiam, ore autem confes- „ sio fit ad salutem." Item confessio peccatorum. Iac. v. 16. „ Confitemini alter- „ utrum peccata vestra." Item confessio gratiarum actionis, de qua Psal. cv. 1. „ Con- „ fitemini Domino, quoniam bonus &c." De hoc intelligitur: *Confiteor tibi, Pater cæli & terræ*. Duæ hæreses excluduntur. Hæresis scilicet Sabellii, qui non distinguit Filium a Patre: unde dicit: *Confiteor tibi, Pater &c.* Sic confitetur auctoritatem Patris, &c. Item quia eiusdem naturæ. Ideo dicit Patrem suum (*b*) contra Arrium. Et vere Dominus, quia pater cæli & terræ. Et in Psal. xcix. 3. „ Scitote quoniam Dominus „ ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi „ nos." Et dicitur Pater, non quia eum creavit, sed quia eum genuit. Psal. lxxxviii. 27. „ Ipse invocavit me: Pater meus es tu." (*c*) Et quare gratias agit? Agit gratias super quamdam distinctionem; & ponit sic: *Quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*. Unde hic considerare oportet qui sint parvuli, & qui sapientes, & qui prudentes. Tripliciter autem dicuntur aliqui parvuli. Ad litteram parvuli dicuntur abiecti: unde in Abdia 2. „ Ecce par- „ vulum dedi te: contemptibilis tu es val- „ de." Item dicitur parvulus humilitate: quia parva de se sentit. Unde Dominus infra xviii. 3. *Nisi conversi fueritis, & efficiamini* (*d*) *ut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum*. Item simplicitate: unde Apostolus, I. ad Cor. xiv. 20. „ Malitia parvuli estote." Unde potest illud intelligi: quia revelasti ea parvulis, & abiectis piscatoribus. Et quare; Apostolus reddit rationem, dicens (I. Corint. 1. 27.) quod „ despecta mundi elegit „ Deus, ut fortia quæque confundat." Augustinus exponit: „ *Parvulis*, idest humili- „ bus, non de se præsumentibus: ubi enim „ humilitas, ibi sapientia:" Hilarius exponit de simplicibus. „ In simplicitate quæri- „ te illum:" Sap. 1. 1. E contrario sapientes, & prudentes: quia in carnali sapientia student. Hier. ix. 23. „ Non glorietur sa- „ piens in sapientia sua." Istis non revelavit, sed rusticis non confidentibus de sapientia sua. Eccle. vii. 24. „ Dixi: Sapiens „ efficiar; & ipsa longius recessit a me, „ multo magis quam erat." Quare Apostolus ad Rom. x. 3. „ Ignorantes autem Dei „ iustitiam, & suam quærentes statuere, iusti- „ tiæ Dei non sunt subiecti." Item per sapien-

(*a*) *Al.* qui causas electionis inquisierunt, & isti demersi sunt in profundum. (*b*) *Al.* deest contra Arrium. (*c*) *Al.* Et gratias agit super quamdam distinctionem, sic. (*d*) Al. *sicut parvulus iste*.

sapientes intelligit superbos iactantes se; & talibus non revelavit. Ad Rom. I. 22. „Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt." Item dicit sapientes, secundum carnem viventes, quæ carnis sunt quærentes, non quæ Dei: Phil. II. 21. Item „sapientes sunt ut faciant mala, & bene facere nescierunt:" Hier. IV. 22. *Et revelasti*. Ad Ephes. IV. 17. „Ut non ambuletis sicut & gentes ambulant in vanitate sensus sui." Unde abscondisti a sapientibus, revelando parvulis. Sapientiam abscondit a sapientibus, non apponendo gratiam. Unde dicitur ad Rom. I. 28. „Tradidit eos in reprobum sensum."

Sed quid est quod gratias reddit, quod abscondit? Dico, quod hoc non facit ut gaudeat de cæcitate eorum, sed de iudicio Dei, qui ita sapienter ordinat. Et quare? Hic non est quærenda causa: in talibus enim Dei voluntas pro causa est.

Ita Pater, quia sic placitum est ante te. Artifex bene potest assignare causam quare lapides quosdam in fundamento, quosdam superius posuit. Sed quod hunc posuerit hic, alium ibi, non est alia causa nisi voluntas sua. Sic quod Dominus aliquos salvet, hoc est ad suam misericordiam, quod hos damnet, ad iustitiam. Sed quare circa illum sic misericorditer agit potius quam circa alium, hoc solum pertinet ad suam voluntatem. Unde ad Rom. IX. 18. „Cuius vult miseretur, & quem vult indurat." Unde sic facit propter beneplacitum. In Psal. CXVIII. 108. (a) „Beneplacitum fac Domine &c."

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Egerat gratias Patri, quia secreta parvulis revelat. Posset aliquis credere, quod non posset ipse revelare: unde hoc removens primo tangit magnitudinem suæ potestatis; secundo invitat ad se; quasi dicat: Ecce sum potens: venite ergo ad me &c. Et primo duo facit. Primo ponit æqualitatem Filii ad Patrem; secundo spiritualiter applicat ad id de quo agebatur, ibi, *Et nemo novit Filium nisi Pater*. Dicit ergo: Posset dicere aliquis: Numquid omnia potest? Respondet: *Omnia tradita sunt mihi*. Et attende æqualitatem, sed tamen a Patre originem; quod est contra Sabellium.

Sed quid est quod dicit *Omnia*? Tripliciter potest exponi. *Omnia*, hoc est supra omnem creaturam. Infra ult. 18. *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*. Vel *omnia*, idest electi, & prædestinati, qui specialiter sunt dati. Ioan. XVII. 6. „Tui erant, & eos tradidisti mihi." Item *omnia*, scilicet intrinseca, idest omnem perfectionem divinitatis. Ioan. V. 26. „Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit vitam habere in semetipso." Et non debemus intelligere carnaliter: quia si dedit, sibi etiam retinuit. Et hæc expositio est Augustini, & Hilarii. Sed posset aliquis dicere: Quomodo dedit? Ideo addit modum, cum dicit: *A Patre meo*. Unde per generationem hoc recepit.

Et nemo novit Filium nisi Pater. Modo specialiter ad propositum adaptat, & non solum quantum ad æqualitatem ad Patrem, sed etiam quantum ad consubstantialitatem. Substantia enim Patris superat omnem intelligentiam, cum ipsa essentia Patris dicatur incognoscibilis sicut substantia Filii. Unde hic notatur æqualitas, & confunditur Arrius qui dicit Patrem invisibilem, Filium autem visibilem. *Et nemo novit Filium nisi Pater*.

Sed quid est? Nonne sancti noverunt? Dicendum, quod attingendo, vel fide, sed comprehendendo non cognoscunt.

Sed quid est? Nonne Spiritus sanctus cognoscit? Immo. Sed notandum, quod dictiones exclusivæ aliquando adduntur nominibus divinis essentialibus, aliquando personalibus. Et cum adiunguntur personalibus, non excludunt illud quod idem est in natura: unde addita Patri non excludit Filium. Unde ubi dicitur: „Regi immortali, invisibili, soli Deo honor, & gloria:" I. Tim. I. 17. non excluditur alius in natura. Similiter cum dicit hic, *Nisi Filius*, non excluditur Spiritus sanctus, qui idem est in natura. Sed cum dicit, *Nemo novit &c.* intelligitur nullus homo nisi Filius. Et ita habetur quod novit Filius Patrem. Sed hoc est contra Origenem. Cognoscit enim per comprehensionem. Quia ergo perfecte cognoscit, & est cognoscibilis, ideo habet potestatem revelandi sicut Pater; ideo dicit: *Et cui voluerit Filius revelare*. Manifestatio enim fit per verbum. Ioan. XVII. 18. „Pater, manifestavi nomen tuum hominibus." Ibid. I. 6. „Deum nemo vidit umquam." Sed ipse novit: ergo manifestare potuit. Illud ergo quod dixerat de Patre, sibi attribuit. Dixerat enim: *Abscondisti hæc a sapientibus, & revelasti ea parvulis*: sic etiam & Filius potest, ex quo habet eamdem potestatem.

Venite ad me omnes, &c. Venite ad mea beneficia. Et primo ponitur invitatio; secundo necessitas invitationis; tertio utilitas. Dicit ergo: *Venite ad me*: quod verbum etiam Sapientiæ est, Eccli. XXIV. 26. „Trans-

(a) *Ibi*: „Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine."

„ Transite ad me omnes qui concupiscitis „ me, & a generationibus meis adimplemi-„ ni. “ Unde appropinquate ad me indocti : quia vult se communicare. Sed quæ est necessitas; Quia absque me homines laborant nimis : *Qui laboratis*. Specialiter hoc potest convenire Iudæis, quia laborabant in oneribus legum, & mandatorum; ut habetur Act. xv. 10. „ Hoc est onus quod nec nos, „ nec patres nostri portare potuimus. “ Item generaliter quantum ad omnes qui laborant propter humanitatis fragilitatem. Psal. lxxxvii. 16. „ Pauper sum ego, & in la-„ boribus a iuventute mea. “ *Et onerati estis*, onere scilicet peccatorum. Psal. xxxvii. 5. „ Iniquitates meæ sicut onus gravatæ sunt „ super me. “ Et quid habebimus si veniamus ad te; *Ego reficiam vos*. Ioan. vii. 37. „ Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. “ Consequenter exponit invitationem: & primo exponit; secundo rationem assignat, ibi, *Iugum enim meum suave est*. Circa primum sic. Posuerat invitationem, & ad quid; nunc vult ostendere, quæ sit illa invitatio, dicens : *Tollite iugum meum super vos*. Sed quid est; Tu dicis, quod vis nos reficere, & a nobis auferre laborem, & statim præcipis ferre iugum? Credebamus esse sine iugo. Dico quod verum est, sine iugo peccati. Esa.4. ix. „ Iugum enim oneris eius, & vir-„ gam humeri eius, & sceptrum exactoris eius „ superasti. “ Non quod sitis sine lege Dei, sed sine iugo peccati. Psal. II. 3. „ Proiicia-„ mus a nobis iugum ipsorum. “ Oseæ ult. 2. „ Convertere Israel ad Dominum Deum „ tuum : quoniam corruisti in iniquitate „ tua, &c. “ Ad Rom. vi. 18. „ Liberati „ a peccato, servi facti estis iustitiæ. “ *Tollite* ergo *iugum meum*, scilicet documenta evangelica. Et dicitur iugum: sicut enim iugum colla boum ad arandum iungit, & ligat, sic doctrina evangelica utrumque populum ligat ad iugum suum. Et quid est illud : *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*? Tota enim lex nova consistit in duobus; in mansuetudine, & humilitate. Per mansuetudinem homo ordinatur ad proximum. Unde Psal.cxxxi.1. „ Memento, Do-„ mine, David, & omnis mansuetudinis e-„ ius. “ Per humilitatem ordinatur ad se, & ad Deum. Esa. lxvi. 2. (a) „ Super „ quem requiescet spiritus meus nisi super „ quietum, & humilem? “ Unde humilitas facit hominem capacem Dei. Item dixerat: *Et ego reficiam vos*. Quæ est ista refectio? *Invenietis requiem animabus vestris*. Corpus enim non reficitur quamdiu afficitur, & quando ulterius non afficitur, tunc dicitur refectum. Et sicut fames in corpore, sic desiderium in mente : unde impletio desideriorum est refectio. Psal. cii. 5. „ Qui replet in bonis desiderium „ tuum. “ Et hæc requies est requies animæ. Eccli. li. 35. „ Modicum laboravi, & „ inveni multam requiem. “ Sic in mundo mansueti non quietantur : unde *invenietis requiem*, sempiternam, scilicet impletionem desideriorum. Sed non miremini si invito vos ad iugum, quia iugum meum non est onus. Quare? *Iugum enim meum suave est*, & delectabile. Psal. cxviii. 113. „ Quam „ dulcia faucibus meis eloquia tua! “ *Et onus meum leve*. Et hæc possunt retorqueri ad duo. Iugo tenentur boves, sed onus portatur : unde iugum retorquetur ad præcepta negativa, onus ad affirmativa.

Sed videtur hoc esse falsum, quia onus legis novæ videtur gravissimum, sicut supra v. 21. dictum est : *Audistis quia dictum est antiquis, Non occides .... Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*: & sic videtur quod gravius onus sit. Item dictum est supra vii. 14. *Arcta est via quæ ducit ad vitam*. Item Apostolus II. Cor.xi. 23. „ In „ laboribus plurimis. “ Unde videtur iugum gravissimum.

Ideo (b) duo sunt consideranda : effectus doctrinæ, & actus circumstantia; & in omnibus est levis in effectu doctrina Christi, quia immutat cor, quia facit nos non amare temporalia, sed magis spiritualia. Qui enim amat temporalia, modicum amittere est ei magis grave, quam ei qui amat spiritualia, amittere multum. Lex vetus non prohibebat illa temporalia, ideo grave erat eis amittere; sed modo, etsi in principio aliquantulum grave, post tamen parum. Prov. iv. 11. „ Ducam te per semitas æquitatis, „ quas cum ingressus fueris, non coarcta-„ buntur gressus tui. “ Item quantum ad actum lex onerabat actibus exterioribus. Lex autem nostra est in voluntate solum : unde ad Rom. xiv. 11. (c) „ Regnum Dei non „ est esca, & potus. “ Item lex Christi iucundat: unde Apostolus ad Rom.xiv. 17. „ Iu-„ stitia, & pax, & gaudium in Spiritu San-„ cto. “ Item quantum ad circumstantiam: quia multæ sunt adversitates : unde „ qui pie „ in Christo Iesu volunt vivere, persecutionem „ patientur &c. “ II. ad Timot.iii. 12. Sed istæ non sunt graves, quia condiuntur condimen-

(a) *Ibi*. „ Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermo-„ nes meos? “ (b) *Al*. Ideo notandum quod tria sunt consideranda. (c) *Al*. „ Lex Dei non est esca, ci-„ bus, & potus. “

mento amoris: quia quando aliquis amat aliquem, non gravat eum quicquid patitur pro illo: unde omnia gravia & impossibilia, levia facit amor: unde si quis bene amat Christum, nihil est ei grave; & ideo lex nova non onerat.

CAPUT XII.

(a) IN illo tempore abiit Iesus per sata sabbato; discipuli autem eius esurientes cœperunt vellere spicas, & manducare. Pharisæi autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, & qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est Filius hominis & sabbati. Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam; & interrogabant eum dicentes: Si licet sabbatis curare, ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, & si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit, & levabit eam? Quanto magis melior est homo ove? Ita licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam: & extendit, & restituta est sanitati sicut altera. Exeuntes autem pharisæi consilium faciebant adversus eum quo modo perderent eum. Iesus autem sciens recessit inde; & secuti sunt eum multi, & curavit eos omnes. Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eiiciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

(b) Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens, cæcus, & mutus, & curavit eum, ita ut loqueretur, & videret: & stupebant omnes turbæ, & dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisæi autem audientes dixerunt: Hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Iesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum divisum contra se desolabitur; & omnis civitas, vel domus divisa contra se non stabit. Et si Satanas Satanam eiicit, adversus se divisus est: quomodo ergo stabit regnum eius? Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei eiicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet. Qui non est mecum, contra me est; & qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico vobis: omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

(c) Tunc

(c) Tunc responderunt ei quidam de scribis, & pharisæis, dicentes: Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis: Generatio mala, & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce plusquam Ionas hic. Regina austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, & non invenit. Tunc dicit: Revertar in domum meam unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi: & fiunt novissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit generationi huic pessimæ.

(d) Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror, & mater est.

(a) Supra audistis quomodo Dominus satisfecit discipulis, & increpavit eos; hic ostendit quomodo pharisæi reprimuntur. Et duo facit. Primo ostendit quomodo redarguit pharisæos; secundo quomodo commendantur discipuli. Et primo duo facit. Primo ostendit quomodo confutantur detrahentes discipulis; secundo quomodo detrahentes Christo, ibi, *Et cum inde transisset &c.* Circa primum primo ponitur occasio reprehensionis; secundo reprehensio, ibi, *Pharisæi autem videntes &c.* tertio Christi excusatio, ibi, *At ille dixit eis &c.* Ponitur autem duplex occasio: una ex parte Christi; secunda ex parte discipulorum, ibi, *Discipuli autem eius esurientes cœperunt vellere spicas.* Ex parte Christi dicit: *In illo tempore abiit Iesus per sata sabbato.* Sciebat Dominus quod discipuli hoc facturi essent; & tamen elegit Dominus hoc fieri, ut jam inciperet solvere sabbatum, ut habetur supra XI. 13. *Lex, & propheta usque ad Ioannem prophetaverunt.*

Sed notandum est quod dicitur, *In illo tempore*: quia quod hic ponitur designatio temporis, videtur pertinere ad ordinem historiæ; sed Lucas, & Marcus alio ordine recitant: unde post illud quod respondet Dominus discipulis Ioannis, ponitur istud: unde videntur omnia præcedentia ante mortem Ioannis facta; hic vero post. Et hoc patet per omnia quæ dicuntur usque ad XIV. cap. quæ continuantur, & hic fit mentio mortis Ioannis: ideo intelligendum est quod imminente passione, misit Ioannes discipulos, & tunc decollatus est; & tunc hæc facta sunt post eius mortem.

Abiit Iesus per sata sabbato. Per huiusmodi sata intelliguntur sacræ Litteræ. Sator Christus est: infra XIII. 37. (a) *Ipse est qui seminat.* Item populus credentium. *Discipuli autem esurientes cœperunt vellere spicas.* Hic duo consideranda sunt. Primo necessitas, quia esurientes. Et quare? Quia pauperes erant: unde I. ad Cor. IV. 4. „ Usque ad hanc horam & esurimus, & sitimus, &c. " Secunda ratio, quia quotidie impediti erant propter turbas: unde uix habebant locum comedendi, ut habetur Mar. VI. Sed quomodo satisfecerunt? Datur nobis exemplum abstinentiæ: unde isti non magna fercula quæsierunt, sed spicas, iuxta illud I. Tim. VI. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti (b) sumus. " Mystice in avulsione spicarum intelligitur multiplicitas intellectus Scripturarum, vel conversio peccatorum. Deinde ponit reprehensionem pharisæorum: *Pharisæi autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet ei facere sabbatis.* Discipuli duo mala faciebant: (c) primo quia spicas alienas vellebant; secundo quia sabbatum violabant. Sed pharisæi de primo non reprehendebant, quia illud erat permissum in lege: Deut. XXIII. ideo quia permissum erat non calumniabantur, sed quia in sabbato, calumniabantur. Et per hoc destruitur hæresis Hebræorum, qui di-

(a) *Al.* Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. (b) *Al.* simus. (c) *Al.* deest primo.

cebant, legalia debere servari cum Evangelio. Et quia Paulus huic sententiæ contrariatur, ideo reprobant Paulum. Contra istos arguit Hieronymus, quia etiam discipuli non servabant. *At ille dicit eis*. Hic ponitur excusatio: & primo quibusdam exemplis; secundo auctoritate, ibi, *Si autem sciretis*. Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum in quo aliqui sunt excusati propter necessitatem; secundo in quo aliqui propter sanctitatem, ibi, *Aut non legistis in lege &c.* Dicit ergo: *At ille dicit, &c.* Lev. XXIV. legitur quod de pura farinula fiebant duodecim panes, & isti ponebantur in mensa propositionis in sabbato, & in alio sabbato amovebantur, & ponebantur alii, & illi primi comedebantur a filiis Aaron. Item habetur I. Reg. XXI. quod quando David fugit ab Abimelech divisit illis panes illos. Et hoc est quod dicit: *Nonne legistis quid fecerit David quando esuriit?* Iste enim David erat homo bonus, de quo dicit Dominus, quod invenit hominem iuxta cor suum. I. Reg. XIII. 8. Sed diceret aliquis: Ipse David erat propheta, ideo potuit accipere. Ideo addit. *Et qui cum eo erant*. Panes propositionis dicebantur qui in sabbato offerebantur, quibus non licebat uti secundum præceptum, ut habetur Levit. XXIII. (a) Sed quid ad propositum? Quia quando hoc fecit, sabbatum erat. Et hoc patet, quia ibi dicitur: „ Non habeo panes nisi quos abstuli de mensa Domini: " & hoc non faciebat nisi in sabbato. Item in die Calendarum fiebat festum neomeniæ: ideo si in sabbato accideret, violabatur ex necessitate.

Sed adhuc videtur quod non violavit, quia comedere in sabbato non est peccatum: unde videtur quod non violavit. Sed Chrysostomus dicit, quod violavit magis sabbato, quia illos panes accepit quos nemini licebat esse, propter necessitatem. Sabbatum autem invenitur violatum a Machabæis propter necessitatem.

Item notandum, quod dicit Chrysostomus, quod quædam sunt præcepta quæ præcipiuntur propter se; & hæc nulla necessitate frangi possunt: quædam vero non propter se, sed propter figuram; ideo talia loco, & tempore possunt: sicut ieiunium potest modo dimitti in necessitate. Ille autem panis alterius panis erat figura, scilicet panis altaris, qui non solum a sacerdote, sed etiam ab alio populo percipitur: ideo David figurat ibi populum. Unde Apoc. V. 10. „ Fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes."

Item ponitur aliud exemplum, quod ponitur propter sanctitatem. Et hoc ibi: *Nonne legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant?* In Levit. præceptum erat, quod oblatio duplicaretur in sabbato quæ solebat fieri in aliis diebus; & tamen in templo fiebat, & in sabbato, quia fiebat ad obsequium templi, & Dei: unde excusabantur sacerdotes. Unde istud exemplum applicatur, quia Apostoli totaliter erant dediti maiori quam templo, scilicet Christo: unde dicit: *Nonne legistis quia sacerdotes violabant sabbatum?* nisi esset propter templum. *Dico autem vobis, quoniam templo maior est hic*. Hic ponitur adverbium loci, cuius obsequio ipsi faciunt. Et quod insit aliquid maius templo, patet, quia corpus suum templum est. Item videndum, quod in primo exemplo non ponit quod sit sine crimine; in secundo ponit quod si aliquis frangit sabbatum propter necessitatem, non tamen propter hoc omnino caret crimine; (b) sed si propter Deum, penitus excusatur a crimine. Deinde argumentatur ex exemplis. Et primo quia misericorditer agendum est cum discipulis meis: *Quia si sciretis quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes*. Et quomodo intelligendum est, dictum est superius. Prov. XXI. 3. „ Misericordiam facere, & iudicium magis placet Domino quam victimę &c. " Est etiam argumentum aliud quod eos facit innocentes, scilicet obedientia: unde hæc possunt, quia præcipio eis, *quia*: *Filius hominis* (ita se consuevit nominare) *est dominus sabbati*: & legislator non subiacet legi. Esa. XXXIII. 22. „ Ipse est legifer noster: " ideo habet potestatem, quia habet auctoritatem. *Et cum transisset inde, venit ad synagogam eorum &c.* Supra positum est, quomodo Dominus repulit pharisæos derogantes discipulis; hic quomodo repulit se impugnantes. Adversabantur enim primo insidiando; secundo detrahendo; tertio tentando. Et secundum hoc repulit eos tripliciter. Secundo ibi, *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens*; tertio ibi, *Tunc responderunt ei quidam de scribis, & pharisæis*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo insidiabantur doctrinæ Christi; secundo quomodo vitæ Christi, ibi, *Exeuntes autem pharisæi consilium faciebant adversus eum*. Circa primum duo facit. Primo ponitur insidiosa interrogatio; secundo Christi responsio, ibi, *Ipse autem dixit*. Circa primum tria facit. Primo locus describitur; secundo occasio; tertio interrogatio. Dicit ergo: *Et cum*

(a) *Al.* Sed quid ad propositionem, quia quando homo fecit, sabbatum erat. (b) *Al.* Sed propter Deum.

cum transisset inde, venit in synagogam. Secundum litteram ita discipuli vellebant spicas, quos excusavit Iesus. Unde cum dicit, *Et cum transisset*, videtur eodem die inde transisse. Sed hoc excluditur Luc. VI. quia in alio sabbato: propter hoc non est (a) intelligendum, quod statim: unde dicit: *Venit in synagogam*, ut praedicaret salutem, ut in Ioan. XVIII. 20. „ Ego semper docui in templo, „ & in synagoga, quo omnes Iudaei conve-„ niunt; & in occulto locutus sum nihil. " Et in Psal. XXXIX. 10. „ Annuntiavi iusti-„ tiam tuam in Ecclesia magna." *Et ecce homo manum habens aridam*. Sequitur occasio interrogationis: quia (b) *interrogabant eum &c.* Dicitur quod iste fuit caementarius, & habebat manum aridam. Per istum significatur genus humanum, cuius manus aruit per originale peccatum; vel quilibet peccator, cuius manus, & virtus operativa aruit: & quandoque dextera, quia impotentes ad agendum bonum, quamvis potentes ad malum. Tum ponitur interrogatio; secundo responsio. Dicit ergo: *Et interrogabant si licet sabbato curare*. Videbant hominem potentem; ideo petierunt si licebat sabbato curare. Et hoc petebant tentantes, ut habetur Eccli. XIII. 14. „ Ex multa loquela tentabit te. " Non enim animo discendi, sed potius accusandi petebant, ut habetur in Psal. XXVII. 3. „ Lo-„ quebantur pacem cum proximo suo, ma-„ la autem in cordibus eorum. "

Sed hic est quaestio: quia Mar. III. habetur quod Dominus interrogavit; hic autem dicitur quod illi interrogaverunt. Respondet Augustinus, quod utrumque factum est: quia quando ille stetit in medio, & petiit sanari, ipsi interrogaverunt; & Dominus fecit eum surgere, & tunc interrogavit. Vel aliter, quia illi observabant eum: unde parabant se ad petitionem; & tunc petiit, quia ipse sciebat quod petebant ut accusarent eum.

Ipse autem dixit eis. Hic ponitur responsio: & primo respondet verbo; secundo, facto, ibi, *Tunc ait homini*: *Extende manum tuam*. In primo tria facit. Primo allegat consuetudinem; secundo comparationem, ibi, *Quanto magis melior est homo ove?* tertio inducit conclusionem, ibi, *Itaque licet sabbatis benefacere*. Dicit ergo primo: *Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam; & si ceciderit hac sabbatis in foveam, nonne tenebit, & levabit eam?* Consuetudo erat apud eos quod si ovis caderet in foveam, quod eam die sabbati sublevabant: intantum enim erant avaritiae dediti, quod praeponebant damnum temporale damno spirituali. Unde conveniebat cis quod dicitur Eccli. X. 9. „ Avaro nihil „ est scelestius. " Et sequitur post parum: „ A-„ nimam enim suam venalem habet: " quia (c) scilicet se exponit periculo, & damno aeterno pro modico lucro temporali. Secundo ponitur comparatio: *Quanto magis melior est homo ove?* Incomparabiliter, quia omnia sunt propter hominem: homini enim est commissum dominium omnium, ut habetur Gen. I. 26. „ Faciamus hominem ad imaginem & simili-„ tudinem nostram:„ & sequitur:" ut prae-„ sit piscibus maris, & volatilibus caeli, „ & bestiis terrae. " Et sic quod est ad imaginem, praeest, sicut homo ovi. Ex his concludit: *Itaque licet benefacere*, scilicet hominibus prodesse. Esai. I. 16. „ Quiescite age-„ re perverse, discite bene facere. " Quia scriptum est, Exo. XX. 10. „ Opus servile non „ facietis in eo;" opus servile est peccatum; iden licet benefacere.

Sed tunc est quaestio. Licet ne omnia bona opera facere in sabbato? Tunc enim liceret arare. Ideo dicendum, quod opus servile potest intelligi ad litteram; & mystice opus servile est peccatum. Ioan. VIII. 34. „ Qui „ facit peccatum, servus est peccati. " Item servile opus est in quo magis exercetur corpus quam anima. Anima enim habent dominari corpori. Ideo consiliari non est opus servile. Unde possumus videre quae excusant a sabbato. Dominus enim excusat discipulos ratione necessitatis: unde necessitas excusat. Item illa quae ad cultum Dei ordinantur immediate, ut thurificare, &c. Item illa quae pertinent ad salutem corporis, ut facere medicinam, emplastra, &c. Unde isti vituperantur, quia arctant praeceptum legis.

Tunc ait homini: *Extende manum tuam*. In parte ista respondet facto, & hoc fuit eum curare: non enim curaret, nisi licitum esset. Sequitur curatio: *Et restituta est sanitati sicut altera*. Mystice homo qui habet manum aridam, idest impotentem ad bene agendum, non potest melius curari quam extendendo manum suam in sublevationem pauperum. Unde Dan. IV. 24. „ Peccata tua eleemosynis re-„ dime. " Et Eccli. III. 33. „ Ignem ardentem „ extinguit aqua, eleemosyna resistit pecca-„ tis. " Et ibid. XVIII. 36., Non sit manus „ tua porrecta ad accipiendum, & collecta „ ad dandum. "

Et nota, quod primo habebat sinistram sanam, & restituta est sicut altera, dextra: (d) & hoc est, quia primo sunt homines poten-

(a) *Al.* eligendum. (b) Al. *observabant*. (c) *Al.* scilicet exponit. (d) *Al.* scilicet & hoc.

entes ad malum, ut habetur Esai. v. 22. „ Væ qui potentes estis ad faciendum ma„ lum: “ sed post sanantur per gratiam, & tunc sunt proni ad bene agendum. Rom.vi. 9. „ Sicut exhibuistis membra vestra servi„ re immunditiæ, & iniquitati ad iniquita„ tem, ita nunc exhibete servire iustitiæ in „ sanctificatione &c. “

Exeuntes autem pharisai, &c. Hic ostendit quomodo insidiabantur ei: & primo ponuntur insidiæ; secundo eius declinatio, ibi, *Iesus autem sciens recessit inde*; tertio auctoritas, ibi, *Ut impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam*. Dicit ergo, *Exeuntes*, scilicet a synagoga, ut impleretur quod habetur in Psal. liii. 3. „ Synagoga potentium „ quæsierunt animam meam. “ Exierunt ergo ut male agerent, sicut Iob 1. 12. „ E„ gressus est Satan a facie Domini. “ *Consilium fecerunt*, idest congregationem, quomodo illum perderent, & occiderent, quia verbis eum vincere non poterant. Psal. 1. 1.„ Beatus vir qui non abiit in consilio im io„ rum. “ *Iesus autem sciens recessit inde*. Hic ponitur quomodo insidias declinavit: & primo tangitur declinatio; secundo fructus. Unde recessit: & quare? Quia nondum erat tempus patiendi. Item recessit ut suis occasionem daret fugiendi, ut dictum est supra x. Item ut se hominem monstraret. Item reliquit eos, ut non incitaret eos. Illud enim boni prædicatoris est, cum videt homines motos, & incitatos, quod dimittat eos, ut videtur Eccli. viii. 13. „ Non incendas „ carbones peccatorum arguens eos, & ne „ incendaris flamma ignis peccatorum illo„ rum. “ *Et secuti sunt eum multi*: unde accessit ad eos qui eum diligebant, qui eum libenter audiebant. Unde Ioan. x. 3. „Oves „ meæ vocem meam audiunt. “ *Et curavit eos*. Ponitur curatio. Sapien. xvi. 12. „ Non „ ergo herba, neque malagma sanavit eos, „ sed sermo tuus, qui sanat omnia.“ Et in Ps. cvi. 26. „ Misit verbum suum, & sanavit „ eos. “ Et quomodo? *Præcepit eis ne manifestum eum facerent*. Et quare? Ut daret nobis exemplum vitandi humanam gloriam, sicut habetur supra vi. Item ut parceret pharisæis, qui de factis suis calumniabantur. *Ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam*. Hic introducit auctoritatem, quæ habetur Esa. xlii. 1. Et sciendum, quod alii Apostoli dicunt auctoritates secundum Hebraicam veritatem, alii secundum expositionem lxx. alii sensum solum verbis exprimebant. Et tria facit. Primo describit naturam humanam, cum dicit: *Ecce puer meus*: quia puer fuit. Luc. 11.43. „ Puer autem Iesus remansit in templo. Vocatur autem puer vel a puritate: quia „ peccatum nou fecit, nec inventus est do„ lus in ore eius, &c. “ I. Pet. 11.22. vel secundum quod puer dicitur servus: unde *Ecce puer*, servus per servilem formam. Philip. 11.7. „ Exinanivit semetipsum, formam „ servi accipiens. “ *Electus quem elegi*. Nota, quod in unoquoque homine sancto sunt tria: divina electio, dilectio, & effectus, qui est gratia; & hoc aliter in homine, aliter in Deo. In homine præcedit gratia; secundo diligit; tertio eligit. In Deo vero est e converso. Et hoc est, quia voluntas in homine non est causativa huius effectus, quæ est gratia; sed amor, & voluntas Dei est causa gratiæ; ideo primo (a) eligit quem vult esse bonum; secundo diligit; deinde gratiam adiungit: unde secundum hoc tria ponit. Primo electionem, &c. In originali non est ly *electus*. Dicit ergo: *Ecce puer meus, quem elegi &c.* & hoc quantum ad duplicem electionem: quæ omnino Christo conveniunt, secundum humanam naturam. Ad duo enim est electus. Scilicet ad hoc quod sit Filius Dei, ut habetur Rom.1.4.„ Qui prædestina„ tus est Filius Dei, &c. “ & Psal.lxiv. 5. „ Beatus quem elegisti, & assumpsisti. “ Item est electus ad opus redemptionis humanæ, ut Ioan.iii. 16. „ Sic Deus dilexit mun„ dum, ut Filium suum unigenitum daret, „ &c. “ Item elegit ut diligat: unde dicitur, *Dilectus meus*: si enim aliquos diligit, multo magis unigenitum suum. Unde Ioan. iii. 34. „ Non ad mensuram datus est ei „ spiritus. “ Et si diligat aliquos, istum tamen speciali dilectione: unde dicit: *In quo complacuit anima mea*, idest voluntati meæ; & hæc est specialis dilectio, quia voluntas non quiescit nisi ubi invenit placitum. Nihil autem placet nisi per gratiam; & nihil gratum defuit Christo: unde supra iii. 17. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Deinde ponit gratiæ collationem: *Ponam spiritum meum super eum*: ut habetur Ioel. 11. 28. „ Effundam de spiritu meo su„ per omnem carnem. “ Sed in Christo non solum de spiritu, sed totum spiritum effudit, ut habetur Ioan.iii.34.„ Non ad mensu„ ram datus est spiritus. “ Et Esa. xi. 2. „ Requiescet super eum spiritus Domi„ ni. “ Et hoc inquantum habet formam servi. Sed quid faciet; quod officium habebit? *Iudicium gentibus nuntiabit*; idest, docebit gentes iudicia Dei. Antiquitus gloriabantur

(a) *Al.* elegit.

Iudæi se esse populum Dei peculiarem: unde dicebant (Ps. cxlvii. 20.) „Non fecit taliter omni „ nationi, & iudicia sua non manifestavit eis." Sed illud dictum est gentibus. Unde *nuntiabit gentibus*, materialiter, quia potestatem iudicandi accepit super gentes. Act. x. 42. „ Ipse „ est qui constitutus est a Deo iudex vivo„ rum & mortuorum." Et Ioan. v. 22. „ Pa„ ter omne iudicium dedit Filio." Item est ne idoneus? Quia in iudicio duo sunt necessaria, clementia, & iustitia. Et utrumque ostendit: & primo quod clementiam habeat. Et quia clementia potest esse in verbis, secundo in factis: quia aliqui etsi non possint aliquid, conqueruntur verbo: ideo hæc amovet ab eo: unde dicit, *Non contendet*. I. Pet. II. 23. „ Cum malediceretur, non „ maledicebat." Et bene congruit ei quod dicitur Proverb. xx. 3. „ Honor est homini „ qui separat se a contentionibus." Item aliqui non contendunt, sed murmurant. Sed hoc non faciet iste, quia *non clamabit*. Unde Esa. LIII. 7. „ Sicut ovis ad occisionem „ ducetur, & quasi agnus coram tondente „ se obmutescet, & non aperiet os suum." Clamor ex affectione procedit. Et Apostolus præcipit ad Ephe. IV. 31. „ Omnis in„ dignatio, & clamor auferatur a vobis." Aliqui non clamant, sed conqueruntur. Et hoc amovetur: *Nec aliquis in plateis audiet vocem eius*. In plateis vocem emittunt qui ambulant in viis peccatorum. Thren. IV. 1. „ Dispersi sunt lapides sanctuarii." Proverb. I. 20. „ Sapientia dat vocem in plateis." Tamen iste inter eos non audietur. Vel aliter per plateas intelligimus gentiles, quoniam sunt extra sanctuarium. Et licet Christus sustineat prædicari gentibus, tamen in propria persona non prædicavit eis. Unde (a) in plateis non audietur, idest inter gentiles. Ita ergo erat patiens in verbo. Item in facto: *Arundinem quassatam non confringet*. Et hoc dupliciter: potest enim legi primo specialiter quantum ad Iudæos; secundo generaliter quantum ad omnes. Quantum ad Iudæos duo erant in eis; scilicet regia potestas, & sacerdotalis dignitas. Regia potestas significatur per arundinem, quæ iam quassata erat, quia Romanis erant subditi; ideo facile erat ei ita quassare arundinem. Et bene signatur per arundinem, quia arundo mobilis est, ut habetur supra XI. 7. *Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam?* (b) *Et linum fumigans non extinguet*. Per linum fumigans sacerdotium significatur: unde sacerdotes lineis vestibus induebantur. Item fumigans, fumus enim extinguitur per ignem. Item fumus fit per debilem ignem, qui plus resolvit quam consummat; & hinc generatur fœtor. Hi ergo erant sicut (c) linum fumigans, quia non totaliter fidem amiserant; nec tamen tantum habebant quod cohiberent se a malis. Unde quamvis posset iuste extinguere, tamen linum fumigans non extinguet. Item alio modo exponitur quo ad omnes, ita quod per arundinem quassatam intelligantur peccatores. Per linum fumigans, quod aliquantulum habet calorem, intelliguntur qui non in peccato sunt, sed tepidi sunt ad opus bonum, & habent aliquid gratiæ. Unde vult dicere: Neque peccatoribus præcludit viam salutis. Unde ipse dicit, Ezech. XVIII. 23. (d) „ Numquid voluntatis meæ est mors impii?" Item si aliquis habet gratiam, non extinguet eam. Unde in hoc datur nobis exemplum quod non debemus gratiam alicuius, quam Dominus dedit ei, extinguere, sed potius fovere. Item non faciet iudicium, *donec eiciat ad victoriam iudicium*. Et hoc potest legi specialiter de Iudæis, scilicet quando omnes vicerit, quia imponebant quod in Beelzebub dæmonia eiiciebat: & consutavit eos, tunc imposuit iudicium super eos. Et hoc impletum est per Titum, & Vespasianum. Et non solum istud fiet, sed ipsis destructis, *in nomine eius gentes sperabunt*. Unde Genes. XLIX. 10. „ Ipse erit expectatio gentium," Vel aliter. Ita sustinet voluntatem, & neminem iudicat; sed cum inimica mors destruetur, tunc omnes gentes adhærebunt ei; & hoc erit in die iudicii.

(b) Supra repulit Dominus eos qui calumniabantur & suæ doctrinæ, & suæ vitæ; hic vero repellit eos qui suis miraculis detrahunt. Et primo ponitur miraculum; secundo perversitas detrahentium; tertio confutatio eorum. Secunda ibi, *Et stupebant omnes turbæ &c.* tertia ibi, *Iesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis &c.* Circa miraculum duo ponuntur. Primo ponitur multiplex infirmitas; secundo perfecta curatio, ibi, *Et curavit eum, ita ut loqueretur, & videret*. Dicit ergo: *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens*. De hoc habetur Luc. II. sub aliis verbis. Sed non est inconveniens: quod recitatur in uno, subticetur in alio. Per istum significatur gentilitas, vel peccator, qui dæmonium habet inquantum servus: quia „ qui facit peccatum, servus est peccati:" Ioan. VIII. 34. Iste est cæcus privatus lumine gratiæ: unde Esa. LIX. 10. „ Palpavimus

(a) *Al.* in plateis audietur. (b) Al. *Et lumen fumigans non extinguet*. Per lumen fumigans &c. (c) *Al.* lumen, *& sic deinceps*. (d) *Al.* „ Nolo mortem peccatoris."

„ mus sicut cæci parietem, & quasi absque „ oculis attrectavimus, &c. " Item mutus a confessione fidei. In Psalm. xxxviii. 3. „ Obmutui, & silui a bonis, &c. " Et alibi (Psal. xxxi. 3.) „ Quoniam tacui, in„ veteraverunt ossa mea. " Sequitur perfecta curatio: *Et curavit eum*, expellendo mutitatem, *ita ut loqueretur*, expellendo cæcitatem, ita ut *videret*. Unde datur perfectio sanitatis. Psal. cii. 3. „ Qui propi„ tiatur omnibus iniquitatibus (*a*) tuis, qui „ sanat omnes infirmitates tuas. " Unde illum non dimisit nec cæcum, nec mutum. Sequitur effectus miraculi, scilicet turbarum admiratio: *Et stupebant omnes turbæ &c.* Item eorum confessio: unde *dicebant*, idest confitebantur: *Numquid iste est filius David*? Promissum erat in prophetis, quod Christus de semine David nasceretur. Hier. xxiii. 5. „ Suscitabo David germen iustum." Sed videtur impletum quod supra dictum est, cap. xi. 25. *Quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis, &c.* Unde turbæ confitebantur. *Pharisæi autem videntes dixerunt: Hic non eiicit dæmonia nisi in Beelzebub*, qui est Deus Acharon, ut habetur IV. Reg. i. qui dicitur Deus muscarum propter turpissimum ritum sanguinis immolatitii, ratione cuius multæ muscæ congregabantur. Ideo credebant illum dæmonem principem dæmoniorum; ideo credebant in potestate illius posse eiici dæmonia. Hierem. v. 5. „ Ibo „ ad optimates, & loquar eis. " Et paulo post: „ Et ecce magis hi simul confrege„ runt iugum, ruperunt vincula. " *Iesus autem sciens cogitationes eorum &c.* In parte ista repellit Dominus detrahentes: & primo arguit contra dicta; secundo contra dicentes, ibi, (*b*) *Ideo dico vobis, omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemia non remittetur*. Dictum redarguit quadruplici argumento. Secundum ibi, *Et si Satanas Satanam eiicit, adversus se divisus est*. Tertium autem ibi, *Quomodo ergo stabit regnum eius*? Quartum ibi, *Qui non est mecum, contra me est*. Primum expressissime ponitur: *Omne regnum contra se divisum desolabitur*. Primo ponit maiorem, cum dicit. *Omne regnum &c.* Triplex est communitas: domus sive familiæ, civitatis, & regni. Domus est communitas consistens ex his per quos fiunt communes actus: ideo consistit ex triplici coniugatione: ex patre, & filio; ex marito, & uxore; ex domino, & servo. Communitas civitatis omnia continet quæ ad vitam hominis sunt necessaria: unde est perfecta communitas quantum ad mere necessaria. Tertia communitas est regni, quæ est communitas consummationis. Ubi enim esset timor hostium, non posset per se una civitas subsistere; ideo propter timorem hostium necessaria est communitas civitatum plurium, quæ faciunt unum regnum. Unde sicut vita in quolibet homine, ita pax in regno; & sicut sanitas nihil est nisi temperantia humorum, sic pax est cum unumquodque retinet ordinem suum. Et sicut recedente sanitate tendit homo ad interitum, sic de pace: si a regno discedit, tendit ad interitum. Unde ultimum quod attenditur est pax. Unde Philosophus: „ Sicut medicus ad sanita„ tem, sic defensor reipublicæ ad pacem." Ideo dicit: *Omne regnum in se divisum desolabitur*. Oseæ x. 2. „ Divisum est cor eo„ rum, nunc interibunt. " Esa. iii. 5. „ Tumultuabitur puer contra senem, & „ ignobilis contra nobilem. " *Et si Satanas Satanam eiicit, adversus se divisus est*. Eiectio importat actionem violentam; ideo oportet quod ubi est contradictio, sit divisio: quia „ inter superbos semper sunt iurgia: " Prov. xiii. 10.

Sed posset quis dicere: Non est eiectio, quia voluntarie exit. Sed hoc non habet locum, quia talis exitus non est eiectio, sed fit ex obedientia alio imperante: unde hic esset voluntarius exitus. Sed quod involuntarie exeant, apparet per hoc quod dictum est supra, quod inceperunt gemere, & clamare (supra viii. 29.) (*c*) *Quid nobis, & tibi Iesu Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos*. Ergo est divisio.

Quomodo ergo stabit regnum eius? Quod ad propositum Hieronymus exponit sic. *Quomodo stabit regnum eius?* quasi dicat: Regnum diaboli stat in peccatoribus usque ad diem iudicii, quia tunc evacuabitur omnis potestas. Unde si hoc esset, iam esset finis mundi. Rabanus sic. *Quomodo stabit regnum eius*? Quia si pugnatur contra eum: ergo est in casu, ergo a regno suo debetis cavere. Hilarius. *Quomodo stabit*? quasi dicat: De potestate mea est quod ego faciam quod unus expellat alium: ergo ego destruo regnum diaboli, & ex hoc debetis mihi adhærere. *Si ego in Beelzebub*. Hic ponitur secunda ratio. Si ego eiicio, aut hoc facio virtute dæmonis, aut virtute Spiritus sancti. quid autem horum sit, non debetis mihi detrahere. Et primo prosequitur primam; secundo secundam, ibi, *Si autem ego in spiritu Dei eiicio* da-

(a) *Al.* nostris, & nostras. (b) Al. *Item*. (c) Al. *Fili David &c.*

daemones &c. Dicit ergo: *Si ego in Beelzebub eiicio daemones, filii vestri in quo eiiciunt?* Hieronymus exponit dupliciter. Uno modo de exorcistis, de quibus habetur Act. xix. quod quidam exorcistae eiiciebant daemonia in nomine Iesu Christi. Unde *si ego in Beelzebub eiicio daemones, filii vestri in quo eiiciunt?* quasi dicat filii vestri eiiciunt. Si ergo de his non calumniamini, nec de me debetis calumniari. Ideo accipitis personam. Unde *iudices vestri erunt*. Quia ego eiicio in virtute Dei, ideo ipsi iudicabunt; sicut infra de Regina austri, quod ipsa iudicabit. Vel potest exponi de Apostolis. *Filii vestri*, idest Apostoli. Appellat autem eos filios eorum, & non discipulos, ut magis moveantur ad eos. Item ut derogantes eis seipsos redarguant: quia si isti qui filii vestri sunt, eiiciunt, similiter vos faceretis, si praepararetis vos. Ideo quia isti sunt conscii, quod hoc facio potestate mihi tradita, non in Beelzebub: *ideo iudices vestri erunt*, non solum comparatione, sed auctoritate: sicut habetur infra xix. 28. „ Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. “ *Si autem ego in spiritu Dei eiicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei*; quasi dicat: Stultus est qui repellit a se quae in bonum suum cedunt; hoc autem, scilicet expellere daemones, redit in bonum vestrum: inde ergo potestis colligere quod in Spiritu sancto, quia digitus Dei est Spiritus sanctus, (*a*) sicut Filius manus. Nec tamen est inde aliqua invocatio, sed solum fit istud ex auctoritate. Unde *si in spiritu Dei eiicio daemones &c.* Sed quare dicitur eiectio daemonum fieri in Spiritu sancto? Quia ei amor, & bonitas appropriatur; ideo repellere diabolum nulli bene ita convenit sicut personae Spiritus sancti. *Pervenit in vos*. Luc. xvii. 21. „ Regnum Dei intra vos est. “ Et quod fit a Christo, potestis cognoscere, & hoc est vestra utilitas; ideo dicit, *In vos*. Vel aliter *regnum Dei*, idest dominium Dei in hominibus. Ad Corin. xv. 25. „ Oportet „ autem illum regnare, donec ponat inimi„ cos sub pedibus eius. “ Si ergo daemones iam supeditari incipiunt, iam pervenit in vos regnum, & dominium Dei. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis? &c.* Hic ponitur tertia ratio, per quam Dominus dicta pharisaeorum confutare intendit: & est argumentum ex his quae accidunt erga homines: quia cum aliquis est potens in domo sua, non potest inde eiici, nec vasa eius disrumpi, nisi fortior superveniat; sed Christus spoliat vasa diaboli, expellendo eum ab hominibus, in quibus est ut in vasis propriis: ergo Christus fortior est eo. Et hanc rationem ponit sub his verbis. *Fortis*. Iste est diabolus qui fortis dicitur ex virtute. Iob xli. 24. „ Non est potestas quae huic „ valeat comparari. “ Et fortior efficitur per consensum, quia qui consentit, dat vires supra se. Esa. xix. 2. „ Pugnabit vir con„ tra fratrem, civitas contra civitatem; & „ tradam AEgyptum in manu dominorum cru„ delium. “ Domus ista est mundus, vel congregatio peccatorum: non quia mundum creavit, sed (*b*) quia ei consentiendo obedivit. Unde Ioan. xii. 31. dicitur princeps huius mundi. Vasa eius sunt homines. Vas dupliciter accipitur. (*c*) Vas alicuius dicitur, quod plenum est illo; ut dicitur vas aquae, quia plenum est aqua, vel vas olei, quia plenum est oleo: sic aliqua vasa diaboli, quia pleni diabolo: & hoc secundum corpus, ut obsessi a diabolo; secundum animam vero illi quorum corda sunt in plenaria voluntate diaboli, ut dicitur de Iuda. Aliquando vasa dicuntur quaelibet instrumenta ad quodcumque officium deputata: unde (*d*) dicitur vas diaboli qui occasionem peccandi aliis tribuit. Et quocumque modo sumatur, diripit Christus vasa diaboli. Ad Colos. ii. 15. „ Expolians principatus, & potestates, trans„ duxit confidenter. palam triumphans illos „ in seipso &c. “ Hoc tamen non sufficit, nisi alliget fortem: unde: *Nisi prius alligaverit fortem*. Quae est haec alligatio? Quia potestas nocendi, quam habet a seipso, cohibetur a Deo. Unde ex virtute naturae suae potest multa facere, sed ex virtute Dei cohibetur, sicut homo ligatus cohibetur ne impleat quod vult. Unde Psal. cxlix. 8. „ Ad alligandos Reges eorum in compedi„ bus. “ Et tunc domum eius diripiet, quia eo ligato homines ligati disrumpentur. Esa. xlix. 45. „ Captivitas a forti tolletur, & „ quod ablatum fuerit a robusto salvabitur. “ *Qui non est mecum, contra me est*. Hic ponitur quarta ratio; & hic dat firmitatem omnibus. Posset enim aliquis dicere: Si per victoriam auferres, posset procedere ratio; sed non facis per violentiam, sed per passionem: ideo non est signum quod alligaveris. Ideo ponit quartam rationem. Ratio talis est. Quae conveniunt in uno aliquo, opus simile habent: unde qui opera similia faciunt, non se adinvicem impediunt. Sed ego contraria opera facio eis. Ideo *qui non est mecum, contra me est*. Primo ponit rationem in generali; secundo exemplificat in speciali.

(a) *Al.* sic. (b) *Al.* quia consentiendo. (c) *Al.* Vas alicuius, quod plenum est illo. (d) *Al.* dicuntur.

li. Dicit ergo: *Qui non est mecum*, *&c.* Et diabolus apparet quod non est mecum, quia contrarius est operibus meis. II. ad Cor. VI. 15. „ Quæ conventio Christi ad Be- „ lial? " Quod autem sit contra eum, habetur Eccli. XXXIII. 15. „ Contra vitam mors, „ & contra virum iustum peccator." sic contra hominem diabolus, qui est pater peccati. Sed in quo contrariatur ei? *Et qui non congregat mecum*, *spargit*: Dominus enim congregat. Esa. XL. 11. „ In brachio suo congregabit agnos, „ & in sinu suo levabit eos; fetas ipse por- „ tabit. " Diabolus autem dispergit. Unde Ioan. X. 12. „ Lupus rapit, & dispergit o- „ ves. "

Sed Luc. IX. 50. habetur „ Qui non est „ adversus vos, pro vobis est, &c. " Hic autem dici videtur contrarium. Chrysostomus dicit, quod utrumque particulariter dictum est: unde non intelligitur universaliter, sed in casu & specialiter, quod qui non habet pactum mecum, contra me est. Unde ibi vocabat discipulos, hic diabolos. Vel aliter possumus dicere, quod aliter est de Deo, & de homine. Constat quod Deus naturalis est finis in quem omnia tendunt, ideo qui non est cum Deo, oportet quod sit separatus ab eo. Unde III. Reg. XVIII. 21. „ Ut quid claudicatis in duas partes? Si Do- „ minus est Deus, sequimini eum. " Sed de homine ad hominem non est ita, quia qui non est pro me, non propter hoc contra me est.

Ideo dico vobis, *omne peccatum*, *& blasphemia remittetur hominibus*. Postquam confutavit dictum ipsorum, hic invehitur contra eos. Primo ex gravitate peccati; secundo ex mala intentione; tertio ex futuro iudicio. Secunda ibi, *Aut facite arborem bonam &c.* tertia ibi, *Dico autem vobis &c.* Circa primum facit duo. Primo præmittit quasdam sententias generales; secundo explicat, ibi, *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis &c.* Dicit ergo: Ita factum est sicut dicitis; *ideo dico vobis &c.* Et ponit duas sententias. Primo de remissione generaliter peccati: *Dico*: *Omne peccatum*, scilicet facti, *& blasphemia*, scilicet dicti, *remittetur hominibus*, scilicet si pœniteant. Unde in Psal. CII. 3. „ Qui „ propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, „ qui sanat omnes infirmitates tuas. " Et alibi, Psalm. XXXI. 1. „ Beati quorum re- „ missæ sunt iniquitates, & quorum tecta „ sunt peccata. " Et in hoc destruitur opinio Novatii, qui dicebat, quod non omnia peccata sint remissibilia: hic autem dicitur quod omne peccatum est remissibile. Secundo ponit speciale, quod non remittitur, dicens: *Spiritus autem blasphemia non remittetur*, idest voluntas blasphemandi, scilicet quando ex certa malitia blasphemat. Et hæc dicta sunt generaliter. Deinde accedit ad speciem, & exponit: & primo primum dictum exponit. Ita dictum est, quod omne peccatum &c. Et quod hoc sit verum, ostendo de isto, quia blasphemia quæ est contra Filium, remissibilis est. Unde *quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*, *remittetur ei*, scilicet si pœniteat. *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum*, verbum, *non remittetur ei neque in hoc sæculo*, *neque in futuro*. Et, ut dicit Augustinus, hæc verba ita sunt difficilia quod non sunt fortiora verba in Evangelio. Dicendum ergo, quod triplex est modus exponendi. Quidam exponunt ad litteram: quia ipsi videbant ipsum miracula facientem, & opera Spiritus sancti, & dicebant eum habere spiritum immundum; ideo blasphemabant contra Spiritum sanctum. Et in hoc diversa est expositio. Quidam dicunt, quod utrumque debet referri ad personam Filii. Sed in Filio duplex est natura, divina, & humana; & secundum divinam, & spiritus est, & sanctus est. Unde Filius dicitur Spiritus sanctus non secundum quod sumitur in ratione unius vocabuli: & sic exponit Hilarius. Et est sententia. Quicumque dixerit verbum contra Filium, & contra humanam naturam motus ex infirmitate, habet excusationem; sed quicumque dixerit contra divinam, hic non habet rationem veniæ. Alii exponunt de Spiritu sancto, secundum quod est tertia in Trinitate persona. Unde quicumque dixerit contra Filium hominis, idest humanam naturam, remittetur ei; sed qui contra Spiritum sanctum operantem, hic non habet veniam. Hæc videtur plena expositio, & hanc videtur dicere textus.

Sed Augustinus obiicit sic. Constat quod omnes pagani blasphemant, quia non credunt Spiritum sanctum esse in Ecclesia. Item multi sunt hæretici; & tamen istis non præcluditur via veniæ. Item multi Iudæi &c. Sed posset aliquis dicere: Intelligendum est post acceptam fidem. Sed ad hoc: Si hoc sic est, est ne neganda ei pœnitentia, si pœniteat? Item non dicit, Quicumque Christianus; sed generaliter, *Quicumque*. Quomodo ergo solverit?

Augustinus solvit dupliciter. Una est expositio in Sermone Domini in monte: & illam retractat. Aliam vero ponit in Libro de verbis Domini. Unde intelligere debetis, quod peccatum in Spiritum sanctum non dicitur blasphemia Spiritus sancti, sed accipitur

pitur ex modo peccandi. Spiritui sancto attribuitur bonitas, caritas, & amor: bonitati malitia respondet, caritati invidia. Si quis ergo cognoscens veritatem ex malitia deroget veritati, peccat in Spiritum sanctum. Item si aliquis videat opera sanctitatis in aliquo, & ex invidia deroget: invidia enim sanctitatis, non personæ, peccatum irremissibile est: non quia impossibile sit quod remittatur, sed quia tanta labes est peccati, quod ex divina iustitia fit quod non pœniteat. Unde illi qui dicebant, quod in Beelzebub dæmonia eiiciebat, non peccabant in Spiritum sanctum, ut ait Augustinus, quia ad profundam malitiam non venerant, &c. Sed hoc incepit dicere, non quia hoc facerent, sed ut ipsi qui inceperant, caverent ne ad hunc statum venirent. Hunc sensum reprobat, & retractat Augustinus: quia sic esset aliquis status, pro quo non esset orandum, quod non est verum in via. Ideo aliter exponit in Libro de verbis Domini; & est talis. Notate quod non dixit: Quicumque dixit verbum blasphemiæ; sed, *Verbum*, infinite. Sed tale quod infinite ponitur, non universaliter tenetur, sed aliquando particulariter, ut Ioan. xv. 22. „ Si non venissem, „ & locutus non fuissem eis, peccatum non „ haberent; " non simpliciter, sive universaliter, sed non haberent peccatum infidelitatis. Ita similiter qui dixit, *Verbum*, non quodcumque verbum, sed tale verbum est, quod si dicatur, irremissibile est. Quod autem sit illud, dicit Augustinus. Spiritus sanctus caritas est, per quam membra Ecclesiæ capiti Christo uniuntur, & omne peccatum remittitur per Spiritum sanctum. Quod etsi remittit tota Trinitas, tamen Spiritui sancto appropriatur propter amorem. Ille ergo qui habet cor impœnitens, loquitur contra Spiritum sanctum. Unde ipsa impœnitentia opponitur caritati Spiritus sancti. Unde non quicumque quodcumque verbum dixerit, sed istud verbum, scilicet verbum impœnitentiæ; (a) istud irremissibile est. Et dicit, *Verbum*, non Verba, quia consuetudo est in Scriptura, multa verba unum verbum dicere. Unde in Esa. Dominus sæpe dicit: Dices verbum meum; licet multa verba ei diceret. Unde non contradicit quod dictum est supra, ibi, *Dico vobis, omne peccatum, & blasphemia &c.* quia qui contra Spiritum sanctum dixerit verbum, blasphemat. Unde quidam magister interrogatus, quid esset peccatum in Spiritum sanctum, dixit: Impœnitentia thesaurizat sibi iram.

Sed quid est quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro? Numquid aliqua peccata remittentur in futuro? Augustinus dicit, quod non. Ergo non dicitur quod aliqua in præsenti, & alia in futuro remittantur; sed ideo quod sic hic remittitur peccatum ut valeat in futuro. Vel aliter: (b) quia quædam peccata, scilicet mortalia, in præsenti remittuntur; sed alia, scilicet venialia, in futuro: sicut si aliquis moritur in aliquo veniali, constat quod (c) remittatur. Unde aliqua misericordia erit in futuro, quia tunc adhuc erit viator.

Chrysostomus valde plane exponit, & dicit, quod hic loquitur de duplici blasphemia: contra Filium hominis, & Spiritum sanctum. Isti blasphemabant Filium hominis, quia dicebant quod potator erat vini. Item alia eorum blasphemia erat contra Spiritum sanctum, quia dicebant quod in spiritu dæmoniaco eiiciebat dæmones. De prima habebant excusationem, quia non sciebant. Sed de hoc quod contra Spiritum sanctum dicebant, non habebant excusationem, quia sciebant per Scripturas; & ideo non remittetur.

Sed (d) quid est quod dicit: *Neque in hoc sæculo, neque in futuro?* Dicitur hoc, quia aliquod peccatum punitur in hoc sæculo; aliquod in alio; aliquod hic, & ibi. Quoddam in hoc sæculo tantum, ut patet in pœnitentibus. Quoddam in futuro tantum, ut illi de quibus dicitur Iob XXI. 13. „ Ducunt „ in bonis dies suos, & in puncto ad infer- „ na descendunt. " Quod vero hic, & in futuro, est peccatum in Spiritum sanctum: unde *non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro*: non quia fiat remissio in futuro, sed quia pœna erit in futuro. Unde sensus est quod non remittetur quin pœnam patiatur in hoc sæculo, & in futuro. Sic loquuntur Sancti de peccato isto.

Notandum autem, quod Magister in Sententiis, distin. XLIII. Lib. II. ponit distinctionem, & assignat sex species peccati in Spiritum sanctum: desperationem, præsumptionem, impœnitentiam, obstinationem, impugnationem veritatis agnitæ, & invidiam fraternæ gratiæ. Unde dicuntur in Spiritum sanctum peccare qui contra appropriata Spiritui sancto peccant. Patri appropriatur potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas. Ille ergo in Patrem dicitur peccare qui ex infirmitate peccat; ille in Filium qui ex ignorantia; ille in Spiritum sanctum qui ex malitia.

Sed

(a) *Al.* & istud. (b) *Al.* quod. (c) *Al.* remittetur. (d) *Al.* quidem.

Sed sciendum, quod peccare ex malitia est (a) quando quis voluntarie peccat, quod est ex certa malitia. Et hoc dupliciter: vel quia habet inclinationem ad peccatum, vel quia non habet. Quando enim aliquis homo peccata committit multa, ex hoc relinquitur in eo habitus peccandi, & sic peccat ex electione. Item aliquis peccat, quia removetur id per quod retrahebatur a peccato. Retrahitur autem a peccato per spem vitæ æternæ: unde qui non sperat in vitam æternam, peccat ex certa malitia. Ad Eph. IV. 19. „Qui desperantes semetipsos, tradi-„ derunt impudicitiæ." Unde qui peccat ex inclinatione, peccat in Spiritum sanctum, scilicet ex hoc quod recedit ab eo quod retrahit a peccato. Hoc autem fit sex modis. In Deo enim sunt misericordia, & iustitia. Ex contemptu misericordiæ fit desperatio; ex contemptu iustitiæ præsumptio. Item ex parte aversionis, quia convertit se ad bonum fragile, sic fit obstinatio. Item ex parte aversionis, quia non proponit ad Deum reverti, fit impœnitentia. Item ex parte remedii, scilicet spei, & caritatis, fit impugnatio veritatis agnitæ, & invidentia fraternæ dilectionis. Hæc sunt peccata in Spiritum sanctum. Si ergo sit impœnitentia actualis, sic non remittitur; non quia non remittatur omnino, sed quia non facile remittitur, quia non habet aliquam rationem remittendi, sed ex sola gratia Dei: ut si aliquis habeat febrem, utpote tertianam, habet unde sanari potest; sed si habet emitriteum, non habet unde sanari possit de se, quia non sanatur nisi ex divino adiutorio.

Sequitur: *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut facite arborem malam, & fructum eius malum*. Supra Dominus confutavit pharisæorum ritum, prout erant contra ipsius opera loquentes, ostendens gravitatem peccati; nunc contra ipsos (b) dicentes pravam eius esse doctrinam. Et primo ponit similitudinem; secundo adaptat; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Progenies viperarum &c.* tertia ibi, *Ex abundantia cordis os loquitur*. Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem; secundo inducit probationem, ibi, (c) *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur*. Dicit ergo: *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum &c.* Illud dupliciter exponitur. Una expositio secundum Chrysostomum, & Hieronymum, alia secundum Augustinum. Secundum Ioannem Chrysostomum sic exponitur. Vult ostendere vituperationem eorum esse irrationabilem: unde comparat actus ad vitam, sicut fructus ad arborem. Si aliquis videt fructum bonum, iudicat arborem esse bonam; similiter e converso, si malum. Isti videbant actus Christi, puta expellere dæmones, & hoc erat bonum: ideo valde irrationabile est quod dicitis. Et optime procedit ab effectu in causam, ut dicit Apostolus Rom. I. 20. „Invisibilia enim ipsius a creatura mundi „ per ea quæ facta sunt, intellecta conspi-„ ciuntur &c." Unde vult dicere: Aut vos, scilicet pharisæi, facite, idest (d) concedatis, quia si fructus bonus est, quod arbor bona est; aut facite, idest dicite, quod fructus malus est, & ita arbor mala. Et hoc non potestis dicere. Augustinus autem refert ad intentionem. Isti dicebant, quod in Beelzebub dæmonia eiiciebat. Vult ergo ostendere ex qua radice hoc processerit, quia ex malitia cordis; ideo dicit, *Aut facite*. Hic ponuntur duo: unum meritorium ut fiat, *Facite &c.* & date operam, & studium ut sitis arbor bona; quod non potest homo sine præparatione. Unde facite ut sitis arbor bona; & tunc erit fructus bonus, & verba bona. Quod autem sequitur, est ut caveant, scilicet *Aut facite arborem malam, & fructum eius malum*: aut studebitis malitiæ; & sic eritis arbor mala, & fructus malus. Hierem. II. 21. „Ego planta-„ vi te vineam meam electam; quomodo „ conversa es mihi in pravum, vinea alie-„ na?" Secundum autem utramque lecturam convenit probatio quæ sequitur: *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur &c.* quia per fructum bonum bona, per fructum malum mala. *Progenies viperarum &c.* Et hoc diversimode subditur præmissis, secundum diversas expositiones. Secundum Augustinum est quædam applicatio ad propositum sic. Dictum est: *Aut facite &c.* Et vos facitis malum. Vos estis arbor mala, & quia arbor mala, mala facitis, quia non potestis bona loqui. Secundum expositionem aliorum ostendit ex quo procedat hæc malitia, & vocat pharisæos progenies viperarum, quia qui a pueritia malitiam habent, firmius tenent; ideo malitia viperæ dicitur malitia eorum. Prov. XXII. 6. „Adolescens iuxta viam suam, „ cum senuerit non recedet ab ea." Ideo pluries qui parentes habent malos, promptiores sunt ad malum. Hier. XIV. 20. „Co-„ gnovimus iniquitates patrum nostrorum." Unde bonum est quod homo a consuetudine subdat se bono operi. Item natura serpen-

(a) *Al.* quando voluntarie peccat. (b) *Al.* dicens. (c) Al. *Ex fructibus eorum &c.* (d) *Al.* concedite.

pentum est quod cum lingua venenum eiiciunt: sic mali faciunt. Iob xx. 16. „Occi-„ dit eum lingua viperæ." Et in Psal. cxxxix. 4. „Acuerunt linguas suas sicut serpentes." Ideo dicit: *Quomodo potestis bona loqui?* Non dicit bona facere, sed *loqui*, quia filii estis viperæ, quæ nocet lingua; ideo cum sitis imitatores patrum sceleris, quomodo potestis bona loqui? quasi dicat, non potestis. Et assignat rationem: & primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Bonus homo de bono thesauro profert bona &c.* Dicit ergo: Ita non potestis loqui. Unde? *Quia mali estis*. Quare? *Quia ex abundantia cordis os loquitur*: quia vox est signum intellectus. Dicit, *Ex abundantia cordis*, quia secundum Chrysostomum, cum aliquis ex malitia loquitur, signum est quod maior malitia sit in corde, quia de hoc quod intus retinet, nullum timet. Dum ergo aliquid ex malitia profert, signum est quod magis sit intus, quod proferre non audet. Ideo dicit: *Ex abundantia cordis os loquitur*. Et ex abundantia malitiæ interius os loquitur; & hoc est in bono, & in malo. Unde Hier. xx. 9. „Fa-„ ctus est sermo Domini in me quasi ignis „ &c." Item in malo similiter: quia aliqui ex malitia concipiunt aliquid quod non possunt retinere. Iob xxxii. 18. „Coarctat „ me spiritus uteri mei, &c." *Bonus homo de bono thesauro profert bona*. Quod dixerat: *Ex abundantia cordis os loquitur*: exponit in particulari. Verbum quod egreditur de cogitatione, est sicut donum quod egreditur de thesauro. Unde si cogitatio est bona, verbum est bonum, & e contrario. Bonus thesaurus est scientia veritatis, & timor Domini. Esai. xxxiii. 6. „Divitiæ sa-„ lutis sapientia, & scientia, timor Domi-„ ni ipse thesaurus est." Item malus thesaurus est mala cogitatio; & de hoc non procedit nisi malum. Prov. x. 2. „Nil prod-„ erunt thesauri impietatis." Videte: quod de verbis ibi dicitur, istud etiam intelligitur de operibus: sicut enim cogitatio est radix sermonis, ita intentio operationis; ideo si intentio est bona, opus est bonum. Unde ibi Glossa: „Tantum facis quan-„ tum intendis."

In bono videtur habere instantiam. Ponatur quod aliquis velit furari ut det eleemosynam, actus est malus, & intentio bona: ergo &c. Dico. Intentio, & voluntas quandoque distinguuntur, quando scilicet in uno & eodem aliud est voluntas, & intentio. Voluntas est de obiecto volito, intentio de fine: voluntas est sicut si volo ire ad fenestram, ut videam transeuntes, hæc est intentio, quasi extra tentio: unde oportet quod voluntas, & intentio unum sint. Unde possumus large considerare intentionem, & voluntatem; & sic in isto. Si voluntas est mala, actus est malus; tamen si excludatur, & sumatur proprie, non est verum.

Sed posito quod intentio, & actus voluntatis unum sint, quid inde? Est dicendum, quod principalitas meriti consistit circa caritatem, ex consequenti circa meritum aliarum virtutum: meritum enim respicit præmium essentiale, penes quod consideratur caritas. Sic unumquodque opus, quod in maiori fit caritate, magis habet de merito. Sola caritas habet Deum pro obiecto, & fine: unde meritum caritatis respondet præmio substantiali, meritum aliarum virtutum præmio accidentali. Quia igitur caritas informat intentionem, quanto aliquis ex maiori caritate aliquid intendit, tantum facit; sed quantum ad præmium accidentale non.

Dico autem vobis &c. Dominus istos reprehendit propter gravitatem peccati, & propter malitiam eorum; nunc propter futurum iudicium, quod fide tenemus. Dicitur enim Iob xix. 29. „Fugite a facie gla-„ dii, quoniam ultor iniquitatum gladius „ est; & scitote esse iudicium." Eccli. xii. 14. „Cuncta quæ (a) fiunt adducet Domi-„ nus in iudicium pro omni errato, sive bo-„ num, sive malum sit." Item II. ad Corinth. v. 10. „Omnes enim nos oportet ma-„ nifestari ante tribunal Christi, ut referat „ unusquisque propria corporis, prout gessit „ sive bonum, sive malum." Unde ibi erit examinatio, quia reddet unusquisque rationem de factis suis; ideo addit etiam de verbis, dicens: (b) *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii*. Et hoc dicitur Sap. 1. 8. „Qui loquitur „ iniqua, non poterit latere." Et subditur, quod sermo obscurus in vacuum non ibit.

Sed quid est quod dicit: *De verbo otioso*? Verbum otiosum dupliciter dicitur. Uno modo omne verbum malum dicitur otiosum: quia illud dicitur otiosum, quod non consequitur finem, sicut si aliquis quærit hominem, & non invenit, dicitur otiose quæsiisse. Verbum autem datur ad instructionem: quando ergo proficit, non est otiosum. Ad Ephes. iv. 29. „Omnis sermo ma-„ lus

(a) *Al.* fient. (b) Al. *Dico autem vobis, de omni verbo &c.*

„ lus ex ore vestro non procedat; sed si quis „ bonus ad ædificationem fidei, ut det gra- „ tiam audientibus &c." Et secundum Chrysostomum, respicit ad propositum: quia dixerant quod in Beelzebub &c. Istud verbum erat perniciosum; ideo (a) etiam otiosum, secundum Hieronymum Differt q idem perniciosum & otiosum, quia perniciosum est quod nocumentum infert; otiosum vero quod non affert utilitatem. Gregorius dicit, quod otiosum dicitur quod caret pia utilitate, vel necessitate. Unde quodlibet verbum quod profertur leviter, dicitur otiosum, nisi habeat piam utilitatem, vel piam necessitatem.

Sed constat quod isti (b) dixerant verbum perniciosum: quare ergo non facit mentionem nisi de otioso? Quia vult arguere a minori: quia si de otioso oportet reddere rationem, multo magis de pernicioso.

Deinde ostendit rationem: *Ex verbis enim tuis iustificaberis &c.* In iudicio mundi aliquando innocentes puniuntur, & mali liberantur: quia iudicium fit secundum dicta testium. In iudicio Dei ex homine ipso seipsum accusante, scilicet ex sui confessione. Unde ut non credas, quod iudiceris per ea quæ alii dicent de te, sed per ea quæ tu dices de te; ideo dicit: *Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis*. Sicut Luc. XIX. 22. „ Ex ore tuo te „ iudico, serve nequam."

(c) Supra Dominus confutavit detrahentes suis miraculis, & doctrinæ; hic arguit tentantes: & hic duo facit. Primo ponitur interrogatio tentativa; secundo reprobatio, ibi, *Respondens ait illis*. Dicitur ergo: *Tunc responderunt*; hoc est, postquam multa miracula viderant, & postquam multa verba sapientiæ audierant; ita quod impletum est in eo quod dicitur Eccli. XXII. 9. „ Cum dormiente loquitur qui narrat „ stulto sapientiam." *Magister, volumus a te signum videre*. *Magister* dicunt tentando. Psal. XXVII. 3. „ Loquuntur pacem in ore „ suo, mala autem in cordibus eorum." *Volumus a te signum videre*. Nonne multa signa viderant? Ita; sed alius Evangelista sic exponit dicens (Luc. XI. 16.) (c) „ Volumus „ signum de cælo videre;" sicut legitur Lib. I. Reg. cap. XII. quod Samuel fecit tonitruum; & Elias, qui fecit ignem descendere, IV. Reg. 1. Proprium enim Iudæorum est signum petere, ut habetur I. ad Corinth. 1. 22. „ Iudæi signum petunt." Sed cum signa dedisset terrena, non credebant; etiam si daret cælestia, non crederent. Ioan. III. 12. „ Si terrena dixi vo- „ bis, & non creditis; quomodo si dixero cæ- „ lestia, credetis?" *Qui respondens ait illis &c.* Consequenter repellit eos, & duo facit. Primo petitionem negat; secundo indignitatem ostendit, ibi, *Viri Ninivitæ &c.* Primo designat quod quærebant; secundo (d) denegat. Dicitur ergo: *Qui respondens ait illis*: *Generatio mala, & adultera signum quærit*. Malos enim dicit quia insidiatores erant. Dicitur quis malus, quia nocet proximo. Generatio ergo mala, & iniqui filii. Dicitur adultera generatio. Esai. LVII. 3. „ Vos „ autem accedite huc filii auguratricis, se- „ men adulteri, & fornicariæ." Ita ergo ista generatio iniquitati subiecta, *signum quærit*; *sed non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ*. Esa. VII. 2. „ Pete tibi signum „ a Domino Deo tuo in profundum infer- „ ni, sive in excelsum supra &c." Petebat ergo signum de cælestibus; sed non erant digni videre. Hoc enim dedit Apostolis suis, qui viderunt eum ascendentem, qui gloriam Dei viderunt in monte. Sed istis non dabitur nisi signum in inferno quantum ad animam, & de terra quantum ad corpus. Unde *non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ*. Unde signatur mors Christi, & ostenditur caritas Dei, sicut dicit Apostolus ad Rom. V. 8. „ Cum adhuc peccatores es- „ semus, secundum tempus Christus pro „ nobis mortuus est &c." Item ostenditur potestas resuscitantis, ut habetur I. ad Corint. XV. Et hæc sunt signa eorum quæ in nobis esse debent. Per mortem Christi significatur nobis quod nos mori debemus peccato; per resurrectionem vero quod nos debemus a peccato resurgere. *Et sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus*, scilicet secundum veritatem, *sic Filius hominis erit in corde terræ*. Et in hoc confunditur error Manichæi dicentis, quod non in veritate mortuus est. Et dicit, *In corde terræ*, quia sicut cor hominis est in profundo, ita Christus in profundo terræ. Vel *in corde terræ*, idest in corde terrenorum, & discipulorum, qui desperabant de eo, ut habetur Luc. ult. cap. 21. „ Nos (e) autem „ sperabamus, quod ipse esset redempturus „ Israel." *Tribus diebus, & tribus noctibus*.

Sed hic est quæstio litteralis. Videtur hoc esse falsum, quia hora nona expiravit, & sepultus est in vespere; resurrexit autem in mane tertiæ diei.

Dicit Augustinus, quod aliqui volunt dicere, quod computanda est hora qua positus fuit in cruce: unde primam noctem dicunt

(a) *Al.* dicitur otiosum. (b) *Al.* dixerunt. (c) *Ibi*: „ Signum de cælo quærebant ab eo."
(d) *Al.* denegant. (e) *Al.* enim.

dicunt illam tenebrositatem quæ apparuit; secunda fuit nox diei veneris; tertia diei sabbati. Sed secundum Augustinum, non valet: posset tamen (a) nobis suppetere, si tota die dominica fuisset in sepulcro. Ideo aliter dicendum, quod dies naturalis pro die, & nocte, sumitur pro spatio 24. horarum. Sed, sicut dicit Augustinus, in Scriptura aliquando sumitur pars pro toto. Sic ergo dicendum, quod Christus per synecdochen fuit tribus diebus, & tribus noctibus in sepulcro, quia sexta feria pro tota die, & etiam pro præcedenti nocte sumitur. De die vero secunda non est dubium; tertia vero nox pro nocte, & die sequenti. Tamen si secundum veritatem inspicimus, fuit duabus noctibus, & uno die integro, ad signandum quod suum simplum destruxit nostrum duplum. In nobis erat pœna, & culpa; in eo pœna solum: ideo &c.

Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista. Hic ponit indignitatem.

Hic est quæstio litteralis. Nonne multa miracula fecit? Nonne Lazarum resuscitavit, & multa alia? Quid est ergo *Non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ*?

Respondeo. Non dabitur tale signum quale petebant; vel non dabitur signum ad utilitatem eorum: sciebat enim quod non reverterentur, quia indurati erant. Sed signa fecit propter fideles, & electos, quales post multi fuerunt.

Viri Ninivitæ &c. Hæc est indignitas. Et primo præferuntur gentiles; secundo ponitur ratio, ibi, *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine &c.* Videte. Aliquis est bonus vel quia non peccat, vel quia pœnitet. Primo ergo præfert eos qui pœnituerunt, scilicet gentiles; secundo qui peccatum non fecerunt, ibi, *Regina austri &c.* Comparaverat Dominus resurrectionem suam Ionæ; ideo possent credere quod istis accideret sicut Ninivitis qui liberati sunt; sed isti non solum non fuerunt liberati, sed fuerunt etiam dispersi. Unde *viri Ninivitæ surgent*. In verbis istis excluditur unus error Iudæorum, quod resurrectio erit ante iudicium, & quod in medio reædificabitur Hierusalem. Et adducunt pro se quod dicitur Esa. xxv. 6. „ Faciet Dominus in „ monte hoc convivium pinguium. “ Alii dixerunt, quod iusti, & martyres resurgent ante alios per mille annos; & adducunt pro ipsis, quod dicitur Apoc. xx. 1. „ Vidi Angelum descendentem de cælo habentem clavem abyssi, & catenam magnam in manu „ sua: “ & sequitur: „ & apprehendit draconem „ serpentem antiquum, qui vocatur diabolus, & ligavit eum ut non amplius gentes decipiat, donec consumentur mille anni. “ Utrumque excluditur cum dicit: *Surgent cum generatione ista*, simul boni, & non boni; *& condemnabunt*, comparatione, non auctoritate: quia inter condemnandos resurgent. Ezech. v. 5. „ Ista est Hierusalem: „ in medio gentium posui eam, & in circuitu eius terras: contempsit iudicia mea „ ut plus esset impia quam gentes, & præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu eius sunt. “ Et in quo condemnabunt? *Quia pœnitentiam egerunt*, isti vero noluerunt facere pœnitentiam. Dominus incepit prædicationem suam a pœnitentia, Ioannes similiter; & non audierunt. Hier. VIII. 6. „ Nullus est qui agat pœnitentiam „ super peccato suo. “ Item illi fecerunt pœnitentiam in una prædicatione Ionæ. Iesus autem multas prædicationes eis fecerat; & tamen non sunt conversi. Ioan. xv. 24. „ Si opera non fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent. “ Item conversi sunt in prædicatione unius Prophetæ; sed isti non solum habuerunt Prophetam, sed Filium Dei. Unde habetur Hebr. 1. 1. „ Multifarie, multisque modis olim Deus loquens „ patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit & sæcula. “ Et sequitur: *Ecce plusquam Ionas hic*: ut habetur ad Hebr. III. 3. „ Amplioris gloriæ enim iste præ Moyse „ dignus est. “ Ergo Ninivitæ præferuntur, quia pœnitentiam egerunt. *Regina austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam*, scilicet in sapientia, quam isti noluerunt recipere. De ista habetur III. Reg. x. 24. quod venit audire sapientiam Salomonis. Per istam signatur Ecclesia ex fidelibus: Psal. xliv. 10. „ Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate, &c. “ Regina dicitur, quia regere se debet. Prover. xx. 8. „ Rex qui sedet „ in solio iudicii dissipat omne malum intuitu suo &c. “ Et dicitur *austri*, ratione Spiritus sancti. Cant. IV. 16. „ Surge „ aquilo, & veni auster, persla hortum meum „ &c. “ Ista Regina surget in iudicio cum generatione ista. Nota, quod non dicitur quod non peccaverit, sed non fuit rebellis. Quare? Quia „ venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis; “ sicut habetur III. Reg. x. 24. „ Et non oportuit quod vos venire-

(a) *Al.* non suppetere.

niretis a finibus terræ, quia hic est. Unde: *Ecce plusquam Salomon hic*: quia ille Rex temporalis erat, & peccator; iste vero innocens, & æternus. Dan. VII.14. „ Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum æternum, quod non „ corrumpetur. " *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine &c.* Ostendit supra, gentiles esse potiores Iudæis; hic vult confirmare exemplo: & primo ponit exemplum; secundo adaptat, ibi, *Sic erit generationi huic pessimæ*. Exemplum ponit de spiritu immundo.

Notare debetis, quod aliquando ponitur exemplum ex re gesta, aliquando ex parabola. Et quando ponitur ex re gesta, oportet quod unumquodque seorsum exponatur, ita quod utrumque indiget expositione sua; sicut hic positum est exemplum de Iona. Aliquando ponitur exemplum de parabola, (*a*) ut cum dicitur: *Simile est regnum cælorum &c.*

Hic non oportet ponere quid sit in regno cælorum. Possumus ergo dicere secundum Hieronymum, quod sit similitudo, & parabola; & sic est unus sensus: vel ex re gesta secundum Augustinum; & sic est duplex sensus. Immundus spiritus exit ab homine dupliciter: (*b*) quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter. Unde videndum quomodo impleatur homo spiritu immundo; quomodo corporaliter, & quomodo spiritualiter; tertio quomodo pertineat ad propositum. Quatuor ergo dicuntur. Primo liberatio a spiritu immundo; secundo iterata vexatio; tertio gravitas; quarto secundæ vexationis occasio. Dicit ergo: *Si spiritus immundus exierit ab homine*. Omnis res quæ commiscetur (*b*) viliori rei, immunda dicitur; quæ puriori, purior: ut si argentum plumbo iungatur, fit vilius: sic spiritus creatus, si adhæreat inferiori se, dicitur spiritus immundus. Et iste exit aliquando ab homine quem corporaliter vexat, aliquando quem spiritualiter, ut in baptismo. Consequenter ponitur iterata vexatio, & occasio: & primo ex parte dæmonis; secundo ex parte eorum qui vexantur. Ex parte dæmonis primo quantum ad illos alios; secundo quantum ad istos. Hæc enim est consuetudo dæmonis quod non potest quiescere nisi noceat, quia ab initio peccatum dilexit. Unde cum ab aliquo expellitur, quærit ubi vexet. Unde dicit: *Ambulat per loca arida, quærens requiem, & non invenit*. Unde aliquando requiem non invenit. In quibus autem inveniat, dicit Iob XL. 16. „ Sub umbra dormit, in secreto calami, in „ locis humentibus. " Loca humentia sunt corda voluptatibus dedita, loca arida sunt qui contemnunt voluptates, qui a prospetitatibus declinant. Et de hoc Ezech. XXXVII. 11. „ Aruerunt ossa nostra, & periit spes „ nostra. " Dicit, *Ambulat*, & explorat quemcumque hominem quem decipiat. Unde per hoc quod dicitur, *Ambulat*, solicitudinem ostendit. I. Pet. V. 8. „ Sobrii estote, „ & vigilate, quia adversarius vester diabo„ lus tamquam leo rugiens circuit quærens „ quem devoret." *Quærens requiem, & non invenit*, nisi in locis humentibus. Ita fuit de Iudæis: quod exiens a Iudæis ivit ad gentiles, qui aridi sunt ab humore gratiæ divinæ; sed non invenit requiem, quia expulsus est, quia verbum Dei receperunt. *Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi*. Ex verbo isto potestis colligere quod si diabolus aliquando expellitur ab aliquo, quia agit pœnitentiam, non tamen totaliter dimittit eum: sicut de Christo legitur Luc. 4. quod dimisit ad tempus. Hoc ergo est intelligendum ut semper soliciti sint homines ne revertatur. Et hoc est quod dicit: *Revertar &c. Et veniens invenit eam vacantem*. Hic ponitur occasio ex parte eius qui secundo affligitur. Si volumus ad Iudæos retorquere, planum est, quod cum expelleretur a gentibus, rediit ad Iudæos. Unde triplex ponitur occasio. Scilicet otiositas: unde dicit, *Vacantem*. Eccli. XXXIII. 29. (*c*) „ Multam „ malitiam docuit otiositas. " Ideo Hieronymus: „ Semper aliquid boni facito, ut te „ diabolus inveniat occupatum. " Unde, *Vacantem*, idest otiosum. Thren. I. 7. „ Vi„ derunt eam hostes, & deriserunt sabbata „ sua." *Scopis mundatam*: quia quod mundatur scopis, non mundatur nisi quia leviter adhæret. Unde idem est scopare quod leviter mundare; & inde scopatio, imperfecta mundatio. Item *ornatam*; & hoc est superficialis ornatus. Mundatio perfecta debet cum igne fieri, sicut habetur in lege, quod vasa igne debebant mundari. Item illud quod ornatur, aliam habet ex se pulchritudinem, aliam ex ornatu tantum, de qua in Psal. CXLIII. 12., Filiæ eorum com„ positæ, circumornatæ, ut similitudo tem„ pli &c. " Sed qui volunt esse securi, debent habere pulchritudinem interiorem. Psal. XLIV. 14., Omnis gloria eius filiæ Regis „ ab intus, in fimbriis aureis, circumamicta „ varietatibus. " Sed quando fit ornatus solum in exterioribus, non relinquitur a dæmoni-

(a) *Al.* ut dicitur. (b) *Al.* quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter: tertio quomodo pertineat ad propositum. (c) *Al.* vili. (d) *Al.* Multa mala.

monibus. Ita eſt de Iudæis: quia (*a*) ipſis ſervabant ſabbata, in quibus magis vacabant a bonis quam a malis. Item totam curam ponebant in minimis legis. *Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe*. Hic ponitur de ſecunda vexatione graviori: & oſtenditur gravior primo quantum ad numerum; ſecundo quantum ad durationem; tertio quantum ad effectum. Quantum ad numerum, quia *aſſumit ſeptem*. Secundum Chryſoſtomum exponitur ad litteram: quia cum aliquis cadit, & non cavet, tunc deterius accidit ei. Ioan.v.14., Ecce ſanus factus es: „ iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat." Secundum Auguſtinum, *aſſumit ſeptem*, & hoc dupliciter. Aliquando enim pœnitens agit pœnitentiam, ſed negligenter ſe habet; & tunc fit proclivior. Rom. 1. 28. „ Propter quod tradidit illos „ Dominus in reprobum ſenſum." Et per hoc quod dicit *ſeptem*, univerſitas vitiorum ſignatur. Aliter ſecundum Beatum Auguſtinum. Aliqui peccant aliquo peccato, & in ſtatu pœnitentiæ addunt ſimulationem. Et ſicut ſeptem ſunt dona Spiritus ſancti, ſic ſeptem ſimulationes. Unde primo erant vitia ſimplicia, tunc adduntur ſimulationes vitiorum, quæ ſunt deteriores: & dicuntur ſeptem vel propter univerſitatem vitiorum, vel propter ſabbatum. Et qui hoc modo peccant, fient perſeverantiores in malo: unde dicit: *Et intrantes habitant ibi*: quia inde recedere nolunt. Hier.VIII.5. Populus in Hie„ ruſalem averſus eſt averſione contentioſa: „ apprehenderunt mendacium, & noluerunt „ reverti." Si exponatur de Iudæis, patet quod habitat in eis, & diſcedere ab eis non vult. *Et fiunt noviſſima illius hominis peiora prioribus*. Hic ponitur aggravatio quantum ad effectum. Ad litteram, qui magis punitur, magis aggravatur. Unde II. Pet. II. 21. „ Melius erat viam veritatis non co„ gnoſcere, quam poſt agnitionem retrorſum „ reverti." Item quantum ad Iudæos, quia peius egerunt blaſphemando Chriſtum quam colendo idola. Ideo ſequitur: *Sic erit generationi huic peſſima*: quia deterius erit eis quam umquam fuerit eis in AEgypto.

(*d*) In parte præcedente Dominus confutavit adverſarios; nunc commendat diſcipulos credentes, &c. præſentia aſſumpta matris, & fratrum. Primo ponitur præſentia; ſecundo denuntiatio; tertio diſcipulorum commendatio. Dicit ergo: *Adhuc eo loquente*.

Sed hic eſt quæſtio litteralis, quare Luc. II. ubi ponuntur eadem verba quæ dicta ſunt, non ponuntur verba quæ ſequuntur; ſed ſubditur (ver. 17.) „ Factum eſt autem „ cum loqueretur, extollens vocem quædam „ mulier de turba &c." Et ita videtur eſſe contrarietas.

Soluit Auguſtinus. Quod abſque dubio ita dictum eſt, ut Matthæus narrat, quod adhuc eo loquente, ideſt dum eſſet in narratione &c. Sed poteſt eſſe quod contigerit quod Lucas dicit, & quod iſte. Et poteſt eſſe quod Lucas præoccupet, vel ad ordinem ſuæ memoriæ (*b*) referat.

Ecce mater eius, & fratres ſtabant foris &c. De matre nulla dubitatio quin ſit illa de qua dictum eſt 1. capit. De fratribus autem poteſt eſſe quæſtio. Et quia ſit mentio de fratribus, ideo eſt occaſio (*c*) hæreſis, quod cum virgo genuiſſet Ieſum, Ioſeph cognovit Mariam, & genuit inde filios: quod hæreticum eſt, quia poſt partum virgo inviolata permanſit. Fuit etiam opinio, quod iſti eſſent filii Ioſeph de alia uxore. Sed hoc nihil eſt, quia credimus, quod ſicut mater Ieſu fuit virgo, ſic Ioſeph: quia virgini virginem commendavit, & ſicut in fine, ſic etiam & in principio. Qui ſunt ergo iſti fratres? Hieronymus dixit, quod fratres dicuntur multis modis. Aliqui enim fratres natura, ſicut ſupra 1. *Iacob genuit Iudam, & fratres eius*. Aliquando fratres qui ſunt unius gentis. Deuter. XVII. 15. „ Non poteris con„ ſtituere Regem qui non ſit frater tuus." Aliquando religione, ut omnes Chriſtiani, ut infra XXIII. Et in hoc inolevit conſuetudo quod homines eiuſdem religionis dicuntur fratres. Aliquando homines de una parentela, ut Ioſue II. 12. „ Detiſque mihi ſi„ gnum ut ſalvetis patrem meum, & ma„ trem, & fratres." Aliquando omnes homines, qui ab uno patre, ſcilicet Deo. Malach. II. 10. „ Numquid non eſt pater unus „ omnium? Numquid non Deus unus crea„ vit nos? Quare ergo unuſquiſque deſpicit „ fratrem ſuum?" Nullo iſtorum modorum dicuntur hic fratres Domini; ideo uno modo dicuntur fratres, quia conſanguinei. Unde Gene. XIII. 8. „ dixit Abraham ad Lot: „ Fratres enim ſumus: " quamvis Lot nepos eſſet Abraham. Sic iſti fratres erant, quia conſobrini erant. Conſequenter ponitur denuntiatio pœnitentiæ eorum: *Dixit autem ei quidam*: *Ecce mater tua, & fratres tui foris ſtant quærentes te*. Quare hoc dixerit, & qua neceſſitate, exponitur in Luca: quia tanta erat multitudo quod non poterant intrare.

Myſtice

(a) *Al.* ibi. (b) *Al.* refert. (c) *Al.* hæretici.

Mystice per matrem significatur synagoga: unde Cant. III. 11. „ Egredimini, & videte Regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua. " *Et fratres*, idest Iudæi, qui foris stant, derelinquentes Christum. Iob VI. 15. „ Fratres mei dereliquerunt me. " Quærunt, sed non inveniunt, ut habetur Rom. IX. 31. „ Israel sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non pervenit." *At ille respondens &c*. Ponitur responsio Christi. Et duo facit. Primo confutat interrogantem; secundo commendat discipulos, ibi, *Et extendens manum &c.* Dicit autem ipse: *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* Ex isto loco quidam negaverunt Christum sumpsisse carnem vere, sed phantastice. Unde exponebant: Non est hæc mater mea, neque hi fratres mei: quod est contra Apostolum, ad Gal. IV. 4. „ Misit Deus filium suum factum ex muliere „ &c. " Item ad Rom. I. 3. „ Qui factus est ex semine David, secundum carnem." Item Dominus eam recognovit in cruce: „ Mulier ecce filius tuus, " ut habetur Ioan. XIX. 26.

Chrysostomus: „ Quare inquit Dominus: *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* " Et dicit duo; quorum unum est sanum, aliud non. Dicit enim quod mater, & fratres aliquid humanum passi sunt, (*a*) quia videntes Christum prædicantem, & turbam sequentem, elationem habuerunt; ideo volebant quasi quamdam gloriam habere: ideo Dominus voluit ostendere, quod illud quod faciebat, non habebat ex eo quod assumpserat ex matre, sed ex patre. Hæc positio partim sana est. Nam quantum ad fratres sana est, quia sic habetur Ioan. VII. 5. „ Neque enim fratres eius credebant „ in eum. " Sed de matre Domini non sana est, quia creditur quod numquam peccavit nec mortaliter, nec venialiter. De ea namque dicitur Cant. IV. 7. „ Tota pulchra „ es, amica mea, & macula non est in te." Et Augustinus: „ Cum de peccato agitur, „ nullam prorsus volo de ea fieri mentionem." Solvit ergo aliter Hieronymus, quod iste qui denuntiavit, insidiose denuntiaverat. Volebat enim explorare, an ita intenderet spiritualibus quod non curaret de temporalibus. Ideo affectui respondet. Unde nec matrem plus dilexisset nisi plus spiritualitatis habuisset. Unde dicit: *Quæ est mater mea?* Non eam matrem esse negat; sed intendit prohibere inordinatum affectum. Unde supra X. 37. *Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus*.

Consequenter ponitur commendatio discipulorum. Et primo commendat discipulos; secundo universaliter omnes credentes. Dicit ergo: *Et extendens manum in discipulos dicit: Ecce mater mea*; quasi dicat: Plus diligo istos quam affectus matris meæ, vel fratres: præponendus enim est affectus Spiritus sancti. Et non solum extendit ad istos, sed ad omnes. Unde dicitur: *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror, & mater est*. Habebat enim generationem cælestem, & temporalem: unde (*b*) præponit cælestem temporali. Illi enim qui faciunt voluntatem Patris mei, illi attinent ei secundum generationem cælestem. Unde Ioan. VIII. 39. „ Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. " Ipse enim venit ut faceret voluntatem eius, ut habetur Ioan. IV. V. & VI. *Frater* dicit, quantum ad firmiores; *& soror*, quantum ad debiliores.

Sed quid est quod dicit, *Et mater est*? Dicendum, quod quilibet fidelis, qui facit voluntatem Patris, scilicet qui simpliciter obedit, ille frater est: quia similis est ei qui voluntatem Patris implevit. Qui autem non solum facit, sed alios convertit, generat Christum in aliis, & sic fit mater. Sicut e contra occidit Christum in aliis qui provocat eos ad malum. Apostolus ad Galat. IV. 19. „ Filioli mei, quos iterum parturio „ donec formetur Christus in vobis. "

(a) *Al. deest* quia. (b) *Al.* præponderat.

CA-

CAPUT XIII.

(a) IN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore: & locutus est eis multa in parabolis, dicens: Ecce exiit qui seminat seminare, & dum seminat, quædam ceciderunt secus viam; & venerunt volucres, & comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam; & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ; sole autem orto æstuaverunt, & quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas; & creverunt spinæ, & suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam; & dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Qui habet aures audiendi, audiat. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum. Qui enim habet dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt; & adimpletur in eis prophetia Esaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis; & videntes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident, & aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione, & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit; & sollicitudo sæculi istius, & fallacia divitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert; & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum.

(b) Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit. Cum autem crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, & colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul & triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem; & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

(c) Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo: quod minimum quidem est omnibus seminibus; cum autem creverit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis. Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis; ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, venit in domum; & accesserunt ad eum disci-

puli

puli eius, dicentes: Ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui reſpondens ait: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt Filius hominis; ager autem eſt mundus; bonum vero ſemen, hi ſunt filii regni; zizania autem filii ſunt nequam; inimicus autem qui ſeminavit ea, eſt diabolus; meſſis vero conſummatio ſæculi eſt; meſſores autem Angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſæculi. Mittet Filius hominis Angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

(d) Simile eſt regnum cælorum theſauro abſcondito in agro, quem qui invenit homo abſcondit, & pre gaudio illius vadit, & vendit univerſa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum ſimile eſt regnum cęlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretioſa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum ſimile eſt regnum cælorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti. Quam, cum impleta eſſet, educentes, & ſecus littus ſedentes, elegerunt bonos in vaſa ſua, malos autem foras miſerunt. Sic erit in conſummatione ſæculi. Exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium. Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Ait illis: Ideo omnis ſcriba doctus in regno cælorum ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo nova, & vetera. Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſiit inde: & veniens in patriam ſuam docebat eos in ſynagogis eorum, ita ut mirarentur, & dicerent: Unde huic ſapientia hæc, & virtutes? Nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioſeph, & Simon, & Iudas? Sorores eius nonne omnes apud nos ſunt? Unde ergo huic omnia iſta? Et ſcandalizabantur in eo. Ieſus autem dixit eis: Non eſt Propheta ſine honore niſi in patria ſua, & in domo ſua. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

(a) SUpra propoſita eſt doctrina evangelica, & confutati ſunt adverſarii; hic oſtendit virtutem evangelicæ doctrinæ: & primum verbis; ſecundo factis in cap. XIV. Et circa primmu primo ponuntur circumſtantiæ doctrinæ; ſecundo Chriſti doctrina; tertio effectus. Secunda ibi, *Ecce exiit qui ſeminat ſeminare*; tertia ibi, *Intellexiſtis hæc omnia?* Et primo ponit quatuor circumſtantias: ſcilicet locum, tempus, diſpoſitionem audientium, & diſpoſitionem loquentis. Tempus tangit cum dicit, *In die illo*: ex quo datur intelligi quod tangit ordinem rei geſtæ. Aliter enim non poſſet intelligi, niſi ly *die* ſumatur pro tempore. Deinde tangitur circumſtantia loci: *Sedebat ſecus mare &c.* Et hoc poteſt exponi ſecundum expoſitionem litteralem, & myſticam. Litteralem tangit Chryſoſtomus. Quia enim ſupra dixerat, quod loquente eo ad turbas, dixit quidam: *Ecce mater tua &c.* ibi expoſuerat Chryſoſtomus quod aliquid humanum ſenſerant; ideo Dominus voluit exire, ut eorum, ſcilicet fratrum, nequitiam reprimeret. Et exivit etiam ut matri honorem deferret. Unde Exo. XX. 12. „ Honora patrem, & „ matrem tuam. “ Myſtice per domum Iudæa intelligitur, de qua exiens propter infidelitatem, venit ad mare, ſcilicet ad gentes, (a) quæ turbatæ erant per infidelitatem. Infra XXIII. 38. *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta*: ſicut Hier. XII. 7. „ Re„ liqui domum meam, dimiſi hereditatem „ meam, dedi dilectam animam meam in ma„ nibus inimicorum eius. “ Mare dicitur mundus. Pſalm. CIII. 25. „ Hoc mare ma„ gnum, & ſpatioſum manibus, illic repti„ lia quorum non eſt numerus &c. “ Vel aliter per domum intelligitur interior mens. Sap. VIII. 16. „ Intrans in domum meam, „ conquieſcam cum illa. “ Unde aliquando exit de ſecreto contemplationis ad publicum doctrinæ. *Et congregatæ ſunt ad eum turbæ.* Hic ponit auditores. Cum enim mens exit ad publicum doctrinæ, tunc multi poſſunt audire, & proficere. Eccli. ult. 31. „ Appro„ pinquate ad me indocti, & congregate „ vos in domum diſciplinæ. “ Deinde ponitur diſpoſitio docentis, & audientium: unde dicitur: *Ita ut in naviculam aſcendens ſe-*

(a) *Al.* qui turbati erant.

sederet. Et quare in naviculam? Potest esse ratio litteralis, quia multi auditores erant, ideo voluit eos habere ante faciem, ut melius intelligerent. Omnia enim ante ipsum. Iob XIII. 4. „ Ecce omnia vidit oculus „ meus. " Alia ratio mystica est, quia per navem Ecclesia ex gentibus collecta significatur: ubi (*a*) sedet per fidem, & docet eos qui stant in littore, scilicet catechumenos, qui parati sunt ad fidem. Vel aliter, quod Iesus in mari, auditores autem in littore stant, in hoc dat exemplum praedicatoribus, quod scilicet non exponant subditos suos periculis. Et hoc significatur Exo. XIII. quod cum Moyses educeret populum suum, non eduxit eos per viam terrae Philisthiim, reputans ne forte poeniterent, & reverterentur in AEgyptum. Ideo Iesus in turbine sedit, alios autem extra dimisit: ideo dicitur: *Et omnis turba stabat in littore*. Sequitur modus doctrinae: *Et locutus est eis multa in parabolis*. Ratio duplex est. Una est, quia per huiusmodi parabolas absconduntur sacra ab infidelibus, ne blasphement: supra enim dictum est (cap. VII. 6.) *Nolite sanctum dare canibus*: ideo quia multi blasphemabant, ideo voluit loqui in parabolis. Unde Luc. VIII. 10. „ Vobis datum esse „ nosse mysterium regni Dei, ceteris autem „ in parabolis. " Secunda ratio est, quia per huiusmodi parabolas homines rudes melius docentur. Unde homines, scilicet rudes, quando divina sub similitudinibus explicantur, melius capiunt, & retinent. Ideo Dominus loqui voluit in parabolis ut melius memoriae commendarent: quia enim noverat quod digni doctrinam suam reciperent, voluit eam sic tradere ut magis memoriter tenerent. In Psal. lxxvii. 2. „ Aperiam in parabolis os meum. " Et quare multas proposuit parabolas? Ratio una est, quia in multitudine hominum diversi diversimode sunt affecti: ideo diversificare debuit, ut congrueret diversis affectibus. Alia ratio est, quia spiritualia semper sunt occulta; ideo per temporalia non plene manifestari possunt, ideo per diversa habent manifestari. Iob XI. 5. „ Utinam loqueretur Deus „ tecum, & aperiret labia sua tibi, ut o„ stenderet tibi secreta sapientiae. " *Exiit qui seminat seminare, &c.* Hic ponitur parabolica doctrina. Et intendit tria. Primo ponit impedimentum evangelicae doctrinae; secundo profectum; tertio dignitatem. Secunda ibi, *Simile est regnum caelorum fermento &c.* tertia ibi, *Simile est regnum caelorum homini quaerenti bonas margaritas &c.* Circa primum primo ponit impedimenta ab intra; secundo quae ab extra, in sequenti parabola. Prima in tres: quia primo ponitur parabola; secundo assignatur; tertio exponitur. Secunda ibi, *Et accedentes discipuli &c.* tertia ibi, *Vos ergo audite parabolam seminantis*. In prima tria facit. Primo describitur studium seminantis; secundo impedimentum seminis; tertio fructus. Secunda ibi, *Et quum seminat, quaedam ceciderunt secus viam &c.* tertia ibi, *Alia vero ceciderunt in terram bonam &c.* Dicit ergo: *Exiit qui seminat seminare*. Qui exit est Christus. Exit enim tripliciter. Ab occulto Patris, non mutans locum. Item exiit a Iudaea ad gentes. Item a profundo sapientiae ad publicum doctrinae. *Exiit* ergo *qui seminat*, scilicet semen doctrinae. Unde Christus seminat, sicut baptizat, ut habetur Ioan. IV. Semen enim est principium fructus. Unde omnis bona operatio est a Deo. Philip. I. 6. „ Qui incepit in no„ bis opus bonum perficiet, &c. " Et in hoc removetur error dicentium, quod initium boni operis est a nobis; quod falsum est. Unde Gregorius: „ In vanum laborat „ praedicator, nisi intus insit gratia Salvato„ ris. " Unde dicit: *Exiit qui seminat seminare &c.* Videtur ista involvere verba, sed non involvit: quia seminator exiit aliquando ad seminandum, & aliquando ad metendum; sic Christus in principio exit ad seminandum. Prov. XI. 18. „ Seminanti iusti„ tiam merces fidelis. " *Exiit* ergo *qui seminat seminare*: & quid; *semen suum*. Quidam enim exeunt seminare iniquitatem. Iob IV. 8. „ Vidi eos qui operantur iniquita„ tem, & seminant dolores, (*b*) & me„ tunt eos. " Sed iste exiit seminare semen suum. Istud semen est Verbum Dei, quod procedit essentialiter. Unde est Verbum Patris. Eccli. I. 5. „ Fons sapientiae Verbum „ Dei. " Sed quid facit? Similes ei a quo procedit, quia facit filios Dei. Psal. lxxxi. 6. „ Ego dixi: Dii estis, & filii Excelsi omnes. " Ioan. X. 35. „ Illos dixit deos ad quos ser„ mo Dei factus est. " Et ibid. cap. I. 12. „ Dedit eis potestatem filios Dei fieri. " *Exiit* ergo &c. Sed videamus de impedimento seminis. Tripliciter enim impeditur, quia tria requiruntur. Requiritur enim quod memoria conservetur. Unde Prover. VI. 21. „ Liga eas in corde tuo iugiter. " Secundum est quod radicetur per amorem. Psal. CXVIII. 140. „ Ignitum eloquium tuum ve„ hementer, & servus tuus dilexit illud. " Ter-

(a) *Al.* sedit. (b) *Al.* & metent.

Tertio requiritur solicitudo. I. ad Tim. vi. 11. „ Sectare iustitiam, pietatem, fidem, „ caritatem, patientiam, mansuetudinem, „ &c. " Hæc tria per tria tolluntur. Memoria per vanitatem; amor, sive caritas, per duritiam; solicitudo per germinationem vitiorum. Unde dicit: *Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam*. Via patens est omni (a) viatori; sic cor, quod cuilibet exponitur cogitationi. Ezec. xvi. 25. „ Ad „ omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, & abominabilem fecisti decorem tuum. " Unde quando in corde vano, & instabili cadit verbum Dei, cadit secus viam, & subiacet duplici periculo. Sed Matthæus non ponit nisi unum, scilicet *volucres cæli comederunt illud*. Lucas vero ponit duo, videlicet quia conculcatur, item rapitur a volucribus. Sic quoniam vani recipiunt verbum Dei, conculcatur per vanam cogitationem, vel pravam societatem. (b) Quare multum gaudet diabolus, quando potest auferre, & conculcare semen istud. Habac. 1. 15. (c) „ Quare respicis contemptores, „ & taces impio conculcante iustiorem se? " Secundum est cordis duritiam. Iob pen. 15. „ Cor eius indurabitur quasi lapis, & stringetur quasi malleatoris (d) incus. " Et hoc opponitur caritati, quia amoris est liquefacere. Cant. v. 6. „ Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est. " Durum enim est quod est in se constrictum, & propriis metis arctatum. Amor facit transferre amantem in amatum: unde diffunditur. Dicit ergo: *Alia ceciderunt in petrosa loca &c.* Ezech. xxxvi. 26. „ Auferam a vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. " Aliqui enim sunt qui ita habent cor privatum omni amore quod omni carne carent; aliqui vero habent bonum affectum, sed parum habent: unde non habent profundum. Habere profundum est, quum finis, & affectus est profundus. Ille ergo habet profundum amorem qui omnia diligit propter Deum, & nihil præponit amori Dei. Unde aliqui bene delectantur in Deo, sed magis in aliis rebus; & isti (e) non sunt liquefacti: & tales non habent terram multam. Et per terram significatur mollities: Unde sumitur pro mente indurata. Sequitur: *Et continue exorta sunt &c.* quia illi qui profunde cogitant, diu cogitant; sed qui non profunde, statim in opus prorumpunt: unde cito exeunt. Esa. xviii. 5. „ Ante messem enim totus effloruit, & immatura „ perfectio (f) germinavit. " Unde cito audiunt, sed non radicantur in illo, quia non (g) habent altitudinem terræ amoris, & caritatis. Ad Ephe. iii. 18. „ In caritate „ radicati, & fundati &c. " Tertium est destructio fructus: quia si magis amat divitias, cum tempus venit tribulationis, accipit quod magis amat. Unde *sole orto æstuaverunt &c.* scilicet per impotentiam. Apoc. xiii. 10. „ Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi, hoc est patientia „ iustorum. " *Et quia non habebant radicem aruerunt*, quia Deus non erat radix. Psal. xxi. 16. „ Aruit tamquam testa virtus mea. " Aliquando in Scriptura petra accipitur pro bono, aliquando pro malo. Similiter terra, & sol. Unde aliqui sunt qui afficiuntur bene, sed post negligenter se habent. Non autem (h) sic Paulus, qui dicebat (I. Corin. 27.) „ Castigo corpus meum, & in servitutem redigo &c. " *Alia autem ceciderunt in spinas*. Spinæ autem sunt solicitudines, iræ, rixæ & huiusmodi. Hierem. iv. 3. „ Nolite serere super spinas. " Prov. xxiv. 30. „ Per agrum hominis pigri transivi: " & sequitur: „ & operuerant superficiem eius spinæ. " *Et creverunt spinæ, & suffocaverunt ea*.

Sed posset aliquis dicere: Stultitia fuit seminantis. Potest dici, quod si fieret sermo de terra sensibili, verum esset; sed fit mentio de spirituali, ideo non valet, quia ad diversas materias retorquetur.

Positis impedimentis, agitur de seminis fructu: *Alia ceciderunt in terram bonam, & dederunt fructum*. Terra quæ non secus viam, quæ non petrosa, quæ non spinosa, est terra bona, scilicet cor bonum; & si ibi seminatur, fructum affert. Psal. lxxxiv. 13. „ Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. " Sed quem? *Aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum*. Quidam retorquent istud ad præmium quod est in cælo: quia quidam habent centesimum, &c. Sap. iii. 15. „ Bonorum „ laborum (i) gloriosus est fructus. " Alii retorquent fructum trigesimum ad fidem Trinitatis, sexagesimum ad fructum boni operis, centesimum ad contemplationem cælestium. Sed hoc non potest esse, quia auditor est qui facit fructum. Item præmium recipitur. Unde oportet retorqueri ad perfectionem iustitiæ. Fructus igitur est proprie ultimum quod expectatur in arbore: (k) sic fructus iustitiæ qui habetur ex prædica-

(a) *Al.* vianti. (b) *Al.* Et quare multum gaudet diabolus quando potest auferre, & conculcare semen istud? (c) *Al.* Quare non respicis. (d) *Al.* intus. (e) *Al. deest* non. (f) *Al.* germinabit. (g) *Al.* habebant. (h) *Al.* sicut. (i) *Al.* bonus. (k) *Al.* sicut.

dicatione. Et hæc est centesima &c. quia triplex est perfectio, minor, maior, & media; ita quod centesima martyrum, sexagesima virginum, trigesima est coniugatorum. Et quare? Quia &c. Sed perfectio virginum sexagesima, quia tunc (*a*) debent vacare a malitia; (*b*) ideo hæc perfectio est virginum, & quiescentium, qui separati sunt a mundo. Per trigesimum perfectio militantium in hac vita, quia tales apti sunt ad bellum. Alii assignant per computationem in manu &c. ut in Glossa habetur. Aliter potestis secundum numerum numerorum. Semen enim fructificat in perfectione. Videatis ergo quod semen est mandatum Dei: trigesimus numerus ex trinario componitur; sexagesimus ex sex, & decem; centesimus ex ductu denarii in seipsum. Ternarius est numerus completus, & habet communem perfectionem: senarius similiter est numerus perfectus, quia nihil deest ei, habet enim perfectionem integritatis. Denarius est numerus perfectus, quia est primus limes numerorum: unde habet perfectionem finis. Sic triplex est perfectio. Communis iustitia; & sic est perfectio trinarii, quæ habetur per tricenarium numerum: sed cum plus habet ultra communem, tunc dicitur facere sexagesimum fructum: sed quando perfectus est, & iam prægustat suavitatem, tunc pervenit ad centesimum fructum. Vel aliter secundum Augustinum, secundum quod tripliciter homines se habent ad tentationes. Quidam enim graviter tentantur, sed resistunt fortiter; & hi habent fructum trigesimum; alii parum tentantur, sed surgunt; & hi habent sexagesimum: centesimum vero habent qui iam in quieta pace manent. Et quia hoc parabolice dictum est, ideo subdit: *Qui habet aures audiendi*, scilicet cordis, interius *audiat* per intellectum. *Et accedentes discipuli &c.* Supra posita est parabola; hic assignatur ratio: & circa hoc ponuntur duo hic. Primo ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio, ibi, *Qui respondens &c.* Dicit ergo: *Accedentes discipuli dixerunt ei*.

Incidit quæstio litteralis: quoniam ipse erat in navicula, quomodo ergo accesserunt ad eum? Sciendum, quod ipsi erant in navicula cum Christo. Accesserunt autem per sollicitudinem mentis, vel etiam corporaliter: quia cum parum distarent ab eo, venerunt magis prope: vel cum essent extra, venerunt ad eum. Sic nos, si velimus accedere ad eum, illuminabimur. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Et duo attenduntur. Primo datur exemplum non importune interrogandi: unde dum doceret turbas, non interrogaverunt eum. Eccle. III. 7. „ Tempus tacendi, & tempus „ loquendi. " *Quare in parabolis loqueris eis?* Item hic considerandum est, quod debet semper fieri quod de salute hominum est: unde sequitur responsio: *Qui respondens ait illis*. Et primo ponitur Dei ordinatio; secundo quædam ratio assignatur. Dicit: Ideo dico, quod in parabolis loquor, quia *vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum*: in quibus verbis tria ponuntur. Primo quod quidam sunt intelligentes, quidam non: & non est attribuendum alicui, sed Deo ordinanti: ideo datum est vobis, aliis non. Et ideo est divina ordinatio. Item magnæ utilitatis est, quia est quædam notificatio beatitudinis: unde magna est utilitas inquantum dat vobis cognitionem de mysteriis divinis. Hier. IX. 12. „ Quis est „ vir sapiens qui intelligat hoc, (*c*) & ad „ quem verbum oris Domini fiat, ut an„ nuntiet illud? " Item est signum divini amoris. Ioan. XV. 15. „ Vos autem dixi a„ micos, quia omnia quæcumque audivi a „ Patre meo, nota feci vobis. " Item hoc fit ex dono, non ex merito. Philip. I. 29. „ Quia vobis datum est pro Christo non so„ lum ut in eum credatis, sed ut etiam pro „ illo patiamini. " Et hoc est *mysterium regni cælorum*, Dei, & hoc a Deo. I. ad Corint. IV. 7. „ Quid autem (*d*) habes quod „ non accepisti? " *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit*. Aliquid enim est quod habet homo cui datur. Et quid est illud? Dicendum, quod quatuor sunt præparatoria ad hoc quod detur aliquid. Primum est desiderium. Unde si vis habere scientiam, præoccupat desiderium, ut habetur Sap. VI. 21. „ Concupiscentia sapientiæ deducit ad re„ gnum perpetuum. " (*e*) Et supra VII. 7. *Petite, & accipietis*. Unde *qui habet*, desiderium, *dabitur ei, & abundabit*: quia „ ipse „ est qui dat abundanter omnibus, & non „ improperat: " Iac. I. 5. *Qui autem non habet*, & si aliquam videatur habere aptitudinem ad sapientiam, vel iustitiam, & sit tepidus, id quod videtur habere, & non habet, *auferetur ab eo*. Unde Chrysostomus: „ Si vides tepidum, debes admonere quod „ desistat; & si non vult, dimitte eum. " Apoc. III. 16. „ Utinam calidus esses, aut „ frigidus: sed quia tepidus es, & nec frigi„ dus, nec calidus, incipiam te evomere ex „ ore

(*a*) *Al.* debebant. (*b*) *Al.* ideo perfectio virginum &c. (*c*) *Al.* est. (*d*) *Al.* Ut. (*e*) *Al.* Sed & ad verbum.

„ ore meo. “ Secundum quod requiritur est studium: & hæc est expositio Remigii. Unde qui habet bonum ingenium, & non studet, non proficiet: unde qui habet studium, illi dabitur sapientia, & abundabit. Prov. II. 4. „ Si quæsieris eam quasi pecuniam, „ & sicut thesauros effoderis illam; tunc in- „ telliges timorem Domini, & scientiam „ Dei invenies. “ *Qui autem non habet*, studium, quod videtur habere, scilicet ingenium naturale, non proficiet, sed *auferetur ab eo*. (*a*) Tertium quod requiritur est caritas, quia caritas omnium virtutum radix est, & omnium bonorum operum. Apostolus ad Eph. III. 17. „ In caritate radicati, „ & fundati. “ Unde si habes, scilicet caritatem, prorumpes in omne opus bonum. Apostolus I. Cor. XIII. 4. „ Caritas patiens „ est, benigna est. “ Unde si non habes, totum siccatur. Unde quodcumque bonum habet homo sine caritate, nihil est: quia „ qui „ non diligit, manet in morte: “ Ioan. III. 14. Quartum quod requiritur, est fides, quia qui fidem non habent, alia bona parum valent. Sap. I. 2. „ Apparet autem eis qui fi- „ dem habent in illum. “ Et Rom. X. 10. „ Corde creditur ad iustitiam, ore autem „ confessio fit ad salutem. “ Et qui non habet iustitiam fidei, id quod videtur habere, sive naturale, sive morale, auferetur ab eo. Apostolus ad Rom. XIV. 23. „ Omne „ quod non est ex fide, peccatum est. “ Dico ergo quod datum est vobis, quia vos habetis fidem, illis autem non est datum.

Sed hic cavendum est de quodam errore, quia videtur quod ex studio, & bonis naturalibus possemus acquirere gloriam æternam. Sed Paulus dicit (I. Corin. IV. 7.) „ Quid „ habes quod non accepisti? “ Unde & desiderium, & studium, & caritas, & fides, omnia hæc sunt a Deo.

Ideo in parabolis loquor eis &c. Hic adaptat ad propositum, & duo facit. Primo applicat quantum ad Iudæos; secundo quo ad Apostolos, ibi, *Vestri autem beati oculi &c.* Et primo duo facit. Primo adaptat, ne ex odio videretur dicere; secundo inducit auctoritatem, ibi, (*b*) *Et adimpletur in eis prophetia Esaiæ*. Notate, quod monens ad salutem, manifestat doctrinam suis actibus. Unde Act. I. I. „ Cœpit Iesus facere, & „ docere. “ Et Ioan. XV. 24. „ Si opera non „ fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum „ non haberent. “ Item (ibid. 22.) „ Si lo- „ cutus non fuissem eis, peccatum non ha- „ berent. “ Unde ante sine parabolis locutus est eis, sed modo post operationem miraculorum, *in parabolis loquor eis, quia videntes non vident*. Vident miracula, non vident effectum. Vel sic. *Videntes*, scilicet exterius, *non vident*, interius. Esa. XLIII. 8. „ Educ foras populum cæcum, & oculos „ habentem; surdum, & aures ei sunt &c. “ *Et audientes non audiunt, nec intelligunt*. Audiunt verba quibus excitari deberent ad bonum; tamen non audiunt, id est non habent effectum. Ezech. II. 7. „ Si forte au- „ diant, & quiescant. “ Et ibid. XXXIII. 31. (*c*) „ In canticum oris sui vertunt illos. “ Et quid est quod non vident? Quia non intelligunt. Psal. LXXXI. 5. „ Nescierunt, neque „ intellexerunt: in tenebris ambulant. “ Consequenter inducitur auctoritas Esaiæ prophetæ: *Et adimpletur in eis profetia Esaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis &c.* quod scribitur. Esa. VI. 9. sed ibi dicitur (*d*) imperative, hic prænuntiative. Ibi: „ Audite audientes, & nolite intelli- „ gere; & videte visionem, & nolite co- „ gnoscere. “ Et tanguntur tria. Primo Iudæorum duritia; secundo causa; tertio illius causæ effectus. Secunda ibi, *Incrassatum est enim cor populi huius*; tertia ibi, *Ne quando videant &c.* Et quia duo dixerat, scilicet de auditu, & de visu; ideo duo dicit: *Audietis*, auditu scilicet exteriori audietis doctrinam Christi, *& non intelligetis*, mysteria. Psal. XXXV. 4. „ Noluit intelligere ut bene „ ageret. “ Oseæ IV. 5. „ Quia tu scien- „ tiam repulisti, repellam te, ne sacerdo- „ tio fungaris mihi. “ *Et videntes videbitis, & non videbitis*. Videbitis carnem Christi visu exteriori, & non considerabitis virtutem eius. „ Palpavimus sicut cæci parietem, „ & quasi absque oculis attrectavimus &c. “ Esai. LIX. 10. Sequitur ratio: (*e*) *Incrassatum est enim cor populi huius &c.* Quia enim de auditu fecerat mentionem, & intelligere proprie est mentis; (*f*) ideo *cor populi huius*, idest mens, *incrassatum est*, idest excæcatum. Quare? Quia sicut ad visionem corporalem puritas requiritur, sic ad spiritualem. Unde intellectus dicitur vis superior, quoniam maxime spiritualis. Incrassatur intellectus quando applicatur grossis, & terrenis, sed quando abstrahitur, subtiliatur; sicut in Apostolis. II. ad Corin. IV. 18. „ Non „ contemplantibus nobis quæ videntur, sed „ quæ non videntur. “ Unde isti non considerabant nisi terrena. “ Animalis homo „ non percipit (*g*) quæ sunt spiritus Dei: “ Apostolus I. ad Corin. II. Deut. XXXII. 15.

„ In-

(*a*) *Al.* Tertium est quod requiritur caritas. (b) Al. *Ut impleretur &c.* (c) *Al.* In canticis. (d) *Al.* interrogative. (e) Al. *Et incrassatum &c.* (f) *Al.* unde. (g) *Al.* quæ Dei sunt.

„ Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, & recessit „ a Deo salutari suo. " Item sciendum quod quando homo audit quæ non placent, non potest de facili intelligere: ergo isti male intelligebant, quia eis non placebant verba sua. Ideo dicitur: *Et auribus graviter audierunt*. Ioan. VI. 6. „ Durus est hic sermo, „ & quis potest hunc audire? " *Et oculos suos clauserunt &c.* Contingit quod aliquis habet oculos, & non videt, quia claudit oculos: unde ipse sibi facit impedimentum. Aliqua vero sunt ita occulta, ut nisi multum infigat intuitum, non potest videre; sed si res sit in medio, sicut paries, non potest homo non videre nisi claudat oculos. Ideo si Dominus non fecisset miracula aperta, non esset mirum si non crederent; sed (a) apertissima fecit: ideo ipsi cognoscerent, nisi clauderent oculos. Dan. XIII. 9. „ Declinaverunt oculos suos, ut non viderent cælum &c. "

Unde notandum, quod in ista obduratione causa per se est homo, Deus vero non indurat nisi in non impartiendo gratiam. Deus ergo indurat, quia non dat gratiam; sed homo, quia imponit sibi impedimentum lumini: ideo istis imputatur quod oculos clauserunt.

Ne quando videant oculis. Hic ponitur damnum quod consequuntur: unde potest intelligi dupliciter. Ita quod ly *ne quando* referatur ad totum sequens, ut sit sensus: Ita clauserunt oculos, ne quando &c. & hoc modo intelligitur quod sit ex eorum malitia: quidam enim peccant ex infirmitate, quidam ex industria, sive ex certa malitia: unde isti hoc attendentes clauserunt oculos ne intelligant, unde tacita est eorum malitia. *Ne convertantur, & sanem eos*, scilicet si convertantur. Hierem. III. 14. „ Convertimini filii revertentes &c. " Et hæc expositio est Chrysostomi. Et ponuntur tria: *ne videant, ne audiant, ne corde intelligant*; & respondent tribus supradictis. Augustinus aliter exponit, dicens: *Ne quando videant*, cum modo non videant oculis, *& auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos*. Unde dicit Augustinus, quod possent hæc verba habere duplicem sensum. Quia aliquando ponitur *ne quando* pro eo quod est ut possit accidere, ut habetur II. ad Tim. II. 25. „ Nequando „ det illis Deus pœnitentiam ad cognoscen„ dam veritatem. " Aliquando vero ponitur pro eo quod est ne possit contingere, idest hoc contingeret, nisi argueremus &c.

Et quid est ergo quod dicit, *Incrassatum est*? Solvit Augustinus, quod aliquando contingit quod homo superbus est, & videtur ei quod sit valde bonus; & permittit Dominus cadere in alia peccata, ut sanet eum a superbia sua. Tales sunt præsumptuosi, de quibus Rom. X. 3. „ Ignorantes Dei iu„ stitiam, & suam quærentes statuere, iu„ stitiæ Dei non sunt subiecti. " Quia igitur isti superbi erant, ideo permisit ut excæcarentur, ut videant, & audiant, & sanem eos. Et hæc expositio habetur ex littera Marc. IV. Sed littera Ioan. XII. 40. contradicit, quia ibi dicit: (b) „ Propterea non „ poterant credere, quia Esaias dixit: Ex„ cæcavit oculos eorum, & induravit cor „ eorum, ut non videant oculis, & non „ intelligant corde, & convertantur, & sa„ nem eos. " Non ergo sunt excæcati ut crederent, sed ut non crederent.

Sed, secundum Augustinum, hic est quæstio gravis: quia si excæcati sunt, ut non credant: ergo non debet eis imputari. Solvit Augustinus. Possumus dicere, quod hoc quod excæcati sunt, ex præcedentibus peccatis meruerunt. Rom. I. 21. „ Obscura„ tum est insipiens cor eorum: dicentes „ enim se esse sapientes, stulti facti sunt. " Et sequitur post: „ Propter quod Deus tra„ didit eos &c. " Ideo propter peccata induravit, & aures aggravavit, non indurando, sed non impartiendo propter peccata eorum. Et possumus aliter dicere, secundum Augustinum. *Incrassatum est cor populi huius*, ut non videant, & convertantur, scilicet statim, sed permanentes crucifigant Christum, & post videntes miracula convertantur. Et dicit Augustinus, quod videtur hæc sententia extorta, si non videmus ita accidisse de facto. Aliqui enim non reducuntur ad humilitatem nisi in grave peccatum cadant: sic Dominus istis fecit.

Vestri autem beati oculi, qui vident, & aures vestra qua audiunt &c. Supra ostendit Dominus miseriam Iudæorum, qui videntes non videbant; hic ostendit beatitudinem Apostolorum, qui videbant, & audiebant. Et primo ostendit beatitudinem; secundo signum ostendit, ibi, *Amen quippe dico vobis &c.* Dicit ergo, quod videntes non vident, sed *vestri oculi sunt beati*. Sed si istud referatur ad oculos exteriores, & aures, ita beatificantur oculi Iudæorum sicut Apostolorum. Ideo dicit Hieronymus, quod

(a) *Al.* apertissime. (b) *Al.* „ Propterea non poterunt credere, quia Esaias dicit &c. "

quod oportet intelligere duplices oculos, scilicet exteriores, quibus communiter omnes viderunt; & de his non loquitur: vel interiores quibus Apostoli soli viderunt. Ad Eph. v. 17. „ Det vobis spiritum sapientiæ, „ & revelationis in agnitione eius illuminatos „ oculos cordis." Unde similiter & sunt aures quædam exteriores, quædam interiores, de quibus supra: *Qui habet aures audiendi, audiat*. Esai. l. 5. „ Dominus mihi aperuit au„ rem; ego autem non contradico, retror„ sum non abii." Beatitudinem tribuit in videndo: quia hæc beatitudo in via non consistit nisi in participatione beatitudinis æternæ quæ consistit in visione: in visione enim Dei est gloria hominis. Hierem. ix. 23. „ Non „ glorietur sapiens in sapientia sua:" & sequitur: „ sed glorietur qui gloriatur, sci„ re, & nosse me." Deinde ponit signum. *Amen quippe dico vobis &c.* Dicit Augustinus: „ Beatus est qui habet omnia quæ vult." Unde beati quibus sunt data omnia quæ antiqui voluerunt, scilicet prophetæ, & iusti. Quilibet enim iustus rex est: unde habetur Prov. xx. 8. „ Rex qui sedet in so„ lio, dissipat omne malum." Et hoc est ideo quia *cupierunt videre quæ videtis*. Si ergo illi desideraverunt, & non habuerunt, & vos habetis: ergo iam quamdam participationem beatitudinis percipitis.

Sed quid est quod dicit, *Et non viderunt*? Nonne habetur Ioan. VIII. 56. „ Abraham „ desideravit videre diem meum; vidit, & „ gavisus est?" Item Esai. VI. 1. „ Vidi Domi„ num sedentem super solium excelsum, & „ elevatum." Et idem de passione: unde cap. LIII. 2. „ Vidimus eum, & non erat „ aspectus."

Una solutio est quod aliqui viderunt, aliqui non. Sed, ut dicit Hieronymus, periculosum est hoc dicere. Vel aliter, quod viderunt, sed non ita manifeste. Ad Ephes. III. 5. „ Quod aliis generationibus non est „ agnitum filiis hominum, sicut nunc reve„ latum est sanctis Apostolis." Vel aliter, quod totum referatur ad visionem, & auditum præsentiæ corporalis: quia videre in carne desiderabile fuit iustis. Exemplum habetur in Simeone, Luc. II. 10. Unde vestri oculi sunt beati, qui vident &c.

Et nonne Iudæi viderunt? Dico, quod de ipsis dicitur quod non vident, quia solum exterius vident.

Sed contrarium habetur in Ioan. xx. 29. ubi dicitur: „ Beati qui non viderunt, & „ crediderunt." Dicendum, quod est beatitudo rei, quæ habetur per participationem; & beatitudo spei, quæ habetur in merendo. Unde beati qui non viderunt beatitudine spei, sive meriti; & beati qui vident beatitudine rei, sive participationis: unde de Abraham dicitur, Ioan. VIII. 36. „ Exultavit ut videret diem meum; vidit, „ & gavisus est."

Vos autem audite parabolam seminantis &c. Hic ponitur expositio. Et primo concludit quod ipsi erant digni; secundo exponit. Dicit ergo: *Vos ergo audite &c.* quia scilicet estis digni vos audire, & non solum audire, sed per me audire. Prover. I. 5. „ Au„ diens sapiens sapientior erit." *Omnis qui audit verbum regni &c.* Hic exponit; & quia fecerat mentionem de duplici terra, ideo primo exponit quod dixerat de terra mala; secundo de terra bona, ibi, *Qui vero in terram bonam seminatus est &c.* Item in terra mala posuerat tres differentias: quia quædam secus viam, quædam in petrosa, quædam in spinosa. Et hoc exponit.

Et ad huius intellectum debetis scire, quod audire verbum Dei debet habere effectum unum, ut infigatur in corde: unde: „ Bea„ tus qui in lege Domini meditatur die ac „ nocte." Psal. I. 2. Alibi Psal. CXVIII. 11. „ In „ corde meo abscondi eloquia tua, ut non „ peccem tibi." Item alius effectus est ut perducatur in opus. In quibusdam enim impeditur primus; in quibusdam secundus. (a) De primo ponitur: & sciendum quod littera habet interpositionem, & debet sic intelligi. *Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius.* (b) Et hic est qui est secus viam. Et quare non intelligit? Quia venit malus homo &c. unde: *Omnis qui audit verbum regni*, idest Christi prædicantis regnum cælorum: quia Christus solum regnum Dei prædicavit: Moyses enim terrenum regnum prædicavit. Unde Petrus, Ioan. VI. 69. „ Do„ mine ad quem ibimus? Verba vitæ æter„ næ habes." Aliqui, sicut infideles, non audiunt. Esai. lxv. 12. „ Locutus sum, & „ non audivistis &c." Aliqui sunt qui audiunt. „ Beati qui audiunt verba Dei," Luc. XI. 28. *Sed non intelligit*. Glossa: „ Quia au„ dit non ex affectu: unde non recondit in „ corde." Psal. xxxv. 4. „ Noluit intellige„ re ut bene ageret." Et quid erit de isto? Capitur a furibus, quia detinetur mens a cogitationibus, & ita rapitur; & hoc est quod dicit: *Venit malus*, scilicet diabolus, quia malus non natura, sed perversitate, *& rapit*,

(a) *Al.* De primo primo ponitur. (b) *Al.* Et hoc est.

rapit, scilicet occulte, seducendo, & inducendo vanam cogitationem, *quod seminatum est in corde eius*, scilicet semen: (a) *hic est qui seminatus est secus viam*. Seminatus, aliquando nominat quod seminatur, aliquando agrum qui seminatur: unde cum dicit, *Quod seminatum est*, intelligitur semen; cum vero dicitur, *Qui seminatus est*, intelligitur ager. Homo enim dicitur ager, de quo agro habetur Prover. XXIV. 27. „ Diligenter exerce agrum tuum &c. " Et quomodo secus viam? Quoniam non custoditur; contra illud Prover. IV. 23. „Omni custodia serva cor tuum, „ quoniam ex ipso vita procedit. " Sic homo dicitur seminatus secus viam, qui (b) verbum recipit, sed non custodit. Secundus effectus est producere in opus: unde Iac. I. 22. „ Estote factores verbi, & non auditores tantum. " Effectus autem iste impeditur per prospera, & adversa. De eo qui impeditur per adversa dicit: *Qui autem super petrosa seminatus est &c.* Primo ergo ponit principium boni; secundo occasionem mali, ibi, *Non habent autem in se radicem*; tertio malum, ibi, *Facta autem tribulatione &c.* Petra est malum cor, in quod non potest penetrare verbum, sicut in terra petrosa, & ubi est parum de terra; sic aliqui non exponunt cor suum penetrabile. Tunc enim dicitur penetrabile, quando nihil praeponit verbo, ita quod verbum habeat ut radicem principalem. Unde Ezech. XI. 19. „ Auferam a vobis cor lapideum &c. " *Hic verbum audit, & continuo cum gaudio suscipit illud*; ideo delectatur de iustitia, & pronus fit ad bonum. Ad Galat. III. 5. „ Qui tribuit vobis Spiritum sanctum, operatur in „ vobis virtutes. " Et sic delectatur; sed non potest figi, quia *radicem non habet*, quia in lapide seminatur. Radix autem caritas est. Ad Ephes. III. 17. „ In caritate „ radicati, & fundati &c. " *Sed temporalis est*, & ad tempus gaudet. Eccli. VI. 10. „ Est „ amicus socius mensae, & non permanebit „ in die necessitatis. " Haec est ergo occasio, quia non habet radicem. Et quomodo est? (c) Quia male figitur. Unde dicit: *Facta tribulatione, & persecutione propter verbum &c.* ut quando occurrunt adversantes contra fidem, & tribulationes per interiores, vel exteriores adversitates, propter doctrinam verbi, vel propter fidem, *continuo scandalizantur*: quia a fide resiliunt. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. " Ille qui perseverat, est amicus. Et dicit, *Continuo*; quia etsi caritatem habeant, ex multa tribulatione possent scandalizari. Sed quando continuo ex parva tribulatione quis scandalizatur, non est radicatus in caritate. Unde I. ad Cor. X. 13. „ Fidelis Deus, „ qui non permittit hominem tentari ultra „ quam possit; sed faciet etiam cum tentatione proventum. " Et ad Heb. XII. 4. „ Nondum enim restitistis usque ad sanguinem. " Et secundum Hieronymum, *Continuo*, quia distanter inter istum & illum. *Qui autem seminatus est in spinis &c.* Hic ponitur impedimentum bene fructificandi; quod aliquando fit ex prosperitatibus, & aliquando ex adversitatibus; unde dicit: *Qui autem in spinis seminatus est, hic est qui audit verbum Dei.* Istae spinae sunt solicitudines huius saeculi: sicut enim spinae pungunt, & non sinunt hominem quiescere, sic nec istae solicitudines. Ideo nolite seri super spinas. *Solicitudo huius saeculi, & fallacia divitiarum suffocat verbum. Solicitudo*, quo ad futura, *fallacia divitiarum*, quo ad praesentia: unde cum abundant divitiae, fallaces sunt. I. ad Tim. VI. 17. „ Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere, neque „ sperare in incerto divitiarum. " Item cum desiderantur, fallunt quantum ad satietatem, quia non satiant. Item solicitant. Ideo Dominus Apostolis suis prohibet: *Nolite soliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis*: supra VI. 31. *Suffocat verbum*. Superius dixit, *Aruit*, hic, *Suffocat*. Scitis enim quod candela potest extingui vel propter defectum humoris, & tunc arescit; aliquando propter superfluitatem, & tunc suffocatur; sic (d) & vita naturalis, quae fundatur in calido, & humido, potest deficere propter abundantiam humoris, vel propter defectum. Similiter tribulationes aliquando subtrahunt humores consolationis praesentis; & tunc redditur instabile, & arescit: aliquando accrescunt; & tunc soffocatur, ideo semen est sine fructu: unde dicit: *Et sine fructu efficitur*. Ad Rom. VI. 21. „ Quem ergo fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis? " Et sequitur: „ Servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum (e) in sanctificationem. " Ad Eph. V. 9. „ Fructus enim lucis in omni bonitate, & iustitia, & veritate. " *Qui vero in terram bonam seminatus est &c.* Exposita triplici differentia ad malum, subiungit ad bona, quam distinguit per tres effectus: quia primo *audit*; item plus *& intelligit*; item *fructum*

(a) Al. *Hoc est quod seminatus est*. (b) Al. eorum recipit. (c) Al. Male finiunt. (d) Al. de vita naturali. (e) Al. in sanctificatione.

dum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum. Exponatur sicut supra.

Sciendum tamen, quod Augustinus Lib. II. cap. XXIII. de Civit. Dei ponit expositionem quorumdam qui volebant sic interpretari, quia in die, cum Dominus veniet ad iudicium, multi sancti orabunt pro multis, & secundum quod erunt meliores, plures eis dabuntur. Unde quibusdam dabuntur triginta, quibusdam sexaginta, quibusdam centum. Sed hoc est contra fidem, quia peccata mortalia non dimittentur, quia sine caritate non possunt dimitti: unde mortalia contraria sunt caritati, venialia non: ideo &c.

(b) Supra posuit parabolam in qua ostendebatur impedimentum evangelicæ doctrinæ ab extrinseco; hic ponitur alia parabola, in qua ponitur impedimentum de audienda doctrina, quod est ab intrinseco: quia in hac ad nos trahuntur ea de quibus ingenia solent solicitari. Primo ergo docet de origine boni, & mali; secundo de processu; tertio de fine. Secundum ibi, *Cum autem crevissent &c.* tertium ibi, *Et in tempore messis dicam messoribus &c.* Circa primum notantur duo. Primo de origine boni; secundo mali, ibi, *Cum autem dormirent homines &c.* Dicit ergo: *Aliam parabolam proposuit illis*. Et quibus eis? Dico non Apostolis tantum, sed etiam turbis. Unde cum primam in navi exposuisset Apostolis, convertit se ad turbas. *Aliam*, non alteram: quia non solum proposuit duas parabolas, sed plures. Alterum vero unum de duobus dicitur. Plures autem posuit, ut pluribus dispositionibus subveniret. Quidam enim afficiuntur in uno, quidam in alio. *Simile factum est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo*. In regno continetur Rex, & hi qui reguntur. Et isti sunt homines cælestes, qui facti sunt æquales Angelis. Psal. 90. 11. „ Angelis suis mandavit „ de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis." *Homini qui seminavit bonum semen*. Tres parabolæ ponuntur consequenter de semine. Prima de semine seminato; secunda de semine inspirato; tertia de semine multiplicato. Secundum intentionem litteræ, aliter quam supra accipitur semen. Seminatur enim semen quod seminatur in homine, & hoc est verbum Dei, sicut habetur Luc. XXII. Hic autem accipitur ipse homo, in quo seminatur. Et hoc patet, quia infra dicit quod semen istud sunt filii regni: unde non est alia facienda (a) expositio ab ea quam Dominus fecit. Et dicitur semen, quia sicut semen est principium propagationis, sic homines boni fundamentum totius fidei: unde ex Apostolis tota Ecclesia pullulavit. Unde Esa. I. 9. „ Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. " Et istud fuit bonum semen, de quo Esa. VI. 13. „ Semen „ sanctum erit id quod steterit in ea. " Istud seminavit Christus: & ubi? *In agro suo*, idest in mundo: mundus enim dicitur ager, in quo sunt boni, ac mali, quem Dominus per creationem edidit: unde Ioan. I. 10. „ Mundus per ipsum factus est. " Et in Psal. XLIX. 11. (b) „ Pulchritudo agri mecum „ est. " *Cum autem dormirent homines &c.* Habito de origine boni, hic agit de origine mali: & primo ponitur occasio malitiæ illatæ; secundo ordo. Et primo ponitur occasio duplex. Una est ex parte custodum; secunda ex parte seminantis. Ex parte custodum dicit: *Cum autem dormirent homines &c.* idest, præpositi humani generis, qui positi sunt ad custodiendum, *dormirent*, scilicet per dormitionem mortis. Sancti scilicet Apostoli qui noverunt quod hæretici in Ecclesia miscuerunt se tritico: unde Paulus: (Act. XX. 29.) „ Scio quod post decessum „ meum intrabunt lupi rapaces in vos, non „ parcentes gregi. " Deinde ponitur alia occasio: unde dicit, *Venit inimicus &c.* id est diabolus. Psal. LXXIII. 23. „ Superbia eorum „ qui te oderunt, ascendit semper: " eorum qui te oderunt, idest dæmonum. Hæc autem inimicitia est secundum perversitatem voluntatis.

Sed est quæstio. Est ne hoc verum quod aliqua res odiat Deum? Dicendum, quod amor non est nisi rei cognitæ. Dupliciter autem potest cognosci Deus: in se, vel in suis effectibus. In se impossibile est quin ametur. Quicquid enim amatur, amatur sub specie boni. Cum ergo sit prima bonitas, odiri non potest. Sed in effectibus suis non est impossibile. Dæmones enim inquantum sunt, eum amant a quo sunt. Sed aliqui effectus displicent eis, quod scilicet contra voluntatem suam puniantur, quod non ad voluntatem suam puniant homines, & similia.

Sequitur de ordine: *Et superseminavit zizania*. Singula verba habent magnam significationem. Videamus ergo quid est quod seminatur, & qualis est ordo. Quod seminatur est zizania, quæ similis est tritico, & lolium vocatur. Quid significatur per zizaniam? Filii nequam, & omnes qui iniquitatem diligunt, specialiter hæretici. Tria sunt ge-

(a) *Al.* expositio quam Dominus fecit. (b) *Al.* Plenitudo.

genera malorum; pravi catholici, schismatici, & hæretici. Mali catholici per paleas significantur, de quibus supra III. 12. (*a*) *Paleas comburet igni*; schismatici per aristas; hæretici per zizaniam. Seminantur ergo in agro, idest in hoc mundo. Item zizania habet similitudinem cum tritico; sic isti prætendunt speciem boni, ut habetur I. Tim. I. 7. „ Volentes esse legis doctores, & non „ intelligentes neque quæ loquuntur, ne- „ que de quibus affirmant. "

Et nota, quod dicitur supra, *Seminavit*, & hic non: quia prius fuerunt catholici quam hæretici. Diabolus enim videns Ecclesiam dilatari, invidit, & seminavit corruptivum, & movit corda hæreticorum, ut magis noceret: unde „ ex nobis erant (secundum quod habetur in I. Canonica Ioan. „ II. 19.) sed ex nobis non erant: quia si „ ex nobis fuissent, permansissent utique „ nobiscum. " Item dicit, *In medio tritici*. Non curat diabolus quod aliqui sint hæretici inter gentiles, quia omnes possidet; sed in medio tritici, & fidelis populi. Et hoc est quod dicitur Iob IV. 18. „ Et in Angelis „ suis reperit pravitatem. " Et Augustinus dicit, quod nulla societas est ita bona quin aliquis sit pravus: unde in societate Apostolorum unus fuit malus, scilicet Iudas. Item dicit, *Et abiit*: ubi signatur malitia dæmonis. *Abiit*; idest, occultum se reddidit. Quando enim instigat, non semper cooperatur. Si enim ad votum omnia succederent, de facili posset discerni; ideo aliquando malitiæ suæ cedit. Psal. IX. 9. „ Insidia- „ tur in abscondito quasi leo in spelunca „ sua. "

Consequenter agitur de processu boni, & mali. *Cum autem crevisset herba*. Et ut intelligatis, tria considerantur. Primo ponitur manifestatio bonorum a malis; secundo zelus bonorum contra malos; tertio tolerantia. Dicit ergo: *Cum crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania &c.* a principio enim quando seminatur, non apparet, sed cum crescit herba. Et hoc potest ad utrumque referri, & ad triticum, & ad zizaniam. Augustinus exponit de tritico: quia cum homo parvus est, non potest discernere; sed quando crescit, & facit fructum, & fit spiritualis, tunc cognoscit. I. ad Corint. II. 15. „ Spiritualis discer- „ nit omnia. " Chrysostomus exponit de zizania: quia primo non apparet, quia hæretici primo abscondunt scientiam, quia primo aliqua bona dicunt, &. prædicant laicis, & post inserunt aliqua mala de clericis; quæ libenter audiuntur: & sic avertunt populum a dilectione clericorum, & sic per consequens Ecclesiæ. Sed post cum suscipiunt doctrinam, manifestant malitiam. Primo enim non dicunt nisi levia, sed post se manifestant, & doctrinam suam, quæ intelligitur per vinum: de quo vino dicitur Prover. XXIII. 31. „ Ingreditur blande, re- „ tro autem mordebit ut coluber. " *Accedentes autem servi patrisfamilias &c.* Hic ponitur de zelo bonorum contra malos. Et primo inquirunt de origine mali; secundo moventur zelo ad extirpationem malorum, ibi, *Servi autem dixerunt &c.* Dicit: *Accedentes autem &c.* Primo videndum qui sint isti servi. Infra dicit de messoribus; sed isti non servi, sed Angeli. Isti sunt homines boni. Et hoc non est inconveniens, cum Dominus dicatur & ostium, & ostiarius. *Accedentes autem servi*, per fidem: Psalm. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illumina- „ mini: " *dixerunt: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo*? Nonne Apostoli bonam doctrinam seminaverunt? Ita utique. „ Vidit Dominus cuncta quæ fecerat, & „ erant valde bona: " Gen. I. 31. *Unde ergo habet zizania*? Quæstio similis habetur Hierem. II. 21. „ Ego plantavi vineam electam: „ quomodo conversa es mihi in pravum, „ vinea aliena? " Respondet Dominus, *& ait illis: Inimicus homo hoc fecit*. Et notate, quod hoc non ex prima origine, sed de hoc quod in hominibus est a diabolo. Sapient. II. 24. „ Invidia diaboli intravit mors in orbem „ terrarum. " Homo dicitur diabolus per defectum a deitate. Psal. IX. 20. „ Exurge „ Domine, (*b*) non confortetur homo. " Hic homo dicitur inimicus propter consummatam malitiam. Genes. III. 15. „ Inimici- „ tias ponam inter te & ipsum. " *Servi autem dixerunt*. Hic dicitur quod servi moventur zelo ad extirpationem malorum. *Vis imus, & colligimus ea*? Dicuntur hic de ipsis duo laudabilia, quia moventur ad destruendum malum. I. ad Corinth. V. 13. „ Auferte „ malum ex vobis ipsis. " Item aliud laudabile, quia hoc facere nolunt proprio motu, sed iussu domini. Unde Tob. IV. 20. „ Omni „ tempore benedic Deum, & omnia consi- „ lia tua in ipso permaneant. " *Et ait illis*. Nota, hoc est tertium, scilicet de sustinentia malorum, de hoc Eccle. VIII. II. „ Et- „ enim quia cito non profertur contra ma- „ los sententia, filii hominum absque timo- „ re perpetrant mala. " Et primo ostendit pro-

(*a*) Al. *Paleas comburit igni*. (*b*) Al. non prævaleat.

propositum; secundo rationem assignat; tertio ponit terminum sustinentiæ, quia semper non sustinebit. Dicit ergo, *Non*; idest, non volo quod colligatis adhuc. II. Pet. ultim. 9. „ Non tardat Dominus promissionem „ suam, sed patienter expectat. " *Ne forte*. Hic ponit rationem.

Et prima fronte notare debetis, quod bonum est magnum, & victoriosum supra malum: quia bonum potest esse sine malo, malum autem non sine bono: ideo sustinet Dominus multa mala, ut veniant, vel etiam ne pereant multa bona; ideo dicit: *Ne forte colligentes zizania*, idest malos, vel hæreticos &c. *eradicetis simul & triticum*.

Quatuor de causis contingit quare mali non debeant eradicari propter bonos. Una causa est, quia per malos exercitantur boni. I. Corinth. XI. 19. „ Oportet hæreses esse, ut „ qui probati sunt, manifesti fiant in vo- „ bis. " Prover. XI. 29. „ Qui stultus est ser- „ viet sapienti. " Si non fuissent hæretici, non claruisset scientia sanctorum, Augustini, & aliorum. Unde qui vellet malos eradicare, eradicaret & multa bona. Item contingit quod qui modo malus est, postea bonus fit, ut Paulus. Unde si occisus fuisset Paulus, careremus doctrina tanti magistri; quod absit. Ideo si vis eradicare, eradicabis simul & triticum, scilicet eum qui erit triticum. Psal. LXVII. 23. „ Dixit Domi- „ nus: Ex Basan convertam, convertam in „ profundum maris. " Tertia ratio, quia aliqui videntur mali, & non sunt; ideo si velles evellere malos, statim multos bonos extirpares. Et hoc apparet, quia noluit Deus quod colligerentur, donec ad perfectam maturitatem pervenirent. Unde I. ad Corinth. IV. 5. „ Nolite ante tempus judica- „ re. " Quarta ratio est, quia aliquis quandoque est magnæ potestatis; ideo si excludatur, trahit multos secum, & sic cum illo malo multi pereunt. Ideo congregatio non excommunicatur, nec princeps populi, ne cum uno multi cadant. De tali intelligitur quod dicitur in Apoc. XII. 4. quod draco traxit tertiam partem stellarum secum &c. Et Genes. XVIII. 25. „ Absit a te ut hanc „ rem facias, & occidas iustum cum im- „ pio. " Sed numquid semper parcetur eis? Non, sed usque ad tempus: unde dicit: *Sinite utraque crescere usque ad messem &c.* Similis sententia habetur Apocalyp. ult. 11. „ Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc. "

Sinite utraque crescere usque ad messem. Contra istam sententiam obiicitur, quia dicitur Esa. I. 16. „ Auferte malum cogitationum ve- „ strarum &c. " Item I. Corinth. V. 7. „ Ex- „ purgate vetus fermentum, ut sitis nova „ conspersio, sicut estis azimi &c. " Quid ergo dicit, *Sinite &c.*?

Chrysostomus dicit, quod loquitur de occisione. Unde hæretici non sunt occidendi, quia inde multa mala sequerentur. Augustinus in epistola quadam dicit, quod fuit sibi visum aliquando quod non deberent occidi; sed post experimento didicit quod multi convertuntur per violentiam. Dominus enim quosdam violenter trahit, sicut traxit Paulum. Unde iste coacte conversus plus profecit quam omnes alii qui voluntarie crediderunt. Et hanc opinionem (vel quæstionem) tractavit Augustinus (a). Unde, secundum sententiam Chrysostomi, si non possit sine periculo, non debet fieri; sed ubi maius periculum timetur. Et hoc patet inducendo in omnibus, quia etsi mali sunt, prosunt ad exercitationem. Quia tamen magis timendum est ne evangelica doctrina per eos in aliis pereat, ideo &c. Item aliqui qui modo sunt mali, fiunt post boni. Verum est quod statim non debent occidi, sed sicut habetur ad Tit. III. 10. „ Hæreticum post „ primam & secundam monitionem devi- „ ta. Ad aliud quod tertio opponitur, quia scilicet multi videntur mali qui sunt boni; verum est, si fieret indiscrete, sicut habetur I. ad Tim. IV. Item quod dictum est, quod princeps populi excommunicari non debet: si videas quod maius sit scandalum si excommunicetur quam in eo quod delinquit, non debet excommunicari; sed si aliquid egisset quod esset ad periculum fidei, sine dubio excommunicari debet, quodcumque inde accidat damnum.

Et in tempore messis dicam messoribus &c. Supra Dominus exposuit parabolice originem boni, & mali, & processum utriusque; hic agitur de similitudine utriusque. Et primo ponitur tempus finis; secundo ponuntur ministri; tertio modus, & ordo: quorum unumquodque ordinatur ad finem. Tempus tangitur, cum dicitur: *In tempore messis &c.* Tempus messis est tempus collectionis fructus qui expectatur ex seminibus. Duplex est autem collectio: una in Ecclesia præsenti,

(a) *Epist. 93. al. 48. ad Vincentium ubi num. 5. sic ait*: „ Putas neminem debere cogi ad iustitiam &c. „ & Paulum ad cognoscendam, & tenendam veritatem magna violentia Christi cogentis esse compulsum „ &c. & putas nullam vim adhibendam esse homini ut ab erroris pernicie liberetur, cum...... Christum „ audias dicentem: Nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. "

ti, alia in cælesti; & ideo duplex est messis. Quædam congregationis fructuum in præsenti. De hac Ioan. IV. 35. „ Levate oculos „ vestros, & videte regiones, quoniam al-„ bæ sunt iam ad messem. " Item tempus messis in triumphanti Ecclesia: unde infra eodem dicitur quod messis est consummatio sæculi: ergo usque ad illud tempus differtur. Qui sunt ministri? Messores. Unde, *Dicam messoribus*. Messores primæ messis fuerunt Apostoli: ipsi enim collegerunt, & converterunt totum mundum; de quibus Ioan. IV. 38. „ Misi vos metere quod non se-„ minastis. " In secunda messe messores (a) erunt Angeli. Apocalyp. XIV. 15. dictum est cuidam Angelo: „ Mitte falcem tuam, & „ mete: quia venit hora ut metatur, quo-„ niam aruit messis terræ &c." Quæ enim mediante Deo fiunt, credendum quod fiant ministerio Angelorum. Unde dicitur de Angelis, Psal. CII. 21. „ Ministri eius, qui faci-„ tis voluntatem eius. " Sed videamus ordinem, & quo modo assequantur finem, & quem finem. Et primo de malis; secundo de bonis. De malis sciendum, quod primo colliguntur; secundo alligantur; tertio comburuntur. In primo est separatio malorum a bonis. Quamdiu durat tempus istud, mali cum bonis sunt, zizania cum tritico, lilium inter spinas, ut habetur in Cant. II. 2. Infra XXV. 2. *Cum venerit Filius hominis, separabit bonos a malis, hædos ab agnis*. Unde dicit: *Colligite primum zizania &c.* Modo quasi indiscrete accidunt bona & mala bonis & malis. Et hoc est quod dicitur Eccle. IX. quod hoc pessimum est inter omnia quæ sub cælo fiunt, quia eadem cunctis eveniunt. Sed tunc bona (b) reddentur bonis, & mala malis. Ne ergo involvantur, oportet quod separentur, & alligentur: unde, *Et alligate ea*. In alligatione perpetuitas pœnæ signatur. Psal. CXLIX. 8. „ Ad alligandos Reges eo-„ rum in compedibus &c." Infra XXII. 13. *Ligatis manibus, & pedibus proiicite eum in tenebras exteriores*: quod signat impœnitentiam, & irrevocationem æternæ damnationis. *In fasciculos*. Omnes erunt separati a visione Dei: pœna damni erit æqualis omnibus; ideo ponentur in fasciculos, sicut habetur Levit. XIII. ubi docetur discernere inter sanguinem & sanguinem, inter lepram & lepram. Et Esa. XXVII. 8. „ In mensura „ contra mensuram. " Et ad quid? *Ad comburendum*; idest, igni æterno tradentur. De isto dicitur Luc. XVI. 24. „ Quia crucior in „ hac flamma. "

Deinde cum dicitur, *Triticum autem congregate in horreum meum*, ponitur finis bonorum: & e contrario tria ponuntur, scilicet puritas, & unitas, & tranquillitas. Puritas, cum dicitur, *Triticum*. Sed notate, quod zizania fuit colligata, ideo non fuit excussa, triticum vero fuit excussum. Et hoc significat quod mali cum suis inquinamentis in infernum mittentur, sed boni penitus erunt purgati. Esa. XXXV. 8. „ Via sancta vocabitur; „ non transibit per eam pollutus. " Item est inter eos unitas. Unde *congregate*. Inter malos semper sunt iurgia, ideo non habent unitatem; sed boni congregantur. Psal. XLIX. 5. „ Congregate illi sanctos eius, „ qui ordinant testamentum eius super sa-„ crificia &c." Et infra XXIV. 28. *Ubi corpus ibi congregabuntur & aquilæ*. Item erit inter eos tranquillitas: unde dicit, *In horreum meum*. Horreum fit ad conservationem messis: sic illa patria erit horreum sanctorum, ubi erunt cum laude, & lætitia sempiterna, ut habetur Esa. XXXV. 10.

(c) Per duas ostendit impedimentum evangelicæ doctrinæ. Sed quia posset aliquis dicere: Si ita est quod ita impeditur, quod quædam secus viam, quædam super petram &c. (c) videtur quod non (d) possit proficere; ideo subdit de profectu parabolice, quod scilicet profecerit propter duo. Primo propter (e) parvitatem apparentem; secundo propter occultationem. Ideo duas parabolas ponit. Secunda ibi, *Aliam parabolam locutus est eis*. Tertio confirmat modum per auctoritatem prophetæ, ibi, *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis*. Circa primum primo agit de seminatione; secundo de (f) parvitate seminis; tertio de magnitudine fructus. Secundum ibi, *Quod minimum quidem est omnibus seminibus*; tertium ibi, *Quod cum creverit, maius est omnibus oleribus*. Dicit ergo: *Simile est regnum cælorum grano sinapis &c.* In regno est Rex, princeps, subditi, & etiam incarcerati: item divitiæ &c. Ideo ad hæc omnia possumus assimilare regnum. Quod ergo dicit quod *simile est regnum cælorum grano sinapis*, potest exponi, sicut dicit Hieronymus, quod per granum synapis doctrina evangelica intelligitur. Et quare? Quia granum istud fervidum est; item venena repellit. Et hoc significatur, quia doctrina evangelica per fidem facit fervescere. Infra XVII. 19. *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, & transibit; & nihil impossibile erit vobis*. Item excludit errores: unde utilis est ad

(a) *Al.* erant. (b) *Al.* reddunzur. (c) *Al.* & ita videtur. (d) *Al.* posset. (e) *Al.* pravitatem. (f) *Al.* pravitate.

ad arguendum, ut habetur II. ad Timoth. III. *Quod accipiens homo seminavit*. Homo iste est Christus, qui seminavit istud semen: (a) vel quilibet homo qui doctrinam evangelicam seminat. *In agro suo*, idest in corde suo, quando ei præbet assensum. Christus seminavit, quia fidem dedit in qua salvi sumus. Ephes. II. 8. (b) „ Gratia enim „ salvati estis per fidem, & non ex vobis, „ Dei enim donum est. " Item quilibet qui obedit, seminat in agro, idest in corde. Prov. XXIV. 27. „ Diligenter exerce agrum tuum. " In isto agro sunt diversa semina, quæ sunt diversa dogmata. Dogmata Hieronymi, & Augustini magna videntur, & confirmantur magnis argumentis. Similiter doctrina legis. Sed doctrina legis evangelicæ modica apparuit, quia prædicabat Deum passum, crucifixum, & huiusmodi. Et quis posset hoc credere? I. ad Cor. I. 18. „ Verbum crucis „ pereuntibus quidem stultitia est, his au„ tem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus „ Dei est. " Et ideo dicit: *Quod minimum quidem est omnibus seminibus*: unde primo minima apparuit. Sequitur magnitudo. Et primo ponitur magnitudo; secundo confirmatur, ibi, *Cum autem creverit*, idest pullulaverit, *maius est omnibus oleribus*: quia doctrina evangelica magis fructificavit quam doctrina legis, quia doctrina legis non fructificavit nisi inter Iudæos. Unde dicebatur Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni „ nationi, & iudicia sua non manifestavit „ eis. " Non enim fuit aliquis Philosophus qui aliquam patriam potuerit totam convertere ad suam doctrinam. Si enim aliquis Philosophus, sicut Plato, dixisset, quod talis & talis veniet, non crederetur ei. Psalm. CXVIII. 85. „ Narraverunt mihi iniqui fabu„ lationes, sed non ut lex tua. " Maior est ergo in soliditate, in generalitate, & in utilitate. In soliditate, *Et fit arbor*: quia aliæ doctrinæ sunt olera mollia nihil firmum habentia, quia rationi humanæ subiecta. Sap. IX. 14. „ Cogitationes enim mortalium „ timidæ, & incertæ providentiæ nostræ. " Sed hæc est arbor firma. Psalm. CXVIII. 89. „ In æternum, Domine, permanet verbum „ tuum. " Luc. XXI. 33. „ Cælum & terra „ transibunt, verba autem mea non trans„ ibunt. " Ideo sicut hæc arbor se habet ad alias arbores, ita hæc doctrina ad alias. *Ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius*. Item præest in generalitate (c) doctrinæ: quia hæc scientia multos ramos habet, & exhibet homini quæ sunt necessaria ad vitam. Unde si sunt coniugati, habent per istam qualiter se regere debent, sic clerici quomodo vivant, & sic de aliis: ideo diversa dogmata sunt diversi rami. Item præest utilitate: quia volucres habitant in ramis eius, idest omnes qui habent animum in cælis. Ad Philip. III. 20. „ No„ stra conversatio est in cælis. " Isti veniunt, & meditantur, & quiescunt. Qui enim habitant in terra, non sunt volucres. II. ad Corin. IV. 18. „ Non contemplantibus „ (d) nobis quæ videntur, sed quæ non vi„ dentur: quæ enim videntur, temporalia „ sunt; quæ autem non videntur, æterna „ sunt. " Chrysostomus exponit de Apostolis, quos comparavit grano sinapis, quia erant (e) spiritu ferventes: & istud *seminavit homo*, idest Christus, *in agro*, idest in Ecclesia, ex quo tota fructificatio accidit Ecclesiæ: & fuerunt modici, & abiecti: nulla enim scientia divulgata est per tam deiectos homines. Unde Apostolus I. Corin. I. 27. „ Non multi sapientes, sive potentes, „ non multi nobiles; sed quæ stulta sunt „ mundi elegit Deus ut confundat sapien„ tes &c. " *Sed cum creverit, maius est* effectum *omnibus*, quia Apostoli maiorem fecerunt fructum. Alexander convertit unam partem mundi ad se, Roma similiter; sed numquam tantum sicut isti, qui tantum fecerunt, *ut volucres cæli*, idest boni, *requiescant in ramis*, idest in doctrinis eorum. Zach. VIII. 23. „ Apprehendent (f) fimbriam viri Iu„ dæi dicentes: Ibimus vobiscum: audivi„ mus enim quoniam Deus vobiscum est. " Hilarius exponit de Christo, qui fuit granum sinapis propter fervorem, quia plenus Spiritu sancto, quod *seminavit* postea in morte, *in agro*, idest in populo, quod minimum fuit propter contemptum infidelium. Esai. LIII. 2. „ Vidimus eum, & non erat ei aspe„ ctus; & desideravimus eum: despectum, & „ novissimum virorum, virum dolorum, & „ scientem infirmitatem. " *Et maius est omnibus oleribus*, idest omnibus perfectis. (Iob XXVIII. 17.) „ Non adæquabitur ei au„ rum. " Et comparatur perfecti oleribus, quia olus datur infirmis. Qui infirmus est, olera manducet. Sed doctrina Christi perfectis datur; & sic fit arbor. Et hoc significatur per arborem, de qua habetur Dan. IV. *Aliam parabolam locutus est eis*. Hic ponitur parabola de profectu, & ostenditur mirabilis, quia de semine occulto: unde dicit: *Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in fa-*

(a) *Al.* vel hoc quilibet. (b) *Al.* Quoniam enim. (c) *Al.* doctrinas. (d) *Al.* vobis. (e) *Al.* spiritui. (f) *Al.* zonam, & fimbriam.

rinae satis tribus, *donec fermentatum est totum*.

Notate, quod non est inconveniens, idem aliquando in bonum, aliquando in malum interpretari; sicut petra aliquando interpretatur Christus, aliquando contrarium, ut duritia. Ezech. xxxvi. 26. „ Auferam a vobis „ cor lapideum de carne vestra. " Ita fermentum aliquando interpretatur in malum, inquantum habet corruptionem. I. ad Corin. v. 7. „ Expurgate vetus fermentum &c. " Item ibid. „ Non in fermento veteri, ne„ que in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed „ in azymis sinceritatis, & veritatis. " Sed secundum quod habet fervorem, & virtutem dilatandi, sic sonat in bonum.

Quid ergo significatur per illud? Significantur quatuor. Chrysostomus dicit, quod istud fermentum sunt Apostoli. *Mulier*, divina sapientia, *abscondit*, eos, *in farinæ satis tribus*; idest, in tribulationibus oppressit. Sed primo accepit, unde Ioan. xv. 19. „ Ego vos elegi de mundo ut eatis. " Quos misit inter fideles, posuit in farinæ satis tribus. Satus est mensura, & valet (a) modium & dimidium; idest, in tribus mensuris farinæ. Et quare in tribus? Ponitur finitum pro infinito, quia inter multas gentes. Vel propter tres partes mundi, quia ad omnes missi. Vel propter gentes, quæ a tribus filiis Noe ortæ sunt. *Donec fermentatum est totum*; idest, donec omnes converterentur ad Deum. Psalm. xviii. 5. „ In „ omnem terram exivit sonus eorum, & in „ fines orbis terræ verba eorum. " Vel aliter, secundum Augustinum, per fermentum fervor caritatis significatur: quia sicut fermentum dilatat, sic caritas. Psal. cxviii. 32. „ Viam mandatorum tuorum cucurri, cum „ dilatasti cor meum. " *Mulier*, ratio, vel anima, *abscondit in tribus*, idest in toto corde, in tota anima, in totis viribus. Vel per tria sata, tres status, scilicet prælatorum, contemplativorum, & activorum, qui per Noe, Iob, & Daniel intelliguntur. Vel possunt referri ad fructum centesimum, (b) sexagesimum, & tricesimum. Hieronymus exponit de doctrina evangelica, quam *mulier*, id est sapientia, *abscendit in tribus satis*, quæ sunt spiritus & anima, vel irascibilis, & concupiscibilis, & rationalis. Vel aliter per mulierem intelligitur fides; per tria sata, tres personæ in divinis. Hilarius exponit de Christo, qui est fermentum quod per providentiam patris in mundo absconsum est in lege triplici, lege naturæ, lege mosaica & lege evangelica.

Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis &c. Positis diversis parabolis ad turbas, hic confirmat, vel approbat per auctoritatem prophetæ. Et dividitur in tres: quia primo ponitur consuetudo Christi circa parabolicam lectionem; secundo adhibetur auctoritas; tertio ponitur præcedentium expositio. Secunda ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam*; tertia ibi, *Tunc dimissis turbis, venit in domum*. Dicit ergo: *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas*. Quare ergo turbis loqueretur in parabolis, ratio est duplex: quia in turba permixti erant aliqui fideles, & aliqui infideles: item aliqui benigni, & aliqui maligni. Propter malignos & infideles loquebatur sic ut non intelligerent, ut supra dictum est, ut videntes non videant. Propter fideles, ut melius capiant, melius retineant. Et hoc habetur Marc. iv. Paulus I. ad Corin. vii. 1. „ Non „ potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed „ quasi carnalibus. "

Et sine parabolis non loquebatur eis. Hoc videtur falsum, quia in sermone Domini in monte, & in multis aliis non loquebatur in parabolis. Chrysostomus sic solvit, quod verum est de ista tota locutione, quia istam totam prædicationem ad turbas parabolice locutus est. Augustinus sic, quod ideo non sine parabolis, quia aliquam locutionem non est locutus ad turbas quin permiscuerit aliquam parabolam. Unde in sermone Domini in monte permiscuit, ubi dixit (cap. vi. 3.) *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. Et dicit, quod si aliquando inveniatur sine parabola, dicendum quod Evangelistæ non secundum ordinem narraverunt: unde etsi non sit scripta, (c) parabola intelligi debet, propter hoc quod ibi dicit quod *sine parabolis non loquebatur eis*, & nisi commisceret parabolas.

Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem (Psal. lxxvii. 2.) *Aperiam in parabolis os meum*. Dupliciter locutus est Dominus humano generi. Primo in prophetis; secundo in seipso. Esa. lii. 6. „ Ecce ego „ qui loquebar, ecce adsum. " Utrobique parabolice locutus est, in prophetis multipliciter, (d) & per seipsum similiter. Quod enim factum est in prophetis, (e) signum fuit eius quod faciendum erat per Christum: unde (f) dicit: Ego Dominus, qui aperui os prophetarum in parabolis, aperiam in

(a) *Al.* mod cum. (b) *Al.* quadragesimum. (c) *Al.* parabola intelligi debet, quod propter hoc &c. (d) *Al.* & per seipsum, similiter hic. (e) *Al.* signum est quod faciendum erat. (f) *Al.* dicitur.

in meipso. *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. In apertione oris est manifestatio secretorum, ut supra. Eructatio ex intimis est: tunc eructat quando de profundo sapientiæ emittit. Psal. xliv. 2. „ Eructavit cor „ meum verbum bonum. " Sapientia Domini abscondita est. Iob xxvii. 21. „ Abscon„ dita est ab oculis omnium viventium. " Ioan. i. 18. (*a*) „ Deum nemo vidit um„ quam: unigenitus Filius, qui est in sinu „ Patris, ipse enarravit. " Eructavit abscondita, & quæ fuerunt occulta a mundi constitutione. Ad Ephes. iii. 5. „ Quod aliis „ generationibus non est agnitum filiis ho„ minum, sicuti nunc revelatum est san„ ctis Apostolis eius, & prophetis in spiri„ tu. " Vel aliter. Eructabo ea quæ sunt a constitutione mundi, quæ sunt abscondita. Et quare? Quia ipse est a constitutione mundi, & ipse nobis revelavit seipsum per ea quæ fecit. Rom. i. 20. „ Invi„ sibilia Dei per ea quæ facta sunt, intel„ lecta conspiciuntur. " *Tunc dimissis turbis, venit in domum*. Hic exponitur una de præmissis parabolis: & primo describitur locus: secundo discipulorum interrogatio; tertio expositio. Dicit ergo: *Tunc dimissis turbis, venit in domum*. In quo datur nobis exemplum, quod si velimus secreta investigare, debemus in secretum intrare. Sapien. viii. 16. „ Intrans in domum meam, con„ quiescam cum illa. " Eccli. xxxii. 15. „ Præcurre in domum tuam, & illic (*b*) „ avocare, & illic lude, & age conceptio„ nes tuas, & non in delictis, & verbo su„ perbo &c. " *Et accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri &c.* quia de ista magis dubitabant. Aliquando præ reverentia accedere non audebant, ut habetur Ioan. iv. 27. quod nemo dixit ei, quare cum muliere loqueretur &c. Sed hic specialem audaciam acceperunt, quia audierant: *Vobis datum est nosse mysteria regni cælestis*. Sic si aliquid mysticum velimus acquirere, debemus ad eum accedere. Psal. xxxiii. 6. „ Accedite ad eum, & „ illuminamini. *Qui respondens ait*. Hic ponitur expositio parabolæ zizaniæ: & primo quo ad primam seminationem; secundo quo ad superseminationem; tertio quo ad utrumque. Et primo exponit quid sit seminator, quid ager, quid semen. *Qui seminat bonum semen, est Filius hominis*. Nominat se Filium hominis tum propter humilitatem, tum ut repellat hæreticos futuros: quidam enim Deum esse negaverunt, quidam vero hominem. Unde dicit se Filium hominis, quod ad hominem pertinet; & seminare spirituale, ad Deum pertinet. Psal. iv. 7. „ Signatum est super nos „ lumen vultus tui, Domine. " *Ager est mundus*, quem ipse creavit: unde supra dixit, *In agro suo*. Ioan. i. 11. „ In propria venit „ &c. " Item ibidem: „ Mundus per ipsum „ factus est. " *Bonum vero semen hi sunt filii regni*, ex quo alii propagati sunt, qui fuerunt boni filii. „ Quod si filii, & heredes: " Ad Rom viii. 17. Deinde exponit quod ad superseminationem pertinet, & dicit quid sit semen: *Zizania autem filii sunt nequam*. Esa. i. 4. „ Væ populo gravi iniquitate, „ semini nequam, filiis sceleratis. " Deinde quis seminator, dicens: *Inimicus autem qui seminavit ea est diabolus*, qui induxit peccatum. Sap. ii. 24. „ Invidia diaboli intra„ vit mors in orbem terrarum. " Consequenter agitur de distinctione, & tria facit. Primo ponitur tempus; secundo ministri; tertio distinctio. Tempus ponit: *Messis vero consummatio sæculi est*. Sicut est dictum, collectio prima facta est per Apostolos, de qua Ioan. iv. 35. „ Levate oculos vestros, & vi„ dete regiones, quia albæ sunt iam ad mes„ sem. " Alia vero in qua erit fructus collectio, de qua ad Gal. ult. 8. „ Quæ semi„ naverit homo, hæc & metet. " *Messores vero Angeli sunt*. Sicut enim in præsenti Ecclesia ministri boni sunt homines, sic tunc erunt Angeli. Consequenter ponit finem utriusque, ibi, *Sicut ergo colliguntur zizania &c.* & primo quo ad malos; secundo quo ad bonos; tertio excitat ad spiritualem sensum. Dicit ergo: *Sicut zizania colliguntur, & igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos* (hæc verba ostendunt eum esse hominem & Deum) *& colligent de regno eius omnia scandala*. Retorquet ad peccata quæ fiunt in proximum. Quod autem sequitur, *Et eos qui faciunt iniquitatem*, refert ad alia peccata. Quod autem dicitur, *Regnum*, intelligitur præsens Ecclesia, quia in triumphanti non sunt scandala; & homo sciet per tribulationem præcedentem finale iudicium. Augustinus dicit, quod non legimus quod mali sunt ad remunerandum bonos, sed boni inveniuntur aliquando punire malos. Quod ergo dicit, *Omnia*, intelligendum est in præsenti Ecclesia, immittendo tribulationes, per quas etiam boni & mali puniuntur. Chrysostomus exponit per regnum cælestem patriam. Et quod dicitur, *Omnia scandala*, non intelligitur quod ibi

(*a*) *Al.* „ Deum nemo vidit umquam nisi Unigenitus &c. " (*b*) *Al.* advocare.

ibi sint, sed quod non sint. unde colligent, & separabunt malos a bonis, ne sint cum eis, *& mittent eos in caminum ignis*. Pœna damni est carentia divinæ visionis: sed tangitur pœna sensus, cum dicitur: *Et mittet eos in caminum ignis*. Apocal. penul. 27. „ Non intrabit in „ eam aliquod coinquinatum. “ *Et mittet eos*; idest, Filius hominis potestate iudicatoria. *In caminum ignis*. Unde dicetur (infra xxv.41.) „ Ite maledicti in ignem æternum. “ *Ibi erit fletus, & stridor dentium*. Hoc expositum est, tamen potest ex hoc haberi quod damnati & in anima, & in corpore punientur: unde supra x. 28. *Eum timete qui potest animam, & corpus mittere in gehennam*. Fletus enim pertinet ad oculos, stridor ad dentes; oculi autem, & dentes sunt membra corporalia: in quo significatur veritas resurrectionis. Item per fletum, qui ex fumo cito generatur, significatur pœna ignis, per stridorem dentium frigus. Iob xxiv. 19. (*a*) „ Ad „ nimium calorem transeat ab aquis nivium. “ Vel aliter, quod fletus ex tristitia, stridor ex ira: unde Act. vii. 54. dicitur, quod „ stridebant dentibus in eum. “ Esa. penult. 14. „ Servi mei gaudebunt præ exultatione cor- „ dis, & vos clamabitis præ dolore cordis, „ & præ contritione cordis ululabitis. “ Luc. vi. 25. „ Væ vobis qui ridetis, quia „ plorabitis. “ Item in stridore signatur impatientia, & rixa. Apocal. xvi. 10. „ Qui „ manducaverunt linguas suas propter im- „ patientiam sustinendi. “ *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum*. Hic exponit quo ad bonos: & in eis erit duplex fulgor. Scilicet in anima, per quem Deum videbunt. Psal. xxxv. 10. „ In lumine tuo vi- „ debimus lumen, “ scilicet increatum. Esa. viii. 11. „ Et implebit splendoribus ani- „ mam tuam. “ Et derivabitur ad corpus. Ad Phil. iii. 21. „ Reformabit corpus hu- „ militatis nostræ configuratum corpori cla- „ ritatis suæ. “ Sap. iii. 7. „ Fulgebunt „ iusti, & tamquam scintillæ in arundineto „ discurrent &c. “ Quod dicit, *Sicut sol*, non est intelligendum absolute per omnimodam æqualitatem, maiorem enim habebunt splendorem; sed quia in istis sensibilibus quod magis splendet, est sol. Convenit autem cum sole, quia sicut sol non mutatur, sic nec iustus. Eccli. xxvii. 12. „ Homo san- „ ctus in sapientia manet sicut sol, stultus „ autem ut luna mutatur. “ Deinde excitat ad spiritualem sensum: *Qui habet aures audiendi*, scilicet interiores, *audiat*, scilicet intelligendo. Esa. l. 5. „ Dominus aperuit „ mihi aurem. “

(*d*) Supra Dominus parabolice ostendit doctrinæ evangelicæ & impedimentum, & profectum; nunc autem ostendit eius dignitatem per quasdam parabolas, quas discipulis exposuit. Dignitas ostenditur quantum ad tria. (*b*) Quantum ad copiositatem, quantum ad pulchritudinem, quantum ad eius communitatem. Secunda ibi, *Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori &c.* tertia ibi, *Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare &c.* Dico ergo, quod copia doctrinæ evangelicæ est in similitudine thesauri, quia sicut thesaurus est copia divitiarum, sic doctrina evangelica. Esa. xxxiii. 6. „ Divitiæ salutis sapientia, & scientia; ti- „ mor Domini ipse est thesaurus eius. “ Circa istud sic procedit. Primo ponitur thesaurus absconditus; secundo inventio; tertio acquisitio &c. Secunda ibi, *Quem qui invenit &c.* tertia ibi, *Et præ gaudio illius vadit &c.* Iste thesaurus multipliciter potest exponi. Secundum Chrysostomum, est evangelica doctrina, de qua II. ad Corin. iv. 7. „ Habe- „ mus hunc thesaurum in vasis fictilibus: “ qui absconditus est in agro huius mundi, scilicet ab oculis immundorum. Supra xi. 25. *Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus*. Secundum Gregorium dicitur cæleste desiderium. Esa. xxxiii. 6. „ Timor Domini „ ipse est thesaurus eius. “ Iste est absconditus in agro disciplinæ spiritualis: quia exterius videtur contemptibilis, interius vero dulcedinem habet. Prover. xxiv. 27. „ Di- „ ligenter exerce agrum tuum. “ Secundum Hieronymum, est verbum Dei, de quo ad Colos. ii. 3. „ In quo sunt omnes the- „ sauri sapientiæ, & scientiæ absconditi: “ quem abscondit in agro sui corporis, quia latebat in carne. Esa. ii. 7. „ Et non est „ finis thesaurorum eius. “ Ideo aliter intelligitur sacra doctrina, quæ absconditur in agro Ecclesiæ. Sap. vii. 14. „ Infinitus enim „ thesaurus est hominibus. “ *Quem qui invenit homo abscondit*. Invenitur in omnibus per fidem. Non enim potest in aliquibus esse nisi per fidem. Sapien. i. 2. „ Invenitur „ ab his qui non tentant illum, apparet au- „ tem eis qui fidem habent in illum. “ Sed oportet quod abscondatur, secundum quod dicitur Psal. xviii. 11. „ In corde meo „ abscondi eloquia tua. “ Quod autem absconditur, non debet esse ex invidia, sed ex cautela. Quare autem abscondi debeat, multi-

(a) *Al.* „ Transibunt ab aquis nimium frigidis ad calorem nimium. “ (b) *Al.* Quantum ad copiositatem, quantum ad eius communitatem.

tiplex est ratio. Una quia magis fructificat, & proficit, quia magis exardescit: (*a*) sicut enim ignis conclusus magis calefacit, sic verbum quando est absconditum. Hier. xx. 9. „ Factum est verbum Domini quasi „ ignis æstuans, claususque in ossibus meis; „ & defeci, ferre non sustinens. “ Et in Psal. xxxviii. 4. „ Concaluit cor meum, „ & in meditatione mea exardescet ignis „ intra me. “ Item est quod absconditur ob inanem gloriam: si enim fumigat exterius, subiacet periculo. Ideo Dominus supra vi. 6. *Ora patrem tuum in abscondito*. Item quia sic tutius custoditur: quando enim est in publico, tunc invenit qui rapit. Esa. xxxix.4. „ Qui ostendit thesauros nuntiis Regis Ba„ bylonis. “ Et subditur: „ Ecce venient „ dies, & auferentur omnia quæ in domo „ tua sunt. “

Sed quid est quod dictum est supra v. 15. *Luceant opera vestra bona*? Solvitur ob distinctionem temporum: quia quando primo invenitur, bonum est quod abscondatur; sed quando homo confirmatus est, tunc bonum est quod manifestetur. Eccli.xli. 17. „ The„ saurus invisus, & sapientia abscondita, „ quæ utilitas in utrisque? “ Gregorius dicit, quod debet esse apertus in (*a*) effectu, absconditus in corde. Unde dicit sic: „ Opus sit in publico, quamquam intentio ma„ neat in occulto. “

Præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet. Hoc est tertium de acquisitione, quia gaudet. Iob iii. 21. „ Quasi effodien„ tes thesaurum, gaudentque vehementer cum „ invenerint sepulcrum. “ Quando per fidem invenerit, *præ gaudio vadit*, & incipit proficere, *& vendit omnia*, idest contemnit, ut spiritualia habeat, *& emit agrum illum*; hoc est, vel bonam societatem sibi exquirit, vel emit sibi otium quod non habet, scilicet pacem spiritualem. Ad Philip. iii. 8. „ Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Chri„ stum lucrifacerem. “ Cant. viii. 7. „ Si „ dederit homo omnem substantiam domus suę „ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam „ &c. “

Iterum (*b*) *simile est regnum cælorum homini negotiatori &c.* Hic ostenditur pulchritudo, vel claritas. *Simile est regnum*. Ista parabola exponitur multipliciter. Chrysostomus, & Hieronymus exponunt de evangelica doctrina. Multæ sunt doctrinæ falsæ. Istæ non sunt margaritæ. Homo ergo qui quærit diversas doctrinas, invenit unam, scilicet evangelicam doctrinam, quæ una est propter veritatem. Virtutes enim multæ sunt, sed (*c*) veritas una. Unde Dionysius dicit, quod virtus dividit, sed veritas (*d*) unitatem dat: unde ad designandam veritatem vocat unam. Item dicitur una propter diversam doctrinam Prophetarum. *Abiit, & vendidit*; idest, omnes doctrinas, & Prophetarum, & Philosophorum pro ista dimisit. Prov. xxv. 12. „ Inauris aurea, & margarita fulgens qui „ arguit sapientem, & aurem obedientem „ &c. “ Gregorius istam dicit esse cælestem gloriam, quia bonum est naturaliter desiderabile, & homo semper vult commutare minus bonum pro maiori bono. Summum bonum hominis est gloria cælestis: hanc cum invenerit, debet omnia dimittere pro ista. Psal. xxvi. 4. „ Unam petii a Domino, „ hanc requiram, ut inhabitem in domo Do„ mini omnibus diebus vitæ meæ. “ Augustinus tripliciter exponit. *Simile est regnum cælorum &c.* idest, quærenti bonos homines a quibus informetur: quia unus pollet in una virtute, alius in alia. Et cum invenerit eam, scilicet Christum, in quo omnes virtutes sunt in summo, *abiit &c.* Item aliter per bonas margaritas signantur diversa præcepta, & omnia ad vitam necessaria. Et dum invenerit unam, idest unum mandatum, scilicet caritatis, *abiit &c.* Ioan. xiii. 34. „ Mandatum novum do vobis, ut diligatis „ invicem, sicut dilexi vos, ut & vos dili„ gatis invicem &c. “ Et Apostolus, Rom. xiii. 10. „ Plenitudo legis est dilectio. “ Item aliter per margaritas intelliguntur diversæ scientiæ, quas quærendo invenimus principium omnium scientiarum, scilicet verbum Dei, de quo Eccli.i. 5. „ Fons „ sapientiæ verbum Dei. “ Unde debes omnia vendere pro isto, & terrena, & animam, & corpus: quia eum vendis ista, teipsum habes, & es dominus tui. Ad Philip. iii. 8. „ Omnia arbitratus sum ut sterco„ ra, ut Christum lucrifaciam. “ Unde omnia debes dare pro isto lucro, sicut dabat Paulus. II. Corinth. v. 14. „ Unus pro o„ mnibus mortuus est, ut & qui vivunt iam „ non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mor„ tuus est, & resurrexit. “

Item simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare &c. Hic ponitur alia parabola; secundo ponitur expositio non quantum ad totum, sed quo ad partem, ibi, *Sic erit in consummatione sæculi*. Et in ista duo sunt. Primo ponitur communitas huius doctrinæ; secundo distinctio, ibi, *Cum impleta esset &c.* Dicit ergo: *Simile est regnum cælorum sagenæ.* Ista

(a) *Al.* sicut ignis conclusus magis calefacit, sicut verbum &c. (b) *Al.* effectum. (c) Al. *Item simile est &c.* (d) *Al.* necessitas. (e) *Al.* odorem.

Ista sagena est quoddam instrumentum quod circumdat magnam partem maris: unde potest per eam significari vel doctrina, vel Ecclesia: quia primi doctores fuerunt piscatores. Supra IV. 18. *Erant enim piscatores*. Hæc ponitur in mari, idest in mundo. Psalm. CIII. 25. „ Hoc mare magnum, & spatio- „ sum &c. " *Et ex omni genere piscium congreganti*. Ecce communitas. Lex enim non erat data nisi (*a*) uni genti. Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni nationi, & iu- „ dicia sua non manifestavit eis. " Lex evangelica congregat omnes. Ad Rom. I. 4. „ Græcis, & Barbaris, sapientibus, & in- „ sipientibus debitor sum. " Et Marc.ult.15. „ Ite, prædicate Evangelium omni creatu- „ ræ. " Sed numquid idem erit finis omnium? Modo omnes simul sunt in sagena, sed in fine omnes separabuntur: unde dicit: *Quam, cum impleta esset*; idest, quando tot electi intraverint ut sit completus numerus electorum; *educentes, & secus littus sedentes &c.* Per littus finis mundi significatur: quia non erit apud sanctos turbulentia, sed erunt in quiete bona. Et dicit, *Sedentes*, quod pertinet ad iudiciariam potestatem. Infra XIX. 28. „ Vos qui secuti estis me, in regenera- „ tione, cum sederit Filius hominis in se- „ de maiestatis suæ, sedebitis & vos super „ sedes duodecim iudicantes duodecim tri- „ bus Israel. " *Elegerunt bonos in vasa sua*, (*b*) idest in cælestia habitacula. Ioan. XIV. 2. „ In domo Patris mei mansiones multæ „ sunt. " Et dicit *vasa* pluraliter propter diversitatem retributionum. Luc. XVI. 9. „ Recipiant vos in æterna tabernacula. " *Malos autem foras miserunt*: quia omnes immundi eiicientur. *Sic erit in consummatione sæculi*. Hic exponit parabolam. Et notandum, quod exponit solum quo ad malos.

Sed tunc est quæstio quare magis exponit de malis, quam de bonis. Dicendum, quod fecerat mentionem de sagena, qua quando pisces capiunt, mali eiiciuntur, & vivunt; boni autem occiduntur, & comeduntur: ideo posset aliquis dicere, quod ita esset ex parte ista: ideo ut excludat illud, exponit dicens: *Exibunt Angeli*, (*c*) non quod discedant ab intimis contemplationis, quia ubicumque sunt, contemplantur Deum; sed quia progrediuntur ad exterius ministerium. Daniel. IX. 22. dicitur de quodam Angelo: „ Egressus sum ut docerem te. "

Et separabunt malos de medio iustorum. Modo mali sunt inter bonos, zizania in medio tritici, lilium inter spinas; sed separabuntur ex communione bonorum; & ex hoc est mala excommunicatio: ista tamen signum illius, sed tamen alia: quia Ecclesia sæpe decipitur, sed tunc non erit deceptio. Hæc est de qua dicit Apostolus I.Cor.XVI. 22.(*d*)„ Si „ quis non amat Dominum nostrum Iesum „ Christum, sit anathema. " Unde dicitur: „ Tollatur impius ne videat gloriam Dei."

Sequitur de pœna sensus: *Et mittent eos in caminum ignis*. Hoc exponitur ut supra.

Sed est quæstio quare (*e*) iteravit hoc Dominus: quia videtur idem esse quod parabola de zizania. Dicendum, quod idem est quantum ad aliquid, quia hic per sagenam intelliguntur & boni, & mali: unde significat eos qui non sunt præcisi ab Ecclesia. Sed per zizaniam significantur illi qui sunt præcisi per diversitatem dogmatum, & hi non sunt de Ecclesia.

Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Postquam Dominus complevit parabolicam doctrinam, & quo ad discipulos, hic determinat de effectu: & primo in discipulis; secundo in turbis, ibi, *Et factum est &c.* Effectus in discipulis fuit intellectus: unde tria ponuntur. Primo examinatio; secundo professio; tertio designatio eorum ad futurum officium.

Notandum autem, quod cum multa locutus esset ad turbas, & discipulos, quia futuri erant magistri, ideo oportebat quod intelligerent. Et nota, quod de tribus examinabantur. Primo de intellectu: *Intellexistis hæc omnia?* Item de amore. Ioan. ult. „ Simon amas me plus his? " Item de possibilitate ad passionem. Infra XX. 22. *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Psal. XCI. 15. „ Bene patientes erunt ut annun- „ tient. " (*f*) Licet autem humilitatis sit quod homo non se extollat, ingratus tamen est, si beneficium non recognoscat. Esa.LXIII. 7. „ Miserationum Domini recordabor. " Ideo respondent, & dicunt ei, *Etiam*. Ibi ponitur professio eorum attribuentium sermoni Christi. Psal. CXVIII. 130. „ Declara- „ tio sermonum tuorum illuminat, & intel- „ lectum dat parvulis. "

Ideo omnis scriba doctus &c. Hic ostendit officium quod imminebat eis quasi iam examinatis. Et hæc conclusio dupliciter potest sequi ex præmissis. Primo retorquendo hoc quod dictum est de thesauro. Potest ergo esse sensus, ut Dominus velit istud exponere. Vos dicitis quod intelligitis. Si intelligitis, potestis scire quod thesaurus est sacra do-

(a) *Al.* unigeniti. (b) *Al.* Et. (c) *Al.* idest ibunt ab intimis contemplationis. (d) *Al.* „ Qui non „ dilexit, anathema sit de medio iustorum. " (e) *Al.* intravit. (f) *Al.* Licet humilitatis sit.

doctrina. De isto thesauro poteritis proferre nova, & vetera.

Et notandum quod isti dicuntur scribæ, quia possunt conferre in regno cælorum, & in doctrina sacra, ubi nova, & vetera continentur. Et dicuntur scribę per idoneitatem, quia scribæ, idest docti. Dan. XII. 34. „Por„ro docti intelligent." Infra XXIII. *Ecce ego mitto ad vos sapientes, & scribas*. Item dicuntur scribæ ex officio, quia sunt notarii Christi, quia scripserunt mandata Christi in tabulis cordis sui. Proverb. VI. 21. „Liga „ea in corde tuo iugiter." Item in cordibus aliorum. Unde Apostolus II. ad Cor. III. 2. „Epistola vestra scripta est in cor„dibus nostris."

Similis est patrifamilias, scilicet Christo. Ipse enim est Dominus, ut habetur supra XIII. 52. *Qui profert de thesauro nova, & vetera*, officia novæ legis. Nova enim lex novos sensus addit super veterem, & Christus hos exposuit; & ideo debet nobis sufficere ut sit similis Christo, sicut supra X. 25. habetur: *Sufficit discipulo* (a) *si sit sicut magister eius*. Vel potest dici: Simile est cuicumque alii patri, qui profert de scientia divinitus sibi data nova, & vetera. Non sic Manichæi, quia non proferebant vetera. Cant. VII. 13. „Omnia nova, & vetera ser„vavi tibi." Ergo potest referri de expositione parabolæ. Secundum Augustinum sic exponitur. *Ideo omnis scriba doctus &c.* Vos intellexistis qualiter locutus sum turbis parabolice, & exercitati estis, ut quod parabolice dictum est, secundum sensum spiritualem intelligatis. Unde debetis intelligere, ut ea quæ in veteri lege leguntur, sciatis exponere per novam. Unde quæ in veteri dicuntur, sunt figuræ novi testamenti. Unde Apostolus I. ad Corin. X. 11. „Omnia „in figura contingebant eis." Et hæc revelata sunt in passione. Unde infra XXVII. dicitur quod patiente Domino velum templi scissum est. Unde Christus ante passionem in parabolis locutus est, ut auditis his intelligant, ea quæ in veteri testamento dicuntur, esse dicta in figura aliarum rerum, licet essent res gestæ. *Omnis ergo scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova, & vetera*. Vel, secundum Gregorium, quod vetera referantur ad omnia ea quæ ad peccatum referuntur, nova quæ ad gratiam Christi: unde nova dicuntur præmia vitæ æternæ, vetera pœna inferni. Ille ergo profert nova, & vetera qui non solum præmia, sed pœnam etiam inferni considerat.

Et factum est cum consummasset Iesus parabolas istas &c. Hic ponitur effectus in turbis duplex, scilicet & admirationis, & scandalizationis. Et primo locus describitur; secundo admiratio; tertio improbatio. Dicit ergo: *Factum est cum consummassent Iesus parabolas istas, transiit inde*. Notandum, quod non videtur, quod statim (b) transierit. Unde non servat ordinem historiæ; sed transivit, quia ad intelligendum non erant idonei; ideo ad alia se transtulit, secundum illud Eccli. XXXII. 6. „Ubi auditus non est, „non effundas sermonem." Et XXII. 9. „Cum „dormiente loquitur qui narrat stulto sa„pientiam." *Et veniens in patriam suam*. Patria sua aliquando dicitur Nazareth, ubi nutritus est, & ibi fecit pauca miracula; aliquando Bethlehem, in qua natus est; aliquando Capharnaum, quia miracula fecit ibi. *Et docebat in synagogis eorum &c.* Sequitur admiratio: & primo ponitur admiratio; secundo causatur effectus. Dicit: *Ita ut mirarentur*. Non erat mirum si mirabantur. Psal. CXVIII. 129. „Mirabilia testimonia tua." Admirabantur unde illæ virtutes essent: admiratio enim ex hoc causatur quod videtur effectus, & nescitur causa. Isti effectum manifestum videbant, sed causam nesciebant: unde dicebant: *Unde huic sapientia, & virtutes*? Sed hæc stulta admiratio: quia I. ad Cor. I. habetur, quod ipse est Dei virtus & sapientia. Sed non cognoscebant, ideo admirabantur. Et ponunt admirationem suam, & cognitionem suam: unde dicebant: *Nonne hic est fabri filius*? Ipse enim putabatur filius Ioseph, (c) qui non erat faber ferrarius, sed lignarius; quamvis etiam posset dici filius fabri, „qui fabricatus est auroram, „& solem:" Psal. LXXIII. 16. „*Nonne mater eius dicitur Maria*? Omnia noscebant quæ erant humanitatis. De Maria habetur supra I. 18. „Cum esset desponsata mater Iesu „Maria Ioseph &c." *Et fratres eius Iacobus, & Ioseph, Simon, & Iudas*. Elvidius intellexit, istos esse filios Mariæ. Sed hoc falsum est; sed fuerunt consobrini eius. Vel dicuntur fratres, quia de cognatione Ioseph, qui putabatur esse pater Iesu. Gene. XIII. 8. „Non sit contentio inter me & te: fra„tres enim sumus:" dixit Abraham ad Lot; cum tamen Lot esset filius fratris: & eodem modo intelligendum est quod sequitur: *Et sorores eius nonne omnes apud nos sunt*? Ideo ex

(a) Al. *quod*. (b) *Al.* transierunt. (c) *Al.* qui non erat ferrarius.

ex his quæ secundum carnem erant, in admirationem prodibant, dicentes: *Unde ergo huic omnia ista?* Sed notandum, quod admiratio quandoque habet debitum effectum, scilicet Dei glorificationem, ut supra III. aliquando vero scandalizationem: unde dixit: *Et sic scandalizabantur in eo*. Sed quæ est ratio quod admiratio aliquando pariat gloriam, aliquando scandalum? Ratio est, quia quidam ea quæ audiunt, interpretantur in peius: ideo tales necessario scandalizantur. In Canonica Iudæ 10. „ Quæcumque quidem ignorant, blasphemant." Sed aliqui qui sunt bene dispositi, semper in melius interpretantur. De primis erant isti; ideo eos reprehendit: & primo verbo; secundo facto, cum dicit: *Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua*. Dominus seipsum prophetam nominat: nec mirum, quia Moyses etiam ipsum prophetam nominaverat Deut. XVIII. 15. „ Prophetam suscitabit tibi de gente „ tua, & de fratribus tuis &c." Et potest dici, quod propheta dicitur esse qui aliquid dicit quod est supra humanum intellectum per revelationem; & sic Iesus dicitur propheta, quia mens eius illuminata est ab Angelis, & Deo. Vel potest dici aliquis propheta a procul, & phanos, quod est illuminatio; & sic Iesus non potest dici propheta. „ Si quis fuerit inter vos propheta Do„ mini, in visione apparebo ei &c." (Num. XII. 6.) Sic habet textus. Sed si fuerit aliquis propheta, loquatur in ænigmatibus. Sic non fuit Christus propheta, quia dixit quæ vere scivit. Eccli. XXXIV. 9. „ Qui multa di„ dicit, narrabit intellectum." In prophetis veteris testamenti non invenimus aliquem honoratum a suis, sed magis ab alienis, ut legitur in Hieremia, qui fuit captus a suis, sed civitate capta, ab extraneis liberatus. Sic etiam fuit de Christo, qui ab extraneis honorabatur, a suis despiciebatur.

Et quæ est ratio quare nullus in patria sua honoratur? Una ratio est, quia quando est in patria sua, multi qui cognoscunt infirma sua, semper reducunt in memoriam infirma: hoc enim est a malitia hominum, ut magis infirma cogitent quam perfecta. Alia potest assignari, quia dicit Philosophus, quod populus multum paralogizatur: quia credunt quod in aliquo pares, in omnibus pares sint: unde quando aliquis est in patria sua, cum vident eum parem sibi in aliquo, vel in genere, vel aliis, credunt quod non possit esse maior: ideo bene dicit: *Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & domo sua*. Unde sequitur: *Et non fecit ibi multas virtutes*: non quia non potuerit, quia omnipotens erat; sed non fecit, quia ad hoc faciebat ut sibi crederetur; sed ipsi eum despectui habebant, quia in malum interpretabantur; ideo non erant dispositi ad fidem: aliquas tamen fecit, ut inexcusabiles redderentur; & ideo dicit, *Non multas*, quia aliquas. Et hoc propter incredulitatem eorum.

CAPUT XIV.

(a) IN illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis; & ideo virtutes operantur in eo. Herodes enim tenuit Ioannem, & alligavit eum, & posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi: unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est Rex; propter iuramentum autem, & eos qui pariter recumbebant, iussit dari; misitque, & decollavit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco, & datum est puellæ, & illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud, & venientes nuntiaverunt Iesu. Quod cum audisset Iesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curavit languidos eorum.

(b) Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: Desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas ut euntes in castella emant sibi escas. Iesus

Iesus autem dixit eis : Non habent necesse ire; date illis vos manducare. Responderunt ei : Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis : Afferte mihi illos huc. Et cum iussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus,& duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes; discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt : & tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & parvulis. Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum; donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Navicula autem in medio mari iactabatur fluctibus, erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est. Et præ timore clamaverunt : statimque Iesus locutus est eis, dicens : Habete fiduciam, ego sum, nolite timere. Respondens autem Petrus dixit : Domine, si tu es, iube me ab te venire super aquas. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam ut veniret ad Iesum. Videns vero ventum validum timuit. Et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine, salvum me fac. Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum, & ait illi : Modicæ fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes : Vere Filius Dei es. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesaret. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

(a) SUpra ostendit Dominus virtutem evangelicæ doctrinæ sub quibusdam parabolis; hic ostendit factis: & tria facit. Primo ostendit ad quos effectus se extendat per similitudinem factorum; secundo ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ; tertio quomodo in puritate conservanda sit. Secundum in cap. xv. tertium in xvi. Circa primum primo ponitur falsa opinio; secundo occasio; tertio improbatur opinio. Secunda ibi, *Herodes tenuit Ioannem &c.* tertia ibi, *Quod cum audisset Iesus, secessit inde.* Dicit ergo : *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam eius*. Et non est retorquenda ad illum diem, (a) sed ad tempus in generali: quia Marcus, & Lucas non eodem ordine narrant, quia istud narrant post missionem discipulorum, ut habetur Marc. vi. Unde incertum est qui servent ordinem historiæ. Tamen quod dicitur, *In illo tempore*, dicitur ut denotetur negligentia Herodis, quia post miracula tunc primo audivit famam de Iesu. Hæc enim desidia solet esse in divitibus, quod non curant de parvis rebus. I. Tim. ult. 17. „ Divitibus huius sæ„ culi præcipe non sublime sapere, neque „ sperare in incerto divitiarum &c. " *Audivit Herodes tetrarcha*, ad differentiam Herodis Regis, sub quo natus est Christus, ut habetur supra cap. II. Unde illo defuncto reversus est Christus de AEgypto. Iste Herodes fuit filius eius, & fuit tetrarcha. Pater eius constitutus est Rex a Romanis, & habuit sex filios; quorum duos interfecit in vita sua, alium primogenitum interfecit in morte, cum iam faceret se proferri in Regem, patre adhuc vivente. Ipso mortuo, Archelaus accepit sibi regnum, & sequens malitiam paternam, non potuit tolerari a Iudæis. Tunc accesserunt ad Romanos, & divisum est regnum in quatuor partes. Duæ partes traditæ sunt Archelao, alia Herodi, & alia pars Philippo. Unde iste erat tetrarcha, & princeps super quartam partem regni. *Audivit famam Iesu*. Ex hoc reprehensibilis erat (b) quod tanto tempore iam vixerat, & miracula fecerat, & tamen tunc primo audivit. Unde impletur illud Iob XXVIII. 22. „ Perditio, & mors dixerunt : „ Auribus nostris audivimus famam eius. " *Et ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista &c.* Aliqui dixerunt quod ipse tenuit dogma de transfusione animarum. Plato enim, & Pythagoras posuerunt, quod anima exeunte ab uno corpore subintrat aliud corpus. Hanc opinionem Herodes tenens, ut dicunt, credebat

(a) *Al.* sed tempus. (b) *Al.* quando.

debat quod anima Ioannis transisset in animam Christi. Sed hoc non potest esse, quia parum ante interfecerat eum; Iesus autem erat triginta annorum: unde hoc non credidit. Item iam miracula fecerat ante decollationem, & ante incarcerationem, ut habetur Ioan. III. Herodes tamen laudandus est, quia resurrectionem credidit, de qua Iob XIV. 14. „Putas ne homo mortuus „rursum vivat?" Item aliam bonam conditionem habuit, quod credidit quod fiat resurrectio in meliori statu; ideo credidit quod tunc operaretur miracula, quæ ante resurrectionem non fecerat; ideo dicit: *Et ideo virtutes operantur in eo*: quia ad altiorem statum (*a*) advenit: unde resurgent homines in meliori statu. Unde Apostolus I. Cor. XV. 43. „Seminatur in infirmitate, re„surget in virtute."

Sed hic est quæstio: quia dicit Lucas (cap. IX. 7.) quod audivit, & dubitavit, unde dixit: „Ioannem ego decollavi:" hic autem dicit sine dubitatione, dum dicit, *Hic est Ioannes*.

Solvit Augustinus, quod non a se, sed audivit ab aliis. Unde cum primo audivit, dubitavit; sed crescente fama consensit. Unde Lucas primum recitavit, sed secundum Matthæus. Vel aliter potest dici, quod etiam Matthæus dubitationem Herodis tangit, ita quod legatur interrogative: *Hic est Ioannes?*

Herodes (b) enim tenuit Ioannem. Hæc facta sunt ante: unde non sequitur ordinem, sed ex incidenti determinat de morte Ioannis.

Sed est quæstio quare Evangelistæ ex incidenti determinant de Ioanne: & hoc quærit Chrysostomus. Solvit autem, quia principaliter facta Christi intenderunt, alia vero solum secundum quod referebantur ad Christum.

Ideo hic ex consequenti determinat mortem Ioannis: & primo determinat (*c*) incarcerationem; secundo mortem, ibi, *Die autem natalis &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit incarcerationem; secundo causam; tertio decollationem. *Herodes enim tenuit Ioannem, & alligavit eum, & posuit in carcerem*. Tangit ordinem: quia primo comprehendit eum, ligavit, & incarceravit. Sic autem fuit de Christo. Causam tangit, cum dicit: *Propter Herodiadem uxorem fratris sui*. Herodes, & Philippus fuerunt fratres. Philippus habuit filiam Arethæ Regis Arabum. Hic habuit inimicitias cum illo Rege Arabum, & etiam cum fratre suo Herode, ita quod Rex Arabum in odium Philippi accepit filiam suam, & concessit eam Herodi.

De isto Ioanne debetis intelligere quod homo fuit magnæ virtutis: unde de ipso dicitur, (Luc. I. 17.) „Ipse veniet in virtute Eliæ." Item notare debetis, quod etiam martyr dicitur, quia propter redargutionem fidei mortuus est, quia pro veritate; & Christus veritas est.

Dicebat enim Herodi: Non licet tibi habere eam. Sciendum quod Antipater pater Herodis Regis alienigena fuit, sed proselytus fuit: unde filii sui Iudæi fuerunt. Sed præceptum erat in lege quod vivente fratre, alter non haberet uxorem fratris. Ideo Ioannis quasi æmulator legis dicebat: *Non licet tibi habere eam. Et volens eum occidere, timuit populum*. Aliquando accidit quod cum quis non vult vitare peccatum, cadit in maius. Oseæ IV. 2. „Homicidium, & furtum, „& adulterium inundaverunt, & sanguis „sanguinem tetigit." Unde cum noluit vitare adulterium, incurrit homicidium. Et cum voluit, *timuit populum*. Commotio populi multum est timenda. Eccli. XXVI. 5. „A tribus timuit cor meum: delaturam „civitatis, & collectionem populi, & ca„lumniam mendacem." Item timor Domini aufert malam voluntatem; sed timor hominis non; licet faciat differre. Ideo quia non potuit propter timorem populi, distulit. *Die autem natalis &c.* Hic de occisione tria facit, quia non potuit propter timorem populi. Primo ponuntur præcedentia; secundo occisio; tertio subsequentia. Circa primum ponuntur præcedentia tria: quia saltatio, promissio, petitio. Dicit ergo: *Die autem natalis &c.* Consuetudo apud antiquos erat quod celebrarent diem natalis, contra illud Eccle. VII. 2. „Melior est „dies mortis, quam dies nativitatis." Non legitur quod aliqui celebraverint diem natalis nisi iste, & Pharao Rex AEgypti: unde *die natalis filia Herodiadis* (sic vocabatur) *saltavit in medio*, idest in triclinio (& in hoc culpabilis redditur, quia in lascivia oblitus est aulam regiam, in qua non debebant hæc fieri) *& placuit Herodi*: contra illud Eccli. IX. 4. „Cum saltatrice non sis „assiduus." Et sequitur: *Unde cum iuramento pollicitus est &c.* Ecce incauta promissio, & temerarium iuramentum. Eccli. XXIII. 9. „Iurationi non assuescat os tuum, mul„ti enim casus in illa." *Et præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ*. Hic ponitur petitio mulieris. Mulieres aliquando sunt piæ, & mobilem affe-

(a) Al. advenerit. (b) Al. ante. (c) Al. incarnationem.

affectum habent : unde quando sunt piæ, maxime sunt piæ; sed quando sunt crudeles, maxime sunt crudeles. Eccli. xxv. 22. „ Non est caput nequius super caput colubri ; non est ira super iram mulieris. " Et ibidem dicitur : „ Brevis omnis malitia „ super malitiam mulieris. " Vix enim cogitaret homo quæ cogitat perversa mulier. Mater ergo petiit ut saturaret iram suam. Item timebat ne aliquando Herodes propter verba Ioannis converteretur, & dimitteret eam. *Et contristatus est Rex propter iusiurandum*. Hic determinatur quomodo occiditur. Chrysostomus: „Hic datur exemplum quod „ honestas etiam ab impiis honoratur: " ut habetur Sap. viii.

Hieronymus dicit, quod modo est contristatus qui ante voluit interficere, sed timuit populum. Quare ergo dicit quod est contristatus? Solvit. Coniuetudo est hominum ut recitent quod videtur hominibus : sicut dicebant Christum filium Ioseph, quia ita putabant, ut habetur Luc. iii. Unde dicit, *Contristatus*, quia ita videbatur hominibus.

Sequitur executio: & primo ponitur præceptum; secundo executio. *Propter iusiurandum, & propter simul discumbentes*. In hoc stultus fuit, quia de re inhonesta non est timendum iuramentum : quia eo quod iuro, sum periurus. Hier. iv. 2. „ Iurabitis in „ iudicio (scilicet cum discretione) in iu„ stitia, & veritate. " Item si iurasset quod in semet faceret, intelligi debebat in honestis. Unde quod in se facere non debuit, alii nec præcipere debuit. Zach. viii. 17. „ Iuramentum mendax ne diligatis. " *Et propter simul discumbentes*, ut omnes faceret homicidii participes, omnes enim rogabant pro puella, *iussit dari, misitque, & decollavit Ioannem*. Hic ponitur executio. Hic adimpletur quod dixerat (Ioan. iii. 30.) „ Illum oportet crescere, me autem mino„ rari : " quia Christus in cruce extensus, iste decollatus. Item decollatio Ioannis signum fuit, quod auctoritate legis debebant amittere (a) Christum, & legem.

Consequenter ponuntur subsequentia(b) decollationis : & primo ponitur redditio promissi; secundo sepultura. Dicit ergo : *Et allatum est caput eius in disco*. Et in hoc reprehensibilis fuit Herodes, quia crudelitatem exercuit inter voluptates. Unde dicitur quod quidam balivus amabat quamdam meretriculam, & cum esset in gremio, dixit illa quod numquam vidit hominem interfici. Et cum esset in prandio, fecit adduci quemdam morte dignum, & fecit coram illa decollari : quod sciverunt Romani, & exul factus est a Roma. Sic iste etiam missus fuit in exilium. *Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud*. Hic agitur de sepultura Ioannis, & computatur inter opera misericordiæ; & tamen videtur quod misericordia ad mortuum non pertineat; quia si ad eum pertineat, videtur quod non sit verum quod dicit Dominus : *Nolite timere eos qui occidunt corpus*; Quare ergo computatur inter opera misericordiæ? Dicendum, quod etsi non serviatur ei secundum (c) effectum quem modo habet, servitur tamen ei secundum affectum quem modo habet cum mortuo : unde *tulerunt corpus eius, & sepelierunt* : dicitur quod apud Sebastem, cum sit ibi prope. Post videns Iulianus Apostata multos venientes ad eius reliquias, fecit eum comburi, excepto capite. *Et venientes nuntiaverunt Iesu*. Unde discipuli Ioannis qui primo calumniabantur Iesum, Ioanne mortuo redierunt ad Iesum, & fuerunt ei familiares. Sic aliqui in tempore tribulationis convertuntur ad Christum. Oseæ vi. 1. „ In tribulatione sua mane con„ surgent ad me. "

Et cum audisset Iesus secessit in navicula in locum desertum seorsum. Supra posita est opinio Herodis de Christo, & occasione huius, introducta est narratio de Ioanne; nunc autem ostenditur opinio Herodis esse falsa. Duo dixerat : quia Christus erat Ioannes quem occiderat; item quod resurgens virtutes operabatur. Dicit ergo : *Quod cum audisset Iesus, secessit inde in navicula &c.*

Quare secessit? Assignat quatuor ratinnes Hieronymus. Prima, ut parceret inimicis suis, ne ex homicidio in homicidium ruerent. Oseæ iv. 2. „ Sanguis sanguinem tetigit. " Item ut passionem differret: unde ipse dicit, Ioan. vii. 6. „ Tempus meum nondum advenit. " Item ut nobis exemplum daret, ne nos ingeramus passionibus: nnn enim est virtus se passionibus ingerere, sed (d) præsumptio. Unde supra x. 33. *Si persecuti fuerint vos (e) in una civitate fugite in aliam*. Item ut ostenderet quanta devotione audiebant turbæ verbum Dei, quia etiam in periculo sequebantur eum. Deut. xiii. 3. „ Tentat vos „ Dominus Deus vester, ut palam sciat „ utrum diligatis eum. "

Item notandum, quod quatuor ponit quæ turbam debeant retrahere a sequela Christi. Primum est quod secessit in navicula; item quod in locum desertum; item quod non erant

(a) *Al.* scilicet Christum. (b) *Al.* collationis. (c) *Al.* affectum. (d) *Al.* præsumptionis.
(e) Al. *in unam civitatem*.

erant ibi aliqua nemora, quia erat desertum; item non iuxta viam, ad quam homines libenter se divertunt: sed iste secessit seorsum. Hoc autem fecit ut magis devotio turbæ sit approbanda. Item Chrysostomus dicit, quod secessit ut hominem approbaret; ideo noluit secedere nisi nuntiata morte Ioannis.

Sequitur: *Et cum audissent turbæ &c.* Hic agitur de mirabilibus: & primo tangitur devotio turbarum; secundo tanguntur mirabilia. Dicit ergo: *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus*: ubi tangitur devotio turbarum, & pauperum hominum, qui devotionis causa Dominum sequuntur. Oseæ VI. 1. „ In tribulatione sua mane consurgent ad me. " *Et exiens vidit turbam multam &c.* Hic tangit mirabilia quæ operatus est Dominus exiens de deserto; & recte, quia dum in cælis erat, non quærebant eum turbæ. Ioan. XVI. 28. „ Exivi a Patre, & veni in mundum. " *Vidit turbam*: unde excitatur ad misericordiam: unde sequitur: *Et misertus est eis*: unde statim fecit eis misericordiam. Psal. lxxxv. 15. (a) „ Miserator, & misericors Dominus, patiens, & multæ misericordiæ, & verax. " Sequitur effectus huius misericordiæ: *Et curavit languidos eorum*, scilicet gratis, & non rogatus. Psal. CVI. 20. „ Misit verbum suum, & sanavit eos. "

(b) Postquam exclusit Herodis opinionem, hic tangit doctrinæ Christi virtutem. Triplex enim est virtus eius: reficit, liberat, & infirmos sanat. Prima igitur virtus ostenditur, quia pascit turbas; secunda, quia discipulos a periculis maris liberat; tertia, quia multos sanat. Secunda ibi, *Et statim impulit discipulos ascendere in naviculam*; tertia ibi, *Et cum transfretassent &c.* Circa primum tria: quia primo ponitur voluntas reficiendi; secundo distributio cibi; tertio plenitudo refectionis. Secunda ibi, *Iesus autem dixit eis &c.* tertia ibi, *Et manducaverunt omnes &c.* Dicit ergo: *Vespere autem facto*, scilicet solis occubitu, per quod significatur mors Christi, quia tunc tradidit corpus suum in cibum: unde I. Corinth. XI. 24. „ Hoc facite in meam commemorationem. " Et ver. 26. „ Mortem Domini annuntiabitis donec veniat. " Deinde inducit necessitatem ex loco: *Desertus est locus*. Hic videtur illa eadem fieri quæstio quæ habetur in Psal. lxxvII. 19. Nam quomodo poterat Dominus mensam parare in deserto? Item si iuxta villam esset locus, potuisset credi quod inde habuisset cibos; sed locus erat desertus. Item ponitur necessitas ex hora, quia dicit: *Et hora iam præteriit*, qua possint sibi aquirere cibos. *Dimitte turbas*. Ex hoc videtur quod discipuli ita fuerunt intenti suavitati sermonis Christi quod magis delectabantur in audiendo Christum, quam in procurando sibi victum: unde parum curabant de corporis refectione. Habetur enim Luc. XXI. 37. „ Erat autem diebus docens in templo, noctibus autem morabatur in monte. " Item alia occasio, quia iam vespere erat. De ista fame habetur Amos VIII. 11. „ Mittam famem in terra: non famem panis, neque sitis, sed audiendi verbum Domini. " Et in hoc significatur devotio turbarum, item dilectio, & reverentia ad Christum: quia non recesserunt ab eo, quamvis vespere esset.

Sed hic est quæstio litteralis: quia in Ioanne habetur, quod Iesus interrogavit Philippum; hic autem habetur, quod discipuli interrogaverunt Christum.

Solvit Augustinus. Non est hoc inconveniens, quod id quod unus dimisit, alter dicat. Unde primo dixerunt illi Christo; secundo elevans oculos Iesus interrogavit discipulos.

Iesus autem dixit eis. Hic ponit distributionem cibi; & circa hoc tria facit. Primo ponitur imperium Christi; secundo quantitas ciborum; tertio modus, & ordo distribuendi. Secunda ibi, *Responderunt ei &c.* tertia ibi, *Afferte mihi illos &c.* Duo dixerant. Primo ut dimitteret turbas; item quod quæreret escas sibi: & ad hæc duo respondet Christus: (b) Vos dicitis: *Dimitte turbas*; sed *non habent necesse ire*: quia hic est „ qui dat escam omni carni, " Psalm. CXXXV. 25. Item vos dicitis, quod quærant escas; sed non est necesse, quia vos potestis dare escas cælestes: unde dicit: *Date illis vos manducare*. Unde datur exemplum quod spirituales escæ præponendæ sunt carnalibus. Sequitur quantitas ciborum: *Responderunt ei*: *Non habemus nisi quinque panes, & duos pisces*. Ex hoc possumus notare, quod Apostoli ita erant dediti sermoni Dei quod non curabant etiam de cibis quærendis. Ad Rom. XIII. 14. „ Et carnis curam ne feceritis. " Mystice per quinque panes doctrina legis. Eccli. XV. 3. „ Pavit eos pane vitæ, & intellectus. " Per duos pisces doctrina Psalmorum, & Prophetarum importatur; vel, secundum Hilarium, per duos pisces doctrina Prophetarum, & Ioannis Baptistæ: ut duæ personæ excellentes in

(a) *Al.* Et miserator. (b) *Al.* Vos dimittite turbas.

tes in lege, scilicet regalis, & sacerdotalis. *Qui ait*: *Afferte mihi illos*. Hic ponitur modus distributionis: & primo ponitur præsentatio; secundo dispositio turbarum; tertio oratio; quarto distributio. Unde dicit, *Qui ait*. Ipse, qui omnipotens erat, (*a*) creare poterat panes novos; sed voluit ex factis panibus reficere.

Sed quæ est causa? Ratio litteralis secundum Chrysostomum est, ut confutaret hæresim Manichæorum, qui has creaturas a diabolo (*b*) dixerunt factas, contra illud quod scribitur I. ad Tim. IV. 4. „ Omnis creatura „ Dei bona est. " Unde si a diabolo essent, in eis tanta miracula non fecisset. Item ut ostenderet se dominum in terra, & in mari. Ille qui in Gen. I. 11. dixit: „ Germinet „ terra herbam virentem: " & qui dixit: (ibid. 20.) „ Producant aquæ reptile ani„ mæ viventis &c. " ille idem panes multiplicat. Item ad designandum quod legem veterem non reprobavit, sed in novam convertit: ideo dicit, *Afferte mihi*, quia quæ in veteri lege scripta sunt, ad novam debent referri. Unde ipse dixit, Ioan. V. 46. „ Si „ crederetis Moysi, crederetis forsitan & „ mihi. "

Et cum iussisset turbam discumbere super fenum &c. Hic ponitur dispositio hominum: quia fecit sedere super fenum. Esa. XL. 6. „ Omnis caro fenum. " Sedere ergo super fenum non est nisi carnem mortificare. Ad Colosf. III. 5. „ Mortificate membra vestra „ quæ sunt super terram. " Item per fenum significatur lex. Quia isti erant Iudæi, sublevabantur per legem; ideo noluit eos sedere in terra. *Acceptis quinque panibus, & duobus piscibus &c.* Notandum, quod Dominus faciens miracula aliquando orat, aliquando non orat. Aliquando orat, ut hic, ut verum hominem se ostendat; aliquando etiam maiora facit, & non orat, ut Deum se ostendat. *Aspiciens in cælum benedixit*: *in cælum*, scilicet ad Patrem. Psal. CXX. 1. „ Le„ vavi oculos meos in montes, unde veniet „ auxilium mihi. " *Benedixit*: quia per sermonem Dei omnia benedicuntur. Nota, quod nostrum benedicere non est factivum, sed significativum; Dei autem (*c*) benedicere est factivum: unde benedictio ad multiplicationem pertinet: unde Gen. I. 22. „ Benedixit, „ & dixit: Crescite, & multiplicamini, „ & replete terram. " Consequenter agitur de distributione: *Fregit, & dedit discipulis suis*: in quo significatur quod prima distributio facta est discipulis a capite Christo. I. ad Corin. XI. 3. „ Omnis viri caput Chri„ stus est. " Sed fregit, ut notaret suam distributionem. Esa. LVIII. 26. „ Frange esu„ rienti panem tuum. " *Et dedit discipulis*, quasi mediatoribus. Infra XXVI. 26. *Accipite, & comedite*. I. ad Corint. XI. 28. „ Et sic pro„ bet se homo ut de pane illo edat, & de „ calice bibat &c. " *Discipuli autem dederunt turbis*, ut distributores.

Sed quomodo multiplicati sunt? Dicendum, quod fragmenta multiplicata sunt. Et dicunt quidam hoc posse fieri naturaliter: sicut enim materia se habet ad quamlibet formam, ita se habet ad quamlibet quantitatem. Sed hoc stultum est quod materia se habeat ad quamlibet quantitatem materialem: hoc enim non potest fieri nisi per rarefactionem; hæc autem rarefactio determinata est in naturalibus. Quidam dicunt quod multiplicat, sicut ex paucis granis multa grana; sed ibi per naturam, hic per operationem Christi. Unde manus Christi fuerunt quasi terra, fragmenta quasi semina: unde sicut semina multiplicantur, sic fragmenta. Sed non solum ista, sed per conversionem alterius materiæ in ipsam, hoc miraculum factum est.

Sequitur de plenitudine refectionis; & hoc quantum ad duo: quantum ad saturitatem, & quantum ad residuum. Unde dicitur: *Manducaverunt omnes, & saturati sunt*: secundum illud Psal. XXI. 27. „ Edent paupe„ res, & saturabuntur &c. " *Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos*. Hic tangitur plenitudo refectionis sub multitudine reliquiarum.

Sed quare voluit Dominus colligi reliquias? Litteralis causa est quam ponit Chrysostomus. Voluit primo quod colligerent discipuli, ne videretur phantasma, item ne ab eis daretur oblivioni. Et quod tulerunt duodecim cophinos, hoc fuit secundum numerum duodecim Apostolorum, ut quilibet tolleret suum, ita quod essent in memoria omnium. Mystice per fragmenta intelligitur sensus spiritualis, qui a turbis non capitur, sed est in cophinis, idest in sapientibus. I. ad Corinth. I. 26. „ Videte vocationem „ vestram, fratres: quia non multi sapien„ tes secundum carnem, non multi poten„ tes, non multi nobiles; sed quæ stul„ ta sunt mundi elegit Deus, ut confundat „ sapientes &c. "

Deinde ponitur numerus manducantium: *Fuit autem numerus manducantium quinque millia virorum*: ut de uno pane mille, secun-

(a) *Al.* unde creare. (b) *Al.* dixit. (c) *Al.* benedictio.

cundum Hilarium. Hoc etiam post ascensionem factum est, quando ad vocem Apostolorum uno die quinque millia conversi sunt. *Exceptis mulieribus, & parvulis*: qui sunt ignorantes, & (*a*) computari non sunt digni. Simile habetur in Lib. Machabæorum, quod parvuli, & mulieres non computantur ad bellum.

Item notate, quod istud miraculum statim factum est post occisionem Ioannis, & erat prope pascha, & Christus iam prædicaverat per annum, & revoluto anno passus est Christus.

Et statim impulit Iesus discipulos. Hic figuratur virtus doctrinæ Christi, quia liberativa est a periculis, quia discipulos a periculis liberavit. Unde tria facit. Primo ponitur occasio subeundi periculum; secundo periculum; tertio liberatio. Secunda ibi, *Et dimissa turba, ascendit in montem &c.* tertia ibi, *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare*. Occasio periculi fuit præceptum Christi: frequenter enim volentes obtemperare voluntati Dei, periculis exponuntur, ut ait Apostolus II. ad Corint. XI. 26. „ Periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitatibus, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. " *Unde statim impulit eos intrare naviculam*. Unde statim facto miraculo voluit separari a turbis. Et hoc fecit triplici ratione. Primo ut ostenderet miraculi veritatem, ne propter eius præsentiam (*b*) illud accidisse dicerent: ipse enim veritas est, ut habetur Ioan. XIV. Secundo ut doceret nos inanem gloriam vitare; ideo post facta miracula recedit. Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam meam non quæro. " Item ut discretionis virtutem (*c*) ostenderet: discretionis enim est separare se, & quiescere. Sapien. VIII. 16. „ Intrans in domum meam conquiescam cum illa. " Sed notandum, quod utitur impulsione, quia durum erat eis separari a Christo, ut dicit Petrus, Ioan. VI. 69. „ Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. " Item ostendit affectum turbarum, scilicet cum quo ardore sequebantur eum. Cant. I. 2. „ Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te. "

Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Sequitur de periculo; & ostenditur periculum ex tempore, ex loco, ex vento. Et primo ponitur absentia Christi, quia cum esset cum discipulis, *ascendit in montem solus orare*. Ipse venerat plantare fidem nostram; ideo operabatur aliquando humanum, aliquando divinum. Quod enim panes multiplicavit, hoc Dei fuit; quod oravit, humanum fuit: non quod indigeret, sed ut exemplum daret: omnis enim Christi actio nostra est instructio. Ioan. XIII. 15. „ Exemplum dedi vobis, ut sicut facio, ita & vos faciatis. " Et dat nobis exemplum quomodo ad orandum, & ad orationem requiritur quies mentis, elevatio, solitudo. Quies ostenditur, quia *dimissa turba*, quæ designat cogitationes (*d*) perturbantes, cum quibus non potest homo orare; ideo ostium cordis claudere docet. Supra VI. 6. *Cum autem oraveris, intra cubiculum &c.* Item elevatio. Thren. III. 28. „ Sedebit solitarius, & levabit se supra se. " Item solitudo. Oseæ II. 14. „ Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. " Per montem intelligitur cælum: cælo enim nihil excelsius. Et dimissis turbis, idest dimissis mortalibus, ivit in cælum, & ipse solus ascendit, & propria virtute. Micheæ II. 13. „ Ascendit ante eos pandens iter. " Item ascendit orare. Ad Hebr. VII. 23. „ Per semetipsum (*e*) accedens. "

Sed hic videtur esse quæstio: quia Ioannes videtur dicere quod pavit turbas in monte, ut habetur Ioan. IX. hic autem dicitur quod post refectionem turbarum ascendit in montem. Sed respondetur, quod in monte pavit, sed post in altiorem locum montis ascendit.

Item est alia quæstio: quia habetur Ioan. V. quod ipse fugit, quia voluerunt eum facere Regem; hic autem dicitur quod ascendit orare. Augustinus dicit quod eadem potest esse causa & fugiendi, & orandi.

Post describitur periculum ex tempore, quia nox erat, & in nocte maius est periculum maris: ideo dicit: *Vespere autem facto*. Et significatur eius passio, quia in passione solus ascendit. Actor. I. 9. „ Videntibus illis elevatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. " *Navicula autem in medio maris iactabatur fluctibus*. Per naviculam significatur Ecclesia, per mare mundus. Psal. CIII. 25. „ Hoc mare magnum, & spatiosum manibus. " Et hæc Ecclesia, Christo (*f*) ascendente, remansit in mari, & in periculis maris mundi. Quando enim aliquis magnus impugnat Ecclesiam, tunc agitatur fluctibus. Psal. lxxxvii. 8. „ Et omnes fluctus tuos induxisti super me. " Sed quia Christus orat, non potest submergi,

(a) *Al.* computati. (b) *Al.* illudisse. (c) *Al.* ostendat. (d) *Al.* perturbantes eum, quibus &c. (e) *Al.* ascendens. (f) *Al.* descendente.

gi, quamvis fluctuet, & elevetur. Genes. VII. 17. „ Et elevaverunt arcam in sublime „ a terra. “ Item agitatur a vento. Iste ventus est impetus diabolicæ incitationis. Iob I. 19. „ Quia venit ventus a regione de„ serti, & concussit quatuor angulos do„ mus. “ Esa. xxv. 4. „ Spiritus robustorum „ quasi turbo impellens parietem. “

Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare. Posito periculo, ponitur liberatio a periculo: & circa hoc duo facit. Primo ponitur auxilium; secundo effectus. Secunda ibi, *Qui autem in navicula erant venerunt, & aderaverunt eum*. Tria pericula posuerat. Primo obscuritatem noctis, periculum maris, periculum venti. Et contra primum ponit visitationem suam; contra secundum certitudinem sui, ibi, *Statimque Iesus locutus est &c.* contra tertium porrigit manum: (*a*) *Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum*. Item tranquillitatem maris: *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus*. Circa primum ponitur sua visitatio; secundo effectus suæ visitationis, ibi, *Videntes autem eum supra mare ambulantem, turbati sunt*. Dicit ergo: *Quarta vigilia noctis venit ad eos*. Hic tangitur & adventus eius, & tempus, quia *quarta vigilia*. Hieronymus dicit, quod antiqui qui dividebant noctem in quatuor partes. In prima quidam vigilabant, in secunda alii, in tertia alii, & in quarta alii; & illi qui vigilaverant quiescebant. Unde dicit quod in quarta vigilia &c. quia tota nocte fuerant in mari. *Venit ad eos ambulans supra mare*. Et quare? Assignat Chrysostomus rationem litteralem, dicens, quod tantum tardavit ut magis desideraretur. Esa. xxvI. 9. „ Anima mea desideravit te in nocte. “ Item ut discerent quod si statim non haberent auxilium, quod non desisterent, quoniam oportet semper orare. Mystice per quatuor horas significantur quatuor status. Primo status legis; secundo status Prophetarum; tertio tempus gratiæ; quarto ascensus in cælnm: in quo statu cessavit tempestas. Unde in quarta vigilia venit sicut in fine noctis: unde Iac. ult. 8. „ Patientes estote „ & vos, & confirmate corda vestra, quo„ niam adventus Domini appropinquabit. “ Sed qualiter venit? *Ambulans supra mare*. Et quare sic voluit venire? Ut se ostenderet dominum maris. Psal. lxxxvIII. 10. „ Tu „ dominaris potestati maris, motum autem „ fluctunm eius tu mitigas. “ Item ut ostenderet illusores potestatis huius sæculi: (*b*) diabolus enim semper illudit potestati huius sæculi. Psal. cIII. 26. „ Draco iste quem for„ masti ad illudendum ei. “ Sed istam potestatem Dominus fregit. Psal. lxxIII. 4. „ Tu confregisti capita draconis. “ Et significat quod Ecclesia non potest tribulationes sustinere, nisi secundum quod voluit ipse.

Opinio fuit hic, quod in hac vita Dominus accepit quatuor dotes, subtilitatis in nativitate, impassibilitatis quando ieiunavit quadraginta diebus, vel transubstantiando sacramentum Eucharistiæ, agilitatis hic, claritatis in transfiguratione. Sed hoc non credo: credo enim quod miraculose fecit.

Et videntes eum. Hic ponitur effectus præsentiæ Christi, scilicet turbatio discipulorum: unde ponitur turbatio, ponitur causa, ponitur signum: & dicit: *Et videntes eum turbati sunt &c.* Debetis scire, quod quando auxilium divinum est magis propinquum, permittit Dominus magis affligi, ut tunc magis cum devotione, & gratiarum actione recipiatur auxilium eius. Item magis timor crevit, quia frequenter ex timore homines convertuntur. Et quare? Quia (*c*) crediderunt phantasma esse: unde, *Dicentes quia phantasma est*, non credentes esse verum corpus de Virgine. Mystice enim significatur quod antequam Christus veniat, multi multa phantastica dicent, ut habetur infra xxIv. *Et præ timore clamaverunt*: clamor enim est signum timoris, sicut etiam in omni tribulatione ad Dominum debemus clamare. Psal. cxix. 1. „ Ad Dominum, cum „ tribularer, clamavi, & exaudivit me. “

Statimque locutus est eis &c. Hic ponitur auxilium. Quia in obscuritate erant, ideo certitudinem dat: & tria facit. Primo certificat verbis; secundo petit signum Petrus factis; tertio conceditur ei. Tria posuerat: turbationem timoris, falsitatem opinionis, item desperationem: & contra ista tria facit, quia *statim locutus est eis*. Unde quando quis clamat ad Dominum, si opus est, statim venit. Esai. xxx. 19. (*d*) „ Ad vocem „ clamoris tui, statim cum audierit, re„ spondebit tibi. “ Item, quia erant desperantes, dicit eis, *Nolite timere*. Idem habetur Ioan. xvI. 33. „ In mundo pressuram „ habebitis; sed confidite, quia ego vici „ mundum; “ in me autem quietem. Item quia phantasma credebant, ideo dicit eis, *Ego sum*. Et quare dicit sic? Quia ex modo loquendi suo poterant certificari. Ioan. x. 3. „ Oves meæ vocem meam audiunt. “ Item

(a) Al. *Videns autem &c.* (b) *Al. deest hæc sententia*: diabolus &c. *usque* sæculi. (c) *Al.* crediderunt phantasm a esse, dicentes, *quia* &c. (d) *Al.* „ Ad vocem meam &c. “

Item ut se verum Deum ostenderet. Simile habetur Exod. III. 13. „ Qui est, misit „ me: " dixit Moyses. Item contra hoc quod turbari erant, dixit, *Nolite timere*. Esa. l. 12. „ Quis es tu ut timeas ab homi„ ne mortali, & a filio hominis, qui quasi „ fenum ita arescit? " Et Prover. XXVIII. I. „ Iustus autem quasi leo confidens absque „ terrore erit. " *Respondens Petrus dixit: Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas*. Quia auxilium contulerat verbis, ideo Petrus petit signum factis. Petrus autem in persona totius fiducialiter petiit, & dixit: *Si tu es, iube me ad te venire*. Hic est magna fiducia Petri. Non dixit, Ora pro me, sed dixit: *Iube me ad te venire*: quia ipse confessus est (inf. XVI. 16. *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Unde ex fide quam iam conceperat, audacter confidit in eius potestate. Esther XIII. 9. „ Domine, in potestate tua cuncta „ sunt posita, & non est qui resistere possit „ voluntati tuæ. " Et hoc dixit ex solo desiderio, non ut tentaret, nec ex infidelitate. I. ad Thes. I. 3. „ Memores fidei vestræ, „ operis, & laboris &c. " Deinde ponitur signum, unde dixit, *Veni*. *Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Iesum*. Et hoc contra Manichæos, qui dixerunt, quod Christus non habebat verum corpus: quia si Christus non habebat, quia ambulabat super aquas; sic nec Petrus. Per hoc quod post quartam vigiliam adhuc imminebat periculum, significatur quod in quarto adventu quod erit purgandum, purgabitur in electis. Psal. XCVI. 3. „ Ignis „ ante ipsum præcedet, & inflammabit in „ circuitu inimicos eius. *Videns autem ventum validum &c.* Hic ponitur tertium auxilium, quia liberavit Petrum a submersione: & primo ponitur causa; secundo petitio Petri; tertio auxilium Christi. *Videns autem ventum validum, timuit*. In mari ventus non habet continuum impetum, similiter nec in terra: unde interpellabatur quando Petrus intravit mare; sed cum fuit super mare, flavit fortiter; & tunc *timuit*. Ex hoc est considerandum quod dicit, quod periculosius erat supra mare quam in navi; ideo Dominus aliquando fortes in periculo maris submergi permittit. Unde Apostolus I. ad Corin. X. 12. „ Qui existimat se stare, videat „ ne cadat. " Sed quare permisit in periculo? Primo præcepit ire, ut virtus eius ostendatur, quia uterque ambulabat; & hoc viderunt discipuli. Sed quod permiserit mergi Petrum, hoc fecit ut experiretur quid posset de se. Unde quod ivit supra mare, hoc fuit virtute Christi; quod autem cœpit mergi, hoc fuit infirmitatis Petri: sicut Paulus II. ad Corin. XII. 7. „ Ne magnitudo „ revelationum extollat me, datus est mihi „ stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui „ me colaphizet. " Permisit etiam Dominus Petrum mergi, quia futurus erat pastor. Voluit ergo & virtutem ostendere, & infirmitatem. Item hoc fecit ad compescendam æmulationem discipulorum: quia enim viderunt eius periculum, cessavit æmulatio eorum. *Et cum cœpisset mergi, clamavit: Domine, salvum me fac*. Simile habetur in Psal. LXVIII. 2. „ Salvum me fac, Domine, „ quoniam intraverunt aquæ usque ad ani„ mam meam. " *Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum*. Christus duo facit: quia & auxilium impendit, & infidelitatem arguit. Auxilium impendit, quia manum porrigit. Psal. CXLIII. 7. " Emitte manum tuam „ de alto, libera me, & eripe me de aquis „ multis. " Et Iob XIV. 15. „ Operi manuum „ tuarum porriges dexteram. " Deinde de infidelitate eum arguit, & ait illi: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* In quo significatur quod si fidem certam habuisset, submergi non potuisset: ideo stabiles esse debemus in fide. Idem habetur supra VIII. 26. „ Quid timidi „ estis modicæ fidei? " *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus*. Hic ponitur quartum auxilium contra ventum. Psal. CVI. 25. „ Dixit, & stetit spiritus procellæ. " Unde signum est quod cum Christus est cum suis, nil perversi habent. Unde Apoc. VII. 16. „ Non esurient, neque sitient ultra. "

Sequitur liberationis effectus: *Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum*, scilicet discipuli, vel nautæ. Supra VIII. 27. „ Qualis est hic, quia venti, & „ mare obediunt ei? " *Vere Filius Dei es*. Per hoc autem significatur quod quando Dominus cum fidelibus est tunc veraciter credunt. I. Ioan. II. 28. „ Filioli manete in eo, „ ut cum apparuerit, habeamus fiduciam, „ & non confundamur ab eo in adventu „ eius. "

Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesaret. Hic ponitur virtus Christi: & primo describitur locus; deinde devotio hominum; & post virtus operativa. Dicit ergo: *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesaret*, qui locus est ex alia parte maris, & interpretatur ortus: unde post periculum venerunt ad refrigerium. Deinde sequitur devotio turbarum: *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes &c.* quia non solum suos infirmos obtulerunt, sed miserunt pro extraneis. Unde cum

co-

cognovissent per famam, & per doctrinam, miserunt pro infirmis, & obtulerunt ei: unde omnes credebant in eum; tantæ erat virtutis sermo eius. Et hoc significatur Esa. ult. 19. „ Mittam ex eis qui salvati fuerint „ ad gentem in mare &c. " Item devotio etiam demonstratur, quia non solum petebant quod imponeret manus, sed *eum* tantum *rogabant ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent*. Per fimbriam significantur minima præcepta; vel caro Christi; vel sacramentum baptismi. *Et quicumque tetigerunt*, scilicet per fidem, *salvi facti sunt*. Unde Mar. ult. 16. „ Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit. "

CAPUT XV.

(a) Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribæ, & pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas cum panem manducant. Ipse autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem; &, Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit; & non honorificabit patrem suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetavit de vobis, Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, & intelligite. Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem; non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.

(b) Et egressus inde Iesus, secessit in partes Tyri, & Sidonis. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa, clamavit dicens ei: Miserere mei Domine fili David: filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. At illa venit, & adoravit eum, dicens: Domine adiuva me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

(c) Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ, & ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curavit eos: ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabant Deum Israel. Iesus autem convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo iam perseverant mecum, & non habent quod manducent; & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam?

Et ait illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens fregit, & dedit discipulis; & discipuli dederunt populo; & comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos, & mulieres. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, & venit in fines Magedan.

(a) Supra Dominus sub figuris virtutem suæ doctrinæ ostendit; nunc ostendit sufficientiam eius. Ostenditur autem dupliciter. Primo quod non requirit observantias legis; secundo quod non solum uni genti Iudæorum data sit, sed & gentilibus, ibi, *Egressus inde Iesus secessit in partes Tyri, & Sidonis*. Circa primum tria facit. Primo tanguntur circumstantiæ accusationis; secundo accusatio; tertio expositio. Secunda ibi, *Quare discipuli transgrediuntur traditiones seniorum?* tertia ibi, *Non enim lavant manus suas cum panem manducant*. Aggravatur autem malitia eorum ex tribus. Primo ex tempore, quia tunc quando hæc signa faciebat & miracula, ipsi faciebant signa iniquitatis: unde malignabantur. Supra XI. 25. *Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus &c.* Item redditur aggravatio ex loco, quia cum Iudæi essent diffusi per Iudæam, illi tamen qui erant in Hierusalem, erant sapientes; & tamen erant deteriores. Esa. XXVI. 10. „ In terra sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini. " Item aggravatur ex conditione personarum, quia de magnis venerunt scribæ, qui erant magis litterati, & pharisæi, qui reputabantur magis sancti. Hier. V. 5. „ Ibo ad optimates, & loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini. " Deinde ponitur id in quo accusabant eos: *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?* Præceptum erat, ut habetur Deut. IV. 2. „ Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo. " Unde addentes traditiones, contra legem faciebant: non quod (a) non liceret constituere aliquid; sed quod ita præcipiebant observari sicut legem Domini. *Non enim lavant manus suas &c.* Hic exponitur quæ sunt eorum traditiones. Hoc tamen exponitur magis Marc. VII. 2. ibi enim dicitur, quod „ cum vidissent quosdam de discipulis eius, communibus manibus, idest nou lotis, manducare panes, vituperaverunt. " Et potest hoc esse ad litteram, quia non lavabant manus. Quare? Quia ita soliciti erant verbo Dei, quod etiam tempus non habebant: unde ex solicitudine circa spiritualia non se lavabant eo modo sicut Iudæi, sicut habetur Marc. VII. quod omnes Iudæi nisi crebro lavent manus, non manducant. Ideo discipuli non lavabant secundum ritum eorum. Unde carnaliter intelligebant quod dicitur Esa. I. 16. „ Lavamini, mundi estote. " Unde ipsi ad litteram intelligebant, lavantes quod erat exterius, & non quod interius. *Ipse autem respondens, ait illis*. Dominus duo facit: quia non respondet excusando discipulos; sed ostendit quod ipsi non sunt digni (b) qui reprehenderent eos. Supra VII. 5. *Hypocrita eiice primum trabem de oculo tuo*. Constat quod transgredi mandatum Dei est gravius quam traditiones hominum; & ideo qui transgrediebantur mandata Dei, in maioribus delinquebant. Ideo primo ostendit eos transgressores legis; secundo quod mandatum transgrediuntur. Dicit ergo: *Quare vos transgredimini mandatum Dei*, & non observatis, *propter traditionem vestram?* Rom. X. 3. „ Ignorantes Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. " Esa. III. 8. „ Lingua eorum, & adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos maiestatis eius. " Deinde cum dicit, *Nam Deus dixit &c.* ponit quod est istud mandatum, quod est scilicet de honoratione parentum. Et primo ponit mandatum; secundo pœnam: unde dicit: *Nam Deus dixit:* (Exod. XX. 12.) *Honora patrem, & matrem tuam*. Et notandum, quod honor non est nisi reverentia exhibita in testimonium virtutis. Ille enim exhibet reverentiam qui quæ necessaria sunt administrat: unde non solum tenetur homo assurgere, sed etiam necessaria ministrare. Eccli. III. 21. „ Qui timent Dominum, custodient mandata illius. " Et quod debeatur talis honor patet, quia Tobias mutuavit Gabelo, quod agere præceperat Dominus. Exod. XX. 12 statim addit pœnam: „ Ut sis longævus super terram. " Item Levit. XX. 9. addit pœnam transgressoribus. *Qui maledi-*

(a) *Al. deest* non. (b) *Al.* quia reprehendebant.

dixerit patri suo, *& matri suæ*, *morte moriatur*. Et sic in benedictione non solum intelligitur quod ore benedicas, sed etiam quod benedictionem impendas. Prov. xx. 20. „ Qui maledixit patri suo, & matri, extio- „ guetur lumen eius in mediis tenebris. " Sed quia posuit incitativum ex parte pœnæ, quare non posuit præmium ex obedientia? Quia homines magis terreotur a pœna, quam desiderent præmium: nam & brutum a pœna terretur. Ex hoc enim habetur, quod si qui detrahunt patri, & matri, sunt digni morte: ergo qui movent alios eis detrahere, sunt digni morte: quare non sunt digni accusatione. Ergo vos non estis digni accusare eos. *Vos autem dicitis &c.* Hic tangit quomodo traosgrediuotur. Et primo hoc ostendit; secundo auctoritatem ponit. Et circa primum ostendit ritum suum; secuodo quid sequebatur. Dicit: *Vos dicitis*: *Quicumque dixerit patri*, *vel matri &c.* Multis modis hoc legitur. Uno modo ut sit constructio perfecta; & tunc sic. *Quicumque*, idest quivis, *dixerit*, idest dicere poterit. Alio modo ut sit imperfecta, sic. *Quicumque dixerit &c.* supple, servat mandatum, & est immunis a pœna. Quid est hoc dictum? Tripliciter expouitur. Rabanus dicebat, quod spirituale bonum præferendum est temporali; ideo dicebant his qui habebant patres pauperes, ut dicerent eis: Pater noo displiceat tibi si noo do tibi necessaria, quia munus quod offero, proficit tibi spiritualiter. Sed hoc non erat verum, secundum illud (Eccli. xxxiv. 23.) „ Dona iniquorum non probat „ Altissimus. " Et Prover. xxviii.24. „ Qui „ subtrahit aliquid a patre suo, & a ma- „ tre, & non dicit hoc esse peccatum, par- „ ticeps homicidæ est " Ideo si aliquis habet patrem, vel matrem, & non possent vivere sine eo; qui diceret ei, Vade ultra mare, vel intra religionem, in hanc sententiam incidit. Alia est expositio. Hieronymus autem legit interrogative; idest, *Numquid proderit tibi*? Habetur Levit.xxii. quod alienigena non poterat sumere quæ consecrata erant Domino: ideo filios qui habebant patres pauperes, monebaot quod offerrent Deo. Et si patres vellent sustentari ex eis, dicerent eis: Si aliquid accipias ex illo quod Deo debeo offerre, numquid proderit tibi? Non, immo magis erit tibi in damnationem. Augustinus sic exponit. Dicebant Iudæi, quod pueri dum erant sub tutela patris, eis tenebaotur. Unde quando parvi sunt filii, patres offerunt pro filiis, & valet eis; sed quando liberi arbitrii sunt, tunc non valet devotio aliena: unde dicebant, quod omnis qui ad hunc statum potest pervenire, & patri suo dicere: *Munus quod ex me est*, *tibi proderit*: non tenebatur patri. Sed ex ista doctrina sequuntur duo inconvenientia. Unum contra proximum, aliud contra Dominum. Contra proximum: quia qui sic diceret, & qui sic instructus est, non honorificat patrem suum. Unde Rom. 1. 30. „ In- „ ventores malorum, parentibus non obe- „ dientes. " Et sequitur: „ Qui talia agunt, „ digni sunt morte. " Item contra Deum: unde dicit: *Et irritum fecistis mandatum Dei*; quasi dicat: Non solum fecistis contra proximum, immo etiam *irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram*. *Hypocritæ*. Proprie dicebantur hypocritæ qui intrabant theatrum, & habebaot unam personam, & simulabant aliam cum larvis. Isti ergo hypocritæ sunt, qui exterius aliud prætendunt quam habeant interius: unde interius intendebant lucra, exterius movebant homines ad offerendum Deo. Iob xxxvi.13. „ Simulatores, & callidi provocant iram „ Dei, neque clamabunt cum vincti fue- „ rint. " *Bene prophetavit de vobis Esaias*. Hoc habetur Esa. xxix. Primo ponit duplicitatem eorum; secundo inutilitatem servitii, ibi, *Sine causa autem colunt me*. Dicit ergo: *Populus hic labiis me honorat*; *cor autem eorum longe est a me*. Et hoc ad litteram, quia honorabant (a) labiis, sed corde longe erant a Deo: quia Christum in nomine Dei venientem non recipiebant. Vel sic. *Populus hic labiis me honorat &c.* quod enim dicunt, quod homo debet offerre Deo, videtur quod honorent Deum; *cor autem eorum longe est*: quia non tendebant ad honorem Dei, sed ad cupiditatem: unde quanto cupiditas maior, tanto caritas minor. Hoc habetur Hier. xii. 2. „ Prope es tu ori „ eorum, & longe a renibus eorum. " Sed numquid ista fictio valet eis? Non, quia non placet Domino: unde sequitur: *Sine causa autem colunt me*.

Sed quid est hoc dictum? Ieiunare est doctrina hominum, & canones sunt traditiones hominum: numquid qui hæc docent, sine causa colunt Deum? Intelligendum est in præiudicium mandatorum Dei. Iob xxxii. 21. „ Deum homini non æquabo. " Act. v. 9. „ Obedire oportet magis Deo quam ho- „ minibus. " Quare? Quia Deus decipi non potest. Esa. 1. 13. „ Ne offeratis sacrificium „ frustra. " Ex hoc habemus quod homo magis

(a) *Al.* labia.

magis debeat sibi conscientiam facere de transgressione mandati, quam de transgressione ecclesiasticae constitutionis.

Et convocatis ad se turbis, dixit eis &c. Supra ostendit Dominus, pharisaeos calumniantes esse indignos quod reprehenderent discipulos, quia maioribus erant involuti peccatis; nunc autem praetermittens eos, instruit alios: ut impleatur quod dictum est supra XI. 25. *Abscondisti hac a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* Et primo instruit turbas; secundo discipulos, ibi, *Tunc accedentes discipuli &c.* Et circa primum duo facit. Primo praeparat ad audiendum; secundo dat doctrinam suam. Secunda ibi, *Non quod intrat in os coinquinat hominem.*

Notandum, quod ad audiendum aliquem alium requiritur attentio, per quam homo ad interiora revocetur, & in se congregetur. Et hoc facit, cum dicit, *Et convocatis eis*: quia oportet quod ad ipsum congregemur. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & il„ luminamini." Secundo necessaria est diligentia in audiendo: ideo dicit, *Audite.* Prover. I. 5. „ Audiens sapiens, sapientior erit." Item requiritur intellectus: unde dicit, *Et intelligite.* Psal. XCIII. 8. „ Intelligite insi„ pientes in populo, & stulti aliquando sa„ pite."

Consequenter proponit altissimam doctrinam, quae est perfectio moralis vitae: unde notandum, quod aliquid immutatur ab exteriori, ut aqua calefit ab igne; aliquid ab interiori, ut homo mutatur per peccatum. Quantumcumque enim moveatur exterius, non est peccatum nisi consentiat homo interius. Iob XXXVII. 9. „ Ab interioribus „ pervenit tempestas." Unde primo ostendit quod non ab exterioribus; secundo quod ab interiori. Dicit ergo: *Non quod intrat per os, coinquinat hominem.*

Contra, illud obiicitur quod habetur per veterem legem: habetur enim Lev. XI. quod multa cibaria prohibentur, unde homines fiebant immundi.

Respondet Augustinus contra Faustum dicens, quod aliquid dicitur immundum dupliciter. Uno modo secundum naturam suam; & sic nulla sunt immunda, secundum illud I. ad Timot. IV. 4. „ Omnis creatura Dei „ bona est, & nihil reiiciendum quod cum „ gratiarum actione percipitur." Item aliquid potest esse immundum secundum significationem; & sic potest aliqua res esse (*a*) signum immunditiae, & munditiae: ut si accipiamus porcum, & agnum in sua natura, utrumque est bonum; tamen sua significatione porcus significat immunditiam, agnus innocentiam: ideo quantum ad significationem unum est mundum, aliud immundum. Et quia ante adventum Christi erat tempus in quo vivebant sub figuris, quia non adhuc patebat veritas; ideo illae observantiae erant servandae, & cadebant sub praecepto. Sed quia in adventu Christi veritas manifestabatur, cessabat figura; ideo &c.

Sed iterum restat alia quaestio: quia habetur Act. XV. quod Apostoli praeceperunt, quod conversi abstinerent a suffocato, & sanguine: ergo videtur quod veritate manente debeant teneri illae observantiae.

Antiqui dixerunt, quod istud ad litteram intelligendum est, quod adhuc ab istis abstinendum est, quia immunda sunt. Sed hoc nihil est, quia contradicit auctoritati Apostoli ad Tit. I. 15. „ Omnia munda mundis." Aliqui dixerunt, quod istud partim ad litteram intelligendum est, partim moraliter: quod enim dicitur de fornicatione, illud ad litteram prohibuerunt; quod autem a sanguine, hoc intelligendum est, quod sanguis innoxius non effunderetur; quod vero dicitur de suffocato, sic intelligendum erat ut nullus alii calumniam inferret. Sed non debet sic intelligi, quamvis sit expositio vera. Versabatur enim quaestio, utrum gentiles conversi tenerentur ad ista quae prohibuerunt Apostoli: ideo oportet intelligi secundum quod Iudaeis erat consuetum. Ideo aliter dicendum est, quod Apostoli aliquid (*b*) considerabant, & prohibebant, vel quia secundum se illicitum, vel quia occasio scandali: unde fornicationem quasi illicitam prohibuerunt; sanguinem autem ne scandalum aliis facerent, ut scilicet scandalum tolleretur. Et hoc sonant verba Apostoli I. ad Corinth. VIII. 9. „ Videte autem ne haec licentia vestra „ offendiculum fiat infirmis."

Item si obiicitur: Ponatur quod aliquis in quadragesima comedat carnes, nonne coinquinatur? dicendum, quod non ex cibo, sed ex violatione praecepti. Rom. XIV. 17. „ Re„ gnum Dei non est esca, & potus."

Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Hic videtur tangere solum peccata quae ex ore procedunt, & haec coinquinant. Luc. XIX. 22. „ Ex ore tuo te iudico, ser„ ve nequam." Et supra XII. 2. (*c*) *Ex ore tuo iudicaberis.*

Sed dicendum, quod proprium officium oris est dicere. Est autem duplex dicere: exterius ore corporali, & interius ore mentis,

(a) *Al.* signum munditiae. (b) *Al.* non considerabant. (c) Ibi: *In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini.*

tis, de quo Psal. XIII. 1. „ Dixit insipiens „ in corde suo: Non est Deus. " Sic ergo per os potest intelligi os cordis, scilicet mens hominis; & sic omne peccatum est ex ore, quia numquam est peccatum nisi ex proposito mentis. Sic ergo *quod procedit ex ore*, scilicet cordis, *hoc coinquinat*, quia peccatum adeo est voluntarium quod si non sit voluntarium, non est peccatum.

Tunc accedentes discipuli eius &c. Hic instruit de scandalo vitando; & de principali quaestione, ibi, *Respondens autem Petrus*. Circa primum duo. Primo ponitur quaestio discipulorum; secundo Christi responsio. Hic intelligendum quod pharisaei, & discipuli audierunt hoc verbum, in quo intelligebant, quod omnes suas traditiones subverteret, non autem praecepta Domini: ideo abominantes nihil dixerunt, sed turbationem habuerunt: ideo discipuli dixerunt: *Scis quia pharisaei, audito verbo hoc, scandalizati sunt?*

Hoc verbum *scandalum* frequenter invenitur in Scripturis: unde videndum quid significet. Scandalum in Graeco idem est quod offendiculum, ut lapis in via: unde offendiculum dicitur ubi est occasio ruinae. Sed aliquando aliquis scandalizat active, aliquando passive. Active scandalum dicitur quando est aliquod factum quod est non solum in se malum, sed etiam aliis offendiculum: ideo scandalum dicitur dictum, vel factum minus rectum praebens occasionem ruinae. Et non dicit cogitatum, quia oportet quod sit patens. Item non dicit malum, sed minus rectum, quia oportet quod habeat speciem mali. I. Thessal. v. 22. „ Ab omni „ specie mali abstinete vos. " Item est scandalum passivum; ut si aliquis bonum verbum dicat, vel oret, alius scandalizetur, & accipiat sibi occasionem ruinae. Unde Dominus non scandalizavit, sed ipsi ceperunt occasionem. Unde (a) dixerunt discipuli sui, quod pharisaei inde ceperunt scandalum; & hoc praenuntiatum erat per Esa. VIII. 14. „ Et erit vobis in sanctificationem; in la„ pidem autem offensionis, & in petram „ scandali. "

At ille respondens ait. Hic ponitur responsio Domini, & ostendit eorum scandalum contemnendum: primo quia alieni a Deo; secundo quia nocivi hominibus, ibi, *Sinite eos: caeci sunt, & duces caecorum*. Dicit ergo: *At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur*. Ex verbis istis illi qui posuerunt duas naturas, voluerunt confirmare errorem suum: quia malam naturam a malo Deo dixerunt, bonam a bono. Unde dicunt: Si aliquis de mala creatione sit, etsi videatur facere bona, non potest perseverare. Sed non est sic. Nam, ut dicit Hieronymus, contrarium habetur Hiere. II. 21. „ Ego te „ plantavi vineam electam, omne semen „ verum: quomodo ergo conversa es in a„ maritudinem? " Hoc ergo patet quod non est a Deo. Sic ergo conversa est per istam plantationem non natura; sed aliquid superveniens intelligitur, & hoc est perversa voluntas: unde natura semper remanet, sed voluntas perversa eradicatur: unde potest ista plantatio intelligi de traditione hominum, quae est eradicanda, si sit contra Deum; sed traditio quae est a Deo, numquam est eradicanda. Unde *omnis plantatio*, idest traditio quae non est a Deo Patre meo, *eradicabitur*. Et hoc habetur Act. v. 39. de Gamaliele qui dixit: „ Si fuerit hoc a Deo, non poteritis „ contradicere. " Hoc patet etiam in omnibus. Videbis aliquem qui bona opera facit fundata in caritate: ad Ephe. III. 17. „ In caritate radicati, & fundati: " & haec non possunt eradicari. Sed alia quae non habent bonum fundamentum, ut dare eleemosynam propter vanitatem, eradicantur. Unde Eccli. XIV. 20. „ Omne opus corruptibi„ le in fine deficiet, & qui facit illud, „ ruet in illo. " Unde sic intelligendum est Sap. IV. 7. „ Adulterinae plantationes non „ dabunt radices altas. "

Contra hoc habetur I. ad Cor. III. 6. ubi dicit Paulus: „ Ego plantavi, Apollo „ rigavit. " Ergo Paulus eradicabitur. Dico, quod Paulus non plantavit ut principalis, sed ut minister.

Sequitur: *Sinite illos: caeci sunt*. Hic ostendit scandalum eorum (b) contemnendum quia nocivi sunt hominibus. Et primo docet contemnendum; secundo praesumptionem eorum; tertio nocumentum. Circa primum: Dicitis quod ita scandalizentur: *sinite eos*, & non curetis.

Sed numquid non est curandum de scandalo? Nonne Dominus ut vitaret scandalum misit Petrum ad mare, ut solveret tributum? Dicendum, quod scandalum aliquando oritur ex veritate: unde illud: Vitandum est scandalum quod potest vitari sine praeiudicio veritatis, vitae, vel doctrinae, vel iustitiae: unde iudex non debet dimittere iudicium, si aliquis inde scandalizatur. Sed tamen distinguendum; quia aliqui scandalizantur ex infirmitate, aliqui ex certa malitia. Scandalum

(a) *Al.* dixerant. (b) *Al.* vitandum.

lum pusillorum vitandum est, veritate servata; & tamen potest homo differre, vel remittere. Sed si ex malitia, non: & sic isti scandalizantur. Unde si non ex malitia scandalizarentur, non dixisset Dominus, *Smite illos*, sed potius, Instruite eos. Ad Titum III. 10. „ Hæreticum hominem post secundam monitionem devita. " Hier. v. 9. „ Curavimus Babylonem, & non est curata."

Et quare *cæci sunt*? Spiritualiter cæci sunt ignorantes. Esa. LVI. 10. „ Speculatores eius „ omnes cæci. " Et quia ex terra malitia, non solum sunt cæci, sed etiam *duces cæcorum*, & magistri. Iob XIX. 4. „ Si ignoravi, mecum erit ignorantia mea. " Quod sint duces cæcorum, hoc est bonum; sed quod cæci, hoc est malum. *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*. Iob XL. 8. „ Absconde eos in pulvere, " scilicet quantum ad corpus.

Respondens autem Petrus. Instruit eos hic de principali quæstione, ubi tria facit: quia primo ponitur petitio Petri; secundo increpatio; tertio doctrina. Secunda ibi, *At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis*? tertia ibi, (a) *Non intelligitis &c.* Dicit ergo: *Respondens autem Petrus dixit ei: Edisere nobis parabolam hanc*. Petrus consuetus erat audire parabolas multas ab eo; ideo credebat quod loqueretur parabolice: vel quia Petrus nutritus erat in observantiis legalibus, sicut dixit in Actibus Apostolorum cap. . „ Absit a me Domine: numquam coinquinatum „ intravit in os meum: " ideo credebat quod ad litteram non diceret, sed parabolice. Prov. I. 6. „ Animadvertet parabolam, & „ interpretationem, & verba sapientium, „ & ænigmata eorum. " *At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis*? Dominus enim omnibus in Petro respondit, qui pro omnibus loquebatur. Hic reprehendit eos. Sed quare? Una ratio est quam ponit Hieronymus, quia quod palam dictum est, parabolice dictum putant. Sicut enim reprehendendus est qui manifestat occulta, sic e converso qui occultat manifesta. Psalm. XXXI. 9. „ Nolite fieri sicut equus, & mulus, in qui„ bus non est intellectus. " Alia ratio est Chrysostomi: quia videbatur zelare pro Iudæis, quia nutritus in legis doctrina; ideo videbatur inde tristari. Consequenter exponit: & primo exponit quod dixerat, scilicet *Quod intrat in os*; secundo secundum quod dixerat, scilicet *Sed quod exit de ore, hoc coinquinat hominem*; tertio concludit intentionem. Dicit ergo: *Non intelligitis quod omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur*? Et quare sic dicit Dominus? Dicit Chrysostomus, quod loquitur eis quasi assuetis in observantiis legis. Erat autem intentio legis, quod dum cibus erat in ore indigestus, (b) immundus erat; sed cum digestus, mundus: unde semper dicitur in lege: „ Immundus erit usque ad vesperum." Ideo ponamus quod servari debeant istæ observantiæ, (c) non tamen reddunt hominem immundum, nisi ad tempus: unde quod transit, non potest immundare eos. Vel aliter. Nihil potest immundare animam quod non contingit eam; cibus autem non contingit animam; & hoc est signum, quia *in ventrem vadit, & in secessum emittitur*.

Sed, sicut dicit Hieronymus, contra hoc obiiciunt aliqui, dicentes, Dominum esse ignarum naturalis scientiæ, quia non totum in secessum transmittitur. Unde quidam volentes sic intelligere, quod totum emittatur, volunt quod nihil convertatur in humanam naturam; sed solum quod tractum est ab Adam, multiplicetur, & hoc solum resurget: unde quod ex cibis est, secundum eos non resurget. Unde & artifices plumbum ponunt cum auro, ut plumbum consumatur, aurum conservetur. Sic resistunt cibi ne calor naturalis consumat illud quod est de virtute naturæ. Sed hoc videtur impossibile, quia non potest aliquid maius fieri, nisi per rarefactionem, quia nihil aliud est rarefieri, nisi assumere maiorem quantitatem. Item homo communiter se habet cum animalibus in sensitiva, & in nutritiva, in vegetativa cum plantis; sed sic est quod ista augentur, & nutriuntur ex nutrimento: ergo & homines eodem modo augentur, & nutriuntur. Quid est ergo quod dicit, quod *in secessum emittitur*?

Dicit Hieronymus, quod non solum intelligitur superfluitas immunda, immo quocumque modo fiat, sive per (d) fimum, sive alio modo. Et hoc etiam secundum Philosophum, quia licet secundum speciem maneat, tamen secundum materiam fluit; ut si ignis in specie remaneat, sed materia consumitur. Potest etiam sic dici. *Omne quod intrat in os, in ventrem vadit*, aliquid: unde aliquando in Scriptura totum pro parte sumitur.

Quæ autem procedunt de ore: (e) iam dictum est quod per os intelligitur mens: *de corde exeunt, & ea coinquinant hominem*: quia peccata cordis sunt cogitationes, & affectus. Esa. I. 16. „ Auferte malum cogitationum „ ve-

(a) Al. *Nolite &c.* (b) *Al.* & immundus. (c) *Al.* non reddunt. (d) *Al.* fumum. (e) *Al.* quia.

„ vestrarum ab oculis meis . " Item ponit peccata quæ sunt contra præcepta secundæ tabulæ: *Homicidia, adulteria, fornicationes, furta* . Item peccata oris contra proximum, *Falsa testimonia : Blasphemia* , contra præcepta primæ tabulæ . Unde hæc sunt quæ coinquinant hominem, quia hæc a mente procedunt. *Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem* . Hic concludit, & ponit hanc conclusionem , ut principali intentioni respondeat . Item quia discipuli non erant intelligentes; ideo concludit quod contra traditionem solum dicebatur .

(b) Supra ostensa est sufficientia eius doctrinæ, quia observantiam legis non requirit ; hic ostendit quod non coarctatur ad unum populum, sed etiam ad salutem gentilium sufficit. Ostenditur autem triplex effectus in gentilibus. Primo in liberatione a potestate dæmonis ; secundo ab infirmitatibus peccatorum; tertio in spirituali refectione. Secunda ibi, *Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilea*; tertia ibi, *Iesus autem, convocatis discipulis suis, dixit*. Ostenditur ergo liberatio a potestate dæmonum , quia mulierem obsessam a diabolo liberavit. Primo locus describitur ; secundo instantia mulieris; tertio exauditio. Secunda ibi, *Et ecce mulier Chananaa &c.* tertia ibi, (a) *Tunc respondens Iesus, ait illi &c.* Dicit ergo: *Et egressus venit in partes Tyri, & Sidonis* . Tyrus, & Sidon sunt duæ civitates gentilium. Quia a Iudæis repellebatur, ideo ad gentes secessit, secundum illud Act. XIII. 46. „ Vobis (b) oportebat primum loqui regnum „ Dei; sed quoniam repellitis illud, & indi„ gnos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce con„ vertimur ad gentes. " Et primo ostendit Dominus eminere conversionem observatorum legis; secundo transitum ad gentes, quod significatum fuit Act. x. ubi dicitur quod cum Petrus esset apud Cornelium , vidit linteum &c. & dictum est ei (ver. 15.) „ Quod Deus purificat , tu ne immundum „ dixeris &c. " *Et ecce mulier*. Hic ponitur instantia mulieris : circa cuius petitionem tria significantur. Primo pietas; secundo fides; tertio humilitas: & hæc necessaria sunt ad impetrandum. Secunda ibi, *At illa venit, & adoravit eum* ; tertia ibi , *At illa dixit* , *Etiam Domine*. Primo ponitur interpellatio; secundo adiutorium discipulorum , ibi , *Et accedentes discipuli eius rogabant eum* . Circa primum primo ponitur pietas mulieris ; secundo taciturnitas Christi, ibi , *Qui non respondit ei verbum* . Dicit ergo: *Et ecce mulier Chananea &c.*

Sex possumus notare. Primo conversio petentis. Eccli. XVIII. 23. „ Ante orationem „ præpara animam tuam, & noli esse quasi „ homo qui tentat Deum. " Præparat enim animam, quando a vitiis se mundat. Esa. I. 15. „ Cum multiplicaveritis orationes , non „ exaudiam vos: manus enim vestræ sangui„ ne plenæ sunt . " Et hoc designatur per hoc nomen, *Chananea* , quæ idem est quod mutata . Psal. lxxvi. 11. „ Hæc est muta„ tio dexteræ excelsi . " Item qui convertitur debet non solum vitare peccatum, sed etiam occasionem peccati . Eccli. XXI. 2. „ Quasi a facie colubri fuge peccatum . " Secundo notanda est devotio, quia clamabat. Clamor magnum affectum designat. Psal. CXIX. 1. „ Ad Dominum , cum tribularer , cla„ mavi. " Tertio notatur pietas, quia alienam, miseriam suam reputabat: unde dicit, *Miserere mei* : & hoc est magna misericordia. Iob XXX. 25. „ Flebam super eum qui „ afflictus erat , & compatiebatur anima „ mea pauperi. " Item tangitur humilitas, quia petiit ex confidentia misericordiæ Dei. Dan. IX. 4. „ Custodiens pactum, & mise„ ricordiam diligentibus te, & custodienti„ bus mandata tua . " Quarto tangitur fides quæ necessaria est ad petitionem . Iac. 1. 6. „ Postulet autem in fide nihil hæsi„ tans. " Item confitetur divinam naturam in eo , in hoc quod dicit , *Domine* . Psal. XCIX. 3. „ Scitote quoniam Dominus ipse „ est Deus. " Item humanam , *Fili David*, (c) qui ex semine David. Rom. I. 3. „ Qui „ factus est ei ex semine David secundum „ carnem. " Item expositio propriæ necessitatis. *Filia mea male*, idest graviter, *a dæmonio vexatur* . Et potest esse typus totius Ecclesiæ gentilium : vel cuiuslibet pro conscientia quæ a dæmonio vexatur, cum contra conscientiam operatur . Luc. VI. 18. „ Et qui vexabantur a spiritibus immundis, „ curabantur. " Et dicit, *Male*, in quo aggravat peccatum . II. Paral. ult. „ Peccavi, „ Domine, peccavi , & iniquitatem meam „ agnosco , ne simul perdas me cum iniqui„ tatibus meis. "

Consequenter ponitur taciturnitas Christi: *Qui non respondit ei verbum* . Sed hoc videtur mirabile quod fons pietatis tacuit . Et assignatur triplex ratio. Prima ne videretur ire contra illud quod supra (x. 5.) dixerat : *In viam gentium ne abieritis* . Ideo prompte noluit exaudire ; nihilominus tamen quia mul-

Dd

(a) Al. *Et respondens &c.* (b) *Al.* oportebit. (c) *Al.* quia.

multum institit, accepit quod petivit. Ideo datur intelligi quod propter instantiam petitionis impetratur quod supra legem est: erat enim de lege quod soli Iudæi salvarentur. Sed ista per instantiam suam impetravit quod erat supra legem. Secunda ratio est ut magis cresceret devotio. Habac. 1. 2. „ Usquequo clamabo, & non exaudies; vo„ ciferabor ad te vim patiens, & non sal„ vabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem, „ & dolorem, videre prædam, & (a) in„ iustitiam contra me? " Tertia ratio ut daret occasionem discipulis, ut & ipsi intercederent pro ea, quia quantumcumque sit aliquis bonus, indiget tamen orationibus aliorum.

Statim sequitur intercessio discipulorum: & primo ponitur eorum petitio; secundo Christi responsio. Dicit ergo: *Et accedentes discipuli eius rogabant eum*. Et quare accesserunt? Una ratio est quia nesciebant quare tantum retardabat; secunda moti erant misericordia; item non poterant pati mulieris importunitatem. Luc.XI.8. „ Si perseverave„ rit pulsans; dico vobis, & si non dabit il„ li surgens, eo quod amicus eius sit, pro„ pter improbitatem tamen eius surget, & „ dabit illi quotquot habet necessarios. " Discipuli non dicunt, Sana eam, sed, *Dimitte eam*; idest, dicas ei: Nihil faciam tibi. Et iste est modus loquendi, quoniam cum intendimus unum, dicitur contrarium.

Sed obiicitur quia Marci VII. dicitur quod ingressa est in domum, & ibi petiit. Quid est ergo quod hic dicitur, *Quia clamat post nos?* Augustinus dicit, quod sine dubio primo in domo fuit, & ibi dixit, *Miserere mei*: & tunc recessit Iesus; & illa sequuta est eum.

Tum (b) sequitur responsio Christi: *Ipse autem respondens &c.* Satis videbatur mulier pietatem ostendisse; sed hæc videbatur naturalis; ideo Dominus exigebat professionem fidei: ideo abiiciebat eam; & dixit: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*. Hebræorum erat peculiaris: unde dicebant (Psal. XCIV. 7.) „ Nos autem „ populus eius, & oves pascuæ eius. " Et illæ oves perierant, quia abducti erant per diversas observantias: unde supra IX. 26. *Videns turbas misertus est eis, quia erant vexati, & iacentes, sicut oves non habentes pastorem*. Psal. CXVIII. 176. „ Erravi sicut ovis „ quæ periit. "

Sed quid est quod dicit: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*. Nonne habetur Esa. XLIX. 6. „ Dedi te in lu„ cem gentium, ut sis salus mea usque ad „ extremum terræ? " Ergo non solum ad Iudæos missus est, sed & ad gentes.

Dicendum, quod ad omnes missus est, ut omnes in unum congregaret; sed missus est primo ad Iudæos, ut Iudæos ad gentes transferret. Rom. XV. 8. „ Dico autem Christum „ Iesum ministrum fuisse circumcisionis pro„ pter veritatem Dei, ad confirmandas pro„ missiones patrum. "

At illa venit, & adoravit: unde ingerit se. Et primo ponitur professio istius; secundo responsio. Ponitur professio, quia Deum recognovit, quia eum adoravit: licet enim haberet repulsus Apostolorum, tamen ingessit se, & adoravit. In hoc Deum recognoscit. Deuter. VIII. 19. „ Dominum „ Deum tuum adorabis, & illi soli servies. " Psal. lxv. 4. „ Omnis terra adoret te, „ Deus. " *Adiuva me*. Non dicit, Ora pro me; sed, Tu *adiuva me*, quia potes. Psal. CXX. 2. „ Auxilium meum a Domino, qui fecit „ cælum, & terram. " *Qui respondens dixit: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*. Hoc additur ad probandum humilitatem, quia iam constabat satis de fide; ostendens excellentiam Iudæorum ad gentes. Tunc enim probatur humilitas, quando patitur quod exprobretur gens sua: unde dicit: *Non est bonum &c.* Iudæi vocabantur filii: unde (Esai. I. 2.) „ Filios enutrivi, & „ exaltavi; ipsi autem spreverunt me: " quia ipsi instructi erant in mandatis Dei. Ioan. X. panis est doctrina. Eccli. XIII. 3. „ Ci„ bavit eos pane vitæ, & intellectus. " Panis iste potest dici miracula Domini, vel documenta legis (c) Hic ergo panis fidelibus, scilicet Iudæis, debetur. *Non est ergo bonum sumere panem filiorum*, idest Iudæorum, qui iamdiu sunt filii, *& mittere canibus*, scilicet gentilibus: quia sicut canis est animal immundum, sic gentes. Unde supra VII. 6. *Nolite sanctum dare canibus*. Unde non adhuc totaliter repudiaverunt; sed, sicut dicit Hieronymus, (d) conveniens est quod Iudæi canes dicantur, secundum illud Psal. XXI. 17. „ Circumdederunt me canes multi. " Et Eph. IV. 28. „ Nos autem filii sumus. "

At illa dixit, Etiam Domine. Hic tangitur mira humilitas mulieris, & sapientia. Visus est contumeliam inferre genti suæ; sed humilitatis est quod concedit contumeliam dictam. Unde dicit, *Etiam Domine*. Item

(a) *Al.* iustitiam. (b) *Al.* Tunc. (c) *Al.* Hunc ergo panem qui fidelibus, scilicet Iudæis, debetur. (d) *Al.* quod conveniens est quod Iudæi canes dicuntur.

Item maior ostenditur humilitas, quia ipse Dominus dixerat *canes*; sed ista dixit *catellos*: unde dicit: *Nam & catelli edunt de micis*. Item Dominus vocaverat filios Iudaeos, sed ista dominos: unde dicit: *Qua cadunt de mensa dominorum*. Et humiliter ita scivit compellere Dominum; quasi dicat: Non peto, Domine, quod tot beneficia conferas nobis quot Iudaeis, sed de micis des nobis. Eccli. xxxv. 21. „ Oratio humiliantis se penetrat caelos. " Et Psal. ci. 18. „ Respexit in orationem humilium. " Ideo Dominus exaudivit: *Tunc respondens Iesus, ait illi &c.* Et tria facit. Primo ponitur eius commendatio; secundo exauditio; tertio effectus. Quando se humiliat dicit: *Magna est fides tua*. Magna, quia magna credit. Item propter rectitudinem. Iac. 1. 6. „ Postulet autem in fide nihil haesitans. " Item magna propter fervorem: unde (infra xvii. 19.) *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc; & transibit*. Ideo sequitur exauditio: *Fiat tibi sicut vis*. Psal. cxliv. 19. „ Voluntatem timentium se faciet. " Sequitur effectus: *Et sanata est filia eius ex illa hora*. Unde principio Gen. 1. 3. dixit: „ Fiat lux, & facta „ est lux. " Sic & hic, *Fiat tibi*. Illud enim verbum fuit verbum aeternum. Eccle. viii. 4. „ Sermo eius, potestate plenus est. "

(c) Supra confirmata doctrina evangelica per liberationem gentilium a potestate daemonum per virtutem Christi, nunc confirmat per liberationem ad infirmitatibus spiritualibus per hoc quod multos curavit. Et tria facit. Primo ponitur locus; secundo oblatio; tertio liberatio. Secunda ibi, *Et accesserunt ad eum turba multa &c.* tertia ibi, *Et curavit eos*. Describitur primo locus in generali: quia *cum transisset*, scilicet de regione gentilium, *venit iuxta mare*, quod erat in Iudaea, quod aliquando vocatur Genesareth, aliquando mare Galilaeae. Per hoc quod revertitur ad Iudaeos, significatur quia reliquiae Israel salvabuntur. Ad Rom. xi. 5. „ Sic ergo & in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae Dei salvae factae sunt. " Deinde describitur locus in speciali, dicens: *Et ascendens in montem, sedebat*. Per montem significatur altitudo verbi. Psal. xxxv. 7. „ Iustitia tua sicut montes Dei. " Sed Iesus non stabat, sed sedebat, quia nisi descendisset, non cognovissemus: secundum illud Psal. cxliii. 5. „ Domine, inclina (a) caelos tuos, & descende. " Item per montem altitudo gloriae, ut habetur Gen. xix. 17. „ In monte salvum „ te fac &c." ad significandum quod ibi est vera quies, non hic. Ad Heb. xiii. 14. „ Non „ habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus; " (b) idest, futuram expectamus.

Sequitur oblatio: *Et accesserunt ad eum turba multa &c.* Et primo ponitur quantum ad multitudinem turbarum; secundo quantum ad oblationem infirmorum; tertio quantum ad modum. Circa primum: *Tunc accesserunt ad eum turba multa*. Psalm. lxxxv. 9. „ Omnes, gentes quascumque fecisti, venient, „ & adorabunt coram te, Domine. " Et non accesserunt vacui: quia *secum habentes mutos, caecos, claudos &c.* Et in hoc significatur quod qui convertuntur ad Dominum, debent offerre alios Domino; & hoc est quod dicit: *Habentes mutos, caecos, claudos, & debiles*. Debilis Latine significat defectum virtutis, sed Graece dicitur qui habet manum debilem: sicut enim claudus dicitur qui in pedibus laesus est, sic debilis qui manum aridam habet. Per istos significantur diversa genera morborum spiritualium. Per mutos significantur illi qui Deum laudare non possunt, de quibus Esa. lvi. 10. „ Canes muti non valentes latrare. " Claudi dicuntur qui numquam firmiter ambulant ad bonum, sed cito ab malum convertuntur. III. Reg. xviii. 21. „ Quare claudicatis in duas „ partes? Si Dominus est Deus, sequimini „ eum. " Per caecos significantur infideles, qui privati sunt lumine fidei. Esa. lix. 9. „ Palpavimus tenebras. " Per debiles, qui habent aridam manum, significantur illi qui habent debile cor. Psalm. xxi. 16. „ Aruit „ tamquam testa virtus mea. " *Et alios multos*. In hoc magnam fidem ostendebant, quia non solum suos, sed alios. Item ostendunt devotionem suam ex modo: aliquando enim rogaverunt ut manum apponeret, ut supra ix. aliquando autem ut fimbriam tangeret, ut supra eodem, scilicet ix. & xiv. Sed modo sufficiebat ponere ad pedes eius. Et per hoc mystice datur intelligi nobis, quod peccatores quos convertimus, non debemus nobis subiicere, secundum quod habetur I. Corinth. iv. 1. „ Sic nos existimet homo (c) „ ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. "

Sequitur de curatione: & primo ponitur curatio; secundo admiratio; tertio effectus. Dicit ergo: *Et curavit eos*. Psal. cvi. 20. „ Misit verbum suum, & sanavit eos, & „ eripuit eos de interitionibus eorum. "

(a) *Al.* oculos. (b) *Al.* &c. (c) *Al.* ut Dei ministros.

Et alibi, Psal. CII. 3. „ Qui propitiatur o„ mnibus iniquitatibus nostris, qui sanat o„ mnes infirmitates nostras. " Et sequitur admiratio: *Ita ut turba mirarentur, videntes mutos &c.* Hic ponitur effectus. Istud prædictum erat Esa. XXXV. 5. „ Tunc aperientur „ oculi cæcorum, & aures surdorum pa„ tebunt &c. " Et in Psal. CVIII. 3. Mi„ rabilia opera tua. "

Sed quæritur. Quare non facit mentionem de debilibus? Quia non erat actus oppositus, cui posset (a) respondere.

Sed (b) videte quod aliqui visis miraculis blasphemabant, ut habetur supra XIV. Sed isti collaudabant: unde *magnificabant Deum Israel*.

Iesus autem, convocatis discipulis &c. Hic ostenditur doctrina Christi laudabilis per refectionem bonorum: & primo ponitur motivum; secundo materia; tertio distributio; quarto refectio. Secunda ibi, *Et dicunt ei discipuli &c.* tertia ibi, *Et præcepit turbæ ut discumberent*; quarta ibi, *Et comederunt omnes, & saturati sunt.*

Notandum, quod motivum istud ponitur post præmissa, quia infirmi non possunt cibari, quia „ omnem escam abominata est „ anima eorum: " Psal. CVI. 18. Ideo oportet quod antequam cibentur, sanentur: sic etiam in spiritualibus. Augustinus: „ Palato „ infirmo pœna est panis, qui sano est ama„ bilis. " Et ideo Dominus post sanationem, cibat.

Et notandum, quod primo convocat discipulos, ut reddat attentos, ut sint memores miraculi. Item ut det exemplum nobis quod quantumcumque sit homo magnus, debet se comportare minoribus. Eccli. III. 20. „ Quanto maior es, humilia te in omni„ bus. "

Unde *convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ &c.* Hoc fuit motivum: unde ostendit humanitatem convenientem divinitati. Misericordia est passio, quia misericors est miserum cor habens, qui reputat alienam miseriam, suam. Sed misericordia maxime Deo convenit. Psal. CII. 8. „ Misera„ tor, & misericors Dominus, longanimis, „ & multum misericors. " Et quam reputat ut suam, repellere debet ut suam. Unde Dominus inquantum repellit miseriam dicitur misericors. Sed ponitur motivum miserendi triplex. Primo ponit perseverantiam; secundo inopiam; tertio periculum imminens. Primo ponitur perseverantia, cum dicitur: *Quia triduo iam perseverant mecum.* Ex quo potestis cognoscere quod qui cum Christo perseverant, pane suo reficiuntur: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. (Infra XXIII. 13.) Per triduum potestis intelligere confessionem sanctæ Trinitatis: unde infra ult. 19. *Euntes in universum mundum, baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Vel triplicem actum, scilicet cordis, oris, & operis. Item triplex tempus sæculi; scilicet tempus legis naturæ, legis mosaicæ, & legis gratiæ, & gloriæ in fine. Psal. XVI. 15. „ Sa„ tiabor cum apparuerit gloria tua. " Vel per triduum, triduum mortis Christi. Unde illi triduo sustinent Dominum qui conformarunt se morti Christi. Oseæ VI. 3. „ Vi„ vificabit nos post triduum, & in die ter„ tia suscitabit nos. " Unde per mortem Christi expectamus iustificationem. Ad Galat. ult. 17. „ Semper mortificationem Iesu in „ corpore nostro portantes. " Secundum quod tangitur est inopia: unde dicit, *Non habent quid manducent*. Sed quare per triduum expectavit? Ne possent calumniari, (c) quia refecti essent cibo quem secum portaverant. Secundum mysterium, illorum miseretur qui suam miseriam cognoscunt. Apocalyp. III. 17. „ Nescis quia miser es, „ & miserabilis, & pauper, & cæcus, & „ nudus &c. " Tertium est periculum. *Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*: deficiunt enim in via qui verbo Dei non reficiuntur. Deuter. VIII. 3. „ Non in solo pa„ ne vivit homo, sed in omni verbo quod „ procedit de ore Dei. " Eccli. XIII. 3. „ Ci„ bavit eum pane vitæ, & intellectus. "

Et dicunt ei discipuli &c. Hic ponitur materia. Et primo quo modo dedit; secundo quanta materia aderat. Unde dicit: *Et dicunt: Unde ergo in deserto panes tanti?* Hic tarditas, & oblivio discipulorum reprehenditur, quia supra Dominus satiaverat ex quinque panibus quinque millia. Unde ex tarditate, & oblivione reprehenduntur. Secundum mysterium, in hoc gratia Dei, & misericordia significatur, qui indignis mysteria sua revelat, & per eos sacramenta ministrat. Hierem. I. 16. „ Nescio loqui, Do„ mine, quia puer sum. " Cui Dominus: „ Noli dicere quia puer ego sum. " Exod. IV. 1. „ Impeditioris sum linguæ, & tardio„ ris &c. " Esa. III. 3. „ Nam sum mendicus, „ & in domo mea non est panis: nolite me „ constituere principem populi. " Deinde ponitur quanta materia aderat: unde: *Ait illis Iesus: Quot panes habetis?* Et non petiit ut

(a) *Al.* reddere. (b) *Al.* videtur. (c) *Al.* qui.

ut ignorans, sed ut miraculum ostenderetur: unde & paucos pisciculos supra in alio miraculo commemorari fecit. Et dicitur quod quinque panes habebant, & duos pisces, in quibus doctrina legis significabatur; & illi panes erant hordeacei: hic sunt septem, & non dicuntur hordeacei; in quibus significatur lex nova (a) septiformi gratia Dei informata. Item in illa duo tantum fuerunt pisces; in hac autem multi pisciculi. „ Vos elegit Deus pauperes in mundo, „ divities in fide. "(Iac. II. 5.) Et in Psal. VIII. 9. „ Volucres cæli, & pisces maris, „ qui perambulant semitas maris, "idest huius mundi. *Et praecepit turba ut discumberent super terram*. Hic ponitur dispositio: & primo disponit; secundo materiam accipit; tertio gratias agit, & frangit, & distribuit. Dicit ergo, *Et praecepit*. In alia refectione habetur quod fecit super fenum recumbere. Per fenum temporalia significantur: unde Esa. xl. 6. „ Omnis caro fenum, „ & omnis gloria eius quasi flos agri. " Unde in veteri lege erat fundamentum super temporalia, in nova solum super stabilitatem gloriæ. Eccle. I. 4. „ Terra autem „ in æternum stat. " Vel per fenum significatur quod super temporalia debemus sedere. Unde possessio non prohibetur, sed dilectio, sive affectio. I. Ioan. II. 15. „ Nolite „ diligere ea quæ in mundo sunt. "*Et accipiens septem panes*; in quo significatur quod quicquid de spiritualibus administratum est aliis, primo fuit in Christo: unde Act. I. I. „ Cœpit Iesus facere, & docere. " Omnia spiritualia in eo fuerunt. Unde Ioan. III. 34. „ Non dedit ei Deus spiritum ad mensuram. "*Et gratias agens fregit, & dedit discipulis*: unde dedit nobis exemplum ut gratias agamus. I. ad Thessal. v. 18. „ In omni„ bus gratias agentes. " Deinde quia non omnibus omnia, ut habetur I. ad Corint. ult. Item I. ad Corint. XII. 4. „ Divisio„ nes gratiarum sunt. "

Consequenter sequitur ordinata distributio: quia *& dedit discipulis, & discipuli derunt populo*: primo discipulis, qui erant mediatores. Deuter. v. 5. „ Ego sequester, & „ medius fui inter Deum & vos in tempo„ re illo, ut annuntiarem vobis verba eius „ &c. " Et I. ad Corint. IV. 5. „ Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dis„ pensatores mysteriorum Dei. "

Consequenter ponit quo ad plenitudinem refectionis ex abundantia reliquiarum, & ex numero manducantium. *Et comederunt omnes*. Posset aliquis dicere quod de pauco pane possunt multi accipere, ita quod quilibet parum; sed non sic; immo *saturati sunt*: unde usque ad saturitatem manducaverunt. Psal. lxxvii. 29. „ Manducaverunt, & satu„ rati sunt omnes. " Item multæ fuerunt reliquiæ: quia *tulerunt septem sportas*.

Sed quare, cum pauciores panes fuissent, plures reliquiæ remanserunt, cum scilicet saturaverit quinque millia de quinque panibus? Potest dici, quod idem sunt vel plus, septem sportæ quam duodecim cophini. Chrysostomus dicit, quod diversa fecit miracula, & modo diverso, ut discipuli magis memores essent. (b) In primo miraculo tot fuerunt reliquiæ quot Apostoli; hic autem secundum numerum panum: in quo significatur quod spirituales homines refici debent septiformi gratia Dei. I. ad Corint. II. 14. „ Animalis enim homo non percipit ea quæ „ Dei sunt. "

Sequitur numerus comedentium: *Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum*. Supra fuerunt quinque millia, quia vacabant quinque sensibus, vel propter quinque libros Moysi; hic autem quatuor propter quatuor virtutes cardinales, vel propter quatuor Evangelistas. *Extra parvulos, & mulieres*.

Sed quare excipiuntur isti? Quia imperfecti & infirmi a vera doctrina excluduntur. Ad Ephes. IV. 13. „ Donec occurramus „ omnes in virum perfectum &c."

(a) *Al.* septiformis gratiæ Dei. (b) *Al.* Primo primi miraculi, in quo tot reliquiæ &c.

CAPUT XVI.

(a) ET accesserunt ad eum pharisæi, & sadducæi tentantes, & rogaverunt eum, ut signum de cælo ostenderet eis. At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cælum; & mane: Hodie tempestas, rutilat enim triste cælum. Faciem ergo cæli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis? Generatio mala, & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Et relictis illis, abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis: Intuemini, & cavete a fermento pharisæorum, & sadducæorum. At illi cogitabant inter se dicentes: Quia panes non accepimus. Sciens autem Iesus dixit: Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum, & quinque millia hominum, & quot cophinos sumpsistis; neque septem panum, & quatuor millia hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis: Cavete a fermento pharisæorum, & sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina pharisæorum, & sadducæorum.

(b) Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex prophetis. Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis; & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælis.

(c) Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati a senioribus, & scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens: Absit a te, Domine; non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis; & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

(a) SUpra Dominus ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ, quia nec observantiis legalibus indiget, item quia non solum uni populo est necessaria; hic ostendit puritatem, & excellentiam. Primo ostendit eam puram servandam ab omni traditione; secundo per altitudinem fidei omnes opiniones humanas transvolare, ibi, *Venit Iesus in partes Cesarea Philippi*. Circa primum primo describitur calumniosa tentatio; secundo confutat; tertio cavendum docet. Secunda ibi, *At ille respondens ait illis &c.* tertia ibi, *Et cum venissent discipuli eius transfretum &c.* Circa primum primo commemorat locum; secundo ponitur tentativa interrogatio.

Notandum, quod sicut supra quando paverat de quinque panibus turbas, dimisit, & sic hic. In hoc primo datur exemplum prædicatoribus quando non se ingerant, sed re-

ver-

vertantur. Iob xxxix. 5. de onagro. „ Quis „ dimisit onagrum liberum, & vincula eius „ quis solvit? &c."

Ascendit in naviculam, ne sequeretur eum turba. Unde ponitur impedimentum quare non possent eum sequi. Unde *ascendit in naviculam*, idest in mentem, quæ agitatur fluctibus huius mundi. Sapien. xiv. 3. „ Quoniam dedisti in mari viam, & inter fluctus semitam: " ostendens quod debet ibi intrare, ut ibi requiescat. *Et venit in fines Magedan*. Magedan, poma interpretatur, & per hunc locum sacra Scriptura significatur, ubi poma simul cum aliis fructibus crescunt. Cant. vi. 10. „ Descendi ut „ viderem poma convallium."

Sequitur tentativa interrogatio: *Et accesserunt pharisæi, & sadducæi tentantes, & rogaverunt eum*. Eccli. xix. 23. „ Est qui ne„ quiter se humiliat, & interiora eius ple„ na sunt dolo. " *Ut signum de cælo ostenderet eis*. Et petierunt signum de cælo. Habetur Ioan. vi. 49. „ Patres vestri manduca„ verunt (a) manna in deserto: "unde panem de cælo dedit eis. Et I. ad Corinth. i. 22. „ Iudæi signa petunt. " Et in Psal. lxxiii. 9. „ Signa nostra non vidimus &c." Tunc reprehendit eos, & primo de ignavia ad credendum divina. Si enim aliquis defectum habet ex natura sensuum, excusationem habet, sed cum habet sapientiam in terrenis, & ignaviam in spiritualibus, reprehendendus est. Sap. xiii. 1. „ Vani sunt „ omnes filii hominum, in quibus non est „ scientia Dei. " Et primo ostendit solertiam in terrenis; secundo ignaviam in spiritualibus. Dicit ergo: *At ille respondens ait: Vespere facto &c.* Hoc habet sensum litteralem, & mysticum. Litteralem, quia ex aliqua dispositione poterant cognoscere signum serenitatis. *Dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cælum*. Item tempestatis, quia dicitis: *Hodie erit tempestas, rutilat enim triste cælum*: quia tristitiam designat. Quando enim aer est turbidus, non sunt homines ita læti. Rubedo enim serotina est signum serenitatis. Ratio est, secundum Philosophum, ex diffusione radiorum solis super vapores. Quando enim vapores sunt multi, tunc radii non possunt penetrare, & tunc fit color niger in aere; quando vero subtiles, penetrant. Sed quando quod est igneum dominatur, tunc apparet color rubeus, ut apparet in flamma, quia cum magis elevatur, magis apparet rubedo in ea. Ideo significatur quod vapores non sunt multi, & significatur serenitas. Sed cum mane aliquando resolvitur in rorem, vel in pluviam, est signum tempestatis. Secundum mysterium, per vespere significatur passio Christi. Vespere sol occidit; sic Christus vespere mundi passus est. Malach. iii. 2. „ Quis „ poterit cogitare diem adventus eius, & „ quis stabit ad videndum eum? Ipse enim „ quasi ignis conflans. " Psal. xxix. 6. „ Ad vesperum demorabitur fletus, & ad „ matutinum lætitia. " Unde rutilans apparuit in vespere, & significavit tranquillitatem. Tob. iii. 22. „ Post tempestatem tran„ quillitatem facis, & post lacrymationem, „ & fletum, exultationem infundis. " In resurrectione, (b) quæ per mane significatur, apparuit rubedo in martyribus, & significat tempestatem peccatoribus. Vel per mane significatur mane diei iudicii, quem præcedet rubor. Psal. xcvi. 3. „ Ignis an„ te ipsum præcedet. " Unde estis instructi in istis terrenis: *Faciem cæli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis*, scire? Duo sunt tempora: unum respondet adventui primo, aliud adventui secundo. Quædam signa præcesserunt primum adventum. Esa. xlv. 8. „ Rorate cæli desuper, & nubes pluant „ iustum; aperiatur terra, & germinet Sal„ vatorem. " Et cap. xlv. 15. „ Vere tu es „ Deus absconditus: " Sed in fine Deus manifeste veniet, & non apparebunt signa de cælo. Sed non est tempus. Vel aliter: *Faciem cæli diiudicare nostis &c.* quasi dicat: Vos quæritis signum adventus. Superfluum est signum petere, ubi sunt multa signa. Supra xi. 5. *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur &c.* Hoc signum dederat Esa. xxxv. 4. „ Ipse Dominus veniet, „ & salvabit nos. Tunc aperientur oculi „ cæcorum &c."

Quidam ex auctoritate ista arguunt, quod debemus satagere ad cognoscendum secundum adventum: Augustinus autem exponit de primo adventu. Primus adventus certissimus est, quia est ad salutem; salus per fidem, fides per cognitionem; ideo necessarium est ut agnoscatur. Sed secundus est ad remunerandum; ideo occultatur, ut homines magis sint soliciti.

Deinde denegat signum petitum: unde dicitur: *Generatio mala, & adultera signum quærit*. Dicitur autem generatio mala, quia recedit a Deo: malum enim est per recessum a Deo. „ Dereliquit Deum factorem suum, & „ recessit a Deo salutari suo: " ut habetur Deut. xxxii. 15. Sed adultera, quia alii se copu-

(a) *Al.* uvam. (b) *Al.* per quam mane.

copulavit. Psalmus. „ Si derelinquam te in „ vita mea. “ Esa. lv. 7. „ Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas. “ *Signum petit*; & non debet habere: quia *signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ*: quia sicut Ionas in ventre ceti fuit tribus diebus, & tribus noctibus, ita &c. ut supra XII. habitum est.

Sed quare magis ponit signum resurrectionis quam aliud signum? Dicendum, quod per resurrectionem nobis salus advenit. Rom. x. 9. „ Si credideris in corde tuo quod „ Christus resurrexit, salvus eris: “ quia resurgendo vitam reparavit, quia per resurrectionem Christi resurgemus. Ideo istud signum datum est fidelibus, & omnia alia retorquentur ad istud, quia scilicet resuscitavit Lazarum &c. Unde istis non est datum aliud signum. Discipulis autem suis dedit signum de cælo, cum ostendit eis gloriam suam, ut habetur infra XVII. Sic ergo ostendit eorum ignaviam.

Sequitur pars in qua confutat facto discedendo ab eis: *Et relictis illis, abiit*: non enim habitat cum malignis. Sap. I. 3. (*a*) „ Separat se a perversis. “ Postquam confutavit, docet eos vitari. Et primo ponitur occasio; secundo doctrina; tertio malus intellectus discipulorum; quarto reprehensio; quinto effectus. Dicit: *Et cum venissent discipuli eius trans fretum &c.* In hoc admirari debemus mentes discipulorum, quia non solent homines oblivisci nisi eorum de quibus parum curant: unde cum obliti essent panes, parum curabant de eis; sed solum de spiritualibus. *Qui dixit*: *Intuemini, & cavete, &c.* Hic ponitur doctrina. Per fermentum intelligit doctrinam corruptam: unde non intelligit doctrinam legis, sed traditiones pharisæorum, quæ vocantur fermentum, quia sicut ex modico fermento totum corrumpitur, sic ex modico errore tota vita corrumpitur; sicut de via a qua parum homo recedit, postmodum elongatur: unde Philosophus in I. Cæli dicit, quod parvus error in principio, magnus fit in fine. Spiritualis intellectus est panis, non fermentum. Unde per panem vera doctrina intelligitur. Eccli. XIII. 3. „ Cibavit eum pane „ vitæ, & intellectus. “ Unde dicitur: *Intuemini, & cavete*: quia falsa doctrina est periculosa. Dum enim manet fides in homine, non est periculum, sed quando fundamentum ablatum est, non est spes. Psal. CXXXVI. 7. „ Exinanite, exinanite usque ad fun„ damentum in ea. “ Fundamentum est fides. Ad Titum ult. 10. „ Hæreticum homi„ nem post primam, & secundam admoni„ tionem devita. “ Quia falsa doctrina habet colorem, ideo dicit, *Intuemini*, idest diligenter considerate. Proverb. IV. 25. „ Ocu„ li tui recta videant, & palpebræ tuæ præ„ cedant gressus tuos. “

Consequenter ponitur intellectus discipulorum: *At illi cogitabant &c.* quia enim supra septem sportas fragmentorum acceperant, & non secum tulerant, credebant quod diceret: Non accepistis panes; sed nolo quod a pharisæis accipiatis panes: quia animales erant, & „ animalis homo non „ percipit quæ Dei sunt: “ I. Corinth. II. 14. In isto intellectu in duobus poterant reprehendi. Primo quia non intelligebant; item in eo quod de virtute Dei diffidebant. De primo non reprehendit eos, sed de secundo. Dicit ergo: *Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis?* quasi dicat: Intelligitis carnaliter quod spiritualiter debetis intelligere. *Non recordamini quinque panum, & quinque millia hominum, & quot cophinos sumpsistis?* Nonne ergo qui tot pavi, possum vos pascere? *Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis*: scilicet materiali, sed potius spirituali, qui panis doctrina dicitur in Ioan. VI. 64. „ Verba quæ „ locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt. “ *Tunc intellexerunt &c.* Hic ponitur correctio, unde correcti sunt ex sermone eius. Psalm. CXVIII. 130. „ Declaratio sermonum „ tuorum illuminat, & intellectum dat par„ vulis. “

(b) Supra Dominus docuit, doctrinam evangelicam conservandam puram a fermento Iudæorum; hic autem docet eminentiam doctrinæ: & primo quantum ad fidem utriusque naturæ, scilicet Deitatis, & humanitatis; secundo quantum ad fidem passionis, ibi, *Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis &c.* tertio quantum ad fidem iudiciariæ potestatis, ibi, *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui*. Circa primum primo exquiritur opinio turbarum de Christo; secundo fides discipulorum, ibi, *Vos autem quem me esse dicitis?* Circa primum primo ponitur locus; secundo interrogatio Christi, ibi, *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Tertio responsio Petri, ibi, *At illi dixerunt &c.* Dicit ergo: *Venit Iesus in partes Cæsareæ*: & non solum hoc, sed addidit, *Philippi*: quia duæ Cæsareæ fuerunt, scilicet Cæsarea Traconis, ubi missus est Petrus ad Cornelium; alia hæc, quæ dicitur

(a) *Ibi*: „ Perversæ enim cogitationes separant a Deo. “

tur aliter Paneas. Prima ab Herode constituta est in honorem Cæsaris Augusti; istam construxit Philippus in honorem Tiberii.

Sed quare fecit hic istam quæstionem Dominus? Dicendum, quod hæc civitas in finibus Iudæorum erat sita; ideo antequam de fide petere vellet, a Iudæis eos extraxit. (*a*) Similiter habetur quod Dominus educens Iudæos de AEgypto, non eduxit eos per fata Philisthinorum, ut habetur Exod. XIII.

Consequenter ponitur interrogatio: *Et interrogabat discipulos suos &c.* Sapiens quando interrogat, docet, ut dicit Hieronymus. Unde in multis instruimur, ut simus soliciti quid de nobis dicatur: ut si malum, quod corrigamus; si bonum, ut conservemus, & multiplicemus. Unde „curam ha„ be de bono nomine, hoc enim magis per„ manebit tibi, quam mille thesauri pre„ tiosi, & magni: " Eccli. XLI. 15. Unde Christus interrogavit quid de ipso diceretur. Item qui divinitatem cognoscunt, dicuntur dii: Psal. LXXXI. 6. „Ego dixi, Dii estis: " hi vero qui humanitatem, dicuntur homines: unde dicitur: *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Sed, ut dicit Hilarius, Christus solum homo videbatur; ideo voluit quod cognoscerent quod esset aliud quam simplex homo: unde ipse ex hoc dat intelligere, aliud esse in eo. Item ostenditur humilitas Christi, quia se hominis filium confitetur, secundum illud supra XI. 29. *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde.*

Consequenter ponitur opinio turbarum: *At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam &c.* Diversi de Christo senserunt diversa. Pharisæi blasphemabant Christum, sed turbæ Prophetam dicebant: unde Luc. VII. 6. „Pro„ pheta magnus surrexit in nobis." Dicebant eum Ioannem ratione auctoritatis, quia Ioannes pœnitentiam prædicabat, supra III. 2. *Agite pœnitentiam; appropinquavit regnum cælorum.* Ideo credebant ipsum esse Ioannem, quia similiter Christus incipiebat: *Agite pœnitentiam: appropinquavit regnum cælorum*, ut supra IV. 17. Item habebant in reverentiam Eliam prophetam. Malach. ult. 5. „Ecce ego mittam Eliam prophetam an„ tequam veniat dies Domini magnus, & „ horribilis." Unde credebant esse Eliam propter potestatem sermonis, & virtutem prædicationis. Eccli. XLVIII. 1. „Et surrexit „ Elias propheta quasi ignis, quia verbum „ ipsius quasi facula ardebat." Et de Christo dicitur supra VII. 29. quod *erat docens tamquam potestatem habens.* Item propter eminentiam vitæ credebant eum esse Hieremiam, de quo Dominus ait: „Antequam „ te formarem in utero, novi te, & ante„ quam exires de ventre, sanctificavi te: " Hierem. I. 5. Et ibid. XL. habetur, quia honoratus erat gentibus. Sic in reverentia ab extraneis Christus habebatur, a Iudæis vero blasphemabatur; ideo Hieremiæ comparabant eum.

Sed quomodo Eliam dicebant? Quia habetur IV. Reg. II. quod raptus est, & quod adhuc viveret, & erat promissus Iudæis ad salutem, ut habetur Malach. ult. Quia quidam posuerunt transcorporationem, & ideo secundum hanc opinionem postet esse quod anima Eliæ intrasset aliud corpus.

Dicit eis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Hic exquiritur fides discipulorum: & primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio approbatio. Secunda ibi, *Respondens Petrus*; tertia ibi, *Respondens autem Iesus &c. Dicit eis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis?* quasi dicat: Ita dicunt turbæ; sed quia magis est vobis commissum, ideo magis a vobis exigitur. Vidistis miracula, ideo magis debetis opinari.

Sed quare petiit? Nonne sciebat? Immo sciebat, sed volebat quod mererentur ex confessione. Roman. X. 10. „Corde creditur „ ad iustitiam, ore autem confessio fit ad „ salutem." Unde magis sunt meritoria, quanto magis sequestrata; & quasi turbis infima scientibus, maiora non respondeant, ideo &c.

Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Ipse respondet pro se, & pro aliis; sed ipse frequentius respondet: & in hoc perfecta fides tangitur, quia tangitur fides humanitatis. *Tu es Christus*, idest unctus. Et constat quod unctus est oleo Spiritus sancti. Unctio non convenit ei secundum divinitatem, quia ab ipsa procedit, sed secundum humanitatem. Hoc ergo dicit ut humanitatem Christi aliter æstiment quam turbæ.

Quæritur autem quare Prophetam eum dicebant. Ungebatur Propheta, ut habetur de Eliseo; ungebantur Reges, ut habetur de Saule; item Sacerdotes, ut habetur in Levitico. Et omnia hæc in nomine Christi importantur: quia & Rex dicitur, ut Hierem. XXIII. 5. „Regnabit Rex, & sapiens „ erit." Item Sacerdos. Psalm. CIX. 4. „Tu „ es Sacerdos in æternum secundum ordi„ nem

(a) Al. simile.

„ nem Melchisedech. “ Item Propheta. „ Prophetam suscitabit Deus de gente tua, „ & de fratribus tuis &c. “ Deuteron. XVIII. 15.

Item non solum confessus est humanitatem, sed testudine penetrata, usque ad divinitatem transcendit, dicens: *Tu es Filius Dei*. Alii enim dicebant eum blasphemum. Unde Ioan. x. 33. „ Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia: quia „ homo cum sis, facis teipsum Deum. “ Sed iste Filium Dei recognoscit. Et dicit, *Vivum*, ad excludendum errorem gentilium, qui quosdam homines mortuos dicebant deos, ut Iovem &c. ut habetur Sapient. XIII. Item quidam elementa, & cetera mortua, ut terram, ignem &c. ut habetur Sapien. XIII. sed iste (a) Filium Dei vivi dicit. Sed sciendum, quod cum dicitur Deus vivus, & homo vivus, de homine dicitur per participationem vitae, sed de Deo dicitur, quia fons vitae. Psalm. XXXV. 10. „ Apud te „ est fons vitae. “ Et in Ioan. XIV. 6. „ Ego „ sum via, veritas, & vita. “

Respondens Iesus &c. (b) Hic primo approbat confessionem eius; secundo mandat tacendam, ibi, *Tunc praecepit discipulis suis ut nemini dicerent, quod ipse esset Iesus Christus*. Circa primum primo approbat istam confessionem per commendationem confitentis; secundo per remunerationem, ibi, *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus &c.* Unde dicit: *Respondit Iesus*: *Beatus es Simon Bariona*. Bar idem est quod filius, Ionas, idem quod columba suo nomine: unde Bariona, idest filius columbae. Et videtur respondere responsio Christi confessioni Petri. Quia confessus erat eum Filium Dei; Iesus autem dicit eum filium columbae, scilicet Spiritus sancti, quia haec confessio non potuit fieri nisi a Spiritu sancto. Sed creditur quod primo dicebatur Bar-Iona, idest Ioannis filius; sed per corruptionem scripturae ita dictum est.

Sed quid est? Numquid alii non confessi sunt Filium Dei? Immo legitur de Nathanaele, Ioan. I. Item illi qui in navi, supra IX. Quare ergo hic beatificatur Petrus, & non alii? Quia alii filium adoptivum confessi sunt, hic autem filium naturalem; ideo hic prae ceteris beatificatur, quia primus confessus est divinitatem.

Origenes dicit: „ Videtur quod ante non „ confessus fuerit. “ Sed quomodo misit eos praedicare? Respondet, quod a principio non praedicabant ipsum esse Christum; sed poenitentiam praedicabant. Item potest esse quod praedicabant Christum; sed hic primo ipsum esse Filium Dei: ergo hic specialiter remunerat.

Beatus es Simon Bariona &c. quia beatitudo est in cognitione. Ioan. XVII. 3. „ Haec „ est vita aeterna ut cognoscant te solum „ verum Deum. “ Sed duplex est cognitio: una quae est per naturalem rationem, alia quae supra rationem. Prima non facit beatitudinem, quia dubia est: unde non satiat intellectum; sed beatitudo debet satisfacere appetitui naturali; & hoc habebitur in patria. Esa. LXIV. „ Oculus non vidit, nec au„ ris audivit quae praeparavit Dominus di„ ligentibus se. “ Ergo in hac vita quanto aliquis magis potest percipere de hac cognitione, magis est beatus. Proverb. III. 13. „ Beatus qui invenit sapientiam. “ Unde dicit, *Beatus es*, quia incipis esse beatus. *Quia caro, & sanguis non revelavit tibi*. Hoc potest exponi ita quod caro, & sanguis sumantur pro amicis carnalibus. Ad Galat. I. 16. „ Continuo non acquievi carni, & san„ guini. “ Unde: *Caro, & sanguis non revelavit tibi*; idest, non habuisti ex traditione Iudaeorum, sed ex revelatione Dei. Item in Christo erat caro, & sanguis, & divinitas; ideo quia Petrus non respexit ad carnem, & sanguinem, (c) ei dicitur, *Beatus es*, quia non iudicas secundum quod caro, & sanguis revelat, sed secundum quod Pater meus. Vel non habes ex naturali industria, sed ex Patre meo. „ Nemo enim co„ gnovit Filium nisi Pater: “ Luc. x. 22. Illius enim est manifestare, cuius est cognoscere. Unde (ibid.) „ Nemo novit, nisi cui (d) Pa„ ter voluerit revelare. “ Dan. II. 28. „ Est „ Deus in caelo revelans mysteria. “

Et ego dico tibi, quia tu es Petrus &c. Hic dat confessionis remunerationem. Confessus erat humanitatem, & divinitatem; ideo dat Dominus remunerationem. Primo dat nomen, secundo potestatem. Circa primum primo dat nomen; secundo nominis rationem, ibi, *Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*. Et ad hoc venit in hunc mundum ut Ecclesiam fundaret. Esa. XXVIII. 16. „ Ecce ego ponam in fundamento Sion „ lapidem probatum angularem pretiosum, „ in fundamento fundatum. “ Iste signatus est per lapidem quem supposuit Iacob capiti, & unxit, ut habetur Gen. XXVIII. Iste lapis est Christus, & ab ista unctione omnes dicti sunt Christiani: unde non solum dicimur Christiani a Christo, sed a petra,

(a) *Al.* Filium dicit. (b) *Al.* Hic approbat. (c) *Al.* unde, *Beatus es*. (d) *Ibi*, Filius.

tra. Ideo specialiter imponit nomen: *Tu es Petrus*, a petra, quæ est Christus. Licet secundum Augustinum, videatur quod modo non fuerit impositum, sed a principio. Ioan. I. 42. „ Tu vocaberis Cephas. " Vel potest dici, quod tunc fuit promissum, hic datum. In huius signum rei, *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Proprietas petræ est quod ponatur in fundamento; item ut det firmitatem. Supra VII. 24. *Similis est homini qui ædificat domum suam super petram*. Unde potest exponi de Christo. *Et super hanc petram*, idest Christum, ut sit fundamentum, & ut fundata firmamentum recipiat. Augustinus in Libro Retractationum dicit, quod multipliciter exposuit, & reliquit audientibus ut acciperent quam vellent. Vel ut demonstret ly *hanc petram* Christum. I. ad Corinth. X. I. „ Petra autem erat Christus. " Et alibi, I. ad Corinth. III. II. „ Fundamentum aliud nemo potest ponere nisi id quod „ positum est, quod est Christus Iesus. " Alia expositio. *Super hanc petram*, idest super te petram: quia a me petra trahes tu quod sis petra. Et sicut ego sum petra, ita super te petram ædificabo &c.

Sed quid est? Est ne Christus, & Petrus fundamentum? Dicendum, quod Christus secundum se, sed Petrus inquantum habet confessionem Christi, inquantum vicarius eius. Ad Ephes. II. 20. „ Superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo (a) angulari lapide Christo Iesu. " Apocalyp. XXI. 4. „ Fundamenta civitatis duodecim, & in ipsis „ duodecim nomina Apostolorum, & Agni. " Ideo Christus secundum se est fundamentum, sed Apostoli non secundum se, sed per concessionem Christi, & auctoritatem datam a Christo. Psal. lxxxvi. I. „ Fundamenta eius in montibus sanctis. " Sed specialiter Petri domus, quæ est fundata super petram, non diruetur, ut supra VII. Sic ista impugnari potest, expugnari non potest.

Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Hier. I. 19. „ Bellabunt adversum te, & non „ prævalebunt. " Et qui sunt portæ inferi? Hæretici, quia sicut per portam intratur in domum, sic per istos intratur in infernum. Item tyranni, dæmones, peccata. Et quamvis aliæ Ecclesiæ vituperari possint per hæreticos, Ecclesia tamen Romana non fuit ab hæreticis depravata, quia supra petram erat fundata. Unde in Constantinopoli fuerunt hæretici, & labor Apostolorum amissus erat: sola Petri Ecclesia inviolata permansit. Unde Luc. XXII. 32. „ Ego rogavi „ pro te Petre, ut non deficiat fides tua. " Et hoc non solum refertur ad Ecclesiam Petri, sed ad fidem Petri, & ad totam occidentalem Ecclesiam. Unde credo quod occidentales maiorem reverentiam debent Petro quam aliis Apostolis.

Et tibi dabo claves regni cælorum. Hic ponitur secundum donum quod Petro dedit Christus secundum humanitatem. Fundavit enim Ecclesiam in terris, & Petrum Vicarium suum instituit, ut introduceret in cælum. Ad Hebræos X. 19. „ Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine „ Christi. " Unde Christus vicarium suum Petrum instituit, ut introduceret in cælum: unde illud ministerium dedit, unde claves dedit. Clavis enim introducit: unde Petrus habet ministerium introducendi. Et duo facit. Primo claves committit; secundo usum docet. *Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis &c.* Sed videamus quæ sunt claves. Domus quando est serata, impedit introitum; clavis vero removet impedimentum. Regnum cælorum habebat impedimentum, sed non ex parte sua: Apocalyp. IV. I. „ Vidi, & ecce hostium apertum: " sed impedimentum erat ex parte nostra, scilicet peccatum, quia „ nihil „ coinquinatum intrabit in illam. " Ista impedimenta removit Christus per suam passionem: quia „ lavit nos a peccatis nostris „ in sanguine suo: " Apocalyp. I. 5. Et hanc communicavit ut per ministerium peccata tollerentur, quod expletur per virtutem sanguinis Christi: unde sacramenta virtutem habent a virtute passionis Christi. Unde dabo tibi ministerium &c. Esa. XXII. 22. „ Dabo super te claves David. " Sed dicit, *Tibi dabo*: nondum enim erant fabricatæ; res autem non potest dari antequam sit. Fabricandæ autem hæ erant in passione: unde in passione fuit eorum efficacia. Unde hic promisit, sed post passionem dedit, cum dixit (Ioan. XXI. 17.) „ Pasce oves meas. "

Sed quare dicit claves? Quia absolvere est removere obstaculum. Duo enim sunt, quia duo requiruntur, potestas, & scientia.

Sed quid est? Numquid non aliqui sacerdotes sunt qui non habent scientiam? Intelligatis quod habent scientiam, quia nullus clavem scientiæ habet nisi sacerdos. Non dicitur hic scientia habitus intellectus &c. sed dicitur auctoritas discernendi. Un-

Ee 2 de

(a) *Al.* angulari Christo Iesu.

de est aliquis iudex qui non habet scientiam primo modo, & non secundo modo, quia non habet auctoritatem. Unde scientia hic dicitur auctoritas discernendi; & sacerdos quilibet hanc habet ut discernat in absolvendo.

Consequenter ponit usum clavium: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis*. Sed videtur quod inconvenienter ponatur, quia usus clavis non est ligare, sed aperire. Dico quod clavium conveniens iste usus est. Ipsum enim cælum apertum est. Apocalyp. IV. I. „ Vidi ostium aper- „ tum. " Unde non est necessarium ut aperiatur; sed ligatus qui debet introire, oportet quod solvatur.

Sed hic vitandi sunt aliqui errores. Primus tangitur in Glossa, quia quidam usurpaverunt, quod possent omnes quos vellent, absolvere, & introducere in regnum cælorum. Sed hoc non potest stare, quia solius Dei est immutare voluntates. Alius error est quod sacerdos non ligat, sed ostendit esse absolutum. Sed istud derogat virtuti sacramenti, eo quod sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant, sacramenta vero veteris legis non. Unde si nihil efficeret, non esset sacramentum novæ legis. Tertio aliqui dicunt, quod in peccato sunt tria: culpa, & reatus, & pœna. Ab duobus absolvitur homo per se per contritionem; sed quando homo ab his absolutus est, remanet obligatus ad pœnam temporalem, quam per se tollere, & evitare homo non sufficit; ideo dantur claves quæ minuunt aliquid de ista pœna, & ligant quantum ad pœnam aliquam. Tamen videtur mihi quod hoc non sit bene dictum: quia sacramentum novæ legis dat gratiam, sed gratia non ordinatur contra pœnam, sed contra culpam. Unde dico, quod sic est in sacramento isto confessionis, sicut in sacramento baptismi, quod habet virtutem spiritualem instrumentalem, secundum quam mundat a culpa. Unde Augustinus: „ Quæ est virtus aquæ „ ut carnem abluat, & culpam tollat? " Sic dico, quod in sacerdote est quædam vis spiritualis instrumentalis, a qua dicitur minister; & sic ministerialiter operatur remissionem, sicut aqua baptismi.

Sed hic facit difficultatem, quia modo solum pueri veniunt ad baptismum: & si accedat adultus, aut venit fictus, aut non. Fictus venit quando sine innovatione mentis; & tunc non remittitur culpa: non fictus venit quando cum proposito confessionis; unde requiritur gratia, sive propositum conversionis; & istud est ex gratia. Gratia autem tollit culpam: unde in sacramento baptismi veniens adultus, si præparat se, recipit remissionem culpæ. Sic in sacramento pœnitentiæ, ad quod soli adulti accedunt, non est contritus nisi habeat in proposito se subiicere discretioni, & iudicio sacerdotis. Si non est contritus, non consequitur effectum, sicut nec in baptismo. Sed potest accidere, quod aliquis accedit non totaliter contritus, qui virtute gratiæ collatæ in sacramento perfecte efficitur contritus; ideo intelligendum est: *Quodcumque solveris*; idest, si ministerium absolutionis adhibes. Et dicit, *Quodcumque*, quia non solam culpam, sed pœnam. *Solutum erit in cælis*; idest, habebitur tamquam absolutum in cælis, sicut est de baptismo: unde debet dicere sacerdos, Ego te absolvo, sicut, Ego te baptizo.

Sed potest quis quærere qualiter ligat. Sciendum, quod sacerdos minister est Dei, & actio ministri dependet ab actu Domini: unde eo modo quo Dominus ligat, & solvit, sic sacerdos ministerialiter. Solvit Deus infundendo gratiam, ligat non infundendo: sic sacerdos solvit sacramento, ministrando sacramentum, ligat vero non adhibendo. Aliter dicitur, quod per cælos præsens Ecclesia designatur: unde: *Quodcumque ligaveris*, excommunicatione, *vel solveris*, *erit solutum, vel ligatum*, quo ad administrationem sacramentorum Ecclesiæ. Unde volunt, quod ista administratio, hæc ligatio, & absolutio sit super terram, ita quod non se extendat ad mortuos. Sed hoc reprobatur, quia non solum se extendit ad vivos, sed etiam ad mortuos: unde si ad utrumque referatur sensus est: *Quodcumque ligaveris super terram*, tunc dico existens super terram, *erit ligatum & in cælis*.

Sed est alia quæstio, quia alibi habetur, Ioan. XX. 23. „ Quorum remiseritis pecca- „ ta, remittentur eis: " hic vero solum hoc dicit Petro.

Dicendum, quod immediate dedit Petro, alii vero a Petro recipiunt; ideo ne credantur ista solum dici Petro, dicit: „ Quorum „ remiseritis &c. " Et hac ratione Papa, qui est loco Sancti Petri, habet plenariam potestatem, alii vero ab ipso.

(c) Supra posita est confessio Petri de divinitate Christi; hic mandat taciturnitatem ad tempus, ne scilicet dicerent quod ipse esset Christus.

Sed hic videtur quæstio. Quia supra Dominus miserat discipulos ad prædicandum regnum Dei, quomodo hic prohibet? Secundum superficiem litteræ potest dici quod non præcepit supra quod annuntiarent Christum,

ſtum, ſed regnum Dei. Sed quia annuntiatio regni Dei includit in ſe annuntiationem Chriſti, ideo quod præcepit ſupra, videtur hic prohibere.

Hieronymus dicit, quod illud quod ante prædicaverant non prohibet: quia ante præceperat prædicari Ieſum, hic præcipit ne dicant eum Chriſtum. Chriſtus enim eſt nomen dignitatis, Ieſus nomen Salvatoris. Unde ſupra I. 21. *Et vocabis eum Ieſum*. Origenes reſpondet, quod Apoſtoli ante loquebantur de Chriſto, ut de magno viro; ſed de Chriſto voluit ſubticeri, ut poſt eis magis appareret; ſicut aliquando præmittitur doctrina, ut habeant tempus diſcernendi. Vel dicendum, quod illud (ſupra X. 7.) *Euntes autem prædicate*, non debet retorqueri ad tempus ante paſſionem, ſed poſt. Unde ibi tangitur quod trahentur ante Reges, & præſides &c. & non fuit hoc factum ante paſſionem.

Sed quare Dominus nunc mandavit iſtud tacendum? Futurum enim erat ut populi viderent eum patientem, & quando aliqui percipiunt confuſionem ab aliquo magno, ad ſcandalum magis incitantur, ideo &c. Chryſoſtomus dicit: „ Si quod plantatur „ evellatur, non poteſt ita cito plantari. " Unde ſi plantata fuiſſet fides, & evulſa fuiſſet in paſſione, poſt non fuiſſet tam cito plantata: unde multa non ſunt dicenda propter ſcandalum vitandum. Et quod hæc ſit cauſa, patet, quia ſtatim ſuam paſſionem annuntiat: unde ſubditur: *Et exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis, quia oporteret eum ire Hieroſolymam, & multa pati*.

Et circa hoc tria facit. Primo prænuntiat paſſionem; ſecundo diſcipulum arguit, ibi, *Qui converſus dixit Petro &c.* tertio docet fidem, ibi, *Tunc Ieſus dixit diſcipulis ſuis &c.* Et circa primum duo: quia primo prænuntiat paſſionem; ſecundo reſurrectionem, ibi, *Et tertia die reſurgere*. Et circa primum tangit locum, auctores, ac conſummationem. Dicit ergo: *Et exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis*. Locutus eſt de paſſione hic, & XVII. & XX. cap.

Sed ante hoc tempus non prænuntiaverat; ſed quare modo cœpit? Quia Apoſtolis manifeſtavit. Sed quare non ante? Quia ſi antequam fides eſſet confirmata in eis, prænuntiaſſet paſſionem, forte dimiſiſſent eum; ſed nunc verum Deum credebant, ideo &c.

Et dicit *oſtendere*, non dicere: quia hæc dicuntur quæ manifeſtantur viſibiliter, oſtenduntur quæ intelliguntur; ideo Iudæis dicebat, diſcipulis oſtendebat. Lucæ ult. 26. „ Nonne oportuit Chriſtum pati, & ſic intrare in gloriam ſuam? " Unde quod dicit, *Oportet*, tangit locum.

Et quare *Hieroſolymam*? Tangit rationem. Sed quod dicit, *Hieroſolymam*, prima ratio eſt, quia ibi erat templum Dei, ubi fiebant ſacrificia. Sacrificia autem veteris legis fuerunt figura iſtius ſacrificii, quod fuit in ara crucis; ideo voluit quod ubi erat figura, pateret veritas. Eph. V. 2. „ Et tradidit ſemetipſum ſacrificium, & oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis &c. " Alia ratio eſt, quia prophetæ paſſi ſunt in Hieruſalem, ut infra XXIII. 37. *Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt*. Voluit igitur ibi pati ad oſtendendum quod mors eorum fuit ſignum paſſionis Chriſti. Item Hieruſalem dicitur viſio pacis; ſed ipſa paſſio pacifica fuit. Ad Coloſ. I. 20. „ Pacificans quæ in „ cælis, & quæ in terris ſunt. " Item ut per iſtam viam eſſet nobis via ad Hieruſalem ſupernam. Ad Gal. IV. 26. „ Illa autem „ quæ ſurſum eſt Hieruſalem mater noſtra, „ libera eſt. "

Sed a quibus? *A ſenioribus*: & hoc eſt quia eis procurantibus paſſus eſt. Ille facit rem cuius auctoritate fit: unde magis eum interfecerunt quam milites. Unde per hoc malitia populi ſignificatur, quia qui videntur meliores, inveniuntur deteriores. Aliquis enim retrahitur a peccato propter ætatem, aliquis propter ſcientiam, aliquis propter dignitatem; tamen ætas eos non retraxit, quia *a ſenioribus*; non ſcientia, quia *a ſcribis*; non dignitas, quia *a principibus ſacerdotum*. Hier. V. 5. „ Ibo ad optimates, „ & loquar eis: ipſi enim cognoverunt viam „ Domini, & iudicium Dei ſui. Et ecce „ magis hi confregerunt iugum. " Item quædam abiectio, & humiliatio fuit, quia quando aliquis patitur a plebeis, non eſt magnum, ſed quando a ſapientibus, & ab his qui boni videntur, magna eſt abiectio: unde Ioan. XVIII. 35. „ Gens tua, & principes „ tradiderunt mihi. " Item paſſus eſt uſque ad mortem; ideo dicit, *Et occidi*. Act. X. 39. „ Quem occiderunt ſuſpendentes in li„ gno. " Dan. IX. 26. „ Occidetur Chri„ ſtus, & non erit eius populus, qui eum „ negaturus eſt. " Sed adiungitur gaudium reſurrectionis: *Et tertia die reſurgere*. Oſeæ VI. 1. „ Tertia die reſuſcitabit nos. "

Et aſſumens eum Petrus, cœpit increpare illum. Hic increpat diſcipulum obviantem. Et primo ponitur obviatio; ſecundo reſponſio Chriſti, ibi, *Qui converſus dixit Petro &c.* *Et aſſumens*, vel in aſpectu, vel ad ſe ſumens,

mens, ne videretur præsumptuosus, (a) quod Dominum ante alios reprehenderet, dixit: *Absit a te, Domine: non erit tibi hoc*. Dominus collaudaverat eius confessionem, & dederat ei potestatem, quia eum Filium Dei esse cognoverat; ideo putabat, quod si occideretur, quod fides sua frustraretur, & quod non esset Deus, & ideo increpavit eum. Habebat in corde, quod Filius Dei erat, & non advertebat, quod Deus non est increpandus, ut dicitur Iob xv. 3. „Arguis eum qui non est tibi æqualis, & „ loqueris quod tibi non expedit. " Sed servabat adhuc aliquam fidem divinitatis, quia in Marco habetur: „ Propitius sis tibi, „ Domine, & noli te tradere in mortem." *Qui conversus dixit: Vade retro post me, satana*. Hic ponitur responsio. Hunc locum sic exponit Hilarius. Diabolus videns quod ipse nuntiaverat passionem suam, & cognoscens testimonia prophetarum, incitavit Petrum ad hoc ut dissuaderet. Ideo videns Dominus quod non suo instinctu loqueretur, increpavit eum, ideo dixit Petro: *Vade post me*, ita quod sit ibi punctus. Et ad satanam dixit: *Satana, scandalum es mihi*. Hieronymus dicit, quod non credit, quod instinctu diaboli locutus sit Petrus, sed pietatis affectu: unde ignoranter dixit. Unde tria facit: quia primo ponitur admonitio; secundo increpatio; tertio causæ assignatio. Admonitio, quia, *Vade*, Petre. Unde est eadem sententia quæ dicta est supra (IV. 10.) diabolo, *Vade retro, satana*. Vel *Vade post me*, sequere me. Satanas est idem quod adversarius: unde qui consilio divino contradicit, satanas dicitur. *Scandalum mihi es*; idest, vis impedire meum propositum.

Sed nonne diligentibus Deum non est scandalum? Origenes dicit, quod perfectis non est scandalum: unde non scandalizantur. Sed potest aliquis eis ponere scandalum. Unde Petrus scandalum assumpsit, sed Christus non. Vel sic quia reputat scandalum membrorum esse suum. Unde Paulus (II. Corinth. XI. 29.) „ Quis scandalizatur, & ego „ non scandalizor? " Quia ergo posset aliis scandalum esse dixit: *Scandalum mihi es*: non propter me, sed propter membra mea.

Sed quid est? Supra dixerat: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*; hic autem appellat eum satanam.

Hieronymus dicit, quod quæ promiserat Dominus, nondum habebat. Sed quia in futurum hæc habebat, ideo potuit propter hæc eum vocare satanam. Chrysostomus dicit, quod voluit ostendere quid homo potuit per se, & quid ex gratia Dei: quia supra ex gratia Dei recognovit Christi divinitatem; sed ubi retraxit Deus suam gratiam, apparuit humanitas, & defectus, intantum quod satanam appellaret eum. Ita Dominus vult aliquando viros perfectos cadere, ut suam humanitatem cognoscant. Et quod ita debeat intelligi, satis concordat illud quod sequitur. Unde dat causam: *Quia non sapis quæ Dei sunt*. Prius enim dixerat: *Tu es Filius Dei*: ibi sapiebat secundum divinitatem; hic vero sapit quod hominis est. I. ad Corinth. II. 14. „ Animalis enim homo non „ percipit quæ Dei sunt. " Prov. XIII. 16. „ Qui fatuus est aperiet stultitiam. " Petrus refugit carnis mortem, sed spiritus Dei non: unde Ioan. XV. 13. „ Maiorem caritatem „ nemo habet ut animam suam ponat quis „ pro amicis suis. "

Tunc Iesus dixit discipulis suis. Hic exhortatur ad passionis imitationem: & primo ponit exhortationem; secundo rationem; tertio confirmat. Secunda ibi, *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam*; tertia ibi, *Quid prodest homini si mundum universum lucretur? &c.* Ita Petrus volebat impedire passionem; sed ipse invitat eos, dicens: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*; quasi dicat: Oportet quod sitis parati ad passionem Christi imitandam. Imitantur speciali modo martyres corporaliter; sed spiritualiter spirituales homines, spiritualiter pro Christo morientes. Unde potest legi de cruce corporali. Chrysostomus: „ Sic ergo cum dixit, „ Petre, *vade post me*, intelligatis quod soli „ Petro dixerit; cum vero dixit: *Qui vult* „ *venire &c.* omnes homines vult venire ad „ se. " Et dicit, *Vult*, quia magis trahitur qui voluntarie trahitur quam qui violenter. Psal. LIII. 8. „ Voluntarie sacrificabo tibi. " Ideo tria dicit: quod abneget, quod tollat crucem, quod sequatur me. Chrysostomus dicit, quod loquitur per similitudinem. Si haberes filium, & videres eum male tractari, si non curares, tu abnegares; sic si vis passionem Domini sequi, oportet quod abneges te, & pro nihilo te reputes. Psal. XXXVII. 15. „ Et factus sum sicut homo non „ audiens, & non habens in ore suo redar„ gutiones. " Et Prov. XXIII. 35. „ Verberaverunt me, & non dolui; traxerunt „ me, & non sensi. " *Et tollat crucem suam, & sequatur me*: quod paratus sit pati crucem, sive mori morte acerbissima, & turpis-

(a) Al. quando.

pissima. Sap. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus eum." Unde homo debet esse paratus pati quamcumque mortem propter Deum. Pati propter sua scelera, est turpe, sed propter Deum non. Unde I. Pet. IV. 15. (a) „ Nemo patiatur ut homicida, aut fur, aut „ maledicus, aut alienorum appetitor. Si „ autem ut Christianus, non erubescat: glo„ rificet autem Deum in isto nomine." Secundum Gregorium intelligitur de mortificatione spirituali. Est enim abnegatio sui ipsius tripliciter. Primo quando abnegat statum peccati praecedentis. Rom. VI. II. „ Exi„ stimate vos mortuos peccato." Item si non est in peccato, & transferret se ad statum perfectum. Ad Phil. III. 12. „ Si „ quo modo occurram ad resurrectionem „ quae est ex mortuis: non quod iam accepe„ rim, aut iam perfectus sim; sequor autem „ si quo modo comprehendam, in quo & com„ prehensus sum a Christo Iesu." Item qui proprium affectum abnegat. Ad Gal. II. 19. „ Ego autem per legem legi mortuus „ sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum „ cruci." Et II. ad Cor. V. 14. „ Si unus „ mortuus est, & omnes mortui sunt." *Tollat crucem*. Crux a cruciatu dicitur. Spiritualiter cruciatur cuius mens cruciatur propter proximi compassionem, ut Apostolus Rom. XII. 15. „ Flere cum flentibus." Cruciatur similiter quis per poenitentiam. Ad Gal. V. 24. „ Qui Christi sunt, carnem suam cru„ cifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis." *Et sequatur me*. Multi compatiuntur, sed Deum non sequuntur. Qui compatitur, & in peccato est, non sequitur: quia venit Christus peccata destruere. Item si affligis te propter vanam gloriam, Deum non sequeris. Supra VI. 16. „ Cum ieiunatis, nolite fieri „ sicut hypocritae tristes: exterminant enim „ facies suas, ut appareant hominibus ieiu„ nantes." *Qui enim voluerit animam suam salvam facere perdet eam*. Hic redditur ratio suae admonitionis, & est ratio a magnitudine retributionis. Et hoc dupliciter potest legi: est enim duplex salus: salus scilicet animae, & haec est iustorum; salus corporis, & haec omnium etiam iumentorum. Psal. XXXV. 7. „ Homines, & iumenta sal„ vabis, Domine." Unde dicamus: *Qui voluerit animam suam salvam facere*, vitam corporalem non abnegando, non tollendo crucem, *perdet eam*. Supra dixit, *Qui vult*; hic, (b) *Qui voluerit*. Unde sicut illud dupliciter interpretari poterat, similiter istud. *Qui voluerit animam suam*, quae est principium vitae corporalis, *salvam facere*, scilicet quod non occidatur, vel quod non compatiatur, *perdet eam*. Psal. LXXII. 27. „ Perdes „ omnes qui fornicantur abs te." *Qui autem perdiderit*, vel tradendo in mortem, vel abnegando delectationes, *propter me*, *inveniet eam*. Eccli. LI. 35. „ Modicum laboravi, & „ inveni multam requiem." Vel sic. *Qui voluerit animam suam salvam facere*, (c) & illam ad salutem aeternam ducere: Esa. LI. 6. „ Salus mea in sempiternum erit: " *perdet eam*, vel sustinendo mortem, vel abnegando carnalia. *Qui autem perdiderit propter me*, scilicet qui carnalia desideria dimiserit, *inveniet eam*, scilicet vitam. II. Corint. XIII. 4. „ Nam & nos infirmi sumus in illo, sed vi„ vemus cum eo."

Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, anima autem sua detrimentum patiatur? Hic confirmat per rationem. Posset aliquis dicere: Non curo: magis volo vitam hanc praesentem quam aliam. Et hoc excludit. Primo per vitam illam inaestimabilem; secundo per damnum animae irrecompensabilem. Dicit ergo: *Quid prodest &c.* idest, quid proficiunt tibi ista temporalia, si animam perdis? Naturale est homini quod magis diligit finem quam ea quae sunt ad finem, ut corpus quam divitias. Unde naturale est quod omnia exponuntur pro salute corporis. Si contrarium fiat, perversitas est passionis. Sic & naturale est plus animam diligere quam corpus: unde sapiens est qui magis vellet corporaliter pati, quam sustinere confusionem magnam. Si ergo ita est, magis debet optare salutem animae, quam corporis, etiam si totum mundum posset habere. Sed *quid prodest homini si universum mundum lucretur, anima vero sua detrimentum patiatur?* quasi dicat: Inaestimabile damnum est animae detrimentum. Item posset dicere: Si habeo, & perdo, potero recuperare; ideo excludit Dominus: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* quasi dicat, nullam. Prov. VI. 35. „ Non accipiet pro „ redemptione dona plurima."

Sed numquid non potest redimi? Dan. IV. 24. „ Peccata tua eleemosynis redime." Dicendum, quod hic loquitur quantum ad perfectam perditionem: quia non posset recuperare nisi primo invenisset; sed quando est contritus, reinvenit. Gregorius aliter: „ Duplex est tempus Ecclesiae; prosperita„ tis, & adversitatis. In adversitate adver„ sa, in prosperitate prospera."

Filius autem hominis venturus est in gloria Patris

(a) Al. „ Nolite pati sicut fur &c." (b) Al. Si. (c) Al. & ad illam salutem.

tris sui. Hic agit de iudiciaria potestate. Et primo ponitur iudiciaria potestas; secundo tacitæ obiectioni respondet. Forte tu dices: Ad quid sequar, & tollam crucem? &c. Quia iudicium Filii hominis est, & potestas. Ioan. v. 27. „ Potestatem dedit ei iu„ dicium facere, quia Filius hominis est. " Non doleas ergo quia patiatur, quia *venturus est in gloria*: non doleas quod reprobetur a senioribus, quia *venturus est in gloria Patri sui*; nec quod ante multos, quia *cum Angelis suis*. Phil. 11. 11. „ Omnis lingua „ confiteatur quia Dominus Iesus Christus „ in gloria est Dei Patris. " Et infra xxv. 31. *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ &c.* Tunc reddet, & restituet unicuique secundum opera sua. Deinde respondet tacitæ obiectioni: *Amen dico vobis*; quasi dicat: Dixi vobis, quod venturus est Filius hominis &c. Sed nolite mirari. Quare? Volo vobis ostendere, quia *sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem*. Peccatores absorbentur morte, sed iusti gustant mortem. Isti autem erant Petrus, Ioannes, & Iacobus. *Donec videant Filium hominis venientem in regno suo*. Hoc fuit signum gloriæ futuræ. Eos autem non nominavit propter invidiam aliorum. Potuissent autem habere invidiam, quia magis his quam aliis. Item propter importunitatem, quia importuni essent, si nihil eis ostenderet. Aliter potest dici, quod regnum Dei est Ecclesia; ideo est aliquis qui non gustabit mortem, sicut Ioannes, *donec videat Filium hominis venientem in regno suo*; idest, donec dilatetur Ecclesia: quia tantum vixit quod vidit Ecclesiam dilatari, & multas Ecclesias ædificari.

CAPUT XVII.

(a) ET post dies sex assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum; & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses, & Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus, dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere. Levantes autem oculos suos neminem viderunt nisi solum Iesum. Et descendentibus illis de monte, præcepit eis Iesus, dicens: Nemini dixeritis visionem donec Filius hominis a mortuis resurgat. Et interrogaverunt eum discipuli, dicentes: Quid ergo scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis: Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

(b) Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur: nam sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum. Respondens autem Iesus ait: O generatio incredula, & perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Iesus, & exiit ab eo dæmonium; & curatus est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secreto, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum? Dixit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, & transibit: & nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem, & ieiunium. Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertia die

die resurget. Et contristati sunt vehementer. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma. Ait, Etiam. Et cum intrasset in domum, prævenit eum Iesus dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum: a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore eius invenies staterem, illum sumens, da eis pro me, & te.

(a) IN parte præcedenti ostendit virtutem doctrinæ evangelicæ &c. hic ostenditur finis, qui est gloria futura: & circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo demonstrata est in transfiguratione; secundo quomodo perveniri possit ad eam, in XVIII. cap. *In illa hora &c.* Circa primum duo. Primo demonstratur futura gloria; secundo præcipit celationem; tertio ponit dubitationem. Secunda ibi, *Et descendentibus illis de monte &c.* tertia ibi, *Et interrogaverunt eum discipuli &c.* Circa primum tria. Primo ponuntur circumstantiæ transfigurationis; secundo transfiguratio; tertio effectus. Secunda ibi, *Et transfiguratus est ante eos*; tertia ibi, *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam*. Ponit autem tres circumstantias, scilicet tempus, discipulos, locum. Tempus ponit cum dicit, *Post dies sex*.

Sed hic est quæstio litteralis, quare statim cum dixit. *Sunt quidam de hic stantibus &c.* non statim transfiguratus est. Solvit Chrysostomus. Primo ut accenderet desiderium Apostolorum; secundo ut mitigaret invidiam eorum, quia forte post verbum istud turbati fuerunt.

Sed (a) quid est quod hic habetur, *Post sex dies*; in Luca (IX. 28.) habetur, „Post „ octo dies?“ Planum est quod Lucas numerat diem quo dixit, & diem transfigurationis; Matthæus vero dies solum intermedios: ideo remoto primo, & ultimo non remanent nisi sex dies. Per sex dies significantur sex ætates, post quas speramus venire ad gloriam futuram. Item in sex diebus perfecit opera sua; ideoque post sex dies vult Dominus se ostendere: quia nisi elevemur ad Deum super omnes creaturas, quas Dominus his sex diebus creavit, non possumus pervenire ad regnum Dei.

Item *assumpsit Petrum, Iacobum, & Ioannem*. Quare non omnes? Ad designandum quod non omnes qui vocati sunt, pervenient. Unde infra XX. 16. *Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Et quare tres tantum? Ad designandum quod nulli pervenient nisi in fide Trinitatis. Marc. XVI. 16. „Qui credide„ rit, & baptizatus fuerit, hic salvus erit.“ Sed quare plus istos quam alios? Ratio est, quia Petrus magis fervidus erat. Ioannes, quia specialiter dilectus erat. Item Iacobus quia præcipuus debellator erat adversariorum Fidei: unde Herodes eum occidit primo, quia magnum aliquid credidit facere pro Iudæis, ut in Act. XII. 2. „Occidit „ autem Iacobum &c.“ Sequitur: „cum „ videret quia placeret Iudæis &c.“

Et duxit eos in montem excelsum seorsum &c. Quare in montem? Ad designandum quod non inducitur ad contemplandum nisi qui ascendit in montem, ut in Gen. XIX. 17. De Lot: „In monte salvum te fac.“ Et dicit, *Excelsum valde*, propter altitudinem contemplationis. Esa. II. 2. „Elevabitur super „ colles, & fluent ad eum omnes gentes, „ & ibunt populi, & dicent: Venite ascen„ damus ad montem Domini.“ Quia super omnem altitudinem scientiæ, & virtutis erit illa altitudo gloriæ. Item *seorsum*, quia se separaverunt a malis. Infra XXV. 32. (b) *Separabunt eos sicut agnos ab hædis*.

Sequitur transfiguratio: *Et transfiguratus est ante eos*: & primo ponitur transfiguratio; secundo testimonium, ibi, *Adhuc eo loquente &c.* Circa primum ponitur transfiguratio; secundo modus; tertio Petri admiratio. Dicit ergo: *Et transfiguratus est*, idest figuram mutavit, *ante eos*. Transfigurari idem est quod a propria figura mutari, ut habetur II. ad Cor. XI. 14. quod „satanas trans„ figurat se in Angelum lucis.“ Ideo non est mirum si iusti transfigurentur in figuram gloriæ; ideo transfiguratus est, quia quod suum est deposuit. Aliqui dixerunt, quod aliud corpus assumpsit, quod falsum est: sed in figura quisquis immutetur de exteriori aspectu, dicitur transfiguratio: sicut cum aliquis est sanus, & rubicundus, cum infirmus est fit pallidus, & sic dicitur transfiguratus; sic Christus, quia in alia forma quam appareret apparuit, quia corpus eius non erat lucidum, sed tantum claritatem accepit,

(a) Al. Quod enim hic habetur. (b) Al. Quia separabunt.

(a) ideo dicitur transfiguratus; ideo sequitur: *Et resplenduit facies eius sicut sol*: (b) ubi tangitur modus: & primo demonstratur quantum ad claritatem faciei; secundo quantum ad nitorem vestium; (c) tertio quantum ad testimnnium. Dicit ergo: *Et resplenduit facies eius sicut sol*. Hic futuram gloriam revelavit, ubi erunt corpora clara, & splendentia. Et hæc claritas non erat ab essentia; sed ex claritate interioris animæ plenæ caritate. Esa. lviii.8. „ Tunc erumpet „ quasi mane lumen tuum: " & sequitur: „ & gloria Domini colliget te. " Unde erat quædam refulgentia in corpore. Anima enim Christi videbat Deum, & super omnem claritatem, a principio suæ conceptionis. Ioan. 1. 14. „ Vidimus gloriam „ eius. "

Si ergo in beatis aliis derivatur claritas ab anima ad corpus, quare non in Christo, qui Deus erat, & homo? Dicendum, quod quia Deus erat, ordo humanæ naturæ erat in sua potestate. Hic autem est ordo quod partes sibi communicent, ut læso corpore compassio fit in anima, & ex anima afficiatur corpus. Sed hic ordo subiectus erat Christo: unde ita perfectum erat gaudium in parte superiori quod non egrediebatur extra: unde & perfecte erat viator, & perfecte comprehensor: unde quando volebat, non fiebat refluxus; sed quando volebat, refluxus fuit, & apparuit splendidus.

Sed nonne dos fuit in Christo? Quidam dicunt quod sic, & quod omnes dotes accepit in via. Dotem subtilitatis in nativitate, agilitatis in undarum calcatione, claritatis hic, impassibilitatis in administrando sacramentum altaris. Ego autem hoc non credo, quia dos est quædam proprietas ipsius gloriæ. Unde quod super mare ambulavit, quod resplenduit, totum fuit ex virtute divina, quia dos gloriæ repugnat viatori; sed habuit aliquam similitudinem, quia *resplenduit facies eius sicut sol*. Apoc. 1. 16. „ Facies eius „ sicut sol refulget in virtute sua. "

Sed potest obiici quia iusti fulgebunt sicut sol: ergo splendor Christi maior non erit aliis. Dico quod sic, sed quia in his sensibilibus non est clarius cui possit comparari, ideo soli (d) comparatur.

Vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Hic de vestimentis. (e) Hoc apparet quod non fuit per mutationem Christi, nec per dotem, quia vestimenta non sunt perceptiva dotis. Per vestimenta significantur sancti, Esa. xlix. 18. „ Vivo ego, dicit Dominus, quia his omnibus sicut ornamento „ vestieris. " Et dicit: *Facta sunt alba sicut nix*. Nix habet candorem, & frigiditatem; sic sancti habent candorem gloriæ. Sap. III. 7. „ Fulgebunt iusti, & tamquam „ scintillæ in arundineto discurrent. " Item habebunt refrigerium ab ardore concupiscentiæ. In Psal. lxvii. 15. „ Nive dealbabun- „ tur in Selmon. " Vel per vestimenta intelligitur littera sacræ Scripturæ.

Et ecce apparuerunt illis Moyses, & Elias. Et quare apparuerunt? Chrysostomus assignat rationes. Prima ratio est ad confirmandum fidem discipulorum. Quæsierat supra (xvi. 13.) *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Et dixerunt: *Alii Eliam &c.* Ut vero ostenderet differentiam sui ad illos, ideo voluit eos adducere. Psal. lxxxv. 8. „ Non „ est similis tui in diis, Domine. " Secunda ratio est ad confutandum Iudæos. Dicebant enim, quod erat transgressor legis: item dicebant, quod erat blasphemator, ut habetur Ioan. x. 33. „ De bono opere non „ lapidamus te, sed de blasphemia. " Ideo quia Elias omnibus prophetis sanctior fuit, & Moyses legislator; coram Moyse, & Elia ostendit quia non erat Deo contrarius, nec transgressor legis. Tertia ratio est, ut ostendat se iudicem vivorum, & mortuorum: quia Elias vivus erat, Moyses mortuus. Quarta ratio est ad certificationem Petri: quia Petrus increpaverat Dominum de morte; ideo ostendit quod non sunt increpandi qui exponunt se morti, invocando istos duos; quia Elias morti se exposuit coram Iezabel, similiter Moyses exposuit se propter legem. Quinta ratio est, quia duo erant in eo quod voluit ostendere in his duobus: scilicet mansuetudo, quam ostendit in Moyse, exemplum zeli Dei, quem ostendit in Elia, de quo dicitur (Eccli. xlviii. 1.) quod „ surrexit Elias quasi ignis, & „ verbum ipsius quasi facula ardebat. " Sexta ratio assignatur in Glossa: quia omnis lex, & prophetæ testimonium dixerunt Christo. Unde Luc. xxiv. 44. „ Omnia oportet „ impleri de me quæ sunt in lege, & „ prophetis. "

Sed tunc est quæstio. De Elia non est mirum si ibi fuit, quia est vivus; sed de Moyse est quæstio quomodo ibi erat. Quidam dixerunt quod Angelus fuit ibi loco ipsius: sed hoc nihil est, quia Moyses fuit ibi in anima solum. Sed qualiter visus est? Dicendum, quod sicut Angeli videntur.

Sequitur affectus Petri: *Respondens autem Petrus*

(a) *Al.* & ideo. (b) *Al.* ibi. (c) *Al.* tertio testimonium. (d) *Al.* comparat. (e) *Al.* Hic apparet.

Petrus dixit &c. Et possumus exponere torquendo ad carnalitatem, vel ad devotionem. Chrysostomus retorquet ad carnalitatem. Supra Christus dixerat se passurum, & (a) Petrus increpaverat eum, cum reprehendit eum. Unde apparuerunt Moyses, & Elias loquentes de passione eius. Ideo cum audivit Petrus referre, non poterat audire. Unde non voluit se opponere; ideo cogitavit quod si ibi maneret, evaderet mortem; ideo ne cito recederent, dixit: *Faciamus hic tria tabernacula*.

Et quare dixit: *Moysi unum, & Eliæ unum*? Quia videbat eum affectuosum ad mortem, volebat quod isti impedirent mortem eius. De Elia legitur IV. Regum I. quod quando misit Rex quinquagenarium, fecit descendere ignem de cælo. Item legitur de Moyse, Numer. XVI. quod quando iurgium occurrit in tabernaculo, quod descendit nubes. Ideo cogitavit quod per Moysen poterat impetrari nubes, & per Eliam ignis. Alii vero reducunt ad devotionem Petri. Et secundum hoc, duo facit: quia primo tangit affectum; secundo consilium, ibi, *Si vis &c* Dicit ergo: *Domine, bonum est nos hic esse*. Ex nimio fervore, videns gloriam, ita affectus erat quod numquam voluisset separari, si Deus voluisset. Et quid erit de illis qui in gloria erunt perfecta? Unde existentes in illa beatitudine numquam volent separari. Psal. LXXII. 28. „ Mihi autem adhærere Deo bonum est. " Secundo dat consilium, & sicut dicit Luc. IX. 23. „ nesciens quid diceret. " Unde dicit: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula*: quia voluntatem nostram debemus submittere voluntati divinæ, ut supra VI. 10. *Fiat voluntas tua &c.* Unde in isto bene dixit Petrus; in alio vero male: quia credidit quod gloria sine morte posset haberi; quod est contra illud II. Cor. V. I. „ Scimus enim, si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, „ quod ædificatam habemus domum non manu „ factam, sed æternam in cælis. " Item quia credidit in hoc mundo esse gloriam sanctorum, quæ non est hic, sed in cælis. Supra V. 12. *Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis*. Item quia credidit quod domibus indigerent; sed non indigent hic, sed habent in cælis; ut Apoc. XXI. 3. „ Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. " Item quia tria tabernacula voluit fieri: unum enim sufficit Patri, & Filio, & Spiritui sancto. Item quia comparavit Christum aliis: non autem sic debet fieri. Iob XXXII. 21. „ Deum homini non æquabo. " Petre, omnes habent unum tabernaculum, quod est fides.

Sequitur testimonium: *Et adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos &c.* Petrus insipienter loquebatur; ideo indignus fuit responsione. Volebat materiale testimonium; ideo voluit Dominus ostendere quod sancti non indigent. Item per nubem ostendere se voluit. Psal. LXVII. 35. „ Magnificentia eius „ in nubibus. " Sed aliquando apparet nubes clara, aliquando nubes tenebrosa. Exod. XIX. dicitur quod apparuit nubes caliginis; sed hic apparet lucida, quia significat consolationem gloriæ, quia tunc protegentur ab omni æstu. Apoc. XXI. 4. „ Absterget Deus „ omnem lacrymam ab oculis sanctorum; & „ mors ultra non erit, neque luctus, neque „ clamor, neque dolor erit ultra: quo„ niam prima abierunt. " Sequitur testimonium ex voce Patris: unde: *Et vox de nube dicens &c.* Sed quare de nube? Ad significandum quod est vox Patris. Dominus habitat in nube. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. Tangitur Christi dignitas ex proprietate filiationis, ex perfectione dilectionis, & ex conformitate operationis. Unde dicit: *Hic est*, quasi singularis, *Filius*. Alii sunt filii per adoptionem. Psal. LXXXI. 6. „ Ego dixi: Dii estis, & filii „ excelsi omnes. " Sed iste est verus filius, scilicet singulariter, ut I. Ioan. V. 20. „ Filius Dei venit, & dedit nobis sensum ut „ cognoscamus verum Deum. " Item aliter, *Dilectus*. Dilectio nostra est ex bonitate creaturæ. Non enim est res bona, quia diligo eam; sed quia res bona est, diligo eam. Sed dilectio Dei est causa bonitatis rerum: & sicut Deus persudit bonitatem in creaturis per creationem; (b) sic in Filio per generationem, quia totam Filio communicat bonitatem: unde creaturæ benedicuntur per participationem, sed Filio totum dedit. Ioan. III. 35. „ Pater diligit Fi„ lium, & omnia posuit in manibus eius. " Unde ipse Amor procedit a Patre diligente Filium, & Filio diligente Patrem. Sed contingit quod alicui datur aliquid, & non bene utitur datis; ideo non datori complacet; sed Deus dedit isti plenitudinem, & bene usus est eis: ideo sibi complacuit: unde dicit: *In quo mihi bene complacui*. Idem habetur supra XII. 18. (c) *In quo mihi complacui, & in quo requiescit animus meus*. Quia ergo talis est, *ipsum audite*. Unde insinuat eum datum doctorem omnium. Deut. XVIII. 15.

 „ Pro-

(a) *Al.* Christus. (b) *Al.* decst sic. (c) Ibi: *In quo bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super eum.*

„ Prophetam suscitabit Dominus de gente „ vestra: ipsum sicut me audite. " Vel ipsum audite, non Moysen, non Eliam, nisi secundum quod Christum (*a*) docent, vel doctrinam Christi.

Notate, quod Christus habuit testimonium de cælo a Patre, de inferno a Moyse, & ab Elia de paradiso, a discipulis de terra: „ ut in nomine Iesu omne genu flectatur cæ„ lestium, terrestrium, & infernorum: " Philip. II. 20. Item notandum, quod duplex est regeneratio; una in baptismo, alia quando ab omni inquinamento spiritus mundabimur. Unde in baptismo designatus est Iesus per columbam, quæ est (*b*) animal simplex, ad designandum simplicitatem: est etiam animal secundum, ad designandum aliam regenerationem. Apparuit in nube lucida, ad designandum claritatem, & extinctionem omnis concupiscentiæ. Esa. IV. 5. „ Et creabit Dominus super omnem locum „ montis Sion, & ubi invocatus est, nubem „ per diem, & fumum, & splendorem ignis „ flammantis per noctem. "

Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt. Posita transfiguratione, hic ponitur effectus in discipulis: & primo ponitur timor; secundo confortatio Christi contra timorem; tertio effectus. Secunda ibi, *Et accessit Iesus &c.* tertia ibi, *Levantes autem oculos suos neminem viderunt*. Dicit ergo, *Et audientes*. Audierunt vocem Patris de nube, sicut dicitur II.Petr.I. 18.„ Hanc „ vocem audivimus cum essemus in monte." Et ponit signum timoris, quia *ceciderunt in faciem suam*.

Sequitur timor: *Et timuerunt valde*. Sed quare timuerunt? Ponit Hieronymus tres rationes. Prima quia cognoverunt se errasse, sicut dicitur de Adam Genes.III.10. „ Domine, audivi vocem tuam, & timui, quia „ nudus eram. " Item quia nube erant involuti, cognoverunt maiestatis divinæ præsentiam. Exod. XIII. 21. „ Dominus autem „ præcedebat eos ad ostendendam viam per „ diem in columna nubis &c. " Et naturale est quod unusquisque ex eo quod non consuevit, stupescat. Item propter vocem de nube (*c*) Deut. V. 26. „ Quid est omnis „ caro ut audiat vocem Dei viventis? " Et ex hoc fortitudo eorum defecit, quia *ceciderunt in faciem suam*.

Sed notandum, quod aliter cadunt impii, aliter sancti. Impii cadunt retrorsum, ut habetur I. Reg.IV. de Heli, qui cum audisset rumores de arca Domini, cecidit (*d*) de sella, & fracta cervice expiravit. Sed sancti in facies suas. Apocal. VII.11. „ Qui „ ceciderunt in facies suas. " Et ratio est, quia non videmus quod retro est. Eccle.II. 14. „ Sapientis oculi in capite eius. "

Consequenter ponitur confortatio Christi. Et confortat eos facto, & verbo. Facto contra timorem, & casum. Contra timorem, per eius præsentiam, quia *accessit Iesus*. Psal. XXII. 4. „ Non timebo mala, „ quoniam tu mecum es. " Et supra XIV.27. *Ego sum, nolite timere*. Item confortat per contactum, quia „ dat lasso virtutem, " Esa. XL. 29. & in Daniele legitur (cap. X. 10.) „ Manus eius tetigit me, & erexit." Unde dicit: *Et tetigit eos*. Item confortat contra casum: unde: *Dixitque eis, Surgite*.Eph. V.14.„ Surge qui dormis, & exurge a mor„ tuis, & illuminabit te Christus. " Item contra timorem, *Nolite timere*. Timor ille erat pusillanimitas; & illi qui surgunt a peccato, timorem deponunt, quia „ perfecta ca„ ritas foras mittit timorem: "I. Ioan.IV.18.

Consequenter sequitur effectus confortationis: *Levantes autem oculos suos neminem viderunt nisi solum Iesum*. Et iste est effectus confortationis divinæ: quia a Christo confortati non vident nisi Iesum, nec in ullo gaudent, vel confortantur nisi in ipso. Ad Philip. I. 21. „ Mihi vivere Christus est, & „ mori lucrum." Item *neminem viderunt nisi solum Iesum*: quia recedente umbra legis, & doctrina prophetarum, quæ per Moysen, & Eliam designantur, sola doctrina Christi tenetur. Vel, secundum aliam litteram, *solus remansit*, ne vox videretur esse prolata ad Moysen, vel Eliam. Unde ipsis non apparentibus, certum fuit quod ad eum vox prolata fuit.

Consequenter ponitur mandatum de differenda huius visionis revelatione: unde dicit: *Et descendentibus illis de monte præcepit Iesus dicens: Nemini dixeritis visionem*. Sed quæ est ratio? Triplex est. Prima quia, ut dicit Hieronymus, futurum erat quod Christus pateretur, & quod Iudæi scandalizarentur: I. ad Cor. I. 23. „ Iudæis quidem „ scandalum: " ideo si audissent istud, magis scandalizati fuissent: unde reputassent nihil fuisse: unde magis essent tardi ad credendum resurrectionem. Remigius sic exponit: quia si nuntiasset, numquam implevisset quod desiderabat, & sic frustratus esset suo desiderio: quia habetur Luc. XXII. 15. „ Desiderio desideravi hoc pascha manduca„ re vobiscum. " Hilarius exponit sic: quia spi-

(a) *Al.* doceat. (b) *Al.* anima. (c) *Al.* „ Quis est ille homo qui audit vocem &c. " (d) *Al.* de sella Domini.

spiritualem gloriam non decebat nuntiari nisi per viros spirituales; sed ipsi nondum erant spirituales. Ioan. VII. 39. „ Nondum „ erat eis spiritus datus. "

Et interrogaverunt eum &c. In parte ista satisfacit petitioni discipulorum. Et primo ponitur petitio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *At ille respondens &c.* tertia ibi, *Tunc intellexerunt &c.* Apostoli videntes eum transformari, credebant quod ex tunc inciperet regnare. (a) Intellexerant enim quod Elias debebat prius venire, Malach. ult. Et quia eum viderant, credebant quod iam venisset, & appropinquaret regnum eius, (b) ut habetur Malach. ult. I. „ Ecce enim dies veniet &c. " Et ibid. 5. „ Mittam vobis Eliam prophetam antequam „ veniat dies Domini magnus, & horribi- „ lis &c. " Sed istud nesciebant ex Scriptura, quia simplices erant, sed sciebant ex dictis scribarum. Unde dicunt: *Quid ergo scribae dicunt quod Eliam oporteat primum venire?* Scribae, qui ex lege noverant, ita dicebant; sed pervertebant Scripturam. Est enim duplex adventus Christi: scilicet gloriae, & de hoc adventu intelligitur quod Elias praecedet illum; sed est alius adventus in carne. Unde ipsi pervertentes exponebant de isto. Huic dubitationi Dominus satisfacit: & primo tangit adventum futurum; secundo praeteritum: unde dicit: *At ille respondens ait illis: Elias quidem venturus est.* Unde de duplici Elia loquitur. Quia de Elia in propria persona venturo; & hic venturus est ad annuntiandum viam iustitiae, *& restituet omnia*, & convertet corda hominum ad Christum, convertet Iudaeos ad fidem patriarcharum, qui habuerunt fidem de Christo: (c) quia, ut habetur Rom. XI. 25. „ caecitas ex parte contigit in Israel, do- „ nec plenitudo gentium intraret; & sic o- „ mnis Israel salvus fiet. " Augustinus aliter exponit. *Restituet omnia*, quia veniente Antichristo omnes seducentur; sed mortuo Antichristo omnes restituentur ad fidem per praedicationem Eliae. Origenes sic. *Restituet*: quia si aliquis debet quod non solvit, debet restituere. Sed quilibet debitor est mortis, & quia Elias nondum est mortuus, cum veniet restituet omnia, & reddet debitum mortis. Additur de alio Elia: *Dico autem vobis, quia Elias iam venit.* Quis est iste? Ioannes Baptista: non quod ipse sit in persona, sicut habetur Ioan. I. 21. cum petebatur ab eo: „ Elias es tu? Respondit, non: " sed in spiritu, & (d) virtute: quia sicut Elias secundi adventus erit praecursor, ita Ioannes primi adventus. Item sicut Elias contradicebat Iezabel, Ioannes Herodiadi: & sicut Elias fuit eremi cultor, sic Ioannes: unde de ipso dicitur Luc. I. 7. „ Ipse praece- „ det eum in spiritu, & virtute Eliae. " In spiritu, non quia transeat spiritus Eliae in Ioannem, ut aliqui posuerunt; sed eamdem virtutem habebit. *Et non cognoverunt eum*; idest, non approbaverunt, ut habetur infra XXI. ubi quaesivit Dominus si baptismus Ioannis est de caelo, vel de terra: quia si de caelo dixissent, credere debuissent. *Sed fecerunt in eo quaecumque voluerunt*: quia eum male tractaverunt, non secundum quod iustitia exigebat; sed incarceraverunt eum. Simile habetur de Hieremia Eccli. XLIX. 9. „ Nam „ male tractaverunt eum qui a ventre ma- „ tris consecratus est propheta. " *Sic & Filius hominis passurus est ab eis.* Ioannes praecursor fuit Christi quantum ad nativitatem: quia sicut Ioannes ex muliere veteri, & sterili supra naturam, sic Christus ex virgine supra naturam. Item in praedicatione, quia incepit praedicare, *Agite poenitentiam*, sic & Christus. Item quantum ad baptismum. Ideo requirebatur quod esset praecursor quantum ad passionem: quia sicut ipse propter iustitiam occisus est, sic & Christus. Unde: *Sic Filius hominis passurus est ab eis.*

Sed a quibus eis? Videtur quod non ab eis a quibus Ioannes, quia Ioannes ab Herode, Christus a scribis. Sed potest dici quod ab eisdem, quia Ioannes ab Herode, & Iudaeis consentientibus, sed Christus a scribis consentiente Herode: unde in partibus illis erat, & oblatus fuit ei. Psal. II. 2. „ Astiterunt Reges terrae, & Principes con- „ venerunt in unum adversus Dominum, & „ adversus Christum eius. " Vel *sic passurus est ab eis*, ita quod ly *eis* faciat simplicem relationem: quia omnes sunt in una generatione a quibus passus est Ioannes, & Christus.

Consequenter ponitur effectus huius responsionis: *Tunc intellexerunt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis*: tunc cum Dominus locutus est eis. „ Declaratio sermonum „ tuorum illuminat, & intellectum dat par- „ vulis: " Psal. CXVIII. 130.

(b) Hic praenuntiat tranquillitatem gloriae, quae impugnatur per oppressionem daemonum, & turbationem hominum: & primo praenuntiat, primam cessare per curatio-nem

(a) *Al.* Intellexerunt autem. (b) *Al.* ut habetur: „ Ecce regnum veniet &c. " Malach. ult. (c) *Al.* quia habetur. (d) *Al.* veritate.

nem lunatici; secundo secundam. Et circa primum primo ponitur curatio lunatici; secundo prænuntiat passionem, ibi, *Conversantibus autem eis in Galilæa &c.* tertio de solutione tributi, ibi, *Et cum venissent Capharnaum &c.* Circa primum primo sanat; secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Dixit illis Iesus &c.* Circa primum facit duo. Primo ponitur petitio patris; secundo satisfactio, ibi, *Afferte huc illum ad me*. Circa primum tria facit: quia primo ponitur tempus; secundo indicatio infirmi; tertio petitio. Tempus ponitur cum dicit: *Et cum venisset ad turbam*. Petrus allectus dulcedine gloriæ, semper vellet esse in monte; sed Christus ex caritate quam habuit ad turbas, quia,, caritas ,, non quærit quæ sua sunt, "(I.Cor.XIII.5.) voluit descendere de monte ut turbæ haberent accessum ad eum. Unde cum venisset, *accessit ad eum homo genibus provolutus*. Si non descendisset, non venisset ad eum homo ille. Et accessit humiliter, quia genibus provolutus: quia,, exaudit Deus orationem humi- ,, lium," Psal.CI.18. Per istum genus humanum potest significari. Philip.II.10.,, Ut in nomine ,, Iesu omne genu flectatur cælestium, ter- ,, restrium, & infernorum." Deinde ponitur petitio. Non (a) petit, sed infirmitatem exponit: sufficit enim misericordi miseriam exponere. Primo exponit infirmitatem; secundo accidentia; tertio quod remedium non inveniebat. Dicit ergo: *Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est*. Notandum quod multi pro se rogant, ut supra de muliere habente fluxum sanguinis; aliquando aliquis pro alio rogat, ut hic; aliquando vero aliquem curat non rogatus, sicut in spirituali infirmitate, ut habetur de Publicano, Luc. XVIII. aliquando vero ad petitionem alterius aliquis curatur, ut habetur Iac. ult. ,, Orate pro invicem ut salvemini;" aliquando sine oratione, ut in conversione Pauli, Act. IX.

Sed quid est quod dicitur quod lunaticus est? Lunaticus proprie est qui secundum statum lunæ alienatur. Sed videtur quod iste non esset lunaticus, sed dæmoniacus, quia infra habetur, quod exivit dæmonium ab eo.

Potest dici, quod non est verbum Evangelistæ, sed patris decepti, qui credebat eum esse lunaticum, vel quia supra IV. cap. habetur quod lunaticos curavit, & isti erant dæmoniaci. Aliqui dicunt, ut aliqui medici, quod non erant alienati a dæmone, sed ex mala complexione, vel corporis dispositione; & hoc quia crescente luna crescit omne humidum. Sic cum cerebrum humidissimum sit, luna patiente defectum, defectum patitur & ipsum cerebrum; & ita (b) tales deficientes patiuntur luna deficiente. (c) Sed hoc est contra fidem, quia expresse Scriptura dicit eos dæmoniacos. Et hoc patet, quia ex spiritu loquuntur: quia multo ignorantes patiuntur sic, & tamen loquuntur de Scripturis. Ideo dicendum, quod spiritus maligni intendunt multipliciter insidiari hominibus, & infamare volunt eos; ideo aliqui dæmones inducunt infirmitates, & vexationes, secundum quod vident impressionem stellarum ad hoc convenientem, ut inducant homines ad errorem, ut credant quod solum ex influentia stellarum accidat eis ut male patiantur.

Et male patitur. Hic ponuntur accidentia. In qualibet infirmitate sunt diversi status: quia quidam habent febrem magis gravem; alii magis debilem: sic etiam iste multum gravabatur. *Quia sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam*: ideo in magno erat periculo. Unde notandum, quod Dominus non retrahit manum suam in periculis. Unde iam esset mortuus, nisi Deus manum suam extendisset, ut de Iob legitur, cap. I. Quamvis satan eum multum cruciaret, tamen præcepit ei Dominus ut in animam manum non mitteret. Per istum significatur ratio instabilis, de quo in Eccli. 27. ,, Stultus ut luna ,, mutatur."*Et cadit quandoque in ignem*, (d) scilicet iræ. Deut. XXXII.22.,, Ignis succen- ,, sus est in furore meo, & ardebit usque ,, ad inferni novissima." *Crebro in aquam*, scilicet cupiditatis. ,, Effusus es sicut aqua, ,, ne crescas:" Gen. XLIX. 4. *Obtuli discipulis tuis, & non potuerunt curare eum*. Hic tangitur nequitia istius, quia voluit accusare discipulos. Unde Eccli. XI. 33. ,, Qui in ,, electis ponit maculam." Unde Dominus increpat: *Respondens Iesus ait: Generatio incredula, & perversa*. Unde ponitur responsio: & duo facit. Primo increpat vitium; secundo exhibet beneficium. Dicit ergo: *Respondens Iesus &c.* Iste volebat diffamare discipulos ad turbas, & etiam Iesum, quod non haberet istam potestatem, & multi in hoc consentiebant; ideo Christus invehitur contra totam gentem, & arguit eos de infidelitate, dicens, *Generatio incredula*, quia hoc non erat propter impotentiam discipulorum, sed propter incredulitatem eorum. Item de perversitate, *Et perversa*, quia culpam suam Apostolis imponebant. Deut.

(a) *Al.* petiit. (b) *Al.* malos. (c) *Al.* Et hoc est. (d) *Al.* *deest* scilicet.

Deut. XXXII. 5. „ Generatio prava, atque „ perversa, hæccine reddis Domino popule „ stulte, & insipiens ? " *Quousque ero vobiscum* ? Et duo Christus proponit. Primo eorum (a) impœnitentiam; secundo divinam patientiam, quia non est conveniens societas iusti ad iniustum. Eccli. XIII. 21. „ Sicut communicat lupus agno, sic pecca- „ tor iusto. " II. Corinth. VI. 15. „ Quæ „ conventio Christi ad Belial ?" Unde vult dicere: Mea societate potimini, & tamen mihi, & discipulis meis detrahere non cessatis. Et, sicut dicit Hieronymus, Dominus hoc non dicit ut iratus, sed loquitur ad modum medici qui venit ad infirmum, qui non vult servare mandata sua, qui dicit: Quamdiu visitabo te qui non vis servare mandata mea ? Ideo dat exemplum prælatis, quod licet eis contrarientur homines, tamen beneficia conferant, sicut ipse, qui istius filium curavit, qui sibi, & discipulis detrahebat. Unde dicit: *Afferte huc illum ad me*. Et primo ponitur curandi modus; secundo effectus. Primo ponitur actor, scilicet Christus: unde dicit: *Afferte eum ad me*. Homines multipliciter peccant. Quidam ex ignorantia, quidam ex infirmitate, quidam ex malitia. Qui ex ignorantia, per hominem instrui potest; qui ex infirmitate, scilicet ille qui per incontinentiam peccat, qui de peccato dolet, & deducitur passionibus, iste non per quemcumque potest sanari, sed necessarium est quod adducatur ad Iesum, qui sanat omnes infirmitates nostras. Et hæc est via, quia *increpavit eum*, quia per peccatum suum hoc ei acciderat. Proverb. VI. 2. „ Illaqueatus es verbis oris tui, & captus „ propriis sermonibus. " Vel *increpavit eum*, scilicet dæmonem. Sequitur effectus: *Et exivit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora*: quia „ ipse dixit, & facta sunt:" Psal. CXLVIII. 5.

Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secreto &c. Supra Dominus curavit lunaticum; hic satisfacit quæstioni discipulorum. Et primo ponitur quæstio; secundo responsio, ibi, *Dixit illis Iesus &c.* Ad hoc autem quod petitionem intelligatis, scire debetis quod supra X. Dominus dederat potestatem eis eiiciendi dæmonia: unde dubitabant ne gratiam datam propter culpam amisissent; ideo *accesserunt ad Iesum &c.* Sed quare secreto? Non propter verecundiam, sed quia magnum audire debebant, & secreta omnibus dici non debebant. Supra XIII. 11. „ Vobis da- „ tum est nosce mysteria regni cælorum; „ illis autem non est datum. " *Dixit eis Iesus*. Hic respondet: & primo satisfacit; secundo proponit generale documentum, ibi, *Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem, & ieiunium*. Circa primum primo quæstioni respondet; & secundo responsionem manifestat, ibi, *Amen quippe dico vobis &c.* Quæsierant: *Quare non potuimus eiicere illum*? Dominus respondet: *Propter incredulitatem vestram*. Ubi considerandum est, quod antequam Spiritum sanctum recepissent in tanta plenitudine, qua repleti sunt omnes Spiritu sancto, Act. II. aliqua infirma patiebantur. Unde Dominus eos redarguit, Luc. ult. 25. „ O stulti, & tardi corde ad cre- „ dendum! Nec mirum, quia dum Dominus fuit in monte, illi qui præcipui fuerant in fide, scilicet Petrus, Iacobus, & Ioannes absentes erant. Debilitas enim fidei est causa non faciendi miracula: quia miraculorum (b) operatio est ab omnipotentia, quia fides innititur omnipotentiæ: unde ubi est infirmitas fidei, est defectus miraculorum. Unde habetur supra XIII. quod in patria sua non fecit Christus nisi pauca miracula propter eorum incredulitatem. Aliquando fiunt miracula propter exigentiam petentis, ut supra XV. habetur de muliere Chananæa: aliquando ad manifestandum sanctitatem alicuius sancti; & hoc habetur IV. Regum XIII. ubi dicitur, quod cum latrunculi Syriæ venissent in terram Israel, eiecerunt corpus mortuum iuxta Eliseum, & revixit: non quia meruisset mortuus, sed ad manifestationem sanctitatis Elisei. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis &c.* Hic manifestat suam responsionem. Et ponitur quædam conditionalis, cuius antecedens est: *Si habueritis fidem &c.* consequens est: *Dicetis monti huic, Transi, & transibit*. Aliqui dicunt quod fides comparata grano sinapis sit parva fides; quasi dicat: Si habueritis aliquam fidem, dicetis &c. Sed hoc improbat Hieronymus: quia dicit Apostolus (I. Corinth. XIII. 2.) „ Si habuero omnem fi- „ dem, ita ut montes transferam. " Unde perfecta fides requiritur ad translationem montium. Per hoc quod dicit, *Sicut granum sinapis*, triplex perfectio designatur fidei. Invenimus enim in grano fervorem, fecunditatem, parvitatem. Granum antequam conteratur, nullum fervorem habere videtur; cum conteritur fervere incipit: sic homo fidelis, antequam probetur, despectibilis videtur; quando vero atteritur, tunc apparet eius sanctitas. I. Pet. I. 7. „ Modicum nunc „ si con-

(a) *Al.* pœnitentiam. (b) *Al.* opera.

„ si contristari oportet, ut probatio fidei „ vestræ multo pretiosior sit auro, quod per „ ignem probatur. " Item invenimus in grano fecunditatem, supra XIII. quod quamvis sit parvum, crescit in segetem magnam, ita quod volucres cæli habitant ibi. Ad Hebr. 11. ubi narrantur opera fidei, & sequitur (ver. 33.) „ Sancti per fidem vicerunt „ regna &c. " Item invenimus parvitatem, & potest per hoc designari humilitas fidei. Tunc enim agnoscitur (*a*) quis humilis in fide, quando acquiescit sermonibus Dei. I. ad Timot. VI. 3. „ Si quis non acquiescit „ sermonibus Dei, superbus est. " Sic e contrario qui acquiescit sermonibus humilis est. Vult ergo dicere: *Si habueritis fidem*, & si fidem ferventem, indeficientem, in operibus fecundam, si parvam, & humilem, *dicetis monti huic*, *Transi*, *&* *transibit*.

Hic est quæstio, quam movent infideles. Non invenitur quod Apostoli umquam hoc fecerint. Respondit Chrysostomus: „ Etsi „ non invenitur de Apostolis, invenitur ta„ men de apostolicis viris. " Legitur enim in Libro Dialog. Beati Gregorii, quod cum quidam vellet construere Ecclesiam, non habens locum ad ædificandum, præcepit monti quod cederet ei, & cessit. Vel forte fecerunt, sed non est scriptum. Vel potest dici, quod si non fecerunt, non fuit propter impossibilitatem, sed quia locus non se obtulit. Unde facta sunt miracula ad necessitatem aliquando, aliquando ad utilitatem: & quia non fuit necesse, ideo non fecerunt. Vel ponitur mons pro diabolo. *Transi hinc*, idest ab hoc corpore, *&* *transibit*. Vel secundum Augustinum, intelligitur de spiritu superbiæ.

Et nihil impossibile erit vobis. Et quid est? Erunt ne omnipotentes? Non, quia ille solum omnipotens vere est qui ex propria virtute omnia potest. Ipsi autem non ex propria virtute; sed sicut aliter præcipit Rex & servus: quia Rex proprio nomine, servus nomine Regis. *Hoc autem genus dæmoniorum* (ly *hoc* non demonstrat solum genus lunatici, sed omne genus dæmoniorum) (*b*) *non eiicitur nisi per orationem*, *&* *ieiunium*. Chrysostomus dicit, quod quanto anima est magis elevata, tanto dæmonibus est magis terribilis. Ipse enim Christus dæmonibus est terribilis: unde (*c*) qui Christo coniuncti sunt, sunt terribiles ei. Elevatio autem mentis impeditur per gravitatem carnis, impeditur per crapulam, & ebrietatem. Unde in Luc. XXI. 14. „ Videte ne gravetur „ cor vestrum in crapula, & ebrietate. " Unde non potest habere mentem ad Deum qui aggravatus est ebrietate; ideo ad elevationem mentis requiritur ieiunium. Unde in Tob. XII. 8. „ Bona est oratio cum ieiu„ nio. " Item Dan. IX. 3. „ Ego Daniel de„ di cor meum ut orarem in ieiunio. " Ideo, sicut dicit Origenes, ad hoc quod expellatur spiritus, non est insistendum convivationibus, sed orationibus, & ieiuniis. Vel per lunaticum instabilitas carnis designatur; vel ille qui deducitur per diversa desideria. *Qui sæpe cadit in ignem*, *&* *aquam*, talis non curatur nisi in ieiunio & oratione. Ad Gal. V. 17. „ Caro concupiscit adversus spiritum, „ & spiritus adversus carnem. " Oportet ergo ut debilites carnem, & confortes spiritum: sed spiritus confortatur per orationem, quia oratio est ascensus mentis in Deum; caro vero debilitatur per ieiunium. Vel quia non cessat spiritus adversus carnem, ideo ut cesset talis pugna, requiruntur operationes bonæ, quæ significantur per orationem, & abstinentia mali, quæ significatur per ieiunium.

Conversantibus autem illis in Galilæa &c. Supra figurata est tranquillitas gloriæ per liberationem a potestate dæmonum. Ista liberatio est peracta per mortem Christi. Ad Hebr. II. 14. „ Ut per mortem destrueret „ eum qui habebat mortis imperium, idest „ diabolum, & liberaret eos qui timore „ mortis per totam vitam obnoxii erant ser„ vituti. " Ideo statim subiungit de prænuntiatione passionis. Et primo ponitur prænuntiatio; secundo effectus, ibi, *Et contristati sunt vehementer*. Dominus noster ante (cap. XVI.) prænuntiaverat passionem suam, & modo etiam, & in sequentibus. Et quare toties? Quia quæ prævidentur, minus commovent; ideo quia futurum erat quod discipuli scandalizarentur in morte Domini, ideo voluit eis sæpe prænuntiare, ut minus scandalizarentur. Sed semper addit aliquid. Prius tetigit de occisione, sed non de traditione; hic vero tangit de traditione, dicens: *Filius hominis tradetur*. Et recte dicit, *Filius hominis*, quia etsi ille qui traditur, sit Dominus gloriæ, (*d*) tamen secundum quod Filius hominis traditur. Unde Augustinus: „ Licet aliqua dicantur de Filio Dei, „ & Filio hominis, tamen distinguitur, quia „ infirma de humana natura dicuntur, (*e*) „ stabilia de natura divina. " Sed non dicit a qui-

(a) *Al. deest* quis. (b) *Al.* quod *non eiicitur &c.* (c) *Al.* qui coniuncti sunt. (d) *Al.* sed. (e) *Al.* quæ stabilita.

a quibus traditus est, quia tradidit se. Ad Gal. II. 20. „ Qui tradidit semetipsum pro „ me. " Traditus est a Patre, „qui proprio „ Filio non pepercit, sed (a) pro nobis o- „ mnibus tradidit illum: " Rom. VIII. 32. Item traditus est a Iuda. " Supra x. 4. *Qui & tradidit eum*. Item a dæmonibus. Ioan. XIII. habetur quod diabolus posuit in cor ut traderet eum Iudas. Et Sapien. II. 12. (b) „ Venite occidamus iustum. " *Et tertia die resurget*. Oseæ VI. 3. (c) „ Vivificabit nos „ post duos dies, in die tertia suscitabit „ nos, & vivemus in conspectu eius. " Sequitur effectus: *Et contristati sunt*. Attendebant & mortem, & resurrectionem; sed non videbant utilitatem. Ioan. XVI. 6. „ Quia „ hæc locutus sum vobis, tristitia implevit „ cor vestrum. "

Et cum venissent Capharnaum. Completa tranquillitate gloriæ, ponit solutionem tributi. Esa. XIV. 4. „ Quievit tributum. " Iob III. 19. „ Servus liber est a domino suo. " Unde tria facit. Primo ponit exactionem tributi; secundo libertatem filiorum; tertio solutionem tributi. Dicit: *Et cum intrasset in domum, prævenit eum Iesus &c.* Didrachma duplex drachma dicitur. Unde quilibet Iudæus debebat quolibet anno duplex drachma.

Sed unde erat illud tributum? Quidam dicunt quod ex lege, Exod. XIII. Quod propter hoc quod Dominus occiderat primogenita AEgypti, ideo statuit quod omnia primogenita essent sua, & quod filii redimerentur. Post præcepit quod ad servitium Levitæ præpararentur. Et post mandavit quod numerarentur Levitæ. Et inventi sunt plures primogeniti quam Levitæ. Tunc præcepit quod pro redemptione solveretur pretium. Hieronymus dicit, quod non ex lege Dei, sed Imperatoris, Iudæa nuper tributaria erat Romanorum, ut pro capite censum solveret. Et hoc videtur verius, quia infra dicitur: *Reges terræ a quibus accipiunt tributum*? Ideo loquitur de tributo imperiali.

Sed quare in Capharnaum? Quia a quocumque recipiebatur in civitate sua; sed Capharnaum erat civitas principalis Galilææ.

Sed quia Christum in reverentiam habebant, ideo non accedunt ad eum, sed ad Petrum, & non petierunt eum nisi cum mansuetudine: *Magister vester non solvit didrachma*. Deinde ponitur Petri responsio: *Et ait, Etiam*: idest, verum est quod non solvit. Chrysostomus dicit, quod ne inquietaretur dixit, *Etiam* solvit. Sequitur Christi interrogatio, deinde Petri responsio. In interrogatione duo sunt consideranda, scilicet quod non expavit denuntiationem eius, quia cum esset in tali statu, ad quamdam indignitatem tenebatur; & aliqui sunt ita dispositi quod cum vident aliquod infirmum in magno, statim scandalizantur. Ne ergo scandalizentur, ideo *prævenit*, ideo cum infirmitate apposuit aliquod magnum, scilicet quod absens sciret quod dictum erat Petro. „ Omnia nuda, & aperta sunt oculis eius: " ad Hebr. IV. 13. „ Item notandum quod Petro iudicium committit, quia frequentius ei loquebatur, dicens: *Quid sibi videtur, Simon*? Iob XII. II. „ Nonne auris verba diiudi- „ cat? " *Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum*? Differentia est inter tributum & censum: tributum enim de agris, & vineis; census autem de capite datur. Unde in signum suæ subiectionis debet aliquid homo subiectus; & hoc census dicitur. Ex hoc vult argumentari, quod cum filii Regum non solvunt tributum, quod ipse non tenetur: ipse enim est Rex Regum, per quem omnes regnant. Item secundum carnem erat ex semine regio. „ Qui factus est „ ex semine David secundum carnem: " Rom. I. 3. Chrysostomus dicit, quod ex hoc possumus considerare, quod sit filius naturalis, quia prius dicitur qui naturalis est. *At ille dixit, Ab alienis*. Deinde ponitur Christi responsio; quia Reges filiis suis parcunt. Esa. III. 15. „ Quare populum meum atte- „ ritis, & facies pauperum commolitis? " Iustum enim videtur: qui enim præsidet, curam debet habere de subditis, ideo ei servire debent subditi sicut membra corpori: sicut enim membra corporis ex sibi proprio serviunt toti corpori, sic quilibet subditus ex propriis bonis debet servire communitati. Ideo concludit Dominus: *Ergo filii liberi*. Origenes uno modo sic. Ergo filii Regum terræ sunt liberi, sed filii Dei sunt liberi apud Deum.

Sed quid facit hoc ad propositum? Aut loquitur secundum carnem de filiis, & sic ipse non erat filius secundum carnem. Si secundum spiritum, tunc omnes Christiani erunt liberi. Sed hoc est contra Apostolum: „ Reddite omnibus debita, cui tributum, „ tributum. " (Rom. XIII. 7.)

Dico, quod istud veritatem habebat de illo qui per naturam erat filius. Ille enim vere erat liber, (d) sed liberi secundum spi-

(a) *Al.* pro omnibus. (b) *Ibi*: „ Circumveniamus ergo iustum. " (c) *Al.* Visitabit. (d) *Al.* sed qui liberi.

ſpiritum, eo modo habent libertatem quo filiationem per conformitatem ad Chriſtum, qui „ eſt primogenitus in multis fratribus: “ Rom. VIII. 29. Inquantum conformes primogenito liberi ſunt. Ad Philipp. III. 21. „ Qui „ reformabit corpus humilitatis noſtræ con„ figuratum corpori claritatis ſuæ. “

Ut autem non ſcandalizemus eos &c. Verum eſt quod Dominus liber eſt; ſed quia formam ſervi accepit, ut habetur ad Phil. II. ideo non recuſavit ſolvere; & in hoc dedit exemplum humilitatis.

Et in hac ſolutione tria laudanda, & admiranda notantur. Primo eius manſuetudo, unde ipſe eſt mitis, ſecundum quod ipſe teſtatur ſupra XI. 29. *Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde.* Ille proprie dicitur mitis qui nullum vult offendere. I. ad Corinth. X. 32. (*a*) „ Sine offenſione eſtote Iu„ dæis, & Gentibus, & Eccleſiæ Dei. “

Sed contra hoc obiicitur. Supra XV. 12. habetur quod diſcipuli dixerunt: *Domine ſcis quia Iudæi ſcandalizantur in verbo iſto?* Et Dominus dixit: *Sinite eos: cæci ſunt, & duces cæcorum.* Non curavit tunc de ſcandalo; hic vero curat. Unde dicendum quod ſcandalum aliquando oritur ex veritate, & tunc non eſt curandum; aliquando ex infirmitate, vel ignorantia, & tale eſt curandum. Sed ſi (*b*) ipſe non ſolviſſet, ſcandalum eorum ex ignorantia eſſet, quia ipſi Deum non cognoſcebant.

Item admiranda eſt paupertas Chriſti, quia ita pauper fuit quod non habuit unde ſolveret. II. Corinth. VIII. 9. (*c*) „ Qui cum „ dives eſſet, egenus factus eſt, ut illius „ inopia vos divites eſſetis. “

Poteſt quis obiicere: Nonne (*d*) loculos habebat? Verum eſt; ſed omnia data erant in uſus pauperum. Rapinam (*e*) arbitrabatur quod erat ad uſus pauperum, in alios uſus expendere. Chryſoſtomus dicit, quod ſolvit, ut dum ſolveret tributum, ex una parte oſtenderet eius potentiam, ex altera parte myſterium.

Vade ad mare, & mitte hamum, & eum piſcem qui primus aſcenderit tolle, & aperto ore eius, invenies ſtaterem. In ſtatere illo erat imago Cæſaris; & ſignificat diabolum, qui nihil habebat in eo. Ioan. XIV. 30. „ Venit „ princeps huius mundi, & in me non ha„ bet quicquam. “ Ideo quia de ſuo nihil habebat, ideo de ſuo ſolvere noluit.

Item eius providentia, ideo dicit, quod mirari debemus, quomodo potuit ſcire, quod ſtatim occurreret piſcis qui haberet ſtaterem in ore. Si autem non fuit, ſed creavit de novo, eſt mirandum; ſed ſi duxit ad hamum, magnæ providentiæ fuit. Per iſtum piſcem qui primo venit ad hamum, (*f*) primus martyr intelligitur Beatus Stephanus, qui habuit ſtaterem in ore qui didrachma valebat, & duplex; & ſignificat ipſum Stephanum qui vidit ipſam divinitatem, & humanitatem. Vel poteſt intelligi Adam. Item nota, quod ſi aliquis ſæpe loquitur de divitiis, & de moneta, ſtaterem habet in ore: unde qui convertit talem, accipit piſcem qui habet ſtaterem in ore. Item ſignificatur humilitas: unde: *Illum ſumens da illis pro me, & pro te.* Et in hoc quod tributum ſolutum fuit pro Petro, & pro ipſo, ſignificatur quod per paſſionem Chriſti, ipſe ſibi gloriam reſurrectionis acquiſivit: Phil. II. 9. „ Propter quod exaltavit eum „ Deus: “ Petrus, & alii redempti ſunt a pœna, & culpa. Vel aliter, quia paſſus eſt pro ſe, ut corpori ſuo acquireret gloriam reſurrectionis: pro populo, ut lavaret eum a peccatis. Ipſe enim (Apoc. I. 5.) „ la„ vit nos a peccatis noſtris in ſanguine „ ſuo.

(a) *Al.* Nullius offenſionis eſtote. (b) *Al.* Sed ipſe non ſolviſſet. (c) *Al.* Quia. (d) *Al.* oculos. (e) *Al.* arbitrabitur. (f) *Al.* prius.

CA-

C A P U T XVIII.

(a) IN illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quisputas maior est in regno cælorum? Et advocans Iesus parvulum, statuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno cælorum. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala: verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proiice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. Bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis: dico enim vobis, quia Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.

(b) Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, & erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem in montibus, & vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam; amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam supra nonaginta novem quæ non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cælis est ut pereat unus de pusillis istis. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo; & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cælis est. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

(c) Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venumdari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem servus ille, orabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conservus eius, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi eius quæ fiebant, contristati sunt valde; & venerunt, & narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quo ad usque redderet universum debitum. Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

(a) Supra Dominus monstravit futuram gloriam in sua transfiguratione; hic de (a) profectione ad illam gloriam agit. Et dividitur in duo: quia primo docet quomodo perveniendum est ad eam; secundo reprehenduntur quidam inordinate petentes excellentiam in gloria, quae incipit in xx. cap. Circa primum primo docet quomodo perveniendum est ad illam gloriam per viam communem; secundo quomodo per viam perfectionis, quod incipit cap. xix. Primo quia per humilitatem pervenitur ad gloriam, ideo primo ostendit humilitatis modum; secundo prohibet inferre scandalum, ibi, *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis &c.* tertio docet quod illatum est dimittendum, ibi, (b) *Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proiice abs te*. Circa primum ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio Christi. Occasio interrogationis sumitur ex hoc quod dictum est Petro quod iret ad mare, & staterem inventum in pisce solveret pro ipso, & pro Petro: unde videbatur eum aliis praetulisse. Et quia erant adhuc infirmi, ideo aliquem zelum, & invidiae motum passi sunt. Sed videte quod quando duxit tres solum in montem, non ita moti sunt, sicut hic cum solum praefert. Unde quaerebant: *Quisputas maior est in regno calorum?* cum non per maioritatem perveniatur, sed per spiritum humilitatis. Ad Phil. II. 3. „ In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes „ &c." In ista petitione est hoc imitandum, quod non erant cupidi de terrestribus, sed de caelestibus. II. ad Corinth. IV. 18. „ Non „ contemplantibus nobis quae videntur, sed „ quae non videntur &c."

Sed quid est? Nonne quaerenda est excellentia in regno caelorum? Dicendum, quod habere eminentiam in regno caelorum est dupliciter. Aut ita quod reputemus nos idoneos, & hoc est superbia, & contra Apostolum, Phil. II. 3. „ In humilitate superio„ res sibi invicem arbitrantes &c." Sed appetere maiorem gratiam, ut maior nobis sit gloria, non est malum, ut I. ad Corinth. XII. 31. „ AEmulamini charismata melio„ ra." Item Apostoli sciebant quod in gloria erant diversae mansiones, sicut stella differt a stella in claritate; ideo quaerebant, quia credebant unum maiorem alio, contra haereticos aliquos qui contrarium posuerunt.

Consequenter ponitur responsio Christi; & ponit factum Christi, & dictum. Unde dicit: *Et advocans Iesus parvulum*. Quis sit iste parvulus exponitur tripliciter. Chrysostomus exponit (c) vere parvulum, quia passionibus erat immunis, ut exemplum humilitatis praeberet, ut infra XIX. 14. *Sinite parvulos venire ad me*. Et dicitur quod iste fuit beatus Martialis. Aliter exponitur, quod Christus se parvulum reputans, statuit se in medio, dicens: *Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum calorum*. Luc. XX. 27. „ Ego sum in medio vestrum sic„ ut qui ministrat." Aliter quia per parvulum intelligitur Spiritus sanctus, (d) qui facit parvulos, quia est spiritus humilitatis. Ezech. XXXVI. 27. „ Ponam spiritum meum „ in medio vestri." Item notandum est verbum Domini. Et primo tangit necessitatem, secundo efficaciam. Dicit: *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis*, ab ista scilicet elatione immunes: Zach. I. 3. „ Convertimini ad me „ &c." *& efficiamini ut parvulus iste*, non aetate, sed simplicitate. I. ad Corinth. XIV. „ Nolite parvuli effici sensibus, sed malitia „ parvuli estote." Multae sunt conditiones parvulorum. Non magna appetunt. Rom. XII. 16. „ Non alta sapientes." Sunt immunes a concupiscentia. Supra v. 28. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*. Et talem concupiscentiam non habent pueri. Item non recordantur inimicitiae: unde *nisi efficiamini sicut parvulus iste*, scilicet imitatores proprietatum parvulorum, *non intrabitis in regnum calorum*. Nullus enim intrabit nisi humilis. „ Humiles spiritu suscipiet gloria:" Prov. XXIX. 23. Vel *non intrabitis in regnum calorum*, idest in doctrinam Evangelii, sicut infra XXI. 43. *Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius*. Introitus enim est per fidem: unde *nisi efficiamini*, & si non credideritis, *sicut parvuli, non intrabitis in regnum calorum*: quia Marci ult. 16. „ Qui non crediderit, condemnabitur." Proverb. XXIX. 23. „ Humilem spiritu su„ scipiet gloria." *Et qui susceperit unum parvulum talem*; idest, quicumque est imitator puerilis innocentiae, hic maior est, quia quanto humilior, tanto altior: quia „ qui „ se humiliat exaltabitur:" Luc. XVIII. 14.

Sed potest esse quaestio: videtur enim quod hoc non sit verum, quia perfectio est in caritate: ergo ubi maior caritas, ibi maior perfectio.

Dicendum, quod caritatem necessario comitatur humilitas. Et potestis hoc videre si consideretis quis sit humilis. (e) Sicut enim in su-

(a) *Al.* perfectione. (b) Al. *Si autem expectaverit &c.* (c) *Al.* quod vere parvulum. (d) *Al.* quia. (e) *Al.* Sic.

in superbia sunt duo, affectus inordinatus, & æstimatio inordinata de se; ita e contrario est in humilitate, quia propriam excellentiam non curat. Item non reputat se dignum. Istud de necessitate sequitur ad caritatem. Omnis homo cupit excellentiam quam diligit: ergo quanto magis habet homo de humilitate, tanto magis diligit Deum, & magis excellentiam sui contemnit, & tanto minus sibi attribuit; sic quanto homo plus habet de caritate, habet etiam magis de humilitate.

Et qui susceperit unum parvulum talem, me suscipit. Ex quo parvuli sunt tam idonei, non sunt scandalizandi: unde: *Et qui scandalizaverit &c.* Et primo ostendit quod non sunt scandalizandi propter pœnam; secundo propter divinam providentiam. Secunda, *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis*. Primo dicit quod non est inferendum scandalum pusillis; secundo quod non est negligenter vitandum, ibi, *Si autem manus tua &c.* Et primo ponit pœnam in speciali; secundo in generali, ibi, *Væ mundo a scandalis &c.* Videndum quod duplex est pœna; scilicet pœna damni, & pœna sensus. Utramque tangit: *Qui susceperit unum talem*, non propter ipsum, sed propter me, *me suscipit*. Sequitur: *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis &c.*

Si sit talis, constat quod maior est: & quomodo qui maior est scandalizabitur? Perfecti enim non scandalizantur. Chrysostomus dicit, quod scandalizare idem est quod iniuriam inferre; & hæc potest perfecto, & imperfecto inferri. Origenes dicit, quod aliqui sunt effecti parvuli, aliqui in fieri. Illi qui effecti sunt parvuli, sunt illi qui ad perfectionem pervenerunt: hi non possunt scandalizari. Illi qui sunt in fieri, quia imperfecti sunt, possunt scandalizari; sicut sunt qui conversi sunt de novo. Hieronymus dicit, quod licet non scandalizentur, aliquis tamen potest eos scandalizare, quia est scandalum activum, & passivum. Dominus videtur tangere omnes Apostolos, & specialiter Iudam tangit, sicut infra XXVI. 31. *Omnes vos scandalum patiemini &c.*

Et quæ est hæc pœna. *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius*. Item, sicut dicit Hieronymus, loquitur Dominus secundum modum Palæstinorum, qui non habebant molendina in aqua, sed habebant molendina cum equis. Unde mola asinaria dicitur quam equus, vel asinus ducere potest. *Et demergatur in profundum maris*. Et hæc erat pœna quæ inferebatur ei qui furtum fecerat: quia mola huiusmodi suspendebatur in collo eius, & proiiciebatur in mare: quod etiam in Beato Clemente factum est, licet non quia fur esset &c. Unde dignus est pœna æterna. Unde melius est quamcumque pœnam temporalem sustinere in præsenti, quam sustinere pœnam æternam. Ad Hebr. X. 31. „ Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis. " Et Dan. XIII. 23. „ Melius est mihi absque opere incidere in manus hominum, quam peccare in conspectu Domini. "

Aliter mystice; & hoc tripliciter. Uno modo per molam cæcitas gentilium intelligitur, quia animalia quæ ponuntur ad ducendum hanc molam, sunt cæca. Iudic. XVI. scribitur, quod (a) eruerunt oculos Samsoni, & fecerunt eum molere. Unde expediret Iudæis, quod numquam vidissent Christum, & essent proiecti in profundum maris, idest in profundum infidelitatis. Unde II. Pet. II. 21. „ Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti. " Aliter per molam asinariam intelligitur vita activa. Et contingit quod aliquis ad vitam contemplativam transit, & cum est ibi, scandalizat contemplationem, quia non sapit sibi, ideo expedit sibi *ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & proiiciatur in profundum maris*, idest in profundum causarum temporalium. Augustinus dicit sic. *Expedit*, idest congruit. Et est pœna congrua ei *ut mola*, idest cupiditas sæculi, quia qui scandalizat, cupidus est, *suspendatur in collo*, idest in affectu, *& demergatur in profundum*, scilicet cupiditatum.

Væ mundo a scandalis. (b) Posita pœna in speciali, ponitur in generali. Et tria facit. Primo prænuntiat in generali; secundo subiungit necessitatem; tertio tollit excusationem, quia illis qui scandalizant expedit ut suspendatur mola asinaria in collo eorum &c. *Væ mundo a scandalis*. Per mundum intelliguntur mundi amatores: quia quantum aliquis coniungitur mundo, tanto magis scandalum patitur: unde Dominus: „ In me pacem habebitis, in mundo pressuram, " Ioan. XVI. 33. *Væ mundo*, & amatoribus mundi. *Necesse est enim ut veniant scandala*. Quidam hæretici crediderunt, quod esset necessitas absoluta quod peccata contingerent, & ex præscientia divina, & ex natura stellarum induceretur necessitas. Sed hoc est falsum, quia Deo imputaretur, qui est auctor naturæ. Chry-

(a) *Al.* exuerunt oculos Samsonis. (b) *Al.* Posita enim pœna.

Chryfoftomus dicit, quod neceffe eft quod ita eveniat, ut neceffitas divinæ providentiæ (a) fit neceffitas conditionata: unde neceffarium eft quod fi prævidit iftum peccaturum, peccabit; fed non fequitur quod neceffario peccet. Origenes dicit, quod neceffitas præfupponit malitiam dæmonum, & infirmitatem hominum: unde *neceffe eft quod veniant fcandala*: quia neceffe eft quod diabolus homines decipiat, & homo ei obediat, & ita ex fuppofitione malitiæ diaboli, & infirmitatis hominum, accidit hæc neceffitas. Alii exponunt: *Neceffe eft*, ideft utile, quia per fcandala probantur homines. I. ad Corinth. XI. 19. „ Nam oportet hærefes effe, „ ut qui probati funt, manifefti fiant in no„ bis. " Vel, fecundum Haymonem, loquitur de fcandalo crucis. I. ad Corinth. 1.23. „ Nos prædicamus Chriftum crucifixum, Iu„ dæis quidem fcandalum, Gentibus autem „ ftultitiam. "

Sed obiicitur. Si neceffe eft, ergo immunes funt a peccato, cum ita fit neceffe evenire. Non dico, quod hoc fit neceffe neceffitate abfoluta: quia *væ homini illi per quem fcandalum venit*. Unde licet dæmones instigent, tamen imputatur ei ad pœnam. Rom. VI. 13. „ Neque exhibeatis membra veftra „ arma iniquitatis peccato. " Specialiter dicitur de Iuda qui tradidit illum. Tu dicis, quod *væ homini illi per quem fcandalum venit*: unde non eft pufillis inferendum fcandalum. Et quamvis non debeat inferri, tamen non debent effe negligentes in vitando fcandalum; immo aliquis poteft vitare per aliquod utile ad actionem, vel cognitionem, vel fupportationem.

Unde ponit fub fimilitudine membrorum corporis: *Si autem manus tua, vel pes tuus fcandalizat te, abfcinde eum, & proiice abs te*. Non tamen intelligatis, quod debeant abfcindi membra corporis; fed per membra intelliguntur amici, & proximi. Eft enim homo homini neceffarius ad operandum, ad fupportandum, ad docendum. Quod corrigit in agendis, eft manus; quod fupportat, eft pes: unde Iob XXIX.15.„ Oculus fui cæ„ co, & pes claudo. " Unde *fi manus tua*, ideft ille qui dirigit operationem tuam, *vel pes*, ideft ille qui fuftentat te, *fcandalizat te*, ideft occafio peccati eft tibi, *abfcinde eum, & proiice abs te*. Et reddit caufam: *Bonum eft tibi &c.* quia melius eft quodcumque malum temporale pati, quam mereri pœnam æternam. Item aliquis eft tibi neceffarius ad docendum, unde eft tibi oculus: unde: *Et fi oculus tuus fcandalizat te, erue eum*. Et reddit caufam: *Melius eft tibi &c.* Vel poteft referri ad totam Ecclefiam: quia oculi funt prælati; manus diaconi; pes homines fimplices: unde magis eft deponendus prælatus, vel diaconus abfcindendus, quam Ecclefia fcandalizetur. Vel per oculum accipitur contemplatio, per manum operatio, per pedem proceffio: unde fi vides quod hæc contemplatio, vel operatio, vel proceffio fit tibi occafio peccati, abfcinde eam, & proiice a te.

Videte ne contemnatis unum ex pufillis iftis. Supra docuerat vitare fcandalum propter pœnam; hic autem docet vitare ex confideratione divinæ providentiæ: & circa hoc duo facit. Primo proponit; fecundo rationem affignat, ibi, *Dico enim vobis &c.* Ita dixi quod *qui fcandalizaverit unum ex his pufillis, expedit ei ut fufpendatur mola afinaria in collo eius &c. Videte ne contemnatis*: parvitas enim cito facit ad contemptum. „ Ecce par„ vulum in gentibus dedi te, contemptibi„ lem inter homines: " Hier. XLIX. 15.

Sed quæritur de quibus pufillis hic loquitur. Dicendum de pufillis qui pufilli funt reputatione hominum, fed magni apud Deum. Ifti funt amici Dei. Luc. X. 16. „ Qui vos „ fpernit, me fpernit. "

Sed contra hoc obiicitur, quia tales non fcandalizantur, nec pereunt; & tamen habetur infra in hoc cap. quod *venit Filius hominis falvare quod perierat*.

Dicendum, ficut folvit Origenes, quod per parvulos intelliguntur humiles, qui perfecti funt; & tales non fcandalizantur, & tamen interdum deficiunt. Vel quamvis non fcandalizentur omnes, tamen aliquis fcandalizatur. Secundum Hieronymum, intelligitur de parvulis in Chrifto, ficut de novo converfis ad Chriftum. Et tunc continuatur cum parte præcedenti.

Ita dictum eft, quod pars fcandalizans abfcindenda eft; & tunc pufilli, & infirmi, & peccatores quamvis non fcandalizandi, non tamen funt contemnendi: *Dico enim vobis quod Angeli eorum femper vident faciem Patris mei*. Hic affignatur ratio ex divina providentia. (b) Primo quantum ad minifterium Angelorum; fecundo quantum ad minifterium Chrifti, ibi, *Venit enim Filius hominis falvare quod perierat*. Ita dictum eft quod non contemnatis, quia illi de quibus Dominus habet tantam curam, non funt contemnendi. *Dico vobis, quod Angeli eorum*. Quare eorum? Quia deputati funt cuftodiæ eorum: quia, ficut dicit

(a) *Al.* & neceffitas conditionata. (b) *Al.* Primo quantum ad myfterium Angelorum; fecundum quantum ad myfterium Chrifti.

cit Hieronymus, unicuique homini deputatus est Angelus ad sui custodiam. Psal. xc. 11. „ Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. " Hebr. 1. 14. „ Omnes sunt administratorii spiritus „ in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis. " Isti habent officium, quod divina deferunt, & nuntiant nobis; item orationes nostras ad Deum deportant, & præsentant. Apocalyp. VIII. 4. „ Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram „ Deo. " Unde si Dominus ita large eis providet, quod vult eis serviri per Angelos, non sunt contemnendi. In Eccli. xxxv. de vidua dicitur, quod eius lacrymæ ascendunt a maxilla usque ad cælum. Vel *Angeli eorum*, quia sunt concives eorum, quia una est societas Angelorum, & hominum: unde sunt concives civitatis cælestis: unde tanta est dignitas, quia *semper vident faciem Patris mei qui in cælis est*.

Et hic quatuor possunt designari. Continuitas visionis, quia semper vident. Posset aliquis dicere quoniam aliquando mittuntur in ministerium, quare non semper vident faciem Dei; & ideo *semper* dicit. Item notatur sublimitas visionis eorum. Non videmus aliqua de summis, sed in quadam obscuritate, & per creaturas, ut habetur ad Roman. 1. 20. „ Invisibilia enim ipsius a creatura mun„ di, per ea quæ facta sunt intellecta con„ spiciuntur. " Sed Angeli in quadam altitudine; unde dicit, *In cælis*. Item notatur manifesta visio. „ Videmus enim nunc per „ speculum in ænigmate, tunc autem fa„ cie ad faciem: " I. Corinth. XIII. 10. Non est dicendum, quod habeat faciem corporalem, sed dicitur facies, eius aperta visio. Cum enim aliquis videtur in speculo, non aperta visione videtur; sed quando in faciem, tunc aperte videtur. Sic Deus in speculo videtur, cum videtur per creaturas; sed quando in se, & per seipsum, tunc erit visio faciei ad faciem. Chrysostomus dicit, quod notatur quædam excellens iucunditas, quia isti sunt viri perfecti: si Angeli sunt administratores eorum, denotatur (a) esse quædam maior iucunditas eorum quam Angelorum. Unde vident eum assistentem sibi: unde non solum visio est dos, sed etiam comprehensio. Ad Philip. III. 12. „ Sequor „ autem si quo modo comprehendam. "

Sed quare dicit: *Patris mei qui in cælis est*? Ad excludendum errorem eorum qui ponebant Angelos, idest dæmones, unde dicebant, quod Angeli in cælo sunt, dæmones in medio, & ideo sunt medii, & administratores nostri. Ideo ad hoc excludendum dicit: *Semper vident faciem Patris mei qui in cælis est*. Item alia ratio est ad promovendum nostrum desiderium: quia (b) si ipsi vident, & nos videbimus: hoc enim sperare debemus. Sed ne videatur esse parum, quod Angeli ad custodiam hominum deputati sunt, probat hoc etiam per ministerium Christi: & primo hoc probat; secundo adducit similitudinem. Dicit ergo quod pusilli nou sunt contemnendi, quia *Filius hominis venit salvare quod perierat*. I. ad Timoth. 1. 15. „ Christus Iesus venit in hunc mundum „ peccatores salvos facere. " Supra 1. 21. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*.

(b) Hic [illegible] similitudo: & primo ponitur dilig[illegible] inquisitio; secundo gaudium de inventa ove. Unde dicit: *Quid vobis videtur*? Ita dictum est, quod *Filius hominis venit salvare quod perierat*, quia pastor quærit ovem perditam. *Si alicui fuerint centum oves*. Per centenarium universitas rationalis creaturæ significatur: nonagınta novem, idem est numerus qui novem, sed solum multiplicatus, quia novem multiplicata per decem, faciunt nonaginta; qui numerus, scilicet novem, deficit a denario in unitate: unde per istas oves, omnes rationales creaturas significat. Ioan. x. 27. „ Oves meæ vo„ cem meam audiunt. " In Psal. xlix. 3. „ Nos autem populus eius, & oves pascuæ „ eius. " Per ovem quæ erravit, significatur humanum genus. Et quare significatur per ovem quæ erravit? Quia per unum hominem omnes erraverunt. I. Pet. 11. 25. „ Eratis sicut oves errantes. " *Nonne relinquit nonagintanovem in montibus*? Non est littera, *In deserto*, sed *In montibus*, sicut habetur in Græco. Hoc tripliciter exponitur. Primo quia istæ nonagintanovem significant Angelos, qui relicti sunt in montibus, idest in cælestibus. Ezech. XXXIV. 13. „ Pascam „ eos in montibus Israel. " Vel per nonagintanovem significantur iusti; per ovem perditam peccatores; & sic reliquit in montibus, idest in altitudine iustitiæ. Psal. XXXV. 7. „ Iustitiæ tuæ sicut montes Dei. " Vel per nonagintanovem, superbi, per ovem humiles. Unde: *Nonne relinquit nonagintanovem in montibus*, idest in superbia sua, *& vadit quærere eam quæ erravit*? Psal. CXVIII. 176. „ Erravi sicut ovis quæ periit: require servum tuum, Domine. "

Con-

(a) *Al.*, inesse. (b) *Al.* quia ipsi vident, & nos videbimus; hoc sperare debemus,

Consequenter agitur de gaudio: *Et si contigerit quod inveniat eam &c.* Hic etiam triplex ratio potest assignari. Quod Dominus gaudeat de bonis, habetur Sopho. III. 17. „ Gaudebit super te Deus tuus in lætitia." Si per nonaginta significentur Angeli, per ovem homo, plana est ratio: quia dignus erat homo reparatione. Ad Hebr. II. 16. „ Nusquam Angelos apprehendit, sed semen „ Abrahæ apprehendit." Si per nonaginta intelligamus iustos, similiter plana est ratio: quia dux plus diligit militem qui cadit in bello, & post viriliter pugnat semper, quam illum qui numquam cecidit, & semper tepide pugnat. Sic cum aliquis peccavit, & post fortiter resurgit, & semper viriliter se habet, plus eum diligit. II. ad Corinth. VII. 9. „ Gaudeo quia contristati estis „ ad pœnitentiam." Ideo plus gaudet Dominus de eo &c. cum maioris (a) est zeli. Tamen non est extendendum ad omnes: quia potest habere iustus (b) tantum zelum, quod plus placet Deo quam in pœnitente. Secundum etiam tertiam expositionem patet ratio: quia plus gaudet de eo qui recognoscit peccatum, ut patet de publicano, & phariſæo. Concludit ergo: *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cælis est ut pereat unus de pusillis istis*. Minus dicit, & plus significat, quia voluntas eius est ut salventur. I. ad Timoth. II. 4. „ Qui vult omnes homines salvos fieri." Si enim non vellet, non mitteret Angelos. Ezech. XVIII. 23. „ Numquid voluntatis meæ est mors impii, „ dicit Dominus?"

Si ergo peccaverit in te frater tuus &c. Hic agitur de scandalo dimittendo: & primo ponitur ordo; secundo numerus, ibi, *Tunc accedens Petrus ad eum &c.* Circa primum tria. Primo ponit secretam admonitionem; secundo testimonium, ibi, *Si autem non te audierit &c.* tertio annuntiationem, ibi, *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ*. Circa primum primo dat suum documentum; secundo assignat rationem dati, ibi, *Si autem te audierit, lucratus eris fratrem tuum*. Ita dixi quod non sunt contemnendi pusilli. Sed quid faciendum est si aliquis scandalizat? Hic docet: *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum*. Notate primo, quod dicit, *Peccaverit*: unde loquitur de peccato perpetrato. Unde aliter procedendum est in peccato perpetrato, aliter in perpetrando: quia perpetratum non potest esse non perpetratum: unde in perpetrando est operam dare quod non fiat. Esa. LVIII. 6. „ Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes &c." Unde in perpetrando non oportet quod servetur talis ordo, in perpetrato oportet. Item dicit, *In te*: Glossa: „ Si iniuriam, „ vel contumeliam intulerit tibi." Unde vult dicere quod peccatum factum contra nos, remittamus; sed peccatum quod fit contra Deum, nos remittere non possumus, ut dicit Glossa. I. Regum II. 25. „ Qui „ peccaverit contra Deum, quis orabit pro „ eo?" Item debes præcipue curare iniurias (c) factas ab eo qui tecum est in eadem societate; de aliis etiam habenda est cura, sed non tanta. I. Corinth. V. 12. „ Quid nobis de eis qui foris sunt iudicare?" *Vade, & corripe eum inter te & ipsum solum*. Dominus discipulos ad perfectam sollicitudinem, & correctionem ducit. Supra VII. Dominus dixerat, quod si aliquis offenderet fratrem, quod relinqueret munus ante altare &c. hic autem plus procedit, quia non solum ille qui læsit, sed qui læsus est: unde *si peccavit in te, vade &c.* Psal. CXIX. 7. „ Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus." Et numquid primo remittes? Non, sed primo debes corripere: unde non iubet cuique dimittere, sed pœnitenti. Item dicit, *Corripe*, non Increpa; vel, Exaspera: & breviter ostende. Si cognoscit, tunc debes dimittere: unde: „ Instruite eos in „ spiritu lenitatis:" Ad Galat. VI. 1.

Sed numquid peccat qui hanc correctionem dimittit? Augustinus: „ Si non corripis, peior factus es tacendo, quam ille „ (d) peccando."

Sed cum hoc sit verum quod omnes corripere teneantur, diceret aliquis quod solis prælatis convenit ex officio, aliis vero ex caritate. Aliquando Dominus permittit bonos cum malis puniri. Quare? Quia non corripuerunt malos. Tamen dicit Augustinus, quod aliquando debemus desistere „ si „ times ne propter correctionem istam non „ emendentur, sed deteriores reddantur." Item si times ne inducat persecutionem Ecclesiæ, non (e) peccas. Si vero desistis, ne lædaris in temporalibus, ne molestia tibi accidat, vel huiusmodi; peccas. Proverb. IX. 8. „ Argue sapientem, & diliget te."

Corripe eum inter te & ipsum solum. Et quare? Quia ista correctio fit ex caritate: caritas autem est amor Dei, & proximi. Si amas, debes salutem eius diligere. Sed in hoc duo sunt attendenda; scilicet conscientia, & bona fama. Si vis ergo eum salvare,

(a) *Al.* sunt. (b) *Al.* tantum velum, quod plus placet Deo, quod non est in pœnitente. (c) *Al.* a fratre illius. (d) *Al.* increpando. (e) *Al.* petas.

re, debes famam ſuam ſalvare: hoc autem facies corrigendo inter te & ipſum. Si ante omnes corripis, famam eius tollis; tamen conſcientia præponenda eſt famæ. Tamen frequenter accidit quod quando homo videt publicari peccatum ſuum, ita fit effrons quod omni peccato ſe exponit. Hierem. II. 20. „ Sub omni ligno frondoſo tu proſter- „ nebaris meretrix. " Eccli. IV. 25. „ Eſt „ confuſio peccatum adducens. "

Sed contra hoc obiicitur quod habetur I. Tim. V. 20. „ Peccantem coram omnibus „ argue. " Et hoc eſt verum, ſi publice delinquatur. Eſt enim aliquis peccans publice, & tunc publice increpandus eſt; & aliquis ſecretus, & tunc ſecreto eſt increpandus: & hoc patet, quia dicit Auguſtinus, quod ſi te ſolo ſciente peccaverit, *corripe eum inter te & ipſum ſolum*.

Quod ſi te audierit, lucratus es fratrem tuum. Ad quid hoc dicit? Propter tria. Ut ſcias quo fine debeas corripere: quia ſi propter teipſum corripis, nihil facis: quia ubi privata eſt emenda, non eſt correctio meritoria; ſed ſi propter Deum, tunc valet. Item hoc eſt ad quod debes intendere, ſcilicet menti fratris inſerere correptionem, & doctrinam. Item poſſet aliquis dicere, quod perdere fratrem ſuum non eſſet iuſtum. Sed ſi ita eſſet, non dixiſſet: *Lucratus es fratrem tuum*. Item *lucratus es*: quia ipſe eſt commembrum tuum: & ſicut membrum membro compatitur, ſic & tu fratri tuo. Item *lucratus*, quia tibi ipſi lucraris ſalutem. Iac. IV. II. „ Qui iudicat fratrem ſuum, detrahit „ legi, & iudicat legem: " unde ibid. V. 20. „ Qui converti fecerit peccatorem ab „ errore viæ ſuæ, liberat animam eius a „ morte, & operit multitudinem pecca- „ torum. "

Si autem te non audierit, adhibe tecum unum, vel duos. Hic inducit teſtimonium: *Adhibe unum, vel duos &c.* Deuter. XIX. 15. „ In ore duorum, vel trium teſtium ſtet omne „ verbum. "

Sed hic eſt quæſtio. Quare ſtatim non inducit teſtes? Dicendum, quod ſic debet mundari conſcientia quod non lædatur fama: unde ſi primo, & per ſe poteſt, bene quidem; ſi non, tunc advocet teſtes. Et Hieronymus dicit, quod unum primo, & poſt duos. Et quare? Ut ſint teſtes correctionis factæ, quia ſi ulterius procedit, non eſt tibi imputandum. Hieronymus dicit, quod etiam ad aliud, ut ſcilicet convincat (a) de peccato: quia aliqui ſunt ita pertinaces quod non recognoſcunt, ideo debes teſtes adducere, ut convincas eum de facto. Vel forte iterabit iniuriam. Vel, ſecundum Auguſtinum, ad convincendum eum.

Sed contra hoc videtur eſſe quod Auguſtinus dicit, quod antequam duobus oſtendat, debet oſtendere præpoſito, & hoc eſt oſtendere Eccleſiæ. Ergo videtur pervertere ordinem.

Dico, quod poteſt oſtendi prælato vel ordine iudiciario, vel ut perſonæ privatæ. Intendit ergo Auguſtinus, quod debet oſtendi præpoſito primo ut perſonæ privatæ, ut tamquam perſona privata det operam correctioni: ut dicit: *Si eos non audierit, dic Eccleſiæ*.

Hic ponitur denuntiatio. Et primo denuntiat; ſecundo ponitur ſententia; tertio efficacia. Secunda (b) ibi, *Si autem Eccleſiam non audierit &c.* tertia ibi, *Amen dico vobis &c.* Dicit: *Si autem non audierit eos, dic Eccleſiæ*, ideſt toti multitudini, ut confundatur, ut qui noluit ſine confuſione corripi, cum confuſione corripiatur. „ Eſt e- „ nim confuſio adducens peccatum, & eſt „ confuſio adducens gloriam, & gratiam: " Eccli. IV. 25. Vel *Eccleſiæ*, ideſt iudicibus, ut corrigatur. Deuter. XXI. 18. „ Si aliquis „ habeat filium contumacem, & protervum, „ qui non audierit patris, ac matris impe- „ rium, & coercitus audire contempſerit; „ apprehendent eum, & ducent ad ſeniores „ civitatis illius, & ad portam iudicii &c." Deinde additur pœna: *Si Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut ethnicus, & publicanus*. Ethnici ſunt gentiles, & infideles; publicani, qui tributa recipiunt, qui ſunt publici peccatores. Unde quaſi ſeparati excommunicentur per ſententiam Eccleſiæ: quia Eccleſiam non audierunt: unde pro ſola contumacia poteſt homo excommunicari. *Amen dico vobis &c.* Hic ponitur efficacia huius ſententiæ. Quia poſſet aliquis dicere: Quid curo ego, ſi Eccleſiæ dicatur, & ſim excommunicatus? ideo oſtendit efficaciam iſtam: *Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis ſuper terram, erunt ligata & in cælo, & quæcumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælo*. Supra dicta ſunt Petro hæc; hic autem dicitur toti Eccleſiæ. Et dicitur alligare, vel quia non ſolvit, vel quia excommunicat. Origenes dicit, quod hic dicit, *In cælo*; cum autem Petro loquutus eſt, dixit, *In cælis*, ad deſignandum quod Petrus habet univerſalem poteſtatem. Hic autem dicit, *In cælo*, quia univerſalis non eſt eis poteſtas, ſed

(a) *Al.* a peccato. (b) *Al. deeſt* ibi.

sed in aliquo loco: quia Petro universalem potestatem dedit.

Iterum dico vobis &c. Hic ponit efficaciam orationis. Et primo hoc facit; secundo rationem dat, ibi, *Ubi enim sunt duo &c.* Dicit: *Iterum dico vobis &c.*

Sed contra potes obiicere, quia multa petimus quae non obtinemus. Hoc contingit primo propter indignitatem petentium: unde dicit: *Duo ex vobis*: scilicet qui secundum Evangelium vivitis. Iac. IV. 3. „ Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis. " Item quia non consentiunt, quia non habent vinculum pacis. Impossibile est enim preces multorum non exaudiri, si ex multis orationibus fiat quasi una. II. Corinth. I. 11. (a) „ Ut ex multarum personis facierum eius, quae in nobis est, „ donationis per multos gratiae agantur pro „ nobis. " Item quia quaedam petunt quod non expedit eis ad salutem: petitio enim debet esse de re utili. Infra XX. 22. *Nescitis quid petatis.*

Fiet illis a Patre meo, qui est in caelis, idest in altis: vel *in caelis*, idest in nobis. *Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*: congregatione sanctorum, non terrenorum. Psal. CX. 1. „ In consilio iustorum, & congregatione, „ magna opera Domini. " *Ubi* ergo *duo, vel tres.* Caritas non est in uno, sed in pluribus: unde I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in „ caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Ideo *ego sum in medio eorum.*

Tunc accedens Petrus dixit ad eum: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Supra docuit quo ordine sit dimittendum, quia post correctionem, & emendam; hic agit de numero quoties sit dimittendum. Primo ergo ponitur Petri interrogatio; secundo Christi responsio; tertio adhibetur similitudo. Secunda ibi, *Dicit illi Iesus &c.* tertia ibi, *Assimilatum est regnum caelorum.* Dicit ergo, *Tunc accedens. Tunc*, scilicet audito hoc verbo, *si peccaverit in te frater tuus &c.* tunc motus fuit Petrus, an semel, an pluries dimitteret, & dixit: Quoties peccaverit in me frater meus, nonne dimittam usque septies? quasi dicat: Usque septies, infirmitatis est, sed plus malitiae. Ideo petiit, si dimitteret usque septies. Item sciebat illud quod dictum est IV. Reg. V. quod Eliseus praecepit Naaman, quod septies lavaret se in Iordane: ideo cogitavit quod septies dimittere deberet. *Dixit ei Iesus: Non dico tibi septies, sed septuagies septies.* Uno modo potest teneri hoc, quod (b) dicit, *Septies*, aggregative, ut sit sensus: non septies, sed septuaginta vicibus. Vel potest teneri multiplicative, ita quod septem vicibus septuaginta; & sic exponit Hieronymus. Secundum primam expositionem, quae est Augustini, (c) datur intelligi quod totum debemus condonare, sicut Christus omnia condonavit. Ad Col. III. 13. „ Donantes „ vobismetipsis, si quis adversus aliquem ha„ bet querelam, sicut & Dominus donavit „ vobis, ita & vos. " Vel potest dici, quod ponitur numerus finitus pro infinito, sicut in Psalmis: „ Verbum quod mandavit in mil„ le generationes: " Psalm. CIV. 8. Secundum Hieronymum, eadem est causa; tamen additur ratio numeri. Per sex enim perfectio significatur, per centenarium, qui multiplicatur per denarium, decalogus significatur. Primus numerus, qui a denario recedit, est undecimus. Et quia per sex universitas significatur, ideo universitas peccatorum significatur; quasi dicat: Omnia quaecumque frater tuus (d) peccaverit contra te, dimitte ei. Unde, secundum Hieronymum, videtur quod velit dicere, quod plus remittere potest quam ipse possit offendere.

(c) Hic ponitur similitudo. Et tria facit. Primo innuitur divina misericordia; secundo tangitur ingratitudo, ibi, *Egressus autem servus ille &c.* tertio ingratitudinis poena, ibi, *Videntes autem conservi eius &c.* Circa primum primo ponitur examinatio debitorum; secundo magnitudo debiti, ibi, *Et cum coepisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta*; tertio iustitia exigendi, ibi, *Cum autem non haberet unde redderet &c.* quarto debiti remissio, ibi, *Misertus autem dominus servi illius &c.* Dicit ergo: Quia semper debetis esse parati ad remittendum, ideo debetis hanc similitudinem intelligere. *Regnum caelorum* est lex regni; ipsum Verbum Dei est iustitia, & veritas. I. Corinth. I. 30. „ Qui fa„ ctus est nobis sapientia, & iustitia, & „ sanctificatio, & redemptio. " Istud ergo assimilatum est homini regi, quando Verbum caro factum est. Vel per regnum, praesens Ecclesia designatur, ut supra XIII. 41. *Colligent de regno eius omnia scandala.* Et bene dicitur regnum, si consideremus omnia quae sunt in regno. In regno est rex, servi, & huiusmodi. *Homini regi.* Iste Rex est Deus, sive intelligatur de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto. *Qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Per servos Domini, in-

(a) *Al.* „ Ut ex multarum personis facierum quae in nobis donationis per multos agantur gratiae Dei „ pro nobis. " (b) *Al.* dico. (c) *Al. deest* datur intelligi. (d) *Al.* peccavit.

intelliguntur prælati Ecclesiæ quibus commissa est cura animarum. Luc. XII. 42. „ Fidelis servus, & prudens, quem constituit dominus super familiam suam. “ Quid est ergo rationem ponere de commissis, (a) nisi quod obligant se ut rationem reddant? Ad Hebr. XIII. 17. „ Ipsi pervigilant „ quasi rationem pro animabus vestris reddituri. “ Quia etiam unicuique anima sua commissa est, ideo quilibet potest dici servus: unde Iob I. 8. „ Numquid considerasti „ servum meum Iob? &c. “ Unde positus est quilibet ut reddat rationem de omnibus: nam etiam de quolibet verbo otioso oportet reddere rationem, supra XII. *Et cum cœpisset ponere rationem*. Finis huius rationis erit in die iudicii; principium quando primo inducit aliquam tribulationem. I. Pet. IV. 19. „ Itaque & hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas. “ Ezech. IX. 6. „ A „ sanctuario meo incipite. “ Item tangitur diligens examinatio meritorum. (b) Thren. III. 40. „ Scrutemur vias nostras: “ per quod intelligitur examinatio conscientiarum. Et in ista examinatione oblatus est ei servus *qui debebat decem millia talenta*. Si ad prælatos referimus hæc talenta, peccata subditorum intelligimus: quia quoties peccat subditus per negligentiam suam, efficitur debitor talentorum. Unde dicitur III. Regum XX. 39. „ Erit anima tua pro anima sua. “ Vel potest dici, quod mille est numerus perfectus, quia est cubicus. Item per decem intelligitur numerus decalogi. Item per talentum gravitas peccati. Zachar. V. 7. „ Et „ ecce talentum plumbi portabatur &c. “ Unde significatur homo habens multitudinem maximorum criminum: unde quando Deus vult ponere rationem, & examinare conscientiam suam invenit massam criminum. I. Paral. ult. „ Peccavi super arenam „ maris. “ Cum autem fit hæc examinatio debiti, petuntur tria. Primo significatur causa examinationis, vel causa pœnæ; secundo describitur pœna; tertio fructus pœnæ. Aliquis punitur quando ex seipso non habet unde satisfaciat: unde dicit: *Cum autem non haberet unde redderet*: quia totum quod habet non sufficit. Unde Michææ VI. 6. „ Quid dignum offeram Domino? &c. “ Ideo *cum non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venumdari &c.* quia cum Dominus facit rationem cum homine, & non habet homo unde solvat, & considerat iustitiam Dei, quæ est pęna, iubet quod venumdetur. Quando venumdatur, pretium peccati est pœna: pretium est quod aliquis accipit pro eo: & sic venumdatur quando pœna infligitur. Esa. L. I. „ In iniquitatibus vestris venumdati estis. “ *Et uxorem, & filios*. De uxore generat filios. Filii audant? tem sunt opera, uxor concupiscentia, vel radix peccati. *Et omnia quæ habebat*, quæ sunt Dei dona. Oseæ II. 8. „ Dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & (c) „ argentum multiplicavi ei, & aurum &c. “ Punitur ergo pro uxore, & filiis, & donis sibi datis. Sapien. XIV. 9. „ Similiter autem „ odio sunt Deo impius, & impietas eius. “ Psal. CVIII. 9. „ Fiant filii eius orphani, „ & uxor eius vidua. “

Procidens autem servus ille, rogabat eum, dicens. Hic ponitur misericordia domini. Et primo ponitur provocativum misericordiæ. Quod enim multum provocat misericordiam, est oratio: unde quando homo sentit se in periculo, debet recurrere ad orationem. Eccli. XXI. I. „ Fili peccasti: non „ adiicias ultra, sed & de pristinis deprecare ut tibi dimittantur. “ Commendatur autem huius humilitas; item commendatur discretio; item commendatur iustitia. Humilitas, quia *procidens*. Psal. CI. 18. „ Respexit Dominus in orationem humi„ lium. “ Unde *rogabat eum*. Origenes scribit, *Orabat eum*. Item tangitur discretio eius, quia non petiit totum sibi dimitti debitum, sed tantum petiit tempus: unde dicit: *Patientiam habe in me*; idest, da mihi tempus ut possim satisfacere. Sic petebat Iob X. 20. „ Dimitte me paululum ut plan„ gam dolorem meum. “ Item tangitur iustitia: *Et omnia reddam tibi*. Psal. L. 21. „ Tunc imponent super altare tuum vitu„ los. “ Item ponitur miseratio domini relaxantis: *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei*. Unde dolor pęnitentis non causat remissionem, sed misericordia Domini: unde ad Roman. IX. 26. „ Non est currentis, sed miserentis „ Dei. “ *Misertus autem Dominus &c.* Notate, quod Dominus plura dat quam homo audeat petere, (d) ut in illa oratione dicitur: „ Qui merita supplicum excedis, & „ vota. “ Unde *dimisit eum*, idest absolvit, *& debitum*, peccati, *dimisit*. Potest enim esse tanta contritio quod totum dimittat.

Sequitur ingratitudo: *Egressus autem servus ille &c.* & ponuntur quinque quæ aggravant ingratitudinem eius. Primo enim aggravatur (e) ex tempore: quia si post novem vel de-

(a) *Al.* unde obligant se. (b) *Al.* Item Thren. III. &c. (c) *Al.* ungentum. (d) *Al.* deest ut. (e) *Al.* ex timore.

decem annos accidiſſet, non eſſet mirum; ſed quia eodem die deliquit, ingratus efficitur: ſicut de peccatore, qui quando ſunt dimiſſa eius peccata, in eodem die ad peccata regreditur. Unde dicitur, *Egreſſus*. Iac. I. 24. „ Conſideravit enim ſe, & abiit, & ſtatim „ oblitus eſt qualis fuerit. " Item ex ſimulatione: quoniam in conſideratione domini humilis fuit, ſed egreſſus ſtatim oſtendit qualis eſſet. III. Reg. XXII. 22. „ Egre- „ diar, & ero ſpiritus mendax in ore o- „ mnium prophetarum eius. " Item oſtenditur ex cognatione: quoniam *invenit unum de conſervis ſuis*. Eccli. XXVIII. 3. „ Homo „ homini ſervat iram, & a Deo petit me- „ delam. " Item ex parvitate debiti: quia *debebat centum denarios*: unde in numero erat differentia, quia ipſe decem millia. In pondere: quia ille denarios, & ipſe talenta: unde peccata quæ in Deum committuntur ſunt & plura, & gravia magis quam peccata quæ in hominem, quæ levia ſunt, quia ex infirmitate: unde differens ibi eſt gravitas, ſicut inter talenta & denarios. Gravius enim eſſet Regem percutere quam unum famulum. Item deſignatur crudelitas in exigendo: quia *tenebat eum*, quia trahebat in cauſam, & vexabat eum, *& ſuffocabat eum*, & reſpirare non dimittebat. Item ex crudelitate, quia noluit remittere. Unde primo ponitur ſupplicatio debitoris; ſecundo crudelitas ipſius, ibi, *Ille autem noluit &c.* Notandum, quod omnia quæ ille ſervus fecit domino, iſte fecit ei: unde *procidens rogabat*. Supra dicitur, *Orabat*; hic, *Rogabat*: quia ſupra reddebat honorem qui debetur Deo; hic autem tangit honorem qui debetur homini; ideo dicit, *Rogabat*. Sed nihil valuit ei: unde dicitur: *Ille autem noluit*. Prover. XII. 10. „ Viſcera impiorum crude- „ lia. " *Et miſit eum in carcerem*, ideſt in tribulationem, *donec redderet debitum*, ideſt ad hoc ut redderet debitum. Proverb. VI. 34. „ Ira, & furor viri non parcent in die „ vindictæ. "

Videntes autem conſervi eius. Hic tanguntur quatuor. Primo ponitur reprobatio iſtius peccati; ſecundo obiurgatio peccati ex parte Dei, ibi, *Tunc vocavit illum dominus ſuus*; tertio pœna, ibi, *Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus*; quarto applicatur ſimilitudo, ibi, *Sic & Pater meus caeleſtis faciet vobis &c.* Dicit ergo: *Videntes autem conſervi eius &c.* Videmus enim, quod ſi patiatur unum membrum, compatiuntur alia: unde videntes hominem affligi, compatiuntur ei naturaliter. Pſal. CXVIII. 158. „ Vidi præ- „ varicantes, & tabeſcebam. " Unde *contriſtati ſunt*. (a) „ Gaudere cum gauden- „ tibus, flere cum flentibus: " ad Roman. XII. 15. *Et venerunt, & nuntiaverunt domino ſuo*; ideſt, divinam iuſtitiam imploraverunt. (b) „ Deſiderium pauperum exaudi- „ vit Dominus, præparationes cordis eorum „ audivit auris tua: " Pſal. IX. 17.

Conſequenter ponitur obiurgatio: *Tunc vocavit eum Dominus ſuus, &c.* Vocat Dominus per mortem. Iob XIX. 16. „ Vocabis me, „ & ego reſpondebo tibi. " *Et ait illi*. Primo exprobrat malitiam; ſecundo beneficium collatum; tertio commemorat quod debuit facere. Dicit ergo, *Serve nequam*. Superius cum deberet ei, non dixit ei opprobrium; ſed nunc cum facere debuit quod non fecit, dixit, *Serve nequam*: quia quod homo peccet, hoc humanum eſt; ſed ſi perſeveret, hoc diabolicum eſt. *Omne debitum dimiſi tibi*. Hic exprobrat beneficium illatum, quod ſupra non fecerat: *Numquid non oportuit & te miſereri conſervi tui?* quaſi dicat: Tu recepiſti magna, & non vis impendere parva? *Et iratus dominus &c.* Et primo agit de pœna, per quam fit ſeparatio a Deo. Quando ſupra dominus iuſſit venumdari, non dixit, quod eſſet iratus, quia monitiones non ſunt ex divina iuſtitia, ſed ex miſericordia; ſed obiurgatio eſt ex ira Dei. Proverb. XIX. 12. „ Sicut fremitus leonis, ita „ & ira Regis. " Secundo quia ſubiicitur dæmonibus: unde *tradidit eum tortoribus*. Eccli. XXXIII. 14. „ Reddet illis ſecundum „ iudicium ſuum. " Item tangitur pœnæ perpetuitas: *Quoadusque redderet univerſum debitum*: & hoc erit in infinitum. Si enim pœna ceſſare non debet, donec fiat ſatisfactio debiti, & nullus ſine gratia poteſt ſatisfacere; qui decedit ſine caritate, non poterit ſatisfacere.

Sic & Pater meus caeleſtis faciet vobis. Hic adaptat ſimilitudinem. Pater eſt Deus, ſicut ſupra VI. 9. „ Pater noſter qui es in cælis. " *Faciet vobis*; ideſt, non remittet peccata veſtra. *Niſi remiſeritis unuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris*. Hic videtur innuere quod peccata dimiſſa redeant, ſicut vult Origenes, quod dimiſſa redeunt in aliquibus, ſicut in apoſtaſia. Item ſi dolet (c) pœnituiſſe. Sed hoc non videtur, eo quod remiſſio efficaciam habet a ſacramentis; ideo peccata & manifeſta, & occulta remittuntur. Dicuntur autem redire per ingratitudinem.

CA-

(a) *Al.* „ Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. " (b) *Al.* Et deſiderium. (c) *Al.* pœnit uiſſet.

C A P U T XIX.

ET factum est cum consummasset Iesus sermones istos, migravit a Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum, & feminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur; & qui dimissam duxerit, mœchatur. Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt; & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus; & sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus vero ait eis: Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum cælorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit: Non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falsum testimonium dices: honora patrem tuum, & matrem: diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodivi a iuventute mea; quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo; & veni sequere me. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones. Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Iesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? Iesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi.

SUpra ostensum est quomodo veniendum est ad vitam æternam per communem viam; hic docet quomodo veniendum est per viam perfectionis, quæ tangitur quantum ad duo: quantum ad continentiam, & quantum ad paupertatem voluntariam. Circa primum duo facit. Primo agit de adventu; secundo de continentia, ibi, *Dicunt ei discipuli eius &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur tentatio pharisæorum; secundo solutio Christi; tertio obiectio contra solutionem. Secunda, *Qui respondens ait eis*; tertia, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii*? (a) Circa primum

(a) *Al.* Circa primum primo describitur locus.

mum tria. Primo describitur locus; secundo occasio ad tentandum; tertio tentatio. Dicit ergo: *Et factum est*, quia dictum eius est factum. „ Ipse enim dixit, & fa„ cta sunt; ipse mandavit, & creata sunt: " Psal. XXXII. 9. *Cum consummasset sermones istos*, scilicet de vitando scandalum, *migravit a Galilaea in fines Iudaeae trans Iordanem*. Iudaea aliquando sumitur pro tota terra quam habitant Iudaei; aliquando pro terra quae in dotem tribus Iudae cessit: & sic dividitur contra alias, & sic hic accipitur: oportebat enim transire per Iudaeam qui volebat ire in Hierusalem, quae erat in tribu Beniamin in finibus Iudaeae.

Sed quare migravit a Galilaea? Propter tria. Ut daret praedicatoribus exemplum, quod non est solum in uno loco praedicandum, sed in multis. Unde Luc. IV. 43. „ Quia „ aliis civitatibus oportet me evangelizare „ regnum Dei. " Item quia iam imminebat tempus passionis; ideo accedere volebat ad locum ubi pati debebat. Ad Ephes. V. 2. „ Tradidit semetipsum pro nobis oblatio„ nem, & hostiam Deo in odorem suavita„ tis. " Vel voluit redire ad Iudaeos, ut significaret quod in fine convertetur ad convertendum Iudaeos.

Et secutae sunt eum turbae. Signum est devotionis turbarum, quia secutae sunt eum, sicut filii patrem peregrinantem. Ioan. X. 27. „ Oves meae vocem meam audiunt. " *Et curavit eos*. Oseae VI. 2. „ Percutiet, & sana„ bit (a) nos. " Aliquando Dominus curabat, aliquando signa faciebat. Signa, ut confortaret. In Act. I. 1. „ Coepit Iesus facere, „ & docere. " Posset aliquis credere, quia transivit ad Iudaeos, quod dereliquerit gentes; ideo ad designandum quod non dereliquit, (b) dicit: *Secutae sunt eum turbae*, idest ad salutem, quia cum essent oleaster, inserti sunt, & facti sunt olivae, Rom. XI. Vel quod sunt secutae trans Iordanem, significatur quod per baptismum peccata remittuntur. *Et accesserunt ad eum pharisaei tentantes*. Et in hoc reprehenduntur, quia cum turbae sequerentur, pharisaei insidiabantur. Hierem. V. 5. „ Ibo ad optimates, & loquar „ eis. " Unde accesserunt dicentes: *Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa*? Apparet in istis primo malitiosa astutia, quia venerunt ad Christum, ut Christo calumniam inferrent: quia aut diceret, quod esset dimittenda, aut non. Si diceret, quod sic, videretur sibi contrarius, quia ipse erat praedicator castitatis. Si diceret quod non, accusabimus eum, quia hoc est contra Moysen legislatorem. Sicut dicit Chrysostomus, arguuntur de incontinentia: quia si aliquis libenter audiat loqui de separatione uxoris, incontinens est: unde quia isti de divortio loquebantur, ostendebant se incontinentes. Dominus dederat causam propter quam dimitteretur, scilicet propter turpitudinem. Sed isti non solum ex hac causa petebant, sed utrum ex quacumque causa: unde volebant habere potestatem liberam dimittendi uxorem. Ideo sequitur responsio: *Qui respondens ait eis*. Dominus dat optimum modum respondendi: quia quando quaerit aliquis ut addiscat, statim dicenda est veritas; sed ei qui quaerit ut calumnietur, non statim dicenda est veritas, sed primo dicenda sunt aliqua quae negari non possunt. Ideo primo Dominus interrogat de lege: unde primo assumit verba Scripturae; secundo dicit quomodo ad propositum facit; tertio principale propositum concludit. Et circa primum tria facit. Primo ostendit societatem maris, & feminae quam Deus instituit; secundo affectum quem indidit; tertio modum quo coniunxit. Intendit probare quod coniunctio maris, & feminae est a Deo instituta. *Non legistis, quod qui fecit hominem, ab initio masculum, & feminam fecit eos*? Hoc enim legitur Genes. I. 27. „ Et „ creavit Deus hominem ad imaginem & „ similitudinem suam. " Non est hoc intelligendum, ut aliqui intellexerunt, quod primo fecerit hominem masculum, & feminam, & post separaverit eos; sed primo fecit unum hominem, & in illo fecit unde fieret mulier.

Sed quare voluit Dominus sic fieri; scilicet ex viro, & muliere multitudinem hominum? Respondeo, ut significaretur quod forma matrimonii ex Deo esset; item ut magis se diligerent.

Sed tunc quaerit Chrysostomus quare non semper sic facit ut simul (c) nascatur vir & mulier. Respondet, quia si ita esset, videretur necessitas utendi matrimonio. Et quia Dominus vult esse licitum uti matrimonio, vel non uti, & non esse necessarium; primo creavit masculum, & feminam ad significandum, quod licitum erat matrimonium: post vero ut sine muliere nasceretur masculus, & e converso, ut liberam habeant facultatem & utendi matrimonio, & non utendi.

Secundum hoc excluditur duplex error. Quidam enim dicebant, matrimonium non esse

(a) *Al.* eos. (b) *Al.* ideo dicit. (c) *Al.* nasceretur.

esse a Deo; & hoc excludit, quia si masculum, & feminam fecit eos, & constat quod nihil frustra fecit: ergo nec aliquid horum, & non nisi ad societatem matrimonii. Alii dixerunt, quod si non peccasset homo, Deus feminam non fecisset, immo alio modo multiplicarentur homines. Sed hoc nihil est, quia ante peccatum creati sunt. Et singulariter dicit masculum, & feminam, ut unus unam habeat.

Propter quod relinquet homo patrem, & matrem. Hic ponitur quem affectum indidit. *Et dixit*. Quis dixit? Ille qui fecit. Sed hoc non videtur, quia videtur quod Adam dixerit. Augustinus dicit, quod immisit Dominus soporem in Adam, & tulit unam de costis eius. Sopor iste fuit extasis, unde ibi revelavit multa bona: unde Dominus ei revelavit etiam quod hic dicitur: unde supra x. 20. dictum est: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. Quia ergo Adam dixit, Deo imperante, ideo dicitur quod Deus dixerit. (a) Unde Esdræ II. capit. IV. „ Homo re„ liquit patrem, qui nutrivit eum, & ad„ hæret uxori. "

Quæ est ratio? Frater & soror nascuntur ex uno, & dividunt se; sed vir & uxor ex diversis, & tamen non dividunt se? Dicit Chrysostomus, quod hoc est ex ordinatione divina. Item naturaliter omnis causa habet reductionem ad effectum, ut succus a radice ad ramos: unde patres magis diligunt filios, quam e converso: ideo vir & uxor, etsi sint ex diversis, uniuntur tamen in effectum unum.

Et erunt duo in carne una: Hieronymus: „ Scilicet in carne prolis. " Et hic est fructus matrimonii. Chrysostomus exponit: *In una carne*; idest, in uno carnali affectu; sicut & in spirituali (b) affectu fit unitas: ut in Actor. IV. 32. „ Erat autem credentium „ cor unum, & anima una. " Vel *erunt duo in carne una*, idest in uno carnali opere. Philosophus dicit, quod homo, & mulier in opere illo sic semper se habent, quod sicut virtus activa, & passiva semper in effectum coniunguntur, sic in actu illo actio, & passio coniunguntur. *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*. Deinde (c) principale intentum concludit: *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*: quia ex Dei voluntate actum est. Si est ex Deo, non potest homo separare: quia si Deus coniunxit, Deus separet. Potest enim separatio fieri a Deo, vel ab homine: & hoc vel propter voluptatem, vel ut aliquam aliam habeat; & non valet: vel propter consensum mutuum, ut Deo liberius serviat; & sic est a Deo.

Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudii, & dimittere? Hic ponitur obiectio eorum contra generalem legem: aperiunt enim quod erat in mente: *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, & dimittere?* Non mandavit Moyses dimittere, sed indirecte prohibere voluit: quia Moyses voluit quod non dimitteretur, nisi daretur libellus repudii; & hoc magis pertinebat ad prohibitionem, quia libellus non fiebat nisi per manum communem: unde remittebat ad sapientes, ut viderent si haberent causam quare deberent dimittere eas.

Et ait illis. Hic obiectioni respondet. Et primo ponit responsionem; secundo confirmationem: quia Dominus probat non esse dimittendam ex auctoritate Dei, quæ maior est; ideo contra Dei auctoritatem non est auctoritas Moysi.

Sed contra. Nonne Dominus dedit legem per Moysen? Videte, sicut dicit Apostolus I. ad Corinth. VII. 25. „ De virginibus præce„ ptum Domini non habeo, consilium au„ tem do. " Unde aliquando dicebat, quod a Domino acceperat, aliquando ex industria sibi inspirata: sic & Moyses. Istud autem permisit, non quod audisset a Domino, sed ab inspiratione divina, non tamen auctoritate firmata.

Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ipsi dixerant, quod Moyses mandavit; sed non mandavit, sed permisit. De duritia eorum habetur Actor. VII. 51. „ Dura cervice, & incircumcisi „ cordibus, & auribus, vos semper Spiri„ tui sancto restitistis. "

Hic (d) solet esse quæstio, utrum illi peccent mortaliter qui uxores dimittunt. Quidam dixerunt, quod dimittentes peccabant mortaliter. Permissio enim quatuor modis accipitur. Dicitur permitti aliquid quando contrarium non præcipitur, ut minus bonum permittitur, quia maius bonum non præcipitur: ut Apostolus dicit I. Corinth. VII. 6. „ Secundum indulgentiam dico vo„ bis. " Item quandoque per privationem prohibitionis; & sic peccata venialia sunt permissa. Quandoque autem per privationem impedimenti; & sic omnia mala, quæ fiunt

(a) *Al. Forte:* Unde Gen. II. 24. „ Relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ. " *Loco enim citato non reperitur*. (b) *Al.* effectu. (c) *Al.* principalem communionem concludit. (d) *Al.* De ista solet esse quæstio, utrum isti &c.

sunt in præsenti, dicuntur aliquando etiam permissa, quia pœna non adhibetur. Ideo Iudæis quædam permissa fuerunt, quæ erant mortalia peccata, quia pœna non fuit eis inflicta. Sed illud habet locum in mundanis rebus: sic enim videmus quod secundum leges humanas non punitur fornicatio simplex: unde si lex vetus solum inspiciat ad vitam præsentem, sic solutio est bona. Sed quia quamvis secundum corticem ad vitam pertineat præsentem, tamen secundum medullam pertinet etiam ad vitam æternam: Exod. xv. 25. „ Dedi eis præcepta mea: " & Dominus dicit iuveni, infra: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*: ideo dicunt alii, quod male provisum esset populo illi, si quod esset peccatum ignoraret, cum tamen scriptum sit, Esa. lviii. 1. „ Nuntia po„ pulo peccata eorum. " Ideo dicit Chrysostomus, quod a peccato abstulit peccati culpam. Et licet inordinatum quid esset, noluit tamen quod eis imputaretur ad culpam, ut Dominus Oseæ præcepit ut faceret filios fornicationis: unde permissio non fuit ex præcepto, sed ad vitandum maius malum.

Ab initio autem non fuit sic. Unde actuale fuit, non ab initio institutum: unde post multos annos nullus dimisit uxorem. *Dico autem vobis &c.* Hic inducit legem. Primo pro viro; secundo pro muliere. Dicit ergo: *Quicumque dimiserit uxorem suam &c.* Sed excipitur fornicatio.

Sed (a) videte, quod duplex est fornicatio; scilicet corporalis, & spiritualis: unde propter utrumque potest dimittere, ut habetur I. ad Corinth. vii. 11. „ Si unus infi„ delis, alter fidelis, potest dimittere fide„ lis infidelem. " Notandum, quod per nullum impedimentum sequens potest dissolvi vinculum matrimonii, quia significat unionem Christi, & Ecclesiæ: unde cum unio Christi, & Ecclesiæ dissolvi non possit, nec unio matrimonii. Sed propter fornicationem potest a consortio separari, & non debet eam secum (b) retinere, ne videatur esse conscius turpitudinis; sed pro aliis turpitudinibus non potest, ut pro ebrietate. Item si vult hominem inducere ad infidelitatem, potest dimittere eam.

Sed quare fit mentio magis de fornicatione corporali, quam de spirituali? Quia est contra fidem matrimonii: & fidem frangenti fides non est servanda. Alia ratio est quam ponit Origenes: quia supra v. 31. dixit Dominus: *Qui dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari*; & ideo dat ei occasionem mœchandi: sed postquam ipsa peccavit, non dat ei occasionem mœchandi; ideo post potest dimittere, non ante.

Et qui aliam duxerit mœchatur. Sed quare non, nisi aliam ducat? Quia eadem res per ea quæ solvitur ligatur: unde quando homo habet uxorem separatam, & non aliam, adhuc spes remanet quod uniri possint, vel per consimile peccatum, vel per animorum consensum. Sed quando aliam duxit, tunc cor totaliter separavit, & assensum ab ea. Alia ratio, quia si præter fornicationem posset dimittere uxorem suam, aliquando accideret quod homo imponeret uxori suæ crimen, ut ab ea separaretur, & alii coniungeretur. Ideo Dominus voluit quod non haberet aliam: unde expresse prohibet quod non habeat homo diversas uxores: quia, una dimissa, & alia accepta, mœchatur.

Et qui dimissam duxerit mœchatur. Hic ponit legem quantum ad mulierem: unde non vult quod uxor dimissa habeat virum.

Sed quare prohibet viro ne contrahat cum ea, & non mulieri? Respondeo, quod mulieres magis ad malum præcipites sunt. (c) Hier. iii. 3. „ Frons mulieris meretri„ cis facta est tibi. " Ideo per istam prohibitionem præcipitaretur ad mala maiora. Ideo præcipit viro quod non contrahat, non autem prohibet mulieri.

Sed quid? Nonne licebat ei quæ repudiata erat, accipere alium? Dicunt quidam quod non, quia adhuc manebat vinculum. Et inducunt illud quod habetur Deuteron. xxiv. quod non poterit reverti ad priorem, quia polluta est: sed nisi peccasset, redire posset. Alii dicunt, quod poterat alteri nubere, sed non isti: quia si posset (d) ad eum redire, facilius repudiaret eam.

Quid ergo dicis, quod polluta est? Dico (e) quod est polluta isti, quia ad eum redire non potest. Vel potest intelligi de immunditia legis: quia sacerdos non poterat eam habere.

Dixerunt ei discipuli: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Postquam Dominus egit de insolutione matrimonii, hic tractat de perfectione continentium: & circa hoc duo facit. Primo ponit sententiam discipulorum; secundo sententiam Christi, ibi, *Qui dixit illis &c.* Dicit ergo: *Dixerunt discipuli: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere*. Moti sunt ad hoc dicendum, quia audierant, quod non poterat uxor

(a) *Al.* videtur. (b) *Al.* dimittere. (c) *Al.* Item tertio. (d) *Al.* ad eam. (e) *Al.* quod polluta est, quia &c.

uxor dimitti nisi ob unam causam, cum tamen multæ aliæ causæ reddant matrimonium onerosum, ut aliqua immunditia, ut lepra, & huiusmodi; ita quod impleatur illud quod in Eccli. xxv. 23. dicitur: „ Commorari leoni, & urso melius est quam „ cum muliere nequam. " Item multam affert solicitudinem. I. ad Corinth. vii. 28. „ Si virgo nubat, cogitat quæ sunt mun„ di. " Ideo ex hoc arguunt quod expedit cuilibet homini non nubere. Ideo Dominus temperat: quia contingit esse aliquid melius dupliciter; vel simpliciter, vel secundum quid: sic continere aliquibus competit, aliquibus non: quia, ut dicit Apost. I. Corinth. vii. 9. „ Melius est nubere, quam „ uri. " Approbat sententiam discipulorum: & primo dictis; secundo factis, ibi, *Tunc oblati sunt ei parvuli*. Et primo approbat continentiam; secundo assignat differentias continentium, ibi, *Sunt enim eunuchi &c.* tertio difficultatem, ibi, *Qui potest capere capiat*. Dicit ergo: *Qui dixit illis: Non omnes capiunt istud verbum*. Ita dicitis, quod non expedit nubere: verum est aliquibus, sed non est verum quo ad omnes: quia non omnes habent tantam virtutem quod abstineant; *sed quibus datum est*: quia aliquibus datum est non ex proprio facto, sed dono gratiæ. Sapien. viii. 21. „ Scivi quod aliter „ non possum esse continens, nisi Deus det. " Quod enim homo in carne vivat præter carnem, non hominis est, sed Dei. I. ad Corinth. vii. 7. „ Volo omnes homines esse sic„ ut me ipsum; sed unusquisque proprium „ donum habet ex Deo, alius quidem sic, „ alius vero sic. " Et quia possent credere quod omnes continere possent, ideo dicit: *Sunt enim eunuchi &c.* Unde distinguit, quod est continentia in aliquibus ex natura, aliquando ex violentia, aliquando ex voluntate. Ideo tria genera eunuchorum tangit: quia quidam per naturam, *qui a matris utero sic nati sunt*. Sicut aliqui monstruose nascuntur propter defectum manus, sic & aliqui sine genitalibus; & hoc ex Dei providentia: quia si omnia secundum communem cursum naturæ accciderent, attribueretur totum naturæ, & non divinæ providentiæ. Unde Sapient. viii. 8. „ Signa, & monstra „ scit antequam fiant. " Item quidam per violentiam, ut illi qui castrantur a tyrannis, vel barbaris: vel qui castrantur propter custodiam mulierum: *qui sunt facti ab hominibus*, quos scilicet vel crudelitas hominum castravit, vel conservantia mulierum. Et hoc dicit Hieronymus quod scit, quia pueri acciperentur, & castrarentur, & ponerentur in domo Nabuchodonosor. Quidam vero voluntate, ut dicit: *Et sunt eunuchi qui castraverunt seipsos propter regnum calorum*. Quidam male intellexerunt verbum istud; dicentes, scindenda esse genitalia; & leguntur hoc quidam fecisse, de quibus dicitur fuisse Origenes. Sed istud reprobatum est, & separari debent a clero: Capit. Ex parte, & Capitul. Significavit, extra de corp. vit. (a) Unde datur occasio errori Manichæorum, qui creaturam corporalem dixerunt esse causam mali. Item datur occasio errori gentilium, quia quidam in sacrificiis suis eunuchantur. Item hoc factum non est in utilitatem: quia tales, etsi actum non habent, a concupiscentia tamen non sunt immunes. Unde Eccli. xx. 2. „ Concupiscen„ tia spadonis devirginavit iuvenculam. " Ideo melius est quod homo sibi frenum imponat quam membrum abscindat, ut malas cogitationes, & desideria (b) refrenet. Esa. I. 16. „ Auferte malas cogitationes a cordi„ bus vestris. " *Qui castraverunt seipsos*, continuæ castitati se dederunt; & hoc *propter regnum calorum*. Aliquando enim membrum per actum intelligitur, ut supra xviii. 9. *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proiice abs te*. Sic hic membra genitalia pro actu accipiuntur: unde ille se castrat qui castitati se dedicat. Vel, secundum Hieronymum, quod continentiam servantes sic nati sunt frigiditate, scilicet naturæ, ita quod non moventur ad actum illum. Unde dicuntur eunuchi propter actum eunuchorum, quem habent propter naturam quam ex utero habent. Quia aliqui habent aliquam dispositionem ad aliquam virtutem naturaliter, sicut Iob ad misericordiam, qui dicit capit. xxxi. 18. „ Ab infantia mecum crevit mise„ ratio. " Quidam vero ex voluntate, vel propter simulationem, vel doctus ab hæreticis, est factus ab hominibus. II. Timoth. iii. 5. „ Habentes quidem speciem pietatis, „ virtutem autem eius abnegantes. " Quidam vero propter præmium vitæ æternæ. Primi duo, scilicet qui vel naturaliter, vel violenter castrantur, non habent meritum vitæ æternæ, sed solum tertii.

Sed numquid est verum de primis, quod non mereantur? Dico, quod merentur quantum ad voluntatem, licet non mereantur quantum ad actum: quia licet non possint facere, possunt tamen velle posse facere.

Qui potest capere capiat. Posita differentia, con-

(a) *Al.* Unde quia datur. (b) *Al.* refrenans.

continentiæ, hic ponitur exhortatio, ut dicit Hieronymus. Facit Dominus ficut facit dux in exercitu, qui quando eft capienda civitas, dicit: Qui intrabit civitatem, dabitur ei hoc, vel illud; ficut dicit David Ioab. Sic qui poteft capere, & continere, capiat, & non retrahat fe. Apoftolus I. Corinth. XII. 31. „ AEmulamini charifmata meliora. "

Sed quid eft quod dicit? Nonne tenetur quifque ad virginitatem fervandam? Videtur quod fic, quia homo ad meliora tenetur. Dicendum, quod non eft præceptum, fed confilium, ficut dicit Apoftolus I. ad Corinth. VII. 25. „ De virginibus (*a*) præceptum Domini non habeo; confilium autem do. "

Sed quid eft? Nonne tenetur homo ad meliora? Dico, quod diftinguendum eft, quod melius eft quantum ad actum, vel quantum ad affectum. Non tenetur ad meliora quo ad actum, fed quo ad affectum: quia omnis regula, & omnis actus determinatur ad finitum & certum: & fi tenetur ad melius, tenetur ad incertum. Unde quantum ad actus exteriores, quia non tenetur ad (*b*) incertum, non tenetur ad meliora; fed quantum ad affectum, tenetur ad meliora. Unde qui non femper vellet effe melior, non poffet fine contemptu velle.

Sed quid eft quod dicit: *Qui poteft capere capiat*? Aut enim potentia naturali; & fic nullus poteft: aut potentia gratiæ; & fic quilibet poteft: quia dicitur Lucæ XI. 9. „ Petite, & accipietis. " Item gratia Dei omnia poteft.

Dico, quod ly *poteft* includit poteftatem voluntatis: eft enim voluntas firma, & infirma. Conftat autem quod homo cum habet voluntatem firmam, non timet multos impulfus; fed quando non, ex facili impulfu labitur. Unde qui poteft per firmitatem voluntatis capere, capiat, & non a natura, fed a Deo. Unde qui hoc a Deo habet, confulimus quod hoc capiat, & contineat. Vel qui poteft fecundum opportunitatem temporis, vel conditionis temporis, ut Abraham: unde cælibatus Ioannis non præfertur coniugio Abrahæ. Item fecundum conditionem: quia qui coniugatus eft, non poteft continere: unde excluduntur vel ratione temporis, vel conditionis.

Tunc oblati funt ei parvuli. Hic oftendit quod dixit, facto. Et primo ponitur parvulorum oblatio; fecundo zelus difcipulorum; tertio fatisfactio Chrifti. Secunda ibi, *Difcipuli autem increpabant eos*; tertia ibi, *Iefus autem ait eis &c.* Dicit ergo: *Tunc oblati funt ei parvuli*. Dominus commendaverat caftitatem; & quia in parvulis eft caftitas, & puritas, ideo videntes quod puritas placeret ei, obtulerunt ei parvulos: *ut manus eis imponeret, & oraret*. Notandum, quod confuetudo erat quod pueri offerebantur antiquis, & benedicebant, & orabant, in fignum quod benedictio eft a Deo. Item experti quod (*c*) tactum haberet falutarem, quia leprofum curaverat, & multos alios, ideo &c. Item parvulos offerebant, quia credebant quod qui tangeretur ab eo, de cetero a dæmonibus non infeftaretur; ideo Ecclefia accepit in confuetudinem, quod parvulis exhibeantur facramenta Ecclefiæ ut magis confirmentur.

Difcipuli autem increpabant eos. Hic tangitur zelus difcipulorum. Sed quare increpabant? Quia credebant eum ut verum hominem fatigari ex frequentia hominum; ideo volentes parcere labori eius &c. Alia ratio, quia magnam opinionem habebant de Chrifto: ideo videbatur eis quod inhoneftum erat quod parvuli accederent ad eum. Origenes. Quia per hoc fignificatur, quod in Ecclefia funt quidam parvuli rudes. Per difcipulos perfecti fignificantur, unde tales dedignantur cum vident parvulos, fcilicet iftos rudes venire ad Chriftum, ignorantes quod omnes homines vult falvos fieri. Apoftolus Rom. I. 14. „ Græcis, & barbaris debitor fum. "

Confequenter utrifque fatisfacit: & primo, zelo iuftitiæ; fecundo fatisfacit devotioni offerentium. Dicit ergo: *Sinite parvulos venire ad me*, ideft humiles, five paucos. I. ad Corinth. XIV. 20. „ Nolite parvuli effe fenfibus, fed malitia parvuli eftote. " *Et nolite prohibere*, fcilicet paucos propter innocentiam: non enim funt prohibendi imperfecti venire ad perfectionem. *Talium eft enim regnum calorum*. Dicit *talium*, non horum, fcilicet qui ita funt puri per innocentiam. Supra XVIII. 3. *Nifi efficiamini ficut parvulus ifte, non intrabitis in regnum calorum*. Iob XXII. 29. „ Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. " Confequenter devotioni fatisfacit: *Cum impofuiffet eis manus*: per quod virtutes confortat: Efa. xl. 29. „ Qui dat laffo virtutem: " *abiit inde*. Aliquando Chriftus apponit manus, & non abit inde; aliquando apponit, & abit: quia aliqui ita fortes funt quod non retrocedunt. (*d*) Vocavit Petrum, & Andream, & manfit cum eis, Ioan. VII. Quia igitur ifti adhuc imperfecti

(*a*) *Al.* mandatum non habeo. (*b*) *Al.* certum. (*c*) *Al.* factum. (*d*) *Al.* & vocavit.

fecti erant, nec habiles ad sequendum eum, ideo *abiit inde*.

Et ecce unus accedens &c. Hic agit de perfectione paupertatis: & quia duplex est via, via communis, & specialis, ut est continentia; via prima est via salutis, secunda perfectionis: ideo primo de prima; secundo de secunda. Et primo ponitur interrogatio; secundo Christi responsio; tertio responsionis expositio. Interrogatio ponitur: *Et ecce unus accedens ait illi*: *Magister bone*. De isto diversa est opinio: quia Hieronymus dicit, quod erat perversus corde: & hoc patet, quia abiit tristis: unde si bono corde accessisset, non abiisset tristis. Chrysostomus dicit, quod a passione avaritiæ detinebatur; ideo ferre non potuit: & hoc patet, quia non causa tentandi venit: quia quando aliqui veniebant ad Iesum causa tentandi, Dominus semper respondebat eorum malitiæ: Ut quid me tentatis? vel huiusmodi; sed nullum ponit hic: unde patet quod non tentator erat, sed imperfectus, qui ad Deum accedebat ut perficeretur. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad „ eum, & illuminamini. " *Magister bone &c.* Vocat eum magistrum, quasi scientem. Talis enim debet esse magister qui sciat. Item vocat bonum. De ratione boni est se communicare: unde Sapien. VII. 13. „ Sine invidia „ communico. " Ipse enim vere bonus est. Psal. CXVIII. 68. „ Bonus es tu, & in boni- „ tate tua doce me iustificationes tuas. " *Quid boni faciam ut habeam vitam æternam?* Audierat multa de vita æterna. Bene audierat (Psal. XXXVI. 27.) „ Declina a malo, & „ fac bonum; " sed in lege non audierat promitti vitam æternam, sed temporalia tantum. Esa. I. 19. „ Bona terræ comedetis. "

Qui dicit ei: *Quid me interrogas?* Hic ponit responsionem. Primo respondet, ut in Marco (X. 18.) habetur: „ Quid me dicis bo- „ num? " Hic autem: *Quid me interrogas?* Utrumque potest intelligi. Sed quod Matthæus dicit: *Quid me interrogas?* non habet calumniam; secundum vero id quod dicit Marcus, assumpserunt Arriani errorem dicentes, quod Pater est bonus per essentiam, Filius per participationem; ideo ponebant Filium inæqualem Patri. Sed notandum quod dicit: *Unus est bonus Deus*. Sed nomine Dei Pater, & Filius, & Spiritus sanctus intelligitur: unde ab hoc excluditur alia creatura, quia non per essentiam bona est.

Sed quare respondet sic? Dicit Hieronymus, quod respondet ad mentem ipsius qui illam bonitatem commendabat quæ solet esse in homine: quia magis adhærebant traditionibus hominum quam Dei, sicut supra XV. 6. dicitur: *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras*. Ideo reprehendit eum, quia petebat ab eo tamquam ab homine bono, non autem tamquam a Deo.

Sed quid est quod dicit: *Quid me interrogas de bono?* Hoc dicit tamquam cognoscens eius affectum: quia non habebat animum ad obediendum bono; & omne bonum temporale est imperfectum, & umbra respectu boni divini. Esa. LXIV. 6. „ Omnes iustitiæ ve- „ stræ tamquam pannus menstruatæ. " Unde omnia ista bona sunt a Deo; ideo si vis habere ea, pete ab eo: ipse enim solus est bonus. Psal. CXXXV. 1. „ Confitemini Domi- „ no, quoniam bonus. " Ideo recurre ad Deum.

Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Quidam enim habent vitam imperfectam, quidam perfectam, & quidam totaliter extra vitam sunt, ut qui in peccato sunt, vel infideles: quia „ iustus ex fide vivit: " Hebr. X. 38. Quidam igitur habent vitam inchoatam, & imperfectam, ut iusti in hoc mundo; illi vero perfectam qui iam sunt in vita æterna: unde: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*: quia introducitur homo per mandata. Ezech. XX. 11. „ Dedi eis manda- „ ta mea, & iudicia mea ostendi eis. "

Sed numquid mandata sufficiebant ad salutem? Dico quod non, nisi ex fide Mediatoris, & caritate: unde Apostolus ad Gal. II. 21. „ Si ex lege est iustitia, ergo frustra „ mortuus est Christus. " Item Proverb. VII. 2. „ Serva mandata mea, & vives. "

Dicit illi, Quæ? Sequitur responsionis expositio, in qua mandata replicat. Et primo ponit mandata; secundo radicem, ibi, *Diliges proximum suum sicut teipsum*. Dicit ergo: *Iesus autem dixit*: *Non homicidium facies &c.* Et quare non facit mentionem de mandatis primæ tabulæ? Quia pronum videbat ad dilectionem Dei; ideo non fuit necesse. Item hæc sunt prævia ad dilectionem. Et primo ponit negativum; secundo affirmativum. Primo incipit a maiori: *Non homicidium facies*, quod est contra vitam in actu: *non adulterabis*, quod est contra vitam in potentia: *non furtum facies*, quod est contra bona personæ: *non falsum testimonium dices*, quod est contra personam. Item affirmativum ponit: *Honora patrem tuum, & matrem*. Deinde ponit radicem: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Roman. XIII. 8. „ Qui diligit „ proximum, legem implevit. "

Dicit ei adolescens: *Omnia hæc custodivi a iuventute mea*. Postquam Dominus tradidit doctrinam communis salutis, hic tradit doctrinam perfectionis: & primo tradit doctri-

 nam;

nam; secundo necessitatem huius doctrinæ; tertio præmium observationis. Secunda ibi, *Iesus autem autem dixit discipulis suis*; tertia ibi, *Respondens Petrus &c.* Et primo ponitur occasio doctrinæ dandæ; secundo promulgatio; tertio effectus. Secunda ibi, *Dicit ei Iesus &c.* tertia ibi, *Cum audisset adolescens verbum, abiit tristis*. Occasio promulgandi hanc doctrinam est pet'tio adolescentis. Et primo confitetur se observatorem legalium; secundo petit quæ sit perfectio ad quam pervenire possit, ibi, *Quid adhuc mihi deest?* Dicit ergo: *Omnia hæc custodivi a iuventute mea*: & dicit, *Omnia*, quia non sufficit unum facere tantum, nisi omnia serventur. Iacob. II. 10. „ Qui offenderit in uno, factus est „ omnium reus." Item dicit, *A iuventute*. Proverb. XXII. 6. „ Adolescens iuxta viam „ suam, & cum senuerit; non recedet ab ea." Unde conveniebat ei quod dicitur Iob XXIII. 12. „ A via labiorum non recessi."

Utrum autem verum dixerit, est quæstio. Hieronymus dicit, quod mentitus est: quod patet, quia ante hoc immediate præcedit: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Si sic dilexisset, non abiisset tristis, cum Dominus dixit: *Vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*. Chrysostomus dicit, quod verum dixit, quod legalia servaverat: & confirmatur per illud quod habetur in Marc. X. 21. quod cum intuitus esset eum Iesus, dilexit eum: quod non fecisset, nisi bonus esset. Est enim duplex via. Una sufficiens ad salutem, & hæc est dilectio Dei & proximi cum sui beneficio, sine suo gravamine, secundum quod habetur I. ad Corinth. VIII. 3. „ Qui diligit Deum, co„ gnitus est ab eo:" & hanc servaverat. Alia est perfectionis, ut diligere proximum cum sui detrimento; & hanc non servaverat: ideo cum nuntiata fuit ei, *abiit tristis*. Prima non fuit contentus; ideo petiit: *Quid mihi deest adhuc?* Quilibet tenetur facere hanc quæstionem, secundum quod dicitur (Psal. XXXVI. 5.) „ Notum fac mihi, Do„ mine, finem meum, & numerum dierum „ meorum quis est, ut sciam quid desit mi„ hi." Ipse enim solus scit quid desit nobis. „ Imperfectum meum viderunt oculi „ tui:" Psal. CXXXVIII. 16.

Dicit ei Iesus: Si vis perfectus esse, vade &c. Primo ponitur studium; secundo via; tertio, quia difficilis, ponitur præmium; quarto consummatio perfectionis. Dicit (a) ergo: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*. Debemus enim niti ad perfectionem. Hebr. VI. 1. „ Intermit„ tentes inchoationis Christi sermonem ad „ perfectum feramur."

Sed quærit Origenes. Perfectio legis est dilectio; sed dixerat: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Quare ergo dixit: *Si vis perfectus esse*, cum iam perfectus esset?

Dicunt quidam, quod in quibusdam libris non ponitur illud: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Et hoc patet, quia in Marco non ponitur. Aliter potest dici, quod illud dixit, sed non hoc ordine: quia in Evangelio Nazaræorum ita est: *Dominus dixit: Non homicidium facies &c.* usque ad illud de dilectione. Et post sequitur: *Hæc omnia &c.* Et deinde sequitur: *Diliges proximum &c.* Tamen plana est solutio: quia duplex est dilectio proximi, scilicet dilectio secundum viam communem, & dilectio perfectionis. Unde dicit: *Vade, & vende omnia &c.* non partem, sicut fecerunt Ananias, & Saphira, ut habetur in Act. V. *Et da pauperibus*, non divitibus. I. ad Corinth. XIII. 3. „ Si „ distribuero facultates meas in cibos pau„ perum." Psal. CXI. 9. „ Dispersit, dedit „ pauperibus." Et non uni, sed pluribus.

Sed quid est? Nonne statim talis esset perfectus? Videtur quod non, quia adhuc passiones sunt in eo: ergo non est perfectus in virtute. Origenes dicit, quod statim perfectus est, sicut illi perfecti sunt quibus bona sua distribuit. II. ad Corinth. VIII. 14. „ Vestra abundantia inopiam illorum sup„ pleat, & illorum abundantia inopiæ ve„ stræ sit supplemento." Unde perfectio illorum transit in illum, sicut *qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet*: supra X. 41. Unde via perfectionis non est: *Vade, & vende omnia quæ habes*; sed tantum hoc quod sequitur: *Et da pauperibus*. Alia responsio est. *Si vis perfectus esse*; non quod statim sit perfectus, sed quoddam principium habebis perfectionis: quia exoneratus istis, poteris facilius contemplari cælestia. Augustinus dicit, quod vigiliæ, & huiusmodi sunt instrumenta perfectionis; sed in hoc quod sequitur est perfectio: *Et sequere me*. Unde supra IV. 20. *Petrus, & Andreas, relictis omnibus, secuti sunt eum*. Et sic etiam Matthæus supra IX. Sed cum dimittis hæc omnia, melior usus est dare pauperibus; & in hoc considerandus est proximus. Unde si non est in illis perfectio, in quo consistit? Dicendum, quod in perfectione caritatis. Coloss. 3. 14. „ Super omnia ca„ ri-

(a) *Al.* Dicitur.

„ ritatem habentes, quæ est vinculum per- „ fectionis. " Unde dilectio Dei est perfectio, sed dimissio rerum est via ad perfectionem. Et quomodo? Augustinus in Lib. LXXXIII. Quæst. dicit, quod „ augumentum „ caritatis est diminutio cupiditatis, perfe- „ ctio caritatis, nulla cupiditas. " Ille ergo perfectus est in caritate qui diligit Deum usque ad contemptum sui, & suorum. Unde difficile, & quasi impossibile est quod aliquis possideat divitias quin eis alliciatur. Et hoc patet de Gregorio, de quo legitur, quod cum cogitasset melius se famulaturum Christo sub specie sæculari, cœperunt contra eum tot succrescere, ut non iam specie tantum, sed etiam mente retineretur; ideo nihil est quod animum tam liberum faciat sicut quod non occupetur circa divitias. Et hæc est via perfectionis. Unde aliud est esse perfectum, & habere statum perfectionis. Quicumque habet caritatem perfectam usque ad contemptum sui, & suorum, perfectionem habet. Status perfectionis duplex est, prælatorum, & religiosorum; sed æquivoce: quia status religiosorum est ad acquirendum perfectionem: unde isti dictum est: *Si vis esse perfectus*, & si vis ad perfectionis statum venire. Status autem prælationis non est ad acquirendum sibi, sed ad habitam communicandam: unde Dominus, Ioan. ult. XVII. dixit Petro: „ Petre si diligis me, pa- „ sce oves meas:" & non dixit: *Si vis perfectus esse &c.* Unde talis est differentia inter perfectionem religiosorum & prælatorum, qualis inter discipulum & magistrum: unde discipulo dicitur: Si vis addiscere, intra scholas ut addiscas. Magistro dicitur: Lege, & perfice. Unde securior est status religiosorum, quia ignorantia non imputatur eis, sicut prælato. Unde sicut ridiculum esset magistro quod nihil sciret, sic &c. Sed dato quod uterque faciat quantum ad eum pertinet, & bene utatur officio suo; dico quod non est comparatio nisi sicut inter discipulum & magistrum: unde in statu perfectiori est prælatus, etiam si des Eliam, vel quemcumque.

Sed est quæstio. Si prælatus est perfectus, nonne tenetur omnia vendere? Dico, quod istud sequeretur, si in hoc quod est, *Vade*, & *vende omnia quæ habes*, esset perfectio; sed non est, sed est via, & præambulum ad acquirendum perfectionem: ideo non oportet quod vendat ea quæ habet. Sed quia hoc raro contingit quod quis perfectionem cum divitiis habeat, ab eo qui venit ad perfectionem, (a) relinquenda sunt omnia. Ideo dat Dominus quod facilius est. Unde si prælatus esset idoneus, & curam bene ministraret, dico quod esset perfectior, sicut aliquis potest dicere: Volo intrare scholas, ut addiscam. Sed præsumptuosum est dicere, cum nihil sciat, velle se esse magistrum: unde Augustinus de Civitate Dei: „ Status su- „ perior, sine quo populus regi non potest, „ etsi (b) decenter administretur, indecen- „ ter tamen appetitur. " Item est aliud esse prælatum, & in statu prælati.

Numquid in statu perfectionis sunt sacerdotes plebei, vel curati? Dico, quod non sunt in statu, quia non faciunt statum. Omnis status cum solemnitate datur, ut ordo episcopatus, & religio. Cum autem datur plebania, non datur cum solemnitate: unde statum non habent perfectionis: quod patet quia aliquibus committitur cura, & administratio; & si non sit promotus, potest dimittere, & uxorari; & aliquando factus est religiosus. Episcopus autem non dimitteret episcopatum nisi de licentia superioris; curatus potest intrando religionem. Si autem esset in statu perfectiori, iam caderet a statu, & sic peccaret: unde perfectionem potest habere secundum actum, sed non statum: quia non datur status nisi cum solemnitate.

Vade ergo, & *vende omnia quæ habes*, & *da pauperibus*: quia per istud, magnum habebis præmium, quia præmium respondet merito. *Et habebis thesaurum in cælo*. In thesauro duo sunt, stabilitas, & abundantia. Habebis thesaurum, & abundantiam spiritualium. Psal. CXI. 3. „ Gloria, & divitiæ in „ domo eius. " Esa. XXXIII. 6. „ Et erit „ fides in temporibus tuis, divitiæ salutis, „ sapientia, & scientia. " *Et veni, sequere me*. Hic est finis perfectionis: unde illi sunt perfecti, qui toto corde sequuntur Deum. Unde Gen. XVII. 1. „ Ambula coram me, „ & esto perfectus. " *Et sequere me*; idest, imitare vitam Christi: unde supra XVI. 24. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum*. Imitatio enim est in solicitudine prædicandi, docendi, curam habendi. Unde Chrysostomus: „ Dictum est Petro, Sequere me, sci- „ licet in suscipiendo curam totius mundi." Iob XXIII. 11. „ Vestigia eius custodivit pes „ meus."

Cum autem audisset adolescens verbum, abiit tristis. Ostenditur affectus, quia *abiit tristis*. Hoc accidit cum desideramus aliquid, & non possumus habere ut optamus: unde iste de-

fide-

(a) *Al.* ei relinquenda. (b) *Al.* decedenter.

siderabat perfectionem, & audivit quid per hoc debebat habere; & quia cupidus erat, abiit tristis. Et quare? *Erat enim habens multas possessiones*. Augustinus: „ Ille qui dimisit „ voluntatem habendi, est magni meriti, „ quia imputatur ei quod habere potuit; sed „ maioris meriti est dimittere quod iam ac- „ quisivit: quia difficilius est quod evellan- „ tur quæ iam sunt unita, quam quæ non „ sunt unita. " Et hoc patet, quia iste qui habebat, separari non poterat.

Iesus autem dixit discipulis suis. Hic ponitur ratio prædictæ doctrinæ: & primo assignatur ratio; secundo satisfacit admirationi discipulorum, ibi, *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde*. Dicit ergo: *Iesus autem dixit discipulis suis &c.* Occasio dicendi verbum istud fuit, quia ille *abiit tristis*: quia dixerat: *Vade, vende quæ habes &c. Quia difficile dives intrabit in regnum cælorum*: non dicit impossibile. Et dicit, *Dives*, non qui habet divitias, quia quidam habent, & non amant eas; quidam autem habent & amant, & confidunt in eis. Hi qui habent, & non amant, possunt ingredi in regnum cælorum. Si enim hoc non esset, non diceret Paulus (I. ad Tim. VI. 17.) „ Divitibus huius sæ- „ culi præcipe non sublime sapere; neque „ sperare in incerto divitiarum. " Sed qui habet, & amat, difficile est &c. Supra XIII. 22. *Solicitudo sæculi huius, & fallacia divitiarum suffocant verbum*. Proverb. XXVIII. 20. „ Qui festinat ditari, non erit innocens. " Eccli. XXXI. 8. „ Beatus dives qui inventus „ est sine macula, qui post aurum non abiit „ &c. " Sed hoc est difficile; ideo sequitur (ibid.) „ Quis est hic, & laudabimus eum? „ Fecit enim mirabilia in vita sua." Addit aliquid quod ad impossibilitatem videtur pertinere: unde dicit: *Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum cælorum*. Supra Dominus dixerat, quod divitem erat difficile intrare in regnum cælorum; hic quod impossibile, sicut impossibile est quod camelus per foramen acus transeat. Unde accipite divitem, qui habet divitias, & non amat, difficile est. Illum autem qui amat, & in eis confidit, impossibile est intrare in regnum cælorum. Quod enim camelus non possit intrare per foramen acus, hoc est ex natura; quod autem dives qui amat divitias non possit intrare in regnum cælorum, hoc est ex divina iustitia; sed prius possent omnia subverti, quam divina iustitia immutari. Alii, sicut Hieronymus: „ Non designatur im- „ possibilitas, sed difficultas. " In quadam Glossa invenitur, cuius auctor ignoratur, quod Hierosolymis erat porta quæ vocabatur foramen acus, per quam non poterant cameli onerati transire; ita non potest dives intrare in regnum cælorum, nisi exoneret se ex affectu divitiarum. Sed facilius est quod camelus exoneretur quam dives hunc affectum deponat. Chrysostomus mystice exponit. Per camelum significantur gentes, qui peccato idolatriæ onerati sunt, per divites Iudæi, acus autem Christus, foramen acus est passio. Unde facilius fuit gentilem populum transire per passionem Christi, quam Iudæos; quia non poterant venire nisi dimittendo cæremonias legis; & hoc ipsi non facerent. Unde quæsitum est a dæmone, quod est gravius peccatum, & dixit, habere de alieno. Cui responsum est, Tu mentiris. Immo, dicit, quia alios peccatores sæpe amitto, istos autem non amitto. Vel sic. *Facilius est &c.* ut per divitem intelligamus superbum, per camelum Christum, per foramen acus, Christi passionem: ideo facilius fuit camelum transire per foramen acus, quam superbum humiliari.

Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis poterit ergo salvus esse? Supra Dominus assignavit rationem suæ doctrinæ; hic satisfacit admirationi discipulorum. Et primo ponitur admiratio; secundo satisfactio, ibi, *Aspiciens autem Iesus dixit illis*. Dicit ergo: *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis poterit salvus esse?*

Sed hic est quæstio litteralis. Cum plures sint pauperes quam divites, & divites difficile sit salvari; quomodo dicunt: *Quis poterit salvus esse*? Respondetur, quod intellexerunt, quod intelligeret etiam de pauperibus qui sunt divites voluntate: quia plures sunt pauperes qui voluntate sunt divites. Item ipsi iam erant effecti soliciti pro toto mundo; ideo ingruebat eis illa solicitudo, quæ habetur II. ad Corinth. XI. ut solici- ti erant rectores omnium creaturarum.

Aspiciens autem Iesus dixit eis: Apud homines hoc impossibile est &c. Hic satisfacit admirationi, dicens: *Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia*.

Sed quid est quod dicit? Videtur enim quod periit liberum arbitrium, si impossibile est apud homines. (a) Verum est quod homo a se habet ut possit peccare; sed resurge-

(a) *Al.* Verum est quod non potest homo sine auxilio gratiæ Dei: unde a se habet homo peccare; sed resurgere, opera salutis facere, hoc non a se sine gratia Dei: ipse enim Deus est qui in ista potest.

ſurgere, & opera ſalutis facere, hoc non habet a ſe ſine auxilio gratiæ Dei: ipſe enim Deus eſt qui iſta poteſt. Ad Rom. IX. 6. „ Non eſt currentis, nec volentis, ſed „ miſerentis Dei. " Unde Iob XLII. 1. „ Scio „ quod omnia potes, & apud te non eſt „ impoſſibile. " Unde ſecundum potentiam humanam impoſſibile eſt hominem ſalvum fieri: quia potentia humana non immutat voluntatem; ſed ſolius Dei eſt immutare eam, ſicut habetur Philip. II. 13. „ Qui operatur „ in nobis velle, & perficere. "

Conſequenter determinat de præmio perfectorum. Et primo ponitur interrogatio; ſecundo reſponſio, ibi, *Ieſus autem dixit illis*. Petrus audierat paupertatem laudari, & audierat: *Vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*. Audierat etiam quod difficile eſt divites intrare in regnum cælorum; ideo reputabat Petrus magnum feciſſe, quia omnia dimiſerat: unde dicit: *Tunc reſpondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia*. Et quia non ſolum illud audierat, *Vade, & vende*; ſed ulterius, *Et ſequere me*; ideo addit Petrus: *Et ſecuti ſumus te*. Relinquere omnia non facit perfectionem, ſed relinquere omnia, & ſequi Chriſtum: quia multi Philoſophi reliquerunt omnia. Sed reliquerat Petrus navem, & rhete; ſed Petrus magis de affectu ſuo laudatur quam de eo quod reliquit: quia ita prona voluntate dimiſit quod etiam totum dimiſiſſet, ſi habuiſſet. Item ſciebat quod Chriſtus ſciebat ſuam voluntatem; (a) ideo dicit: *Ecce nos reliquimus omnia &c.* Per quod dedit exemplum, quod non (b) reputentur pauca dimiſiſſe qui dimiſerunt quod habebant, etiamſi pauca haberent. Et dicit Hieronymus, quod dimittere non facit perfectionem, ſed ſequi Dominum. Et multipliciter aliquis ſequitur Deum. Mente per contemplationem. Oſeæ VI. 3. „ Sciemus, ſequemurque, ut cognoſcamus Dominum. " Unde illi Deum ſequuntur qui Deum habent præ oculis, & Deum cognoſcunt per modum contemplationis. Item (c) ſequitur Dominum per obſervantiam mandatorum. Ioan. X. 27. „ Oves meæ vocem meam au„ diunt, & ſequuntur me. " Item per imitationem operis. Iob XXXIII. 11. „ Veſtigia „ eius ſecutus eſt pes meus. " Item per contemptum ſui, & ſuorum. Supra XVI. 24. *Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me*. Item per puritatem mentis, & corporis. Apocal. XIV. 4. „ Hi ſunt qui cum mulieribus non „ ſunt coinquinati: virgines enim ſunt, „ & ſequuntur agnum quocumque ierit. " Ad iſtam ſequelam diſponit voluntaria paupertas.

Ieſus autem dixit illis: Amen dico vobis &c. Hic agit de præmio perfectionis: & primo ponit præmium perfectionis Apoſtolorum; ſecundo perfectionis aliorum; tertio excludit quamdam obiectionem. Secunda ibi, *Et omnis qui reliquerit &c.* tertia ibi, *Multi autem erunt primi noviſſimi &c.* Dicit ergo: *Amen dico vobis &c.* Quia enim voluit eſſe certum quod dixerat, ideo veritatem dixiſſe profitetur, dicendo, *Amen*. Et ut oſtenderet quod perfectio non eſt in hoc, *Vade, & vende omnia quæ habes*; ſed in hoc, *Sequere me*; ideo dicit: *Quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione .... ſedebitis ſuper ſedes duodecim &c.* Regeneratio duplex eſt. Una quæ eſt ſpiritus, quæ fit per gratiam in baptiſmo, de qua I. Pet. I. 3. „ Regeneravit „ nos in ſpem vivam. " Item eſt regeneratio corporis: ſicut enim ſpiritus per gratiam regeneratur, ſic & in reſurrectione reſuſcitabit corpora noſtra. Ad Philip. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis noſtræ con„ figuratum corpori claritatis ſuæ. " Quidam exponunt de prima regeneratione, & punctant ſic: *Vos qui ſecuti eſtis me in regeneratione*, ideſt regenerati eſtis per gratiam, *ſedebitis &c.* Chryſoſtomus eodem modo, ſed non punctat ſic: unde dicit, quod promiſit eis præmium in præſenti ſic. *Vos qui ſecuti eſtis me ..... ſedebitis*. Præſens Eccleſia eſt ſides Chriſti. In Eccleſia iſta ſunt diverſi ſtatus hominum: & quamvis omnes virtutes neceſſariæ ſint ad ſalutem, tamen unus laudabilior eſt in actu unius virtutis, quam alterius, alii in fide, alii in caſtitate, alii in caritate. Et ſicut in diverſis fidelibus; ſic & in Apoſtolis: quia Petrus ferventiſſimus zelator fidei fuit, ſed Ioannes in caſtitate polluit: ſic qui (d) fervent in fide ſunt ſedes Petri, in caſtitate Ioannis, & ſic de aliis. Sed omnes ſunt ſedes Chriſti, quia omnes virtutes fuerunt in eo; ideo promiſit eis quod ipſi eſſent futuri paſtores Eccleſiæ. Aliter, ſecundum Auguſtinum, accipitur de regeneratione, ſcilicet pro reſurrectione. *Amen dico vobis, in regeneratione*, ideſt in reſurrectione, cum revocabuntur ſecundum corpus & animam, *ſedebitis*, ſcilicet in ſede maieſtatis, ideſt iudiciariam poteſtatem habebitis, *iudicantes duodecim tribus Iſrael*: quia ſicut dedit Deus Filio iudicium, ſic & datur his qui ſecuti ſunt eum.

Sed

(a) *Al.* ideo ergo dicit. (b) *Al.* reputent. (c) *Al.* ſequi. (d) *Al.* ſervant.

Sed quid est quod dicit: *Super tribus Israel*? Numquid (*a*) alios non iudicabunt? Quare ergo plus dicit: *Super duodecim tribus Israel*? Intelligitur tota plebs fidelium totius mundi: quia intravit gentilitas in pinguedinem olivæ, & facta est consors promissionis factæ patribus. Illi autem qui sunt infideles non iudicabuntur: nam dicit Gregorius, quod quidam damnantur, & non (*b*) iudicantur, ut infideles; quidam autem damnantur, & iudicantur, ut qui crediderunt, & perversi fuerunt. Et, ut ponit Hieronymus, aliter condemnantur hostes, aliter qui in fide permansit: quia hostes condemnantur absentes, alii vero præsentes. Ideo *iudicabitis duodecim tribus Israel*. Quia Apostoli conversati sunt cum Iudæis, ideo dicitur, quod iudicabunt duodecim tribus. Et quomodo? Comparatione, quia eos monuerant. Possent dicere: Quomodo crederemus, quod tu esses Deus, qui eras (*c*) mortaliter vivens inter nos? &c. Sed dicet Dominus: Vos eratis sapientes in lege, & non credidistis; isti erant piscatores, & crediderunt.

Chrysostomus quærit quid magnum datum sit Apostolis. Nonne hoc datum etiam est Ninivitis, & Reginæ Austri? supra XII. 41. Dicit Chrysostomus, quod ipse modus ostendit auctoritatem iudicandi esse datam Apostolis: quia iudicantes auctoritate, iudicant sedendo, advocati, & accusatores condemnant stando: ideo ad designandum quod Apostoli iudicabunt auctoritate, (*d*) dicit, *Sedebitis*. De Ninivitis vero dicit (loc. cit.) *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam*.

Sed hic est quæstio: quia aliqui damnabuntur, & non iudicabuntur; sic aliqui salvabuntur, & non iudicabuntur, ut Apostoli, & apostolici viri; alii vero salvandi iudicabuntur, & merita eorum discutientur: & qualiter iudicabunt?

Dicunt aliqui per comparationem. Sed hoc non sufficit: quia sic etiam Regina Austri iudicabit. Quidam dicunt, quod per iudicium Christi. Sed hoc non sufficit, quia sic omnes sancti approbabunt. Psalm. LVII. 11. „ Lætabitur iustus cum viderit vindi-„ ctam. " Item dicunt quidam per quamdam venerabilem iustitiam, quia elevabuntur iusti in aera Christo obviam, & erunt assessores Christi. Sed hoc etiam non sufficit, quia dicit: *Sedebitis & vos iudicantes*. Dicunt quidam, quod iudicabunt sicut liber iudicat: iudicat enim, quia ibi scriptæ sunt leges, quæ illum iudicant, sicut corda Apostolorum, & iustorum, qui custodierunt mandata Dei, erunt liber eos condemnans. Mortui iudicati sunt (*e*) libris apertis: Apocal. XX. Sed plus est, quia aliud exercebunt. Unde in Psal. CXLIX. 6. „ Gladii anci-„ pites in manibus eorum. " Quomodo ergo iudicabunt? Videte. Erit iudicium mentale, quia virtute divina fiet quod singulis ad memoriam omnia peccata sua reducantur. Unde deceptus fuit Lactantius, qui ponit resurrectionem fieri ante iudicium per mille annos. Istud ergo erit mentale iudicium, quia per virtutem divinam reducentur ad memoriam ea quæ fecit unusquisque. Sed non est inconveniens quod aliquis recipiat ab aliquo lumen aliquod: quia Angeli a Deo recipiunt, & homines ab Angelis; ideo non est mirum quod homines illuminentur ab Apostolis, qui pleni erunt; ideo non solum iudicabunt, sed etiam quoddam lumen ab eis alii iusti recipient. Sed differenter Christus, & Apostoli: quia Christus auctoritate, illi vero sicut promulgatores. Sicut lex per Angelos data est, sic & executio iudicii fiet per Angelos, quia ecce Angeli dicuntur (Iob XXXVI. 6. „ Pauperi-„ bus iudicium dabitur. ") qui iustitiam secuti sunt, & omnia dimiserunt.

Et quare iudicabunt? Una ratio, quia peccata de mundo sunt: unde illi qui debent iudicare, debent esse de extra mundum; & tales sunt Apostoli, & apostolici viri. Unde Ioan. XV. 9. „ Elegi vos de mun-„ do. " Item dicit Philosophus, quod virtuosus est iudex omnium hominum, sicut gustus omnium gustabilium. Sicut ergo qui vult aliquid gustare, dat ad gustandum ei qui habet gustum sanum; sic cum virtuosus habeat gustum sanum, ideo ipse regula est omnium actuum: ideo perfecti viri ut regula iudicabunt. Item alia ratio, quia sunt alieni a mundo, ideo magis ferventer sequuntur Christum. Isti ergo debent magis iudicare, quia de rebus contemplandis incalescunt. Psalm. XXXVIII. 4. „ Concaluit cor „ meum intra me, & in meditatione mea „ exardescet ignis. " Ideo etiam quia magis assueti, sunt magis ferventes. Item quia erant pauperes, & magis abiecti, sed meritum abiectionis est exaltatio, ideo exaltabuntur. Ideo dicit: *Sedebitis iudicantes &c.*

Sed numquid Iudas iudicabit? Non, quia istæ promissiones semper sunt sub conditione; ideo Dominus dicit: *Vos qui secuti estis me &c.* Unde qui secutus fuerit, & perseveraverit, iudicabit &c.

Sed

(a) *Al.* alios iudicabunt. (b) *Al.* iudicabuntur. (c) *Al.* moraliter. (d) *Al.* ideo dicit. (e) *Al.* libri aperti.

Sed si isti iudicant, quid faciet Paulus? Si iam sedes plenæ sunt, ubi ergo Paulus? Augustinus dicit, quod per duodecim significatur universitas, quæ per septem volvitur. Numerus ergo duodenus fit ex multitudine septem, quia septenarius numerus consistit ex tribus, & quatuor, & ter quatuor sunt duodecim, vel quater tria; ideo per istum numerum significatur universitas electorum.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres &c. Posito præmio Apostolorum, hic ponitur aliorum. Et sunt hic quæstiones.

Prima quare Apostolis nihil temporale promisit, aliis vero aliquod temporale, quia *centuplum accipiet &c.* Et hoc patet, quia in Marco habetur quod centuplum in præsenti. Secundum Chrysostomum, promissum fuit Apostolis aliquod temporale, quia iudicium in Ecclesia Dei, ut prius dictum est. Vel aliter, quia allicitur unusquisque secundum illud ad quod afficitur. Unde qui dimisit mundum, & ea quæ sunt in mundo, non alliciunt eum ea quæ sunt in mundo; sed alii (*a*) qui alligati sunt rebus sæcularibus, alliciuntur per eas. Ideo Apostolis, quia totum dimiserant, nihil temporale promisit; sed aliis, quia habent affectum ad temporalia: ideo Apostolis iudicium promisit. Vel, secundum Origenem, quod dictum est, *In regeneratione*, hoc est præmium eorum (*b*) qui omnia reliquerunt propter Christum.

Sed posset aliquis dicere: Nolo omnia propter te dimittere, sed dimittam unam domum, vel unum agrum &c. Dico quod si aliquid relinquis, aliquid habebis; sed si omnia, iudex eris.

Sed est alia quæstio. Dixit, *Domum;* & de hoc non est dubium; sed dicit, *Patrem, aut matrem &c.* Qui iubet dimitti patrem, aut matrem, iubet peccatum. Item ipse præcepit quod non dimittatur uxor, quod honorentur parentes.

Dicendum, quod in istis duo considerantur. Naturalis affinitas, & hæc non est contemnenda, sed bene faciendum est eis, si indigent. Aliquando vero retrahunt a servitio Dei: unde tunc sunt sicut membrum scandalizans, & tunc abscindendum est illud membrum: & ideo præcepit hæc relinquere. Item alia ratio, quia Dominus prævidit tempus futuræ persecutionis, quod insurgeret frater contra fratrem; ideo vult hominem separari ab eis.

Alia quæstio est, cum dicit, *Centuplum accipiet &c.* quomodo intelligatur. Quidam dixerunt, quod sancti resurgent ante iudicium per mille annos, & tunc Christus habebit regnum completum. Et tunc qui dimisit domum, habebit centuplum. Hieronymus improbat, quia non habebit centum patres &c. Item turpitudo significatur, quia non habebit centum uxores. Ideo dicit Augustinus, quod intelligitur quo ad spiritualia. Unde nos elegit Dominus pauperes in hoc mundo, & heredes regni: unde intelligitur gratia Dei, quæ ponderat omni eo quod dimittis, & in infinitum; ideo ponit finitum pro infinito. Unde *centuplum accipies*, idest aliquid quod valet centuplum. Origenes dicit, quod etiam ad litteram est intelligendum. Tu dimittis agrum, ex providentia Dei erit quod invenies multos ad servitium tuum: unde conveniet eis (*c*) illud II. Corinth. VI. 10. „Tamquam nihil habentes, & omnia possidentes." Item fratres invenies, idest omnes viros spirituales. Item præter hanc, *vitam æternam*, Ioan. X. 27. „Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis."

Consequenter introducitur incidens: *Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi.* Illi qui relinquunt aliquid propter Christum, vel omnia, si negligenter vivant, habebunt ne istud præmium? Dico quod non, quia imperfecte assumpserunt, & non erunt primi, sed novissimi. Vel aliter, quia possent dicere: *Vos qui reliquistis omnia &c.* iudicabimus sic. Qui per superbiam elati erant primi, sunt novissimi. Origenes dicit, quod potest intelligi de his qui veniunt ad Christum, & tepide vivunt; post veniunt alii ferventes, & fervore suo transcendunt alios: Vel primos vocat qui ex Christianis nati sunt, qui novissimi facti sunt respectu aliorum qui fuerunt ex gentibus, vel Iudæis. Vel potest referri ad homines, vel Angelos: quia qui primi sunt in ordine Angelorum, facti sunt novissimi per culpam; & novissimi, idest homines, fient primi, & superiores.

(a) *Al.* quia. (b) *Al.* quia. (c) *Al. deest* illud.

CAPUT XX.

(a) Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam, & nonam, & fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, & invenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei & æstus? At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

(b) Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Iesus dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei, Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem vocavit eos ad se, & ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt potestatem exercent inter eos? Non ita erit inter vos; sed quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister; & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus: sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Iesus transiret, & clamaverunt dicentes: Domine miserere nostri fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine miserere nostri fili David. Et stetit Iesus, & vocavit eos, & ait: Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

(a) Supra Dominus egit de perventione ad regnum per viam communis salutis, & per viam perfectionis, & quia quidam credunt indebite pervenire, ideo repelluntur. Et primo illi qui intendunt venire propter temporis antiquitatem; (a) secundo qui propter carnis originem. Secunda ibi, *Et ascendens Iesus Hierosolymam &c.* Primum ergo proponitur sub parabola patrisfamilias, & conductorum. Primo ponit parabolam; secun-

(a) *Al.* secundo propter carnis originem.

secundo concludit id ad quod prodest parabola, ibi, *Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi*. Parabola duas habet partes. Primo agit de conductione; secundo de remuneratione. Secunda ibi, *Cum sero autem factum esset &c.* Circa primum ponuntur quatuor (*a*) conductiones, quæ sunt invitationes operariorum ad operandum. Secunda ibi, *Et egressus circa horam tertiam &c.* tertia ibi, *Iterum autem exiit circa horam sextam &c.* quarta ibi, *Circa* (*b*) *undecimam vero exiit*. Circa primum tria tangit. Primo tangitur conducens; secundo ponuntur conducti; tertio modus conducendi. Secunda ibi, *Qui exiit primo mane conducere operarios*; tertia ibi, *Conventione autem facta &c.* Iste paterfamilias Deus est, cuius familia est totus orbis, sed specialiter creatura rationalis. Et dicitur paterfamilias ex similitudine gubernationis. Sapien. XIV. 3. „ Tu autem „ pater gubernas omnia sapientia. " *Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam*. Hic agit de conductis. Primo quæritur quæ sit vinea, qui operarii, quare conducti. Quid sit vinea ista. Secundum Chrysostomum iustitia est, & quot virtutes producit, tot palmites emittit. Cant. VIII. 13. „ Vinea mea coram me est. " Gregorius: „ Per vineam significatur sancta Ecclesia. " Esa, V. 7. „ Vinea Domini exercituum domus „ Israel est. " Et diversi palmites. Operarii vero sunt qui ab Adam descenderunt: unde omnes homines. Gen. II. 15. (*c*) „ Posuit Dominus Adam in paradiso, ut ope„ raretur, & custodiret illum. " Debet enim unusquisque operari iustitiam, & excolere eam, & habere curam de proximo. Eccli. XVII. 12. „ Deus mandavit unicuique „ de proximo suo. " Spiritualiter prælati sunt operarii. Esa. LXI. 3. „ Et vocabuntur „ in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini „ ad glorificandum. " Dicuntur autem conducti qui pro merito operari debent, & quasi mercenarii. Iob VII. 1. „ Militia est „ vita hominis super terram, & sicut mer„ cenarii dies eius. " Sicut enim mercenarius non statim accipit mercedem, sed expectat; sic nos in vita ista. Sed ad hoc quod sit bonus mercenarius, oportet quod laboret ad commodum domini sui; sic si laboremus in vinea Ecclesiæ, totum referre ad Deum debemus. Unde I. Corinth. X. 31. „ Omnia ad gloriam Domini facite. " Item primo excolit, & post comedit; & sic oportet quod primo excolamus, & præparemus aliorum salutem; post temporalia quæramus. Supra VI. 33. *Primum quærite regnum Dei, & omnia hæc adiicientur vobis*. Luc. XVII. 8. (*d*) „ Præcinge te, & ministra mihi, donec „ manducem, & bibam, & post hæc tu mandu„ cabis, & bibes. " Item tertio requiritur quod tota die occupetur in labore; sic cultor vineæ Domini modicum tempus expendat in his quæ ad ipsum pertinent; sed necessarium est quod expendamus totum tempus in servitio Dei. I. ad Corinth. XV. 58. „ Ab„ undantes in opere Domini semper. " Item verecundatur apparere coram domino nisi bene fecerit; sic etiam non debet hic apparere coram Domino nisi cum opere bono. Exod. XXIII. & XXXIV. 20. „ Non apparebis „ coram me vacuus. " Sed videamus quid sit mane. Totum (*e*) tempus huius sæculi est unus dies. Psal. LXXXIX. 4. „ Mille anni „ tamquam dies hesterna, quæ præteriit. " Diversæ horæ sunt diversæ ætates. Prima ab Adam usque ad Noe, & in illo tempore monuit Dominus & per nuntios, & per apparitiones ire in vineam iustitiæ. Vel potest dici, quod tota vita hominis est unus dies. Mane huius diei est pueritia. Pueritia enim virens est sicut herba: unde aliqui vocantur a pueritia, sicut vocati sunt a pueritia Hieremias, Daniel, & Ioannes Baptista. Ideo dicit: *Qui exiit primo mane &c.*

Consequenter determinatur de modo conductionis: unde dicit: *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno*. Per denarium istum significatur vita æterna, quia denarius ille valebat decem denarios usuales. Item habebat impressam similitudinem Regis. Unde quod significatur per istud denarium, consistit in observatione decalogi. Supra XIX. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Item habet similitudinem Dei. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, similes ei „ erimus. "

Consequenter agit de secunda (*f*) conductione: *Et egressus circa horam tertiam &c.* Si accipiamus diem unum, totum sæculum, sicut prima hora significat tempus ab Adam usque ad Noe, sic secunda a Noe usque ad Abraham. Antequam promissiones factæ sint de Christo, tunc per Angelos monuit multos, & habuit multos etiam qui monebant alios. Sed si ad vitam unius hominis, hora tertia est adolescentia: quia sicut hora tertia diei sol incipit calescere, sic in adolescentia incipit irradiare sol intelligentiæ. Item incipit tunc calere. Iac. I. 11. „ Exortus est cum ardore. " Et istos invenit *in fo-*

(a) *Al.* conditiones. (b) Al. *Circa horam undecimam &c.* (c) *Al.* Quia posuit. (d) *Al.* „ Ministra „ mihi &c. & post comedes, & bibes. (e) *Al.* templum. (f) *Al.* conditione.

in foro, & otiosos. (*a*) Istud forum, secundum illud, est vita præsens. Forum autem dicitur locus in quo litigatur, forum dicitur in quo venditur, & emitur; & significat vitam præsentem, quæ litigiis plena est, emptione, & venditione. I. Ioan. v. 19. „ Mundus totus in maligno positus est. " Et isti otiosi erant, quia iam partem vitæ suæ amiserant. Dicuntur enim otiosi non solum qui male faciunt, sed etiam qui bonum non agunt. Et sicut otiosi non (*b*) consequuntur finem, sic nec isti. Finis hominis est vita æterna: qui ergo operatur eo modo quo debet, habebit eam, si otiosus non fuerit. Eccli. XXXIII. 29. „ Multa mala do„ cuit otiositas. " *Et dicit eis: Ite & vos in vineam meam*. Quia Deus secundum iustitiam retribuit. I. Reg. XXVI. 23. „ Deus „ retribuet secundum iustitiam. " Cum istis non convenit (*c*) de denario. Quare cum primis, & non cum istis? Ratio est secundum quod refertur ad ætatem sæculi. Quia Adam peccaturus erat, ideo posset excusari si non scivisset suam remunerationem; sed scivit, quia gustavit. Item ei qui meliores habet sensus suos, magis innotescit veritas. Cum ergo sensus meliores Adam habuerit, verius ei innotuit. Sed cum aliis non convenit, quia semper plusquam promittat solvit. Esa. LXIV. & I. Cor. II. 9. „ Oculus „ non vidit absque te, quæ præparasti dili„ gentibus te. " Item primi conducti fuerunt ad totam diem: ergo totam mercedem debent habere: ideo promittitur eis denarius diurnus, qui erit plena merces. Sed aliter non dat totam Deo; ideo non convenit cum eo, quia poterat esse quod ferventius operabitur, & sic magis retribuetur; vel ita negligenter, quod non merebitur: ideo dicit: *Et quod iustum fuerit dabo vobis*: quia si recuperent tempus amissum, habebunt mercedem plenam. I. ad Cor. III. 13. „ Uniuscuiusque opus manifestum erit; „ dies Domini declarabit. " Item primos invitavit ad eundum, sed isti spontanee iverunt: quia in pueris non est discretio; ideo si faciant aliquod bonum, plus videtur esse a Spiritu sancto quam a discretione; sed in adolescentia homo movetur proprio consilio. Item de primis dicitur quod misit eos; de istis quod spontanee iverunt.

Iterum autem exiit circa horam sextam, & nonam. Secundum quod dies dicitur sæculum, sic hora sexta fuit ab Abraham usque ad David, & nona a David usque ad Christum. Sed quare coniungit duas horas? Quia tunc fuit populus distinctus, scilicet Iudaicus, & Gentilis. Unde potest dici quod hora sexta est iuventus, quia sicut in medio die est sol in sui perfectione, sic homo in iuventute: nona autem hora est senectus. Et coniungit istas duas, quia idem est modus vivendi in utraque.

Circa vero undecimam horam exiit. Ponitur quarta (*d*) conductio: & tria facit. Primo reprehendit; secundo (*e*) excusant; tertio invitantur. Secunda ibi, (*f*) *Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit*; tertia ibi, *Ite & vos in vineam meam*. Dicit ergo: *Circa undecimam vero horam exiit*. Nona hora est tempus Christi. Unde I. Ioan. II. 18. dicitur: „ Filioli, „ novissima hora est. " Et ad Hebr. I. I. „ Olim loquens Deus patribus in prophetis, „ novissime diebus istis locutus est nobis in „ Filio. " Esa. LII. 6. „ Ecce ego qui lo„ quebar, (*g*) adsum. " Vel potest dici senium, sive decrepita ætas: quia quidam in peccato perdurant usque ad ætatem decrepitam. Psal. LXXXIX. 6. „ Vespere decidat, „ induret, & arescat. " *Et invenit alios stantes*. Alios invenit in foro, istos non. Ratio est, secundum Philosophum, quia differentia est inter adolescentes & senes: quia adolescentes toti sunt in spe, senes non in spe, sed in memoriis. Unde illi in foro inveniuntur primi quasi volentes acquirere; isti autem inveniuntur stantes, quasi non volentes acquirere, sed acquisitum observare. Item vidit primos, & non increpavit; istos autem vidit, & increpavit: quia primi adhuc infirmi sunt, & dominantur passiones in eis, ideo excusandi sunt, quod non expendunt tempus in servitio Dei; sed senes abundant sensibus, ideo ipsos increpat. *Quid hic statis tota die otiosi?* Prov. XII. II. „ Qui „ sectatur otium, stultissimus est. " Et XXVIII. 19. „ Qui sectatur otium implebitur egesta„ te. " Sequitur eorum excusatio: *Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit*. Si referamus ad statum sæculi, sic isti significant gentilem populum, qui non serviunt Deo, sed idolis. Sed excusantur, quia prophetas non habuerunt, sicut Iudæi. Unde Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni nationi, & iudi„ cia sua non manifestavit eis. " Vel secundum quod refertur ad ætatem hominis, significatur quod quibusdam non datur occasio revertendi ad Deum usque ad senium. Et ratio est, quia omnia tempus habent. Vel potest contingere ex dispensatione divina, quia „ diligentibus Deum omnia co„ operantur in bonum: " Rom. VIII. 28. Unde

(a) *Al.* Istud forum est vita præsens. Forum dicitur locus &c. (b) *Al.* consequentur. (c) *Al.* cum denario. (d) *Al.* conditio. (e) *Al.* excusant. (f) Al. *Dicit eis*. (g) *Al.* ecce adsum.

Unde novit Dominus quod si ante vocasset eos, non stetissent. Tunc ergo conducuntur quando consentiunt, & efficaciter magis resurgunt. Unde dicit: *Ite & vos in vineam meam*. Unde licet sint decrepiti, vult tamen omnes salvos fieri, I. ad Tim. II. Item primis præmium promisit, istis non: quia illis debebatur, quia mane servierunt ei; istis autem debetur ex sola misericordia. Sapien. IV. 13. „ Consummatus in brevi, „ complevit tempora multa. "

Cum sero factum esset &c. Hic agit de remuneratione. Et ponitur primo remuneratio; secundo murmuratio; tertio responsio. Circa primum duo facit. Primo ponitur tempus; secundo persona committens; tertio persona cui committitur. Tempus ponitur: *Cum sero factum esset &c.* Et potest intelligi vel de fine ætatis, vel de fine sæculi. Psal. XXIX. 6. „ Ad vesperum demorabi„ tur fletus: " quia deficit lux mundi. Et dicitur, *Sero*, quia in mundo isto fiet iudicium. *Dixit dominus vineæ procuratori suo*. Dominus est tota Trinitas: *dixit procuratori*, Christo. Et datur ei potestas resuscitandi, potestas iudicandi, & tangitur ordo iudicii. Tangitur potestas, *Voca operarios*; idest, mortuos resuscita. Ioan. v. 28. „ Omnes qui in „ monumentis sunt, audient vocem Filii „ Dei. " Potestas iudicandi: *Redde illis mercedem*; idest, sis iudex: unde dat potestatem iudicandi. Ioan. v. 27. „ Dedit ei iudicium „ facere, quia Filius hominis est. " Consequenter tangitur ordo: *Incipiens a novissimis usque ad primos*. Et hoc potest retorqueri ad ætatem sæculi. *Incipiens a novissimis*, scilicet ab his qui sacramentis imbuti sunt: unde maior gratia eis data est quam primis. Ephe. III. 5. „ Aliis generationibus non est agni„ tum, sicut nunc revelatum est sanctis A„ postolis eius. " Unde abundantius collata fuit eis, licet aliqua persona in veteri testamento habuerit quo ad aliquid maiorem gratiam. Ioan. VII. 39. „ Nondum erat spi„ ritus datus, quia Iesus nondum erat glorifi„ catus: " non quia non datus fuerit Spiritus sanctus, sed quia tunc abundantius. Vel potest retorqueri ad ætatem hominis: quia qui in decrepita sunt ætate, citius moriuntur, & citius remunerantur. Vel potest esse quod ex fervore recuperent rem prius amissam, ut legitur de latrone. Quantum ad utrumque dicit Chrysostomus, quod illud homo facit liberalius quod facit ex misericordia, quam quod alio modo: ideo designatur quædam gratificatio, & gaudium. Luc. XV. 10. „ Gaudium est in cælo super „ uno peccatore pœnitentiam agente. "

Deinde sequitur executio: *Cum venissent qui circa undecimam horam venerant*, vel Christiani, vel homines in decrepita ætate, *receperunt singulos denarios*. Apostolus I. Corinth. III. 8. „ Quilibet propriam mercedem ac„ cipiet, secundum suum laborem. " *Venientes autem & primi* (non retorqueatis ad tempus sæculi, quia Iudæi) *arbitrati sunt quod plus essent accepturi*, eo quod plus habebant in alio sæculo. *Acceperunt autem & illi singulos denarios*, quia singulas stolas habuerunt.

Sed quid est? Nonne omnes æqualiter habebunt gloriam? Dico quod quantum ad aliquid erit par retributio, quantum ad aliquid non: quia beatitudo potest considerari quantum ad obiectum, & sic est una omnium beatitudo; vel quantum ad participationem obiecti, & sic non omnes æque participabunt, quia non ita clare videbunt. Ioan. XIV. 2. „ In domo Patris mei mansiones „ multæ sunt. " Et est simile sicut si multi vadant ad aquam, & unus ferat maius vas quam alter: fluvius totum se exponit, non tamen omnes deferunt æqualiter. Sic qui animam habet caritate magis dilatatam, magis accipiet &c. Eccli. XI. 24. „ Benedi„ ctio Dei in mercedem iusti festinat, & „ in honore veloci processus illius fructifi„ cat. "

Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt &c. Supra posita est remuneratio; hic ponitur quorumdam murmuratio.

Sed hic est quæstio duplex, quia dicit quod accipientes singulos denarios murmurabant. Per denarium intelligitur vita æterna. Est ne credendum quod accepta remuneratione aliquis murmuret? Non enim videtur, quia tunc esset ibi peccatum, ut habetur I. ad Cor. X. 10. „ Neque murmuraveritis. "

Chrysostomus dicit, quod non est vis facienda in eo quod dicitur, sed propter quod dicitur. Unde intelligendum est quod tanta erit remuneratio quod si possibile esset, murmurarent. Vel potest intelligi in mundo isto. Gregorius dicit, quod ista murmuratio nihil aliud est quam remunerationem differri: quia sancti qui ultimo venerunt, statim receperunt præmium, sed primi diu expectaverunt. Unde II. ad Cor. VI. 13. „ Eam„ dem habentes remunerationem tamquam „ filiis dico, dilatamini & vos &c. " Unde illi murmurant, quia statim non acceperunt; isti autem non, quia statim. Hilarius, & Hieronymus dicunt sic. Aliquando Scriptura loquitur de toto numero populi, aliquando ex persona bonorum, aliquando ma-

lo-

lorum, ut dicitur Hier. XXVII. quod omnis populus insurrexit in eum, & omnis populus liberavit. Hic accipitur omnis populus pro parte populi. Sic in primo tempore aliqui fuerunt boni, & non omnes; ideo attribuitur aliquid ratione bonorum, aliquid ratione malorum, non quod tunc, sed ante murmurabant: quia populus Iudæorum murmuravit contra gentilem, quod æquaretur ei.

Est & alia quæstio. Quid est quod dicit: *Qui portavimus pondus diei & æstus*? Quia non portaverunt nisi quantum vixerunt, & moderni similiter. Quid ergo est quod dicitur?

Tripliciter respondetur. Prima responsio est, quod spes quæ differtur affligit animam. Aliqui in principio mundi fuerunt qui portaverunt pondus: quia sciverunt suam retributionem differri; ideo dicuntur portasse pondus dici. Vel potest referri ad Iudæos, qui portaverunt pondera legis, de quo pondere dicit Pet. Act. XV. 10. „ Hoc est „ onus quod nec nos, nec patres nostri por„ tare potuimus. " Gentiles autem tale pondus non portaverunt, quia legi subiecti non fuerunt. Vel, secundum Gregorium, quia primi homines longiori tempore vixerunt, unde vivebant nongentis annis, ideo gravius pondus tulerunt.

At ille respondens uni illorum, dixit. Hic ponitur reprehensio. Et primo ostendit suam iustitiam, & suam misericordiam; secundo remunerationis æquitatem. Circa primum tria. Primo negat iniustitiam; secundo inducit pactum; tertio inducit retributionem factam. Dicit ergo: *At ille respondens uni illorum*: & adde, & omnibus, quia omnes unam causam habebant: *dixit, Amice*. Amicum vocat, quia ipsum ad se traxerat. Deut. IV. 37. „ Elegit semen eorum post eos. " *Non facio tibi iniuriam*: quia quod meum est, do isti, non quod tuum est; ideo non facio tibi iniuriam. Iob VIII. 3. „ Numquid Omnipotens subvertit iudicium?" Deinde commemorat pactum: *Nonne ex denario convenisti mecum?* idest, pro salute consequenda. Gen. XV. 1. „ Ego Dominus mer„ ces tua magna nimis. " *Tolle quod tuum est*, idest quod ex promissione mea habes, *& vade*, in gloriam. II. ad Tim. I. 12. „ Scio cui credidi, & certus sum quia pot„ ens est depositum meum servare in illum „ diem. " Quidam exponunt sic. *Tolle quod tuum est*, idest damnationem pro murmure, *& vade*, in ignem æternum. Sed hoc non potest esse, quia dicit quod acceperunt singulos denarios. Consequenter ponit misericordiam impensam, dicens: *Volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit misericordiam; secundo facultatem miserendi: *Volo autem huic novissimo*, idest gentili, *dare sicut & tibi*. Ad Rom. III. 9. „ Quid ergo? Præcedimus? „ Nequaquam. " Sed possent isti dicere: Tu non potes. Immo dicit: *Aut non licet mihi quod volo facere?* quia licet unicuique facere voluntatem suam de suo. Si enim esset debitor alterius, non liceret ei facere, similiter si esset sub altero; sed ipse est dominus, ideo potest plus dare. Balivus enim non potest dare aliquid nisi secundum merita; Rex autem potest sine meritis: (a) sic Deus, qui est omnium dominus, potest. Psal. CXIII. 11. „ Omnia quæcumque voluit fe„ cit. " Ad Rom. IX. 19. " Voluntati eius „ quis resistit?" (b) Hic notandum, quod in eo quod ex misericordia datur, non est acceptio personarum, quia de eo quod pure meum est possum dare cui volo absque acceptione personæ. Unde dicit: *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Constat quod murmur præcedens non fuit ex defectu domini, sed ex misericordia alii impensa; ideo ex misericordia, & bonitate: sed nequam est proprie qui de bonitate dolet; ideo dicit: *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* eo quod circa te iustitiam ostendi, circa alterum misericordiam? Constat autem istud esse ex bonitate. Et supra VI. 22. *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*. De bonitate Domini in Psal. LXXII. 1. „ Quam bonus Israel Deus his qui recto „ sunt corde! "

Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi. Hic concludit id pro quo tota parabola inducta est. Et primo ponit conclusionem; secundo removet falsam opinionem. Dicit: *Sic erunt novissimi primi*. Dupliciter potest legi secundum Chrysostomum. Idest, novissimi primis (c) æquabuntur, ita quod non erit differentia; & hoc respondet huic quod dictum est, quod singuli receperunt singulos denarios: nec erit differentia secundum tempus. Vel aliter, idest illi qui sunt novissimi, erunt primi. Deut. XXVIII. 44. „ Advena „ erit super te, & erit in caput, tu in „ caudam. " Vel aliqui qui erant primi, propter negligentiam fient novissimi; & hoc præcedenti respondet, quia inceperunt a novissimis. Sed posset aliquis dicere: Nonne omnes primi salvabuntur? Dicit: *Multi sunt vocati*,

(a) Al. sed. (b) Al. Item. (c) Al. æquabantur.

vocati, pauci vere electi: quia qui fide credunt, omnes vocati sunt, sed illi electi qui bona opera faciunt; & isti sunt pauci, ut supra VII. 14. *Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam*.

(b) In parte præcedenti repulit Dominus intendentes venire ad gloriam propter temporis antiquitatem; hic repellit eum qui intendit venire propter carnis originem. Primo ergo ponitur occasio petitionis; secundo petitio; tertio responsio. Occasio fuit denuntiatio passionis Christi. Et primo denuntiat locum; secundo passionem; tertio resurrectionem. Dicit: *Et ascendens Iesus Hierosolymam &c.* Supra XIX. dictum est, quod relicta Galilæa venit in Iudæam, & non statim ascendit Hierosolymam, sed postmodum imminente passione. Unde dicit, *Et ascendens*; idest, cum erat in promptu ascendendi. Hierosolyma erat locus altus. *Accepit duodecim discipulos secreto &c.* Et quare dicit, *Secrete*? Propter duo. Primo quia magna eis ostendere volebat, ideo omnibus non erant communicanda. Supra XIII. 11. *Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum*. Item propter vitandum scandalum: quia viri qui nondum perfecti erant, aversi fuissent ab eo, si audissent mortem eius; mulieres provocatæ fuissent ad lacrymas. Item sciendum quod Iudas nondum malum conceperat; ideo Dominus eum a societate non repulit. *Et ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam &c.* Hic notatur firmitas sui propositi: unde, *Ecce*; idest, sum in eodem proposito, & in eadem voluntate, quia non mutor. Eccli. XXVII. 12. „ Stultus ut luna mutatur, sapiens autem in sapientia manet „ sicut sol. " Item propria voluntate. Esa. LIII. 7. „ Oblatus est, quia ipse voluit." Tangit locum, quia *Hierosolymam*. Lucæ XIII. 33. „ Non capit prophetam perire extra Hie„ rusalem. " Et quare? Quia erat locus (a) legalis, & sacerdotalis; & utrumque conveniebat Christo: quia sicut sacerdos verus debebat (b) immolare pro populo, sic & Christus hostiam obtulit pro mundo. Item per passionem regnum acquisivit. Item Hierosolyma interpretatur visio pacis. Ad Coloss. I. 20. „ Pacificans per „ sanguinem crucis eius sive quæ in terris, „ sive quæ in cælis sunt. " Consequenter prænuntiatur passio. Et frequenter commemoravit suam passionem, ut eam reduceret ad memoriam. Et tangit tria ad passionem pertinentia. Quia passus est a discipulo traditionem: *Et Filius hominis tradetur*, scilicet a discipulo. De ista traditione habetur infra XXVII. 10. & in Psal. XL. 10. „ Qui edebat pa„ nes meos, magnificavit super me supplan„ tationem. " Item a principibus sacerdotum, & scribis condemnationem: unde: *Et condemnabunt eum morte*. Iob XXXIV. 17. „ Quomodo tu eum qui iustus est, intan„ tum condemnas? " Sap. II. 20. „ Morte „ turpissima condemnemus eum. " *Et tradent eum gentibus*: quia Iudæi in manus gentium eum tradiderunt: unde dixit Pilatus (Ioan. XVIII. 35.) „ Gens tua, & ponti„ fices tui tradiderunt te mihi. " Et tria tangit quæ fecerunt ei, contra tria quæ maxime appetunt homines; scilicet honorem, quietem, & vitam. Contra honorem, illusus est: unde dicit, *Ad illudendum*. Hier. XX. 7. „ Factus sum in derisum tota die." Et in Psal. XXXVII. 12. „ Amici mei, & proximi mei „ adversum me appropinquaverunt, & ste„ terunt. " Contra quietem, flagellatus est: unde, *Ad flagellandum*. Esa. L. 6. „ Faciem „ meam dedi percutientibus, & genas meas „ vellentibus. " Item contra tertium, occisus: unde, *Et crucifigendum*. Ad Philip. II. 8. „ Christus factus est pro nobis obediens „ usque ad mortem, mortem autem crucis." Deinde agit de resurrectione: *Et tertia die resurget*. Hoc autem fecit Deus Pater: unde Act. II. 24. „ Quem Deus suscitavit so„ lutis doloribus inferni, iuxta quod impos„ sibile erat teneri illum ab eo. " *Et tertia die*. Secundum Augustinum significatum est, quod suum simplum destruxit nostrum duplum. Osee VI. 3. „ Vivificabit nos „ post duos dies, & die tertia suscitabit „ nos. "

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi. Hic ponitur petitio occasionata. Et primo ponitur petitio in generali; secundo (c) explicatur, ibi, *Ait illi &c.* Dicit ergo: *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi*. Filii isti fuerunt Ioannes, & Iacobus, mater eorum fuit Salome: unde Salome nomen est mulieris. In Marco habetur quod filii petierunt; hic habetur quod mater: sed verum est quod mater petiit inducta a filiis. *Adorans*, quia cum humilitate petiit: sciebat enim quod semper Deo placet humilis deprecatio. Psal. CI. 18. „ Respexit in orationem humilium. " Et Iudith IX. 1. „ Et prosternens se Domino, „ clamabat ad Dominum." *Et petens aliquid*, dari, *ab eo*; idest, rogo (d) te ut des id quod volo. Et hæc petitio non est admittenda, & qui hoc concedit, fatue concedit. Legitur de Herode, quod istud concessit filiæ

(a) *Al.* legis. (b) *Al.* immolari. (c) *Al.* explicatur dies &c. *Tunc accessit. &c.* (d) *Al.* deest te.

liæ Herodiadis, & non revocavit. Salomon autem matri concessit, sed quia sapiens fuit, incautum promissum revocavit. Ideo Christus sapientior his, noluit concedere nisi exprimeretur. Supra XII. 42. *Et ecce plus quam Salomon hic*. Ideo sequitur explicatio petitionis: *Et ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram, in regno tuo*.

Sed est quæstio, unde hæc mulier hoc conceperat. Audierat de passione, & resurrectione: unde aliquid carnale conceperat, quod statim cum gloria deberet esse in Hierusalem; ideo petere voluit filiis suis eminentiam. Item audierat quod duodecim erant iudicaturi; ideo præponere suos volebat: unde ad litteram intelligebat. Et sciendum, quod Iacobus, & Ioannes magis honorabantur a Christo post Petrum; ideo Petrum voluerunt excludere. Aliter dicit Chrysostomus, quod ista petiit aliquid spirituale, & in hoc fuit laudanda: quia matres plus petunt temporale quam spirituale: unde mater si videat filium peccantem, non tantum dolet quantum si videt infirmantem: unde per dexteram spiritualia significantur, terrena per sinistram. Vel possumus intelligere per dexteram, & sinistram, activam vitam, & contemplativam; ideo petit istos perfici in utraque vita. Cant. II. 6. „ Læva eius „ sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. "

Respondens autem Iesus dixit. Hic ponitur responsio; deinde murmur aliorum, ibi, *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus*. Et circa primum tria facit. Primo increpat eorum stultitiam; secundo examinat eorum promptitudinem, ibi, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum*? tertio repellit petitionem, ibi, *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis*.

Sed quid est? Ipsi non petebant, sed mater. Novit Dominus, quod illa petebat inducta ab illis, ideo eis respondet, sicut supra XVI. 23. dixerat Dominus Petro: *Nescis quid dicis*.

Nescitis quid petatis; quasi dicat: Temporalia non debetis petere, sed excellentiam spiritualem. Vel si intelligerent spirituale, petebant quod super omnem creaturam haberent eminentiam: quia sedere a dextris nulli creaturæ convenit, ut habetur ad Hebr. I. 13. „ Ad quem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis? " Unde sedere a dextris excedit omnem creaturam. Vel aliter, secundum Hilarium. *Nescitis quid petatis*: quia iam concessi vobis quod petitis, quia dictum est supra XIX. 28. *Sedebitis super sedes duodecim &c.* Vel aliter. *Nescitis*: quia vocavi vos ad dexteram, & vos petitis (a) quod unus sit ad sinistram? Vel diabolus sicut per mulierem ad sinistram traxerat hominem, volebat istos per mulierem reducere ad sinistram. Sed hoc non potuit, ex quo salus per mulierem facta est. Vel *nescitis*: quia de præmio contenditis sine merito præcedente: ideo considerare debetis, quod ad præmium non venitur nisi per meritum; ideo volo vos primo examinare si potestis pati &c. Unde dicit: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum*? Hic examinat eos, & provocat eos ad passionem leviter, quia passionem nominat calicem. De isto dicitur in Psal. CXV. 13. „ Calicem salutaris accipiam. " Et sequitur: „ Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. " Et dicitur calix, quia inebriat. Item dicit: *Quem ego bibiturus sum*. I. Petr. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis reliquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. " *Dicunt ei, Possumus*. Et quare sic respondent? Propter tria. Primo ex amore ad Christum, quia ita adhærebant Christo quod mors eos ab ipso separare non posset, sicut dixit Petrus, infra XXVI. 35. *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo*. Item ex ignorantia, quia vires suas non considerabant: quia quibus aliquando ante factum videtur leve, in ipso actu deficiunt. Item dixerunt ex cupiditate assequendi quod petierant. Unde credebant statim assequi quod petebant; ideo statim concedunt: *Possumus* hoc ex cupiditate.

Consequenter repellit petitionem. Et primo futuram passionem prænuntiat; secundo respondet ad petitionem. Dicit ergo: *Calicem meum bibetis*.

Sed quid est? Verum est quod Iacobus bibit, unde in Act. XII. 2. „ Occidit autem „ Iacobum fratrem Ioannis gladio. " Sed Ioannes est mortuus sine calice passionis.

Sed dicendum, quod non bibit usque ad mortem, sed flagellatus fuit, in oleo positus, & relegatus. Item multas pœnas passus est; & sic non fuit immunis a potu calicis.

Sedere autem ad dexteram. Hic respondet ad petitionem gloriæ. Si dixisset Dominus, Dabo vobis, tristati essent alii; si negasset, ipsi effecti essent tristes: ideo dixit: *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre*

(a) *Al.* quod unus ad sinistram.

Patre meo. Ex hoc loco argumentati sunt Arriani, quod non est æqualis dignitas Patris & Filii. Hieronymus, & alii exponunt, quod ipse dat cum Patre. Unde vult dicere: *Non est meum dare vobis*; quasi dicat: Eminentia dignitatis non datur personæ, sed merito, & hoc secundum prædestinationem divinam. I. Cor. II. 9. „ Oculus non vidit, „ nec auris audivit, nec in cor hominis „ ascendit, quæ præparavit Deus diligenti- „ bus se. " Ioan. XIV. 3. „ Si abiero, & „ paravero vobis locum &c. " Unde ex quo parat Pater, & ipse. Vel *non est meum dare vobis*, sine meritis. Sed personis ex merito acquirentibus; sed meum ex prædestinatione, quæ est mihi a Patre meo. Et Augustinus sic. Salome erat soror matris Christi; & quia credebant impetrare per personam magis coniunctam, ideo credebant quod deberet eis dare, quia coniuncti ei erant secundum carnem. Sed in ipso in una persona erant duæ naturæ: unde dicit: *Non est meum*, scilicet secundum potestatem quam habeo a Patre; ideo dabo secundum quod disposuit Pater meus.

Audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Supra Dominus repressit indiscretam petitionem discipulorum; hic ponit indignationem aliorum. Et primo ponitur indignatio; secundo reprimitur verbo; tertio facto. Secunda ibi, *Iesus autem vocavit eos ad se, & ait*; tertia ibi, *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*. Considerandum, quod sicut ex quadam elatione duo fratres superiores esse volebant, sic ex quadam elatione isti indignati sunt. Proverb. I. 10. „ Inter „ superbos semper sunt iurgia. "

Sed quare de duobus fratribus? Quia non ipsi petierunt, sed mater. Sed intellexerunt discipuli ex verbis Domini, quod mater petierat ad vocem eorum.

Sed quare non (a) ante sunt indignati? Dicit Chrysostomus quod reverebantur magistrum: unde expectabant sententiam Domini. Sed quando audierunt magistrum reprehendentem, tunc indignati sunt.

Consequenter reprehendit eos: & primo ponit in medium exemplum gentilium; secundo docet exemplum non esse sequendum, ibi, *Scitis quia principes gentium dominantur eorum*; tertio ponit quod est imitandum, ibi, *Non ita erit inter vos*. Dicit ergo: *Iesus autem vocavit eos*, dans humilitatis exemplum. Supra XI. 29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*. Et ait: *Scitis quia principes gentium dominantur eorum*. Apud Iudæos gentiles abominabiles erant, ut habetur supra XVIII. 17. *Sit tibi sicut ethnicus, & publicanus*: unde horrorem incutit: *Principes gentium dominantur eorum*: ut notetur quod hoc exemplum non est imitandum. Sed notandum, quod duplex est præeminentia, scilicet dignitatis, & potestatis; & utramque tangit, cum dicit: *Principes gentium dominantur eorum &c*. Illi sunt principes qui ex officio præsunt.

Sed quid est? Numquid dominari est malum? Dominari aliquando dicitur pro præesse; & sicnon accipitur hic: aliquando prout correlative se habet ad servum: unde idem est quod serviliter sibi servum subiicere; & sic sumitur hic. Principes enim instituti sunt ad hoc ut bonum procurent subditis. Si vero volunt eos in servitutem redigere, tunc abutuntur, quia utuntur liberis ut servis. Liber enim est qui est causa sui, servus qui causa alterius. Et (b) quia hoc consuetum est apud gentiles, & adhuc est apud aliquos, ideo dicit: *Principes gentium dominantur eorum*; idest, in servitutem redigunt subditos. Ezech. XXII. 27. „ Principes tui in medio „ eius quasi lupi rapaces. "

Item aliqui habent eminentiam non in dignitate, sed in potestate, ut aliqui nobiles. Et consuetum est quod qui potestatem habent, non utuntur ad beneficium, sed *potestatem exercent in eos*, scilicet ad opprimendum, non ad iustitiam. Sed Dominus illam consuetudinem non vult in Ecclesia sua, ideo dicit: *Non ita erit inter vos*; idest, non debet aliquis esse inter vos quasi dominativus. I. Pet. V. 3. (c) „ Neque ut dominantes cle- „ ris. " *Sed quicumque*. Contra hæc duo, dicit duo: *Sed quicumque voluerit inter vos maior fieri*; & illud refertur ad secundum dictum, scilicet, *Et qui maiores sunt potestatem exercent inter eos*; idest, sic desideret quis habere præsidentiam in Ecclesia Spiritus sancti ut sit sicut minister. I. Petr. IV. 10. „ Unusquisque sicut accepit gratiam in al- „ terutrum illam administrantes, sicut boni „ dispensatores: " ut quantum plus habebis, plus in utilibus expendas. Ideo *qui voluerit maior fieri inter vos*, idest in Ecclesia, fiat minister, idest ministret in necessitate aliorum. Quantum autem ad id quod dicitur: *Principes gentium dominantur eorum*: dicit: *Et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus*; idest, si aliquis desiderat habere primatum in Ecclesia, sciat quod illud non est habere dominium, sed servitutem. Servi enim est quod totum se ad servitium domi-

(a) Al. de se ante. (b) Al. quia consuetum est. (c) Al. „ Numquid dominari nos? "

Domini impendat: (a) sic prælati Ecclesiæ totum quicquid habent, quicquid sunt, subditis debent. I. ad Cor. IX. 19. „ Cum essem „ liber ex omnibus, omnium me servum feci. " II. ad Cor. IV. 5. „ Nos autem servos ve- „ stros per Iesum. " Unde, secundum Chrysostomum, miserum est. Ita ergo dictum est, quod non est agendum secundum consuetudinem gentilium. Quia ergo possent dicere, Quid sequemur? dicit: Sequimini me, & ostendit se ministrum, dicens: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

Sed contra. Nonne habetur supra IV. 11. quod *accesserunt Angeli, & ministrabant ei*? Unde Ioan. XII. 2. dicitur, quod „ Martha „ ministrabat. " Dico, quod licet ministratum fuerit ei, non tamen ad hoc venit. Sed ad quid? Ut ipse ministraret; idest abundantiam gloriæ aliis impenderet. Apostolus Rom. XV. 8. „ Dico autem Christum Iesum „ ministrum fuisse circumcisionis. " Et in Luc. XXII. 27. „ Ego sum in medio vestrum „ sicut qui ministrat. "

Sed dices; Est ne servus, cum sit princeps? Ita. Servus enim dicitur qui accipitur in pretium, & ipse fecit se pretium, & dedit se redemptionem pro multis: unde *venit ministrare, & dare animam suam*, idest vitam corporalem, *redemptionem pro multis*. Non dicit pro omnibus, quia quantum ad sufficientiam, pro omnibus; quantum vero ad efficientiam, pro multis, scilicet pro electis. Unde Ioan. XV. 13. „ Maiorem carita- „ tem nemo habet ut animam suam (b) po- „ nat quis pro amicis suis. " Hier. XII. 7. „ Dedi dilectam animam meam in mani- „ bus inimicorum eius. " *Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa.* Repressa est indignatio discipulorum verbo; hic reprimit facto, ministerium in aliquos exercendo. Et primo ponitur devotio aliorum; secundo Christi miseratio, ibi, *Et stetit Iesus, & vocavit eos*. Circa primum primo ponitur devotio turbæ; secundo cæcorum, ibi, *Ecce duo cæci &c.* Dicit ergo: *Et egredientibus illis ab Hierico, secuta sunt eum turbæ multæ.* Quia multi sequebantur, ideo erat Dominus solicitus, sicut multa seges est solicitudo colligentis. Sed secundum mysterium, Hierico defectus dicitur: & significat defectum mundi. Unde nisi venisset Dominus ad istos defectus, homines non venissent ad eum. Unde *secutæ sunt eum turbæ*, quasi oves eius. Ioan. X. 27. „ Oves meæ vocem „ meam audiunt, & sequuntur me. " Sequitur devotio cæcorum: *Et ecce duo cæci &c.* Et primo ponitur devotio; secundo constantia, ibi, *Turba autem increpabat eos ut tacerent.*

Sed hic est quæstio: quia in Luc. XVIII. legitur, quod unus cæcus fuit tantum qui occurrit ei; & hic dicitur quod duo, qui Domino exeunte de Hierico occurrerunt ei in exitu. Sed Marcus convenit cum Luca, quod erat tantum unus, & ita Matthæus discrepat ab utroque.

Augustinus dicit, quod iste cæcus, de quo Lucas scribit, fuit alius ab his, quia occurrit ei antequam intraret Hierico. Sed Marcus, & Matthæus dicunt, quod egrediente de Hierico. Sed quod Marcus non dixerit duo, sicut Matthæus, ratio est, quia unus erat magis notus & famosus, & propter famam miraculum erat magis famosum. Et hoc patet, quia nominat eum, quod vocatur Barthimæus; & non nominantur in Scriptura nisi homines multum noti.

Per istos cæcos significantur duo populi, scilicet populus Iudæorum, & populus Gentilium, qui sedebat secus viam, quæ est Christus. Esa. XXX. 21. „ Hæc est via, am- „ bulate per eam. " Vel significantur conversi ex utroque populo, qui sedent secus viam, idest Christum. Ioan. XIV. 6. „ Ego „ sum via, veritas, & vita. " Audierunt per prædicationem, quod transiret secundum naturam humanam Iesus, ut mortem subiret, ut curaret infirmos; ideo *exclamaverunt dicentes: Domine miserere nostri fili David.* Causa exauditionis non fuit altitudo vocis, sed fervor devotionis. Psal. CXIX. 1. „ Ad Do- „ minum cum tribularer clamavi, & exau- „ divit me. " Item fatentur ipsum esse Deum, & hominem. Deum, quia dicunt, *Domine*. Psal. XCIX. 3. „ Scitote quoniam Domi- „ nus ipse est Deus. " Et petunt quod est proprium Deo, scilicet *Miserere nostri*. Psal. CXLIV. 9. „ Miserationes eius super omnia „ opera eius. " Item dicunt ex semine David; & in hoc confitentur humanitatem.

Consequenter ponitur constantia eorum; & primo ponitur impedimentum; secundo constantia. Dicit ergo: *Turba autem increpabat eos ut tacerent*, ut possibile erat: quia in ista turba aliqui erant qui venerabantur Christum, & hi increpabant eos, quasi vile reputabant quod viles personæ ad tantum virum accederent; illi vero qui Christo derogabant, increpabant, quia audiebant id quod audire nolebant: dolebant enim quod vocabant eum filium David. Hier. XXIII. 5. „ Suscitabo David servum meum. " Mystice signi-

(a) *Al.* sicut. (b) *Al.* ponat pro amicis.

significatur quod aliqui excæcati per peccatum, clamant ad Dominum: *Miserere nostri*; sed turba cogitationum carnalium, & hominum carnalium increpant eos venire ad Christum. Iob xx. 2. „ Ideo cogitationes variæ succe- „ dunt sibi, & mens in diversa rapitur. " Sed homo contra hoc debet esse constans, & viriliter pugnare, & laborare, sicut docet Apostolus II. ad Tim. II. 3. „ Labora sicut bo- „ nus miles Christi Iesu. " Sed verbum Dei non alligatur verbis hominum; & ideo sequitur: *At illi magis ac magis clamabant*.

Et stetit Iesus. Hic ponitur misericordia Domini, & ostenditur, quia stetit. Et quare stetit? Quia via lapidosa erat, & cavernosa; ideo stare voluit, quia si procederent, forte lædi possent. Secundum mysterium, quia veniendo in mundum commovit ad petendum, sed salutem dedit stando. Unde per incarnationem homines promoventur, sed per eum docentem, & perseverantem sanantur. Sequitur, *Vocavit eos*. Sed quare vocavit? Ut alii facerent eis viam; & significat illos quos Dominus vocat per prædestinationem. Ad Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit, & prædestina- „ vit. " Item exquirit voluntatem: *Quid vultis ut faciam vobis*? Non petiit ut ipse sciret, sed ut daret intelligere quod pie petentibus satisfecit. Psal. CXLIV. 19. „ Voluntatem ti- „ mentium se faciet. " *Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri*. Et hoc est iustum ut quilibet peccator hoc petat. Psal. CXVIII. 18. „ Revela oculos meos, & considerabo mira- „ bilia tua. " Et alibi, Psal. XII. 4. „ Illu- „ mina oculos meos. " Confitebantur Deum, dicendo, *Domine*; & hominem, vocando filium David: ideo misertus est eorum. Omnia enim ex sua misericordia facit. Thren. III. 22. „ Misericordia Domini est quod non su- „ mus consumpti. " *Tetigit oculos eorum, & confestim viderunt*. In hoc quod tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, tangitur humanitas, & divinitas Christi. Quod enim tetigit, opus fuit humanitatis, sed quod statim illuminavit, fuit opus divinitatis. Ipse Dominus tangit per gratiam, sed illuminat per gloriam. Psal. CXLIII. 5. „ Tange montes, „ & fumigabunt. " Sequitur: *Et secuti sunt eum*: unde non fuerunt ingrati. Multi enim antequam habeant beneficium, sequuntur Dominum, sed accepto beneficio dimittunt eum; contra illud Eccli. XXIII. 38. „ Magna est „ gloria sequi Dominum. "

CAPUT XXI.

(a) ET cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: solvite, & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, quia Dominus his opus habet: & confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite Filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus, & adduxerunt asinam, & pullum; & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini: Hosanna in altissimis. Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus propheta a Nazareth Galilææ. Et intravit Iesus in templum Dei, & eiiciebat omnes vendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit. Et dicit eis: Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo; & sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hosanna filio David: indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Utique. Numquam legistis, quia ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem? Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem, esuriit, & videns fici arborem

unam fecus viam, venit ad eam, & nihil invenit in ea nisi folia tantum; & ait illi: Numquam ex te fructus nafcatur in fempiternum. Et arefacta eft continuo ficulnea. Et videntes difcipuli, mirati funt, dicentes: Quomodo continuo aruit? Refpondens autem Iefus, ait eis: Amen dico vobis, fi habueritis fidem, & non hæfitaveritis, non folum de ficulnea facietis, fed & fi monti huic dixeritis, Tolle, & iacta te in mare, fiet. Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

(b) Et cum veniffent in templum, accefferunt ad eum principes facerdotum, & feniores populi, dicentes: In qua poteftate hæc facis; & quis tibi dedit hanc poteftatem? Refpondens Iefus, dixit eis: Interrogabo vos & ego unum fermonem, quem fi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteftate hæc facio. Baptifmus Ioannis unde erat: e cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter fe dicentes: Si dixerimus, E cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidiftis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habebant Ioannem ficut prophetam. Et refpondentes Iefu, dixerunt, Nefcimus. Ait illis & ipfe: Nec ego dico vobis in qua poteftate hæc facio. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam. Ille autem refpondens ait, Nolo. Poftea autem pœnitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum dixit fimiliter. At ille refpondens ait, Eo domine; & non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus. Dicit illis Iefus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iuftitiæ, & non credidiftis ei; publicani autem, & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes nec pœnitentiam habuiftis poftea, ut crederetis ei. Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, & fepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregre profectus eft. Cum autem tempus fructuum appropinquaffet, mifit fervos fuos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ, apprehenfis fervis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum mifit alios fervos plures prioribus; & fecerunt illis fimiliter. Noviffime autem mifit ad eos filium fuum, dicens: Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra fe: Hic eft heres: venite, occidamus eum; & habebimus hereditatem eius. Et apprehenfum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam fuam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus fuis. Dicit illis Iefus: Numquam legiftis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eft in caput anguli? A Domino factum eft iftud, & eft mirabile in oculis noftris? Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit fuper lapidem iftum, confringetur; fuper quem vero ceciderit, conteret eum. Et cum audiffent principes facerdotum, & pharifæi parabolas eius, cognoverunt quod de ipfis diceret: & quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam ficut prophetam eum habebant.

(a) SUpra divifum eft Evangelium Matthæi in tres partes. In prima ponit introitum Chrifti in mundum ufque ad tertium capitulum; fecundo de proceffu in mundo; in tertia de egreffu. Completis igitur duabus primis partibus, hic agitur de tertia. Et dividitur: quia primo agitur de quibufdam præambulis; fecundo de paffione Chrifti, & hoc xxvi. capitulo. Et primo ponitur provocatio perfecutorum; fecundo confortatio difcipulorum, & hoc xxiv. Confortaverat difcipulos prædicens futura. Inde provocati fuerunt quidam per eius gloriam, cui invidebant; de hoc agitur in ifto capitulo: aliqui per eius fcientiam; & de hoc xxii. capitulo. Prima dividitur in duas: quia primo agitur de gloria Chrifti; fecundo de perfecutorum indignatione, ibi, *Videntes autem principes facerdotum, & fcribæ &c.* Circa primum tria. Primo ponitur gloria Chrifti quæ fuit in via exhibita; fecundo quæ in civitate; tertio de ea quam poteftative accepit de templo. Secunda ibi, *Et cum intraffet Hierofolymam &c.* tertia ibi, *Et intravit Iefus in templum*

plum Dei. In via a duobus ei gloria impensa fuit; scilicet per discipulos, & per ministerium turbarum. Secunda ibi, *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via*. Et circa primum tria. Primo ponit mandatum de ministerio; secundo ponitur ratio; tertio mandati executio. Secunda ibi, *Hoc autem totum factum est &c.* tertia ibi, *Euntes autem discipuli &c.* Circa primum tria. Primo ponitur locus; secundo personæ quibus fit; tertio mandatum. Locus ponitur cum dicit: *Et cum appropinquassent Hierosolymis &c.* Paulatim Evangelista narravit accessum Christi ad Hierusalem. Primo narravit quomodo a Galilæa venerat, & quomodo per Hierico, & quomodo ibi cæcos (*a*) illuminaverat, qui erat in confinibus. Post dicit: *Cum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliveti*. Et dicitur sic, quia ibi multæ sunt olivæ, & distat a Hierusalem per unum milliare. Bethphage erat vicus sacerdotalis, quia sacerdotes serviebant templo per hebdomadas. In die autem sabbati sacerdos recedens a templo veniebat usque illuc, quia non debebat ire nisi per mille passus. Illi etiam qui ibant ad templum in die sabbati, inde recedebant. Vel Bethphage idem est quod domus maxillarum, quia hostiæ maxilla erat portio sacerdotis. Moraliter Hierusalem interpretatur visio pacis, & significat societatem bonorum. Psal. cxxi. 3. „ Hierusalem quæ ædificatur ut civitas, cuius participatio eius „ in idipsum. " Unde volens appropinquare Hierusalem, venit per Bethphage, & per domum confessionis. Rom. x. 10. „ Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad „ salutem. " Bethphage sita est in monte Oliveti, ubi est abundantia olei. Esa. v. 1. „ Vinea facta est in cornu olei. " Per oleum significatur misericordia, quia habet proprietatem lætificandi. Psal. ciii. „ Ut exhilaret „ faciem eius in oleo. " Sic misericordia exhilarat. „ Hilarem enim datorem diligit „ Deus: " II. Corinth. ix. 7. Item valet oleum ad lucernas accendendas. Dominus præcepit quod oleum lucidissimum offerretur ei. Item utile est ad sanandum dolores, & significat gratiam Spiritus sancti, quæ sanat. Unde dicitur Luc. x. quod Samaritanus infudit oleum, & vinum. *Tunc misit duos discipulos suos, dicens illis*: & significavit missionem Apostolorum in hunc mundum. Ioan. xx. 21. „ Sicut „ misit me Pater, & ego mitto vos. " Sed duos, ut significaret caritatem, quæ consistit saltem inter duos. Unde alibi, Luc. x. 5. „ Misit eos binos & binos. " Vel significat vitam activam, & contemplativam. Vel duos ordines prædicantium, scilicet Iudæorum, & Gentilium. Unde Apostolus Gal. ii. 8. „ Qui operatus est Petro in Apostolatu, operatus est mihi inter gentes. " Vel duos qui mittendi erant ad gentes, scilicet Petrum, & Philippum. Et facit tria. Primo mandat eis salutarem discursum; secundo dat mandatum de salute; tertio de contradicendo. Dicit ergo: *Ite in castellum quod contra vos est*. Ad litteram, quoddam erat castellum quod ex opposito erat, ad significandum mundum, in quem misit eos Dominus. Mar. ult. 15. „ Euntes in universum mundum prædicate Evangelium omni creaturæ. " Et iste (*b*) erit contra. Ioan. xv. 19. „ Elegi vos de „ mundo, ideo vos mundus odit. " Dicit ergo: *Ite in castellum quod contra vos est*. Aliquid præcipit, & aliquid prænuntiat. Præcipit, *Ite &c.* prænuntiat: *Et invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea*. Alii non faciunt mentionem de asina. (*c*) Utrumque invenerunt. Moraliter per asinam, & pullum significantur homines brutaliter viventes, quia quantum ad hoc similes sunt bestiis. Psalm. xlviii. 13. „ Homo cum in honore esset, non „ intellexit; comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. " Per asinam significatur Iudæa, per pullum populus gentilis. Et quare per asinam significatur populus Iudaicus? Quia triplex est proprietas asini. Primo quia est animal stultum, unde dicitur asinus, idest insensatus. Sic homo insensatus est relinquens legem Domini. Deut. xxxii. 6. „ Popule stulte, & insipiens. " Item est oneribus deputatus; sic populus Iudaicus oneribus legis est gravatus, ut dixit Petrus, Actor. xv. 10. „ Hoc est onus quod nec nos, nec „ patres nostri ferre potuerunt. " Item asinus est animal ignobile; sic illi ignobiles dicuntur qui contemnunt mandata Domini. Sed ligatam, vinculis scilicet ignorantiæ. Sap. xvii. 2. „ Una enim catena tenebrarum „ omnes erant ligati. " Item erant ligati vinculo peccati. Prover. v. 22. „ Iniquitates suæ „ capiunt impium. " *Solvite, & adducite mihi*. Hic inducit populi salvationem. Solvite a vinculis ignorantiæ per doctrinam. Psalm. cvi. 14. „ Eduxit eos de tenebris, & umbra „ mortis. " Item solvite a vinculis peccatorum: unde Petro dixit supra xvi. 19. *Quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælis*. Et in Psal. xxxi. 1. „ Beati quorum remissæ „ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. " Unde isti populum convertentes adduxerunt ad Iesum. I. ad Corinth. i. 13. „ Num-

(a) *Al.* illuminat. (b) *Al.* erat. (c) *Al.* Utramque.

„ Numquid Paulus crucifixus est?" Esa.lxvi.19. „ Annuntiabunt gloriam meam in gentibus. " Sed, sicut dicit Apostolus ad Titum 1. 19. oportet episcopum habere doctrinam, „ ut sit „ potens exhortari in doctrina sana: " unde quod dicit, *Solvite*, hoc ad doctrinam pertinet; quod vero sequitur, *Et si quis aliquid vobis dixerit, dicite &c.* ad potestatem pertinet. Unde *si quis dixerit*, contradicendo; idest, si quis voluerit contradicere, *dicetis quia Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos*. In hoc ostenditur virtus Christi: quia non propter Apostolos dimisissent, nisi hoc fieret opere Christi invisibiliter cor immutantis. Unde dabat intelligere quod ipse erat Deus, quia solius Dei est immutare cor: unde cor hominis in manu eius. Item quia dicit, *Confestim*, dat intelligere quod sicut illi statim dimittebant, ipsi etiam statim dimitterent. Vel litteram, quia parum tenebit, & statim dimittet, quia solum indiget ad diem.

Sed quaestio est secundum mysticam expositionem. Nonne dicitur: Bonorum nostrorum non indiget? Dico, quod non indiget nisi ad nostram necessitatem, & ad suam gloriam. Ioel. 11. 32. „ Quicumque invocaverit nomen „ Domini, salvus erit. " Omne quod invocat nomen meum.

Hoc autem totum factum est &c. Hic ponitur ratio mandati. Ne crederet aliquis quod hoc factum esset sine ratione, ideo rationem ostendit: *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam &c.* Istud dicit per Zachariam (cap. 1x. 9.) Sed ly *ut* non tenetur causaliter, sed consecutive. Non enim facit, quia Propheta dixerat, sed potius e converso: finis enim prophetiae est Christus. *Dicite filia Sion &c.* Annuntiate filiae Sion, haec dicitur plebs Hierusalem, quae subiecta erat monti Sion. Item significatur tota Ecclesia, quia Sion specula interpretatur. „ Annuntiate studia eius „ inter gentes:" Psal. 1x.12. Praenuntiatur dignitas: *Ecce Rex tuus*. Isti Iudaei diu passi fuerant tyrannos, unde expectabant Regem, sicut dictum est Hier. xxxv. 5. „ Regnabit Rex, „ & sapiens erit. " Et ponit quatuor quae dignitatem (a) Regis commendant; consequenter quatuor quae in tyrannis inveniuntur. Primo affinitas, quia magis afficitur homo ad magis coniunctos. Deut. xvii. 15. „ Non poteris super te facere Regem, nisi „ sit frater tuus. " Unde dicit: *Ecce Rex tuus*, idest de gente tua. Sed quandoque Reges degenerant in tyrannos, quia quaerunt utilitatem suam, quod est contra morem Regis: ideo dicitur, *Venit tibi*, idest ad utilitatem tuam. Habac. 111. 13. „ Egressus es in „ salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. " *Mansuetus*. Mansuetudo pertinet ad Regem, quia infligere poenam, ferocitatis est. Prover. xx. 28. „ Misericordia, & „ iustitia custodiunt Regem. " Ideo David a populo dilectus fuit, quia mansuetus fuit. Item requiritur humilitas, quia Dominus superbos respuit; ideo dicit: *Sedens super asinam*. Supra x1.29. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*.

Euntes autem discipuli fecerunt sicut praecepit illis Iesus. Postquam positum est mandatum, hic ponitur executio mandati. Et primo in generali: *Euntes discipuli*. Ecce datur obedientiae mandatum. Exod. xxix. 35. „ Omnia „ quae praecepit Dominus faciemus. " Deinde in speciali: *Et adduxerunt asinam, & pullum*. Per hoc significatur quod converterunt & Iudaeos, & Gentiles, ut habetur ad Rom. 1. 14. „ Graecis ac barbaris, sapientibus, & „ insipientibus debitor sum. " *Et imposuerunt super eos vestimenta sua*. Vestimenta sunt virtutes eorum. Ad Col. 111. 12. „ Induite vos „ ergo sicut electi Dei sancti, & dilecti vi„ scera misericordiae " Vestimenta imposuerunt, quia in exemplum aliis fuerunt, ut dicitur ad Phil. 111. 17. „ Imitatores mei esto„ te, fratres, & observate eos qui ita am„ bulant, sicut habetis formam nostram. " *Et eum desuper sedere fecerunt*. Secundum litteram dicitur, quod super utrumque, quia super corda Iudaeorum, & Gentilium.

Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Postquam determinavit de ministerio discipulorum, determinat de gloria turbarum: & primo de gloria quam exhibent ei in opere; secundo quam exhibent ei verbo, ibi, *Turba autem .... clamabant*. Et primo *straverunt vestimenta*; secundo *ramos de arboribus*. Et quare? Ad faciendum ei honorem, sicut magnis hominibus venientibus sternitur via. Item quia via erat lapidosa; ideo ne laederetur, sternebant. Secundum mysterium, discipuli straverunt vestimenta super asinam, quae significant virtutes, quas a Deo acceperunt, & istas communicaverunt Gentilibus, & Iudaeis. Sed vestimenta turbae sunt legalia, quae propter Christum sunt dispersa. Ad Phil. 11. 7. „ Quae fuerunt mihi lucra, haec „ arbitratus sum propter Christum detrimen„ ta. " Item per vestimenta, corpora. Apoc. 111. 4. „ Habes paucos in Sardis qui custodie„ runt vestimenta sua. " Illi ergo qui in via straverunt vestimenta, fuerunt primi martyres. Rom. x11. 19. „ Non defendentes vosmetipsos „ ca-

(a) *Al.* laudis Regis.

„ cariſſimi, ſed date locum iræ. “ *Alii cædebant ramos de arboribus*. Iſti ſunt rami qui fructificare debebant, per quos ſignificantur ſancti Patres. Ille ergo ramos abſcidit, qui eos ad Chriſtum convertit. Pſal. 1. 3. „ Et erit „ tamquam lignum quod plantatum eſt ſecus „ decurſus aquarum. “ *Turba autem quæ præcedebant, & quæ ſequebantur, clamabant*. Hic ponitur honor exhibitus ei verbo. Sed a quibus? A præcedentibus, & ſequentibus, ſcilicet ab his qui ante adventum fuerunt, & poſt; & utrique petunt ſalutem, & habent a Chriſto. II. ad Corinth. vi. 13. „ Eamdem ha„ bentes remunerationem. “ Turbæ autem ſalutem petebant: unde *clamabant dicentes: Hoſanna filio David &c.* Hæc ſalus incipitur in præſenti, & perficietur in futuro. Supra 1. 21. *Ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum*. Unde dicebant: *Hoſanna &c.* Multi dicunt, quod ſignificat redemptionem. Sed idem eſt quod obſecro ſalve: *Anna* affectum dicit obſecrantis. Pſal. xi. 2. „ Salvum „ me fac. “ Et iſtam petunt a filio David. Ita ſcriptum eſt Hier. xxiii. 5. „ Suſcitabo „ David germen iuſtum. “ Et ſequitur: „ In „ diebus illis ſalvabitur Iuda. “ Et poterit hoc facere, quia filius David? Non, ſed quia *venit in nomine Domini*. Quare? Quia venit confitens Dominum. Ioan. v. 43. „ Ego veni in „ nomine Patris mei, & non ſuſcepiſtis me. “ Eſt ergo una ſalus, liberatio a peccatis. Eſa. xxxv. 4. „ Ipſe veniet, & ſalvabit nos. “ Item alia ſalus, per quam liberantur ab omni pœna. Eſa. li. 8. „ Salus autem mea in „ ſempiternum erit, & iuſtitia mea non de„ ficiet. “ Et hoc *in excelſis*; ideſt, des primo ſalutem in terris, & poſtea in cælis.

Et cum intraſſet Hieroſolymam &c. Hic agitur de gloria ei exhibita in civitate. Et primo ponitur admiratio turbarum: *Et commota eſt univerſa civitas*, ideſt admirata. Eſa. lx. v. „ Tunc videbis, & affiues, & mirabitur, „ & dilatabitur cor tuum. “ Pſal. lix. „ Com„ moviſti terram, & conturbaſti eam. “ *Dicens: Quis eſt hic?* Et non eſt mirum ſi iſti mirantur, quia etiam Angeli mirati ſunt in ſua aſcenſione, dicentes: „ Quis eſt hic qui „ venit de Edon, tinctis veſtibus de Boſra? “ Eſa. lxiii. 1. Ponitur reſponſio: *Populi autem dicebant: Hic eſt Ieſus propheta a Nazareth Galilææ*. Propheta actum denuntiationis ſignificat. *A Nazareth*, quia ibi nutritus erat, & inde magis notus; & ideo dicebatur Nazaræнus.

Et intravit Ieſus in templum Dei, & eiecit ementes, & vendentes. Supra oſtendit Evangeliſta gloriam quæ Chriſto exhibita eſt in via, & quæ in civitate; nunc autem de gloria quantum ad ea quæ facta ſunt in templo. Et tria ſunt geſta in templo quæ pertinent ad gloriam Chriſti: quia primo purgavit templum, ſecundo infirmos curavit; tertio ora infantium aperuit. De iſtis per ordinem determinat Evangeliſta. Circa primum primo ponitur viſitatio templi; ſecundo purgatio; tertio reprehenſio Iudæorum. Secunda ibi, *Et eiiciebat omnes vendentes, & ementes*; tertia ibi, *Dixit eis &c.* Dicit ergo: *Et intravit Ieſus in templum Dei &c.*

Sed quare intrans civitatem, ſtatim venit ad templum? Una ratio, quia venerat ut hoſtia immolanda, ideo primo venit ad locum immolationis; & iſte erat dies ſtatutus in quo agnus præſentari debebat, ut legitur Exo. xii. quod luna decima debebat agnus præſentari, qui debebat occidi quartadecima luna. Sed occiſus eſt in die iovis in ſero: ergo oblatio fieri debuit in ramis palmarum. Secunda ratio, quia oſtendit ſe eſſe filium reverendi Patris, ut reverentiam Patri exhiberet, venit ad domum Patris ſui. Malach. 1. 6. „ Si ego pater, „ ubi honor meus? “ Et in hoc datur nobis religionis exemplum, ut cum in civitatem aliquam venimus, quod primo templum adeamus. Pſal. v. 8. „ Adorabo ad templum ſan„ ctum tuum. “ Item egit ut bonus medicus, qui primo obviat cauſæ morbi. Unde ægritudo, & cauſa corruptionis ſpiritualis a templo procedit: quia ſi ſacerdos eſt corruptus, de facili corrumpetur populus. Ideo primo adivit templum, ut curationem adhiberet primo circa templum. Ezech. ix. 6. „ A ſanctuario „ meo incipite. “

Ad intellectum iſtorum debetis intelligere, ut legitur Exo. xxiii. quod omnes filii Iſrael ſemel in anno habebant comparere coram Domino; & non debebant apparere vacui, ſed debebant offerre oblationes ſuas. Et ita erat quod illi qui de prope habitabant, adducebant ſecum animalia ſua, ut ſic lucrarentur. Item quia aliqui non habebant pecuniam, ideo habebant nummular ios qui accommodarent non habentibus, (a) ut ſic non poſſent ſe excuſare ab oblatione. Sed quia prohibitum erat quod non accommodarent ad uſuram, ideo uſuram non recipiebant, ſed munuſcula quæ coliba dicuntur, ſcilicet uvas paſſas, vel huiuſmodi. Item quia aliqui erant pauperes, qui non poterant habere animalia groſſa, nec eis (b) credebantur, ideo habebant miniſtros qui vendebant columbas, & turtures, ne alicui deficeret oblatio. Unde Dominus non reprehendebat oblationes, ſed cupiditatem eorum. Dicit

(a) *Al.* &. (b) *Al.* crederetur.

Dicit ergo: *Et eiiciebat ementes, & vendentes*, ad litteram. Vendentes erant ministri sacerdotum. Item habebant nummularios: ideo *mensas nummulariorum evertit, & cathedras vendentium columbas*, idest sedilia in quibus sedebant. Mystice in templo, idest in Ecclesia, sunt qui locris temporalibus inhiant, qui de Ecclesia eiiciuntur: quia „ qui volunt divites „ fieri, incidunt in tentationem, (*a*) & in „ laqueum diaboli: " I. ad Tim. vi. 9. Nummularii possunt dici diaconi, quibus datur administratio temporalium, ut habetur Act. vi. Unde cum officium dispensationis retorquent ad quaestum, debent eiici de Ecclesia. Per columbam intelligitur Spiritus sanctus: unde vendentes columbas sunt praelati vendentes dona spiritualia, ut ordinem, vel huiusmodi. Act. viii. 20. „ Pecunia tua tecum sit in perdi„ tionem. " Item potest exponi quod unusquisque est templum Dei. I. ad Corin. iii. 16. „ Nescitis quia templum Dei estis vos? " Unde debet unusquisque expellere a se venditionem, & emptionem, ut non serviat Deo propter divitias; item avaritiam, quae per nummularios; item simoniae pravitatem; evellere etiam appetitum simoniae a corde, qui per cathedras significatur.

Sed hic est quaestio litteralis: quia habetur in Ioan. ii. quod ante traditionem Ioannis factum fuit istud miraculum; hic autem habetur quod imminente passione. Dicit Augustinus, quod bis factum est istud miraculum: ideo magis sunt culpabiles, cum alias reprehensi fuissent.

Item cum esset homo despectibilis, & humilis, quomodo hoc potuit facere contra voluntatem sacerdotum, & magnorum? Hieronymus dicit, quod hoc est unum maximum miraculum quod Dominus fecerit, & quod virtus quaedam radiabat a vultu suo, per quam terrebat homines quando volebat.

Et dixit eis: Scriptum est &c. Hic reprehendit eos: & primo in hoc quod pertinet ad dignitatem templi; secundo per hoc quod pertinet ad usum. *Scriptum est*, scilicet Esa. lvi. 7. *Domus mea domus orationis est*. Expositio huius habetur III. Reg. viii. 27. (*b*) ubi dicitur: „ Cum caeli caelorum capere te non pos„ sunt, quanto magis domus haec quam aedi„ ficavi tibi? " Unde non dicitur domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum. Sicut aliquis dominus habet locum ubi petitiones recipit, & exaudit: sic templum est locus ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia (*c*) nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in sacramento Christus Deus. Psalm. cxlvii. 20. „ Non fecit taliter omni „ nationi. " Unde Augustinus in Regula: „ In oratorio nihil aliud fiat, nisi ad quod „ deputatum est. " Consequenter reprehendit eos quantum ad usum: *Vos autem fecistis eam speluncam latronum*: (*d*) quia ea quae religionis sunt, in quaestum convertunt: & latrones in speluncis latitant, ut spolient transeuntes, & sibi acquirant quod non est suum.

Accesserunt autem ad eum caeci, & claudi. Hic ponitur quod ad gloriam Christi pertinet quantum ad infirmorum curationem. Caeci vero qui in templo sunt, significant eos qui excaecati sunt per ignorantiam. Esa. lix. 10. „ Pal„ pavimus sicut caeci parietem. " Claudi dicuntur qui per vias ambulant iniquorum. III. Reg. xviii. 28. „ Ut quid claudicatis in duas „ partes? " Et isti accedunt ad Christum in templo, & sanat eos. Et congruit huic facto locus: per quod significatur quod morbi spirituales non curantur nisi in Ecclesia. Facto ostendit, quia pueri clamaverunt supra: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Esa. xxxv. 4. „ Ecce Dominus veniet, & salvabit nos. „ Tunc aperientur oculi (*e*) eorum. "

Sequitur indignatio sacerdotum: unde dicit: *Videntes autem principes sacerdotum, & scribae .... indignati sunt*. De talibus dicitur II. ad Tim. iii. 13. „ Semper proficiunt in „ peius. " Et primo ponitur reprehensio; secundo inquisitio; tertio responsio. Circa primum tria. Primo ponitur causa indignationis; secundo ponitur indignatio; tertio ponitur confutatio. Unde: *Videntes mirabilia quae fecit*, scilicet caecos illuminari &c. & non minus fuit quod ementes, & vendentes eiecit. Hoc enim videntes dicebant ad eum conversi: „ Mirabilia testimonia tua, ideo scru„ tata est ea anima mea: " Psal. cxviii. 129. Item videntes *pueros clamantes Hosanna &c.* debebant moveri ad reverentiam. Supra xi. 25. *Abscondisti ea a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*. Marc. iv. 12. „ Ut vi„ dentes non videant. " Unde isti pueri laudabant; sed isti sapientes indignati sunt, & dixerunt ei: *Audis quid isti dicunt*? quasi dicerent: Non est iustum quod homo purus sustineat laudari ut Deus. Act. xii. quia Herodes sustinuit ut honoraretur ut Deus, ideo percussus est ab Angelo, & consumptus vermibus expiravit: in quo datur nobis exemplum quod si laudamur supra nos, quod non debemus sustinere. Sed ipse non poterat laudari supra se, quia ipse Deus erat. Sequitur reprobatio: & primo reprobantur verbo; secundo

(a) *Al.* & laqueos. (b) *Al.* unde dicit. (c) *Al.* vestra. (d) *Al.* qui ea quae religiosis sunt. (e) *Ibi*, caecorum.

cundo facto: *Iesus autem dixit eis*, *Utique*. Dominus valde sapienter respondet. Intendebant quod si reprimeret pueros, quod ipsi haberent propositum; si non, haberent accusationem erga eum. Sed Dominus ita sapienter respondet quod nec pueros reprobavit, nec ipsi habuerunt unde calumniari possent. Unde dixit, *Utique* audio, sed nihil contra me dicunt. Sed David dicit (Psal. VIII. 4.) *Ex ore infantium*, *& lactentium perfecisti laudem*. Non dicit, Dixisti, sed *Perfecisti*, quia quod tales pueri laudant Deum, hoc est ex divina inspiratione: „ quia Dei perfecta sunt opera: " Deut. XXXII. 4. Unde non ex industria, sed a Spiritu sancto. Sap. X. 21. „ Qui linguas „ infantium facit disertas. "

Sed quomodo dicit infantes? Quia tales non possunt loqui, ergo nec laudare. Dico, quod non dicuntur infantes propter ætatem, sed propter simplicitatem, quia a malitia immunes, Apostolus I. Corint. XIV. 20. „ Nolite pueri „ effici sensibus, sed malitia parvuli estote. " Item lactentes dicuntur, quia a miraculis commovebantur. In miraculis commoveri est quidem ut lac, quia lac absque difficultate bibitur; sic isti cum dulcedine per miraculum adducuntur ad fidem. Ad Heb. V. 12. „ Facti „ estis quibus lacte opus est, non solido cibo.

Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam. Hic confutat facto. Et primo facto quod fit circa se; secundo facto quod fit circa ficulneam. Dicit ergo quod *relictis illis abiit foras*. Et derelictio illa fuit signum quod ipsi derelinquerent eum. Hier. II. 9. „ Curavimus Babylonem, & non est curata. " Et transit in Bethaniam, in domum obedientiæ: ibi enim moratur Iesus, ad Rom. VI. *Et mansit ibi*: quia in obedientibus sibi manet. Act. V. 29. „ Obedire oportet Deo ma„ gis quam hominibus. " Et non solum in Bethaniam, sed in quemcumque obedientem. Unde Ioan. XIV. 15. „ Si quis diligit me, sermo„ nem meum servabit. " Et sequitur: „ Et „ mansionem apud eum faciemus. " *Mane autem revertens in civitatem*, *esuriit*. Hic ponitur confutatio sub quodam figurali facto: & primo ponitur factum; secundo discipulorum admiratio. Circa primum primo ponitur occasio miraculi faciendi; secundo sterilitas arboris; tertio maledictio; quarto effectus. Dicit ergo: *Mane revertens in civitatem*, *esuriit*. Per hoc significatur solicitudo quam habebat de salute Iudæorum. Unde mane venit sicut operarius solicitus de dieta sua, sicut supra XX. 1. quod „ simile est regnum cælorum pa„ trisfamilias, qui exiit primo mane condu„ cere operarios in vineam suam. " *Esuriit*, & corporaliter, & spiritualiter: quia semper desiderat facere voluntatem Patris. Ioan. IV. 34. „ Meus cibus est ut faciam volunta„ tem eius qui misit me. " Item corporaliter. Sed quomodo? Cum esset Deus, omnia in potestate sua habebat: unde quando volebat, ieiunabat. Unde supra IV. 2. *Ieiunavit quadraginta diebus*, *& noctibus*; sed quando voluit, *esuriit*. *Et videns fici arborem*. Sed quare magis in ficu hoc miraculum fecit? Quia arbor humidissima est. Unde quod statim aruit, evidentissimum fuit miraculum. Et significat Iudæam propter duo: tum quia ficus profert grossos, qui citius maturescunt; & isti fuerunt Apostoli, qui maiores fuerunt. Item fructus iste sub una cortice multa habet grana, sicut sub una lege fuerunt multi. Et ista erat *secus viam*, idest Christum, quia in expectatione fuit, & non voluit ad viam venire. Ipse enim est via. Ioan. XIV. 6. „ Ego sum „ via, veritas, & vita. " Et Esa. XXXVI. 21. „ Hæc via, ambulate per eam. " *Venit ad eam*. In Marco habetur quod venit ad videndum si aliquid inveniret.

Sed quid est? Tunc non erat tempus ficuum. Dicendum, quod aliquando Scriptura aliquid ponit non quod ita sit, sed propter aliquem effectum: unde non venit ut quæreret, sed venit propter suspicionem discipulorum: unde venit propter miraculum exercendum. Venit ad eam, quando visitavit Iudæam. Luc. I. 18. „ Visitavit nos oriens ex alto. " Ista habet folia, scilicet observantias legales. Sed non fructum. Sic aliqui quamdam speciem honestatis habent, licet interius mali & perversi sint.

Sequitur maledictio: *Et ait illi*: *Numquam ex te fructus nascatur*. Videtur quod iniuste egerit, quia non erat tempus ficuum. Item videtur quod intulerit iniuriam possessori. (a) Vide quod sicut verba Domini sunt quædam figura, sic facta. Aliquando Dominus vult manifestare suam doctrinam, & tunc manifestat eam in hominibus: aliquando suam potentiam punitricem, & tunc manifestat eam in aliis. Unde exercuit ibi potestatem, ut ostenderet quod Iudæa sterilis futura esset, sicut habetur Rom. XI. Sic aliquando contingit quod aliqui mali interius, exterius autem virentes, siccantur a Domino, ne alios corrumpant. I. Timoth. III. 8. „ Homines corrupti mente, „ & reprobi circa fidem, sed ultra non pro„ ficient. " Luc. XIII. 7. „ Ecce tres anni „ sunt ex quo venio quærens fructum in fi„ culnea hac, & non invenio. Abscinde eam. "

(a) *Al.* Unde.

Sequitur effectus: *Et arefacta est continuo ficulnea*. Psal. XXI. 16. „ Aruit tamquam testa vir„ tus mea: " quia in tempore discipulorum Iudaismus aruit, & post legalia aruerunt crescente Evangelio. „ Et ipsi facti sunt abomi„ nabiles, terra fructifera versa est in amaritu„ dinem a malitia inhabitantium in ea: " Psal. CVI. 34.

Et videntes discipuli mirati sunt. Hic primo ponitur admiratio; secundo admirationis satisfactio. Dicit: *Et videntes discipuli mirati sunt*. Sicut mirantur homines quando videtur animus bonus, & cito arescit; sic isti mirantur quomodo tam cito aruit. *Respondens autem Iesus &c.* Hic satisfacit: & primo ostendens virtutem fidei: unde dicit: *Amen dico vobis*. Supra eamdem sententiam posuit; sed hic exponit: unde dicit: *Si habueritis fidem, & non haesitaveritis:* quare fides firma debet esse sine haesitatione: Iac. I. 6. „ Postulet au„ tem in fide nihil haesitans: " *non solum de ficulnea facietis*. Ipse enim per fidem inhabitat in homine, & operatur in homine: ideo sicut ipse facit & ille in quo habitat. *Si dixeritis menti huic, Tolle, & iacta te in mare, fiet*. Quidam dicunt, quod numquam factum est. Dicit Hieronymus quod multa fecerunt Apostoli quae scripta non sunt. Item si non legitur ab eis factum, legitur ab aliis viris apostolicis fuisse factum, ut de quodam Gregorio narrat, ut dictum est supra. Item Dominus non dixit quod fieret, sed quod posset, si necessitas esset; sed necessitas non se obtulit. Spiritualiter per montem intelligimus diabolum. Unde si diabolo dixeritis: *Iacta te in mare*, idest in infernum, *ita fiet*. Vel *in mare*, idest in malos homines. Vel per mare superbia. Psal. lxxxix. 2. „ Antequam mon„ tes fierent, aut formaretur terra, & orbis, a „ saeculo, & usque in saeculum tu es Deus. " Unde si dixeritis superbo: *Tolle*, a iustis, *& iacta te in mare*, idest in malos homines. Vel per montem Christus: unde *si dixeritis monti huic*, idest Christo, *Tolle te*, scilicet a Iudaeis, *& iacta te in mare*, idest in gentiles, qui sunt (a) mare per turbulentiam. Act. XIII. 46. „ Quia indignos vos reputastis aeternae vitae, „ ecce convertimur ad gentes. " Item tangit fidei virtutem quantum ad orationem: quia *quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis*. Supra VII. 7. *Petite, & accipietis*.

(b) Hic reprehendunt inquirendo. Et primo ponitur inquisitio; secundo confutatio, ibi, *Respondens Iesus dixit eis*. Circa primum duo. Et primo ponuntur interrogationes; secundo Christi responsiones. Et primo ponitur interrogatio Iudaeorum; secundo Christi, ibi: *Respondens autem Iesus dixit eis: Interrogabo vos &c.* Dicunt ergo: *In qua potestate haec facis?* Ipse eiecerat ementes, & vendentes de templo; item fecit miracula: ideo petunt in qua potestate haec faciat. Chrysostomus dicit, quod in mundo erat duplex potestas, scilicet regia, & sacerdotalis: unde quantum ad primum petunt: Unde profiteris hanc potestatem habere? Item quantum ad secundum: Quis dedit tibi hanc potestatem? Habes ne a sacerdote, vel a Deo? Sic enim erat quod filii succedebant sacerdotibus in potestate. Quis dedit tibi? Non habes hoc a Caesare, non a sacerdote. Unde Chrysostomus: „ O„ mnis homo, qualis est opinio de aliquo apud „ eum, talem eum existimat. " Ideo quia ipsi non habebant opinionem bonam de Christo, ideo &c. Vel ad factam miraculorum potest retorqueri. Est potestas Dei, & potestas diaboli. Iob XLI. 24. „ Non est potestas in ter„ ris quae huic valeat comparari. " Unde *in qua potestate haec facis?* (b) Dei, an diaboli? Sed Origenes obiicit, quod si in potestate diaboli faceret, non diceret. Ideo aliter exponit: quia dicit quod potestas Dei multiplex est: quaedam in generali, multae in speciali, ut quaedam ad hoc, quaedam ad illud. Unde petunt in qua potestate, idest in quo gradu potestatis, ut de prophetis. Quidam enim habuerunt unam potestatem, quidam aliam. Secundum Chrysostomum, quando aliquis interrogat ut discat, tunc ei respondenda est veritas; sed quando ut tentet, tunc reprehendendus est, & confutandus. Sic Dominus, quia sciebat quod tentabant, dixit: *Interrogabo vos & ego unum sermonem. Baptismus Ioannis unde erat: e caelo, an ex hominibus?* Baptizavit Petrus, nec dicitur baptismus Petri, & baptizavit Ioannes, & dicitur baptismus Ioannis: quia in baptismo Ioannis totum factum erat hominis, sed in baptismo Petri remittebantur peccata, quod per hominem fieri non poterat. Ioan. I. 33. „ Ille super quem „ videris spiritum descendentem, & manen„ tem super eum, ille est qui baptizat in Spi„ ritu sancto. " Licet enim Ioannes baptizaret, non tamen a se: unde Ioan. I. 33. „ Ipse qui „ me misit baptizare in aqua, dixit mihi &c. "

Consequenter agitur de responsionibus. Et primo de responsione Iudaeorum; secundo Christi. Verum est quod minores crediderunt; sed pharisaei indignati sunt: ideo si dicerent quod ex hominibus, sequeretur eorum confusio. Item omnes habebant Ioannem sicut prophetam. Supra XI. 7. *Quid existis in desertum* vi-

(a) *Al.* in mare. (b) *Al.* an Dei.

videre? &c. Et respondentes dixerunt, Nescimus. Mentiuntur. Psal. XXVI. 12. Mentita est iniquitas sibi. " Consequenter ponitur responsio Christi: *Nec ego dico vobis*. In quo habetur exemplum, quod qui non vult dicere quod scit, quod Dominus abscondit alia ab eo: unde Sap. VII. 13. „ Sine fictione didici, & sine invidia communico. "

Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios &c. Supra Dominus inquisitionem repressit sua interrogatione; hic inquirentes redarguit: & primo de inobedientia; secundo de malitia: & hoc, secundum duas parabolas, quarum secunda aliam exponit, & declarat. Circa primum duo. Primo ponit parabolam; secundo expositionem, ibi, *Dicit illis Iesus &c.* Circa primum tria. Primo committit audientibus iudicium; secundo narrat factum; tertio requirit sententiam. Dicit: *Quid vobis videtur?* Magnum est testimonium pro eo quod iudicium adversariis committit. Iob VI. 29. „ Respondete, obsecro, absque „ contentione, & quod iustum est iudicate. " Deinde proponit factum: *Homo quidam habebat duos filios*. Iste homo, Deus est; duo filii sunt duo populi. Eccli. XXXIII. 15. „ Intuere in „ omnia opera Altissimi, duo contra duo, unum „ contra unum. " Vel duo genera hominum, iusti, & peccatores. Non dicuntur iusti quicumque, sed qui profitentur se iustos; & peccatores non quicumque, sed qui pœnitentiam agunt. Vel isti duo filii sunt clerici, & laici. Agitur ergo de obedientia: & primo ponitur mandatum; secundo recusatio; tertio impletio. *Et accedens ad primum*. Primus est populus gentilium, qui incepit a Noe, sicut populus Iudæorum ab Abraham. Item primus dicitur gens laicorum, quia clerici sunt propter laicos ad informandum eos. Unde accessit ad primum, idest ad populum gentilem per internam inspirationem, vel per manifestationem Angelorum. *Dixit: Fili, vade operari hodie in vineam meam*. Vinea Dei iustitia est. Operare ergo in vinea, idest opera fac iustitiæ. Et dicit, *Hodie*, quasi per totum tempus vitæ tuæ. Et quando dixit? Quando interius inspiravit dando lumen rationis. Psal. IV. 6. „ Multi dicunt: Quis ostendit nobis „ bona? Signatum est super nos lumen vul„ tus tui, Domine. " Consequenter ponitur recusatio: *Ille autem respondens ait, Nolo*. Hoc nihil aliud est quam contemnere mandata Dei. Iob XXI. 14. „ Scientiam viarum tuarum no„ lumus. " Post sequitur adimpletio: *Postea autem pœnitentia motus, abiit*. Hier. XXXI. 19. „ Postquam convertisti me, egi pœnitentiam. "

Sequitur inobedientia secundi: & primo ponitur mandatum; secundo transgressio. Dicit: *Accedens ad alterum*, hoc est Iudaicum populum (*a*) vel ad clerum, vel qui iustos se dicunt, *dixit similiter*. *At ille respondens ait, Eo domine*. Profitetur iustitiam se servaturum. Unde dicit populus Iudaicus (Exod. XXIV. 35.) „ Omnia quæcumque præceperit Dominus „ faciemus. " Sic etiam dicunt clerici, & quicumque religiosi. Unde promisit ire. *Et non ivit*. Malach. II. 8. „ Vos autem recessistis „ de via, & scandalizastis plurimos, irritum „ fecistis pactum: dicit Dominus exercituum. " Tunc expetit sententiam: *Quis ex duobus voluntatem fecit patris?* Primus non promisit, sed fecit; secundus promisit, sed non fecit. *Quis ex istis fecit voluntatem patris?* Respondent, & dicunt ei, *Primus*: quia „ melius est „ non vovere, quam post votum promissa non „ reddere: " Eccli. V. 4. Et II. Pet. II. 21. „ Me„ lius est viam veritatis non agnoscere, quam „ post agnitionem retrorsum abire: " est enim ibi duplex peccatum; peccatum inobedientiæ, & transgressio voti. Consequenter adaptat parabolam: & primo ponit præeminentiam Gentilium ad Iudæos, vel laicorum ad clericos; secundo rationem assignat. Dicit illis: *Amen dico vobis, quod publicani, & meretrices præcedent vos in regno Dei*. Simile dictum est supra XX. 16. *Et erunt novissimi primi*.

Chrysostomus quærit quare magis ponit publicanos, & meretrices quam alios. Respondet, quod per publicanos intelligit peccatores. Peccatum publicanorum est avaritia: quia cum tributa recipiunt, multa sibi acquirunt, & ultra quam commissum sit sibi, rapiunt. Sed peccatum hominum est avaritia; peccatum mulierum est luxuria cum sint otiosæ; & multa mala docuit otiositas. Ezech. XVI. 46. „ Hæc fuit iniquitas Sodomæ, abundan„ tia panis, & otium. "

Præcedent vos in regno Dei; idest, magis appropinquant ad regnum. Supra XII. 41. *Viri Ninivitæ præcedent vos &c.* Sequitur ratio. Et primo dicit, quod Iudæi inobedientes fuerunt; secundo quod publicani obedierunt; tertio quod non secuti sunt eum. Dicit: *Venit Ioannes ad vos in via iustitiæ*, quia in iustitiæ viam duxit: vel *in via iustitiæ*, quia viam iustitiæ observavit, scilicet viam pœnitentiæ, *& non credidistis*. Dicebant enim ei (Ioan. I. 21.) „ Elias es tu? " Et cum dixisset, Non, dixerunt: „ Quid ergo baptizas? " *Publicani autem, & meretrices crediderunt ei*. Et hoc habetur supra III. quod venerunt ad Ioannem ut baptizarentur. *Vos autem videntes*, alios scilicet

(a) *Al. deest* vel ad clerum.

licet converti, & implere quod mandaverat, *nec pœnitentiam habuistis, ut postea crederetis ei*. Ille enim est pessimus qui de facto suo non pœnitet. Hierem. VIII. 6. „ Nullus est qui „ agat pœnitentiam de peccato suo, dicens, „ Quid feci? "

Aliam parabolam audite. Dominus interrogaverat de baptismo, & noluerunt respondere; modo autem occulte interrogat ut non percipiant, ideo disserit parabolam, & facit duo. Primo ponit parabolam; secundo exquirit eorum sententiam, ibi, *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Circa primum duo. Primo ponitur beneficium exhibitum; secundo ponitur requisitio recompensationis, ibi, *Cum autem tempus fructuum appropinquasset &c.* tertio ponit ingratitudinem, ibi, *Et agricolæ apprehensis servis eius &c.* Circa primum tria. Primo ponitur plantatio vineæ; secundo eius ornatio; tertio eius locatio. Dicit ergo: *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam &c.* Simile ponitur Esa.v. 1. ubi dicitur: „ Vinea facta est dilecto meo in cornu „ filio olei. " Hic autem dicit quod paterfamilias plantat vineam. Dicunt aliqui quod ibi invehitur contra vineam: unde dicit (ibid.4.) „ Quid ultra debui facere vineæ meæ? " hic autem contra agricolas. Ideo dupliciter exponitur secundum Hieronymum, & Chrysostomum. Vinea dicitur populus Iudaicus. Esa.v. 7. „ Vinea Domini, domus Israel est. " Quod contra agricolas, quia quantum ad præsens huius malitia non processit ex populo, sed ex principibus. Ioan. VII. 48. „ Numquid „ aliqui ex principibus crediderunt in eum? " Ideo non contra vineam. Hæc vinea non est domus Israel, sed iustitia Dei, quæ occulte tradita est in sacra Scriptura: unde dicit: *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam*, idest populum Iudaicum. Psal. lxxix. 9. „ Vi- „ neam de AEgypto transtulisti. " Vel iustitiam posuit in doctrina legis. *Et septem circumdedit ei*, ad (a) protectionem vineæ: unde quæ ponuntur ad custodiam, sive sint orationes sanctorum, vel custodia Angelorum, dicuntur sepe. Unde Oseæ II. 6. „ Sepiam „ viam tuam spinis. " Si autem vinea dicatur iustitia, sepe dicit occulta verba Scripturæ. Secundum enim mysticum intellectum occulta Scripturæ non sunt pandenda cuilibet: quia non est sanctum dandum canibus, supra VII. *Et fodit in ea torcular*. Torcular ponitur ut exprimatur vinum caritatis. Si intelligatur per vineam Iudaicus populus, intelligitur per torcular altare holocaustorum. Item intelliguntur martyres, qui pro fide sanguinem fuderunt. Esa.lxIII. 3. „ Torcular calcavi so- „ lus. " Vel potest etiam intelligi ordo prophetarum, in quibus vinum sapientiæ est expressum. Vel potest dici profunditas sacræ Scripturæ. Item totus fructus vineæ congregatur in torculari; sic quicquid potest animus, totum debet congregare ad laudem Dei. *Et ædificavit turrim*. Per turrim templum intelligitur. Micheæ IV. 8. „ Et tu „ turris nebulosa gregis, usque ad te veniet „ potestas prima. " Vel cognitio Dei. Proverb. XVIII. 10. „ Turris fortissima nomen „ Domini. " Consequenter de locatione: *Et locavit eam agricolis*; idest, super certa mercede constituit. Agricolæ sunt Moyses, & Aaron, qui gubernaculum habuerunt. Iob XXXI. 39. „ Si afflixi animam agricolarum eius. " Gregorius: „ Qui præponuntur populo. " *Profectus est peregre*, Dominus, non mutando locum, sed hominem in suo arbitrio relinquendo. Eccli. v. 14. „ Deus ab initio creavit hominem, & reli- „ quit eum in manu consilii sui; " idest, suo arbitrio dimisit. Unde dicitur peregre proficisci, quando non ad quamcumque culpam pœnam infligit. Vel non ita manifeste apparuit sicut prius, scilicet cum apparuit in rubo, Exod. III. *Cum autem tempus fructuum appropinquasset*. Quicumque facit aliquem fructum, expectat beneficium; & sic Dominus expectat ut reddatur ei beneficium ad suam gloriam. Quantum ad unum hominem, fructus non est in pueritia, sed in plena ætate: unde cum venit ad adolescentiam, tunc petit fructus. Sic cum populus fuit plantatus, & lex data, petiit fructum; & non cognoverunt eum. Hier. VIII. 7. „ Milvus in cælo cognovit tempus „ suum; populus autem meus non cognovit „ iudicium Domini. " *Misit servos suos*, idest prophetas, *ad agricolas*, idest ad Iudæos, *ut acciperent fructus eius*; idest, ut inducerent homines ad bene agendum. Infra XXIII. 34. *Misi ad vos prophetas, sapientes, & scribas, & ex illis occidetis &c.* Post hoc agitur de malitia: & primo quantum ad primos; secundo quantum ad secundos; tertio quantum ad tertios. *Et agricolæ, acceptis servis eius, alium ceciderunt*, ut Michæam, *alium occiderunt*, ut Esaiam, *alium lapidaverunt*, ut Naboth. Hebr. XI. 37. „ La- „ pidati sunt, secti sunt, in occisione gladii „ mortui sunt. " (b) *Iterum misit alios*: item singulariter misit prophetas, ut Moysen, & Aaron, & alios; sed post tempore David misit multos cuneos prophetarum: vult enim Dominus pugnare misericordiam suam contra malitiam eorum. Unde: *Et fecerunt eis similiter*. Deut. XXXI. 27. „ Vos semper contentiose „ con-

(a) *Al.* procreationem. (b) *Al.* Item.

„ contra Dominum egistis. " Sequitur tertio: *Novissime autem misit ad eos filium suum &c.* quod fuit malitiæ consummatæ. Et tria facit. Primo ponitur misericordia domini; secundo malitia eorum; tertio executio pravi propositi. *Novissime autem misit ad eos filium suum*. Ad Heb. I. I. „ Multifarie, multisque „ modis olim Deus loquens patribus in pro„ phetis, novissime locutus est nobis in Filio." *Misit ad eos filium suum, dicens: Forte verebuntur filium meum*.

Sed quid est quod dicit, *Forte?* Numquid ignorabat ipse? Hieronymus dicit, quod iste modus loquendi dubius significat libertatem arbitrii, ut ostenderet quid futuri essent: quia qui non honorificat filium, non honorificat patrem. Vel dicit sic, quia aliqui reveriti sunt eum.

Consequenter ponitur propositum malitiæ: & primo ponitur requisitio; secundo propositum; tertio malitia. *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est heres; venite, occidamus eum, & habebimus hereditatem eius*: ipse enim filius vere heres est patris, quia quod petit obtinet. Psal. II. 8. „ Postula a me, & „ dabo tibi gentes hereditatem tuam. " Item est heres (*a*) quia quæcumque habet pater, habet & ipse: non enim dicitur heres sicut aliquis alius qui decedente patre habet hereditatem; sed quia semper quod est patris, ipsius etiam est.

Sed contra. „ Si cognovissent, numquam Do„ minum gloriæ crucifixissent. " (I. Corinth. II. 8.) Verum est, si cognovissent vere, sed cognoverunt per coniecturam.

Sequitur propositum: *Venite, occidamus eum*. Sap. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus „ eum. " Et quod est propositum? *Habebimus hereditatem eius*. Sciebant enim ex lege quod debebat dominari super Iudaicum populum: unde timebant ne imponeret super eos iugum legis, & traditiones eorum destrueret; ideo noluerunt pati iugum Christi: unde passi sunt iugum Romanorum. Unde Ioan. XI. 48. „ Ne „ forte veniant Romani, & tollant locum „ nostrum, & gentem. " Consequenter ponitur executio: *Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt*: quia extra portam civitatis crucifixerunt eum, & sic quasi alienum a vinea occiderunt. Esa. LIII. 7. „ Qua„ si ovis ad occisionem ductus est. " Quod eum extra vineam eiecerunt, habetur in Ioan. IV. quod quicumque confiterentur nomen Christi, fieret extra synagogam. Consequenter requirit eorum sententiam: *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Ita subtiliter petit Dominus ut iudicent contra se, sicut Nathan fecit David, quando peccavit cum Bersabee. Ponitur sententia: *Malos male perdet*, idest (*b*) perditione in præsenti, & in futuro. Et dicunt, *Male*, idest acerbe. Supra VII. 2. *In ea mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis*. Sap. VI. 7. „ Potentes potenter „ tormenta patientur. " *Malos male perdet, & vineam suam*, idest populum suum, *locabit aliis agricolis*, idest Apostolis, *qui reddant ei fructum temporibus suis*. Psal. I. 3. „ Et erit tamquam „ lignum quod plantatum est secus decursus „ aquarum, quod fructum suum dabit in tem„ pore suo. Iob XXXIV. „ Conteret multos, „ & innumerabiles, & stare faciet alios pro „ eis. "

Et hic est quæstio quare in Marco Dominus respondit; hic Iudæi. Solutio. Dico, quod primo dixit Dominus, postea ipsi dixerunt. Item Luc. XX. habetur quod cum Dominus hoc diceret, ipsi dixerunt, Absit. Responsio vera est: quia primo ipsi dixerunt, post intelligentes quod contra eos esset, dixerunt, Absit. Item verum est quod principes dixerunt. Et quamvis perciperent quod contra eos esset, non contradicebant; sed populus dixit, Absit.

Dicit illis, Iesus. Hic ponitur confirmatio: & primo ponitur auctoritas; secundo expositio. Dicit: *Numquam legistis in Scripturis* (istud legitur in Psal. CXVII. 22.) *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Et ponit quatuor. Primo ponit reprobationem; secundo dignitatem; tertio causam; quarto admirationem. Dicit: *Lapidem &c.* Lapis Christus est, qui dicitur lapis ex multis similitudinibus. Esa. XXVIII. 16. „ Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapi„ dem angularem &c. " Ædificantes sunt Apostoli. Unusquisque videat quomodo ædificet. Unde ille lapis *quem reprobaverunt*, idest eiecerunt, *hic factus est*, idest constitutus, *in caput anguli*, idest in caput Iudæorum, & Gentilium. Unde ipse factus est caput Ecclesiæ. Sed possent dicere: Ipse fecit se caput; ideo dicit: *A Domino factum est istud*. Psal. CXVII. 16. „ Dextera Domini fecit virtutem &c." Et qualis est ista exaltatio? *Et est mirabile in oculis nostris*. Habac. I. 5. „ Aspicite in genti„ bus, & videte, & admiramini, & obstu„ pescite: quia opus factum est in diebus ve„ stris quod nemo credet cum narrabitur. " Tanta enim fuit dignitas quod non (*c*) factum fuisset, nisi gratia Dei hoc fecisset. Ad Eph. II. 8. „ Gratia estis salvati a Christo." Consequenter exponit, & ponit duas conclusiones. Primo quod dictum est de parabola; secun-

(*a*) *Al.* quare. (*b*) *Al.* perditione præsenti. (*c*) *Al.* factus.

secundo sumitur de hoc quod dictum est in auctoritate. Dicitur ergo: *Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum*, idest sacra Scriptura, quia amittetis intellectum sacræ Scripturæ. Ioan. XII. 40. „ Excæcavit oculos eorum, „ & induravit cor eorum, ut non videant o„ culis, & non intelligant corde, & conver„ tantur, & sanem eos. " Vel prælationem super Ecclesiam fidelium: quia translata est gloria eorum. *Et dabitur genti facienti fructum eius*. Esa. lv. 4. „ Ecce testem populi dedi „ eum, ducem, ac præceptorem gentibus. Ec„ ce gentem quam nesciebas vocabis, & gen„ tes quæ te non cognoverunt, ad te current. " Sed quomodo datus est eis? Superius dictum est, quod locavit; hic autem quod datur: quia cum non facit fructum, dicitur conductus, sive mercenarius; sed cum datur, tunc fructum facit. Ponit duplicem pœnam. *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur*. Exponitur secundum Hieronymum, sic. Ille cadit super lapidem Christum (a) qui fidem tenet de eo, idest de Christo; sed cadit per peccatum, quod contra eum facit. Ideo peccatores cadunt, quia non habent caritatem. *Super quem vero ceciderit, conteret eum*. Cadit autem Christus super infidelibus. Hæc est differentia: quia quando vas cadit super lapidem, non confringitur vas propter lapidem, sed propter modum casus, secundum quod magis cadit ab alto; sed quando lapis cadit supra vas, confringit illud secundum magnitudinem lapidis. Sic homo cum cadit super lapidem Christum, tunc confringitur secundum magnitudinem peccati; quando vero fit infidelis, totaliter conteritur. Vel aliquis cadit super lapidem, quando proprio arbitrio peccat; sed tunc scilicet lapis super eum cadit, quando Christus punit eum; & tunc totus comminuitur. Psal. XVII. 43. „ Comminuam eos sicut pulverem ante faciem „ venti. " Sequitur tempus malitiæ. *Et cum audissent, cognoverunt quod de ipsis diceret*. Et sequitur malitia: *Et volentes eum tenere, timuerunt turbas, quia sicut prophetam eum habebant*. Et planum est.

CAPUT XXII.

(a) ET respondens Iesus, dixit iterum in parabolis, eis dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo: & misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, & nolebant venire. Iterum misit alios servos, dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei, & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt; & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est; & missis exercitibus suis perdit homicidas illos, & civitatem illorum succendit. Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt; sed qui invitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt, malos, & bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intravit autem Rex ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali; & ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit Rex ministris: Ligatis manibus, & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

(b) Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis quid tibi videtur. Licet ne censum dari Cæsari aut non? Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt.

(c) In

(a) Al. quando.

(c) In illo die accesserunt ad eum sadducæi qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogaverunt eum, dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus uxore ducta defunctus est, & non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus, & tertius usque ad septimum. Novissime autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus ait illis: Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cælo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius.

(d) Pharisæi autem audientes, quod silentium imposuisset sadducæis, convenerunt in unum; & interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum, & primum mandatum. Secundum autem simile est huic. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, & prophetæ. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

(a) Dictum est supra, quod Christi persecutores provocati sunt ad occidendum eum tribus de causis: ex eius gloria, ex eius sapientia qua consutabat eos, ex eius iustitia qua arguebat eos. Qualiter autem provocati sunt ex gloria Christi, dictum est; nunc autem dicendum qualiter ex sapientia. Et primo inquantum eorum damnationem præmonstrat; secundo inquantum disputando consutat, ibi, *Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone*. In ista parabola, in qua determinatur de reprobatione Iudæorum, & vocatione gentium, primo ponitur instructio nuptiarum; secundo de vocatione Iudæorum, & recusatione; tertio de vocatione gentium. Secunda ibi, *Et misit servos suos vocare invitatos*; tertia ibi, *Tunc ait servis suis &c.* Dicit ergo: *Et respondens Iesus dixit*. Cui respondit? Non est dictum quod alicui loqueretur. Sed eum tenere volebant, ideo non verbis, sed malitiæ eorum respondit; ideo *in parabolis dicit eis*: *Simile est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo*. Hic ponitur parabola de nuptiis, & similis parabola ponitur Luc. XIV. Et non videtur eadem secundum Gregorium, quia ibi fit mentio de cœna, hic de nuptiis. Item nullus exclusus est ab illa cœna, hic autem est aliquis exclusus: unde alia est parabola. Per illam convivium cæleste intelligitur, per istam convivium quod fit in terra. Et ideo illud dicitur cœna, quia ab eo nullus excluditur, ab isto aliquis excluditur. Potest dici, secundum aliquos, quod eadem est parabola, quia antiquitus prandium & cœna idem appellabatur a quia non solebant comedere homines (a) nisi usque ad nonam. Vel potest dici, quod Lucas dicit quod Matthæus tacuit. Sed credo, quod alia est. Circa istam videamus, quis est iste homo rex. Et dicitur quod iste est Deus, & intelligitur persona Patris, quia dicit, *Filio suo*. Sed quare dicit, *Homini regi*? Ratio est, ut dicit Origenes, quia Rex dicitur a regendo. Nos autem non possumus, nec sumus capaces regni eius secundum quod est, sed regit nos secundum modum nostrum. Deuter. XXXII. 11. „ Sicut aquila provocans pullos ad „ volandum. “ Et ideo dicitur, *Homini regi*, quia regit nos humano modo. Sed cum videbitur sicuti est, tunc erit Rex, quia tunc secundum se reget. Unde Apostolus I. Corin. XIII. 12. „ Videmus nunc per speculum in „ ænigmate, tunc autem facie ad faciem. “ Dicit: *Simile est regnum cælorum homini regi*. Sicut enim in regno sunt multa, est enim Rex, (b) regnum, & qui serviunt; sic in illo;

(a) *Al. deest* nisi. (b) *Al.* regum.

lo regno; ideo *simile est homini regi, qui fecit nuptias filio suo*. Filius est Christus, de quo dicitur I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius. " Hic est verus Deus, & vita æterna. Quæ sint istæ nuptiæ, quadrupliciter potest exponi. Primo per unitatem naturæ humanæ ad divinam, ut humana natura sit sponsa. Thalamus fuit uterus Virginis. Psal. XVIII. 6. „ Ipse enim tamquam (a) sponsus procedens de thalamo suo." Et hæc expositio habet aliquid dubietatis: quia posset credi quod (b) non alia esset persona Patris, alia Filii. Unde potest dici quod iste sponsus est Verbum incarnatum, sponsa Ecclesia: unde Apostolus Ephe. v. 32. „ Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & „ Ecclesia. " Item ipsius Verbi ad animam nostram. Fit enim anima particeps gloriæ Dei per fidem; & sic fiunt nuptiæ nostræ. Oseæ II. 20. „ Sponsabo te in fide. " Item nuptiæ erunt in communi resurrectione. Huius autem resurrectionis Christus est via. Ioan. XIV. 6. „ Ego sum via. " Tunc erunt nuptiæ, quando mortale nostrum (c) absorbebitur a vita, ut habetur I. ad Corinth. XIII. Sed si loquamur secundum Gregorium, oportet exponere de præsentibus, secundum quod Ecclesia Christo, & anima nostra Deo per fidem desponsatur.

Sequitur de vocatione Iudæorum: & primo ponitur duplex vocatio; secundo excusatio, ibi, (d) *Illi autem neglexerunt &c.* Circa primum duo facit, secundum duas vocationes; unde dicit: *Et misit servos suos vocare invitatos*. Et secundum quod dicit ibi Origenes: duplex est ibi littera: quia quædam littera habet, *Misit servum suum*; quædam, *Servos suos*. Si sit littera, *Servum*, sic tria sunt consideranda. Primo invitatio; secundo vocatio; & tertio alia invitatio. Fuerunt ergo Iudæi invitati in patriarchis: unde dictum est Abrahæ (Gen. XXII. 18.) „ In semine tuo „ benedicentur omnes gentes. " Ad Galat. III. 7. „ Abrahæ dictæ sunt promissiones, & „ semini eius &c." Primum fuit missus Moyses, Numer. XII. 7. „ Non talis servus meus „ Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. " Et sequitur: „ Quare non timuistis eum? *Et nolebant venire*. Deuter. XXXI. 27. „ Adhuc vivente me, & egredien„ te vobiscum, semper contentiose egistis er„ ga Dominum. " Secunda vocatio est per prophetas, de quibus Amos III. 7. „ Non fa„ ciet Dominus verbum, nisi revelaverit se„ cretum suum ad servos suos prophetas. " Vel potest esse littera, *Servos*; & tunc per primos significantur prophetæ, quibus semper Iudæi rebelles fuerunt. Actor. VII. 51. „ Vos „ semper Spiritui sancto restitistis. " Per secundos Apostoli, quibus dictum est supra X. 5. *In viam gentium ne abieritis*. Vel per primos prophetas, primos Apostolos; per secundos, successores Apostolorum.

Iterum misit alios servos. Hic ponitur alia invitatio: & ponitur augmentum benignitatis ex parte invitantis, & augmentum malitiæ ex parte excusantis. In prima vocatione nihil promisit; in ista vero promittit, quia dicit: *Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi*. Istud prandium est spiritualis refectio. Prov. IX. 2. „ Sapientia immolavit victimas, „ miscuit vinum, & posuit mensam suam, „ misit ancillas ut vocarent ad arcem. " *Tauri mei, & altilia mea occisa sunt*. Et hoc dictum potest exponi, secundum Origenem, (e) quod est dispositio sapientiæ Dei. Tauri dicuntur rationes fortes. Esa. VIII. 11. „ In „ forti manu sua erudivit me. " Altilia dicuntur quasi alita bene. Altilia dicuntur proprie aves saginatæ, quæ nutriuntur, & impinguantur, & significant subtiles sensus; & fiunt saginatæ quando sacris sensibus multiplicantur, quibus anima saginatur. Psal. LXII. 6. „ Sicut ex adipe, & pinguedine repleatur „ anima mea. " Quicquid enim necessarium est, invenitur in sacra Scriptura. Ideo *omnia sunt parata*. Psal. XVIII. 8. „ Lex Domini im„ maculata convertens animas. " Hæc est invitatio Sapientiæ, Prov. IX. 5. „ Venite, co„ medite panem meum, & bibite vinum quod „ miscui vobis. " Vel significat refectionem spiritualem. Per tauros significantur exempla sanctorum, quæ Dominus præparavit in exemplum. Iac. V. 10. „ Accipite in exemplum ex„ itus mali, & longanimitatis, & laboris, „ & patientiæ, prophetas. " Unde tribulationes sanctorum ponit in exemplum. Secundum Gregorium, per tauros significantur patres veteris testamenti: quia taurus ferit cornibus, & in tempore patrum semper quærebatur vindicta, (f) & præcipiebatur oculum dari pro oculo. Per altilia patres novi testamenti, qui omnia dimiserunt pro Christo, & impinguantur sapientia Dei, occisi propter Deum; & utrique occisi sunt. *Omnia parata sunt, venite ad nuptias*. Passus est Christus, aperuit cælos, misit Apostolos. Vel per tauros intelliguntur sacerdotes veteris testamenti, quia taurus est animal immolatitium; per altilia prophetæ qui impinguati sunt sapientia Dei. *Sed illi*, scilicet indurati in malitia, *neglexerunt*. Quidam dimittunt ex negligentia; quidam

(a) *Al.* sponsus de thalamo. (b) *Al. deest* non. (c) *Al.* absorbetur. (d) Al. *Rex autem &c.* (e) *Al. omittitur* quod. (f) *Al.* præcipiebat.

dam autem ex malitia, qui persequuntur prædicatores: unde dicit: *Illi autem neglexerunt*. Et quæ fuit causa? Quia *abierunt unus in* (a) *vineam suam, alius ad negotiationem suam*. Videbantur habere iustam causam exterius; sed Dominus non recipit: quia nulla temporalia debent detinere de veniendo ad Deum. Secundum Hilarium, per hoc quod dicit, *In vineam suam*, significat appetitum humanæ gloriæ. Ioan. XII. 43. „ Dilexerunt magis „ gloriam hominum quam gloriam Dei. " Hier. v. 4. „ Ego autem dixi: Forsitan pau„ peres sunt, & stulti, ignorantes viam Do„ mini, & iudicium Dei sui. " Per hoc quod dicit, *Alius in negotiationem suam*, signatur appetitus avaritiæ. Hier. VI. 13. „ A maiori „ usque ad minorem omnes avaritiæ student. " Secundum Chrysostomum, quidam habent occupationem laborando propriis manibus, alii in negotiationem, idest in proprium officium suum. Sequitur: *Reliqui vero tenuerunt servos suos*, idest Apostolos, *& contumeliis affectos occiderunt*: quia multos occiderunt ex veteri, & novo testamento. Unde infra XXIII. 34. *Mitto ad vos sapientes, & scribas, & ex illis occidetis &c*. Et non facit hic mentionem de morte sua, sed solum discipulorum: quia satis superius fecerat mentionem.

Tunc sequitur punitio eorum: *Rex vero cum audisset iratus est &c*. Supra posuit pœnam spiritualem; hic autem ponit temporalem: unde supra dicebatur, *Homini regi*; hic autem dicitur, *Rex*: quia nomen hominis ad pietatem pertinere videtur, (b) Regis vero ad punitionem; ideo hic solum dicitur Rex. Sap. XIV. 17. „ Hos quos in palam homines hono„ rare non poterant, propter hoc quod longe „ essent, a longinquo figura eorum allata, e„ videntem imaginem Regis, quem honorare „ volebant, fecerunt: ut illum qui aberat „ tamquam præsentem colerent sua sollicitu„ dine. " *Rex autem iratus*.

Notandum, quod quando ira attribuitur Deo, non commotionem significat, sed vindictam: quia irati punire solent, unde ira punitio (c) vocatur. Quod est notandum contra hæreticos, quia solent obiicere, Deum veteris testamenti non esse bonum, quia præcepit punitiones &c.

Unde *missis exercitibus suis perdidit homicidas illos*. Exercitus sunt spiritus Angelici, vel cives Romani qui sub Tito, & Vespasiano occiderunt multos. Psal. XXIII. 1. „ Domini est „ terra, & plenitudo eius. " *Et civitates illorum succendit*: quia combustæ sunt. Esa. I. 7. „ Civitates vestras ignis comburet. " Vel potest mystice intelligi, scilicet corpora eorum, vel congregationes hæreticorum.

Sequitur vocatio gentium, & ponitur examinatio: & tria facit. Primo ponitur mandatum; secundo executio; tertio effectus. Secunda ibi, *Et egressi servi eius &c*. tertia ibi, *Et impleta sunt nuptiæ discumbentium*. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem præcepti; secundo ponit præceptum. Dicit ergo: *Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant non fuerunt digni*. *Nuptiæ quidem præparatæ sunt*; idest, Filius incarnatus est, secundum illud Esa. v. 4. „ Quid „ ultra potui facere tibi vinea mea? " *Sed qui fuerant invitati, indigni fuerunt*; idest, indignos se reddiderunt. Et quomodo? Sicut dicitur ad Rom. X. 3. „ Ignorantes Dei iustitiam, & suam „ volentes statuere, iustitiæ Dei non sunt „ subiecti. " Et Act. XIII. 46. „ Sed quo„ niam repellitis illud, & indignos vos iudi„ castis vitæ æternæ, ideo convertimur ad „ gentes. " Unde per delictum Iudæorum salus facta est gentibus. Apoc. III. 11. „ Tene „ quod habes, ne alter accipiat coronam „ tuam. " Sequitur mandatum: *Ite ergo ad exitus viarum &c*. Per vias intelliguntur diversa dogmata, quia ista sunt viæ quædam, quæ ducunt nos ad veritatem. Gentiles sunt in exitibus dogmatum. Unde *ite ad exitus viarum*, idest ad illos qui hærent erroneis dogmatibus. Vel aliter Esa. IX. 2. „ Populus „ qui ambulabant in tenebris, vidit lucem. " Unde per vias intelliguntur actiones bonæ, de quibus Prover. IV. 27. „ Vias quæ a dex„ tris sunt, novit Dominus: " per exitus, quæcumque possunt concurrere ad actiones. *Et quoscumque inveneritis vocate ad nuptias*. Unde infra ult. 19. *Ite, docete omnes gentes &c*.

Sequitur executio: *Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes*. Marc. ult. 20. „ Illi autem „ profecti prædicaverunt ubique, Domino „ cooperante. "

Sed quid est quod dicit, *Bonos, & malos*? Potest dici, quod illos qui primo mali, & post boni. Vel potest dici cum dicit, *Bonos, & malos*, quod loquitur comparative, quod inter illos aliqui sunt boni secundum virtutes civiles. Vel *bonos, & malos*, quia postquam congregati fuerint, commiscentur boni, & mali.

Et impleta sunt nuptiæ discumbentium, idest fidelibus. Supra XIII. 48. simile ponitur: „ Quam cum impleta esset, educentes, & se„ cus littus sedentes, elegerunt bonos in va„ sa sua, malos autem foras miserunt. " *Intravit autem Rex &c*. Hic ponitur examinatio con-

(a) Pro *villam*. (b) *Al*. Rex. (c) *Al*. vocabatur.

congregatorum: & primo ponitur examinans; secundo examinatio; tertio condemnatio. Examinas intravit: intrat enim quando exercet iudicium super eos. Gen. XVIII. 21. „ Intrabo, & videbo. " Et hoc in finali iudicio; item in morte; item quando imminent tribulationes Ecclesiæ. Sed quis est examinatus? *Vidit hominem non habentem vestem nuptialem*. Quæ est ista vestis? Christus. Qui sumus Christi, Christum induamus. Apostolus Rom. XIII. 14. „ Induimini Dominum Iesum Christum. " Quidam enim induunt Christum per sacramentum. Gal. III. 27. „ Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. " Quidam sunt in Christo per caritatem, & amorem. Col. III. 15. „ Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore. " Item per mortis rememorationem. Item per operum conformitatem. Ad Rom. XIII. 14. „ Induimini ergo Dominum Iesum Christum. " Habere ergo vestem nuptialem est induere Christum per operationem bonam, per (a) conversationem sanctam, per caritatem veram: & si unum deficiat, malum. Tunc sequitur examinatio. Deinde dicit qualiter defecit. Dicit ergo, *Amice*. Amicum vocat per fidem, vel quia ipse amavit eum. Vel potest dici, quod ubicumque vocat aliquem amicum, improperando dicit: unde improperat amorem quo amavit eum. *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem*?

Sed posset dicere aliquis: Qua occasione punivit illum, quia vocavit bonos, & malos? Sed noluit quod mali venirent nisi pararent se, & disponerent se ut essent boni.

Deinde sequitur qualiter defecit: unde sequitur: *At ille obmutuit*: quia non potest habere sufficientem rationem peccator quare vestem nuptialem contempsit. Iob IX. 3. „ Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei. " Et concluditur sententia parabolæ. Ponitur pœna duplex: pœna damni, & pœna sensus. Nam in mundo tripliciter perficitur, per intellectum cogitando, per affectum tendendo in summum bonum, item per actum: ideo tripliciter punitur. Unde *dixit Rex ministris*: *Ligatis manibus, & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores*. Per pedes intelliguntur affectus mali. In mundo isto pedes habent, sed non ligatos, quia possunt fieri boni; sed post ligabuntur, quia post redire non poterunt. Eccli. IX. 10. „ Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. " Item modo potest homo proficere in cogitando veritates, sed tunc non; ideo dicitur: *Mittite eum in tenebras exteriores*: modo enim aliqui peccatores non sunt tenebrosi quantum ad cognitionem exteriorem, licet quo ad cognitionem interiorem; sed tunc habebunt tenebras exteriores. Vel ad litteram, quia non solum quo ad animam, sed quo ad corpus, quia separabuntur a societate sanctorum. Tunc sequitur pœna sensus: *Ibi erit fletus, & stridor dentium*. Fletus procedit ex tristitia, stridor ex ira. In Act. VII. 54. „ Stridebant dentibus in eum. " Aliqui flent pro peccatis, & humiliantur, & mundantur. Ibi erit tristitia, sed non ad humilitatem; sed vertetur in iram. Item stridor propter impatientiam: quia „ superbia eorum qui te oderunt ascendit semper: " Psal. LXXIII. 23. Vel potest dici in resurrectione, quia non solum in anima, sed etiam in corpore punientur; vel quia calorem, & frigora patientur. Iob XXIV. 19. „ Transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. " Deinde concludit: *Multi sunt vocati, pauci vero electi*: quia quidam nolunt venire, quidam non habent vestem nuptialem. Unde supra VII. 14. *Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam*.

(b) Supra Dominus confutavit pharisæos per parabolam; secundo hic manifestat disputando: & primo respondendo; secundo obiiciendo, ibi, *Congregatis autem pharisæis, interrogavit &c*. Et respondet Dominus triplici quæstioni. Primo de solutione tributi; secundo de resurrectione; tertio de lege. Secunda ibi, *In illo die accesserunt ad eum sadducæi*; tertia ibi, *Pharisæi autem audientes &c*. Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *Cognita autem Iesus nequitia eorum &c*. tertia ibi, *Et audientes mirati sunt*. In ista interrogatione tria sunt consideranda. Primo interrogantium intentio; secundo ministri interrogantes; tertio interrogatio. Intentio interrogantium aperitur cum dicitur: *Abeuntes inierunt*, idest inter se, *consilium*, scilicet stultum fecerunt, *ut Iesum caperent in sermone*. Et hoc erat stultum, quia ipse erat Verbum Dei, & Verbum Dei non est comprehensibile. Eccli. XLIII. 29. „ Multa loquimur, & deficimus in verbis. " Fuit autem consilium impium. Psal. I. 1. „ Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. " Et Gen. penul. 6. „ In consilium eorum non veniat anima mea. " Ministri describuntur cum dicit: *Et mittunt discipulos suos cum herodianis*.

(a) *Al.* conversionem.

dianis. Sed quare non iverunt? Ratio est, quia dolose interrogare voluerunt: unde si ivissent, non haberet locum dolus: sed ipsi etiam discipuli dolosi erant. Eccli. x. 2. „ Secundum iu„ dicem populi sic & ministri eius. " *Cum herodianis*.

Qui sunt isti herodiani? Secundum quod in Luca tangitur, sub Herode facta est Iudæa tributaria Romanis. Iste filius Antipatris alienigenæ constitutus est Rex a Romanis; ideo voluit compellere Iudæos reddere censum Romanis. Unde herodiani, idest famuli (a) deputati ad colligendum institutionem Herodis. Sed iste iam mortuus erat, & dimisit tres filios. Unus fuit Herodes, & iste erat tunc præsens, sicut dicitur in Luc. XXIII. quod fuit etiam in morte Domini; ideo facile fuit quod famuli sui irent cum aliis.

Sed quare iverunt cum herodianis? Una ratio, quia herodiani zelabant pro Imperatore: ideo discipuli pharisæorum secum duxerunt eos, ut si diceret quod esset solvendum tributum, accusarent eum ad pharisæos: si diceret quod non, tunc herodiani caperent eum. Item isti non cognoscebantur; (b) ideo credebant quod non perciperet: unde faciebant contra illud Psal. XXV. 4. „ Non sedi in con„ silio vanitatis, & cum iniqua agentibus non „ introibo. " Vel aliter, quia cum Iudæa facta esset tributaria Romanis, divisi sunt, quia quidam dicebant quod plebs Deo dedicata non debebat esse homini tributaria; alii vero dicebant, quod quia pro pace (c) militabat omnium, quod omnes debebant Cæsari dare tributum. Ideo illi qui dicebant solvi tributa Cæsari, dicebantur herodiani.

Positis ministris, ponitur interrogatio: & primo ponitur adulatio; secundo interrogatio, ibi, *Dic quid tibi videtur*. Homines mali ab adulatione incipiunt. „ Loquuntur bona, „ mala autem in cordibus suis: " Psal. XXVIII. 3. Et primo commendant personam; secundo doctrinam; tertio constantiam. Personam commendant ex auctoritate, & virtute. Ex auctoritate, cum dicunt, *Magister*. Et licet mentirentur secundum cor suum, quia non eum magistrum putabant, sed seductorem, ut habetur infra XXVII. 63. *Recordati sumus quod seductor ille dixit, quia die tertia resurgam*: tamen in veritate erat magister, ut infra (XXIII. 8.): *Unus est Magister vester*. Item: *Scimus quia verax es*. Verax est qui veritatem loquitur; & hoc est proprium Dei, & eius qui Deo coniunctus est. Psal. CXV. 11. „ Ego „ dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. " Rom. III. 4. „ Est autem Deus verax, omnis „ autem homo mendax. " Christus autem est Deo coniunctus per unionem, & ideo verax est. Et sic commendatur ab auctoritate; deinde a virtute: *Et viam Dei in veritate doces*. Primo oportet quod sciat quæ doceat. Sap. VII. 13. „ Quam sine fictione didici, (d) & „ sine invidia communico. " Item aliqui docent, sed non utilia; sed iste docet utilia, scilicet viam Dei. Esa. XLVIII. 17. „ Ego „ sum Deus tuus, docens te utilia. " Item aliqui docent quæ Dei sunt, sed non in veritate, ut hæretici; iste autem docet in veritate. De (e) isto in Psal. XXIV. 4. „ Vias tuas Domi„ ne demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. „ Dirige me in veritate tua &c. " Item commendant de constantia, unde dicunt: *Non est tibi cura de aliquo*: non prætermittis timore alicuius quod debes dicere, vel facere. Esa. LI. 12. „ Quis tu ut timeas ab homine mor„ tali? " Et quare? *Non enim respicis personam hominum*, scilicet contra Deum. Ille enim accipit personam qui ratione hominis dimittit dicere veritatem quam debet dicere. Deut. I. 17. „ Non accipietis personam cuius„ quam. " Et videte qualiter malitiosi erant. Quæstio habebat duo membra: scilicet quod non solverent, ad honorem Dei pertinebat; quod solverent, ad favorem hominum. Unde voluerunt quod favorem Dei quæreret & viam Dei doceret; & sic si diceret quod non, quod magis volebant, statim caperetur ab herodianis. Sequitur interrogatio: *Dic ergo nobis ... licet ne censum dari Cæsari, aut non*? Census erat tributum quod pro capite dabatur. Sequitur responsio: *Cognita autem Iesus malitia eorum, ait*. Et primo respondet ad mentem eorum; secundo ad verba, ibi, *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari*. Quia hominis est respondere ad verba, Dei autem respondere ad mentem; ideo quia Christus erat Deus, & homo, ideo ad utrumque respondet. „ Scrutans corda, & renes Deus. " Psal. VII. 11. *Hypocritæ*. Et bene dicit hypocritas, quia hypocritæ sunt proprie qui aliud in ore habent, aliud in corde. *Quid me tentatis?* Hoc enim erat prohibitum, Deut. VI. 16. „ Non tentabis Dominum Deum tuum. " Item isti blande allocuti sunt Christum; Christus autem aspere respondit; quia respondit ad cor eorum, non ad verba. Item datur nobis exemplum, quod non debemus adulatoribus credere. Proverb. XXIX. 12. „ Princeps „ qui libenter audit verba mendacii, omnes „ ministros suos habet impios. " Item quando vult aliquid respondere, non potest melius confutare opponentem, quam secundum

(a) *Al.* deputati sunt ad colligendum. (b) *Al.* ideo quia credebant. (c) *Al.* militabant. (d) *Al.* omittitur &c. (e) *Al.* illis.

verba sua. Unde primo ponit quæstionem; secundo ex responsione elicit veritatem. Et primo quærit de numismate; secundo de forma. Sensibiliter enim volebat ostendere intentum. Prover. xiv. 6. „ Doctrina prudentum „ facilis. " Dicit: *Ostendite mihi numisma census*, idest denarium qui pro censu datur. Iste denarius valet decem usuales; & quilibet solvit unum denarium. Deinde quærit de forma: *Cuius est imago hæc, & superscriptio?* (a) In qualibet enim denarii publici forma ponitur inscriptio; sic erat in isto. Dicunt, *Cæsaris*. Intelligatis non Cæsaris Augusti, sed Tiberii Cæsaris. Et debetis intelligere: quod Dominus interrogabat, non erat ex ignorantia, sed potius ex dispensatione. Bene erat tantæ ætatis, & tantum inter homines conversatus fuerat quod bene noverat formam denarii, sed petiit ad significationem. Consequenter concludit veritatem: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*: quasi dicat: Vos estis Dei, & Cæsaris, & habetis in usu vestro & quæ Dei sunt, & quæ Cæsaris. (b) Habetis divitias naturales a Deo, scilicet panem, & vinum; & de his date Deo. Habetis ista artificialia, ut denarios, a Cæsare; & hæc Cæsari reddite. Mystice sic. Nos habemus animam quæ est ad imaginem Dei, ideo eam Deo reddere debemus; secundum ea quæ a mundo habemus, pacem cum mundo habere debemus. Etiam sancti viri hic elevati a mundo; quia tamen in mundo cum aliis conversantur, debent pacem requirere Babylonis, ut habetur Baruch 1. Et hoc est quod omnia quæ sunt carnis, quæ sunt mundi, vel hominum cum quibus conversantur, reddant Deo. Sequitur effectus: *Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt*. Mirum fuit, quia statim sapientia sua visa, debuissent esse conversi; sed non potuerunt capere, & recesserunt. Psal. cxxxviii. 6. „ Mirabilis facta est scientia tua ex me: „ confortata est, & non potero ad eam. "

(c) Hic ponitur secunda interrogatio. Et tria facit. Primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *Respondens autem Iesus &c.* tertia ibi, *Et audientes turbæ mirabantur*. Circa primum primo ponitur dispositio, & conditio interrogantis; secundo interrogatio. Dicit ergo, *In die illo*. Et quare in die illo? Non sine ratione, quia cum viderunt illos confusos, non sine præsumptione quæsierunt eum. Sed secundum Chrysostomum, concordati erant adinvicem quod caperent eum in sermone, & quilibet volebat honorem victoriæ: ideo illis confusis, isti accedere voluerunt. Iob xix. 12. „ Venerunt „ latrones eius, & fecerunt sibi viam per „ me. " Duæ enim erant sectæ: pharisæi, idest divisi, & sadducæi, idest iusti. Et hi errabant in dogmatibus: quia non recipiebant prophetias, nec credebant resurrectionem: item credebant quod mortuo corpore totus homo moreretur; & hoc est quod dicit: *Qui dicunt non esse resurrectionem*. Sequitur interrogatio. Et primo ponit legem; secundo casum; tertio interrogationem. Dicunt ergo: *Et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses dicit: Si quis mortuus fuerit non habens filium &c.* Deut. xxv. Quæ fuit causa legis? Populus carnalis fuit: unde nil nisi temporalia quærebat. Lex ergo illa promisit. Manifestum enim est, quod homo non potest durare in se, ideo consolatio est ei quod maneat in suo simili, scilicet in filio; & hoc natura desiderat ut quod non potest in se salvari, salvetur in suo simili. Unde contingebat quod aliquis sine filio moreretur; ideo subvenit huic casui Moyses secundum hanc legem, ut frater suus haberet uxorem suam: nec ponebatur extraneus, qui nihil pertineret ad eum; item non haberet tantam curam de domo, & familia sicut frater: & hoc est quod dicit: *Et suscitaret semen fratri suo*; idest, generet filium qui habeat hereditatem illius. Posita lege, ponunt casum: *Erant apud nos septem fratres, & primus, uxore ducta, defunctus est, & non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo &c.* Potest esse quod talis casus accidit, vel quod ipsi (c) confinxerunt. Tamen, secundum Augustinum, per septem fratres homines mali signantur, qui in septem ætatibus moriuntur sine fructu. Apostolus Rom. vi. 21. „ Quem fructum habetis (vel habuistis) in his in quibus nunc „ erubescitis? " Ista mulier est mundana conversatio. Psal. ci. 27. „ Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes sicut vestimentum veterascent. " Unde quærunt: Omnes mortui sunt, & omnes eam habuerunt: cuius uxor erit in resurrectione, quæ omnium esse non poterit? Ista opinio non est bona, & est contra pharisæos: quia credebant quod resurrectio debet esse quantum ad hanc vitam, quod quisque rehabeat uxorem suam, & possessionem suam &c. Unde dicunt: *Cuius erit uxor?* quia non potest esse uxor omnium. Ista opinio reprobatur in Iob vii. 10. „ Non revertetur in domum suam. " Unde non resurget ad eumdem modum vivendi.

Sequitur responsio. Et primo ostendit errorem, & causam; secundo insinuat veritatem: unde dicit: *Respondens Iesus ait, Erratis*; idest, erroneam opi-

(a) *Al.* In quolibet enim denario publici forma. (b) *Al.* & divitias. (c) *Al.* confecerunt.

opinionem habetis. Sap. II. 21. „ Cogitave„ runt, & erraverunt : excæcavit enim eos „ malitia eorum. " Et quæ est causa erroris? *Nescientes Scripturas*. Unde non meditabantur in mandatis Dei. Psal. CXVIII. 100. „ Super „ senes intellexi, quia mandata tua quæsivi ." Unde qui meditatur in mandatis Dei, potest vitare errores. Unde Ioan. V. 39. „ Scrutamini Scripturas . " Isti autem non scrutabantur, ideo errabant, sicut faciunt aliqui qui male intelligunt. Item aliqui nescientes virtutem Dei, volentes virtutem Dei metiri secundum inferiora. Rom. I. 26. „ Invisibilia „ Dei a creatura mundi per ea quæ facta „ sunt intellecta conspiciuntur. " *In resurrectione neque nubent, neque nubentur*. Manifestat propositum. Et quia duo dixerat, scilicet quod nesciebant Scripturas, nec virtutem Dei; ideo primo declarat quod virtutem Dei ignorabant; secundo quod Scripturas.

Et cum primo dixerit de Scripturis, quare hoc secundo declaratur? Chrysostomus respondet, quia cum aliquis disputat cum aliquo qui errat ex malitia, primo debet allegare auctoritatem; quando cum eo qui ex ignorantia, primo debet proponere rationem, & post auctoritatem. Sic facit Dominus.

Primo rationem proponit: unde dicit: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur*. Primum secundum litteram ver um est: *Neque nubent &c.* quia tunc non erit necessarium sicut nunc est. Hieronymus: „ Aliter accipitur nu„ bere secundum Latinum, aliter secundum „ Græcum: quia proprie nubere, secundum „ Latinum, mulierum est, unde dicitur esse „ neutrum passivum; sed secundum Græcum, „ viri nubent, idest ducunt uxores, mulieres „ nubentur, non nubent. " Ideo dicit: *Non nubent*, viri, *nec nubentur*, mulieres. Cum enim nuptiæ sint ad prolis procreationem ut conservetur homo in esse in suo simili, qui non potest in seipso conservari; ideo cum resurrectio fiat ad immortalitatem, tunc non erunt necessariæ nuptiæ. Ideo isti errabant, & virtutem Dei ignorabant. *Sed sunt sicut Angeli in cælo*. Ille status est status præmii, & finis istius vitæ. Iob XIV. 14. „ Putas ne ho„ mo mortuus rursum vivat? Cunctis diebus „ quibus nunc milito, expecto donec veniat „ immutatio mea: " & illa immutatio erat præmium. Vita illa erit refulgentium intellectu.

Sed quare erunt similes Angelis? Quia erunt immunes a passionibus: quia nunc homo habet intellectum annexum sensibus, & in hoc exceduot Angeli; sed tunc depurabitur, ideo similes erunt Angelis. II. Reg. XIV. 17. „ Sicut „ enim Angelus Domini, sic est dominus meus „ Rex, ut nec benedictione, nec maledictio„ ne moveatur. " Unde qui habent animum a passionibus elevatum, similes sunt Angelis. Passiones autem quæ magis faciunt homines bestiales, sunt passiones venereorum, quæ exercentur per coniugium; ideo tunc nec nubent, nec nubentur.

Item quidam dixerunt, quod non omnes resurgent, sed solum homines: sed hoc Augustinus destruit dicens, quod sexus resurget; sexus autem non salvatur in homine solum. Hanc opinionem tollit, cum dicit: *Nec nubent, nec nubentur*: (a) ex quo datur intelligi, quod uterque sexus; sed *nec nubent, nec nubentur*.

De resurrectione autem mortuorum &c. Postquam ostendit quod ignorabaot virtutem Dei, hic ostendit quod ignorabant Scripturas. Unde *non legistis quod dictum est a Domino dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, Isaac, & Iacob?* Hoc scribitur Exo. III. 6.

Sed quærit Hieronymus, cum aliæ auctoritates sint magis expressæ de resurrectione, ut habetur Esa. VI. & Ezech. XXXIII. & Dan. XII. quare istam quæ ambigua est, posuit? Respondet, quod non recipiebant prophetas, sed quinque libros Moysi.

Et quomodo facit ad propositum? Dicit: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*. Deus dicitur aliquorum in colendo eum. Isti ergo colunt eum; sed colere Deum non est mortuorum, sed viventium: ergo Abraham, Isaac, & Iacob vivunt; sed non secundum corpus: ergo secundum animam. Sed quid valet hoc ad resurrectionem? Valet quia isti dicebant animam non esse; ipse autem ostendit animam remanere; & si animam remanet, ergo & resurrectio, quia naturaliter anima inclinatur ad corpus.

Sed quid est quod dicit, quod *non est Deus mortuorum*? Verum est secundum corpus. Est tamen etiam Deus mortuorum, quia vivunt secundum spiritum. Rom. XIV. 8. „ Sive vi„ vimus, sive morimur, Domini sumus. " Item est contra hæreticos qui damnant patres veteris testamenti: quia hic dicit, quod vivunt secundum animam. Item dicit singulariter, quia in aliis gentibus quilibet deum suum habebat. „ Audi Israel: Dominus Deus tuus „ unus est: " Deut. VI. 4.

Sequitur effectus, quia mirabantur: *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius*. Psal. CXVIII. 129. „ Mirabilia testimonia tua, Do„ mine. "

(d) Supra Dominus respondit quæstioni factæ

(a) al. qua.

ctæ de solutione tributi; quæstioni etiam de resurrectione; hic autem respondet quæstioni de comparatione mandatorum divinorum; & duo facit: quia primo ponitur interrogatio; secundo responsio, ibi, *Ait illis Iesus &c.* Circa primum duo facit. Primo describit nequitiam interrogantium; secundo interrogationem, ibi, *Magister quod est mandatum magnum in lege?* Nequitiam describit quantum ad tria. Primo quantum ad (a) impudentiam; secundo quantum ad excogitatam malitiam; tertio quantum ad fraudulentiam. Quantum ad impudentiam, cum dicitur: *Audientes quod silentium imposuisset*. Iam cousutaverat pharisæorum discipulos, & saducæos: unde ex hoc satis poterant ei credere, & erubescere. Unde Chrysostomus: „ Livor, & ira impudentiam „ nutriunt, & (b) causas. " Sed isti non propter hoc dimiserunt quin adhuc interrogarent eum. Esa. lvi. 11. „ Canes impudentissimi ne„ scierunt saturitatem. " Et significatur quod quamvis hoc audirent, non tamen siluerunt. Aliquis servat silentium sponte, & hoc est prudentis: item aliquis servat, quia imponitur ei silentium, & hoc est imprudentis. Eccli. xx. 6. „ Est tacens, non habens sensum „ loquelæ; (c) & est tacens, sciens tempus „ aptum. " Eccli. iii. 7. „ Est tempus ta„ cendi, est tempus loquendi. " Item tangitur excogitata malitia, quia, ut melius convincant eum, simul congregantur. Psal. ii. 2. „ Principes convenerunt in unum adversus „ Dominum. " *Convenerunt in unum*. Potest dici, quod pharisæi. & saducæi convenerunt, (d) quamvis in sectis differrent, tamen in unum ad tentandum Dominum. Vel pharisæi convenerunt in unum adversus Dominum. Item fraudulentia significatur, quia cum in multitudine essent congregati, noluerunt quod omnes interrogarent, sed unus: ut si ille vinceretur, alii non confutarentur; & si iste vinceret, omnes in eo gloriarentur. *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum*: quia non animo addiscendi. Iob xvi. 11. „ A„ peruerunt in me ora sua, & exprobrantes „ percusserunt maxillam meam. "

Hic potest esse obiectio litteralis: quia Marcus dicit (x. 21.) quod (e) „ Dominus in„ tuitus eum dixit: Non longe es a regno „ Dei. " Et quomodo hic dicitur quod tentat eum?

Solvit Augustinus, quia primo venit causa tentandi, sed cum Christus satisfaceret ei, consensit ei. Et ideo quod tentavit eum, debet referri ad principium; quod non longe est a regno Dei, debet retorqueri ad finem. Et sic non fuit mirum si verba Domini animum eius mutaverunt.

Sciendum autem, quod aliqui tentant, eo quod non sunt certi, quia, secundum quod dicit Sapiens Eccli. xix. 4. „ qui cito credit, „ levis est corde. " Iste cum multa audisset de Christo, voluit experiri si talis esset. Et hæc tentatio non esset mala: unde dicit: *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Hæc tamen quæstio videbatur calumniosa, & præsumptuosa. Calumniosa, quia omnia mandata Dei sunt magna. Prov. vi. 23. „ Mandata „ lucerna, & lex lux. " Item indeterminate quæsivit, quia omnia sunt magna, ut si responderet de uno, obiiceret de alio. Item fuit præsumptuosa, quia non deberet de magno quærere qui minimum non implevit. Iob xv. 14. „ Quid te elevat cor tuum, & quasi ma„ gna cogitans, attonitos habes oculos? " Et poterat esse quod esset controversia super hac quæstione inter eos: quia aliqui dicebant, salutem esse in aliquibus exterioribus: unde Esa. xxix. 13. „ Populus hic labiis me hono„ rat, cor autem eorum longe est a me. " Sed respondet Dominus, quod solum est in interioribus: unde sequitur responsio: *Ait Iesus ei: Diliges Dominum tuum &c.* Et non solum respondet ad quæstionem propositam, sed veritatem docet. Et primo docet quod sit primum; secundo quod ei est simile; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Secundum autem simile est huic &c.* tertia ibi, *In his duobus mandatis universa lex pendet, & prophetæ*. Dicit ergo: *Diliges Dominum Deum tuum &c.* Istud scribitur Deut. vi. 5. Item Dominus per Moysen dicit Deut. x. 14. „ Numquid Dominus „ petit a te, nisi ut timeas, & diligas eum? " Ergo duo præcipit, timorem scilicet, & dilectionem.

Et quare non respondet Dominus de timore sicut de dilectione? Dicendum, quod quidam timent Deum, (f) quia timent pati ab eo, ut qui timent pœnam gehennæ, vel qui timent amittere aliquid quod habent a Deo; & hic est timor servilis, quia illud diligit in quo timet puniri. Alius est qui ipsum Deum timet propter se, qui timet eum offendere; & talis timor est ex amore, & ex hoc timet quod amat. Ergo principium est amor. I. Ioan. iv. 16. „ Deus caritas est; & qui ma„ net in caritate in Deo manet, & Deus in „ eo. " Et ideo dicit: *Diliges Dominum*, non, Timeas: quia Deus diligendus est sicut primum diligibile, quia ipse finis primus est; sed quæcumque alia diliguntur propter finem. Qui ergo diligit Deum ut finem, diligit in toto corde,

(a) *Al.* imprudentiam, *& sic infra*. (b) *Al.* causant. (c) *Al.* est tacens, sciens tempus apti temporis. (d) *Al.* quia quamvis. (e) *Ibi*: „ Intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest. " (f) *Al.* qui,

corde. Ioel. II. 12. „ Convertimini ad me „ in toto corde vestro. " Et quantumcumque nitamini, non poteritis eum comprehendere, quia Deus maior est toto corde.

Sed quid est quod dicit: *Ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & in tota mente tua*? Chrysostomus exponit sic. Quia in dilectione sunt duo. Unum quod est principium, secundum quod est dilectionis effectus, & sequela dilectionis. Principium dilectionis est duplex: dilectio enim potest fieri ex passione, & ex iudicio rationis. Ex passione, cum nescit homo vivere sine eo quod diligit; ex ratione secundum quod diligit ut ratio dictat. Dicit ergo quod ille ex toto corde diligit qui diligit carnaliter, ille ex anima qui ex iudicio rationis. Et nos Deum utroque modo debemus diligere. Carnaliter, ut cor carnaliter afficiatur circa Deum: unde in Psal. lxxxIII. 3. „ Cor meum, & caro mea exultaverunt „ in Deum vivum. " Tertium est sequela dilectionis: quia illud quod diligo, libenter video, libenter de eo cogito, libenter facio quod ei placet: Ioan. XIV. 28. „ Qui diligit „ me, sermones meos servabit: " & totum (a) refero in ipsum. Psal. lxxxIII. 2. „ Quam „ dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! „ Concupiscit, & deficit anima mea in atria „ Domini. " Et possumus addere illud quod (b) Marcus (XII. 33.) addit: „ Et in omni „ fortitudine tua: " quia qui Deum diligit, totum se transfert in illum, & fortitudinem expendit in ipsum. Augustinus sic distinguit inter cor, & animam, & mentem, secundum tria quae procedunt ex ipsis. De corde exeunt cogitationes, ut habetur supra XV. ex anima vitam procedit, ex mente scientia, & intelligentia. Unde quod dicit, *ex toto corde*, intelligendum est, ut omnes cogitationes in ipsum referamus; quod *ex tota anima*, quod tota vita; quod *ex tota mente*, ut tota scientia referatur in eum; idest, ut scientiam captives in obsequium eius. II. Cor. X. 5. „ In „ captivitatem redigentes omnem intellectum „ in obsequium Christi. " Magistralis quaedam Glossa exponit, quod anima est imago Dei secundum suas potentias, secundum memoriam, intelligentiam, & voluntatem: ita quod illud quod dicitur, *ex corde*, ad intelligentiam referatur: quod dicitur *ex anima*, ad voluntatem: quod *ex mente*, ad memoriam: ita ut perfecte Deo vivatur. Origenes sic exponit. *Diliges Deum ex tota anima*, ita ut sis paratus animam tuam ponere pro eo si necesse est. Ioan. XIII. 37. „ Animam meam po„ nam pro te. " Sed differentia est inter mentem & cor. Mens enim dicitur a metiendo: cor sumitur pro simplicitate intellectus; mens vero quoad prolationem, quia per sermonem metitur intellectus, sive cogitatio: unde vult dicere, quod in locutionibus, & in meditationibus Deum totaliter diligamus.

Hoc posito subdit: *Hoc est primum, & maximum mandatum*. Maximum capacitate: istud enim est, in quo omnia continentur, quia in isto directio proximi continetur, secundum quod I. Ioan. IV. 21. dicitur: „ Qui diligit „ Deum, diligit & fratrem suum. " Et ideo maximum. Item primum origine, maximum dignitate, & capacitate. Non primum in Scriptura, quia in Scriptura primum mandatum fuit: „ Dominus Deus tuus Deus unus „ est: " Deut. VI. 4. Et quare? Quia omnis inclinatio appetitivae virtutis est in amore; ideo habemus mandatum quod colamus Deum in dilectione. Ad Rom. XIII. 10. „ Plenitudo „ legis dilectio est. " Ad Ephe. III. 17. „ In „ caritate radicati, & fundati. "

Secundo ponit secundum mandatum: *Secundum autem simile huic est: Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Voluit significare quod in mandatis est ordo. Et quae est causa? Constat quod mandata sunt de actibus virtutum; virtutes autem habent ordinem, quia una dependet ab alia; & sicut virtutes, sic & mandata.

Sed quare dicit quod est simile primo? Quia quando diligitur homo, cum homo sit ad similitudinem Dei, diligitur Deus in illo; ideo simile est primo mandato, quod est de dilectione Dei.

Sed quid intelligit nomine proximi, cum dicit, *Diliges proximum*? Istud satis signatur in parabola Luc. X. 16. ubi quaeritur: „ Quis ti„ bi videtur quod fuerit eius proximus? " Et respondetur: „ Qui (c) fecit misericor„ diam in eum. " Unde qui debet facere misericordiam nobis, vel nos ipsi, sub nomine proximi continetur. Sed non est aliqua rationalis creatura, cui non debeamus misereri, & e converso; & ideo sub nomine proximi continetur homo, & Angelus. Et quod dicit, *Sicut teipsum*, non intelligitur quantum teipsum, quia hoc esset contra ordinem caritatis; sed *sicut teipsum*, idest eo fine quo teipsum, vel eo modo quo teipsum. (d) Eo fine, quia te non debes diligere propter te, sed propter Deum, sic etiam proximum. Apostolus I. Corinth. X. 31. „ Omnia in gloriam „ Dei facite. " Item in eo quod teipsum diligis, diligis te in eo in quo vis tibi bonum, & ta-

(a) *Al.* seferet. (b) *Al.* Lucas addit. (c) *Al.* fecerit. (d) *Al.* ideo fine.

& tale bonum quod ſit ſecundum te, & legem Dei; & hoc eſt bonum iuſtitiæ. Sic etiam & proximo debes optare bonam iuſtitiam: unde debes eum diligere, vel quia iuſtus eſt, vel quia iuſtus ſit. Item debes eum diligere eo modo quo teipſum, quia cum dico, Diligo iſtum, dico, Volo bonum ei. Unde actus dilectionis cadit ſuper duo: vel ſuper ipſum qui bonus eſt, vel ſuper ipſum bonum quod volo ſibi: unde diligo iſtum, quia volo ipſum eſſe bonum mihi. Unde aliquis diligit bona temporalia, quia ſcit ea bona eſſe ſibi. Aliqui vero diligunt aliquid, quia bonum eſt in ſe: ſic debes diligere teipſum, & etiam proximum.

Conſequenter aſſignat rationem quare iſta duo ſint maxima mandata: *In his duobus mandatis univerſa lex pendet, & prophetæ*: tota doctrina legis, & prophetarum dependet ab his. Finis in appetibilibus ſe habet ſicut principium in ſpeculativis: procedit enim ſcientia a principiis ad concluſiones, & ſic tota ſcientia ex principiis iudicatur, ſicut & in omnibus operabilibus totum dependet a fine. Quia ergo dilectio eſt finis: I. ad Tim. I. 5. „ Finis „ præcepti eſt caritas: “ ideo ab iſtis dependent omnia alia; & hæc eſt expoſitio Auguſtini. Origenes ſic exponit. In his, ideſt in obſervantia iſtorum, dependet intellectus legis & prophetarum: quia qui hæc obſervat, meretur intelligentiam legis, & prophetarum. Eccli. II. 10. „ Qui timetis Dominum, diligi„ te, & illuminabuntur corda veſtra. “ Pſalm. CXVIII. 104. „ A mandatis tuis intellexi, pro„ pterea odivi omnem viam iniquitatis. “

Congregatis autem phariſæis, interrogavit eos Ieſus. Poſtquam reſponderat eis, ipſe voluit obiicere; & facit duo. Primo ponitur interrogatio; ſecundo eius effectus, ibi, *Nemo poterat ei reſpondere verbum*. Circa primum primo proponit interrogationem; ſecundo reſponſionem; tertio obiicit contra. Dicit ergo: *Congregatis autem phariſæis, interrogavit eos Ieſus*. Congregati autem erant ad tentandum: unde ponit interrogationem: *Quid vobis videtur de Chriſto, cuius filius eſt?* Hæc quæſtio difficillima erat, & congrua. Difficillima, quia habetur Eſa. LIII. 8. „ Generationem eius quis „ enarrabit? “ Erat etiam congrua, quia habebant opinionem quod eſſet purus homo, & non credebant ipſum eſſe Deum: quia ſic non tentarent eum, quia ſcriptum eſt Deut. VI. 16. „ Non tentabis Dominum Deum tuum. “ Ideo ut oſtendat ſe Deum, dicit: *Quid vobis videtur de Chriſto?* Sequitur reſponſio: *Dicunt ei, David*. Chriſti enim erat duplex generatio: una ſecundum carnem, alia ſecundum divinitatem, ſecundum quam eſt Filius Dei Patris, de qua dicitur Pſal. II. 7. „ Dominus „ dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie „ genui te. “ Ideo ipſi reſpondent de generatione ſecundum carnem, cum dicunt, *David*. Hier. XXIII. 5. „ Suſcitabo David germen „ iuſtum. “ Et ad Rom. I. 3. „ Qui factus eſt „ ei ex ſemine David ſecundum carnem. “ Et iſti inſufficienter reſponderunt, quia inſufficienter cognoſcebant eum. Tunc obiicit ut eis det intelligere aliam generationem: *Quomodo ergo David in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis?* Pſal. CIX. I. Habetur in lege quod pater maior eſt filio: non ergo filius dominus eſt patris. Ergo vel Chriſtus non eſt filius David, vel in eo eſt aliquid maius David, cum vocet eum Dominum. Sed forte dicerent, quod David fuit deceptus: quod removet, quia in ſpiritu hoc dicit, unde „ Spiritu ſancto Dei locuti ſunt homines: “ II. Petr. I. 21.

Poſſumus autem tria videre in auctoritate iſta Pſalmi. Primo præeminentiam ad ſanctos, æqualitatem ad Patrem, & dominium ſuper rebelles. Præeminentiam ad ſanctos, cum dicit: *Dixit Dominus Domino meo. Dominus*, ſcilicet Pater, *Domino* ſcilicet Filio: ipſe enim Filius habet dominium ſuper omnes ſanctos. Nullus enim ſanctus illuminatur niſi a lumine vero; ipſe (*a*) autem eſt lumen verum. Ioan. I. 4. „ Vita erat lux hominum. “ Si ergo ipſe eſt, cuius participatione omnes ſancti lumen recipiunt, præeminentiam habet ad omnes ſanctos in eo quod dicitur (Pſal. CIX. 4.) „ Tecum principium in die virtutis „ tuæ, in ſplendoribus ſanctorum. “ Unde ipſe originaliter eſt ſplendor omnium ſanctorum. Item æqualitas Patris tangitur, cum dicitur: *Sede a dextris meis*: non quod ſint ſedes locales, ſed metaphorice, quia honorabilior locus eſt ſedere a dextris. Dicere enim eſt emittere verbum. Quod ergo dixit Dominus, *Sede a dextris meis*, quid eſt aliud (*b*) niſi quod generando me Verbum, dedit mihi poteſtatem; æqualitatem, & auctoritatem? Poteſt etiam exponi de temporalibus, ideſt in potioribus bonis; ſed non eſt ad propoſitum. Dominus enim ſemper videtur a dextris, ut in Mar. ult. 5. „ Viderunt iuvenem ſeden„ tem a dextris. “ Et Stephanus, Actor. VII. 55. „ vidit Ieſum ſedentem a dextris virtutis „ Dei. “ Et quid fiet de inimicis eius? Ei omnes ſubiicientur: unde ſubdit: *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*. Iſti vel

(a) *Al.* enim. (b) *Al.* niſi generando.

vel sunt penitus infideles, vel hi qui noluerunt obedire, & subesse: unde istos ponet *scabellum pedum tuorum*: scabellum enim est quod ponitur sub pedibus; illud autem quod est sub pedibus, totaliter ei subiicitur, non autem illud quod est in manu. Quidam ponuntur scabellum ad punitionem, quidam ad salutem. Ad punitionem qui nolunt facere eius voluntatem, ad salutem qui faciunt eius voluntatem.

Sed obiiciunt Arriani: Ergo non est æqualis Patri. Dico, quod legitur utrumque, & quod subiicitur Patri, & quod est æqualis Patri. I. ad Corinth. XV. 21. „ Oportet autem „ illum regnare, donec ponat inimicos sub „ pedibus. " Item Christus sibi omnia subiiciet. Philip. III. 3. „ Reformabit corpus hu„ militatis nostræ configuratum corpori cla„ ritatis suæ. " Unde illud dicit ad demonstrandum unitatem potestatis: unde omnia quæ potest Pater, eadem potest & Filius.

Sed quid est quod dicit: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*? Ergo videtur quod postquam suppofuerit inimicos, quod ultra non sedebit a dextris. Dicendum, quod *donec* aliquando importat tempus determinatum, aliquando infinitum: hic vero importat infinitum.

Sed diceret aliquis: Nonne multi rebellant Christo? Ita, verum est quod multi rebellant; & ideo poterat esse dubium de tempore quando multi rebellarent; ideo voluit Christus exprimere.

Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Ergo Dominus est, & filius, quia filius est secundum carnem, quia ab ipso traxit originem, & Dominus secundum divinitatem.

Et nemo poterat respondere ei verbum. Hic ponitur effectus, & est duplex: quia Christus & fuit respondens, & opponens: quia opponens, *nemo poterat respondere*. Iob IX. 3. „ Si voluerit contendere cum eo, non pote„ rit ei respondere unum pro mille. " Item quia in respondendo confutaverat eos, ideo sequitur: *Nec ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare*. Ideo potestis videre, quod isti non interrogabant ut eos doceret, sed ut eum tentarent. Deuter. XXXII. 7. „ Interroga patrem tuum, & annuntiabit „ tibi. "

CAPUT XXIII.

(a) TUnc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ, & pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate, & facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. Alligant autem onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea movere. Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi. Unus est enim magister vester; omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram: unus est enim pater vester qui in cælis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltaverit humiliabitur, & qui se humiliaverit exaltabitur.

(b) Væ autem vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proselytum; & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos. Væ vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque iuraverit per templum, nihil est; qui autem iuraverit in auro templi, debitor est. Stulti, & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque iuraverit in altari, nihil est; quicumque autem iuraverit in dono quod est super illud, debet. Cæci: quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt; & quicumque iuraverit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso. Et qui iu-

rat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ graviora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis, & paropsidis; intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis, & paropsidis, ut fiat & id quod deforis est, mundum. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos a foris quidem paretis hominibus iusti; intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate. Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennæ?

(c) Ideo dico vobis: Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, a sanguine Abel insti usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapides eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

(a) Supra ostensum est quomodo pharisæi, & scribæ provocati sunt ex gloria Christi, & etiam ex sapientia eius, qua colliserat eos; nunc autem ostendit quomodo ex iustitia qua eos arguebat. Et duo facit. Primo instruit aliquos; secundo redarguit. Secunda ibi, *Va autem vobis scriba, & pharisai.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum dignitatem; secundo aperit eorum intentionem in usu auctoritatis, ibi, *Omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus*. Circa primum tria facit. Primo commendat eorum auctoritatem; secundo docet exhibere obedientiam cum cautela; tertio assignat rationem. Secunda ibi, *Omnia ergo quaecumque dixerint vobis, servate, & facite &c.* tertia ibi, *Dicunt enim, & non faciunt*. Dicit ergo: *Tunc Iesus locutus est ad turbas &c.* Ita continuandum est. Dominus intantum eos confutavit quod nec interrogare audebant, nec respondere sciebant. Sed, secundum quod dicit Chrysostomus, inutilis est sermo qui redarguit, & non instruit: ideo convertit se ad turbas, & ad discipulos suos, ut eos instruat. Sciendum autem, quod quidam audiunt eum ut discipuli, quidam ut turbæ. Ut discipuli, qui veritatem percipiunt mente. Ioan. VIII. 31. „ Si „ manseritis in sermone meo, vere discipuli „ mei eritis: " Ut turbæ, qui veritatem mente apprehendere non possunt. Ideo quandoque convertit sua verba ad turbas, quandoque ad dicipulos, quandoque ad utrosque; & diversimode: quia ad discipulos alta dicendo, ut habetur Ioan. XV. 15. „ Quæcumque au„ divi a Patre meo, nota feci vobis: " quandoque vero ad turbas profert parabolas, sicut habetur supra. Utrisque autem loquitur de necessitate salutis, & talia sunt hæc verba: *Super cathedram Moysi sederunt scriba, & pharisai*. Cathedra proprie est magistrorum, & ideo illi super cathedram dicuntur sedere qui sunt successores Moysi. Eccli. XXIV. 33. „ Le„ gem mandavit Moyses in præceptis iustitia„ rum. " Unde illi qui Moysis legem docebant, sedebant super cathedram Moysi. Et in lege continebantur quædam ad fidem pertinentia, & quædam ad bonos mores. Ad fidem pertinentia erant ea in quibus præfigurabatur Christus: unde ipse dicit, Ioan. V. 46. „ Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & „ mihi. " Item continebantur præcepta moralia. Eccli. XXIV. 33. „ Legem mandavit Moy„ ses in præceptis iustitiarum. "

Sed notandum, quod supra cathedram sedent & scribæ, & pharisæi, & discipuli Christi. Scribæ qui solam litteram considerant; pharisæi qui aliquantulum de sensu suo interiori; discipuli Christi qui totum perpendunt: & non

non dicuntur discipuli Moysi, sed Christi. Luc. ult. 27. „ Incipiens a lege, & prophetis „ interpretabatur illis in omnibus Scripturis „ quæ de ipso erant. "

Tunc monet eos ad obedientiam cum cautela; & facit duo. Primo hortatur ad obediendum; secundo ad cavendum: *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate*, scilicet in corde, *& facite*, in opere. Deuteron. XVII. 9. „ Venies ad sacerdotes Levitici generis, & „ ad iudicem: " & post: „ & facies quæ„ cumque dixerint: " & sequitur: „ seque„ risque sententiam eorum. " Et Apostolus (Heb. ult. IX.) „ Obedite præpositis vestris. " Et hoc est contra Manichæos, qui dicebant legem veterem non esse bonam. Et patet quod sit bona, quia Dominus præcepit eam servari.

Sed potest quis obiicere: Ergo debemus legalia observare; quod est contra doctrinam Apostolorum, Actor. XV. Sciendum quod semper auctoritas servanda est legislatoris secundum intentionem eius: sed legislator aliqua dicit ut semper servanda, & talia semper debent servari; aliqua vero dicit quæ sunt velut umbra, ut habetur ad Colos. II. 17. „ Quæ sunt umbra futurorum. " Moralia ergo sunt mandata secundum intentionem legislatoris, ut semper serventur, sed legalia pro tempore tantum, scilicet pro tempore ante Christum: unde ante tempus illud debent servari, post non: quia qui servaret, iniuriam Christo faceret. Et ponit Augustinus exemplum. Si diceret aliquis, Ego comedam cras, hæc vox est signum huius rei. Et si postquam comedisset, diceret illud idem, non bene diceret. Sic eum ista legalia essent signa Christi venturi, postquam Christus venit, qui servaret ea, non bene servaret: unde *omnia quæ dixerint vobis*, secundum intentionem legislatoris, *facite*.

Secundum vero opera eorum nolite facere. Hic docet cautelam. Debetis scire, quod prælatus præficitur, ut doceat non solum doctrina, sed etiam vita. Et debemus nos ei concordare quantum ad ea quæ docet, quia secundum quod dicitur ad Gal. I. 9. „ Si quis evan„ gelizat vobis præter id quod accepistis, „ anathema sit. " Similiter etiam debemus ei conformari in vita. Debet enim esse vita eius nobis in exemplum, sicut vita Christi: unde I. Corinth. IV. 16. „ Imitatores mei esto„ te, sicut & ego Christi. " Isti vero non dissonant a doctrina, sed a vita; ideo doctrina eorum est attendenda, sed vita cavenda.

Dicunt enim, & non faciunt. Hic assignat rationem. Et primo ponit rationem; secundo exponit, ibi, *Alligant autem onera gravia &c.* Tu dicis: Quæ dixerint vobis facite: quia *dicunt*: Vos debetis benefacere; *sed non faciunt*; & ideo non debetis facere secundum opera eorum: quia qui doces non furandum, furaris. Psal. XLIX. 16. „ Peccatori enim dixit „ Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & „ assumis testamentum meum per os tuum? " *Alligant enim onera gravia, & importabilia &c.* Dominus enim vult exaggerare malitiam eorum, quia *dicunt, & non faciunt*. Si simpliciter dicerent, & non facerent, adhuc istud tolerabile esset; sed non sufficit illis, quia adiiciunt præceptis Dei, gravissima onera: & ideo notatur præsumptio eorum, quia alligant alia onera super onera a Deo imposita, quia faciunt novas observantias, sicut habetur in Marco cap. VII. quod prohibebant comedere panem, nisi frequenter (a) lavarentur manus: contra illud Esa. LVIII. 6. „ Dis„ solve colligationes impietatis, solve fasci„ culos deprimentes. " Item notatur crudelitas eorum qui imponunt onera, contra illud I. Ioan. V. 3. „ Quia mandata Dei levia „ sunt. " *Iugum enim meum suave est, & onus meum leve*: supra XI. 29. Item notatur eorum indiscretio, quia si forti grave imponerent, non esset magnum; sed debilibus imponunt onera importabilia. Illud enim non potest portari, quod superat vires portantis. In Actor. XV. 10. „ Hoc est onus quod nec nos, „ nec patres nostri portare potuimus. " Item notatur eorum nimia severitas: quia si imponerent onus, & darent indulgentiam, adhuc sufficeret; sed ex quadam violentia (b) præcipiunt. *Imponunt in humeris hominum*: unde excedunt in dicendo. Item excedunt in non faciendo, quia sunt aliqui homines qui non volunt perficere totum, tamen volunt aliquid perficere. Item sunt aliqui (c) qui etsi nolunt facere aliquod difficile, volunt tamen aliquid leve. Item aliqui sunt qui etsi non faciunt, habent tamen voluntatem faciendi. Sed qui nihil istorum vult, in malitia super excedit: unde dicit: *Digito autem suo nolunt ea movere*: unde non solum non faciebant, sed nolebant ea saltem digito suo movere, idest non inchoare. Item nec etiam levia facere, quæ per digitum significantur. Ideo debetis facere quæ docent, sed non sequendi sunt quoad opera, quia nec minimum faciunt. Chrysostomus dicit: „ Tales sunt qui „ magna dicunt, & parva faciunt, & tales „ sunt similes exactoribus tributorum, qui „ aliis

(a) *Al.* lavarent. (b) *Al.* præceperunt. (c) *Al.* deest qui.

„ aliis magna faciunt solvere plusquam tri-„ buta exigant, ipsi autem sui nihil solvunt. „ Non te videam magna docentem, (a) sed „ parva facientem. Unde magis parcet tibi „ Dominus, si declinas ad misericordiam, „ quam ad severitatem."

Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Hic intentionem proponit; & facit duo. Primo aperit eorum intentionem; secundo monet discipulos ad eorum vitationem. Et primo intentionem proponit; secundo exponit, ibi, *Dilatant enim phylacteria sua &c.* Quæ est ratio quare dicunt, & non faciunt? Quia sunt incorrigibiles. Causa autem quare homo sit difficilis ad corrigendum, vel incorrigibilis, est quærere gloriam propriam: unde Chrysostomus: „ Tolle gloriam inanem „ de clero, & sine labore alia omnia vitia re-„ secabis." Unde ab isto incipit, dicens: *Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus*. Ioan. XII. 43. „ Dilexerunt glo-„ riam hominum magis quam gloriam Dei." Unde dicit: *Omnia vero opera sua faciunt*, quia non solum unum, sed omnia, *ut videantur ab hominibus*: contra illud quod dicitur supra VI. 16. *Nolite fieri sicut hypocritæ*. (Ibid. 16.) *Nolite ergo assimilari eis*. Sequitur expositio: *Dilatant enim phylacteria sua &c.* Et facit duo. Primo dicit quod faciunt; secundo quod requirunt: *Amant enim primos recubitus in cœnis &c.* Quid faciunt? Onerosa non faciunt, sed aliqua quæ exterius patent, bene faciunt. Unde Bernardus: „ Portant vestes sanctitatis, „ & hoc non est onerosum, quod ostendebant „ in phylacteriis, & in fimbriis." Dicitur enim Deut. VI. 8. (b) „ Ligabis ea in manu „ tua, & ante oculos tuos." In manu, idest in completione operis, & ante oculos tuos, idest in consideratione tua. Ideo isti volentes gloriam, ut viderentur zelatores mandatorum Dei, scribebant mandata in cedula, & ponebant ante oculos, & illud phylacteria vocabant; & dilatabant magis ista, ut magis viderentur ab hominibus: unde dicitur: *Dilatant enim phylacteria sua*. Item de fimbriis legitur Numer. XV. (c) quod præcepit Dominus ut facerent fimbrias, quia voluit ut discerneretur populus Iudaicus ab aliis populis. Et isti ut magis ostenderent se religiosos, magnificabant fimbrias, & alligabant spinas, ut viderentur se pungere, ut recordarentur se esse Iudæos. Non ergo exhibent nisi exteriora. Supra VII. 15. *Veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Et quid requirunt? *Ut videantur ab hominibus*. Hæc autem gloria in tribus ostenditur. In primatu, (d) in reverentia exhibita, & in laude nominis: qui enim quærit gloriam, quærit unum istorum, vel omnia. Isti autem quærebant primatum in loco sacro, & in loco communi: unde in loco communi dicit: *Amant autem primos recubitus in cœnis*: volebant enim sedere in capite mensarum, contra illud Luc. XIV. 8. „ Cum invitatus fueris ad nuptias, „ recumbe in novissimo loco." Et dicit, *Amant*, quia non reprehenditur auctoritas, sed inordinatus appetitus. Quidam enim sunt in primo loco corporaliter, qui tamen in corde sedent in novissimo; & e converso aliquis sedet in novissimo loco, ut dicatur: Vide, ille est humilis, & sic &c. sed (e) in primo in corde, quia inde quærit gloriam. Item quærunt primatum in loco sacro, quia in Ecclesia: unde dicit: *Et primas cathedras in synagogis*: contra illud Eccli. VII. 4. „ Noli quærere ab homi-„ ne ducatum, neque a Rege cathedram ho-„ noris." Item appetunt reverentiam: unde dicit: *Et salutationes in foro*; idest, ut salutentur, & honorentur ab hominibus, ut amoveatur capucium coram ipsis, & flectantur genua ante eos: & appetunt *vocari ab hominibus rabbi*; idest, quod laudentur ut magistri. Origenes refert istud ad illos qui dignitates appetunt in Ecclesiis: est enim quædam dignitas archidiaconorum, diaconorum, sacerdotum, episcoporum. Diaconi sunt ut præsint mensis, Act. VI. unde illi appetunt primos recubitus, qui appetunt locum diaconorum. Item cathedra proprie sacerdotum est; ideo illi amant cathedras qui amant locum sacerdotum. Qui autem debent esse magistri, sunt proprie episcopi, unde illi volunt vocari rabbi, qui amant esse episcopi.

Vos autem nolite vocari rabbi. In parte ista arcet ab imitatione gloriæ; secundo invitat ad humilitatem, ibi, *Qui maior est vestrum, erit minister vester*. Notandum autem, quod qui primatum habet, habet instruere, & gubernare; quorum primum est proprium magistri, secundum patrum: & ideo primo prohibet inanem gloriam quantum ad utrumque. Secundum ibi, *Et patrem nolite vocare vobis super terram*. Circa primum primo ponit documentum; secundo rationem assignat. Dicit ergo: *Vos autem nolite vocari rabbi*: contra quod est illud I. ad Timoth. V. 17. „ Qui bene præ-„ sunt presbyteri duplici honore digni ha-„ beantur, maxime qui laborant in verbo, & „ doctrina." Potest dici, *Nolite*; idest, non ambiatis: & subiungit rationem: *Unus est enim magister vester &c.* scilicet Deus. Psal. LXXXIV. 9. „ Audiam quid loquatur in me Do-„ minus Deus."

Sed

(a) *Al.* etiam parva. (b) *Al.* Ligabis enim in manu tua. (c) *Al.* decst quod. (d) *Al.* & reverentia exhibita in laude nominis. (e) *Al.* sed in primo corde.

Sed quid vult dicere? Dicendum, quod ille proprie dicitur magister qui doctrinam habet a se, non ille qui traditam ab alio aliis dispergit: & sic solum unus est magister, scilicet Deus, qui proprie doctrinam habet; sed ministerio multi sunt magistri. Si quæris auctoritatem, quæris quæ Dei sunt; sed si ministerium, quæris quod humilitatis est: unde subditur: *Qui maior est vestrum, erit minister vester*; idest, (a) reputabit se ministrum. Chrysostomus dicit, quod sicut unus est Deus per naturam, multi per participationem; sic etiam unus magister est naturaliter, multi ministerialiter.

Sed quomodo potest homo scire, quod a se non habeat doctrinam? Patet, quia sic esset in eius voluntate dare doctrinam cui vellet, sed non potest: immo solius Dei est, qui interius cor illuminat. Et est exemplum manifestum in sanitate: quia medicus sanat, quia aliqua exterius ministrat; sed natura principaliter sanat, medicus vero quædam adiuvamenta ministrat: & sanat medicus sicut natura, reducendo scilicet ad medium. Sic est de scientia, quia principium est nobis a natura, scilicet intellectus: unus qui docet adhibet quædam auxilia doctrinæ, sicut medicus ad sanitatem, sed solus Deus operatur in intellectu: unde *unus est magister vester*: unde non debetis vocari magistri.

Item ostendit quod non ament auctoritatem patris: *Vos autem omnes fratres estis*: & hoc ostendit ex æquali conditione. In magisterio non fecit differentiam in qualitate conditionis, sed in paternitate conditionem apponit: unde dicit: *Vos omnes fratres estis*: quia a me patre. Malach. ult. 5. „ Ecce ego mittam „ vobis Eliam prophetam: “ & post: „ & „ convertet cor patrum ad filios, & cor fi- „ liorum ad patres eorum. “ Item estis filii mei per regenerationem. I. Pet. I. 3. „ Qui „ regeneravit nos in spem vivam per resur- „ rectionem Iesu Christi. “ Unde unus non habet auctoritatem super alium. Et sequitur: *Et patrem nolite vocare vobis super terram*: quia enim estis filii patris superni, ideo non debetis habere patrem in terris. Ille proprie dicitur patrem habere in terris qui hereditatem quærit in terris; & ille habet patrem in cælis qui hereditatem quærit in cælis. I. Petr. I. 4. „ Qui regeneravit nos in hereditatem „ incorruptibilem, & incontaminatam, & „ immarcessibilem, conservatam in cælis. “

Quare ergo in monasteriis maiores dicuntur patres? Dicendum, quod est quantum ad auctoritatem. Eph. III. 4. „ Potestis intellige- „ re prudentiam meam in ministerio Christi „ &c. “

Unus enim est pater vester. Supra VI. 9. *Pater noster qui es in cælis*. Item *nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus*. Unde Christus magisterium sibi attribuit, quia Christus Verbum est, & ideo ipsius est docere, quia nullus docet nisi per verbum. Item est magister quantum ad naturam humanam, quia missus est ut doceret. Ioan. I. 18. „ Deum nemo vidit umquam. Unigenitus qui „ est in sinu Patris, ille nobis enarravit. “ Item ibid. XIII. 13. „ Vos vocatis me Magi- „ ster, & Domine. “

Qui maior est vestrum, erit minister vester. Postquam retraxit a superbia, hortatur ad humilitatem & primo ponit hortationem; secundo assignat rationem. Et hoc potest sic continuari. Chrysostomus: „ Vos non debetis „ patres vocari, nec magistri: unde hoc non „ debetis ambire, sed magis humilitatem. “ Unde *qui maior est vestrum, erit minister vester*; idest, debet se exhibere ministrum. Unde I. Corinth. IV. I. „ Sic nos existimet homo ut „ ministros Christi. “ Vel aliter ita dixerat: *Nolite vocari rabbi*: unde dicerent ei: Vis quod non sit prælatio in terra? Dicit Dominus: Hoc non volo, sed volo quod qui maior est vestrum sit minister vester; idest, non se existimet ut superiorem, sed ut ministrum. II. Corinth. IV. 5. „ Nos autem servos ve- „ stros per Iesum. “ Et hoc est quod dicitur Luc. XXII. 27. „ Quis maior est, qui mini- „ strat, an qui recumbit? &c. “ Deinde assignat rationem: *Qui autem se exaltaverit humiliabitur, & qui se (b) humiliaverit exaltabitur*. Unde in cantico Virginis, Luc. I. 52. „ Deposuit potentes de sede, & exaltavit hu- „ miles. “

(b) Postquam instruxit discipulos, & turbas de cautela quam habere debebant super doctrina Iudæorum; hic convertit sermonem ad scribas, increpando eos. Primo increpat de simulatione religionis, cum irreligiosi essent; secundo de simulatione puritatis, cum impuri essent; tertio, de simulatione pietatis, cum impii essent. Secunda ibi, *Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis &c.* tertia ibi, *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum &c.* In his quæ ad religionem spectant, quædam a sacerdotibus debentur populo, quædam e converso. Primo ergo ponit malitiam eorum in his quæ a sacerdotibus; secundo in his quæ a populo, ibi, *Væ qui dicitis: Quicumque iuraverit &c.* Sacerdos debet subdito iam converso aliquid, & aliquid non con-

(a) *Al.* reputabat. (b) Al. *humilias*.

converso. Non converso, ut convertat ipsum; converso doctrinam. Malach. II. 7. „ Labia „ sacerdotis docent sapientiam. " Item debet ei suffragia. Ad Hebr. v. I. „ Omnis namque „ Pontifex ex hominibus assumptus, pro ho- „ minibus constituitur in his quae sunt ad „ Deum. " Et isti mala agebant in utroque: unde primo arguit eos de primo; secundo de secundo, ibi, *Va vobis qui comeditis domos viduarum &c.* In istis omnibus increpationibus designat se esse Filium eius qui veterem legem dedit. Deuter. XXVI. & XXVIII. dantur maledictiones eis qui in lege non permanserint, & post dantur benedictiones. Sed quia venerat ut solveret maledicta legis, ideo primo datæ sunt superius benedictiones, ubi dictum est (supra v. 3. 4.) *Beati pauperes, Beati mites &c.* Circa finem vero suæ doctrinæ dat maledictionem. Ideo male reprehendunt qui reprehendunt veterem legem propter hoc quod ibi continebantur maledictiones: quia sicut in veteri lege, ita & in nova. Sicut enim in lege non maledicebantur nisi qui legem præteribant, sic nec hic. Prov. III. II. „ Disci- „ plinam Domini non abiicias. "

Sed quid est quod dicit: *Qui clauditis regnum cælorum ante homines?* Regnum cælorum dicitur beatitudo vitæ æternæ. Supra v. 20. *Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum, & pharisaeorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Item sacra Scriptura dicitur regnum. Supra XXI. 43. *Auferetur a vobis regnum Dei*, idest intellectus sacræ Scripturæ. Ad utrumque regnum Christus ostium est. Ioan. X. 9. „ Ego sum ostium. Per me si quis introierit, „ salvabitur, & ingredietur, & egredietur, „ & pascua inveniet. " Quid est ergo claudere regnum, nisi quod isti claudebant per malam doctrinam, & malam vitam? Non clauditur nisi quod apertum est. Doctrinæ de Christo apertæ erant; sed isti claudebant, quia obscuras eas faciebant. Habetur Esa. XXXV. 5. „ Dominus ipse veniet, & salvabit nos. „ Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures „ surdorum patebunt. " Quando Dominus faciebat ista miracula, aperta erat hæc Scriptura; sed ipsi claudebant dicentes: „ In Bel- „ zebub principe dæmoniorum eiicit dæmo- „ nia: " Luc. XI. 15. Item ipsi claudebant per malam vitam, quando per malum exemplum inducebant ad peccandum. Psal. I. I. „ Bea- „ tus vir qui non abiit in consilio impiorum, „ & in via peccatorum non stetit, & in ca- „ thedra pestilentiæ non sedit. " Ille proprie in cathedra pestilentiæ sedet qui officium docendi accipit, & per malam vitam populum corrumpit. Per iniustam etiam sententiam iudex hominem perimit, tamen iniustam sententiam in vanum proiicit. Data est enim potestas ligandi, & solvendi ad ædificationem, non ad destructionem. Unde potest eis dici: *Va vobis ... quia clauditis regnum cælorum ante homines.* Item quicumque impedit introitum ad regnum, non est dubium quin male agat: unde sequitur: *Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare*; idest, alios converti. Unde Malach. II. 8. „ Recessistis a via, & scan- „ dalizastis plurimos. "

Va vobis ... qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes. Hoc est secundum væ, in quo tangitur simulatio quantum ad orationem. Et primo arguit de voracitate, cum dicit: *Qui comeditis domos viduarum*: quia quicquid faciebant, totum ad gulam retorquebant, ita quod eis convenit illud II. Mach. VI. quod totum templum luxuriis, & comessationibus erat plenum. *Domus viduarum*, idest facultates viduarum. Sed quare magis domos viduarum quam aliorum? Ratio est, quia magis intendunt seducere mulieres, quia viri sapientiores sunt, & discretiores, nec ita cito decipiuntur. Item mulieres habent affectum magis proclivem ad largiendum. I. ad Tim. II. 10. „ Sed quod decet mulieres, promittentes pie- „ tatem per bona opera. " Item *domos viduarum*: quia mulier quæ habet virum, habet eum ut caput, & ut consiliarium; ideo non ita decipitur. Item coniugata non habet potestatem domus suæ, sed vidua habet; ideo magis potest dare quam coniugata: & ideo magis faciebant quæstum circa eas quam circa alias, cum magis esset eis dandum: unde bene convenit eis illud Psal. XCIII. 6. „ Vi- „ duam, & advenam interfecerunt. " Et hoc in oratione: *Orationes longas orantes*, propter simulationem sanctitatis; & sic retorquebant orationem ad quæstum, & quæstum ad gloriam: unde reprehendi poterant, quia gulosi, quia deprædatores, item quia simulabant sanctitatem; & ideo sequitur: *Et propter hoc amplius accipietis iudicium*; idest, amplius peccatis. Et quare? Quia si aliquis rapit per arma diaboli, peccat; & si per arma Dei, peccat dupliciter, quia peccat contra Deum, & contra proximum. Vel *amplius accipietis iudicium*: quia accipitis ab eis quibus debebatis dare. Vel *amplius*, sicut habetur Luc. XII. 47. „ Ser- „ vus sciens voluntatem domini, & non fa- „ ciens, vapulabit plagis multis. "

Va vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proselytum. Et hoc dupliciter exponitur, ut referatur ad tempus post Christum, & ante Christum. Si ad tempus post, sic loquitur futura, & præsentia. Prævidit enim quod per totum mundum Iudæi essent dispergendi, & quod

quod converterent ad legem suam, & pervertèrent a Christo quos possent: & ideo dicitur: *Circuitis mare, & aridam &c.* Dicuntur proselyti qui convertuntur a gentibus ad fidem eorum, vel a Christianis: (a) & quia prævidebat istos aliquos ad fidem suam conversuros de Christianis, ideo hoc dicit: & dicit, *Unum*, quia paucissimi conversi sunt. Ideo intrarunt illam maledictionem, quæ habetur Oseæ IX. 10. „ Quasi uvas in deserto inveni Israel. " *Et cum factus fuerit*, scilicet Iudæus, *facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*: quia est primo Gentilis, & post Iudæus, & tunc (b) habet duplicia peccata, scilicet gentilitatis, & Iudæorum: quia (c) cum fit Iudæus, fit particeps occisionis Christi. Si autem fuerit Christianus, & post Iudæus, efficitur in duplo peior: quia maculat donum Spiritus sancti quod acceperat in sacramentis. Item particeps fit peccatorum Iudæorum. Ioan. VIII. 14. „ Vos ex patre diabolo estis. " Potest etiam referri ad tempus ante Christum, quia ante Christum convertebant aliquos ad fidem suam. Et hoc patet, quia quilibet diligit magis se quam alium: ergo si converterent alios propter salutem animæ, magis deberent de sui ipsius salute curare; sed non curabant, sed hoc faciebant totum propter quæstum, quia volebant quod oblationes augmentarentur: unde (d) futilis erat doctrina eorum. *Et cum factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*: quia primo convertebatur ad Iudaismum, & scandalizabatur, (e) & sic post iterato convertebatur. Unde II. Pet. II. 21. „ Melius est viam iustitiæ non „ agnoscere, quam post agnitam regredi. " Item aliter. Antequam esset Iudæus, abstinebat a malis, saltem propter laudem hominum; sed post, non: unde ad Rom. II. 14. „ Cum enim gentes, quæ legem non habent, „ naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex. " Unde accipiebant exemplum a malis.

Væ vobis duces cæci. In hoc ostendit quomodo sunt simulatores sanctitatis in his quæ prælatis debentur. Et primo de oblationibus; secundo de decimis, ibi, *Væ vobis .... qui decimatis mentham &c.* Videte: primo ponit traditionem eorum; secundo arguit tribus rationibus. Prima pars, ubi ponitur traditio cum ratione, habet duas partes. Secunda ibi, *Et quicumque iuraverit in altari &c.* Isti totam religionem trahebant ad quæstum, ut traherent homines ad offerendum. In templo erat multum aurum positum: unde dicebant, (f) quod si aliquis iuraret per templum, nihil debebat, sed qui iurabat per aurum, obligabat se ad tantum pro quo iurabat. Item secunda traditio erat, quod erat ibi altare, & offerebantur multa super altare: unde dicebant quod qui iurabat per altare, nihil solvebat; qui autem per oblationem, obligabat se ad valorem oblationis. Et quare? Ut lucrarentur ex pœnis, & ut elevarent per sanctitatem oblationem, & ut incitarentur homines ad magis offerendum. Et primo ponit primam partem; secundo secundam. Circa primum duo facit. Primo proponit traditionem; secundo improbationem, ibi, *Stulti, & cæci &c.* Dicit ergo: *Væ vobis duces cæci &c.* Idem habetur supra XV. 14. *Cæci sunt, & duces cæcorum.* Esa. LVI. 10. „ Speculatores eius „ cæci omnes. " *Qui dicitis: Quicumque iuraverit per templum Dei, nihil est*: quia impossibile est quod iste aliud templum faciat: *qui autem iuraverit in auro templi*, idest per aurum, *debitor est*, scilicet illius auri. Consequenter ponit improbationem: *Stulti, & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?* Constat quod illud quod est in templo, ratione templi sanctum est: unde qui aliquid in templo furatur, sacrilegium committit: unde maius est iurare per templum quam per aurum. Chrysostomus: „ Contra quos„ dam qui dicunt quod iurare per Deum, ni„ hil est. " Unde qui iurant per Deum, credunt nihil iurare, (g) sed cum iurant per sancta Dei Evangelia, credunt magnum esse. Unde potest eis dici: Quid maius est, (h) Deus, vel Evangelium? Constat quod Deus, & hoc verum est simpliciter; secus cum aliqua circumstantia additur quæ aggravat peccatum: quia qui iurat per sancta Evangelia Dei, iuravit cum quadam deliberatione, & solemnitate; & ideo gravius peccat. Deinde ponit secundam partem traditionis: *Et quicumque iuraverit in altari, nihil est; qui autem iuraverit in dono, quod est super illud, debet.* Tunc ponit reprobationem: *Cæci, quid maius est, donum, an altare quod sanctificat donum?* Non enim sanctificatur donum nisi per altare. *Qui ergo iuraverit in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt.* Hic ponit aliam rationem. Templum continet aurum, & non e converso; similiter aurum continet donum, & non e converso: unde qui iurat per templum, iurat per aurum quod est in templo; & qui iurat in altari, idest per altare, iurat per id quod est in eo. Item sequitur alia ratio: *Et qui iuraverit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso.* Isti dicebant: Qui iurat in templo, nihil iurat. Sed ipse vult osten-

(a) *Al.* & ideo. (b) *Al. omittitur* habet. (c) *Al.* cum sunt Iudæi, fiunt participes. (d) *Al.* subtilis. (e) *Al.* si post. (f) *Al. deest* quod. (g) *Al.* sed iurant. (h) *Al.* vel Deus.

ostendere, quod qui iurat per templum, iurat per Deum: quia non iurat per templum nisi sanctificatum; & non est sanctificatum nisi Deo: ergo qui iurat per templum, iurat per Deum. Deinde ponitur alia ratio: *Et qui iurat in cælo*, idest per cælum, non iurat per eum, nisi quia thronus Dei, & quia manifestatur ibi potentia Dei: unde *qui in cælo iurat, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum*. Psal. x. 5. „ Deus in templo sancto suo, Dominus, in cælo sedes eius. " Et istud inducitur ibi secundum similitudinem. (*a*) Sed mystice, secundum Origenem, facit mentionem de templo, de auro, & de altari, in quibus significatur vita contemplativa, & gloriosa. Per aurum contemplativa significatur, per quod significatur subtilis sensus excogitatus ipsius Scripturæ: quia quantumcumque videatur rationabilis, nihil est nisi sit in templo, idest nisi confirmetur in sacra Scriptura. Per altare signatur cor, in quo debet esse ignis devotionis. Levit. vi. 12. „ Ignis in altari meo non deficiet. " Per oblationes servitia, & oblationes, quæ nisi a corde sancto, vel ab altari sancto exeant, non possunt valere. Supra vi. 22. *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*. Per thronum vita gloriosa signatur. Ibi Deus est qui est excedens universa. Vel per altare, & templum intelligimus Christum: ipse enim se nominat templum. Ioan. ii. 19. „ Solvite templum hoc, & in tribus diebus reædificabo illud. " Item dicitur altare, ad Heb. ult. 10. „ Habemus altare, de quo edere non habent potestatem qui in tabernaculo deserviunt. " Unde quicquid boni facimus, nisi sit in templo hoc, idest Christo sanctificatum, non valet: unde totum contemptibile est nisi referatur ad Christum.

Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum. Hic reprehendit eos de decimis; & tria facit. Primo ponit eorum consuetudinem; secundo inducit doctrinam; tertio ponit quamdam similitudinem. Secunda ibi, (*b*) *Hæc oportuit facere*; tertia ibi, *Duces cæci, excolantes culicem &c.* Unde dicit: *Væ vobis scribæ, & pharisæi*: & superaddit, *hypocritæ*, quia principalis intentio erat simulatio: *qui decimatis mentham, anethum, & cyminum*. Potest intelligi, vel decimas datis, vel qui decimas exigitis: unde plurimi erant sacerdotes, & levitæ, ad quos pertinebat decimas exigere, quæ eis debebantur, ut habetur Num. xviii. & Deut. xiv. ideo diligentissimi erant ad exigendum, ideo usque ad minima exigebant, ut de cymino, & anetho. *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, iudicium, misericordiam, & fidem*. Quædam enim debebantur sacerdotibus propter se, ut decimæ ex quibus debebant vivere; (*c*) ad quædam vero tenebantur propter Deum, ut facere iudicium, & misericordiam: unde Dominus ab eis ista requirebat, scilicet iudicium, & misericordiam. Psal. c. 1. „ Misericordiam, & iudicium cantabo tibi, Domine. " Item vult fidem propter gloriam suam: unde illa ad quæ tenebantur propter Deum, non curabant: unde dicit: *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem*. Sed de decimis, ad quæ tenebantur propter se, bene curabant, secundum illud Phil. ii. 2. „ Omnes quærunt quæ sua sunt, non quæ Dei. " E contrario facit caritas, quæ „ non quærit quæ sua sunt, sed „ quæ Iesu Christi: " I. Cor. xiii. 5. Item potest dici: Væ vobis qui decimas datis, quia datis de minimis, de mentha, & cymino, & huiusmodi, & hoc ut appareatis religiosi; sed de interioribus non curatis, quia nec misericordiam, nec iudicium, nec fidem diligitis. Supra xii. 7. *Si sciretis quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes*. Origenes dicit, quod per mentham, & cyminum &c. possunt quædam intelligi, quæ ad honestatem religionis pertinent: unde misericordia, iudicium, & fides sunt sicut cibi, alia vero minima sunt sicut condimentum: unde sicut faciebant maiorem vim in condimento suo in parando cibum quam in cibo, sic & isti magis faciebant vim in hoc quod flecteretur genu coram eis quam in eis quæ ad Deum pertinebant.

Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Quia dixerat, *Væ vobis qui decimatis*, posset aliquis dicere, quod prohiberet Dominus dare decimas, (*d*) ideo dicit quod immo, cum dicit: *Hæc oportuit facere, & illa non omittere*; quasi dicat: Non (*e*) peccatis in istis, sed in omittendo ea ad quæ magis tenemini: ideo & *hæc oportuit facere*, idest decimas exigere, & *illa*, scilicet iudicium, iustitiam, & fidem, *non omittere*.

Sed hic potest esse quæstio de decimis. Videtur Dominus ponere necessitatem solvendi decimas: unde in toto novo testamento non ita expresse fit mentio sicut hic. Sed numquid ex præcepto legis habetur? Non: quia in lege quædam moralia continentur, quædam cæremonialia, quædam iudicialia. Moralia per omne tempus servanda sunt, & ab omnibus: cæremonialia a certis hominibus, & certis tem-

(*a*) *Al.* Sed secundum ministerium Origenis. (*b*) Al. *Et hoc*. (*c*) *Al.* omittitur ad. (*d*) *Al.* immo.
(*e*) *Al.* peccastis.

temporibus, ut circumcisio; & hęc erant solum in figura: item quædam iudicialia, ut si quis furaretur ovem, reddat quadruplum: ideo quæritur de decimis, utrum decimæ sint præceptum morale. Et videtur quod non, quia moralia sunt de lege naturali. Illud autem solum est de lege naturali quod ratio naturalis suadet; sed non plus suadet dare decimam quam nonam, vel undecimam &c. ergo non est de iure naturali. Item si decimæ sint cæremoniales, ergo peccant qui solvunt eas.

Ad hoc dixerunt qui ante nos fuerunt, quod quædam sunt pure moralia, quædam pure cæremonialia, quædam habent aliquid de morali, & aliquid de cæremoniali. *Non occides*, pure morale est. Similiter, *Dominum Deum tuum adorabis &c.* Si dicas: „ Quarta-„ decima luna ad vesperam offeres agnum: " istud pure cæremoniale est. Sed si dicitur: „ Memento quod diem sabbati sanctifices: " aliquid habet naturale, vel morale, & aliquid cæremoniale. Morale, scilicet quod ratio naturalis suggerit, scilicet quod habeat aliquod tempus, ad quod vacat, vel in quo vacet ad orandum Deum. Sed quod die sabbati, vel dominico &c. iudiciale est: unde dicunt quod præceptum de decimis partim cæremoniale est, partim morale. Sunt enim ad sustentationem pauperum, & eorum qui vacant servitio Dei, vel prædicationi: (a) qui enim servit communitati, convenit ei de communitate vivere; & hoc est de iure naturali. Sed quod decimam partem, hoc est cæremoniale.

Sed numquid tenentur modo? Dico quod determinatio ad quemlibet principem qui habet potestatem legem constituendi, pertinet: unde in potestate Ecclesiæ est constituere vel decimam, vel nonam, vel huiusmodi: unde tenentur, non quia sit de iure naturali, sed ex constitutione Ecclesiæ.

Duces caeci excolantes culicem, camelum autem glutientes. In parte ista ponit similitudinem: unde dicit, *Excolantes culicem*. Qui excolat cum difficultate transglutit: unde vult dicere, quod magnam curam ponunt in minimis, & parvam in magnis. Vel per culicem peccata minima intelliguntur, per camelum grandia: unde faciunt vim in parvis peccatis; & hoc est quod dicit: *Camelum autem transglutientes*.

Va vobis scribæ, & pharisæi, qui mundatis quod deforis est calicis, & paropsidis. Supra Dominus increpuit pharisæos de simulatione quam exterius prætendebant, quam non habebant in corde, sed ad quæstum retorquebant; hic de simulatione puritatis quam exterius ostendebant. Et hic primo quantum ad appetitum temporalium bonorum, vel quantum ad peccata carnalia; secundo quantum ad spiritualia. Et primo agit de primo; secundo de secundo, ibi, *Va vobis .... quia similes estis sepulcris dealbatis*. Circa primum duo facit: primo enim arguit eorum simulationem; secundo proponit sacram doctrinam, ibi, *Pharisæe cæce &c.* Dicit ergo: *Va vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis &c.* Notate quod istud potest intelligi dupliciter. Uno modo quod sit locutio propria; & vult tangere morem pharisæorum, qui ponebant magnam curiositatem in mundando exteriora, ut habetur supra VII. quia servabant munditiam urceorum, & vasorum: unde *va vobis*, qui magnam solicitudinem imponitis in mundando vasa, sed non corda: unde sequitur: *Intus autem*, idest in corde, *pleni estis rapina, & immunditia*. Hieronymus vult quod sit figurativa locutio: unde vult quod intelligatur munditia omnis quæ foris ostenditur. In paropside cibus ministratur, in calice potus. Homo autem (b) paropsis dicitur. Cibus autem in quo Deus delectatur, sunt bona opera quæ facit. Ioan. IV. 34. „ Cibus meus „ est ut faciam voluntatem Patris mei. " Constat quod usus calicis, & paropsidis non est in superficie exteriori, sed interiori. Ille ergo mundat calicem exterius qui parat corpus suum exterius. Vos autem estis huiusmodi: *Intus autem pleni estis rapina, & immunditia*. Et duo ponit, rapinam, & immunditiam, quia duo sunt genera peccatorum: carnalia quæ consummantur in delectatione carnis, ut gula, & luxuria; alia quæ in delectatione spiritus, ut superbia, & avaritia: quia avaritia quantum ad obiectum, se tenet cum peccato carnali, quantum ad completionem, quia completur in delectatione mentis, scilicet in cupiditate pecuniæ, se tenet cum spirituali: unde reprehendit avaritiam, cum dicit, *Rapina*. Rapina autem proprie est quando accipitur alienum; sic proprie avarus detinet alienum: unde opponitur iustitiæ. Esa. III. 34. „ Rapina pauperum in domo vestra. " Item *pleni immunditia*, quantum ad gulam, & luxuriam. Anima redditur impura per passionem; nulla autem passio ita deprimit rationem, sicut gula, & luxuria. Eph. V. 3. „ Fornicatio, „ & immunditia, aut avaritia nec nominetur „ in vobis, sicut decet sanctos. "

Tunc reducit ad sanam doctrinam: *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis, & paropsidis*. Tota puritas exterior est a puritate interiori, ut habetur supra VI. 22. *Si oculus tuus*

(a) Al. Qui enim servit communitati Dei, convenit &c. (b) Al. paropsidis.

tius fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Ideo docet quod mundet cor; & sic erit totum mundum: unde dicit: *Pharisae caece &c.* Sapien. II. 21. „ Excæcavit eos malitia eo„ rum:" *munda quod interius est*: quia quodcumque fiat exterius, dummodo fiat ex bona voluntate, totum bonum est. Proverb. IV. 23. „ Omni diligentia serva cor tuum. " Item potest intelligi intellectus sacræ Scripturæ. Eccli. XV. 3. „ Cibavit eum pane vitæ, & „ intellectus: " in quo propinatur sapientia. Panis sapientiæ est verbum vitæ: unde quidam volunt ornare verbum exterius, & de sapientia non curant. Et isti mundant quod deforis est.

Væ vobis .... quia similes estis sepulcris dealbatis. Hic arguit eos quantum ad peccata spiritualia: & primo ponit similitudinem; secundo exponit. Sepulcrum dicitur ubi mortuum corpus quiescit. Mortua corpora sanctorum templum Dei sunt, in quibus Deus habitat. I. Corinth. III. 17. „ Templum Dei „ sanctum est, quod estis vos. " Corpus est habitaculum animæ, & anima est thronus Dei; ita sicut corpus est habitaculum animæ, ita anima Dei. Psal. X. 5. „ Dominus in tem„ plo sancto suo &c. " Corpus vero peccatoris est sepulcrum, quia mortuum continet, quia anima per peccatum moritur; ideo mali sepulcrum dicuntur. Psal. XIII. 3. „ Sepul„ crum patens est guttur eorum. " In sepulcro est corpus mortuum intus, tantum aliquando exterius est aliqua imago, quæ videtur in facie vivere. Apocal. III. 1. „ Nomen „ habes quod vivas, & mortuus es. " Et ideo dicit: *Quæ foris apparent speciosa*, propter decorem exterius appositum, *intus autem plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia*, idest omni putredine, & omni immunditia. Post hoc exponit: *Sic & vos foris quidem apparetis hominibus iusti*; idest, homines vos iudicant iustos; *intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate*. Comprehendit peccata carnalia, avaritiam, & gulam, sicut dictum est supra, sub qua vanagloria continetur. Ioan. XII. 43. „ Di„ lexerunt magis gloriam suam quam Dei. " Item sub iniquitate, omnia peccata spiritualia.

Tunc cum dicit, *Væ vobis .... qui ædificatis sepulcra prophetarum*, arguit eos de simulatione pietatis; & duo facit. Primo ponit simulationem eorum; secundo crudelitatem, ibi, *Itaque testimonio estis vobismetipsis &c.* Item simulant dupliciter, factis, & verbis: unde primo redarguit eos de factis; secundo de verbis. Secunda ibi, *Et dicitis: Si fuissemus &c.* Dicit ergo: *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum*.

Sed quid est? Numquid ipsi male faciebant? Nonne nos hoc bene facimus, qui corpora sanctorum in capsis argenteis, & aureis ponimus? Dicunt aliqui, quod non (a) reprehenduntur de opere, sed de intentione: quia mala erat eorum intentio: faciebant enim ut memoria sceleris patrum suorum ad memoriam redigeretur hominum: unde consuetudo erat quod quando aliquod novum accidebat, quod fiebat aliquid ad memoriam illius: unde volebant quod audacia parentum, qui ausi fuerunt interficere prophetas, esset in memoriam omnium. Sed hæc expositio non consonat litteræ; ideo aliter dicendum, quod non vituperantur propter hoc, sed quia non faciebant hoc nisi ut exterius ostenderent signa pietatis, sicut supra dicitur, quod decimabant mentham, & cyminum.

Item *ornatis sepulcra iustorum*. Ornabant sepulcra, & tamen habebant animum ad interficiendum propter simulationem. „ Similiter „ (dicit Chrysostomus) est temporibus no„ stris, quod si aliquis faciat multa bona, „ ornet sepulcra, manum habeat largam, & „ huiusmodi, si in lapidibus ædificet, & in„ tendat vanam gloriam, (b) nec ambulet in „ viis Domini; non prodest ei. " Item ostendebant verbo pietatem: *Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*. Commune est quod in factis aliorum omnes sunt iudices austeri: unde si videmus aliquem peccantem, iudicamus grande peccatum, nostrum autem peccatum attenuamus; ideo isti filii malitiam patrum suorum cognoscebant, suam autem non. Supra VII. 5. *Eiice primo trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui*.

Tunc ponit crudelitatem eorum. & primo in generali; secundo in speciali: & ponit pœnam temporalem, ibi, *Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas*. Circa primum primo describit originem; secundo imitationem mali; tertio minatur pœnam. Dicit: *Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt*.

Sed quid mali erat eis, quia non erat in potestate eorum? Ideo videtur quod non debebat eis imputari. Videte: aliquando (c) filius non imitatur peccata patris, aliquando imitatur malitiam paternam. Si non sequitur malitiam paternam, non ei imputatur. Aliquando accidit quod habet bonum patrem, & malam matrem, & e converso; & sequitur

(a) *Al.* reprehenduntur opera. (b) *Al.* non. (c) *Al.* filius etiam imitetur.

tur bonitatem patris, vel matris. Sed si uterque malus, raro accidit quin imitetur malitiam eorum. Et ratio est, quia filii malorum assuescunt (a) malis a principio, & ei quod assuescunt in iuventute, fortius adhærent; & ideo magis sunt proclives ad malum. Item parentes mali cum vident filios aliquod malum agere, non castigant eos: quare peccatum eorum aggravatur, ita quod peccata parentum redundant in filios. Exo. xx. 5. „ Ego „ sum Deus zelotes vindicans peccata patrum „ in filios. " Ideo dicit: *Quia filii estis eorum*, qui habetis malitiam eorum. Sapien. III. 12. „ Nequissimi filii eorum. " Unde estis filii per imitationem; & hoc est quod sequitur: *Implete mensuram patrum vestrorum*. Non est imperativum, sed nuntiativum: *Implete*; idest, implebitis, quasi ut homo loqueretur; idest, interficietis me. Ioan. XIII. 27. „ Quod facis, „ fac citius. " Vel potest esse (b) permissivum; idest, non impediemini per me; idest, aliquando voluistis, sed non permisi; de cetero uon impediam: ideo *implete mensuram patrum vestrorum*.

Sed quid est quod dicit, *Implete*? Videndum, quod omnia quæ eveniunt, ex certo Dei iudicio eveniunt. Sed in illo Dei iudicio non statim solvitur pœna, donec totaliter exaggeretur, & veniat ad cumulum: unde quantum ad iudicium Dei non adhuc erat impleta culpa eorum. Unde interfecerunt prophetas, & non est adhuc impleta culpa; sed in me complebitur. Ideo *implete mensuram patrum vestrorum*. Esa. XXVII. 8. „ In mensura „ contra mensuram, cum abiecta fuerit, iu„ dicabis eam. " Vel *implete*. Patres peccaverunt, sed vos implete. Tunc aliquis implet quando pervenit ad tantum quantum patres sui. Ideo patres vestri occiderunt prophetas, & vos implete. Vel potest dici, quod illi peccaverunt servos interficiendo; isti autem filium interficiendo: unde impleverunt nequitiam patrum. Sed Dominus voluntarie se obtulit, & non se opposuit. Item non improperat eis peccatum suum, sed solum suorum, quia boni pastoris est ut iniuriam suorum reputet suam.

Tunc subiungit de pœna: *Serpentes genimina viperarum &c.* Et videtur quod satis congrue loquitur de culpa. Serpens animal venenosum est, & occidit veneno suo: sic isti serpentes dicuntur, quia prophetas occiderunt. De vipera etiam dicitur quod pariendo moritur: unde fetus corrodit viscera matris: sic cum ipsi essent mali, (c) vituperabant patres. Unde vos tales *quomodo effugietis iudicium gehennæ*? Secundum iudicium hominum evaditis, sed secundum iudicium Dei quomodo (d) evadetis? Unde oportet habere cor mundum. Iob XIX. 29. „ Fugite a facie gla„ dii. "

(b) In parte ista ponit crudelitatem eorum, & addit pœnam temporalem: & primo primum facit; secundo pœnam addit. Et primo ponit beneficium; secundo culpam; tertio magnitudinem pœnæ. Unde dicit: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas &c.* Et potest referri ad illud quod immediate sequitur, vel ad illud totum quod sequitur. Si ad totum, sic planiorem habet sensum. Ita dico quod estis impleturi, & quod estis serpentes &c. *Unde mitte ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis*: quia tales estis qui occidere consuevistis. Vel aliter, ita quod ad totum referatur. Dominus vult quod iudicium non solum sit iustum, sed quod appareat iustum, ut exempla alii accipiant. Unde si aliquis habeat bonum propositum, Dominus remunerat eum de bono proposito, & inde dat voluntatem exercendi opus bonum: sic e contrario cum aliquis habeat propositum malum, & sit plenus mala voluntate; secundum quod dicitur Oseæ II. 6. „ Sepiam viam spinis: " excitat iram Dei, & ex ira Dei est ut manifestetur malitia sua. Ideo *mitte ad vos prophetas, & sapientes, & scribas; & vos occidetis*. Et dicit, *Ecce*, quia in promptu est, quia misit Apostolos: unde Actor. I. 8. „ Et eritis mihi te„ stes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & „ Samaria, & usque ad ultimum terræ. "

Sed notate, quod in hoc quod dicit, *Mitte ad vos prophetas, & sapientes, & scribas*, diversa dona Spiritus sancti significat. „ Alii „ datur donum sapientiæ, alii genera lingua„ rum &c. " I. Corinth. XII. 10. Omnia ista dona habuerunt Apostoli. Habuerunt donum prophetiæ in dicendo futura. Ioel. II. 28. „ Effundam de spiritu meo super omnes gen„ tes, & prophetabunt filii vestri, & filiæ „ vestræ. " Item sapientiæ, quia omnia cognoscebant. Luc. XXI. 15. „ Dabo vobis os, & „ sapientiam, cui non poterunt resistere, & „ contradicere omnes adversarii vestri. " Item fuerunt scribæ, quia intellectum Scripturæ habuerunt. Luc. ult. 45. „ Aperuit eis „ sensum ut intelligerent Scripturas. "

Et quare hoc prædicit? Ut discipuli cogitantes quod audierunt, facilius sustineant. Item ad convincendam malitiam eorum, quia sicut patres eorum prophetas occiderunt, sic isti Apostolos: unde, *Ex illis occidetis*, ut habetur

(a) *Al.* mala. (b) *Al.* permissum. (c) *Al.* viperabant. (d) *Al.* evaditis.

betur Actor. XII. 2. quia „ Herodes occidit „ Iacobum fratrem Ioannis gladio , videns „ quia placeret Iudæis . " Alii fuerunt crucifixi : unde , *Et crucifigetis* : hæc enim erat mors vilissima ; ideo hac morte occiderunt Christum, secundum illud Sap. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus eum. " *Et flagellabitis*. Actor. V. dicitur, quod cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Iesu. *Et persequemini*. Istud manifestum est quo modo Paulum persecuti sunt. Et supra X. 23. *Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam*.

Ulterius ponitur pœna, quæ quia videbatur gravis, ideo confirmat: *Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam*. Dicit: *Ut veniat super vos omnis sanguis iustus a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariæ filium Barachiæ*. Quis sit iste Abel notum est, quia iste occisus est a Cain fratre suo. Sed de isto Zacharia, quis fuerit non habetur. Legitur quod tres fuerint Zachariæ. Quidam filius Barachiæ, qui fuit undecimus inter prophetas. Sed de isto non potest intelligi, quia non erat adhuc altare. Alius pater Ioannis, & cuius fuerit filius non invenitur; sed dicit Chrysostomus, quod fuit occisus propter Christum, quia in templo erat locus virginum. Et dum sederet Virgo Maria in loco virginum, expellere voluerunt eam Iudæi a loco; quod prohibuit Zacharias, eam defendens; & propter hoc occisus fuit. Alius dicitur filius Ioiadæ, quem occidit Ioas in atrio templi, ideo inter templum & altare : unde concordat locus, sed nomen dissonat. Sed tamen dicit Hieronymus, quod interpretatur benedictus Domini, & designatur sanctitas patris eius Ioiadæ sacerdotis. Et dicit quod ipse vidit Evangelium Nazarenorum, & ibi continebatur, *Filius Ioiadæ*.

Sed quare sub isto Zacharia incipit, potest esse quæstio litteralis. (*a*) Ratio autem videtur esse, quia etsi præcedentia magis frequentia, ista tamen inveniebantur in Scriptura. Vel aliter, quod Abel pastor, Ioiades sacerdos, ideo per istos duos significantur laici, & clerici: unde omnis pœna pro occisione hominum veniet super vos. Vel aliter, quia quidam activi, quidam contemplativi : unde utrique signantur per istos.

Sed *amen dico vobis, quod omnia venient super generationem istam*. Sed quomodo potest esse quod omnia veniant super generationem istam? Punitur ne unus pro alio? Ezech. XVIII. 20. „ Filius non portabit iniquitatem patris. " Quomodo ergo *super generationem istam*? Hieronymus solvit, quod consuetum est in Scriptura quod tota generatio bonorum pro una generatione sumitur, de qua in Psalm. CXI. 2. „ Generatio rectorum benedicetur. " De generatione malorum supra XII. 39. *Generatio mala signum quærit*. Chrysostomus dicit sic. Aliqui peccant, sed Deus non statim vindicat : unde in Psal. VII. 12. „ Numquid „ irascitur per singulos dies? " Aliqui vero numquam cum peccant corriguntur, sed in peius mutantur. II. ad Tim. III. 13. „ Mali „ autem homines, & seductores in peius pro„ ficient : " & tunc expectat Dominus donec compleatur malitia eorum. Unde isti, in quibus complebitur malitia, portant pondus totius quantum ad temporalem pœnam, tamen quantum ad æternam, quilibet suam: unde tanta erit quod videbitur quod pro omnibus patiantur. Unde Exod. XXXII. dicitur, quod istud peccatum servetur usque in diem ultionis. Sicut fuit plenitudo bonorum his qui credunt in Christum, sic plenitudo malorum his qui occiderunt Christum. Ideo dicit : *Venient omnia super generationem istam*. Sed quæ est ista pœna? Destructio civitatis Hierusalem. Et quoniam intendit loqui de excidio civitatis, ideo convertit se ad civitatem, dicens: *Hierusalem, Hierusalem*. Et primo ponit delictum; secundo commemorat beneficia; tertio prænuntiat pœnam. Secunda ibi, *Quoties volui congregare filios tuos..... & noluisti?* tertia ibi, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Dicit ergo: *Hierusalem, Hierusalem*: & designat ista geminatio affectum miserantis : unde dicitur Luc. XIX. 41. quod „ videns civitatem flevit super eam. " *Quæ occidis prophetas*. Actor. VII. 52. „ Quem „ prophetarum non sunt persecuti patres ve„ stri? " Et dicit, *Quæ occidis*, non quæ occidisti; ideo adhuc in malitia perseverabant. Hæc est illa Hierusalem de qua habetur Ezech. V. 6. „ Ista est Hierusalem: in medio „ gentium posui eam, & in circuitu eius „ terras; & contempsit iudicia mea. " Possent se excusare : Non habuimus qui diceret nobis; ideo dicit, *Et lapidas eos qui ad te missi sunt*. Unde misi prophetas, & multa auxilia, & non cognovistis. *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?* Designatur in hoc perpetuitas divinitatis eius, secundum quod ipse dicit, Ioan. VIII. 58. „ Antequam „ Abraham fieret, ego sum. " Unde ipse Christus misit prophetas, patriarchas, & Angelos; quandocumque misit, volult congregare &c. Illi congregantur qui ad Dominum con-

(*a*) *Al. deest* Ratio autem videtur esse.

convertuntur, quia in eo uniuntur peccatores; dispergùntur qui ab unitate separantur. Unde: *Volui congregare quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas*. Dicitur quod non est animal aliquod ita compatiens (a) pullis sicut gallina. Gallina defendit a milvo, & vitam exponit pro eis, & congregat sub alas. Sic Christus compatitur nobis. „ Vere langores nostros ipse tulit: Esa. LIII. 4. Item milvo, idest diabolo, se exposuit. Deuteron. XXXI. 27. „ Adhuc vivente me, & „ ingrediente vobiscum semper contentiose „ egistis contra Dominum. "

Sed contra. Dominus voluit, & isti noluerunt: ergo prævaluit mala voluntas eorum voluntati Dei. Unde dicendum: Quoties volui, feci; sed te invito feci cum feci: unde tua voluntas impedivit quod non facerem. Vel quod misit prophetas, signum fuit quod voluit congregare: *& noluisti*.

Tunc sequitur pœna: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Totus populus honorabatur propter Hierusalem, & Hierusalem propter templum; ideo dicitur: *Relinquetur domus*, idest templum, vel habitatio. Psalm. LXVIII. 25. „ Fiat habitatio eorum deserta. " Vel dicitur domus deserta quando caret proprio habitatore. Psal. x. 5. „ Dominus in tem„ plo sancto suo. " Unde dicitur relinquere per habitationem; ideo *non videbitis me amodo &c.* quia fui vobiscum per potentiam divinitatis, & post fui corporaliter; sed recedam a vobis. Sed iam *relinquetur domus vestra deserta*, & *non me videbitis amodo*, nec corporaliter, scilicet post passionem, nec spiritualiter.

Sed numquid est hoc verum, quod nulli Iudæorum viderunt eum, cum tamen multi conversi fuerint ad eum? Ideo dicit: *Donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*: quia quando confitebimini, tunc videbitis per fidem. Vel aliter designat occulte secundum adventum. Videbant ipsum corpore, sed istam visionem non habebant usque ad secundum adventum; in quo poteritis dicere, & recognoscetis, quod ego sum *benedictus qui venit in nomine Domini*.

CAPUT XXIV.

(a) ET egressus Iesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, & quod signum adventus tui, & consummationis sæculi? Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus; & multos seducent. Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum: videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum; & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem: & multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos: & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet consummatio.

(b) Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; & qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur dies illi.

(c) Tunc

(a) *Al.* pupillis.

(c) Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire; Ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentem, ita erit & adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo; & virtutes cælorum commovebuntur; & tunc parebit signum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate. Et mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna; & congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam: cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas. Ita & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hęc donec omnia fiant. Cęlum & terra transibunt, verba autem mea non pręteribunt. De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli cęlorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit & adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes; ita erit & adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & unus relinquetur. Duę molentes in mola: una assumetur, & una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, & unus relinquetur.

(d) Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret peterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non fineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est. Quisputas est fidelis servus, & prudens quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus eius, invenerit sic facientem. Amen dico vobis quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere conservos suos, manducet autem, & bibat cum ebriosis: veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat; & dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis: illic erit fletus, & stridor dentium.

(a) Supra posita est multiplex provocatio Iudæorum; nunc ponitur præparatio per instructionem discipulorum Christi. Instruuntur autem de periculis. Et primo ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio Christi, ibi, *Et respondens Iesus dixit eis*. Circa primum duo. Primo ponitur occasio interrogationis; secundo interrogatio, ibi, *Sedente autem eo super montem Oliveti &c.* Occasio fuit duplex. Prænuntiatio destructionis templi; quam quidem prænuntiationem fecit facto, & verbo, quia egressus est de templo. Supra cap. proximo: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; & hoc ostendit, quia exivit: unde quia corporaliter exivit, ideo ostendit quia spiritualiter. Ioan. VIII. 59. „ Iesus autem abscondit se, & exivit de templo. " Cum peccator non vult corrigi, exit Dominus ab eo. Thren. I. 6. „ Egressus est a filia Sion omnis decor „ eius. " Tunc ponitur interrogatio, ibi, *Et accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes*; secundo responsio, ibi, *Ipse autem respondens &c.* Ita *ibat*; sed tunc *accesserunt discipuli, ut ostenderent ædificationes templi*, ut videret quam pulchra est domus, quam decora: unde in alio loco, scilicet Marc. XIII. I. habetur: „ Vide „ quales lapides, & quales structuræ. "

Sed quærit Origenes. Nonne alias ibi fuerat, & nonne bene sciebat? Solvit, quod non petebant ut eum docerent, vel quasi nesciret, sed ut remedium inveniret destructioni. Ita Christianus est templum Dei, ut habetur ad Philip. II. discipuli autem sunt intercessores, ne destruatur templum hoc.

Tunc respondet Dominus: Videntur vobis ista magna, Esa. XXIII. 9. „ Dominus exercituum cogitavit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriæ &c. " Unde subdit: *Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem*.

Est

Est ne hoc verum ? Tempore Chrysostomi non adhuc totum evenerat, sed sperabatur quod veniret. Vel potest dici, quod non vult dicere nisi quod destrueretur. Vel dicendum, (a) quod sicut secundum Dei provisionem aliquando restauratum est templum; sic secundum Dei provisionem, incipiente confirmatione legis novæ, destructum est templum, ne sacrificia fiant in templo: unde si non fuisset destructum, multi facti Christiani cæremonias facerent, & ad templum redirent: unde dispensatione divina factum est ut destructum sit: & hoc habetur Luc. xxi. 6. ubi de templo dicitur: „ Venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur. " Sic etiam contingit quod aliquis ædificatus per bonas virtutes, si cadat per aliquod peccatum mortale, si negligens fuerit, & non solicitus, totaliter cadit, & destruitur. Psal. cxxxvi. 7. „ Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea. " Unde vult dicere quod non solum templum, sed etiam pertinentia, quæ erant umbra, ut habetur ad Hebr. x. 1. „ Umbram habens lex futurorum bonorum. "

Posita occasione, ponitur interrogatio. Et debemus notare, quod exivit, & ivit ad montem Oliveti, & significat Ecclesiam, in qua olivæ uberes sunt plantatæ. Psal. li. 10. „ Ego sicut oliva fructifera. " Et inde instruit discipulos. Dixerat destruendum templum; ideo tria quærunt. Primum de templo; secundum de adventu; tertium de fine sæculi: unde dicunt: *Dic nobis quando hæc erunt*, scilicet consummatio tuæ comminationis, & de adventu tuo, *& quod signum adventus tui*; item de fine sæculi, *& consummationis sæculi*. In Luca solum tangitur de una quæstione, scilicet de destructione Hierusalem, quia non credebant quod deberet destrui nisi post adventum secundum: unde dicebant, Act. 1. 6. „ Si in tempore hoc restitues regnum Israel ? " In Marco cap. xiii. dicitur quod solum miserunt Petrum, & Ioannem, & Iacobum, & Andream: quia isti primo vocati sunt, & magis habebant fiduciam accedendi ad eum. In quo habemus exempla, quod illi qui diutius Deo adhærent in contemplatione, sunt Deo magis familiares. Deut. xxxiii. 3. „ Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. "

Isti discipuli quæsierunt de adventu; & iste duplex est. Ultimus, qui est ad iudicandum, & iste erit in consummatione sæculi: de isto habetis Act. 1. 11. „ Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum, ita veniet. " Alius est adventus confortans mentes hominum, ad quos venit spiritualiter. (b) Infra (hoc cap.) *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus*, idest in prædicatoribus, quia per prædicatores venit Deus in hominum mentes. Unde dubium est ad quid debet referri. Tamen dicit Augustinus, quod totum debet referri ad adventum spiritualem. Aliqui vero, quod ad secundum adventum. Quidam autem exponunt de destructione Hierusalem, & de ultimo adventu.

Primo ergo respondet quantum ad destructionem; secundo quantum ad secundum adventum, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente*. Circa primum duo. Primo prænuntiat quæ antecedentia sunt ad destructionem; secundo ipsam destructionem, ibi, *Cum ergo videritis abominationem desolationis &c.* Ista præambula erant & ex parte extraneorum, & eorum qui in Ecclesia continentur. Primo ergo ex parte extraneorum, secundo ex parte eorum qui in Ecclesia, ibi, *Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos*. Circa primum duo. Primo (c) præmittit pericula spiritualia; secundo corporalia, ibi, *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum*. Dicit ergo: Ita quæritis de consummatione, tamen ante debetis esse soliciti de vobis, quod non decipiamini: ideo dicit: *Videte ne quis vos seducat*. Ad Eph. v. 15. „ Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis. " *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus*. Aliquis venit ut missus a Christo; sic venerunt discipuli: alii vero dicuntur venire in nomine Christi, qui dicunt se esse Christum, usurpantes sibi nomen quod non datur alii. Philip. ii. 9. „ Datum est ei nomen quod est super omne nomen. " Unde multi seductores venient, qui venient a seipsis. Christus autem non a seipso, sed a Deo: unde Ioan. vii. 28. „ A meipso non veni. " Licet autem hoc de Antichristo specialiter dictum sit, tamen potest dici de multis aliis: unde quia veritati non adhæserunt, dati sunt erroribus. Et hoc accidit in Simone mago, qui libros scripsit, & appellavit se librum Dei, (d) Deum magnum, omnia Dei, & multos seduxit. Illorum enim est seduci qui divisi sunt in errores: quia „ stultorum infinitus est numerus. " Eccle. 1. 15. Unde veritas congregat, error autem dividit; & hoc est periculum. Potest etiam ad secundum adventum referri. Ista enim accident circa diem iudicii.

Audituri enim estis prælia &c. Hic (e) primo ponit pericula; secundo confortat. Dicit ergo: Ita dictum est: *Videte, ne quis vos seducat .... quia audituri estis prælia &c.* Et hoc sta-

(a) *Al.* quod secundum. (b) Al. *Videbitis Angelos venientes in nubibus*. (c) *Al.* præeminentia. (d) *Al.* Deus magnus. (e) *Al. deest* primo.

statim post passionem. Statim enim missi (a) fuerunt in Iudæam ab Imperatore pessimi tyranni, qui mirabiliter eos gravabant, ita quod quasi ferre non possent: unde *audituri estis prælia, & opiniones præliorum*: quia in præliis multum valent opiniones: unde frequenter contingit quod pauci debellant multos. Hier. VIII.16. „ A Dan auditus est fremitus equorum „ eius, a voce hinnituum pugnatorum eius „ commota est omnis terra. " Et *videte*. Possent aliqui credere quod esset statim finis mundi. unde dicitur, quod tanta fuit tribulatio quod credebant finem mundi venisse; ideo dicit: *Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum finis*; quasi sit destructio Hierusalem, quia non fuit eius destructio post passionem, usque ad quinquagesimum annum.

Sed posset aliquis dicere: Tu dicis quod audituri sumus prælia: semper fuerunt prælia. Respondet: Numquam vidistis talia. *Consurget enim gens in gentem*, scilicet gens Romanorum contra gentem Iudæorum, *& regnum*, scilicet Romanorum, *contra regnum*, Iudæorum. *Et erunt pestilentiæ &c.* Posset dicere: Ista prælia a casu fiunt, & non est Dei vindicta. Sed quod fiant a Dei vindicta, hoc patet, quia non solum ista mala infligentur a populo, sed a Deo: quia *erunt pestilentiæ*, quæ ex corruptione aeris proveniunt, *& fames, & terræmotus per loca*. Et hæc omnia acciderunt ante destructionem Hierusalem. Diceret aliquis: Omnia ista fuerunt a casu, non fuerunt (b) indicativa doloris; immo: unde dicit: *Hæc autem omnia initia dolorum*. Esa. XIII. 8. „ Quasi parturien- „ tes dolebunt. " Sic exponit Chrysostomus. Sed secundum quod refertur ad consummationem sæculi, sic exponit Origenes. Sic debemus considerare de mundo sicut de uno homine, quia cum tendit ad mortem, incipiunt debilitari virtutes vitales. Sic in ostensione universalis commutationis immittet Dominus aliquam particularem immutationem, ita quod non habebunt aliquam virtutem; & tunc erunt pestilentiæ, quia corrumpetur aer, qui servit nobis in duobus. Item corrumpetur terra, quæ servit nobis in cibum, quia germinat herbas, & grana, unde cibus nascitur; & hæc debilitabitur, ita quod erit fames in terra. Item terra sustentat nos; & contra hoc terra inquietabitur: unde fiet terræmotus. Primo duo universalia, sed hoc ultimum erit particulare, quia fiet per loca. Et quare non fiet universaliter per totum mundum? Ut homines videntes redeant ad cor, & convertantur. Item contingit quod ex penuria rerum accidit fames, & tunc propter famem exurget gens contra gentem, & hoc poterit esse circa finem mundi. Aliter tamen potest esse quod aliquando resurget gens contra gentem, non propter penuriam, sed propter vanam gloriam. Aliquando convenit propter iniustitias hominum. Aliquando propitiatur Deus, & coarctat malos Angelos per bonos Angelos, ut Ezech. XIII. 5. „ Non ascendi- „ stis ex adverso, neque opposuistis murum „ pro domo Israel, ut staretis in prælio „ in die Domini. " Unde stat mundus per orationem bonorum. Et tunc, scilicet in fine mundi, *refrigescet caritas*, & tunc erunt multa mala, quia tunc Angeli boni dimittent dæmones, qui habent nocere terræ, & mari; ideo quia potestatem habent super terram, & mare, commovebunt totam terram. Et quod hoc possunt, habetur Iob I. Hieronymus dicit, quod potest dici de adventu Domini quo venit quotidie in Ecclesiam. Secundum enim quod hæretici impediunt ipsa bona ipsius Ecclesiæ, tunc accidunt *pestilentiæ*, spirituales, *& fames*, scilicet indigentia boni documenti, Amos V. alias VII. *& terræmotus* idest, homines qui sunt solidi, movebuntur.

Tunc tradent vos in tribulationem. Tunc ponit quædam præambula, quæ futura erant in Ecclesia. In Ecclesia futura erant prospera, & adversa. Et primo ponit adversa; secundo prospera, ibi, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe*. Adversa autem nuntiat dupliciter, ab exterioribus, & interioribus. Deut. XXXII. 25. „ Foris vastabit eos gladius, „ & intus pavor. " Et tangit tria pericula. Tribulationem, occisionem, & odium. Possent dicere: Verum est, quod mundus hoc patietur, sed quid ad nos? Immo dicit; & ideo dicit, *Vos*; quasi dicat, non eritis immunes, sed tribulabimini, ad litteram. II. ad Corinth. VI. 4. „ In tribulationibus, in necessi- „ tatibus &c. " Item *occident vos*, sicut patuit, quod occiderunt Stephanum, & Iacobum: unde dicit, Psal. XLIII. 22. „ Æstimati „ sumus sicut oves occisionis. " Item *eritis odio omnibus gentibus*, idest Iudæis. Vel *omnibus*, qui diffusi sunt per universum mundum. Supra V. 10. *Beati qui tribulationem patiuntur propter iustitiam*. Et ponit consolationem, quia cum omnes patiantur, hoc partiemini, *propter nomen meum*. Hier. XLV. 4. „ Ec- „ ce quos ædificavi ego destruo: " & post: „ & tu quæris (c) gaudia? " Origenes dicit, quod referendum est ad secundum adventum: quia ita erit universalis persecutio, quod omnes mali persequentur bonos: & propter hoc dicit, *Tunc*. Consuetudo enim erat quod

(a) *Al.* fuerant. (b) *Al.* vindicativa. (c) *Ibi*, grandia.

quod cum accidebant mala, dicebant hoc esse propter peccatum Christianorum: unde insurgebant contra eos: unde *tunc tradent vos in tribulationem*. *Et tunc scandalizabuntur multi*. Hic ponit pericula ab interioribus. Est enim triplex scandalum quod patiemini, scilicet infirmorum; item mutuam læsionem; item debilitatem: unde dicit: *Tunc scandalizabuntur multi*: quia etiam multum perfecti scandalizabuntur: unde supra XVIII. 7. *Necesse est ut veniant scandala*. Unde etiam electi turbantur, cum vident scandala: unde dicebat Paulus II. Corinth. XI. 29. „ Quis scandalizatur, „ & ego non uror? " *Et invicem tradent*. Ex hoc patebit tribulatio. Supra X. 21. *Tradet autem frater fratrem in mortem &c.* Et non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter: quia aliqui sunt principium erroris; & ex hoc sequetur quod *odio habebunt invicem*. *Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos*. Tales sunt qui in Ecclesia multos seducunt. II. Petr. II. 15. „ Fuerunt & pseudoprophetæ in populo. " Item I. Ioan. II. 18. „ Antichristi multi facti sunt. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. " Unde hæc mala accident, quod fratres corrumpent, quod *multos seducent*. (*a*) Item tertium, quia non tantum hoc facient, sed etiam corrumpent: unde deficient: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. Apocal. II. 4. „ Sed „ habeo adversum te pauca, quia caritatem „ tuam pristinam reliquisti. " Potest dici refrigescere, quia cum vident alios relinquentes caritatem, & ipsi refrigerantur, licet non penitus pereat; & in multis, sed non in omnibus, quia semper fuit fervida in Apostolis. Rom. VIII. 35. „ Quis separabit nos a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? " Unde ita erit in multis, sed non in omnibus, quia *qui perseveraverit usque in finem*, scilicet præsentis vitæ, *hic salvus erit*. (*b*) Idem habetur supra X.

Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo mundo. Supra Dominus prædixit adversa in Ecclesia futura; nunc autem prædicit prospera: quia Apostoli qui ex Iudæis nati erant, æmulabantur carnem suam. Ad Rom. IX. 2. „ Tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo. " Ideo ad eorum consolationem, quia multo plures erant vocandi ad fidem, (*c*) dicit: *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe*. Ipse enim incipiens prædicationem dixit (supra IV. 17.) *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cælorum*. Hoc autem *prædicabitur in universo orbe*: non enim lex nova determinata est uni populo, sicut lex vetus. Marc. ult. XV. „ Prædicate Evangelium omni creaturæ. " Et dicit Chrysostomus, quod hoc fuit impletum ante excidium urbis Hierusalem; & hoc probat per Apostolum, ad Rom. X. 18. ubi dicit Apostolus: „ In omnem terram exivit sonus eorum. " (*d*) Ideo videbatur diffusa doctrina evangelica per totum orbem. Item per aliam auctoritatem, quæ habetur ad Colos. I. 9. „ Prædicatio Evangelii fructificat. " Et non est mirum, quia unus Apostolus, scilicet Paulus, tantum ampliavit quod pervenit Romam, & Hispaniam: unde expletum est quod habetur Esa. LVII. 9. „ Misisti legatos tuos procul. " Et ideo dicit Chrysostomus, quod in hoc est admiranda virtus Christi, quod infra spatium quadraginta annorum ita crevit doctrina eius quod totum mundum implevit: unde bene dicit: *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe*. Sed numquid omnes credent? Non: sed quidam sic, quidam non. Et quod quidam credent, hoc erit in testimonium contra eos qui non credent, ut Hieronymus dicit. *In testimonium omnibus gentibus*. Ad Rom. I. 5. „ Accepimus gratiam, & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus: ita „ ut sint inexcusabiles. " *Et tunc*, scilicet quando omnes gentes credent, *veniet consummatio*, idest destructio Hierusalem; & de hoc potest intelligi quod dicitur Ezech. VII. 3. „ Nunc finis super te, & immittam furorem „ meum in te. " Fecit enim signa, divulgavit Evangelium; nec credere voluerunt: ideo accidit eis quod dicitur Malach. I. 10. „ Munus non accipiam de manu vestra. " Augustinus vult quod non debeat referri ad consummationem Hierusalem, sed mundi: unde dicit: *Prædicabitur*, scilicet ante finem mundi, (*e*) *in testimonium omnibus gentibus*, quia non omnes credent; *& tunc veniet consummatio*, idest finis mundi. Et hoc est unum signum quod donec sit divulgata prædicatio Evangelii per universum orbem, non veniet finis. Non autem adhuc venerat, ut dicit Augustinus, ad quosdam barbaros in Africa. Et respondet, ad illud: „ In omnem terram exivit sonus eorum: " Psal. XVIII. 5. quod posuit præteritum pro futuro. Et ad illud quod scribitur ad Colos. dicit, quod adhuc non ad plenum fructificabat, sed iam incipiebat. Et potest sic distingui, quod diffusio per Evangelium potest dupliciter intelligi. Vel quo ad famam tantum, & sic completa fuit ante excidium urbis: licet enim aliqui non recepissent, tamen nulla gens fuit ad quas non pervenisset fama. Si

(*a*) *Al.* Iterum. (*b*) *Al.* Item. (*c*) *Al.* ideo. (*d*) *Al.* Iam. (*e*) *Al.* scilicet *in testimonium*.

Si autem intelligatur diffusio cum effectu, tunc verum est quod dicit Augustinus, quod nondum venit in omnes gentes.

(b) Iam destructionem posuit; in parte ista ponit quod veniet consummatio, & ponit quædam præambula. Et primo ponit prophetiam; secundo admonitionem, ibi, *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*; tertio rationem admonitionis, (a) ibi, *Erit enim tunc tribulatio magna*. Ita dixit: *Veniet consummatio. Cum ergo videritis abominationem desolationis &c.* Quid est quod vocat abominationem? Potest dici quod abominatio dicitur exercitus Romanorum, & dicuntur abominationes desolationis, quia fuerunt desolatores (b) terræ. Vel per abominationes idola: & de duplici idolo potest dici. Legitur quod Pilatus introduxit aquilam in templum, quod erat signum Romanorum, quod Iudæi abominationem dicebant: unde tunc cum videritis idolum positum in loco sancto, tunc potestis cognoscere impletionem prophetiæ Danielis de destructione Hierusalem. Vel potest dici, quod Hierusalem destructa fuit dupliciter. Primo a Tito, & Vespasiano; & tunc combustum fuit templum, & tunc adhuc dimissi fuerunt aliqui. Postmodum adhuc aliqui rebellaverunt, & tunc Adrianus, qui successit Traiano, destruxit penitus, & dedit legem quod nullus Iudæus ibi de cetero habitaret, & vocavit civitatem nomine suo; item posuit in sacro loco idolum: unde illud idolum quod posuit Adrianus, potest dici abominatio: unde cum hoc videritis &c. De hac deiectione satis habetur Thren. II. *Qui legit intelligat*. Et quare hoc dicit? Quia in illa prophetia Danielis multa dicuntur de passione Christi. Sunt enim hæc verba observanda: unde ibi dicitur: „ Occidetur „ Christus .... & erit in templo abominatio „ desolationis, & usque ad consummationem, „ & finem perseverabit desolatio. “ (Dan. IX. 26. & 27.) Unde qui videt, intelligat quod talia acciderunt. *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*. Ponit admonitionem utilem: & primo ponit eam; secundo excludit impedimenta fugæ. Quædam enim sunt impedimenta evitabilia, quædam inevitabilia. Dicit: *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes. Tunc*, scilicet in tempore Vespasiani. Tunc temporis quidam dictus Agrippa dominabatur in montibus, & iste obediebat Romanis, nec rebellabat eis: unde cum aliæ gentes haberent guerram, iste, & gens sua in pace erat: unde ex Dei providentia admoniti fuerunt fideles qui erant in Iudæa quod recederent, & irent ad regnum istius Agrippæ; & sic fecerunt: unde *tunc qui in Iudæa sunt*, scilicet fideles, *fugiant in montes*. Zach. II. 6. „ Fu„ gite a terra aquilonis &c. “ Tunc removet impedimenta fugæ; & quia quædam impedimenta sunt evitabilia, quædam non, ideo primo ponit pericula evitabilia; secundo inevitabilia, ibi, *Væ prægnantibus &c.* Quæ sunt vitabilia sunt negotia terrenorum; & istorum quædam accidunt in civitate, quædam extra; ideo utrumque ponit. Secundum ibi, *Et qui in agro non revertatur tollere tunicam suam*. Dicit ergo: *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua*; idest, quicumque habitat in civitate, etiam si in domo, non revertatur tollere &c. Item *& qui in agro non revertatur*, in domum, *tollere tunicam suam*, scilicet quæcumque sint necessaria: quia cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua. Et quare hoc dicit? Quia imminente festo Paschæ convenerunt multi in Hierusalem. Quod sciens Titus obsedit civitatem, cum ita essent congregati: unde vult dicere: Ita cito accidet istud malum quod non poterit aliquis sibi cavere. Item ponit impedimenta inevitabilia: & quia erant quædam inevitabilia virtute hominum, & simpliciter, quædam licet inevitabilia, tamen virtute Dei vitabilia; ideo primo de primo; secundo de secundo, ibi, *Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato*. Illud quod cum est, nullo modo vitari potest, est onus filiorum: quamvis enim posset alicui dici, Salva animam tuam, posset dicere: Quomodo possum dimittere filium? Ideo hoc exponit: *Væ prægnantibus, & nutrientibus*: quia tales non poterant fugere, quia nec illis erat dicendum, quod abortum procurarent, nec nutrientibus ut filios occiderent; & sic impletur quod dicitur Luc. XXIII. 29. „ Beata ubera „ quæ non lactaverunt. “ Item alia sunt impedimenta ubi non potest homo ponere remedium nisi per Deum. Aliquod enim tempus est ineptum vel per naturam, vel per legem. Per naturam ut tempus hiemale, quia tunc impeditur homo fugere propter asperitatem temporis. Item propter legem, ut si accidat in sabbato, quia Deus præcepit quod non irent ultra unum milliare. Et quia istud non est in potestate nostra, sed Dei; ideo *orate ne fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato*: quia in talibus ad Deum solum est recurrendum. Unde Oseæ VI. I. „ Venite, & revertamur ad „ Dominum, quia ipse cepit (c), & salva„ bit nos. “ *Orate quod non fiat in hyeme*, quia impedit fugam naturaliter, propter discrimen viæ, *nec sabbato*, quia impedit secundum legem Dei. Item notate quod dicit, *Sabbato*: in

(a) Al. *& erit tribulatio*. (b) *Al. deest* terræ. (c) *Al.* & salvavit.

in quo designat quod in die festo fuerunt debite interfecti. Unde necessitas fugiendi? Ex magnitudine tribulationis. Unde primo ponit tribulationem, & magnitudinem (*a*) tribulationis; secundo ponit causam, ibi, *Et nisi breviati fuissent dies illi &c.* Dicit ergo: *Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi*. Et hoc satis potest (*b*) perpendere qui legit historiam Iosephi, quod multi fame mortui sunt. Item erant seditiones in civitate, ita quod ipsi se invicem interficiebant: unde cum Titus, qui erat mitissimus, vellet eis parcere, ipsi nolebant. Item erant latrones inter eos, qui interficiebant multos. Et quædam mulier comedit filium suum: unde fuit talis tribulatio qualis numquam visa est. Et hoc dicit Lucas cap. XXI. „ Erit tribulatio, & cadent in „ ore gladii. "

Sed numquid erit maior in tempore Antichristi? Sic, sed non erit inter Iudæos. Et quærit Chrysostomus, propter quod peccatum accidit: quia nec pœna Sodomorum fuit tanta: unde non esset pœna gravior, nisi peccatum gravius.

Et quia possent dicere, quod ista acciderant eis propter peccata Christianorum; ideo dicit quod non: unde: *Nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*. Augustinus dicit, quod quidam sic exposuerunt, quod dies tunc facti sunt breviores, sicut tempore Iosue longior. Sed contra dicit Psal. CXVIII. 91. „Ordinatione tua perseverant dies. " Ideo dupliciter potest dici. Primo quod dies tribulationis sunt breviati, primo in numero: unde si durasset tempus illud, omnes essent interfecti, quia nullus remansisset. Et quare? Quia Romani dominabantur per totum orbem, & iam Iudæi dispersi sunt per universum mundum; ideo si durasset tempus illud, interfecti fuissent ubique terrarum. Vel dicuntur dies breviati quando mala breviantur. Et quare breviantur? *Propter electos*: non quod (*c*) exciderit verbum Dei. Multi enim converterant de populo illo, & rogabant pro populo, ut relinqueretur semen. Esa. I. 9. „ Nisi Dominus reliquisset semen, quasi Sodo„ ma essemus &c. "

Tunc ponit Chrysostomus duas considerationes quare hoc dicatur, quia ibi erant aliqui discipuli; item Ioannes adhuc ultra vixit: ideo dicit quod Ioannes non fecit mentionem de hoc in Evangelio suo, quia scripsit post hoc factum, unde dixisset præterita. Sed Matthæus, & Lucas, qui ante scripserunt, fecerunt mentionem, quia tunc erat futurum. Ideo dicit quod manifestum fuit miraculum, cum Romani impugnarent Iudæos, & quasi tota gens Iudæorum pateretur excidium, quod tam pauci Iudæi poterant ire per universum orbem ad convertendum quasi totum mundum; & hæc fuit mirabilis virtus Christi.

Hilarius exponit, quod referuntur hæc verba ad finem mundi. *Cum videritis abominationem*, hanc, nominat Antichristum. II. ad Thessal. II. 2. „ Nec terreamini nec per spi„ ritum, nec per sermonem, quasi instet dies „ Domini, ne quis vos seducat ullo modo. "

Et tunc qui in Iudaa sunt fugiant ad montes; quia Iudæi deficient, unde fugient terram Iudæorum, & convertentur ad montes Christianitatis. *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua*. Vult dicere quod perfecti non moveantur a sua perfectione: unde tangit contemplativam vitam, quæ signatur per tectum: unde tales a sua contemplatione non debent recedere. Item *qui in agro*, tangit vitam activam. Tales non revertantur ad pristinam vitam, sed maneant in suo proposito. Et quid per prægnantes? Homines graves peccatis. Homines nutrientes sunt homines imperfecti: unde vult dicere, quod (*d*) væ hominibus oneratis peccatis, & non confirmatis. Secundum Augustinum, prægnantes sunt qui concipiunt male agere; nutrientes qui iam opere complent. Et quid dicit, *Hieme, & sabbato*? Per hiemem signatur tristitia, per sabbatum lætitia: unde ne fiat in hieme per tristitiam absorbentem, vel sabbato per lætitiam animum elevantem. Vel per sabbatum otium bonæ operationis, per hiemem refrigerationem caritatis. *Et nisi breviati fuissent dies illi*: quia parum durabit; & si duraret, *non salva fieret omnis caro*, idest omnis carnalis. Item possunt referri ad adventum Christi per Ecclesiam: & sic dicit Origenes, quod sicut verbum Evangelii divulgatum est adveniente ipso, sic falsa doctrina divulgabitur adveniente Antichristo; & sicut Christus habuit suos prophetas, sic & Antichristus. Tunc qui in civitate, fugiant ad montes perfectæ iustitiæ. Prægnantes dicuntur qui adhuc percurrunt verbum salutis, nutrientes qui aliquid iam fecerunt. *Orate ergo*, ut non impediantur per desidiam, & torporem. *Erit tunc tribulatio magna*, quia erit perversio doctrinæ christianæ per falsam doctrinam. *Et nisi essent dies breviati*, scilicet documento doctrinæ, per additamenta veræ doctrinæ, *non fieret salva omnis caro*; idest, omnes (*e*) converterentur ad falsam doctrinam.

 (c) Poss-

(a) *Al.* retributionis. (b) *Al.* perpendi. (c) *Al.* excideret. (d) *Al.* ut. (e) *Al.* verterentur.

(c) Postquam Dominus respondit interrogationi discipulorum de destructione civitatis, hic incipit respondere his quæ ad secundum adventum pertinent. Iste autem adventus est adventus ad iudicium; ideo dividitur: quia primo proponit signa, & modum veniendi; secundo tractat de iudicio, infra xxv. 1. *Simile est regnum calorum decem virginibus*. Circa primum duo facit. Primo præmittit signa præcedentia Christi adventum; secundo agit de ipso, ibi, *Et videbunt Filium hominis &c.* Circa primum duo: quia duo præcedentia erunt: (*a*) primo ex parte hominum, & electorum; secundo ex parte elementorum, ibi, *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur &c.* Circa primum duo facit. Primo præmittit quamdam admonitionem: secundo rationem huius admonitionis, ibi, *Surgent enim pseudochristi, & pseudopropheta.* Dicit ergo: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus &c.* Notandum quod ly *tunc* non dicit tempus determinatum, sed tempus confusum: quia hoc non statim factum est post destructionem Hierusalem, sed expectatur futurum in fine. Simile habetur supra II. cap. quod habitavit Dominus in Nazareth, unde Nazarenus dicitur, & sequitur (cap. III. 1.) *Tunc venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudaæ*: non quod tunc venerit, quia fuerunt forte viginti anni inter duo tempora: unde tenetur pro tempore confuso. Sic hic. Futurum enim est, quod multi seductores venient, & dicent, Antichristum esse Deum. *Tunc si quis dixerit vobis: Ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere.* II. ad Thess. II. 2. „ Non terreamini neque per spiritum, „ neque per sermonem, neque per epistolam, „ quasi per nos missam, quasi instet dies Do„ mini. "

Deinde cum dicit, *Surgent enim pseudochristi, & pseudopropheta*, assignat rationem admonitionis. Et primo ponit rationem ex necessitate; secundo ex falsitate doctrinæ, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente &c.* Circa primum tria facit. Primo introducit seductores; secundo vehementiam seductionis; tertio admonitionem. Dicit ergo: Tu dicis, quod aliqui erunt qui dicent se Christum; sed numquid alii erunt? Ita: *Surgent enim pseudochristi*, idest qui dicent se Christos: & hoc factum est ante destructionem Hierusalem. I. Ioan. II. 18. „ Sed audistis quod venit Anti„ christus, unde antichristi facti sunt multi. " *Et pseudopropheta*: sicut enim Christus habuit veros prophetas, qui prænuntiaverunt eum, sic Antichristus falsos: & hoc est quod dicitur I. Ioan. IV. 1. „ Multi pseudoprophetæ „ exierunt in mundum. " Sed numquid facient isti miracula, & effectus? Unde *dabunt signa, & prodigia*. II. ad Thess. II. 9. „ Cuius „ adventus est secundum operationem sata„ næ. " Apocalyp. XVI. 13. „ Et vidi de ore „ draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseu„ doprophetæ exire spiritus tres immundos „ in modum ranarum. "

Sed est quæstio. Numquid dæmones possunt facere miracula? Dicendum quod non, si proprie sumatur miraculum: quia miraculum proprie non est quod fit præter ordinem alicuius causæ particularis, sed quando præter ordinem totius creaturæ; & hoc fit per solam virtutem divinam. Sed bene possibile est quod creatura superior non contineatur in ordine creaturæ inferioris: unde aliquid fit per virtutem superiorum quod non fit per virtutem elementorum. Sic in hominibus aliquis facit per artificium aliquid quod mirum videtur aliis. Sic de dæmonibus, quia subtilioris sunt intelligentiæ, ideo sicut artifices aliqui aliquid faciunt quod videtur mirum aliis, sic & dæmones aliqua faciunt naturaliter quæ videntur nobis mira.

Sed quomodo fiet istud? Opinio fuit Avicenæ quod natura corporalis obedit ad nutum (*b*) intelligentis, unde ad apprehensionem immutatur corpus. Sed Augustinus istud amovet, quia non obedit ad nutum alicuius creaturæ, sed solius Dei. Ideo dicendum, quod in rebus naturalibus sunt virtutes determinatæ ad procreandum aliqua, ut ranas, & huiusmodi. Istas virtutes noverunt melius dæmones quam alii. Et hoc probat Augustinus: quia ignis qui descendit super oves Iob, fuit naturalis. Potest enim excitare corpora, & congregare, ut faciant talia miracula. Illa vero miracula quæ non procedunt ex virtute alicuius rei naturalis, hæc non possunt facere, scilicet ut mortuus suscitetur: unde talia non faciunt nisi in præstigiis, ut Simon magus fecit movere caput: unde ista quæ non fiunt ex virtute naturæ, non possunt: unde *dabunt signa magna*, idest quæ homines reputant magna.

Sed quis erit effectus? *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*. Et dicit Origenes, quod sermo dictus est per exaggerationem, quia quicumque homo est in hac vita, si secundum se consideretur, seduci potest; tamen comparando ad electionem Dei, ut sit sensus, electum seduci, hoc est impossibile: ideo aggravando dicit, quod tanta erit vis quod nisi præservarentur ex prædestinatio-

(a) *Al.* &. (b) *Al.* intelligentiis.

tione divina, (a) seducerentur. Vel dicendum, quod non vere electi, sed electi secundum apparentiam. I. ad Tim. I. 19. „ Quam „ quidam (b) repellentes, circa fidem naufra„ gaverunt. " Esa. XIX. 14. „ Dominus miscuit „ spiritum vertiginis in medio eius, & erra„ re fecerunt AEgyptum. " *Ecce prædixi*: quia, secundum Gregorium, minus nocent iacula quæ prævidentur. Amos III. 7. „ Non „ faciet Dominus verbum, nisi revelaverit „ secretum suum. " Unde *si dixerint vobis*, *Ecce in deserto est*, *nolite exire*. Posita necessitate in generali, ponit magis in speciali. *Si dixerint vobis*, *Ecce in deserto &c.* Notandum quod vera doctrina fit in publico. Supra x. 27. *Quod dico vobis in occulto*, *dicite super tecta*. Sed falsa semper quærit angulos. Prover. I. 20. „ Sapientia dat vocem in plateis. " Unde veritas est lumen, & quærit in lumine videri; sed si fuerit perversum dogma, quærit occulta. Prover. IX. 14. „ Sapientia sedet in fo„ ribus. " Et sequitur: „ Aquæ furtivæ dul„ ciores sunt. " Unde desertus est locus occultus, quia caret hominibus, vel quia est interclusus: unde *si dixerint vobis*, *Ecce in deserto est*, *nolite exire*. Et quid vult dicere? Isti infideles, & hæretici, dum sunt fideles in societate, vel congregatione, non possunt decipere; sed nituntur quod a societate separentur, & tunc decipiunt: hoc est quod vult dicere: *Si dixerint vobis*, *Ecce in deserto est*, *nolite* (c) *exire*: nolite a bona societate, & congregatione separari. Item *si in penetralibus*, quia semper intendunt locum secretum, nec doctrinam in publico audent dicere: unde Ioan. XVIII. 20. „ Ego palam locutus sum „ mundo: " *nolite credere*: quia „ qui cito „ credit, levis est corde: " Eccli. XIX. 4. Secundum Hieronymum, potest retorqueri ad tempus ante destructionem; sed melius est ut retorqueatur ad finem. Item potest intelligi de seductione facta in Ecclesia. Pseudochristi (d) dant documentum mendacii; & dicitur unum documentum, quia omnia in uno uniuntur: & quodlibet mendacium habet suos prophetas: unde dicunt: *Hic est Christus*, *aut illic*. Ezech. XIII. 6. „ Perseveraverunt confirmare „ sermonem. " Et aliquando volunt confirmare per scripturas apocryphas, aliquando per occultos sensus Scripturæ. Quando per apocryphas, dicunt quod in deserto est; quando per occultos sensus, dicunt quod in penetralibus. Vel secundum Augustinum, vera doctrina duo habet: quia & idem in omni loco, & publice proferri debet; & ab istis deficit hæresis: unde dicit: *Hic est Christus*; idest, in hac terra, & non in alia. Item quia doctrina sua non est publica, ideo dicunt, *In penetralibus est*: unde *nolite credere*.

Sicut enim fulgur exit ab oriente &c. Hic aliam rationem assignat, quia falsum dicunt quod Christus veniet occultus; sed non est verum, immo veniet manifestus. Et ponit duas rationes. Unam ex manifestatione Christi, aliam ex congregatione sanctorum. Dicit, *Nolite credere*, quod non veniat manifestus: *sicut enim fulgur exit ab oriente*, *& paret usque ad occidentem*, *ita erit adventus Filii hominis*. Psal. XLIX. 3. „ Deus manifeste veniet. "

Sed numquid veniet sicut fulgur qui modo videatur hic, & post versus orientem? Ideo non intelligatis, quod sic solum manifestetur in uno oriente, sed in omnibus. Si velimus referre ad mysterium, fulgur est adventus veritatis. Nolite ergo quærere occultum dogma, quia veritas manifestatur per totum mundum. Vel oriens principium, occidens finis, unde veritas dogmatis semper habet concordantiam a principio usque ad finem. Verum enim dogma totam Scripturam recipit. Quidam non recipiunt vetus testamentum; quidam non recipiunt prophetas; & ita non possent confirmari per alias scripturas. Sed vera doctrina a principio nascentis Ecclesiæ usque ad finem habebit confirmationem: unde dicit infra ult. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Ubicumque fuerit corpus, *ibi congregabuntur & aquilæ*. Posset enim aliquis dicere: Isti dicunt: *Hic est Christus*, *aut illic*: quomodo cognoscemus quando veniet? Ostendit autem quod non indigebit quærere, quia manifestus fiet adventus eius, quandoquidem & alii congregabuntur; & erit simile ei quod accidit cum quidam petiit a domino suo multum celante consilium suum de movendo castra, & dixit: Quando (e) movebis castra? Et ille: Nonne audies tubam: ad quid petis? Sic dicitur hic. Tu dicis quod erit hic, vel illic: scio quod *ubi fuerit corpus*, *illic congregabuntur & aquilæ*. Notate, quod in Hebræo habetur, *Anathe*, quod idem est quod cadaver: unde voluit signare passionem Christi, quia tunc veniet Christus ostendens signa passionis; & loquitur per similitudinem: *Ubi fuerit corpus &c.* I. ad Thess. IV. 16. „ Occurremus in „ nubibus obviam Christo. " Sed quidam sunt aquilæ, quidam vultures, & corvi. Sed non dicit vultures, vel corvi, sed *aquilæ*, per quas sancti signantur. Esa. XL. 31. Assument „ pennas ut aquilæ, volabunt, & non defi„ cient. " Sic, ut dicit Hieronymus, ubicum-

(a) *Al.* quod seducerentur. (b) *Al.* rebellantes. (c) *Al.* *credere*. (d) *Al.* est. (e) *Al.* movebitis.

cumque fit memoria Christi passionis, viri sancti debent congregari per iugem memoriam passionis eius. Ad Hebr. x. 32. „ Memoramini pristinos dies, in quibus illuminati „ magnum certamen sustinuistis passionum. “

Et quia non solum erunt hæc manifesta per tribulationes, ideo ait: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur &c.* Et agit de signis sumptis ab aliis rebus quæ supra nos sunt. Et primo ponit signa; secundo effectus. Secunda ibi, *Et tunc plangent omnes tribus terræ*. In his autem quæ supra nos ostendit, triplex est ordo: corpora cælestia, Angeli, Christus. Ad Ephe. I. 21. „ Constituit „ eum super omnem potestatem, & principatum &c. “ Quantum ergo ad primum dicit: *Statim autem post tribulationem dierum illorum*, quando scilicet veniet Antichristus. *Statim*, quia non diu post, quia multis esset in periculum; & hoc est contra illos qui fabulam ponunt de mille annis. *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum*. Et quid est? Hoc dictum habet sensum litteralem, & mysticum. Secundum quod ad ultimum adventum refertur, habet sensum litteralem; secundum quod ad alium, mysticum.

Sed videtur obiici quod dicit, quod sol obscurabitur, quia dicitur Esa. xxx. 26. „ Et erit „ lux lunæ sicut lux solis, & lux solis se- „ ptempliciter. “ Unde ad hoc videndum debetis distinguere tria tempora. Tempus ante adventum, tempus in adventu, & post adventum. Ante adventum Christi huiusmodi observationes fient, de quibus hic dicitur, & Ioel. II. 31. „ Sol convertetur in tenebras, „ & luna in sanguinem, antequam veniat „ dies Domini magnus, & horribilis. “ In Christi adventu non mutabuntur secundum substantiam, sed secundum comparationem: quia tanta erit claritas Christi, & sanctorum quod nec apparebit claritas eorum. Esa. xxiv. 23. „ Erubescet luna, & confundetur sol. “ Sed post diem iudicii augebitur claritas lunæ, & stellarum. Et tunc erit verum quod dicitur Esa. xxx. 26. scilicet quod „ solis lu- „ men erit septempliciter sicut lumen septem „ dierum. “

Sed videtur falsum quod dicitur, quod stellæ cadent de cælo, quia una stella maior est tota terra. Rabanus solvit per litteram Marc. XIII. 25. quod „ stellæ erunt decidentes in „ lumine; “ idest, in lumine minoratæ. Sed unde ista minoratio poterit esse? Ex duobus est quod lumen alicuius luminaris minoratur: vel in seipso, vel propter interpositum aliquod, ut si nubes interponatur; ut cum eclipsatur luna, minuitur lumen eius: unde dicit Origenes, quod dupliciter potest intelligi. Primo quod hoc interpositum erit ignis, qui ante Christum præcedet, & consumet omnia usque ad medium spatium aeris, quantum scilicet elevatæ sunt aquæ diluvii: quem ignem sequetur multus fumus, ita quod tenebrabuntur luminaria cæli. Vel potest dici, quod quidam tenebant, ista corpora esse corruptibilia; & sicut (a) elementaria immutabuntur, ita & ista. De istis tribus habetur una auctoritas Apocal. VI. 13. „ Sol factus est ni- „ ger tamquam saccus cilicinus, & luna to- „ ta facta est sicut sanguis, & stellæ de cæ- „ lo ceciderunt. “

Stellæ cadent de cælo. Stellæ de cælo videntur cadere quando suo lumine privantur. Sic ergo erit immutatio in corporibus cælestibus. Item in Angelis: unde dicit: *Et virtutes cælorum movebuntur*, idest virtutes quæ Deo ministrant. Et dicit Augustinus, quod omnia corpora administrantur per spiritum vitæ: unde dicuntur moveri in effectu, quia in adventu Domini cessabit motus cæli: unde illæ dicuntur moveri quando illa quæ ad suum officium pertinent, in alium statum mutantur. Vel Angeli movebuntur, non commotione timoris, sed admirationis, quia admirabuntur virtutem Christi. Vel commovebuntur commotione gaudii super glorificatione sanctorum. De hoc potest accipi quod dicitur Iob XXVI. 11. quod „ columnæ cæli contremiscunt, & „ pavent ad motum eius. “

Et tunc apparebit signum Filii hominis in cælo. Hic ponitur signum Filii hominis super Angelos existentis. Filii signum, idest signum victoriæ Christi, quia quando totus mundus innovabitur, signabitur quod obtinuit victoriam omnium per passionem suam; quod modo non apparet. Vel apparebit signum crucis, ad ostendendum quod tota ista gloria est per passionem eius. Item significabitur quod omnem iudiciariam potestatem acquisivit per passionem suam. Iob XXXVI. 29. „ Si voluerit nubes „ extendere quasi tentorium suum &c. “ Et sequitur: „ Per hæc enim iudicat populos. “ Item apparebit ad confundendum malos, qui Christum noluerunt sequi. Item signum crucis erit clarius quam sol.

Sed quis erit effectus? *Tunc plangent omnes tribus terræ*, videntes tantam Christi potestatem, quam despexerunt, & tantam sapientiam, cui non obedierunt, & tantam claritatem sanctorum: unde dicent illud quod dicitur Sap. V. 3. „ Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem impro-

(a) Al. elementa.

„ properii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine „ honore. Ecce nunc quomodo computati „ sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors „ illorum est. " Item tribus cæli, idest illi qui portaverunt imaginem cæli. Esa. xl. 18. „ Cui similem fecistis Deum; aut quam imaginem ponetis ei? " Imputabunt sibi ipsis quod talia sustinent. Apocalyp. 1. 7. „ Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes „ fines terræ. " Et Zach. xii. 10. „ Aspicient „ ad me quem confixerunt, & plangent eum „ planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum ut doleri solet in morte „ primogeniti. " Hæc est litteralis expositio; sed si referatur ad secundum adventum, tunc tantum exponitur mystice. Origenes: „ Per solem diabolus signatur, per lunam Antichristus. " De his dicitur Iob xxxi. 27. „ Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum. " Vidi, idest approbavi solem; idest, ea quæ videntur habere claritatem, & sanctitatem, & qui virtutem, tunc apparebunt. I. ad Corinth. iv. 5. „ Illuminabit „ abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. " Unde tota doctrina, tota claritas tunc apparebit, quia imago Christi apparebit in omnibus. Vel per solem Ecclesia signatur: unde Ecclesia propter tribulationes videbitur non lucere.

Et quare dicit, *Post tribulationem*? Respondet Origenes: „ Et post, & simul. "

Item stellæ, idest illi qui post videbantur splendere. *Virtutes cæli*, idest, sancti, *movebuntur*.

Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli &c. Supra Dominus prænuntiaverat quæ futura erant ante secundum adventum; hic autem prænuntiat ipsum adventum: & circa hoc tria facit. Primo ponit suum adventum; secundo certitudinem adventus; tertio incertitudinem horæ, vel diei. Secunda ibi, *Ab arbore fici discite parabolam*; tertia ibi, (a) *De die autem illa, & hora nemo scit*. Circa primum duo facit. Primo ponit adventum, sive apparitionem Filii hominis; secundo congregationem sanctorum ad ipsum, ibi, *Et mittet Angelos &c.* Et attendite quod ubi fecit mentionem de adventu, duo posuit, videlicet quod manifestus esset adventus, & quod sancti congregarentur: unde dixit: (b) *Sicut enim fulgur .... ita erit & adventus Filii hominis*. Et hoc ad manifestationem. Item dixit: *Ubi corpus ibi congregabuntur & aquilæ*. Et hæc duo vult magis explanare. Et quomodo veniet? *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli*. Et qui videbunt? Omnes homines. Ipse enim ad iudicandum veniet. Habet enim naturam humanam, & divinam. Secundum divinam non videbitur nisi a mundo corde &c. secundum quod dicitur supra v. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: sed secundum humanam naturam videbunt eum etiam mali. Luc. iii. 6. „ Videbit omnis caro „ salutare Dei nostri. " Ideo *videbunt Filium hominis*, quia idem est Filius hominis, & Dei; sed non videbunt ut Filium Dei, sed ut Filium hominis. Ioan. v. 27. „ Dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. "

Sed potest esse quæstio utrum tam boni quam mali sint eum visuri in specie gloriosa. Et dicendum quod sic. Et ratio assignatur Esa. xxvi. 10. ubi disputans Dominus cum propheta, dicit: „ Non videbit gloriam Do„ mini. " Et respondet propheta: „ Domine, „ exaltetur manus tua, ut non videant. " Cui respondit Dominus: „ Videant, & con„ fundantur. " Unde boni videbunt ad lætitiam, mali ad cruciatum, & tristitiam: quando enim aliquis timet puniri, quanto magis potestas iudicis contra ipsum apparet maior, magis affligitur; sic quanto Christus apparebit gloriosior, tanto magis cruciabuntur mali. Et hoc signatur cum dicitur: *Venientem in nubibus cæli*. Et hoc respondet huic quod supra dixerat, quod *sicut fulgur .... ita erit & adventus Filii hominis*. In fulgure duo sunt, splendor, & terror. Splendor aliquam iucunditatem repræsentat, sed terror fit ex sono; & nubes ad refrigerium fit. Esa. xviii. 4. „ Et „ erit sicut nubes rorida in die messis: " quæ tunc iucunda est. Item nubes habet obscuritatem, & quando spissa est, est terribilis propter fulgura, & pluvias quæ ex nubibus oriuntur: & hoc convenit terrori impiorum. Psal. xcvi. 2. „ Nubes, & caligo in circuitu „ eius. " Item competit quod in nubibus veniat ad designandum divinitatem Christi, quia maiestas Dei apparuit in nube, Exo. xvi. 10. unde dicitur III. Reg. viii. 12. „ Dixit Domi„ nus quod (c) habitaret in nebula. " Ideo in nubibus veniet. Item competit ad ostendendum humanitatem eius: quia sicut habetur Act. 1. 9. „ Videntibus illis, elevatus est, & „ nubes suscepit eum ab oculis eorum; & „ audierunt Angelos dicentes: Quemadmodum „ vidistis eum euntem in cælum, sic veniet. " Ut ergo ostendatur quod sit ille idem qui in nube sublatus est, apparebit in nube. Competit etiam ad significandum glorificationem. Quan-

(a) Al. *Diei autem, & hora &c.* (b) Al. *Et sicut fulgur &c.* (c) Al. habitaret Dominus in nebula.

Quando enim transfiguratus est, apparuit nubes lucida, & tunc fuit una; sed tunc erunt plures, quia tunc solum tribus apparuit, sed tunc pluribus apparebit. Apocalyp. I. 7. „ Ecce veniet in nubibus, & videbit eum omnis „ oculus. " Et quid erunt istæ nubes? Non erunt nisi quædam claritates redundantes ex corpore Christi, & aliorum sanctorum. Origenes dicit, quod erunt Angeli assumentes non solum intelligibiliter, sed veraciter ministrantes. In primo enim adventu venit humilis: Zach. IX. 9. „ Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus. " Sed post veniet *in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate*. In primo enim adventu duo fuerunt: habuit enim infirmitatem, & ignominiam. Infirmitatem, quia dicit Apostolus, II. Cor. XIII. 4. „ Crucifixus „ est ex infirmitate. " Ignominiam secundum quod habetur Esa. LIII. 14. Sic inglorius erit „ inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. " Consequenter ad hæc duo, duo dicit. Consequenter ad infirmitatem ponit virtutem: unde de ista dicitur (infra ult. 18.) *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*: & hæc data est ei per generationem, inquantum Filius Dei. Sed ipse promeruit inquantum homo; & hoc manifestabitur quando omnes Angeli, & omnia elementa ministrabunt ei. Item contra ignominiam dicit quod veniet in maiestate, quasi iudex vivorum, & mortuorum.

Tunc veniet, *& mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna*. Hic agit de congregatione sanctorum, & tria ponit. Primo ponit ministros; secundo congregatos; tertio unde congregantur. Ministri sunt Angeli, ut habetur Psal. CII. „ Ministri eius, qui facitis voluntatem eius. " Sed dicit: *Cum voce magna, & tuba*. In resurrectione triplex virtus operabitur. Primo virtus divina. Secundario virtus humanitatis Christi, quia sua resurrectio est causa nostræ resurrectionis, ut dicit Apostolus I. ad Corin. XV. 22. „ Sicut in Adam omnes „ mortui sumus, ita in Christo omnes resurgemus. " Item operabitur ibi virtus angelica ad quædam præambula, scilicet ad colligendos pulveres. Et hæc tria tangit. Virtutem angelicam, cum dicit, *Mittet angelos*; virtutem Dei, cum dicit, *Cum tuba*; virtutem humanitatis in hoc quod dicit, *Et in voce magna*. De ista habetur in Ioan. V. 25. „ Omnes qui audierint vocem Filii Dei, vivent. " Et oportebit quod illa vox sit magna, quia „ dabit voci suæ vocem virtutis: " Psal. LXVII. 34. Per tubam bene signatur divinitas, quia maior est vox tubæ quam vox humana. Apoc. XI. 12. „ Et audierunt vocem magnam de cælo dicentem eis, Ascendite huc. " Et paulo post: „ Et septimus „ Angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces „ magnæ in cælo. " Et notate, quod tuba satis ei congruit, quia Num. X. mandavit Dominus Moysi duas tubas fieri: & clangebant tubis ad concilium, ad festa, ad pugnam, & ad commotionem castrorum: & sic erit in iudicio, quia erit ibi concilium, idest adunatio omnium sanctorum: quia „ non re„ surgent impii in iudicio, neque peccatores „ in concilio iustorum: " Psal. I. 6. Item erit tunc solemnitas sempiterna. Item erit ibi pugna contra malos, ut habetur Zach. ult. 14. „ Sed & Iudas pugnabit adversus Hie„ rusalem. " Item erit ibi commotio castrorum, quia sancti transferentur ad vitam sanctorum. Zach. II. 11. „ Et applicabuntur „ gentes multæ ad Dominum in die illa. " Item quidam modo congregantur, sed non omnes; sed tunc omnes. Infra XXV. 32. *Congregabuntur ante eum omnes gentes*. Hic congregantur solum electi, quia solum congregantur ut regnent cum ipso. Psal. XLIX. 5. „ Con„ gregate illi sanctos eius: " Unde dicit: *Et congregabunt electos eius*. Sed unde congregabuntur? *A quatuor ventis cæli, a summis cælorum usque ad terminos eorum*. Venti cæli distinguuntur per quatuor partes mundi. Ab oriente provenit subsolanus, ab occidente favonius, a septemtrione boreas, a meridie auster; & sub his omnes alii continentur: unde *a quatuor ventis cæli*; idest, ab omnibus partibus mundi. Sequitur: *A summis cælorum usque ad terminos eorum*. Istud potest dupliciter exponi. Origenes dicit sic. *Congregabuntur*. Posset aliquis dicere, quod solum ista congregatio esset vivorum, & non mortuorum: quod removet, ad ostendendum quod etiam mortui congregabuntur: ideo dicit: *A summis cælorum &c.* Scitis quod sancti ascendunt in cælos, & quidam sunt inferiores, quidam superiores: quia secundum modum meritorum erit modus præmii. Unde hoc est quod dicit Augustinus quod *a quatuor ventis*, hoc est propter corpora; quod *a summis cælorum*, hoc dicit propter animas. Remigius dicit sic: & est in Glossa. *Congregabo &c.* Posset aliquis credere quod solum esset congregatio ab extremis terræ: sed quid erit de meditullio terræ? unde *usque ad terminos eorum*. Et vult dicere, quod non solum fiet congregatio ab extremis terræ, sed a cælo, idest a meditullio mundi.

Ab arbore fici discite parabolam. Hic docet de certitudine adventus sui. Magna dixerat, & a quibusdam incredibilia: modo tripliciter certificat. Primo similitudine; secundo assertione; tertio ratione. Secunda ibi, *Amen dico vobis*

vobis quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant; tertia ibi, Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Dicit ergo: Ab arbore fici discite parabolam. Dicit Chrysostomus. Quando vult Deus ostendere aliquid, semper inducit similitudinem naturalem. Arbores in hieme vitam habent, tamen occulte, unde non producunt folia, neque fructus; sed in principio veris incipiunt pullulare, & tunc apparet vita: sic etiam sancti modo non apparent, ut habetur ad Coloss. III. 3. „ Mortui estis, & vita vestra abscon„ dita est cum Christo (a) in Deo: " sed tunc vita sanctorum apparebit, eorum scilicet qui non seducentur tempore Antichristi. Tunc (b) veniet æstas, idest æterna retributio. Psal. CXXV. 6. „ Euntes ibant, & flebant mit„ tentes semina sua: " & sequitur: „ ve„ nientes autem venient cum exultatione por„ tantes manipulos suos. " Unde dicit: Ab arbore fici discite parabolam. Per ficum signatur synagoga, de qua habetur Luc. XIII. 6. „ Ar„ borem fici habebat quidam plantatam in „ vinea sua. " Cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas. Et hoc potest exponi sic. Ramus tener, Antichristus est, cuius potestas parum durabit; & sicut folia multum adhærent ei, tunc potestas eius manifestabitur. Vel potest exponi in bono. Per ramum virtus, & fortitudo sanctorum. Quando Ecclesia incipiet finiri, virtus Christi, & sanctorum apparebit, qui sustinebunt eam. Cant. II. 13. „ Ficus protu„ lit grossos suos. " Ita & vos cum videritis hæc omnia; idest, cum videritis signa præcedentia evenire, scitote quod prope est in ianuis. Sicut dicitur aliquid esse prope, quando est in ianuis. Iaco. V. 4. „ Ecce merces opera„ riorum vestrorum, quæ defraudata est a vo„ bis, clamat, & clamor eorum in aures Do„ mini sabaoth introivit. "

Notate, quod Augustinus facit vim in hoc quod dicit, Omnia, cum dicit, Cum videritis hæc omnia &c. Supra dixerat quod Dominus prope est: sed quid est? Semper enim Dominus prope est. Ideo dicit: „ Si velimus, di„ camus quod nihil pertinet ad finem mun„ di, sed ad adventum Christi per Ecclesiam: „ unde quod dictum est: Videbunt Filium homi„ nis venientem in nubibus, idest in prædica„ toribus, cum virtute magna, quoniam dat „ Dominus verbum evangelizantibus virtute „ multa; & tunc veniet cum maiestate, quo„ niam dant ei reverentiam. " Tamen secundum expositionem aliorum, referre ad finem mundi possumus; & aliter dicere, secundum quod Augustinus exponit, dat intelligere aliquid quod prope est, idest aliqua esse signa quod prope est: unde quod dictum est, Videbunt &c. refertur ad omnia supra dicta, scilicet ad signa, fulgura, & terræmotus.

Manifestavit ergo per similitudinem, nunc manifestat per assertionem, scilicet cum iuramento, dicens: Amen dico vobis; idest, infallibiliter verum est, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Dicit Origenes: „ Quasi „ in promptu esset quod audietis. " Posset enim aliquis credere hæc esse dicta de destructione Hierusalem, & quia tunc completa sunt ad destructionem, quia multi supervixerunt usque ad tempus illud: unde non præteribit generatio hæc, idest homines nunc viventes, donec omnia fiant. Sed magnum esset omnia dicta ad destructionem Hierusalem referre; ideo aliter dicendum, quod omnes fideles sunt una generatio. Psal. XXIII. 6. „ Hæc est ge„ neratio quærentium Dominum: " & præmiserat, quod „ Domini est terra. " Unde vult dicere: Non præteribit generatio hæc; idest, non cessabit fides Ecclesiæ usque ad finem mundi, contra aliquos qui dicebant quod duraret usque ad tempus aliquod: quod Dominus redarguit dicens, infra ult. 20. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. Et tunc ponit rationem: Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt; quasi dicens: Facilius est cælum & terram transire, quam verba. Esa. XL. 8. „ Verbum „ autem meum manet in æternum. " Et Psal. XXXII. 6. „ Verbo Domini cæli firmati sunt. " Unde verbum est causa cæli; & causa semper validior est suo effectu; ideo &c. Et non dicitur quod cælum & terra transeant, quia esse desinant, sed quia transibunt in alium statum. Apocal. XXI. 1. „ Vidi cælum novum, „ & terram novam. " Secundum Origenem, boni per cælum signantur, per terram mali. Esa. I. 2. „ Audite cæli, & auribus percipe „ terra. " Utrique transibunt, boni in vitam æternam, mali in ignem æternum. Et quod dicitur verbum Dei non præteriri, non dicitur quod non transeat secundum substantiam verbi, sed secundum id cuius est: unde hoc, ut dicit Origenes, habet præter alia, quia non præteribit verbum Domini. Verba autem Moysi, & aliorum prætereunt: unde verba Moysi sunt signa præsentis Ecclesiæ; sed verba Christi prænuntiant statum vitæ æternæ: unde verba Moysi transeunt; idest, quod promisit Moyses, transit; quod Christus, non, quia promisit futuram gloriam, quæ non transit. Item ver-

(a) Al. in gloria. (b) Al. veniat.

verbum Christi secundum quod est de terrenis, & temporalibus, transit.

De die autem, & hora illa nemo scit. In parte autem ista determinat de incertitudine temporis; & circa hoc duo facit. Primo ponit temporis incertitudinem; secundo hortatur ad similitudinem; tertio ostendit eventum futurum. Secunda ibi, *Sicut in diebus Noe &c.* tertia ibi, *Tunc duo erunt in agro*. Dicit quod *videbunt Filium hominis*. Tu dicis indeterminate; (a) dicas nobis determinate si est verum. *De die autem, & hora nemo scit, neque Angeli cælorum*. Quod dicit de Angelis cælorum, manifestum est, & non habet magnam dubietatem: quia est cognitio naturalis in eis, & hoc non se extendit nisi ad ea quæ secundum cursum naturæ fiunt; iudicium autem non fiet nisi secundum voluntatem Dei. Item est alia cognitio gloriæ, & sic tantum sciunt sicut quibus Dominus vult revelare: & istud sibi retinuit. Malach. III. 2. „ Ecce veniet „ Dominus: & quis poterit scire adventum „ eius? " I. ad Thes. v. 2. „ Dies Domini „ sicut fur in nocte, ita veniet. "

Sed est quæstio hic, secundum Hieronymum: quia dicit Marcus cap. XIII. 26. „ Nec etiam „ Filius hominis: " ex quo videtur Arrius suam hæresim confirmare: quia si Pater scit quod nescit Filius, ergo maior est eo. Ideo potest dici quod Filius scit, & quod dies iudicii secundum aliquam rationem determinatus est, & quicquid determinatur a Deo, suo Verbo æterno determinatur, ideo impossibile est quin Verbum sciat.

Sed quare dicitur nescire? Augustinus, & Hieronymus dicunt, quod consuetus modus loquendi est dicere nescire aliquid, quando non facit illud scire, sicut dicitur Gen. XXII. 12. „ Nunc cognovi quod timeas Deum; " idest, cognoscere feci: ideo dicitur Filius nescire, quia non facit scire. Alio modo dicit Origenes, quod Christus, & Ecclesia sunt sicut caput, & corpus: quia sicut caput, & corpus sunt sicut una persona, ita Christus, & Ecclesia. Sed Christus aliquando accipit formam Ecclesiæ, ut in illo Psal. XXI. 2. „ Deus Deus „ meus respice in me. " Unde quod dicitur quod Christus non scit, intelligitur quod Ecclesia non scit: unde Dominus, Act. I. 6. „ Non est (b) vestrum scire tempora, vel mo„ menta &c. "

Notate, quod dicit Augustinus quod ipse volebat ostendere ex quibusdam signis quod adventus iudicii non possit sciri determinate, quia non determinat quodcumque tempus. Probatio dicit, quod non possit sciri: quia sicut est in ætatibus hominis, ita est in ætatibus mundi: unde sicut ultima ætas hominis non habet terminum certum, sed aliquando protenditur plusquam aliæ, sic & de ultima parte (c) mundi dici debet, quod non habet certum terminum, & poterit plus durare quam omnes aliæ partes.

Sicut autem fuit in temporibus Noe, ita erit & adventus Filii hominis. Supra Dominus posuit incertitudinem horæ sui adventus; nunc autem adhibet similitudinem: & primo ponit eam; secundo exponit, ibi, *Sicut (d) enim erant in diebus ante diluvium &c.* Proponit autem similitudinem convenientem, quia dum loqueretur de fine mundi, quievit in fine mundi. Proponit ergo de alia similitudine. Legitur enim duplex consummatio. Una per aquam. II. Petr. II. 5. „ Et (e) originali mundo non „ pepercit, sed octavum Noe iustitiæ præconem „ custodivit, diluvium mundo impiorum in„ ducens. " Unde dicitur satis convenienter, quia prima consummatio fuit ad amputanda peccata carnalia: unde dicitur Gen. VI. 2. „ Videntes filii Dei filias hominum quod es„ sent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex „ omnibus quas elegerant. " Ideo contra ardorem huius concupiscentiæ, debuit esse consummatio per aquam. In fine autem mundi peccatum erit, quia refrigescet caritas, sicut supra dictum est; ideo ignis conveniens erit in pœnam: unde dicit: *Sicut in tempore Noe*, scilicet quod finis fuit incertus, sicut habetur Gen. VI. 13. „ Finis universæ carnis venit „ coram me. " Unde sicut illi qui adhæserunt Noe, salvati fuerunt, sic in adventu Filii hominis, qui adhærebunt Filio Christo, salvi fient. Secundo exponit istam similitudinem quantum ad incertitudinem: *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes &c.* In verbis istis duo tangere videtur: unum scilicet desperationem de futuro adventu, & caussam eius. Causa autem quod homo non speret futurum adventum est, quia versatur in curis carnis, quoniam ambulat secundum eius concupiscentias. Iac. v. 5. „ Epulati estis su„ per terram, & in luxuriis vestris enutristis „ corda vestra. " Ideo vacabunt lasciviæ, quæ duas habet partes, scilicet „ in comes„ sationibus, & ebrietatibus, in cubilibus, „ & impudicitiis: " ad Rom. XIII. 13. Quantum ad primum dicit: *Comedentes, & bibentes*; non quod comedere, & bibere sit peccatum; sed ponere ibi finem suum est peccatum. Quantum ad secundum dicit: *Nubentes, & nuptui tradentes &c.* Et sequitur: *Et non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes*, scilicet

(a) *Al.* dicat. (b) *Al.* nostrum. (c) *Al.* *emittitur* mundi. (d) Al. *Sicut autem &c.* (e) *Al.* si in originali mundi,

cet qui non adhæserunt Noe, qui erat figura Christi: *ita erit adventus Filii hominis*.

Sed habetur Luc. XXI. 26. „ Arescentibus „ hominibus præ timore. " Et supra hoc eodem habetur quod *sol obscurabitur*. Quomodo ergo securi erunt homines ut comedant, & luxurientur?

Duplex est responsio. Dicit Hieronymus, quod verum est quod circa tempora Antichristi multæ erunt tribulationes, & hoc ad probationem electorum; & post restituentur tranquillitati, & in illa tranquillitate mali vacabunt lætitiæ: unde Lucas loquitur secundum statum tribulationis; Matthæus autem secundum tempus quod immediate præcedet adventum Dei. Item aliter, quia quidam sunt boni, quidam mali. Et universaliter Ecclesia patietur tribulationem, & boni punientur a malis: unde dicitur supra X. 22. *Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum*. Unde illi qui patientur, erunt boni, qui vero exercebunt huiusmodi tribulationes, erunt mali. Quod ergo dicitur hic, *Comedentes, & bibentes &c.* intelligitur quo ad malos; quod autem in Luca dicitur, (*a*) „ Arescentibus hominibus „ præ timore, " hoc intelligitur quo ad bonos. Vel sic. Cum frequenter accidat quod boni emendantur per tribulationem, mali autem non; ideo mali arescent, boni autem non.

Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & alter relinquetur. In parte ista ponit eventum huius incertitudinis. Et quis erit? Quia continget quod homines in uno officio assumpti, quod unus assumetur, & alter relinquetur. Et potest hoc exponi, secundum Chrysostomum, quod non velit aliud dicere, quam quod in omni conditione hominum, & omni officio quidam erunt reprobi, quidam electi. Qui boni, assumentur; qui mali, relinquentur. Quomodo? Sicut dictum est supra XIII. quia venient Angeli, & assument bonos, scilicet ad Christum. Item quidam sunt deliciose viventes, quidam vero quædam officia exercentes. Item laborantium quædam sunt officia ad homines pertinentia, quædam ad mulieres: labor hominum est proprie in agris. *Tunc ergo erunt duo in agro* uno, litteraliter, scilicet laborantes: *unus assumetur*, tamquam electus, *alter relinquetur*, tamquam reprobus. Item *duæ erunt molentes in mola una: una assumetur, altera relinquetur*. Hoc est officium mulierum. Solebat esse quod mulieres molerent, & loquitur secundum consuetudinem terræ, ubi non est aqua; & (*b*) nunc molitur cum equis, vel cum hominibus; sed tunc erat officium mulierum. Esa. XLVII. 2. „ Tolle mo„ lam, & mole farinam. " Unde duæ erunt molentes, idest exercentes officium suum. Et tunc *Una assumetur* (*c*) exponitur ut prius. Item *duo in lecto uno: unus assumetur, & unus relinquetur*. Chrysostomus dicit, quod divites non laborant, sed quiescunt; ideo assignantur per illos qui in lecto iacent; & de istis *unus assumetur, & alter relinquetur*. Potest etiam exponi allegorice, & hæc est expositio Hilarii. Per agrum assignatur mundus, sicut supra dictum est. Per duos homines populus fidelium, & infidelium. De istis unus assumetur, scilicet populus fidelium, alter relinquetur, scilicet infidelium. Item lex vetus per molam assignatur, quæ gravis, & ponderosa est. Act. XV. 10. „ Hoc est onus quod nec nos, „ nec patres nostri ferre potuimus. " Et eorum qui veterem legem recipiunt, aliqui recipiunt Christum, alii non. Omnes illi dicuntur in mola molere qui veterem legem recipiunt: & illi quidem assumuntur qui veterem legem cum nova recipiunt; illi vero qui non, reliquuntur. Item qui Christum recipiunt sunt sicut iacentes in lecto, quia per lectum signatur memoria passionis; & de talibus quidam assumuntur, quidam relinquuntur. Quidam enim conformant se passioni per bona opera, quidam non. Potest aliter exponi, ut ad tres status fidelium referatur: quia sunt tria genera hominum, quidam contemplativi, quidam prælati, quidam activi. Nullus status securus est, quin aliqui damnentur in statu aliquo. Status contemplationis per lectum significatur. De hoc in Cant. I. 15. „ Lectus no„ ster floridus. " Et tamen aliqui in hoc statu damnantur. Status activorum per molentes in mola signatur, quia ponderositatem habent, & sunt soliciti. Luc. X. 41. „ Martha, „ Martha solicita es, & turbaris erga pluri„ ma. " Unde involvuntur in sæcularibus, & (*d*) ideo inter eos aliqui damnantur. Per agrum in quem homines exeunt ad laborandum, signantur prælati. Cant. VII. 11. „ Ve„ ni dilecte mi, egrediamur in agrum. " Et in talibus quidam assumuntur, & quidam relinquuntur.

(*b*) Postquam Dominus posuit incertitudinem horæ, monet ad vigilantiam: & primo monet omnes; secundo specialiter prælatos, ibi, *Quisputas est fidelis servus, & prudens? &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo similitudinem; tertio concludit propositum. Secunda ibi, *Illud autem scitote &c.* tertia ibi, *Et vos estote parati &c.* Dicit ergo: Ita dico quod dies est incertus, & nul-

(a) *Al.* quod arescentibus. (b) *Al.* tunc moletur. (c) *Al.* exponit. (d) *Al.* [illegible].

& nullus potest confidere de suo statu, quia de quolibet unus assumetur, & alter relinquetur; ideo debetis esse diligentes, & soliciti. *Vigilate ergo*. Et, ut dicit Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper expectaret. In tribus enim homo delinquit: quia vacant eius sensus, item quia vacat a motu, item iacet homo: ideo *vigilate*, ut sensus vestri eleventur per contemplationem. Cant. v. 2. „ Ego dor„ mio, & cor meum vigilat. " Item *vigilate*, ne in morte torpeatis: ille enim vigilat qui se exercet in operibus bonis. I. Pet. ult. 8. „ So„ brii estote, & vigilate, quia adversarius ve„ ster diabolus tamquam leo rugiens circuit „ quærens quem devoret. " Item *vigilate*, ne iaceatis per negligentiam. Proverb. vi. 9. „ Usquequo piger dormies? " Sed quid dicit? *Quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*. Hoc dicebat Apostolis, & non habetur alibi quod ita expresse se vocet Dominum, sicut hic, & in Ioan. xiii. 13. „ Vos voca„ tis me Magister, & Domine; & bene di„ citis, sum etenim. "

Sed posset aliquis dicere, quod Dominus loquebatur Apostolis; Apostoli (*a*) autem non erant victuri usque ad finem mundi: quomodo ergo dicit: *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*?

Dicit Augustinus, quod istud necessarium est etiam Apostolis, & eis qui ante nos erant, & nobis, quia Dominus venit dupliciter. In fine mundi veniet ad omnes generaliter: item venit ad unumquemque in fine suo, scilicet in morte. Ioan. xiv. 18. „ Non relinquam „ vos orphanos; veniam ad vos. " Ergo duplex est adventus: in fine mundi, & etiam in morte. Et utrumque voluit esse incertum. Et isti adventus sibi respondent, quia talis invenitur quis in secundo qualis fuerit in primo. Augustinus: „ Imparatum invenit illum „ mundi novissimus dies, quem imparatum in„ venit suus ultimus dies. " Item potest exponi de alio adventu, scilicet invisibili quando venit in mentem. Iob ix. 11. „ Si venerit „ ad me, non percipiam. " Unde ad multos venit, & non percipiunt: unde multum debetis vigilare, (*b*) ut si pulsaverit, aperiatis ei. Unde Apocal. iii. 20. „ Ego sto ante „ ostium, & pulso: si quis (*c*) aperuerit mihi, „ intrabo ad eum, & cœnabo cum illo. "

Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret illa hora, & non sineret perfodi domum suam. Sed quia nescit qua hora, oportet quod tota nocte vigilet. Quis est iste paterfamilias? Domus anima est. In ista debet homo quiescere. Sapien. viii. 16. „ Intrans in domum meam (idest in con„ scientiam meam) conquiescam cum illa. " Paterfamilias ratio est. Proverb. xx. 8. „ Rex „ qui sedet in solio, dissipat omne malum in„ tuitu suo. " Aliquando fur perfodit domum suam. Fur est aliqua persuasio falsæ doctrinæ, vel tentatio aliqua. Et dicitur fur, sicut habetur Ioan. x. 1. „ Qui non intrat „ per ostium in ovile ovium, ille fur est & „ latro. " Ostium proprie dicitur naturalis cognitio, (*d*) seu ius naturale. Quisquis ergo per rationem intrat, per ostium intrat; sed qui intrat per ostium concupiscentiæ, vel iræ, vel huiusmodi, est fur. Fures consueverunt in nocte venire. In Abdia 5. „ Si fures in„ troissent ad te, si latrones per noctem, „ quomodo conticuisses? " Unde si de die veniant, non timentur. Sic quando homo est in contemplatione divinorum, tunc non venit tentatio; sed quando remisse se habet, tunc venit: ideo bene dicit Propheta, Psal. lxx. 9. „ Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas „ me. " Unde debemus vigilare, quia nescimus quando veniet Dominus, scilicet ad iudicium. Vel possumus referre ad diem mortis. I. ad Thessal. v. 3. „ Cum enim dixerint, „ Pax, & securitas, tunc repentinus eis su„ perveniet interitus. " *Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est*. Dicit Chrysostomus, quod homines soliciti circa temporalia, vigilant de nocte. Et si pro temporalibus vigilant, multo magis vigilandum est pro spiritualibus. Apocal. iii. 3. „ Si non vigilaveris, veniam ad te tamquam „ fur. "

Quis putas est fidelis servus, & prudens quem constituit dominus super familiam suam? Hic specialiter admonet ad vigilandum prælatos & primo alliciendo præmiis; secundo terrendo suppliciis. Circa primum tria facit. Primo ponit idoneitatem boni prælati; secundo officium; tertio præmium. Idoneitas est quod sit fidelis, & prudens. In quolibet bono opere duo sunt necessaria: ut intentio constituatur in debito fine, item quod accipiat vias congruas ad illum finem; ideo in officio prælationis hæc duo sunt necessaria. Primo quod figat intentionem in debito fine, quem quidam constituunt in seipsis, de quibus dicitur Ezech. xxxiv. 2. „ Væ pastoribus qui pa„ scunt se: " quia illi qui in recto fine intentionem constituunt, non intendunt quod sibi utile sit, (*e*) sed quod multis, ut salvi fiant. Et hoc totum propter gloriam Dei recte operantur. Qui autem quærit quod suum est,

(a) *Al. deest* autem. (b) *Al.* quia si pulsaverit, quod aperiatis ei. (c) *Al.* apparuerit. (d) *Al. omittitur* seu. (e) *Al.* sed quod m[illegible] salvi fiant.

est, non: unde oportet quod sit fidelis. I. Corinth. IV. 2. „ Iam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. “ Item debet esse prudens, quia potest esse quod aliquis quærat gloriam Dei, sed non secundum scientiam. Prælati enim est corripere vitia. Posset ergo ita increpare quod posset inducere in peccatum. Ideo oportet quod sit prudens. Supra x. 16. „ *Estote prudentes sicut serpentes.*

Et notate quod nominat servum, quia differentia est inter liberum & servum: quia omnis actio servi retorquetur in dominum, non liberi : sic omnis actio prælati referri debet in Deum. Sic Paulus vocabat se servum, cum (a) dicebat II. Corinth. IV. 5. „ Nos autem „ servos vestros per Iesum. “

Sed quare dicit: *Quisputas est fidelis servus, & prudens?* Quia pauci sunt fideles. Phil. II. 21. „ Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non „ quæ Iesu Christi. “ Proverb. XX. 6. „ Virum autem fidelem quis inveniet ? “ Et si pauci fideles, pauciores & prudentes; ideo sic dicit Dominus, notans paucitatem.

Deinde tangit eorum officium: *Quem constituit dominus super familiam suam.* Et tria agit. Primo agit de sui institutione super officium suum, cum dicit : *Quem constituit dominus*: non quod ipse procuret vel muneribus, vel precibus. Ad Hebr. V. 4. „ Nullus „ assumat sibi honorem, sed qui vocatur a „ Deo, sicut Aaron. “ Deinde tangit super quod constitutus est, quia *super familiam suam*, scilicet super Ecclesiam suam, non super temporalia; secundum quod dicit Apostolus II. Tim. II. 4. „ Nemo militans Deo implicat „ se negotiis sæcularibus. “ Item oportet eum esse prudentem, ut vigilet circa Ecclesiam, non circa alia quæ extra Ecclesiam sunt. I. Corinth. V. 12. „ Quid ad nos de „ his quæ foris sunt? “ Item tangit officium prælati : *Ut det illis cibum in tempore*: cibum scilicet doctrinæ, boni exempli, & temporalis subsidii: ideo Dominus (Ioan. ult. 15. 16. 17.) dicit Petro ter: „ Pasce, pasce, pasce oves „ meas. “ Pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio: habetur ultimo, sed tamen. *In tempore*, Eccle. III. 1. (b) „ Omnia tempus habent. “ Item Ioan. XVI. 12. „ Multa habeo vobis dicere, sed non potestis „ portare modo. “ Si enim vult dicere verba, quando non competit, perdit.

Sequitur de præmio: & primo dicit quod est istud; secundo in quo sit. Quod est præmium? Beatitudo: unde dicit: *Beatus*, sive in morte, sive in fine mundi, *quem cum venerit dominus, invenerit sic facientem*, scilicet administrantem, ut dictum est. Psal. CXVIII. 1. „ Beati immaculati in via, qui ambulant in „ lege Domini. “ Et quare sunt beati? *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.* Hoc tripliciter exponitur. Uno modo ut ostendatur in quo consistat omnis beatitudo: beatitudo enim in aliquo bono consistit; sed omnia bona Dei sunt. Numquid ergo in aliquo istorum est beatitudo? Beatitudo est in illo bono quod est super omnia bona. Non enim est aliquis beatus nisi in illo bono quod Deus est: unde *super omnia bona sua constituet eum*; idest beatificabitur in illo, scilicet in Deo, qui est super omnia. Secundo modo exponi potest quod hoc dicit ad ostendendum præeminentiam quam habebunt boni prælati. Luc. XII. 37. habetur, quod „ faciet eos discumbere; “ sed hic habetur quod *super omnia bona sua constituet eum*: quia inter omnia præmia, maximum est præmium boni prælati. Supra v. 19. *Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur.* Dan. XII. 3. „ Qui docti fuerint, erunt sicut splendor „ firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt „ plurimos, quasi stellæ in perpetuas æterni- „ tates. “ Et (c) hoc est *super omnia bona sua*, idest super omnia præmia sanctorum. Tertio modo potest exponi per unionem ad Christum: quia sicut in hoc mundo non perveniet ad statum perfectionis nisi qui sequitur vestigia Christi, sic nec tunc (d) nisi qui coniuncti fuerint Christo: & habebunt dominium super omnia, inquantum voluntas sua fit conformis voluntati divinæ. Luc. XXII. 29. „ Et „ ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pa- „ ter meus regnum. “ Et Apocal. II. 28. „ Qui vicerit, dabo ei stellam matutinam. “

Si autem dixerit malus ille servus in corde suo &c. Postquam allexit ut sint vigilantes per præmia, hic terret per supplicia. Et primo ponit culpam; secundo pœnam, ibi, *Veniet dominus &c.* In culpa duo sunt, scilicet causa culpæ, & ipsa culpa; & tamen utrumque culpa est. Causa culpæ est desperatio de adventu : *Si dixerit* : *Moram facit dominus meus venire*. Augustinus dicit, quod aliquis posset dicere hoc, nimio desiderio, & hoc demonstrabat qui dicebat (Psal. XLI. 3.) „ Quando „ veniam, & apparebo ante faciem Dei mei? “ Aliquando dicitur propter desperationem de cito veniendo. Ezech. XII. 22. „ Fili hominis, „ quod est proverbium istud in terra Israel „ dicentium : In longum differentur dies, & „ peribit omnis visio? Non enim diu tarda- „ bit. “ II. Pet. III. 9. „ Non tardat Domi- „ nus promissionem suam. “ Unde hæc est radix

(a) *Al.* dicit. (b) *Al. deest hæc sententia Ecclesiastæ.* (c) *Al.* hæc. (d) *Al.* nisi co

radix omnium. Sed quæ sunt quæ consequuntur inde? Unum crudelitatis, aliud voluptatis. Quantum ad primum dicit: *Et cœperit percutere conservos suos*, quia reputat sibi subiectos ut servos: contra illud, I. Pet. v. 3. „ Sed voluntarie neque dominantes in cle„ ris. " Et non solum sufficit ei, sed etiam percutit, & affligit. Mich. III. 10. „ Qui æ„ dificatis Sion in sanguinibus. " Vel percutiunt fratres, quos servos reputant, malo exemplo. Item illud non sufficit eis, sed convertunt se ad voluptates: *Manducet autem, & bibat cum ebriosis*; idest, habebit societatem cum voluptuosis, si ipse est voluptuosus. Et quid erit inde? Ponit iudicium. Primo enim ponit iudicium ex insperato; secundo pœnam. Dicit: *Veniet dominus servi illius in die qua non sperat*: quia credit aliquando homo esse securus de longa vita, & tamen subito deficit. I. ad Thessal. v. 2. „ Dies Do„ mini sicut fur veniet. " Esa. xxx. 13. „ Su„ bito dum non speratur, veniet contritio „ eius. " Et quid fiet inde? Sequitur triplex pœna. *Et dividet eum*, non, ut dicit Hieronymus, ut dividat gladio, sed a societate bonorum. Infra xxv. 32. *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis*. Et hæc est maxima pœna. Dicit Origenes sic. In homine tria sunt: est anima, corpus, spirituale donum. Et hæc in bonis prælatis non dividentur, sed in malis prælatis. Spirituale donum dividetur, quia accipiet spirituale donum quod eis dederat; corpus autem, & anima mittentur in ignem. Item alia pœna est quod annumerabitur iniquis: unde dicit: *Partemque eius ponet cum hypocritis*. Hypocritæ sunt simulatores, qui unum profitentur, & aliud agunt: unde partem eius ponet cum talibus. Et sic accipitur Psal. x. 7. „ Sulphur, „ & spiritus procellarum pars calicis eorum. ". Item adhuc ista non sufficiunt, sed erit alia pœna: quia *ibi erit fletus, & stridor dentium*. Iob xxiv. 19. „ Transibunt enim a frigore ni„ vium ad calorem nimium. " Unde fletus ex fumo generatur, stridor dentium ex frigore. Dicit Origenes, quod possumus hinc considerare quod male dicunt qui dicunt quod prælati mali non sunt prælati.

Item notate quamdam similitudinem quam ponit Augustinus. Removeamus ab oculis illum servum de quo fit sermo, & ponamus tres servos qui diligant adventum Domini. Unus dicat: Dominus meus cito veniet, & ideo vigilabo. Alius dicat: Dominus tardabit, sed volo vigilare. Alter dicat: Nescio quando veniet, & ideo volo vigilare. (a) Quis istorum melius dicit? Respondet Augustinus, quod primus male decipitur: quia si putat quod cito veniat, & postea tardat, est in periculo ne præ tædio dormiat. Secundus potest decipi, sed non est in periculo. Sed tertius bene facit, qui sub dubio semper expectat: ideo malum est determinare aliquod tempus.

CAPUT XXV.

(a) TUnc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso, & sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Novissime vero veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem, neque horam.

(b) Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua: & uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem; & profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acce-

(a) *Al.* Quid.

acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi Dominus eius: Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti; & timens abii, & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius dixit ei: Serve male, & piger, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, & abundabit; ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

(c) Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ; & congregabuntur ante eum omnes gentes; & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis; & statuet oves quidem a dextris suis, hœdos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare; sitivi, & dedistis mihi bibere; hospes eram, & collegistis me; nudus, & operuistis me; infirmus, & visitastis me; in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus te; sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te; aut nudum, & cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non dedistis mihi potum; hospes eram, & non collegistis me; nudus, & non operuistis me; infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.

(a) Supra actum est de adventu Domini ad iudicium; hic agitur de ipso iudicio: unde dividitur istud capitulum in duas partes. In prima parte loquitur de iudicio per quasdam parabolas; in secunda manifeste, & explicite formam iudicii demonstrat, ibi, *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua*. Circa primum duo facit. Primo ponitur quædam parabola, in qua aliqui excluduntur a regno propter defectum interiorem; in secunda quod quidam excluduntur propter negligentiam exterioris operationis, ibi, *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos*. Prima est de virginibus, quæ solent animos hominum exercere. Et in hac tria consideranda sunt. Primo ponitur præparatio aliquorum se disponentium ut regnent cum Christo; secundo ponitur excitatio ad iudicium; tertio adventus iudicii. Secunda ibi, *Media autem nocte clamor factus est*; tertia ibi, *Dum autem irent emere, ecce sponsus venit*. Circa primum primo tangit studium præparantium; secundo

eorum

eorum somnum, ibi, *Mcram autem faciente ponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt*. Circa primum duo facit. Primo ponit quod est commune omnibus se præparantibus; secundo distinctionem in his qui se præparant, ibi, *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes*. Circa primum quatuor considerantur communia quantum ad omnes: numerus, status, officium, & finis intentus.

Numerus tangitur, quod decem erant: *Simile est regnum cælorum decem virginibus*. Sed quare decem? Triplex ratio est. Una quidem, quia decem est numerus universitatis: in numerando procedimus usque ad decem, & post incipimus ab uno: unde per decem, per unum, & per centum universitas significatur. Vel, secundum Hilarium, omnes obsistunt decem præceptis observandis, vel obligantur ad ea. Vel (*a*) decem propter quinque sensus duplicatos. Sunt enim duplicati uno modo, secundum Gregorium, quia quinque sunt in viris, & quinque in mulieribus; & sic decem. Secundum Hieronymum, duplicantur secundum quod ad diversos sensus referuntur. Sunt enim quidam sensus exteriores, & quidam interiores. De visu interiori dicitur Ioan. IV. 12. „ Deum nemo vidit umquam. " De gustu dicitur Psal. XXXIII. 9. „ Gustate „ & videte quoniam suavis est Dominus. " De olfactu dicitur Cant. I. 3. „ In odorem unguentorum tuorum currimus. " Et sic sunt omnes decem qui ad iudicium veniunt.

Status tangitur cum dicitur, *Virginibus*. Sed quare dicuntur virgines? Triplex est ratio. Secundum Chrysostomum, intelligitur de his qui integritatem carnis servant. Sed quare magis facit mentionem de virginibus? Dicit, quod supra XIX. 12. locutus est de virginibus, ubi dicit, quod *sunt quidam eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat*. Ideo cum virginitas sit tantum bonum quod non cadit sub præcepto, sed sub consilio, secundum quod habetur I. Corinth. VII. 25. „ De virginibus præceptum non habeo, consilium autem do: " si isti damnantur, multo magis & alii. Vel virgines dicuntur qui ab illecebris quinque sensuum abstinent. Secundum Hieronymum, & Origenem, virgines dicuntur fideles qui non admittunt corruptelam, secundum quod dicit Apostolus, II. Corinth. XI. 2. „ Despondi vos „ uni viro virginem castam exhibere Christo. "

Sequitur (*b*) videre studium: *Quæ accipientes lampades suas*. Lampades sunt vasa luminis. Unde, secundum Hilarium, possumus intelligere animas illuminatas lumine fidei, quod in baptismo receperunt. Esa. LVIII. 8. „ Tunc erumpet quasi mane lumen tuum. " Vel per lampades opera signantur, secundum Augustinum: opera enim vestra debent esse lucerna. Supra V. 16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*. Ergo accipere lampades, est præparare animam, vel disponere ad bona opera.

Quartum quod ponitur est quod *exierunt obviam sponso, & sponsæ*. Quis est sponsus, & quæ est sponsa? Dupliciter exponitur secundum duplex matrimonium. Unum divinitatis ad carnem, quod celebratum est in utero virginis: „ ipse enim tamquam sponsus procedens de thalamo suo: " Psal. XVIII. 6. Sponsus ipse filius est, sponsa humana natura: unde nihil aliud est exire obviam sponso, & sponsæ, nisi servire Christo. Item est matrimonium Christi, & Ecclesiæ. Ioan. III. 29. „ Qui habet sponsam, sponsus est. " Ergo præparantes lampades intendunt ut placeant sponso, idest Christo, & sponsæ, idest matri Ecclesiæ. Et sic in istis conveniunt. Ponuntur etiam (*c*) duo, in quibus discrepant, in interiori discretione, & exteriori sollicitudine. Quantum ad primum dicit: *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes*. Prov. X. 23. „ Sapientia est viro prudentia. " Ille prudens est qui quæ facit, non vult pro nullo perdere. Ideo dictum est supra X. 16. *Estote prudentes sicut serpentes*. Vel sic fatui sunt qui divertunt a Deo, vel per malam intentionem, & non rectam, vel per falsam doctrinam. Prov. IX. 13. „ Mulier stulta, & clamosa, plenaque illecebris, & nihil omnino sciens, sedit in foribus domus „ suæ. " Secundum Origenem, qui habet unam virtutem habet omnes: unde non potest esse unus sensus ordinatus quin fiat alii ordinati. Item sicut, etiam dicitur Iac. II. 10. „ qui delinquit in uno, factus est omnium „ reus. " Item, discrepant quantum ad exteriorem sollicitudinem: quia *quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum*. Omnes istæ bene volebant habere lampades accensas, quia ipse qui lumen est, vult sibi servire cum lumine; (*d*) sed lumen non potest nutriri sine oleo: stultus enim esset qui crederet servare lumen in lampade, & non poneret oleum. Per oleum quatuor significantur, secundum Hieronymum. Per oleum significantur bona opera. Et quare? Fides est lumen animarum quo accenduntur lampades. Per bona opera fides nutritur. I. ad Timoth. I. 18. „ Hoc præ- „ ce-

(a) *Al.* per decem. (b) *Al.* videte. (c) *Al.* tria. (d) *Al.* deest sed.

„ ceptum commendo tibi, fili mi Timothee, „ secundum præcedentes in te prophetias, „ ut milites in illis bonam militiam, habens „ fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragave„ runt. " De isto potest accipi quod dicitur Prov. xxi.20.„ Thesaurus desiderabilis,& oleum „ in habitaculo iusti, & (a) imprudens ho„ mo dissipabit illud. " Alio modo per oleum misericordia signatur. Et sic dicit Chrysostomus: unde habetur Luc. x. 34. quod „ Samari„ tanus infudit vinum, & oleum. " Per vinum severitas signatur, per oleum opus misericordiæ. Vult ergo quod qui intendit continentiam servare, & non fecerit misericordiam, stultus est: unde dicit Iac. ii. 13. „ Iu„ dicium sine misericordia ei qui non fecerit „ misericordiam. " Item per oleum signatur interior lætitia; de quo in Psal. ciii. 15. „ Ut „ exhilaret faciem in oleo. " Et alibi in Psal. xliv. 8. „ Unxit te Deus oleo lætitiæ. " Multi sunt qui exterius abstinent, & quærunt intus gaudium, scilicet conscientiæ; & ibi habent secum oleum. Alii vero non quærunt gaudium conscientiæ, sed gloriam hominum; & isti non habent oleum. Secundum Origenem, per oleum sancta doctrina signatur. Cant. i. 2. „ Oleum effusum nomen tuum. " Oleum iustitiæ rectam doctrinam signat. Psal. cxviii. 11. „ In corde meo abscondi eloquia „ tua. " Unde virgines dicuntur qui continentiam servant, qui faciunt misericordiam, qui gaudium interius quærunt, qui rectam doctrinam assumunt.

Sequitur de somno repentino. Ponitur causa somni, & somnus. Causa somni est mora. Quando enim aliqui expectant aliquem, & maxime de nocte, cito dormiunt: unde per hoc spatium signatur spatium inter adventum Christi in carnem, & adventum ad iudicium: unde dicit: *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt.* Secundum omnes Expositores exponitur de morte.

Sed quare dicitur mors somnus? Hoc est propter spem resurrectionis. Sicut enim qui dormit intendit evigilare, sic qui dormit morte, intendit resurgere. I. Thessal. iv. 12. „ No„ lumus vos ignorare de dormientibus, ut „ non contristemini, sicut & ceteri qui spem „ non habent. "

Sed quid est dormitio, & dormitatio? Exponit Gregorius. Dormitatio est proprie via ad somnum: unde per dormitationem possumus intelligere longiorem vitam, per somnum mortem. Secundum Origenem, intelligitur de somno pigritiæ. Prov. vi. 9. „ Usquequo piger dor„ mies, quando consurges de somno tuo? " Unde *moram autem faciente sponso*, vel ad iudicium, vel ad mortem, *dormitaverunt omnes, & dormierunt*: vix enim sunt aliqui qui longo tempore vivant quin torpescant. Vel qui totaliter negligunt, dormiunt; qui vero aliquo modo aliqualiter desistunt a primo fervore, dormitant.

Tunc sequitur excitatio; secundo effectus; tertio petitio fatuarum virginum; quarto responsio sapientum. Dicit ergo: *Media nocte clamor factus est: ecce sponsus venit.* De ista dicit Origenes aliter quam alii, & magis secundum litteram. Alii omnes exponunt excitationem istam referendo ad finale iudicium; & secundum hoc iste clamor erit tuba, vel vox Christi. I. Thessal. iv. 15. „ Quoniam ipse „ Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & „ in tuba Dei descendet de cælo. " I. Corin. xv. 52. „ Canet tuba .... & mortui qui in Chri„ sto sunt resurgent primi: " I. Thess. iv. 15.

Et quare media nocte? dicit Hieronymus, quod Hebræus dicit quod sicut Angelus in media nocte descendit ad interficiendum primogenita AEgypti, sic venturus est Dominus in media nocte. Unde solebat esse consuetudo apud eos quod non dimittebatur populus usque ad mediam noctem. Augustinus dicit, quod non est propter rationem temporis, sed solum est propter occultationem. I. ad Thess. v. „ Dies Domini sicut fur de nocte. "

Sed quid est quod dicit: *Ecce sponsus venit, exite obviam ei*? Quia tunc omnes resurgent ei obviam. Ioan. v. 25. „ Venit hora in qua o„ mnes qui in monumentis sunt audient vo„ cem eius. " Amos iv. 2. „ Præpara te, Israel „ in occursum Dei tui. " Origenes refert ad præsentem vitam. Et hoc quando homo detinetur inani gloria, & fit clamor per prædicatorem, vel per internam inspirationem. Tunc revertitur ad Christum. Esa. xl. 9. „ Ex„ alta in fortitudine vocem tuam qui evan„ gelizas Hierusalem. "

Tunc sequitur effectus: *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades suas.* Ad litteram, facto clamore per tubam, vel per vocem Christi, omnes resurgent. Unde Ioan. v. 25. „ Omnes enim qui in monumentis „ sunt vocem eius audient. " Sed quid fecerunt? *Ornaverunt lampades suas.* Sed quid est hoc? Erit ne tempus? Dicendum, quod ornare lampades nihil aliud est quam dinumerare opera quæ fecerunt, ut possint congruam rationem reddere. Unde habebunt sollicitudinem quando audient vocem Filii Dei; ut

(a) Al. impudens.

ut infra: *Quando vidimus te esurientem, & pavimus; sitientem, & dedimus tibi potum? &c.* Secundum Origenem, est planior littera. Quia si ad præsentem vitam referatur, quando fit clamor per prædicatorem, vel internam inspirationem, tunc surgunt a negligentia, & tunc incipiunt surgere ad corrigendum facta sua.

Tunc sequitur petitio fatuarum: *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Istæ erant fatuæ quo ad aliquid, & quo ad aliquid non: quia aliquid habebant de lumine fidei, unde dicunt: *Quia lampades nostræ extinguuntur*: si enim nihil haberent fidei, dicerent, Extinctæ sunt: unde cognoscunt quod non possunt ignem sine oleo conservare. Et quid est hoc dictum? Sive intelligatur per oleum opus misericordiæ, sive iustitiæ, idem est sensus: (a) quia illi resurgentes qui non habent hæc opera in abundantia, petunt suos defectus suppleri per eos qui habuerunt magis abundanter. Sed hoc non poterit fieri, quia unicuique erunt sua necessaria. Ad Galat. ult. 5. (b) „ Onus suum unusquisque por„ tabit. " Et quia videbant quod non poterat valere lumen fidei sine opere misericordiæ, petebant ab aliis qui fecerant opera misericordiæ. Augustinus sic exponit. Consuetum est quod quando (c) aliquis præoccupatur in aliquo, solet recurrere ad illud in quo sperat. Istæ habebant exterius fiduciam, quia laudem aliorum quærebant: unde dicunt: *Date nobis de oleo vestro*, idest de laude vestra; idest, laudetis nos de opere nostro. Sed istud non valebit eis, secundum quod habetur ad Rom. II. 15. „ Testimonium reddente „ illis conscientia ipsorum. " Iob XVI. 20. „ Ecce enim in cælo est testis meus, & con„ scius meus in excelsis. " Unde confidunt in humano favore, qui prodesse non potest. Secundum Origenem contingit quod aliqui in rebus vanis expenderunt (d) vitam suam; & cum recognoscunt, recurrunt ad alios, & petunt orationes, & beneficia eorum. Et in hoc non sunt fatui, si incipiunt reverti ad Dominum.

Responderunt prudentes, dicentes &c. Hic ponitur responsio sapientum: & in ista responsione duo ponuntur. Et primo ponitur responsio repudiandi; item ponitur quoddam consilium, ibi, *Ite potius ad vendentes.* Et quæ est ratio? *Ne forte non sufficiat nobis, & vobis.* Unde quia oleum misericordiæ, vel interius gaudium, vel exteriora opera non sufficiunt nobis, & vobis, sicut dicitur I. Petr. IV. 18. „ Si iustus vix salvabitur, impius, & pecca„ tor ubi parebunt? " & Apostolus Rom. VIII. 18. „ Non sunt condignæ passiones hu„ ius temporis ad futuram gloriam quæ re„ velabitur in nobis: " & Esa. LXIV. 6. „ O„ mnes iustitiæ vestræ tamquam pannus men„ struatæ: " quia ergo non sufficit nobis, & vobis: *ite potius ad vendentes, & emite vobis.*

Sed numquid erit tempus quod requirant sibi oleum? Ideo intelligendum quod istud magis dicitur per modum improperii quam per modum consilii; quasi (e) dicerent, Debuissetis ivisse. Secundum Chrysostomum, isti vendentes sunt pauperes, quia mercantur regnum. Luc. VI. 6. „ Facite vobis amicos de „ mammona iniquitatis. " Unde dicunt, *Ite*, idest ire debuissetis, secundum Augustinum, dicitur enim per modum improperii. Venditores olei sunt adulatores: unde videntes quod istæ petunt auxilium, dicunt: *Ite potius ad vendentes, & emite vobis*; quasi dicerent: Vos numquam quæsistis nisi oleum, idest laudem humanam; modo eatis ad mundum, & ematis illud testimonium quod semper quæsistis. Secundum Origenem, plana est littera, quia vult quod totum in mundo isto contingat. Aliquando accidit quod peccator videt iustum, & petit quid debeat facere. Sed aliqui sunt ita sapientes quod sibi sufficit sapientia sua, sed non sufficit sibi, & aliis. Unde tales dicunt illis qui ab eis petunt consilium: Non habemus tantum de doctrina spirituali quod possimus nobis, & vobis sufficere; ideo ite ad doctores Ecclesiæ, & ad sapientes, qui vendent vobis. De ista habetis Esa. LV. 1. „ Omnes „ sitientes venite ad aquas, & qui non ha„ betis argentum, properate, emite, & co„ medite. "

Sed quomodo sine argento venditur? Dico quod sapientia venditur sine argento. Et quod est pretium eius? (f) Quod homo libenter studeat, hoc est pretium sapientiæ. Prover. II. 4. „ Si quæsieris eam quasi pecuniam, & „ sicut thesauros effoderis illam, tunc intel„ liges timorem, & scientiam Dei inve„ nies. "

Dum autem irent emere, venit sponsus. Dicit Augustinus, quod quidam referunt istud ad statum præsentis vitæ; sed non potest stare cum eo quod dicitur: *Et clausa est ianua.* Ideo Origenes etiam hoc exponit de futuro adventu. Et tria facit. Primo ponitur adventus iudicis; secundo receptio bonorum; ter-

(a) *Al.* quia isti resurgentes, qui habebunt. (b) *Al.* Opus. (c) *Al.* aliquid. (d) *Al.* viam.
(e) *Al.* diceret. (f) *Al.* Hoc est quod.

tertio exclusio malorum. Dicit ergo: *Dum irent emere, venit sponsus*; idest, dum haberent solicitudinem quomodo excusarent se in iudicio, venit Dominus ad iudicium. Sed Origenes dicit, quod quidam sunt qui venient ad consilium, vel ad sacerdotes, & cum deliberatione ut convertantur, & tunc in adventu moriuntur. Unde tunc venit sponsus, quando homo moritur.

Sed quid est quod hic dicitur, *Veniente sponso*, cum supra dixerit, *Exierunt obviam sponso, & sponsa*? Ratio est, quia in iudicio sponsa, idest caro Christi, erit assumpta in glorificationem. Vel si referamus ad Ecclesiam, tunc perfecte ipsa unietur ipsi sponso per adhæsionem. Unde Apostolus I. Corinth. VI. 17. „ Qui adhæret Deo, unus spiritus est cum „ illo. "

Et sequitur: *Et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias*. Istæ nuptiæ sunt regnum cælorum, de quo Apoc. XVII. 14. „ Quo„ niam Dominus dominorum est, & Rex re„ gum, & qui cum illo sunt vocati, & ele„ cti, & fideles. " *Et statim clausa est ianua*: quia nulli postea aperietur. Modo autem aperitur: unde Psal. XXIII. 7. „ Attollite por„ tas, Principes, vestras. " Et Apoc. IV. 1. „ Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in „ cælo. " Sed tunc claudetur.

Consequenter ponitur repulsio malorum: & dicuntur tria. Primo exprimitur negligentia, quia tarde veniunt: unde dicitur: *Novissime autem* (a) *veniunt*. Unde signat eos qui tardam pœnitentiam agunt. Sapient. V. 3. „ Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, „ & præ angustia spiritus gementes. " Desiderium tangitur cum dicunt: *Domine, domine, aperi nobis*. Unde in hoc quod dicunt eum Dominum, dicunt aliquid per quod deberent impetrare. Per hoc autem quod geminant, signatur quod ex angustia petant: unde dicitur supra VII. 21. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum*. Desiderium autem eorum tangitur cum dicitur, *Aperi nobis*. Sequitur repulsio: *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos*; idest, non approbo vos: „ novit enim „ Dominus qui sunt eius: II. ad Timoth. II. 19. sicut artifex nescit opus quod discordat ab arte sua. Consequenter concludit: *Vigilate itaque*, & orate, *quia nescitis diem, neque horam*.

(b) Supra posuit Dominus parabolam de iudicio, in qua reprobatur aliquis propter hoc quod bonum spiritnale interius susceptum non conservat; hic vero ponit parabolam, in qua quis bona suscepta non multiplicat: unde dividitur: quia primo de distributione donorum agit; secundo de usu eorum; tertio de iudicio utentium. Secunda ibi, *Abiit autem qui quinque talenta acceperat &c.* tertia ibi, *Post multum vero temporis &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit necessitatem distribuendi; secundo distributionem; tertio recessum distribuentis. Necessitatem ostendit in hoc quod dicit: *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua*. Ubi debetis notare, quod iste homo Christus est. Et possumus dicere, quod peregre proficiscebatur tripliciter: quia pergebat in locum, qui quamvis sit sibi proprius per divinitatem, scilicet in cælum, tamen peregrinus erat secundum carnem, quia nulla caro ibi ascenderat. Unde Ioan. III. 13. „ Nemo ascendit in „ cælum nisi qui descendit de cælo Filius ho„ minis, qui est in cælo. " Item proficiscebatur in cælum, quia in mundo peregrinus existens in cælum proficiscebatur. Hier. XIV. 4. „ Quare futurus es quasi colonus in terra, „ & quasi viator declinans ad manendum? " Item potest intelligi spiritualiter. Nunc enim peregrinatur a nobis, quoniam nos peregrinamur ab eo. II. ad Corinth. V. 6. „ Dum su„ mus in corpore, peregrinamur a Domi„ no. " Quando autem videbimus eum, tunc non erimus sicut peregrini, sed sicut cives, & domestici Dei.

Et notandum, (b) quod, sicut dicit Origenes, ubi ponitur *sicut* debet iungi aliquid, nisi ponatur in similitudine, sicut habetur supra XXIV. 27. *Sicut enim fulgur exit ab oriente, ita erit adventus Filii Dei*. Sed hic non ponitur in similitudine, & non ponitur postea aliud; propter hoc debet sic legi. Aliquis peregre proficiscens sicut homo: quia Christus & Deus, & homo est. Unde secundum quod Deus non peregrinatur, quia „ omnia nuda, & aperta „ sunt oculis eius: " ad Heb. IV. 13. Peregre autem proficiscitur sicut homo. Ioan. I. 14. „ Vi„ dimus eum tamquam unigenitum a Patre; " idest, sicut unigenitum a Patre. Et hoc fuit necesse ex quo peregre proficisceretur, quod curam committeret de suis; & hoc facit cum dicit: *Vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua*. Et primo tangitur liberalitas dantis; secundo diversitas donorum, item discretio dandi. Dantis liberalitas in duobus tangitur: eo quod prævenit eos quibus dedit; item eo quod abundanter dedit. Eo quod prævenit, quia qui expectat dare diminuit de liberalitate sua; non sic autem Dominus. In Psal. XX. 4. „ Domine prævenisti eum in benedi-

(a) Al. *venerunt*. (b) *Al. deest* quod.

„ ctionibus dulcedinis. “ Unde *vocavit servos suos*, non illi ipsum: unde Ioan. xv. 16. „ Non „ vos me elegistis, sed ego elegi vos. “ Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit, hos & prædestina- „ vit. “ Item tangitur liberalitas, quia de suo: *Dedit bona sua*, non aliena. Aliqui bene sunt liberales de alieno, sed non de suo; iste autem de suo: unde de isto potest intelligi quod dicitur in Psal. LXVII. 19. „ Ascendisti in al- „ tum, cepisti captivitatem, (a) dedisti do- „ na hominibus. “

Consequenter ponitur diversitas donorum: *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum*. Omnes istos dividit per tres, in fructum trigesimum, sexagesimum, & centesimum: quia omnis multitudo dividitur in summum, & infimum, & medium. Ista talenta sunt diversa dona gratiarum: sicut enim talentum pondus dicitur metalli, sic gratia pondus est quod inclinat ipsam animam: unde amor est pondus animæ. Apostolus I. Corinth. XII. 4. „ Divisiones gratiarum sunt. “ Unde ista dona dividuntur, ita quod non æqualiter dantur omnibus. Ad Eph. IV. 7. „ Uni- „ cuique (b) nostrum data est gratia secun- „ dum mensuram donationis Christi. “ Et hoc est quod dicit: *Uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum*.

Et quæ est ratio huius numeri? Possumus dicere, quod aliquis ita superabundat quod habet mensuram dupli; aliquis vero ita quod ultra duplum: unde qui accipit duo, se habet ad illum qui (c) unum, sicut proportio dupli; qui autem quinque, se habet ultra proportionem dupli. Unde vult dicere quod aliquis accipit quinque, qui accipit secundum mensuram incomparabilem. Possumus (d) etiam dicere, quod ista dona sunt eloquia Dei, verba sapientiæ: frequenter enim sapientia divitiis comparatur. Esa. XXXIII. 6. „ Divitiæ salu- „ tis sapientia. “

Quid est quod dicit, quod *uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum*? Origenes (e) dicit, quod illi dedit quinque talenta qui omnia quæ in Scriptura dicuntur, ad spiritualem intellectum refert: unde (f) dictum est supra: Sicut sunt quinque sensus corporales, sic sunt quinque spirituales. Sic Dominus Apostolis dedit. Luc. XXIV. 45. dicitur quod „ aperuit eis sensum ut intelligerent „ Scripturas. “ Et in Daniele I. 17. dicitur, quod „ dedit Deus pueris intelligentiam in „ omni Scriptura. “ Qui autem sunt illi qui duo accipiunt? Secundum Origenem, dualitas numerus est materiæ: unde omnis numerus est ex binario, & unitate: unde binario attribuitur materia, unitati forma. Unde illi dicuntur duo recipere qui minus recipiunt, quia nesciunt se in omnibus regere; sed aliquid habent in quo sciunt, quia sunt boni ædificatores, vel huiusmodi. Unde, secundum Origenem, plus accipit qui recipit unum, quam qui duo. Secundum Gregorium, & Hieronymum est e converso: quia per quinque talenta intelliguntur quinque sensus: unde ille recipit quinque talenta qui gratiam a Deo recipit circa temporalia, circa quæ operatio sensuum versatur. Per duo autem talenta intelliguntur sensus, & intellectus. Per unum vero assignatur intellectus solum: unde ille unum recipit, qui gratiam intellectus recipit, non gratiam operandi. Secundum Hilarium, ille recipit quinque qui Christum invenit in quinque Libris Moysi; ille autem duo qui gratiam novi & veteris testamenti veneratur, qui in Christo veneratur naturam divinam, & humanam; unum autem recipit Iudæus, qui in solis legalibus gloriatur.

Deinde sequitur ratio: *Unicuique secundum propriam virtutem*. Si hoc referatur ad illud quod talenta sint eloquia, plana est expositio, quia debent dari secundum maiorem capacitatem. Ioan. XVI. 12. „ Multa habeo „ vobis dicere, quæ non potestis portare mo- „ do. “ Et Apostolus I. Corinth. III. 2. „ Tamquam parvulis in Christo lac potum „ dedi vobis, non escam. “ Ideo magis subtilibus magis subtilia dedit.

Si autem (g) referamus ad bona gratiarum, sciendum, quod quidam dixerunt, quod secundum bona naturalia daret bona gratuita: unde secundum quod magis habet homo de bonis naturalibus, habet etiam de bonis gratuitis. Et hoc verum fuit in Angelis, (h) at in hominibus non. Et quæ est ratio? Quia in Angelis una est natura spiritualis, ideo ad quod moventur, totaliter moventur, secundum totalitatem virtutis, ideo quantum valet conatus eorum, tantum capiunt. Sed homo est ex duabus contrariis naturis, quarum una retrahitur ab alia a suo corpore: unde non tantum datur ei nisi quantum homo cum isto bono naturali habet de studio.

Item alius error fuit qui dixit, quod initium gratiæ fuit a nobis. Et contra hoc obiicit Augustinus per verbum Apostoli II. Cor. III. 5. qui dicit, quod „ non sufficientes sumus cogi- „ tare aliquid ex nobis quasi ex nobis. “ Sed quod est prius principium quam cogitatio? Et si cogitatio a nobis non est, ergo nec operatio. Unde qui plus conatur, plus habet de gratia; sed quod plus conetur, indiget altiori

(a) *Al.* dedit. (b) *Al.* vestrum. (c) *Al.* duo. (d) *Al.* enim. (e) *Al.* deest dicit. (f) *Al.* dicit dictum est. (g) *Al.* referamus ad bona gratiarum, quia quidam dixerunt &c. (h) *Al.* &.

ri causa. Thren. v. 21. „ Converte nos ad te, „ & convertemur. "

Si autem quæris quare unus magis habet de gratia quam alter? Dico, quod huius rei est causa proxima, & causa prima. Proxima est maior conatus istius quam illius. Causa prima est electio divina. Eccli. xxxiii. 7. „ Quare dies diem superat, & lux lucem, & annus „ annum, & sol solem? A Domini scientia separati „ sunt. " Et quæ est ratio huius? Videte quod aliter est de agente universali, & particulari. Agens particulare præsupponit sibi aliquid, & secundum hoc diversimode operatur, ut artifex aliam formam dat uni materiæ, & aliam alii. Sed si posset facere materiam, diceretur quod talis fecit talem materiam ut induceret formam secundum voluntatem suam. Sic Dominus, cum sit creator omnium, creavit istum ut sic eum faceret: unde intelligitur ut intelligatur capacitas naturæ cum conatu.

¶. Tunc ponitur recessus dantis cum dicit: *Et profectus est statim*. Et potest intelligi quod iste peregre proficiscebatur, quia cum Apostolis dixisset: „ Accipite Spiritum sanctum, " Ioan. ult. 22. & Petro dixisset, Ioan. xxi. 17. „ Pasce oves meas: " statim profectus est: unde dicebat, Ioan. xiii. 33. „ Filioli, adhuc mo„ dicum vobiscum sum. " Et statim ascendit. Vel potest dici quod profectus est non recedendo; sed quia relinquit eos sub arbitrio, quia non compellit eos uti donis datis.

Abiit autem qui quinque talenta acceperat &c. Hic ponitur de usu donorum, & hoc quantum ad tres servos: & primo quantum ad primum; secundo quo ad secundum; tertio quo ad tertium: unde dicit: *Abiit autem qui quinque talenta acceperat*. Designatur hic profectus virtutis. Psal. lxxxiii. 8. „ Ibunt „ de virtute in virtutem. " Et hoc habetur Gen. xxvi. 13. „ Ibat crescens, & proficiens. " Virtus enim proficit per exercitium operationis: nisi enim operetur, deficit: & ideo dicit, *Operatus est*. Unde dicitur Proverb. xiii. 4. „ Anima operantium impinguabitur. " *Et lucratus est alia quinque*. Et quo modo? Dupliciter proficit aliquis: uno modo in seipso, alio modo in alio. In se, si habeat intelligentiam Scripturarum ita ut proficiat; si caritatem, ut proficiat aliis. Profectus est ut proficiat (a) in alio, ut quod accepit, communicet. I. Petr. iv. 10. „ Unusquisque gratiam „ quam accepit, in alterutrum administrantes. " Unde si quod accipis communicas, totidem lucraris. Unde dicit, quod *superlucratus est alia quinque*: quia vix est quod aliquis conferat ad aliquem id quod non habet. I. ad Corinth. xi. 23. „ Ego enim accepi a Domino quod & tradi„ di vobis. " In eo autem quod habet, in eo proficit. Apostolus (I. Corinth. xv. 10.) „ Gratia eius in me vacua non fuit. " Secundum Hilarium, ille lucratur quinque qui proficit in quinque Libris Moysi, ut Christum lucretur. *Similiter qui duo acceperat*, scilicet qui proficit intellectu, & operatione, *lucratus est alia duo*, idest prænuationem quo ad utrumque. Vel duo, quia non solum proficit prædicando viris, sed etiam mulieribus; secundum Gregorium. Secundum Origenem, quod illud quod acceperat secundum rationem naturalium, ad intellectum referat. *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram &c.* Quid autem est fodere in terram? Tripliciter exponitur, secundum Gregorium. Ille thesaurum abscondit qui donum acceptum abscondit in peccatis carnis, vel temporalibus: unde qui potest in temporalibus proficere, & convertit se ad terrena, abscondit pecuniam domini sui in terra. De talibus dicitur in Psal. xvi. 11. „ Oculos suos statue„ runt declinare in terram. " Secundum Origenem, habet aliquis donum intellectus, & tamen vult religiose vivere, & sibi solum vivere; cum tamen multis possit proficere: iste abscondit in terra. Tob. xii. 7. „ Opera Dei „ revelare, & confiteri honorificum est. " Talis enim pecunia est ad multiplicandum, non abscondendum. Hilarius: „ Qui sunt qui „ recipiunt unum? Iudæi, qui puram litte„ ram recipiunt. Isti abscondunt pecuniam in „ terra, idest in carne Christi, qui propter „ carnem non possunt credere ipsum esse „ Deum. " Unde Apostolus I. Corinth. i. 23. „ Nos autem prædicamus Christum Iesum, „ Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem „ stultitiam. "

Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum. Hic agitur de iudicio: & primo ponitur ratio adventus iudicis; secundo de iudicio, ibi, *Et posuit rationem cum eis*. Notandum, quod de operibus, & donis debemus Deo reddere rationem. Supra xii. 36. (b) *De omni verbo, quod locuti fueritis, oportebit reddere rationem*. Et supra xviii. 23. *Simile est regnum cælorum homini qui voluit ponere rationem cum servis suis*. Et primo ponitur in speciali: *Et posuit rationem cum eis*; quia quilibet tenetur reddere rationem (c) primo in sua morte; secundo in die iudicii quando oportebit nos astare ante tribunal Christi. Cum ergo dicit, *Post multum vero temporis venit dominus*, potest

(a) *Al.* in alia. (b) Ibi: *Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii*. (c) *Al. emittitur* primo.

potest referri ad utrumque. Si enim ad diem iudicii, datur intelligi quod magna est mora inter adventum Christi & diem iudicii: contra illud quod crediderunt quidam tempore Apostoli: unde II. ad Thessal. II. 2. „ Non „ terreamini quasi instet dies Domini. " Sed si ad diem mortis, dicit Origenes: „ Considere„ retis quod vix fuerit aliquis utilis in Ec„ clesia qui parum vixerit. " Et hoc probat de Petro, cui dixit Dominus, Ioan. XXI. 18. „ Cum autem senueris, extendes manum tuam, „ & alius te cinget." Item de Paulo qui adolescens fuit in sui conversione , & post factus est senex: unde ad Philemonem 9. „ Ut „ Paulus senex &c." Unde cum dicitur, *Post multum vero temporis*, datur intelligi quod dat Dominus longum spatium ad bene agendum. Et de hoc intelligitur quod dicitur Prov. III. 2. „ Longitudinem dierum, & annos vitæ, „ & pacem apponet tibi. "

Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque &c. Hic agitur de tribus servis: & primo de primo; secundo de secundo; tertio de tertio. In primo duo facit. Primo ponitur ratio reddita; secundo remuneratio debita, ibi, *Ait illi Dominus eius &c.* Ex parte istius primo ponit securitatem, fidelitatem, humilitatem, & strenuitatem, sive solicitudinem. Securitatem tangit, quia non expectavit quod dominus vocaret eum, sed ingessit se. Unde dicit, *Accedens*. Hanc securitatem habebat Paulus per sanguinem Christi. Ad Heb. X. 19. „ Habentes fiduciam in in„ troitu sanctorum in sanguine Christi. " II. Corinth. III. 12. „ Habentes talem spem, „ multa fiducia utimur. " Item notatur fidelitas, quia *ei obtulit alia quinque*. Infidelis quidem esset qui de bonis domini sui aliquid sibi attribueret: unde iste totum obtulit domino. Si ergo feceris aliquod bonum, si aliquem convertisti, & tibi attribuis, non Deo; non es fidelis. I. Paralip. XIX. 14. „ Tua sunt o„ mnia, & quæ de manu tua accepimus de„ dimus tibi. " Item notatur humilitas confessionis doni, quia cognoscebat ab eo recepisse. I. Corinth. IV. 7. „ Quid habes quod „ non accepisti?" Unde iste confitetur donum, dicens: *Domine, quinque talenta tradidisti mihi &c.* Item tangit strenuitatem, sive solicitudinem: *Ecce alia quinque superlucratus sum*. Unde bene dicebat cum Apostolo (I. Corinth. XV. 10.) „ Gratia Dei in me vacua non fuit." Sequitur remuneratio debita; & in ista facit quatuor: quia primo ponitur congratulatio; secundo commendatio meritorum; tertio æqualitas iudicii; quarto magnitudo præmii. Congratulatio tangitur cum dicit: *Ait illi dominus eius: Euge serve bone, & fidelis &c.* Unde dicitur Esa. LXII. 5. „ Ecce gaudebit sponsus super spon„ sam, & gaudebit super te Dominus tuus. " Unde exultanti animo recipit eum, cum dicit, *Euge*. (a) Euge vox est exultationis. Sequitur commendatio: & primo commendat de humilitate cum dicit, *Serve*, quia recognoscebat se esse servum eius. Luc. XVII. 10. „ Cum „ omnia bene feceritis, dicite: Servi inutiles „ sumus. " Item commendat eum de bonitate per hoc quod dicit, *Bene*, quia proprie bonum est diffusivum sui: unde bonus multiplicavit bonitatem. Item a fidelitate, quia non sibi retinuit, sed domino obtulit: unde dicitur, *Et fidelis*. I. Corinth. IV. 2. „ Iam quæ„ ritur inter dispensatores (b) ut fidelis quis „ inveniatur. " Et supra XXIV. 45. *Quisputas est fidelis servus, & prudens?* Unde approbat eum, dicens, *Fidelis*. „ Non enim qui „ seipsum commendat, ille probatus est, sed „ quem Deus commendat:" II. Corinth. X. 18. Deinde ponit æqualitatem, ut præstet æquitatem iudicii, dicens: *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam*. Ista pauca sunt omnia quæ sunt in vita ista, quia quasi nihil sunt in comparatione ad cælestia. Unde vult dicere: Quia fuisti fidelis ratione bonorum quæ sunt præsentis vitæ, *super multa te constituam*; idest, dabo tibi spiritualia, quæ sunt super omnia bona ista. Luc. XVI. 10. „ Qui fidelis est in minimo, & in maiore fi„ delis est. " Sequitur magnitudo præmii: *Intra in gaudium domini tui*. Gaudium enim est præmium. Ioan. XVI. 22. „ Videbo vos, „ & gaudebit cor vestrum. "

Et posset dicere aliquis: Nonne visio est præmium, vel aliquod aliud bonum? Dico quod si alia res dicatur præmium, gaudium tamen est finale præmium. Sicut possem dicere, quod est finis gravium locus inferior; item quiescere in illo loco: & illud est magis principale. Sic gaudium nihil aliud est quam quies animi in bono adepto: unde ratione finis dicitur gaudium præmium.

Et quare dicit, *Intra in gaudium*, non Accipe? Dicendum, quod duplex est gaudium, de bonis exterioribus, & de bonis interioribus. Qui gaudet de bonis exterioribus, non intrat in gaudium, sed intrat (c) gaudium in ipsum; qui autem gaudet de spiritualibus, intrat in gaudium Cant. I. 5. „ Introduxit me Rex in cellaria „ sua. " Vel aliter. Quod est in aliquo continetur ab illo, & continens maius est. Quando ergo gaudium est de aliquo quod minus est quam cor tuum, tunc gaudium intrat in cor tuum;

(a) *Al.* Euge ecce vox est exaltationis. (b) *Al.* quis fidelis. (c) *Al.* in gaudium ipsum.

tuum; sed Deus maior est corde; ideo qui gaudet de Deo, intrat in gaudium. Item intrat *in gaudium domini*, idest de Domino, quia Dominus veritas est. Unde nihil aliud est beatitudo quam gaudium veritatis. Vel sic. *Intra in gaudium domini tui*; idest, (*a*) de eo gaude, quo gaudet, & de quo gaudet Dominus tuus, scilicet de fruitione sui ipsius. Tunc ergo gaudet homo ut Dominus, cum fruitur ut Dominus: unde dicit Dominus Apostolis (Luc. XXII. 30.) „ Statui vos ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo; " idest, ut sitis beati in quo sum beatus.

Accessit autem & qui duo talenta acceperat. Supra actum est de iudicio quantum ad primum servum, qui quinque talenta acceperat; hic agitur de iudicio quantum ad secundum servum, qui duo talenta acceperat. Quantum ad litteram, nihil differt a primo, nec est aliquid dicendum nisi quod dictum est de primo: & ideo non oportet iterare, quia & iste eamdem commendationem, & idem præmium (*b*) recepit sicut qui quinque talenta acceperat. In quo datur intelligi, secundum Origenem, quod qui parvum donum a Deo recipit, & bene utitur secundum posse suum, tantum accipit, & meretur quantum qui magnum. Hoc enim solum requirit Dominus ab omni homine quod ei serviat in toto corde suo, ut habetur Deut. XVI.

Sed hoc potest habere dubietatem. Ponatur quod aliquis habeat magnam mensuram bonorum, alter parvam. Si operatur iste secundum paucam caritatem quam accepit, tunc merebitur tantum quantum qui plus accepit; quod videtur quod non possit esse, quia sic mereretur tantum, vel plus qui minus habet de caritate quam qui plus. Et ideo distinguendum est, quia quædam sunt bona quæ perficiunt, & eliciunt actum voluntatis, & inclinant; quædam autem quæ non. Donum quod inclinat voluntatem, & elicit actum, est caritas. Non potest ergo esse qui plus habet de caritate quin maiori nixu utatur, & melius. Sed sunt alia dona quibus potest aliquis uti secundum maiorem, & minorem caritatem, ut scientia, & huiusmodi. In talibus qui maiori conatu utitur, quantum ad præmium magis meretur: unde dicitur Luc. XXI. quod paupercula mulier plus misit in gazophilacium quam illi qui plus apposuerunt: quia usa est secundum totum posse suum.

Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait. Hic determinatur de iudicio mali servi: & primo ponitur ratio; secundo condemnatio quam suscepit, ibi, *Respondens autem dominus eius, dixit ei*. Mirabilem rationem proposuit. Primo enim blasphemiam proposuit; inde negligentiam assumpsit; tertio innocentiam conclusit. Et sic non poterat valere sillogismus. Blasphemiam, cum dicit: *Domine, scio quod homo durus es*: negligentiam, cum dicit: *Abii, & abscondi talentum &c.* innocentiam, cum dicit: *Ecce habes quod tuum est*. Et consideremus quod dicit quod accessit. Dictum est supra de illo qui quinque talenta acceperat, quod accessit, idest fiduciam habuit; sed iste non accessit cum fiducia, sed per violentiam. Vel aliter: quia aliqui in his quæ male faciunt, videtur eis bene fecisse. Prov. XXVI. 16. „ Sapientior sibi piger videtur septem „ viris loquentibus sententias. " Unde visum fuit ei quod bene fecisset. Secundum Origenem, videtur æstimatio de Deo alicui sicut de homine duro, a quo se abstrahit aliquis propter duritiam. Eccli. IX. 18. „ Longe ab- „ esto ab homine potestatem habente occi- „ dendi. " Et ideo sicut qui cognoscit hominem durum, non vult ei servire, sic cogitant aliqui de Deo quod sit homo durus. Et secundum hoc iste servus habebat tres malas opiniones de Deo. Primo quod Deus non esset misericors; secundo quod ei aliquid accresceret a bonis nostris; tertio quod non omnia essent a Deo: & omnes istæ opiniones procedebant ab una radice mala, quia cogitabat quod Deus esset quasi unus homo: & hoc signatur cum dicit: *Scio quod homo durus es*; idest, æstimo te esse hominem; quod non est verum, ut habetur Num. XXIII. 19. „ Non est Deus ut homo. " Esa. lv. 9. „ Sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatæ „ sunt viæ meæ a viis vestris. " Et dicit, *Durus*, quia homo durus non flectitur. Et dicitur de tali, Iob xli. 15. „ Cor eius indu- „ rabitur ut malleatoris incus. " Sed non sic est Dominus: quia „ miserator, & mise- „ ricors Dominus: " Psal. cx. 4. Duritia solet accidere ex avaritia. Prov. XXIX. 4. „ Rex iu- „ stus erigit terram, vir avarus destruet „ eam. " Ideo ita æstimat quod sit durus, & ita avarus; & ideo attribuit ei quæ sunt avari. *Metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti*; idest, ita durus es quod aliena rapere non cessas: quod tamen falsum est. Iob XXXV. 7. „ Porro si iuste egeris, quid do- „ nabis ei, aut quid de manu tua accipiet? " Et in Psalm. XV. 2. „ Bonorum meorum non „ eges. " Unde in hoc imponebat ei quod indigeret bonis nostris. Tertium erat quod esset aliquod bonum quod non esset a Deo; ut sunt aliqui qui ea quæ habent de patrimo-

(*a*) *Al.* gaude eo quo gaudet. (*b*) *Al.* recipit.

monio, vel de studio, non dicuntur habere a Deo. Et hoc est quod dicit: *Ubi non seminasti*: contra illud Iac. I. 17. „ Omne datum „ optimum, & omne donum perfectum de- „ sursum est, descendens a patre luminum. “ Item aliqui aestimantes ipsum esse durum, extrahunt se a servitio suo. Unde aliqui, qui possunt multum proficere, dicunt: Si (*a*) audirem confessiones, & facerem praedicationes, fortassis male accideret mihi. Tales Deum durum reputant. Item aliqui dicunt: Si intrarem religionem, fortassis peccarem, & esset deterius. Isti reputant Deum durum, qui credunt si adhaeserint Deo quod deficiat eis. Tales sunt similes his qui desperant de Dei misericordia. Ista allegabat iste servus. Et tamen ista vera sunt, & habent fulcimentum ab auctoritate. Est enim durus cum peccatoribus, & benignus recurrentibus ad eum. Sapien. XI. II. „ Hos quidem tam- „ quam pater monens probasti, illos autem „ tamquam Rex durus interrogans conde- „ mnasti. “ Thren. III. 25. „ Bonus est Domi- „ nus animae quaerenti eum. “ I. Paral. XXX. 18. „ Dominus bonus propitiabitur cunctis „ qui requirunt in toto corde Dominum „ Deum patrum suorum. “ Ergo durus est cum peccatoribus, & misericors bonis; & non est dubium quod timeri debet ne contemnatur: unde ad Hebr. X. 31. „ Horrendum „ est incidere in manus Dei viventis. “ Sed inquantum est misericors, debemus sperare quod si se dat aliquis servitio suo, quod non cadet; & si ceciderit, resurget. Item quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, licet falsum sit, tamen quo ad aliquem sensum, verum potest esse: quia non requirit propter se, sed propter nostram utilitatem: quia ipse metit gloriam suam, quam non seminavit. Item *congregas ubi non sparsisti*. Qui enim metit, accipit in multitudine; ille autem qui congregat, ex multis recipit. Sic vult Dominus quod sua gloria ex diversis hominibus crescat. Unde Apostolus II. ad Corinth. I. 14. „ Gloria vestra „ sumus, sicut vos nostra, in die Domini no- „ stri Iesu Christi. “ Similiter quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, quo ad aliquid veritatem habet: quia homo seminat, & Deus colligit. Ioan. IV. 37. „ Alius est qui seminat, „ alius qui metit. Ego misi vos metere ubi „ non laborastis. “ Homo enim seminat opera sua, & Deus metit ad gloriam suam. Ad Galat. ult. 8. „ Quae seminaverit homo, haec „ & metet. “ Et Dominus dicit, Ioan. XIV. 3. „ Veniam, & accipiam vos ad meipsum. “ Si enim facis eleemosynam, tu seminas, & Dominus metit, quia sibi fortasse reputat. Unde ipse dicit, intra in hoc capitulo: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Item, sicut supra dictum est cap. XIII. semen est verbum Dei. Unde aliquando colligit Deus fructus boni operis, ubi non est seminata praedicatio. Rom. II. 14. „ Homines qui legem „ non habent, ipsi sibi sunt lex. “ Tertio modo quod quaedam mala fiunt ab homine sicut mala carnis, ex quibus malum colligi debet: de quo ad Galat. ult. 8. „ Qui seminat in car- „ ne, de carne metet corruptionem. “ Attamen Deus facit venire ad bonum aliquid, (*b*) ut bonum iustitiae, humilitatis, vel huiusmodi. Unde iste servus primo blasphemus fuit. Deinde tangitur negligentia sua, *Timens abii*. Psalm. XIII. 5. „ Trepidaverunt timo- „ re ubi non erat timor. “ Verum est quod timendus est Deus, ut evitetur peccatum, secundum quod habetur Iob III. 23. „ Sem- „ per enim quasi tumentes super me fluctus „ timui Deum. “ Unde quod non peccet homo, hoc debet facere ex amore, non timore. Ideo sequitur: *Abscondi talentum tuum in terra*: quia ex timore: quia timor servilis multa mala facit. Tunc concludit: *Ecce habes quod tuum est*: unde conservavit scientiam, & non multiplicavit. Et hoc non sufficit, quia oportet multiplicare. I. ad Corinth. IX. 16. „ Si non evangelizavero, non est mihi „ gloria. “

Respondens autem dominus eius, dixit ei. Hic ponitur condemnatio servi. Et sicut in aliis servis, primo commendavit eos, deinde posuit aequitatem iudicii, & postea praemium; sic in isto, primo vituperat eum; secundo ponit aequitatem iudicii; tertio poenam. Secunda ibi, *Sciebas quia meto ubi non semino &c.* tertia ibi, *Tollite itaque ab eo talentum*. Dicit ergo: *Serve male, & piger*. Servum vocat, quia propter timorem dimisit, & servorum est timere serviliter; & ideo ad Rom. VIII. 15. „ Non accepistis spiritum servitutis „ iterum in timore. “ Item eum malum vocat, quia malum dixerat de domino suo. Supra XII. 35. *Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala*. Item vocat eum pigrum, quia operari noluit. Prov. XX. 4. „ Propter „ frigus piger arare noluit: “ propter frigus scilicet timoris. *Sciebas quia meto ubi non semino &c.* Nunc arguit eum de culpa: & primo proponit quod sciebat; secundo quid facere oportebat; tertio quid inde sequeretur. Dicit ergo: *Sciebas quod meto ubi non semino*; & tamen non operabaris: quamvis habeatur Luc. XII. 47. „ Servus sciens voluntatem do- „ mi-

(*a*) *Al.* Si audio confessiones, & facio praedicationes. (*b*) *Al.* &.

„ mini sui, & non faciens, plagis vapulabit „ multis. " Item dixerat quod erat durus, & quod colligebat ubi non seminabat. Dominus bene confitetur quod ipse metit ubi non seminat; sed non confitetur quod sit durus: quia quod requirit ab homine, hoc non facit propter duritiam, sed propter misericordiam, ut bonum suum multiplicetur. *Oportuit ergo te pecuniam meam committere nummulariis*. Et sequitur: Sicut tu dicis quod meto ubi non seminavi, & colligo ubi non sparsi. Sed quia hæc facio, multo magis volo quod pecunia mea multiplicetur. Et loquitur secundum similitudinem illorum qui pecuniam tradunt ad multiplicationem. Pecunia ista sunt verba Dei. Unde in Græco habetur *Argireen*. Per argentum enim, quod sonorum est, signatur verbum Dei. Psal. XI. 7. „ Eloquia Domini eloquia casta, argentum „ igne examinatum. " Nummularii possunt dici dupliciter, propter duplex officium: quia officium habent ut probent pecuniam utrum sit bona; item ut exhibita pecunia lucrentur. Secundum primum nummularii sunt auditores, qui debent probare quod audiunt. Iob XII. 11. „ Nonne auris verba diiudicat? " Item illi qui multiplicant, ut Apostoli, qui aliis dederunt donum Spiritus sancti, constituendo Episcopos, &c. Ad Titum I. 5. „ Hu„ ius gratia dimisi te Cretæ, ut constituas „ per civitates presbyteros &c. " *Et ego veniens, recepissem utique quod meum est*: unde istud bonum sequeretur.

Et quod est illud bonum? Triplex. Cum Dominus dat tibi intellectum, & tu studes ad operandum, multiplicas. Iacob. I. 22. „ Esto„ te factores verbi, & non auditores tan„ tum. " Item quando dat Dominus virtutem, & studes ad bene utendum. I. Petr. II. 2. „ Quasi modo geniti infantes, rationabiles „ sine dolo lac concupiscite, ut in ea cre„ scatis in salutem. " Item ut quod in te habes, aliis studeas impartiri.

Consequenter posuit pœnam: & circa hoc duo facit. Primo ponit pœnam damni; secundo sensus. Circa primum primo ponit pœnam damni; secundo generalem sententiam, ibi, *Omni enim habenti dabitur, & abundabit*. Dicit ergo: *Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta*. Sicut dicit Gregorius, (*a*) ille qui quinque talenta acceperat, est ille qui scientiam habet de terrenis, quæ subiacent quinque sensibus; qui autem unum, est qui habet intellectum sine opere. Accidit ergo quod qui habet intellectum exercitat se in illo. Psalm. CXVIII. 104. „ A „ mandatis tuis intellexi, propterea odivi o„ mnem viam iniquitatis. " Aliquando e converso accidit quod aliquis habet donum intellectus, & occupat se in terrenis, & totum amittit. Apocal. III. 11. „ Tene quod habes, „ ne alius accipiat coronam tuam. " Vel potest dici, quod ille qui quinque talenta recipit, magis accepit; & secundum quod magis laboravit, magis accepit. Unde unus accepit talentum alterius, quia sanctus homo non solum gaudebit de suis bonis, sed de omnibus quæ facta sunt per quoscumque; & ita accipiet coronam istius, & sic talentum eius.

Consequenter ponitur generalis sententia: *Omni enim habenti dabitur, & abundabit*. Istud potest exponi quadrupliciter. Primo sic, secundum Gregorium. Ab eo qui non habet, non posset aliquid auferri; sed contingit quod aliquis habet dona gratuita, & non habet caritatem: unde omnia auferentur ab eo, quia non (*b*) habet ad sui utilitatem. I. ad Corinth. XIII. 1. „ Si linguis hominum loquar, „ & Angelorum, caritatem autem non ha„ beam, factus sum velut æs sonans, aut cym„ balum tinniens. " Unde si habeat homo caritatem, dantur ei multa bona, quia accipiet bonum alterius, quia gaudebit de bono alterius sicut de suo. Chrysostomus exponit de doctina. Qui habet gratiam docendi, & non exercitat se, amittit illam. Alter, qui non habet, & exercitat se, acquirit eam, ita ut sit doctor. Hieronymus exponit sic. Aliquis habet ingenium, & dat se otio, efficitur rudis, & hebes; aliquis autem non habet ingenium, & exercitat se, & acquirit ingenium; & ita habenti studium datur scientia, & ingenium; & non habenti, etiam illud quod habet, scilicet ingenium, auferetur ab eo. Item, secundum Hieronymum, exponitur de fide, quia habenti fidem dabitur gratia. Ad Eph. II. 8. „ Gratia estis salvati per „ fidem. " Unde qui non haberet fidem, etsi haberet alia, sine fide nihil valerent. Hilarius autem exponit de populo Iudæorum, & Gentilium, quia Iudæi videbantur habere legem Dei, & noluerunt obedire, unde facti sunt alieni; populus autem Gentilium recepit quod non habebat, & intravit in benedictionem olivæ.

Consequenter agit de pœna sensus. Duo autem sunt sensus; visus scilicet, & tactus: ideo ponit primo pœnam visus; secundo tactus, cum dicit: *Et inutilem servum mittite in tenebras exteriores*. Et notate, quod non (*c*) punitur propter malum quod fecerit, sed propter bonum quod omisit. Unde supra VII. 19.

(*a*) *Al.* quod ille. (*b*) *Al.* habuit. (*c*) *Al.* ponitur.

19. *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur*. Et alibi, Ioan. xv. 2. „ Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet „ eum. " Et dicitur servus inutilis, quia bonum quod habet non expendit in utilitatem aliorum: ut si intellectum habuit, & non expendit in usum bonum, alios docendo; si pecuniam, & non exercuit opus misericordiæ. *Mittite in tenebras exteriores*. Origenes dicit, quod quidam ante eum dixerunt, quod damnati a toto mundo eiicientur: unde dicunt infernum esse extra totum mundum. Et innitebantur illi quod dixit Iob xviii. 18. „ De orbe transferet eos Deus. " Ipse autem sic exponit. *In tenebras*, quia ignorat. Psal. lxxxi. 5. „ Nescierunt, neque intellexe„ runt, in tenebris ambulant. " Et sequitur pœna tactus: *Illic erit fletus, & stridor dentium*. Hoc est expositum supra cap. xxiv.

(c) Supra Dominus præmisit diversas parabolas pertinentes ad iudicium; hic autem manifeste de suo iudicio agit: & tria facit. Primo agit de adventu iudicis; secundo de congregatione iudicandorum; tertio de iudicio. Secunda ibi, *Et congregabuntur ante eum omnes gentes*; tertia ibi, *Et dicet Rex &c.* Circa primum quatuor sunt consideranda. Primo tangitur conditio iudicis venientis; secundo dignitas; tertio ministri; quarto iudiciaria auctoritas. In hoc quod dicitur, *Cum venerit Filius hominis*, non est dubium (a) quin idem sit Filius Dei.

Sed quare potius nominat Filium hominis quam Filium Dei? Una ratio est, quia inquantum Filius hominis iudicabit. Ioan. v. 27. „ Potestatem dedit ei iudicium facere, quia „ Filius hominis est. " Et hoc propter tria. Primo ut ab omnibus videatur: in forma enim divinitatis non poterit videri nisi a bonis: unde si ab omnibus videri debeat, debet videri in forma hominis. Apocalyp. 1. 7. „ Videbit eum omnis oculus. " Item propter meritum Christi: hoc enim ipse meruit per suam passionem. Ad Philipp. ii. 8. „ Hu„ miliavit semetipsum, factus obediens usque „ ad mortem, mortem autem Crucis: pro„ pter quod & Deus exaltavit illum. " Item ut appareat iudicaturus in forma in qua iudicatus fuit. Iob xvi. 22. „ Utinam sic iudi„ caretur vir cum Deo, quomodo (b) iudi„ catur filius hominis cum collega suo. " Item ex Dei clementia, ut homines ab homine iudicentur. Ad Heb. iv. 15. „ Non ha„ bemus Pontificem qui non possit compati „ infirmitatibus nostris. " Iste ergo erit Filius hominis.

Et cuius erit dignitatis? Veniet *in maiestate sua*. Luc. xxi. 27. „ Videbunt Filium ho„ minis venientem in nube cum potestate ma„ gna, & maiestate. " Sed quid per maiestatem potest intelligi? Dicendum, quod divinitas, quia licet appareat in forma hominis, tamen apparebit cum divinitate. Unde Apostolus I. Thessal. iv. 15. „ Dominus in ius„ su, & in voce Archangeli, & in tuba „ Dei descendet de cælo. " Et de hoc dicitur etiam Actor. ix. Vel *in maiestate*, idest in gloria, quia suum corpus erit gloriosum; & veniet cum societate gloriosa: unde supra xvi. 27. *Filius hominis venturus est cum gloria*. Et ideo subdit: *Et omnes Angeli cum eo*. Hic agit de ministris; & potest intelligi de cælestibus spiritibus. Psalm. ciii. 4. „ Qui facit Angelos suos spiritus. " Et quare veniet cum istis? Quia custodes sunt hominum. Psalm. xc. 11. „ Angelis suis Deus „ mandavit de te. " Ideo aderunt tamquam testes, quia boni custodiam suam receperunt, mali autem non, sed repulerunt. Esa. l. 7. „ Curavimus Babylonem, & non est cura„ ta. " Vel *omnes Angeli*, idest prædicatores, vel doctores veritatis. Malach. ii. 7. „ Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & „ legem requirunt ex ore eius. " Istis competit iudiciaria potestas, ut dicit Augustinus. Esa. iii. „ Dominus ad iudicium veniet, & „ omnes sancti eius cum eo. " Proverb. ult. 23. „ Nobilis in portis vir eius, quando sederit „ cum senatoribus terræ. " Tunc sequitur iudiciaria potestas: *Tunc sedebit super sedem maiestatis suæ*. Non debemus intelligere secundum sedem corporalem; sed sedes eius homines sancti sunt, & Angeli. In eis sedebit, quia per eos iudicium exercebit. De hominibus dicitur supra xix. quod sedebunt super sedes duodecim, &c. De Angelis dicitur Colos. i. 16. „ Sive throni, sive domi„ nationes &c. " Et in Psalm. lxxix. 3. „ Se„ des super Cherubim. Et Psalm. ix. 5. (c) „ „ Sedisti super thronum qui iudicas iusti„ tiam. "

Consequenter ponitur congregatio; secundo divisio. Dicit ergo: *Et congregabuntur omnes gentes*. Per gentes non solum gentes significantur, sed omnes homines qui nati sunt ab Adam usque ad finem mundi. II. ad Corinth. v. 10. „ Omnes nos manifestari oportet ante „ tribunal Christi, ut referat unusquisque „ quod gessit in corpore, sive bonum, sive „ malum. " Inter istos etiam parvuli nati, quia, etsi nihil habeant proprio merito, habent tamen aliquid, scilicet vel culpam ex pec-

(a) *Al.* quoniam: (b) *Al.* iudicaretur. (c) *Al.* Sedes.

peccato primi hominis, vel gratiam ex sacramento Christi.

Unde notandum, quod non omnes isti congregabuntur ad idem; sed erit quadruplex genus eorum qui comparebunt in iudicio. Quidam enim comparebunt ut iudicentur per discussionem meritorum; sed istorum quidam damnabuntur, quidam salvabuntur. Quidam vero ut sine discussione sententiam recipiant. Iudicari enim dupliciter dicitur: scilicet vel sententiam recipere, quia omnes vel praemiabuntur, vel (*a*) punientur; vel dicitur iudicari, per discussinnem meritorum reddere rationem. Et haec discussio non erit necessaria omnibus: quia peccata, & merita illorum praecipue discutientur qui fuerunt coniuncti cum Christo per fidem: illi enim qui totaliter alieni sunt a Christo, non indigent discussione: secundum quod dicitur Ioan. III. 18. „ Qui non credit, iam iudicatus est. " Gregorius ponit exemplum. Qui inimicum suum accipit in bello, non expectat iudicium, sed iam iudicatus est: sic &c. Item aliqui sunt qui nihil habent commune cum mundo, quia omnia dimiserunt propter Christum; & isti apparebunt ut iudices: unde supra XIX. 28. *Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel*. Qui sunt ergo qui iudicabuntur? Fideles qui implicati sunt saecularibus: quorum quidam sunt eis bene utentes, ut habetur I. ad Timoth. VI. 18. „ Divitibus praecipe bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare &c. " Qui autem detinentur, & eis involvuntur, damnabuntur.

Sed quae est necessitas? Nonne omnes in morte recipiunt quod meruerunt? Ad quid ergo iudicabuntur? Notandum, quod praemium quod iusto Dei iudicio datur hominibus, est duplex. Primum est stola animae, & secundum stola corporis. Quantum ad stolam animae, in morte recipitur; sed tunc gloriam corporis simul recipient. (*b*) Unde quantum ad animam omnes simul recipiunt corpora, sed quantum ad poenam, omnes simul damnabuntur. Unde in Esa. XXIV. 22. „ Congregabuntur congregatinne unius fascis: " quia unum sunt in peccato. Istam congregationem possumus intelligere congregationem localem, quia omnes congregabuntur in uno loco. Ioel. III. 2. „ Congregabo nmnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: " quia qui salvantur, per passionem Christi salvantur, & qui damnantur, per contemptum passionis eius damnantur; ideo ubi facta fuit passio Christi, ibi fiet iudicium. Et intelligendum est, quod boni in aere occurrent ei obviam; aliqui vero in terra manebunt, secundum Origenem. Ista congregatio non erit localis, sed dispersi erunt, & in locis singulis congregabuntur. Et hoc vult illud quod est dictum supra XXIV. 27. *quod sicut fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentem, ita erit & adventus Filii hominis*: quia ubicumque (*c*) erunt, erunt ibi praesentes. Unde vult quod erit congregatio spiritualis, quia modo quidam disperguntur ab eo, quidam se tenent cum eo; sed tunc omnes congregabuntur. Esa. XL. 5. „ Videbit omnis caro salutare Dei nostri. "

Tunc agit de separatione: *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis*. Et primo ponitur secundum nomen; secundo secundum situm, ibi, *Et statuet oves quidem a dextris &c.* Dicit ergo: *Et separabit eos ab invicem*.

Notate, quod quamdiu mundus durat, mali sunt bonis permixti. Vix autem est aliqua societas, quin aliqui sint mali. Cantic. II. 2. „ Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. " Sed in illo iudicio mali erunt ad unam partem, boni ad aliam: Eccli. XXXV. (*d*) Iudicabit inter oves, & hoedos.

Sed quare bonos vocat oves? Hoc est propter quatuor. Invenimus enim in ovibus innocentiam. II. Reg. XXIV. 17. „ Isti qui oves sunt, quid fecerunt? " Item patientiam. Esa. LIII. 7. „ Tamquam ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. " Item Psal. XLIII. 22. „ Aestimati sumus sicut oves occisionis. " Item obedientiam, quia ad vocem pastoris congregantur. Ioan. X. 27. „ Oves meae vocem meam audiunt. " Item affluentiam fructuum. Sicut ex ove plures fructus percipimus, sic multi sunt fructus bonorum. Ezech. XXXIV. 3. „ Lac comedebatis, & lanis cooperiebamini. " Item per hoedos intelligit peccatores, quia est animal per praecipitia vadens, item ad coitum fervidum; & contrarias habet proprietates; item pro peccato offerebatur.

Consequenter ponitur divisio quo ad situm: *Et statuet oves quidem a dextris, hoedos autem a sinistris*. Quid intelligitur per dexteram, & quid per sinistram? Potest dici, quod ad litteram ita fiet, quod boni ad partem unam, & mali ad aliam constituentur. Vel quia dextera pars nobilior est, ideo qui sunt boni, situm habebunt nobiliorem, quia occurrent Christo in aere. Origenes retorquet istud ad

Tt 2 fina-

(a) *Al.* ponuntur. (b) *Sensus obscurus. Forte*: Unde quantum ad corpora omnes simul recipient stolam: sic quantum ad poenam &c. *Vel*: Unde quantum ad stolam corporis, omnes simul recipient; sicut quantum ad poenam &c. (c) *Al.* erant. (d) *Al.* Iudicabo.

finalem remunerationem: quia qui intentionem suam direxerunt ad Deum, erunt a dextris, idest in remuneratione æterna. Eccli. x. 1. „ Cor sapientis in dextera eius, & cor „ stulti in sinistra illius. Item Prov. iv. 24. „ Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris. "

Tunc dicet Rex his qui a dextris eius erunt &c. Hic agitur de iudicio. Et primo promulgatur sententia quo ad bonos; secundo quo ad malos; tertio ponit complementum. Circa primum tria facit. Primo ponitur sententia; secundo admiratio salvandorum; tertio satisfactio. Secunda ibi, *Tunc respondebunt ei iusti*; tertia ibi, *Et respondens Rex dicet illis*. Circa primum duo facit. Primo invitat ad præmium; secundo comparat ad meritum. Dicit ergo: *Tunc dicet Rex*. Et vocat eum Regem, quia Regis est iudicare. Proverb. xx. 8. „ Rex qui sedet in solio dissipat omne ma„ lum intuitu suo. "

Sed est quæstio: Numquid fiet per vocalem sententiam? Quidam dicunt quod verbo tenus, & quod multum tempus tenebit iudicium; & hoc dixit Lactantius, quod durabit mille annis. Sed hoc non est verum; sed hoc ad interiorem locutionem referri (a) debet: & inducit in cognitionem hominum, quia boni digni gloria, mali pœna. Unde quod isti dicent, non erit vocale, sed secundum interiorem instinctum: & hoc dicit Augustinus quod divina virtute erit, quod unicuique occurret quod fecit. Et hoc patet per Apostolum, Rom. 11. 15. „ Testimonium reddente illis „ conscientia eorum, & inter se invicem (b) „ cogitationibus accusantibus, aut etiam de„ fendentibus, in die cum iudicabit Dominus „ occulta hominum. " Ideo ad interiorem locutionem debet referri.

Et videtur tria tangere, quia ponitur invitatio, causa sententiæ, & ipsum præmium. Invitatio: *Venite benedicti Patris mei*.

Sed quare dicit, *Benedicti Patris mei*? Quia non erit nobis secundum nostrum meritum, sed secundum quod confirmamur merito Christi. Unde Apoc. III. 21. „ Qui vicerit, da„ bo ei sedere mecum in throno meo, sicut „ & ego vici, & sedi cum Patre meo in „ throno eius. " Luc. XXII. 29. „ Ecce ego „ dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater „ meus regnum: " ego inquantum homo, inquantum fruor Verbo. Item quantum ad corpus. Ad Philip. III. 21. „ Reformabit cor„ pus humilitatis nostræ configuratum corpori „ claritatis suæ. " *Venite*, idest conformami„ ni. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, simi„ les ei erimus. "

Sed numquid boni modo (c) non sunt coniuncti Deo? Dico quod sic per caritatem non plenam. Item per fidem ænigmaticam; sed tunc congregabuntur in caritate plena, in fide non ænigmatica. Quia „ nunc corpus quod „ corrumpitur, aggravat animam, & terrena „ inhabitatio deprimit sensum multa cogitan„ tem: " Sap. IX. 15.

Causa huius præmii est duplex. Causa damnationis est ex homine; causa salutis ex Deo. Oseæ XIII. 9. „ Ex te perditio tua, „ Israel, ex me tantummodo auxilium tuum. " Unde causam salutis invenimus temporalem, & æternam. Temporalis est appositio gloriæ, & hoc tangitur: *Venite benedicti Patris mei*. Dicere suum, est facere: unde Psal. XXXII. 9. „ Ipse dixit, & facta sunt. " Unde eius benedicere, est gratiam infundere: unde dicit, *Patris*, quia non est ex nobis, sed ex Deo. Iac. 1. 17. „ Omne datum opti„ mum, & omne donum perfectum de„ sursum est, descendens a Patre lumi„ num. " Item alia causa est Dei prædestinatio: & hoc notatur cum dicit: *Paratum vobis regnum*. Unde Apostolus ad Rom. VIII. 30. „ Quos prædestinavit, hos & vocavit. " Esa. LXIV. 4. „ Oculus non vidit, nec auris „ audivit, quæ præparavit Deus diligentibus „ se. " Et dicit, *A constitutione mundi*.

Sed quomodo est hoc? Nonne ipse elegit eos ab æterno? „ Ipse elegit nos ante mundi „ constitutionem: " Ad Eph. 1. 4. Et dicendum, quod elegit ab æterno, sed a constitutione mundi manifestavit.

Sed quid est præmium illud quod tangit: *Possidete paratum vobis regnum*? & quod est istud regnum? Istud regnum est regnum cælorum. Psal. CXLIV. 13. „ Regnum tuum, Do„ mine, regnum omnium sæculorum. " Qui possidet Deum, possidet regnum. Apoc. V. 10. „ Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sa„ cerdotes. "

Sed diceret aliquis: Nolo regnare, sufficit mihi quod non damner. Hoc non potest esse. Vel eris Rex, & habebis regnum, vel eris damnatus.

Et dicit, *Possidete*, idest intrate in possessionem. Intrare autem in possessionem proprie convenit ei qui ius habuit; istud autem ius habuimus ex ordinatione divina. Item ex acquisitione Christi, qui nobis hoc acquisivit. Item ex gratia sua. Ephes. 1. 14. „ Qui est „ pignus hereditatis nostræ. " Item dicitur possessio quæ pacifice habetur: unde plenarium do-

(a) *Al.* deberet. (b) *Al.* cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. (c) *Al.* deest non.

dominium signatur. Modo habemus Deum, sed non quiete, quia inquietatur homo multis modis; sed tunc quieta erit possessio. I. Pet. III. 9. „ In hoc vocati estis ut benedi-„ ctionem hereditate possideatis. " Supra XVIII. 29. *Et vitam aeternam possidebit*.

Esurivi, & (a) dedistis mihi manducare &c. Supra posita est sententia de praemio; hic posita est de merito. Ex quo considerare debemus quod duplex est causa beatitudinis. Una ex parte Dei, (b) idest benedictio Dei; alia ex parte nostra, idest meritum, quod est de libero arbitrio: non enim debent homines esse desides, sed cooperari gratiae Dei, ut dicitur I. ad Cor. XV. 10. „ Gratia Dei sum id „ quod sum, & gratia Dei in me vacua non „ fuit. "

Sed cum sint multa bona merita, solum fit mentio de operibus misericordiae. Et ex hoc aliqui acceperunt occasionem errandi, dicentes, quod solum per opera misericordiae salvantur, vel damnantur per omissionem eorum; ita quod si commiserit aliquis multa peccata, & exerceat se in operibus misericordiae, salvabitur, iuxta illud Dan. IV. 24. „ Peccata „ tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas „ misericordiis pauperum. " Contra illud quod habetur ad Rom. I. 32. „ Qui talia agunt „ (scilicet peccata) digni sunt morte. " Et ad Gal. V. 21. post enumerationem peccatorum carnalium dicit: „ Qui talia agunt, regnum „ Dei non possidebunt. " Ideo istud non est tenendum. Sed posset esse quod aliquis abstinet, & poenitet; & sic per eleemosynam potest liberari. Eleemosynam enim debet homo incipere a se. Eccli. XXX. 24. „ Miserere ani-„ mae tuae, placens Deo. "

Et quare magis fit mentio de istis operibus quam de aliis? Dicendum, secundum Gregorium, quod proponit ista tamquam minora. Si enim ista quae dictat natura, non faciunt, nec alia multo magis. Et hoc consonat verbis Evangelii, quia isti dicunt: *Quando vidimus te esurientem, & pavimus? &c.* quasi dicant: Istud est modicum. Et cum magis parum reputant, Dominus magis exaltat, dicens: *Quod fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*. Augustinus dicit, quod omnes peccant in mundo, non tamen omnes damnantur; sed qui non poenitent, nec satisfaciunt. Sed qui poenitet, & promittit satisfactionem per opera misericordiae, salvatur. Origenes dicit, quod sub operibus misericordiae omnia bona sunt dicta, vel praetermissa propter praetermissionem huiusmodi operum. Et significatur quia eleemosyna non solum proximo fit, sed & sibiipsi. Si enim pascit esurientem, multo magis pascere debet se esurientem; & sic de aliis operibus. Item non solum sunt eleemosynae corporales, sed etiam spirituales; ideo quicquid facit homo vel ad suam utilitatem, vel proximi, totum sub opere misericordiae continetur. Unde omnia vel sub his continentur, vel sub contrario. Septem sunt opera misericordiae, sed sex solum tanguntur. Ista septem habentur per versum:

Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.

De sepultura vero hic non tangitur. Sed quare? Ad excludendum errorem quorumdam qui dixerunt, quod animae non consequuntur requiem donec corpus condatur. Sed hoc non est verum, quia nihil recipit anima a corpore quando est separata. Ponit ergo sex quae impenduntur contra defectum. Et quia est defectus quidam generalis, quidam specialis; primo agit de generali, secundo de speciali. Et quia quidam generaliter ab exteriori, quidam ab interiori; primo tangit defectus a parte interiori, secundo ab exteriori. Dicit ergo: *Esurivi, & dedistis mihi manducare*. Hoc habetur Esa. LVIII. 7. „ Frange esu-„ rienti panem tuum. " *Sitivi, & dedistis mihi bibere*: quia propter me dedistis proximo. Unde supra X. 42. *Qui dederit calicem aquae frigidae uni ex minimis meis, non perdet mercedem suam*. De istis duobus Prov. XXV. 21. „ Si „ esurierit inimicus tuus, ciba illum; si si-„ tierit, da ei aquam bibere. " Item sunt defectus ab exteriori, & hi sunt duo, scilicet a tegumento coniuncto, & separato. Dicit ergo: *Hospes eram, & collegistis me*. Ad Heb. ult. 2. „ Hospitalitatem nolite oblivi-„ sci: per hanc enim latuerunt quidam Ange-„ lis hospitio receptis. " Quantum ad tegumentum coniunctum dicit: *Nudus, fui, & operuistis me*. Iob XXXI. 19. „ Si despexi praeter-„ euntem, eo quod non haberet indumentum: " & sequitur: „ si non benedixerunt mihi late-„ ra eius, & de velleribus ovium mearum „ calefactus est. " Esa. LVIII 7. „ Cum vi-„ deris nudum, operi eum. " Item quidam sunt particulares defectus; & horum quidam sunt naturales, quidam ab exteriori. Defectus naturalis, & (c) ab intrinseco est infirmitas: unde dicit: *Infirmus, & visitastis me*. Quantum ad exteriorem defectum dicit: *In carcere eram, & venistis ad me*. Et potest per carcerem intelligi qualibet tribulatio. Ad Heb. X. 34. „ Nam & vinctis compassi e-„ stis. "

Tunc respondebunt iusti dicentes. Hic ponitur responsio mentalis. Bonarum mentium est quod ea

(a) Al. *non dedistis*. (b) *Al. omittitur* idest. (c) *Al.* ab extrinseco.

ea quæ propter Deum faciunt, parva reputent. Luc. XVII. 10. „ Cum feceritis omnia „ quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia servi „ inutiles sumus. “ Et ad Rom. VIII. 18. „ Existimo quod non sunt condignæ passiones „ huius temporis ad futuram gloriam quæ re„ velabitur in nobis. “ Unde dicent quod ignorantes fecerunt, & hæc dicent parva reputantes. Unde: *Quando vidimus te esurientem, & pavimus? &c.* Unde hoc dicent admirantes.

Et respondens Rex dicet illis. Huic admirationi satisfacit: quia quando homo humiliat se, & Deus exaltat hunc; quando homo se vilificat, & Deus collaudat. Unde: *Quamdiu fecistis uni de his Fratribus meis minimis, mihi fecistis*. Supra X. 40. *Qui vos recipit, me recipit*: quia caput, & membra sunt unum corpus. Et dicit, *Fratribus*, quia fratres sunt qui Dei faciunt voluntatem: unde supra XII. 48. dicitur quod extendens manus in discipulos dixit: *Hi sunt fratres mei*. In quo notatur quod bonis dandum est. Eccli. XII. 4. „ Da bono, „ & non recipias peccatorem. “

Et numquid dandum est peccatori? Dandum est, cum fuerit in extrema necessitate, sed magis, & prius iustis; ideo dicit, *Fratribus meis*: multi enim veniunt, qui non fratres Dei sunt. Unde I. Ioan. IV. 3. „ Omnis „ spiritus qui solvit Iesum, ex Deo non est. “ Unde ceteris paribus melius debemus facere bonis; tamen ad indigentiam etiam malis dandum est in tempore necessitatis, non propter tomentum peccati, sed naturæ. Numquid omnes sunt fratres Dei? Ita; sed quidam secundum naturam, quidam secundum gratiam. Secundum naturam omnes boni, & mali. II. Cor. XI. 26. „ Periculum in falsis fratribus. “ Secundum gratiam autem soli boni. Rom. VIII. 29. „ Ipse est primogenitus in multis fratri„ bus. “ Et his principaliter est miserendum, & subveniendum. Unde Apostolus ad Galat. VI. 10. dicit: „ Dum tempus habemus, ope„ remur bonum ad omnes, maxime autem ad „ domesticos fidei. “

Sed quare dicit eos minimos? Hoc dicit quantum ad opinionem vulgi. Constat quod homines qui propter Deum parvi sunt, minimi reputantur: . Iac. III. Item minimi propter humilitatem. Supra XI. *Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*. Et loquitur a minori: quia possent dicere aliqui: Si fecissem (a) pari, vel aliquibus de magnis hoc, credo quod redderetur. Ideo Dominus dicit, quod non solum maioribus, sed imperfectis; ideo dicit, *Minimis*.

Tunc dicet Rex & his qui a sinistris erunt. Hic ponitur condemnatio malorum: & primo ponitur condemnatio; secundo excusatio eorum; tertio consutatio. Et circa primum primo ponit sententiam; secundo pœnam. Dicit ergo: *Discedite a me maledicti*. Hæc sententia differt a prima: quia dixit in prima: *Venite benedicti Patris mei &c.* hic autem non dicit: Maledicti Patris mei: quia benedictio nostra a Deo est, maledictio autem a nobis. Et ad Hebr. V. & Deut. XXIII. vertit benedictionem in maledictionem. Item differentia est: quia supra dixit: *Possidete paratum vobis regnum &c.* hic autem dicit: *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius*. Et quæ est ratio? Dicit Origenes, quod pœnas non fecit propter homines, sed homines fecit propter bonum; sed ipsi acquirunt sibi mortem manibus suis. Esa. XXXI. 7. „ In die illa abiiciet vir idola „ auri, & argenti sui, quæ fecerunt vobis „ manus vestræ. “

Sed potest aliquis dicere: Nnnne etiam fecit Dominus diabolum bonum? Notate, quod loquitur Dominus de præparatione secundum quod manifestatur ab origine mundi. Sed diabolus ab initio peccavit: unde Angelo qui quantum ad naturam creatus est bonus, non paravit, sed peccato.

Esurivi. Hic non est aliud dicendum nisi quod diversimode loquitur ad bonos, & ad malos: quia supra dixit explicite unumquodque per se, hic multa coniungit: unde, *Infirmus, & in carcere*. Et quia coniungit ista duo, dicendum, quod ad modum boni iudicis procedit, qui invite condemnat, & large remunerat: unde verba remunerationis dilatat, verba condemnationis abbreviat.

Tunc respondebunt ei & ipsi. Et notate, quod sicut boni abbreviant bona, ita mali culpas: unde dicunt: *Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem? &c.* Totum simul dicunt: in quo datur intelligi, quod non libenter discutiunt conscientias suas, contra illud Esa. XLVI. 8. „ Redite prævaricatores ad cor. “ Unde cum oportet redire, redeunt ad valde breve.

Tunc sequitur consutatio: *Amen dico vobis, quamdiu non fecistis &c.* Simile habetur Luc. X. 16. „ Qui vos spernit, me spernit. “ Zach. II. 8. „ Qui tetigerit vos, tangit pupillam ocu„ li mei. “

Et ibunt hi in supplicium æternum &c. Posita sententia, ponitur effectus. *Et ibunt hi in supplicium æternum*. Supra dixerat quod in ignem æternum, quia stare posset quod esset ignis æternus, & tamen non æterne cruciaret; ideo

(a) *Al.* patri.

ideo dicit, *In supplicium*. *Iusti autem in vitam aeternam*. Ioan. XVII. 3. „ Hæc est vita „ æterna, ut cognoscant te solum verum „ Deum, & quem misisti Iesum Christum. " Quod autem sit supplicium æternum, habetur Dan. XII. 2. „ Multi de his qui dor- „ miunt in pulvere, evigilabunt, alii in vitam „ æternam, alii in opprobrium, ut videant „ semper. " Apocal. XX. 15. „ Missus est in „ stagnum ignis, & sulphuris, ubi & bestia, „ & pseudoprophetæ cruciabuntur die ae no- „ cte in sæcula sæculorum. " Esa.ult.24. „ Ver- „ mis eorum non morietur, & ignis eorum „ non extinguetur. "

Quæ est causa huius supplicii? Quidam, ut Origenes, voluerunt quod non esset æternum supplicium: unde ponunt quod omne supplicium terminatur: unde dicit, quia quod dictum est hic, dictum est propter exaggerationem. Sed Augustinus arguit. Si hoc ita est, ergo quod dicitur, quod iusti ibunt in vitam æternam similiter diceretur secundum exaggerationem. Sed hoc dicitur secundum diuturnitatem, ut etiam concedit Origenes: & hoc est detestabile, quod in eadem Scriptura sit talis diversitas. Sed quod hoc non possit esse, patet sic: quia hoc (*a*) exigit iustitia ut culpæ pœna respondeat æqualis. *In qua enim mensura mensi fueritis, remetietur vobis*: supra VII.I.

Sed quomodo post mortem tantam dilationem habebit supplicium æternum? Respondet Gregorius dicens, quod Deus iudex est voluntatis: unde qui non retinuit voluntatem a peccato usque ad mortem, peccavit in suo æterno; ideo dignum est quod Deus puniat in suo æterno. Augustinus dicit sic. Videmus quod pœna debet esse æqualis culpæ, & sic est etiam in iustitia humana, quod si quis peccat contra societatem civitatis, iudex non intendit mortem, nisi ut separet a societate civitatis perpetuo. Sed qui contra Deum, intendit excludere eum a societate cælestis curiæ. Secundum Hilarium, culpæ debetur pœna; sed culpa non deletur nisi per caritatem: ergo quamdiu homo non habet caritatem, iustum est quod semper sit in pœna. Ex quo ergo caritatem non habuit in hac vita, necesse est quod semper maneat in pœna.

Item obiicitur quod sancti orabunt, & ipsi exaudientur: ergo &c. Dicit Gregorius quod dum sunt in via sancti, pro eis exaudiuntur, sed non post.

Item obiicitur. Deus non delectatur in pœna, quomodo ergo sine fine affliget? Dicendum, quod etsi non delectatur, tamen hoc facit ad iustitiam suam conservandam.

CAPUT XXVI.

(a) ET factum est cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & Filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli indignati sunt, dicentes: Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venumdari multo, & dari pauperibus. Sciens autem Iesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scarioth ad principes sacerdotum, & ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

(b) Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha? At Iesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam, & dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis.

(a) *Al.* exiftit.

me's. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & paraverunt pascha. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. Et edentibus illis, dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi, Tu dixisti.

(c) Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite: hoc est corpus meum.

(d) Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

(e) Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Tunc venit Iesus in villam quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, & orem. Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & mæstus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, & vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, & invenit eos dormientes; & dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, & oravit dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, & oravit tertio, eumdem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam, & requiescite. Ecce appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

(f) Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis, & fustibus missi a principibus sacerdotum, & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Ave Rabbi; & osculatus est eum. Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum exemit gladium suum, & percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Quia sic oportet fieri. In illa hora dixit Iesus turbis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis, & fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis. Hoc autem totum factum est ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

(g) At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ, & seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium prin-

principis sacerdotum; & ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem. Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent; & non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderunt. Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis, Christe: quis est qui te percussit? Petrus vero sedebat foris in atrio: & accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit cum iuramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, & iurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit; & recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

(a) Postquam posuit Evangelista præparatoria passionis, hic accedit ad passionem Christi. Et dividitur in duas partes: quia primo narratur passio quantum ad ea quæ facta sunt a Iudæis; secundo quantum ad ea quæ a Gentilibus, cap. XXVII. I. *Mane autem facto &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur prænuntiatio dominicæ passionis; secundo narratur passio, & ordo, ibi, *Tunc abiit unus de duodecim*. Prænuntiatur passio tripliciter: verbo Christi; consilio inimicorum; tertio facto, & obsequio. Secunda, *Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi*; tertia, *Cum autem esset Iesus in Bethania*. Circa primum primo ponit ordinem prænuntiationis, & ipsam prænuntiationem. Ordinem: *Et factum est cum consummasset Iesus sermones hos omnes*. (a) Et dicit sic, quia ipse solus est qui consummare potest. Nos incipere possumus, sed non consummare, iuxta illud Eccle. IV. Multa dicimus, & deficimus. Item dicit, *Sermones hos*, scilicet quos a principio suæ prædicationis dixerat, ex quo dixerat (supra IV. 17.) *Pœnitentiam agite &c.* Vel sermones quos dixerat de prænuntiatione gloriæ: quia passio fuit exaltatio gloriæ. Phil. II. 3. „ Propter quod exaltavit illum „ Deus, & dedit illi nomen quod est super „ omne nomen, ut in nomine Iesu omne ge„ nu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia „ Dominus Iesus Christus in gloria est Dei „ Patris. “ Item non dicit solum omnes, sed *hos omnes*, quia omnia ad utilitatem credentium, & fidei est locutus. *Scitis quia post biduum pascha fiet*. In ista prænuntiatione non simpliciter prænuntiat, sed dicit: *Post biduum pascha fiet*. Et hoc factum est ad designandum quod non quæcumque passio est passio Christi, sed quæ signatur per paschale sacrificium. Et dicit, *Post biduum*. Et secundum hoc debetis considerare, quod verba hæc dicta fuerunt luna decimatertia, idest feria tertia, quia luna decimaquinta celebrabatur pascha, sed habetur in Ioan. XII. quod Dominus venit in Bethaniam, & hoc in die sabbati. Et alio die venit in Hierusalem, & ibi eiecit vendentes, & ementes. Et in die lunæ rediit, & vidit ficum arentem, cui maledixit. Et secundum Marcum, in die martis rediit, & tunc in illo die constituit omnes parabolas illas. Et illo die cum consummasset sermones hos, dixit: *Scitis quia post biduum pascha fiet*. Hoc nomen *Pascha*, secundum quod dicit Hieronymus, a pascendo dicitur; sed proprie dicitur phase, quod est transitus. Quadruplex autem est transitus, secundum quod pascha quadrupliciter accipitur. Secundum historiam celebrata est pascha, quando exterminator percussit primogenita AEgypti: tunc præcepit Dominus quod man-

(a) *Al.* Et item dicit.

manducarent phase, Exo. xii. Item secundum allegoriam est transitus Christi per mortem. Et de isto, Ioan. xiii. 1. „ Sciens Iesus quod iam hora esset ut transiret de hoc „ mundo ad Patrem &c. " Item est moralis, sive typicus, secundum quod de carnali conversatione transitur ad spiritualem. Eccli. xxiv. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me. " Item transitus generalis est, secundum quod dicitur quod cælum & terra transibunt &c. Unde post duos dies, scilicet post doctrinam veteris, & novæ legis. Secundum Græcum dicitur a pascui, quod est pasci, unde congrue sciens Christus quod transiret a mundo ad Patrem, dixit: *Et Filius hominis tradetur ut crucifigatur*. Non dicit a quo tradetur, quia traditus est a Patre. Rom. viii. 32. „ Qui proprio Filio non pe„ percit, sed pro nobis omnibus tradidit „ eum. " Item a seipso. Ad Ephes. v. 2. „ Di„ lexit nos, & tradidit semetipsum pro no„ bis &c. " Item a Iuda. Hic: *Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Item a Iudæis Pilato. Ioan. xviii. 35. „ Gens tua, & „ pontifices tui tradiderunt te mihi. " Item a Pilato gentibus: unde dicitur Ioan. xix. 16. „ Tradidit eum ad crucifigendum. "

Tunc congregati sunt principes sacerdotum &c. In parte ista ponitur perversum consilium pharisæorum: & primo ponitur consilium de Christi passione; secundo de dilatione, ibi, *Dicebant autem: Non in die festo*. Circa primum notare possumus, quod peccatum Iudæorum aggravatur ex tempore: quia *tunc*, imminente paschali festivitate. Esa. lviii. 13. „ Si „ averteris a sabbato pedem tuum, facere vo„ luntatem tuam in die sancto meo. " Sed, ut credo, non ad diem immediatum refertur, sed circa illud tempus: quia Ioan. xi. 13. habetur quod „ collegerunt consilium, & ex „ illa die cogitaverunt ut interficerent eum. " Et tunc dicitur quod recessit Iesus in regionem iuxta desertum. Unde non fuit hoc immediate factum. Vel potest dici, quod bis fuit factum. Item aggravatur ex multitudine: unde dicitur: *Congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi*. Esa. 1. 14. „ Sole„ mnitates vestras odivit anima mea: ecce enim „ manus vestræ sanguine plenæ sunt. " Item ex conditione peccantium, quia erant (*a*) de maioribus: unde dicitur: *Principes sacerdotum*, Hier. v. 5. „ Ibo ad optimates, & loquar „ eis: " & post: „ & ecce magis hi simul con„ fregerunt iugum, ruperunt vincula. " Et Psal. ii. 2. „ Astiterunt Reges terræ, & „ Principes convenerunt in unum adversus „ Dominum, & adversus Christum eius. " Item ex loco, quia *in atrio principis sacerdotum*. Unde isti debebant alios cohibere a malitia, ipsi autem faciebant. Dan. xiii. 5. „ A se„ nioribus egressa est iniquitas. "

Sed numquid erant multi principes? Præceperat enim Dominus quod esset unus solus summus sacerdos; sed non sufficiebat eis: unde propter cupiditatem, sacerdotium diviserant. Item iam amiserant, & a Romanis sacerdotium emebant. Vel vocat principes illos qui ante eum fuerant principes, & illum qui illius anni fuerat princeps.

Item tangitur illud de quo consiliabantur: *Ut Iesum dolo tenerent*. Et hoc erat fatuum, eum credere dolo tenere (*b*) qui omnia sciebat. Hier. ix. 8. „ Sagitta vulnerans lin„ gua eorum, dolum locuta est. "

Dicebant autem: Non in die festo. Hic agitur de dilatione, & ponitur consilium, & ratio. *Dicebant autem: Non in die festo*. Posset aliquis dicere, quod hoc dicerent ex devotione; ideo hoc tollit dicens: *Ne forte tumultus fieret in populo*: sciebant enim quod multi habebant eum ut prophetam, quidam vero ut Christum: ideo dissensio erat in populo, sicut habetur Ioan. vii. & ix. ideo timebant ne tollerent eum a manibus suis. Hoc isti cogitabant; sed aliud cogitabat Christus: unde illi duo cogitabant, scilicet quod eum volebant occidere, & quod non in die festo crucifigeretur, ad significandum quod ista immolatio succedebat imolationi agni paschalis.

Cum autem esset Iesus in Bethania. Hic ponitur prænuntiatio per factum mulieris: & primo ponitur factum; secundo reprehensio; tertio excusatio. Secunda ibi, *Videntes autem discipuli, indignati sunt*; tertia ibi, *Sciens autem Iesus*. Circa primum quatuor facit. Primo locus describitur; secundo persona; tertio facultas; quarto opus. Primo duplex locus ponitur, scilicet generalis, & specialis, Generalis, cum dicit: *Cum esset Iesus in Bethania*: specialis, cum dicit: *In domo Simonis leprosi*.

Notate, quod tunc non erat leprosus, sed curatus fuerat a Christo: si enim esset, non remansisset Christus cum eo, cum esset illud prohibitum in lege: & tamen utrumque (*c*) ad mysterium attinet. Bethania domus obedientiæ dicitur: unde per hoc significatur eius obedientia. Phil. ii. 8. „ Factus est obediens „ usque ad mortem. " Ideo competit ei (*d*) esse in domo leprosi. Esa. liii. 4. „ Et nos „ reputavimus eum ut leprosum. " Et ob hoc potius ibi venit. Alia ratio potest esse lit-

(a) *Al.* de manibus. (b) *Al.* quia. (c) *Al.* ministerio attinet. (d) *Al.* quod esset.

litteralis, scilicet ut illa haberet fiduciam veniendi ad Christum, quia iste erat cognatus Mariæ: & curatus erat ab eo lepra corporali, & ipsa veniebat ut curaretur a lepra spirituali. Et notandum, quod nullus alius dicitur venire ad Christum pro salute spirituali, excepta ista, ideo laude digna fuit.

Accessit ad eum mulier. Ecce persona. Matthæus, & Marcus dicunt hoc accidisse in eodem loco; Ioannes, & Lucas non. Lucas enim loquitur de ista, cap. VII. & Ioan. XII. Est ergo quorumdam opinio, ut fuit Origenis, quod fuerunt mulieres plures. Loquamur de primis duabus. Expresse dicit Hieronymus, quod illa de qua loquitur Lucas, non fuit soror Lazari: quia illa dicitur quod pedes unxit, de ista dicitur quod pedes, & caput. Ambrosius super Lucam dicit quod utrumque potest dici, quod sit eadem, vel diversa. Si dicimus quod eadem, possumus dicere: Etsi eadem, non tamen eiusdem meriti; sed peccatrix non est ausa caput tangere, sed post habita fiducia caput unxit. Et Augustinus probat quod sit eadem: quia Ioan. XI. 5. antequam accedat ad istud factum, dicit: „ Erat „ autem Maria soror Lazari, quæ unxit Do- „ minum unguento, & extersit pedes eius „ capillis suis. " Ideo videtur quod illa, de qua Lucas loquitur, sit eadem cum illa quæ est soror Lazari. Origenes dicit, quod non est eadem illa de qua Lucas loquitur, & illa de qua Ioannes loquitur. Et potest probari ratione temporis, quia illud legitur factum antequam iret in Hierusalem; hoc factum est cum dicit: *Scitis, quia post biduum pascha fiet*. Item ex loco, quia illa in domo Marthæ, de qua in Ioanne. Hæc autem in domo Simonis. Item per hoc quod ibi pedes, hic caput ungit. Quartum est quod ibi (Ioan. XII. 5.) Iudas dixit (*a*) „ Ut quid perditio hæc? " Hic autem quod omnes discipuli. Augustinus dicit, quod eadem mulier est; & respondet ad rationes Origenis. Ad primam dicit, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed recitat, quia ex hoc casu assumpsit Iudas occasionem peccandi, eum vidit unguentum effundi. Quod obiicit de loco, Augustinus non solvit. Potest tamen sic solvi: quia iste homo erat magnæ auctoritatis, & potestatem habens, & domus una eorum, quia cognatus eius erat. Aliter quomodo verum esset quod dicitur (Ioan. XII. 2.) quod „ fecerunt ibi „ (*b*) cœnam .... & Lazarus erat unus de dis- „ cumbentibus? "

Accessit ergo mulier habens alabastrum unguenti. Alabastrum est genus marmoris quod est translucens, & fiunt inde fenestræ: & de ista petra fiebant quædam vasa ubi conservabantur unguenta, sicut modo fiunt de terra contrita, quia ex sui frigiditate erant conservativa: unde alabastrum, idest vas de alabastro, plenum unguento. Et dicitur hic *Pretiosi*, alibi quod nardi pistici. Pistis Græce, fidelis Latine. Unde pistici, idest non sophisticati. Consequenter effectus ponitur: *Et effudit super caput eius discumbentis*.

Sed hic est quæstio duplex. Quomodo Christus sustinuit, quia videtur ad lasciviam pertinere? Ad hoc respondit Augustinus de Doctrina Christiana. Aliter existimatur in persona communi, aliter in persona prophetica: quia in persona communi secundum factum, sed in prophetica secundum suam significationem. In persona communi significaret lasciviam; in persona prophetica significationem. Expositio allegorica, quia significat sepulturam Christi, quia antiquitus corpora solebant inungi. Marci XIV. habetur quod prævenit corpus inungere in sepulturam. Item mystice unguentum significat quodcumque opus bonum. Istud autem opus dupliciter potest fieri: quia quoddam est quod non fit propter Deum, sed propter iustitiam naturalem, ut opus gentilis, & hoc est unguentum, sed non pretiosum, si propter Deum, sic est pretiosum: unde pedes ungit quando bonum opus facit propter utilitatem proximi; sed quando ad gloriam Dei, tunc ungit caput.

Sed quid est quod dicit Ioannes quod pedes, & Matthæus quod caput? Augustinus dicit, quod utrumque.

Sed quid est quod dicit Marcus, quod fregit alabastrum? Dicit Augustinus, quod sicut accidit aliquando quod aliquis effundit sic ut nihil remaneat, & post frangit; sic fecit ista, & effudit, & fregit. Vel si vult aliquis calumniari, potest dici, quod primo pedes, deinde caput unxit.

Tunc sequitur increpatio mulieris: *Videntes autem discipuli, indignati sunt*. Sed hic opponitur, quia Ioan. XII. dicitur quod solus Iudas dixit; iste quod omnes. Duplex est responsio, secundum Hieronymum: quia illud quod dicitur hic quod discipuli dixerunt, dicitur per synecdochem: *discipuli*, idest discipulus; & hic modus consuetus est in Scriptura. Heb. XI. 37. „ Secti sunt, " quia unus sectus, scilicet nonnisi Esaias. Vel potest dici quod omnes, quia, secundum quod dicit Augustinus, Iudas omnes excitavit. Item quod alii excitati propter inopiam pauperum; iste vero motus fuit propter avaritiam: unde dicunt: *Ut quid perditio hæc?*

 Sed

(*a*) *Ibi*: „ Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, & datum est egenis? " (*b*) *Al. deest* cœnam.

Sed quare hoc dicebant? (a) Audierant Dominum multum commendasse misericordiam. Supra XIX. 21. *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.*

Sciens autem Iesus ait illis. Hic ponitur excusatio mulieris: & duo facit. Primo excusat, & commendat; secundo præmium eius tangit: *Amen dico vobis &c.* Et primo excusat; secundo obiectioni discipulorum respondet; tertio exponit quod dixerat. Dicit ergo: *Quid molesti estis huic mulieri?* Dominus semper est advocatus huius mulieris: quia Luc. VII. 39. Pharisæus accusabat eam de peccato, unde dicebat: „ Hic si esset propheta sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum &c." & Dominus excusavit eam per dilectionem. Item Luc. X. etiam Martha accusabat eam de otio; & Dominus excusabat eam per contemplationem. Hic discipuli de unguenti effusione; & Dominus excusat eam ex devotione, dicens: *Quid molesti estis huic mulieri?* Iob VI. 27. „ Super pupillum irruitis, & subvertere nitimini amicum vestrum." *Opus bonum operata est in me.* Prov. III. 27. „ Noli prohibere aliquem bene facere; si potes, tu ipse bene fac." Chrysostomus. Aliquando contingit quod aliquis facit bonum opus ex genere, & forte melius facere potuisset: unde aliter est agendum ante factum, & post factum. Unde post factum, de facto commendandus est; sed si veniret ante factum, consulendum esset ei quod faceret quod melius est. Unde credendum, quod si a Domino petiisset ante consilium, dixisset ei quod (b) daret pauperibus. *Nam pauperes semper habebitis vobiscum &c.* Hic ponitur responsio ad obiectionem eorum, quia illi dicebant quod poterat dari pauperibus. *Me autem non semper habebitis.* Verum est secundum præsentiam corporalem, sed semper erit secundum præsentiam spiritualem. Unde dicit infra ult. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Et quid fecit? *Mittens autem hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.*

Sed quid est? Numquid intendit sepelire Christum? Non. Sed, sicut dicit Augustinus, Spiritus sanctus sicut monet ad loquendum, ita aliquando ad operandum: unde scriptum est Rom. VIII. 14. „ Qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege." Unde accidit quod a Spiritu sancto instruatur aliquis ad aliquem sensum quem non intendebat. Sic ista bonum opus intendebat, sed Spiritus sanctus illud ordinabat ad sepulturam.

Dicit: *Bonum opus operata est in me.* Posset aliquis dicere quod dare proximo esset bonum opus. Verum est, sed non tantum quod prædicetur per universum mundum; ideo subdit: *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur in memoriam eius*, idest in commendationem eius. Hieronymus dicit, quod iste crucifigendus prænuntiat Evangelium narrandum in universo mundo; & tamen non erat adhuc divulgatum cum Matthæus scripsit. Item notate, quod multi voluerunt divulgari nativitatem suam per universum mundum, & deleta est memoria eorum; factum tamen huius non est deletum. Prov. X. 7. „ Memoria iustorum cum laudibus." Et Psal. CXI. 7. „ In memoria æterna erunt iusti."

Tunc abiit unus de duodecim. Supra (c) posuit triplicem prænuntiationem dominicæ passionis; hic intendit ad narrationem: & duo facit. Primo præmittit præparatoria; secundo agit de ipsa passione, ibi, *Adhuc eo loquente &c.* Sunt autem tria præparatoria. Primo ponitur tractatus proditionis; secundo institutio communionis dominicæ; tertio de oratione Christi. Secunda ibi, *Die autem azymorum &c.* tertia ibi, *Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani.* Circa primum tria. Primo describitur persona proditoris; secundo tractatus proditionis; tertio sollicitudo. Dicit ergo, *Tunc.* Intelligatis quod non refertur ad immediate præcedens, quia de ista muliere per transpositionem dictum est; sed retorquetur ad illud quod dictum est, quod *congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi.... ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scarioth.* Et describitur persona eius ex tribus. Ex officio, quia unus erat de duodecim, non solum de discipulis, sed de duodecim specialiter vocatis. Ioan. VI. 71. „ Nonne vos duodecim elegi, & unus ex vobis diabolus est?"

Sed quare futurum malum, & proditorem voluit eligere? (d) Prima ratio potest esse ad significandum quod nullum condemnat propter suam prædestinationem, vel salvat, sed propter præsentem iustitiam: unde si damnaret propter suam prædestinationem, non imputaretur alicui. Item propter consolationem hominum: sciebat enim esse futurum quod multi deciperentur in electionibus; sicut de Philippo accidit, qui elegit Simonem magum; ideo Dominus permisit inter discipulos proditorem esse. Alia potest esse ratio, ut nullus vituperaretur, si aliquis esset malus,

(a) Al. Audierunt, (b) Al. dedisset. (c) Al. posuit eius triplicem prænuntiationem. (d) Al. Prima ratio est.

lus, cum in primo collegio unus fuerit malus.

Item describitur ex nomine persona proditoris: *Qui dicebatur Iudas*. Inter discipulos vocati fuerunt hoc nomine duo; tamen unus fuit malus: per quod significatur, quod quidam confitentes Deum sunt boni, quidam mali. De bonis Psalm. CXIII. 2. „ Facta est Iudæa sanctificatio eius. “ De malis dicitur ad Titum I. 16. „ Confitentes se nosse Deum, „ factis autem negant. “ Item describitur a patria, *Scarioth*. Est villa quædam, & interpretatur memoria mortis, quia peccatum Iudæ in memoria habetur. Et potest ad illud referri quod dicitur Hierem. XVII. 1. „ Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in un„ gue adamantino. “ *Ad principes sacerdotum*, qui Christum habebant interficere, obliviscens illius quod dictum est Psalm. I. 1. „ Beatus „ vir qui non abiit in consilio impiorum &c. “ Et in Gen. XLIX. 6. dicit Iacob: „ In consilium „ eorum non descendat anima mea. “ *Et ait illis*. Hic ponitur tractatus proditionis: & primo ponitur tractatus; secundo consummatio. Et primo consideranda est cupiditas eius; secundo præsumptio. Cupiditas, cum dicit: *Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam*? Propter pecuniam, omnem amicitiam contempsit. Eccli. X. 10. „ Nihil est iniquius „ quam amare pecuniam: hic enim animam „ suam venalem habet. “ Iste enim quia non refrenavit cupiditatem, incidit in proditionem. Quia enim vidit quod fraudatus erat pretio unguenti, ideo voluit recuperare in prodendo Christum. Item tangitur præsumptio, cum dicit: *Et ego eum vobis tradam*. Magna præsumptio fuit eum tradere qui omnia sciebat. Item loquitur iste ut valde male sentiens de Deo, quia quando aliquis vult vendere rem quam diligit, imponit ei pretium; sed quando habet rem de qua vult se expedire dicit: Date mihi quod placet. Sic dicit iste: *Quid vultis mihi dare*? idest, date quod vultis. „ Pro nihilo habuerunt terram „ desiderabilem: “ Psalm. CV. 24. *Et isti constituerunt ei triginta argenteos*. Dicit Origenes, quod simili modo faciunt qui pro temporali commodo Deum dimittunt. Habitat enim in nobis per fidem; sed tunc dimittimus quando nimis temporalibus adhæremus: unde dixit: *At illi constituerunt ei triginta argenteos*.

Sed quare ita expressit? Quia ita significatum erat per illud Zach. XI. 12. „ Et appen„ derunt mercedem meam triginta argenteis. “ Et non est dicendum, quod Ioseph venditus fuit triginta denariis; sed Scriptura vult quod solum viginti argenteis, idest denariis.

Sed quid vult dicere quod triginta? Intelligendum est. Iste numerus componitur ex quinque & sex: unde quinquies sex sunt triginta. Per quinque significantur quinque libri Moysi, vel temporalia, quæ subiecta sunt quinque sensibus: unde signatur, quod post legem Moysi in sexta ætate fieret salus. *Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet*. Hic ponitur sollicitudo. Et quare hoc faciebat? Ut facilius, & occultius facinus perpetraret, sicut est de peccantibus, quia „ qui ma„ le agit odit lucem: “ Ioan. III. 20. & Iob XXIV. 10. „ Oculus adulteri observat caligi„ nem. “

(b) Tunc agit de constitutione sacramenti: & quia nova succedunt veteribus, (a) ut dicitur Levit. XXVI. 10. „ Novis supervenien„ tibus vetera proiicietis: “ (b) primo agit de veteri; secundo de novo. Circa primum (c) duo. Primo ponitur præparatio paschæ; secundo ponitur prænuntiatio proditoris, ibi, *Et edentibus illis dixit &c.* Et circa primum primo tempus designatur; secundo præparatio convivii; tertio institutio sacramenti. Dicit ergo: *Prima die azymorum*.

Et hic potest esse obiecto: quia hic dies erat prima dies paschæ. Et videtur contra hoc quod dicitur in Ioan. XIII. 1. „ Ante diem fe„ stum paschæ &c. “ Dicunt Græci, Matthæum, Lucam, & Marcum errasse, & quod Ioannes correxit eos, quia fuit facta ante diem paschæ: unde dicunt quod Dominus passus est decimaquarta luna, & cœnam fecit decimatertia: unde dicunt quod Dominus confecit non in azymo, sed (d) in fermentato. Et hoc nituntur confirmare plurimis argumentis. Primo quia dicitur Ioan. XVIII. 28. quod „ non „ introierunt, ut non contaminarentur, sed „ manducarent pascha. “ Et ita die passionis debebant comedere pascha. Item alia ratio eorum, quia mulieres præparaverunt aromata; ideo &c. Sed hoc non potest stare, quia Dominus non fregit cæremonias. Non enim invenitur quod præveniretur pascha; invenitur tamen quod prolongaretur. Et dato quod præveniretur, hoc non est pro Græcis, quia scriptum est, quod pascha debebat comedi cum azymis, & lactucis agrestibus. Si ergo aliter fecisset, contra legem fecisset. Ideo secundum quod tres Evangelistæ dicunt, hoc fuit factum decimaquarta luna, & tunc erat necesse comedere pascha.

Quid ergo respondendum ad id quod dicit Ioannes: „ Ante diem festum paschæ? “ Dicen-

(a) *Al.* &c. (b) *Al.* Primo ergo. (c) *Al.* *deest* duo. (d) *Al.* in fermento.

cendum, quod consuetudo fuit quod incipiunt diem a vesperis, & sic dies paschalis a vesperis incipiebat. Et hoc habetur in Exod. XII. 14. (*a*) „ Decimaquarta luna ad vespe-„ rum celebrabitis pascha. " Et ex tunc non inveniebatur fermentatum in domibus Iudæorum usque ad vigesimum primum diem. Unde si computamus a vespere quartædecimæ lunæ, præparatio fuit facta ante diem paschæ, tamen erat decimaquarta luna. Vocat ergo Ioannes diem illum azymorum, & diem paschæ decimamquintam lunam.

Quod tu dicis secundo (ex Ioan. loc. cit.) quod „ non introierunt prætorium ut non „ contaminarentur &c." Chrysostomus sic solvit, & dicit, quod Dominus non prætermisit aliquid de legalibus observantiis: unde pascha comedit decimaquarta luna. Sed isti principes inhiarunt ad interfectionem Christi, propter quod distulerunt, & tunc non celebraverunt, & hoc contra legem suam. Vel per pascha (*b*) intelliguntur panes azymi.

Quod dicunt de mulieribus, dicit Augustinus, quod habebant multas solemnitates; sed sabbatum solemnior erat solemnitas: unde non licebat sabbato præparare cibaria; quod tamen licebat in aliis festis, sed in die sabbati non. Ideo tunc ita accidit quod festivitas paschæ accidit in die veneris, & sequebatur sabbatum; ideo tunc præparaverunt, & in die sabbati quieverunt. Ideo possumus dicere, quod decimaquarta luna celebravit pascha.

Sequitur solicitudo discipulorum. *Accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Et primo ponitur inquisitio; secundo mandatum; tertio impletio. Dicit: *Accesserunt discipuli eius*. Sed qui discipuli? Dicit Remigius, quod ex obsequio Iudas, ut celaret proditionem suam. Tamen Leo Papa dicit, quod etiam alii. *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Per hoc designatur quod Christus non habebat ibi domum, nec aliquis de societate; ideo signatur paupertas eius: unde supra VIII. 20. *Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum*.

At ille dixit. Hic ponitur mandatum. Et primo denuntiat hospitem; secundo passionem; tertio exposcit locum ad convivandum. Dicit ergo: *Ite in civitatem ad quemdam*. Et notare debetis, quod non erat hospitatus in civitate, sed in Bethania.

Sed quid est quod dicit, (*c*) *Quemdam*? Dicit Augustinus, quod Dominus aliquem certum nominavit; sed quia non erat necessarium nominare, Matthæus prætermisit nominare. Chrysostomus dicit, quod dicit, *Ite ad quemdam*, idest ad quemcumque: quia voluit ostendere suam virtutem, ut non turbarentur de passione. Ita enim erat divulgata fama eius quod iam sententiatum erat quod qui reciperet eum, (*d*) fieret extra synagogam. Unde voluit dare intelligi, quod non reciperet eum aliquis nisi immutaret cor eius. Proverb. XXI. 1. „ Cor Regis in manu Domi-„ ni, & quocumque voluerit inclinabit il-„ lud. "

Et dicite ei &c. Prænuntiat passionem, ut non turbentur: unde dicit, *Tempus*; non quodcumque dicitur, sed determinatum a Patre. Secundum istum modum dicitur Ioan. VII. 6. „ Tempus meum nondum advenit, „ tempus autem vestrum semper est para-„ tum. " *Apud te facio pascha*; idest, celebrabo paschale convivium apud te. Et addit, *Cum discipulis meis*, ad denotandum, quod non occulte, sed publice. Secundum Chrysostomum, istud dixit, quia volebat, quod præpararentur cibaria sufficientia & sibi, & discipulis.

Sed quid est quod ipse celebravit, & (*e*) nos non debemus celebrare? Quia Ioan. XIII. 15. dicitur: „ Exemplum dedi vobis, ut quem-„ admodum ego feci, ita & vos faciatis. " Ad hoc respondet Augustinus, quod sicut Christus passus est, ut a morte nos redimeret, sic legem voluit observare, ut nos a lege absolveret.

Tunc sequitur executio: *Et fecerunt discipuli sicut* (*f*) *præceperat eis Iesus &c.* Similiter habetur Exod. XXIV. 3. „ Omnia verba quæ „ præcepit Dominus faciemus. " Consequenter agitur de convivio: *Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis eius*. Et dicitur, *Vespere*, quia, sicut præcipitur Exod. XVI. 12. (*g*) „ Decimaquarta luna ad vespe-„ ram celebrabitis pascha. " Vel *vespere*, quia tendit ad occasum. Zach. XIV. 7. „ Et in „ tempore vesperi erit lux. " Vel signatur verus transitus Christi, scilicet finis: ad vesperum enim est finis diei.

Et edentibus illis dixit &c. Hic ponitur de prænuntiatione proditoris. Et primo designat ex societate; secundo ex auctoritate; tertio ex propria voce. Secunda ibi, *At ille respondens &c.* tertia ibi, *Tu dixisti*. Et circa primum primo ponitur prænuntiatio; secundo effectus, *Et contristati sunt*. Unde dicit: *Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quod unus vestrum me traditurus est*. *Amen dico*: affirmat, quia magnum dicebat, *quod unus vestrum*: quos elegi esse columnas Ecclesiæ. Eccli. VI. 10. „ Est amicus socius mensæ, & „ non

(a) *Al.* quod 14. luna. (b) *Al.* intelligitur. (c) Al. *Quidam*. (d) *Al.* quod fieret. (e) *Al.* & nos debemus celebrare. (f) Al. *prædixerat*. (g) *Al.* quod 14. luna.

„ non permanet in die necessitatis. " Et in Hier. IX. 4. „ In omni fratre tuo non habeas „ fiduciam. " Tunc sequitur effectus; & est duplex effectus, tristitia, & dubitatio. Quantum ad tristitiam dicit, *Et contristati*. Et quare? Contristabantur de morte Christi, quia amarum erat eis carere tali duce, tali patrono. Item tristabantur de tali scelere quod erat futurum. Hier. IX. 1. „ Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum? " Tunc ponitur dubitatio: *Coeperunt singuli dicere*.

Sed quare dubitabant? Nonne unusquisque erat certus de se? Responsio. Instructi erant discipuli, quia homines sunt cito proni ad peccatum: unde Apostolus I. Corinth. X. 12. „ Qui stat, videat ne cadat. " Item dubitabant, quia magis ei credebant, quam propriae conscientiae. Simile est illud quod dicitur, I. Corinth. IV. 4. „ Nihil mihi conscius sum; sed „ non tamen in hoc iustificatus sum. "

At ille respondens ait: *Qui intingit manum in paropside, hic me tradet*. Hic ponitur praenuntiatio ex verbo prophetico. Et primo ponit praenuntiationem propheticam; secundo necessitatem passionis; tertio poenam proditoris. Dicit ergo: *At ipse respondens ait*. De hoc potest intelligi illud Psalm. XL. 10. „ Qui „ edebat panes meos, magnificavit super me „ supplantationem. " *Qui intingit manum in paropside*. Marcus dicit, „ In catino. " Paropsis dicitur vas quadrangulare, & dicitur quasi latera paria habens; catinus dicitur vas fictile ad recipiendum liquores: unde in catino reponebantur liquores, in paropside sicca: unde poterat ibi esse utrumque. Vel dicebatur paropsis, sed ex officio catinus.

Et quid est quod dicit: *Qui intingit manum in paropside?* Dicendum, quod consuetudo apud antiquos erat quod multi (a) comedebant ex una scutella, & forte vas accipiebant. Unde omnes admirantes retraxerunt manum, praeter Iudam, ut magis excusaret se; & ideo erat verbum dubium, quia simul intingebat cum omnibus: ideo noluit eum tegere, ne fieret magis peccator. Vel potest dici, quod duo, & duo sedebant, & istum secum posuerat, ut ipsum retraheret. Sed multi per amicitiam non retrahuntur.

Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. Quid est quod dicis, quod tu traderis? Dicit: *Filius hominis vadit*, scilicet propria voluntate. „ Oblatus est, quia ipse vo„ luit; " sicut scriptum est Esa. LIII. 7. Unde praedicta fuit passio a prophetis, ut habetur Luc. ult. 27. „ Et incipiens a Moyse, & omni„ bus prophetis interpretabatur illis in omni„ bus scripturis quae de ipso erant. " Et ita Filio hominis nihil nocet, quia fit quod ipse disposuit.

Sed dicet aliquis: Si vadit ex propria voluntate, ergo non est imputandum Iudae. Dicendum, quod immo, quia hoc mala voluntate faciebat, quod Filius spontaneus agebat.

Ideo sequitur poena: *Vae autem homini illi per quem Filius hominis tradetur*. Sicut supra XVIII. 7. *Necesse est ut veniant scandala; vae autem homini illi per quem scandalum venit*. Et tangitur magnitudo poenae: *Bonum erat illi, si natus non fuisset*. Ex hoc sequitur occasio erroris. Dicunt enim quidam, quod non existenti non infertur poena; ideo dicunt quod melius est simpliciter non fuisse, quod est contra Apostolum, ad Rom. IX. Unde, secundum Hieronymum, dicendum, quod loquitur secundum communem modum loquendi; idest, minus nocumentum; idest, maius tormentum sentit quam si natus non fuisset. Et ad hoc videtur facere quod dicitur Eccle. IV. 2. „ Laudavi magis mortuos quam viventes. " Et hoc est contra Augustinum in Libro de libero arbitrio. Quod nihil est, non potest eligi. Item quod eligimus, est propinquius felicitati; sed quod non est, non est propinquum felicitati. Quid est ergo dicendum? Potest ne aliquis magis eligere non esse, quam poenale esse? Ideo dicendum, quod non esse dupliciter potest accipi: vel secundum se, vel per comparationem ad aliud. Secundum se, dico quod non est eligibile, ut dicit Augustinus; sed per comparationem ad aliud, est eligibile, ut dicit Hieronymus. Quia hoc non est aliquid in natura, sed secundum apprehensionem animae accipitur ut aliquid, ut non sedere. Sed electio accipitur ab eo quod est apprehensum; ideo carere malo, accipit ut bonum. Quando ergo eligit non propter se, sed inquantum exclusivum mali, sic eligit, ut dicit Philosophus. Per hoc patet responsio ad secundum. Dico ergo, quod illud quod magis removet a malo, accipitur ut magis propinquum felicitati: unde homini febrienti, carere febre, videtur esse felicitatem, quia sub miseriis videtur non esse: unde melius est non esse, quam sub miseriis esse.

Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Notandum, quod simulatorie hoc dixit: unde quia tardavit quaerere, (b) significavit quod erat tristis, sed simulavit. Item alii vocant ipsum Dominum, sed iste Magistrum. Utrumque tamen erat. Ioan. XIII. 13. „ Vos vocatis me „ Ma-

(a) *Al.* comedant. (b) *Al.* signavit.

„ Magister, & Domine, & bene dicitis, sum „ etenim. " *Ait illi, Tu dixisti*. Notate mansuetudinem Domini. Supra XI. 29. *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*. Et hoc ut nobis exemplum mansuetudinis daret: unde dicit, *Tu dixisti*, idest confessus es. Vel tu dicis ista, non assero ego; sed tu dicis. Unde non est verbum asserentis: nolebat enim eum revelare; quasi dicat: Non assero, sed tu dicis.

(c) Supra posuit Evangelista celebrationem veteris paschæ; hic ponitur institutio sacramenti altaris. Et primo instituitur sacramentum; secundo prænuntiatur futurum scandalum discipulorum, ibi, *Tunc dixit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini*. Primo duo facit. Primo instituitur paschale sacramentum; secundo hymnus gratiarum actionis, ibi, *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti*. Et circa primum duo facit. Primo ponitur institutio sacramenti sub specie panis; secundo sub specie vini, ibi, *Et accipiens calicem gratias egit &c.* Circa primum primo tangit facta Christi; secundo verba, ibi, *Accipite, & comedite: hoc est corpus meum*. In factis quinque sunt notanda. Primo, ponitur tempus; secundo designatur materia; tertio benedictio; quarto fractio; quinto communicatio, sive distributio. Tempus tangitur cum dicit: *Cœnantibus autem eis &c.* idest, dum essent in cœnando, idest dum cœnarent.

Et quare hoc constituit in ipsa cœna, & non ante? Duplex est ratio. Quia voluit Dominus quod istud succederet veteri sacramento, sicut veritas figuræ; ideo post constitutionem veteris sacramenti, novum constituit. Levit. XXVI. 10. „ Novis supervenientibus vetera proiicietis. " Item propter aliud, quia voluit ut infigeretur memoriæ: quæ enim ultimo audiuntur, altius infiguntur memoriæ. Thren. III. 19. „ Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absinthii, & „ fellis. "

Quare ergo constituit Ecclesia quod homines ieiuni istud sacramentum reciperent? Dicendum, quod hoc est ad reverentiam sacramenti: conveniens enim est quod ante cibum sumatur. Et hoc intelligendum est eodem die. Cum enim dies a media nocte incipiat, non debet recipere quicquam a media nocte usque ad perceptionem huius sacramenti.

Sed quæsierunt aliqui, si quodcumque intrat in os, solvat sumptionem sacramenti, ut si bibit aliquis aquam. Intelligendum est, (a) quod duplex est ieiunium, scilicet ieiunium Ecclesiæ, & ieiunium naturæ. Ieiunium Ecclesiæ non solvit potus aquæ, sed ieiunium naturæ solvit: quia etsi aqua per se non nutriat, cum aliis nutrit. Et debetis intelligere, quod aquam recipit, & potum, si aliquis lavet os, & transglutiat unam guttam casualiter: non tamen propter hoc debet dimittere, immo computatur cum saliva. Similiter de cibo dico, (b) quod si quis anisum comedit in sero, & remanserit aliquid (c) in dentibus, si casu transglutiat, non propter hoc debet dimittere. Item aliqui conscientiam faciunt, quod si non dormiunt non recipiant. Hoc non habet locum, quia non fuit de constitutione Ecclesiæ. Unde non facit ad rem (d) utrum dormiat, vel non dormiat.

Accepit Iesus panem &c. Hic tangitur materia. Notandum, quod istud sacramentum, quantum ad aliquid, veteri sacramento attinet, sicut veritas figuræ. Sacramentum illud sumebatur ut cibus, quia mandatum erat quod comederent agnum; & istud, quod loco eius sumitur, debet sumi ut cibus. Et sicut ille erat vere cibus, ita & iste agnus. Ioan. VI. 51. „ Caro mea vere est cibus. " Unde falsa est illa opinio quæ ponebat, quod solum erat ibi Christus sub signo, quia si ita esset, quid plus haberet istud signum quam illud? Sed illud erat signum tantum; hoc autem est figura, & veritas.

Sed numquid est irreverentia, quia aliquis comedat corpus Domini? Dicendum, quod differt iste cibus ab aliis cibis, quia alii cibi convertuntur in corpus nostrum: unde si Christus ita converteretur, irreverentia esset. Sed non est sic, immo e converso, ut dicit Augustinus: „ Non tu me mutabis in te, sed tu „ mutaberis in me. " Unde illud sacramentum finis & perfectio omnium est sacramentorum: & ratio est, quia esse quod est per essentiam, est finis & perfectio eorum quæ per participationem. Alia enim sacramenta Christum continent per participationem, in isto autem est Christus secundum substantiam: ideo dicit Dionysius, quod nullum est sacramentum quod non perficiatur in Eucharistia: unde si adultus baptizetur, debet ei dari Eucharistia. Debet ergo sumi in cibo, ut veritas respondeat figuræ.

Et quare non sub specie propria? Una ratio est ratione meriti fidei, quia fides non habet meritum ubi humana ratio præbet experimentum. Item ut parcatur sumentibus, quia non est consuetum quod caro humana comedatur. Item ut defendatur a derisionibus infidelium.

Et quare sub tali specie? Quia voluit celebra-

(a) *Al.* quod ieiunium, scilicet &c. (b) *Al.* ut si anisum. (c) *Al.* de dentibus, si a casu transglutiat. (d) *Al. deest* utrum.

lebrari ab omnibus ubique terrarum; ideo voluit eis dare materiam quæ communis est omnibus. Communis autem cibus est panis, & communis potus hominum est vinum: unde panis, & vinum sunt cibus principalis, alia potius quasi ædulia. Item in aliis sacramentis in unctione non quodcumque oleum accipitur, sed commune, quod dicitur (a) oleum ex multis uvis: sic unitas Ecclesiæ (b) ex multis fidelibus. Et sic patet quod nostra sacramenta magis sunt antiqua quam sacramenta veteris legis: quia sacramenta veteris legis habuerunt initium a Moyse, & Aaron; sed sacramenta novæ legis a Melchisedech; (c) qui obtulit Abraham panem, & vinum. Ideo dicitur Christus factus „ sacerdos secundum „ ordinem Melchisedech: " Psal. CIX. 4.

Consequenter agitur de benedictione: & hæc benedictio refertur ad tria. Ad materiam, quia benedixit fructum terræ, in quo significatur quod maledictio Adæ revocata est per Christum, quando dixit ei Genes. IV. 17. „ Maledicta terra in labore tuo .... spinas, „ & tribulos germinabit tibi. " Item refertur quantum ad illud quod continebatur in illo, scilicet Christum. Supra XXI. 9. „ *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Item ad fructum sacramenti, quia per istum benedicuntur fideles, & transit a capite ad membra. Prover. X. 6. „ Benedictio Domini super „ caput iusti. "

Deinde tangitur fractio, *Et fregit*: & tria significat. Primo significat mysterium futuræ passionis, quia in passione perforata sunt membra, secundum illud Psalm. XXI. 17. „ Fode„ runt manus meas, & pedes meos, dinu„ meraverunt omnia ossa mea. " Et hoc factum est, quia ipse voluit. Esa. LIII. 7. „ Obla„ tus est, quia ipse voluit. " Item significatur quod frangatur ab unitate in multitudinem: unde significat incarnationem: quia cum ipsum Dei Verbum simplex esset, venit in istam multitudinem, non relinquendo simplicitatem. Item signatur effectus, quem in diversos intulit: quia secundum Apostolum I. Corinth. XII. 24. „ Divisiones gratiarum sunt, „ idem autem spiritus. "

Item ponitur distributio: *Dedit discipulis suis*. Eccli. XXIX. 33. „ Ex his quæ in manu „ habes, ciba singulos. " Et dicit, *Discipulis*, quia nulli non baptizato debet dari huiusmodi sacramentum. Sicut non conficeret sacerdos (d) nisi consecratus, sic non debet alicui illud administrari nisi baptizato. Item non est dandum nisi fidelibus; immo infideles non debent admitti ad videndum istud sacramentum. Unde in primitiva Ecclesia, quando multi erant catechumeni, recipiebantur in Ecclesia usque ad Evangelium, & tunc expellebantur.

Item, cum dicat quod *discipulis suis*, quæritur utrum Iudas ibi fuerit. Omnes dicunt quod simul dedit omnibus, & etiam Iudæ, & hoc ut eum sua benignitate a peccato revocaret. Item ut daret Ecclesiæ documentum ut dum esset occultus peccator, quod non prohiberetur a receptione huius sacramenti: homines enim non habent iudicare de occultis. Hilarius hic dicit, quod non fuit Iudas, quia iam exierat. Et vult probare per illud quod dicitur in Ioan. XIII. 25. cum petierunt discipuli: „ Quis est qui tradet te? " Quibus dixit: „ Cui tradidero buccellam in„ tinctam. " Ideo ostendit quod iam exierat. Sed magis tenendum est quod alii dicunt.

Et ait: Accipite, & comedite: hoc est corpus meum. Hic ponuntur verba. Et in istis verbis tria facit. Primo hortatur ad recipiendum; secundo ad comedendum; tertio denuntiat veritatem. Dicit: *Accipite, & comedite*. Et quod dicit, *Accipite*, ad spiritualem receptionem debet referri, quia non debet accipi nisi in fide, & caritate. Ioan. VI. 55. „ Qui manducat carnem meam, & bibit san„ guinem meum, in me manet, & ego in „ eo. " Item inducit ad comestionem, *Comedite*, non solum spiritualiter, sed etiam sacramentaliter. Cant. V. 1. „ Comedite ami„ ci, & bibite. " Item designat veritatem: *Hoc est corpus meum*. Forma sacramenti continetur in his verbis, quæ sunt verba Domini, quia in verbis Domini sacramentum conficitur. Unde si verbum Eliæ tantam virtutem habuit quod faceret ignem de cælo descendere, multo magis verbum Dei poterit transmutare unum corpus in aliud.

Tunc quæritur utrum virtus sit in verbis. Et non est dubium quod sic: unde dicitur Psal. LXVII. 34. „ Dedit voci suæ vocem vir„ tutis. " Eccle. VIII. 4. „ Quia sermo eius „ potestate plenus est. " Unde sacerdos peragit in persona Christi, & non utitur verbis in persona propria, sed in persona Christi.

Sed quæ est hæc virtus? Quomodo tanta est virtus? Ideo dicunt aliqui quod nulla est ibi virtus, sed potestas Christi solum, quæ ibi assistit. Et hoc non videtur, quia sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant.

Sed quam virtutem habuit? Dicendum, quod est causa agens principalis, & hæc virtutem

(a) *Forte*: oleum ex multis olivis; sicut & vinum ex multis uvis: sic unitas &c. (b) *Al.* ex multitudine fidelium. (c) *Al.* cui. (d) *Al.* nisi consecratus sit, non debet &c.

tutem habet in se manentem; item causa instrumentalis, & hæc non operatur per virtutem in se manentem, sed ab alio transeuntem: unde sacramenta sunt causæ, non sicut causæ principales, sed instrumentales ab alio transeuntes.

Sed tunc quæritur quod est de facto: utrum istud, *Accipite, & comedite &c.* sit de forma sacramenti. Et dicendum, quod solum illud, *Hoc est corpus meum*, est de forma sacramenti. Unde intelligendum, quod aliter est de sacramento hoc, & de aliis sacramentis: quia consecratio materiæ aliquando est de necessitate sacramenti, aliquando non: ut in baptismo consecratio materiæ non est de necessitate baptismi; sed in unctionibus nulla fit unctio, nisi oleum benedicatur. In aliis etiam sacramentis non percipitur sacramentum in benedictione, sed in infusione: quia (*a*) oleum, & aqua cum sint inanimata, non continent gratiam: unde cum gratia sit finis sacramenti, non potest inferri nisi per susceptionem sacramenti. Sed in isto sacramento continetur ille qui est plenitudo gratiæ; ideo non perficitur in nobis, sed in consecratione materiæ: unde dato quod nullus acciperet, non minus esset sacramentum: unde usus est consequens, & non est de necessitate. Unde in aliis illud est de forma quod pertinet ad usum; istud non pertinet ad usum, sed ad materiæ sanctitatem: unde istud quod dicitur, *Accipite, & comedite*, quod pertinet ad usum, non est de forma.

Item solet esse quæstio utrum Dominus consecrerit sub his verbis. Et videtur quod non: quia dicitur ibi: *Accepit panem, & benedixit*: ergo videtur quod in benedictione consecraverit. Ideo dixerunt aliqui quod non consecravit primo verbis, sed spirituali virtute. Et hoc potuit facere propter virtutem excellentiæ, quia poterat veritatem sacramenti sine sacramento tradere, quia virtutem suam non alligaverat sacramentis: unde hoc potuit facere per virtutem excellentiæ. Alii dicunt, quod primo in occulto dixit, & post in publico. Melius dicitur quod semel dixit, & non bis, & in his verbis consecravit: unde debet ita legi quod illud quod dicitur: *Ait*: *Accipite, & comedite*: referatur ad præcedentia: unde sic dicendo dixit: *Hoc est corpus meum*.

Hic quæritur quid demonstret hoc pronomen *hoc*. Dixerunt quidam, quod demonstrat non ad sensum, sed ad intellectum, quia non est nisi ad substantiam panis, & non est nisi ad significandum: unde sensus est: *Hoc est corpus meum*; idest, signatum per hoc, est corpus meum. Et hoc non potest stare, quia sacramenta novæ legis efficiunt quod signant; ideo nihil aliud facit nisi quod signat; & signat corpus Christi, & sic solum est corpus Christi sub signo. Alii dicunt quod ly *hoc* demonstrat ipsam substantiam corporis. Sed quomodo est hoc? Est ne statim corpus Christi cum dicit, *Hoc*? Constat quod non, quia si moreretur sacerdos, non esset consecratum nisi expleret. Ideo dicunt alii quod ly *hoc* retardat suam significationem, & demonstrat illud quod erit post prolationem istius verbi *meum*. Istud etiam non competit, quia sic idem videretur dicere, ac si diceret: Corpus meum est corpus meum: (*b*) & Deo non competit. Alii dicunt, quod verba proferuntur materialiter, non significative. Et hoc non potest stare: quia dicit Augustinus: „ Accedit verbum ad „ elementum, & fit sacramentum. “ Quid ergo? Dicendum, quod recitative (*c*) dicuntur, & simul recitative, & significative. Quare? Quia ipse loquitur in persona Christi, & peragit ac si Christus esset præsens: aliter verba non accederent ad propriam materiam. Quid ergo? Dicendum, quod aliter est in verbis sacramentalibus, & verbis aliis humanis: quia verbum humanum est solum significativum, sed divinum significativum, & factivum. Unde verba sacramentalia habent virtutem a virtute divina. Unde simul dicit, & ex virtute divina facit. Ideo non solum est (*d*) illud verbum significativum, sed etiam factivum. Et primo facit, secundo significat. In factione enim materiali ita est quod præexistit aliquod commune in qualibet transmutatione, & illud commune est sub uno termino transmutationis, & in fine sub alio. Verbi gratia, ponatur quod de nigro fiat album, in ista transmutatione erat corpus, sed in principio erat sub nigredine, & post sub albedine. Unde quo ad aliquid est simile, quo ad hoc scilicet quod est aliquid commune; sed dissimile, quia non eodem modo: quia in aliis transmutationibus materialibus commune est subiectum, & differens forma; hic autem est contrarium, quia commune est accidens, differens est substantia. Unde substantia transmutatur, commune accidens manet.

Quid ergo demonstrat ly *hoc*? Dicendum, quod sensus est: *Hoc est corpus meum*; idest, contentum sub accidente, est corpus meum: vel hoc sit quod contentum sub accidentibus sit corpus meum. Unde in fine posuit nomen, sed in principio pronomen, quod substantiam indeterminatam significat; sed per no-

(a) *Al.* eidem & aqua. (b) *Al.* & ideo. (c) *Al.* dicunt. (d) *Al.* illud verbum *est*.

nomen forma determinata: unde in principio non est forma, sed in fine.

Sed quo modo est ibi corpus Christi? Una fuit opinio quod simul cum corpore Christi substantia panis manebat: unde quod dicit, *Hoc est corpus meum*, refertur ad corpus solum. Alii dicunt, quod transit substantia panis in præiacentem materiam, & advenit ibi corpus Christi, præter hoc quod substantia panis transeat in corpus Christi. Improbatur autem hoc sic. Quia sic videtur quod aliquid incipiat esse ubi non primo fuit, quod non potest esse nisi vel mutetur secundum locum, vel quod aliquid convertatur in ipsum. Sicut si dicatur: Hic non est ignis. (a) Quod ergo post sit ibi, hoc non potest esse nisi quod ibi aliunde apportetur, vel quod aliquid quod ibi sit, in ignem mutetur. Sed secundum illam opinionem tollitur modus conversionis: ergo non est nisi mutatio localis. Sed impossibile est idem corpus esse in diversis locis; ideo &c. Ideo aliter dicendum, quod corpus incipit ibi esse, non per motum localem, sed per conversionem alterius in ipsum; & in hoc manet forma, & transit subiectum. Unde mutatur subiectum in subiectum, quod est principium individuationis, non propter hoc quod simul cum substantia panis sit corpus Christi, vel annihiletur substantia panis; sed per hoc quod transmutetur per conversionem in ipsum.

Sed qualiter poterit esse in tam parvo loco? Dicendum, quod aliquid est ibi de vi sacramenti, & istud ibi principaliter est; aliquid vero per concomitantiam. Illud est ibi de vi sacramenti in quod terminatur conversio. Et quia panis convertitur in corpus Christi, illud quod significatur, est corpus Christi, & non est sine anima, nec sine divinitate; nec tamen panis convertitur in animam, vel divinitatem, sed sunt ibi per concomitantiam. Unde si aliquis in triduo celebrasset, cum anima esset separata a corpore, non esset ibi anima. In pane enim duo sunt, substantia, & accidentia. Accidentia manent, substantia transit. Illud ergo ibi est principaliter in quod terminatur transmutatio; sed terminatur in substantiam: ergo substantia est principaliter, sed accidentia per concomitantiam; dimensiones autem sunt accidentia. Nec corpus Christi in sacramento comparatur ad locum per dimensiones proprias, sed per dimensiones panis præexistentes.

Item *fregit*. Sed numquid in qualibet parte est totum corpus? Dico quod sic. Et debetis intelligere quod dicitur aliter esse in loco, quam locatum in loco: quia locatum comparatur ad locum sub suis dimensionibus, sed non sic hic. Ideo notandum, quod ubicumque est aliqua differentia quantitatis, non facit differentiam in substantia. Sed si sit aliquod sequens quantitatem, dividitur secundum quantitatem. Sed anima non habet a quantitate suam totalitatem accipere, sed habet suam totalitatem in qualibet parte: unde corpus Christi non comparatur ad corpus illud secundum quantitatem, sed solum secundum substantiam; ideo sicut anima est in qualibet parte corporis, sic Christus in qualibet parte hostiæ.

Quid ergo erit de istis accidentibus? Dicendum, quod manent absque subiecto ex virtute divina. Et quo modo potest hoc esse, cum accidentia dependeant a substantia? Dicendum, quod Deus est principium essendi: unde potest producere effectum separatum a subiecto, & sine principiis: ideo cum principium substantiæ sit conservare accidentia in esse, potest Deus absque suis principiis conservare.

Si quæris utrum sit verum de omnibus accidentibus; dicendum, quod omnia accidentia referuntur ad substantiam mediantibus dimensionibus: unde quodammodo individuantur; ideo dimensiones sunt sine subiecto, sed qualitas in dimensionibus est ut in subiecto. Unde sensus est: *Hoc*, idest contentum sub his accidentibus, quæ accidentia manent in dimensionibus, quia substantia, quæ primo suberat sub his accidentibus, mutatur in corpus Christi.

(d) Supra actum est de institutione novi sacramenti quantum ad sacramentum corporis Domini; hic agitur de institutione eiusdem quantum ad sacramentum sanguinis. Et circa hoc duo facit. Primo ponuntur facta Christi; secundo dicta, ibi, *Bibite ex hoc omnes*. Circa primum tria facta ponuntur. Primo quod accepit calicem; secundo quod gratias egit; tertio quod discipulis dedit: unde dicit: *Et accipiens calicem &c.* per quod signatum est, quod non fuit institutum quod agatur sub una specie, sed sub duabus.

Et quæ est ratio huius? Una ratio est, quia tria sunt in hoc sacramento. Unum quod est sacramentum tantum, aliud quod est res tantum, aliud quod est sacramentum & res. Sacramentum tantum, sunt species panis, & vini; res tantum, est effectus spiritualis; res & sacramentum, est corpus contentum. Si ergo consideremus sacramentum tantum, sic bene competit ut corpus signetur sub specie pa-

(a) *Al.* Quia.

panis, sanguis sub specie vini, quia signatur ut indicans refectionem spiritualem; sed refectio est proprie in cibo & potu, ideo &c. Item si sumatur ut res & sacramentum, ad hoc competit quod illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis. Et non potuit melius significare quam sic, ut significetur (a) sanguis ut effusus, & separatus a corpore. Item quantum ad id quod sumitur ut res tantum, quia sanguis pertinet ad animam, non quia sanguis sit anima, sed in sanguine vita conservatur: unde signatur quod cum illud sacramentum sit ad salutem fidelium, quod panis offertur pro salute corporis, sed sanguis pro salute animæ. Prov. IX. 5. „ Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis: “ quia refectio ista (b) est in pane, & vino. Item alia ratio, quia totus Christus continetur in corpore. Quæ est ergo necessitas quod sanguis per se? Ideo est accipiendum quod dictum est supra, quod aliud est ibi ex vi sacramenti directe, aliud ex naturali concomitantia. Sub panis specie continetur corpus Christi de vi sacramenti, sed sanguis per concomitantiam. In sanguine vero e converso, quia sanguis est de vi sacramenti, sed corpus per concomitantiam. Unde sanguine Christi effuso in terram, si fuisset celebratum, non fuisset sanguis nisi seorsum. Ideo quia hæc non intellexerunt quidam, dixerunt quod formæ istæ continuantur: unde dicunt quod cum consecratur corpus, non est ibi sanguis donec vinum fuerit consecratum. Sed hoc non est ita, quia si moreretur sacerdos antequam consecraret vinum, esset in hostia & corpus, & sanguis.

Item dicit, *Accipiens calicem*, & non dicit, Accipiens vinum; ideo quidam dixerunt, quod debebat fieri in aqua. Et hoc excluditur, quia sequitur: *Non bibam de genimine vitis &c.* Secundo patet quod fuit vinum & aqua mixtum. Et huius ratio est ex parte sacramenti, quia celebrandum est ut Dominus instituit. Sed in terra calida consuetudo est quod non bibatur vinum sine aqua, ideo non est credendum quod in puro vino consecerit. Competit & contento, quia illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis; sed a latere Christi exivit sanguis, & aqua, ut habetur Ioan. XIX. Item ad significandum effectus, & hoc dupliciter: quia istud significat memoriam passionis Christi: ergo inducit in nos effectus passionis Christi. Effectus autem est duplex, abluere, & redimere. Redemit nos per sanguinem suum. Apoc. V. 9. „ Redemisti nos Deo in sanguine tuo. “ Item abluit sordes. Apocal. I. 5. „ Dilexit „ nos, & lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. “ Et hæc erant necessaria, ut ablueret, & redimeret. Et ablutio signatur per aquam, redemptio per vinum. Item per aquam populus. Apocalyp. XVII. I. „ Aquæ „ multæ populus multus. “ Et per istud sacramentum populus unitur Christo, ideo per istam admixtionem signatur populus uniri Christo.

Sed quid fit de illa aqua? Dicunt aliqui quod manet. Alii dicunt quod convertitur in vinum; quia cum ponatur parum, species mutatur, & ita totum est conversum; & ita pertinet ad mysterium, quia in hoc unitas ecclesiastica continetur.

Item in hoc quod dicit, *Accipiens*, signatur quod voluntarie sustinuit passionem: unde in Psalm. CXV. 13. „ Calicem salutaris accipiam, „ & nomen Domini invocabo. “

Item gratias egit. Et de quo? De duobus, de signo, & signato. De signo, quia de effectu; de signato, quia de passione. In quo signatur quod non solum de bonis gratias reddere debemus, sed etiam de malis & adversis. I. ad Thessal. V. 18. „ In omnibus gratias „ agentes. “ Ad Rom. VIII. 28. „ Diligentibus „ Deum omnia cooperantur in bonum. “ Item gratias egit de institutione huius sacramenti, quia virtute divina hoc faciebat: unde in Ioan. V. 30. „ A meipso facio nihil. “ Ideo gratias agit Deo Patri. Ioan. XI. 41. „ Gratias ago tibi, quoniam audisti me. “ In quo datur nobis exemplum, quod si Christus gratias egit, qui erat Patri æqualis, quod nos gratias agere debemus. Item gratias egit de effectu, quia effectus est salus totius mundi. Et hoc non poterat facere nisi ex divinitate. Ioan. VI. 64. „ Spiritus est qui vivificat, „ caro autem non prodest quicquam. “

Sequitur, *Et dedit*, ut sumerent in sacramento: & per hoc significavit quod fructus suæ passionis debebat per alios aliis ministrari: unde Apostoli possunt comparari pullis aquilæ, de quibus dicitur Deut. XXXII. 11. „ Sicut aquila provocans pullos suos ad vo„ landum, & super eos volitans. “ Tunc iniungit usum: & primo ponit usum; secundo verba consecrationis sanguinis; tertio resurrectionem prænuntiat. Dicit ergo: *Bibite ex hoc omnes*. Cant. V. 1. „ Bibite, & inebria„ mini carissimi. “ Unde signatur quod Christiani possunt (c) communicare loco, & tempore. *Hic est enim sanguis meus &c.* Hæc sunt verba consecrationis. Et notate, quod in his ver-

(a) *Al.* ut sanguis effusus. (b) Al. *emittitur* est. (c) *Al.* communicari.

verbis est differentia cum his quibus utitur Ecclesia. Ecclesia addit: *Hic est calix*. Item ubi dicit, *Novi testamenti*, Ecclesia addit, *Novi, & aterni testamenti*. Item ubi dicit, *Qui pro multis*, Ecclesia addit, *Qui pro vobis &c.* Unde ergo Ecclesia habet istam formam? Dicendum, quod, sicut dicit Dionysius, non fuit intentio Evangelistarum tradere formam sacramentorum, sed eas tamquam secretas servare: unde non intendebant nisi historiam narrare. Unde ergo habet Ecclesia? A constitutione Apostolorum: unde dixit Paulus I. Corinth. XI. 34. „ Cetera, cum venero, dispo„ nam. "

Sed est quæstio. Cur dicit: *Hoc est corpus meum*, vel *Est sanguis*? Quare non dicit: Hoc convertitur in corpus, aut in sanguinem? &c. Sed duplex est ratio. Prima est, quia formæ sacramentorum debent signare quod efficiunt. Illud quod efficiunt, est quod convertatur in corpus Christi, sed ultimus effectus est quod fit corpus, ideo ultimus effectus signari debet: ideo debet signari quod hoc sit corpus, non autem quod convertatur in corpus. In hac autem forma est aliquid simile cum veteri, aliquid dissimile. (a) Simile in hoc, sicut habetur Exod. XXIV. 8. quod cum legisset Moyses legem, immolavit vitulos, & obtulit sanguinem, & dixit: „ Hic est sanguis „ fœderis Domini: " sic iste sanguis oblatus est pro salute populi. Ad Hebr. IX. dicitur, quod semel in anno Pontifex solus introibat non sine sanguine quem offert pro sua, & populi ignorantia. Ostenditur autem differentia quantum ad quatuor. Primo in hoc quod sanguis ille est vitulorum, iste Christi: ideo iste est efficax ad remittendum. Ad Hebr. IX. 13. „ Si enim sanguis hircorum, & tau„ rorum, & cinis vitulæ conspersus inqui„ natos sanctificat ad emundationem carnis; „ quanto magis sanguis Christi emundabit con„ scientiam nostram ab operibus mortuis ad „ serviendum Deo viventi? " Item ille dicebatur sanguis testamenti, sed iste dicitur testamentum. Item accipitur testamentum communiter, & proprie. Communiter pro quocumque facto, quia ita solebat esse quod in omni facto adducebantur testes. Proprie dicitur testamentum quando aliquid legatur in morte, secundum quod dicit Apostolus, quod testamentum in morte testatoris firmatur. Utroque modo competit hic, quia pactio fuit ibi: & fiebat sanguine, quia in confœderatione pacis antiquitus ostendebant sanguinem; ideo dicebatur sanguis fœderis. Item secundum quod ad mortuos dicitur, sic erat quoddam pactum inter Deum, & homines in veteri, & in nova lege; sed differenter: quia primo de temporalibus, scilicet veteris legis, sicut patet quod promisit eis terram Amorrhæorum, ideo fuit vetus, quia non innovabantur homines, sed magis inveterabantur; istud autem testamentum est de cælestibus, & de supernis. Ideo supra IV. 17. *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cælorum.* Ideo dicit, *Novi testamenti*; ibi vero (Exod. XXIV. 8.) dicebatur: „ Hic est sanguis fœderis „ quod pepigit Dominus vobiscum super cun„ ctis sermonibus his &c." Hier. XXXI. 31. „ Fe„ riam domui Israel, & domui Iuda fœdus „ novum. " Unde *hic est enim sanguis meus novi testamenti*; idest, dedicatus ad novum testamentum, in quo debemus habere fiduciam. Ad Hebr. X. 19. „ Habemus fiduciam per „ sanguinem Christi. " Item (b) pro morte competit: quia per mortem Christi confirmata est repromissio. Item alia differentia: quia ista addit, *Novi, & aterni testamenti*, quod potest referri vel ad hereditatem æternam, vel ad Christum, qui æternus est. Alia differentia est: quia in illa (loc. cit.) habetur: „ Quod pepigit vobiscum: " unde ad illos solum restrictum est illud testamentum; sed istud etiam ad gentes. Esa. LII. 15. „ Ipse „ asperget (scilicet sanguine suo) gentes mul„ tas. " *Pro multis*; & pro multis, & pro omnibus: quia si consideretur sufficientia, (I. Ioan. II. 2.) „ ipse est propitiatio pro pec„ catis nostris; (c) non pro nostris autem „ tantum, sed & pro totius mundi. " Sed si consideremus effectum, non habet effectum nisi in his qui salvantur; & hoc ex culpa hominum. Sed Ecclesia addit, *Pro vobis*, idest Apostolis, quia ipsi ministri sunt huius sanguinis, & per istos derivatur ad gentes. Item ponitur, *In remissionem peccatorum*, quia ille non poterat remittere peccata.

Dico autem. Hic ponitur consolatio, secundum Chrysostomum. Quia fecerat mentionem de effusione sanguinis, per quem signatur passio, ideo consolatur eos, & prænuntiat gloriam suam. Et potest quatuor modis exponi. Exponit sic Chrysostomus, quod Dominus prænuntiaverat passionem, ideo vult eos lætificare. *Non bibam amodo de genimine vitis*, idest de vino, *usque in diem illum &c.* Hoc regnum appellat regnum resurrectionis: tunc accepit regnum novum, idest novo modo. Quod post biberit cum eis, patet Actor. X.

Sed quare dicitur novo modo? Quia ante aliter comedit, & post: quia ante comedit ex necessitate, sed post resurrectionem non pro-

(a) *Al.* Similiter. (b) *Al.* pro morte competit. Et quia &c. (c) *Al.* & non.

propter necessitatem, sed ut demonstraret resurrectionis veritatem.

Hieronymus dicit sic, quod per vineam signatur populus Iudæorum. Esa. v. 7. „ Vinea Domini exercituum domus Israel est." Hier. II. 21. „ Ego plantavi te vineam electam, omne semen verum. " *Dico autem vobis, quod amodo non bibam*; idest, non gaudebit anima mea de populo isto; *usque in illum diem, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei*. Regnum signat præsentem Ecclesiam, *novum*, idest innovatum per fidem: quia tunc convertentur, & tunc gaudebo cum eis. Multi enim sunt conversi, & multi convertentur. Remigius exponit sic, & dicit quod hoc referendum est ad cæremonias paschales; idest, non celebrabo de cetero huiusmodi cæremonias usque ad statum Ecclesiæ, cum gaudebo de innovatione Ecclesiæ. Augustinus sic: „ In hoc quod dicit *novum*, opponitur veteri. " Vetustas autem duplex (a) est: pœnæ, & culpæ; & hæc derivata est ab Adam, ut habetur ad Rom. VI. Christus autem vetustatem habuit pœnæ, non culpæ. Unde suum simplum solvit nostrum duplum. Dicit ergo: *Non bibam*, de vetustate pœnæ, *usque &c.* quia depositurus erat corpus istud; & assumpsit in resurrectione corpus glorificatum: & promittit Apostolis quod ipsi etiam assument: & signat quod non sunt diversæ naturæ, quia corpus quod assumet, erit eiusdem naturæ, sed alterius gloriæ.

(c) Posita institutione novi sacramenti, hic prænuntiatur futurum scandalum discipulorum: & primo præmittitur locus; secundo prænuntiatio, ibi, *Et dixit illis*. Et hoc competit præmissis, & ei quod sequitur: unde cum utroque potest ordinari. Dicit ergo: *Et hymno dicto*. Per hoc exemplum duorum nobis dat: quia primo fuit cœna, & prandium materiale, post quod gratias debemus reddere, & Deum laudare. Psal. XXI. 27. „ Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum. " Item post istud fuit cena sacramentalis, post quam etiam debemus gratias agere. Unde post illud, hymnum dixit: unde illud quod post communionem dicitur in Missa, repræsentat istum hymnum; ideo fideles debent expectare usque ad finem Missæ ut hymnum istum audiant. Et hoc est quod Ioan. XVII. I. dicitur: „ Pater clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te. " Et hoc dicto, *exierunt in montem Oliveti*: mons enim Oliveti pinguedinem significat, quia olivæ pingues sunt: unde spiritualem pinguedinem significat. In Genes. XLIX. 20. „ Pinguis panis eius. " Unde signat pinguedinem gratiæ, & gloriæ cælestis in quam provehitur. Psal. LXVII. 16. „ Mons Domini mons pinguis. " Oleum membra fessa quietat, dolorem mitigat, igni pabulum, & claritatem præstat. Sic erit in illa gloria, quia amovebitur omnis labor, omnis dolor; omnis aderit claritas. Item quod dicit, *In montem Oliveti*, convenit prænuntiationi futuræ. Per oleum misericordia signatur: sicut enim supernatat aliis liquoribus, sic misericordia. Psal. CXLIV. 9. „ Miserationes eius super omnia opera eius. " Item in monte scandalum ostenditur, ut misericordia signetur prævia. „ Cum ceciderit iustus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam: " Psal. XXXVI. 24.

Tunc dicit .... Omnes vos scandalum patiemini in me. Hic ponitur scandalum: & primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Respondens autem Petrus &c.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat; secundo ne videatur fortuitum, auctoritatem inducit, ibi, *Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves*. Et in isto verbo aggravatur peccatum discipulorum ex multis. Primo ex universitate, *Omnes vos*. Esa. I. 6. „ A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas. " Item materia tangitur: *Scandalum patiemini in me*. I. ad Corinth. I. 23. „ Nos prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum. " Iudæi, quia non quærebant nisi infirmitatem carnis, scandalum passi sunt. Item aggravatur peccatum appropinquatione temporis, quia post tantas monitiones, post sacramenti susceptionem: unde iam obliti erant quæ fecerat eis: unde bene comparati sunt viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo: (b) „ consideravit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit: " Iac. I. 24. Item quia in nocte, quia „ qui ebrii sunt, & qui dormiunt, in nocte dormiunt: " I. ad Thess. V. 7. sic etiam qui scandalizantur. Tunc subiungit auctoritatem: *Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves*. Et scribitur Zach. XIII. 7. Et dicitur ibi: „ Percute pastorem (scilicet Christum) & dispergentur oves: " hic autem dicitur, *Percutiam*: & satis convenienter, quia Propheta desiderabat quod istud fieret: ideo dixit, „ Percute pastorem; " sed Christus in propria persona loquitur: & in isto die prænuntiat primo passionem Christi, secundo scandalum, cum dicit, *Percutiam pastorem*. Iste pastor est Christus. Ioan. X. II. „ Ego sum pastor bonus. " Et I. Pet. II. 25. „ Conversi

(a) *Al.* omittitur est. (b) *Al.* consideravit, & abiit.

„ versi estis ad pastorem, & episcopum animarum vestrarum. “ Et iste percussus est, quia Deus tradidit eum: quia „ proprio Filio non pepercit: “ Rom. VIII. 32. & hoc propter peccata nostra. Esai. LIII. 8. „ Propter scelus populi mei percussi eum. “ Item prænuntiat scandalum: *Et dispergentur oves*. Oves sunt fideles. Ioan. x. 27. „ Oves meæ vocem meam audiunt. “ Et sic Deus passus est ut dispergerentur, ut post congregaret. Psal. CXLVI. 2. „ Dispersiones Israelis congregabit. “ Ioan. x. 16. „ Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere. “

Tunc prænuntiat gaudia resurrectionis: *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*: quia licet Pater resuscitaverit eum, sicut alibi dicitur, Act. II. 24. „ Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni: “ tamen propria virtute surrexit, quia virtus Patris est virtus Filii. II. ad Corinth. ult. 4. „ Sed si crucifixus est propter infirmitatem nostram, vivit tamen ex virtute Dei. “ Item contra illud quod dixerat quod dispergentur oves, dicit: *Præcedam vos in Galilæam*. Oves enim sequuntur pastorem: unde pastor congregat vocando eas nominatim: ideo dicit, *Præcedam*. Vel potest referri ad illud quod dicit, *Postquam resurrexero*. Quia possent aliqui credere quod multum esset tempus usque ad resurrectionem suam, ideo dixit quod non multum: (*a*) quia *præcedam vos in Galilæam*. Consuetudo eius erat quod parum moraretur in Iudæa, sed cito transibat in Galilæam. Vult ergo dicere: (*b*) Ante resurgam quam possitis venire in Galilæam: ut ostenderet se esse illum qui apparebit eis: ideo satis potuerunt certificari. Item quod dicit quod præcedet, securitatem dat. Quia in Iudæa persecutionem patiebantur, ideo dicit quod præcedet in Galilæam, ut removeat eos a timore.

Et dicit Chrysostomus, quod non est intelligendum quod primo apparuerit in Galilæa. Sed hic apparuit, sed non primo, immo in Hierusalem. Quare ergo magis dicit, *In Galilæam*? Galilæa interpretatur transmigratio: unde significatur quod per resurrectionem transibimus a vita mortali ad immortalem: & in ista nos præcessit, quia Christus est primitiæ dormientium. Item signatur transmigratio discipulorum ad gentes: & in hoc Christus præcessit, corda movendo.

Respondens autem Petrus. Hic ponitur prænuntiatio de scandalo Petri: & primo ponitur occasio; secundo prænuntiatio; tertio excusatio. Secunda ibi, *Ait ei Iesus &c.* tertia ibi, *Ait ei Petrus &c.*

Hic est quæstio litteralis: quia videtur quod Petrus hoc dixerit postquam recessissent de cœnaculo; sed Luc. XXII. videtur dicere quod antequam recessissent, & huic consonat Ioan. XIII.

Augustinus solvit quod Petrus hoc ter dixit: & sic concordant omnes &c. quia si consideremus narrationem, ex pluribus causis hoc dicit. Hic motus fuit ex hoc quod scandalum prænuntiavit. Luc. XXII. 32. dixerat Dominus: „ Ego pro te rogavi Petre ut non deficiat fides tua. “ Et tunc dixit Petrus: „ Domine tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. “ Sed in Ioanne dictum est alia de causa: quia Ioan. XIII. 33. dixit Dominus: „ Quo ego vado, vos non potestis venire modo. “ Tunc dixit Petrus: „ Animam meam ponam pro te. “ Ideo ter dixit; ideo potest esse quod bis (*c*) dixerit in cœnaculo, sed semel dixit extra, sicut hic dicitur. Et potest esse quod ex fervore dicebat, & non considerabat virtutes suas. Tamen in tribus deliquit. Primo quia non plus Domino credidit quam sibi, cum tamen scriptum sit ad Rom. III. 4. „ Solus Deus verax, omnis homo mendax. “ Item quia prætulit se aliis: unde dixit: *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor*. Unde reputabat se aliis firmiorem; & incidit in illud quod dicitur Luc. XVIII. 11. „ Non sum sicut ceteri hominum. “ Item quia attribuebat sibi quod non debebat, cum scriptum sit, Ioan. XV. 15. „ Sine me nihil potestis facere. “ Quia ergo arroganter locutus est, ideo magis permisit eum cadere. Et hoc facit Deus, quia multum odit Deus superbiam. Iob XL. 6. „ Et respiciens omnem arrogantem, humiliat. “

Ait illi Iesus: Amen dico tibi quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Quia putare poteras quod dicerem comminatorie, ideo dico tibi, *Amen*; idest, corde tibi dico, *quia antequam gallus in hac nocte cantet, ter me negabis*. Et aggravatur eius culpa ex propinquitate temporis, quia *in hac nocte*. Item ex multitudine, quia *ter*. Sicut ter præsumpserat, ita ter negavit post præsumptionem. Iob XXXI. 27. „ Si lætatum est in abscondito cor meum. “

Sed quæstio est de hoc, *Antequam gallus cantet, ter me negabis*: quia in Marco XIV. habetur, quod antequam gallus bis vocem dederit. Secundum Augustinum potest solvi quod secundum historiam verum est quod Marcus dicit.

(*a*) *Al.* *deest* quia. (*b*) *Al.* idest ante. (*c*) *Al.* dixerat.

dicit. Et quod Matthæus dicit, potest sic solvi, quod homo dicitur facere quando facit in proposito, sicut supra v. 28. *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo*. Sic Petrus in suo proposito negavit ter, vel etiam pluries: ex quo timorem concepit quod sufficiens erat ad negandum ter, vel pluries; ideo dicit quod ter negavit, quia iam conceperat se ter, vel pluries negaturum. Unde Matthæus dixit, quod interius intendebat; sed Marcus quod exterius gessit. Vel potest aliter dici, (a) quod quando dico: Ego faciam istud infra tale tempus: tunc non oporter quod in illo factum sit, sed sufficit quod inceptum fuerit. Unde quod dixit quod ter esset negaturus, non oportebat quod ante galli cantum, completum esset, sed inchoatum.

Sequitur excusatio Petri: *Ait ei Petrus &c.* Excusat se Petrus, *quia si oportuerit me mori tecum, non te negabo*. Et tamen timuit, quia ad vocem ancillæ negavit. Hieronymus dicit, quod nescivit quid diceret, quia solus Christus moriturus erat, ut solus esset redemptor. Esa. lxiii. 3. „ Torcular calcavi solus. "

Deinde ponit affirmationem, scilicet aliorum: *Similiter & omnes discipuli dixerunt*. Unde dixerunt sicut & Petrus; tamen alii meliorem causam habebant quam Petrus se excusandi, quia alii sine assertione.

Tunc venit Iesus in villam qua dicitur Gethsemani. In ista parte ponitur præparatio quæ est per orationem: & tria facit. Primo proponitur propositum orandi; secundo necessitas orandi; tertio differentia. Secunda ibi, *Et assumpto Petro &c.* tertia ibi, *Et progressus pusillum, procidit in faciem suam*. Circa primum duo facit. Primo ponitur locus; secundo prænuntiat propositum, *Et dixit discipulis suis*. Dicit ergo: *Tunc venit Iesus in villam qua dicitur Gethsemani*. Contrarium videtur quod dicitur in Ioan. xviii. 1. quod „ egressus Iesus venit trans torrentem Cedron. " Unde notandum, quod villa illa erat in pede montis Oliveti, unde idem erat locus; & veniebat ibi post cœnam quasi ad spatiandum. Tunc prænuntiat propositum orandi: *Et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, & orem*. Simile habetur Gen. xxii. 5. Dixit Abraham ad pueros suos: „ Expectate hic cum „ asino, & ego, & puer illuc usque properan- „ tes, postquam adoraverimus, revertemur „ ad vos. "

Sed hic movet Damascenus quæstionem. Oratio est ascensus in Deum; intellectus autem Christi coniunctus erat Deo: (b) quomodo ergo indigebat Deus, qui faciebat? Unde dicatur, quod ipse orabat non propter se, sed propter nostram utilitatem. Et hæc duplex est, quia oravit ut daret nobis exemplum, ut in tribulatione recurramus ad Dominum. Psal. cxix. 1. „ Ad Dominum cum „ tribularer clamavi. " Item ut ostenderet se esse ab alio, & quod ab alio habebat: unde dicit (Ioan. v. 30.) „ Non potest Filius a „ seipso facere quicquam. " Et ibid. viii. 28. „ Ego a meipso facio nihil. " Item ad excludendum errorem: quia dicebant aliqui quod non esset eadem virtus Patris, & Filii. Ioan. viii. 49. „ Ego honorifico Patrem meum. " Dat ergo exemplum orandi, & quomodo sit orandum. Prima enim conditio orationis est quia debet esse humilis oratio: quod signatur, quia ivit in vallem. Iudith ix. 16. „ Humilium, „ & mansuetorum semper tibi placuit depre- „ catio. " Item debet esse devota: unde in Gethsemani, scilicet in villa pinguedinis. Psal. lxii. 6. „ Sicut adipe, & pinguedine replea- „ tur anima mea. " Item quod sit solitaria; sicut supra vi. 6. *Intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum*.

Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedai &c. Hic prænuntiat necessitatem orationis: & hæc erat tristitia. Et primo ponit testes tristitiæ; secundo ostendit tristitiam; tertio repellit. Secunda ibi, *Cœpit contristari, & mœstus esse*: tertia ibi, *Sustinete hic, & vigilate mecum*. Dicit ergo: *Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedai &c.* Tres secum assumpsit. Et quare istos præ aliis? Una ratio, quia isti firmiores erant; & quia omnes scandalizabat infirmitas, ideo magis istis infirmitatem suam voluit monstrare quam aliis. Item ostenderat eis gloriam; ideo volebat quod sicut viderant gloriam, ita viderent infirmitatem, ut cognoscerent quod nec infirmitas gloriam, nec gloria absorberet infirmitatem.

Sequitur ostensio infirmitatis: & primo facto; secundo verbo. Et secundum hoc tria facit: quia primo dicit secundum quæ Christus tristatus est; secundo quare tristatus est; tertio quomodo tristatus sit. Quo ad primum *cœpit contristari, & mœstus esse*. Hic cavendi sunt duo errores: quia quidam dixerunt quod tristatus est secundum divinitatem: & hoc non potest esse, quia tristatus est, quia passibilis erat; sed divinitas non erat passibilis. Item opinio Arrianorum, alias Eunomii, erat quod in Christo non erat anima, sed Verbum loco animæ. Et quare hoc dicebat? Ut omnia quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur, ut ostenderetur minor Patre. Et

(a) *Al.* quod dicendo quando ego faciam istud &c. (b) *Al.* quomodo ergo indigebat? Deus erat qui faciebat.

Et hoc falsum est. Ideo passus est secundum quod pati potuit, deest secundum animam. *Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem*. Non dicit, Ego sum tristis: quia ego est ostensivum personae, sed non tristabatur inquantum Verbum, sed secundum animam: ideo excluditur error & Arrii, & Apollinaris; item Manichaei, qui ponit eum non vere passum. Unde patet secundum quod tristatus est.

Sed quare tristatus est? Diversa sunt verba Sanctorum. Quia Hilarius, & multi alii dixerunt, quod non tristatus est propter se, nec propter mortem suam, sed propter scandalum discipulorum. Et hoc vult probare per hoc quod assumpsit eos. Damascenus dicit, quod tristabatur pro seipso. Et quare? Quia tristitia inest ex hoc quod caremus eo quod naturaliter amamus. Anima naturaliter vult uniri corpori, & istud fuit in anima Christi, quia comedit, & bibit, & esuriit. Ergo separatio erat contra naturale desiderium: ergo separari erat ei triste. Tamen possumus intelligere quod aliquid inest animae secundum se, & aliquid inest animae per comparationem ad aliud: sicut amara potio secundum se considerata, dolorosa est, sed relata ad finem nostrae salutis, est causa gaudii. Sicut aliquid est rationis ut natura est, & aliquid rationis inquantum ratio; sic ista mors Christi erat materia tristitiae secundum quod considerabatur secundum se, sed secundum quod referebatur ad rationem, referendo ad finem, sic gaudebat. Ideo verba Hilarii, & Hieronymi intelliguntur referendo ad finem.

Item quaeritur quomodo tristitia cadit in Christo. Ideo notandum, quod quandoque tristitia accidit secundum passionem, aliquando secundum propassionem. Secundum passionem, quando aliquid patitur, & immutatur; sed quando patitur, & non immutatur, tunc habet propassionem. Sed quandoque huiusmodi sunt in nobis, ita quod ratio immutatur, & tunc passiones sunt completae; quando autem ratio non (a) immutatur, tunc est propassio. Sed in Christo numquam fuit ratio immutata, ideo fuit propassio, & non passio: unde signanter dicit Evangelista, *Capit tristari*. Item dicit Augustinus, quod nos habemus tristitiam ut contractam, Christus autem ut assumptam. Illud enim contrahitur quod nascendo per originem habetur. Sed Christus assumpsit naturam nostram ut voluit; ideo non fuit necessitas quod passibilitatem acciperet, ut tristitiam, sed a voluntate. Item notandum quod dicit Damascenus, quia in nobis motus (b) passionum praevenit rationem, quia aliquando est in nobis passio, & aliquando propassio: in Christo autem non fuit nisi propassio, & numquam fuit in Christo quod motus insurgeret in inferioribus viribus animae, immo suberant totaliter inferiores vires rationi; & quando volebat, permittebat agere inferiores vires secundum quod eis erat naturale. Ideo alius Evangelista dixit, quod turbavit seipsum, quia isti motus non potuissent accidisse, nisi secundum quod voluit.

Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Notate, quod dicit, *Usque ad mortem*, per quam satisfaciam pro isto scandalo, & pro aliis. Vel secundum aliam expositionem. Non credatis quod in perpetuum debeat durare: quia quamdiu corpus erit passibile, & hoc est usque ad mortem, tristis est anima mea; & tunc glorificabitur.

Deinde excludit alios: *Sustinete hic, & vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam, orans, & dicens*. Supra tetigit caussam tristitiae; hic autem agit de ordine orationis Christi. Et quia ter oravit, ideo dividitur haec pars in tres partes secundum tres orationes. Et circa primum duo facit. Primo ponit orationem orantis; secundo increpat discipulorum defectum, ibi, *Et venit ad discipulos &c.* Et in prima primo ponit conditionem orantis; secundo tenorem orationis. Triplex autem conditio commendatur, quia primo notat solicitudinem; secundo humilitatem; tertio devotionem. Solicitudinem, quia *progressus pusillum*: quia etiam ab illis quos elegerat se separavit. Supra VI. 6. *Cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito*. Sed notate, quod non multum, sed pusillum, ut notaret quod non longe est ab invocantibus eum. Psal. CXLIV. 18. „ Prope est „ Dominus omnibus invocantibus. " Item ut viderent eum orantem, & formam acciperent; ideo sequitur humilitas: *Et procidit in faciem suam*: unde exemplum humilitatis ostendit. Et primo propter humilitatem communem, quia humilitas necessaria est ad orationem. Eccli. XXXV. 21. „ Oratio humiliantis „ se nubes penetrabit. " Item propter humilitatem specialem, scilicet Petri, quia dixerat: *Si oportuerit me mori tecum non te negabo*. Ideo Dominus procidit, ut signaret quod non debebat de sua virtute confidere. Supra XI. 29. *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*. Item signatur conditio pietatis, sive (c) devotionis, cum dicit, *Pater mi*: necessarium enim

(a) *Al.* immutata. (b) *Al.* actionum. (c) *Al.* conditionis.

enim est oranti ut ex devotione oret: unde dicit, *Pater mi*, quia ipse singulariter Filius, nos autem per adoptionem. Ioan. ult. 17. „ Ascendo ad Patrem meum, & Patrem ve-„ strum; " quasi, aliter meum, & aliter vestrum.

Consequenter tenorem orationis subiungit: *Si possibile est, transeat a me calix iste*. Ista oratio tripliciter potest exponi, & quocumque modo exponatur, duo sunt consideranda. Primo considerare debetis in communi quantum ad omnes: quia, secundum Damascenum, oratio est ascensus mentis in Deum: unde oratio est secundum mentem, vel secundum superiorem rationem; sed tamen infra Deum constitutam, supra tamen humanam naturam, vel sub divina voluntate. Quid ergo debet intelligi? Secundum quod est cum superior ratio descendit ad ista inquantum decet, tamen quod semper subdatur rationi divinae; & hoc notatur cum dicitur: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*: quia superior ratio sequitur voluntatem naturae, non tamen simpliciter; idest, si relata superiori, non repugnat. Unde vult dicere: Volo quod impleatur quod volo, si non repugnat tuae iustitiae; sed volo tuam iustitiam impleri. Et in hoc docet exemplum qualiter affectiones debemus ordinare, quia ita debemus ordinare quod non a regula divina dissonent. Unde non est grave quod aliquis quod grave est naturae refugit, dum tamen ordinet ad voluntatem divinam. Item potest exponi, secundum Chrysostomum, & Origenem, ita quod per calicem significetur passio Christi, de quo in Psal. cxv. 13. „ Calicem salutaris accipiam &c. " Constat quod Christus habuit naturalem hominis voluntatem; hoc autem est quod mortem refugiat: ideo ut hominem se ostendat, petit transire calicem a se; & haec est ita naturalis, quod petitionem non amovit ab eo. Item dixit: *Si possibile est, transeat calix*, idest passio; sed non absolute dico, sed si possibile. Et quia posset aliquis credere quod dubitaret an esset Deo possibile, ideo ostendit quod est possibile: quia „ omnia tibi possi-„ bilia sunt: " Marc. xiv. 36. *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*; idest, si congruit iustitiae tuae, volo: ideo dicit: *Non sicut ego volo*. Unde duas tangit voluntates: (*a*) unam quam habebat a Patre inquantum Deus, (*b*) quam unam habebat cum Patre; & in hoc confunditur error multorum: item aliam voluntatem inquantum homo, & istam voluntatem in omnibus submittebat Patri, in hoc dans nobis exemplum, quod voluntatem nostram voluntati Dei submittamus. Ioan. vi. 38. „ Descendi de caelo, non ut faciam vo-„ luntatem meam, sed voluntatem eius qui „ misit me Patris. " Secundum Hieronymum, non petebat simpliciter; sed ut iste calix transiret, videbat se passurum a Iudaeis. Volebat igitur quod transiret, idest quod ita redimeret mundum quod non esset delictum Iudaeorum. Rom. xi. 11. „ Delictum Iudaeorum sa-„ lus est gentibus. " Hilarius vero dicit sic. Non rogat Dominus ut non moriatur, sed rogat ut calix in alios transeat; quasi dicat: Accipiam calicem cum fiducia. Rogo ut discipuli mei sine diffidentia accipiant. Sed quare dicit, *Si possibile est*? Quia hoc videtur contra naturam quod mortem sine dolore accipiant: unde vult dicere: Ego vellem alios non pati, si possibile esset; sed fiat sicut vis, idest secundum tuam ordinationem.

Et venit ad discipulos suos. Hic increpat discipulorum defectum. Et primo ponitur defectus; secundo increpatio; tertio admonitio; quarto causa admonitionis. Cum orasset, *venit ad discipulos, & invenit eos dormientes*. Et istud habet rationem secundum litteram, quia iam pars noctis transierat, ideo somno erant gravati. Item causa erat, quia tristes erant, & tales facile subrepit somnus. Prover. xvii. 22. „ Spiritus tristis desiccat ossa. " Item signatur quod Christo ascendente pro nobis ad passionem, multi dormiere, sicut *dormitaverunt omnes, & dormierunt*: supra v. 5. *Et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum*?

Sed quare magis dixit Petro? Ratio est, quia Petrus magis se iactaverat quod assisteret ei in necessitatibus; ideo iam erat futurum praesagium casus sui. *Non potuistis una hora vigilare mecum*? Et quae est ratio quod omnibus postea dixit? Quia omnes promiserant cum Petro: unde dictum est supra: *Similiter autem & omnes dixerunt*.

Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. In ista parte subiungitur admonitio. Vos de vobis confiditis; sed vos debetis refugere ad suffragia orationis: unde *orate ne intretis in tentationem*. Unde supra vi. 13. in oratione communi docet hoc petere: *Et ne nos inducas in tentationem*. Et praemittit vigilantiam ad praeparationem. Eccli. xviii. 23. „ Ante „ orationem praepara animam tuam; " idest, necessaria est prudentia. Supra x. 16. „ Estote prudentes sicut serpentes. " *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*: quasi dicat: Quod promittis, ex promptitudine est spiritus; sed tamen non est necessaria oratio propter

(a) *Al.* unam habebat a Patre. (b) *Al. omittitur* quam unam habebat cum Patre.

propter spiritum, sed propter carnem, quæ infirma est; ideo necessaria est vigilantia. Simile est quod Apostolus dicit Rom. VIII. 10. „ Corpus quidem mortuum est propter peccatum, sed spiritus vivit propter iustificationem. “

Sed notandum, quod omnium caro est infirma, sed non omnium spiritus est promptus. In malis siquidem sicut caro est infirma, ita & spiritus. E contrario in bonis, quia spiritum habent promptum; & ideo in resurrectione spiritus redit corpus promptum. Vel potest esse duplex infirmitas. Una mala quæ inclinat ad peccatum, secundum quod dicit Apostolus ad Rom. VII. 18. „ Non habitat in carne mea bonum. “ Alia infirmitas bona, secundum quod carnalis deficit secundum promptitudinem, secundum quod dicitur in Cant. v. 8. „ Nuntiate dilecto, quia amore langueo. “ Et ex ista causa debet homo vigilare, sicut dicit Origenes, sicut qui habet magnum thesaurum, diligenter vigilat ut illud custodiat.

Iterum secundo abiit, & oravit. Hic secundo orat. Secundum Chrysostomum, ad hoc secundo orat ut firmius veritatem humanæ naturæ ostendat. Unde in Gen. XLI. 32. „ Quod secundo vidisti, firmitatis indicium est. “ Quod autem dicit: *Si non potest transire calix hic, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*: potest tripliciter exponi. Primo sic. Supra sub conditione petierat; hic autem, quia fuit certificatus quod non poterat esse quin illum biberet, ideo petit ut fiat voluntas eius; quasi dicat: Si non potest esse quin transiturus sim ad gloriam immortalitatis: quia mortalitas non erat contracta, sed assumpta; ideo sive pateretur, sive non, erat transiturus ad gloriam immortalitatis. Sed non poterat transire a se, & a membris: unde si non biberet, non transiret a membris. Vult ergo dicere: Si non potest transire a me, & a membris, *fiat voluntas tua*. Psal. XXXIX. 9. „ Ut facerem voluntatem tuam Deus meus volui. “ Secundo exponit sic Hieronymus. Si non potest fieri quod veritas transeat ad gentes, nisi Iudæi excedant, *fiat voluntas tua*: eorum enim delicto, salus gentibus facta est. Hilarius sic exponit. Si non potest fieri quod alii sancti bibant calicem passionis nisi exemplo meo, *fiat voluntas tua*: quia alii sancti ex passione Christi exemplum ceperunt. Vult ergo dicere: Si non potest transire a me in discipulos, nisi ego bibam, ut fortiores efficiantur ad bibendum, *fiat voluntas tua*.

Consequenter ponitur secunda dormitio discipulorum: *Et venit iterum, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati*, somno, idest propter somnum, & propter tristitiam. Psal. XXX. 10. „ Turbatus est in ira oculus meus. “

Et relictis illis, iterum abiit, & oravit tertio. Hic de tertia agit oratione: & duo facit. Primo ponit ordinem; secundo concessionem somni, ibi, (a) *Tunc venit ad discipulos &c.* Dicit: *Et relictis illis, iterum abiit, & oravit tertio, eumdem sermonem dicens.* Sed quid signat quod ter oravit? Ter oravit, ut nos a malis præsentibus, præteritis, & futuris liberaret. Item ut orationem nostram doceret, ad Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum dirigendam: unde in orationibus Ecclesiæ semper dicitur: „ Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto. “ Item ut trina oratione trinam Petri negationem liberaret. Luc. XXII. 32. „ Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua. “ Item ter oravit contra tres timores. Est enim timor contra concupiscentiam: est enim triplex concupiscentia, curiositatis, superbiæ, & carnis; & ista triplex tangitur I. Ioan. II. 16. „ Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. “ Isti triplici concupiscentiæ triplex timor respondet; scilicet concupiscentiæ carnis, timor doloris; concupiscentiæ oculorum, timor paupertatis; concupiscentiæ superbiæ, timor opprobrii, & ignominiæ. Et hæc passus est Christus, non quia indigeret, sed pro nobis. *Tunc venit ad discipulos suos, & dixit illis.* Et primo indulget somno; secundo excitat, ibi, *Surgite, eamus*. Primo dat licentiam; secundo causam assignat, ibi, *Ecce appropinquabit hora, & Filius hominis tradetur*. Christus prima vice invenit eos dormientes, & increpavit eos; secundo invenit eos dormientes, & tacuit; tertio invenit eos dormientes, & somnum concessit. Quæ est ratio? Ratio litteralis est, quia prælatis datur forma correctionis: quia quando venit ad aliquem, & invenit dormientem, nescit si ex negligentia ei accidit, vel ex infirmitate. Et potest indulgere. Item quia post resurrectionem invenit dormientes, & eis exprobravit, Luc. XXIV. 25. „ O stulti, & tardi corde ad credendum. “ Item visitavit post acceptum Spiritum sanctum, & tunc nihil dixit, quia adhuc erant infirmi: quia adhuc legalia observabant, ut dicitur de Petro, ad Gal. II. Sed ultimo in suo adventu visitabit, & dimittet eos in quiete sancta, & pacifica. Psal. IV. 9. „ In pace in idipsum dormiam, & requiescam. “ Secundum Augustinum, concedit

(a) Al. *Et venit &c.*

eis, & supra negavit; sed alius est hic somnus, & supra. Quia est somnus aggravationis, & de hoc loquitur supra, unde dicitur: *Erant oculi eorum gravati*, somno; & hoc est increpandum: hic autem somnus est somnus quietis, & iste permittitur. Item est somnus propter turbationem, & hic prohibetur. De isto dicitur ad Eph. v. 14. „ Surge „ qui dormis, (a) & exurge a mortuis. " Aliquando enim (b) est somnus propter quietem corporis; sed tamen anima vigilat. „ Ego „ dormio, & cor meum vigilat: " Cant. v. 2. Item quia laboraturi erant, ideo oportebat quod quiescerent. Tunc causam assignat: *Ecce appropinquavit hora*. Non hoc habuit ex aliqua necessitate facere, sed ex ordinatione divina. Ioan. vii. 30. „ Quærebant eum, & „ non poterant manus iniicere in eum, quia „ nondum venerat hora eius. " Sed hæc hora venerat. Ioan. xiii. 1. „ Sciens Iesus quia „ venit hora eius ut transeat ex hoc mundo „ ad Patrem. " Sed possent dicere: Si hora est ex ordinatione divina, ergo non peccant occidentes eum. Ideo cum hoc ponit peccatum: *Et Filius hominis tradetur in manus peccatorum*; idest, non faciunt hoc sic ex ordinatione divina, sed ex impletione voluntatis suæ. Hier. xii. 7. „ Dedi dilectam animam „ meam in manibus inimicorum eius. " Tunc ponit excitationem: & primo ponit eam; secundo necessitatem, ibi, *Ecce appropinquavit hora*. In hoc autem quod dicit, *Surgite*, promptitudinem suam ostendit: unde Ioan. xviii. dicitur, quod occurrit eis. Et quare? *Ecce appropinquat qui me tradet*. Prope erat, non quod oculo corporali videret, sed ipso spiritu, oculo scilicet divinitatis.

Sed quomodo dixit eis, *Surgite*, cum licentiasset eos dormire? Solvit Augustinus, quia improperando dixerat; quasi dicat: Dormiatis quantum volueritis, *ecce appropinquavit hora &c.* Et dicit Augustinus, quod istud sufficeret, nisi melius occurreret; ideo dicit aliter, quod isti dormierunt aliquantulum, & cum dormissent, dixit: *Surgite, eamus*.

(f) Supra posita sunt præparatoria ad passionem, scilicet institutio sacramenti, & oratio Christi; hic autem ponit passionem quantum ad ea quæ a Iudæis sunt illata. Et primo ostendit quo modo capitur; secundo quo modo examinatur; tertio quo modo condemnatur. Secunda ibi, *Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum*; tertia ibi, *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua*. Circa primum tria facit. Primo agit de proditione; secundo de captione; tertio quo modo ductus est post captionem. Secunda ibi, *Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum*; tertia ibi, *At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham*. Circa primum tria facit. Primo describit personam proditoris; secundo signum proditionis; tertio complementum. Secunda ibi, *Qui autem tradidit eum, dedit illis signum*; tertia ibi, *Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Ave Rabbi*. Describit proditorem ex tribus. Primo ex nomine; secundo ex dignitate; tertio ex societate. Ex nomine: *Adhuc eo loquente, ecce Iudas &c.* loquente scilicet verba hæc, quibus eis fiduciam adhibebat, *ecce Iudas*, qui dicitur confitens. Duo fuerunt Iudæ, quorum unus est malus, alter bonus, ad signandum quod quidam confitentes in Ecclesia futuri erant boni: Rom. x. 10. „ Ore autem con- „ fessio fit ad salutem: " quidam futuri mali: ad Tit. i. 10. „ Confitentur se nosse Deum, „ factis autem negant. " Consequenter describitur ex dignitate, *Unus ex duodecim*: quia licet in tanta esset dignitate constitutus, in tantum (e) tamen scelus cecidit. In quo datur exemplum quod nullus de statu suo debet (d) confidere. Apostolus I. Corint. x. 12. „ Qui stat, videat ne cadat. " Ioan. vi. 71. „ Nonne vos duodecim elegi, & unus ex vo- „ bis diabolus est? " Et quare elegit eum, cum sciret ipsum futurum malum? Ratio una est, ut daret exemplum prælatis ut non desolarentur. Item describitur ex societate: *Et cum eo venit turba multa &c.* Sicut habuit crudelem animum, ita crudelem societatem, quia omne animal sibi simile appetit. Et hoc describitur, quia *multa*. In hoc notatur quod erant stulti, stulti enim sunt in multitudine. Eccle. i. 15. „ Stultorum infinitus est nume- „ rus. " Et ipsi bene stulti erant, quia sapientiæ contradicebant. Item erant armati, quia *cum gladiis, & fustibus*. Et quæ est ratio? Origenes dicit, quod multi credebant in eum, & ideo timebant ne eum turba ab eis raperet. Item quia dicebant, supra xii. quod in Belzebub dæmonia eiiciebat; ideo ne nulla potestas tueretur eum, venerunt armati. Item describitur ab auctoritate, quia *missi erant a principibus sacerdotum, & senioribus populi*: unde instructi erant eorum auctoritate, ita ut nullus eis contradiceret, ut impletum sit quod dicitur in Psal. ii. 2. „ Astiterunt Reges ter- „ ræ, & Principes convenerunt in unum ad- „ versus Dominum, & adversus Christum „ eius. "

Consequenter agitur de signo proditionis: *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum, dicens &c.*

Sed

(a) *Al.* resurge. (b) *Al. omittitur* est somnus. (c) *Al. deest* tamen. (d) *Al.* se confidere.

Sed hic est quæstio. Cum esset notus in Iudæa, quare petebant signum? Ratio duplex potest esse. Una, quia audierat Iudas quod Christus transfiguratus erat in monte, & credebat hoc esse factum arte magica; ideo prævenire voluit per osculi signum, antequam posset se transfigurare. Hanc expositionem ponit Hieronymus. Origenes autem dicit sic, quia sicut manna in deserto unicuique sapiebat id de quo opinabatur, sic Christus apparebat unicuique, secundum quod habebat opinionem de ipso; ideo fuit necessarium quod signum daret. Dedit mirabile signum, quia *quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum*. Signum amicitiæ fecit signum proditionis. Proverb. XXVII. 6. „ Meliora sunt vulnera diligentis, quam „ fraudulenta oscula inimici. "

Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Ave Rabbi; & osculatus est eum. Hic ponitur complementum proditionis. Et primo signa demonstravit; secundo cœpit agere. Et ostendit primo dicto, cum dicit, *Ave Rabbi*; secundo facto, *Et osculatus est eum*. Simile habetur II. Reg. XX. I. quod Ioab tenuit mentum Amasæ, & interfecit eum.

Sed quare non venit statim ad eum, sed primo salutavit? Una ratio est propter reverentiam magistri. Item primo salutavit eum, quia timebat ne priusquam eum manifestaret, se primo posset transfigurare.

Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti? Et potest illico legi interrogative, vel remissive. Si interrogative, tunc potest legi quod per opprobrium dictum est; ac si dicat: Tu ostendis amicitiam per osculum; & venisti perdere me? secundum illud Psalm. XXVII. 3. „ Loquuntur pacem in ore suo, mala au„ tem in cordibus eorum. " Et dixit, *Amice*. Quoties amicum aliquem vocat, improperando loquitur: unde dictum est supra XXII. 12. *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?* Et alibi XX. 13. *Amice, non facio tibi iniuriam*. I. Ioan. IV. 19. „ Non enim „ prius dileximus eum, sed ipse prior dile„ xit nos. " Vel potest legi remissive; & non est verbum increpatorium, sed permissivum. *Amice ad quid venisti*: secundum illud Ioan. XIII. 27. „ Quod facis, fac citius. " Et vocat eum amicum quantum est de se: quia „ cum his qui oderunt pacem, eram pacifi„ cus: " Psalm. CXIX. 7. Et licet sciret eum osculaturum esse, tamen occurrit ei.

At (a) illi tenentes, manus iniecerunt in Iesum. Nunc agitur de captione. Et primo ponitur severitas captionis; secundo testimonium; tertio reprehensio discipuli. Circa primum tria facit: quia primo dicit quomodo ministri eum capiunt; secundo quomodo quidam discipulus impedire volebat; tertio quod Christus reprehendit eum. Dicit ergo: *At illi tenentes, iniecerunt manus in Iesum*. Esa. I. 15. „ Manus vestræ sanguine plenæ sunt. " Ipse enim tradidit se. Hier. XII. 7. „ Dedi „ dilectam animam meam in manibus inimi„ corum eius. " Tunc ponitur quomodo unus discipulus invasit invadentes: *Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum exemit gladium suum*. Quis fuit iste? Dicendum quod Petrus: unde sicut supra XVI. voluit passionem Christi impedire, sic & hic. Unde habuit occasionem? Ex eo quod habetur Luc. XXII. ubi Dominus præcepit, quod emant gladios; & hoc intelligentes crediderunt quod gladii essent necessarii: unde habebant cultellum ad incidendum agnum. Ideo Petrus habuit unum. *Percutiens servum principis sacerdotum, amputavit ei auriculam*. Non credatis quod habuit tempus deliberationis quod auriculam amputaret; sed proiecit ictum, & cum vellet percutere eum ad mortem, accidit quod auriculam amputavit. Nomen istius erat Malchus, qui interpretabatur Rex. Et signat abscissionem regni a populo Iudaico, & tamen factus est servus principum sacerdotum, idest Romanorum: huic Petrus abscidit auriculam. Per auriculam, auditus signatur; & hic est duplex, scilicet dexter, per quem signatur vita æterna; sinister, per quem temporalis. *Amputavit auriculam eius*: quia a populo Iudæorum doctrinam spiritualium amputavit; & hoc factum fuit occasionaliter, quod gentes receperint dexteram, quia Petrus primo prædicavit gentilibus; & ita amputavit dexteram trahendo gentiles ad fidem. *Tunc ait illi Iesus: Converte gladium tuum in locum suum*. Hic ponitur reprehensio. Et primo reprehendit Petrum; secundo ministros: *In illa hora dixit Iesus turbis &c.* Et primo ponit admonitionem; secundo rationem admonitionis assignat: *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt*. Dicitur: *Tunc ait illi Iesus: Converte gladium tuum in locum suum*. Venerat ut voluntarie pateretur, ideo nolebat defendi. Et in hoc dabat exemplum ut martyres patientes pro Christo non defenderent se. Deinde rationem assignat: & primo ex pœna; secundo ex voluntate Christi; tertio ex auctoritate. Secunda ibi, *An putas quia non possum rogare Patrem meum &c.* tertia ibi, *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?* Primo mitigat ex terrore pœnæ, dicens: *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*.

Sed

(a) Pro *Tunc accesserunt &c.*

Sed movet quæstionem Augustinus : quia non omnes qui gladio feriunt, gladio pereunt, sed aliquando febre: ideo potest exponi tripliciter, secundum quod triplex est gladius. Est gladius materialis, de quo in Psal. XXXVI. 14. „ Gladium evaginaverunt peccato- „ res . " Item divinæ sententiæ, de quo Hier. XIX. 7. „ Subvertam eos gladio. " Item divini verbi Ephes. VI. 17. „ Et gladium spi- „ ritus accipite, quod est verbum Dei. " Potest ergo intelligi de omnibus istis. De gladio materiali: quia qui gladio perimit, gladio peribit, idest suo, non alieno. Unde Psal. XXXVI. 15. „ Gladius eorum intret in corda „ ipsorum. " Item potest exponi de gladio condemnationis, de quo habetur Gen. III. quod Dominus gladium versatilem posuit ante paradisum: unde qui alios condemnant, divina sententia condemnabuntur. Vel aliqui propria auctoritate accipiunt quod non habent ab alio, & tales gladio pereunt.

An putas quod non possum rogare Patrem meum &c. Hic assignat rationem ad mitigandum animum Petri, dans intelligere quod voluntarie patiebatur, & quod poterat effugere. Et quia videbat eum præsumentem, ideo dicit: *Non possum rogare Patrem meum*? Et non dicit non possum vocare, vel adducere, sed rogare. Dicit enim verba hominis, quia orare hominis est. *Et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum*? Et istud dictum est secundum infirmitatem animi Petri. Ita Petrus se habebat quod deberet eum defendere, & indigeret auxilio hominum; ideo vult dicere quod si auxilio hominum posset defendi, multo magis Angelorum: sed non erat necesse, quia magis Angeli sustentantur per ipsum.

Sed quid est quod dicit: *Duodecim legiones Angelorum*? Dicendum, quod societas apud Græcos dicitur phalanga, apud Romanos legio; & habebat sex millia hominum: unde duodecim legiones sunt (a) septuagintaduo millia, & tot sunt linguæ hominum, sicut habetur ex Gen. XI. Unde vult dicere: Si omnes homines insurgerent contra me, posset Dominus mittere contra quamlibet linguam mille Angelos: & si unus Angelus destruxit tot millia, ut patet Esa. XXXVII. multo magis mille poterunt occidere unam linguam. Iob XXV. 3. „ Numquid est numerus militum eius? " Et Dan. VII. 10. „ Millia millium ministrabant „ ei, & decies millies centena millia assiste- „ bant ei. " Remigius dicit sic. Quicumque faciunt voluntatem Dei, possunt dici Angeli, idest nuntii. Esa. XVIII. 2. „ Ite Angeli „ veloces ad gentem convulsam, & dilace- „ ratam. " Quicumque enim obsequuntur Deo, Angeli dicuntur. Psal. CIII. 4. „ Qui „ facit Angelos suos spiritus, & ministros „ suos ignem urentem. " Potest ergo per legionem intelligi legio Romanorum: unde Dominus posset adducere, & provocare legiones Romanorum ad destruendos Iudæos, sicut post sub Tito, & Vespasiano factum fuit. Et isto loco destruxerunt quidam opinionem illorum qui dicebant, quod non poterat Dominus facere nisi quod facit: quia si poterat legiones convocare quas non convocavit, constat quod potest facere multa quæ non facit.

Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Hic ponitur tertia ratio quare non debeat impedire: quia ita Scripturæ dixerunt, & ideo sic oportet fieri. Et non dicit quæ Scripturæ, quia omnes prophetæ dixerunt, vel occulte, vel manifeste. Unde Luc. ult. 26. „ Nonne o- „ portuit Christum pati, & ita intrare in „ gloriam suam? "

In illa hora dixit Iesus turbis. In parte ista redarguit ministros; & duo facit. Primo commemorat factum; secundo irrationabilitatem facti, cum dicit: *Quasi ad latronem existis cum gladiis, & fustibus comprehendere me*. Iob XVI. 10. „ Infremuit contra me denti- „ bus: " quia exierunt ac si esset latro; sed ipsi magis veniebant ut latrones. Latro latet ut non capiatur; sed Christus offert se in manifesto. Et latrones si nocere volunt, non nocent in publico; sed Christus se offerebat. Unde dicit: *Quotidie apud vos eram docens in templo, & non me tenuistis*: ideo venistis ut latrones. Ut enim daret oportunitatem, exivit civitatem. *Quotidie apud vos eram docens in templo*. Simile habetur Ioan. XVIII. 20. „ In „ occulto locutus sum nihil. " Et dicit, *Docens in templo*. Hæc erat consuetudo sua semper ut doceret in templo. *Et non me tenuistis*: unde patet quod sicut latrones venistis.

Consequenter ponitur testimonium: *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ Prophetarum*. Et non dicit quorum, quia quasi in omnibus habetur. Psal. XXI. 17. „ Fode- „ runt manus meas, & pedes meos, & di- „ numeraverunt omnia ossa mea. " Et Esa. LIII. 3. „ Reputavimus eum novissimum viro- „ rum, virum dolorum. " Et dicit, *Ut implerentur*. Ly *ut* potest teneri causative, & sic non tenetur hic; vel consecutive, & sic accipitur hic. Quia enim Prophetæ dixerunt, non accidit; sed ideo prædixerunt, quia accidere debebat: unde sensus est: *Ut adimplerentur*;

(a) *Al.* septuaginta.

rentur; ideſt, hoc facto adimpletum eſt quod per Prophetas prædictum erat.

Tunc diſcipuli omnes, relicto eo, fugerunt: ita quod compleretur quod dicitur in Pſalm. XXXVII. 12. „ Dereliquerunt me amici mei, & „ proximi mei. "

Sed quare non a principio dereliquerunt? Reſpondet Hieronymus. Quia ſcriptum eſt, Ioan. VII. 30. quod „ quærebant eum, & ne„ mo miſit in eum manum, quia nondum ve„ nerat hora eius. " Unde a principio credebant quod ſe liberare poſſet, & ſe defenderet; ſed cum viderunt quod captus eſſet, & quod non vellet ſe defendere, fugerunt, & dereliquerunt eum.

(g) Supra actum eſt de captione Chriſti; nunc agitur quo ſit ductus; & deſcribitur locus, & ſocietas convenientium ad locum. Dicit ergo: *At illi*, ſcilicet qui tenuerunt eum, *duxerunt* eum *ad Caipham*. Iſto Caiphas erat pontifex anni illius ſecundum Hieronymum: ſecundum quod habetur Ioan. XI. 49. „ Cum autem eſſet pontifex anni illius. " Iam enim ſacerdotium non ſecundum legis præceptum agebatur. Mandaverat Dominus quod Aaron, & filii eius eſſent ſacerdotes iure hereditario, ita quod mortuo uno remaneret alter ſacerdos. Sed poſt, ambitione creſcente, non potuerunt pati, ſed ſubiecta Iudæa Romanis, iſte Caiphas emerat ſacerdotium a Iudæis, emerat a Pilato; ideo iniquus erat princeps: & non mirum, ſi iniquus iudex, ſive princeps, iniquum facit iudicium. Et hoc convenit myſterio: quia ſicut paſſio Chriſti erat oblatio veri ſacrificii, ſic & locus congruere debebat, ut Chriſtus, qui eſt ſacerdos in æternum, in domo pontificis offerretur. Caiphas inveſtigator interpretatur; & poteſt referri ad malitiam qua Chriſtum condemnavit.

Sed hic eſt quæſtio: quia Ioan. XVIII. dicitur quod primo ductus eſt ad Annam. Et hoc intelligendum eſt eſſe verum: convenerant enim ad domum Annæ, & ibi congregati erant, & in hoc apparet malitia eorum, quia cum intenti eſſe deberent ſolemnitati, erant intenti malitiæ, ita quod bene conveniebat eis quod dicitur Eſa. I. 14. „ Solemnitates veſtras „ odivit anima mea. " Unde completum eſt quod dictum eſt Pſalm. II. 2. „ Convene„ runt adverſus Deum, & adverſus Chriſtum „ eius. "

Petrus autem ſequebatur eum a longe. Actum eſt de loco; hic agitur de Petro perveniente. Primo ducitur, deinde Petrus pervenit. Et tria facit: quia primo tangit modum; ſecundo quomodo ſequens pervenerit. Quod pervenerit, hoc erat fervoris; quod a longe, hoc erat timoris: unde ſignificabatur quod in fide Petri fundata Eccleſia ſecutura erat Chriſtum, tamen a longe: quia Chriſtus paſſus eſt pro Eccleſia, non pro ſe; Petrus autem, & Eccleſia paſſa eſt pro ſe. Item tangitur locus: quia *uſque in atrium principis ſacerdotum*: non enim auſus eſt intrare domum, ne videretur eſſe de diſcipulis Ieſu. Quomodo autem intravit, tacet Matthæus, ſed narrat Ioannes XVIII. 15. quia „ diſcipulus quidam „ notus erat pontifici, & introduxit Pe„ trum. "

Sequitur ſocietas: *Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, ut videret finem*: & hoc faciebat vel ex curioſitate, vel ex pietate. Et hæc tria iam erant quædam diſpoſitiva ad caſum Petri. Quod a longe ſequebatur, hoc diſponebat, quia ſignificabat quod non erat firmus: qui enim firmus eſt, debet appropinquare. Unde dicitur Iac. IV. 8. „ Appropin„ quate Deo, & appropinquabit vobis. In „ domo enim eſt ſedes Dei &, agni, " ut habetur Apocal. ult. 3. In domo enim erat perfecta caritas: unde Petrus non appropinquavit ad caritatem Chriſti.

Item non pervenerat ad malitiam Iudæorum, ideo tepidus erat; ideo accidit ei id quod dicitur in Apocalyp. III. 16. „ Quia te„ pidus es, eiiciam te de ore meo. " Item quia famuli mali. Eccli. X. 2. „ Secundum iu„ dicem populi, ſic & miniſter eius. " Et ideo non fuit mirum ſi cecidit, quia in mala ſocietate manſit: quare Pſal. XVII. 16. „ Cum „ ſancto ſanctus eris...... & cum perverſo „ perverteris. "

Tunc ſequitur examinatio Chriſti: & primo per teſtes; ſecundo per propriam confeſſionem, ibi, *Et ſurgens princeps ſacerdotum ait illi &c.* Circa primum tria facit. Primo deſignatur perverſum ſtudium principum; ſecundo defectum; tertio falſum teſtimonium. Dicit ergo: *Principes autem ſacerdotum quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, ut eum morti traderent*.

Sed eſt quæſtio quare non ſine teſtimonio eum morti tradebant. Una cauſa eſt, quia hypocritæ quærunt quod videtur eſſe bonum, ſed veritatem non quærunt; ſic iſti quærebant ut viderentur non a ſe facere, unde contra legem faciebant. Exod. XX. 16. „ Non „ loquaris contra proximum tuum falſum te„ ſtimonium. " Si non licet loqui, nec quærere. Alia ratio erat, quia non habebant auctoritatem occidendi, & ideo quærebant ut ipſum tradere poſſent principi.

Et non invenerunt, cum tamen multi falſi teſtes acceſſiſſent. Ecce defectus, in quo deſignatur innocentia Chriſti, ut poſſet dicere, (Pſalm.

(Psalm. xxv. 1.) „ Ego in innocentia mea ingressus sum. " Semper enim insidiati sunt Christo, sed non invenerunt aliquid mali. Unde implevit illud quod habetur I. Petr. II. 15. „ Benefacientes obmutescere faciatis „ imprudentium hominum ignorantiam. " Tunc sequitur falsum testimonium: *Novissime autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt.*

Sed hic est quaestio quare dicantur falsi testes: quia manifestum est Christum dixisse, Ioan. II. Secundum Hieronymum, non solum falsus dicitur qui dicit quod nescit, sed qui dictum ad falsum refert intellectum. *Hic dixit: Possum destruere templum* (a) *Dei, & post triduum reaedificare illud.* Sed non intelligebat de templo materiali, sed de templo corporis sui. Item non solum est falsum testimonium quo ad sensum, sed quo ad vocem: quia dixerat (Ioan. II. 19.) „ Solvite „ templum hoc; " & non dixit: *Possum solvere templum Dei*; quasi dicat: Vos Iudaei solvite templum, idest Christum, & post tridum resuscitabo illud. Non dixit: Et post triduum reaedificabo: quia reaedificare magis ad materialem templum pertinet, sed excitare magis ad corpus: unde falsi testes erant tam ratione vocis, quam ratione significationis.

Item est quaestio. Quare non accusant eum de violatione sabbati? Respondit Chrysostomus, quod quia saepe accusaverunt eum de hoc, & semper excusaverat se, & excusationem confirmaverat miraculis, ideo cogitabant quod non valeret eis. Item iudex non erat Iudaeus, ideo sciebant quod non reciperet hanc accusationem.

Tunc sequitur examinatio per propriam confessionem. Et primo ponitur interrogatio quantum ad testificationem; secundo quoad principale. Secunda ibi, *Et princeps sacerdotum ait illi &c.* Dicit ergo: *Surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quae isti adversum te testificantur?* Quod surrexit, fuit ex impatientia, & furore, audiens quod Christus non convincebatur; & quod dicit, *Nihil respondes &c.* non dicit ut excusaret eum, sed ut caperet eum in sermone. Esa. XXXII. 6. „ Stultus fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem. " *Iesus autem tacebat.* Sed quare tacebat? Propter tria. Ut doceret nos cautelam. Sciebat enim (b) quod, quicquid ille diceret, totum ad calumniam referrent; & in tali casu coram insidiatoribus est tacendum. Psal. XXXVIII. 2. „ Posui ori custodiam, cum consisteret peccator adversum „ me. " Alia ratio erat, quia tunc non erat tempus docendi, sed patientiam habendi. Et ita completum est quod dicitur Esa. LIII. 7. „ Quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non (c) aperiet os suum. " Tertia ratio est ut doceret nos constantiam, quando aliquis de aliquo accusatur iniuste. Esa. LI. 7. „ Opprobrium hominum ne metuatis. " Tunc sequitur quaestio de principali: *Princeps autem sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum vivum, ut dicas mihi, si tu es Christus Filius Dei.* Et primo ponitur inquisitio; secundo Domini responsio. Videns princeps quod non posset capere, adiuravit eum; & hoc ut in sermone caperet. Et hoc habetur Ioan. X. 24. „ Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis „ palam. " Apud enim Iudaeos pro magno habebatur adiurare. Adiurare enim est ad iuramentum cogere. Sicut enim Christiani non debent iurare nisi ex necessitate, sic nec debent uti adiuratione, sed loco adiurationis debent uti oratione. Tunc sequitur responsio: *Dixit illi Iesus, Tu dixisti.* Notate, quod cum aliquid fuit contra eum, tacuit; sed statim cum adiurata fuit potestas Patris, respondit: unde gloriam Patris semper quaesivit. Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam meam non „ quaero. " Et circa hoc primo ponit responsionem; secundo manifestationem. Dicit ergo: *Dixit ei Iesus, Tu dixisti.* Potest exponi ut Christus non asserat, sed (d) relinquat in dubio. Supra VII. 6. *Nolite sanctum dare canibus.* Vel potest assertive legi, *Tu dixisti*; idest verum est: & patet, quia dicitur in Marc. XIV. 62. „ Ego sum. " Tunc evidentiam ostendit: *Verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Et vult evidenter ostendere quod ipse sit Filius Dei, secundum duas auctoritates. Una est in Psalm. CIX. 1. „ Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. " Et per hanc ostenderat supra XXII. quod Christus erat Filius Dei. Alia est Daniel. VII. 7. „ Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum „ nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat „ &c. " Ita, dico, dicit, scilicet, *Tu dixisti*; sed non nosti veritatem. Attende, quia veritas (e) manifestabitur: quia *videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Quia dixit sedentem a dextris, exponit Chrysostomus, quod sessio a dextris signat dignitatem regiam. Esa. IX. 7. „ Super solium David, & super regnum eius sedebit. " Vel sedere a dextris est esse in plena beatitudine virtutis, vel in bonis potioribus. Dextera enim nobilior pars est, ideo maiorem digni-

(a) Al. *hoc.* (b) *Al.* ut quidquid. (c) *Al.* aperuit. (d) *Al.* reliquit. (e) *Al.* manifestabatur.

gnitatem significat; non quia maiorem habeat potestatem, sed æqualem. Infra ult. 18. *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*. Item de eius potestate dicit: *Venientem in nubibus cæli*.

Sed quid est quod dicit: *Amodo videbitis &c.* Notandum, quod id quod dicit, *In nubibus*, potest referri ad adventum ultimum, vel quotidianum. Adventus ultimus erit in nube. Actor. I. 11. „ Quemadmodum vidistis eum „ euntem in cælum. " Et supra XXIV. dicitur quod veniet in nubibus. Alio modo potest exponi de adventu quotidiano, de quo Iob IX. 11. „ Si venerit ad me, non videbo „ eum. " Et iste adventus est in nubibus, idest in Apostolis, & sacris doctoribus. De istis dicitur Esa. lx. 8. „ Qui sunt isti qui ut „ nubes volant? " Isti dicuntur nubes, quia in altum ascendunt. Item nubes secundæ sunt. Primum pertinet ad altitudinem vitæ, secundum ad fecunditatem doctrinæ. Et sunt nubes cæli, idest cælestes, quia portaverunt imaginem cælestem. Sed quid est, *Amodo videbitis*? idest, statim post passionem aliquos convertit ad fidem, alios per operum evidentiam. Unde aliqui conversi sunt propter eorum fidem, quidam propter bonam operationem. Item si referatur ad ultimum adventum, dicit Origenes: „ Totum tempus mun„ di comparatum ad æternitatem nihil est, „ sicut unum momentum " Psal. lxxxix. 4. „ Mille anni ante oculos tuos, sicut dies he„ sterna quæ præteriit. " Ideo dicit, *Amodo*, quia nihil est tempus usque ad iudicium respectu æternitatis. Verumtamen postquam a me recideritis, non restat nisi quod manifeste me cognoscetis, quia veniam in nubibus cæli. Et tunc cognoscetis me esse Filium hominis. Similis modus loquendi habetur supra XXIII. 39. *Non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*.

Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua. Hic ponitur condemnatio. Et primo ponitur quomodo condemnatur; secundo quomodo a discipulo negatur. Et primo agit de condemnatione; secundo de delusione. Circa primum duo facit: quia primo princeps eum condemnat; secundo exquirit sententiam. Condemnans autem ostendit culpam & facto, & verbo. Facto, quia *scidit vestimenta sua*. Eodem furore scidit vestimenta sua quo paulo ante surrexit de sede sua: consuetum enim erat quod qui audiebant blasphemiam scindebant vestimenta sua, in signum quod non poterant audire. Verum quod hæc duo fecit, aliquid significabatur: quod surrexit de solio, (a) ostendebat quod amitteret sacerdotium; & quod scidit vestimenta sua, significabat quod transferri debebat. Ad Hebr. VII. 12. „ Translato sacerdotio, necesse est „ quod translatio legis fiat. " Vestis Christi non fuit scissa. Ioan. XIX. 24. „ Non dividamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. " Unde significabat abolitionem. Et hoc signatur I. Reg. XV. 28. „ Scidit Dominus re„ gnum Israel a te hodie. " Sic scissum est a Iudæis, & datum est membris Christi. Tunc imponit culpam, *Blasphemavit*. Quia hoc dixerat, reputabat eum blasphemum: unde Ioan. X. 33. „ De bono opere non lapi„ damus te, sed de blasphemia: quia homo „ cum sis, Filium Dei te facis: " & tali debebatur mors. Tunc manifestat culpam: *Quid adhuc indigemus testibus*? Tunc exquirit sententiam: *Quid vobis videtur*? *At illi responderunt dixerunt*: *Reus est mortis*, secundum iudicium legis. Et hoc esset verum, si esset blasphemus; sed non erat, ideo male iudicant, quia auctorem vitæ morti condemnant. I. Corinth. XV. 22. „ Sicut enim mors „ per Adam in omnes homines, sic & vita „ per Iesum. "

Tunc expuerunt in faciem eius &c. Post condemnationem Christi agitur de illusione; & satis convenienter, quia Christus peccata nostra tulit, ut Esa. LIII. Homo autem per peccatum in mortem est traditus, quando dictum est ei, Gen. II. 17. „ Quacumque hora „ comederitis, morte moriemini. " Item proprium honorem amisit, quia „ homo cum in „ honore esset non intellexit, comparatus est „ iumentis insipientibus: " Psal. XLVIII. 13. Et ideo Christus redemptor mortem, & opprobria primo facto sustinuit; secundo verbo, ibi, *Prophetiza nobis Christe*. In prima conspuitur, & colaphis cæditur; in secunda in facie percutitur. Quantum ad primum dicitur: *Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt*. Secundum quod habetur ex verbis, istud fiebat in signum mandati Dei contempti. Unde habetur Deut. XXV. si aliquis nolebat accipere uxorem fratris, quod conspuebant in faciem suam. Item propter contemptum mandati paterni. Sic de Maria sorore Moysi. Unde spuebant in faciem eius, quia blasphemum reputabant. Esa. l. 6. „ Faciem meam non averti ab increpantibus, „ & conspuentibus in me. " Item *colaphis cædebant*, ad modum ebrii, vel stulti. Esa. LIII. 3. „ Vidimus eum novissimum virorum; " idest, ita despectus videbatur ac si esset novissi-

(a) Al. ostendebatur.

vilissimus omnium virorum. *Alii autem palmas in faciem dederunt*, in irreverationem. Thren. III. 30. „ Dabit percutienti se maxillam. " Mystice, secundum Augustinum, adhuc hoc aliqui faciunt: quia spuere in faciem, nihil aliud est quam contemnere praesentiam gratiae Christi. Ad Hebr. x. 29. „ Quanto magis putatis maiora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiae contumeliam fecerit? " Sed proprie colaphizat qui caput manui supponit, & tales sunt qui magis dignitatem suam inquirunt, quam Christi honorem. De talibus dicitur (Ioan. III. 19.) quod „ dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. " Illi autem qui faciem percutiunt sunt illi qui quodammodo praesentiam eius demoliri (*a*) contendunt, ut sunt Iudaei. De his Esa. xxx. 21. „ Cesset a facie nostra Sanctus Israel. " Tunc improperia ingerunt verbo: *Prophetiza nobis Christe: quis est qui te percussit?* Et hoc dicebant illudendo, quia nullus eorum pro propheta eum habebat; & non erat necessarium, infamia enim eorum manifesta erat. Unde hoc noluit dicere. Iob XVI. 11. „ Et exprobrantes percusserunt maxillam meam. "

Petrus autem sedebat foris. Hic agitur de negatione Petri. Lucas autem alio ordine refert: quia primo ponit negationem Petri, quam illusionem Christi; Matthaeus autem e contrario. Et non est contrarietas, quia dum illuderetur, simul factum est; ideo non refert si ante, vel post ponatur. Et notandum, quod cum ducebatur, non negat, sed quando illuditur, negat, ad significandum quod quidam magis timent opprobria quam verbera, contra illud Esa. LI. 7. „ Nolite timere opprobria hominum, & blasphemias eorum nolite metuere. " Et circa hoc primo ponitur negatio; secundo poenitentia Petri: *Et continuo gallus cantavit; & recordatus est Petrus verbi Iesu*. Prima dividitur in tres, secundum tres negationes. Secunda ibi, *Exeunte autem illo ianuam &c.* tertia ibi, *Et post pusillum accesserunt qui stabant &c.* Et primo ponitur locus; secundo occasio; tertio negatio. Dicit ergo: *Petrus autem sedebat foris*, scilicet extra locum ubi Christus patiebatur. Illi enim qui a Christo se elongant, cito confunduntur. Hier. XVII. 13. „ Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur. " E contrario in Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestrae non confundentur. " Qui enim est extra passionem Christi, de facili labitur. Tunc ponitur excitativum ad denegandum: *Et accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Iesu Galilaeo eras*. Et convenit casus Petri casui primi hominis. Eccli. XXV. 33. „ A muliere initium peccati. " Sic Petrus ad vocem mulieris Christum negavit: in quo Dominus praesumptionem eius humiliare voluit, quia non ad vocem viri, sed mulieris. *Et tu cum Iesu Nazareno eras*. Hoc solebat ei esse gloriosum, sed modo est ei terribile; & ideo negavit: *At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis*. Si volumus aggravare culpam Petri, possumus aggravare ex tribus. Aggravatur, quia statim ad modicum terrorem negavit. Lev. XXVI. 36. „ Terrebit eos sonitus folii volantis. " Item quia non erubuit coram omnibus. Item ex mendacio, quia dixit, *Nescio quid dicis*, & *Non novi hominem*: contra illud Eccli. IV. 24. „ Ne confundaris dicere verum. " *Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit*. Hic ponitur secunda negatio: & primo tangitur locus; secundo incitativum; tertio negatio. Quantum ad historiam, secundum Marcum cap. XIV. post primam negationem gallus cantavit, & tunc exivit ianuam, & vidit eum ancilla, & negavit. Sed videtur (*b*) contrarius aliis, quia videntur alii dicere, quod sedentes dixerunt; & Lucas dicit quod unus de sedentibus. Quid ergo hic dicitur quod ancilla? Notandum, secundum Augustinum: quod quando negaverat, exivit. Et dum esset in exeundo, dixit ei ancilla &c. & tunc negavit: quod audiens Petrus reversus est intus. Tunc illi qui audierant ab ancilla, petierunt idem. Et potest esse quod unus qui cognoscebat eum, magis urgebat eum: *Et iterum cum iuramento negavit, quia non novi hominem*: contra illud Eccli. XXIII. 9. „ Iurationi ne assuescat os tuum. " Tunc sequitur tertia negatio. Et primo describitur tempus; secundo incitativum; tertio negatio. Dicit ergo: *Et post pusillum*. Lucas (XXII. 59.) dicit, quod „ facto intervallo quasi unius horae. " Et hoc procurabat diabolus ut respirationem non haberet. Unde dicunt ei: *Et tu ex illis es*: & hoc probant: *Nam & loquela tua manifestum te facit*.

Sed constat quod omnes Iudaei erant: quomodo ergo dicit: *Nam & loquela tua manifestum te facit?* Solvit Hieronymus, quod in eadem lingua saepe diversa locutio fit, sicut patet in Francia, & Picardia, & Burgundia, & ra-

(*a*) *Al.* contemnunt. (*b*) *Al.* contrarium.

& tamen una loquela est. Sic Galilaei aliquam differentiam habebant a Hierosolymitanis. Sic & cuilibet potest dici: *Nam & loquela tua manifestum te facit*: quia, ut dicitur Luc. VI. 45. „ ex abundantia cordis os loqui„ tur: " quia cum homo est carnalis, cito prorumpit in verba carnalia, cum spiritualis, in verba spiritualia.

Tunc cœpit detestari, & iurare &c. Aliqui sunt qui volunt excusare Petrum, quod non peccavit. Unde cum dixit, *Non novi hominem*, verum est hominem, sed hominem, & Deum. Et hoc non est bonum, quia imponit mendacium Christo: quia dixerat Christus: *Tu me negabis*. Ideo melius est dicere, quod Petrus potius mentitus est quam Christus. Item notandum, quod non solum negavit Christum, sed negavit se esse Christianum. Unde in una negatione dixit, *Non novi eum*, scilicet non sum Christianus. Item notandum, quod qui cito non se retrahit a malo, de malo cito in peius vadit. Eccli. XIX. 1. „ Qui spernit modica, paulatim de„ fluit." Unde negationi periurium addidit, periurio blasphemiam. Unde Gregorius: „ Peccatum quod per pœnitentiam non di„ luitur, mox suo pondere ad aliud trahit." Item notandum, quod signatur triplex tentatio qua tentatur homo. Tentatur a concupiscentia carnis. Iac. I. 14. „ Unusquisque ten„ tatur a concupiscentia sua." Item tentatur a cupiditate terrenorum. Sap. XIV. 2. „ Il„ lud enim cupiditas acquirendi excogita„ vit." Item a dæmonibus, & hoc signatur per illam negationem in qua dicitur, *Post pusillum accesserunt qui stabant*. Ad Ephes. VI. 12. „ Non est nobis colluctatio adversus carnem, „ & sanguinem, sed adversus principes, & „ potestates, adversus mundi rectores tene„ brarum harum, contra spiritualia nequitiæ „ in cælestibus." De istis tribus habetur I. Ioan. II. 6. „ Omne quod est in mundo, „ aut est concupiscentia carnis, aut concu„ piscentia oculorum, aut superbia vitæ." Vel aliter, secundum Augustinum, dicendum est, quod per istas tres negationes omnium hæreticorum error signatur. Quidam enim Christi divinitatem negabant, ut Photinus; quidam autem humanitatem, ut Eunomius; quidam utrumque, ut Arrius, qui inæqualem Patri dicebat Filium. Item, secundum Origenem, signatur persecutio quam habitura erat Ecclesia. Prima fuit a Iudæis, in qua multi mortui sunt; secunda a gentibus, in qua multi martyres facti sunt; tertia ab hæreticis, quæ multos (a) seduxit, & aliqui etiam mortui sunt.

Item notandum, quod inveniuntur quædam scripta, quæ videntur excusare Petrum, quod non peccavit mortaliter, quia dicit Bernardus: „ Sopita fuit in eo caritas, non extin„ cta." Dicendum, quod mortaliter peccavit, non tamen fuit ex malitia, sed timore mortis. Et hoc voluit dicere Bernardus, quod sopita fuit &c.

Et continuo gallus cantavit. Hic agitur de pœnitentia Petri: & primo ponitur motivum, sive excitativum; secundo pœnitentia eius, ibi, *Et egressus foras flevit amare*. Tanguntur duo, quibus fit excitatio. Primo cantus galli: unde: *Et continuo gallus cantavit*. Per gallum prædicator signatur, qui homines peccatores excitat ad pœnitentiam. Unde Apost. I. Corinth. XV. 34. „ Evigilate iusti, & „ nolite peccare." Et ad Eph. V. 14. „ Sur„ ge qui dormis, & exurge a mortuis; & „ illuminabit te Christus." Secundum est memoria Petri: *Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat &c.* Psalm. XXI. 28. „ Remi„ niscentur, & convertentur ad Dominum „ omnes fines terræ." Et hæc duo frequenter accidunt ad vocem prædicatoris: quia qui oblitus est Deum per peccata, ad vocem prædicatoris revertitur. De illo gallo dicitur in Iob XXXVIII. 36. „ Quis dedit gallo „ intelligentiam?" Item Lucas (XXII. 61.) ponit tertium, quia „ Dominus respexit Pe„ trum." Apostolus ad Rom. III. 24. „ Iu„ stificati gratis per gratiam ipsius." Thren. V. 21. „ Converte nos Domine ad te, & con„ vertemur." Post agitur de pœnitentia Petri: *Et egressus foras flevit amare*. Et est pœnitentia commendabilis ex tribus: & primo quia cito, quia statim egressus. Eccli. V. 8. „ Ne tardes converti ad Dominum." Item prudens, quia declinavit a consortio eorum qui induxerant eum ad negandum; sic & pœnitentes debent occasionem vitare peccandi. II. ad Corinth. VI. 17. „ Exite de medio eo„ rum, & separamini, dicit Dominus, & „ immundum ne tetigeritis; & ego recipiam „ vos." Item quia efficax, & vera. Hier. VI. 26. „ Luctum unigeniti fac tibi, planctum „ amarum." Esa. XXXVIII. 15. „ Recogitabo „ tibi omnes annos meos in amaritudine ani„ mæ meæ."

(a) *Al.* induxit.

CAPUT XXVII.

(a) MAne autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi adversus Iesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Tunc videns Iudas qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et proiectis argenteis in templo recessit, & abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Iesus autem stetit ante præsidem; & interrogavit eum præses, dicens: Tu es Rex Iudæorum? Dicit illi Iesus, Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum quem voluisset. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barrabam, an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius, dicens: Nihil tibi, & iusto illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populis ut peterent Barrabam, Iesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barrabam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, Crucifigatur. Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

(b) Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem; & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius, & genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes: Ave Rex Iudæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem eius. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus Rex Iudæorum. Tunc crucifici sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, & unus a sinistris. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas, salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum scribis, & senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum face-

facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult: dixit enim, Quia Filius Dei sum. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram usque ad horam nonam: & circa horam nonam clamavit Iesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lammasabacthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant: Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. Ceteri vero dicebant: sine, videamus, an veniat Elias liberans eum. Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt, & exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis. Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Iesum a Galilæa ministrantes ei. inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioseph involvit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra, & advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulcrum. Altera autem die, quæ est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum, & pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit a mortuis: & erit novissimus error peior priore. Ait Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulcrum signantes lapidem cum custodibus.

(a) SUpra Evangelista narravit quod passus est Christus a Iudæis; hic narrat quod passus est a gentilibus: & quatuor facit. Primo tangit quomodo traditus est gentibus; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo condemnatur; quarto quomodo patitur. Secunda ibi, *Iesus autem stetit ante præsidem &c.* tertia ibi, *Per diem solemnem consueverat præses &c.* quarta ibi, *Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium &c.* Circa primum duo. Primo narrat de assignatione, qua traditus est in manibus gentilium; secundo de morte, & peccato traditoris, ibi, *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset*. Circa primum tria. Primo motivum assignat; secundo modum; tertio factum. Causa fuit consilium habitum de morte: & secundum hoc tria tangit, ex quibus aggravatur eorum peccatum. Primo ex solicitudine; & hoc tangit cum dicit: *Mane autem facto, consilium inierunt*: quia cum tota nocte soliciti essent in illusione, tamen mane convenerunt. Unde bene soliciti erant. Iob xxiv. 14. „ Mane primo consurgit homici-„ da. “ Item aggravatur ex communitate: quia *omnes principes*. Si enim unus, vel duo, excusabile esset; sed omnes convenerunt. Esa. 1. 6. „ A planta pedis usque ad verticem „ non est in eo sanitas. “ Ideo dicit, *Omnes principes*. Ezech. xi. 2. „ Fili hominis, hi sunt „ viri qui cogitant iniquitatem, & tractant „ consilium pessimum. “ Item ex crudelitate: quia multa alia cogitare poterant, sed cogitabant *quomodo eum morti traderent*. Prov. 1. 16. „ Pedes eorum ad malum currunt, & „ festinant ut effundant sanguinem. “ Sed quomodo? *Vinctum adduxerunt*. Hæc erat consuetudo quod tales vincti adducerentur, & signarentur morti condemnati. Et signavit quod sicut mortem nostram (*a*) sua morte destruxit, sic vincula peccatorum vinculis suis destruxit. *Et tradiderunt Pontio Pilato*. Et quare? Triplex est ratio. Una litteralis erat, quia vicarius erat Imperatoris, & Iudæi

(a) *Al. deest* sua.

dæi non habebant iudicium sanguinis. Propter quod dicunt in Ioan. XVIII. 31. „ Nobis „ non licet interficere quemquam. Item ex intentione ipsorum. Ipsi enim nolebant occulte interficere, sed manifeste, ut fama divulgaretur, secundum quod habetur Sap. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus eum. " Tertia causa est, quia pro omnibus voluit mori, ideo voluit ut omnes congregarentur tam Iudæi quam Gentiles; ita quod impletum est illud Psal. II. V. „ Astiterunt Reges „ terræ, & Principes convenerunt in unum. " *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset &c.* Hic agitur de pœnitentia, & morte Iudæ. Et circa hoc duo facit. Primo narrat de proditione; secundo quid factum sit de pretio, ibi, *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt*. Circa primum primo agitur de pœnitentia; secundo de desperatione, ibi, *Et proiectis argenteis in templo, recessit*. Circa primum tria facit. Primo ponitur motivum; secundo pœnitentia; tertio effectus. Motivum: *Tunc videns, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos*. Potuit esse quod credidit Iudas quando vendidit eum, quod non occideretur, sed quod flagellaretur; ideo videns quod damnatus esset, pœnituit.

Sed est quæstio quando traditus fuit præsidi, quomodo videre potuit quod esset damnatus. Hieronymus dicit, quod hoc vidit oculo mentis, quia ex quo vidit quod a Iudæis damnatus erat, & traditus Pilato, cogitavit quod Pilatus iudicaret ad voluntatem eorum, scilicet Iudæorum. Origenes dixit, quod quidam dixerunt: Videns Iudas quod esset damnatus, scilicet ipse Iudas, ex isto motus fuit ad pœnitentiam. Unde *pœnitentia ductus retulit triginta argenteos*. Et hæc pœnitentia non fuit vera pœnitentia; habuit tamen aliquid pœnitentiæ: quia pœnitentia debet esse mediæ inter spem & timorem; Iudas autem timorem, & dolorem quidem habuit, quia de peccato præterito doluit; sed spem non habuit. Et talis est pœnitentia impiorum. Sapien. V. 3. „ Pœnitentiam agentes, & præ „ angustia spiritus gementes. "

Et quare ductus pœnitentia? Notandum, quod dicit Origenes quod aliquando accidit quod diabolus impellit hominem ad peccandum, aliquando homo; sed aliter, & aliter: quia homo ut libidinem compleat, diabolus ut perdat. Et si diabolus immisit, non habuit ex creatione; & ideo pœnitere potuit. Et hoc est contra Manichæos, qui dicunt quod duplex est creatio, bona, & mala; & qui sunt de creatione mala, non possunt bene agere, & e converso. Et secundum eos Iudas fuit de creatione mala. Quomodo ergo potuit pœnitere? Dicit ergo, quod hoc quod desperavit, non fuit nisi quia negligens fuit.

Sequitur effectus. Effectus pœnitentiæ est ut peccator studeat emendare. Peccaverat, quia vendiderat Christum, fecerat enim quod in se erat: ideo *triginta denarios retulit*. Et primo ponitur retractatio; secundo pœnitentia, ibi, *Peccavi tradens sanguinem iustum*. *Retulit* ergo *triginta argenteos*: & in hoc retractavit, dicens, *Peccavi*; idest, vere deliqui. In hoc autem quod dicit, *Tradens sanguinem iustum*, etsi bene dicit, non complete tamen, quia potest retorqueri ad hominem iustum. Unde Hier. XXVI. 15. „ Si occideritis me, sangui„ nem innocentem tradetis contra vosmet„ ipsos. " Unde dicit Hieronymus quod si rectam fidem habuisset, non desperasset: debuit enim dicere, Tradens Deum. In hoc ergo quod dixit, *Tradens sanguinem iustum*, minoravit eius potestatem, & ostendit se non habere rectam fidem.

Tunc ponitur Iudæorum obstinatio: *At illi dixerunt: Quid ad nos?* Iste iustum confitebatur, & tamen dicunt, *Quid ad nos?* Hier. VIII. 7. „ Populus meus non cognovit iudi„ cium Domini. " *Tu videris*; idest, non sequimur conscientiam tuam. Remigius: „ Quid „ ad nos? Tu primo vendidisti, & post iu„ stum confiteris. Quis videris apud nos qui „ ita mutas sententiam? " Mutare enim de malo in bonum, bonum est; de malo autem in malum, malum. Eccli. XXVII. 12. „ Iustus in æ„ ternum stat, stultus autem ut luna muta„ tur. "

Tunc ponitur desperatio. Desperatus enim de bonis temporalibus nihil curat; & sic facit iste, quia *proiectis argenteis in templo recessit* (non habuit curam de pecunia) *& abiens laqueo se suspendit*. Unde habetur Act. I. 18. quod suspendit se, & crepuit per medium.

Et quare? Dicit Origenes, quod accidit, quia diabolus præcipitat aliquem in peccatum, & licet det spatium, tamen vult præcipitare in aliud. Et hoc caveri voluit Apostolus, dicens II. Corinth. II. 7. „ Ne forte abundantiore „ tristitia absorbeatur qui eiusmodi est. " Sic Iudas ad tantam absorptionem venit, quod *abiens laqueo se suspendit*. Psal. LXVIII. 16. „ Ne„ que absorbeat me profundum. " Origenes narrat opinionem quorumdam dicentium, quod quia Iudas audierat loqui de resurrectione, ideo credebat Christo occurrere, & ideo laqueo se suspendit.

Quærit Augustinus quando hoc fuit. Quia si volumus considerare, vix inveniemus tempus ante passionem quo istud acciderit, quia principes occupati fuerunt tota die circa mortem Chri-

Christi. Item in sequenti die sabbatum fuit, & non recepissent ipso die pecuniam. Ideo videtur Augustinus velle, quod istud fuit post resurrectionem. Tamen potest dici, quod etsi aliqui ad Pilatum accesserant, & morti vacabant Christi, tamen aliqui in templo remanserunt, & his tradidit Iudas triginta denarios.

Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt &c. Ostendit quid fuerit de pecunia Iudæ factum. Et primo dicitur quomodo excluditur a corbona; secundo in quid expensa fuit dicitur. Dicit ergo: *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam &c.* Notandum, quod in corbonam ponebatur oblatio gratificationis, vel donum gratiæ. Unde quædam erant voluntaria quæ offerebantur, alia ex debito. Voluntaria in corbonam mittebantur, alia vero alibi. Eccli. xxxiv. 23. „Dona iniquorum non „probat Altissimus.“ *Non licet* ergo *ponere in corbonam, quia pretium sanguinis est.* Et in hoc verificatur verbum Domini supra xxiii. 24. *Transglutientes camelum, & excolantes culicem.* Nolebant hanc pecuniam mittere in corbonam, sed de morte Filii Dei bene tractabant. Tunc narrat quid inde factum est. Et dicit primo factum; secundo quid inde sit factum. Dicit: *Consilio autem inito &c.* Quare hoc fecerunt? Dicendum, quod Deus sic procuravit ut istud factum in memoria haberetur. Unde *emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum*, non eorum qui erant de patria, sed alienorum. Secundum mysterium congruit, quia per sanguinem Christi accelerabatur non solum iustificatio, sed quies mortis. Apoc. xiv. 13. „Amo„do iam dicit spiritus ut requiescant a labo„ribus suis.“ Vel potest esse quod peregrini sunt qui non habent ibi mansionem propriam. Psal. cxix. 5. „Heu mihi, quia inco„latus meus prolongatus est.“ Isti autem consepeliuntur Christo. Apostolus, Rom. vi. 4. „Consepulti estis Christo.“ Ager iste, sancta Ecclesia est. Unde supra xiii. 44. *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro.* Iste figulus est Christus. Unde dicitur Hier. xviii. 6. „Sicut lutum in manu figuli, sic & vos, „domus Israel, in manu mea.“ Tunc ponitur confirmatio facti; & primo ex nomine: *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem*; scilicet, usque ad illud tempus in quo scriptum est istud Evangelium. Tunc confirmat ex auctoritate: *Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam.*

Sed est quæstio quare dicit: *Per Hieremiam prophetam dicentem*: quia verba, secundum quod ibi iacent, non sunt scripta in tota sacra Scriptura. Tamen simile habetur Zach. xi. 12. „Appenderunt mercedem meam triginta ar„genteis.“ Est ergo quæstio quare ponitur per Hieremiam, cum dictum sit per Zachariam. Augustinus dicit, quod alicubi invenitur scriptum per Prophetam, & non per Hieremiam; tamen videtur quod ille sit Hieremias sicut habetur in littera. Hieronymus tangit solutionem quod prophetæ scripserunt aliquos libros qui canonizati sunt apud Iudæos. Unde aliqui sunt libri prophetarum qui non sunt in canone Bibliæ, sicut Iudas nominat quædam in Canonica sua, & etiam Apostoli omnes istos receperunt. Unde dicit, quod quidam attulit ei librum Hieremiæ, ubi ista verba scripta erant verbo ad verbum; & Evangelista scripsit secundum quod in apocrypho invenit. Augustinus solvit: contingere aliquando quod volens exprimere nomen unius auctoris, occurrit nomen alterius, ideo potest esse quod cum vellet scribere Zachariam scriberet Hieremiam. Sed multi erant tunc Iudæi qui legem noverant: quare non correxerunt? Quia cogitaverunt quod divinitus esset dictum, quia a Spiritu sancto omnes prophetæ locuti sunt, & non habent efficaciam verba prophetæ nisi a Spiritu sancto; ideo ut insinuarent hoc mysterium, non correxerunt. Alia solutio quam innuit, est, quod licet non sint verba Hieremiæ, tamen est ibi quoddam factum simile, ut habetur Hier. xxxii. quod recepit mandatum quod emeret agrum. Vel Spiritus sanctus sic movit Matthæum ad idem factum, sicut movit Hieremiam. (a) Sed si volumus, possumus accipere verba Hieronymi in Libro de optimo genere interpretationis, qui dicit quod Christi pedisequus non incurrit aliquam notam falsitatis: officium est enim boni interpretis non considerare verba, sed sensum. Ideo iste posuit sensum quorumdam scriptorum in Hieremia, quorumdam in Zacharia; sicut habetur in Marco, quod ponit auctoritatem Esaiæ, cuius una pars est Malachiæ, alia Esaiæ. Sic & Matthæus coniunxit duas sententias, quarum una a Zacharia, altera a Hieremia ponitur cap. xxxii. Quod enim est in Zacharia (xi. 12.) scilicet quod „appen„derunt (idest acceperunt) triginta argen„teos:“ in Hieremia non invenitur; sed quod agrum emit, quod signabat factum toti populo. *Sicut constituit mihi Dominus.* Hoc expresse habetur ex eo quod præcepit Hieremiæ, ubi supra, quod agrum emeret. Ideo secundum primam partem, in Zacharia habetur,

(a) *Al.* Sed si volumus accipere.

betur, secundum secundam in Hieremia. *Iesus autem stetit ante praesidem; & interrogavit eum praeses*. Supra enarravit Evangelista quomodo Dominus assignatus est in manu gentium; hic autem agit de examinatione: & circa hoc tria facit. Primo narrat quomodo ante terrenum iudicem sistitur; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo accusatur. Dicit ergo: Ita dictum est de Iuda, cum tradidisset praesidi Iesum. Iesus ergo stetit ante praesidem, idest tamquam reus, & accusandus. (a) Iob xxxvi. 17. „ Causa tua quasi impii iudicata est: causam, iudiciumque recipies. “ Per hoc enim meruit ut fieret iudex vivorum, & mortuorum. Tunc sequitur examinatio: & primo ponitur interrogatio; secundo responsio, ibi, (b) *Dicit illi Iesus*. Pontifices in multis accusabant eum; scilicet de subversione legis, & quia Regem se dicebat. Unde Pilatus non curavit quaerere de transgressione legis, sed potius de eo quod videbatur tangere laesionem maiestatis; scilicet, *Tu es Rex Iudaeorum*? quia Ioan. xix. 12. habetur: „ Omnis qui se Regem facit, contradicit Caesari. “ Tunc sequitur responsio: *Dicit ei Iesus*, *Tu dicis*. Dicit Hieronymus, quod Christus sic moderatur sermonem suum quod non affirmat, nec negat; sed dicit, *Tu dicis*. Proverb. xvii. 27. „ Qui moderatur sermones suos, prudens est. “ (c) Item nota, secundum Hilarium, quod supra xxvi. 63. interrogatus a principe Iudaeorum: *Si tu es Christus Filius Dei*: dixit, *Tu dixisti*; & respondit per praeteritum: cum autem respondit gentili, respondit per praesens. Et in hoc significatur quod confessio Christi a Iudaea est de praeterito, quia facta est per prophetas. Hierem. xxiii. 5. „ Regnabit Rex, & sapiens erit. “ Sed loquens ad gentilem, dicit, *Tu dicis*, quia gentilitas confitebatur.

Consequenter agitur de accusatione: & primo ponitur accusatio; secundo inductio ad respondendum, ibi, *Dixit autem Pilatus*. Dicit ergo: *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, nihil respondit*. Super quibus accusaretur, tacet Matthaeus, sed Lucas hoc dicit cap. xxiii. Haec est consuetudo Evangelistarum, quia quod unus omittit, alter narrat. Unde ibi dicitur quod seduceret turbas &c. & quod prohibebat dari censum Caesari; item Regem se diceret. Et hoc est falsum secundum intentionem suam: quia intendebant de regno temporali; sed ipse dicit, Ioan. xviii. 36. „ Regnum meum non est de hoc mundo. “ Sed Christus nihil respondit. Tunc impletum est quod dictum est per Esa. liii. 7. „ Quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. “ Et cap. xlii. 2. „ Non audietur foris vox eius. “ *Tunc dicit ei Pilatus*. Ex tunc conabatur Pilatus eum liberare; ideo conabatur ut responderet: unde dicebat: *Non audis quanta adversum te dicunt testimonia*? Et primo ponitur incitatio, *Non audis &c*. Hoc autem dicebat, quia volebat dimittere eum. Ipsi enim qui erant accusatores, erant testes; & ideo noluit respondere. Quare autem non respondit, potest esse ratio ex parte Christi, quia noluit excusare passionem suam: poterat enim eam excusare loquendo; ideo noluit loqui. „ Oblatus enim est, quia voluit: “ Esai. liii. 7. Item ut daret nobis exemplum, quia cum malediceretur, non maledicebat. Item quia tot signa Iudaei viderant quod converti poterant; & ideo reputavit eos indignos. Eccli. xxxii. 6. „ Ubi non est auditus, non effundas sermonem. “

Et notandum, quod in multis loquitur, & in multis silet: quia si semper loqueretur, excusaret se; item si semper taceret, pertinax videretur. Pilato autem quandoque respondet, quandoque non; sed Iudaeis numquam respondet: quia Pilatus ignorabat, ideo veritatem aliquando dicebat; sed Iudaei obstinati erant.

Tunc ponitur admiratio Pilati: *Ita ut praeses miraretur vehementer*. Et quare miratur? Quia audiebat eum facundissimum: & hoc est quod dicit David, Psal. xxxvii. 4. „ Ego autem tamquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum; “ idest, ac si essem ignorans.

Et notate quod dicit, *Vehementer*: quod enim aliquis sapiens nihil respondeat, mirum est; sed quod in tali causa ubi adiudicatur morti, non respondeat, hoc vehementer est admirandum. Item quia non videbat eum perterritum: in tali enim casu solent homines etiam perterreri.

Tunc agitur de damnatione: & primo ponitur diversum studium volentium excusare ipsum, secundo studium volentium condemnare, ibi, *Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populis ut peterent Barrabam*; tertio condemnatio, ibi, *Tunc dimisit illis Barrabam*. Circa primum primo ponitur studium Pilati ad liberandum; secundo studium principum ad condemnandum. Circa primum primo ponit quasdam opportunitates; secundo tractat de eius liberatione; tertio dat causam. Secunda ibi, *Congregatis ergo illis*, *dixit*

(a) *Al.* Hier. xxxvi. „ Causa autem tua &c. “ (b) Al. *Et interrogavit eum &c*. (c) *Al.* Item secundum Hilarium.

xit Pilatus; tertia ibi, *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum*. In prima ponit duas opportunitates. Dicit ergo: *Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum*. Ista consuetudo non erat ex lege Imperatoris, sed ex voluntate eius, ut redderet populum sibi magis devotum. Quia in solemnitate debebant magis esse iucundi, nolebat quod illa die esset causa tristitiæ. Sic & Romæ in illo die quo Imperator intrabat, nullus adiudicabatur morti. Item de novo acquisiverat præfecturam, ideo volebat sibi eos esse devotos. Aliquid tamen simile legitur in veteri testamento, scilicet quod Saul liberavit Ionatham, qui adiudicatus erat morti: I. Reg. XIV. Deinde ponit opportunitatem ex quodam latrone, qui dicebatur Barrabas, qui interpretatur filius patris, scilicet diaboli. Ioan. VIII. 44. „ Vos ex patre diabolo estis. “ *Congregatis autem illis, dicit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis*? Hic facit Pilatus contra consuetudinem Iudæorum: quia non solebat eos rogare, sed ipsi rogabant eum. Sed hoc faciebat, quia quærebat eum dimittere: & videtur inducere, quia videbatur ei quod deberent præeligere Christum quam Barrabam: quia iste erat reus læsæ maiestatis, & multis nocuerat. Item ex eo quod Christum nominat, dicens: *An Iesum, qui dicitur Christus*? Christus enim dicitur unctus: unde Regem appellabat eum, ideo credebat quod Christum deberent accipere. Eccli. XV. 18. „ Ante hominem vita, & mors. “ Sic Pilatus ante eos posuit bonum, & malum; & ipsi acceperunt malum, ideo eos semper sequitur malum. Deinde ponit causam: *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum*. Ex quo sciebat? Audierat enim multa bona de eo, & videbat eum constantem: unde *sciebat quod per invidiam tradidissent eum*. Sicut enim invidia diaboli fuit inimica primo homini, sic debuit esse invidia istorum inimica Christo. Sic enim Ioseph ex invidia traditus est a fratribus: Genes. XXXII.

Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum uxor eius. Supra posuit Evangelista unam causam quare Pilatus nitebatur dimittere eum; hic autem ponit aliam causam, scilicet admonitionem uxoris: & primo ponitur admonitio; secundo causa admonitionis, ibi, *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum*. *Sedente autem eo pro tribunali*. Sicut dicit quædam Glossa, tribunal est sedes iudicum. Proverb. XX. 8. „ Rex qui sedet in solio iudicii, „ dissipat omne malum intuitu suo. “ Cathedra proprie doctorum. Supra XXIII. 2. *Super cathedram Moysi sederunt scribæ, & pharisæi*. Et dicitur a tribunis, quia primo tribuni electi sunt a Romanis ad facienda iudicia. Et dicit, *Pro tribunali*; & est iste modus loquendi Græcus. Aliquando enim *pro* accipitur pro ante; sicut, exercitus est pro castris, idest ante castra. Aliquando pro in: unde *pro tribunali*, idest in tribunali. *Misit ad eum uxor eius dicens*. Erat ista mulier gentilis, & signat Ecclesiam gentilium, quæ suscepit Christum, ut I. ad Corinth. I.: *Nihil tibi, & iusto illi*; idest, non pertinet ad te iudicare, immo ipse debet esse iudex tuus. Act. X. 42. „ Qui constitutus „ est iudex vivorum, & mortuorum. “ *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum*. Hic ponitur causa; & est modus loquendi talis: quando enim abstrahitur quis a sensibus, aliqua secundum imaginationem apparent; & consuetum est quod visio refertur ad id quod apparet, cum sit alienatio a sensibus. Hoc autem fit aliquando in vigilia, aliquando in somno. Quando in vigilia, visio dicitur: unde Num. VI. 20. dicitur: „ Si quis fuerit in„ ter vos propheta Domini, in visione appa„ rebo ei, vel per somnum loquar ad illum. “ Hic autem ponitur propheta pro utroque.

Notandum, quod huius causa quandoque corporalis intrinseca est, ut quando superabundat sanguis, fit apparitio corporum rubeorum, & sic de aliis. Aliquando ex causa extrinseca, ut ex frigore somniat aliquis quod sit in nive. Aliquando autem fit a causa spirituali; & hoc vel a Deo per bonum Angelum, & de hoc Iob XXXIII. 15. „ Per somnium in visio„ ne nocturna aperit aures virorum. “ Et hæc vera sunt, & veritatem habentia: non tamen multum debet confidere. Eccli. XXXIV. 7. „ Ne dederis in illis cor tuum: multos „ enim errare fecerunt somnia. “ Aliquando fiunt a dæmonibus, qui possunt imprimere in phantasiam, quia est virtus corporalis: unde divinationes, & huiusmodi prohibentur in lege. Deuteron. XVIII. 10. „ Non inveniatur „ in te qui somnia observet, vel auguria „ &c. “

De hac visione possumus dicere quod facta est a Deo per bonos Angelos; vel a diabolo, quia erat ad impediendum passionem: quia in passione erat peccatum occisionis, & sic fiebat per Angelos bonos; sed ex passione sequitur fructus, ideo diabolus iam percipiens eum esse Deum, & timens per passionem potestatem amittere, sicut in mente Iudæ posuerat ut eum traderet, sic & modo voluit impedire, non quia vellet impedire peccatum, sed potius passionis fructum.

Tunc ponit studium Iudæorum volentium occidere Christum: *Principes autem sacerdotum, (a) & seniores persuaserunt populis ut peterent* Bar-

(a) Al. *& seniores populi &c.*

Barrabam. In utroque enim se ostendunt abominabiles, quia principes, qui alios corrigere deberent. Prover. XVII. 15. „ Qui iustificat „ impium, abominabilis est. “ Similiter eo quod seniores. Dan. XIII. 5. „ Egressa est „ iniquitas a senioribus populi. “

Respondens autem praeses ait illis. Hic ponit conatum quo conabatur Pilatus dimittere eum: & primo ostendit quibus verbis egerit ad liberationem; secundo quibus factis, ibi, *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret*. Tribus modis est conatus liberare eum. Primo ex comparatione; secundo ex dignitate; tertio ex innocentia. Ex comparatione, quia comparavit eum malo actori, respondens scilicet petitioni populi, vel istis principibus qui instigabant eum: *Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barrabam*. Quod & populo improperat Petrus, Actor. III. 13. dicens de Christo: „ Quem vos quidem tra„ didistis, & negastis ante faciem Pilati, iu„ dicante illo dimitti. Vos autem sanctum, „ & iustum negastis, & petistis virum homi„ cidam donari vobis &c. “ Dicit ergo Pilatus: *Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus?* Hic allegat dignitatem. *Quid faciam de Iesu*; quasi dicat: Iniuriosum erit vobis si illum occidatis, *qui dicitur Christus*. Sed isti vereri non potuerunt; immo dicunt omnes, *Crucifigatur*: hæc enim erat mors turpissima. Ideo completur quod dicitur Sap. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus eum. “ Esa. III. 8. „ Lingua eorum, & adinventio„ nes eorum contra Dominum. “ *Ait illis praeses*: *Quid enim mali fecit?* Hic allegat innocentiam eius, intendens eum liberare, quasi utens illo quod dicitur Hier. II. 5. „ Quid inve„ nerunt patres vestri in me iniquitatis? “ Et Ioan. VIII. 46. „ Quis ex vobis arguet me „ de peccato? “ *At illi magis clamabant, Crucifigatur*. Unde flecti non poterant, secundum Hier. VIII. 5. „ Apprehenderunt mendacium, „ & noluerunt reverti. “ Unde pertinaces erant in malitia.

Videns autem Pilatus quod nihil proficeret. Hic intendit liberationem eius per factum: & primo ponitur factum; secundo populi obligatio ad pœnam. Dicit: *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret*. Per hoc dat intelligere quod multa alia dixerat, & quod nihil proficiebat. *Accepta autem aqua lavit manus suas*. Hæc erat consuetudo quod quando quis volebat se ostendere innocentem, lavabat manus; sic & iste: unde dixit: *Ego innocens sum a sanguine iusti huius &c.* Secundum hunc modum habetur in Psal. XXV. 6. „ Lavabo inter innocentes „ manus meas. “ Et vere ipse fuisset innocens, si in sua sententia permansisset, unde vocat eum iustum. *Vos videritis*, idest quid vobis accidere debeat. Unde Ioan. XVIII. 31. dicitur: „ Accipite eum vos, & secundum „ legem vestram iudicate eum. “ Tunc sequitur obligatio ad pœnam: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros*. Et ita fiet quod sanguis Christi expetitur ab eis usque hodie: & bene convenit illis quod dictum est Gen. IV. 10. „ Sanguis fratris tui Abel clamat ad me „ de terra. “ Sed sanguis Christi efficacior est quam sanguis Abel. Apostolus Ad Hebr. XII. 24. „ Habemus sanguinem (*a*) melius claman„ tem quam sanguis Abel. “ Hier. XXVI. 15. „ Verumtamen si occideritis me, sanguinem „ innocentem tradetis contra vosmetipsos. “ *Tunc dimisit Barrabam*. *Dimisit*, idest absolvit a sententia mortis. *Iesum vero flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur*. Et quare flagellatum? Hieronymus dicit, quia consuetudo erat Romanorum quod adiudicatus morti primo flagellabatur. Et sicut dicitur Ioan. XIX. ipse flagellavit: unde completur in eo quod habetur in Psal. XXXVII. 18. „ Ego autem in „ flagella paratus sum. “ Quidam dicunt quod flagellavit ut moverentur ad pietatem, & sic flagellatum dimitterent.

(b) Postquam habitum est de condemnatione, hic agitur de passione, & morte; secundo de sepultura, ibi, *Cum sero autem factum esset &c.* Circa primum duo facit: quia primo narrat quæ indigne pertulit; secundo quæ magnifice fecit, ibi, *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt*. Prima pars in tres. In prima agit de illusione militum; secundo de crucifixione; tertio de crucifixi derisione per Iudæos facta. Secunda ibi, *Et postquam illuserunt ei*; tertia ibi, *Prætereuntes autem blasphemabant eum*. Circa primum primo describuntur illusores; secundo illusio. Dicit ergo: *Milites congregaverunt universam cohortem*. Cohors societas militum dicitur: & quilibet qui habebat iudiciariam potestatem, habebat cohortem militum ad exercendum iudicium. Prætorium dicitur esse locus, ubi exercebantur iudicia: unde congregati sunt ad eum & Gentiles, & Iudei, ut nulli essent immunes: quia omnes debebat redimere. Ideo competit quod habetur Rom. XI. 32. „ Conclusit Deus omnia „ in incredulitate, ut omnium misereatur. “ Et in Psal. CXVII. 10. „ Circuierunt me sicut apes. “ *Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei*. Hic describitur illusio: & primo quo ad habitum; secundo quantum ad honorem; tertio quantum ad opprobrium. Secunda

(a) Al. magis.

cunda ibi, *Et genu flexo ante eum, illudebant ei*; tertia ibi, *Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaum, nomine Simonem &c.*

Notandum, quod licet accusassent eum de multis, tamen non propter aliud patiebatur, nisi quia Regem se dicebat, sicut habetur Ioan. XIX. 12. „ Si eum dimittis, non es ami- „ cus Cæsaris. " Unde ex hac causa magis timuit. Ideo volentes illudere imponunt ei signa Regis. Consuetudo enim est quod Reges purpura induantur, & isti loco huius, veste coccinea eum induerunt. Item solent habere coronam; & loco huius fecerunt coronam spineam. Item solent habere sceptrum; & loco huius dederunt ei baculum arundineum. Dicit ergo: *Et chlamydem coccineam circumdederunt ei*, idest rubeam.

Sed quid est quod Marcus dicit cap. XV. 17. quod „ eum purpura induerunt? " Augustinus solvit, quod hoc dixit propter similitudinem coloris. Vel potest dici quod quamvis esset coccinea, tamen habebat aliquid de purpura.

Per hoc quod propriis vestibus exuitur, & alienis induitur, reprehenduntur hæretici qui dixerunt eum non esse verum hominem. Ista chlamys potest signare carnem Christi sanguine proprio cruentatam. „ Ipse enim vulnera- „ tus est propter iniquitates nostras, attritus „ est propter scelera nostra: " Esa. LIII. 5. Vel signat sanguinem martyrum, qui laverunt stolas suas in sanguine agni: vel peccatum gentilium. *Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius*. Unde pro corona gloriæ imposuerunt ei coronam contumeliæ. Esa. XXIII. 18. „ Coronate eum corona tribulatio- „ nis. " Per istas spinas signantur aculei peccatorum, quibus conscientia vulneratur: & istas Christus accepit pro nobis, quia pro peccatis nostris mortuus est. Vel potest referri ad maledictum Adæ, ubi dictum est (Gen. III. 18.) „ Spinas & tribulos germinabit ti- „ bi. " Unde signatum est quod solvebatur ista maledictio. Et loco sceptri *arundinem in dextera eius*. Et signatur potestas dæmonum, secundum Origenem, quam Christus de manibus eorum eripuit. IV. Reg. XVIII. 21. „ Non „ confidas in baculo arundineo. " Potest enim signari inanitas gentilium, quam sibi tamen Christus assumpsit. Psal. II. 8. „ Postula a „ me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. " Et bene comparantur arundini, quia sicut arundo fertur in omnem ventum, sic gentilitas in omnem errorem. Item arundine utebatur ad scribendum: item ad venenosa occidendum. Sic Christus fideles ad se trahit, & ascribit, sed persecutores ad mortem.

Tunc agitur de illusorio honore, & istum exhibebant facto: unde dicitur: *Et genu flexo ante eum, illudebant ei*. Et licet hoc fecerint illudendo, tamen signabat quod omne genu ante eum flecti debebat. Phili. II. 10. „ In „ nomine Iesu omne genu flectatur. " Unde illudebant verbo, dicentes ei: *Ave Rex Iudaeorum*. Et signantur per istos illi qui „ voce „ confitentur se nosse Deum, factis autem „ negant: " ad Tit. I. 16. Item varias contumelias intulerunt, quia inspuerunt in faciem eius. Esai. L. 6. „ Faciem meam non aver- „ ti a conspuentibus in me. " Item *percutiebant caput eius*, tamquam stultus esset. Et qui sunt illi qui caput Christi percutiunt? Caput Christi est Deus, ut habetur I. Cor. XI. Illi ergo caput Christi percutiunt, qui divinitatem Christi blasphemant. Per arundinem sacra Scriptura signatur. Tales errorem suum per sacram Scripturam confirmant.

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaum, nomine Simonem. Post illusionem agitur de crucifixione. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de loco crucifixionis; secundo de habitu, & de his quæ in eo loco sunt acta. Et primo narrat quomodo Christus ductus est ad locum; secundo quomodo crux est delata; tertio quomodo pervenerunt ad passionem. *Et postquam illuserunt*, (a) *exuerunt*, scilicet chlamydem quam ei induerant.

Notate, quod illuditur in veste aliena, sed ducitur in propria; per quod signatur, quod non erat ei proprium illudi, sed occidi: quia ut habetur ad Philip. II. 8. „ Humiliavit se- „ metipsum, factus obediens usque ad mor- „ tem. " Ibi enim apparuit virtus. Psal. CXVII. 16. „ Dextera Domini fecit virtutem. " Esa. LIII. 7. „ Quasi ovis ad occisionem duce- „ tur. "

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaum. Hic agitur de delatione crucis. Et per hoc signatur quod noluit pati in civitate, sed extra. Et ratio assignatur ad Hebr. ult. 12. ubi dicitur: „ Propter quod et Iesus sanctificaret „ per suum sanguinem populum, extra por- „ tam passus est. " Competit etiam figuræ: quia, sicut habetur Levit. XVI. quod hircus, qui pro peccato debuit immolari, extra castra mittebatur; sic & Christus, quia erat hostia populi. Item ad nostram ædificationem, ut det nobis intelligere quod exire debemus ad eum extra conversationem nostram. Ad Hebr. ult. 13. „ Exeamus ergo ad eum ex- „ tra castra, improperium eius portantes. "

(a) Al. *exuentes*.

Item passus est extra portam, ut virtus passionis non includeretur ad unam gentem. Ioan. XI. mortuus est ut omnes gentes congregaret in unum.

Hunc angariaverunt ut tolleret crucem. Hic videtur discordia: quia Ioan. XIX. 17. habetur quod „ exivit baiulans sibi crucem . “ Hic est quædam solutio secundum Hieronymum, quod primo portavit, sed post incedentes obviaverunt Simoni, & angariaverunt &c. Origenes dicit, quod e converso fuit, quod Simon primo portavit, & post Christus. Et ratio est mystica, quare primo tulit crucem. Unde supra XVI. 24. *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me &c.* Et notandum quod iste Simon extraneus erat; & signat gentilem populum, qui crucem Domini tulit. I. Corinth. 1. 18. „ Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia, his autem qui salvi fiunt, idest nobis, „ virtus Dei est. “ Et Simon dicitur obediens; & gentilis populus obedivit. Psal. XVII. 45. „ Populus quem non cognovi, servivit „ mihi, in auditu auris obedivit mihi. “ Et veniebat de villa. Villa Latine, pagos dicitur Græce. Unde ille de villa venit qui de paganismo venit. Convenit & quod dicit Cyrenæum, quod interpretatur hereditas pretii. Psal. II. 8. „ Postula a me, & dabo tibi gen„ tes hereditatem tuam. “ Et quod dicit quod coegerunt eum, signat illos qui exterius crucem ferunt; interius autem coacte ferunt: quia non propter Deum, sed propter mundum. Ad Gal. V. 24. „ Qui Christi sunt, car„ nem suam crucifixerunt cum vitiis, & con„ cupiscentiis. “

Consequenter ponitur locus: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est calvariæ locus*. Calvaria dicitur apud homines denudatum, sicut patet in cæmiteriis: unde dicitur in Græco κρανίον. Et dicunt aliqui quod in illo loco sepultus fuit Adam. Hieronymus istud improbat, quia sepultus fuit in Hebron, ut habetur in Iosue XIV.

Et quare ibi passus est? Notandum, quod in qualibet civitate est aliquis locus ubi solent damnati cruciari: unde ibi erat locus damnatorum.

Tunc narratur quid actum est in sua crucifixione: & (a) primo ponitur potatio eius; secundo crucifixio; tertio alia quæ facta sunt. Et circa primum primo ponitur quid sit oblatum; secundo quomodo se habuit ad oblatum. Dicit ergo: *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*. Voluerunt quod omnes sensus eius paterentur. Visus passus est per sputa, & vigilias; auditus per blasphemias, & verba irrisoria; tactus, quia flagellatus: ideo voluerunt quod & gustus pateretur. Et completum est quod in Psal. LXVIII. 22. dicitur: „ Et dederunt in escam meam fel, & in siti „ mea potaverunt me aceto. “ Et Hier. II. 21. „ Quomodo conversa (b) es in pravum, „ vinea aliena? “

Sed est quæstio: quia in Marc. cap. XV. habetur quod dederunt ei vinum myrrhatum. Dicendum, quod myrrha amarissima est, & vinum felle mixtum (c) est amarum. Sed consuetudo est omne amarum nominari sub specie fellis. Unde secundum veritatem vinum erat myrrhatum, sed tamen ad similitudinem fellis dicitur. Et per hoc significabatur quod amaritudinem peccatorum nostrorum tulit.

Postea ponitur quo modo se habuit: quia *cum gustasset noluit bibere*.

Sed quid est quod dicit Marcus quod accepit, hic autem dicit quod gustavit? Potest dici, quod non accepit nisi ad gustandum; & hoc signat, quia gustavit mortem: quia enim cito surrexit, vix visus est mortuus, quia fuit „ inter mortuos liber, “ Psal. LXXXVII. 6.

Postquam autem crucifixerunt eum &c. Sed potest quæri quare magis ista morte voluit mori. Una ratio est ex parte crucifigentium: quia volebant quod per hoc infamaretur, secundum illud Sap. II. 20. „ Morte turpissima „ condemnemus eum. “ Et hæc est crucis. Item ex parte ordinationis Dei: quia Christus voluit esse noster magister, ut daret nobis exemplum patiendi mortem: unde passus est mortem ut per mortem liberaret nos, ut habetur ad Hebr. II. Sed multi sunt qui bene volunt pati mortem, sed mortem abiectam refugiunt; ideo Dominus dedit exemplum ne quodlibet genus mortis refugerent. Item competebat redemptioni, quia ad satisfactionem pro peccato primi hominis; sed primus homo peccavit in ligno; ideo Dominus in ligno pati voluit. Sapien. XIV. 7. „ Benedictum lignum, „ per quod fit iustitia. “ Item Christus exaltandus erat per passionem; ideo exaltari voluit per passionem in cruce. Item volebat corda nostra trahere ad se. Ioan. XII. 32. „ Si „ exaltatus fuero a terra, omnia traham „ ad meipsum. “ Item ut corda nostra elevarentur.

Diviserunt sibi *vestimenta sua*. Hic ponuntur quæ facta sunt in contumeliam crucifixi: & primo ponitur divisio vestimenti; secundo superpositio tituli; tertio associatio. Circa primum primo ponit factum; secundo prophetiam. Dicit ergo, *Diviserunt*. Chrysostomus dicit,

(a) *Al. deest* primo. (b) *Al.* est. (c) *Al. omittitur* est.

dicit, quod hoc factum fuit in magnum vituperium. Consuetudo (*a*) enim erat quod condemnatus non denudabatur nisi vilissimus homo, ideo ut magnam contumeliam inferrent ei, denudaverunt ipsum, ut instruamur quod nos ab omni affectu actuum carnalium debemus nos denudare. Quando hoc factum sit, Matthæus transit, sed Ioannes narrat cap. XIX. quod quilibet miles accepit partem suam de alia veste; sed super tunica inconsutili miserunt sortem. Tunc ponitur prophetia: *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam*. Ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive: quia Christo patiente accidit impleri illud quod dictum erat. *Et sedentes servabant eum &c.* ut scilicet non sepeliretur. Psal. XXI. 19. „ Ipsi vero consideraverunt & inspexerunt „ me. “

Tunc sequitur titulus: *Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam &c.* Et attendendum, quod illud quod ad ignominiam fecerunt ex ordinatione, cessit ad honorem eius. Unde *imposuerunt causam ipsius*, idest causam pro qua patiebatur. Apoc. XIX. 16. habetur scriptum: „ Rex Regum, & Domi- „ nus dominantium. “ Quod ergo dicit, *Rex Iudæorum*, hoc pertinet ad honorem, quia futurus erat Rex super omnes gentes. Psalm. II. 6. „ Ego autem constitutus sum Rex ab „ eo super Sion montem sanctum eius. “

Tunc ponitur societas: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones*. Hæc fuit societas, quia in medio duorum latronum, ut malefactor. Unde Esa. LIII. 12. „ Et cum iniquis deputa- „ tus est. “ Sed *unus a dextris, alter a sinistris*. Crucem accepit ut iudex: sicut enim in iudicio quidam a dextris, quidam a sinistris; sic hic. Unde per hoc signatur iudex vivorum, & mortuorum. Ad Phil. II. 9. „ Pro- „ pter quod exaltavit illum Deus, & dedit „ illi nomen quod est super omne nomen, „ ut in nomine Iesu omne genu flectatur, „ cælestium, terrestrium, & infernorum. “ Iob XXXVI. 17. „ Causa tua quasi impii iudi- „ cata est: causam iudiciumque recipies. “ Item per hoc quod unus a dextris, alius a sinistris, signatur quod pro omnibus Christus passus est; sed tamen aliqui credunt, aliqui non. I. ad Corinth. I. 23. „ Nos autem prædi- „ camus Christum crucifixum, Iudæis quidem „ scandalum, gentibus autem stultitiam. “ Vel potest dici quod quidam crucem patiuntur propter Deum, & hi a dextris; quidam autem non propter Deum, sed propter mundum, & hi a sinistris.

Tunc agitur de illusione crucifixi: *Prætereuntes autem blasphemabant eum*: & primo agitur de ea quæ a populo; secundo de ea quæ a principibus; tertio de illa quæ a latronibus. Circa primum primo describit blasphemos; secundo blasphemias. Primo ergo describit quia *prætereuntes*, idest præter viam euntes. De talibus dicitur Esa. XXX. 11. „ De- „ clinate a me semitam, cesset a facie (*b*) „ nostra Sanctus Israel. “ Item describuntur, quia *movebant capita*: & hoc faciebant ad delusionem. Per caput significatur ratio, per pedes affectus: unde primo moverunt affectus ad malum, post movent capita, quia infatuantur in peccatis. In tribus irrident eum. Primo in verbis; secundo de operibus quæ fecit; tertio de dignitate quam sibi appropriavit. De primo dicit: *Vah qui destruis templum Dei &c.* Vah est interiectio derisionis. Iam enim erat divulgatum, & non volebant credere: unde de his dicitur Hier. VIII. 5. „ Ap- „ prehenderunt mendacium, & noluerunt „ reverti. “ Quasi dicerent: Si vis reædificare templum, reædifica te. Sed non poterat reædificare, nisi primo solveretur; ideo primo voluit quod solveretur, quia de templo corporis sui hoc dixerat. Deinde ex opere: *Salva teipsum*; quasi dicerent: Salvasti alios, salva te. Sed non vere salvasti alios, nec poteris te salvare. Item ex dignitate, quia *si Filius Dei es, descende nunc de cruce*. Hæc conditionalis non est bona; immo potius, si Filius Dei est, debet esse obediens Patri. „ Ipse enim factus est obediens usque ad mor- „ tem: “ Phil. II. 8. Item potius deberent dicere: Si Filius Dei es, ascende, & non descende. Ioan. III. 13. „ Nemo ascendit in „ cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius ho- „ minis qui est in cælo. “ Utuntur eodem verbo quo diabolus usus est tentans eum (supra IV. 6.) *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. Non est enim Filii Dei descendere. Unde persuasione diaboli loquebantur, volentes impedire passionem eius.

Tunc sequitur de illusione principum: *Similiter & principes sacerdotum illudentes &c.* Unde non solum populus, sed principes illudebant ei. Aliquis non facit vim si a minimis condemnatur, sed derisionem maiorum tolerare non potest: naturaliter enim homo appetit honorari; honor autem fit in testimonium virtutis: unde delusio fit propter opprobrium. Et describuntur isti ex auctoritate, quia principes; item ex doctrina, quia scribæ; item ex vita, quia pharisæi, qui præeminebant in vita. Hier. V. 5. „ Ibo ad „ optimates, & loquar eis: ipsi enim cogno- „ ve-

(a) *Al.* *deest* enim. (b) *Al.* vestra.

„ verunt viam Domini, & iudicium Dei sui. „ Et ecce magis hi simul confregerunt iu„ gum, ruperunt vincula. " Et tria dicunt. Primo improperant miracula quæ fecit; secundo regiam dignitatem; tertio quod Filium Dei se fecit. Quantum ad primum dicunt: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere*. Volebant dicere: Si alios salvos fecit, se poterit salvare; sed se non potest: ergo nec alios salvos fecit. Sed nos e contrario debemus arguere: Alios salvos fecit, ergo se salvare potest; sed se potuit salvare resurgendo: ergo & nos poterit salvare. Ad Hebr. v. 9. „ Factus est omnibus obtemperan„ tibus sibi causa salutis æternæ. " Unde isti non intendebant nisi salutem temporalem; Christus autem voluit ostendere quod salus æterna præponenda est: unde dicunt: *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce*. Hic improperant regiam dignitatem, & faciunt falsam promissionem, & faciunt malam consequentiam: quia si Rex Israel est, non debet descendere, quia per crucem debet ascendere. Psalm. xcv. 10. „ Dominus regnavit a li„ gno. " Et in Esai. ix. 6. „ Factus est prin„ cipatus (idest crux) super humerum „ eius. " Item facit quod maius est, quia surrexit de sepulcro, & tamen non crediderunt: unde mendaces erant. Hierem. xxiii. 16. „ Nolite audire verba prophetarum, qui „ prophetant vobis, & decipiunt vos: " & sequitur: „ visionem enim cordis sui loquun„ tur vobis. " Item improperant quod dixit se Filium Dei: *Confidit in Deo, liberet eum, si vult*. Psalm. xxi. 9. „ Speravit in Domino; „ eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam „ vult eum. " Poterat liberare, si vellet, sed nolebat: quia volebat eum ad tempus morti exponere, ut nobis salutem procuraret, & sibi honorem. Unde impletum fuit quod dicitur in Hierem. cap. xv. 10. „ Omnes „ maledicunt mihi. "

Idipsum autem & latrones improperabant ei. Sed quid est quod dicitur hic quod ambo improperant ei? In Luca autem xxiii. quod unus solus? Solvit Augustinus: quod aliquando consuetudo est in Scriptura quod plurale ponitur pro singulari, ut in Heb. 11. 33. „ Obturaverunt ora leonum; " idest, obturavit, scilicet Daniel: & est loquendi modus, sicut dicitur, Isti rustici mihi sunt infesti; etiam si unus solus sic infestet eum. Sic Matthæus loquitur. Vel aliter, secundum Hieronymum, quod a principio ambo improperaverunt ei; sed unus videns miracula quæ faciebat, pœnituit. Et hoc, ut dicit Chrysostomus, divina dispensatione factum est: unde significantur illi qui post multa scelera ad Christum revertuntur.

A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram. Supra narravit Evangelista quomodo Dominus passus est in cruce; hic quomodo operatus est magnifica: & primo ponit quæ operatus est ante mortem; secundo quæ post mortem, ibi, *Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum*. Circa primum duo facit. Primo narrat obtenebrationem accidentem; secundo clamorem, ibi, *Et circa horam nonam clamavit Iesus*. Dicit ergo: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram*. Sicut narrat Origenes, gentiles audientes Evangelistam hoc narrantem pro miraculo, deridebant eum, & dicebant hoc factum fuisse naturaliter: ideo credebant quod ut ignorans diceret, cum sol naturaliter pateretur. Sed non fuit hæc eclypsis naturalis, sed miraculosa. Sed si vultis videre, audite quod Dionysius dicit, qui erat vigintiquinque annorum, & studebat in astris in civitate Heliopolis. Et dum viderent, admirati sunt ipse, & Apollonius; & videbatur eis quod non erat naturalis; & consideraverunt (*a*) quatuor miracula. Primum ex tempore, quia cum esset dies qua pascha debebat fieri, luna erat quintadecima, ubi luna est in oppositione ad solem; sed naturalis eclypsis fit ex coniunctione lunæ ad solem. Secundum miraculum fuit quod quando sol in occidente est, luna debet esse in oriente; sed hic mutatus est cursus lunæ. Item tertium signum est quod semper obscuratio incipit a parte occidentis, quia omnes planetæ habent duplicem motum, proprium, & communem. Luna quo ad proprium motum velocior est, & cum venit ad corpus solis, venit ab occidente; sed sic non fuit hic, quia ab oriente venit. Quartum miraculum fuit quod ab eadem parte incipit obscuratio, & redit illuminatio; sed hoc tunc non fuit, quia illam partem quam primo occupavit ultimo (*b*) dimisit; quia luna ab oriente venit usque ad corpus solis, & tunc retrocessit, unde illa pars primo fuit illuminata. Et ideo ista considerans, in adventu Pauli se convertit, & post convertit socium suum. Quintum miraculum, quod est maius, ut dicit, est quod quando naturalis eclypsis est, parum durat: non enim sol patitur, sed fit obscuratio per interpositionem lunæ; sed corpus lunæ non est maius quam solis; ideo moram non habet: sed istud duravit tribus horis; ideo magnum fuit miraculum.

Sed

(a) *Forte* quinque. (b) *Al.* divisit.

Sed quærit Origenes: Si istud fuit ita magnum miraculum, quare aliquis astrologorum non descripsit? Respondit, & dixit, quod ista obscuratio non fuit universalis, sed circa terram Iudææ. (a) Vel dicitur, quod *super universam terram*, scilicet Iudæam. Similis modus loquendi est, cum dicitur: Non est gens, aut regnum &c. intelligendum enim de illa gente; sic & hic. Chrysostomus vero dicit, quod intelligitur *super universam terram*, idest super totum mundum, quia moriebatur pro universo mundo: ideo voluit per signum passionis omnibus innotescere. Sed Dionysius dicit, quod erat in AEgypto, & ipse vidit, & sic poterat intelligere quod durabat usque in Asiam: unde magis est ei credendum. Narrat quidam astronomus de quadam eclypsi quæ facta fuit tempore Tiberii; sed non dicit quando, vel quantum duravit, vel quomodo: tamen potest dici, quod quia tunc non erat tempus eclypsis, non perpenderunt modum. Unde aliqui dixerunt, quod nubes multæ interpositæ fuerunt inter nos & solem; aliqui autem dixerunt, quod sol retraxit radios suos: unde Amos VIII. 9. „ Occidit eis sol in meridie. "

Sed est quæstio: quia hic dicitur quod crucifixus est hora sexta; Marcus vero dicit hora tertia, cap. XV. Dicendum, quod Matthæus historiam narrat, quod crucifixus est hora sexta, & mortuus est hora nona: & hoc mysterio competit, quia sol in meridie est in medio cæli; ideo competit Filio Dei, qui est verus sol. Malach. IV. 2. „ Vobis timentibus nomen Dei, orietur sol iustitiæ. " Item competit transgressioni primi hominis: quia Adam post meridiem peccavit, Gen. III. ideo Christus satisfacere voluit illa hora.

Quare ergo dicit Marcus quod hora tertia? Dicendum, quod crucifixus fuit hora tertia lingua Iudæorum, sed hora sexta manibus militum. Item tribus horis fuerunt tenebræ; & fuit figuratum per id quod scribitur Exod. X. 22. quod „ Moyses tribus horis „ extendit manus suas in cælum, & factæ sunt „ tenebræ tribus diebus in universa terra AEgy- „ pti. " Sic Christus in cruce expandit manus suas, & factæ sunt tenebræ tribus horis, ad signandum quod privati erant lumine Trinitatis.

Et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna. Hic ponit clamorem Christi. Et primo ponitur clamor; secundo effectus, ibi, *Quidam autem de illic stantibus &c.* Dicit ergo: *Et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna.* Secundum Origenem, Christus voce magna clamat, & signat multitudinem mysteriorum. Esa. VI. 3. (b) „ Seraphim clama- „ bant alter ad alterum: Sanctus, sanctus, „ sanctus Dominus Deus exercituum. " Unde qui vult hoc intelligere quod tædio mortis clamavit, non intellexit mysterium: ideo non sic intelligendum est, sed quia voluit dare intelligere se æqualem Patri, lingua Hebræa dixit: *Eli, Eli lamasabacthani?* Item quia voluit signare quod prænuntiata est a prophetis, ideo dixit (c) illud Psal. XXI. 2. „ Deus „ meus respice in me: quare me dereliquisti? " Unde dicit Hieronymus, quod impii sunt qui aliter Psalmum illum exponere volunt, quam de passione Christi.

Notate, quod quidam male intellexerunt: unde debetis scire, quod fuerunt duæ hæreses. Una, quæ in Christo non posuit Verbum unitum, sed quod Verbum fuit loco animæ; & hoc posuit Arrius. Alii vero, quod Verbum non fuit unitum naturaliter, sed per gratiam, sicut in aliquo iusto, ut in prophetis; & sic Nestorius. Unde exponebant: *Deus, Deus meus ut quid dereliquisti me?* Dicunt, quod hoc dicebat Verbum Dei, & vocat eum Deum, quia creatura sua est, & conqueritur, quod hoc Verbum fecit sibi uniri: & post dereliquit eum. Sed hæc est expositio impia, quia semper cum eo est: unde divinitas non dimisit carnem, nec animam: unde in Ioan. VII. 29. „ Qui me misit, mecum „ est. " Quid ergo? Dicendum, quod ex ipso modo loquendi manifestum est, quod de Christo debebat intelligi. Dicitur enim de eo, Ioan. ult. 17. „ Ascendo ad Patrem meum, „ & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum „ vestrum. " Patrem nominat, eo quod Deus est, Deum nominat, eo quod homo est: ideo cum dicit: *Deus meus*, *Deus meus &c.* manifestum est quod secundum quod est homo, loquitur; ideo ingeminat, ut magnitudinem affectus humani designet. Et quod dicitur, *Dereliquisti me*, dicitur per similitudinem: quia quod habemus, a Deo habemus: unde sicut cum aliquis alicui malo exponitur, dicitur derelictus; (d) sic quando Dominus dereliquit hominem cadere in malum pœnæ, vel culpæ, dicitur derelictus: ideo Christus dicitur derelictus non quantum ad unionem, nec quantum ad gratiam, sed quantum ad passionem. Esa. LIV. 7. „ Ad punctum „ dereliqui te. " Et dicit, *Ut quid?* non quasi ex tædio; sed potest designare compassionem ad Iudæos: unde non dixit, nisi postquam

(a) *Al.* Vel quod dicitur, quod *super universam terram*, scilicet Iudæam, similis modus loquendi est, cum gens, aut regnum &c. (b) *Al.* quod Seraphim. (c) *Al.* illum Psalmum. (d) *Al.* sicut.

quam tenebræ essent: unde vult dicere: Quare voluisti ut passioni traderer, & isti obtenebrarentur? Item signat admirationem: unde admirabilis est Dei caritas. Ad Rom. v. 8. „ Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis „ mortuus est. "

Tunc sequitur effectus: *Quidam autem illic stantes &c.* Et primo ponitur effectus communis in omnibus; secundo in uno eorum, ibi, *Et continuo currens unus ex eis &c.* Dicit ergo: *Quidam autem illic stantes, & audientes, dicebant: Eliam vocat iste.*

Qui fuerunt isti? Credit Hieronymus, quod isti fuerunt milites, qui nesciebant linguam Hebræam, & propter hoc credebant quod Eliam vocaret, quia Elias multum erat famosus, quia raptus fuit in cælum, ut habetur IV. Reg. III. Vel potest dici quod illi fuerunt Iudæi, & volunt per hoc ostendere quod Christus est homo, & non Deus, qui auxilium alterius petit.

Tunc ostenditur effectus in uno: & primo dicitur quid ipse fecerit; secundo quid alii. Dicit ergo: *Unus autem ex eis acceptam spongiam implevit aceto.* Quare hoc fecerit, non dicitur hic, sed in Ioan. XIX. 28. quia Christus videns omnia consummata dixit, „ Sitio; " ideo iste volens ei satisfacere, dedit ei potum damnatorum. Unde impletum est quod in Psal. LXVIII. 22. dicitur: „ Et dederunt in escam „ meam fel, & in siti mea potaverunt me „ aceto. " Notandum, quod erat vinum myrrhatum, sed dictum est fel, & acetum, quia habebat amaritudinem. Mystice per vinum myrrhatum significantur illi qui nihil habent de fide. Vel per acetum, quod fit per corruptionem vini, signatur corruptio humanæ naturæ. Istam autem amaritudinem Christus portavit. Vel per acetum, malitia Iudæorum signatur. Et ponitur in spongia, quæ cavernosa est, & signat cautelas & versutias Iudæorum. Sed (a) imponunt calamo. Per calamum sacra Scriptura signatur: unde suam malitiam per Scripturam confirmare volunt. Et potest esse quod iste ex compassione movebatur, unde volebat iste facere ei auxilium, alii autem nolebant; ideo dicebant: *Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.*

Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Hic agitur de his quæ post mortem acta sunt: & primo ponitur mors Christi; secundo quæ acta sunt; tertio effectus. Secunda ibi, *Et ecce velum templi scissum est*; tertia ibi, *Centurio autem &c.* Circa primum tangitur mors, & modus mortis. Causa mortis triplex assignatur. Una causa fuit ut ostenderet quantum nos amavit. Augustinus: „ Nulla maior est ratio amoris, quam præ„ veniri amando. " Rom. v. 8. „ Commendat „ Deus caritatem suam in nobis, quoniam „ cum peccatores essemus, Christus pro no„ bis mortuus est. " Item ut doceret nos contemnere mortem. Per mortem destruxit omnia peccata. Item ut pœnam peccati Adæ tolleret, ut scilicet liberaret a peccato Adæ. Dictum enim fuit ei, Gen. II. 16. „ Quacum„ que hora comederitis, moriemini. " Ab hac morte nos liberavit. Item quia diabolus, qui est actor mortis, invaserat eum qui non meruerat, ideo potestatem in aliis amisit; ideo animam suam morti tradidit ut nostras liberaret. Item designatur conditio mortis: *Et clamans voce magna emisit spiritum.*

Quidam dixerunt, quod divinitas mortua fuerat: sed hoc est falsum, quia vita non potest mori; sed Deus non solum est vivens, sed etiam vita. Aliqui dixerunt animam mori cum corpore; quod esse non potest, quia non posset apprehendere immortalitatem. Item notandum, quod omnes moriuntur ex necessitate; Christus autem propria voluntate: unde non dicit, Est mortuus, sed, *Emisit*, quia ex voluntate; & hoc signat potestatem, sicut alibi dicitur, Ioan. x. 18. „ Potestatem ha„ beo ponendi animam meam, & potestatem „ habeo iterum sumendi eam. "

Et voluit mori cum magna voce, ad significandum quod ex potestate, & non necessitate moriebatur: unde animam suam posuit cum voluit, & accepit cum voluit: unde facilius fuit Christo ponere animam, & recipere, quam alicui dormire, & excitari. Sed quare imputatum est eis? Quia fecerunt quod in eis fuit.

Et ecce velum templi scissum est &c. In parte ista agitur de effectu. Primo agitur de his quæ circa templum facta sunt; secundo de his quæ in elementis; tertio de his quæ in hominibus. Et videndum, quod Matthæus alio ordine narrat quam Lucas. Dicit Augustinus, quod Matthæus narrat ordinem historiæ: & hoc patet, quia dicit: *Et ecce velum templi scissum est.* In Luca autem nihil tale habetur.

Et notandum, quod in templo duplex velum erat, sicut in tabernaculo: quia erat velum intra sancta sanctorum, & erat velum aliud quod non erat in sanctis. Et ista duo duplicem velationem signabant: quia velum interius significabat velationem mysteriorum cæle-

(a) Al. imponitur.

cælestium quæ nobis (*a*) revelabuntur: tunc enim similes ei erimus, cum apparuerit gloria sua. Aliud quod exterius erat, significabat velationem mysteriorum quæ ad Ecclesiam pertinent. Unde istud exterius fuit scissum, alterum non, ad signandum quod mysteria manifestabantur per mortem Christi quæ ad Ecclesiam pertinent. Sed aliud non fuit divisum, quia secreta cælestia adhuc remanent velata. Unde Apostolus II. Corinth. III. 16. „ Cum autem Israel conversus fuerit ad „ Deum, amovebitur velamen. " Unde per passionem omnia mysteria quæ in lege, & prophetis scripta sunt, aperta fuerunt, ut habetur Luc. ult. 27. „ Incipiens a Moyse, & „ omnibus prophetis, interpretabatur illis in „ omnibus Scripturis quæ de ipso erant. " Vel significabat dispersionem populi Iudæorum: & quia gloria eorum erat in velo, quod in passione Domini scissum est, significabatur quod tota gloria dividebatur ab eis.

Et terra mota est, & petræ scissæ sunt &c. Supra positum est miraculum quod factum est circa sacra templi; hic ponit miraculum quod factum est circa elementa: (*b*) & ista convenientia inveniuntur primo quantum ad virtutem passionis; secundo quantum ad effectum salutis; tertio quantum ad iudiciariam potestatem quam Christus patiendo meruit. Convenit quod terra mota est &c. quia non potest præsentiam tantæ maiestatis sine tremore sustinere. Unde in Psal. CIII. 32. „ Qui respicit terram, & facit eam tre- „ mere. " *Et petræ scissæ sunt*: per quod signatum est quod nulla virtus potest ei resistere. III. Reg. XIX. 11. „ Transit Dominus sub- „ vertens montes, & conterens petras. " *Et monumenta aperta sunt*. Monumenta sunt claustra corporum mortuorum: unde signatur quod vincula mortis disrumpit. Oseæ XIII. 41. „ Ero „ mors tua o mors, morsus tuus ero infer- „ ne. " Item I. ad Corinth. XV. 54. „ Absor- „ pta est mors (*c*) in victoria. " Item convenit quantum ad effectum. (*d*) Commovetur terra dum quicquid terrenum est abiicitur. Psal. LIX. 4. „ Commovisti terram, & „ conturbasti eam, sana contritiones eius, „ quia commota est. " Item petræ scinduntur, quando duritia cordium ad compassionem movetur. Hier. XXIII. 29. „ Verba mea „ (scilicet passionis) quasi ignis, & quasi „ malleus conterens petras. " Item quod monumenta aperta sunt, signat quod mortui in peccatis debent resurgere. Ephe. V. 14. (*e*) „ Surge qui dormis, & exurge ex mortuis. " Item convenit venienti ad iudicium: quia ipso veniente, terra movebitur. Aggæi II. 7. „ Adhuc unum modicum est, & ego mo- „ vebo cælum, & terram. " Item petræ scinduntur, quia omnis altitudo virorum deprimetur. Item monumenta aperientur, quia mortui venient ad iudicium. Ioan. V. 28. „ Ve- „ nit hora, in qua omnes qui in monumen- „ tis sunt, audient vocem Filii Dei. "

Consequenter tangitur miraculum in hominibus: & primo tangit resurrectionem; secundo manifestationem. Dicit ergo: *Et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt*.

De illis solet esse quæstio utrum resurrexerint iterum morituri, vel non morituri. Constat aliquos resurrexisse, ut post morerentur, ut Lazarus. Sed de istis potest dici quod surrexerunt non iterum morituri, quia surrexerunt ad manifestationem resurrectionis Christi: certum autem est quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur. Item si surrexissent, non esset eis beneficium exhibitum, sed potius detrimentum. Ideo surrexerunt tamquam intraturi cum Christo in cælum.

Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem. Et notandum, quod (*f*) licet istud dictum sit in morte Christi, tamen intelligendum est per anticipationem esse dictum: quia post resurrectionem actum est: quia Christus „ primoge- „ nitus mortuorum, " Apocalyp. I. 5. *Et venerunt in sanctam civitatem*: non (*g*) quod modo esset sancta, sed quia ante fuerat. Esa. I. 21. „ Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, „ plena iudicii? " Vel dicitur sancta, quia sancta ibi tractabantur. Vel, secundum Hieronymum, *in sanctam civitatem*, scilicet cælestem: quia cum Christo venerunt in gloriam, *& apparuerunt multis*: sicut enim Christus potestatem habet se manifestandi quibus vult, sic intelligendum de corporibus glorificatis.

Centurio autem &c. Hic agitur de effectu miraculorum: & primo in gentibus; secundo in mulieribus, ibi, *Erant autem ibi mulieres multæ*. Circa primum tria facit. Primo ponitur diligens consideratio; secundo timor; tertio vera confessio fidei, proveniens ex timore. Dicit ergo: *Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde*.

(a) *Al.* revelabantur. (b) *Al.* & ista convenientia invenitur quantum &c. (c) *Al.* in victoria sua. (d) *Al. omittitur* Commovetur terra dum quicquid terrenum est abiicitur. (e) *Al.* Exurge. (f) *Al.* licet istud dictum sit hoc. (g) *Al.* quomodo.

In Luca dicitur, quod iste (a) territus fuit ex hoc quod Christus clamans expiravit; hic autem dicitur quod *viso terramotu*. Et dicit Augustinus, quod non esset facile solvere, nisi diceret, *Et his qua fiebant*. Iste autem signabat gentilem populum, qui salubri timore confessi sunt Dominum: unde Oseæ II. 24. „ Dicam non populo meo: Populus „ meus es tu. Et ipse dicet: Deus meus es „ tu. Vocabo gentem meam, non gentem „ meam." Esa. XXVI. 18. „ A facie tua, Do- „ mine, concepimus, & peperimus spiritum „ salutis."

Deinde ponitur vera confessio, ibi, *Vere Filius Dei erat iste*. In hoc confunditur Arrius, qui eum existentem (b) in cælo non confitetur esse vere Filium Dei, quem Centurio in morte confitetur. I. Ioan. V. 20. „ Hic est „ vere Filius Dei, & vita æterna."

Sequitur devotio mulierum: *Erant autem ibi mulieres multa &c.* Et primo describuntur quo ad præterita, & quo ad præsentia. In quo considerandum, quod populis recedentibus, mulieres adhæserunt, ita quod impletum est quod dicitur Esa. I. 2. „ Non reman- „ sit vir mecum."

Sed considerandum, quod hic dicitur, quod steterunt a longe. Ioannes autem XIX. 25. dicit, quod „ stabant iuxta crucem &c." Augustinus dicit, quod potest dici, quod aliæ mulieres essent quæ prope, & quæ longe; nisi diceretur utrobique, quod Maria Magdalena erat una. Ideo aliter dicendum, quod sicut multum & paucum dicuntur relative, sic prope & longe. Et sicut idem potest dici multum & paucum respectu diversorum, sic prope & longe. Sic considerandum, quod Centurio, & Gentiles iuxta crucem erant; sed mulieres post eos, turbæ vero magis a longe. Unde secundum diversam comparationem erant longe & prope. Longe comparando ad Centurionem, & Gentiles; prope comparando ad turbas. Vel potest dici, quod primo steterunt prope, sed cum emisit spiritum, steterunt longe.

Item notate, quod dicit quod *secuta erant eum a Galilea, ministrantes ei*. Ipse enim cui Angeli ministrabant, permisit ut ministraretur ei a mulieribus. In hoc dedit documentum Apostolis sequentibus, quod reciperent temporalia ab his quibus ministrarent spiritualia. Et hæc erat consuetudo antiquitus quod doctores recipiebant necessaria a bonis quos (c) docebant. Sed Paulus, quia gentibus prædicabat, inter quos non erat hæc consuetudo, ne videretur quod pro pecunia prædicaret, recipere nolebat.

Inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi &c. Ex isto verbo Elvidius assumpsit occasionem erroris, qui dixit, Iesum esse natum ex semine Ioseph. Ad hoc dicit Hieronymus, quod duo fuerunt Iacobi. Maior, qui dicitur frater Ioannis; & minor, qui fuit filius Alphæi, cuius mater erat mater etiam Ioseph. Unde illa quæ fuit mater Iacobi maioris, non fuit mater Iacobi minoris: quia statim additur: *Et mater filiorum Zebedai*.

Sed quid est quod dicitur: Maria Cleophæ, & Maria Alphæi? Solvit Hieronymus, quod potuit esse quod illa Maria habuit virum qui fuit binomius: unde vocabatur Cleophas, & Alphæus. Vel potest dici, quod primo Cleophæ nupsit, (d) & mortuo illo nupsit Alphæo. Vel potest dici, quod Cleophas fuit pater, & mater fuit vocata Salome, quia, „ Maria, dicit (Marc. XV. 40.) & Salome:" unde Salome est nomen mulieris. Unde patet error Magistri in Gloss. super II. capitulo ad Galatas, quod fuit nomen viri. Et Magistri in Historia, quia in Græco habetur Solomei, quæ est terminatio feminea, quæ nullo modo iovenitur in masculino.

Cum sero autem factum esset &c. In parte ista (e) primo agitur de sepultura; secundo de veneratione; tertio de custodia. Secunda ibi, *Accepto corpore involvit illud in sindone munda*; tertia ibi, *Altera autem die &c.* Circa primum primo conditio ponitur sepelientis; secundo eius petitio. Conditiones ponuntur quatuor: unde, *Cum sero factum esset* (quia oportebat quod removeretur, ut non in sabbato remaneret) *venit quidam homo dives ab Arimathaa*. Et describitur ex facultate, quia *dives*. Eccli. XXXI. 8. „ Beatus dives qui inven- „ tus est sine macula, & qui post aurum non „ abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris."

Sed quare dicit eum divitem? Dicendum, quod hoc non dicit propter eius laudem, vel iactantiam; sed ad hoc quod potuit impetrare a Pilato, quod non potuisset unus pauper.

Item describitur a patria, quia *ab Arimathaa*, quod idem est quod Ramatha, quæ fuit Samuelis. Et signat excelsum, & iste excelsus fuit. Item ex nomine, quia *Ioseph*, qui accrescens signatur. Item ex religione, quia *& ipse discipulus erat Iesu*: quia ex fide non exciderat. Ioan. XIII. 31. „ Si vos manseri- „ tis in sermone meo, vere discipuli mei eri- „ tis." Tunc agitur de impetratione: & pri-

(a) *Al.* tertius. (b) *Al.* in cælum. (c) *Al.* dicebant. (d) *Al.* quod mortuo &c. (e) *Al.* deest primo.

primo ponitur petitio; secundo impetratio. *Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu*. Et commendatur, quia accessit. Sequitur impetratio: *Tunc Pilatus iussit reddi corpus*. Sequitur de sepultura: *Et accepto corpore, Ioseph involvit illud in sindone munda*. Et agitur de cultu, & sepultura. De cultu, fuit simplex cultus, quia simplici sindone: & ideo, secundum Hieronymum, vituperatur cultus nimius sepulturæ. Per istam sindonem secundum mysterium tria signantur. Primo signatur caro Christi munda. Fit enim de lino, quod per multam pressuram dealbatur: sic caro Christi per multam pressuram ad candorem resurrectionis pervenit. Luc. ult. 46. „ Sic oportuit Christum pati,& resurgere a mor„ tuis tertia die. " Vel signat Ecclesiam non habentem maculam, neque rugam. Et hoc signatur per istud linteum, quod ex diversis filis est contextum. Item signatur munda conscientia, ubi Christus quiescit. *Et posuit eum in monumento suo novo*. Et quatuor dicit de isto monumento. Primo quod erat suum. Et satis conveniebat quod qui pro peccatis aliorum mortuus erat, quod in monumento aliorum (*a*) sepeliretur. Item dicit, *novo*, quia si alia corpora posita fuissent, nesciretur quis surrexisset. Item dicit, quod *in petra*, non in monumento ex diversis lapidibus constructo, ut omnis calumnia amoveretur.

Sed quare non sub terra? Ratio fuit ne crederetur, quod discipuli per cavernas terræ extraxissent eum. Item dicit, quod *advolvit saxum magnum*. Et ideo quia magnum, non poterat a paucis revolvi, & maxime cum essent ibi custodes.

Tunc sequitur devotio mulierum. Unde mulieres, quæ ardentius amabant, secutæ sunt eum usque ad sepulcrum: unde dicitur: *Erat ibi Maria Magdalena, & altera Maria*: & non nominatur Maria Zebedæi, quæ non erat ibi, quia non ita ardenter amabat.

Altera autem die &c. Hic agitur de custodia sepulcri. Et tria facit. Primo ponitur petitio; secundo concessio; tertio executio. Circa primum ponitur tempus, & causa, & petitio, & periculum imminens. Tempus: *Altera autem die quæ est post parasceven*. Parasceves præparatio dicitur: unde Iudæi, quia in sabbato nihil agebant, præparabant in præcedenti die; & ideo (*b*) dicebatur Parasceves: unde quamvis aliquid solemnitatis haberent, tamen maioris observationis erat sabbatum: unde nihil in sabbato præparabant ex præcepto, Exod. xvi. ubi præcepit Dominus, quod die veneris colligerent de manna ad duos dies. *Tunc convenerunt principes sacerdotum*: unde multum intenti erant ipsum persequi, quia non sufficit persequi usque ad mortem, sed etiam post mortem: unde voluerunt impedire resurrectionem. Sed quare convenerunt? Sequitur causa: *Domine, recordati sumus, quod seductor ille*. Seductorem vocant illum: unde Ioan. vii. 12. dicitur, quod „ quidam ex eis dicebant, quia „ bonus est; alii autem non, sed seducit tur„ bas. " *Post tres dies resurgam*. Istud habebant ex hoc quod dixerat supra cap. xii. 40. quod *sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus*. Et ponitur pars pro toto, sicut supra expositum est. Item ponitur petitio: *Iube ergo custodiri sepulcrum*. Ipsum studium Iudæorum prodest nobis ad certitudinem: unde quanto magis nocere intendebant, tanto magis proficiebant ad salutem credentium. Iob v. 13. „ Appre„ hendit sapientes in astutia eorum: " quia quod intendunt, Dominus in aliud convertit. Deinde ponitur intentio petitionis: *Ne forte discipuli eius veniant, & furentur eum, & dicant plebi, Resurrexit a mortuis*. Et in hoc prophetaverunt; ideo magis peccaverunt, quia mirabilia viderunt, & tamen non crediderunt posse resurgere.

Sequitur concessio: *Ait illis Pilatus: Habetis custodiam*; idest, habeatis custodiam; quasi dicens: In vobis est ut custodiatis eum.

Sequitur executio: *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem, cum custodibus*. Unde non suffecit quod custodes ponerent, sed etiam sigillaverunt. Nec suffecit eis quod milites hoc facerent, sed etiam ipsimet sigillaverunt. Psal. xxi. 17. „ Consilium „ malignantium obsedit me. "

(a) *Al.* sepelitur. (b) *Al. deest* dicebatur.

CAPUT XXVIII.

VEspere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus: Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens revolvit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Respondens autem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos: scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis. Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Venite, & videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit, & ecce præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. Et ecce Iesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adoraverunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a Præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Iudæos usque in hodiernum diem. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, ubi constituerat illis Iesus. Et videntes eum adoraverunt: quidam autem dubitaverunt. Et accedens Iesus, locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

POstquam complevit sacramenta dominicæ passionis, agit Evangelista de triumpho dominicæ resurrectionis. Et dividitur: quia primo ostenditur quomodo discipuli cognoverunt Christi resurrectionem per auditum; secundo quomodo per visum: ut per auditum, & visum fiat testificatio certa. Circa primum primo ponitur quomodo per auditum a mulieribus; secundo quomodo a custodibus. Secunda ibi, *Quæ cum (a) abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem*. Circa primum duo facit. Primo dicit quomodo mulieres cognoverunt per Angelum; secundo per Christi visionem, ibi, *Et exierunt cito de monumento*. Circa primum tria. Primo ponuntur personæ quibus facta fuit revelatio; secundo Angelus revelans; tertio revelatio. Secunda ibi, *Et ecce terræmotus factus est magnus*; tertia ibi, *Respondens autem Angelus dixit*. Circa primum tria facit. Primo designat tempus; secundo personas; tertio studium. Tempus, *Vespere autem sabbati*.

Et circa hoc duplex est dubitatio. Prima de hoc quod dicit, *Vespere*; secunda de hoc quod dicit, *Lucescit*. Circa primum est dubitatio, quia videntur contrariari Matthæus & Ioannes: quia Ioannes dicit (xx. 1.) quod „ adhuc tenebræ erant. " Quid ergo dicit hic: *Vespere autem sabbati*?

Hic est triplex solutio. Prima Hieronymi, quod venerunt vespere, & mane. Et quod hic dicit *Vespere*, ille (b) autem *Mane*, non est dissonantia, sed sedulitas sanctarum mulierum. Beda solvit sic, quod inceperunt venire in vespere, sed pervenerunt in mane. Sed numquid erat tantum spatium? Dicit quod non; sed tunc dicitur aliquis facere, quando præparat se ad faciendum. Et hoc habetur in Luc. xxiii. 55. quod „ videntes monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius, revertentes paraverunt aromata. " In parasceve emerunt aromata, & in sabbato quieverunt, & in vespere paraverunt se ad eundum. Tertia solutio est Augustini, qui dicit, quod modus consuetus in sacra Scriptura est

(a) Al. *audissent &c.* (b) Al. quidem.

ra est quod sumitur pars pro toto. Unde intelligitur vespere pro tota nocte sabbati: unde: *Vespere autem sabbati*, idest quæ est post sabbatum: unde vespere quæ est initium primæ sabbati. Simile habetur Genes. I. 5. in commemoratione operum Dei: „ Et factum „ est vespere & mane dies unus. “ Unde venerunt vespere, quia in ultima parte noctis. Et hæc est *quæ lucescit in prima sabbati*. Vespere non lucescit, quia vespere tenebrescit. Unde venerunt quando lucescit, idest in prima hora diei. Notate, quod Iudæi omnes ferias incipiunt a sabbato: unde prima sabbati dicitur dies dominica. Et si quæras ab Augustino quare Marcus utitur tali modo loquendi; dicet quod vespere paraverunt aromata, & mane venerunt, unde reddit in idem quod Beda dicit. Sed secundum Hieronymum, quomodo intelligendum quod dicit, *Quæ lucescit*? quia vespere tenebrescit. Sciendum, quod Iudæis dies incipit esse a vespere. Et ratio est, quia a luna observabant dies: luna autem incipit lucere a sero; ideo illa dies incipit a vespere, sed lucescit in prima sabbati. Similis modus loquendi Luc. XXIII. 54. „ Erat „ autem parasceves „ & sabbatum illucesce- „ bat. “ Et iste modus loquendi mysterio competit, primo ad solemnitatem dominicæ resurrectionis, quia nox illa fuit lucida. Psal. CXXXVIII. 12. „ Et nox sicut dies illuminabi- „ tur. “ Item competit humanæ restaurationi, quæ facta est per Christum. In primo enim homine fuit processus a die in noctem, scilicet peccati; & mutatus est status, scilicet a nocte in diem. Ad Ephe. V. 8. „ Era- „ tis aliquando tenebræ, nunc autem lux in „ Domino. “ Item signatur quod quicquid erat tenebrosum in lege, & prophetis, totum per resurrectionem Christi lucescit. „ Tene- „ brosa aqua in nubibus aeris: “ Psal. XVII. 12. Hoc autem in resurrectione illuminatut, ut habetur Luc. ult. 27. „ Incipiens a Moy- „ se, & omnibus prophetis interpretabatur „ illis in omnibus Scripturis quæ de ipso „ erant. “

Consequenter agit de personis: *Venit Maria Magdalena, & altera Maria*: & intelligitur mater Iacobi; Marcus addit tertiam, Et Salome: unde Salome est nomen mulieris. Sed non fuit sine mysterio, quod duæ eiusdem nominis venerunt: unde mulieri primo voluit apparere, quia in hoc quodammodo reparatur sexus mulieris: quia sicut mulier primo in loco vitæ prius (a) audivit mortem, sic in loco mortis per ordinationem divinam primo vidit vitam. Eccli. XXV. 33. „ A muliere ini- „ tium peccati factum est. “ Item eiusdem nominis, quia per has, unitas signatur Ecclesiæ. Primo enim una fuit ex gentibus, una ex Iudæis; sed modo omnes sunt una Ecclesia. Cant. VI. 8. „ Una est columba mea. “ Item vocantur Mariæ: sicut enim de utero clauso Maria suscepit puerum, sic istæ exeuntem de tumulo clauso meruerunt videre eum: unde istæ venerunt videre sepulcrum; & in hoc signatur devotio earum, quia non poterant satiari, ideo cum non possent eum videre, volebant saltem videre sepulcrum. *Ubi est thesaurus tuus, ibi & cor tuum est*: supra VI. 21.

Et ecce terræmotus factus est magnus. Hic agitur de Angelo revelante: & primo tangitur adventus Angeli; secundo opus eius; tertio dispositio; quarto effectus. Secunda ibi, *Et accedens revolvit lapidem*; tertia ibi, *Et sedebat super eum*; quarta ibi, *Præ timore autem eius exterriti sunt custodes*. Et circa primum primo præsignatur adventus; secundo tangitur adventus causa, ibi, *Angelus autem Domini descendit de cælo*. Dicit ergo: *Et ecce terræmotus factus est magnus*. Hoc congruebat, & habet causam litteralem. Una ratio, secundum Chrysostomum, quia istæ de nocte venerant, & ideo esse potuit quod dormierunt; ideo ut excitarentur factus est terræmotus ad excitandum illas. Hieronymus dicit quod aliquid tactum erat de humanitate, ideo debebat aliquid tangi de divinitate; ideo cum agitur de sepulcro quod erat humanitatis, fit terræmotus, ut signaretur quod talis mortuus non poterat teneri sub terra: „ fuit enim „ inter mortuos liber: “ Psal. LXXXVII. 6. Mystice bis factus est terræmotus, ut per unum significetur motus cordium, quia per mortem eius liberati sumus a peccato; per alium translatio ad gloriam. Rom. IV. 25. „ Traditus est propter peccata nostra, „ & resurrexit propter iustificationem no- „ stram. “ Et in Psal. LIX. 4. „ Commovisti „ terram, & conturbasti eam. “ Item huius resurrectio est quædam præfiguratio resurrectionis futuræ. In futura autem erit tremor terræ. Psal. LXXV. 9. „ Terra tremuit, & „ quievit cum exurgeret in iudicio Deus. “ Et quare? Subiungitur: *Angelus Domini descendit de cælo*. Si terra non potuit Angelum sustinere, multo minus poterit adventum Christi ad iudicium. Et dicit, *Descendit*: licet enim Angelus non circumscribatur loco, tamen diffinitur (b) loco, secundum suam operationem; ideo aliquis motus ei convenit. Item convenit quod per Angelum denuntietur resurrectio tum propter gloriam illius per quem

(a) Al. auxit. (b) Al. in loco.

quem fit, ut dicit Paulus Actor. XIII. 30. „ Deus suscitavit eum a mortuis. " Eius autem ministri sunt Angeli. Item ad denotandum dignitatem resurgentis. De isto dicitur supra IV. 11. quod *accesserunt Angeli, & ministrabant ei*. Item competit, quia per resurrectionem cælestia terrestribus coniungebantur. Consequenter ponitur opus Angeli: *Et accedens revolvit lapidem &c.* Et hoc secundum litteram, ut panderet iter mulieribus, quia secundum veritatem iam surrexerat Christus. Sicut enim de utero clauso exivit, ita de signato sepulcro: unde hoc factum est ad manifestandum mulieribus: unde *revolvit*, idest iterato volvit, ad signandum gloriam resurgentis; & hæc revolutio significabat manifestationem legis, quæ scripta erat in tabulis lapideis. Consequenter ponitur dispositio: & primo quo ad situm; secundo quantum ad aspectum; tertio quo ad habitum. Quantum ad situm, quia *sedebat*, non ut fessus, ad signandum quod doctor esset divinæ resurrectionis. Item sedere est quiescentium; & per hoc signatur quies quam ex resurrectione habuit in gloria. Rom. VI. 9. „ Christus re- „ surrexit ex mortuis, iam non moritur, „ mors illi ultra non dominabitur. " Item sedere est dominantis. Psalm. CIX. 1. „ Dixit „ Dominus Domino meo: Sede a dextris „ meis. " Et iste sedet *super lapidem*, scilicet diabolum, ad signandum quod iam dominabatur & mortis, & diaboli. *Erat autem aspectus eius sicut fulgur*. Hic describitur ex aspectu, & in hoc patet quod apparuit in corpore assumpto. Sed quare *sicut fulgur*? Quia sicut fulgur claritatem habet, sic & Angeli cognitionem. Dan. X. 6. „ Et oculi eius quasi „ lampas. " Sed Christus est qui „ omnem „ venientem in hunc mundum illuminat, " Ioan. I. 9. Item fulgur habet terrorem, sic aspectus Angeli: unde Luc. I. dicitur quod territus fuit Zacharias ad vocem Angeli. Item describitur ex habitu: *Vestimenta eius sicut nix*, per quod candor iustorum. Mystice autem signatur gloria resurrectionis. Apoc. III. 5. „ Qui vicerit, vestietur vestimentis albis. " Item cl..itas vitæ. Eccle. IX. 8. „ O- „ mni tempore vestimenta tua sint can- „ dida. " Item nota quod dicit quod *aspectus eius erat sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix*: quia in iudicio erit terribilis malis, & demulcebit bonos. Ioan. XVI. 22. „ Videbo „ vos, & gaudebit cor vestrum. " *Præ timore autem eius exterriti sunt custodes*. Hic ponitur effectus apparitionis, quia in eorum cordibus extitit timor; & merito, quia ex mala conscientia servabant eum; & „ semper timida „ est nequitia, " Sapien. XVII. 10. *Et facti sunt quasi mortui*, qui Christum in morte quantum in ipsis fuit voluerunt detinere. Esa. XXXIII. 3. „ A voce Angeli fugerunt populi. "

Respondens autem Angelus dixit mulieribus &c. (a) Hic sequitur denuntiatio resurrectionis. Et primo mulieres confortat; secundo studium commendat; tertio gaudium indicat; quarto officium iniungit denuntiandi. Dicit ergo: *Respondens autem Angelus &c.* Sed ad quid respondet? Intentioni mulierum. Non legitur eas aliquid fuisse locutas præ timore: semper enim ita est quod homo semper turbatur in apparitione Angeli, sive bonus, sive malus appareat Angelus: quia natura humana fragilis est. Sed, sicut dicit B. Antonius, si bonus est Angelus, semper dimittit consolatum, ut patet in apparitione Zachariæ, & Virginis Mariæ: utrique dictum est: „ Ne timeas &c. " Luc. I. Sic & istas confortat. Et si dimittat desolatum hominem, constat quod non fuit bonus Angelus. Ideo dixit, *Nolite timere vos*; quasi dicens: Vestrum non est timere, quia amatis Christum. „ Non enim accepistis spiri- „ tum servitutis in timore: " Roman. VIII. 15. Non enim confortavit custodes, quia non digni erant. Tunc commendat studium: *Scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis*.

Sed numquid Angeli cognoscunt cogitationes? Videtur quod non. Hier. XVII. 9. „ Pra- „ vum est cor hominis, & inscrutabile: quis „ cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor- „ da, & probans renes. " Dicendum est, quod non, nisi per revelationem divinam, vel per signum, quia frequenter per gestus corporis (b) habentur indicia voluntatis.

Iesum quæritis. Nominat eum ut significet eumdem esse. Item crucifixum. Et in hoc innuit parvam fidem earum, quia quærebant eum in loco mortis, & credebant eum morte posse teneri.

Tunc annuntiat resurrectionem: *Surrexit*, scilicet propria virtute. Psal. III. 6. „ Ego „ dormivi, & somnum cepi, & exurrexi, „ quia Dominus suscepit me. " Et probat hoc per recordationem verbi Dei: (c) *Sicut dixit*: quia supra cap. XX. 19. dixerat: *Et tertia die resurget*. Verbum enim Domini non potest deficere. Item indicat ex visu: *Venite, & videte locum ubi positus erat Dominus*. Unde viderunt lapidem revolutum, & non viderunt Christum, quia surrexit clauso tumulo. Tunc indicit eis officium denuntiationis: *Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit*. Et tria indicit. Primo quia denuntient resurrectionem;

(a) *Al.* Hic denuntiatio. (b) *Al.* habet. (c) *Al.* quia ipse elegit.

nem; secundo quia locum; tertio quia visionem eis promittat. Et sicut prima mulier primo locuta est diabolo, sic cum bono Angelo prima locuta est, ut omnia restaurarentur. Secundo innuitur locus: *Et praecedet vos in Galilaeam.*

Et quare primo in Galilaeam? Non enim prius visus est in Galilaea, sed in Hierusalem. Sed quare magis nominat Galilaeam? Ad signandum quod ipse idem est qui solebat conversari in Galilaea. Item ut a timore liberarentur, quia securius habitabant in Galilaea quam in Iudaea. Vel mystice dicitur Galilaea transmigratio, & potest signare transitum ad gentes: unde videbitis in Galilaea; idest, nuntiabitis nomen meum gentibus. Hoc autem non facerent, nisi praecederet eos.

Ibi eum videbitis, sicut praedixit vobis. Unde verbum Domini tantae potestatis est quod non poterit aliter esse.

Sed hic est quaestio litteralis: quia hic dicitur quod viderunt eum sedentem super lapidem, in alio Evangelista (Marc. XVI. 5.) quod „ introeuntes in monumentum viderunt „ iuvenem sedentem in dextris. " Solvit Augustinus, quod bis viderunt visionem Angelorum: unde possibile fuit quod unum viderunt extra, alium intra. Vel potest dici, quod sepulcrum (a) non solum dicitur lapis excisus, sed erat ibi aliqua materies ubi includebatur monumentum, (b) unde quod Marcus dicit (loc. cit.) „ Introeuntes in monumentum, „ non est intelligendum de lapide illo, sed de spatio in quo includebatur: & hoc patet, quia dicirur hic quod *exierunt cito de monumento cum timore, & gaudio &c.*

Supra nuntiata est resurrectio mulieribus; hic certificantur de ipsa per Christum. Et tria facit Evangelista. Primo describuntur mulieres; secundo Christi occursus; tertio iniungitur denuntiationis officium. Secunda ibi, *Et ecce Iesus occurrit illis*; tertia ibi, *Nolite timere &c.* In prima tria notabilia est considerare. Primo mulierum statum; secundo affectum; tertio propositum. Status tangitur cum dicitur: *Exierunt cito de monumento.* Quantum ad litteram, monumentum non dicitur lapis excisus, sed illud spatium quod aliquo munimine erat firmum: secundum mysterium monumentum est locus mortuorum; & per hoc signatur status peccati. Psal. lxxxvii. 6. „ Sic„ ut vulnerati dormientes in sepulcris. " Unde exire de monumento est exire de peccato. II. ad Corinth. vi. 17. „ Propter hoc exite de „ medio eorum &c. " Et notate, quod dicit, *Cito*, quia de peccato est cito exeundum. Eccli. v. 8. „ Non tardes converti ad Dominum, „ & ne differas de die in diem. " Item tangitur affectus duplex, scilicet timoris, & gaudii. Timor de Angeli visione, gaudium de resurrectione; timor ex fragilitate humana, gaudium a visione divina. Psal. xxix. 6. „ Ad „ vesperum demorabitur fletus, & ad matuti„ num laetitia. " Sic peccator debet timere. Eccli. v. 5. „ De propitiato peccato noli es„ se sine metu. " Sed gaudere debet de spe resurrectionis. Psal. ii. 11. „ Servite Domino „ in timore, & exultate ei cum tremore. " Tunc tangit propositum: *Currentes nuntiate discipulis &c.* Et istud penitentibus competit, quia currere debent, & festinare ut proficiant in bonis. I. ad Cor. ix. 24. „ Sic currite ut „ comprehendatis. " Et ad Heb. iv. 11. „ Fe„ stinemus ingredi in illam requiem. " Item tangit bonum propositum, quia voluit ut quod acceperant, aliis communicarent. I. Petr. iv. 10. „ Unusquisque sicut accepit gratiam in al„ terutrum administrantes. "

Et ecce Iesus occurrit illis. Hic ponitur occursus Christi: & primo ponitur occursus; secundo salutatio; tertio mulierum reverentia. Dicit ergo: *Et ecce Iesus occurrit illis.* Et recte dicit quod occurrit, quia ex inspe rato occurrit, dando gratiam. Sap. vi. 14. „ Praeoccupat qui se concupiscunt, ut illis se „ prior ostendat. " Esa. lxiv. 5. „ Occurristi „ laetanti, & facienti iustitiam. " Item salutavit eas, dicens, *Avete.* Avete in Graeco gaudium signat: unde dictum est supra, quod cum gaudio ibant. Unde spirituale gaudium semper augetur in iustis, & hoc per spiritualem loquelam. Psal. lxxxiv. 5. „ Audiam quid lo„ quatur in me Deus. " Et haec erant verba consolatoria: quia sicut prima mulier audivit maledictionem, sic istae mulieres audierunt benedictionem; & maledictioni benedictio respondet. Et tunc *illa accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adoraverunt eum.* Unde accedunt, tenent pedes, adorant. Sic anima peccatoris non debet gratiam Dei recipere in vanum. Et hoc signatur, quia *accesserunt.* Psal. xxxiii. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Item debent firmiter adhaerere, & hoc signatur in hoc quod *tenuerunt pedes eius.* Deut. xxxiii. 3. „ Qui appropinquant pedibus eius, accipient „ de doctrina illius. " Item tangit reverentiam in hoc quod dicit, *Et adoraverunt eum:* quia ipsum Deum recognoverunt. Psal. cxxxi. 7. „ Adorabimus in loco ubi steterunt pedes „ eius. "

Sed potest esse quaestio: quia Ioan. ult. 17. dicitur ei, „ Noli me tangere: " hic autem di-

(a) *Al.* non dicitur. (b) *Al.* unde Marcus dicit, quod introeuntes &c.

dicitur quod *tenuerunt pedes eius*. Ideo intelligendum quod bis viderunt; & semel viderunt unum Angelum,ut dicit Augustinus,& alia vice duos, sed etiam bis Christum. Primo vidit Maria Magdalena plorans, ut habetur Ioan. xx. Sed post aliis supervenientibus occurrit eis; & tunc tenuerunt pedes eius; sed Maria Magdalena primo non potuit tenere eum: & hoc, secundum Augustinum, quia primo dubitavit, & ideo digna non fuit; sed iam certificata, digna est effecta tangere Christum, ut tactus exterior concordaret interiori.

Consequenter iniungit officium denuntiandi: & ubi hoc facit, primo excutit timorem; secundo officium iniungit, ibi, *Ite, nuntiate fratribus meis*. Dicit ergo: *Tunc ait Iesus eis, Nolite timere*. Et (*a*) hoc factum est convenienter: quia qui ad officium prædicationis ponuntur, non debent timere: unde Dominus mittens discipulos suos, dixit, *Nolite timere*. Timor autem est duplex, scilicet servilis, & initialis, & hic est bonus. Psal. cxviii. 120. „ Confige timore tuo carnes meas. „ Unde dixit, *Avete*, ut augeret caritatem in eis. Sed quia „ perfecta caritas foras mittit timo- „ rem: " I. Ioan.iv. 18. ideo dicit, *Nolite timere*. Et primo dat annuntiandi officium; secundo perfectam caritatem ad suos ostendit Iniungitur autem annuntiandi officium mulieribus, ut sicut mulier tulit verba mortis ad virum, sic e contrario congruebat mulieri, ut esset nuntia salutis. Et primo tangitur denuntiatio; secundo locus apparitionis. Dicit ergo: *Ite, nuntiate fratribus meis &c.*

Et quare dicit *meis*? Ad comprobandum veritatem naturæ: quia enim exierat de sepulcro, & apparebat gloriosus, posset aliquis credere quod veram carnem non cepisset: ideo dicit, *Fratribus meis*. Item propter similitudinem gratiæ: quia frater noster fieri voluit propter iustificationem nostram. Ad Rom. viii. 29. „ Ut sit ipse primogenitus in mul- „ tis fratribus. " Item fratres, idest coheredes. „ Heredes quidem Dei, coheredes au- „ tem Christi: " Rom. viii. 17. Unde iam acquisita hereditate vocat fratres.

Ut eant in Galilæam. Hæc verba videntur sonare quod primo apparuit in Galilæa. Iste non facit mentionem de aliis apparitionibus; sed Beda dicit, quod decem vicibus apparuit. Quinquies ipso die resurrectionis. Primo Mariæ Magdalenæ, ut Ioan. xx. Secundo his duabus de quibus tangit hic Matthæus. Tertio apparuit Petro; qualiter tamen, & quando, non dicitur, sed quod sit factum, non tacetur in Luca. Quarto duobus discipulis euntibus in Emaus. Quinto quando omnibus discipulis apparuit, excepto Thoma. Verum post istas leguntur quinque aliæ. Prima post alias fuit quando die octava omnibus discipulis apparuit, & Thomæ. Secundo quando apparuit in piscatione, quando Petrus dixit, „ Vado „ piscari, " Ioan. ult. 3. Alia, quæ hic dicitur. Alia quando exprobravit incredulitatem. Ultima quando in monte Oliveti, cum ascendit in cælum: Marc. ult. Tamen aliæ fuerunt, sicut dicit Paulus I. Cor. xv.

Sed quid est quod dicunt & Angelus, & Christus, quod præcedet vos in Galilæam? Chrysostomus dicit, quod hoc propter hoc dicit quia solebant ibi conversari. Item ut securi essent ibi, & secure eum expectarent. Tamen Augustinus secundum mysterium dicit, quod Galilæa (*b*) transmigratio dicitur: unde signat transmigrationem ad gentes, vel huius mundi in gloriam. Apostolus II. Corint. v. 6. „ Dum sumus in hoc corpore, peregrina- „ mur a Domino. "

Quæ cum abiissent, ecce quidam &c. Hic agitur de denuntiatione quæ facta est per custodes. Et primo ponit denuntiationem; secundo impedimentum, ibi, *Et congregati cum senioribus &c.* Dicit ergo: *Et cum abiissent &c.* Et quare tantum expectaverunt? Dicendum, quod dictum est, quod *præ timore exterriti sunt custodes*. Et forte hoc fecit Dominus, ne molestiam mulieribus inferrent. *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus sacerdotum*. Et quare principibus? Quia habebant familiaritatem: item quia ab eis acceperant pretium. Nihilominus nuntiaverunt Pilato: unde in quadam epistola quam misit Pilatus ad Tiberium scriptum est, quomodo custodes nuntiaverunt Pilato &c. *Et nuntiaverunt*. Iam signabatur quod per ora gentilium erat manifestanda Christi resurrectio.

Tunc ponitur malitia impedientium. Et primo tangitur malitia principum; secundo corruptio custodum; tertio plebis. Circa primum concurrunt quatuor ad exaggerandum malitiam istorum. Primo ponitur congregatio: unde dicit: *Et congregati cum senioribus &c.* quia non unus tantum. Daniel. xiii. 5. „ Egressa est iniquitas a senioribus populi. " Item exaggeratur malitia, quia hoc non fecerunt ex infirmitate, sed ex malitia, sive ex maligno consilio; & hoc est consilium impiorum, de quo Psal. i. 1. „ Beatus vir qui non „ abiit in consilio impiorum. " Item fraudem fecerunt, quia oblatam pecuniam expenderunt in usum mendacii: unde sciebant illud Eccle. x. 19. quod „ pecuniæ obediunt omnia. " Sicut

(a) *Al.* de hoc. (b) *Al.* transfiguratio.

ut dicit Hieronymus, similes sunt (*a*) istis qui bona ecclesiastica expendunt ad faciendam voluptatem. Item in hoc quod suaderunt mendacium. Et primo suadent; secundo impunitatem promittunt. Suadent mendacium: *Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum*. Hier. IX. 5. „ Docuerunt lin„ guam suam loqui mendacium. " In Psal. XXVI. 12. „ Mentita est iniquitas sibi. " Et vere, ut ait Hieronymus, mendacium, quia discipuli ita stupefacti erant quod non ausi fuissent accedere. Item si debuissent accedere, accessissent primo die quando non aderant custodes. Item hoc patet, quia remanserunt linteamina, unde si tulissent eum, non dimisissent. Item constat quod cum aromatibus sepultus est, unde linteamina adhærebant ut colla: unde vix potuissent amovisse. Item lapis erat magnus: unde non potuissent sine magno adiutorio, & sine strepitu multo solvisse. Item arguit sic Augustinus. Aut venerunt vobis vigilantibus, aut dormientibus. Si vigilantibus, quare non eiecistis? Si dormientibus, quomodo vidistis? Et sic apparet quod mendacium fuit. Deinde impunitatem promittunt: unde possent dicere: Erimus puniti, si præses audiret: unde dicit: *Si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus*. Et quomodo potuerunt illud facere? Dicendum, quod præses non multum curabat. Item sciebant quod non puniret eos nisi ad petitionem eorum; ideo sciebant quod &c. In hoc signatur cautela diaboli. *At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti*. Non est mirum si milites corrupti fuerunt pro pecunia, quia & unus de discipulis eius corruptus erat. Eccli. X. 9. „ Avaro nihil est sce„ lestius. " *Et divulgatum est*: & non solum usquequo fuit scriptum hoc, sed etiam usque nunc.

Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam &c. Supra auditum est quomodo notitia resurrectionis pervenit ad discipulos ex revelatione mulierum; hic quomodo ex eius visione. Et dividitur: quia primo ponitur Christi apparitio; secundo apparentis instructio. Secunda ibi, *Et accedens Iesus locutus est eis*. Circa primum tria facit. Primo describitur locus visionis; secundo visio; tertio officium. Dicit ergo: *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam*: quia obedientes Christo abierunt in Galilæam. Quod dicit, *Undecim*, intelligendum quod Iudas abierat. Ioan. VI. 71. „ Duo„ decim elegi vos, & unus ex vobis diabolus „ est. " Sed duo sunt notanda, quod Christus videtur in Galilæa, & quod in monte. Galilæa interpretatur transmigratio. Per hoc signatur quod nullus potest videre Deum, nisi ex duplici transmigratione transferatur, scilicet a vitio ad virtutem: supra v. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: item, a mortalitate ad immortalitatem: unde dicit Apostolus, Philip. I. 23. „ Coarctor autem e „ duobus, desiderium habens dissolvi, & esse „ cum Christo. " Item visus est in monte, ad signandum quod qui vult videre Deum, oportet quod tendat ad celsitudinem iustitiæ. Psal. LXXXIII. 3. „ Ibunt de virtute in virtu„ tem. " Item quod in monte, significat excellentiam illam, ad quam exaltatus est per resurrectionem: quia dum fuit in mundo, fuit in valle mortalitatis, & ascendit in montem immortalitatis per resurrectionem. Esa. II. 2. „ Elevabitur super colles, & fluent ad „ eum omnes gentes. "

Et notate, quod apparet eis *in loco ubi constituerat*, in quo signatur obedientia, quia soli obedientes veniunt ad visionem divinam, In Ioan. XIV. 15. „ Si diligitis me, mandata „ mea servate. " Et sequitur (vers. 21.) „ Et „ ego diligam eum, & manifestabo ei me„ ipsum. " Psal. CXVIII. 104. „ A manda„ tis tuis intellexi; " idest, ab observatione mandatorum: unde in veteri lege nemo poterat ascendere in montem: nova lex supplet. Et necessarium fuit quod eis apparuerit, quia testes debebant ad tantum opus dari: Sed ipse dedit testes non solum de auditu, sed etiam de visu. I. Ioan. I. 2. „ Quod vidimus, & „ audivimus... hoc testamur. "

Sed quæstio est quando fuit facta hæc apparitio: & secundum quod Augustinus dicit, in prima die resurrectionis (*b*) non, quia in sero fuit visio, ubi Thomas non erat. Item nec infra octavam, aut in octava die, quia in Hierusalem fuerunt octo diebus. Nec possumus dicere, quod statim post octo dies: quia contradiceremus Ioanni, qui dicit, quod quando manifestavit se ad mare Tiberiadis, iam tertio manifestatus est Iesus; & hæc hic non est tertia, sed post hanc tertiam facta est.

Et videntes. Notandum, quod considerantium Dei magnalia duo sunt genera: quia quidam habent illa in reverentia: unde Abraham dixit, Gen. XVIII. 27. „ Loquar ad Dominum „ meum, cum sim pulvis, & cinis. " Et Iob IX. 14. „ Quantus sum ego ut respondeam „ ei, & loquar verbis meis cum eo? " Et sequitur: „ Ideo me reprehendo, & ago pœ„ nitentiam in favilla, & cinere. " Item hæc reverentia reperitur in Angelis. Apocalyp. VII. 11. (*c*) „ Omnes Angeli ceciderunt in con„ spe-

(a) *Al.* isti. (b) *Al.* non fuit. (c) *Al.* quod omnes Angeli.

„ spectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum.“ Et hoc est, quia quanto magis aliquis eum cognoscit, eo magis reveretur eum. Sed aliqui in infidelitatem vertuntur: volunt enim omnia adæquare suo intellectui: unde quæcumque non intelligunt, blasphemant. Sic fuit de discipulis: quia *& videntes eum adoraverunt*: Psal. CXXXI. 7. „ Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius: “ *quidam autem dubitaverunt*: ideo Dominus tradidit se palpandum, ut dicitur Lucæ XXIV.

Et accedens Iesus locutus est eis. Hic ponitur instructio facta a Christo. Et tria sunt consideranda. Primo potestatem denuntiat; secundo officium iniungit; tertio auxilium futurum promittit. Secunda ibi, *Euntes ergo docete omnes gentes*; tertia ibi, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*. Dicit ergo: *Et accedens Iesus locutus est eis*. Discipuli dispartiti erant: quia quidam eum in reverentiam habebant, quidam autem dubitabant; ideo indigebant utroque, scilicet quod manifestaret se, & quod confortaret eos. Sic accessit ad totum populum. Esa. IX. 2. „ Populus (gentium) qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.“ Item nuntiavit potestatem: *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*. Et, sicut dicit Hieronymus, data est potestas ei qui a populo ante crucifixus est. Potentia Dei nihil aliud est quam omnipotentia; & hæc data non est Christo, quia non convenit Christo secundum humanitatem. Convenit autem ei aliquid & secundum quod homo, & secundum quod Deus: unde in Christo secundum quod homo, est scientia, voluntas, & liberum arbitrium, & similiter secundum quod Deus. Duplex ergo in Christo est voluntas, scilicet creata, & increata. Potest ergo argui, quod duplex est potentia, & duplex scientia &c.

Est ergo quæstio quare sicut communicatur ei omnis scientia, quare non omnipotentia. Ratio est ista. Scientia, & cognitio est secundum assimilationem cognoscentis ad cognitum, quia sufficit quod species cognitorum sint in cognoscente aliquo modo, vel ita quod per essentiam cognoscat, vel quod sint inditæ, vel ita quod accipiantur a rebus: qualitercumque sint, sufficit ad cognitionem: ideo non oportet quod essentia sit omnium, sed quod sit capax omnium. Hoc autem est esse receptionis infinitæ, sicut materia prima. Sed potentia activa sequitur actum, quia quantum est actu, tantum habet agere; ideo qui habet omnipotentiam activam, habet potentiam ad actum omnium. Hoc autem non est nisi quia habeat potentiam infinitam: quod non convenit Christo inquantum homo, sed solum inquantum Deus.

Quid ergo dicit quod *mihi est data omnis potestas in cælo, & in terra*? Notandum, secundum Hilarium, quod datio potest intelligi sive quantum ad divinitatem, quia Pater ab æterno suam essentiam communicavit Filio; & quia sua essentia est sua potentia, ideo ab æterno dedit suam potentiam: vel potest etiam referri ad Christum, secundum humanitatem. Sed intelligendum, quod humanitas Christi aliquid accepit gratia unionis, & hæc sunt omnia quæ sunt Deo propria; aliquid autem accepit consequens unionem, ut plenitudinem gratiæ, & huiusmodi, (a) & est quasi effectus unionis. Ioan. I. 14. „ Vidimus eum quasi unigenitum a Patre plenum gratiæ, & veritatis.“ In omnibus ergo his quæ insunt Christo gratia unionis, non oportet quod omnia dicantur secundum duplicitatem, sed in aliis quæ consequuntur. Unde dico, quod potentia est data, non quia alia potentia sit data, sed data est secundum quod est unita Verbo, ut Filio Dei per naturam, sed Christo per gratiam unionis.

Sed quare magis dicit post resurrectionem, *Data est mihi omnis potestas*, quam ante resurrectionem? Dicendum, quod in Scriptura dicitur aliquid fieri quando primo innotescit: sic ergo ante resurrectionem non fuit ita manifestata omnipotentia, licet eam habuerit; sed tunc fuit maxime manifestata, quando potuit totum mundum convertere. Possumus & aliter dicere, quod potestas significat quemdam honorem præsidentiæ, sicut dicimus homines in potentatibus; & sic accipitur hic potestas. Constat autem quod Christus qui ab æterno habebat regnum mundi, ut Dei Filius, executionem accepit ex resurrectione; quasi dicat: Iam sum in possessione. De ista habetur Daniel. VII. 26. „ Iudicium sedebit, ut auferatur potentia, & conteratur, & dispereat usque in finem. Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni detur populo sanctorum Altissimi, cuius regnum, regnum sempiternum est, & omnes Reges servient ei, & obedient.“ Unde intelligitur quædam præsidentia actualis: sicut si exaltaretur Filius ad exercitium potestatis quam naturaliter habebat. Apocalyp. V. 12. „ Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem.“

Euntes ergo docete omnes gentes. Hic iniungit officium; & triplex iniungit officium.

(a) *Al.* & hæc est.

ficium. Primo docendi; secundo baptizandi; tertio officium informandi quantum ad mores. Dicit ergo: *Euntes ergo docete omnes gentes*. Et hoc sic sequitur, quasi dicat: Data est mihi omnis potestas a Deo, quod non solum Iudaei, sed etiam gentes convertantur ad me; ideo quia tempus est, *euntes docete omnes gentes*. Ioan. xx. 21. „ Sicut misit me Pater, & „ ego mitto vos. “ Et Luc. xxii. 29., Ego „ dispono vobis sicut disposuit mihi Pater „ meus regnum. “ Et dicit, *Euntes ergo docete*: quia hoc est primum in quo debemus instrui, scilicet in fide: quia „ sine fide impos„ sibile est placere Deo: “ ad Hebr. xi. 6. Et ex hoc inolevit in Ecclesia quod primo catechizat baptizandos, idest instruit in fide. Et potestate accepta, mittit ad omnes gentes; & hoc est quod dicit: *Docete omnes gentes*. Esa. xlix. 6. „ Dedi te in lucem gen„ tium, ut sis salus mea usque ad extremum „ terrae. “ Et postquam docti sunt de fide, dat officium baptizandi. *Baptizantes eos &c.* quasi diceret: Qui ad dignitatem promovetur, oportet quod primo notificetur ei dignitas, ut ei post (a) reverentia habeatur. Ad Galat. iii. 27. „ Quicumque in Christo „ baptizati estis, Christum induistis. “ Sed quae est forma baptismi? *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. In Christo duo sunt, humanitas, & divinitas. Humanitas est via, non finis. Ioan. xiv. 6. „ Ego sum via, ve„ ritas, & vita: “ veritas, tamquam finis contemplativae, vita, tamquam finis activae. Non volo quod in via, scilicet in humanitate, maneatis, sed ulterius transeatis ad divinitatem; ideo (b) oportebat quod duo signarentur, humanitas, & divinitas. Per baptismum humanitas: ad Rom. vi. 4. „ Consepul„ ti enim sumus cum illo per baptismum in „ mortem? “ & per formam verborum, divinitas; ita quod sanctificatio est per divinitatem; & ideo dicit: *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Et ratio est, quia per baptismum fit regeneratio, & in regeneratione tria requiruntur. Primo cui fiat; secundo per quem; tertio quo. Cui, scilicet Deo Patri, ut dicit Apostolus Roman. viii. 29. „ Quos praescivit, hos & praedestinavit con„ formes fieri imaginis Filii sui. “ Et Ioan. i. 12. „ Dedit eis potestatem filios Dei fieri „ his qui credunt in nomine eius. “ Per quem, quia per Filium. Galat. iv. 4. „ Mi„ sit Deus Filium suum .... ut adoptionem „ filiorum reciperemus: “ quia per adoptionem ad naturalem filium sumus filii. Item quo, quia accepimus donum Spiritus sancti. Ad Roman. viii. 15. „ Non accepistis spiritum „ servitutis iterum in timore, sed accepistis „ spiritum adoptionis filiorum Dei. “ Ideo oportuit fieri mentionem de Patre, Filio, & Spiritu sancto. Et ista in baptismo Christi fuerunt: quia fuit Filius per quem, Pater a quo, & Spiritus sanctus in columba. Et dicitur, *In nomine*, idest in invocatione nominis, vel in virtute nominis, quia virtutem habet. Hierem. xiv. 9. „ Tu autem in no„ bis es Domine, & nomen tuum invoca„ tum est super nos, ne derelinquas nos. “ Item dicit, *In nomine*, non in nominibus, & confunduntur haereses, quae non ponunt distinctionem, in hoc quod dicit, *In nomine Patris, & Filii*. Sed confunditur Arrius per hoc quod in singulari dicit, *In nomine*.

Notandum, quod in primitiva Ecclesia baptizabatur in nomine Christi, & hoc ut redderetur nomen venerabile. Sed numquid modo sufficeret? Credo quod non, quia expressa requiritur invocatio Trinitatis. In Christo continetur implicite Trinitas: sic ergo inducit ut eos instrueret ad baptismum. Sed contra Apostolus dicit, quod non misit eum Deus baptizare, sed evangelizare, sed baptizare per alios, sicut Christus non baptizabat, sed discipuli eius.

Docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis. Sed numquid sufficit ad salutem credere, & baptizari? Non; immo etiam requiritur instructio morum; ideo dicit: *Docentes servare omnia quaecumque mandavi vobis*. Psal. cxviii. 4. „ Tu mandasti mandata tua custodiri ni„ mis. “ Et dicit, *Quae mandavi*, non quae consului. Unde infra x. 27. (c) *Quae vobis dico, omnibus dico*.

Tunc ponit tertium: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*. Hic promittit auxilium: quare respondet dicentibus: Tu mandas quod doceamus omnes, non sumus sufficientes. Non timeatis, quia *ego vobiscum sum*. Et notate quod sicut mandatum ponitur transire in omnes, sic & auxilium: quia promittit Apostolis, & aliis simile exequentibus: unde ipse ad Patrem orans dicit (Ioan. xvii. 20.) „ Non „ pro eis autem rogo tantum (scilicet disci„ pulis) sed & pro his qui credituri sunt per „ verbum eorum in me. “ Unde omnibus communiter promittit. Ioan. xiv. 12. „ Qui „ credit in me, opera quae ego facio, & „ ipse faciet, & maiora horum faciet. “

(a) *Al.* in reverentia. (b) oportet quod signarentur & humanitas, & divinitas. (c) Ibi: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine &c.*

Item per omne tempus: unde dicit: *Omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*. Non sic dicit, ut quasi post non sit nobiscum, nisi usque ad consummationem sæculi, sed quia tunc erimus per consummationem in gloria. Apocalyp. XXI. 3. „ Ecce tabernaculum Dei cum „ hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi „ populus eius erunt, & ipse Deus cum eis „ erit eorum Deus. “ Unde etiam Esaiæ VII. dicitur, quod vocabitur nomen eius Emmanuel; quod interpretatur Nobiscum Deus. *Usque ad consummationem saeculi*; quasi dicat: Generatio fidelium fortior est quam mundus. Non enim peribit mundus, donec omnia fiant, idest Ecclesia fidelium consummetur, & compleatur numerus electorum a Deo in vitam æternam, cui est honor, & potestas per infinita sæcula sæculorum. Amen.

DIVI THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EVANGELIUM B. IOANNIS

EXPOSITIO.

PROLOGUS S. THOMAE.

Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elevatum; & plena erat omnis terra maieſtate eius; & ea quæ ſub ipſo erant replebant templum. Eſa. VI. 1.

VERBA propoſita ſunt contemplantis; & ſi capiantur quaſi ex ore Ioannis Evangeliſtæ prolata, ſatis pertinent ad declarationem huius Evangelii. Ut enim dicit Auguſtinus in Lib. de Conſenſu Evangeliſt. ceteri Evangeliſtæ informant nos in eorum Evangeliis, quantum ad vitam activam; ſed Ioannes in ſuo Evangelio informat nos etiam quantum ad vitam contemplativam. In verbis autem propoſitis deſcribitur contemplatio Ioannis tripliciter, ſecundum quod Dominum Ieſum eſt tripliciter contemplatus. Deſcribitur autem alta, ampla, & perfecta. Alta quidem: quia *vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elevatum*: ampla quidem: quia *plena eſt omnis terra maieſtate eius*: perfecta: quia *ea quæ ſub ipſo erant replebant templum*. Circa primum ſciendum, quod altitudo, & ſublimitas contemplationis conſiſtit maxime in contemplatione, & cognitione Dei. Eſa. xl. 26. „ Levate in excelſo oculos veſtros, & videte „ quis fecit hæc. “ Tunc ergo homo oculos contemplationis in excelſo elevat, quando videt, & contemplatur ipſum rerum omnium creatorem. Quia ergo Ioannes tranſcendit quicquid creatum eſt, ſcilicet ipſos montes, ipſos cælos, ipſos Angelos; & pervenit ad ipſum creatorem omnium, ut dicit Auguſtinus, manifeſtum eſt quod contemplatio ſua altiſſima fuit; & ideo dicit, *Vidi Dominum*. Et quia, ſicut ipſe Ioannes dicit (infra XII. 41.) *Hæc dixit Eſaias, quando vidit gloriam eius*, ſcilicet Chriſti, *& locutus eſt de eo*: ideo Dominus ſedens ſuper ſolium excelſum, & elevatum, Chriſtus eſt. In hac autem contemplatione Ioannis circa Verbum incarnatum quadruplex altitudo deſignatur. Auctoritatis, unde dicit, *Vidi Dominum*; æternitatis, cum dicit, *Sedentem*; dignitatis, ſeu nobilitatis naturæ, unde dicit, *Super ſolium excelſum*; & incomprehenſibilis veritatis, cum dicit, *Et elevatum*. Iſtis enim quatuor modis antiqui Philoſophi ad Dei cognitionem pervenerunt. Quidam enim per auctoritatem Dei in ipſius cognitionem pervenerunt; & hæc eſt via efficaciſſima. (a) Videmus enim ea quæ ſunt in rebus naturalibus, propter finem agere, & conſequi utiles & certos fines; & cum intellectu careant, ſe ipſa dirigere non poſſunt, niſi ab aliquo dirigente per intellectum dirigantur, & moveantur: & hinc eſt quod ipſe motus rerum naturalium in finem certum, indicat eſſe aliquod altius, quo naturales res diriguntur in finem, & gubernantur. Et ideo, cum totus curſus naturæ ordinate in finem procedat, & dirigatur,

(a) *Al.* Videmus enim ea quæ ſunt in rebus naturalibus propter finem, & agere, & conſequi &c.

gatur, de necessitate oportet nos ponere aliquod altius, quod dirigat ista; & sicut Dominus gubernat, (*a*) hic est Deus: & hæc gubernandi auctoritas in Verbo Dei (*b*) demonstratur, cum dicit, *Dominum*. Unde in Psal. lxxxviii. 10. dicitur: „ Tu dominaris potestati maris; „ motum autem fluctuum eius tu mitigas; " quasi dicat: Tu es Dominus, & universa gubernas. Hanc cognitionem manifestat Ioannes se habere de Verbo, cum dicit (infra 1. 11.) *In propria venit*, scilicet in mundum: quia totus mundus est suus proprius. Alii vero venerunt in cognitionem Dei ex eius æternitate: viderunt enim quod quicquid est in rebus, est mutabile. (*c*) & quanto aliquid est nobilius in gradibus rerum, tanto minus habet de mutabilitate. Puta, inferiora corpora sunt secundum substantiam, & secundum locum mutabilia; corpora vero cælestia, quæ nobiliora sunt, secundum substantiam immutabilia sunt; secundum autem locum tantum moventur. Secundum hoc ergo evidenter colligi potest, quod primum principium omnium rerum, & supremum, & nobilius, sit immobile, & æternum. Et hanc æternitatem Verbi Propheta insinuat, cum dicit, *Sedentem*; idest, absque omni mutabilitate, & æternitate præsidentem. Psal. xliv. 7. „ Sedes tua, Deus, in sæculum sæ„ culi. " Heb. ult. 8. „ Iesus Christus heri, & hodie, ipse & in sæcula. " Hanc æternitatem Ioannes ostendit dicens: *In principio erat Verbum*. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei, ex dignitate ipsius Dei; & isti fuerunt Platonici. Consideraverunt enim, quod omne illud quod est secundum participationem, (*d*) reducitur ad aliquid quod sit illud per suam essentiam, sicut ad primum, & ad summum; sicut omnia ignita per participationem, reducuntur ad ignem, qui est per essentiam suam talis. Cum ergo omnia quæ sunt, participent esse, & sint per participationem entia, necesse est esse aliquid in cacumine omnium rerum, quod sit ipsum esse per suam essentiam, idest quod sua essentia sit suum esse; & hoc est Deus, qui est sufficientissima, & dignissima, & perfectissima causa totius esse; a quo omnia quæ sunt, participant esse: & huius dignitatis ostenditur, cum dicitur, *Super solium excelsum*, quod, secundum Dionysium, ad divinam naturam refertur. Psal. cxii. 4. „ Excelsus super omnes gentes Dominus. " Hanc dignitatem ostendit nobis Ioannes, cum dicit (infra 1. 1.) *Et Deus erat Verbum*; quasi, Verbum erat Deus, ut *ly Verbum* ponatur ex parte suppositi, & *Deus* ex parte appositi. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei, ex incomprehensibilitate veritatis. Omnis enim veritas quam intellectus noster capere potest, finita est: quia, secundum Augustinum, omne quod scitur, scientis comprehensione finitur: & si finitur, est determinatum, & particularizatum; & ideo necesse est primam, & summam veritatem, quæ superat omnem intellectum, incomprehensibilem, & infinitam esse; & hoc est Deus: unde in Psal. viii. 2. dicitur: „ Elevata est magnificentia tua super „ cælos; " idest, super omnem intellectum creatum, angelicum, & humanum. Et hoc ideo, quia, ut dicit Apostolus (I. Tim. vi. 16.) „ lucem habitat inaccessibilem. " Huius autem incomprehensibilitas veritatis ostenditur nobis, cum dicit, *Et elevatum*, scilicet super omnem cognitionem intellectus creati. Et hanc incomprehensibilitatem insinuat nobis Ioannes, cum dicit (infra 1. 18.) *Deum nemo vidit umquam*. Sic ergo contemplatio Ioannis alta fuit & quantum ad auctoritatem, & quantum ad æternitatem, & quantum ad dignitatem, & quantum ad Verbi incomprehensibilitatem, quam nobis in suo Evangelio tradidit Ioannes. Fuit etiam ampla: tunc enim contemplatio ampla est, quando in eam potest aliquis considerare omnes effectus ipsius causæ; quando scilicet non solum essentiam causæ, sed etiam virtutem eius secundum quam se ad multa diffundit, cognoscit. De qua diffusione dicitur Eccli. xxiv. 35. „ Qui implet quasi Phison sapientiam, & quasi Tigris in diebus novorum. " Psal. lxiv. 10. „ Flumen Dei repletum est aquis. " Quia divina sapientia altitudinem habet quantum ad cognitionem omnium rerum. Sap. ix. 9. „ Ab initio est tecum sapientia, „ quæ novit opera tua. " Quia ergo Ioannes Evangelista elevatus in contemplationem naturæ divini Verbi & essentiæ est, cum dicit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*: statim virtutem ipsius Verbi, secundum quod diffundit se ad omnia, nobis insinuat cum dicit: *Omnia per ipsum facta sunt*. Ideo contemplatio sua ampla fuit; & ideo in auctoritate præmissa, postquam dixerat Propheta, *Vidi Dominum sedentem*, subiungit (*e*) de virtute eius: *Et plena erat omnis terra maiestate eius*; idest, tota plenitudo rerum, & universi est a maiestate eius, & virtute Dei, per quem omnia facta sunt, & cuius lumine omnes homines venientes in hunc mundum illuminantur. Psal. xxiii. 1. „ Domini est ter„ ra, & plenitudo eius. " Fuit etiam contemplatio eius perfecta: tunc enim (*f*) contempla-

(a) *Al.* & hic est &c. (b) *Al.* demonstravit. (c) *Al.* & quando aliquis est nobilis in gradibus rerum, minus haber de mutabilitate. (d) *Al.* reducatur. (e) *Al.* de veritate. (f) *Al.* contemplatio eius perfecta est.

platio perfecta est, quando contemplans perducitur, & elevatur ad altitudinem rei contemplatæ. Si enim remaneret in infimis, quantumcumque alta ipse contemplaretur, non esset contemplatio perfecta. Ad hoc ergo quod sit perfecta, oportet quod ascendat, & consequatur ipsum finem rei contemplatæ, inhærendo, & assentiendo per affectum, & intellectum veritati contemplatæ. Iob XXXVII. 16. „ Numquid nosti semitas nubium (idest „ contemplationes prædicantium) quod perfectæ sint? " inquantum firmiter per affectum, & intellectum inhærent summæ veritati contemplatæ. Quia ergo Ioannes non solum docuit quomodo Christus Iesus, Verbum Dei, est Deus super omnia elevatus, & quomodo omnia per ipsum facta sunt; sed etiam quod per ipsum sanctificamur, & ei per gratiam quam nobis infundit, inhæremus: dicit (infra I. 16.) *De plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia*. Ideo apparet quod sua contemplatio perfecta fuit; & hæc perfectio ostenditur cum subdit: *Et ea quæ sub ipso erant replebant templum*: nam, sicut dicitur I. Corinth. XI. 3. „ caput Christi Deus. " Quæ ergo sub Christo sunt, sacramenta sunt humanitatis, per quæ fideles replentur plenitudine gratiæ. Sic ergo *ea quæ sub ipso erant, replebant templum*, idest fideles, qui sunt templum Dei sanctum, sicut dicitur I. Corinth. III. inquantum (*a*) per ipsius sacramenta humanitatis, fideles Christi omnes de plenitudine gratiæ ipsius accipiunt. Fuit ergo Ioannis contemplatio ampla, alta, & perfecta. Sed notandum, quod diversimode diversæ scientiæ istos tres modos contemplationis sortiuntur. Perfectionem namque contemplationis habet scientia moralis, quæ est de ultimo fine; plenitudinem autem scientia naturalis, quæ res a Deo procedentes considerat; altitudinem vero contemplationis inter scientias physicas habet Metaphysica. Sed Evangelium Ioannis, (*b*) quod divisim scientiæ prædictæ habent, totum simul continet, & ideo est perfectissimum. Sic ergo ex præmissis colligitur materia huius Evangelii: quia cum Evangelistæ alii tractent principaliter mysteria humanitatis Christi, Ioannes specialiter, & præcipue divinitatem Christi in Evangelio suo insinuat, ut supra dictum est; nec tamen prætermisit mysteria humanitatis: quod ideo factum est, quia postquam alii Evangelistæ sua Evangelia scripserunt, insurrexerunt hæreses circa divinitatem Christi; quæ erant, quod Christus erat purus homo, sicut Ebion, & Cerintus falso opinabantur. Et ideo Ioannes Evangelista, qui veritatem divinitatis Verbi ab ipso fonte divini pectoris hauserat, ad preces fidelium, Evangelium istud scripsit, in quo doctrinam de Christi divinitate nobis tradidit, & omnes hæreses confutavit. Patet ergo ordo istius Evangelii ex verbis præmissis. Primo enim insinuat nobis *Dominum sedentem super solium excelsum, & elevatum*, in prima parte, cum dicit (infra I. I.) *In principio erat Verbum*. In secunda vero parte insinuat quomodo *omnis terra plena est maiestate eius*, cum dicit (ibid. 3.) *Omnia per ipsum facta sunt*. In tertia parte manifestat quomodo *ea quæ sub ipso erant replebant templum*, cum ipse dicit (ibid. 14.) *Verbum caro factum est*. Patet etiam finis huius Evangelii, qui est ut fideles templum Dei efficiantur, & repleantur a maiestate Dei. Unde & ipse Ioannes infra XX. 31. *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Iesus est Christus Filius Dei*. Patet etiam materia huius Evangelii, quod est cognitio divinitatis Verbi, patet ordo, patet & finis.

Sequitur conditio Auctoris, qui quidem describitur in præmissis quantum ad quatuor: quantum ad nomen, quantum ad virtutem, quantum ad figuram, & quantum ad privilegium. Quantum ad nomen, quia Ioannes, qui huius Evangelii auctor fuit; Ioannes autem interpretatur In quo est gratia: quia secreta divinitatis videre non possunt nisi qui gratiam Dei in se habent: (*c*) unde I. Corinth. II. 11. dicitur: „ Quæ sunt Dei nemo cognovit „ vit nisi spiritus Dei. " Ioannes ergo vidit Dominum sedentem, quantum ad virtutem, quia fuit virgo: talibus enim competit videre Dominum. Matth. V. 8. „ Beati mundo cor- „ de. " Quantum ad figuram, quia Ioannes figuratur per aquilam: & hoc, quia, cum aliis tres Evangelistæ circa ea quæ Christus in carne est operatus, occupati, designentur per animalia quæ gradiuntur in terra, scilicet per hominem, vitulum, & leonem; Ioannes vero supra nebulam infirmitatis humanæ sicut aquila volans, lucem incommutabilis veritatis, altissimis, atque firmissimis oculis cordis intuetur, atque ipsam Deitatem Domini nostri Iesu Christi, qua Patri æqualis est, intendens, eam in suo Evangelio, quantum inter omnes sufficere credidit, studuit præcipue commendare: & de hoc volatu Ioannis dicitur Iob XXXIX. 27. „ Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila? " idest (*d*) Ioannes. Et infra (ibid.) „ Oculi eius de longe prospiciunt: " (*e*) quia scilicet ipsum Ver-

(a) *Al.* per ipsum. (b) *Al.* quæ. (c) *Al. deest* unde. (d) *Al.* Ioannis. (e) *Al.* quasi.

Verbum Dei in sinu Patris, oculo mentis intuetur. Quantum ad privilegium: quia inter ceteros discipulos Domini, Ioannes magis fuit dilectus a Christo. *Iste est enim discipulus ille quem diligebat Iesus*: sicut ipsemet non exprimens nomen suum (infra ult. 24.) dixit; & ideo, quia amicis revelantur secreta, ut dicitur ibid. xv. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*: secreta sua huic discipulo specialiter dilecto specialiter commendavit. Unde Iob xxxvi. 32. dicitur: „ Immanibus (idest super- „ bis) abscondit lucem (Christus scilicet divinitatis suae veritatem) & annuntiat de ea „ amico suo (scilicet Ioanni) quod possessio eius sit &c." quia ipse est, qui lucem Verbi incarnati excellentius videns, ipsam nobis insinuat, dicens, (infra 1. 9.) *Erat lux vera &c.* Patet ergo materia, ordo, finis, & auctor huius Evangelii Beati Ioann s quod prae manibus habemus.

PROLOGUS DIVI HIERONYMI

IN EVANGELIUM IOANNIS.

(a) Hic est Ioannes Evangelista, unus ex discipulis Domini, qui virgo a Deo electus est, quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit Deus.

(b) Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evangelio: & quod prae ceteris dilectus a Deo dicitur; & huic matrem suam pendens in cruce commendavit Dominus, ut virginem virgo servaret.

(c) Denique manifestans in Evangelio, quod erat ipse incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse, testatur, primum signum ponens quod in nuptiis fecit Dominus: ostendens, quod ipse erat: ut legentibus demonstraret, quod ubi Dominus invitatus sit, deficere nuptiarum vinum debeat; & veteribus immutatis nova omnia, quae a Christo instituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium scripsit in Asia, posteaquam in Pathmos insula Apocalypsim scripserat: ut cui in principio Canonis incorruptibile principium praenotatur in Genesi, ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur: dicente Christo: Ego sum alpha, & omega.

(d) Et hic est Ioannes, qui sciens supervenisse diem recessus sui, convocatis discipulis suis in Epheso, per multa signorum experimenta promens Christum, descendens in defossum sepulturae suae locum, facta oratione positus est ad patres suos: tam extraneus a dolore mortis, quam a corruptione carnis invenitur alienus.

(e) Tamen post omnes Evangelium scripsit; & hoc virgini debebatur. Quorum tamen vel scriptorum temporis dispositio, vel librorum ordinatio ideo a nobis per singula non exponitur, ut sciendi desiderio collato, & quaerentibus fructus laboris, & Deo magisterii doctrina servetur.

DIVI THOMAE IN HUNC PROLOGUM

EXPOSITIO.

(a) In quo(a) duo intendit Hieronymus exprimere, scilicet auctorem Evangelii, & ostendere quod ei scribere hoc Evangelium competebat. Dividitur ergo in duas partes. Primo ergo describit Ioannem quantum ad vitam; secundo quantum ad mortem, ibi, *Et hic est Ioannes*. Circa primum duo facit. Primo describit auctorem operis, quantum ad dona in vita sibi collata; secundo ex illis ostendit idoneitatem ad Evangelium conscribendum, ibi, *Denique manifestans in Evangelio*. Circa primum duo facit. Primo ostendit praeconia auctoris; secundo probat, ibi, *Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evan-*

(a) *Al. deest* duo.

vangelio. Describit enim auctorem, quantum ad nomen, dicens: *Hic est Ioannes*, in quo gratia. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id „ quod sum. " Secundo quantum ad officium, cum dicit, *Evangelista*. Esai. xli. 27. „ Primus „ ad Sion dicet: Ecce adsum, & Hierusalem „ Evangelistam dabo. " Tertio quantum ad dignitatem, cum dicit, *Ex discipulis Domini*. Esa. liv. 13. „ Ponam universos filios tuos do- „ ctos a Domino. " Quarto quantum ad castitatis virtutem, cum dicit, *Qui virgo*. Quinto ab electione: *Est electus a Domino*. Infra xv. 16. *Non vos me elegistis*. Sexto a modo vocationis, cum dicit, quod *de nuptiis vocavit*, ab illis scilicet nuptiis ad quas est invitatus Iesus cum discipulis suis, ubi mutavit aquam in vinum.

Sed contra est quod dicitur Matth. xiv. (a) quod vocatus est cum Iacobo fratre suo de navi, non autem de nuptiis. Ad quod dicendum est, quod diversæ fuerunt vocationes Apostolorum. Primo enim vocati fuerunt ad familiaritatem Christi; sed ultimo vocati ad discipulatum, quando scilicet relictis omnibus, secuti sunt Iesum. Quod ergo Hieronymus dicit, intelligendum est de prima vocatione, qua Ioannes ad familiaritatem Christi de nuptiis est vocatus; quod vero Matthæus dicit, intelligendum est de ultima vocatione, qua de navi vocavit cum Iacobo fratre suo, quando scilicet relictis omnibus, secutus est Christum.

(b) Consequenter cum dicit, *Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur*, probat præconium virginitatis Ioannis duplici signo. Primo signo maioris dilectionis, & quantum ad hoc dicit: *Cui*, scilicet Ioanni, *in hoc*, scilicet Evangelio, *duplex testimonium virginitatis datur in Evangelio*, idest ex verbis Evangelii, sive quæ continentur in Evangelio, *quod & præ cœteris discipulis a Deo dilectus dicitur*. Infra xxi. 24. *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc*. Causa autem huius specialis dilectionis fuit munditia, quæ ad dilectionem provocat, ut dicitur Prov. xxii. 11. „ Qui diligit cordis munditiam, pro- „ pter gratiam labiorum, habebit amicum Re- „ gem. " Secundo probat idem signo commendationis matris, cum dicit: *Et huic*, scilicet Ioanni, (b) *Dominus*, scilicet in cruce pendens, *matrem commendavit*, ut dicitur Ioan. xix. *ut virgo*, scilicet Ioannes, *virginem* matrem congrue *servaret*.

(c) Deinde cum dicit, *Denique manifestans in Evangelio &c.* ostendit quod Ioanni competebat Evangelium scribere; & hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad principium Evangelii, quod incipiat a Verbo incorruptibili, de quo non nisi incorruptum tractare oportuit; & quantum ad hoc dicit: *Denique manifestans*, scilicet Ioannes, *in Evangelio*, (c) *quod ipse erat incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur*. Secundo quantum ad miraculorum exordium: incipit enim miraculorum ordinem texere a miraculo quod Deus in nuptiis ostendit, quando scilicet aquam mutavit in vinum, ut patet Ioan. ii. in quibus vinum nuptiarum defecit, vino novo, scilicet virginitatis, restituto. Et quantum ad hoc dicit: *Primum signum*, idest miraculum, *quod in nuptiis fecit Dominus, ponens*, scilicet in principio aliorum miraculorum, *ostendens quod ipse erat*, scilicet virgo, *ut legentibus demonstraret, quod ubi Dominus invitatus sit, deficere vinum nuptiarum*, idest coniugii delectatio, *debeat; & veteribus immutatis*, idest antiqua aqua in novum vinum, *nova omnia quæ a Christo instituuntur, appareant*: quia scilicet homines conversi ad Christum, debent exuere veterem, & induere novum hominem; ut dicitur Col. iii. 10. & Apocal. xxi. 5. „ Dicit „ qui sedebat in throno: Ecce nova facio o- „ mnia. "

Sed contra. Videtur per hoc quod dicit, quod *ubi Dominus invitatus est, debeat deficere vinum nuptiarum*, quod quicumque Deum amat, & diligit, debet cessare a coniugio: non ergo licet uxorem ducere.

Respondeo dicendum, quod homo invitatur a Deo dupliciter: quantum ad communem gratiam, & sic non est necesse deficere vinum nuptiarum; & quantum ad speciale contemplationis fastigium, & sic oportet deficere vinum nuptiarum. Cuius rationem Apostolus assignat I. Corinth. vii. 34. „ Quia mulier, quæ „ nupta est, cogitat quomodo placeat viro: " & ideo oportet quod ab actu contemplationis impediatur: „ quæ autem nupta non est, „ cogitat quomodo placeat Christo. " Vel dicendum, quod diligentibus Deum, & habentibus ipsum per gratiam, deficere debet vinum nuptiarum ab effectu vini, ut scilicet non inebrietur delectatione carnali, quæ tanta posset esse, & cum tanta libidine exerceri, quod etiam in coniugatis esset peccatum mortale.

Tertio quantum ad ordinem descriptionis libri: nam post omnes alios libros sacræ Scripturæ hoc Evangelium est scriptum. Cum enim canonica Scriptura incipiat a Libro Genesis, & terminetur in Apocalypsim; Evangelium istud conscriptum fuit, postquam Ioannes revocatus est a Pathmos insula Asiæ, ubi ad pre-

(a) Al. qui. (b) Al. *Deus*. (c) Al. *quod ipse erat virgo incorruptibilis fuisse testatur*.

ces Episcoporum Asiæ hoc scripsit Evangelium. Non tamen ordinatur ultimo, licet ultimo scripserit: ex quo congruentia scribendi Evangelium (a) ostenditur. *Ut cui in principio canonis*, idest sacræ Scripturæ, ubi dicitur: „ In „ principio creavit Deus cælum & terram: " *incorruptibile principium prænotatur in Genesi, ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur*: quantum ad ordinem librorum, non quantum ad ordinem Scripturæ.

(d) Deinde cum dicit, *Et hic est Ioannes*, describit auctorem: & circa hoc duo facit. Primo ponit præconia suæ laudis quantum ad mortem; secundo concludit ex his congruentiam ordinis huius Evangelii, ibi, *Tamen post omnes Evangelium scripsit*. Privilegium autem mortis admirabile, & speciale est, quia nullum dolorem sensit in morte; & hoc Deo faciente, ut qui a corruptione carnis extitit penitus alienus, esset a dolore mortis extraneus.

(e) Congruentiam auctoris (b) ad finem ostendit, dicens: *Tamen post omnes Evangelium scripsit*. In Libris sacræ Scripturæ duplex ordo consideratur, unus scilicet temporis quo scripti fuerunt, & alius dispositionis quo in Biblia ordinantur.

(a) *Al.* ostendit. (b) *Al.* ad fidem.

SAN-

SANCTUM
IESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM IOANNEM.
CAPITIS PRIMI
LECTIO I.

(a) IN principio erat Verbum, (b) & Verbum erat apud Deum, (c) & Deus erat Verbum. (d) Hoc erat in principio apud Deum.

(a) EVangelista Ioannes, sicut dictum est, intendit principaliter ostendere divinitatem Verbi incarnati; & ideo dividitur istud Evangelium in partes duas. Primo enim insinuat Christi divinitatem; secundo manifestat eam per eam quæ Christus in carne fecit, & hoc 11. cap. *Et die tertia*. Circa primum duo facit. Primo proponit Christi divinitatem; secundo ponit modum quo Christi divinitas nobis innotuit, ibi, *Et vidimus gloriam eius &c.* Circa primum duo facit. Primo agit de divinitate Christi; secundo de Verbi Dei incarnatione, ibi, *Fuit homo missus a Deo*. Quia vero in unaquaque re sunt consideranda duo, scilicet esse, & operatio, sive virtus ipsius; ideo primo agit de esse Verbi quantum ad naturam divinam; secundo de virtute, seu operatione ipsius, ibi, *Omnia per ipsum facta sunt*. Circa primum quatuor facit. Primo ostendit quando erat Verbum, quia *in principio erat Verbum*; secundo ubi erat, quia *apud Deum*, unde dicit, *Et Verbum erat apud Deum*; tertio quid erat, quia Deus, unde subiungit, *Et Deus erat Verbum*; quarto quomodo erat, quia *hoc erat in principio apud Deum*. Prima duo pertinent ad quæstionem an est; secunda vero duo pertinent ad quæstionem quid est. Circa primum autem videndum est quid sit hoc quod dicitur, *In principio erat Verbum*: ubi tria diligenter inquirenda concurrunt, secundum tres dictiones huius orationis. Et primo quid sit hoc quod dicitur *Verbum*; secundo quid sit hoc quod dicitur *In principio*; tertio quid sit hoc quod dicitur, *Verbum erat in principio*. Ad intellectum autem huius nominis *Verbum*, sciendum est, quod secundum Philosophum (I. Perh. lect. 11.) ea quæ sunt in voce, sunt signa earum quæ sunt in anima passionum. Consuetum est autem in Scriptura, quod significata nominantur nominationibus signorum; sicut illud I. Corinth. x. 1. „ Petra autem erat „ Christus. " De necessitate autem oportet quod illud intrinsecum animæ nostræ, quod (a) significatur exteriori verbo nostro, verbum vocetur. Utrum autem per prius conveniat nomen verbi rei exteriori voce prolatæ, vel ipsi conceptioni mentis, nihil refert ad præsens. Planum est tamen quod illud quod voce significatur, interius existens in anima, prius est quam ipsum verbum exteriori voce prolatum, utpote causa eius existens. Si ergo volumus scire quod est interius verbum mentis, videamus quid significat quod exteriori voce profertur. In intellectu autem nostro sunt tria: scilicet ipsa potentia intellectus; species rei intellectæ, quæ est forma eius, se habens ad ipsum intellectum, sicut species coloris ad pupillam; & tertio ipsa operatio intellectus, quæ est intelligere. Nullum autem istorum significatur verbo exteriori voce prolato: nam hoc nomen lapis non significat substantiam intellectus, quia hoc non intendit dicere nominans; nec significat speciem, quæ est (b) qua intellectus intelligit, cum etiam hoc non sit intentio nominantis; non significat etiam ipsum intelligere, cum intelligere non sit actio exterius progrediens ab (c) intelligente, sed in ipso manens. Illud ergo proprie dicitur verbum interius quod intelligens intelligendo format. Intellectus autem duo format, secundum duas eius operationes: nam secundum operationem suam quæ dicitur indivisibilium intelligentia, format diffinitionem; secundum vero operationem suam qua componit, & dividit, format enuntiationem, vel aliquid huiusmodi: & ideo illud sic formatum, & ex-

(a) *Al.* significat. (b) *Al.* quo. (c) *Al.* ab intelligere.

pressum per operationem intellectus, vel diffinietis, vel enuntiantis, exteriori voce significatur. Unde dicit Philosophus, quod ratio quam significat nomen, est diffinitio. Istud ergo sic expressum, scilicet formatum in anima, dicitur verbum interius; & ideo comparatur ad intellectum non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit: quia in ipso expresso, & formato videt naturam rei intellectæ. Sic ergo habemus significationem huius nominis *Verbum*. Secundo ex his quæ dicta sunt concipere possumus, quod verbum semper est (a) aliquid procedens ab intellectu in actu existente. Iterum quod verbum semper est ratio, & similitudo rei intellectæ. Et si quidem eadem res sit intelligens, & intellecta, tunc verbum est ratio, & similitudo intellectus, a quo procedit; si autem sit aliud intelligens, & intellectum, tunc verbum non est similitudo, & ratio intelligentis, sed rei intellectæ; sicut conceptio quam aliquis habet de lapide, est similitudo lapidis tantum. Sed quando intellectus intelligit se, tunc huiusmodi verbum est similitudo, & ratio intellectus. Et ideo Augustinus (de Trin. Lib. IX. cap. v.) ponit similitudinem Trinitatis in anima, secundum quod mens intelligit seipsam, non autem secundum quod intelligit alia. Patet ergo quod in qualibet natura intellectuali necesse est ponere verbum: quia de ratione intelligendi est quod intellectus intelligendo aliquid formet; huius autem formatio dicitur verbum; & ideo in omni intelligente oportet ponere verbum. Natura autem intellectualis est triplex, scilicet humana, angelica, & divina; & ideo triplex est verbum. Scilicet humanum, de quo in Psal. XIII. 1. „ Dixit insipiens in corde suo: Non „ est Deus. " Est & angelicum, de quo Zac. 1. 9. & in multis locis sacræ Scripturæ dicitur: „ Dixit Angelus ad me &c " Tertium est verbum divinum, de quo Genes. 1. 5. „ Di„ xit Deus, Fiat lux &c." Cum ergo Evangelista dicit: *In principio erat Verbum*, non intelligi potest de humano, vel angelico verbo: quia utrumque istorum verborum est factum, cum homo, & Angelus habeant sui esse, & operationis principium, & causam; verbum autem hominis, vel Angeli, non potest præexistere eis. De quo autem verbo intellexerit Evangelista, declarat per hoc quod dicit, hoc verbum non esse factum, cum omnia sint facta per ipsum; hoc autem est Verbum Dei, de quo Ioannes hic loquitur.

Sciendum est autem, quod hoc Verbum differt a nostro verbo in tribus. Prima differentia est, secundum Augustinum, quia verbum nostrum prius est (b) formabile, quam formatum: nam cum volo concipere rationem lapidis, oportet quod ad ipsam ratiocinando perveniam; & sic est in omnibus aliis quæ a nobis intelliguntur; nisi forte in primis principiis, quæ cum sint simpliciter nota, absque discursu rationis statim sciuntur: quamdiu ergo sic ratiocinando intellectus iactatur hac atque illac, nec dum formatio perfecta est, nisi quando ipsam rationem rei perfecte conceperit; & tunc primo habet rationem rei perfecte, & tunc primo habet rationem verbi. Et inde est quod in anima nostra est cogitatio, per quam significatur ipse discursus inquisitionis, & verbum, quod est iam formatum secundum perfectam contemplationem veritatis. Sic ergo verbum nostrum primo est in potentia quam in actu. Sed Verbum Dei semper est in actu; & ideo nomen cogitationis Verbo Dei proprie non convenit. Dicit enim Augustinus XV. de Trin. cap. XIV. „ Ita dicitur Verbum Dei, ut cogitatio „ non dicatur, ne quid quasi volubile cre„ datur in Deo. " Id autem quod Anselmus dicit, scilicet: „ Dicere summo spiritui ni„ hil aliud est quam cogitando intueri: " improprie dictum est. Secunda vero differentia verbi nostri ad Verbum divinum est, quia verbum nostrum est imperfectum; sed Verbum divinum est perfectissimum: quia enim nos non possumus omnes nostras conceptiones uno verbo exprimere, ideo oportet quod plura verba imperfecta (c) formemus, per quæ divisim exprimamus omnia quæ in scientia nostra sunt. In Deo autem non est sic: cum enim intelligat & seipsum etiam, & quicquid intelligit per essentiam suam uno actu, unicum Verbum divinum est expressivum totius quod in Deo est, non solum personarum, sed etiam creaturarum: alias esset imperfectum. Unde dicit Augustinus: „ Si quid minus esset in Verbo, quam „ in dicentis scientia continetur, Verbum „ imperfectum esset; sed constat quod est per„ fectissimum: ergo est tantum unum. " Iob XXXIII. 14. „ Semel loquitur Deus. " Tertia differentia est quod verbum nostrum non est eiusdem naturæ nobiscum; sed Verbum divinum est eiusdem naturæ cum Deo; & ideo est aliquid subsistens in natura divina. Nam ratio intellecta, quam intellectus videtur de aliqua re formare, habet esse intelligibile tantum in anima nostra; intelligere autem in anima nostra non est idem quod est (d) natura

(a) *Al.* aliud. (b) *Al.* formale. (c) *Al. deest* formemus. (d) *Al.* naturale.

tura animæ, quia anima non est sua operatio; & ideo verbum quod format intellectus noster, non est de essentia animæ, sed est accidens ei. In Deo autem idem est intelligere, & esse; & ideo Verbum intellectus divini, non est aliquid accidens, sed pertinens ad naturam eius. Unde oportet quod sit subsistens, quia quicquid est in natura Dei, est Deus. Unde dicit Damascenus, quod Deus Verbum substantiale est, & in hypostasi ens, reliqua vero, verba nostra scilicet, virtutes sunt animæ.

Ex præmissis etiam patet quod Verbum, proprie loquendo, semper personaliter accipitur in divinis, cum non (a) importet nisi quid expressum ab intelligente. Item quod Verbum in divinis sit similitudo eius a quo procedit; & quod sit coæternum ei a quo procedit, cum non prius fuerit (b) formabile quam formatum, sed semper in actu; & quod sit æquale Patri, cum sit perfectum, & totius esse Patris expressivum; & quod (c) sit coessentiale, & consubstantiale Patri, cum sit substantia eius. Patet etiam quod, cum in qualibet natura illud quod procedit, habens similitudinem naturæ eius a quo procedit, vocetur filius; & hoc Verbum procedat in similitudine, & identitate naturæ eius a quo procedit; convenienter & proprie dicitur Filius; & productio eius dicitur generatio. Sic ergo patet primum, scilicet quod sit hoc quod dicitur *Verbum*.

Circa hoc autem quatuor quæstiones occurrunt. Duæ sunt Chrysostomi. Prima est cur Ioannes Evangelista Patrem dimittens, confestim incepit a Filio, dicens: *In principio erat Verbum*. Ad hoc autem est duplex responsio. Una est, quia Pater omnibus innotuerat in veteri testamento, quamvis non in ratione Patris, sed ut Deus; Filius autem ignorabatur: & ideo in novo testamento, in quo agitur de cognitione Verbi, incipit a Verbo, sive Filio. Alia est, quia per Filium ducimur in notitiam Patris. Infra XVII. 16. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi*. Volens ergo fideles in notitiam Patris ducere Evangelista, decenter incepit a Filio, statim subiungens de Patre, cum dicit: *Et Verbum erat apud Deum*.

Secunda quæstio est etiam Chrysostomi: cum enim, sicut dictum est, Verbum procedat ut Filius, quare dixit *Verbum*, & non Filius? Ad hoc etiam dupliciter respondetur. Primo quia Filius dicit aliquid genitum, & cum audimus generationem Filii, posset quis cogitare generationem illam talem esse qualem comprehendere potest, scilicet materialem, & passibilem: ideo ergo non dixit Filius, sed *Verbum*, quod importat intelligibilem processum, ut non intelligatur materialem, & passibilem generationem illam fuisse. Ostendens igitur Filium ex Deo impassibiliter nasci, destruit vitiosam suspicionem per Verbi nuncupationem. Aliter potest dici sic. Evangelista tractaturus erat de Verbo, inquantum venerat ad manifestandum Patrem. Unde cum ratio manifestationis magis importetur in nomine Verbi, (d) quam in nomine Filii, ideo magis est usus nomine Verbi.

Tertia quæstio est Augustini in Lib. LXXXIII. Quæst. quæst. LXIII. quæ talis est. In Græco, ubi nos habemus *Verbum*, habetur *Logos*: cum ergo *Logos* significet in Latino rationem, & verbum, quare translatores transtulerunt verbum, & non rationem, cum ratio sit quid intrinsecum, quemadmodum etiam verbum? Respondeo dicendum, quod ratio proprie nominat conceptum mentis, (e) secundum quod in mente est, etsi nihil per illam exterius fiat; per verbum vero significatur respectus ad exteriora: & ideo, quia Evangelista per hoc quod dixit *Logos*, non solum intendebat significare respectum ad existentiam Filii in Patre, sed etiam operativam potentiam Filii, (f) qua per ipsum facta sunt omnia, magis antiqui (g) transtulerunt verbum, quod importat respectum ad exteriora, quam ratio, quæ tantum conceptum mentis (h) insinuat.

Quarta quæstio est Origenis, quæ talis est. Scriptura in pluribus locis, loquens de Verbo Dei, nominat ipsum non absolute Verbum, sed cum additione, scilicet Dei, cum dicit Verbum Dei, vel Domini. Eccli. I. 5. „ Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis. " Et Apocal. XIX. 13. „ Et nomen eius Verbum Dei. " Quare ergo Evangelista, cum loqueretur hic de Verbo Dei, non dixit: *In principio erat Verbum Dei*; sed dixit tantummodo, *Verbum*? Respondeo dicendum, quod licet sint multæ veritates participatæ, est tamen una veritas absoluta, quæ per suam essentiam est veritas, scilicet ipsum esse divinum: qua veritate omnia verba sunt verba. Eodem modo est una sapientia absoluta supra omnia elevata, scilicet sapientia divina, per cuius participationem omnes sapientes sunt sapientes; (i) & etiam unum Verbum absolutum, cuius participatione omnes habentes verbum, dicuntur dicentes. Hoc autem est Verbum divinum, quod per seipsum est Verbum super omnia verba elevatum. Ut ergo Evangelista hanc supereminentiam divini Verbi

(a) *Al.* oportet. (b) *Al.* formale. (c) *Al.* potest. (d) *Al.* quam Filii. (e) *Al.* sed. (f) *Al.* quia. (g) *Al.* transtulerunt per verbum. (h) *Al.* innuat. (i) *Al.* & etiam est unum verbum.

bi significaret, ipsum Verbum absque illa additione nobis absolute proposuit: & quia Graeci, quando volunt significare aliquid segregatum, & elevatum ab omnibus aliis, consueverunt apponere articulum nomini per quod illud significatur; sicut Platonici, volentes significare substantias separatas, puta bonum separatum, vel hominem separatum, vocabant illud ly per se bonum, vel ly per se hominem: ideo Evangelista volens significare segregationem, & elevationem istius Verbi super omnia, apposuit articulum ad hoc nomen *Logos*, (*a*) ut si dicatur in Latino, ly *Verbum*.

Secundo considerandum est quid significet hoc quod dicit, *In principio*. Sciendum est autem, quod principium, secundum Origenem, multis modis dicitur. Cum enim principium importet ordinem quemdam ad alia, necesse est invenire principium in omnibus in quibus est ordo. Invenitur autem ordo in quantitatibus; & secundum hoc dicitur principium in numeris, & longitudine, puta lineae. Invenitur etiam ordo in tempore; & secundum hoc dicitur principium temporis, vel durationis. Invenitur ordo in disciplinis; & hic est duplex, secundum naturam, & quo ad nos, & utroque modo dicitur principium. Heb. v. 12. „ Deberetis esse magistri (*b*) propter tem„ pus. " Et hoc modo, secundum naturam quidem, in disciplina christiana initium & principium sapientiae nostrae est Christus, inquantum est sapientia, & Verbum Dei, idest secundum divinitatem. Quo ad nos vero, principium est ipse Christus, inquantum Verbum caro factum est, idest secundum eius incarnationem. Invenitur etiam ordo in productione rei; & secundum hoc, principium dicitur ex parte generati, scilicet ipsa prima pars generati, seu facti; sicut fundamentum dicitur principium domus. Vel ex parte facientis; & sic est triplex principium; scilicet intentionis, quod est finis, quod movet agentem; rationis, quod est ipsa forma in mente artificis; & executionis, quod est potentia operans. His igitur modis de principio inquirendum est, quomodo sumatur hic principium, cum dicit: *In principio erat Verbum*.

Dicendum est igitur, quod potest sumi tripliciter. Uno modo secundum quod principium supponit pro persona Filii, quod principium est creaturarum secundum rationem virtutis activae, & per modum sapientiae, quae est ratio eorum quae fiunt. Unde dicitur I. Cor. 1. 24. „ Christum Dei virtutem, „ & Dei sapientiam. " Unde & Dominus de se dicit infra VIII. 25. *Ego principium, qui & loquor vobis*. Sic ergo accipiendo principium, intelligendum est quod dicitur, *In principio erat Verbum*, ac si diceret: In Filio erat Verbum: ut sit sensus, ipsum Verbum est principium, ex modo loquendi, quo dicitur vita esse in Deo, quae tamen non est aliud quam ipse Deus: & haec est expositio Origenis. Dicit ergo hic Evangelista, (*c*) *In principio*, ut statim in principio divinitatem Verbi ostenderet, ut Chrysostomus dicit, dum asserit ipsum esse principium: quia secundum determinationem omnium, principium est honoratissimum. Secundo modo potest accipi principium, prout supponit pro persona Patris, quod est principium non solum creaturarum, sed omnis divini processus. Et sic accipitur in Psal. CIX. 3. „ Tecum principium in die „ virtutis tuae. " Secundum hoc ergo dicitur: *In principio erat Verbum*; ac si diceretur: In Patre erat Filius. Et haec est expositio Augustini, & etiam Origenis. Dicitur autem Filius esse in Patre, quia eiusdem essentiae est cum Patre. Cum enim Filius sit sui essentia, in quocumque est essentia Filii, est Filius: quia ergo in Patre est essentia Filii per consubstantialitatem, conveniens est quod Filius sit in Patre. Unde infra XIV. 10. dicitur: *Ego in Patre, & Pater in me est*. Tertio modo potest accipi principium pro principio durationis, ut sit sensus: *In principio erat Verbum*; idest, Verbum erat ante omnia, ut Augustinus exponit, & designatur per hoc Verbi aeternitas, secundum Basilium, & Hilarium: per hoc enim quod dicitur, *In principio erat Verbum*, ostenditur quod quodcumque principium durationis accipiatur, sive rerum temporalium, quod est tempus, sive (*d*) aeviternarum, quod est aevum, sive totius mundi, sive quodcumque imaginatum extensum per multa saecula; in illo principio iam erat Verbum. Unde Hilarius dicit VII. de Trin. „ Transeuntur tempora, transcenduntur saecula, „ tolluntur aetates: pone aliquid, quod vo„ lès tuae opinionis (*e*) principium; Verbum „ iam erat, unde tractatur. " Et hoc est, quod dicitur Prov. VIII. 22. „ Dominus pos„ sedit me in initio viarum suarum, antequam „ quicquam faceret a principio. " Quod autem est ante durationis principium, est aeternum. Sic igitur secundum primam expositionem, asseritur Verbi causalitas; secundum autem secundam, Verbi consubstantialitas ad Patrem, qui Verbum loquitur; secundum vero tertiam, Verbi coaeternitas.

Considerandum est etiam hic, quod dicitur Ver-

(a) *Al.* ut sic dicatur. (b) *Al.* per. (c) Al. omittitur *in principio*. (d) *Al.* aeternitatum. (e) *Al.* principium iam erat.

Verbum erat, quod est temporis præteriti imperfecti; (*a*) & hoc maxime videtur competere ad designandum æterna, si attendamus naturam temporis, & eorum quæ sunt in tempore. Quod futurum est, nondum est actu; præsens autem actu est, & per hoc quod est actu præsens, non designatur fuisse; præteritum autem perfectum designat aliquid extitisse, & esse iam determinatum, & iam desuisse: sed præteritum imperfectum significat aliquid fuisse, & non esse adhuc determinatum, nec desuisse, sed adhuc remanere: ideo signanter Ioannes, ubicumque ponit aliquid æternum, dicit *erat*; ubi vero dicit aliquid temporale, dicit *fuit*, ut infra patebit. Sed quantum ad rationem præsentis competit maxime ad designandum æternitatem præsens tempus, quod signat aliquid esse in actu, quod semper convenit æternis: & ideo dicitur Exod. III. 14. „ Ego sum qui sum ; " & Augustinus dicit, quod „ ille solus vere est, „ cuius esse non novit præteritum, & futurum. "

Est etiam considerandum, quod hoc verbum *erat*, secundum Glossam, non sumitur hic inquantum significat temporales motus, more aliorum verborum, sed secundum quod signat rei existentiam : unde & verbum substantivum dicitur.

Sed potest aliquis quærere, cum Verbum sit genitum a Patre, quomodo possit esse Patri coæternum: homo enim filius a patre homine genitus, est eo posterior. Ad quod dicendum est, quod principium originis invenitur esse prius duratione eo quod est ex principio, propter tria. Primo quidem quia principium originis alicuius rei, præcedit tempore actionem (*b*) qua producit rem cuius est principium; sicut non statim quando homo est, incipit scribere, & ideo tempore præcedit scripturam. Secundo per hoc quod actio successionem habet, & ideo etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem; sicut simul cum generatus est ignis in istis inferioribus, incipit sursum tendere; prius tamen est ignis quam sit sursum, quia motus quo sursum tendit, quodam tempore mensuratur. Tertio modo eo quod ex voluntate principii determinatur initium durationis eius quod est in principio, sicut ex voluntate Dei determinatur initium durationis creaturæ: unde prius fuit Deus quam creatura. Nihil autem horum trium in generatione divini Verbi invenitur: non enim Deus primo fuit quam (*c*) inceperit generare Verbum. Cum enim generatio Verbi nihil aliud sit quam intelligibilis conceptio, sequeretur quod Deus esset prius intelligens in potentia quam in actu, quod est impossibile. Similiter non potest esse quod ipsa Verbi generatio sit successiva: sic enim divinum Verbum prius esset informe, quam formatum, sicut accidit in nobis, qui cogitando verba formamus; quod est falsum, ut iam dictum est. Similiter non potest dici, quod Pater sua voluntate initium durationis Filio suo præstiterit, quia Deus Pater non generat Filium voluntate, ut Arriani dixerunt, sed naturaliter: Deus enim Pater seipsum intelligendo, Verbum concipit, & ideo non ante fuit Deus Pater, quam Filius. Huius aliqualis similitudo apparet in igne, & in splendore procedente ab igne: procedit enim splendor naturaliter, & sine successione. Item si ignis esset æternus, splendor eius coæternus esset, propter quod Filius dicitur splendor Patris. Heb. I. 3. „ Qui „ cum sit splendor gloriæ &c. " Sed in hac similitudine deficit connaturalitas, & ideo nominamus eum Filium, cum tamen in humana filiatione deficiat coæternitas: oportet enim ex multis similitudinibus sensibilium in divinam cognitionem pervenire, quia una non sufficit; & hoc est quod dicitur in Lib. Ephesini Concili, (*d*) consistere semper Patri Filium: splendor enim (*e*) denuntiat impassibilitatem, nativitas ostendit Verbum, consubstantialitatem vero, Filii nomen insinuet. Nominamus ergo Filium diversis nominibus, ad exprimendum perfectionem eius, (*f*) quæ uno nomine non potest exprimi: ut enim ostendatur connaturalis Patri, dicitur Filius; ut ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago; ut ostendatur (*g*) coæternus, dicitur splendor; ut ostendatur immaterialiter genitus, dicitur Verbum.

(b) Deinde (*h*) dicit: *Et Verbum erat apud Deum*. Hic ponitur secunda clausula, quam Evangelista ponit in sua narratione: ubi prius consideranda est significatio duorum verborum, quę in prima clausula posita non fuerunt, scilicet *Deum*, & *apud*. Quid enim sit Verbum: & quid principium, iam expositum est. Hæc ergo quæ in hac secunda clausula ponuntur de novo, scilicet *Deum*, & *apud*, investigantes diligentius prosequamur. Et ut melius expositionem huius secundæ clausulæ intelligamus, dicendum est aliquid de significatione utriusque, quantum pertinet ad propositum. Sciendum est ergo in primis, quod hoc nomen *Deus* significat divinitatem, sed in supposito, & concrete;

(a) *Al. desi.* & hoc. (b) *Al.* quia. (c) *Al.* inceperat. (d) *Al.* consistere ergo semper. (e) *Al.* denunciat impassibilitatem nativitatis. (f) *Al.* quæ nomine. (g) *Al.* coæternus Patri. (h) *Al.* Deinde cum dicit.

procedit ab ipſo: ergo Verbum non eſt procedens ab alio. Hæc autem obiectio excluditur, cum dicit: *Verbum erat apud Deum*, ut ly *apud* accipiatur ſecundum ſecundam conditionem, ſecundum quam importat auctoritatem in cauſali, & ſit ſenſus ſecundum Hilarium (Lib. II. de Trin.) A quo eſt Verbum, ſi eſt ante omnia? Evangeliſta reſpondet: *Verbum erat apud Deum*; quaſi dicat: Licet Verbum careat initio durationis, non tamen caret principio, vel auctore: erat enim apud (*a*) Deum, ut apud auctorem.

Tertia quæſtio eſt, ad aliam expoſitionem, ſecundum quam principium ſupponit pro Patre; quæ talis eſt. (*b*) Tu dicis: *In principio erat Verbum*; ideſt, Filius erat in Patre; ſed illud quod eſt in aliquo, non videtur eſſe ſubſiſtens, ut hypoſtaſis; ſicut albedo quæ eſt in corpore, non ſubſiſtit. Sed hæc obiectio ſolvitur per hoc quod dicit: *Verbum erat apud Deum*: ut ly *apud* ſumatur ſecundum primam conditionem, per quam importat ſubſiſtentiam in recto; & ſic, ſecundum Chryſoſtomum, eſt ſenſus: *Verbum erat in principio*, non ut accidens; ſed *erat apud Deum*, ut ſubſiſtens, & hypoſtaſis divina.

Quarta quæſtio ad idem eſt talis. Tu dicis quod Verbum erat in principio, ideſt in Patre; quod autem eſt in aliquo, non eſt diſtinctum ab eo: ergo Filius non eſt diſtinctus a Patre. Sed hęc obiectio excluditur (*c*) per hoc quod dicit: *Et Verbum erat apud Deum*: ut ly *apud* ſumatur ſecundum tertiam conditionem, ſecundum quam ſignificat diſtinctionem: ut ſit ſenſus, ſecundum Alcuinum, & Bedam: *Verbum erat apud Deum*; & ſic erat in Patre per conſubſtantialitatem naturæ, quod tamen eſt apud ipſum per diſtinctionem perſonæ. Sic ergo per hanc clauſulam, *Et Verbum erat apud Deum*, oſtenditur coniunctio Verbi ad Patrem in natura, ſecundum Baſilium (* homil. I. in Ioan.) diſtinctio autem in perſona, ſecundum Alcuinum, & Bedam; ſubſiſtentia Verbi in natura divina, ſecundum Chryſoſtomum (homil. II. in Ioan.) auctoritas Patris ad Verbum, ſecundum Hilarium.

Notandum autem, ſecundum Origenem, quod per hoc quod dicit, *Verbum erat apud Deum*, oſtendit Filium ſemper fuiſſe apud Patrem. In veteri enim teſtamento dicitur, factum eſſe verbum Domini ad Hieremiam, vel quemcumque alium, ut patet in multis Scripturæ locis; non autem dicitur: Verbum Domini erat apud Hieremiam, vel apud alium: quia ad illos fit verbum, qui incipiunt habere verbum, poſtquam non habuerunt: unde Evangeliſta non dixit, Verbum factum eſſe apud Patrem, ſed *erat apud Patrem*: quia ex quo Pater erat, Verbum apud eum erat.

(*c*) Deinde (*d*) dicit: *Et Deus erat Verbum*. Hæc eſt tertia clauſula narrationis Ioannis, quæ quidem ſecundum ordinem doctrinæ congruentiſſime ſequitur. Quia enim Ioannes dixerat de Verbo, quando erat, & ubi erat, reſtabat quærere, quid erat Verbum: ideſt *Verbum erat Deus*, ut ly *Verbum* ponatur ex parte (*e*) ſubiecti, & ly *Deus* ex parte prædicati.

Sed cum prius quærendum ſit de re quid eſt, quam ubi, & quando ſit, videtur quod Ioannes hunc ordinem pervertat, inſinuans primo de Verbo ubi, & quando ſit. Ad hanc autem quæſtionem reſpondet Origenes, dicens, quod aliter dicitur eſſe Verbum Dei apud hominem, & aliter apud Deum. Nam apud hominem eſt ut perficiens ipſum: quia per illud homo efficitur ſapiens, & bonus. Sap. VII. 27. „ Amicos Dei, & Prophetas „ conſtituit." Apud Deum vero non ita dicitur eſſe Verbum, quaſi Pater perficiatur per Verbum, & illuſtretur ab ipſo; ſed ſic eſt apud Deum, quod accipiat naturalem divinitatem ab ipſo, qui Verbum loquitur, a quo habet ut ſit idem Deus cum eo. Ex eo ergo quod eſt per originem apud Deum, neceſſe fuit primum oſtendere, quod Verbum erat in Patre, & apud Patrem, quam quod Verbum erat Deus.

Sciendum eſt autem, quod per hanc clauſulam, *Deus erat Verbum*, reſponderi poteſt duabus obiectionibus, quæ ex præcedentibus inſurgunt. Quarum una inſurgit ex nomine Verbi; & eſt talis. Tu dicis, quod *Verbum erat in principio*, & *apud Deum*: conſtat autem quod verbum ſecundum communem uſum loquendi ſignificat vocem aliquam, & enuntiationem neceſſariorum, manifeſtationem cogitationum; ſed iſta tranſeunt, & non ſubſiſtunt: poſſet ergo credi, quod de tali verbo Evangeliſta loqueretur. Sed iſta quæſtio ſatis per prædicta excluditur, ſecundum Hilarium, & Auguſtinum, hom. I. ſuper Ioannem, qui dicit, manifeſtum eſſe, verbum in hoc loco non poſſe (*f*) pro locutionem accipi: quia cum locutio ſit in motu, & tranſeat, non poſſet dici, quod *in principio erat Verbum*, ſi verbum eſſet quid tranſiens, & in motu. Item cum dicit, *Et Verbum erat apud Deum*, datur idem intelligi: ſatis enim patet quod aliud eſt ineſſe, & aliud eſt adeſſe. Verbum enim noſtrum, cum non ſubſiſtat, non adeſt, ſed in- eſt;

(a) *Al.* eum. (b) *Al.* Unde dicit. (c) *Al. deest* per hoc quod dicit. (d) *Al.* Deinde cum dicit; *& sic deinceps*. (e) *Al.* ſuppoſiti. (f) *Al.* per locutionem. * *Vel* Hom. XVI. in illud, *In principio erat Verbum*.

est; Verbum autem Dei est subsistens, & ideo adest; & idcirco Evangelista signanter dixit: *Verbum erat apud Deum*. Sed tamen ut obiectionis causa tollatur totaliter, naturam, & esse Verbi subdit, dicens: *Et Verbum erat Deus*.

Alia quæstio insurgit ex hoc quod dixerat, *Apud Deum*. Cum enim ly *apud* dicat distinctionem, posset credi, quod *Verbum erat apud Deum*, scilicet Patrem, ab ipso in natura distinctum. Et ideo ad hoc excludendum statim subdit consubstantialitatem Verbi ad Patrem dicens: *Et Verbum erat Deus*; quasi dicat, non separatus a Patre per diversitatem naturæ, quia ipsum Verbum est Deus.

Nota etiam specialem modum significandi, quia dicit: *Verbum erat Deus*, absolute ponendo Deum: ut ostendat non eo modo Deum esse quo nomen deitatis (*a*) attribui dicitur in sacra Scriptura: quia cum additione aliqua aliquando hoc nomen creatura participat; sicut illud Exo.VII. I. „ Ego constitui te Deum „ Pharaonis: " ad designandum quod non erat Deus simpliciter, nec per naturam, quia constituebatur Deus alicuius determinate. Et illud Psal. LXXXI. 6. „ Ego dixi, Dii estis; " quasi dicat, per meam reputationem, non secundum rei veritatem, Dii estis. Aliud enim est Deum reputari, & aliud esse Deum. Unde Verbum absolute dicitur Deus, quia est secundum essentiam suam Deus, & non participative, sicut homines, & Angeli.

Sciendum est etiam, quod circa hanc clausulam Origenes turpiter erravit, ex modo loquendi, qui in Græco habetur, sumens occasionem sui erroris. Consuetudo enim est apud Græcos quod cuilibet nomini apponunt articulum, ad designandum discretionem quamdam: quia ergo in Evangelio Ioannis in Græco, huic nomini quod est Verbum, cum dicitur, *In principio erat Verbum*; & similiter huic nomini quod est *Deus*, cum dicitur, *Et Verbum erat apud Deum*, apponitur articulus, ut dicatur ly *Verbum*, & ly *Deus*, ad designandum eminentiam, & discretionem Verbi ad alia verba, & principalitatem Patris in divinitate: ideo, cum in hoc quod dicitur, *Verbum erat Deus*, non apponatur articulus huic nomini *Deus*, quod supponit pro persona Filii, blasphemavit Origenes, quod Verbum non esset Deus per essentiam, licet sit essentialiter Verbum; sed dicitur per participationem Deus; solus vero Pater est Deus per suam essentiam: & sic ponebat Filium Patre minorem.

Quod autem non sit verum, probat Chrysostomus per hoc quod si articulus positus huic nomini *Deus* importaret maioritatem in Patre respectu Filii, numquam apponeretur huic nomini *Deus*, cum de alio prædicatur, sed solum quando prædicatur de Patre, & semper cum dicitur de Patre, apponeretur articulus. Invenimus autem contrarium per duas auctoritates Apostoli, qui notat Christum Deum, cum appositione articuli, dicens in Epistola ad Titum II. 13. „ Expectantes beatam spem, „ & adventum gloriæ magni Dei. " Ibi enim *Deus* supponit pro Filio, & apponitur ei articulus in Græco: ergo Christus est Deus magnus. Item idem Apostolus, Rom. IX. 5. dicit: „ Ex quibus Christus, qui est super o- „ mnia Deus benedictus in sæcula. " Ibi similiter ad ly *Deus* ponitur in Græco articulus. Præterea I. Ioan. ult. XX. dicitur: „ Ut „ simus in vero Filio eius Christo Iesu: hic „ est verus Deus, & vita æterna. " Christus ergo non est (*b*) Deus per participationem, sed verus. Patet igitur esse falsum quod Origenes finxit.

Ratio autem quare Evangelista non apposuit articulum huic nomini *Deus* assignatur a Chrysostomo: scilicet quia iam bis nominaverat Deum cum appositione articuli, & ideo non oportebat reiterare tertio, sed subintelligitur. Vel dicendum, & melius, quod Deus ponitur hic in prædicato, & tenetur formaliter: consuetum (*c*) est autem quod nominibus in prædicato positis non ponitur articulus, cum discretionem importet. Si vero Deus poneretur hic ex parte subiecti, pro quacumque persona supponeret, sive pro Filio, (*d*) sive pro Spiritu sancto; & tunc non est dubium quod in Græco ibi apponeretur articulus.

(d) Deinde dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*. Hic ponitur quarta clausula, quæ introducitur propter clausulam præcedentem. Ex hoc enim quod Evangelista dixerat, quod *Verbum erat Deus*, duplex falsus intellectus accipi poterat a non recte sentientibus. Unus a Gentilibus, qui ponunt pluralitatem, & diversitatem deorum, & eorum contrarias dicunt esse voluntates; sicut illi qui fabulantur, Iovem pugnasse cum Saturno; & sicut Manichæi, qui ponunt duo contraria principia naturæ. Contra hunc errorem Dominus dixit Deut. VI. 4. „ Audi Israel, Dominus Deus „ tuus, Deus unus est. " Quia ergo Evangelista dixerat: *Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: possent isti in fulcimentum sui erroris, istud adducere, intelligentes alium esse Deum, apud quem est Verbum, & alium ipsum

(a) *Al.* attribuitur dicere. (b) *Al.* decst Deus. (c) *Al.* erat. (d) *Al.* sive pro Spiritu sancto, non est dubium &c.

ipsum Verbum, & cum hoc alterius, sive contrariæ voluntatis; quod est contra legem Evangelii. Ad hoc ergo excludendum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; quasi dicat, secundum Hilarium: Ita dico, quod Verbum est Deus, quod tamen non est habens divisam divinitatem, sed est apud Deum, scilicet in una natura & eadem in qua ipse est. Item per hoc quod dicit, *Verbum erat Deus*, ne intelligeretur, quod haberet contrariam voluntatem, (a) addidit hoc, quod scilicet *Verbum erat in principio apud Deum*, scilicet Patrem non (b) divisum ab ipso, (c) non contrarium, sed habens cum eo identitatem naturæ, & concordiam voluntatis: quæ quidem unio fit per communionem divinæ naturæ in tribus personis, (d) & per nexum naturalis Amoris Patris & Filii.

Alius error poterat ex præmissis verbis elici ab Arrianis, qui ponunt Filium minorem esse quam Pater, propter hoc quod dicitur *Pater maior me est* (infra XIV. 28.) Dicunt enim Patrem maiorem Filio & quantum ad æternitatem, & quantum ad naturæ divinitatem. Ut ergo Evangelista excluderet, addidit: *Hoc erat in principio apud Deum*. Arrius enim primam clausulam, scilicet *In principio erat Verbum*, admittit; non tamen vult quod ibi principium accipiatur (e) pro Patre, sed pro principio creaturarum: unde dicit, quod *Verbum erat in principio* creaturarum, & ideo nequaquam Patri est coæternus. Sed hoc excluditur, secundum Chrysostomum, per illam clausulam, *Hoc erat in principio*, non quidem creaturarum, sed *in principio apud Deum*; idest, ex quo Deus fuit: numquam enim Pater solitarius fuit a Filio, sive Verbo, sed semper hoc, scilicet Verbum, apud Deum erat.

Item Arrius confitetur, quod Verbum erat Deus, sed tamen minor Patre. Sed hoc excluditur per ea quæ sequuntur. Duo enim sunt propria magni Dei, quæ Arrius Deo Patri singulariter attribuebat, scilicet æternitas, & omnipotentia. In quocumque ergo ista duo inveniuntur, ille est magnus Deus, quo nullus est maior; sed hæc duo Evangelista Verbo attribuit: ergo Verbum est magnus Deus, & non minor. AEternitatem quidem dicit esse in Verbo per hoc quod dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; idest, Verbum ab æterno, non solum in principio creaturarum (ut Arrius intellexit) erat, sed apud Deum, accipiens esse, & divinitatem ab eo. Omnipotentiam vero attribuit Verbo per hoc quod subdit: *Omnia per ipsum facta sunt*.

Origenes vero hanc eamdem clausulam satis pulchre exponens (f) dicit, ipsam non esse aliam a tribus primis; sed ipsam esse quemdam epilogum præmissorum. Evangelista enim postquam insinuaverat veritatem esse Filii, transiturus ad eius insinuandum virtutem (f) recolligit quasi in summa epilogando in quarta clausula quod in primis tribus prædixerat. Primo enim per hoc quod dicit, *Hoc*, intelligit tertiam clausulam; per hoc vero quod dicit, *Erat in principio*, recolligit primam; per hoc vero quod subdit, *Erat apud Deum*, recolligit secundam: ut sic non intelligas aliud Verbum quod erat in principio, & quod erat Deus; sed hoc Verbum, quod erat Deus, *erat in principio apud Deum*.

Si quis ergo recte consideret has quatuor propositiones, inveniet evidenter per eas destrui omnes hæreticorum, & Philosophorum errores. Quidam enim hæretici, sicut Ebion, & Cerintus, dixerunt, Christum non præextitisse Beatæ Virgini; sed ab ea sumpsisse essendi, & durationis principium: ponentes, eum fuisse hominem purum, sed meruisse divinitatem per bona merita: quod etiam Photinus, & Paulus Samosatenus eos secuti dixerunt. Horum errorem Evangelista excludit, dicens: *In principio erat Verbum*; idest, ante omnia, & in Patre ab æterno: ergo non sumpsit initium ex Virgine. Sabellius vero, licet fateretur, quod Deus qui carnem suscepit, ex Virgine non sumpsit initium, sed fuit ab æterno; tamen dicebat, quod non erat alia persona Patris, qui fuit ab æterno, & Filii, qui carnem assumpsit ex Virgine, sed idem erat Pater, & Filius personaliter; Trinitatem personarum in divinis confundens. Contra hunc errorem dicit Evangelista: *Et Verbum erat apud Deum*, scilicet Filius apud Patrem, (g) ut alius apud alium. Eunomius vero posuit, Filium omnino dissimilem esse Patri; & hoc consequenter Evangelista excludit, dicens: *Et Deus erat Verbum*. Arrius vero dicebat Filium Patre minorem; sed hoc excludit Evangelista, cum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*: quod supra fuit expositum.

Per hoc etiam excluduntur errores Philosophorum. Quidam enim Philosophorum antiqui, scilicet naturales, ponebant, mundum non ex aliquo intellectu, neque per aliquam rationem, sed a casu fuisse; & ideo a principio rationem non posuerunt, seu intellectum aliquam causam rerum, sed solam materiam fluitantem, utpote athomos, sicut Democritus posuit, & alia huiusmodi principia materia-

(a) *Al.* addit. (b) *Al.* divisim. (c) *Al.* non enim contrarium. (d) *Al.* & per nexum naturalis amoris, & Filii. (e) *Al.* pro Patre principio creaturarum, dicit quod &c. (f) *Al.* dicit ipse. (g) *Al.* præcellit. (h) *Al.* ut aliud.

rialia, ut alii posuerunt. Contra hos est quod Evangelista dicit: *In principio erat Verbum*, a quo res scilicet principium sumpserunt, & non a casu. Plato autem posuit rationes omnium rerum factarum subsistentes separatas in propriis naturis, per quarum participationem res materiales essent: puta, per rationem hominis separatam, quam dicebat per se hominem, haberent quod sint homines. (*a*) Sic ergo ne hanc rationem, per quam omnia facta sunt, intelligas rationes separatas a Deo, ut Plato ponebat; addit Evangelista: *Et Verbum erat apud Deum*. Alii etiam Platonici, ut Chrysostomus refert, ponebant Deum Patrem eminentissimum, & primum, sub quo ponebant mentem quamdam, in qua dicebant esse similitudines, & ideas omnium rerum. Ne ergo sic intelligas, quod Verbum erat apud Patrem quasi sub eo, & minor eo; addit Evangelista: *Et Verbum erat Deus*. Aristoteles vero posuit in Deo rationes omnium rerum, & quod idem est in Deo intellectus, & intelligens, & intellectum; tamen posuit mundum coæternum sibi fuisse. Et contra hoc est quod Evangelista dicit: *Hoc*, scilicet Verbum solum, *erat in principio apud Deum*: ita quod ly *hoc* non excludit aliam personam; sed aliam naturam coæternam.

Nota (*b*) etiam in prædictis differentiam Ioannis ab aliis Evangelistis, quomodo scilicet digníus Evangelium suum incepit quam alii. Ipsi enim annuntiaverunt Christum Filium Dei ex tempore natum. Matth. II. I. „ Cum na„ tus esset Iesus in Bethlehem. " Ioannes vero dicit, eum ab æterno fuisse: *In principio*, inquit, *erat Verbum*. Ipsi etiam dicunt, eum subito inter homines apparuisse. Luc. II. 29. „ Nunc dimittis servum tuum, Domine, se„ cundum verbum tuum in pace: quia vide„ runt oculi mei salutare tuum, quod parasti „ ante faciem omnium populorum, lumen ad „ revelationem gentium, & gloriam plebis „ tuæ Israel. " Ioannes vero dicit, eum apud Patrem semper fuisse: *Et verbum*, inquit, *erat apud Deum*. Alii vero ipsum hominem. Matth. IX. 8. „ Glorificabant Deum, qui potesta„ tem talem hominibus dedit. " Ioannes vero dicit ipsum esse Deum: *Et Verbum*, inquit, *erat Deus*. Alii dixerunt eum fuisse cum hominibus conversatum. Matth. XVII. 21. „ Con„ versantibus autem illis in Galilæa, dixit „ illis Iesus &c." Sed Ioannes dicit eum apud Patrem semper fuisse: *Hoc*, inquit, *erat in principio apud Deum*.

Nota etiam, quod Evangelista signanter recitat hoc verbum *erat*, ut ostendat Verbum Dei omnia tempora, scilicet præsens, præteritum, & futurum excedere; quasi dicat, erat ultra tempus præsens, præteritum, & futurum, secundum quod tangitur in Glossa.

LECTIO II.

(a) Omnia per ipsum facta sunt, (b) & sine ipso factum est nihil. (c) Quod factum est, in ipso vita erat.

(a) Postquam Evangelista esse, & naturam divini Verbi, quantum dici potest ab homine, insinuaverat; consequenter manifestat eius virtutem: & primo ostendit eius virtutem quantum ad omnia quæ in esse procedunt; secundo specialiter quantum ad homines, ibi, *Erat vita lux hominum*. Circa primum ponit tres clausulas, quas non distinguimus ad præsens: quia secundum diversas expositiones Sanctorum, sunt diversimode distinguendæ. Prima ergo clausula est: *Omnia per ipsum facta sunt*: quæ inducitur ad ostendendum tria de Verbo. Et primo, secundum Chrysostomum (homil. IV.) ad ostendendum æqualitatem Verbi ad Patrem: sicut enim dictum est supra, Evangelista excluserat errorem Arrii, ostendens coæternitatem Filii ad Patrem per hoc quod dixerat: *Hoc erat in principio apud Deum*: hic vero eumdem errorem excludit, ostendendo omnipotentiam Filii, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*. Esse enim principium omnium factorum, proprium est Dei magni omnipotentis, iuxta illud Psal. CXXXIV. 6. „ Omnia quæcumque „ Dominus voluit, fecit in cælo, & in ter„ ra. " Verbum ergo per quod facta sunt omnia, est Deus magnus, & coæqualis Patri. Secundo ad ostendendum coæternitatem Verbi ad Patrem, secundum Hilarium (II. de Trin. circa med.) Quia enim per hoc quod dixerat, *In principio erat Verbum*, posset aliquis intelligere, hoc dictum fuisse de principio creaturarum, idest

(a) *Al.* Sic ergo hanc rationem per quam omnia facta sunt intelligas separatas a Deo &c. (b) *Al.* Non est in dictis differentia.

idest fuisse aliquod tempus ante omnem creaturam, in quo Verbum non erat; ideo hoc excludens Evangelista, dixit: *Omnia per ipsum facta sunt*. Si enim omnia sunt facta per Verbum, ergo & ipsum tempus. Ex quo sic argumentatur. Si omne tempus ab ipso factum est, ergo nullum tempus fuit ante ipsum, nec cum ipso: quia ante omnia erat, ergo sunt ab æterno coæterni. Tertio, secundum Augustinum (I. de Trin. cap. VI.) ad ostendendam consubstantialitatem Verbi ad Patrem. Si enim facta (*a*) omnia sunt per Verbum, ergo ipsum Verbum non potest dici factum: quia si est factum, est factum per aliquod Verbum, quia omnia per Verbum facta sunt. Oportet ergo esse aliud Verbum, per quod Verbum, de quo hic loquitur Evangelista, sit factum, & illud Verbum dicimus Unigenitum Dei, per quem facta sunt omnia: quia nec factum est, nec creatura est; & si non est creatura, necesse est dicere, ipsum esse eiusdem substantiæ cum Patre, cum omnis substantia præter essentiam divinam facta sit. Substantia autem quæ creatura non est, Deus est. Verbum ergo, per quod omnia facta sunt, consubstantiale est Patri, cum nec factum, nec creatura sit. Sic ergo habes Verbi æqualitatem ad Patrem, secundum Chrysostomum; coæternitatem, secundum Hilarium; & consubstantialitatem, secundum Augustinum, per hoc quod dicit: *Omnia per ipsum facta sunt*.

Cavendi sunt autem hic tres errores. Et primo error Valentini: ipse enim intellexit per hoc quod dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, quod Verbum dederit causam creatori, quod mundum crearet, ut dicantur omnia sic per Verbum facta, quasi ex Verbo processerit quod Pater mundum creavit; & hoc videtur ducere (*b*) in positionem illorum qui dicebant, Deum mundum fecisse propter aliquam exteriorem causam; quod est contra illud Prov. XVI. 4. „ Universa propter „ semetipsum operatus est Dominus. “ Sed hoc est falsum: quia, sicut Origenes dicit, si Verbum fuisset causa creatori præstans ei materiam ad faciendum, non dixisset: *Omnia per ipsum facta sunt*; sed e converso: Omnia facta sunt per creatorem a Verbo. Secundo vitandus est error Origenis, qui dicit, Spiritum sanctum inter omnia factum esse per Verbum, ex quo sequitur ipsum esse creaturam: & hoc posuit Origenes. Hoc autem est hæreticum, & blasphemum; cum Spiritus sanctus eiusdem sit gloriæ, & substantiæ, & dignitatis cum Patre, & Filio, iuxta illud Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & „ Spiritus sancti: “ & iuxta illud I. Ioan. V. 7. „ Tres sunt qui testimonium dant in cæ„ lo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus; „ & hi tres unum sunt. “ Cum ergo dicit Evangelista, *Omnia per ipsum facta sunt*, non est intelligendum simpliciter facta omnia, sed in genere creaturarum, & rerum factarum; quasi dicat: Omnia quæ facta sunt, (*c*) per ipsum facta sunt: alias si simpliciter intelligatur, sequeretur, Patrem, & Spiritum sanctum factos per ipsum: quod est blasphemum: igitur nec Pater, (*d*) nec aliquid substantiale Patri, per Verbum factum est. Tertio vitandus est alius error ipsius Origenis. Ipse enim sic omnia facta esse per Verbum dixit, sicut aliquid fit a maiori per minorem; quasi minor sit Filius, & ut organum Patris. Sed quod per hanc præpositionem *per* non significetur minoritas in obliquo, scilicet Filio, seu Verbo, patet ex pluribus Scripturæ locis. Dicit enim Apostol. I. Corinth. 1. 9. loquens de Patre: „ Fidelis Deus, per quem vocati estis „ in societatem Filii eius. “ (*e*) Si ille per quem fit aliquid, habet superiorem, ergo & Pater superiorem habebit; hoc autem est falsum: ergo per præpositionem *per* non significatur minoritas in Filio, cum (*f*) dicuntur omnia facta per ipsum.

Ad maiorem autem (*g*) evidentiam huius sciendum est, quod quando dicitur aliquid per aliquem fieri, hæc præpositio *per* denotat causalitatem in obliquo, respectu operationis aliquo modo, sed diversimode. Cum enim operatio, secundum modum significandi, consideretur media inter operantem & operatum, potest considerari ipsa operatio dupliciter. Uno modo secundum quod exit ab operante, qui est causa ipsius actionis; alio modo secundum quod terminatur ad operatum. Quandoque ergo præpositio *per* significat causam operationis, secundum quod exit ab operante; quandoque autem, secundum quod terminatur ad operatum. Causam autem operationis, secundum quod exit ab operante, significat, quando illud quod significatur per obliquum, est causa operanti quod operetur, vel efficiens, vel formalis. Formalis quidem, sicut ignis calefacit per calorem: est enim calor causa formalis calefactionis ignis. Causa vero movens, seu efficiens, ut secunda agentia operantur per prima; ut si dicam, quod (*h*) balivus operatur per Regem, quia Rex est causa efficiens balivo quod ope-

(a) *Al. deest* omnia. (b) *Al.* in oppositionem. (c) *Al.* per Christum. (d) Al. *omittitur* nec. (e) *Al.* Et ille. (f) *Al.* videtur. (g) *Al.* evidentiam sciendum est. (h) *Al.* baiulus, *& sic infra* baiulo.

operetur: & hoc modo intellexit Valentinus, omnia facta esse per Verbum, ac si Verbum esset causa conditori ut omnia faceret. Causalitatem vero operationis, secundum quod terminatur ad operatum, importat hæc præpositio *per*, quando illud quod significatur per ipsam causalitatem, non est causa ipsa quod operetur, sed est causa operationis, secundum quod terminatur ad operatum. Sicut cum dico, Carpentarius facit scamnum per securim; quæ non est causa carpentario quod operetur, sed ponimus esse causam quod scamnum fiat ab operante. Sic ergo cum dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt*: si ly *per* denotet efficientem causam, seu moventem Patrem ad operandum, dicendum est, quod Pater nihil operatur per Filium, sed per seipsum omnia operatur, ut dictum est. Si vero ly *per* denotet causam formalem, sic cum Pater operetur per sapientiam suam, quæ est sua essentia, operatur per suam sapientiam, sicut operatur per suam essentiam; & quia sapientia, & virtus Patris attribuitur Filio, I. Corinth 1. dicimus Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: ideo appropriate dicimus, quod Pater omnia operatur per Filium, idest per sapientiam suam. Et ideo dicit Augustinus, quod hoc quod dicitur, Ex quo omnia, appropriatur Patri; per quem omnia, Filio; in quo omnia, Spiritui sancto. Si vero ly *per* denotet causalitatem ex parte operati, tunc hoc quod dicimus, Patrem omnia operari per Filium, non est appropriatum Verbo, sed proprium eius, quia hoc quod est causa creaturarum, habet ab alio, scilicet a Patre, a quo habet esse: nec tamen propter hoc sequitur ipsum esse instrumentum Patris, licet omne quod movetur ab alio ad aliquid operandum, rationem instrumenti habeat. Cum autem dico aliquem operari per virtutem receptam ab alio, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod eadem numero sit virtus & dantis, & accipientis; & hoc modo qui operatur per virtutem acceptam ab alio, non est minor, sed æqualis ei a quo accipit. Quia ergo Pater eamdem virtutem quam habet, dat Filio, per quam Filius operatur, cum dicitur Pater operari per Filium, propter hoc Filius non est dicendus minor Patre, neque instrumentum eius. Sed hoc sequitur in illis qui non eamdem virtutem accipiunt ab aliquo, sed aliam, & creatam. Sic ergo patet, (*a*) quod nec Spiritus sanctus, nec Filius, est causa Patri quod operetur, neque Patris minister, seu instrumentum, ut (*b*) deliravit Origenes. Si autem recte considerentur verba prædicta, *Omnia per ipsum facta sunt*, evidenter apparet, Evangelistam propriissime fuisse locutum. Quicumque enim aliquid facit, oportet quod illud præconcipiat in sua sapientia, quæ est forma, & ratio rei factæ, sicut forma in mente artificis præconcepta est ratio arcæ faciendæ. Sic ergo Deus nihil facit nisi per conceptum sui intellectus, qui est sapientia ab æterno concepta, scilicet Dei Verbum, & Dei Filius; & ideo impossibile est quod aliquid faciat nisi per filium. Unde Augustinus de Trin. dicit, quod Verbum est ars plena omnium rationum viventium; & sic patet quod omnia quæ Pater facit, facit per ipsum.

Notandum autem, secundum Chrysostomum, quod omnia quæ Moyses per multa enumerat in productione rerum a Deo, dicens (Gen. 1.) „ Dixit Dominus, Fiat lux, &, Fiat firmamentum &c. " hæc omnia Evangelista excedens, uno verbo comprehendit, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*. Cuius ratio est, quia Moyses tradere volebat emanationem creaturarum a Deo, & ideo sigillatim enumerat; Ioannes vero ad altiorem festinans materiam, in hoc libro intendit nos inducere specialiter in cognitionem ipsius creatoris.

(b) Deinde dicit: *Et sine ipso factum est nihil*. Hæc est secunda clausula, quam quidam perverse intellexerunt, ut dicit Augustinus in Lib. de Nat. boni. Nam ex hoc modo loquendi, quo Ioannes hic utitur, ponens hoc quod dicitur *nihil*, in fine orationis, crodiderunt, ipsum *nihil* teneri affirmative, quasi *nihil* sit aliquid quod sine Verbo factum sit: unde voluerunt, quod hæc clausula posita sit ab Evangelista ad excludendum aliquid quod a Verbo non sit factum: unde dicunt, quod postquam Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, consequenter adiungit: *Et sine ipso factum est nihil*; quasi dicat: Ita dico omnia per ipsum facta esse, quod tamen sine ipso factum est aliquid, scilicet ipsum nihil.

Ex hoc autem processit triplex hæresis. Scilicet Valentini, qui, ut dicit Origenes, ponit multa principia, & ex illis principiis dicit procedere triginta sæcula. Prima tamen principia quæ ponit, sunt duo; scilicet Profundum, quod vocat Deum Patrem, & Silentium. Ex his duobus dicit processisse decem sæcula. Ex Profundo autem, & Silentio dicit esse alia duo principia, scilicet Intellectum, & Veritatem, ex quibus processerunt octo sæcula. Ex Intellectu autem, & Veritate

(a) *Al.* quod Spiritus sanctus. (b) *Al.* deliberavit.

tate dicit esse alia duo principia, scilicet Verbum, & Vitam, ex quibus procedunt duodecim sæcula, & sic sunt triginta. Ex Verbo autem, & Vita, secundum ævum, processit homo Christus, & Ecclesia. Sic ergo Valentinus ponebat prolationem Verbi multa sæcula (a) præcessisse; & ideo dicit, quod quia Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne aliquis intelligeret illa sæcula præcedentia esse perfecta per Verbum: (b) consequenter adiunxit: *Et sine ipso factum est nihil*, idest omnia sæcula præexistentia, & quæ in eis fuerunt; quæ ideo Ioannes vocat *nihil*, quia humanam rationem excedunt, nec possunt capi per intellectum. Secundus error ex hoc procedens fuit Manichæi, qui ponebat duo contraria principia. Unum scilicet rerum incorruptibilium, & aliud corruptibilium. Dicit ergo, quod postquam Ioannes dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne crederetur, Verbum esse corruptibilium rerum causam, statim subiunxit: *Et sine ipso factum est nihil*; idest, corruptioni subiecta, quæ nihil esse dicuntur, quia eorum esse est continue transmutari in nihil. Tertius error est eorum qui volunt, quod per *nihil* intelligatur diabolus; iuxta illud Iob XVIII. 15. „ Habitent in tabernaculo eius „ socii eius qui non est. " Dicunt ergo, omnia esse facta per Verbum, præter diabolum. Et ideo exponunt: *Sine ipso factum est nihil*, idest diabolus.

Sed omnes isti tres errores ex uno fonte procedentes, scilicet ex hoc quod ipsum *nihil* volunt affirmative accipi, excluduntur per hoc quod *nihil* non ponitur hic affirmative, sed negative tantum, ut sit sensus: ita facta sunt omnia per Verbum quod nibil est participans esse quod non sit factum per ipsum.

Sed instabit forsitan aliquis, dicens, hanc clausulam superflue fuisse appositam, si intelligatur negative, eo quod Evangelista dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*, sufficienter videtur dixisse non esse aliquid quod non sit factum per Verbum. Ad quod dicendum, quod secundum multos introducta est hæc particula multipliciter, ex multis de causis. Quarum una causa est, secundum Chrysostomum, ne aliquis legens in veteri testamento, & inveniens solum visibilia enumerata a Moyse in creatione rerum, crederet illa tantum facta esse per Verbum: ideo Evangelista, dum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, quæ scilicet enumerat Moyses, (c) consequenter adiunxit: *Sine ipso factum est nihil*; quasi dicat: Nihil eorum quæ sunt, sive visibile, sive invisibile, est factum sine Verbo. Et hoc modo loquitur Apost. Col. 1. dicens, omnia condita esse in Christo, sive visibilia, sive invisibilia. Ubi Apostolus specialiter mentionem facit de invisibilibus, quia de eis Moyses aperte mentionem non fecerat, propter ruditatem illius populi, qui supra sensibilia elevari non poterat. Introducitur etiam, secundum Chrysostomum, alio modo sic. Posset enim aliquis legens Evangelium, multa signa, & miracula facta per Christum, sicut illud Matth. XI. 5. „ Cæci vident, claudi ambulant, leprosi „ mundantur &c. " credere per hoc quod dicit Ioannes, *Omnia per ipsum facta sunt*, debere intelligi omnia illa tantum quæ in illis Evangeliis continentur, & nibil aliud factum per ipsum; & ideo (d) ne hoc suspicetur quis, consequenter Evangelista inducit: *Et sine ipso factum est nihil*; quasi dicat: Non solum ea quæ in Evangeliis continentur, sunt facta per ipsum, sed nihil eorum quæ facta sunt, est factum sine ipso. Et sic, secundum Chrysostomum, hæc particula introducitur ad ostendendum totalem causalitatem, & est quasi completiva præmissæ. Secundum Hilarium vero, introducitur hæc particula ad ostendendum quod Verbum habet virtutem operativam ab alio: quia enim Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi Patrem excludi ab omni causalitate; ideo consequenter (e) addit: *Et sine ipso factum est nihil*; quasi dicat: Sic per eum facta sunt omnia ut tamen Pater cum eo omnia fecerit. Nam tantum valet *sine eo* ac si dicatur non solus; ut sit sensus: non ipse solus est per quem facta sunt omnia, sed ipse est alius, sine quo factum est nihil; quasi dicat: *Sine ipso*, cum alio operante, scilicet Patre, *factum est nihil*: iuxta illud Prov. VIII. 30. „ Cum eo eram cuncta componens. "

In quadam autem Homilia, quæ incipit, „ Vox spiritualis aquilæ, " & attribuitur Origeni, invenitur alia expositio satis pulchra. Dicitur enim ibi, quod in Græco est *thoris*, ubi in Latino habemus *sine*; *thoris* autem idem est quod foris, vel extra; quasi dicat: Ita *omnia per ipsum facta sunt*, quod extra ipsum factum est nihil; & ideo hoc dicit ut ostendat, per Verbum, & in Verbo omnia conservari: iuxta illud Hebr. 1. 13. „ Portans o„ mnia Verbo virtutis suæ. " Quædam enim sunt quæ non indigent operante, nisi quantum ad fieri, cum possint subsistere postquam fuerunt facta, absque agentis influxu; sicut domus indiget quidem artifice quantum ad suum fieri, sed tamen persistit in suo esse absque artificis influentia. Ne ergo credat aliquis,

(a) *Al.* processisse. (b) *Al.* ideo consequenter. (c) *Al.* ideo consequenter. (d) *Al.* ne suspicetur quis. (e) *Al.* addidit.

quis, omnia per Verbum sic facta esse quod sit causa eorum quantum ad fieri solum, & non quantum ad conservationem in esse, ideo consequenter Evangelista subiunxit: *Et sine ipso factum est nihil*; hoc est, nihil factum est extra ipsum: quia ipse ambit omnia, conservans ea.

Exponitur autem hæc particula secundum Augustinum, & Origenem (in expositione) & plures alios sic ut per nihil intelligatur peccatum. Quia ergo cum diceret, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi, malum, & peccatum per ipsum fieri, ideo consequenter adiunxit: *Et nihil*, idest peccatum, *est factum sine ipso*. Nam sicut ars non est principium, seu causa alicuius defectus in artificiatis, sed per se est causa perfectionis ipsorum, & formæ; ita & Verbum, quod est ars Patris plena rationum viventium, non est causa alicuius mali, vel inordinationis in rebus, & præcipue mali culpæ, quod habet perfectam rationem mali; sed huius mali causa per se est voluntas creaturæ, sive hominis, sive Angeli, libere declinans a fine, ad quem naturaliter ordinatur. Operans secundum artem, voluntarie errans, est causa defectuum incidentium in artificiatis, non per artem, sed per voluntatem: unde in talibus ars non est principium, seu causa defectuum, sed voluntas; & ideo malum est defectus voluntatis, & non artis alicuius; & ideo inquantum tale, nihil est.

Sic ergo ista particula additur ad ostendendum ipsius Verbi universalem causalitatem, secundum Chrysostomum; societatem ad Patrem, secundum Hilarium; & virtutem Verbi in conservando, secundum Origenem. Item puritatem causalitatis: quia sic est causa bonorum quod non est causa peccati, secundum Augustinum, & Origenem, & plures alios.

(c) Deinde dicit: *Quod factum est, in ipso vita erat*. Hic ponitur tertia particula, ubi cavendus est falsus intellectus Manichæi, qui ex hoc verbo motus est ad dicendum, quod omnia quæ sunt, vivunt, puta lapis, lignum, & homo, & quicquid aliud est in mundo: & punctabat sic: *Quod factum est in ipso*, distingue, *erat vita*; sed non erat vita, nisi viveret: ergo quicquid factum est in ipso, vivit. Vult etiam quod *in ipso* idem sit ac si dicatur per ipsum, cum communiter in Scriptura (a) in ipso, vel per ipsum accipiatur: sicut illud Col. 1. 16. „ In ipso, & per ipsum „ condita sunt omnia. " Sed hunc intellectum (b) experientia ostendit esse falsum. Potest tamen sine errore multipliciter exponi. Nam in illa homilia, „ Vox spiritua„ lis, " exponitur sic: *Quod factum est in ipso*, idest per ipsum, (c) hoc vita erat non in se ipso, sed in sua causa. In omnibus enim causatis hoc commune est, quod effectus sive per naturam, sive per voluntatem producti, sunt in suis causis non secundum proprium esse, sed secundum virtutem propriæ suæ causæ; sicut effectus inferiores sunt in sole ut in causa, non secundum eorum esse, sed secundum virtutem solis. Quia ergo causa omnium effectuum productorum a Deo, est vita quædam, & ars plena rationum viventium, ideo omne quod factum est in ipso, idest per ipsum, vita erat in sua causa, scilicet in ipso Deo. Augustinus (d) autem (in expositione) aliter legit, sic punctando: *Quod factum est*, distingue, *in ipso vita erat*. Res enim dupliciter considerari possunt, secundum scilicet quod sunt in seipsis, & secundum quod sunt in Verbo. Si considerentur secundum quod sunt in seipsis, sic non omnes res sunt vita, nec etiam viventes; sed aliquæ carent vita, aliquæ vivunt; sicut facta est terra, facta sunt etiam metalla, quæ nec vita sunt, nec vivunt; facta sunt animalia, facti sunt homines, quæ secundum quod sunt in seipsis, non sunt vita, sed vivunt solum. Si vero considerentur secundum quod sunt in Verbo, non solum sunt viventes, sed etiam vita: nam rationes in sapientia Dei spiritualiter existentes, quibus res factæ sunt ab ipso Verbo, sunt vita; sicut arca facta per artificem, in se quidem nec vivit, nec vita est; ratio vero arcæ, quæ præcessit in mente artificis, vivit quodammodo, inquantum habet esse intelligibile in mente artificis, non tamen est vita, quia per ipsum intelligere artificis non est in sua essentia; neque suum esse. In Deo autem suum intelligere est sua vita, & sua essentia; & ideo quicquid est in Deo, non solum vivit, sed est ipsa vita, quia quicquid est in Deo, est sua essentia: unde creatura in Deo est creatrix essentia. Si ergo considerentur res secundum quod in Verbo sunr, vita sunt. Hanc expositionem habes alibi. Origenes vero super Ioannem legit hoc aliter, punctando sic: *Quod factum est in ipso*, distingue, *vita erat*.

Ubi notandum est, quod de Filio Dei dicitur aliquid, secundum se, sicut dicitur Deus omnipotens, & huiusmodi; aliquid vero dicitur de eo per comparationem ad nos, sicut Salvator, & Redemptor; aliquid vero utroque modo, sicut Sapientia, & Iustitia. In omni-

(a) *Al. deest* in. (b) *Al.* ista expositio. (c) *Al.* hæc vita. (d) *Al. deest* autem.

omnibus autem quæ absolute, & secundum se de Filio dicuntur, non dicitur quod sit factus, sicut non dicitur Filius factus Deus, neque omnipotens; sed in illis quæ dicuntur in comparatione ad nos, seu utroque modo, potest addi adiunctio facti, ut dicatur secundum illud I. Corinth. I. 30. „ Qui factus est nobis a „ Deo sapientia, & iustificatio, & sanctifi- „ catio, & redemptio. " Et sic, licet semper fuerit in seipso sapientia, & iustitia, tamen potest dici quod de novo factus est nobis iustitia, & sapientia. Secundum hoc ergo, Origenes exponens dicit, quod quamvis in seipso sit vita, tamen nobis factus est vita per hoc quod nos vivificavit: iuxta illud I. Corinth. xv. 22. „ Sicut in Adam omnes mo- „ riuntur, ita & in ipso omnes vivificabuntur. " Et ideo dicit quod Verbum *quod factum est*, nobis vita, *in ipso vita erat*, ut quandoque nobis fieret vita; & ideo statim subdit: *Et vita erat lux hominum*. Hilarius enim sic punctat: *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*; & postea dicatur, *vita erat*: quia (ipse dicit in II. de Trin.) cum dicit Evangelista, *Et sine ipso factum est nihil*, posset esse ambiguum an quædam alia adhuc quæ per ipsum facta sunt, fuerunt facta non per ipsum, non tamen sine ipso; sed in eis associavit facientem: & hanc clausulam esse additam ad correptionem præcedentis. Ne ergo hoc intelligeretur, ideo Evangelista, cum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, subiungit: *Et sine ipso factum est nihil*: quod tamen factum est, *in ipso*, idest per ipsum: & ratio huius est, quia *vita erat*. Manifestum est enim quod hoc modo omnia dicuntur per Verbum facta, inquantum Verbum ex Patre procedens est Deus. Ponamus autem quod aliquis pater filium habeat qui non sit perfecte habens operationes hominis, sed paulatim ad hoc perveniat; manifestum est quod multa faciet non per ipsum filium, licet non sine eo. Quia ergo Filius Dei eamdem vitam habuit ab æterno quam & Pater, secundum illud infra v. 26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso*: ideo non potest dici quod Deus Pater, etsi nihil fecerit sine Filio, tamen fecit aliqua non per ipsum, quia vita erat. In viventibus enim quæ vitam participant, potest contingere quod vita imperfecta præcedat vitam perfectam; sed in per se vita, quæ non participat vitam, sed est absolute & simpliciter vita, nullo modo potest imperfectio aliqua esse. Quia ergo Verbum est per se vita, numquam fuit in eo vita imperfecta; sed semper perfecta: & ideo ita *nihil factum est (a) sine eo*, quod tamen non sit factum *in ipso*, idest per ipsum. Chrysostomus autem alium modum legendi habet; & punctat sic: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*. Et ratio huius est, quia aliquis posset credere quod Spiritus sanctus esset factus per Verbum; & ideo Evangelista hoc volens excludere dicit, *Quod factum est*: quia Spiritus sanctus non est quid factum: & postea sequitur: *In ipso vita erat*: quod introducitur propter duo. Unum est ut post productionem omnium rerum ostendatur (b) indeficientia causalitatis ad res non solum productas, sed etiam producendas; quasi dicat: *In ipso vita erat*, (c) qua scilicet non solum omnia producere potuit, sed etiam quæ habet indeficientem fluxum, & causalitatem absque mutationis dispendio ad res continue producendas, utpote (d) fons vivus, qui non minoratur ex fluxu continuo; aqua vero collecta, & non viva, cum defluit, minoratur, & deficit. Unde dicitur in Psal. xxxv. 10. „ Apud „ te est fons vitæ. " Secundum est ut ostendatur gubernatio rerum esse per Verbum: quia enim *in ipso vita erat*, ostenditur quod non produxit res per necessitatem naturæ, sed per voluntatem, & intellectum, & quod res productas gubernat. Hebr. iv. 22. „ Vivus „ est sermo Dei &c. " Et quia apud Græcos Chrysostomus est tantæ auctoritatis in suis expositionibus, quod ubi ipse aliquid exposuit in sacra Scriptura, nullam aliam expositionem admittant; ideo in omnibus libris Græcis invenitur sic punctatum sicut punctat Chrysostomus, scilicet hoc modo: *Sine ipso factum est nihil quod factum est*.

(a) Al. *sine ipso*, eo quod tamen &c. (b) Al. deficientia. (c) Al. quasi non solum. (d) Al. fons vivus non minoratur.

LECTIO III.

(a) ET vita erat lux hominum. (b) Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

(a) EVangelista supra insinuavit virtutem Verbi, secundum quam omnia produxit in esse; hic vero insinuat eius virtutem, secundum quam se habet ad homines, dicens, hoc Verbum esse lucem hominum: ubi primo introducit nobis lucem quamdam, cum dicit, *Et vita erat lux hominum*; secundo lucis irradiationem, cum dicit, *Et lux in tenebris lucet*; tertio lucis participationem, cum dicit, *Et tenebræ eam non comprehenderunt*. Potest autem totum dupliciter exponi. Uno modo secundum influxum cognitionis naturalis; alio modo secundum communicationem gratiæ. Dicit ergo quantum ad primum, quod *vita erat lux hominum*. Ubi primo considerandum est, quod, secundum Augustinum, & plures alios, nomen lucis magis proprie dicitur in spiritualibus, quam in sensibilibus. Ambrosius tamen vult, quod splendor metaphorice dicatur de Deo. Sed in hoc non est magna vis facienda: nam de quocumque nomen lucis dicatur, ad manifestationem refertur, sive illa manifestatio sit in intelligibilibus, sive in sensibilibus. Si ergo comparentur manifestatio intelligibilis, & sensibilis, secundum naturam prius invenitur lux in spiritualibus; sed quo ad nos, qui nomina rebus imponimus (a) ex earum proprietatibus nobis notis, prius invenitur in sensibilibus, quia prius impositum est a nobis hoc nomen ad significandum lucem sensibilem, quam intelligibilem; quamvis secundum virtutem prius, & verius conveniat spiritualibus quam sensibilibus.

Ad evidentiam autem eius quod dicitur, *Et vita erat lux hominum*, sciendum est, quod multipliciter est gradus vitæ. Quædam namque vivunt, sed absque luce, quia nullam cognitionem habent, sicut sunt plantæ: unde vita earum non est lux. Quædam vero vivunt, & cognoscunt; sed tamen eorum cognitio, cum sit sensus tantum, non est nisi particularium, & materialium, sicut est in brutis; & ideo hæc (b) & vitam habent, & lucem quamdam, sed non lucem hominum, qui vivunt, & cognoscunt non solum ipsa vera, sed ipsius veritatis rationem, sicut sunt creaturæ rationales, quibus non solum manifestatur hoc, vel illud, sed ipsa veritas, quæ manifestabilis est, & manifestativa omnium. Et ideo Evangelista loquens de Verbo, dicit, non solum esse vitam, sed etiam esse lucem, ne intelligas vitam sine agnitione: hominum autem, ne tantum cognitionem sensibilem suspiceris, qualis est in brutis.

Sed quare dixit hominum, cum etiam sit lux Angelorum? Ad hoc est duplex responsio. Chrysostomus enim dicit, quod Evangelista intendebat in isto Evangelio tradere nobis cognitionem de Verbo, secundum quod ad salutem hominum ordinatur; & ideo magis refert secundum suam intentionem ad homines, quam ad Angelos. Origenes vero dicit, quod participatio huius lucis pertinet ad homines, inquantum sunt rationalis naturæ; & ideo Evangelista dicens, *Erat lux hominum*, voluit intelligi omnis rationalis naturæ.

In hoc etiam ostenditur perfectio, & dignitas huius vitæ, quia est intellectualis, seu rationalis. Cum enim illa dicantur viventia quæ se aliquo modo movent, illa dicuntur vitam habere perfectam quæ perfecte seipsa movent: movere autem seipsum perfecte, & proprie in inferioribus creaturis soli homini convenit. Nam etsi alia ex seipsis ab aliquo principio intrinseco moveantur, non tamen illud principium se habet ad opposita; & ideo ex necessitate moventur, & non libere: mota igitur a tali principio magis aguntur quam agunt. Homo vero, cum sit dominus sui actus, libere se movet ad omnia quæ vult; & ideo homo habet vitam perfectam, & similiter quælibet intellectualis natura. Vita ergo Verbi, quæ est lux hominum, est vita perfecta. Attenditur etiam in præmissis verbis congruus ordo: nam in naturali rerum ordine, primo invenitur esse, & hoc primo Evangelista insinuavit, dicens, *In principio erat Verbum*; secundo vivere, & hoc est quod sequitur, *In ipso vita erat*; tertio intelligere, & hoc consequenter adiunxit: *Vita erat lux hominum*. Unde, secundum Origenem, convenienter vitæ attribuit lucem, quia lux non nisi viventi attribui potest.

Est tamen notandum, quod lux ad viventem dupliciter comparari potest, vel ut obiectum, vel ut participata, ut patet in visu exteriori. Oculus enim lucem exteriorem cogno-

(a) *Al.* ex earum proprietatibus notis. (b) *Al.* ut.

gnoſcit tamquam obiectum, ſed oportet ad hoc quod eam videat, quod participet aliquam lucem interiorem, per quam aptetur, & diſponatur oculus ad lucem exteriorem videndam. Sic ergo quod hic dicit, *Et vita erat lux hominum*, dupliciter poteſt intelligi, ut dicatur lux hominum per modum obiecti quaſi a ſolis hominibus conſpicabilis: quia ipſam ſola rationalis creatura conſpicere poteſt, cum ipſa ſola divinæ viſionis ſit capax. Iob xxxv. 11. „ Docet nos ſuper iumenta terræ, „ & ſuper volucres cæli erudit nos: " quia licet alia animalia cognoſcant aliqua quod vera ſunt, ſolus tamen homo ipſam rationem veritatis cognoſcit. Poteſt etiam dici lux hominum participata. Numquam enim ipſum Verbum, & ipſam lucem conſpicere poſſemus, niſi per participationem eius quæ in ipſo homine eſt, quæ eſt ſuperior pars animæ noſtræ, ſcilicet lux intellectiva, de qua dicitur in Pſal. iv. 7. „ Signatum eſt ſuper nos „ lumen vultus tui, " ideſt Filii tui, qui eſt facies tua qua manifeſtaris.

(b) Introduxit ſupra Evangeliſta lucem quamdam; nunc vero agit de ipſius lucis irradiatione, cum dicit: *Et lux in tenebris lucet*. Quod quidem dupliciter poteſt exponi, ſecundum duplicem acceptionem tenebrarum. Primo vero accipiamus tenebras naturalem defectum, ac creatæ mentis: nam ita ſe habet mens ad lucem iſtam de qua hic loquitur Evangeliſta, ſicut ſe habet aer ad lucem ſolis: quia licet aer capax ſit lucis ſolis, tamen in ſe conſideratus tenebra eſt; & ſecundum hoc ſenſus eſt: *Lux*, ideſt vita illa quod eſt lux hominum, *in tenebris lucet*, ſcilicet in animabus, & mentibus creatis, irradiando ſemper omnes. Iob iii. 23. „ Viro „ cui abſcondita eſt lux. " Sed *tenebræ eam non comprehenderunt*; ideſt, inducere non potuerunt. Illud enim dicitur comprehendi cuius fines concluduntur, & conſpiciuntur. Quia, ſicut dicit Auguſtinus (de Verb. Domini ſerm. xxxviii.) attingere Deum mente, magna beatitudo eſt, comprehendere vero impoſſibile eſt. *Tenebræ* ergo *eam non comprehenderunt*. Iob xxxvi. 26. „ Ecce Deus magnus „ vincens ſcientiam noſtram. " Hier. xxxii. 19. „ Magnus conſilio, & incomprehenſibilis (a) „ cogitatu. " Et hæc expoſitio habetur in illa homilia, quæ incipit, „ Vox ſpiritualis a„ quilæ. " Alio modo poteſt exponi accipiendo tenebras, ſecundum Auguſtinum, pro naturali inſipientia hominum, quæ tenebra dicitur. Eccle. ii. 13. „ Vidi quia tantum præ„ cederet ſapientia ſtultitiam, quantum diſ„ fert lux a tenebris. " Ex eo ergo aliquis inſipiens eſt quod privatur lumine ſapientiæ divinæ. Sicut ergo mentes ſapientum participatione iſtius divinæ lucis, & ſapientiæ, lucidæ ſunt, ita eius privatione tenebræ ſunt. Quod ergo quidam tenebroſi ſint, non eſt ex defectu iſtius lucis, quia inquantum eſt de ſe, in tenebris lucet, & omnes irradiat; ſed ideo inſipientes privati ſunt ea luce, quia *tenebræ eam non comprehenderunt*; ideſt, non apprehenderunt, ad ipſius participationem, eorum inſipientia pertingere non valentes, ut poſt elati non durantes. Iob xxxvi. 32. „ Im„ manibus (ideſt ſuperbis) abſcondit lu„ cem (ideſt lumen ſapientiæ) & annun„ tiat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius „ ſit, & ad eam poſſit aſcendere. " Baruch iii. 23. „ Viam autem ſapientiæ neſcierunt, neque „ commemorati ſunt ſemitas eius. " Licet autem aliquæ mentes ſint tenebroſæ, ideſt ſapida, & lucida ſapientia privatæ, nulla tamen (b) adeo tenebroſa eſt quin aliquid lucis divinæ participet: quia quicquid veritatis a quocumque cognoſcitur, totum eſt participatione iſtius lucis, quæ in tenebris lucet, quia omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu ſancto eſt; & tamen tenebræ, ideſt homines tenebroſi, *eam non comprehenderunt*, ſecundum veritatem. Sic ergo exponitur iſta clauſula, ſecundum naturalem influxum, (c) ſecundum Origenem, & ſecundum Auguſtinum. Alio modo ab illo loco, *Et vita erat lux hominum*, exponitur ſecundum fluxum gratiæ, qua irradiamur per Chriſtum; & continuatur ſic ad præcedentia. Supra egit Evangeliſta de creatione rerum per Verbum; hic vero tractat de reſtauratione rationalis creaturæ facta per Chriſtum, dicens: *Et vita*, Verbi, *erat lux hominum*, communiter, & non Iudæorum tantum: quia Filius Dei carnem aſſumere venit in mundum, ut illuminaret gratia, & veritate omnes homines. Infra xviii. 37. *In hoc natus ſum, & ad hoc veni ut teſtimonium perhibeam veritati*. Item infra ix. 5. (d) *Quamdiu in mundo ſum, lux ſum mundi*. Et ideo non dicit, Lux Iudæorum: quia licet olim tantum in Iudæa notus eſſet, tamen poſtea toti mundo innotuit. Eſa. xlix. 6. „ Dedi te in lucem „ gentibus, ut ſis ſalus mundo uſque ad ex„ tremum terræ. " Congrue etiam coniungit lucem, & vitam, dicens: *Et vita erat lux hominum*: ut oſtendat iſta duo, lucem ſcilicet, & vitam, nobis proveniſſe per Chriſtum. Vitam quidem per participationem gratiæ: infra (hoc cap.) *Gratia, & veritas per Ie-*

Fff 2

(a) *Al.* cognitu. (b) *Al.* a Deo. (c) *Al.* ſecundum Origenem, Auguſtinum. (d) Al. *Quamdiu in mundo ſum lux mundi*.

Iesum Christum facta est : lucem vero per cognitionem veritatis, & sapientiæ. Hoc autem quod dicit, *Lux in tenebris lucet*, potest secundum hanc expositionem exponi tripliciter, secundum quod tripliciter possumus accipere tenebras. Unó modo pro pœna: nam quælibet tristitia, & afflictio cordis, tenebra quædam dici potest, sicut quodlibet gaudium lux. Mich. ult. 8. „ Cum sedero in tenebris, „ & in afflictionibus, Dominus lux mea est, " idest gaudium, & consolatio. Dicit ergo Origenes: Secundum hoc lux in tenebris lucet, idest Christus in mundum veniens, & corpus passibile, & absque peccato habens in similitudinem carnis, secundum quod dicitur Rom. VIII. Lux in carne: quæ scilicet caro Christi, secundum quod in se habet „ similitudi„ nem carnis peccati, " tenebra dicitur; quasi dicat: Lux, idest Verbum Dei circumvelatum tenebris carnis, luxit in mundum, secundum illud Ezech. XXXII. 7. „ Solem nu„ be tegam. " Secundo accipiendo per tenebras dæmones, iuxta illud Ephes. ult. 12. „ Non est nobis colluctatio adversus carnem „ & sanguinem tantum, sed adversus princi„ pes, & potestates, adversus mundi recto„ res tenebrarum harum. " Secundum hoc dicit: *Lux*, idest Filius Dei, *in tenebris lucet*; idest, in mundum descendit, ubi tenebræ, idest dæmones, dominabantur: infra XII. 31. „ Princeps huius mundi eiicietur foras: " *& tenebræ*, idest dæmones, *eam non comprehenderunt*; idest, eum obscurare non potuerunt tentando, ut patet Matth. IV. Tertio accipiendo tenebras errores, sive ignorantias, quibus totus mundus ante adventum Christi plenus erat, secundum quod dicit Apostolus (Ephes. v. 8.) „ Eratis aliquando tenebræ. " Dicit ergo, quod *lux*, idest Verbum Dei incarnatum, *in tenebris lucet*, idest hominibus mundi, erroris, & ignorantiæ tenebris obscuratis. Luc. I. 79. „ Illuminare his qui in „ tenebris, & in umbra mortis sedent. " Et Esa. IX. 2. „ Populus, qui sedebat in tene„ bris, vidit lucem magnam. *Et tenebræ eum non comprehenderunt*, idest non vicerunt: quia quantumcumque homines peccatis obscurati, invidia excæcati, superbia tenebrosi, contra Christum pugnaverint, ut patet ex Evangelio, exprobrando scilicet, iniurias, & contumelias inferendo, & tandem occidendo; non tamen *eum comprehenderunt*; idest, non vicerunt eum obscurando, (a) quia eius claritas per totum mundum fulgeret. Sap. VII. 30. „ Luci comparata invenitur prior, illi „ enim succedit, nox; sapientiam autem (id„ est Filium Dei incarnatum) non vincit „ malitia, " Iudæorum scilicet, & hæreticorum: quia, ut dicitur Sapien. X. 12. „ Cer„ tamen forte dedit illi, ut vinceret, & „ sciret quoniam omnium potentior est sa„ pientia. "

LECTIO IV.

FUit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

SUpra Evangelista egit de Verbi divinitate; in parte vero ista incipit agere de Verbi incarnatione: & circa hoc duo facit. Primo agit de teste Verbi incarnati (b) seu præcursore; secundo de adventu Verbi, ibi, *Erat lux vera*. Circa primum duo facit. Primo describit præcursorem in testimonium venientem; secundo ostendit eum ad salvandum insufficientem, ibi, *Non erat ille lux*. Præcursorem autem describit quadrupliciter. Primo a naturæ conditione, cum dicit, *Fuit homo*; secundo ab auctoritate, cum dicit, *Missus a Deo*; tertio ab officii idoneitate, cum dicit, *Cui nomen erat Ioannes*; quarto ab officii dignitate, ibi, *Hic venit*. Considerandum autem est circa primum, quod statim cum Evangelista (c) incipit loqui de aliquo temporali, mutat modum loquendi. Cum enim supra loqueretur de æternis, utebatur hoc verbo *Erat*, quod est præteriti imperfecti, ostendens per hoc, æterna interminata esse; nunc vero, cum loquitur de temporalibus, utitur hoc verbo *Fuit*, ad ostendendum quod temporalia sic præterierunt quod tamen terminantur. Dicit ergo, *Fuit homo*: per quod in principio excludit perversam opinionem hæreticorum, contra conditionem, seu naturam Ioannis, qui propter id quod Dominus, Matth. XI. 10. dicit de Ioanne: „ Hic est de quo scriptum est: Ecce „ mitto Angelum meum ante faciem meam: " & etiam Marc. I. dicitur de ipso: opinati sunt, quod Ioannes fuisset natura Angelus: quod excludens Evangelista dicit, *Fuit homo*, natura, non Angelus. Eccle. VI. 10. „ Scitur „ quod

(a) *Al.* quia potius. (b) *Al.* suo. (c) *Al.* incepit de aliquo &c.

„ quod sit homo, & quod non possit contra „ fortiorem se in iudicio contendere. “ Convenienter autem homo ad homines mittitur, per quem homines magis alliciuntur, utpote per sibi similem: unde dicitur Hebr. VII. 28. „ Lex „ enim homines constituit sacerdotes infirmita„ tem habentes. “ Poterat enim Deus homines gubernare per Angelos; sed maluit per homines, ut ipsorum exemplo magis instruerentur. Et ideo Ioannes homo fuit, & non Angelus. Ex auctoritate quidem describitur, cum dicit, *Missus a Deo*. Equidem, licet Ioannes natura non fuerit Angelus, fuit tamen officio, quia *missus a Deo*: proprium enim Angelorum officium est, quod a Deo mittantur, & sint nuntii Dei. Hebr. I. 14. „ Omnes sunt admini„ stratorii spiritus in ministerium missi. “ Unde Angelus, nuntius interpretatur. Possunt ergo homines qui a Deo ad aliquid annuntiandum mittuntur, Angeli dici, iuxta illud Aggæi I. 13. „ Dixit Aggæus: Nuntius Domi„ ni ex nuntiis Domini. “ Requiritur autem ad hoc quod aliquis testimonium de Deo perhibeat quod sit a Deo missus: iuxta illud Rom. X. 15. „ Quomodo prædicabunt nisi mit„ tantur? “ Et quia cum a Deo mittuntur, non sua quærunt, sed quæ Iesu Christi: II. Corinth. IV. 5. „ Non enim prædicamus nos„ metipsos, sed Iesum Christum: “ qui vero mittitur a seipso, non a Deo, sua quærit, vel quæ sunt hominis, non autem quæ Christi: ideo hic dicitur: *Fuit homo missus a Deo*: ut intelligas quia non annuntiavit nisi (*a*) divinum, non humanum.

Nota autem, quod tripliciter invenimus aliquos missos a Deo. Scilicet per internam inspirationem, sicut Esai. XLVIII. 16. „ Et „ nunc (*b*) misit me Dominus, & spiritus „ eius; “ quasi dicat: Per interiorem spiritus inspirationem sum a Deo missus. Item per expressam & apertam iussionem sive corporalem, sive imaginariam. Et sic iterum missus est Esaias: unde dicit ibid. VI. 8. „ Audivi „ vocem Domini dicentis: Quem mittam, & „ quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte „ me. “ Item per prælati iniunctionem, qui gerit in hoc personam Dei. II. Cor. II. 10. „ Nam & ego, si quid donavi propter vos in „ persona Christi. “ Et inde est quod qui mittuntur a prælato, mittuntur a Deo, sicut missi fuerunt ab Apostolo Barnabas, & Timotheus.

Cum autem dicitur hic, *Fuit homo missus a Deo*, intelligendum est per interiorem inspirationem, vel etiam forte per exteriorem iussionem a Deo eum missum fuisse. Infra (hoc cap.) *Qui misit me, ipse dixit: Super quem videris* (*c*) *spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*.

Per hoc etiam quod dixit, *Fuit homo missus a Deo*, non est intelligendum sicut quidam hæretici ponebant, credentes, animas hominum ante corpus fuisse cum Angelis ab initio creatas, & mitti animam cuiuscumque, quando nascitur, ad corpus; & quod Ioannes sit missus ad vitam, idest eius anima ad corpus; sed quod fuit missus a Deo ad officium baptizandi, & prædicandi.

Ex idoneitate vero commendatur, cum dicit: *Cui nomen erat Ioannes*. Ad officium namque testimonii requiritur idoneitas: nam nisi testis sit idoneus, qualitercumque mittatur ab alio, non est sufficiens testimonium eius. Homo (*d*) autem efficitur idoneus ex gratia Dei. I. Corinth. XV. 10. „ Gratia Dei sum id quod „ sum. “ II. Corinth. III. 6. „ Qui idoneos „ nos fecit ministros novi testamenti. “ Satis ergo congrue Evangelista idoneitatem præcursoris insinuat ex eius nomine, dicens: *Cui nomen erat Ioannes*: quod interpretatur, in quo est gratia: quod quidem nomen non fuit frustra sibi impositum, sed ex divina præordinatione, & antequam nasceretur, ut patet Luc. I. 13. „ Et vocabis nomen eius Ioannem: “ dixit Angelus ad Zachariam. Unde potest dicere illud Esa. XLIX. 1. „ Dominus ab ute„ ro vocavit me: “ & Eccli. VI. 10. „ Qui „ futurus est, iam vocatum est nomen eius. “ Quod etiam ostendit Evangelista ex modo loquendi, cum dicit, *Erat*, quantum ad Dei præordinationem.

Ex officii etiam dignitate describitur, cum dicit: *Hic venit in testimonium*: ubi primo ponitur officium; secundo ratio officii, ibi, *Ut testimonium perhiberet de lumine*. Officium autem huius est testificandi: unde dicit: *Hic venit in testimonium*.

Ubi notandum est, quod Deus & homines, & omnia quæ facit, propter se operatur. Prov. XVI. 4. „ Universa propter semetipsum „ operatus est Dominus. “ Non quidem ut aliquid ei accrescat, quia bonorum nostrorum non eget; sed ut eius bonitas manifestetur in omnibus a se factis, inquantum „ per ea „ quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur sem„ piterna eius virtus, & divinitas: “ Rom. I. 20. Fit ergo quælibet creatura in testimonium Dei, inquantum quælibet creatura est testimonium quoddam divinæ bonitatis. Et quidem magnitudo creaturæ testimonium quoddam est divinæ virtutis, & omnipotentiæ; pul-

(a) *Al.* Dominum. (b) *Al.* dimisit. (c) Al. *Spiritum Dei*. (d) *Al.* enim.

pulchritudo vero divinæ sapientiæ. Speciali vero modo ordinantur a Deo quidam homines; & non solum naturaliter inquantum sunt, sed etiam spiritualiter per sua bona opera Deo testimonium ferunt. Unde omnes sancti viri, testes sunt Dei, inquantum propter eorum bona opera Deus gloriosus apud homines efficitur. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. " Sed tamen illi qui participant non solum dona Dei in seipsis per gratiam Dei bene operando, sed etiam diffundunt ad alios dicendo, (a) monendo, & exhortando, specialius sunt testes Dei. Esai. xliii. 7. „ Omnem qui invocat nomen meum, in laudem meam creavi illum. " Ioannes ergo venit in testimonium ad hoc ut in alios diffunderet dona Dei, & annuntiaret laudem. Hoc autem officium Ioannis, scilicet testificandi, est valde magnum, quia nullus potest de aliquo testificari, nisi eo modo quo illud participat. Infra iii. 11. *Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur*. Unde testimonium perhibere divinæ veritati, indicium est cognitionis ipsius veritatis. Et inde est quod etiam Christus hoc officium habuit. Infra xviii. 37. *Ad hoc veni, & in hoc natus sum ut testimonium perhibeam veritati*. Sed aliter Christus, & aliter Ioannes: Christus enim ut ipsum lumen comprehendens, immo ipsum lumen existens; Ioannes vero ut ipsum lumen participans tantum. Et ideo Christus perfecte testimonium perhibet, & perfecte manifestat veritatem; Ioannes vero, & alii sancti, inquantum ipsam veritatem divinam participant. Est ergo magnum officium Ioannis & ex participatione divini luminis, & ex similitudine ad Christum, qui hoc officio usus fuit. Esai. lv. 4. „ Ecce testem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. "

Ratio autem huius officii ponitur, cum dicit: *Ut testimonium perhiberet de lumine*. Ubi sciendum est, quod alicui rei testimonium perhibetur duplici de causa. Una causa potest esse ex parte rei, cui testimonium adhibetur, puta si est dubia, vel incerta; alia causa est ex parte audientium, si sunt duri, & tardi corde ad credendum. Ioannes vero in testimonium quidem venit non propter ipsam rem cui testimonium perhibebat, quia lumen erat: unde dicit: *Ut testimonium perhiberet de lumine*, non de re obscura, sed de re manifesta: venit ergo in testimonium propter ipsos quibus testificabatur: *Ut omnes crederent per eum*, scilicet Ioannem. Nam sicut lumen non solum in seipso, & per se visibile est, sed etiam omnia alia per ipsum videri possunt; ita Verbum Dei non solum in se lumen est, sed etiam est omnia manifestans quæ manifestantur. Cum enim unumquodque manifestetur per suam formam, & cognoscatur; omnes autem formæ sint per Verbum, quod est ars plena rationum viventium: (b) est Verbum lumen, non solum in se, sed omnia manifestans. Eph. v. 3. „ Omne quod manifestatur, lumen est. " Congrue autem Evangelista Filium (c) dicit lumen: „ quia venit lumen ad revelationem gentium: " Luc. ii. 32. Supra autem dixit Filium Dei Verbum, quo Pater dicit se, & omnem creaturam. Unde cum proprie sit lux hominum, & hic Evangelista de eo agat secundum quod venit ad salutem hominum procurandam, congrue intermittit hoc nomen Verbum, cum loquitur de Filio, & dicit illud lumen.

Sed si istud lumen sufficiens est per se omnia manifestare, non solum seipsum, quid ergo indigebat ut testificaretur? Non ergo necessaria sunt testimonia Ioannis, & Prophetarum de Christo. Respondeo dicendum, quod hæc obiectio est Manichæorum, qui volunt destruere vetus Testamentum. Unde a Sanctis contra hos multiplex ratio assignatur quare Christus testimonium Prophetarum voluit habere. Origenes quidem assignat tres rationes ad hoc. Primo quidem, quod Deus vult aliquos testes habere, (d) non quod ipse eorum testimonio indigeat, sed ut eos nobilitet quos constituit testes; sicut videmus etiam in ordine universi, quod Deus producit aliquos effectus per causas medias, non quia ipse impotens sit ad eos immediate producendos, sed quia ad nobilitandas ipsas causas medias eis causalitatis dignitatem communicare dignatur. Sic ergo etsi Deus potuerit omnes homines illuminare per se, & in cognitionem suam adducere; ut tamen debitus ordo servaretur in rebus, & ut aliquos homines nobilitaret, voluit divinam cognitionem ad homines per aliquos homines devenire. Esai. xliii. 10. „ Vere vos testes mei estis, dicit Dominus. " Secunda ratio est, quia Christus illuxit mundo per miracula: quæ quidem, quia in tempore facta erant, temporaliter transierunt, neque pervenerunt ad omnes. Verba vero Prophetarum commendata scripturæ, poterant non solum ad præsentes, sed etiam ad posteros pervenire. Voluit ergo Dominus homines ad cognitionem Verbi venire per testimonia Prophetarum, ut non solum præsentes, sed etiam futuri de ipso illuminarentur; &

(a) *Al.* movendo. (b) *Al.* est ergo. (c) *Al.* fecit. (d) *Al.* non ut.

& ideo signanter dicit: *Ut omnes crederent per illum*, non solum præsentes, sed etiam futuri. Tertia ratio est, quia homines sunt diversæ conditionis, & diversimode ad veritatis cognitionem perducti, & dispositi. Quidam namque ad veritatis cognitionem magis perducuntur per signa, & miracula; quidam vero magis per sapientiam. Unde I. Cor. I. 22. „ Iudæi „ signa petunt, & Græci sapientiam quæ- „ runt. " Ut ergo Dominus omnibus ostenderet viam salutis, utramque viam pandere voluit, scilicet signorum, & sapientiæ, ut qui non perducerentur ad viam salutis per miracula in veteri, & novo Testamento facta, saltem per viam sapientiæ, ut in Prophetis, & aliis sacræ Scripturæ libris, ad veritatis cognitionem perveniant. Quarta ratio est Chrysostomi, quia scilicet homines infirmi intellectus, veritatem, & cognitionem Dei seipsa capere non possunt: (*a*) unde voluit Deus eis condescendere, & illuminare quosdam homines de divinis præ aliis, ut ab eis humano modo cognitionem de divinis acciperent, quorum cognitionem in seipsis attingere non valebant; & ideo dicit: *Ut omnes crederent per illum*; quasi dicat: *Venit in testimonium*, non propter ipsum lumen, sed propter ipsos homines, ut scilicet *crederent per illum*. Sic ergo patet idonea esse, & congruentia testimonia Prophetarum, & ideo recipienda utpote nobis necessaria ad veritatis cognitionem.

Dicit autem *crederent*, quia est duplex participatio divini luminis. Una scilicet perfecta, quæ est in gloria: Psal. XXXV. 10. „ In „ lumine tuo videbimus lumen: " alia est imperfecta, quæ scilicet habetur per fidem: *quia venit in testimonium*. De istis duobus modis dicitur I. Cor. XIII. 12. „ Videmus nunc per „ speculum in ænigmate; tunc autem facie ad „ faciem. " Et ibidem dicitur: „ Nunc co- „ gnosco ex parte; tunc autem cognoscam sic- „ ut & cognitus sum. " Istorum autem modorum prior est modus participationis per fidem, quia per ipsam pervenitur (*b*) ad speciem. Unde Esai. VII. 9. secundum aliam litteram: „ Nisi credideritis non intelligetis: " ubi nostra habet: „ Si non credideritis non „ permanebitis. " II. Cor. III. 18. „ Nos au- „ tem omnes revelata facie gloriam Domini „ speculantes, in eamdem imaginem (scili- „ cet quam perdidimus) transformamur a cla- „ ritate in claritatem: " Glossa: „ A claritate „ fidei, in claritatem speciei. " Dicit ergo: *Ut omnes crederent per illum*: non ut omnes viderent illum perfecte statim, sed ut primo per fidem credendo, & postea (*c*) per speciem in patria perfruendo. Dicit autem, *Per eum*, ut ostendat differentiam eius ad Christum. Christus enim venit ut omnes crederent in eum. Infra VII. 38. „ *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ*. Ioannes vero *ut omnes crederent*, non quidem in eum, sed in Christum per eum.

Sed contra. Non omnes crediderunt per illum: si ergo venit ut omnes crederent per illum, frustra venit. Respondeo dicendum, (*d*) quod quantum est ex parte Dei mittentis, & ex parte Ioannis venientis, sufficiens modus adhibitus est omnibus perveniendi ad fidem; sed ex parte eorum qui „ oculos suos statue- „ runt declinare in terram, " (Psal. XVI. 11.) & noluerunt videre ipsum lumen, defectus fuit, quia non omnes crediderunt. Licet autem Ioannes, de quo tot dicta sunt, & quod missus a Deo, magnus sit, nihilominus tamen eius adventus non est sufficiens hominibus ad salutem: quia salus hominis in hoc consistit quod participet ipsam lucem: unde, etsi Ioannes lux fuisset, sufficeret hominibus ad salutem eius adventus; sed ipse non erat lux: unde dicit: *Non erat ille lux*. Et ideo necessaria erat lux, quæ sufficeret hominibus ad salutem. Vel aliter. Ioannes venit ut testimonium perhiberet de lumine. Consuetum est autem testificantem esse maioris auctoritatis quam ille cui perhibet testimonium: ne ergo credatur Ioannes esse maioris auctoritatis, quam Christus, dicit Evangelista: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Testatur enim non quia maior, sed quia notior, etiamsi sit minor.

Sed quæritur de hoc quod dicit, *Non erat ille lux*. (*e*) Contra dicitur Ephes. V. 8. „ Eratis „ aliquando tenebræ, nunc autem lux in Do- „ mino. " Et Matth. V. 14. „ Vos estis lux „ mundi. " Sunt ergo Ioannes, & Apostoli, & omnes boni, lux.

Respondeo. Quidam dicunt, quod Ioannes non erat lux cum articulo, quia hoc est solius Dei proprium; sed si lux ponatur sine articulo, erant Ioannes, & omnes sancti, facti lux: quod est dictu: Filius Dei est lux per essentiam; Ioannes vero, & omnes sancti per participationem. Et ideo quia Ioannes participabat verum lumen, congruenter testimonium perhibebat de lumine. Ignis enim convenientius manifestatur per aliquod ignitum, quam per aliquid aliud; & color per coloratum.

(*a*) *Al. deest* unde. (*b*) *Al.* ad spem. (*c*) *Al.* per spem. (*d*) *Al. omittitur* quod. (*e*) *Al.* Consequatur.

LECTIO V.

(a) Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est; (b) & mundus eum non cognovit

(a) Superius egit Evangelista de præcursore, & teste Verbi incarnati; in parte vero ista agit de ipso Verbo incarnato: & circa hoc tria facit. Primo ostendit adventus Verbi necessitatem; secundo ex adventu Verbi collatam nobis utilitatem, ibi, *In propria venit*; tertio veniendi modum, ibi, *Et Verbum caro factum est &c.* Necessitas autem adventus Verbi videtur esse defectus divinæ cognitionis, quæ in mundo erat. Unde hanc necessitatem sui adventus assignat, dicens infra XVIII. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni*. Ad insinuandum ergo hunc divinæ cognitionis defectum, duo facit Evangelista. Primo ostendit quod iste defectus non est ex parte Dei, neque ex defectu Verbi; secundo ostendit quod est ex parte hominum, ibi, *Et mundus eum non cognovit*. Quod autem non fuerit defectus ex parte Dei, & Verbi, quin homines Deum cognoscerent, & illuminarentur a Verbo, ostendit ex tribus. Primo ex ipsius divinæ lucis efficacia: quia *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; secundo ex ipsius divinæ lucis præsentia: quia *in mundo erat*; tertio ex eius evidentia: quia *mundus per ipsum factus est*. Non fuit ergo defectus divinæ cognitionis in mundo ex parte Verbi, quia efficax est: unde primo ostendit rationem huius efficaciæ: quia *erat lux vera*; secundo ipsam eius efficaciam: quia *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Est enim efficax divinum Verbum ad illuminandum: quia *erat lux vera*. Quomodo autem Verbum sit lux, & quomodo sit lux hominum, quia supra satis explanatum est, superfluum est ad præsens reiterare. Istud tamen ad præsens est dicendum, quomodo sit *lux vera*. Notandum est ergo ad huiusmodi evidentiam, quod verum in Scriptura tribus opponitur. Aliquando enim dividitur contra falsum, sicut illud Ephes. IV. 25. „ Deponentes mendacium, loquimini veritatem. “ Aliquando autem dividitur contra figurale, sicut illud infra I. 17. *Lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*: quia (a) veritas figurarum legis facta est per Christum. Aliquando vero dividitur contra participans, sicut illud I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius; “ qui scilicet non est filius per participationem. Fuit autem ante adventum Verbi in mundo quædam lux, quam scilicet Philosophi se habere iactabant; sed hæc quidem falsa fuit: quia, ut dicitur Rom. I. 21. „ evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes „ enim se esse sapientes, stulti facti sunt. “ Hier. X. 14. „ Stultus factus est omnis homo „ a scientia sua. “ Fuit etiam quædam alia lux, quam gloriabantur se habere Iudæi ex doctrina legis; sed hæc quidem lux erat lux figuralis. Heb. X. I. „ Umbram habens lex „ futurorum bonorum, non ipsam imaginem „ rerum. “ Erat etiam in Angelis, & in sanctis hominibus lux quædam, inquantum specialiori modo per gratiam Deum cognoscebant; sed hæc lux participata erat. Iob XXV. 3. „ Super quem non resplendet lumen illius? “ quasi dicat: Quicumque lucidi sunt, intantum lucent inquantum participant lumen illius, idest Dei. Sed Verbum Dei non erat lux falsa, non figuralis, non participata; sed *lux vera*, idest per essentiam suam: & ideo dicit, *Erat lux vera*: in quo quidem verbo excluditur duplex error, scilicet Photini, qui Christum opinatus est ex Virgine initium sumpsisse: & ideo ne aliquis hoc suspicari posset, Evangelista loquens de incarnatione Verbi, dicit, *Erat lux vera*, scilicet ab æterno, non solum ante Virginem, sed ante omnem creaturam. Excluditur etiam error Arrii, & Origenis dicentium, Christum non fuisse verum Deum, sed per participationem tantum. Quod si verum esset, non esset lux vera, ut Evangelista dicit. Sicut enim dicitur I. Ioan. I. 4. „ Deus lux „ est, “ non per participationem, sed lux vera. Si ergo Verbum erat lux vera, manifestum est illud esse Deum verum. Patet ergo ratio efficaciæ divini Verbi ad divinam cognitionem causandam. Efficacia autem ipsius Verbi est, quia *illuminat omnem hominem venientem*. Omne enim quod est per participationem, derivatur ab eo quod est per essentiam suam tale; ut omne ignitum est hoc per participationem ignis, qui est ignis per suam naturam. Quia ergo Verbum est lux vera per suam naturam, oportet quod omne lucens luceat per ipsum, inquantum ipsum participat. Ipse ergo *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*.

Sciendum est autem ad horum intellectum, quod

(a) Al. necessitas.

quod mundus in Scriptura accipitur tribus modis. Aliquando enim ratione suæ creationis, (*a*) sicut hic inferius ait Evangelista: *Mundus per ipsum factus est*. Aliquando autem ratione suæ perfectionis, ad quam per Christum pertingit, sicut illud II. Corinth. v. 19. „ Deus erat in Christo, mundum reconcilians „ sibi. " Aliquando ratione suæ perversitatis, sicut illud I. Ioan. v. 19. „ Totus mundus in „ maligno positus est. " Illuminatio seu illuminari per Verbum, intelligitur dupliciter. Scilicet de lumine naturalis cognitionis, de quo dicitur in Psal. iv. 7. „ Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. " Item de lumine gratiæ, de quo dicitur Esai. lx. 1. „ Illuminare Hierusalem." His duabus distinctionibus suppositis, facile solvitur dubitatio quæ ex istis oritur. Cum enim dicit Evangelista, *Illuminat omnem hominem*, videtur subesse falsum, cum adhuc multi sint in mundo tenebrosi. Si ergo nos memores dictarum distinctionum, accipiamus mundum, secundum quod ponitur ratione suæ creationis; & illuminare, secundum quod accipitur pro lumine naturalis rationis: verbum Evangelistæ nullam habet calumniam: quia homines omnes venientes in hunc mundum sensibilem, illuminantur lumine naturalis cognitionis ex participatione huius veræ lucis, a qua derivatur quicquid de lumine naturalis cognitionis participatur ab hominibus. Utitur autem Evangelista hoc modo loquendi, ut dicat, *Venientem in hunc mundum*, non quod homines vixissent aliquo temporis spatio extra mundum, & postea venirent in mundum, cum hoc sit contra sententiam Apostoli, Rom. ix. 11. „ Cum enim non- „ dum nati essent, aut aliquid egissent boni, „ aut mali (ut secundum electionem propo- „ situm Dei maneret) non ex operibus, sed „ ex vocante dictum est &c. " Unde cum non egissent aliquid antequam nati essent, manifestum est quod anima non est antequam corpori coniungatur. Dicit ergo, *Venientem in hunc mundum*, ut ostendat quod homines illuminantur a Deo, secundum hoc scilicet quod veniunt in mundum, idest secundum intellectum, qui est ab extrinseco: homo enim ex duplici natura constituitur, corporali scilicet, & intellectuali: & secundum corporalem quidem naturam, seu sensibilem, illuminatur homo lumine corporeo, & sensibili; secundum animam vero, & intellectualem naturam, illuminatur lumine intellectuali, & spirituali. Cum ergo homo secundum naturam corporalem non veniat in hunc mundum, sed sit ex mundo; sed secundum intellectualem naturam, quæ est ab extrinseco, ut dictum est, (*b*) sit a Deo per creationem: unde dicitur Eccle. xii. 7. „ Donec omnis caro in suam rever- „ tatur originem, & spiritus dirigatur ad „ Deum qui fecit illum: " ostendit Evangelista quod hæc illuminatio est secundum illud quod est (*c*) ab extrinseco, scilicet secundum intellectum, cum dicit: *Venientem in hunc mundum*. Si vero accipiatur illuminari pro lumine gratiæ, sic hoc quod dicitur, *Illuminat omnem hominem*, potest tripliciter exponi. Uno modo, secundum Origenem in illa hom. „ Aqui- „ la grandis, " exponitur hoc modo, ut accipiamus mundum ratione suæ perfectionis, ad quam perducitur homo reconciliatus per Christum; & tunc dicitur: *Illuminat omnem hominem venientem*, per fidem, *in hunc mundum*, spiritualem, scilicet Ecclesiam illuminatam lumine gratiæ. Alio modo, secundum Chrysostomum, exponitur, accipiendo mundum ratione suæ creationis; & talis est sensus: *Illuminat*, scilicet Verbum, quantum de se est, quia ex parte sua nulli deest, immo „ vult „ omnes salvos fieri, & ad agnitionem veri- „ tatis venire, " ut dicitur I. Tim. ii. 4. *omnem hominem venientem*, idest qui nascitur in hunc mundum sensibilem. Quod si aliquis non illuminatur, ex parte hominis est, avertentis se a lumine illuminante. Tertio modo, secundum Augustinum, exponitur, ut *ly omnem* sit distributio accommoda, ut sit sensus: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, non simpliciter, sed *omnem hominem*, qui illuminatur, scilicet quia nullus illuminatur nisi a Verbo. Dicit ergo, secundum Augustinum, *Venientem*, ut assignet rationem quare homo indiget illuminari; accipiendo tamen mundum ratione suæ perversitatis, & defectus; quasi dicat: Ideo indiget illuminari, quia venit in hunc mundum, perversitate, & defectibus tenebrosum, & ignorantia plenum. De mundo spirituali primi hominis Luc. 1. 79. „ Illumi- „ nare his qui in tenebris, & in umbra mor- „ tis sedent. "

Destruitur autem per verba prædicta error Manichæi ponentis, homines. (*d*) a principio contrario, idest diabolo, in mundo creatos fuisse: quia si homo fuisset creatura diaboli, veniens in mundum, non illuminaretur a Deo, sive a Verbo: quia „ Christus ve- „ nit in mundum, ut dissolvat opera diabo- „ li: " I. Ioan. iii. 8.

Sic ergo patet ex efficacia divini Verbi, quod defectus cognitionis in hominibus non est ex parte ipsius Verbi: quia ad omnes illuminandos efficax est, cum sit *lux vera quæ illuminat* omnem

(a) *Al.* sicut Ioan. 1. (b) *Al.* scilicet. (c) *Al.* ab intrinseco. (d) *Al.* homines, & mundum a principio &c.

omnem hominem venientem in hunc mundum. Sed ne credas defectum ipsum esse ex remotione, seu absentia veræ lucis, hoc excludens Evangelista, subdit, *In mundo erat*. Simile huic habetur Act. XVII. 28. „ Non longe est ab „ unoquoque nostrum (scilicet Deus) in ipso „ enim vivimus, & movemur, & sumus . " Quasi dicat Evangelista: Verbum divinum efficax est, & præsens est ad illuminandum.

Notandum vero, quod in mundo dicitur aliquid esse tripliciter. Uno modo per continentiam, sicut locatum in loco. Infra XVII. II. *Hi in mundo sunt*. Alio modo sicut pars in toto: nam pars mundi dicitur esse in mundo, etiamsi non sit locata; sicut substantiæ supernaturales, licet localiter non sint in mundo, tamen sunt ut partes. Psal. CXLV. 6. „ Qui „ fecit cælum, & terram, mare, & omnia „ quæ in eis sunt. " Neutro autem istorum modorum lux vera in mundo erat, quia nec localis est, nec pars universi; immo quodammodo (ut ita liceat loqui) totum universum est pars, bonitatem eius partialiter participans. Erat ergo in mundo tertio modo, sicut causa efficiens, & conservans. Hier. XXIII. 24. „ Cælum, & terram ego impleo. " Sed tamen aliter est de Verbo agente, & causante omnia, & aliter de aliis agentibus. Nam alia agentia operantur ut extrinsecus existentia: cum enim non agant nisi movendo, & alterando aliquo modo quantum ad ea quæ sunt extrinseca rei, ut extrinseca operantur. Deus vero operatur in omnibus ut interius agens, quia agit creando. Creare autem, est dare esse rei creatæ. Cum ergo esse sit intimum cuilibet rei, Deus, qui operando dat esse, operatur in rebus ut intimus agens. In mundo ergo erat ut dans esse mundo.

Consuetum est autem dici, Deum esse in omnibus per essentiam, præsentiam, & potentiam. Ad cuius intellectum, sciendum est, quod per potentiam dicitur esse aliquis in omnibus quæ subduntur potentiæ eius; sicut Rex dicitur esse in toto regno sibi subiecto, per suam potentiam; non tamen ibi est per præsentiam, neque per essentiam. Per præsentiam dicitur esse in omnibus quæ sunt in conspectu eius, sicut Rex dicitur esse per præsentiam in domo sua. Per essentiam vero dicitur esse in illis rebus in quibus est sua substantia, sicut est Rex in uno loco determinato. Dicimus enim Deum esse ubique per potentiam, quia omnia eius potestati subduntur. Psal. CXXXVIII. 8. „ Si a- „ scendero in cælum, tu illic es... si sumpsero „ pennas meas diluculo, & habitavero in extre- „ mis maris: etenim illuc manus tua deducet „ me, & tenebit me dextera tua. " Per præsentiam vero, quia „ omnia nuda, & aperta „ sunt oculis eius, " quæ sunt in mundo, ut habetur Hebr. IV. 13. Per essentiam autem, quia essentia sua intima est omnibus rebus: oportet enim de necessitate omne agens, inquantum agens, immediate coniungi suo effectui; cum movens, & motum oporteat simul esse. Deus autem actor est, & conservator omnium, secundum esse uniuscuiusque rei. Unde, cum esse rei sit intimum in qualibet re, manifestum est quod Deus per essentiam suam, per quam omnia creat, sit in omnibus rebus.

Notandum autem, quod Evangelista signanter utitur hoc verbo *erat*, cum dicit, *In mundo erat*, ostendens ab initio creaturæ semper ipsum fuisse in mundo, causans, & conservans omnia: quia si ad momentum subtraheret Deus virtutem suam a rebus conditis, omnia in nihilum redigerentur, & esse desinerent. Unde Origenes satis ad hoc congruo exemplo utitur, dicens, quod sicut se habet vox humana ad verbum humanum in mente conceptum, sic se habet creatura ad Verbum divinum: nam sicut vox nostra est effectus verbi concepti in mente nostra, ita & creatura est effectus Verbi in divina mente concepti. „ Dixit enim & „ facta sunt: " Psal. CXLVIII. 5. Unde sicut videmus quod statim, deficiente verbo nostro, vox sensibilis deficit, ita si virtus Verbi divini subtraheretur a rebus, statim res omnes in ipso momento deficerent; & hoc, quia „ est „ portans omnia verbo virtutis suæ: " Hebr. I. 3. Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est in hominibus ex Verbi absentia: quia *in mundo erat*. Non est etiam ex Verbi invisibilitate, seu occultatione: quia fecit opus, in quo similitudo evidenter relucet, scilicet mundum. Sap. XIII. 5. „ A magnitu- „ dine speciei, & creaturæ cognoscibiliter „ (a) poterit eorum creator videri. " Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, „ intellecta conspiciuntur " . Et ideo statim Evangelista subiungit: *Et mundus per ipsum factus est*: ut scilicet in ipso luce ipsa manifestaretur. Sicut in artificio manifestatur ars artificis, ita totus mundus nihil aliud est quam quædam repræsentatio divinæ sapientiæ in mente Patris conceptæ. Eccli. I. 10. „ Sparsit il- „ lam super omnia opera sua. " Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est ex parte Verbi, quia efficax est, cum sit *lux vera*; præsens est, quia *in mundo erat*; evidens est, quia *mundus per ipsum factus est*.

(b) Unde autem sit huius defectus, ostendit

(a) *Al.* poterat.

dit Evangelista consequenter, cum dicit: *Et mundus eum non cognovit*; quasi dicat: Non est ex parte ipsius, sed ex parte mundi, qui *eum non cognovit*. Dicit autem *eum* in singulari, quia supra Verbum dixerat non solum lucem hominum, sed Deum: unde cum dicit *eum*, intelligit Deum. Ponitur autem hic mundus pro homine: Angeli namque cognoverunt eum intelligendo, elementa cognoverunt eum obediendo; sed *mundus*, idest homo habitator mundi, *eum non cognovit*. Et possumus hunc defectum cognitionis divinæ referre vel ad naturam hominis, vel ad culpam. Ad naturam quidem, quia licet omnia hæc prædicta auxilia data sint homini ut ducatur in cognitionem Dei, tamen ratio humana in se deficiens est ab hac cognitione. Iob xxxvi. 25. „ Unusquisque in„ tuetur eum procul. “ Et iterum ibi (ver. 26.) „ Ecce Deus magnus vincens scientiam „ nostram. “ Sed si aliqui eum cognoverunt, hoc fuit non inquantum fuerunt in mundo, sed inquantum fuerunt supra mundum, & tales quibus dignus non erat mundus: quia *mundus eum non cognovit*: Et est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur; & sic mundus accipitur pro inordinato mundi amore, quasi dicat: *Mundus eum non cognovit*: unde si aliquid æternum in mente perceperunt, hoc fuit inquantum non erant de hoc mundo. Si vero referatur ad culpam hominis, tunc hoc quod dixit, *Mundus eum non cognovit*, est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur; & sic accipitur mundus pro inordinato mundi amatore; quasi dicat: *Mundus eum non cognovit*, quia sunt mundi amatores: amor enim mundi, ut dicit Augustinus, maxime retrahit a Dei cognitione: quia„ amor „ mundi inimicum Dei constituit: “ Iac. iv. 4. Qui autem non diligit Deum, non potest eum cognoscere. I. Cor. 11. 14. „ Animalis „ homo non percipit ea quæ sunt spiritus „ Dei. “

Notandum autem, quod ex hoc solvitur quæstio Gentilium, qui vane quærunt: Si a paucis temporibus Filius Dei pro salute humana mundo innotuit, videtur quod ante tempus illud naturam humanam despiceret. Quibus dicendum est, quod non despexit, sed semper fuit in mundo; & quantum in se est, cognoscibilis est ab hominibus: sed quod aliqui eum non cognoverunt, fuit eorum culpa, quia mundi amatores erant.

Notandum etiam, quod Evangelista loquitur de incarnatione Verbi, ut ostendat idem esse Verbum incarnatum, & quod *erat in principio apud Deum, & Deus*. Resumit quæ de ipso supra dixerat: ibi enim dixerat, quod *Verbum erat lux hominum*; hic vero dicit quod *erat lux vera*. Ibi (*a*) quod *omnia per ipsum facta sunt*; hic vero: *Et mundus per ipsum factus est*. Supra vero dixit, quod *sine ipso factum est nihil*; idest, secundum unam expositionem, omnia (*b*) conservans; hic vero dicit, *In mundo erat*, mundum, & omnia creans, & conservans. Ibi dixit: *Et tenebræ eam non comprehenderunt*; hic vero: *Et mundus eum non cognovit*. Et ideo totum hoc quod sequitur ab illo loco, *Erat lux vera*, videtur quædam explicatio superiorum.

Possumus etiam ex prædictis accipere triplicem rationem quare Deus voluit incarnari. Una est perversitas humanæ naturæ, quæ ex sui malitia iam obtenebrata erat vitiorum, & ignorantiæ obscuritate. Unde supra dixerat, quod *tenebræ eam non comprehenderunt*. Venit ergo in carnem Deus, ut tenebræ possent apprehendere lucem, idest ad cognitionem eius pertingere. Esai. ix. 2. „ Populus, qui ambula„ bat in tenebris, vidit lucem magnam. “ Secunda propter insufficientiam prophetici testimonii. Venerunt enim Prophetæ, venerat Ioannes; sed sufficienter illuminare non poterant, quia *non erat ille lux*. Unde necessarium erat ut post Prophetarum vaticinia, post Ioannis adventum, lux ipsa veniret, & sui cognitionem mundo traderet; & hoc est quod Apostolus dicit, Hebr. 1. 1. „ Multifarie, „ multisque modis olim Deus loquens patri„ bus in Prophetis, novissime locutus est no„ bis in Filio. “ Et II. Pet. 1. 19. (*c*) „ Ha„ betis propheticum sermonem, cui bene fa„ citis attendentes, donec dies illucescat. “ Tertia propter creaturarum defectum: nam creaturæ insufficientes erant ad ducendum in cognitionem creatoris: unde *mundus per ipsum factus est, & ipsum non cognovit*. Unde necessarium erat ut ipse creator per carnem in mundum veniret, & per seipsum cognosceretur; & hoc est quod Apostolus dicit, I. Cor. 1. 21. (*d*) „ Nam quia in Dei sapientia mundus non „ cognovit per sapientiam Deum, placuit Deo „ per stultitiam prædicationis salvos facere „ credentes. “

(a) *Al. deest* quod. (b) *Al.* observat. (c) *Al.* „ Habetis firmiorem propheticum sermonem: benefacietis „ attendentes &c. “ (d) *Al.* Namque.

LECTIO VI.

(a) IN propria venit; (b) & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, (c) dedit eis potestatem filios Dei fieri, (d) his qui credunt in nomine eius: (e) qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

(a) ASsignata necessitate incarnationis Verbi, consequenter Evangelista manifestat utilitatem ex ipsa incarnatione ab hominibus consecutam: & primo insinuat lucis adventum, quia *in propria venit*; secundo hominum occursum, ibi, *Et sui eum non receperunt*; tertio fructum ex adventu lucis allatum, ibi, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Ostendit ergo quod lux, quæ erat præsens in mundo, & evidens seu manifesta per effectum, non tamen cognoscebatur a mundo; & ideo *venit in propria*, ut cognosceretur. Sed ne, cum dicit, *Venit*, intelligeres motum localem (a) hoc modo, ut scilicet venerit quasi desinens esse ubi prius erat, & denuo incipiens esse ubi prius non erat; dicit Evangelista, *In propria*; idest, in ea quæ erant sua, quæ ipse (b) fecit; & venit ipse ubi erat. Infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum. Venit* (inquam) *in propria*, idest in Iudæam, secundum quosdam, quæ quidem speciali modo sua erat. Psal. lxxv. 2. „ Notus in Iudæa Deus. “ Esa. V. 7. „ Vinea „ Domini exercituum domus Israel est. “ Sed melius est, ut dicatur, *propria*, idest in mundum ab eo creatum. Psal. XXIII. 1. „ Domini est terra. “

Sed si prius erat in mundo, quomodo venit in mundum? Respondeo dicendum, quod venire in aliquem locum, dicitur dupliciter: scilicet vel quod aliquis veniat ubi nullo modo prius fuerat; vel quod ubi aliquo modo prius fuerat, (c) incipiat esse quodam novo modo; sicut Rex, qui prius erat in civitate aliqua sui regni per potentiam, ad illam postmodum veniens personaliter, dicitur venire ubi prius erat: venit enim per suam substantiam ubi prius erat solum per suam potentiam. Sic ergo Filius Dei venit in mundum, & tamen in mundo erat. Erat quidem per essentiam, potentiam, & præsentiam; sed venit per carnis assumptionem; erat invisibilis, venit ut esset visibilis.

(b) Deinde cum dicit, *Et sui eum non receperunt*, sequitur hominum occursus, qui differenter se habuerunt ad venientem: quia quidam eum receperunt, non sui: unde dicitur: *Et sui eum non receperunt*. Sui sunt homines, quia ab eo formati. Genes. II. 7. „ Formavit Deus hominem. “ Psal. XCIX. 3. „ Scitote, quoniam Dominus ipse fecit nos: “ quia ad eius imaginem facti. Genes. I. 26. „ Faciamus hominem. “ Sed melius est ut dicamus: *Sui*, idest Iudæi, *eum non receperunt*, per fidem credendo, & honorando. Infra V. 43. *Ego veni in nomine Patris mei, & non recepistis me*: & infra VIII. 49. *Ego honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me*. Sunt quidem Iudæi sui, quia ab ipso in populum peculiarem electi. Deut. XXVI. 18. „ Elegit te „ Dominus in populum peculiarem. “ Sui secundum carnem coniuncti. Rom. IX. 3. „ Ex „ quibus Christus, secundum carnem. “ Item sui, ab eo beneficiis promoti. Esa. I. 2. „ Filios enutrivi, & exaltavi. “ Sed licet sui, Iudæi eum non receperunt; non (d) defuerunt tamen qui eum receperunt: unde subdit: *Quotquot autem receperunt*. Utitur Evangelista hoc modo loquendi, dicens, *Quotquot*, ut ostendat ampliorem esse factam solutionem quam fuerit (e) promissio, quæ facta fuit solum suis, scilicet Iudæis. Esa. XXXIII. 22. „ Dominus legifer noster Dominus Rex noster: ipse „ salvabit nos. “ Sed solutio non solum fuit facta suis, sed *quotquot receperunt eum*, idest omnibus in eum credentibus. Rom. XV. 8. „ Dico autem, Christum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, “ idest patribus factas. Gentes autem super misericordia, quia misericorditer sunt recepti. Dicit, *Quotquot*, ut ostendat, quod gratia Dei indifferenter datur omnibus recipientibus Christum. Actor. X. 45. „ Ergo in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. “ Et non solum liberis, sed etiam servis, non solum masculis, sed etiam feminis. Galat. III. 28. „ In Christo Iesu non est masculus, nec femina, „ Gentilis, vel Iudæus, circumcisio, & præputium &c. “

(c) Deinde cum dicit, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, sequitur fructus eius adventus:

(a) *Al.* in hoc modo, scilicet venerit quasi desinens esse Verbi prius erat, at denuo incipiens esse Verbi &c. (b) *Al.* fecerit. (c) *Al.* incipiebat. (d) *Al.* defecerunt. (e) *Al.* pro minimo.

tus: ubi primo ponitur fructus magnificentiam, quia *dedit eis potestatem*; secundo ostendit quibus datur, quia *his qui credunt*; tertio insinuat modum dandi, quia *non ex sanguinibus*. Est ergo fructus adventus Filii Dei magnus, quia homines fiunt per hoc filii Dei. Gal. IV. 5. „ Misit Deus Filium suum factum „ ex muliere, ut adoptionem filiorum recipe„ peremus. " Et hoc congrue, ut qui sumus filii Dei per hoc quod assimilamur Filio, reformemur per Filium. Dicit ergo: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*.

Ad cuius evidentiam sciendum est, quod homines fiunt filii Dei per assimilationem ad Deum; & ideo secundum triplicem assimilationem hominum ad Deum, homines sunt filii Dei. Primo enim per gratiæ infusionem: unde quicumque habet gratiam gratum facientem, efficitur filius Dei. Rom. VIII. 15 „ Non „ enim accepistis spiritum servitutis &c. " Gal. IV. 6. „ Quoniam estis filii Dei, misit „ Deus spiritum Filii sui. " Secundo assimilamur Deo per operum perfectionem, quia qui facit opera iustitiæ, est filius. Matth. V. 44. „ Diligite inimicos vestros. " Tertio assimi„ lamur Deo per gloriæ adeptionem, & quantum ad animam per lumen gloriæ: I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, similes ei erimus: " & quantum ad corpus. Phil. III. 21. „ Re„ formabit corpus humilitatis nostræ. " Unde de istis duobus dicitur Rom. VIII. 23. „ Adoptionem filiorum Dei expectantes. " Si ergo accipiamus potestatem filios Dei fieri, quantum ad operum perfectionem, & gloriæ adeptionem, nullam difficultatem habebit sermo: quia cum dicit, *Dedit eis potestatem*, intelligitur de potestate gratiæ, qua habita, potest homo facere opera perfectionis, & adipisci gloriam: quia, ut dicitur Rom. VI. 23. „ gratia Dei, vita æterna. " Et secundum hunc modum dicitur (*a*) *Dedit eis*, qui eum receperunt, *potestatem*, idest infusionem (*b*) gratiæ, *filios Dei fieri*, bene operando, & gloriam acquirendo. Si vero intelligatur de gratiæ infusione, tunc dubitationem habet hoc quod dicitur, *Dedit eis potestatem*: quia non est in potestate nostra fieri filios Dei, cum non sit in potestate nostra gratiam habere. Hoc ergo quod dicit, *Dedit eis potestatem*, aut intelligitur de potestate naturæ; & hoc non videtur esse verum, quia infusio gratiæ est supra naturam nostram: aut intelligitur de potestate gratiæ, & tunc hoc ipsum est gratiam habere quod habere *potestatem filios Dei fieri*; & sic non dedit potestatem filios Dei fieri, sed filios Dei esse. Ad quod dicendum, quod in datione gratiæ, requiritur in homine adulto ad iustificationem suam consensus per motum liberi arbitrii: unde quia in potestate hominis est ut consentiat, & non consentiat, *dedit eis potestatem*. Dedit autem hanc potestatem suscipiendi gratiam dupliciter. Præparando, & hominibus proponendo. Sicut enim qui facit librum, & proponit homini ad legendum, dicitur dare potestatem legendi; ita Christus, per quem gratia facta est, ut dicitur infra, & „ qui operatus est salutem in medio terræ, " ut dicitur in Psal. LXXIII. 12. *dedit* nobis *potestatem filios Dei fieri*, per gratiæ susceptionem. Secundo quia hoc non sufficit, cum etiam liberum arbitrium indigeat, ad hoc quod moveatur ad gratiæ susceptionem, auxilio gratiæ divinæ, non quidem habitualis, sed moventis; ideo dat potestatem movendo liberum arbitrium hominis, ut consentiat ad susceptionem gratiæ: iuxta illud Thren. ult. 21. „ Converte nos Domine ad te (movendo „ voluntatem nostram ad amorem tuum) & „ convertemur. " Et hoc modo vocatur interior vocatio, de qua dicitur Rom. VIII. 30. „ Quos vocavit (interius voluntatem insti„ gando ad consentiendum gratiæ) hos iu„ stificavit, " gratiam infundendo. Quia vero per hanc gratiam habet homo hanc potestatem conservandi se in divina filiatione, potest & aliter dici: *Dedit eis*, idest eum recipientibus, *potestatem filios Dei fieri*, idest gratiam, per quam potentes sunt in divina filiatione conservari. I. Ioan. ult. 18. „ Omnis qui „ natus est ex Deo, non peccat, sed gratia „ Dei (per quam regeneramur in filios Dei) „ conservat eum. " Sic ergo *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, per gratiam gratum facientem, per operum perfectionem, per gloriæ adeptionem; & hæc præparando, movendo, & conservando gratiam.

(d) Deinde cum dicit, *His qui credunt in nomine eius*, ostenditur quibus conferatur fructus eius adventus. Et hoc quidem potest accipi dupliciter, vel ut sit expositivum superiorum, vel determinativum. Expositivum quidem, quia Evangelista dixerat: *Quotquot autem receperunt eum*. Ut ergo ostendat quid est recipere eum, quasi exponendo, consequenter subiungit: *His qui credunt in nomine eius*; quasi dicat: Hoc est recipere eum, in eum credere, quia per fidem Christus habitat in cordibus nostris, iuxta illud Ephes. III. 17. „ Habitare Christum per fidem in cor„ dibus vestris. " Illi ergo *receperunt eum*, *qui credunt in nomine eius*. Ut determinativum

(a) *Al.* omittitur *Dedit*. (b) *Al.* deest gratiæ.

vum vero ponitur ab Origene in homilia, quæ incipit, „ Vox spiritualis. " Hoc modo multi recipiunt Christum, dicentes se esse Christianos, qui tamen non fiunt filii Dei, quia non vere credunt in nomine eius, falsa dogmata de Christo suggerendo, subtrahendo scilicet aliquid sibi de divinitate, vel de humanitate, iuxta illud, I. Ioan. IV. 3. „ Omnis „ spiritus qui solvit Christum, ex Deo non „ est. " Et ideo Evangelista quasi determinando, dicit, *Dedit eis*, scilicet recipientibus eum per fidem, *potestatem filios Dei fieri*, illis tantum, *qui credunt in nomine eius*; idest, qui nomen Christi integrum servant, ut nihil de divinitate, vel humanitate Christi diminuant. Potest etiam hoc referri ad formationem fidei, ut dicatur, *His* scilicet *dedit potestatem filios Dei fieri*, *qui credunt in nomine eius*; idest, per fidem caritate formatam, opera salutis faciunt: illi enim qui habent solum fidem informem, non credunt in nomine eius, quia non operantur ad salutem. Sed prima expositio, qua accipitur ut expositivum præmissorum, melior est.

(e) Deinde cum dicit, *Qui non ex sanguinibus &c.* ostenditur qualiter conferatur hominibus tam magnificus fructus: quia enim dixerat, quod fructus advenientis lucis est potestas fieri filios Dei hominibus data: filius autem dicitur aliquis, ex eo quod nascitur: ne æstimes eos materiali generatione nasci, dicit, *Non ex sanguinibus*. Et licet hoc nomen *sanguis* in Latino non habeat plurale, quia tamen in Græco habet, ideo translator regulam grammaticæ servare non curavit, ut veritatem perfecte doceret. Unde non dicit, Ex sanguine, secundum Latinos, sed *Ex sanguinibus*: per quod intelligitur quicquid ex sanguine generatur, concurrens ut materia ad carnalem generationem. Semen autem, secundum Philosophum (de Gen. animal. cap. XVIII.) est ultimi superfluitas cibi sanguinei: unde sive semen viri, sive menstruum mulieris intelligitur per sanguinem. Causa vero motiva ad actum carnalem est voluntas se commiscentium, scilicet maris & feminæ: quia licet actus virtutis generativæ, secundum quod huiusmodi, non sit subiectus voluntati, præambula tamen ad ipsum voluntati subiiciuntur: & ideo dicit: *Neque ex voluntate carnis*, pro persona mulieris, *neque ex voluntate viri*, ut ex causa efficiente, *sed ex Deo nati sunt*; quasi dicat: Non carnaliter, sed spiritualiter filii Dei fiunt. Accipitur autem hic caro, secundum Augustinum, pro muliere, quia sicut caro obedit spiritui, sic mulier debet obedire viro. Gen. II. 23. dixit Adam de muliere: „ Hoc nunc os ex ossibus „ meis. " Et attendendum, secundum Augustinum, quod sicut dissipatur possessio domus, in qua principatur mulier, & subiicitur vir, ita dissipatur homo, cum caro dominatur spiritui. Propter quod dicit Apostolus, Rom. VIII. 12. „ Debitores sumus non car„ ni, ut secundum carnem vivamus. " De modo autem dictæ generationis carnalis dicitur Sap. VII. 1. „ In ventre matris figuratus „ sum caro. " Vel possumus dicere, quod motivum ad carnalem generationem est (a) duplex. Unum scilicet ex parte appetitus intelligitur, quæ est voluntas; aliud a parte sensitivi, quod est concupiscentia. Ad designandum ergo materialem causam, dixit, *Non ex sanguinibus*; sed ad designandum causam efficientem quantum ad concupiscentiam, dicit, *Neque ex voluntate carnis*; quamvis improprie voluntas dicatur concupiscentia carnis; quo tamen modo dicitur Gal. V. 17. „ Ca„ ro concupiscit adversus spiritum &c." Ad designandum vero appetitum intellectivum, dicit: *Non ex voluntate viri*. Sic ergo generatio filiorum Dei non est carnalis, sed est spiritualis, quia *ex Deo nati sunt*. I. Ioan. V. 4. „ Omne quod natum est ex Deo, vincit „ mundum. "

Nota autem, quod hæc præpositio *de* semper denotat materialem causam, & efficientem, & etiam consubstantialem. Dicimus enim quod faber facit cultellum de ferro, & pater generat filium suum de seipso, quia aliquid sui (b) concurrit aliquo modo ad generationem. Hæc vero præpositio *a* semper denotat causam moventem. Hæc vero præpositio *ex* (c) accipitur ut communis, quia importat causam materialem, & efficientem, non tamen consubstantialem. Unde quia solus Filius Dei, qui est Verbum, est de substantia Patris, immo cum Patre est una substantia, alii vero sancti, qui (d) sunt filii adoptivi, non sunt de eius substantia; ideo Evangelista utitur hac præpositione *ex*, dicens de aliis: *Ex Deo nati sunt*; de Filio vero naturali, quod de Patre est natus.

Notandum est etiam, quod secundum ultimam expositionem carnalis generationis, possumus accipere differentiam carnalis generationis ad spiritualem. Quia enim illa est ex sanguinibus, ideo carnalis; ista vero, quia non est ex sanguinibus, ideo spiritualis. Infra III. 6. *Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est*. Item quia materialis generatio est ex voluntate carnis,

(a) *Al.* dupliciter. (b) *Al.* occurrit. (c) *Al.* accipitur communius. (d) *Al.* sunt adoptivi.

nis, ideſt ex concupiſcentia, ideo eſt immunda, & generat filios peccatores. Epheſ. II. 3. „ Eramus natura filii iræ. " Item quia illa eſt *ex voluntate viri*, ideſt hominis, facit filios hominum; hæc vero, quia eſt ex Deo, facit filios Dei. Si vero hoc quod dicit, *Dedit eis poteſtatem*, voluit referre ad baptiſmum, propter quod in filios Dei regeneramur, poſſumus videre in hoc ordinem baptiſmi: ut ſcilicet primo requiratur fides, quod fit in catechumenis, qui debent primo inſtrui de fide, ut ſcilicet credant in nomine eius, & deinde regenerentur per baptiſmum, non quidem ex ſanguinibus carnaliter, ſed ex Deo ſpiritualiter.

LECTIO VII.

(a) ET Verbum caro factum eſt, (b) & habitavit in nobis.

(a) POſita neceſſitate adventus Verbi in carnem, & etiam utilitate, conſequenter Evangeliſta modum veniendi manifeſtat, dicens: *Et Verbum caro factum eſt*. Et ſecundum hoc continuatur ad hoc quod dixerat, *In propria venit*; quaſi dicat: Verbum Dei in propria venit. Sed ne credas ipſum veniſſe, locum mutando, oſtendit modum quo venit, ſcilicet per incarnationem: eo enim modo venit quo miſſus eſt a Patre, a quo miſſus eſt, inquantum factus eſt caro. Galat. IV. 4. „ Miſit Deus Filium ſuum, factum „ ex muliere &c. " ubi dicit Auguſtinus: „ Eo miſſum quo factum. " Secundum Chryſoſtomum autem, continuatur ad illud, *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*; quaſi dicat: Si quæris unde potuit dare hanc poteſtatem hominibus ut filii Dei fierent; reſpondet Evangeliſta: Quia *Verbum caro factum eſt*, dedit nobis quod poſſemus filii Dei fieri. Gal. IV. 5. „ Miſit Deus Filium ſuum, ut adoptionem „ filiorum Dei reciperemus. " Secundum vero Auguſtinum, continuatur ſic ad hoc quod dixerat, *Sed ex Deo nati ſunt*: quaſi enim dure videbatur ut homines ex Deo naſcerentur; ideo quaſi in argumentum huius dicti, ut ſcilicet Verbum eſſe credatur, ſubdit Evangeliſta illud de quo minus videtur, ſcilicet quod *Verbum caro factum eſt*; quaſi dicat: Ne mireris ſi homines ex Deo ſunt nati, quia (*a*) *Verbum caro factum eſt*; ideſt, Deus factus eſt homo.

Notandum, quod hoc quod dicitur, *Verbum caro factum eſt*, quidam male intelligentes, ſumpſerunt occaſionem erroris. Quidam namque poſuerunt, Verbum ita carnem factum eſſe, ac ſi ipſum, vel aliquid eius ſit in carnem converſum, ſicut cum farina fit panis, & aer ignis; & hic fuit Eutiches, qui poſuit commixtionem naturarum in Chriſto, dicens, in eo eamdem fuiſſe Dei, & hominis naturam. Sed huius opinionis falſitas manifeſte apparet: quia, ſicut eſt dictum ſupra, *Verbum erat Deus*. Deus autem immutabilis eſt, ut dicitur Malach. III. 6. „ Ego Deus, & non „ mutor: " unde nullo modo poteſt eſſe quod in aliam naturam convertatur. Eſt ergo dicendum contra Eutichem: *Verbum caro factum eſt*: Verbum carnem aſſumpſit, non quod ipſum Verbum ſit ipſa caro: ſicut ſi dicamus, Homo factus eſt albus, non quod ipſe ſit ipſa albedo, ſed quod albedinem aſſumpſit. Fuerunt etiam alii qui, licet crederent Verbum non in carnem mutatum, ſed quod eam aſſumpſit, tamen dixerunt ipſum aſſumpſiſſe carnem ſine anima: nam ſi carnem animatam aſſumpſiſſet, dixiſſet Evangeliſta: *Verbum caro* cum anima *factum eſt*. Et hic fuit error Arrii, qui dixit, quod in Chriſto non erat anima, ſed Verbum Dei (*b*) erat ibi loco animæ. Et huius poſitionis falſitas apparet: tum quia repugnat ſacræ Scripturæ, quæ in pluribus locis mentionem facit de anima Chriſti, ſicut illud Matth. XXVI. 38. „ Triſtis eſt ani„ ma mea uſque ad mortem; " tum etiam quia quædam paſſiones animæ recitantur de Chriſto, quæ in Verbo Dei nullo modo eſſe poſſunt, nec etiam in carne ſola, ſicut illud Matth. XXVI. 37. „ Cœpit Ieſus tædere, & „ mæſtus eſſe: " tum etiam quia Deus non poteſt eſſe forma alicuius corporis; nec etiam Angelus corpori uniri poteſt per modum formæ, cum ſecundum naturam a corpore ſit ſeparatus; anima autem unitur corpori ſicut forma. Non igitur Verbum Dei corporis forma eſſe poteſt. Præterea conſtat quod caro non ſortitur ſpeciem carnis niſi per animam: quod patet, quia recedente anima a corpore hominis, ſeu bovis, caro hominis, vel bovis non dicitur caro niſi æquivoce. Si ergo Verbum non aſſumpſit carnem animatam, manifeſtum eſt quod non aſſumpſit carnem; ſed *Verbum caro factum eſt*: ergo carnem animatam aſſumpſit. Fuerunt autem alii qui ex hoc moti,

(a) *Al.* Verbum caro Deus factus eſt homo. (b) *Al. deeſt* erat.

ti, dixerunt, Verbum carnem quidem animatam assumpsisse, sed anima sensitiva tantum, non intellectiva; loco cuius, in corpore Christi dixerunt Verbum esse. Et hic fuit error Apollinaris, qui quandoque Arrium secutus est, tandem propter auctoritates prædictas coactus fuit ponere aliquam animam in Christo, quæ posset harum passionum esse subiectum; ita tamen quod ratione, & intellectu careret; sed loco horum, Verbum esset in homine Christo. Sed hoc manifeste apparet esse falsum, quia repugnat auctoritati sacræ Scripturæ, in qua quædam dicuntur de Christo quæ nec in divinitate, nec in anima sensitiva, nec in carne inveniri possunt: sicut illud quod admiratus est, ut dicitur Matth. VIII. admiratio autem est passio animæ rationalis, & intellectivæ, cum sit desiderium cognoscendi causam occultam effectus visi. Sic igitur sicut tristitia cogit in Christo ponere partem animæ sensitivam, contra Arrium; ita admiratio cogit ponere in ipso partem animæ intellectivam, contra Apollinarem. Idem etiam apparet per rationem: sicut enim non est caro sine anima, ita non est vera caro humana sine anima humana, quæ est anima intellectiva. Si ergo Verbum assumpsit carnem animatam anima sensitiva tantum, & non rationali, non assumpsit carnem humanam; & ita non poterit dici: Deus factus est homo. Præterea ad hoc Verbum humanam naturam assumpsit ut eam repararet: ergo id reparavit quod assumpsit. Si ergo non assumpsit animam rationalem, non reparasset eam; & sic nullus fructus proveniret nobis ex Verbi incarnatione: quod (*a*) falsum est. *Verbum* ergo *caro factum est*; idest, carnem animatam anima rationali assumpsit.

Sed forte dicis: Si Verbum carnem sic animatam assumpsit, quare Evangelista de anima rationali mentionem non fecit, sed de carne solum, dicens: *Verbum caro factum est*? Respondeo dicendum, quod propter quatuor rationes Evangelista hoc fecit. Primo ad ostendendum veritatem incarnationis contra Manichæos, qui dicebant, Verbum non assumpsisse veram carnem, sed phantasticam tantum, cum non esset conveniens ut boni Dei Verbum assumeret carnem, quam ipsi dicebant diaboli creaturam. Et ideo Evangelista, ut hoc excluderet, fecit de carne specialiter mentionem, sicut & Christus, Luc. XXIV. 39. existimantibus discipulis eum esse phantasma, veritatem resurrectionis ostendit, dicens: „Spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me „ videtis habere. “ Secundo ad demonstrandam Dei erga nos magnitudinem benignitatis. Constat enim quod anima rationalis magis conformis est Deo quam caro; & quidem magnum pietatis sacramentum fuisset, si Verbum assumpsisset animam humanam, utpote sibi conformem. Sed assumere etiam carnem elongatam a simplicitate suæ naturæ, fuit multo amplioris, immo inæstimabilis pietatis indicium: secundum quod Apostolus dicit I. ad Tim. III. 16. „ Et manifeste magnum est „ pietatis sacramentum quod (*b*) manifestatum „ est in carne. “ Et ideo ut hoc ostenderet Evangelista, solum de carne mentionem fecit. Tertio ad demonstrandam veritatem, & singularitatem unionis in Christo: aliis enim hominibus sanctis unitur quidem Deus, quantum ad animam solum. Unde dicitur Sapien. VII. 27. „ Per nationes in animas sanctas se „ transfert, amicos Dei, & Prophetas constituens. “ Sed quod Verbum Dei uniretur carni, hoc est singulare in Christo, secundum illud in Psal. CXL. 10. „ Singulariter sum ego „ donec transeam. “ Iob XXVIII. 17. „ Non „ adæquabitur ei aurum. “ Hanc ergo singularitatem unionis in Christo ostendere volens Evangelista, de carne solum mentionem fecit, dicens: *Verbum caro factum est*. Quarto ad insinuandam congruitatem humanæ reparationis: homo enim per carnem infirmabatur: & ideo Evangelista volens insinuare adventum Verbi congruum esse nostræ reparationi, mentionem de carne specialiter fecit, ut ostenderet quod caro infirma, per carnem Verbi reparata fuit; & hoc est quod Apostolus dicit, Rom. VIII. 3. „ Nam quod impossibile „ erat legi, in quo infirmabatur per carnem, „ Deus Filium suum mittens in similitudinem „ carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne. “

Sed quæritur quare Evangelista non dixit: Verbum carnem assumpsit; sed potius, *Verbum caro factum est*. Respondeo dicendum, quod hoc ideo fecit ut excluderet errorem Nestorii, qui dixit, in Christo fuisse duas personas, & duos filios, & alium esse filium Virginis: unde non concedebat quod Beata Virgo esset mater Dei. Sed secundum hoc Deus non esset factus homo: quia impossibile est quod duorum singularium, quæ diversa sunt secundum suppositum, unum prædicetur de alio. Unde si alia est persona Verbi, seu suppositum, & alia persona hominis, seu suppositum in Christo; tunc non erit verum quod dicit Evangelista: *Verbum caro factum est*: ad hoc enim fit aliquid ut sit. Si ergo Verbum non esset homo, non posset dici, quod Verbum

(a) *Al.* factum est. (b) *Al.* manifestum.

bum sit factum homo. Et ideo signanter Evangelista dixit, *Factum est*; & non dixit, Assumpsit, ut ostendat quod unio Verbi ad carnem non est talis qualis est assumptio Prophetarum, qui non assumebantur in unitatem suppositi, sed ad actum propheticum; sed est talis quod Deum vere faceret hominem, & hominem Deum, idest quod Deus esset homo.

Fuerunt & alii, qui non intelligentes modum incarnationis, posuerunt quidem assumptionem prædictam esse terminatam ad veritatem personæ, confitentes in Deo unam personam Dei & hominis; sed tamen dicunt, in ipso fuisse duas hypostases, sive duo supposita, unum naturæ humanæ creatum, & temporale, aliud divinæ increatum, & æternum. Et talis est prima opinio quæ ponitur in III. Sent. dist. VI. Sed secundum hanc opinionem non habet veritatem ista propositio: Deus factus est homo, & homo factus est Deus. Et ideo hæc opinio damnata est tamquam hæretica in quinto Concilio, ubi dicitur: „ Si quis „ in Domino Iesu Christo unam personam, „ & duas hypostases dixerit; anathema sit. " Et ideo Evangelista ut omnem assumptionem excluderet quæ non terminatur ad unitatem personæ, utitur hoc verbo, *Factum est*.

Si vero quæris quomodo Verbum est homo? Dicendum, quod eo modo est homo quo quicumque alius est homo, scilicet habens humanam naturam, non quod Verbum sit ipsa humana natura, sed est divinum suppositum unitum humanæ naturæ. Hoc autem quod dicitur, *Verbum caro factum est*, non aliquam mutationem in Verbo, sed solum in natura assumpta de novo in unitatem personæ divinæ dicit: *Et Verbum caro factum est*, per unionem ad carnem: unio autem relatio quædam est; relationes autem de novo dictæ de Deo in respectu ad creaturas, non important mutationem ex parte Dei, sed ex parte creaturæ novo modo se habentis ad Deum.

(b) Sequitur: *Et habitavit in nobis*: quod quidem dupliciter distinguitur a præmissis. Primo ut dicatur quod supra Evangelista egit de Verbi incarnatione, dicens: *Verbum caro factum est*: hic vero modum incarnationis insinuat, dicens, *Et habitavit in nobis*. Secundum enim Chrysostomum, & Hilarium, per hoc quod Evangelista dicit, *Verbum caro factum est*, posset aliquis intelligere quod sit conversum in carnem, & non sint in Christo duæ naturæ distinctæ, sed una tantum natura, ex humana & divina commixta. Ideo Evangelista hoc excludens subiunxit: *Et habitavit in nobis*, idest in nostra natura, ut tamen in sua maneret distinctum. Illud enim quod in aliquid convertitur, non manet ab eo (a) in quod convertitur, secundum naturam distinctum. Quod autem ab aliquo non distinguitur, non inhabitat illud: quia habitare, distinctionem inhabitantis, & in quo habitat importat; sed Verbum habitavit in nostra natura: ergo naturaliter est ab ipsa distinctum: & ideo inquantum humana natura a natura Verbi fuit in Christo distincta, dicitur habitaculum divinitatis, & templum, iuxta illud infra II. 21. *Hoc autem dicebat de templo corporis sui*. Et quidem quamvis a prædictis Sanctis hoc sane dicatur, cavenda est tamen calumnia quam aliqui ex hoc incurrunt. Nam antiqui Doctores, & Sancti, emergentes errores circa fidem (b) ita persequebantur ut interdum viderentur in errores labi contrarios; sicut Augustinus contra Manichæos, qui destruebant libertatem arbitrii, taliter disputat quod videtur in hæresim Pelagii incidisse. Hoc igitur modo Evangelista Ioannes, ne per hoc quod dixerat, *Verbum caro factum est*, intelligeretur in Christo confusio, vel transmutatio naturarum, subiunxit: *Et habitavit in nobis*: ex quo verbo Nestorius occasionem sumens erroris, dixit, Filium Dei sic esse unitum homini ut tamen Dei & hominis non esset una persona: voluit enim quod Verbum per solam inhabitationem per gratiam fuerit humanæ naturæ unitum. Ex hoc autem sequitur, quod Filius Dei non sit homo.

Ad quorum evidentiam sciendum est, quod in Christo duo considerare possumus, scilicet naturam, & personam. Secundum naturam autem attenditur in Christo distinctio, non secundum personam, quæ una & eadem est in duabus naturis: quia humana natura in Christo fuit assumpta in unitatem personæ. Inhabitatio ergo quam ponunt Sancti, referenda est ad naturam, ut dicatur, quod *habitavit in nobis*; idest, natura Verbi inhabitavit naturam nostram; non secundum hypostasim, seu personam, quæ est eadem utriusque naturæ in Christo.

Quod autem blasphemat Nestorius, auctoritate sacræ Scripturæ evidenter refellitur. Apostolus enim Phil. II. 6. unionem Dei, & hominis exinanitionem vocat, dicens de Filio (c) Dei: „ Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens. " Non autem dicitur Deus exinaniri ex eo quod creaturam rationalem

(a) *Al.* in quantum. (b) *Al. omittitur* ita. (c) *Al. deest* Dei.

lem per gratiam inhabitet: quia sic Pater, & Spiritus sanctus exinanirentur, cum & ipsi inhabitare hominem dicuntur per gratiam. Dicit enim Christus de se, & de Patre loquens, infra XIV. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. De Spiritu autem sancto dicit Apostolus, I. Cor. III. 16. „ Spiritus „ Dei habitat in nobis. “ Præterea si Christus personaliter Deus non esset, præsumptuosissime dixisset (infra X. 30.) *Ego & Pater unum sumus*: & (ibid. VIII. 58.) *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Ego autem personam loquentis demonstrat; homo autem erat, qui loquebatur: unum cum Patre præexistebat Abrahæ.

Potest etiam aliter continuari, ut dicatur, quod supra egit de Verbi incarnatione; nunc autem agit de Verbi incarnati conversatione, dicens: *Et habitavit in nobis*; idest, inter nos Apostolos conversatus est familiariter: secundum quod dicit Petrus, Act. I. 21. „ In o„ mni tempore quo intravit, & exivit inter „ nos Dominus Iesus. “ Baruch. IV. 38. „ Post „ hæc in terris visus est. “ Hoc autem Evangelista addidit propter duo. Primo ut ostendat mirabilem conformitatem Verbi ad homines, inter quos sic conversatus est ut videretur quasi unus ex eis. Non solum enim in natura voluit assimilari hominibus, sed etiam in convictu, & familiari conversatione absque peccato, cum eis voluit esse simul, ut sic homines suæ conversationis dulcedine allectos traheret ad seipsum. Secundo ut ostendat sui testimonii veritatem. Evangelista enim supra (a) de Verbo magna quædam dixerat, & adhuc multa de eo mirabilia dicturus erat; & ideo ut eius testimonium credibilius fieret, accepit quasi in veritatis argumentum, se cum Christo conversatum fuisse, dicens: *Et habitavit in nobis*; quasi dicat: Bene possum testimonium perhibere de ipso, quia cum ipso conversatus sum. I. Ioan. I. I. „ Quod fuit „ ab initio, quod audivimus, quod vidimus „ oculis nostris, quod perspeximus, & manus „ nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ &c. “ Et Act. X. 40. „ Dedit eum manifestum fieri „ non omni populo, sed testibus præordinatis „ a Deo (idest) nobis, qui manducavimus, „ & bibimus cum illo. “

LECTIO VIII.

(a) ET vidimus gloriam eius, (b) gloriam quasi Unigeniti a Patre, (c) plenum gratiæ, & veritatis.

(a) POsita Verbi incarnatione, hic consequenter Evangelista insinuat Verbi incarnati evidentiam: & circa hoc duo facit: primo enim ostendit modum manifestationis Verbi incarnati; secundo utrumque modum exponit, ibi, *De plenitudine eius nos omnes accepimus*. Innotuit autem Apostolis Verbum incarnatum dupliciter. Primo quidem per visum acceperunt de eo notitiam; secundo per auditum ex testimonio Ioannis Baptistæ. Primo ergo manifestat quid de Verbo viderint; secundo quid a Ioanne audierint, ibi, *Ioannes testimonium perhibet de ipso*. Dicit autem tria de Verbo. Primo eius gloriæ manifestationem: unde dicit, *Et vidimus gloriam eius*; secundo eius gloriæ singularitatem, cum subdit, *Quasi Unigeniti*; tertio huius gloriæ determinationem: quia *plenum gratia, & veritatis*. Hoc autem quod dicit, *Vidimus gloriam eius*, potest continuari ad præcedentia tripliter. Primo ut sit argumentum eius quod dixerat: *Verbum caro factum est*; quasi dicat: Ex hoc habeo, & scio quod Verbum Dei est incarnatum, quia ego, & alii Apostoli vidimus gloriam eius. Infra III. 11. *Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur*. Et I. Ioan. I. I. „ Quod fuit ab initio, quod audivimus, „ quod vidimus oculis nostris &c. “ Secundo continuatur, secundum Chrysostomum, ut sit expressivum multiplicis beneficii; quasi dicat: Non solum hoc beneficium collatum est nobis per incarnationem Verbi, scilicet quod efficiamur filii Dei, sed etiam quod videamus gloriam. Oculi enim debiles, & infirmi lucem solis non possunt videre; sed tunc eam videre possunt, cum in nube, vel in aliquo corpore opaco resplendet. Ante incarnationem enim Verbi, mentes humanæ erant invalidæ ad videndum in seipsa lucem divinam, quæ illuminat omnem rationalem naturam; & ideo ut a nobis facilius cerni, contemplarique posset, nube nostræ carnis se texit, iuxta illud Exo. XVI. 10. „ Respexerunt ad solitu„ dinem, & viderunt gloriam Domini in nube; “ idest, Verbum Dei in carne. Secundum Augustinum autem continuatur sic quod referatur ad beneficium gratiæ. Spirituales enim oculi hominum non solum naturaliter deficiebant

(a) *Al.* in Verbo.

bant a contemplatione divinæ lucis, sed etiam ex defectu peccati: secundum illud Psal. lvii. 9. „ Supercecidit ignis (scilicet concu„ piscentiæ) & non viderunt solem, " scilicet iustitiæ. Ut ergo ipsa divina lux posset a nobis videri, sanavit oculos hominum, faciens de carne sua salutare collirium, ut sic oculos ex concupiscentia carnis corruptos, Verbum collirio suæ carnis curaret. Et inde est quod statim cum Verbum factum est caro, dixerunt: *Et vidimus gloriam eius*. Ad hoc significandum fecit Dominus lutum ex sputo, & linivit oculos cæci nati: infra vi. Lutum quidem de terra est, sputum autem a capite derivatur: ita in persona Christi, natura quidem humana assumpta de terra est; Verbum vero incarnatum a capite est, scilicet a Deo Patre. Hoc ergo lutum statim cum appositum fuit oculis hominum, *vidimus gloriam eius*. Hanc autem Verbi gloriam Moyses videre optavit, dicens (Exod. xxxiii. 18.) „ Ostende mihi gloriam tuam. " Sed eam videre non meruit; immo dictum est ei a Domino (ibid. 23.) „ Posteriora mea videbis, " idest umbras, & figuras. Apostoli vero ipsam (a) claritatem viderunt. II. Cor. iii. 18. „ Nos autem revelata facie gloriam Dei spe„ culantes, in eamdem imaginem transforma„ mur de claritate in claritatem. " Moyses enim, & alii Prophetæ Verbi gloriam manifestandam mundo in fine temporum speculabantur in ænigmatibus, & figuris. Unde dicit Apostolus (infra xii. 41.) *Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius*. Apostoli autem ipsam Verbi claritatem per præsentiam corporalem viderunt. II.Cor.iii.18. „ Nos au„ tem revelata facie &c. " Et Luc. x. 23. „ Beati oculi qui vident quæ vos videtis. „ Multi enim Reges, & Prophetæ voluerunt „ videre quæ vos videtis, & non viderunt. "

(b) Consequenter cum dicit, *Gloriam quasi Unigeniti*, ostendit gloriæ eius singularitatem. Cum enim de quibusdam hominibus inveniatur quod fuerunt gloriosi, sicut (b) de Moyse legitur Exo. xxxiv. 29. „ Et facies eius „ facta est splendida, " (vel cornuta, secundum aliam litteram) posset aliquis dicere, quod ex hoc quod viderunt eum gloriosum, non debet dici quod Verbum Dei sit factum caro. Sed hoc Evangelista excludit, dicens: *Gloriam quasi Unigeniti a Patre*; quasi dicat: Gloria eius non est sicut gloria Angeli, vel Moysis, & Eliæ, vel Elisæi, vel cuiusque alterius; sed *quasi Unigeniti*: quia, ut dicitur Heb. iii. 3. „ Ampliori gloria iste præ Moy„ se dignus est habitus. " Psal. lxxxviii. 7. „ Quis similis Deo in filiis Dei? " Hoc autem quod dicit, *Quasi*, est expressivum veritatis, secundum Gregorium, & est modus, ut Chrysostomus dicit, sicut si aliquis vidisset Regem multiplici gloria incedentem, & interrogatus ab aliquo, qualiter Regem vidisset, volens se expedire, illam multiplicem gloriam uno verbo exprimeret, dicens, quod ipse incedebat sicut Rex; idest, sicut Regem decebat. Ita hic Evangelista, quasi interrogaretur ab aliquo, qualis esset gloria Verbi quam viderat, non valens eam plene exprimere, dicit, eam esse *quasi Unigeniti a Patre*, idest talem qualem decebat Unigenitum Dei.

Attenditur autem singularitas gloriæ Verbi quantum ad quatuor. Primo quantum ad Patris testimonium, quod Filio reddidit: quia Ioannes fuit unus de tribus qui viderunt Christum transfiguratum in monte, & audierunt vocem Patris dicentis (Matth. xvii. 5.) „ Hic „ est Filius meus dilectus, in quo mihi bene „ complacui. " Et de ista gloria dicitur II. Petr. i. 17. „ Accepit a Deo Patre honorem, „ & gloriam, voce delapsa ad eum huius„ cemodi a magnifica gloria: Hic est Filius „ meus dilectus. " Secundo quantum ad Angelorum ministerium: nam ante incarnationem Christi homines erat Angelis subiecti; postmodum vero, Christo subiecti ministraverunt. Matth. iv. 11. „ Tunc accesserunt „ Angeli, & ministrabant ei. " Tertio vero quantum ad naturæ obsequium: tota enim natura Christo obediens ei obsequebatur ad nutum, utpote ab ipso instituta: quia *omnia per ipsum facta sunt*. Quod quidem nec Angelis, nec alicui alii creaturæ concessum est, nisi soli Verbo incarnato; & hoc est quod dicitur Matth. viii. 27. „ Qualis est iste, quia „ mare, & venti obediunt ei? " Quarto quantum ad docendi, seu operandi modum. Moyses enim, & alii Prophetæ non propria auctoritate præcepta dabant, & homines instruebant, sed Dei: unde dicebant: „ Hæc dicit „ Dominus &c. " & „ Locutus est Dominus ad „ Moysen &c. " Christus vero loquitur tamquam Dominus, & potestatem habens, idest propria virtute. Unde dicebat, Matth. v. 22. „ Ego dico vobis &c. " propter quod in fine sermonis eius in monte dicitur, quod erat docens quasi potestatem habens &c. Item alii Sancti operabantur miracula virtute non sua, Christus vero virtute propria. Unde dicitur Marc. i. 17. „ Quænam est hec nova doctri„ na, quia in potestate etiam spiritibus im„ mundis imperat, & obediunt ei? " Sic ergo singularis est gloria Verbi.

Nota autem, quod aliquando dicimus in Scriptura Christum unigenitum, sicut hic, & infra:

(a) Al. caritatem. (b) Al. & Moyses.

infra: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Aliquando vero dicimus ipsum primogenitum. Heb. I. 6. „ Et cum iterum in„ troducit primogenitum in orbem terræ, di„ cit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. " Quod ideo est, quod sicut totius sanctæ Trinitatis proprium est esse Deum, ita Verbo Dei proprium est quod sit Deus genitus. Et quandoque quidem nominamus Deum, secundum quod est in se; & sic ipse solus singulariter est Deus per essentiam suam. Unde hoc modo dicimus quod est tantum unus Deus, secundum illud Exo. VI. 4. „ Audi Israel, „ Dominus Deus tuus unus est. " Quandoque nomen deitatis derivamus etiam ad alios, secundum quod aliqua similitudo divinitatis ad homines derivatur; & sic dicimus multos deos, secundum illud I. Cor. VIII. 5. „ Siqui„ dem sunt dii multi, & domini multi. " Eodem modo ergo, si consideremus proprietatem Filii, qua genitus est, quantum ad modum quo sibi ista filiatio attribuitur, scilicet per naturam, dicimus ipsum Unigenitum Dei: quia cum ipse solus sit naturaliter genitus a Patre, unus tantum est genitus Dei. Si vero consideremus ipsum Filium, secundum quod per similitudinem ad ipsum, filiatio derivatur ad alios, sic sunt multi filii Dei per participationem. Et quia per eius similitudinem dicuntur filii Dei, ideo ipse dicitur primogenitus omnium. Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit „ conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse „ primogenitus in multis fratribus. " Sic ergo Christus dicitur Unigenitus Dei per naturam, primogenitus vero inquantum ab eius naturali filiatione per quamdam similitudinem, & participationem filiatio ad multos derivatur.

(c) Consequenter cum dicit, *Plenum gratia, & veritatis*, ipsam gloriam Verbi determinat; quasi dicat: Talis est eius gloria quod plenus est gratia, & divinitate. Possunt autem hæc verba exponi de Christo tripliciter. Primo secundum unionem: ad hoc enim alicui datur gratia ut per ipsam uniatur Deo. Ille ergo gratia plenus est qui perfectissime Deo unitur. Et alii quidem coniunguntur Deo per participationem similitudinis naturalis. Gen. I. 16. „ Faciamus hominem ad imaginem & „ similitudinem nostram. " Alii per fidem. Eph. III. 17. „ Habitare per fidem Christum „ in nobis. " Alii per caritatem: quia, „ qui „ manet in caritate, in Deo manet: " ut dicitur I. Ioan. IV. 16. Sed omnes isti modi particulares sunt: quia neque per participationem naturalis similitudinis perfecte aliquis Deo coniungitur, neque videtur Deus per fidem sicuti est, neque per caritatem diligitur quantum diligibilis est: quia enim ipse est infinitum bonum, ideo sua amabilitas est infinita, ad quam infinite amandam non potest pertingere alicuius creaturæ amor; & ideo non potest esse plena coniunctio. In Christo autem, in quo humana natura est unita divinitati in unitate suppositi, est invenire plenam, & perfectam coniunctionem ad Deum: quia talis fuit illa unio ut omnes actus tam divinæ quam humanæ naturæ essent actus suppositi. Fuit ergo plenus gratia, inquantum non accepit a Deo aliquod donum gratuitum speciale, sed quod esset ipse Deus. Phil. II. 9. „ Dedit illi nomen (scilicet Deus Pater Fi„ lio) quod est super omne nomen. Rom. I. 4. „ Qui prædestinatus est Filius Dei in vir„ tute. " Fuit etiam plenus veritatis, quia humana natura in Christo pervenit ad ipsam veritatem divinam, scilicet quod ille homo esset ipsa divina veritas. In aliis enim hominibus sunt multæ veritates participatæ secundum quod ipsa veritas prima per multas similitudines in mentibus eorum relucet; sed Christus est ipsa veritas: unde dicitur Coloss. II. 3. quod „ in ipso sunt absconditi omnes the„ sauri sapientiæ. " Secundo possunt exponi secundum animæ perfectionem, secundum quam dicitur plenus gratiæ, & veritatis, secundum quod in anima eius fuit plenitudo omnium gratiarum absque mensura aliqua. Infra III. 34. *Non enim datus est spiritus ad mensuram*; qui tamen mensurate datus est omnibus creaturis rationalibus, tam Angelis, quam hominibus: nam, secundum Augustinum, sicut in singulis membris corporis est unus sensus communis, scilicet sensus tactus, in capite vero sunt sensus omnes; ita in Christo, qui est caput omnis rationalis naturæ, & specialiter Sanctorum, qui ei uniuntur per fidem, & caritatem, superabundanter omnes virtutes, & gratiæ, & dona inveniuntur; in aliis vero Sanctis participationes sunt donorum & gratiarum, quamvis commune donum omnium Sanctorum sit caritas. De plenitudine gratiæ Christi dicitur Esa. XI. 1. „ Egre„ dietur virga de radice Iesse, & flos de ra„ dice eius ascendet, & requiescet super eum „ Spiritus Domini: spiritus sapientiæ, & in„ tellectus, spiritus consilii, & fortitudinis, „ spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit „ eum spiritus timoris Domini. " Fuit etiam Christus veritate plenus, quia eius pretiosa, & beata anima omnem veritatem tam divinam quam humanam ab instanti conceptionis cognovit. Unde dicit ei Petrus (infra ult. XVII.) *Tu omnia scis*. Et in Psal. LXXXVIII. 25. „ Veritas mea (idest cognitio omnis ve„ ritatis) & misericordia mea (idest omnium „ gra-

„ gratiarum plenitudo) cum ipso. “ Tertio modo possunt exponi secundum capitis dignitatem, scilicet inquantum Christus est caput Ecclesiæ; & sic sibi competit gratiam communicare aliis, tam in mentibus hominum operando virtutem per gratiæ infusionem, quam merendo per doctrinam, & opera, & passiones mortis superabundantem gratiam infinitis mundis, si essent. Inquantum igitur nobis largitus est perfectam iustitiam, quam non poteramus habere per legem, quæ infirmabatur, quæ nullum iustificare posset, neque ad perfectum adducere, intantum gratia plenus est, ut dicitur Rom. VIII. 3. „ Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per „ carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne. “ Item fuit veritate plenus, inquantum figuras veteris legis, & promissiones factas patribus adimplevit. Rom. XV. 8. „ Dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis (a) ad confirmandas promissiones patrum. “ II. Cor. 1. 20. „ Quotquot promissiones Dei sunt in illo Est. “ Item dicitur plenus gratia, quia eius doctrina, & conversatio gratiosissima fuit. Psal. XLIV. 3. „ Diffusa est gratia in labiis „ tuis. “ Unde dicitur Luc. XXI. 3. quod „ omnes (b) mane ibant; “ idest, mane ire studebant. Sed plenus veritate: quia non docebat in ænigmatibus, & figuris, nec palpabat vitia hominum, sed veritatem omnibus aperte, sine ulla (c) fraude prædicabat. Infra XVI. 29. *Ecce palam loqueris &c.*

LECTIO IX.

(a) IOannes testimonium perhibet de ipso, (b) & clamat dicens: (c) Hic erat quem dixi: (d) Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

(a) POsita evidentia Verbi, qua ipsis Apostolis innotuit per visum, consequenter Evangelista ponit eius evidentiam, secundum quod aliis quam Apostolis innotuit per auditum, per testimonium ipsius Ioannis &c. & circa hoc tria facit: primo enim testis introducitur; secundo testificandi modus innuitur, ibi, *Et clamat*; tertio testimonium ponitur, ibi, *Hic erat quem dixi &c.* Dicit ergo: Nos quidem gloriam eius vidimus, sicut Unigeniti a Patre, sed hoc nobis non creditur, quia forte habemur suspecti: accedat illius testis, scilicet Ioannes Baptista, qui testimonium Christo perhibuit: est enim testis fidelis, qui non mentietur. Prov. XIV. 5. Testis fidelis „ non mentietur &c. Infra V. 33. *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati*. Hic enim Ioannes testimonium perhibet; quasi dicat, perseveranter suum officium implet: quia ipse venit in testimonium. Prov. XII. 19. „ Labium veritatis firmum erit in perpe„ tuum. “

(b) Deinde cum dicit, *Et clamat dicens*, ponitur modum testificandi, qui fit cum clamore; & ideo dicit, *Clamat*, inquantum libere sine timore. Esa. XL. 9. „ Exalta in for„ titudine vocem tuam... Ecce Deus noster. “ Ardenter, & ex magno fervore: quia, ut dicitur Eccli. XLVIII. 1. „ verbum eius ut fa„ cula ardebat. “ Esa. VI. 3. „ Seraphim cla„ mabant alter ad alterum: “ per quod intimior ardor mentis exprimitur. Per manifestationem etiam clamoris ostenditur, quod non sub figuris, neque occulte ad paucos sermo testificantis dirigitur; sed aperte, & ostensive declaratur, & denuntiatur veritas iam non paucis, sed multis. Esa. LVIII. 1. „ Cla„ ma, ne cesses. “

(c) Deinde cum dicit, *Hic erat quem dixi*, quid sit testificatus, subiungit: ubi duo facit: primo enim describit continuitatem sui testimonii; secundo describit eum cui testimonium perhibet, ibi, *Qui post me venturus est, ante me factus est*. Fuit ergo testimonium Baptistæ continuum: quia non semel tantum, sed multoties; & etiam antequam Christus ad ipsum venisset, Ioannes testimonium ei perhibuit: & ideo dixit: *Hic erat quem dixi*; idest, antequam vidissem eum corporaliter, testimonium ei perhibui. Luc. 1. 76. „ Tu puer „ Propheta Altissimi vocaberis. “ Et hoc ideo, quia præsentem, & futurum ostendit. Est etiam eius testimonium certum, quia non solum futurum esse prædixit, sed præsentem digito demonstravit, dicens: *Ecce agnus Dei*: ex quo insinuatur, quod Christus corporaliter præsens erat Ioanni: nam solitus erat sæpe ad Ioannem venire, antequam baptizatus fuisset.

(d) Describit autem consequenter eum cui testimonium perhibet, dicens: *Qui post me venturus est, ante me factus est*. Ubi notandum

(a) *Al.* ad evacuandas. (b) *Al.* manicabant. (c) *Al.* laude.

dum est, quod Ioannes non statim prædicat discipulis, Christum esse Filium Dei, sed paulatim eos ad altiora provehit: primo præferens eum sibi, qui tamen tantæ famæ, & auctoritatis erat ut crederetur esse Christus, vel aliquis de magnis Prophetis. Comparat autem Christum sibi primo quantum ad ordinem prædicationis; secundo quantum ad ordinem dignitatis; tertio quantum ad ordinem durationis. Quantum ad ordinem prædicationis, Ioannes præcessit Christum sicut famulus dominum, & sicut miles Regem, & sicut lucifer solem. Malach. III. 1. „ Ecce ego mit„ to Angelum meum, & præparabit viam „ ante faciem meam. " *Qui* igitur *post me venit*, scilicet in notitiam hominum prædicando. Et notandum, quod ly *venit* est temporis præsentis, quia in Græco ponitur participium præsentis temporis. Præcessit autem Ioannes Christum duplici ratione. Primo, secundum Chrysostomum, quia Ioannes erat consanguineus Christi secundum carnem. Luc. I. 36. „ Et ecce Elisabeth cognata tua &c. " Si ergo testimonium perhibuisset Christo postquam eum cognoverat, potuisset suum testimonium suspectum habere, & ideo Ioannes venit ad prædicandum, nondum habens familiaritatem cum Christo, ut eius testimonium efficacius esset. Unde dicebat infra (hoc cap.) *Ego nesciebam eum*; *sed ut manifestetur in Israel propterea veni ego, in aqua baptizans*. Secundo quia in his quæ de potentia procedunt ad actum, imperfectum naturaliter præcedit perfectum: unde dicitur I. Cor. XV. 46. „ Non „ prius quod spirituale est, sed quod anima„ le. " Et ideo perfectam Christi doctrinam debuit præcedere imperfectior doctrina Ioannis, quæ quodam modo fuit media inter doctrinam Legis, & Prophetarum, quæ annuntiabat de longinquo Christum futurum; & doctrinam Christi, quæ manifesta erat, & Christum manifeste annuntiabat. Comparat sibi quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Ante me factus est*. Unde sciendum est, quod ex hoc Arriani sumpserunt occasionem erroris. Dicebant enim quod hoc quod dixit, *Post me venit*, intelligitur de Christo secundum carnem assumptam, sed hoc quod addit, *Ante me factus est*, non potest intelligi nisi de Verbo Dei, (a) quod carni præexistebat; & propterea Christum inquantum est Verbum, factum esse, & non esse Patri coæternum. Sed, secundum Chrysostomum, hæc expositio stulta est: quia si hoc esset verum, non dixisset Baptista: *Ante me factus est, quia prior me erat*: cum nullus ignoret, quod si prior eo erat, ante eum factus est; sed potius e converso dixisset: Prior me erat, quia factus est ante me. Et ideo, secundum Chrysostomum, intelligendum est de prioritate dignitatis, idest mihi prælatus est, & antepositus; quasi dicat: Quamvis Iesus post me ad prædicandum venerit, tamen factus est ante me, idest dignior, & superior auctoritate, & hominum reputatione. Iob XXVIII. 17. „ Non adæquabitur ei aurum &c. " Vel *ante me factus est*, idest coram me, ut habetur in Glossa; & littera in Græco hoc sonat; quasi dicat, *Coram me*, idest in conspectu meo, quia mihi apparuit, & innotuit. Item comparat eum sibi quantum ad ordinem durationis, dicens: *Quia prior me erat*; quasi dicat: Ipse est ab æterno Deus, ego ex tempore homo fragilis; & ideo, licet eum prædicando præcesserim, tamen rationabiliter prælatus est mihi in fama, & opinione hominum, qui sua æternitate præcedit omnia. Heb. ult. 8. „ Iesus Christus heri, & hodie, „ ipse & in sæcula. " Et infra VIII. 58. *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Potest etiam exponi quod dictum est, *Ante me factus est*, ut referatur ad ordinem temporis secundum carnem: Christus enim in instanti suæ conceptionis fuit perfectus Deus, & perfectus homo, habens rationalem animam perfectam virtutibus, & corpus omnibus lineamentis distinctum, non tamen secundum quantitatem perfectam. Hier. XXXI. 22. „ Mulier „ circumdabit virum, " scilicet perfectum. Constat autem quod Christus ante fuit conceptus quam Ioannes esset natus, & perfectus homo; & ideo dicit: *Ante me factus est*: quia ipse prius fuit homo perfectus, quam natus fuisset ex utero. Sequitur

(a) *Al.* quod carni præexistebat Christum, inquantum &c.

LE-

LECTIO X.

(a) ET de plenitudine eius nos omnes accepimus, (b) & gratiam pro gratia, (c) Quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.

(a) VErba ista usque ad locum illum, *Et hoc est testimonium Ioannis*, dupliciter inseruntur. Nam, secundum Origenem, (a) sunt verba prolata a Ioanne Baptista, & subduntur ab eo (b) quasi in argumentum præmissorum; quasi dicat: Vere *prior me erat*: quia *de plenitudine eius*, scilicet gratiarum, non solum ego, sed etiam *omnes*, Prophetæ, & patres, *accepimus*: quia omnes gratiam quam habuerunt, habuerunt per fidem incarnati Verbi. Et secundum hoc, ab illo loco, *Ioannes testimonium perhibet &c.* incepit texere exordium suæ incarnationis. Secundum Augustinum autem, & Chrysostomum, sunt verba Ioannis Evangelistæ (c) ab hoc quod dicitur, *Ioannes testimonium perhibet*; & tunc continuatur ad hoc quod dixerat: *Plenum gratia*, *& veritatis*: ut dicatur sic. Supra Evangelista ostendit evidentiam Verbi, quæ innotuit & per visum, & per auditum; hic vero utrumque explicat: & primo quomodo Apostolis innotuit visu, quasi a Christo accipientibus; secundo quomodo Ioannes testificatus est de eo, ibi, (d) *Et hoc est testimonium Ioannis*. Circa primum duo facit. Primo ostendit (e) Christum esse fontalem originem omnis spiritualis gratiæ; secundo ostendit derivatam in nos gratiam per ipsum, & ab ipso, ibi, *Et gratiam pro gratia*. Dicit ergo primo: Experimento patet, quod vidimus eum plenum gratiæ, & veritatis: quia *de plenitudine eius nos omnes accepimus*. Est autem plenitudo sufficientiæ, qua aliquis est sufficiens ad actus meritorios, & excellentes faciendos, sicut in Stephano. Item (f) est plenitudo redundantiæ, qua Beata Virgo excellit omnibus Sanctis, propter eminentiam, & abundantiam meritorum. (g) Est etiam plenitudo efficientiæ, & effluentiæ, quæ soli homini Christo competit, (h) quasi auctori gratiæ. Sic enim Beata Virgo redundavit (i) gratiam in nos, ut tamen auctrix gratiæ nequaquam esset, sed ab anima eius gratia redundavit in carnem: nam per Spiritus sancti gratiam, non solum mens Virginis fuit Deo per amorem perfecte unita, (k) sed eius uterus a Spiritu sancto est supernaturaliter impraegnatus. Et ideo statim cum dixisset Gabriel, Ave gratia plena, subiunxit de plenitudine ventris, dicens, Dominus tecum. Ut ergo Evangelista hanc (l) singularem plenitudinem redundantiæ, & efficientiæ de Christo ostenderet, dixit: *De plenitudine eius omnes accepimus*, scilicet omnes Apostoli, & Patriarchæ, & Prophetæ, & iusti, qui fuerunt, sunt, & erunt, & etiam omnes Angeli.

Nota, quod hæc præpositio *de* aliquando quidem denotat efficientiam, seu originalem causam, sicut cum dicitur, Radius est, vel procedit de Sole; & hoc modo denotat in Christo efficientiam gratiæ, seu auctoritatem, quia plenitudo gratiæ quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis. Eccli. XXIV. 26. „ Venite ad me omnes qui concupiscitis me, „ & a generationibus meis (quæ scilicet „ de me procedunt) adimplemini, " participatione sufficientis plenitudinis. Aliquando autem hæc præpositio *de* denotat consubstantialitatem, ut cum dicitur, Filius est de patre; & secundum hoc plenitudo Christi est Spiritus sanctus, qui procedit ab eo consubstantialis ei in natura, in virtute, & maiestate. Quamvis enim dona habitualia alia sint in anima Christi quam ea quæ sunt in nobis, tamen Spiritus sanctus, qui est in ipso, unus & idem replet omnes sanctificandos. I. Cor. XII. 11. „ Hæc omnia operatur unus atque idem „ spiritus. " Ioel. II. 28. „ Effundam de spi„ ritu meo super omnem carnem. " Rom. VIII. 9. „ Si quis spiritum Christi non habet, „ hic non est eius. " Nam unitas Spiritus sancti facit in Ecclesia unitatem. Sap. I. 7. „ Spi„ ritus Domini replevit orbem terrarum. " Tertio modo hæc præpositio *de* denotat partialitatem, sicut cum dicimus, Accipe de hoc pane, vel vino, idest partem accipe, & non totum; & hoc modo accipiendo, notat in accipientibus partem de plenitudine derivari. Ipse enim accepit omnia dona Spiritus sancti sine mensura, secundum plenitudinem perfectam; sed nos de plenitudine eius partem aliquam participamus per ipsum; & hoc secundum mensuram, quam unicuique Deus divisit.

(a) *Al.* sicut. (b) *Al.* qui. (c) *Al.* deest ab. (d) Al. *Et hoc testimonium*. (e) *Al.* gratiam esse &c. (f) *Al.* ostenditur plenitudo &c. (g) *Al.* Sed est plenitudo &c. (h) *Al.* quasi auctor est gratiæ. (i) *Al.* gloriam. (k) *Al.* sed eius virtus per Spiritum sanctum est supernaturaliter impraegnata. (l) *Al.* singulariter.

visit. Ephes. IV. 7. „ Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram „ donationis Christi. "

(b) Deinde cum dicit, *Et gratiam pro gratia*, ostendit derivationem gratiarum in nos per Christum: ubi duo facit. Primo ostendit quod accepimus gratiam a Christo, eo auctore; secundo accepimus ab eo sapientiam, ibi, *Deum nemo vidit unquam*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de plenitudine eius accepimus; secundo necessitatem accipiendi ostendit, ibi, *Quia lex per Moysen data est &c*. Dicit autem primo quod accepimus de plenitudine Christi hoc quod dico, *Et gratiam pro gratia*. Sed per hoc quod ponitur, cogimur intelligere quod de plenitudine eius accepimus gratiam, & pro illa gratia accepimus aliam; & ideo videndum est quæ sit (a) prima gratia, pro qua secundam accepimus, & quæ ipsa secunda. Secundum Chrysostomum autem, prima gratia, quam totum genus humanum accepit, fuit gratia veteris testamenti accepta in lege, quæ quidem magna fuit, iuxta illud Prov. IV. 2. „ Donum bonum tribuam vobis „ &c. " Magnum enim fuit quod hominibus idolatris data sunt præcepta a Deo, & unius veri Dei vera cognitio. Rom. III. 1. „ Quid „ amplius (b) Iudæo, aut quæ utilitas cir„ cumcisionis? Multum quidem per omnem „ modum. Primum quidem quia (c) credita „ sunt eis eloquia Dei. " Pro gratia ergo ista, quæ prima fuit, secundam longe meliorem accepimus. Zach. IV. 7. „ Exæquabit gra„ tiam gratiæ. "

Sed numquid non sufficiebat prima gratia? Respondeo dicendum, quod non, quia per legem solum cognitio peccati datur, non ablatio. „ Neminem enim ad perfectum adduxit „ lex: " Hebr. VII. 19. Et ideo erat necesse quod alia gratia peccata auferens, & reconcilians Deo, veniret; & ideo dicit: *Quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum*.

(c) Ubi Evangelista præfert Christum legislatori Moysi, quem Baptista sibi prætulerat. Moyses autem reputabatur maximus Prophetarum. Deuter. ult. 10. „ Non surrexit „ ultra Propheta in Israel sicut Moyses. " Præfert autem eum Moysi, quantum ad excellentiam, & dignitatem operum: *quia per Moysen lex data est*; & horum duorum, tantum unum excellit alium, quantum figuratum excellit figuram, & veritas ipsam umbram. „ Um„ bram enim habuit lex futurorum bonorum „ &c. " Heb. X. 1. Item excellit quantum ad modum operandi, quia lex data est per Moysen, sicut per (d) proponentem, non per facientem, quia, „ solus Dominus est legifer no„ ster: " Esai. XXXIII. 22. *Gratia autem, & veritas facta est per Christum*, sicut per dominum, & auctorem veritatis, & gratiæ, ut supra expositum est. Secundum Augustinum vero, prima est iustificans, & præveniens, quæ non datur nobis ex operibus. Rom. XI. 6. „ Si autem gratia, iam non ex operibus. " Pro ista ergo gratia, scilicet imperfecta, accepimus aliam gratiam consummatam, scilicet æternæ vitæ: & quamvis æterna vita aliquo modo meritis acquiratur, tamen quia principium merendi in omnibus est gratia præveniens, ideo vita æterna dicitur gratia. Rom. VI. 23. „ Gratia Dei vita æterna. " Et, ut breviter concludatur, quicquid prævenienti gratiæ de gratia additur, totum gratia pro gratia dicitur. Necessitas autem secundæ gratiæ est ex insufficientia legis, quæ ostendebat quid faciendum, & quid cavendum erat; sed ad implendum ea quæ præcipiebat, non præbebat auxilium; (e) immo per occasionem operabatur mortem, quæ tamen videbatur fuisse ad vitam. Apostolus Rom. VII. & II. Corinth. III. 9. dicit, legem ministram fuisse mortis: „ Nam si ministratio damnationis in glo„ ria est, multo magis abundat ministerium „ iustitiæ in gloria. " Item promittebat auxilium gratiæ, sed non solvebat, quia, „ neminem „ ad perfectum adduxit lex: " ut dicitur Heb. VII. 19. Item per sacrificia, & cæremonias veritatem novæ gratiæ figurabat, ipso suo ritu clamans eam figuram; & ideo necesse fuit quod Christus veniret, qui per mortem propriam alienas mortes perimeret, & conferret auxilium novæ gratiæ, ut faciliter, & delectabiliter adimpleremus præcepta, & moreremur transgressioni, & conversationi antiquæ. Rom. VI. 6. „ Vetus homo noster simul crucifixus est &c. " Item ut manifestaretur veritas figurarum contentarum in lege, & ut promissiones factæ patribus solverentur: II. Corinth. I. Vel aliter. *Veritas per Christum facta est*, quantum ad sapientiam, & veritatem occultam a sæculis, quam veniens in mundum aperte docuit. Infra XVIII. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati*.

Sed si ipse Christus est veritas, ut infra XIV. dicitur, quomodo per ipsum facta est veritas, cum nihil possit fieri a seipso? Respondeo: Dicendum est, quod ipse est per suam essentiam veritas increata, quæ æterna est, & non

(a) *Al.* propria. (b) *Al.* video. (c) *Al.* tradita. (d) promittentem. (e) *Al.* unde.

& non facta, sed a Patre est genita; sed per ipsum factæ sunt omnes veritates creatæ, quæ sunt quædam participationes, & refulgentiæ primæ veritatis, quæ in animabus sanctis relucent.

LECTIO XI.

(a) DEum nemo vidit umquam. (b) Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, (c) ipse enarravit.

(a) SUpra Evangelista ostendit quomodo gratiam Apostoli acceperunt a Christo, eo faciente; hic ostendit quomodo acceperunt ab ipso eam docente: & circa hoc tria facit. Primo ostendit huius doctrinæ necessitatem, dicens: *Deum nemo vidit umquam*; secundo doctoris ad docendum eam, facultatem, ibi, *Unigenitus qui est in sinu Patris*; tertio ipsam doctrinam declarat, ibi, *Enarravit*. Necessitas autem huius doctrinæ erat defectus sapientiæ in hominibus: quem quidem defectum Evangelista insinuabat per ignorantiam Dei, quæ in hominibus abundabat, dicens: *Deum nemo vidit umquam*. Et hoc facit congrue: nam sapientia proprie in cognitione Dei, & divinorum consistit. Unde Augustinus dicit, quod sapientia est divinarum rerum cognitio, sicut & scientia humanarum.

Quod autem hic dicit Evangelista, *Deum nemo vidit umquam*, contrariari videtur pluribus auctoritatibus divinæ Scripturæ. Dicitur enim Esai. VI. 1. „ Vidi Dominum sedentem „ super solium excelsum, & elevatum. " II. Reg. VI. 2. fere idem habetur „ Nomen Do„ mini sedentis super Cherubim &c." Matth. V. 8. dicit Dominus: „ Beati mundo corde, „ quoniam ipsi Deum videbunt. " Sed si aliquis responderet ad hoc ultimum, dicens, verum esse quod in præterito nullus vidit; sed in futuro videbit, sicut Dominus promittit; Apostolus hoc excludit, dicens (I. Tim. ult. 16.) „ Lucem habitat inaccessibilem, „ quam nullus hominum vidit, sed nec vide„ re potest. " Sed quia Apostolus dicit, Nullus hominum vidit, posset aliquis dicere, quod si non ab hominibus videri possit, saltem videtur ab Angelis; præsertim cum Deus dicat (Matth. XVIII. 10.) „ Angeli eorum in cæ„ lis semper vident faciem Patris." Sed nec isto modo dici potest: quia, ut dicitur Matth. XXII. 30. „ Filii resurrectionis erunt sicut An„ geli Dei in cælo. " Si ergo Angeli vident Deum in cælo, manifestum est etiam quod & filii resurrectionis eum vident. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, similes ei erimus, & „ videbimus eum sicuti est. " Quomodo ergo intelligendum est hoc quod dicit Evangelista: *Deum nemo vidit umquam*?

Ad huius ergo intellectum sciendum est, quod Deus dicitur videri tripliciter. Uno quidem modo per subiectam creaturam, visui corporali propositam; sicut creditur Abraham vidisse Deum, quando tres vidit, & unum adoravit: Gen. XVIII. unum quidem adoravit, quia tres, quos prius homines reputaverat, & postmodum Angelos credidit, recognovit (a) mysterium Trinitatis. (b) Alio modo per repræsentatam imaginationem; & sic Esaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum, & elevatum. Plures visiones huic similes in Scripturis reperiuntur. Alio vero modo videtur per aliquam speciem intelligibilem a sensibilibus abstractam, ab his qui per considerationem magnitudinis creaturarum, intellectu intuentur magnitudinem creatoris, ut dicitur Sap. XIII. 5. „ A ma„ gnitudine speciei, & creaturæ cognoscibi„ liter poterit creator horum videri. " Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei a creatura mundi per „ ea quæ facta sunt, intellecta conspiciun„ tur. " Alio modo per aliquod spirituale lumen a Deo infusum spiritualibus mentibus in contemplatione; & hoc modo vidit Iacob Deum facie ad faciem. Gen. XXXII. quæ visio, secundum Gregorium, facta est per altam contemplationem. Sed per nullam istarum visionum, ad visionem divinæ essentiæ pervenitur: nulla enim species facta, sive qua informatur sensus exterior, sive qua informatur imaginatio, sive qua informatur intellectus, est repræsentativa divinæ essentiæ sicut est. Illud autem homo per essentiam cognoscit quod species quam habet in intellectu, repræsentat ut est: per nullam ergo speciem ad visionem divinæ essentiæ pervenitur. Quod autem nulla creata species divinam essentiam repræsentet, patet: quia nullum finitum potest repræsentare infinitum ut est; omnis autem species creata est finita: ergo &c. Præterea Deus est suum esse; (c) & ideo eius sapientia, & bonitas, & quæcumque alia, idem sunt; per unum autem crea-

(a) Al. ministerium. (b) Al. Aliquo modo. (c) Al. & ideo est sapientia &c.

tum non possent omnia ista repræsentari: ergo cognitio qua Deus per creaturas videtur, non est ipsius essentia, sed ænigmatica, & specularis, & a remotis. Iob XXXVI. 25. „ Omnes „ homines vident eum (aliquo dictorum mo„ dorum) sed unusquisque intuetur procul: " quia per omnes illas cognitiones non scitur de Deo quid est, sed quid non est, vel an est. Unde dicit Dionysius Lib. mysticæ Theologiæ, quod perfectus modus, quo Deus in vita præsenti cognoscitur, est per privationem omnium creaturarum, & intellectorum a nobis.

Fuerunt autem aliqui dicentes, quod divina essentia numquam videbitur ab aliquo intellectu creato; & quod nec ab Angelis, vel beatis videtur. Sed hæc positio ostenditur esse falsa, & hæretica tripliciter. Primo quidem, quia contrariatur auctoritati divinæ Scripturæ. I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum sicuti „ est. " Et infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.* Secundo quia claritas Dei non est aliud quam eius substantia: non enim est lucens per participationem luminis, sed per seipsam. Tertio quia impossibile est quod aliquis perfectam beatitudinem consequatur, nisi in visione divinæ essentiæ: quia naturale desiderium intellectus est scire, & cognoscere causas omnium effectuum cognitorum ab eo; quod non potest impleri nisi scita & cognita prima universali omnium causa, quæ non est composita ex effectu, & causa, sicut causæ secundæ; & ideo auferre possibilitatem visionis divinæ essentiæ ab hominibus, est auferre ipsam beatitudinem. Necesse est ergo ad beatitudinem intellectus creati, ut divina essentia videatur. Matth. V. 8. „ Beati mundo corde: quoniam „ ipsi Deum videbunt. "

Quo ad visionem autem divinæ essentiæ, oportet tria attendere. Primo quia numquam videbitur oculo corporali, vel aliquo sensu, vel imaginatione, cum per sensus non percipiantur nisi sensata corporea; Deus autem incorporeus est. Infra IV. 24. *Deus spiritus est.* Secundo quia intellectus humanus quamdiu corpori est coniunctus, Deum videre non potest, (*a*) quia aggravatur a corruptibili corpore, ne possit ad summum contemplationis pertingere: & inde est quod anima quanto magis est a passionibus libera, & purgata ab affectibus terrenorum, tanto amplius in contemplationem veritatis ascendit, & gustat quam suavis est Dominus. Summus gradus autem contemplationis est videre Deum per essentiam; & ideo quamdiu homo in corpore subiecto ex necessitate passionibus multis vivit, Deum non potest per essentiam videre. Exod. XXXIII. 20. „ Non videbit me homo, & vivet. " Ad hoc ergo quod intellectus humanus divinam essentiam videat, necesse est ut totaliter deserat corpus (*b*) vel per mortem; sicut Apostolus dicit II Cor. V. 8. „ Audemus, & bonam vo„ luntatem habemus magis peregrinari a corpo„ re, & præsentes esse ad Dominum: " vel quod totaliter abstrahatur per raptum a corporis (*c*) sensibus, sicut de Paulo legitur II. Cor. XII. Tertio modo quod nullus intellectus creatus quantumcumque abstractus, sive per mortem, vel a corpore separatus videns divinam essentiam, ipsam nullo modo comprehendere potest. Et ideo communiter dicitur, quod licet divina essentia tota videatur a beatis, cum sit simplicissima, & partibus carens; tamen non videtur totaliter, quia hoc esset eam comprehendere. Hoc enim quod dico totaliter, dicit modum quemdam; quilibet autem modus Dei est divina essentia: unde qui non videt eum totaliter, non (*d*) comprehendit eum. Comprehendere autem proprie dicitur aliquis aliquam rem cognoscendo qui cognoscit rem illam quantum in se cognoscibilis est: alias quamvis cognoscat eam, non tamen non comprehendit: sicut qui cognoscit hanc propositionem, Triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis, syllogismo dialectico, non cognoscit eam quantum cognoscibilis est, & ideo non cognoscit totaliter; sed qui cognoscit eam syllogismo demonstrativo, totaliter scit eam. Unumquodque enim tantum cognoscibile est quantum habet de ente, & veritate; sed ipse cognoscens tantum cognoscit quantum habet de virtute cognoscitiva: omnis autem substantia intellectualis creata est finita: ergo finite cognoscit. Cum ergo Deus sit infinitæ virtutis, & entitatis, & per consequens infinite cognoscibilis, a nullo intellectu creato cognosci potest quantum est cognoscibilis; & ideo omni intellectui creato remanet incomprehensibilis. Iob XXXVI. 26. „ Ecce Deus magnus „ vincens scientiam nostram. " Solus autem ipse comprehendendo contemplatur seipsum, quia tanta est eius virtus in cognoscendo quanta est eius entitas in essendo. Hier. XXXII. 18. „ Fortissime, magne, potens, Dominus „ exercituum nomen tibi, magnus consilio, „ incomprehensibilis cogitatu. "

Sic ergo secundum præmissa intelligitur *Deum nemo vidit umquam.* Primo sic. *Nemo*, idest nullus hominum, *vidit Deum*, idest essentiam divinam, oculo corporali, & imaginatio. Secundo *nemo*, in hac mortali vita vivens, vidit divinam essentiam in seipsa. Tertio

(*a*) *Al.* & aggravatur. (*b*) *Al. deest* vel. (*c*) *Al.* sensibilibus. (*d*) *Al.* apprehendit.

tio *nemo*, homo, vel Angelus, *vidit Deum*, visione comprehensionis. Quod autem de aliquibus dicitur, quod Deum viderunt oculo, seu viventes in corpore, intelligitur non per essentiam, sed per subiectam creaturam, ut dictum est. Sic ergo necessarium erat quod receperemus sapientiam, quia *Deum nemo vidit umquam*.

(b) Huius autem sapientiæ sufficiens doctor nobis proponitur ab Evangelista, cum subdit: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris:* in quo ostendit nobis doctoris ipsius facultatem per tria; scilicet per naturalem similitudinem, & per singularem excellentiam, & perfectissimam consubstantialitatem. Per naturalem similitudinem, quia filius naturaliter similitudinem patris habet. Et inde est etiam quod intantum aliquis dicitur filius Dei, inquantum similitudinem filii naturalis participat; & intantum cognoscit, inquantum de similitudine eius habet: quia cognitio fit per assimilationem. I. Ioan. III. 2. „ Nunc filii Dei sumus: “ & sequitur: „ cum apparuerit, similes ei erimus, & videbimus eum sicuti est. “ Et ideo in hoc quod Evangelista dicit, *Filius*, importatur similitudo, & aptitudo ad cognoscendum Deum. Sed quia iste doctor specialius quam alii filii Deum cognoscit, ideo Evangelista hoc insinuat per excellentiam singularem, cum dicit, *Unigenitus*; quasi dicat: Iste cognoscit Deum præ aliis filiis; ideo dicitur, *Unigenitus*, quia est Filius naturalis, eamdem habens cum Patre naturam, & cognitionem. Psal. II. 7. „ Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. “ Quamvis autem singulariter cognosceret, posset tamen sibi deesse facultas docendi, si non cognosceret totaliter; & ideo addit tertium, scilicet consubstantialitatem eius ad Patrem, cum dicit, *In sinu Patris*, ut non accipiatur sinus, prout (a) in hominibus veste præcinctis dici consuevit, sed pro Patris occulto. Illud enim in occulto gerimus, quod in sinu portamus; occultum autem Patris est, quia superexcedit omnem virtutem, & cognitionem, cum divina essentia sit infinita. In illo ergo sinu, idest in occultissimo paternæ naturæ & essentiæ, quæ excedit omnem virtutem creaturæ, est unigenitus Filius, & ideo consubstantialis est Patri. Et quod Evangelista hic significavit per sinum, hoc David expressit per uterum, dicens, Psal. CIX. 3. „ Ex utero ante luciferum, “ idest ex intimo, & occulto meæ essentiæ, incomprehensibili omni intellectui creato, „ genui te, “ & consubstantialem mihi, & eiusdem naturæ, & virtutis, & potestatis, & cognitionis. I. Cor. II. 11. „ Quæ sunt hominis nemo novit nisi spiritus hominis .... & quæ sunt Dei, nemo novit, nisi (b) spiritus Dei. “ Comprehendit ergo divinam essentiam, quæ sua est. Anima autem Christi Deum cognoscendo non comprehendit, quia hoc non dicitur, nisi de Unigenito, qui est in sinu Patris. Unde & Dominus dicit, Matth. XI. 27. „ Nemo novit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare: “ ut utrumque intelligatur de notitia comprehensionis, de qua (c) hic videtur loqui Evangelista. Nullus enim divinam comprehendit essentiam, nisi solus Deus Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Sic ergo patet facultas doctoris ad docendum.

Notandum etiam, quod per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris*, excluditur error quorumdam dicentium, Patrem invisibilem esse, Filium vero visibilem, & non visum fuisse in veteri testamento: nam ex hoc quod est in abscondito Patris, manifestum est quod naturaliter invisibilis est, sicut Pater: & propter hoc dicebat de ipso Esai. XLV. 15. „ Tu es vere Deus absconditus. “ Et ideo in Scriptura divina fit mentio de (d) incomprehensibilitate Filii. Matth. II. 27. „ Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius. “ Prov. XXX. 4. „ Quod nomen Filii eius, si nosti? “

(c) Consequenter Evangelista modum tradendi ipsam doctrinam insinuat, cum dicit: *Ipse enarravit*. Olim enim unigenitus Filius manifestavit Dei cognitionem per Prophetas, qui eam intantum annuntiaverunt inquantum æterni Verbi fuerunt participes. Unde dicebant: „ Factum est Verbum Domini &c. “ Sed nunc *ipse unigenitus* Filius *enarravit* fidelibus. Esai. LII. 6. „ Ego ipse qui loquebar, ecce adsum. “ Heb. I. I. „ Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio. “ Et hæc doctrina ideo omnibus aliis doctrinis supereminet dignitate, auctoritate, & utilitate, quia ab unigenito Filio, qui est prima sapientia, immediate est tradita. Heb. II. 3. „ Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. “

Sed quid narravit nisi unum Deum? Hoc ipsum & Moyses enarravit. Deut. VI. 4. „ Audi Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est. “ Quid ergo amplius Moyse? Multum per omnem modum, quia mysterium Trinitatis, & multa alia, quæ nec Moyses, nec aliquis Prophetarum narravit.

Iii 2 LE-

(a) *Al.* in hominibus vestitis, & præcinctis. (b) *Al.* Christus Dei. (c) *Al.* hoc. (d) *Al.* comprehensibilitate.

LECTIO XII.

(a) ET hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negavit, & confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.

(b) Dixerunt ergo ei: Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicis de teipso?

(c) Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini: sicut dicit Esaias Propheta.

(a) SUpra ostendit Evangelista quomodo Christus innotuit testimonio Ioannis ipsis Apostolis; hic plenius explicat ipsum testimonium: & primo ponit testimonium Ioannis ad turbas; secundo vero testimonium quod perhibuit de Christo discipulis suis, ibi, *Altera die iterum stabat*. Si autem bene considerentur quæ dicta sunt, duplex testimonium Ioannis ad Christum invenitur. Unum quod tulit Christo in eius præsentia, aliud in eius absentia: nisi enim in eius præsentia testimonium Ioannes tulisset, non dixisset, *Hic erat*; & nisi in eius absentia, non diceret, *Quem dixi vobis*. Primo ergo Evangelista explicat testimonium Ioannis quod tulit de Christo in eius absentia; secundo quod tulit in eius præsentia, ibi, *Altera die vidit*. Differunt autem hæc duo testimonia, quia primum (a) tulit interrogatus, alterum spontaneus; & ideo in primo testimonio non solum ponitur testimonium quod tulit, sed etiam ipsa interrogatio. Primo autem fuit interrogatus de persona; secundo de officio, ibi, *Et qui missi fuerant*. Ostenditur ergo primo quomodo Ioannes confessus est se non esse quod non erat; secundo quomodo non negavit se esse quod erat, ibi, *Dixerunt ergo ei, Quis es*? Circa primum ponuntur tres interrogationes, & tres responsiones, sicut patet in littera. In prima autem interrogatione est magna Iudæorum reverentia ad Ioannem, qui mittunt ad eum, eius testimonium inquirentes: ubi magnitudo reverentiæ ex quatuor colligitur. Primo ex mittentium dignitate: non enim Galilæi miserunt, sed illi qui præcipui fuerunt in populo Israel, scilicet Iudæi, qui sunt de tribu Iuda, habitantes iuxta Hierusalem. I. Paral. v. de Iuda elegit Dominus principes populi. Infra IV. 22. *Salus ex Iudæis est*. Secundo ex loci præeminentia, quia ab Hierusalem, quæ est civitas sacerdotalis, & divino cultui mancipata. Infra IV. 20. *Vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet*. (b) Esai. XIX. 21. „Et colent eum in hostiis, & in muneribus." Tertio ex nuntiorum auctoritate, qui solemnes erant, & sanctiores in populo, quia sacerdotes, & levitæ. Esa. LXI. 6. „Vos sacerdotes Domini vocabimini." Quarto ex hoc quod miserunt, ut Ioannes de se testimonium perhiberet, quasi tantam fidem habentes dictis suis, ut crederent Ioanni de seipso etiam testimonium perhibenti. Unde dicitur: *Ut interrogarent eum, Tu quis es*? quod Christo non faciebant, immo dicebant ei, Ioan. VIII. 13. *Tu testimonium perhibes de teipso &c.* Consequenter cum dicit, *Et confessus est, & non negavit*, ponitur Ioannis responsio. Ideo autem Evangelista ingeminat hoc quod dicit, *Et confessus est*, ut ostendat humilitatem Ioannis: quia licet esset tantæ auctoritatis apud Iudæos ut eum crederent Christum, non tamen honorem sibi non debitum usurpabat; immo *confessus est, quia non sum ego Christus*.

Sed quid est hoc quod dicit: *Confessus est, & non negavit*? Videtur autem quod negavit, quia dicit se non esse Christum. Sed dicendum est, quod ideo non negavit veritatem, quia dixit se non esse Christum: alias negasset veritatem. Iob XXXI. 26. „Si vidi solem „cum fulgeret, & lunam incedentem clare; „& lætatum est cor meum in abscondito, „& osculatus sum manum meam ore meo: „quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum." Non negavit ergo veritatem, quia quantumcumque haberetur magnus, non est elatus in superbiam, usurpans sibi honorem alienum: *Et confessus est, quia non sum ego Christus*: quia vere non erat. Supra (hoc cap.) *Non erat ille lux &c.*

Sed cum hi qui missi erant non quærerent, an esset Christus, sed quis esset; quare Ioannes

(a) *Al.* intulit. (b) *Al.* Esai. 53. Ante altare host. &c.

nes respondit : *Non sum ego Christus* ? Sed dicendum , quod magis respondet ad mentem quærentium , quam ad quæstionem ; & hoc potest accipi dupliciter. Secundum Origenem enim intelligendum est , quod sacerdotes, & levitæ bona intentione venerant ad ipsum . Cognoverant enim ex Scripturis , & præcipue ex prophetia Danielis, quia iam venerat tempus adventus Christi. Unde videntes sanctitatem Ioannis suspicabantur eum esse Christum: unde miserunt ad Ioannem , quasi scire volentes per hoc quod dicunt ei, *Tu quis es* ? an ipse se Christum fateretur . Et ideo eorum respondit menti : *Non sum ego Christus* . Chrysostomus vero dicit, quod isti fraudulenter interrogabant: nam Ioannes cognatus erat sacerdotum , utpote principis sacerdotum filius , erat etiam sanctus ; & tamen testimonium perhibebat Christo , cuius genus humile videbatur. Unde & dicebant (Matth. XIII. 35.) „ Nonne iste est fabri filius? " & ignotus erat eis: & ideo cupientes magis habere magistrum Ioannem , quam Christum , mittunt ad eum volentes eum per blanditias allicere, (*a*) & inducere ut sibi honorem hunc attribuens, confiteatur se esse Christum. Quam quidem malitiam videns Ioannes , dicit : *Non sum ego Christus* .

Secunda interrogatio ponitur consequenter, cum dicitur: *Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu*? Sciendum est autem , quod a populo Iudæorum sicut expectabatur Dominus venturus , ita expectabatur Elias Christum præcessurus. Mal. ult. 5. „ Mittam vobis E„ liam &c." Et ideo videntes qui missi erant, quod Ioannes non confitebatur se esse Christum , instant quod saltem confiteatur si est Elias . Et hoc est quod dicunt : *Quid ergo ? Elias es tu*?

Quidam autem hæretici dicunt, quod anima de corpore transmittitur in corpus ; & hoc dogma tunc temporis erat in auctoritate apud Iudæos : unde credebant quod propter similitudinem operum Ioannis ad Eliam, anima Eliæ esset in corpore Ioannis : & dicunt, quod quærebant isti a Ioanne, an esset Elias; idest , an anima Eliæ esset in Ioanne: & adducunt pro eis , quod dicit Dominus (Matth. XI. 14.) de Ioanne: „ Si voltis (*b*) „ scire, ipse est Elias. " Sed (*c*) tamen contrariatur eis responsio Ioannis dicentis : *Non sum Elias* .

Ad quod ipsi respondent , quod Ioannes ex ignorantia respondit , nesciens, an anima sua esset anima Eliæ . Sed contra hoc dicit Origenes , quod valde irrationabile videtur , quod Ioannes tamquam Propheta a spiritu illuminatus, & de (*d*) Dei Unigenito tanta narrans, ignoraret de seipso, an numquam eius anima fuerit in Elia.

Non hac ergo intentione quærebant : *Elias es tu*? sed quia habentes ex Scripturis IV. Reg. II. quod Elias non fuit mortuus , sed vivus raptus est per turbinem in cælum , (*e*) credebant eum subito inter eos apparuisse .

Sed contra hoc est quod Ioannes ex notis parentibus natus erat, & nativitas eius omnibus nota erat. Unde dicitur Luc. I. 63. quod „ mi„ rati sunt universi , & ponebant in corde „ suo, dicentes: Quisputas puer iste erit? " Ad quod potest dici, quod non est incredibile quod ita æstimarent de Ioanne , sicut dictum est : quia & simile habetur Mar. XIV. quod Herodes credebat de Christo quod esset Ioannes , quem ipse decollaverat , & tamen diu antequam Ioannes decollatus esset, Christus prædicaverat, & notus fuerat ; & ideo ex simili amentia, & crassitudine, Iudæi quærebant a Ioanne an ipse esset Elias.

Sed quid est hoc quod dicit Ioannes , *Non sum* , scilicet Elias ? cum Christus dixerit (Matth. XI. 14.) „ Ipse est Elias . " Hanc autem quæstionem solvit Angelus , Luc. I. 17. „ Ipse præcedet ante eum in spiritu, & vir„ tute Eliæ; " in suis scilicet operibus. Non fuit ergo Elias in persona, sed in spiritu, & virtute : quia scilicet similitudinem Eliæ in suis operibus ostendebat. Potest autem attendi similitudo quantum ad tria . Primo quantum ad officium : quia sicut Elias secundum Domini adventum præveniet , ita iste præcessit primum &c. Unde & Angelus dixit : „ Ipse præcedet ante ipsum &c. " Secundo quantum ad vivendi modum: quia Elias in desertis morabatur, parco utebatur cibo, & duris vestibus operiebatur , ut dicitur III. Reg. XIX. & IV. Reg. I. Et Ioannes in desertis erat, cibus eius locustæ, & mel silvestre , & zona eius de pilis camelorum. Tertio quantum ad zelum: quia Elias maximi zeli fuit: unde dicebat III. Reg. XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro „ Domino . " Sic & Ioannes zelo veritatis mortuus est, ut patet Matth. XIV.

Consequenter cum dicit , *Propheta es tu* ? ponitur tertia quæstio: ubi primo quæritur , cum dicatur Luc. I. 76. „ Tu puer Propheta „ Altissimi vocaberis &c." quid est quod Ioannes interrogatus si esset Propheta , respondit se non esse Prophetam ? Ad quod tripliciter respondetur. Uno modo quod Ioannes non est Propheta simpliciter, sed plusquam Propheta: alii namque Prophetæ solum futura prædicebant

(a) *Al. deest* & inducere. (b) *Al.* credere. (c) *Al.* statim. (d) *Al.* Deo. (e) *Al.* unde credebant.

bant a remotis: Habac. II. 3. „ Si moram fe„ cerit, expecta illum: “ Ioannes vero Christum præsentem annuntiavit, quasi digito ostendens. Infra (hoc cap.) *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Ideo Matth. XI. Dominus dicit eum esse plus quam Prophetam. Item alio modo, secundum Origenem, quia Iudæi ex malo intellectu tres excellentes personas futuras credebant circa adventum Christi, scilicet ipsum Christum, Eliam, & quemdam alium maximum Prophetam: de quo Deut. XVIII. 15. „ Prophetam suscitabit „ nobis Dominus &c. “ Et licet hic maximus Propheta, secundum veritatem, non sit alius quam Christus, tamen secundum Iudæos alius est a Christo; & ideo non quærunt simpliciter utrum sit Propheta, sed an sit ille Propheta maximus: quod quidem ex ordine quæstionis apparet: nam primo quærunt an sit Christus; secundo an sit Elias; tertio an sit Propheta ille. Et ideo in Græco ponitur hic articulus, ut dicatur ly Propheta, quasi anthonomasice dictum. Tertio modo quia pharisæi movebantur contra Ioannem, quod sibi baptizandi officium præter ordinem legis, & traditionem eorum assumpsisset. De tribus autem habetur in veteri testamento, quibus competere poterat baptizare, scilicet de Christo. Ezech. XXXVI. 25. ex persona Christi dicitur: „ Effundam super vos aquam mun„ dam &c. “ Item de Elia, de quo dicitur IV. Reg. II. quod divisit aquas Iordanis, & transiens raptus est. Item de Eliseo, qui Naaman Syrum lavari fecit septies in Iordane, ut lavaretur a lepra: ut dicitur IV. Reg. V. Videntes ergo Iudæi Ioannem baptizare, credebant eum aliquem istorum esse, scilicet Christum, vel Eliam, vel Eliseum; & ideo cum dicunt hic, *Propheta es tu*? interrogant an sit Eliseus. Et dicitur singulariter, *Propheta*, propter multa miracula quæ fecerat: unde & ipse dicit IV. Reg. V. 8. (a) „ Sciat „ Prophetam esse in Israel. “ Et secundum hoc respondet, *Non sum*, scilicet Eliseus.

(b) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei, Quis es*? ostendit quomodo confessus est se esse quod erat. Et primo ponitur interrogatio nuntiorum; secundo responsio, ibi, *Ego vox clamantis in deserto*. Dixerunt ergo: *Quis es tu? ut responsum demus his qui miserunt nos*; quasi dicant: Ad hoc missi sumus, ut sciamus quis es; ideo dicas nobis: *Quid dicis de te ipso?* Sed attende Ioannis devotionem: iam implevit quod Apostolus dicit, Gal. II. 20. „ Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me „ Christus. “ Et ideo non respondet: Ego sum filius Zachariæ, vel talis, & talis; sed solum illud in quo Christum sequebatur.

(c) Unde dicit: *Ego vox clamantis in deserto*. Dicit autem se vocem esse, quia vox origine posterior est verbo, sed notitia prior. Nam verbum in corde conceptum, per vocem prolatam cognoscimus, cum sit signum eius. Deus autem Pater præcursorem misit Ioannem in tempore factum, ut Verbum suum ab æterno conceptum annuntiaretur; & ideo congrue dicit, *Ego vox*. Quod autem addit, *Clamantis*, potest intelligi dupliciter, ut scilicet sit vel Ioannis in deserto clamantis, & prædicantis, vel Christi clamantis in ipso, secundum illud II. Corinth. ult. 3. „ An expe„ rimentum eius quæritis qui in me loqui„ tur Christus? “ Clamat autem propter quatuor. Primo namque clamor manifestationem importat; & ideo ut ostendat quod Christus in Ioanne, & in se manifeste loquebatur, clamat. Infra VII. 37. *In novissimo die magno festivitatis stabat Iesus, & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*. In Prophetis autem non clamavit, quia prophetiæ in ænigmate, & figuris datæ sunt: unde in Psal. XVII. 12. dicitur: „ Tenebrosa aqua in nubibus „ aeris. “ Secundo quia clamor fit ad distantes; Iudæi autem elongati erant a Deo; ideo necesse erat quod clamaret. Psal. LXXXVII. 19. „ Elongasti a me amicum, & proximum. “ Tertio clamat, quia surdi erant. Esa. XLII. 19. „ Quis surdus, nisi servus meus? “ Quarto clamat, quia cum indignatione loquitur, (b) quia ipsi iram Dei meruerunt. Psal. II. 5. „ Loquetur ad eos in ira sua &c. “ Sed attende quod clamat *in deserto*: quia Luc. III. 2. „ Factum est verbum Domini super Ioan„ nem Zachariæ filium in deserto. “ Et potest esse huiusmodi ratio & litteralis, & mystica. Litteralis quidem, ut in deserto manens, immunis esset ab omni peccato, ut sic dignior esset Christo testimonium ferre; & ex vita sua testimonium suum credibilius esset hominibus. Mystica autem causa duplex est: nam per desertum gentilitas designatur, iuxta illud Esai. LIV. 1. „ Multi filii desertæ, „ magis quam eius quæ habet virum. “ Ut ergo ostenderet quod doctrina Dei de cetero non debet esse in Hierusalem tantum, sed in gentibus; clamavit in deserto. Matth. XXI. 43. „ Auferetur a vobis regnum Dei, & da„ bitur genti facienti fructus eius. “ Item per desertum intelligitur Iudæa, quæ iam deserta erat. Matth. XXIII. 38. „ Ecce relinque„ tur vobis domus vestra deserta. “ Clamavit ergo *in deserto*, idest in Iudæa, ut per hoc

(a) *Al.* Ut autem sciat. (b) *Al.* quasi iram Dei &c.

hoc daretur intelligi, quod populus cui prædicabat, iam desertus erat a Deo. Psal. lxii. 3. „ In terra deserta, & invia, & inaquosa „ sic in sancto apparui tibi. " Sed quid clamat? *Dirigite viam Domini*: quia ad hoc missus fuit. Luc. 1.76. „ Tu puer Propheta Altissi„ mi vocaberis, præibis enim ante faciem „ Domini parare vias eius. " Via autem ad recipiendum Deum parata & recta, est via iustitiæ, secundum illud Esai. xxvi. 7. „ Se„ mita iusti recta est &c." Tunc enim semita iusti est recta quando homo totus subiicitur Deo, ut scilicet intellectus per fidem, voluntas per amorem, operatio per obedientiam Deo subdantur: & hoc *sicut dicit Esaias Propheta*; idest, sicut prædixit; quasi dicat: Ego sum ille in quo ista complentur.

LECTIO XIII.

(a) ET qui missi fuerant, erant ex pharisæis; & interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua:

(b) Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis:

(c) Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est:

(d) Cuius ego non sum dignus ut solvam eius corrigiam calceamenti.

(e) Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

(a) SUpra Ioannes interrogatus perhibuit testimonium Christo de seipso quantum ad personam; hic vero quantum ad officium. Et circa hoc ponuntur quatuor. Primo interrogantes; secundo interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt eum*; tertio responsio, in qua testimonium perhibuit, ibi, *Respondit eis Ioannes &c.* quarto locus ubi hæc facta sunt, ibi, *Hæc in Bethania facta sunt &c.* Interrogantes autem sunt pharisæi: unde dicit: *Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis*. Et quidem, secundum Origenem, quod dicitur ex hoc loco, ad aliud testimonium pertinet: & isti qui missi sunt ex pharisæis, non sunt iidem cum sacerdotibus, & levitis, qui missi sunt a Iudæorum universitate; sed alii specialiter missi a pharisæis; & secundum hoc dicitur, *Et qui missi sunt*, non a Iudæis scilicet, sicut fuerunt sacerdotes, & levitæ, sed alii *erant ex pharisæis*: & ideo dicit, quod quia sacerdotes, & levitæ disciplinati erant, & reverentes, humiliter, & cum reverentia Ioannem interrogant de eius dignitate, utrum scilicet Christus esset, an Elias, an Propheta; isti vero, qui ex pharisæis erant, secundum nomen suum divisi, & importuni, contumeliosas voces prætendunt Baptistæ: unde *dixerunt ei*: *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Secundum alios vero, Gregorium scilicet, Chrysostomum, & Augustinum, isti qui ex pharisæis, sunt illi iidem qui missi fuerant a Iudæis sacerdotes, & levitæ. Quædam enim secta erat inter Iudæos, qui propter exteriorem cultum divisi erant ab aliis: unde & pharisæi, idest divisi vocabantur: in qua quidem erant aliqui de sacerdotibus, & levitis, & aliqui de populo. Ut ergo nuntii maioris auctoritatis essent, miserunt sacerdotes, & levitas, qui erant ex pharisæis, ut eis nec sacerdotalis ordinis dignitas, nec religionis deesset auctoritas. Ideo autem Evangelista addit hoc quod dicitur, *Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis*, ut primo quidem rationem quæstionis baptismi Ioannis, pro qua missi non fuerunt, assignet; quasi dicat: Missi fuerunt, ut interrogarent a Ioanne quis esset. Sed quod quærunt, *Quid ergo baptizas?* fecerunt, quia erant ex pharisæis, quibus eorum religio ausum præbebat. Secundo, ut dicit Gregorius, ut ostendat qua intentione quæsierunt a Ioanne, *Tu quis es?* Pharisæi enim inter omnes alios insidiose, & calumniose se habebant ad Christum. Unde ipsi dixerunt ei (Matth. xii. 24.) „ In Beelzebub principe dæmoniorum dæmo„ nia eiicit. " Ipsi etiam „ inierunt cum he„ rodianis consilium, ut caperent Iesum in „ sermone: " Matth. xxii. 15. Et ideo per hoc quod dicit, *Qui missi fuerant, erant ex pharisæis*, ostendit, quod calumniose se habebant, & ex invidia eum interrogaverunt. Interrogatio autem est de officio baptizandi: unde dicitur: *Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas? &c.* Unde notandum est, quod non quærunt, ut sciant, sed ut impediant: quia enim videbant multitudinem populi ad Ioannem currere, propter novum ritum baptizandi, & extraneum a ritu pharisæorum, & legis, invidebant Ioanni, & conabantur pro posse, impedire baptismum eius: & ideo se continere non valentes, suam manifestant invidiam, & dicunt: *Quid ergo bapti-*

ptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? quasi dicant: Non debes baptizare, ex quo negas te esse aliquem illorum trium in quibus præfiguratus est baptismus, ut dictum est supra; scilicet, *si tu non es Christus*, qui habiturus est fontem in ablutionem peccati; & si non es Elias, sive Propheta, idest Eliseus, qui (a) sicco vestigio Iordanem transiverunt, ut dicitur IV. Reg. II. quomodo audes baptizare? Similes istis sunt invidi, animarum profectum impedientes: „ qui dicunt videntibus, Nolite videre &c." Esa. xxx. 10. Responsio autem est vera: unde dicit: *Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua*; quasi dicat: Non debetis mirari, si ego, qui non sum Christus, nec Elias, nec Propheta baptizo: quia baptismus meus non est completivus, sed imperfectus. Nam ad perfectionem baptismi exigitur lotio corporis, & animæ, & corpus quidem secundum naturam lavatur aqua, anima vero non nisi spiritu: unde *Ego baptizo in aqua*; idest, corpore lavo corpus. Veniet autem alius, qui perfecte baptizabit, scilicet in aqua, & Spiritu sancto, Deus & homo, qui & corpus aqua, & spiritum spiritu lavabit, ita quod sanctificatio spiritus derivabitur ad corpus. Actor. I. 5. „ Ioannes quidem baptizavit aqua, „ vos autem baptizabimini Spiritu sancto non „ post multos hos dies."

(b) Testimonium autem perhibet de Christo, cum dicit: *Medius autem vestrum stetit &c.* & primo per comparationem ad Iudæos; secundo per comparationem ad seipsum, ibi, *Ipse est qui post me venturus est*. Ad Iudæos autem comparat eum, dicens: *Medius autem vestrum stetit*; quasi dicat: Ego imperfectum opus feci; sed est alius qui perficiet opus meum, qui *medius vestrum* (b) *stetit*: quod quidem exponitur multipliciter. Uno siquidem modo, secundum Gregorium, Chrysostomum, & Augustinum, ut referatur ad communem Christi conversationem inter homines: quia secundum naturam humanam aliis hominibus similis apparuit. Phil. II. 6. „ Qui cum in forma Dei esset, non rapinam „ arbitratus est esse se æqualem Deo; sed „ semetipsum exinanivit formam servi acci„ piens, in similitudinem hominum factus, „ & habitu inventus ut homo." Et secundum hoc dicit: *Medius vestrum stetit*; idest, multoties conversatus est quasi unus ex vobis. Luc. XXII. 27. „ Ego in medio vestrum „ sum." *Quem vos nescitis*, idest, hoc quod Deus factus est homo, capere non potestis. Item nescitis quam magnus sit secundum naturam divinam, quæ in eo latebat. Iob XXXVI. 26. „ Ecce Dominus magnus vincens scientiam „ vestram." Et ideo, ut Augustinus dicit, „ accensa est lucerna (scilicet Ioannes) ut „ inveniatur Christus." Psal. XIII. 17. „ Pa„ ravi lucernam Christo meo." Alio modo exponitur, secundum Origenem, & hoc dupliciter. Primo ut referatur ad Christi divinitatem; & secundum hoc, *medius vestrum*, idest in medio omnium rerum, *stetit*, scilicet Christus: quia ipse secundum quod Verbum a principio creaturæ implevit universam creaturam. Hier. XXIII. 24. „ Cælum, & terram „ ego impleo." *Quem tamen vos nescitis*: quia ut dicitur supra: *In mundo erat ... & mundus eum non cognovit*. Alio modo ut referatur ad causalitatem humanæ sapientiæ, & dicatur: *Medius vestrum stetit*; idest, in intellectu omnium relucet: quia quicquid lucis & sapientiæ est in hominibus, provenit eis ex participatione Verbi. Et dicit, *In medio*, quia in medio hominis corporaliter est cor, cui attribuitur quædam sapientia, & intellectus: unde licet intellectus non habeat organum corporale, tamen quia cor est principale organum, consuevit accipi pro intellectu: unde in medio stare dicitur secundum hanc similitudinem, inquantum *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: *quem* tamen *vos nescitis*: quia, ut dicitur supra, *lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*. Quarto modo exponitur ut referatur ad propheticam Christi prænuntiationem, ut sic respondeatur principaliter pharisæis, qui continue Scripturas veteris testamenti, in quibus prænuntiabatur Christus, inquirebant, & tamen eum non cognoscebant; & secundum hoc dicitur: *Medius vestrum stetit*; idest, in sacra Scriptura, quam vos semper revolvitis. Infra v. 39. *Scrutamini scripturas*. *Quem* tamen *vos nescitis*: quia cor vestrum induratum est, propter infidelitatem, & oculi vestri excæcati sunt, ut non agnoscatis præsentem, quem creditis futurum.

(c) Comparat autem Christum ad se Ioannes, cum dicit: *Ipse est qui post me venturus est*: ubi primo ponit excellentiam Christi ad seipsum; secundo vero excellentiæ immensitatem ostendit, ibi, *Cuius non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti*. Excellentiam autem Christi ad seipsum ostendit & quantum ad ordinem prædicationis, & quantum ad ordinem dignitatis. Quantum quidem ad ordinem prædicationis, (c) Ioannes primo innotuit; & ideo dicit: *Ipse est qui post me venit*, ad prædicandum, baptizandum, & moriendum,

(a) *Al.* suo vestigio. (b) Al. *steterit*. (c) *Al.* Ioanni.

dum: quia, ut dicitur Luc. 1. 76. „ præibis „ ante faciem Domini, parare vias eius. “ Sed Ioannes quidem præcessit Christum, sicut imperfectum perfectum, & sicut dispositio formam; sicut dicitur I. Corinth. xv. 46. „ Non „ prius quod spirituale, sed quod animale. “ Nam tota vita Ioannis fuit quoddam præparatorium ad Christum: unde dixit supra: *Ego vox clamantis in deserto*. Sed Christus præcessit Ioannem, & nos omnes, sicut perfectum imperfectum, & sicut exemplar exemplatum. Matth. xvi. 24. „ Si quis vult venire post me, „ abneget semetipsum, & tollat crucem suam, „ & sequatur me. “ I. Pet. 11. 21. „ Christus „ passus est pro nobis, vobis relinquens ex- „ emplum. “ Quantum vero ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Qui ante me factus est*; idest, mihi prælatus est, & dignitate præpositus: quia, ut dicit infra 111. 30. *Me oportet minui, illum autem crescere*.

(d) Immensitatem autem excellentiæ assignat cum dicit: *Cuius ego non sum dignus ut solvam eius corrigiam calceamenti*; quasi dicat: Non intelligatis ipsum mihi in dignitate præpositum, sicut unus homo præfertur alteri; sed tam excellenter quod nihil sum in comparatione ad ipsum. Et hoc patet: quia *non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti eius*: quod est minimum obsequium quod hominibus fieri potest. Ex quo patet quod Ioannes multum accesserat ad Dei cognitionem, inquantum ex consideratione infinitæ magnitudinis (a) Dei se totaliter vilipendebat, & nihil se esse dicebat. Sicut Abraham, cum Deum cognovisset, dicebat, Gen. xviii. 27. „ Lo- „ quar ad Dominum meum, cum sim pulvis „ & cinis. “ Sic Iob xlii. 7. cum Dominum vidisset, dixit: „ Nunc oculus meus videt te; „ idcirco ipse me reprehendo, & ago pœ- „ nitentiam in favilla & cinere. “ Sic Esa. xl. 17. postquam vidit gloriam Dei dixit: „ Omnes gentes quasi non sint, sic sunt co- „ ram eo. “ Et hæc quidem expositio est litteralis. Exponitur autem & mystice. Uno modo secundum Gregorium, ut per calceamentum, quod fit de pellibus mortuorum animalium, intelligatur humana natura mortalis, quam Christus assumpsit. Psal. lix. 20. „ In Idumæa extendam calceamentum meum „ &c. “ Corrigia autem calceamenti eius, est ipsa unio divinitatis & humanitatis: quam nec Ioannes, nec aliquis potest solvere; nec potuit plene investigare; cum talis esset quod hominem faceret Deum, & Deum hominem: & ideo dicit: *Cuius non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti*; idest, ut explicem mysterium incarnationis &c. Intelligendum est plene & perfecte: nam quoquo modo & Ioannes, & alii prædicatores, licet imperfecte, solvunt corrigiam calceamenti. Alio modo exponitur, quia in veteri lege præceptum erat Deut. xxv. quod quando aliquis moriebatur sine liberis, frater defuncti uxorem defuncti recipere tenebatur, & ex ea semen fratri suo suscitare: quod si nollet eam in uxorem recipere, tunc aliquis propinquus defuncti eam recipere volens, debebat eum discalceare in signum huius cessionis, & illam in uxorem recipere, & domus eius debebat vocari domus discalceati. Secundum hoc ergo dicit: *Cuius non sum dignus corrigiam calceamenti solvere*; idest, non sum dignus habere sponsam, quæ sibi debetur, Ecclesiam; quasi dicat: Non sum dignus ut vocer sponsus Ecclesiæ, quæ consecratur Christo in baptismo spiritus; ego autem baptizo in aqua tantum. Infra 111. 29. *Qui habet sponsam, sponsus est &c.*

(e) Locus autem ubi prædicta facta sunt, subditur consequenter, cum dicit: *Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem*. Sed circa hoc primo consurgit quæstio. Cum Bethania sit in monte Oliveti quod est iuxta Hierusalem, sicut dicitur Ioan. xi. & Matth. xvi. quomodo dicit quod facta sunt trans Iordanem, qui multum distabat ab Hierusalem? Sed dicendum, secundum Origenem, & Chrysostomum, quod non debet dici Bethania, sed Bethabora, quæ est quædam villa ultra Iordanem: & hoc quod dicit Bethania corruptum est vitio scriptorum. Sed quia tam libri Græci quam Latini habent Bethania, ideo dicendum est aliter, quod est duplex Bethania: una quæ est prope Hierusalem in latere montis Oliveti, alia trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Quod autem mentionem facit de loco, habet rationem litteralem, & mysticam. Litteralem quidem secundum Chrysostomum, quia Ioannes scribebat Evangelium istud viventibus forte aliquibus qui & tempus quo ista facta sunt, & locum viderunt, & ideo quasi ad maiorem certitudinem illos testes facit illorum quæ viderant. Mysticam vero, quia hæc loca conveniunt baptismo: nam si dicatur Bethania, quæ domus obedientiæ interpretatur, significat quod necesse est per obedientiam fidei ad baptismum pervenire. Rom. 1. 5. „ Ad obediendum fidei in „ omnibus gentibus. “ Si vero dicatur Bethabora, quæ interpretatur domus præparationis, significat quod per baptismum præparatur homo ad vitam æternam. Nec vacat my-

(a) Al. omittitur Dei.

mysterio quod trans Iordanem fit: Iordanis enim interpretatur descensus eorum, &, secundum Origenem, significat Christum, qui descendit de cælis, ut dicit ipse (infra VI. 38.) *Descendi de cælo, ut facerem voluntatem Patris mei*. Unde dicitur Eccli. XXIV. 41. „ Ego quasi fluvius Dorix. " Per ipsum autem omnes ingredientes in hunc mundum, mundari convenit, secundum illud Apocal. I. 5. „ Lavit „ nos a peccatis nostris in sanguine suo. " Convenienter etiam Iordanis baptismum significat: ipse enim confinium est inter illos qui acceperunt sortes hereditatis a Moyse ex una parte Iordanis, & illos qui acceperunt a Iosue ex alia; & ita baptismus quasi quoddam confinium est inter Iudæos & Gentiles, qui proficiscuntur illuc, ut se lavent ad Christum venientes, ut opprobrium peccati deponant: (a) sicut enim filios Israel terram promissionis intrantes oportuit transire Iordanem, ita & per baptismum oportet patriam cælestem intrare. Dicit autem, *Trans Iordanem*, ut insinuet quod etiam transgressoribus, & peccatoribus baptismum pœnitentiæ prædicabat Ioannes: unde & Dominus, Matth. IX. 13. „ Non veni vocare iustos, sed „ peccatores. "

LECTIO XIV.

(a) Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

(b) Hic est de quo dixi: Post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat.

(c) Et ego nesciebam eum. Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

(d) Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum.

(e) Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

(a) Supra Ioannes perhibuit testimonium Christo interrogatus; hic vero perhibet aliud testimonium Christo spontaneus: & primo quidem fert ipsum testimonium; secundo testimonium latum confirmat, ibi, *Et testimonium perhibuit Ioannes*. Circa primum autem primo quidem describuntur circumstantiæ testimonii; secundo ponitur ipsum testimonium, ibi, *Ecce agnus Dei*; tertio excluditur suspicio testis, ibi, *Et ego nesciebam eum*. Describuntur autem circumstantiæ. Una quidem ex parte temporis: unde dicit, *Altera die*: in quo quidem commendatur Ioannis constantia: quia non uno die, non semel tantum; sed pluribus diebus, & multoties Christo testimonium perhibebat. Psal. CXLIV. I. „ Per singulos dies benedicam tibi. " Commendatur etiam eius profectus: quia non debet nobis succedere una dies sicut alia; sed quæ succedit debet esse altera, idest melior: iuxta illud Psal. LXXXIII. 8. „ Ibunt de virtu„ te in virtutem. " Alia circumstantia ponitur ex parte modi testificandi: quia *vidit Ioannes Iesum*: in quo insinuatur certitudo: nam testimonium de visu certissimum est. Alia vero circumstantia ponitur ex parte eius cui testimonium perhibetur: unde dicit: *Iesum ad se venientem*, scilicet de Galilæa, ut dicitur Matth. III. 13. „ Venit Iesus a Gali„ læa. " Nec tamen intelligendum est de adventu quo venit ad baptismum, de quo ibi loquitur Matthæus; sed de alio adventu quo iam baptizatus, & circa Iordanem aliquandiu commoratus, venit ad Ioannem: alias non dixisset: *Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi &c.* Iam ergo viderat eum, & spiritum super eum descendentem quasi columbam &c. ut infra dicit. Huius autem Christi ad Ioannem adventus post baptismum una causa fuit ut testimonium Ioannis certificaretur: dixerat enim Ioannes de Christo: *Ipse est qui post me venturus est*: nam aliquis posset errare in cognitione venturi, cum adesset, venit ad Ioannem, ab eo digito ostendendus, dicente Ioanne: *Ecce agnus Dei &c.* Alia ratio ut excluderet errorem. Posset enim aliquis credere quod

(a) Al. sicut etiam.

quod Christus prima vice, cum venit ad baptismum, venerit ad Ioannem sicut a peccatis purgandus. (a) Christus ergo, ut hoc excluderet. Venit etiam ad eum post baptismum: unde signanter dicit Ioannes: *Ecce qui tollit*. Peccatum nullum fecit, sed venit peccatum tollere: Venit etiam ut præberet humilitatis exemplum: quia, ut dicitur Eccli. III. 20. „ Quanto maior es, humilia te in omnibus. " Et advertendum, quod sicut Christo iam concepto, quando Virgo mater ascendit in montana cum festinatione, Elisabeth matrem Ioannis visere, Ioannes in utero matris existens, nec loqui valens, reverentiam Christo, & tripudium faciens, exultavit in utero; ita & nunc Christo ex humilitate ad eum venienti testimonium, & reverentiam præbet, & in vocem prorumpit, dicens: *Ecce agnus Dei &c.* Ubi testimonium Ioannis ponitur: in quo quidem ostendit virtutem Christi, & dignitatem eius, ibi, *Hic est de quo dixi*. Virtutem quidem ostendit dupliciter. Primo proponendo figuram; secundo exponendo eam, ibi, *Ecce qui tollit peccata mundi*. Circa primum sciendum est, quod, sicut dicit Origenes, in veteri lege consueverunt quinque animalia offerri in templo: tria de terrestribus, scilicet vitulus, capra, & ovis; sed ovium quidem aries, ovis, & agnus: de volatilibus vero duo, turtur scilicet, & columba: quæ quidem omnia (b) præfigurativa fuerunt veri sacrificii, quod est Christus, qui „ semetipsum obtulit oblationem Deo: " ut dicitur Ephe. v. 2. Quare ergo Baptista Christo testimonium perhibens, agnum specialiter nominavit? Huius ratio est, quia, sicut dicitur Numer. XXIV. licet alia fierent sacrificia in templo ceteris temporibus, unum tamen erat quotidianum, in quo iugiter unus agnus mane, & alius vespere offerebatur; nec hoc mutabatur umquam, sed tamquam principale observabatur; alia vero ex adiuncto: & ideo per agnum, qui erat principale sacrificium, significatur Christus, qui est principale sacrificium: nam licet omnes sancti, qui pro fide Christi passi sunt, prosint ad salutem fidelium, hoc tamen non habent nisi inquantum super oblationem agni, quasi oblatio adiuncta principali sacrificio, immolantur. Offertur quidem mane & vespere, quia per Christum patet aditus ad intelligibilia divinorum contemplanda, & fruenda, quod pertinet ad cognitionem matutinam; & instruimur quomodo utamur terrenis absque inquinamento, quod pertinet ad vespertinam: & ideo dicit: *Ecce agnus Dei &c.* idest per agnum significatus.

Dicit autem, *Dei*, quia in Christo sunt duæ naturæ, humana scilicet, & divina. Et quod hoc sacrificium esset virtuosum ad purgandum, & sanctificandum a peccatis, habet ex virtute divinitatis, inquantum scilicet „ Deus „ erat in Christo mundum reconcilians sibi: " II. Corinth. v. 19. Vel dicitur *Agnus Dei*, quasi oblatus a Deo, scilicet ab ipso Christo, qui est Deus; sicut dicitur oblatio hominis, quam homo offert. Vel dicitur *agnus Dei*, scilicet Patris: quia ipse providit homini oblationem ad offerendum pro peccatis sufficientem, quod homo per se habere non potest. Unde Gen. XXII. 7. cum Isaac quæreret ab Abraham: „ Ubi est victima holocausti? " respondit: „ Deus providebit sibi victimam „ holocausti. " Rom. VIII. 32. „ Proprio Filio „ suo non pepercit Deus; sed pro nobis o- „ mnibus tradidit illum. " Dicitur autem Christus *agnus* primo propter puritatem. Exo. XII. 5. „ Erit agnus anniculus &c. " I. Pet. I. 18. „ Non corruptibilibus auro vel ar- „ gento redempti estis. " Secundo propter mansuetudinem. Esa. LIII. 7. „ Quasi agnus „ coram tondente se obmutuit. " Tertio propter fructum. Prov. XXVII. 26. „ Agni sunt „ tibi ad vestimentum tuum. " Et hoc quantum ad indumentum, iuxta illud Rom. XIII. 14. „ Induimini Dominum Iesum Christum. " Et quantum ad cibum, infra VI. 51. *Caro mea est pro mundi vita*. Et ideo dicebat Esa. XVI. 1. „ Emitte agnum, Domine, dominato- „ rem terræ. "

Consequenter propositam figuram exponit cum dicit: *Qui tollit peccata mundi*, idest aufert; quod in lege nec per agnum, nec per alia sacrificia auferri poterat: quia, ut dicitur Heb. X. 6. „ impossibile est per sanguinem „ taurorum, & hircorum auferri peccata. " Sanguis iste *tollit*, idest aufert, *peccata mundi*. Oseæ ult. 3. „ Omnem aufert iniquitatem. " Vel *tollit*, idest in se accipit, *peccata* totius *mundi*: quia ut dicitur I. Pet. II. 24. „ Qui pecca- „ ta nostra pertulit in corpore suo. " Esa. LIII. 4. „ Dolores nostros (c) ipse tulit, & „ languores nostros ipse portavit. " Dicit autem, secundum Glossam, *Peccatum*, & non peccata, ut ostendat in universali, quod abstulit totum genus peccati. I. Ioan. II. 2. „ Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. " Vel quia pro uno peccato, scilicet originali, mortuus. Rom. V. 12. „ Per unum hominem „ peccatum intravit in mundum. "

(b) Supra perhibuit Baptista testimonium Christo quantum ad eius virtutem; hic vero perhibet (d) testimonium quantum ad eius di-

(a) *Al.* Ioannes. (b) *Al.* præfigurata. (c) *Al.* in se. (d) *Al.* scilicet testimonium.

dignitatem, comparans eum sibi tripliciter. Et primo quantum ad officium, & ordinem prædicationis: unde dicit: *Hic*, scilicet agnus, digito eum demonstrans, *est ille de quo dixi*, scilicet in eius absentia: *Post me venit vir*, ad prædicandum, & baptizandum, qui post me venit nascendo. Dicitur autem vir Christus ratione perfectæ ætatis: quia quando incepit docere post baptismum, iam erat in ætate perfecta. Luc. III. 23. „ Iesus erat incipiens „ quasi annorum triginta. " Item ratione perfectionis omnium virtutum, quæ in eo fuerunt. Esa. IV. 1. „ Apprehendent septem „ mulieres (idest virtutes) virum unum, " scilicet Christum perfectum. Zach. VI., 12. „ Ecce vir, oriens nomen eius: " quia ipse est origo omnium virtutum in aliis. Item ratione desponsationis, quia ipse sponsus est Ecclesiæ. Oseæ II. 16. „ Vocabis me virum „ &c. " II. Cor. XI. 2. „ Despondi vos uni „ viro. " Secundo quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Qui ante me factus est*; quasi dicat: Licet post me venerit ad prædicandum, tamen *ante me* (*a*) *factus est*; idest, prælatus est mihi dignitate. Cant. II. 8. „ Ecce iste venit (*b*) saliens in montibus, „ transiliens colles. " Collis unus fuit Ioannes Baptista, quem Christus transivit: quia, ut dicitur infra III. 30. *Me oportet minui*, *illum autem crescere*. Tertio quantum ad ordinem durationis, cum dicit: *Quia prior me erat*; quasi dicat: Non mirum si præfertur mihi dignitate, quia etsi posterior sit tempore, est tamen prior æternitate: *quia prior me erat*.

Ex hoc autem duplex error destruitur. Error Arrii: quia non dicit, prior me factus est, ut sit creatura, sed *prior me erat*, ab æterno ante omnem creaturam. Prover. VIII. 25. „ Ante „ omnes colles generavit me Dominus. " Item error Pauli Samosateni: quia dixit, *Prior me erat*, ut ostendat, quod non ex Maria sumpserat exordium: nam, si essendi principium sumpsisset ex Virgine, non extitisset utique prior præcursore, qui Christum in sex mensibus secundum generationem præcedebat humanam.

(*c*) Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, excludit falsam suspicione a suo testimonio. Posset enim aliquis dicere, Ioannem testimonium perhibuisse Christo propter affectionem specialis familiaritatis quam ad ipsum habebat; & ideo hoc excludens Ioannes, dicit: *Ego nesciebam eum*: nam Ioannes in deserto a pueritia sua conversatus est. Licet autem miracula multa facta sint in nativitate Christi, puta de Magis, & de stella, & huiusmodi, tamen non erant nota Ioanni: tum quia infans erat secundum ætatem, tum quia ad desertum secedens, Christi familiaritatem non habuit: medio vero tempore a nativitate usque ad baptismum nullum miraculum Christus operatus est; sed conformis conversatione aliis erat, & sua virtus ignota omnibus existebat. Quod autem medio tempore non fuerit miracula operatus usque ad triginta annos, patet per hoc quod dicitur infra II. II. *Hoc fecit initium signorum Iesus &c.* Ex quo apparet falsitas Libri de infantia Salvatoris. Ideo autem non fecit miracula medio tempore, ut non putaretur mysterium circumcisionis, & incarnationis phantasma esse, si non se habuisset ætate sicut alii infantes. Et ideo demonstrationem scientiæ, & virtutis suæ in aliud distulit tempus, in quo alii homines scientia, & virtute vigere consueverunt: iuxta quod dicitur Luc. II. 52. „ Puer „ autem proficiebat gratia, & sapientia: " non quod ipse virtutem, & sapientiam ante non habitam susciperet, cum in eis fuerit ab instanti suæ conceptionis perfectus; sed quia virtus eius, & sapientia magis innotescebat hominibus. Esa. XLV. 15. „ Vere tu es Deus „ absconditus. " Ideo ergo Ioannes nesciebat eum, quia nulla signa adhuc de eo viderat, neque aliis per signa innotuerat: unde subdit: *Sed ut manifestetur in Israel*, *propterea ego veni in aqua baptizans*; quasi dicat: Totum ministerium meum est ad manifestationem. Supra: *Non erat ille lux*, *sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Dicit autem, *Veni in aquam baptizans*, ad differentiam baptismi Christi: quia Christus non in aqua solum baptizavit, sed in spiritu, conferens gratiam: unde & baptismus Ioannis fuit significativum tantum, non effectivum. Manifestavit autem baptismus Ioannis Christum tripliciter. Primo scilicet per Ioannis prædicationem: licet enim Ioannes etiam sine baptismo potuisset prædicando parare viam Domino, & inducere turbas ad Christum, tamen propter novitatem officii plures ad eum concurrebant quam si sine baptismo prædicatio facta esset. Secundo profuit baptismus Ioannis propter Christi humilitatem, quam demonstravit, baptizari volens a Ioanne. Matth. III. 13. „ Venit Christus ad Ioan„ nem ut baptizaretur ab eo. " In quo quidem exemplum humilitatis præbuit, ut scilicet nullus, quantumcumque magnus, dedignetur a quocumque ad hoc ordinato, sacramenta suscipere. Tertio quia Christo baptizato a Ioanne, affuit virtus Patris in voce, & Spiritus sanctus in columba, per quam virtus Chri-

(*a*) *Al.* tamen ante me, idest prælatus mihi factus est dignitate. (*b*) *Al.* transiens montes.

Christi, & dignitas magis manifestata fuit. Luc. III. 22. „ Et vox Patris intonuit: Hic „ est Filius meus dilectus. “

(d) Consequenter cum dicit, *Et testimonium perhibuit Ioannes*, ipse magna quæ testatus est de Christo, quod totius orbis terrarum solus peccata tolleret, confirmat auctoritate Dei: & circa hoc tria facit. Primo proponit visionem; secundo præbet de intellectu visionis instructionem, ibi, *Et ego nesciebam eum*; tertio suam ex ipsa visione conceptionem ostendit, ibi, *Et ego vidi, & testimonium perhibui*. Visionem quidem proponit cum dicit: *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo*. Quod quidem quando factum fuerit, Ioannes Evangelista non refert; sed Matthæus, & Lucas dicunt hoc factum fuisse quando Christus baptizatus est a Ioanne. Et quidem congruebat quod Spiritus sanctus adesset baptizato, & baptismo. Baptizato namque congruebat: quia sicut Filius existens a Patre, manifestat Patrem: infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum &c.* ita & Spiritus sanctus a Filio existens, Filium manifestat. Infra XVI. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet &c.* Baptismo autem congruit: quia baptisma Christi est inchoativum, & consecrativum nostri baptismatis. Nostrum autem baptisma consecratur per invocationem sanctæ Trinitatis. Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos in nomine Patris, & „ Filii, & Spiritus sancti &c. “ Quod ergo nos invocamus in baptismo nostro, affuit baptismo Christi, scilicet Pater in voce, Spiritus sanctus in columba, Filius in humana natura. Dicit autem, *Descendentem*, quia cum descensus duos terminos habeat, scilicet principium sursum, & terminum deorsum, quantum ad utrumque convenit baptismo. Est enim duplex spiritus, unus mundi, & alius Dei: & spiritus quidem mundi est amor mundi, qui non est desursum, sed ab inferiori ascendit in hominem, & eum descendere facit; spiritus autem Dei, scilicet Dei amor, desursum descendit ad hominem, & eum ascendere facit. I. Cor. II. 12. „ Nos autem „ non spiritum huius mundi accepimus, sed „ spiritum Dei. “ Quia ergo ille spiritus de supernis est, ideo dicit, *Descendentem*. Similiter etiam, quia impossibile est creaturam recipere Dei bonitatem in tanta plenitudine, secundum quod convenit Deo, ideo bonitatis ipsius ad nos derivatio, est quasi quidam descensus. Iac. I. 17. „ Omne datum optimum, „ & omne donum perfectum desursum est, de„ scendens a Patre luminum. “ Sed quia Spiritus sanctus in sua natura videri non potest, ut dicitur infra III. 8. *Spiritus ubi vult spirat, & nescis unde veniat, aut quo vadat*: spiritus etiam non est descendere, sed ascendere: Ezech. VIII. 3. „ Elevavit me spiritus &c. “ ideo consequenter Evangelista modum visionis, & descensus exponit, dicens, hic non fuisse in spiritu, idest natura, sed in specie columbæ, in qua apparuit: unde dicit, *Quasi columbam*; & hoc quidem congrue, ut scilicet Filius Dei per carnem mundo visibilis factus, manifestaretur per Spiritum sanctum visibili specie columbæ: quæ quidem columba non est assumpta a Spiritu sancto in unitatem personæ, sicut humana natura assumpta est a Filio Dei. Cuius ratio est, quia Filius apparuit non solum ut manifestator, sed ut salvator. Et ideo, secundum quod dicit Leo Papa, oportuit quod esset Deus, & homo: Deus quidem, ut afferret remedium, homo vero, ut præberet exemplum. Spiritus vero sanctus apparuit solum ad manifestandum, ad quod sufficiebat speciem corporalem assumere solum ad significationem quamdam.

Utrum autem columba illa fuerit verum animal, & utrum præexistens apparitioni: sciendum, quod rationabiliter dicitur illa fuisse vera columba: venit enim Spiritus sanctus ad manifestandum Christum, qui cum sit veritas, non nisi per veritatem manifestandus erat. Quantum vero ad secundum dicendum, quod non præextitit apparitioni; sed tunc virtute divina absque commixtione maris & feminæ formata fuit, sicut & corpus Christi virtute Spiritus sancti conceptum, non ex virili semine: & tamen fuit vera columba, quia, ut Augustinus dicit in Lib. de Agone Christiano, „ omnipotenti Deo, qui univer„ sam creaturam ex nihilo fabricavit, non „ erat difficile verum corpus columbæ sine „ aliarum columbarum ministerio figurare, „ sicut non fuit difficile verum corpus in ute„ ro B. Virginis sine naturali semine fabrica„ re. “ Cyprianus in Libro de Unitate Ecclesiæ: „ Idcirco & in columba dicitur Spiri„ tus sanctus (a) apparuisse, quia columba „ simplex animal & innocens est, non felle „ amarum, non morsibus ferum, non un„ guium laceratione violentum: hospitia hu„ mana diligere, unius domus consortium „ nosse, cum generat simul filios edere, cum „ conveniat volantibus, invicem cohærere, „ communi conversatione vitam suam dege„ re, oris osculo concordiam pacis agnosce„ re, legem circa omnia unanimitatis imple„ re. “

Quare autem potius in columba, quam in alia

(a) *Al. deest* apparuisse.

alia specie apparuit, multipliciter ratio assignatur. Primo quidem propter columbæ simplicitatem: nam columba simplex est. Matth. x. 16. „ Estote prudentes sicut serpentes, & „ simplices sicut columbæ. " Spiritus autem sanctus, quia facit respicere unum, scilicet Deum, simplices facit; & ideo in specie columbæ (a) apparet. Et quidem, secundum Augustinum apparuit etiam super discipulos congregatos per ignem, quia quidam sunt simplices, sed tepidi; quidam autem ferventes, sed malitiosi. Ut ergo Spiritu sanctificati dolo careant, Spiritus in columbæ specie demonstratur; & ne simplicitas (b) frigiditate tepescat, demonstratur in igne. Secundo propter caritatis unitatem: nam columba amore multum fervet. Cant. vi. 8. „ Una est co„ lumba mea: " Ut ergo ostendat Ecclesiæ unitatem, in specie columbæ Spiritus sanctus (c) apparet. Nec te moveat quod discipulis dispartitæ linguæ apparuerunt, quando sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus, qui & dispartitus apparet, secundum diversa donorum officia, & tamen unit per caritatem; & sic propter primum apparuit in dispartitis linguis, ut dicitur I. Cor. xii. 4. „ Divisiones „ gratiarum sunt: " in columbæ specie propter secundum. Tertio propter gemitum: columba enim habet gemitum pro cantu; sic Spiritus sanctus „ postulat pro nobis gemiti„ bus inenarrabilibus: " ut dicitur Rom. viii. 26. & Nahum ii. 7. „ Ancillæ eius miraban„ tur. " Quarto propter fecunditatem: (d) columba enim animal fecundissimum est, idcirco ad designandum fecunditatem gratiæ spiritualis in Ecclesia, in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Hinc est quod Levit. v. Dominus pullos columbarum offerre præcepit. Quinto propter columbæ cautelam: sedet enim super rivos aquarum, in quibus respiciens, falconem volitantem conspicit, & sibi ab eo cavet. Cant. v. 12. „ Oculi tui sic„ ut columbæ &c. " Unde quia in baptismo est nostra tutela & defensio, congrue in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Respondet igitur figuræ veteris testamenti: sicut enim columba deferens ramum virentis olivæ, ostendit signum clementiæ Dei his qui residui fuerant ex aquis diluvii; ita & in baptismo veniens Spiritus sanctus in columbæ specie, ostendit signum divinæ clementiæ, quæ baptizatis & peccata remittit, & gratiam confert.

Dicit autem: *Manentem super eum*: quia in mansione quies designatur. Et quod Spiritus sanctus in aliquo non quiescat, duplici de causa contingit. Una est ex peccato: omnes enim alii homines, præter Christum, vel sauciantur vulnere peccati mortalis, per quod effugatur Spiritus sanctus, vel obfuscantur macula veniali, per quam aliqua operatio Spiritus sancti impeditur. In Christo autem neque mortale, nec veniale, nec originale peccatum fuit: unde nec in eo fuit Spiritus sanctus inquietatus; sed super eum mansit, idest quievit. Alia causa quia quantum ad gratias gratis datas, non semper adest aliis sanctis potestas operandi: sicut non semper adest sanctis potestas operandi miracula, nec Prophetis spiritus prophetiæ. Christus vero semper habuit potestatem ad omnem operationem virtutum, & gratiarum: & ideo ad hoc designandum, *super eum mansit*. Unde hoc proprium signum fuit agnoscendi Christum, ut dicitur in Glossa Esa. xi. 2. „ Requiescet „ super eum (e) Spiritus Domini. " Quod intelligendum est de Christo, inquantum est homo, secundum quod est minor Patre, & Spiritu sancto.

(c) Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, instruit de intellectu visionis prædictæ. Quidam enim hæretici, scilicet Ebionitæ, dicebant, Christum a principio nativitatis suæ, neque Christum fuisse, nec Filium Dei; sed ex tunc Filius Dei & Christus esse incepit quando in baptismo oleo Spiritus sancti unctus fuit. Sed hoc est falsum, quia in ipsa hora nativitatis Angelus dixit pastoribus, Luc. ii. 11. „ Natus est vobis hodie salvator, qui est „ Christus Dominus in civitate David. " Ne ergo aliquis crederet, Spiritum sanctum in baptismo supra Christum descendisse, quasi de novo Christus indigeret Spiritu ad sui sanctificationem; ideo causam sui descensus Baptista ostendit dicens, quod non descendit propter sui necessitatem, sed propter nos, ut scilicet gratia eius nobis manifestaretur: & ideo dicit: *Ego nesciebam eum. Sed ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans*.

Sed hic oritur quæstio: dicit enim: *Qui misit me baptizare &c.* Si dicatur quod Pater misit eum, verum est. Similiter si dicatur quod Filius, manifestius, cum dicatur quod & Pater, & Filius misit eum, quia Ioannes non est de illis de quibus dicitur Hier. xxiii. 21. „ Non mittebam eos, & ipsi currebant. " Quomodo ergo dicit: *Ego nesciebam eum*, si Filius misit eum? Si dicatur, quod licet cognosceret eum secundum divinitatem, non tamen cognoscebat eum secundum humanitatem, nisi postquam vidit Spiritum descendentem

(a) *Al.* apparuit. (b) *Al.* frigiditatis. (c) *Al.* apparuit. (d) *Al.* hæc enim columba. (e) *Al.* Spiritus sanctus Domini.

tem super eum; contra: Spiritus enim sanctus descendit super Christum quando baptizatus est. Ioannes autem cognovit Christum antequam baptizaretur: alias non dixisset: *Ego debeo a te baptizari, & tu venis ad me?*

Est ergo dicendum, quod tripliciter potest ad hanc quæstionem responderi. Uno modo, secundum Chrysostomum, ut referatur ad cognitionem familiaritatis, ut sit sensus: *Ego nesciebam eum*, scilicet familiariter. Et si obiiciatur, quod dicit Ioannes: *Ego a te debeo baptizari &c.* dicitur quod ista duo sunt ad diversa tempora referenda, ut (a) hoc quod dicit, *Ego nesciebam eum*, referatur ad tempus diu ante baptismum, in quo nondum Christo familiaris erat; hoc vero quod dicit, *Ego a te debeo baptizari*, referatur ad tempus illud in quo baptizatus est Christus, quando iam propter frequentem visitationem eius, Christus familiaris erat. Alio modo, secundum Hieronymum, dicendum, quod erat Christus Filius Dei, & salvator mundi, & hoc quidem sciebat Ioannes; sed nesciebat eum per baptismum mundi salvatorem: & ideo hoc quod nescivit addidit, scilicet quod *hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. Sed melius dicendum est, secundum Augustinum, quod aliquid scivit, & aliquid nescivit, & hoc quod nescivit addidit, scilicet quod potestatem baptizandi, quam potuit fidelibus suis communicare, sibi soli retinuit. Et hoc est quod dicit: *Qui misit me baptizare in aqua .... hic est*, singulariter scilicet, & solus, *qui baptizat in Spiritu sancto*, & nullus alius: quia hanc potestatem sibi soli retinuit.

Notandum autem, quod triplex potestas Christi attenditur in baptismo. Una est efficientiæ, qua mundat interius animam a macula peccati; quam quidem potestatem habet Christus inquantum est Deus, non autem inquantum homo; & hæc potestas nulli alii potest communicari. Alia potestas est ministerii, quam quidem communicavit fidelibus. Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos in nomine „ Patris, & Filii, & Spiritus sancti. " Et ideo sacerdotes, ut ministri, potestatem habent baptizandi; Christus autem, inquantum homo, minister dicitur, ut Apostolus dicit; sed tamen caput est omnium ministrorum Ecclesiæ; & quantum ad hoc habet singulariter potestatem excellentiæ in sacramentis: quæ quidem excellentia apparet in quatuor. Primo in sacramentorum institutione: (b) quia nullus homo purus, nec etiam tota Ecclesia posset sacramenta instituere, vel sacramenta mutare, aut a sacramentis absolvere: nam sacramenta invisibilem gratiam conferunt ex eorum institutione; conferre autem gratiam solius Dei est: & ideo solus qui est verus Deus potest sacramenta instituere. Secundum est quantum ad meriti Christi efficaciam; nam ex merito passionis Christi sacramenta virtutem habent, Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati sumus „ in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati su„ mus. " Tertium est quia Christus potest conferre effectum baptismi sine sacramento: quod solius Christi est. Quarto quia aliquo tempore baptismus conferebatur ad invocationem nominis Christi; sed modo non ita fit. Quæ quidem quatuor nulli hominum communicavit; licet aliquid eorum communicare potuisset, puta quod in nomine Petri, vel alicuius alterius conferretur baptismus, & forte (c) aliquod aliorum. Sed hoc ideo non fuit factum ne fieret schisma in Ecclesia, si baptizati spem suam ponerent in illis in quorum nominationem baptizarentur: (d) & ideo didicit Ioannes per hoc quod Spiritus sanctus descendit super eum, quod Christus (e) solus est qui sua virtute interius baptizat. Et forte posset dici, quod cum dixit, *Ego a te debeo baptizari &c.* (f) cognovit eum per internam revelationem; sed cum vidit Spiritum sanctum descendentem super eum, cognovit eum per exterioris signi manifestationem: & ideo utrumque modum cognitionis tangit. Primum, cum dicit: *Qui me misit baptizare, ille mihi dixit*; idest, interius revelavit. Secundum, quando addidit: *Super quem videris Spiritum descendentem .... hic est qui baptizat*.

Consequenter ostendit quid Baptista ex hac visione intellexit, scilicet quod Christus esset Filius Dei; & hoc est quod dicit, *Et ego vidi*, scilicet Spiritum descendentem super eum, *& testimonium perhibui, quia hic*, scilicet Christus, *est Filius Dei*, scilicet verus & naturalis. Filii enim adoptivi Patris fuerunt ad similitudinem Filii Dei naturalis. Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit conformes fieri imaginis „ Filii sui. " Ille ergo debet filios Dei facere qui baptizat in Spiritu sancto, per quem filii adoptantur. Rom. VIII. 15. „ Non enim „ accepistis spiritum servitutis .... sed spiri„ tum adoptionis &c. " Quia ergo iste, scilicet Christus, est qui baptizat in Spiritu sancto, ideo recte concludit Baptista, quod est Filius Dei verus & purus. I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius &c. "

Sed si alii viderunt Spiritum sanctum descendentem super eum, quare non crediderunt? Respondeo. quia non erant dispositi ad hoc, vel forte quia soli Baptistæ visio illa demonstrata est.

L E-

(a) *Al.* in hoc. (b) *Al.* quod nullus homo purus, nec etiam posset sacramenta instituere &c. (c) *Al.* aliquem aliorum. (d) *Al.* hoc ideo. (e) *Al.* solus interius est qui sua virtute baptizat. (f) *Al.* cognoscebat.

LECTIO XV.

(a) Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei.

(b) Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum.

(c) Conversus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quaeritis?

(d) Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas?

(e) Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima.

(f) Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Ioanne, & secuti fuerant eum.

(g) Invenit hic primum fratem suum Simonem, & dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus) & adduxit eum ad Iesum.

(h) Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Ioanna: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

(a) Supra Evangelista posuit testimonia Baptistae ad turbas; hic consequenter ponit eius testimonia ad discipulos Ioannis. Et primo ponitur testimonium; secundo ostenditur testimonii fructus, ibi, *Et audierunt eum duo discipuli loquentem &c.* Circa primum tria facit. Primo describitur testis; secundo assignatur modus testificandi; tertio ponitur eius testimonium. Sed testis describitur, cum dicit: *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.*

In hoc autem quod dicit, *Stabat*, tria notantur circa Ioannem. Scilicet doctrinae ipsius modus, qui differens fuit a modo doctrinae Christi, & discipulorum eius. Christus enim circumeundo docebat: unde dicitur, Matth. IV. 23. quod „ circuibat Iesus totam Galilaeam &c. “ Similiter & Apostoli discurrendo per mundum, docebant. Matth. ult. 13. „ Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae. “ Sed Ioannes stando docebat: unde dicitur: *Stabat Ioannes*, scilicet in uno loco trans Iordanem, & instruebat de Christo omnes ad eum venientes. Ratio autem quare Christus, & eius discipuli discurrendo docebant, est quia praedicatio Christi facta erat credibilis per miracula, & ideo circuibant diversa loca, ut miracula, & virtutes Christi innotescerent. Praedicatio vero Ioannis non est confirmata miraculis: unde dicitur infra X. 41. *Ioannes signum fecit nullum*: sed merito, & sanctitate vitae; & ideo *stabat* in loco uno, ut diversi ad eum confluerent, & per eius sanctitatem ducerentur ad Christum. Similiter etiam si Ioannes sine miraculis discurrisset ad praenuntiandum Christum, eius testimonium incredibilius redderetur, cum videretur importune, & quasi ingerendo se hoc facere. Secundo notatur Ioannis constantia in veritate: quia Ioannes non fuit arundo vento agitata, sed firmus in fide: secundum illud I.Cor.X. 12. „Qui „ se existimat stare videat ne cadat. “ Habac. II. I. „ Super custodiam meam stabo. “ Tertio allegorice notatur, quod stare allegorice idem est quod deficere. IV.Reg. VI. 4. „Ste„ titque oleum, “ idest defecit. Stabat ergo Ioannes veniente Christo, quia cum venit veritas, defecit figura. Ioannes stat, quia lex transit. Modus autem testificandi ponitur certus, quia cum aspectu: unde dicit: *Et respiciens Iesum ambulantem*. Ubi sciendum est, quod Prophetae perhibuerunt testimonium Christo. Act. X. 43. „ Huic omnes Prophetae te„ stimonium perhibent. “ Similiter & Apostoli per mundum discurrentes. Act. I. 8. „ Eritis mihi testes in Hierusalem, & in o„ mni Iudaea &c. “ Sed tamen non per visum, neque de praesente, sed de absente. Prophetae quidem ut de futuro, Apostoli vero ut de praeterito; sed Ioannes, Christo sibi praesente, & a se viso, testimonium perhibuit: & ideo dicit, *Et respiciens*, oculis corporis, & mentis, iuxta illud Psal. lxxxiii. 10. „ Respice in faciem Christi tui. “ Esa. LII. 8. „ Oculo ad oculum videbunt. “ Sed dicit *ambulantem*, ut designet incarnationis mysterium, per quod Dei Verbum mutabilem naturam assumpsit. Infra XVI. 28. (a) *Exivi a Patre, & veni in mundum.*

Con-

(a) Al. *Exivi a Patre in mundum.*

Consequenter ponitur testimonium, cum dicit: *Ecce agnus Dei*: quod non solum est demonstrativum, sed admirativum virtutis ipsius. Esa. IX. 6. „ Vocabitur nomen eius „ admirabilis. " Et vere admirabilis virtutis est iste agnus, qui occisus, leonem interfecit: illum, inquam, leonem de quo dicitur I. Petr. ult. 8. „ Adversarius vester diabolus, „ tamquam leo rugiens, circuit quærens „ quem devoret. " Et ideo ipse agnus leo vocari meruit victor, & gloriosus. Apoc. v. 5. „ Ecce vicit leo de tribu Iuda. " Breviter autem testimonium profert, dicens: *Ecce agnus Dei*: tum quia discipuli quibus hoc testimonium perhibebar, ex his quæ audierant a Ioanne, iam satis instructi erant de Christo; tum etiam quia per hoc satis intelligitur tota intentio Ioannis, quæ ad hoc solum erat ut eos ad Christum duceret. Nec dicit, Ite ad eum, ne videantur discipuli gratiam præstare Christo, si eum sequerentur; sed commendat Christi gratiam, ut quasi in beneficium sibi computent, si Christum sequuntur: & ideo dicit: *Ecce agnus Dei*; idest, ecce in quo est gratia, & virtus purgativa peccatorum: agnus enim offerebatur pro peccatis, ut dictum est.

(b) Consequenter ponitur fructus testimonii, cum dicit: *Et audierunt eum duo discipuli loquentem*: & primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Ioannis, & discipulorum eius; secundo vero ponitur fructus proveniens ex prædicatione Christi, ibi, *In crastinum autem voluit exire in Galilæa*. Circa primum primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Ioannis; secundo fructus proveniens ex prædicatione unius discipulorum eius, ibi, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur inchoatio huius fructus ex testimonio Ioannis facta. Secundo ponitur consummatio facta per Christum, ibi, *Conversus autem Iesus &c.* Dicit ergo primo: *Et audierunt eum*, scilicet Ioannem, *duo discipuli*, qui erant cum eo, *loquentem* (*Ecce agnus Dei*) *& secuti sunt Iesum*; ad litteram, eunres cum eo. Ubi quatuor, secundum Chrysostomum, considerari possunt. Primo quia hoc quod Ioannes loquitur, & Christus tacet, & verbo Ioannis discipuli congregantur ad Christum, competit mysterio: Christus enim est sponsus Ecclesiæ, Ioannes vero amicus, & paranymphus sponsi. Officium autem paranymphi est, sponsam tradere sponso, & loquendo, pacta tradere; sponsi autem est quasi præ verecundia tacere, & de sponsa iam habita pro velle disponere. Sic ergo discipuli traduntur a Ioanne Christo quasi desponsati per fidem. Ioannes loquitur, Christus tacet, sed tamen susceptos diligenter instruxit. Secundo vero quod cum Ioannes dignitatem Christi commendans dixit, *Ante me factus est*, & quoniam *non sum dignus solvere corrigiam calceamenti eius*, nullus conversus est; sed quando humilia de Christo, & incarnationis mysterio locutus est, tunc secuti sunt eum discipuli: quia humilia, & quæ pro nobis passus est Christus, magis movent nos: & ideo dicitur Cant. I. 2. „ Oleum effusum no„ men tuum, " idest misericordia, qua salutem omnium procurasti; & ideo statim sequitur: „ Adolescentulæ dilexerunt te nimis. " Tertio quia verbum prædicationis est sicut semen cadens in diversas terras: in una quidem fructificat, in alia non. Ita & Ioannes cum prædicat, non omnes discipulos convertit ad Christum, sed duos tantum, scilicet qui bene dispositi erant; alii vero e contrario invidia moventur ad Christum: unde & quæstionem ei movent, ut dicitur Matth. IX. Quartum est quod discipuli Ioannis audito eius testimonio de Christo, non statim ingesserunt se ad loquendum cum eo ex abrupto, sed quasi studiosi cum quadam verecundia singulariter loqui cum eo, & in secreto loco studuerunt. Eccle. VIII. 6. „ Omni negotio tem„ pus est, & opportunitas. "

(c) Consequenter ponitur consummatio fructus, cum dicit: *Conversus autem Iesus*, quod enim Ioannes inchoavit, consummatur per Christum: quia „ neminem ad perfectum ad„ duxit lex: " ut habetur Heb. VII. 19. Et circa hoc Christus duo fecit: primo enim examinavit discipulos sequentes; secundo eos instruxit, ibi, *Dicit eis*: *Venite, & videte*. Circa primum primo ponitur Christi examinantis interrogatio; secundo discipulorum examinatorum responsio, ibi, *Qui dixerunt ei*: *Rabbi ubi habitas*? Dicit ergo: *Conversus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dixit eis*. Et quidem per litteralem sensum intelligendum est quod Christus eos præibat, & hi duo discipuli eum sequentes, faciem eius minime videbant: & ideo Christus ut daret eis fiduciam, convertit se ad eos: in quo datur nobis intelligi, quod omnibus qui Christum sequi incipiunt puro corde, dat fiduciam vel spem misericordiæ. Sap. VI. 14. „ Præoccupat eos qui se con„ cupiscunr. " Convertit autem se Iesus ad nos, ut videatur a nobis: hoc erit in illa beata visione, quando ostendet nobis faciem suam, ut dicitur in Psal. LXXIX. 4. „ Ostende nobis „ faciem tuam, & salvi erimus. " Quamdiu enim in mundo isto sumus, videmus posteriora eius, quia per effectus in eius cognitionem venimus: unde dicitur Exod. XXXIII. 23. „ Posteriora mea videbis. " Item convertit se

ſe ut opem ſuæ miſericordiæ nobis impendat. Hoc petebat Pſal. lxxxix. 13. „ Convertere „ Domine aliquantulum &c." Quamdiu enim Chriſtus opem ſuæ miſerationis non impendit, videtur a nobis averſus. Converſus eſt ergo Ieſus ad diſcipulos Ioannis eum ſequentes, ut faciem ſuam eis oſtenderet, & gratiam eis infunderet. Examinat autem eos ſpecialiter de intentione: ſequentium namque Chriſtum non eadem intentio eſt: quidam enim eum ſequuntur propter bona temporalia; alii vero propter bona ſpiritualia: & ideo quid iſti intendant, Dominus quærit, dicens: *Quid quæritis?* non quidem ut diſcat, ſed ut rectam intentionem aperientes, magis familiares faciat, & oſtendat eos auditione dignos.

Notandum autem, quod hoc eſt primum verbum quod Chriſtus in iſto Evangelio loquitur; & congrue, quia primum quod quærit Deus ab homine, eſt recta intentio. Et ſecundum Origenem, poſt ſex verba quæ Ioannes dixerat, Chriſtus ſeptimum locutus eſt. Primum namque Ioannes Baptiſta locutus eſt, quando teſtimonium perhibens de Chriſto, clamabat dicens: *Hic* (a) *eſt de quo dixi*. Aliud quando dixit: *Non ſum dignus ſolvere corrigiam calceamenti eius*. Tertium quando dixit: (b) *Ego baptizo in aqua, medius autem veſtrum ſtetit quem vos neſcitis*. Quartum: *Ecce agnus Dei*. Quintum: *Vidi ſpiritum deſcendentem quaſi columbam &c.* Sextum, cum hic dicit: *Ecce agnus Dei*. Et Chriſtus ſeptimum loquitur, ut intelligas myſtice, quod quies, quæ deſignatur (c) per ſeptimum diem, nobis eſt futura per Chriſtum, & quod in ipſo eſt plenitudo ſeptiformis gratiæ Spiritus ſancti.

(d) Conſequenter reſpondent diſcipuli: *Qui dixerunt ei &c.* Et quidem interrogati de uno, duo reſpondent. Primo quidem quare Chriſtum ſequuntur, ſcilicet ut addiſcant, unde & Magiſtrum eum vocant, *Rabbi (quod dicitur interpretatum magiſter;)* quaſi dicerent: Quærimus, ut nos doceas. Iam enim præcognoſcebant, quod dicitur Matth. xxiii. 10. „ Unus eſt magiſter veſter Chriſtus." Secundo vero quod ſequendo quærunt, ſcilicet *Ubi habitas?* (d) Et quidem litteraliter dici poteſt quod in veritate domum Chriſti quærebant: propter enim mira, & magna, quæ a Ioanue de eo audierant, nolebant eum perfunctorie interrogare, nec ſemel tantum, ſed frequenter, & serioſe; & ideo domum eius ſcire volebant, ut frequenter ad eum accederent, iuxta conſilium Sapientis, Eccli. vi. 36. „ Si videris ſenſatum, evigila ad illum:" & Prov. viii. 34. „ Beatus qui „ audit me, & vigilat ad fores meas quo„ tidie." Allegorice autem in cælis eſt habitaculum Dei, ſecundum illud Pſal. cxxii. 1. „ Ad te levavi oculos meos qui habitas in „ cælis." Quærunt ergo ubi Chriſtus habitet, quia ad hoc (e) debemus Chriſtum ſequi ut per eum ducamur ad cælos, ideſt ad gloriam cæleſtem. Moraliter autem interrogant, *Ubi habitas?* quaſi vellent ſcire, quales debent eſſe homines qui digni ſunt quod Chriſtus habitet in eis; de quo habitaculo dicitur Epheſ. ii. 22. „ Ædificamini in habitacu„ lum Dei:" & Cantic. 1. 6. „ Indica mi„ hi, quem diligit anima mea, ubi paſcas, ubi „ cubes in meridie."

(e) Conſequenter cum dicit, *Venite, & videte*, ponitur inſtructio diſcipulorum a Chriſto: & primo deſcribitur ipſa inſtructio diſcipulorum a Chriſto; ſecundo commendatur diſcipulorum obedientia: *Venerunt, & viderunt;* tertio (f) determinatur tempus: quia *hora erat quaſi decima*. Dicit ergo primo: *Venite, & videte*, ſcilicet ubi habitem.

Sed hic eſt quæſtio. Cum Dominus dicat, Matth. viii. 20. „ Filius hominis non habet „ ubi caput ſuum reclinet:" quare dicit, *Venite, & videte* ubi habito? Reſpondeo dicendum, ſecundum Chryſoſtomum, quod per hoc quod dixit Dominus: „ Filius hominis non „ habet ubi caput ſuum reclinet:" demonſtravit quod non habuit proprium habitaculum, non quod in domo alicuius alterius non maneret. Et ad hanc videndum iſtos invitabat, dicens, *Venite, & videte*. Myſtice autem dicit, *Venite, & videte*: quia habitatio Dei, ſive gloriæ, ſive gratiæ, agnoſci non poteſt niſi per experientiam: nam verbis explicari non poteſt. Apoc. ii. 17. „ In calculo no„ men novum &c." Et ideo dicit: *Venite, & videte. Venite*, credendo, & operando, *& videte*, experiendo, & intelligendo.

Notandum autem, quod quatuor modis pervenitur ad hanc cognitionem. Primo per bonorum operum actionem: unde dicit, *Venite*. Pſal. xli. 3. „ Quando veniam, & apparebo „ ante faciem Domini." Secundo per mentis quietem, ſeu vacationem. Pſal. xlv. 11. „ Vacate, & videte." Tertio per divinæ dulcedinis guſtationem. Pſal. xxxiii. 9. „ Gu„ ſtate, & videte, quoniam ſuavis eſt Domi„ nus." Quarto per operationem devotionis. Thren. iii. 41. „ Levemus corda no„ ſtra cum manibus orando &c." Et ideo dicit Dominus, Luc. xxiv. 39. „ Palpate, & „ videte &c."

Con-

(a) Al. *erat*. (b) Al. *Ego autem*. (c) Al. per dies. (d) Al. quod quidem. (e) Al. deberemus. (f) Al. determinant.

Consequenter ponitur discipulorum obedientia, quia statim sequitur, *Venerunt, & viderunt*: quia veniendo viderunt, & videntes non deseruerunt: unde dicitur: *Et manserunt ibi die illo*: quia, ut dicitur infra VI. 45. *omnis qui audit a Patre, & didicit, venit ad me*. Qui enim recedunt a Christo, non viderunt eum adhuc, sicut videre oportet. Isti autem qui perfecte credendo, eum viderunt, manserunt ibi die illo; audientes, & videntes, beatum diem, beatam noctem duxerunt. III. Reg. x. 8. „Beati viri tui, & beati (a) servi tui, qui stant coram te semper." Et ideo, ut dicit Augustinus (de Temp. ser. CCLV.) „ aedificemus & nosmetipsi in corde nostro, & faciamus domum quo veniat ille, & doceat nos." Et dicit, *Die illo*, quia nox esse non potest ubi est lumen Christi, ubi est sol iustitiae.

Tempus autem determinatur consequenter, cum dicit: *Hora autem erat quasi decima*: quod quidem Evangelista determinat, ut secundum litteram, insinuet commendationem Christi, & discipulorum: hora enim decima est in occasu diei: ex quo & Christus commendatur, qui tam studiosus erat ad docendum, quod nec propter temporis tarditatem eos docere distulit, sed in hora decima docuit eos. Eccle. XI. 6. „Mane semina semen tuum, & vespere ne cesset manus tua." Similiter etiam commendatur & discipulorum temperantia: quia etiam hora decima qua consueverunt homines comedisse, & esse minus sobrii ad perceptionem sapientiae, ipsi & sobrii, & apti erant ad sapientiam audiendam, nec propter cibum, aut vinum impediebantur. Nec mirum, quia discipuli eius fuerant, scilicet Ioannis, cuius potus erat aqua, esca autem locusta, & mel silvestre. Secundum autem Augustinum, per horam decimam lex signatur, quae in decem praeceptis data est. Erat ergo hora decima quando isti venerunt, & manserunt cum Christo, & ab eo erudiuntur, ut impleretur lex per Christum quae a Iudaeis impleri non poterat. Et ideo etiam in ipsa hora vocatus est *Rabbi*, idest magister.

(f) Consequenter cum dicit, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri &c.* ponitur fructus quem fecit discipulus Ioannis conversus ad Christum. Et super hoc primo describitur discipulus; secundo fructus ab ipso inchoatus, ibi, *Invenit hic primum fratrem suum Simonem*; tertio ponitur consummatio fructus facta per Christum, ibi, *Intuitus autem eum Iesus dixit*. Describitur autem discipulus primo a nomine, cum dicit, *Erat autem Andreas*, idest virilis. Psal. XXX. 25. „Viriliter agite, & confortetur cor vestrum." (b) Exprimit autem nomen, ut ostendatur eius privilegium: tum quia prior conversus est ad fidem Christi perfecte; tum etiam quia Christum praedicavit: unde sicut Stephanus fuit primus martyr post Christum, ita & Andreas fuit primus Christianus. Secundo describitur a (c) cognatione: quia *frater Simonis Petri*: quia iunior erat; & hoc quidem est ad commendationem suam, ut qui aetate posterior, fide efficiatur primus. Tertio a disciplina: quia *unus ex duobus qui audierant a Ioanne*. Et huius quidem nomen describitur ad ostendendum Andreae privilegium quod insignis fuerit. Alterius enim nomen tacetur: aut quia ille alius fuit Ioannes Evangelista, cuius consuetudo est in suo Evangelio cum de eo agitur, nomen suum non exprimere propter humilitatem; aut, secundum Chrysostomum, non fuit aliquis insignis, nec fecit aliquid magnum: unde non fuisset utilitas nomen eius ponere. Sic enim & Lucas, cap. X. nomina septuagintaduorum discipulorum, quos Dominus binos misit ante faciem suam, non posuit: quia non erant solemnes personae, & insignes, sicut Apostoli fuerunt. Aut, secundum Alcuinum, ille discipulus fuit Philippus: & hoc patet, quia statim postquam Evangelista prosecutus est de Andrea, prosequitur de Philippo, dicens: *In crastinum autem voluit exire in Galilaeam, & invenit Philippum &c.* Quarto commendatur a devotionis studio: unde dicitur: *Et secuti fuerant eum*, idest Iesum. Iob XXIII. 11. „Vestigia eius secutus est pes meus." Fructus autem inchoatus per Andream ponitur, cum dicit: *Invenit hic primum Simonem fratrem suum*. Et primo insinuat apud quem fructum fecit, scilicet apud fratrem suum, ut commendet suae conversionis perfectionem: sicut enim Petrus dicit in Itinerario Clementis, evidens signum perfectae conversionis alicuius est, cum conversus, quanto aliquis sibi est magis coniunctus, tanto magis satagit eum convertere ad Christum. Et ideo Andreas perfecte conversus non detinuit apud seipsum inventum thesaurum; sed festinat & currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quae susceperit.

(g) Et ideo dicit: *Invenit hic*, scilicet Andreas, *primum*, idest primo adverbialiter, *fratrem suum Simonem*, quem quaerebat, ut sicut erat sanguine, ita faceret eum germanum fide. Prov. XVIII. 19. „Frater qui adiuvatur a fratre quasi civitas firma." Apoc.

 ult.

(a) Al. „Servi tui &c. hi qui stant &c." (b) Al. Imponitur. (c) Al. cognitione.

ult. 17. „ Qui audit, dicat, Veni. " Secundo ponit verba quæ dicit Andreas: *Invenimus Messiam* (*quod interpretatur Christus*:) ubi, secundum Chrysostomum, tacite respondet cuidam quæstioni, scilicet si quis eum interrogaret, de quo instructi fuissent a Christo, in promptu est responsio, scilicet quod per testimonia Scripturæ instruxit eum intantum quod cognosceret eum esse Christum: & ideo dicit, *Invenimus*: per quod etiam innuit quod diu cum desiderio eum quæsierat. Prov. III. 13. „ Beatus homo qui invenit sapientiam." *Messiam* Hebraice, quod Græce interpretatum est Christus, idest unctus Latine: quia specialiter unctus est oleo invisibili, idest Spiritus sancti. Ideo signanter nomine isto manifestat eum: unde in Psal. xliv. 8. dicitur: „ Unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ con„ sortibus, " idest præ omnibus sanctis: nam omnes sancti isto oleo unguntur; sed iste singulariter unctus est, & singulariter sanctus: ideo, secundum Chrysostomum, non dicit *Messiam* simpliciter, sed cum adiectione articuli. Tertio ponit fructum quem fecit: quia *adduxit eum ad Iesum*, scilicet Petrum: in quo Petri obedientia commendatur. Confestim enim occurrit, in hoc non tardans. Et Andreæ devotionem considera: quia duxit eum ad Iesum, non ad se (sciebat enim se infirmum:) & ideo eum ad Christum adducit, ut ipse eum instruat, instruens simul per hoc, quod hic debet esse prædicatorum conatus & studium, ut fructus prædicationis & studium non sibi vendicent, seu ad utilitatem, & honorem proprium convertant, sed ut adducant ad Iesum, idest ad eius gloriam, & honorem referant. II. Corinth. iv. 5. „ Non enim „ prædicamus nosmetipsos, sed Iesum Chri„ stum. "

(h) Consummatio autem huius fructus ponitur cum dicit: *Intuitus autem eum Iesus dixit &c.* ubi Christus ad fidem divinitatis eum elevare volens, incipit quæ divinitatis sunt opera facere, occulta prædicans. Et primo quidem quantum ad occulta præsentiæ: unde *intuitus eum*; idest, statim cum vidit eum virtute divinitatis, consideravit, & dixit ei nomen suum: unde dicit: *Tu es Simon*. Nec mirum, quia, ut dicitur I. Reg. xvi. 17. „ homines „ vident ea quæ (a) apparent, Deus autem „ intuetur cor. " Congruit autem hoc nomen mysterio: nam Simon interpretatur obediens: ut insinuet quod obedientia necessaria est ei qui conversus est ad Christum per fidem. Act. v. 32. „ Dat Spiritum sanctum ob„ edientibus sibi. " Secundo vero quantum ad occulta præterita: unde dicit, *Filius Ioanna*: quia hoc nomine vocatus est pater suus: vel, secundum Matthæum, Filius Iona, cum dicit, „ Simon Bariona: " & utrumque congruit mysterio. Ioanna enim interpretatur gratia, ut insinuet quod homines per gratiam veniunt ad fidem Christi: Ephes. II. 5. „ Gratia salvati estis &c. " Iona vero interpretatur columba, ut insinuet quod per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, firmamur in amore Dei, ut dicitur Rom. v. 5. „ Ca„ ritas Dei diffusa est in cordibus nostris. " Tertio vero quantum ad occulta futura: unde dicit: *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*, & in Græco caput: & congruit mysterio, ut ille qui debet esse aliorum caput, & Christi vicarius, firmitati inhæreret. Matth. xvi. 18. „ Tu es Petrus, & super „ hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. "

Sed hic est quæstio litteralis. Et primo quare Christus imposuit ei in principio suæ conversionis nomen, & non voluit quod a principio nativitatis suæ hoc nomine vocaretur? Ad hoc respondetur dupliciter, secundum Chrysostomum. Primo quidem quia nomina divinitus imposita aliquam eminentiam gratiæ spiritualis designant. Quando autem Deus confert (b) specialem gratiam alicui, ab ipsa nativitate nomen gratiam illam significans imponitur; sicut patet de Ioanne Baptista, qui ante a Deo est nominatus quam natus, quia fuit sanctificatus in utero matris. Aliquando autem aliter confertur eminentia gratiæ specialis tempore procedenti; & talia nomina divinitus imponuntur non a principio nativitatis, sed in ipso processu temporis; sicut patet de Abraham, & Sara, quibus nomina mutata sunt quando promissionem multiplicandi germinis acceperunt. Eodem modo & Petrus nominatur divinitus quando ad fidem Christi, & gratiam Apostolatus vocatur, & specialiter quia constitutus est Princeps Apostolorum totius Ecclesiæ; quod in aliis Apostolis non est factum. Secundum Augustinum autem, quia si a principio fuisset nominatus Cephas, non apparuisset mysterium. Et ideo voluit Dominus quod tunc nomen haberet, ut mutatione nominis, Ecclesiæ mysterium appareret, quæ (c) in confessione fidei eius fundata erat. Petrus enim a petra dicitur; petra autem erat Christus. In Petri ergo nomine figurata est Ecclesia, quæ supra firmam petram immobilem, idest Christum, ædificata est.

Secunda quæstio est utrum hic fuerit impositum hoc nomen Simoni, an in Matth. (xvi.

(a) *Al.* patent. (b) *Al.* spiritualem; *sic etiam infra*. (c) *Al.* in concessione.

(XVI. 18.) cum dicitur: „ Tu es Petrus. “ Et ad hoc respondet Augustinus dicens, quod illud nomen hoc loco fuit Simoni impositum; sed quod dicit ei Dominus in Matth. „ Tu es Petrus &c. “ non est nominis impositio, sed impositi nominis commemoratio, ut quasi utatur illo nomine tamquam iam imposito. Alii autem dicunt, quod hoc nomen fuit impositum Simoni quando Dominus dixit ei (loc. cit.) „ Tu es Petrus, & super „ hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. “ Hic vero non imponit ei hoc nomen, sed præsignat quod sit ei postmodum imponendum.

Tertia quæstio est de vocatione Petri, & Andreæ: quia hic dicitur, quod fuerunt vocati iuxta Iordanem, quia fuerunt discipuli Ioannis; & Matth. IV. dicitur, quod Christus vocavit eos iuxta mare Galilææ. Et ad hoc dicendum, quod triplex fuit vocatio Apostolorum. Prima fuit ad cognitionem, seu familiaritatem, & fidem; & de hac dicitur hic. Secunda fuit in officii præsignatione, de qua habetur Luc. V. 10. „ Ex hoc eris ho„ mines capiens. “ Tertia fuit ad Apostolatum, de qua dicitur Matth. IV. quæ fuit perfecta, quia postea non redierunt ad propria.

LECTIO XVI.

(a) IN crastinum voluit exire in Galilæam; & invenit Philippum: & dicit ei Iesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andrææ, & Petri.

(b) Invenit Philippus Nathanaelem, & dixit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetis, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth.

(c) Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit ei Philippus: Veni, & vide.

(d) Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad se, & dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dixit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dixit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes super Filium hominis.

(a) POsito fructu qui provenit ex prædicatione Ioannis, & eius discipuli, consequenter Evangelista manifestat fructum qui provenit ex prædicatione Christi: & primo agit de conversione unius discipuli ad prædicationem Christi; secundo de conversione aliorum ad prædicationem discipuli ad Christum conversi, ibi, *Invenit Philippus Nathanaelem &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur discipuli vocandi occasio; secundo subditur ipsius discipuli vocatio; tertio describitur vocati discipuli conditio, ibi, *Erat autem Philippus a Bethsaida*. Occasio quidem vocationis fuit exitus Iesu a Iudæa: & ideo dicitur: *In crastinum* autem *voluit exire*, scilicet Iesus a Iudæa, *in Galilæam; & invenit Philippum*. Ratio autem exitus Iesu in Galilæam assignatur triplex: duæ videlicet litterales, quarum una est quia postquam baptizatus fuerat a Ioanne, volens honorem deferre Baptistæ, exivit in Galilæam, a Iudæa recedens, ne sua præsentia offuscaret, & minueret Ioannis magisterium, dum adhuc statum haberet: docens nos honore invicem prævenire, ut dicitur Rom. XII. Secunda ratio est, quia in Galilæa non sunt insignes personæ. Infra VII. 52. *A Galilæa Propheta non surgit &c.* & ideo voluit exire illuc Iesus, & eligere inde principes orbis terræ, qui sunt Prophetis maiores, ut per hoc suam virtutem ostendat. Psal. CVI. 35. „ Posuit de„ sertum in stagna aquarum. “ Tertia ratio est mystica: quia Galilæa interpretatur transmigratio. Voluit ergo exire a Iudæa in Galilæam ut insinuaret quod in crastinum, idest in die gratiæ, scilicet Evangelii, exiret a Iudæa in Galilæam, idest ad Gentes salvandas. Infra VII. 35. *Numquid hic iturus est in dispersionem gentium?* Vocatio ergo discipuli est ad sequendum; & ideo dicit: *Invenit Philippum, & dicit ei, Sequere me.*

Et nota, quod aliquando homo invenit Deum, sed quasi ignotum. Prov. VIII. 35. „ Qui (a) invenerit me, inveniet vitam, & „ hauriet salutem a Domino. “ Aliquando Deus invenit hominem, sed ut eum manifestet,

(a) Al. invenit.

ftet, & magnificet. Psal. lxxxviii. 21. „ Inveni David servum meum. " Et fic Christus invenit Philippum, ut eum ad fidem, & gratiam vocet : & ideo statim dicit, *Sequere me*.

Quæstio est quare Iesus a principio non vocavit discipulos. Ad quod respondet Chrysostomus, quod noluit a principio aliquem vocare, antequam aliquis spontaneus ei adhæreret per prædicationem Ioannis: quia homines magis exemplo trahuntur quam verbis. Exod. xxvi. cortina trahit cortinam.

Quæritur etiam quare Philippus statim ad unum verbum secutus est Christum, cum Andreas eum secutus fuerit, audiens a Ioanne de Christo, Petrus autem ab Andrea. Ad hoc est triplex responsio. Una quia Philippus iam instructus erat a Ioanne: quia, secundum unam expositionem supra positam, ille alius, qui cum Andrea secutus est Christum, erat Philippus. Alia ratio est quia vox Christi virtutem quamdam habebat ut non solum exterius, sed etiam interius cor moveret. Hier. xxiii. 29. „ Verba mea sunt quasi ignis. " Non enim vox Christi solum exterioribus dicebatur, sed fidelium interiora ad eius inflammabat amorem. Tertio quia forte Philippus iam de Christo fuerat instructus ab Andrea, & Petro : quia ex eadem villa erant: quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit : *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ, & Petri*. In quo discipuli vocati conditio exprimitur: quia erant a Bethsaida. Et sic congruit mysterio. Bethsaida enim domus venatorum interpretatur : ut ostendat quales tunc animo erant Philippus, Petrus, & Andreas, & quod de domo venatorum, congrue venatores (a) ad capiendas animas ad vitam vocaret. Hier. xvi. 16. „ Mittam meos venatores &c. "

(b) Consequenter ponitur fructus discipuli ad Christum conversi: & primo ponitur inchoatio fructus facta a discipulo ; secundo consummatio facta per Christum, ibi, *Vidit Iesus Nathanaelem &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur annuntiatio Philippi ; secundo responsio Nathanaelis, ibi, *Et dixit Nathanael*; tertio consequens admonitio Philippi, ibi, *Dicit ei Philippus*. Circa primum attende, quod sicut Andreas perfecte conversus studuit adducere fratrem suum ad Christum, ita & Philippus fratrem suum Nathanaelem: & ideo dicit: *Invenit Philippus Nathanaelem* : quem forte quærebat, sicut Andreas Petrum quæsierat : quod fuit signum perfectæ conversionis. *Et dixit ei*. Nathanael interpretatur donum Dei; & quod aliquis ad Christum convertatur, ex dono Dei est. Annuntiat autem ei omnes prophetias, & legem complementum habere, & desideria sanctorum patrum non esse frustrata, sed esse verificata, & quod eorum desideriis erat promissum a Deo, iam adimpletum esse: *Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetis, invenimus Iesum*: per quod datur intelligi quod Nathanael erat satis peritus in lege, & quod etiam Philippus iam instructus de Christo, voluit Nathanaelem ex sibi notis, scilicet ex lege, & Prophetis, inducere ad Christum: & ideo dicit: *Quem scripsit Moyses &c.* Moyses enim de Christo scripsit. Infra v. 46. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi : de me enim ille scripsit*. Similiter Prophetæ de Christo scripserunt. Act. x. 43. „ Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent. " Etiam attende, quod tria dicit de Christo Philippus, legi, & Prophetis consona. Primo quidem nomen : unde dixit : *Invenimus Iesum* : & hoc consonat Prophetis. Esa. xix. 20. „ Mittam eis salvatorem &c. " Habac. ult. 18. „ Exultabo in Deo Iesu meo. " Secundo vero genus, unde duxit originem humanam, cum dicit, *Filium Ioseph*, scilicet qui erat de domo David & familia. Et quamvis ex eo Christus originem non duxerit, tamen ex Virgine duxit, quæ erat de eadem progenie cum Ioseph. Vocat autem filium Ioseph, quia eius filius æstimabatur esse, cui scilicet desponsata erat mater eius. Unde dicitur Luc. iii. 23. „ Ut putabatur filius Ioseph. " Nec mirum, si Philippus vocabat eum filium Ioseph, cum & mater eius divinæ incarnationis conscia, ipsum eius filium diceret, Luc. ii. 48. „ Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. " Et si quidem aliquis filius alicuius vocatur, quia nutritur ab ipso, Ioseph multo amplius pater Iesu dici poterat, licet secundum carnem pater non esset : quia & eum nutriverat, & sponsus matris virginis erat. Dicitur autem hic a Philippo non tamquam de commixtione Ioseph, & Virginis natus esset, sed quia sciebat Christum de generatione David nasciturum, de cuius domo, & familia erat Ioseph, cui desponsata erat Maria. Et hoc etiam consonat Prophetis. Hier. xxiii. 5. „ Suscitabo David germen iustum &c. " Tertio commemorat patriam, dicens, *A Nazareth* : non quia in ea natus esset, immo in Bethlehem, sed quia in ea erat nutritus: quia enim nativitas eius multis erat incognita, locus autem ubi nutritus erat, cognitus erat multis, ideo Philippus Bethlehem tacuit, & posuit,

(a) *Al.* ut ad capiendas.

fuit Nazareth; & hoc quidem consonat dictis Prophetarum: nam Esa. xi. 1. „ Egre-„ dietur virga de radice Iesse, & flos (si-„ ve Nazaræus, secundum aliam litte-„ ram) de radice eius ascendet. "

(c) Consequenter cum dicit, *Et dixit ei Nathanael &c.* ponitur responsio Nathanaelis: quod quidem potest legi & assertive, & interrogative; & utroque modo huiusmodi responsio congruit verbis Philippi. Si enim, secundum quod Augustinus vult, legatur assertive, est sensus: *A Nazareth potest aliquid boni esse*; idest, a civitate tanti nominis potest esse quod aliquid summæ gratiæ nobis oriatur, seu aliquis Doctor eximius, qui florem virtutum, & munditiam sanctitatis nobis prædicet. Nazareth enim flos interpretatur. Ex quo datur intelligi quod Nathanael doctissimus in lege, scrutatus Scripturas, prænoscem quod de Nazareth expectandus esset Salvator, quod non facile alii scribæ, & pharisæi noverant; & ideo, cum Philippus diceret, *Invenimus Iesum a Nazareth*, erectus in spem, respondit: Vere a Nazareth potest esse &c. Si vero legatur, secundum Chrysostomum, interrogative, tunc est sensus: *A Nazareth potest aliquid boni esse*? quasi dicat: Omnia alia quæ dicis credibilia videntur esse, quia & nomen, & genus Prophetis consonat; sed hoc quod dicis, *A Nazareth*, non videtur possibile: Nathanael enim habuerat per Scripturas, quod a Bethlehem oportet Christum venire, secundum illud (a) Matth. ii.6. „ Et tu Bethlehem terra Iuda, nequa-„ quam minima es in principibus Iuda: ex „ te enim exiet dux qui regat populum meum „ Israel. " Et ideo non inveniens convenire enuntiationem Philippi cum prophetica prædicatione, prudenter, & mansuete de veritate dicti interrogat: *A Nazareth potest aliquid boni esse*?

Consequenter ponitur admonitio Philippi: *Dixit ei Philippus: Veni, & vide*: quæ quidem admonitio utrique responsioni Nathanaelis convenit. Assertive quidem, ut dicatur: Tu dicis quod a Nazareth potest aliquid boni esse, sed ego dico, quod illud bonum quod tibi annuntio, tantum & tam magnificum est quod ego exprimere non valeo; (b) & ideo *veni*, & *vide*. Interrogative autem legitur sic. Tu admirando dicis: *A Nazareth potest aliquid boni esse*? reputans hoc esse impossibile secundum Scripturas; sed si experiri volueris quæ ego expertus sum, intelliges vera esse quæ dico; & ideo *veni*, & *vide*. Trahit quidem Philippus Nathanaelem ad Christum, eius interrogationibus non fractus, qui scit de reliquo eum non contradicturum, si verba, & doctrinam Christi gustaverit: & in hoc Philippus Christum secutus est, qui superius interrogantibus eum de habitaculo, respondit: *Venite, & videte*. Psal. xxxiii. 6. „ Accedite „ ad eum, & illuminamini. "

(d) Consequenter cum dicit, *Vidit Iesus Nathanaelem*, ponitur consummatio fructus per Christum. Sciendum autem, quod aliqui dupliciter convertuntur ad Christum: quidam per miracula visa, & experta in se, sive in aliis; quidam vero per spirationes internas, & per prophetiam, & prænoscentiam occultorum futurorum. Sed efficacior est modus per prophetias, & prænoscentiam futurorum converti, quam per miracula. Ipsi enim dæmones, & aliqui homines eorum auxilio, aliqua mira prætendere possunt; sed futura prædicere solius divinæ virtutis opus est. Esai. xli. 23. „ Ventura quoque annuntiate, „ & dicemus quod dii estis. "I. Corinth. xiv. 22. „ Prophetiæ datæ sunt fidelibus. " Et inde est quod Dominus non per miracula, sed per prænuntiationem occultorum Nathanaelem ad fidem trahit; & ideo dicit de eo: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: ubi tria occulta ei insinuat, scilicet occulta præsentia, quæ sunt in corde, præterita facta, & futura cælestia: quæ quidem tria scire, divinum est, non humanum opus. Occulta quidem præsentia insinuat ei, cum dicit: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: ubi quidem primo ponitur Christi prænuntiatio; secundo vero Nathanaelis inquisitio, ibi, *Unde me nosti*? Dicit ergo circa primum: *Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad se*; quasi dicat: Antequam ad ipsum perveniret, *dixit de eo*: *Ecce vere Israelita &c.* Dixit autem hoc de eo antequam ad ipsum perveniret, quia si dixisset hoc postquam ad Iesum pervenisset, potuisset credere Nathanael quod hoc Iesus audivisset a Philippo. Dixit autem: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: Israel autem duas interpretationes habet. Uno enim modo interpretatur rectissimus. Esa. xliv. 2. „ Noli timere serve meus rectissime, quem ele-„ gi: " ubi dicit Glossa, quod Israel interpretatur rectissimus. Alio modo Israel interpretatur vir videns Deum. Et secundum utrumque, Nathanael est vere Israelita: quia enim ille dicitur rectus in quo non est dolus (c) ideo dicitur *vere Israelita, in quo dolus non est*; quasi dicat: Vere repræsentas genus tuum, quia tu es rectus, & sine dolo. (d) Quia vero per munditiam, & simplicitatem homo

(a) *Al.* Mich. ii. (b) *Al.* & ideo dicit, *Veni &c.* (c) *Al. deest* ideo dicitur. (d) *Al.* Quod.

homo Deum videt, ideo dixit: *Vere Israelita*; idest, tu es vir vere videns Deum, quia tu es simplex, & sine dolo. Dixit autem, *In quo dolus non est*, ne credatur quod malitiose dixerit: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* (a) quasi interrogans. Augustinus autem aliter exponit. Manifestum est enim quod omnes sub peccato nascuntur. Illi ergo dicuntur dolosi qui peccatum habentes in corde, exterius fingunt se iustos; qui vero peccator est, & se peccatorem confitetur, non est dolosus. Dixit ergo: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: non quod peccatum non haberet, non quod illi medicus necessarius non esset, quia nemo sic natus est ut nullo medico indigeat; sed in eo confessionem peccati laudavit.

Consequenter cum dicit, *Unde me nosti?* ponitur Nathanaelis inquisitio. Admirans enim Nathanael virtutem Dei in occultorum manifestatione: quia hoc solius Dei est: Hier. XVII. 9. „ Pravum est cor hominis, & in- „ scrutabile, & quis cognoscet illud? Ego „ Dominus scrutans cor, & probans renes: " & I. Reg. XVI. 17. „ Homines vident ea quæ „ parent, Deus autem intuetur cor: " ideo quærit: *Unde me nosti?* in quo commendatur Nathanaelis humilitas: quia licet laudaretur, non est elatus; sed laudem propriam suspectam habuit: contra quod dicitur Esa. III. 12. „ Popule meus, qui beatum te di- „ cunt, ipsi te decipiunt. " (b) Præterita vero absentia insinuat, cum dicit: *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*; ubi primo ponitur denuntiatio Christi; secundo confessio Nathanaelis, ibi, *Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei*. Circa primum sciendum est, quod Nathanael posset habere duplicem suspicionem de Christo: unam quod dixisset Christus præmissa, volens ei blandiri, & ad amicitiam suam trahere; aliam quod ea quæ dixit supra, ab alio cognovisset. Ut ergo suspicionem auferat, & ad altiora erigat, illa occulta manifestat quæ nullus nisi divinitus scire potuisset, ea videlicet quæ statim circa ipsum Nathanaelem contigerant: & hoc est quod dicit: *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*. Ad litteram enim, sub arbore fici fuerat Nathanael, cum a Philippo vocaretur: quod Christus virtute divinitatis coniecerat: quia, ut dicitur Eccli. XXIII. 28. „ oculi Domini „ multo lucidiores super solem. " Mystice autem per ficum designatur peccatum: tum quia invenimus arborem fici maledictam folia sola habentem, & non fructum, Matth. XXI. quod factum est in figuram peccati; tum quia Adam & Eva cum peccassent, de foliis ficus perizomata fecerunt. Dicit ergo: *Cum esses sub ficu*; idest, sub umbra peccati antequam ad gratiam vocatus esses, *ego vidi te*, scilicet oculo misericordiæ: nam ipsa Dei prædestinatio oculo pietatis respicit prædestinatos sub peccatis viventes. Ephes. I. 4. „ Ele- „ git nos ante mundi constitutionem &c. " Et de isto oculo loquitur hic, *Vidi te*, prædestinando scilicet ab æterno. Vel secundum Gregorium: *Cum esses sub ficu*, idest sub umbra legis, *vidi te*, Heb. X. I. „ Umbram ha- „ bens lex futurorum bonorum &c. " Statim autem Nathanael ad hoc conversus, & virtutem divinitatis in Christo cognoscens, in vocem confessionis, & laudem prorumpit, dicens: *Rabbi, tu es Filius Dei*: ubi tria considerat de Christo. Scilicet plenitudinem scientiæ, cum dicit, *Rabbi*, quod interpretatur magister; ac si dicat, perfectus es in scientia. Iam præsentiebat quod dicitur Matth. XXIII. 10. „ Magister vester unus est Chri- „ stus. " Secundo excellentiam singularis gloriæ, cum dicit, *Tu es Filius Dei*. Nam quod homo sit filius Dei per adoptionem, non est nisi gratiæ; (c) & etiam esse filium Dei per unionem, quod est proprium homini Christo, per gratiam est: quia non ex aliquibus præcedentibus meritis, sed per gratiam unionis homo ille est filius Dei. Tertio vero immensitatem potentiæ, cum dicit: *Tu es Rex Israel*, idest expectatus ab Israel in Regem, & defensorem. Dan. VII. 14. „ Potestas eius, „ potestas æterna &c. "

Sed circa hoc insurgit quæstio, secundum Chrysostomum. Cum Petrus, qui post multa miracula, post magnam doctrinam confessus fuit quod hic confitetur Nathanael de Christo, *Tu es Filius Dei*, meruit beatificari, dicente Domino (Matth. XVI. 17. „ Bea- „ tus es Simon Bariona &c. " cur & Nathanael, qui simile dixerat ante visa miracula, & perceptam doctrinam, beatificatus non fuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod huius causa est, quia licet eadem verba Nathanael, & Petrus protulerint, non tamen fuit eadem intentio utriusque. (d) Petrus quidem confessus fuit, Christum esse Filium Dei verum per naturam, ut scilicet sic esset homo quod tamen esset verus Deus; hic autem confessus est esse filium Dei per adoptionem, secundum illud Psal. LXXXI. 6. „ Ego

(a) *Al.* sed dubitans de veritate solicitus. (b) *Al.* Praterea vero. (c) *Al.* & te esse. (d) *Al.* Petrus quidem confessus fuit Christum esse Filium Dei verum per naturam, non a semetipso loquens, sed paterna inspiratus gratia, totus spiritualis effectus est, ut scilicet sic esset homo &c.

„ Ego dixi: Dii estis, & filii excelsi omnes. " Et hoc patet per verba sequentia. Si enim intellexisset eum esse Filium Dei per naturam, non (a) dixisset, *Tu es Rex Israel* solum, sed totius mundi. Hoc etiam patet, quia ad fidem Petri Christus (b) nihil addidit, quasi perfectam existentem; sed Ecclesiam dixit se fabricaturum esse in confessione illius. Sed Nathanaelem, quasi maiori parte suæ confessionis deficiente, elevat ad maiora, scilicet ad cognitionem divinitatis suæ: unde dixit: *Maius his videbis*.

Ubi notatur tertium, scilicet insinuatio futurorum; quasi dicat: Quia dixi tibi præterita, credis me esse Filium Dei per adoptionem, & Regem Israel tantum; sed ducam te ad maiorem cognitionem, ut scilicet credas me Filium Dei naturalem, & Regem omnium sæculorum. Et ideo sequitur: *Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes super Filium hominis*: ubi, secundum Chrysostomum, vult probare Dominus quod sit (c) verus Dei Filius, & Deus. Angelorum enim est proprium ministrare, & subiici. Psal. CII. „ Benedicite Domino omnes Angeli eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius. " Cum ergo videbitis, quod Angeli administrabunt mihi, certum erit vobis quod sum verus Filius Dei. Heb. I. 6. „ Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. "

Sed quando viderunt hoc Apostoli? Viderunt, inquam, in passione, quando Angelus affuit illi, confortans eum, Luc. XXII. Item in resurrectione, quando Apostoli invenerunt duos Angelos stantes supra sepulcrum. Similiter in ascensione, quando dixerunt Apostolis, Act. I. 11. „ Viri Galilæi, quid admiramini aspicientes in cælum? Hic Iesus qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. "

Et quia de præteritis ei vera iam dixerat, magis ei credibile fuit quod prænuntiat de futuro, cum dicit, *Videbitis*: evidens enim argumentum est vera dicere de futuris qui de occultis præteritis manifestaverat veritatem. Dicit autem: *Super Filium hominis Angelos ascendentes, & descendentes*: quia secundum carnem mortalem paulo minoratus est ab Angelis; & intantum Angeli ascendunt, & descendunt supereum; sed secundum quod est Filius (d) Dei, ipse super Angelos est, ut dictum est. Secundum Augustinum autem, pulchre in verbis prædictis suam divinitatem manifestat. Legitur enim Gen. XXVIII. 12. quod „ Iacob vidit scalam, & Angelos ascendentes, & descendentes. " Et Iacob intelligens quid vidit, surgens unxit lapidem oleo, & deinde dixit: „ Vere Dominus est in loco isto. " Lapis ille Christus est, quem reprobaverunt ædificantes; & est unctus oleo invisibili Spiritus sancti; sed erigitur in titulum, quia futurus erat Ecclesiæ fundamentum, ut dicitur I. ad Corinth. III. 11. „ Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est. " Angeli autem ascendunt, & descendunt, inquantum ei adsunt obsequendo, & ministrando. Dixit ergo: *Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum &c.* quasi dicat: Quia vere Israelita es, attende ad id quod Israel vidit, ut scilicet credas me illum esse qui est significatus per unctum lapidem a Iacob: nam tu etiam videbis super ipsum Angelos ascendentes, & descendentes. Vel Angeli sunt prædicatores, secundum Augustinum, prædicantes Christum: Esa. XVIII. 2. „ Ite veloces Angeli ad gentem convulsam, & dilaceratam: " qui quidem ascendunt per contemplationem, sicut Paulus ascenderat usque ad tertium cælum, ut dicitur II. Corinth. XII. & descendunt per proximorum eruditionem: *super Filium hominis*, idest ad honorem Christi: quia, ut dicitur II. Corinth. IV. 5. „ Non enim prædicamus nos ipsos, sed Iesum Christum Dominum nostrum. " (e) Sed ut ascendant, & descendant, apertum est cælum, quia oportet quod gratia cælestis detur prædicatoribus, ut ascendant, & descendant. Psal. LXVII. 9. „ Cæli distillaverunt &c. " Apoc. IV. 1. „ Postea vidi cælum apertum &c. " Ratio autem quare Nathanael non eligitur in Apostolum post tantam fidei confessionem, ista est, quia Christus noluit quod mundi conversio ad fidem, ascriberetur humanæ sapientiæ, sed solum potentiæ Dei. Et ideo non voluit Nathanaelem in lege peritissimum, in Apostolum eligere; sed simplices, & indoctos elegit; ut dicitur I. Corinth. I. 26. „ Non multi sapientes ... Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus. "

(a) *Al.* induxisset. (b) *Al.* in hoc addidit. (c) *Al.* vere. (d) *Al. deest* Dei. (e) *Al.* Sed ut ascendant apertum est cælum.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

(a) ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.

(b) Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem Iesus, & discipuli eius ad nuptias.

(c) Et deficiente vino, dixit mater Iesu ad eum: Vinum non habent.

(d) Dixit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.

(e) Dixit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

(f) Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas.

(g) Dixit eis Iesus: Implete hydrias aqua; & impleverunt eas usque ad summum.

(h) Et dixit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino, & tulerunt.

(i) Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus; & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est; tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.

(k) Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestavit gloriam suam; & crediderunt in eum discipuli eius.

(a) SUpra Evangelista ostendit dignitatem Verbi incarnati, & evidentiam eius multipliciter; hic consequenter incipit determinare de effectibus & operibus quibus manifestata est mundo divinitas Verbi incarnati. Et primo narrat ea quæ Christus fecit in mundo (a) vivendo, ad manifestationem suæ divinitatis; secundo quomodo Christus suam divinitatem monstravit moriendo; & hoc a XII. cap. & ultra. Circa primum duo facit: primo enim ostendit Christi divinitatem quantum ad dominium quod habuit supra naturam; secundo quantum ad effectus gratiæ, & hoc in III. cap. ibi, *Erat homo ex pharisæis Nicodemus nomine &c.* Dominium autem Christi super naturam proponitur nobis per hoc quod naturam mutavit: quæ quidem mutatio facta est a Christo in signum primo discipulis ad confirmandum; secundo vero turbis ad credendum, ibi, *Post hoc descendit Capharnaum*. Mutatio autem naturæ ad confirmandos discipulos (b) in nuptiis facta est, in quibus convertit aquam in vinum; & hoc est quod dicit: *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ*: ubi primo describuntur nuptiæ, secundo illi qui nuptiis interfuerunt, ibi, *Erat autem mater Iesu ibi*; tertio describitur ipsum miraculum patratum, ibi, *Et deficiente vino &c.* Describit autem nuptias primo quidem quantum ad tempus: unde dicit: *Et die tertia nuptiæ factæ sunt*, scilicet postquam prædicta de vocatione discipulorum fecerat. Postquam enim manifestatus fuerat testimonio Ioannis, voluit etiam seipsum manifestare. Secundo vero, quantum ad locum: unde dicit: *In Cana Galilææ*. Galilæa namque provincia est, Cana viculus quidam in ipsa provincia.

Quantum autem ad litteram pertinet, sciendum est, quod circa tempus prædicationis Christi est duplex opinio. Quidam namque dicunt, quod a baptismate Christi usque ad passionem eius, fuerint duo anni & dimidius. Et secundum hos, hoc quod hic legitur de nuptiis, eodem anno factum est quo Christus baptizatus est. Sed his contrariatur sententia, & consuetudo Ecclesiæ: nam in festo Epiphaniæ trium miraculorum commemoratio fit: scilicet adorationis Magorum, quæ fuit primo anno nativitatis dominicæ; & baptismi Christi, quo baptizatus est eodem die, revolutis triginta annis; & de nuptiis, quæ sunt factæ eodem die, revoluto anno. Ex quo sequitur quod ad minus unus (c) annus elapsus fuit a baptismo usque ad nuptias. In quo quidem anno nil aliud legitur Dominus fecisse nisi quod dicitur Matth. IV. de ieiunio in deserto, & de tentatione a diabolo, & ea quæ hic Ioannes refert de testimonio Baptistæ, & conversione discipulorum. A nuptiis autem cœpit publice prædicare, & miracu-

(a) *Al.* videndo. (b) *Al.* in quibusdam nuptiis. (c) *Al.* deest annus.

racula facere usque ad passionem, ita quod duobus annis cum dimidio publice prædicavit.

Mystice autem per nuptias intelligitur coniunctio Christi & Ecclesiæ: quia, ut dicit Apostolus Ephe. v. 32. „ Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo, & Ecclesia. " Et illud quidem matrimonium initiatum fuit in utero virginali, quando Deus Pater Filio humanam naturam univit in unitate personæ, unde huius coniunctionis thalamus fuit uterus virginalis. Psal. XVIII. 6. „ In sole posuit tabernaculum suum. " De istis nuptiis dicitur Matth. XXII. 2. „ Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo: " tunc scilicet quando Deus Pater humanam naturam Verbo suo copulavit in utero virginali. Publicatum autem fuit, quando Ecclesia sibi per fidem coniuncta est. Oseæ II. 20. „ Sponsabo te mihi in fide &c." De istis nuptiis dicitur Apoc. XIX. 9. (a) „Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt. " Consummatum autem erit, quando sponsa, idest Ecclesia, introducetur in thalamum sponsi, in cælestem scilicet gloriam. Nec vacat a mysterio quod die tertio nuptiæ factæ sunt. Primus namque dies est tempus legis naturæ; secundus tempus legis scriptæ; tertius vero dies tempus gratiæ, in quo Dominus incarnatus nuptias celebravit. Oseæ VI. 3. „ Vivificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos. " Locus autem congruit mysterio: Cana enim interpretatur zelus; Galilæa vero transmigratio. In zelo ergo transmigrationis hæ nuptiæ celebrantur, ut denuntiet eos maxime Christi coniunctione dignos existere qui zelo piæ devotionis ferventes transmigrant de statu culpæ ad gratiam Ecclesiæ. Eccli. XXIV. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me &c." Et de morte ad vitam, idest de statu mortalitatis, & miseriæ, ad statum immortalitatis, & gloriæ. Apoc. XXI. 5. „ Ecce nova facio omnia. "

(b) Consequenter cum dicit, *Erat autem mater Iesu ibi*, describuntur personæ invitatæ: ubi agitur de tribus, scilicet de matre, de Iesu, & de discipulis. De matre quidem, cum dicit: *Et erat mater Iesu ibi*: quæ quidem præmittitur, ut ostendatur quod Iesus adhuc ignotus erat, & non vocatus ad nuptias, sicut insignis persona, sed ex quadam familiaritate, tamquam notus, & unus aliorum: sicut enim vocaverunt matrem, ita & filium. Vel forte prius invitatur mater, quia ambigebant de Iesu, an invitatus venturus esset ad nuptias propter summam religiositatem, quam videbant in eo, & quia non viderunt eum se immiscuisse conviviis: & ideo puto quod primo consuluerunt matrem, an Iesus esset vocandus. Et ideo signanter dixit Evangelista primo matrem adesse iam in nuptiis, & Iesum postmodum fuisse vocatum; & hoc est quod sequitur, *Vocatus est Iesus*. Voluit autem Christus nuptiis interesse primo quidem ut daret nobis humilitatis exemplum: neque enim ad dignitatem suam respiciebat; sed „ quomodo dignatus est formam servi accipere, ita non dedignatus est ad nuptias venire servorum: " ut dicit Chrysostomus. Et ideo Augustinus: „ Erubescat homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus. " Nam inter cetera humilia quæ fecit Filius Virginis, venit ad nuptias, qui eas, cum esset apud Patrem, instituit in paradiso. Et de hoc exemplo dicitur, Matth. XI. 29. „ Discite a me quia mitis sum, & humilis corde. " Secundo vero ut errorem quorumdam excluderet, qui nuptias damnant: quia, ut dicit Beda, „si thoro immaculato, & nuptiis debita castitate celebratis, culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset. " Quia ergo ad nuptias venit, insinuat quod sit damnabilis eorum perfidia qui nuptiis detrahunt. I. Corinth. VII. 36. „ Non peccat mulier, si nubat. " De discipulis vero agitur, cum dicit, *Et discipuli eius*.

Mystice autem in nuptiis spiritualibus est mater Iesu, Virgo scilicet Beata, sicut nuptiarum consiliatrix, quia per eius intercessionem coniungitur Christo per gratiam. Eccli. XXIV. 25. „ In me omnis spes vitæ, & virtutis. " Christus autem, sicut verus animæ sponsus, ut dicitur infra III. *Qui habet sponsam, sponsus est*. Discipuli vero ut paranymphi, quasi coniungentes Ecclesiam Christo, (b) de quo uno dicebatur II. Corinth. XI. 2. „ Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. "

(c) Et quia in istis nuptiis materialibus aliquid de miraculo pertinet ad matrem, aliquid ad Christum, & aliquid ad discipulos, ideo consequenter cum dicit, *Et deficiente vino &c.* ostendit quid pertineat ad matrem, quid ad Christum, & quid ad discipulos. Ad matrem quidem pertinet miraculi procuratio; ad Christum autem miraculi consummatio, & hoc ibi, *Erant ibi lapidea hydria sex &c.* ad discipulos vero miraculi contestatio, ibi, *Hoc fecit initium signorum Iesus*. Gessit ergo, quantum ad primum, mater Chri-

(a) *Al.* „ Beati qui ad cœnam nuptiarum agni &c. venerunt nuptiæ agni &c. " (b) *Al.* de quibus unus dicebat.

Christi, mediatricis personam; & ideo duo facit: primo enim interpellat ad filium; secundo erudit ministros, ibi, *Et dicit mater eius ministris &c.* Circa primum quidem duo ponuntur. Primo matris interpellatio; secundo filii responsio, ibi, *Dixit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est, mulier?* In matre autem interpellante, primo quidem nota pietatem, & misericordiam: ad misericordiam enim pertinet ut quis defectum alterius reputet quasi suum: misericors enim dicitur, quasi miserum habens (*a*) cor super miseria alterius. II. Corinth. XI. 29. „ Quis infirmatur, „ & ego non infirmor? " Quia ergo Virgo Beata misericordia plena erat, defectus aliorum sublevare volebat; & ideo dicit: *Deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum*. Secundo reverentiam eius ad Christum: ex reverentia enim quam ad Deum habemus, sufficit nobis ei tantum defectus nostros exponere, secundum illud Psal. XXXVII. 10. „ Domine, ante „ te omne desiderium meum. " Qualiter autem nobis Deus subveniat, non est nostrum inquirere: quia, sicut dicitur Rom. VIII. 26. „ Nam quid oremus, sicut oportet, nesci„ mus. " Et ideo mater eius defectum aliorum simpliciter exposuit, dicens: *Vinum non habent*. Tertio Virginis solicitudinem, & diligentiam: quia usque ad extremam necessitatem non distulit; sed *deficiente vino*, idest dum esset in deficiendo; iuxta illud quod dicitur in Psal. IX. 10. (*b*) de Deo: „ Adiutor „ in opportunitatibus, in tribulatione. "

Sed quærit Chrysostomus: Quare ante non incitavit Christum ad miracula? nam de virtute eius erat instructa per Angelum, & confirmata per multa quæ viderat circa ipsum fieri, quæ omnia conservabat, conferens in corde suo, ut dicitur Luc. II. Cuius ratio est, quia antea ut unus aliorum conversabatur: unde quia non viderat tempus opportunum, hoc facere distulit. Nunc vero post Ioannis contestationem, & post discipulorum conversionem, confidenter Christum ad miracula facienda provocat, gerens in hoc figuram synagogæ, quæ est mater Christi: nam familiare est Iudæis miracula requirere. I. Corinth. I. 22. „ Iudæi signa (*c*) petunt. "

Dicit ergo ei: *Vinum non habent*. Ubi sciendum est, quod ante incarnationem Christi, triplex vinum deficiebat, scilicet iustitiæ, sapientiæ, & caritatis, seu gratiæ. Vinum enim mordicat, & quantum ad hoc iustitia dicitur vinum. Luc. X. Samaritanus vinum, & oleum apposuit vulneribus sauciati, idest cum dulcedine misericordiæ severitatem iustitiæ. Psal. LIX. 5. „ Potasti nos vino com„ punctionis. " Vinum etiam lætificat cor, iuxta illud Psal. CIII. 15. „ Vinum lætificat „ cor hominis. " Et quantum ad hoc dicitur vinum (*d*) sapientia, cuius meditatio maxime lætificat. Sap. VIII. 16. „ Non habet „ amaritudinem convictus illius. " Vinum similiter inebriat. Cant. V. 1. „ Bibite amici, „ & inebriamini carissimi: " & secundum hoc caritas dicitur vinum. Cant. V. 1. „ Bibi „ vinum meum cum lacte meo. " Et dicitur caritas etiam vinum ratione fervoris. Zach. IX. 17. „ Vinum germinans virgines. " Et quidem iustitiæ vinum deficiebat in veteri lege, in qua iustitia imperfecta erat. Sed Christus eam perfecit. Matth. V. 20. „ Nisi abunda„ verit iustitia vestra plusquam scribarum, „ & pharisæorum, non intrabitis in regnum „ cælorum. " Deficiebat etiam vinum sapientiæ, quæ erat occulta, & figuralis: quia, ut dicitur I. Corinth. X. 11. „ Omnia in fi„ gura contingebant illis. " Sed Christus eam manifestavit. Matth. VII. 29. „ Erat enim do„ cens eos, sicut potestatem habens. " Sed & vinum caritatis deficiebat ibi: quia acceperant spiritum servitutis tantum in timore. Sed Christus aquam timoris convertit in vinum caritatis, quando dedit „ spiritum ad„ optionis filiorum, in quo clamamus, Abba „ pater: " ut dicitur Rom. VIII. 15. " & quando „ caritas Dei diffusa est in cordi„ bus nostris: " (*e*) ut dicitur Rom. V. 5.

(d) Consequenter cum dicit, *Dixit ei Iesus &c.* ponitur responsio Christi: ex qua quidem responsione triplicis hæresis occasio sumpta est. Manichæi namque (*f*) dicunt, Christum non habuisse verum corpus, sed phantasticum. Valentinus (*g*) asserit, Christum attulisse corpus cæleste, dicens, quod quantum ad corpus, Christus nihil pertinet ad Virginem. Et huius erroris fulcimentum sumit per hoc quod dicit ei Iesus: *Quid mihi, & tibi est, mulier?* quasi dicat: Nihil a te suscepi. Sed hoc est contra auctoritatem sacræ Scripturæ: (*h*) dicit enim Apostolus, Gal. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum, factum ex mu„ liere: " non enim posset dici ex ea factus, nisi ex ea aliquid sumpsisset (*i*) Arguit præterea contra eos Augustinus, dicens: „ Quomodo „ scis, quod Dominus dixit: *Quid mihi, &* „ *tibi?* Respondes, quia Ioannes Evangelista „ hoc narrat. Sed ipse etiam Evangelista di„ cit de Virgine quod erat mater eius. Si „ ergo credis Evangelistæ in eo quod nar„ rat

(a) *Al.* cor suum miseria alterius. (b) *Al.* de eo. (c) *Al.* quærunt. (d) *Al.* *deest* sapientia. (e) *Al.* ita. (f) *Al.* dicentes. (g) *Al.* asserens. (h) *Al.* dicitur enim Galat. IV. &c. (i) *Al.* Arguit autem primo contra eos.

„ rat Iesum dixisse matri, *Quid mihi, & „ tibi est, mulier*? credas etiam in hoc ei „ quod dicit: *Et erat mater Iesus ibi*." Ebion autem dicens ex virili semine Christum conceptum, & Elvidius, qui dicit, quod Virgo post partum non permansit virgo, sumpserunt erroris fulcimentum ex hoc quod dicit, *Mulier*, quod videtur corruptionem importare. Sed hoc est falsum, quia mulier in sacra Scriptura quandoque importat solum sexum femineum, secundum illud Gal. IV. 4. „ Factum ex muliere &c." Et hoc patet etiam per hoc quod Adam ad Deum loquens de Eva, dixit: „ Mulier quam dedisti „ mihi sociam, dedit mihi de ligno, & co„ medi:" Gene. III. 12. Constat enim tunc Evam adhuc virginem fuisse, cum adhuc esset in paradiso,ubi non cognoverat eam. Unde hoc quod hic dicitur, *Mulier*, non importat corruptionem, sed determinat sexum. Sumpserunt etiam Priscillianistæ erroris occasionem ex hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea*, dicentes, omnia ex fato accidere, & facta hominum certis horis esse subiecta, & etiam Christi: unde propter hoc dixit: *Nondum venit hora mea*. Sed hoc est falsum de quolibet homine: cum enim homo liberam electionem habeat; libera autem electio competat ei ex hoc quod rationem, & voluntatem habet, quæ quidem sunt immaterialia: manifestum est quod homo quantum ad electionem nulli corpori subiicitur, sed potius dominatur: immaterialia enim nobiliora sunt materialibus: & ideo dicit Philosophus, quod sapiens dominatur astris. (*a*) Præterea hoc multo minus locum habet in Christo, qui est dominus, & conditor siderum: unde per hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea*, intelligitur (*b*) hora passionis, sibi, non ex necessitate, sed secundum divinam providentiam determinata. Contra eos etiam est quod dicitur Eccli. XXXIII. 7. „ Quare dies diem (*c*) „ superat?" Respondet: „ A Domini scien„ tia separati sunt;" idest, divina providentia distincti sunt adinvicem, non a casu.

His ergo exclusis investigemus huius dominicæ responsionis causam. *Quid mihi, & tibi est, mulier*? Et quidem, secundum Augustinum, in ipso sunt duæ naturæ, divina scilicet, & humana; & quamvis idem Christus sit in utraque natura, ea tamen quæ conveniunt ei secundum humanam naturam, (*d*) distincta sunt ab his quæ conveniunt ei secundum divinam. Miracula autem facere competit ei secundum divinam naturam, quam accepit a Patre; pati vero secundum humanam, quam accepit a matre: & ideo matri exigenti miraculum, respondit dicens: *Quid mihi, & tibi est, mulier*? ac si dicat: Illud quod in me facit miracula, non accepi a te, sed illud unde patior; idest, secundum quod competit mihi pati, scilicet humanam naturam, a te accepi: & ideo tunc te cognoscam, cum ipsa infirmitas pendebit in cruce: & ideo subdit: *Nondum venit hora mea*; quasi dicat: Cum venerit hora passionis, ibi te matrem recognoscam. Unde & in cruce pendens matrem discipulo commendavit. Secundum Chrysostomum vero, aliter exponitur. Dicitur enim quod Beata Virgo fervens zelo honoris filii, voluit quod statim antequam opportunum esset, Christus miracula faceret; (*e*) & ideo Christus matre haud dubio sapientior eam repressit. (*f*) Noluit enim prius facere miraculum, quam sciretur defectus: quia ex hoc (*g*) fuisset minus notum, & minus credibile; & ideo dicit: *Nondum venit hora mea*; idest, nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque defectum vini sentiunt: sine ergo primo hoc sentire: quia cum necessitatem cognoverint, maius reputabunt beneficium quod recipient.

(e) Quamvis autem mater repulsa sit, tamen de filii misericordia non diffidit; ideo consequenter monet ministros, dicens: *Quodcumque dixerit vobis, facite*: in quo quidem consistit totius iustitiæ perfectio. Perfecta namque iustitia est Christo in omnibus obedire. Exod. XXIX. 35. „ Omnia quæ præcepit nobis „ Dominus faciemus." Hoc autem verbum, *Omnia quæcumque dixerit vobis facite*, non convenit dici, nisi de solo Deo: homo enim aliquando potest errare. Unde in talibus quæ sunt contra Deum, hominibus obedire non tenemur. Act. V. 29. „ Oportet obedire Deo „ magis quam hominibus." Deo autem qui non errat, nec falli potest, in omnibus obedire debemus.

(f) Consequenter cum dicit, *Erant autem ibi lapidea hydria*, ponitur consummatio miraculi per Christum: circa quod primo describuntur vasa in quibus miraculum patratum est; secundo designatur materia miraculi, ibi, *Dixit eis Iesus: implete hydrias aqua*; tertio insinuatur miraculi demonstratio, & approbatio, ibi, *Dixit eis Iesus, Haurite nunc*. Vasa autem in quibus miraculum patratum est, ponuntur sex; & hoc est quod dicit: *Erant autem ibi lapidea hydria sex*. Ubi sciendum est, quod sicut Matth. VII. dicitur, Iudæi observabant multas ablutiones corporales, & baptis-

(a) *Al.* Sed & præterea. (b) *Al.* hora passionis suæ, non ex necessitate &c. (c) *Al.* separat. (d) *Al.* ommittitur distincta. (e) *Al.* & ideo Christus matrem hoc dubio sapientiori causa repressit. (f) *Al.* Voluit. (g) *Al.* fuisset minus credibile.

prismata ealicum & vasorum: unde quia erant in Palæstina, in qua est defectus aquarum, habebant vasa in quibus servabatur aqua purissima, qua se, & vasa crebro lavarent: & ideo dicit, quod *erant ibi sex lapideæ hydriæ*, idest vasa ad conservandum aquam, ab hydros, quod est aqua, *positæ secundum purificationem Iudæorum*, idest ad usum purificationis, *capientes singulæ metretas*, idest mensuras, *binas*, *vel ternas*: metros enim Græce, mensura Latine dicitur: &, ut dicit Chrysomus, vasa ista deferuntur ad tollendam miraculi suspicionem: tum propter eorum puritatem, ne posset aliquis suspicari quod aqua saporem vini sumpsisset ex fæcibus vini prius in eis repositi: nam vasa illa erant *secundum purificationem*; & ideo purissima oportebat ea esse: tum etiam propter vasorum quantitatem, ut evidenter pateat quod aqua tot vasorum in vinum mutari non potuisset, nisi virtute divina.

Mystice vero per sex hydrias significantur sex ætates veteris testamenti, in quibus erant corda hominum receptiva Scripturarum Dei parata, & proposita in exemplum vivendi, ut dicit Glossa. Hoc vero quod dicit *metretas*, secundum Augustinum, refertur ad Trinitatem personarum. Et dicuntur binæ, vel ternæ, quia quandoque in sacra Scriptura tres personæ distinctim ponuntur, secundum illud Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos in nomine Patris, „ & Filii, & Spiritus sancti. “ Quandoque vero duo tantum, scilicet Pater, & Filius, in quibus intelligitur persona Spiritus sancti, qui est connexio amborum, secundum illud infra XIV. 23. *Si quis sermonem meum servabit*, *Pater meus diliget eum*, *& ad eum veniemus*. Vel binas propter duas conditiones hominum, Iudæorum scilicet, & Gentilium, ex quibus propagata est Ecclesia. Vel ternas propter tres filios Noe, ex quibus propagatum est humanum genus post diluvium.

(g) Consequenter cum dicit, *Dixit eis Iesus*: *Implete hydrias aqua*, agitur de miraculi materia.

Sed circa hoc insurgit quæstio quare non ex nihilo, sed ex materia præiacenti hoc miraculum factum est: ad quod triplex ratio assignatur. Una est secundum Chrysostomum, & litteralis, quia ex nihilo aliquid facere maius est & mirabilius, quam facere aliquid ex subiecta materia; sed non est ita evidens, & credibile multis. Et ideo volens magis credibile esse quod fiebat, ex aqua fecit vinum, capacitati hominum condescendens. Alia ratio est, ad confutandum perversa dogmata. Quidam namque sunt (ut Marcionistæ, & Manichæi) qui dixerunt alium esse conditorem mundi, quam Deum, & omnia visibilia ab illo, idest diabolo, condita esse. Et ideo Dominus plura miracula etiam ex substantiis creatis, & visibilibus fecit, ut ostendat ipsas substantias bonas esse, & a Deo creatas. Tertia ratio est mystica: ideo enim noluit ex nihilo vinum facere, sed ex aqua vinum fecit, ut ostenderet se non omnino novam doctrinam condere, & veterem reprobare, sed adimplere: ut dicitur Matth. v. 17. „ Non „ veni solvere legem, sed adimplere: “ dum quod figurabat vetus lex, & promittebat, Christus exhibuit, & aperuit. Luc. ult. 45. „ Aperuit illis sensum ut intelligerent Scri„ pturas. “

Voluit autem per ministros hydrias impleri aqua, ut eos, eius quod fiebat, testes haberet: unde infra dicitur: *Ministri autem sciebant &c.*

(h) Consequenter cum dicit, *Et dixit eis Iesus &c.* ponitur miraculi publicatio: statim enim quod hydriæ impletæ sunt, aqua in vinum conversa est; & ideo statim Dominus miraculum publicat, dicens: *Haurite nunc, & ferte architriclino*: ubi primo ponitur mandatum Christi examinatorem eligentis; secundo sententiam architriclini degustantis, ibi, *Ut autem gustavit architriclinus &c.* Dixit ergo eis, scilicet ministris: *Haurite nunc*, scilicet vinum de hydriis, *& ferte architriclino*. Ubi sciendum est, quod triclinium est locus ubi sunt tres ordines mensarum, & dicitur triclinium a triplici ordine lectorum: clinen enim in Græco lectum significat. Nam antiqui in lectis accumbentes consueverant comedere, ut Maximus Valerius narrat. Et ideo dicunt in Scripturis accumbere, & recumbere. Architriclinus ergo dicitur primus, & princeps inter convivas. Vel aliter, secundum Chrysostomum, architriclinus erat qui erat ordinator, & dispensator totius convivii. Quia vero solicitus nondum aliquid gustaverat, voluit Dominus quod ipse iudicaret de eo quod factum erat; & non convivæ, ne aliquis posset miraculo detrahere, dicens, eos ebrios esse, & eorum sensus per comestionem corruptos, ita quod non possent discernere, an vinum esset, vel aqua. Sed, secundum Augustinum, architriclinus erat maior inter discumbentes, ut dictum est; & ideo, ut eius sententia acceptabilior fieret, voluit in eo quod factum erat habere sententiam præsidentis.

Mystice autem, qui hauriunt aquam sunt prædicatores. Esa. XII. 3. „ Haurietis aquas „ in gaudio de fontibus Salvatoris. “ Architriclinus autem est aliquis legisperitus, puta Nicodemus, Gamaliel, & Paulus. Dum ergo talibus verbum Evangelii committitur, quod latebat in littera legis, quasi vinum de aqua fa-

factum architriclino propinatur: qui hoc degustans approbat fidem Christi.

(i) Consequenter cum dicit, *Ut autem gustavit architriclinus*, ponitur examinantis iudicium: ubi primo inquirit veritatem facti; secundo profert sententiam, dicens: *Omnis homo primum bonum vinum ponit*. Dicit ergo: *Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset*: quia ignorabat aquam vinum factam miraculo per Christum: *ministri autem sciebant*: cuius ratio est, quia *hauserant aquam*: *vocat sponsum architriclinus*: ut veritatem inquirat, & de vino sententiam proferat: unde subdit: *Omnis homo primum bonum vinum ponit &c.* Ubi, secundum Chrysostomum, hoc considerandum est in miraculis Christi, quod omnia perfectissima fuerunt: unde & socrui Petri perfectissimam sanitatem restituit, ut statim surgens ministraret, ut dicitur Marc. 2. & Matth. IX. Paralyticum etiam ita perfecte sanitati restituit quod statim surgens, & sublato lecto iret in domum suam, ut dicitur infra V. Hoc etiam in isto miraculo apparet: quia non qualecumque vinum de aqua fecit, sed optimum quod poterat esse. Et ideo dicit architriclinus: *Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est*: quia minus bibunt, & quia vinum bonum in quantitate sumptum, cum quantitate cibi magis gravat; quasi dicat: Unde est tale vinum, quod tu servasti usque adhuc? contra consuetudinem scilicet faciens.

Competit autem mysterio: nam aliquis dicitur mystice primo bonum vinum ponere, qui alios decipere intendens, errorem quem intendit non proponit primo, sed quæ alliciant auditores, ut postquam inebriati, & allecti fuerint ad consensum suæ intentionis, perfidiam manifestet; & de isto vino dicitur Proverb. XXIII. 31. „ Ingreditur blande, & „ in novissimo mordebit sicut coluber. " Dicitur autem aliquis primo bonum vinum ponere, qui a principio suæ conversionis sancte, & spiritualiter vivere incipiens, tandem in vitam carnalem degenerat. Gal. III. 3. „Sic „ stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, „ nunc carne consummemini? " Christus vero non primo vinum bonum ponit: quia a principio amara & dura proponit. Matth. VII. 14. „ Arcta est via, quæ ducit ad vi„ tam. " Sed quanto plus homo in eius fide, & doctrina procedit, tanto plus dulcoratur, & maiorem suavitatem sentit. Proverb. IV. 11. „ Ducam te per semitam æquitatis, quam „ cum ingressus fueris non arctabuntur gre„ sus tui. " Item in mundo isto amaritudines & tribulationes patiuntur omnes qui pie volunt vivere in Christo. Infra XVI. 20. *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos &c.* Sed in futuro delectationes, & gaudia suscipient: unde & sequitur: *Tristitia vestra vertetur in gaudium*. Roman. VIII. 18. „ Exi„ stimo, quod non sunt condignæ passiones „ huius temporis ad futuram gloriam quæ „ revelabitur in nobis. "

(k) Consequenter cum dicit, *Hoc fecit initium signorum Iesus*, ponitur miraculi contestatio per discipulos facta: ex quo habetur, quod falsa est Historia de infantia Salvatoris, in qua recitantur multa miracula facta a Christo adhuc puero existente. Si enim hoc verum esset, non utique Evangelista diceret: *Hoc fecit initium signorum Iesus*. Et ratio quare non in pueritia miracula fecit, assignata est supra, ne ea scilicet homines phantastica reputarent; ergo hac de causa hoc miraculum, scilicet de aqua vinum, fecit in Cana Galileæ Iesus, quod est initium signorum, quæ fecit Iesus postea; *& manifestavit gloriam suam*, idest potentiam qua gloriosus est. Psal. XXIII. 10. „ Dominus virtutum ipse est Rex glo„ riæ. " *Et crediderunt in eum discipuli eius*.

Sed quomodo crediderunt? Iam enim discipuli erant, & ante crediderant. Sed dicendum est, quod (a) aliquid dicitur esse aliquando non secundum quod nunc est, sed secundum quod futurum est; sicut dicitur quod Paulus Apostolus natus est Tharso Ciliciæ: non quod ibi sit natus Apostolus, sed quod futurus Apostolus, ibi natus fuit; ita dicitur hic: *Et crediderunt in eum discipuli eius*, scilicet qui erant discipuli eius. Vel dicendum, quod ante crediderunt ei sicut bono viro, iusta, & recta prædicanti; sed modo crediderunt in eum tamquam in Deum &c.

(a) *Al.* aliquid dicitur esse aliquando non sed secundum quod futurum est &c.

LE-

LECTIO II.

(a) POst hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius; & ibi manserunt non multis diebus.

(b) Et prope erat pascha Iudæorum.

(c) Et ascendit Iesus Hierosolymam.

(d) Et invenit in templo vendentes oves, & boves, & columbas, & nummularios sedentes.

(e) Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oves quoque, & boves, & nummulariorum effudit æs, & mensas subvertit.

(f) Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc,

(g) Et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.

(h) Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.

(a) SUpra Evangelista posuit signum quod fecit Christus pertinens ad virtutem immutativam naturæ, ad discipulorum confirmationem; hic consequenter agit de signo resurrectionis ad eamdem virtutem pertinente, quod proposuit Christus ad turbarum conversionem. Circa hoc ergo miraculum duo facit Evangelista. Primo ponit miraculi proponendi occasionem; secundo ipsius miraculi prænuntiationem, ibi, *Responderunt ergo Iudæi &c.* Circa primum duo facit. Primo describit locum; secundo narrat factum, quod fuit occasio miraculi proponendi, ibi, *Et invenit in templo vendentes oves, & boves*. Locus autem in quo hoc fuit, est Hierosolyma: & ideo Evangelista gradatim ostendit quo ordine Hierusalem Dominus venerit. Primo ergo ostendit quomodo in Capharnaum descendit; secundo vero quomodo Hierosolymam ascendit, ibi, *Et prope erat pascha*. Circa primum tria facit. Primo assignat locum quo descendit; secundo, describit societatem quam habuit; tertio innuit moram quam protraxit. Locus quidem quo descendit est Capharnaum; & ideo dicit: *Post hoc*, scilicet miraculum de vino, *descendit Capharnaum*.

Videtur, quantum ad historiam pertinet, huic dicto contrariari quod dicitur Matth. IV. scilicet quod Dominus descenderit Capharnaum post incarcerationem Ioannis. Hoc autem quod hic refert Evangelista, totum factum est ante incarcerationem Ioannis.

Respondeo dicendum, quod ad huius quæstionis intelligentiam sciendum est, quod sicut ex ecclesiastica Historia habetur, reliqui Evangelistæ, scilicet Matthæus, Marcus, & Lucas narrationem evangelicam inceperunt ab eo tempore quo Ioannes fuit inclusus in carcere. Unde statim Matth. IV. 12. post baptismum, & ieiunium, & tentationem eius, texere incepit suam narrationem ante incarcerationem Ioannis, dicens: „ Cum audisset Iesus quod traditus esset Ioannes &c." & similiter Marcus: unde dicit (1. 14.) „ Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam &c." Ioannes vero Evangelista qui supervixit aliis, cum trium Evangelistarum ad ipsum notitia pervenisset; dictorum fidem, & veritatem probavit; tamen quia vidit aliqua deesse, illa scilicet quæ primo prædicationis suæ tempore, ante Ioannis incarcerationem, Dominus gesserat, ideo ad preces fidelium ipse Evangelium suum altius inchoans, ea quæ præterierant, priora, ante traditionem Ioannis, Domini gesta conscripsit, scilicet a primo anno quo baptizatus est; ut in eius Evangelii serie apparet. Secundum hoc ergo Evangelistæ non dissonant; sed quia Dominus bis Capharnaum descendit, semel ante incarcerationem Ioannis, de quo agitur hic, & semel post incarcerationem eius, de quo agitur Matth. IV. & Luc. IV.

Capharnaum autem interpretatur villa pulcherrima, & significat mundum istum, qui habet decorem ex ordine, & dispositione divinæ sapientiæ. Psal. XLIX. 11. „ Pulchritudo „ agri mecum est. " Descendit ergo Dominus in Capharnaum, idest mundum istum, cum matre, & fratribus, & discipulis: nam in cælis Dominus patrem habet sine matre, in terris matrem sine patre: & ideo signanter matrem solum nominat. In cælis etiam fratres non habet; sed est ipse *Unigenitus, qui est in sinu Patris*: supra I. 18. In terris vero est „ primogenitus in multis fratribus, " ut dicitur Rom. VIII. 29. In terris habet discipulos quos doceat mysteria divinitatis, quæ ante hominibus (a) ignota fuerant: quia, ut di-

(a) *Al.* non nota fuerint.

dicitur Heb. I. I. „ Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio &c. " Vel Capharnaum interpretatur ager consolationis: per quod signatur omnis homo qui fructum bonum facit. Gen. XXVII. 27. „ Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni. " Et talis homo dicitur ager consolationis, quia Dominus consolatur, & gaudet de profectu eius. Esa. LXII. 5. „ Gaudebit Dominus super te &c. " quia de eius bono Angeli gaudent. Luc. XV. 10. „ Gaudium est Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. " Dicit, *Ipse, & mater*. Societas eius fuit primo matris: unde dicit, *Et mater eius*: quia enim ad nuptias venerat, & fuerat miraculi procuratrix, reducebat eam Dominus Nazareth, quæ erat villa in Galilæa, in qua Capharnaum Metropolis erat. Secundo fuit fratrum: unde dicit, *Et fratres eius &c.*

Ubi cavendi sunt duo errores, scilicet Elvidii dicentis, quod Beata Virgo post Christum alios filios habuit, & hos dicit fratres Domini, quod est hæreticum: quia fides nostra tenet, quod mater Christi sicut fuit virgo ante partum, ita & in partu, & post partum virgo permansit. Item error quorumdam dicentium, Ioseph ex alia coniuge filios genuisse, & hos vocari fratres Domini; quod Ecclesia non tenet. Et ideo (a) Hieronymus eos improbat: nam Dominus in cruce pendens Virginem (b) matrem virgini discipulo custodiendam dimisit. Cum ergo Ioseph fuerit specialis custos Virginis, & etiam Salvatoris in pueritia, credibile est eum virginem fuisse. Et ideo sane intelligentes, fratres Domini dicimus consanguineos Virginis matris in quocumque gradu; vel etiam Ioseph, qui putabatur pater; & hoc quidem secundum consuetudinem Scripturæ, quæ communiter consanguineos fratres appellat. Unde Gen. XIII. 8. „ Ne quæso sit iurgium inter me & te: fratres enim sumus: " dicit Abraham ad Loth; cum tamen esset nepos eius. Et attende, quod separatim nominat fratres, & discipulos: quia non omnes consanguinei Christi, eius discipuli erant. Unde infra VII. 5. dicitur: *Nondum credebant in eum fratres eius*.

Tertio socii eius fuerunt discipuli sui: unde dicit, *Et discipuli eius*.

Sed ex hoc insurgit quæstio, qui fuerint eius discipuli. Videtur enim, secundum Matthæum, quod primi qui conversi sunt ad Christum, fuerint Petrus, & Andreas, Ioannes, & Iacobus; sed hi vocati sunt a Christo post incarcerationem Ioannis, ut patet Matth. IV. non videtur ergo quod descenderint cum Christo in Capharnaum, ut hic habetur, cum hoc fuerit ante Ioannis incarcerationem.

Sed ad hoc duplex est responsio. Una, secundum Augustinum de consensu Evangelistarum, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed illud quod prætermiserat recapitulans, ea narrat post Ioannis incarcerationem quæ ante facta fuerant. Unde sine ulla temporis consequentis differentia dixit (IV. 18.) „ Ambulans Iesus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres &c. " non addens, Post hoc; vel, In diebus illis. Alia est, secundum eumdem, quod discipuli Domini, (c) in Evangelio dicuntur non solum illi duodecim quos elegit Dominus, & Apostolos nominavit, ut habetur Matth. X. sed etiam omnes qui in eum credentes, eius magisterio ad regnum cælorum erudiebantur. Potuit ergo esse quod quamvis illi duodecim nondum eum secuti fuissent, nihilominus tamen aliqui alii qui sibi adhæserunt, hic eius discipuli nominentur. Sed prima responsio melior est.

Moram autem contraxit ibi parvam: unde dicit: *Et ibi manserunt non multis diebus.* (d) Huius ratio est, quia cives Capharnaum non se exhibuerunt devotos ad suscipiendum doctrinam Christi, quia erant valde corrupti: unde & Matth. XI. 23. Dominus eos obiurgat, quod nec ad virtutes in eis factas, nec ad doctrinam Christi pœnitentiam egerunt, dicens: „ Et tu Capharnaum, numquid ad cælum exaltaberis? Usque in infernum descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. " Et tamen quamquam mali essent, descendit illuc, ut deduceret matrem ad cuius consolationem, & honorem ibidem aliquamdiu moratur.

Mystice autem signatur per hoc quod aliqui multis sermonibus Christi immorari non possunt, sed pauca ad eorum illuminationem de multis sufficiunt, propter intellectus eorum imbecillitatem. Unde apud tales Christus paucis documentis immoratur, ut Origenes dixit; secundum illud infra XVI. 12. *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo*.

(b) Consequenter cum dicit, *Et prope erat pascha*, manifestat locum quo ascendit: & circa hoc duo facit. Primo innuit occasionem ascensus; secundo ponit ascensum, ibi, *Et ascendit Iesus*. Occasio autem ascensus fuit pascha Iudæorum. Exod. XXIII. præcipitur, quod ter in anno omne masculinum præsentetur coram Domino: & inter illos terminos unus erat pascha Iudæorum. Quia ergo Dominus venit ut doceret omnes humilitatis,

(a) *Al.* Hieronymus sic improbat. (b) *Al.* matrem Domini discipulo. (c) *Al.* in Evangelio Domini.
(d) *Al.* Huic.

gatis, & perfectionis exemplum, voluit legem, quamdiu statum habuit, observare: non enim venit legem solvere, sed adimplere, ut ipse dicit Matth. v. Ex quo, quia pascha Iudæorum imminebat, Hierusalem ascendit. Nos ergo ad eius exemplum deberemus solicite divina præcepta servare. Si enim ipse Dei Filius decreta legis a se datæ implebat, celebrans solemnitates; quanto studio bonorum operum deberemus nos eas & prævenire, & celebrare?

Notandum est, quod in Evangelio Ioannis in tribus locis fit mentio de pascha, scilicet hic, & infra VI. 4. ubi fecit miraculum de panibus, ubi dicitur: *Erat autem proximum pascha, dies festus Iudæorum*: & infra XIII. 1. ubi dicitur: *Ante diem festum pascha*. Unde secundum hoc Evangelium, habemus, quod post miraculum de vino Christus prædicavit duobus annis, & quantum est a diebus baptismi usque ad pascha: nam hoc quod fecit hic, fuit prope pascha, ut hic dicitur; & postea revoluto anno, prope aliud pascha fecit miraculum de panibus, & tunc Ioannes fuit decollatus. Unde Ioannes circa pascha decollatus fuit: quia, ut dicitur Matth. XIV. statim post decollationem Ioannis, Christus secessit in desertum, & ibi fecit miraculum de panibus: quod quidem miraculum fuit factum prope pascha, ut dicitur infra VI. Sed tamen festum huius decollationis celebratur eo die quo caput eius inventum est. Postea in alio paschate passus est Christus. Secundum opinionem ergo illorum qui dicunt, quod miraculum factum in nuptiis, & ea quæ hic dicuntur, eodem anno gesta sunt quo baptizatus est Christus, a baptismo Christi usque ad eius passionem fuerunt duo anni & dimidius: & ideo, secundum eos, Evangelista dicit, *Prope erat pascha Iudæorum*, ut ostendat quod ante paucos dies fuerat baptizatus. Sed Ecclesia tenet contrarium. Credimus enim quod eodem die quo Dominus baptizatus est, revoluto anno, factum fuerit miraculum de vino; & postea revoluto anno, prope pascha, Ioannes fuerit decollatus; & quod ab isto paschate circa quod Ioannes (*a*) fuit decollatus, fuerit unus annus usque ad pascha in quo Christus passus est: unde oportet aliud pascha a baptismo Christi usque ad miraculum de vino intermedium esse, de quo nullus Evangelista facit mentionem: & sic, secundum quod Ecclesia tenet, Christus tribus annis & dimidio prædicavit.

Ait autem, *Iudæorum*, non quod alterius nationis homines pascha celebrarent; sed duplici de causa. Una quia quando aliqui festum aliquod sancte, & pure celebrant, dicitur illud Domino celebrare: cum vero nec pure, nec sancte celebrant, non Domino, sed sibi solemnizant. Esa. XI. 14. „ Kalendas „ vestras, & festivitates vestras odivit anima „ mea; " quasi dicat: Quia vobis, & non mihi celebratis, non placent mihi. Zach. VII. 5. „ Cum „ ieiunaretis, numquid ieiunium ieiunastis mihi?" quasi dicat, non, sed vobis. Quia ergo isti Iudæi depravati erant, & eorum pascha indebite celebrabant, ideo Evangelista non dicit: *Prope erat pascha* Domini, sed *Iudæorum*. Vel hoc dicit ad differentiam nostri paschæ: nam pascha Iudæorum erat figurale, utpote immolatione agni figuralis celebratum; sed nostrum pascha verum est, in quo recolimus veram passionem agni immaculati. I. Cor. v. 7. „ Pa„ scha nostrum immolatus est Christus. "

(c) Ascensus fuit in Hierusalem; & ideo dicit: *Et ascendit Iesus Hierosolymam*.

Ubi nota, secundum ordinem historiæ, Iesum bis circa festum paschæ Hierosolymam ascendisse, & expulisse de templo ementes, & vendentes. Semel quidem ante (*b*) incarcerationem Ioannis, quod hic Evangelista commemorat; alia vice, imminente paschate, & tempore passionis, quod narrat Matthæus. Nam frequenter Dominus similia facta operatus est, sicut patet de duplici illuminatione cæcorum: una Matth. IX. & alia Mar. X. Et similiter bis eiecit ementes, & vendentes de templo.

Mystice autem *ascendit Hierosolymam*, quæ interpretatur visio pacis; & significat æternam beatitudinem: in quam ascendit, & suos transduxit. Sed non vacat a mysterio, quod in Capharnaum descendit, & postmodum Hierosolymam ascendit. Nisi enim descendisset primum, non competisset ei ascendere: quia, ut dicitur Ephes. IV. 10. (*c*) „ qui descen„ dit, ipse est & qui ascendit. " Non facit autem mentionem de discipulis in ascensu ad Hierosolymam: quia discipulorum ascensus est ex ascensu Christi. Infra III. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis*.

(d) Consequenter cum dicit, *Et invenit in templo vendentes oves, & boves &c.* narrat Evangelista factum quod movit Christum ad signum resurrectionis proponendum: & circa hoc duo facit. Primo manifestat Iudæorum vitium; secundo innuit Christi remedium, ibi, *Et cum fecisset quasi flagellum &c.* tertio subdit prophetiæ oraculum, ibi, *Recordati vero sunt discipuli &c.*

Cir-

(a) *Al.* fuerit decollatus, fuit unus annus &c. (b) *Al.* incarnationem. (c) *Al.* „ Qui ascendit, ipse est „ & qui descendit. "

Circa primum sciendum, quod diabolus insidiatur his quæ Dei sunt, & ea nititur corrumpere. Inter cetera autem quibus sancta corrumpit, præcipuum est vitium avaritiæ: unde dicitur Esa. lvi. 11. „ Pastores eius nescierunt intelligentiam, omnes in viam suam „ declinaverunt: unusquisque ad avaritiam suam „ a summo usque ad novissimum. “ Quod quidem ab antiquis temporibus diabolus fecit: nam sacerdotes veteris testamenti, qui instituti erant ut divinis vacarent, avaritiæ studebant. Præceptum autem erat a Deo in lege, quod in certis solemnitatibus Domino immolarent aliqua animalia: ad quod quidem præceptum implendum de prope venientes ad templum, secum animalia ducebant; illi autem qui a remotis veniebant, non valebant animalia ducere de domibus suis. Quia ergo oblationes huiusmodi cedebant in utilitatem sacerdotum, ne deessent animalia de remotis venientibus ad offerendum, providerunt ipsi sacerdotes ut animalia in templo venderentur; & ideo faciebant ea in templo, idest in atrio templi, exponi ad vendendum. Et hoc est quod dicit: *Et invenit Dominus in templo vendentes oves, & boves, & columbas &c.* Ubi primo facit mentionem de duobus animalibus terrestribus, quæ secundum legem Domino offerri poterant, scilicet de bove, & ove. Tertium vero animal terrestre, quod offerebatur, capra scilicet, annumeratur cum ove: similiter etiam turtur annumeratur cum columba. Et quia contingebat aliquando aliquos ad templum venire, qui nec animalia secum ducebant, nec pecuniam, unde emere non valebant; ideo sacerdotes aliam avaritiæ artem adinvenerant, ut scilicet in templo constituerent nummularios, & campsores, qui prædictis non habentibus pecuniam mutuarent. Et licet usuram inde non reciperent, quia hoc erat in lege prohibitum, loco tamen eius quædam collibia, idest parva munuscula & vilia recipiebant. Et hæc ipsa in utilitatem sacerdotum cedebant; & hoc est quod dicit, *Et nummularios sedentes*, scilicet in templo, paratos ad pecuniam mutuandam.

Sed hoc quidem mystice tripliciter intelligi potest. Primo enim per vendentes, & ementes significantur illi qui ecclesiasticas res vendunt, vel emunt: nam bona ecclesiastica spiritualia, & eis annexa significantur per oves, & boves, & columbas. Ipsa consecrata quidem, & confirmata sunt ex doctrinis Apostolorum, & Doctorum, qui significantur per boves. Prov. xiv. 4. „ Ubi plurimæ sunt segetes, „ ibi manifesta fortitudo bovis. “ Item ex sanguine martyrum, qui significantur per oves. Unde in persona eorum dicitur in Psal. xliii. & Rom. viii. 36. „ Æstimati sumus ut „ oves occisionis. “ Item dona Spiritus sancti, quæ significantur per columbas: quia, ut dicitur supra 1. Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit: omnia ergo hæc vendunt, scilicet doctrinam Apostolorum, sanguinem Martyrum, & dona Spiritus sancti, quicumque bona ecclesiastica spiritualia, & eis annexa vendere præsumunt. Secundo contingit aliquos prælatos, seu Ecclesiarum præpositos, etsi non manifeste per simoniam, occulte tamen per negligentiam boves, & oves, & columbas vendere, tunc scilicet quando (a) tantum inhiant temporalibus lucris, & occupantur in eis, & negligunt spiritualem salutem subditorum: nam per hoc vendunt oves, & boves, & columbas, idest tria genera hominum eis subditorum. Scilicet prædicatores, & operatores, qui significantur per boves. Esa. xxxii. 20. „ Beati qui seminatis super omnes aquas, „ immittentes pedem bovis, & asini. “ Quia prælati debent ordinare boves, idest doctores, & sapientes cum asinis, idest rudibus & simplicibus. Vendunt etiam activos, & ministeriis vacantes, qui significantur per oves. Infra x. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt &c.* II. Reg. ult. 17. „ Isti, qui oves sunt, quid „ fecerunt? “ Vendunt & contemplantes, qui significantur per columbas. Ps. liv. 7. „ Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? & „ volabo. “ Tertio (b) per templum Dei potest intelligi spiritualis anima, ut dicitur I. Cor. iii. 17. “ Templum Dei sanctum est, quod „ estis (c) vos. “ Tunc ergo homo vendit in templo oves, & boves, & columbas, quando in anima bestiales motus retinet, pro quibus homo vendit se diabolo. Nam per boves, qui agriculturæ deserviunt, significantur terrena desideria; per ovem, quæ est animal stultum, significatur hominis stoliditas; per columbas vero hominis instabilitas: quæ quidem Deus de cordibus hominum expellit.

(e) Et ideo statim ponitur Domini remedium, cum dicit: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo*: ubi Dominus apposuit remedium & operis, & verbi: ut doceret eos qui curam habent Ecclesiæ, subditos facto, & verbo debere corrigere. Et ideo circa hoc duo facit. Primo ponitur remedium quod adhibuit facto; secundo remedium quod adhibuit verbo, ibi, *Et his qui vendebant columbas dixit &c.* Circa primum tria facit. Primo eiecit homines; secundo oves, & boves; tertio effudit pecuniam. Eiecit quidem homines fla-

(a) *Al.* iterum. (b) *Al.* quia. (c) *Al.* vos homines.

flagello; & hoc est quod dicit: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis*: quod quidem non potuit fieri nisi virtute divina: nam & Origenes dicit, quod divina potestas Iesus poterat cum volebat accensam iracundiam hominum suffocare, sicut sedare mentium turbines. Psal. XXXII. 10. „ Dominus dissipat „ cogitationes hominum. " Facit autem flagellum de funiculis, quia, ut dicit Augustinus, de peccatis nostris sumit materiam, unde nos puniat: ipsa enim protelatio peccatorum, secundum quod peccata peccatis adduntur, funiculi dicuntur. Prov. v. 22. „ Funi„ bus peccatorum suorum constringitur. " Esai. v. 18. „ Væ qui trahitis iniquitatem in „ funiculis &c. " Sicut ergo eiecit de templo negotiatores, ita nummulariorum æs effudit, & mensas subvertit. Attende, quod si ista, quæ videbantur aliquo modo licita, quasi ad cultum Dei ordinata, de templo eiecit; quanto magis si invenisset aliqua illicita? Ideo autem eos eiecit, quia sacerdotes in hoc non intendebant honorem Dei, sed utilitatem propriam. Unde dicitur Ezech. xliv. 8. „ Po„ suistis custodes observationum mearum in „ sanctuario meo vobismetipsis. " Ostendit autem Dominus zelum ad ea quæ sunt legis, ut ex hoc ipso confutaret pontifices, & sacerdotes, qui erant ei de lege calumniam illaturi. Per hoc etiam quod huiusmodi eiecit de templo, dedit intelligere quod appropinquabat tempus quo sacrificia legis cessare debebant, & verus Dei cultus ad gentes transferri. Matth. XXI. 43. „ Auferetur a vobis regnum „ &c." Similiter etiam ut ostenderet eorum damnationem qui spiritualia vendunt. Act. VIII. 20. „ Pecunia tua tecum sit in perdi„ tione. "

(f) Consequenter cum dicit, *Et his qui columbas vendebant, dixit &c.* ponit remedium quod adhibuit verbo. Ubi notandum est, quod simoniaci primo quidem fugandi sunt de Ecclesia. Sed (a) quia adhuc dum vivunt, per liberum arbitrium possunt se convertere, & adiuti a Deo ad statum gratiæ redire, non sunt desperandi. Si vero non convertuntur, tunc quidem non fugantur, sed ligantur ab illis, quibus dicitur, Matth. XXII. 13. „ Ligatis ma„ nibus & pedibus eius, mittite eum in te„ nebras exteriores. " Et ideo Dominus hoc attendens, primo quidem admonet; secundo rationem admonitionis inducit, ibi, *Et nolite facere &c.* Monet quidem venditores columbarum eos increpando, quia per eos significantur illi qui vendunt dona Spiritus sancti, scilicet simoniaci.

(g) Rationem huius inducit, eum dicit: *Et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis*. Esai. I. 16. „ Auferte malum co„ gitationum vestrarum ab oculis meis. " Attende autem, quod Matth. XXI. 13. dicit: „ Nolite facere domum meam speluncam latro„ num: " hic vero dicit, *Domum negotiationis*: quod Dominus ideo fecit ut, sicut bonus medicus, primo a levioribus incipiens, (b) postea dura proponeret. Hoc enim quod hic factum dicitur, primo factum fuit: (c) unde in ipso principio, non latrones, sed negotiatores eos vocat. Sed quia ex eorum duritia adhuc a tali negotiatione non cessabant, ideo Dominus alia vice eos expellens (de quo agitur in Marc. XI.) durius eos increpat, vocans latrocinium quod primo vocaverat negotiationem. Dicit autem, *Domum Patris mei*, ad excludendum errorem Manichæi, qui dicebat, quod Deus veteris testamenti non fuerat pater Christi, sed Deus novi. Sed si hoc verum esset, cum templum fuisset domus veteris testamenti, non utique Christus dixisset templum domum Patris sui.

Sed quare non sunt turbati Iudæi de hoc quod hic vocat (d) Deum patrem suum, sicut dicitur infra 5. quod propter hoc eum persequerentur? Ad quod dicendum est, quod Deus est pater aliquorum per adoptionem, puta iustorum, & hoc non erat novum apud Iudæos. Hier. III. 19. „ Patrem vocabis me, „ & post me ingredi non cessabis. " Sed per naturam solius Christi est. Psal. II. 7. „ Do„ minus dixit ad me: Filius meus es tu, " scilicet verus, & naturalis; & hoc inauditum erat apud eos. Et ideo quia Christus se verum Dei, Filium dicebat, Iudæi persequebantur ipsum. Infra v. 18. *Propter hoc persequebantur Iudæi Christum, quia non solum solvebat sabbatum; sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se Deo faciens*. Cum autem hic Deum vocat patrem, dicebant de eo quod esset per adoptionem.

Quod autem domus Dei non debeat fieri domus negotiationis, habetur Zach. ult. 21. „ Non „ erit ultra mercator in domo Domini exer„ cituum in die illo. " Et in Psal. lxx. 16. secundum aliam litteram: „ Quoniam non co„ gnovi negotiationem, introibo in potentias „ Domini. "

(h) Consequenter cum dicit, *Recordati sunt vero discipuli eius &c.* ponit Prophetiæ oraculum, quod quidem scriptum est in Psal. LXVIII. 10. „ Zelus domus tuæ comedit me. " Ubi sciendum, quod zelus proprie dicit quamdam (e) intensionem amoris, qua intense diligens, nihil

(a) *Al. deest* quia. (b) *Al.* præterea. (c) *Al.* ut. (d) *Al. omittitur* Deum. (e) *Al.* intentionem.

nihil sustinet quod amori suo repugnet. Et inde est quod viri diligentes intense uxores, nec in eis sustinentes aliorum consortium, utpote amori eorum contrarium, zelotypi dicuntur. Ille igitur proprie zelum Dei habet qui nihil patienter sustinere potest contra honorem Dei, quem maxime diligit. III. Reg. XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro Domino exercituum &c. " Nos autem debemus diligere domum Domini, secundum illud Psal. XXV. 8. „ Domine dilexi decorem domus tuae. " Et intantum debemus diligere quod zelus eius nos comedat: dum si quid contrarium fieri videbimus, studeamus etiam quantumcumque cari nostri sint qui hoc faciant, removere, nec timeamus propter hoc aliqua mala perpeti: unde dicitur in Glossa: „ Bonus zelus est fervor animi, quo quis mortis abiecto timore, pro defensione veritatis (*a*) accenditur. Eo comeditur, qui quaelibet prava quae viderit, corrigere satagit; (*b*) & si nequit, tolerat, & gemit. "

LECTIO III.

(a) Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?

(b) Respondit Iesus, & dixit eis: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

(c) Dixerunt ergo Iudaei: Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc; & tu in tribus diebus excitabis illud?

(d) Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturae, & sermoni quem dixit Iesus.

(e) Cum autem esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa quae faciebat.

(f) Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis:

(g) Eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

(a) Posita occasione signi exhibendi, hic consequenter Evangelista manifestat signum exhibendum: & primo ponit signum quod exhibetur; secundo ponit fructum factorum signorum, qui sequitur, ibi, *Cum autem esset Hierosolymis &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur signi postulatio; secundo signi exhibitio, ibi, *Respondit Iesus, & dixit eis: Solvite templum hoc &c.* tertio signi exhibiti intellectus, seu conceptio, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc &c.* Signum autem postulatur a Iudaeis; & hoc est quod dixit: *Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?*

Ubi sciendum est, quod in eiectione negotiatorum de templo per Iesum, duo considerari poterant in Christo: rectitudo, & zelus, quae pertinent ad virtutem; & potestas, seu auctoritas. Sed de virtute, & zelo Christi, quibus praedicta fecerat, non oportebat peti signum a Christo; cum unicuique liceat operari secundum virtutem. De auctoritate tamen eius, (*c*) qua eos de templo expellit, signum ab eo quaeri poterat; cum hoc non cuilibet liceret facere, sed auctoritatem habenti.

Praetermisso igitur Iudaei zelo, & virtute, signum petunt de eius auctoritate; & ideo dicunt: *Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* idest, quare eum tanta potestate, & auctoritate nos expellis? Non videtur hoc esse tui officii. Simile dicunt, Matth. XXI. 23. „ In qua potestate haec facis? &c. " Signum autem quaerunt: quia familiare erat Iudaeis, signum quaerere, utpote per ea ad legem vocati. Deut. ult. 10. „ Non surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem, in omnibus signis, atque portentis. " Et I. Cor. I. 22. „ Iudaei signa quaerunt. " Ideo David in persona Iudaeorum conqueritur, dicens, Psal. LXXIII. 9. „ Signa nostra non vidimus. " Quaerebant autem signum, non ut crederent, sed quasi desperantes, quod signum ostendere non posset; & sic eum reprimerent, & impedirent. Quia ergo prave quaerebant, non dedit eis signum apertum, sed

(a) Al. occideretur. (b) Al. & si nequam tolerat, & gemit &c. nunc & semper. (c) Al. quia.

sed occultum in figura, scilicet signum de resurrectione.

(b) Unde dicit: *Respondit Iesus, & dixit eis &c.* in quo ponitur signi postulati exhibitio. Ideo autem dat eis signum resurrectionis futurum, quia in hoc maxime virtus divinitatis eius ostenditur. Non enim puri hominis est ut se excitaret a mortuis; sed solum Christus qui fuit inter mortuos liber, hoc virtute suæ divinitatis fecit. Simile etiam signum ostendit eis, Matth. XII. 39. „ Generatio (a) prava, & adultera signum quærit; sed signum non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ. " Et licet utrobique dederit signum occultum, & figurale; illud tamen manifestius, istud vero obscurius fuit.

Notandum autem, quod ante incarnationem dedit Deus signum futuræ incarnationis. Esai. VII. 14. „ Ipse Dominus dabit vobis signum: Ecce virgo concipiet, & pariet filium &c. " Similiter & ante resurrectionem dedit signum de resurrectione futura: quia istis duobus maxime virtus divinitatis commendatur in Christo: nihil enim mirabilius fieri potuit quam quod Deus factus est homo, & quod humanitas in Christo, post eius resurrectionem, immortalitatis divinæ particeps effecta est. Rom. VI. 9. „ Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur .... quod enim vivit, vivit Deo, " idest ad similitudinem Dei.

Sed attendenda sunt verba signi dati: nam Christus corpus suum templum dicit: cuius ratio est, quia templum dicitur in quo Deus inhabitat &c. secundum illud Psal. x. 5. „ Dominus in templo sancto suo. " Et inde est quod anima sancta, quam Deus inhabitat, dicitur (b) templum Dei. I. Cor. III. 17. „ Templum Dei sanctum est, quod estis vos. " Quia ergo in corpore Christi (c) divinitas inhabitat, ideo corpus Christi est templum Dei, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus. Col. II. 9. „ In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. " Et in nobis quidem habitat Deus secundum gratiam, scilicet secundum actum intellectus, & voluntatis, qui non est actus corporis, sed animæ tantum; sed in Chtisto habitat secundum unionem in persona: quæ quidem unio non solum ipsam animam, sed & corpus includit; & ideo ipsum corpus Christi est templum Dei.

Ex hoc autem Nestorius sui erroris occasionem sumens, dicit, Verbum Dei unitum humanæ naturæ secundum inhabitationem tantum. Ex quo sequitur quod alia sit persona Dei, alia hominis in Christo. Et ideo dicendum est, quod inhabitatio Dei in Christo refertur ad naturam, quia alia est divina natura, alia humana in Christo; sed non ad personam, quæ est eadem in Christo Dei, & hominis, scilicet persona Verbi, ut dictum est supra.

Hoc igitur supposito, circa hoc signum Dominus duo facit. Primo quidem prænuntiat suam mortem futuram; secundo vero resurrectionem. Mortem quidem prænuntiat cum dicit: *Solvite templum hoc*: Christus enim mortuus fuit, & ab aliis occisus. Matth. XVII. 22. „ Et occident eum: " eo tamen volente: quia, ut dicitur Esa. LIII. 7. „ oblatus est quia ipse voluit. " Et ideo dicit: *Solvite templum hoc*, idest corpus meum. (d) Et non dicit, Solvetur: ne intelligas eum seipsum occidisse; sed dicit, *Solvite*, quod non est imperantis, sed prænuntiantis, & permittentis. Prænuntiantis quidem, ut sit sensus: *Solvite templum hoc*, idest (e) solvetis: permittentis vero, ut sit sensus: *Solvite templum hoc*; idest, facite de corpore meo quod vultis, illud vobis expono, sicut dicit Iudæ, infra XIII. 27. *Quod facis, fac citius*: non quidem imperans ei, sed eum eius arbitrio derelinquens. Dicit autem, *Solvite*, quia mors Christi est solutio corporis eius; aliter tamen quam aliorum hominum: nam corpora aliorum hominum solvuntur per mortem usque ad incinerationem carnis, & pulverationem: qualis quidem solutio non fuit in Christo: quia, ut dicitur in Psal. XV. 10. „ Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. " Fuit ibi tamen solutio per mortem, quia anima separata est a corpore, ut forma a materia, & quia sanguis separatus est a corpore, & quia corpus eius perforatum est clavis, & lancea. Resurrectionem autem prænuntiat cum dicit: *Et in tribus diebus excitabo illud*, scilicet corpus; idest, a mortuis suscitabo. Non autem dicit, Excitabitur, nec Excitabit illud Pater; sed ego *excitabo*: ut ostendat se propria virtute a mortuis resurgere. Nec tamen negamus quin Pater eum a mortuis suscitaverit: quia, ut dicitur Rom. VIII. 11. „ Qui suscitavit Iesum a mortuis " Et in Psal. XL. 11. „ Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me. " Sic ergo Deus Pater Christum suscitavit a mortuis, & Christus propria virtute resurrexit. Psal. III. 6. „ Ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me. " Nec est in hoc contrarietas, quia eadem est virtus utriusque: unde *quæcumque Pater facit, hæc*

(a) *Al.* mala. (b) *Al.* templum Dei est. (c) *Al.* divinitatis. (d) *Al.* Sed. (e) *Al.* solvens.

hac similiter & (a) Filius facit: infra v. 19. Nam si Pater eum suscitavit, & Filius. I. Corinth. ult. 4. „ Nam si crucifixus est ex „ infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. " Dicit autem, *Et in tribus diebus*; & non (b) post tres dies: quia non diebus tribus eompletis in monumento permansit; sed, sicut Augustinus dicit, (c) est synecdochica locutio, in qua ponitur pars pro toto. Origenes autem huius locutionis mysticam rationem assignat, dicens: Corpus Christi verum est templum Dei: quod quidem corpus figurat corpus mysticum, idest Ecclesiam. I. Corinth. XII. 27. „ Vos estis corpus Christi, & mem„ bra de membro. " Et sicut in corpore Christi habitat divinitas per gratiam unionis, ita & in Ecclesia per gratiam adoptionis. Et quamvis corpus istud mystice dissolvi videatur adversitatibus tribulationum, quibus affligitur, tamen suscitatur in tribus diebus, scilicet in die legis naturae, & in die legis scriptae, & in die legis gratiae: quia, etsi in his diebus, quantum ad aliquos corpus dissolvatur, quantum ad aliquos tamen vivit. Et ideo dicit, *In tribus diebus*: quia huius resurrectio spiritualis in tribus diebus perficitur. Sed post tres dies perfecte resuscitabimur, non solum quantum ad primam resurrectionem, sed etiam quantum ad secundam. Apoc. XX. 6. „ Beatus qui habet partem in resurre„ ctione secunda. "

(c) Consequenter eum dicit, *Dixerunt ergo Iudaei &c.* ponitur signi exhibiti intellectus: & primo quidem ponitur intellectus falsus, conceptus a Iudaeis; secundo vero intellectus verus, conceptus ab Apostolis, ibi, *Ille autem dicebat de templo corporis sui*. Falsus autem intellectus Iudaeorum erat: quia credebant quod Christus diceret hoc de templo materiali, in quo tunc erat; & ideo secundum hunc intellectum, respondent de templo materiali, (d) & dicunt: *Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc*, scilicet materiale, in quo sumus; *& in tribus diebus excitabis illud?*

Sed contra hoc est obiectio litteralis. Nam templum in Hierusalem per Salomonem fuit aedificatum, & ut habetur III. Reg. VII. a Salomone fuit consummatum septem annis. Quid est ergo quod hic dicit: *Quadraginta & sex annis aedificatum est templum hoc*? Respondeo dicendum, secundum quosdam, quod hoc non est intelligendum de prima aedificatione templi, quae completa est a Salomone septem annis: nam templum, quod Salomon aedificaverat, destructum fuit a Nabuchodonosor: sed intelligendum est de reaedificatione facta sub Zorobabel, (e) postquam reversi fuerunt a captivitate; sicut legitur in Lib. Esdrae; quae quidem multis impugnantibus undique (f) inimicis, intantum impedita, & dilata fuit quod non potuit consummari templum usque ad quadragesimum sextum annum. Vel dicendum, secundum Origenem, quod intelligitur de templo Salomonis: (g) quod quidem dicitur aedificatum quadraginta & sex annorum tempore, ut numeretur tempus ab eo die quo David mentionem fecit de aedificatione templi, consulens super hoc Nathan Prophetam; ut habetur II. Reg. VII. usque ad consummationem perfectam per Salomonem: nam ex illo die David incepit praeparare materiam, & necessaria ad aedificationem templi. Et si diligenter dictum tempus consideretur, ascendit ad numerum quadraginta sex annorum. Quamvis autem Iudaei intentionem suam referrent ad templum materiale, tamen, secundum Augustinum, potest referri ad templum corporis Christi: quia, sicut ipse dicit in Lib. LXXXIII. Quaest. conceptio, & formatio humani corporis perficitur quadraginta quinque diebus hoc modo. Primis enim sex diebus corporis humani conceptio, quasi lactis habet similitudinem; novem vero diebus sequentibus convertitur in sanguinem; duodecim inde diebus solidatur in carnem; sed decem & octo reliquis diebus formatur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum. Isto ergo numero sex, novem, duodecim, & octodecim in unum coacto, exurgit numerus quadraginta & quinque, cui addito uno propter sacramentum unitatis, sunt quadraginta sex.

Sed (h) ex hoc insurgit quaestio: quia huius processus formationis non videtur habere locum in corpore Christi, quia in ipso instanti conceptionis formatum fuit, & animatum. Sed dicendum, quod licet in corporis Christi formatione sit aliquid singulare, quia in ipso instanti corpus Christi fuit perfectum quantum ad omnia lineamenta membrorum, non tamen quantum ad debitam corporis quantitatem; & ideo in utero Virginis tamdiu permansit quousque ad quantitatem debitam perveniret. Accipiamus autem dictum numerum suprapositum, scilicet senarium, qui primus erat, & quadraginta sex, qui erat ultimus; & ducamus unum in alterum: ex eis surgunt ducenta septuaginta sex. Dividendo ergo tot dies in menses, dando cuilibet mensi triginta dies, sunt novem menses, & sex dies. Recte

(a) Al. *alius*. (b) Al. post multos. (c) Al. est sine doctrina locutio. (d) Al. ei dicentes. (e) Al. postquam fuerunt in captivitate. (f) Al. minutis. (g) Al. quod dicitur aedificatum triginta & sex annorum tempore. (h) Sed hoc insurgit.

Recte ergo quadraginta & sex annis templum dicitur ædificatum esse, quod significabat corpus Christi, ut insinuet, quod tot anni fuerunt in fabricatione templi quot fuerunt dies in perfectione corporis Christi: nam ab octavo kal. aprilis in quo Christus fuit conceptus, & (ut creditur) passus, usque ad octavum kal. ianuarii sunt tot dies, scilicet ducenti septuaginta sex: quod numerus surgit ex senario ducto in quadraginta & sex.

Ex hoc etiam numero Augustinus (ut patet per Glossam) aliud intelligit mystice: dicit enim, quod ex litteris nominis Adam multiplicatis, secundum numerum quem more Græcorum ipsæ litteræ important, surgit numerus quadraginta & sex. Nam A in Græco secundum numerum importat unum, cum sit prima littera in alphabeto; D vero secundum ordinem importat quatuor. Addito ergo uno quod importat A, & quadraginta quod importat M, habemus quadraginta & sex. In quo significatur quod corpus Christi assumptum est de corpore Adam. Item secundum Græcos ex primis litteris acceptis ex nominibus quatuor partium mundi componitur hoc nomen Adam: scilicet Anathole, quod est oriens; Disis quod est occidens; Arctos, quod est septemtrio; Mensembria, quod est meridies: in quo significatur quod Christus ex Adam carnem assumpsit, ut congreget electos suos a quatuor partibus mundi. Matth. XXIV. 31. „ Congregabit electos „ suos a quatuor ventis. "

(d) Consequenter cum dicit, *Ille autem dicebat de templo corporis sui*, ponitur intellectus (a) signi verus, conceptus a discipulis: & primo ponitur ipsorum intellectus; secundo vero unde Apostoli hoc conceperunt, ibi, *Cum ergo surrexisset &c.* Dicit ergo: Iudæi hoc dixerunt ignorantes, sed Christus non sic intelligebat; immo intelligebat de templo corporis sui; & hoc est quod dicit: *Ille autem dicebat de templo corporis sui*. Qua autem ratione corpus Christi dicatur templum, dictum est supra.

Et ex hoc Apollinaris occasionem erroris sumens, dixit, quod caro Christi esset materia inanimata, quia templum est res inanimata. Sed in hoc decipitur: quia cum dicitur quod corpus Christi est templum, est metaphorica locutio: in qua quidem locutione non attenditur similitudo quantum ad omnia, sed quantum ad aliquid, scilicet quantum ad inhabitationem, quod quidem refertur ad naturam, ut dictum est supra. (b) Præterea hoc manifeste apparet per auctoritatem sacræ Scripturæ, cum dicit ipse Christus (infra x. 18.) *Potestatem habeo ponendi animam meam*.

Unde autem Apostoli hunc verum intellectum conceperunt, ostendit consequenter Evangelista, cum subdit: *Cum ergo surrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius &c.* nam ante resurrectionem difficile erat hoc intelligere: primo quia per hoc ostendebatur, quod in corpore Christi erat vera divinitas, alias non potuisset dici templum; & hoc tunc temporis intelligere, humanam capacitatem excedebat: secundo quia in hoc facit mentionem de passione, & resurrectione, cum dicit, *Excitabo illud*: (c) quod nullus discipulorum adhuc audierat. Unde quando Christus resurrectionem, & passionem suam expressit Apostolis, Petrus hoc audiens, scandalizatus est, dicens (Matth. XVI. 22.) „ Absit a „ te Domine." Sed post resurrectionem, quando iam plene (d) cognoverant Christum esse Deum, per ea quæ circa passionem, & resurrectionem ostenderat, & quando sacramentum resurrectionis ipsius didicerant: *tunc recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat de corpore suo, & tunc crediderunt Scripturæ*, scilicet Prophetarum. Oseæ VI. 3. „ Vivificabit nos post „ duos dies, & tertia die suscitabit nos. " Ionæ II. 1. „ Erat Ionas in ventre ceti tri„ bus diebus, & tribus noctibus. " Et inde est quod in ipsa die resurrectionis aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. *Et sermoni eius, quem dixit Iesus*, huic scilicet, *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*.

Anagogice autem per hoc datur nobis intelligi, secundum Origenem, quod in ultima resurrectione naturæ, erimus Christi discipuli, quando in magna resurrectione totum corpus Iesu, idest Ecclesia eius, certificabitur de his quæ nunc per fidem ænigmatice cognoscimus; & tunc recipiemus fidei complementum, videndo per speciem quod nunc per speculum intuemur.

(e) Consequenter cum dicit, *Cum autem esset Hierosolymis*, ponit fructum consecutum ex signis, scilicet conversionem aliquorum credentium: & circa hoc tria facit. Primo proponit ipsos credentes, propter miracula; secundo ostendit quomodo Christus se habuit ad eos, ibi, *Ipse (e) autem Iesus non credebat semetipsum eis*. Tertio rationem assignat ad hoc, ibi, *Eo quod ipse nosset omnes*. Fructus autem qui provenit ex signis Iesu magnus est, quia multi crediderunt, & conversi sunt ad eum; & hoc est quod dicit: *Cum autem esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt*

(a) Al. sive. (b) Al. Propter hoc. (c) Al. quem. (d) Al. cognoverunt. (e) Al. enim.

diderunt in nomine eius, idest in eum, *videntes signa quæ faciebat*.

Nota autem, quod dupliciter aliqui crediderunt. Quidam namque propter miracula visa; quidam vero propter occultorum revelationem, & prophetiam. Sed commendabiliores sunt qui propter doctrinam credunt, quia sunt magis spirituales, quam qui propter signa, qui sunt grossiores, & magis sensibiles. Isti autem qui conversi sunt, sensibiles ostenduntur per hoc quod non propter doctrinam, sicut discipuli; sed *videntes signa quæ faciebat, crediderunt in nomine eius*. I. Corinth. XIV. 22. (*a*) „ Prophetiæ datæ sunt fideli-„ bus &c."

Sed quæritur hic quænam signa viderunt facta a Iesu; cum nullum legamus eum tunc signum fecisse in Hierusalem. Ad hoc potest dupliciter responderi, secundum Origenem. Uno modo quod multa signa facta sint a Iesu ibi tunc temporis, quæ hic non habentur: nam Evangelistæ scienter multa prætermiserunt de miraculis Christi; cum tot fecerit quod non possent de facili scribi. Infra ult. 25. *Multa quidem alia signa fecit Iesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros*. Et hoc signanter Evangelista ostendit cum dicit: *Videntes signa quæ faciebat*: quæ iam prætermissa sunt, quia non fuit intentio Evangelistarum omnia signa Iesu conscribere, sed tot quot necessaria erant ad Ecclesiam fidelium instruendam. Alio modo, quia inter alia miracula potest maximum signum (*b*) reputari, quod cum flagello facto ex funibus, hominum multitudinem Iesus de templo solus eiecerit.

(f) Qualiter autem ad credentes se habuit, ostendit dicens: *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis*, scilicet qui crediderant in eum.

Sed quid est hoc quod homines credunt Deo, & ipse Iesus non credebat se eis? Numquid potuissent eum occidere, ipso nolente? Sed dicet aliquis, quod ideo non credebat se eis, quia sciebat eos ficte credere. Sed si hoc verum esset, non utique diceret Evangelista, quod multi crediderant in nomine eius, & tamen non credebat se eis. Et ratio est, secundum Chrysostomum, quia isti crediderunt in eum, sed imperfecte, quia nondum poterant attingere ad perfecta mysteria Christi: & ideo non credebat se eis; idest, secreta sua mysteria eis nondum revelabat: nam & ipsis Apostolis multa non revelavit. Infra XVI. 12. *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo*. I. Corinth. III. 1. „ Non potui „ vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi „ carnalibus." Et ideo notanter Evangelista, ut ostendat eos imperfecte credere, non dicit, quod credebant in eum, quia nondum credebant eius divinitatem; sed dicit, *In nomine eius*: illud quod de eo, nomine tenus dicebatur, scilicet quod iustus, vel huiusmodi. Vel, secundum Augustinum, isti gerunt in Ecclesia typum catechumenorum, (*c*) qui etsi credant in nomine Christi, Iesus tamen non credit se illis, quia Ecclesia non dat eis corpus Christi: quod quidem corpus, sicut nullus sacerdos conficere potest nisi in sacerdotem consecratus, ita nullus sumere debet nisi baptizatus.

(g) Ratio autem huius quod non credebat se eis, ostenditur ex perfecta Christi cognitione: unde dicit: *Eo quod ipse nosset omnes*. Licet autem homo ignorans debeat de quolibet præsumere bonum; tamen postquam veritas innotescit de aliquibus, debet se homo habere ad eos secundum eorum conditionem. Et quia Christum nihil latebat eorum quæ sunt in homine, cum sciret eos imperfecte credere, non credebat se eis. Describitur autem cognitio (*d*) Christi universalis, quia non solum familiares, sed etiam alios extraneos cognoscebat; & ideo dicit: *Eo quod ipse nosset omnes*; & hoc per potentiam divinitatis. Eccli. XXIII. 28. „ Oculi Domini multo „ plus lucidiores (*e*) sunt super solem." Nam homo, etsi cognoscat alios, non tamen certam cognitionem de eis potest habere: quia non videt nisi ea quæ apparent; & ideo opus est ei testimonio aliorum. Christus autem certissime cognoscit, quia intuetur cor: & ideo *non erat ei opus ut quis testimonium perhiberet de homine*; immo ipse testis est. Iob XVI. 20. „ Ecce in cælo est testis meus." Perfecta, (*f*) quia non solum quantum ad exteriora, sed etiam quantum ad interiora sua cognitio se extendit; & ideo dicit: *Ipse enim sciebat quid esset in homine*, idest occulta cordis. Prov. XV. 11. „ Infernus, & perdi-„ tio coram Domino."

(a) *Ibi*: „ Linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem non infidelibus, sed fi-„ delibus." (b) *Al.* reputare. (c) *Al.* qui credant. (d) *Al. deest* Christi. (e) *Al. omittitur* sunt. (f) *Al.* quia non solum quantum ad exteriora sua cognitio se extendit &c.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

(a) ERat autem homo ex pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti Magister: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

(b) Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

(c) Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?

(d) Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

(e) Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est.

(a) SUpra ostendit Evangelista virtutem Christi quantum ad mutationem naturæ; hic vero ostendit eam quantum ad reformationem gratiæ, de qua principaliter intendit. Reformatio autem gratiæ fit per spiritualem generationem, & per beneficiorum regeneratis collationem. Primo ergo tractat de spirituali generatione; secundo de beneficiorum spiritualium regeneratis divinitus collatione; & hoc in v. cap. ibi, *Post hæc erat dies festus Iudæorum &c.* Circa primum duo facit. Primo agit de spirituali regeneratione quantum ad Iudæos; secundo de propagatione fructuum huius regenerationis etiam quantum ad externas nationes. Et hoc in iv. cap. ibi, *Ut ergo cognovit Iesus, quia audierunt pharisæi &c.* Circa primum duo facit. Primo manifestat spiritualem regenerationem verbis; secundo implet eam factis, ibi, *Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam &c* Circa primum tria facit. Primo ostendit spiritualis regenerationis necessitatem; secundo eius qualitatem, ibi, *Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* tertio eius modum & rationem, ibi, *Respondit ad eum Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?* Circa primum duo facit. Primo ostendit demonstrandæ necessitatis occasionem; secundo necessitatem huius regenerationis, ibi, *Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi &c.* Occasio autem huius necessitatis inducitur ex Nicodemo; & ideo dicit: *Erat autem homo ex pharisæis, Nicodemus nomine &c.* Quem describit ex persona, ex tempore, & ex confessione ipsius. Ex persona quidem describitur quantum ad tria. Scilicet quantum ad religionem, quia pharisæus: unde dicit: *Erat homo ex pharisæis.* Duplex namque secta erat apud Iudæos, scilicet pharisæorum, & sadducæorum. Sed pharisæi magis conveniebant nobiscum (a) in opinionibus; quia credebant resurrectionem, & dicebant esse creaturas aliquas spirituales. Sadducæi vero magis discordabant: quia nec resurrectionem futuram, nec spiritum esse credebant. Et dicebantur isti pharisæi, quasi ab aliis divisi. Et quia (b) opinio eorum probabilior erat, & magis propinqua veritati, ideo Nicodemus facilius conversus est ad Christum. Actor. xxvi. 5. „ Secundum certissimam „ sectam religionis nostræ &c. " Item quantum ad nomen, cum dicit, *Nicodemus nomine*: quod interpretatur victor, seu victoria populi: per quem significantur illi, qui ex Iudæis ad Christum conversi, fide vicerunt mundum. I. Ioan. ult. 4. „ Hæc est victoria, „ quæ vincit mundum, fides nostra. "Item tertio quantum ad dignitatem: unde dicit, *Princeps Iudæorum.* A principio namque licet Dominus non elegerit sapientes, potentes, aut nobiles, ne virtus fidei sapientiæ & potentiæ humanæ attribueretur (ut dicitur I. Corinth. 1. 26. „ Non multi sapientes, secundum carnem, „ non multi potentes, non multi nobiles, „ sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus: ") voluit tamen aliquos sapientes, & potentes a principio ad se convertere: ne si doctrina sua solum ab ignobilibus, & insipientibus reciperetur, haberetur contemptui; & ne credentium multitudo potius attribueretur rusticitati, & insipientiæ conversorum, quam virtuti fidei. Nihilominus tamen voluit istos nobiles, & potentes non multos esse ad eum conversos, ne (ut dictum est) humanæ potentiæ, aut sapientiæ ascriberetur. Et ideo dicitur Ioan. xii. 42. quod *aliqui ex principibus cre-*

(a) *Al.* in oppositionibus. (b) *Al.* oppositio.

crediderunt in eum: inter quos fuit iste Nicodemus. Psal. xlvi. 10. „ Principes populorum congregati sunt. " Ex tempore vero describit eum, cum dicit: *Hic venit ad Iesum nocte &c.* Circa quod sciendum est, quod qualitas temporis consuevit in Scriptura describi circa aliquos, ad insinuandam cognitionem mentis, seu conditionem actionis eorum. Describitur autem hic tempus istud obscurum: unde dicit, *Venit nocte*: nox enim obscura est; & competebat qualitati affectus Nicodemi, qui non cum securitate, & libera propalatione, sed cum timore ad Iesum veniebat: nam erat (*a*) de illis principibus, de quibus dicitur Ioan. xii. 42. quod *crediderunt in eum*; *sed propter pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur*. Non enim perfecte diligebant: unde subditur: *Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei*. Competit etiam nox eius ignorantiae, & imperfectae cognitioni, quam iste habebat de Christo. Rom. xiii. 12. „ Nox praecessit &c. " Psal. lxxxi. 5. „ Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. " Ex confessione vero describitur, cum subdit: *Et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister*. Ubi confitetur Christi officium in docendo, cum dicit, *Rabbi, &c.* & eius potestatem in agendo, ibi, *Nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo*. Et quidem in utroque verum dicit, licet parum confessus est. Verum enim est quod vocat eum *Rabbi*, idest magister: quia, ut dicitur infra xiii. 13. *Vos vocatis me Magister, & Domine, & bene dicitis, sum etenim*. Legerat enim Nicodemus, quod scriptum est Ioel. ii. 23. „ Filii Sion exultate, & laetamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem „ iustitiae. " Sed parum dicit, quia dicit eum a Deo venisse magistrum; sed tacet eum Deum esse: nam venire a Deo magister, commune est omnibus bonis praelatis. Hier. iii. 15. „ Et dabo vobis pastores iuxta cor meum; „ & pascent vos scientia, & doctrina. " Unde hoc non est singulare Christo; quamquam aliter doceant homines, aliter Christus. Alii enim magistri docent tantum exterius, sed Christus etiam interius: quia, ut dicitur supra i. 9. *erat lux vera, quae illuminat omnem hominem*: & ideo ipse solus dat sapientiam. Luc. xxi. 15. „ Ego dabo vobis os, & „ sapientiam. " Et hoc nullus purus homo dicere potest. Potestatem vero confitetur ex signis visis; quasi dicat: Credo quod a Deo venisti magister: *quia nemo potest haec signa facere*. Et verum dicit: quia signa quae Christus fecit, non possunt fieri nisi divinitus, & quia Deus cum eo erat. Infra viii. 29. *Qui me misit, mecum est*. Sed parum dixit: quia credebat quod Christus non propria potestate signa faceret, (*b*) quasi indigens extranea virtute, ac si Deus non esset cum eo per unitatem essentiae, sed per infusionem gratiae solum. Quod quidem falsum est: quia non extranea virtute, sed propria, signa faciebat: nam eadem est potestas Dei & Christi. (*c*) Simile est quod dicit mulier Eliae, III. Reg. xvii. 24. „ In hoc facto cognovi quoniam vir „ Dei es tu. "

(b) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus, & dixit ei &c.* ponit necessitatem spiritualis regenerationis provenientem ex ignorantia Nicodemi. Et ideo dicit, *Amen, amen*.

Ubi notandum est, quod haec dictio *Amen* est Hebraea, qua frequenter Christus usus est: unde ob eius reverentiam nullus translator tam Graecorum, quam Latinorum transferre voluit. Et quandoque quidem significat idem quod verum, aut idem quod vere; quandoque vero idem quod fiat. Unde in Psal. lxxi. lxxxviii. & cvi. ubi nos habemus, Fiat, in Hebraeo est, Amen, amen. Sed hanc dictionem solus Ioannes Evangelista ingeminat inter Evangelistas. Cuius ratio est, quia alii Evangelistae ea principaliter tradunt quae ad humanitatem Christi pertinent; ad quae, cum facilius credibilia sint, minor assertio necessaria erat: Ioannes vero ea quae ad divinitatem Christi pertinent, principaliter tractat; quae, cum occulta sint, & a cognitione hominum remota, maiori assertione indigebant.

Deinde attendendum est, quod haec responsio Christi videtur omnino inconsona propositis a Nicodemo, nisi diligenter consideretur. Quomodo namque convenire videtur quod dixit Nicodemus, *Rabbi, scimus quia a Deo venisti*, (*d*) cum hoc quod respondit Dominus: *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*? Sed notandum, sicut iam dictum est, quod Nicodemus imperfectam opinionem habens de Christo, confitebatur eum magistrum, & haec signa facere, tamquam hominem purum. Vult ergo ei Dominus ostendere, quomodo ad altiorem cognitionem de ipso posset pervenire. Et quidem poterat de hoc Dominus disputare; sed quia hoc fuisset versum in contentionem, cuius contrarium de eo scriptum est, Esai. xlii. 2. „ Non con„ tendet: " ideo cum mansuetudine voluit eum ad veram cognitionem perducere; quasi diceret: Non mirum si me purum hominem

(a) *Al.* de illis. De principibus dicitur Ioan. xii. &c. (b) *Al.* sed quasi. (c) *Al.* Similiter. (d) *Al.* omittitur cum.

credis: quia illa secreta divinitatis non potest aliquis scire, nisi adeptus fuerit spiritualem regenerationem. Et hoc est quod dicit: *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.*

Ubi sciendum, quod cum visio sit actus vitæ, secundum diversas vitas, diversæ sunt visiones. Nam est quædam vita carnalis, qua communiter omnia alia vivunt, & hæc habet carnalem visionem, seu cognitionem. Est & vita spiritualis, qua homo conformatur Deo, (a) & spiritibus sanctis, & hæc habet spiritualem visionem. Secundum carnalem quidem spiritualia videri non possunt: I. Corinth. II. 14. (b) „ Animalis homo non percipit „ ea quæ sunt spiritus Dei: " sed percipiuntur visione spirituali: unde ibidem subditur: „ Quæ „ Dei sunt, nemo novit nisi spiritus Dei. " Spiritus autem est qui regenerat: unde Apostolus Rom. VIII. 15. „ Non accepistis spiritum ser- „ vitutis iterum in timore; sed accepistis „ spiritum adoptionis. " Et hunc quidem spiritum per regenerationem spiritualem accipimus. Ad Tit. III. 5. „ Salvos nos fecit „ per lavacrum regenerationis Spiritus san- „ cti. " Si ergo visio spiritualis non est nisi per Spiritum sanctum, & Spiritus sanctus infunditur nobis per lavacrum regenerationis spiritualis: ergo non possumus videre regnum Dei, nisi per lavacrum regenerationis: & ideo dicit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*; quasi dicat: Non est mirum si non (c) vides regnum Dei, quia nullus illud videre potest nisi accipiat Spiritum sanctum, per quem renascitur in filium Dei. Ad regnum autem (d) non solum pertinet regale solium, sed etiam quæ sunt ad regni gubernationem, scilicet regia dignitas, beneficia gratiarum, & via iustitiæ, qua solidatur regnum. Et ideo dicit: *Non potest videre regnum Dei*, idest gloriam, & dignitatem Dei, idest mysteria salutis æternæ, quæ per fidei iustitiam inspiciuntur. Rom. XIV. 17. „ Regnum Dei „ non est esca, & potus. " In veteri autem lege fuit quædam regeneratio spiritualis, sed imperfecta, & figuralis. I. Corinth. X. 2. „ Omnes (e) in Moyse baptizati sunt, „ in nube, & in mari; " idest, in figura baptismum acceperunt. Et ideo mysteria regni Dei videbant quidem, sed figuraliter tantum. Heb. XI. 13. „ A longe aspicientes. " In nova vero lege est manifesta regeneratio spiritualis, sed tamen est imperfecta: quia renovamur interius tantum per gratiam, sed non exterius per incorruptionem. II. Corinth. IV. 16. „ Licet is qui foris est noster homo „ corrumpatur, tamen is qui intus est renova- „ tur de die in diem. " Et ideo videmus regnum Dei, & mysteria salutis æternæ, sed imperfecte: quia, ut dicitur I. Corinth. XIII. 12. „ Videmus nunc per speculum in „ ænigmate &c." In patria vero est perfecta regeneratio: quia renovabuntur interius, & exterius. Et ideo regnum Dei perfectissime videbimus: unde I. Corinth. XIII. 12. „ Tunc autem videbimus facie ad faciem. " Et I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, similes „ ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. " Patet ergo quod sicut visionem corporalem non habet quis nisi natus, ita nec spiritualem habere potest nisi renatus. Et secundum triplicem regenerationem est triplex modus visionis.

Nota autem, quod in Græco non habetur *denuo*, sed *anothe*, idest desuper, quod Hieronymus transtulit *denuo*, ut scilicet importet additionem; & sic Hieronymus intellexit dicens: *Nisi renatus fuerit denuo*; quasi dicat: Nisi renatus iterato per fraternalem generationem. Chrysostomus autem dicit, nasci desuper, esse proprium Filii Dei, quia ipse solus natus est desuper. Infra (hoc cap.) *Qui desursum venit, super omnes est*. Et dicitur Christus nasci desuper quantum ad tempus (ut ita liceat loqui) quia ab æterno genitus. Psal. CIX. 3. „ Ante luciferum genui „ te. " Et quantum ad generationis principium, quia a patre cælesti. Infra VI. 38. *Descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me*. Quia ergo nostra regeneratio est ad similitudinem Filii Dei, secundum illud Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit conformes „ fieri imaginis Filii sui: " ideo, quia illa generatio superna est, & nostra generatio desuper est, quantum ad tempus, per æternam prædestinationem: Eph. I. 4. „ Elegit nos „ in ipso ante mundi constitutionem: " & quantum ad donum Dei: infra VI. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum*. Eph. II. 5. „ Gratia Dei salvati „ estis &c. "

(c) Consequenter cum dicit, *Dicit ad eum Nicodemus &c.* ponit modum, & rationem huius spiritualis regenerationis: & circa hoc primo ponitur dubitatio Nicodemi; secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi &c.* Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur I. Cor. XXI. 14. „ animalis „ homo non percipit ea quæ sunt spiritus „ Dei. " Et ideo, quia Nicodemus carnalis adhuc, & animalis erat, non potuit quæ di-ce-

(a) *Al.* & speciebus, (b) *Al.* Animal homo. (c) *Al.* videtes. (d) *Al. omittitur* non. (e) *Al.* sub Moyse.

cebantur, nisi carnaliter intelligere. Et ideo ea quæ Dominus dixerat de regeneratione spirituali, ipse de regeneratione carnali intelligebat. Et hoc est quod dicit: *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* Ubi, secundum Chrysostomum, sciendum est, quod Nicodemus voluit obiicere contra verba Salvatoris. Sed tamen obiectio eius derisibilis est, quia Christus loquitur de regeneratione spirituali, hic autem obiicit de carnali. Similiter omnes rationes inductæ ad impugnandum ea quæ sunt fidei, derisibiles sunt, quia non sunt secundum intentionem sacræ Scripturæ. Obiicit autem Nicodemus contra verba Domini dupliciter, secundum quod (*a*) dupliciter videbatur dictum Domini impossibile, scilicet quod homo denuo renascatur. Uno modo scilicet propter irreversibilitatem humanæ vitæ: nam a senectute non potest homo redire ad pueritiam. Unde dicitur Iob XVI. 23. „ Semi- „ tam (scilicet vitam præsentem) per quam „ non revertar, ambulo." Et secundum hoc dicit: *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* quasi dicat: Numquid iterum efficietur (*b*) puer ut renascatur? Iob VII. 10. „ Non re- „ vertetur ultra in domum suam, neque co- „ gnoscet eum amplius locus eius." Secundo ex modo carnalis generationis: nam homo in principio cum generatur est in parva quantitate, ita ut possit eum uterus maternus capere; postmodum vero, cum iam natus est, ad continua crementa paulatim producitur, (*c*) ita ut non possit in materno utero contineri. Et ideo dicit: *Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?* quasi dicat, non, quia non capit eum venter. Sed hæc locum non habent in generatione spirituali: quia homo quantumcumque per peccatum spiritualiter inveteratus, secundum illud Psal. XXXI. 3. „ Quoniam tacui, inveterave- „ runt omnia ossa mea: " potest per auxilium gratiæ divinæ ad novitatem venire, secundum illud Psal. CII. 5. „ Renovabitur ut aquilæ „ iuventus tua." Potest & quantumcumque magnus, in uterum spiritualem, scilicet Ecclesiæ, per sacramentum baptismi introire. Quis autem sit uterus spiritualis, manifestum est; alias numquam diceretur (Psal. CIX. 3.) „ Ex utero ante luciferum genui te." Nihilominus tamen aliqualem similitudinem habet quod dicitur: nam sicut homo semel carnaliter natus, non potest iterum nasci, ita & semel per baptismum spiritualiter natus, non potest iterum nasci, quia non debet iterum baptizari. Eph. IV. 5. „ Unus Dominus, „ una fides, unum baptisma."

(*d*) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponitur responsio Christi. Et circa hoc tria facit. Primo solvit rationes Nicodemi, ostendendo qualitatem regenerationis; secundo manifestat solutionem per rationem, ibi, *Quod natum est ex carne, caro est &c.* tertio per exemplum, ibi, *Non mireris &c.* Solvit ergo obiectiones, ostendens quod regeneratio de qua loquitur, est spiritualis, & non carnalis: & hoc est quod dicit: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*; quasi dicat: Tu intelligis de generatione carnali, sed ego loquor de spirituali. Sed attende quod supra dixerat: *Non potest videre regnum Dei*: hic vero dicit: *Non potest introire in regnum Dei*, quod idem est: nam quæ regni Dei sunt, nullus videt, nisi regnum Dei intret; & tantum videt quantum intrat. Apoc. II. 17. „ In calculo nomen novum scriptum, „ quod nemo scit nisi qui accipit." Quod autem spiritualis regeneratio ex spiritu fiat, rationem habet: nam oportet generatum generari ad similitudinem generantis; nos autem regeneramur in filios Dei, ad similitudinem veri Filii: oportet ergo quod regeneratio spiritualis fiat per id per quod assimilamur vero Filio; quod quidem est per hoc quod spiritum eius habemus. Rom. VIII. 9. „ Si quis „ spiritum Christi non habet, hic non est eius." I. Ioan. IV. 13. „ In hoc cognoscimus, quoniam „ in eo manemus, & ipse in nobis, quia de „ spiritu suo dedit nobis &c." Oportet ergo quod spiritualis regeneratio per Spiritum sanctum fiat. Rom. VIII. 15. „ Non accepi- „ stis spiritum servitutis iterum in timore, sed „ spiritum adoptionis filiorum." Infra VI. 63. *Spiritus est qui vivificat &c.* Est etiam huic regenerationi necessaria aqua propter tria. Primo quidem propter humanæ naturæ conditionem: homo enim ex anima, & corpore constat; & si in eius regeneratione (*d*) esset spiritus tantum, solum quod spirituale est hominis, ostenderetur regenerari. Ut ergo regeneretur etiam caro, oportet quod sicut est ibi spiritus, per quem regeneratur anima, ita sit ibi aliquid corporale, per quod regeneretur corpus; & hoc est aqua. Secundo propter humanam cognitionem: nam, sicut Dionysius dicit, divina sapientia ita omnia ordinat ut unicuique provideat (*e*) secundum modum suæ conditionis; homo autem est naturaliter cognoscitivus: oportet ergo eo modo dona spiritualia hominibus conferri, ut ea cognoscant. I. Cor. II. 12. „ Ut sciamus „ quæ a Deo donata sunt nobis." Naturalis au-

(a) *Al.* duplex. (b) *Al. omittitur* puer. (c) *Al.* ita non posset. (d) *Al.* est. (e) *Al.* secundum suam conditionem.

autem modus huius cognitionis est ut spiritualia per sensibilia cognoscat, cum omnis nostra cognitio a sensu incipiat. Oportuit ergo ad hoc quod intelligamus id quod spirituale est in hac regeneratione, quod esset in ea aliquid sensibile, & materiale, scilicet aqua: per quod intelligamus quod sicut aqua lavat, & purgat corporaliter exterius, ita & per baptismum homo lavatur, & purgatur interius spiritualiter. Tertio propter causæ congruitatem: nam causa nostræ regenerationis est Verbum incarnatum. Supra 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Congruit ergo quod in sacramentis, quæ efficaciam habent ex virtute Verbi incarnati, sit aliquid correspondens Verbo, & aliquid correspondens carni, seu corpori. Et hoc est spiritualiter aqua in sacramento baptismi, ut scilicet per eam configuremur morti Christi, dum submergimur in ea, quando baptizamur, sicut Christus tribus diebus fuit in ventre terræ. Rom. VI. 4. „Con„ sepulti enim sumus cum illo per baptis„ mum. " Hoc etiam mysterium in prima rerum productione signatum est, Gen. 1. quando spiritus Domini ferebatur super aquas. Sed per tactum mundissimæ carnis Christi maior virtus collata est aquis: quia in principio producebant aquæ reptile animæ viventis; sed ex quo Christus baptizatus est in Iordane, animas spirituales aqua reddit. Per hoc autem quod hic dicit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, manifeste apparet Spiritum sanctum esse Deum. Supra enim 1. 13. dicit: *Non ex sanguinibus*, (a) *neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. Ex quo sic formatur ratio. Ille ex quo spiritualiter renascuntur homines, est Deus; sed homines renascuntur spiritualiter per Spiritum sanctum, ut hic dicitur: ergo Spiritus sanctus est Deus.

Sed hic est duplex quæstio. Prima est. Si nullus intrat regnum Dei, nisi renascatur aqua; antiqui autem patres non sunt renati aqua, quia non baptizabantur: ergo non intraverunt regnum Dei. Alia est, quia cum sit triplex baptismus, scilicet fluminis, flaminis, & sanguinis, & multi fuerint baptizati ultimis duobus: quos dicimus intrasse regnum Dei statim (cum tamen non fuerint renati aqua) non videtur esse verum quod hic dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*.

Dicendum est quantum ad primum, quia regeneratio ex aqua, & Spiritu sancto fit dupliciter, scilicet in veritate, & figura. Antiqui autem patres, licet non fuerint regenerati regeneratione verâ, fuerunt tamen regenerati regeneratione figurali, quia semper (b) habuerunt aliquod signum sensibile, in quo vera regeneratio præfigurabatur; & secundum hoc renati intraverunt regnum Dei, soluto pretio. Quantum ad secundum dicendum; quod illi qui renascuntur baptismo sanguinis, & flaminis, licet non habeant regenerationem in actu, habent tamen in voto: alias enim neque baptismus sanguinis aliquid valeret; nec esse posset baptismus spiritus. Sic ergo ad hoc quod homo intret regnum Dei, oportet quod adsit baptismus aquæ in re, sicut est in omnibus baptizatis; vel in voto, sicut est in martyribus & catechumenis, qui morte præveniuntur antequam votum impleant; vel in figura, sicut in antiquis patribus.

Ex hoc quod dicitur, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, Pelagiani errantes dixerunt, quod pueri baptizantur, non quidem ut mundentur a peccatis quæ nondum habent, sed ut possint intrare regnum Dei. Sed hoc est falsum: (c) quia, secundum quod Augustinus dicit in Lib. de Baptismo parvulorum, inconveniens est quod imago Dei, scilicet homo, subtrahatur a regno Dei, nisi propter aliquod impedimentum; quod esse non potest, nisi peccatum. Oportet ergo quod in pueris qui subtrahuntur a regno, sit aliquod peccatum, scilicet originale.

(e) Consequenter cum dicit, *Quod natum est ex carne, caro est &c.* probat per rationem, quod oportet nasci ex aqua, & Spiritu sancto: & est ratio sua talis. Nullus potest pervenire ad regnum, nisi spiritualis efficiatur; sed aliquis non efficitur spiritualis nisi per Spiritum sanctum: ergo nullus potest intrare regnum Dei nisi renatus ex Spiritu sancto. Dicit ergo: *Quod natum est ex carne, caro est*; idest, nativitas secundum carnem, facit nasci in vitam carnalem: I. Cor. XV. 47. „ Pri„ mus homo de terra terrenus: " *& quod natum est ex spiritu*, idest ex virtute Spiritus sancti, *spiritus est*, idest spiritualis.

Nota autem, quod hæc præpositio *ex* (d) quandoque designat causam materialem; sicut cum dico, Cultellus est ex ferro: quandoque causam efficientem; sicut domus est ex ædificatore. Et secundum hoc, quod dicitur, *Quod natus est ex carne*, potest intelligi dupliciter, effective, & materialiter. Effective quidem, quia virtus quæ est in carne, est effectiva generationis; materialiter vero, quia aliquod carnale in animalibus est materia ge-ne-

(a) Al. deest *neque ex voluntate carnis*. (b) *Al.* habebant. (c) *Al.* quia quod. (d) *Al.* quamdam.

nerati. Sed ex spiritu non dicitur aliquid nasci materialiter, cum spiritus immutabilis sit, materia vero sit subiectum transmutationis; sed dicitur effective. Secundum hoc ergo, possumus accipere triplicem generationem. Unam quæ est ex carne materialiter, & effective, quæ est communis omnibus qui carnalem statum habent. Alia est secundum spiritum effective, secundum quam regeneramur in filios Dei per gratiam Spiritus sancti, & efficimur spirituales. Tertia est media, scilicet quæ est ex carne materialiter solum, & ex Spiritu sancto effective. Et hæc est singularis, & propria Christi: quia materialiter est habens carnem ex carne matris natus, & effective est ex Spiritu sancto. Matth. I. 30. „ Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. " Et ideo natus est sanctus. Luc. I. 35. „ Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. "

LECTIO II.

(a) NOn mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu.

(b) Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?

(c) Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur; & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

(d) Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.

(e) Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis: ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

(a) SUpra posuit Dominus rationem ad instruendam spiritualem generationem; hic ponit exemplum. Datur autem intelligi, quod Nicodemus, audito, *Quod natum est ex spiritu, spiritus est*, turbationem quamdam dubietatis incurrit; & ideo Dominus dicit ei: *Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo*. Ubi sciendum est, quod duplex est admiratio. Una devotionis, secundum quod aliquis magnalia Dei considerans, cognoscit ea sibi incomprehensibilia esse: unde relinquitur admirationi locus, secundum illud Psal. XCII. 4. „ Mirabilis in altis Dominus: " & alibi CXVIII. 129. „ Mirabilia testimonia tua. " Et ad hanc homines sunt inducendi, non prohibendi. Alia est infidelitatis, dum quis ea quæ dicuntur non credens, miratur. Unde dicitur Matth. XIII. 57. quod „ mirabantur in doctrina Christi: " & sequitur, quod „ scandalizabantur in eo. " Et ab hac admiratione Dominus Nicodemum removet, inducens exemplum, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat*. Quod quidem, eadem servata sententia, dupliciter quantum ad litteram exponi potest. Uno enim modo, secundum Chrysostomum, accipitur spiritus pro vento, sicut in Psal. CXLVIII. 8. „ Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. " Et secundum hoc quatuor dicit de vento. Primo venti potestatem, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat*; idest, ventus quo vult flat. Et si dicas, quod ventus non habet voluntatem; dicendum, quod voluntas sumitur pro appetitu naturali, qui nihil est aliud quam naturalis inclinatio, de qua dicitur Iob XXVIII. 25. „ Qui creavit ventis pondus. " Secundo ponitur venti indicium, cum dicit: *Et vocem eius audis*: & sumitur vox pro sono quem facit ventus ex percussione ad aliquod corpus: de quo dicitur in Psal. LXXVI. 19. „ Vox tonitrui tui in rota. " Tertio ponit venti originem, quæ occulta est: unde dicit: *Et nescis unde veniat*, idest ubi oriatur. Psal. CXXXIV. 7. „ Qui producit ventos de thesauris suis. " Quarto ponit venti finem, qui similiter occultus est: unde dicit: *Aut quo vadat*; supple, nescis, idest ubi persistat. Et hanc quidem similitudinem inducit ad propositum, cum dicit: *Sic est omnis qui natus est ex spiritu*: quasi dicat: Si ventus, qui est (a) corporeus, habet occultam originem, nec potest sciri eius processus; quomodo miraris, si tu non potes sci-

(a) Al. corpus.

scire processum regenerationis spiritualis? Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus dicens, quod Dominus non intellexit de vento, cum dixit: *Spiritus ubi vult spirat &c.* nam de quolibet vento scimus, unde veniat, aut quo vadat: nam auster venit a meridie, & vadit ad aquilonem; boreas vero e converso ab aquilone ad meridiem vadit. Quomodo ergo de spiritu corporeo dicit Dominus: *Nescis unde veniat, aut quo vadat?*

Sed ad hoc responderi potest, quod principium venti potest sciri dupliciter. Uno modo in generali; & hoc modo scitur unde veniat, idest a qua parte mundi, sicut scitur, quod auster venit a meridie; & quo vadat, quia ad aquilonem. Alio modo in speciali; & hoc modo nescitur unde veniat, idest in qua plaga determinate incipiat; aut quo vadat, idest ubi determinate cesset. Et cum Chrysostomo ad hanc expositionem conveniunt omnes fere Graeci Doctores.

Alio modo exponitur de Spiritu sancto; & secundum hoc quatuor ponit de Spiritu sancto. Primo quidem eius potestatem, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat*: quia pro libero potestatis arbitrio inspirat ubi vult, & quando vult, corda illustrando. I. Cor. XII. 11. „ Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult. " Ex quo confutatur error Macedonii ponentis, Spiritum sanctum esse ministrum Patris, & Filii. Non enim spiraret ubi ipse vellet, sed ubi ei mandaretur. Secundo vero ponit Spiritus sancti indicium, cum dicit: *Et vocem eius audis*. Psal. XCIV. 8. „ Hodie si vocem „ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. "

Sed contra hoc obiicit Chrysostomus dicens, quod non potest intelligi de Spiritu sancto. Dominus enim loquebatur Nicodemo, qui adhuc infidelis erat, cui non competebat audire vocem Spiritus sancti. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod Spiritus sancti est duplex vox. Una, qua loquitur intus in corde hominis; & hanc audiunt solum fideles, & sancti: de qua dicitur in Psal. LXXXIV. 9 „ Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. " Alia est, qua Spiritus sanctus loquitur in Scripturis, vel per prædicatores, secundum quod dicitur Matth. X. 20. „ Non enim vos „ estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus est „ qui loquitur in vobis. " Et hanc audiunt etiam infideles, & peccatores.

Tertio ponit Spiritus sancti originem, quæ occulta est: unde dicit: *Et nescis unde veniat*; licet vocem eius audias: & hoc ideo quia venit a Patre, & Filio. Infra XV. 26. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*. Pater autem, & Filius „ lucem „ habitant inaccessibilem, quam nemo homi„ num vidit, sed nec videre potest: " ut dicitur I. Tim. ult. 14. Quarto ponit Spiritus sancti finem, qui quidem occultus est; & ideo dicit, *Aut quo vadat*; supple, nescitis: quia (a) perducit ad occultum finem, scilicet ad beatitudinem æternam. Unde dicitur pignus hereditatis, Ephe. 1. & I. Cor. II. 9. „ Oculus non vidit, nec auris audivit, „ nec in cor hominis ascendit, quæ præpa„ ravit Deus iis qui diligunt illum. " Vel *nescis unde veniat*, idest quomodo hominem introeat, *aut quo vadat*, idest ad quam perfectionem illum adducat. Iob IX. 11. „ Si venerit ad me, non videbo eum. " *Sic est omnis qui natus est ex spiritu*; idest, sicut Spiritus sanctus. Nec mirum: nam, sicut supra dixerat, *quod natum est ex spiritu, spiritus est*: quia in viro spirituali sunt proprietates Spiritus sancti; sicut in carbone succenso sunt proprietates ignis. Sunt autem in eo qui natus est ex Spiritu sancto prædictæ quatuor proprietates spiritus. Primo namque habet libertatem. II. Cor. XXXII. 17. „ Ubi Spiritus Domi„ ni, ibi libertas: " quia Spiritus Domini ducit ad id quod rectum est: Psal. CXLII. 10. „ Spiritus tuus bonus deducet me in terram „ rectam: " & liberat a servitute peccati, & legis. Rom. VIII. 2. „ Lex spiritus vitæ „ in Christo liberavit me &c. " Secundo vero eius indicium sumis per vocem verborum suorum, quam dum audis, cognoscis eius spiritualitatem. Matth. XII. 34. „ Ex abundan„ tia cordis os loquitur. " Tertio vero habet originem occultam, & finem, quia nullus potest spiritualem iudicare. I. Cor. II. 15. „ Spi„ ritualis omnia iudicat, & ipse a nemine iu„ dicatur. " Vel *nescis unde veniat*, principium spiritualis nativitatis eius, quod est gratia baptismalis, *aut quo vadat*, idest quo dignus efficitur, idest vita æterna, quæ tibi adhuc occulta est.

(b) Hic ponitur causa, & ratio spiritualis regenerationis: & primo ponitur interrogatio Nicodemi; secundo responsio Domini: *Respondit Iesus, & dixit ei &c.* Apparet autem ex primo, quod Nicodemus adhuc rudis, & adhuc Iudæus sensibilis existens, mysteria Christi, & per ea exempla, & per rationes proposita intelligere non poterat: & ideo dicit: *Quomodo possunt hæc fieri?* Dupliciter namque aliqui inquirunt. Quidam namque ex diffiden-

(a) *Al.* perducit ad occultum Dei.

fidentia; sicut Zacharias, Luc. I. 18. „ Unde hoc sciam? ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis: " & ideo punitus fuit. Esai. xl. 23. „ Qui dat scrutatores eius quasi non sint. " Aliqui vero ex studio addiscendi, sicut Virgo Beata, cum dixit Angelo, Luc. I. 34. „ Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? " Et tales instruuntur. Quia ergo iste quaesivit ex studio addiscendi, ideo meruit instrui.

(c) Et hoc est quod sequitur: *Respondit Iesus &c.* ubi primo Dominus arguit eius tarditatem; secundo respondet ad quaestionem ipsius, ibi, *Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo*. Tarditatem eius arguit ex tribus: Primo ex conditione personae eius cui loquitur, cum dicit: *Tu es magister*: ubi non reprehendit eum Dominus ut insultaret ei; sed quia confidebat adhuc de magisterio suo, praesumens de sua scientia, voluit eum humiliando efficere habitaculum Spiritus sancti. Esai. ult. 2. „ Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu? " Et dicit: *Tu es magister*: quia si aliquis simplex non potest profunda capere, tolerabile est; sed hoc in magistro valde est reprehensibile: & ideo dicit ei: *Tu es magister*, idest litterae, quae occidit; I. Cor. III. *In Israel; & haec*, scilicet spiritualia, *ignoras*? Hebr. v. 12. „ Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini. "

Si dicas, quod Dominus iuste argueret Nicodemum, si dixisset ei aliquid de veteri lege, & ipse non intellexisset; sed dixit ei de nova lege: dicendum, quod ea quae Dominus dicit de spirituali generatione, continentur in lege veteri; sed sub figura, secundum quod habetur I. Corinth. x. 2. „ Omnes (a) in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. " Et Prophetae etiam hoc dixerunt. Ezech. xxxvi. 25. „ Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. "

Secundo vero arguit eius tarditatem ex conditione dicentis. Quod enim non acquiescatur dictis alicuius hominis rudis, tolerari potest; sed repugnare dictis hominis sapientis, & magnae auctoritatis, reprehensibile est: & ideo dicit: *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur*. Requiritur enim ad idoneitatem testis ut perhibeat testimonium de auditu, vel visu. I. Ioan. I. 3. „ Quod vidimus, & audivimus. " Et ideo Dominus utrumque dicit: *Quod scimus loquimur; & quod vidimus testamur*. Scit autem Dominus, secundum quod homo, omnia. Infra ult. xvii. *Domine tu omnia nosti*. II. Machab. vi. 30. „ Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis. " Sed & videt omnia cognitione divinitatis. Infra VIII. 38. *Ego quae vidi apud Patrem meum, hae facio*. Dicit autem pluraliter, *Scimus, & vidimus*, ut insinuet mysterium Trinitatis. Ideo *Pater in me manens, ipse facit opera*: infra xiv. 10. Vel *quod scimus*, ego, & alii spirituales effecti: quia, ut dicitur Matth. xi. 26. „ Nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare: " *& tamen testimonium*, ita probatum, ita firmum, *non accipitis*. Infra eodem: *Et testimonium eius nemo accipit*. Tertio arguit eius tarditatem ex conditione eorum quae dicuntur. Quod enim aliqua difficilia non capiantur ab aliquo, non est mirum; sed quod facilia quis non capiat, reprehensibilis est: & ideo dicit: *Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis caelestia, credetis*? quasi dicat: Si haec quae sunt levia, non capis: quomodo capere poteris processum Spiritus sancti? Sap. ix. 16. „ Quae in terris sunt, difficile invenimus, & quae in caelis sunt quis investigabit? "

Sed contra. Non invenitur ex praemissis quod Dominus dixerit Nicodemo aliqua terrena. Et dicendum, secundum Chrysostomum hic: quod dicit Dominus, *Si terrena dixi vobis &c.* intelligitur de exemplo venti. Ventus enim cum sit generabilis, & corruptibilis, numeratur inter res terrenas. Vel potest dici, secundum eumdem, quod spiritualis generatio, quae est in baptismo, caelestis quidem est quantum ad principium, quod sanctificat, & regenerat, sed terrena quantum ad subiectum: quod enim regeneratur, scilicet homo, terrenus est. Vel dicendum, secundum Augustinum, quod intelligendum est de eo quod supra (II. 19.) dixerat: *Solvite templum hoc &c.* quod ideo terrenum est, quia hoc dixit de templo corporis sui, quod de terra acceperat. *Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis caelestia, credetis*? quasi dicat: Si non creditis generationem spiritualem temporalem, quomodo credetis aeternam Filii generationem? Vel si non creditis quae dico de potestate corporis mei, quomodo credetis de potestate divinitatis meae, & de potestate Spiritus sancti?

(d) Hic respondet quaestioni: & primo ponit causas spiritualis regenerationis; secundo manifestat quod dicit, ibi, *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret*.

(a) *Al.* sub Moyse.

ret. Causa autem spiritualis regenerationis est duplex, scilicet mysterium incarnationis Christi, & passionis eius: & ideo primo agit de incarnatione; secundo de passione, ibi, *Et sicut Moyses exaltavit serpentem &c.* Est autem considerandum primo, quomodo ista responsio Christi quæstioni Nicodemi satisfaciat. Dixerat enim supra Dominus, de spiritu loquens, quod *nescis unde veniat, aut quo vadat*: per quod dabatur intelligi, quod spiritualis regeneratio haberet occultum principium, & occultum finem. Occulta autem nobis sunt quæ in cælis sunt, secundum illud Sap. IX. 16. „ Quæ in cælis sunt, quis investigabit? " Quæstio ergo Nicodemi: *Quomodo possunt hæc fieri?* sic debet intelligi: quomodo possit aliquid de occulto cælorum venire, aut ad occultum cælorum ire? Unde antequam quæstioni satisfaceret, hunc intellectum quæstionis explicavit, dicens: *Quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?* Et statim incipit ostendere, cuius sit in cælum ascendere proprium: quia omnis qui de cælo descendit, secundum illud Ephes. IV. 10. „ Qui descendit ipse est & qui ascendit. " Hoc enim & in rebus naturalibus invenitur quod unumquodque corpus tendit in locum, secundum suam originem, vel naturam. Unde hoc modo potest fieri ut aliquis per spiritum vadat ad locum quem carnales nesciunt, ascendendo in cælum, si hoc fiat per virtutem eius qui descendit de cælo: quia ad hoc descendit, ut ascendens, nobis viam aperiret. Mich. II. 13. „ Ascendit „ pandens iter ante eos. "

Sed quia dicit: *Qui descendit de cælo Filius hominis*: quidam errandi sumpserunt occasionem. Cum enim Filius hominis designet humanam naturam, quæ componitur ex anima, & corpore; per hoc quod dicit, quod Filius descendit de cælo, Valentinus accipere voluit, quod etiam corpus de cælo detulisset, & transisset per Virginem, nihil ex ea accipiens, sicut aqua per fistulam: ergo non de terrena substantia, nec sumptum de Virgine: quod est contra Apostolum, Rom. I. 3. „ Qui factus est ei ex semine David secun„ dum carnem. " Origenes vero dixit, quod descendit de cælo secundum animam, quam dicit ab initio fuisse creatam cum Angelis, & Verbo unitam, & postmodum de cælo descendisse assumendo carnem de Virgine. Sed & hoc repugnat catholicæ fidei, quæ animas dicit ante corpora non extitisse. Non ergo intelligendum est quod Filius hominis secundum humanam naturam de cælo descenderit, (a) sed secundum divinam. Cum enim in Christo sit unum suppositum, vel hypostasis, vel persona duarum naturarum, divinæ scilicet, & humanæ; ex quacumque earum hoc suppositum nominetur, possunt ei attribui & divina, & humana. Possumus enim dicere, quod Filius hominis creavit stellas, & quod Filius Dei crucifixus est. Sed Filius Dei crucifixus est, non secundum divinam naturam, sed secundum humanam; Filius autem hominis creavit stellas secundum divinam naturam. (b) Ita in his quæ de Christo dicuntur, non est attendenda distinctio quantum ad id de quo dicuntur, quia indifferenter & divina, & humana dicuntur de Deo & homine; sed est attendenda distinctio quantum ad id secundum quod dicuntur, quia divina dicuntur de Christo secundum divinam naturam, humana vero secundum humanam. Descendere ergo de cælis dicitur de Filio hominis, non secundum humanam naturam, sed secundum divinam, secundum quam convenit ei ante incarnationem de cælo fuisse, secundum illud Psal. CXIII. 16. „ Cælum cæli Domino. "

Dicitur autem descendisse, non motu locali, quia sic non remaneret in cælo: nihil enim localiter motum manet unde descendit. Et ideo ad excludendum motum localem, subdit: *Qui est in cælo*; quasi dicat: Sic descendit de cælo, quod tamen est in cælo: descendit enim de cælo, non quidem desinens esse sursum, sed assumens naturam quæ est deorsum: qui, quia non includitur, vel comprehenditur, corpore eius existente in terra, ipse secundum divinitatem erat in cælis, & ubique; & ideo ad designandum, quod hoc modo dicitur descendisse, quia assumpsit naturam, dixit, quod *descendit Filius hominis*; idest, inquantum factus (c) est Filius hominis. Vel potest dici etiam, quod (d) quantum ad corpus descendit de cælo, ut Hilarius dicit: non quod materia corporis Christi descenderit de cælo, sed quod virtus formativa eius de cælo fuit.

Sed quid est quod dicit: *Nemo ascendit in cælum, nisi Filius hominis, qui est in cælo?* Nonne Paulus, & Petrus, & alii sancti ascenderunt, secundum illud II. Corinth. V. 1. „ Domum „ habemus, non manufactam in cælis &c. " Respondeo dicendum, quod nemo ascendit in cælum nisi Christus, & membra sua, idest iusti fideles: propterea Filius Dei de cælis descendit, ut nos faciendo membra sua ad ascensum cælorum præpararet; nunc quidem in spe, tandem vero in re. Ephes. II. 6. „ Qui „ resuscitavit nos, & consedere nos fecit in „ cælestibus in Christo Iesu. "

(e) Hic

(a) *Al.* secundum suam divinam. (b) *Al.* Ita ut. (c) *Al.* omittitur est. (d) *Al.* inquantum corpus.

(e) Hic ponit mysterium passionis, cuius virtute baptismus efficaciam habet. Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati (a) sumus in Christo „ Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. " Et circa hoc tria facit: primo namque proponit passionis figuram; secundo passionis modum; tertio passionis fructum. Figuram quidem assumit de veteri lege, ut reducat ad intellectum Nicodemum: (b) unde dicit: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto &c.* quod quidem habetur Num. XXI.5. quoniam Dominus populo Iudæorum dicenti: „ Nauseat anima „ nostra super hoc cibo levissimo:" in ultionem misit serpentes, & postea concurrente populo ad Moysen, & ipso clamante ad Dominum, mandavit Dominus in remedium fieri serpentem æneum, qui quidem fuit & in remedium contra illos serpentes, & in figuram passionis dominicæ. Unde & dicitur (ibid. 9.)„ In signum posuit eum. " Proprium autem serpentis est habere venenum; sed serpens æneus venenum non habuit, sed figura fuit serpentis venenosi. Sic & Christus non habuit peccatum, quod est (c) venenum: quia„ cum „ consummatum fuerit, generat mortem:" ut dicitur Iacob. I. 15. sed habuit similitudinem peccati. Rom. VIII. 3.„ Misit Deus Filium suum „ in similitudinem carnis peccati. " Ideo Christus habuit effectum serpentis contra motum concupiscentiarum ignitarum. Modum autem passionis ostendit, cum dicit: *Sic exaltari oportet Filium hominis*: quod intelligitur de exaltatione crucis. Unde infra XII. 34. cum diceret: *Oportet exaltari Filium hominis &c.* sequitur: *Hoc dicebat significans qua morte clarificaturus esset Deum*. Voluit autem mori exaltatus, primo ut purgaret cælestia: iam enim per sanctitatem suæ conversationis purgaverat terram, restabat per mortem purgare aerea. Colos. I. 20. „ Pacificans „ per sanguinem suum quæ in cælis, & quæ „ in terris. " Secundo ut triumpharet de dæmonibus, qui in aere bellum præparant. Eph. II. 2. „ Secundum (d) principem po„ testatis aeris &c. " Tertio ut corda nostra ad se traheret. Infra XII. 32. *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Quarto quia in morte crucis fuit exaltatus, inquantum ibi de inimicis triumphavit: unde mors non vocatur, sed exaltatio. Psal. 109. „ De torrente in via bibet, propterea „ exaltabit caput &c. " Quinto quia crux fuit causa exaltationis eius. Phil. II. 8.„ Factus „ est obediens Patri usque ad mortem, mortem „ autem crucis: propter quod & Deus exaltavit „ illum." Fructus autem passionis Christi est vita æterna: unde dicit: *Ut omnis qui credit in ipsum, bene operando, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Et respondet hic fructus fructui figuralis serpentis. Quicumque enim respiciebant serpentem æneum, liberabantur a veneno, & præservabantur vitæ. Ille autem respicit Filium hominis exaltatum qui credit Christo crucifixo: & sic liberatur a veneno, & a peccato: infra XI. 26. *Qui credit in me, non morietur in æternum*: & præservatur ad vitam æternam: infra XX. 31. *Hæc scripta sunt ut credatis, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.*

LECTIO III.

(a) Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

(b) Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

(c) Qui credit in eum, non iudicatur.

(d) Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

(e) Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera.

(f) Omnis enim qui male agit, odit lucem; & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius.

(g) Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

(a) Supra Dominus assignavit (e) causam spiritualis regenerationis quantum ad descensum Filii, & exaltationem Filii hominis, & posuit fructum, scilicet vitam æternam:

(a) *Al.* sunt. (b) *Al.* cum. (c) *Al.* venenosum. (d) *Al.* Secundum principem aeris.
(e) *Al.* causam spiritualem huius generationis.

nam: qui quidem fructus incredibilis videbatur hominibus habentibus necessitatem moriendi: & ideo Dominus hoc manifestat: & primo probat magnitudinem fructus ex magnitudine divini amoris; secundo excludit quamdam responsionem, ibi, *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum*. Notandum est autem, quod omnium bonorum nostrorum causa est Dominus, & divinus amor. Amare (a) enim proprie est velle alicui bonum. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, ex hoc provenit nobis bonum, quia Deus amat nos. Et quidem amor Dei est causa boni naturae. Sap. xi. 25. „ Diligis omnia „ quae sunt &c. " Item est causa boni gratiae. Hier. xxxi. 3. „ In caritate perpetua „ dilexi te, ideo attraxi te, " scilicet per gratiam. Sed quod sit etiam dator boni gloriae; procedit ex magna caritate; & ideo ostendit hic, hanc Dei caritatem esse maximam ex quatuor. Primo namque ex persona amantis, quia Deus est qui diligit, (b) & immense: & ideo dicit: *Sic Deus dilexit*. Deut. xxxiii. 3. „ Dilexit populos: omnes „ sancti in manu illius sunt. " Secundo ex conditione amati, quia homo est qui diligitur, mundanus scilicet, corporeus, idest in peccatis existens. Rom. v. 10. „ Commendat „ Deus suam caritatem in nobis: (c) quoniam „ cum adhuc inimici essemus, reconciliati su„ mus Deo per mortem Filii eius. " Et ideo dicit, *Mundum*. Tertio ex magnitudine munerum: nam dilectio ostenditur per donum: quia, ut dicit Gregorius „ probatio dilectio„ nis, exhibitio operis est. " Deus autem maximum donum nobis dedit, quia Filium suum unigenitum: & ideo dicit: *Ut Filium suum unigenitum daret*. Roman. viii. 32. „ Pro„ prio Filio suo non pepercit, sed pro nobis „ omnibus tradidit illum. " Et dicit *suum*, idest Filium naturalem, sibi (d) consubstantialem, non adoptivum: de quibus in Psal. lxxxi. 6. „ Ego dixi, Dii estis. " Et per hoc patet falsitas Arrii: quia si Filius Dei esset creatura, ut ipse dicebat, non posset in eo ostendi immensitas divini amoris, per susceptionem infinitae bonitatis, quam nulla creatura recipere potest. Dicit etiam, *Unigenitum*, ut ostendat Deum non divisum amorem habere ad plures filios, sed totum in Filio, quem dedit ad comprobandum immensitatem sui amoris. Infra v. 20. *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei*. Quarto ex fructus magnitudine, quia per eum habemus vitam aeternam: unde dicit: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam*: quam acquisivit nobis per mortem crucis.

Sed numquid ad hoc dedit eum ut moreretur in cruce? Dedit quidem eum ad mortem crucis, inquantum dedit voluntatem patiendi in ea: & hoc dupliciter. Primo quia inquantum Filius Dei, ab aeterno habuit voluntatem assumendi carnem, & patiendi pro nobis, & hanc voluntatem habuit a Patre; secundo vero quia animae Christi inspirata est a Deo voluntas patiendi.

Nota autem, quod Dominus supra, loquens de descensu qui competit Christo secundum divinitatem, nominavit eum Filium Dei; & hoc est ratione unius suppositi in duabus naturis, sicut supra dictum est. Et ideo divina possunt praedicari de supposito humanae naturae, & humana de supposito divinae; non tamen secundum eamdem naturam; sed divina secundum divinam naturam, & humana secundum humanam. Specialis autem causa quare hic nominavit eum Filium Dei (e) est quia ipse proposuit donum istud in signum divini amoris, per quem provenit nobis fructus vitae aeternae. Tali ergo nomine nominandus erat, cui competeret (f) indicare virtutem factivam vitae aeternae, quae non est in Christo inquantum Filius hominis, sed inquantum Filius Dei. Ioan. ult. 20. *Hic est verus Deus, & vita aeterna*. Supra 1. 4. *In ipso vita erat*.

Sed nota, quod dicit, *Non pereat*. Perire namque dicitur aliquid quod impeditur ne perveniat ad finem ad quem ordinatur. Homo autem ordinatur ad finem, qui est vita aeterna; & quamdiu peccat, avertit se ab ipso fine. Et licet dum vivit, omnino non pereat, ita quod non possit restaurari, tamen quando moritur in peccato, tunc perit omnino. Psal. 1. 7. „ Iter impiorum peribit. " In hoc autem quod dicit, *Habeat vitam aeternam*, indicatur divini amoris immensitas: nam dando vitam aeternam, dat seipsum. Nam vita aeterna nihil aliud est quam frui Deo. Dare autem seipsum, magni amoris est indicium. Ephes. ii. 5. „ Deus autem, qui dives est „ in misericordia, convivificavit nos in Chri„ sto; " idest, fecit nos habere vitam aeternam.

(b) Hic excludit Dominus obiectionem quae posset fieri. In veteri enim lege promittebatur, quod Dominus esset venturus ad iudicandum. Esai. 14. „ Dominus ad iudicium „ veniet &c. " Unde posset aliquis dicere, quod non venerat Filius Dei, ut det vitam aeternam, sed ut iudicet mundum: & ideo hoc

(a) *Al.* deest enim. (b) *Al.* & immensus. (c) *Al.* si enim adhuc. (d) *Al.* perconsubstantialem. (e) *Al.* esse. (f) *Al.* indicare.

hoc excludens Dominus, primo ostendit se non venisse ad iudicandum; secundo probat, ibi, *Qui credit in eum, non iudicatur*. Dicit ergo: Non enim venit Filius Dei ad iudicandum: quia *non misit Deus Filium suum*, scilicet quantum ad primum adventum, *ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus*. Simile habetur infra XII. 47. *Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum*. Salus autem hominis est ut perveniat ad Deum. Psal. LXI. 8. „ In Deo salutare meum. " Pervenire autem ad Deum est consequi vitam æternam: unde idem est salvari quod habere vitam æternam. Nec debent homines esse pigri, & abutentes Dei misericordia, propter hoc quod dicit: *Non veni ut iudicem mundum* licentiam sibi indulgere peccandi: quia etsi in primo adventu non venerit ad iudicandum, sed ad dimittendum; in secundo tamen veniet ad iudicandum, sed non ad dimittendum, ut Chrysostomus dicit. Psal. LXXIV. 3. „ Cum acce„ pero tempus, ego iustitias iudicabo. "

Contra est quod dicitur infra IX. *In iudicium ego veni*. Sed dicendum est, quod duplex est iudicium. Unum est discretionis; & ad hoc venit Filius Dei in primo adventu: quia eo veniente homines discreti sunt, quidam per cæcitatem, quidam per lumen gratiæ. Aliud est condemnationis; & in hoc quantum de se non venit.

(c) Hic probat quæ dixerat, quasi per locum a divisione, hoc modo. Quicumque iudicabitur, aut erit fidelis, aut infidelis; sed non veni ad iudicandum infideles, quia iam iudicati sunt: ergo a principio non misit Deus Filium suum, ut iudicet mundum. Primo ergo ostendit, quod fideles non iudicantur; secundo quod nec infideles, ibi, *Qui autem non credit, iam iudicatus est*. Dicit ergo: Non veni ut iudicem mundum: quia non venit ad iudicandum fideles: quia *qui credit in eum, non iudicatur*, scilicet iudicio condemnationis, quo nullus credens in eum fide formata iudicatur: infra V. 24. *In iudicium non venit, sed transit a morte in vitam*: sed iudicabitur iudicio præmiationis, & approbationis: de quo dicit Apostolus I. Cor. IV. 4. „ Qui autem iudicat me, Dominus est. "

Sed numquid multi fideles peccatores non damnabuntur? Respondeo dicendum, quod quidam hæretici dixerunt, quod nullus fidelis, quantumcumque peccator, damnabitur; sed salvabitur merito fundamenti, scilicet fidei, licet aliquam pœnam patiatur. Et erroris sui fundamentum sumunt ex hoc quod dicit Apostolus I. Cor. III. 11. „ Funda„ mentum aliud nemo potest ponere: " & infra (ibid. 15.) „ Si cuiusquam opus arse„ rit, ipse tamen salvus erit, quasi per ignem. " Sed hoc manifeste est contra Apostolum ad Gal. V. 19. „ Manifesta sunt opera carnis, „ quæ sunt fornicatio, immunditia, impudi„ citia &c..... Qui talia agunt, regnum Dei „ non possidebunt. " Dicendum est ergo, quod fundamentum non est fides informis, sed formata, quæ per caritatem operatur. Et ideo signanter non dicit Dominus, Qui credit ei; sed *qui credit in eum*; idest, qui credendo in eum, per caritatem tendit, *non iudicatur*; & hoc, quia non peccat mortaliter, per quod tollitur fundamentum. Vel, secundum Chrysostomum, omnis qui male agit, non credit: ad Tit. I. 16. „ Confiten„ tur se nosse Deum, factis autem negant:" sed qui bene agit: Iacob. II. 18. „ Ostende „ mihi ex operibus fidem tuam: " & talis non iudicatur, & non condemnatur propter infidelitatem.

(d) Hic ostendit quod infideles non iudicantur. Et primo ponit suam sententiam; secundo manifestat (a) eam, ibi, *Hoc autem est iudicium &c.* Sciendum est autem circa primum, secundum Augustinum, quod non dicit (b) Christus: Qui non credit, (c) iudicatur; sed dicit, Non iudicatur: quod potest tripliciter exponi. Secundum Augustinum enim qui non credit, non iudicatur, quia iam iudicatus est, non in re, sed in Dei præscientia; idest, iam præcognitus est apud Deum condemnandus. II. Tim. II. 19. „ Novit Domi„ nus qui sunt eius. " Alio modo, secundum Chrysostomum, *qui non credit iam iudicatus est*; idest, hoc ipsum quod non credit, est sibi ad condemnationem: non credere enim, est non adhærere lumini, quod est esse in tenebris; & hæc est magna condemnatio. Sap. XVII. 17. „ Una catena tenebrarum „ omnes erant colligati. " Tob. V. 12. „ Qua„ le gaudium mihi erit qui in tenebris se„ deo, & lumen cæli non video? " Tertio modo secundum eumdem, *qui non credit*, non iudicatur; idest, iam condemnatus est; idest, iam manifestam causam condemnationis habet. Et simile est ac si diceretur de aliquo qui manifestam causam mortis habet, ante etiam quam feratur sententia mortis contra eum, quia iam mortuus est. Unde Gregorius dicit quod in iudicio duplex est ordo. Quidam etenim iudicabuntur iudicio discussionis, illi videlicet qui habent aliquid condemnationi

(a) *Al.* esse. (b) *Al.* Dominus. (c) *Al.* iudicatur, quia iam iudicatus est; sed dicit &c. (d) *Al.* fidelis peccatoris.

ni repugnans, scilicet bonum fidei, scilicet (d) fideles peccatores. Sed infideles, quorum damnatio est manifesta, absque discussione damnantur: & de istis dicitur: *Qui non credit, iam iudicatus est*. Psal. 1. 6. „ Non (a) „ resurgent impii in iudicio, " scilicet discussionis.

Sciendum est autem, quod iudicari idem est quod condemnari; condemnari autem est a salute excidere, ad quam una sola via pervenitur, scilicet per nomen Filii Dei. Act. iv. 12. „ Non est aliud nomen datum sub cælo, „ in quo oporteat nos salvos fieri. " Et in Psal. LIII. 3. „ Deus in nomine tuo salvum „ me fac. " Qui ergo non credunt in Filium Dei, excidunt a salute, & manifesta est in eis causa damnationis.

(e) Hic manifestat Dominus suam sententiam, scilicet quod causa condemnationis manifesta est in infidelibus: & primo ponit manifestans signum; secundo ostendit signi convenientiam, ibi, *Omnis enim qui male agit, odit lucem*. In signo autem proposito tria facit: primo enim proponit Dei beneficium; secundo perversitatem mentis infidelium; tertio perversitatis causam. Dicit ergo: Manifeste apparet quod qui non credit, iam iudicatus est: quod apparet ex Dei beneficio: quia *lux venit in mundum*. Homines enim erant in tenebris ignorantiæ: quas quidem tenebras Deus destruxit, mittens lucem in mundum, ut homines cognoscerent veritatem. Infra VIII. 12. *Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*. Luc. 1. 78. „ Visitavit nos oriens ex alto. „ Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent. " Sed ista venit in mundum, scilicet lux, quia homo ad eam accedere non poterat: nam „ lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit; sed „ nec videre potest: " I. Tim. VI. 16. Apparet etiam ex perversitate mentis infidelium, qui *dilexerunt magis tenebras quam lucem*; idest, magis voluerunt esse in tenebris ignorantiæ quam instrui per Christum. Iob XXIV. 13. „ Ipsi fuerunt rebelles lumini. " Esa. v. 20. „ Væ qui ponunt lucem tenebras &c. " Cuius quidem perversitatis causa est quia *erant (b) eorum mala opera*: quæ a luce dissonant, & tenebras quærunt. Rom. XIII. 12. „ Abiiciamus opera tenebrarum, " idest peccata, quæ tenebras quærunt. I. Thessal. ult. 7. „ Qui dormiunt, (c) nocte dormiunt. " Iob XXIV. 15. „ Oculus adulteri observat caliginem. " Ex hoc autem aliquis non credit luci, quod ei repugnat discedendo.

Sed numquid omnes infideles habent mala opera? Videtur quod non: nam multi gentiles secundum virtutem operati sunt; puta Cato, & alii plures. Sed dicendum, secundum Chrysostomum, quod aliud est bene operari ex virtute, aliud ex aptitudine, & dispositione naturali. Nam aliqui ex dispositione naturali bene operantur, quia ex eorum dispositione non inclinantur ad contrarium; & hoc modo etiam infideles potuerunt bene operari: sicut quod aliquis caste vixit, quia non impugnabatur a concupiscentia; & sic de aliis. Illi autem ex virtute bene operantur, (d) qui, etsi inclinentur ad vitium contrarium, tamen ex rectitudine rationis, & bonitate voluntatis a virtute non declinant; & hoc est proprium fidelium. Vel dicendum, quod licet infideles bona facerent, non tamen faciebant propter amorem virtutis, sed propter inanem gloriam. Nec etiam omnia bene operabantur, quia Deo cultum debitum non reddebant.

(f) Consequenter cum dicit, *Omnis enim qui male agit, odit lucem*, ostendit propositi signi convenientiam: & primo quidem quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi, *Qui autem facit veritatem venit ad lucem*. Dicit ergo: Ideo non dilexerunt lucem, quia erant eorum mala opera. Et hoc patet, quia *omnis qui male agit, odit lucem*. Non autem dicit, Egit, sed *agit*: quia si quis male egit, tamen pœnitens, & videns se male fecisse, dolet, non odit lucem, sed ad lucem venit. Sed *omnis qui male agit*, idest in malo perseverat, non dolet, nec ad lucem venit, sed eam odit: non inquantum veritatis quidem est manifestativa, sed inquantum per eam peccatum hominis manifestatur. Diligit enim malus homo cognoscere lucem, & veritatem; sed odit per eam manifestari. Iob XXIV. 17. „ Si subito apparuerit aurora, arbitrantur „ umbram mortis. " Et ideo *non venit ad lucem*; & hoc *ut non arguantur opera eius*: nullus enim homo, qui non vult malum deserere, vult reprehendi; sed fugit, & odit. Amos v. 10. „ Odio habuerunt corripientem „ in porta. " Prov. XV. 12. „ Non amat pestilens eum qui se corripit. "

(g) Hic ostendit idem quantum ad bonos facientes veritatem, idest bona opera. Veritas enim non solum in cogitatione, & dictis consistit, sed & in factis. *Venit ad lucem*.

Sed numquid aliquis ante Christum fecit ita? Videtur quod non. Ille enim facit verita-

(a) *Al.* resurgunt. (b) Al. *erant enim eorum &c.* (c) *Al.* morte. (d) *Al.* quia.

tatem, qui non peccat; sed „ ante Christum „ omnes peccaverunt: " ut dicitur Rom. III. 23. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod ille facit veritatem in seipso, cui displicet malum quod fecit; & relictis tenebris, observat se a peccatis, & de præteritis pœnitens *venit ad lucem*, ad hoc ut specialiter *manifestentur opera eius*.

Sed contra est, quod nullus debet publicare bona quæ facit: unde pharisæi de hoc a Domino reprehenduntur. Dicendum est, quod licitum est velle manifestare opera sua coram Deo, ut approbentur, secundum quod dicitur II. Corinth. x. 18. „ Non enim qui seipsum „ commendat, ille probatus est, sed quem „ Deus commendat. " Et Iob xvi. 20. „ Ecce in cælo est testis meus. " Velle etiam manifestari in sua conscientia ut gaudeat: secundum quod dicitur II. Corinth. I. 12. „ Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ „ nostræ " Velle autem manifestari hominibus ad laudem, vel gloriam propriam, reprehensibile est. Nihilominus tamen sancti viri bona quæ faciunt, manifestari desiderant hominibus propter honorem Dei, & propter utilitatem fidei. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux „ vestra coram hominibus ut videant opera „ vestra bona, & glorificent patrem vestrum „ qui in cælis est. " Sed veniunt ad lucem, ut manifestentur opera eorum, *quoniam in Deo sunt facta*, idest secundum mandatum Dei, vel per gratiam Dei. Quicquid enim boni facimus, sive vitando peccatum, seu pœnitendo de commissis, sive bona operando, totum est a Deo, iuxta illud Esa. xxvi. 12. „ Omnia opera nostra operatus es in no„ bis. "

LECTIO IV.

(a) POst hæc venit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam; & illic morabatur cum eis, & baptizabat.

(b) Erat autem & Ioannes baptizans in AEnnon iuxta Salim: quia aquæ multæ erant illic; & veniebant, & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem.

(c) Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione.

(d) Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

(a) SUpra Dominus tradidit doctrinam de spirituali regeneratione per verba; hic vero doctrinam illam implet per opera, baptizando. Et primo inducitur duplex baptismus; secundo movetur quæstio de comparatione eorum, ibi, *Facta est ergo quæstio &c.* Circa primum duo facit. Primo inducitur baptismus Christi; secundo baptismus Ioannis, ibi, *Erat autem Ioannes baptizans &c.* Dicit ergo primo: *Post hæc*, scilicet quæ de doctrina spiritualis regenerationis præmissa sunt, *venit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam*.

Sed hic est quæstio litteralis: nam supra dixerat Evangelista, quod Dominus de Galilæa venerat in Hierusalem, quæ est Iudæa terra, ubi instruxerat Nicodemum. Quomodo ergo post instructionem Nicodemi, venit in Iudæam, cum iam esset ibi? Ad quod est duplex responsio: nam secundum Bedam, Christus post verba Nicodemi, ivit in Galilæam, & ibi aliquamdiu moratus rediit in Iudæam: & ideo cum dicitur, *Post hæc venit Iesus*, non est intelligendum quod immediate venerit in Iudæam post verba Nicodemi. Alio modo, secundum Chrysostomum, intelligendum est quod post hæc immediate venerit in terram Iudæam. Christus enim volebat prædicare ubi multitudo conveniebat, ut multi converterentur. Psal. xxxix. 10. „ Annuntiavi „ iustitiam tuam in ecclesia magna. " Et infra xviii. 20. *Ego palam locutus sum &c.* Duo autem loca erant in Iudæa, ad quæ confluebat multitudo Iudæorum, scilicet Hierusalem, ad quam ibant ad festa, & Iordanis, ad quem concurrebant propter prædicationem, & baptismum Ioannis. Et ideo Dominus ista duo loca frequentans, statim completis diebus festis in Hierusalem, quæ est in una parte Iudææ, venit in aliam partem Iudææ, ubi Ioannes baptizabat, scilicet in Iordanem.

Moraliter autem Iudæa interpretatur confessio, ad quam venit Iesus, quia Christus confitentes sua peccata, vel divinam laudem, visitat. Psal. cxiii. 2. „ Facta est Iudæa „ sanctificatio eius. " Et illic moratur, quia tales non transitorie visitat. Infra xiv. 23. *Ad eum*

eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Et illic baptizat, idest purgat a peccatis: quia nisi quis peccata sua confiteatur, remissionem non consequitur. Prov. XXVIII. 13. „ Qui abscondit scelera sua, non diriget. "

(b) Deinde cum dicit, *Erat autem & Ioannes baptizans in AEnnon*, introducit Evangelista baptisma Ioannis: & circa hoc quatuor facit. Primo enim ponit personam baptizantis; secundo locum baptismi; tertio fructum; quarto tempus. Persona baptizans est Ioannes; & ideo dicit: *Erat autem Ioannes baptizans*.

Sed hic est quæstio: quia cum baptisma Ioannis ordinaretur ad baptismum Christi, videtur quod, veniente baptismate Christi, Ioannes cessare debuerit a baptizando, sicut veniente veritate, cessat figura. Ad hoc est triplex responsio. Una, quantum ad personam Christi: nam Ioannes baptizavit ut Christus baptizaretur ab eo: nec oportebat quod solus Christus ab eo baptizaretur, ne baptismus Ioannis ex huius singularitate, melior Christi baptismate videretur: & ideo expediens fuit ut alii ante Christum baptizarentur a Ioanne: quia antequam Christi doctrina publicata esset, necessarium erat homines præparari ad Christum baptismo Ioannis. Unde secundum hoc, ita se habet baptismus Ioannis ad baptismum Christi sicut catechismus, in quo baptizandi instruuntur de fide, & præparantur ad baptismum, se habet ad verum baptisma. Necessarium etiam fuit ut postquam Christus baptizatus fuerat a Ioanne, alii baptizarentur ab eo, ne Ioannis baptisma reprobandum videretur; sicut etiam non statim veniente veritate cessavit usus legalium, sed, secundum Augustinum, licuit Iudæis determinato tempore legalia servare. Alio modo quantum ad personam Ioannis: nam si Ioannes statim cum Christus baptizare cœpit, destitisset a baptismo, potuisset credi, quod hoc fecisset ex invidia, vel ira. Et quia, ut dicitur Rom. XII. 17. „ providere „ debemus bona non solum coram Deo, sed et„ iam coram (a) omnibus hominibus: " ideo Ioannes non statim cessavit. Alio modo quantum ad discipulos Ioannis, (b) qui iam incipiebant se zelotypos habere ad Christum, & ad discipulos eius, quia baptizabant. Unde si statim Ioannes totaliter baptizare cessasset, dimisisset discipulos suos in maiori zelo, & controversia contra Christum, & discipulos eius. Iam enim etiam Ioanne baptizante, ipsi ægre ferebant baptismum Christi: quod patet ex sequentibus. Et ideo non statim cessavit. I. Corinth. VIII. 9. „ Videte (c) ne „ forte hæc licentia vestra offendiculum fiat „ infirmis. "

Locus autem baptismi erat *in AEnnon iuxta Salim: quia aqua multa erant ibi*. (d) Salim alio nomine dicitur Salem quæ est villa, unde Melchisedech Rex fuit. Et dicitur hic *Salim*, quia apud Iudæos, lector pro voluntate uti potest vocalibus litteris in medio dictionum: unde, sive dicatur Salim, sive Salem, non refert apud Iudæos. Hoc autem quod addit, *Quia aqua multa erant ibi*, ponit ad exponendum hoc nomen loci, scilicet *AEnnon*, quod idem est quod aqua. Fructus autem baptismi est remissio peccatorum; & ideo dicit: *Et veniebant, & baptizabantur*, idest mundabantur: quia, (e) ut dicitur Matth. III. & Luc. III. multitudo magna ibat ad Ioannem. Tempus ponitur ibi, *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem*: quod ideo dicit, ut det intelligere quod ipse incepit narrationem de factis Christi ante alios Evangelistas. Alii namque inceperunt narrare opera Christi solum a tempore incarcerationis Ioannis. Unde dicitur Matth. IV. 12. „ Cum audisset Iesus, quia Ioannes traditus „ esset, secessit in Galilæam. " Et ideo, quia omnia facta Christi ante Ioannis incarcerationem prætericrant, Ioannes, qui ultimo Evangelium scripsit, defectum hunc supplevit; & hoc insinuat, cum dicit: *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem*.

Sed nota, quod dispensatione divina factum est ut Ioannes, Christo baptizante, non diu baptizaret, & prædicaret, ne ex hoc fieret schisma in populo; quamquam hoc ei aliquo tempore permissum fuerit, ne reprobandus videretur, ut supra dictum est. Sic etiam dispensatione factum est ut post prædicationem fidei, & conversionem fidelium, templum totaliter destrueretur, ut videlicet tota devotio, & spes fidelium traheretur ad Christum.

(c) Deinde cum dicit, *Facta est autem quæstio &c.* inducitur quæstio baptismatum: & primo proponitur ipsa quæstio; secundo relatio quæstionis ad Ioannem, ibi, *Et venerunt ad Ioannem*; tertio ponitur quæstionis determinatio, ibi, *Respondit Ioannes, & dixit eis &c.* Quia ergo duo baptizabant, ut dictum est, scilicet Christus, & Ioannes, discipuli ipsius Ioannis pro magistro suo zelantes, occasionem dissidii sumpserunt: & hoc est quod di-

(a) *Al. deest* omnibus. (b) *Al.* qui non incipiebant. (c) *Al.* ne hæc licentia nostra. (d) *Al.* Salim enim. (e) *Al.* hoc dicitur.

dicit: *Facta est quæstio*, idest controversia, *ex discipulis Ioannis*, ipsis scilicet primo moventibus hanc quæstionem, *cum Iudæis*: quos reprehendebant discipuli Ioannis, eo quod ad Christum magis currerent propter miracula quæ faciebat, quam ad Ioannem, qui miraculum nullum faciebat. Et quæstio ista facta est *de purificatione*, idest de baptismo. Causam autem unde invidebant discipuli Ioannis, & controversiam movebant, sumpserunt ex eo quod Ioannes illos quos baptizabat, mittebat ad Christum; Christus vero quos baptizabat non mittebat ad Ioannem. Ex quo videbatur, & forte Iudæi dicebant, Christum maiorem esse Ioanne: & ideo isti nondum spirituales, (*a*) de baptismo contendunt cum Iudæis. I. Corinth. III. 3. „ Cum enim „ sit inter vos zelus, & contentio, nonne „ carnales estis? “

(d) Sed motam quæstionem referunt ad Ioannem; & ideo dicit: *Et venerunt ad Ioannem*. Et si attenditur diligenter, conati sunt commovere Ioannem contra Christum. Similes isti sunt bilinguibus, & susurronibus. Eccli. XXVIII. 15. „ Susurro, & bilinguis ma„ ledictus: multos enim turbabit pacem ha„ bentes. “ Proponunt autem quatuor, quæ commotionem in animo Ioannis contra Christum causarent. Primo enim commemorant humilitatem status Christi præteriti; secundo beneficium a Ioanne impensum; tertio officium assumptum a Christo; quarto (*b*) detrimentum quod provenit Ioanni ex Christi officio. Humilitatem autem status commemorant, cum dicunt, *Qui erat tecum*, quasi unus de discipulis; non autem tu cum illo, sicut cum magistro: nam si alicui maiori honor exhibeatur, non est tanta causa invidiæ; sed tunc quis invidet, quando minori se magis honor exhibetur. Eccle. X. 7. „ Vidi servos in equis „ sedentes, & principes ambulantes super ter„ ram quasi servos. “ Iob XIX. 16. „ Servum „ meum vocavi, & non respondit. “ Quia plus turbatur dominus aliquis de rebellione servi & subditi, quam alicuius alterius. Secundo commemorantes beneficium impensum a Ioanne, (*c*) non dicunt, Quem tu baptizasti: quia in hoc confessi fuissent magnificentiam Christi, quæ in baptismo demonstrata est, & descensum Spiritus sancti super eum in specie columbæ, & vocem Patris sibi factam; sed dicunt: *Cui tu testimonium perhibuisti*; idest, quem tu clarum, & circumspectum fecisti, talia tibi rependere audet, quod multum concitat exacerbationem. Psal. XL. 10. „ Qui edebat panes meos, magnificavit „ super me supplantationem. “ Sed quia quærentes propriam gloriam, & intendentes lucrum proprium in suo officio, dolent si alius officium illud assumat; ideo tertio isti addunt etiam, quod Christus Ioannis officium sibi assumpsit, cum dicunt: *Ecce hic baptizat*; idest, officium tuum exercet: quod multum concitat ad turbationem: nam communiter videmus (*d*) hic, homines eiusdem artis insidiose, & invide se habere ad invicem. Figulus figulo invidet, non autem fabro. Sic etiam doctores proprium honorem quærentes, dolent si alius veritatem docet: contra quos dicit Gregorius: „ Mens pii pastoris optat „ ut veritatem, quam solus docere non suf„ ficit, alii doceant. “ Sic & Moyses, Num. XI. 29. „ Quis det ut omnis hic populus pro„ phetet? “ Sed non solum sufficiebat istis concitare Ioannem; sed quod magis movet, referunt, scilicet detrimentum quod Ioanni ex assumpto officio a Christo provenire videbatur: quod quarto exponunt, cum dicunt: *Et omnes veniunt ad eum*, qui scilicet ad te venire solebant: (*e*) quia te dimisso, & contempto, omnes ad baptismum eius currunt. Quod autem ante consueverant ire ad Ioannem patet ex testimonio Matth. XI. 7. „ Quid „ existis in desertum videre? &c. “ Tali invidia movebantur pharisæi contra Christum: unde dicebant infra XII. 19. *Ecce totus mundus post eum vadit*. Sed ex his Ioannes non fuit motus contra Christum: non enim erat arundo vento agitata, ut dicitur Matth. XI. Et hoc patet ex responsione Ioannis, quæ sequitur in determinatione quæstionis sibi delatæ.

(a) *Al.* de hoc. (b) *Al.* decrementum. (c) *Al.* ideo dicunt. (d) *Al.* hoc. (e) *Al.* quod.

LECTIO V.

(a) RESpondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo.

(b) Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

(c) Qui habet sponsam, sponsus est.

(d) Amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.

(e) In hoc ergo gaudium meum impletum est.

(f) Illum oportet crescere, me autem minui.

(g) Qui de sursum venit, super omnes est.

(h) Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur.

(i) Qui de cælo venit, super omnes est; & quod vidit, & audivit, hoc testatur.

(a) HIc ponitur responsio Ioannis super quæstione sibi delata a discipulis: quæ quidem quæstio duo continebat, scilicet querimoniam de officio assumpto: unde dicebant: *Ecce hic baptizat:* & de Christi profectu in fama, & opinione hominum: unde dicebant: *Et omnes veniunt ad eum*. Et ideo Ioannes dirigit responsionem suam ad hæc duo: & primo respondet ad querimoniam de officio assumpto; secundo vero ad querimoniam de profectu Christi, ibi, *Illum oportet crescere, me autem minui*. Circa primum tria facit. Primo ostendit officiorum Christi, & sui originem; secundo ipsorum distinctionem, ibi, *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis*; tertio ostendit habitudinem Christi, & suam ad dicta officia, ibi, *Qui habet sponsam, sponsus est*.

Circa primum autem nota, quod discipuli Ioannis licet malitiose Ioanni quæstionem proponant, & ex hoc sint reprehensione digni, Ioannes tamen non eos vehementer increpat; & hoc propter imperfectionem: timebat enim ne commoti ex reprehensione, recederent ab eo, & iungentes se pharisæis, Christo publice insidiarentur; implens in hoc quod de Domino dicitur, Esa. XLII. 3. „ Calamum quassatum non confringet &c. " Similiter advertendum, quod a principio suæ responsionis non ardua, & præclara de Christo asserit, sed humilia, & plana propter ipsorum invidiam. Cum enim excellentia sit alterius invidiæ provocativa, si Ioannes statim Christi excellentiam eis proposuisset, illorum invidiæ fomentum præstitisset; & ideo humilia proponens, dicit: *Non potest homo a se accipere quicquam*: intendens in hoc eis terrorem incutere; quasi dicat: Hoc quod omnes ad eum currunt, non est nisi a Deo: quia *non potest homo accipere quicquam*, scilicet perfectionis, & boni, *nisi fuerit ei datum de calo*: (a) & ideo si vos contradicitis, contradicitis Deo. Actor. v. 38. „ Si ex hominibus est „ (b) consilium hoc, aut opus istud, dissolvetur. " Et sic exponit Chrysostomus, referens hoc ad Christum. Augustinus autem refert ad ipsum Ioannem, & melius. *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo*; quasi dicat: Vos zelatis pro me, & vultis quod ego maior sim quam Christus; sed hoc non est mihi datum, nec ego volo mihi usurpare: secundum illud Hebr. v. 4. „ Nemo assumit sibi honorem &c. " Sic ergo patet officiorum origo.

(b) Sequitur officiorum distinctio, cum dicit: *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis*; quasi dicat: Ex testimonio meo, quod sibi perhibui, potestis scire officium mihi commissum a Christo: nam *ipsi vos mihi testimonium perhibetis*, idest perhibere potestis, *quod dixerim: Non sum ego Christus*. Supra I. 20. *Confessus est, & non negavit*. Sed hoc dixi, *quia missus sum ante illum*, sicut præco ante iudicem. Sic ergo ex testimonio meo scire potestis officium meum, quod est præcedere Christum, & præparare sibi viam. Supra I. 6. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes*. Sed officium Christi est iudicare, & præesse. Et si bene attenditur, Ioannes more providi respondentis, proponentes ex verbis eorum arguit, secundum illud Luc. XIX. 22. „ Ex ore tuo te iu„ dico. "

(c) Qualiter autem Ioannes se habet ad officium suum, ostendit cum subdit: *Qui habet sponsam, sponsus est*: & primo ponit quamdam similitudinem; secundo adaptat eam ad propositum, ibi, *In hoc autem gaudium meum imple-*

(a) *Al.* & ideo sic vos contradicitis Deo. (b) *Al. deest* consilium hoc.

impletum est. Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem quantum ad id quod pertinet ad Christum; secundo quantum ad id quod pertinet ad seipsum, ibi, *Amicus autem sponsi &c.* Circa primum notandum est, quod in rebus humanis disponere, & dominari, & habere sibi sponsam, pertinet ad sponsum tantum; & ideo dicit: *Qui habet sponsam*, idest ad quem pertinet habere sponsam, *sponsus est*. Iste autem sponsus est Christus. Psal. XVIII. 6. „ Tamquam sponsus procedens „ de thalamo suo. " Sponsa sua est Ecclesia, quæ coniungitur ei per fidem. Oseæ II. 20. „ Sponsabo te mihi in fide. " Et in huius figuram dixit Sephora ad Moysen, Exod. IV. 25. „ Sponsus sanguinum tu mihi es. " Et de istis nuptiis dicitur Apoc. XIX. 7. „ Venerunt nuptiæ agni. " (a) Sic ergo quia Christus sponsus est, etiam ad eum pertinet habere sponsam, scilicet Ecclesiam; sed ad me non pertinet nisi gaudere, (b) quod sponsam habet.

(d) Unde dicit: *Amicus autem sponsi ... gaudio gaudet*. Et licet supra dixerit, quod non erat dignus solvere corrigiam calceamentorum Iesu, hic tamen vocat se eius amicum, ut insinuet caritatis (c) suæ fidelitatem ad Christum. Nam servus ad ea quæ domini sui sunt, non movetur affectu caritatis, sed spiritu servitutis; amicus vero ex amore, quæ amici sunt procurat, & fideliter. Unde servus fidelis est sicut amicus domini sui. Eccli. XXXIII. 31. „ Si est tibi servus fidelis, „ sit tibi quasi anima tua: " Et ex hoc patet fidelitas servi, quando gaudet de bonis domini, & quando non sibi, sed domino suo bona procurat. Sic ergo, quia Ioannes sponsam sibi creditam, non sibi, sed sponso reservavit, servus fidelis fuit, & amicus sponsi. Et ideo ad hoc insinuandum, se amicum sponsi dicit. Simile debent facere homines amici veritatis, ut sponsam eis ad custodiendum commissam non ad propriam utilitatem, & gloriam convertant, sed ad honorem, & gloriam sponsi honorifice præservent: alias non essent amici sponsi, sed potius adulteri. Unde Gregorius dicit, quod „ adulterinæ cogi„ tationis (d) puer reus est, si placere ocu„ lis sponsæ desiderat, per quem (e) sponsus „ dona transmittit. " Quod non faciebat Apostolus II. Corinth. XI. 2. „ Despondi enim „ vos uni viro virginem castam exhibere Chri„ sto. " Simile & Ioannes faciebat, quia sponsam, scilicet populum fidelem, non sibi retinuit, sed ad sponsum, scilicet Christum, duxit. Sic ergo insinuat caritatis suæ fidelitatem per hoc quod dicit, *Amicus sponsi*. Item permanentia, cum dicit, *Stat*, firmus in amicitia, & fidelitate, non elevans se supra se. Habac. II. 58. „ Super custodiam meam „ stabo. " I. Corinth. XV. 58. „ Estote stabi„ les, & immobiles. " Eccli. VI. II. „ Ami„ cus, si permaneat fixus, erit tibi quasi coæ„ qualis. " Item attentionem, cum dicit, *Et audit eum*; idest, attente considerat modum quo sponsus sponsæ coniungitur. In quo, secundum Chrysostomum, explicat modum istorum sponsalium: nam per fidem celebrantur: „ fides autem est ex auditu, " Rom. X. 17. Vel *audit*, idest reverenter obedit, disponendo de sponsa secundum imperium sponsi: Esa. L. 4. „ Audiam eum quasi magistrum: " quod est contra malos prælatos, qui non secundum Christi mandatum disponunt Ecclesiam. Item insinuat spiritualem iucunditatem, cum dicit: *Et gaudio gaudet propter vocem sponsi*; scilicet, cum sponsus sponsam suam alloquitur. Et dicit, *Gaudio gaudet*, ut ostendat veritatem, & perfectionem sui gaudii. Qui enim non gaudet de bono, non vero gaudio gaudet. Et ideo, si ego dolerem ex hoc quod Christus, qui est verus sponsus, (f) sponsæ, idest Ecclesiæ, prædicat; non essem amicus sponsi: sed ego non doleo.

(e) Immo *in hoc gaudium meum impletum est*, scilicet quod video quod diu desideravi, sponsum videlicet sponsam alloquentem. Vel *in hoc gaudium meum impletum est*; idest, ad perfectam, & debitam mensuram pervenit, quando sponsa iam coniungitur sponso: quia iam habeo gratiam meam, & officium meum perfeci. Habac. III. 18. „ Ego autem in Domi„ no gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. "

(f) Consequenter cum dicit, *Illum oportet crescere, me autem minui*, solvit quæstionem quantum ad querimoniam de profectu gratiæ Christi. Et primo ponit huius profectus convenientiam; secundo rationem assignat, ibi, *Qui de sursum est, super omnes est*. Dicit ergo: Vos dicitis, quod omnes currunt ad eum, idest ad Christum; & sic proficit in honore, & fama populi: sed ego dico, quod hoc non est inconveniens: quia *illum oportet crescere*, non in se, sed quantum ad alios, inquantum eius virtus magis ac magis innotescit; sed *me oportet minui*, in reverentia, & fama quoad populum: nam honor & reverentia non debetur mihi sicut principali, sed Christo: & ideo ipso veniente, cessat exhibitio reverentiæ quantum ad me; sed crescit quantum ad Christum: sicut veniente principe, cessat officium legati. I. Corinth. XIII. 10.

(a) *Al.* Sic ergo quia sponsus, etiam ad eum pertinet &c. (b) *Al.* quod sponsus sponsam habet. (c) *Al.* *innititur* suæ. (d) *Al.* pure. (e) *Al.* sponsa. (f) *Al.* *deest* sponsæ.

10. „ Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. " Et sicut in cælo lucifer præcedit solem ad illuminandum, quo veniente, cessat eius lux: ita Ioannes præcessit Christum: unde lucifero comparatur, Iob XXXVIII. 32. „ Numquid produ- „ ces luciferum? " Significatur hoc etiam in nativitate Ioannis, & in morte eius. In nativitate quidem, quia natus est Ioannes eo tempore quo dies decrescere incipiunt; Christus vero quando dies crescere incipiunt, scilicet octavo kalendas ianuarii. Quantum ad mortem vero, quia Ioannes mortuus minoratus per capitis abscissionem; Christus vero sublimatus per crucis exaltationem.

Moraliter autem hoc debet esse in unoquoque nostrum. *Oportet illum*, idest Christum, in te *crescere*, ut scilicet in cognitione, & amore eius proficias: quia inquantum magis eum potes cognoscendo, & amando percipere, tanto magis Christus crescit in te; sicut qui magis proficit in (a) videndo unam & eamdem lucem, reputat lucem magis crescere. Et ex hoc oportet homines sic proficientes minui in sua reputatione: quia quanto plus cognoscit quis de altitudine divina, tanto minorem reputat parvitatem humanam: unde Prov. XXX. 1. dicitur: „ Visio quam lo- „ cutus est vir, cum quo est Deus: " & sequitur: „ Stultissimus sum virorum, & sa- „ pientia hominum non est mecum. " Et Iob ult. 5. „ Auditu auris audivi te, nunc autem „ oculus meus videt te: idcirco ipse me re- „ prehendo, & ago pœnitentiam in favilla „ & cinere. "

(g) Consequenter cum dicit, *Qui desursum venit, super omnes est*, assignat rationem dictorum: & hoc dupliciter. Primo ex origine; secundo ex doctrina, ibi, *Qui de terra est, de terra loquitur*. Circa primum sciendum est, quod in rebus (b) unumquodque ad hoc quod sit perfectum, oportet venire ad terminum sibi debitum ex sua origine: sicut si aliquis ex Rege oritur, oportet eum tamdiu crescere quousque fiat Rex. Christus autem habet originem excellentissimam, & æternam; & ideo oportet illum crescere per manifestationem suæ virtutis, quantum ad alios, quousque innotescat, eum super omnes esse: & ideo dicit: *Qui desursum est*, scilicet Christus secundum divinitatem. Supra (hoc cap.) *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo*. Infra VIII. 23. *Vos de deorsum estis, ego autem desuperius sum*. Vel desursum venit secundum humanam naturam, idest de altitudine humanæ naturæ, assumendo eam in altitudine sua secundum quod fuit (c) in quolibet statu. Consideratur enim secundum triplicem statum. Primus enim status humanæ naturæ est ante peccatum; & de hoc (d) assumpsit puritatem, assumendo carnem non (e) inquinatam contagio culpæ originalis. Exod. XII. 5. „ Erit agnus anniculus absque macula. " Secundus status est post peccatum; & de hoc assumpsit passibilitatem, & mortem, assumendo similitudinem carnis peccati, quantum ad pœnam, non ipsum peccatum quantum ad culpam, secundum illud Rom. VIII. 3. „ Mi- „ sit Deus Filium suum in similitudinem car- „ nis peccati. " Tertius est status resurrectionis, & gloriæ; & de hoc assumpsit impossibilitatem peccandi, & fruitionem animæ.

Sed cavendus est hic error quorumdam dicentium, in Adam remansisse aliquod materialiter non inquinatum macula originali, & traductum in posteros, puta usque ad Beatam Virginem; & de hoc corpus Christi fuisse formatum: quod quidem hæreticum est: quia quicquid in Adam materialiter fuit, macula originalis peccati inquinatum est. Materia vero, de qua formatum est corpus Christi, depurata fuit virtute Spiritus sancti, Beatam Virginem sanctificantis.

Iste, inquam, *qui desursum venit* secundum divinitatem, & secundum humanam naturam, *super omnes est*, & per eminentiam gradus, secundum illud Psal. CXII. 4. „ Excelsus „ super omnes gentes Dominus: " & per auctoritatem, (f) & potestatem. Ephes. 1. 22. „ Ipsum dedit caput super omnem Ec- „ clesiam. "

(h) Hic ostendit rationem quantum ad doctrinam: & primo ostendit modum doctrinæ Christi, & eius altitudinem; secundo diversitatem recipientium, vel non recipientium ipsam doctrinam, ibi, *Et testimonium eius nemo accipit &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit conditionem doctrinæ Ioannis; secundo conditionem (g) doctrinæ Christi, ibi, *Qui de cælo venit, super omnes est*. Circa primum sciendum est, quod homo per loquelam suam maxime cognoscitur. Matth. XXVI. 73. „ Loquela tua manifestum te facit: " & ibid. XII. 34. „ Ex abundantia cordis os lo- „ quitur. " Et inde est quod conditio doctrinæ attenditur secundum conditionem suæ originis. Sic ergo ad cognoscendum conditionem doctrinæ Ioannis, consideremus primo conditionem suæ originis: unde dicit: *Qui est de terra*, scilicet Ioannes, non solum materialiter, sed etiam active: quia corpus eius

(a) *Al.* utendo. (b) *Al.* unumquemque. (c) *Al.* in primo statu. (d) *Al.* assumit. (e) *Al.* inquinantum; *sic & infra*. (f) *Al. deest* & potestatem. (g) *Al. omittitur* doctrinæ.

eius virtute creata formatum fuit. Iob iv. 19. „Qui habitant domos luteas, & terrenum habent fundamentum." Secundo consideremus eius conditionem, quæ terrena est: unde dicit, *De terra est*, idest terrenus Et ideo tertio doctrina eius describitur: unde dicit: *De terra loquitur*, idest de terrenis. Esa. xxix. 4. „De terra loqueris, & de humo „audietur eloquium tuum."

Sed quomodo de terra loquitur qui fuit Spiritu sancto repletus adhuc ex utero matris suæ? Respondeo, secundum Chrysostomum, dicendum, quod Ioannes de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam; quasi dicat: Ea quæ loquitur, parva, & humilia sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam, in comparatione ad illum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi, ut dicitur Colossen. ii. Esa. lv. 9. „Sicut exaltantur cæli a „terra, ita exaltatæ sunt viæ meæ a viis „vestris." Vel dicendum, secundum Augustinum, & melius, quod considerandum est in quolibet homine quid habeat ex se, & quid ex alio. Ioannes autem, & quilibet homo purus ex se habet quod sit de terra. Et ideo quantum ad ipsum pertinet, non habet quod loquatur nisi de terra; & si aliqua divina loquitur, hoc habet ex divina illuminatione. Eccli. xxxiv. 6. „Cor tuum quasi phan„tasias patitur, nisi ab omnipotente fuerit „(a) emissa visitatio." Unde & Apostolus dicit. I. Corinth. xv. 10. „Non autem ego, „sed gratia Dei mecum." Matth. x. 20. „Non enim vos estis qui loquimini, sed spi„ritus. Patris vestri, qui loquitur in vobis." Sic ergo quantum ad Ioannem pertinet, *de terra est*, *& de terra loquitur*. (b) Si quid autem divinum in eo fuit, non recipientis, sed illuminantis est.

(i) Hic proponit conditionem doctrinæ Christi; & circa hoc tria facit. Primo enim ostendit conditionem originis quæ cælestis est: unde dicit: *Qui de cælo venit, super omnes est*. Licet enim corpus Christi materialiter de terra fuerit, active tamen de cælo venit, inquantum virtute divina corpus eius formatum fuit. Venit etiam de cælo, quia persona æterna & increata Filii de cælo venit per carnis assumptionem. Supra eodem: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis, qui est in cælo*. Secundo ostendit dignitatem suæ conditionis, quæ altissima est: unde dicit: *Super omnes est*: (c) & hoc expositum est supra. Tertio concludit dignitatem doctrinæ suæ, quæ certissima est: quia *quod vidit, & audivit, hoc testatur*. Christus enim, inquantum est Deus, est ipsa veritas, sed inquantum homo, est testis veritatis. Infra xviii. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati*. Ideo testimonium perhibet de seipso. (d) Infra vii. 13. *Testimonium perhibes de teipso*. Sed testatur certa, (e) quia quæ audivit apud Patrem. Infra viii. 26. *Ego quæ audivi a Patre meo, hæc loquor in mundo*. I. Ioan. i. 13. „Quod vidimus, & audivimus."

Sed nota, quod aliter habetur cognitio rei per visum, & aliter per auditum: nam per visum habetur cognitio rei per ipsam rem visam; sed per auditum non cognoscitur res per ipsam vocem auditam, sed per intellectum loquentis. Quia ergo Dominus habet scientiam acceptam a Patre, ideo dicitur, *Quod vidit*, inquantum procedit de essentia Patris, *& audivit*, inquantum procedit ut Verbum intellectus paterni. Sed quia in rebus intelligentibus aliud est eorum esse, & aliud eorum intelligere; ideo aliter accipitur ab eis cognitio per visum, & aliter per auditum. Sed in Deo Patre idem est esse, & intelligere, ideo in Filio idem est videre, & audire. Similiter etiam quia in vidente non est ipsa essentia rei in se, sed similitudo eius, similiter & in audiente non est ipsa conceptio loquentis, sed signum ipsius; ideo videns non est ipsa essentia rei in se, nec audiens est ipsum verbum. In Filio autem est ipsa essentia Patris accepta per generationem, & est ipsum Verbum; & ideo in ipso idem est videre, & audire.

Et hoc sic concludit Ioannes, quod ex quo doctrina Christi altior, & certior est quam mea, ideo magis audiendus est Christus quam ego.

(a) *Al.* evulsa. (b) *Al.* Si quidem.. (c) *Al.* Et hoc expositum est, quia &c. (d) *Al.* Infra vii. testimonium perhibet de seipso. (e) *Al.* quia quæ audivit. Infra viii. *Ego quæ vidi apud Patrem, & quæ audivi*. Infra viii. *Ego quæ audivi a Patre meo &c.*

LECTIO VI.

(a) ET testimonium eius nemo accipit.
(b) Qui autem acceperit eius testimonium, signavit, quia Deus verax est.
(c) Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur:
(d) Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.
(e) Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.
(f) Qui credit in Filium, habet vitam æternam.
(g) Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum.

(a) SUpra Ioannes Baptista commendavit Christi doctrinam; hic vero agit de diversitate recipientium: unde tractat de fide adhibenda ipsi doctrinæ; & circa hoc tria facit. Primo ostendit raritatem credentium; secundo credendi debitum, ibi, *Qui autem acceperit eius testimonium &c.* tertio fidei præmium, ibi, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*. Dicit ergo: Dico quod Christus (a) certam scientiam habet, & vera loquitur. Tamen licet pauci testimonium eius accipiant, non propter hoc doctrinæ ipsius derogatur: quia hoc non est ex parte eius, sed ex parte eorum, qui non recipiunt, scilicet discipulorum Ioannis, qui nondum credebant, & pharisæorum, qui ipsius doctrinæ detrahebant. Et ideo dicit: *Et testimonium eius nemo accipit*. Hoc autem quod dicit, *Nemo*, potest dupliciter exponi. Uno modo, *nemo*, idest pauci, etsi aliqui accipiant. Et quod aliqui accipiant, ostendit subdens: *Qui autem acceperit eius testimonium &c.* Hoc modo loquendi usus est Evangelista cum dixit supra I. 11. *In propria venit, & sui eum non receperunt*: quia pauci eum receperunt. Alio modo, quia accipere eius testimonium est credere in Deum; sed nullus potest credere ex seipso, sed ex Deo. Ephes. II. 8. „ Gratia salvati estis. " Et ideo dicit: *Nemo accipit*, scilicet ex se, nisi donetur sibi a Deo. Vel aliter consuetum est in Scriptura divina populo loqui de duobus. Quia quamdiu sumus in hoc mundo, mali sunt permixti bonis; & ideo Scriptura aliquando loquitur de populo, referendo intentionem suam ad malos, aliquando ad bonos. Et hic modus loquendi habetur Hier. XXVI. nam primo dicit: Omnis populus, & sacerdotes quærebant occidere Hieremiam: referens intentionem suam ad malos, & postea statim dicit, quod omnis populus quærebat eum liberare, loquens de bonis. Eodem modo & Ioannes Baptista habens oculos suos ad sinistram, idest ad malos, dicit: *Et testimonium eius nemo accipit*: & ex alia referens ad dexteram, idest ad bonos, dicit: *Qui autem acceperit eius testimonium &c.* ubi ostendit debitum fidei, quod est supponere se veritati divinæ.

(b) Et circa hoc quatuor facit. Primo proponit divinam veritatem; secundo subdit divinæ veritatis denuntiationem, ibi, *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur*; tertio insinuat denuntiandi facultatem, ibi, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*; quarto assignat facultatis rationem, ibi, *Pater diligit Filium &c.* Debitum autem fidei est ut homo veritati divinæ se supponat; & ideo dicit, quod si pauci testimonium eius accipiunt, tamen aliqui accipiunt: unde dicit: *Qui autem acceperit eius testimonium*, idest quicumque sit ille, *signavit*, idest signum quoddam in corde suo ponere debet, seu posuit, quod ipse Christus est Deus, & est verax: quia ipse dicebat se esse Deum: quod si non esset, non esset verax, cum tamen scriptum sit, Rom. III. 4. „ Est autem Deus verax &c." De isto signaculo dicitur Cant. VIII. 6. „ Pone me ut „ signaculum super cor tuum. " Et II. Tim. II. 9. „ Firmum fundamentum Dei stat, ha„ bens signaculum &c. " Vel, secundum Chrysostomum, *signavit*, idest monstravit, *quia Deus*, scilicet Pater, *verax est*: quia scilicet misit Filium suum, quem promisit mittendum. Quod ideo dicit Evangelista ut ostendat, eos qui non credunt Christo, veritatem Patris negare.

(c) Et ideo statim subdit divinæ veritatis commendationem, dicens: *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur*; quasi dicat: Hoc signavit, quod Christus, cuius testimonium accipit, *quem Deus misit, verba Dei loquitur*: & ideo qui credit ei, credit Patri. Infra VIII. 26. *Ego quæ audivi a Patre loquor in mundo*. Unde non loquebatur nisi Patrem, & verba

(a) *Al.* etiam.

ba Patris: quia missus erat a Patre, & quia ipse est Verbum Patris: unde etiam (a) se loqui Patrem dicit. Vel si hoc quod dicit, *quod Deus verax est*, referatur ad Christum, datur intelligi distinctio personarum: cum enim Pater sit Deus verax, & Christus est verax Deus; sequitur, quod verus Deus misit Deum verum, distinctum ab eo in persona, non in natura.

(d) Denuntiandi autem facultas subest Christo maxima, quia non ad mensuram recipit spiritum: & ideo dicit: *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*. Posses enim dicere, quod licet miserit eum Deus, tamen non omnia a Deo loquitur, sed aliqua: nam & Prophetæ aliquando quidem locuti sunt ex spiritu suo, aliquando vero ex spiritu Dei. Sicut II. Reg. VII. legitur de Nathan Propheta, quod ex spiritu suo loquens, consuluit David, quod ædificaret templum; quod quidem postmodum ex spiritu, & nutu divino retractavit. Sed hoc ostendit Baptista locum non habere in Christo: quia Prophetæ quidem accipiunt spiritum Dei mensurate, scilicet quantum ad aliquid, non quantum ad omnia; & ideo non quantum ad omnia verba Dei loquuntur: Christus autem, qui absque mensura, & quantum ad omnia spiritum recepit, ideo quantum ad omnia, verba Dei loquitur.

Sed quomodo Spiritus sanctus (b) datur ad mensuram, cum sit immensus, secundum Athanasium in suo symbolo: „Immensus Pater, „ immensus Filius, immensus Spiritus sanctus?" Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus datur ad mensuram, non quantum ad essentiam suam, & virtutem eius, secundum quod est infinitus, sed quantum ad dona, quæ dantur mensurate. Ephes. IV. 7. „ Unicuique nostrum data est gratia secundum mensu„ ram."

Notandum autem, quod hoc quod dicitur hic de Christo quod non ad mensuram dedit ei Deus Pater spiritum, potest dupliciter intelligi. Uno modo intelligitur de Christo secundum quod Deus; alio modo secundum quod homo. Ad hoc enim datur alicui aliquid ut habeat illud: habere autem Spiritum sanctum, convenit Christo & inquantum Deus, & inquantum homo: & sic secundum utrumque habet Spiritum sanctum, (c) sed inquantum homo, habet Spiritum sanctum ut sanctificantem: Esa. LXI. 1. „ Spiritus Domini super „ me, eo quod unxerit me," scilicet hominem: inquantum vero Deus habet Spiritum sanctum ut manifestantem tantum, secundum quod ab eo procedit. Ioan. XVI. 14. *Ille me clarificabit*, idest manifestabit, *quia de meo accipiet*. Sic ergo utroque modo, scilicet inquantum Deus, & inquantum homo, Christus habet Spiritum sanctum non ad mensuram: nam Christo, inquantum Deus, dicitur Deus Pater dare Spiritum sanctum, non ad mensuram, quia dat ei virtutem, & potestatem spirandi Spiritum sanctum: qui cum sit infinitus, in infinitum dat ei Pater: quem quidem Pater dat ei sicut ipse habet, ut scilicet sicut ab eo procedit, ita & a Filio: & hoc dedit ei per æternam generationem. Similiter & Christus, inquantum homo, non ad mensuram habuit Spiritum: nam hominibus datur Spiritus sanctus ad mensuram, quia gratia eius ad mensuram eis datur; sed Christus inquantum homo non ad mensuram recepit gratiam: & ideo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum.

Sed notandum, quod in Christo est triplex gratia, scilicet unionis, singularis personæ, quæ est habitualis, & capitis quæ est influentiæ: & quamlibet istarum recepit Christus non ad mensuram. Nam gratia unionis, quæ non est habitualis, sed quoddam gratuitum donum, datur Christo, (d) ut scilicet in humana natura sit verus Filius Dei non per participationem, sed per naturam, inquantum scilicet humana natura Christi unita Filio Dei in persona sit: quæ quidem unio gratia dicitur, quia nullis præcedentibus meritis hoc habuit. (e) Natura autem divina infinita est: unde ex ipsa unione accepit donum infinitum. Sic ergo non ad mensuram (f) recepit Spiritum sanctum, idest donum, & gratiam unionis, quæ Spiritui sancto attribuitur inquantum gratuita. Gratia autem habitualis dicitur, secundum quod anima Christi plena fuit gratia, & sapientia, secundum quod dicitur supra I. 14. *Vidimus eum quasi Unigenitum a Patre, plenum gratia &c.* De qua quidem gratia dubium esse potest, an receperit eam non ad mensuram. Cum enim huiusmodi gratia (g) sit donum creatum, confiteri oportet quod habeat essentiam finitam: quod quidem quantum ad essentiam, secundum quod quid creatum est, ipsa gratia habitualis finita fuit. Sed tamen Christus dicitur eam recepisse non ad mensuram triplici ratione. Primo quidem ex parte recipientis. Manifestum est enim uniuscuiusque naturæ capacitatem esse finitam: quia, etsi infinitum bonum recipere possit cognoscendo, & amando

(a) *Al.* cum se. (b) *Al.* datus ad mensuram est, sic immensus secundum illud cant. Athanasii &c.
(c) *Al.* scilicet inquantum. (d) *Al.* ut scilicet humana natura Christi unita sit Filio Dei in persona &c.
(e) *Al.* Naturalis autem divinitas. (f) *Al.* recipit. (g) *Al.* sit donum tantum.

do, & fruendo, tamen ipsum recipit fruendo finite. Est autem cuiuslibet creaturæ, secundum suam speciem, & naturam, determinata capacitatis mensura; quæ tamen divinæ potestati non præiudicat quin posset aliam creaturam facere maioris capacitatis; sed iam non esset eiusdem naturæ secundum speciem; sicut si ternario addatur unitas, erit alia species numeri. Quando igitur alicui naturæ non datur de bonitate divina, quanta est capacitas naturalis speciei suæ, videtur ei secundum aliquam mensuram donatum; quando vero tota naturalis capacitas (*a*) impletur, non videtur ei secundum mensuram donatum: quia etsi sit mensura ex parte (*b*) recipientis, non est tamen mensura ex parte dantis, qui totum paratus est dare: sicut aliquis vas ad fluvium deferens, absque mensura invenit ibi aquam paratam, quamvis ipse cum mensura accipiat, propter vasis determinatam quantitatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem est secundum essentiam, sed infinite, & non secundum mensuram dicitur dari, quia tantum ei datur quantum natura creata capere potest. Secundo vero ex parte doni recepti: nam omnis forma, seu actus secundum rationem suam consideratus, non est finitus eo modo quo finitur per subiectum in quo recipitur; sed nihil prohibet illum secundum suam essentiam finitum esse, inquantum esse suum est in aliquo receptum. Illud enim secundum essentiam suam infinitum est, quod habet totam plenitudinem essendi: quod quidem soli Dei convenit, qui est summum esse. Si autem ponatur aliqua forma spiritualis esse non in subiecto existens, puta albedo, vel color, non quidem haberet essentiam infinitam, quia essentia eius esset determinata ad genus, vel speciem; nihilominus tamen totam plenitudinem illius speciei possideret: unde secundum rationem speciei absque termino, vel mensura esset, habens quicquid ad illam speciem pertinere potest. Si autem in aliquo subiecto recipiatur albedo, vel color, non habet semper totum quicquid pertinet ad rationem formæ huius de necessitate, & semper, sed solum quando sic habetur sicut perfecte haberi potest; ita scilicet quod modus habendi adæquet rei habitæ potestatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem fuit secundum essentiam, sed tamen dicitur absque termino & mensura fuisse, quia quicquid ad rationem gratiæ poterat pertinere, totum Christus accepit. Alii autem non totum accipiunt; sed unus sic, & alius sic. „ Divisiones enim gratiarum sunt: " I. Corint. XII. 4. Tertio autem ex parte causæ. In causa enim quodammodo habetur effectus. Cuicumque ergo adest causa infinitæ virtutis ad influendum, dicitur habere illud quod influitur, absque mensura, & aliquo modo infinite. Puta, si quis haberet fontem, qui aquam infinitam posset (*c*) effluere, infinite diceretur, & absque mensura aquam habere. Sic anima Christi, infinitam, & absque mensura gratiam habet, ex hoc ipso quod habet Verbum sibi unitum, quod est totius emanationis creaturarum infinitum, & indeficiens principium. Patet autem ex his quæ dicta sunt, quod gratia ipsius Christi, quæ dicitur capitis, secundum quod Christus est caput Ecclesiæ, est infinita quantum ad influentiam. Ex hoc enim quod (*d*) habuit unde effunderet absque mensura Spiritus dona, accepit virtutem effundendi ipsa absque mensura, ut scilicet gratia Christi non solum sufficiat ad salutem hominum aliquorum, sed hominum totius mundi, secundum illud I. Ioan. II. 2. „ Ipse „ est propitiatio pro peccatis nostris, & non „ pro nostris tantum, sed etiam totius mun„ di; " ac etiam plurium mundorum, si essent.

(e) Habet etiam Christus denuntiandi veritatem divinam opportunam facultatem, quia omnia sunt in potestate eius: unde dicit: ***Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius***: quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo, & secundum quod Deus; sed aliter, & aliter. Si enim referatur ad Christum, secundum naturam divinam, tunc *diligit* non designat principium, sed signum: non enim possumus dicere quod Pater omnia Filio dat, quia diligit eum, propter duo. Primo quia diligere est actus voluntatis; dare autem naturam Filio, est generare ipsum. Si ergo Pater daret voluntate naturam Filio, voluntas Patris esset principium generationis Filii; & sic sequeretur quod Pater generaret Filium voluntate, & non natura: quod est hæresis Arriana. Secundo autem quia dilectio Patris ad Filium est Spiritus sanctus. Si ergo dilectio Patris ad Filium esset ratio quare dedit omnia Pater in manu Filii, sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium generationis Filii: quod est inconveniens. Dicendum est ergo, quod ly *diligit* importat signum tantum, ut dicatur, quod dilectio perfecta, qua *Pater diligit Filium*, est signum quod Pater *dedit omnia in manu eius*, quæ scilicet Pater habet. Matth. XI. 27. „ Omnia mihi tradita sunt a Patre „ meo. "

(a) *Al.* non impletur. (b) *Al.* capacitatis. (c) *Al.* extrahere. (d) *Al.* habet.

„ meo. “ Infra XIII. 3. *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.* Si referatur autem ad Christum, secundum quod homo, sic ly *diligit* dicit rationem principii, ut dicatur Pater omnia in manu Filii tradidisse, scilicet quæ in cælis, & quæ in terris sunt, secundum illud Matth. ult. 18. „ Data est mi„ hi omnis potestas in cælo, & in terra. “ Heb. 1. 2. „ Quem constituit heredem uni„ versorum. “ Et huius traditionis ratio est, quia diligit eum: unde dicit: *Pater diligit Filium*: dilectio enim Patris ratio est creandi quamlibet creaturam. Sap. XI. 25. „ Diligis „ omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ „ fecisti. “ De dilectione autem Filii habetur Luc. III. & Matth. III. 17. „ Hic est „ Filius meus dilectus, in quo complacui mi„ hi. “ Et Colos. 1. 13. (a) „ Transtulit „ nos in regnum Filii dilectionis suæ, “ idest Filii sui dilecti.

(f) Consequenter cum dicit, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, ostendit fructum fidei: & primo ponit fidei præmium; secundo infidelitatis supplicium, ibi, *Qui autem incredulus est &c.* Sed præmium fidei est inæstimabile, quia vita æterna; & ideo dicit; *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Et hoc ex præmissis ostenditur. Si Pater omnia dedit Filio, scilicet quæ habet, & ipse habet vitam æternam: ergo & Filio dedit ut sit vita æterna. Infra V. 26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*: quod quidem competit Christo inquantum est verus, & naturalis Dei Filius. I. Ioan. ult. 20. „ Ut sitis in vero Fi„ lio eius Iesu Christo: hic est verus Deus, „ & vita æterna. “ Qui credit in eum, habet illud in quod tendit, scilicet ipsum Filium in quem credit; sed ipse est vita æterna: ergo qui credit in eum, habet vitam æternam. Infra X. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt .... & ego vitam æternam do eis.*

(g) Supplicium autem infidelitatis est intolerabile & quantum ad pœnam damni, & quantum ad pœnam sensus. Quantum quidem ad pœnam damni, quia privatur vita: unde dicit: *Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam.* Non autem dicit, Non habebit; sed *non videbit*: quia vita æterna in visione veræ vitæ consistit. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*: quam quidem visionem, & cognitionem increduli non habebunt. Iob XX. 17. „ Non videat rivulos la„ ctis &c. “ idest dulcedinem vitæ æternæ. Dicit autem, *Non videbit*, quia videre vitam ipsam, est proprium præmium fidei formatæ. Quantum vero ad pœnam sensus, quia graviter punitur: unde dicit: *Sed ira Dei manet super eum*. Ira enim in Scripturis pro afflictione, qua Deus malos punit, accipitur: unde cum dicit, *Ira Dei* Patris *manet super eum*, idem est ac si dicat: Sentiet pœnam a Deo Patre. Et licet Pater omne iudicium dederit Filio, ut dicitur infra V. tamen Baptista refert hoc ad Patrem, intendens per hoc Iudæos reducere ad credendum Filio. Et de isto iudicio dicitur Heb. X. 31. „ Hor„ rendum est incidere in manus Dei viven„ tis. “ Dicit autem, *Manet super eum*, quia ista pena numquam ab incredulis desistet, & quia omnes qui nascuntur in ista vita mortali, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam. Eph. II. 3. „ Eramus natura „ (idest per nativitatem) filii iræ. “ Ab hac autem ira non liberamur, nisi per fidem Christi; & ideo qui non credunt in Christum Filium Dei, manet in eis ira Dei.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

(a) Ut ergo cognovit Iesus quia audierunt pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat quam Ioannes:

(b) Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius:

(c) Reliquit Iudæam,

(d) Et abiit iterum in Galilæam.

(e) Oportebat autem eum transire per Samariam.

(f) Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob filio suo Ioseph.

(a) *Al.* „ Transtulit nos in regnum caritatis suæ. “

(g) Erat autem ibi fons Iacob.
(h) Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.
(i) Hora autem erat quasi sexta.
(k) Venit mulier de Samaria haurire aquam.
(l) Dixit ei Iesus: Da mihi bibere.
(m) Discipuli enim eius abierant in civitatem ut cibos emerent.
(n) Dixit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana?
(o) Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.

(a) Posita doctrinæ Christi de spirituali regeneratione, & quod Christus gratiam spiritualis regenerationis Iudæis communicaverat, hic consequenter ostendit quomodo ipsa gratia etiam ad gentes derivata est per Christum. Salutaris autem gratia Christi derivata est dupliciter in gentibus: per doctrinam, & per miracula. Marc. ult. 20. „ Illi autem profecti prædicaverunt ubique „ (ecce doctrina) Domino cooperante, se„ quentibus signis: " ecce miracula. Primo ergo ostendit futuram gentium conversionem per doctrinam; secundo futuram gentium conversionem per miracula, ibi, *Post duos autem dies exiit inde*. Circa primum duo facit, Primo præmittit quædam præambula ad doctrinam; secundo proponit doctrinam, & eius effectum, ibi, *Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei &c.* Quantum ad primum tria præambula præmittit. (a) Primum ex parte ipsius docentis; secundum ex parte eius de quo doctrina erat, ibi, *Erat autem ibi fons Iacob*; tertium ex parte personæ audientis, ibi, *Venit mulier de Samaria &c.* Ex parte autem docentis, præambulum est eius accessus ad locum doctrinæ; & ideo dicit: *Ut ergo cognovit Iesus &c.* Ubi tria facit. Primo innuit terminum a quo recedit, quia a Iudæa; secundo terminum ad quem accedit, in Galilæam; tertio insinuat medium per quod transit, quia per Samariam. Quantum ad primum ponit primo causam recessus de loco in quo erat; secundo exponit quædam dicta in causa assignata, ibi, *Quamquam Iesus non baptizaret &c.* tertio describit recessum Christi a Iudæa, ibi, *Reliquit Iudæam &c.* Dicit ergo: *Ut cognovit Iesus quod audierunt pharisæi &c.* volens ostendere Evangelista, quod postquam Baptista repressit discipulorum suorum invidiam, Christus declinavit pharisæorum malitiam.

Sed cum dicatur Eccli. XXIII. 29. „ Domino Deo nostro nota sunt omnia ante„ quam fiant: " & Heb. IV. 13. „ Omnia „ nuda & aperta sunt oculis eius: " quærendum videtur quomodo Iesus dicitur aliquid de novo cognoscere. Ad quod dicendum est, quod Iesus virtute divinitatis suæ ab æterno cognovit omnia præterita, præsentia, & futura, ut prædictæ auctoritates ostendunt; sed inquantum homo aliqua de novo cognovit, scientia experimentali; & de hac dicitur hic: *Ut cognovit Iesus*, postquam fuit ei nuntiatum, *quia audierunt pharisæi &c.* & hanc cognitionem Christus de novo accipere voluit dispensative, ad ostendendum veritatem humanæ naturæ; sicut & multa alia humanæ naturæ propria voluit facere, & pati.

Sed quid est hoc quod dicit: *Quia audierunt pharisæi, quod Christus plures discipulos facit, & baptizat quam Ioannes*: cum ad eos non pertineat? Nam ipsi Ioannem persecuti sunt, nec ei credebant: quia, ut dicitur Matth. XXI. 26. cum Dominus quæreret baptismum Ioannis unde esset, dicebant intra se: „ Si dixeri„ mus de cælo, dicet nobis: Quare ergo non „ credidistis? " Non ergo crediderunt Ioanni. Sed ad hoc est duplex responsio. Una quod ipsi discipuli Ioannis, qui supra quæstionem concitaverant contra Christum, erant pharisæi, vel pharisæis confederati: unde Matth. IX. dicitur, quod pharisæi simul cum discipulis Ioannis proposuerunt quæstiones contra discipulos Christi: & secundum hoc concludit Evangelista: *Ut ergo cognovit Iesus quia audierunt &c.* idest, postquam intellexit quæstionem, & commotionem discipulorum Ioannis, qui erant pharisæi, vel pharisæis confederati, super baptismo suo, & discipulorum eius: *reliquit Iudæam*. Vel dicendum, quod pharisæi propter invidiam turbati sunt de prædicatione Ioannis: unde suaserunt Herodi ut caperet eum: & hoc patet Matth. XVII. 12. ubi cum Christus loqueretur de Ioanne dicit: „ Elias iam venit, & fecerunt in eum „ quæcumque voluerunt: " & postea subdit: „ Sic & Filius hominis passurus est ab eis: " ubi Glossa dicit, quod pharisæi incitaverunt Herodem ad incarcerationem Ioannis, & mortem. Videtur ergo probabile quod similiter mo-

(a) Al. Unum.

moverentur contra Christum, ex hoc quod prædicabat. Et hoc est quod dicitur, *Audierunt*, scilicet ad persequendum pharisæi invidi, & persecutores Christi, *quia Iesus plures discipulos facit, & baptizat quam Ioannes*. De isto auditu dicitur Iob XXVIII. 22. „ Perditio, & mors dixerunt: Auribus nostris audivimus facta eius. " Sed boni audiunt ad obediendum. Psal. CXXXI. 6. „ Ecce audivimus eum in Ephrata: " & postea sequitur: „ Adorabimus in loco ubi steterunt pedes „ eius. " Audierunt, inquam, duo: scilicet quod plures discipulos faceret quam Ioannes; quod quidem iustum erat, & rationabile: quia, ut dicitur supra III. Christum oportet crescere, & Ioannem minui: aliud quod baptizabat; & hoc merito, quia ipse mundat. Psal. L. 4. „ Lava me Domine ab iniustitia mea. " Et alibi, Psal. VII. 7. „ Exurge Domine " „ (scilicet baptizando) in præcepto quod „ mandasti (scilicet de baptismo) & synagoga (a) populorum (per baptismum congregatorum) circumdabit te. "

(b) Consequenter cum dicit, *Quamquam Iesus non baptizaret &c.* exponit quod supra dixerat de baptismo Christi, *quod audierunt pharisæi &c.*

Sed Augustinus dicit, hic apparere inconveniens: nam supra dixerat, *Et baptizat*, hic vero quasi corrigens id, utpote falsum, dicit: *Quamquam Iesus non baptizaret*. Et ad hoc est duplex responsio. Una Chrysostomi, quod hoc quod Evangelista dicit, verum est, quod Christus non baptizavit aliquem; illud autem quod supra dictum est, scilicet *baptizat*, intelligendum est secundum famam currentem ad pharisæos, quod Christus baptizaret, quod aliqui venientes ad ipsos pharisæos dicerent: Vos invidebatis Ioanni quod discipulos habebat, & baptizabat; sed ecce quod hic, scilicet Iesus, plures discipulos facit quam Ioannes, & baptizat. Quare ergo sustinetis eum? Et ideo non dicit Evangelista ex se, quod baptizat, sed quod audierunt pharisæi: & ideo falsum rumorem populi Evangelista corrigere volens, dicit: Verum est quod audierunt pharisæi, quod Christus baptizat, sed est falsum: (b) unde subdit: *Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius*. Ideo autem, secundum Chrysostomum, Christus non baptizavit, quia in omni baptismate, quo Ioannes, & discipuli baptizaverunt per totum tempus ante Christi passionem, non dabatur Spiritus sanctus; sed ad hoc erat ut assuescerent homines ad baptismum Christi, & congregarentur ad prædicationem, ut ipse dicit. Inconveniens (c) autem esset quod Christus baptizaret, si non daretur in illo baptismo Spiritus sanctus, quod non dabatur ante Christi passionem: quia, ut dicitur infra VII. 39. *nondum erat Spiritus datus, quia nondum Iesus erat glorificatus*. Sed, secundum Augustinum, dicendum est, & verius, quod discipuli baptizabant baptismo Christi, aqua scilicet, & spiritu, qui in ipso baptismo dabatur: & etiam ipse Christus baptizabat, & non baptizabat. Baptizabat quidem quia ipse mundabat interius; sed non baptizabat, quia ipse non tingebat aqua exterius: nam discipuli præbebant ministerium per ablutionem corporis; Christus vero præbebat spiritum interius mundantem. Unde ipse proprie baptizabat. Supra I. 33. *Supra quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat*. Ad hoc ergo quod Chrysostomus dicit; quod nondum erat Spiritus datus &c. dicendum, quod non erat datus visibilibus signis, sicut post resurrectionem Christi datus est discipulis; sed tamen datus est, & dabatur, per internam sanctificationem, credentibus. Per hoc autem quod Christus non semper baptizavit, dat nobis exemplum, quod maiores Ecclesiarum prælati in his quæ per alios fieri possunt, non occupentur; sed ea minoribus facienda relinquant. I. Cor. I. 17. „ Non enim me misit Christus „ baptizare, sed evangelizare. "

Si autem quæritur an discipuli Christi baptizati fuerint; dicendum, secundum Augustinum ad Stelenrium, quod baptizati fuerunt baptismo Ioannis, quia aliqui ex discipulis Christi fuerant discipuli Ioannis: sive (quod magis credibile est) baptismo Christi: neque enim ministerio baptizandi defuisse creditur, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret. Et hoc intelligendum est per hoc quod dicitur Ioan. XIII. 10. *Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet*. Et postea sequitur: *Et ideo vos mundi estis, sed non omnes*.

(c) Consequenter Christi recessum ponit, dicens: *Reliquit Iudæam*: & hoc triplici de causa. Una ut subtraheret se invidiæ pharisæorum, qui ex his quæ audierant de Christo, turbabantur, & persecutionem parabant; dans nobis exemplum, ut per mansuetudinem malis cedamus ad tempus. Eccli. VIII. 4. „ Nec strues ligna in ignem illius. " Alia de causa, ut ostenderet non esse peccatum persecutores fugere. Matth. X. 23. „ Si „ vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. " Tertia causa est, quia nondum venerat tempus suæ passionis. Infra VII. 6. *Tempus meum nondum advenit &c.* Est autem

Rrr 2

(a) *Al. omittitur* populorum. (b) *Al.* tamen. (c) *Al. deest* autem.

autem & alia causa, propter mysterium: nam per huiusmodi recessum significavit quod discipuli propter persecutionem relicturi erant Iudæos, & ituri ad Gentes.

(d) Consequenter cum dicit, *Et abiit iterum in Galilaam*, ostendit locum ad quem accessit. Dicit autem, *Iterum*, quia supra II. fecerat mentionem de quodam alio descensu Christi in Galilæam, quo post miraculum nuptiarum descendit Capharnaum. Quia ergo alii tres Evangelistæ non faciunt mentionem de illo descensu primo, ideo Evangelista, ut det intelligere quod alii Evangelistæ omnia quæ dixerant usque ad istud capitulum, dimiserunt, & ex hoc loco ipse historiam eis contemporaneam texere incepit, dicit, *Iterum*. Per Galilæam enim, secundum unam interpretationem, intelligitur gentilitas, ad quam Christus a Iudæis vadit: interpretatur enim Galilæa transmigratio. Secundum aliam interpretationem, per Galilæam intelligitur cælestis gloria: nam Galilæa revelatio interpretatur.

(e) Consequenter cum dicit, *Oportebat autem eum transire per Samariam*, describit medium per quod transit: & primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Venit ergo in civitatem Samaria, qua dicitur Sichar*. Medium autem quod transit abiens in Galilæam, est Samaria; & ideo dicit: *Oportebat eum transire per Samariam*. Dicit autem, *Oportebat*, ne videatur contrarius suæ doctrinæ: nam Matth. x. 5. præcepit discipulis, dicens: „ In viam „ gentium ne abieritis. “ Quia ergo Samaria terra gentium erat, ideo ostendit quod non ex proposito, sed ex necessitate illuc ivit. Dicit, *Oportebat*: & ratio huius necessitatis erat, quia Samaria erat sita media inter Iudæam, & Galilæam. De ista Samaria sciendum est, (a) quod Amri Rex Israel, montem a quodam Somer emit, ut habetur III. Reg. XVI. civitatemque quam in montis vertice construxerat, a vendentis nomine Samariam nuncupavit: hac deinde Reges Israelitarum pro regia usi sunt, & tota regio ab hac civitate Samaria vocabatur. Unde hoc quod dicitur hic, *Oportebat eum transire per Samariam*, non est intelligendum per civitatem (b) illam transitum esse facturum, sed per regionem.

(f) Et ideo speciale medium describens, subdit: *Venit ergo in civitatem Samaria*, idest regionis Samariæ, *qua dicitur Sichar*: Sichar enim idem est, quod Sichem, secundum aliud nomen: de qua civitate habetur Gen. XXXIV. quod Iacob iuxta eam tetendit tentoria sua, & propter raptum Dinæ filiæ suæ a filio Regis Sichem, duo filii Iacob indignati, occiderunt homines civitatis illius; & sic cessit in possessionem Iacob, & habitavit ibi fodiens in ea puteos. Postmodum vero circa mortem suam, dedit eam Ioseph filio suo, secundum quod legitur Gen. XLVIII. 22. „ Do „ tibi partem unam extra fratres tuos. “ Et hoc est quod dicit: *Iuxta prædium*, idest agrum, *quod dedit Iacob filio suo*. Ideo autem hæc omnia diligenter Evangelista narrat, ut ostendat quod omnia quæ contigerunt circa Patriarchas, fuerunt ducentia ad Christum, & quod Christus signatus est per eos, & ab eis secundum carnem descendit.

(g) Consequenter cum dicit, *Erat autem ibi fons Iacob*, ponit præambulum doctrinæ ex parte rei de qua doctrina tradenda erat; & hoc congruenter: nam doctrina futura erat de aqua, & fonte spirituali; & ideo fit hic mentio (c) de fonte materiali, ex quo sumitur occasio disputandi de fonte spirituali qui est Christus. Psal. XXXV. 10. „ Apud te est „ fons vitæ, “ scilicet Spiritus sanctus, qui est spiritus vitæ. Item fons est baptismus, de quo dicitur Zach. XIII. 1. „ Erit fons pa„ tens domui Iacob in ablutionem pecca„ toris, & menstruatæ. “ Circa hoc tria facit: Primo describit ipsum fontem; secundo sessionem Christi super eum; & tertio sessionis tempus designat. Fontem quidem describit cum dicit: *Erat autem ibi fons Iacob*.

Sed contra. Inferius dicitur: *Puteus altus est*: non ergo erat fons. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod fons erat, & puteus: omnis enim puteus fons est, sed non convertitur: nam ubi aqua de terra scaturit, fons est: & si quidem aqua in superficie terræ scaturit, fons tantum dicitur; si vero in alto, & in profundo scaturit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. Dicitur autem fons Iacob, quia ipse puteum illum foderat in terra illa propter defectum aquæ, ut dicitur Gen. XXXIV.

(h) Sessio autem Christi innuitur cum subdit: *Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem*. Ostendit infirmitatem, quamquam esset virtutis immensæ, non propter defectum virtutis, sed ut ostenderet veritatem naturæ assumptæ. Nam, secundum Augustinum, Iesus fortis est, quia (supra I. 1.) *in principio erat Verbum*; sed infirmus est, quia (ibid. XIV.) *Verbum caro factum est*. Christus ergo volens ostendere veritatem humanæ naturæ, permittebat eam agere, & pati quæ sunt

(a) *Al.* quod Ammis Rex &c. (b) *Al.* illum. (c) *Al.* de fonte materiali, qui est Christus.

sunt propria homini: volens etiam ostendere in se veritatem divinæ naturæ, faciebat,& operabatur propria Dei. Unde quando retrahebat influxum virtutis divinæ a corpore, esuriebat, & fatigabatur; quando vero ipsam virtutem divinam corpori exhibebat, sine cibo non esuriebat, & in laboribus non fatigabatur. Matth. IV. 2. (a) „ Ieiunavit quadra„ ginta diebus, & quadraginta noctibus, & „ postea esuriit. " Ex hoc autem quod Iesus fatigatus est ex itinere, datur nobis exemplum non refugiendi laborem propter salutem aliorum. Psal. lxxxvII. 16. „ Pauper sum ego, „ & in laboribus a iuventute mea. " Similiter etiam datur exemplum paupertatis, quia *sedebat sic*, idest super nudam terram. Mystice autem sessio humilitatem passionis Christi significat. Psal. cxxxvIII. 2. (b) „ Tu co„ gnovisti sessionem meam (idest passionem) „ & resurrectionem meam. " Item significat auctoritatem docendi, quia loquitur tamquam potestatem habens: unde dicitur Matth. v. quod sedens docebat eos.

(i) Tempus autem determinatur, cum subdit: *Hora autem erat quasi sexta*. Et ratio huius determinationis assignatur litteralis, & mystica. Litteralis quidem, ut ostendat causam fatigationis: nam in calore, & sexta hora diei, homines magis fatigantur ex labore. Item ut ostendat causam sessionis: libenter enim homines in æstu, & calore diei, iuxta aquas quiescunt. Mystica autem causa assignatur triplex. Una quia Christus in sexta ætate sæculi in mundum venit, carnem assumens. Alia quia sexto die homo factus est, & in sexto mense conceptus est Christus. Tertia quia in sexta hora sol in alto existit, & non restat nisi ut declinet. Sol autem quantum ad hoc pertinet, temporalem prosperitatem significat, secundum illud Iob xxvI.26. „ Si vidi solem cum fulgeret &c. " Tunc ergo Christus venit quando prosperitas mundi in alto erat; idest, in cordibus hominum per amorem florebat; sed per eum amor a cordibus hominum declinare debebat.

(k) Consequenter cum dicit, *Venit mulier de Samaria*, ponitur præambulum ex parte audientis: & circa hoc (c) duo facit. Primo ponitur persona cui exhibetur doctrina; secundo innuitur præparatio eius ad doctrinam, ibi, *Dixit ergo ei mulier illa Samaritana*. Persona autem cui exhibetur doctrina, est mulier Samaritana: unde dicit: *Venit mulier de Samaria haurire aquam*. Mulier ista significat Ecclesiam gentium nondum iustificatam, quæ idolatria detinebatur; sed tamen per Christum iustificandam. Venit autem ab alienigenis, scilicet a Samaritanis, qui alienigenæ fuerant, licet vicinas terras incolerent: quia Ecclesia de gentibus, aliena a genere Iudæorum, ventura erat ad Christum. Matth. vIII. 11. „ Multi venient ab oriente & „ occidente,& recumbent cum Abraham,Isaac, „ & Iacob in regno cælorum. "

(l) Hæc autem mulier præparatur ad doctrinam per Christum, cum dicit: *Da mihi bibere*. Et primo dat ei occasionem quærendi; secundo Evangelista interponit quærendi opportunitatem, ibi, *Discipuli autem eius abierant*. Occasio autem, & præparatio mulieris fuit petitio Christi: unde dicit: *Da mihi bibere*. Petit namque potum, & quia sitiebat aquam propter æstum diei, (d) & quia sitiebat salutem hominis propter amorem eius: unde in cruce pendens dixit, Sitio.

(m) Opportunitatem autem quærendi a muliere habuit Christus, quia non erant ibi discipuli eius, a quibus quæreret aquam: & ideo dicit Evangelista: *Discipuli enim eius abierant in civitatem*. Ubi tria de Christo nota: scilicet eius,humilitatem, in eo quod solus relinquebatur: dabat enim in hoc exemplum discipulis suis omnem superbiam conculcare.

Sed quæreret fortasse aliquis, quę necessitas fuerat assuescere discipulos ad humilitatem, quia piscatores, &c. humiles extiterant, & tabernaculorum factores. Sed advertere debent qui talia dicunt, quod repente piscatores huiusmodi facti sunt reverentiores omnibus Regibus, facundiores Philosophis, & Rhetoribus, & familiares Domini orbis terrarum: & tales sic repente promoti consueverunt superbire, utpote inexpertes ad tantum honorem.

Secundo nota Christi parsimoniam: nam ita parum curabat de cibis quod nihil comestibile secum ferebat. Tertio etiam nota,quod dimiserunt eum solum in cruce. Esa. lxIII. 2. „ Torcular calcavi solus, & de gentibus „ non est vir mecum. "

(n) Præparavit Dominus mulierem ad recipiendum spiritualem doctrinam, dando ei occasionem quærendi; hic consequenter ponitur quæstio; secundo assignatur ratio quæstionis, ibi, *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Sciendum est autem, quod Dominus petierat a muliere potum, intendens magis de spirituali quam de corporali potu; mulier vero, potum spiritualem nondum capiens, intendebat solum de corporali: & ideo respondet: *Quomodo tu, Iudæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* Christus Iu-

(a) *Al.* quod ieiunavit. (b) *Al.* Tu vero cognovisti. (c) *Al.* tria. (d) *Al.* & sitiebat.

Iudæus erat: quia & de Iuda promissus: Gen. XLIX. 10. „ Non auferetur sceptrum de „ Iuda, & dux de femore eius, donec ve- „ niat qui mittendus est: " & de Iuda natus. Heb. VII. 14. „ Manifestum est quod „ ex Iuda ortus sit Dominus noster. " Cognoscebat autem mulier Christum esse Iudæum ex habitu: nam, sicut dicitur Num. XV. Dominus præcepit quod Iudæi portarent fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis vestium suarum, ut per eas discernerentur ab aliis populis.

(o) Consequenter assignatur ratio quæstionis, sive ab Evangelista, secundum Glossam, sive a muliere, secundum Chrysostomum, cum dicit: *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Sciendum est autem circa hoc, quod sicut dicitur IV. Reg. XVIII. propter peccata populi Israel, scilicet decem tribuum, qui colebant idola, ducti sunt in captivitatem a Rege Assyriorum in Babylonem: & ne Samaria absque habitatoribus remaneret, fecit ibi gentes ex diversis locis ductas habitare: & cum ibi essent, volens Dominus ostendere, quod non propter imbecillitatem suæ virtutis; sed propter Iudæorum malitiam tradidit eos, immisit ipsis gentibus leones, & sævas bestias, quæ eos lædebant. Quæ ubi nuntiata sunt Regi Assyriorum, habito ex consilio, quod hoc ideo eis contingeret, quia non servabant legitima Dei terræ, misit ad eos sacerdotem quemdam ex Iudæis, traditurum eis Dei legem, secundum legem Moysi. Unde & isti licet non essent ex populo Iudæorum, servabant tamen legem Moysi; sed cum Deo vero, colebant idola, nec Prophetis attendebant, & vocabant se Samaritanos, a civitate Samariæ, quæ erat sita in monte Somer: III. Reg. XVI. Revertentibus ergo Iudæis ex captivitate in Hierusalem, semper infesti fuerunt & contrarii, &, sicut dicitur in Esdra, impediebant eos ædificare templum, & civitatem. Et licet Iudæi vitarent omnes alias nationes, specialiter tamen vitabant istos, nec in aliquo coutebantur eis; & hoc est quod dicit: *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Non dicit, quod Samaritani non coutantur Iudæis, quia libenter voluissent adiungi, & couti Iudæis; sed Iudæi eos repellebant, secundum illud Deut. VII. 2. „ Non inibis cum eis fœdus &c. "

Sed si non erat fas Iudæis couti Samaritanis, quare Deus petebat a Samaritana potum? Ad quod, secundum quod dicit Chrysostomus, posset aliquis respondere, quod Dominus sciebat eam non sibi tradituram potum, ideo petivit. Sed hoc non sufficit, quia petens quod non licet, a peccato non est immunis, quantum in se est, quia scandalizet, etsi non detur ei quod ipse petit. Et ideo dicendum est, quod, sicut dicitur Matth. XII. 8. „ Filius hominis est dominus etiam „ sabbati. " Unde tamquam dominus legis poterat uti, & non uti lege, & observantiis, & legalibus, secundum quod sibi expediens videbatur. Et quia imminebat tempus quo gentes vocarentur ad fidem, ipsis gentibus (a) coutebatur.

LECTIO II.

(a) Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.

(b) Dixit ei mulier: Domine, neque in quo haurias, habes, & puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius?

(c) Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.

(d) Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

(e) Dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.

(f) Dixit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc.

(g) Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum.

(h) Dixit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti; & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti.

(i) Dixit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.

(k) Di-

(a) Al. convertebatur.

(k) Dixit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.

(l) Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus; quia salus ex Iudæis est.

(m) Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate.

(n) Nam & Pater tales quærit qui adorent eum.

(o) Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.

(p) Dixit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus.

(q) Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.

(r) Dixit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum.

(a) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus, & dixit ei &c.* narrat Evangelista ipsam doctrinam spiritualem. Et primo ponitur ipsa doctrina; secundo effectus doctrinæ, ibi, *Et continuo venerunt discipuli eius.* Circa primum duo facit. Primo ponit summarie totam doctrinam; secundo explicat eam per partes, ibi, *Dixit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est.* Dixit ergo: Tu miraris quod ego Iudæus potum petii a te Samaritana; sed non debes mirari, quia ad hoc veni ut etiam gentibus potum darem. Et ideo dixit: *Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo.* Et, ut incipiamus ab ultimo, requirendum est quid intelligatur per aquam. Et dicendum, quod per aquam intelligitur gratia Spiritus sancti: quæ quidem quandoque dicitur ignis, quandoque aqua, ut ostendatur quod nec hoc, nec illud dicitur secundum substantiæ proprietatem, sed secundum similitudinem actionis. Nam ignis dicitur, quia elevat cor per fervorem & calorem: Rom. XII. 6. „ Spiritu ferventes &c. “ & quia consumit peccata: Cant. VIII. „ Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum. “ Aqua vero dicitur propter purgationem: Ezech. XXXVI. 25. „ Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris: “ & propter refrigerationem ab æstibus tentationum: Eccli. III. 33. „ Ignem ardentem extinguit aqua: “ & propter satietatem contra sitim terrenorum, & quorumcumque temporalium: Esa. lv. 1. „ Omnes sitientes venite ad aquas. “ Est autem duplex aqua, scilicet viva, & non viva. Non viva quidem est quæ non continuatur suo principio unde scaturit; sed collecta de pluvia, seu aliunde, in lacunas, & cisternas a suo principio separata servatur. Viva autem aqua est, quæ suo principio continuatur, & effluit. Secundum hoc ergo gratia Spiritus sancti recte dicitur aqua viva, quia ita ipsa gratia Spiritus sancti datur homini quod tamen ipse fons gratiæ datur, scilicet Spiritus sanctus; immo per ipsum datur gratia. Rom. v. 5. „ Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. “ Nam ipse Spiritus sanctus est fons indeficiens, a quo omnia dona gratiarum effluunt. I. Corinth. XIII. 11. „ Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus &c. “ Et inde est quod si aliquis donum Spiritus sancti habeat, & non Spiritum, aqua non continuatur suo principio, & ideo est mortua, & non viva. Iac. II. 20. „ Fides sine operibus mortua est. “ Sic ergo patet quid per aquam intelligatur. Sed consequenter ostenditur, quod ad habendum aquam vivam, idest gratiam, in adultis per desiderium pervenitur, idest per petitionem. Psal. IX. 17. „ Desiderium pauperum exaudivit Dominus: “ quia absque petitione, & desiderio non datur (a) alicui gratia. Unde dicimus quod in iustificatione impii requiritur liberum arbitrium ad detestandum peccata, & ad desiderandum gratiam, secundum illud Matth. VII. 7. „ Petite, & accipietis. “ Intantum enim requiritur desiderium, quod etiam ipse Filius ad petendum inducitur. Psal. II. 8. „ Postula a me, & dabo tibi. “ Unde nec aliquis contradicens gratiæ eam recipit, nisi prius reducatur ad desiderium gratiæ; sicut patet in Paulo, qui antequam gratiam reciperet, reductus est ad desiderium gratiæ, dicens (Actor. IX. 6.) „ Domine, quid me vis facere? “ Et inde est quod signanter dicitur: *Tu forsitan petisses ab eo.* Et dicit *forsitan*, propter liberum arbitrium, quo homo aliquando desiderat, & petit gratiam, aliquando non. Sed ad petendum gratiam incitatur desiderium hominis ex duobus, scilicet ex cognitione desiderandi boni, & ex cognitione datoris: & ideo duo cognoscenda pro-

(a) Al. aliter.

ponit. Primo scilicet ipsum donum: unde dicit: *Si scires donum Dei*, quod est omne bonum desiderabile, quod est a Spiritu sancto. Sapien. VIII. 21. „ Scio quod non possum esse „ continens nisi Deus det. " Et hoc donum Dei est &c. Secundo proponit ipsum datorem: unde dicit: *Et quis est qui dicit tibi &c.* scilicet, si scires eum qui dare potest, qui sum ego. Infra XV. 26. *Cum venerit Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre .... ille testimonium perhibebit de me*. Psal. LXVII. 19. „ De„ dit dona hominibus. " Sic ergo (*a*) hæc doctrina est de tribus, scilicet de dono aquæ vivæ, de petitione ipsius doni, & de datore eius.

(*b*) Et ideo cum dicit, *Dixit ei mulier &c.* de ipsa doctrina tractat explicite quantum ad hæc tria: & primo quantum ad donum; secundo quantum ad petitionem, ibi, *Dicit ei mulier: Domine, ut video, Propheta es tu*; tertio quantum ad datorem, ibi, *Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit &c.* Circa primum duo facit. Primo explicat donum, ostendendo eius virtutem; secundo agit de perfectione ipsius doni, ibi, *Dicit ei mulier: Domine da mihi hanc aquam &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur inquisitio mulieris; secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum*. Circa primum sciendum est, quod mulier ista Samaritana, verba quæ Dominus spiritualiter intelligebat, carnaliter accipiebat: quia erat animalis. I. Corinth. II. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ sunt „ spiritus Dei. " Et ideo verba quæ (*b*) Dominus dicebat, quasi inconvenientia, & impossibilia, argumento quodam utens, infringere conabatur, hoc modo: Tu promittis mihi aquam vivam: aut ergo de isto puteo, aut de alio; sed non de isto, quia *nec in quo haurias habes, & puteus altus est*: de alio autem non videtur credibile quod dare possis, quia non *maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum*. Primo ergo prosequens primum, videamus hoc quod dicit: *Domine neque in quo haurias habes*; idest, hauritorio cares, quo aquam de puteo extrahere possis: *& puteus altus est*, scilicet ut absque hauritorio manu non possis attingere. (*c*) Per altitudinem, seu profunditatem putei, intelligitur sacræ Scripturæ profunditas, & sapientiæ divinæ. Eccle. VII. 25. „ Alta profunditas, & quis inveniet „ eam? " Hauritorium autem quo aqua sapientiæ salutaris hauritur, est oratio. Iac. I. 5. „ Si quis indiget sapientia, postulet a Deo. " Secundum ostendit, cum dicit: *Numquid tu es maior patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum? &c.* quasi dicat: Numquid meliorem aquam habes ad dandum nobis quam Iacob? Dicit autem patrem suum Iacob, non quod Samaritani de generatione sint Iacob, ut ex supradictis apparet; sed quia legem Moysi habebant, & quia intraverunt terram semini Iacob repromissam. Commendat autem mulier ista puteum istum ex tribus. Primo ex auctoritate dantis: unde dicit: *Patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum*. Secundo ex suavitate aquæ, & dicit, quod *ipse* Iacob *ex eo bibit, & filii eius*: nisi enim fuisset suavis, non ipsi bibissent, sed pecoribus eam tradidissent. Tertio ex ubertate, cum dicit, *Et pecora eius*: quia enim erat suavis, nisi fuisset uberrima, non dedissent eam pecoribus. Sic & sacra Scriptura magna est auctoritate, quia a Spiritu sancto est data; delectabilis est suavitate: Psal. CXVIII. 103. „ Quam dulcia „ sunt faucibus meis eloquia tua! " iterum fecunda est ubertate, quia non solum sapientibus, sed etiam insipientibus communicatur.

¶ (*c*) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponitur responsio Domini, ubi explicat virtutem suæ doctrinæ: & primo quantum ad hoc quod dixerat, eam esse aquam; secundo quantum ad hoc quod dixerat, eam esse aquam vivam, ibi, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Ostendit autem, quod doctrina sua sit optima aqua, ex hoc quod habet aquæ effectum, scilicet quod auferat sitim multo amplius quam aqua ista corporalis; ostendens se in hoc esse maiorem quam Iacob. Et ideo dicit: *Respondit Iesus, & dixit ei*; quasi dicat: Tu dicis, quod Iacob dedit vobis puteum; sed ego dabo aquam meliorem, quia *omnis qui biberit ex hac aqua*, scilicet corporali, vel carnalis cupiditatis, & concupiscentiæ, licet ad horam sedetur appetitus, tamen *sitiet iterum*, quia insatiabilis est delectationis appetitus. Prov. XXIII. 35. „ Quando evigila„ bo, & rursus vina reperiam? " Sed *qui biberit ex hac aqua*, scilicet spirituali, *quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*. Esa. penul. 13. „ Servi mei bibent, & vos sitietis. "

Sed contra. Eccli. XXIV. 29. dicitur: „ Qui bi„ bunt me, adhuc sitient. " Quomodo ergo non sitiet in æternum qui biberit ex hac aqua, scilicet divina sapientia, cum ipsa sapientia dicat: „ Qui bibunt me, adhuc si„ tient? " Sed dicendum, quod utrumque verum est: quia qui bibit ex aqua quam Christus dat, & sitit adhuc, & non sitit; sed qui bibit

(*a*) *Al. omittitur* hæc. (*b*) *Al. deest* Dominus. (*c*) *Al.* propter.

bibit ex aqua (a) corporali, sitiet iterum: & hoc propter duo. Primo quia aqua materialis & carnalis non est perpetua, nec causam perpetuam habet, sed deficientem: unde & effectus oportet quod cesset. Sap. v. 9. „ Transierunt hæc omnia quasi umbra &c. “ Aqua vero spiritualis causam perpetuam habet, scilicet Spiritum sanctum, qui est fons vitæ, numquam deficiens: & ideo qui ex ea bibit, non sitiet in æternum; sicut qui haberet in ventre fontem aquæ vivæ, non sitiret umquam. Alia ratio (b) est, quia differentia est inter rem spiritualem & temporalem: licet enim utraque generet sitim, tamen aliter, & aliter: quia res temporalis habita, causat quidem sitim non sui ipsius, sed alterius rei; spiritualis vero tollit sitim alterius rei, & causat sui ipsius sitim. Cuius ratio est, quia res temporalis antequam habeatur, æstimatur magni pretii, & sufficiens; sed postquam habetur, quia nec tanta, nec sufficiens ad quietandum desiderium invenitur, ideo non satiat desiderium, quin ad aliud habendum moveatur. Res vero spiritualis non cognoscitur, nisi cum habetur. Apocal. II. 17. „ Nemo novit nisi qui accipit. “ Et ideo non habita, non movet desiderium; sed cum habetur, & cognoscitur, tunc delectat affectum, & movet desiderium, non quidem ad aliud habendum, sed quia imperfecte percipitur propter recipientis imperfectionem, movet ut ipsa perfecte habeatur. Et de hac siti dicitur in Psal. XLI. 3. „ Sitivit anima mea ad „ Deum fontem vivum. “ Sed hæc sitis in mundo isto usquequaque non tollitur, quia bona spiritualia in vita ista percipere non possumus: & ideo qui biberit ex hac aqua, adhuc quidem sitiet eius perfectionem, sed non sitiet in æternum, quasi ipsa aqua deficiat: quia, ut dicitur in Psal. XXXV. 9. „ Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ. “ In vita autem gloriæ, ubi beati perfecte bibunt aquam divinæ gratiæ, non sitient in æternum. Matth. V. 6. „ Beati qui esuriunt, & „ sitiunt iustitiam (scilicet in mundo isto) „ quia saturabuntur, “ in vita gloriæ.

(d) Consequenter cum dicit, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, ostendit doctrinam suam esse aquam vivam ex motu ipsius aquæ: unde dicit, quod est fons decurrens. Psal. XLV. 5. „ Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. “ Sed alius est cursus aquæ materialis, scilicet deorsum, alius istius spiritualis, quia ducit sursum: & ideo dicit: Dico, quod talis est aqua materialis quod non tollit sitim; sed aqua quam ego do, non solum sitim aufert, sed est viva: quia est coniuncta fonti: unde dicit, quod *fiet in eo fons*: fons, inquam, perducens per bona opera ad vitam æternam. Ideo dicit, *Aquæ salientis*, idest salire facientis, *in vitam æternam*, ubi non est sitis. Infra VII. 38. *Qui credit in me*, (c) *flumina*, scilicet bonorum desideriorum, *de ventre eius fluent aquæ vivæ*. Psal. XXXV. 10. „ Apud te est „ fons vitæ. “

(e) Consequenter cum dicit, *Dixit ad eum mulier*, agitur de petitione doni: & primo ponitur modus percipiendi ipsum donum; secundo convincitur mulier, ibi, *Dixit ei Iesus: Bene dixisti &c.* Modus percipiendi, ut dictum est, est per orationem, & petitionem: & ideo primo ponitur petitio mulieris; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus, Vade &c.* Quantum ad primum notandum, quod mulier ista in exordio collationis mutuæ, Christum non vocavit Dominum, sed simpliciter Iudæum, dicens: *Quomodo tu, Iudæus cum sis, bibere a me poscis?* hic vero statim cum audit eum fore sibi utilem, & aquam dare posse, Dominum eum vocat: unde *dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam*. Quia enim hoc carnaliter intelligebat, & duplici corporali necessitate tenebatur, scilicet sitis, & laboris, veniendo ad puteum, & portando; ideo aquam petens, hæc duo allegat, dicens quo ad primum, *Ut non sitiam*; & quo ad secundum, *Neque veniam huc haurire*. Naturaliter enim homo laborem refugit. Psal. LXXII. 5. „ In labore hominum non „ sunt. “

(f) Hic ponitur responsio Domini. Sed sciendum est, quod Dominus respondebat spiritualiter; sed mulier intellexit carnaliter: & ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, quod Dominus volebat dare aquam spiritualis doctrinæ non sibi soli, sed specialiter viro suo: quia, ut dicitur I. Corinth. XI. 3. „ caput mulieris vir: “ & ideo voluit ut præcepta Dei ad mulieres per virum devenirent. I. Corin. XIV. 15. dicitur, quod „ si mu„ lier aliquid addiscere vult, domi virum in„ terroget. “ Et ideo dicit: *Vade, voca virum tuum, & veni huc*; & tunc cum eo, & per eum dabo tibi. Alio modo, secundum Augustinum, exponitur mystice. Nam sicut de aqua Dominus figurative loquebatur, ita de viro. Vir autem iste, secundum Augustinum, est intellectus: nam voluntas parit, & concipit a vi apprehensiva movente eam: unde voluntas est sicut mulier; ratio vero movens

(a) *Al.* cxli. (b) *Al. omittitur* est. (c) *Al. flumina de ventre eius*, scilicet bonorum desideriorum, *de ventre eius*.

vens voluntatem est vir eius. Quia ergo mulier, idest voluntas, prompta erat ad recipiendum, sed non movebatur ab intellectu, & ratione, ut specialiter hoc intelligeret, sed adhuc sub sensu detinebatur; ideo Dominus dixit ei: *Vade*, tu sensualis, *voca virum tuum*; idest, rationabilem intellectum advoca, quo spiritualiter & intelligibiliter intelligas quod modo carnaliter sapis; *& veni huc*, intelligendo ducta ratione.

(g) Hic convincitur a Christo mulier. Et primo ponitur eius responsio; secundo contestatio qua convincitur a Christo, ibi, *Bene dixisti*. Circa primum sciendum est, quod mulier turpitudinem suam occultare volens, & Christum sicut purum hominem credens, licet verum responderit Christo, tamen ficte, & occulte dedecus suum tacebat: (a) quia, secundum quod dicitur Eccli. IX. 10. „ Mulier „ fornicaria quasi stercus in via conculca„ bitur." Et ideo *respondit & dixit*: *Virum non habeo*: & verum erat: quia licet ante plures habuerit, scilicet quinque, nunc vero (b) non legitimum habebat virum, sed cuidam adhæserat; & ideo convincitur a Domino.

(h) Unde dicit: *Dixit ei Iesus*: *Bene dixisti, quia non habeo virum*, scilicet legitimum: *quinque enim viros habuisti*, ante ipsum; *& nunc quem habes*, idest hoc modo uteris ut viro, *non est tuus vir*: *hoc vere dixisti*: quia virum non habes. Ideo autem dixit ei Dominus ea quæ ab ea non didicerat, & occulta sibi videbantur, ut mulierem ad spiritualem intelligentiam reducat, & credat, in Christo aliquid divinum esse.

Mystice autem quinque viri sunt quinque libri Moysi, quia Samaritani, ut dictum est, eos recipiebant; & ideo dicit: *Quinque enim viros habuisti*; *& nunc quem habes*, idest quem audis, scilicet Christum, *non est tuus vir*, quia non credis. Sed, ut dicit Augustinus, hæc expositio non est bona, quia mulier ista dimissis quinque viris, venit ad hunc quem habebat; sed isti qui veniunt ad Christum, non dimiserunt quinque libros Moysi. Et ideo aliter dicendum, quod *quinque viros habuisti*, idest quinque sensus, quibus usque modo utebaris; sed hunc quem habes, scilicet rationem errantem, qua spiritualiter dicta adhuc carnaliter intelligis, *non est tuus vir*, legitimus, sed adulter, & ideo tolle (c) istum adulterum errorem, qui te corrumpit, & *voca virum tuum*, idest intellectum, ut intelligas me.

(i) Hic agitur de petitione qua donum acquiritur, quæ est oratio. Et primo ponitur quæstio mulieris de oratione; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus*: *Mulier crede mihi*. Circa primum duo facit mulier. Primo confitetur idoneitatem Christi ad respondendum quæstioni; secundo quæstionem proponit, ibi, *Patres nostri in monte hoc adoraverunt &c.* Mulier autem ista auditis quæ Christus de occultis ei manifestaverat, quem usque modo purum hominem credidit, nunc Prophetam confitetur, idoneum ad satisfaciendum de dubiis. Hoc est proprium Prophetarum, ut absentia, & incognita annuntient. I. Reg. IX. 9. „ Qui olim dicebatur (d) Vi„ dens, nunc dicitur Propheta." Et ideo dicit: *Domine, ut video, Propheta es tu*; quasi dicat: In hoc quod occulta mihi dicis, ostenderis Propheta. In quo, secundum Augustinum, patet quod cœpit ad eam venire vir, sed non plene venit: quia Dominum Prophetam putabat: licet enim Propheta esset, Matth. XIII. 57. „ Non est Propheta sine ho„ nore nisi in patria sua:" tamen erat plusquam Propheta, quia Prophetas ipse constituit. Sap. VII. 27. „ In animas sanctas per na„ tiones se transfert, amicos Dei, & Pro„ phetas constituit." Consequenter ponit quæstionem de oratione, dicens: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*; *& vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet*. In quo admiranda est mulieris diligentia, quia mulieres, utpote curiosæ, & infructuosæ, & non solum infructuosæ, sed & otiosæ, I. Tim. V. non de mundanis, non de futuris eum interrogabat, sed de his quæ Dei sunt; secundum illud Matth. VI. 33. „ Primum quæ„ rite regnum Dei." Et movet primo quæstionem de his quæ in terra illa homines movere consueverant, scilicet de loco orationis, de quo quæstio vertebatur inter Iudæos & Samaritanos; & hoc est quod dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*, *& vos dicitis &c.*

Circa quod sciendum est, quod Samaritani (secundum legis mandata) Deum colentes, fecerunt templum, in quo eum adorarent, non euntes in Hierusalem propter Iudæos eis infestos: quod quidem templum fecerunt in monte Garizim, Iudæi vero in monte Sion. Unde quæstio vertebatur inter eos quis istorum montium esset convenientior locus orationi; & utrique adducebant rationes pro parte sua. Samaritani quidem dicebant magis in monte Garizim esse adorandum, quia antiqui patres adoraverunt ibi Dominum; & ideo dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*.

Sed

(a) *Al.* quia hoc illud quod dicitur in Prov. (b) *Al.* emittitur non. (c) *Al.* iustum. (d) *Al.* Iudæus

Sed quomodo dicit mulier, *Patres nostri*, cum Samaritani non essent ex semine Israel? Ad hoc est responsio, secundum Chrysostomum, quod aliqui dicunt Abraham in monte illo filium obtulisse; alii autem in monte Sion, ut habetur Gen. XXII. Vel potest dici, quod *patres nostri* intelligantur Iacob, & filii eius, qui, ut habetur Gen. XXXIII. & dictum est supra, habitavit in Sichem, quæ est sita iuxta montem Garizim, & forte ibi adoraverunt in monte Dominum. Vel potest dici, quod filii Israel adoraverunt in monte hoc, quando Moyses præcepit ut ascenderent in montem Garizim, ad benedicendum servantibus mandata Domini, ut dicitur Deut. VI.

Et vocat istos patres suos, vel propter legem datam filiis Israel, quam servabant Samaritani, vel propter terram eorum quam inhabitabant, ut dictum est supra. Iudæi autem dicunt orandum esse in Hierusalem auctoritate Domini, qui præcepit Deut. XII. 13. „ Cave ne offeras holocausta tua in omni „ loco quem videris, sed in loco quem ele- „ gerit Dominus Deus tuus: " qui quidem orationis locus primo fuit in Silo, postea vero auctoritate Salomonis, & Nathan Prophetæ, arca Dei portata est de Silo in Hierusalem, & ibi factum est templum, secundum illud Psal. lxxvii. 60. „ Repulit tabernaculum „ Silo. " Et postea sequitur: „ Sed elegit „ tribum Iuda, (a) montem Sion, quem di- „ lexit. " Sic ergo Samaritani adducebant pro se auctoritatem patrum, Iudæi vero auctoritatem Prophetarum, quos Samaritani non recipiebant. (b) Hanc ergo quæstionem mulier proponit: nec est mirandum a quo docta fuerit, quia communiter contingit ut in terris in quibus diversa sunt dogmata, etiam simplices in eis sint instructi. Unde quia Samaritani fuerant in continuo iurgio cum Iudæis, ideo mulieres, & simplices in materia ista edocti erant.

(k) Consequenter cum dicit, *Dixit ei Iesus &c.* ponitur responsio Christi. Et primo distinguit trinam orationem; secundo comparat eas adinvicem, ibi, *Vos adoratis quod nescitis*. Circa primum reddit primo mulierem attentam, utpote grandia locuturus, dicens, *Crede mihi*, & fidem adhibe, quia ubique opus est fide. Heb. XI. 6. „ Accedentem ad „ Deum oportet credere. " Esai. VII. 9. „ Ni- „ si credideritis, non intelligetis. " Secundo proponit trinam adorationem, quarum duæ iam erant, alia vero expectabatur futura. Duarum autem quæ erant, una erat Samaritanorum, qua orabant in monte Garizim; & hanc exprimit dicens: *Venit hora quando neque in monte hoc*, scilicet Garizim, *adorabitis*. Alia est Iudæorum qua orabant in monte Sion, scilicet in Hierusalem; & hanc exprimit dicens, *Neque in Hierusalem*. Tertia est futura, quæ expectatur, quæ est alia ab istis; & hanc insinuat excipiendo utramque adorationem: nam si veniat hora quando adorabunt, non tamen in monte Garizim, neque in Hierusalem, manifestum est quod erit tertia adoratio Christi, evacuans utrorumque adorationem. Nam si aliquis vellet duos populos in unum coniungere, oportet in utroque removeri illud in quo abinvicem dissident, & aliquid eis commune in quo conveniant, concedere. Christus ergo volens coniungere Iudæos, & Gentiles, removit a Iudæis cæremonias, & a Gentibus idolatriam, quæ duo erant sicut paries unus, in quo uterque adinvicem dissidebant, & fecit ex utroque populo unum populum, secundum illud Ephes. II. 14. „ Ipse est pax nostra, qui fe- „ cit utraque unum. " Sic ergo cessavit cæremonialis cultus, & idolatria gentium; & sic introductus est verus Dei cultus a Christo.

Mystice autem, (c) secundum Origenem, per tres adorationes intelliguntur divinæ sapientiæ tres participationes. Quidam namque participant eam obnubilantes tenebris erroris; & isti adorant in monte: quia omnis error ex superbia causatur. Hier. l. 25. „ Ec- „ ce ego ad te mons pestifer. " Quidam vero participant ipsam divinam sapientiam sine errore, sed imperfecte, quia in speculo, & ænigmate; & isti adorant in Hierusalem, quæ significat præsentem Ecclesiam. Psal. CXLVI. 2. „ AEdificans Hierusalem Dominus „ &c. " Beati vero, & sancti participant illam sine errore perfecte, quia vident Deum sicuti est, ut dicitur I. Ioan. III. Et ideo dicit, *Venit hora*, idest expectabitur, quando neque in erroribus, neque per speculum, & in ænigmate participabitis divinam sapientiam; sed sicuti est.

(l) Consequenter cum dicit, *Vos adoratis quod nescitis*, comparat prædictas adorationes adinvicem: & primo comparat secundam ad primam; secundo tertiam ad primam, & secundam, ibi, *Sed venit hora*. Circa primum tria facit. Primo ostendit defectum primæ adorationis; secundo veritatem secundæ; tertio rationem utriusque assignat. Quantum ad primum dicit: *Vos adoratis quod nescitis*.

Sed (d) videtur alicui quod Dominus explicare debuisset veritatem quæstionis, & rationem mulieris exsolvere. Sed Dominus de hoc

(a) *Al.* in montem. (b) *Al.* Nunc. (c) *Al.* innititur secundum Origenem. (d) *Al.* videretur.

hoc non curat, quia utraque adoratio cessare debebat.

Quantum autem ad hoc quod dicit, *Vos adoratis*, sciendum est, quod Philosophus dicit: (a) Aliter est cognitio in rebus compositis, & aliter in simplicibus: nam composita quidem possunt quantum ad aliquid cognosci, ita ut quantum ad aliquid in eis remaneant incognita: unde potest de his haberi falsa cognitio: sicut si aliquis habens veram cognitionem de animali quantum ad eius substantiam, tamen potest errare circa cognitionem accidentis, utrum scilicet sit album, vel nigrum; & differentiæ, utrum scilicet sit alatum, vel quadrupes. In simplicibus autem nullo modo potest esse falsa cognitio: quia aut perfecte cognoscuntur, inquantum scitur eorum quidditas; aut nullo modo cognoscuntur, si non possit ad eam attingi. Cum ergo Deus sit omnino simplex, non potest de eo haberi falsa cognitio per hoc quod aliquid de eo sciatur, & aliquid nesciatur, sed per hoc (b) quod non attingitur. Unde quicumque credit Deum esse aliquid quod non est, puta corpus, vel aliquid huiusmodi, non adorat Deum, quia nescit eum, sed aliquid aliud. Samaritani autem falsam opinionem habebant de Deo dupliciter. Primo quia æstimabant eum esse corporeum, unde & credebant ipsum in uno loco corporeo tantum determinate ibidem adorari oportere. Deinde quia non credebant eum esse super omnia, sed æqualem aliquibus creaturis: unde simul cum eo & idola adorabant, quasi sibi æqualia. Et ideo nesciebant eum, quia non attingebant ad veram cognitionem eius: & ideo dicit Dominus: *Vos adoratis quod nescitis*, idest, non adoratis Deum, quia nescitis ipsum; sed phantasiam vestram, qua aliquid apprehenditis ut Deum. Ephes. IV. 17. „ Sicut & gentes ambulant in vanitate sensus sui &c."

Quantum vero ad secundum, scilicet quantum ad diversitatem adorationis Iudæorum, dicit: *Nos adoramus quod scimus*. Et connumerat se Iudæis, quia & Iudæus erat secundum gentem, & etiam mulier opinabatur eum & Prophetam, & Iudæum esse. *Nos adoramus quod scimus*: quia Iudæi per legem, & Prophetas veram cognitionem, seu æstimationem de Deo habebant, in hoc quod non credebant ipsum esse corporeum, nec in uno loco determinato esse; quasi eius maiestas a loco capi possit. III. Reg. VIII. 27. „ Si enim cæli „ cælorum te capere non possunt, quanto magis „ domus hæc quam ædificavi? " Nec etiam idola colebant; & ideo in Psal. lxxv. 2. dicitur: „ Notus in Iudæa Deus. " Rationem autem huius assignat cum dicit: *Quia salus ex Iudæis est*; quasi dicat: Ideo vera notitia de Deo habebatur solum a Iudæis, quia futurum erat quod salus ex Iudæis proveniret: & sicut principium sanitatis debet esse sanum, ita principium salutis, quæ habetur per Dei veram cognitionem, & verum cultum, oportet veram cognitionem de Deo habere: & ideo quia ex eis principium salutis, & causa, scilicet Christus, provenire debebat, secundum illud Gen. XXII. 18. „ In „ semine tuo benedicentur omnes gentes: " oportet Deum notum esse in Iudæa. Provenit autem ex Iudæis salus tripliciter. Primo quantum ad doctrinam veritatis, quia omnes gentes erant in erroribus; Iudæi autem in veritate permanebant. Rom. III. 2. „ Quid „ amplius est Iudæo? ... Quia tradita sunt eis „ eloquia Dei. " Secundo quantum ad spiritualia dicta: nam prophetia, & alia dona Spiritus sancti, prius eis data fuerunt, & ex eis devenerunt ad alios. Rom. XI. 17. „ Tu (scilicet gentilis) cum esses oleaster, „ insertus es in illis, " scilicet Iudæis. Rom. XV. 27. „ Nam si spiritualium eorum (scilicet „ Iudæorum) participes facti sunt gentiles, „ debent & in carnalibus ministrare illis. " Tertio quantum ad ipsum salutis actorem, quia ex eis processit secundum carnem. Rom. IX. 5. „ Ex quibus Christus est secundum car- „ nem. "

(m) Consequenter cum dicit, *Sed venit hora &c.* comparat aliam adorationem duabus primis: & primo ponit eminentiam eius ad alias; secundo præeminentiæ convenientiam, ibi, *Nam & Pater tales quærit*. Sed attendendum est circa primum, secundum Origenem, quod supra loquens de tertia adoratione, cum dixit, *Venit hora quando non in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem*, non addidit Dominus, *Et nunc est*; hic vero de ipsa loquens, dicit, *Venit hora, & nunc est*: quia tunc locutus est de adoratione in patria, secundum quam perfectam Dei cognitionem participabimus, quæ nondum viventibus in hac carne mortali venit; hic vero loquitur de ea quæ est in vita ista, quæ iam venit per Christum: & ideo dicit: *Venit hora, & nunc est quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate*. Quod potest legi primo quidem, secundum Chrysostomum, ut per hoc totum ostendatur eminentia istius adorationis ad adorationem Iudæorum, ut sit sensus: sicut adoratio Iudæorum præeminet adorationi Samaritanorum, ita adoratio Christianorum præ-

(a) Al. Alia. (b) Al. quod non attingitur, nescitur.

præeminet ei quæ est Iudæorum; & hoc in duobus. Primo quia illa est secundum carnales cæremonias: Hebr. IX. 10. „ In iustitiis carnis usque ad „ tempus correctionis impositis: " hæc vero est secundum spiritum. Secundo vero quia illa est secundum figuras: nam Deo illæ victimæ, secundum quod sunt res quædam, non placebant: unde in Psal. XLIX. 13. dicitur: „ Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? " Et alibi, Psal. L. 18. „ Sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis, " inquantum scilicet sunt res quædam; sed delectabatur in eis inquantum erant figura veræ victimæ, & (a) veri sacrificii. Hebr. X. 1. „ Umbram habet lex „ futurorum bonorum, non rerum ipsam imaginem &c. " Hæc autem adoratio est in veritate, quia ipsa secundum se Deo placet. Supra I. 17. *Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Et ideo quantum ad primum dicit, quod *veri adoratores adorabunt in spiritu*, non in cæremoniis carnalibus; quantum ad secundum dicit, *In veritate*, non in figura. Secundo potest legi quod Dominus per hæc duo quæ dicit, scilicet *In spiritu, & veritate*, vult ostendere differentiam huius adorationis, non tantum ad illam Iudæorum, verum etiam ad eam quæ erat Samaritanorum. Ad illam quidem Iudæorum, per hoc quod dicitur, *Et veritate*: nam illa, ut dictum est, cum errore erat, quia adorabanr quod nesciebant; ista vero est cum vera Dei cognitione. Tertio modo legitur ut per hoc quod dicit, *In spiritu, & veritate*, ostendatur conditio veræ adorationis. Ad hoc enim quod adoratio vera sit, duo requiruntur. Unum quod sit spiritualis: unde dicit in spiritu, idest in fervore spiritus. I. Corinth. XIV. 15. „ Orabo spiritu, orabo & mente. " Ephes. V. 19. „ Psallentes in cordibus vestris Deo. " Aliud quod sit in veritate. Primo quidem fidei, quia nullus fervor spiritualis desiderii est ad merendum idoneus, nisi adsit veritas fidei. Iac. I. 6. „ Postulet autem in fide nihil „ hæsitans. " Secundo vero *in veritate*, idest sine fictione, & simulatione: contra quod dicitur Matth. VI. 5. „ Amant in angulis ora„ re, ut videantur ab hominibus. " Sic ergo ad ipsam orationem requiritur fervor caritatis quantum ad primum, & veritas fidei quantum ad secundum, & rectitudo intentionis quantum ad tertium. Sed dicit *Patrem*, quia adoratio legis non erat Patris, sed Domini. Nos adoramus ut filii per amorem, illi vero adorabant ut servi per timorem. Sic ergo hoc quod dicit *veri*, opponitur contra tria, secundum dictas expositiones. Primo contra falsum adorationis ritum Samaritanorum. Ephes. IV. 25. „ Deponentes „ mendacium, loquimini veritatem. " Secundo contra vanum, & transitorium quod erat in cæremoniis carnalibus. Psal. IV. 3. „ Ut quid „ diligitis vanitatem, & quæritis menda„ cium? " Tertio contra figurale. Supra I. 17. *Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*.

(n) Consequenter cum dicit, *Nam & Pater tales quærit*, ostendit convenientiam tertiæ adorationis ex duobus. Primo ex voluntate, & acceptione eius qui adoratur; secundo ex ipsius natura, ibi, *Spiritus est Deus*. Circa primum sciendum est, quod ad hoc quod homo mereatur quod petit accipere, ea debet petere quæ non sint contra voluntatem dantis, & eo modo quo acceptum est danti; & ideo cum oramus Deum, esse debemus quales Deus quærit; Deus autem tales quærit qui scilicet eum adorent in spiritu, & veritate, & in fervore caritatis, & veritate fidei. Deut. X. 12. „ Et nunc, Israel, „ quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi „ ut timeas Dominum Deum tuum, & am„ bules in viis eius, & diligas eum, ac ser„ vias Domino Deo tuo in toto corde tuo, „ ut bene sit tibi? " Mich. VI. 8. „ Indicabo „ tibi, o homo, quid sit bonum, & quid „ Deus requirat a te: utique facere iudi„ cium, & diligere misericordiam, & soli„ citum ambulare cum Deo tuo. "

(o) Hoc autem ostendit ex natura ipsius, dicens: *Spiritus est Deus*: nam, sicut dicitur Eccli. XIII. 19. „ omne animal diligit sibi „ simile. " Ergo Deus intantum diligit nos, inquantum ei assimilamur; sed non assimilamur ei secundum carnalia, quia est incorporeus, sed secundum spiritualia, quia *Deus spiritus est*. Ephes. IV. 23. „ Renovamini spiri„ tu mentis vestræ. " Hoc autem quod dicit, *Spiritus est Deus*, denotat in Deo incorporeitatem. Luc. ult. 39. „ Spiritus carnem, „ & ossa non habet. " Item vivificationem, quia tota vita nostra est a Deo, ut a principio effectivo. Est etiam Deus veritas. Infra XIV. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*: & ideo in spiritu, & veritate oportet adorare eum.

(p) Consequenter cum dicit, *Dixit ei mulier &c.* agitur hic de datore doni: quod respondet ei quod Dominus dixerat: *Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibe-*

(a) *Al.* veteris.

bibere, petisses ut que. Primo ponitur confessio mulieris; secundo doctrina Christi, ibi, *Ego sum qui loquor tecum*. Circa primum duo facit: primo enim profitetur mulier fidem Christi venturi; secundo perfectionem doctrinae eius, ibi, *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia*. Sciendum est ergo, quod mulier eorum quae dicta sunt altitudine fatigata, obstupuit, ea capere non valens. Dicit: *Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus*; quasi dicat: Ista verba non capio; sed veniet tempus quando veniet Messias, & tunc sciemus omnia ista: Messias enim Hebraice, unctus Latine, Graece Christus est. Sciebat autem mulier ista Messiam venturum, edocta per libros Moysi, ubi Christi adventus praenuntiatus est. Gen. penult. 10. „ Non auferetur sceptrum „ de Iuda, & dux de femore eius, donec ve„ niat (a) qui mitendus est." Sicut autem Augustinus dicit, haec est prima locutio mulieris in qua nominat Christum: ut det intelligere, quod post quinque sensus corporeos, iam inciperet redire ad virum legitimum.

(q) Hic autem Messias cum venerit, perfectam doctrinam proponet, cum dicit: *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis*. Et hoc praedixerat Moyses, Deut. XVIII. 18. „ Prophe„ tam suscitabo eis de medio fratrum suorum, „ similem eis; & ponam verba mea in ore eius, „ loqueturque ad eos omnia quae praecepero „ illi." Et quia iam advocaverat mulier ista virum suum, intellectum scilicet, & rationem, ideo Dominus aquam doctrinae spiritualis ei propinat, optime manifestando se ei.

(r) Et ideo dicitur: *Dixit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum*, scilicet Christus. Sap. VI. 14. „ Praeoccupat eos qui se concupiscunt, ut il„ lis se prior ostendat." Infra XIV. 21. *Ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum*. Non autem Deus manifestavit se mulieri a principio: quia forte credidisset, & visum fuisset sibi ex vanitate loqui. Nunc autem paulatim in cognitionem Christi eam reducens, opportune revelavit se ipsum. Prov. XXV. 11. „ Ma„ la aurea in lectis argenteis, qui loquitur „ verbum in tempore suo." Et quidem interrogatur a pharisaeis, utrum esset Christus, infra X. 24. *Si tu es Christus, dic nobis palam*: & tamen eis non se manifeste revelavit, quia non ad discendum quaerebant, sed ad tentandum. Haec vero simplici mente loquebatur.

LECTIO III.

(a) ET continuo venerunt discipuli eius; & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem.

(b) Et dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum.

(c) Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

(d) Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.

(e) Dicebant ergo discipuli adinvicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

(a) POsita doctrina de aqua spirituali, hic agit de effectu ipsius doctrinae: & primo proponit ipsum effectum; secundo ipsum effectum manifestat, ibi, *Interea rogabant eum discipuli eius*. Effectus autem huius doctrinae est fructus proveniens ex parte fidelium: & ideo primo ponitur fructus proveniens ex parte discipulorum admirantium; secundo fructus proveniens ex parte mulieris virtutem Christi annuntiantis, ibi, *Reliquit ergo hydriam suam mulier*. Tria autem ponuntur quantum ad discipulos: scilicet eorum reditus ad Christum: unde dicit: *Et continuo venerunt discipuli eius*: &, ut dicit Chrysostomus, satis opportune, postquam se Christus mulieri manifestavit, discipuli occurrerunt: ut (b) ostendatur, omnia tempora divina providentia dispensari. Sap. VI. 8. „ Unumquodque fecit Deus, quia pusillum, „ & magnum; & aequaliter est ei cura de „ omnibus .... & in omni providentia oc„ curret illis." Eccle. VIII. 6. „ Omni ne„ gotio tempus est, & opportunitas." Secundo ponitur eorum admiratio de Christo: unde dicit: *Et mirabantur, quia cum muliere loquebatur*. Mirabantur quidem bonum; sed non suspicabantur malum, ut Augustinus dicit: Mirabantur autem duo. Primo quidem superabundantem Christi mansuetudinem, & humilitatem: quia Dominus orbis terrarum di-

(a) *Al.* qui mittitur. (b) *Al.* ostendant.

dignatus est cum inope muliere loqui, & diu, dans in hoc nobis exemplum humilitatis. Eccli. IV. 7. „ Congregationi pauperum affabilem te facito. “ Secundo quia cum Samaritana, & alienigena loquebatur, nescientes mysterium, quod mulier typum Ecclesiæ gentium gereret, quam quærebat, qui venit „ quærere, & salvum facere, quod periérat: “ Luc. XIX. 10. Tertio ponitur eorum reverentia ad Christum, quæ ostenditur ex taciturnitate eorum. In hoc enim ostendimus reverentiam ad Deum quando facta eius discutere non audemus. Prov. XXV. 2. „ Gloria Dei est celare verbum, & gloria Regum investigare sermonem. “ Et ideo dicit, quod licet mirarentur, *nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea*? Eccli. XXXII. 9. „ Audi tacens, & pro reverentia „ accedet tibi bona gratia. “ Sed tamen sic eruditi erant discipuli ordinem servare, ex reverentia, & timore filiali ad Christum, (*a*) ut aliquando quidem confidenter eum interrogent de his quæ ad eos pertinebant, scilicet quando Christus aliqua proponebat ad eos pertinentia, quæ eorum capacitatem transcendebant: Eccli. XXXII. 10. „ Adolescens „ vix loquere in causa tua: “ aliquando vero eum non (*b*) interrogent, in his scilicet quæ ad eos non pertinebant, sicut hic.

Consequenter cum dicit, *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem*, ponitur fructus proveniens ex parte mulieris, officium Apostolorum annuntiando assumentis: & ponuntur tria, quæ colligi possunt ex dictis, & factis eius: scilicet devotionis affectus; secundo prædicationis modus, ibi, *Dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci*: tertio prædicationis effectus ibi, *Et exierunt de civitate, & veniebant ad eum*. Affectus autem mulieris apparet ex duobus. Primo ex hoc quod præ magnitudine devotionis, illud pro quo specialiter venerat ad fontem, quasi oblita, dereliquit aquam, (*c*) & hydriam: unde dicit, quod *reliquit mulier hydriam suam, & abiit in civitatem*, annuntiare scilicet magnalia de Christo, non curans de corporeo commodo propter utilitatem aliorum: in quo sequitur Apostolorum exemplum, qui, ut dicitur Matth. IV. 20. „ relictis retibus, secuti sunt Domi„ num. “ Per hydriam autem intelligitur cupiditas sæculi, per quam de profundo tenebrarum, cuius imaginem puteus gerit, idest de terrena conversatione, homines hauriunt voluptates. Qui ergo cupiditates sæculi propter Deum derelinquunt, hydriam derelinquunt. II. Tim. II. 4. „ Nemo militans „ Deo, implicat se negotiis sæcularibus. “ Secundo vero apparet ex multitudine eorum quibus annuntiat: quia non uni tantum, nec duobus, vel tribus, sed toti civitati: unde *abiit in civitatem*: in quo significatur Apostolorum officium, quibus committit Dominus, Matth. ult. 19. „ Euntes docete omnes gen„ tes. “ Infra XV. 16. *Posui vos ut eatis, & fructum afferatis*.

(*b*) Prædicationis autem modus innuitur cum dicit: *Et dicit illis hominibus &c.* ubi primo invitat ad Christi visionem cum dicit: *Venite, & videte hominem*. Audierat enim mulier ista a Christo, quod ego sum Christus; sed non statim dixit, quod venirent ad Christum, seu crederent, ne daret occasionem blasphemandi; & ideo a principio dixit ea de Christo quæ credibilia erant, & in propatulo, scilicet quod esset homo. Phil. II. 7. „ In „ similitudinem hominum factus. “ Nec dixit, Credite; sed *venite, & videte*: quia manifeste noverat, quod si gustarent de illo fonte, eum videndo, eadem paterentur quæ & ipsa. Psal. LXV. 16. „ Venite, & narrabo „ quanta fecit animæ meæ. “ Nihilominus tamen in hoc veri prædicatoris imitatur exemplum, non ad se homines, sed ad Christum vocando. II. Cor. IV. 5. „ Non enim „ prædicamus nosmetipsos, sed Christum. “ Secundo ponit divinitatis Christi indicium, cum dicit: *Qui dixit mihi omnia quæcumque feci*, scilicet quot viros habuerat. Hoc enim est divinitatis officium, & indicium, quod occulta & secreta cordium manifestet: & licet illa quæ fecerat, ad confusionem suam pertinerent, nihilominus tamen non est verecundata referre: nam, ut Chrysostomus dicit, „ anima cum ignita fuerit igne divino, „ ad nihil eorum quæ sunt in terra de re„ liquo respicit, neque ad gloriam, nec ad „ verecundiam; sed ad illam solam, quæ de„ tinet eam, flammam. Tertio autem concludit Christi maiestatem, dicens: *Numquid non ipse est Christus*? Non est ausa asserendo ostendere quod esset Christus, ne videretur alios velle docere; & ipsi ex hoc irati exire ad eum nollent. Neque tamen totaliter hoc siluit; sed sub quæstione, quasi hoc eorum iudicio committens, proposuit dicens: *Numquid non ipse est Christus*? Hic enim facilior modus est suadendi.

Per hanc autem mulierem, quæ infimæ conditionis est, signatur Apostolorum prædicantium modus: quia, ut dicitur I. Corinth. I. 26. „ non multi sapientes, non multi pot„ en-

(a) *Al.* aliquando quidem confidenter eum interrogant, idest de his &c. (b) *Al.* interrogare. (c) *Al.* deest & hydriam.

„ entes secundum carnem ... sed quæ stul„ ta sunt mundi elegit Deus, ut confundat „ sapientes. " Unde Proverb. IX. 3. ipsi Apostoli ancillę dicuntur: „ Misit (inquit, sa„ pientia divina, scilicet Filius Dei) ancillas „ suas (scilicet Apostolos) vocare ad arcem. " Fructus autem prædicationis ponitur ibi, *Et exierunt de civitate*, ad quam iverat mulier, *& veniebant ad ipsum*, scilicet Christum: in quo datur intelligi, quod si ad Christum ire volumus, oportet nos exire de civitate; idest, amorem carnalis cupiditatis deponere. Hebr. XIII. 13. „ Exeamus ad eum ex„ tra, castra, improperium eius portantes. "

(c) Consequenter cum dicit, *Interea rogabant eum discipuli &c.* manifestatur effectus spiritualis doctrinæ: & primo per doctrinam Christi ad discipulos; secundo per effectum operis in alios, ibi, *Ex civitate autem illa multi crediderunt*. Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio manifestationis huius fructus; secundo ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Ille autem dixit eis*: *Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis*. Occasio autem manifestationis sumitur ex instantia discipulorum, ad hoc ut Christus manducaret: & ideo dicit: *Interea*; idest, inter mulieris verba, & locutionem Christi cum ea, & inter tempus adventus Samaritanorum: *rogabant eum*, scilicet Christum, *discipuli eius*, *dicentes*: *Rabbi*, *manduca*: arbitrantes hoc tempus fore aptum ad prandium, antequam multitudo eorum concurreret. Non enim coram aliquo advena sibi escas propinabant: unde dicitur Matth. VI. quod tanta multitudo confluebat ad eum, quod non habebat tempus manducandi.

(d) Hunc autem fructum manifestat, data sibi occasione dicens: *Ille autem dixit eis &c.* ubi primo ponit fructum (a) figurata locutione; secundo innuitur tarditas discipulorum ad intelligendum, ibi, *Dicebant ergo discipuli eius*; tertio exponit Dominus quæ dixerat, ibi, *Dixit eis Iesus*: *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me*. Fructus autem spiritualis doctrinæ proponitur sub figura cibi & refectionis; & ideo dicit: *Ego cibum habeo manducare*. Et sciendum, quod sicut refectio corporalis non est perfecta nisi cibo iungatur potus, & e converso; ita etiam ad spiritualem refectionem utrumque haberi debet. Eccli. XV. 3. „ Cibavit illum Dominus pane vi„ tæ, & intellectus (ecce cibus) & aqua sa„ pientiæ salutaris (ecce potus) potavit il„ lum. " Ideo congrue post poculi negotium, quo Samaritana potata fuerat, conveniens erat & de cibo disceptare: & sicut per aquam intelligitur sapientia salutaris, ita per cibum intelligitur operatio bona. Cibus autem iste quem Christus manducare habebat, est salus hominum, quam quærebat: ostendens per hoc quod dicit se cibum habere manducare, quantum desiderium habet salutis nostræ: sicut enim nobis cum esurimus, concupiscibile est manducare, ita ei salvare nos. Prover. VIII. 31. „ Deliciæ meæ sunt esse cum filiis homi„ num. " Et ideo dicit: *Cibum*, (b) idest conversionem gentium, *habeo manducare quem vos nescitis*: quia non poterant adhuc præcognoscere conversionem gentium. Vel aliter, secundum Origenem, contingit sicut de cibo corporali, ita & de spirituali: non enim eadem quantitas omnibus sufficit, sed uni quidem maior quantitas necessaria est, alteri minor; & uni quidem sanum est quod alteri nocet: eodem modo in spirituali refectione: non enim eadem qualitas, seu quantitas doctrinæ spiritualis adhibenda est singulis, sed secundum dispositionis congruitatem, & capacitatem hominum. Nam, secundum Apostolum (II. Pet. II. 2.) „ nuper geniti in„ fantes rationabiles lac appetunt. " Perfectorum autem est solidus cibus: unde Origenes dicit, quod ille qui est altioris doctrinæ, & aliis in spiritualibus præest, potest hoc verbum dicere infirmis, & debilioris intellectus existentibus: & sic Apostolus loquitur, I. Cor. III. 1. „ Tanquam parvulis in Christo, „ lac vobis potum dedi, non escam. " Et hoc multo amplius veridicus Iesus dicere potest: *Cibum habeo manducare*. Infra XVI. 12. *Multa habeo vobis dicere*, *quæ non potestis portare modo*. Tarditas autem intellectus discipulorum innuitur ex hoc quod eà quæ dixit Dominus de cibo spirituali, intelligebant de corporali: adhuc enim & ipsi sine intellectu erant, secundum illud Matth. XV.

(e) Et ideo *dicebant discipuli ad invicem &c.* Non est ergo mirum, si mulier illa Samaritana spiritualem aquam non intelligebat: ecce enim quod discipuli Iudæi spiritualem non intelligunt escam. In hoc autem quod dicunt adinvicem: *Numquid aliquis attulit ei*? consuetudinem Christi debemus attendere: quia cibos ab aliis oblatos solebat accipere: non quod bonis nostris indigeret, quia, „ bonorum nostrorum non in„ diget: " ut dicitur in Psal. XV. 2. nec esca hominum, quia dat escam omni carni.

Sed quare quærebat, & ab aliis accipiebat? Propter duo. Primo ut dantes, & afferentes, meritum consequerentur: secundo, ut da-

(a) *Al.* signata. (b) *Al.* idest gentium.

daret Christus exemplum, quod vacantes spiritualibus non erubescant paupertatem, nec grave putent ab aliis nutriri. Proprium est enim doctoribus alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes, verbi ministrationem solicite procurent, ut dicit Chrysostomus. Et hoc idem habetur in Glossa. I. Tim. v. 17. „ Qui bene præsunt presbyteri, „ duplici honore digni habeantur, maxime „ qui laborant in verbo, & doctrina. "

LECTIO IV.

(a) Dicit eis Iesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius.

(b) Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.

(c) Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

(d) In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius qui metit.

(e) Ego misi vos metere quod vos non laborastis.

(f) Alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.

(a) Posita tarditate intellectus discipulorum circa figuratam locutionem, hic consequenter (a) Dominus explanat eam: & primo ponit explanationem figuratæ locutionis; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Circa primum sciendum est, quod sicut Christus supra explanavit mulieri, quod figuraliter ei proposuit de aqua, sic & Apostolis explanat, quod figuraliter eis de cibo proposuit; sed aliter, & aliter: nam Apostolis tamquam capacioribus absque verborum involutione expositionem statim proponit; mulierem autem, utpote minus capacem, per multa verba ad veritatis cognitionem perducit. Hoc autem quod dicit, *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam eius opus*, satis rationabilem habet causam. Cum enim cibus corporalis sustentet hominem, & perficiat ipsum, ille est spiritualis cibus animæ, & creaturæ rationalis, quo sustentatur, & perficitur. Hoc autem est ut coniungatur suo fini, & ut sequatur regulam superiorem: quod (b) David intelligens dicebat, Psal. lxxii. 27. „ Mihi autem „ adhærere Deo bonum est. " Et ideo Christus, secundum quod homo, convenienter suum cibum esse dicit, ut Dei faciat voluntatem, & ut perficiat opus. Et hæc quidem duo possunt intelligi ut unum; ita tamen quod secundum sit expositio primi. Vel possunt intelligi ut aliud & aliud. Si autem intelligantur ut unum, tunc est sensus: *Meus cibus est*; idest, in hoc est firmitas, & sustentatio mea *ut faciam voluntatem eius qui misit me*, secundum illud Psal. xxxix. 9. „ Facere „ voluntatem tuam Deus meus volui, & le„ gem tuam in medio cordis mei. " Infra vi. 38. *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Sed quia facere voluntatem alicuius intelligitur dupliciter: uno modo ut faciat (d) eum velle; alio modo ut opere compleat illud quod scit eum velle: ideo Dominus exponens quid sit facere voluntatem eius qui misit eum, dicit: Hoc scilicet (e) est *ut perficiam opus eius*; idest, ut compleam opera quæ scio eum velle. Infra ix. 4. *Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est.* Si autem intelligatur ut aliud & aliud; sic sciendum est, quod Christus duo fecit in mundo isto. Primo docuit veritatem, invitando, & vocando ad fidem; & in hoc complevit voluntatem Patris. Infra vi. 40. *Hæc est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.* Secundo consummavit ipsam veritatem, aperiendo per passionem suam in nobis ianuam vitæ, dando potestatem perveniendi ad consummatam veritatem. Infra xvii. 4. *Opus consummavi quod dedisti ut faciam.* Sic ergo dicit: *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me*, vocando homines ad fidem, *ut perficiam opus eius*, perducendo eos ad perfectum. Vel, secundum Origenem, omnis homo qui bene operatur, ad duo debet dirigere suam intentionem, scilicet ad honorem Dei, & ad utilitatem proximi: quia, sicut dicitur I. Tim. i. 5. „ finis præcepti est ca„ ri-

(a) Al. dicens. (b) Al. de Deo. (c) Al. deest eius. (d) Al. eius velle. (e) Al. esse.

„ ritas: " quæ continet amorem, Dei & proximi. Et sic quando aliquid facimus propter Deum, finis præcepti est Deus; quando vero propter utilitatem proximi, finis præcepti est proximus. Secundum hoc ergo dicit Christus: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Dei*, idest ut intentionem meam dirigam, & regulem in his quæ sunt ad honorem Dei, *ut perficiam opus eius*; idest, ea faciam quæ sunt ad utilitatem, & perfectionem hominis.

Sed contra. Dei perfecta sunt opera: non ergo convenienter dicitur opera perfici Dei. Respondeo dicendum, quod inter ceteras creaturas inferiores homo est speciale opus Dei, quia ad imaginem & similitudinem suam fecit illum, Gen. 1. Et hoc opus in principio quidem perfectum fuit, quia Deus fecit hominem rectum, ut dicitur Eccli. VII. Postmodum vero per peccatum hanc perfectionem amisit, & a rectitudine recessit. Et ideo ut hoc opus Domini perfectum esset, reparari indigebat: quod quidem perfectum est per Christum: quia dicitur Rom. v. 19. „ Sicut enim per unius „ hominis inobedientiam peccatores constituti „ sunt multi, ita per unius obedientiam insti „ constituentur multi. " Sic Christus dicit: *Ut perficiam opus eius*; idest, ut hominem ad perfectum deducam.

(b) Consequenter cum dicit, *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? &c.* ponit similitudinem. Sed attende, quod Christus a muliere potum petivit, dicens: *Da mihi bibere*: & ideo occasione huius petitionis introduxit similitudinem de aqua. Hic vero discipuli inducunt Dominum ad manducandum: unde & occasione huius introducit Dominus similitudinem de cibo spirituali: quia idem intelligitur per cibum, & potum. Sic ergo sunt quidam a quibus Deus petit potum, sicut a muliere; quidam vero Deo offerunt potum. Sed cibum nullus Deo offert nisi prius petierit ab eo Deus: tunc enim Deo cibum spiritualem offerimus quando ab eo poscimus salutem nostram, cum scilicet petimus (Matth. VI. 10.) „ Fiat volun„ tas tua sicut in cælo, & in terra. " Salutem ex nobis ipsis consequi non possumus nisi præventi a gratia præveniente, secundum illum Thren. ult. 21. „ Converte nos Domi„ ne (a) ad te, & convertemur. " Ipse ergo prius (b) petit qui per prævenientem gratiam nos petere facit. In hac autem similitudine primo agit de messe; secundo de messoribus, ibi, *Et qui metit, mercedem accipit*. Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem de messe corporali; secundo de messe spirituali, ibi, *Ecce dico vobis: Levate oculos vestros &c.* Per hoc autem quod dicit, *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* datur intelligi quod Christus statim post captionem Ioannis de Iudæa recessit, sicut dicitur Matth. IV. & transivit per Samariam; & quod hoc fuit in hieme; & Ioannes similiter captus. (c) Unde quia ibi tempestivius messes perficiuntur, quatuor menses erant ab illo tempore usque ad messem. Dicit ergo: *Nonne vos dicitis*, loquendo de messe corporali, *quod adhuc quatuor menses sunt*, qui extant futuri, *& messis venit?* idest, tempus collectionis messium. Sed *ecce dico vobis*, de spirituali messe loquens: *Levate oculos vestros, & videte regiones, quæ albæ sunt iam ad messem*. Ubi sciendum est, quod tempus messium dicitur tempus collectionis fructuum: & ideo omnis collectio fructuum comparatur tempori messium. Tempus autem collectionis fructuum duplex est. Nihil enim prohibet in temporalibus, & in spiritualibus, quin illud quod est fructus respectu præcedentium, sit etiam semen respectu sequentium: nam bona opera sunt fructus spiritualis doctrinæ, sicut fides, & huiusmodi; quæ tamen sunt semina vitæ æternæ, quia per ea ad vitam æternam pervenitur. Eccli. XXIV. 23. dicit sapientia; „ Flores mei (respectu „ fructus sequentis) sunt fructus honoris, & „ honestatis „ respectu præcedentium. Secundum hoc ergo una est collectio messis spiritualis respectu fructuum æternorum, scilicet congregatio fidelium in vitam æternam: de qua dicitur Matth. XIII. 39. „ Messis est „ consummatio sæculi. " Et de ista non agitur hic. Alia est in præsenti. Et hoc potest intelligi dupliciter. Uno modo collectio fructuum, scilicet fidelium in Ecclesia congregandorum conversio; alio modo ipsa cognitio veritatis, qua aliquis fructum veritatis in anima sua congregat: & de utraque secundum diversas expositiones hic agitur. De prima, secundum Augustinum, & Chrysostomum, hoc modo. Vos dicitis, quoniam adhuc non est tempus corporalis messis; sed non sic est de messe spirituali; immo *ecce dico vobis: Levate oculos vestros*, scilicet mentis per considerationem, vel oculos etiam corporis, *& videte regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem*: quia scilicet tota regio plena erat Samaritanis ad Christum exeuntibus. Hoc autem quod dicit, *Albæ sunt*, metaphoricum est: cum enim segetes dealbatæ sunt, signum est quod sunt præparatæ ad messem. Nihil aliud per hoc

(a) *Al. emittitur* ad te. (b) *Al. deest* petit. (c) *Al.* Unde quia ibi inalbescere messes prospiciuntur.

hoc significare voluit, quam quod homines ad salutem, & susceptionem verbi parati erant ei. Unde dicit: *Videte regiones*, quia non solum Iudæi, sed etiam Gentiles parati sunt ad fidem. Matth. IX. 37. „ Messis quidem „ multa, operarii autem pauci. " Et sicut messes dealbantur propter præsentiam solis æstivo tempore magis ferventis, ita & homines per adventum solis iustitiæ, scilicet Christi, & prædicationem, atque virtutem suam, præparabantur ad salutem. Et de isto sole dicitur Malach. IV. 2. „ Vobis timentibus no„ men meum orietur sol iustitiæ. " Et inde est quod tempus adventus eius dicitur tempus plenitudinis. Gal. IV. 4. „ Cum ergo „ venit plenitudo temporis, misit Deus Filium „ suum. " De secunda autem collectione messis, idest veritatis in anima, exponit Origenes, qui dicit, quod tot fructus veritatis colligit in messe quot quis veritates cognoscit. Et vult, quod totum hoc quod dicitur: *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? & ecce dico vobis: Levate oculos vestros, & videte regiones, quæ albæ sunt iam ad messem*: intelligatur parabolice dictum. Et secundum hoc duo facit Dominus in verbis istis. Primo ponit falsam opinionem quorumdam; secundo excludit eam, ibi, *Ego dico vobis*. Opinio namque quorumdam erat quod nulla veritas alicuius rei haberi possit ab homine: & ex hoc derivata est hæresis Academicorum dicentium, nihil pro certo sciri posse in vita ista: iuxta quod dicitur Eccle. VII. 24. (*a*) „ Cuncta tentavi in sa„ pientia; dixi, Sapiens efficiar. Illa autem re„ cessit a me multo magis quam fuerat. " Hanc ergo opinionem tangit Dominus, dicens: *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* idest, tota vita præsens, in qua homo quatuor elementis deservit, finiri oportet, ut post eam collectio veritatis habeatur in alia vita. Sed hanc opinionem consequenter excludit cum dicit: Non est ita; sed *ecce dico vobis: Levate oculos vestros*. Hoc enim (*b*) in sacra Scriptura dici consuevit, quandocumque aliquod subtile & altum considerandum præcipitur. Esa. XL. 26. „ Levate in excelsum oculos vestros, & vi„ dete quis creavit hæc. " Nam oculi quando non sunt elevati a terrenis, vel a concupiscentia carnali, non sunt idonei ad cognitionem spiritualis fructus: nam quandoque deprimuntur ad terrena, retracti a consideratione divinorum, secundum illud Psal. XVI. 11. „ Oculos suos statuerunt declinare in ter„ ram: " quandoque excæcantur per concupiscentiam. Dan. XIII. 9. „ Et declinave„ runt oculos suos, ut non viderent cælum, „ neque recordarentur iudiciorum Dei. " Dicit ergo: *Levate oculos vestros, & videte regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem*: idest, ita dispositæ, quod ex eis veritas sciri potest: nam per regiones (*c*) specialiter intelliguntur omnia ex quibus veritas accipi potest. (*d*) Et hæ specialiter sunt Scripturæ, Infra V. 39. *Scrutamini Scripturas ..... quia ipsæ testimonium perhibent de me*. Et hæ regiones erant quidem in veteri testamento; sed non erant albæ ad messem, quia homines non poterant ex eis spiritualem fructum accipere quousque Christus venit, qui eas dealbavit, aperiendo eorum intellectum. Luc. ult. 45. „ Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scri„ pturas. " Item creaturæ sunt messes, ex quibus colligitur fructus veritatis. Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, in„ tellecta conspiciuntur. " Sed tamen gentiles qui earum cognitioni insistebant, erroris potius, quam veritatis fructus ex eis colligebant: quia, ut ibidem dicitur (vers. 25.) „ Servierunt creaturæ potius quam creato„ ri. " Et ideo nondum albæ erant, sed Christo veniente, albæ factæ sunt ad messem.

(*c*) Consequenter cum dicit, *Et qui metit, mercedem accipit*, agit de messoribus: & circa hoc primo ponit messorum præmium; secundo inducit proverbium, ibi, *In hoc enim est verbum verum*; tertio exponit, idest adaptat ipsum, ibi, *Ego misi vos metere*. Quantum ad primum notandum est, quod Dominus exponens supra quod de aqua dixerat spirituali, proposuit conditionem, per quam aqua spiritualis differt a corporali: quia scilicet qui biberit ex aqua corporali, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua spirituali, non sitiet in æternum. Eodem modo etiam hic exponens quod dicit de messe, proponit quod dissimile est inter messem corporalem & spiritualem: unde tria proponit. Unum quidem secundum quod attenditur similitudo utriusque messis, scilicet quod qui metit tam in corporali messe, quam in spirituali, mercedem accipit. Ille autem metit spiritualiter, qui congregat fideles in Ecclesia, vel qui colligit fructus veritatis in anima sua. Et uterque mercedem accipit, secundum illud I. Corinth. III. 8. „ Unusquisque propriam mer„ cedem accipiet secundum suum laborem. " Duo alia proponit secundum quæ attenditur dissimilitudo. Primo quidem quia fructus messoris, qui metit messem corporalem, perti-

 net

(*a*) *Al.* Cunctatus sum omnia in sapientia &c. (*b*) *Al. deest* in. (*c*) *Al.* spiritualiter. (*d*) *Al.* Et hæc specialiter duo, scilicet Scriptura. *Item*: Et hæ specialiter duæ sunt Scripturæ.

net ad vitam corporalem; sed fructus eius qui metit messem spiritualem, pertinet ad vitam æternam. Et ideo dicit: *Et congregat*, ille scilicet qui metit spiritualiter, *fructum in vitam æternam*; scilicet fideles qui ad vitam æternam pervenerint. Rom. VI. 22. „Habetis fructum vestrum in sanctificationem, „finem vero vitam æternam." Vel ipsam cognitionem, & expositionem veritatis, per quam homo acquirit vitam æternam. Eccli. XXIV. 31. „Qui elucidant me, vitam æter-„nam habebunt." Secundo vero attenditur dissimilitudo: quia in messe corporali ad miseriam reputatur quod unus seminet, & alius metat: unde qui seminat tristatur de hoc quod alius metit: sed in semine spirituali aliter est: quia *qui seminat simul gaudet, & qui metit*. Et quidem, secundum Chrysostomum, & Augustinum, seminantes semen spirituale sunt patres veteris testamenti, & Prophetæ: nam, ut dicitur Luc. VIII. 11. „semen est „verbum Dei:" quod Moyses, & Prophetæ seminaverunt in Iudæa; sed Apostoli messuerunt, quia ipsi quod intendebant, scilicet homines adducere ad Christum, efficere non potuerunt; quod tamen Apostoli fecerunt. Et ideo utrique simul gaudent, scilicet Apostoli, & Prophetæ, in una mansione gloriæ, de conversione fidelium. Esa. LI. 3. (*a*) „Gau-„dium, & lætitia invenietur in ea, gratia-„rum actio, & vox laudis." Et per hoc confutatur hæresis Manichæorum damnantium patres veteris testamenti; cum tamen, ut hic Dominus dicit, simul gaudebunt cum Apostolis. Secundum Origenem vero, seminantes in qualibet facultate dicuntur illi qui (*b*) quælibet illius facultatis principia tradunt; metentes vero qui ex illis procedunt ulterius: & hoc multo magis in ista, quæ est omnium scientiarum scientia. Prophetæ seminantes sunt, quia multa de divinis tradiderunt; messores vero sunt Apostoli, qui ea quæ non manifestaverunt Prophetæ hominibus, prædicando, & docendo revelaverunt. Ephes. III. 5. „Quod aliis generationibus non est agni-„tum ... sicut nunc revelatum est sanctis „Apostolis eius."

(d) Consequenter cum dicit, *In hoc enim est verbum verum &c.* inducitur proverbium; quasi dicat, quod *in hoc*, idest in isto facto, *verum est verbum*, idest impletur vulgare proverbium, quod erat apud Iudæos; scilicet, unus seminat, & alius metit. Quod proverbium derivari videtur ex eo quod dicitur Levit. XXVI. 16. „Seretis frustra segetem, „quæ ab hostibus devorabitur." Ex quo consueverunt Iudæi, quando aliquis in re aliqua laborabat, & alius inde gaudebat, huiusmodi proverbium proferre. Hoc est ergo quod Dominus dicit: In hoc quod Prophetæ seminaverunt, & laboraverunt, & vos metitis, & gaudetis, impletur proverbium. Vel aliter. *In hoc verbum verum est*, scilicet quod ego dico, *quod alius est qui seminat, & alius qui metit*; quia vos metetis fructus ex laboribus Prophetarum. Sed Prophetæ quidem, & Apostoli (*c*) alii sunt, non in fide: quia & illi, & isti fidem habuerunt. Rom. III. 21. „Nunc autem sine lege iustitia Dei manife-„stata est, testificata a Lege, & Prophetis." Sunt tamen alii in conversatione: quia Prophetæ vivebant sub cæremoniis legalibus, a quibus Christiani, & Apostoli liberi sunt. Gal. IV. 3. „Et cum essemus parvuli, sub „elementis huius mundi eramus servientes. „At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus „Filium suum factum ex muliere, factum „sub lege, ut eos qui sub lege erant redi-„meret, ut adoptionem filiorum recipere-„mus." Et licet disparis temporis labores habuerint Apostoli, & Prophetæ, tamen gaudio pariter perfruentur, & mercedem accipient *in vitam æternam*: *ut simul gaudeat qui seminat, & qui metit*. Et hoc præfiguratum fuit in transfiguratione Christi: ubi omnes gloriam suam habuerunt, & patres veteris testamenti, scilicet Moyses, & Elias, & patres novi testamenti, scilicet Petrus, Ioannes, & Iacobus: dans per hoc intelligere, quod in illa futura gloria simul gaudent novi, & veteris testamenti iusti.

(e) Consequenter cum dicit, *Ego misi vos metere quod non laborastis*, adaptat proverbium ad propositum: & primo (*d*) dicit Apostolos esse messores; secundo ostendit esse laboratores, ibi, *Alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis*. Quantum ad primum dicit: Dico quod alius est qui metit, quia vos estis messores; alius est qui seminat, quia *Ego misi vos metere quod non laborastis*. Non autem dicit, Mittam, sed *misi*, quia bis misit eos. Semel ante passionem suam ad Iudæos, cum dixit eis: „In viam gentium ne abieritis .... „sed ite potius ad oves quæ perierunt do-„mus Israel:" ut dicitur Matth. X. 5. Et quantum ad hanc missionem, missi fuerunt metere quod non laboraverunt, scilicet ipsos Iudæos convertere, in quibus Prophetæ laboraverunt. Misit autem eos post resurrectionem ad gentes, dicens eis, Mar. ult. 15. „Euntes in mundum universum prædicate „Evangelium omni creaturæ." In hac missione

(a) *Al.* „Gaudium, & lætitiam obtinebunt." (b) *Al. deest* qualibet. (c) *Al.* alii sunt in fide, & alii non. (d) *Al.* ponit.

fione missi sunt de novo seminare: unde Apostolus, Rom. xv. 20. & 21. „ Sic autem prædicavi Evangelium, ubi non nominatus est „ Christus, ne super alienum fundamentum „ ædificarem; sed, sicut scriptum est: Quibus „ non est annuntiatum de eo, videbunt, & „ qui non audierunt, intelligent. " Et ideo dicit, *Misi*, habens respectum ad primam missionem. Sic ergo Apostoli sunt messores, sed alii, scilicet Prophetæ, sunt seminatores.

(f) Unde dicit: *Alii laboraverunt*, seminando primordia doctrinæ Christi, *& vos in labores eorum introistis*, ad colligendum fructus. Sap. III. 15. „ Bonorum laborum gloriosus est „ fructus. " Laboraverunt, inquam, Prophetæ, ut adducerent homines ad Christum. Infra v. 46. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: (a) de me enim ille scripsit*. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis? Sed non ipsi fructum messuerunt. Unde secundum hoc dicebat Esa. XLIX. 4. „ In „ vacuum laboravi, & sine causa: vane forti„ tudinem meam consumpsi. "

LECTIO V.

(a) EX civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.

(b) Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius: & mulieri dicebant: Quia non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus quia hic est vere Salvator mundi.

(a) SUpra Dominus prænuntiavit Apostolis fructum qui (b) Samaritanis provenerat ex prædicatione mulieris; hic autem Evangelista agit de isto fructu: & primo ponitur fructus proveniens ex prædicatione mulieris; secundo insinuatur augmentatio ipsius (c) fructus facta per Christum, ibi, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius*. Fructus autem ex prædicatione mulieris proveniens ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad fidem, quia in Christum crediderunt: unde dicit: *Ex civitate autem illa*, ad quam scilicet abierat mulier, *multi* homines *crediderunt in eum Samaritanorum*; & hoc *propter verbum mulieris*, a qua Christus aquam petierat, *testimonium perhibentis*, hoc scilicet: *Quia dixit mihi omnia quæcumque feci*: quod quidem testimonium satis inducens erat ad credendum Christo. (d) Cum enim quæ Christus dixerat pertinerent ad defectuum suorum manifestationem, nisi ipsa commota, fuisset ad credendum, talia non referret: & ideo statim ad auditum verborum suorum crediderunt. In quo (e) significatur quod fides est ex auditu. Secundo ostenditur fructus quantum ad eorum accessum ad Christum: nam ex fide sequitur desiderium rei creditæ: & ideo postquam crediderunt, accedunt ad Christum, ut perficiantur per eum: unde dicit: *Cum venissent ad illum Samaritani*. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Matth. XI. 28. „ Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam „ vos. " Tertio quantum ad desiderium: nam credenti non solum est necessarium venire ad Christum, sed quod habeat eum secum: unde dicit, quod *rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies*. Manet autem Dominus nobiscum per caritatem. Infra XIV. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*: & paulo post: *Et mansionem apud eum faciemus*. Sed manet duos dies, quia duo sunt præcepta caritatis, scilicet dilectionis Dei, & proximi: in quibus „ Lex pendet, & Prophetæ, " ut dicitur Matth. XXII. 40. Tertia autem dies, est dies gloriæ. Oseæ VI. 3. „ Vivificabit nos post „ duos dies, in die tertia suscitabit nos. " Et in hac die non mansit ibi, quia Samaritani non erant adhuc capaces gloriæ.

(b) Consequenter cum dicit, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius*, ponit Evangelista, quod fructus proveniens ex prædicatione mulieris, augmentatus est ex præsentia Christi; & hoc tripliciter. Primo ex multitudine credentium; secundo ex modo credendi; tertio ex veritate fidei. Ex multitudine credentium augmentatus est, quia propter mulierem multi crediderunt in eum; sed *multo plures crediderunt propter sermonem eius*, scilicet Christi: in quo signatur, quod licet multi crediderint per Prophetas, tamen multo plures conversi sunt ad fidem veniente Christo, secundum illud Psal. VII. 8. „ Exurge Domine in præcepto quod man„ da-

(a) Al. divine. (b) Al. pro Samaritanis venerat. (c) Al. emittitur fructus. (d) Al. Cum ea.
(e) Al. significabatur.

„ dafti, & fynagoga populorum circumdabit „ te. " Secundo augmentatus eft fructus ex modo credendi: unde dicunt mulieri: *Quia iam non propter tuam loquelam credimus*.

Sed notandum, quod tria funt neceffaria ad perfectionem fidei, quæ hic per ordinem ponuntur. Primo ut fit recta; fecundo ut fit prompta; tertio ut fit certa. Recta quidem eft fides, cum veritati non propter aliquod aliud, fed ei propter feipfam obeditur; & quantum ad hoc dicit, quod *mulieri dicebant*, quod iam credimus veritati, *non propter tuam loquelam*, fed propter ipfam veritatem. Inducunt autem nos ad fidem Chrifti tria. Primo quidem ratio naturalis. Rom. I. 20. „ Invifibilia Dei a creatura mundi per ea quæ „ facta funt, intellecta confpiciuntur." Secundo teftimonia Legis, & Prophetarum. Rom. III. 21. „ Nunc autem iuftitia Dei fine „ Lege manifeftata eft, teftificata a Lege, & „ Prophetis." Tertio prædicatio Apoftolorum, & aliorum. Rom. X. 14. „ Quomodo cre„ dent fine prædicante?" Sed quando per hoc homo manuductus credit, tunc poteft dicere, quod propter nullum iftorum credit, nec propter rationem naturalem, nec propter teftimonia legis, nec propter prædicationem aliorum; fed propter ipfam veritatem tantum. Gen. XV. 6. „ Credidit Abraham Deo, „ & reputatum eft ei ad iuftitiam." Prompta quidem eft fides, fi cito credit: & hoc erat in iftis: quia ad folum auditum converfi erant ad Deum: unde dicunt: *Ipfi enim audivimus*, & tamen credimus ei, *& fcimus quia hic eft vere falvator mundi*, (a) abfque hoc quod miracula videremus, ficut Iudæi viderunt. Et licet credere cito hominibus pertineat ad levitatem, fecundum illud Eccli. XIX. 4. „ Qui facile credit, levis eft corde:" tamen credere cito Deo, magis laus eft, fecundum illud Pfalm. XVII. 45. „ In auditu au„ ris obedivit mihi." Debet fides effe certa, quia qui dubitat in fide infidelis eft. Iac. I. 6. „ Poftulet autem in fide nihil hæfitans." Et ideo iftorum fides certa erat: unde dicunt, *Et fcimus*. Aliquando enim ipfum credere dicitur fcire, ficut hic patet: quia fcientia, & fides conveniunt in certitudine: nam ficut fcientia eft certa, ita & fides: immo multo magis, quia certitudo fcientiæ innititur rationi humanæ, quæ falli poteft; certitudo vero fidei innititur rationi divinæ, cui (b) contrariari non poteft. Differunt tamen in modo: quia fides habet certitudinem ex lumine infufo divinitus; fcientia vero ex lumine naturali: nam ficut certitudo fcientiæ habetur per prima principia naturaliter cognita, ita & principia fidei cognofcuntur ex lumine infufo divinitus. Ephef. II. 8. „ Gratia falvati eftis per fidem; & hoc „ non ex vobis, Dei enim donum eft." Tertio augmentatus eft fructus ex veritate credendi: & ideo dicit: *Quia hic eft vere falvator mundi*: ubi confitentur Chriftus Salvatorem fingularem, verum, & univerfalem. Singularem quidem cum difcretum eum ab aliis dicunt: *Hic eft*, qui fcilicet fingulariter falvare venit. Efai. XLV. 15. „ Vere tu es Deus abfconditus, „ Deus Ifrael Salvator." Actor. IV. 12. „ Non „ eft aliud nomen fub cælo datum homini„ bus, in quo oporteat falvos fieri." Verum autem, cum dicit, *Vere*: nam cum, fecundum Dionyfium, falus fit liberatio a malis, & confervatio in bonis, eft duplex falus: quædam vera, quædam non vera. Vera quidem falus cum liberamur a veris malis, & confervamur in veris bonis. In veteri autem teftamento licet miffi fuerint aliqui falvatores, non tamen vere falvabant: quia liberabant a malis temporalibus, quæ non funt vera mala, nec vera bona, quia funt tranfitoria. Sed Chriftus eft vere Salvator, qui liberat a veris malis, fcilicet peccatis. Matth. I. 21. „ Ipfe enim falvum faciet populum fuum „ a peccatis eorum." Et præfervat in veris bonis, ideft fpiritualibus. Univerfalem vero, quia non particularem, fcilicet Iudæorum tantum, fed *mundi*. Supra III. 17. *Non enim mifit Deus Filium fuum in mundum, ut iudicet mundum, fed ut falvetur mundus per ipfum*.

LECTIO VI.

(a) POft duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.

(b) Ipfe enim Iefus teftimonium perhibuit, quia Propheta in fua patria honorem non habet.

(c) Cum ergo veniffet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidiffent quæ fecerat Hierofolymis in die fefto: & ipfi enim venerant ad diem feftum.

(d) Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.

(a) Po-

(a) *Al. hic repetitur*: Ipfi enim audivimus & credimus ei. (b) *Al.* connumerari.

(a) Posita conversione gentium per viam doctrinæ, hic ponitur ipsorum conversio per viam miraculi: unde & quoddam miraculum a Christo perpetratum Evangelista inducit: circa quod primo ponitur locus; secundo describitur miraculum, ibi, *Et erat quidam regulus &c.* tertio ponitur miraculi effectus, ibi, *Cognovit ergo pater &c.* Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi, scilicet patriam; secundo specialem, ibi, *Venit ergo iterum in Cana Galilææ*. Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi; secundo insinuat quomodo Christus fuit ibi receptus, ibi, *Cum ergo venisset in Galilæam*. Circa primum duo facit. Primo designat locum generalem; secundo rationem assignat, ibi, *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit &c.* Dicit ergo primo: Dico quod mansit Iesus apud Samaritanos per duos dies, *& post duos dies exiit inde*, idest de Samaria, *& abiit in Galilæam*, ubi nutritus fuerat: per quod significatur quod in fine sæculi, confirmatis gentibus in fide, & veritate, revertetur ad Iudæos convertendos, secundum illud Rom. XI. 25. „ Donec „ omnis plenitudo gentium intraret, & sic „ omnis Israel salvus fieret.

(b) Et rationem assignat dicens: *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet*.

Hic oritur dubitatio; una quidem de sententia litteræ; alia vero de eius continuatione. De sententia quidem litteræ dubitatur, quia non videtur verum esse quod hic dicitur, scilicet quod Propheta in patria sua honorem non habet: nam aliqui Prophetæ honorati leguntur in terra sua. Sed, secundum Chrysostomum, respondetur ad hoc, quia Dominus hic loquitur prout in pluribus accidit. Unde licet in aliquo singulari habeat instantiam, non tamen propter hoc debet reputari falsum, nam in naturalibus, & in moralibus, regula eorum quæ ut in pluribus verificatur, est vera; & si in aliquo particulari aliter sit, non reputatur falsa. Istud autem quod Dominus dicit, in pluribus Prophetarum verum erat, quia in veteri testameto vix invenitur aliquis Prophetarum, qui a suis contribulibus persecutionem passus non fuerit, secundum illud Actor. VII. 52. „ Quem Prophetarum „ non sunt persecuti patres vestri? " Et Matth. XXIII. 37. „ Hierusalem, Hierusalem „ quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui „ ad te missi sunt. " Hoc etiam verbum Domini verificatur non solum in Prophetis apud Iudæos, sed etiam, ut Origenes dicit, in pluribus apud Gentiles, quia a suis civibus sunt habiti contemptui, & ad mortem deducti: nam consueta conversatio cum hominibus, & nimia familiaritas reverentiam minuit, & contemptum parit. Et ideo quos familiares magis habemus, minus revereri consuevimus, & quos familiares habere non possumus, magis reputamus. Cuius contrarium contingit de Deo: nam quanto aliquis Deo per amorem, & contemplationem familiarior efficitur, tanto eum excellentiorem reputans, magis reveretur, & seipsum minorem reputat. Iob XLII. 5. „ Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te: „ idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & cinere. " Et huius ratio est, quia in homine, cum sit infirmæ & fragilis naturæ, quando cum alio diu conversatur, cognoscit in eo aliqua infirma, & ex hoc diminuitur reverentia eius ad eum. Sed cum Deus sit immense perfectus, quanto plus homo in cognitione eius proficit, tanto magis perfectionis eius excellentiam admiratur, & ex hoc eum magis reveretur.

Sed numquid Christus Propheta fuit? Videtur quod non, quia prophetia importat ænigmaticam cognitionem. Num. XII. 6. „ Si „ quis fuerit inter vos Propheta Domini, in „ visione apparebo ei. " Christus autem non habuit ænigmaticam cognitionem. Quod autem Propheta fuerit, patet per illud quod dicitur Deut. XVIII. 15. „ Prophetam suscitabit Dominus de fratribus tuis, & de gente tua sicut me: ipsum audies: " quod exponitur de Christo.

Respondeo dicendum, quod Propheta duplex habet officium: scilicet visionis: I. Reg. IX. 9. „ Qui nunc vocatur Propheta, olim dicebatur Videns: " item annuntiationis; & quantum ad hoc Christus Propheta fuit: quia veritatem de Deo annuntiavit. Infra XVIII. 37. *Ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*. Sed quantum ad primum, sciendum est, quod Christus fuit simul viator, & comprehensor. Viator quidem, quantum ad humanæ naturæ passibilitatem, & ad omnia quæ ad eam pertinent; comprehensor vero quantum ad unionem divinitatis, secundum quam Deo perfectissime fruebatur. Sed in visione prophetiæ duo sunt. Scilicet lumen intellectuale mentis; & quantum ad hoc non habuit rationem prophetiæ: quia non habuit lumen defectivum, sed comprehensoris. Item est ibi visio imaginaria; & quantum ad hoc habuit similitudinem cum Prophetis, secundum quod viator fuit, & poterat diversa formare imaginatione sua.

De continuatione dubitatur: non enim videtur Evangelista recte continuare hoc quod dicit,

dicit, *Post duos autem dies abiit Iesus in Galilaam*, cum hoc quod dicitur: *Ipse enim testimonium perhibuit &c.* Videtur enim quod potius debuisset dicere, quod non abiit in Galilæam, quia ipse Iesus testimonium perhibuit. Si enim sine honore erat ibi, videtur ratio esse quod non iret illuc.

Ad hoc, uno modo respondet Augustinus dicens, hoc Evangelistam dixisse respondendo quæstioni quæ posset fieri: Quare ibat illuc, cum in Galilæa diu moratus fuisset, & non fuerunt ad eum conversi Galilæi; & Samaritani in duobus diebus conversi sunt? quasi dicat: Licet conversi non fuerint, nihilominus tamen ipse illuc abiit: *Quia ipse testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet*. Alio modo respondet Chrysostomus sic: *Post duos dies exiit inde, & abiit*, non in Capharnaum, quæ erat patria sua propter continuam commorationem, Bethlehem autem propter originem, Nazareth vero propter educationem. Non ergo abiit in Capharnaum: unde Matth. XI. 23. hoc exprobrat eis, dicens: „ Et tu Capharnaum, numquid usque „ in cælum exaltaberis? Usque in infernum „ descendes: " sed in Cana Galilææ. Et rationem assignat hic, quia male se habebant ad eum. Et hoc est, quod dicit: *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet*.

Sed numquid Christus quærebat gloriam ab hominibus? Videtur quod non: quia infra VIII. 50. dicit: *Ego non quaero gloriam meam*. Respondeo dicendum, quod solus Deus est qui sine vitio gloriam suam quærit. Homo autem ab hominibus quærere non debet gloriam suam; sed gloriam Dei: Christus autem quærebat inquantum Deus convenienter gloriam suam, & inquantum homo gloriam Dei in seipso.

(c) Consequenter cum dicit, *Cum ergo venisset in Galilaam &c.* ostendit quod honorifice fuerit Christus a Galilæis receptus magis quam ante, cum dicit: *Cum ergo venisset in Galilaam Iesus, exceperunt eum Galilai*, honorifice. Et huius ratio est, quia viderunt omnia *qua fecerat Hierosolymis in die festo*: *& ipsi enim venerant ad diem festum*, secundum quod mandabatur in lege.

Sed contra hoc est: quia supra non legimus Christum aliquod miraculum Hierosolymis fecisse. Respondeo dicendum, secundum Origenem, quod Iudæi maximum miraculum reputaverunt hoc quod Christus cum tanta auctoritate expulit ementes, & vendentes de templo. Vel dicendum, quod forte fecit ibi plura miracula quæ non scripta sunt, secundum illud infra ult. 25. *Multa quidem & alia signa fecit Iesus ... qua non sunt scripta in libro hoc*.

Mystice autem per hoc datur nobis exemplum, quod si volumus in nobis recipere Christum Iesum, oportet nos ascendere in Hierusalem in die festo; idest, captare quietem mentis, & videre singula quæ peragit ibi Iesus. Esa. XXXIII. 20. „ Respice Sion civitatem „ solemnitatis nostræ. " Psal. CXLII. 5. „ Me„ ditatus sum in omnibus operibus tuis. "

Attende autem, quod secundum quod homines inferiores (a) erant in ordine dignitatis, meliores erant quo ad Deum. Iudæi autem digniores erant quam Galilæi. Infra VII. 52. (b) *Scrutare Scripturas, & vide, quia Propheta a Galilaa non surrexit*. Galilæi vero digniores erant quam Samaritani. Supra (hoc cap.) *Non coutuntur Iudai Samaritanis*. Sed e converso Samaritani meliores erant quam Galilæi, quia plures ex eis crediderunt in Christum in duobus diebus, & sine miraculo, quam de Galilæis in multis diebus, & etiam cum miraculo vini: non enim crediderunt in eum nisi eius discipuli. Iudæi vero peiores erant ipsis Galilæis: quia nullus ex eis crediderat, nisi forte Nicodemus.

(d) Consequenter (e) dicit: *Venit ergo iterum in Cana Galilaa*: quod, secundum Chrysostomum, ponitur ut conclusio præmissorum; quasi dicat: Quia non honorabatur in Capharnaum, ideo noluit ire illuc, ubi dehonorabatur. Sed in Cana Galilææ ire debebat: nam primo erat invitatus ad nuptias; modo autem venit iterum non invitatus. Ideo autem de duplici adventu in Cana mentionem facit, ut ostendat eorum duritiam: nam in primo miraculo, scilicet de vino, soli discipuli eius crediderunt in eum; in secundo vero solus Regulus, & domus eius tota: sed Samaritani ad solum verbum crediderunt. Mystice autem per duplicem adventum in Cana, significatur duplex effectus verbi Dei in mentem. Primo enim lætificat: quia, ut dicitur Matth. XIII. 20. „Cum „ gaudio suscipiunt verbum. " Et hoc significatur in miraculo vini, quod lætificat cor hominis, ut dicitur in Psal. CIII. Secundo sanat. Sap. XVI. 12. „ Neque herba, neque ma„ lagma sanavit eos; sed sermo tuus, Domi„ ne, qui sanat omnia. " Et hoc significatur in cura infirmi. Item per hoc significatur duplex adventus Filii Dei. Scilicet primus, qui fuit mansuetudinis ad lætificandum. Esa. XII. 6. „ Exulta, & lauda habitatio Sion, quia „ magnus in medio tui Sanctus Israel. " Unde

(a) Al. sunt. (b) Al. *Scrutamini Scripturas: quia &c.* (c) Al. cum dicit.

de & Angelus ad pastores ait, Luc. 11. 10. „ Annuntio vobis gaudium magnum, quia „ natus est vobis hodie Salvator. " Et hoc signatur per vinum. Secundus adventus eius in mundum erit maiestatis, quando veniet tollere infirmitates, & pœnalitates nostras, & configurare nos corpori claritatis suæ; & hoc signatur in cura infirmi.

LECTIO VII.

(a) ET erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.

(b) Hic cum audisset, quia Iesus adveniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum; & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori.

(c) Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis.

(d) Dicit ad eum regulus: Domine descende, priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade: filius tuus vivit.

(e) Credidit homo sermoni quem dixit ei Iesus, & ibat.

(f) Iam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, & nuntiaverunt dicentes quia filius eius viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris.

(g) Cognovit ergo pater, quod illa hora erat in qua dixit ei Iesus, Filius tuus vivit; & credidit ipse. & domus eius tota.

(h) Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset a Iudæa in Galilæam.

(a) POsito loco miraculi, consequenter agitur de ipso miraculo: & ponuntur tria, scilicet persona infirmans, persona interpellans, & persona sanans. Persona infirmans est filius reguli, persona interpellans est pater eius, sed persona sanans est Christus. Circa personam infirmam primo ponitur eius conditio, quia filius reguli; secundo locus infirmitatis, quia Capharnaum; tertio conditio morbi, quia febris. Quantum ad primum dicit: *Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur*. Dicitur autem regulus multipliciter. Uno modo qui præest parvo regno; & hoc modo non accipitur hic: (a) quia tunc temporis nullus erat Rex in Iudæa. Infra XIX. 15. *Non habemus Regem nisi Cæsarem*. Alio modo, secundum Chrysostomum, aliquis de stirpe regia: nec hoc modo accipitur. Sed tertio modo regulus dicitur aliquis officialis Regis; & isto modo accipitur hic regulus. Unde, secundum quod Chrysostomus dicit, quidam eumdem ipsum æstimant Centurionem, de quo habetur Matth. VIII. Sed hoc non est verum: nam quantum ad quatuor differunt. Primo quidem quantum ad genus infirmitatis: nam ille Centurionis erat paralyticus: unde dicebat (ibid. 6.) „ Puer meus iacet paralyticus in domo. " Filius autem reguli erat febricitans: unde dicit: *Heri hora septima reliquit eum febris*. Secundo quantum ad personam infirmatam, quia ille erat servus: unde dicit, „ Puer meus: " iste vero erat filius: unde dicit, *Cuius filius*. Tertio quantum ad petitionem: nam Centurio Christum volentem ad domum suam ire, rogabat remanere, dicens: „ Domine non sum „ dignus ut intres sub tectum meum, sed tan„ tum dic verbo, & sanabitur puer meus. " Regulus vero eum rogabat descendere in domum suam, dicens: *Domine descende prius quam moriatur*. Quarto quantum ad locum: quia illud fuit in Capharnaum; istud vero in Cana Galilææ. Ergo iste regulus non est idem quod Centurio; sed erat quidam de familia Herodis Tetrarchæ, sive nuntius, sive officialis Imperatoris.

Allegorice autem regulus iste, Abraham vel aliquis ex patribus veteris testamenti dicitur, ex eo quod adhæret magno Regi per fidem, scilicet Christo: de quo dicitur in Psal. 11. 6. „ Ego autem constitutus sum Rex „ ab eo. " Huic autem Abraham adhæsit, secundum illud infra VIII. 56. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*. Filius eius est populus Iudæorum. Infra VIII. 33. *Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam*. Qui infirmatur pravis voluptatibus, & dogmatibus; sed in Capharnaum, idest in abundantia, quæ fuit Iudæis causa recedendi a Deo: secundum illud Deut. XXXII. 15.

(a) *Al.* quare.

15. „ Incrassatus est dilectus , & recalcitra- „ vit : “& sequitur : „ dereliquit Deum fa- „ ctorem suum , & recessit a Deo salutari „ suo. “

Moraliter vero in regno animæ , Rex est ipsa ratio, secundum illud Prov. xx. 8 „ Rex „ qui sedet in solio suo . “ Quare dicitur Rex ? Quia totum corpus hominis per eam regitur, & affectus hominis ab ea dirigitur, & informatur, nec non & aliæ vires animæ eam sequuntur. Sed quandoque dicitur regulus , quando scilicet diminuitur in cognitione, (a) qua obscurata, sequitur inordinatas passiones , & non resistit eis , secundum illud Ephes. iv. 17. „ Ambulant in vanitate sen- „ sus sui , tenebris obscuratum habentes in- „ tellectum . “ Et ideo filius eius , idest affectus, infirmatur, idest deviat a bono, & declinat ad malum . Si enim ratio fuisset Rex , idest fortis , filius eius non infirmaretur ; sed quia regulus est , ideo filius eius infirmatur. Et hoc Capharnaum: quia abundantia temporalium est causa spiritualis infirmitatis. Ezech. xvi. 49. „ Hæc fuit iniqui- „ tas sororis tuæ Sodomæ , abundantia , sa- „ turitas panis, & otium ipsius, & filiarum „ eius. “

(b) Consequenter cum dicit , *Hic cum audisset &c.* ponitur persona interpellans: & primo ponitur motivum ad interpellandum ; secundo ipsa interpellatio ; & tertio necessitas interpellandi . Motivum ad interpellandum fuit adventus Christi: unde dicit: *Hic*, scilicet regulus , *cum audisset quod Iesus veniret a Iudæa in Galilæam , abiit ad eum*. Nam quamdiu adventus Christi differebatur , spes hominum invalidior erat de sanatione a peccatis ; sed cum auditur adventus Christi appropinquare, spes sanitatis confortatur in nobis; & tunc imus ad eum: nam ad hoc ipse venit in mundum , ut peccatores salvos faceret . Luc. xix. 10. „ Venit Filius hominis „ quærere, & salvum facere quod perierat. “ Sed, sicut dicit Eccli. xviii. ante orationem animam parare debemus, quod fit occurrendo Deo per desiderium : & hoc fecit iste : unde dicitur quod *abiit ad eum* . Amos iv. 12. „ Præparare in occursum Dei tui Isael. “ Petitio autem fit de sanatione filii sui: unde dicit: *Rogabat eum ut descenderet* , scilicet per misericordiam: Isa. lxiv. 1. „ Utinam dirum- „ peres cælos, & descenderes : “ *& sanaret filium eius*. Sic & nos debemus rogare ut sanemur a peccatis, secundum illud Psal. xl. 5. „ Sana animam meam , quia peccavi tibi . “ Nam nullus per se potest ad statum iustitiæ redire , nisi a Deo (b) sanetur , secundum illud Iob vi. 13. „ Non est auxilium mihi ex „ me. “ Sic & patres veteris testamenti rogabant pro populo Israel . Unde de uno eorum dicitur II. Machab. ult. 14. „ Hic est fra- „ trum amator, qui multum orat pro sancta „ civitate, & pro populo Israel , Hieremias „ Propheta Dei . “ Sed necessitas interpellandi est urgens: *incipiebat enim mori* . Quando enim homo tentatur , incipit infirmari ; sed quando tentatio prævalet , ita ut inclinet ad consensum , est prope mortem , sed quando iam consentit , incipit mori . Cum ergo consummat peccatum, moritur: quia, ut dicitur Iac. i. 15. „ Peccatum cum consum- „ matum fuerit, generat mortem. “ De qua dicitur in Psal. xxxiii. 22. „ Mors peccato- „ rum pessima: “ quia hic incipit, & in futuro absque fine terminatur.

(c) Consequenter cum dicit, *Dixit ergo Iesus ad eum* , agitur de petitione sanitatis , quæ fit per Christum. Et primo ponitur reprehensio Domini ; secundo petitio reguli ; tertio impetratio petitionis. Reprehendit autem eum Dominus de infidelitate : unde dicit ad eum: *Nisi signa & prodigia videritis* , *non creditis*.

Sed hoc habet quæstionem. Primo quidem videtur inconvenienter dictum de regulo : *Nisi signa & prodigia videritis , non creditis*: nisi enim eum Salvatorem credidisset , non petivisset ab eo sanitatem . Ad quod dicendum est , quod regulus iste adhuc non credebat perfecte: erat enim in eo duplex defectus fidei. Unus, quia licet crederet Christum esse verum hominem, non tamen credebat eum habere virtutem divinam ; alias credidisset eum absentem posse sanare , cum Deus ubique sit præsens, secundum illud Hier. xxiii. 24. „ Cælum , & terram ego impleo . “ Et sic non rogasset eum quod descenderet in domum suam, sed quod mandaret tantum. Secundus defectus fuit , quia, secundum Chrysostomum , dubitabat utrum Christus sanare posset filium suum: nam si pro certo hoc credidisset, non expectasset adventum Christi ad terram suam ; sed ipse potius ivisset in Iudæam . Sed modo quasi desperatus de salute filii, nolens negligere quicquid (c) circa hoc facere posset, abiit ad eum more parentum, qui desperantes de salute filiorum, etiam imperitos medicos consulunt.

Secundo vero quia non videtur reprehendendus de hoc quod signa quærebat: nam fides per signa probatur. Et ad hoc dicendum est , quod aliter trahuntur ad fidem Christi infi-

(a) Al. & obscurata. (b) Al. sanaretur. (c) Al. creatura hic.

infideles, & aliter fideles. Infideles non possunt trahi, nec adduci auctoritate sacræ Scripturæ, quia ei non credunt; nec per rationem naturalem, quia fides est supra rationem; & ideo ducendi sunt per miracula. I. Corinth. XIV. 22. „ Signa data sunt infidelibus, „ non fidelibus. " Fideles autem ducendi sunt, & dirigendi in fidem auctoritate Scripturæ, cui acquiescere tenentur. In hoc ergo regulus redarguitur: quia cum esset nutritus inter Iudæos, & de lege instructus, non per Scripturæ auctoritatem, sed per signa credere volebat: & ideo Dominus eum reprehendens dicit: *Nisi signa & prodigia*, idest miracula quæ sunt aliquando signa, inquantum sunt demonstrativa dominicæ veritatis; prodigia vero, vel quia certissime indicent, ut sic dicatur prodigium, quasi (a) porrodicium; vel quia aliquid futurum protendit, ut sic dicatur prodigium quasi procul ostendens aliquem effectum futurum.

(d) Consequenter ponitur instantia reguli: non enim ad reprehensionem Domini (b) desistit, sed cum instantia dicit ad eum: *Domine, descende priusquam moriatur filius meus*. Lucæ XVIII. 1. „ Oportet semper orare, & non „ deficere. " Ostenditur in hoc profectus fidei eius quantum ad aliquid, quia scilicet vocat eum Dominum; licet non totaliter in fide profecerit: adhuc enim corporalem præsentiam Christi ad salutem filii sui necessariam credens, rogabat eum ut descenderet. Sed quia oratio perseverans impetrat, ideo quod petit, conceditur ei a Domino: unde *dicit ei Iesus*: *Vade*: *filius tuus vivit*. Ubi primo ponitur annuntiatio sanitatis per Christum, qui eam fecit; secundo (c) ponuntur personæ, quæ eam factam viderunt, ibi, *Iam autem eo descendente &c.* Circa primum duo ponuntur. Mandatum Domini, & obedientia reguli, ibi, *Credidit homo sermoni quem dixit ei Iesus*. Circa primum Dominus duo facit. Primo quidem præcipit; secundo vero annuntiat. Præcipit autem ut vadat: unde dicit, *Vade*; idest dispone te præparando ad gratiam (d) per motum liberi arbitrii in Deum. Esa. XLV. 22. „ Convertimini ad me, „ & salvi eritis. " Et per motum liberi arbitrii in peccatum. Nam in iustificatione impii quatuor exiguntur, specialiter in adultis, scilicet infusio gratiæ, & remissio culpæ, motus liberi arbitrii in Deum, qui est fides, & in peccatum, qui est contritio. Annuntiat autem salutem filii, quam petierat, dicens: *Filius tuus vivit*.

Sed quæritur cur Christus rogatus a regulo ut descenderet in domum suam, corporaliter ire recusat; ad servum vero Centurionis corporaliter ire pollicetur? Huius autem duplex ratio assignatur. Una secundum Gregorium, ut in hoc superbiam nostram (f) retundat, qui magnis hominibus nos ad serviendum offerimus; parvis autem servire recusamus: cum ipse, qui est Dominus omnium, ad servum Centurionis se iturum obtulit, ire vero ad filium reguli recusavit. Eccli. IV. 7. „ Congregationi pauperum affabilem te fa„ cito. " Alia ratio, secundum Chrysostomum, quia Centurio iam confirmatus erat in fide Christi, credens quod etiam absens salvare posset; & ideo ad fidem, & devotionem eius ostendendam Dominus ire promisit. Iste vero adhuc imperfectus erat, nondum noverat manifeste quod absens curare poterat: & ideo non accedit ut eum imperfectionem suam cognoscere faciat.

(e) Obedientia reguli ponitur quantum ad duo. Primo quia annuntianti credidit: unde dicit: *Credidit homo sermoni quem dixit Iesus*, scilicet, *Filius tuus vivit*. Secundo vero quia mandato obedivit: unde dicit, *Et ibat*, proficiendo in fide; (g) licet adhuc neque integre, neque sane, ut Origenes dicit. In quo signatur, quod ex fide iustificari oportet. Rom. V. 1. „ Iustificati ex fide, pacem habea„ mus ad Deum per Dominum nostrum Ie„ sum Christum. " Oportet nos proficiendo ire: quia qui stat, exponit se periculo ut vitam gratiæ conservare non possit: in via enim Dei non proficere, deficere est.

(f) Annuntiatio autem sanitatis facta per servos ponitur consequenter, cum dicit: *Iam autem eo descendente, servi occurrerunt ei &c.* Et primo ponitur denuntiatio salutis; secundo fit inquisitio de tempore sanationis, ibi, *Interrogabat autem horam ab eis*. Dicit ergo: *Iam autem eo descendente*, a Cana Galilææ in domum suam, *servi occurrerunt ei*: ex quo patet quod regulus iste dives erat, habens multos servos: *& annuntiaverunt dicentes, quia filius tuus vivit*: & hoc ideo quia credebant Christum personaliter accedere, cuius præsentia iam curato filio superflua videbatur.

Mystice autem servi reguli, scilicet rationis, sunt opera hominis, quia (h) homo est dominus suorum actuum, & affectus sensitivæ partis, quia obediunt rationi imperanti, (i) & dirigenti. Isti autem servi annuntiant quidem quod filius reguli, scilicet rationis, vivit, quando relucent in homine bona opera, & vires inferiores magis obediunt rationi, se-

(a) *Al.* proroditium: *forte* prodititium. (b) *Al.* consistit. (c) *Al.* per personas. (d) *Al.* per modum. (e) *Al.* Deus. (f) *Al.* reprehendat. (g) *Al.* sed. (h) *Al. deest* homo. (i) *Al. omittitur* & dirigenti.

secundum illud Eccli. xix. 37. „ Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis annuntiant de illo. "

Sed quia regulus neque integre, neque sane adhuc credebat, adhuc volebat scire utrum casu, an præcepto Christi filius curatus esset: & ideo tempus curationis inquirit; & hoc est quod dicitur: *Interrogabat ergo horam ab eis*, scilicet servis, *in qua melius habuerat*, scilicet filius suus; & invenit quod illa hora curatus fuit statim quando Dominus dixit ei: *Vade: filius tuus vivit*. Nec mirum, quia ipse Christus est Verbum, quo factum est cælum & terra, secundum Psal. cxlviii. 5. „ Ipse dixit, & facta sunt, ipse „ mandavit, & creata sunt. "(a) Eccli. x. 5. „ Facile est in conspectu Domini &c. " Et ideo *dixerunt ei*, scilicet servi, *quod heri hora septima reliquit eum febris*.

Mystice autem per horam septimam, in qua puer a febre dimittitur, significantur septem dona Spiritus sancti, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud Ioan. xx. 22. *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata remittuntur eis*. Per quem etiam spiritualis causatur in anima. Infra vi. 64. *Spiritus est qui vivificat*. Etiam per horam septimam signatur tempus quieti conveniens, nam Dominus septimo die requievit ab omni opere quod patrarat: in quo significatur quod via spiritualis hominis in quiete spirituali consistit, secundum illud Esa. xxx. 15. „ Si quieveritis, salvi eritis. " De malis dicit Esa. lvii. 20. „ Cor impii quasi „ mare (b) fervens, quod quiescere non potest. "

(g) Consequenter cum dicit, *Cognovit ergo pater &c.* ponitur effectus miraculi: & primo ponitur miraculi fructus; secundo ipsum miraculum altero miraculo continuatur, ibi, *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus*. Dixit ergo: *Cognovit ergo pater*, comparans horam nuntiantium servorum, horæ Christi prænuntiantis, *quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus: Vade: filius tuus vivit*. Ex hoc conversus est ad Christum, cognoscens miraculum eius virtute factum: *Credidit ipse, & domus eius tota*, scilicet servi, & ministri: quia secundum conditionem dominorum, sive bonam, sive malam, servi disponuntur: secundum illud Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem populi, sic & ministri eius. " Gen. xviii. 19. „ Scio enim quod præcepturus (c) „ sit filiis suis. " Patet autem ex hoc quod fides istius semper profecit: nam a principio quando interpellavit pro filio infirmo, debilis erat; postea plus firmitatis habere cœpit, quando vocavit eum Dominum; deinde quando credidit homo sermoni, & ibat, magis perfecta erat; tamen non integre, quia adhuc dubitavit: hic cognita manifeste Dei virtute in Christo, perficitur in eius fide: quia, ut dicitur Prov. iv. 18. „ iustorum „ semita quasi lux splendens procedit, & cre„ scit usque ad perfectum diem. "

(h) Continuatur autem miraculum istud præcedenti miraculo, cum dicitur: *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quod in isto eodem adventu de Iudæa in Galilæam fecerit Dominus duo miracula, quorum primo non scripto, istud ponitur secundum. Alio modo, quod Iesus duo signa fecit in Galilæa diversis temporibus. Unum scilicet de vino, & istud secundum quod fecit circa filium reguli, veniens iterum a Iudæa in Galilæam. Ostenditur autem per hoc quod Galilæi peiores erant Samaritanis, qui nullum signum a Domino expectantes, verbo tantum eius crediderunt multi ex eis: sed ad istud miraculum non credidit Christo nisi regulus, & domus eius tota: nam Iudæi propter eorum duritiam paulatim convertebantur ad fidem, secundum illud Mich. vii. 1. „ Factus „ sum sicut qui colligit in autumno racemos „ vindemiæ; non est botrus ad comedendum; præcoquas ficus desideravit anima „ mea. "

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

(a) Post hæc erat dies festus Iudæorum; & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, clau-

(a) Eccli. x. 4. „ In manu Dei potestas terræ. (b) Al. fluens. (c) Al. sicut.

claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & movebatur aqua: & qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate.

(b) Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

(c) Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognovisset, quia iam multum tempus haberet, dixit ei: Vis sanus fieri?

(d) Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit.

(e) Dixit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

(f) Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.

(a) Supra Dominus egit de regeneratione spirituali; hic agit consequenter de beneficiis quæ regeneratis spiritualiter conferuntur a Deo. Sed his qui carnaliter generantur tria conferuntur a parentibus carnalibus, scilicet vita, nutrimentum, & doctrina sive disciplina; & hæc tria a Christo etiam regenerati spiritualiter percipiunt. Primo quidem spiritualem vitam; secundo vero spirituale nutrimentum; tertio spiritualem doctrinam. Secundum hoc ergo de tribus hic agitur. Primo de collatione spiritualis vitæ; secundo de collatione spiritualis cibi; & hoc infra VI. ibi, *Post hæc abiit Iesus &c.* tertio de spirituali doctrina, infra VII. cap. *Post hæc ambulabat Iesus*. Circa primum tria facit. Primo proponit signum visibile, in quo manifestatur virtus Christi factiva, & reparativa vitæ, secundum consuetudinem huius Evangelii, in quo semper doctrinæ Christi adiungitur aliquod visibile factum, pertinens ad illud de quo est doctrina, ut sic ex visibilibus invisibilia innotescant. Secundo ponitur occasio doctrinę proponendæ, ibi, *Erat autem sabbatum &c.* tertio ponitur ipsa doctrina, ibi, *Respondit itaque Iesus: Amen amen dico vobis &c.* Circa primum tria facit. Primo describitur locus miraculi perpetrati; secundo infirmitas, ibi, *Erat autem ibi homo &c.* tertio restitutio sanitatis, ibi, *Dixit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula*. Locus autem miraculi describitur dupliciter, scilicet generalis, & specialis. Generalis locus est Hierosolyma; & ideo dicit: *Post hæc*, idest post miraculum in Galilæa factum, *erat dies festus Iudæorum*, scilicet pentecostes, secundum Chrysostomum: nam supra fit mentio de festo paschæ, quando ierat in Hierusalem: nunc ergo in sequenti festo pentecostes *ascendit Iesus Hierosolymam*, iterato: nam, sicut legitur Exod. XXIII. 17. mandatum erat a Domino, ut omne masculinum generis Iudæorum tribus vicibus in anno, scilicet in die festo paschæ, pentecostes, scenopegiæ, in templo præsentaretur. Et in istis festis Dominus in Hierusalem ascendit propter duo: scilicet ne videretur legi fore contrarius, sicut ipse dixerat, Matth. V. 17. „Non veni legem solvere, sed adimplere:" & ut multitudinem populi illuc concurrentis in diebus festis ad Deum per signa, & doctrinam trahat, secundum illud Psal. CVIII. 30. „In medio multorum laudabo eum:" & alibi (Psal. XXXIX. 10.) „Annuntiabo iustitiam tuam in ecclesia magna." Unde & ipse dicit, infra XVIII. 20. *Ego palam locutus sum mundo*. Locus autem specialis miraculi fuit probatica piscina; & ideo dicit: *Est Hierosolymis probatica piscina &c.* quæ quidem describitur ex quatuor, scilicet ex nomine, ex dispositione, ex inhabitatione, & ex virtute. Ex nomine quidem cum dicit, *Probatica piscina*: (a) probaton enim Græce ovis dicitur. Probatica ergo piscina, quasi oviaria, vel (b) pecuaria dicitur, ex eo quod sacerdotes cadavera bestiarum, & præcipue ovium, quæ ut plurimum in sacrificiis offerebantur, ibi abluebant: & ideo Hebraice cognominabatur *Bethsaida*, idest domus ovium. Erat enim prope templum ex aquis pluvialibus collecta.

Mystice autem, secundum Chrysostomum, hæc piscina baptismum præfigurabat: nam Dominus volens gratiam baptismalem in diversis præfigurare, primoquidem dedit aquam expurgantem corporis sordes, quæ erant ex tactu immundorum secundum legem, de qua habetur Num. XIX. Secundo dedit virtutem huic piscinæ quæ repræsentat expressius quam aqua illa virtutem baptismi, non solum ab immunditiis carnis sanando, sed etiam ab infirmi-

(a) *Al.* probatio. (b) *Al.* peculiaris.

mitatibus corporis salvando: nam quanto figuræ fuerunt propinquiores veritati, tanto expressiores erant. Signabat ergo virtutem baptismi, quia sicut aqua illa per hoc quod lavabat corpora, habebat virtutem (a) ex Angelo, non natura propria, infirmitatem sanandi: ita aqua baptismi habet virtutem sanandi; & abluendi animam a peccatis. Apocalyp. I. 5. „ Dilexit nos, & lavit nos a „ peccatis nostris. " Et inde est quod passio Christi per sacrificia veteris legis (b) præfigurata, in baptismo repræsentatur. Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati estis in Christo Ie- „ su, in morte ipsius baptizati estis &c. " Secundum Augustinum vero, aqua illius piscinæ significabat statum populi Iudæorum, secundum illud Apocal. XVII. 15. „ Aquæ mul- „ tæ, populi multi. " Nam populus gentium non erat inclusus sub limite divinæ legis; sed unusquisque ambulabat secundum vanitatem cordis sui, secundum illud Ephes. IV. Populus vero Iudæorum conclusus erat sub cultu unius Dei, secundum illud Galat. III. 23. „ Conclusi in eam fidem quæ revelanda erat. " Et ideo iste populus significabatur per aquam in piscina conclusam. Et dicitur *probatica*, quia ipsi erant speciales oves Dei, secundum illud Psal. XCIV. 7. „ Nos autem populus eius, „ & oves pascuæ eius. "

Ex dispositione autem describitur, quia erat *quinque porticus habens*, scilicet per circuitum, ut multi sacerdotes absque impedimento commode starent ad lavandum cadavera bestiarum.

Per hos quinque porticus mystice significantur, secundum Chrysostomum, quinque vulnera corporis Christi: de quibus dicitur infra XX. 27. *Mitte manum tuam in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis*. Secundum Augustinum vero, quinque libri Moysi.

Ex inhabitatione autem describitur, quia *in his*, scilicet porticibus, *iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum &c.* Cuius litteralis ratio est propter concursum omnium infirmorum ad virtutem aquæ: quæ quia continue non sanabat, nec multos simul, oportebat quod multi illic expectantes morarentur.

Per hoc autem mystice significatur, secundum Augustinum, quod lex non poterat peccata sanare, secundum illud Hebr. X. 4. „ Impossibile est per sanguinem hircorum, „ aut taurorum peccata purgari. " Sed ostendebat ea tantum, secundum illud Rom. III. 20. „ Per legem enim cognitio pecca- „ ti. " Et ideo iacebant in ea infirmi diversis infirmitatibus, curari non valentes. Quæ quidem describuntur quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad situm, quia iacebant prostrati, scilicet per peccata inhærendo terrenis: qui enim iacet, ex toto inhæret terræ. Matth. IX. 36. „ Misertus est eorum, „ quia erant vexati, & iacentes, quasi oves „ non habentes pastorem. " Iusti autem non iacent, sed recti ad cælestia stant. Psal. XIX. 9. „ Ipsi (scilicet peccatores) obligati sunt „ & ceciderunt; nos autem (scilicet iusti) sur- „ reximus, & erecti sumus. " Secundo quantum ad numerum, quia multi: unde dicit, *Multitudo magna*. Eccle. I. 15. „ Perversi dif- „ ficile corriguntur, & stultorum infinitus est „ numerus. " Et Matth. VII. 13. „ Lata est via „ quæ ducit ad perditionem, & multi ince- „ dunt per eam. " Tertio quantum ad dispositionem seu habitum infirmorum. Et ponit quatuor quæ homo per peccatum incurrit. Primo enim homo ex hoc quod subiicitur passionibus peccatorum ei prædominantibus, efficitur languidus; & quantum ad hoc dicit, *Languentium*. Unde & a Tullio passiones animæ, puta iræ, & concupiscentiæ, & huiusmodi, quædam ægritudines animæ dicuntur. Unde Psal. VI. 3. dicebat: „ Miserere „ mei Domine quoniam infirmus sum. " Secundo vero ex dominio passionum, & victoria in homine excæcatur ratio per consensum: & quantum ad hoc dicit, *Cæcorum*, scilicet per peccata, secundum illud Sapient. II. 21. „ Excæcavit eos malitia eorum. " Psal. LVII. 9. „ Supercecidit ignis (scilicet iræ, & con- „ cupiscentiæ) & non viderunt solem. " Tertio homo languens, & cæcus efficitur instabilis in suis operibus, & est quasi claudus: unde dicitur Proverb. XI. 18. „ Impius facit „ opus instabile. " Et quantum ad hoc dicit, *Claudorum*. III. Reg. XVIII. 21. „ Usquequo „ claudicatis in duas partes? " Quarto homo sic languidus, cæcus intellectu, claudus in effectu, efficitur aridus in affectu, inquantum exsiccatur in eo omnis pinguedo devotionis, quam petebat Psal. LXII. 6. dicens: „ Sicut adipe & „ pinguedine repleatur anima mea. " Et quantum ad hoc dicit, *Aridorum*. Psal. XXI. 16. „ Aruit tamquam testa virtus mea. " Sed sunt aliqui sic affecti languore peccati, qui non expectant aquæ motum, in peccatis suis requiescentes, secundum illud Sap. XIV. 22. „ In magno viventes inscientiæ bello, tot & „ tanta mala pacem appellant. " De quibus dicitur. Proverb. II. 14. „ Lætantur cum „ male fecerint, & exultant in rebus pessi- „ mis. " Cuius ratio est, quia non abhorrent pec-

(a) *Al.* ex Angelorum natura propria. (b) *Al.* præfigurata fuit, quæ est causa baptismi, quæ est repræsentatio mortis Christi.

peccata; nec peccant ex ignorantia, seu infirmitate, sed ex certa malitia. Isti autem, utpote non ex malitia peccantes, non quiescebant in peccatis; sed per desiderium expectabant aquæ motum. Unde dicit, *Et expectantium*. Iob XIV. 14. „ Cunctis diebus qui„ bus nunc milito, expecto, donec veniat im„ mutatio mea. “ Sic & illi qui erant in veteri testamento expectabant Christum, secundum illud Gen. penult. 18. „ Salutare tuum „ expectabo, Domine. “

Ex virtute vero describitur piscina, quia sanat ab omni infirmitate corporali, virtute Angeli descendentis; & ideo dicit: *Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam*. Et quidem virtus piscinæ in aliquo concordat cum baptismo, & in aliquo differt. Concordat quidem in duobus. Primo quidem in occultatione virtutis: nam virtus aquæ huius piscinæ non erat ex natura sua, alias semper sanasset; sed ex aliqua virtute occulta, scilicet ex Angelo: unde dicitur, quod *Angelus Domini secundum tempus descendebat in piscinam*. Et similiter aqua baptismi, ex eo quod aqua non habet virtutem purgativam animarum, sed ex occulta virtute Spiritus sancti, secundum illud supra III. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*. Secundo concordat in effectu, quia sicut aqua baptismi sanat, ita & ista piscina sanabat: & ideo dicit, quod *qui prior descendisset, sanus fiebat*. Ideo autem virtutem sanandi corpora aquæ istius piscinæ Deus contulit, ut homines abluendo, per salutem corporalem assuescerent quærere spiritualem. Differt autem quantum ad tria. Primo quantum ad id cuius virtute hoc fiebat: quia aqua piscinæ conferebat sanitatem virtute Angeli; aqua vero baptismi virtute increata, non solum Spiritus sancti, sed etiam Trinitatis. Unde etiam Matth. III. super Dominum baptizatum tota Trinitas affuit: Pater in voce, Filius in persona, Spiritus sanctus in columbæ specie. (a) Et inde est quod in nostro baptismo fit invocatio Trinitatis. Secundo differt quantum ad efficaciam: quia aqua piscinæ non habuit virtutem sanativam continue, sed *secundum tempus*, idest determinato tempore; aqua vero baptismi continuam abluendi virtutem habet, secundum illud Zachar. XIII. 1. „ Erit fons patens do„ mui Iacob, & habitantibus Hierusalem in „ ablutionem peccatoris, & menstruatæ. “ Tertio quantum ad multitudinem sanandorum: quia ad motum aquæ illius piscinæ, sanabatur tantum unus; sed ad motum aquæ baptismi sanantur omnes. Nec mirum, quia virtus illius aquæ, cum sit creata, finita est, & finitum habet effectum; in hac vero aqua virtus est infinita ad infinitas animas, si essent, abluendas. Ezech. XXXVI. 25. „ Effundam su„ per vos aquam mundam, & mundabimini „ ab omnibus inquinamentis vestris. “

Secundum vero Augustinum, per Angelum istum intelligitur Christus, secundum illud Esai. IX. 6. secundum aliam litteram: „ Vo„ cabitur magni consilii Angelus. “ Sicut ille Angelus secundum tempus descendebat in piscinam, ita & Christus secundum determinatum tempus a Patre descendit in mundum. Esai. XIV. 1. „ Prope est ut veniat tempus „ eius, & dies eius non elongabuntur. “ Gal. IV. 4. „ At ubi venit plenitudo tempo„ ris, misit Deus Filium suum, factum ex „ muliere, factum sub lege. “ Item sicut ille Angelus non videbatur nisi motu aquæ, ita etiam Christus secundum divinitatem non cognoscebatur: quia „ si cognovissent, numquam „ Dominum gloriæ crucifixissent: I. Corinth. II. 8. Nam Esa. XLV. 15. dicitur: „ Vere tu „ es Deus absconditus. “ Et ideo videbatur aqua turbata; sed a quo turbaretur, non videbatur: quia infirmitatem Christi videntes, divinitatem eius non cognoscebant. Et sicut ille qui descendebat in piscinam sanus fiebat; ita & qui humiliter credit in Deum „ (b) eius passione sanatur. Rom. III. 24. „ Iusti„ ficati per fidem per redemptionem quę est „ in Christo, quem proposuit Deus propitia„ torem per fidem in sanguine ipsius. “ Sanabatur autem unus tantum, quia nullus sanari potest nisi in ecclesiastica unitate. Ephes. IV. 5. „ Unus Deus, una fides, unum ba„ ptisma. “ Væ ergo illis qui oderunt unitatem, & partes sibi faciunt in hominibus.

(b) Consequenter cum dicit, *Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos in infirmitate habens*, ponit infirmitatem: & primo ponitur diuturna infirmitas; secundo ostenditur causa diuturnæ infirmitatis, ibi, *Hunc cum vidisset ergo Iesus &c.* Infirmitas diuturna erat: *quia homo erat habens triginta octo annos in infirmitate sua*. Quod satis pulchre introducitur: homo qui curari non poterat a piscina, curandus tamen a Christo: quia quos lex sanare non poterat, Christus perfecte sanat, secundum illud Rom. VIII. 3. „ Nam „ quod impossibile erat legi in quo infirma„ batur per carnem, mittens Deus Filium suum „ in similitudinem carnis peccati, de peccato „ damnavit peccatum in carne, ut iustificatio „ le-

(a) *Al.* Et tamen. (b) *Al.* passive.

„ legis impleretur in nobis. " Eccli. xxxvi. 6. „ Innova signa, & immuta mirabilia. " Congruit autem iste numerus infirmitati, ad languorem pertinens magis quam ad sanitatem: nam, secundum Augustinum, quadragenarius numerus consecratur ad designandam perfectionem iustitiæ, quæ in observatione legis consistit. Lex autem in decem præceptis data est, & prædicanda erat in quatuor partibus mundi, (*a*) vel implenda per quatuor Evangelia, secundum illud Rom. x. 4. „ Finis legis Christus. " Quia ergo denarius per quatuor multiplicatus pervenit ad quadragenarium, recte perfecta iustitia designatur: subtractis ergo duobus a quadragenario numero efficiuntur trigintaocto. Hæc autem duo sunt duo præcepta caritatis, quibus impletur omnis perfecta iustitia. Et ideo homo iste languebat, quia de quadraginta, duo minus habebat, idest imperfectam iustitiam: quia, ut dicitur Matth. xxii. 40. „ in his duobus pendet Lex, & Prophetæ. "

(c) Consequenter cum dicit, *Hunc cum vidisset Iesus*, exquiritur causa diuturnæ infirmitatis. Et primo ponitur interrogatio Domini; secundo responsio languidi, ibi, *Respondit ei languidus*. Dixit ergo: *Hunc*, scilicet hominem, *cum vidisset Iesus iacentem*, non solum oculo corporis, sed etiam miserationis, qualiter videri petebat David dicens (Psal. lxxxv. 16.) „ Respice in me, Domine, & miserere mei: " *& cognovisset quia multum tempus haberet*, in infirmitate; quod est contra cor Christi, & infirmi, secundum illud Eccli. x. 11. „ Languor prolixior (*b*) gravat medicum: " *dixit ei: Vis sanus fieri?* non quasi ignorans, nam satis constare poterat quod sanus fieri volebat; sed ut excitet desiderium infirmi, & ut ostendat patientiam, qui tot annis expectavit eripi ab ægritudine, non desistens; (*c*) & ex hoc cognoscatur dignior ad sanandum. Psal. xxx. 25. „ Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Deo. " Excitat autem desiderium: quia stabilius tenetur quod cum desiderio percipitur; & facilius acquiritur nobis. Matth. vii. „ Pulsate (per desiderium) & aperietur vobis. "

Sed notandum, quod Dominus a ceteris fidem requirit. Matth. ix. 28. „ Creditis, quod possum hoc facere vobis? " Sed in isto nihil tale facit, quia illi quidem audierant aliqua de miraculis Iesu, iste autem nondum: & ideo fidem ab eo non requirit, nisi post factum miraculum.

(d) Responsio languidi ponitur cum dicit: *Domine, hominem non habeo*. Et duo insinuat, (*d*) quæ causa erant diuturnæ infirmitatis, scilicet paupertatem, & debilitatem. Quia enim pauper erat, non poterat habere hominem qui mitteret eum in piscinam: unde dicit: *Domine, hominem non habeo &c.* Et forte, secundum Chrysostomum, opinabatur sibi Christum utilem fore ad mittendum eum in aquam. Quia vero debilis erat, & festinanter ire non poterat, præveniebatur ab alio: unde dicit: *Dum venio enim ego, alius ante me descendit*. Et sic poterat dicere cum Iob vi. 13. „ Ecce non est auxilium mihi in me. " Per hoc significatur quod non erat aliquis homo purus, qui humanum genus salvare posset: quia omnes peccaverunt, & egerunt gratia Dei: quousque veniret Christus Deus & homo, per quem sanaretur.

(e) Consequenter cum dicit, *Surge, tolle grabatum tuum*, ponitur restitutio sanitatis, seu perpetratio miraculi. Et primo ponitur mandatum Domini; secundo obedientia hominis, ibi, *Et statim sanus factus est homo &c.* Præcipit autem Dominus naturæ, & voluntati hominis: hæc enim duo sub potestate eius sunt. Naturæ præcipit, cum dicit, *Surge*: non enim hoc voluntati præcipitur, quia hoc non erat in eius potestate, sed naturæ, quam Dominus præcipiendo immutavit, dando ei virtutem qua surgere posset. Voluntati vero duo præcipit, scilicet *Tolle grabatum tuum, & ambula*. Et quidem, quantum ad litteram, hæc duo præcepit, ut ostendat perfectam sanitatem homini restitutam. In omnibus enim miraculis, secundum optimum illius naturæ, Dominus perfectum opus fecit. Deut. xxxii. 4. dicitur: „ Dei perfecta sunt opera. " Iste autem in duobus defecerat, scilicet in viribus propriis, se sustinere non valens, unde Dominus eum iacentem invenit; & in subsidio aliorum: unde dicebat: *Hominem non habeo*. Ut ergo perfecta sanitas innotesceret, ei qui se sustinere non valebat, præcepit ut lectum suum tollat; & ei qui ambulare non poterat, præcepit ut ambulet.

Nihilominus tamen hæc tria in iustificatione Dominus præcipit. Primo quod surgat recedendo a peccato. Ephes. v. 14. „ Surge qui dormis, & exurge a mortuis. " Secundo præcipitur: *Tolle grabatum*, satisfaciendo de commissis. Per grabatum enim, in quo homo requiescit, significatur peccatum. Tollit ergo homo grabatum suum, quando fert onus pœnitentiæ sibi pro peccato impositum. Mich. vii. 9. „ Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei. " Tertio ut ambulet proficiendo in

(a) *Al.* scilicet. (b) *Al.* servat. (c) *Al.* & de hoc. (d) *Al.* quæ tamen erant.

in bono, secundum illud Psal. lxxxiii. 8. „ Ibunt de virtute in virtutem. " Secundum Augustinum duo deficiebant isti languido, scilicet præcepta geminæ caritatis: & ideo voluntati, quæ caritate perficitur, duo mandat, scilicet tollere grabatum, & ambulare. Primum pertinet ad dilectionem proximi, quæ prior est ordine faciendi; secundum ad dilectionem Dei, quæ prior est ordine præcipiendi. Dicit ergo quantum ad primum: *Tolle grabatum tuum*; quasi dicat: Quando infirmus es, proximus tuus sustinet te, & patienter fovet ut grabatus infirmum. Rom. xv. 1. „ Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis ipsis placere. " Quando ergo sanus factus es, *tolle grabatum tuum*; idest, sustine, & supporta proximum tuum, qui te infirmum portabat. Gal. vi. 2. „ Alter alterius onera portate. " Quantum vero ad secundum dicit, *Ambula*, appropinquando ad Deum. Unde in Psal. lxxx. 8. dicitur: „ Ibunt de virtute in virtutem: " & sequitur: „ Videbitur Deus deorum in Sion. " Infra xii. 35. *Ambulate dum lucem habetis*.

(f) Consequenter cum dicit, *Et statim sanus factus est homo ille*, ponitur obedientia: & primo vere: quia *statim factus est homo sanus*. Nec mirum, quia ipse est Verbum per quod cælum, & terra facta sunt. Psal. cxlviii. 5. „ Dixit, & facta sunt. " Et alibi (Psal. xxxii. 6.) „ Verbo Domini cæli firmati sunt. " Secundo voluntas: & primo, quia *sustulit grabatum suum*; secundo quia *ambulabat*. Exod. xxiv. 7. „ Omnia quæcumque præcepit Dominus faciemus, & erimus obedientes. "

LECTIO II.

(a) Erat autem sabbatum in die illo.
(b) Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.
(c) Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.
(d) Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Iesus enim declinavit a turba constituta in loco.
(e) Postea invenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, & annuntiavit Iudæis, quia Iesus esset qui fecit eum sanum.
(f) Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato.
(g) Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor.
(h) Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

(a) Posito miraculo visibili, per quod ostenditur virtus Christi ad reparandam vitam spiritualem, hic ponitur occasio doctrinæ Christi: quæ quidem occasio sumitur ex persecutione Iudæorum contra Christum mota: cuius quidem persecutionis duplex causa fuit ex parte Iudæorum invidentium Christo. Prima quidem (a) operatio pietatis; secunda vero doctrina veritatis, ibi, *Iesus autem respondit eis*: *Pater meus usque modo operatur &c.* Circa primum tria facit. Primo præmittitur occasio persecutionis; secundo ponitur calumnia illata contra curatum, ibi, *Dicebant ergo Iudæi illi qui (b) sanatus fuerat &c.* tertio ponitur calumnia illata contra Christum, ibi, *Interrogaverunt eum*: *Quis est ille homo? &c.* Occasio autem persecutionis inductæ contra Christum sumitur ex eo quod in sabbato curavit; & ideo dicit Evangelista: *Erat autem sabbatum in die illo*, quando miraculum fecit Iesus, quando grabatum tollere iussit. Assignatur autem triplex ratio quare Dominus in sabbato operari incepit. Una ab Ambrosio super Lucam, Christus enim ad hoc venit, ut opus creationis, scilicet hominem, deformatum repararet. Inde autem incipere debebat, ubi actor in creatione opus consummatum creaverat: hoc autem fuit in die

(a) *Al.* comparatio. (b) Al. *sanus*.

die sabbati, ut dicitur Gen. I. & ideo, ut Christus ostenderet se reparatorem totius creaturæ, incepit (a) in sabbato. Alia ratio est, quia dies sabbati celebratur a Iudæis in memoriam primæ creationis. Christus autem venit, ut quasi novam creaturam faceret, secundum illud Gal. ult. 15. „ In Christo Iesu „ neque circumcisio, neque præputium ali„ quid valet; (b) sed nova creatio, " per gratiam, quæ fit per Spiritum sanctum, secundum illud Psal. CIII. 30. „ Emittes spiritum „ tuum, & creabuntur, & renovabis faciem „ terræ. " Volens ergo Christus ostendere, per eum recreationem fieri, in sabbato operatur. Iac. I. 18. „ Ut simus initium ali„ quod creaturæ. " Tertia ratio est, ut ostenderet se facturum quod lex facere non poterat. Rom. VIII. 3. „ Nam quod impos„ sibile erat legi, in quo infirmabatur per car„ nem, misit Deus Filium suum in similitudi„ nem carnis peccati. " Et infra (ibid.) „ Ut iustificatio legis impleretur in nobis. " Iudæi autem nihil operabantur in sabbato, in figura quod quædam quæ erant sabbati, consummanda erant, quæ per legem fieri non poterant. Et hoc patet in quatuor, quæ Deus erga diem sabbati ordinavit. Nam diem sabbati benedixit, in eo (c) opera sua consummavit, & in eo requievit. Quæ quidem lex facere non potuit, nam sanctificare non poterat. Unde Psal. XI. I. dicebat: „ Salvum „ me fac Domine, quoniam defecit sanctus. " Neque etiam benedicere; quinimmo „ qui sunt „ ex operibus legis, sub maledicto sunt, " ut dicitur Galat. III. 10. Nec consummare, & perficere: quia „ neminem ad perfectum „ adduxit lex: " Hebr. VII. 19. Nec etiam perfectam quietem præstare: quia, ut dicitur Hebr. IV. 8. „ Nam si eis Iesus requiem præ„ stitisset, numquam de alia loqueretur. " Hæc ergo quæ lex facere non potuit, Christus fecit: ipsum enim populum sanctificavit per passionem. Heb. XIII. 12. „ Iesus ut per suum „ sanguinem sanctificaret populum, extra por„ tam passus est. " Ipse benedixit per gratiæ infusionem. Ephes. I. 3. „ Benedictus „ Deus Pater Domini nostri Iesu Christi, „ qui benedixit nos in omni benedictione spi„ rituali in cælestibus in Christo. " Ipse (d) consummavit per perfectæ iustitiæ instructionem. Matth. V. 48. „ Estote perfecti, sicut „ & pater cælestis perfectus est. " Ipse introduxit in veram requiem. Hebr. IV. 3. „ Nos „ qui credimus, ingrediemur in requiem, „ quemadmodum dixit: Sicut iuravi in ira „ mea, si introibunt in requiem meam. " Ipsi ergo competit in die sabbati operari, qui quæ ad sabbatum pertinent, perficere potest, a quibus lex impotens quiescebat.

(b) Consequenter ponit calumniam illatam contra curatum, cum dicit: *Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat &c.* Et primo ponitur calumniæ contra curatum illatio; secundo subditur curati excusatio, ibi, *Respondit eis: Qui me sanum fecit &c.* Calumniam autem inferunt contra istum de hoc quod in sabbato grabatum portat, sed non de curatione: unde dicunt: *Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Cuius ratio multiplex potest assignari. Una quia Iudæi frequenter Christo de curatione in die sabbati calumniam inferentes, confutati erant a Christo per hoc quod ipsi etiam iumenta de puteo in die sabbati eruebant, & salvabant, ut habetur Luc. XIV. Et ideo de curatione tamquam de re utili, & necessaria tacent; de portatione vero lecti, quæ non necessaria videbatur, calumniantur; quasi dicant: Si sanitas non erat differenda, quid erat necessarium lectum portare, seu portari præcipere? Alia ratio est, quia Dominus dixerat contra eos concludens, quod licet sabbato benefacere. Et ideo quia curari non est benefacere, sed bene pati, curatum potius quam curantem calumniantur. Tertia ratio est, quia hoc in lege videtur prohibitum esse Iudæis, ne aliquid in die sabbati operentur; (e) specialiter tamen portatio onerum in die sabbati prohibetur. Hier. XVII. 21. „ Ne portetis onera in die sabba„ ti. " Et ideo specialiter calumniati sunt portationem in die sabbati, utpote dicto Prophetæ contrariam. Sed hoc mandatum Prophetæ mysticum est: nam per onera non portanda intendebat eos inducere ut in die sabbati requiescerent ab oneribus peccatorum; de quibus dicitur in Psal. XXXVII. 5. „ Ini„ quitates meæ sicut onus grave gravatæ sunt „ super me. " Unde quia iam erat tempus solvendi figuras occultas, mandat Christus isti grabatum tollere, idest proximum in infirmitate sustentare, secundum illud Gal. VI. 2. „ Alter alterius onera portate, & sic adim„ plebitis legem Christi. "

(c) Consequenter ponitur excusatio curati, cum subditur: *Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit.* Et quidem prudenter se excusat: numquam enim adeo bene probatur doctrina esse divinitus, sicut per ostensionem miraculorum, quæ non nisi divinitus fieri possunt. Marc. ult. 20. „ Illi autem profecti „ prædicaverunt ubique Domino cooperante, „ & sermonem confirmante, sequentibus si„ gnis. "

(a) *Al.* a sabbato. (b) *Al.* sed nova creatura, & nova creatio. (c) *Al.* omnia sua. (d) *Al.* consummavit iustitiæ instructionem. (e) *Al.* specialiter cum portatio onerum in die sabbati prohibeatur.

„ gnis. " Et ideo iste auctorem sanitatis suæ calumniantibus obiiciebat, dicens: *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit*; quasi dicat: Vos dicitis prohibitum esse ne onus portetur in sabbato, & hoc auctoritate divina; sed mihi eadem auctoritate est impositum ut tollam grabatum: nam *ille qui me salvum fecit*, & per sanitatem restitutam se divinam virtutem habere ostendit, *mihi dixit*: *Tolle grabatum tuum, & ambula*. Et ideo mandatis eius qui tantæ est virtutis, & qui mihi tale beneficium contulit, merito teneor obedire. Psal. cxviii. 93. „ In æternum non obliviscar iustificationes „ tuas, quia in ipsis vivificasti me. "

(d) Consequenter (a) dicit, *Interrogaverunt ergo eum*. Quia curatum hominem calumniari non poterant, Christi curationem calumniari nituntur: per hunc enim se excusaverat homo iste. Et quia eum determinate quis esset, non indicaverat, maligne interrogabant ab eo quis esset. Et ideo circa hoc primo agitur de Christi inquisitione; secundo de eius inventione, ibi, *Postea invenit eum Iesus*; tertio de eius persecutione, ibi, *Propterea persequebantur Iudæi Iesum*. Circa primum tria ponuntur, scilicet Iudæorum inquisitio, curati ignorantia, & ignorantiæ causa. Quantum ad primum dicitur: *Interrogabant ergo eum Iudæi*; scilicet non bona intentione, ut proficiant, sed maligno animo, ut persequantur, & perdant. Infra viii. 21. *Quæretis me, & in peccato vestro moriemini*. Et hanc eorum malitiam eorum verba manifestant. Cum enim Dominus & sanari languidum, & grabatum tolli iusserit, primum divinæ virtutis ostensivum, & irrefragabile signum (b) subticent; aliud quod contra legem videtur, replicant, dicentes: *Quis est ille homo qui dixit tibi*: *Tolle grabatum tuum, & ambula*? Eccli. xi. 33. „ Bona in mala pervertens insidiatur & in electis imponit „ (scilicet imponere nititur) maculam. " Quantum ad secundum dicit: *Qui autem sanus factus fuerat nesciebat quis esset*. Sanus iste significat fideles per gratiam Christi sanatos. Ephes. ii. 8. „ Gratia salvati estis. " Qui quidem nesciunt Christum quis est, sed effectum tantum eius cognoscunt. II. Corinth. v. 6. „ Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim ambulamus, & non per (c) speciem. " Sed tunc cognoscemus Christum quis est, „ quando videbimus eum sicuti est: " I. Ioan. iii. 2. Huius autem ignorantiæ causam assignat quantum ad tria, cum dicit: *Iesus autem declinavit a turba constituta in loco*. Quod quidem causam habet litteralem, & mysticam. Litteralem quidem quantum ad duo. Primo ut daret nobis exemplum occultandi opera nostra bona, & non quærendi in eis hominum favorem, secundum illud Matth. vi. 1. „ Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. " Secundo ut declinemus, & fugiamus oculos invidorum ab omnibus operibus nostris: ne ex hoc eorum invidia crescat. Eccli. viii. 14. „ Ne contra faciem „ stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator „ ori tuo. " Mysticam vero quantum ad duo. Primo ut det intelligere quod Christus non de facili invenitur in hominum multitudine, & in turbine curarum temporalium; sed in spiritnali secreto. Oseæ ii. 14. „ Ducam „ eam in solitudinem, & ibi loquar ad cor „ eius. " Nam „ verba sapientum audiuntur „ in silentio: " ut dicitur Eccle. ix. 17. Secundo ut insinuet quod Christus debebat declinare a Iudæis ad gentes. Esa. viii. 17. „ Abscondit faciem suam parumper a Iacob; " idest, subtraxit veritatis suæ notitiam a populo Iudæorum.

(e) Consequenter agitur de inventione Christi, cum dicit: *Postea invenit eum Iesus in templo*. Et primo dicit quod invenitur; secundo insinuat quod inventus docet; tertio quod post doctrinam manifestatur. Quantum ad inventionem duo ponit, scilicet modum inveniendi, & locum. Modus quidem est mirabilis, quia non invenitur nisi inveniat: unde dicit: *Postea*, scilicet quæ dicta sunt, *invenit eum Iesus*: nam homo sua virtute Christum invenire non potest, nisi ei se Christus præsentet. Unde etiam Psal. cxviii. 176. dicebat: „ Reqnire servum tuum. " Sap. vi. 14. „ Præoccupat eos qui se concupiscunt. " Locus autem in quo invenitur Christus, est venerabilis, quia *in templo*, secundum illud Psal. x. 5. „ Dominus in templo sancto suo. " Nam & mater eius in templo eum invenit, Luc. ii. & hoc quia in his quæ Patris sui sunt, oportebat eum esse. In quo datur nobis intelligi quod curatus iste non ad vanitatem, sed ad religionis studium conversus, templum frequentans, in ipso Christum cognoscit: quia si ad conditoris cognitionem venire volumus, fugienda est turba pravorum affectuum, & declinanda sunt malorum conventicula, & fugiendum est ad templum cordis nostri, quod Deus invisere, & habitare dignatur. Consequenter inventus docet: unde *& dixit illi*: *Ecce sanus factus es*: *iam noli peccare*. Ubi primo commemorat impensum beneficium; secundo proponit sanum consilium; tertio osten-

(a) *Al.* cum dicit. (b) *Al.* subticetur. (c) *Al.* spem.

dit imminens periculum. Sed beneficium est admirabile, quia subita restitutio sanitatis. Unde dicitur: *Ecce iam sanus factus es*. Et ideo semper oportet in memoria teneri, secundum illud Esa. lxiii. 7. „ Miserationum Domini „ recordabor. " Consilium vero utile, quia *iam amplius noli peccare*. Eccli. xxi. 1. „ Fili „ peccasti, ne adiicias iterum. "

Quare Dominus isti paralytico, & aliis quibusdam ab eo curatis mentionem facit de peccatis, & non aliis? Ideo scilicet ut ostendat per hoc, infirmitates aliquibus, ex peccatis prioribus provenire, secundum illud I. Corinth. xi. 30. „ Ideo multi imbecilles, & in„ firmi, & dormiunt multi. " Per quod etiam se esse Deum ostendit, peccata, & occulta cordium manifestans. Proverb. xv. 11. „ Infernus, & perditio coram illo, quanto ma„ gis corda filiorum hominum? " Istis ergo solis mentionem de peccatis facit, & non aliis ab eo curatis: quia non omnes infirmitates propter peccata priora proveniunt; sed quædam ex naturali dispositione, quædam propter probationem, sicut in Iob. Vel de istis tantum mentionem fecit, quia magis præparati erant ad correctionem. Prover. ix. 8. „ Noli ar„ guere derisorem, ne oderit te: argue sa„ pientem, & diliget te. " Vel in istis, omnibus aliis hoc mandavit.

Periculum autem imminens erat terribile: unde dicit: *Ne deterius tibi aliquid contingat*. Quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duo quæ in isto præcesserunt. Primo enim punitus fuit per prolixum morbum; secundo consecutus fuit magnum beneficium. Et ideo ad utrumque referri potest quod dicitur. Ad primum quidem, quia cum aliquis pro peccato punitur, & ex ipsa pœna a peccato non retrahitur; iustum est ut gravius puniatur. Et ideo dicit: *Noli amplius peccare*: quia si peccaveris, *deterius tibi continget*. Hier. ii. 30. „ Frustra percussi filios (a) vestros: „ disciplinam non receperunt. " Ad secundum vero, quia qui post beneficia recepta ad peccata prolabitur, (b) gravioris supplicii reus efficitur propter ingratitudinem: secundum illud II. Petr. ii. 20. „ Melius erat eis „ viam veritatis non agnoscere, quam post „ agnitionem retrorsum converti. " Similiter etiam quia postquam homo ad peccatum semel redierit, facilius peccat: secundum illud Matth. xii. 45. „ Fiunt novissima hominis „ illius peiora prioribus. " Hier. ii. 20. „ A „ sæculo fregisti iugum, rupisti vinculum, „ dixisti, Non serviam. " Consequenter ponitur inventi manifestatio, cum subditur: *Abiit ille homo, & annuntiavit &c.* Et secundum quosdam posset intelligi, ut Chrysostomus dicit, quod ex malitia manifestasset eum; sed hoc non videtur probabile, scilicet quod post tantum beneficium ita ingratus esset. *Nuntiavit* ergo *Iudæis*, *quia Iesus esset qui fecit eum sanum*: ut manifestaret Christi virtutem ad sanandum. Psal. lxv. 16. „ Venite, & narrabo... „ quanta fecit Dominus animæ meæ. " Et hoc patet, quia illi interrogaverunt eum, quis iusserit grabatum tollere. Iste autem annuntiavit ei quod *Iesus fecit eum sanum*.

(f) Consequenter cum dicit, *Propterea persequebantur Iudæi Iesum*, ponitur persecutio contra Christum, quæ est propter quoddam opus pietatis in sabbato exhibitum: unde dicit: *Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato*. Psal. cxviii. 161. „ Prin„ cipes persecuti sunt me gratis. "

(g) Consequenter cum dicit, *Iesus autem respondit eis &c.* ponitur secunda causa persecutionis, quæ sumitur ex doctrina. Et primo ponitur doctrina veritatis; secundo persecutio Iudaicæ pravitatis, ibi, *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere*. Doctrinam autem veritatis proponit Dominus, excusando se de solutione sabbati.

Sed notandum est, quod Dominus de huius solutione aliquando quidem excusavit se, aliquando discipulos suos. Et discipulos quidem, quia homines puri erant, excusavit per similitudinem hominum, scilicet per exemplum sacerdotum, qui operabantur in templo in die sabbati, & sabbatum non solvebant. Et David, qui sub Achimelech sacerdote in die sabbati a facie Saulis fugiens, panes propositionis accepit (c) de templo, ut habetur I. Reg. xxi. Se vero, quia homo erat & Deus, aliquando per similitudinem hominum excusavit a solutione sabbati. Luc. xiv. 5. „ Quis „ vestrum, si ceciderit bos, aut asinus suus „ in puteum, non continuo extrahet eum in „ die sabbati? " Aliquando vero, & præcipue in hoc loco, excusat (d) se per similitudinem Dei, dicens: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*; quasi dicat: Nolite putare quod in sabbato ita requieverit Pater meus, ut ex illo non operetur; sed sicut ipse & nunc sine labore operatur, ita & ego operor. In quo excludit falsum intellectum Iudæorum, qui volentes conformari Deo, nihil in die sabbati operantur, ac si Deus ipso die omnino destiterit operari. Et quidem licet in sabbato requieverit a novis creaturis condendis, nihilominus tamen semper & continue usque modo operatur, creaturas in esse

(a) *Al.* nostros. (b) *Al.* gravior. (c) *Al. omittitur* de templo. (d) *Al. deest* se.

se conservando. Unde & signanter verbo requietionis Moyses est usus post opera Dei, a quibus condendis requievit, ut signaret spiritualém requiem, quam Deus exemplo quietis suæ fidelibus postea qui bona fecerint opera, arcana significatione pollicebatur. Unde dici potest, illud mandatum in umbra futuri fuisse præceptum. Signanter autem dicit; *Usque nunc operatur*: non autem, Operatus est, ut designet continuationem divini operis: nam possent imaginari Deum esse causam mundi, sicut artifex est causa domus, quantum ad fieri tantum, ut sicut domus manet, etiam cessante operatione artificis, ita & mundus subsistere posset, influxu divino cessante. Sed, secundum Augustinum, Deus ita est causa omnium creaturarum quod sit etiam causa subsistendi: quia si eius potentia ad momentum cessaret, simul & illarum cessarent species omnes, quas natura continet, sicut si dicerem, quod aer tamdiu illuminatur quamdiu lumen solis manet in ipso. Cuius quidem ratio est, quia ea quæ causam habent, quantum ad fieri solum, cessante causa subsistere possunt; ea vero quæ non solum fieri, sed etiam subsistentiæ causam habent, continua conservatione causæ indigent.

Excludit etiam per hoc quod dicit, *Pater meus usque modo operatur*, opinionem quorumdam dicentium, quod Deus mediantibus secundis causis res producit: quod est contra illud Esa. XXVI. 12. „ Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine. " Sicut ergo *Pater meus*, in principio instituendo naturam, *usque modo operatur*, eadem operatione ipsam continendo, & conservando, *& ego operor*: quia sum Patris Verbum, per quod omnia operatur. Gen. I. 3. „ Dixit (*a*) Deus, „ Fiat lux. " Unde sicut primam institutionem rerum per Verbum operatus est, ita & ipsarum conservationem: & sic si ipse *usque modo operatur*, *& ego operor*, quia sum Verbum Patris, per quod omnia fiunt, & conservantur.

(h) Consequenter cum dicit, *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere*, ponitur persecutio ex doctrina proveniens: quia propter ipsam doctrinam, *Iudæi magis*, idest avidiori animo, ferventiori zelo, *quærebant eum interficere*. Duo enim crimina in lege morte punita fuerunt: scilicet crimen solutionis sabbati: unde ille qui collegit ligna in sabbato, lapidatus est, Num. XV. & crimen blasphemiæ: unde dicitur Levit. XXIV. 14. „ Educ blasphemum extra castra .... & lapidet eum omnis multitudo filiorum Israel. " Blasphemiam autem isti reputabant quod homo diceret se esse Deum. Infra X. 33. *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, facis teipsum Deum*. Et hæc duo crimina imponebant Christo: unum scilicet quia solvebat sabbatum; aliud quia dicebat se æqualem Deo. Unde dicit, quod ideo *quærebant eum occidere, quia non solum solvebat sabbatum, sed etiam Patrem suum dicebat Deum*. Sed quia etiam alii iusti Deum patrem suum dicunt: Hierem. III. 19. „ Patrem vocabis me: " ideo non solum dicunt, quod *Patrem suum dicebat Deum*, sed addunt, quod pertinet ad blasphemiam: *Æqualem se faciens Deo*: quod ex hoc colligunt quod dixit: *Pater meus operatur, & ego operor*. Deum Patrem suum dicit, ut det intelligere quod Pater eius est per naturam, aliorum autem per adoptionem: secundum quem modum loquitur infra XX. 17. *Vado ad Patrem meum*, scilicet per naturam, *& Patrem vestrum*, scilicet per gratiam. Item ad similitudinem eius se operari dicit, solvens per hoc calumniam Iudæorum de solutione sabbati: quæ non esset conveniens excusatio, nisi æqualis auctoritatis esset in operando cum Deo. Et ideo dicunt, quod facit se æqualém Deo. Et quidem magna est Arrianorum cæcitas, qui in verbis Domini non possunt intelligere quod Iudæi intelligunt, dicentes Christum Deo Patre minorem esse. Sed Arriani dicunt, quod Christus non fecit se æqualem Deo, sed Iudæi hoc suspicabantur. Sed per ea quæ dicta sunt in ipso textu, aliter etiam manifestum est: nam Evangelista dicit, quod Iudæi persequebantur Christum, quia solvebat sabbatum, & quia dicebat Patrem suum Deum, & quia faciebat se æqualem Deo. Aut ergo Christus est mendax, aut est æqualis Deo. Sed si est æqualis Deo, ergo Christus Deus est per naturam. Dicit autem Evangelista: *Se æqualem faciens Deo*: non quod ipse æqualem se Deo faceret, quia per æternam generationem æqualis erat Deo; sed secundum intentionem Iudæorum loquens, qui non credentes Christum esse Filium Dei per naturam, intellexerunt ex verbis eius quod se diceret Dei Filium, quasi volens se æqualem Deo facere, cum tamen hoc eum esse non crederent. Infra X. 33. *Tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*; idest, dicis te esse Deum: quod interpretatur ac si tu ipse facias teipsum Deum.

LE-

(a) *Al.* Iesus.

LECTIO III.

(a) Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis, non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.
(b) Quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.
(c) Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.

(a) Hic tradit doctrinam de potestate (a) vivificativa. Et primo ponitur ipsa doctrina; secundo confirmatio eius, ibi, *Si ergo testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum*. Circa primum duo facit. Primo proponit doctrinam eius de potestate vivificativa in communi; secundo in speciali, ibi, *Et maiora his demonstrabit ei opera*. Circa primum tria facit. Primo insinuat potestatis suæ originem; secundo ipsius potestatis magnitudinem, ibi, *Quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*. Tertio assignat utriusque rationem, ibi, *Pater enim diligit Filium*.

Considerandum autem circa primum, quod Arriani ex his verbis quæ hic Dominus dicit: *Non potest Filius a se facere quicquam &c.* errorem suum confirmare nituntur, scilicet quod Filius minor sit Patre: (b) quia, secundum quod Evangelista dixit, Iudæi persequebantur Christum, quia faciebat se æqualem Deo. Quod videns Dominus, Iudæos ex hoc moveri, volens hoc excludere, ut Arriani dicunt, talia verba subiunxit, ut se æqualem Patri non esse monstraret, dicens: *Amen amen dico vobis, non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*; quasi dicat: Non intelligatis me per hoc quod dixi, *Pater meus operatur, & ego operor*, sic operari (c) quasi ego sim ei æqualis: quia nihil possum facere a meipso. Quia ergo *Filius non potest facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*, utique minor est Patre, ut ipsi dicunt. Sed hic intellectus falsus est, & erroneus: quia si Filius non esset æqualis Patri, tunc non esset Filius idem cum Patre: quod est contra illud, infra x. 30. *Ego & Pater unum sumus*. Nam æqualitas attenditur secundum magnitudinem, quæ in divinis est ipsa essentia. Unde si esset Patri inæqualis, (d) differret ab eo secundum essentiam.

Ad verum autem huius intellectum sciendum est, quod in his quæ in Filio minorationem importare videntur, posset dici ab aliquibus hæc de Christo dicta esse secundum naturam assumptam, sicut dicitur infra xiv. 28. *Pater maior me est*. Unde secundum hoc vellent dicere, quod hoc quod Dominus dicit, *Non potest Filius a se facere quicquam*, intelligendum est de Filio secundum naturam assumptam. Quod quidem stare non potest: quia secundum hoc oporteret dicere, quod omnia quæ Filius Dei fecit in natura assumpta, Pater ante eum fecisset; puta quod siccis pedibus super mare ambulasset, sicut Christus ambulavit: alias non diceretur: *Nisi quod viderit Patrem facientem*. Sed si dicatur, quod quæcumque Christus in carne fecit, etiam Deus Pater fecit, inquantum in eo Pater operatur, secundum illud infra xiv. 10. *Pater autem in me manens ipse facit opera*: ut sit sensus: *Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*, in seipso, (e) scilicet Filio: (f) nec hoc stare potest, quia secundum hoc ea quæ sequuntur, non possent ei adaptari, scilicet, *Quæcumque ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*. Numquam enim secundum naturam assumptam Filius creavit mundum, sicut (g) Pater creavit. Non ergo ad naturam assumptam referendum est quod dicitur. Secundum Augustinum autem, alius modus est intelligendi ea quæ videntur in Filio minorationem importare, licet non importent, ut scilicet referantur ad originem Filii a Patre: quia licet Filius (h) sit æqualis Patri per omnia, tamen hoc ipsum habet a Patre per æternam generationem; sed Pater a nullo habet, cum sit ingenitus. Unde secundum hoc continuatur sic. Quid scandalizati estis, quia Patrem meum dixi Deum, & quia æqualem me feci Deo? *Amen amen dico vobis, non potest Filius a seipso facere quicquam*; quasi dicat: Ita sum æqualis Patri, ut ab illo sim, non ille a me: & quicquid ego habeo ut faciam, est mihi a Patre. Secundum hunc ergo modum in his verbis fit mentio de potestate Filii, per hoc verbum *potest*, & de eius operatione per hoc verbum *facere*. Et ideo utrumque potest hic intelligi, ut scilicet ostendatur primo derivatio potestatis Filii a Patre; secundo vero ut ostendatur conformitas operationis Filii ad operationem Patris. Quantum ad primum, ex-

(a) *Al.* vivificata, *sic & infra*. (b) *Al.* quia enim. (c) *Al.* quod ego sim. (d) *Al.* differt. (e) *Al.* omittitur scilicet Filio. (f) *Al.* Sed nec hoc. (g) *Al.* & Pater. (h) *Al.* sit æqualis Patri, omnia tamen hoc ipsum habet a Patre.

exponit Hilarius hoc modo. Supra Dominus dixit se esse æqualem Patri. Sed aliqui hæretici propter auctoritates Scripturæ, quæ dicunt unitatem, & æqualitatem Filii ad Patrem, attribuunt Filio, quod sit ingenitus, sicut Sabelliani, dicentes Filium esse idem cum Patre in persona. Ne ergo hoc intelligas, dicit: *Non potest Filius a se facere quicquam*: nam potentia Filii idem est quod natura eius. Ab eo ergo Filius habet posse a quo habet esse; esse autem habet a Patre: infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum*: a quo etiam habet naturam, quia Deus est de Deo: ergo ab eo habet posse. Sic ergo hoc quod dicit, *Non potest Filius facere quicquam, nisi quod Patrem viderit facientem*, tantum valet ac si dicatur: Filius sicut non habet esse nisi a Patre, ita nec posse facere aliquid nisi a Patre. In naturalibus enim ab eodem aliquid accipit posse operari a quo recipit esse; sicut ignis ab eo recipit quod possit ascendere sursum a quo recipit formam & esse. Nec tamen per hoc quod dicit, *Non potest Filius a se facere quicquam*, importatur inæqualitas (a) quia hoc pertinet ad relationem; quæstio autem æqualitatis, & inæqualitatis pertinet ad quantitatem.

Per hoc autem quod dicit, *Nisi quod viderit Patrem facientem*, posset alicui falsus intellectus subintrare, ut crederet Filium hoc modo facere, quia vidit Patrem facientem; scilicet, quod Pater primo fecit, hoc viso Filius postea inceperit facere; ad modum duorum fabrorum, magistri scilicet, & discipuli, qui arcam facit secundum modum quem viderit magistrum facere. Quod quidem non est verum de Verbo: nam supra (1. 3.) dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt*. Ergo Pater non fecit aliquid, (b) ita quod Filius videret fieri, & addisceret. Sed hoc dictum est ut designetur communicatio paternitatis Filio per generationem, quæ convenienter designatur hoc verbo *viderit*: quia per visum, & auditum in nos ab alio scientia transfunditur: nam per visum quidem scientiam a rebus accipimus; per auditum vero a sermonibus. Filius autem non est aliud quam sapientia, secundum illud Eccli. XXIV. 5. „Ego „ ex ore Altissimi prodii primogenita ante „ omnem creaturam. " Et sic derivatio Filii a Patre nihil aliud est quam derivatio divinæ sapientiæ. Quia ergo visio designat derivationem cognitionis, & sapientiæ ab alio, recte per visionem generatio Filii a Patre designatur, ut sic nihil aliud sit Filium videre Patrem facientem, quam procedere intelligibili processione a Patre operante. Potest autem & de huiusmodi, secundum Hilarium, alia ratio assignari; scilicet, ut per hoc quod dicit, *Viderit*, excludatur omnis imperfectio a generatione Filii, vel Verbi: nam in generatione materiali illud quod generatur, paulatim per incrementa temporum ab imperfecto ad perfectum perducitur: non enim iam perfectum est aliquid quando generari incipit. Sed hoc in generatione æterna locum non habet, cum (c) sit generatio perfecti a perfecto. Et ideo dicit: *Nisi quod viderit Filius Patrem facientem*. Cum enim videre sit actus perfecti, manifestum est quod Filius statim perfectus genitus est, tamquam statim videns, & non per incrementa temporum ad perfectum perducitur. Quantum vero ad secundum exponit Chrysostomus, scilicet ad ostendendum conformitatem Patris ad Filium, quantum ad operationem, hoc modo. Dico quod licet mihi operari in sabbato, quia & Pater meus continue operatur, cui non possum operari contrarium; & hoc quia *non potest Filius a se facere quicquam &c.* (d) Tunc enim quis aliquid a se facit, cum in faciendo non se conformat alteri. Quicumque autem est ab alio, si discordat ab eo, peccat. Infra VII. 18. *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit*. Quicumque ergo existens ab alio, a semetipso operatur, peccat; Filius autem est a Patre; ergo si operatur a semetipso, peccat; quod est impossibile. Per hoc ergo quod dicit Dominus, *Filius non potest a se facere quicquam &c.* nihil aliud insinuat, quam quod Filius non potest peccare; quasi dicat: Iniuste persequimini me de solutione sabbati, quia non possum peccare, quia non operor contraria Patri meo. Utramque autem expositionem, scilicet Hilarii, & Chrysostomi, facit Augustinus, licet in diversis locis.

(b) Consequenter cum dicit, *Quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*, ponitur magnitudo potestatis Christi: & excludit in his tria circa potestatem suam, scilicet particularitatem, diversitatem, & imperfectionem. Particularitatem: quia, cum sint diversa agentia in mundo, & agens primum universale virtutem habeat super omnia agentia, alia vero agentia quæ sunt ab ipso tanto particularis virtutis sint quanto sunt inferiora in ordine causalitatis: (e) posset ex hoc aliquis credere, quod cum Filius non sit a se, habeat potestatem (f) particularem respe-

(a) *Al.* quia posse pertinet ad relationem; æqualitas autem, & inæqualitas pertinet ad quantitatem. *Item*: quia hoc non pertinet ad relationem &c. (b) *Al.* antequam. (c) *Al.* fuerit. (d) *Al.* Cum enim quis aliquid a se facit tunc in faciendo &c. (e) *Al.* posset autem. (f) *Al.* particulatam.

respectu aliquorum existentium, & non universalem respectu omnium, sicut habet Pater. Et ideo hoc excludens dicit: *Quaecumque enim ille*, idest Pater, *fecerit*, idest ad omnia ad quae se extendit potestas Patris, extendit se etiam potestas Filii. Supra I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*. Diversitatem vero, quia aliquando unum ab alio existens, potest quidem facere quaecumque ille a quo est, facit; nihilominus tamen illa quae facit, non sunt eadem cum illis quae ille a quo est facit: sicut si unus ignis existens ab alio, potest facere quicumque alius facit, puta comburere, sed tamen alia comburit iste, alia ille, licet eadem sit combustio utriusque secundum speciem. Ne ergo intelligas sic operationem Filii diversam esse ab operatione Patris, dicit, *Haec*, idest non diversa, sed eadem. Imperfectionem vero, quia quandoque contingit aliquod unum & idem ex duobus agentibus fieri, sed ab uno quidem sicut a principali, & perfecto, ab alio vero sicut ab instrumento, & imperfecto; sed non similiter, quia aliter agit principale agens, & aliter instrumentum, quia instrumentum imperfecte agit, utpote in virtute alterius. Ne ergo sic intelligas Filium facere quaecumque (*a*) facit Pater, addit, *Similiter*; idest, potestate qua Pater facit, facit & Filius, quia eadem virtus, & eadem perfectio est in Patre, & Filio. Prov. VIII. 30. „ Cum eo eram „ cuncta componens. "

(*c*) Consequenter cum dicit, *Pater enim diligit Filium*, assignat rationem utriusque, scilicet originis, & magnitudinis potestatis Filii; quae quidem ratio assignatur ex dilectione Patris, qui diligit Filium: unde dicit: *Pater enim diligit Filium*.

Sed ad sciendum quomodo dilectio Patris ad Filium sit ratio originis, seu communicationis potestatis Filii, attendendum est, quod dupliciter aliquid diligitur. Cum enim bonum solum sit amabile, aliquod bonum potest se dupliciter ad amorem habere, scilicet vel ut causa amoris, vel ut ab amore causatum. In nobis autem bonum causat amorem: nam causa amoris nostri ad aliquem est bonitas eius. Non enim ideo bonus est, quia nos eum diligimus; sed ideo diligimus eum, quia bonus est: unde in nobis amor causatur a bono. Sed in Deo aliter est, quia ipse amor Dei est causa bonitatis in rebus dilectis: quia enim Deus diligit nos, ideo boni sumus: nam amare nihil est aliud quam velle bonum alicui. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, quia omnia quaecumque voluit Dominus, fecit; ut dicit Psalm. CXIII. manifestum est quod amor Dei, causa est bonitatis in rebus. Unde Dionysius dicit IV. cap. de div. Nomin. quod divinus amor non permisit eum sine germine esse. Ergo si consideremus originem Filii, videamus utrum amor, quo Pater diligit Filium, sit principium originis, vel procedat ab ea. (*b*) Amor autem in divinis dupliciter accipitur, scilicet essentialiter, secundum quod Pater diligit, & Filius, & Spiritus sanctus; & notionaliter, seu personaliter, secundum quod Spiritus sanctus procedit ut amor. Sed neutro horum modorum amor dictus, potest esse principium originis Filii: nam secundum quod accipitur essentialiter, sic importat actum voluntatis: si ergo esset principium originis Filii, sequeretur quod Pater genuisset Filium voluntate, non natura; quod est erroneum. Similiter etiam nec amor notionaliter sumptus, (*c*) qua pertinet ad Spiritum sanctum: quia tunc sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium Filii: quod est erroneum; immo nullus haereticus hoc dixit. Licet enim amor notionaliter sumptus sit principium omnium donorum quae nobis donantur a Deo, non tamen est principium Filii, sed potius ipse a Patre Filioque procedit. Sic ergo dicendum, quod ratio ista non sumitur ex dilectione ut ex principio, sed ut ex signo. Cum enim similitudo sit causa dilectionis (omne enim animal diligit simile sibi) ubi invenitur perfecta similitudo Dei, ibi invenitur etiam perfecta dilectio Dei. Perfecta autem similitudo Patris in Filio est, secundum illud Colos. I. 15. „ Qui est „ imago invisibilis Dei. " Heb. I. 3. „ Qui „ cum sit splendor gloriae, & figura substan„ tiae eius. " Perfecte ergo Filius a Patre diligitur: & ideo quia perfecte diligit eum, signum est quod Pater omnia ostenderit ei, & communicaverit ei suam potestatem, & naturam: & de huius dilectione dicitur supra III. 35. *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius*. Et Matth. III. 17. „ Hic est „ Filius meus dilectus. "

Circa hoc autem quod sequitur, *Et omnia demonstrat ei quae ipse facit*, sciendum est, quod dupliciter potest aliquis alicui sua opera demonstrare. Vel quantum ad visum, sicut artifex ea quae facit demonstrat discipulo; vel quantum ad auditum, sicut quando verbo instruit eum. Quocumque ergo istorum modorum accipiatur *demonstrat*, sequi potest duplex inconveniens: quod tamen non est in ista demonstratione, qua Pater demonstrat

(*a*) *Al.* potest. (*b*) *Al.* Amor autem divinus, (*c*) *Al.* quia.

strat Filio. Si enim Pater dicatur demonstrare Filio quantum ad visum, primo quidem sequitur in istis inferioribus quod prius operetur aliquid quod alteri demonstrat; deinde quod seorsum ab eo cui demonstrat. Sed Pater non demonstrat Filio ea quæ prius facit, quia ipse Filius dicit, Prov. VIII. 22. „Dominus possedit me in initio viarum sua„rum, antequam quicquam faceret." Neque etiam ea quæ seorsum (a) a Filio facit: quia Pater omnia operatur per Filium. Supra I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*. Si autem accipiatur demonstratio quantum ad auditum, duo videntur sequi: nam qui verbo docet, primo demonstrat ignoranti; deinde verbum est inter demonstrantem, & cui fit demonstratio. Sed neutro modo Pater demonstrat Filio: non enim sicut ignoranti, cum Filius sit sapientia Patris: I. Corinth. I. 24. „Christum Dei virtutem, & Dei sapien„tiam:" nec aliquo alio verbo medio, quia ipse Filius est Verbum Patris. Supra I. *Verbum erat apud Deum*. Dicitur ergo Pater omnia quæ facit demonstrare Filio, inquantum communicat ei notitiam omnium suorum operum: (b) sic enim magister dicitur demonstrare discipulo, inquantum dat ei notitiam eorum quæ facit. Unde, secundum Augustinum, demonstrare Patrem Filio, nihil aliud est quam Patrem generare Filium. Et Filium videre quæ Pater facit, nihil aliud est quam Filium esse, & naturam a Patre recipere. Potest tamen dici demonstratio illa similis visuali, inquantum ipse Filius est splendor visionis paternæ, ut dicitur Heb. I. nam Pater videns se, & intelligens, concipit Filium, qui est conceptus huius visionis. Potest etiam esse similis ei quæ fit per auditum, inquantum Filius procedit a Patre ut Verbum. Ut si dicatur quod *Pater omnia demonstrat Filio*, inquantum producit ipsum ut splendorem, & conceptum suæ sapientiæ, & Verbum. Hoc ergo quod dicit, *Demonstrat*, refertur ad illud quod supra dixit: *Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. Hoc vero quod dicit, *Omnia*, refertur ad illud quod dixit: *Quæcumque enim ille fecerit, hæc similiter & Filius facit*.

LECTIO IV.

(a) ET maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

(b) Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat.

(c) Neque enim Pater iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio:

(d) Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.

(e) Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam; & in iudicium non venit, sed transiet a morte in vitam.

(f) Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent.

(a) OStensa potestate Filii in communi, hic consequenter ostendit eam in speciali: & primo Dominus manifestat suam potestatem vivificativam; secundo manifestat quædam prædicta, quæ videbantur obscura, ibi, *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso*. Circa primum duo facit. Primo ostendit Filium habere potestatem vivificativam; secundo docet modum percipiendi vitam a Filio, ibi, *Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit potestatem vivificativam Filii; secundo dicti rationem assignat, ibi, *Neque enim Pater iudicat quemquam*; tertio ostendit effectum exinde provenientem, ibi, *Ut omnes honorificent Filium &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit potestatem vivificativam in communi; secundo exprimit eam, ibi, *Sicut enim Pater &c.* Quantum ad primum dicit: *Maiora his demonstrabit*; quasi dicat: Miramini, & turbamini de potestate Filii in sanatione languidi; sed adhuc Pater *maiora his demonstrabit opera*, scilicet in suscitatione mortuorum; *ut & vos miremini*.

Sed ex his verbis (c) insurgit dubitatio quantum ad duo: primo quidem quantum ad hoc quod dicit, *Demonstrabit*: nam hoc quod supra

(a) *Al.* ab alio. (b) *Al.* sicut igitur. (c) *Al.* insurgit dubitatio quantum ad hoc quod dicis.

ſupra dictum eſt, quod Pater omnia demonſtrat Filio, refertur ad æternam generationem: quomodo ergo hic dicit, *Demonſtrabit*; cum Filius ſit ei coæternus, & in æternitate non ſit accipere futurum? Secundo (a) vero quantum ad hoc quod dicit, *Ut vos miremini*: ſi enim ideo demonſtraturus eſt ut Iudæi mirentur, (b) tunc Filio demonſtraturus eſt ſimul & iſtis; alias non mirarentur, niſi viderent; cum tamen Filius ab æterno omnia viderit apud Patrem.

Et ideo dicendum eſt, quod hoc exponitur tripliciter. Uno modo, ſecundum Auguſtinum, ut referatur hæc demonſtratio fienda diſcipulis. Conſuetus enim modus loquendi eſt Chriſti, ut aliquando attribuat ſibi fieri quod fit (c) membris ſuis: ſecundum illud Matth. xxv. 40. „ Quod uni ex minimis meis „ feciſtis, mihi feciſtis. " Et tunc eſt ſenſus: Vos vidiſtis Filium magna facientem in curatione languidi, & miramini; ſed adhuc *maiora his* Pater *demonſtrabit ei*, in membris, ſcilicet (d) diſcipulis. Infra xiv. 12. *Et maiora horum* (e) *faciet*. Dicit ergo, *Ut vos miremini*, quia ex miraculis diſcipulorum Iudæi intantum mirati ſunt quod maxima multitudo eorum converſa eſt ad fidem, ſicut habetur Actor. 1. Alio modo, ſecundum Auguſtinum, ſic, ut ſcilicet referatur ad Chriſtum ſecundum naturam aſſumptam. In Chriſto enim eſt & natura divina, & natura humana; & ſecundum utramque habet a Patre poteſtatem vivificativam; ſed aliter & aliter: quia ſecundum divinitatem habet (f) poteſtatem vivificandi animas; ſed ſecundum naturam aſſumptam vivificat corpora. (g) Unde Auguſtinus: „ Verbum vivificat ani„ mas, ſed Verbum caro factum vivificat cor„ pora. " Nam reſurrectio Chriſti, & myſteria quæ Chriſtus implevit in carne, ſunt cauſa futuræ reſurrectionis corporum. Epheſ. II. 5. „ Convivificavit nos in Chriſto. " I. Corinth. xv. 12. (h) „ Si autem Chriſtus præ„ dicatur quod reſurrexit a mortuis, quo„ modo quidam dicunt in vobis, quoniam re„ ſurrectio mortuorum non eſt? " Sed primum habet ab æterno; & hoc oſtendit, cum ſupra dixit: *Et omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit*: quæ quidem omnia demonſtrat carni; ſed alia ex tempore; & quantum ad hoc dicit: *Et maiora his demonſtrabit ei* ideſt, demonſtratur poteſtas eius in hoc quod maiora faciet, ſuſcitando mortuos: quoſdam quidem hic, ſicut Lazarum, puellam, & unicum matris; omnes tandem in die iudicii. Tertio modo ut referatur ad Chriſtum ſecundum naturam divinam, ſecundum illum modum quo in Scriptura dici conſuetum eſt, tunc aliquid fieri quando innoteſcit: ſicut illud Matth. ult. 18. „ Data eſt mihi omnis poteſtas in cæ„ lo, & in terra. " Cum enim Chriſtus ab æterno habuerit poteſtatem pleniſſimam, quia *quæcumque Pater facit, ſimiliter & Filius facit*: dicit tamen, poſt reſurrectionem Domini poteſtatem datam eſſe: non quia tunc tantum eam recepit, ſed quia per reſurrectionis gloriam tunc maxime innotuit. Secundum hoc ergo dicit, ſibi poteſtatem dari, ſecundum quod eam exequitur in opere, ut dicatur: *Et maiora demonſtrabit ei opera*; ideſt, ſibi data per executionem oſtendet: & hoc vobis mirantibus, quando ſcilicet qui vobis videtur ut homo tantum, apparebit virtutis divinæ, & Deus. (i) Eſt autem verbum demonſtrationis accipiendum ut verbum viſionis, ſecundum quod ſupra expoſitum eſt.

(b) Conſequenter cum dicit, *Sicut enim Pater ſuſcitat mortuos .... ſic & Filius*, explicat in ſpeciali poteſtatem vivificativam Filii, oſtendens quæ ſunt illa maiora quæ Pater Filio demonſtrabit. Ubi ſciendum eſt, quod divina virtus in veteri teſtamento ex hoc præcipue commendatur quod Deus eſt auctor vitæ. I. Reg. II. 6. „ Dominus mortificat, & „ vivificat. " Et Deut. xxxii. 39. „ Ego oc„ cidam, & ego vivere faciam. " Quam quidem virtutem ſicut habet Pater, ſic habet & Filius: & ideo dicit: *Sicut Pater ſuſcitat mortuos, & vivificat, ſic & Filius quos vult vivificat*; quaſi dicat: Hæc ſunt maiora, quæ Pater Filio demonſtrabit, ſcilicet ut mortuos vivificet. Plane maiora ſunt iſta valde, quia plus eſt ut reſurgat mortuus, quam ut convaleſcat ægrotus: Sic ergo *Filius quos vult vivificat*, & primam vitam viventibus dando, & mortuos ſuſcitando: nec tamen putemus alios a Patre ſuſcitari, & alios a Filio; ſed eoſdem quos Pater ſuſcitat & vivificat, Filius ſuſcitat & vivificat: quia Pater ſicut omnia operatur (k) per Filium, qui eſt virtus eius, ita & omnes vivificat per Filium, qui eſt vita, ut dicit infra xiv. 6. *Ego ſum via, veritas, & vita*. Non tamen per Filium ſuſcitat & vivificat mortuos ſicut per inſtrumentum: quia ſecundum hoc, Filius non eſſet conſtitutus in ſuæ poteſtatis arbi-

(a) *Al.* quidem. (b) *In Ed.s. Nicolini deſunt hæc verba:* tunc Filio demonſtraturus eſt ſimul & iſtis; alias non mirarentur. (c) *Al.* in membris. (d) *Al.* diſciplinis. (e) Al. *faciet ſibi*. (f) *Al.* poteſtatem vivificativam quantum ad animas. (g) *Al. omittitur tota hæc Auguſtini ſententia*. (h) *Al.* „ Si Chriſtus reſurrexit „ &c. " (i) *Al.* Sic autem verbum demonſtrationis accipitur ut verbum &c. (k) *Al.* per Filium, qui eſt vita, unde dicit infra &c.

arbitrio: & ideo ut hoc excludat, dicit: *Filius quos vult vivificat*; idest, in suæ potestatis arbitrio est vivificare quos vult: nam non aliud vult Filius quam Pater: ficut enim est illis una substantia, sic est illis una voluntas: unde Matth. xx. 15. dicit: „ An non „ licet mihi quod volo facere? "

(c) Consequenter cum dicit, *Neque enim Pater iudicat quemquam*, assignat rationem dicti, manifestans suam potestatem. Sed attendendum est, quod ex hoc loco usque ad finem sunt duæ expositiones: una est Augustini; alia Hilarii, & Chrysostomi. Secundum Augustinum quidem exponitur sic. Dixerat Dominus supra, quod sicut Pater suscitat mortuos, ita & Filius. Sed ne intelligeres illam mortuorum resuscitationem tantum, qua aliquos ad hanc vitam resuscitavit ad miraculi ostensionem, & non illam qua resuscitat ad vitam æternam; ideo ducit eos ad altiorem considerationem alterius, scilicet resurrectionis quæ erit in futuro iudicio. Unde & specialiter de iudicio mentionem facit, dicens: *Neque enim Pater iudicat quemquam*. Potest & aliter, secundum eumdem, sub eodem sensu continuari, ut secundum hoc, quod dixit, *Sicut Pater resuscitat mortuos, sic & Filius &c.* referatur ad resurrectionem animarum, quam facit Filius inquantum est Verbum; hoc vero quod dicit, *Neque enim Pater iudicat quemquam*, referatur ad resurrectionem corporum, quam facit inquantum Verbum caro factum est. Resurrectio enim animarum fit per personam Patris, & Filii: unde & simul nominat Patrem, & Filium, dicens: *Sicut Pater suscitat ...: sic & Filius*. Resurrectio vero corporum per dispensationem humanitatis Patri non coæternam: & ideo soli Filio iudicium attribuit.

Sed attende mirabilem varietatem verborum: nam primo proponitur nobis Pater operans, & Filius vacans, scilicet cum dicitur: *Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: hic vero e converso proponitur Filius operans, & Pater vacans: *Neque enim Pater iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio &c.* In quo datur intelligi quod alio modo loquitur hic, & alio modo ibi: nam ibi loquitur de operatione quæ est Patris, & Filii: unde dicit, quod *a se non facit quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*; hic vero loquitur de operatione, qua Filius secundum quod homo iudicat, & non Pater: unde dicit, quod *omne iudicium dedit Filio*: nam Pater in iudicio non apparebit: quia secundum iustitiam Deus propria natura iudicandis omnibus apparere non potest: quia cum visio divina sit beatitudo nostra, si mali Deum in propria natura viderent, iam essent beati. Apparebit ergo solus Filius, qui solus habet naturam assumptam. Ipse ergo solus iudicat, qui solus omnibus apparebit; sed tamen auctoritate Patris. Actor. x. 42. „ Hic est qui constitutus est a „ Deo iudex vivorum, & mortuorum. " Et in Psal. lxxi. 1. „ Deus iudicium tuum „ Regi da. "

(d) Consequenter cum dicit, *Ut omnes honorificent Filium*, ponit effectum qui provenit ex potestate Filii: & primo ponit fructum consequentiæ; secundo excludit contradictionem, ibi, *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum*. Dicit ergo: Ideo Pater omne iudicium dedit Filio, secundum humanam naturam, quia in incarnatione se Filius exinanivit, formam servi accipiens, in qua inhonoratus est ab hominibus, secundum illud infra viii. 49. *Ego honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me*. Ideo ergo in ipsa natura assumpta datum est ei iudicium, *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. „ Tunc enim videbunt Filium ho„ minis venientem cum potestate magna, & „ maiestate: " Luc. xxi. 27. Et Apoc. vii. 11. „ Ceciderunt in facies suas, & adorave„ runt, dicentes: Benedictio, & claritas, „ & sapientia, & gratiarum actio, honor, „ virtus, & fortitudo Deo nostro. " Sed posset aliquis dicere: Volo honorificare Patrem, & non curare de Filio. Sed hoc non potest esse, quia *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*. Aliud enim est honorare Deum ratione qua Deus est, aliud honorare Patrem. Nam bene potest aliquis honorare Deum inquantum creator, omnipotens, & incommutabilis, absque hoc quod honoret & Filium. Sed honorare Deum ut Patrem nullus potest quin honorificet Filium: nam Pater dici non potest, si Filium non habet. Sed si inhonoras Filium dividendo eius virtutem, inhonoras & Patrem: ibi enim tollis virtutem Patri, ubi minorem das Filio. Vel aliter, secundum eumdem, Christo debetur duplex honor: scilicet secundum divinitatem, secundum quam debetur ei honor æqualis Patri; & quantum ad hoc dicit: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*: alius debetur ei secundum humanitatem, sed non æqualis Patri; & de isto dicit: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*. Unde ibi signanter dicitur *sicut*; hic autem non dicit *sicut*, sed simpliciter dicit Filium esse honorandum. Luc. x. 16. „ Qui vos spernit, me spernit; „ qui autem me spernit, spernit eum qui mi„ sit me. "

Secundum autem Hilarium, & Chrysostomum, exponitur magis ad litteram, quamvis parum mutetur, hoc modo. Dominus supra dicit: *Filius quos vult vivificat*. Quicumque aliquid facit pro libero voluntatis arbitrio, agit ex proprio iudicio. Supra vero dictum est, quod *omnia quaecumque facit Pater, hac & Filius similiter facit*. Ergo Filius de omnibus habet liberum voluntatis arbitrium, quia ex proprio iudicio procedit. Et ideo statim facit mentionem de iudicio, dicens: *Neque Pater iudicat quemquam*, seorsum scilicet a Filio. Et hoc modo loquendi usus est Dominus infra XII. 47. „ Ego non iudico vos (scilicet „ solum) (*a*) sed sermo quem locutus sum, ille „ iudicabit vos in novissimo." *Sed omne iudicium dedit Filio*, sicut & dedit ei omnia: sicut enim dedit ei vitam, & genuit eum viventem, ita dedit ei omne iudicium; idest, genuit eum iudicem. Infra ibid. 30. *Sicut audio iudico*; idest, sicut habeo esse a Patre, ita & iudicium. Ratio huius est, quia Filius nihil aliud est, ut dictum est supra, quam conceptus paternae sapientiae: unusquisque autem per conceptum suae sapientiae iudicat: unde sicut Pater omnia per Filium facit, ita & omnia per ipsum iudicat. Et fructus huius est: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*; idest, exhibeant ei cultum latriae, sicut Patri. Cetera vero non mutantur.

Sed attendenda est, secundum Hilarium, mirabilis connexio verborum, ut errores contra aeternam generationem confutentur. Duae namque haereses contra ipsam generationem aeternam exortae fuerunt. Una Arrii dicentis Filium minorem Patre; quod est contra aequalitatem, & unitatem: alia Sabellii dicentis non esse distinctionem personarum in divinis; quod est contra originem. Et ideo ubicumque facit mentionem de unitate, & aequalitate, statim addit & distinctionem personarum secundum originem, & e converso. Unde quia innuit originem personarum, dicens: *Non potest Filius a seipso facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: ne crederes inaequalitatem, statim subiungit: *Quaecumque enim ille fecerit, hac & Filius similiter facit*. Et e converso cum innuit aequalitatem dicens: *Sicut Pater suscitat mortuos & vivificat, ita & Filius quos vult vivificat*: (*b*) ne discredas originem, & Filium genitum, subiungit: *Neque enim Pater iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio*. Eodem modo cum insinuat aequalitatem personarum, dicens: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*; statim subiungit de missione, in qua demonstratur origo, dicens: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*, non per separationem a seipso. Missionem audi, infra VIII. 29. *Qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum*.

(c) Supra ostendit Dominus se habere virtutem vivificativam; hic ostendit modum quo aliquis ab ipso vitam participare potest: & primo ponit modum, quomodo aliquis per ipsum vitam (*c*) participet; secundo huiusmodi adimpletionem praenuntiat, ibi, *Amen amen dico vobis, quia venit hora*. Circa primum considerandum est, quod sunt quatuor gradus vitae. Unus quidem invenitur in plantis, quae nutriuntur, augentur, & generantur, & generant: alius in animalibus, quae tantum sentiunt: alius vero in his quae moventur, quae sunt animalia perfecta: ulterius vero est aliud genus vitae in his quae intelligunt. Tot ergo existentibus gradibus vitae, impossibile est vel vitam, quae est in plantis, vel eam quae est in sensu, aut eam quae est ex motu, esse primam vitam: nam prima vita debet esse per se vita, non participata; nulla autem vita potest esse talis, nisi sola vita intellectualis; aliae autem tres (*d*) communes sunt corporali, & spirituali creaturae: corpus autem quod vivit, non est ipsa vita; sed vitam participans: & ideo vita intellectualis est prima vita, quae est vita (*e*) spiritualis, quae immediate percipitur a primo vitae principio: unde dicitur vita sapientiae; & propter hoc in Scripturis vita attribuitur sapientiae. Prov. VIII. 35. „ Qui „ me invenerit, inveniet vitam, & hauriet „ salutem a Domino." Sic ergo vitam a Christo, qui est Dei sapientia, participamus, inquantum anima nostra ab ipso sapientiam percipit. Haec autem vita intellectualis perficitur in vera cognitione divinae sapientiae, quae est vita aeterna. Infra XVII. 3. *Hae est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. Sed ad nullam sapientiam potest homo pervenire, nisi per fidem: unde in scientiis nullus ad sapientiam pervenit, nisi prius fidem adhibeat dictis a magistro. Si ergo nos volumus ad illam vitam sapientiae pervenire, oportet nos per fidem credere ea, quae ab illa nobis proponuntur. Hebr. XI. 6. „ Oportet accedentem ad Deum credere quia est, & inquirentibus se remunerator sit." Esa. XXVIII. 16. secundum aliam litteram: „ Nisi credideritis, non intelligetis." Et ideo Dominus congrue modum perveniendi ad vitam ostendit esse per fidem, dicens: *Qui verbum meum audit*,

(a) *Al.* Sed secundum quem locutus, ille &c. (b) *Al.* ne (ut) discernas. (c) *Al.* participaret. (d) *Al.* rationes. (e) *Al.* spiritus.

audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Et primo ponit meritum fidei; secundo subdit præmium eius, ibi, *Habet vitam æternam*. Circa meritum fidei primo ponit illud (a) per quod fides introducitur; secundo illud cui fides innititur. Introducitur quidem fides per verbum hominis. Rom. x. 17. „ Fides ex auditu; auditus autem per „ verbum (b) Christi." Innititur autem fides non verbo hominis, sed ipsi Deo. Genes. xv. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputa- „ tum est ei ad iustitiam. Eccli. ii. 8. „ Qui „ timetis Deum, credite illi. " Sic nos introducit per verbum hominis ad credendum, non ipsi homini qui loquitur, sed Deo cuius verba loquitur. I. Thes. ii. 13. „ Cum acce- „ pissetis a nobis verbum auditus (c) Dei, ac- „ cepistis illud non sicut verbum hominum, „ sed (sicut vere est) verbum Dei. " Et hæc duo Dominus ponit. Primo illud per quod fides introducitur: unde dicit: *Qui verbum meum audit*, quod introducit ad fidem. Secundo illud cui innititur, cum dicit: *Et credit ei qui misit me*, non mihi, sed illi in cuius virtute loquor. Quæ quidem verba possunt competere Christo secundum quod homo, inquantum per verbum eius humanum homines conversi sunt ad fidem, & secundum quod Deus, inquantum Christus est Verbum Dei. Cum enim Christus sit Verbum Dei, manifestum est quod audientes Christum audiebant Verbum Dei; & per consequens credebant Deo: & hoc est quod dicit: *Qui audit verbum meum*, idest me Verbum Dei, & *credit ei*, idest Patri cuius sum Verbum. Præmium autem fidei ponit cum subdit: *Habet vitam æternam*: & ponit tria quæ nos habebimus in gloria; sed ordine retrogrado. Primo enim consequemur resurrectionem ex mortuis; secundo liberationem a futuro iudicio; tertio vitam æternam: quia, ut dicitur Matth. xxv. post iudicium ibunt iusti in vitam æternam. Et hæc tria ponit ad fidei præmium pertinere: & primo tertium tamquam magis desideratum: unde dicit: *Qui credit*, scilicet per fidem, *habet vitam æternam*, quæ consistit in plena Dei visione. Et dignum est ut qui credit propter Deum his quæ non videt, perducatur ad plenam eorum visionem. Infra xx. 31. *Hæc scripta sunt ut credatis ..... & ut credentes vitam habeatis in nomine eius*. Secundo ponit secundum, cum dicit: *Et in iudicium non veniet*.

Sed contra hoc est quod Apostolus dicit II. Corinth. v. 10. „ Omnes nos astare oportet „ ante tribunal Christi: " etiam ipsos Apostolos: ergo qui credit, in iudicium veniet. Sed dicendum, quod duplex est iudicium. Scilicet condemnationis, & in isto non venient qui fide formata in Deum credunt: de quo dicebat Psal. cxlii. 2. „ Non intres in iu- „ dicium cum servo tuo, quia non iustifica- „ bitur in conspectu tuo omnis vivens. " Supra iii. 18. *Qui credit non iudicatur*. Est etiam iudicium discretionis, vel discussionis: & ad istud oportet nos omnes ante tribunal Christi exhibere, ut dicit Apostolus; & de isto dicitur in Psal. xlii. „ Iudica me Deus, „ & discerne causam meam. "

Tertio ponit præmium, cum dicit: *Sed transit a morte in vitam*, vel *transiet*, secundum aliam litteram. Quod quidem potest exponi dupliciter. Primo ut referatur ad resurrectionem animæ; & sic planus est sensus; quasi dicat: Non solum per fidem adipiscitur vitam æternam, & liberatur a iudicio; sed etiam remissionem peccatorum consequitur: unde dicit, *Sed transit*, de infidelitate ad fidem, de iniustitia ad iustitiam. I. Ioan. iii. 14. „ Nos scimus quoniam translati sumus de „ morte ad vitam. " Secundo ut referatur ad resurrectionem corporum; & tunc est expositivum huius quod dicit, *Habet vitam æternam*. Posset enim ex hoc aliquis credere quod qui credit in Deum, numquam moreretur, sed viveret in æternum; quod esse non potest, quia omnes homines solvere oportet debitum primæ prævaricationis, secundum illud Psal. lxxxviii. „ Quis est homo qui vi- „ vet, & non videbit mortem? " Et ideo non est intelligendum, eum qui credit sic habere vitam æternam, quasi numquam moriturus; sed quia de hac vita transiet per mortem in vitam, idest per mortem corporis reparabitur in vitam æternam. Vel *transiet*, quantum ad causam: quia quando homo credit, iam habet meritum gloriosæ resurrectionis. Esa. xxvi. 19. „ Vivent mortui tui, „ interfecti tui resurgent. " Et tunc soluti a morte veteris hominis suscipiemus vitam novi hominis, scilicet Christi.

(f) *Amen amen dico vobis &c.* Quia possent aliqui dubitare utrum aliqui de morte ad vitam transirent; ideo Dominus pronuntiat huiusmodi adimpletionem, dicens: Dico quod *transiet de morte in vitam*, & hoc iam ante impletur. Et hoc est quod dicit: *Amen amen dico vobis, quia venit hora*, non fatali necessitate subiecta, sed a Deo præordinata. I. Ioan. ii. 18. „ Novissima hora est, " Et ne credatur distare; subiungit: *Et nunc est* (Rom. xiii. 11. „ Hora est iam nos de somno sur- „ ge-

(a) *Al.* quod per fidem. (b) *Al.* Dei. (c) *Al.* ei.

„ gere") hoc scilicet nunc est, *quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*. Quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut referatur ad resurrectionem corporis; & dicatur: *Venit hora, & nunc est &c.* quasi dicat: Verum est quod omnes finaliter resurgent; sed etiam nunc est hora, quando aliqui, quos resuscitaturus erat Dominus, audient vocem eius. Sic audivit Lazarus quando dictum est ei, *Veni foras*, ut dicitur infra XI. 43. sic audivit filia Archisynagogi, ut dicitur Matth. IX. & filius viduæ, ut habetur Luc. VII. Et ideo dicit signanter, *Et nunc est*, quia per me iam incipiunt mortui resuscitari. Alio modo, secundum Augustinum, ut hoc quod dicit, *Nunc est*, referatur ad resurrectionem animæ: nam, sicut dictum est supra, duplex est resurrectio: scilicet corporum, quæ erit; & hoc nondum est, sed erit in iudicio futuro: alia est animarum, de morte infidelitatis ad vitam fidei, & iniustitiæ ad iustitiam; & hoc iam *nunc est*. Et ideo dicit: *Venit hora, & nunc est, quando mortui*, scilicet infideles, & peccatores, *audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*, secundum veram fidem.

Sed duo mirabilia in his verbis implicari videntur. Unum cum dicit, mortuos audire; aliud cum subdit, eos per auditum reviviscere, quasi prior sit auditus, quam vita, cum tamen auditus sit quidam actus vitæ. Sed si hoc referamus ad resurrectionem, verum est quod mortui audient, idest obedient voci Filii Dei. Vox enim expressiva est interioris conceptus. Tota autem natura ad nutum obedit voluntati divinæ. Rom. IV. 17. „ Vocat ea quæ non sunt tamquam ea quæ „ sunt. " Secundum hoc ergo ligna, lapides, & omnia, non solum ossa arida, sed & cineres corporum mortuorum *audient vocem Filii Dei*, inquantum ad nutum ei obedient: & hoc non convenit Christo inquantum est Filius hominis, sed inquantum est Filius Dei: quia Verbo Dei omnia obediunt: Et ideo signanter dicit, *Filii Dei*. Matth. VIII. 27. „ Qualis est hic, quia mare, & venti obediunt ei? " Si vero referatur ad resurrectionem animarum, rationem habet quod dicitur: nam vox Filii Dei, qua interius per inspirationem, vel exterius per prædicationem suam, & aliorum, corda fidelium movet, habet vim vivificativam: infra VI. 64. *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*: & sic vivificat mortuos, dum iustificat impios. Et quia auditus est via ad vitam, vel naturæ per obedientiam, ad reparationem scilicet naturæ, vel auditus fidei ad reparationem vitæ, & iustitiæ; ideo dicit: *Et qui audierint*, per obedientiam quantum ad resurrectionem corporum, vel per fidem quantum ad resurrectionem animarum, *vivent*, in corpore in æterna vita, & in iustitia in vita gratiæ &c.

LECTIO V.

(a) Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.

(b) Et potestatem dedit ei iudicium facere: quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.

(c) Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

(d) Non possum ego a meipso facere quicquam; sed sicut audio, iudico.

(e) Et iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

(a) Supra ostendit Dominus se habere potestatem vivificativam, & iudiciariam, & explicavit utramque per effectum; hic manifestat quomodo utraque potestas sibi competat: & primo ostendit hoc de potestate vivificativa; secundo de potestate iudiciaria, ibi, *Et potestatem dedit ei iudicium facere*. Dicit ergo primo: Dico quod sicut Pater suscitat mortuos, ita & ego; & qui audit verbum meum, habet vitam æternam: & hoc ideo habeo, quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic & Filio dedit habere vitam in semetipso*.

Circa quod sciendum est, quod aliqui vivunt, sed non habent vitam in semetipsis: sicut Paulus Gal. II. 20. „ Quod autem nunc „ vivo, in fide Filii Dei vivo. " Et iterum: „ Vivo ego iam non ego, vivit vero in me „ Christus. " Vivebat ergo, sed non in semetipso, sed in alio per quem vivebat; sicut & corpus vivit, sed non habet vitam in semetipso, sed in anima per quam vivit. Illud ergo in semetipso vitam habet, quod habet vi-

vitam essentialem non participatam, idest quod ipsum est vita. In quolibet autem genere rerum, quod est per essentiam, est causa eorum quæ sunt per participationem, sicut ignis est causa omnium ignitorum. Quod ergo est per essentiam vita, est causa & principium omnis vitæ in viventibus: & ideo ad hoc quod aliquod sit principium vitæ requiritur quod sit per essentiam vita: & ideo congrue manifestat Dominus se totius vitæ principium, dicens se habere vitam in semetipso, idest per essentiam, cum dicit: *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, idest sicut est vivens per essentiam, ita & Filius: ideo sicut Pater est causa vitæ, ita Filius suus. Ostendit autem æqualitatem Filii ad Patrem, cum dicit: *Sicut Pater habet vitam in semetipso*; & distinctionem, cum dicit, *Dedit Filio*: (*a*) sunt enim æquales in vita Pater, & Filius; sed distinguuntur, quia Pater dat, Filius accipit. (*b*) Nec est intelligendum, quod Filius a Patre dante accipiat vitam, quasi præexistat eam non habens, sicut in istis inferioribus materia prima existens accipit formam, & subiectum subiicitur accidenti: quia nihil in Filio præexistens est acceptioni vitæ: nam, sicut Hilarius dicit, „ Filius nihil „ habet nisi natum, “ (*c*) idest quod per nativitatem accepit. Et cum sit ipsa vita, ideo intelligendum est *Dedit Filio vitam*; idest, produxit Filium vitam: sicut si dicatur: Mens dat verbo vitam, non quasi verbum præexistat, & postea vitam recipiat; sed quia produxit verbum in eadem vita qua ipsa vivit.

Destruuntur autem per hæc verba tres errores, secundum Hilarium. Primo Arrianorum, qui dicentes Filium minorem Patre, coacti sunt per hoc quod supra dictum est, *Quæcumque Pater fecerit, hæc & Filius facit*, dicere, quod Filius sit æqualis Patri in virtute; sed tamen adhuc negant eum esse æqualem sibi in natura. Sed ecce quod etiam in hoc confutantur, per hoc quod dicitur: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso*. Nam cum vita pertineat ad naturam, si Filius habet vitam in semetipso sicut & Pater, manifestum est quod tenet in se originis suæ indivisibilem, & æqualem cum Patre naturam. Secundus error eorum, quantum ad hoc quod negabant Filii coæternitatem ad Patrem, dicentes, Filium ex tempore incepisse: quod destruitur inquantum dicit: *Filius vitam habet in semetipso*. Nam in omnibus viventibus, quorum generatio est in tempore, semper est invenire aliquid quod aliquando fuit non vivens; sed in Filio quicquid est, est ipsa vita: & ideo sic accepit ipsam vitam quod vitam habet in semetipso, ut semper fuerit vivens. Tertio per hoc quod dicit, *Dedit*, destruitur error Sabellii negantis distinctionem personarum. Si enim Pater vitam dedit Filio, manifestum est quod alius est Pater qui dedit, & alius Filius qui accepit.

(*b*) Consequenter cum dicit, *Et potestatem dedit ei iudicium facere*, manifestat se habere iudiciariam potestatem: & primo manifestat suam potestatem iudiciariam, secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Non possum ego a me facere quicquam*. Circa primum duo facit. Primo ponit potestatis iudiciariæ originem; secundo ostendit iudicii æquitatem, ibi, *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ*.

Circa primum notandum est, quod hoc quod dicit, *Potestatem dedit ei*, potest legi dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, alio modo secundum Augustinum. Si autem legatur secundum Chrysostomum, tunc hæc pars dividitur in duas. Primo proponit iudiciariæ potestatis derivationem; secundo excludit dubitationem, ibi, *Quia Filius hominis est*. Sciendum est autem, quod hæc littera sic punctatur secundum Chrysostomum. *Potestatem dedit ei iudicium facere*: postea resumitur: *quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*. Et huius punctationis ratio est, quia Paulus Samosatenus, quidam antiquus hæreticus, qui sicut & Photinus dicebat Christum purum hominem esse, & initium sumpsisse ex Virgine, punctabat sic: *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est*: & postea resumitur: *Nolite mirari hoc, quia venit hora &c.* quasi intelligens per hoc quod ideo necesse fuit dari potestatem iudiciariam Christo, quia Filius hominis est, idest purus homo, cui ex se non convenit iudicare homines. Et ideo oportet quod si iudicat, (*d*) alios, sibi detur potestas iudicandi. Sed hoc, secundum Chrysostomum, non potest stare, quia nullam convenientiam habet quod dicitur. Si enim ideo suscepit potestatem iudiciariam, quia homo est, tunc pari ratione cum cuilibet homini conveniat iudiciaria potestas per humanam naturam, non plus competet Christo quam aliis hominibus. Non ergo sic legendum est; sed dicendum, quod quia est ineffabilis Dei Filius, propterea & iudex est. Et hoc est quod dicit: Non solum dedit ei Pater quod vivificat; sed etiam *potestatem dedit ei*, per æternam generationem, *iudicium facere*, sicut per

(a) *Al.* sicut æquales. (b) *Al.* Hoc est. (c) *Al.* omittitur idest. (d) *Al.* aliud,

per eam dedit ei vitam habere in semetipso. Act. x. 42. „ Hic est qui constitutus est a „ Deo iudex vivorum , & mortuorum . " Dubitationem excludit cum dicit: *Nolite mirari hoc*: & primo movet eam ; secundo excludit, ibi, *quia venit hora &c.* Dubitatio autem oriebatur in cordibus Iudaeorum , quia aestimantes Christum nihil plus esse quam purum hominem , ea vero quae dicebantur de eo, erant supra hominem , & etiam supra Angelum, mirabantur cum audirent. Et ideo dicit: *Nolite mirari hoc* , scilicet quod dixi , quod Filius vivificat mortuos, & habet iudiciariam potestatem, propter hoc *quia Filius hominis est*. Et de hoc mirabantur , quia purum hominem aestimantes videbant in eo facta divina. Matth. VIII. 27. „ Mirabantur „ omnes dicentes: Qualis est hic , quia venti, & mare obediunt ei? " Et subdit causam, quare non mirentur, quia scilicet ipse idem qui est Filius hominis, est Filius Dei . Et licet, secundum Chrysostomum , non exprimatur ista propositio, scilicet quod idem est Filius hominis qui est Filius Dei , ponit tamen Dominus illud ex quo propositio illa de necessitate sequitur: sicut videmus , quod syllogizantes in doctrinis frequenter non proponunt intentum principaliter , sed illud ex quo de necessitate sequitur. Et ideo Dominus non dicit quod ipse est Filius Dei; sed quod Filius hominis talis est quod ad vocem eius suscitantur omnes mortui: ex quo necessario sequitur quod sit Filius Dei : nam suscitare mortuos est opus proprium Dei: & ideo dicit: *Nolite mirari , quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt , audient vocem Filii Dei*. Sed non dicit, *Et nunc est*, ut supra dixit; neque quia ista hora nunc non est. Similiter hic dicit, *Omnes*, quod non dixerat supra : quia in prima resurrectione aliquos tantum resuscitavit, scilicet Lazarum, filium viduae, & puellam; sed tunc in futura resurrectione, quae erit tempore iudicii, *omnes audient vocem Filii Dei* , & resurgent . Ezech. XXXVII. 12. „ Aperiam tumulos vestros , & „ educam vos de sepulcris vestris. "

Secundum autem Augustinum, loquitur sic punctando: *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est*: & postea subditur: *Nolite mirari hoc*: & secundum hoc dividitur in duas partes. In prima enim tangitur collatio iudiciariae potestatis facta Filio hominis ; secundo manifestatur per maioris potestatis collationem, ibi, *Nolite mirari hoc*. Circa primum sciendum est, secundum Augustinum, quod supra locutus est de resurrectione animarum , quae fit per Filium Dei; hic vero loquitur de resurrectione corporum , quae fit per Filium hominis. Et quia universalis resurrectio corporum futura est tempore iudicii , ideo hic praemittit de iudicio, dicens: *Potestatem dedit ei*, scilicet Christo , *iudicium facere* ; & hoc quia *Filius hominis est*, idest secundum humanam naturam . Unde & post resurrectionem dicit , Matth. ult. 18. „ Data est „ mihi omnis potestas in caelo,& in terra. " Est autem data iudiciaria potestas Christo secundum quod homo, propter tria. Primo ut ab omnibus videretur : necesse est enim iudicem a iudicandis videri. Iudicabuntur autem boni, & mali: & boni quidem Christum videbunt secundum divinitatem , & humanitatem; mali autem eum secundum divinitatem videre non poterunt, quia haec visio est beatitudo sanctorum, nec videtur nisi a mundis corde, ut dicitur Matth. v. 8. „ Beati „ mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. " Et ideo ut videatur in iudicio non solum a bonis, sed etiam a malis , iudicabit in forma humana . Apoc. I. 7. „ Videbit „ eum omnis oculus , & qui eum pupugerunt. " Secundo quia per humilitatem passionis (a) promeruit gloriam exaltationis : unde sicut ille qui mortuus est , resurrexit, ita forma illa iudicabit , quae iudicata est,& sedebit iudex in iudicio hominum qui stetit sub iudice homine ; damnabit vere reos qui factus est falso reus , ut dicit Augustinus Libro de Verbis Domini. Iob XXXVI, 17. „ Causa tua quasi impii iudicata est ; sed iudicium, causamque recipies. " Tertio ad insinuandam iudicis clementiam . Quod homo iudicetur a Deo , videtur valde terribile. „ horrendum est enim incidere in manus „ Dei viventis: " ut dicitur Heb. x. 31. sed quod homo iudicem habeat hominem , confidentiam praebet: & ideo ut iudicis experiaris clementiam, hominem habebis iudicem . Heb. IV. 15. „ Non habemus Pontificem, qui „ non possit compati infirmitatibus nostris. " Sic ergo *dedit potestatem* , Christo , *iudicium facere, quia Filius hominis est* . Sed hoc quidem *nolite mirari* , quia maiorem potestatem contulit ei , scilicet resuscitandi mortuos : unde dicit: *Quia venit hora* , scilicet novissima, quae erit in fine mundi: Ezech. VII. 7. „ Venit tempus, prope est dies occisionis: " *in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei* . Supra autem non dixit *omnes* , quia ibi loquebatur de resurrectione spirituali, secundum quam non omnes in primo adventu resurrexerunt: quia II. Thes. III. 2. di-

(a) Al. promoverunt.

2. dicitur: „ Non enim omnium est fides : " hic vero loquitur de resurrectione corporum, secundum quam omnes resurgemus, I. Cor. xv. Sed addit, *Qui in menumentis sunt*, quod supra non dixerat: quia animæ non sunt in monumentis, sed corpora, quorum tunc resurrectio erit. *Omnes* ergo *qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei*. Vox ista erit sensibile signum Filii Dei, ad quam omnes suscitabunrnr. I. Thessal. iv. 15. „ Dominus ve„ niet in iussu Archangeli, & in tuba Dei. " Et simile habetur I. Cor. xv. Matth. xxv. 6. „ Media nocte clamor factus est. " Quæ quidem vox habebit virtutem ex divinitate Christi. Psal. lxvii. 34. „ Dabit voci suæ „ vocem virtutis. "

Quia vero Augustinus dicit, quod resurrectio corporum fit per (a) Verbum carnem factum, resurrectio animarum per Verbum, ut dictum est supra; ideo quærendum est quomodo hoc intelligatur: aut enim subintelligitur de causa prima, aut de causa meritoria. Siquidem de causa prima constat quod divinitas Christi est causa corporalis, & spiritualis resurrectionis, (b) idest corporum, & animarum, secundum illud Deut. xxxii. 39. „ Ego occidam, & ego vivere faciam. " Si vero de causa meritoria, tunc humanitas Christi est causa utriusque resurrectionis: quia per mysteria quæ in carne Christi completa sunt, reparamur non solum quantum ad corpora ad vitam incorruptibilem, sed etiam quantum ad animas ad vitam spiritualem. Rom. iv. 25. „ Traditus est propter nostras „ iniquitates, & resurrexit propter iustifica„ tionem nostram. " Non ergo videtur verum quod dicit Augustinus.

Sed dicendum, quod Augustinus loquitur de causa exemplari, & de causa qua illud quod vivificatur, conformatur vivificatori: nam omne illud quod per aliud vivit, conformatur ei per quod vivit. Resurrectio autem animarum non est per hoc quod animæ conformantur humanitati Christi, sed Verbo, quia vita animæ est per solum Verbum; & ideo dicit animarum resurrectionem fieri per Verbum. Resurrectio vero corporum erit per hoc quod corpora nostra conformabuntur corpori Christi per vitam gloriæ, videlicet per claritatem corporum: secundum illud Philip. iii. 21. „ Reformabit corpus hu„ militatis nostræ configuratum corpori cla„ ritatis suæ. " Et secundum hoc dicit resurrectionem corporum fieri per Verbum carnem factum.

(c) Consequenter cum dicit, *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ*, ostendit æqualitatem iudicii: quia boni præmiabuntur, unde dicit: *Procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ*, idest ad hoc quod vivant in æterna gloria; mali autem damnabuntur: unde dicit: *Qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii*; idest, resurgent in condemnationem. Matth. xxv. 46. „ Ibunt „ hi in supplicium æternum (scilicet mali) „ iusti autem in vitam æternam. " Dan. xii. 2. „ Multi ex his qui in terræ pulvere „ dormierant, resurgent: quidam quidem ad „ vitam, alii autem ad opprobrium sempiter„ num, ut videant semper. "

Et nota, quod supra loquens de resurrectione animarum, dicit: *Qui audierint vivent*: hic vero dicit, quod *procedent*; & hoc propter malos, qui vadunt in condemnationem: nam vita eorum non est dicenda vita, sed potius mors æterna. Similiter etiam supra fecit mentionem de fide tantum, dicens: *Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit*: hic ne credas solam fidem sine operibus ad salutem sufficere, facit mentionem de omnibus operibus, dicens: *Qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ*; quasi dicat: Non qui credit tantum, sed qui cum fide bona operatur, *procedit in resurrectionem vitæ*. Iac. ii. 26. „ Fides sine operibus mortua est. "

(d) Consequenter cum dicit, *Non possum ego a me ipso facere quicquam*, assignat rationem præmissorum. Duo autem præmiserat, scilicet originem potestatis, & æquitatem iudicii; & ideo utriusque causam assignat. Primo de primo; secundo de secundo, ibi, *Et iud'cium meum iustum est*.

Sciendum est autem cica primum, quod hoc quod dicit, *Non possum ego a meipso facere quicquam*, potest dupliciter legi, etiam secundum Augustinum. Primo ut referatur ad Filium hominis hoc modo. Tu dicis quod habes potestatem resuscitandi mortuos, quia Filius hominis es: sed numquid hoc est tibi inquantum tu es Filius hominis? Non, quia *non possum ego a meipso facere quicquam*; *sed sicut audio, iudico*. Non dicit, sicut video, secundum quod supra dixerat: *Filius non potest a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: sed dicit, *Sicut audio*: nam audire idem est in hoc loco quod obedire. Obedire autem pertinet ad illum cui fit imperium. Imperare autem pertinet ad superiorem. Et ideo quia Christus inquantum homo minor est Patre, dicit, *Sicut audio*; idest, secundum quod inspiratur a Deo in anima mea. De isto

(a) *Al.* Verbum caro factum est. (b) *Al. omittitur* idest.

isto auditu dicit Psal. lxxxiv. 9. „ Audiam „ quid loquatur in me Dominus Deus." Supra autem, quia loquebatur de se secundum quod est Verbum Dei, dixit (*a*) *Viderit*.

(e) Consequenter cum dicit, *Et iudicium meum iustum est*, manifestat æquitatem iudicii: dixerat enim: *Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ*. Sed posset aliquis dicere: Numquid faciet gratiam aliquibus minus puniendo, & plus remunerando? Ideo respondet quod non, dicens: Quia *iudicium meum verum est*. Cuius ratio est: *quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*. In Dómino enim Iesu Christo sunt duæ voluntates. Una divina quam habet eamdem cum Patre; alia humana, quæ est sibi propria, sicut est proprium eius esse hominem. Voluntas humana fertur (*b*) in bonum proprium; sed in Christo per rectitudinem rationis regebatur, & regulabatur, ut semper in omnibus voluntati divinæ conformaretur; & ideo dicit: Non quæro implere *voluntatem meam* propriam, quæ quantum in se est, inclinatur ad bonum proprium, *sed voluntatem eius qui misit me*, Patris. Psal. xxxix. 9. „ Ut „ facerem voluntatem tuam, Deus meus, vo„ lui. " Matth. xxvi. 39. „ Non quod ego „ volo, sed quod tu vis." Et si quidem diligenter attenditur, Dominus veram rationem assignat iusti iudicii, dicens: *Quia non quæro voluntatem meam*: non enim iudicium alicuius est iniustum, quando procedit ab eo secundum regulam legis; voluntas autem divina regula est, & lex voluntatis creatæ; & ideo voluntas creata, & ratio quæ regulatur secundum regulam divinæ voluntatis, iusta est, & iudicium eius iustum.

Secundo vero exponitur ut referatur ad Filium Dei, & manet eadem divisio quæ prius posita est. Dixit ergo Christus inquantum Verbum manifestans originem suæ potestatis: *Non possum ego a me facere quicquam*, eo modo sicut supra dixit: *Non potest Filius a se facere quicquam*: nam suum facere, & suum posse, est suum esse; esse autem est ei ab alio, scilicet a Patre: & ideo sicut non est a se, ita a se non potest facere quicquam. Infra viii. 28. *A meipso facio nihil*. Hoc autem quod dicit, *Sed sicut audio, iudico*, eodem modo exponendum est sicut illud supra, *Nisi quod viderit Patrem facientem*. Nos enim scientiam, seu cognitionem aliquam accipimus per visum, & per auditum (isti (*c*) enim duo sensus maxime serviunt disciplinæ:) sed quia in nobis alius est visus, alius auditus; ideo aliter accipimus scientiam per visum, quia inveniendo; aliter per auditum, quia addiscendo. In Filio vero Dei idem est auditus, & visus; & ideo sive dicatur Audit, sive Vidit, idem significat secundum acceptionem scientiæ. Et quia iudicium in qualibet natura intellectuali ex scientia procedit, signanter dicit: *Sicut audio, iudico*; idest, sicut cognitionem simul cum esse a Patre accepi, sic iudico. Infra xv. 15. *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis*.

Manifestans vero iudicii æquitatem, dicit: *Et iudicium meum verum est*. Cuius ratio est, *quia non quæro voluntatem meam*.

Sed numquid non est eadem voluntas Patris, & Filii? Sed dicendum, quod eadem quidem voluntas est utriusque; sed tamen Pater non habet voluntatem ab alio, Filius vero habet ab alio, scilicet a Patre. Sic ergo Filius implet voluntatem suam ut alterius, idest ab alio habens; Pater vero ut suam, idest non habens ab alio: & ideo dicit: *Non quæro voluntatem meam*, quæ sit mihi originaliter a me ipso, sed quæ est mihi ab alio, scilicet a Patre.

LECTIO VI.

(a) SI ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

(b) Alius est qui testimonium perhibet de me.

(c) Et scio quia verum est testimonium eius quod perhibet de me.

(d) Vos misistis ad Ioannem; & testimonium perhibuit veritati.

(e) Ego autem non ab homine testimonium accipio:

(f) Sed hæc dico, ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

(g) Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.

(h) Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.

(i) Et

(a) Al. *Videre*. (b) *Al.* in bonum proprium in Christo, sed per rectitudinem &c. (c) *Al. deest* enim.

(i) Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me: neque vocem eius umquam audistis, neque speciem eius vidistis: & verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.

(k) Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

(a) Posita doctrina circa potestatem Filii vivificativam, hic consequenter confirmat eam: & primo confirmat quæ de excellentia potestatis suæ dixerat, per multiplex testimonium; secundo redarguit eorum tarditatem ad credendum, ibi, *Claritatem ab hominibus non accipio &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem inducendi testimonium; secundo inducit ipsa testimonia, ibi, *Alius est qui testimonium perhibet de me*. Necessitas testimonii inducendi erat ex parte Iudæorum, qui ei non credebant; & propter hoc dicit: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum*.

Sed admirationis præbet materiam quod dicitur: nam sicut Dominus de se, infra x. dicit, ipse est veritas: quomodo ergo testimonium eius non est verum? Si veritas est, (a) cui credetur, si veritati non creditur? Et ideo dicendum, secundum Chrysostomum, quod Dominus hic de se loquitur secundum aliorum opinionem, ut sit sensus: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum*, quantum ad vestram reputationem, qui non accipitis illud quod de me dico, nisi per aliud testimonium confirmetur. Infra VIII. 13. *Tu de teipso testimonium dicis: testimonium tuum non est verum*.

(b) Consequenter cum dicit: *Alius est qui testimonium perhibet de me*, inducit testimonia: & primo testimonium humanum; secundo testimonium divinum, ibi, *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne*. Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium Ioannis; secundo rationem testimonii assignat, ibi, *Ego autem non ab homine testimonium accipio*. Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium; secundo commendat eius testimonium, ibi, *Scio quia verum est testimonium eius*. Testem inducit dicens: *Alius est qui testimonium perhibet de me*. Iste alius, secundum Chrysostomum, est Ioannes Baptista, de quo dicitur supra I. 6. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes: hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine*.

(c) Testificationem (b) autem commendat cum dicit: *Et scio quia verum est testimonium eius*. Et hoc a duobus. Primo a veritate; secundo ab auctoritate: quia fuit ab eis requisitum, ibi, *Vos misistis ad Ioannem*. A veritate quidem commendat eius testimonium, dicens: *Et scio*, idest pro certo experior, *quia verum est testimonium eius*, scilicet Ioannis, *quod perhibet de me*. Sic enim pater eius Zacharias prophetavit de eo, Luc. I. 6. „ Præibis enim „ ante faciem Domini parare vias eius. Ad „ dandam scientiam salutis plebi eius. “ Constat autem quod testimonium mendax non est salutiferum, sed mortiferum: quia mendacium est causa mortis. Sap. I. 11. „ Os quod „ mentitur occidit animam. “ Si ergo testimonium Ioannis est ad dandam scientiam salutis plebi eius, verum est testimonium eius. Sed secundum Glossam aliter. *Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum*. Supra Christus locutus est de se secundum quod Deus; hic vero loquitur secundum quod homo: & est sensus: (c) *Si ego*, homo, scilicet, *testimonium de me perhibeo*, scilicet absque Deo, idest quod Deus Pater non perhibeat, tunc sequitur quod *testimonium meum non est verum*: nam verbum humanum nisi a Deo fulciatur, nihil veritatis habet: secundum illud Rom. III. 4. „ Est autem Deus „ verax, omnis autem homo mendax. “ Unde si intelligamus Christum ut hominem a deitate separatum, & ei non conformem; & in essentia eius mendacium invenitur, & in verbis. Infra VIII. 14. *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum*. Infra (ibid. XVI.) *Quia solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater*. Et ideo quia non erat solus, sed cum Patre, verum est testimonium eius. Unde ut ostendat testimonium eius veritatem non habere ex eius humanitate secundum se, sed inquantum est coniuncta divinitati, & Verbo Dei, dicit: *Sed alius est qui testimonium perhibet de me*: non Ioannes, sed Pater, secundum istam expositionem: quia si testimonium Christi hominis de se non est verum, & efficax, multo minus esset efficax testimonium Ioannis. Non ergo certificatur testimonio Ioannis, sed testimonio Patris: unde iste alius qui testimonium perhibet, intelligitur Pater. *Et scio quia verum est testimonium eius*: nam ipse veritas est. I. Ioan. I. 5.

(a) *Al.* vel. (b) *Al.* enim. (c) *Al.* Si ergo homo scilicet testimonium de me perhibeo, scilicet absque Deo &c.

1. 5. „ Deus lux est (idest veritas) & tenebræ (mendacii) in eo non sunt ullæ. " Sed prima expositio, quæ Chrysostomi est, magis est litteralis.

(d) Commendat etiam testimonium Ioannis ab auctoritate, quia fuit requisitum a Iudæis, cum dicit: *Vos misistis ad Ioannem*; quasi diceret: Scio quia verum est testimonium eius: nec vos debetis illud repudiare, quia propter magnam auctoritatem qua erat apud vos Ioannes requisivistis ab eo testimonium de me; quod non fecissetis, si eum dignum fide non opinaremini. Supra 1. 19. *Miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & levitas ad Ioannem*. Et Ioannes tunc *testimonium perhibuit*, non sibi, sed *veritati*, idest mihi. Sicut amicus veritatis veritati Christo testimonium perhibuit. Supra 1. 20. *Confessus est, & non negavit: confessus est, quia non sum ego Christus*.

(e) Consequenter cum dicit, *Ego autem non ab homine testimonium accipio*, assignat rationem testimonii Ioannis inducti: & primo excludit rationem opinatam; secundo asserit veram, ibi, *Sed hoc dico ut vos salvi sitis*. Ratio autem inducti testimonii posset ab aliquo credi esse certificatio de Christo, propter eius insufficientiam; & ideo (a) hanc excludit dicens: *Ego autem non ab homine testimonium accipio*. Ubi sciendum est, quod in scientiis aliquando probatur aliquid per minus notum secundum se, sed magis notum quo ad nos; aliquando per aliquid magis notum secundum se, & simpliciter. Sicut in hoc loco debebat quidem probari quod Christus esset Deus: & licet veritas Christi esset magis nota secundum se, & simpliciter, nihilominus tamen probatur testimonio Ioannis, quod quantum ad Iudæos magis notum erat. Et ideo Christus secundum se testimonio Ioannis non indigebat: & hoc est quod dicit: *Testimonium ab homine non accipio*.

Sed contra hoc videtur: quia Esa. xl. 10. „ Vos testes mei, dicit Dominus. " Act. 1. 8. „ Eritis mihi testes in omni Iudæa & Samaria, & usque ad ultimum terræ. " Quo modo ergo dicit (b) hic: *Testimonium ab homine non accipio*? Sed dicendum, quod hoc dupliciter potest intelligi. Uno modo ut sit sensus: *Non accipio ab homine testimonium*, quasi sim illo tantum contentus, sed habeo maius testimonium, scilicet divinum. I. Cor. iv. 3. „ Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer. " Hier. xvii. 10. „ Diem hominis (idest claritatem humanam) non desideravi: tu scis. " Alio modo, *Testimonium ab homine non accipio*, inquantum scilicet testificans est homo, sed inquantum est illustratus a Deo ad testificandum. Supra 1. 6. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes*. I. Thes. ii. 6. „ Non quærentes ab hominibus gloriam. " Infra viii. 50. *Ego gloriam meam non quæro*. Sic ergo accipio testimonium Ioannis, non inquantum fuit homo, sed inquantum missus, & illustratus a Deo ad testificandum. Tertio modo, & melius. *Ego testimonium non accipio ab homine*; idest, testimonio humano quantum (c) ex me est, auctoritatem non accipio ab aliquo; sed a Deo, qui demonstrat me clarum.

(f) Consequenter cum dicit, *Sed hæc dico ut vos salvi sitis*, asserit rationem veram, quæ erat ipsorum salus: & primo ponit rationem; secundo exponit eam. Ratio vero inducti testimonii erat, ut Iudæi credentes Christo, testimonio Ioannis salvarentur: & ideo dicit: Non accipio testimonium Ioannis propter me, *sed hæc dico ut salvi sitis*. I. Tim. ii. 4. „ Vult omnes homines salvos fieri. " Et ibid. 1. 15. „ Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere. " Et exponit quod dicit, *Salvi sitis*: quia scilicet inducto testimonium a vobis acceptatum. Et ideo (d) cum dicit, *Ille erat lucerna ardens, & lucens*, ponit Ioannis acceptationem: & primo ponit quod Ioannes fuit testis secundum se acceptus; secundo quomodo fuit acceptatus apud eos, ibi, *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*. Quod autem Ioannes fuerit secundum se acceptus testis, ostendit per tria quæ eum perficiebant. Primum pertinet ad conditionem naturæ; & hoc cum dicit, *Ille erat lucerna*; secundum pertinet ad perfectionem affectus, quia *ardens*; tertium ad perfectionem intellectus, quia *lucens*. Erat ergo in natura perfectus, quia *lucerna*; idest, illustratus gratia, & illustratus luce Verbi Dei. Differt enim lucerna a luce: nam lux est quæ per seipsam lucet, lucerna vero quæ non per se lucet, sed per participationem lucet. Lux autem vera Christus est, ut dicitur supra 1. 9. *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem*. Ioannes autem lux non erat, ut ibidem dicitur, sed lucerna, quia illustratus erat, *ut testimonium perhiberet de lumine*, ducendo ad Christum: de qua lucerna dicitur in Psal. cxxxi. 17. „ Paravi lucernam Christo meo. " Sed erat in affectu ardens & fervens: unde dicit, *Ardens*: nam aliqui sunt lucernæ solum quantum ad officium, sed quantum ad affectum sunt extinctæ: nam sicut lucerna lucere non potest nisi igne accendatur,

(a) Al. *omittitur* hanc. (b) Al. hoc. (c) Al. ad me. (d) Al. *deest* cum.

datur, ita lucerna spiritualis non lucet nisi prius ardeat, & inflammetur igne caritatis. Et ideo ardor præmittitur illustrationi, quia per ardorem caritatis datur cognitio veritatis. Infra XIV. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit: & Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Infra XV. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Eccli. II. 20. „ Qui timetis Deum, diligite illum, & illuminabuntur corda vestra. " Nam ignis duo habet, scilicet quod ardet, & splendet. Ardor autem ignis significat dilectionem propter tria. Primo quidem quia ignis inter omnia corpora est magis activus: sic & ardor caritatis, intantum quod nihil eius impetum ferre potest, secundum illud II. Cor. v. 14. „ Caritas Christi urget nos. " Secundo quia sicut ignis per hoc quod est maxime sensitivus; facit multum æstuare, ita & caritas æstum causat quousque homo consequatur intentum. Cant. ult. 6. „ Lampades eius lampades ignis, atque flammarum. " Tertio sicut ignis est sursum ductivus, ita & caritas, intantum quod coniungit nos Deo. I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Erat etiam intellectu lucens. Primo quidem per veritatis cognitionem interius. Esa. LVIII. II. „ Implebit splendoribus; " idest, splendere faciet. Secundo per prædicationem exterius. Phil. II. 15. „ Inter quos lucetis tamquam luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. " Tertio per bonorum operum manifestationem. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. " Quia ergo sic Ioannes acceptabilis erat secundum se, quia erat lucerna non extincta, sed ardens, non tenebra, sed lucens; dignus est quod & apud vos acceptaretur: quod quidem ita fuit, quia *vos voluistis exultare ad horam in luce eius*. Et congrue exultationem luci adiungit: quia in illo homo exultat in quo maxime delectatur; nihil autem est in rebus corporalibus delectabilius luce, secundum illud Eccle. XI. 27. „ Delectabile est oculis videre solem. " Dicit autem, *Voluistis exultare*, quiescendo, & ponendo in eo finem, credendo eum Christum; sed tamen ad horam, quia in hoc fuistis instabiles: nam videntes Ioannem homines ad alium, non ad se ducere, aversi estis ab eo. Unde dicitur Matth. XXI. quod Iudæi non crediderunt in Ioannem: sunt enim de illis de quibus dicitur Matth. XIII. quia ad tempus credunt.

(g) Consequenter cum dicit, *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne*, ponit testimonium divinum: & primo inducit eius magnitudinem; secundo prosequitur de ipso, ibi, *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea &c.* Dicit ergo primo: Dico quod ego quantum est (a) ex me, non accipio ab homine testimonium, sed propter vos: nam *ego habeo testimonium maius Ioanne*, scilicet Dei, quod est maius testimonium quam Ioannis. I. Ioan. ult. 9. „ Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est. " Maius, inquam, propter maiorem auctoritatem, maiorem cognitionem, & infallibiliorem veritatem: nam Deus mentiri non potest. „ Non est Deus (b) ut homo, ut mentiatur: " Num. XXIII. 19.

(h) Testimonium autem prosequitur cum dicit: *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea &c.* Tripliciter autem testificatus est Deus de Christo, scilicet per opera, per seipsum, & per Scripturas: & ideo primo ponit modum testificandi quantum ad opera miraculorum; secundo modum testificandi per seipsum, ibi, *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit*; tertio per Scripturas, ibi, *Scrutamini Scripturas &c.* Dixit ergo primo: Habeo aliud testimonium maius Ioanne; & hoc quantum ad opera, quia opera miraculorum *quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea*. Sciendum est enim, quod naturale est homini virtutem, & naturas rerum ex earum actionibus cognoscere: & ideo convenienter Dominus per opera quæ ipse facit, dicit se posse cognosci qualis sit. Cum ergo ipse propria virtute divina faceret, credendum erat, in eo esse virtutem divinam. Infra XV. 24. *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*, scilicet infidelitatis. Et ideo ad sui cognitionem per opera sua ducit, dicens: *Opera quæ dedit mihi*, in Verbo, *Pater*, per æternam generationem dando mihi virtutem sibi æqualem. Vel *dedit mihi*, in conceptione, dando ut sim una persona Dei, & hominis, *ut perficiam ea*; idest, ut propria virtute faciam: quod dicit ad differentiam aliorum, qui miracula faciunt non propria virtute, sed impetrando a Deo. Unde Petrus dicebat Act. III. 6. „ In nomine Iesu Christi Nazareni surge. " Et ideo ipsi non perficiunt, sed Deus; Christus vero propria virtute ea perficiebat. Infra XI. 43. *Lazare veni foras*. Et ideo *opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me*. Infra X. *Si mihi non creditis, saltem operibus credite*. Quod autem opera miraculorum sint testimonia Dei, dicitur

(a) *Al.* de me. (b) *Al.* ut homo mentiatur.

tur Marc. ult. 20. „ Domino cooperante, & „ sermonem confirmante sequentibus signis. "

(i) Consequenter cum dicit, *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me*, ponit secundum modum testificandi per ipsum Deum: & primo ponit ipsum modum; secundo ostendit eos huiusmodi non esse capaces, ibi, *Neque vocem eius umquam audistis &c.* Dicit ergo: Non solum opera quæ dedit mihi Pater, testimonium perhibent de me, sed ipse *qui misit me Pater, testimonium* (a) *perhibuit de me*, in Iordane, quando fuit baptizatus, ut habetur Matth. IV. 5. & in monte quando transfiguratus est, ut dicitur Matth. XVII. utrobique enim vox Patris audita est: „ Hic est Filius meus dilectus. " Et ideo credendum est ei, sicut vero & naturali Filio Dei. I. Ioan. ult. 9. „ Hoc testimonium „ Dei, quod maius est, quia testificatus est „ de Filio suo. " Et sic qui non credit eum esse Filium Dei, non credit Dei testimonio.

Sed posset aliquis dicere, quod Deus etiam aliis testimonium perhibuit per seipsum, sicut Moysi in monte, cum quo locutus est, cunctis audientibus; testimonium vero numquam audivimus: & ideo dicit Dominus, quod *neque vocem eius umquam audistis &c.* Sed contra Deut. IV. 33. dicitur: „ Si factum est „ aliquando res huiuscemodi, ut audiret po„ pulus vocem Domini Dei loquentis de me„ dio ignis, sicut tu audisti, & vidisti. " Quid est ergo quod nunc dicit Christus: *Neque vocem eius umquam audistis?*

Respondeo, secundum Chrysostomum, quod Dominus eos in philosophica consideratione constituens, vult ostendere, quod Deus testificatur alicui dupliciter, scilicet sensibiliter, & intelligibiliter. Sensibiliter quidem, sicut per vocem sensibilem tantum; & hoc modo testificatus fuit Moysi in monte Sinai. Deuteron. IV. 12. „ Vocem eius audistis, & „ formam penitus non vidistis. " Item per sensibilem speciem, sicut apparuit Abrahæ Gen. XXVI. & Esa. VI. 1. „ Vidi Dominum „ sedentem supra solium excelsum, & eleva„ tum. " Sed tamen in istis visionibus nec vox corporalis, nec figura Dei est sicut cuiusdam animalis, sed effective, inquantum a Deo formatur: nam cum Deus sit spiritus, neque vocem sensibilem de se emittit, nec figurari potest. Intelligibiliter autem testificatur inspirando in cordibus aliquorum quod credere debeant, & tenere. Psal. LXXXIV. 9. „ Audiam quid loquatur in me Dominus „ Deus. " Oseæ II. 14. „ Ducam eam in „ solitudinem, & ibi loquar ad cor eius. "

Primo ergo testificationis capaces fuistis: nec mirum, quia non fuerunt Dei nisi effective, ut dictum est, voces illæ, & species. Sed (b) non intelligibilis illius vocis: *Neque vocem eius umquam audistis &c.* idest participes eius non fuistis. Infra VI. 45. *Omnis qui audit a Patre, & didicit, venit ad me*; sed vos non venitis ad me: ergo *non audistis vocem eius, nec vidistis speciem eius*; idest, non habuistis istud testimonium intelligibile: & ideo subdit: *Et verbum eius non habetis in vobis manens*; idest, non habetis verbum interius inspiratum. Et hæc ratio est, *quia quem misit ille*, idest Pater, *huic vos non creditis*. Verbum enim Dei ducit ad Christum: nam ipse Christus est naturale Dei Verbum. Omne autem verbum a Deo inspiratum, est quædam participata similitudo illius. Cum ergo omnis similitudo participata ducat in suum principium, manifestum est quod omne verbum inspiratum a Deo ducit ad Christum. Et ideo quia vos non ducimini ad me, non *habetis verbum* Dei, inspiratum, *in vobis manens*. (c) Infra ult. *Qui non credit in Filium Dei, non habet vitam in se manentem*. Et dicit, *Manens*, quia cum nullus sit qui aliquam veritatem habeat a Deo, illi tantum habent veritatem, & verbum in ipsis manens, quibus intantum cognitio proficit ut perducantur ad veri & naturalis Verbi cognitionem. Vel per hoc quod dicit, *Neque vocem eius umquam audistis*, ostenditur triplex modus quo a Deo aliquid revelatur alicui. Quia vel per vocem sensibilem, & sic testificatus est Christo in Iordane, & in monte, ut dictum est II. Pet. I. 16. „ Spe„ culatores facti illius magnitudinis, voce la„ psa de cælo a magnifica gloria. " Et hanc Iudæi non audierunt. Vel per visionem suæ essentiæ; & hanc revelat beatis; & hanc speciem ipsi non viderunt: quia II. Corith. V. 6. „ Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur „ a Domino &c. " Vel per interius verbum inspirando; & hoc etiam ipsi non habebant.

(k) Consequenter cum dicit, *Scrutamini Scripturas*, ponit tertium modum, quo Deus testificatus est Christo per Scripturas: & primo inducit Scripturarum testimonium; secundo ostendit eos fructu huius testimonii non esse capaces, ibi, *Et non vultis venire ad me &c.* Dicit ergo: *Scrutamini Scripturas*; quasi dicat: Vos non habetis verbum Dei in cordibus vestris, sed in Scripturis; & ideo oportet vos illud alibi quærere: & ideo *scrutamini Scripturas*, scilicet veteris testamenti: nam

(a) Al. *perhibet*. (b) *Al. emittitur* non. (c) Ioan. VI. 47. *Qui credit in me, habet vitam æternam*.

nam fides Christi in veteri testamento continebatur, sed non in superficie, quia in profundo obumbrata figura latebat. II. Corinth. III. 15. „ Usque in hodiernum diem ipsum „ velamen habentes. " Et ideo signanter dicit, *Scrutamini*; quasi, in profundum quæratis. Prov. 31. 4. „ Si quæsieris eam quasi pe„ cuniam, & sicut thesauros effoderis illam, „ tunc intelliges timorem Domini, & scien„ tiam Dei invenies. " Psal. CXVIII. 69. „ Da mihi intellectum, & scrutabor man„ data tua. " Ratio autem scrutinii ex (a) vestra opinione sumitur: *Quia putatis in eis*, scilicet Scripturis, *vitam aternam habere*: ex hoc quod dicitur Ezech. XVIII. 19. „ Qui fe„ cerit iudicia mea, vita vivet. " Sed estis decepti: quia licet præcepta veteris legis vitalia sint, non tamen vitam habent in seipsis; sed intantum dicuntur vitalia inquantum ducunt ad me Christum; cum tamen vos utamini eis tamquam in se vitam habentibus: quod decipit vos: nam *illa*, scilicet Scripturæ, *sunt qua testimonium perhibent de me*: idest, intantum vitalia sunt inquantum ad meam cognitionem ducunt, (b) vel apertis Prophetiis, sicut Esa. VII. 14. „ Ecce virgo conci„ piet: " & iterum Deut. XVIII. 15. „ Pro„ phetam suscitabit vobis Dominus Deus &c. " unde dicitur Actor. X. 43. „ Huic omnes Pro„ phetæ testimonium perhibent: " vel operationibus Prophetarum mysticis: unde dicitur Oseæ XII. 10. „ In manibus Prophetarum „ assimilatus sum: " vel in sacramentis, & figuris; sicut est immolatio agni, & alia figuralia sacramenta legis. Hebr. X. 1. „ Um„ bram habens lex futurorum bonorum &c. " Et ideo, quia Scripturæ veteris testamenti multipliciter testimonium perhibent de Christo, dicit Apostolus, Rom. I. 2. „ Quod ante „ promiserat per Prophetas, in Scripturis „ sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex se„ mine David secundum carnem. " Sed fructum quem in Scripturis putatis habere, scilicet vitam æternam, consequi non poteritis, quia testimoniis Scripturæ de me non credentes, *non vultis venire ad me*; idest, non vultis credere mihi, (c) in quem est fructus illarum Scripturarum, ut in me *vitam habeatis*, quam ego do credentibus in me. Infra X. 28. *Ego vitam aternam do eis*. Eccli. IV. 12. „ Sapien„ tia filiis suis vitam inspirat. " Prov. VIII. 35. „ Qui me invenerit, inveniet vitam, & „ hauriet salutem a Domino. "

LECTIO VII.

(a) CLaritatem ab hominibus non accipio; sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

(b) Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me.

(c) Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

(d) Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ a solo Deo est non quæritis?

(e) Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

(f) Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.

(g) Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?

(a) POstquam Deus excellentiam suæ potestatis confirmavit testimoniis hominum, Dei, & Scripturarum, hic consequenter eorum tarditatem ad credendum redarguit. Duplici autem occasione Iudæi persequebantur Christum: propter solutionem sabbati, in quo videbatur contrarius legi; & quia dicebat se Dei Filium, in quo videbatur contrarius Deo: unde propter reverentiam quam habebant ad Deum, & propter zelum quem habebant ad legem Moysi, (d) persequebantur. Et ideo Dominus intendit ostendere quod non propter hoc eum persequebantur, sed propter contrarium. Unde primo ostendit, irreverentiam ipsorum ad Deum esse causam incredulitatis ipsorum; secundo quod irreverentia quam habebant ad Moysen, fuit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem*. Circa primum duo facit. Primo ponit irreverentiam ipsorum ad Deum; secundo ostendit quod hoc sit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis*? Circa primum duo facit. Primo proponit eorum indevotionem ad Deum; secundo manifestat eam per signum,

(a) *Al.* nostra. (b) *Al.* ut vel. (c) *Al.* in quem est fructus illarum Scripturarum, & in quem, ut in me &c. (d) *Al.* deest persequebantur.

gnum, ibi, *Ego veni in nomine Patris mei*. Circa primum duo facit. Primo excludit intentionem (*a*) opinatam, quæ ex verbis præmissis accipi posset; secundo asserit (*b*) veram, ibi, *Sed cognovi vos &c.* Intentio opinata est, quod quia Dominus supra (*c*) commemoraverat tot testimonia de seipso, scilicet Ioannis, Dei, & operum suorum, & Scripturarum; posset opinari a Iudæis quod hoc fecerit quasi quærens humanam gloriam. Contra hoc dicit: *Claritatem ab hominibus non accipio*; idest, laudem humana non quæro. Non enim veni ut exemplum darem quærendi gloriam (*d*) hominum. I. Thess. II. 6. „ Neque quærentes ab hominibus gloriam: Deus „ testis est. " Vel *claritatem ab hominibus non accipio*; idest, claritate humana non indigeo: quia ab æterno claritatem habeo apud Patrem. Infra XVII. 5. *Clarifica me Pater claritate quam habui antequam mundus fieret*. Non enim veni clarificari ab hominibus; sed potius eos clarificare, cum a me omnis claritas procedat, Sap. VII. Habeo per hanc sapientiam claritatem. Dicitur autem Deus clarificari, & glorificari (ab hominibus, secundum illud Eccli. XLIII. 32. „ Glorificantes Deum quantumcumque potestis, prævalebit adhuc: " non ut ipse propter hoc gloriosior fiat, sed inquantum gloriosus apparet in nobis. Non est ergo hæc causa propositorum testimoniorum; sed alia est: quia *cognovi*, idest cognoscere feci, *quia non habetis dilectionem Dei in vobis*, quam habere vos fingitis: unde non propter Dei amorem me persequimini: nam tunc propter Deum me (*e*) persequeremini, si Deus, & Scriptura non (*f*) mihi testimonium perhiberent; sed ipse Deus mihi testatur (*g*) & per opera, & per Scripturas, & per seipsum, ut dictum est: & ideo si Deum amaretis, oporteret ut sicut me abiicitis, ita ad me veniretis. Non ergo diligitis Deum. Vel aliter. *Sed cognovi vos*; quasi dicat: Non induxi huiusmodi testimonia, indigens vestra clarificatione; sed scio, & condoleo vobis errantibus, qui non diligitis Deum, & volo vos reducere ad viam veritatis. Infra XV. 24. *Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem*. Psal LXXIII. 23. „ Superbia eorum qui te oderunt ascendit sem„ per. "

Sed sciendum, quod Deus in seipso a nullo potest haberi odio, nec secundum omnes effectus suos; cum omne bonum quod est in rebus, sit a Deo, & impossibile sit quod aliquis habeat odium omnis boni, quin ad minus esse, & vivere diligat. Sed tamen aliquem (*h*) effectum Dei odio aliquis habet, inquantum suo appetitui contrariatur, ut pœnam, vel aliquid huiusmodi. Et secundum hoc, dicitur habere Deum odio.

(b) Signum autem quod dilectionem Dei non habent, ponit cum dicit: *Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me*: & primo ponit unum signum de præsenti; secundo aliud de futuro, ibi, *Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis*. Signum de præsenti sumitur ex eius adventu; & ideo dicit: *Ego veni in nomine Patris mei*; quasi diceret: Manifeste apparet quod dico: nam si aliquis diligit Dominum suum, manifestum est quod honorat, & recipit eum qui venit ex parte sua, & honorem eius quærit; sed *ego veni in nomine Patris mei*, manifestando nomen eius mundo: infra XVII. 6. „ Pater „ manifestavi nomen tuum hominibus quos „ dedisti mihi: " *& vos non accepistis me*: ergo non diligitis eum. Dicitur autem Filius manifestare Patrem suum hominibus, quia licet Pater inquantum Deus, notus esset, secundum illud Psal. LXXV. 2. „ Notus in Iudæa „ Deus; " tamen inquantum est naturalis Pater Filii, non erat notus ante adventum Christi: & ideo Salomon quærebat, Prov. XXX. 4. „ Quod nomen eius, & quod nomen Filii „ eius nosti? "

(c) Signum de futuro sumitur ex adventu Antichristi. Possent autem Iudæi dicere: Licet tu venias in nomine eius, ideo tamen non te recepimus, quia nullum volumus recipere nisi ipsum Deum Patrem. Sed contra hoc dicit Dominus, quod hoc non potest esse, quia vos recipietis alium, qui non veniet in nomine Patris, sed in nomine sui ipsius; &, quod plus est, veniet *in nomine*, non Patris, sed *suo*: quia non quæret gloriam Patris, sed suam propriam; nec Patri attribuet quæ faciet, sed sibi. II. Thessal. II. 4. „ Qui „ adversatur, & extollitur supra omne quod „ dicitur, aut quod colitur Deus. " Et *illum accipietis*: unde ibidem subditur (vers. II.) „ Mittet Deus illis operationem erro„ ris, ut credant mendacio. " Et hoc ideo, quia doctrinam veritatis non receperunt, ut salvi fierent: unde dicit Glossa: „ Quia Iu„ dæi noluerunt accipere Christum, pœna „ peccati huius congrue erit ut recipiant An„ tichristum, ut qui noluerunt credere ve„ ritati, credant mendacio. " Sed secundum Augustinum, potest hoc intelligi de hæreticis, & falsis doctoribus, qui doctrinam ex corde suo proferunt, & non ex ore Dei; qui nomen suum laudant, & nomeu Dei conte-

(a) *Al.* oppositam; *& sic infra*. (b) *Al.* naturam. (c) *Al.* commemorabat. (d) *Al.* homini. (e) *Al.* persequi videmini. (f) *Al.* *emittitur* mihi. (g) *Al.* & opera. (h) *Al.* delectum.

temnunt: de quibus dicitur I. Ioan. II. 18. „ Audistis quia Antichristus venit; & nunc „ Antichristi multi facti sunt. " Manifestum est ergo quod persecutio qua me persequimini, non est ex dilectione Dei, sed ex odio, & livore ad eum procedit: & ex hoc eorum incredulitas causabatur.

(d) Et ideo concludit: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam abinvicem accipitis?* idest gloriam humanam, & eam *qua a solo Deo est, non quaeritis?* quae est vera gloria. Ideo autem credere non poterant in Christum, quia cum superba mens eorum gloriam & laudem (a) appeteret, se super alios efferri reputabant in gloriam, & dedecus in Christum credere qui abiectus videbatur & pauper; & ideo ei credere non poterant. Sed ille in eum credere potest qui cor habens humile, solius Dei gloriam quaerit, & ei placere appetit. Et ideo, sicut infra XII. 42. dicitur, *multi ex principibus crediderunt in eum; sed propter pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur*. Ex quo apparet quod multum periculosa est inanis gloria. Unde dicit Tullius: „ Cavenda est homini gloria, quae aufert omnem libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. " Et ideo dicit Glossa: „ Magnum vitium est iactantia, „ & humanae laudis ambitio, quae de se vult „ aestimari quae de se non habet. "

(e) Consequenter cum dicit, *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos*, ostendit quod non habent zelum ad Moysen: & primo ostendit quomodo Moyses erat eis contrarius; secundo rationem contrarietatis assignat, ibi, *Si enim* (b) *crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi*. Circa primum duo facit. Primo removet opinatum zelum; secundo asserit verum, ibi, *Est qui accusat vos Moyses*. Quantum ad primum dicit: *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem*. Cuius quidem dicti est triplex ratio. Una quod Filius Dei non venit in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvet; & ideo dicit: *Nolite putare*, quod venerim ad condemnandum, sed ad liberandum. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum*, idest ut condemnet mundum; *sed ut salvetur mundus per ipsum*. Et ideo sanguis Christi non clamat accusationem, sed remissionem. Hebr. XII. 24. „ Habemus sangui„ nem Christi melius clamantem quam Abel, " qui clamat accusando. Rom. VIII. 33. „ Quis „ accusabit adversus electos Dei? Christus est „ qui iustificat, quis est qui condemnet? Secundo modo. *Nolite putare, quod ego accusaturus sum vos apud Patrem*: quia non ero accusator, sed iudex. Supra eodem: *Pater omne iudicium dedit Filio*. Tertio modo. *Nolite putare quod ego*, tantum scilicet, *accusaturus sum vos apud Patrem*, de hoc quod facitis mihi; sed etiam Moyses accusabit vos de hoc quod non creditis ei in his quae de me dixit: & ideo subdit: *Est qui accusat vos Moyses, in quo speratis*: quia creditis per praecepta eius salvari. Accusat autem eos Moyses dupliciter. Materialiter, quia ex hoc quod praetergressi sunt mandata eius, sunt accusandi. Rom. II. 12. „ Quicumque in lege peccaverunt per le„ gem iudicabuntur. " Item accusat eos, quia Moyses, & alii sancti potestatem habebunt in iudicio. Psal. XLIX. 6. „ Gladii ancipi„ tes in manibus eorum &c. "

(f) Rationem contrarietatis ponit dicens: *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi*: ut patet Deut. XVIII. 15. „ Prophetam su„ scitabit Deus de gente tua, & de fratribus „ tuis sicut me: ipsum audies: " & in omnibus sacrificiis, quae erant figura Christi. Et dicit, *Forsitan*, ad designandum voluntatem liberi arbitrii, non quod in Deo sit aliquod dubium.

(g) Consequenter cum dicit, *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?* ponit signum huius contrarietatis sumptum a maiori, negando per comparationem ad duo. Primo personae ad personam: licet enim Christus simpliciter maior esset Moyse, tamen in reputatione Iudaeorum Moyses erat maior: & ideo dicit: Si non creditis Moysi, nec mihi credetis. Secundo per comparationem ad modum tradendi: quia Moyses praecepta dedit in scriptis, quae possunt diutius meditari, nec tradi oblivioni de facili: & ideo magis obligant ad credendum. Christus vero tradidit verbis; & quantum ad hoc dicit: *Si non creditis litteris illius*, quarum libros apud vos habetis, *quomodo credetis verbis meis?*

(a) *A.* apparerent. *Item* appeterent, idest se super alios &c. (b) Al. *credideritis*.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

(a) POst hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.

(b) Subiit ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

(c) Erat autem proximum pascha, dies festus Iudæorum.

(d) Cum sublevasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.

(e) Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dixit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos?

(f) Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.

(g) Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant.

(h) Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant

(i) Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, & duobus piscibus, quæ superfuerunt his qui manducaverant.

(a) POsita doctrina de vita spirituali qua Christus regeneratos vivificat, consequenter Evangelista agit de spirituali nutrimento quo Christus vivificatos sustentat: & primo ponit visibile miraculum, quod fecit Christus exhibendo nutrimentum corporale; secundo agit de nutrimento spirituali, ibi, *Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis*. Circa primum duo facit. Primo ponit miraculum visibile de nutrimento corporali; secundo ostendit effectum miraculi, ibi, *Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta*. Circa miraculum duo ponit, scilicet eius circumstantias, & eius patrationem, ibi, *Et cum sublevasset oculos Iesus*. Circa primum tria facit: Primo describit multitudinem quam pavit; secundo determinat locum ubi (*a*) pavit, ibi, *Subiit ergo in montem Iesus*; tertio tempus quando pavit, ibi, *Erat autem proximum pascha &c*. Circa primum tria facit. Primo determinat locum quo multitudo eum sequitur; secundo turbam sequentem; tertio causam sequelæ assignat. Quo autem turba Dominum sequeretur, insinuat Evangelista cum dicit: *Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ*; idest, post mystica verba quæ Dominus de sua potestate dixerat. Mare autem istud Galilææ frequenter in Scriptura, & in diversis locis nominatur. (*b*) Quia autem istud mare non est salsum, sed est quædam congregatio aquarum ex influxu Iordanis, ideo a Luca dicitur stagnum, ut habetur Luc. v. quia vero secundum proprietatem Hebraici idiomatis, omnes congregationes aquarum vocantur maria, secundum illud Gen. 1. 10. „ Congregationesque aquarum appellavit maria: " ideo dicitur mare. Sed Genesareth cognominatur a natura loci: nam multum fluctuat ex reverberatione ventorum, qui ex ipsis aquarum resolutionibus generantur: (*c*) unde Genesareth in Græco, idem est quod auram generans. Denominatur etiam Galilææ a Galilæa provincia, in qua est. Tiberiadis vero a civitate sic dicta, quæ erat ex una parte ipsius maris, ex opposito habens civitatem Capharnaum ex alia parte, quæ prius vocabatur Zenereth, sed postea ab Herode Tetrarcha instaurata in honorem Tiberii Cæsaris, Tiberias appellata fuit.

Ratio

(a) *Al.* paravit; *sic etiam infra*. (b) *Al.* Quia enim istud. *Item*: Quia illud. (c) *Al.* deest unde.

Ratio autem litteralis quare Iesus abiit trans mare, assignatur a Chrysostomo, ut Christus cederet furori, & turbationi Iudæorum, quam conceperant contra Christum propter ea quæ de se supra dixerat: unde, ut ipse dicit, sicut iacula cum in durum aliquod incidunt, gravius feriunt, quæ autem non habuerint aliquod (a) obvians, dissolvuntur cito immissa, & quiescunt; ita & si cum audacibus hominibus impetuose, & resistendo incesserimus, sæviunt magis; si autem eis cesserimus, facile mollimus eorum insaniam. Propterea Christus furorem Iudæorum ex præmissis sermonibus natum, secedendo trans mare, mitigavit; dans nobis in hoc exemplum simile faciendi. Eccli. VIII. 14. „ Ne stes contra faciem contumeliosi. " Mystice autem per mare, præsens sæculum turbidum designatur. Psal. CIII. 25. „ Hoc mare magnum, & spatiosum manibus. " Hoc mare transiit Dominus quando mare mortalitatis, & pœnalitatis assumpsit nascendo, calcavit moriendo, & transiens resurgendo in gloriam resurrectionis pervenit. De isto (b) transitu dicitur infra XIII. 1. *Sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*. Eum transeuntem secutæ sunt, credendo, & imitando, turbæ multæ, ex utroque populo collectæ. Esa. lx. 5. „ Tunc mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris. " Psal. VII. 7. „ Exurge Domine in præcepto quod mandasti, & synagoga populorum circumdabit te. " Describitur ergo turba sequens copiosa: quia *sequebatur eum multitudo magna*. Causa autem propter quam sequebatur, est operatio miraculorum: unde dicit: *Quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur*. Sciendum est, quod quidam sequebantur eum propter doctrinam eius, qui scilicet melius erant dispositi; alii vero imperfectiores sequebantur eum propter admirationem signorum visibilium, grossioris mentis existentes. „ Signa enim (ut dicitur I. Corinth. XIV. 22.) non sunt data fidelibus, sed infidelibus. " Aliqui etiam propter devotionem, & fidem eum sequebantur, scilicet illi quos corpore sanaverat: sic enim a Domino sanabantur in corpore ut etiam perfecte sanarentur in anima. Deut. XXXII. 4. „ Dei perfecta sunt opera. " Et hoc patet, quia paralytico (supra VIII. 11.) signanter dixit: *Vade, & amplius noli peccare*: & Matth. IX. 2. „ Fili remittuntur tibi peccata: " quæ magis ad sanitatem animæ pertinent quam corporis.

Notandum autem quod cum Evangelista non fecerit mentionem, nisi de tribus miraculis, scilicet de nuptiis, de filio reguli, & paralytico, hic tamen indeterminate dicit, *Signa quæ faciebat*, ut det intelligere, quia Christus multa alia signa fecit, ut dicitur infra ult. de quibus in hoc libro mentionem non facit. Intendebat enim specialiter ad manifestandum Christi doctrinam.

(b) Consequenter determinat locum miraculi, qui est mons: unde dicit: *Subiit ergo in montem*, idest latenter ascendit, *Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis*. Et quidem mons satis est congruus locus refectioni: per montem enim signatur perfectio iustitiæ, secundum illud Psal. XXXV. 7. „ Iustitia tua sicut montes Dei. " Quia ergo hæc terrena non satiant; immo *qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum*, ut dicitur supra IV. 13. spiritualia vero satiant; ideo Dominus ad altiora cum discipulis ascendit, ut ostendat in spiritualibus satietatem, & perfectionem iustitiæ inveniri: de quo monte dicitur in Psal. lxvII. 16. „ Mons Dei, mons pinguis. " Unde & ibi doctoris exercebat officium, sedens cum discipulis suis: ipse enim est qui docet omnem hominem scientiam.

(c) Consequenter describitur tempus cum dicit: *Erat autem proximum pascha*: quod quidem tempus congruit refectioni: pascha enim interpretatur transitus: Exod. XII. 11. „ Est enim phase, idest transitus Domini: " ut det intelligere quod quisquis pane divini verbi, & corpore, & sanguine Domini desiderat refici, debet transire de vitiis ad virtutes. I. Corinth. v. 7. „ Pascha nostrum immolatus est Christus: itaque epulemur in azymis sinceritatis, & veritatis. " Eccli. XXIV. 26. dicit divina Sapientia: „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me. " Hoc autem est secundum pascha, de quo Evangelista mentionem facit: ad quod quidem, iuxta legis præceptum, quod habetur Exod. XXIII. Dominus non ascendit in Hierusalem. Cuius ratio est, quia Christus Deus erat & homo, & inquantum homo suberat quidem legi, inquantum Deus supra legem erat. Ut ergo se hominem ostenderet, servabat aliquando legem; ut vero Deum, legem solvebat. Unde & per hoc quod non ivit, dedit intelligere quod paulatim, & in brevi legalia cessarent.

(d) Consequenter agit de patratione miraculi, cum dicit: *Cum sublevasset ergo oculos Iesus, & vidisset &c.* Et primo ostenditur necessitas patrandi miraculi; secundo subditur ipsa patratio, ibi, *Dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere &c.* Necessitas autem mira-

(a) *Al.* obviam. (b) *Al.* transire.

culi fiendi sumitur ex interrogatione Domini, & responsione discipulorum: & ideo primo ponitur Domini interrogatio; secundo discipulorum responsio, ibi, *Respondit ei Philippus &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogandi occasio; secundo subditur Christi interrogatio; & tertio aperitur interrogantis intentio. Occasio autem interrogandi fuit visio multitudinis ad Christum venientis; & ideo dicit: *Cum sublevasset oculos Iesus*, existens in monte cum discipulis quasi perfectioribus, *& vidisset &c.* In quo duo circa Dominum sunt consideranda. Unum, ut discamus Christi maturitatem oculos non erigentis huc atque illuc, sed pudice sedentis, & attente cum discipulis suis: contra quod dicitur Prov. xxx. 13. „Generatio cuius sublimes sunt oculi, & palpebræ eius in alta surrectæ:" & Eccli. xix. 26. „Ex visu cognoscitur vir." Secundum, ut discamus, quod neque otiose sedebat cum discipulis suis; sed attente eos docens, & ad seipsum corda eorum convertens, discipulos quos docebat intuebatur. Luc. vi. 20. „Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat &c." Et ideo dicitur: *Cum sublevasset oculos Iesus &c.* Mystice autem oculi Domini sunt dona spiritualia, quæ cum electis suis misericorditer concedit, tunc in eos oculos suos sublevat, idest respectum pietatis impendit. Hoc petebat Psal. lxxxv. 16. dicens: „Respice in me, Domine, & miserere mei." Interrogatio vero est de refectione multitudinis: unde *dixit ad Philippum*: *Unde ememus panes, ut manducent hi*? Unum supponit, & aliud quærit. Supponit quidem penuriam, quia non habebant unde tantæ multitudini cibum præberent; quærit autem modum inveniendi, cum dicit: *Unde ememus panes, ut manducent hi*?

Ubi notandum, quod omnis doctor necesse habet spiritualiter pascere turbam ad se venientem. Et quia nullus homo habet ex se unde pascat eam, ideo oportet quod aliunde emat labore, studio, assiduitate orationum. Esa. lv. 1. „Qui non habetis argentum, properate, & emite absque ulla commutatione vinum, & lac." Et iterum: „Quare appenditis argentum vestrum (idest eloquentiam) & non in panibus (idest, non (a) in vera sapientia, quæ reficit: Eccli. xv. 3. „Cibavit illum pane vitæ, & intellectus:) & laborem vestrum non in saturitate:" addiscendo ea quæ non satiant, sed magis evacuant?

Intentio autem interrogantis aperitur cum dicit: *Hoc autem dicebat tentans eum &c.* Ubi Evangelista unam dubitationem excludens, ducit in aliam. Potuisset enim dubitari, quod Dominus Philippum quasi ignorans interrogasset; sed hoc excludit dicens: *Ipse enim sciebat quid esset facturus*. Sed cum tentare videatur etiam ignorantis esse, cum idem sit quod experimentum sumere, videtur quod Evangelista in aliam dubitationem inducat cum dicit, *Tentans eum*.

Sed dicendum, quod diversimode aliquis tentat aliquem, ut experimentum de eo sumat: aliter enim tentat homo, quia ut addiscat; aliter diabolus, quia ut decipiat. I. Petr. v. 8. „Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret." Deus vero, & Christus tentat quidem non ut addiscat, quia ipse est qui scrutatur corda, & renes; non ut decipiat; „quia ipse neminem tentat," ut dicitur Iac. 1. 13. sed tentat ut aliis experimentum de tentato tribuat. Sic tentavit Deus Abraham. Genes. xxii. 1. „Tentavit Deus Abraham &c." Et sequitur: „Nunc cognovi quod timeas Dominum;" idest, cognoscere feci quod timeas Dominum. Ita ex hoc Philippum tentat ut insinuaret aliis suam responsionem, inducens per hoc eos in certissimam futuri signi cognitionem.

(c) Consequenter ponitur responsio discipulorum, cum dicit: *Respondit ei Philippus*: & primo responsio Philippi; secundo responsio Andreæ, ibi, *Dicit ei unus ex discipulis eius &c.* Sciendum est autem circa primum, quod Philippus inter alios magis tardus & rudis erat; & ideo inter alios frequentius Dominum interrogabat. Infra xiv. 8. *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Sed in interrogatione istorum duorum quantum ad litteram pertinet, Andreas melius dispositus erat quam Philippus: quia nullam intentionem, & dispositionem habere videtur ad miraculum fiendum: & ideo illum modum inducit quo omnes homines illos pascere possent, scilicet per pecuniam, dicens: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis*: quos nos non habemus, & ideo non possumus eis dare ad manducandum. In quo Christi paupertas insinuatur, qui nec ducentos denarios habebat. Andreas vero videtur habere respectum ad miraculum fiendum. Fortassis enim in memoria habebat signum, quod Eliseus de panibus hordeaceis fecerat, quando pavit de viginti panibus centum viros, ut legitur IV. Reg. iv. & ideo dicit: *Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos*. Sed tamen opinatus

(a) *Al.* in veram sapientiam.

natus est, quod Christus non esset facturus maius miraculum quam Eliseus. AEstimabat enim quod de paucioribus panibus pauciora, & de pluribus plura miraculose fierent (quamvis ei qui subiecta materia non indiget, similiter facile sit de pluribus, & de paucioribus pascere turbas) & ideo subdit: *Sed hac quid sunt inter tantos*? quasi dicat: Si etiam multiplicentur sicut Eliseus multiplicavit, non sufficit.

Mystice refectio spiritualis per sapientiam significatur. Una autem sapientia est quam docuit Christus, qui est vera sapientia. I. Corinth. I. 24. „ Christum Dei virtutem, & „ Dei sapientiam. " Sed ante adventum Christi duplex doctrina erat. Una humana quam habebant Philosophi; alia legis scriptæ. De prima ergo mentionem facit Philippus; & ideo utitur nomine emptionis, dicens: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis*. Nam sapientia humana per acquisitionem habetur. Centenarius numerus perfectionem importat. Unde ducenti duplicem perfectionem insinuant necessariam huic sapientiæ: nam ad eius perfectionem duplici via pervenitur, scilicet per experimentum, & per contemplationem. Dicit ergo: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis*: quia quicquid humana ratio potest experiri, & cogitare de veritate, non sufficit ad perfectam satietatem sapientiæ. Hier. IX. 23. „ Non glo„ rietur sapiens in sapientia sua, & non glo„ rietur fortis in fortitudine sua, & non „ glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc „ glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. " Nam nullius Philosophi tanta fuit sapientia ut per eam homines ab errore revocari possent; quin potius multos ad errorem inducunt. De secunda vero mentionem facit Andreas: & ideo noluit quod alii panes (*a*) emerentur, sed de habitis turba reficeretur, scilicet de his quæ lex continebat: unde melius dispositus erat quam Philippus: & ideo dicit: *Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos*. Puer iste potest dici Moyses propter imperfectionem status legis: Hebr. VII. 19. „ Neminem ad perfectum adduxit „ lex: " vel populus Iudæorum, qui sub elementis mundi serviebat, ut dicitur Galat. IV. Puer ergo iste quinque panes habet, idest doctrinam legis: vel quia in quinque libris Moysi contenta est: supra I. 17. *Lex per Moysen data est*: vel quia data est hominibus vacantibus sensibilibus, quæ per quinque sensus exprimuntur: qui sunt hordeacei: quia lex ipsa data erat ut in ea vitale alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla, tenacissima palea tegitur: vel quia populus Iudæorum nondum expoliatus erat carnali desiderio; sed tamquam palea cordi eius inhærebat: nam in veteri testamento exterius duritiam experiebantur, propter cæremoniales observantias. Actor. XV. 10. „ Hoc „ est onus quod nec nos, nec patres nostri „ portare potuerunt. " Et ipsi Iudæi corporalibus dediti, spiritualem sensum legis non capiebant. II. Corinth. III. 15. „ Velamen po„ situm est supra corda ipsorum. " Per pisces autem duos qui saporem suavem pani dabant, intelligitur doctrina Psalmorum, & Prophetarum: & sic vetus lex non solum habebat panes, scilicet libros quinque Moysi, sed etiam duos pisces, scilicet Prophetas, & Psalmos. Unde & Scriptura veteris testamenti per hæc tria dividitur. Luc. ult. 44. „ Quæ scripta sunt in Lege, & Prophetis, „ & Psalmis de me. " Vel per duos pisces, secundum Augustinum, duæ personæ significantur, scilicet regia, & sacerdotalis, quibus populus ille regebatur; quæ tamen duæ personæ Christum præfigurabant, qui fuit verus Rex, & Sacerdos. *Sed hæc quid sunt inter tantos*? quia per ea non potuit humanum genus ad cognitionem veritatis perfecte duci: licet enim Deus in Iudæa notus esset, gentes tamen eum ignorabant.

(f) Consequenter cum dicitur, *Dixit ergo Iesus*, agitur de patratione miraculi: & primo ponitur hominum dispositio; secundo eorum refectio, ibi, *Accepit ergo Iesus panes &c.* tertio fragmentorum collectio, ibi, *Ut autem impleti sunt &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur mandatum de dispositione turbarum; secundo opportunitas dispositionis; & tertio numerus dispositorum. Mandatum autem fuit Domini ad discipulos, ut disponerent turbam ad comedendum: unde dicit Iesus: *Facite homines discumbere*, idest sedere ad comedendum: nam, sicut dictum est supra II. antiquitus homines lectis accumbentes prandebant: unde inolevit consuetudo ut qui sedent ad manducandum, dicantur discumbere. Per quod mystice significatur quies, quæ necessaria est ad perfectionem sapientiæ. Eccli. XXXVIII. 25. „ Qui minoratur actu, „ (*b*) perficiet sapientiam. " Quæ dispositio fit per discipulos, quia per eos ad nos cognitio veritatis derivata est. Psal. LXXI. 3. „ Su„ scipiant montes pacem populo. " Opportunitas autem dispositionis captatur ex loco: *Erat autem fenum multum in loco*: quod ad litteram commodum est discumbentibus. Mystice

(*a*) *Al.* emerent. (*b*) *Ibi* percipiet.

ce autem per fenum caro fignificatur: Efa. xl. 6. „ Omnis caro fenum: " & fecundum hoc poteft ad duo referri. Competit doctrinæ veteris teftamenti, quæ dabatur quiefcenti in carnalibus, & populo carnaliter fapienti. Efa. I. 19. „ Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. " Deuter. XXXIII. 28. „ Oculus Iacob in terra frumenti, vini, & olei. " Vel competit (*a*) percipienti veram fapientiam, ad quam veniri non poteft nifi calcatis carnalibus. Rom. XII. 2. „ Nolite conformari huic fæculo. " Numerus autem erat magnus: unde dicit: *Difcubuerunt ergo viri, numero quafi quinque millia*. Viros tantum Evangelifta enumerat, legalem confuetudinem fequens, in qua Moyfes (*b*) a viginti annis & fupra, populum numeravit, nulla mentione de mulieribus facta, ut dicitur Num. I. Quod ideo Evangelifta fecit, quia ifti foli funt capaces doctrinæ perfectæ. I. Corinth. II. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfectos. " Hebr. V. 14. „ Perfectorum eft folidus cibus. "

(g) Confequenter cum dicit, *Accepit ergo Iefus panes*, agit de refectione: & primo infinuatur reficientis affectus; fecundo materia refectionis; & tertio perfecta fatietas. In affectu autem Iefu reficientis primo quidem attenditur humilitas; fecundo vero gratiarum actio. Humilitas quidem, quia accepit panes, & diftribuit. Et quidem Chriftus facturus miraculum poterat panibus ex nihilo creatis pafcere turbas. Sed difpenfatione panes præexiftentes multiplicavit ad refectionem turbarum. Primo quidem ut oftenderet fenfibilia a diabolo non effe, ficut Manichæi errantes dicunt: nam fi hoc verum effet, Dominus non uteretur rebus fenfibilibus ad opus divinæ laudis, & præcipue cum „ ipfe venerit, ut diffolvat opera diaboli: " ut dicitur I. Ioan. III. 8. Secundo ut oftendat falfum effe, quod ipfi dicunt, fcilicet doctrinam veteris teftamenti non effe a Deo, fed a diabolo. Ut ergo oftenderet non effe doctrinam aliam novi teftamenti quam quæ præfigurabatur, & continebatur in doctrina veteris teftamenti, præexiftentes panes multiplicavit, innuens quod ipfe eft qui legem perfecit, & implevit. Matth. V. 17. „ Non veni folvere legem. " Gratiarum autem actio: quia *gratias egit*, ut oftendat fe ab alio habere, fcilicet a Patre, quicquid habet: in quo oftendit nobis exemplum fimile faciendi. Specialiter tamen gratias egit, ut det nobis exemplum, cum comeftionem incipimus, gratias debere agere Deo. I. Tim. IV. 4. „ Nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. " Pfal. XXI. 27. „ Edent pauperes, & faturabuntur, & laudabunt Dominum. " Item ut oftendat quod non propter fe orabat, fed propter turbam, quæ præfens erat, (*c*) & oportebat ei fuadere quod a Deo venerat. Et ideo cum coram multis miraculum facit, orat, ut oftendat fe Deo non effe contrarium; fed fecundum voluntatem eius operari.

Dicitur tamen in Marco, quod Chriftus per Apoftolos diftribuit panes turbis. Sed hic dicitur, quod ipfe diftribuit, quia ipfe videtur feciffe quod per alios fecit. Sed utrumque, fecundum myfterium, verum eft, quia ipfe folus interius reficit, & alii exterius, & ut miniftri reficiunt.

Materia autem refectionis (*d*) fuit panis, & pifcis, de quibus fatis dictum eft fupra. Satietas vero refectionis perfecta fuit, quia *quantum volebant*. Solus enim Chriftus eft qui facit animam inanem, & animam efurientem replet bonis. Pfal. XVI. 15. „ Satiabor cum apparuerit gloria tua. " Alii vero, quafi ex menfura habentes gratiam, miracula faciunt; Chriftus vero abfoluta virtute, cum multa fuperabundantia omnia operabatur: unde dicitur, quod *impleti funt*.

(h) Confequenter cum dicit, *Ut autem impleti funt, dixit difcipulis fuis &c.* agitur de fragmentorum collectione: & primo ponitur mandatum Domini; fecundo executio difcipulorum, ibi, *Collegerunt &c.* Dicit ergo: *Ut autem impleti funt, dixit difcipulis fuis: Colligite quæ fuperaverunt fragmenta*. Quod quidem Dominus non ad fuperfluam oftentationem fecit; fed ut oftenderet factum miraculum non effe phantafticum, per hoc quod collectæ reliquiæ diu fervatæ funt, & aliis in cibum fuerunt: Voluit etiam per hoc, miraculum illud firmius difcipulorum cordibus inhærere, quibus & fragmenta portanda præcepit: quoniam eos maxime erudire volebat qui orbis terrarum debebant effe magiftri.

(i) Sed difcipuli fideliter exequuntur: unde fequitur: *Collegerunt ergo &c.* Ubi notandum eft, quod non quantæcumque reliquiæ fuperfunt, neque ad cafum, fed fecundum certitudinem: quia neque plus, neque minus, fed quantum voluit fecit fuperfluum effe. Cuius fignum eft quod cophinus cuiuslibet Apoftoli plenus fuit; cophinus autem vas eft rufticano officio deputatum. Duodecim ergo cophini fignificant duodecim Apoftolos, & eorum imitatores: qui licet in præfenti fint con-

(a) *Al.* accipienti. (b) *Al.* a trigința. (c) *Al.* & oportet fuaderi. (d) *Al.* fuit panes, & pifces.

contemptibiles, spiritualium tamen sacramentorum divitiis sunt interius (a) referti: qui duodecim esse dicuntur, quia fides sanctæ Trinitatis per eos prædicanda erat in quatuor partibus mundi.

LECTIO II.

(a) ILli ergo homines, cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.

(b) Iesus ergo cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus.

(c) Cum autem sero factum esset, descenderunt discipuli eius ad mare: & cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.

(d) Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus.

(e) Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

(f) Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum navi fieri.

(g) Et timuerunt. Ille autem dixit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in navim: & statim navis fuit ad terram in quam ibant.

(a) POsito signo visibili de nutrimento corporali, hic ponitur effectus signi in turbis triplex. Primo quantum ad fidei confessionem; secundo quantum ad intentatam honoris exhibitionem, ibi, *Iesus ergo cum cognovisset &c.* tertio quantum ad diligentem inquisitionem, ibi, *Ut autem sero factum est &c.* Sciendum est circa primum, quod quasi ex ore Iudæorum dictum est in Psal. lxxiii. 9. „ Signa nostra non vidimus, iam non est Propheta. " Erat autem olim consuetudo ut Prophetæ multa signa facerent: unde deficientibus signis, videbatur prophetia cessasse. Cum vero signa vident, redditam sibi prophetiam confitentur. Unde iam tantum de viso miraculo profecerant, quod (b) Dominum Prophetam dicebant. Dicitur ergo: *Illi homines*, qui satiati fuerant ex quinque panibus, *cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta*. Sed tamen nondum ad perfectam fidem pervenerant: quia eum Prophetam credebant qui etiam est Dominus Prophetarum. Nec tamen ex toto falluntur: quia etiam ipse Dominus se Prophetam nominat.

Sciendum est autem, quod Propheta dicitur Videns. I. Reg. ix. 9. „ Qui nunc dicitur Propheta, olim vocabatur Videns. " Visio autem ad vim cognoscitivam pertinet. In Christo autem fuit triplex cognitio. Scilicet sensitiva; & secundum hanc habuit aliquam similitudinem cum Prophetis, inquantum in imaginatione Christi formari poterant aliquæ species sensibiles, quibus futura, vel occulta præsentarentur, præcipue propter passibilitatem, quæ sibi conveniebat propter statum viatoris. Item cognitio intellectiva: & quantum ad hanc non habet similitudinem cum Prophetis; sed etiam est supra Angelos: quia erat comprehensor excellentius quam aliqua creatura. Item cognitio divina: & quantum (c) ad hanc fuit Prophetarum, & Angelorum inspirator; cum omnis cognitio causetur per participationem Verbi divini.

Videntur tamen in Christo excellentiam prophetiæ cognoscere in hoc quod dicunt, *Vere Propheta*. Licet enim multi Prophetæ inter Iudæos fuerint, unus tamen expectabatur in eis præcipuus, secundum illud Deut. xviii. 15. „ Prophetam suscitabit vobis Dominus: " & de hoc loquuntur: unde signanter dicit: *Qui venturus est in mundum*.

(b) Deinde cum dicit, *Iesus ergo cum cognovisset &c.* ponitur secundus effectus quantum ad intentatam honoris exhibitionem, quam tamen Christus refugit. Et ideo primo ponitur conatus plebis; secundo fuga Christi. Conatus quidem, cum dicit: *Ut raperent eum, & facerent eum Regem*: illud enim rapi dicitur quod præter voluntatem, & opportunitatem accipitur. Verum autem erat quod dispositio Dei Patris ab æterno fuerat de regno Christi manifestando; sed manifestatio hæc nondum opportuna erat secundum tempus: nam venerat tunc, sed non regnare, quomodo regnans est in eo quod dicimus (Matth. vi. 10.) „ Adveniat regnum tuum: " ubi regnabit etiam secundum illud quod (d) homo factus est. Et ideo huic manifestationi aliud tempus est ordinatum, quando scilicet erit

(a) *Al.* refecti. (b) *Al.* Deum. (c) *Al.* ad hoc. (d) *Al.* homo factus est Christus.

erit aperta claritas sanctorum eius, post iudicium ab eo factum. De ista manifestatione quærebant discipuli, Act. I. 6. „ Domine, si „ in tempore hoc restitues regnum Israel? “ Credentes ergo turbæ eum regnaturum venisse, volebant eum facere Regem. Cuius ratio est, quia homines frequenter talem in dominum volunt qui eos in temporalibus pascat. Unde quia Christus paverat eos, eum Regem facere voluerunt. Esa. III. 6. „ Ve„ stimentum tibi est: esto princeps noster. “ Unde Chrysostomus dicit: „ Vide quanta est „ gulæ virtus: non eis ultra cura est sabba„ ti trangressionis, nec ultra zelant pro Deo; „ sed omnia remota sunt, ventre repleto: „ sed & Propheta iam erat apud eos, & „ Regem cum inthronizare volebant. “

Fuga autem Christi ponitur, cum dicit: *Fugit iterum in montem ipse solus*. Ubi datur intelligi, quod Dominus videns turbas, de monte descenderat, & circa inferiora loca paverat turbas: nisi enim de monte descendisset, non diceretur iterum fugere in montem.

Sed cum ipse sit vere Rex, quare fugit? Ad quod triplex ratio assignatur. Una quia derogasset dignitati eius, si regnum ab homine recepisset, qui sic Rex erat ut eius participatione Reges omnes essent. Prover. VIII. 15. „ Per me Reges regnant. “ Alia ratio, quia præiudicasset suæ doctrinæ, si claritatem, (a) aut robur ab hominibus accepisset. Sic enim operabatur, & docebat ut totum virtuti divinæ ascriberetur, & non favori humano. Supra V. 41. *Claritatem ab hominibus non accipio*. Tertia ratio est, ut erudiret nos mundanas dignitates contemnere. Infra XIII. 15. *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis*. Eccli. VII. 4. „ Noli quærere ab homine ducatum. “ Sic ergo gloriam mundi recusavit, ut tamen pœnam sponte subiret: secundum illud Hebr. XII. 2. „ Proposito sibi gaudio sustinuit cru„ cem, confusione contempta. “

Sed huic videtur contrarium quod dicitur Matth. XIV. 23. scilicet quod „ ascendit so„ lus in montem orare. “ Sed, secundum Augustinum, hæc non sunt contraria: quia causa fugiendi coniuncta est causæ orandi: tunc enim docet nos Dominus magnam causam esse orandi, cum imminet causa fugiendi.

Mystice autem tunc ascendit in montem quando turbæ refectæ paratæ erant ei subiici: quia tunc ascendit in cælum, quando populi parati erant se veritati fidei subiicere: secundum illud Psal. VII. 8. „ Synagoga po„ pulorum circumdabit te; & propter hanc „ in altum regredere; “ idest, ut circumdet te Synagoga populorum, regredere in altum. Sed dictum est, *Fugit*, ut signaret quod non potuit intelligi altitudo eius: quod enim non intelligimus, dicimus a nobis fugere.

(c) Hic agitur de tertio effectu, scilicet de diligenti inquisitione: & primo quantum ad discipulos; secundo vero quantum ad turbas, ibi, *Altera autem die &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit studium discipulorum; secundo explicat, ibi, *Et tenebræ iam factæ erant &c.* Circa primum duo facit. Primo describit descensum discipulorum ad mare; secundo transitum maris, ibi, *Et cum ascendissent navim &c.* Sciendum ergo circa primum, quod Christus ascendit montem nescientibus discipulis: unde expectaverunt usque ad vesperam, eum venturum esse putantes ad se. Facta autem vespera non ultra sustinent eum non inquirere: tantus eos detinebat amor. Et ideo dicit: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare, requirentes eum.*

Mystice autem per sero, dominica passio, seu ascensio designatur: quamdiu enim Christus præsentia corporali cum discipulis fuit, nulla eos deprimebat turbatio, amaritudo nulla vexabat: Matth. IX. 15. „ Non possunt „ filii sponsi lugere, quamdiu sponsus est cum „ illis: “ sed Christo recedente ab eis, descendunt ad mare, idest ad turbationes sæculi. Psal. CIII. 25. „ Hoc mare ma„ gnum. “

Sed quia amor quo igniti erant non sinebat eos diutius Domini præsentia carere, ideo subdit eorum transitum, cum dicit: *Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.*

(d) Consequenter eum dicit, *Et tenebræ iam factæ erant &c.* explicat quod summatim posuerat: & primo de perventione ad mare; secundo de transitu, ibi, *Mare autem, vento magno flante, exurgebat*. Quantum ad primum dicit: *Tenebræ iam factæ erant, & non (b) venerat ad eos Iesus*: quod nnn sine causa Evangelista exprimit, ut per hoc ferventem eorum ostendat amorem: non enim vespera, nec nox eos detinuit.

Mystice autem tenebræ, caritatis defectum designant: lux enim caritas est, secundum illud I. Ioan. II. 10. „ Qui diligit fra„ trem suum, in lumine est. “ Tenebræ ergo in nobis sunt quando non venit ad nos Iesus lux vera, ut dicitur supra I. in cuius præsentia omnes tenebræ propulsantur.

Sub-

(a) *Al.* etiam. (b) Al. *venit*.

Subtraxit autem Christus se tamdiu discipulis, primo quidem ut sentirent quid esset eius absentia; quod quidem experti sunt in tempestate maris. Hier. II. 19. „ Scito, & „ vide quia malum, & amarum est dereliquisse te Dominum. “ Secundo ut diligentius quærerent. Cant. v. 17. „ Quo abiit di- „ lectus tuus, o pulcherrima mulierum?... . „ & quæremus eum tecum. “

(e) Quantum ad transitum dicit: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat*. Et primo ponitur maris tempestas; secundo Christi apparitio, & tempus apparitionis, ibi, *Et cum remigassent .... vident Iesum*; tertio apparitionis effectus, ibi, *Et timuerunt &c.* Tempestas autem in mari causabatur a flatu exorti venti; & ideo dicit: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat*, in altum. Per ventum illum figuratur tentatio, & persecutio quæ futura est Ecclesiæ propter defectum caritatis: nam, sicut Augustinus dicit, unde caritas refrigescit, inde fluctus augentur, & turbatur navis: nec tamen venti illi, & tempestas, & fluctus, & tenebræ id agebant ut vel navis non promoveretur, vel soluta frangeretur: quia „ qui perseveraverit usque in „ finem, hic salvus erit: “ Matth. XXIII. 13. & ibid. VII. 27. „ Flaverunt venti, & irrue- „ runt flumina; & non cecidit domus. “

(f) Apparitio autem Christi non fuit statim a principio tempestatis, sed post aliquod spatium; & ideo dicit: *Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Iesum*: & hoc ideo ut daretur intelligi, quia Dominus patitur nos ad tempus tribulari, ut virtus nostra probetur; finaliter tamen in necessitate non deserit, sed nobis proximus fit. I.Cor. x. 13. „ Fidelis Deus, qui non patie- „ tur vos tentari supra id quod potestis; sed „ faciet etiam cum tentatione proventum, ut „ possitis sustinere. “ Secundum Augustinum, vigintiquinque stadia, quæ remigant, sunt quinque libri Moysi: nam huiusmodi numerus est quadratus, de hoc numero quinque consurgens in multiplicatione sui in seipsum: quinquies enim quinque sunt vigintiquinque; numerus autem multiplicatus retinet significationem suæ radicis: unde sicut per quinque signatur vetus lex, ita per vigintiquinque signatur perfectio novi testamenti. Per triginta autem signatur perfectio novi testamenti, quæ deerat legi: nam si ipsa quinque multiplicentur per sex qui est numerus perfectus, consurgit numerus terdenarius. Ad eos ergo qui remigant vigintiquinque aut triginta stadia, idest qui implent legem, vel perfectionem evangelicam, venit Iesus, calcans omnes (a) tumores mundi, altitudines sæculi præsentis. Psal. LXXXVIII. 10. „ Tu „ dominaris potestati maris, motum autem „ fluctuum eius tu mitigas. “ Et tunc videbimus Christum proximum navi, quia divinum auxilium approximat. Psal. CXLIV. 18. „ Prope est Dominus omnibus timentibus „ eum. “ Apparet ergo quod qui recte Christum quærunt, eum habent præsentem. Isti autem ferventissime Christum desiderabant: quod patet ex temporis tenebrositate, ex maris tempestate, & ex distantia portus, quibus non obstantibus ad eum ire conabantur. Et ideo Christus adfuit eis.

(g) Effectus autem apparitionis ponit cum dicit: *Et timuerunt. Ille autem dixit eis: Ego sum, nolite timere*. Et primo ponitur effectus interior; secundo exterior, ibi, *Et statim navis fuit ad terram*. Effectus autem interior fuit timor; & ideo ponitur discipulorum timor conceptus ex subita Christi apparitione, cum dicit, *Et timuerunt*, bono timore, qui causatur ex humilitate. Rom. XI. 20. „ Noli „ altum sapere, sed time. “ Vel malo timore, quia, ut dicitur Matth. XIV. 26. „ æsti- „ mabant eum phantasma esse. “ Psal. XIII. 5. „ Trepidaverunt timore ubi non erat ti- „ mor. “ Quoniam timor præcipue carnalibus competit, qui spiritualia expavescunt. Secundo ponitur Christi confortatio contra duplex periculum. Scilicet contra periculum fidei in intellectu; & quantum ad hoc dicit, *Ego sum*, quasi dubitationem omnem repellens. Luc. ult. 39. „ Videte manus meas, „ & pedes meos, quia ego ipse sum. “ Secundo contra periculum timoris in affectu; & quantum ad hoc dicit, *Nolite timere*. Hier. I. 8. „ Ne timeas a facie eorum. “ Psal. XXVI. 1. „ Dominus illuminatio mea, & salus mea: „ quem timebo? “ Tertio ponitur discipulorum affecutio: quia *voluerunt eum accipere in navim*: (b) quo significatur quod quando timor servilis excluditur a cordibus nostris, tunc recipimus Christum, amando, & contemplando. Apoc. III. 20. „ Ego sto ad o- „ stium & pulso: si quis aperuerit mihi, in- „ trabo. “ Effectus autem exterior fuit quantum ad duo. Primo quia (c) sedata est tempestas; secundo quia statim navis fuit ad terram, cum multum ab ea distaret: non enim fallacem, sed tranquillam præbuit eis navigationem; & volens maius miraculum operari, navem non ascendit. Sic ergo triplex hic concurrit miraculum, scilicet ambulatio supra mare, subita tempestatis cessatio, & di-

(a) Al. rumores. (b) Al. quod. (c) Al. Sedata tempestate.

distantis navis ad portum deductio: ut discamus, quod fideles in quibus est Christus, (a) tumorem mundi premunt, fluctus tribulationum calcant, & velociter ad terram viventium transeunt, secundum illud Psal.cxlii. 10. „ Spiritus tuus bonus deducet me in terram.

Sed hic est multiplex quæstio. Una est circa litteram, in qua videtur Matthæi contrarium dicere: nam Matth. xiv. dicitur, quod discipuli venerunt ad mare de mandato Domini; hic autem, quod descenderunt quærentes eum. Alia quæstio est, quod Matthæus ibidem dicit, quod discipuli mare transfretantes venerunt in terram Genesareth; hic autem dicitur, quod venerunt Capharnaum. Tertia quæstio est, quod Matthæus dicit, quod Christus intravit navem; hic autem, quod non.

Sed de his tribus breviter expediens se Chrysostomus dicit, istud non fuisse idem miraculum cum illo Matthæi: nam, ut ipse dicit, Christus frequenter huiusmodi miraculum fecit ambulans supra mare, non tamen coram turbis, sed coram discipulis suis, ne turbæ crederent eum non verum corpus habere. Secundum Augustinum autem dicitur, & verius, idem miraculum fuisse quod hic Ioannes narrat, & ibi Matthæus. Et ideo ad primam quæstionem respondens dicit, quod non refert quod dicit Matthæus eos præcepto Christi ad mare descendisse. Potuit enim esse quod Dominus hoc eis mandasset, & ipsi descenderint credentes Christum cum eis navigaturum: unde expectarent eum usque ad noctem. Et quia Christus non venit, tunc ipsi transierunt mare. Ad secundam quæstionem est duplex responsio. Una est, quia Capharnaum, & Genesareth ex eodem littore sunt, & vicinæ. Et forte discipuli pervenerunt trans mare in confinio utriusque; & ideo Matthæus nominat unam, & Ioannes aliam. Vel potest dici, quod Matthæus non dicit, quod statim venerunt in Genesareth, & ideo forte primo venerunt Capharnaum, & postea in Genesareth &c.

LECTIO III.

(a) Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi, nisi una, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim, sed soli discipuli eius abiissent.

(b) Aliæ vero supervenerunt naves a Tiberiade iuxta locum ubi manducaverunt panem, gratias agentes Deo.

(c) Cum ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in naviculas, & venerunt Capharnaum, quærentes Iesum. Et cum invenissent eum trans mare dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

(d) Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

(e) Operamini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam:

(f) Quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater signavit Deus.

(g) Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera Dei? Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

(h) Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum ut videamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.

(a) Postquam Evangelista posuit quomodo discipuli inquisierunt Christum, hic consequenter agit de turbis cum quærentibus. Et primo ponitur motivum ad inquirendum; secundo inquirendi opportunitas, ibi, *Aliæ vero supervenerunt naves &c.* tertio ponitur ipsa inquisitio, ibi, *Cum ergo vidisset turba &c.* Movit autem ad inquirendum Christum turbas miraculum præcedens, scilicet quod absque vehiculo mare transierit. Quod quidem innotuit eis, eo quod de sero non erat in littore, quod erat iuxta locum ubi fecerat miraculum de panibus, ubi una navis tantum erat, quæ quidem navis cum discipulis ad aliam partem transfretavit absque Christo. Unde cum de mane non invenissent Christum ex eadem parte, ex qua fuerat præcedenti die, sed iam erat ex alia parte, nec habuisset

(a) *Al.* timorem,

set aliquam aliam navem in qua transiret, suspicati sunt quod supra mare ambulans transivisset: & hoc est quod dicit: *Altera die*, ab ea qua fecerat miraculum de panibus, *turba quæ stabat trans mare*, ubi miraculum fecerat, *vidit quod navicula alia non erat ibi nisi una*, quia in præcedenti die non fuerat nisi illa tantum, & vidit *quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim &c.* Per hanc unam navem significatur Ecclesia, quæ est una, unitate fidei, & sacramentorum. Ephes. IV. 5. „ Una fides, unum baptisma. " Per hoc autem quod Iesus non est cum discipulis, significatur corporalis separatio Christi ab eis in Ascensione. Marc. ult. 19. „ Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum. "

(b) Opportunitas autem inquirendi datur ex adventu aliarum navium ab alia parte maris, cum quibus poterant transire ad quærendum Christum: & ideo dicit: *Aliæ vero naves supervenerunt*, ex alia parte, scilicet *a Tiberiade, iuxta locum ubi manducaverunt panes &c.* Per istas alias naves quæ supervenerunt, significantur conventicula hæreticorum, & eorum qui quæ sua sunt, quærunt, & non quæ Iesu Christi: infra (hoc cap.) *Quæritis me, quia manducastis ex panibus meis*: & quæ sunt separatæ vel fide quantum ad hæreticos, vel caritate carentes (a) quantum ad carnales, qui non sunt proprie in Ecclesia, sed tamen sunt iuxta eam, inquantum simulatam fidem prætendunt, & speciem sanctitatis habent: secundum illud II. Tim. III. 5. „ Habentes quidem speciem (b) pietatis, virtutem autem eius abnegantes. " Et II. Corinth. XI. 14. „ Non est mirum si ministri satanæ transformant se. "

(c) Sed inquisitio fuit studiosa: unde dicit: *Cum ergo vidisset turba &c.* Et primo ostendit quomodo inquirit turba Christum; secundo quomodo inventum interrogat. Dicit ergo primo, quod *cum vidisset turba quod Iesus non erat ibi, nec discipuli eius, ascenderunt in naviculas*, quæ venerant a Tiberiade, *quærentes eum*: quod est laudabile. Esa. LV. 6. „ Quærite Dominum dum inveniri potest. " Et Psal. LXVIII. 33. „ Quærite Dominum, & vivet anima vestra. " Sed inventum interrogant: unde dixit: *Et cum turbæ invenissent eum*, scilicet Christum, *trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Sed hæc quæstio dupliciter potest intelligi. Uno modo ut quærant tantum de tempore; & tunc, secundum Chrysostomum, exprobranda est eorum ruditas, qui post tantum miraculum non quærunt de modo transeundi, qualiter scilicet sine navi transisset; sed tantum de tempore transitus. Vel potest dici, quod per hoc quod dicunt, *Quando*, non solum quærunt de tempore, sed etiam de aliis circumstantiis quæ concurrerunt ad transitum miraculosum.

Sed attende, quod supra post refectionem volebant eum facere Regem; nunc vero eum præsentem habent, nec eum Regem facere volunt. Cuius ratio est, quia ipsi volebant eum facere Regem concitati a passione lætitiæ causatæ a refectione; passiones autem huiusmodi cito transeunt: & ideo ea quæ secundum ipsas passiones disponuntur, transitoria sunt; quæ vero ratione disponuntur, magis permanent. Eccli. XXVII. 12. „ Homo sapiens in sapientia sua permanet sicut sol; „ stultus autem ut luna mutatur. " Prov. XI. 18. „ Impius facit opus instabile. "

(d) Consequenter cum dicit, *Respondit eis Iesus &c.* agit Dominus de cibo spirituali: & primo proponit veritatem de spirituali; secundo contradictionem (c) excludit, ibi, *Murmurabant ergo Iudæi de illo*. Circa primum tria facit. Primo proponit veritatem spiritualis cibi; secundo insinuat eius originem, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum? &c.* tertio docet modum capiendi ipsum cibum, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc*. Circa primum duo facit. Primo ostendit cibum spiritualem, & eius virtutem; secundo manifestat eum quis sit, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* Circa primum duo facit. Primo arguit perversam eorum cupiditatem; secundo hortatur ad veritatem, ibi, *Operamini &c.* Dicit ergo: *Amen amen dico vobis*, licet ostendatis vos quasi devotos, tamen *quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis*; quasi dicat: Propter carnem me quæritis, non propter spiritum, quia scilicet ut iterum pascamini. Et, sicut Augustinus dicit, locum istorum tenent qui quærunt Iesum, non propter seipsum, sed ut aliqua commoda sæcularia consequantur: sicut sunt illi qui negotia habentes, ad prælatos, & clericos accedunt, non propter Christum, sed ut eorum intercessione promoveantur apud magnates: sicut sunt illi qui ad Ecclesias confugiunt, non propter Iesum, sed quia a potentioribus premuntur: sicut etiam sunt illi qui ad sacros ordines ad Dominum appropinquantes, non eisdem merita virtutum, sed subsidia vitæ præsentis inquirunt, scilicet divitias, & honores, ut Gregorius dicit XXXIII. Moral.

(a) *Al.* quantum ad carnales ab Ecclesia; sed tamen &c. (b) *Al.* sanctitatis. (c) *Al. deest* excludit.

Et hoc patet: nam facere signa, virtutis divinæ est; sed manducare panem multiplicatum, est temporale. Qui ergo non veniunt ad Christum propter virtutem quam in eo vident, sed propter hoc quod ex panibus manducant, non Christo serviunt, sed suo ventri, ut dicitur Phil. 3. & Psal. xlviii. 19. „ Confitebitur tibi cum benefeceris ei. "

(e) Ad veritatem eos reducit proponendo eis spiritualem cibum, dicens: *Operamini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam*. Et primo proponit eius virtutem; secundo eius auctoritatem, ibi, *Quem Filius hominis dedit vobis*. Virtus illius cibi consideratur in hoc quod non perit. Unde sciendum est circa hoc, quod corporalia sunt quædam similitudines spiritualium, utpote ab eis causata & derivata; & ideo imitantur ipsa spiritualia aliquo modo: (a) unde sicut corpus sustentatur cibo, ita illud quo sustentatur spiritus, dicitur eius cibus, quicquid sit illud. Illud autem quo sustentatur corpus, cum transeat in corporis naturam, corruptibile est; sed cibus quo sustentatur spiritus, est incorruptibilis, quia non mutatur in ipsum spiritum, sed potius e converso spiritus in cibum. Unde (b) dictum est Augustino: „Ci„ bus sum grandium: (c) cresce, & man„ ducabis me: nec tu me mutabis in te, ut „ cibum carnis tuæ, sed mutaberis in me: " ut dicitur Lib. Confess. Et ideo dicit Dominus, *Operamini*; idest, operando quærite, seu operibus mereamini, *non cibum qui perit*, scilicet corporalem: I. Cor. vi. 13. „ Esca ven„ tri, & venter escis, Deus autem & hunc, „ & hanc destruet: " quia non semper erit usus ciborum: *sed* illum cibum *operamini*, scilicet spiritualem, *qui manet in vitam æternam*: qui quidem cibus est ipse Deus, inquantum est veritas contemplanda, & bonitas amanda, quibus reficitur spiritus. Prov. ix. 5. „ Comedite panem meum. " Eccli. xiii. 3. „ Cibavit illum pane vitæ, & intellectus." Item ipsa obedientia divinorum mandatorum. Supra iv. 34. *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me*. Item ipse etiam Christus. Infra eodem: *Ego sum panis vitæ*. Item: *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus*. Et hoc inquantum est coniuncta Verbo Dei, quod est cibus quo Angeli vivunt. Similem autem differentiam assignavit supra iv. 13. de potu corporali, & potu spirituali, cum dixit: *Qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*: quam hic assignat inter cibum corporalem & spiritualem. Cuius ratio est, quia corporalia sunt corruptibilia, spiritualia vero, & maxime Deus, sunt æterna.

Sed sciendum est, secundum Augustinum Lib. de Operibus Monachorum, quod ex hoc verbo, scilicet *Operamini non cibum qui perit*, quidam monachi erroris causam sumpserunt, dicentes, spirituales viros non debere aliquid corporaliter operari. Sed hic intellectus est falsus, quia Paulus, qui maxime spiritualis fuit, propriis manibus laboravit, ut habetur Ephes. iv. 28. (d) ubi ipse dicit: „ Qui fu„ rabatur iam non furetur; magis autem la„ boret manibus suis. " Ergo est verus intellectus, ut opus nostrum, idest principale studium, & intentionem nostram dirigamus ad quærendum cibum qui ducit ad vitam æternam, scilicet bona spiritualia. Ad temporalia autem non debemus principaliter attendere, sed accessorie, idest solum ea procurare ratione corporis corruptibilis, quod sustentari oportet quamdiu in hac vita vivimus. Unde contra hoc signanter dicit Apostolus, II. Thess. iii. 10. „ [illegible]ui non laborat non „ manducet; " quasi diceret: Qui dicunt, quod nihil corporale est operandum, quia comestio est quid corporale, tales non debent comedere.

(f) Consequenter cum dicit, *Quem Filius hominis dabit vobis*, ponit spiritualis cibi datorem: & primo ponit actorem (e) huius cibi; secundo manifestat unde habeat auctoritatem cibandi. Actor autem & dator cibi spiritualis est Christus; & ideo dicit: *Quem*, scilicet cibum qui non perit, *Filius hominis dabit vobis*. Si dixisset, Filius Dei, non fuisset visum mirum; sed hoc quod Filius hominis dat eum, magis elevat ad attentionem. Spiritualiter tamen ideo Filius hominis dat, quia natura humana infirma per peccatum fastidiebat spiritualem cibum, nec poterat ipsum in sua spiritualitate sumere: unde oportuit quod Filius Dei carnem sumeret, & per eam nos reficeret. Psal. xxii. 2. „ Parasti in conspectu „ meo mensam. " Unde autem habeat auctoritatem dandi, subdit cum dicit: *Hunc enim Pater signavit Deus*; quasi dicat: (f) Quod Filius hominis dabit, hoc non habet nisi inquantum singularitate, & eminentia plenitudinis gratiæ præcellit omnes filios hominum: unde dicit: *Hunc*, scilicet Filium hominis, *Pater signavit*; idest, signanter distinxit a ceteris. Psal. xliv. 8. „ Vnxit te „ Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consor„ tibus tuis. " Vel, secundum Hilarium, *signavit*, idest sigillavit. Quando autem sigillum

(a) *Al. deest* unde. (b) *Al.* dictum est ab Augustino. (c) *Al.* crede. (d) *Al. omittitur* ubi. (e) *Al.* unius. (f) *Al.* Filius hominis dabit, cum hoc non habeat, inquantum &c.

lum in cera imprimitur, cera retinet totam figuram sigilli, sicut & Filius totam figuram Patris accepit. Est autem duplex receptio quam Filius recipit a Patre. Una æterna, & de hac non intelligitur quod hic dicitur, *Signavit*, (*a*) quia in sigillatione aliud est natura recipiens, & aliud imprimens. Sed hoc intelligitur de mysterio incarnationis, quia in natura humana Deus Pater impressit Verbum, qui „ est splendor, & figura substan„ tiæ eius: " ut dicitur Hebr. I. 3. Vel, secundum Chrysostomum, *signavit*; idest, ad hoc specialiter eum Deus Pater instituit ut daret vitam æternam mundo. Infra X. 10. *Ego veni ut vitam habeant &c.* Sic enim quando aliquis eligitur ad aliquod magnum officium peragendum, dicitur signari ad illud officium. Luc. X. I. „ Post hæc designavit „ (*b*) Dominus & alios septuaginta discipu„ los &c. " Vel *signavit*, idest manifestavit per vocem in baptismo, & per opera, ut dictum est supra V.

(g) Consequenter cum dicit: *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* manifestat quid sit cibus spiritualis. Et primo ponitur quæstio Iudæorum; secundo subditur responsio Iesu Christi, ibi, *Respondit Iesus &c.* Circa primum sciendum est, quod Iudæi instructi ex lege, credebant nihil æternum esse nisi Deum. Unde cum dixisset, quod cibus spiritualis permaneat in vitam æternam, intellexerunt cibum illum esse aliquid divinum. Et ideo quærentes non de cibo, sed de opere Dei mentionem faciunt, cum dicunt: *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* In quo non longe errat a veritate, cum nihil aliud sit cibus spiritualis quam operari opera Dei. Luc. XVIII. 18. „ Quid facien„ do vitam æternam possidebo? " Responsio Domini ponitur, cum dicit: *Hoc est opus Dei ut credatis in illum &c.*

Ubi considerandum est, quod Apostolus Rom. IV. distinguit fidem ab operibus, dicens, quod Abraham non est iustificatus ex operibus, sed ex fide. Quid est ergo quod hic Dominus dicit, ipsam fidem, seu credere, esse opus Dei? Sed ad hoc est duplex responsio. Una, quod Apostolus non distinguit fidem ab operibus simpliciter, sed ab exterioribus. Sunt enim quædam opera exteriora, quæ exercentur corporalibus membris, quæ quia magis nota sunt, secundum communem usum opera dicuntur: alia vero sunt interiora, quæ exercentur in ipsa anima, quæ non sunt nota nisi sapientibus, & quæ convertuntur ad cor. Alio modo dicitur, quod ipsum credere potest computari inter opera exteriora non quod fides sit ipsa opera, sed eorum principium: unde & signanter dicit: *Ut credatis in illum*. Differt enim dicere credere Deum, sic enim designo obiectum; & credere Deo, quia sic designo testem; & credere in Deum, quia sic designo finem: ut sic Deus possit haberi ut obiectum fidei, ut testis, & ut finis; sed aliter, & aliter: quia obiectum fidei potest esse creatura, credo enim cælum esse creatum; similiter & creatura potest esse testis fidei, credo enim Paulo, seu cuicumque sanctorum: sed fidei finis non potest esse nisi Deus: nam mens nostra solum in Deum fertur sicut in finem. Finis autem cum habeat rationem boni, est obiectum amoris; & ideo credere in Deum ut in finem, est proprium fidei formatæ per caritatem: quæ quidem fides sic formata, est principium omnium bonorum operum; & intantum ipsum credere dicitur opus Dei.

Sed si fides est opus Dei, quomodo homines faciunt opera Dei? Sed hoc solvitur per Esa. XXVI. 12. cum dicit: „ Omnia opera no„ stra operatus est in nobis. " Nam hoc idem quod credimus, & quicquid operamur boni, est in nobis a Deo. Philip. II. 13. „ Ipse est qui operatur in nobis & velle, „ & perficere. " Et ideo signanter dicit, credere esse opus Dei, ut ostendat fidem esse donum Dei, ut dicitur Ephes. II.

(h) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum?* agitur de origine cibi: & primo ponitur quæstio Iudæorum; secundo responsio (*c*) Christi, ibi, *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo*. Circa primum tria faciunt. Primo petunt signum; secundo determinant ipsum; tertio inducunt Scripturæ testimonium. Signum autem petunt proponendo quæstionem: unde *dixerunt illi: Quod tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi?* Hæc autem quæstio aliter inducitur ab Augustino, & aliter a Chrysostomo. Chrysostomus enim dicit, quod Dominus invitaverat eos ad fidem. Argumenta autem ad fidem inducentia sunt miracula. I. Cor. XIV. 22. „ Signa data sunt „ infidelibus. " Et ideo ad hoc quærunt signum quo credant: mos enim est Iudæis signa petere. I. Cor. I. 22. „ Quoniam Iudæi „ signa quærunt. " Unde dicit: *Quod ergo signum tu facis?*

Sed hoc ridiculosum videtur, quod propter hoc quærant aliqua miracula, quia statim fecerat aliqua multiplicando panes, & ambulando supra mare, quę in præsentia extiterant,

(a) *Al.* quia sigillatio est aliud cum natura recipiens: aliud imprimens. (b) *Al.* Deus. (c) *Al.* dei Christi.

rant, quibus credere possent. Sed hoc ideo dicunt, ut provocent Dominum, & inducant ut semper eos pasceret. Quod patet, quia nullam mentionem faciunt de alio signo, nisi de eo quod factum est in eorum parentibus per Moysen quadraginta annis, ut quasi per hoc petant quod semper eos pascat: unde dicunt: *Patres nostri manducaverunt manna in deserto*. Nec dicunt: Deus pavit patres nostros manna, ne videantur velle æquare eum Deo. Similiter non dicitur, Moyses pavit eos, ne videantur Moysen præferre Christo, quasi in hoc eum allicere volentes, ut continue eos pascat. De cibo illo dicitur Exod. 16. & in Psalm. lxxvii. 25. „ Panem „ Angelorum manducavit homo. " Augustinus autem dicit, quod Dominus dixit se daturum eis cibum qui permanet in vitam æternam, unde quasi videtur se Moysi præferre. Iudæi autem Moysen reputabant maiorem Christo: unde dicebant infra ix. 29. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit*. Unde requirebant quod Christus faceret aliqua maiora quam Moyses fecerit; & ideo reducunt in memoram ea quæ Moyses fecit, dicentes: *Patres nostri manducaverunt manna in deserto*; quasi dicerent: Hoc quod dicis de te, maius est quam illud quod fecit Moyses: quia promittis, cibum qui non pertit; sed manna quod dabat Moyses, si servabatur in alium diem, vermibus scaturiebat. Si ergo vis ut credamus tibi, facias aliquid maius Moyse: nam quod fecisti non est maius, quia satiasti (a) quinque millia hominum, sed quinque panibus hordeaceis, & semel tantum; ille vero totum populum satiavit manna de cælo annis quadraginta, & hoc in deserto, sicut scriptum est in Psal. lxxvii. 24. „ Panem de cælo dedit eis manducare. "

LECTIO IV.

(a) Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo; sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.

(b) Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

(c) Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.

(d) Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ.

(e) Qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet in æternum.

(f) Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis.

(g) Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.

(h) Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras.

(i) Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

(k) Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.

(l) Hæc est autem voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.

(m) Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

(a) Posita Iudæorum interrogatione, hic ponitur responsio Christi. Et primo ostendit originem cibi spiritualis; secundo probat eam, ibi, *Panis enim verus est qui de cælo descendit*. Circa primum sciendum est, quod Iudæi duo proposuerant Christo circa originem cibi corporalis, quem patres eorum habuerunt; scilicet datorem, qui fuit Moyses, & locum, quia de cælo; & ideo (b) Dominus circa originem cibi spiritualis hæc duo removens, ponit alium esse datorem cibi spiritualis, & alium locum: unde dicit, removendo prædicta: *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo*. Alius est qui dat, quia Pater meus non panem corporalem, sed panem verum de cælo.

Sed contra. Numquid non vere panis fuit quem habuerant patres in deserto? Respondeo: Si accipiatur verum secundum quod dividitur contra falsum, sic panis ille verus fuit, non enim falsum erat miraculum de manna: si autem accipiatur verum, prout veritas dividitur contra figuram, sic panis ille non fuit verus, sed figura panis spiritualis, scilicet Domini nostri Iesu Christi, quem ipsum manna significabat, ut dicit Apostolus, I. Corinth. x. 3. „ Omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt. "

Item

(a) *Al.* quinque millia hominum quinque panibus &c. *Item*: quinque millia hominum, sed panibus &c.
(b) *Al.* quia Dominus.

Item contra hoc quod dicit, *Non dedit vobis panem de cælo*, est quod dicitur in Psal. lxxvii. 24. „ Panem cæli dedit eis. “ Respondeo: Cælum accipitur tripliciter. Quandoque pro aere. Matth. xiii. 4. „ Volucres „ cæli comederunt illud. “ Et in Psal. xvii. 14. „ Intonuit de cælo Dominus. “ Quandoque pro cælo sidereo, secundum illud Psal. cxiii. 16. „ Cælum cæli Domino. “ Et Matth. xxiv. 29. „ Stellæ cadent de cælo. “ Quandoque vero pro ipsis spiritualibus bonis. Matth. v. 12. „ Gaudete, & exultate, quia „ merces vestra multa est in cælo. “ Manna ergo de cælo fuit non sidereo, seu spirituali, sed aereo. Vel dicitur de cælo inquantum erat figura veri panis cælestis Domini nostri Iesu Christi.

(b) Consequenter cum dicit, *Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo*, probat quod sit de cælo & per effectum eius: verum enim cælum est spiritualis naturæ, cui per se convenit vita, & ideo per se vivificat. Infra (hoc cap.) *Spiritus est qui vivificat*. Ipse autem Deus est auctor vitæ. Ex hoc ergo cognoscitur quod panis iste spiritualis est de cælo, cum faciat proprium effectum, si dat vitam: nam panis ille corporalis vitam non dabat, quia omnes qui manna manducaverunt, mortui sunt; iste autem dat vitam; & ideo dicit: *Panis verus est*, & non figuralis, *qui de cælo descendit*. Et hoc patet, quia *dat vitam mundo*: nam Christus, qui est verus panis, quos vult vivificat. Infra x. 10. *Ego veni ut vitam habeant &c.* Ipse etiam de cælo descendit: supra iii. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo*. Sic ergo Christus verus panis, vitam dat mundo ratione suæ divinitatis, & descendit de cælo ratione humanæ naturæ. Nam, ut supra iii. dictum est, descendisse de cælo dicitur assumendo humanam naturam. Phil. ii. 7. „ Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. “

(c) Hic agitur de adeptione cibi spiritualis: & primo ponitur petitio ipsius cibi; secundo ponitur expositio, ibi, *Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ*: ubi ostendit modum adeptionis. Sciendum est autem circa primum, quod Iudæi verba Domini carnaliter intelligebant; & ideo quia in desiderio carnalium erant, cibum carnalem petunt a Christo: unde dixerunt ad eum: *Domine, semper da nobis hunc panem*, qui reficiat hoc modo. Et Samaritana verbum de aqua spirituali carnaliter intelligebat, & indigentia carere volens dixit (supra iv. 15.) *Domine, da mihi hanc aquam*. Et licet isti verba Domini carnaliter de cibo intelligant, & carnaliter petant; tamen eorum petitio spiritualiter intellecta, nobis competit: Matth. vi. 11. „ Panem nostrum quotidianum da nobis hodie: “ quia non possumus sine hoc pane vivere.

(d) Consequenter cum dicit, *Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ*, ostendit modum adeptionis: ostendens primo quid sit iste panis; secundo quomodo acquiratur, ibi, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*. Circa primum tria facit. Primo ponit expositionem panis prædicti; secundo expositionis rationem assignat, ibi, *Qui venit ad me, non esuriet*; tertio exponendi necessitatem manifestat, ibi, *Sed dixi vobis &c.* Dixit ergo eis Iesus: *Ego sum panis vitæ*: nam, sicut supra dictum est, verbum sapientiæ est specialis cibus mentis, quia eo mens sustentatur. Eccli. xv. 3. „ Cibavit illum pane vitæ, & intelle„ ctus. “ Dicitur autem panis sapientiæ esse panis vitæ ad differentiam panis corporalis, qui est panis mortis, qui non competit nisi ad restaurandum defectum mortalitatis, unde & solum in hac vita mortali necessarius est; sed panis sapientiæ divinæ est per se vivificativus, nec habet mortem contrariam. Item panis corporalis non dat vitam, sed tantum præexistentem sustentat ad tempus; sed panis spiritualis ita vivificat quod dat vitam: nam anima incipit vivere per hoc quod adhæret verbo Dei. Psal. xxxv. 10. „ Apud te „ est fons vitæ. “ Quia ergo omne verbum sapientiæ derivatur a Verbo Dei unigenito: Eccli. i. 5. „ Fons sapientiæ Unigenitus Dei, „ residens in excelso: “ ideo ipsum Dei Verbum principaliter dicitur panis vitæ: & ideo Christus dicit: *Ego sum panis vitæ*. Et quia caro Christi ipsi Verbo Dei unita est, habet etiam quod sit vivificativa, unde & corpus sacramentaliter sumptum vivificativum est: nam per mysteria quæ Christus in carne sua complevit, dat vitam mundo; & sic caro Christi, propter Domini verbum, panis est, non consuetæ vitæ, sed illius quæ morte non reseratur: & ideo caro Christi dicitur panis. Genes. penult. 20. „ Asser, pinguis panis „ eius. “ Significatur etiam per manna, I. Corinth. xi. Manna interpretatur Quid est hoc? quia Iudæi illud videntes admirabantur, dicentes unus ad alium, Quid est hoc? Sed nihil est admirabilius quam Filius Dei homo factus, ita ut cuilibet contingat quærere, Quid est hoc? idest, quomodo Filius Dei, Filius hominis est; quomodo ex duabus naturis sit una persona Christi? Esa. ix. 6. „ Vocabitur nomen eius admirabilis. “ Est etiam mirabile quomodo Christus sit sub sacramento.

(e) Con-

(e) Consequenter cum dicit, *Qui venit ad me, non esuriet*, assignat rationem expositionis, & hoc ex effectu istius panis. Panis enim corporalis comestus non in perpetuum famem aufert, cum corrumpatur, & reficiat, & ideo exigitur ad nutrimentum; panis autem spiritualis dans per se vitam, numquam corrumpitur; & ideo homo semel comedens, numquam esurit: & ideo dicit: *Qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet in æternum*. Hoc autem quod dicit, scilicet *Qui venit, & qui credit, non esuriet, nec sitiet*, non differunt secundum Augustinum, quia idem est venire ad eum, & credere in eum: quia ad Deum venimus non passibus corporis, sed mentis, quorum primus est fides. Idem est etiam comedere & bibere: utroque enim significatur æterna satietas, ubi nulla est egestas. Matth. v. 6. „ Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur: " ut sit idem cibus sustentans, & potus refrigerans. Causa autem quare temporalia non auferunt sitim in perpetuum, una quidem est, quia non simul sumuntur, sed paulatim, & quasi cum motu, & ideo semper restat aliquid sumendum; & propter hoc sicut congruit delectatio, & satietas ex iam sumpto, ita & desiderium restat ex sumendo. Alia vero est, quia corrumpuntur, unde remanet memoria ex corrupto, & generatur iterato desiderium eorum. Spiritualia vero & simul sumuntur, & non corrumpuntur, nec deficiunt; & ideo eorum satietas manet in perpetuum. Apoc. VII. 16. „ Non esurient, neque sitient. " Psal. XXXV. 10. „ Adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua (idest in spiritualibus bonis) usque in finem. "

(f) Consequenter cum dicit, *Sed dixi vobis &c.* ponitur exponendi necessitas: posset enim aliquis dicere: Nos quæsivimus panem; sed tu non respondes: Dabo vobis illum; vel, Non dabo; sed potius dicis: *Ego sum panis vitæ*: & ideo non videtur bona responsio tua. Sed quod bona sit, ostendit Dominus dicens: *Dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis*: quod idem est ac si aliquis haberet panem coram se, ignorans illum; & dicatur ei: Ecce panis coram te est. Et ideo dicit: *Dixi vobis* (*Ego sum panis vivus*) *& vidistis me, & non credidistis*; idest, desideratis panem, & habetis illum coram vobis; & tamen non sumitis, quia non creditis. In quo eorum incredulitatem improperat eis. Infra XV. 24. *Sed viderunt, & oderunt me, & Patrem meum*.

(g) Consequenter cum dicit, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*, ostendit quomodo acquiratur: & primo ponit modum acquirendi; secundo finem perventionis, ibi, *Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras*; tertio manifestat quod dicit, ibi, *Quia descendi de cælo &c.* Sciendum est circa primum, quod ipsum credere nostrum est nobis ex dono Dei. Ephes. II. 8. „ Gratia salvati estis, „ & non ex vobis, Dei enim donum est. " Philip. I. 29. „ Vobis datum est ut non solum „ in illum credatis, sed ut etiam pro illo „ patiamini. " Dicitur autem quandoque Deus Pater dare Filio homines credentes, sicut hic: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*. Quandoque Filius dat Patri, sicut illud I. Corinth. XV. 24. „ Cum tradiderit regnum Deo „ & Patri. " Ex quo intelligimus quod sicut Pater dans non adimit sibi regnum, ita nec Filius. Pater autem Filio dat, inquantum facit hominem verbo suo adhærere. I. Corinth. I. 9. „ Per quem (scilicet Patrem) vocati „ estis in societatem Filii eius. " Filius vero tradit Patri, inquantum Verbum est manifestativum ipsius Patris. Infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus*. Sic ergo dicit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*; idest, qui in me credunt, quos Pater mihi facit adhærere ex dono suo.

Sed diceret forte aliquis, quod non necessarium est quod aliquis dono Dei utatur: multi enim (a) recipiunt donum Dei, qui non utuntur eo. Quomodo ergo dicit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*? Ad quod dicendum est, quod in datione ista non solum intelligitur habitus, qui est fides, & huiusmodi, sed etiam interior instinctus ad credendum. Quicquid autem facit ad salutem, totum est ex dono Dei.

Sed restat quæstio: quia si omne quod dat Pater Christo, ad eum vadit, ut ipse dicit, illi soli ad Deum vadunt quos Pater dat ei: non ergo debet imputari illis qui non vadunt, cum non dentur ei. Ad quod dicendum, quod non imputatur eis, si absque auxilio Dei ad fidem venire non possunt; sed hoc ei imputatur qui non venit, quia impedimentum præstat quod non veniat, avertens se a salute, cuius via, quantum in se est, omnibus est aperta.

(h) Finis autem perventionis ponitur cum dicit: *Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras*. Posset enim aliquis dicere: Veniemus ad te; sed tu non recipies nos. Et ideo dicit, hoc excludens: *Eum qui venit ad me*, passibus fidei, & bonis operationibus, *non eiiciam*

(a) *Al.* respiciunt.

eiciam foras: in quo dat intelligere, (a) esse se intus: illud est enim intus unde exitur foras. Attendamus ergo quid sit istud intrinsecum, & quomodo inde eiiciantur.

Sciendum quidem igitur est, quod omnia visibilia cum dicantur esse quasi quædam exteriora respectu spiritualium, quanto aliquid est magis spirituale, tanto magis est intrinsecum. Ergo duplex est intrinsecum. Unum est profundissimum, scilicet gaudium vitæ æternæ, quod, secundum Augustinum, est magis penetrale & dulce secretum sine tædio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum, & dolorum: de quo dicitur Matth. xxv. 21. „ Intra in gau„ dium domini tui. " Et Psal. xxx. 21. „ Abs„ condes eos in abscondito faciei tuæ; " idest, in plena visione tuæ essentiæ. Et ab hoc intrinseco nullus eiicietur. Apoc. III. 12. „ Qui vicerit, faciam illum columnam in „ templo Dei vivi, & foras non egredietur „ amplius: " quia, ut dicitur Matth. xxv. 46. „ ibunt iusti in vitam æternam. " Aliud intrinsecum est rectitudo conscientiæ, quæ est spirituale gaudium; & de hoc dicitur Sapient. VIII. 16. „ Intrans in domum meam, „ conquiescam. " Et Canticorum 1. 3. „ In„ troduxit me Rex in cellaria sua. " Et de isto aliqui eiiciuntur. Et ideo quod Dominus dicit, *Non eiiciam foras*, potest dupliciter intelligi. Uno modo ut illi dicantur ad ipsum venire qui sunt dati ei a Patre per æternam prædestinationem: & de illis dicit: *Eum qui venit ad me*, prædestinatus a Patre, *non eiiciam foras*. Rom. XI. 2. „ Non repulit Deus „ plebem suam quam elegit. " Alio modo quia illi qui egrediuntur non tamquam a Christo eiecti egrediantur; sed causa eiectionis sit ex parte ipsorum, qui per infidelitatem, & peccata, a secreto rectæ conscientiæ recedunt. Et sic dicitur: *Non eiiciam ego foras*; sed ipsi se eiiciunt. Hier. XXIII. 33. „ Vos „ estis onus, proiiciam vos, dicit Dominus. " Et hoc modo eiectus est foras qui ad nuptias intraverat, non habens vestem nuptialem, ut dicitur Matth. XXII.

(i) Rationem autem præmissorum assignat, cum dicit: *Quia descendi de cælo &c.* Et primo ponit propositum de implenda voluntate Patris; secundo manifestat quæ sit voluntas Patris, ibi, *Hæc est voluntas eius qui misit me Patris*; tertio ostendit finalem voluntatis impletionem, ibi, *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*.

Circa primum sciendum est, quod littera ista potest legi dupliciter. Uno modo secundum Augustinum, alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem sic. *Eum qui venit ad me, non eiiciam foras*; & hoc ideo, quia ille venit ad me qui meam humilitatem imitatur. Matth. XII. 28. cum diceret Dominus: „ Venite ad me omnes qui „ laboratis: " consequenter subdit: „ Disci„ te a me, quia mitis sum, & humilis cor„ de. " Vera autem Filii Dei mititas in hoc est, quia voluntatem suam supposuit voluntati Patris. Et ideo dicit: *Non eiiciam, quia descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*. (b) Propterea anima a Deo exiit, quia superba erat; & ideo necesse est humilitate regredi veniendo ad Christum per imitationem suæ humilitatis, quæ in hoc est quod non facit voluntatem suam solum, sed Dei Patris.

Sciendum est autem, quod in Christo fuit duplex voluntas. Una secundum humanam naturam, quæ est sibi propria, & natura, & voluntate Patris; alia secundum naturam divinam, quæ est eadem cum voluntate Patris. Voluntatem ergo suam, scilicet humanam, ordinavit sub voluntate divina, quia obedientiam suam sub effectu paternæ voluntatis ostendit ipse, volens voluntatem Patris explere. Psal. XXXIX. 9. „ Ut faciam voluntatem „ tuam, Deus meus, volui. " Hanc voluntatem fieri in nobis petimus cum dicimus, Matth. VI. 10. „ Fiat voluntas tua. " Illi ergo non eiiciuntur foras, qui non faciunt voluntatem suam, sed voluntatem Dei. Nam (c) diabolus volens facere voluntatem suam, quod est superbiæ, eiectus est de cælo, & primus homo de paradiso.

Secundum Chrysostomum vero sic. Ideo non eiicio foras eum qui venit ad me, quia ad hoc veni, ut impleam voluntatem Patris de salute hominum. Si ergo pro salute hominum incarnatus sum, quomodo debeo eos eiicere? Et hoc est quod dicit: Ideo non eiicio, *quia descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam*, scilicet humanam, ut proprium mihi acquiram; *sed voluntatem eius qui misit me*, Patris: qui „ vult omnes homines salvos fieri: " ut dicitur I. Timoth. II. 4. Et ideo quantum est ex me, nullum eiicio. Rom. V. 10. „ Si enim cum „ inimici essemus, reconciliati sumus Deo per „ mortem Filii eius, multo magis reconci„ liati salvi erimus in vita ipsius. "

(k) Quæ autem sit voluntas Patris, exponit primo, cum dicit: *Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris &c.* secundo rationem assignat, ibi, *Hæc est enim voluntas Patris mei &c.* Dixit ergo: Non eiiciam foras eos

(a) Al. deest esse. (b) Al. Propter animam a Deo exiit. (c) Al. cum diabolus.

eos qui ad me veniunt, quia carnem assumpsi ut faciam voluntatem Patris. *Voluntas autem eius qui misit me Patris, hac est*, scilicet *ut non eiiciam foras*; & ideo non eiiciam. I. Thessal. IV. 3. „ Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. " Et ideo dicit: *Ut omne quod dedit mihi*, Pater, *non perdam ex eo*; idest, ut nihil perdam, quousque perveniat ad resurrectionem futuram, in qua aliqui perdentur; non tamen de illis qui dati sunt ei per æternam prædestinationem, sed impii. Psal. I. 7. „ Iter impiorum peribit. " Illi vero qui usque tunc conservantur, non perdentur. Per hoc autem quod dicit, *Non perdam*, non est intelligendum, quod indigeat eorum, aut quod detrimentum sit ei, si pereunt. Sed dicit hoc propter affectum suum ad salutem illorum, & bonum illorum, quod reputat suum.

Sed contra est quod dicitur infra XVII. 12. *Nemo ex eis*, scilicet quos dedisti mihi, *periit*, *nisi filius perditionis*. Ergo aliqui eorum qui dati sunt ei per æternam prædestinationem, perduntur. Non est ergo verum hoc quod dicit, *Non perdam ex eo*. Sed dicendum est, quod ex illis qui dati sunt ei per præsentem iustitiam, perduntur, non autem de illis qui dati sunt per æternam prædestinationem.

(l) Rationem autem divinæ voluntatis ponit cum dicit: *Hac est autem voluntas Patris mei &c.* Ratio quare Pater vult quod non perdam ex eo quod dedit mihi, est quia voluntas Patris est vivificare spiritualiter homines: quia ipse est fons vitæ: &, quia æternus est, quantum est de se, voluntatis eius est ut omnis qui venit ad me habeat vitam æternam. Et hoc est quod dicit: *Hac est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam*. Sed attendendum est quod supra v. 24. dixit: (a) *Qui videt Filium, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam*: hic vero dicit: *Qui credit in eum*: ut det intelligere eamdem divinitatem Patris, & Filii: cuius visio per essentiam est ultimus finis noster, & obiectum fidei. Quod vero dicit, *Videt*, non intelligitur de visione per essentiam, quam præcedit fides, sed de visione corporali Christi, quæ inducit ad fidem. Et ideo signanter dicit: *Qui videt Filium, & credit in eum*. Supra v. 24. *Qui credit in eum .... non iudicatur, sed transiet a morte in vitam*. Infra XX. 31. *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quoniam Iesus Christus est Filius Dei, ut credentes vitam habeatis in nomine eius*.

(m) Hæc autem Patris voluntas similiter implebitur; (b) & ideo subdit: *Et Ego resuscitabo eum in novissimo die*; quia ita vult ut non solum in anima, sed etiam in corpore habeat vitam æternam (Dan. XII. 2. „ De his „ qui in pulvere dormiunt evigilabunt alii „ in vitam æternam, alii verò in opprobrium „ sempiternum ") sicut & Christus resurrexit. Rom. VI. 6. „ Christus resurgens ex mor„ tuis (c) iam non moritur &c. "

LECTIO V.

(a) MUrmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi: & dicebant:

(b) Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos novimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?

(c) Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in invicem. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.

(d) Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

(e) Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam; nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

(a) POsita doctrina Christi, hic excluditur contradictio prædictæ doctrinæ: & primo quantum ad turbas murmurantes; secundo quantum ad discipulos dubitantes, ibi, *Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt &c.* Circa primum duo facit. Primo exprimit murmur turbarum de origine spiritualis cibi; secundo mitigat eorum litigium de cibi spiritualis manducatione, ibi, *Litigabant ergo Iudæi*. Circa primum duo facit. Primo ponitur murmur turbarum; secundo repressio murmuris, ibi, *Respondit ergo Iesus, & dixit eis*. Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio murmuris; secundo ponuntur murmuran-

(a) Ibi: *Qui verbum meum audit, & credit ei &c.* (b) *Al.* & ideo subdit: Et quia ita vult &c. (c) *Al.* omittitur iam.

rantium verba, ibi, *Nonne iste est filius Ioseph?* Concludit ergo ex præmissis verbis Christi, quod quidam de quodam dictorum verborum murmurabant, quia scilicet dixerat: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi*: quem quidem spiritualem panem non capiebant, nec desiderabant; & ideo murmurabant, quia in spiritualibus mentem fundatam non habebant, & huius rei antiquam consuetudinem habebant, secundum illud Psal. cv. 25. „ Murmu„ raverunt in tabernaculis. " Et I. Corinth. x. 10. „ Neque murmuraveritis, sicut quidam „ eorum murmuraverunt. " Ideo autem, ut Chrysostomus dicit, usque huc non murmurabant, quia semper sperabant se consecuturos corporalem escam: qua spe subtracta, statim murmurare incipiunt, licet aliam causam prætendant. Non autem manifeste contradicunt propter reverentiam quam adhuc habebant ad ipsum, ex memoria præcedentis miraculi.

(b) Verba autem murmurantium ponit cum dicit: *Nonne hic est filius Ioseph?* Quia enim carnales erant, carnalem Christi generationem solam considerabant, ex qua impediebantur ne cognoscerent spiritualem, & æternam; & ideo de sola carnali loquuntur, secundum illud supra III. 31. *Qui de terra est, de terra loquitur*: & spiritualem non capiunt, unde subdunt: *Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?* Vocant autem eum filium Ioseph propter reputationem: quia nutritius eius erat, secundum illud Luc. III. 23. „ Ut „ putabatur filius Ioseph. "

(c) Murmurationis autem repressio ponitur cum dicit: *Respondit ergo Iesus, & dixit eis*. Et primo reprimit ipsorum murmur; secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam*. Circa primum duo facit. Primo cohibet eorum murmur; secundo assignat causam murmuris eorum, ibi, *Nemo potest venire ad me &c.* Cognoscens ergo Iesus eorum murmur, respondit; & comprimens ipsum murmur eorum, dixit eis, *Nolite murmurare &c.* Hoc namque est salubre documentum: qui enim murmurat, ostendit mentem suam in Deo non esse firmatam; & ideo dicitur Sap. I. 11. „ Custodite vos a murmuratione, quia „ nihil prodest. " Causa autem murmuris est infidelitas eorum; & ideo hanc ostendit dicens: *Nemo potest venire ad me &c.* ubi primo ostendit necessariam esse Patris attractionem ad hoc ut veniatur ad Christum; secundo ostendit modum attrahendi, ibi, *Est scriptum in Prophetis &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit humanæ facultatis defectum; secundo divini auxilii subsidium; tertio auxilii finem, seu fructum. Est ergo humana facultas deficiens ad veniendum ad Christum per fidem: & ideo dicit: *Nemo potest venire ad me*. Secundo divinum auxilium est efficax ad subveniendum: unde subdit: *Nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Sed finis, seu fructus est optimus: unde sequitur: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*. Dicit ergo primo: Non est mirum si murmuratis, quia nondum estis tracti a Patre ad me: nam *nemo potest ad me venire*, in me credendo, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*.

Sed hic est triplex quæstio. Prima est de hoc quod dicit: *Nisi pater traxerit eum*. Cum enim ad Christum veniamus credendo, sicut supra eodem dictum est, venire ad Christum est credere in eum; credere autem nullus potest nisi volens. Cum ergo tractio importet violentiam quamdam: ergo qui tractus venit ad Christum, cogitur. Respondeo dicendum, quod hoc quod hic dicitur de hac tractione Patris, non importat coactionem, cum non omne trahens faciat violentiam. Sic ergo multipliciter Pater trahit ad Filium, secundum multiplicem modum trahendi absque violentia in hominibus. Nam aliquis homo trahit aliquem persuadendo ratione; & hoc modo Pater trahit homines ad Filium, demonstrando eum esse Filium suum; & hoc dupliciter: vel per internam revelationem: Matth. XVI. 17. „ Beatus es Simon Bariona, quia caro & san„ guis non revelavit tibi (scilicet Christum „ esse Filium Dei vivi) sed Pater meus: " vel per miraculorum operationem, quam habet a Patre. Supra v. 36. *Opera quæ dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me*. Item aliquis trahit alium alliciendo. Prov. VII. 21. „ Blandiciis labiorum suorum protraxit eum. " Et hoc modo illi qui attendunt ad Iesum propter auctoritatem paternæ maiestatis, trahuntur a Patre. Quicumque enim credit in Christum, propter hoc quod credit eum Filium Dei, hunc Pater trahit ad Filium, idest paterna maiestas. Hoc modo non (a) trahitur Arrius, qui Christum non verum Dei Filium, nec de substantia Patris genitum credebat. Non sic tractus est Photinus, Christum purum hominem dogmatizans. Sic ergo trahuntur a Patre, sua maiestate allecti; sed trahuntur etiam a Filio, admirabili delectatione, & amore veritatis, quæ est (b) ipse Filius Dei. Si enim, ut dicit Augustinus, trahit sua quemque voluptas, quanto fortius debet homo trahi ad Christum, si delectatur veritate, beatitudine, iusti-

(a) *Al.* trahit. (b) *Al.* ipse est Filius Dei.

iustitia, sempiterna vita, quod totum est Christus? Ab isto ergo si trahendi sumus, trahamur per dilectionem veritatis: secundum illud Psal. xxxvi. 4. „ Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. " Hinc sponsa dicebat Cant. 1. 3. „ Trahe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. " Sed quia non solum revelatio exterior, (a) vel obiectum, virtutem attrahendi habet, sed etiam interior instinctus impellens, & movens ad credendum; ideo trahit multos Pater ad Filium per instinctum divinæ operationis moventis interius cor hominis ad credendum. Phil. 11. 13. „ Deus est qui operatur in nobis velle, „ & perficere. " Oseæ 11. 4. „ In funiculis Adam traham eos in vinculis caritatis. " Proverb. xxi. 1. „ Cor Regis in manu Domini: „ quocumque voluerit inclinabit illud. "

Secunda quæstio est: quia cum dicatur, quod Filius trahit ad Patrem: Matth. xi. 27. „ Nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare: " & infra xvii. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi*: quomodo hic dicitur, quod Pater trahit ad Filium? Sed dicendum, quod ad hoc potest dupliciter responderi: nam de Christo possumus loqui aut secundum quod est homo, aut secundum quod est Deus. Secundum autem quod homo, Christus est via: infra xiv. 6. *Ego sum via*: & secundum quod est Christus, ducit ad Patrem, sicut via ad terminum seu finem. Pater vero trahit ad Christum hominem inquantum dat nobis suam virtutem, ut credamus in Christum. Ephes. 11. 8. „ Gratia salvati estis, (b) & hoc non ex „ vobis, Dei enim donum est. " Inquantum est Christus, est Verbum Dei, & manifestativum Patris. Sic Filius trahit ad Patrem. Pater autem trahit ad Filium inquantum manifestat ipsum.

Tertia quæstio est de hoc quod dicit, quod nemo venire potest nisi tractus a Patre: quia secundum hoc, si nullus veniat ad Christum, non imputatur ei, sed ei qui non trahit eos. Respondeo dicendum, quod vere nullus venire potest nisi tractus a Patre: nam sicut grave per naturam non potest per se sursum ferri nisi trahatur ab alio, ita cor humanum ex se ad inferiora tendens, non potest sursum elevari nisi tractus. Si vero non elevatur, non est defectus ex parte trahentis, qui quantum in se est, nulli deficit; sed est propter impedimentum eius qui non trahitur. Aliter autem, quantum ad hoc pertinet, possumus loqui de hominibus in statu naturæ integræ, & aliter in statu naturæ corruptæ: nam in natura integra non erat aliquod impedimentum prohibens ab hac tractione: unde tunc omnes homines huius tractionis poterant esse participes; sed in natura corrupta omnes per impedimentum peccati æqualiter prohibentur ab hac tractione; & ideo omnes indigent trahi. Deus autem omnibus ad trahendum manum porrigit quantum in se est; & quod plus est, non solum attrahit manum recipientis, sed etiam aversos a se convertit, secundum illud Thren. ult. 21. „ Converte nos Domine, & convertemur: " & in Psal. lxxxiv. 7. secundum aliam litteram: „ Deus tu (c) convertens vivificabis „ nos. " Ex quo ergo Deus paratus est dare omnibus gratiam, & ad se trahere, non imputatur ei, si aliquis non accipiat, sed ei qui non accipit.

Quare autem non omnes aversos trahit, sed aliquos, licet sint omnes æqualiter aversi: ratio quidem in generali potest assignari, ut scilicet in illis qui non trahuntur, appareat, & refulgeat ordo divinæ iustitiæ; in illis autem qui trahuntur, immensitas divinæ misericordiæ. Quare autem in speciali trahat hunc, & illum non trahat, non est ratio aliqua, nisi beneplacitum voluntatis divinæ: unde dicit Augustinus: „ Quem trahat, & quem non „ trahat; quare illum trahat, & illum non „ trahat, noli velle iudicare, si non vis er„ rare. (d) Sed accipe, & intellige: non„ dum traheris, ora ut traharis. " Hoc etiam ostendi potest per exemplum: nam assignari potest ratio quare (e) artifex ponit aliquos lapides inferius, & aliquos superius, & aliquos ex lateribus, ex dispositione domus, cuius complementum hoc exigit. Sed quare hos lapides hic ponat, & hos ibi, dependet a sua simplici voluntate. Et inde est quod prima ratio dispositionis refertur ad voluntatem artificis. Sic ergo Deus ad complementum universi quosdam quidem trahit, ut in eis appareat sua misericordia; quosdam vero non trahit, ut ostendatur in eis sua iustitia. Sed hos trahit, illos non trahit secundum suum beneplacitum voluntatis. Similiter etiam quare in Ecclesia aliquos fecit Apostolos, alios Confessores, alios Martyres: ratio est propter Ecclesiæ decorem, & complementum. Sed quare Petrum fecit Apostolum Stephanum Martyrem, & Nicolaum Confessorem: non est alia ratio nisi voluntas sua. Sic ergo patet humanæ facultatis defectus, & auxilii divini subsidium.

(d) Se-

(a) *Al.* nec obiectum. (b) *Al.* & non ex vobis. (c) *Al.* conversus. (d) *Al.* Semel (e) *Al.* deest artifex.

(d) Sequitur auxilii finis, & fructus, cum dicit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*, etiam inquantum homo: nam per ea quæ Christus in carne sua gessit, (a) consequimur resurrectionis fructum. I. Corinth. xv. 21. „ Sicut per hominem mors, ita & per „ hominem resurrectio mortuorum. " *Ego* ergo, secundum quod homo, *resuscitabo eum*, non solum ad vitam naturæ, sed etiam ad vitam gloriæ; & hoc *in novissimo die*. Tenet enim fides catholica, quod status mundi innovabitur. Apoc. xxi. 1. „ Vidi cælum novum, & „ terram novam. " Et inter alia quæ ad hanc innovationem concurrent, credimus cæli motum cessare, & per consequens tempus. Apoc. x. 5. „ Et Angelus quem vidi stantem „ super mare, & super terram, levavit ma„ num suam ad cælum. " Et infra (ibid. 6.) „ Quia tempus non erit amplius. " Quia ergo cessante tempore in resurrectione, cessabit etiam nox, & dies, secundum illud Zachar. xiv. 7. „ Erit dies una, quæ nota est Do„ mino, non dies, neque nox; " ideo dicit: *Resuscitabo eum in novissimo die*.

Quare autem usque tunc cæli motus duret, & tempus, non minus, vel amplius, sciendum est, quia illud quod est propter aliud, diversimode disponitur secundum diversam dispositionem eius propter quod est. Omnia autem corporalia propter hominem facta sunt; & ideo secundum diversam dispositionem hominis diversimode ea disponi oportet. Quia ergo in hominibus quando resurgent, inchoabitur status incorruptionis, secundum illud I. Cor. xv. 54. „ Mortale hoc induet incor„ ruptionem; " ideo cessabit tunc etiam corruptio in rebus: unde cessabit motus cæli, qui est causa generationis, & corruptionis in rebus corporalibus. Rom. viii. 21. „ I„ psa creatura liberabitur a servitute corru„ ptionis in libertatem filiorum Dei. " Sic ergo patet quod ad fidem necessaria est nobis attractio Patris.

(e) Consequenter cum dicit, *Est scriptum in Prophetis &c.* determinat modum attrahendi: & primo ponit attrahendi modum; secundo attractionis efficaciam, ibi, *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*; tertio excludit opinatum modum attractionis, ibi, *Non quia Patrem vidit quisquam*. Modus autem attrahendi est congruus, quia trahit revelando, & docendo; & hoc est quod dicit: *Scriptum est in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei &c.* Beda dicit hoc esse scriptum in Ioel; sed non videtur expresse ibi esse, licet aliquid consonum dicitur. Et Ioel ii. 22. „ Filii Sion exultate in Domino Deo „ (b) vestro, quia dabit vobis doctorem „ iustitiæ. " Ideo autem, secundum Bedam, dicit, *In Prophetis*, ut det intelligere quod sensus iste potest colligi ex diversis dictis Prophetarum. Sed expressius videtur hoc dici Esa. liv. 13. „ Ponam filios tuos universos do„ ctos a Domino. " Dicitur etiam Hierem. iii. 15. „ Dabo vobis pastores iuxta cor „ meum, qui pascent vos scientia, & do„ ctrina. "

Hoc (c) autem quod dicit, *Erunt omnes*, potest tripliciter intelligi. Uno modo ut ly *omnes* supponat pro omnibus hominibus mundi; alio modo, ut supponat pro omnibus qui sunt in Ecclesia Christi; tertio modo pro omnibus qui erunt in regno cælorum.

Si autem dicatur primo modo, videtur non esse verum: nam statim subdit: *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Si ergo omnes de mundo erunt docibiles, ergo omnes venient ad Christum. Sed hoc est falsum, quia non omnium est fides. Sed ad hoc tripliciter respondetur. Nam, secundum Chrysostomum, primo modo dicendum, hoc dictum esse de pluribus: *Erunt*, inquit, *omnes*, idest plurimi; secundum quem modum dicitur Matth. viii. 11. „ Multi venient ab orien„ te, & occidente, &c. " Secundo, quod *omnes*, quantum est ex Deo, *erunt docibiles*; sed quod aliqui non doceantur, est ex parte eorum. Sol enim quantum est de se, omnes illuminat; potest autem ab aliquibus non videri, si claudant oculos, vel si sint cæci. Et hoc modo dicit Apostolus II. Tim. ii. 4. „ Vult omnes homines salvos fieri, & ad a„ gnitionem veritatis venire. " Tertio modo, secundum Augustinum, quod hæc est (d) accommoda distributio, ut dicatur: *Omnes erunt docibiles Dei*; idest, omnes qui docentur, a Deo docentur: sicut loquimur de aliquo litterarum magistro: (e) dicimus enim si est in civitate: Solus iste docet omnes pueros de civitate, quia nullus docetur in ea nisi ab illo. Et hoc modo dicitur supra 1. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*.

Si autem exponatur de illis qui sunt in Ecclesia congregati, dicitur: *Erunt omnes*, scilicet qui sunt in Ecclesia, *docibiles Deo*: nam Esa. liv. 13. dicitur: „ Ponam universos fi„ lios doctos a Domino. " In quo quidem ostenditur sublimitas fidei christianæ, quæ non inhæret doctrinæ humanæ, sed doctri-

næ

(a) *Al.* consequitur. (b) *Al.* nostro. (c) *Al.* Hoc autem est quod dicit. (d) *Al.* accommodata. (e) *Al.* dicimus enim, sicut in civitate solus docet, quia nullus docetur &c.

næ Dei. Doctrina enim veteris testamenti data fuit per Prophetas; sed doctrina novi testamenti est per ipsum Filium Dei. Heb. I. 1. „ Multifarie multisque modis (idest, in „ veteri testamento) Deus loquens patribus „ in Prophetis, novissime diebus istis locutus „ est nobis in Filio. " Et ibid. II. 3. „ Quæ „ cum initium accepisset (*a*) enarrari per „ Dominum, ab eis qui audierunt, in nos con„ firmata est. " Sic ergo omnes qui sunt in Ecclesia, sunt docti non ab Apostolis, non a Prophetis, sed ab ipso Deo; &, secundum Augustinum, hoc ipsum quod ab homine docemur, est ex Deo, qui docet interius. Matth. XXIII. 10. „ Unus est magister (*b*) vester „ Christus. " Nam intelligentia, quæ necessaria est præcipue ad doctrinam, est nobis a Deo.

Si autem exponatur de his qui sunt in regno cælorum &c. tunc *omnes erunt docibiles Deo*, quia eius essentiam immediate videbunt. I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum sicuti „ est. "

Attractio autem Patris efficacissima est: quia *omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Ubi duo ponit: unum scilicet quod pertinet ad donum Dei, cum dicit, *Audivit*, scilicet Deo revelante; aliud quod pertinet ad liberum arbitrium, cum dicit, *Et didicit*, scilicet per assensum: & ista duo necessaria sunt in omni doctrina fidei. *Omnis qui audivit a Patre*, docente, & manifestante, *& didicit*, præbendo assensum, *venit ad me*: venit, inquam, tripliciter, per cognitionem veritatis, per amoris affectum, & per operis imitationem. Et in quolibet oportet quod audiat, & discat: nam qui venit per cognitionem veritatis, oportet eum audire, Deo inspirante, secundum illud Psal. lxxxiv. 9. „ Audiam quid loquatur in me Dominus „ Deus: " & addiscere per affectum, ut dictum est: qui vero venit per amorem, & desiderium, ut dicitur infra VII. 37. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*: & hunc oportet audire verbum Patris, & capere illud, ad hoc ut (*c*) addiscat, & afficiatur. Ille enim discit verbum (*d*) qui capit illud secundum rationem dicentis; Verbum autem Dei Patris est spirans amorem: qui ergo capit illud cum fervore amoris, discit. Sap. VII. 27. „ In „ animas sanctas se transfert, Prophetas, & „ amicos Dei constituit. " Per operis autem imitationem itur ad Christum, secundum illud Matth. XI. 8. „ Venite ad me omnes „ qui laboratis, & onerati estis; & ego re„ ficiam vos. " Et hoc etiam modo quicumque discit, venit ad Christum: nam sicut conclusio se habet in scibilibus, ita & operatio in operabilibus. In scientiis autem quicumque perfecte discit, venit ad conclusionem: ergo in operabilibus qui perfecte verba discit, venit ad rectam operationem. Esa. l. 5. „ Dominus aperuit mihi aurem; ego autem „ non contradico. "

Sed quia aliqui (*e*) possent opinari quod omnes homines visibiliter a Patre audirent, & addiscerent; ideo ut hoc Dominus excludat, subdit: *Non quia Patrem vidit quisquam*; idest, aliquis homo vivens in hac vita non vidit Patrem in sua essentia, secundum illud Exod. XXXIII. 20. „ Non videbit me homo, „ & vivet: *nisi is*, scilicet Filius, *qui est a Deo, hic vidit Patrem*, suum per essentiam. Vel *quisquam non vidit Patrem*, visione comprehensionis: quia visione nec homo, nec Angelus eum vidit umquam, nec videre potest, *nisi is qui est ex Deo*, idest Filius. Matth. XI. 27. „ Nemo novit Patrem nisi Filius. " Cuius quidem ratio est, quia cum omnis visio, sive cognitio fiat per aliquam similitudinem; secundum modum similitudinis, quam habent creaturæ ad Deum, secundum hoc habent cognitionem ipsius: unde & Philosophi dicunt, quod intelligentiæ cognoscunt primam causam, secundum hanc quam habent similitudinem eius. Omnis autem creatura participat quidem aliquam similitudinem Dei, sed in infinitum distantem a similitudine suæ naturæ; & ideo nulla creatura potest ipsum cognoscere perfecte & totaliter, prout est in sua natura. Filius autem, quia perfecte totam naturam Patris accepit per æternam generationem, ideo totaliter videt, & comprehendit.

Sed attendendum (*f*) ad congruum ordinem loquendi: nam supra cum loqueretur de cognitione aliorum, usus est verbo auditus; hic vero cum loquitur de cognitione Filii, utitur verbo visionis: nam cognitio quæ est per visum, est immediata, & aperta; ea vero quæ est per auditum, fit mediante eo qui vidit: sic & nos cognitionem quam habemus de Patre accepimus a Filio, qui vidit, (*g*) ut sic nullus Patrem cognoscat nisi per Christum, qui eum manifestat, & nullus ad Filium veniat, nisi a Patre manifestante audierit.

(a) *Al.* enarravit. (b) *Al.* videtur. (c) *Al.* addiscatur. (d) *Al.* qui capit secundum rationem dicentis. (e) *Al.* potuerunt: *item* poterunt. (f) *Al. deest* ad. (g) *Al.* & sic nullus Patrem cognoscat nisi Christum.

LE-

LECTIO VI.

(a) AMen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.
(b) Ego ſum panis vitæ.
(c) Patres veſtri manducaverunt manna in deſerto, & mortui ſunt.
(d) Hic eſt panis de cælo deſcendens, ut ſi quis ex ipſo manducaverit, non moriatur.
(e) Ego ſum panis vivus, qui de cælo deſcendi.
(f) Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.
(g) Et panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.

(a) REpreſſo Iudæorum murmure, conſequenter Dominus ſatisfacit dubitationi quæ orta erat in cordibus Iudæorum de verbo quod dixerat, ſcilicet *Ego ſum panis qui de cælo deſcendi*: (a) ubi intendit probare hoc verum eſſe de ſe: & argumentatur ſic. Ille panis deſcendit de cælo qui dat vitam mundo; ſed ego ſum panis dans vitam mundo: ergo ego ſum panis qui de cælo deſcendi &c. Circa hoc tria facit. Primo ponit quaſi minorem ſuæ rationis, ſcilicet *Ego ſum panis vitæ*; ſecundo ponit maiorem, ſcilicet quod panis qui de cælo deſcendit, debet dare vitam, ibi, *Patres veſtri manducaverunt manna in deſerto, & mortui ſunt*; tertio ponit concluſionem, ibi, *Ego ſum panis vivus*. Circa primum duo facit. Primo manifeſtat ſuum propoſitum; ſecundo intentum quaſi probatum inducit, ibi, *Ego ſum panis vitæ*. Propoſitum ſuum eſt oſtendere quod ſit panis vitæ. Panis autem vivificat inquantum ſumitur. Conſtat autem quod qui credit in Chriſtum, ſumit eum intra ſeipſum, ſecundum illud Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem (b) „ in cordibus noſtris. " Si ergo ille qui credit in Chriſtum habet vitam, manifeſtum eſt quod manducando hunc panem vivificatur: ergo iſte panis eſt panis vitæ: & hoc eſt quod dicit: *Amen amen dico vobis, qui credit in me*, fide ſcilicet formata, quæ non ſolum perficit intellectum, ſed etiam affectum (non enim tenditur in rem creditam, niſi ametur) *habet vitam æternam*. Chriſtus autem eſt in nobis dupliciter, ſcilicet in intellectu per fidem, inquantum fides eſt, (c) & in affectu per caritatem, quæ informat fidem. I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Qui ergo credit ſic in Chriſtum ut in eum tendat, habet ipſum in affectu, & in intellectu: & ſi addamus, quod Chriſtus eſt vita æterna, ut dicitur I. Ioan. ult. 20. „ Ut ſimus in vero Filio eius „ Ieſu Chriſto: hic eſt verus Deus, & vita „ æterna: " & ſupra I. 4. *In ipſo vita erat*: poſſumus inferre, quod quicumque credit in Chriſtum, habet vitam æternam. Habet, inquam, in cauſa, & in ſpe, quandoque habiturus in re.

(b) Manifeſtato propoſito, inducit intentum, cum dicit: *Ego ſum panis vitæ*, ideſt dans vitam, ut evidenter ſequitur ex præmiſſis. De iſto pane Geneſ. penult. 20. „ Aſſer, pinguis „ panis eius præbebit delicias (ſcilicet vitæ „ æternæ) Regibus. "

(c) Conſequenter cum dicit, *Patres veſtri manducaverunt manna in deſerto, & mortui ſunt*, ponit maiorem, ſcilicet quod dare vitam ſit effectus panis de cælo deſcendentis. Et primo præmittit manifeſtationem propoſiti; ſecundo ponit intentum, ibi, *Hic eſt panis de cælo deſcendens*. Propoſitum autem ſuum manifeſtat per contrarium. Dictum eſt enim ſupra, quod Moyſes non dedit Iudæis panem (d) de cælo niſi aereo; omnis autem panis qui non eſt de vero cælo, non poteſt vitam ſufficientem dare: ergo hoc eſt proprium panis cæleſtis quod det vitam: & ideo panis Moyſi, unde vos ſuperbitis, non dat vitam: & hoc probat cum dicit: *Patres veſtri manducaverunt manna in deſerto, & mortui ſunt*. Ubi primo exprobrat eorum vitium, cum dicit: *Patres veſtri &c.* quorum ſcilicet eſtis filii non ſolum ſecundum carnis originem, ſed etiam ſecundum operum imitationem, quia eſtis murmuratores, (e) ſicut & ipſi „ murmuraverunt in tabernaculis ſuis: " ut dicitur in Pſal. cv. 25. & ideo dicebat eis, Matth. XXIII. 32. „ Implete menſuram pa„ trum veſtrorum. " Unde, ſicut Auguſtinus dicit, de nulla re magis Deum (f) offendiſſe populus dictus eſt, quam contra Deum murmurando. Secundo inſinuat breve temporis ſpatium, cum dicit, *In deſerto*: non enim longum tempus fuit quo manna eis datum fuit, (g) neque ſimul cum eis venit in terram promiſſionis, ſed tantum in deſerto, ut dici-

(a) *Al.* qui. (b) *Al. omittitur* in. (c) *Al.* & affectu. (d) *Al.* de cælo in aereo. (e) *Al.* ſic. (f) *Al.* offendiſſe pro prædictis eſt. (g) *Al.* neque ſimul venit.

dicitur Iosue v. Iste autem panis in perpetuum conservat, & reficit. Tertio manifestat cibi defectum: quia non conservabat vitam indeficientem: unde dicit, *Et mortui sunt.* Nam, sicut habetur Iosue v. omnes qui murmuraverunt, præter Iosue & Caleb, mortui sunt in deserto. Unde, & hæc fuit causa secundæ circumcisionis, scilicet quod omnis populus qui egressus est ex AEgypto mortui sunt in deserto, ut ibidem dicitur.

Sed quæritur de qua morte Deus hic loquitur. Nam si loquitur de morte corporali, nulla differentia erit inter panem illum qui fuit in deserto, & panem nostrum qui de cælo descendit: (*a*) quia etiam Christiani qui sumunt istum, corporaliter moriuntur. Si vero loquitur de morte spirituali, (*b*) manifestum est quod hic, & ibi quidam spiritualiter moriuntur, & quidam non. Nam Moyses, & multi qui Deo placuerunt, mortui non sunt, licet alii mortui sint. Similiter & qui istum panem indigne sumunt, moriuntur spiritualiter. I.Cor.x1. 29. „ Qui enim manducat, & „ bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit."

Ad quod dicendum est, quod cibus ille cum cibo nostro spirituali convenit. Conveniunt quidem quantum ad hoc quod uterque idem significat: nam & ille, & iste Christum signat: propter quod dicitur idem cibus. I. Corinth. x. 3. „ Omnes eamdem escam manduca- „ verunt." Eamdem dicit, quia utraque est figura spiritualis escæ. Sed differunt, quia ille figurabat tantum, sed panis iste continet quod (*c*) figurat, scilicet ipsum Christum. (*d*) Dicendum ergo, quod uterque ciborum istorum potest dupliciter sumi: vel quantum ad signum tantum, idest quod sumatur ut cibus tantum, non intellecto (*e*) significato; & per hoc non tollitur mors spiritualis, seu corporalis: vel quod sumatur quantum ad (*f*) utrumque, idest quod ita sumatur cibus visibilis ut intelligatur cibus spiritualis, & spiritualiter gustetur, ut spiritualiter satiet; & hoc modo illi qui spiritualiter manducaverunt manna, mortui non sunt spiritualiter. Sed & qui Eucharistiam spiritualiter manducant, & absque peccato (*g*) spiritualiter vivunt nunc, & corporaliter vivent in æternum. Habet ergo plus cibus noster cibo illorum, quia in se continet quod figurat.

(d) Manifestato ergo proposito, inducit intentum: unde dicit: *Hic est panis de cælo descendens*. Et secundum Glossam, *Hic* dicit demonstrando seipsum. Sed hic (*h*) non est intellectus Domini: quia cum statim subdat: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi*, esset verborum inculcatio. Dicendum est ergo, quod Dominus hoc intendit, ut scilicet dicat illum panem de cælo descendere qui hoc potest facere, scilicet dare vitam; sed ego sum talis: ergo ego sum panis de cælo descendens. Ideo autem panis de cælo descendens dat vitam indeficientem, quia omnis cibus nutrit secundum proprietatem suæ naturæ; cælestia autem incorruptibilia sunt: & ideo quia cibus ille cælestis est, non corrumpitur, quod quamdiu manet vivificat. Qui ergo manducaverit ex ipso, non morietur. Sicut si aliquis cibus corporalis numquam corrumperetur, dans nutrimentum, semper vivificaret; & ideo panis iste (*i*) significatus est per lignum vitæ quod erat in medio paradisi, quodammodo dans vitam in perpetuum, secundum illud Gen. 111. 22. „ Nunc ergo ne forte mittat manum „ suam, & sumat de ligno vitæ, & come- „ dat, & vivat in æternum." Si ergo iste sit effectus huius panis, ut scilicet qui manducat ex eo non moriatur; & ego sum talis: ergo &c.

(e) Circa hoc ergo duo facit. Primo loquitur de seipso communiter; secundo specialiter, ibi, *Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Circa primum duo facit. Primo concludit originem suiipsius. Secundo ostendit eius virtutem, ibi, *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* Dixit ergo: *Ego sum panis vivus*, & ideo possum vitam dare. Panis enim corporalis non in perpetuum vivificat, quia non habet in se vitam; sed vivificat alteratus, & conversus in nutrimentum virtute viventis. *Qui de cælo descendi*: hoc expositum est supra 111. quomodo scilicet descenderit. Et (*k*) per hoc excluduntur hæreses dicentium Christum purum hominem, quia secundum hoc non descendisset de cælo.

(f) Virtus autem eius est dare vitam æternam; & ideo dicit: *Si quis manducaverit ex hoc pane*, spiritualiter scilicet, *vivet*, non tantum in præsenti per fidem, & iustitiam, sed *in æternum*. Infra x1. 26. *Omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum.*

(g) Consequenter loquitur de corpore, cum dicit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Dixerat enim, quod erat panis vivus; & ne intelligatur quod hoc ei esset inquantum est Verbum, vel secundum animam tantum, ideo ostendit quod etiam caro sua (*l*) vivificativa est: est enim organum divinitatis suæ: unde cum instrumentum agat virtute agentis, sicut divinitas Christi vivificativa (*m*) est, ita

(a) *Al.* quare. (b) *Al.* nullum est, quia etiam hic & ibi &c. (c) *Al.* figurabat. (d) *Al.* Dicit. (e) *Al.* signato. (f) *Al.* utraque. (g) *Al.* spiritualiter vivunt, nunc corporaliter, & vivent in æternum. (h) *Al.* deest non. (i) *Al.* signatus. (k) *Al.* propter. (l) *Al.* vivificata. (m) *Al.* est vita.

ita (ut Damascenus dicit) & caro virtute Verbi adiuncti vivificat: unde Christus tactu suo sanabat infirmos. Sic ergo quod dixit supra, *Ego sum panis vivus*, pertinet ad virtutem Verbi; hic vero quod subdit, pertinet ad communionem sui corporis, scilicet ad eucharistiæ sacramentum.

Ubi (a) possumus quatuor considerare circa ipsum sacramentum, scilicet speciem, instituentis auctoritatem, sacramenti (b) veritatem, & eius utilitatem. Species quidem sacramenti: *Hic est panis*. Prover. IX. 5. „ Venite, & comedite panem meum. “ Cuius ratio est, quia hoc est sacramentum corporis Christi; corpus autem Christi est Ecclesia; quæ consurgit in unitatem corporis ex multis fidelibus: unde istud est sacramentum unitatis Ecclesiæ. Rom. XII. 5. „ Omnes unum „ corpus sumus. “ Quia ergo panis ex diversis granis conficitur, ideo est conveniens species sacramenti huius: ideo dicit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est*. Auctor huius sacramenti Christus est: nam licet sacerdos consecret, tamen ipse Christus dat virtutem sacramento, (c) quia etiam ipse sacerdos consecrat in persona Christi: unde in aliis sacramentis utitur sacerdos verbis suis, seu Ecclesiæ; sed in isto utitur verbis Christi: quia sicut Christus corpus suum propria voluntate dedit in mortem, ita sua virtute (d) dat se in cibum. Matth. XXVI. 26. „ Accipiens pa- „ nem, benedixit, ac fregit, deditque discipulis „ suis, & ait: Accipite, & comedite: hoc est „ corpus meum: “ & ideo dicit: *Quem ego dabo*: & dicit, *Dabo*, quia nondum institutum erat hoc sacramentum. Veritas autem huius sacramenti insinuatur cum dicit, *Caro mea est*. Non dicit autem, Carnem meam significat; sed *Caro mea est*: quia secundum rei veritatem hoc quod sumitur, vere est corpus Christi. Iob XXXI. 31. „ Si non dixerunt vi- „ ri tabernaculi mei: Quis det (e) de carni- „ bus eius ut saturemur? “

Sed cum in isto sacramento contineatur totus Christus, quare dixit tantum: *Caro mea est*? (f) Ad quod respondendo, sciendum est, quod in illo mystico sacramento totus Christus continetur secundum veritatem; sed corpus est ibi ex vi conversionis, divinitas vero, & anima per naturalem concomitantiam. Dato enim per impossibile, quod divinitas (g) separaretur a corpore Christi, iam non esset in sacramento divinitas. Similiter etiam si in triduo mortis suæ aliquis consecrasset, non fuisset ibi anima Christi, sed tale corpus quale erat in cruce, seu in sepulcro. Ideo autem potius dicit, *Caro*, quia cum hoc sacramentum sit dominicæ passionis rememorativum, secundum illud I. Corinth. XI. 26. „ Quotiescumque manducabitis panem hunc, & calicem „ bibetis, mortem Domini annuntiabitis: “ passio autem (h) Christi fuit ex infirmitate, secundum illud II. Corinth. ult. 4. „ Mortuus „ est ex infirmitate &c. “ ut ergo insinuetur infirmitas ex qua mortuus est, potius dicit, *Caro mea est*: nam hoc nomen infirmitatem significat.

Utilitas autem huius sacramenti magna est, & universalis. Magna quidem, quia efficit in nobis nunc vitam spiritualem, tandem æternam, ut dictum est. Nam, ut ex supradictis apparet, cum hoc sacramentum sit dominicæ passionis, continet in se Christum passum: unde quicquid est effectus dominicæ passionis, (i) totum etiam est effectus huius sacramenti. Nihil enim aliud est hoc sacramentum quam applicatio dominicæ passionis ad nos. Non enim decebat Christum secundum præsentiam suam semper esse nobiscum; & ideo voluit hoc supplere per hoc sacramentum. Unde manifestum est quod destructio mortis, quam Christus moriendo destruxit, & reparatio vitæ, quam resurgendo effecit, (k) est effectus huius sacramenti. Universalis autem, quia vita quam confert, non solum est vita unius hominis, sed quantum in se est, totius mundi: ad quam sufficiens est mors Christi. I. Ioan. II. 2. „ Ipse est propitiatio pro pec- „ catis nostris, & non pro nostris tantum, „ sed etiam totius mundi. “

Notandum autem est, quod aliter est in isto sacramento, & aliter in aliis: nam alia sacramenta habent singulares effectus, sicut in baptismo solus baptizatus suscipit gratiam; sed in immolatione huius sacramenti est universalis effectus: quia non solum sacerdos effectum consequitur, sed etiam illi pro quibus orat, & Ecclesia tota, tam vivorum, quam mortuorum. Cuius ratio est, quia continetur in ipso ipsa causa universalis omnium sacramentorum, scilicet Christus. Nec tamen si laicus sumat hoc sacramentum, prodest aliis quantum est ex opere operato, inquantum consideratur ut perceptio, quamvis ex intentione operantis, & percipientis, possit communicari omnibus ad quos dirigit suam intentionem. Ex quo patet quod laici sumentes Eucharistiam pro his qui sunt in purgatorio, errant.

(a) *Al.* Vel possumus. (b) *Al.* virtutem. (c) *Al.* quia sacerdos in consecratione tenet personam Christi. In aliis autem sacramentis &c. (d) *Al.* dat se cibum. (e) *Al.* *omittitur* de. (f) *Al.* Ad quod sciendum est. (g) *Al.* separetur. (h) *Al.* Christiani. (i) *Al.* totus. (k) *Al.* & hoc est effectus.

LECTIO VII.

(a) Litigabant ergo Iudæi ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

(b) Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

(c) Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam:

(d) Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

(e) Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.

(f) Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.

(g) Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse vivet propter me.

(h) Hic est panis qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt.

(i) Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

(k) Hęc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

(a) Supra repressit Dominus murmur Iudæorum, quod ortum habuit de origine cibi spiritualis; hic reprimit eorum litigium, quod erat inter eos de sumptione huius cibi. Et primo ponit eorum litigium; secundo Dominus comprimit illud, ibi, *Dixit ergo eis Iesus &c.* tertio Evangelista designat locum, ibi, *Hæc dixit in Synagoga, docens in Capharnaum*. Circa primum sciendum est, quod Evangelista Iudæorum litigium inducit per modum conclusionis, cum dicit: *Litigabant ergo Iudæi &c.* Et quidem satis congrue: nam, secundum Augustinum, Dominus locutus fuerat eis de cibo unitatis, quo qui reficiuntur, efficiuntur unanimes, secundum illud Psal. lxvii. 4. „ Iusti epulentur, & exultent in conspectu Dei, & lætentur in lætitia. " Et sequitur, secundum aliam litteram: „ Qui habitare facit unanimes in domo. " Quia igitur Iudæi cibum concordiæ non sumpserant, ideo ad invicem litigabant. Esa. lviii. 4. „ Ecce ad lites, & contentiones ieiunatis. " Ex hoc autem quod litigabant cum aliis, se esse carnales ostendebant. I. Cor. iii. 3. „ Cum sit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis? " Et ideo hæc verba Domini carnaliter intelligebant, scilicet quod caro Christi manducaretur, sicut cibus carnalis: unde dicunt: *Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?* quasi dicant: Hoc est impossibile; sicut & patres eorum locuti sunt contra Dominum, Num. xxi. 5. „ Anima nostra nauseat super cibo isto levissimo. "

(b) Sed hoc eorum litigium comprimitur a Domino: unde: *Dixit ergo eis Iesus &c.* Ubi primo ponit virtutem sumptionis huius cibi; secundo eius utilitatem, ibi, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*. Circa primum tria facit. Primo ponit carnis manducandæ necessitatem; secundo eius utilitatem, ibi, *Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*; tertio subdit eius veritatem, ibi, *Caro enim mea vere est cibus*. Dixit ergo Iesus: *Amen amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*; quasi dicat: Vos reputatis impossibile, & incongruum quod carnem meam manducetis; (*a*) sed non solum non est impossibile, sed etiam est valde necessarium, intantum quod *nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis*, idest non poteritis habere, *in vobis vitam*, scilicet spiritualem. Nam sicut cibus corporalis ita est necessarius ad vitam corporalem, quod sine eo esse non possit; (Thren. i. 11. „ Dederunt pretiosa quæque pro cibo: " & in Psal. ciii. 5. „ Panis cor hominis confirmet: ") ita cibus spiritualis necessarius est ad vitam spiritualem, adeo quod sine ipso vita spiritualis sustentari non possit. Deut. viii. 3. „ Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. "

Notandum autem, quod hæc sententia potest referri vel ad spiritualem manducationem, vel ad sacramentalem. Sed si referatur ad spiritualem, nullam dubitationem habet sententia. (*b*) Ille enim spiritualiter carnem Chri-

(a) *Al. deest* sed. (b) *Al.* Ille vero.

Christi manducat, & sanguinem bibit qui particeps fit ecclesiasticæ unitatis, quæ fit per caritatem. Rom. XII. 5. „ Omnes unum „ corpus estis in Christo. " Qui ergo non sic manducat, est extra Ecclesiam, & per consequens extra caritatem; ideo non habet vitam in semetipso. I. Ioan. III. 4. „ Qui „ non diligit manet in morte. " Si vero referatur ad sacramentalem, dubium habet quod dicitur: nam supra III. 5. dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu, non potest introire in regnum cælorum*. (a) Sed sicut proposita fuit illa sententia, ita & ista, *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis &c.* Cum ergo baptismus sit sacramentum necessitatis, videtur etiam quod eucharistia. Sed hoc (b) quidem Græci concedunt: unde & pueris baptizatis dant Eucharistiam & in hoc habent pro eis ritum Dionysii, qui dicit, quod perceptio cuiuslibet sacramenti debet consummari in communione eucharistiæ, quæ est consummatio omnium sacramentorum. Sed hoc verum est in adultis, non autem in pueris, cum in sumente eucharistiam exigatur actualis reverentia, & devotio, quam illi (c) qui non habent usum liberi arbitrii, sicut sunt pueri, & amentes habere non possunt; & ideo nullo modo eis est danda.

Dicendum ergo, quod sacramentum baptismatis est necessarium quantum ad omnes, ut realiter accipiatur, quia sine eo nullus regeneratur ad vitam; & ideo oportet quod ipsum habeatur in re, vel in voto, quantum ad præoccupatos: nam si contemptus in aliquo baptismum aquæ excludat, neque baptismus flaminis, nec sanguinis prodest ei ad vitam æternam. Sacramentum vero eucharistiæ est necessitatis quantum ad adultos tantum, ita quod recipiatur re, vel voto secundum Ecclesiæ instituta.

Sed secundum hoc etiam dubitatur, quia per hæc verba Domini, non solum manducatio corporis, sed etiam sumptio sanguinis est de necessitate salutis, præsertim cum perfecta refectio cibi non fit sine potu. Cum ergo consuetudo aliquarum Ecclesiarum sit quod solus sacerdos communicet de sanguine, alii vero communicant corpori tantum, videtur huic sententiæ contrariari.

Respondeo dicendum, quod, secundum antiquæ Ecclesiæ consuetudinem, omnes sicut communicabant corpori, ita communicabant & sanguini; quod etiam adhuc in quibusdam Ecclesiis servatur, ubi etiam ministri altaris continue (d) & corpori, & sanguini communicant. Sed propter periculum effusionis in aliquibus Ecclesiis servatur ut solus sacerdos (e) communicet sanguini, reliqui vero corpori. Nec tamen est contra sententiam Domini: quia qui communicat corpori, communicat etiam sanguini, cum sub utraque specie totus Christus contineatur, etiam quantum ad corpus, & sanguinem. Sed sub speciebus panis continetur corpus Christi ex vi conversionis, sanguis vero ex naturali concomitantia; sub speciebus vero vini continetur sanguis Christi ex vi conversionis, corpus vero ex concomitantia naturali. Sic ergo apparet necessitas sumendi hunc cibum spiritualem.

(c) Utilitas eius ostenditur cum dicit: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*: & primo quantum ad spiritum seu animam; secundo quantum ad corpus, ibi, *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*. Est ergo utilitas huius manducationis magna, quia dat vitam æternam: unde dicit: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*. Nam cibus iste spiritualis est similis quidem corporali in hoc quod sine ipso vita spiritualis esse non potest, sicut nec sine corporali cibo vita corporalis, ut dictum est supra; sed amplius habet ab eo, (f) quia causat indeficientem vitam in sumente, quam cibus corporalis non efficit: non enim qui eum sumpserit, vivet. Potest enim fieri, ut Augustinus dicit, ut senio, vel morbo, & aliquo casu plurimi qui eum sumpserint, moriantur; qui vero hunc cibum, & potum corporis, & sanguinis Domini sumpserit, *habet vitam æternam*: & ideo comparatur ligno vitæ: Prov. III. 8. „ Lignum „ vitæ est his qui apprehenderint eam: " unde dicitur panis vitæ: Eccli. XIII. 3. „ Cibavit illum pane vitæ, & intellectus. " Et ideo dicit, *Vitam æternam*: & hoc quia qui manducat hunc panem habet in se Christum, qui „ est „ verus Deus, & vita æterna: " ut dicitur I. Ioan. ult. 20. Sed ille habet vitam æternam, qui manducat, & bibit, ut dicitur, non solum sacramentaliter, sed etiam spiritualiter. Ille vero sacramentaliter manducat, & bibit, qui sumit ipsum sacramentum; spiritualiter vero qui pertingit ad rem sacramenti, quæ est duplex: una contenta, & signata, quæ est Christus integer, qui continetur sub speciebus panis, & vini; alia res est signata, & non contenta, & hoc est corpus Christi mysticum, quod est in prædestinatis, vocatis, & iustificatis. Sic ergo spiritualiter manducat carnem, & bibit sanguinem per comparationem ad Christum contentum, & signatum, qui coniungitur ei per fidem, & cari-

(a) Al. Est sicut. (b) Al. quidam. (c) Al. deest qui. (d) Al. & corpore, & sanguine. (e) Al. communicet sanguine, reliqui vero corpore. (f) Al. qui.

tatem, ita quod transformatur in ipsum, & efficitur eius membrum: non enim cibus iste convertitur in eum qui sumit, sed manducantem convertit in se, secundum Augustinum, cum dixit: „ Cibus sum grandium: „ cresce, & manducabis me: nec tu me mu„ tabis in te; sed tu mutaberis in me. " Et ideo est cibus hominem (a) divinum facere valens, & divinitate inebrians. Item per comparationem ad corpus mysticum signatum tantum, si fiat particeps unitatis ecclesiasticæ. Qui ergo sic manducat, *habet vitam æternam*. Et de primo per comparationem ad Christum satis iam patet. Similiter per comparationem ad corpus mysticum, de necessitate habebit vitam æternam, si perseveret: nam unitas Ecclesiæ fit per Spiritum sanctum. Ephes. IV. 4. „ Unus spiritus, & „ unum corpus ... qui est pignus hæredita„ tis æternæ: " ut dicitur Ephes. I. 14. Est ergo magna utilitas huius cibi, quia dat vitam æternam animæ; sed etiam magna est, quia dat vitam æternam etiam corpori.

(d) Et ideo subdit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*. Sicut enim dictum est, (b) ille qui spiritualiter manducat, & bibit, fit particeps Spiritus sancti, per quem unimur Christo unione fidei, & caritatis, & per quem efficimur membra Ecclesiæ. Resurrectionem autem facit mereri Spiritus sanctus. Rom. IV. 24. „ Qui suscitavit Iesum Christum Domi„ num nostrum a mortuis, resuscitabit & „ mortalia corpora nostra propter inhabitan„ tem Spiritum eius in nobis. " Et ideo dicit Dominus, quod eum qui manducat, & bibit, resuscitabit ad gloriam, non ad condemnationem: quia hæc resuscitatio non prodesset. Et quidem satis congrue huiusmodi effectus sacramento eucharistiæ attribuitur: quia, ut dicit Augustinus, & dictum est supra, Verbum resuscitat animas; sed, Verbum caro factum vivificat corpora. In hoc autem sacramento non solum est Verbum, secundum suam divinitatem, sed etiam secundum veritatem carnis: & ideo non est solum causa resurrectionis animarum, sed etiam corporum. I. Cor. XV. 21. „ Per hominem mors, & per „ hominem resurrectio mortuorum. " Patet ergo utilitas huius manducationis.

(e) Veritas autem eius ostenditur cum dicit: *Caro enim mea vere est cibus*. Posset enim aliquis credere, quod ea quæ de carne dicta sunt, & sanguine, ænigma, & parabola esset; & ideo hoc Dominus excludens, dicit: *Caro mea vere est cibus*; quasi dicat: Non intelligatis quod figuraliter loquar; sed secundum veritatem caro mea continetur in cibo fidelium, & sanguis meus vere continetur in sacramento altaris. Matth. XXVI. 26. „ Hoc est „ corpus meum ... & hic est sanguis meus „ novi testamenti. " Vel aliter, secundum Chrysostomum, quia cibus, & potus sumitur ad refectionem hominis. In homine autem (c) sunt duæ partes; principalis quæ est anima, & secundaria quæ est corpus. Illud autem quod est homo, est per anima, non per corpus: illud ergo est vere cibus hominis, qui est cibus animæ; & hoc est quod Dominus dicit: *Caro enim mea vere est cibus*: quia non solum est cibus corporis, sed etiam animæ. Similiter & sanguis. Psalm. XXII. 2. „ Super aquam refectionis educavit me, ani„ mam meam convertit. " Quasi diceret: Hæc refectio specialiter ad animam ordinatur. Vel aliter, secundum Augustinum, illud vere dicitur esse aliquid quod facit effectum eius; effectus autem cibi est ut satiet: quod ergo vere facit satietatem, vere est cibus, & potus; hoc autem facit caro, & sanguis Christi, qui ducit ad statum gloriæ, ubi non est esuries, neque sitis: Apoc. VII. 16. „ Non „ esurient nec sitient amplius. " & ideo dicit: *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus*.

(f) Hic probat Dominus cibi spiritualis virtutem supra positam, scilicet quod det vitam æternam; & utitur tali argumento. Quicumque manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem coniungitur mihi; sed qui coniungitur mihi, habet vitam æternam: ergo qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Secundum hoc ergo tria facit. Primo ponit maiorem; secundo minorem, & probat eam, ibi, *Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem*; tertio infert conclusionem, ibi, *Hic est panis qui de cælo descendit*. Sciendum est ergo quantum ad primum, quod si hoc quod dicit, *Qui manducat carnem meam &c.* referatur ad carnem, & sanguinem mystice; nulla dubitatio est in verbo: nam, sicut dictum est, ille manducat spiritualiter per comparationem ad rem signatam tantum, qui corpori mystico incorporatur per unionem fidei, & caritatis: caritas autem facit Deum esse in homine, & e converso. I. Ioan. IV. 16. „ Qui „ manet in caritate, in Deo manet, & Deus „ in eo. " Et hoc est quod facit Spiritus sanctus: unde ibid. 13. „ In hoc cognoscimus „ quoniam in Deo manemus, & Deus in no„ bis, quia de Spiritu suo dedit nobis. " Si vero refertur ad sumptionem sacramentalem, tunc

(a) *Al.* efficiuntur divinum. (b) *Al.* quod ille. (c) *Al.* sunt duæ partes principales, una quæ est anima, & secundaria quæ est corpus: illud est vere cibus hominis &c.

tunc quicumque manducat carnem, & bibit sanguinem, manet in Deo: quia, sicut dicit Augustinus, est quidam modus manducandi illam carnem, & bibendi illum sanguinem, quo qui manducat, & bibit, in Christo manet, & Christus in eo. Sed hic est ille qui non sacramentaliter tantum, sed revera corpus Christi manducat, & sanguinem bibit. Est & alius modus, quo qui manducant, non manent in Christo, nec Christus in eis; hoc est qui in corde ficto ad illud accedunt: nullum enim effectum habet sacramentum in ficto. Fictus enim est, cum non respondet interius quod signatur exterius. In sacramento autem eucharistiæ exterius quidem signatur quod Christus incorporetur in eo qui percipit illud, & ipse in Christo. Qui ergo non habet in corde desiderium huius unionis, nec conatur ad removendum omne impedimentum ad hoc, est fictus: & ideo Christus in eo non manet, nec ipse in Christo.

(g) Hic ponit minorem, scilicet quod qui coniungitur Christo, habet vitam: & inducit hoc in manifestatione cuiusdam similitudinis, quæ talis est. Filius propter unitatem quam habet ad Patrem, recipit vitam a Patre: ergo qui unitur Christo, recipit vitam a Christo; & hoc est quod dicit: *Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem*: quæ quidem verba possunt dupliciter exponi de Christo, scilicet secundum humanam naturam, & secundum divinam. Si enim exponantur de Christo Filio Dei, tunc ly *sicut* importat similitudinem Christi ad creaturam quantum ad aliquid, sed non quantum ad omnia; sed quantum ad hoc quod est esse ab alio: nam hoc est commune Christo Filio Dei, & creaturæ, quod sunt ab alio: sed quantum ad aliud est dissimile, quia Filius habet aliquid proprium, quia scilicet sic est a Patre quod tamen recipit totam plenitudinem divinæ naturæ, intantum quod quicquid est naturale Patri, sit etiam naturale Filio. Creatura vero accipit aliquam perfectionem, & naturam particularem. Supra v. 26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso*. Et hoc ostendit, quia non ait: Sicut manduco Patrem, & ego vivo propter Patrem: cum loquatur de processione sua a Patre; sicut dixit: *Qui manducat me, & ipse vivet propter me*; cum loquitur de participatione corporis, & sanguinis eius, qua nos efficimur meliores: nam manducatio quamdam participationem dicit. Sed Christus dicit se vivere propter Patrem, non quidem manducatum, sed generantem, sine æqualitatis detrimento. Si vero exponatur de Christo homine, sic quantum ad aliquid ly *sicut* importat similitudinem (a) inter Christum hominem & nos, in hoc scilicet quod sicut Christus homo accipit spiritualem vitam per unionem ad Deum, ita & nos accipimus spiritualem vitam in communione sacramenti. Sed tamen est dissimile, quia Christus homo accepit vitam per unionem Verbi, cui in persona (b) unitur; sed nos vnimur Christo per sacramentum fidei: & ideo duo dicit, *Misit me*, & *Pater*. Si ergo referatur ad Filium Dei, tunc dicit: *Vivo ego propter Patrem*: quia ipse Pater vivens est. Si vero referatur ad Filium hominis, tunc dicit: *Vivo ego propter Patrem*: quia *misit me*; idest, fecit me incarnari: missio enim Filii Dei est eius incarnatio. Gal. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum factum „ ex muliere, factum sub lege. “

Per hoc ergo, secundum Hilarium, excluditur error Arrii: nam si nos propter Christum vivimus, quia aliquid de natura sua habemus, ut ipse dicit: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*. Ergo & Christus vivit propter Patrem, quia habet in se naturam Patris: non autem partem, quia simplex est, & indivisibilis: ergo habet totam naturam Patris. Propter Patrem ergo vivit Filius, dum nativitas non alienam ei intulit diversamque naturam.

(h) Consequenter cum dicit, *Hic est panis qui de cælo descendit*, ponit duas conclusiones: nam de duobus litigabant, scilicet de origine spiritualis cibi, & de eius virtute. Prima ergo conclusio est de origine; secunda est de virtute; & hanc principaliter intendit, ibi, *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. Sciendum est circa primum, quod Iudæi turbati fuerant, quia dixerat: *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi*: & ideo contra eos (c) hoc iterum concludit ex hoc quod dicit, *Vivo propter Patrem*, cum dicit: *Hic est panis*: nam descendere de cælo, est de cælo originem habere; sed Filius habet originem de cælo, quia vivit propter Patrem: ergo Christus est qui de cælo descendit: & ideo dicit: *Hic est panis, qui de cælo*, idest de vita paterna, *descendit*; & hoc quantum ad divinitatem: vel *descendit* etiam quantum ad corpus, inquantum scilicet virtus formativa eius, quæ fuit Spiritus sanctus, de cælo fuit, ut virtus cælestis. Unde qui manducant hunc panem non moriuntur, quo modo mortui sunt patres nostri, qui manducaverunt manna non de cælo: nec erat panis vivus, ut dictum est supra. Quomodo autem mortui sunt qui manna

(a) Al. in ly. (b) Al. unitus. (c) Al. hic.

na manducaverunt, ex præmissis manifestum est.

(i) Secunda conclusio de virtute panis ponitur cum dicit: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*: quæ sequitur ex hoc, *Qui manducat meam carnem*. Qui enim manducat hunc panem manet in me, & ego in illo; sed ego sum vita æterna: ergo *qui manducat hunc panem*, ut debet, *vivet in æternum*.

(k) Locus autem ubi hoc dixit Iesus, fuit *in synagoga*, in qua Christus docebat in Capharnaum. Volens enim multitudinem attrahere, in templo, & in synagoga docebat, & ut ex multis saltem proficiant aliqui. Psal. xxxix. 10. „ Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna. "

LECTIO VIII.

(a) MUlti ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo; & quis potest eum audire?

(b) Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dicit eis: Hoc vos scandalizat?

(c) Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?

(d) Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quicquam.

(e) Verba quæ ego loquutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.

(f) Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & quis traditurus esset eum; & dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.

(g) Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro,

(h) Et iam non cum illo ambulabant.

(i) Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?

(k) Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes: & nos credimus, & cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei.

(l) Respondit ei Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi; & ex vobis unus diabolus est?

(m) Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote: hic enim erat traditurus eum cum esset unus ex duodecim.

(a) POstquam compressit litigium Iudæorum, & murmur, consequenter Dominus sedat scandalum discipulorum. Et primo agitur de scandalo discipulorum recedentium; secundo examinatur devotio remanentium, ibi, *Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire*? Circa primum tria facit. Primo ponitur scandalum discipulorum; secundo benignitas Christi ad reprimendum ipsum, ibi, *Sciens autem Iesus apud semetipsum quia de hoc murmurarent discipuli eius, dicit eis &c.* tertio ponitur pertinacia, & incredulitas recedentium, ibi, *Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro*. Sciendum est ergo circa primum, quod multi erant in populo Iudæorum qui adhærebant Christo, credentes ei, & sequebantur eum; non tamen relictis omnibus, sicut duodecim, qui omnes dicebantur discipuli. Et de istis dicit, quod *multi*, scilicet in populo, qui ei credebant, *audientes*, quæ supra dixit, *dixerunt*: *Durus est hic sermo*. De istis dicitur Luc. VIII. 13. „ Ad „ tempus credunt, & in tempore tentatio„ nis recedunt. " Dicitur autem, *Multi*, quia, ut dicitur Eccle. I. 15. „ stultorum in„ finitus est numerus. " Et Matth. xx. 16. „ Multi sunt vocati, pauci vero electi. " Isti ergo dixerunt: *Durus est hic serm*. Durum dicitur quod non facile dividitur, & resistentiam habet. Est ergo aliquis sermo durus, aut quia resistit intellectui, aut quia resistit voluntati; cum scilicet illum intellectu capere non possumus, aut voluntati non placet; & utroque modo erat istis durus sermo. Durus quidem intellectu, quia superexcedebat imbecillitatem intellectus eorum: cum enim carnales essent, non poterant capere quod dicebat, se carnem suam daturum eis ad manducandum. Voluntati autem, quia multa dixit de potentia suæ divinitatis: & licet isti crederent ei sicut Prophetæ, non tamen credebant eum Deum: & ideo videbatur eis quod loqueretur maiora seipso. II. Corinth. x. 10. „ Epistolæ graves sunt. " Eccli. VI. 21. „ Aspera est nimium indoctis homini„ bus sapientia. " Et ideo sequitur: *Quis potest eum audire*? Hæc dicunt ad excusationem suam: nam ex quo dederant se ei, debe-

bebant eum audire: sed quia non docebat eos placentia, vellent aliquam occasionem quærere recedendi. Prov. XVIII. 2. „Non recipit „stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ „versantur in corde suo."

(b) Consequenter cum dicit, *Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dicit eis: Hoc vos scandalizat?* ponitur benignitas Christi ad sedandum scandalum. Et primo denuntiat, & manifestat scandalum; secundo removet causam scandali, ibi, *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* tertio innuit ipsam causam, ibi, *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*. Scandalum autem denuntiat, quia dixerant occulte, *Durus est hic sermo*, ut ab illo non audirentur. Sed ille qui virtute suæ divinitatis noverat quid dicebant, hoc manifestat: & hoc est quod dicit: *Sciens autem Iesus apud semetipsum*, quod ipsi in semetipsis dicebant, scilicet *quia murmurarent de hoc discipuli eius*: (supra II. 25. *Non erat ei opus ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine*: Psal. VII. 10. „Scrutans corda, & renes Deus:") dixit eis: *Hoc vos scandalizat?* quasi dicat: De hoc non debetis scandalizari. Vel potest legi remissive; quasi dicat: Scio quod de hoc scandalizamini. Esa. VIII. 4. „Erit nobis (scilicet „in Christo credentibus) quidem in sanctificationem; in lapidem autem offensionis duabus domibus Israel," idest discipulis murmurantibus, & turbis.

Sed cum doctores debeant vitare scandalum audientium, quare eis Dominus talia dogmata proponit, ut scandalizarentur, & recederent? Respondeo dicendum, quod necessitas doctrinæ exigebat ut Dominus eis talia proponeret. Institerant enim apud eum pro cibo corporali qui venerat ut duceret in appetitum cibi spiritualis; & ideo necesse erat ut eis proponeret doctrinam de cibo spirituali. Nec tamen scandalum eorum causabatur ex vitio doctrinæ Christi, sed ex eorum infidelitate. Si enim verba Domini non intelligebant propter eorum carnalitatem, poterant Dominum interrogare, sicut Apostoli alias fecerunt. Hoc autem, secundum Augustinum, Dominus dispensative permisit, ut bene docentibus causam patientiæ, & consolationis contra malignantes eorum dicta præberet, cum discipuli etiam verbis Christi detrahere præsumerent.

(c) Consequenter cum dicit, *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* tollit occasionem scandali, quæ quidem erat & de persona dicentis, & de verbis dictis, ut dicit Chrysostomus: & ideo primo removet occasionem scandali quantum ad personam dicentis; secundo quantum ad verba dicta, ibi, *Spiritus est qui vivificat*. Occasio autem istorum fuit, quia audierant Dominum loqui de se divina: unde quia ipsi credebant eum esse filium Ioseph, scandalizabantur ex hoc quod de se dicit: & ideo hanc occasionem removens, ostendit eis Deus apertius suam divinitatem: unde dicit: Vos turbamini de his quæ de me dixi: *si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*; supple, quid dicetis? quasi dicat: Numquam poteritis negare quin de cælo descenderim, (a) quin sim dator, vel doctor vitæ æternæ. Simile fecit in Nathanaele: cum enim diceret (supra I. 49.) *Tu es Rex Israel*, voluit eum ad perfectiorem cognitionem elevare: unde dixit ei: *Maiora his videbis*. Et ideo istis aliquid maius futurum de se manifestat, dicens: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* Ascendit autem in cælum videntibus discipulis, ut dicitur Actor. I. Si ergo ascendit ubi prius fuit, ergo prius fuit in cælo. Supra III. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit*. Sed attende quod etsi sit eadem persona Filii Dei, & Filii hominis in Christo, quia tamen natura est alia, ideo aliquid convenit ratione humanitatis, scilicet ascendere, quod non convenit ei ratione divinitatis, secundum quam non habet quo ascendat, cum æternaliter sit in summo rerum vertice, scilicet in Patre; sed secundum eam convenit ei ascendere *ubi erat prius*, scilicet in cælo, ubi non fuit secundum humanam naturam; quod est contra errorem Valentini dicentis, Christum attulisse corpus cæleste. Sic ergo ubi prius fuit secundum divinitatem ascendit videntibus Apostolis, & propria virtute secundum humanitatem. Infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem*. Sed secundum Augustinum, aliter hæc verba introducuntur: dicit enim, quod isti scandalizati sunt de hoc quod Dominus dixit, quod daret eis carnem suam ad manducandum: quod intelligentes carnaliter, ac si eam ad litteram deberent comedere, ut carnes animalium, scandalizati sunt: & hunc intellectum removens dicit: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem*, integro corpore, *ubi erat prius*; supple, numquid dicetis, quod sic daturus eram vobis carnem meam ad manducandum ut carnes animalium?

(d) Consequenter cum dicit, *Spiritus est qui*

(a) *Al.* quin sim dator vitæ æternæ.

qui vivificat, removet occasionem scandali ex parte verborum prolatorum: &, secundum Chrysostomum, primo distinguit duplicem intellectum ipsorum verborum; secundo ostendit quis eorum congruat ipsis verbis, ibi, *Verba quæ ego loquor, spiritus, & vita sunt*. Sciendum est ergo quantum ad primum, quod verba Christi secundum duplicem sensum intelligi possunt, scilicet secundum spiritualem, & secundum corporalem; & ideo dicit: *Spiritus est qui vivificat*; idest, si ea verba quæ dixi, intelligatis secundum spiritum, idest secundum spiritualem sensum, vivificabunt: *caro non prodest quicquam*; idest, si secundum carnalem sensum ea intelligatis, nihil vobis prosunt, immo nocent: quia, ut dicitur Rom VIII. 13. „ si secundum carnem „ vixeritis, moriemini. " (*a*) Tunc autem verba Domini de carne sua manducanda, carnaliter intelliguntur, quando accipiuntur secundum quod verba exterius sonant, & ut natura carnis habet; & hoc modo ipsi intelligebant, ut dictum est. Sed Dominus dicebat daturum se eis sicut spiritualem cibum, non quin sit in sacramento altaris vera caro Christi, sed quia quodam spirituali, & divino modo manducatur. Sic ergo dictorum verborum congruus sensus est non carnalis, sed spiritualis.

(*e*) Unde subdit: *Verba quæ ego locutus sum vobis*, scilicet de carne mea manducanda, *spiritus, & vita sunt*; idest, spiritualem sensum habent, & sic intellecta vitam dant. Nec mirum si habent spiritualem sensum, quia sunt a Spiritu sancto. I. Corinth. XIV. 2. „ Spiritus est qui loquitur mysteria. " Et ideo mysteria Christi vivificant. Psal. CXVIII. 93. „ In æternum non obliviscar iustificatio- „ nes tuas, quia in ipsis vivificasti me. " Secundum Augustinum vero aliter exponitur: nam hoc quod dixit, *Caro non prodest quicquam*, intelligitur de carne Christi: manifestum est enim quod caro Christi (*b*) ut coniuncta Verbo, & spiritui, multum prodest per omnem modum: alioquin frustra Verbum caro factum esset, frustra ipsum Pater manifestasset in carne, ut dicitur I. Tim. IV. Et ideo dicendum est, quod caro Christi in se considerata non prodest quicquam, & non habet effectum proficuum, nisi sicut alia caro. Si enim per intellectum separetur a divinitate, & Spiritu sancto, non habet aliam virtutem quam alia caro; sed si adveniat Spiritus, & divinitas, multis prodest, quia facit sumentes manere in Christo: (*c*) est enim spiritus caritatis per quem homo in Deo manet. I. Ioan. IV. 13. „ In hoc cognoscimus, „ quia in Deo manemus, & ipse in nobis, „ quoniam de Spiritu suo dedit nobis. " Et ideo dicit Dominus: Hunc effectum, scilicet vitæ æternæ, quem ego promitto vobis, non debetis attribuere carni in se consideratæ, quia *caro* sic *non prodest quicquam*; sed si spiritui attribuatis, & divinitati coniunctæ carni, sic præstat vitam æternam. Galat. V. 25. „ Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus. " Et ideo subdit: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*; idest, referenda sunt ad spiritum carni coniunctum; & sic intellecta, vita sunt, scilicet animæ: nam sicut corpus vivit vita corporali per spiritum corporalem, ita & anima vivit vita spirituali per Spiritum sanctum. Psal. CIII. 30. „ Emitte Spi- „ ritum tuum, & creabuntur. "

(*f*) Consequenter cum dicit, *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*, demonstrat causam scandali, quæ erat infidelitas eorum; quasi dicat: Causa scandali vestri non est duritia sermonis quem ego locutus sum vobis, sed infidelitas vestra. Et ideo primo ostendit eorum infidelitatem; secundo excludit falsam opinionem; tertio manifestat causam infidelitatis eorum. Infidelitatem quidem eorum ostendit Dominus cum dicit: *Sunt quidam ex vobis qui non credunt*. Non autem dixit, Qui non intelligunt; sed, quod plus est, causam quare non intelligunt insinuat: ex hoc enim non intelligebant, quia non credebant. Esa. VII. 9. secundum aliam litteram: „ Nisi cre- „ dideritis, non intelligetis. " Et dixit, *Quidam*, ut excipiat discipulos. II. Thessal. III. 2. „ Non omnium est fides. " Rom. X. 16. „ Non omnes obediunt Evangelio. Psal. CV. 25. „ Non crediderunt verbis eius. " Falsam suspicionem excludit Evangelista, cum subdit, *Sciebat enim*; quasi dicat: Non ideo dixit Iesus, *Sunt quidam ex vobis qui non credunt*, quasi de novo hoc ei innotuisset; sed quia *sciebat ab initio*, mundi scilicet, *qui essent credentes, & quis esset traditurus eum*. Hebr. IV. 13. „ Omnia nuda & aperta sunt „ oculis eius. " Et Eccli. XXIII. 29. „ Domi- „ no Deo nostro nota sunt omnia antequam „ fiant. " Causam autem infidelitatis eorum assignat Dominus consequenter, quæ est ex remotione gratiæ attrahentis: unde dicebat: *Propterea ego dixi vobis*; quasi dicat, ideo necessarium fuit ut vobis prædicta dicerem: *quia nemo potest venire ad me*, scilicet per fidem, *nisi fuerit ei datum a Patre meo*. Ex quo sequitur, secundum Augustinum, quod etiam ipsum credere datur nobis a Deo. Cur au-

(*a*) *Al.* sunt ibi verba Domini. (*b*) *Al. deest* ut. (*c*) *Al.* est ergo causa spiritus caritatis, per quam homo &c.

autem non omnibus detur, ostensum est supra eodem, ubi quasi eadem verba Dominus dixit. Repetit tamen ea hic propter duo: ut ostendat quod hoc quod recepit eos ad fidem, magis erat eis ad beneficium, & utilitatem quam Christo. Phil. I. 29. „ Vobis datum est „ ut in ipsum credatis; " quasi dicat: Bonum vestrum est quod creditis: & ideo dicit Augustinus: „ Magnum quidem est cre„ dere: gaude quia credidisti. " Secundo ut ostendat se non esse filium Ioseph, ut ipsi putabant, sed Dei: nam Deus Pater est qui attrahit homines ad Filium, sicut ex præmissis apparet.

(g) Consequenter cum dicit, *Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro*, ponitur ipsorum discipulorum pertinacia: nam licet Dominus reprehenderit eos, & causam scandali, quantum est ex parte sua, removerit, nihilominus tamen perseverant in infidelitate: & ideo dicit, quod *multi discipuli eius abierunt retro*. Non dixit, Recesserunt; sed, *abierunt retro*, a fide, quam secundum virtutem habebant, & præcisi a corpore Christi vitam perdiderunt, quia forte nec in corpore fuerunt, ut dicit Augustinus. Sunt enim aliqui qui simpliciter vadunt retro, illi scilicet qui sequuntur diabolum, cui dictum est, Matth. IV. 10. „ Vade retro satana. " Et de quibusdam feminis dicitur I. Timoth. V. 15. „ Quædam conversæ sunt retro post sata„ nam. " Non sic vadit retro Petrus, sed post Christum. Matth. XVI. 23. „ Vade retro „ me satana. " Isti autem abierunt post satanam.

(h) Unde sequitur: *Et iam non cum illo ambulabant*; (a) scilicet quamvis a nobis requiratur ut cum Iesu ambulemus. Michææ VI. 8. „ Indicabo tibi, homo, quid sit bo„ num: " & sequitur: „ solicite ambulare „ cum Deo tuo. "

(i) Consequenter cum subditur: *Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?* examinat Dominus discipulos remanentes. Et primo ponitur examinatio discipulorum ex interrogatione Christi; secundo subditur devotio remanentium ex responsione Petri, ibi, *Respondit ergo Simon Petrus*; tertio corrigitur Petri responsio, ibi, *Respondit eis Iesus*. Examinat autem Dominus duodecim qui remanserant an velint persistere; & ideo dixit ad duodecim, scilicet Apostolos: *Numquid & vos vultis abire?* & hoc propter duo. Primo ne hoc quod isti aliis recedentibus remanserant, propriæ iustitiæ ascribentes, superbirent, existimantes se gratiam fecisse Christo, eum non relinquendo: & ideo ostendens se non indigere eorum sequela, magis eos detinet, & confirmat. Iob XXXV. 7. „ Porro „ si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid „ de manu tua accipiet? " Secundo quia contingit quod aliquando aliquis habet voluntatem recedendi ab aliquo, & tamen verecundia retinetur; & ideo nolens eos verecundia coarctari apud eum remanere (quia idem est invite servire quod penitus non servire) aufert etiam verecundiam, & necessitatem remanendi, ponens in eorum arbitrio, an vellent remanere, an abire, quia „ hilarem „ datorem diligit Deus: " ut dicitur II. Corinth. IX. 7.

(k) Sequitur devotio remanentium ex responsione Petri: nam ipse fratrum amator, & amici conservator, & specialem affectum gerens ad Christum, respondet pro toto collegio, dicens: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes: & nos credimus*. Ubi tria facit. Primo extollit Christi excellentiam; secundo commendat eius doctrinam, & tertio profitetur fidem. Excellentiam quidem extollit cum dicit: *Domine, ad quem ibimus?* quasi dicat: Repellis nos a te: da nobis alium meliorem te, ad quem eamus. Sed certe „ nullos similis tui in fortibus, Domine: " Exod. XV. 11. & in Psal. LXXXVIII. 7. „ Quis si„ milis Deo? " & ideo non dimittemus te. Psal. CXXXVIII. 7. „ Quo ibo a spiritu tuo? " Et, secundum Chrysostomum, verbum Petri multum amicitiæ est ostensivum: iam enim Christus eis erat honorabilior quam patres, & matres. Doctrinam vero commendat cum dicit: *Verba vitæ æternæ habes*. Moyses autem habuit verba Dei, similiter & Prophetæ; sed raro verba vitæ æternæ: tu vero promittis vitam æternam: quid ergo aliud maius quærimus? Supra (hoc cap.) *Qui credit in me, habet vitam æternam*. Et supra III. 36. *Qui credit in Filium Dei, habet vitam æternam*. Fidem autem confitetur cum subdit: *Et nos credimus, & cognovimus quia tu es Christus Filius Dei*. In fide enim nostra duo principaliter credenda sunt, scilicet mysterium Trinitatis, & incarnationis: quæ duo hic Petrus confitetur. Mysterium quidem Trinitatis, cum dicit: *Tu es Filius Dei*: in hoc enim quod dicit eum Filium Dei, facit mentionem de persona Patris, & Filii, simul etiam & Spiritus sancti, qui est amor Patris, & Filii, & nexus utriusque; mysterium vero incarnationis, cum dicit: *Tu es Christus*: Christus enim Græce, Latine unctus dicitur, oleo scilicet invisibili Spiritus sancti;

(a) *Al.* sed.

ſed non ſecundum divinam naturam: quia qui ungitur Spiritu ſancto, ipſa unctione melior efficitur; ſed ſecundum quod Deus, Chriſtus non efficitur melior: ergo eſt unctus ſecundum quod homo. Dicit autem, *Credimus, & cognovimus*: quia prius eſt credere quam cognoſcere; & ideo ſi prius cognoſcere quam credere vellemus, non cognoſceremus, nec credere valeremus, ut dicit Auguſtinus. Eſai. VII. 9. ſecundum aliam litteram: „ Niſi crediderìtis, non intelligetis. "

(l) Reſponſionem autem Petri Dominus corrigit cum dicit: *Nonne ego vos duodecim elegi; & ex vobis unus diabolus eſt?* Et primo ponitur reſponſio Domini; ſecundo expoſitio Evangeliſtæ, ibi, *Dicebat autem de Iuda*. Quia Petrus largus fuit in reſponſione ſua omnes includendo, ſic dicens: *Et nos credimus, & cognovimus quia tu es Chriſtus Filius Dei*: per quod videbatur quod omnes perventuri eſſent ad vitam æternam: ideo Dominus de collegio credentium excepit Iudam. Sed (a) hæc quidem in Petro commendabilis erat confidentia, quod nullum de ſocio malum ſuſpicabatur; ſed in Domino admiranda eſt ſapientia, qui occulta videbat: & ideo dicit: *Nonne ego vos duodecim elegi; & unus ex vobis diabolus eſt?* non per naturam, ſed per imitationem diabolicæ malitiæ. Sap. II. 24. „ Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum: imitantur autem illum qui ſunt ex parte illius. " Infra XIII. 27. *Poſt buccellam introivit in eum ſatanas*: quia ſcilicet factus eſt conformis malitiæ eius.

Sed ſi Chriſtus elegit Iudam, & ipſe factus eſt malus, videtur quod erraverit in electione. Ad quod reſpondetur primo, ſecundum Chryſoſtomum, quia hoc non dicitur de electione prædeſtinationis, ſed ad aliquod officium, & ad ſtatum præſentis iuſtitiæ, ad quem aliquando aliquis eligitur non ſecundum futurum, ſed ſecundum quod nunc eſt in re: quia per hanc electionem non aufert arbitrii libertatem, nec aufert poſſibilitatem peccandi: unde dicitur I. Corinth. X. 12. „ Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. " Sic ergo Dominus elegit Iudam non tamquam malum tunc; nec tamen per electionem ablata eſt ei poſſibilitas peccandi. Secundo reſpondetur, ſecundum Auguſtinum, quod Dominus elegit Iudam malum: & quia boni eſt ut malo utatur in bonum, licet ſciret eum malum, malo eius bene eſt uſus Deus, dum tradi ſe pertulit ut nos redimeret. Vel dicendum, quod electio duodecim Apoſtolorum non refertur hic ad perſonas, ſed ad numerum; quaſi dicat: Ego elegi in vobis duodenarium numerum: hic enim numerus congrue conſecratur eis qui fidem ſanctæ Trinitatis per quatuor mundi cardines prædicaturi erant: qui quidem numerus non periit, quia in locum pereuntis proditoris ſurrogatus eſt Matthias. Vel, ſecundum Ambroſium, ideo elegit Iudam malum, ut conſolaretur infirmitatem noſtram, ſi aliquando contigerit nos ab amicis prodi, cum legimus a diſcipulo proditum Dominum, & Magiſtrum.

Sed quæritur hic quare cum dicit Dominus, *Unus ex vobis diabolus eſt*, nihil dicunt diſcipuli; & poſtea cum dicit, infra XIII. 21. *Unus ex vobis me tradet*, dixerunt, *Numquid ego ſum, Domine?* Reſpondeo dicendum, quod huius ratio eſt, quia hic Dominus generaliter locutus eſt, dicens, unum ex eis eſſe diabolum, quod poteſt referri ad quamcumque malitiam, & ideo non ſunt commoti; ibi vero tantum facinus audientes, proditionem ſcilicet magiſtri, ſe continere non valent. Vel dicendum ad hoc, quod cum Dominus hæc verba dixit, quilibet eorum de ſua virtute confidebat, & ideo non timebant de ſe; ſed quando Petrus audivit (Matth. XVI. 23.) „ Vade poſt me ſatanas: " territi ſunt, & infirmiora de ſe ſenſerunt; & ideo vacillantes dicebant: *Numquid ego ſum, Domine?*

(m) Hanc autem reſponſionem, quam Dominus occulte fecerat, Evangeliſta exponit, dicens: *Dicebat autem de Iuda*, ut rei probavit eventus, ut patet infra cap. XIII.

(a) *Al.* hic.

CA-

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO I.

(a) POst hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia.

(b) Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam:

(c) Ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

(d) Neque enim fratres eius credebant in eum.

(e) Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum.

(f) Non potest mundus odisse vos; me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt.

(g) Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

(a) POstquam Dominus egit de vita spirituali, & nutrimento, hic consequenter agit de instructione seu doctrina, quæ est necessaria spiritualiter regeneratis, ut dictum est supra: & primo ostendit originem suæ doctrinæ; secundo manifestat eius utilitatem ab VIII. capitulo, & deinceps. Circa primum tria facit. Primo ponitur locus ubi originem suæ doctrinæ manifestavit; secundo ponuntur occasiones eam manifestandi, ibi, *Iudæi ergo quærebant eum &c.* tertio ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur incitatio Christi ad eundum ad locum, ubi (a) publicavit originem suæ doctrinæ; secundo ponitur recusatio Domini, ibi, *Dicit ergo eis Iesus &c.* tertio subditur quomodo Christus ad locum illum pervenit, ibi, *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa.* Circa primum duo facit. Primo ponit occasiones quare Christum incitabant ad eundum; secundo subdit ipsam incitationem, ibi, *Dixerunt autem ad eum fratres eius.* Ex tribus autem movebantur ut incitarent Christum ad eundum in Iudæam: primo quidem ex mora eius; secundo ex proposito; tertio ex congruitate temporis. Ex mora quidem eius in Galilæa, in qua ostendebat Christus se velle morari: & ideo dicit: *Post hæc*, verba scilicet quæ dicta sunt in Capharnaum, *ambulabat Iesus in Galilæam*; (b) scilicet, acceperat iter de Capharnaum, quæ erat metropolis Galilææ, ut discurreret per Galilæam. Ideo autem Dominus in Galilæa frequentius moratur ut ostendat nobis transmigrandum esse de vitiis ad virtutes. Ezech. XII. 3. „ Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis. “ Ex proposito autem Christi, qui forte eis (c) per verba innotuit: & ideo dicit: *Non enim volebat in Iudæam ambulare*. Cuius ratio est, *quia quærebant eum Iudæi interficere*. Supra v. 18. *Quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

Sed numquid non poterat illuc ire, & ambulare inter Iudæos, & ab eis non occidi, sicut fecit infra VIII. Respondeo dicendum quod ad hoc triplex ratio assignatur. Prima ab Augustino, quia futurum erat ut aliquis fidelis Christi absconderet se ne a persecutoribus inveniretur. Ne ergo illi fuga obiiceretur pro crimine, voluit Dominus ad consolationem nostram hoc in se præcessisse ostendere: quod etiam & verbo docuit. Matth. X. 23. „ Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. “ Alia quidem ratio est, quia scilicet Christus Deus erat & homo; & ideo virtute divinitatis poterat non lædi a persecutoribus; sed hoc noluit continue facere: quia sic fuisset declarata eius divinitas, quod tamen humanitas eius venisset in dubium. Et ideo fugiens quandoque persecutores ut homo (d) asserit suam humanitatem, ut confundat omnes eum non verum hominem fuisse dicentes. Quandoque autem transiens illæsus per eos, ostendit suam divinitatem, confundens omnes eum hominem purum esse dicentes. Et ideo Chrysostomus ha-

(a) *Al.* publicant. (b) *Al. deest* scilicet. (c) *Al. omittitur* per. (d) *Al.* affirmat.

habet aliam litteram, scilicet, *Non enim habebat potestatem, si vellet, in Iudaeam ambulare*: quod dicitur secundum modum humanum; sicut si dicatur: Aliquis non potest aliquo ire, si vellet, propter insidias. Tertia ratio est, quia nondum passionis aderat tempus: futurum enim erat ut pateretur in pascha, quando immolabatur agnus, ut sic victima succederet victimae. Infra XIII. 1. *Sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*.

Ex congruitate vero temporis, quia erat tempus congruum ad eundum in Hierusalem: & hoc est quod dicit: *Erat autem in proximo dies festus Iudaeorum scenopegia*. Scenopegia autem Graecum est, compositum ex scenos, quod est umbra, & phagim quod est comedere; quasi dicat: Erat tempus in quo comedebant in tabernaculis. Dominus enim mandavit filiis Israel, Lev. XXIII. 41. quod mense septimo per septem dies habitarent in tabernaculis, in memoriam quod quadraginta annis habitaverunt in taberuaculis in deserto. Et hoc festum tunc celebrabant Iudaei. Commemorat autem hoc Evangelista, ut ostendat quod multum tempus praetermisit ab eo tempore quo praemissa de cibo spirituali dicta fuerunt usque ad istud tempus. Nam quando fecit miraculum de panibus, erat prope dies paschae; hoc autem festum scenopegiae est multo post pascha: & sic nihil eorum quae in quinque mensibus intermediis per Dominum facta sunt, recitat hic Evangelista, ut detur intelligi quod licet indeficienter signa faceret, ut patet infra ultimo, illa praecipue studuerunt Evangelistae dicere (a) pro quibus aut querela, aut contradictio a Iudaeis subsequebatur.

(b) Consequenter cum dicit, *Dixerunt autem ad eum fratres eius*, ponitur incitatio fratrum Domini: & primo ponitur eorum admonitio; secundo assignatur admonitionis ratio, ibi, *Ut discipuli tui videant opera tua*; tertio ab Evangelista assignatur causa talis rationis, ibi, *Neque enim fratres eius credebant in eum*. Circa primum primo ponuntur incitantes: unde dicit: *Dixerunt autem ad eum fratres eius*, non carnales, & uterini, ut Elvidius blasphemavit, quod abhorret fides catholica, quod sanctissimus ille virgineus uterus qui Deum protulit & hominem, protulisset postmodum alium hominem mortalem. Fratres ergo eius erant cognatione, (b) quia erant consanguinei Beatae Mariae Virginis: haec enim est consuetudo Scripturae, consanguineos appellare fratres, secundum illud Gen. XIII. 8. „ Non sit, quaeso, iurgium inter me & te .... fratres enim sumus: " cum tamen Lot nepos esset Abrahae. Et, ut Augustinus dicit, sicut in sepulcro ubi positum fuerat corpus Domini, nec ante, nec postea iacuit corpus; sic uterus Mariae nec ante, nec postea quicquam mortale concepit. Sed quia aliqui de consanguineis Beatae Virginis erant Apostoli, sicut filii Zebedaei, & Iacobi Alphaei, & alii; ideo non est intelligendum quod fuerunt de illis qui incitaverunt Christum; sed illi fuerunt alii propinqui eius, qui Christum non diligebant. Secundo ponitur monitio eorum, cum dicunt: *Transi hinc*, scilicet de Galilaea, *& vade in Iudaeam*: ubi est Hierusalem locus solemnis, doctoribus conveniens. Amos VII. 12. „ Qui vides, gradere in terram Iuda, & ibi comedes panem tuum, & prophetabis ibi. "

(c) Rationem autem subdunt, dicentes: *Ut & discipuli tui videant opera tua*. Ubi ostendunt se primo inanis gloriae cupidos; secundo suspiciosos; & tertio incredulos. Cupidos quidem in anis gloriae ostendunt se, cum dicunt: *Ut & discipuli tui videant opera tua*. Patiebantur enim aliquid humani ad Christum, & volebant captare gloriam de honore humano, qui Christo exhiberetur a turbis; & ideo inducebant eum ut faceret opera sua in publico: est enim proprium inanis gloriae cupidi ut quicquid gloriosum sui', vel suorum fuerit, ostendatur in publico. Matth. VI. 5. „ Amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: " de quibus dicitur infra XII. 43. *Dilexerunt magis gloriam hominum quam Dei*. Suspiciosos autem ostendunt se; & primo (c) de formidine Christum notant: unde dicunt ei: *Nemo quippe in occulto aliquid facit*; quasi dicant: Tu dicis te facere miracula; sed facis in occulto, & hoc ex timore: alioquin ires in Hierusalem, & faceres ea ibi coram multitudine. Sed tamen Dominus dicit infra XVIII. 20. *In occulto locutus sum nihil*. Secundo notant eum de amore gloriae: unde dicunt: *Et quaerit ipse in palam esse*; quasi dicant: Tu quaeris gloriam de his quae facis, & tamen propter timorem abscondis te. Hoc est proprium malorum, ut credant alios similes eis animi passiones habere. Vide quam irreverenter prudentia carnis Verbum (d) carnem factum arguebat; contra quos dicit Iob XV. 3. „ Arguis eum qui non est similis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. " Incredulos ostendunt se esse, cum dicunt: *Si haec facis, manifesta teipsum mundo*; quasi sub du-

(a) *Al. omittitur* pro. (b) *Al.* quia ante consanguinei. (c) *Al.* de fortitudine. (d) *Al.* caro.

dubio ponunt an ipse miracula faciat. Esa. XXI. 2. „ Qui incredulus est, infideliter agit. "

(d) Causam autem quare sic loquebantur, subdit Evangelista cum dicit: *Neque enim fratres eius credebant in eum*. Contingit enim quod carnales consanguinei maxime adversantur suis, & invident de bonis spiritualibus. Et contemnunt eum: unde dicit Augustinus: „ Christum consanguineum babere potuerunt, „ credere autem in eum in ipsa propinquitate fastidierunt. " Mich. VII. 6. „ Inimici „ hominis domestici eius. " Iob XIX. 13. „ Fratres meos longe fecit a me, & noti mei „ quasi alieni dereliquerunt me, proximi mei, „ & qui me noverant, obliti sunt mei. "

(e) Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum advenit &c.* ponitur Christi responsio: (a) & primo designat temporis ad ascendendum indispositionem; secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Non potest mundus odisse vos*; tertio ponit ascendendi recusationem, ibi, *Vos ascendite ad diem festum hunc &c.*

Sciendum est autem, quod tota sequens littera aliter exponitur secundum Augustinum, & aliter secundum Chrysostomum. Nam secundum Augustinum, fratres Domini invitabant eum ad humanam gloriam. Est autem tempus quo sancti perveniunt ad gloriam, scilicet tempus futurum: ad quam perveniunt per passiones, & tribulationes. Sap. III. 6. „ Tamquam aurum in fornace probavit illos, „ & quasi holocausti hostiam accepit illos, & „ in tempore erit respectus illorum. " Aliud vero est tempus quo mundani gloriam suam acquirunt, scilicet tempus praesens. Sap. II. 7. „ Non praetereat nos flos temporis: coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra &c. " Voluit ergo Dominus ostendere quod non quaerebat gloriam huius temporis; sed ad celsitudinem gloriae caelestis (b) per passionem, & humilitatem suam volebat pervenire. Luc. ult. 26. „ Oportuit „ Christum pati, & (c) ita intrare in gloriam suam. " Et ideo dicit eis, scilicet fratribus: *Tempus meum*, idest tempus gloriae meae, *nondum venit*: quia oportet quod tristitia convertatur in gaudium. Rom. VIII. 18. „ Non sunt condignae passiones huius „ temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis. " *Sed tempus vestrum*, idest mundi gloria, *semper est paratum*.

(f) Rationem huius diversitatis temporis assignat cum dicit: *Non potest mundus odisse vos*; *me autem odit*. Ideo enim mundani habent tempus gloriae paratum, quia eadem amant quae mundus amat, & mundo consentiunt. Sancti vero qui quaerunt gloriam spiritualem, non habent hoc tempus paratum, quia quaerunt quae mundo displicent, scilicet paupertatem, luctum, esuriem, & huiusmodi. Vituperant etiam quae mundus amat; immo ipsum mundum (d) contemnunt. Gal. ult. 14. „ Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. " Et ideo dicit: *Non potest mundus odisse vos*; quasi diceret: Ideo paratum est tempus gloriae vestrae: quia mundus non odit vos, qui convenitis cum eo: & omne animal diligit sibi simile. *Sed me odit*; & ideo tempus meum non semper est paratum. Et ratio odii est, *quia ego testimonium perhibeo de illo*, scilicet mundo, *quia opera eius mala sunt*; idest, non praetermitto mundanos homines redarguere, licet sciam ex hoc odium incurrere, & mortem intentari. Amos v. 10. „ Odio „ habuerunt corripientem in porta, " illi scilicet qui amant malitiam. Et Prov. IX. 8. „ Noli arguere derisorem. "

Sed numquid non mundani aliqui odio habentur a mundo, idest ab alio mundano? Responsio. Dicendum, quod in particulari mundanus quidem unus habetur odio ab alio, inquantum habet ea quae ipse vellet habere, vel impedit eum in his quae sunt de gloria mundi; sed inquantum mundanus, nullus oditur a mundo. Sancti vero universaliter odiuntur a mundo, quia contrariantur ei; & si aliquis de mundo eos diligat, hoc non est inquantum est de mundo, sed inquantum est in eo aliquid spirituale.

(g) Recusat autem Dominus ascendere, cum dicit, *Vos ascendite ad diem festum hunc*; *ego autem non ascendam*. Sicut enim sunt duae gloriae, (e) ita duo diversa festa. Mundani enim habent festa temporalia, scilicet gaudere, & epulari, & huiusmodi exteriores delicias. Esa. XXII. 12. „ Vocavit Dominus ad lamentum, „ & ad planctum, ad calvicium, & ad cingulum facci: & ecce gaudium, & laetitia „ occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. " Ibid. I. 14. „ Solemnitates vestras odivit anima „ mea. " Sancti vero habent festa spiritualia, quae in delectationibus spiritus consistunt. Esa. XXXIII. 20. „ Respice Sion civitatem solemnitatis vestrae. " Et ideo dicit: *Vos*, qui gloriam mundi quaeritis, *ascendite ad diem festum hunc*, idest ad festa laetitiae temporalis; *ego autem non ascendam ad diem festum istum*, sed ad diem festum solemnitatis aeternae; & hoc,

(a) *Al.* & primo assignatio temporis ad eum de indispositione. (b) *Al.* deest per. (c) *Al.* omittitur ita. (d) *Al.* deest contemnunt. (e) *Al.* ita duo festa.

hoc, *quia meum tempus*, scilicet gloriæ (a) veræ, quod erit permanens in æternum gaudium sine fine, æternitas sine labore, claritas sine nube, *nondum impletum est*.

Secundum Chrysostomum, servata eadem divisione, exponitur sic, scilicet quod fratres Domini conspiraverant in mortem Christi cum Iudæis: unde inducebant eum ad eundum, volentes eum prodere, & tradere Iudæis: & ideo dicit: *Tempus meum*, scilicet crucis, & mortis, *nondum advenit*, ut vadam in Iudæam, & occidar; *tempus autem vestrum semper est paratum*: quia sine periculo conversari poteritis cum eis. Et huius ratio est, quia non possunt odire vos, zelantes eadem, & amantes cum eis: *Me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt*. Per quod patet quod Iudæi non propter solutionem sabbati, sed propter publicam redargutionem me odiunt. *Vos ergo ascendite ad diem festum hunc*, scilicet ad principium festi (nam septem diebus celebrabatur, ut dictum est) *ego autem non ascendam ad diem festum istum*, scilicet vobiscum, scilicet ad principium festi: *quia nondum tempus meum est impletum*, in quo patiar: nam in futuro pascha crucifigendus erat. Ideo autem non ascendit cum eis, ut posset magis latere &c.

LECTIO II.

(a) HAEc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.

(b) Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Ubi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est; alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.

(c) Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?

(d) Respondit autem Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

(e) Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar.

(f) Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit. Qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.

(g) Nonne Moyses dedit vobis legem? Et nemo ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere?

(h) Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere?

(i) Respondit Iesus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini.

(k) Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus. Et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi; mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?

(l) Nolite iudicare secundum faciem; sed iustum iudicium iudicate.

(a) POstquam egit Evangelista de incitatione qua cognati Domini inducebant Christum ut ascenderet in Iudæam, & posuit Christi responsionem, hic consequenter agit de ascensu eius. Et primo ponitur dilatio ascensus Christi; (b) secundo ordo eius; tertio ascensionis modus. Dilatio quidem ponitur cum dicit: *Hæc cum dixisset*, scilicet quæ respondit, *mansit ipse in Galilæa*, non ascendens cum cognatis ad diem festum, ut verificaretur verbum suum, quod dixerat: *Ego non ascendam ad diem festum istum*. Num. XXIII. 19. „ Non est Deus ut homo, ut mentiatur, „ neque ut filius hominis, ut mutetur. " Ordo vero eius ponitur cum dicit: *Ut autem ascenderunt fratres eius*, idest cognati, *tunc & ipse ascendit &c.*

Sed hoc videtur contra illud quod supra dixit: *Ego autem non ascendam*: cum Apostolus dicat II. Corinth. 1. 19. „ Christus Iesus qui in „ vo-

(a) Al. suæ. (b) Al. secundo ascensionis modus.

„ vobis prædicatus est per nos .... non fuit „ in illo Est & Non, sed Est in illo fuit. “ Respondeo dicendum primo, quod festum scenopegiæ septem diebus agebatur, ut dictum est. Dominus autem dixit supra: *Ego autem non ascendam ad diem festum hunc*, idest ad principium festi. Hoc autem quod hic dicitur, *Ad diem festum*, intelligendum est quantum ad intermedios dies: unde & sequitur: *Iam autem die festo mediante*. Et sic patet quod factum Christi non contrariatur eius dicto. Secundo vero, ut Augustinus dicit, isti volebant quod Christus ascenderet in Iudæam, ut quæsiturus gloriam temporalem: & sic dixit eis: *Non ascendam ad diem festum hunc*, hoc modo sicut vos vultis. Sed ipse ascendit ad diem festum, quasi docturus turbas, & instructurus de gloria sempiterna. Tertio, secundum Chrysostomum, quia supra dixit: *Non ascendam ad diem festum hunc*, passurus, & moriturus, ut ipsi volebant; & tamen ipse ascendit ad diem festum non ut pateretur, sed ut alios (a) erudiret.

Modus ascensus ostenditur? *Non in manifesto, sed quasi in occulto*. Et huius ratio triplex est. Una, secundum Chrysostomum, ne magis suam divinitatem denudans, incarnatio eius minus certa esset, ut dictum est supra: & ut auferat verecundiam latendi iustis hominibus, quando non possunt persecutores suos publice detinere; & ideo dicit, *Quasi in occulto*, ut ostendat hoc esse dispensatione factum. Esa. xlv. 15. „ Vere tu es Deus absconditus. “ Alia, secundum Augustinum, ut scilicet daretur intelligi quod Christus occultus est in figuris veteris testamenti. Esa. viii. 17. „ Expectavi Dominum, qui abscondit faciem (idest manifestam notitiam) suam „ a domo Iacob: “ unde & „ usque in hodiernum „ diem velamen habent positum super cor eorum: “ ut dicitur II. Cor. iii. 15. Ideo omnia quæ dicta sunt antiquo populo illi, umbræ fuerunt futurorum bonorum, ut dicitur Hebr. x. Ut ergo ostendat quod etiam ipsum festum esset figura, ideo ascendit in occulto. Scenopegia, ut dictum est, erat festum tabernaculorum. Ille ergo hoc festum celebrat qui se in mundo isto intelligit peregrinum. Alia ratio est ut doceat nos bona quæ facimus occultare debere, non quærentes favorem hominum, nec pompas stipantium turbarum desiderantes, secundum illud Matth. vi. 1. „ Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab „ eis. “

(b) Consequenter cum dicit, *Iudæi ergo quærebant eum in die festo*, ponit occasionem manifestandi originem doctrinæ spiritualis; & ponit duas occasiones: unam causatam ex dissensione turbarum, aliam ex admiratione earum, ibi, *Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum &c.* Dissensio turbarum erat circa opinionem de Christo: unde circa hoc tria facit. Primo proponit id in quo omnes conveniebant; secundo illud in quo differebant, ibi, *Et murmur multus erat in turba de eo*; tertio quorum opinio inter eos prævalebat, ibi, *Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum*. Conveniebant autem omnes in hoc quod *quærebant eum in die festo, & dicebant: Ubi est ille?* Patet quod ex multo odio, & inimicitia neque eum nominare volebant. Gen. xxxvii. 4. „ Oderant eum, „ nec poterant ei quidquam pacifice loqui. “ Differebant autem, quia quidam quærebant desiderio addiscendi, secundum illud Psalm. lxviii. 33. „ Quærite eum, & vivet anima „ vestra: “ alii quærebant eum desiderio malignandi, secundum illud Psalm. xxxix. 15. (b) „ Quærunt animam meam ut auferant „ eam. “ Et ideo *murmur erat multus in turba*, de contentione quæ erat *de eo* in turba. Et licet murmur sit generis neutri, tamen Hieronymus ponit in masculino, quia hoc habebat antiqua grammatica: vel ut ostendat divinam Scripturam non subiacere regulis Prisciani. Erat dissensio: quia *quidam*, de turba, illi scilicet qui habebant rectum cor, *dicebant*, de Christo, *quia bonus est*. Psalm. lxxii. 1. „ Quam bonus Israel Deus his qui recto „ sunt corde! “ Thren. iii. 25. „ Bonus est „ Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. “ *Alii*, scilicet qui erant male dispositi, *dicebant non*, scilicet non est bonus. Datur autem per hoc intelligi, quod multitudo opinabatur eum bonum; sed principes sacerdotum opinabantur eum malum; & ideo dicunt: *Sed seducit turbas*. Luc. xxiii. 2. „ Hunc invenimus subvertentem gentem „ nostram. “ Matth. xxvii. 63. „ Recordati „ sumus, quod seductor ille dixit &c. “

Sciendum est autem, quod seducere est seorsum ducere: potest autem homo duci seorsum vel a veritate, vel a falsitate: & utroque modo potest dici aliquis seductor: vel in quantum seorsum ducit a veritate; & hoc modo non competit Christo, quia ipse est veritas &c. infra 8. vel a falsitate; & hoc modo Christus seductor dicitur, Hier. xx. 7. „ Seduxisti me Domine, & seductus sum: fortior me fuisti, & invaluisti. “ Et utinam sic omnes seductores vocemur, & simus, ut di-

(a) *Al.* erudiat. (b) *Al.* Quærebant.

dicit Augustinus. Magis autem seductor dicitur qui a veritate seducit, & decipit: quia ille dicitur seorsum duci, qui trahitur a via communi: veritas autem communis via est; hæresis vero, & via malorum, diverticula quædam sunt.

Prævalet autem opinio malorum, scilicet principum sacerdotum: unde sequitur: *Nemo tamen palam loquebatur*. Et hoc, quia turbæ comprimebantur propter metum principum sacerdotum: quia, ut dicitur infra IX. 22. *si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fiebat*. Ex quo patet eorum qui principabantur malitia, qua Christo insidiabantur, & eorum qui (*a*) subiiciebantur, scilicet plebis, quia non habebant libertatem dicendi quod sentiunt.

(c) Consequenter cum dicit, *Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum*, ponitur secunda occasio manifestandi doctrinam, quæ sumitur ex admiratione turbarum: & primo ponitur admirationis materia; secundo ipsa admiratio; & tertio admirationis ratio. Materia quidem admirationis est doctrina Christi: unde & circa hanc ponitur & tempus, & locus. Tempus, cum dicit: *Iam autem die festo mediante*: (*b*) idest, cum illius festi tot dies remansissent quot effluxerant: unde cum septem diebus ageretur festum, dicitur hoc fuisse quarto die. Et quidem in hoc quod se occultavit, humanitatis Christi est indicium, & nostræ virtutis documentum, ut dictum est; hoc autem quod se propalavit, nec eum tenere potuerunt, divinitatis est ostensivum. Ideo autem in medio festivitatis tempore ascendit, quia in principio festi omnes magis attenti sunt his quæ festi sunt. Boni quidem ad cultum Dei, alii vero ad vanitates, & lucra. Sed circa medium temporis, his quæ festi sunt expeditis, magis parati sunt ad doctrinam. Ut ergo eos attentiores, & paratiores ad doctrinam inveniret, non in primis diebus ascendit. Similiter etiam quia hoc congruit ordini doctrinę Christi: quia non in fine mundi, nec in principio, sed in medio tempore venit instruere homines de regno Dei: (*c*) secundum illud Habac. III. 2. „ In medio annorum notum facies. " Locus autem doctrinæ ostenditur cum dicit, *In templum*: ubi docebat propter duo: scilicet ut ostenderet se docere veritatem quam calumniari non poterant, & quæ erat omnibus necessaria: infra XVIII. 20. *Ego in occulto locutus sum nihil*: secundo vero quia templum, (*d*) cum sit locus sacer, conveniens est doctrinæ Christi sanctissimæ. Esa. II. 5. „ Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob; & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. " Quid autem doceret Christus, prætermittit Evangelista: quia, ut dictum est, non omnia facta, & verba Domini exprimunt Evangelistæ; sed ea quæ commotionem, & contradictionem in populo faciebant: & ideo hic mentionem facit de commotione populi ex ipsa doctrina, quia scilicet qui ante dixerant, *Seducit turbas*, postea ex ipsa doctrina admiratione moventur. Et ideo consequenter cum dicit, *Et mirabantur Iudæi*, ponitur ipsorum admiratio. Nec mirum, quia hoc dicitur in Psalm. CXVIII. 129. „ Mirabilia testimonia tua. " Verba enim Christi verba sunt sapientiæ divinæ. Ratio autem admirationis subditur cum dicit: *Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Sciebant enim Iesum filium esse pauperis mulieris; & putabatur filius fabri, qui de labore suo vivens, non insisteret studio litterarum, sed potius operi manuali: secundum illud Psal. LXXXVII. 16. „ Pauper sum ego, & in laboribus a iuventute mea. " Et ideo cum audiunt eum docere, & disputare, mirantur dicentes: *Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Simile habetur Matth. XIII. 54. „ (*e*) Unde huic sapientia, & virtutes? Nonne hic est filius fabri? "

(d) Posito loco, & occasionibus manifestandi doctrinæ spiritualis originem, hic consequenter ipsis doctrinæ originem manifestat: & primo ostendit originem spiritualis doctrinæ esse a Deo; secundo invitat ad susceptionem eius, ibi, *In novissimo magno festivitatis die stabat Iesus, & clamabat*. Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo originem docentis, ibi, *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo excludit obiectionem, ibi, *Nonne Moyses dedit vobis legem?* Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo probat, ibi, *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina*. Dicit ergo: *Respondit eis Iesus, & dixit*; quasi dicat: Vos admiramini unde habeam scientiam; sed ego dico, quod *mea doctrina non est mea*.

Si dixisset, Doctrina quam ego dico, non est mea, nulla esset quæstio; sed quod dicit, *Mea non est mea*, videtur contradictionem implicare. (*f*) Sed hoc solvitur, quia hoc dici potest multipliciter. Unde sua doctrina aliquo modo potest dici sua, & aliquo modo non sua.

(a) *Al.* subiiciuntur. (b) *Al.* idest, in illis diebus festis tot dies remansissent &c. (c) *Al.* secundum Habac. (d) *Al.* cum sit locus satis conveniens &c. (e) *Al.* „ Unde sapientia hæc, & virtutes? " (f) *Al.* sed non solvit, quia hoc dicit esse huiusmodi multipliciter.

ſua. Si enim intelligatur de Chriſto Filio Dei, ſic cum doctrina uniuſcuiuſque nihil aliud ſit quam verbum (*a*) eius; Filius autem Dei ſit Verbum eius: ſequitur ergo quod doctrina Patris ſit ipſe Filius. Idem autem Verbum eſt ſui ipſius per identitatem ſubſtantiæ. „Quid enim tuum eſt niſi tu ipſe?" Eſt autem non ſuum per originem. „Quid enim „non tuum quam tu, ſi alicuius es, quod „es?" ut Auguſtinus dicit. Hoc ergo breviter videtur dixiſſe: *Mea doctrina non eſt mea*; ac ſi diceret: Ego non ſum a meipſo. In quo hæreſis Sabelliana confunditur, qui dicere auſi ſunt ipſum eſſe Filium qui eſt Pater. Vel *mea doctrina*, quam ego pronuntio verbo creato, *non eſt mea*, *ſed eius qui miſit me*, Patris; ideſt, non eſt mihi a meipſo, ſed a Patre, quia etiam cognitionem Filius per æternam generationem habet a Patre. Matth. II. 27. „Omnia tradita ſunt mi„hi a Patre meo." Si vero intelligatur de Chriſto filio hominis, tunc dicit: *Mea doctrina*, quam ego habeo ſecundum animam creatam, & profero corporis ore, *non eſt mea*; ideſt, non eſt mihi a meipſo, ſed a Deo: quia omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu ſancto eſt. Sic ergo, ſecundum Auguſtinum I. de Trin. ſecundum aliquid ſuam dixit doctrinam, & ſecundum aliquid non ſuam: ſecundum formam Dei ſuam, ſecundum formam ſervi non ſuam. Ex quo habemus exemplum, quod omnem cognitionem noſtram cum gratiarum actione recognoſcamus a Deo. I. Corinth. IV. 7. „Quid habes quod non ac„cepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, „quaſi non acceperis?"

(*e*) Conſequenter cum dicit, *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina &c.* probat ſuam doctrinam eſſe a Deo, & hoc dupliciter. Primo ex iudicio recte ſentientium; ſecundo ex ſua intentione, ibi, *Qui a ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit*. Circa primum ſciendum eſt, quod iudicio illius ſtandum eſt, utrum aliquis bene operetur in aliqua arte, qui eſt expertus in arte illa, ſicut an aliquis bene loquitur Gallice, ſtandum eſt iudicio eius qui eſt peritus in lingua Gallica. Secundum hoc ergo dicit Dominus: Illius iudicio ſtandum eſt, an doctrina mea ſit a Deo, qui eſt expertus in rebus divinis: talis enim recte poteſt de bis iudicare. I. Corinth. II. 14. „Animalis bo„mo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei; „ſpiritualis autem iudicat omnia." Et ideo dicit: (*b*) Quia vos alienati eſtis a Deo, ideo non cognoſcitis de doctrina utrum ex Deo ſit. Sed *ſi quis voluerit voluntatem eius*, ideſt Dei, *facere*, iſte poteſt cognoſcere utrum doctrina hæc ſit a Deo, *an ego a meipſo loquar*. Ille quidem a ſeipſo loquitur qui falſum dicit: quia, ſicut dicitur infra VIII. 44. *cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*. Vel aliter ſecundum Chryſoſtomum. Voluntas enim Dei eſt pax, caritas, & humilitas noſtra: unde Matth. V. 9. dicitur: „Beati pacifici, quo„niam filii Dei vocabuntur." Studium autem contentionis frequenter pervertit mentem hominis, intantum ut verumæſtimet falſum. Unde depoſito contentionis ſpiritu, rectius habetur certitudo veritatis. Iob VI. 29. „Re„ſpondete, obſecro, abſque contentione, & „loquentes id quod iuſtum eſt, iudicate." Et ideo dicit Dominus: Si quis vult recte de doctrina mea iudicare faciat voluntatem eius; ideſt, deponat iram, invidiam, & odium, quod ſine cauſa in me habet; & nihil eſt quod prohibeat eum cognoſcere, *utrum ex Deo ſit an ego a meipſo loquar*; (*c*) ideſt, quod Dei verba ſunt quæ loquor. Vel aliter, ſecundum Auguſtinum, voluntas Dei eſt ut faciamus opera eius, ſicut voluntas patrisfamilias eſt ut operarii faciant opus eius. Opus autem Dei eſt ut credamus in eum quem ipſe miſit. Supra VI. 29. *Hoc eſt opus Dei ut credatis in eum quem ille miſit*. Ideo dicit: *Si quis voluerit facere voluntatem eius*, ſcilicet Dei, ideſt credere in me, iſte *cognoſcet an doctrina mea ſit ex Deo*. Eſa. VII. 9. ſecundum aliam litteram: Niſi credideritis, non intellige„tis."

(*f*) Conſequenter cum dicit, *Qui a ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit*, probat idem ex ſua intentione. Et ponit duplicem intentionem per quam intelligitur duplex origo doctrinæ. Dictum eſt autem aliquos loqui a ſe, aliquos vero loqui non a ſe. Loquitur autem non a ſe quicumque ſtudet loqui veritatem. Omnis veritatis cognitio ab alio eſt, vel per modum quidem diſciplinæ, ut a magiſtro; vel per modum revelationis, ut a Deo; vel per inventionem, ut ab ipſis rebus. Quia, ut dicitur Rom. I. 20. „inviſibilia Dei per ea quæ fa„cta ſunt, intellecta conſpiciuntur." Sic ergo quocumque iſtorum modorum cognitio aliqua habeatur, non eſt homini a ſe. A ſe autem loquitur qui ea quæ dicit nec a rebus, nec ex doctrina humana accepit, ſed de corde ſuo. Hierem. XXIII. 10. „Viſionem cordis „ſui loquuntur." Ezech. XIII. 3. „Væ „Prophetis inſipientibus qui vaticinantur de „corde ſuo." Sic ergo confingere aliquid a ſe ipſo, eſt propter humanam gloriam: quia, ſicut

(*a*) *Al.* omittitur eius. (*b*) *Al.* Vos alienati eſtis a Deo, & ideo &c. (*c*) *Al.* deeſt ideſt, quod Dei verba ſunt quæ loquor.

ſicut Chryſoſtomus dicit, qui aliquam propriam vult inſtruere doctrinam, (a) propter nihil aliud hoc vult quam ut gloriam acquirat. Et hoc eſt quod Dominus dicit, probans doctrinam ſuam a Deo eſſe: *Qui a ſemetipſo loquitur*, de certa cognitione veritatis quæ eſt ab alio, iſte *quærit gloriam propriam*: propter quam, (b) propter ſuperbiam, hæreſes, & falſæ opiniones introducuntur. Et hoc competit Antichriſto. II. Theſ. II. 4. „ Qui adverſatur, „ & extollitur ſupra omne quod dicitur „ Deus, aut quod colitur. “ Sed *qui quærit gloriam eius qui miſit illum*, ſicut ego quæro: infra VIII. 50. „ Ego gloriam meam non quæ„ ro: “ *hic verax eſt, & iniuſtitia in illo non eſt*. Verax ſum, quia doctrina mea continet veritatem; iniuſtitia in me non eſt, quia alterius gloriam non uſurpo. Et, ut dicit Auguſtinus, „ magnum nobis præbuit humilita„ tis exemplum, dum habitu inventus ut ho„ mo, quærit gloriam Patris, non ſuam: quod „ tu homo facere debes. Quando aliquid bo„ ni facis, gloriam, (c) tuam quæris; quan„ do aliquid mali facis, Deo calumniam me„ ditaris. “ Patet autem quod gloriam ſuam non quærebat: quia ſi non fuiſſet adverſarius principibus ſacerdotum, non fuiſſent eum perſecuti. Sic ergo Chriſtus, & quicumque gloriam Dei quærit, habet quidem in intellectu cognitionem: Matth. XXII. 16. „ Magiſter, „ ſcimus quia verax es: “ & ideo dicit: *Hic verax eſt*: in affectu autem rectam intentionem: unde dicit: *Et iniuſtitia in illo non eſt*. Iniuſtitia enim eſt quod homo uſurpet ſibi alienum; gloria autem eſt propria ſolius Dei: qui ergo ſibi quærit gloriam, iniuſtus eſt.

(g) Conſequenter cum dicit, *Nonne Moyſes dedit vobis legem?* excludit obiectionem. Poſſet enim aliquis dicere Chriſto, quod ideo doctrina ſua non eſſet a Deo, quia ſabbatum ſolvit, ſecundum illud infra IX. 16. *Non eſt hic homo a Deo, qui ſabbatum non cuſtodit*. Et ideo hoc intendit excludere: unde circa hoc tria facit. Primo excuſat ſe, arguendo ex parte accuſantium; ſecundo oſtenditur eorum iniqua reſponſio, ibi, *Reſpondit turba &c.* tertio excuſat ſe per rationem, ibi, *Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini*. Dicit ergo: Dato, ut vos dicitis, quod doctrina mea non ſit a Deo, quia legem non ſervo, ſabbatum ſolvens; tamen vos non habetis cauſam accuſandi, cum ſitis in ſimili delicto. Unde dicit: *Nonne Moyſes dedit vobis*, ideſt populo veſtro, *legem?* *Et* tamen *nemo ex vobis facit*, ideſt ſervat, *legem*. Act. VII. 53. „ Accepiſtis legem in diſpoſitione Ange„ lorum, (d) & non cuſtoditis. “ Unde & Petrus, Act. XV. 10. „ Hoc eſt onus quod „ neque nos, neque patres noſtri portare po„ tuerunt. “ Si ergo non ſervatis legem, quare propter tranſgreſſionem eius vultis me interficere? Non enim propter hoc facitis, ſed propter odium: alioquin ſi propter zelum legis faceretis, ipſi vos ſervaretis eam. Sap. II. 12. „ Circumveniamus iuſtum, quoniam „ inutilis eſt nobis, & contrarius eſt operibus „ noſtris, & improperat nobis peccata legis. “ Et ſequitur verſ. 20. „ Morte turpiſſima con„ demnemus eum. “ Vel dicendum, quod non ſervatis legem quam Moyſes dedit vobis: & hoc patet in eo quod me vultis interficere, quod eſt contra legem. Exod. XX. 13. „ Non occides. “ Vel aliter, ſecundum Auguſtinum. Non facitis legem, quia in lege ipſe contineor: ſupra V. 46. „ *Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi: de me enim ille ſcripſit*. Sed vos vultis me interficere.

(h) Conſequenter ponitur iniqua reſponſio turbæ, cum dicit: *Reſpondit turba, & dixit: Dæmonium habes*. (e) Vere autem turba reſpondet non pertinentia ad ordinem, ſed (f) ad perturbationem, ut dicit Auguſtinus: eum enim dicunt dæmonium habere qui dæmones expellit, Matth. 12.

(i) Et ideo conſequenter cum dicit, *Unum opus feci, & omnes miramini*, Dominus in ſua veritate tranquillus, confutat eos, excuſans ſe per rationem. Et primo commemorat eis factum propter quod turbantur; ſecundo oſtendit eos non debere turbari, ibi, *Propterea Moyſes dedit vobis circumciſionem*; tertio inducit eos ad iuſtum iudicium, ibi, *Nolite iudicare ſecundum faciem &c.* *Reſpondit* ergo *Ieſus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini*. Non reddit convicio convicium, nec repulit: quia (I. Pet. II. 23.) „ cum malediceretur, „ non maledicebat: “ (g) ſed eis opus commemorat de curatione paralytici, de quo omnes admirabantur: non admiratione devotionis, ſecundum illud Eſa. lx. 5. „ Videbis, „ & affiues, & mirabitur, & dilatabitur cor „ tuum; “ ſed admiratione turbationis, ſecundum illud Sap. V. 2. „ Videntes turbabuntur „ timore horribili, & mirabuntur in ſubitatio„ ne inſperatæ ſalutis. “ Si ergo propter unum opus miramini, ideſt cum turbatione turbamini; quid faceretis ſi omnia opera mea videretis? Nam, ut dicit Auguſtinus, ipſius opera erant quæ in mundo videbant: omnes etiam infirmi per eum ſanantur. Pſalm. CVI. 20.

(a) *Al.* propter ſe, nihil aliud hic vult &c. (b) *Al.* & propter ſuperbiam. (c) *Al.* tunc. (d) *Al.* & non cuſtoditis æque, (e) *Al.* Vere turbata reſpondet. (f) *Al.* ad pertinaciam. (g) *Al.* ſed potius eius opus commemorat.

20. „ Misit verbum suum, & sanavit eos. " Sap. xvi. 12. „ Nec herba, nec malagma sanavit eos; sed tuus, Domine, sermo, qui „ sanat omnia. " Ideo ergo turbamini, quia unum tantum opus videtis, & non omnia.

(k) Consequenter cum dicit, *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem*, convincit eos de iniusta turbatione: & primo ponit mandatum eis datum a Moyse; secundo opus eorum; & tertio arguit ex utroque. Mandatum autem Moysi est de circumcisione; & ideo dicit: *Propterea*, idest ad significandum mea opera, *Moyses dedit vobis circumcisionem*. Nam circumcisio in signum data est, ut habetur Gen. xvii. 2. „ Erit vobis in signum „ fœderis inter me & vos: " significabat enim Christum; & ideo semper data est in membro generationis, quia ex Abraham secundum carnem descensurus erat Christus, qui spiritualem circumcisionem, idest mentis, & corporis facit. Vel ideo (a) in ipso membro fiebat, quia data est contra peccatum originale. Quod autem Moyses dederit circumcisionem, expresse non habetur, nisi Exod. xvii. 44. „ Omnis servus emptitius circumci- „ detur. " Et licet Moyses dederit circumcisionem, non tamen (b) quasi eam instituens: quia non ipse primus accepit circumcisionis mandatum, sed Abraham, ut habetur Genes. xvii. Factum autem Iudæorum est quia in sabbato circumcidebant; & hoc est quod dicit: *Et in sabbato circumciditis &c.* Et hoc ideo, quia Abrahæ mandatum est, ut octavo die circumcideretur puer. Gen. xxi. 4. „ Cir- „ cumcidit eum die octavo, sicut præceperat „ ei Deus. " A Moyse autem præceptum erat eis quod nihil operis facerent in die sabbati. Contingebat autem aliquando quod octavus dies necessitatis veniret in die sabbati; & sic circumcidentes puerum ipso die, mandatum Moysi solvebant, propter mandatum patrum. Et ideo ex his arguit Dominus cum dicit: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi; mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?*

Ubi notandum est, quod hoc argumentum efficaciam habet ex his tribus considerationibus; quarum duæ sunt expressæ, sed tertia subintelligitur. Videmus enim primo, quod quamvis mandatum Abrahæ prius fuerit, tamen mandatum Moysi de observatione sabbati non præiudicabat priori, scilicet mandato de circumcisione. Galat. iii. 17. „ Dico autem, (c) „ testamentum confirmatum a Deo, quæ post „ quadringentos & triginta annos facta est „ lex, non irritum facit. " Et ideo ex hoc arguit: quia licet in humanis legibus posteriora præiudicent prioribus, tamen in divinis priora sunt maioris auctoritatis. Et ideo præcepto facto Abrahæ de circumcisione non præiudicat præceptum Moysi de observatione sabbati. Multo ergo minus præiudicat mihi, qui facio quod dispositum est a Deo ante mundi constitutionem de salute hominum in sabbato figurata. Alia consideratio est, quia Iudæi mandatum habebant ut non operarentur in sabbato, & tamen Iudæi operabantur quæ ad salutem particularem erant. Dicit ergo: Si vos, quibus mandatum est ut nihil operemini in sabbato, circumcisionem accipitis ipso die, quæ est quædam particularis salus (unde & in membro particulari fiebat) & hoc facitis, *ut non solvatur lex Moysi* (ex quo patet, ea quæ ad salutem pertinent in sabbato prætermittenda non esse) ergo multo magis debet homo facere ipso die ea quæ sunt ad universalem salutem. Non ergo debetis mihi indignari, *quia totum hominem sanum feci in sabbato*. Tertia consideratio est, quia utrumque mandatum fuit figura: nam „ omnia in figura contingebant illis: " I. Corinth. x. 11. Si ergo figura, scilicet mandatum de observatione sabbati, non præiudicat figuræ, scilicet mandato circumcisionis, multo minus præiudicat veritati. Nam circumcisio ipsum Dominum figurabat, ut dicit Augustinus. Ideo autem dicit, *Totum hominem*, quia cum Dei perfecta sint opera, curatus est ut sanus esset in corpore, & credidit ut sanus esset in anima.

(l) Consequenter cum dicit, *Nolite iudicare secundum faciem &c.* reducit eos ad iustum examen sui, ut scilicet non secundum faciem iudicent, sed iustum iudicium. Dicitur autem quis iudicare secundum faciem dupliciter. Nam iudex iudicat secundum allegata. I. Reg. xvi. 7. „ Homines vident ea quæ ap- „ parent. " Sed in hoc potest esse deceptio; & ideo dicit: *Nolite iudicare secundum faciem*, idest secundum illud quod statim apparet; sed diligenter inquirite. Iob xxix. 16. „ Cau- „ sam quam nesciebam, diligenter investiga- „ bam. " Esa. xi. 3. „ Non secundum visio- „ nem oculorum iudicabit. " Vel aliter: *Nolite iudicare secundum faciem*; idest, nolite accipere personam in iudicio: hoc enim est prohibitum omnibus iudicantibus. Exod. xxiii. 6. „ Non accipies personam pauperis in iu- „ dicio. " Mal. ii. 9. „ Faciem accipitis in „ iudicio. " Accipere autem personam in iudicio, est prætermittere iustum iudicium propter amorem, seu reverentiam, seu timorem,

Ffff 2 seu

(a) *Al.* deest in. (b) *Al.* omittitur quasi. (c) *Al.* testimonium.

seu conditionem personæ, quæ non (a) faciunt ad causam. Dicit ergo, *Nolite iudicare*; quasi dicat: (b) Non quia Moyses apud vos habet maiorem gloriam quam ego, ex personarum dignitate feratis sententiam; sed a rerum natura: quia ea quæ ego facio, maiora sunt quam ea quæ fecit Moyses. Sed notandum, secundum Augustinum, quod ille non iudicat partialiter, qui æqualiter diligit. Non enim cum homines diverso modo pro suis gradibus honoramus, timendum est ne personam accipiamus.

LECTIO III.

(a) Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quærunt interficere?

(b) Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.

(c) Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?

(d) Sed hunc scimus unde sit; Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit.

(e) Clamabat ergo Iesus in templo, docens, & dicens: Et me scitis, & unde sim scitis.

(f) Et a me ipso non veni; sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.

(g) Ego scio eum (*& si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum) quia ab ipso sum, & ipse me misit.

(h) Quærebant ergo eum apprehendere; & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.

(i) De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit?

(k) Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc; & miserunt principes, & pharisæi ministros ut apprehenderent Iesum.

(a) Postquam egit de origine doctrinæ, consequenter agit de origine docentis. Et primo Christus ostendit suum principium a quo procedit; secundo suum finem ad quem vadit, ibi, *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*. Circa primum tria facit. Primo proponitur dubitatio turbarum de origine; secundo ponitur doctrina ipsius originis, ibi, *Clamabat ergo Iesus in templo*; tertio ponitur effectus doctrinæ, ibi, *Quærebant ergo eum apprehendere*. Circa primum tria facit. Primo ponitur admiratio turbæ; secundo eorum suspicio, ibi, *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus*? Admiratio autem turbarum consurgit ex duobus. Primo ex iniquo proposito principum; secundo ex publica doctrina Christi, ibi, *Ecce palam loquitur*. Dictum est autem supra, quod Christus ut ostenderet infirmitatem humanæ naturæ, latenter ascendit ad diem festum; sed ut ostenderet suæ divinitatis personam, publice docet in templo, & a persequentibus teneri non potest. Et sic, ut ait Augustinus, apparet potestas quæ putabatur timiditas. Et ideo *dicebant quidam ex Hierosolymis*, quasi admirantes, nam ipsi sciebant qua sævitia quærebatur a principibus, utpote eius familiares, & Hierosolymis existentes. Unde Chrysostomus dicit: „ Omnibus (c) miserabiliores erant, qui divinitatis signum videntes maximum, (d) omnia iudicio corruptorum principum permittentes, Christum minus reverebantur: “ secundum illud Eccli. x. 2. „ Qualis rector civitatis, tales & inhabitantes in ea. “ Sed tamen mirabantur qua potentia non tenebatur: unde & dicebant: *Nonne hic est quem Iudæi quærunt*? idest principes: secundum illud supra v. 16. *Propterea persequebantur eum Iudæi* (idest principes) *quia hæc faciebat in sabbato*. Daniel. XIII. 5. „ Egressa est iniquitas a senioribus populi, qui videbantur regere populum. “ Apparet autem per hoc veritas sermonum Christi, & falsitas principum. Supra enim (hoc cap.) cum Dominus diceret eis, *Quid me quæritis interficere*? negaverunt, dicentes: *Dæmonium habes: quis te quærit interficere*? Sed ecce quod principes negabant, isti confitentur cum dicunt: *Quem Iudæi quærunt interficere*. Sic ergo admirantur ex iniquo proposito principum.

(b) Similiter etiam ex publica doctrina Christi: unde dicunt: *Ecce palam loquitur*, docens: scilicet Christus, quod est indicium securæ veritatis: infra XVIII. 20. *Ego palam locutus sum*: & tamen *nihil ei dicunt*, quasi repressi virtute divina. Hæc est enim propria Dei

* *Ex cap.* VIII. *vers.* 55. (a) *Al.* fuerunt. (b) *Al. deest* Non. (c) *Al.* mirabiliores. (d) *Al.* omnino iudicio corruptorum principum prætermittentes Christum, minus reverebantur.

Dei virtus quod malorum corda ab impetu suæ malitiæ reprimit. Proverb. xvi. 7. „ Cum „ placuerint Domino viæ hominis, inimicos „ eius quoque convertet ad pacem. " Et alibi (xxi. 1.) „ Cor Regum in manu „ Dei : quocumque voluerit inclinabit il- „ lud. "

(c) Suspicio eorum ponitur cum dicit : *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* quasi dicant: Ante quærebant eum interficere, modo invenerunt, & tamen nihil ei dicunt; non tamen mutati a propria sententia: quia, ut dicitur I. Cor. 11. 8. „ Si „ enim cognovissent , numquam Dominum „ gloriæ crucifixissent: " sed repressi a virtute divina.

(d) Obiectio autem eorum contra suspicionem subditur: *Sed hunc scimus unde sit*: quasi hoc modo arguentes. Christus debet habere occultam originem; sed iste habet originem manifestam: ergo non est Christus. In quo apparet eorum amentia: quia supposito quod quidam etiam principes crederent Christo, non tamen eorum sententiam sequuntur, sed aliam corruptam proferunt. Ezech. v. 5. „ Ista „ est Hierusalem , in medio gentium posui „ eam . " Sciebant enim Christum esse ex Maria secundum originem, sed tamen eius modum ignorabant. Matth. xiii. 55. „ Non- „ ne pater eius est Ioseph, & mater eius di- „ citur Maria? "

Sed cum dicatur Mich. v. 2. „ Ex te exiet „ dux, qui regat populum meum Israel : " quare dicunt: *Christus cum venerit, nemo scit unde sit?* Respondeo dicendum, quod hoc habent ex verbo Esa. liii. 8. „ Generationem „ eius qui enarrabit? " Sic ergo & ex Prophetis habent ut sciant unde sit, secundum humanam originem; & ex eis habent quod nesciant, secundum divinam generationem.

2 (e) Consequenter cum dicit, *Clamabat ergo Iesus in templo*, manifestat suam originem: & primo ostendit secundum quid sua origo sit nota, & secundum quid sit ignota; secundo docet quomodo ad eius notitiam possumus pervenire, ibi, *Ego scio eum &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quid de origine eius sciebant; secundo quid circa ipsum ignorabant, ibi, *Et a meipso non veni*. Noverant autem de Iesu originem suam: & ideo dicit: *Clamabat Iesus*. Clamor autem ex magnitudine affectus procedit. Et ideo quandoque importat turbulentiam animi interius concitati: & (*a*) hoc modo non competit Christo, de quo scriptum est Esa. xlii. 2. „ Non clamabit, „ nec accipiet personam, nec audietur vox „ eius foris. " Eccle. ix. 17. „ Verba sapien- „ tum audiuntur in silentio. " Quandoque importat magnitudinem devotionis, secundum illud Psal. cxix. 1. „ Ad Dominum cum tri- „ bularer clamavi. " Quandoque vero cum hoc magnitudinem dicendorum, secundum illud Esa. vi. 3. „ Seraphim clamabant alter „ ad alterum, & dicebant: Sanctus, sanctus, „ sanctus Dominus Deus exercituum. " Proverb. viii. 1. „ Numquid non sapientia foris „ clamitat, & prudentia dat vocem suam? " Et sic prædicatores clamare monentur Esa. lviii. 1. „ Clama, ne cesses, (*b*) quasi tuba „ exalta vocem tuam. " Et sic clamabat hic Dominus, *docens in templo, & dicens*, hoc scilicet, *Me scitis*, secundum faciem noscitis, *& unde sim scitis*, scilicet corporaliter. Baruch. iii. 38. „ Post hæc in terris visus est. " Sciebant enim, quod ex Maria natus erat in Bethlehem, & nutritus in Nazareth; sed nesciebant virginis partum, & quod per Spiritum sanctum conceptus esset, ut dicit Augustinus. Excepto virginis partu, totum noverant in Iesu, quod ad hominem pertinet.

(f) Nesciebant autem de ipso originem occultam: unde dicit: *Et a me ipso non veni*: & primo insinuat suam originem; secundo ostendit eam eis esse occultam. Origo autem sua est a Patre ab æterno: unde dicit: *A me ipso non veni*; quasi dicat: Ante fui secundum divinitatem, quam in mundo venirem per humanitatem. Infra viii. 58. *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Alias non conveniret ei venire, nisi ante fuisset; & tamen hoc ipsum quod veni, *non veni a me ipso*: quia Filius non est a se, sed a Patre. Infra xvi. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Prænuntiata autem fuit eius origo a Patre, qui eum promisit mittere. Exod. iv. 13. „ Obsecro Do- „ mine, mitte quem missurus es. " Esa. xix. 20. „ Mittam eis Salvatorem, & propugna- „ torem qui liberet eos. " Et ideo dicit: *Sed est verus qui misit me*; quasi dicat: Non aliunde veni, sed ab eo qui promisit, & promissum adimplevit, quia *verus est*: Rom. iii. 4. „ Est autem Deus verax: " & ideo docet me veritatem loqui, quia a vero missus sum. Est autem eis occulta, quia nesciunt eum qui misit me: unde dicit: *Quem vos nescitis*.

Sed cum omnis homo, licet in carne natus, sit a Deo, videtur quod possit dicere: Ego sum a Deo, & per consequens: Me scitis unde sim. Responsio. Dicendum, secundum Hilarium, quod Filius aliter est a Deo quam alii homines: quia sic est a Deo quod etiam est Deus: unde Deus est principium eius consub-

(a) *Al.* & hoc non competit. (b) *Al.* quasi tumulus exaltans vocem tuam.

substantiale. Alii vero sic sunt a Deo (*a*) quod tamen non sunt ex illo. Sic ergo Filius unde sit ignoratur: quia natura ex qua est, nescitur; sed homines unde sint non ignoratur: (*b*) quia unde sit ignorari non potest quicquid subsistit ex aliquo.

(g) Consequenter cum dicit, *Ego scio eum*, docet quomodo perveniri possit ad notitiam eius a quo est. Ab illo enim oportet nos addiscere aliquid qui scit illud; solus autem Filius novit Patrem; & ideo dicit: Si vultis notitiam eius qui misit me habere, oportet quod habeatis a me: quia *ego* solus *scio eum*. Et ideo primo ostendit suam scientiam; secundo scientiæ suæ perfectionem; tertio scientiæ suæ rationem. Suam scientiam ostendit cum dicit: *Ego scio eum &c.* Verum est autem, quod „ omnes homines vident eum, " ut dicitur Iob XXXVI. 25. sed tamen diversimode, quia homines in vita ista vident eum per creaturas. Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei „ per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciun„ tur. " Ideo dicitur I. Cor. XIII. 12. „ Vi„ demus nunc per speculum in ænigmate. " Angeli vero, & beati in patria, vident eum immediate per essentiam. Matth. XVIII. 10. „ Angeli eorum in cælis semper vident fa„ ciem Patris mei qui in cælis est. " I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum sicuti est. " Sed Filius Dei videt eum excellentius omnibus, scilicet visione comprehensionis. Supra I. 18. *Deum nemo vidit umquam*, scilicet comprehendendo: *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Matth. XI. 27. „ Neque Patrem „ quis novit nisi Filius. " Et de hac visione loquitur hic, dicens: *Ego scio eum*, scilicet notitia comprehensionis. Perfectionem vero scientiæ suæ ostendit, dicens: *Si dixero quia nescio eum, ero similis vobis, mendax*. Quod quidem introducit propter duo: nam creaturæ intellectuales sciunt eum, sed longe, & imperfecte, quia „ unusquisque intuetur (*c*) „ eum procul: " ut dicitur Iob XXXVI. 25. Veritas enim divina excedit omnem cognitionem. I. Ioan. III. 20. „ Deus maior est cor„ de (*d*) nostro. " Quicumque ergo Deum cognoscit, potest absque mendacio dicere, (*e*) *Nescio eum*: quia non cognoscit eum quantum cognoscibilis est. Filius autem Deum Patrem perfectissime cognoscit, sicut perfectissime ipse se novit: unde non potest dicere, *Nescio eum*. Item quia cognitio Dei, & maxime quæ est per gratiam, potest perdi: secundum illud Psal. CV. 21. „ Obliti sunt Deum qui red„ emit eos: " unde possunt dicere, *Nescio eum*, quamdiu sunt in vita ista: quia nemo scit utrum odio, vel amore dignus sit. Filius autem inamissibilem notitiam habet de Patre: unde non potest dicere, *Nescio eum*. In hoc autem quod dicit, *Ero similis vobis, mendax*, debet accipi similitudo per contrarium. Non enim essent mendaces, si dicerent se nescire Deum; sed potius si dicerent se Deum cognoscere, cum eum ignorent. Si autem Christus diceret se eum non nosse, cum noscat, esset mendax. Est ergo sensus verbi: *Si dixero quia nescio eum*, cum sciam eum, *ero similis vobis, mendax*, qui dicitis vos cognoscere eum, cum tamen ipsum ignoretis.

Sed numquid non poterat Christus dicere, *Nescio eum?* Videtur quod sic, quia poterat movere labia, & proferre verba huiusmodi: ergo potest esse mendax.

Sed dicendum, quod Christus huiusmodi verba protulit, & tamen non fuit mendax: quod intelligendum est (*f*) sic. Si dixero, *Nescio eum*, cum assertione, ita scilicet quod corde credam quod profero ore. Asserere autem falsum pro vero, ex duplici defectu contingit, scilicet ex defectu (*g*) cognitionis in intellectu; & hic defectus non poterat esse in Christo, cum sit Dei sapientia, ut dicitur I. Cor. I. Item ex defectu rectæ voluntatis in affectu; qui similiter in Christo esse non poterat, cum sit Dei virtus, ut ibidem dicitur. Unde non poterat dicere asserendo, *Nescio eum*. Nec tamen conditionalis est falsa; quamvis antecedens sit impossibile, & consequens.

Ratio autem singularis, & perfectæ scientiæ Christi ponitur, cum dicit: *Sed ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit*. Omnis enim cognitio est per aliquam similitudinem, cum nihil cognoscatur nisi prout similitudo cogniti est in cognoscente; omne autem quod procedit ab aliquo, habet eius similitudinem a quo procedit: unde omnes vere cognoscentes, secundum diversum gradum processionis eorum a Deo, habent diversimode eius cognitionem. Anima autem rationalis, Dei cognitionem habet, secundum quod similitudinem (*h*) eius participat imperfectiori quodam modo ab aliis creaturis intellectualibus. Angelus quia expressiorem Dei similitudinem habet, cum sit signaculum similitudinis, manifestius Deum cognoscit. Filius autem perfectissimam Patris similitudinem habet, cum sit eiusdem essentiæ, & virtutis cum ipso; & ideo perfectissime cognoscit, ut dictum est. Et ideo dicit: *Sed ego scio eum*, (*i*) scili-

(a) *Al.* quod tamen sunt ex nihilo. (b) *Al.* quia sic ignorari non potest quicquid subsistit ex nihilo. *Item*: quia si unde ignorari non potest &c. (c) *Al. deest* eum. (d) *Al.* vestro. (e) *Al.* Non cognosco eum. (f) *Al. deest* sic. (g) *Al.* cognitionis intellectus. (h) *Al. omittitur* eius. (i) *Al. deest* scilicet.

licet quantum cognoscibilis est: & huius ratio est, *quia ab ipso sum*, quasi habens eamdem naturæ essentiam (a) cum ipso per consubstantialitatem: unde sicut ipse perfecte se novit per essentiam suam, ita & per eamdem essentiam *ego scio eum*, perfecte. Sed ne hoc referatur ad missionem qua venit in mundum, continuo subiecit, *Et ipse me misit*, ut sic quod dicit, *Ab ipso sum*, referatur ad æternam generationem, per quam consubstantialis est Patri. Ex quo habetur proprietas cognitionis de proprietate generationis. Per hoc vero quod dicit, *Ipse me misit*, insinuat Patrem actorem incarnationis. Gal. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege. “ Sicut autem per hoc quod Filius est a Patre, (b) perfectam Patris cognitionem habet; ita etiam per hoc quod anima Christi singulariter est unita Verbo, habet singularem, & excellentiorem præ aliis creaturis cognitionem Dei; licet eum non comprehendat: (c) & ideo potest Christus (d) secundum naturam humanam dicere: Scio eum excellentius præ omnibus creaturis, non tamen comprehendendo.

(h) Consequenter cum dicit, *Quærebant ergo eum apprehendere*, agitur de effectu doctrinæ: & primo quantum ad turbas; secundo quantum ad pharisæos, ibi, *Audierunt pharisæi turbam murmurantem*. Circa primum duo facit. Primo ponit effectum doctrinæ in turbis malevolis; secundo in turbis devotis, ibi, *De turba autem multi crediderunt in eum*. Circa primum tria facit. Primo innuit turbarum iniquum propositum; secundo propositi implendi impedimentum; & tertio impedimenti rationem. Iniquitas autem propositi manifestatur cum dicit: *Quærebant ergo eum apprehendere*: quia enim dixerat Dominus, *Quem vos nescitis*, irati sunt Iudæi, quasi simularent eum scire; & ideo iniqua proponebant, scilicet eum apprehendere, ad crucifigendum, & occidendum: secundum illud Psal. lxx. 11. „ Persequimini, & comprehendite eum. “ (e) Sunt autem aliqui qui Christum in se habentes, quærunt tamen pie apprehendere. Cantic. VII. 8. „ Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius. “ Unde & Apostolus dicebat Philip. III. 12. „ Sequor, (f) „ si quomodo apprehendam, in quo & comprehensus sum a Christo Iesu. “ Impedimentum propositi ponit cum dicit: *Nemo misit in illum manus*. (g) Invisibiliter enim eorum furor refrenatus est & repressus. Per quod patet quod voluntas nocendi est unicuique a se; sed nocendi potestas a Deo: quod patet Iob I. & II. ubi satan non potuit Iob affligere nisi quantum permissum est sibi a Deo. Ratio impedimenti assignatur: *Quia nondum venerat hora eius*.

Unde sciendum est, quod, secundum illud Eccle. VIII. 6. „ omni negotio tempus est, „ & opportunitas. “ Tempus autem unicuique rei ex sua causa determinatur. Quia ergo corporalium effectuum causa sunt corpora cælestia, ideo in his quæ corporaliter aguntur, hora determinatur ex corporibus cælestibus; anima vero, cum secundum intellectum, & rationem, nullis corporibus cælestibus subiaceat, cum quantum ad hoc temporales causas transcendat, non habet horas determinatas ex corporibus cælestibus; sed ex causa eius, scilicet Deo, qui dispensat quid quo tempore sit faciendum. Eccli. XXXIII. 7. „ Quare dies diem superat, & iterum lux „ lucem, & annus annum (h) a sole? A Do„ mini scientia separati sunt, facto sole, & „ præceptum custodiente. “ Multo ergo minus in Christo determinatur hora ab ipsis corporibus. Sic ergo intelligenda est hora eius, non ex necessitate fatali, sed a tota Trinitate præfinita: nam, ut dicit Augustinus, „ hoc „ nec de te credendum est; quanto magis de „ illo per quem factus es? Si tua hora volun„ tas illius est, scilicet Dei; hora illius, quæ „ est nisi voluntas sua? Non ergo horam di„ xit qua cogeretur mori, sed qua dignare„ tur occidi. “ Supra II. 4. *Nondum venit hora mea*. Infra XIII. 1. *Sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem &c.*

(i) Consequenter cum dicit, *De turba autem multi crediderunt in eum*, ponit effectum doctrinæ in turbis devotis. Et primo ponitur eorum fides, quia *multi de turba crediderunt in eum*. Non dicit de principibus, quia quanto maiores erant, tanto magis erant elongati; & ideo in eis sapientia locum non habebat: quia, ut dicitur Prov. XI. 2. „ Ubi humili„ tas, ibi sapientia. “ Turba autem, quia suam ægritudinem cito vidit, Domini medicinam sine dilatione cognovit. Matth. XI. 25. „ Abscondisti hæc a sapientibus, & prudenti„ bus, & revelasti ea parvulis. “ Et propter hoc in principio humiles, & pauperes conversi sunt ad Christum. I. Corinth. I. 28. „ Igno„ bilia, & contemptibilia mundi elegit Deus, „ & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt de„ strueret. “ Secundo ponit motivum ad fidem cum dicit: *Christus cum venerit, numquid plura*

(a) *Al.* cum ipso naturalitatem: unde &. (b) *Al.* perfectiorem. (c) *Al. desunt hæc verba*. (d) *Al.* secundum divinam dicere &c. (e) *Al.* Sunt tamen aliqui Christum in se habentes, quærunt &c. (f) *Al.* si comprehendam. (g) *Al.* Visibiliter. (h) *Al.* & sol solem.

plura signa faciet quam qua hic facit? Prophetatum enim erat quod Christus in adventu suo miracula multa esset facturus. Esa. xxxv. 4. „ Deus ipse veniet, & salvabit nos: tunc „ aperientur oculi cæcorum, & aures surdo- „ rum patebunt &c. " Et ideo videntes miracula quæ Christus faciebat, inducebantur ad fidem eius. Sed tamen fides eorum infirma erat, quia non a doctrina, sed a signis moventur ad credendum ei; (a) cum tamen ipsi, qui fideles iam erant, & per legem instructi, magis a doctrina moveri debuissent: nam, ut dicitur I. Cor. xiv. 22. „ Signa data sunt in- „ fidelibus, prophetiæ autem non infidelibus, sed „ fidelibus. " Secundo quia adhuc videntur alium Christum expectare: unde dicunt: *Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam qua hic facit?* Unde patet quod non credebant in Christum, sicut in Deum, sed sicut in aliquem iustum virum, seu Prophetam. Vel, secundum Augustinum, syllogizant: *Christus cum venerit, numquid plura signa faciet?* quasi dicant: Christus promittitur venturus; sed ipse non plura signa faciet quam hic facit: ergo vel ipse est Christus, vel erunt plures Christi.

(k) Consequenter cum dicit, *Audierunt pharisai turbam murmurantem de illo hac*, ponitur effectus in pharisæis. Et, ut Chrysostomus dicit, Christus multa dixit, & tamen non sunt moti contra eum. Quando autem vident turbam ei acquiescere, statim conciantur contra eum, & insanientes, eum occidere cupiebant. Ex quo patet quod sabbati solutio non erat vera causa odii eorum; sed hoc eos maxime mordebat quod turbæ Christum glorificabant. Et hoc patet infra xii. 19. *Videtis quia nihil proficimus? Ecce totus mundus post eum vadit*. Quia vero ipsi Christum capere non audebant, timentes periculum, ministros mittunt, tamquam periculis expositos.

LECTIO IV.

(a) Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum:
(b) Et vado ad eum qui me misit.
(c) Quæretis me, & non invenietis:
(d) Et ubi ego sum, vos non potestis venire.
(e) Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non invenietis, & ubi sum ego, vos non potestis venire?

(a) Postquam posuit Dominus originis suæ principium, hic consequenter insinuat suum terminum, quo scilicet iturus est per mortem. Et primo insinuatur terminus viæ Christi; secundo ponitur admiratio turbarum de sermonibus eius, ibi, *Dixerunt ergo Iudai ad semetipsos &c.* Circa primum tria facit. Primo insinuat suæ vitæ terminum; secundo prænuntiat futurum turbarum desiderium, ibi, *Quaretis me, & non invenietis*; tertio subdit eorum defectum, ibi, *Et ubi sum ego, vos non potestis venire*. Circa primum duo facit. Primo prænuntiat mortis suæ dilationem; secundo innuit quo iturus est per mortem, ibi, *Et vado ad Patrem &c.* & sic in primo ostendit suam potestatem; in secundo patiendi voluntatem. Potestatem quidem suam ostendit in dilatione mortis: quia licet Iudæi quærerent eum apprehendere, non tamen hoc possunt, nisi Christus velit. Infra x. 18. *Nemo tollit animam meam; sed ego pono eam*. Et ideo *dixit eis Iesus*: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*; quasi dicat: Vultis me interficere; sed hoc non est positum in voluntate vestra, sed in voluntate mea: & ego determino quod *adhuc modicum tempus vobiscum sum*: & ideo parum expectate tempus. Hoc quod vultis modo facere, facturi estis: *adhuc* enim *modicum tempus vobiscum sum*. In quo quidem Dominus satisfacit primo quidem turbæ, quæ eum reverebatur, faciens eam magis avidam ad audiendum, quasi parvo tempore derelicto, in quo possent hac doctrina potiri, ut Chrysostomus dicit. Infra xii. 36. *Dum lucem habetis credite in lucem*. Secundo vero turbæ quæ eum persequebatur; quasi dicat: Non diu differtur desiderium vestrum de morte mea: unde patientes sustinete: quia *adhuc modicum*: implere enim debeo dispensationem meam, prædicando scilicet, & miracula faciendo, & sic pervenire ad passionem. Luc. xiii. 32. „ Ite, „ &

(a) *Al. deest* cum.

„ & dicite vulpi illi, quia hodie, & cras „ operor, & tertia die consummor.“

Est autem triplex causa, quare Christus modico tempore voluit prædicare. Prima ad demonstrandum suam virtutem, quod in tam modico tempore totum mundum immutaret. Psal. lxxxiii. 11. „ Melior est dies una in „ atriis tuis super millia.“ Secunda est ad excitandum desiderium discipulorum, ut scilicet magis eum desiderarent quem modico tempore corporali præsentia habituri erant. Luc. xvii. 22. „ Venient dies in quibus desi- „ derabitis unam diem Filii hominis.“ Tertia est ad augmentandum discipulorum spiritualem profectum. Cum enim Christi humanitas sit nobis via tendendi in Deum, ut dicitur Infra xiv. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*: non debemus in ea quiescere ut in termino, sed per eam debemus in Deum tendere. Ne ergo corda discipulorum ad Christum carnaliter affecta, in eo ut in homine quiescerent; ideo Christus corporalem sui præsentiam ab eis cito subtraxit: unde dicebat, Infra xvi. 7. *Expedit vobis ut ego vadam*. II. Corinth. v. 16. „ Et si Christum secundum carnem novi- „ mus (tunc scilicet quando corporaliter no- „ biscum erat) sed nunc iam non novi- „ mus.“

(b) Voluntatem suæ passionis ostendit, cum dicit: *Et vado ad eum qui me misit*, quasi spontaneus, scilicet per passionem. Esa. liii. 7. „ Oblatus est, quia ipse voluit.“ Ephes. v. 2. „ Obtulit semetipsum hostiam Deo in o- „ dorem suavitatis.“ *Vado*, inquam, ad Patrem, *qui misit me*. Et hoc convenienter: nam quælibet res naturaliter redit ad suum principium. Eccle. 1. 7. „ Ad locum unde ex- „ eunt flumina, revertuntur.“ Infra xiii. 3. *Sciens quia a Deo exivit, & ad Deum vadit*. Et iterum xvi. 5. *Vado ad eum qui misit me*.

(c) Consequenter cum dicit, *Quæretis me, & non invenietis*, prænuntiat Iudæorum desiderium; quasi dicat: Modicum est quod potestis mea doctrina frui; sed hoc modicum, quod modo respuitis, quandoque quæretis, & non invenietis. Esa. lv. 6. „ Quærite Do- „ minum dum inveniri potest.“ Et in Psal. lxviii. 33. „ Quærite Dominum (scilicet in „ præsenti) & vivet anima vestra.“ Hoc autem quod dicit, *Quæretis me, & non invenietis*, potest intelligi vel de inquisitione corporali Christi, vel de spirituali. Si vero intelligatur de corporali, sic, secundum Chrysostomum, quæsierunt eum quando filiæ Hierusalem, scilicet mulieres, plangebant super eum, ut dicitur Luc. xxiii. & credibile est hoc tunc multos alios passos esse. (a) Nec est etiam a veritate remotum, quia imminente tribulatione Iudæis, & præcipue cum civitas caperetur, memores Christi, & miraculorum eius, desiderarent eius præsentiam, qua liberarentur: & secundum hoc dicendum est: *Quæretis me*, idest meam præsentiam corporalem, *& non invenietis*. Si vero intelligatur de spirituali, dicendum est, secundum Augustinum, quod eum quem noluerunt cognoscere præsentem, tunc postea quæsierunt cum videntes multitudinem credentem, compuncti de scelere mortis Christi, dixerunt Petro, Act. ii. 37. „ Quid faciemus viri fra- „ tres?“ Sic ergo quæsierunt Christum quando crediderunt in eum (b) suis sceleribus ignoscentem, quem viderunt ipsorum scelere morientem.

(d) Consequenter cum dicit, *Et ubi ego sum, vos non potestis venire*, ostendit eorum defectum. Nec dicit, Quo vado, quod esset magis consequens ad præmissa, scilicet *Vado* ad Patrem *qui me misit*; sed dicit, *Ubi ego sum*, ut ostendat se Deum, & hominem. Hominem quidem inquantum vadit: infra xvi. 5. *Vado ad eum qui me misit*: sed inquantum semper ibi erat Christus quo fuerat rediturus, ostendit se Deum. Supra iii. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo*. Sic ergo, secundum Augustinum, sicut Christus rediit ut nos non relinqueret, sic ad nos per assumptionem visibilis carnis descendit ut secundum invisibilem maiestatem etiam esset in cælo. Non autem dicit, Non invenietis, quia aliqui ituri erant; sed dicit, *Non potestis venire*, quamdiu scilicet sic (c) dispositi estis. Nullus enim ad hereditatem cælestem pervenire potest, nisi sit heres Dei. Heres autem Dei aliquis efficitur per fidem Christi. Supra 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*. Iudæi autem nondum in eum credebant; & ideo dicit, *Non potestis venire*. In Psal. xxiii. 3. requirit: „ Quis ascendet in montem Domini?“ Et respondetur (vers. 4.) „ Innocens manibus, & „ mundo corde.“ Iudæi autem non erant mundo corde, nec innocentes manibus, quia volebant Christum interficere: ideo dicit: Non potestis ascendere in montem Domini.

(e) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos*, ponitur Iudæorum admiratio, qui licet carnaliter de Christo saperent, tamen ex parte credebant. Et tria faciunt. Primo admirantur; secundo suspicantur; & tertio contra suspicionem argumen-

(a) Al. Hoc est etiam. (b) Al. suo scelere innocentem. (c) Al. indispositi.

mentantur. Admirantur quidem eum dicunt ad semetipsos: *Quo iturus est hic, quia non inveniemus eum?* Ut enim dictum est, hoc carnaliter intelligebant. I. Corinth. II. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. " Et ideo quod esset iturus, non quidem per mortem, sed corporaliter ad aliquem locum quo eis non liceret ascendere, suspicantur super hoc, dicentes: *Numquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes?* Nam gentes alienatæ erant a conversatione Iudæorum. Ephes. II. 12. „ Hospites „ testamentorum eratis alienati a conversatione Israel, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. " Et ideo quasi eis exprobrantes, dicunt, *In dispersionem gentium*, (a) quæ scilicet ubique disseminatæ erant, & imperfecte adinvicem permixtæ. Gen. x. 32. „ Hæ sunt familiæ Noe „ iuxta populos, & nationes suas, & ab his „ divisæ sunt gentes in terra post diluvium. " Sed populus Iudæorum collectus erat loco, & cultu unius Dei, & observatione legis. Psal. CXLVI. 2. „ Ædificans Hierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit. " Nec dicunt, quod iturus sit ad gentes quasi gentilis futurus, sed tamquam eas reducturus: unde subdunt, *Et docturus gentes*. Quod forte sumpserunt ex Esa. XLIX. 6. „ Parum est „ mihi ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel convertendas: „ dedi te in lucem gentium, ut sis salus „ mea usque ad extremum terræ. " Quamvis autem isti non intelligerent ea quæ dicunt, sicut nec Caiphas intellexit cum dixit (infra XI. 50.) *Expedit vobis ut unus homo moriatur, & non tota gens pereat*: tamen verum dicunt, & salutem gentium prædixerunt, ut Augustinus dicit, quod iturus esset ad gentes, non præsentia corporis, sed pedibus suis, scilicet Apostolis. Misit enim ad nos membra sua, & fecit nos sua membra. Infra x. 16. *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere .... & fiet unum ovile, & unus pastor*. Et ideo Esa. II. 3. dicitur in persona gentium: „ Docebit nos „ vias suas. " Obiiciunt autem contra ea quæ suspicantur, dicentes: *Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me?* quasi dicant: Si dixisset, *Quæretis me, & non invenietis, & ubi sum ego, vos non potestis venire*, poterat quidem intelligi quod iturus esset ad gentes; sed per hoc quod addidit, *Ubi ego sum, non potestis venire*, videtur excludere hunc intellectum. Non enim impossibile est nobis ad gentes ire &c.

LECTIO V.

(a) IN novissimo autem die magno festivitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens: (b) Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ.

(c) Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.

(d) Ex illa ergo hora turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere Propheta. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid a Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?

(e) Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus.

(f) Venerunt ergo ministri ad pontifices, & pharisæos, & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic loquitur. Responderunt ergo eis pharisæi: Numquid & vos seducti estis? Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ non novit legem, maledicti sunt.

(g) Dixit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis:) Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat?

(h) Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, & vide quia a Galilæa Propheta non surgit.

(i) Et reversi sunt unusquisque in domum suam,

Post-

(a) *Al.* quæ scilicet indistincte erant &c.

(a) Postquam Dominus egit de origine suæ doctrinæ, & docentis, necnon de termino eius, hic consequenter invitat ad ipsam doctrinam. Et primo ponitur Christi invitatio; secundo turbarum dissensio, ibi, *Ex illa autem hora &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur invitandi modus, secundo ipsa invitatio, ibi, *Si quis sitit, veniat ad me*; tertio subditur expositio, ibi, *Hoc autem dixit de Spiritu*. Modus autem invitandi attenditur quantum ad tria; scilicet quantum ad tempus invitationis, quantum ad situm invitantis, quantum ad conatum vocantis. Quantum ad tempus, quia *in novissimo die magna festivitatis*: nam, ut dictum est, festum illud (a) celebrabatur septem diebus, & primus, & ultimus dies solemniores erant, sicut & apud nos primus dies festi, & octavus solemnis est magis. Hoc ergo quod hic Dominus fecit, non fecit primo die, quia nondum ascenderat Hierusalem, nec intermediis diebus, sed in novissimo; & hoc ideo, quia pauci sunt qui festa spiritualiter celebrant: & ideo non eos a principio ad doctrinam invitat, ne per vanitates sequentium dierum (b) festorum aboleretur de cordibus eorum: quia, ut dicitur Luc. VIII. verbum Domini suffocatur a spinis: sed in ultimo die eos invitat, ut tenacius eorum cordibus imprimatur. Quantum ad situm autem, quia *stabat Iesus*.

Ubi sciendum est, quod Christus docuit sedens, & stans. Sedens quidem docuit discipulos, Matth. V. stans autem turbas, sicut hic: & ideo ex hoc inolevit consuetudo in Ecclesia, ut turbis prædicetur stando, religiosis vero, & clericis sedendo. Cuius ratio est, quia cum prædicatio ad turbas fit quasi ad eas convertendas, fit per modum exhortationis; sed cum prædicatio ad clerum fit, quasi iam ad existentes in domo Dei, est ut quædam commemoratio.

Quantum ad conatum vero vocantis, quia *clamabat*, ut scilicet ostenderet suam securitatem. Esa. XL. 9. „ Exalta in fortitudine vocem tuam ... exalta, noli timere. " Et ut ab omnibus audiretur. Esa. LVIII. 1. „ Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. " Et ut ostendat magnitudinem dicendorum. Prov. VIII. 6. „ Audite me, quia de rebus magnis (c) locutura sum. "

(b) Consequenter cum dicit, *Si quis sitit, veniat ad me*, ponitur invitatio: & primo ostenditur qui invitentur; secundo quis sit fructus invitationis. Invitantur quidem sitientes: unde dicit: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*. Esa. LV. 1. „ Omnes sitientes venite ad aquas. " Ideo enim sitientes vocat, quia tales sunt qui desiderant Deo servire. Deus autem coacta servitia non acceptat. II. Corinth. IX. 7. „ Hilarem datorem diligit Deus. " Et propter hoc dicebat Psal. LIII. 8. „ Voluntarie sacrificabo. " De istis dicitur Matth. V. 6. „ Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: " quos quidem Dominus non partialiter vocat, sed omnes: unde dicit: *Si quis sitit*; quasi dicat, quicumque est ille. Eccli. XXIV. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & a generationibus meis implemini. " I. Timoth. II. 4. „ Vult omnes homines salvos fieri. " Invitat autem ad potandum: unde dicit, *Et bibat*. Potus enim iste est spiritualis refectio in cognitione divinæ sapientiæ, & veritatis; etiam in impletione desideriorum. Esa. LXV. 13. „ Servi mei bibent, & vos sitietis. " Prov. IX. 5. „ Venite, & comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis. " Eccli. XV. 3. „ Aqua sapientiæ salutaris potabit illum. " Fructus autem huius invitationis est redundantia bonorum in alios: unde dicit: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viva*. Quod quidem, secundum Chrysostomum, legendum est sic. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura*; hic subdistingue punctando; & postea subsequitur: *Flumina de ventre eius fluent aqua viva*. (d) Nam si dicis, *Qui credit in me*; & postea subsequatur: *Sicut dicit Scriptura, flumina &c.* non videtur conveniens, quia hoc quod dicitur, *Flumina de ventre eius fluent aqua viva*, non invenitur in aliquo Libro veteris testamenti. Hoc ergo modo dicatur: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura*; id est, secundum Scripturæ documenta. Supra V. 39. *Scrutamini Scripturas ..... ipsa sunt qua testimonium perhibent de me*. Et tunc *flumina de ventre eius fluent aqua viva*. Et dicit, *Qui credit in me*, cum supra dixerit, *Qui venit ad me*, quia idem est credere, & venire. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Secundum Hieronymum vero aliter punctatur sic. *Qui credit in me*; & postea subditur: *Sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viva*. Quod, ut ipse dicit, de Proverbiis sumptum est. Prov. V. 15. „ Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui: deriventur fontes tui foras. " Sciendum est autem, secundum Augustinum, quod flumina procedunt de fontibus sicut a principio. Qui autem bibit potum corporalem, non habet in se nec fontem, nec flumen,

(a) *Al.* celebratur. (b) *Al. omittitur* festorum. (c) *Al.* locutus sum. (d) *Al. desunt verba sequentia usque ad* non videtur conveniens.

quia particulam aquæ gustat; sed qui bibit credendo in Christum, haurit fontem aquæ, quo hausto, vivescit conscientia, quæ est venter interioris hominis, & etiam ipsa fons (a) erit. Unde dicitur Supra IV. 13. *Qui biberit ex hac aqua, fiet in eo fons aquæ salientis*. Hic autem fons qui hauritur est Spiritus sanctus, de quo dicitur in Psal. XXXV. 10. „ Apud te est fons vitæ. " Qui ergo bibit ita quod soli sibi proficit, dona gratiarum, quæ per flumina signantur, non fluent aquæ vivæ de ventre eius; sed qui proximo festinat consulere, & diversa dona gratiarum recepta a Deo, aliis communicare, de ventre eius fluent aquæ vivæ. Propter quod dicit Petrus (I. Epist. IV. 10.) „ Unusquisque sicut „ accepit gratiam, in alterutrum illam ad„ ministrantes. " Dicit autem *flumina*, ad significandum spiritualium donorum abundantiam fidelibus repromissam. Psal. LXIV. 10. „ Flumen Dei repletum est aquis. " Item eorum impetum. Esa. XXVII. 6. „ Qui ingre„ dientur impetu ad Iacob, florebit, & ger„ minabit Israel, & implebunt faciem orbis „ semine. " Et in Psal. XLV. 5. „ Fluminis im„ petus lætificat civitatem Dei. " Unde quia ex instinctu, & fervore Spiritus sancti movebatur Apostolus, dicebat (II. Corinth. V. 14.) „ Caritas Christi urget nos. " & Rom. VIII. 14. „ Qui spiritu Dei aguntur, hi filii Dei „ sunt. " Item donorum Spiritus sancti divisionem: quia, ut dicitur I. Corinth. XII. 10. „ alii genera linguarum, alii genera sanita„ tum &c. " Huiusmodi autem flumina sunt aquæ vivæ, quia sunt continuatæ suo principio, scilicet Spiritui sancto inhabitanti.

(c) Consequenter cum dicit, *Hoc autem dixit de Spiritu*, exponit quæ dixit. Et primo ponitur expositio; secundo assignatur ratio expositionis, ibi, *Nondum enim erat Spiritus datus*. Dicit ergo: Dixit, quod *flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ*. Sed hoc intelligendum esse Evangelista dicit *de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum*: quia ipse est fons vitæ, & fluvius. Fons, de quo dicitur in Psal. XXXV. 10. „ Apud te est fons vitæ, & „ in lumine tuo videbimus lumen. " Fluvius vero, quia a Patre, & Filio procedit. Apoc. ult. 1. „ Ostendit mihi Angelus fluvium aquæ „ vivæ splendidum tamquam crystallum, pro„ cedentem de sede Dei, & agni. Esai. XLII. 1. „ Dedit spiritum, " scilicet obedientibus sibi. Huius expositionis rationem assignat, dicens: *Nondum enim erat Spiritus datus*: & dicit duo, scilicet quod *nondum erat Spiritus datus*, & quod *Christus nondum erat glorificatus*.

Circa primum est duplex opinio. Chrysostomus enim dicit, quod Spiritus sanctus non fuit datus Apostolis, quantum ad dona prophetica, & miraculorum, ante resurrectionem Christi. Unde gratia huius, quæ dabatur Prophetis, a terra defecerat usque ad adventum Christi, nec postmodum (b) alicui data est usque ad prædictum tempus. Et si dicitur quod Apostoli eiiciebant dæmonia ante resurrectionem; intelligendum est quod hæc non spiritu eiiciebantur, sed ea quæ a Christo erat, potestate: quando enim mittebat eos, non dicitur, Dedit eis Spiritum sanctum; sed „ Dedit eis potestatem: " Matth. X. 1.

Sed hoc videtur contra illud quod Dominus dicit Lucæ XI. 19. „ Si ego in Beelzebub „ eiicio dæmonia, filii vestri in quo eii„ ciunt? " Sed constat quod ipse in Spiritu sancto eiiciebat dæmonia, & filii, idest Apostoli: (c) unde manifestum est eos accepisse Spiritum sanctum. Et ideo dicendum est, secundum Augustinum, quod ante resurrectionem, Apostoli habuerunt Spiritum sanctum etiam quantum ad dona prophetica, & miraculorum. Et hic quod dicitur, *Nondum erat Spiritus datus*, intelligendum de abundanti datione, & visibilibus signis; sicut datus fuit eis post resurrectionem, & ascensionem in linguis igneis.

Sed cum Spiritus sanctus sanctificet Ecclesiam, (d) & etiam modo accipiatur a fidelibus, quare nemo loquitur linguis omnium gentium sicut tunc? Dicendum ad hoc, quod non est necessarium, ut Augustinus dicit. Quia iam universalis Ecclesia linguis gentium loquitur, quia per Spiritum sanctum datur caritas: Rom. V. 5. „ Caritas Dei diffusa est „ in cordibus nostris: " & hæc faciens omnia communia, facit quemlibet cuiliber loqui. Unde dicit: „ Si amas unitatem, etiam tibi „ habet quisquis in illa (idest Ecclesia) ali„ quid habet. Tolle invidiam, & tuum est „ quod habeo: livor separat, caritas iungit: „ ipsam habeto, & cuncta habebis. " In principio autem antequam Ecclesia per mundum dilataretur, quia pauci erant, oportebat quod linguis omnium loquerentur, ut sic Ecclesiam in omnibus fundarent.

Circa secundum, sciendum est, secundum Augustinum, quod si hoc quod dicit, *Iesus nondum fuerat glorificatus*, intelligendum est de gloria resurrectionis; quasi dicat: Nondum a mortuis resurrexerat, nondum ad cælos ascenderat: de qua dicitur Ioan. XVII. 5. *Clarifica me Pater*. Et causa quare sic voluit prius glo-

(a) *Al. omittitur* erit. (b) *Al.* aliter. (c) *Al. deest* unde. (d) *Al.* & modo.

glorificari quam daret Spiritum sanctum, assignatur, quia Spiritus sanctus ad hoc datur nobis, ut erigat corda nostra ab amore saeculi in resurrectionem spiritualem, & totaliter currant in Deum. Quia ergo vitam aeternam promisit Spiritus sancti caritate ferventibus, ubi non moriemur, ubi nihil timebimus; ideo ipsum Spiritum sanctum noluit dare nisi dum esset glorificatus, ut in suo corpore ostenderet vitam quam in resurrectione speramus. Secundum Chrysostomum vero, hoc non intelligitur de gloria resurrectionis, sed de glorificatione passionis: de qua, imminente passionis hora, Dominus dicit infra XIII. 31. *Nunc glorificatus est Filius hominis*. Et secundum hoc Spiritus sanctus tunc primum datus est quando post passionem dixit Apostolis (infra XX. 22.) *Accipite Spiritum sanctum &c.* Ideo (*a*) autem non ante passionem datus est Spiritus sanctus, quia cum sit donum, non debuit dari inimicis, sed amicis. Nos autem inimici eramus. Oportebat ergo prius offerri hostiam in ara crucis, & inimicitiam in carne solvi, ut sic per mortem Filii eius reconciliaremur Deo, & tunc facti amici, donum Spiritus sancti reciperemus &c.

(d) Posita ergo Christi ad spiritualem potum invitatione, hic consequenter agit Evangelista de turbarum dissensione. Et primo ponitur dissensio turbarum adinvicem; secundo dissensio in principibus, ibi, *Venerunt ergo ministri*. Circa primum duo facit. Primo ponuntur diversa diffidentium verba; secundo ponitur ipsa dissensio, ibi, *Dissensio itaque facta est in turba*. Diversitas autem verborum turbarum ex diversitate opinionum turbarum de Christo proveniebat: & ideo ponit tres opiniones turbarum: duas quidem iam accedentium ad spiritualem potum; tertiam vero (*b*) resilientium. Prima autem opinio erat quod dicebant Christum Prophetam esse; & ideo dicit: *Ex illa ergo hora*, quando scilicet in magno festivitatis die talia dixerat, *turba cum audissent hos sermones eius, dicebant*, illi scilicet qui iam illam aquam spiritualiter haurire coeperant: *Hic est vere Propheta*. Non solum Prophetam eum dicunt, sed etiam verum, idest quasi anthonomasice, intelligentes hunc esse de quo Moyses praedixit, Deuter. XVIII. 15. „ Prophetam suscitabit vobis „ Deus de fratribus vestris: ipsum tamquam „ me audietis. " Alia opinio erat quia quidam dicebant: *Hic est Christus*: isti enim magis ad potum accedebant, & sitim infidelitatis magis deposuerant. Et hoc etiam Petrus confessus est, Matth. XVI. 16. „ Tu es „ Christus Filius Dei vivi. " Tertia opinio est referentium contraria praedictis. Et primo obiiciunt contra opinionem dicentium eum esse Christum; secundo obiectionem auctoritate confirmant. Dicit ergo: *Quidam autem*, in suae infidelitatis (*c*) ariditate permanentes, *dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus?* Noverant enim, Prophetas, Christum a Galilaea venturum, non praedixisse: & ideo credentes in Nazareth eum natum fuisse (ignorabant enim suae nativitatis locum esse Bethlehem) hoc dicunt. Manifestum enim erat eum in Nazareth nutritum; sed paucis notus erat nativitatis locus. Quamvis tamen Scriptura non dicat Christum in Galilaea nasciturum, praedixit tamen illuc eum primo declinaturum. Esaiae IX. 1. „ Primo tempore „ alleviata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & novissimo aggravata est via ma„ ris trans Iordanem Galilaeae gentium. Po„ pulus gentium qui ambulabat in tenebris, „ vidit lucem magnam, & habitantibus in „ regione umbrae mortis lux orta est eis. " Praedixit etiam quod de Nazareth processurus esset. Esa. XI. 1. „ Flos de radice eius „ ascendet: " ubi in Hebraeo habetur: „ Nazaraenus de radice est &c. " Confirmant obiectionem auctoritate Scripturae, cum dicunt: *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Quod autem de semine David venturus esset Iesus, dicitur Hierem. XXIII. 5. „ Suscitabo David germen iustum. " Et II. Reg. XXIII. 1. dicitur de David: „ Dixit vir „ cui constitutum est de Christo Dei. " Quod vero de Bethlehem, dicitur Mich. V. 2. „ Et „ tu Bethlehem terra Iuda: ex te mihi egre„ dietur qui sit dominator in Israel. "

(e) Consequenter cum dicit, *Dissensio itaque facta est in turba propter eum*, primo ponitur ipsa dissensio; secundo conatus quorumdam ex eis contra Christum; tertio conatus repressio. *Dissensio autem facta est propter eum*, scilicet Christum, *in turba*. Frequenter enim contingit quod in cordibus malorum ex manifestatione veritatis causatur dissensio, & turbatio. Unde & hoc in persona Christi dicitur Hierem. XV. 10. „ Vae mihi, mater mea, „ ut quid me genuisti virum rixae, virum „ discordiae in universa terra? " Propter hoc dicebat Dominus, Matth. X. 10. „ Non enim „ veni mittere pacem, sed gladium. " Conatus autem, scilicet aliquorum, erat ad eum apprehendendum: unde dicit: *Quidam autem ex eis*, scilicet qui dixerant: *Numquid a Galilaea*

(a) *Al.* omittitur ante. (b) *Al.* silentium. (c) *Al.* aviditate.

lea venit Christus? &c. voluerunt apprehendere eum, scilicet ex inimicitia ad occidendum. Psal. lxx. 11. „ Persequimini, & comprehen- „ dite. " Exod. xv. 9. „ Dixit inimicus: Per- „ sequar, & comprehendam: " Sed tamen boni, & fideles volunt Christum apprehendere, ut eo fruantur. Cant. vii. 8. „ Ascen- „ dam in palmam, & apprehendam fructus „ eius. " Repressio autem conatus est ex potestate Christi: & ideo dicit: *Sed nemo misit super illum manus*: quia scilicet Christus nolebat. In potestate sua erat hoc. Infra x. 18. *Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a me ipse*. Unde & quando voluit pati, non eos expectavit, sed ipse se eis obtulit. Infra xviii. 4. *Processit, & dixit ad eos, Quem quaeritis?*

(f) Consequenter cum dicit, *Venerunt ergo ministri ad pontifices, & pharisaeos*, ponitur dissensio principum: & primo ponitur dissensio eorum ad ministros; secundo dissensio eorum adinvicem, ibi, *Dixit Nicodemus*. Circa primum tria facit. Primo ponitur redargutio principum ad ministros; secundo testimonium latum de Christo a ministris; tertio reprehensionis conatus principum ad ministros. In primo attende principum iniquitatem, cum dicunt, scilicet pontifices, & pharisaei, ministris: *Quare non adduxistis eum?* Adeo enim mali erant, quod eis non poterant satisfacere ministri, nisi Christo nocumentum inferrent. Prov. iv. 16. „ Rapitur somnus ab ocu- „ lis eorum, nisi supplantaverint. "

Sed hic incipit quaestio litteralis: quia cum supra dictum sit, quod ministri missi fuerunt ad capiendum Iesum die festo mediante, idest quarto die; & hic ponatur reditus eorum post septimum diem, quando dixit: *In novissimo autem die &c.* videtur quod intermediis diebus vacaverunt. Ad quod est duplex responsio. Una quod Evangelista anticipavit murmur turbarum. Vel dicendum, quod forte tunc redierunt; sed hoc nunc commemorat, ut manifestet causam dissensionis inter principes.

In secundo attende ministrorum bonitatem in commendabili testimonio quod perhibuerunt de Christo, dicentes: *Numquam sic locutus est homo, sicut hic loquitur*. Ubi redduntur commendabiles ex tribus. Primo ex admirationis causa: quia non propter miracula, sed propter doctrinam Christum mirabantur, ex quo propinquiores efficiuntur veritati, & recedunt a consuetudine Iudaeorum, qui signa quaerunt, ut dicitur I. Corinth. 1. Secundo ex conversionis facilitate: quia ad pauca verba Christi, capti sunt, & allecti ad eius amorem. Tertio ex animi securitate: quia ipsis pharisaeis, qui Christo adversabantur, talia dicunt de Christo: *Numquam sic locutus est homo*. Et hoc rationabiliter: quia non solum homo erat, sed etiam Dei Verbum; & ideo verba sua erant virtuosa ad commovendum. Hier. xxiii. 29. „ Numquid non verba mea „ quasi ignis sunt, dicit Dominus, & quasi „ malleus conterens petram! " Et ideo dicitur Matth. vii. 29. quod „ erat docens, „ sicut potestatem habens. " Erant etiam sapida ad dulcorandum. Cant. ii. 14. Sonet „ vox tua in auribus meis, vox enim tua „ dulcis. " Psal. cxviii. 103. " Quam dul- „ cia faucibus meis eloquia tua! " Erant utilia ad retinendum, quia promittebant bona aeterna. Supra vi. 69. *Domine, ad quem ibimus? Verba vitae (a) aeternae habes*. " Esa. xlviii. 17. „ Ego Dominus docens te utilia. " In tertio (b) detestare Iudaeorum perfidiam, qua conantur ministros a Christo retrahere. unde *responderunt eis*, scilicet ministris: *Numquid & vos seducti estis?* Ubi tria faciunt. Primo arguunt aestimatum ministrorum errorem; secundo proponunt exemplum principum; tertio excludunt exemplum turbarum. Arguunt autem eos, cum dicunt: *Numquid & vos seducti estis?* quasi dicant: Videmus vos delectatos esse in sermone illius. Et revera laudabiliter seducti erant: quia dimisso malo infidelitatis ad veritatem fidei sunt adducti: de qua dicitur Hier. xx. 7. „ Seduxisti me Do- „ mine, & seductus sum. " Exemplum autem principum proponunt, ut magis eos avertant: unde dicit: *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum?* Ex duobus enim aliqui fide digni redduntur, scilicet ex auctoritate, & ex religione. Unde haec duo contra Christum adducunt; quasi dicant: Si Christus esset acceptandus, utique acceptassent eum principes, in quibus est auctoritas, & pharisaei, in quibus apparebat religio; sed nullus istorum credidit in eum: ergo nec vos debetis in eum credere. In his ergo impletur quod dicitur in Psal. cxvii. 22. „ Lapidem quem reprobave- „ runt aedificantes (scilicet principes, & „ pharisaei) hic factus est in caput anguli " idest in cordibus populorum. Sed „ a Do- „ mino factum est istud: " quia bonitas eius praeponderat malitiae hominum. Testimonium autem turbae excludunt, quia eorum malitiam confutant; & ideo dicunt: *Sed turba haec quae non novit legem, maledicti sunt*; & ideo non est standum cum eis. Hoc autem scriptum est Deuter. xxvii. 27. „ Maledictus qui „ non permanserit in lege, nec eam opere „ perfecerit. " Sed hoc male intelligebant, quia

(a) *Al.* omittitur *aeterna*. (b) *Al.* attende detestari.

quia etiam illi qui non habent scientiam legis, & opera legis faciunt, magis permanent in lege quam habentes legis scientiam, & non servantes eam: de quibus dicitur Matth. xv. 8. „ Populus hic labiis me honorat; cor au„ tem eorum longe est a me. “ Iacob. 5. „ Estote factores verbi, & non auditores tan„ tum. “

(g) Consequenter cum dicit, *Dixit Nicodemus ad eos*, ponitur dissensio principum adinvicem: & primo ponitur Nicodemi exhortatio; secundo principum (a) contradictio, ibi, *Responderunt, & dixerunt*; tertio dissensionis terminatio. Circa primum duo facit. Primo præmittit quædam de Nicodemo; secundo ponit eius exhortationem. Præmittit autem tria de eo: quorum duo ostendunt intentionem dicendi, & tertium nequitiam principum. Primum ergo pertinet ad fidem Nicodemi: unde dicit: *Dixit ille qui venerat ad eum*, idest crediderat: idem enim est venire ad Christum, & credere in eum. Secundum pertinet ad fidei suæ imperfectionem, quia *nocte venit*. Si enim perfecte credidisset, non pertimuisset. Infra xii. 42. *Multi ex principibus crediderunt in eum; sed propter pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non eiicerentur*: de quibus unus erat Nicodemus. Tertium pertinet ad principum falsitatem. Dixerunt enim, quod nullus ex principibus, & pharisæis in Christum credidit; & ideo dicit: *Qui erat unus ex ipsis*; quasi dicat: Si Nicodemus, qui est unus ex principibus, credidit in eum, manifestum est falsum esse quod principes, & pharisæi dicunt, scilicet quod nullus ex principibus credidit in eum. Hier. xvi. 19. Ve„ re mendacium locutus est. “ Exhortatio autem Nicodemi ponitur cum dicit: *Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat?* Nam secundum leges civiles (b) debet præcedere diligens inquisitio sententiam. (c) Unde dicitur Act. xv. 16. „ Non est Romanis con„ suetudo damnare aliquem hominem, prius„ quam is qui accusatur, presentes habeat „ accusatores, locumque defendendi accipiat „ ad abluenda crimina. “ Unde Iob xxix. 16. „ Causam quam ignorabam, diligenter inve„ stigabam. “ Propter hoc in lege Moysi, Exod. xxiii. 7. dicitur: „ Innocentem & iustum „ non condemnabis, quia aversor impium. “ Hæc autem verba ideo dicit, quia cum fidelis esset, volebat eos ad Christum convertere. Quia tamen timidus erat, occulte hoc faciebat. Credebat enim, quia si tantummodo Christum vellent audire, quod verbum Christi esset tantæ efficaciæ quod forte similes fierent illis qui missi fuerant ad Iesum, & ad verba eius conversi sunt in facto eo ad quod missi fuerant.

(h) Contradictio principum ponitur cum dicit, *Responderunt, & dixerunt ei &c.* Ubi primo comprehendunt eum quasi seductum; secundo quasi legis ignarum. Quantum ad primum dicunt: *Numquid & tu Galilæus es?* idest, a Galilæo seductus. Arbitrantur enim Christum Galilæum ex conversatione in Galilæa: & ideo omnes qui Christum confitebantur, quasi in opprobrium, Galilæos vocant. Matth. xxvi. 69. „ Respondit Ancilla Petro: „ Et tu Galilæus es. “ Infra ix. 27. *Numquid & vos vultis discipuli eius fieri?* Quantum ad secundum dicunt: *Scrutare Scripturas, & vide, quia a Galilæa Propheta non surgit*; cum tamen esset legis doctor, nec de novo scrutari indigebat; quasi dicant: Licet tu sis doctor, tamen hoc ignoras: sicut supra dictum est iii. cap. 10. *Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?* Licet autem non habeatur expresse in Scriptura veteris testamenti, quod de Galilæa Propheta surgeret; hoc tamen habetur quod inde exire debeat Dominus Prophetarum, secundum illud Esa. xi. 1. „ Flos (d) „ (idest Nazarenus) de radice eius ascendet, „ & requiescet super eum Spiritus Domini. “

(i) Sed terminatio dissensionis ostenditur infructuosa: unde dicit: *Et reversi sunt unusquisque*, quasi infecto negotio, *in domum suam*, idest in propria, vacui fide, & fraudati a malo desiderio suo. Iob v. 13. „ Consilium pra„ vorum dissipat. “ Psalm. xxxii. 10. „ Do„ minus reprobat consilia principum, & co„ gitationes populorum dissipat. “ Vel *in domum suam*, idest in malitiam infidelitatis, & impietatis suæ. Apoc. ii. [illegible] Scio ubi ha„ bitas, ubi sedes est satanæ: & tenes no„ men meum, & non negasti fidem meam. “

(a) *Al.* conditio. (b) *Al.* oportet. (c) *Al.* Cur dicit. (d) *Al.* primus Nazaræus.

CA-

CAPITIS OCTAVI

LECTIO I.

(a) IEsus autem perrexit in montem Oliveti, & diluculo iterum venit in templum: & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

(b) Adducunt autem scribæ, & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam; & statuerunt eam in medio.

(c) Et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hæc autem dicebant, tentantes eum, ut possent accusare eum.

(d) Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra.

(e) Audientes autem hæc, unus post unum exibant, incipientes a senioribus; & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.

(f) Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Uade, & iam amplius noli peccare.

(a) POstquam egit Evangelista de origine doctrinæ Christi, hic consequenter agit de eius virtute. Habet autem doctrina Christi virtutem illuminativam, & vivificativam: quia verba eius spiritus, & vita sunt. Primo ergo agit de virtute doctrinæ Christi illuminativa; secundo de virtute vivificativa, infra x. 1. *Amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro*. Ostendit autem illuminativam virtutem doctrinæ Christi, primo verbo; secundo miraculo, ibi, *Et præteriens Iesus vidit hominem cæcum a nativitate*. Circa primum duo facit. Primo introducit Christum docentem; secundo ponit doctrinæ Christi virtutem, ibi, *Iterum ergo locutus est eis Iesus*. Ad officium autem doctoris duo pertinent. Primo ut devotos instruat; secundo ut adversarios repellat. Primo ergo Christus instruit populum devotum; secundo repellit, (a) adversarios, ibi, *Adducunt autem scribæ &c.* Circa primum tria facit. Primo describitur locus doctrinæ; secundo auditor; tertio doctor. Locus autem doctrinæ est templum. Unde primo ponit recessum ab eo; secundo reditum. Recessum quidem cum dicit: *Iesus autem perrexit in montem Oliveti*: nam Dominus hanc sibi consuetudinem fecerat ut per diem, quando erat Hierosolymis in diebus festis, prædicaret in templo, signa, & miracula faceret; & in sero revertebatur in Bethaniam, & apud sorores Lazari, Mariam, & Martham hospitabatur, quæ erat in monte Oliveti. Secundum igitur hunc morem dicit, quod cum in novissimo magnæ festivitatis die Iesus stetisset in templo, & prædicasset, de sero *perrexit in montem Oliveti*, ubi erat Bethania: & hoc convenit mysterio: nam, ut dicit Augustinus, ubi decebat Christum docere, & suam misericordiam manifestare nisi in monte Oliveti, in monte unctionis, & chrismatis? Oliva autem misericordiam signat: unde & in Græco oleos idem est quod misericordia. Luc. x. dicitur de Samaritano, quod infudit oleum & vinum, secundum misericordiam, & severitatem iudicii. Item oleum sanativum est. Esa. 1. 6. „ Vulnus, & livor, & plaga tumens non est circumligata medicamine, neque fota oleo. “ Signatur etiam medicina spiritualis gratiæ, quæ ad nos derivata est. Psal. xliv. 8. „ Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. “ Et alibi (Psal. cxxxii. 2.) „ Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam. “ Reditus autem ad locum ponitur tempestivus: unde dicit: *Et iterum diluculo venit in templum*. Per quod signatur quod cognitionem, & manifestationem gratiæ suæ in templo suo, scilicet fidelibus suis, manifestaturus erat. Psal. xlvii. 10. „ Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui. “ Quod autem diluculo rediit, exortum lumen novæ gratiæ designat. Oseæ vi. 3. „ Quasi diluculum præparatus est egressus eius. “ Auditor autem doctrinæ est populus devotus: & ideo dicit: *Et omnis populus venit ad eum*, Psal. vii. 8. „ Synagoga „ po-

(a) Al. adversarium.

„ populorum circumdabit te. " Doctor autem introducitur sedens: unde dicit, *Et sedens*, idest condescendens, ut eius doctrina facilius caperetur. Sessio enim humilitatem incarnationis significat. Psal. cxxxviii. 1. „ Tu „ cognovisti sessionem meam, & resurrectio-„ nem meam. " Quia per susceptam humanitatem visibilis apparens, cœperunt de divinis facilius edoceri: & ideo dicit, quod *sedens docebat eos*, idest simplices, & sermonem eius admirantes. Psalm. xxiv. 9. „ Do-„ cebit mites vias suas, & diriget mansue-„ tos in iudicio. " Esa. 11. 3. „ Docebit nos „ vias suas. "

(b) Consequenter cum dicit, *Adducunt autem scribæ, & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam*, repellit adversarios. Et primo ponitur calumniæ tentatio; secundo calumniantium repulsio, ibi, *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra*. Circa primum tria facit. Primo ponitur tentationis occasio; secundo describitur ipsa tentatio, ibi, *Dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio*; tertio tentatorum intentio, ibi, *Hæc autem dicebant tentantes eum*. Occasio autem tentationis ponitur adulterium a muliere perpetratum: & ideo primo aggravant culpam; secundo præsentant personam peccantem. Dicit ergo quantum ad primum: *Adducunt autem scribæ, & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam*. Ut enim Augustinus dicit, tria in Christo præeminebant, scilicet veritas, mansuetudo, & iustitia. De ipso quippe fuerat prædictum (Psalm. xliv. 5.) „ Pro-„ cede, & regna, propter veritatem, & man-„ suetudinem, & iustitiam. " Nam veritatem attulit ut doctor, & hanc (a) perceperant pharisæi, & scribæ dum doceret. Infra eodem: *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Nullum enim falsum in verbis, & doctrina eius deprehendere poterant; & ideo calumniari de hoc cessaverant. Mansuetudinem vero attulit ut liberator; & hanc cognoverunt dum adversus inimicos, & persecutores non commoveretur. I. Pet. 11. 23. „ Cum malediceretur, non maledicebat. " Unde dicebat, Matth. xi. 29. „ Discite a me, „ quia mitis sum, & humilis corde. " Et ideo de hoc etiam non calumniabantur. Iustitiam autem attulit ut cognitor, & hoc quia nondum nota erat Iudæis, maxime in iudiciis: ideo in ea scandalum posuerunt, volentes scire utrum a iustitia propter misericordiam recederet: & ideo proponunt ei crimen notum, & confusione dignum, scilicet adulterium. Eccli. ix. 10. „ Omnis mulier forni-„ caria quasi stercus in via conculcabitur. " Consequenter personam peccantem repræsentant, ut magis commoveant: unde *& statuerunt eam in medio*. Eccli. xxiii. 34. (b) „ Hic „ in medio adducetur, & inter filios Dei „ &c. "

(c) Consequenter cum dicit, *Et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio*, prosequuntur ipsam tentationem: & primo manifestant culpam; secundo allegant legis iustitiam; tertio exquirunt sententiam. Culpam quidem manifestant cum dicunt: *Hæc mulier modo deprehensa est in adulterio*: quam quidem culpam exaggerant ex tribus, quæ Christum commovere (c) debebent a sua mansuetudine. Et primo ex culpæ novitate: unde dicunt, *Modo*: nam quando est antiqua, non tantum movet, quia forte præcessit correctio. Secundo ex eius evidentia: unde dicunt, *Deprehensa est*, ita quod non possit se excusare; quod est consuetudinis mulierum, secundum illud Proverb. xxx. 20. „ Tergit os suum, dicens: Non sum ope-„ rata malum. " Tertio ex culpæ enormitate: unde dicunt, *In adulterio*, quod est grave facinus, & malorum multorum causa. Eccli. ix. „ Omnis mulier quæ adulteratur peccabit. " Primo quidem in lege Dei sui. Legis iustitiam allegant cum dicunt: *In lege autem*, scilicet Levit. & Deuter. xxii. *Moyses mandavit huiusmodi lapidare*. Sententiam autem exquirunt cum subdunt: *Tu ergo quid dicis?* Calumniosa est interrogatio; quasi dicant: Si eam dimitti censuerit, iustitiam non tenebit. Sed absit ut qui venerat quærere, & salvum facere quod perierat, eam condemnaret. Supra iii. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*. Lex etiam quod iniustum erat iubere non poterat. Et ideo non dicit, Absolvatur, ne contra legem facere videretur. Et ideo consequenter subditur perversa tentantium intentio, cum dicit: *Hæc autem dicebant tentantes eum*. Credebant enim, quod Christus ne mansuetudinem perderet, eam dimitti debere dicturus esset; & sic accusarent eum tamquam legis prævaricatorem. I. Cor. x. 9. „ Neque tentaveritis Christum, „ sicut illi tentaverunt. "

(d) Consequenter cum dicit, *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra*, repellit adversarios sua sapientia. Nam pharisæi de duobus eum tentabant, scilicet de iustitia, & de misericordia. Et utrumque in respondendo servavit: & ideo primo ostendit quomodo servavit; secundo quod non recessit a mi-

(a) *Al.* præceperant. (b) *Ibi*: „ Hæc in Ecclesiam adducetur, & in filios eius respicietur. " (c) *Al.* dicerent.

misericordia, ibi, *Erigens autem se Iesus dixit ei &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit sententiam iustitiæ; secundo subditur effectus sententiæ, ibi, *Audientes autem hæc, unus post unum exibat*. Circa primum tria facit. Primo describit sententiam; secundo pronuntiat eam; tertio perseverat iterum in scribendo sententiam. Sententiam autem describit in terra digito: unde dicit: *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra*. Scribebat autem secundum quosdam illud quod dicitur Hier. xxii. 29. „ Terra, terra audi .... „ scribe (a) iustum virum sterilem. “ Secundum alios vero, & melius, dicitur quod scripsit eadem quæ protulit, scilicet *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*. Neutrum tamen certum est. Sed in terra quidem scribebat triplici ratione. Una quidem, secundum Augustinum, ut ostendat eos qui eum (b) tentabant, in terra describendos esse. Hierem. xvii. 13. „ Domine, re„ cedentes a te in terra scribuntur. “ Iusti autem, & discipuli qui eum sequuntur, in cælo scribuntur. Luc. x. 20. „ Gaudete, & „ exultate, quia nomina vestra scripta sunt in „ cælo. “ Item ut ostendat se quod signa faceret in terra: qui enim scribit, signa facit. Scribere ergo in terra, est signa facere: & ideo dicit quod inclinavit se, scilicet per incarnationis mysterium, ex quo in carne assumpta miracula fecit. Tertio quia lex vetus in tabulis lapideis scripta erat, ut habetur Exod. xxxi. & II. Corinth. iii. Per quod significatur eius duritia: quia „ irritam quis fa„ ciens legem Moysi, absque ulla miseratione „ occidebatur: “ ut dicitur Hebr. x. 28. Terra autem mollis est. Ut ergo signaret dulcedinem, & mollitiem novæ legis per eum traditæ, in terra scribebat. Ex quo tria in sententiis debemus attendere. Primo benignitatem in condescendendo puniendis: unde dicit, *Inclinans se*. Iacobi ii. 13. „ Iudicium sine mi„ sericordia ei qui non fecit misericordiam. “ Gal. ult. 1. „ Si præoccupatus fuerit aliquis „ in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, „ huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. “ Secundo discretionem in discernendo: unde dicit, *Digito scribebat*, qui propter flexibilitatem discretionem significat. Dan. v. 5. „ Ap„ paruerunt digiti quasi manus hominis scri„ bentis contra candelabrum. “ Tertio certitudinem in pronuntiando: unde dicit, *Scribebat*. Sententiam autem profert ad eorum instantiam: unde dicit: *Cum autem perseverarent (c) interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*. Pharisæi enim transgressores legis erant; tamen nitebantur Christum de transgressione legis accusare, & mulierem condemnare: & ideo Christus sententiam proponit iustitiæ, dicens: *Qui sine peccato est vestrum*; quasi dicat: Puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus: impleatur lex, sed non a prævaricatoribus legis: quia, ut dicitur Rom. ii. 1. „ In quo enim alium iudicas, „ teipsum condemnas. “ Aut ergo istam dimittite, aut cum illa pœnam legis excipite.

Hic incidit quæstio utrum iudex in peccato existens, peccet ferendo contra alium sententiam qui in eodem peccato existit. Et licet manifestum sit, quod iudex si publice in peccato existens sententiam ferat, peccat scandalizando; nihilominus tamen hoc idem videtur si sit in peccato occulto. Nam Rom. ii. 1. „ In quo alium iudicas, teipsum con„ demnas. “ Constat autem, quod nullus condemnat se nisi peccando: ergo videtur quod iudicando alium peccet.

Respondeo dicendum, quod in hoc uti oportet duplici distinctione. Aut enim iudex perseverat in proposito peccandi, aut pœnitet se peccasse. Item aut punit ut legis minister, aut motu proprio. Et si quidem pœnitet se peccasse, iam peccatum non est in eo: & sic absque peccato sententiam posset ferre. Si autem est in proposito peccandi; aut profert sententiam ut legis minister, & sic non peccat ex hoc quod sententiam profert, quamvis peccet ex hoc quod talia facit, quibus dignus est contra se similem sententiam recipere: si autem proprio motu, dico, quod proferendo sententiam peccat, cum non moveatur ad hoc amore iustitiæ, sed ex aliqua mala radice: alias primo in se puniret quod animadvertit in alios: quia hoc dicitur in Prover. xviii. 17. „ Iustus prior accusator „ est sui. “

Perseverat autem in scribendo: quia *iterum se inclinans scribebat*: primo quidem ut ostendat suæ scientiæ (d) firmitatem. Num. xxiii. 19. „ Non est Deus ut homo, ut mentiatur, „ & ut filius hominis, ut mutetur. “ Secundo ut ostendat eos sua visione indignos. Unde cum eos zelo iustitiæ percussisset, non dignatus est eos attendere, sed avertit ad eis obtutum. Tertio ut eorum verecundiæ consulens, daret eis exeundi liberam facultatem.

(e) Effectus autem iustitiæ est eorum confusio: unde dicit: *Audientes autem hæc, unus post unum exibant*: tum quia gravioribus peccatis

(a) *Ibi*, istum. (b) *Al.* tenebant. (c) Al. *interrogantes eum &c.* dixit: *Qui &c.* (d) *Al.* fraternitatem.

catis erant impliciti, & magis eos conscientia remordebat: Dan. XIII. 5. „ Egressa est „ iniquitas a senioribus iudicibus, qui videbantur regere populum: “ tum etiam quia melius cognoscebant æquitatem prolatæ sententiæ. Hier. v. 5. „ Ibo ergo ad optimates, „ & loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam „ Domini, & iudicium Dei sui. “ *Et remansit solus Iesus, & mulier stans*, scilicet misericordia, & miseria. Ideo autem solus remansit, quia ipse solus sine peccato erat. Nam, ut dicitur in Psal. XIII. I. „ non est qui „ faciat bonum, non est usque ad unum, “ scilicet Christum. Et ideo forte mulier territa est, & ab illo se puniendam credebat.

Sed si remansit solus, quomodo dicit, *In medio stans*? Et dicendum, quod mulier stabat in medio discipulorum, & sic ly *solus* excludit extraneos, non discipulos. Vel *in medio*, idest in dubio, utrum absolvenda esset, vel condemnanda. Sic ergo patet quod Dominus in respondendo iustitiam servavit.

(f) Consequenter cum dicit, *Erigens autem se Iesus, dixit ei &c.* ostendit (a) quod a misericordia non recessit, dando sententiam misericordiæ. Et primo examinat; secundo absolvit; tertio admonet. Examinat autem eam de accusatoribus: unde dicit, quod *erigens se Iesus*, scilicet faciem suam a terra, in qua scribebat, ad mulierem convertens, *dixit ei. Mulier ubi sunt qui te accusabant*? Item de condemnatione: unde quærit: *Nemo te condemnavit*? Et illa respondit: *Nemo, Domine*. Absolvit autem eam: unde dicit: *Dixit ei Iesus: Nec ego te condemnabo*: a quo te forte damnari timuisti, quia in me peccatum non invenisti. Nec mirum, *quia non misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*: supra III. 17. Ezech. XVIII. 32. „ Nolo mortem peccatoris. “ Absolvit autem eam a culpa, non imponendo ei aliquam pœnam: quia cum absolvendo exterius iustificaret interius, bene potuit eam adeo immutare interius per sufficientem contritionem de peccatis ut ab omni pœna immunis efficeretur. Nec tamen trahendum est in consuetudinem ut aliquis exemplo Domini absque confessione, & pœnæ inflictione quemquam absolvat: quia Christus excellentiam habuit (b) in sacramentis, & potuit conferre effectum sine sacramento, quod nullus purus homo potest. Admonet vero eam cum dicit: *Vade, & iam noli peccare*. Duo enim erant in muliere ista, scilicet natura, & culpa. Et utrumque poterat Dominus condemnare: puta naturam, si iussisset eam lapidare; & culpam, si non absolvisset. Poterat etiam utrumque absolvere, puta si dedisset licentiam peccandi dicens: *Vade*, vive ut vis, esto de mea liberatione secura: ego, quantumcumque peccaveris, etiam a gehenna, & ab inferni tortoribus liberabo. Sed Dominus culpam non amans, peccatis non favens, ipsam damnavit culpam, non naturam, dicens: *Amplius noli peccare*: ut sic appareat quam dulcis est Dominus per mansuetudinem, & rectus per veritatem.

LECTIO II.

(a) Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi.

(b) Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.

(c) Sed habebit lumen vitæ.

(d) Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum.

(e) Respondit Iesus, & dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, & quo vado.

(f) Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem iudicatis.

(g) Ego non iudico quemquam. Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater.

(h) Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.

(i) Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, ne-

(a) *Al.* quod misericordia &c. (b) *Al.* in sacramento.

que Patrem meum. Si me sciretis, forsitan; & Patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

(a) POstquam Evangelista introduxit Christum docentem, hic consequenter primo ostendit doctrinæ ipsius illuminativam virtutem; secundo manifestat quæ de ea dicit, ibi, *Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu de te ipso testimonium perhibes*. Circa primum tria facit. Primo ponit spiritualis lucis privilegium; secundo eius effectum, ibi, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris*; tertio eius fructum, ibi, *Sed habebit lumen vitæ*. Privilegium autem spiritualis lucis ponitur quantum ad Christum, qui est lux; & quantum ad hoc dicit: *Iterum locutus est eis Iesus dicens: Ego sum lux mundi*. Quod potest uno modo continuari ad immediate dictum: quia enim dixit: *Nec ego condemnabo te &c.* absolvens eam a crimine; ideo ne aliqui dubitarent, utrum ipse absolvere posset, & peccata dimittere, dignatur apertius divinitatis suæ potentiam demonstrare, dicens se esse lucem, qui peccati tenebras pellit. Alio modo potest continuari ad illud quod supra VII. 52. dixit: *Scrutare Scripturas, & vide quia Propheta a Galilæa non surgit*. Quia enim eum æstimabant Galilæum, & quasi ex loco determinato dependentem, doctrinam eius repudiabant; ideo Dominus ostendit se totius mundi esse lucem universalem, dicens: *Ego sum lux mundi*, non Galilææ, neque Palæstinæ, neque Iudææ.

Manichæi autem, ut Augustinus dicit, hoc falso intelligebant: (a) quia enim imaginatio eorum erat solum de sensibilibus; ideo non valebant se ad intellectualia, & spiritualia extendere: credebant enim supra corporalia nihil esse in rerum natura: unde dicebant Deum esse corpus, & lucem quamdam infinitam; & solem istum oculis carnis visibilem, Christum Dominum esse putaverunt: & propter hoc ipsum dixisse: *Ego sum lux mundi*. Sed hoc stare non potest, & Ecclesia catholica improbat tale figmentum. Sol enim iste corporalis est lux quam sensus attingere potest, & ideo non est suprema lux, quam intellectus solus attingit, quæ est lux intelligibilis propria rationalis creaturæ. Hic de ea dicit Christus: *Ego sum lux mundi*. De ista dicitur supra I. 9. *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum*. Lux autem ista sensibilis, imago quædam est illius lucis intelligibilis: nam omne sensibile est quasi quoddam (b) particulare; intellectualia autem sunt quasi (c) totalia quædam. (d) Sicut autem lux ista particularis habet (e) effectum in re visa, inquantum colores facit actu visibiles, & etiam in vidente, quia per eam oculus confortatur ad videndum; sic lux illa intelligibilis intellectum facit cognoscentem: quia quicquid luminis est in rationali creatura, totum derivatur ab ipsa suprema luce. Supra I. 9. *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Item facit res omnes actu intelligibiles, inquantum ab ipsa derivantur omnes formæ, per quas res habent quod cognoscantur; sicut omnes formæ artificiatorum derivantur ab arte, & ratione artificis. Psal. CIII. 24. „ Quam (f) magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti. " Et ideo recte dicit: *Ego sum lux mundi*: non sol factus, sed per quem sol factus est. Tamen, ut Augustinus dicit, lumen quod solem fecit, sub sole factum est, & carnis nube tegitur, non ut obscuretur, sed ut temperetur.

Excluditur etiam per hoc hæresis Nestorii dicentis, quod Filius Dei erat unitus homini per inhabitationem tantum. Constat enim quod qui hæc verba proferebat, scilicet, *Ego sum lux mundi*, homo erat. Nisi ergo ipse qui loquebatur, & videbatur homo, personaliter esset Filius Dei, non dixisset: *Ego sum lux mundi*; sed, In me habitat lux mundi.

(b) Effectus autem huius lucis est expellere tenebras: unde dicit: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris*. Et quia lux ista est universalis, ideo universaliter tenebras omnes expellit. Sunt autem triplices tenebræ, scilicet ignorantiæ. Psal. LXXXI. 5. „ Nescierunt, neque intellexerunt: in tenebris ambulant. " Et hæ sunt rationis secundum seipsam, inquantum per seipsam obnubilatur. Item culpæ. Ephes. V. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. " Et istæ sunt rationis humanæ (g) non ex se, sed ex appetitu, inquantum male dispositus per passiones, vel habitum, appetit aliquid ut bonum, quod tamen non est vere bonum. Item tenebræ damnationis æternæ. Matth. XXV. 30. „ Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores. " Sed duæ primæ sunt

(a) *Al.* quia enim imaginatione non valebant transcendere quæ se ad intellectualia & spiritualia non extendunt, credebant super corporalia nihil esse &c. (b) *Al.* particulariter. (c) *Al.* totaliter. (d) *Al.* Sic. (e) *Al.* effectum inire. (f) *Al.* magnifica. (g) *Al.* non ex appetitu.

ſunt in vita iſta; tertiæ vero ſunt in termino viæ. *Qui* ergo *ſequitur me, non ambulat in tenebris*, ignorantiæ, quia ego ſum veritas; nec culpæ, quia ego (*a*) ſum via; neque damnationis æternæ, quia ego ſum vita.

(c) Et ideo conſequenter ſubdit fructum doctrinæ, ſcilicet *Sed habebit lumen vitæ*: nam qui hoc lumen habet, eſt extra tenebras damnationis. Dicit autem, *Qui ſequitur*, quia ſicut quicumque non vult errare in tenebris, oportet ut ſequatur eum qui lumen portat, ita quicumque vult ſalvari, (*b*) oportet quod ſequatur Chriſtum, qui eſt lux, credendo, & amando; & ſic Apoſtoli ſecuti ſunt eum, Matth. iv. Quia vero lux corporalis deficere poteſt per occaſum, contingit quia qui ſequitur eam, tenebras incurrit. Lux vero iſta, quæ neſcit occaſum, numquam deficit; & ideo qui ſequitur eam, habet lumen indeficiens, ſcilicet vitæ. Lumen enim viſibile non dat vitam, ſed coadiuvat exterius (*c*) operationes vitæ corporalis; lumen vero iſtud vitam dat, quia vivimus inquantum intellectum habemus, qui eſt quædam participatio illius lucis. Quando autem lux illa perfecte irradiabit, tunc habebimus vitam perfectam. Pſal. xxxv. 10. „ Apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen; “ quaſi dicat: Tunc ipſam vitam perfecte habebimus quando ipſum lumen per ſpeciem videbimus. Unde dicitur Ioan. xvii. 3. *Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum*. Sed attendendum, quod hoc quod dicit, *Qui ſequitur me*, pertinet ad meritum; quod vero dicit, *Habebit lumen vitæ*, ad præmium.

(d) Conſequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei phariſæi &c.* manifeſtat hæc tria quæ de ſe dicit: & primo primum; ſecundo ſecundum, ibi, *Dicit ergo iterum eis Ieſus*; tertio tertium, ibi, *Amen amen dico vobis, ſi quis ſermonem meum ſervaverit, mortem non videbit in æternum*. Primum autem quod dixit eſt, *Ego ſum lux mundi*; quod Iudæos turbabat; & ideo primo ponit Iudæorum contradictionem; ſecundo eorum confutationem, manifeſtando veritatem ſui dicti, ibi, *Reſpondit Ieſus, & dixit eis &c.* Manifeſtum eſt autem circa primum quod illa quæ dixit in templo, dixit in conſpectu turbarum, hic autem coram phariſæis: & ideo dixerunt ei ipſi phariſæi: *Tu de teipſo teſtimonium perhibes: teſtimonium tuum non eſt verum*; quaſi dicant: Ex hoc ipſo quod tu de teipſo teſtificaris, teſtimonium tuum non eſt verum. In hominibus enim nec acceptum, nec congruum eſt quod homo ſe laudet: Prov. xxvii. 2. „ Laudet te alienus, & non os tuum: “ quia non ex hoc commendabilis redditur, ſed ſi a Deo commendatur. II. Cor. x. 18. „ Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat: “ quia ſolus Deus perfecte eum cognoſcit. Deum autem nullus poteſt ſufficienter commendare, niſi ipſe ſeipſum; & ideo oportet quod ipſe de ſeipſo teſtificetur, & etiam de hominibus. Iob xvi. 20. „ Ecce in cælo teſtis meus. “ Et ideo Iudæi decipiebantur.

(e) Conſequenter cum dicit, *Reſpondit Ieſus, & dixit eis &c.* Dominus repellit eorum contradictionem: & primo auctoritate Patris; ſecundo removet contradictionem exortam de Patre, ibi, *Dicebant ergo ei: Ubi eſt Pater tuus?* Contradictio autem Iudæorum erat per quamdam conſequentiam: & (*d*) ideo primo oſtendit eorum conſequentiam non tenere; ſecundo probat ſuum teſtimonium verum eſſe, ibi, *Ego non iudico quemquam &c.* Circa primum duo facit. Primo oſtendit conſequentiæ falſitatem; ſecundo ſubdit deceptionis ipſorum cauſam, ibi, *Vos autem neſcitis unde venio, aut quo vado*. Conſequentia autem iſtorum erat quod ex hoc ipſo quod Chriſtus de ſe teſtimonium perhibebat, teſtimonium eius non erat verum. Sed Dominus dicit contrarium, ſcilicet quod ex hoc ipſo verum eſt: unde *reſpondit, & dixit eis*: *Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum verum eſt*: & hoc ideo, *quia ego ſcio unde veni, & quo vado*; quaſi dicat, ſecundum Chryſoſtomum, quia ex Deo ſum, & Deus ſum, & Dei Filius. „ Eſt autem Deus verax: “ Rom. iii. 4. Dicit autem, *Scio unde veni*, ideſt cognoſco meum principium, *& quo vado*, ſcilicet ad Patrem, quem nullus perfecte ſcire poteſt niſi Filius Dei. Matth. xi. 27. „ Nec Patrem quis novit niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. “ (*e*) Non autem quod quicumque ſcit affectu, & intellectu, unde veniat, & quo vadat, non poteſt niſi verum dicere, nam a Deo venit, & ad Deum vadit; Deus autem veritas eſt: quanto ergo magis Filius Dei, qui perfecte ſcit unde venit, & quo vadit, verum dicit?

(f) Conſequenter cum dicit, *Vos autem neſcitis unde venio, aut quo vado*, oſtendit cauſam erroris, quæ eſt ignorantia divinitatis Chriſti: quia enim ipſam ignorabant, iudicabant de eo ſecundum humanitatem. Sic ergo duplex cauſam erroris erat in eis. Una, quia eius divinitatem ignorabant; alia, quia de eo ſecundum humanitatem tantum iudicabant: & ideo quantum ad primum dicit: *Vos neſcitis unde venio*, ideſt æternum meum proceſſum a Pa-

(a) *Al.* ſum via, veritas. (b) *Al. emittitur* oportet. (c) *Al.* operationi. (d) *Al. deeſt* ideo. (e) *Forte*: Si autem quicumque ſcit &c.

Patre, *aut quo vado*. Infra (hoc cap.) *Est verax qui misit me, & ego qua audivi ab eo, hac loquor in mundo.* Iob XXVIII. 20. „ Unde „ ergo venit sapientia? " Esa. LIII. 8. „ Generationem eius quis enarrabit? " Quantum ad secundum dicit: *Vos secundum carnem iudicatis*, scilicet de me, me solum carnem esse putantes, non autem Deum: vel *secundum carnem*, idest male, & iniuste. Sicut enim secundum carnem vivere, est male vivere, ita & secundum carnem iudicare, est male iudicare.

(g) Consequenter cum dicit, *Ego non iudico quemquam*, ostendit testimonium suum esse verum, & falsum esse quod ipse solus de se testimonium perhibeat. Et quia de iudicio mentio facta est, ostendit primo se non esse solum in iudicando; secundo se non esse solum in testificando, ibi, *Et in lege vestra scriptum est &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit iudicii dilationem; secundo iudicii veritatem; & tertio veritatis rationem. Dilationem quidem iudicii ponit cum dicit: *Ego non iudico quemquam*; quasi dicat: Vos iudicatis male, sed *ego non iudico quemquam*. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Vel *non iudico quemquam*, scilicet secundum carnem, sicut vos iudicatis. Esa. XI. 3. „ Non „ secundum visionem occulorum iudicabit, „ neque secundum auditum aurium arguet. " Sed tamen quandoque iudicabo, quia *Pater omne iudicium dedit Filio*: supra v. 22. Et tunc *iudicium meum verum est*, idest iustum. Psal. XCV. „ Iudicabit orbem terræ in æquitate. " Rom. II. 2. „ Scimus quia iudicium Dei est „ secundum veritatem in eos qui talia agunt. " In quo ostenditur iudicii veritas. Rationem veritatis ostendit, cum dicit: *Quia non sum solus*. Quod autem dicit supra v. 22. *Pater non iudicat quemquam*, intelligendum est seorsum a Filio; vel quia non visibiliter Pater apparebit omnibus in iudicio; & ideo dicit, *Non sum solus*, quia non derelictus ab ipso, sed simul cum ipso. Infra XIV. 10. *Ego in Patre, & Pater in me est.*

Hoc (a) autem verbum excludit errorem Sabellii dicentis unam esse personam Patris, & Filii, nec differre nisi secundum nomina. Si enim hoc esset, non dixisset: *Non sum solus; sed ego, & qui misit me*: sed dixisset: Ego sum Pater, & ego ipse sum Filius. Distingue ergo personas, & cognosce Filium esse alium a Patre.

(h) Consequenter cum dicit, *Et in lege vestra scriptum est &c.* ostendit quod non est solus in testificando; nec tamen differt testimonium, sicut iudicium: unde non dicit, Testimonium non perhibeo. Primo ergo introducit legem; secundo concludit propositum, ibi, *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso.* Dicit ergo, *In lege vestra*, & vobis data: Eccli. XXIV. 23. „ Legem mandavit Moyses: " (b) *scriptum est*, Deut. XIX. *quia duorum hominum testimonium verum est*: sic enim est ibi (vers. 15.) „ In ore duorum aut trium stabit omne ver„ bum. "

Sed, secundum Augustinum, habet magnam quæstionem quod dicit: *Duorum hominum testimonium verum est*. Fieri enim potest quod duo mentiantur. Nam Susanna casta duobus falsis testibus urgebatur, ut habetur Daniel. XIII. Universus etiam populus mentitus est contra Christum. Responsio. Hoc quod dicit, *Duorum hominum testimonium verum est*, intelligendum est quod pro vero in iudicio est habendum. Cuius ratio est, quia in actibus humanis vera certitudo haberi non potest; & ideo accipitur inde id quod certius haberi potest, quod est per multitudinem testium: magis enim est probabile quod unus mentiatur, quam quod multi. Eccle. IV. 12. „ Funiculus triplex difficile solvitur. "

Nihilominus tamen per hoc quod dicit (Deuter. loc. cit.) „ In ore duorum aut trium „ testium stabit omne verbum, " reducit nos, secundum Augustinum, in considerationem Trinitatis, in qua est perpetua stabilitas veritatis, a qua omnes veritates derivantur. Dicit autem, „ Duorum vel trium, " quia in Scriptura sacra quandoque nominantur tres, quandoque duæ personæ, cum quibus etiam intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus duorum. Si ergo duorum hominum testimonium verum est, vel trium, testimonium meum verum est. Quia & *ego testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.* Supra v. 36. *Ego testimonium habeo maius Ioanne.*

Sed hoc non videtur ad propositum pertinere. Primo quidem, quia Pater Filii Dei non est homo; (c) cum ipse dicat: *Duorum hominum testimonium verum est.* Secundo vero, quia tunc sunt duo testes alicuius quando testificantur de aliquo tertio; sed si unus testificatur de uno, non sunt duo testes. Cum ergo Christus testificetur de se, & similiter Pater de Christo, videtur quod non sunt duo testes.

Sed dicendum, quod Christus hic arguit per locum a minori. Manifestum est enim quod veritas Dei maior est quam veritas hominis. Si ergo credunt testimonio hominum, mul-

(a) *Al.* Hic autem excludit. (b) *Al.* ut scriptum est. (c) *Al.* Et cum.

multo magis credendum est testimonio Dei. I. Ioan. v. 9. „ Si testimonium hominum accipitis, testimonium Dei maius est. " Item hoc dicit, ut ostendat se consubstantialem Patri, & non indigentem alieno testimonio, ut dicit Chrysostomus.

(i) Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus?* removet exortam quaestionem de Patre: & primo ponit quaestionem Iudaeorum; secundo ponit responsionem Christi; tertio innuit securitatem respondentis. Quaestio autem Iudaeorum proposita Christo est de Patre, ubi esset: unde dicebant ei: *Ubi est Pater tuus?* Intelligebant enim Christum habere patrem hominem sicut ipsi habent: & ideo quia audierunt eum dicere: *Solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater*: (a) & hic viderant eum solum, dicunt: *Ubi est Pater tuus?* Vel dicendum, quod loquuntur hic cum quadam ironia, & contumelia; quasi dicant: Quid frequenter Patrem tuum nobis inducis? Numquid est tantae virtutis ut eius testimonio credatur? Ignotus enim est, & ignobilis. Intelligebant hoc de Ioseph; nihilominus tamen Patrem ignorabant. Psal.cxiii. 2. „ Ne „ quando dicant gentes: Ubi est Deus eo„ rum? " Responsio autem Christi est occulta, ibi, *Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrem meum*. Quia enim non studio addiscendi, sed malignandi quaerebant, ideo Christus non aperit eis veritatem; sed ostendit primo quidem ipsorum ignorantiam; secundo quomodo possint ad veritatis cognitionem pervenire. Ignorantiam quidem ipsorum ostendit cum dicit: *Neque me scitis*; quasi dicat: Non quaeratis de Patre, quia me nescitis. Quia enim me hominem putatis, ideo Patrem meum hominem quaeritis; sed quia me non noscitis, neque Patrem cognoscere potestis.

Sed contra. Supra vii. 28. dixit: *Et me scitis, & unde sim scitis*. Est dicendum, quod sciebant eum secundum humanitatem, sed non secundum divinitatem.

Sciendum autem, secundum Origenem, quod ex hoc verbo aliqui sumentes occasionem erroris, dixerunt Patrem Christi non fuisse Deum veteris testamenti: nam ipsum Iudaei cognoscebant, secundum illud Psal.lxxv. 1. „ Notus in Iudaea Deus. " Sed ad hoc est quadruplex responsio. Prima quia ideo dicit Dominus Iudaeos Patrem ignorare, quia ad modum ignorantium se habent, inquantum mandatum eius non servant. Et haec responsio pertinet ad actum. Secundo dicuntur Deum ignorare, quia non adhaerent ei spiritualiter per amorem: qui enim aliquid cognoscit, ei adhaeret. Tertio quia etsi cognoscerent eum per fidem, non tamen habebant de eo plenam scientiam. Supra i. 18. *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Quarto quia in veteri testamento innotuit Pater sub ratione Dei omnipotentis: Exod. vi. 3. „ Ego apparui eis „ in Deo omnipotente,& nomen meum Ado„ nai non indicavi eis: " non autem sub ratione Patris: unde licet scirent eum ut Deum, non tamen ut Patrem Filii consubstantialis.

Viam autem perveniendi ad cognitionem Patris dicit se esse: unde dicit, *Si me sciretis*; quasi dicat: Quia Patrem meum loquor occultum, opus prius est ut me noveritis, & tunc Patrem meum forsitan (b) scietis. Nam Filius est via cognitionis paternae. Infra xiv. 7. *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. Nam,secundum Augustinum, quid est *Si me sciretis*, nisi *Ego & Pater unum sumus*? (infra x. 30.) Quotidiana locutio est, quando vides aliquem alicuius similem, ut dicas: Si hunc vidisti, illum vidisti: non tamen quod Pater sit Filius, sed quia sit Patri similis. Dicit autem, *Forsitan*, non dubitative, sed increpative; velut si indigneris servo tuo, & dicas: Contemnis me? Considera quod forsitan Dominus tuus sum. Securitatem autem Christi respondentis ostendit Evangelista, cum dicit: *Haec verba locutus est Iesus in gazophylacio*. Et primo quidem ex loco ubi docebat, quia in gazophylacio, & in templo. Gaza enim, Persica lingua, dicuntur divitiae, philaxe vero servare: unde gazophylacium ponitur in Scriptura pro arca ubi divitiae conservantur; & hoc modo accipitur IV. Reg. xii. 9. quod „ tulit Ioia„ da sacerdos gazophylacium unum, aperuit„ que foramen desuper, & posuit illud iux„ ta altare ad dexteram ingredientium do„ mum Domini, mittebantque in eo sacerdo„ tes qui custodiebant ostia, omnem pecu„ niam, quae deferebatur ad templum Domi„ ni. " Aliquando autem pro domo ubi divitiae conservantur; & hoc modo accipitur hic. Secundo ex hoc quod illi qui missi fuerant ad eum apprehendendum, hoc facere non potuerunt, quia ipse nolebat: unde dicit: *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venit hora eius*, in qua pateretur; non fatalis, sed sua voluntate ab aeterno praedestinata. Unde dicit Augustinus: „ *Nondum venerat hora eius*, non „ qua cogeretur mori, sed qua dignaretur oc„ cidi. "

Sed nota, secundum Origenem, quod quando-cum-

(a) *Al.* & ideo cum viderant. (b) *Al.* sciretis.

cumque designatur locus in quo Dominus aliquid fecit, hoc fit propter mysterium. In gazophylacio ergo, qui est locus divitiarum, Christus docuit, ut daret intelligi, quod numismata, idest verba suæ doctrinæ, imaginem Regis magni impressam habent.

Nota etiam, quod quando docebat, *nemo apprehendit eum*: quia sermones eius fortiores erant his qui eum capere volebant: quando vero voluit crucifigi, tacuit.

LECTIO III.

(a) DIcit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, & quæretis me; & in peccato vestro moriemini.

(b) Quo ego vado, vos non potestis venire.

(c) Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire?

(d) Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

(e) Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

(f) Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare; sed qui me misit, verax est; & ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.

(g) Et non cognoverunt quia Patrem eius dicebat Deum.

(h) Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis:

(i) Quia ego sum, & a meipso facio nihil; sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.

(k) Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

(a) POstquam Dominus manifestavit de se privilegium lucis, hic consequenter manifestat lucis effectum, scilicet quod liberat a tenebris: & primo ostendit quod ipsi in tenebris detinentur, secundo docet remedium quo ab eis liberentur, ibi, *Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum? &c.* Circa primum tria facit. Primo denuntiat Dominus suum recessum; secundo ostendit Iudæorum studium perversum; tertio ipsorum defectum. Recessum autem suum dicit Dominus esse per mortem; & ideo dicit, *Ego vado*: in quo duo dat intelligere. Primo quod voluntarie moritur, scilicet vadens, & non ab alio ductus. Infra XVI. 5. *Vado ad eum qui me misit*. Infra X. 18. *Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a me ipso*. Et secundum hoc recte continuatur ad præcedentia: dixit enim: *Nemo apprehendit eum &c.* Et quare? Quia per se vadit sponte. Secundo ostendit quod mors Christi erat quædam profectio illuc unde venerat, & unde non discesserat: sicut enim qui vadit, in anteriora proficit, ita Christus per mortem pervenit ad gloriam exaltationis. Phil. II. 8. „ Factus est obediens „ usque ad mortem, mortem autem crucis: „ propter quod & Deus exaltavit illum. “ Infra XIII. 3. *Sciens quia a Deo exivit, & ad Deum vadit*. Perversum eorum studium ostendit in dolosa inquisitione Christi; & quantum ad hoc dicit, *Quæretis me*. Quidam autem quærunt Christum pie ex caritate; & hanc inquisitionem sequitur vita. Psal. LXVIII. 7. „ Quærite Dominum, & vivet anima vestra. “ Sed isti impie quærunt, & odio ad persequendum. Psalm. XXXVII. 13. „ Vim faciebant qui quærebant animam meam. “ Et sic dicit, *Quæretis me*, scilicet persequentes post mortem quidem infamia: Matth. XXVII. 63. „ Recordati sumus quod seductor „ ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam: “ item in membris meis. Act. IX. 4. „ Saule Saule, quid me persequeris? “ Et hanc sequelam sequitur mors; & ideo subdit ipsorum defectum, quem eis prænuntiat dicens: *Et in peccato vestro moriemini*. Et primo prænuntiat defectum qui consistit in mortis damnatione; secundo defectum qui consistit in eorum a gloria exclusione, ibi, *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Dicit ergo, Quia inique me quæritis, ideo *in peccato vestro*, scilicet permanentes, *moriemini*. Quod potest intelligi uno modo de morte corporali: & sic in peccatis suis moritur qui usque ad mortem perseverat in eis. Et sic per hoc quod dicit, *In peccato vestro moriemini*, exaggerat eorum obstinatam pertinaciam. Hierem. VIII. 6. „ Non est qui pœnitentiam agat de peccato

„ to suo dicens, Quid feci? “ Ezech. xxxii. 7. „ Descenderunt cum armis ad inferna. “ Alio modo de morte peccati, de qua dicitur in Psalm. xxxiii. 22. „ Mors peccatorum pessima. “ Et sicut mortem corporalem præcedit infirmitas corporis, ita & hanc mortem infirmitas quædam præcedit. Quamdiu enim peccatum remediabile est, tunc est quasi quædam infirmitas quę pręcedit. Psal. vi. 3. „ Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum. “ Sed quando est irremediabile, vel simpliciter, sicut post hanc vitam, vel quo ad ipsum, sicut est peccatum in Spiritum sanctum; tunc causat mortem. I. Ioan. v. 16. „ Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis. “ Et secundum hoc prænuntiat eis Dominus infirmitatem peccatorum esse ad mortem.

(b) Defectum qui consistit in eorum exclusione a gloria ostendit cum dicit: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Quo vadit Dominus, vadunt & isti per mortem; sed Dominus sine peccato, isti vero cum peccatis: quia in peccato suo moriuntur, & ideo non perveniunt ad gloriam paternæ visionis: & ideo dicit: *Quo ego vado*, scilicet sponte per passionem meam, scilicet ad Patrem, & ad suam gloriam, *vos non potestis venire*, quia non vultis. Si enim voluissent, & non potuissent, non rationabiliter diceretur eis: *In peccato vestro moriemini*.

Sed notandum, quod aliqui impediuntur ne possint ire quo Christus vadit, dupliciter. Uno modo ratione contrarietatis, & sic impediuntur peccatores: & de hoc loquitur hic; & ideo simpliciter perseverantibus in peccato dicit: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Psalm. c. 7. (a) „ Non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam. “ Esa. xxxv. 8. „ Via sancta vocabitur, & pollutus non transibit per eam. “ Psal. xiv. 1. „ Quis habitabit in tabernaculo tuo? .... Innocens manibus, & mundo corde. “ Alio modo ratione imperfectionis, seu indispositionis: & hoc modo impediuntur iusti, quamdiu sunt in corpore. II. Cor. v. 6. „ Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino. “ Et talibus non dicit Dominus simpliciter: *Quo ego vado, non potestis venire*: sed (b) addit determinationem temporis: infra xiii. 37. *Quo ego vado, non potes me modo sequi*.

(c) Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo Iudæi &c.* agit de remedio per quod a tenebris liberentur: & primo proponit remedium tenebras evadendi; secundo inducit rationes ad hoc remedium impetrandum, ibi, *Dicebant ergo ei: Tu quis es?* tertio prænuntiat modum ad hoc perveniendi, ibi, *Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis*. Circa primum duo facit. Primo ponitur verborum Christi occasio; secundo ponuntur ea quibus causatur remedii insinuatio, ibi, *Vos de deorsum estis*. Occasio autem verborum Christi sumitur ex persona, vel intellectu Iudæorum. Cum enim carnales essent, verba Domini quæ dixerat, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, carnaliter intelligebant. I. Corinth. ii. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. “ Unde dicunt Iudæi: *Numquid interficiet semetipsum?* Quæ quidem, secundum Augustinum, stulta opinio est. Numquid enim non poterant venire quo Christus perrexit, si interficeret semetipsum? Poterant quidem & ipsi seipsos interficere. Sic ergo mors non erat (c) terminus quo iturus erat Christus, sed via qua ibat ad Patrem. Unde non dixit quod non possent ire ad mortem, sed quod per mortem non poterant ire ad locum quo per eam Christus exaltabatur, ad dexteram scilicet Dei. Secundum Origenem autem, forte non sine causa Iudæi hoc dicunt. Habebant enim ex traditionibus quod Christus voluntarie esset moriturus, sicut ipse dixit infra x. 18. *Nemo tollit animam meam; sed ego pono eam a me ipso*. Quod specialiter videntur habuisse ex Esa. liii. 12. „ Pro eo quod tradidit animam suam in mortem, ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia. “ Quia ergo aliqualem suspicionem habebant de Iesu quod esset Christus, ideo, cum dixit, *Ego vado &c.* introduxerunt hanc opinionem, quod ipse semetipsum voluntarie morti traderet. Sed contumeliose hoc proferunt, dicentes: *Numquid interficiet se?* Alias dixissent: Numquid anima eius, cum ipsi placuerit, egredietur relicto corpore? quod non non possumus facere. Et propter hoc ait: *Quo ego vado, vos non potestis venire*.

(d) Consequenter cum dicit, *Vos de deorsum estis &c.* proponit remedium tenebras evadendi. Et primo præmittit suam, & illorum originem; secundo ex hoc concludit propositum, ibi, *Dixi ergo vobis &c.* Circa primum autem (d) diversificat originem suam ab illorum origine dupliciter. Primo quia ipse est de supernis, & isti deorsum. Secundo quia isti sunt de hoc mundo, de quo non est Christus. Sed, sicut Origenes dicit, aliud est esse deorsum, & aliud de hoc mundo: nam sursum & deorsum sunt differentiæ situs. Ne ergo per hoc quod dixit se esse de supernis,

(a) *Al.* Non ergo habitabit. (b) *Al.* addidit. (c) *Al.* terminus Christi, sed via &c. (d) *Al.* diversificat illorum originem dupliciter.

nis, intelligant eum esse de superiori parte mundi huius, ideo hoc excludens, dicit se non esse de hoc mundo; quasi dicat: Ita de supernis sum, quod tamen totaliter sum supra totum mundum istum.

Et quidem eos esse de hoc mundo, & deorsum manifestum est, sed Christum esse de supernis, & non de hoc mundo, sano indiget intellectu. Nam quidam ponentes omnia visibilia creata esse a diabolo, sicut Manichæi, dixerunt Christum etiam quantum ad corpus non esse de hoc mundo visibili, sed de mundo alterius creationis, scilicet invisibili. Valentinus etiam hoc male suscipiens, dixit, Christum attulisse corpus cæleste. Quod autem hic non sit verus intellectus apparet, quia ipsis Apostolis Dominus dicit, infra XV. 19. *Vos non estis de hoc mundo*.

Dicendum est ergo, quod potest intelligi de Christo Filio Dei, & de Christo homine. Nam Christus secundum quod Filius Dei, est de supernis. Infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Et similiter non est de hoc mundo sensibili, scilicet qui consistit in rebus sensibilibus, sed de mundo intelligibili, qui est in mente Dei, quia est ipsum Verbum Dei, prout est summa sapientia. Omnia enim in sapientia facta sunt. Unde de eo dicitur supra I. 10. *Mundus per ipsum factus est*. Secundum autem quod homo, Christus est de supernis, quia non habuit affectum ad mundana, & infima, sed ad superiora, in quibus anima Christi conversabatur, secundum illud Phil. III. 20. „ Nostra conversatio in cælis. “ Matth. VI. 21. „ Ubi est thesaurus tuus, ibi est & „ cor tuum. “ Et e converso isti qui deorsum sunt, originem infimam habent, & de hoc mundo, quia habent affectum circa terrena. I. Corinth. XV. 47. „ Primus homo de „ terra terrenus. “

(e) Consequenter cum dicit, *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris*, concludit propositum: & primo manifestat ea quæ dixit de eorum defectu; secundo ostendit eis remedium, ibi, *Si enim non credideritis &c.* Sciendum autem circa primum, quod unumquodque in suo progressu sequitur conditionem suæ originis: unde ea quæ habent originem infimam, si sibi relinquantur, naturaliter deorsum tendunt. Et nihil naturaliter tendit sursum nisi quod superiorem originem habet. Supra III. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit*. Dicit ergo Dominus: Hæc est causa quare non potestis venire quo ego vado, quia cum sitis de deorsum, quantum in vobis est, non potestis nisi cadere; & ideo (a) quod dixi, *quia moriemini in peccatis vestris*, verum est, nisi mihi adhæreatis: & ideo ut non totaliter excludat spem salutis, ponit remedium, dicens: *Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro*; quasi dicat: Nati estis in originali peccato, a quo non potestis absolvi nisi per fidem meam: quia *si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro*. Et dicit, *Ego sum*, non autem quid sim, ut rememoret quod dictum est Moysi, Exod. III. 14. „ Ego sum qui sum: “ nam ipsum esse est proprium Dei. In qualibet enim alia natura a divina differt esse, & quod est; cum quælibet natura creata participet suum esse ab eo quod est ens per essentiam, scilicet ipso Deo, qui est ipsum suum esse, ita quod suum esse sit sua essentia: unde ipse solus denominatur ab eo: & ideo dicit: *Nisi credideritis quia ego sum*, idest quia sum vere Deus, qui habet esse per essentiam, *moriemini in peccato vestro*. Dicit enim, *Quia ego sum*, ut ostendat suam æternitatem. In omnibus enim quæ incipiunt est mutabilitas quædam, & aliqua potentia ad non esse: unde est invenire in eis quoddam præteritum, & futurum; & ideo non est ibi verum esse per se. Sed in Deo nulla est potentia ad non esse, nec esse incepit; & ideo est ipsum esse, quod proprie per tempus præsens designatur.

(f) Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Tu quis es?* ponit rationes inducentes ad fidem. Et primo ponitur Iudæorum interrogatio; secundo Christi responsio, ibi, *Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis*; tertio intellectus eorum excæcatio, ibi, *Et non cognoverunt &c.* Quia enim Dominus dixerat, *Nisi credideritis quia ego sum*, restabat adhuc quærere quis esset; & ideo dicebant ei: *Tu quis es?* quasi dicant: Unde es, ut tibi credere debeamus? Et ideo consequenter cum dicit, *Principium, qui & loquor vobis*, respondet, inducens eos ad credendum: & primo ex suæ naturæ sublimitate; secundo ex iudiciaria sua potestate, ibi, *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*; tertio ex paterna veritate, ibi, *Sed qui misit me, verax est*. Inducit quidem eos ad credendum Christo, naturæ eius sublimitas, quia ipse est principium: unde *dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis*. Principium in Latino est neutri generis: unde dubium est, utrum sit hic nominativi, vel accusativi casus. (b) In Græco autem est feminini generis, & in hoc loco est accusativi casus. Unde, secundum Augustinum, non est legendum: *Ego sum principium*; sed Principium me

(a) *Al. deest* quod. (b) *Al. omittuntur sequentia verba usque ad* Unde.

me credite, ne moriamini in peccatis vestris. Dicitur etiam Pater principium. Et uno quidem modo nomen principii commune est Patri, & Filio, inquantum scilicet sunt unum principium Spiritus sancti per communem spirationem; & tres personæ simul sunt principium creaturæ per creationem. Alio modo est proprium Patris, inquantum scilicet Pater est principium Filii per æternam generationem. Non tamen plura dicimus principia, sicut nec plures Deos. Psal. CIX. 4. „ Tecum principium in die virtutis tuæ &c." Hic autem dicit Dominus se principium respectu totius creaturæ: nam quod est per essentiam tale, est principium, & causa eorum quæ sunt per participationem: ipse (a) autem per essentiam, ut dictum est, est esse suum. Sed quia Christus non solum habet in se divinam naturam, sed etiam humanam, ideo subdit: *Qui & loquor vobis*: nam vocem Dei immediate homo ferre non potest: quia, secundum Augustinum, (b) „ infirma corda, „ intelligibile verbum sine voce sensibili au„ dire non possunt." Exod. XX. „ Quid est „ homo, ut audiat vocem Domini Dei sui?" Ad hoc ergo quod immediate ipsum divinum Verbum audiremus, carnem assumpsit, cuius organo locutus est nobis: unde dicit: *Qui & loquor vobis*; idest, humilis propter vos factus, ad ista verba descendi. Hebr. I. 1. „ Multifarie, multisque modis olim Deus lo„ quens patribus in Prophetis, novissime lo„ cutus est nobis in Filio." Supra I. 18. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrabit*, vobis. Vel aliter, secundum Chrysostomum, ut per hoc quod dicit, *Principium, qui & loquor vobis*, reprehendat tarditatem intellectus Iudæorum. Nam post multa signa quæ ab eo viderant fieri, adhuc indurati, quærunt a Domino: *Tu quis es? &c.* & ideo Iesus respondit: Ego sum *principium*, idest qui locutus sum vobis a principio; quasi dicat: Non habetis opus adhuc quærere quis ego sum, cum iam deberet esse manifestum. Hebr. V. 12. „ Cum deberetis esse magistri propter tem„ pus, rursum indigetis ut vos doceamini quæ „ sint elementa exordii sermonum Dei." Secundo inducit (c) eos ad credendum Christo iudiciaria eius auctoritas; & ideo subdit: *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*; quasi dicat: Habeo auctoritatem vos iudicandi.

Sed sciendum, quod aliud est loqui nobis, & aliud loqui de nobis. Nobis enim loquitur Christus ad nostram utilitatem, scilicet ut ad se trahat; & sic loquitur nobis, dum vivimus, prædicando, inspirando, & huiusmodi faciendo. Loquitur autem de nobis non ad nostram utilitatem, sed ad suam iustitiam ostendendam; & hoc modo loquetur de nobis in iudicio futuro.

Sed contra. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*. Responsio. Dicendum, quod aliud est iudicare, & aliud habere iudicare. Iudicare dicit actum iudicii; & hoc non pertinet ad primum adventum Domini, ut supra dixit (hoc cap.) *Ego non iudico quemquam*, scilicet ad præsens. Sed habere iudicare dicit iudicii potestatem; & hanc habet Christus. Supra V. 22. *Pater omne iudicium dedit Filio*. Actor. X. 42. „ Ipse „ est qui constitutus est a Deo iudex vivo„ rum, & mortuorum." Et ideo signanter dicit: *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*; sed in futuro iudicio.

Inducit etiam ad credendum Christo veritas paterna; & quantum ad hoc dicit: *Sed qui misit me, verax est*; quasi dicat: Pater est verus; ego autem loquor consona ei: ergo loquor vera: ergo debetis mihi credere. Dicit ergo: *Qui misit me*, scilicet Pater, *verax est*, non participative, sed ipsa essentia veritatis, & pater veritatis: alias cum Filius sit ipsa veritas, esset maior Patre. Rom. III. 4. „ Est autem Deus verax." *Et ego quæ audivi ab eo*: non auditu humano, sed per generationem æternam accepi: *hæc loquor*. Esai. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino exercituum „ Deo Israel, annuntiavi nobis." Supra V. 19. *Non potest Filius a se facere quicquam*. Hoc autem quod dixit, *Qui misit me, verax est*, dupliciter continuatur ad præcedentia. Uno modo sic. Dico quod *habeo de vobis iudicare*; sed iudicium meum verum erit, quia *qui misit me verax est*. Rom. II. 2. „ Iudicium Dei „ est secundum veritatem." Alio modo, secundum Chrysostomum, dico quod *habeo de vobis iudicare*; sed hoc differo, non ex impotentia, sed ut obediam voluntati paternæ: nam *qui misit me, verax est*. Unde cum promiserit salvatorem, & propugnatorem, misit me nunc ad salvandum; & ego quia non loquor nisi quæ audivi ab eo, ideo loquor vobis salutaria.

(g) Consequenter cum dicit, *Et non cognoverunt quia Patrem eius dicebat Deum*, reprehendit tarditatem intellectus ipsorum: nondum enim oculos cordis apertos habebant, quibus Patris, & Filii æqualitatem intelligerent; & hoc quia carnales erant. I. Corinth. II. 14. „ Animalis homo non percipit „ ea quæ sunt spiritus Dei."

(a) *Al. deest* autem. (b) *Al.* infima. (c) *Al.* nos.

(h) Hic primo prænuntiat Christus per quod pervenire debeant ad fidem, quod est remedium contra mortem: & circa hoc duo facit. Primo ostendit per quid venturi sunt ad fidem; secundo docet quid sit de se ipso credendum, ibi, *Quia ego sum*. Dicit ergo primo, quod ad fidem pervenire debebant per passionem eius: unde *dixit eis Iesus*: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis*; quasi dicat: Modo non cognoscitis Patrem meum esse Deum; sed *cum exaltaveritis Filium hominis*, idest cum me ligno crucis affixeritis, *tunc cognoscetis*, scilicet aliqui ex vobis per fidem. Infra XII. 32. *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum*. Ideo autem, secundum Augustinum, crucis commemorat passionem, ut det spem peccatoribus, ut scilicet nullus desperet (a) a quocumque scelere, & male sibi conscius, quando ipsi crucifigentes Christum per sanguinem Christi liberantur a peccatis. Nullus est enim adeo peccator qui per sanguinem Christi liberari non possit. Vel, secundum Chrysostomum, *cum exaltaveritis Filium hominis*, scilicet in cruce, *tunc cognoscetis*, idest cognoscere poteritis, qualis sim, non solum per gloriam resurrectionis meæ, sed etiam per pœnam captivitatis, & destructionis vestræ. Quantum autem ad secundum, tria docet de se credenda. Primo divinitatis maiestatem; secundo suam originem a Patre; tertio sui a Patre inseparabilitatem.

(i) Maiestatem quidem divinitatis, cum dicit: *Quia ego sum*; idest, habeo in me naturam Dei, & sum ille qui locutus est Moysi, dicens (Exod. III. 14.) „Ego sum, qui „ sum.“ Sed quia ad ipsum esse pertinet tota Trinitas, ideo ne excludatur personarum distinctio, consequenter docet credere originem a Patre, cum dicit: *Et a me ipso facio nihil*; *sed sicut docuit me Pater, hæc loquor*. Sed quia cœpit Iesus facere & docere, ideo in duobus originem suam a Patre designat, scilicet in his quæ facit, unde dicit, *Et a me ipso facio nihil*: supra v. 19. *Non potest Filius a se facere quicquam*: & in his quæ docet, unde dicit, *Sed sicut docuit me Pater*; idest, tradidit scientiam generando me scientem: quia cum sit simplex natura veritatis, hoc est Filio esse, quod nosse; & sic quemadmodum Pater dedit Filio gignendo ut esset, sic gignendo dedit ei ut nosset. Supra VII. 16. *Mea doctrina non est mea*. Et ne intelligatur quod sit missus a Patre quasi ab eo distinctus, ideo tertio docet credere eius a Patre inseparabilitatem, cum dicit: *Et qui misit me*, scilicet Pater, *mecum est*, per essentiæ unitatem. Infra XIV. 10. *Ego in Patre, & Pater in me est*. Item per amoris coniunctionem. Supra v. 20. *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Et sic ita Pater misit Filium quod non recessit ab eo: unde sequitur: *Et non reliquit me solum*: quia affectus eius est circa me. Sed cum ambo simul sint, unus tamen est missus, & alter misit: quia missio incarnatio est, quæ quidem Filii tantum est, & non Patris. Quod autem non reliquit me, patet ex signo: *quia quæ placita sunt ei, facio semper*: quod quidem non ponitur pro causa meritoria, sed pro signo; quasi dicat: Hoc ipsum quod ego facio semper, sine initio, sine fine, *quæ placita sunt ei*, est signum quod semper mecum est, & non reliquit me. Prov. VIII. 30. „Cum eo eram „ cuncta componens.“ Vel aliter *non reliquit me*, scilicet hominem, protegendo, *quia quæ placita sunt ei, facio semper*. Et secundum hoc dicit causam meritoriam.

(k) Consequenter cum dicit, *Hæc illo loquente multi crediderunt in eum*, ponitur effectus doctrinæ, qui est conversio multorum ad fidem ex auditu doctrinæ Christi. Rom. x. 17. „Fides ex auditu; auditus autem per „ verbum Christi.“

LECTIO IV.

(a) Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei, Iudæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

(b) Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis?

(c) Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati.

(d) Servus autem non manet in domo in æternum; Filius autem manet in æternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

(e) Scio

(a) *Al.* in quocumque.

(e) Scio quia filii Abrahæ estis.

(f) Sed quæritis me interficere: quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor.

(g) Et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.

(a) POsito remedio evadendi tenebras, hic consequenter ostendit ipsius remedii efficaciam. Et primo ponitur remedii efficacia; secundo introducitur remedii indigentia, ibi, *Responderunt ei Iudæi*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid exigitur ab eis quibus remedium confertur, quod pertinet ad meritum; secundo quid eis pro eo redditur, quod pertinet ad præmium, ibi, *Vere discipuli mei eritis*. Dicit ergo primo: Dictum est quod multi crediderunt in eum; (a) & ideo dicit eis, scilicet qui crediderunt in eum, Iudæis, quid ab eis requiratur, hoc scilicet quod maneant in sermone eius: unde dicit: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*; quasi dicat: Non propter hoc quod creditis superficie tenus, eritis discipuli mei, sed *si manseritis in sermone meo*. Exiguntur autem a nobis tria circa verbum Dei: scilicet solicitudo ad audiendum: Iac. I. 19. „ Sit autem omnis homo velox ad „ audiendum &c. " fides ad credendum: Rom. X. 17. „ Fides ex auditu: " constantia ad permanendum: Eccli. VI. 21. „ Quam aspera „ est nimium indoctis hominibus sapientia! „ Et non permanebit in illa excors. " Et ideo dicit, *Si manseritis*, scilicet per fidei stabilitatem, per continuam meditationem: Psal. I. 2. „ In lege eius meditabitur die ac „ nocte: " & ferventem affectionem: (ibid.) „ In lege Domini fuit voluntas eius. " Unde dicit Augustinus quod illi in verbis Domini permanent qui nullis tentationibus cedunt. Primum autem quod persistentibus redditur, ostendit cum dicit: *Vere discipuli mei eritis*: & hoc quantum ad tria; scilicet quantum ad discipulatus Christi sublimationem, quantum ad veritatis cognitionem, & quantum ad libertatis adeptionem. (b) Et quidem magnæ dignitatis est privilegium, esse discipulum Christi. Ioel. II. 23. „ Filii Sion „ exultate, & lætamini in Domino Deo ve„ stro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. " Et quantum ad hoc dicit: *Vere discipuli mei eritis*: quanto enim magister est maior, tanto discipuli eius sublimiores sunt; Christus autem excellentissimus & summus magister est: discipuli ergo eius excellentissimi sunt. Tria autem requiruntur ex parte discipulorum. Primum est intellectus ad capiendum verba magistri. Matth. XV. 16. „ Adhuc & vos „ sine intellectu estis? " Solus autem Christus potest aperire aurem intelligentiæ. Luc. ult. 45. „ Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scri„ pturas. " Et ideo dicebat Esa. L. 5. „ Dominus „ aperuit mihi aurem. " Secundum est assensus ad credendum sententiæ magistri: nam, ut dicitur Luc. VI. 40. „ non est discipulus „ super magistrum: " & ideo non debet ei contradicere. Unde dicitur Eccli. IV. 30. „ Non contradicas verbo veritatis ullo mo„ do. " Et ideo subdit Esaias (loc. cit.) „ Ego „ autem non contradico. " Tertio stabilitas ad permanendum. Supra VI. 67. dicitur, quod *multi discipuli abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant*. Et ideo subdit Esaias (ibid.) „ Retrorsum non abii. " Sed maius est veritatem cognoscere, cum sit finis discipuli. Et hoc etiam Dominus credentibus reddit: unde dicit: *Cognoscetis veritatem*, scilicet doctrinæ quam ego doceo. Infra XVIII. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati*. Item gratiæ quam ego facio. Supra I. 17. *Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Et dicitur gratia veritatis per comparationem ad figuras veteris legis. Item æternitatis in qua permaneo. Psal. CXVIII. 89. „ In æternum, Domine, permanet „ verbum tuum, in generatione & genera„ tionem veritas tua. " Sed maximum est libertatis adeptio, quam efficit cognitio veritatis in credentibus: unde dicit: *Et veritas liberabit vos*. Liberare autem in hoc loco non importat exceptionem a quacumque angustia, prout in Latino sonat, sed proprie dicit liberum facere. Et hoc a tribus: quia veritas doctrinæ liberabit ab errore falsitatis: Prov. VIII. 7. „ Veritatem meditabitur guttur meum, „ & labia mea detestabuntur impium: " veritas gratiæ liberabit a servitute peccati: Rom. VIII. 2. „ Lex autem spiritus vitæ in „ Christo Iesu, liberabit me a lege peccati „ & mortis: " sed veritas æternitatis, in Christo Iesu, liberabit nos a corruptione: Rom. VIII. 21. „ Ipsa creatura liberabitur a „ servitute corruptionis. "

(b) Consequenter cum dicit, *Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus &c.* ostendit remedii necessitatem Iudæis inesse. Et primo exaggeratur Iudæorum præsumptio, se tali reme-

(a) *Al.* & ideo ostendit, scilicet &c. (b) *Al.* Si quidem.

medio indigere negantium; secundo ostenditur quomodo remedio indigent, ibi, *Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis*. Præsumptio autem Iudæorum ostenditur in quadam præsumptuosa interrogatione: unde: *Responderunt ei Iudæi: Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis?* In qua quidem primo aliquid affirmant; secundo aliquid negant; & tertio interrogant. Affirmant quidem se esse semen Abrahæ: unde dicunt: *Semen Abrahæ sumus*: in quo ostenditur eorum inanis gloria, quia de sola carnis origine gloriantur. Matth. III. 9. „Ne cœperitis dicere: Patrem habemus „ Abraham." Simile faciunt qui de carnali nobilitate extolli quærunt. Oseæ IX. II. „Omnis gloria eorum a partu, ab utero, & „ conceptu." Negant autem servitutem: unde dicunt: *Nemini servivimus umquam*: in quo se hebetes ostendunt, & mendaces. Hebetes quidem, quia quod Dominus de spirituali libertate loquitur, ipsi intelligunt de corporali. I. Cor. II. 14. „Animalis homo non percipit ea „ quæ sunt spiritus Dei." Mendaces autem, quia si hoc quod dicunt, *Nemini servivimus umquam*, intelligunt de servitute carnali, aut loquuntur universaliter quantum ad totum genus Iudæorum, aut specialiter quantum ad seipsos. (a) Si quidem universaliter, manifeste mentiuntur: nam Ioseph venumdatus est, & patres eorum servierunt in AEgypto, ut patet Genes. XL. & Exod. I. Unde Augustinus dicit: „O ingrati, quid est quod assidue vobis im„ putat Deus quod vos de domo servitutis „ liberavit, si nemini servistis?" Dicitur enim Deuter. VI. 13. „Eduxi vos de AEgypto, de „ domo servitutis &c." Si autem de seipsis loquuntur, non possunt etiam a mendacio excusari: nam & ipsi tunc temporis Romanis tributa solvebant: unde dicebant, Matth. XXII. 17. „Si licet tributum dari Cæsari, an non?" Interrogant autem libertatis modum: unde dicunt: *Quomodo tu dicis, Liberi eritis?* Dominus eis duo promiserat, scilicet libertatem, & veritatis cognitionem, cum dixit: *Cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Per quod Iudæi intelligebant, se servos, & ignaros a Domino reputari. Et licet magis iniuriosum sit deficere a cognitione quam a libertate; quia tamen carnales erant, neglecta veritate, modum libertatis inquirunt. Psal. XVI. II. „Oculos suos statuerunt declinare in „ terram."

(c) Hic Dominus eorum præsumptionem excludens, eos remedio prædicto indigere convincit: & primo agit de eorum servitute; secundo de eorum liberatione, ibi, *Servus autem non manet in domo in æternum*; tertio de eorum origine, ibi, *Scio quia filii Abrahæ estis*. Convincit autem eos de servitute, non carnali, qualem illi intelligebant, sed spirituali, scilicet peccati: ad quam exaggerandam duo præmittit, scilicet ingeminatum iuramentum: unde dicit: *Amen amen dico vobis*. Amen est nomen Hebræum, quod interpretatur vere, vel fiat. Quod, secundum Augustinum, nec Græcus Interpres, nec Latinus ausus est interpretari, ut honorem haberet velamento secreti, non ut esset ligatum, sed ne vilesceret nudatum; & specialiter propter reverentiam Domini, qui frequenter ipso usus est. Ponit ergo hic Dominus quasi quoddam iuramentum: quod ideo geminatur, ut suam sententiam magis firmam ostendat. Heb. VI. 17. „Interposuit iusiurandum, ut per duas „ res immobiles, quibus impossibile est men„ tiri Deum, fortissimum solatium habea„ mus." Secundo universalem locutionem, cum dicit, *Omnis*, sive Iudæus, sive Græcus, dives, aut pauper, Imperator, vel mendicus. Rom. III. 23. „Non est distinctio Iu„ dæi, & Græci: omnes enim peccaverunt, „ & egent gloria Dei." Servitutem etiam proponit dicens: *Qui facit peccatum servus est peccati*.

Sed contra. Servus non movetur proprio arbitrio suo, sed domini; qui autem facit peccatum, movetur proprio arbitrio suo: ergo non est servus. Responsio. Dicendum, quod unumquodque est illud quod convenit ei secundum suam naturam: quando ergo movetur ab aliquo extraneo, non operatur secundum se, sed ab impressione alterius; quod est servile. Homo autem secundum suam naturam est rationalis. Quando ergo movetur secundum rationem, proprio motu movetur, & secundum se operatur, quod est libertatis; quando vero peccat, operatur præter rationem, (b) & tunc movetur quasi ab alio, retentis terminis alienis: & ideo *qui facit peccatum, servus est peccati*. II. Pet. II. 19. „A quo quis superatus est, eius servus ad„ dictus est." Sed quanto quis movetur ab extraneo, tanto magis in servitutem redigitur; & tanto magis vincitur a peccato, quanto minus habet de proprio motu, scilicet rationis, & magis efficitur servus: unde quanto aliqui liberius peragunt perversa quæ volunt, & minori difficultate, tanto peccati servitio obnoxius obligantur, ut Gregorius dicit:

(a) *Al.* Siquidem viri. (b) *Al.* & non.

dicit: quae quidem servitus gravissima est, quia vitari non potest: nam quocumque homo vadat, peccatum intra se habet, licet actus, & delectatio eius transeat. Esa. XIV. 3. „ Cum requiem dederit tibi Deus ..... a „ servitute tua dura (scilicet peccati) qua „ antea servisti. " Servitus autem corporalis, saltem fugiendo, evadi potest: unde dicit Augustinus; „ O miserabilis servitus (scilicet „ peccati.) Servus hominum, aliquando sui „ domini duris imperiis fatigatus, fugiendo „ requiescit: (a) servus peccati secum tra„hit peccatum, quocumque fugerit: pecca„tum enim quod fecit, intus est, voluptas „ transit: peccatum (idest actus) transit, „ præteriit quod delectabat, remansit quod „ pungat. "

(d) Consequenter cum dicit, *Servus autem non manet in domo in æternum*, agit de liberatione a servitute: (b) quia enim omnes peccaverunt, omnes erant servi peccati. Sed imminet vobis liberationis spes ab eo qui liber est a peccato; & hic est Filius. Unde circa hoc tria facit. Primo præmittit servi conditionem, ut distinguatur liber a servo; secundo ostendit conditionem Filii a servo diversam; tertio concludit potestatem Filii in liberando. Est ergo conditio servi transitoria & instabilis: unde dicit: *Servus non manet in domo in æternum*. Domus ista est Ecclesia. I. Tim. III. 15. „ Ut scias quomodo oporteat „ te conversari in domo Dei, quæ est Eccle„ sia Dei vivi. " In qua quidem domo aliqui spiritualiter servi ad horam tantum permanent, sicut in domo patrisfamilias corporaliter servi manent ad tempus; non tamen in æternum: quia licet modo mali non sint separati numero a fidelibus, sed merito tantum, in futuro tamen separabuntur utroque modo. Galat. IV. 30. „ Eiice ancillam, & fi„ lium eius: non enim erit heres filius ancil„ læ cum filio liberæ. " Conditio vero Filii est æterna, & stabilis: unde dicit: *Filius autem*, idest Christus, *permanet in æternum*, scilicet in Ecclesia tamquam in domo sua. Heb. III. 6. (c) dicitur quod Christus, tamquam filius in domo sua &c. Et quidem ipse per seipsum in domo manet in æternum, quia ipse immunis est a peccato; nos autem sicut per ipsum a peccato liberamur, ita & per ipsum in domo manemus. Liberationis autem potestatem habet Filius: unde subdit: *Si igitur Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*. Galat. IV. 31. „ Non sumus ancillæ filii, sed li„ beræ; qua libertate Christus nos libera„ vit. " Nam, ut Apostolus dicit, ipse pretium dedit non argentum, sed sanguinem suum: venit enim in similitudinem carnis peccati, nullum omnino habens peccatum; & ideo factum est verum sacrificium pro peccato: unde per eum liberamur non a barbaris, sed a diabolo.

Et nota, quod est multiplex libertas. Scilicet perversa, quando quis abutitur ea ad peccandum; & hæc est libertas a iustitia, quam nullus cogitur servare. I. Pet. II. 16. „ Quasi liberi, & non quasi velamen haben„ tes malitiæ libertatem. " Vana, quæ est temporalis, seu carnalis. Iob III. 19. „ Ser„ vus (d) liber a domino suo. " Vera, & spiritualis, quæ est libertas gratiæ, quæ est scilicet carere criminibus; quæ est imperfecta, quia caro concupiscit adversus spiritum, ut non ea quæ volumus faciamus, Galat. V. Gloriæ, & perfecta, atque plena, quæ erit in patria. Rom. VIII. „ Ipsa creatura liberabi„ tur a servitute: " & hoc erit, quia nihil erit ibi inclinans ad malum, nihil opprimens, quia ibi erit libertas a culpa, & a pœna.

Chrysostomus autem hoc aliter introducit: quia enim dixerat: *Qui facit peccatum servus est peccati*: ne præcurrant Iudæi, & dicant: Licet simus servi peccati, tamen possumus liberari per sacrificia, & cæremonias legis: propterea Dominus ostendit, quod per ea liberari non possunt, sed solum per Filium: unde dicit: *Servus*, idest Moyses, & pontifices veteris testamenti, *non manet in domo in æternum*. Hebr. III. 5. „ Moyses sicut fa„ mulus in omni domo sua. " Et cæremoniæ etiam æternæ non sunt; & ideo non possunt conferre libertatem æternam.

(e) Consequenter cum dicit, *Scio quia filii Abrahæ estis*, agit de eorum origine: & primo confitetur eorum originem carnis; secundo inquirit originem spiritus, ibi, *Sed quæritis me interficere &c.* Originem autem carnis ipsorum dicit esse Abraham. *Scio*, inquit, *quia filii Abrahæ estis*, origine carnis tantum, non similitudine fidei. Esa. LI. 2. „ Attendite ad „ Abraham patrem vestrum, & ad Saram, „ quæ peperit vos. "

(f) Spiritualem originem inquirit dicens: *Sed quæritis me interficere*: & primo ostendit eos originem spiritualem habere; secundo excludit originem præsumptam, ibi, *Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est*; tertio ostendit originem eorum veram, ibi, *Vos ex patre diabolo estis*. Circa primum duo facit. Primo ponit eorum culpam; secundo con-

(a) *Al.* Servus peccati quo fugit secum trahit quocumque fugerit: peccatum enim &c. (b) *Al.* quia omnes peccaverunt, & omnes erant servi peccati. (c) *Ibi*: „ Christus vero, tamquam filius in domo sua: „ quæ domus sumus nos. " (d) *Al.* & liber.

concludit eorum ſpiritualem originem, ibi, *Vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum, facitis*. Circa primum tria facit. Primo imponit eis culpam homicidii; ſecundo crimen infidelitatis; tertio aufert eis excuſationis viam. Oſtendit ergo eos Dominus ſpiritualiter ex mala radice procedere, & ideo ſignanter arguit eos de peccato; & dimiſſis omnibus aliis, quibus Iudæi multipliciter irretiti erant, hoc illis tantum commemorat quod iugiter in mente habebant, ſcilicet peccatum homicidii: quia, ut dictum eſt ſupra, (a) volebant eum occidere; & ideo dicit: *Sed quæritis me interficere*: quod eſt contra legem veſtram. Exod. xx. 13. „ Non occides. “ Infra xi. 53. *Ab illo ergo die cogitabant interficere eum*. Sed poſſent dicere, quia occidere aliquem ex culpa non eſt peccatum; & ideo Dominus dicit cauſam homicidii eſſe non quidem culpam Chriſti, nec eorum iuſtitiam, ſed ipſorum infidelitatem; quaſi dicat: Quæritis me interficere, non propter iuſtitiam, ſed propter veſtram infidelitatem: *Quia ſermo meus non capit in vobis*. Matth. xix. 2. „ Non omnes capiunt verbum illud, ſed quibus datum eſt.“ Utitur autem Dominus hoc modo loquendi primo quidem ad oſtendendum ſui ſermonis excellentiam; quaſi dicat: Sermo meus ſuperexcedit capacitatem veſtram: nam ipſe de ſpiritualibus eſt, vos autem intellectum carnalem habetis; & ideo ipſum non capitis. I. Corinth. ii. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. “ Secundo vero propter ſimilitudinem quamdam. Nam, ut Auguſtinus dicit, ſic eſt ſermo Dei infidelibus, tamquam piſcibus hamus, qui non capit niſi capiatur. Et ideo dicit: *Sermo meus non capit in vobis*, ideſt in cor veſtrum, quia non recipitur in vobis eo modo quo Petrus captus erat, ſupra vi. 69. *Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes*. Nec tamen fit iniuria eis qui capiuntur: ad ſalutem quippe, non ad perniciem capit. Nam dicitur Deut. xviii. quod Propheta qui loquitur quaſi ex ore Domini ea quæ Dominus non dixit, debet interfici. Unde ne Iudæi dicerent eum interficiendum fore, eo quod a ſeipſo, & non ex ore Domini loquebatur, inducit ſubdens: *Ego quæ vidi apud Patrem meum, loquor*; quaſi dicat: Non poteſt imponi mihi quod loquor quæ non audivi: quia non ſolum audita, ſed, quod plus eſt, viſa loquor. Alii enim Prophetæ locuti ſunt ea quæ audierunt; ſed ego quæ vidi hæc loquor. Supra i. 18 *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit*. I. Ioan. i. „ Quod vidimus, & audivimus, annuntiamus vobis.“ Eſt autem hoc intelligendum de viſione certiſſimæ cognitionis, quia Filius Patrem cognoſcit ſicut ipſe ſeipſum novit: de quo dicitur Matth. ii. 27. „ Nemo novit „ Patrem niſi Filius. “

(g) Spiritualem autem eorum originem concludit, dicens: *Et vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum, facitis*; quaſi dicat: Ego ea loquor quæ meæ origini conveniunt; vos autem (b) illa facitis quæ ſunt apud patrem veſtrum, ſcilicet diabolum, cuius filii erant, ſecundum Auguſtinum, non inquantum homines, ſed inquantum mali erant. Ea, inquam, quæ vidiſtis, diabolo ſuggerente. Sap. ii. 24. „ Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum. “ Secundum Chryſoſtomum, eſt alia littera: *Vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum, (c) facite*; quaſi dicat: Sicut ego verbis in veritate Patrem meum oſtendo, ita vos oſtendite operibus patrem veſtrum origine, (d) ſcilicet Abraham: unde dicit: Facite quæ apud patrem veſtrum vidiſtis, docti per legem, & Prophetas.

LECTIO V.

(a) Reſponderunt, & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt.

(b) Dixit eis Ieſus: Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.

(c) Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus ſum quam audivi a Deo.

(d) Hoc Abraham non fecit.

(e) Vos facitis opera patris veſtri.

(f) Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non ſumus nati. Unum patrem habemus Deum.

(g) Dixit ergo eis Ieſus: Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis utique me:

(h) Ego enim ex Deo proceſſi, & veni.

(i) Neque enim a meipſo veni; ſed ille me miſit.

(k) Qua-

(a) *Al.* cum volebant. (b) *Al.* aliqua: *item* alium. (c) Al. *facitis*. (d) *Al.* ſcilicet Abraham: quæ vidiſtis &c.

(k) Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

(a) Postquam Dominus ostendit, Iudæos aliquam spiritualem originem habere, hic excludit ab eis origines quas sibi præsumptuose attribuebant: & primo excludit originem quam se traxisse dicebant ab Abraham; secundo originem quam se putabant habere a Deo, ibi, *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati*. Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Iudæorum de eorum origine; secundo excludit eam, ibi, *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*. Sciendum est autem circa primum, quia Dominus dixerat eis: *Quæ vidistis apud patrem vestrum; facitis*: ideo gloriantes se de carnali generatione, transferunt se ad Abraham: unde dicunt: *Pater noster Abraham est*; quasi dicant: Si spiritualem originem babemus, boni sumus, quia Abraham pater noster bonus est. Psal. civ. 6. „ Semen Abraham servi eius. “ Et, ut dicit Augustinus, nitebantur eum provocare, ut aliquid male diceret de Abraham, & esset eis occasio facere quod cogitabant, scilicet occidendi Christum.

(b) Sed Dominus, consequenter cum dicit, *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*, excludit hanc ipsorum opinionem tamquam falso prolatam: & proponit primo signum debitum filiationis Abrahæ; secundo ostendit, hoc signum in Iudæis non esse, ibi, *Nunc autem quæritis me interficere*; tertio concludit propositum, ibi, *Vos facitis opera patris vestri*. Signum quidem filiationis alicuius est quod assimiletur ei cuius filius est: sicut enim filii carnales ut plurimum parentibus carnalibus assimilantur, ita & filii spirituales (si sint vere filii) debent spirituales parentes imitari. Ephes. v. 1. „ Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi. “ Et quantum ad hoc dicit: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*; (a) quasi dicat: Hoc signum esset quod essetis filii Abrahæ, si eum imitaremini. Esa. li. 2. „ Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. “

Sed dubitatur hic, quod videtur quidem eos negare esse filios Abrahæ, dubitative loquens: *Si filii Abrahæ estis*: (b) quod tamen affirmavit superius, dicens; *Scio quod filii Abrahæ estis*. Ad quod dupliciter respondetur Uno modo, secundum Augustinum, quod supra affirmavit eos esse filios Abrahæ secundum carnem; hic autem negat eos filios secundum imitationem operum, & præcipue fidei. Caro ergo illorum ex ipso erat, sed vita non erat. Gal. iii. „ Qui ex fide sunt, hi reputantur in semine. “ Alio modo, secundum Origenem, quod utrumque referatur ad spiritualem originem. Sed ubi nos habemus, *Scio quod filii Abrahæ estis*, in Græco habetur: *Scio quod semen Abrahæ estis*. Hic vero dicit: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*: quia Iudæi quidem, spiritualiter loquendo, semen Abrahæ erant, sed non eius filii. Differentia est inter semen & filium: nam semen est quid informe, & tamen habet in seipso rationes eius cuius est semen; filius (c) autem transmutato semine per virtutem informativam ab agente in appositam sibi materiam a muliere, superinducto nutrimento, similitudinem generantis habet. Eodem modo & Iudæi semen quidem Abrahæ erant inquantum in eis aliqua ratio eorum quæ Deus in Abraham infuderat apparebat; sed quia non ad perfectionem Abrahę pervenerant, ideo filii eius non erant: & propter hoc dicit eis: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*; idest, ad perfectam imitationem operum eius satagite.

Ex hoc autem quod dicit, *Opera Abrahæ facite*, videtur quod quæcumque ipse fecit, & nos facere debemus. Ergo debemus plures uxores accipere, & ad ancillam accedere, sicut Abraham fecit. Respondeo dicendum, quod præcipuum opus Abrahæ est fides, per quam iustificatus est apud Deum. Genes. xv. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. “ Et ideo intelligendum est, *Opera Abrahæ facite*; idest, ad similitudinem Abrahæ credite.

Sed contra hoc est, quia fides non videtur posse dici opus, cum contra opera distinguatur. Iac. ii. 26. „ Fides sine operibus mortua est. “ Respondeo dicendum, quod fides opus dici potest, secundum illud supra vi. 29. *Hoc est opus Dei ut credatis in eum quem misit ille*. Verum opus interius non est manifestum hominibus, sed soli Deo, secundum illud I. Reg. xvi. 7. „ Homines vident ea quæ apparent; Deus autem intuetur cor. “ Inde est quod communius ea quæ exterius sunt, consuevimus opera nominare. Fides ergo distinguitur non ab omnibus operibus, sed ab exterioribus tantum.

Sed numquid omnia opera Abrahæ debemus facere? Ad hoc dicendum, quod opus potest considerari dupliciter: vel secundum speciem operis eius; & sic omnia opera eius non

(a) *Al.* quod dicit. (b) *Al. desunt sequentia verba usque ad responsionem*. (c) *Al.* enim.

non sunt imitanda: vel secundum radicem eorum; & sic opera Abrahæ imitanda sunt: quia quicquid fecit, ex caritate fecit. Unde dicit Augustinus, quod cœlibatus Ioannis non præfertur coniugio Abrahæ, cum eadem fuerit radix utriusque. Vel dicendum, quod omnia opera Abrahæ imitanda sunt quantum ad signationem, quia „ omnia in figura contigebant illis: " ut dicitur I. Corinth. x. 11.

(c) Consequenter cum dicit, *Nunc autem quæritis me interficere*, ostendit, prædictum filiationis signum in eis non esse. Et primo ponuntur Iudæorum opera; secundo ostendit, ea esse Abrahæ operibus dissimilia, ibi, *Hoc Abraham non fecit*. Ostenduntur autem Iudæorum prava opera esse & perversa, quia homicidæ erant: unde dicit: *Nunc autem quæritis me interficere*. Esa. 1. 21. „ Quomodo facta est meretrix, civitas fidelis, plena iudicii? Iustitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ. " Sed hoc homicidium inæstimabile peccatum erat contra personam Filii Dei. Unde quia, ut dicitur I. Corinth. 11. 8. „ si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent: " ideo Dominus non dicit, eos Filium Dei quærere interficere, sed hominem, quia etsi Filius Dei dicatur passus, & mortuus propter unitatem suppositi, hoc non est inquantum Filius Dei, sed propter infirmitatem humanam: quia, ut dicitur II. Corinth. ult. IV. „ si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei. " Et ut magis eorum homicidium exaggeret, ostendit, eos nullam mortis causam adversus eum habere: unde subdit: *Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a Deo*. Ista veritas est quod dicebat se æqualem Deo. Supra v. 18. *Quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum sabbatum solvebat, sed Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*. Hanc veritatem audivit a Deo inquantum ab æterno per generationem æternam accepit a Patre eamdem naturam quam ipse habet. Supra v. 26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. Excludit autem duas causas propter quas Prophetæ mandabantur occidi in lege. Primo quidem propter mendacium, Deut. XIII. ubi præcipitur, quod si aliquis Propheta surrexerit loquens mendacium, aut fictor somniorum, interficiatur: & hoc a se Dominus excludit, dicens: *Qui veritatem locutus sum vobis*. Prov. VIII. 7. „ Veritatem meditabitur guttur meum. " Secundo vero si aliquis Propheta locutus fuerit ex nomine falsorum deorum, vel ex nomine Dei quod ipse non præcepit, occidi debebat, ut habetur Deut. XIII. & hoc Dominus excludit a se, cum dicit, *Quam audivi a Deo*.

(d) Consequenter cum dicit, *Hoc Abraham non fecit*, ostendit eorum opera dissimilia esse operibus Abrahæ; quasi dicat: In hoc probatis vos non esse filios Abrahæ, quia facitis opera contraria operibus eius: nam de eo legitur Eccli. XLIV. 20. „ quod servavit legem Altissimi, & fuit in testimonio cum illo. "

Sed aliqui superflue obiiciunt, quod Christus ante Abraham nondum erat, & ideo Abraham hoc non fecit: non enim occidi potuisset qui non erat. Sed dicendum, quod Abraham non commendatur ex hoc quod non fecit in Christo, sed ex eo quod non fecit in simili persona, idest in his qui tunc veritatem dicebant. Vel dicendum, quod si Christus non venerat tempore Abraham in carnem, venerat tamen in mentem, secundum illud Sapient. VII. 27. „ In animas sanctas per nationes se transfert: " quem tamen Abraham non interfecit mortaliter peccando: de quo dicitur Heb. VI. 6. „ Rursus crucifigentes Filium Dei, & ostentui habentes. "

(e) Consequenter cum dicit, *Vos facitis opera patris vestri*, concludit propositum; quasi dicat: Ex quo non facitis opera Abrahæ, ergo habetis aliquem alium patrem, cuius opera facitis. Simile habetur Matth. XXIII. 32. „ Vos implete mensuram patrum vestrorum. "

(f) Consequenter cum dicit, *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati*, ostendit eos non habere originem a Deo: quia enim iam ex verbis Domini cognoscebant eum non de carnali generatione loqui, ideo ad spiritualem generationem se transferunt, dicentes: *Nos ex fornicatione non sumus nati &c.* Ubi primo eorum opinionem proponunt; secundo eam Dominus excludit, ibi, *Dixit ergo eis Iesus &c.* In eorum autem opinione Iudæi unum negant, & aliud asserunt. Negant se ex fornicatione natos: quod quidem, secundum Origenem, quasi improperando Christo proponunt, latenter designantes, ipsum ex adulterio productum fore; quasi dicant: *Nos ex fornicatione non sumus nati*, sicut tu. Sed melius potest dici, quod sponsus animæ spiritualiter Deus est. Oseæ II. 19. „ Sponsabo te (a) mihi. " Sicut autem fornicatur sponsa cum præter sponsum suum carnalem, alium virum admittit; ita in Scriptu-

(a) *Al.* mihi Ecclesia.

pturis Iudæa fornicari dicebatur quando Deum verum deserens, idolis adhærebat. Oseæ I. 2. „ Fornicans fornicabitur terra a Domino. “ Dicunt ergo Iudæi: *Nos ex fornicatione non sumus nati*; quasi dicant: Si aliquando mater nostra synagoga a Deo recedens fornicata est cum idolis, nos tamen non recessimus, nec cum idolis fornicati sumus. Psalm. XLIII. 18. „ Nec obliti sumus te, & inique „ non egimus in testamento tuo, & non recessit retro cor nostrum. “ Esa. LVII. 3. „ Ascendite huc filii fornicatricis, semen adulteri & fornicariæ. “ Affirmant autem se esse filios Dei: quod videbatur sequi ex quo non credebant se natos ex fornicatione: unde dicunt: *Unum patrem habemus Deum*. Malach. II. 10. „ Nonne unus est pater omnium „ nostrum? “ Hier. III. „ Patrem vocabis „ me. “

(g) Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Iesus &c.* confutatur eorum opinio a Domino. Et primo proponit divinæ filiationis signum; secundo assignat rationem signi, ibi, *Ego enim a Deo veni &c.* tertio ostendit eos a prædicto signo deficere, ibi, *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Sciendum est autem circa primum, quod supra signum carnalis filiationis dixit esse opera exteriora, quæ homines exterius operantur; hic autem signum filiationis divinæ ponit interiorem affectionem. Nam Filii Dei efficimur per communicationem Spiritus sancti. Rom. VIII. 15. „ Non „ accepistis spiritum servitutis iterum in ti„ more, sed spiritum adoptionis. “ Spiritus autem sanctus causa est amoris Dei: quia „ caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per „ Spiritum sanctum, qui datus est nobis: “ Rom. V. 5. Signum ergo speciale divinæ filiationis est dilectio. Ephes. V. 1. „ Estote imi„ tatores Dei sicut filii carissimi, & ambula„ te in dilectione. “ Et ideo dicit: *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me*. Psal. 21. 4. „ Innocentes, & recti (qui sunt filii Dei) „ adhæserunt mihi. “

(h) Rationem autem signi assignat, dicens: *Ego enim ex Deo processi, & veni*. Et primo ponit veritatem; secundo excludit errorem, ibi, *Neque enim a meipso veni*. Veritas autem quam proponit, est quod a Deo processit, & venit. Sed sciendum est, quod omnis amicitia in coniunctione fundatur: unde & fratres se diligunt inquantum ex eisdem parentibus principium sumunt. Dicit ergo Dominus: Vos dicitis, quod filii Dei estis; sed si hoc esset, *diligeretis me, quia a Deo processi, & veni*. Qui ergo non me diligit, non est filius Dei. *Processi*, inquam, *a Deo*, ut Unigenitus ab æterno, de substantia Patris. Psal. CIX. 4. „ Ante luciferum genui te. “ Supra I. *In principio erat Verbum*. *Veni* autem, ut Verbum caro factum, & missus a Deo per incarnationem. Infra XVI. 28. *Exivi a Patre*, ut Verbum ab æterno, *& veni in mundum*, ut caro factum in tempore.

(i) Errorem autem excludit cum dicit: *Neque enim a meipso veni*: & primo excludit errorem Sabellii, qui Christum non ab alio originem habuisse dicit; sed idem esse Patrem, & Filium in persona finxit: & quantum ad hoc dicit: *Neque enim a meipso veni*; idest, secundum Hilarium, ego veni non a meipso existens, sed quasi ab alio missus, scilicet a Patre: unde subdit: *Sed ille me misit*. Gal. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum na„ tum ex muliere, factum sub lege. “ Secundo vero errorem Iudæorum, qui dicebant Christum non esse missum a Deo, sed falsum prophetam: de quibus dicitur (Hier. XXIII. 21.) „ Non mittebam eos, & ipsi currebant. “ Et quantum ad hoc dicit, secundum Origenem: *Neque enim a meipso veni; sed ille me misit*. Hunc petebat Moyses (Exod. IV. 13.) „ Obsecro Domine, mitte quem missurus „ es. “

(k) Ostendit autem eos ab hoc signo deficere, cum dicit: *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Nam, sicut dictum est supra, dilectio Christi est signum filiationis divinæ; isti autem Christum non diligebant: unde manifestum est eos ab hoc signo deficere. Quod autem eum non diligunt, manifestant per effectum: nam effectus dilectionis alicuius est quod diligens libenter audit verba dilecti. Unde Cant. II. 14. „ Sonet vox tua in auri„ bus meis: vox enim tua dulcis. “ Et Cant. ult. XIII. „ Fac me audire vocem tuam: „ amici auscultant te. “ Quia ergo isti Christum non diligebant, durum videbatur eis etiam vocem eius audire. Supra VI. 61. „ *Durus est hic sermo: quis potest eum audire?* Sap. II. 15. „ Gravis est nobis etiam ad viden„ dum. “ Contingit autem quod aliquis non libenter audit verba alicuius, quia ea examinare non potest; nec per consequens cognoscere; & ideo eis contradicunt. Iob VI. 29. „ Re„ spondete, obsecro, absque contentione .... „ & non invenietis in lingua mea iniquita„ tem. “ Et ideo dicit: *Quare loquelam meam non cognoscitis?* dicentes, & interrogantes: *Quid est hoc quod dixit: Quo ego vado vos non potestis venire?* & hoc ideo, inquam, non cognoscitis, *quia non potestis audire sermonem meum*; idest, ita durum cor habetis ad me quod nec sermonem meum audire vultis.

(a) Vos ex patre diabolo estis,
(b) Et desideria patris vestris vultis facere.
(c) Ille homicida erat ab initio,
(d) Et in veritate non stetit:
(e) Quia non est veritas in eo.
(f) Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur:
(g) Quia mendax est, & pater eius.

(a) Postquam Dominus Iudæos ostendit originem aliquam spiritualem habere, & exclusit ab eis originem præsumptam, hic astruit veram, ascribens eis paternitatem diaboli: & primo proponit intentum; secundo rationem eis assignat, ibi, *Et desideria patris vestri vultis facere*; tertio positam rationem manifestat, ibi, *Ille homicida erat ab initio*. Dicit ergo: Vos facitis opera diaboli: ergo *vos ex patre diabolo estis*, scilicet per imitationem. Ezech. XVI. 3. „Pater tuus Amorrhæus, „ & mater tua Cethæa.“

Cavenda est hic hæresis Manichæorum, qui dicunt esse quamdam naturam mali, & gentem quamdam tenebrarum cum principibus suis, a qua corruptibilia omnia originem trahunt; & secundum hoc omnes homines secundum carnem ex diabolo processisse. Ponebant autem quasdam animas ad bonam creationem pertinere, & quasdam ad malam: unde dicebant hoc dictum a Domino, *Vos ex patre diabolo estis*, quia ab eo secundum carnem processistis, & animæ vestræ sunt de mala creatione. Sed, ut Origenes dicit, (*a*) introducere duas naturas propter differentiam boni, & mali, simile videtur ei qui diceret alteram esse oculi videntis substantiam, alteram caligantis, vel se avertentis. Quemadmodum enim oculi sani, & lippi non differunt substantia; sed quædam contingit causa deficiens, scilicet quæ facit eum caligare; ita eadem est substantia & natura rei, sive sit bona, seu habeat in se defectum, quod est peccatum voluntatis. Non ergo Iudæi (*b*) ut mali, dicuntur filii diaboli natura, sed imitatione.

(b) Consequenter cum dicit, *Et desideria patris vestri vultis facere*, rationem assignatam exponit; quasi dicat: Non estis filii diaboli tamquam ab eo creati, & in esse producti; sed quia eum imitantes, *desideria patris vestri vultis facere*: quæ quidem mala sunt: nam sicut ille (*c*) invidit homini, & occidit: Sap. II. 24. „Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum:“ ita & vos mihi invidentes, *quaritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis*: supra (hoc cap.)

(c) Consequenter cum dicit, *Ille homicida erat ab initio*, positam rationem manifestat: & primo ponit diaboli quam imitantur conditionem; secundo ostendit eos esse imitatores conditionis illius, ibi, *Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi*. Sciendum est circa primum, quod in diabolo duplex peccatum maxime pollet, scilicet peccatum superbiæ ad Deum, & invidiæ ad hominem, quem occidit. Sed ex peccato invidiæ ad hominem quo infert nocumenta hominibus, cognoscitur a nobis peccatum superbiæ. Et ideo primo ponit peccatum dæmonis contra hominem; secundo peccatum eius contra Deum, ibi, *Et in veritate non stetit*. Peccatum autem invidiæ contra hominem est quod occidit eum: unde dicit: *Ille*, scilicet diabolus, *homicida erat ab initio*. Ubi sciendum est, quod non ferro accinctus diabolus occidit hominem, sed mala persuasione. Sap. II. 24. „Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.“ Et primo quidem introivit mors peccati: Psal. XXXIII. 22. „Mors peccatorum pessima:“ deinde vero mors corporalis: Rom. V. 12. „Per unum „hominem peccatum intravit, & per peccatum mors.“ Et, ut dicit Augustinus, „noli putare te non esse homicidam, quando „fratri tuo mala persuades.“ Attendendum est autem, secundum Origenem, quod ille homicida dicitur non propter (*d*) aliquem singulariter tantum, sed pro toto genere, (*e*) quod peremit in Adam, in quo cuncti moriuntur, ut dicitur I. Corinth. XV. Unde antonomastice homicida dicitur; & hoc *ab initio*, (*f*) ex quo scilicet fuit homo, qui occidi poterat, ex quo potuit fieri homicidium: non enim posset occidi homo, nisi prius homo fieret.

(d) Consequenter cum dicit, *Et in veritate non stetit*, ponit peccatum dæmonis contra Deum, quod consistit in hoc quod avertit se a veritate, quæ Deus est. Et primo ostendit eum a veritate aversum; secundo ostendit eum veritati contrarium, ibi, *Dum loquitur* men-

(*a*) *Al.* quod introducere: *item* introducit. (*b*) *Al. deest* ut. (*c*) *Al.* invidet homini ut occidat. (*d*) *Al.* aliquid. (*e*) *Al.* quod peremit, in Adam, inquam, cuncti &c. (*f*) *Al.* in quo.

mendacium, ex propriis loquitur. Circa primum duo facit. Primo ostendit eum a veritate aversum; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Quia veritas in eo non est*. Dicit ergo: *Et in veritate non stetit*.

Unde sciendum est, quod duplex est veritas, scilicet vocis, & operis. Veritas quidem vocis est qua quis profert ore quod gerit corde, & est in rerum natura. Ephes. IV. 25. „ Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo. " Psal. XIV. 3. „ Qui loquitur veritatem cum proximo suo, qui non egit dolum in lingua sua. " Veritas iustitiae, quando scilicet quis agit quod convenit sibi secundum ordinem suae naturae: de qua supra III. 21. dicit: *Qui facerit veritatem, veniet ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta*. De hac ergo veritate Dominus loquens, dicit: *Et in veritate*, scilicet iustitiae, *non stetit*: quia deseruit ordinem suae naturae, qui erat ut Deo subiiceretur, & per eumdem beatitudinem suam, & naturalis desiderii complementum consequeretur. Unde dum hoc per se consequi voluit, a veritate cecidit.

Hoc autem quod dicit, *In veritate non stetit*, potest dupliciter intelligi, vel quod numquam in veritate steterit, vel quod aliquando steterit, sed in ea non permansit. Sed hoc quod numquam fuerit in veritate iustitiae, potest habere duplicem sensum. Unum quidem secundum Manichaeos, qui dicunt diabolum naturaliter malum esse: ex quo sequitur quod semper malus fuerit: nam quod inest naturaliter, semper inest. Sed hoc est haereticum, quia in Psal. CXLV. 6. dicitur, quod „ Deus fecit caelum, & terram, mare, & „ omnia quae in eis sunt. " Ergo omne ens est a Deo; omne autem quod est a Deo, inquantum est, bonum est. Et ideo alii dixerunt, quod daemon ex sui natura bonus est a Deo creatus; sed in primo instanti factus est malus per liberum arbitrium. Et differunt isti a Manichaeis, quia illi dicunt daemones semper fuisse malos, & naturaliter; isti vero semper malos, sed per liberum arbitrium.

Sed posset alicui videri quod quia Angelus non est malus per naturam, sed per peccatum propriae voluntatis; peccatum autem est actus quidam, quod potuit fieri ut Angelus in principio actus fuerit bonus, sed in termino actus mali fuerit malus effectus. Manifestum est autem quod actus peccati in daemone est creatione posterior; terminus autem creationis est ipsum esse Angeli; terminus vero operationis peccati est quod sint mali. Et sic ex hac ratione volunt quod (*a*) impossibile sit quod in primo instanti, quo Angelus esse coepit, fuerit malus. Sed haec ratio non videtur sufficiens: habet enim locum in motibus temporalibus tantum, qui successive aguntur, non autem in motibus instantaneis: nam in motibus successivis aliud est instans in quo incipit actio, & aliud in quo terminatur: sicut si motus localis sequitur ad alterationem, non potest in eodem instanti terminari motus localis, & alteratio. Sed in mutationibus instantaneis, simul & in eodem instanti potest esse terminus primae & secundae mutationis; sicut in eodem instanti quo illuminatur luna a sole, illuminatur aer a luna. Manifestum est autem quod creatio est instantanea, & similiter motus liberi arbitrii in Angelis, cum non indigerent collatione, & discursu rationis: unde nihil prohibet simul & in eodem instanti esse terminum creationis, in quo fuit bonus, & iterum terminum liberi arbitrii, in quo fuit malus. Et hoc aliqui concedunt; sed dicunt hoc non fuisse, licet esse potuerit: & hoc propter auctoritatem Scripturae: dicitur enim sub figura Regis Babylonis de diabolo, Esa. XIV. 12. „ Quomodo cecidisti lucifer, qui mane oriebaris? " Ezech. XXVIII. 13. dicitur sub persona Regis Tyri: „ In deliciis paradisi „ Dei fuisti. " Et ideo dicunt, quod non fuit in principio suae creationis malus, sed quandoque bonus fuit, & per liberum arbitrium cecidit.

Sed dicendum est, quod in primo instanti suae creationis non potuit esse malus. Cuius ratio est, quia nullus actus habet rationem peccati, nisi inquantum est praeter rationem naturae agentis voluntarii. In quolibet autem ordine actuum prius est actus naturalis; sicut (*b*) in intelligendo, primo intelliguntur prima principia, & per ipsa intelliguntur alia; & in volendo similiter primo volumus ultimam perfectionem, & ultimum finem, cuius appetitus naturaliter nobis inest, & propter ipsum appetimus alia. Quod autem secundum naturam fit, non est peccatum. Impossibile est ergo quod primus actus diaboli fuerit malus: fuit ergo diabolus in aliquo instanti bonus. Sed *in veritate non stetit*; idest, non permansit.

Ad illud autem quod dicitur I. Ioan. III. 8. „ Diabolus ab initio peccavit: " dicendum, quod ab initio quidem peccavit, quia ex quo incepit peccare, numquam desiit.

(*c*) Consequenter cum dicit, *Quia non est ve-*

(*a*) *Al.* impossibile sit in principio instantis. (*b*) *Al. deest* in.

veritas in eo, manifestat quod dixit. Quæ quidem manifestatio intelligitur dupliciter. Uno quidem modo, secundum Origenem, ut sit manifestatio communis per specialem, sicut si vellem manifestare quod Sortes est animal per hoc quod est homo; quasi dicat: *In veritate non stetit*, sed cecidit; & hoc *quia veritas non est in eo*. Est autem duplex gradus non stantium in veritate. Aliqui enim in veritate non stant, quia non firmantur in ea, sed dubitant. Psal. lxxii. 2. „ Mei autem pene „ moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus „ mei. " Aliqui autem quia totaliter a veritate resiliunt. Et sic diabolus in veritate non stetit, sed ab ea recessit per aversionem.

Sed numquid nulla veritas est in eo? Et quidem si nulla veritas sit, neque semetipsum intelliget, neque aliquid, cum intellectus non sit nisi verorum: quod est inconveniens. Dicendum est ergo, in dæmonibus esse aliquam veritatem, sicut aliquod verum. Nullum enim malum totaliter corrumpit bonum, cum ad minus, subiectum in quo malum est, sit bonum. Ideo Dionysius dicit, quod in dæmonibus manent integra naturalia bona. Sic igitur aliqua veritas est in eis, sed non completiva, a qua aversi sunt, scilicet a Deo, qui est veritas, & sapientia completiva.

Secundo vero modo manifestatio ista est per signum, ut Augustinus dicit: quia videtur quod potius debuisset contrarium dici: ideo scilicet *veritas non est in eo*, quia *in veritate non stetit*. Sed sicut causa aliquando manifestatur per effectum, ita Dominus voluit ostendere quod in veritate non stetit per hoc quod *veritas non est in eo*: esset enim in eo, si in veritate stetisset. Similis modus loquendi habetur in Psal. xvi. 6. „ Ego clamavi, quoniam „ exaudisti; " quasi, ex hoc apparet quod clamavit, quia fuit exauditus.

(f) Consequenter cum dicit, *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*, ostendit quod diabolus est contrarius veritati: & primo ponit intentum; secundo manifestat propositum, ibi, *Quia mendax est, & pater eius*. Veritati autem contrarium est falsum, & mendacium; diabolus autem est veritati contrarius, quia loquitur mendacium: & ideo dicit: *Dum loquitur, mendacium loquitur*. Ubi sciendum est, quod quicumque præter Deum loquitur ex propriis, mendacium loquitur; (*a*) quamvis non quicumque mendacium loquitur, ex propriis loquatur. Solus autem Deus loquendo ex propriis, loquitur veritatem: veritas enim est illuminatio intellectus; Deus autem est ipsum lumen, & ab ipso omnes illuminantur: supra 1. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: unde & est ipsa veritas; & alii non loquuntur veritatem nisi inquantum ab ipso illuminantur. Unde, sicut Ambrosius dicit, „ omne „ verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto „ est. " Sic ergo diabolus cum loquitur ex propriis, loquitur mendacium; homo etiam cum ex propriis, loquitur, mendacium loquitur; sed cum a Deo loquitur, tunc loquitur veritatem. Rom. iii. 4. „ Est autem „ Deus verax, omnis autem homo mendax, " quantum est in se. Sed non omnis homo qui loquitur mendacium, loquitur ex propriis, quia quandoque hoc ab alio accipit: non quidem a Deo, qui est verax, sed ab eo qui in veritate non stetit, & primo mendacium adinvenit. Et ideo ipse singulariter cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur. III. Reg. ult. 22. „ Egrediar, & ero spiritus „ mendax in ore omnium Prophetarum eius. " Esa. xix. 14. „ Dominus immiscuit (idest mi„ scere permisit) in medio eius spiritum er„ roris. "

(g) Propositum autem manifestat cum dicit: *Quia mendax est, & pater eius*. Quod quidem Manichæi male intelligentes, ponebant dæmonum generationes, putantes diabolum patrem habere. Unde dicebant, quod diabolus *mendax est, & pater eius*, idest diabolus. Quod quidem non sic est intelligendum. Nam Dominus dixit, quod diabolus est mendax, & pater eius, idest mendacii: non enim omnis qui mentitur, pater est sui mendacii. Nam, ut Augustinus dicit, „ si ab alio men„ dacium accepisti, & dixisti; tu quidem „ mentitus es, sed pater mendacii non es. " Diabolus vero, quia aliunde (*b*) non accepit mendacium, quo tamquam veneno hominem occideret, pater mendacii est, sicut Deus pater est veritatis. Diabolus enim primo mendacium invenit, cum scilicet mulieri mentitus est: „ Nequaquam moriemini: " Gen. iii. 4. Quod qualiter verum fuerit, rei eventus postmodum comprobavit.

Sciendum est autem, quod hæc verba ab illo loco, *Vos ex patre diabolo estis*, in Libro de Quæstionibus novi & veteris testamenti exponuntur de Cain, hoc modo, secundum quod ille dicitur diabolus qui facit opera diaboli, & vos eum imitamini. Cain *homicida erat ab initio*, ex quo scilicet Abel fratrem suum occidit, & *in veritate non stetit*, *quia veritas non est in eo*. Et hoc apparet, quia cum Dominus quæreret ab eo (Gen. iv. 9.) „ Ubi est Abel „ fra-

(a) *Al.* quamvis quicumque mendacium ex propriis loquitur. (b) *Al.* deest non.

„ frater tuus?" respondit dicens: „ Nescio „ Domine: numquid custos fratris mei sum „ ego?" Unde ipse *mendax est, & pater eius*, scilicet diabolus, qui est pater eius impressione. Prima tamen expositio melior est.

LECTIO VII.

(a) EGo autem si veritatem dico, non creditis mihi. (b) Quis ex vobis arguet me de peccato?

(c) Si veritatem dico, quare non creditis mihi?

(d) Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

(e) Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

(f) Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo;

(g) Sed honorifico Patrem meum.

(h) Et vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam. Est qui quærat, & iudicet.

(a) POstquam posuit diabolicam conditionem, hic consequenter ostendit Iudæos esse diabolicæ conditionis imitatores. Duas autem malitiæ conditiones Dominus diabolo ascripsit, homicidium scilicet, & mendacium. Sed de homicidio quidem, in quo isti diabolum imitabantur, reprehendit eos. Supra eodem: *Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo*. Et ideo hoc prætermisso, redarguit eos de aversione eorum a veritate: & primo ostendit eos esse aversos a veritate; secundo causam quam allegare poterant, excludit, ibi, *Quis ex vobis arguet me de peccato*? tertio veram causam aversionis concludit, ibi, *Si veritatem dico, quare non creditis mihi*? Dicit ergo primo: Dictum est, quod diabolus *mendax est, & pater eius*: quem quidem vos imitamini, quia veritati non vultis adhærere. Unde dicit: *Ego autem si veritatem dico* vobis, *non creditis mihi*. Luc. XXII. 67. „ Si autem dixero, non credetis mihi." Supra III. 12. *Quomodo si dixero vobis cælestia, credetis*? Unde & Esa. LIII. 1. conqueritur dicens: „ Domine, quis credit auditui nostro?" Causa autem suæ infidelitatis, quam poterant Iudæi allegare, est peccatum in Christo: nam peccatori etiam in veritate non de facili creditur. Unde Psal. XLIX. 16. „ Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras „ iustitias meas?" Poterant ergo dicere: Non credimus, quia peccator es.

(b) Et ideo hanc causam excludit, dicens: *Quis ex vobis arguet me de peccato*? quasi dicat: (a) Non habetis iustam causam quare mihi veritatem dicenti non creditis, cum in me nullum peccatum inveniri possit. I. Pet. II. 22. „ Qui peccatum non fecit, nec inventus „ est dolus in ore eius." Secundum Gregorium, pensanda est Dei mansuetudo, qui non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitatis poterat peccatores iustificare. Iob XXXI. 13. „ Si „ contempsi subire iudicium meum cum ser- „ vo meo, & ancilla mea, cum disceptarent „ adversum me." Admiranda est etiam Christi singularis puritatis excellentia: quia, ut Chrysostomus dicit, hoc nullus hominum fiducialiter potuit dicere: *Quis ex vobis arguet me de peccato*? nisi solus Deus noster, qui peccatum non fecit. Prover. XX. 9. „ Quis potest „ dicere: Mundum est cor meum, purus sum „ a peccato?" quasi dicat, nullus nisi solus Deus. Et in Psal. XIII. 3. „ Omnes declinaverunt, „ simul inutiles facti sunt: non est qui faciat „ bonum, non est usque ad unum," idest Christum.

(c) Veram autem causam aversionis concludit, dicens: *Si veritatem dico, quare non creditis mihi*? & primo ponit eam; secundo Iudæorum contradictionem excludit, ibi, *Responderunt ergo Iudæi &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit quæstionem; secundo assumit rationabilem propositionem; tertio infert intentam conclusionem. Dicit ergo primo: Ex quo ergo non (b) potestis dicere, quod ideo non creditis mihi, quia peccator sum, nunc restat quærere quare, *Si veritatem dico, non creditis mihi*, ex quo non sum peccator; quasi dicat: Si me, quem exosum habetis, non potestis arguere de peccato, manifestum est quoniam propter veri-

(a) *Al.* Non habes iustam causam quare mihi veritatem dicenti non credis. (b) *Al.* poteritis.

tatem me odio habetis, quoniam dico me Filium Dei. Prover. XVIII. 2. „ Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit quæ „ versantur in corde eius. “

(d) Rationabilem autem propositionem, & veram assumit, dicens: *Qui ex Deo est, verba Dei audit*. Ut enim dicitur Eccli. XIII. 19. „ omne animal diligit sibi simile. “ Quicumque ergo est ex Deo, inquantum huiusmodi, (a) similitudinem habet horum quæ sunt Dei, & eis inhæret. Unde *qui ex Deo est, verba Dei* libenter *audit*. Infra XVIII. 37. *Omnis qui est ex veritate, audit meam vocem*. Præcipue autem verbum Dei libenter audiri debet ab his qui ex Deo sunt, cum ipsum sit semen per quod in filios Dei generamur. Infra X. 35. *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est*. Et ideo ex hoc intentam conclusionem infert, dicens: *Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*; quasi dicat: Non ergo peccatum meum est causa incredulitatis vestræ, sed malitia vestra. Eccli. VI. 21. „ Quam aspera est nimium indoctis hominibus sapientia! Et, (b) ut dicit Augustinus, ex Deo quidem sunt secundum naturam, sed ex Deo non sunt vitio, & prava affectione: nam eis hoc verbum dictum est qui non solum peccato vitiosi erant, hoc enim commune omnibus erat, sed etiam præcogniti quod non fuerant credituri ea fide qua possent a peccatorum obligatione liberari.

Notandum est autem, quod triplex est gradus male affectorum, ut dicit Gregorius. Nam quidam sunt qui præcepta Dei nec aure corporis, idest exteriori auditu, dignantur audire: de quibus dicitur in Psal. LVII. 5. „ Sicut aspidis surdæ, & obturantis aures „ suas. “ Quidam vero sunt qui hæc quidem corporis aure percipiunt, sed nullo ea mentis desiderio complectuntur, non habentes voluntatem implendi. Ezech. XXXIII. 31. „ Audiunt sermones, & non faciunt eos. “ Quidam autem sunt qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur, sed post lacrymarum tempus, vel tribulationibus oppressi, aut allecti deliciis, ad iniquitatem redeunt: cuius exemplum habetur Matth. XIII. & Luc. VIII. de verbo a sollicitudinibus suffocato. Ezech. III. 7. „ Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt „ audire me. “ Est ergo signum quod homo sit a Deo, (c) si libenter audit verba Dei; sed qui recusant audire affectu, vel effectu, ex Deo non sunt.

(e) Hic excludit Iudaicam contradictionem: & primo ponit Evangelista Iudæorum contradictionem; secundo Domini exclusionem, ibi, *Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo*. Duo autem imponunt Iudæi Christo in eorum contradictione. Primo quidem quod sit Samaritanus, cum dicunt: *Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es?* secundo vero quod dæmonium habeat: unde subdunt, *Et dæmonium habes*. In hoc autem quod dicunt, *Nonne bene dicimus nos?* datur intelligi quod hoc verbum frequenter Domino improperabant. Et quidem de secundo quod sit dæmoniacus, legimus Matth. IX. 34. & XII. 24. cum dicebant: „ In Beelzebub principe dæmoniorum „ eiicit dæmones. “ Sed quod dixerunt eum Samaritanum, nusquam nisi hic in Evangelio invenitur, licet forte hoc multoties dixerunt: multa enim dicta, & facta sunt erga Iesum, & a Iesu quæ non sunt scripta in Evangeliis, ut dicitur infra XX. Duplex autem causa assignari potest quare Iudæi hoc Christo dicebant. Una quidem, quia Samaritani gens odiosa erat pro populo Israelitico, eo quod decem tribubus in captivitatem ductis, terram eorum possidebant. Supra IV. 9. *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Quia ergo Christus Iudæos arguens, credebatur a Iudæis quod hoc ex odio faceret, ideo eum Samaritanum, & quasi adversarium reputabant &c. Alia ratio, quia Samaritani partim quidem servabant ritus Iudaicos, partim vero non. Videntes ergo Iudæi Christum in aliquo legem servantem, & in aliquo dissolventem, utpote sabbatum, vocabant eum Samaritanum. Similiter autem duplici de causa dicebant eum dæmonium habere. Una quidem quia miracula quæ faciebat, & cogitationes eorum quas revelabat, non attribuebant virtuti divinæ in Christo; sed arte dæmonum ipsum ea facere suspicabantur: unde dicebant (Matth. XII. 24.) „ In Beelzebub principe dæmonio„ rum eiicit dæmones. “ Alia vero ratio est propter eius sermones transcendentes capacitatem humanam, dicens, Deum Patrem suum esse, & descendisse de cælo &c. consuetudo autem rudium est, quod cum talia audiunt, diabolica reputant: & sic isti credebant quod Christus quasi dæmonio plenus loqueretur. Infra X. 20. *Alii dicebant: Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis?* Dicunt autem hæc verba, ut arguant de peccato, contra illud quod dixerat: *Quis ex vobis arguet me de peccato?*

(f) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo*, repellit Dominus Iudæorum contradictionem. Duo autem imposuerant Christo, scilicet quod Samaritanus

(a) *Al.* eius similitudinem. (b) *Al.* ut dicit Augustinus, cum dicit, Ex Deo &c. (c) *Al.* qui scilicet.

nus esset, & quod dæmonium haberet. Et de primo quidem Dominus non se excusat; & hoc duplici de causa. Una quidem, secundum Origenem, quia Iudæi semper volebant se a Gentilibus separare. Iam autem venerat tempus quo removenda erat distinctio Gentilium, & Iudæorum, & omnes ad viam salutis revocandi: & ideo Dominus ut ostendat se venisse pro salute omnium, ut magis quam Paulus omnia factus, omnes nancisca-tur, I. Corinth. IX. ideo non negavit se esse Samaritanum. Alia ratio est, quia Samaritanus interpretatur custos: & quia ipse præcipue custos noster est, secundum illud Psal. cxx. 4. „Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custo-„dit Israel: " ideo se Samaritanum esse non negavit. Negat autem se dæmonium habere, dicens: *Ego dæmonium non habeo*. Et primo quidem repellit illatam iniuriam; secundo arguit iniuriantium pertinaciam, ibi, *Et vos inhonorastis me*. Circa primum duo facit. Primo repellit illatam iniuriam; secundo manifestat hoc per oppositum, ibi, *Sed honorifico Patrem meum*.

Notandum est autem circa primum, quod Dominus Iudæos corrigendo, frequenter eis dure locutus est: (Matth. XXIII. 14.) „Væ „vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ: " & multa quæ leguntur in Evangeliis. Sed non invenitur quod Dominus Iudæis sibi dura verba, vel facta inferentibus, iniuriose, vel dure locutus fuerit; sed, ut dicit Gregorius, iniuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondet, sed simpliciter dicit: *Ego dæmonium non habeo*. Ex qua re quid nobis innuitur, nisi ut eo tempore quo a proximis ex falsitate contumelias accipimus, etiam eorum verba mala taceamus, ne ministerium iustæ correctionis in arma vertatur furoris? Et quod quæ ad Deum pertinent, (a) vindicare debemus; quæ vero ad nos, despicere.

Hoc autem verbum, scilicet *Ego dæmonium non habeo*, solus (b) Christus dicere potest, ut Origenes dicit: nam ille nihil quod dæmonis est, leve videlicet, aut grave, in se habet: unde infra XIV. 30. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*. II. Corinth. VI. 15. „Quæ conventio Christi ad Be-„lial? "

(g) Manifestat autem hoc quod dixit, per oppositum dicens: *Sed honorifico Patrem meum*. Diabolus enim honori Dei resistit: qui ergo quærit Dei honorem, (c) alienus est a diabolo. Christus ergo qui honorificat Patrem suum, scilicet Deum, dæmonium non habet. Est autem proprium Christo, & singulare quod honorificet Patrem suum, ut dicitur Malach. I. 6. „Filius honorificat patrem. " Christus autem singulariter est Dei Filius.

(h) Consequenter cum dicit, *Et vos inhonorastis me*, arguit iniuriantium pertinaciam: & primo arguit iniuriantes; secundo excludit causam inopinatam arguitionis; tertio prædicit eis debitam damnationem. Dicit ergo primo: *Ego honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me*; quasi dicat: Ego facio quod debeo; vos facitis quod (d) non debetis; immo in hoc quod inhonorastis me, inhonoratis Patrem meum. Supra v. 23. *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*. Sed quia possent dicere: Nimis durus es, nimis de gloria tua curas, sic nos arguens: ideo hoc excludens, subdit loquens inquantum est homo: *Ego gloriam meam non quæro*. Solus enim Deus est qui potest gloriam suam absque culpa quærere; alii autem non nisi in Deo. II. Corinth. X. 17. „Qui gloriatur, in „Domino glorietur. " Infra (hoc cap.) *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est*.

Sed numquid Christus inquantum homo non habet gloriam? Immo magnam per omnem modum: quia licet ipse eam non quærat, *est tamen qui quærat*, scilicet Pater: nam dicitur in Psal. VIII. 7. „Gloria, & honore coronasti eum, " scilicet Christum hominem. Et alibi XX. 6. „Gloriam, & magnum decorem „imposuisti super eum. " Et non solum gloriam meam quæret in operantibus vivas veritatis causas, sed & puniet, & condemnabit contradicentes gloriæ meæ: unde subdit, *Et iudicet*.

Sed contra. Supra v. 22. dicitur: *Pater non iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio*. Respondeo: Pater non iudicat quemquam seorsum a Filio: quia etiam hoc iudicium quod faciet de eo quod iniuriamini mihi, per Filium faciet. Vel dicendum, quod iudicium quandoque pro condemnatione accipitur; & hoc iudicium Pater dedit Filio, quia ipse solus apparebit in forma visibili in iudicium, ut dictum est supra. Quandoque accipitur pro discretione; & de hoc loquitur hic. Unde dicit in Psal. XLII. 1. „Iudica me, „Deus, & discerne causam meam; " quasi dicat: Est Pater qui gloriam meam a vestra discernet: vos enim pro sæculo gloriari discernit: & gloriam Filii sui quem unxit præ participibus suis, & qui sine peccato est, vos vero homines cum peccato.

(a) *Al.* indicare. (b) *Al. omittitur* Christus. (c) *Al.* alicuius. (d) *Al. deest* non.

LECTIO VIII.

(a) AMen amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.

(b) Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ; & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et Prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?

(c) Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

(d) Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est.

(e) Et non cognovistis eum.

(f) Ego autem novi eum. Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius servo.

(g) Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.

(h) Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

(i) Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

(k) Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum; Iesus autem abscondit se, & exivit de templo.

(a) SUpra (lect. II.) Dominus duo promiserat eum sequentibus, scilicet liberationem a tenebris, & adeptionem vitæ, dicens: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*. Et de primo quidem dictum est supra; nunc autem agitur de secundo, scilicet de adeptione vitæ per Christum. Et primo proponit veritatem; secundo repellit Iudæorum contradictionem, ibi, *Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognovimus &c.* Sciendum est autem, quod quamvis Christus lacessitus esset iniuriis, & opprobriis, non tamen destitit a doctrina; sed postquam habere dæmonium dictus est, prædicationis suæ beneficia largius impendit, dicens: *Amen amen dico vobis &c.* In quo datur nobis exemplum, quod cum malorum perversitas erescit, & per opprobria hominum conculcantur qui convertuntur, non solum prædicatio frangi non debet, sed etiam augeri. Ezech. II. 6. „ Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas. " II. Tim. II. 9. „ Laboro usque ad vincula quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum. " Duo autem facit Dominus in his verbis. Unum quidem est quod requirit, aliud quod promittit. Requirit quidem sermonis sui observationem: unde dicit: *Si quis sermonem meum servaverit*: nam sermo Christi veritas est; ideo debemus ipsum servare, primo quidem per fidem, & iugem meditationem: Prov. IV. 6. „ Serva eam, & servabit te: " secundo vero per operis impletionem: infra XIV. 21. *Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*. Promittit autem mortis liberationem: unde dicit: *Mortem non videbit in æternum*, idest non experietur. Eccli. XXIV. 30. „ Qui operantur in me (scilicet in divina sapientia) non peccabunt; & qui elucidant me, vitam æternam habebunt. " Et congrue tali merito debetur tale præmium. Nam vita æterna præcipue in divina visione consistit. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. Huius autem visionis quoddam seminarium, & principium in nobis fit per verbum Christi. Luc. VIII. 11. „ Semen est verbum Dei. " Sicut ergo ille qui servat semen alicuius plantæ, vel arboris ne corrumpatur, pervenit ad (a) perceptionem fructus, ita qui servat verbum Dei, pervenit ad vitam æternam. Levit. XVIII. 5. „ Quæ fecerit homo, vivet in eis. "

(b) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Iudæi &c.* ponitur contradictionis Iudæorum confutatio. Contradicunt autem Christo tripliciter. Primo quidem falsitatis arguendo; secundo irridendo, ibi, *Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* tertio persequendo, ibi, *Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum*. Circa primum duo faciunt. Primo conantur eum redarguere præsumptionis; secundo ad quædam eorum quæ dicta sunt Christus respondet,

(a) *Al.* perfectionem.

det, ibi, *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est*. Circa primum tria faciunt. Primo irrogant improperium; secundo proponunt factum, ibi, *Abraham mortuus est &c.* tertio interrogant, ibi, *Numquid tu maior es patre nostro Abraham?* Irrogaverunt autem improperium mendacii, cum dicunt: *Nunc cognovimus, quia dæmonium habes*: & hoc ideo dixerunt, quia notum est apud Iudæos (*a*) quod adinventor peccatorum est diabolus, & præcipue mendacii, secundum illud III. Reg. ult. 22. „ Egrediar, & ero spiritus mendax „ in ore omnium prophetarum eius. " Quia autem videbatur eis hoc quod Dominus dixit, scilicet *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*, apertum mendacium esse: nam ipsi tamquam carnales intelligebant de morte corporali, quod de spirituali, & æterna morte dixerat; & præcipue quia contrariatur auctoritati sacræ Scripturæ, Psal. lxxxviii. 49. „ Quis est homo „ qui vivit, & non videbit mortem, eruet „ animam suam de manu inferi? " ideo dicunt ei: *Dæmonium habes*; quasi dicant: Ex instinctu dæmonis mendacium loqueris. Et ut convincant eum de mendacio, duo faciunt. Primo quidem proponunt mortem antiquorum; secundo vero repetunt verba Christi, ibi, *Et tu dicis &c.* Dicunt ergo: Vere falsum est quod loqueris: *Si quis sermonem tuum &c.* nam *Abraham*, homo, *mortuus est*, ut patet Genes. xxv. Similiter *& Prophetæ* mortui sunt. II. Reg. xiv. 14. „ Omnes morimur, & „ quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non „ revertuntur. " Et quidem licet mortui sint corporaliter, non tamen mortui sunt spiritualiter. Matth. xxii. 32. dicit Dominus: „ Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, „ & Deus Iacob. " Postea sequitur: „ Non „ est Deus mortuorum, sed vivorum. " Mortui ergo sunt corpore, sed vivunt spiritu, quia sermonem Dei servaverunt, & vixerunt ex fide. Et de ea morte Dominus intelligebat, non de corporali. Verbum autem Christi repetunt cum subdunt: *Et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum*. Velut incauti, & maligni auditores, dominicum sermonem confundentes, non repetunt eadem verba: nam Dominus dixit, *Mortem non videbit*; ipsi vero protulerunt, *Mortem non gustabit*. Sed quantum ad eorum intentionem idem est, quia per utrumque ipsi intelligunt, quod mortem, scilicet corporalem, non experietur in æternum. Sed quantum ad verum intellectum differt, ut Origenes dicit, inter mortem gustare & videre: nam videre mortem est eam perfecte experiri; gustare autem est aliquem mortis gustum, seu participationem habere. Sicut autem est plus ad pœnam videre mortem, quam gustare, ita plus est ad gloriam non gustare mortem, quam non videre. Illi enim non gustant qui in alto sunt cum Christo, scilicet in intellectuali loco statum observant: de quibus dicitur Matth. xvi. 28. „ Sunt de „ hic stantibus, qui non gustabunt mortem, „ donec videant Filium hominis venientem „ in regno suo. " Aliqui tamen sunt qui si non videant (*b*) mortem mortaliter peccando, tamen aliquid gustant per aliquam levem terrenorum affectionem: & ideo Dominus, ut habetur in Græco, & Origenes etiam exponit, dixit: *Mortem non videbit in æternum*: quia (*c*) qui sermonem Christi acceperit, & custodierit, etsi gustet aliquid, non tamen videbit mortem. Interrogant autem cum dicunt: *Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est?* Et primo quidem quærunt de comparatione ipsius ad antiquos patres: *Numquid*, inquiunt, *tu maior es patre nostro Abraham?* Poterant, ut Chrysostomus dicit, secundum carnalem eorum intellectum, altius quærere: Numquid scilicet tu maior es Deo? nam Abraham, & Prophetæ mandata Dei servaverunt, & tamen corporaliter mortui sunt. Sic ergo si qui sermonem tuum servaverit, non morietur, videtur quod sis maior Deo. Sed contenti sunt hac redargutione, quia putabant eum minorem quam Abraham; cum tamen sit scriptum in Psal. lxxxv. 8. „ Non est similis tui in diis, Domine. " Et Exod. xv. 11. „ Quis similis tui in fortibus, Domine? " quasi dicat, nullus. Secundo quærunt de sua æstimatione, quem scilicet seipsum facit; quasi dicant: Si tu es maior istis, scilicet Abraham, & Prophetis, videtur per hoc intelligi quod sis altioris naturæ, puta Angelus, vel Deus. Sed hoc non æstimamus de te: & ideo non dicunt, Tu quis es? sed *Quem te ipsum facis?* quia quicquid dicitur supra istis, nos (*d*) recognoscentes de te, reputabimus quod tu illud fingas. Similiter dicebant infra x. 33. *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*.

(c) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponitur responsio Domini. Et primo respondet secundæ (*e*) quæstioni; secundo vero primæ, ibi, *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*. Circa primum tria facit Dominus. Primo excludit falsitatem quam in-

(a) *Al.* quam. (b) *Al.* deest mortem. (c) *Al.* si. (d) *Al.* recognoscemus. (e) *Al.* positioni.

intendebant; secundo docet veritatem, quam ignorabant, ibi, *Est Pater meus qui glorificat me*; tertio manifestat utrumque, quod proponebant, ibi, *Et non cognovistis eum*. Dicit ergo: Quæritis me dicentes: *Quem teipsum facis*? ac si gloriam quam non habeo, mihi usurpem. Sed supervacua fuit hæc prolatio, quoniam non me facio id quod sum, sed ex Patre recepi: nam *si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est*: quod secundum hunc modum posset intelligi de Christo secundum quod est Filius Dei, (a) ut dicatur cum præcisione: *Si ego*, scilicet solus, *glorifico meipsum*, idest attribuam mihi gloriam, quam Pater mihi non attribuat, *gloria mea nihil est*: nam gloria Christi, secundum quod est Deus, est gloria Verbi & Filii Dei; Filius autem nihil habet nisi natus, idest quod nascendo ab aliquo recepit: si ergo detur per impossibile quod gloria sua non esset ab alio, non esset gloria Filii. Melius tamen videtur quod dicatur de Christo secundum quod homo: nam quicumque attribuit sibi gloriam quam non habet a Deo, gloria illa est falsa: nam quicquid veritatis est, a Deo est; quod autem est veritati contrarium, falsum est, & per consequens, nihil. Gloria ergo quæ a Deo non est, nihil est. Hebr. v. 5. dicitur de Christo, quod „ non seipsum clarificavit, ut Pontifex „ fieret. “ II. Corinth. x. 18. „ Non enim qui „ seipsum commendat, ille probatus est, sed „ quem Deus commendat. “ Sic ergo patet Iudæorum falsitas.

(d) Veritatem autem, quam intendit docere, ponit dicens: *Est Pater meus qui glorificat me*; quasi dicat: Non ego meipsum glorifico, sicut vos fingitis; sed alius est qui me glorificat, scilicet *Pater meus*: quem quidem describit ex proprietate, & ex natura. Ex proprietate quidem paternitatis: unde dicit: *Est pater meus*, & non ego.

Ex quo quidem verbo, ut Augustinus dicit, calumniantur Arriani fidei nostræ, dicentes maiorem esse Patrem Filio: nam maior est qui glorificat, eo qui glorificatur ab ipso. Si ergo Pater glorificat Filium, Pater maior est Filio. Sed dicendum, quod apparentiam quidem haberet argumentum, nisi inveniretur e converso quod Filius glorificet Patrem: dicit enim Filius, infra xvii. 1. *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*. Et in eodem vers. 4. *Ego te clarificavi super terram*. In Græco autem idem est glorifica, & clarifica; (b) & secundum Ambrosium, „ gloria est clara cum laude „ notitia. “ Hoc autem quod dicit, *Est Pater meus qui glorificat me*, potest referri ad Christum & secundum quod est Filius Dei, & secundum quod est Filius hominis. Secundum quidem quod est Filius Dei, Pater glorificat eum gloria divinitatis, ab æterno eum sibi æqualem generando. Hebr. 1. 3. „ Qui „ cum sit splendor gloriæ, & figura substan„ tiæ eius .... sedet ad dexteram maie„ statis in excelsis. “ Phil. II. 11. „ Omnis „ lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Chri„ stus in gloria est Dei Patris. “ Secundum vero quod homo, habuit gloriam per redundantiam divinitatis in ipsum, & gratiæ, & gloriæ singularis. Supra 1. 14. *Vidimus gloriam eius* (c), *gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ, & veritatis*.

Ex natura vero divinitatis describit eum, cum dicit: *Quem vos dicitis quia Deus vester est*. Ne autem alium Patrem putes quam Deum, dicit se glorificari a Deo. Infra XIII. 31. *Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso*.

Sed, secundum Augustinum, hoc verbum est contra Manichæos, qui dicunt, annuntiatum non esse in veteri testamento Patrem Christi, sed esse aliquem ex principibus malorum Angelorum. Constat autem quod Iudæi non dicunt alium Deum suum esse quam Deum veteris testamenti. (d) Ergo Deus veteris testamenti est Pater Christi glorificans eum.

(e) Manifestat autem utrumque, scilicet Iudæorum falsitatem, & suam veritatem, cum dicit: *Et non cognovistis eum*. Manifestat autem dupliciter. Primo quidem ostendendo Iudæorum ignorantiam; secundo suam notitiam, ibi, *Ego autem cognovi eum*. Circa primum sciendum, quod possent Iudæi dicere: Tu dicis, quod glorificaris a Deo; sed nobis nota sunt iudicia eius, secundum illud Psal. CXLVII. 20. „ Non fecit taliter omni nationi, „ & iudicia sua non manifestavit eis. “ Ergo si verum est quod dicis, nos utique sciremus hoc: cum ergo nos lateat, constat quod non est verum. Et ideo concludens dicit: *Et non cognovistis eum*; quasi dicat: Non mirum est si non cognoscitis gloriam qua me glorificat Pater meus, quem dicitis Deum vestrum, quia nec ipsum Deum cognoscitis.

Sed contra. Psal. LXXV. „ Notus in Iudæa „ Deus. “ Respondeo: Ut Deus, sed non ut Pater, notus est ab eis: unde supra dixit: *Est Pater meus qui glorificat me*. Vel dicendum, quod non cognovistis eum affectu: quia carnaliter colitis qui spiritualiter colendus est. Supra IV. 24. *Spiritus est Deus, & eos qui*

(a) *Al.* unde. (b) *Al.* sed. (c) Al. omittitur hic *gloriam*. (d) *Al.* deest Ergo.

qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare. Item affectu, quia mandata eius adimplere contempsistis. Ad Tit. 1. 16. „ Confitentur se nosse Deum; factis autem negant. “

(f) Sed quia possent dicere: Esto quod nos (a) non cognoscamus gloriam tuam, quomodo cognoscis tu gloriam te a Deo Patre habere? (b) ideo subiungit notitiam suam, dicens: *Ego autem novi eum*: & primo ponit suam notitiam; secundo ostendit necessitatem huius notitiæ proferendæ, ibi, *Et si dixero quod non scio eum, ero similis vobis mendax*; tertio exponit quod dicit, ibi, *Sed scio eum*. Dicit ergo: Ideo scio me habere gloriam a Deo Patre, quia *ego novi eum*, ea scilicet notitia qua ipse novit seipsum, (c) & nullus alius nisi Filius. Matth. 11. 27. „ Nemo novit Filium nisi Pater, nec Patrem quis novit nisi Filius, “ scilicet cognitione perfecta comprehensionis. Et quia omne imperfectum a perfecto initium sumit, inde est quod omnis nostra cognitio a Verbo derivatur: unde sequitur (ibid.) „ Et cui voluerit Filius revelare. “ Sed quia secundum carnem iudicantibus posset Christo ad arrogantiam ascribi dicenti se nosse Deum, ideo subdit necessitatem dicti sui, cum subiungit: *Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax*. Nam, secundum Augustinum, non est sic arrogantia vitanda ut relinquatur veritas, & incurratur mendacium. Ideo dicit: *Si dixero*; quasi diceret: Sicut vos dicentes scire eum, mentimini; ita ego *si dixero* me nescire, cum sciam eum, *ero similis vobis mendax*. Unde hæc similitudo sequitur a contrario, ut sit similitudo in mendacio: quia sicut isti mentiuntur dicentes se scire eum quem nesciunt; ita Christus esset mendax, si diceret se nescire quem novit. Sed dissimilitudo est in cognitione: quia isti non cognoscunt, Christus vero scit eum.

Sed numquid potuisset Christus hoc dicere? Potuisset quidem verba proferre materialiter, sed non intendere exprimere falsitatem: quia hoc non potuisset fieri nisi per inclinationem voluntatis Christi ad falsum, quod erat impossibile, sicut impossibile erat eum peccare: nihilominus tamen conditionalis est vera, licet antecedens, & consequens sit impossibile.

Quod autem Patrem cognoscat, manifestat subdens: *Sed scio eum*: & cognitione speculativa, cum dicit, *Scio*, intellectualiter per dictam cognitionem, *eum*, scilicet Patrem: item cognitione (d) affectiva „ scilicet per consensum voluntatis ad ipsum: unde dicit: *Et sermonem eius servo*. Supra VI. 38. *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*.

(g) Consequenter cum dicit, *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*, respondet primæ quæstioni quam fecerant ei Iudæi, dicentes: *Numquid tu maior es patre nostro Abraham*? ostendens se maiorem, tali ratione. Quicumque enim expectat bonum ab aliquo, & perfectionem suam, est minor eo a quo expectat; sed Abraham totam spem suæ perfectionis, & sui boni habuit in me: ergo est me minor. Et quantum ad hoc dicit, *Abraham pater vester*, de quo scilicet gloriamini, *exultavit ut videret diem meum*. Ubi ponit duplicem visionem, & duplex gaudium, sed (e) alio & alio ordine. Nam primo præmittit gaudium exultationis, dicens, *Exultavit*; & subdit visionem, dicens, *Ut videret*. Deinde præmittit visionem, dicens, *Vidit*; & subdit gaudium, dicens, *Et gavisus est*. Et sic gaudium consistit inter duas visiones, procedens ab una, & tendens in aliam; quasi dicat: *Vidit, & gavisus est ut videret diem meum*. Primo ergo videndum quis sit iste dies quem vidit, & exultavit ut videret. Est autem duplex dies Christi, scilicet æternitatis: de quo in Psal. 11. 7. „ Ego hodie genui te. “ Item dies incarnationis, & humanitatis: de quo infra IX. 4. *Me oportet operari..... donec dies est*. Rom. XIII. 12. „ Nox præcessit, dies autem appropinquavit. “ Utroque ergo modo dicimus, quod Abraham vidit primo diem Christi, scilicet æternitatis, & incarnationis per fidem. Genes. XV. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. “ Et quod vidit diem æternitatis, manifestum est: alias enim non fuisset iustificatus a Deo: quia, ut dicitur Heb. 11. 6. „ accedentem ad Deum oportet credere quia est, & inquirentibus se remunerator sit. “ Quod autem viderit diem incarnationis, manifestatur ex tribus, scilicet ex iuramento quod exegit a servo: nam Genes. XXIV. 2. ait servo suo quem mittebat: „ Pone manum subter femore meo, & iura mihi per Deum cæli. “ Ex quo, ut dicit Augustinus, (f) significabatur, quod de femore eius processurus esset Deus cæli. Secundo, ut Gregorius dicit, cum in figura summæ (g) Trinitatis tres Angelos hospitio suscepit. Tertio quando cognovit præfiguratam passionem Christi (h) in oblatione arietis, & Isaac, Genes. XXII. Sic ergo ex hac visione gavisus est; sed non quievit in ea, immo ex hac exultavit in aliam visio-

(a) *Al. deest* non. (b) *Al.* & ideo. (c) *Al.* & nullus alius Filius. (d) *Al.* effectiva. (e) *Al.* ab alio. (f) *Al.* signabat. (g) *Al.* æternitatis. (h) *Al. deest* in.

visionem, scilicet apertam, & per speciem, quasi totum gaudium suum in ea ponens: unde dicit: *Exultavit ut videret*, aperta visione, *diem meum*, scilicet divinitatis, & humanitatis meæ. Luc. x. 24. „ Multi Reges, „ & Prophetæ voluerunt videre quæ vos vi„ detis, & non viderunt. "

(h) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Iudæi ad eum &c.* ostendit quomodo Iudæi irrident verba Christi. Et primo ponitur irrisio verborum Christi a Iudæis ad confutandum; secundo subditur manifestatio ipsorum verborum a Christo, ad irrisionem vitandam, ibi, *Dixit ergo Iesus*: *Amen amen dico vobis &c.* Quia ergo Christus dixerat, quod Abrabram exultavit ut videret diem suum, Iudæi carnalem mentem habentes, & in eo solam carnis ætatem pensantes, irrident dictum, & dicunt: *Quinquaginta annos nondum habes*. Vere quinquaginta annos non habebat, nec etiam quadraginta, sed circa tricesimum (a) annum erat. Luc. iii. 23. „ Erat Iesus inci„ piens quasi annorum triginta. " Quod autem dicunt, *Quinquaginta annos nondum habes*, ideo forte est, quia apud Iudæos annus iubilæus in maxima reverentia habebatur, quasi per eum omnia computantes, in quo & captivos manumittebant, & emptitiis cedebant possessionibus; quasi dicant: Tu nondum excessisti spatium unius iubilæi, *& Abraham vidisti*? Quamvis Dominus non dixerit, (b) quod viderit Abraham, sed quod Abraham diem eius vidit.

(i) Et ideo Dominus ut irrisionem vitet, respondens Iudæis, verba sua exponit, dicens: *Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum*: in quibus verbis Dominus (c) duo de se notabilia, & efficacia contra Arrianos dicit. Unum est, quia, ut dicit Gregorius, coniungit simul verbum præsentis temporis, & præteriti: *Ante* enim significat præteritum; *sum* temporis præsentis est. Ut ergo ostenderet se esse æternum, & esse suum esse æternitatis insinuet, non ait, Ante Abraham ego fui; sed, Ante Abraham ego sum: nam esse æternum (d) non novit tempus præteritum, & futurum, sed in uno indivisibili includit omne tempus. Unde dici potest illud Exod. iii. 14. „ Qui est misit me „ ad vos: " & „ Ego sum qui sum. " Ante ergo, vel post Abraham habuit esse, qui & accedere potuit per exhibitionem præsentis, & recedere per cursum vitæ. Aliud est, secundum Augustinum, quia cum loqueretur de Abraham, qui creatura est, non dixit, Antequam Abraham esset, sed *Antequam fieret*. Sed loquens de se, ut ostendat quod non est factus ut creatura, sed ab æterno de essentia Patris genitus, non dicit, Ego fio, sed *Ego sum*, qui *in principio erat Verbum*: supra i. Prov. viii. 25. „ Ante omnes colles gene„ ravit me Dominus. "

(k) Consequenter cum dicit, *Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum*, ponitur intentio Iudæorum contra Christum: & primo ponitur Iudæorum persecutio; secundo Christi evasio. Sed persecutio Iudæorum procedit ex infidelitate: nam mentes infidelium æternitatis verba sustinere non valentes, nec intelligere ea, reputabant blasphemiam; & ideo secundum legis mandatum, eum tamquam blasphemum lapidare volentes, *tulerunt lapides, ut iacerent in eum &c.* Et, ut dicit Augustinus, tanta duritia lapidum, quo curreret nisi ad lapides? Infra x. 33. *De bono opere non lapidamus te*. Simile faciunt qui ex duritia cordis non intelligentes veritatem aperte prolatam, blasphemant proferentem: unde dicitur in Canonica Iudæ vers. 10. „ Quæcum„ que non noverunt, blasphemant. " Evasio autem Christi est ex eius potestate: unde sequitur: *Iesus autem abscondit se*: qui scilicet si divinitatis suæ potentiam exercere voluisset in suis actibus, eos ligaret, aut in pœnas subitæ mortis obrueret. *Abscondit autem se*, specialiter propter duo. Primo ut daret fidelibus suis exemplum declinandi persecutores suos. Matth. x. 23. „ Si vos persecuti „ fuerint in una civitate, fugite in aliam. " Secundo quia non elegerat hoc genus mortis, sed potius in ara crucis voluit immolari; & quia nondum impletum erat tempus, adhuc fugit. Sic ergo tamquam homo a lapidibus fugit. Non autem abscondit se sub lapide, vel in angulo, sed potestate suæ divinitatis, invisibilem se eis exhibens, exivit, & recessit de templo. Simile fecit Luc. iv. quando voluerunt eum præcipitare de supercilio montis. Per quod, ut Gregorius dicit, datur intelligi quod illis ipsa veritas absconditur qui eius verba sequi contemnunt. Eam quippe quam non invenit humilem veritas fugit mentem. Esa. viii. 17. „ Qui abscondit „ faciem suam a domo Iacob. " Et similiter etiam (e) quia debebat eos, correctionem, & veritatem non suscipientes, relinquere, & ire ad gentes. Matth. xxiii. 38. „ Ecce „ relinquetur vobis domus vestra deserta. "

(a) *Al. omittitur* annum. (b) *Al.* quod viderit Abraham, diem eius vidit. (c) *Al. deest* duo. (d) *Al. deest* non. (e) *Al.* quam dicebat eos.

CA-

CAPUT IX.

CAPITIS NONI

LECTIO I.

(a) ET præteriens Iesus, vidit hominem cæcum a nativitate.

(b) Et interrogaverunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccavit? Hic, aut parentes eius, ut cæcus nasceretur?

(c) Respondit Iesus: Neque hic peccavit, neque parentes eius; sed ut manifestentur opera Dei in illo.

(d) Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est.

(e) Venit nox, quando nemo potest operari.

(f) Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.

(g) Hoc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur Missus. Abiit ergo, & lavit; & venit videns.

(a) POstquam Dominus doctrinæ suæ illuminativam virtutem ostendit verbo, hic consequenter confirmat eam facto, cæcum corporaliter illuminando. Et circa hanc illuminationem tria ponuntur. Primo infirmitas; secundo infirmitatis sanatio, ibi, *Hoc cum dixisset, expuit in terram &c.* tertio de sanatione, Iudæorum disceptatio, ibi, *Itaque vicini &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur infirmitas; secundo inquiritur causa eius, ibi, *Interrogaverunt eum discipuli*. Sciendum est circa primum, quod Iesus abscondens se, & de templo recedens, dum præteriret, vidit hunc cæcum. Et hoc est quod dicit: *Et præteriens Iesus, vidit hominem cæcum a nativitate*. Ubi tria considerantur. Primo quidem præterivit, ut declinaret Iudæorum furorem. Eccli. VIII. 13. „ Ne accendas carbones peccatorum, arguens eos, „ & ne incendaris flamma ignis peccatorum „ illorum. “ Secundo ut emolliret Iudæorum duritiam, ex miraculo facto, & fiendo. Infra XV. 24. *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Tertio ut per operationem signi, verba sua firmaret: nam facta Domini, eorum quæ dicta sunt a se, faciunt fidem. Mar. ult. 20. „ Sermonem confirmante, sequentibus signis. “

Mystice autem, secundum Augustinum, genus humanum est iste cæcus. Nam (a) spiritualis cæcitas peccatum est. Sapient. II. 21. „ Excæcavit eos malitia eorum. “ Qui a nativitate cæcus est, quia ex sua origine trahit peccatum. Hæc enim cæcitas contigit per peccatum in homine primo, de quo omnes originem traduximus. Ephes. II. 3. „ Eratis „ natura (idest naturali origine) filii iræ. “

(b) Consequenter cum dicit, *Et interrogaverunt eum discipuli eius*, agitur de causa ipsius infirmitatis: & primo inquiritur causa ipsius a discipulis; secundo manifestatur a Christo, ibi, *Neque hic peccavit*.

Circa primum tria quærenda occurrunt. Primum est causa inquisitionis discipulorum a Christo, quæ est, ut Chrysostomus dicit, quia Iesus egrediens de templo, & videns hunc cæcum valde studiose respexit, quasi videns in eo (b) materiam operandæ virtutis; ita ut discipuli hoc videntes, scilicet eum studiose videntem, moti fuerunt ad interrogandum. Secundo discipulorum diligentia, quia dicunt, *Rabbi*, vocantes eum magistrum, ut innuant se sic quærere, quasi discere desiderantes. Tertio quare quærentes causam peccati, dixerunt, *Quis peccavit?*

Dicendum, (c) secundum Chrysostomum, quod quia Dominus supra v. 14. scilicet quando paralyticum sanavit, dixerat ei: *Ecce iam sanus factus es: vade, & amplius noli peccare*: cogitaverunt discipuli, quod propter peccatum ei illa infirmitas accidisset, æstimantes ulterius quod omnis humana infirmitas proveniret ex peccato, secundum quod Eliphaz dicit, Iob IV. 7. „ Quis umquam innocens „ periit? “ Et ideo quærebant utrum ex peccato suo, vel parentum cæcus natus fuisset. Sed quod ex peccato suo esset, non videtur: quia nullus peccat antequam nascatur; cum animæ ante corpora non fuerint, nec peccaverint, ut quidam falso opinati sunt: secundum illud Rom. IX. 11. „ Cum non- „ dum nati fuissent, aut aliquid boni egis- „ sent, aut mali .... non ex operibus, sed „ ex vocante dictum est ei, quia maior serviet

(a) *Al.* spiritualiter. (b) *Al.* misericordiam. (c) *Al.* Hoc dicunt quia supra &c.

„ viet minori. " Quod autem hoc ex peccato parentum passus fuerit, non videtur: quia Deut. XXIV. 16. dicitur: „ Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro parentibus. "

Sed sciendum, quod est duplex pœna qua homines puniuntur. Una est spiritualis quantum ad animam; alia est corporalis quantum ad corpus. Et pœna quidem spirituali numquam filius pro patre punitur. Cuius ratio assignatur Ezech. XVIII. 4. quia anima filii non est ex patre, sed a Deo. „ Omnes (inquit) „ animæ meæ sunt (scilicet per creatio„ nem) sicut anima patris, ita anima filii „ mea est: anima quæ peccaverit, ipsa pu„ nietur. " Hoc etiam dicit Augustinus in quadam epistola. Sed pœna corporali filius pro patre punitur, cum quantum ad corpus sit quædam res patris. Et expresse hoc habetur Genes. XIX. ubi filii Sodomorum occisi sunt pro peccato parentum in subversione Sodomæ. Multoties etiam Dominus comminatur Iudæis occisionem puerorum propter peccata parentum.

Quare autem uno peccato alius puniatur, sciendum, quod pœna duo habet, læsionem, & remedium: nam aliquando abscinditur membrum ut totum corpus conservetur: & sic pœna huius, læsionem infert inquantum abscinditur, sed remedium habet inquantum conservat corpus. Numquam tamen medicus nobilius membrum abscindit propter conservationem minus nobilis, sed e converso. In rebus autem humanis, anima nobilior est corpore, & corpus nobilius exterioribus rebus; & ideo numquam fit ut aliquis propter corpus in anima puniatur, sed potius in corpore propter remedium animæ. Quandoque ergo Deus irrogat pœnas corporibus, vel rebus exterioribus, propter remedium bonum animæ: & tunc huiusmodi pœnæ non inferuntur ut læsivæ tantum, sed ut purgativæ in remedium. Unde & ipsa puerorum Sodomitarum occisio fuit ad bonum animarum, non quidem ad meritum, sed ne paternæ malitiæ imitatores, (*a*) vivendo peccata cumulantes, atrocius punirentur. Sic etiam pro peccatis parentum pluries aliqui puniuntur.

(c) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* manifestat Dominus causam infirmitatis: & primo excludit causam opinatam; secundo subdit veram; & tertio manifestat ipsam. Causam quidem opinatam excludit, cum respondit dicens: *Neque hic peccavit, neque parentes eius*. Hanc enim (*b*) esse causam infirmitatis, opinati sunt discipuli, ut dictum est.

Sed contra. Rom. III. 23. „ Omnes enim „ peccaverunt, & egent gloria Dei. " Et ibid. V. dicitur, quod peccatum ab Adam in omnes pertransiit. Respondeo dicendum, quod tam cæcus, quam parentes eius originali peccato tenebantur, & etiam alia actualia vivendo superaddiderant: quia „ si dixerimus, „ quod peccatum non habemus, ipsi nos se„ ducimus, & veritas in nobis non est: " I. Ioan. I. 8. Quod autem Dominus dicit *Neque hic peccavit*, intelligendum est eos non peccasse, ad hoc quod cæcus nasceretur; quasi diceret, quod eius cæcitas non est consecuta ex eorum peccato.

Causam autem veram subdit dicens: *Sed ut manifestentur opera Dei in illo*: nam per opera Dei in eius cognitionem ducimur. Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei per ea quæ fa„ cta sunt, intellecta conspiciuntur. " Supra V. *Opera quæ dedit mihi Pater, hæc sunt quæ testimonium perhibent de me*. Cognitio autem Dei est summum bonum hominis, cum in ea consistat hominis beatitudo. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*. Et Hier. IX. 24. „ In hoc glorietur qui glo„ riatur, scire, & nosce me. " Si ergo infirmitas contingit ut manifestentur opera Dei, & per ipsorum manifestationem Deus innotescit, manifestum est quod huiusmodi corporales infirmitates contingunt propter bonum.

Posset autem alicui videri quod manifestatio operum Dei non sit sufficiens causa infirmitatis huiusmodi; præsertim cum neque hic, neque parentes eius peccaverunt: & ideo volunt dicere, quod ly *ut* tenetur non causaliter, sed consequenter; quasi dicat: Eo existente cæco, opera Dei manifestantur ipsum curantis. Sed hoc non videtur sane dictum; & ideo melius dicendum, quod tenetur causaliter. Est enim duplex malum, scilicet culpæ, & pœnæ. Sed malum quidem culpæ Deus non facit, sed permittit fieri; quod non permitteret nisi intenderet inde bonum aliquod. Unde dicit Augustinus in Ench. „ Deus adeo bonus est quod numquam „ permitteret aliquod malum fieri, nisi esset „ adeo potens quod de quolibet malo eliciat „ bonum. " Sic ergo permittit aliqua peccata fieri ex intentione boni quod intendit: sicut permisit sævire tyrannos, ut coronaret Martyres. Multo ergo magis debet dici, quod malum pœnæ quod ipse facit, ut dicitur Amos III. 6. „ Non est malum quod „ Dominus non fecerit; " numquam induci

(a) Al. vivendo peccata cumulassent, pro quibus acrius punirentur, sicut & pro peccatis &c. (b) Al. dicit esse.

cit nisi ex intentione boni. Et inter alia bona optimum est quod opera Dei manifestentur, & ex eis innotescat Deus. Non est ergo inconveniens si aliqua flagella immittit, vel peccata aliqua fieri permittit, ut bonum inde proveniat.

Et sciendum, quod, ut Greogrius dicit I. Moral. quinque modis Deus hominibus immittit flagella. Quandoque quidem ad initium damnationis, secundum illud Hier. VII. 18. „ Duplici contritione contere eos. " Et hoc flagello percutitur peccator in hac vita sic ut sine (a) retractatione, & sine puniatur in alia: sicut Herodes qui occidit Iacobum, punitus est in hac vita, & in inferno similiter: Act. XII. Quandoque autem ad correctionem; & de hac dicitur in Psal. XVII. 36. „ Disciplina tua ipsa me docebit. " Quandoque autem flagellatur aliquis non propter præteritorum correctionem, sed ad futurorum præservationem: sicut de Paulo legitur II. Cor. XII. 7. „ Ne magnitudo revelatio- „ num extollat me, datus est mihi stimulus „ carnis meæ, angelus satanæ, qui me cola- „ phizet. " Quandoque autem ad promotionem virtutis, ut scilicet cum in aliquo nec præterita culpa corrigitur, nec futura prohibetur, dum inopinata salus persecutionem sequitur, salvantis virtute cognita, ardentius amatur. II. Corinth. XII. 9. „ Virtus in in- „ firmitate perficitur. " Iacob. I. 4. „ Pa- „ tientia opus perfectum habet. " Quandoque vero ad manifestationem divinæ gloriæ: unde & hic dicitur: *Ut manifestentur opera Dei in illo*.

(d) Consequenrer cum dicit, *Me oportet operari &c.* manifestat causam veram quam posuit: & quia mentionem fecerat de operibus Dei, ideo primo ponit opportunitatem opera Dei manifestandi; secundo assignat opportunitatis, seu necessitatis rationem, ibi, *Venit nox*; tertio eam exponit, ibi, *Quamdiu in mundo sum*. Dicit ergo: Ideo scilicet cæcus natus est, *ut manifestentur opera Dei in illo*: quæ quidem manifestari oportebat: nam *me oportet operari opera eius qui misit me*: quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo; & sic est sensus: *Me oportet operari opera eius qui misit me*; (b) idest, opera commissa mihi a Patre. Supra VI. 36. *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam*. Infra VII. 4. dicit: *Pater, opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam*. Vel ad Christum, secundum quod Deus; & sic dicit æqualitatem suæ potentiæ ad Patrem, ut sit sensus: *Me oportet operari opera eius qui misit me*; idest, opera quæ habeo a Patre. Omnia enim que Filius facit, etiam secundum divinam naturam, a Patre habet. Supra v. 19. „ *Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. *Oportet*, inquam, *donec dies est*. Dies quidem materialis ex præsentia solis super terram causatur. Sol autem iustitiæ est Christus Deus noster. Malach. IV. 2. „ Vobis timentibus nomen meum, orietur „ sol iustitiæ. " Quamdiu ergo sol iste nobis præsens est, opera Dei fieri possunt in nobis, erga nos, & a nobis. Præsens autem fuit nobis aliquando quidem corporali præsentia; & tunc dies erat: Psal. CXVII. 24. „ Hæc dies quam fecit Dominus, exulte- „ mus, & lætemur in ea. " Et ideo oportet operari opera Dei. Est etiam nobis præsens per gratiam, & tunc est dies gratiæ, in quo scilicet oportet operari opera Dei, *donec dies est*. Rom. XIII. 12. „ Nox præcessit, dies autem appropinquabit. Abiiciamus „ ergo opera tenebrarum, & induamur ar- „ ma lucis. " I. Thes. V. 7. „ (e) Qui dormi- „ unt, nocte dormiunt. Vos autem non estis „ in tenebris &c. "

Sed sciendum, quod si præsentia solis facit diem, & absentia noctem; cum sol sibi præsens sit semper, ipsi soli semper dies est; & sic soli semper est tempus operandi, & lucendi. Sed quantum ad nos, quibus aliquando est præsens, aliquando absens, non semper operatur, & lucet. Eodem modo apud Christum solem iustitiæ, semper est dies, & tempus operandi; non autem apud nos: quia non semper sumus capaces suæ gratiæ, propter impedimentum ex parte nostra.

(e) Rationem autem opportunitatis prædictæ subdit, dicens: *Venit nox, quando nemo potest operari*. Sicut est duplex dies, ita est duplex nox. Una est per abscessum corporalem solis iustitiæ, sicut Apostoli incurrerunt, quando Christo eis corporaliter sublato tempore passionis, perturbati sunt. Matth. XXVI. „ 31. Omnes vos scandalum patiemini in me in „ ista nocte. " Et tunc non fuit tempus operandi, sed patiendi. Sed melius est ut dicamus, quod etiam Christo absente corporaliter per ascensionem, dies Apostolis erat, inquantum illucebat eis sol iustitiæ; & tempus operandi: & ideo intelligendum est de nocte quæ est per spiritualem separationem solis iustitiæ, scilicet per subtractionem gratiæ: quæ quidem nox duplex est. Una per subtractionem actualis gratiæ quam inducit peccatum mortale. I. Thes. V. 7. (d) „ Qui „ dormiunt, nocte dormiunt. " Et quando hæc

(a) *Al.* retractione. (b) *Al.* &c. (c) *Ibi*: „ Qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. " (d) *Al.* „ Qui dormivit, nocte dormivit: et

hæc nox venit, nemo poteſt operari opera meritoria vitæ æternæ. Alia nox eſt conſummata, quando non ſolum privatur actuali gratia quis per peccatum mortale, ſed etiam facultate adipiſcendi, per æternam damnationem in inferno, ubi profunda nox eſt, quæ erit illis quibus dicetur: „ Ite maledicti in ignem „ æternum: " Matth. xxv. 41. Et tunc nemo poteſt operari, quia non eſt tempus merendi; ſed ſecundum merita recipiendi. Dum ergo vivis, fac ſicut facturus es: unde Eccle. ix. 10. „ Quæcumque poteſt manus tua, inſtan„ ter operare: quia neque ratio, neque opus, „ nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud in„ feros, quo tu properas. "

(f) Rationem autem dictorum exponit dicens: *Quamdiu ſum in mundo, lux ſum mundi*; quaſi diceret: Si vultis ſcire quis ſit dies, & quæ nox, de quibus loquor; ego, inquam, *ſum lux mundi*: nam præſentia mea diem facit, & abſentia noctem. Supra viii. 12. *Ego ſum lux mundi*. *Quamdiu* ego *ſum in mundo*, corporaliter per meam præſentiam. Infra xvi. 28. „ Exivi a Patre, & veni in mun„ dum, iterum relinquo mundum, & vado „ ad Patrem. " *Lux ſum mundi*: unde dies iſte duravit uſque ad aſcenſionem Chriſti. Item *quamdiu ſum in mundo*, ſpiritualiter per gratiam: Matth. ult. 20. „ Ecce ego vobiſ„ cum ſum uſque ad conſummationem ſæ„ culi: " *Lux ſum mundi*: unde dies iſte uſque ad conſummationem ſæculi extenditur.

(g) Conſequenter cum dicit, *Hoc cum dixiſſet, expuit in terram &c.* agitur de ſanatione cæci, ad quam quinque per ordinem concurrunt facta per Chriſtum. Primo quidem ſputatio, unde dicit, *Spuit in terram*; ſecundo luti factio, unde dicit, *Lutum fecit ex ſputo*; tertio oculorum linitio, unde dicit, *Et linivit ſuper oculos cæci*; quarto mandatum, quod lavaretur, unde dicit, *Vade* (inquit) *& lava in natatoria Siloe*; quinto viſionis perceptio, unde ſubdit, *Et venit videns*: quæ quidem omnia cauſam habent & litteralem, & myſticam. Litteralem quidem, ſecundum Chryſoſtomum, hoc modo. Sputo illuminat, ut oſtendat quod virtute a ſe egrediente hoc faciebat, & nulli alteri rei miraculum aſcribatur. Luc. vi. 19. „ Virtus exibat de il„ lo. " Licet enim omnia miracula Dominus ſolo verbo facere potuiſſet: „ quia ipſe dixit „ & facta ſunt: " (Pſal. cxlviii. 5.) frequenter tamen corpore ſuo (a) in eis utitur, ut oſtendat ipſum, inquantum eſt divinitatis organum, virtutem quamdam ſalutarem eſſe ſortitum. Lutum autem fecit ex ſputo, ut oſtendat ſe membra homini deficientia poſſe formare, qui formaverat totum primum hominem. Unde ſicut primum hominem de luto formavit, ita lutum fecit, ut formaret oculos cæci nati. Linivit autem lutum ſuper oculos cæci nati, ut oſtenderet ſe conditorem corporum, per id quod potiſſimum eſt in corporibus. Homo enim inter creaturas corporales præcellentior eſt; inter membra vero hominis præcellit caput; inter membra autem capitis, oculus excellentior invenitur. Unde Matth. vi. 22. „ Lucerna corporis tui, „ eſt oculus tuus. " Formando ergo oculum ceteris corporalibus excellentiorem, oſtendit ſe creatorem eſſe totius hominis, & naturæ corporeæ. Dixit autem ei, *Vade, & lava te in natatoria Siloe*, ne videretur terra ſuper oculos linita virtutem ſanativam oculi habere. Unde quamdiu lutum in oculis habuit, non vidit, ſed poſtquam lavit. Miſit autem eum longe ad lavandum, ſcilicet ad natatoria Siloe, primo quidem ad confutandam Iudæorum duritiam: nam oportebat eum tranſire civitatem, ut ſic omnes viderent eumdem cæcum euntem, lutum ſuper oculos habentem, & redeuntem viſu ſuo reſtituto. Secundo vero ut commendetur cæci obedientia, & fides: frequenter enim forte lutum in faciem receperat, frequenter in natatoria Siloe ſe laverat, & tamen non viderat. Unde potuiſſet dicere: Lutum ſolet magis excæcare, & multoties me ibidem lavi, & in nullo ſum adiutus, ſicut de Naaman legitur IV. Reg. v. Sed non contradixit; immo ſimpliciter obedivit: unde ſequitur, *Abiit, & lavit*. Ideo autem ad natatoria Siloe eum miſit, quia per illam aquam ſignatus eſt populus Iudæorum. Eſa. viii. 6. „ Populus iſte abiecit aquas Si„ loe, quæ currunt cum ſilentio. " Ut ergo oſtendat quod non eſt alienus ab amore populi Iudaici, ad Siloe mittit eum. Effectus autem ſequitur, quia *venit videns*. Hoc prædictum fuit Eſa. xxxv. 5. „ Tunc aperientur „ oculi cęcorum. "

Cauſam vero myſticam, & allegoricam aſſignat Auguſtinus, qui dicit, quod per ſputum, quod eſt ſaliva de capite deſcendens, ſignatur Verbum Dei, quod a Patre capite omnium rerum procedit. Eccli. xxiv. 5. „ Ego ex ore Altiſ„ ſimi prodii. " Tunc ergo Dominus de ſputo, & terra lutum fecit, quando Verbum caro factum eſt. Linivit autem oculo ſcæci, ideſt humani generis, oculos ſcilicet cordis, per fidem incarnationis Chriſti, ſed nondum videbat: quia quando forte inunxit, catechumenum fecit, qui fidem habet, ſed nondum eſt baptizatus.

Et

(a) *Al. decſt* in.

Et ideo mittit eum ad piscinam, quae vocatur Siloe, ut lavetur, & illuminetur, idest baptizetur, & in baptismo plenam illuminationem recipiat. Unde, secundum Dionysium, baptismus dicitur illuminatio. Ezech. XXXVI. 25. „ Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. “ Et ideo signanter hoc Evangelium legitur illo die in quadragesima quo incipit fieri scrutinium baptizandorum in sabbato sancto. Nec sine causa Evangelista subdit interpretationem piscinae, dicens: *Quod interpretatur Missus*: quia quicumque baptizantur, oportet baptizari in Christo, qui est missus a Patre. Galat. III. 27. „ Quotquot baptizati estis Christum induistis. “ Nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus.

Secundum Gregorium autem, per salivam sapor intimae contemplationis accipitur, quae ad os de capite defluit, quia de caritate conditoris adhuc in hac vita nos positos, gustu revelationis tangit. Unde Dominus salivam luto miscuit, & caeci nati oculos reparavit: quia superna gratia carnalem cogitationem nostram per mixtionem suae contemplationis irradiat, & ab originali caecitate homines ad intellectum reformat &c.

LECTIO II.

(a) Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat? Alii dicebant, quia hic est: alii autem nequaquam; sed similis est eius. Ille vero dicebat, quia ego sum.

(b) Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

(c) Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, & lava. Et abii, & lavi, & video.

(d) Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait, Nescio.

(e) Adducunt eum ad pharisaeos, qui caecus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum pharisaei, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & lavi, & video.

(f) Dicebant ergo ex pharisaeis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere? Et schisma erat inter eos.

(g) Dicunt ergo caeco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille dixit, quia Propheta est.

(h) Non crediderunt ergo Iudaei de illo quia caecus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes eius qui viderat, & interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc videt?

(i) Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia caecus natus est; quomodo autem nunc videat, nescimus; aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: aetatem habet, ipse de se loquatur. Haec dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudaeos. Iam enim conspiraverant Iudaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eis dixerunt, quia aetatem habet, ipsum interrogate.

(a) Posita miraculosa illuminatione caeci, hic consequenter ponitur miraculi examinatio. Et primo quidem miraculum examinatur a populo; secundo a pharisaeis, & principibus, ibi, *Adducunt eum ad pharisaeos*; tertio caecus propter suam confessionem instruitur a Christo, & commendatur, ibi, *Audivit Iesus quia eiecerunt eum foras*. Circa primum tria facit: quia primo inquiritur de persona illuminati; secundo de ipsa illuminatione, ibi, *Dicebant ergo ei &c.* tertio de persona illuminantis, ibi, *Et dixerunt ei: Ubi est ille?* Circa primum tria facit. Primo ponitur quaestio de persona illuminati; secundo assumuntur diversae opiniones ad quaestionem; tertio determinatur quaestio. Ponitur quidem quaestio a populo: unde dicit: *Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat?* Ubi duo consideranda occurrunt. Unum est quod ex miraculi magnitudine ipsum incredibile reddebatur: unde dicebant infra (hoc cap.) *A saeculo non est auditum quod aperuerit quis oculos caeci nati*. Unde impletur in

eis quod dicitur Habac. I. 5. „ Opus factum „ est in diebus nostris, quod nemo credet „ cum narrabitur. " Aliud est mirabilis Dei clementia: quia non solum circa potentes, sed etiam circa ignobiles Dominus miracula operatur, dum eos qui mendicant, cum multa pietate curabat: in quo ostenditur quod propter paupertatem nullum repellit, qui propter salutem hominum venit. Iac. II. 5. „ Nonne Dominus elegit pauperes, divites in „ fide, & heredes regni? " Unde & isti signanter dicunt: *Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat?* quasi dicant, ignobilis, & curatione indignus. Contra dicitur Baruch III. 26. „ Ibi gigantes nominati. " Opiniones autem ponuntur a plebe: unde dicit: *Alii dicebant, quia hic est*, scilicet qui mendicabat; & hoc ideo, quia pluries eum viderant mendicantem, & similiter discurrentem per civitatem, quando cum luto ad natatoria ibat, inspexerant: unde non ultra poterant dicere, Non est hic. Sed aliorum opinio erat contraria: unde dicebant: *Nequaquam*, scilicet hic est, *sed similis eius est*. Cuius ratio est, quia, ut Augustinus dicit, oculi restituti mutaverant vultum eius. Nihil enim ita cognoscibile sicut visus. Eccli. XIX. 26. „ Ex visu cogno- „ scitur sensatus. " Quæstio determinatur per cæcum: quia *ille dicebat*, scilicet cæcus, *Ego sum*, scilicet qui mendicabam. Vox grata est ista, ne damnetur ingrata. Quia enim non poterat esse ingratus tanto beneficio, nec aliud signum gratitudinis ostendere poterat, quam quod constanter confiteretur se a Christo curatum, dicit, *Ego sum*, qui scilicet cæcus eram, & mendicabam, & modo video. Tob. XII. 6. „ Benedicite Deum cæli, & „ coram omnibus viventibus confitemini ei, „ quia fecit vobiscum misericordiam suam. "

(b) Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt oculi tui?* agitur de inquisitione facti, scilicet de ipsa illuminatione: & primo ponitur quæstio Iudæorum; secundo responsio cæci, ibi, *Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit &c.* Dicit ergo: Si tu es ille qui cæcus mendicabas, dic ergo nobis: *Quomodo aperti sunt tibi oculi?* Sed ista quæstio ex curiositate procedit: quia hunc modum nec ipse qui curatus est, nec nos novimus. Eccli. III. 24. „ In pluribus operibus eius „ ne fueris curiosus. "

(c) Responsio cæci fuit mirabilis: unde dicit: *Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos &c.* In qua primo quidem demonstrat personam illuminantem, dicens: *Ille homo qui dicitur Iesus*. Recte nominat eum hominem, quem hominem noverat, & verus homo erat. Phil. II. 7. „ In similitudinem hominum factus. " Licet autem eum non vidisset, quia cæcus ab eo recessit, ad Siloe vadens, cognovit eum ex auditu, & collocutione hominum de ipso. Secundo recitat factum, dicens: *Lutum fecit, & unxit oculos meos*: ubi se veracem ostendit, non asserens incerta. Dominus enim lutum fecerat ex sputo, quod quidem iste nescivit, sed lutum factum, & oculis superpositum, per sensum tactus didicit: & ideo non dixit, Lutum fecit ex sputo; sed simpliciter, *Lutum fecit, & unxit oculos meos*. I. Ioan. I. 1. „ Quod „ audivimus, quod vidimus oculis nostris, & „ perspeximus, & manus nostræ contrectave- „ runt.... testamur, & annuntiamus vobis. " Tertio refert mandatum, dicens: *Et dixit mihi*, scilicet Iesus, *Vade ad natatoria Siloe, & lava*. Hoc etiam nobis necessarium est: nam si volumus mundari a cæcitate cordis, oportet quod spiritualiter lavemur. Esa. I. 16. „ Lavamini, mundi estote. " Quarto commendat suam obedientiam, dicens: *Et abii, & lavi*; quasi diceret: Ex quo mandatum audivi, desiderio visionis ductus, executus sum mandatum. Neque mirum, quia dicitur Prover. VI. 23. „ Mandatum (scilicet impletum) lu- „ cerna est, & lex lux. " Quinto confitetur beneficii effectum, dicens, *Et vidi*. Et recte post obedientiam illuminatur: quia, ut dicitur Act. v. 32. „ dabit Spiritum sanctum ob- „ edientibus sibi. " Vide cæci constantiam: nam, ut Augustinus dicit, „ ecce annuntiator „ factus est gratiæ, ecce evangelizat, & con- „ fitetur Iudæis. " Cæcus ille confitebatur, & cor impiorum stringebatur, quia non habebant lumen, scilicet in corde, quod ille habebat in facie.

(d) Consequenter cum dicit, *Et dixerunt ei, Ubi est ille?* ponitur inquisitio de persona illuminantis: & primo ponitur Iudæorum quæstio, cum dicunt, *Ubi est ille?* Malitiose interrogant, occisionem meditantes: iam enim adversus Christum conspiraverant. Supra VIII. 40. *Nunc autem quæritis me interficere*. Secundo ponitur cæci responsio, cum ait, *Nescio*. Ut Augustinus dicit, ex verbis apparet quod sicut corporaliter in ipso gestum fuit, ita spiritualiter diversis temporibus repræsentatur. Nam adhuc primo linitur cæcus, & post lotus videt: & inunctio quidem inchoationem sanitatis corporalis repræsentat; lotio autem perfectam consequitur sanitatem. Specialiter autem inunctio efficit catechumenum; lotio, scilicet baptismus, perficit, & illuminat. Sic ergo diversa diversis temporibus (a) repræsentatur fides: nam per hoc quod dicit, *Nescio*, re-

(a) *Al. omittitur* fides.

repræsentatur fides imperfecta in catechumenis. Supra IV. 22. *Vos adoratis quod nescitis*. Potest etiam per hoc significari fides nostra. I. Corinth. XIII. 9. „ Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. “

(e) Consequenter cum subditur, *Adducunt eum ad pharisæos*, agitur de inquisitione. Et primo inquirunt a cæco; secundo a parentibus, ibi, *Non crediderunt ergo Iudæi*. Circa primum tria facit. Primo præsentatur inquirendus; secundo ponitur inquirentium intentio; tertio ponitur ipsa inquisitio. Inquirendus autem, scilicet cæcus, præsentatur a populo pharisæis: unde *adducunt*, scilicet turbæ, *eum qui cæcus fuerat, ad pharisæos*: & hoc ideo, quia quæsierant ab eo ubi esset Iesus, ut si eum invenirent, ducerent eum ad pharisæos, damnandum propter solutionem sabbati. Quia vero Christum non habuerunt, ducunt cæcum, ut eum vehementius interrogantes, cogant importunitate, vel timore aliquid falsitatis contra Christum confingere. Hierem. v. 5. „ Ibo ergo ad optimates: ipsi „ enim cognoverunt viam Domini, iudicium „ Dei sui; & ecce hi magis confregerunt iu„ gum, ruperunt vincula. “ Intentionem autem eorum Evangelista perversam esse ostendit, dicens: *Erat autem sabbatum quando lutum fecit*. Hoc dicit, ut eorum malam mentem demonstret, & causam propter quam eum quærebant, ut scilicet occasionem contra eum invenirent, & detraherent miraculo per æstimatam legis prævaricationem; cum tamen Matth. XII. 8. dicatur, quod „ do„ minus est Filius hominis etiam sabbati. “ Examinatio autem fit a pharisæis, cum dicitur: *Iterum ergo interrogabant eum pharisæi &c.* Et primo interrogant de facto; secundo de persona facientis, ibi, *Dicebant ergo ex pharisæis quidam*. Circa primum duo facit. Primo ponitur eorum interrogatio; secundo cæci responsio. Interrogant autem eum de materia consecutæ visionis: unde *iterum interrogabant eum pharisæi &c.* non ut scirent, sed ut calumniam inferrent, & falsitatem imponerent. Respondit autem cæcus, non dictis contraria, nec dissona veritati: unde *ille*, scilicet cæcus, *dixit eis*: *Lutum posuit mihi super oculos*. Ubi primo admiranda est cæci constantia: nam & si coram turbis, a quibus sine periculo interrogabatur, veritatem dixerat, non magnum videbatur; sed hoc miræ est constantiæ quod (*a*) in ampliori periculo constitutus, scilicet coram pharisæis, neque negat, neque contraria dicit prioribus, secundum illud Psal. CXVIII. 46. „ Loquebar de „ testimoniis tuis in conspectu Regum, & „ non confundebar. “ Secundo admiranda est eius industria: nam mores recitantium servat, qui primo diffuse, & circumstantiis omnibus referunt; & si secundo referri oporteat, succinctius loquuntur. Unde neque nomen dicentis expressit, neque quoniam *dixit mihi, Vade, & lava*; sed confestim solam substantiam facti tangens, dicit, *Lutum fecit*.

(f) Consequenter cum subditur, *Dicebant ergo ex pharisæis quidam &c.* fit inquisitio de persona illuminantis. Et primo ponuntur diversæ sententiæ pharisæorum de Christo; secundo exquiritur sententia cæci, ibi, *Dicunt ergo cæco iterum*. Circa primum tria facit. Primo ponit opinionem Christum blasphemantium; secundo opinionem eum commendantium; & tertio concludit, quod inter eos erat schisma, & dissidium. Circa primum sciendum est, quod illi qui malitiose contra aliquem agunt, tacent, si quid boni in facto eius vident, & mala, si qua videntur, manifestant, etiam bonum in malum convertentes: secundum illud Eccli. XI. 33. „ Bona in „ mala convertens insidiatur, & in electis „ imponet maculam. “ Quod & isti faciunt: nam id quod videbatur bonum, scilicet cæci illuminationem, subticentes, quod contra Christum esse poterat manifestant, scilicet solutionem sabbati. Unde *dicebant ex pharisæis*, scilicet malitiosi & pravi: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit*; cum tamen Christus sabbatum servaret. Dominus enim prohibens operari in sabbato, intendit de opere servili, quod est peccatum. Supra VIII. 34. *Qui facit peccatum, servus est peccati*. Ergo qui facit opera peccati in sabbato, solvit sabbatum. Christus ergo qui sine peccato erat, potius sabbatum, quam ipsi custodiebat. Commendantium autem opinio ponitur, cum subdit: *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere*? Isti enim aliquam fidem ex signis conceperant, & imperfecte, & imbecilliter erant dispositi: quia ex timore pharisæorum, & principum, quasi sub dubio proponunt, dicentes: *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere*? Infra XII. 42. dicitur, quod *multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter pharisæos non confitebantur*. Qui tamen potius debuissent ostendere qualiter sabbatum non solveret, & convenienter respondere pro Iesu. Dissidium autem concludit inter eos, dicens: *Et schisma erat inter eos*: quod scilicet fuerat etiam inter populos; & hoc erat signum (*b*) interitus illorum. Oseæ X. 2. „ Divisum est cor „ eorum, nunc interibunt. “ Matth. XII. 25. „ Omne

(*a*) *Al. deest* in. (*b*) *Al.* interius.

„ Omne regnum in seipsum divisum, desolabitur."

(g) Consequenter inquirunt sententiam a cæco, & dicunt: *Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?* Et primo ponitur pharisæorum interrogatio; secundo cæci responsio. Interrogant quidem cum dicunt: *Tu quid dicis de illo?* Quæ quidem interrogatio, secundum Chrysostomum, non est eorum qui Christum blasphemabant, sed eorum qui commendabant. Et hoc apparet ex modo interrogandi: unde commemorant ei receptum beneficium, dicentes: *Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?* Alioquin si alii interrogassent, non hoc dixissent, (a) sed potius, Qui solvit sabbatum. Ideo autem beneficium commemorant, ut eum gratum reddentes inducant ad Christi prædicationem. Secundum autem Augustinum, est interrogatio adversariorum, volentium calumniari hominem, qui constanter veritatem confitebatur, vel ut ex timore mutaret sententiam, vel saltem eum de synagoga eiicerent. Responsio autem cæci constans ponitur: unde subdit: *Ille autem dixit, quia Propheta est.* Licet enim adhuc quasi (b) inunctus in corde, Dei Filium nondum confiteretur, constanter tamen quod sentiebat expressit, non tamen mentitus est. Nam ipse Dominus de se dixit Marc. VI. & Matth. XIII. 57. „ Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua." Deuter. XVIII. 15. „ Prophetam suscitabit vobis Deus .... ipsum audietis."

(h) Consequenter dum dicit, *Non crediderunt ergo Iudæi de illo*, agitur de inquisitione a parentibus: & primo ponitur causa inquisitionis; secundo subditur interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt*; tertio adhibetur responsio, ibi, *Responderunt ergo eis*; quarto assignatur responsionis ratio, ibi, *Hoc dixerunt parentes eius &c.* Causa autem secundæ inquisitionis, fuit infidelitas pharisæorum; & hoc est quod dicit: *Non crediderunt ergo de illo*, scilicet pharisæi, *quod cæcus natus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes eius*, scilicet cæci qui viderat. Hoc quidem faciunt volentes annullare Christi miraculum, ne perdant gloriam suam. Supra V. 44. *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Inquisitio autem ponitur a pharisæis ad parentes: ubi tria proponunt. Primo de persona filii, dicentes: *Hic est filius vester?* quasi dicerent, Numquid est hic? Secundo de eius cæcitate: unde subdunt: *Quem dicitis quia natus est cæcus?* Non dicunt, Qui quandoque fuit cæcus; sed *Quem dicitis*; quasi dicerent: Hoc confingitis. Numquid hoc est verum? Sed, o inquinati! quis pater eligeret talia mentiri de filio? Conantur enim per hoc eos ad negationem ducere. Tertio quærunt de modo consecutæ visionis, dicentes: *Quomodo ergo nunc videt?* quasi dicant: Aut hoc est falsum quod nunc videat, aut primum quod cæcus fuerat; sed constat hoc esse verum, quod videt: falsum ergo fuit quod cæcum eum dicebant. Eccli. XIII. 14. „ Ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de absconditis tuis."

(i) Responsio parentum ponitur consequenter, cum dicit: *Responderunt eis parentes eius &c.* De tribus autem interrogaverant pharisæi; sed de duobus constanter respondent, & de tertio remittunt ad filium. Primo quidem confitentur primum, scilicet quod filius eorum sit: unde dicunt: *Scimus quia hic est filius noster.* Item confitentur secundum, cum subdunt, *Et quia cæcus natus est.* In quo patet quod veritas semper vincit mendacium. Unde in apocryphis Esdræ (III. Esdræ III. 13.) dicitur, quod „ veritas super omnia vincit." Tertium autem, scilicet qualiter vidit, dicunt: *Quomodo autem nunc videat, nescimus.* Secundo de persona illuminante, cum subdunt: *Aut quis aperuit oculos eius, nos nescimus.* Hoc ideo dicunt, quia inquisitio fiebat contra personam illuminantem: & ideo remittunt ad filium, dicentes: *Ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur*; quasi dicant: Et si genuimus eum cæcum, non tamen mutum: unde loqui potest pro se in causa. Quod quidem dispensative factum est, ut dum parentes confitentur quod sciunt, & cæcus confirmat qui est curatus, (c) veritas miraculi magis appareret. Ratio autem responsionis ponitur, cum subdit: *Hoc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos*: adhuc enim imperfecti erant, nec adimplere ausi quod dicit Dominus, Matth. X. 28. „ Nolite timere eos qui occidunt corpus." Causa autem timoris fuit, quia *iam conspiraverant Iudæi, ut si quis confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.* Infra XVI. 1. *Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini: absque synagogis facient vos.* Et, ut dicit Augustinus, iam non erat malum fieri extra synagogam: nam quos illi repellebant, Christus recipiebat.

(a) *Al.* sed potius, scilicet Qui &c. (b) *Al.* invitus. (c) *Al.* & veritas miraculi magis appareat.

LE-

(a) Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est.
(b) Dixit ergo eis ille: Si peccator est nescio: unum scio quia cæcus cum essem, modo video.
(c) Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos?
(d) Respondit eis: Dixi vobis iam, & audivistis: quid iterum vultis audire? Numquid & vos vultis discipuli eius fieri?
(e) Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis.
(f) Nos autem Moysi discipuli sumus: nos scimus, quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.
(g) Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc mirabile est quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos.
(h) Scimus autem quia peccatores Deus non audit.
(i) Sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.
(k) A sæculo non est auditum quod quis aperuerit oculos cæci nati.
(l) Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam.
(m) Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus; & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

(a) Posita supra inquisitione negotii, scilicet a cæco, & parentibus, hic persuadent negare veritatem, & asserere falsitatem: & primo persuadent veritatis negationem; secundo irrogant maledictionem; tertio inferunt condemnationem. Secundum ibi, *Maledixerunt ergo ei*; tertium ibi, *Responderunt ei, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo persuadent ei veritatem negare; secundo quomodo iterato interrogant, ut calumniam possint inferre, ibi, *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi?* Circa primum duo facit. Primo proponit eorum malitiam; secundo cæci constantiam, ibi, *Dixit ergo ille*. Malitia pharisæorum ostenditur in veritatis negandæ persuasione. Constantia cæci apparet in firma veritatis confessione. Dicit ergo quantum ad primum: *Vocaverunt ergo*, scilicet pharisæi, *rursum hominem qui fuerat cæcus*: nam parentes interrogati, remiserant eos ad cæcum: *& dixerunt ei: Da gloriam Deo*. Unum dicunt, sed aliud intendunt. Intendunt quidem ut cogant eum dicere, se non fuisse illuminatum a Christo: vel si hoc non possunt, falsitatem confiteatur se ab eo aliquo maleficio curatum. Hoc tamen non aperte dicunt; sed tacite, & sub prætextu religionis: ad hoc enim inducere volunt dicentes, *Da gloriam Deo*; quasi dicant: Illuminatus es; sed hoc non est nisi a Deo: ergo hoc nulli alii attribuas nisi Deo, & non isti, scilicet Christo: quia si hoc facis, ostendis te non accepisse a Deo curationis beneficium: quia Deus per peccatores non operatur miracula. Unde subdunt: *Nos scimus quia hic homo peccator est*; quasi dicerent: Confitere quoniam hic nihil operatus est, nega quod accepisti. Sed, ut Augustinus dicit, si hoc fecisset, non dedisset gloriam Deo, sed potius ingratus existens, blasphemasset. Sed vere mendacium locutus est stylus pharisæorum, dicentium: *Nos scimus quoniam hic homo peccator est*: nam supra VIII. 46. eumdem de peccato arguere non potuerunt, cum dixit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Nec mirum, quia hoc dicitur I.Pet. II. 22. „ Peccatum non fecit, nec inventus „ est dolus in ore eius."

(b) Hic ponitur cæci constantia: nam stomachatus contra pharisæorum duritiam, & impatiens ad verba eorum, cum veritatis assertione dicit: *Si peccator est nescio*. Sed cum supra dixerit, *quia Propheta est*; numquid hoc propter timorem quasi dubitans dicit: *Si peccator est nescio*? (a) Absit; sed quasi indignatus pharisæos irridens; quasi dicat: Vos asseritis eum peccatorem; sed (b) hoc ego nescio quod sit peccator, & miror quod hoc asseritis, quia opus fecit quod non videtur esse peccatoris: *quia cæcus cum essem, modo video*, eius beneficio. Secundum Augustinum, hoc dicit ut neque pateretur calumniam, neque veritatem subcelaret. Fortassis enim si dixisset, Scio eum iustum; quod verum erat; caju-

(a) *Al. desunt hæc verba usque ad* quasi dicat. (b) *Al. omittitur* hoc.

lumniati fuissent eum. Sed, secundum Chrysostomum, ideo hoc dixit ut daret eis maius testimonium, scilicet ipsius miraculosæ operationis, & suam responsionem faceret fide dignam ab accepto beneficio.

(c) Hic iterato interrogant, ut calumniam inferant. Et primo ponitur dolosa pharisæorum interrogatio; secundo respondentis cæci derisio, ibi, *Respondit eis &c.* Dicit ergo quantum ad primum: *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi?* Quia enim cæcus confessus fuerat se a Christo visum recepisse, quod isti non quærebant, sed potius in ipso modo faciendi, contra Christum calumniam inferre intendebant; ideo non dicunt, Qualiter vidisti? sed *Quomodo aperuit tibi oculos?* quasi dicat: Numquid aliquo præstigio, seu maleficio hoc fecit? secundum illud Psal. XXXVII. 13. „ Qui „ quærebant mala mihi, locuti sunt vanita„ tes, & dolos tota die meditabantur. “

(d) Hic ponitur responsio: quia enim cæcus quasi iam viderat, ideo non remisse, sed audacter de reliquo eis loquitur: unde primo irridet pharisæorum iteratam interrogationem, dicens: *Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire?* quasi dicat: Ex quo semel dixi vobis, quid iterum vultis audire? Hoc enim insipientis est. Videtur enim quod non attenditis ad ea quæ dicuntur. Unde non est ultra respondendum vobis, inaniter interrogantibus, & cavillari potius quam discere volentibus. Eccli. XXII. 9. „ Cum dor„ miente loquitur qui narrat stulto sapien„ tiam: & in fine narrationi dicit: Quis est „ hic? “ Secundo deridet præsumptuosam pharisæorum intentionem, dicens: *Numquid & vos vultis discipuli eius fieri?* Quando enim aliquis diligenter inquirit, aut hoc facit bona intentione, ut scilicet ei adhæreat, aut mala, ut eum condemnet. Quia ergo isti diligenter quærebant, & cæcus non ausus est eis imponere quod mala intentione quærerent, declinat ad aliam partem, dicens: *Numquid & vos vultis discipuli eius fieri?* quasi dicat: Si non quæritis malitiose, ergo vultis adhærere ei. Hier. XIII. 23. „ Si mutare „ potest AEthiops pellem suam, aut pardus „ varietates suas; & vos poteritis bene fa„ cere. “ Et, ut Augustinus dicit, illuminatus libenter volebat istos illuminare: unde signanter dicit, *Et vos*; quasi se innuens discipulum; quasi dicat: *Numquid & vos vultis*, ut & ego sum, *discipuli eius fieri?* Ego iam video, vestræ illuminationi non invideo. Et, ut Chrysostomus dicit, ex ista cæci constantia apparet quam (a) forte quid sit veritas, quæ si despectos assumpserit, claros, & fortes eos facit. Et quam imbecille (b) quid sit mendacium, quod etsi cum fortibus fuerit, imbecilles eos monstrat, & reddit.

(e) Hic irrogatur cæco a pharisæis maledictio. Et primo ponitur pharisæorum ad cæcum maledictio; secundo cæci ad pharisæos redargutio, ibi, *Respondit ille*. Circa primum duo facit. Primo ponitur pharisæorum maledictio; secundo maledictionis occasio, ibi, *Nos autem Moysi discipuli sumus*. Dicit ergo quantum ad primum: *Maledixerunt ei*, scilicet pharisæi cæco, *& dixerunt: Tu discipulus eius sis.* Quæ quidem maledictio est, si pravum cor eorum discutias, non si verba perpendas; immo est summa benedictio. Et tale maledictum sit super nos, & super filios nostros. Supra VIII. 31. *Vere discipuli mei eritis, si manseritis in sermone meo*. Ideo tamen Evangelista dixit, *Maledixerunt*, quia ex malo eorum corde procedebat. Prover. XXVI. 23. „ Quomodo si or„ nare velis vas fictile argento sordido, sic la„ bia tumentia, cum pessimo corde sociata. “ Et de hac maledictione dicitur in Psal. CVIII. 28. „ Maledicent illi, & tu benedices. “ Et Matth. V. 11. „ Beati eritis cum maledixe„ rint vobis &c. “

(f) Causam maledictionis subiungit consequenter, cum dicit: *Nos autem Moysi discipuli sumus*. Reputabant enim maledictionem, quod cæcus dixerat eis, quod fierent discipuli Christi; cum ipsi gloriarentur se esse discipulos Moysi, quem maiorem reputabant. Et ideo primo proponunt suam conditionem, dicentes: *Nos autem Moysi discipuli sumus*. Eccli. XXIV. 33. „ Legem mandavit Moyses in „ primitiis iustitiarum &c. “ Sed falsa est eorum gloria: quia nec eum sequebantur, nec præcepta eius implebant. Supra V. 46. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi*; quasi dicat: Nec sequimini servum, & dorsum ponitis contra Dominum. Secundo extollunt Moysi dignitatem, cum dicunt: *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus*. In quo verum dicunt: quia, ut dicitur Exod. XXXIII. 11. „ loquebatur Dominus Moysi facie ad fa„ ciem, sicut loqui solet homo ad amicum „ suum. “ Et Num. XII. 6. dicit Dominus: „ Si fuerit inter vos Propheta Domini, in „ visione apparebo ei, vel per somnium lo„ quar ad illum. At non talis servus meus „ Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus „ est: ore enim ad os loquor ei. “ Unde excellentiori modo loquebatur cum eo quam cum aliis Prophetis. Et de hac locutione hic ipsi loquuntur. Constat autem quod cum ad Moy-

(a) *Al.* fortis quidem. (b) *Al.* quidem.

Moysem Deus loqueretur Verbum suum, quod dignitas Moysi est ex Verbo Dei. Et sic Verbum maioris dignitatis est quam Moyses. Heb. III. 3. „ Amplioris gloriæ iste (scilicet Christus) præ Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem honorem habet domus qui „ ædificavit illam. “ Tertio occulte insinuant Christi dignitatem, cum dicunt: *Hunc autem*, scilicet Christum, *nescimus unde sit*: quod quidem verum est, non tamen secundum eorum intentionem. Nesciebant enim Patrem, unde Christus erat. Supra VIII. 19. *Neque me scitis, neque Patrem meum*. Sed falsum est quantum ad eorum intentionem: dixerunt enim: *Hunc autem nescimus unde sit*; quasi dicant: Nullius auctoritatis est, & quasi apocryphum, ita ut non constet de eo an a Deo venerit: per quod videbantur ei imponere illud Hierem. XXIII. 21. „ Non mittebam eos, & ipsi „ currebant. “

(g) Hic ponitur cæci contra pharisæos argutio. Et primo admiratur eorum duritiam; secundo confutat eorum falsitatem, ibi, *Scimus autem quia peccatores Deus non audit*. Sciendum autem circa primum, quod non ea quæ frequenter fiunt, & secundum communem modum miramur; sed insolita, & ardua, sive bona, sive mala sint, admiramur: nam insolita bona, & ardua (a) admiramur, secundum illud Esther XV. 17. „ Valde enim admirabilis es Domine, & facies tua plena „ est gratiarum. “ Admiramur etiam ardua mala, secundum illud Hier. II. 12. „ Super „ hoc obstupescite cæli .... duo enim mala „ fecit populus meus. “ Secundum hoc ergo respondens cæcus, dixit eis: *In hoc mirabile est quia vos nescitis unde sit*; quasi dicat: Si aliquem parvum, & nobis similem non reputaretis alicuius auctoritatis, non esset mirandum: sed quia videtis expressum, & evidens signum divinæ virtutis in Christo, & dicitis quia vos nescitis unde sit; valde mirabile est, præsertim quia aperuit mihi oculos.

(h) Falsitatem eorum confutat dicens: *Scimus autem quia peccatores Deus non audit*. Utitur tali ratione. Quemcumque Deus audit, est a Deo; sed Deus exaudivit Christum: ergo est a Deo. Primo ergo ponit primam; secundo assumit minorem, ibi, *A saeculo non est auditum &c.* & tertio infert conclusionem, ibi, *Si non esset hic a Deo, non poterat facere quicquam*. Circa primum duo facit. Primo insinuat quos Deus non audiat; secundo ostendit quos Deus audiat, ibi, *Sed si quis Dei cultor est .... hunc exaudit*. Non audit autem Deus peccatores; & quantum ad hoc dicit: *Scimus quia peccatores Deus non audit*; quasi dicat: In ista opinione ego & vos consentimus, quod non exaudiantur peccatores a Deo. Unde in Psal. LXXI. 42. „ Clamaverunt ad Do„ minum, & non exaudivit eos. “ Proverb. I. 28. „ Tunc invocabunt me, & non au„ diam. “

Sed contra. II. Paral. VI. 36. „ Si autem „ peccaverint tibi (neque enim est homo qui „ non peccet) .... & reversi fuerint ad te „ in toto corde suo ... aperiantur quæso ocu„ li tui, & aures tuæ intentæ sint ad ora„ tionem quæ fit in loco isto. “ Luc. XVIII. 14. de Publicano dicitur, quod „ descendit „ iustificatus in domum suam. “ Et propter hoc dicit Augustinus, quod cæcus iste adhuc loquitur ut (b) inunctus, nondum perfecte sciens: nam & peccatores exaudit Deus: alias frustra Publicanus diceret (loc. cit.) „ Domine „ Deus propitius esto mihi peccatori. “ Si autem verbum cæci salvare volumus, dicendum est, quod Deus non exaudivit peccatores in peccatis persistentes; exaudivit tamen peccatores de peccatis pœnitentes, qui magis sunt computandi in numero pœnitentium, quam peccatorum.

Sed insurgit dubitatio: constat enim quod miracula non fiunt ab hominibus propria virtute, sed per orationem. Peccatores autem frequenter miracula faciunt, secundum illud Matth. VII. 22. „ Nonne in nomine tuo pro„ phetavimus, & virtutes multas fecimus? Et tamen Deus non novit (c) eos. Non videtur ergo verum quod cæcus dicit: *Scimus quia peccatores Deus non audit*.

Ad hoc est duplex responsio. Una communis. Oratio enim duo habet, quia scilicet impetrat, & meretur: quandoque ergo impetrat, & non meretur; quandoque autem meretur, & non impetrat. Et sic nihil prohibet orationem peccatoris impetrare quod petit, absque hoc quod mereatur. Sic ergo Deus audit peccatores, non per modum meriti, sed inquantum ex divina virtute, quam prædicant, impetrant quod petunt. Alia est specialis, in casu isto quo loquebatur, scilicet quando miraculum factum notificabat personam Christi.

Sciendum est autem, quod omne miraculum factum testimonium quoddam est. Quandoque ergo miraculum fit in testimonium veritatis prædicatæ; quandoque autem in testimonium personæ facientis. Est autem attendendum, quod nullum verum miraculum fit nisi virtute divina; & quod Deus numquam est

(a) *Al.* deest admiramur. (b) *Al.* invitus. (c) *Al.* nos.

testis mendacii. Dico ergo quod quandocumque miraculum fit in testimonium doctrinæ prædicatæ, necessarium est doctrinam illam esse veram, etsi persona prædicans non sit bona. Quando etiam fit in testimonium personæ; necesse est similiter quod persona illa sit bona. Constat autem quod miracula Christi fiebant in testimonium personæ eius: supra v. 36. *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, testimonium perhibent de me*: hoc ergo modo loquendo cæcus dixit, quod *numquam Deus peccatores* (*a*) *exaudit*, scilicet quod faciant miracula attestantia sanctitati peccatorum.

(i) Consequenter cum dicit, *Sed si quis Dei cultor est .... hunc exaudit*, ostendit quod iusti exaudiuntur a Deo & per modum meriti. Ubi sciendum est, quod operatio miraculorum attribuitur fidei. Matth. xxi. 21. „ Si „ dixeritis huic monti, Tolle, & iacta te in „ mare, fiet. " Cuius ratio est, quia miracula fiunt per omnipotentiam Dei, cui fides innititur: qui ergo vult impetrare a Deo aliquid, oportet quod habeat fidem. Iac. i. 6. „ Postulet autem in fide. " Si autem vult merendo impetrare, oportet quod faciat Dei voluntatem. Et ista duo hic ponuntur. Quantum ad primum dicit: *Sed si quis Dei cultor est*, per sacrificia, & hostias. Esa. xix. 21. „ Co„ lent eum in hostiis &c. " in his enim consistit cultus latriæ, quæ fidei attestatur. Quantum ad secundum dicit: *Et voluntatem eius facit*, implendo eius mandatum, (*b*) *hunc exaudit*: supple, Deus.

(k) Hic assumit minorem suæ rationis; quasi dicat: Ex ipso opere eius, quod adhuc nullus hominum fecit, manifestum est quod per operationem Dei hoc fecit, & quod exauditus est a Deo. Infra xv. 24. *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*.

(l) Hic infert conclusionem; quasi dicat: Ex quo talia opera operatur, manifestum est quod est a Deo: nam *nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam*, scilicet libere, constanter, & veraciter: quia ut dicitur infra xv. 5. *Sine me nihil potestis facere*.

(m) Hic pharisæi cæcum condemnant. In qua quidem condemnatione triplicem defectum, sive peccatum incurrunt, scilicet mendacii, superbiæ, & iniustitiæ. Mendacii quidem, cæcitatem improperando: unde dicunt: *In peccatis natus es totus*. Ubi sciendum est, Iudæos huius opinionis fuisse, quod omnes infirmitates, & adversitates temporales provenirent hominibus propter eorum præcedentia peccata: quam quidem opinionem asserit Eliphaz dicens, Iob iv. 7. „ Recordare, obse„ cro, quis umquam innocens periit, aut quan„ do recti deleti sunt? Quin potius vidi eos „ qui operantur iniquitatem, & seminant do„ los, & metunt eos, flante Deo, periisse. " Cuius quidem opinionis ratio est, quia in veteri lege & pro bonis præmia temporalia, & pro malis pœnæ temporales promittebantur. Esa. i. 19. „ Si volueritis, & audieritis me, „ bona terræ comedetis. " Videntes ergo quod iste homo cæcus natus fuerat, credebant quod hoc contigisset ei propter sua peccata; & ideo dicunt: *In peccatis natus es totus*. Sed falsum dicunt, quia supra eodem Dominus: *Neque hic peccavit, neque parentes eius*. Eccli. xix. 28. „ Est correctio mendax in ira „ contumeliosi. " Addunt autem, *Totus*, ut ostendant quod non solum est peccatis inquinatus quantum ad animam secundum quod omnes nascuntur peccatores, sed etiam quod peccatorum vestigia appareant in corpore per cæcitatem. Vel, secundum Chrysostomum, *totus*; idest, toto tempore vitæ tuæ, & a primæva ætate in peccatis es. Superbiæ vero defectum incurrunt, contemnendo cæci doctrinam, cum dicunt: *Tu doces nos?* quasi dicerent, Non es dignus: in quo apparet eorum superbia: nullus enim homo, quantumcumque sapiens, debet a quocumque parvo doctrinam repellere: unde Apostolus docet I. Corinth. xiv. quod si minori aliquid revelatum fuerit, quod tunc maiores debent tacere, & eum audire. Daniel. xiii. dicitur quod totus populus, & seniores audierunt iudicium pueri iunioris, scilicet Danielis: cuius spiritum Dominus suscitavit. Iniustitiæ autem defectum incurrunt, iniuste eum eiiciendo: unde dicitur, quod *eiecerunt eum foras*, scilicet propter veritatis confessionem. In cæco autem iam impletur quod Dominus dixerat, Luc. vi. 22. „ Beati eritis, cum vos oderint ho„ mines, & separaverint vos, & eiecerint „ nomen vestrum tamquam malum propter „ Filium hominis. "

(a) Al. *excludit*. (b) Al. *hunc*, supple, *exaudivit Deus*.

LE-

(a) AUdivit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

(b) Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?

(c) Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.

(d) At ille ait: Credo, Domine: & procidens adoravit eum.

(e) Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, cęci fiant.

(f) Et audierunt quidam ex pharisæis qui cum ipso erant; & dixerunt ei: Numquid & nos cæci sumus?

(g) Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis, quia videmus. Peccatum vestrum manet.

(a) POstquam Evangelista ostendit quomodo Iudæi cæcum in veritate persistentem eiecerunt, hic ostendit quomodo Iesus eum receperit, & instruxerit. Et primo ponitur Christi instructio; secundo cæci devotio, ibi, *At ille ait: Credo, Domine*; tertio devotionis eius commendatio, ibi, *Dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni*. Circa primum tria facit. Primo proponit studium Christi ad instruendum; secundo desiderium cæci ad credendum, ibi, *Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine?* tertio fidei documentum ad perficiendum, ibi, *Dixit ei Iesus: Et vidisti eum*. Studium autem Christi ad instruendum describitur ex tribus. Primo ex diligenti consideratione eorum quæ circa cæcum agebantur: sicut enim princeps diligenter considerat ea quæ suus athleta patitur propter eum, ita & Christus ea quæ cæcus patiebatur propter veritatem, & sui confessionem, diligenter attendit. Et ideo dicit: quod *audivit Iesus*, idest diligenter attendit, *quia* pharisæi *eiecerunt eum foras*, scilicet ex templo. Hier. XVIII. 19. „Attende Domine „ad me, & ad voces adversariorum meo„rum." Secundo ex diligenti inquisitione: unde subdit: *Et cum invenisset eum, dixit ei &c.* Illud enim inveniri dicitur quod diligenter quæritur. Luc. XV. 8. „Quærit diligenter „donec inveniat." Ex quo videtur quod Christus solum eum quærat, quia in illo solo plus invenit de fide quam in omnibus aliis. Unde colligitur quod plus diligitur unus iustus a Deo, quam decem millia peccatorum. Esa. XIII. 12. „Pretiosior erit vir auro, & „homo mundo obrizo." Et Genes. XVII. Dominus pro decem iustis voluit servare Sodomam. Tertio ex seriosa interrogatione: unde *dixit ei: Tu credis in Filium Dei?* Iste cæcus typum baptizandorum gerebat. Unde etiam consuetudo inolevit in Ecclesia ut baptizandi interrogentur de fide. I. Pet. III. 21. „Nos salvos facit baptisma, non carnis de„positio sordium, sed bonæ conscientiæ in„terrogatio in Deum." Interrogans autem de fide non dicit, Credis in Christum? sed *In Filium Dei*: quia, ut Hilarius dicit, futurum erat ut aliqui Christum confiterentur, quem tamen Filium Dei, & Deum negarent: quod postmodum Arrius finxit. Unde per hoc error eius manifeste excluditur. Nam si Christus non esset Deus, non esset in eum credendum, cum solus Deus sit obiectum fidei, quæ in prima veritate quiescit. Unde & signanter dicit, *In Filium*: nam bene possum credere alicui creaturæ, puta Petro, & Paulo; non tamen in Petrum, sed in Deum solum sicut in obiectum. Unde patet quod Filius Dei non est creatura. Ioan. XIV. I. *Creditis in Deum, & in me credite.*

(b) Hic ponitur desiderium cæci ad credendum. Sciendum est autem circa hoc, quod cæcus iste adhuc non viderat Christum corporaliter: nam quando Christus linivit oculos suos, & misit eum ad natatoria Siloe, nondum viderat eum; & antequam ad eum reverteretur, postquam lavit, & vidit, detentus fuit a Pharisæis, & Iudæis. Licet autem corporaliter eum non vidisset, credebat tamen eum qui aperuit oculos suos, esse Filium Dei. Et ideo in verba desiderantis, & valde inquirentis animæ prorumpit, dicens: *Quis est, Domine*, scilicet Filius Dei, qui aperuit mihi oculos, *ut credam in eum?* Ex quo hic apparet, quod eum ex parte cognoscebat, & ex parte ignorabat: nisi enim eum cognovisset, non tam constanter pro eo disputasset; & si non ignorasset, non utique dixisset: *Quis est, Domine?* Esai. XXVI. 9. „Anima mea desideravit te in nocte," scilicet ignorantiæ.

(c) Sed quia, ut dicitur Sapien. VI. 16. „præoccupat eos qui se concupiscunt," scilicet sapientia; ideo cæco se concupiscenti demonstrat,

strat, cum dicit: *Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est*: in quo ponitur documentum fidei, quo Christus eum instruit. Et primo commemorat ei susceptum beneficium, dicens: *Et vidisti eum*, scilicet corporaliter, qui prius nullum videbas; quasi dicat: Ab ipso virtutem videndi accepisti. Luc. x. 23. „ Beati oculi qui vident quae vos videtis. " Et Luc. II. 29. „ Nunc dimittis servum tuum „ Domine .... quia viderunt oculi mei salutare tuum. " Secundo ponitur documentum, cum dicit: *Et qui loquitur tecum, ipse est*. Heb. I. 2. „ Novissime locutus est nobis in „ Filio. "

Ex his ergo verbis confutatur error Nestorii, qui dixit aliud suppositum in Christo Filii Dei, aliud Filii hominis. Nam qui loquebatur, ex Maria natus est, & hominis Filius, & ipse idem qui loquitur est Filius Dei, ut Dominus dicit. Non est ergo alius & alius, quamvis natura non sit eadem utriusque.

(d) Consequenter cum dicit, *At ille ait, Credo Domine*, ponitur devotio fidei in caeco. Et primo fidem quam credit corde, (a) confitetur ore, dicens: *Credo Domine*. Rom. x. 10. „ Corde creditur ad iustitiam, ore autem „ confessio fit ad salutem. " Secundo protestatur eam opere: unde *procidens adoravit eum*: per quod ostendit se credere eius divinam naturam: quia mundata conscientia cognoscit illum non solum Filium hominis, quod exterius videbatur, sed Filium Dei, qui carnem susceperat: nam adoratio debetur soli Deo. Deut. VI. 13. „ Dominum Deum tuum „ adorabis. "

(e) Consequenter cum dicit, *Et dixit ei Iesus &c.* (b) commendatur caeci devotio: & primo ponitur devotionis caeci commendatio; secundo Iudaeorum murmuratio, ibi, *Audierant quidam ex pharisais*; tertio murmurantium confutatio, ibi, *Dixit eis Iesus: Si caeci essetis, non haberetis peccatum*. Commendatur autem caecus ex fidei illuminatione: unde dicit: *In iudicium ego in hunc mundum veni*.

Contra. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum*, (c) *ut iudicet mundum &c.* Respondeo: Loquitur de iudicio condemnationis, de quo dicitur supra v. 29. *Qui mala egerunt, ibunt in resurrectionem iudicii*, idest condemnationis; ad quod non misit Deus Filium suum in primo adventu; sed potius ad salvandum. Hic vero loquitur de iudicio discretionis, de quo dicitur in Psal. XLII. 1. „ Iudica me Deus, & discerne causam meam „ &c. " Nam ad hoc venit ut discerneret bonos a malis; & hoc ostendunt verba sequentia, scilicet *Ut qui non vident, videant, & qui vident, caeci fiant*. Nam, secundum Augustinum, illi non vident qui reputant se videre; illi autem qui reputant se non videre, vident. Dicuntur autem homines caeci spiritualiter, inquantum habent peccata. Sap. II. 21. „ Excaecavit eos malitia eorum. " Ille ergo reputat se videntem, qui peccata sua non recognoscit; non videre autem se reputat qui recognoscit se peccatorem. Primum est proprium superborum; secundum est humilium. Est ergo sensus: *In iudicium veni, ut videntes non videant*: ut discernam humiles a superbis. Dies enim erat inter lucem & tenebras discernens, *ut* scilicet, humiles, *qui non vident*, idest reputant se peccatores, *videant*, illuminati per fidem, *& qui vident*, idest superbi, *caeci fiant*, idest remaneant in tenebris. Secundum Chrysostomum, exponitur de iudicio condemnationis, ita tamen quod hoc quod dicit, *In iudicium ego in hunc mundum veni*, non accipiatur causaliter, sed consecutive; quasi dicat: Me veniente in mundum consecutum est in quibusdam iudicium condemnationis, inquantum in aliquibus condemnationis causa magis crevit. Simile dicitur Lucae II. 34. „ Ecce positus est hic in „ ruinam, & in resurrectionem multorum: " non quod ipse sit causa ruinae, sed quia ex adventu suo hoc consequitur. Et subditur: *Ut qui non vident*, scilicet gentiles, carentes lumine divinae notitiae, *videant*; idest, admittantur ad cognitionem Dei: Esai. IX. 2. „ Populus qui am„ bulabat in tenebris, vidit lucem magnam: " *& qui vident*, scilicet Iudaei, habentes Dei cognitionem: Psal. LXXV. 2. „ Notus in Iudaea „ Deus: " *caeci fiant*; idest, ab ipsa Dei cognitione excidant. Et hoc expresse tangit Apostolus, Rom. IX. 30. „ Gentes, quae non se„ ctabantur iustitiam, apprehenderunt iusti„ tiam. "

(f) Hic ponitur murmur Iudaeorum: quia enim verba Domini carnaliter intellexerunt, videntes caecum corporaliter illuminatum, & intelligentes quod Dominus commendaret in ipso solum lumen faciei, & non mentis, crediderunt similiter quod comminaretur eis corporalem caecitatem, & exprobraret, cum dixit, *Caeci fiant*. Et ideo dicit quod *audierunt quidam ex pharisaeis qui cum ipso erant*, verba praedicta. Ideo autem dicit, *Qui cum ipso erant*, ut ostendat eorum instabilitatem: quia quandoque cum ipso sunt propter aliqua miracula quae vident; sed tamen ab eo recedunt, cum aperitur eis veritas. Luc. VIII. 13.

(a) *Al.* confitetur eam ore. (b) *Al.* Hic commendatur. (c) *Al.* (ut videlicet mundum &c.)

13. „ Ad tempus credunt, & in tempore „ tentationis recedunt. " *Et dixerunt ei: Numquid & nos caci sumus?* scilicet corporaliter; quamvis spiritualiter cæci essent. Matth. xv. 14. „ Sinite illos: cæci sunt, & duces cæ- „ corum. "

(g) Hic ponitur Iudæorum confutatio: ubi, secundum expositionem Augustini, manifestatur intentio præcedentium, ut scilicet ostendatur de qua cæcitate loquitur Dominus, quia de spirituali. Dicit ergo: *Si caci essetis*, idest vos cæcos reputaretis, recognoscentes per humilitatem peccatum vestrum, *non haberetis peccatum*: quia curreretis ad remedium. Peccatum enim remittitur per gratiam, quæ non datur nisi humilibus. Iac. iv. 6. „ Humilibus autem dat gratiam. " *Nunc vero dicitis quia videmus*; idest, superbe vos videre putantes, non recognoscitis vos peccatores. *Peccatum vestrum manet*, idest non remittitur. Iac. iv. 6. „ Deus superbis resistit. " Secundum Chrysostomum, exponitur de cæcitate corporali, ut sit sensus: *Si caci essetis*, corporaliter, *non haberetis peccatum*, de hoc quod cæci essetis: quia cum sit corporalis defectus, non habet rationem peccati. *Nunc vero quia dicitis, Videmus*, peccatum vestrum magis arguitur: quia videntes oculis corporalibus miracula quæ ego facio, non creditis mihi. Esa. vi. 10. „ Excæca cor populi hu- „ ius. " Vel aliter. *Si caci essetis*, idest ignorantes iudiciorum Dei, & sacramentorum legis, *non haberetis peccatum*; supple tantum; quasi dicat: Si ex ignorantia peccaretis, peccatum vestrum non esset adeo grave. *Nunc vero quia dicitis, Videmus*; idest arrogatis vobis scientiam legis, & cognitionem Dei, & tamen peccatis: ideo *peccatum vestrum manet*, idest aggravatur. Luc. xii. 47. „ Servus, qui „ scit voluntatem domini sui, & non fecit „ secundum voluntatem eius, vapulabit mul- „ tis. "

CAPITIS DECIMI

LECTIO I.

(a) Amen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro.

(b) Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.

(c) Huic ostiarius aperit, & oves vocem eius audiunt, & proprias oves vocat nominatim, & educit eas; & cum proprias oves emiserit, ante eas vadit.

(d) Et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius.

(e) Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

(a) Postquam Dominus ostendit quod eius doctrina habet illuminativam virtutem, hic consequenter ostendit quod habet virtutem vivificativam: & primo ostendit hoc, verbo; secundo, miraculo xi. capit. ibi, *Erat autem quidam languens &c.* Circa primum tria facit. Primo ostendit se habere virtutem vivificativam; secundo ostendit vivificandi modum, ibi, *Ego sum pastor bonus &c.* tertio ostendit vivificandi potestatem, ibi, *Dissensio itaque facta est inter Iudaos propter sermones hos.* Prima pars dividitur in tres: primo enim Dominus proponit quamdam parabolam; secundo Evangelista insinuat necessitatem expositionis ipsius: *Hoc proverbium dixit eis &c.* tertio Dominus exhibet parabolæ expositionem, ibi, *Dixit eis iterum Iesus &c.* Parabolam autem proponit eis dicens: *Amen dico vobis*. Quæ quidem ex duobus est, scilicet de fure, & pastore ovium. Unde circa eam tria facit. Primo proponit conditionem furis & latronis; secundo pastoris, ibi, *Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium*; tertio effectum utriusque, ibi, *Et oves illum sequuntur &c.* Ad intellectum autem huius, primum considerandum est quæ sint oves: quæ quidem sunt fideles Christi, & qui sunt in gratia Dei. Psal. xciv. 7. „ Nos autem popu- „ lus eius, & oves pascuæ eius. " Ezech. xxxiii. 17. „ Vos autem oves pascuæ meæ ho- „ mines estis. " Ovile ergo ovium est congregatio fidelis populi. Mich. ii. 12. „ Congregabo Iacob totum te; in unum condu- „ cam reliquias Israel; pariter ponam illum „ quasi gregem in ovili. " Ostium autem ovilis aliter accipitur secundum Chrysostomum, & ali-

& aliter secundum Augustinum. Nam secundum Chrysostomum, ostium vocat Christus Scripturas sacras, secundum illud Colos. IV. 3. „ Orantes simul pro nobis, ut Deus aperiat ostium sermonis. " Dicitur autem sacra Scriptura ostium, ut Chrysostomus dicit, primo quia per ipsam accessum habemus ad Dei cognitionem. Rom. I. 2. „ Quod autem „ promiserat (a) per Prophetas suos in Scri„ pturis sanctis de Filio suo, qui factus est „ ei ex semine David secundum carnem. " Secundo quia sicut ostium oves custodit, ita sacra Scriptura conservat vitam fidelium. Supra v. 39 *Scrutamini Scripturas: quia vos putatis vitam (b) habere in ipsis*. Tertio quia ostium lupos supervenire non permittit; sic sacra Scriptura arcet hæreticos a nocumento fidelium. II. Tim. III. 16. „ Omnis Scriptura „ divinitus inspirata utilis est ad docendum, „ ad arguendum, ad corripiendum, ad eru„ diendum in iustitia. " Ille ergo non intrat per ostium qui ad docendum populum non ingreditur per sacram Scripturam. Unde Dominus de talibus dicit Matth. XV. 9. „ Sine causa colunt me, docentes doctrinas, „ & mandata hominum. " Ibid. 6. „ Irri„ tum fecistis mandatum Dei. " Hæc est ergo furis conditio ut non intret per ostium, sed aliunde. Addit autem, *Ascendit*; quod & parabolæ congruit, dum fures non intrantes per ostium, conscendunt parietes, & præcipitant se in ovili. Congruit etiam veritati: quia causa quare aliqui doceant aliter quam sapiat sacra Scriptura, præcipue ex superbia provenit. I. Tim. VI. 3. „ Si quis aliter do„ cet, & non acquiescit sacris sermonibus, „ superbus est, nihil sciens. " Et quantum ad hoc dicit, *Ascendit*, scilicet per superbiam. Qui inquam sic *aliunde ascendit, ille fur est*, rapiendo quod non est suum, *& latro*, occidendo quod rapit. Abdiæ 5. „ Si „ fures intrassent ad te, si latrones per no„ ctem, quomodo conticuisses? " Et secundum hanc expositionem, continuatur ad præcedentia hoc modo. Quia enim Dominus dixerat: *Si cæci essetis, non haberetis peccatum*: possent respondere Iudæi, & dicere: Non est ex nostra cæcitate quod tibi non credimus, sed ex tuo errore, propter quem a te avertimur. Et ideo Dominus hoc excludens, vult ostendere quod non est erroneus, quia intrat per ostium, idest per sacram Scripturam; idest, docet ea quæ sacra Scriptura continet.

Sed contra hoc est, quod Dominus infra eodem exponens, dicit: *Ego sum ostium &c.* ex quo videtur quod per ostium debet intelligi Christus. Ad quod Chrysostomus dicit, quod in hac parabola Dominus dicit se esse & ostium, & pastorem: unde secundum quod ipse diversimode se vocat, diversimode dicitur ostium: quia secundum quod dicit se pastorem, oportet quod aliud sit ostium quam ipse, quia non est idem pastor, & ostium. Nihil autem aliud a Christo convenientius potest dici ostium quam sacra Scriptura, propter rationes prædictas. Convenienter ergo sacra Scriptura ostium dicitur.

Secundum Augustinum, hic per ostium intelligitur Christus: & hoc (c) quia per ipsum intratur. Apoc. IV. 1. „ Post hoc vidi o„ stium magnum &c." Quicumque ergo intrat in ovile, oportet quod per ostium, scilicet Christum, intret, & non aliunde. Sed attendendum est, quod intrare in ovile competit pastori, & ovi: ovi quidem, ut ibi conservetur; pastori autem, ut oves conservet. Si ergo velis intrare sicut ovis, ut ibi conserveris, vel sicut pastor, ut oves conserves; oportet te per Christum intrare in ovile, non aliunde quam per Christum: sicut Philosophi, qui tractaverunt de principalibus virtutibus, & pharisæi, qui cæremoniales traditiones statuerunt. Sed isti non sunt pastores, neque oves, quia, ut Dominus dicit, *qui non intrat per ostium in ovile ovium*, scilicet per Christum, *sed aliunde, fur est, & latro*: quia se, & alios occidit: Nam Christus est ostium ovilis, idest congregationis fidelium, & non alius. Rom. V. 1. „ Pacem „ habemus per Christum ad Deum, per quem „ & habemus accessum per fidem in gratiam „ istam in qua stamus, & gloriamur in spe „ gloriæ filiorum Dei. " Actor. IV. 12. „ Non „ est aliud nomen sub cælo datum homini„ bus, in quo oporteat nos salvos fieri. " Et secundum hanc expositionem continuatur ad præcedentia hoc modo. Quia enim dicebant se videre sine Christo, secundum quod dixit: *Nunc quia dicitis, Videmus, peccatum vestrum manet*: ideo Dominus ostendit hoc esse falsum, quia non intrant per ostium; dicens: *Amen amen dico vobis*. Sciendum autem, quod ut qui sicut ovis per ostium non intrat, non potest conservari, ita nec qui ut pastor intrat, conservare potest, nisi per ostium intret, scilicet per Christum; per quod quidem ostium intraverunt veri pastores, de quibus Hebr. V. 4. „ Nemo sibi assu„ mit (d) honorem, sed qui vocatur a Deo „ tamquam Aaron. " Mali vero pastores non intrant per ostium, sed per ambitionem, & potes-

(a) *Al. deest* per. (b) Al. omittitur *habere*. (c) *Al. omittitur* quia. (d) *Al.* hanc rem.

potentiam sæcularem, & simoniam; & isti sunt fures, & latrones. Oseæ VIII. 4. „ Ipsi „ regnaverunt, & non ex me: principes ex„ titerunt, (a) & non cognovi; " idest, non approbavi. Et dicit, *Sed ascendit aliunde*, quia ostium istud, scilicet Christus, cum sit parvum per humilitatem exponit: Matth. XI. 29. (b) „ Discite a me, quia mitis sum: " non possunt intrare nisi qui Christi humilitatem imitantur. Qui ergo non intrant per ostium, aliunde ascendunt, idest superbi sunt, & non imitantur illum qui, cum Deus esset, factus est homo, & humilitatem suam non (c) recognoscunt.

(b) Hic agit de pastore: & primo ponit pastoris conditionem; secundo ostendit per signa quod iste sit pastor, ibi, *Huic ostiarius aperit*. Conditio autem veri pastoris est intrare per ostium, idest testimonia sacræ Scripturæ: unde dicebat, Luc. ult. 44. „ Oportet „ impleri omnia quæ scripta sunt in lege „ Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. " (d) Pastor dicitur, Hier. XVII. 16. „ Ego non „ sum turbatus te pastorem sequens. " Eccli. XVIII. 13. (e) „ Qui misericordiam ha„ bet, docet, & erudit, sicut pastor gregem „ suum. " Sed si Christus intelligatur per ostium, ut Augustinus exponit, sic intrans per ostium, intrat per seipsum. Et hoc est proprium Christi: nam nullus potest intrare ostium, scilicet ad beatitudinem, nisi per veritatem: quia nihil aliud est beatitudo quam gaudium de veritate; Christus autem inquantum Deus, veritas est: & ideo inquantum homo intrat per seipsum, scilicet per veritatem, quæ est ipse inquantum Deus. Nos autem non sumus ipsa veritas, sed sumus filii lucis per participationem lucis veræ, & increatæ; & ideo oportet nos per veritatem, quæ est Christus, intrare. Infra XVII. 17. *Sanctifica eos in veritate*. Infra (hoc cap.) *Per me si quis introierit, salvabitur*. Sed si quis etiam intrare vult ut pastor, oportet quod intret per ostium, idest Christum, scilicet secundum eius veritatem, voluntatem, & ordinationem: unde dicitur Ezech. XXXIV. 23. „ Da„ bo eis pastorem unum, qui pascat eas, „ servum meum David; " quasi diceret: Per me dari debent, & non per alios, seu per seipsos.

(c) Hic ponit signa boni pastoris, quæ sunt tria. Primum sumitur ex parte ostiarii, scilicet quod ab eo introducatur; & quantum ad hoc dicit: *Ostiarius aperit*: qui scilicet ostiarius, secundum Chrysostomum, ille est qui viam aperit ad cognitionem sacræ Scripturæ: qui primus fuit Moyses, qui sacras Scripturas primus accepit, & instituit; & hic aperit Christo: quia, ut dicitur supra v. 46. *Si crederetis Moysi, crederetis forte & mihi: de me enim ille scripsit*. Vel, secundum Augustinum, ostiarius est ipsemet Christus, quia ipsemet introducit homines ad seipsum. Dicit: „ Ipse se aperit, „ qui seipsum exponit, ut non nisi per eius „ gratiam intremus. " Ephes. II. 8. „ Gra„ tia salvati estis. " Nec refert si Christus, qui est ostium, ipse idem sit ostiarius: nam quædam in spiritualibus congruunt quæ in corporalibus esse non possunt. Magis autem differre videtur pastor & ostium quam ostium & ostiarius. Cum ergo Christus dicatur pastor, & ostium, ut dictum est, multo magis potest dici ostium, & ostiarius. Sed si aliam personam ostiarii quæris quam Moysem, & Christum, vide ostiarium Spiritum sanctum, ut Augustinus dicit. Ad officium (f) enim ostiarii pertinet ut ostium aperiat; & de Spiritu sancto dicitur infra XVI. 13. *Docebit vos omnem veritatem*. Christus enim est ostium, inquantum est veritas. Secundum signum sumitur ex parte ovium, scilicet quod ei obediant: & hoc est quod dicit: *Et oves vocem eius audiunt*: quod quidem, si ex similitudine naturalis pastoris attenditur, rationabiliter dicitur: quia sicut oves ex consueta imaginatione recognoscunt vocem pastoris, sic & fideles iusti vocem Christi audiunt. Psal. XCIV. 8. „ Hodie si vocem eius „ audieritis. "

Sed contra. Multi sunt oves Christi, qui tamen vocem eius non audierunt, sicut Paulus. Item aliqui audierunt, & non fuerunt oves, sicut Iudas. Ad quod dici posset, quod Iudas pro tempore illo ovis Christi erat, quantum ad præsentem iustitiam. Paulus autem quando vocem Christi non audiebat, non erat ovis, sed lupus; sed vox Christi adveniens mutavit lupum in ovem. Hæc autem responsio sustineri posset, si non contrariaretur ei quod dicit Ezech. IV. 4. „ Quod confra„ ctum fuerat non alligastis, & quod erro„ neum est, non reduxistis. " Ex quo videtur quod adhuc quando confractæ, & erroneæ erant, oves erant. Et ideo dicendum, quod loquitur hic Dominus de ovibus suis, non solum secundum præsentem iustitiam, sed etiam secundum æternam prædestinationem. Est enim quædam vox Christi quam nullus nisi prædestinatus audire potest, scilicet, „ qui perseveraverit usque ad finem: " Matth. X. 22. Ideo etiam dicit: *Et oves vocem eius*

(a) *Al.* &c. & dicit. (b) *Al. deest hæc Scriptura sententia*. (c) *Al.* recognoscit. (d) *Al.* Pastor verus &c. (e) *Al.* „ Sicut pastor &c. " (f) *Al. deest* enim.

eius audiunt: quia possent se excusare de eorum infidelitate, dicentes, quod non solum ipsi, sed etiam nullus ex principibus credit in eum. Unde ad hoc respondens, dicit: *Et oves vocem eius audiunt*; quasi dicat: Ideo ipsi non credunt, quia non sunt de ovibus meis.

Tertium signum sumitur ex actibus ipsius pastoris: & quantum ad hoc dicit: *Proprias oves vocat nominatim*. Ubi ponit quatuor actus boni pastoris. Primo quidem quod oves cognoscit: unde dicit, quod *proprias oves vocat nominatim*: in quo ostendit cognitionem, & familiaritatem suam ad oves: illos enim ex nomine vocamus quos familiariter cognoscimus. Exod. XXXIII. 17. „ Ego novi te ex nomine. " Et quidem ad officium boni pastoris pertinet, secundum illud Prov. XXVII. 23. „ Diligenter considera vultum pecoris „ tui. " Et hoc quidem convenit Christo secundum præsentem cognitionem, vel magis secundum æternam prædestinationem, quas ab æterno nomine tenus novit. Psal. CXLVI. 4. „ Qui numerat multitudinem stellarum, „ & omnibus eis nomina vocat. " II. Tim. II. 19. „Novit Dominus qui sunt eius. " Secundo vero quod eas educit, idest segregat a societate impiorum. Psal. CVI. 14. „ Eduxit eos „ de tenebris, & umbra mortis. " Tertio quia iam eductas ab impiis, & inductas in ovile, iterum *educit eas*, ex ovili. Primo quidem in salutem aliorum. Esa. ult. 19. „ Mittam ex eis qui salvati fuerint in Lydiam. " Matth. X. 16. „ Ecce ego mitto vos sicut oves „ in medio luporum; " ut scilicet de lupis faciatis oves. Secundo vero in directionem, & viam salutis æternæ. Luc. I. 79. „ Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. " Quarto vero eas præcedit exemplo bonæ conversationis: unde dicit: *Et ante eas vadit*: quod quidem in pastore corporali non est ita; quin potius sequitur, secundum illud Psal. LXXVII. 70. „ De post fetantes accepit eum. " Bonus autem pastor ante eas vadit per exemplum. I. Petr. ult. 3. „ Neque ut dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo. " Christus autem utraque missione ante eas vadit: quia primus (a) pro doctrina veritatis mortem subiit: Matth. XVI. 24. „ Si „ quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me: " & præcessit omnes in vitam æternam. Mich. II. 13. „ Ascendit pandens iter „ ante eos. "

(d) Hic agit de effectu utriusque, furis scilicet, & pastoris in ovibus: & primo ponit effectum boni pastoris; secundo effectum lupi, & furis, ibi, *Alienum autem non sequuntur*. Dicit ergo quod dictum est de conditionibus utriusque, sed oves sequuntur illum, qui scilicet ante eas vadit: & hoc quidem in promptu est, quia subditi sequuntur vestigia prælatorum, ut dicitur I. Petr. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia „ eius. " Iob XXIII. 11. „ Vestigia eius secutus est pes meus. " Et hoc ideo, *quia sciunt vocem eius*, idest cognoscunt, & delectantur in ea. Cant. II. 14. „ Sonet vox tua „ in auribus meis: vox enim tua dulcis. "

(e) Effectus autem furis est ut oves eum non diu sequantur, sed ad tempus: unde dicit: *Alienum autem non sequuntur*; idest, doctorem mendacem, & hæreticum non sequuntur. Psal. XVII. 46. „ Filii alieni mentiti „ sunt mihi. " Sic & Paulus doctores mendaces non diu secutus est. *Sed fugiunt ab eo*: & hoc ideo, quia, ut dicitur I. Corinth. XV. 33. „ corrumpunt bonos mores colloquia prava. " Ideo autem fugiunt, *quia non noverunt*, idest non approbant, *vocem alienorum*, idest doctrinam eorum, quæ serpit ut cancer.

LECTIO II.

(a) HOc proverbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

(b) Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium.

(c) Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones; sed non audierunt eos oves. Ego sum ostium.

(d) Per me si quis introierit, salvabitur:

(e) Et ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet.

(f) Fur non venit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat.

(g) Ego veni, ut vitam habeant, & abundantius habeant.

(a) Hic

(a) *Al.* per doctrinam.

(a) Hic ponit Evangelista necessitatem exponendi (a) supra positam similitudinem: quæ quidem necessitas causatur ex audientium ignorantia. Primo vero tangit ignorantiæ causam; secundo ipsam ignorantiam manifestat. Causa autem ignorantiæ fuit proverbialis Christi locutio: & hoc est quod dicit: *Hoc proverbium dixit eis Iesus*. Proverbium autem dicitur proprie quando loco alterius ponitur aliud, cum scilicet unum verbum ex similitudine alterius datur intelligi: quod etiam parabola dicitur. Loquebatur autem in proverbiis Dominus primo quidem propter malos, ut mysteria regni cæleſtis eis occultaret. Luc. VIII. 10. „ Vobis datum est „ nosse mysterium regni Dei, ceteris autem „ in parabolis. " Secundo vero propter bonos, ut ex proverbiis exercerentur ad inquirendum: unde postquam Dominus turbis proverbia, seu parabolas proposuit, discipuli seorsum Christum interrogabant, ut habetur Matth. XIII. & Marc. XIV. Unde & Augustinus dicit: „ Pascit Dominus manifestis (scilicet fideles) turbas exercet obscuris, " scilicet discipulos. Ignorantiam manifestat, cum dicit: *Illi autem non intellexerunt quid loqueretur*. Ignorantia autem quæ proveniebat ex proverbiis a Christo propositis, utilis quidem erat, & damnosa. Sed (b) utilis bonis, & iustis ad exercitium, in Dei laudem (c) quærentibus: nam dum ea non intelligunt, credunt, glorificant Dominum, & eius sapientiam supra se existentem. Prov. XXV. 2. „ Gloria Dei est celare verbum. " Damnosa autem malis, quia non intelligentes, blasphemant, (d) secundum illud in Canon. Iudæ vers. 10. „ Quæcumque ignorant, blasphe„ mant. " Nam, ut Augustinus dicit, cum verba Evangelii audiunt pius, & impius, & ambo non intelligunt, pius dicit: Verum est, & bonum est quod dicit; sed nos non intelligimus: & hic quidem iam pulsat, cui dignum est aperiri; sed si persistat, impius dicit: Nihil dixit, malum est quod ait.

(b) Hic Dominus exponit similitudinem. Si autem recte consideretur prædicta similitudo, duas principales clausulas continebat, ad quas aliæ consequuntur. Quarum prima est: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium ..... ille fur est, & latro*. Secunda vero est: *Qui intrat per ostium, pastor est ovium*. Et ideo ista pars dividitur in duas: primo enim exponit primam clausulam; secundo secundam, ibi, *Ego sum pastor bonus*. Circa primum duo facit. Primo exponit quæ prima clausula continebat; secundo probat ea, ibi, *Ego sum ostium*. Fit autem mentio in prima clausula de ostio, fure, & latrone. Primo exponit primum; secundo secundum, ibi, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones*. Quantum ad primum dicit: *Dixit ergo eis iterum Iesus*, ut scilicet eos (e) attentiores reddat, & intelligerent similitudinem. Prov. I. 6. „ Animadvertet parabolam, & in„ terpretationem &c. " *Amen amen dico vobis*, idest vere: *Ego sum ostium*: officium enim ostii est ut per ipsum quis ad domus interiora ingrediatur; & hoc Christo convenit: nam per eum oportet quemlibet ad Dei secreta intrare. Psal. CXVII. 10. „ Hæc porta „ Domini (scilicet Christus) & iusti intra„ bunt in eam. " Dicit autem, *Ovium*, quia non solum pastores per Christum introducuntur in præsentem Ecclesiam, vel in æternam beatitudinem per Christum ingrediuntur; sed etiam oves: unde infra eodem: *Oves meæ vocem meam audiunt ..... & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis*.

(c) Consequenter cum dicit, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones*, exponit quod dixit de fure, & latrone: & primo ostendit quis sit fur, & latro; secundo ponit signum huius.

Circa primum autem cavendus est error Manichæorum, qui damnantes vetus testamentum ex hoc quod dicitur: *Omnes quotquot venerunt, fures sunt*: dicunt, patres veteris testamenti, qui fuerunt ante Christum, malos fuisse, & damnatos. Sed hoc esse falsum apparet ex tribus. Primo quidem ex his quæ in parabola dicta sunt. (f) Quod enim hic dicitur, *Omnes quotquot venerunt*, (g) ponitur ut expositivum præcedentium; ibi autem dicitur, quod intraverunt, &c. Illi ergo *omnes quotquot veniunt*, scilicet non per me, idest non intrantes per ostium, *fures sunt, & latrones*. Constat autem quod Patriarchæ, & Prophetæ omnes per ostium, idest Christum, intraverunt, quos Christus venturus præcones mittebat. Licet enim ex tempore carnem acceperit, & factus fuerit homo, ab æterno tamen erat Verbum Dei. Heb. XIII. 8. „ Iesus „ Christus heri, & hodie, ipse & in sæcu„ la. " Prophetæ autem missi sunt per Verbum Dei, & Sapientiam. Sap. VII. 27. „ Per „ nationes in animas sanctas se transfert (sci„ licet Dei Sapientia) Prophetas, & amicos „ Dei constituit. " Et ideo signanter in Prophetis legimus, Verbum Domini factum esse ad hunc, vel ad illum Prophetam, qui per-

(a) *Al.* suppositam. (b) *Al.* utilis quidem bonis, & iustis ut exercitium. (c) *Al. omittitur* quærentibus. (d) *Al. deest hæc Scriptura sententia*. (e) *Al.* anteriores (f) *Al.* Hoc quod (g) *Al. desunt verba sequentia usque ad* scilicet non per me.

participationem Verbi Dei prophetaverunt. Secundo ex hoc quod Dominus dicit, *Venerunt*; quasi dicat, propria auctoritate, & non a Deo missi, seipsos ingerentes: de quibus Hier. XXIII. 21. „ Non mittebam eos, & „ ipsi currebant. " Isti quidem non venerunt a Verbo Dei. Ezech. XIII. 3. „ Væ Pro- „ phetis insipientibus, qui sequuntur spiritum „ suum, & nihil vident. " Tales non fuerunt Patres veteris testamenti, ut dictum est. Tertio ex ipso facto, quod ostendit verborum consequentia: nam hic dicitur: *Non audierunt eos oves*. Illi ergo quos audierunt oves, non fuerunt fures, & latrones. Populus autem Israel Prophetas audivit. Propterea illi qui non audierunt, in sacra Scriptura vituperantur. Act. VII. 52. „ Quem Pro- „ phetarum non sunt persecuti patres vestri?" Matth. XXIII. 37. „ Hierusalem, Hierusa- „ lem, quæ occidis Prophetas, & lapidas „ eos qui ad te missi sunt. "

Sic ergo errore excluso, dicendum est: *Omnes quotquot venerunt*, scilicet præter me, & præter divinam inspirationem, & auctoritatem, & non cum intentione divinæ gloriæ quærendæ, sed propriæ usurpandæ, *fures sunt*, inquantum quod non suum est, scilicet docendi auctoritatem, sibi usurpant: Esa. I. 23. „ Principes tui infideles, socii furum: " *& latrones*, quia per pravam doctrinam occidunt. Matth. XXI. 13. „ Vos autem fecistis illam „ speluncam latronum. " Oseæ VI. 9. „ Particeps latronum interficientium in via per- „ gentes. " Sed *eos*, scilicet fures, & latrones, *oves*, prædestinatæ, *non audierunt*, scilicet perseveranter; alias non fuissent de ovibus Christi: quia *alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo*: ut dicitur supra eodem. Hoc etiam præcipitur Deut. XIII. 1. „ Non audias „ verba illius Prophetæ, aut somniatoris. "

Ego sum ostium. Hic manifestat expositionem: & primo expositionem ostii; secundo furis, ibi, *Fur non venit*. Circa primum duo facit. Primo resumit quod intendit exponere; secundo exponit. Resumit autem quod dixit, *Ego sum ostium*. Cantic. ult. 9. „ Si est ostium, compingamus illud tabulis ce- „ drinis; " idest, attribuamus ei virtutem imputrescibilem.

(d) Exponit autem cum dixit, *Per me si quis introierit, salvabitur*. Ubi primo ostendit quod competit ei usus ostii, qui est salvare oves; secundo insinuat salvationis modum, ibi, *Ingredietur, & egredietur*. Salvat autem ostium arcendo interiores, ne progrediantur, & defendendo ab exterioribus, ne invadantur. Et hoc competit Christo: nam per ipsum salvamur, & protegimur: & hoc est quod dicit: *Per me*, scilicet ostium, *si quis*, non fictus, *introierit*, ad societatem Ecclesiæ, & fidelium, *salvabitur*: supple, si perseveraverit. Act. IV. 12. „ Non est aliud nomen sub cælo datum „ hominibus, in quo oporteat nos salvos fie- „ ri. " Rom. V. 10. „ Multo magis salvi e- „ rimus in vita ipsius. "

(e) Modus autem salutis ponitur cum dicit, *Et ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet*: quæ quidem verba quadrupliciter exponi possunt. Primo quidem, secundum Chrysostomum, nihil aliud debet intelligi quam securitas, & libertas adhærentium Christo: nam qui aliunde ascendit quam per ostium, non habet liberum introitum, & exitum; (a) qui vero per ostium intrat, habet liberum exitum: quia libere potest exire. Cum ergo dicit, *Ingredietur, & egredietur*, est sensus, secundum hanc similitudinem, quod Apostoli adhærentes Christo, cum securitate ingrediuntur, conversando cum fidelibus, qui intra Ecclesiam sunt, & cum infidelibus qui sunt extra, quando totius orbis terrarum (b) facti sunt domini, & nullus eos ejicere voluit. Num. XXVII. 16. „ Provi- „ deat Dominus Deus spirituum universæ car- „ nis hominem super populum istum, qui pos- „ sit ingredi, & egredi: ne sit populus Do- „ mini sicut oves absque pastore. " *Et pascua inveniet*; idest, delectationem in conversione, & gaudium etiam in persecutionibus infidelium pro Christi nomine habebant: secundum illud Act. V. 41. „ Ibant Apostoli gaudentes a „ conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt „ pro nomine Iesu contumeliam pati. "

Secundo potest exponi, secundum Augustinum super Ioannem. Cuilibet bene agenti duo incumbunt, scilicet ut bene se habeat ad ea quæ intra ipsum sunt, & ad ea quæ extra. Interius autem in homine est spiritus; exterius autem est corpus. II. Corinth. IV. 16. „ Licet is qui „ foris est homo noster corrumpatur, tamen „ is qui intus est renovatur de die in diem. " Ille ergo qui Christo adhæret, ingredietur quidem per contemplationem ad custodiam conscientiæ: Sapien. VIII. 16. „ Intrans do- „ mum meam (scilicet conscientiam) conquie- „ scam cum illa, " scilicet sapientia: *& egredietur*, foras, scilicet per bonam actionem, ad domandum corpus: Psal. CIII. 23. „ Ex- „ ibit homo ad opus suum, & ad operatio- „ nem suam usque ad vesperum: " *& pascua inveniet*, scilicet in conscientia munda, & devota: Psal. XVI. 15. „ (c) Apparebo con- „ spectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria „ tua:

(a) *Al.* qui vero per ostium, non habet &c. (b) *Al.* facti ut domini. (c) *Al.* introibo in conspectu tuo.

„ tua:" & in actione, *pascua inveniet*, scilicet fructus. Psal. cxxv. 6. „ Venientes au„ tem venient cum exultatione, portantes „ manipulos suos."

Tertia expositio est etiam eiusdem, & Beati Gregorii super Ezech. ut sit sensus: *ingredietur*, in Ecclesiam, credendo: Psal. xli. 5. „ Transibo in locum tabernaculi admirabi„ lis:" quod est ingredi in Ecclesiam militantem: *& egredietur*, scilicet de militante ad Ecclesiam triumphantem: Cant. iii. 11. „ E„ gredimini filiæ Sion, & videte Regem Sa„ lomonem in diademate, quo coronavit illum „ mater sua in die desponsationis illius." *& pascua inveniet*, in Ecclesia militante, scilicet doctrinæ, & gratiæ: Psal. xxii. 2. „ In loco „ pascuę ibi me collocavit:" & in Ecclesia triumphante, scilicet gloriæ. Ezech. xxxiv. 14. „ In pascuis uberrimis pascam eas."

Quarto exponitur in Libro de Spiritu, & Anima, qui Augustino attribuitur, cuius tamen non est: ubi dicitur, quod *ingredientur*, scilicet sancti ad contemplandam divinitatem Christi, *& egredientur*, ad eius humanitatem considerandam; & in utroque *pascua invenient*, quia in utroque gaudia contemplationis gustabunt. Esa. xxxiii. 17. „ Regem in decore „ suo videbunt."

(f) Hic agitur de fure. Et primo ponit furis proprietatem; secundo asserit sibi contrariam proprietatem inesse, ibi, *Ego veni, ut vitam habeant &c.* Dicit ergo, quod illi qui non intrant per ostium, idest qui venerunt præter me, ipsi fures sunt & latrones, quorum conditio mala est. Nam primo quidem *fur non venit nisi ut furetur*, idest ut usurpet quod non est suum, cum scilicet seditiosi, & hæretici eos qui Christi sunt, sibi adiungunt. Psal. ix. 4. „ Insidiatur ut rapiat paupe„ rem." Secundo fur venit, *ut mactet*, idest occidat inducendo perversam doctrinam, & pravos mores. Oseæ vi.9. „ Particeps latronum „ interficientium in via pergentes de Sichem." Tertio ut perdat immittendo in perditionem æternam. Hierem. l. 6. „ Grex perditus fa„ ctus est populus meus." Quæ quidem conditiones non sunt in me.

(g) *Ego veni, ut vitam habeant;* quasi dicat: Isti non per me venerunt, quia similia agerent his quæ ego ago; sed ipsi contrarium agunt: quia furantur, occidunt, & perdunt. *Ego veni, ut vitam habeant*, scilicet iustitiæ, ingredientes Ecclesiam militantem per fidem. Habac. ii. & Rom. i. 17. „ Iustus autem ex „ fide vivit." De ista vita dicitur I. Ioan. iii. 14. „ Nos scimus quoniam translati su„ mus de morte ad vitam, quoniam diligimus „ fratres." *Et abundantius habeant*, scilicet vitam æternam, egredientes de corpore: de qua vita æterna dicitur infra xvii. 3. *Ut cognoscant te solum verum Deum.*

LECTIO III.

(a) Ego sum pastor bonus.

(b) Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.

(c) Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit.

(d) Et lupus rapit, & dispergit oves.

(e) Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ovibus.

(a) Hic exponit secundam clausulam præmissæ parabolæ, scilicet *Qui intrat per ostium, pastor est ovium*. Et primo ponit expositionem; secundo manifestat eam, ibi, *Ego sum pastor bonus &c.* Exponit autem illam particulam, dicens se esse pastorem bonum; secundo subdit boni pastoris officium, ibi, *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis*; tertio ostendit de malo pastore contrarium, ibi, *Mercenarius autem .... videt lupum venientem, & fugit*. Dicit ergo quantum ad primum: *Ego sum pastor bonus*. Quod autem Christus sit pastor, manifeste ei competit: nam sicut per pastorem grex gubernatur, & pascitur, ita fideles per Christum spiritnali cibo, & etiam corpore, & sanguine suo reficiuntur. I. Pet. ii. 25. „ Eratis aliquando sicut oves non ha„ bentes pastorem; sed conversi estis nunc „ ad pastorem, & Episcopum animarum ve„ strarum." Esa. xl. 11. „ Sicut pastor gre„ gem suum pascet." Sed ad differentiam mali pastoris, & furis addit, *Bonus*. Bonus, inquam, quia implet pastoris officium, sicut bonus miles dicitur qui implet militis officium. Sed cum Christus dixerit supra, pastorem intrare per ostium, & iterum se esse ostium, hic autem dicat se esse Pastorem; oportet quod ipse (a) per semetipsum intret. Et qui-

(a) *Al. omittitur* per.

dem per seipsum intrat, quia seipsum manifestat, & per seipsum novit Patrem. Nos autem per illum intramus, quia per ipsum beatificamur. Sed attende, quod nullus alius est ostium nisi ipse, quia nullus alius est lux vera, sed per participationem. Supra 1. 8. *Non erat ille lux*, scilicet Ioannes Baptista; *sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Sed de Christo dicitur: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem*. Et ideo esse ostium nemo se dicit: hoc sibi ipse Christus proprie retinuit; esse autem pastorem, aliis communicavit, & membris suis dedit: nam & Petrus pastor, & ceteri Apostoli pastores fuerunt, & omnes boni Episcopi. Hier. III. 5. „ Dabo vobis pastores secundum cor meum. " Licet autem præpositi Ecclesiæ, qui filii sunt, omnes pastores sint, ut Augustinus dicit; ideo tamen singulariter dicit, *Ego sum pastor bonus*, ut insinuet virtutem caritatis. Nullus enim est pastor bonus, nisi per caritatem efficiatur unum cum Christo, & fiat membrum veri pastoris.

(b) Officium boni pastoris est caritas: unde dicit: *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis*. Sciendum est enim, quod differentia est inter bonum pastorem & malum: nam bonus pastor intendit commodum gregis; malus autem commodum proprium: & hæc differentia tangitur Ezech. XXXIV. 2. „ Væ pastoribus qui „ pascunt semetipsos. Nonne greges pascuntur „ a pastoribus? " Qui igitur utitur grege, ut semetipsum tantum pascat, non est pastor bonus. Ex quo sequitur quod pastor malus, etiam corporalis, nullum detrimentum vult sustinere pro grege, cum non intendat eorum commodum, sed proprium. Bonus vero pastor, etiam corporalis, sustinet multa pro grege, cuius bonum intendit: unde Iacob dixit Genes. XXXI. 40. „ Nocte ac die gelu u- „ rebar, & æstu. " Sed in corporalibus pastoribus non exigitur a bono pastore ut exponat se morti propter salutem gregis. Sed quia spiritualis gregis salus præponderat corporali vitæ pastoris, ideo cum periculum imminet de gregis salute, debet quisque spiritualis pastor, corporalis vitæ sustinere dispendium pro gregis salute: & hoc est quod Dominus dicit: *Bonus pastor animam suam*, idest vitam corporalem, *ponit pro ovibus suis*, idest auctoritate, & caritate. Utrumque enim exigitur, & quod ad eum pertineant, & quod eas amet: nam primum sine secundo non sufficit. Huius autem doctrinæ Christus nobis exemplum præbuit. I. Ioan. III. 16. „ Si Christus „ posuit animam suam pro nobis, & nos debemus pro fratribus animas ponere. "

(c) Hic agit de malo pastore, ostendens ei contrarias conditiones inesse a conditionibus boni pastoris. Et primo ponit mali pastoris conditiones; secundo ostendit quomodo ipsæ conditiones se invicem consequuntur, ibi, *Mercenarius autem ... fugit*. Circa primum duo facit. Primo ponit conditiones mali pastoris; secundo insinuat periculum imminens gregi, ex malo pastore, ibi, *Et lupus rapit &c.*

Notandum autem, quod ex his quæ dicta sunt de bono pastore, & his quæ dicuntur de malo, triplex differentia conditionum ipsorum, scilicet boni, & mali pastoris, accipi potest. Prima quidem distinctio accipitur quantum ad intentionem; secunda quantum ad effectum; tertia quantum ad sollicitudinem. Differunt ergo primo in intentione, & hoc ex nomine utriusque: nam primus dicitur pastor, ex quo datur intelligi quod intendit pascere gregem. Ezech. XXXIV. 2. „ Nonne „ greges pascuntur a pastoribus? " Iste autem, scilicet malus, dicitur mercenarius, quasi mercedem quærens: ut sic differant in hoc quod bonus pastor quærit utilitatem gregis; mercenarius autem principalius commodum proprium. Hæc etiam differentia est inter Regem & Tyrannum, ut Philosophus dicit, quia Rex in suo regimine intendit utilitatem subditorum; Tyrannus vero utilitatem propriam: unde est sicut mercenarius. Zach. 11. 12. „ Si „ bonum est in oculis vestris, afferte mihi „ mercedem. "

Sed numquid possunt quærere etiam boni pastores mercedem? Videtur quod sic. Eccli. XXXVI. 18. „ Da mercedem, Domine, sustinentibus, te. " Esa. xl. 10. „ Ecce merces eius „ cum eo. " Et Luc. XV. 17. „ Quanti mercenarii „ in domo patris mei abundant panibus. "

Respondeo dicendum, quod merces potest accipi dupliciter, scilicet communiter, & proprie. Communiter quidem, omne quod meritis redditur, dicitur merces: & quia vita æterna, quæ est Deus: I. Ioan. ult. 20. „ Hic est verus Deus, & vita æterna: " meritis redditur; ideo ipsa vita æterna merces dicitur. Et hanc mercedem potest, & debet quærere quilibet bonus pastor. Proprie autem dicitur merces aliquid segregatum ab hereditate; & ad hanc non debet habere respectum ille qui est verus filius, ad quem spectat hereditas; sed ad eam respectum habent servi, & mercenarii. Unde cum vita æterna sit hereditas nostra, qui operatur habens ad eam respectum, operatur ut filius; qui vero intendit aliquid seorsum ab ea (puta terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet) mercenarius est.

Secundo distinguuntur quantum ad sollicitu-

tudinem: quia de bono pastore dicitur, quod oves sunt suæ, non solum commissione, sed etiam amore, & solicitudine: Philip. 1. 7. „ Eo quod habeam vos in corde &c. " sed de mercenario dicitur: *Cuius non sunt oves propria*; idest, earum solicitudinem non habet. Ezech. XXXIV. 8. „ Neque quæsierunt pastores gregem meum, sed pascebant semetipsos. " Tertio differunt quantum ad affectum: nam bonus pastor qui diligit gregem, animam suam dat pro eo; idest, exponit se periculo vitæ corporalis. Malus autem, quia nullum affectum habet ad gregem, fugit cum videt lupum. Unde dicit: *Videt lupum venientem, & dimittit oves*.

Lupus iste tripliciter accipitur. Primo quidem diabolus tentans. Eccli. XIII. 21. „ Sed „ si communicabit aliquando lupus cum agno, „ sic peccator iusto. " Secundo vero hæreticus mactans. Matth. VII. 15. „ Attendite „ a falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in „ vestimentis ovium. " Act. XX. 29. „ Ego scio „ (*a*) quoniam intrabunt post discessionem „ meam lupi rapaces in vos, non parcentes „ gregi. " Tertio tyrannus sæviens. Ezech. II. 27. „ Principes eius in medio eius quasi „ lupi. " Debet ergo (*b*) bonus pastor contra hunc lupum triplicem, subditum gregem tueri, dum scilicet videns lupum, idest tentationem diabolicam, deceptionem hæreticam, & sævitiam tyrannicam, opponit se: contra quod dicitur Ezech. XIII. 5. „ Non ascendistis „ ex adverso, neque opposuistis murum pro „ domo Israel. " Et ideo dicitur de malo pastore, quod *fugit, & dimittit oves*. Zach. II. 17. „ O pastor, & idolum derelinquens gre„ gem; " quasi dicat: Non (*c*) es pastor, sed similitudinem, & idolum geris pastoris. Hier. XLVI. 21. „ Mercenarii eius in medio eius, „ quasi vituli saginati versi sunt, & fugerunt „ simul, nec stare potuerunt. "

Sed contra hoc est quod dicitur Matth. V. 11. „ Si vos persecuti fuerint in una civitate, „ fugite in aliam. " Ergo videtur quod licet pastori fugere. Respondeo dicendum, quod ad hoc est duplex solutio. Una est Augustini super Ioannem. Est enim duplex (*d*) fuga, scilicet animi, & corporis. Quod autem hic dicitur, *Dimittit oves, & fugit*, intelligitur de fuga animi: nam dum malus pastor a lupo sibi periculum metuit, resistere eius iniustitiæ non præsumit; sed fugit non mutando locum, sed subtrahendo solatium, refugiens scilicet gregis solicitudinem. Sed hæc expositio necessaria est quantum ad primum lupum: nam contra diabolum non oportet corporaliter fugere. Sed quia contingit etiam aliquem pastorem fugere corporaliter propter aliquos lupos, scilicet hæreticum habentem potestatem, & tyrannum; ideo adhibenda est alia responsio, quam Augustinus ponit in Epistola ad Honoratum. Nam, ut ipse dicit, videtur quod liceat etiam corporaliter fugere lupos, non solum ex auctoritate Domini supra posita, sed etiam exemplo sanctorum aliquorum: puta Athanasii, & aliorum persecutores fugientium. Non enim quia fugit, sed quia dimittit oves vituperatur: unde si posset fugere non dimittendo oves, non esset vituperabile. Contingit enim aliquando quod quæritur persona prælati; aliquando totus grex. Manifestum est autem quod si quæratur sola persona prælati, possunt alii loco sui ad gregis custodiam deputari, qui vice sui consolentur, & gubernent gregem. Unde si sic fugiat, non dicitur dimittere oves; & hoc modo, in casu, fugere licet. Si autem quæratur totus grex, aut oportet quod pastores omnes simul sint cum ovibus, aut oportet quod aliqui ex eis remaneant, & aliqui recedant. Si autem totaliter deserant gregem, tunc eis competit quod hic dicitur: *Videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit*.

(*d*) Hic ponitur periculum imminens, quod est duplex. Unum est ovium rapina: unde dicit: *Lupus rapit*; scilicet, quod alienum est, sibi usurpat. Fideles enim Christi sunt eius oves. Tunc igitur aliquis hæresiarcha, & lupus rapit oves, quando fideles Christi ad doctrinam suam falsam attrahit. Ezech. XXXIV. 8. „ Factus est grex meus in direptionem o„ mnium bestiarum agri. " Aliud periculum est ovium dispersio: unde dicit, *Et dispergit oves*, inquantum aliqui seducuntur, & aliqui persistunt. Ezech. XXXIV. 6. „ Dispersi sunt „ greges mei; & non erat qui require„ ret. "

(*e*) Hic ostendit quomodo prædictæ conditiones se invicem consequuntur: nam ex primis duabus sequitur tertia. Ex hoc enim quod quærit utilitatem suam, & non afficitur ad gregem per amorem, & solicitudinem, sequitur quod non velit pro eo incommodum sustinere; & ideo dicit: *Mercenarius autem fugit*; ideo scilicet *quia mercenarius est*; idest, quærit commodum proprium quantum ad primam conditionem; *& non pertinet ad eum de ovibus*; idest, non eas diligit, neque pro eis solicitatur, (*e*) quantum ad secundam conditionem eius. Unde Iob XXXIX. 16. dicitur de malo pastore: „ Induratur ad filios quasi non „ fuerint sui. " E converso autem est de bono

(a) Al. quando. (b) Al. homo pastor. (c) Al. est. (d) Al. figura. (e) Al. quando.

no pastore: nam gregis commodum quærit, non proprium. Philip. IV. 17. „ Non quæro „ datum, sed quæro fructum &c. " Et pertinet ad eum de ovibus; idest, eas diligit, & de eis solicitatur. Philip. I. 7. „ Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis „ &c. "

LECTIO IV.

(a) EGo sum pastor bonus;
(b) Et cognosco oves meas, & cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus meis.
(c) Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient; & fiet unum ovile, & unus pastor.
(d) Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.
(e) Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam; & potestatem habeo iterum sumendi eam.
(f) Hoc mandatum accepi a Patre meo.

(a) HIc Dominus probat suam expositionem: & primo resumit quod probare intendit; secundo probationem inducit, ibi, *Et cognosco oves meas*; tertio eam manifestat, ibi, *Propterea me Pater diligit*. Dicit ergo primo: *Ego sum pastor bonus*. Hoc expositum est supra. Ezech. XXXIV. 11. „ Requi„ ram oves meas in die illa, sicut visitat pa„ stor gregem suum. "

(b) Consequenter cum dicit, *Et cognosco oves meas*, probat quod dicit. Duo autem dicit de se, scilicet quod est pastor, & quod est bonus. Primo ergo probat quod sit pastor; secundo quod pastor bonus. Pastorem autem se esse probat per duo signa posita superius de pastore: quorum primum est quod oves proprias vocat nominatim; & quantum ad hoc dicit: *Et cognosco oves meas*. II. Tim. II. 19. „ Novit Dominus qui sunt eius. " *Cognosco*, inquam, notitia non solum simplici, sed etiam probationis, & dilectionis. Apoc. I. 5. „ Dilexit nos, & lavit nos a peccatis no„ stris. " Secundum signum est quod oves vocem eius audiunt, & sciunt eum: & quantum ad hoc dicit: *Et cognoscunt me meæ*; (a) meæ, inquam, prædestinatione, vocatione, & gratia; quasi dicat: Ipsæ me diligentes obsequuntur: unde hoc intelligitur de notitia dilectionis: de qua dicitur Hier. XXXI. 34. „ O„ mnes cognoscent me a minimo usque ad „ maiorem &c. " Bonum autem pastorem se ostendit, ostendens se habere officium boni pastoris, quod est ut animam suam ponat pro ovibus suis. Et primo ponit causam huius; secundo ipsum signum inducit; tertio subdit fructum signi. Causam autem huius signi, scilicet quod animam suam ponit pro ovibus suis, est notitia quam habet de Patre: & quantum ad hoc dicit: *Sicut novit me Pater, ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus meis*. Et hoc quidem verbum dupliciter potest exponi. Uno modo, ut ly *sicut* significet similitudinem; & hoc modo notitia huius potest communicari creaturæ alicui. I. Corinth. XIII. 12. „ Cognoscam sicut & cognitus sum; " idest, sicut cognitus sum sine velamine, ita sine velamine cognoscam. Alio modo ut ly *sicut* importet æqualitatem; & tunc cognoscere Patrem sicut cognitus est ab eo, est proprium solius Filii: quia solus Filius cognoscit Patrem comprehendendo, sicut Pater comprehendendo cognoscit Filium. Matth. XI. 27. „ Nemo novit Filium nisi Pater, neque „ Patrem quis novit nisi Filius. " notitia scilicet comprehensionis. Ideo autem Dominus hoc dicit, quia in hoc ipso quod cognoscit Patrem, cognoscit eius voluntatem, in qua erat ut Filius pro salute humani generis moreretur: in quo etiam dicit se esse mediatorem Dei, & hominis. Nam sicut ad oves se habet ut cognitus, & cognoscens; ita & ad Patrem: quia sicut Pater eum novit, ita ipse Patrem cognoscit. Consequenter cum dicit, *Et animam meam pono pro ovibus meis*, ponit ipsum signum. I. Ioan. III. 16. „ In hoc „ cognovimus caritatem Dei, quoniam ille „ pro nobis animam suam posuit &c. "

Sed cum in Christo sint tres substantiæ, scilicet substantia Verbi, animæ, & corporis, quæritur quis loquatur cum dicit: *Animam meam pono*. Si dicas, quod Verbum hic loquitur, non est verum: nam Verbum numquam

(a) *Al. deest meæ.*

quam animam posuit, cum numquam fuerit ab anima separatum. Si autem dicas, quod anima loquitur; hoc etiam impossibile videtur, quia nihil separatur a seipso. Si vero dicas, quod quantum ad corpus Christus hoc dicit; nec hoc videtur, quia corpus non habet potestatem iterum sumendi eam.

Dicendum ergo ad hoc, quod in morte Christi, anima fuit separata a carne; alias non fuisset vere mortuus; sed divinitas numquam separata fuit in Christo ab ipsa anima, & carne; sed unita fuit animæ descendenti ad inferos, & corpori existenti in sepulcro: & ideo corpus virtute divinitatis animam posuit, & iterum resumpsit eam.

(c) Consequenter cum dicit, *Et alias oves habeo &c.* ponit fructum mortis Christi, qui est salus non solum Iudæorum, sed etiam gentium: quia enim dixerat, *Animam meam pono pro ovibus meis*, Iudæi reputantes se oves Dei, secundum illud Psal. lxxviii. 13. „ Nos autem populus eius, & oves pascuæ eius: " possent dicere, quod pro eis tantum animam poneret. Sed Dominus addit dicens, quod non tantum pro eis, sed etiam pro aliis. Infra xi. 51. *Hoc a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit: quia Christus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*. In isto autem fructu Dominus tria facit. Primo ponit gentium prædestinationem; secundo earum per gratiam vocationem; tertio ipsarum iustificationem. Quantum ad primum dicit: *Alias oves habeo*, scilicet gentes, *quæ non sunt ex hoc ovili*, scilicet de genere carnis Israel, quod erat quasi ovile. Mich. ii. 12. „ Congregabo Iacob totum „ te. " Nam sicut oves in ovili concluduntur, sic isti in præceptis legalibus conclusi custodiebantur, ut habetur Galat. iii. istas, inquam, oves, scilicet gentiles, habeo a Patre per æternam prædestinationem. Psal. ii. 8. „ Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. " Esa. xlix. 6. „ Parum est „ ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel convertendas: dedi te „ in lucem gentium, ut sis salus mea usque „ ad extremum terræ. " Quantum ad secundum dicit: *Et illas oportet me adducere*; idest, opportunum est secundum ordinem divinæ prædestinationis ad gratiam vocare.

Sed contra. Matth. xv. 24. dicit Dominus: „ Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt „ domus Israel. " Responsio. Dicendum, quod ad oves domus Israel tantum missus est Iesus, ut eis corporaliter prædicaret: secundum illud Rom. xv. 8. „ Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis „ propter veritatem Dei, ad confirmandas „ promissiones patrum. " Gentes autem adduxit per Apostolos suos. Esa. ult. 19. „ Mittam ex eis qui reliqui fuerint, ad gentes. "

Quantum ad tertium dicit: *Et vocem meam audient*. Ubi tria ponuntur necessaria ad iustitiam christianæ religionis. Primum est obedientia mandatorum Dei; & quantum ad hoc dicit; *Et vocem meam audient*; idest, servabunt mandata mea. Matth. ult. 20. „ Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. " Psal. xvii. 45. „ Populus „ quem non cognovi (idest, quem non approbavi) auditu auris obedivit mihi. " Secundum est unitas caritatis; & quantum ad „ hoc dicit; " *Et fiet unum ovile*; idest, ex duabus gentibus, Iudaico, & Gentili populo, una Ecclesia fidelium. Ephes. iv. 5. „ Una „ fides. " Et Philip. ii. 14. „ Ipse est pax „ nostra qui fecit utraque unum. " Tertium est unitas fidei; & quantum ad hoc dicit: (a) *Et unus pastor*. Ezech. xxxvii. 24. „ Et pastor unus erit ovium eorum, " scilicet Iurum, & Gentilium.

(d) Hic Dominus manifestat suam probationem: & primo manifestat (b) causam signi; secundo signum, seu effectum, ibi, *Nemo tollit eam a me*; tertio ostendit eam esse convenientem, ibi, *Hoc mandatum accepi a Patre meo*. Causam autem mortis dicit Dominus esse notitiam quam habet de Patre, dicens: *Sicut novit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus meis*. Unde hoc exponens dicit: *Propterea Pater me diligit*: ex quo patet quod Pater novit eum notitia approbationis, *propterea*, inquam, *quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam*.

Sed numquid mors est causa paternæ dilectionis? Videtur quod non: quia temporale non est causa æterni: mors autem Christi est temporalis; dilectio vero Dei ad Christum est æterna &c. (c) Respondeo dicendum, quod Christus hic loquitur de dilectione Patris ad eum, sed inquantum est homo: & sic hæc littera dupliciter potest legi. Uno modo ut ly *quia* teneatur causaliter; alio modo ut designet terminum, vel signum dilectionis. Si quidem teneatur causaliter, tunc est sensus: *Quia ego pono animam meam*, idest sustineo mortem, *propterea Pater diligit me*; idest, effectum dilectionis mihi dat, scilicet claritatem, & exaltationem corporis. Philip. ii. 8. „ Factus est „ obediens usque ad mortem, mortem autem „ cru-

(a) Al. *Ego unus pastor*. (b) Al. suam causam. (c) Al. Responsio.

„ crucis: propter quod & Deus exaltavit il- „ lum, & donavit illi nomen quod est super „ omne nomen. "

Sed contra hoc videtur esse, quia bona opera non possunt esse meritoria divinæ dilectionis: cum enim opera nostra intantum meritoria sint, inquantum caritate informantur: secundum quod dicitur I. Corinth. XIII. 3. „ Si distribuero (*a*) omnes facultates meas „ in cibos pauperum, caritatem autem non „ habeam, nihil mihi prodest: "& Deus præveniat etiam nos in amando: I. Ioan. IV. 10. „ In hoc est caritas, non quasi dilexerimus „ Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos:" manifestum est quod sua dilectio præcedit omne meritum nostrum. Sed ad hoc dicendum, quod ipsam Dei dilectionem nullus mereri potest; sed effectum divinæ dilectionis, qui est augmentum gratiæ, & collatio boni gloriæ, quem ex dilectione sua nobis Deus confert, mereri possumus per bona opera nostra: unde possumus dicere, quod Deus propterea hunc vel illum hominem diligit, idest ei effectum suæ dilectionis impendit, quia implet eius mandata: & sic possumus dicere de Christo homine, quod propterea Pater diligit eum, idest exaltavit, & dedit illi claritatem gloriæ, quia posuit animam suam ad mortem.

Si vero ly *quia* importet terminum dilectionis, tunc est sensus. (*b*) *Propterea me Pater diligit*; idest, ad hoc me Pater dilexit, ut animam meam ponerem; quasi dicat: Pater sua dilectione, quam habet ad me, ordinavit ut per passionem meam redimerem genus humanum. Rom. VIII. 32. „ Proprio Filio suo „ non pepercit, sed pro nobis omnibus tra- „ didit illum. " Si autem ly *quia* designet signum dilectionis, tunc est sensus: *Propterea Pater me diligit, quia ego pono animam meam*; quasi dicat: Hoc signum est quod Pater me diligat, *quia pono animam meam, ut iterum sumam eam*; idest, faciens mandata eius, & voluntatem suam, sustineo mortem. Evidens enim signum dilectionis est quod homo ex caritate faciat Dei mandata.

(*e*) Hic exponit effectum signi: quod quidem signum erat, ubi dixit, *Animam meam pono pro ovibus meis*, exponens quomodo eam ponit. Et primo excludit violentiam; secundo subiungit eius potestatem. Violentiam quidem excludit, quæ alicui posset fieri in auferendo vitam; quæ Christo non fuit facta: & quantum ad hoc dicit: *Nemo tollet eam*, scilicet animam meam per violentiam; *sed ego pono eam*, propria virtute, scilicet *a meipso*. Esa. XLIX. 24. „ Numquid tolletur a for- „ ti præda? "

Sed numquid Iudæi (*c*) non intulerunt Christo violentiam? Intulerunt quidem quantum in eis fuit; sed in Christo non fuit illa violentia: quia quando voluit, eam sponte posuit: (*d*) unde supra VIII. dicitur, quod Iudæi volentes eum apprehendere, non potuerunt, *quia nondum venerat hora eius*, voluntaria scilicet, „ non qua cogeretur mori, „ sed qua dignaretur occidi: " ut dicit Augustinus. Potestatem autem eius subiungit, cum dicit: *Potestatem habeo ponendi eam*. Circa quod sciendum est, quod cum unio animæ & corporis sit naturalis, (*e*) separatio eorum est naturalis: & licet causa huius separationis & mortis possit esse voluntaria, tamen mors in hominibus semper est naturalis. In nullo autem puro homine natura subditur voluntati, com sicut voluntas, ita & natura sit a Deo; & ideo mors cuiuslibet puri hominis oportet quod sit naturalis. In Christo autem natura sua, & tota alia natura subditur voluntati eius, sicut artificiata voluntati artificis; & ideo secundum voluntatis suæ placitum, potuit animam ponere cum voluit, & iterum eam sumere: quod nullus purus homo facere potest, licet voluntarie causam mortis sibi possit inferre. Et inde est quod Centurio videns eum non naturali necessitate mori, sed sua (dum „ clamans vo- „ ce magna emisit spiritum: " Matth. XXVII. 50.) recognovit in eo virtutem divinam dicens (ibid. 54.) „ Vere Filius Dei erat iste. " Unde & Apostolus I. Corinth. I. 18. Verbum „ crucis pereuntibus stultitia est; his autem „ qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est; " idest, in ipsa morte Christi, manifestata est virtus potestatis eius.

(*f*) Hic ostendit causam prædictam convenientem esse: nam impletio mandati demonstrat dilectionem ad mandantem: & ideo dicit: *Hoc mandatum accepi a Patre meo*, scilicet animam ponendi, & sumendi eam. Infra XIV. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum.*

(*a*) *Al. omittitur* omnes facultates meas. (*b*) Al. *Propter me*. (*c*) *Al. deest* non. (*d*) *Al. omittitur* unde. (*e*) *Al. deest* separatio eorum est naturalis.

(a) DIssensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis? Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

(b) Facta sunt autem encænia in Hierosolymis, & hiems erat, & ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Iudæi.

(c) Et dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.

(d) Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.

(e) Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est; & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego, & Pater unum sumus.

(a) POstquam Dominus ostendit se habere virtutem vivificativam, & insinuavit vivificandi modum, hic ostendit secundum quid sibi vivificativa potestas conveniat. Et primo Evangelista ponit dissensionem exortam super hoc inter turbas ad se invicem; secundo ponit disceptationem principum Iudæorum ad Christum, ibi, *Facta sunt encænia &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit ipsam turbarum dissensionem; secundo subdit unius partis dissentientium opinionem; tertio infert sanam alterius partis assertionem. Dissensio autem orta est inter turbas quæ Christum audierant, ex sermonibus eius: & hoc est quod dicit: *Dissensio itaque facta est inter Iudæos propter sermones hos*. Dum enim quidam ex eis sermones ipsos recte intelligebant, quidam non recte, dissentiebant ad invicem. Matth. x. 34. „ Non veni pacem mittere, sed gladium, " scilicet evangelicæ doctrinæ, cui alii credunt, alii contradicunt. Psal. cvi. 40. „ Effusa est „ contentio super principes. " Opinio autem alterius partis dissentientium est falsa; & quantum ad hoc dicit: *Dicebant tamen multi ex ipsis*. Dicit autem, *Multi*, quia, ut dicitur Eccle. i. 15. „ stultorum infinitus est nume- „ rus. " *Dicebant*, inquam: *Dæmonium habet, & insanit*. Consuetudo namque stultorum est ut dubia semper interpretentur in malum, cum tamen contrarium debeat fieri. Unde contingit quod quæcumque ignorant, blasphemant, ut dicitur in Canonica Iudæ. Quia ergo verba Domini intelligere non valebant, quia *lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt* (supra i. 5.) ideo blasphemant dicentes: *Dæmonium habet, & insanit*. Et nituntur alios ab eo avertere, dicentes: *Quid eum auditis*? Blasphemantes autem, duo Christo imponunt. Primo quod dæmonium habet; quasi dicant: Non ex Spiritu sancto, sed ex spiritu maligno loquitur. Simile dicitur Act. xvii. 18. de Paulo: „ Novorum dæmo- „ niorum annuntiator est. " Contingit autem aliquem habere dæmonium privatum, & familiarem; & talis licet semper insaniat spiritualiter, non tamen semper insanit corporaliter: aliquem vero (a) arreptum a dæmone esse; & iste semper insanit etiam corporaliter. Unde Marc. iii. 21. dicebant: „ Quoniam in „ furorem versus est. " Secundo ut ostendant quod Christus sic habeat dæmonium, dicunt, *Et insanit*. Act. xxvi. 24. „ Multæ litteræ ad insaniam te „ adducunt. " Nec mirum si blasphemant, quia animales sunt, & , ut dicitur I. Corinth. ii. 14. „ animalis homo non percipit ea quæ „ sunt spiritus Dei. " Sententia autem, & assertio alterius partis improbat præmissam opinionem dupliciter. Primo ex pondere verborum: unde dicit: *Alii*, qui scilicet recte sapiebant, *dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis*; quasi dicant: Ex eis videtur quod non insanit, cum sint ordinata, & ponderosa. Supra vi. 69. *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes*. Unde Paulus dicit Act. xxvi. 25. „ Non insanio, optime Feste, „ sed verba veritatis, & sobrietatis loquor. " Secundo (b) ex magnitudine miraculi: unde dicit: *Numquid dæmonium potest oculos cæcorum aperire*? quasi dicat: Non erat enim hoc miraculum maximum? Et ideo recte credebant, quod non nisi (c) Dei virtute fieri posset. Supra ix. 33. *Si non esset hic a Deo, non poterat facere quicquam*.

Sciendum est autem, quod quædam miracula sunt quæ possunt fieri virtute dæmo-

 num,

(a) *Al.* ut arreptum a dæmone semper insanit &c. (b) *Al.* ex ingratitudine. (c) *Al.* de virtute.

num, & Angelorum; quædam vero sunt quæ nullo modo eorum virtute fieri possunt: ea enim quæ sunt supra ordinem naturæ, nulla creatura, quæcumque sit, sua virtute potest facere, cum etiam ipsa subiaceat legibus naturæ. Deus autem solus, qui est supra naturam, operari potest supra naturæ ordinem. Quicquid ergo aliqua creatura operatur, oportet quod sistat infra naturæ ordinem. Ex quo patet quod omne illud quod potest fieri secundum ordinem naturæ, potest Angelus & bonus, & malus, quando sibi permittitur; sicut secundum semina, quæ sunt in rebus naturalibus ad generationem aliquorum animalium ordinata, possunt illorum animalium generationem operari; sicut fecerunt magi Pharaonis, Exod. VII. Et similiter alterare naturam alicuius possunt: unde possent sanare infirmos, quibus beneficio naturæ subveniri posset. Illa autem quæ simpliciter naturæ ordinem transcendunt, non possunt fieri nisi a Deo, seu a bonis Angelis, & sanctis hominibus virtute Dei, quam orando impetrant. Tale autem est illuminatio cæci, & resuscitatio mortuorum: non enim naturæ virtus se extendere potest ad oculorum restitutionem, & mortuorum resuscitationem: & ideo dæmonium non potest cæcorum oculos aperire, & mortuos suscitare: quia hoc est solius Dei, & Sanctorum virtute Dei.

(b) Hic ponitur dissensio quæ mota est a principibus Iudæorum ad Christum. Et primo Evangelista proponit Iudæorum interrogationem; secundo subdit Christi responsionem, ibi, *Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis*; tertio, infert responsionis effectum, ibi, *Sustulerunt lapides Iudæi*. Circa primum duo facit. Primo describit circumstantias interrogationis; secundo ponit ipsam interrogationem, ibi, *Dixerunt ei: Usquequo animam nostram tollis?* Circumstantias autem interrogationis describit quantum ad tria, scilicet quantum ad tempus, quantum ad locum, & quantum ad personas interrogantes. Quantum ad tempus quidem primo in speciali, dicens: *Facta sunt encænia in Hierosolymis*.

Ad cuius intellectum sciendum est, quod, ut Augustinus dicit, encænia festivitas erat dedicationis in Ecclesiis. Cænos enim Græce, idem est quod novum Latine. Unde encænia idem est quod innovatio: (a) quo fit ut etiam communi usu loquendi quando aliquod alicui usui dedicatur, dicatur encæniari, quod idem est quod innovari. *Facta sunt* ergo *encænia Hierosolymis*, idest festum, & memoria dedicationis templi. Nam quando de novo aliquam Ecclesiam divino cultui dedicamus, agitur festum consecrationis eiusdem, & eadem die singulis annis in memoriam ipsius. Hoc modo Iudæi singulis annis encænia faciebant, idest memoriam dedicationis templi.

Ad sciendum autem rationem festi consecrationis, & causam, notandum est, quod omnia festa celebrantur in Ecclesia in commemorationem divinorum beneficiorum. Esai. LXIII. 7. „ Miserationum Domini recordabor „ &c. " Et in Psal. CXVII. 1. postquam David commemoravit multa beneficia Dei, dicens: „ Confitemini Domino, quoniam bonus &c. " subdit: „ Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornu altaris. " Recolimus autem divina beneficia nobis exhibita tripliciter. Quandoque quidem ut exhibita nobis in capite nostro Domino Iesu Christo; & sic celebramus festum nativitatis, & resurrectionis, & huiusmodi. Quandoque ut exhibita nobis in (b) commembris nostris, scilicet in Sanctis, qui sunt membra Ecclesiæ. Et hoc congruenter: quia, ut dicit Apostolus I. Corinth. XII. 26. „ Si gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. " Et sic celebramus festa Sanctorum Petri & Pauli, & aliorum Sanctorum. Quandoque autem prout sunt exhibita toti Ecclesiæ; puta in ministerio sacramentorum, & in aliis communiter Ecclesiæ collatis. Et quia domus materialis est quasi signum collectionis Ecclesiæ fidelium, & etiam in ea omnia sacramenta gratiæ dispensantur; ideo in memoriam ipsorum (c) beneficiorum, festum dedicationis Ecclesiæ celebramus. Quod quidem festum maius est quam festum alicuius Sancti; sicut & beneficia toti Ecclesiæ collata, quorum memoriam agimus, excedunt beneficium collatum alicui Sancto, quod in festo eius recolitur. Sciendum est tamen, quod templum erat Hierosolymis tribus vicibus consecratum. Primo quidem a Salomone, ut habetur III. Reg. VIII. secundo tempore Esdræ a Zorobabel, & Iesu sacerdote magno ut habetur I. Esdræ VIII. tertio a Machabæis, ut habetur I. Mach. IV. quod ascenderunt Hierosolymam renovare sancta. Hæc autem encænia non sunt facta in memoriam dedicationis quæ facta fuit a Salomone, quia hoc fuit in autumno, scilicet mense septimo; nec in memoriam dedicationis, quæ facta fuit tempore Esdræ, quia illa fuit in vere, scilicet 9. die martii; sed in memoriam dedicationis quæ facta fuit a Machabæis in tempore hiemali. Et ideo ut hoc designet, describit tempus in spe-

(a) *Al.* quæ fit etiam communi usu loquendi: quando aliquod alicui dedicatur nomen: unde encæniari idem est quod innovari. (b) *Al.* in membris. (c) *Al.* beneficiorum suorum.

speciali, dicens, *Et hiems erat*: quod etiam causam mysticam habet, ut Gregorius dicit II. Moral. Idcirco Evangelista hiemis curavit tempus exprimere, ut inesse auditorum cordibus, scilicet Iudaeorum malitiae, frigus indicaret. Hierem. VI. 7. „ Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, ita frigidam fecit „ malitiam suam. " De hac hieme dicitur Cant. II. 11. „ Iam enim hiems transiit, imber „ abiit, & recessit. "

Locum autem describit cum dicit: *Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis*. Et primo quidem in generali, cum dicit, *In templo*: Psal. X. 5. „ Dominus in templo sancto „ suo &c. " secundo vero in speciali, dicens, *In porticu Salomonis*. Sciendum est enim, quod (*a*) templum non dicitur solum corpus ipsius, sed etiam porticus circumstantes, in quibus populus stabat ad orandum: nam in templo soli sacerdotes orabant. Dicitur autem porticus Salomonis locus ille in quo Salomon stetit quando peracta dedicatione templi oravit. III. Reg. VIII. 22. „ Stetit „ ergo Salomon in conspectu Ecclesiae Israel. "

Sed contra. Templum quod Salomon aedificaverat, destructum fuit, & similiter porticus illa: non ergo debet dici porticus Salomonis. Responsio. Dicendum, quod templum reparatum fuit ad similitudinem prioris: & ideo sicut antea porticus illa dicebatur Salomonis, ita & postea ob eius reverentiam.

Personas autem interrogantes describit quantum ad eorum malitiam: unde dicit: *Circumdederunt ergo eum Iudaei*, frigidi a caritate diligendi, sed ardentes aviditate nocendi, ut accederent animo circumveniendi, & circumdarent comprimentes, animo persequendi. Psal. XXI. 13. „ Circumdederunt me vituli „ multi, tauri pingues obsederunt me. " Oseae XI. 9. „ Circumdederunt me E„ phraim. "

(c) Consequenter cum dicit, *Et dicebant ei &c.* ponitur Iudaeorum interrogatio. Et primo ponit fictam causam interrogationis, cum dicit: *Usquequo animam nostram tollis?* Adulatorie loquuntur, volentes per hoc ostendere se desiderare scire veritatem de ipso; quasi dicant: Anima nostra est in suspenso desiderii, quamdiu maestos nos derelinquis. Proverb. XIII. 12. „ Spes quae differtur affligit „ animam. " Et ideo secundo subiungunt interrogationem, dicentes: *Si tu es Christus, dic nobis palam*. Ubi primo attende illorum perversitatem. Nam quia indignantur contra Christum, quod se diceret Filium Dei, supra V. non interrogant eum, an sit Filius Dei; sed dicunt: *Si tu es Christus, dic nobis palam*: ut per hoc possent habere materiam accusandi eum ad Pilatum, sicut seditiosum, & appetentem regnum: quod erat contra Caesarem, & odiosum Romanis. Unde & Pilatus quando Iudaei accusabant Christum, quod Filium Dei se faceret, parum curavit. Dum vero dixerunt (infra XIX. 12.) *Omnis qui se Regem facit, contradicit Caesari*, magis coepit contra eum solicitari: & ideo dicunt: *Si tu es Christus*, vel Rex, vel unctus, *dic nobis palam*. Secundo considera illorum nequitiam, quia dicunt, *Palam*: quasi dicant: Usque modo non docuit publice, sed quasi in occulto; cum tamen ipse palam omnia diceret, in festivitatibus semper assistens, & nihil occulte loquebatur. Infra XVIII. 20. *Ego palam locutus sum mundo: in occulto locutus sum nihil*.

(d) Hic ponitur responsio Christi: ubi ostendit eorum infidelitatem, ostendens falsum esse quod dixerant, se desiderare scire veritatem, dicentes: *Usquequo animam nostram tollis? &c.* Et hoc quantum ad duo. Primo quia non credebant verbis eius; & quantum ad hoc dicit: *Loquor vobis, & non creditis*; (*b*) quasi dicat: Dicitis mihi: *Si tu es* Rex *Christus, dic nobis*: sed *loquor* ego; idest, dico vobis veritatem; *& vos non creditis*. Luc. XXII. 67. „ Si dixero, non credetis &c. " Secundo quod non credunt operibus eius; & quantum ad hoc dicit: *Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me*. Ubi primo ostendit incredulitatem eorum ad ipsa opera; secundo incredulitatis rationem, ibi, *Quia vos non estis ex ovibus meis*. Quantum ad primum dicit: *Opera quae ego facio*; quasi dicat: Nec a solo verbo suaderi potestis, ut vos fileatis; sed nec etiam a tot operibus quae ego facio *in nomine Patris mei*, idest ad gloriam eius; *haec testimonium perhibent de me*: (*c*) quia scilicet non possunt nisi a Deo fieri: unde ex eis manifeste apparet quod a Deo veni. Matth. XII. 33. „ Unaquaeque arbor ex fructu eius cognoscitur. " Supra V. 36. *Opera quae ego facio, testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis*. Infra XII. 37. *Cum ergo tanta signa fecisset, non crediderunt ei*. Et ideo sunt excusabiles. Infra XV. *Si opera non fecissem in eis quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt me, & Patrem meum*. Ratio autem incredulitatis eorum, est separatio eorum ab ovibus Christi: unde dicit: *Ideo non creditis, quia non estis ex ovibus meis*. Circa hoc

(a) *Al. deest* templum. (b) *Al. omittitur* quasi dicat. (c) *Al.* quae.

hoc tria facit. Primo ponit eorum exclusionem a consortio ovium Christi; secundo ostendit ovium dignitatem, ibi, *Oves meæ vocem meam audiunt &c.* tertio probat quoddam quod dixerat, scilicet quod non rapiet quisquam oves suas de manu sua, ibi, *Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est*. Separationem eorum ab ovibus suis ponit, dicens: *Vos non estis ex ovibus meis*, scilicet prædestinati ad credendum, sed præsciti ad æternum interitum. Hoc enim ipsum quod credimus, est nobis a Deo. Phil. I. 29. „ Vobis datum „ est non solum ut in ipsum credatis, sed „ etiam ut pro illo patiamini. " Ephes. II. 8. „ Gratia salvati estis, & non ex vobis: Dei „ donum est. " Quod quidem nulli datur nisi cui præparatum est ab æterno; & ideo illi soli credent in ipsum qui ad hoc ordinati sunt a Deo per æternam prædestinationem. Act. XIII. 48. „ Crediderunt quot„ quot præordinati erant ad vitam æter„ nam. " Et eiusdem XV. 11. „ Per gratiam „ Domini nostri Iesu Christi credimus sal„ vari. "

Sed numquid debet dici alicui, quod non sit prædestinatus? Videtur quod non: cum enim nullus possit salvari nisi prædestinatus, si alicui dicatur, quod non est prædestinatus, videtur cogi ad desperationem. Ergo Dominus dicens Iudæis: *Non creditis, quia non estis ex ovibus meis*, cogebat eos desperare.

Responsio. Dicendum, quod (a) in illa turba erat aliquid commune omnibus, scilicet quod non erant præordinati a Deo ad tunc credendum: aliquid speciale, quod aliqui ex eis præordinati erant ad credendum in posterum: unde & postea crediderunt, ut habetur Act. II. quod crediderunt (b) ex eis una die tria millia: aliqui autem qui non erant ad hoc præordinati. Non ergo (c) repugnabat spei, dicere in turba in qua aliqui erant præordinati ad credendum in posterum, quod non essent ex ovibus: quia nullus de se determinate hoc poterat suspicari. Repugnasset autem spei, si hoc alicui (d) personæ determinate dixisset.

Dignitatem autem ovium suarum ponit dicens: *Oves meæ vocem meam audiunt &c.* ubi quatuor ponit. Duo ex parte nostra, quæ nos facimus quantum ad Christum; & duo ex parte Christi, quæ ipse facit in nobis, vicissim sibi (e) correspondentia. Primum er o quod nos facimus est obedientia ad Christum; & quantum ad hoc dicit: *Oves meæ*, scilicet per prædestinationem, *vocem meam audiunt*, credendo, & præceptis meis obediendo. Psal. XCIV. 8. „ Hodie si vocem „ eius audieritis, nolite obdurare corda ve„ stra. " Secundum quod facit Christus, primo (f) correspondens, est eius dilectio, & approbatio; & quantum ad hoc dicit: *Et ego cognosco eas*; idest, diligo, & approbo. I. Tim. II. 19. „ Novit Dominus qui sunt „ eius. " Quasi dicat: Hoc ipsum quod me audiunt est per hoc quod *ego eas cognosco*, ab æterno eligendo.

Sed si aliter non potest credere quis nisi detur ei a Deo, videtur quod infidelitas non sit alicui imputanda. Ad quod dicendum est, quod ideo eis imputatur, quia in eis est causa quare eis non datur. Sicut (g) ego non possum videre lumen nisi illuminarer a sole; si autem clauderem oculos, non viderem lumen: quod non esset ex parte solis, sed ex parte mea, qui claudendo oculos, præbeo causam ut non illuminer. Peccatum autem est causa quare non (h) illuminamur a Deo per fidem; puta originale, vel in aliquibus actuale: quæ quidem causa in omnibus est: unde omnes illi qui deseruntur, iusto Dei iudicio deseruntur, & illi qui eliguntur, ex Dei miseratione assumuntur.

Tertium, quod est ex parte nostra, est imitatio ad Christum; & quantum ad hoc dicit, *Et sequuntur me*. Iob XXIII. 11. „ Vestigia „ eius secutus est pes meus. " I. Petr. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis re„ linquens exemplum, ut sequamini vestigia „ eius. " Quartum correspondens ex parte Christi est præmii retributio; & quantum ad hoc dicit: *Et ego vitam æternam do eis*; quasi dicat: Ipsi me sequuntur, hic mansuetudinis, & innocentiæ viam incedendo; & ego faciam quod postea me sequentur, ad gaudia vitæ æternæ intrando. Hoc autem præmium ostendit Dominus esse indeficiens, tripliciter. Nam aliquid potest deficere tripliciter. Primo quidem ex natura ipsius, puta si sit corruptibile; sed præmium istum quantum ad naturam suam incorruptibile est: unde dicit: *Vitam æternam do eis*, quæ est fruitio incorruptibilis, & immortalis Dei. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. Et, ut dicit Augustinus, ista sunt pascua de quibus supra dixerat: & pascua bona vita æterna dicitur: quia ibi nulla herba arescit, totum viret. Secundo potest deficere ex defectu recipientis, dum recipiens deficit, & dum male custodit; sed hoc non continget in illo præmio: unde dicit: *Et non peribunt in æternum*, scilicet oves:

(a) *Al. deest* in. (b) *Al.* ex Iudæis. (c) *Al.* repugnabat dicere in qua &c. (d) *Al. omittitur* personæ. (e) *Al.* correspondentia ad Christum. (f) *Al.* correspondent huic. (g) *Al.* ergo. (h) *Al.* illuminatur.

ves: quod est contra Origenem, qui dixit, quod quandoque Sancti qui sunt in gloria, peccare poterunt. Sed Dominus dixit: *Non peribunt*, quia in æternum conservabuntur. Apoc. III. 12. „ Qui vicerit, faciam eum „ columnam in templo Dei mei, & foras „ non egredietur amplius. " Tertio potest deficere ex violentia rapientis: forte enim neque Adam exclusus fuisset, nisi affuisset seductor: in vita autem æterna hoc non erit: unde dicit: *Et non rapiet eas*, scilicet oves, *quisquam de manu mea*, idest protectione, & pietate mea. Sap. III. 1. „ Iustorum animæ „ in manu Dei sunt. " Ut enim dicit Augustinus, „ ibi neque lupus rapit, neque fur „ tollit, neque latro interficit. "

(e) Hic probat quod supra de dignitate ovium dixerat, scilicet quod non rapiet eas quisquam de manu mea, tali ratione. Illud quod est in manu Patris mei nullus potest rapere; sed eadem est manus Patris, & mea: ergo illud quod est in manu mea, etiam nullus potest rapere. Circa hoc tria facit. Primo ponit minorem, manifestando communicationem divinitatis a Patre sibi traditæ, cum dicit: *Pater quod dedit mihi*, scilicet per æternam generationem, *maius omnibus est*: nam supra v. 26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit habere vitam in semetipso*. Item *maius est*, potestate. Supra v. 27. *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est*. Item *maius est*, reverentia & honore. Philip. II. 9. „ Dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne „ genu flectatur. " *Maius est* ergo *omnibus*, *quod dedit mihi Pater*, ut scilicet sim Verbum eius, sim unigenitus eius, sim splendor lucis eius. Secundo ponit excellentiam potestatis paternæ, quod pertinet ad maiorem, cum dicit: *Et nemo potest rapere*, idest per violentiam auferre, vel per ignorantiam surripere, *de manu*, idest de potestate, *Patris mei*, vel a me, qui sum virtus paterna; quamvis melius dicatur de potestate Patris, quam a me, ut Augustinus dicit. Ideo autem *nemo potest rapere de manu Patris*, quia ipse fortissimus est, cui non potest fieri violentia, & sapientissimus, in quem non cadit ignorantia. Iob IX. 4. „ Sapiens corde est, & fortis robore &c. " Tertio ponit unitatem sui ad Patrem, ex qua sequitur conclusio: unde dicit: *Ego, & Pater unum sumus*; quasi dicat: Ideo *non rapiet eas quisquam de manu mea*, quia *ego, & Pater unum sumus*, scilicet unitate essentiæ. Nam eadem est natura Patris, & Filii.

Per hoc autem excluditur duplex error, scilicet Arrii, qui dividebat essentiam, & Sabellii, qui confundebat personas: ut sic & a Charibdi, & a Scilla liberemur. Nam per hoc quod dicit *unum*, liberat te ab Arrio: nam si unum, non ergo diversum. Per hoc autem quod dicit *sumus*, liberat a Sabellio: si enim *sumus*, ergo Pater, & Filius est alius, & alius.

Sed hoc Arriani, impietatis suæ mendacio, negare contendunt, dicentes, quod creatura aliquo modo est unum cum Deo: unde & hoc modo Filius potest esse unum cum Patre. Sed hoc patet esse falsum ex tribus. Primo ex ipso modo loquendi. Manifestum est enim quod unum dicitur sicut ens: unde sicut aliquid non dicitur ens simpliciter, nisi secundum substantiam, ita nec unum nisi secundum substantiam, vel naturam. Simpliciter autem dicitur aliquid quod nullo addito dicitur. Quia ergo hoc simpliciter dicitur, *Ego, & Pater unum sumus*, nullo alio addito; manifestum est quod sunt unum secundum substantiam, & naturam. Numquam autem invenitur quod Deus, & creatura sint unum sine aliquo addito, sicut illud I. Corinth. VI. 17. „ Qui adhæret Deo, unus spiritus est. " Ergo patet quod Filius Dei non est unum cum Patre, ut creatura. Secundo ex his quæ supra dixerat, scilicet *Quod dedit mihi Pater, maius omnibus est*: & postea concludit: *Ego, & Pater unum sumus*; quasi dicat: Intantum unum sumus inquantum dedit mihi id quod maius est omnibus. Tertio patet ex sua intentione: nam Dominus probat quod non rapiet eas quisquam de manu sua, per hoc quod nemo potest rapere de manu Patris eius: quod non sequeretur si potestas eius esset minor quam potestas Patris. Unum ergo sunt Pater, & Filius natura, honore, & virtute.

LECTIO VI.

(a) Sustulerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Propter quod eorum opus me lapidatis?

(b) Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.

(c) Re-

(c) Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia Ego dixi, Dii estis?

(d) Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?

(e) Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre.

(f) Quærebant ergo eum apprehendere, & exivit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic: & multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant: & multi crediderunt in eum.

(a) Posita doctrina Christi, hic consequenter ponitur effectus doctrinæ eius in Iudæis. Et primo redarguit eorum sævitiam; secundo excludit a se, impositam blasphemiam, ibi, *Responderunt ei Iudæi*: tertio declinat eorum pertinaciam, ibi, *Quærebant ergo eum apprehendere*. Circa primum duo facit. Primo ponitur Iudæorum sævitia, qua excandescebant ad Christum lapidandum: unde dicit: *Sustulerunt lapides Iudæi, ut iacerent in eum*. Quia enim duri erant, & profunda Domini verba intelligere non poterant, lapidibus similes ad lapides currunt. Psal. cxix. 7. „ Dum loquebar illis, impugnabant me gratis. " Secundo cum subdit, *Multa bona opera ostendi vobis*, reprehendit Dominus ipsorum sævitiam: & primo commemorat eis exhibita beneficia; secundo reprehendit ipsorum sævitiam. Commemorat autem beneficia quæ eis exhibuit in sanitatibus infirmorum, in exhibitione doctrinæ, & miraculorum: unde *respondit eis, dicens*: *Multa bona opera ostendi vobis*, scilicet sanando, prædicando, miracula faciendo: Marc. vii. 37. „ Bene omnia „ fecit: " *ex Patre meo*, cuius gloriam per omnia quæsivi. Supra viii. 50. *Gloriam meam non quæro, sed eius qui misit me*. Sævitiam reprehendit dicens: *Propter quod eorum opus me lapidatis?* quasi dicat: Benefactorem oportebat honorare, non lapidare. Simile dicitur Hier. xviii. 20. „ Numquid redditur pro bo„ no malum? "

(b) Hic Dominus excusat se de blasphemia. Et primo ponitur blasphemiæ impositio a Iudæis; secundo eius excusatio a Christo, ibi, *Respondit eis Iesus*: *Nonne scriptum est in lege vestra? &c.* Dicit ergo quantum ad primum: *De bono opere non te lapidamus &c.* Ubi quinque consideranda occurrunt. Primum quidem videtur pertinere ad motivum lapidationis, quod est blasphemia. Præcipitur enim Levit. xxiv. 14. quod blasphemi lapidentur. „ Educ (inquit) blasphemum extra castra, & „ ponant omnes qui audierunt, manus suas „ super caput eius, & lapidet eum populus „ universus. " Et quantum ad hoc dicunt: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia*. Secundum, quod specificant ipsam blasphemiam: nam blasphemia est non solum attribuere Deo quod sibi non convenit; sed etiam attribuere alteri quod solius Dei est: sicut blasphemia est non solum dicere Deum esse corpus, sed etiam dicere aliquam creaturam creare posse. Marc. ii. 7. dicebant: „ Hic blasphemat. Quis potest dimittere pec„ cata nisi solus Deus? " Dicebant ergo Iudæi Dominum blasphemum esse, non primo modo, sed usurpando sibi quæ divinitatis propria erant: unde dicebant: *Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Tertium est quod Iudæi melius quam Arriani intellexerunt verbum Christi, quod dixerat, *Ego, & Pater unum sumus*. Ideo irati sunt, quoniam intellexerunt (a) non posse dici, *Ego, & Pater unum sumus*, nisi ubi est æqualitas Patris, & Filii: & hoc est quod dicunt: *Facis teipsum Deum*, ostendendo verbis tuis quod Deus sis; quod non est verum, *cum sis homo*. Quartum est quod tanta est distantia Dei & hominis, quod incredibile eis erat quod idem qui est homo, esset Deus: unde signanter dicunt: *Quia homo cum sis, facis teipsum Deum*. Quamvis ab ista incredulitate removeri possent per hoc quod dicitur in Psal. viii. 5. „ Quid est „ homo quod memor es eius, aut filius hominis „ quoniam visitas eum? " Habac. 1. 5. „ Opus ego „ facio in diebus vestris quod nemo credet „ cum narrabitur; " idest opus incarnationis excedens omnem mentem. Quintum est quod in suis verbis sibi ipsis contrariantur: nam ex una

(a) *Al.* non posse dici, nisi &c.

una parte confitentur Christum bona opera facere, dicentes: *De bono opere non te lapidamus*: (a) ex alia imponunt ei blasphemiam, scilicet quod sibi falso usurpet honorem Dei: quæ quidem contraria sunt: non enim ex Deo miracula posset facere, si Deum blasphemaret: quia, ut dicitur Matth. VII. 18. „ non „ potest arbor bona fructus malos facere, nec „ arbor mala bonos fructus facere: " quod maxime locum habet in Christo.

(c) Hic excludit a se, impositam blasphemiam: & primo ponit suam excusationem; secundo ostendit veritatem, ibi, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*. Excusat autem se per auctoritatem: unde primo ponit auctoritatem Scripturæ; secundo aperit eis intellectum; tertio ex hoc concludit propositum. Dicit ergo: *Respondit eis Iesus*: *Nonne scriptum est in lege vestra*, scilicet in Psal. LXXXI. 6. *Ego dixi, Dii estis*?

Ubi sciendum est, quod lex tripliciter accipitur in Scriptura. Quandoque quidem universaliter pro toto veteri testamento, secundum quod continet quinque libros Moysi, Prophetas, & Agiographa: & hoc modo accipitur hic *In lege vestra*, idest in veteri testamento; cum scriptum sit in Psalmis: quod ideo dicitur lex, quia totum vetus testamentum habetur pro auctoritate legis. Aliquando accipitur lex prout dividitur contra Prophetas, (b) Psalmos, & Agiographa: & sic accipitur Luc. ult. 24. „ Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege, (c) & Prophetis, & Psalmis de me. " Aliquando autem accipitur prout lex dividitur contra Prophetas. Et sic Psalmi, & alii libri veteris testamenti, præter Penthateucum, includuntur sub Prophetis, eo quod spiritu prophetico edita sit Scriptura veteris testamenti: & hoc modo accipitur Matth. XXII. 40. „ In his „ duobus mandatis tota lex pendet, & Pro„ phetæ. " Sic ergo scriptum est: *Ego dixi, Dii estis*.

Unde sciendum est, quod hoc nomen Deus tripliciter accipitur. Aliquando enim significat ipsam divinam naturam; & sic dicitur singulariter solum. Deut. VI. 4. „ Audi Israel, „ Dominus Deus tuus unus est. " Quandoque autem dicitur Deus nuncupative; & hoc modo dicuntur idola dii. Psal. XCV. 5. „ Omnes dii gentium dæmonia. " Quandoque autem dicitur aliquis Deus (d) participatione aliqua divinitatis, seu excellentioris virtutis divinitus infusæ: & hoc modo & iudices dicuntur dii in Scriptura. Exod. XXII. 8. „ Applicabis eos ad deos, " idest ad iudices. Et Exod. XXII. 28. „ Diis non detrahes, " idest prælatis. Et hoc modo accipitur hic hoc nomen Deus, cum dicit: *Ego dixi, Dii estis*, idest participantes aliquam virtutem divinam supra humanam.

(d) Consequenter cum dicit, *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est &c.* aperit sensum auctoritatis prædictæ; quasi dicat: Ideo vocavit eos deos inquantum participant aliquid divinitatis secundum participationem sermonis Dei ad eos facti: nam ex sermone Dei homo aliquam participationem divinæ virtutis & puritatis consequitur. Infra XV. 3. *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Et Exod. XXXIV. dicitur, quod splendida facta est facies Moysi ex consortio sermonis Domini. Ex his autem quæ prædicta sunt, posset sic argumentari. Manifestum (e) est quod aliquis ex participatione Verbi Dei fit Deus participative; sed non fit aliquid participative hoc nisi ex participatione eius quod est per essentiam suam tale: puta non fit participative ignis nisi participatione ignis per essentiam: ergo non fit aliquid participative Deus nisi ex participatione eius qui est Deus per essentiam: ergo Verbum Dei, scilicet ipse Filius, cuius participatione aliquis efficitur deus, est Deus per essentiam. Sed Dominus voluit humanius magis quam sic profunde contra Iudæos arguere. Dicit autem: *Et non potest solvi Scriptura*: ut ostendat irrefragabilem Scripturæ veritatem. Psal. CXVIII. 89. „ In æternum, Domine, per„ manet verbum tuum. " Consequenter cum dicit, *Quem Pater sanctificavit &c.* concludit propositum. Quod quidem si, secundum Hilarium, referamus ad Christum, secundum quod est homo, tunc est sensus: Homines aliqui dicuntur dii sola participatione sermonis Dei: quomodo ergo dicitis *quia blasphemas*; idest, reputatis blasphemiam, quod ille homo dicatur Deus qui est unitus Verbo Dei in persona? Et ideo dicit: *Quem Pater sanctificavit*. Licet enim omnes qui sanctificantur, Deus sanctificet: infra XVII. 17. *Sanctifica eos in veritate*: Christum tamen specialiter sanctificavit: nam alios sanctificat ut sint filii adoptivi: Rom. VIII. 15. „ Accepistis spiritum „ adoptionis filiorum: " Christum autem sanctificavit ut esset Filius Dei per naturam, unitus in persona Verbo Dei: quod hæc verba ostendunt dupliciter. Primo per hoc quod dicit, *Quem Pater sanctificavit*. Si enim ut Pater sanctificat, manifestum est quod sanctificat ut Filium. Rom. I. 4. „ Qui prædestinatus „ est Filius Dei (f) in virtute secundum spi„ ri-

(a) *Al.* ex alia parte. (b) *Al.* Psalmographos. (c) *Al. omittitur* & Prophetis. (d) *Al.* per participationem divinitatis. (e) *Al.* est autem. (f) *Al. deest* in.

„ ritum sanctificationis. " Secundo per hoc quod dixit: *Et misit in mundum*. Mitti enim in aliquem locum, non convenit alicui rei nisi ante fuerit quam ibi esset: ergo ille quem Pater misit in mundum, scilicet visibiliter, est Filius Dei, qui præexistit visibili visioni: quia, ut dicitur supra 1. 10. *In mundo erat, & mundus per* (*a*) *ipsum factus est*. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum*. Hunc ergo quem Deus misit in mundum, *vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum*? quasi dicat: Multo magis possum hoc dicere, qui sum unitus Verbo in persona, quam illi *ad quos sermo Dei factus est*.

Sed unde Iudæi habuerunt quod Christus esset Filius Dei? Non enim hoc Dominus expresse dixit. Ad quod dicendum est, quod licet Dominus hoc expresse non dixerit, nihilominus tamen ex verbis quæ dixit, scilicet *Ego, & Pater unum sumus*; & *Quod dedit mihi Pater, maius omnibus est*: intellexerunt eum accepisse naturam a Patre, & esse unum in natura cum eo. Hoc autem, scilicet accipere eamdem naturam ab aliquo, & esse, habet rationem filiationis.

Si autem hoc quod dicit, *Pater sanctificavit*, referamus, secundum Augustinum, ad Christum inquantum est Deus; tunc est sensus: *Quem pater sanctificavit*; idest, sanctum ab æterno genuit. Sed alia quæ sequuntur, eodem modo exponenda sunt, secundum quod Hilarius exponit. (*b*) Tamen melius exponitur, si referatur (*c*) totum ad Christum inquantum homo.

(e) Consequenter cum dicit, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*, probat veritatem dictorum; quasi diceret: Licet sim homo tantum, secundum reputationem vestram, tamen non blasphemo dicens me vere Deum, quia verissime sum. Unde circa hoc duo facit. Primo proponit argumentum operum; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre*. Circa primum duo facit. Primo dicit, quod sine operibus essent excusabiles. Et dicit: *Si non facio opera Patris mei*, eadem scilicet quæ ipse facit, & eadem virtute, & potestate, *nolite credere mihi*. Supra V. 19. *Quæcumque Pater facit, hæc & Filius similiter facit*. Secundo quod ex ipsis operibus convincuntur, dicens: *Si autem facio*, scilicet eadem opera quæ Pater facit, *si mihi*, qui filius hominis appareo, *non vultis credere, operibus credite*; idest, ipsa opera demonstrant quod ego sum Filius Dei. Infra V. 24. *Si opera non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Consequenter infert conclusionem intentam, dicens: *Ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre*. Nullum enim tam evidens indicium de natura alicuius rei esse potest quam illud quod accipitur ex operibus eius. Evidenter ergo cognosci potest de Christo, & credi quod sit Deus, per hoc quod facit opera Dei: & ideo dicit: Ex ipsis operibus convincam, *ut cognoscatis, & credatis*, quod oculis vestris videre non potestis, scilicet *quia Pater in me est, & ego in Patre*. Infra XIV. 10. *Ego in Patre, & Pater in me est*. Quod intelligendum est per unitatem essentiæ: & quasi idem est *Pater in me est, & ego in Patre*: & *Ego, & Pater unum sumus*. Hilarius autem hoc bene exponit dicens, quod differentia est inter Deum & hominem: nam homo cum sit compositus, non est sua natura; Deus autem cum sit simplicissimus, est suum esse, & sua natura. In quocumque ergo est natura Dei, ibi est Deus. (*d*) Cum ergo Pater est Deus, & Filius est Deus; ubicumque est natura Patris, ibi est Pater; & ubicumque est natura Filii, ibi est Filius. Cum ergo natura Patris sit in Filio, & e converso: ergo Pater est in Filio, & e converso. Sed, ut dicit Augustinus, licet Deus sit in homine, & homo in Deo, ut dicitur I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo „ manet, & Deus in eo: " non est intelligendum per essentiæ unitatem; sed homo in Deo est, idest sub divina cura & protectione, & Deus in homine per similitudinem suæ gratiæ. Unigenitus autem Filius est in Patre, & Pater in illo tamquam æqualis.

(f) Hic Dominus (*e*) declinat Iudæorum pertinaciam. Et primo ostendit ipsorum pertinaciam; secundo declinat eam; tertio ostendit effectum declinationis. Pertinaciam autem ostendit per hoc quod post tot veritatis documenta, post tot miraculorum, & mirabilium operum argumenta, adhuc in malitia perseverant: unde *quærebant eum apprehendere*: non ad credendum, & intelligendum, sed ad sæviendum, & ad nocendum: nam quia æqualitatem sui ad Patrem evidentius expresserat, magis concitati fuerunt. Hier. VIII. 5. „ Apprehenderunt mendacium, & no- „ luerunt reverti. " Declinat autem eorum sævitiam Dominus exiens ab eis: unde dicit: *Exivit de manibus eorum*. Ubi primo ostenditur quomodo eos dimisit, scilicet exeundo de manibus eorum: & hoc propter duo. Primo ut ostenderet se non posse detineri nisi quando volebat. Luc. IV. 30. „ Iesus transiens per „ me-

(a) Al. *Ipsum*. (b) *Al.* cum. (c) *Al. omittitur* totum. (d) *Al.* Cum ergo Pater est Deus, ubicumque est natura Patris &c. (e) *Al.* inclinat.

„ medium illorum ibat. "Supra eodem: *Nemo tollit a me animam meam; sed ego ponam a meipso*. Secundo ut daret nobis exemplum declinandi malorum sævitiam, quando sine periculo fidei fieri potest. Eccli. VIII. 14. „ Ne „ stes contra faciem contumeliosi. " Secundo ostenditur (*a*) quo exiens ierit: unde dicit: *Et abiit iterum trans Iordanem, in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primum*. Cuius quidem mystica causa est, quod aliquando iturus esset per Apostolos suos ad gentes convertendas. Causa vero litteralis est duplex. Una, quia locus erat vicinus Hierusalem, & iam imminebat tempus passionis: unde nolebat se elongare. Secunda, ut reducat ad memoriam testimonium quod illic perhibuit Ioannes, dicens (supra I. 29.) *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*: (*b*) & testimonium Patris, & Filii Christo perhibitum in baptismo. Effectus autem declinationis fuit conversio turbarum ad fidem: quæ quidem conversio describitur quantum ad tria. Quantum ad operationis imitationem: unde dicit: *Et multi venerunt ad eum*, scilicet per imitationem operum. Matth. XI. 28. „ Venite ad me „ omnes qui laboratis, & onerati estis; & „ ego reficiam vos. " Secundo quantum ad oris confessionem: unde *& dicebant quia Ioannes quidem nullum fecit signum*. Ubi primo confitentur eminentiam Christi ad Ioannem: unde dicebant, *quia Ioannes fecit nullum signum*. Cuius quidem ratio fuit, quia Ioannes missus fuit ut testis Christi: unde oportebat quod fieret fide dignus, & testimonium eius ostenderetur verum: quod quidem fit convenienter per sanctitatem vitæ: Christus autem venit ut Deus; & ideo oportebat quod ostenderet in se signa potestatis divinæ: & ideo Ioannes vitæ sanctitate pollebat; Christus autem cum hoc exercebat etiam opera potestatem divinam manifestantia. Hic etiam mos servabatur apud antiquas potestates, quod in præsentia potestatis maioris minor potestas non utebatur suæ potestatis insigniis: unde in præsentia Dictatoris Consules insignia deponebant. Non ergo decens fuit ut Ioannes, qui minoris potestatis erat, utpote præcursor, & testis, in Christi præsentia, divinæ potestatis insigniis uteretur; sed solum Christus. Secundo confitentur veritatem testimonii Ioannis de Christo: unde dicebant: *Omnia enim quæ dixit Ioannes de hoc*, scilicet de Christo, *erant vera*; quasi dicerent: Etsi nullum signum fecerit Ioannes, tamen de Christo omnia veraciter dixit. Tertio (*c*) manifestat cordis fidem: unde dicit: *Et multi crediderunt in eum*. Ut Augustinus dicit, Christum apprehenderunt permanentem, quem Iudæi volebant apprehendere descendentem, quia per lucernam ad diem venerant: Ioannes enim lucerna erat, (*d*) & diei testimonium perhibebat.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO I.

(a) ERat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur.

(b) Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur.

(c) Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

(d) Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum.

(a) SUpra Dominus virtutem suam vivificativam ostendit verbo; hic confirmat eam miraculo, quemdam mortuum, scilicet Lazarum, suscitando. Et primo ponitur Lazari infirmitas; secundo ipsius iam mortui suscitatio, ibi, *Ut audivit*; tertio subiungitur suscitationis effectus, ibi, *Multi ergo ex Iudæis .... crediderunt in eum*. Circa primum tria facit. Primo ponitur Lazari ægrotatio; secundo languoris denuntiatio, ibi, *Miserunt ergo sorores eius ad eum*; tertio assignatur præmissorum ratio, ibi, *Audiens autem Iesus dixit*

(a) *Al.* quomodo. (b) *Forte*, & testimonium Patris Filio Christo perhibitum. (c) *Al.* confitentur. (d) *Al.* & Dei.

xit eis &c. Circa primum tria facit. Primo describit personam ægrotam; secundo languentis locum; tertio personam coniunctam. Persona ægrota est Lazarus: unde dicit: *Erat quidam languens Lazarus*. Per hunc fidelis signatur, qui in Deo sperat, & tamen patitur infirmitatem peccati: de qua dicitur in Psal. vi. 3. „ Miserere mei Domine, quo„ niam infirmus sum. “ Lazarus enim interpretatur auxiliatus a Domino: unde eum significat qui spem habet divini auxilii. Psal. cxx. 1. „ Auxilium meum a Domino. “ Locus infirmi erat Bethania: unde dicit: *A Bethania de castello Mariæ, & Marthæ*: quæ quidem Bethania villa quædam erat prope Hierusalem, ubi Dominus consueverat frequenter hospitari, ut frequenter supra dictum est; & interpretatur domus obedientiæ. Per quod datur intelligi, quod si infirmus sit Deo obediens, potest ab eo de facili curari; sicut infirmus obediens medico, facilius ab eo beneficium consequitur sanitatis. IV. Reg. v. 13. dixerunt servi Naaman ad eum: „ Pater, & „ si rem grandem dixisset tibi Propheta, „ facere debuisses. “ Ista Bethania castellum erat Mariæ, & Marthæ sororum Lazari: per quas duplex vita signatur, activa scilicet, & contemplativa: ut sic per hoc detur intelligi quod per obedientiam homo perfectus redditur in vita activa, & contemplativa. Persona coniuncta erat Maria: unde dicit: *Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento*. Quia enim mentionem fecerat de Maria, & plures mulieres huius nominis erant; ideo ne erremus ex nomine, notificat eam ex notissima actione, dicens: *Quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis*. De hac autem Maria diversitas quædam est inter Sanctos. Quidam enim dicunt, ut Hieronymus, & Origenes, quod hæc Maria coror Lazari non est eadem cum illa quæ peccatrix erat, de qua dicitur Luc. vii. 37. quod „ attulit alabastrum unguenti, & stans re„ tro secus pedes eius, lacrymis cœpit riga„ re pedes eius, & capillis capitis sui ter„ gebat. “ Unde, sicut dicit Chrysostomus, hæc non fuit illa meretrix, quæ in Luca legitur: hæc enim honesta fuit, & studiosa circa susceptionem Christi: nam peccatricis illius nomen tacetur. Potuit autem Maria ista erga Christum tempore suæ passionis ex devotione, & speciali dilectione simile opus fecisse, quod fecit ei peccatrix illa diligens, & compuncta: quod quidem factum hic ab Evangelista propter Mariæ nominis magnitudinem per anticipationem recitatur. Quidam alii, sicut Augustinus, & Gregorius, dicunt, quod hæc eadem Maria de qua hic agitur, est illa peccatrix de qua agitur Luc. vii. Et argumentum huius ex hoc verbo Augustinus assumit: nam hic Evangelista dicit antequam Maria ungeret Dominum unguento, quia illud fuit imminente passione. Infra xii. 3. ubi dicitur: *Maria ergo sumpsit libram unguenti nardi pistici pretiosi, & unxit pedes Iesu*. Unde dicit quod hoc quod hic dicit Evangelista de ea factum, recitatur Luc. vii. Ambrosius autem utramque partem tenet. Secundum ergo opinionem Augustini, manifestum est quod peccatrix illa de qua dicitur in Luca, est Maria ista. *Cuius frater Lazarus infirmabatur*; idest, miserandum corpus eius fornaceis febribus alendum edax incendium assumebat.

(b) Hic ponitur infirmitatis denuntiatio a sororibus Lazari, quæ languenti aderant, & casu dolentes iuvenis ægrotantis, *miserunt ad eum*, scilicet Iesum, *dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur*. In qua quidem denuntiatione tria consideranda occurrunt. (a) Unum est quod amici Dei quandoque corporaliter affliguntur: unde non est signum quod aliquis non sit amicus Dei, si aliquando corporaliter affligatur, sicut Eliphaz (b) contra Iob falso arguit, Iob iv. 7. „ Recordare, ob„ secro, quis umquam innocens periit, aut „ quando recti deleti sunt. “ Et ideo dicunt: *Domine, ecce quem amas infirmatur*. Prov. iii 12. „ Quem diligit Dominus corri„ pit, & quasi pater in filio complacet si„ bi. “ Secundum est quod non dicunt: Domine veni, sana eum; sed tantum infirmitatem exponentes, dicunt, *Infirmatur*. In quo signatur quod sufficit amico tantum necessitatem exponere, absque alicuius petitionis additamento: nam amicus cum velit bonum amici sicut bonum suum, sicut solicitus est ad repellendum malum suum, ita & ad repellendum malum amici sui. Et hoc maxime verum est de eo qui verissime diligit. Psal. cxliv. 6. „ Custodit Dominus diligentes se. “ Tertium est quod istæ duæ sorores desiderantes curationem fratris languidi, non venerunt personaliter ad Christum, sicut paralyticus, Luc. v. Et Centurio, Matth. viii. & hoc propter confidentiam, quam habebant ad Christum (c) ex speciali dilectione, & familiaritate quam Christus erga eas ostenderat: & forte a luctu detinebantur, ut Chrysostomus dicit. Eccli. vi. 11. „ Amicus si permanserit fixus, erit tibi coæqualis, & in do„ mesticis tuis fiducialiter aget. “

(c) Hic

(a) Al. Unum est quod non est in signum &c, (b) Al. supra. (c) Al. ex familiari.

(c) Hic ponitur præmissorum ratio: & primo ratio ipsius infirmitatis; secundo quare sorores eius non venerunt ad Christum, secundum Augustinum, ibi, *Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum*. Ratio autem infirmitatis est glorificatio Filii Dei: unde dixit: *Dixit eis Iesus: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei*.

Ubi sciendum est, quod infirmitatum corporalium quædam sunt ad mortem; quædam autem non. Illæ autem sunt ad mortem quæ ad aliquid aliud non ordinantur. Nam omnia mala pœnæ ex divina providentia infliguntur. Amos III. 6. „ Si est malum in civita„ te quod Dominus non faciat. " Mali vero culpæ Deus ultor est, non tamen auctor. Omnia autem quæ a Deo sunt, ordinata sunt; & ideo omnia mala pœnæ ad aliquid ordinantur: quædam ad mortem, quædam ad aliquid aliud. Hæc autem infirmitas non est ordinata ad mortem, sed ad gloriam Dei.

Sed numquid non fuit mortuus Lazarus ex hac infirmitate? Videtur quod sic. Alias non fœteret quatriduanus in monumento, nec resuscitatio fuisset miraculosa. Responsio. Dicendum, quod infirmitas hæc non fuit ordinata ad mortem, ut ad finem ultimum, sed propter aliud, ut dictum est, ut scilicet ipse qui resuscitatus fuit, quasi castigatus, iuste viveret ad Dei gloriam; & populus Iudæus videns miraculum, converteretur ad fidem. Psal. CXVII. 18. „ Castigans castigavit me Do„ minus, & morti non tradidit me. " Unde sequitur: *Sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam*. Ubi, secundum Chrysostomum, ly *pro*, & ly *ut* non tenentur causaliter, sed consecutive. Non enim ideo infirmatus est ut ex hoc Deus glorificaretur; sed aliunde quidem infirmitas hæc venit, & ex ea consecutum est hoc ut glorificaretur Filius Dei, inquantum eum resuscitando, usus est ea ad gloriam Dei. Hoc autem uno quidem modo veritatem habet, sed alio modo non: potest enim infirmitatis Lazari duplex causa considerari. Una naturalis; & secundum hanc verificatur dictum Chrysostomi: quia infirmitas Lazari secundum causam naturalem non ordinabatur ad resuscitationem. Alia causa potest considerari divina providentia; & tunc non habet veritatem dictum Chrysostomi: nam ex divina providentia (a) huiusmodi infirmitas ordinabatur ad gloriam Dei. Et secundum hoc ly *pro*, & ly *ut* tenentur causaliter; quasi dicat: *Sed pro gloria Dei*: quia licet ad hoc non ordinaretur ex intentione causæ naturalis, ordinabatur tamen ex intentione divinæ providentiæ ad gloriam Dei, inquantum facto miraculo crederent homines in Christum, & vitarent veram mortem. Unde dicit: *Ut glorificetur Filius Dei per eam*. Hic manifeste Dominus Filium Dei se nominat: nam ipse glorificandus erat in resuscitatione Lazari, (b) quia ipse est verus Deus. I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Filio eius. "Supra IX. 3. *Neque hic peccavit, neque parentes eius; sed ut manifestentur opera Dei in illo*.

(d) Hic, secundum Augustinum, Evangelista assignat rationem quare duæ sorores non venerunt ad Christum: quæ scilicet sumitur ex confidentia specialis dilectionis: unde dicit: *Diligebat autem Iesus Martham, & Mariam sororem eius, & Lazarum*. Quippe qui tristium consolator erat, sorores tristes diligebat; & qui languentium salvator erat, languidum, & mortuum Lazarum diligebat. Deut. XXXIII. 3. „ Dilexit populos: omnes san„ cti in manu illius sunt. "

LECTIO II.

(a) UT ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

(b) Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum.

(c) Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare; & iterum vadis illuc?

(d) Respondit Iesus: Nonne duodecim horæ sunt diei?

(e) Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt.

(f) Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

(a) HIc agitur de mortui resuscitatione: & primo ponitur resuscitandi propositum; secundo subditur suscitationis ordo, ibi, *Venit itaque Iesus &c.* Circa primum tria facit.

(a) Al. huius. (b) Al. &.

facit. Primo dat Dominus locum morti; secundo prænuntiat propositum de accedendo ad locum ubi mortuus erat, ibi, *Deinde post hac dicit &c.* tertio prænuntiat propositum suscitandi, ibi, *Hac ait, & post hac dicit illis &c.* Dat autem locum morti, moram trahendo Dominus trans Iordanem: & ideo dicit: *Ut autem audivit quia infirmabatur, mansit in eodem loco duobus diebus.* Ex quo notatur quod eodem die quo Christus recepit nuntium sororum Lazari, mortuus fuit Lazarus: nam quando Christus venit ad locum ubi mortuus fuit, iam quatriduanus erat; Christus autem duobus diebus postquam recepit nuntium, remansit in eodem loco, & sequenti die ab illis duobus ivit in Iudæam. Dedit autem locum morti per tot dies propter duo. Primo quidem ne ex præsentia eius mors Lazari impedita fuisset: nam ubi vita præsens est, mors locum non habet. Secundo ut miraculum credibilius redderetur, & nullus posset dicere quoniam nondum defunctum eum suscitavit; sed potius stupefactum.

(b) Consequenter cum dicit, *Deinde post hac dicit discipulis suis*, Dominus manifestat propositum accessus sui ad locum; & primo prænuntiat propositum; secundo subditur timor discipulorum, ibi, *Dicunt ei discipuli &c.* tertio Dominus timorem propellit, ibi, *Respondit Iesus: Nonne duodecim hora sunt dici?* Dicit ergo quantum ad primum: *Deinde post hac*, scilicet moram contractam, *dixit*, scilicet Iesus discipulis suis: *Eamus in Iudaam iterum.*

Hic quæritur quare (a) hic solum prædixit Apostolis iterum iturum in Iudæam, cum hoc alias non fecerit. Sed huius quidem ratio est, quia Iudæi nuper in Iudæa persecuti fuerant Christum, ita ut pene eum lapidassent: unde & propterea inde decesserat: propter quod credendum erat quod, Christo iterato illuc ire volente, discipulorum corda timor invaderet. Et quia „ prævisa iacula „ minus feriunt, & mala quæ prævidentur, „ facilius tolerantur, “ ut Gregorius dicit; ideo Dominus ut eis timorem auferret, eis itineris sui propositum manifestat.

Per hoc autem quod iterum revertitur in Iudæam, mystice datur intelligi, Dominum in fine mundi iterum reversurum ad Iudæos, qui convertentur ad Christum. Rom. XI. 25. „ Cæcitas ex parte contigit in Israel, do- „ nec plenitudo gentium intraret. “

(c) Timor discipulorum ponitur (b) cum dicitur: *Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quarebant te Iudai lapidare, & iterum vadis illuc?* quasi dicant: Videtur quod spontaneus vadas ad mortem. Sed timor iste irrationabilis est, quia secum habebant discipuli Deum protectorem, cum quo qui est, timere non debet. Esa. l. 8. „ Stemus simul: quis est adversa- „ rius meus? “ Psal. XXVI. 1. „ Dominus illu- „ minatio mea, & salus mea: quem time- „ bo? “

(d) Hunc timorem expellit Dominus confortans eos: unde dicit: *Respondit Iesus*, (c) scilicet discipulis: *Nonne duodecim hora sunt diei?* Ubi primo ponit conditionem temporis; secundo ostendit quod tempus sit aptum ambulationi; tertio quod non sit aptum. Secundum ibi, *Si quis ambulaverit in die, non offendit*; tertium, ibi, *Si autem ambulaverit in nocte, offendit.*

Ad (d) intelligentiam autem huius litteræ sciendum est, quod tripliciter exponitur. Uno modo a Chrysostomo sic. *Nonne duodecim hora sunt diei?* quasi dicat: Vos dubitatis ascendere in Iudæam, quia nuper Iudæi voluerunt me lapidare; sed dies habet duodecim horas, & quod contingit in una, non contingit in alia. Unde licet tunc voluissent me lapidare, in alia hora hoc nollent. Eccle. III. 1. „ Omnia tempus habent. “ Et eiusdem VIII. 6. „ Omni negotio tempus est, & „ opportunitas. “

Sed hic incidit quæstio litteralis: quia aut loquitur de die naturali, aut de die artificiali. Si quidem loquatur de die naturali, tunc falsum est quod dicit: cum non habeat duodecim, sed vigintiquatuor horas. Similiter si loquitur de die artificiali, falsum est quod dicit: quia hoc non est verum, nisi in æquinoctiali, quia non omnes dies artificiales habent duodecim (e) horas.

Sed ad hoc dicendum, quod intelligendum est de die artificiali: quia omnes dies artificiales habent duodecim horas. Nam horæ huiusmodi dierum distinguuntur dupliciter. Quædam enim sunt æquales, & quædam sunt inæquales. Æquales autem distinguuntur secundum circulum æquinoctialis: & secundum hoc non omnes dies habent duodecim horas; sed aliqui plures, aliqui pauciores, nisi tantum in æquinoctio. Inæquales autem distinguuntur secundum ascensiones zodiaci propter eius obliquitatem: quia non æqualiter ascendi zodiacus in omnibus partibus suis; æquinoctialis autem æqualiter: & de istis horis inæqualibus quilibet dies artificialis habet duodecim horas: quia quolibet (f) die ascendunt sex signa de die, & sex de nocte; sed illa quæ ascendunt in æstate, sunt tardioris motus quam

(a) *Al.* hoc. (b) *Al.* cum dicunt. (c) *Al. deest* scilicet discipulis. (d) *Al.* intellectum. (e) *Al. omittitur* horas. (f) *Al. deest* die.

quam illa quæ ascendunt in hieme. Ascensus autem cuiuslibet signi facit duas horas.

(e) *Si quis ambulaverit in die*, idest honeste, & absque conscientia alicuius mali: Rom. XIII. 13. „ Sicut in die honeste ambulemus: " *non offendit*; idest, non invenit quod ei noceat. Et hoc ideo *quia lucem huius mundi videt*; idest, lux iustitiæ in eo est. Psal. XCVI. 11. „ Lux orta est iusto, & rectis corde læ„ titia; " quasi dicat Dominus: Nos secure possumus ire, cum in die ambulemus.

(f) *Si autem ambulaverit in nocte*, scilicet iniquitatum, de facili multa pericula inveniet: de qua nocte I. Thess. v. 7. „ Qui dor„ miunt, nocte dormiunt: " & talis *offendit*, idest impingit, *quia lux*, scilicet iustitiæ, *non est in eo*.

Alio modo exponit quidam Græcus, scilicet Theophilactus, ab illo loco, *Si quis ambulaverit in die*, dicens, quod dies est præsentia Christi in mundo, nox vero est tempus post passionem eius: ut sit sensus: Non est timendum de Iudæis: quia quamdiu ego sum in mundo, vobis non imminet periculum, sed mihi. Unde quando Iudæi eum capere voluerunt, infra XVIII. 8. dixit Dominus turbis: *Si ergo me quæritis, sinite hos abire: ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam*. Sed *in nocte*, idest in tempore post passionem, tunc timendum est vobis ire in Iudæam: quia patiemini a Iudæis persecutionem. Zach. XIII. 7. „ Percute pastorem, & dispergentur o„ ves. "

Alio modo exponit Augustinus sic ut per diem intelligatur Christus. Supra IX. 4. *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est*: & *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*. Huius ergo diei duodecim horæ, sunt duodecim Apostoli. Supra VI. 71. *Nonne ego vos duodecim elegi?*

Sed timendum est valde, quod sequitur (loc. cit.) *Et unus ex vobis diabolus est*. Iudas ergo non erat hora huius diei, quia non lucebat. Sed dicendum, quod Dominus hoc dixit, non habito respectu ad Iudam, sed ad successorem eius Mathiam.

Est ergo sensus: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* quasi diceret: Vos estis horæ, ego sum dies. Sicut ergo horæ consequuntur diem, ita & vos me debetis sequi. Unde si ego volo ire in Iudæam, vos non debetis me præcedere, nec mutare voluntatem meam; sed debetis me sequi. Simile dicit Petro, Matth. XVI. 23. „ Vade retro post me satanas; " idest, non præcedas me, sed me sequere, voluntatem meam imitando. *Si quis ambulaverit in die*; quasi diceret: Non debetis timere periculum: quia vos itis mecum, qui sum dies. Unde sicut qui in die vadit non impingit, idest non offendit, ita nec vos qui mecum itis. Rom. VIII. 31. „ Si Deus pro no„ bis, quis contra nos? " Et hoc ideo *quia lucem huius mundi videt*, in me. *Si autem ambulaverit in nocte*, idest in tenebris ignorantiæ, & peccati, tunc *offendit*; & hoc ideo *quia lux*, scilicet spiritualis, *non est in eo*: non quidem ex defectu lucis, sed eorum rebellione. Iob XXIV. 13. „ Ipsi fuerunt rebel„ les lumini. "

LECTIO III.

(a) HAEc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut a somno excitem eum.

(b) Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit.

(c) Dixerat autem Iesus de morte eius; illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret.

(d) Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est: & gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum.

(e) Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos & moriamur cum eo.

(a) SUpra prænuntiavit Dominus propositum de accedendo ad locum defuncti: hic manifestat propositum de defuncti suscitatione: & primo prænuntiat ipsum propositum; secundo discipulorum affectum, ibi, *Dicit ei Thomas &c.* Propositum autem prænuntiat primo quasi implicite, & obscure; secundo Evangelista ostendit tarditatem intellectus discipulorum, ibi, *Dixerunt ergo discipuli*; tertio Dominus ipsum propositum denuntiat manifeste, ibi, *Tunc ergo dixit eis Iesus*. Dicit ergo: *Hæc ait, & post hæc dicit illis*; quasi diceret: His quæ supra posita sunt dictis, postmodum dicit discipulis suis: *Lazarus amicus noster dormit*. Quod quidem, secundum Chrysostomum, videtur facere ad secundam ra-

rationem excludentem timorem discipulorum: nam prima procedebat ex discipulorum innocentia: quia qui ambulat in die, non offendit; ista sumitur ex necessitate imminente, quasi necessarium sit ire. Unde circa hoc tria facit. Primo commemorat pristinam amicitiam defuncti, dicens, *Lazarus amicus noster*: amicus scilicet propter multa beneficia, & obsequia quæ nobis exhibuit; & ideo non debemus in necessitate deficere. Prov. XVII. 26. „ Qui negligit damnum propter amicum „ fidelem. " Secundo ponit necessitatis instantiam: unde dicit, *Dormit*: unde oportet quod ei subveniatur. Prov. XVII. 17. „ Fra- „ ter in angustiis comprobatur. " *Dormit*, inquam, ut dicit Augustinus, Domino; sed mortuus erat hominibus, qui eum suscitare non poterant.

Sciendum est enim, quod somnus accipitur multis modis. Quandoque pro somno naturæ. I. Reg. III. 9. „ Dormivit Samuel usque ma- „ ne. " Et Iob XI. 18. „ Securus dormias „ &c. " Quandoque pro somno mortis. I. Thess. IV. 12. „ Nolumus vos ignorare de „ dormientibus, ut non contristemini, sicut „ & ceteri qui spem non habent. " Quandoque pro negligentia. Psal. CXX. 4. „ Ecce „ non dormitabit, neque dormiet qui custo- „ dit Israel. " Quandoque vero pro somno culpæ. Ephes. V. 14. „ Exurge qui dormis, „ & exurge a mortuis. " Quandoque pro quiete contemplationis. Cant. V. 2. „ Ego „ dormio, & cor meum vigilat. " Quandoque pro quiete futuræ gloriæ. Psal. IV. 9. „ In pace in idipsum dormiam, & requie- „ scam. " Mors autem dicitur somnus propter spem resurrectionis; & ideo mors consuevit appellari dormitio, ab eo tempore quo Christus mortuus est, & resurrexit. Psal. III. 6. „ Ego dormivi, & soporatus sum. "

Tertio ostendit suam ad resuscitandum efficaciam, cum dicit: *Sed vado, ut a somno excitem eum*. In quo dat intelligere quod tanta facilitate excitabat (*a*) eum de sepulcro, quanta excitas dormientem in lecto. Nec mirum: quia ipse est qui suscitat mortuos, & vivificat, supra V. (*b*) unde ipse dicit ibidem (vers. XXVIII.) *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei*.

(b) Tarditatem autem intellectus discipulorum ponit Evangelista cum dicit: *Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit*. Et primo ponit signum tarditatis eorum, scilicet quod non responderunt secundum intentionem Domini; secundo ostenditur eorum tarditas manifeste, ibi, *Dixerat autem Iesus de morte eius*. Circa primum sciendum est, quod id quod dixerat Dominus de somno mortis, isti intellexerunt de somno naturæ: & quia solet somnus ægrotantium salutis esse indicium, ideo *discipuli dixerunt*: *Si dormit, salvus erit*; quasi dicant: Hoc manifeste salutis est signum; ut per hoc ulterius concludant: Domine si dormit, non videtur utile esse ut tu vadas ad excitandum eum.

(c) Tarditatem autem ipsorum subdit dicens: *Dixerat autem Iesus de morte eius*: quia rudes erant: unde Dominus dicit eis, Matth. XV. 16. „ Adhuc & vos sine intellectu estis? " De sapiente vero dicitur Proverb. I. 6. „ Anim- „ advertet parabolam, & interpretationem, „ (*c*) verba sapientum, & ænigmata eo- „ rum. "

(d) Manifestat autem Dominus explicite suscitandi propositum, cum subdit: *Lazarus mortuus est*: *& gaudeo propter vos*. Et primo annuntiat eis Lazari mortem, quod pertinet ad eius scientiam; secundo insinuat suum effectum circa eius mortem, quod pertinet ad eius providentiam; tertio innuit propositum de eundo ad locum ubi mortuus erat, quod pertinet ad eius clementiam. Mortem quidem prænuntiat dicens manifeste: *Lazarus mortuus est*; idest, subiit legem communem mortis, quam nullus hominum subterfugere potest. Psal. LXXXVIII. 49. „ Quis est homo „ qui vivit, & non videbit mortem? " Affectum autem suum ostendit circa eius mortem, dicens: *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi*. Quod potest dupliciter exponi. Uno modo sic. Nos audivimus infirmitatem Lazari, sed ego absens annuntio mortem eius, *& gaudeo propter vos*, idest propter vestram utilitatem, ut ex hoc (*d*) sumatis experimentum divinitatis meæ, quia in absentia video. Hebr. IV. 13. „ Omnia nuda „ & aperta sunt oculis eius. " Nec mirum, quia ipse est omnibus præsens. Hier. XXIII. 24. „ Cælum, & terram ego impleo. " *Ut credatis*, non ut de novo inciperent credere, sed ut firmius robustiusque crederent: secundum illud Marc. IX. 23. „ Credo, Domine, „ adiuva meam incredulitatem. " Alio modo sic. *Gaudeo*, scilicet quod mortuus est; & hoc *propter vos*, idest propter (*e*) vestram utilitatem, scilicet *ut credatis*: ideo, inquam, *gaudeo .... quia non eram ibi*: nam si ibi fuissem, non fuisset mortuus: sed quia defunctus est, maius apparebit miraculum cum resuscitabo defunctum putrescentem: & ex hoc vos magis corroborabimini in fide. Maius est enim

(a) *Al.* d est eam. (b) *Al.* unde dicit. (c) *Al.* verba scilicet &c. (d) *Al.* sumentes. (e) *Al.* omittitur vestram.

enim defunctum suscitare quam viventem a morte præservare. Ex quo datur intelligi quod aliquando mala sunt ratio gaudii, inquantum ordinantur ad bonum. Rom. VIII. 28. „ Diligentibus Deum omnia cooperantur „ in bonum. " Propositum autem eundi innuit dicens: *Sed eamus ad eum*: in quo ostenditur Dei clementia, inquantum homines in peccatis existentes, & quasi mortuos per se ad eum accedere non valentes, misericorditer præveniendo attrahit: secundum illud Hier. XXXI. 3. „ In caritate perpetua dilexi te, „ ideo attraxi te miserans. "

(c) Hic ponitur discipulorum affectus: quod potest quidem dupliciter exponi. Uno modo ut importet affectum dubitantis; alio modo ut importet affectum diligentis. Et primo modo exponitur a Chrysostomo. Nam, ut supra dictum est, omnes discipuli timebant Iudæos, & super alios Thomas. Nam ante passionem infirmior erat aliis, & infidelior; qui tamen postea fortior factus est, & irreprehensibilis, qui solus orbem terrarum percurrit. Unde ex hac dubietate dicit ad condiscipulos: *Eamus & nos, & moriamur cum illo*; quasi dicat: Iste non timet mortem, penitus vult ire, se, & nos volens tradere morti. Secundo modo exponit Augustinus. Thomas enim, & alii discipuli ita Christum amabant ut vel cum eo præsente vivere, vel cum eo mori vellent, ne post mortem deserti iterum inconsolati remanerent. Unde ex hoc affectu Thomas dicit ad condiscipulos: *Eamus & nos, & moriamur cum eo*; quasi dicat: Ire vult, periculum mortis ei imminet: numquid & nos remanebimus ut vivamus? Absit. Sed *eamus, & moriamur cum illo*. Rom. VIII. 17. „ Si „ compatimur, & conregnabimus. " II. Corinth. V. 14. „ Si unus pro omnibus mortuus „ est, ergo omnes mortui sunt. "

LECTIO IV.

(a) Venit itaque Iesus, & invenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

(b) Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Iudæis venerunt ad Martham, & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.

(c) Martha autem, ut audivit quia Iesus venit, occurrit illi; Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio quia quæcumque popósceris a Deo, dabit tibi Deus.

(d) Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus.

(e) Dicit ei Martha: Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die.

(f) Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita.

(g) Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; & omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum.

(h) Credis hoc? Ait illi: Utique Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

(a) Postquam prænuntiavit defuncti suscitationem, hic describit Evangelista resuscitationis ordinem: & primo præmittit quædam præambula pertinentia ad alios; secundo proponit quædam quæ pertinent ad affectum Christi, ibi, *Iesus autem ut vidit eam plorantem .... infremuit spiritu*; tertio subdit suscitationis effectum, ibi, *Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum*. Præambula autem ad alios pertinentia primo præmittit quantum ad defuncti conditionem; secundo quantum ad Iudæorum erga sorores consolationem, ibi, *Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam*; tertio quantum ad sororum devotionem, ibi, *Martha autem, ut audivit quia Iesus venit, occurrit illi*. Defuncti autem conditio describitur quantum ad tempus mortis, quia quatriduanus: unde dicit: *Venit itaque Iesus, & invenit eum quatuor dies habentem*: & quantum ad locum, quia in monumento. Ex quo apparet, secundum litteram, ut dictum est supra, quod primus dies mortis fuit quando nuntiata fuit ei infirmitas.

Per hos autem quatuor dies, secundum Augustinum, signantur quatuor dies quadruplicis mortis. Unus dies est peccati originalis, quod homo trahit de mortis propagine. Rom. V. 12. „ Per unum hominem peccatum intra„ vit in mundum. " Alii tres dies referuntur ad mortem peccati actualis: nam quodlibet peccatum mortale quædam mors dicitur. Psal. XXXIII. 22. „ Mors peccatorum pessi„ ma. " Et dividuntur secundum transgressio-

sionem triplicis legis. Primo quidem legis naturæ, quam homines transgrediuntur; & sic est (a) secundus dies mortis. Esa. xxiv. 5. „ Transgressi sunt legem, & „ pactum sempiternum, " idest legem naturæ. Secundo legis scriptæ, quam etiam homines transgrediuntur; & sic est tertius dies. Supra vii. 19. *Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem*? Tertio legis Evangelii, & gratiæ, quam homines transgrediuntur; & sic est quartus dies, & gravior ceteris. Hebr. x. 18. „ Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla „ miseratione duobus vel tribus testibus mo„ ritur: quanto magis putatis deteriora me„ reri supplicia qui Filium Dei conculcave„ rit, & sanguinem testamenti pollutum du„ xerit, in quo sanctificatus est, & spiritui „ gratiæ contumeliam fecerit? " Vel aliter, primus dies est peccatum cordis. Esa. i. 16. „ Auferte malum cogitationum vestrarum &c." Secundus dies est peccatum oris. Ephes. iv. 19. „ Omnis sermo malus de ore vestro non „ procedat. " Tertius dies est peccatum operis: de quo Esa. i. 16. „ Quiescite agere per„ verse. " Quartus dies est peccatum perversæ consuetudinis: de quo Hier. xiii. 23. „ Sic & vos poteritis bene facere, cum di„ dieceritis male. " Qualitercumque tamen exponatur, Dominus quandoque sanat mortuos quatuor dies habentes, idest legem Evangelii transgredientes, & in consuetudine peccati detentos.

Visitantium autem conditio descr ibitur & quantum ad visitandi opportunitatem, & quantum ad eorum quantitatem. Quantum ad opportunitatem quidem, quia locus defuncti erat prope Hierosolymam: unde dicit: *Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim*, quod erat fere milliaria duo: nam milliare habet octo stadia: & sic facilis multis Iudæorum a Hierosolymis patebat illuc accessus.

Mystice autem per Bethaniam quæ interpretatur domus obedientiæ, & Hierusalem visio pacis, datur intelligi, quod qui sunt in statu obedientiæ, sunt propinqui ad pacem vitæ æternæ. Supra x. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego vitam æternam de eis*. Et dicit, *Quindecim stadiis*, quia qui vult de Bethania, idest de statu obedientiæ, ire in Hierusalem cælestem, oportet quod transeat stadia quindecim. Primo quidem septem, quæ pertinent ad observantiam veteris legis: nam septenarius numerus pertinet ad legem veterem, quæ diem septimum sanctificat; deinde vero octo. idest impletionem novi testamenti, ad quem pertinet numerus octonarius propter octavam resurrectionis.

Quantum vero ad quantitatem describitur, quia multi: unde dicit: *Multi autem ex Iudæis venerant ad Mariam, & Martham, ut consolarentur eas*: quod quidem pietatis erat. Rom. xii. 15. (b) „ Gaudere cum gaudentibus opor„ tet. " Eccli. vii. 38. „ Non desis ploran„ tibus in consolationem. "

(c) Sorores autem describit Evangelista primo quantum quidem ad Martham; secundo vero quantum ad Mariam, ibi, *Hæc cum dixisset, abiit, & vocavit Mariam*. Martham autem describit quantum ad tria. Primo quantum ad eius occursum quo Christo obviavit; secundo quantum ad devotionis affectum quem Christo exhibuit; & tertio quantum ad instructionis profectum ad quem Christus eam erexit. Occursus autem Marthæ describitur festinus: quia *Martha, ut audivit quia Iesus venit, occurrit illi*, absque moræ dilatione. *Venit* autem præsentis temporis est: forte enim Christo prope castrum existente, aliquis præcessit, & nuntiavit Marthæ adventum Christi; quo audito statim cucurrit. Ratio autem quare Martha primo audivit, & sola occurrit, est, quia Martha solicita erat: unde Dominus dicit, Luc. x. 41. „ Martha Martha solicita „ es, & turbaris erga plurima: " & ideo occupata circa dispositionem negotiorum discurrebat per domum, & nuntianti facilius occurrit. Maria autem sedebat domi cum illis qui venerant de Hierosolymis; & ideo non ita cito potuit sibi indicari sicut Marthæ. Ratio autem quare Martha non statim indicavit Mariæ, assignatur a Chrysostomo. Quia Maria sedebat cum Iudæis, & Martha sciebat quod Iudæi persequebantur Christum, & iam conspiraverant in eius mortem; & ideo timens ne si nuntiaret ei, & illa ivisset in occursum Christi, ivissent cum ea: propter hoc ergo sibi nuntiare noluit.

Sed si Iudæi conspiraverant contra Christum, quomodo visitabant Lazarum, & sorores suas, qui Christi familiares erant, & quasi discipuli? Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc faciebant propter necessitatis calamitatem, & propter nobilitatem harum mulierum, quas, spreto principum mandato, consolabantur. Vel quia bi qui aderant, non mali erant, sed bene se habebant ad Christum: multi enim ex populo credebant.

Mystice autem signantur per hæc vita activa, quæ signatur per Martham, quæ occurrit Christo ad exhibendum obsequii beneficium membris eius;

(a) *Al.* secundum, *item* sensus. (b) *Ibi*: „ Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. "

eius; (*a*) & vita contemplativa, quæ per Mariam signatur: quæ domi sedet quieti contemplationis, (*b*) & puritati conscientiæ vacans. Sapient. VIII. 16. „ Intrans in domum „ meam, conquiescam cum illa. "

Affectus autem devotionis in Martha ostenditur præcipuus: unde dicit: *Dixit Martha ad Iesum*: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. Ubi duo Christo devote proponit: unum quod respicit ad præteritum, & aliud quod respicit ad futurum. Ad præteritum quidem respicit quod dicit: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*: credebat enim quod præsente Christo mors locum non haberet, cum vidisset mulierem ad solum tactum fimbriæ Iesu sanatam, Matth. XIV. Et quidem rationabiliter movebatur: nam vita contrariatur morti; Christus autem vita est, & lignum vitæ. Proverb. III. 18. „ Lignum vitæ est his qui apprehenderint „ eam. " Si ergo lignum vitæ poterat præservare a morte, multo magis Christus. Nihilominus tamen imperfectam habebat fidem, æstimans Christum minus posse absentem quam præsentem: unde dicebat: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*: quod quidem de virtute limitata, & creata dici potest; sed de virtute infinita, & increata, quæ Deus est, non est dicendum: quia æqualiter se habet ad præsentia, & absentia; immo sibi omnia sunt præsentia. Hier. XXIII. 23. „ Putas ne Deus e vicino ego sum ? &c. " Ad futurum (*c*) autem respicit hoc quod subdit: *Sed & nunc scio quia* (*d*) *quacumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus*. In quo quidem licet aliquo modo verum dixerit: nam Christo secundum quod homo pertinebat a Deo petere: unde & frequenter orasse legitur, & supra IX. 13. dicitur: *Si quis Dei cultor est.... hunc exaudit*: tamen minus dixit: nam per hæc verba arbitrari videtur Christum sicut unum sanctum hominem, qui præteritam mortem orando posset excludere; sicut Eliseus orando mortuum suscitavit.

(d) Profectus autem ponitur cum addit: *Dicit illis Iesus*: *Resurget frater tuus*. Quia enim adhuc imperfecte cognoscebat, ideo Dominus ad altiora eam instruendo provehit: & primo prænuntiat fratris resurrectionem; secundo ostendit resuscitationis potestatem, ibi, *Ego sum resurrectio, & vita &c.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat futurum miraculum; secundo ponitur intellectus Marthæ de resuscitatione, ibi, *Dixit ei Martha &c.* Miraculum autem quod futurum Dominus prænuntiat, est resuscitatio Lazari: unde dicit: *Resurget frater tuus*. Esai. XXVI. 19. „ Vivent, „ & mortui tui resurgent. "

Sciendum est autem, Christum tres mortuos suscitasse. Puellam archisynagogi, ut habetur Matth. IX. filium viduæ qui efferebatur extra portam, ut habetur Luc. X. & Lazarum quatuor dies habentem in monumento. Sed puellam quidem in domo, iuvenem extra portam, Lazarum in monumento. Item puellam paucis arbitris secum habens, patrem videlicet, & matrem puellæ, & tres ex discipulis suis, Petrum scilicet, Iacobum, & Ioannem; iuvenem vero magna turba præsente; sed Lazarum assistente multitudine, & cum gemitu. Nam per hos tres suscitatos tria genera peccatorum intelliguntur. Quidam enim peccant per consensum peccati mortalis in corde; & isti signantur per puellam mortuam in domo. Alii vero sunt qui per exteriora signa, & actus peccant; & signantur per mortuum qui effertur extra portam. Sed quando per consuetudinem in peccato firmantur, tunc clauduntur in monumento. Et tamen Dominus omnes resuscitat. Sed illi qui per consensum solum peccant, & mortaliter peccando moriuntur, facilius suscitantur. Et quia secretum est, ideo secreta emendatione curatur. Quando autem peccatum procedit extra, tunc publico indiget remedio.

(e) Intellectus autem Marthæ de resuscitatione promissa ponitur cum dicit: *Dicit ei Martha*: *Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*: non enim auditum est a sæculo quod quis quatriduanum fœtentem in monumento resuscitaverit: & ideo non poterat cadere in corde Marthæ quod statim eum suscitaret a mortuis; sed credebat hoc in communi resurrectione futurum: unde dicit: *Scio*, idest certissime teneo, *quod resurget in novissimo die*. Supra VI. 40. *Ego resuscitabo eum in novissimo die*.

(f) Consequenter cum dicit, *Dixit ei Iesus*: *Ego sum resurrectio, & vita*, Dominus Martham ad altiora elevans, primo ostendit virtutem, & potestatem suam; secundo subdit potestatis effectum, ibi, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*; tertio exposcit fidem, ibi, *Credis hoc*? Potestas autem sua est vivificativa: unde dicit: *Ego sum resurrectio, & vita*; quasi diceret Marthæ: Credis quod frater tuus resurgat in novissimo die? Totum autem hoc quod homines resurgent, erit mea virtute; & ideo ego, cuius virtute tunc omnes resurgent, possum etiam fratrem tuum suscitare in præsentia. Dicit autem duo, scilicet

(a) *Al.* Vita contemplativa: *item* Vita autem contemplativa &c. (b) *Al.* & pietati. (c) *Al. deest* autem.
(d) Al. *omnia quacumque*.

licet quod est *resurrectio*, & quod est *vita*. Sciendum est enim, quod effectum vitae aliqui participare indigent. Quidam quidem, quia vitam amiserunt; quidam vero, non quia ipsam amiserunt, sed ut iam habitam conservent. Sic ergo quantum ad primum dicit: *Ego sum resurrectio*, qua qui vitam per mortem amiserunt, reparantur; quantum ad secundum dicit, *Et vita*, qua scilicet viventes conservantur. Sciendum est autem, quod hoc quod dicit, *Ego sum resurrectio*, est locutio causalis; quasi dicat: Ego sum resurrectionis causa. Hic autem locutionis modus in illis tantum fieri consuevit qui sunt causa alicuius rei; Christus autem est tota causa resurrectionis nostrae, tam animarum, quam corporum: & ideo hoc quod dicit, *Ego sum resurrectio*, est causalis locutio; quasi dicat: Totum hoc quod resurgent in animabus, & in corporibus, per me erit. I. Corinth. xv. 21. „ Quoniam quidem per hominem mors „ & per hominem resurrectio mortuorum. " Hoc, inquam, quod *sum resurrectio*, est mihi per hoc quod sum *vita*: nam vitae est quod aliqui reparentur ad vitam, sicut ignis est quod aliquod extinctum reignitur. Supra I. 4. (a) *In Christo vita erat, & vita erat lux hominum*.

(g) Effectus autem potestati respondet: unde dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Primo ergo agit de effectu qui respondet primae potestati; secundo de effectu qui respondet secundae. Primum autem quod de potestate sua dixerat, est quod ipse sit resurrectio; & huic respondet effectus quod ipse mortuos vivificat: & quantum ad hoc dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Cuius quidem causa est, quia ego sum resurrectionis causa, cuius causae effectum aliquis consequitur credendo in me. Unde dicit: *Qui credit in me, vivet, etiam si mortuus fuerit*: nam per hoc quod credit, habet me in se: Ephes. III. 17. „ Habitare Christum „ per fidem in cordibus vestris: " qui autem habet me, habet resurrectionis causam; ergo *qui credit in me, vivet*. Quod autem per fidem aliqui resurgant habetur supra v. 25. *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*, vita scilicet spirituali, resurgentes de morte culpae, & etiam vita naturali, resurgentes de morte poenae. Secundum autem quod de potestate sua dixerat, est quod ipse sit vita; & huic respondet effectus praeservationis in vita: unde dicit: *Et omnis qui vivit, & credit in me*, vita iustitiae: de qua Habac. II. 4. „ Iustus „ meus ex fide vivit: " *non morietur in aeternum*, idest morte aeterna; sed habebit vitam aeternam. Supra VI. 40. *Haec est voluntas Patris mei, ut omnis qui* (b) *videt Filium, & credit in eum habeat vitam aeternam*. Et hoc non est intelligendum quin moriatur ad tempus morte carnis; sed quod aliquando sic morietur, ut tamen resuscitatus vivat in aeternum in anima, donec resurgat caro numquam postea moritura: unde subdit ibidem: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*.

(h) Exposcit autem fidem, ut eam perficiat: unde dicit, *Credis hoc*? Et primo ponitur quaestio Domini dicentis, *Credis hoc*? Non interrogat Dominus quasi ignorans, sed sciens fidem eius, quippe qui ipsam fidem sibi infuderat: credere enim a Deo est. Quaerit autem ut fidem, quam habebat in corde, confiteatur ore. Rom. X. 10. „ Corde creditur „ ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. " Secundo ponitur responsio mulieris cum dicit: *Ait illi: Utique Domine ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi*. Quae quidem responsio impertinens videtur ad ea quae Dominus dixerat. Dixit enim: *Ego sum resurrectio, & vita*: & postea quaesivit utrum hoc crederet. Mulier autem non respondit: Credo quod tu es resurrectio, & vita; sed *Ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti*. Quod quidem dupliciter exponitur. Chrysostomus enim dicit, quod haec mulier non intelligens alta verba Domini, quasi stupefacta respondit dicens: Domine, ego non intelligo hoc quod dicis, scilicet quod tu es resurrectio, & vita; sed hoc *credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi*. Augustinus vero dicit, quod mulier respondit hoc ideo quia hoc quod dicit est ratio omnium praemissorum a Domino; quasi diceret: Quicquid dicis de potestate tua, & effectu salutis, totum credo: quia ego credo quod plus est, & radix omnium, scilicet *quia tu es Christus Filius Dei vivi*. Haec autem confessio Marthae perfecta est. Confitetur enim Christi dignitatem, naturam, & dispensationem, scilicet incarnationis. Dignitatem quidem & regiam, & sacerdotalem; & hoc, cum dicit: *Tu es Christus*: Christus enim Graece, Latine dicitur unctus. Inunguntur autem Reges, & Sacerdotes: est ergo Christus Rex, & Sacerdos. Unde Angelus Luc. II. 11. „ Natus est „ nobis hodie salvator, qui est Christus Do„ minus. " Et vere ipse est singulariter Christus, quia alii unguntur oleo visibili, iste vero oleo invisibili, scilicet Spiritu sancto, & ceteris aliis abundantius. Psal. XLIV. 8. „ Un„ xit

(a) Ibi, *In ipso*. (b) Al. *vivit*.

„ xit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ „ consortibus tuis. " Ideo præ consortibus, quia, ut dicitur supra III. 34. *non ad mensuram dat ei Deus spiritum*. Naturam autem in Christo confitetur divinam Patri æqualem: unde dicit: *Filius Dei vivi*: nam ex hoc quod singulariter vocat eum Filium Dei vivi, veritatem filiationis annuntiat; non autem est verus Dei Filius, nisi sit Patri connaturalis: unde de Christo dicitur I. Ioan. ult. xx. „ Ut „ simus in vero Filio eius Christo: hic est ve- „ rus Deus, & vita æterna. " Dispensationis autem mysterium confitetur cum dicit: *Qui in hunc mundum venisti*, scilicet carnem assumens. Simile confitetur Petrus, Matth. XVI. 16. „ Tu es Christus Filius Dei vivi. " Infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum*.

LECTIO V.

(a) ET cum hæc dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te.

(b) Illa, ut audivit, surrexit cito, & venit ad eum.

(c) Nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha.

(d) Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi.

(e) Maria ergo cum venisset ubi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius,

(f) Et dixit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

(g) Iesus ergo, ut vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbavit seipsum,

(h) Et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide.

(i) Et lacrymatus est Iesus.

(k) Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum.

(l) Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?

(a) POstquam Evangelista præmisit conditiones sororum quantum ad Martham, hic describit eas quantum ad Mariam: & primo describit vocationem Mariæ; secundo occursum eius ad Christum, ibi, *Illa, ut audivit*; tertio eius devotionem, quam exhibuit Christo, ibi, *Maria ergo cum venisset ubi erat Iesus.... cecidit ad pedes eius*. Vocatur autem Maria per Martham, quæ consolata, & instructa per Christum nolens sororem suam esse tantæ consolationis expertem, *cum dixisset*, verba prædicta cum Domino, *abiit* statim, *& vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te &c.*

Ubi quidem duo dubitanda occurrunt. Primo de hoc quod dicit. *Silentio*: nam silentium nihil aliud est quam privatio locutionis, vel soni. Non ergo eam silentio vocare potuisset. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod silentium suppressam vocem nuncupavit; quasi dicat, vocavit eam submisse: secundum illud Eccle. IX. 17. „ Verba sapientum au- „ diuntur in silentio. " Ideo autem eam silenter vocat, quia multitudo Iudæorum erat cum ea, ut dictum est, & forte erant inter eos aliqui qui non diligerent Christum, qui vel recederent, vel hoc audito Mariam non sequerentur. Mystice autem per hoc datur intelligi quod ad Christum quis vocat exteriore voce tantum, sed efficacius silenter: unde dicitur Esai. XXX. 15. „ In silentio, & spe „ erit fortitudo vestra. "

Secundo dubitatur de hoc quod dicit: *Magister adest, & vocat te*. Videtur falsum dixisse: non enim dixit Dominus Marthæ, quod vocaret Mariam. Responsio. Dicit Augustinus, quod Evangelista causa brevitatis dat intelligere quod in sua narratione intermiserat: nam forte Dominus dixit Marthæ quod eam vocaret. Alii autem dicunt, quod Martha ipsam præsentiam vocationem reputavit; quasi diceret: Inexcusabile est ut eo præsente tu non exeas obviam ipsi.

(b) Consequenter cum dicit, *Illa, ut audivit, surrexit cito, & venit ad eum*, ponitur occursus Mariæ. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur promptitudo Mariæ ad occurrendum; secundo locus in quo ei occurrit, ibi, *Nondum enim venerat Iesus in castellum*; tertio comitiva, quæ eam sequitur, ibi, *Iudæi ergo qui erant cum ea in domo... secuti sunt eam*. Promptitudo autem Mariæ ad occurrendum

describitur, quia non distulit propter luctum, non tardavit propter astantes; sed statim *ut audivit*, *surrexit cito*, de domo in qua erat, *& venit ad eum*, scilicet Iesum. Ex quo patet quod non illam prævenisset Martha, si ei a principio notus fuisset adventus Iesu. Datur etiam per hoc nobis exemplum non tardandi, cum vocamur ad Christum. Eccli. v. 8. „ Ne tardes converti ad Dominum, & „ ne differas de die in diem. " Esai. l. 4. „ Audiam eum quasi magistrum. "

(c) Locus autem ubi Maria Christo occurrit, est idem ille ubi Martha cum Christo locuta fuerat: unde dicit: *Nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha*: quod ideo ponit Evangelista ne credatur superfluus occursus Mariæ, cum Christus potuerit adeo cito in castellum venire, sicut & Martha. Ideo autem Christus in illo loco remansit, ut non videatur seipsum ingerere miraculo; sed dum rogatus, & inductus miraculum operatur, confiteantur ipsum mortuum esse, & miraculum nullam calumniam patiatur. Datur etiam per hoc intelligi quod cum volumus Christo frui, eum venientem anticipemus, non expectantes quod ipse nobis condescendat; sed ut ipsi potius condescendamus ad eum. Hier. xv. 19. „ Ipsi convertentur ad te, & tu non con„ verteris ad eos. "

(d) Comitiva autem quæ sequitur Mariam, describitur cum dicit: *Iudæi ergo qui erant cum ea in domo ..... secuti sunt eam*. Causam autem quare eam sequebantur ponit, dicens: *Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi*. Credebant enim quod ex impetu doloris hoc faceret: non enim audierant verba quæ Martha dixerat Mariæ. In quo quidem Iudæi commendandi sunt: quia, ut dicitur Eccli. vii. 38. „ non desis plorantibus in consola„ tionem. " Nihilominus divina providentia factum est ut eam sequerentur, ut cum plures essent ibi cum Lazarus suscitatus est, tam grande miraculum quatriduani resurgentis testes plurimos inveniret, ut dicit Augustinus.

(e) Consequenter cum dicit, *Maria ergo cum venisset ubi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius*, commendatur devotio Mariæ ad Iesum: & primo devotio quam exhibuit facto; secundo devotio quam exhibuit verbo, ibi, *Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus*. Circa primum nota in Maria securitatem, & humilitatem. Securitatem quidem, quia contra mandatum principum, quod nullus confiteretur Christum, non verecundatur turbam, nec suspicionem Iudæorum de Christo veretur: cum aliqui inimicorum Christi interessent, ad Christum currit. Proverb. xxviii. 1. „ Iustus quasi leo confidens, „ absque terrore erit. " Humilitatem autem, quia *cecidit ad pedes eius*, quod non de Martha legitur. I. Pet. v. 6. „ Humiliamini sub „ potenti manu Dei, ut vos exaltet in tem„ pore visitationis. " Psal. cxxxi. 7. „ Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. "

(f) Verbo autem devotionem exhibuit, cum dixit ei: *Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus*. Credebat enim esse vitam, & ubi ipse esset, mortem locum non habere. II. Corinth. vi. 14. „ Non est conventio lu„ cis ad tenebras. " Quasi dicat: (a) „ Dum „ nobiscum præsens fuisti (ut Augustinus di„ cit) non morbus, non infirmitas aliqua „ apparere ausa est, apud quas vita noverat „ hospitari. O infidelis conventio! Te adhuc „ posito in sæculo Lazarus amicus tuus mor„ tuus est. Si amicus moritur, inimicus quid „ patietur? "

(g) Consequenter cum dicit, *Iesus ergo ut vidit eam plorantem ...... infremuit spiritu, & turbavit se*, ponuntur ea quæ pertinent ad (b) affectum Christi. Christus enim non respondet eadem Mariæ quæ respondit Marthæ; sed propter astantem turbam nihil loquitur, factis demonstrans suam virtutem. Primo ergo ponitur affectus Christi ostensus Mariæ; secundo subditur disceptatio de Christi affectu, ibi, *Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum*. Circa primum tria facit. Primo ponitur affectus Christi quem corde habuit; secundo quomodo eum verbis expressit, ibi, *Et dixit, Ubi posuistis eum?* tertio quomodo eum lacrymis demonstravit, ibi, *Et lacrymatus est*. Dicit ergo quantum ad primum: *Iesus ergo, ut vidit eam plorantem &c.* Ubi notandum est, Christum verum Deum esse, & verum hominem: & ideo ubique fere in factis suis mixta leguntur humana divinis, & divina humanis: & si quandoque ponitur aliquid humanum de Christo, statim additur aliquid divinum. Nihil enim infirmius de Christo legimus quam eius passionem; & tamen eo in cruce pendente, divina facta patent, quod sol obscuratur, petræ scinduntur, corpora sanctorum qui dormierant resurgunt. In nativitate etiam, & eo iacente in præsepio, sidus de cælo fulget, Angelus laudes cecinit, Magi & Reges munera offerunt. Simile autem habemus in hoc loco: nam Christus secundum humanitatem affectum aliquid infirmum patitur, turbationem quamdam de morte

(a) *Al.* Deus. (b) *Al.* effectum.

te Lazari concipiens: unde dicit: *Infremuit spiritu, & turbavit semetipsum*.

Circa quam quidem turbationem primo quidem attende pietatem, secundo discretionem, tertio potestatem. Pietatem quidem ex causa, quæ est iusta. Tunc enim iuste turbatur (a) quis, si ex aliorum tristitia & malo turbetur: & quantum ad hoc dicit: *Ut vidit eam plorantem*. Rom. XII. 15. „ Gaudete „ cum gaudentibus, & flete cum flentibus." Discretionem autem, quia secundum iudicium rationis turbatur: unde dicit, *Fremuit spiritu*; quasi iudicium rationis servans. In turbatione enim spiritus dicitur mens, vel ratio, secundum illud Ephes. IV. 23. „ Renovamini „ spiritu mentis vestræ. " Quandoque autem contingit quod huiusmodi passiones sensitivæ partis nec fiunt spiritu, nec servant moderamen rationis, quin potius magis ipsam perturbant: quod quidem in ipso non fuit, quia *infremuit spiritu*.

Sed quid significat fremitus Christi? Videtur quod significet iram, Proverb. XIX. 12. „ Sicut fremitus leonis, ita & ira Regis. " Item videtur quod significet indignationem: secundum illud Psal. CXI. 10. „ Dentibus suis „ fremet, & tabescet. " Responsio. Dicendum, quod hic fremitus in Christo iram quamdam, & indignationem cordis significat. Omnis autem ira, & indignatio ex aliquo dolore, & tristitia causatur. Duo autem hic suberant: unum de quo Christus (b) turbabatur, quod erat mors homini inflicta propter peccatum; aliud autem de quo indignabatur, erat sævitia mortis, & diaboli. Unde, sicut quando aliquis vult repellere hostem, dolet de malis illatis ab ipso, & indignatur ad animadvertendum in eum, ita & Christus doluit, & indignatus est.

Potestatem autem, quia ipse suo imperio turbavit semetipsum. Nam huiusmodi quidem passiones aliquando insurgunt ex causa indebita, sicut cum aliquis de malis gaudet, & de bonis tristatur. Proverb. II. 14. „ Qui læ„ tantur cum male fecerint, & exultant in „ rebus pessimis. " Et hoc non fuit in Christo: unde dicit: *Ut vidit eam plorantem ..... turbavit seipsum*. Aliquando insurgunt ex aliqua causa bona, non tamen ratione moderantur: & propter hoc dicit, *Infremuit spiritu*. Aliquando autem etsi moderentur ab aliquo, præveniunt tamen iudicium rationis; cuiusmodi sunt subiti motus. Quod quidem in Christo non fuit: quia omnis motus appetitus sensitivi fuit in eo secundum modum, & imperium rationis: & ideo dicit, *Turbavit semetipsum*; quasi dicat: Iudicio rationis hanc sibi tristitiam assumpsit.

Sed contra est quod dicitur Esai. XLII. 4. „ Non erit tristis, neque turbulentus. " Responsio. Dicendum, quod hoc intelligitur de tristitia præveniente, & immoderata. Voluit etiam Christus se turbare & tristari ex triplici causa. Primo quidem ad probandum conditionem, & veritatem humanæ naturæ; secundo ut dum tristatur, & cohibet seipsum, doceat modum servandum esse in tristitiis. Stoici enim dixerunt quod nullus sapiens tristatur. Sed valde inhumanum esse videtur quod aliquis de morte alicuius non tristetur. Aliqui autem sunt qui in tristitiis de malo amicorum, nimis excedunt. Sed Dominus tristari voluit, ut significet tibi quod aliquando debeas contristari, quod est contra Stoicos: & modum in tristitia tenuit, quod est contra secundos. Unde Apostolus Thessal. IV. 12. „ Nolumus vos ignorare de „ dormientibus, ut non contristemini sicut „ ceteri qui spem non habent. " Eccli. XXII. 10. „ Super mortuum plora, quia defecit „ lux eius. " Et postea subdit: „ Mo„ dicum plora supra mortuum, quoniam re„ quievit. " Tertia ratio est ut insinuet quod nos pro mortuis corporaliter tristari, & plorare debemus: secundum illud Psal. XXXVII. 9. „ Afflictus sum, & humiliatus sum ni„ mis. "

(h) Consequenter Dominus affectum sui cordis verbis demonstrat: unde dicit: *Ubi posuistis eum*?

Sed contra. Numquid Dominus locum ubi positus erat ignorabat? Videtur quod non: nam sicut virtute divinitatis absens scivit mortem eius, ita scivit etiam locum sepulcri. Quare ergo quærit, ex quo scivit?

Responsio. Dicendum, quod non ut ignorans interrogat, sed dum a populo sibi sepulcrum ostenditur, vult eos confiteri Lazarum mortuum, & sepultum: (c) ut sic miraculum ab omnium suspicione eripiat. Sunt ad hoc etiam duæ rationes mysticæ. Una est, quia qui interrogat, videtur nescire ea de quibus interrogat. Per Lazarum autem in monumento, signantur mortui in peccatis. Ostendit ergo Dominus se ignorare locum Lazari, dans per hoc intelligere quod quasi nesciat peccatores, secundum illud Matth. VII. 23. „ Non novi vos: " & Genes. III. 9. „ Adam ubi es? " Alia ratio est, quia quod aliqui a peccato resurgant ad statum iustitiæ divi-

(a) *Al. emittitur* quis. (b) *Al.* turbatur. (c) *Al.* & sic.

divinæ, est ex profundo prædestinationis divinæ: quod quidem profundum homines ignorant. Rom. 11. 34. „ Quis cognovit sensum „ Domini, aut quis consiliarius eius fuit? " Et Hier. XXIII. 18. „ Quis enim affuit in „ consilio Domini, & vidit, & audivit sermonem eius? " Et ideo Dominus hoc innuens, ad modum nescientis se habuit, cum & ipsi hoc nesciamus.

Sic ergo ponitur Domini interrogatio; & sequitur populi responsio: unde dicit: *Dicunt ei: Domine, veni, & vide*. *Veni*, miserando, *vide*, considerando. Psal. XXIV. 18. „ Vide hu„ militatem meam, & laborem meum, & di„ mitte universa delicta mea. "

(i) Consequenter Dominus affectum suum lacrymis demonstrat: unde subditur: *Et lacrymatus est Iesus*: quæ quidem lacrymæ non erant ex necessitate, sed ex pietate, & causa: fons enim pietatis erat; & ideo flebat ut ostenderet non esse reprehensibile si aliquis ploret ex pietate. Eccli. XXXVIII. 16. „ Fili, „ super mortuum produc lacrymas. " Flevit ex causa, ut doceret hominem propter peccatum fletibus indigere: secundum illud Psal. VI. 7. „ Laboravi in gemitu meo, lavabo per „ singulas noctes lectum meum. "

(k) Consequenter (a) cum dicit, *Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum*, ponit Evangelista disceptationem de affectu Christi: & primo inducit quosdam admirantes Christi affectum; secundo quosdam in dubium revocantes miraculum prius factum, ibi, *Quidam autem ex ipsis dixerunt &c.* Admirantes autem miraculum Christi inducit Evangelista per modum conclusionis, cum dicit: *Dixerunt ergo Iudæi*, ostensis scilicet signis affectus Christi, tam verbis, quam lacrymis: *Ecce quomodo amabat eum*: nam amor maxime in tristitiis hominum manifestatur. Proverb. XVII. 17. „ In tristitia amicus cognitus est. " Mystice autem per hoc datur intelligi quod Deus homines etiam in peccatis amat: nisi enim eos amasset, non utique diceret: „ Non veni voca„ re iustos, sed peccatores ad pœnitentiam: " Matth. IX. 13. „ Unde Hier. XXXI. 3. „ In „ caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi „ (b) te miserans. "

(l) Vertentes autem in dubium miraculum factum, erant ex invidis Iesu: unde dicit: *Quidam autem ex ipsis*, scilicet Iudæis, *dixerunt: Non potuit hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?* quasi dicant: Si sic amabat eum ut etiam pro eius morte lacrymaretur, videtur quod voluisset eum non mori: nam tristitia est de his quæ nobis non volentibus acciderunt. Si ergo eo nolente mortuus est, videtur quod non potuit mortem impedire; multo magis videtur quod non potuerit aperire oculos cæci nati. Vel dicendum, quod hoc dixerunt admirando, eo modo loquendi quo Eliseus dixit IV. Reg. II. 14. „ Ubi est Deus Eliæ etiam nunc? " Et David in Psal. LXXXVIII. 50. „ Ubi sunt „ misericordiæ tuæ antiquæ, Domine? "

LECTIO VI.

(a) IEsus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.

(b) Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam fœtet, quatriduanus enim est. Dixit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem.

(c) Iesus autem, elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti.

(d) Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare veni foras.

(e) Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus, & pedes institis, & facies eius sudario erat ligata.

(f) Dixit eis Iesus: Solvite eum, & sinite abire.

(a) POstquam autem Evangelista posuit quædam præambula ad suscitationem, hic consequenter agit de ipsa suscitatione: circa quam quatuor agit. Primo de Christi ad monumentum perventione; secundo de lapidis sublatione, ibi, *Erat autem spelunca &c.* tertio de Christi oratione, ibi, *Iesus autem, elevatis sursum oculis, dixit &c.* quarto de mortui

(a) *Al. incipit* Posuit ergo Evangelista &c. (b) *Al.* te mihi miserans.

tui resuscitatione, ibi, *Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare veni foras*. Dicit ergo quantum ad primum: *Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum*. Studiose autem Evangelista frequenter dicit, quod lacrymatus est, & quod infremuit, ut Chrysostomus dicit, quia in futuro ostensurus erat suæ divinitatis potestatem. Ne ergo dubites de veritate suæ humanitatis, infirmiora, & humiliora nostræ naturæ de Christo asserit. Et sicut Ioannes ceteris Evangelistis expressius divinam naturam, & potestatem ostendit, ita etiam quædam infirmiora de eo loquitur, sicut quod lacrymatus est, quod infremuit, & huiusmodi, quæ maxime affectum in Christo demonstrant humanæ naturæ. Mystice autem infremuit, ut detur intelligere, eos qui a peccatis resurgunt, in continuo debere persistere luctu: secundum illud Psalm. xxxvii. 7. „ Tota die contristatus ingrediebar. " Vel dicendum, quod supra infremuit spiritu, propter mortem Lazari; hic autem rursum in semetipso propter infidelitatem Iudæorum. Unde Evangelista præmisserat dubietatem miraculi, dicentium: *Non poterit hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur*? Qui quidem fremitus fuit ex compassione, & miseratione ad Iudæos. Matth. xiv. 14. „ Videns Iesus turbas, misertus est eis. "

(b) Hic agitur de lapidis sublatione: ubi quatuor facit. Primo describit lapidem; secundo subdit mandatum Christi de lapide submovendo; tertio addit disceptationem de lapidis amotione; quarto insinuat mandati impletionem. Lapis autem describitur superpositus monumento: unde dicit: *Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei*. Sciendum est enim, quod in partibus illis cavernas quasdam in modum speluncæ habent ad hominum sepulturas, ubi possunt plura mortuorum corpora ponere diversis temporibus; & ideo habent foramen quoddam, quod de lapide claudunt, & aperiunt, quando est necesse: & ideo dicitur hic, quod *lapis erat superpositus ei*, scilicet ostio speluncæ. Simile habetur Genes. xxiii. ubi Abraham emit agrum, & speluncam ad sepeliendum Saram uxorem suam. Mystice autem per speluncam intelligitur profunditas peccatorum: de qua habetur in Psal. lxviii. 3. „ Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. " Per lapidem superpositum intelligitur lex, quæ in lapide scripta est, & peccatum non tollebat, sed tenebat eos in peccato: quia ex hoc gravius peccabant, quod contra legem faciebant: unde dicitur Galat. iii. 22. „ Conclusit Scriptura omnia sub peccato. " Mandatum Christi de lapide submovendo ponit, dicens: *Ait Iesus, Tollite lapidem*.

Sed (a) quæritur, cum maius sit suscitare mortuum, quam removere lapidem, quare non etiam simul cum hac sua virtute lapidem sustulit? Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc factum est ad maiorem certitudinem miraculi: ut scilicet eos testes faciat miraculi, ut non dicant quod in cæco dixerunt: Non est hic, qui mortuus fuit: supra 11.

Mystice, secundum Augustinum, remotio lapidis signat amotionem ponderis legalium observantiarum a fidelibus Christi ex gentibus ad Ecclesiam venientibus, quod eis aliqui imponere volebant. Unde dicit Beatus Iacobus Actor. xv. 28. „ Visum est Spiritui sancto, & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris. " Et Petrus dicit eodem (10.) „ Cur tentatis imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? " De hoc ergo dicit Dominus, *Tollite lapidem*, idest legis pondus, & gratiam prædicate. Vel per lapidem significat eos qui in Ecclesia corrupte vivunt, & offensioni sunt credere volentibus, dum eos a conversione retrahunt: de quo lapide in Psal. xc. 12. „ Ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. " Qui quidem Dominus præcipit ut removeatur. Esa. lvii. 14. „ Auferte offendicula de via populi mei. "

Disceptatio autem ponitur ex parte Marthæ: & primo ponuntur verba Marthæ disceptantis; secundo verba Christi respondentis. Verba quidem Marthæ ponit dicens: *Dixit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam fœtet, quatriduanus enim est*. Quod quidem ad litteram factum est ad ostensionem veritatis miraculi, quasi iam per putrefactionem inciperent membra resolvi.

Mystice autem de illo qui (b) peccare consuevit: *Iam fœtet*, scilicet per pessimam famam, cuius odor deterrimus per peccatum consurgit. Nam sicut ex bonis operibus fragrat odor bonus, secundum quod dicit Apostolus II. Corinth. ii. 15. „ Christi bonus odor sumus Deo: " ita ex malis operibus fœtor, & malus odor evaporat: qui etiam recte quatriduanus dicitur, quasi pressus pondere terrenorum peccatorum, & cupiditatum carnalium: terra enim est ultimum de quatuor elementis. Ioel. ii. 20. „ Ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbe egit. "

Illi autem Christus respondit dicens: *Nonne di-*

(a) *Al.* Sed quare quærit, cum maius esset sic suscitare mortuum quam removere lapidem? Quia non etiam simul &c. (b) *Al.* peccata.

dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Ubi Dominus videtur Martham arguere, quod non memor erat eius quod Christus ei dixerat: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet:* nam Martha diffidebat an Christus posset resuscitare mortuum quatriduanum. Licet enim aliquos recenter mortuos suscitasset, impossibile tamen hoc de fratre credebat ob dierum diuturnitatem. Et ideo Dominus dixit ei: *Nonne dixi tibi: Si credideris, videbis gloriam Dei?* idest suscitationem fratris tui, per quam Deus glorificabitur.

Sed cum supra Dominus hoc miraculum Apostolis dixerit futurum ad gloriam suam, inquiens: *Ut glorificetur Filius Dei per eum*, scilicet per mortem; hic tamen dicit Marthæ hoc miraculum futurum ad gloriam Dei: & hoc ideo, quia eadem est gloria Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Ideo autem non expressit hic gloriam Filii, ne turbaret astantes Iudæos, ad contradictionem promptos.

Innuitur autem in his Domini verbis duplex fructus fidei nostræ. Primus est miraculorum operatio, quæ debetur fidei. Matth. XVII. 19. „ Si habueritis fidem, sicut granum „ sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc il- „ luc, & transibit: & nihil impossibile erit „ vobis. “ Unde & Apostolus I. Corinth. XIII. 2. „ Si habuero fidem, ita ut montes „ transferam, “ Et Marc. ult. 20. dicitur: „ Illi autem prædicaverunt ubique, Domino „ cooperante, & sermonem confirmante, se- „ quentibus signis. “ Quæ quidem miraculorum operatio est ad gloriam Dei: & ideo dicit: *Si credideris, videbis gloriam Dei*. Secundus fructus est visio æternæ gloriæ, quæ debetur fidei pro præmio: unde dicit: *Videbis gloriam Dei*. Esai. VII. 9. secundum aliam litteram: „ Si non credideritis, non intelli- „ getis. “ I. Corinth. XIII. 12. „ Videmus „ nunc per speculum, & in ænigmate (per „ fidem) tunc autem facie ad faciem. “

Impletionem mandati ponit (*a*) inferens: *Tulerunt ergo lapidem*. Ubi considerandum est, secundum Origenem, quod mora tollendi lapidem adiacentem, ex sorore defuncti causata est, & ideo tamdiu resuscitatio fratris dilata est, quamdiu Christum per verba detinuit; sed statim cum Christi mandatum obediendo exequitur, frater resuscitatur: ut per hoc discamus nihil interponere inter iussa Iesu, & ipsorum executionem, si cupimus quod statim salutis sequatur effectus. Psal. XVII. 45. „ In auditu auris obedivit mihi. “

(c) Hic agitur de Christi oratione, in qua gratias agit: circa quam Evangelista quatuor ponit. Primo ponit orandi modum; secundo orationis efficaciam; tertio excludit orandi necessitatem; quarto subiungit orationis utilitatem. Modum autem orandi ponit congruentem: quia *elevatis sursum oculis*; idest, intelligentiam suam erexit, adducens illam per orationem ad excelsum Patrem. Nobis autem, si ad exemplum orationis Christi orare volumus, necesse est levare oculos mentis nostræ ad eum, removendo illos a præsentibus rebus, memoria, cogitationibus, & intentionibus. Levamus etiam oculos ad Deum quando non confidentes de meritis nostris, de sola misericordia speramus, secundum illud Psal. CXXII. 1. „ Ad te levavi oculos meos „ qui habitas in cælis. “ Et „ Sicut oculi „ ancillæ in manibus dominæ suæ, ita ocu- „ li nostri ad Dominum Deum nostrum, do- „ nec misereatur nostri. “ Thren. III. 41. „ Levemus corda nostra cum manibus ad Do- „ minum in cælis. “ (*b*) Orationis autem efficaciam ponit, cum dicit: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me*. In quo argumentum habemus, quod Deus facilis est ad largiendum, secundum illud Psal. IX. 17. „ Deside- „ rium pauperum exaudivit Dominus: “ ut sic desiderium, etiam antequam proferat verba, exaudiat. Esai. XXX. 19. „ Ad vocem cla- „ moris tui statim ut audierit, respondebit „ tibi. “ Et LXV. 24. „ Adhuc illis loquenti- „ bus, dicam, Ecce adsum. “ Multo ergo magis expedit arbitrari de Domino salvatore, quod Deus Pater præveniens eius orationem, (*c*) eum exaudierit: nam lacrymæ quas Christus pro morte Lazari fuderat, vicem orationis habuerunt. Per hoc autem quod in principio orationis gratias agit, datur nobis exemplum quod cum orare volumus antequam futura petamus, pro perceptis beneficiis Deo gratias referamus. I. Thess. V. 18. „ In omnibus gratias agite. “

Quod autem dicit, *Quoniam audisti me*, si exponatur de Christo, secundum quod homo, non habet difficultatem: sic enim Christus minor Patre erat, & secundum hoc competit sibi orare Patrem, & exaudiri ab eo. Si vero, ut Chrysostomus vult, exponatur de Christo, secundum quod Deus, tunc verbum difficultatem habet: nam secundum hoc, ei orare non convenit nec exaudiri; sed potius aliorum orationes exaudire. Et ideo dicendum, quod tunc aliquis auditur quando voluntas eius impletur. Voluntas autem Patris semper impletur: quia, ut dicitur in Psalm. CXIII. 3. „ omnia quæcumque voluit Dominus „ fecit. “ Cum ergo eadem sit voluntas Patris,

(a) *Al.* inferius. (b) *Al.* Oris. (b) *Al.* dicit eum.

tris, & Filii, quandocumque Pater implet voluntatem suam, implet voluntatem Filii. Dicit ergo Filius, secundum quod Verbum: *Quoniam audisti me*; idest, fecisti quæ erant in Verbo tuo ut fierent. Dixit enim, & perfecta sunt.

Necessitatem autem orandi excludit dicens: *Ego autem sciebam quoniam semper me audis &c.* Ubi quasi obumbrate Dominus suam divinitatem ostendit; quasi diceret: Ad hoc ut fieret voluntas mea, non indigeo oratione, quia ab æterno voluntas mea impleta est. Hebr. v. 7. „ In omnibus exauditus est pro sua reverentia. " Nam *ego sciebam*, scilicet certitudinaliter, *quoniam semper me*, Verbum, *audis*: quia quicquid (*a*) facis, in me est ut fiat. Item *me*, hominem, *semper audis*: quia voluntas mea semper est conformis voluntati tuæ. *Sed propter populum qui circumstat, ut credant quia tu me misisti*. In quo datur intelligi quod multa fecit, & dixit propter utilitatem aliorum. Infra XIII. 15. *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis*. Nam omnis Christi actio, nostra est instructio. Voluit autem Christus specialiter per istam orationem demonstrare, se non esse alienum a Patre; sed recognoscebat eum ut suum principium: & ideo subdit: *Ut credant quia tu me misisti*. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*. Galat. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege. " Et in hoc ponitur orationis utilitas.

(d) Hic agitur de suscitatione Lazari: & circa hoc tria facit. Primò ponitur vox excitantis; secundo vocis effectus, ibi, *Et statim prodiit qui fuerat mortuus*; tertio mandatum de solutione excitati, ibi, *Dicit eis Iesus: Solvite eum*. Vox autem excitantis ponitur magna: unde dicit: *Hæc cum dixisset*, scilicet Iesus, *voce magna clamavit*: & hoc ad litteram, ut destrueret errorem Gentilium, & quorumdam Iudæorum, dicentium animas mortuorum commorari in tumulis cum corporibus: & ideo *clamat*, quasi animam ex longinquo evocans in tumulo non existentem. Vel dicendum, & melius, quod vox Christi magna dicitur propter virtutis eius magnitudinem: nam tanta virtus eius fuit quod suscitavit Lazarum quatriduanum a morte, quomodo (*b*) excitaretur dormiens a somno. Psal. LXVII. 34. „ Dedit voci suæ vocem virtutis. " Vox etiam ista magna, repræsentativa est illius magnæ vocis quæ erit in communi resurrectione, per quam omnes de monumentis resuscitabuntur. Matth. XXV. 6. „ Media nocte clamor factus est &c. " Clamat, inquam, dicens: *Lazare veni foras*. Quem ideo ex proprio nomine vocat, quia tanta erat virtus vocis eius quod pariter omnes mortui cogerentur exire, nisi per expressionem nominis virtutem suam ad unum determinasset, ut Augustinus dicit de Verbo Domini. Datur etiam per hoc intelligi quod Christus vocat peccatores foras exire de conversatione peccati. Apocal. XVIII. 4. „ Exite de illa populus meus. " Item de ocultatione eius, per confessionem ipsum peccatum manifestando. Iob XXXI. 33. „ Si abscondi quasi homo peccatum meum. "

(e) Consequenter cum dicit, *Et statim prodiit qui fuerat mortuus*, ponitur vocis effectus: & primo ponitur mortui resurrectio; secundo resurgentis mortui dispositio. Resurrectio quidem mortui fuit festina ad Domini imperium: unde dicit: *Et statim prodiit qui fuerat mortuus*. Tanta enim erat virtus vocis Christi ut absque temporis dilatione vitam conferret: sicut erit in resurrectione communi, quando in ictu oculi, mortui audientes tubam canentem: „mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: " ut dicitur I. Thessal. IV. 15. Iam enim anticipatur officium Christi, quod dicitur supra v. 25. *Venit hora, & nunc est, quando mortui qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*. Sic ergo impletum est quod dixerat Dominus: *Vado, ut excitem eum*. Quantum autem ad dispositionem resurgentis, dicitur, *Ligatus*, idest habens ligatas *manus, & pedes institis*, idest fasciis, quibus antiqui mortuos involvebant, *& facies eius sudario erat ligata*, ne scilicet horrorem faceret. Ideo autem ligatum, & coopertum resurgere iussit, ut miraculum magis approbaretur.

(f) Consequenter cum dicit, *Solvite eum, & sinite abire*, mandat ut solvatur. Cuius quidem ratio est, ut ipsimet qui solverent fidentiores testes essent miraculi, & eius quod fit tenaciorem memoriam haberent. Similiter etiam dum eum tangunt, & sibi appropinquant, videant quod vere est ille. Ideo autem addit, *Et sinite abire*, ut ostendat miraculum non esse phantasticum. Aliqui enim magi visi sunt aliquando mortuos suscitasse, non tamen ad hoc eos perducere potuerunt ut pristina officia exequerentur: & hoc quidem erat, quia eorum resuscitatio phantastica tantum erat, & non vera.

Sciendum est autem, quod hoc totum quod dicitur, *Et statim prodiit*, mystice exponitur ab

(a) Al. facis me. (b) Al. excitavit.

ab Augustino; & hoc dupliciter, secundum duplicem modum prodeundi. Prodit namque peccator quando exit pœnitendo a consuetudine peccati ad statum iustitiæ. II. Corinth. VI. 17. „ Exite de medio eorum, & separa„ mini. " Qui tamen habet manus ligatas institis, idest carnalibus concupiscentiis: quia adhuc in corpore constituti, alieni a molestiis esse non possunt, etiam a peccatis surgentes: unde Apostolus dicit, Rom. VII. 25. „ Ego ipse mente servio legi Dei, carne au„ tem legi peccati. " Quod autem facies eius sudario tecta erat, hoc est quod in hac vita plenam cognitionem Dei habere non possumus. I. Corinth. XIII. 12. „ Videmus nunc „ per speculum in ænigmate, tunc autem „ facie ad faciem. " Et ideo solvere eum iubet, & abire: quia post hanc vitam auferentur a peccato surgentibus omnia velamina, ut Deum facie ad faciem contemplentur, ut dicitur I. Corinth. XIII. Tunc enim solvetur corruptibilitas corporis, quæ est quasi quoddam vinculum ligans, & aggravans animam, ab omni huiusmodi plena, & clara contemplatione. Esa. LII. 2. „ Solve vincula colli tui, „ captiva filia Sion. " Sic ergo apparet unus modus spiritualiter prodeundi, qui ponitur ab Augustino Lib. lxxxiii. Quæst. Alius modus prodeundi est per confessionem, de quo dicitur Prov. XXVIII. 13. „ Qui abscondit sce„ lera sua, non dirigetur; qui autem confes„ sus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam „ consequetur. " Sic enim prodire est ab occultis exeundo, per confessionem manifestari; sed ut confitearis, Deus facit voce, idest gratia magna vocando. Mortuus autem procedens adhuc ligatus, est confitens adhuc reus. Ut autem (a) solvantur peccata eius, ministris mandatur ut solvant eum, & sinant abire. Nam quem Christus per seipsum interius vivificat, discipuli solvunt, quia ministerio sacerdotum vivificati absolvuntur. Matth. XVI. 19. Quodcumque solveris super terram, „ erit solutum & in cælis. "

Dicunt autem quidam hoc (b) mysterium prosequentes, quod sicut Christus Lazarum per seipsum vivificavit, vivificatum a discipulis absolvendum mandavit; ita Deus interius vivificat animam per gratiam, remittendo culpam, & absolvendo a reatu pœnæ æternæ; sed sacerdotes virtute clavium absolvunt a parte pœnæ temporalis. Sed hæc positio nimis parum attribuit Ecclesiæ clavibus. Hoc est enim proprium sacramentorum novæ legis quod in eis gratia conferatur. Sacramenta autem in dispensatione ministrorum consistunt: unde in sacramento pœnitentiæ contritio, & confessio se tenent materialiter, ex parte suscipientis sacramentum; vis autem causativa sacramenti est in absolutione sacerdotis, ex virtute clavium, per quas effectum dominicæ passionis quodammodo applicat ad eum quem absolvit, ut remissionem consequatur. Si ergo sacerdos non absolveret nisi solum a pœna, sacramentum pœnitentiæ non esset gratiæ collativum, per quam culpa remittitur, & per consequens non esset sacramentum novæ legis. Est ergo dicendum, quod sicut in sacramento baptismi sacerdos verba proferens, & exterius abluens, ministerium baptismi exhibet, Christo interius baptizante; ita sacerdos exterius virtute clavium ministerium absolutionis impendit, Christo per gratiam culpam remittente.

Sed hoc dubium facere videtur, quod ad baptismum plerumque accedunt pueri, non ante baptismum iustificati, qui in baptismo remissionis gratiam consequuntur; sed ad absolutionem consequendam accedunt adulti plerumque antea per contritionem, peccatorum remissionem consecuti: ut sic sequens absolutio nihil facere videatur ad peccatorum remissionem. Sed si quis diligenter consideret, ex utraque parte adultos accipiens, invenietur omnimoda similitudo. Contingit enim aliquos adultos, antequam actu sacramentum baptismi consequantur, habentes illud in voto, remissionem peccatorum consequi, baptismo flaminis baptizari; & tamen baptismus sequens, quantum est de se, remissionem peccatorum operatur, licet in isto cui iam sunt remissa, hoc locum non habeat, sed solum augmentum gratiæ consequatur. Si quis autem adultus ante baptismum non perfecte fuisset dispositus ad consequendum remissionem peccatorum, in ipso actu dum baptizatur remissionem consequitur virtute baptismi, nisi ponat per fictionem obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est dicendum in pœnitentia. Si quis enim ante absolutionem sacerdotis plene contritus fuerit, consequitur remissionem peccatorum, eo quod habet in voto ut subiiciat se Ecclesiæ clavibus, sine quo vera contritio non esset. Si autem antea non plena fuisset contritio sufficiens ad remissionem, in ipsa absolutione remissionem culpæ consequitur, (c) nisi ponat obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est in eucharistia & extrema unctione, & in aliis sacramentis.

(a) *Al.* solverentur. (b) *Al.* ministerium. (c) *Al.* dummodo non ponat.

LE-

LECTIO VII.

(a) MUlti ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & Martham; & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.

(b) Collegerunt ergo pontifices, & pharisæi concilium, & dicebant:

(c) Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

(d) Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.

(e) Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis:

(f) Vos nescitis quicquam, nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

(g) Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit, quia Iesus moriturus erat pro gente:

(h) Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.

(i) Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

(a) POstquam Evangelista posuit Lazari mortem, & eius resurrectionem, hic consequenter ponit effectum resurrectionis: & primo ponit effectum eius in turba; secundo ponit effectum eius in principibus, ibi, *Collegerunt ergo pontifices, & pharisæi concilium.* Circa primum duo facit. Primo inducit quosdam credentes, dicens: *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & Martham*, ad eas consolandas, *& viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum*. Nec mirum, quia tale miraculum non est auditum a sæculo, quod scilicet mortuus quatriduanus in monumento resuscitaretur ad vitam. Similiter etiam Dominus dicit, miraculum istud (a) se facturum propter populum qui circumstabat, ut scilicet credant in eum: & ideo verbum istud non ivit incassum; sed ex miraculo viso multi crediderunt. I. Corinth. 1. 22. „ Iudæi signa „ quærunt. " Secundo inducit quosdam denuntiantes, dicens: *Quidam autem ex ipsis venerunt ad pharisæos &c.* Quod quidem potest dupliciter intelligi. Uno modo quod dixerunt ea quæ Iesus fecit principibus sacerdotum, ut mitigarent eos adversus Iesum, & ut confutarent eos de hoc quod adversus Iesum, qui tam mira faciebat, machinarentur. Alio modo, & melius, quia hoc dixerunt ut concitarent eos contra Christum. Nam infideles erant, & de miraculo scandalizabantur. Et hoc patet ex ipso modo loquendi: nam cum dixerat: *Multi ergo ex Iudæis .... crediderunt in eum*: subiungit quasi adversantem, dicens: *Quidam autem ex ipsis abierunt ad pharisæos &c.* Hi sunt de quibus dicitur infra XII. 37. quod, *cum tanta signa fecisset Iesus coram eis, non crediderunt in eum .... dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.*

(b) Consequenter cum dicit, *Collegerunt ergo pontifices, & pharisæi concilium*, ponit Evangelista effectum miraculi in principibus: & primo ponit malitiam quam contra Christum excogitaverunt; secundo ostendit quomodo Christus eam declinavit, ibi, *Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos.* Circa primum tria facit. Primo ponit consilii congregationem; secundo subdit congregatorum dubitationem, ibi, *Et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* tertio assignat dubitationis determinationem, ibi, *Unus autem ex ipsis &c.* Ostenditur autem circa primum pontificum nequitia ex tribus. Primo ex personarum conditione, quia non plebei, sed pontifices, & pharisæi: pontifices autem, quia erant principes sacrorum; pharisæi vero, quia speciem religionis habebant: ut sic impleatur quod dicitur Genes. penult. 5. „ Simeon, & Levi fratres, vasa „ bellantia iniquitatis. " Nam de Simeone fuerunt adinventores sectæ pharisæorum. Pontifices autem manifestum est de tribu Levi fuisse. I. Esd. IX. 2. „ Manus principum „ prima erat in transgressione hac. " Secundo ex malitiæ deliberatione: unde dicit, *Collegerunt concilium*, quod est factum ad consiliandum. Genes. penult. 6. „ In consilium eo„ rum non veniat anima mea. " Psal. 1. 1. „ Beatus vir qui non abiit in consilio impio„ rum &c. " Sed, ut dicitur Prov. 21. 30. „ non est consilium contra Dominum. "

Ssss 2 Ter-

(a) *Al. deest se.*

rabant, ut Iosephus de isto narrat. Et ad hoc ostendendum dicit, *Anni illius*.

(f) Consequenter cum dicit, *Vos nescitis quicquam &c.* ponit verba determinantis: qui quidem primo exprobrat aliis ignaviam, dicens: *Vos nescitis quicquam, nec cogitatis*; quasi dicat: Vos estis ignavi, & adhuc segnius rem attenditis: & ideo secundo ponit suam malitiam, dicens: *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo*. Quæ quidem verba alium intellectum habent, secundum intentionem Caiphæ, & alium, secundum expositionem Evangelistæ. Ut ergo primo exponatur secundum eius pravam intentionem, sciendum est, quod, ut dicitur Deut. XIII. mandatum est Domini: Si fuerit in medio tui Propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, & voluerit te a Domino retrahere, Propheta ille, ut fictor somniorum, interficiatur. Secundum hanc ergo legem credebat iste, quod Christus averteret populum a cultu Dei. Luc. XXIII. 2. „ Hunc invenimus subvertentem gentem nostram. “ Et ideo dicebat iste: *Vos nescitis*, scilicet legem, *nec cogitatis quia expedit vobis*, scilicet *ut unus*, idest iste homo, *moriatur*, ne totus populus seducatur; quasi dicat: Unius hominis salutem pro communi republica oportet contemnere. Unde sequitur Deuter. XIII. 5. „ Et auferes malum de medio populi tui. “ I.Corinth.v.13. „ Auferte „ malum ex vobis ipsis. “

(g) Sed aliter Evangelista exponit, dicens: *Hoc autem a semetipso non dixit &c.* Ubi tria ponit. Primo horum verborum auctorem; secundo ipsorum rectum sensum, ibi, *Quia Iesus moriturus erat pro gente*; tertio addit Evangelista ad verba Caiphæ, ibi, *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum*. Circa primum sciendum est, (a) quod quia posset aliquis credere Caipham instinctu proprio verba dicta protulisse, Evangelista hoc excludens, dicit: *Hoc autem a semetipso non dixit*. In quo datur intelligi, quod aliquis aliquando a semetipso loquitur. Homo enim est illud quod principale est in ipso; hoc autem est intellectus, & ratio: unde homo id quod est, per rationem est. Quando ergo homo loquitur ex propria ratione, tunc loquitur a semetipso; sed quando loquitur ab aliquo superiori, & exteriori instinctu, non loquitur a semetipso. Dupliciter tamen hoc contingit. Quandoque ut motus a Spiritu divino, secundum illud Matth. x. 20. „ Non enim vos estis qui loquimini, „ sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. “ Quandoque autem ut motus a spiritu maligno, sicut arreptitii: & utique aliquando dicuntur prophetare. Quod quidem moti a Spiritu divino prophetent, dicitur II. Petr. I. 21. „ Non enim voluntate humana „ allata est aliquando prophetia, sed a Spiritu „ tu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei „ homines. “ Quod autem moti a spiritu maligno prophetent, habetur Hierem. XXIX. 26. „ Dedit te Dominus sacerdotem pro Ioiada sacerdote, ut sis dux in domo Domini „ ni super omnem virum arreptitium; & „ prophetantem. “ Sciendum est etiam, quod aliquando loquitur aliquis instinctu Spiritus sancti, vel spiritus maligni, qui tamen amittit usum rationis; & arripitur. Aliquando autem manet ei liber usus rationis, nec arripitur. Nam quando superabundant vires sensitivæ ex superiori impressione, ligatur ratio, & movetur, & arreptus est. Quia vero dæmon habet potestatem imprimendi in phantasiam, cum sit potentia affixa organo, potest in eam aliquando sic imprimere quod ex impressionis abundantia ratio efficiatur quasi ligata, non tamen quod cogatur ad consensum; & tunc homo arripitur a spiritu maligno.

Restat ergo quæstio an Caiphas verba ista instinctu Spiritus sancti dixerit, vel maligni. Et videtur quod non dixerit instinctu Spiritus sancti, nam Spiritus sanctus est spiritus veritatis, ut dicitur Hierem. XV. Spiritus autem malignus est spiritus mendacii. III. Reg. ult. 22. „ Egrediar, & ero spiritus mendax „ in ore omnium prophetarum. “ Constat autem quod Caiphas locutus fuerit mendacium, dicens: *Expedit vobis ut unus moriatur*. Non ergo locutus est instinctu Spiritus sancti, ut videtur, sed prophetavit instinctu spiritus maligni arreptitii. Hoc autem non videtur consonare dictis Evangelistæ: nam si ita esset, Ioannes non addidisset: *Cum esset pontifex anni illius*. Ideo ergo Caiphæ dignitatem addidit ut insinuaret eum instinctu Spiritus sancti fuisse locutum. Ex quo datur nobis intelligi quod etiam malos in dignitate constitutos Spiritus sanctus movet ad loquendum aliqua vera, & futura pro utilitate dumtaxat subditorum.

Ad illud ergo quod in contrarium dicitur, scilicet falsum esse quod dixit, *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo*, dupliciter responderi potest. Uno modo quod mors Christi quantum est de se, expediens fuit omnibus, etiam his qui eum occiderunt. I. Tim. IV. 10. „ Qui est salvator omnium hominum, „ maxime fidelium. “ Heb. II. 9. „ Ut gratia

(a) *Al. deest* quod.

„ tia Dei pro omnibus gustaret mortem." Alio modo ut dicatur: *Expedit vobis*, idest populo. Unde Evangelista ubi Caiphas dicit, *Ut moriatur pro vobis*, ponit, *Pro gente*.

Sed videtur ex verbis Evangelistæ, quod fuit Propheta, cum dicit, *Prophetavit*. Si enim prophetat quis, sequitur eum esse Prophetam. Sed, secundum Origenem, non sequitur quod quicumque prophetat sit Propheta; sed si Propheta est, utique prophetat: nam alicui quandoque conceditur actus alicuius rei, cuius tamen conditio ei non conceditur; sicut non quicumque facit aliquid iustum, est iustus; sed qui iustus est, iusta facit.

Notandum est autem, quod duplex actus concurrit ad hoc quod aliquis prophetet: scilicet videre: I. Reg. IX. 9. „ Qui nunc dicitur Propheta, olim vocabatur Videns: " item annuntiare: I. Cor. XIV. 3. „ Propheta omnibus loquitur ad ædificationem." Contingit autem quandoque quod utrumque aliquis habet, non tamen proprie dicitur Propheta: nam quandoque aliquis habet propheticam visionem, sicut Nabuchodonosor, & Pharao; & similiter ipsam visionem aliis annuntiaverunt; non tamen Prophetæ dici possunt, quia defuit eis aliquid, scilicet intelligentia visionis, qua opus est in visione, ut dicitur Daniel. X. I. Caiphas autem licet visionem propheticam non habuerit, habuit tamen denuntiationem rei propheticæ; inquantum scilicet denuntiavit utilitatem mortis Christi. Quandoque namque Spiritus sanctus movet ad totum quod pertinet ad prophetiam, quandoque autem ad aliquid tantum. Caiphæ autem nec mentem illuminavit, nec imaginationem; & ideo eius mens, & imaginatio ad malum intenta mansit: movit tamen linguam eius, ut proferret modum quo salus populi impleretur. Unde non dicitur Propheta nisi inquantum habuit propheticum actum in denuntiatione; imaginatione, & ratione eius ad contrarium existente. Ex quo patet quod non magis potest dici Propheta quam asina Balaam.

(h) Consequenter cum dicit, *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum*, addit Evangelista ad verba pontificis, dicens, quod Iesus non tantum moriturus erat pro gente populi, scilicet Iudæorum, ut Caiphas dixit: Hebr. ult. 12. „ Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est: " sed addit etiam pro toto mundo: unde subdit: *Ut filios Dei qui dispersi erant, congregaret in unum*.

Ubi cavenda est hæresis Manichæorum dicentium, animas aliquas esse de substantia divina, & vocari filios Dei; & ad has congregandas in unum dicunt Deum venisse. Sed hoc est erroneum, quia, ut dicitur Ezech. XVIII. 4. „ omnes animæ meæ sunt, " scilicet creatione: & ideo quod dicit, *Ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum*, non est intelligendum quod tunc iam accepissent adoptionis spiritum: quia, ut Gregorius dicit, nec oves eius, neque filii Dei adhuc erant per adoptionem; sed est intelligendum secundum prædestinationem, ut dicatur: *Ut filios Dei*, scilicet ab æterno prædestinatos: Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit conformes fieri imagini Filii eius, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: " *qui erant dispersi*, per diversos ritus, & gentes, *congregaret in unum*, scilicet in unitatem fidei. Supra X. 16. *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere ..... & fiet unum ovile, & unus pastor*. Psal. CXLVI. 2. „ AEdificans Hierusalem Dominus dispersiones Israelis congregabit."

(i) Consequenter cum dicit, *Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum*, ponit Evangelista consensum Iudæorum in mortem Christi.

Sed numquid non ante cogitaverunt eum occidere? Videtur quod sic: quia supra in pluribus locis dicitur, quod Iudæi quærebant eum interficere. Responsio. Dicendum, quod ante habuerunt (*a*) quidem instinctum ad eum occidendum; sed *ab illo die* concitati ad iram ex verbis Caiphæ, tractaverunt firmo proposito (*b*) eum occidere. Proverb. I. 16. „ Pedes eorum ad malum currunt."

LECTIO VIII.

(a) Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos; sed abiit in regionem iuxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis.

(b) Proximum autem erat pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam de regione, ante pascha, ut sanctificarent seipsos.

(c) Quæ-

(a) *Al.* *emittitur* quidem. (b) *Al.* occidere Dominum.

(c) Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinvicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum?

(d) Dederant autem pontifices, & pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

(a) Hic Evangelista ponit quomodo Christus eorum malitiam declinavit: & primo ponit modum declinationis ex parte Christi; secundo effectum admirationis ex parte populi, ibi, *Proximum autem erat pascha Iudæorum*. Modus autem declinationis fuit per occultationem, & recessum Christi a Iudæis: nam post consilium cautius se observans, *non in palam ambulabat apud Iudæos*; sed nec ad aliquam civitatem abiit populatam, *sed in regionem*, remotam, *iuxta desertum in civitatem qua dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis*.

Sed numquid defecerat potentia eius, in qua, si vellet, inter Iudæos palam conversaretur, & nihil ei facerent? Absit. Sed hoc fecit non propter defectum potentiæ; sed ut exemplum discipulis demonstraret. In quo apparet non esse peccatum, si fideles eius, oculis persequentium se subtraherent, & furorem sceleratorum latendo potius evitarent, quam se ostendendo eis, magis accenderent: secundum illud Matth. x. 23. „ Si vos persequ„ ti fuerint in una civitate, fugite in aliam. “ Origenes autem dicit, quod nullus debet se periculis ingerere; tamen valde laudabile est quod quando iam pericula imminent, nec Iesu vitare confessionem, nec recusare subire mortem, gratia veritatis: & hoc propter duas rationes. Primo (a) quia valde præsumptuosum est periculis se ingerere propter inexperientiam propriæ virtutis, quæ quandoque fragilis invenitur, & propter futuri eventus incertitudinem. I. Corinth. x. 12. „ Qui se „ existimat stare, videat ne cadat. “ Secundo ne nos ingerentes persecutoribus, occasionem præstemus eis, ut magis impii, & noxii fiant. I. Corinth. x. 32. (b) „ Sine of„ fensione estote Iudæis, & Gentibus, & „ Ecclesiæ Dei. “

(b) Ponitur effectus admirationis in populo: & primo ponitur admirandi occasio; secundo ponitur ipsa admiratio; tertio admirationis ratio. Occasio autem quærendi, & admirandi ponitur duplex. Prima quidem ex conditione temporis, quia *proximum erat pascha Iudæorum*: in quo recolitur memoria transitus Hebræorum de AEgypto. Exod. xii. 11. „ Est enim phase, idest transitus, Domini. “ Addit autem, *Iudæorum*, quia ipsum pascha Iudæi male, & indebite celebrabant: nam quando devote pascha celebramus, tunc dicitur pascha Dei. Esaiæ i. 13. „ Solemnita„ tes vestras non feram. “ Secunda vero ex concursu populi: quia *ascenderunt multi Hierosolymam de regione*: nam, ut legitur Exod. xxiii. tribus temporibus in anno, seu festivitatibus, filii Israel se debebant Domino præsentare: inter quæ primum erat pascha: & ideo magna multitudo ascendebat Hierosolymam, ubi erat templum. Sed quia nondum erat tempus paschæ, quo debebant ascendere, ideo Evangelista consequenter causam ascensus assignat, subdens: *Ut sanctificarent seipsos*: nullus enim audebat comedere agnum nisi mundus: & ideo præveniebant tempus paschæ, ut interim purificantes seipsos, possent in pascha agnum rite comedere. In quo datur nobis exemplum, ut tempore quadragesimali ieiuniis, & bonis operibus nos purificemus, ut in pascha rite sumamus corpus Domini nostri.

(c) Admiratio autem ponitur ex causa absentiæ Domini: & hoc est quod dicit: *Quærebant ergo Iesum*, non quidem ad honorandum, sed ad occidendum, *& colloquebantur adinvicem in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum?*

Sed notandum, quod quando dies festus agitur (c) sancte, semper Dominus est in die festo. Matth. xviii. 20. „ Ubicumque fue„ rint duo vel tres congregati in nomine „ meo, ibi sum in medio eorum. “ Et ideo (d) nos congregati in domo Dei, quæramus Iesum, mutuo nos consolando, & exorando ut veniat ad diem festum nostrum. Quando vero non sancte agitur festum, tunc non venit Iesus. Esa. i. 14. „ Kalendas vestras, „ & solemnitates vestras odivit anima mea. “

(d) Ratio autem admirationis, & absentiæ Iesu subditur: quia *dederant pontifices, & pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit*, scilicet Iesus, *indicet, ut apprehendant eum*, scilicet ad occidendum. Supra viii. 21. *Quæretis me, & in peccato vestro moriemini*. Sed, ut Augustinus dicit, nos qui scimus ubi Christus est, quia ad dexteram Patris, indicemus eis, ut sic utinam apprehendant eum per fidem.

CA-

(a) *Al.* quia præsumptuosum. (b) *Al. omittitur sequens sententia.* (c) *Al. deest* sancte. (d) *Al.* non.

dum. Unde & Dominus decimo die primi mensis, hoc est sexta die ante decimum quintum (a) diem, Hierusalem intrare voluit, quasi ad locum immolationis accedens: ut patet per id quod dicitur infra eodem: *In crastine autem turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei*.

(b) Deinde describitur locus: *Venit Bethaniam &c.* Bethania autem erat vicus prope Hierusalem; & interpretatur domus obedientiæ: unde congruit mysterio, primo quidem quantum ad causam passionis, secundum illud Philip. II. 8. „ Factus est obediens Patri usque ad mortem: “ secundo quantum ad fructum passionis, quem consequuntur soli illi qui ei obediunt, secundum illud Heb. v. 9. „ Factus est omnibus obtemperantibus „ sibi causa salutis æternæ &c. “ Signanter autem additur: *Ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitavit Iesus*: quia in domo obedientiæ illi qui sunt spiritualiter mortui in peccatis, resuscitantur reducti ad viam iustitiæ. Rom. v. 19. „ Per unius hominis obedien„ tiam, iusti constituentur multi. “ Sed secundum litteram hoc dicitur ad ostendendum quod Christus in Bethaniam venit ut memoriam resurrectionis Lazari revocaret. Psal. cx. 4. „ Memoriam fecit mirabilium suorum „ misericors, & miserator Dominus. “

(c) Deinde (b) cum dicit, *Fecerunt autem ei cœnam ibi*, ponit obsequium Christo exhibitum a suis familiaribus: & primo in communi quantum ad omnes; secundo in speciali quantum ad singulos, ibi, *Et Martha ministrabat*. Convenit autem mysterio, quod *ibi*, idest in Bethania, *fecerunt ei cœnam*: quia Dominus in domo obedientiæ spiritualiter reficitur, delectatus in obedientia nostra: secundum illud Apoc. III. 20. „ Si quis audierit „ vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, „ (c) introibo ad illum, & cœnabo cum illo, „ & ipse mecum. “

(d) Deinde ponuntur tres personæ ei assistentes, vel ministrantes, scilicet Martha, Lazarus, & Maria. Per Martham significantur prælati, qui ad ministerium in Ecclesiis instituuntur, secundum illud I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos existimet homo, ut ministros „ Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. “ Unde dicitur, *Et Martha ministrabat*. Luc. x. 40. „ Martha autem satagebat circa frequens „ ministerium. “ Per Lazarum autem resuscitatum significantur subditi ministerio prelatorum, a peccatis ad statum iustitiæ reducti, qui cum aliis iustis spiritualiter cum Domino epulantur: unde dicitur: *Lazarus autem unus erat ex discumbentibus cum eo*. Psal. LXVII. 4. „ Iusti epulentur, & exultent in conspe„ ctu Dei, & delectentur in lætitia. “ Per Mariam significantur contemplativi. Dicitur enim Luc. x. 39. quod „ Maria sedens secus „ pedes Domini, audiebat verba illius. “ Circa cuius ministerium tria tanguntur, quantum ad litteram pertinet. Primo enim tangitur unguentum in quo obsecuta est; secundo obsequium quod exhibuit, ibi, *Et unxit pedes Iesu*; tertio effectum obsequii, ibi, *Et domus impleta est ex odore unguenti*. Circa primum tria tangit. Primo quantitatem unguenti, quia multum fuit: unde dicit, *Libram unguenti*. Tob. IV. 9. „ Si multum tibi fue„ rit, abundanter tribue. “ Secundo materiam, quia fuit ex nardo confectum: unde dicit, *Nardi*. Cantic. I. 11. „ Dum esset „ Rex in accubitu suo, nardus mea dedit o„ dorem suum. “ Est autem nardus herba brevis, & spicosa, & nigra, ex qua fit unguentum, quod vim confortandi habet ex sua aromaticitate. Tertio compositionis formam, in eo quod dicit, *Pistici pretiosi*. Et, secundum Augustinum, dicitur *pistici* a loco, in quo nardus oriebatur. Sed melius est quod exponatur *pistici*, idest fidelis; hoc est, non sophisticati per aliquam admixtionem: nam pistis in Græco idem est quod fides. Addit autem *pretiosi*, quia confectum erat ex spica nardi, ex qua pretiosum unguentum fit, & forte admixtis aliis pretiosis rebus. In quo docemur quod ea quæ pretiosissima sunt apud nos, Deo debemus offerre, secundum illud Psal. LXV. 15. „ Holocausta medullata offeram tibi „ cum incenso arietum. “ Et Malach. I. 14. „ Maledictus dolosus, qui habet in grege suo „ masculum, & votum faciens, offert Do„ mino debile. “ Circa obsequium eius primo nota humilitatem in hoc quod dicitur, *Unxit pedes Iesu*, ad pedes procidens, secundum illud Psal. CXXXI. 7. „ Adorabimus in „ loco ubi steterunt pedes eius. “ Secundo devotionem, quia *extersit capillis suis*, ut de seipsa quodammodo obsequium offerret. Rom. VI. 13. „ Exhibete membra vestra ar„ ma iustitiæ Deo. “ Effectus autem obsequii tangitur consequenter, cum dicit: *Et domus impleta est ex odore unguenti*: per quod insinuatur unguenti bonitas, cuius odor totam domum implevit. Cantic. I. 3. „ Curremus in odorem unguentorum tuorum. “

Dubitatur autem utrum hæc eadem mulier fuerit de qua dicitur hic, quod unxit Domi-

(a) *Al.* decest diem. (b) *Al.* Deinde dicit. (c) *Al.* Introibo cum illo &c.

minum, & de qua dicitur Luc. VII. & Matth. XXVI. & Marc. XIV. Multis quidem videtur, secundum Hieronymum, & Chrysostomum, quod mulier peccatrix de qua Lucas narrat, non sit Maria soror Lazari, quæ Dominum dicitur unxisse. Origenes autem addit, quod non sit eadem etiam de qua Matthæus, & Marcus narrant, sed illa sit quædam alia tertia: & hoc vult probare ex tribus. Primo quidem ex tempore: nam hæc unxit Dominum ante sex dies paschæ; illa vero de qua Matthæus, & Marcus narrant, infra biduum ante pascha. Præmittit enim Matthæus (XXVI. 2.) Dominum dixisse: „ Scitis, quia „ post biduum pascha fiet. " Marcus antem (XIV. 1.) „ Erat pascha, & azyma post bi„ duum. " Secundo ex loco: nam illa mulier legitur Dominum unxisse in domo Simonis leprosi; hoc autem colligitur esse factum in domo Marthæ, ex hoc quod dicitur quod Martha ministrabat, ut etiam Augustinus dicit. Tertio ex ipso facto: nam illa mulier legitur unxisse caput, hæc autem pedes. Augustinus vero, & Gregorius dicunt, quod una & eadem mulier fuit, quam quatuor Evangelistæ narrant Dominum unxisse; sed bis hoc fecit. Primo quidem in principio suæ conversionis intermedio tempore prædicationis Christi, quod Lucas narrat; secundo vero imminente Christi passione hoc fecit, quod tres alii Evangelistæ narrant: unde idem factum est quod hic narratur, & quod habetur Matth. XXVI. & Marc. XIV. Ad primum ergo quod dicitur de dissonantia temporis, dicendum est, secundum Augustinum, quod Ioannes ipse servat ordinem historiæ; Matthæus, & Marcus per recordationem interponunt quod prius fuerat factum immediate ante proditionem Iudæ, quæ ex hoc facto creditur occasionem habuisse. Ad secundum quod obiicitur de dissonantia loci, potest intelligi quod eadem sit domus Simonis leprosi, & etiam Mariæ, & Marthæ, ita quod Simon fuerit paterfamilias domus. Dicitur autem leprosus, quia primo leprosus fuerat, & a Christo curatus. Ad tertium quod obiicitur de dissonantia facti, dicendum est, secundum Augustinum, quod mulier unxit & pedes, & caput.

Et si quis obiiciat, quod Marcus dicit, quod, fracto alabastro, effudit super caput ipsius recumbentis, potest dupliciter responderi. Uno modo, quod non fuit ita fractum quin aliquid remanserit, unde pedes (a) possent iniungi. Alio modo potest dici, quod prius inunxit pedes, postea, fracto alabastro, totum supra caput effudit.

Secundum mysterium autem, per libram quam Maria accepit, designatur opus iustitiæ: nam ad iustitiam pertinet singula librare, & ponderare. Ezech. XLV. 11. „ Iuxta „ mensuram cori, erit libratio eorum. " Opus autem iustitiæ debet quadruplici virtute adiuncta esse perfectum. Primo quidem pietate: unde dicit, *Unguenti*; quod quia lenitivum est, misericordiam significat. Iac. II. „ 13. „ Iudicium sine misericordia illi qui non „ fecit misericordiam. " Secundo humilitate: unde dicit, *Nardi*; quæ cum sit herba brevis, significat humilitatem. Eccli. III. 20. „ Quanto magnus es, humilia te in omni„ bus. " Tertio fide: unde dicit, *Pistici*, idest fidelis. Habac. II. 4. „ Iustus autem meus „ ex fide vivit. " Quarto caritate: unde dicit, *Pretiosi*: sola enim caritas pretium præstat vitæ æternæ. I. Corinth. XIII. 3. „ Si „ distribuero pauperibus omnes facultates „ meas .... caritatem autem non habuero, „ nihil mihi prodest. " Opere autem iustitiæ unguntur pedes Iesu, & caput suum. Per pedes intelligimus mysterium humanitatis; per caput vero divinitatem: secundum illud I. Corinth. XI. 3. „ Caput Christi Deus: " (b) ut intelligatur, caput, & pedes Christi ungere qui divinitatem, & humanitatem eius veneratur. Vel per caput possumus intelligere ipsam Christi personam: secundum illud Ephes. I. 22. „ Ipsum dedit caput super o„ mnem Ecclesiam. " Per pedes autem Christi fideles, de quibus Matth. XXV. 40. „ Quod „ uni ex minimis meis fecistis, mihi feci„ stis. " Esa. LII. 7. „ Quam pulchri pedes „ supra montem annuntiantis, & prædican„ tis pacem! " Unde caput Christi inungit qui ipsum Christum veneratur; pedes autem qui eius fidelibus obsequitur. Quia vero capilli ex superfluitate generantur, pedes Domini capillis terguntur, quando aliquis ex ipsis quæ sibi superfluunt, defectui subvenit proximorum. Luc. XI. 41. „ Verumtamen quod „ superest, date eleemosynam. " Unde Augustinus dicit: „ Si habes superflua, da paupe„ ribus, & Domini pedes tersisti. " Per hoc autem quod dicitur, *Et domus impleta est ex odore unguenti*, significatur quod propter opera iustitiæ, bona fama totam replet Ecclesiam. II. Corinth. II. 14. „ Odorem suæ no„ titiæ manifestat per nos in omni loco: quia „ Christi bonus odor sumus. "

(c) Deinde cum dicit, *Dixit ergo unus ex discipulis eius &c.* ponitur zelus proditoris ex prædicto ministerio concitatus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit proditoris zelum se-

(a) Al. possunt. (b) Al. Ut ergo intelligatur.

secundo ponitur zeli repressio, ibi, *Dixit ergo ei Iesus &c.* Circa primum tria facit. Primo describitur persona proditoris; secundo ponuntur verba eius, ibi, *Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis? &c.* tertio manifestatur eius malitiosa intentio, ibi, *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat.* Persona autem eius manifestatur ex tribus. Primo quidem ex dignitate, cum dicitur: *Dixit ergo unus ex discipulis eius*: ut ostendatur quod nullus in quacumque excellentia constitutus de se præsumere debet: quia, ut dicitur Iob IV. 18. „ in Angelis suis reperit pravitatem. " Secundo ex nomine, cum dicit, *Iudas Scariotis*, nomine. Interpretatur autem Iudas, Confitens, ut significetur quod præter confessionem virtuosam, de qua Rom. X. 10. dicitur: „ Confessio fit ad salutem: " est quædam confessio vituperabilis, & mercenaria, de qua dicitur in Psal. XLVIII. 19. „ Confi„ tebitur tibi cum benefeceris ei. " Tertio describitur ex crimine, cum dicitur: *Qui erat eum traditurus.* Psal. XL. 10. „ Qui edebat „ panes meos, magnificavit super me supplan„ tationem. "

(f) Deinde ponuntur verba ipsius, ex quibus ostenditur quod de bono odore unguenti spiritualiter mortuus erat: secundum illud II.Corinth.II.15. „ Christi bonus odor sumus: „ aliis odor mortis in mortem, aliis autem odor „ vitæ in vitam. " Displicebat enim ei quod unguentum non erat venditum, sed effusum in obsequium Christi: unde dicit: *Quare hoc unguentum non venüt*, idest (a) venditum est, *trecentis denariis?* Sed sicut dicitur II. Cor. XI. ministri satanæ transfigurantur velut ministri iustitiæ. Unde iniquitatem suam sub specie pietatis occultavit, dicens: *Et datum est egenis.* Esa. XXXII. 6. „ Cor eius fa„ ciet iniquitatem, ut perficiat simulatio„ nem, & loquatur ad Dominum fraudulen„ ter. "

(g) Unde Evangelista eius fraudulentam aperit intentionem, subdens: *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat.* Non enim curabat quod eis (b) subveniretur: quia Prov. XII. 10. dicitur: „ Viscera impiorum crudelia: " *sed quia fur erat*, consuetudinem furandi habens, (c) dolebat sibi occasionem furandi sublatam per effusionem unguenti, & ex hac avaritia ductus est ad proditionem. Dicitur enim Eccli. X. 9. „ Avaro nihil est scelestius. " Et supra X. 10. *Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat.* Unde autem furari consueverit, exponit subdens: *Et loculos habens*; idest, custos loculorum Domini constitutus, *ea qua mittebantur*, scilicet in loculis, donata a fidelibus ad usum Christi, & pauperum, *portabat*, (d) ministerio; sed asportabat furto.

Ubi duo notantur. Primo quod Christus tamquam pauper de eleemosynis vivebat. Psal. XXXIX. 18. „ Ego autem mendicus sum, „ & pauper. " Secundo quod non derogat perfectioni, si eleemosynæ in loculis reserventur: unde quod dicitur Matth. VI. 34. „ Nolite soliciti esse in crastinum, " non intelligitur quod nihil in crastinum debeat reservari, cum Dominus hoc fecerit, qui fuit summum exemplar perfectionis.

Sed quæritur quare Dominus Iudæ, quem furem sciebat, custodiam loculorum commisit? Ad quod respondendum est tripliciter. Primo quidem, secundum Augustinum, hoc fecit Christus, ut eius Ecclesia cum fures patitur toleraret: non enim est bonus qui malos tolerare non potuit: unde dicitur Cant. II. 2. „ Sicut lilium inter spinas, sic amica mea „ inter filias. " Secundo ei loculos Dominus commisit, ut perditionis occasionem auferret, cum haberet ex loculis concupiscentiæ mitigationem; sed, sicut dicitur Eccle. V. 9. „ A„ varus non implebitur pecunia. " Tertio, secundum alios, ut doceret quod spiritualia sunt maioribus committenda, temporalia vero minus dignis: unde dicitur Act. VI. 2. ab Apostolis: „ Non est æquum relinquere nos „ verbum Dei, & ministrare mensis: " sed uni de diaconibus hoc ministerium commiserunt.

Quæritur etiam quomodo (e) hic dicatur, quod solus Iudas de hoc unguento effuso dixerit, cum Matthæus narret discipulos hoc dixisse. Sed dicendum est, quod Matthæus ponit numerum pluralem pro numero singulari, sicut Matthæi II. 20. dicitur „ Defun„ cti sunt enim qui quærebant animam pue„ ri. " Vel potest dici, quod Iudas primo murmuravit, & ab eo sunt postmodum alii provocati ut similia verba proferrent, licet non ex eadem intentione.

(a) *Al.* venditur. (b) *Al.* subvenitet. (c) *Al.* & dolebat. (d) *Al.* mysterio. (e) *Al.* hoc.

LECTIO II.

(a) Dixit ergo Iesus: Sinite illam ut in diem sepulturæ meæ servet illud. (b) Pauperes enim semper habebitis vobiscum; me autem non semper habebitis.

(c) Cognovit ergo turba multa ex Iudæis quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis.

(d) Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

(a) Posito zelo proditoris propter obsequium mulieris, hic consequenter ponitur ipsius zeli repressio. Et primo Dominus repellit calumniam quam mulieri Iudas iniecerat; secundo excludit piam causam quam prætenderat, ibi, *Pauperes enim semper habebitis vobiscum &c.* Dicit ergo, *Sinite illam*; idest, ne prohibeatis eam. Sciendum enim, quod multa bona opera fiunt, de quibus si peteretur consilium antequam fiant, non consuleremus quod fierent, quia forte possent fieri meliora; postquam tamen incipiunt fieri, dummodo iam bona sint, non sunt prohibenda. Et, ut Chrysostomus dicit, forte Iesus antequam mulier effudisset unguentum, potius illud dari pauperibus elegisset; nunc vero quia iam factum erat, prohibentes comprimit, dicens, *Sinite illam*. Proverb. III. 27. „ Nolite prohibere eum qui bene facit: „ si vales, & ipse benefac. " Et subdit: *Ut in diem sepulturæ meæ servet illud*: ubi primo prænuntiat suam mortem imminere, & obsequium huius mulieris, quod parata fuit ei impendere in sepultura, nisi præventa fuisset celeri Christi resurrectione: nam, ut in Marco legitur (cap.XVI.) Maria Magdalena cum aliis emit aromata, ut venientes ungerent Iesum. Ideo ergo dicit: *Ut in diem sepulturæ meæ servet illud*, scilicet non idem quod effusum fuit, sed simile in specie, vel in genere, vel etiam opere; quasi dicat: Non prohibeatis eam facere mihi iam vivo quod non poterit facere mortuo: nam, ut dictum est, fuit celeri Christi resurrectione præventa. Et hoc magis exprimitur Marc. XIV. 8. (a) ibi enim dicitur: „ Prævenit enim ungere „ corpus meum in sepulturam. "

Sed numquid præscivit mortem Christi? Dicendum, quod non: non enim intelligebat quod fecit; sed quodam instinctu interiori mota est ad hoc faciendum. Frequenter enim aliqui moventur ad faciendum quod non intelligunt, sicut Caiphas, supra XI. 49. *cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam*. Et huiusmodi vocantur præsagia, inquantum primo ante facta aguntur.

(b) Consequenter cum dicit, *Pauperes enim semper habebitis vobiscum &c.* excludit piam causam quam Iudas prætendebat, dicens: *Quare hoc unguentum non venditur trecentis denariis, & datur egenis?* Unde Dominus subdit: *Pauperes enim semper habebitis vobiscum*. Ubi sciendum est, quod quandoque faciendum est (b) illud quod minus est necessarium, si remanet locus implendi quod est magis necessarium: & ideo Dominus, licet magis necessarium esset quod hoc unguentum daretur pauperibus quam quod ungerentur pedes eius ex eo; quia tamen adhuc potest fieri, cum pauperes semper habeamus nobiscum, ideo Dominus permisit fieri istud, quod est minus necessarium. In hoc autem quod dicit, *Pauperes semper habebitis vobiscum*, datur intelligi familiaritas quam divites debent habere ad pauperes &c. Eccli.IV. 7. „ Congregationi pauperum affabilem te fa„ cito. " *Me autem non semper habebitis*.

Sed contra. Matth. ult. XX. „ Ego vobiscum „ sum usque ad consummationem sæculi. " Responsio, secundum Augustinum. Dominus dicens, *Me autem non semper habebitis*, loquebatur de præsentia corporis sui, prout in sua specie apparet, secundum quam iturus erat ad cælum. Infra XVI. 28. *Iterum relinquo mundum*. Sed quantum ad præsentiam divinitatis semper est nobiscum; & etiam sacramentaliter in Ecclesia. Vel aliter dicendum, quod Dominus hoc dicens, intelligit de præsentia divinitatis suæ. Quidam enim videntur habere Christum spiritualiter vel in sacramento, vel in confessione fidei, qui tamen non sunt semper (c) eum habituri, cum sint tantum de Ecclesia quantum ad numerum, non quantum ad meritum: & huiusmodi sunt servi. Filii autem semper sunt eum habituri: quia, ut dicitur supra VIII. 35. *Filius manet in domo in æternum*. Dicit ergo Iudæ: *Me autem non semper habebitis*: quia indignum te fecisti ad hoc. Ut, autem Chrysostomus dicit, in hoc Dominus obiurgat Iudam: nam per hoc quod moleste tulit obsequium (d) Christo impensum,

(a) *Al. deest* ibi enim dicitur. (b) *Al. omittitur* illud. (c) *Al.* per eum. (d) *Al. omittitur* Christo.

sum, videtur gravari de præsentia Christi: & ideo Christus dicit: *Me autem non semper habebitis*; quasi diceret: Gravis sum tibi, & onerosus; sed expecta parum, & abibo.

(c) Consequenter cum dicit, *Cognovit ergo turba multa ex Iudæis quia illic est &c.* ostendit quomodo Iesus glorificatus est a turbis Iudæorum: & primo quomodo a turbis Christum visitantibus; secundo quomodo a turbis ei obviantibus, ibi, *In crastinum autem &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur devotio turbarum visitantium; secundo exagitatur concitatus zelus pharisæorum invidentium, ibi, *Cogitaverunt autem principes sacerdotum*. Prima pars dividitur in duas. In prima ponitur turbarum visitatio; in secunda subditur visitationis occasio. Quantum ad primum dicit: *Cognovit ergo turba multa ex Iudæis quia Iesus illic esset*, in Bethania, *& venerunt*: ad quod Dominus invitat, Matth. XI. 28. „ Venite ad „ me omnes qui laboratis, & onerati estis; „ & ego reficiam vos. “ Et ideo ubi scimus esse eum, debemus festinanter accedere. Causa autem visitationis ponitur duplex. Una ut fruerentur visione, & doctrina Christi; alia ut viderent Lazarum. Et hoc propter duo. Primo quia illud quod factum erat circa ipsum, inquantum quatriduanus in monumento suscitatus fuit, valde mirabile erat: & hoc homines videre desiderant. Psal. CXXXVIII. 14. „ Mirabilia opera tua, & anima „ mea cognoscet nimis; “ idest, laborabit ad cognoscendum. Secundo quia sperabant, Lazaro referente, aliquod de alia vita perpendere, & audire; cuius cognitionis desiderium innatum est hominibus. Hoc autem est contra illud quod stulti dicunt, Sap. II. 1. „ Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ „ nostræ, & non est refrigerium in fine ho„ minis; & non est qui agnitus sit reversus „ ab inferis. “ Ecce enim Lazarus, quem suscitavit a mortuis, ab inferis rediit.

(d) Concitatum autem zelum pharisæorum invidentium ponit, dicens: *Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent*: in quo videbantur obviare Deo: ipse enim (a) vivificavit Lazarum, & isti volebant occidere. Iob XV. 26. „ Cucurrit adversus (b) eum erec„ to collo, & pingui cervice armatus est. “ Ratio autem zeli ponitur: *Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum*.

Sed contra. Christus multos sanaverat, puta paralyticum, supra V. Cæcum natum, supra IX. Quare Lazarum tantum volebant occidere? Ad quod Chrysostomus quatuor rationes assignat. Unam, quia istud miraculum erat evidentius, coram multis factum, & inopinabile, videre mortuum quatriduanum, ambulantem, (c) & loquentem. Alia ratio erat, quia Lazarus persona insignis erat, cæcus autem persona ignobilis: unde & eiecerunt eum de templo. Tertia ratio est, quia miraculum istud factum est imminente festivitate, quando totus populus Iudæorum ad diem festum conveniens admirabantur, & dimittentes festivitates, Bethaniam veniebant. Quarta ratio, quia in aliis Christi miraculis nitebantur criminari violationem sabbati, & per hoc ab eo turbas adducere: (d) sed hic nihil tale facere poterant. Unde quia in nullo habebant conqueri contra Iesum, adversus Lazarum faciunt conatum, tamquam hęc esset potissima via ad miraculum occultandum. Proverb. I. 16. „ Pedes eorum ad malum cur„ runt, & festinant ut effundant sangui„ nem. “

LECTIO III.

(a) IN crastinum autem turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

(b) Et invenit Iesus asellum, & sedit super eum:

(c) Sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: Ecce Rex tuus venit sedens super pullum asinæ.

(d) Hæc non cognoverunt discipuli eius primum; sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

(e) Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum a mortuis. Propterea & obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.

(f) Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit. Hic

(a) *Al.* vivificat: *Item* vivificabit. (b) *Al.* Deum. (c) *Al.* etiam. (d) *Al.* Sed hoc tale facere non poterant.

(a) Hic ponitur devotio turbæ obviantis Christo: & primo ponitur obviatio turbarum; secundo zelus pharisæorum, ibi, *Pharisæi autem dicebant &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur turbæ obviatio; secundo adventus Domini, ibi, *Et invenit Iesus asellum &c.* tertio obviationis causa, ibi, *Testimonium ergo perhibebat turba*. Obviatio autem describitur quo ad quatuor. Primo quantum ad tempus, quia *in crastinum*, scilicet ab illo die de quo dixerat, *Ante sex dies paschæ*, qui est decimus dies mensis. Et congruit figuræ Exod. XII. ubi dicitur, quod agnus paschalis qui immolandus erat quartodecimo die ad vesperam, debebat accipi decimo die mensis. Secundo describitur quantum ad personas obviantes: quia *turba multa quæ convenerat ad diem festum*: per quod significatur populorum multitudo qui convertendi erant ad Christum. Psal. VII. 8. „ Synagoga populorum circumdabit me. " Dicit autem, *Ad diem festum*, quia ad hoc fideles convertuntur ad Christum ut ad diem testum cælestis Hierusalem perveniant. Matth. VIII. 11. „ Multi venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum. " Tertio describitur quantum ad motivum obviandi, quod est auditus de adventu Iesu: unde dicit: *Cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam*. Ad Christum enim omnes fideles convertuntur propter auditum fidei. Rom. X. 17. „ Fides ex auditu; auditus autem per verbum Christi. Exod. IV. 31. „ Audierunt filii Israel quod visitasset Dominus filios Israel, & credidit populus. " Quarto describitur quantum ad modum obviandi: & primo quantum ad ea quæ fecerunt: quia *acceperunt ramos palmarum*: palma enim, quia viriditatem suam conservat, significat victoriam: unde & apud antiquos triumphantibus in signum victoriæ dabatur. Et de martyribus triumphantibus legitur Apocal. VII. 9. quod „ palmæ erant in manibus eorum. " Rami ergo palmarum, secundum Augustinum, laudes sunt, significantes victoriam, quia Dominus erat mortem moriendo superaturus, in trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. *Et processerunt obviam ei*. Amos IV. 12. „ Præparare in occursum Dei tui, Israel. " Secundo quantum ad ea quæ dixerunt: quia *clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israel*. Ubi ponit petitionem, & laudem. Petitionem quidem cum dicunt, *Hosanna*; idest, salva obsecro; quasi dicant: Hosy, quod est salva, & anna, quod est obsecro. Quod, secundum Augustinum, non est verbum, sed interiectio deprecantis. (a) Recte a Domino Iesu salutem petunt: quia dicitur Esai. XXXV. 4. „ Dominus ipse veniet, & salvabit nos. " Psal. LXXIX. 3. „ Excita potentiam tuam, & veni. " Laudant autem quantum ad duo, scilicet quantum ad eius adventum, & quantum ad potentiam regni eius. Adventum quidem eius laudant, dicentes: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Unde sciendum est, quod benedicere est bonum dicere. Aliter autem Deus benedicit nobis; aliter nos Deo. Deus enim benedicendo nobis, facit nos bonos: nam dicere suum, est eius facere: „ dixit enim, & facta sunt: " Psal. CXLVIII. 5. Nos autem benedicendo Deo, confitemur eius bonitatem. Psal. CXVII. 26. „ Benediximus vobis de domo Domini. " Genes. XXVII. 29. „ Qui benedixerit tibi, sit ille benedictus &c. " *Benedictus* ergo *qui venit in nomine Domini*. Christus enim operabatur in nomine Dei: quia omnia opera quæ faciebat, ad gloriam Dei ordinabat. Quia vero & Pater Dominus est, & Filius Dominus est; ideo hoc quod dicitur, *In nomine Domini*, potest intelligi dupliciter. Uno modo. *Benedictus qui venit in nomine Domini*; idest, (b) in nomine sui ipsius, tamquam Dominus. Esai. XXXIII. 22. „ Dominus legifer noster. " Moyses ergo hoc modo non venit in nomine Domini, quia venit sicut servus. Heb. III. 5. „ Moyses in omni domo sua tamquam famulus fidelis erat, in testimonium eorum quæ dicenda erant. " Sed, secundum Augustinum, melius dicitur, *In nomine Domini*, scilicet Patris. Nam verba eius ad hoc nostrum dirigunt intellectum. Supra V. 43. *Ego veni in nomine Patris mei &c.* Dupliciter autem dicitur venire in nomine Patris. Primo quidem inquantum venit ut Filius, per quod datur intelligi Pater; secundo inquantum venit ut manifestans Patrem. Infra XVII. 6. *Manifestavi nomen tuum hominibus*. Potentiam vero regni eius laudant cum dicunt, *Rex Israel*. Ad litteram enim credebant Iudæi quod venisset regnaturus temporaliter super eos, & redempturus eos a servitute Romanorum; & ideo applaudebant ei tamquam Regi. Hier. XXIII. 5. „ Regnabit Rex, & sapiens erit. " Esai. XXXII. 1. „ Ecce in iustitia regnabit Rex, & principes in iudicio præerunt. "

Sed sciendum, quod omnia verba prædicta poterant haberi ex Psalmis: nam cum Psal. CXVII. 22. diceret: „ Lapidem quem reprobaverunt ædificantes: " subdit (vers. 25.) „ O Domine salvum me fac... Benedictus qui „ venit

(a) *Al.* Recte ad Deum in Hierusalem petunt: quia ut dicitur Esai. &c. (b) *Al.* in nomine Iesus ipsius.

„ venit in nomine Domini. " Ubi Hieronymus, secundum Hebræam veritatem, transtulit Hosanna, Benedictus. Sed hoc quod subdunt, *Rex Israel*, non est in Psalmis; sed est ibi (vers. 27.) „ Deus Dominus, & illuxit „ nobis. " In quo ex eorum cæcitate minuunt eius laudem: quia Psalmus laudat eum tamquam Deum, ipsi vero tamquam Regem temporalem.

(b) Consequenter cum dicit, *Et invenit Iesus asellum, & sedit super eum*, ponit Domini adventum: & primo ponit modum veniendi; secundo inducit prophetiam; tertio ostendit dispositionem discipulorum circa hoc factum. Notandum est circa primum, quod Ioannes Evangelista Evangelium suum post omnes alios Evangelistas conscripsit: unde omnia Evangelia diligenter perlegerat; & quæ per alios diffuse dicta erant, ipse compendio tradidit; quæ vero omiserant, ipse supplevit. Quia vero diffuse in aliis Evangelistis habetur quomodo Dominus misit duos de discipulis suis ut asinam adducerent, ideo hoc Ioannes breviter pertransivit, dicens: *Et invenit Iesus asellum, & sedit super eum*. Sciendum autem, quod facta Christi sunt quasi media inter facta veteris testamenti, & novi: & ideo tam turba quæ præcedebat quam quæ sequebatur, eum laudabat, inquantum facta Christi sunt regula, & exemplar eorum quæ fiunt in novo testamento, & præfigurata a patribus veteris testamenti. Asellus autem, quod est animal rude, significat populum gentium, super quem sedit, ut significaret quod ipse redempturus esset gentes. Esai. XLIX. 6. „ Dedi te in lu„ cem gentium, ut sis salus mea usque ad „ extremum terræ. " Ibid. XXXII. 20. „ Bea„ ti qui seminatis super omnes aquas, mitten„ tes pedes bovis, & asinæ; " idest, coniungentes in unitatem fidei populum Iudæorum, & gentium. Quia autem Matthæus Evangelium suum scripsit Iudæis, mentionem facit de asina, per quam signatur synagoga Iudæorum, quæ fuit quasi mater gentium in spiritualibus: quia „ de Sion exibit lex, & ver„ bum Domini de Hierusalem: " Esai. 2. v. 3. Alii vero Evangelistæ, quia gentibus Evangelia scripsere, faciunt etiam mentionem de pullo &c.

(c) Consequenter cum dicit, *Sicut scriptum est &c.* inducit prophetiam quæ scripta est Zachar. IX. 9. in qua primo dat securitatem; secundo promittit regiam maiestatem; tertio subdit utilitatem Regis. Securitatem dat cum dicit: *Noli timere filia Sion*. Sion arx erat in Hierusalem, ubi erat habitatio Regis. Filia ergo Sion est plebs Hierosolymorum, & Iudæorum qui subditi erant Regi Hierusalem. Iudæis ergo dicitur, *Noli timere*, quia Dominus defensor tuus. Esai. LI. 12. „ Quis tu „ ut timeas ab homine mortali? " Psal. XXVI. 1. „ Dominus defensor vitæ meæ: a quo tre„ pidabo? " In quo excludit Evangelista timorem mundanum, & servilem. Regiam autem maiestatem promittit, dicens: *Ecce Rex tuus venit &c.* Esai. IX. 6. „ Parvulus datus „ est nobis. " Et infra ibid. 7. „ Super solium „ David, & super regnum eius sedebit. " Dicit autem *tuus*, idest ex te carnem sumens: quia „ nusquam Angelos apprehendit, sed se„ men Abrahæ: " Hebr. II. 16. Iterum *tuus*, idest ad utilitatem tuam: unde subdit, *Venit tibi*. Luc. XIX. 42. „ Si cognovisses & tu, & „ quidem nunc quæ ad pacem tibi: nunc au„ tem abscondita sunt ab oculis tuis. " Sed tamen ipsi resistendo, eorum utilitatem impedierunt. *Venit*, inquam, *tibi*, non ad terrorem, sed ad liberationem: unde subdit, *Sedens super pullum asinæ*: in quo signatur Regis clementia, quæ valde est accepta subditis. Proverb. XX. 28. „ Clementia roboratur thro„ nus eius. " E contra dicitur Proverb. XIX. 12. „ Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira. " Quasi dicat: Non venit in fastu regio, propter quod posset esse odiosus; sed venit in mansuetudine. Eccli. XXXII. 1. „ Rectorem „ te posuerunt? Noli extolli. " Noli ergo timere regni oppressionem. Vetus autem lex in timore data est, quia lex servitutem generabat. Item signatur in hoc Regis potentia, inquantum in humilitate, & infirmitate veniens, totum mundum attraxit. I. Corinth. I. 25. „ Quod infirmum est Dei, fortius est ho„ minibus. "

(d) Consequenter cum dicit, *Hæc non cognoverunt discipuli eius primum*, ponit dispositionem discipulorum ad prophetiam inductam; in quo Evangelista confitetur ignorantiam & sui, & discipulorum: quia, ut dicitur Proverb. XVIII. 17. „ iustus in principio accusator est „ sui. " Unde dicit, quod *hæc* quæ prædicta sunt, *non cognoverunt discipuli eius primum*, idest ante passionem; *sed quando glorificatus est Iesus*, idest quando virtutem suæ resurrectionis ostendit, *tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei*. Ideo autem quando glorificatus est cognoverunt, quia tunc receperunt virtutem Spiritus sancti, ex qua effecti sunt omnibus sapientibus sapientiores. Iob XXXII. 8. „ Inspiratio Omnipotentis dat „ intelligentiam. " Hoc autem ideo introducit Evangelista ut ostendat non fuisse quod factum est, serio a discipulis procuratum.

(e) Consequenter cum dicit, *Testimonium ergo perhibebat turba &c.* ponit causam obviationis, quæ fuit exhibitio testimonii, *quod perhibebat tur-*

turba qua cum eo erat, de resurrectione Lazari, quando scilicet *vocavit Lazarum de monumento....* *Propterea & obviam venit ei turba*. I. Corinth. I. 22. „ Iudaei signa quaerunt. " Istud enim evidentius signum erat, & mirabilius; & ideo ultimo ipsum reservavit, ut magis imprimeretur eorum memoriae.

(f) Consequenter cum dicit, *Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos &c.* ponit pharisaeorum zelum, qui concitabatur ex frustratione conatus eorum: unde dicebant: *Videtis quia nihil proficimus? &c.* quod quidem est verbum pharisaeorum invidentium, ut dicant: *Nihil proficimus*, scilicet in malitia nostra, non valentes eum impedire. Hoc modo accipitur proficere II. Tim. III. 13. „ Mali autem homines, & seductores proficient in peius, „ errantes, & in errorem mittentes. " *Sed* quid invidet caeca turba? Quia *post eum abiit mundus*, per quem factus est mundus. Sed tamen signatur per hoc, quod totus mundus cum secuturus erat. Oseae VI. 3. „ Vivemus in „ conspectu eius, sequemurque, ut cognoscamus Dominum. " Chrysostomus autem vult quod haec sint verba pharisaeorum credentium, occulte tamen propter metum Iudaeorum; & dicunt hoc, ut retraherent eos a persecutione Christi; ac si dicerent: Quantumcumque insidiamini, tanto hic augetur, & gloria eius intenditur. Quid ergo non desistitis a tantis insidiis? Quod quidem quasi idem est cum consilio Gamalielis, de quo habetur Act. V.

LECTIO IV.

(a) Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo.

(b) Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae, & rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre.

(c) Venit Philippus, & dicit Andreae; Andreas, & Philippus rursum dixerunt Iesu.

(d) Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis.

(e) Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet.

(f) Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.

(g) Qui amat animam suam, perdet eam.

(h) Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam.

(i) Si quis mihi ministrat, me sequatur; & ubi sum ego, illic & minister meus erit.

(k) Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

(a) Posita gloria quam Christus habuit ex ministerio domesticorum, & ex devotione turbarum, hic Evangelista ponit gloriam quam Christus habuit ex devotione Gentilium. Et primo ponitur Gentilium devotio; secundo devotionis ipsorum denuntiatio, ibi, *Venit Philippus &c.* tertio passionis Christi praenuntiatio, ibi, *Iesus autem respondit: Venit hora ut clarificetur Filius hominis*. Devotio autem Gentilium ponitur quantum ad duo. Primo ponitur quantum ad sacramenta veteris testamenti; secundo quantum ad Christum, ibi, *Hi ergo accesserunt ad Philippum*. Devotio autem Gentilium ad sacramenta veteris testamenti ostenditur per hoc quod templum visitabant: unde dicit: *Erant autem Gentiles quidam qui ascenderunt*, supple in Hierusalem, *ut adorarent in die festo*; quasi dicat: Non solum turba Iudaeorum, sed etiam ipsi Gentiles honorabant Christum. Ratio autem quare ascendebant, secundum interlinearem quamdam, assignatur, quia erant proselyti, & conversi ad ritum Iudaeorum, ad praedicationem Iudaeorum: quia per mundum habitabant, & conabantur multos ad se convertere: Matth. XXIII. 15. „ Circuitis mare, & aridam, „ ut faciatis unum proselytum: " & ideo secundum ritum Iudaeorum ascendebant cum aliis. Sed melius dicendum est, secundum Chrysostomum, quod sicut habetur II. Mach. III. templum Dei quod erat in Hierusalem, in veneratione habebatur cunctis populis, & Regibus universae terrae; ita ut ipsum templum maximis muneribus illustrarent; & ideo contingebat quod in diebus festivis multi etiam Gentiles ascenderent Hierusalem. Simile habetur

betur Act. VIII. de Eunucho Candacis Reginæ AEthiopum, qui venerat adorare in Hierusalem. Unde & Esai. LVI. 7. dicitur: „ Domus mea domus orationis vocabitur cunctis Gentibus, ait Dominus. " Isti autem Gentiles ex devotione quam habebant, ad templum ascenderant: in quo præfigurabatur conversio Gentilium ad fidem.

(b) Devotio autem Gentilium ad Christum ostenditur per hoc quod desiderabant eum videre: unde dicit: *Hi ergo*, scilicet Gentiles, *accesserunt ad Philippum &c.* Sciendum autem, quod Christus Iudæis tantum personaliter prædicavit. Rom. XV. 8. „ Dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. " Gentilibus autem prædicavit per Apostolos. Esai. ult. 19. „ Mittam ex eis qui salvati fuerint ad Gentes .... & annuntiabunt gloriam meam Gentibus. " Matth. ult. XIX. „ Euntes, docete omnes Gentes &c. " Hoc ergo hic iam præsagiebatur, inquantum Gentiles Christum videre volentes, non venerunt immediate ad eum; sed ad unum ex discipulis eius, scilicet ad Philippum: & hoc congruenter, quia ipse primus prædicavit his qui erant extra ritum Iudæorum, scilicet Samaritanis, ut habetur Act. VIII. 5. „ Philippus autem descendit in civitatem Samariæ, & prædicabat illis Christum. " Et hoc convenit ei secundum nominis interpretationem: Philippus enim interpretatur os lampadis. Prædicatores autem sunt os Christi. Hier. XV. 19. „ Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. " Christus autem lampas est. Esai. XLII. 6. „ Dedi te in lucem Gentium &c. " Convenit etiam ei quantum ad locum: *Qui erat a Bethsaida*, quæ interpretatur venatio: quia prædicatores venantur eos quos ad Christum convertunt. Hier. XVI. 16. „ Mittam eis piscatores, & piscabuntur eos. " Item *Galilææ*, quæ interpretatur transmigratio; & Gentiles ad prædicationem Apostolorum transmigrati sunt de statu gentilitatis ad statum fidei. Ezech. XII. 3. „ Fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis. " Accedentes autem ad Philippum exprimunt eorum desiderium, dicentes, quia *volumus Iesum videre*: in quo signatur quod Gentiles qui Christum corporaliter non viderant, ministerio Apostolorum ad fidem conversi, desiderant eum videre glorificatum in patria. III. Reg. X. 24. „ Omnis terra desiderabat videre faciem Salomonis. "

(c) Hic ponitur denuntiatio devotionis Gentilium ad Christum: in qua quidem ordo attenditur: quia, ut dicitur Rom. XIII. 1. „ quæ a Deo sunt, ordinata sunt. " Est autem hic divinus ordo, ut inferiora reducantur in Deum per superiora; Andreas autem superior fuit in Apostolatu Philippo, quia prius eo conversus fuit: & ideo Philippus non per seipsum tantum, sed per Andream istos Gentiles voluit ad Christum adducere, memor forte eius quod Dominus dixerat (Matth. X. 5.) „ In viam Gentium ne abieritis. " Et hoc est quod dicit, quod *Philippus dicit Andreæ*; *Andreas, & Philippus rursum dixerunt Iesu*: in quo datur nobis exemplum, omnia de consilio maiorum facienda. Sic & Paulus ascendit Hierosolymam, & contulit Apostolis Evangelium quod in Gentibus prædicabat, ut habetur ad Galat. II. Possumus autem in nominibus istorum duorum intelligere duo necessaria prædicatoribus, ut homines ad Christum adducant. Primum est disertitudo ordinatæ locutionis, quæ notatur in nomine Philippi, quod interpretatur os lampadis. Secundum est virtus bonæ operationis, quod notatur in nomine Andreæ, quod interpretatur virilis. Psal. XXXII. 6. „ Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. "

(d) Hic prænuntiatur passio Christi. Et primo prænuntiat Christus, imminere suæ passionis tempus: secundo insinuat passionis necessitatem, ibi, *Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit &c.* tertio inducit necessitatem passionis aliorum, ibi, *Qui amat animam suam, perdet eam*. Dicit ergo: *Venit hora ut clarificetur Filius hominis*. Ubi notandum est, quod Dominus videns Gentiles istos properare ad fidem, & intelligens in eis quodammodo conversionem Gentium inchoari, prænuntiavit suæ passionis tempus imminere, a simili, sicut qui videt segetem dealbatam, dicit: Venit hora ut falx mittatur in messem. Supra IV. 35. *Videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem*. Sic ergo hic Dominus loquitur. Ex quo, inquit, Gentes quærunt me videre, *venit hora ut glorificetur Filius hominis*: qui quidem glorificatus est tripliciter. Primo in sua passione. Hebr. V. 5. „ Non semetipsum glorificavit ut Pontifex fieret (scilicet in ara crucis) sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. " Et secundum hoc dicit: *Venit hora ut glorificetur Filius hominis*, idest patiatur: quia ante eius passionem Gentes non convertentur ad eum: in qua quidem passione clarificatus fuit & quantum ad signa visibilia, sicut in obscuritate solis, in scissione veli, & aliis huiusmodi, & quantum ad signa invisibilia, sicut in triumpho quo palam in semetipso de tarta-

reis principibus triumphavit, ut dicitur Colost. II. Ideo autem supra (II. 4.) dixit: *Nondum venit hora mea*; quia nondum parata erat devotio Gentium sicut modo. Secundo clarificatus fuit in resurrectione, & ascensione. Prius enim oportuit Christum resurgere, & in cælum ascendere, & sic clarificatus mittere Spiritum sanctum in Apostolos, per quos gentes convertendæ erant. Supra VII. 39. *Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*. Psal. lxvii. 19. „ Ascendens „ Christus in altum, cepit captivitatem. " Tertio glorificatus est per conversionem gentium. Philip. II. II. „ Omnis lingua confitea- „ tur, quia Dominus Iesus Christus in glo- „ ria est Dei Patris. "

(e) Consequenter cum dicit, *Amen amen dico vobis &c.* insinuat necessitatem suæ passionis: & primo ponit eam; secundo eius utilitatem, ibi, *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*. Necessitas autem suæ passionis causatur ex conversione Gentium, quæ esse non potest nisi Filio hominis per passionem, & resurrectionem glorificato: & hoc est quod dicit: *Amen amen dico vobis*, idest in veritate, *nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet*. Circa quod quantum ad litteram sciendum est, quod grano frumenti utimur ad duo; scilicet ad panem, & ad semen. Hoc autem quod dicitur hic, intelligitur de frumento secundum quod est semen, non prout est materia panis: quia secundum hoc numquam pullulat, ut faciat fructum. Dicit autem, *Mortuum fuerit*, non quod amittat virtutem seminativam, sed quia mutatur in aliam speciem. I. Corinth. xv. 36. „ Tu quod seminas, „ non vivificatur, nisi prius moriatur. " Sicut autem verbum Dei est semen in anima hominis, secundum quod est voce sensibili indutum, ad fructum bonæ operationis producendum: Luc. VIII. II. „ Semen est Verbum Dei:" ita Verbum Dei carne indutum, est semen missum in mundum, ex quo maxima seges pullulare debebat: unde & grano sinapis comparatur, Matth. XIII. Dicit ergo: Ego veni ut semen (a) ad fructificandum; & ideo vere dico vobis: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet*; idest, nisi ego moriar, fructus conversionis gentium non sequetur. Ideo autem grano frumenti se comparat, quia ad hoc venit ut reficeret, & sustentaret mentes humanas: hoc autem præcipue efficit panis frumenti. Psal. CIII. 15. „ Panis cor hominis confirmat. " Supra VI. 52. *Panis, quem ego dabo vobis, caro mea est pro mundi vita*.

Sed numquid non erat convertenda multitudo Gentium nisi per mortem Christi? Erat quidem secundum Dei virtutem; sed non secundum Dei determinationem ordinatam ab ipso ut per hunc modum fieret, utpote qui congruentior erat. Hebr. IX. 22. „ Sine san- „ guinis effusione non fit remissio. " Infra XVI. 7. *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos*.

(f) Utilitas autem passionis ponitur cum dicit: *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*; quasi diceret: Nisi cadens in terram per passionis humilitatem: Philip. II. 2. „ Humiliavit semetipsum factus obediens us- „ que ad mortem: " nulla utilitas sequitur, quia *ipsum solum manet*. *Sed si mortuum fuerit*, idest mortificatus, & occisus a Iudæis, *multum fructum affert*. Et primo quidem fructum remissionis peccati. Esa. XXVII. 9. „ Hic „ est omnis fructus ut tollatur peccatum. " Quem quidem fructum attulit passio Christi secundum illud I. Petr. III. 18. „ Christus se- „ mel pro peccatis nostris mortuus est, iu- „ stus pro iniustis, ut nos offerret Deo. " Secundo vero fructum conversionis Gentium ad Deum. Infra XV. 16. *Posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat*. Quem fructum attulit passio Christi. Infra eodem: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Tertio fructum gloriæ. Sap. III. 15. „ Bonorum laborum glo- „ riosus est fructus. " Supra IV. 36. *Qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam*. Et hunc fructum etiam attulit passio Christi. Hebr. X. 19. „ Habemus fi- „ duciam in introitu sanctorum in sanguine „ Christi, qui initiavit vobis viam (b) novam, „ & viventem per velamen, idest carnem „ suam. "

(g) Hic ponit necessitatem mortis aliorum, qui amore Christi passionibus se exponunt: & primo ponit mortis huius necessitatem; secundo ad mortem ipsam hortatur, ibi, *Si quis mihi ministrat, me sequatur*. Circa primum duo facit. Primo præmittit, (c) subeundam necessitatem mortis propter Christum; secundo subdit mortis huius utilitatem, ibi, *Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*. Dicit ergo quantum ad primum: *Qui amat animam suam*. Et quidem omnis homo animam suam amat. Sed quidam simpliciter, & quidam secundum quid. Amare enim aliquem est velle ei bonum: ille ergo animam suam amat, qui vult ei bonum. Qui ergo vult animæ suæ id quod est bonum simpliciter, simpliciter amat eam; qui autem vult ei aliquod particulare bo-

(a) *Al.* deest ad. (b) *Al.* bonam. (c) *Al.* secundum.

bonum, amat eam secundum quid. Bona autem animæ simpliciter sunt illa quibus anima fit bona, scilicet summum bonum, quod est Deus. Qui ergo vult animæ suæ bonum divinum, & spirituale, simpliciter amat eam; qui autem vult ei bona terrena, puta divitias, & honores, voluptates, & huiusmodi, amat eam secundum quid. Psal. x. 6. „ Qui „ diligit iniquitatem, odit animam suam. " Eccli. xviii. 31. „ Si præstes animæ tuæ con- „ cupiscentias suas, faciet te in gaudium „ inimicis tuis. " Potest ergo hæc littera dupliciter intelligi. Uno modo sic. *Qui animam suam amat*, supple simpliciter ad bona æterna, *perdet eam*; idest, exponet se morti propter Christum. Sed hic non est sensus verus; & ideo dicitur: *Qui amat animam suam*, secundum quid, scilicet ad bona temporalia, *perdet eam*, simpliciter scilicet. Matth. xvi. 26. „ Quid enim proficit homini, si totum „ mundum lucretur, animæ autem suæ de- „ trimentum patiatur? " Et veritas huius sensus patet ex hoc quod sequitur: *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*. Igitur *qui amat animam suam*, in hoc mundo, idest ad bona mundana, *perdet eam*, quantum ad bona æterna. Luc. vi. 25. „ Væ vobis qui ridetis, quia flebitis. " Luc. xvi. 25. „ Recordare quia recepisti bona in „ vita tua, & Lazarus similiter mala; nunc „ autem hic consolatur, tu vero crucia- „ ris. "

(h) Utilitas autem huius mortis subditur cum dicit: *Et qui odit animam suam in hoc mundo*; idest, qui denegat bona præsentia animæ suæ, & sustinet propter Deum quæ videntur mala in hoc mundo; *in vitam æternam custodit eam*. Matth. v. 10. „ Beati qui „ persecutionem patiuntur propter iustitiam, „ quoniam ipsorum est regnum cælorum. " Luc. xiv. 26. „ Si quis venit ad me, & non „ odit patrem, & matrem .... adhuc autem „ & animam suam, non potest meus esse di- „ scipulus. " Attendendum autem, quod illud quod supra de grano frumenti dictum est, competit huic sententiæ: nam sicut Christus missus fuit in mundum quasi quoddam semen ad fructificandum, ita quicquid nobis temporaliter datur a Deo, non confertur nobis ut fructus; sed per illud ad fructum æternæ remunerationis pervenimus. Vita autem nostra est quoddam temporale donum a Deo nobis collatum. Qui ergo eam propter Christum exponit, fructum multum affert. Hic ergo est qui odit animam suam; idest, qui vitam suam exponit, & seminat propter Christum in vitam æternam. Psal. cxxv. 6. „ Euntes ibant, & flebant, mittentes semina „ sua; venientes autem venient cum exulta- „ tione, portantes manipulos suos. " Et similiter qui divitias suas, & alia bona quæ habet, exponit propter Christum, & communicat aliis in vitam æternam. II. Corinth. ix. 6. „ Qui seminat in benedictionibus, de „ benedictionibus & metet. "

(i) Sed quia durum videtur quod homo habeat animam suam odio, ideo Dominus ad hoc consequenter hortatur dicens: *Si quis mihi ministrat, me sequatur*. Et primo ponitur exhortatio; secundo exhortationis ratio, ibi, *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus*. Circa primum tria facit. Primo describit suorum fidelium conditionem; secundo inducit ad sui imitationem; tertio subdit imitantium remunerationem. Et quidem attende, quantum ad primum, fidelium Christi dignitatem, quia ministri Christi. II. Corinth. xi. 23. „ Ministri Christi sunt, & ego. " Illi ergo Christo ministrant, qui ea quæ sunt Christi, quærunt: qui commoda propria quærunt, non sunt ministri Christi, sed sui ipsorum. Phil. ii. 21. „ Omnes quæ sua sunt quæ- „ runt. " Prælati autem sunt ministri, inquantum eius sacramenta fidelibus dispensant. I. Corinth. iv. 1. „ Sic nos existimet homo ut „ ministros Christi, & dispensatores myste- „ riorum Dei. " Item quilibet fidelis qui mandata Christi servat. II. Corinth. vi. 4. „ In „ omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei „ ministros &c. " Quantum ad secundum attende fidelium Christi gloriam, & nobilitatem: unde dicit, *Me sequatur*; quasi dicat: Homines sequuntur dominos suos, quibus ministrant: *qui ergo mihi ministrat, me sequatur*, ut scilicet sicut ego mortem subeo, ut multum fructum afferam, ita & ipse. Sequi autem Christum est magna gloria. Eccli. xxiii. 38. „ Magna gloria est sequi Dominum. " Supra x. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me*. Quantum ad tertium attende fidelium beatitudinem: quia *ubi ego sum*, non solum in loco, sed etiam in ipsa participatione gloriæ, *illic & minister meus erit*. Matth. xxiv. 28. „ Ubi fuerit cor- „ pus, illuc congregabuntur & aquilæ. " Apoc. iii. 21. „ Qui vicerit, faciam illum se- „ dere mecum in throno meo. "

(k) Ratio autem exhortationis subditur cum dicit: *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus*: qui enim ministrat Christo, honorat eum Pater. Sed supra v. 23. dicitur: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. Idem est ergo honorificare Filium, & honorificare Patrem. Pater autem dicit, I. Reg. ii. 30. „ Qui glorificaverit me, glorifi- „ cabo eum &c. " Qui ergo ministrat Iesu, non

non sua quærens, sed quæ Iesu Christi, honorificabit eum Pater Iesu. Non autem dixit, Ego honorificabo eum, sed *Pater meus*, quia nondum opinionem de eo habebant, quod scilicet esset æqualis Patri. Vel dicendum, quod hæc dicit in signum maioris familiaritatis, inquantum ab eodem honorificabuntur a quo & Filius. Nam honorem quem habet Filius per naturam, ipsi habebunt per gratiam. Unde Augustinus dicit: „ Maiorem honorem non poterit recipere adoptatus, „ quam ut sit ubi est unicus. " Rom. VIII. 29. „ Quos prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in „ multis fratribus. "

LECTIO V.

(a) NUnc anima mea turbata est.
(b) Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum.
(c) Venit ergo vox de cælo, dicens: Et clarificavi, & iterum clarificabo.
(d) Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii autem dicebant: Angelus ei locutus est.
(e) Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.
(f) Nunc iudicium est mundi.
(g) Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.
(h) Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.

(a) SUpra actum est de gloria Christo exhibita a diversis hominibus; hic agit de gloria Christo exhibita a Deo. Et primo ponitur huius gloriæ petitio; secundo subditur gloriæ promissio, ibi, *Venit ergo vox de cælo &c.* Circa primum duo facit. Primo præmittit animæ suæ affectionem; secundo proponit petitionem, ibi, *Et quid dicam? &c.* Sed attende circa primum quod est mirabile quod dicit: *Nunc anima mea turbata est*: Supra enim fideles suos exhortatus est animam suam in hoc mundo odio habere; & nunc imminente morte audivimus ipsum Dominum dicentem: *Nunc anima mea turbata est*. Propter quod Augustinus dicit: „ Domine, se„ qui iubes animam meam, turbari video ani„ mam tuam: quale fundamentum quæram, „ si petra succumbit? " Et ideo videndum est primum quid sit hæc turbatio in Christo; secundo quare voluit eam subire.

Sciendum est autem quantum ad primum, quod proprie dicitur turbari aliquid quando commovetur: unde & mare commotum, dicimus esse turbatum. Quandocumque ergo aliquid excedit modum suæ quietis & tranquillitatis, tunc illud dicitur turbari. In anima autem humana est pars sensitiva, & pars rationalis. In sensitiva quidem parte animæ accidit turbatio, quando aliquibus motibus commovetur; puta cum timore contrahitur, spe elevatur, gaudio dilatatur, seu aliqua alia passione afficitur. Sed hæc quidem turbatio quandoque quidem sub ratione sistit; quandoque vero limitem rationis excedit, cum scilicet ipsa ratio perturbatur: quod quidem pluries in nobis contingit; sed in Christo hoc locum non habet, cum sit ipsa sapientia Patris; nec etiam in aliquo sapiente: unde sententia Stoicorum est, quod sapiens non turbatur, scilicet quantum ad rationem. Secundum hoc ergo est sensus: *Nunc anima mea turbata est*; idest, affecta est passionibus timoris, & tristitiæ, quantum ad sensitivam; quibus tamen ratio non (a) turbabatur nec suum ordinem deserebat. Marc. XIV. 33. „ Cœ„ pit Iesus pavere, & tædere. " Huiusmodi autem passiones aliter sunt in nobis, & aliter fuerunt in Christo. In nobis enim sunt ex necessitate, inquantum quasi ab extrinseco commovemur, & afficimur; in Christo autem non sunt ex necessitate, sed ex imperio rationis, (b) cum in eo nulla passio fuerit, nisi quam ipse concitavit: nam intantum inferiores vires erant subditæ rationi in Christo quod nihil agere, & pati poterant nisi quod eis ratio ordinabat: & ideo dicitur supra XI. 33. quod Iesus *infremuit spiritu, & turbavit semetipsum*. Psal. LIX. 4. „ Commovisti „ terram (idest, humanam naturam) & tur„ basti eam. " Sic ergo turbata est anima Chri-

(a) *Al.* turbatur. (b) *Al.* cum nulla passio fuerit.

Christi quod nec contra rationem, sed secundum rationis ordinem turbatio in eo fuit.

Quantum ad secundum autem sciendum est, quod Dominus turbari voluit propter duo. Primo quidem propter fidei documenta, ut scilicet veritatem humanæ naturæ approbaret: & ideo iam ad passionem appropinquans omnia humanitus agit. Secundo propter exemplum: nam si omnia constanter egisset, & nullam passionem sensisset in anima, non fuisset sufficiens exemplum ad mortem sustinendam hominibus; & ideo turbari voluit, ut cum turbamur, non recusemus mortem sustinere, nec deficiamus. Hebr. IV. 15. „ Non habemus Pontificem qui non possit (a) compati infirmitatibus nostris, tentatum per „ omnia, pro similitudine absque peccato. " Unde ex hoc apparet continuatio cum præcedentibus: quia enim dixerat: *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam*: in quo ad passionem discipulos exhortatus fuerat: ne dicant aliqui: O Domine, securus potes disputare, (b) & philosophari de morte, qui extra dolores humanos existens, propter mortem non turbaris: & ideo ut hoc excluderet, turbari voluit. Hæc autem Christi turbatio naturalis fuit: nam sicut anima naturaliter amat corporis unionem, ita & naturaliter refugit eius separationem, præsertim cum ratio Christi permiserit agere animæ, & viribus inferioribus quæ eis propria erant.

Propter hoc etiam quod dicit, *Nunc anima mea turbata est &c.* destruitur error Arrii, & Apollinaris dicentium, in Christo non esse animam, sed Verbum loco eius.

(b) Consequenter ponit Dominus petitionem gloriæ dicens: *Et quid dicam? Pater salvifica me ex hac hora*: ubi Dominus transfert ad se affectum hominis turbati: ad cuius modum quatuor circa suam petitionem facit: primo enim ponit quæstionem deliberantis; secundo proponit petitionem, quæ ex uno motu procedit; tertio per rationem illum motum excludit; quarto ponit aliam petitionem ex alio motu causatam. Quæstionem autem dubitantis proponit, quia naturale est hominibus in angustiis constitutis, quod deliberent: unde Philosophus in Rhetoricis dicit, quod timor facit consiliativos. Ideo Christus post manifestationem suæ turbationis, statim subdit: *Et quid dicam?* quasi diceret: Quid faciendum est post turbationem? Simile habetur in Psal. LIV. 6. „ Timor & tremor venerunt super me. " Et statim sequitur: „ Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, „ & volabo, & requiescam? " Nam & angustiati, & passione turbati gravantur, & auxilium quærunt quo liberentur. Petitionem ex uno motu causatam ponit: quia cum quis est in ambiguo quid agere debeat, debet recurrere ad Deum. II. Paralip. XX. 12. „ Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc „ solum habemus refugii, ut oculos nostros „ dirigamus ad te, Deus noster. " Psal. CXX. 1. „ Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. " Et ideo ad Patrem recurrens, dicit: *Pater salvifica me*; idest, libera me a tribulatione quæ imminet in hora passionis. Psal. LXVIII. 1. „ Salvum me fac „ Domine, quoniam intraverunt aquæ usque „ ad animam meam. " Et, ut Augustinus dicit, idem est quod hic Dominus dicit, *Nunc anima mea turbata est*, & *Pater salvifica me*, cum eo quod dicit, Matth. XXVI. 38. „ Tristis „ est anima mea usque ad mortem. "

Sed notandum, quod hæc petitio non proponitur ex proprio motu rationis; sed ipsa ratio quasi advocata loquitur in persona naturalis affectionis, quæ desiderabat non mori: & ideo ratio designat motum affectionis naturalis in hac petitione. Ex quo solvitur quæstio quæ fieri consuevit: quia, ut dicitur ad Hebr. V. 7. „ In omnibus exauditus est pro sua „ reverentia. " Et tamen in hoc quod petiit, non fuit exauditus. Ad quod dicendum, quod in illis est exauditus quæ ipsa ratio ex parte sua petebat, & ut exaudienda. Hoc autem quod hic petit, non proponit ex parte sua, nec ut exaudienda, sed ut exprimens naturalem affectum: & ideo, secundum Chrysostomum, legitur interrogative. *Et quid dicam?* Numquid hoc, *Pater salvifica me ex hac hora*? quasi diceret, non dicam hoc. Petitionem autem hanc ex motu naturalis appetitus propositam repellit, dicens: *Propterea veni in horam hanc*; quasi diceret: Non est iustum ut liberer ex hac hora passionis, quia ideo veni ut paterer, non fatali necessitate ductus, non humana violentia coactus; sed sponte oblatus. Esa. LIII. 7. „ Oblatus est, „ quia ipse voluit. " Supra X. 18. *Nemo tollet eam*, scilicet animam meam, *a me*; *sed ego pono eam*. Petitionem autem suam proponit ratio, cum dicit: *Pater clarifica nomen tuum*. Ubi per nomen tuum possumus duo intelligere. Scilicet ipsum Filium. Nomen enim a notitia dicitur, quasi notamen: unde nomen est (c) quo manifestatur res; Filius autem manifestat Patrem. Infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus*. Et de hoc nomine dicitur Esa. XXX. 27. „ Ecce nomen Domi- „ ni

(a) *Al.* comparari. (b) *Al.* prophetari. (c) *Al.* quo manifestat Patrem.

„ ni venit de longinquo. “ Est ergo sensus: *Pater clarifica nomen tuum*, idest Filium tuum. Infra XVII. 5. *Clarifica me, Pater, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te*. Vel nomen Domini est notitia Patris; & tunc est sensus: Fac hoc, *Pater clarifica nomen tuum*; idest, fac illud quod gloria est tui nominis; & in idem redit: quia clarificato Filio, clarificatum est nomen Patris. Ideo autem hoc dicit, quia passione Filius glorificandus erat. Philip. II. 8. „ Factus est obediens (Patri) „ usque ad mortem, mortem autem crucis. „ Propter quod & Deus exaltavit illum. “ Quasi dicat: Affectus naturalis petit ut salver; sed ratio petit ut clarificetur nomen tuum; idest, ut Filius patiatur: quia scilicet passione Christi notitia Dei clarificanda erat: nam ante passionem Deus notus erat in Iudæa tantum, & in Israel magnum nomen eius; sed post passionem suam nomen eius clarificatum est in Gentibus.

(c) Consequenter cum dicit, *Venit ergo vox de cælo &c.* ponitur gloriæ promissio: & primo inducitur vox gloriam promittentis; secundo ponitur opinio turbæ devotæ dubitantis, ibi, *Turba autem quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum factum esse*; tertio ponitur expositio prolatæ vocis, ibi, *Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hac vox venit*. Dicit ergo quantum ad primum: *Venit ergo vox de cælo*. Vox ista, vox est Dei Patris, sicut illa quæ supra Christum baptizatum, Matth. III. 17 „ Hic est Filius meus dilectus. “ Et similiter quæ venit super eum transfiguratum, Matth. XVII. Licet autem omnis talis vox formata sit virtute totius Trinitatis, specialiter tamen formatur ad repræsentandum personam Patris: unde & vox Patris dicitur: sicut columba formata est a tota Trinitate, ad significandum personam Spiritus sancti; & similiter corpus Christi a tota Trinitate formatum est, sed specialiter a persona Verbi assumptum, quia ad hoc formatum est ut ei uniretur. Vox ergo ista duo facit. Primo manifestat præteritum, dicens, *Et clarificavi*; idest, clarum genui ab æterno: quia Filius non est nisi quædam claritas, & splendor Patris. Sap. VII. 26. „ Candor est lucis æternæ, & „ speculum sine macula Dei maiestatis. “ Hebr. I. 3. „ Qui cum sit splendor gloriæ, & „ figura substantiæ eius. “ Vel *clarificavi*, in nativitate, quando Angeli cecinerunt: „ Glo- „ ria in excelsis Deo: “ Luc. II. 14. & in miraculis per eum factis. Secundo prænuntiat futurum: *Et iterum clarificabo*, in passione, in qua triumphavit de diabolo, & in resurrectione, & ascensione, & in totius mundi conversione. Actor. III. 13. „ Deus pa- „ trum nostrorum clarificavit Filium suum „ Iesum. “

(d) Opinio turbæ dubitantis de voce ponitur, cum dicit: *Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum*: in qua quidem turba, & in omni turba quidam erant grossioris, & tardioris intellectus, quidam vero acutioris; quamvis omnes imperfecte se haberent ad ipsius vocis cognitionem. Nam desidiosi, & carnales non perceperunt vocem ipsam nisi quantum ad sonum; & ideo dicebant, *tonitruum factum esse*; sed non usquequaque decipiebantur: vox enim Domini tonitruum erat, tum quia mirabilem significationem habebat, tum quia maxima continebat. Iob XXVI. 14. „ Cum vix parvam scintillam „ sermonum eius audierimus, quis poterit „ tonitruum magnitudinis illius intueri? “ Psal. lxxvi. 14. „ Vox tonitrui tui in rota. “ Acutiores vero perceperunt de ipsa voce quod esset sonus vocis articulatæ, & significativæ: unde dixerunt eam esse locutionem. Sed credentes Christum esse purum hominem, defecerunt, locutionem illam Angelo tribuentes: unde dicebant: *Angelus ei locutus est*: qui quidem similia patiebantur diabolo, qui credebat Christum Angelorum adminiculo indigere: unde dicebat, Matth. IV. „ Angelis suis „ mandavit de te, & in manibus tollent te. “ Non enim Angelorum custodia indiget, & adiutorio; sed ipse Angelos glorificat, & custodit.

(e) Expositio vocis subditur, cum dicit: *Respondit Iesus, & dixit &c.* Et primo exponit vocem prolatam; secundo ponit contradictionem, ibi, *Respondit ei turba*; tertio subdit Domini responsionem, ibi, *Dixit ergo eis Iesus*. Circa primum duo facit. Primo ponit causam vocis; secundo subdit eius significationem, ibi, *Nunc iudicium est mundi &c.* Sciendum est circa primum, quod quia dixerant: *Angelus locutus est ei*: Angelus autem loquitur alicui revelando ad utilitatem eius cui loquitur, sicut patet Apocal. I. & Ezech. I. ideo Dominus ostendens se non indigere alicuius vocis, seu angelicæ revelationis adminiculo, dicit: *Non propter me*, scilicet instruendum, *venit hac vox*, *sed propter vos*. Nihil enim significavit quod ipse ante nesciret: quia „ in ipso sunt omnes thesauri sapien- „ tiæ, & scientiæ Dei absconditi: “ Coloss. II. 3. ita ut noverit omnia quæ Pater novit. *Sed propter vos venit*, scilicet instruendos. In quo datur intelligi, quod multa dispensative circa Christum propter nos facta sunt, non quod eis Christus indigeret. Rom. XV. 4. „ Quæ- „ cumque scripta sunt, ad nostram doctrinam „ scripta sunt. “

(f) Con-

(f) Consequenter cum dicit, *Nunc iudicium est mundi*, ponit vocis significationem: & primo ponit iudicium quo erat glorificandus; secundo subdit iudicii effectum, ibi, *Nunc princeps mundi huius eiicietur foras*; & tertio clarificationis modum, ibi, *Et si ego exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Dicit ergo: *Nunc iudicium est mundi*.

Sed si hoc est, quid ergo expectamus quod Dominus veniat iterum iudicaturus? Ad quod dicendum, quod iam venit ad iudicandum iudicio discretionis, quo discerneret suos a non suis. Supra IX. 39. *In iudicium ego in hunc mundum veni*: & de hoc dicit: *Nunc iudicium est mundi*. Sed venturus est ad iudicandum iudicio condemnationis, ad quod primo non venit. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut (a) iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*. Vel dicendum, quod duplex est iudicium. Unum quo condemnatur mundus, & de hoc non dicitur hic: aliud est iudicium mundi quo iudicatur pro mundo, inquantum mundus a servitute diaboli liberatur. Hoc modo intelligitur illud Psal. XXXIV. 1. „ Iudica Domine nocentes „ me, expugna impugnantes me &c. " Et hæc duo in idem redeunt, quia hoc ipso quod iudicatur pro mundo, excluso diabolo, discernuntur boni a malis.

(g) Effectus iudicii est exclusio diaboli: unde dicit: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*, per virtutem passionis Christi: unde sua passio est eius clarificatio; ut quasi per hoc exponat quod dicit, *Et clarificabo*, inquantum scilicet *princeps huius mundi eiicietur foras*, quasi per passionem victoriam de diabolo habeat. I. Ioan. III. 8. „ In hoc apparuit „ Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. "

Sed circa hoc dubitatur de tribus. Primo de hoc quod dicit diabolum principem huius mundi: ex quo Manichæi dicunt eum creatorem, & dominum omnium visibilium. Ad hoc dicendum, quod diabolus dicitur princeps mundi huius, non naturali dominio, sed usurpatione, inquantum homines mundani, contempto vero Domino, se sibi subdiderunt. II. Corinth. IV. 4. „ Deus huius sæculi excæ„ cavit mentes infidelium. " Est ergo princeps mundi huius, inquantum in mundanis hominibus principatur, ut Augustinus dicit, qui toto orbe terrarum diffusi sunt. Nam nomen mundi quandoque accipitur in malam partem pro hominibus mundum amantibus: supra I. 10. *Mundus eum non cognovit*: quandoque autem in bonam pro bonis hominibus (b) sic in mundo viventibus ut tamen eorum conversatio sit in cælis. II. Corinth. V. 19. „ Deus „ erat in Christo mundum reconcilians sibi. "

Secundo dubitatur de hoc quod dicit, *Eiicietur foras*: nam si eiectus esset foras, non ita tentaret nunc sicut ante tentabat, cum tamen tentare non desierit: non ergo eiectus est. Ad quod dicendum est, secundum Augustinum, quod licet diabolus tentet homines qui desierunt esse de mundo, non tamen eo modo tentat quo prius: (c) quia tunc tentabat, & regnabat ab interiori; sed postmodum ab exteriori tantum. Nam quamdiu homines sunt in peccato, tunc regnat ab interiori, & tentat. Rom. VI. 12. „ Non regnet „ peccatum in vestro mortali corpore, ut obe„ ediatis concupiscentiis eius. " Sic ergo eiectus est foras, quia effectus peccati in homine non est ab interiori, sed ab exteriori.

Tertio quæritur de hoc quod dicit: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*: ex quo videtur sequi quod ante passionem Christi non erat eiectus foras, & per consequens cum tunc eiiciatur foras quando homines liberantur a peccatis, quod Abraham, Isaac, & alii veteris testamenti non fuerunt liberati a peccato. Ad quod dicendum est, secundum Augustinum, quod ante passionem Christi eiectus erat a singularibus personis, sed non a mundo, sicut post. Nam illud quod tunc in paucissimis hominibus factum est, nunc in multis magnisque populis Iudæorum, & Gentium ad Christum conversis, virtute passionis Christi factum esse dignoscitur. Vel dicendum, quod diabolus eiicitur per hoc quod homines liberantur a peccato; sed ante passionem Christi, omnes iusti liberati erant a peccato, sed non totaliter, quia adhuc detinebantur ne introducerentur in regnum: & quantum ad hoc in eis aliquid iuris habebat, quod tamen per passionem Christi totaliter sublatum est, quando flammeus gladius amotus est, quando dictum est homini (Luc. XXIII. 43.) „ Hodie „ mecum eris in paradiso. "

(h) Modus autem passionis est per exaltationem: unde dicit: *Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Circa quod sciendum, quod Chrysostomus utitur tali exemplo: quod si aliquis tyrannus, qui consuevisset aliquos subditos opprimere, ferire, & in vincula mittere, deinde ex eadem dementia etiam eum qui in nullo sibi subditur eodem modo afficiat, ut in eumdem carcerem ducat; merito hoc etiam aliorum qui sibi subiiciebantur dominio privari debet: ita & Christus contra diabolum fecit. Diabolus enim propter peccatum primi parentis, aliquod ius habebat

(a) Al. *iudicaret*. (b) Al. sicut hoc in mundo. (c) Al. *desit* quia.

bat in hominibus: unde poterat aliquo modo iuste in eos sævire. Quia vero etiam in Christo, in quo nullum ius habebat, similia tentare ausus est, dum eum tentator invasit in quem non habebat quicquam, ut dicitur infra XIII. ideo (a) dignum fuit ut etiam dominio privaretur per mortem Christi. Et hoc (b) est quod dicit: *Si exaltatus fuere a terra, omnia traham ad me ipsum*. Ubi primo præmittit modum mortis; secundo Evangelista exponit quod dicit, ibi, *Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus*. Modus autem mortis est per exaltationem in ligno crucis. Expositio autem est, quod in hoc signavit *qua morte esset moriturus*.

Sciendum est autem quod duplici de causa Dominus voluit mori morte crucis. Una quidem propter mortis turpitudinem. Sapient. II. 20. „ Morte turpissima condemnemus „ eum. “ Unde & Augustinus dicit: „ Ideo „ hoc modo Dominus mori voluit, ut homi„ nem neque ipsa mortis turpitudo a perfe„ ctione iustitiæ repellat. “ Secundo quia sic mors est per modum exaltationis: unde & Dominus dicit: *Si exaltatus fuero*. Quod quidem genus mortis conveniebat fructui, causæ, & figuræ passionis. Fructui quidem, quia per passionem erat exaltandus. Philip. II. 8. „ Factus est obediens usque ad mortem, „ mortem autem crucis: propter quod Deus ex„ altavit illum, & donavit illi nomen quod „ est super omne nomen. “ Et ideo Psal. XX. 14. dicebat: „ Exaltare, Domine, in vir„ tute tua. “ Causæ vero passionis conveniebat dupliciter: quia & (c) ex parte dæmonis, & ex parte hominum. Ex parte quidem hominum, quia pro ipsorum salute moriebatur; ipsi autem perierant, quia deiecti, & demersi erant ad terrena. Psal. XVI. 11. „ Statuerunt oculos suos declinare in terram. “ Voluit ergo mori exaltatus, ut corda nostra ad cælestia elevaret. Sic enim ipse est via nostra in cælum. Ex parte vero dæmonum, ut scilicet eos qui in aere principatum, & potestatem exercebant, ipse elevatus in aera conculcet. Figuræ vero conveniebat, quia Dominus fieri præcepit serpentem æneum in deserto, ut habetur Num. 21. Supra III. 14. *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis &c.* Sic ergo exaltatus *omnia traham*, per caritatem, *ad meipsum*. Hierem. XXXI. 3. „ In caritate per„ petua dilexi te, ideo attraxi te, miserans. “ In hoc etiam maxime apparet caritas Dei ad hominem, inquantum pro ipsis mori dignatus est. Rom. V. 8. „ Commendat Deus suam ca„ ritatem in nobis, quoniam cum adhuc pec„ catores essemus secundum tempus, Christus „ pro nobis mortuus est. “ In hoc complevit quod sponsa petit Cant. I. 3. „ Trahe me post „ te, & curremus in odorem unguentorum tuo„ rum. “

Notandum est autem quod trahit Pater, trahit & Filius. Supra VI. 44. *Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me, traxerit eum*. Ideo autem dicit hic, *Omnia traham*, ut ostendat quod eadem est operatio utriusque. Dicit autem, *Omnia*, non Omnes, quia non omnes trahuntur ad Filium. *Omnia*, inquam, *traham*, idest animam, & corpus. Vel omnia genera hominum, scilicet Gentiles, & Iudæos, servos, & liberos, mares, & feminas. Vel omnia prædestinata ad salutem.

Et notandum, quod hoc ipsum quod dicit omnia trahere ad seipsum, est principem huius mundi foras eiicere: non enim est conventio Christi ad Belial, nec lucis ad tenebras. (II. Corinth. VI.)

LECTIO VI.

(a) RESpondit ei turba: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Et quis est Filius hominis?

(b) Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est.

(c) Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant.

(d) Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.

(e) Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.

(f) Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis.

(a) POsita promissione de glorificatione Domini, & expositione vocis, hic consequenter ponitur dubitatio turbæ: ubi primo introducit auctoritatem legis; secundo ex ea dubitationem movet, ibi, *Et quomodo tu dicis &c.* Dicit ergo quantum ad primum: *Respon-*

(a) *Al.* signum. (b) etiam *Al.* (c) *Al.* ex parte quidem dæmonis.

Respondit ei turba, scilicet Domino de sua morte loquenti: *Nos audivimus ex lege*. Lex hic accipitur communiter pro tota Scriptura veteris testamenti, *quod Christus in aeternum manet*. Et hoc potest ex multis locis veteris testamenti haberi, & praecipue Esai. IX. 7. „ Multiplicabitur eius imperium, (a) & pacis non erit finis. “ Daniel. VII. 14. „ Potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur, „ & regnum eius quod non corrumpetur. “ Et ex hac auctoritate duas dubitationes formant: unam de facto, aliam de persona. De facto, cum dicunt: *Quomodo tu dicis : Oportet exaltari Filium hominis*?

Sed cum Christus non dixerit, *Oportet exaltari Filium hominis*; sed *Ego si exaltatus fuero &c.* quomodo Iudaei dicunt: *Oportet exaltari Filium hominis*? Sed dicendum, quod Iudaei iam assueti erant (b) verbis Domini: unde memoriter tenuerunt, quod dicebat se esse Filium hominis. Ideo cum dixit: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*: pro eodem intellexerunt ac si dixisset: Si Filius hominis esset exaltatus: ut Augustinus dicit. Vel dicendum, quod licet hic non fecerit mentionem de Filio hominis, tamen supra III. 14. hoc dixit: *Oportet*, inquam, *exaltari Filium hominis*.

Sed videtur hoc quod ipsi dicunt, *Oportet exaltari Filium hominis*, in nullo contrariari ei quod dixerat, *quod Christus manet in aeternum*. Sed dicendum ad hoc, quod quia Dominus consueverat eis parabolice loqui; ideo multa eorum quae dicebantur, intelligebant. Unde & hoc quod Dominus dixit, exaltationem in mortem crucis suspicati sunt. Supra VIII. 28. *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*. Vel dicendum, quod hoc ideo intellexerunt, quia iam id facere cogitabant. Unde eis verborum istorum intellectum non aperuit acumen scientiae, sed stimulata conscientia malitiae.

Sed attende eorum malitiam: quia non dicunt: *Nos audivimus ex lege*, quod Christus nihil patitur: nam in multis locis de passione, & resurrectione eius agitur, sicut illud Esa. LIII. 7. „ Tamquam ovis ad occisionem ducetur: “ & illud Psal. III. 6. „ Ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi. “ Sed dicunt: *Quoniam Christus manet in aeternam*. Cuius ratio est, quia in hoc nulla fuisset contrarietas, cum immortalitati Christi ex passione eius nullum factum fuisset impedimentum. Volebant enim ostendere eum ideo non esse Christum, *quoniam Christus manet in aeternum*: ut Chrysostomus dicit.

De persona autem quaestionem movent, cum dicunt: *Quis est iste Filius hominis*? Hoc ideo quaerunt, quia Dan. VII. 13. dicitur: „ Vidi, & ecce quasi „ Filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum pervenit: “ quia per illum Filium hominis intelligebant Christum; quasi dicerent: Dicis, quod oportet exaltari Filium hominis; & Filius hominis, quem intelligimus Christum, manet in aeternum: *quis est ergo iste Filius hominis?* Si non manet in aeternum, nec est Christus. In hoc autem reprehendenda est eorum tarditas: quia adhuc dubitant post tot visa, tot audita, an ipse esset Christus. Eccli. XXII. 9. „ Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam. “

(b) Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Iesus &c.* satisfacit Dominus eorum dubitationi aliqualiter: & primo commendat bonum quod habebant; secundo hortatur eos ad profectum, ibi, *Ambulate dum lucem habetis*; tertio admonitionem exponit dicens: *Dum lucem habetis, credite in lucem*. Dixit ergo eis Iesus: *Adhuc modicum lumen in vobis est*. Quod quidem potest dupliciter legi. Uno modo, secundum Augustinum, ut scilicet *modicum* sit adiectivum determinans hoc quod dicit, *lumen*; quasi dicat: Quoddam lumen in vobis est, inquantum recognoscitis quod Christus manet in aeternum. Haec enim veritas quaedam est; omnis autem manifestatio veritatis est quoddam lumen infusum a Deo. Sed tamen lumen istud, quod est in vobis, *modicum est*: quia licet cognoscatis Christi aeternitatem, eius tamen mortem, & resurrectionem non creditis: in quo patet quod non habetis fidem perfectam. Istis ergo convenit quod dictum est Petro, Matth. XIV. 31. „ Modicae „ fidei, quare dubitasti? “ Secundum Chrysostomum vero dicitur: *Adhuc modicum*, scilicet tempus extat, quod *lumen in vobis est*, idest ego, qui sum lumen; quasi diceret: Parvo tempore ego lux vobiscum sum. Infra XVI. 16. *Modicum & iam non videbitis me*.

(c) Et ideo consequenter exhortatur eos ad complementum, & profectum boni: & primo ponit suam exhortationem; secundo ostendit periculum imminens, nisi proficiant, ibi, *Qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat*. Dicit ergo: Dico quod modicum lumen habetis; tamen dum illud habetis, *ambulate*; idest accedite, & proficite, ut simul cum aeternitate intelligatis moriturum Christum, & resurrecturum. Et hoc secundum primam expositionem, Vel *ambulate dum lucem habetis*; idest, dum vobiscum sum, proficite, & satagite sic me habere ut numquam perdatis.

(a) Al. & pacis eius &c. (b) Al. in verbis.

Psal. lxxxviii. 16. „ Domine, in lumine vultus tui ambulabunt." Et hoc *ne tenebræ*, infidelitatis, ignorantiæ, & perpetuæ damnationis, *vos comprehendant*; & sic ulterius procedere non possitis. Tunc enim homo comprehenditur (*a*) tenebris quando totaliter in infidelitate demergitur: quod esset, si eo modo credideritis Christi æternitatem ut negetis in eo mortis humilitatem. Iob iii. 23., „ Viro cui abscondita est via." Ibid. xxxvii. 19. „ Omnes involvimur quippe tenebris."

(d) Periculum imminens nisi proficiant, subdit dicens: *Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat*. Nam lumen sine exterius, sive interius dirigit hominem. Exterius quidem dirigit quantum ad exteriores actus corporales; sed interius dirigit ipsam voluntatem. Qui ergo non ambulat in luce, non perfecte credendo in Christum, sed *ambulat in tenebris*, *nescit quo vadit*; idest, ad quem terminum dirigatur. Psal. lxxxi. 5. „ Nescierunt, neque intellexerunt: in tenebris „ ambulant." Quod quidem & ipsis Iudæis contingit: quia nesciunt quid agant; sed ut in tenebris ambulantes, putant quidem rectam incedere viam, & unde Deo placere credunt, magis displicent. Similiter & hæretici errantes, unde mereri credunt lumen veritatis, & gratiæ, privari potius demerentur. Proverb. xiv. 12. „ Est via quæ videtur „ homini recta; novissima autem eius dedu„ cunt ad mortem."

(e) Consequenter cum dicit, *Dum lucem habetis*, *credite in lucem*, exponit quod dixit, scilicet quid sit ambulare: & hoc dupliciter, secundum duas præmissas expositiones. Primo secundum primam: *Dum lucem habetis*; idest, dum aliquid habetis de notitia, & lumine veritatis; *credite in* (*b*) *lucem*, idest in veritatem perfectam, *ut filii lucis sitis*; idest, ut renascamini veritati. I. Thessal. v. 6. „ Non „ sumus noctis, neque tenebrarum: igitur „ non dormiamus." Vel secundum aliam expositionem: *Dum lucem habetis*, idest me qui sum lux: supra 1. 9. *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: *credite in lucem*, idest in me; hoc est, proficite in cognitione mea; *ut filii lucis sitis*: quia ex hoc quod creditis in me, eritis filii Dei. Supra 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*.

(f) Hic Evangelista narrat factum quod fecit Iesus, scilicet quod abscondit te.

Sed cum supra viii. legerimus, Christum hoc idem fecisse, in promptu est ratio, quia tulerunt lapides, ut iacerent in eum; sed hic suæ absconsionis nulla ratio assignatur, ut cum nec lapides levarent, nec eum blasphemarent: quare ergo abscondit se? Ad quod dicendum, quod Dominus scrutans eorum corda, cognovit furorem, & malitiam eorum, quam iam conceperant de eo occidendo. Unde volens eos prævenire, non expectavit ut in opus exirent, sed abscondendo se, eorum invidiam, & iracundiam mitigavit. In quo nobis dedit exemplum, ut cum de aliquorum malitia nobis constat, iam antequam patrare opere tentent, fugere debemus. Nihilominus tamen Dominus ostendit facto quod dixit verbo: dixerat enim: *Ambulate dum lucem habetis*, *ut non tenebræ vos comprehendant*. Has tenebras cuiusmodi sint, insinuavit per suam absconsionem. Esa. viii. 17. „ Expectabo eum „ qui abscondit se a domo Iacob."

LECTIO VII.

(a) CUm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.

(b) Ut sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est?

(c) Propterea non poterant credere.

(d) Quia iterum dixit Esaias: Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos.

(e) Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

(a) SUpra Evangelista tractavit multipliciter de gloria Christi, ex qua Iudæi ex invidia commoti sunt ad occidendum eum; hic agit de alia occasione passionis eius, scilicet de infidelitate Iudæorum. Et primo tangitur eorum infidelitas; secundo ipsa reprehenditur a Domino, ibi, *Iesus autem clamavit &c.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit infidelitatem omnino non credentium; secundo infidelitatem eorum qui credebant, tamen in occul-

(a) *Al.* in tenebris. (b) Al. *lumen*.

occulto, ibi, *Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum*. Circa primum duo facit. Primo proponit eorum mirabilem infidelitatis duritiam; secundo ne credatur irrationabiliter, vel fortuito factum, inducit prophetiam, ibi, *Ut sermo Esaiæ Prophetæ impleretur*. Dicit ergo Evangelista, quasi admirans: Dictum est, quod Dominus multa signa fecit, puta quod aquam mutavit in vinum, supra II. quod paralyticum curavit, supra v. quod illuminavit cæcum, supra IX. quod resuscitavit mortuum, supra XI. & tamen *cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum*. Consueverunt ergo dicere (supra VI. 30.) *Quod signum ostendis nobis, ut credamus tibi?* Sed ecce quod Evangelista dicit: *Cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum*. Infra XV. 24. *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Unde non poterant dicere illud Psal. LXXIII. 9. „ Signa „ nostra non vidimus. "

(b) Consequenter cum dicit, *Ut sermo Esaiæ Prophetæ impleretur*, introducuntur ad hoc testimonia Prophetarum: & primo introducuntur prophetiæ; secundo ostenditur quod de Christo loquuntur, ibi, *Hæc dixit Esaias &c.* Circa primum duo facit. Primo inducit prophetiam prædicentem eorum infidelitatem; secundo subdit prophetiam prædicentem infidelitatis causam, ibi, *Propterea non poterant credere*. Dicit ergo: Dico quod non credebant in eum, *ut sermo Esaiæ Prophetæ impleretur &c.*

Ubi sciendum est, quod ly *ut* in sacra Scriptura quandoque accipitur causaliter, sicut illud supra X. 10. *Ego veni ut vitam habeant*; quandoque autem tenetur consecutive, & significat eventum futurum: & sic accipitur hic. Non enim ideo non credebant, quia prædixerat (a) Esaias; sed quia non erant credituri, ideo prædixit: unde ex non credentibus sermo Esaiæ impletur. Luc. ult. 44. „ Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt." Matth. V. 18. „ Iota unum, aut unus apex „ non præteribit a lege, donec omnia fiant. "

Sed si necesse erat ut impleretur sermo Esaiæ, videtur quod Iudæi sint excusabiles de eo quod non crediderunt: non enim poterant facere contra prophetiam. Responsio. Dicendum, quod sic prophetatum erat, ut eorum arbitrio uterentur: Deus enim futurorum præscius eorum infidelitatem per prophetiam prædixit, non fecit: non enim propterea Deus quemquam ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam novit. Illud ergo (b) peccatum quod Iudæi fecerunt Dominus, quem nihil latet, facturos eos prædixit. Quid autem Propheta dicat, subiungit dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est?*

Ubi sciendum est, quod duplex est modus credendi. Aliquando quidem per instructionem alterius; & hic est communis modus credendi. Rom. X. 17. „ Fides ex auditu; auditus „ autem per verbum Christi. " Aliquando autem per revelationem divinam; & hic est singularis modus, de quo Apostolus dicit (Galat. I. 12.) „ Neque ab homine didici il„ lud, neque accepi, sed per revelationem „ Iesu Christi. " Esaias LIII. ergo prædixit quidem credentium raritatem, dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro?* Et primo quantum ad modum communem, qui est per instructionem, cum dicit: *Quis credidit auditui nostro?* Quod quidem habetur loc. cit. & potest dupliciter intelligi. Uno modo ut sit sensus: *Quis credidit auditui nostro?* quod scilicet nos audivimus a te. Abdiæ I. „ Au„ ditum audivimus a Domino exercituum „ &c. " Psal. LXXXIV. 9. „ Audiam quid lo„ quatur in me Dominus Deus. " Quasi dicant: Nos audivimus a te; sed, Domine, quis credet nobis quæ de nativitate, & passione tua te loquente audivimus? Unde & totum illud capitulum Esaiæ loquitur de his. Dicit autem Prophetas audire, ut insinuet modum illuminationis Prophetarum. Nam per visum accipit homo cognitionem immediate de re visa; sed per auditum non habetur immediate cognitio a re visa, sed ab aliquo signo illius rei. Quia ergo Prophetæ non immediate videbant essentiam divinam, sed quædam signa divinorum, ideo dicit eos audire. Num. XII. 6. „ Si quis fuerit inter vos Propheta „ Domini, in visione apparebo ei, vel per „ somnium loquar ad illum, " quasi per quædam signa. Filius autem æternaliter videt ipsam divinam essentiam. Supra I. 18. *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Quis ergo credidit auditui nostro?* idest, quis credidit his quæ audivimus, & narravimus? Esa. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino exercituum Deo „ Israel, annuntiavi vobis. " Alio modo *quis credidit auditui nostro?* idest, his quæ a nobis audiunt. Ezech. XXXIII. 31. „ Audiunt ser„ mones meos ex ore tuo, & non faciunt „ eos: quia in canticum oris sui vertunt il„ los. " Quantum autem ad modum singularem, qui est per revelationem, dicit: *Et brachium Domini cui revelatum est?* Brachium di-

Xxxx 2 citur

(a) Al. decst Esaias. (b) Al. per peccatum.

citur Filius, per quem Pater omnia operatur, ficut brachium hominis dicitur per quod homo operatur. Et fi homo folo verbo interiori operaretur, tunc verbum eius poffet dici brachium fuum. Sic ergo dicitur brachium Dei, non quod Deus Pater figura determinetur carnis humanæ, & brachium habeat corporale; fed quia *per ipfum omnia facta funt*: fupra I. 3. Et Iob xl. 4. „Si habes brachium „ficut Deus, & fi voce fimili tonas? "Luc. I. 51. „Fecit potentiam in brachio fuo, dif- „perfit fuperbos mente cordis fui."

Notandum ergo, quod ex hoc verbo occafionem fumpfit erroris fui Sabellius, dicens, eamdem perfonam effe Patris, & Filii; & Arrius dicens, Filium effe Patre minorem. Non enim duæ perfonæ, fed una eft homo, & brachium eius; nec brachium homini æquale dici poteft. Ad quod dicendum eft, quod in talibus non eft fufficiens fimilitudo: nam ea quæ in creaturis funt, non perfecte repræfentant ea quæ funt in Deo. Unde Dionyfius dicit, quod fymbolica Theologia non eft argumentativa. Non ergo dicitur brachium Filius quafi eiufdem perfonæ cum Patre fit, vel minor eo; fed quia per eum omnia operatur. Dicit ergo: *Et brachium Domini cui revelatum eft?* quafi dicat, paucis, fcilicet ipfis Apoftolis. I. Corinth. II. 10. „Nobis autem revelavit Deus per fpiritum „fuum."

(c) Confequenter cum dicit, *Propterea non poterant credere*, ponit prophetiam prædicentem infidelitatis caufam. (a) Et fi intendamus hæc verba Evangeliftæ, videntur quidem fecundum fuperficiem litteræ habere obfcurum intellectum. Et primo quia fi dicatur quod *propterea non poterant credere*, quia hoc dixit Efaias, videntur Iudæi excufabiles effe. Quod enim peccatum eft hominis (b) non facientis quod non poteft facere? Et, quod gravius eft, in Deum culpa retorquetur, quod excæcavit oculos eorum. Tolerabile autem effet, fi hoc de diabolo diceretur: quia, ut dicitur II. Corinth. IV. 4. „Deus huius fæculi „excæcavit mentes infidelium." Sed hic dicitur de Domino noftro. Nam Efa. VI. I. dicit: „Vidi Dominum fedentem fuper fo- „lium excelfum." Et fequitur (verf. 10.) „Excæca cor populi huius, & aures eius „aggrava, & oculos eius claude, ne forte „videat oculis fuis, & auribus fuis audiat, „& corde fuo intelligat, & convertatur, „& fanem eum."

Sed ad evidentiam huius, primo exponamus hoc quod dicit: (e) *Propterea non poterant credere*. Ubi fciendum, quod aliquid dicitur impoffibile vel neceffarium dupliciter: abfolute fcilicet, & ex fuppofitione. Abfolute quidem, ficut impoffibile eft hominem effe afinum; ex fuppofitione vero, ficut impoffibile eft me effe extra domum, dum intus in ea fedeo. Secundum hoc ergo dicendum, quod homo excufatur, fi non facit ea quæ abfolute funt fibi (d) impoffibilia; fed fi non facit ea fi qua funt fibi impoffibilia ex fuppofitione, non excufatur: ficut fi detur quod aliquis habeat malam voluntatem omnino furandi, & dicat impoffibile fibi (e) effe non peccare quamdiu voluntatem obftinatam illam habeat, non excufatur: quia huiufmodi impoffibilitas non eft fimpliciter, fed ex fuppofitione: poteft enim voluntatem malam difponere. Dicit ergo: *Propterea non poterant credere*, quia fcilicet habent (f) voluntatem obfcuratam in fua malitia. Hier. XIII. 23. „Quomodo fcilicet poteft AEthiops mutare „pellem fuam, & pardus varietates fuas; & „vos poteritis bene facere, cum didiceritis „malum." Matth. XII. 34. „Quomodo poteftis „bona facere, cum fitis mali?" Et fimile eft ficut fi dicerem de aliquo: Ego nullo modo poffum eum diligere; fed habeo eum odio. Quantum (g) ad fecundum, fciendum, quod excæcatio, & induratio Dei non intelligitur quafi Deus immittat malitiam, vel ad peccandum impellat; fed per hoc quod non infundat gratiam: quam quidem gratiam infundit ex fua mifericordia; fed caufa huius quod non infundit, eft ex parte noftra, inquantum fcilicet in nobis eft aliquid gratiæ divinæ repugnans. Nam ipfe quantum in fe eft, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: fupra I. 9. I. Tim. II. 4. „Vult o- „mnes homines falvos fieri." Sed quia nos a Deo recedimus, ideo gratiam fuam nobis fubtrahit. Ofeæ IV. 6. „Quia tu fcientiam „repulifti, repellam te." Ibid. XIII. 9. „Per- „ditio tua, Ifrael, ex te: tantummodo in „me auxilium tuum." Et eft fimile ficut fi aliquis claufiffet feneftram domus, & diceretur (h) ei: Tu non potes videre, quia privaris lumine folis. Sed hoc non effet ex defectu folis, fed quia ipfe fibi lumen folare intercluferet. Et fimiliter hic dicitur quod *non poterant credere*, quia Deus excæcavit eos: quia fcilicet ipfi caufam præftiterant ut excæcarentur: fecundum illud Sap. II. 21. „Ex- „cæcavit illos malitia eorum."

(d) His ergo vifis, confideranda funt verba

(a) *Al.* Et intendamus verba Evangeliftæ nunc in fuperficie litteræ habere obfcurum intellectum. (b) *Al.* *deeft* non. (c) *Al.* quod *propterea*. (d) *Al.* impoffibilia ex fuppofitione, non excufatur. (e) *Al.* non effe. (f) *Al.* voluntatem in fua malitia. (g) *Al.* ad fecundum dicit. (h) *Al.* *deeft* ei.

ba prophetiæ huius, quæ quidem habentur Esa. vi. 10. non secundum eadem verba, sed secundum eamdem sententiam. In his ergo verbis tria continentur. Primo Iudæorum induratio, & excæcatio; secundo utriusque effectus, ibi, *Ut non videant*; tertio finis, ibi, *Et convertantur, & sanem eos*. Circa primum considerandum est, quod Dominus inducebat ad fidem dupliciter, scilicet miraculis, & doctrina: unde utrumque eis improperat, dicens (infra xv. 24.) *Si opera non fecissem in eis quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent*. Et iterum (vers. 22.) *Si non venissem, & non loquutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo*. Utrumque enim contempserunt. In quantum ergo Christi miracula non attendebant diligentia debita, dicit: *Excæcavit oculos eorum*, scilicet cordis: de quibus habetur Ephes. 1. 18. „ Illuminatos oculos cordis vestri; " si per intellectum considerarent quod talia miracula fieri non poterant nisi virtute divina. Esa. xlii. 20. „ Qui vides multa, nonne consideras? " Et iterum ibid. 19. „ Quis cæcus, nisi servus meus, & surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? " Quia quantum ad doctrinam Christi non movebantur, subdit: *Et induravit cor eorum*. Videtur enim durissimum quod forti calore non resolvitur, & divina percussione non conteritur. Verba autem Christi „ sunt quasi ignis, & sicut malleus „ conterens petras, " ut dicitur Hier. xxiii. 29. Ignis quidem, quia inflammant per caritatem; malleus autem, quia terrent per comminationem, & confringunt per manifestissimam veritatem. Et tamen verbum Christi cor Iudæorum non attendebat. Unde patet quod fuit induratum. Iob xli. 15. „ Cor „ eius indurabitur quasi malleatoris incus. " Rom. ix. 18. „ Cuius vult miseretur, & „ quem vult indurat. " Effectus autem excæcationis ponitur cum dicit: *Ut non videant oculis*, scilicet spiritualibus, intelligendo Christi divinitatem. Psal. cxiii. 5. „ Oculos ha„ bent, & non videbunt. " E contra dicitur Luc. x. 23. „ Beati oculi qui vident quæ vos „ videtis. " Effectus indurationis ponitur cum dicit contra: *Nec intelligant corde*: ut subintelligatur, *Ut non intelligant corde*. Iob iv. 20. „ Et quia nullus intelligit, in æternum „ peribit. " Psal. xxxv. 4. „ Noluit intelli„ gere, ut bene ageret. " Est autem hic advertendum, quod ly *ut* non ponitur hic causaliter, sed consecutive. Finis autem excæcationis, & indurationis ponitur consequenter, cum dicit: *Et convertantur, & sanem eos*. Et potest intelligi dupliciter, ut Augustinus dicit in Libro de Quæstionibus Evangel. Uno modo, ut repetatur hæc dictio *non*, ut sit sensus: Et non convertantur, & non sanem eos. Via enim salvationis a peccato est conversio ad Deum. Thren. v. 21. „ Converte nos „ Domine ad te, & convertemur. " Et statim subditur: „ Innova dies nostros sicut a „ principio. " Illis autem qui indignos se præstiterunt, quibus remitterentur peccata, non præstat Deus beneficia, quibus convertantur, & sanentur; sicut patet de omnibus non approbatis. Alio modo potest intelligi, ut non reiteretur hæc dictio *non*, ut sit sensus: Ideo excæcati sunt, & indurati ut ad tempus nec viderent, nec intelligerent; & sic non videntes, & non intelligentes, idest non credentes in Christum, eum occiderent, & postmodum compuncti converterentur, & sanarentur. Permittit enim aliquos quandoque cadere in peccatum, ut humiliati ad iustitiam firmius resurgant. Et utraque expositio locum habet in diversis Iudæis. Prima quidem in illis qui in sua incredulitate finaliter permanserunt; secunda vero in illis qui post Christi passionem sunt ad Christum conversi, qui scilicet compuncti corde ex verbis Petri, dixerunt Apostolis: „ Quid faciemus „ viri fratres? " ut dicitur Act. 11. 37.

(e) Deinde cum dicit, *Hæc dixit Esaias &c.* ostendit prædicta ad propositum pertinere: unde dicit: *Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam Dei*. Simul enim vidit gloriam Dei, & excæcationem Iudæorum, ut patet Esa. vi. ubi primo dicitur (vers. 1.) „ Vidi Domi„ num sedentem super solium excelsum: " & postea (vers. 10.) subditur: „ Excæca cor po„ puli huius, & aures eius aggrava, & ocu„ los eius claude: ne forte videat oculis suis, „ & auribus suis audiat, & corde suo intel„ ligat, & convertatur, & sanem eum. " Et quia quod viderat conveniens erat ut testaretur, ut dicitur I. Ioan. 1. ideo sequitur: *Et locutus est de eo*, scilicet de Christo, cuius gloriam vidit: secundum illud Act. x. 43. „ Huic omnes Prophetæ testimonium perhi„ bent. " Rom. 1. 2. „ Quod ante promi„ serat per Prophetas suos in Scripturis san„ ctis de Filio suo. "

Circa prima duo quæ hic tanguntur, cavendus est error Arrianorum, qui dicunt solum Patrem invisibilem omni creaturæ, Filium autem visum fuisse in visionibus veteris testamenti. Sed cum dicatur infra xiv. 9. *Qui videt me, videt & Patrem meum*; manifestum est quod uno & eodem modo est Filius visibilis ut Pater. Videns ergo Esaias gloriam Filii, vidit & gloriam Patris; immo totius Trinitatis, quæ est unus Deus sedens super so-

solium excelsum, cui Seraphim proclamant: Sanctus, sanctus, sanctus. Non autem ita quod Esaias essentiam Trinitatis viderit, sed imaginaria visione, cum intelligentia, quædam signa maiestatis expressit, secundum illud Num. XII. 6. „ Si quis fuerit inter vos Propheta „ Domini, per somnium (a) aut in visione „ loquar ad eum. " Per illud vero quod secundo dicitur, *Et locutus est de eo*, excluditur error Manichæorum, qui dixerunt nullas prophetias in veteri testamento præcessisse de Christo, ut Augustinus narrat in Lib. contra Faustum, & Theodorum Mopsuestenum, qui dixit omnes Prophetias veteris testamenti esse de aliquo negotio dictas, per quamdam tamen appropriationem esse (b) adductas ab Apostolis, & Evangelistis, ad ministerium Christi: sicut ea (c) quæ dicunt in uno facto, possunt adaptari ad aliud factum. Omnia autem excluduntur per hoc quod dicitur: *Et locutus est de eo*, (d) de me: sicut de Moyse supra v. 46. dixit Christus: *De me enim ille scripsit*.

LECTIO VIII.

(a) VErumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum.

(b) Sed propter pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur.

(c) Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

(d) Iesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

(e) Et qui videt me, videt eum qui misit me.

(f) Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

(g) Et si quis audierit verba mea, & non custodierit; ego non iudico eum. Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum.

(h) Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.

(i) Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die.

(k) Quia ego ex meipso non sum locutus.

(l) Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

(a) SUpra Evangelista exposuit defectum omnino non credentium; hic exponit defectum credentium in occulto, qui pusillanimes erant: & primo proponit eorum dignitatem; secundo ostendit eorum defectum, ibi, *Sed propter pharisæos non confitebantur*; tertio insinuat defectus radicem, ibi, *Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei*. Dignitas autem eorum qui in occulto credebant magna est, quia principes; & quantum ad hoc dicit: *Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum*; quasi dicat: Dixi, quod *cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum*: quod quidem verum est pro maiori parte, non tamen quin aliqui in eum crederent, quia *ex principibus*, scilicet populi, *multi crediderunt in eum*; quorum unus fuit Nicodemus, qui venit ad Iesum nocte, ut dicitur supra III. Sic impletur quod in Psal. XLVI. 10. dicitur: „ Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. " Sic etiam falsum ostenditur quod pharisæi dixerunt supra VII. 48. *Numquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex pharisæis?*

(b) Defectus horum principum est pusillanimitas: unde dicit: *Sed propter pharisæos non confitebantur*: ut enim supra IX. 22. dictum est, pharisæi conspiraverant, *ut si quis eum confiteretur Christum, extra synagogam fieret*. Licet crederent corde, non tamen confitebantur ore. Sed eorum fides insufficiens erat: quia, ut dicitur Rom. X. 10. „ corde creditur ad „ iustitiam, ore confessio fit ad salutem. " Luc. IX. 26. „ Qui erubuerit me, & meos „ sermones, hunc Filius hominis erubescet. "

(c) Radix autem defectus istorum est inanis gloria: unde sequitur: *Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei*: ex hoc enim quod publice confitebantur, amittebant gloriam

(a) *Al.* autem. (b) *Al.* adductas Apostolis Evangelistis. (c) *Al.* quæ Domini. (d) *Al.* sicut & de me Moy. &c.

riam hominum; sed ex hoc consequebantur gloriam Dei. Isti autem magis elegerunt privari gloria Dei, volentes publice confiteri, quam gloria hominum, cupientes in mundanis gloriari. Supra v. 44. *Quomodo potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam qua a solo Deo est, non quaeritis?* Galat. I. 10. „ Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem. "

(d) Hic ostendit quomodo Christus Iudaeorum infidelitatem redarguit: & primo ostendit credendi debitum; secundo subdit fidei fructum, ibi, *Ego lux in mundum veni &c.* tertio comminatur infidelium supplicium, ibi, *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum &c.* Quia autem fidei succedit visio, ideo circa primum primo agit de fide; secundo de visione, ibi, *Qui videt me, videt eum qui misit me*. Quantum ad primum dicit: *Iesus autem clamavit*, & propter magnitudinem dicendorum, & propter libertatem animi ad redarguendum peccata. Esa. LVIII. I. „ Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum. "

Et dixit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*: quod quidem videtur contradictionem implicare: dicit enim: *Qui credit in me, non credit in me*. Ad cuius intellectum sciendum est primo, secundum Augustinum, hoc esse dictum a Domino ad distinguendum in se naturam divinam, & naturam humanam. Cum enim proprium obiectum fidei sit Deus, possumus quidem credere creaturam esse, sed non debemus credere in creaturam, (a) sed in Deum solum. In Christo autem est natura creata, & natura increata. Requiritur ergo ad fidei veritatem ut fides nostra tendat in Christum, quantum ad naturam increatam; & secundum hoc dicit: *Qui credit in me*, scilicet in personam, *non credit in me*, secundum quod homo, *sed in eum qui me misit*, idest in me secundum quod sum missus a Patre. Supra VII. 16. *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me*. Secundum Chrysostomum vero notandum est, quod Dominus dicit hoc ad insinuandam eius originem tantum; & est similis modus loquendi, sicut si (b) aliquis hauriens de aqua fluminis dicat: Ista aqua non est fluminis, sed est fontis: non est quidem fluminis originalis &c. Sic ergo Dominus dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*; quasi dicat: Non sum principium mei ipsius, sed divinitas est mihi ab alio, idest a Patre: unde *qui credit in me*, (c) *non credit in me* nisi in quantum sum a Patre.

(e) Consequenter cum dicit, *Et qui videt me, videt eum qui misit me*, agit de visione. Circa quod sciendum est, quod sicut Pater misit Filium ad convertendum Iudaeos, ita & Christus misit discipulos suos. Infra XX. 21. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*. Nullus autem discipulorum ausus fuit dicere, nec debuit, quod crederetur in eum; quamvis dicere potuisset quod crederetur ei: quia hoc non potuisset esse sine hoc quod derogaret mittenti: quia si crederent in discipulum, desinerent credere in magistrum. Possent ergo Iudaei dicere, quod eodem modo, cum sis missus a Patre, qui credit in te, desinit credere in Patrem: & ideo Dominus contra hoc ostendit quod qui non credit in eum, non credit in Patrem: & hoc est quod dicit: *Qui videt me, videt eum qui misit me*. Visio hic dicitur non corporalis intuitus, sed vera consideratio, quae est per intellectum. Ideo autem qui videt Filium, videt & Patrem, quia est in eo per essentiae unitatem. Dicitur (d) enim aliquid videri in aliquo, vel quia sunt idem, vel omnino conformes. Pater autem, & Filius sunt idem in natura, & omnino conformes: quia Filius est imago Patris in nullo dissimilis. Colos. I. 15. „ Qui est imago invisibilis Dei. " Hebr. I. 3. „ Qui cum sit splendor gloriae, & figura substantiae eius. " Et ideo sicut credit in Patrem, ita & in me. Infra XIV. 9. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* quasi dicat: Ista est ratio quare qui videt me, videt & Patrem, quia Pater in me est, & ego in eo. Sic ergo apparet fidei debitum, ut scilicet fides tendat in Christum inquantum Deus, sicut in Patrem.

(f) Fructum autem fidei consequenter ostendit: & primo ostendit suam dignitatem, & virtutem, cum dicit: *Ego lux in mundum veni*. Quomodo Christus sit lux, expositum est supra I. 9. *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem*: & VIII. 12. *Ego sum lux mundi*. In hoc etiam ostendit se habere divinam naturam: esse enim lucem est proprium Dei; aliavero sunt lucentia, idest participantia lucem; sed Deus lux est per essentiam. I. Ioan. I. 5. „ Deus lux est, & tenebrae non sunt in eo ullae. " Sed quia I. ad Timoth. VI. 16. dicitur, quod „ lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum videt: " non poteramus accedere ad eum: & ideo oportuit quod

(a) Al. nisi. (b) Al. aliquid. (c) Al. intantum *credit in me &c.* item, *credit in me* inquantum sum a Patre. (d) Al. *deest* enim.

quod ipse ad nos veniret; & hoc est quod subdit: *In mundum veni*; scilicet, ego sum lux inaccessibilis, qui ab errore eripio, & intellectuales tenebras solvo. Infra XVI. 28. *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Supra I. 11. *In propria venit &c.* Licet Apostoli dicantur lux, Matth. V. 14. „ Vos estis lux mundi; “ non tamen ea ratione qua Christus: ipsi enim sunt lux illuminata; quamvis aliquo modo, scilicet ministerio, illuminantes essent. Nec alicui Apostolorum convenit dicere: *Ego lux in mundum veni*: quia quando in mundum venerunt, adhuc tenebræ erant, & non lux: quia, ut dicitur Iob XXXVII. 19. „ omnes involvimur tenebris. “ Secundo subdit dicens: *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat*. Illuminatio ergo est effectus fidei. Supra VIII. 12. (a) *Ut omnis qui credit in me, non ambulet in tenebris*. *In tenebris non maneat*, scilicet ignorantiæ infidelitatis, & damnationis perpetuæ: per quod patet quod omnes nascuntur in tenebris culpæ. Ephes. V. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, „ nunc autem lux in Domino. “ Item in tenebris ignorantiæ. Iob III. 23. „ Viro cui „ abscondita est via, & circumdedit eum „ Deus tenebris. “ Et tandem nisi convertantur ad Christum, deducentur ad tenebras damnationis perpetuæ. Qui ergo non credit in me, in tenebris manet. Supra III. 36. *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*.

(g) Supplicium autem infidelium insinuat dicens: *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit; ego non iudico eum*: quod incurrent per iudicii condemnationem. Et primo proponit dilationem iudicii; secundo pronuntiat ipsum iudicium futurum esse, ibi, *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum*; tertio ostendit dilationis causam, ibi, *Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die*. Circa primum duo facit. Primo proponit iudicii dilationem; secundo assignat dilationis rationem. Dicit ergo quantum ad primum: *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit; ego non iudico eum*.

Notandum ergo, quod illi beatificantur qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud, credendo interius in corde, & exequendo exterius in opere. Qui vero audiunt illud, & custodire non satagunt, magis rei ex hoc efficiuntur. Rom. II. 13. „ Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. “ Et Iac. I. 22. „ Estote factores, & non auditores tantum. “ Et ideo *si quis audierit verba mea, & non custodierit; ego non iudico eum*.

Sed hoc videtur contrarium ei quod dicitur supra V. 22. *Pater omne iudicium dedit Filio*: & ideo intelligendum est, *Non iudico eum*, scilicet modo. Potuisset enim sibi ad infirmitatem putari, (b) si qui ipsum contemnunt, illos dimittit; & ideo dicit, quod huiusmodi iudicabuntur, sed non modo: nam, ut dicitur Eccle. XII. 14. „ omnia quæ fecit Deus, „ adducet in iudicium. “ Et Iob XIX. 29. „ Fugite a facie iniquitatis, quoniam ultor „ iniquitatis est gladius, & scitote esse iudicium. “

Causam vero dubitationis dilationis subdit dicens: *Non veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum*. Duplex enim est adventus Filii Dei: unus quo venit ut salvator; alius quo venit ut iudex. Sed cum omnes essent in peccatis, si primo venisset ut iudex, nullum salvasset, quia omnes (c) eramus filii iræ: & ideo oportuit ut veniret primo ad salvandum credentes, & postmodum ad iudicandum & fideles, & peccatores. Et hoc est quod dicit: Ideo scilicet non iudico eum modo, *quia non veni*, scilicet in primo adventu, *ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum*. Supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*.

(h) Consequenter cum dicit, *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum*, prænuntiat iudicium futurum; quasi dicat: Licet qui verba mea non custodiunt, non iudicentur modo, tamen non evadent impunes, quicumque sint illi: quia *qui spernit me, & non accipit verba mea*, credendo, & opere implendo, *habet qui iudicet eum*. Cuius ratio est, quia si non accipit verba eius, contemnit dictum Dei, cuius ipse est Verbum; sicut qui non obedit mandato domini sui. Iob XIX. 29. „ Fugite a facie iniquitatis, quoniam ultor iniquitatis est gladius, & scitote esse iudicium. “ Eccle. XII. 14. „ Cuncta quæ fecit Deus adducet in iudicium pro omni „ errato. “ Esa. XXXIII. 1. „ Væ qui spernis, nonne & ipse sperneris? “ I. Reg. II. 30. „ Qui autem contemnunt me, erunt „ ignobiles. “

(i) Consequenter cum dicit, *Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die*, assignat causam dilationis iudicii. Et primo ponitur causa dilationis iudicii; secundo assignatur sufficientia ipsius causæ, ibi, *Quia ego ex meipso non sum locutus*. Dicit ergo: Dico quod qui est huiusmodi, habet qui iudicet eum. Quis autem hic erit? *Sermo*, inquit, *quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die*. Quod tantum valet, ut dicit Augusti-

(a) Ibi: *Qui sequitur me non ambulat in tenebris*. (b) *Al.* si eum quos ipsi contemnunt. (c) *Al.* eramus

ftinus, ac fi dixiffet: Ego iudicabo eum in noviffimo die. Seipfum quippe Chriftus expreffit in fuo fermone, feipfum annuntiavit. Ipfe ergo eft fermo quem locutus eft: quia de fe locutus eft. Supra XIII.14. *Et fi ego teftimonium perhibeo de meipfo, verum eft teftimonium meum, quia fcio unde veni, & quo vado*. Quafi dicat: Hoc ipfum quod locutus fum eis, & tamen contempferunt, iudicabit eos. Act. x. 42. „ Hic eft qui conftitutus eft a Deo iudex vi„ vorum,& mortuorum: huic omnes Prophetæ „ teftimonium perhibent. “

(k) Sufficientiam autem caufæ oftendit, dicens: *Quia ex meipfo non fum locutus*: & primo oftendit eam ex origine fermonis; fecundo ex dignitate ipfius, ibi, *Et fcio quia mandatum eius vita æterna eft*. Circa primum duo facit. Primo excludit falfitatem; fecundo aftruit veritatem. Falfitas quidem eft quod Filius aliquid operetur, vel loqnatur, vel fit a feipfo tantum, & non ab alio: hoc enim effet ponere, quod Filius non fit a Patre; & hoc eft quod dicit: Ideo dico, quod verbum quod ego locutus fum, iudicabit eos: *quia ego ex meipfo non fum locutus*. Supra v. 19. *Non poteft Filius a fe facere quicquam*. Et infra XIV. 10. *A meipfo non loquor*. Idem autem eft *Ex meipfo non fum locutus*, quod Ego non ex me fum natus, fed ex Patre; quafi dicat: Iudicabo eum in noviffimo die, in forma fervi apparens. Supra v. 27. *Poteftatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis eft*. Sed tamen non iudicabo ex poteftate humana, quia fcilicet Filius fum hominis; fed ex poteftate divina, quia fum Filius Dei. Non ergo iudicabo ex meipfo, fed ex Patre, ex quo virtutem iudicandi habeo.

(l) Veritatem aftruit, dicens: *Sed qui mifit me Pater, ipfe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar*. Ex quibus quidem verbis, nifi pie intelligantur, patet locus duplici errori. Primo quidem quia mandans maior eft eo cui mandat: Filio ergo maior eft Pater. Deinde quia illud quod datur alicui, non habebatur ab eo antequam fibi daretur; & per confequens nefciebat illud. Si ergo Pater dat mandatum Filio, fequitur quod Filius quandoqne illud non habuerit, & per confeqnens ignoraverit: ergo eft ei aliquid additum. Non igitur Filius eius eft verus Deus.

Ad qnod fciendum eft, quod omnia mandata divina funt in mente Patris, cum ipfa mandata nihil aliud fint quam rationes agendorum. Sicut ergo in mente Patris funt rationes omnium creaturarum quæ a Deo producuntur, quas ideas vocamus, ita & in ea funt rationes omnium per nos agendorum. Sicut ergo a Patre derivantur in Filium, qui eft fapientia Patris, rationes omnium rerum, ita & rationes omnium agendorum. Sic ergo dicit Filius: *Sed qui mifit me Pater, ipfe mihi dedit*, (a) inquantum Deus, *mandatum*; ideft, per æternam generationem communicavit, *quid dicam* interius, & *quid loquar* exterius: (b) ficut etiam noftrum verbum (fi vera fateri volumus) ea profert quæ fuggerit mens.

Chryfoftomus autem hæc omnia, fcilicet *Si quis audierit verba mea, & non cuftodierit, ego non iudico eum &c.* aliter exponit, & planius: ut dicatur: *Si quis audierit verba mea, & non cuftodierit, non iudico eum*. Dupliciter enim poteft dici aliquis aliquem condemnare: vel ficut iudex, vel ficut caufa condemnationis. Homicidam enim condemnat ad fufpendium & iudex qui profert fententiam,& ipfum homicidium perpetratum, quod eft caufa fuæ condemnationis. Dicit ergo: *Ego non iudico eum*; ideft, non fum caufa fuæ condemnationis, fed ipfe. Ofeæ XIII.9. „ Perditio tua, „ Ifrael ex te (fcilicet eft) tantummodo in „ me auxilium tuum. “ Et hoc ideo, *quia non veni ut iudicem mundum*; ideft, non fum miffus ad condemnandum, fed ad falvandum.

Sed numquid talis non iudicabitur? Immo: *quia qui fpernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum*. Quis autem fit ifte qui iudicat, oftendit dicens: *Sermo quem locutus fum*, auditus a nobis, qui ftabit in ordine accufatoris, *ille iudicabit eum in noviffimo die*. Infra XV. 22. *Si non veniffem, & eis locutus non fuiffem, peccatum non haberent; nunc autem excufationem non habent de peccato fuo*. (c) Quod autem fermo quem locutus eft, iudicabit eos, oftendit dicens: *Quia ego ex meipfo non fum locutus*. Quod quidem non ponitur caufaliter, fed quafi materialiter: ut fit fenfus: Dicis, quod fermo tnus iudicabit eum; fed quis eft ifte fermo? Ille fcilicet quem dixi: *quia ego ex meipfo non fum locutus*; ideft, quem ego locutus fum a Patre, & (d) ea quæ mihi dedit ut dicerem, & loquerer: alias fi fuiffem locutus contrarium Patri, vel quæ ab eo non habuerim, & non credidiffent mihi, excufationem haberent; fed quia fic locutus fum, certum eft quod non folum me, fed etiam Patrem meum contempferunt.

Et fecundum hanc expofitionem, hoc quod dixit, *Qui mifit me Pater, ipfe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar*, oftendit fufficientiam caufæ ex parte dignitatis ipfius fer-

(a) *Al.* inquam, Deus. (b) *Al.* & ficut. (c) *Al.* Quis enim. (d) *Al.* eam.

sermonis. Et primo ponitur eius dignitas; secundo concluditur ipsius sermonis executio. Dignitas quidem, cum dicit: *Et scio quia mandatum eius vita aeterna est*. *Est*, inquam, *vita aeterna*. I. Ioan.ult. 20. „ Hic est verus Deus, „ & vita aeterna. " Ipse enim Filius est mandatum Patris. Vel *est vita aeterna*, idest ducens in vitam aeternam. Matth.xix. 17. „ Si „ vis ad vitam ingredi, serva mandata. " Quia ergo Pater dedit mihi mandatum, quod quidem mandatum est vita aeterna; ego autem ad hoc veni ut homines ducam in vitam aeternam: ideo mandatum Patris per omnia exequor. Et hoc est quod dicit: *Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor*. Quod, secundum Chrysostomum, planum est: ut sit sensus; *Quae ego loquor*, exterius praedicando, *sicut dixit mihi Pater, sic loquor*; idest, (a) inquantum accepi notitiam ab eo: ut intelligantur de Christo secundum quod homo.

Sed si intelligantur, secundum Augustinum, de Christo secundum quod Filius Dei: quomodo dicit ei Pater, cum ipse sit Verbum? Ad quod dicendum, quod non ita dixit ei quasi per verba locutus sit unico Verbo suo; sed sic dixit Pater Filio sicut generavit eum Pater, & sicut dedit ei vitam habere in semetipso. Psal.ii. 7. „ Dominus dixit ad me: „ Filius meus es tu. "

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO I.

(a) ANte diem festum paschae sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

(b) Et coena facta,

(c) Cum diabolus iam misisset in cor ut traderet eum Iudas Simonis Iscariotes:

(d) Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exivit, & ad Deum vadit:

(a) SUpra Evangelista posuit quasdam occasiones passionis, & mortis Christi; in parte ista ostendit quomodo Christus discipulos suos praeparat ante suam passionem: & primo ostendit quomodo informavit eos exemplo; secundo quomodo confortavit verbo, & hoc infra xiv. capit. *Non turbetur cor vestrum*; tertio quomodo praemunivit eos orationum suffragio, infra xvii. *Haec locutus est Iesus, & sublevatis oculis in caelum, dixit &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum quod Christus praebuit suis discipulis imitandum; secundo discipulorum defectum, qui nondum erant idonei ad sequendum, ibi, *Cum haec dixisset Iesus, turbatus est*. Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum; secundo subdit exempli utilitatem, ibi, *Venit ergo ad Simonem Petrum*; tertio ad imitandum inducit, ibi, *Postquam ergo lavit pedes eorum .... dixit eis*. Circa primum duo facit. Primo proponit Christi exemplum, dantis affectum; secundo innuit factum in quo dedit exemplum, ibi, *Et coena facta &c.* Circa primum tria tanguntur. Primo quidem festum praesens; secundo mors Christi imminens; tertio Christi dilectio fervens. Festum praesens, pascha erat; & hoc est quod dicit: *Ante diem festum paschae &c.*

Hic notandum est, quod hoc nomen *Pascha* quidam dicunt esse Graecum, ita quod dicatur a passione, quasi inde festum istud vocetur pascha, quia tunc celebratur passio dominica: & quidem concordat cum Graeco: nam pascha in Graeco idem est quod pati. Prima autem origo huius vocabuli ex Hebraeo habetur: pascha enim dicitur quasi phase, idest transitus Domini, ut dicitur Exod. xii. (b) Interpretatur autem hic isto modo Evangelista propter duplicem transitum. Unum qui praecessit, scilicet Angeli percutientis primogenita AEgypti, & salvantis primogenita Hebraeorum: alium, qui sequitur, filiorum Israel transeuntium mare rubrum. Et ideo bene factum est ut vocetur pascha festum istud. Et sic possumus dicere, quod pascha nostrum habet significationem utriusque linguae, Hebraeae sci-

(a) *Al.* inquam. (b) *Al.* Interpretatio autem haec est enumerata propter duplicem transitum.

scilicet, & Græcæ, quia in ipsa passione Domini fuit transitus Christi ex hoc mundo ad Patrem. Actor. x. 38. „ Pertransivit benefaciendo, & sanando. " Item transitus omnium nostrum, sequendo Christum, vel per pœnitentiam, & martyrium: secundum illud Psal. lxv. 12. „ Transivimus per ignem, & aquam; & eduxisti nos in refrigerium: " vel mentis desiderio ad cælestia anhelando: secundum illud Eccli. xxiv. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & a generationibus meis implemini. "

Hoc autem quod dicit, *Diem festum*, anthonomasice dicitur: nam, ut legitur Exod. xxiii. tres dies anni solemnes erant, in quibus Iudæi convenire debebant in locum quem elegerat Dominus: scilicet phase, quando immolabatur pascha, & pentecosten, & festum tabernaculorum, scilicet scenopegiæ. Sed dies paschæ inter alios celeberrimus erat.

Sed dubium hic incidit de hoc quod dicit: *Ante diem festum paschæ*: nam dies festus paschæ dicitur ille dies in quo immolabatur agnus, quod erat luna quartadecima. Cum ergo dicat, quod hoc fuit ante diem festum paschæ, videtur quod hoc fuerit factum luna tertiadecima, quæ præcedebat quartamdecimam lunam: quod quidem Græci sequentes, dicunt quod Dominus passus est luna quartadecima quando Iudæi suum pascha celebrare debebant: & ideo Dominus sciens sibi imminere passionem prævenit celebrationem paschæ, & in præcedenti die celebravit pascha suum, ante festum paschæ Iudæorum. Sed quia Exod. xii. præcipitur ut a decimaquarta die ad vesperam usque ad vigesimam primam diem mensis non inveniretur (a) fermentum apud Hebræos; dicunt ulterius, quod Dominus confecit non in azymis, sed in fermentato: nam *ante diem festum paschæ*, idest tertiadecima luna, inveniebatur fermentatum apud Hebræos.

Huic autem sententiæ tres alii Evangelistæ contrariantur: nam ipsi dicunt, scilicet Matth. xxvi. Marc. xiv. & Luc. xxii. quod hoc fuit prima die azymorum quando debebat immolari pascha. Ex quo sequitur quod cœna Domini eo die facta fuit quo immolabatur pascha Iudæorum. Ad quod quidem Græci respondent dicentes, alios Evangelistas non vere narrasse hoc factum; & ideo Ioannes qui ultimum Evangelium scripsit, eos correxit. Sed hæreticum est dicere, quod aliquid falsum, non solum in Evangeliis, sed etiam in quacumque canonica Scriptura inveniatur: & ideo necessarium est dicere, quod omnes Evangelistæ dicunt idem, & in nullo discordant.

Ad huius igitur evidentiam sciendum est, quod, sicut habetur Levit. xxiii. solemnitates Iudæorum incipiebant a vespera præcedentis diei. Cuius ratio est, quia numerabant dies secundum lunam, quæ de sero primo apparet: unde (b) & diem computabant de uno sero in alium; & sic apud eos solemnitas paschæ incipiebat (c) a vespera præcedentis diei, & terminabatur in vespere diei paschæ; sicut & apud nos festa celebrantur. Sic ergo aliquid factum apud nos in vigilia Natalis Domini, potest dici factum esse in festo Natalis. Quem quidem modum servantes alii Evangelistæ, dixerunt cœnam esse factam primo die azymorum: quia facta fuit die præcedenti ad vesperam, qui iam pertinebat ad primum diem azymorum. Ioannes autem Evangelista hic diem festum paschæ accipit pro illo die qui totus celebris erat, non autem pro illo cuius vespere solum erat celebre, qui erat dies præcedens pascha: & ideo dicit: *Ante diem festum paschæ*.

Patet ergo quod cœna Domini facta est luna quartadecima ad vesperam. Mors autem Christi imminens, erat transitus eius ex hoc mundo per passionem; & quantum ad hoc dicit: *Sciens Iesus quia venit hora eius*: nam illa solemnitas Iudæorum, figura erat passionis Christi: „ omnia enim in figura contingebant illis: " I. Corinth. x. 11. & ideo statim ponit veritatem, scilicet passionem Christi, & quasi exponens, quod pascha dicatur a phase, idest transitu, mentionem facit de transitu: *Ut transeat*, inquit, *ex hoc mundo ad Patrem*. Ubi tria ponit circa passionem Christi. Primo quod fuit prævisa; secundo quod fuit congrua; tertio quod fuit promotiva, & exaltativa. Prævisa quidem fuit, non casualis: & quantum ad hoc dicit, *Sciens Iesus*; quasi dicat: Non invitus, non inscius, sed *sciens*, & voluntarius passus est &c. Infra xviii. 4. *Sciens Iesus omnia quæ ventura erant*. E converso dicitur de nobis. Eccle. viii. 6. „ Multa hominis afflictio: quia nescit præterita, & quæ ventura sunt nullo modo scire potest. " Congrua autem fuit quantum ad tempus; & quantum ad hoc dicit: *Quia venit hora eius*, idest ipse dies paschæ, quo transiret per crucem. Eccle. viii. 6. „ Omni negotio tempus est, & opportunitas. " Hæc est hora illa de qua dicitur supra ii. 4. *Nondum venit hora mea*. Nec est intelligenda hora ista fatalis, quasi subiecta cursui, & dispositioni stellarum, sed determinata dispositione, & pro-

(a) *Al.* frumentum. (b) *Al.* & idem. (c) *Al.* idest vespera.

& providentia divina. Ideo, inquam, determinata in pascha Iudæorum, quia congruebat solemnitati Iudæorum ut veritas sequeretur figuram, dum quando agnus, qui figurabat Christum, immolaretur Christus, qui est vere agnus Dei. I. Petr. I. 18. „ Non corru„ ptibilibus auro, vel argento redempti estis „ de vana vestra conversatione paternæ tra„ ditionis; sed pretioso sanguine agni imma„ culati Christi, & incontaminati. " Congruebat etiam negotiis. Iam enim Christus clarificatus erat. Infra eodem: *Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo*. Iam Patrem manifestaverat mundo. Infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo*. Restabat ergo ut consummaret opus passionis, & humanæ redemptionis: de quo dicitur infra XIX. 30. *Consummatum est*: & sequitur: *Inclinato capite, emisit spiritum*. Promotiva fuit passio Christi, & exaltativa, & non oppressiva: quia *ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*; idest, faciendo humanam naturam participem paternæ gloriæ. Infra XX. 17. *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum*. Non autem intelligendum est quod transeat de loco ad locum, cum Deus Pater non comprehendatur loco. Hierem. XXIII. 24. „ Cælum & terram ego im„ pleo. " Sed sicut Christus dicitur venisse a Patre non eum deserendo, sed assumendo naturam inferiorem similem nobis, ita & intantum dicitur ad eum rediisse inquantum etiam secundum humanitatem factus est consors paternæ gloriæ. Roman. VI. 10. „ Quod „ autem vivit, vivit Deo. " Philip. II. 11. „ Omnis lingua confiteatur, quia Dominus „ Iesus Christus in gloria est Dei Patris. "

Consequenter cum dicit, *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*, commendatur fervens Christi dilectio; & hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad hoc quod fuit præveniens, secundum illud I. Ioan. IV. 10. „ Non quasi nos dilexerimus Deum, „ sed quoniam ipse prior dilexit nos. " Et quantum ad hoc dicit: *Cum dilexisset suos*, quasi antea: dilexit, inquam, antequam crearet. Sap. XI. 25. „ Diligis omnia quæ sunt, „ & nihil odisti eorum quæ fecisti. " Dilexit antequam vocaret. Hier. XXXI. 3. „ In ca„ ritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, „ miserans. " Dilexit antequam redimeret. Infra XV. 13. *Maiorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Secundo commendatur eius dilectio quantum ad hoc quod fuit congrua: quia *dilexit suos*.

Ubi sciendum est, quod secundum quod aliqui diversimode sunt sui, secundum hoc a Deo diversimode diliguntur. Sunt autem aliqui sui tripliciter. Primo creatione; & hos diligit conservando eis bona naturæ. Supra I. 11. *In propria venit, & sui*, per creationem, *eum non receperunt*. Aliqui vero sunt sui dedicatione, qui scilicet dati sunt a Deo Patre per fidem. Infra XVII. 6. *Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servaverunt*. Et hos diligit conservando in bonis gratiæ. Aliqui vero sunt sui speciali devotione. I. Paralip. XI. 1. „ Tui sumus, o David, & caro „ tua. " Hos diligit specialiter consolando.

Tertio commendatur dilectio Christi quantum ad hoc quod fuit necessaria: quia *dilexit suos, qui erant in mundo*. Nam aliqui sunt sui, qui iam erant in gloria Patris, quia etiam antiqui patres sui erant, inquantum speraverunt liberari per eum. Deut. XXXIII. „ 3. Omnes sancti in manu illius sunt. " Sed isti non tantum indigent huiusmodi dilectione quantum hi qui erant in mundo; & ideo dicit: *Qui erant in mundo*, corpore scilicet, sed non mente. Quarto commendatur quantum ad hoc quod fuit perfecta: unde dicit: *In finem dilexit eos*. Finis autem dicitur dupliciter: quia finis intentionis, & finis executionis. Illud quidem est finis intentionis ad quod nostra ordinatur intentio; & huiusmodi finis debet esse vita æterna, secundum illud Rom. VI. 22. „ Habetis fructum „ vestrum in sanctificationem, finem vero vi„ tam æternam. " Iterum finis huiusmodi Christus debet esse. Rom. X. 4. „ Finis legis „ Christus ad iustitiam omni credenti. " Et hæc duo sunt unus finis: quia nihil est aliud vita æterna quam fruitio Christi, secundum divinitatem. Infra XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti, Iesum Christum*. Secundum hoc ergo dicit: *In finem dilexit eos*: ut perduceret in se finem, vel in vitam æternam, quæ nihil aliud est. Hierem. XXXI. 3. „ In carita„ te dilexi te, propterea attraxi te, mise„ rans. " Illud autem est finis executionis quod est terminus rei; & sic mors potest dici finis: ut dicatur: *In finem dilexit eos*, idest in mortem: quod potest habere triplicem sensum. Uno modo, secundum Augustinum, ut quodam humano modo dicatur: Christus dilexit suos usque ad mortem tantum, & non ultra. Sed hic sensus est falsus: absit enim ut dilectionem morte finierit qui non est in morte finitus. Alio modo potest intelligi, ut ly *in* indicet causam; & sic est sensus: *In finem dilexit eos*; idest, usque ad mortem illum dilectio ipsorum perduxit. Galat. II. 20. „ Dilexit nos, & tradidit semetipsum pro „ no-

„ nobis. " Tertio modo potest intelligi ut sit sensus: *In finem*; idest, cum multa signa dilectionis ostenderit eis ante, *in finem*, idest circa mortem, maioris eis signa dilectionis ostendit. Infra XVI. 5. *Hac ab initio vobis non dixi, quia vobiscum eram*; quasi diceret: Non tunc necessarium fuit vobis, ut ostenderem quantum vos diligerem, nisi in recessu, ut sic amor, & memoria mei in cordibus vestris profundius imprimeretur.

(b) Consequenter cum dicit, *Et cœna facta*, innuit factum, in quo dabat exemplum: & primo describit horam facti; secundo subdit dignitatem facientis, ibi, *Sciens itaque Iesus quod omnia dedit ei Pater in manus &c.* tertio prosequitur de facti humilitate, ibi, *Surgit a cœna*. Tempus autem describit ex duobus. Ex uno quod pertinebat ad eius caritatem, & ex alio quod exaggerabat (a) Iudæ iniquitatem, ibi, *Cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas Simonis Iscariotes*. Dicit ergo quantum ad primum: *Et cœna facta*. Ubi sciendum est, quod aliter dicitur esse factum in permanentibus, & aliter in successivis. In permanentibus autem dicitur aliquid esse factum quando pervenit ad perfectionem propriæ speciei, & formæ; sicut domus dicitur esse facta quando habet propriam formam: in successivis vero dicitur aliquid esse factum quando iam est consummatum; sicut mundus factus esse dicitur quando completus. Hoc etiam modo aliquid factum esse dicitur quando accipit propriam speciem. Cum ergo dicit, *Et cœna facta*, non intelligendum est quod cœna fuerit completa, & peracta: quia postquam lavit pedes discipulorum, recubuit, & bucellam tradidit Iudæ. Est ergo intelligendum, *Cœna facta*, idest parata, & ad propriam speciem iam perducta: iam enim cœnare inceperant, & postea surrexit. Unde inter cœnandum lavit pedes discipulorum. De ista cœna habetur Luc. XIV. 16. „ Homo quidam fecit „ cœnam magnam. " Differt autem prandium a cœna. Prandium enim dicitur quod fit in prima parte diei; cœna vero quæ fit in ultima. Sic ergo spiritualis refectio dicitur prandium, secundum quod congruit incipientibus; cœna vero, secundum quod congruit perfectis.

(c) Consequenter cum dicit, *Cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas Simonis Iscariotes*, describit tempus, ex eo quod exaggerat iniquitatem proditoris: quod quidem describit Evangelista propter duo. Primo quidem ut ostendatur magis iniquitas Iudæ, qui inter tot caritatis indicia, & tot humilitatis officia, tantam iniquitatem committere cogitabat. Psal. XL. 10. „ Qui manducabat panes meos, magnificavit super me „ supplantationem. " Secundo vero ut reddatur magis admirabilis caritas Christi, qui licet hoc sciret, tamen ei caritatis, & humilitatis præbens officium, eius pedes lavit. Psal. CXIX. 6. „ Cum his qui oderunt pacem „ eram pacificus. "

Sed numquid diabolus aliquid mittere potest in cor hominis? Videtur quod sic. In Psal. LXXVII. 49. enim dicitur: " Immissiones per „ angelos malos. " Sed ad hoc dicendum, quod id dicitur esse in corde hominis, quod est in cogitatione, & voluntate eius: unde quod dicitur, *Cum iam misisset in cor &c.* intelligendum est, idest in voluntate eius.

Sed sic mittere in cor, potest esse dupliciter. Directe; & sic solus ille potest aliquid mittere in cor hominis qui habet potestatem movendi interius voluntatem eius: & hoc potest solus Deus; & ideo solus ipse potest directe in voluntatem hominis imprimere. Prov. XXI. 1. „ Cor Regum in manu (idest in „ potestate) Domini: quocumque voluerit in„ clinabit illud. " Quia vero voluntas movetur ab exteriori obiecto sicut a bono apprehenso, inde est quod qui suggerit aliquid esse bonum, dicitur illud mittere in cor hominis, indirecte faciendo ipsum apprehendere aliquid ut bonum, ex quo voluntas movetur. Sed hoc contingit dupliciter: quia aut suggerendo exterius; & hoc modo etiam homo potest in cor aliquid mittere: aut suggerendo interius; & hoc modo immittit diabolus. Nam vis imaginativa cum sit corporalis, quando Deus permittit, subiecta est potestati dæmonis. Unde sive vigilando, sive dormiendo, format in ea aliquas species, ex quibus apprehensis movetur voluntas hominis ad aliquid appetendum. Sic ergo immittit diabolus in cor hominis, non directe per modum moventis, sed indirecte per modum suggerentis.

(d) Consequenter cum dicit, *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*, agit de dignitate facientis: quia Eccli. III. 20. dicitur „ Quanto maior es, humilia te. " Ideo Evangelista dicturus de Christi humilitate, præmittit eius maximam dignitatem; & hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad scientiam; & quantum ad hoc dicit: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*. Talia enim sunt spiritualia dona, quod data non ignorantur. I. Corinth. II. 12. „ Nos spiritum non „ hu-

(a) Al. inde.

„ huius mundi accepimus, sed spiritum qui „ ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo dona„ ta sunt nobis. " Et ideo Christus sciebat ea quæ sibi data erant a Deo. Hoc autem ideo dicit ut humilitas magis sit commendabilis. Quandoque enim contingit quod aliquis magnæ dignitatis est, & tamen propter simplicitatem suam, dignitatem suam non recognoscit. Talis ergo si faceret aliquid humile, non reputaretur sibi ad magnam laudem, secundum illud Cant. I. 7. „ Si ignoras te, pul„ cherrima inter mulieres. " Sed si aliquis cognoscit suæ dignitatis statum, & tamen affectus eius ad humilia inclinatur, eius humilitas est commendanda. Et ideo dicit Evangelista: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*; tamen non omisit quæ humilia sunt facere. Secundo quantum ad potestatem: *quia omnia dedit ei Pater in manus*; idest, in potestate eius. Dedit Deus Christo homini ex tempore, quæ tamen fuerant in potestate Filii ab æterno. Matth. ult. 18. „ Data est mihi o„ mnis potestas in cælo, & in terra. " Dicit autem: *Omnia dedit ei Pater in manus*, propter duo: ut ostendat quod Christus non invitus patiebatur: nam (a) si omnia erant in manu eius, idest in potestate, manifestum est quod eius adversarii inde nihil ei contra eius voluntatem facere poterant. Secundo quia quando aliquis parvi momenti exaltatur, de facili superbit, nec aliquid humile facit, ne videatur derogare suæ dignitati; sed qui in magno statu existens exaltatur, non negligit humilia: & ideo de dignitate Christi mentionem facit. Tertio quantum ad nobilitatem eius; & quantum ad hoc dicit: *Quia a Deo exivit, & ad Deum vadit*. Sapient. VIII. 3. „ Contubernium habens Dei. " Quarto quantum ad sanctitatem: quia *ad Deum vadit*. In hoc est sanctitas hominis quod ad Deum vadat. Et hoc ideo ponit infra, quia ex quo ipse ad Deum vadit, proprium est sibi alios ad Deum reducere: quod quidem specialiter fit per humilitatem, & caritatem; & ideo humilitatis, & caritatis eis exemplum præbuit.

LECTIO II.

(a) Surgit a cœna, & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum, præcinxit se.

(b) Deinde misit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

(c) Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dixit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?

(d) Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modo; scies autem postea.

(e) Dixit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum.

(f) Respondit ei Iesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

(g) Dixit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput.

(h) Dixit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet; sed est mundus totus.

(i) Et vos mundi estis; sed non omnes.

(k) Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes.

(a) Postquam Evangelista commendavit Christi maiestatem, hic commendat eius humilitatem, quam ostendit in pedum ablutione. Et primo præmittitur præparatio Christi ad humilitatis obsequium; secundo describitur ipsum obsequium, ibi, *Deinde misit aquam in pelvim &c.* Circa primum sciendum est, quod Christus in humilitatis obsequio se ministrum exhibet, secundum illud Matth. XX. 28. „ Filius hominis non venit ministra„ ri, sed ministrare, & dare animam suam „ redemptionem pro multis. " Ad bonum autem ministrum tria requiruntur. Primo quod sit circumspectus ad omnia videnda quæ deesse possunt ministerio; & hoc maxime impediretur, si sederet, vel iaceret: unde ministrorum est stare; & ideo dixit: *Surgit a cœna*. Luc. XXII. 27. „ Quis maior est, qui re„ cumbit, an qui ministrat? " Secundo quod sit expeditus ut possit omnia congrue peragere quæ necessaria sunt ministerio; & ad hoc multum impedit vestium multitudo: & ideo Dominus *ponit vestimenta sua*. Quod quidem significatum est Gen. XVII. quod Abraham elegit

(a) *Al. omittitur* si.

git expeditos vernaculos. Tertio quod sit promptus ad serviendum, ut scilicet omnia habeat quæ ad ministerium necessaria sunt. Luc. x. 40. dicitur de Martha, quod „ satage- „ bat circa frequens ministerium. “ Et inde est quod Dominus *cum accepisset linteum*, *præcinxit se*, ut sic paratus esset non solum ad lavandum pedes, sed etiam ad tergendum: ex quo universum conculcat tumorem, dum is qui ad Deum vadit, & a Deo exivit, pedes lavit.

Mystice autem potest hoc factum ad duo referri, scilicet ad incarnationem Christi, & ad passionem eius. Si quidem referatur ad incarnationem, sic tria hic accipiuntur de Christo. Primo quidem voluntas subveniendi humano generi, in hoc quod *surgit a cœna*: nam Deus quamdiu patitur nos tribulari, residere videtur; sed cum nos a tribulatione eripit, videtur exurgere. Psal. xliii. 26. „ Ex- „ urge Domine, adiuva nos. “ Secundo exinanitio eius, non quidem quod suæ dignitatis maiestatem deponeret, sed eam occultaret, parvitatem assumendo. Esai. xlv. 15. „ Ve- „ re tu es Deus absconditus. “ Et hoc signatur in hoc quod *ponit vestimenta sua*. Philip. ii. 7. „ Exinanivit semetipsum, formam „ servi accipiens. “ Tertio assumptio nostræ mortalitatis in hoc quod *præcinxit se linteo*. Philip. ii. 7. „ Formam servi accipiens in si- „ militudinem hominum factus, & habitu in- „ ventus ut homo. “ Si vero referatur ad passionem Christi, tunc ad litteram vestimenta deposuit quando milites exuerunt eum, & super vestem suam miserunt sortem: infra xix. Tunc etiam linteo præcinctus est in sepulcro. In passione etiam deposuit vestimenta nostræ mortalitatis, & assumpsit linteum, idest candorem immortalitatis. Rom. vi. 9. „ Christus resurgens ex mortuis, iam non „ moritur, mors illi ultra non dominabi- „ tur. “

(b) Consequenter cum dicit, *Deinde misit aquam in pelvim &c.* ponit Christi obsequium: in quo commendatur eius humilitas quantum ad tria. Primo quidem quantum ad obsequii genus, quod fuit valde humile, ut Dominus maiestatis se ad lavandum pedes servorum inclinaret; secundo quantum ad obsequii multitudinem, quia misit aquam in pelvim, lavit pedes, & tersit &c. tertio quantum ad faciendi modum, quia non per alios, nec aliorum subsidio, sed per seipsum. Eccli. iii. 20. „ Quanto maior es, humilia te in omni- „ bus. “

Mystice autem per hæc, tria possunt intelligi. Nam primo per hoc quod aquam misit in pelvim, signatur effusio sanguinis eius in terram. Sanguis enim Iesu aqua dici potest, quia habet vim ablutivam. Apoc. i. 5. „ Lavit nos a peccatis nostris in sanguine „ suo. “ Et inde est quod simul exivit aqua & sanguis de latere eius, ut daretur intelligi quod sanguis ille peccatorum ablutivus esset. Vel per aquam potest intelligi passio Christi: nam in Scriptura aqua tribulationes significat. Psalm. lxviii. 1. „ Salvum me fac, „ Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad „ animam meam, “ idest tribulationes. *Misit* ergo *aquam in pelvim*; idest, memoriam passionis fidelium animabus impressit per fidem, & devotionem. Thren. iii. 19. „ Recordare „ paupertatis meæ, & transgressionis meæ, „ absinthii, & fellis. “ Secundo per hoc quod dixit, *Et cœpit lavare*, insinuatur humana imperfectio: nam Apostoli post Christum perfectiores erant, & tamen lotione indigebant, aliquas habentes immunditias: ut sic detur intelligi quod quantumcumque homo sit perfectus, nihilominus tamen magis perfici indiget, & aliquas immunditias contrahit: secundum illud Prov. xx. 9. „ Quis potest di- „ cere: Mundum est cor meum, & purus „ sum a peccato? “ Sed tamen huiusmodi immunditias habent in pedibus tantum. Quidam autem non solum in pedibus, sed etiam totaliter sunt infecti. Illi enim totaliter terrenis immunditiis sordidantur qui supra eas iacent: unde qui totaliter & secundum affectum, & secundnm sensum amori terrenorum inhærent, totaliter immundi sunt; sed illi qui stant, idest mente, & desiderio tendunt ad cælestia, immunditiam contrahunt solum in pedibus. Sicut enim hominem stantem oportet ad minus pedibus terram contingere, ita quamdiu vivimus in hac vita mortali, quæ rebus terrenis ad sustentationem corporis indiget, ad minus ex parte sensualitatis aliquid contrahimus. Et ideo Dominus præcepit discipulis, Luc. ix. quod excuterent pulverem de pedibus eorum. Dixit autem, *Cœpit lavare*, quia ablutio affectuum terrenorum hic incipit, & in futuro consummatur. Tunc enim implebitur quod dicitur Esa. xxxv. 8. „ Via sancta vocabitur. “ Sed attendendum, secundum Origenem, quod discipulorum pedes imminente passione cœpit lavare: quia si diu ante lavisset eos, fuissent iterum sorditati. Unde tunc incepit quando post modicum abluturus erat eos aqua Spiritus sancti, scilicet post passionem. Actor. i. 5. „ Vos autem baptizabimini Spiritu sancto „ non post multos hos dies. “ Sic ergo apparet sanguinis eius effusio per hoc quod misit aquam in pelvim; & peccatorum nostrorum ablutio per hoc quod cœpit lavare pedes

des discipulorum. Apparet tertio pœnarum nostrarum in seipso susceptio: non enim solum maculas nostras lavit, sed pœnas pro eis debitas in seipso assumpsit. Non enim pœnæ, & pœnitentiæ nostræ sufficerent, nisi fundarentur in merito, & virtute passionis Christi. Quod quidem apparet in hoc quod extersit pedes discipulorum linteo, scilicet corporis sui: I. Petr. 11.

(c) Consequenter cum dicit, *Venit ergo ad Simonem Petrum &c.* ponit exempli utilitatem per quamdam concertationem discipuli,& magistri: in qua quidem concertatione Dominus ostendit de isto exemplo, primo quid sit mysticum, & quid sit necessarium, ibi, *Dixit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes*; secundo quid sit congruum, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio verborum Christi; secundo ipsa verba Christi subduntur, ibi, *Respondit Iesus, & dixit ei &c.* Occasio quidem verborum Christi fuit recusatio Petri recusantis suscipere humilitatis exemplum: & hoc est quod dicit: *Venit ergo ad Simonem Petrum &c.* Quod quidem tripliciter exponitur. Primo quidem, secundum Origenem, quod Dominus cœpit lavare ab ultimis; & hoc ideo, quia sicut medicus plurimorum ægrorum intentus curæ, ab his qui magis indigent, propriam curam incipit; sic & Christus, qui pedes abluit discipulorum fœdos, exorditur ab his qui erant magis fœdis & sic venit ad Petrum quasi minus aliis indigentem. Matth. xx. 8. „ Incipiens a novissimis usque ad primos. “ Et hoc quidem sonare videntur verba Evangelii: *Cœpit lavare pedes discipulorum*: & postmodum sequitur: *Venit ergo ad Simonem Petrum*. Ex quo videtur quod prius lavit pedes aliorum.

Si vero quæratur quare Petrus hoc præ aliis recusavit, respondet Origenes, quia hoc fecit propter nimium fervorem amoris quem habebat ad Christum. Alii vero discipuli cum timore quodam reverebantur Christum; & ideo absque discussione omne factum sustinebant. Petrus vero eis ferventior: secundum illud Ioan. ult. 15. *Simon Iona diligis me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te*: ex amore fiduciam assumens, ferre recusat factum, & causam inquirit. Eccli. vi. 11. „ Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, & in domesticis tuis fiducialiter aget. “ Et ideo Petrus invenitur in Scriptura frequenter inquirere, & prompte proferre quæ sibi meliora videntur.

Secundo exponitur, secundum Chrysostomum, ut scilicet Christus inceperit prius lavare pedes a primis Apostolorum. Sed quia proditor ille stultus erat, & superbus, scilicet Iudas, prior ad pedum ablutionem recubuit ante Petrum. Nullus enim aliorum ausus fuisset Petrum prævenire: unde de Iuda loquitur Evangelista, dicens: *Cœpit lavare pedes discipulorum*, scilicet Iudæ, qui quidem utpote superbus, & stultus, in nullo renisus est, nec recusavit ferre quod Dominus faciebat. Sed posquam venit ad Petrum, qui reverebatur, & diligebat magistrum, cum timore recusat, & causam facti inquirit: & simile fecisset quilibet aliorum.

Tertio vero exponitur, secundum Augustinum, quod ex verbis Evangelistæ non debemus intelligere quod Dominus laverit prius pedes aliis discipulis, & postmodum venerit ad Petrum; sed quod Evangelista, secundum consuetudinem suam, primo ponit factum, & postmodum narrat ordinem facti, sicut & supra vi. facit. Unde primo insinuat totum factum, scilicet quod lavit pedes discipulorum; & postmodum si quæratur quomodo factum fuit, dicit quod primo venit ad Simonem Petrum. Et ideo primo ipse recusavit dicens: *Domine, tu mihi lavas pedes?* Quæ quidem verba magnum pondus habent. *Domine*, inquit, *tu*, qui es Filius Dei vivi, *mihi lavas pedes*? qui sum Simon Bariona, idest Simon Iona, Matth. xvi. Item *Domine, tu*, qui es agnus incontaminatus, speculum sine macula, & candor lucis æternæ, *mihi lavas pedes*, qui homo peccator sum? secundum illud Luc. v. 8. „ Exi a me, quia homo peccator sum. “ *Domine, tu*, qui es creator, *mihi lavas pedes*, qui sum creatura, & modicæ fidei? Hæc dicebat Petrus territus ex consideratione maiestatis Christi: secundum illud Habac. iii. 1. „ Consideravi opera tua, „ & expavi. “

(d) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponuntur verba Christi, ex quibus ostenditur factum illud esse mysticum: unde dixit ei: *Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea.* Quod quidem factum, exemplum est, & mysterium. Exemplum quidem humanitatis exhibendæ. Infra eodem: *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.* Mysterium autem interioris mundationis. Infra eodem: *Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet &c* Dupliciter ergo potest intelligi hoc quod dicit, *Quod ego facio.* Uno modo. *Quod ego facio*; idest, quomodo ego facio in exemplum, *tu nescis modo*, idest non intelligis; *scies autem postea*, tunc scilicet quando exposuit eis dicens: *Scitis quid ego fecerim vobis?* infra eodem. Alio modo. *Quod ego facio, tu nescis modo*; idest, hoc mysterium est, & secretum est, & significat interio-

teriorem mundationem, quæ non potest fieri nisi per me: quod non intelligis modo; *scies autem postea*, scilicet recipiens Spiritum sanctum. Infra XVI. 12. *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*.

(e) Consequenter cum dicit, *Dixit eis Petrus &c.* ostendit factum illud esse mysticum: & primo ponit verba Petri præstantia occasionem verbis Christi, secundo subiungit Christi verba. Dicit ergo primo Petrus: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, idest numquam; quasi diceret: Absit a me ut hoc sustineam a Magistro, Domino, & Deo meo. Et licet Petrus hoc ex zelo faceret, eius tamen zelus indiscretus, & inordinatus erat. Rom. X. 2. „ Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. " Qui quidem zelus inordinatus erat propter tria. Quia recusat quod utile erat, & necessarium: nam, sicut dicitur Rom. VIII. 26. „ quid oremus, sicut „ oportet, nescimus: " & ideo indiscrete recusamus recipere quod Deus nobis largitur, etiam si contrarium videatur. Sic etiam & Paulus petebat remotionem stimuli, II. Corinth. XI. qui tamen ei utilis erat. Item quia videtur quamdam irreverentiam ad Christum importare in hoc quod eius ordinationem infringere vult. Item quia videtur vergere in derogationem sociorum, dum quod alii, secundum Origenem, a Christo absque contradictione susceperant, ipse recipere recusabat, dicens: *Non lavabis mihi pedes in æternum*.

(f) Et ideo redarguit eum Dominus dicens: *Si non lavero te non habebis partem mecum*: quod quidem ad duo referri potest, videlicet ad factum, quod Christus faciebat, & ad signatum eius. Sed si quidem referatur ad signatum, tunc planum est quod dicitur. Nullus enim æternæ hereditatis particeps fieri potest, & Christi coheres, nisi spiritualiter sit mundatus: quia hoc dicitur Apoc. XXI. 27. „ Nihil coinquinatum (a) intrabit: " In Psal. XIV. 1. „ Domine quis habitabit in ta„ bernaculo tuo? " Et respondens subdit: „ Innocens manibus, & mundo corde. " Quasi ergo dicat: *Si non lavero te*, non eris mundus; & si non es mundus, *non habebis partem mecum*.

Sed si referatur ad factum, tunc dubium est utrum hæc ablutio sit de necessitate salutis. Ad quod dicendum est, quod sicut quædam sunt prohibita, quia mala, & quædam mala, quia prohibita; ita quædam sunt præcepta, quia necessaria, & quædam necessaria, quia præcepta. Hoc ergo ablutionis factum de quo Dominus dicit, *Si non lavero te, non habebis partem mecum*, in se consideratum non est necessarium ad salutem; sed supposito quod mandetur a Christo, iam factum est necessarium. I. Reg. XV. 22. „ Melior est obedien„ tia quam victima: " & ita „ quasi scelus „ idolatriæ nolle acquiescere. "

(g) Hic ostendit factum illud esse congruum. Et ponuntur primo verba Petri; secundo subditur responsio Christi. Sed in verbis Petri insinuatur serventissimus amor eius ad Christum. Nam supra, quando Dominus dixit ei, *Quod ego facio, tu nescis modo*, dederat ei intelligere hoc factum utile fore; tamen, hac utilitate neglecta, induci non poterat ad pedum ablutionem recipiendam. Sed quando Dominus comminatus est separationem suam ab ipso, dicens, *Non habebis partem mecum*, non solum ad illa, sed ad ulteriora recipienda se obtulit, dicens: *Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput*. In hac enim responsione territus totum se offert ad abluendum, amore turbatus, & timore. Ut enim legitur in itinerario Clementis, Petrus adeo afficiebatur ad Christi corporalem præsentiam, quam ferventissime dilexerat, quod post Christi ascensionem cum dulcissimæ præsentiæ, & sanctissimæ conversationis memor erat, totus resolvebatur in lacrymas, ita ut genæ eius viderentur adustæ.

Sciendum est autem, quod in homine tria sunt: caput, quod est summum; pedes, qui sunt infimi; manus, quæ sunt mediæ. Et similiter in interiori homine, scilicet in anima est caput, ratio scilicet superior, qua anima inhæret Deo: I. Corinth. XI. 3. „ Ca„ put mulieris vir, " idest superior ratio: manus autem, idest inferior ratio, quæ vacat operibus activæ: pedes autem (b) sunt sensualitas. Sed Dominus sciebat discipulos suos mundos quantum ad caput, quia Deo coniuncti erant per fidem, & caritatem; & quantum ad manus, quia eorum sancta opera: sed quantum ad pedes, aliquos affectus terrenorum ex sensualitate habebant. Petrus autem timens Christi comminationem, consentit non solum ad ablutionem pedum, sed etiam manus, & capitis, dicens: *Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput*; quasi dicat: Nescio an indigeam ablutione manus, & capitis: „ nihil enim (c) mihi „ conscius sum; sed non in hoc iustificatus „ sum: " I. Corinth. IV. 4. & ideo paratus sum lavare *non tantum pedes*, idest affectus inferiores: Cantic. V. 3. „ Lavi pedes meos, „ quo-

(a) *Al.* incurrit. (b) *Al. deest* sunt. (c) *Al. omittitur* mihi.

„ quomodo inquinabo illos ? " *sed & manus*, idest opera: Psal. xxv. 6. „ Lavabo inter in- „ nocentes manus meas: " *& caput*, idest rationem superiorem. Matth. vi. 17. „ Faciem „ tuam lava. "

(h) Consequenter cum dicit, *Dixit ei Iesus*, ponitur responsio Domini. Et primo dat quoddam generale documentum; secundo adaptat illud ad propositum, ibi, *Et vos mundi estis*, *sed non omnes*; tertio Evangelista exponit verba Christi, ibi, *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum*. Dicit ergo primo: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet*; *sed est mundus totus*: supple, præter pedes, quibus terram tangit. Per quod datur intelligi quod Apostoli iam baptizati erant. Dicit enim: *Qui lotus est &c.* & postea subdit: *Vos mundi estis &c.* quia scilicet baptizati erant.

Sed quidam dicunt, quod baptizati erant solum baptismate Ioannis: quod non videtur verum, quia sic non erant loti: nam baptisma Ioannis non mundabat interius a culpa. Et ideo dicendum, quod baptizati erant baptismo Christi, secundum Augustinum.

Et si obiicis, quod (a) Christus non baptizabat, sed discipuli eius, ut dicitur supra iv. dico, quod non baptizabat turbas; sed discipulos suos sibi familiares, & domesticos baptizavit.

Sed cum baptismus abstergat etiam sordes pedum, videtur quod qui lotus est, idest baptizatus, non indiget (b) ut pedes lavet. Sed ad hoc dicendum, quod si statim post baptismum transirent de mundo, non utique indigerent hac ablutione: quia cum sint mundi toti, statim evolarent. Sed qui post baptismum vivunt, in hac vita mortali non possunt ad tantum culmen perfectionis ascendere quin etiam inordinati motus sensualitatis de affectibus terrenis insurgant: & ideo oportet quod pedes lavent vel per martyrium, quod est baptismus sanguinis, vel per pœnitentiam, quæ est baptismus flaminis, ut evolare possint.

(i) Consequenter cum dicit, *Et vos mundi estis*, *sed non omnes*, adaptat Dominus ad propositum generale documentum.

Sed si mundi erant, quare iterum Dominus eos abluebat? Ad quod Augustinus dicit, quod mundi erant quantum ad manus, & caput; sed indigebant quantum ad pedes. Chrysostomus vero dicit, quod mundi erant non quidem simpliciter, quia nondum mundi erant ab immunditia originali; cum nondum Christus passus esset, nondum solutum esset pretium nostræ redemptionis: sed quantum ad aliquid, mundi erant, scilicet ab erroribus Iudæorum. Origenes vero dicit, quod mundi erant, sed adhuc maiori mundatione opus erat: quia semper ratio æmulari debet charismata meliora, semper debet virtutum alta conscendere, iustitiæ candore nitescere. Apocal. ult. 11. „ Qui sanctus est, sanctifice- „ tur adhuc. " *Sed non omnes*: quia unus eorum & caput, & manus immundas habebat.

(k) Et ideo consequenter Evangelista ponit verba Domini, dicens: *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum*; quasi dicat: Ideo dixit, *Non omnes*, quia sciebat immunditiam Iudæ proditoris. Duo enim hominem universaliter emundat, scilicet eleemosyna & misericordia in pauperes: Luc. xi. 41. „ Date eleemosy- „ nam, & ecce omnia munda sunt vobis: " & amor Dei; Luc. vii. 47. „ Dimissa sunt „ ei peccata multa, quoniam dilexit mul- „ tum. " Prov. x. 12. „ Universa delicta o- „ perit caritas. " Hæc enim duo deficiebant Iudæ. Misericordia quidem, quia fur erat, & loculos habens, & defraudabat eleemosynas pauperum. Item amor ad Christum, quia iam diabolus miserat in cor eius ut traderet eum principibus sacerdotum ad crucifigendum &c.

LECTIO III.

(a) Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubuisset iterum, dixit eis:

(b) Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister, & Domine; & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus, & Magister, & vos debetis alter alterius lavare pedes.

(c) Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

(d) Amen amen dico vobis: non est servus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo qui misit illum.

(e) Si

(a) *Al. deest* Christus. (b) *Al.* nisi ut.

(e) Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

(f) Non de omnibus vobis dico. Ego scio quos elegerim.

(g) Sed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum.

(h) Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.

(i) Amen amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit; qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

(a) Postquam Dominus ostendit humilitatis obsequium esse necessarium, hic consequenter inducit ad imitationem: & primo præmittit circumstantias admonitionis; secundo ipsam admonitionem proponit, ibi, *Scitis quid fecerim vobis? &c.* Circa primum duo facit. Primo insinuat Evangelista admonitionis ordinem; secundo manifestat admonentis dispositionem, ibi, *Accepit vestimenta sua &c.* Ordo autem admonitionis est ut quod primo fecit opere, doceat sermone; & quantum ad hoc dicit: *Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua &c.* Act. I. 1. „ Cœpit (a) „ Iesus facere, & docere. " Matth. v. 19. „ Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vo- „ cabitur in regno cælorum. " Dispositio autem admonentis insinuatur & quantum ad habitum, & quantum ad situm. Ad habitum quidem: quia diversus habitus diversis personis convenit, secundum propriorum actuum diversitatem. Eccli. XIX. 27. (b) „ Amictus „ hominis annuntiat de illo. " Alius ergo habitus competit ministro, alius doctori. Ministro autem, quia debet esset expeditus ad obsequium, competit ut vestium impedimenta deponat; & ideo Christus cum ministrare voluit, *surgit a cœna, & ponit vestimenta sua.* (c) Doctori autem, qui debet esse gravis, & auctoritate præeminens, competit vestium decens ornatus: & ideo Dominus docere volens, *accepit vestimenta sua.* Quantum ad situm vero: quia ministrare volens surrexit, unde dicit, *Surrexit a cœna*; nunc autem volens docere, recumbit: unde dicit: *Et cum recubuisset iterum, dixit eis*: & hoc ideo, quia doctrina debet esse in tranquillitate. Sedendo enim, & quiescendo anima fit sapiens, & prudens.

Possunt hæc tria habere mysterium. Cum enim Christus perfectam doctrinam discipulis præbuerit, quando Spiritum sanctum eis misit: infra XIV. 26. *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ipse vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.* Tria præcesserunt ipsam missionem. Scilicet peccatorum ablutio per passionem. Apoc. I. 5. „ Lavit nos a pecca- „ tis nostris in sanguine suo. " Et quantum ad hoc dicit: *Postquam ergo lavit pedes eorum*, idest, impleta purgatione per sanguinem. Item resurrectio: Christus enim ante passionem suam mortale corpus habuit: quæ quidem mortalitas non competebat ei ex parte personæ Filii Dei, sed ex parte humanæ naturæ assumptæ: sed postquam resurrexit ex virtute divinitatis, accepit corporis immortalitatem: & quantum ad hoc dicit: *Accepit vestimenta sua*; idest, surgens factus est immortalis. Et dicit *sua*, quia sua virtute accepit. Rom. VI. 10. „ Quod autem vivit, „ vivit Deo, " idest virtute Dei. De istis vestimentis dicitur Apoc. III. 5. „ Qui vi- „ cerit, vestietur vestimentis albis, & non „ delebo nomen eius de libro vitæ. " Item præcessit sessio; & hoc in ascensione. Infra XVI. 7. *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos &c.* Et quantum ad hoc dicit: *Cum recubuisset iterum*, scilicet ad dexteram Patris residens, & sedens. Marc. ult. 19. „ Et Dominus quidem Iesus postquam locu- „ tus est, assumptus est in cælis, & sedet „ (d) a dextris Dei. " Et dicit *iterum*, non quod inquantum Filius Dei umquam sedere desierit, quinimmo ab æterno est in sinu Patris; sed quia inquantum homo exaltatus est ad potiora bona Patris. Philip. II. 9. „ Pro- „ pter quod & Deus exaltavit illum, & de- „ dit illi nomen quod est super omne no- „ men. " Sic ergo antequam Spiritum sanctum perfecte docentem infunderet, lavit sanguine suo; accepit vestimenta, resurgendo; recubit, in gloria ascendendo.

(b) Consequenter cum dicit, *Scitis quid fecerim vobis?* proponit ipsam admonitionem: & primo interrogat; secundo assumit; tertio concludit; quarto conclusionem confirmat. Interrogat quidem, cum dicit: *Scitis quid fecerim vobis?* quasi dicat: Facta quidem vidistis, sed tamen quare hoc fecerim, non intelligitis: & ideo sic quærit ut ostendat facti magnitudinem, & ad considerandum inducat. Opera enim Dei consideranda sunt, quia profunda.

Zzzz 2

(a) *Al.* emittitur Iesus. (b) *Al.* amicus. (c) *Al.* Doctor. (d) *Al.* a dextris Dei Patris omnipotentis.

funda. Psal. xci. 6. „ Quam magnificata „ sunt opera tua Domine! Nimis profundæ „ factæ sunt cogitationes tuæ. " Vix enim sufficienter opera Dei scire possumus: secundum illud Eccle. viii. 17. „ Intellexi quod „ rationem operum Dei nullam possit homo „ invenire. " Sunt etiam delectabilia ad considerandum. Psal. xci. 5. „ Delectasti me Do„ mine in factura tua, & in operibus ma„ nuum tuarum exultabo. " Sunt etiam utilia, quia ducunt in cognitionem auctoris. Sap. xiii. (a) „ Si operibus intendissent &c. " Supra v. 36. *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut faciam, ipsa sunt quæ testimonium perhibent de me*. Potest etiam, secundum Origenem, hoc quod dicitur, *Scitis quid fecerim vobis*? accipi imperative; quasi dicat: Sciatis quid fecerim vobis. Et tunc hoc dicit Dominus, ut eorum erigat intellectum.

Assumit eorum confessionem, dicens: *Vos vocatis me Magister, & Domine*. Et primo proponit eorum confessionem; secundo commendat eam, ibi, *Et bene dicitis*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus I. Corinth. i. duo dicit de Christo, scilicet quod sit Dei virtus, & Dei sapientia. Inquantum est virtus Dei, omnibus dominatur: ut enim dicit Ambrosius, „ Dominus nomen est po„ testatis; " inquantum est Dei sapientia, omnes instruit; & ideo discipuli vocabant eum Dominum. Supra vi.69. *Domine, ad quem ibimus*? Et magistrum. Supra iv. 31. *Rabbi manduca*. Et merito: ipse enim Dominus est solus creans, & recreans: Psal. xcix. 3. „ Scitote quoniam ipse est Dominus: " ipse solus est magister interius docens: Matth. xxiii. 10. „ Magister vester unus est Chri„ stus, omnes autem vos fratres estis. " Consequenter cum dicit, *Et bene dicitis*, commendat eorum confessionem. Circa quod sciendum est, quod aliquid redditur commendabile dupliciter. Uno modo si id quod dicitur conveniat rei de qua dicitur; quod fit per veritatem, quia si sit falsum, non convenit ei: unde bene dicitur Ephes. iv. 25. „ De„ ponentes mendacium loquimini veritatem. " Adeo enim vitanda sunt mendacia, ut etiam si (b) cedere videantur ad laudem Dei, non sunt dicenda. Quantum ad hoc ergo dicit, *Bene dicitis*; & hoc ideo, quia verum est quod dicitis; quia competit mihi: *sum etenim*, scilicet Magister, & Dominus. Magister, inquam, propter sapientiam quam doceo verbis; Dominus propter potentiam quam ostendo miraculis. Alio modo redditur commendabile, si quod dicitur conveniat personæ dicentis. Aliqui enim sunt qui vocant Christum Magistrum, & Dominum, quibus non competit, cum non subiiciant se disciplinæ, & mandato Dei; & isti non bene dicunt: unde Matth. xxv. 12. illis qui dicunt, „ Domine „ aperi nobis, " respondetur: „ Amen amen „ dico vobis, nescio vos: " quia hoc non corde dicunt, sed ore tantum. Istud Apostoli bene dicebant, quia hoc eis competebat: unde dicit eis, *Et bene dicitis*, idest verum: *sum etenim*, scilicet (c) vobis Magister, & Dominus: nam me auditis ut Magistrum: supra vi. 69. *Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes*: sequimini ut Dominum: Matth. xix. 27. „ Ecce nos reliquimus omnia, & „ secuti sumus te. "

Sed contra hoc est quod dicitur Prov. xxvii. 2. „ Laudet te alienus, & non os tuum; ex„ traneus, & non labia tua. " Videtur ergo quod Dominus non bene fecerit laudando se. Sed ad hoc respondet Augustinus dupliciter. Uno modo, quia vituperabile est quod quis se commendet propter periculum superbiendi: nam periculosum est sibi placere (d) cui cavendum est superbire. Ubi ergo non imminet periculum superbiendi, non est vituperium propria commendatio. In Christo autem hoc periculum non timebatur: ille enim qui super omnia est, quantumcumque se laudet, non se extollit excelsus. Alio modo quia aliquando laudabile est quod homo se commendet, quando scilicet cedit ad utilitatem fidelium: & sic Apostolus commendat se, II. Corinth. xi. Sed valde nobis utile est, & per omnem modum necessarium ut Deum cognoscamus, cum in hoc consistat tota perfectio nostra: unde expedit nobis ut revelet nobis magnitudinem suam: alioquin nullo modo eam scire possemus, si non indicet se ipse qui novit: & ideo oportet quod ipse se nobis laudet: quia, ut dicit Augustinus, si non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit. Eccli. xxiv. 1. „ Sa„ pientia laudabit animam suam. "

Concludit vero cum dicit: *Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus, & Magister, & vos debetis alter alterius lavare pedes*. Ubi arguit ab eo quod minus videtur ad id quod magis. Minus enim videtur quod maior debeat facere aliquod humile, quam minor: & secundum hoc concludit: *Si ergo ego*, qui sum maior, quia Magister, & Dominus, *lavi pedes vestros*; *& vos* multo magis, qui estis minores, qui estis discipuli, & servi, *debetis alter alterius lava-*

(a) *Ibi vers. 4.* „ Aut si virtutem, & opera eorum mirati sunt, intelligant ab illis quomodo qui hæc fecit, „ fortior est illis: a magnitudine enim speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. „ (b) *Al.* credere. (c) *Al.* verbis. (d) *Al.* cum.

lavare pedes. Matth. xx. 26. „ Qui maior est „ vestrum, sit vester minister .... nam Filius „ hominis non venit ministrari, sed mini- „ strare. “

Sed contra videtur quod hoc quod dicitur, *Vos debetis alter alterius lavare pedes*, habeat rationem præcepti; sed qui negligit præceptum peccat mortaliter: ergo &c. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod omnis homo debet lavare pedes alterius vel corporaliter, vel spiritualiter; & multo melius est, & sine controversia verius, ut aliquis faciat opere, (*a*) ne dedignetur quod fecit Christus, facere Christianus. Cum enim ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso (*b*) vel excitatur, vel, si iam inerat, confirmatur humilitatis affectus. Quod si non fiat opere, saltem hoc corde facere debemus. In lotione enim pedum datur intelligi lotio macularum. Tunc ergo spiritualiter lavas pedes fratris tui, cum, quantum in te est, abluis maculas eius. Et hoc fit tripliciter, remittendo scilicet ei offensam: secundum illud Coloss. III. 13. „ Donantes invicem vobismet- „ ipsis, si quis adversus aliquem habet quere- „ lam: sicut & Dominus donavit vobis, ita & „ vos. “ Item orando pro peccatis eius: secundum illud Iacob. ult. 16. „ Orate pro in- „ vicem ut salvemini. “ Et iste duplex lavandi modus communis est omnibus fidelibus. Tertius modus pertinet ad prælatos, qui lavare debent remittendo peccata auctoritate clavium: secundum illud infra xx. 22. *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Possumus etiam dicere, quod hoc in facto Dominus ostendit omnia opera misericordiæ. Nam qui dat panem esurienti, pedes eius lavat, similiter qui eum hospitio recipit, & qui operit nudum, & sic de aliis. Roman. XII. 13. „ Necessitatibus sanctorum communican- „ tes. “

(c) Confirmat autem conclusionem cum dicit: *Exemplum enim dedi vobis &c.* & hoc quidem ex quatuor. Primo quidem ex sua intentione; secundo vero ex auctoritate, ibi, *Amen amen dico vobis*; tertio ex præmio, quod ipsi operi debetur, ibi, *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea*; quarto ex dignitate eorum quibus pedes lavat, ibi, *Amen amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit*. Dixit ergo, quod hoc ideo feci ut darem vobis exemplum: & ideo *debetis alter alterius lavare pedes*: quia hoc in facto illo intendebam. Nam in actibus hominum plus movent exempla quam verba. Id enim homo agit, & eligit quod videtur ei bonum: unde magis ostendit esse bonum quod ipsemet eligit, quam quod docet esse eligendum. Et inde est quod quando aliquis dicit aliquid, & tamen aliud facit, magis suadet aliis quod facit, quam illud quod docet: & ideo maxime necessarium est ex ipso facto exemplum dare. Sed exemplum quidem puri hominis humano generi non erat sufficiens ad imitandum: tum quia ratio humana ab omni consideratione deficit; tum quia in ipsa rerum consideratione decipitur: & ideo datur nobis exemplum Filii Dei, quod est (*c*) infallibile, & ad omnia sufficiens. Unde dicit Augustinus: „ Quæ superbia non „ sanatur, si humilitate divina non sanatur; “ similiter quæ avaritia; & sic de aliis. Sed attende, quod satis convenienter Filius Dei est nobis in exemplum virtutum: ipse enim est ars Patris, ut sicut fuit exemplar creationis, esset etiam exemplar iustificationis. I. Pet. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, „ vobis relinquens exemplum ut sequamini „ vestigia eius. “ Iob XXIII. 11. „ Vestigia „ eius secutus est pes meus, viam eius custo- „ divi, & non declinavi ex ea. “

(d) Consequenter cum dicit, *Amen amen dico vobis: non est servus maior domino suo &c.* confirmat conclusionem ex auctoritate: & primo tangit discipulorum conditionem; secundo ipsorum officium. Conditio autem discipulorum est quod sunt servi. Luc. XVII. 10. „ Cum „ omnia bene feceritis, dicite quia servi in- „ utiles sumus. “ Officium autem eorum est quod sint Apostoli. Luc. VI. 13. „ Elegit duo- „ decim, quos Apostolos nominavit. “ Sic ergo dicit: Dico, quod *debetis alter alterius lavare pedes, sicut & ego lavi*: quia *non est servus maior domino suo*, quantum ad primum, *neque Apostolus*, idest missus, *maior eo qui misit illum*. Licet autem ipse Filius Dei, qui est Apostolus confessionis nostræ, ut dicitur ad Hebr. III. sit æqualis illi qui misit eum, scilicet Patri; de omnibus tamen aliis verum est quod hic dicitur: *Neque Apostolus maior est eo qui misit illum*.

Sed contra: infra enim XV. 15. Dominus dicit discipulis suis: *Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus eius*. Respondeo dicendum, quod duplex est servitus. Una quæ procedit ex timore filiali, quæ facit bonum servum: secundum illud Matth. XXV. 23. „ Euge serve bone, & fidelis: “ & hoc modo Dominus vocat eos servos. Alia est servitus, quam facit timor servilis: de qua dicitur Matth. XVIII. 32. „ Serve nequam, o- „ mne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: “

& de

(a) *Al.* ne dignetur. (b) *Al. deest* vel. (c) *Al.* ineffabile.

& de hac dicit Dominus: *Iam non dicam vos servos &c.*

(e) Consequenter cum dicit, *Si hac scitis, beati eritis, si feceritis ea*, confirmat conclusionem ex præmio: & primo proponit præmium; secundo excipit aliquem ab eo, ibi, *Non de omnibus vobis dico*. Dicit ergo: *Si hæc scitis*; quasi dicat: Tu hæc dicis nobis, quæ quidem non ignoramus. Quare ergo dicis nobis? Ideo, inquam, quia & *si hac scitis*, quod quidem est omnium, tamen *beati eritis, si feceritis ea*, quod est paucorum. Et dicit, *Si scitis, & feceritis*, scilicet quia, ut dicitur Luc. XI. 28. „ beati qui audiunt verbum Dei, & „ custodiunt illud. " Et Psal. cx. 10. „ Intellectus bonus omnibus facientibus eum. " E contra dicitur Iacob. IV. 17. „ Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est il- „ li. "

(f) Excipit autem (a) quemdam, cum dicit: *Non de omnibus vobis dico*: & primo proponit exceptionem; secundo assignat exceptionis rationem, ibi, *Sed ut impleatur Scriptura*; tertio assignat rationem quare ponit exceptionem, ibi, *Amodo dico vobis priusquam fiat*. Circa primum duo facit. Primo ponit exceptionem; secundo respondet tacitæ quæstioni. Exceptionem ponit cum dicit: *Non de omnibus vobis dico &c.* quasi dicat: Beati eritis, tamen non omnes: quia *non dico de omnibus vobis*, quod ad beatitudinem perveniatis. I. Corinth. IX. 24. „ Omnes quidem currunt, „ sed unus accipit bravium. " Est enim aliquis inter vos, idest Iudas, qui non erit beatus, neque faciet ea. Sed, secundum Origenem, Dominus non dicit, *Beati eritis* absolute, sed apposuit conditionem, dicens: *Si feceritis ea*: quod quidem verum est in omnibus, etiam in Iuda: si enim Iudas fecisset ea, beatus fuisset. Unde vult quod magis excipiat hoc quod dicit: *Non est servus maior domino suo &c.* quasi diceret: Dico quod estis servi, & Apostoli; *non tamen de omnibus hoc dico*: Iudas enim dum esset servus peccati, non erat servus divini Verbi, neque Apostolus, diabolo ingresso in cor eius.

Sed quia posset aliquis dicere: Ex quo non dicit de omnibus ut sint beati, vel eius Apostoli, ergo ex improviso aliquis est de eius collegio periturus: (b) ideo Dominus ad hæc respondens, dicit: *Ego scio quos elegerim*; quasi diceret: Electi non peribunt, sed non omnes sunt electi. Ille ergo peribit qui electus non est, scilicet Iudas. Infra XV. 16. *Non me elegistis, sed ego elegi vos*.

Sed contra est quod dicitur supra VI. 71. *Nonne ego vos elegi duodecim*? Cum ergo Iudas esset unus ex duodecim, videtur quod fuerit electus. Sed dicendum, quod duplex est electio. Una est ad præsentem iustitiam; & ad hanc electus fuit Iudas: alia electio est ad finalem gloriam; & secundum hanc Iudas non fuit electus.

(g) Ratio autem huius exceptionis est, *ut impleatur Scriptura*: quæ hic prædicit, non quod cogat, sed quia hoc quod futurum erat, non tacuit. Luc. ult. 44. „ Oportet impleri „ omnia quæ scripta sunt, in lege Moysi, & „ Prophetis, & Psalmis de me. " Matth. V. 18. „ Iota unum, aut unus apex non præter- „ ibit a lege donec omnia fiant. " Quæ quidem Scriptura dicit: *Qui manducat panem meum, levabit contra me calcaneum suum*. Hoc est, secundum aliam translationem, ubi nos habemus (Psal. xl. 10.) „ Etenim homo pa- „ cis meæ, qui edebat panes meos, magni- „ ficavit super me supplantationem: " ubi ostenditur Iudæ ad Christum familiaritas, cum dicit: *Qui manducat panem mecum*: Iudas enim panem cum aliis discipulis cum Christo comedit, etiam consecratum. Item ostenditur eius malignus conatus contra Christum, cum dicit: *Levabit contra me calcaneum suum*; idest, conabitur ad meam conculcationem. Calcaneo enim comprimimus hostes: Genes. III. 15. „ Ipsa conteret caput tuum, „ & tu insidiaberis calcaneo eius. " Tunc ergo dicitur aliquis levare calcaneum suum contra aliquem, quando conatur eum opprimere. Sed hoc Iudas non poterit: quia unde ipse credit me opprimere, inde exaltabor. Supra XII. 32. *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. In quo habemus exemplum ut si quando a famulis, aut ab aliquibus vilioribus patiamur aliquod malum, non scandalizemur, respicientes Iudæ exemplum, qui infinitis (c) potitus bonis, in contrarium remuneravit benefactorem. Ideo autem Dominus Iudam, quem futurum noverat esse malum, elegit, ut daret intelligere quod nulla societas hominum sine alicuius mali admixtione futura erat. Cant. II. 2. „ Sicut „ lilium inter spinas, sic amica mea inter fi- „ lias. " Unde Augustinus dicit in quadam epistola: „ Non audeo mihi arrogare quod do- „ mus mea sit melior cœtu Apostolorum. " Item ut si contingat quod aliquis ab aliquo prælato in societatem Ecclesiæ assumptus, malus efficiatur, non sit in condemnationem ipsius prælati. Ecce enim quod Iudas electus a Christo, proditor efficitur. Sic etiam Act. VIII. Philippus assumpsit Simonem magnum. Hier. XVIII.

(a) *Al.* quædam. (b) *Al.* & ideo. (c) *Al.* potius, *item* potitur.

xviii.20. „ Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ? “ Matth. x. 36. „ Inimici hominis, domestici „ eius. “

(h) Consequenter cum dicit, *Amodo dico vobis priusquam fiat*, assignat causam quare exceptionem posuit; quasi dicat: Diu tacui eius malitiam; sed quia tempus est ut prodeat in publicum, ideo *dico vobis*, idest manifesto, *antequam fiat, ut credatis quia ego sum*, qui futura prædico, & occulta cordis manifesto; quod est proprium Dei. Hier. xvii. 9. „ Pravum est cor hominis, & inscrutabile: quis „ cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, „ & probans renes. “ Esai. xli. 23. „ Secutura quoque annuntiate nobis, & sciemus „ quia dii estis vos. “ Vel „ Ego sum qui „ sum: “ Exod. iii. 14.

(i) Consequenter cum dicit, *Amen amen dico vobis &c.* confirmat conclusionem inductam ex dignitate eorum quibus pedes lavit: quorum tanta est dignitas ut obsequia eis impensa quodammodo videantur redundare in Deum; sed tamen secundum quemdam gradum: quia quæ fiunt fidelibus per Christum, redundant in Deum Patrem. Ostendit ergo primo quomodo ea quæ fiunt discipulis Christi, redundant in Christum: & quantum ad hoc dicit: *Amen amen dico vobis*; quasi diceret: Vere debetis lavare pedes, quia *qui recipit, si quem misero, me accipit*; idest, obsequium quod exhibetur his quos ego mitto, mihi attribuo factum. Matth. x. 40. „ Qui vos „ recipit, me recipit. “ Secundo ostendit quomodo obsequium Christo exhibitum redundat in Patrem, dicens: *Qui autem me accipit, accipit eum qui me misit*. Supra v. 23. *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem*. Secundum autem Origenem, potest intelligi dupliciter. Uno modo connexim; & sic est sensus: *Qui accipit, si quem misero, me accipit &c.* idest, qui recipit missos a me, recipit & Patrem. Qui ergo recipit, si quem misero, recipit Patrem. Alio modo distinctim; & sic est sensus: *Qui recipit, si quem misero, me accipit*: verum est corporaliter: sed *qui recipit me*, scilicet spiritualiter ad animas venientem; secundum illud Ephes. iii. 17. „ Habitare „ Christum per fidem in cordibus vestris: “ *accipit eum qui me misit*, scilicet Patrem. Non tantum ego in eo manebo, sed & Pater. Infra xiv. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*.

Sed ex hoc Arrius errorem suum confirmare nititur hoc modo. Dominus dicit, (a) quod qui recipit ipsum, recipit Patrem: ergo eadem est comparatio Patris mittentis ad Filium, quæ est Filii mittentis ad discipulos; sed Christus mittens, est maior discipulis missis: ergo Pater est maior Filio. Sed ad hoc dicendum, secundum Augustinum, quod in Christo fuerunt duæ naturæ, humana scilicet, & divina: & secundum hoc loquitur ex una parte secundum humanam naturam, dicens: *Qui accipit, si quem misero, me*, hominem, *accipit*, qui communico cum eis in una natura: & ex alia parte loquitur secundum divinitatem: *Qui autem me*, Deum, *accipit, accipit eum qui me misit*, qui cum eo sum unius naturæ. Vel qui accipit eum quem ego mitto, accipit me, cuius auctoritas est in eis; & qui me accipit, accipit Patrem, cuius auctoritas est in me: ut sic in verbis istis importetur quasi mediatio Christi inter Deum & hominem: secundum illud I. Tim. ii. 5. „ Mediator Dei, & hominum homo Christus „ Iesus. “

LECTIO IV.

(a) Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me.

(b) Aspiciebant ergo ad invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.

(c) Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus.

(d) Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit?

(e) Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est?

(f) Respondit Iesus: Ille est cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scariotæ.

(g) Et post bucellam, introivit in eum satanas.

(a) Su-

(a) *Al. deest* quod.

(a) Supra ostendit exemplum Evangelista quod Christus præbuit suis discipulis ad imitandum; hic ostendit defectum discipulorum, quem prænuntiat eis Iesus, qui nondum erant idonei ad sequendum: & primo ponit defectum discipuli qui eum tradidit; secundo defectum discipuli qui eum negavit, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* Circa primum duo facit. Primo denuntiat discipuli proditionem; secundo eius separationem, ibi, *Cum ergo exisset dixit Iesus &c.* Circa primum duo facit. Primo ponitur prænuntiatio futuræ proditionis; secundo ipsius proditionis executio, ad veritatem prænuntiantis comprobandam, ibi, *Quod facis, fac citius*. Circa primum duo facit. Primo prænuntiat scelus proditionis; secundo personam proditoris, ibi, *Aspiciebant ergo discipuli ad invicem*. Circa primum primo præmittit prænuntiantis affectum; secundo ponit prænuntiatum effectum. Prænuntians ergo Christus est, qui afficitur ad turbationem: & quantum ad hoc dicit: *Cum hoc dixisset Iesus*, reinvitans eos ad caritatem, qua privatum videbat proditorem discipulum, *turbatus est spiritu*.

Circa quod sciendum est, quod turbatio designat commotionem quamdam: & hoc apparet per hoc quod habetur supra v. 4. *Angelus Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & movebatur aqua*. Et postea sequitur: *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam*: quod pro eodem accipit aquam turbari, & moveri. Secundum hunc etiam modum dicimus mare turbatum, quando est commotum. Turbatio ergo animi, eius commotionem designat. Sed sunt quidam actus animæ sine commotione corporis, idest actus intellectivæ partis. Actus (a) autem appetitus sensitivi sunt cum corporis commotione: unde affectiones appetitus sensitivi, passiones dicuntur. Inter omnes autem affectiones seu passiones appetitus sensitivi, tristitia magis vim commotionis habet. Delectatio enim, cum dicat quietem in bono præsenti, magis rationem quietis habet quam commotionis. Timor etiam, cum sit de malo futuro, minus movet quam tristitia, quæ est de malo præsenti. Et inde est quod turbatio animi præcipue dicitur tristitia. Turbatus est ergo Iesus, idest tristatus.

Sed attendendum, quod quidam Philosophi fuerunt, scilicet Stoici, dicentes, quod huiusmodi turbatio, & huiusmodi passiones in sapientem non cadunt: quamvis enim sapiens secundum eos timeat, gaudeat, & desideret; nullo modo tamen tristatur. Sed horum falsitas manifeste apparet ex hoc quod Iesus, qui est summa sapientia, turbatur.

Sciendum tamen, quod duplex (b) est turbatio. Quædam procedit ex carne, quando scilicet quis turbatur (c) præter iudicium rationis ex apprehensione sensuali: quæ quidem turbatio quandoque quidem consistit intra limites rationis, in nullo eam obnubilans; quæ non perfecta passio, sed propassio dicitur a Hieronymo; & hæc in sapientem cadit: quandoque autem rationis limitem excedit, & eam turbat, & est non solum passio, sed etiam turbatio; & hæc in sapientem non cadit. Alia est turbatio quæ procedit ex ratione, quando scilicet ex rationis iudicio, & deliberatione turbatur quis in appetitu sensitivo: & hæc turbatio fuit in Christo: unde signanter dicit Evangelista, quod *turbatus est spiritu*; idest turbatio quæ fuit in appetitu sensitivo, in Christo fuit ex iudicio rationis. Unde supra XI. 33. dicit, quod *turbavit semetipsum*. In Christo enim omnia ex deliberatione rationis etiam in inferiori appetitu sensitivo proveniebant: unde nec subiti motus sensualitatis in Christo fuerunt.

Voluit autem hic Iesus turbari propter duo. Primo quidem propter fidei nostræ instructionem. Nam imminebat ei passio, & mors, quam naturaliter refugit natura humana; & cum eam sibi sentit imminere, tristatur tamquam de malo, & nocivo sibi præsente. Ut ergo ostenderet se veram naturam humanam habere, voluit turbationis affectum ex iudicio rationis etiam quantum ad ipsam animam pati. Per quod excluditur error Apollinaris dicentis, in Christo non fuisse animam, sed Verbum loco animæ. Secundo propter nostram ædificationem. Videbat enim, secundum Augustinum, quod proditor ille exiturus erat, ut Iudæos qui eum caperent, adduceret: ex quo separabatur a collegio sanctorum, & sententiam mortis contra se accipiebat: & ideo ex quodam pietatis affectu ad eum tristabatur, dans per hoc exemplum prælatis, quod si duram sententiam quandoque contra subditos proferre contingat, cum dolore cordis proferant: secundum illud Psal. CXL. 5. „Corripiet me iustus in misericordia." Nam ipse proditionem Iudæ aliis manifestare volens, *turbatus est spiritu, & protestatus est*, ne scilicet quasi ignorans proderetur, *& dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet*. Signanter autem dicit, *Unus ex vobis*, electis scilicet ad sanctum collegium, ut det intelligere quod nullum

(a) *Al. deest* autem. (b) *Al.* est hic turbatio. (c) *Al.* post.

lum futurum foret adeo sanctum collegium quin aliquis peccator, & malus in ipso inveniatur. Iob 1. 6. „ Cum venissent filii „ Dei ut assisterent coram Domino, affuit „ inter eos etiam satan. “ Dicit autem, *Unus*, non duo, vel plures, ne collegium detestari videatur, sed proditorem ex collegio: nam propter unum malum ex collegio, collegium malum reputari non debet. Ideo autem (*a*) quia si plures mali essent, collegium posset malum reputari, *Unus*, inquit, *ex vobis*, numero, non merito, & spiritus vinculo: I. Ioan. 11. 19. „ Ex nobis prodierunt; sed „ non erant ex nobis: nam si fuissent ex no„ bis, permansissent utique nobiscum: “ *me tradet*. Ecce enuntiatio: me, inquam, Magistrum, me Dominum, me Salvatorem.

(b) Consequenter cum dicit, *Aspiciebant ergo ad invicem discipuli &c.* occulte designat personam proditoris. Et primo ponitur designationis occasio; secundo personæ designatio, ibi, *Respondit Iesus: Ille est cui intinctum panem porrexero*; tertio designationis effectus, ibi, *Et post bucellam introivit in eum satanas*. Est autem designationis duplex occasio. Una discipulorum communis hæsitatio; alia fuit prædicta interrogatio. Primo ergo ponit primam; secundo secundam, ibi, *Erat ergo recumbens*. Sciendum est circa primum, quod boni discipuli habebant ad Christum maximam caritatem, & maximam fidei firmitatem. Ex caritate quidem præsumebat quilibet ex se, quod nullus eum erat negaturus; sed ex fidei firmitate certissime tenebant quod verbum Christi falsum esse non poterat: & ideo licet (*b*) nullius sibi ipsis conscii essent mali, tamen prænuntiationem Christi propriis cogitationibus veriorem, & credibilem esse putabant. Unde se homines esse memores, & alterabilem esse affectum, etiam ad hoc provectorum, ita ut contrarium velit ei quod prius voluit, magis de se dubitabant quam de Christi veritate: & ideo *aspiciebant ad invicem, hæsitantes de quo diceret*. I. Corinth. x. 12. „ Qui se existimat stare, videat ne ca„ dat. “ Iob IX. 30. „ Si lotus fuero quasi „ aquis nivis, & fulserint velut mundissimæ „ manus meæ; tamen sordibus intinges me. “

(c) Consequenter cum dicit, *Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu*, ponitur inquisitio discipuli: & primo describitur eius ad Christum familiaritas; secundo excitatio eius ad interrogandum, ibi, *Innuit huic ergo Simon Petrus*; tertio subditur eius interrogatio, ibi, *Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei*. Familiaritas autem discipuli ad Christum ostenditur in hoc quod super eum recumbit: unde dicit: *Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu*. Discipulus iste Ioannes Evangelista fuit, qui hoc Evangelium scripsit, & de se in persona alterius loquitur, volens vitare iactantiam, secutus morem aliorum qui sacras Scripturas conscripserunt. Sic enim Moyses in libris suis de se, sicut de quodam altero loquitur, dicens: „ Locutus est Dominus ad Moysen di„ cens &c. “ Sic & Matthæus (IX. 9.) „ Vi„ dit hominem sedentem in telonio Matthæum „ nomine &c. “ Et Paulus II. Corinth. XII. 2. „ Scio hominem in Christo ..... raptum „ huiusmodi usque ad tertium cælum. “ Tria autem hic Ioannes de se tangit. Primo quidem amorem quo quiescebat in Christo, dicens, quod *erat recumbens*, idest quiescens. Iob XXII. 26. „ Tunc super Omnipotentem deli„ ciis affluens, & elevabis ad Deum faciem „ tuam. “ Psal. XXII. 3. „ Super aquas refectionis „ educavit me. “ Secundo secretorum notitiam, quæ ei Christus revelabat, & specialiter in conscriptione huius Evangelii, unde dicit, quod recubuit *in sinu Iesu*: per sinum enim secretum significatur. Supra 1. 18. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Tertio (*c*) specialem dilectionem qua eum Christus diligebat: unde dicit: *Quem diligebat Iesus*: non quidem singulariter, sed quasi quodammodo excellentius præ aliis dilexit. Quomodo autem (*d*) eum excellentius præ aliis dilexerit, magis in fine huius libri dicetur. Quantum ad præsens autem sciendum, quod Ioannes fuit magis dilectus a Christo propter tria. Primo quidem propter munditiam puritatis: quia virgo est electus a Domino, & virgo in ævum permansit. Et Prov. XXII. 11. „ Qui diligit cordis munditiam, „ propter gratiam labiorum suorum habebit „ amicum Regem. “ Secundo propter sublimitatem suæ sapientiæ, quia ceteris altius arcana divinitatis intuitus est: unde & aquilæ comparatur. Prov. XIV. 35. „ Acceptus est „ Regi minister intelligens. “ Tertio propter vehementem fervorem affectus sui ad Christum. Prov. VIII. 17. „ Ego diligentes me „ diligo. “

(d) Consequenter cum dicit, *Innuit ergo huic Simon Petrus*, ponitur excitatio ad interrogandum.

Sed cum innuere sit absque verbo insinuare; ad quid est hoc quod dicit: *Innuit ergo ... & dicit*? Ad hoc dicendum, quod nos dicimur aliquid innuere quando aliquid interius cogitamus: secundum illud Psal. III. 1. „ Di„ xit

(a) *Al. deest* quia. (b) *Al.* nulli. (c) *Al.* specialis dilectio. (d) *Al. omittitur* eum.

„ xit insipiens in corde &c. “ Multo ergo magis dicimur aliquid dicere innuendo iam exterius quibuscumque, vel qualibuscumque signis, quod fuerat corde conceptum. Et sic est sensus: *Innuit .... & dicit*; idest, innuendo dicit. Vel potest dici, quod primo innuit signo, & postea dicit verbo, hoc scilicet quod sequitur: *Quis est de quo dicit*? quod scilicet eum tradet.

Sed cum Petrus ubique in Evangeliis semper audax, & primus ad respondendum propter amoris fervorem inveniatur; quid est quod hic tacet? (*a*) Quid est quod alteri interrogationem committit? Cuius quidem ratio potest esse triplex, secundum Chrysostomum. Una, quia cum supra est reprehensus a Domino de hoc quod lavari sibi pedes non patiebatur a Domino, & audivisset: *Si non lavero te, non habebis partem mecum*: dubitabat nunc de hoc Dominum molestare. Alia ratio est, quia Petrus nolebat quod Dominus hoc publice, (*b*) ita quod alii possent audire, manifestaret. Unde quia ipse remotus erat a Christo, nec ipse tantum audivisset, Ioannem, qui proximus erat Christo, ad interrogandum excitat. Habet etiam rationem mysticam. Per Ioannem enim contemplativa; per Petrum activa vita signatur. Petrus vero mediante Ioanne instruitur a Christo: quia vita activa de divinis instruitur mediante contemplativa. „ Maria enim sedens secus pe„ des Domini audiebat verba illius; sed Mar„ tha satagebat circa frequens ministerium: “ Luc. x. 39.

(*e*) Consequenter cum dicit, *Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei &c.* ponitur interrogatio.

Sed notandum, quod cum Petrus innuit ut interrogaret, recumbebat Ioannes in sinu Iesu; nunc vero eum interrogat Ioannes, qui supra pectus eius recumbit. Pectus enim vicinius est ori quam sinus. Ioannes ergo secretius audire volens responsum, & magis silenter, de sinu conscendit ad pectus.

Mystice autem per hoc datur intelligi, quod quanto magis homo vult divinæ sapientiæ secreta capere, tanto magis conari debet, ut propinquior fiat Iesu: secundum illud Psal. xxxiii. 6. „ Accedite ad eum, & il„ luminamini. “ Nam divinæ sapientiæ secreta illis præcipue revelantur qui Deo iuncti sunt per amorem. Iob xxxvi. 33. „ An„ nuntiat de ea amico suo, quod possessio „ eius sit. Prov. xviii. 17. „ Venit amicus „ eius, & investigavit eum. “

(f) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* designat personam proditoris: & primo verbo; secundo facto. Verbo quidem, cum dicit: *Ille est cui intinctum panem porrexero*; quod potest duo significare, secundum quod potest dupliciter accipi. Quia si accipiatur hic in malum, significat Iudæ simulationem: nam sicut panis intinctus infectus est ex eo quod intingitur, & mutat colorem; ita & simulator, dum aliud gerit in corde, & aliud prætendit ore: & sic erat Iudas, qui exterius prætendebat se Magistrum diligere, in corde proditionem tractabat. Psal. xxvii. 3. „ Loquuntur pacem cum proximo „ suo, mala autem in cordibus eorum. “ Si vero accipiatur in bonum, sic ponitur ad exaggerandam eius malignitatem. Panis enim intinctus magis sapidus est. Ut ergo ostendat quod licet multa bona a Christo recepetit Iudas, eorum tamen immemor prodit eum, panem sibi intinctum porrigit. Psal. liv. 14. „ Tu vero homo unanimis, dux meus, & „ notus meus, qui dulces simul mecum ca„ piebas cibos. “ Facto autem ostendit, cum dicit: *Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scariotæ*. Hinc aliqui dicunt, (*c*) hunc panem fuisse corpus Christi consecratum. Sed hoc, secundum Augustinum, non est verum: nam sicut ex aliis Evangeliis habetur, Dominus cum cœnaret, discipulis corpus suum dedit: & ideo patet quod Iudas cum aliis discipulis simul corpus Christi accepit in cœna. Christus autem postquam aliquantulum in cœna processerat, surrexit a cœna, & lavit pedes discipulorum, quibus lotis resedit, & postmodum panem tinctum Iudæ tradidit. Unde patet quod non erat corpus Christi.

(g) Sequitur designationis effectus, cum dicit: *Et post bucellam introivit in eum satanas.*

Sed quæritur hic quomodo satanas in hominem intrat? Ad quod dicendum, quod satanam intrare in hominem, potest intelligi dupliciter. Quia intrare potest in corpus hominis, sicut patet in his qui corporaliter a dæmonio vexantur; & sic potest diabolus essentialiter in hominem intrare. Vel potest intelligi intrare in mentem, ita quod menti dæmon essentialiter illabatur. Et sic nullus potest intrare in hominem nisi solus Deus. Anima enim rationalis non habet dimensiones quantitatis, ut aliquid in ea esse dicatur, quasi infra eius dimensionem contentum sit. Nihil potest in ea esse (*d*) nisi quod ei dat esse, quod est ibi per virtutem suam. Ubi autem est virtus Dei, ibi est & essentia Dei: in Deo (*e*) enim idem est essentia, & virtus. (*f*) Manifestum est ergo quod Deus

(a) *Al.* Quod quidem alteri. (b) *Al.* & quod. (c) *Al. omittitur* hunc. (d) *Al.* nisi quod est ibi per virtutem suam. (e) *Al.* autem. (f) *Al.* Manifestatum.

Deus essentialiter est in anima. Dicitur tamen diabolus illabi menti humanæ per effectum, & affectum malitiæ, inquantum scilicet homo ab eo seductus, sequitur eum ad perpetrandum malum.

Sed cum supra dixerit: *Cum diabolus iam misisset in cor ut traderet eum Iudas*; hic autem dicit: *Introivit in eum satanas*: videtur aliud esse mittere, & intrare. Sed ad hoc dicendum, quod hoc non est dictum ad significandum differentiam, (*a*) sed ad insinuandum augmentum malitiæ. Tunc enim dicitur diabolus immittere aliquod malum in cor hominis cum homo præbet ei assensum ad malum, tamen cum quadam trepidatione an hoc facere debeat; sed tunc intrat in cor quando homo totaliter dat se ad sequendum eius instinctum, & in nullo ei resistit. *Intravit ergo in eum satanas*, ut plenius possideret, & ad perpetrandum malitiam duceret, in quem prius miserat ut deciperet.

Quæritur quare Luc. XXII. dicatur, quod intravit satanas in eum; quod quidem fuit antequam bucellam acciperet. Et hoc est contra illud quod Ioannes hic dicit, scilicet quod *post bucellam introivit satanas in eum*. Responsio. Dicendum, quod tunc introivit ad proditionem faciendam; sed nunc introivit ad (*b*) eam exequendam, & complendam.

Sed numquid bucellam dare Iudæ, post quam introivit in eum satanas, fuit malum? Responsio. Dicendum, quod non. Sed ipse Iudas cum esset malus, bono usus est male. Sic cum quis indigne accipit eucharistiam, quod bonum est, & optimum, male accipit, & vertitur sibi in malum, quia „ iudicium sibi „ manducat, & bibit: " I. Corinth. XI 29.

LECTIO VI.

(a) **E**T dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quod dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret.

(b) Cum ergo accepisset ille bucellam, exivit continuo. Erat autem nox.

(a) **P**Osita prænuntiatione futuræ proditionis, hic ponitur consummatio ipsius rei prænuntiatæ, scilicet perpetratio proditionis. Et primo promittit Iudæ adimplere quod dixerat; secundo ostendit quomodo adimpletur, ibi, *Cum ergo accepisset ille bucellam, exivit continuo*. Circa primum tria facit. Primo ponit verba Domini permittentis; secundo manifestat ipsorum verborum obscuritatem; tertio subdit quomodo illa verba fuerunt ab Apostolis intellecta. Verba autem Domini sunt ista: *Quod facis, fac citius*: quæ quidem verba non sunt præcipientis, seu consulentis, cum peccatum cadere non possit sub præcepto, & consilio divino: quia dicitur in Psal. XVIII. 9. „ Præceptum Domini lucidum „ illuminans oculos: " sed sunt verba permittentis. Nam ut dictum est, diabolus miserat in cor Iudæ ut traderet eum, scilicet Iesum, quod iam tractaverat cum principibus; sed implere non poterat nisi ipse Christus permitteret: quia supra X. 18. *Nemo tollet a me animam meam*; *sed ego pono eam a me ipso*. Esa. LIII. 7. „ Oblatus est, quia ipse vo„ luit. " Sunt etiam verba crimen proditionis exprobrantis, ut ostenderet quod dum ille conferret beneficia, iste intentaret mortem. Psal. XLIX. 21. „ Arguam te, & statuam „ contra faciem tuam. " Sunt etiam verba ad opus nostræ redemptionis anhelantis, ut Augustinus dicit. Non tamen præcepit facinus, sed prædixit, non tam in perniciem perfidi sæviendo, quam ad salutem fidelium festinando. Luc. XII. 50. Baptismo habeo bapti„ zari, & quomodo coarctor donec perficia„ tur? " Verba autem Domini obscura erant quantum ad discipulos; & ideo dicit: *Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit*. In quo datur intelligi quod verba Christi adeo profunda sunt, & humanum intellectum excedentia, quod non plus inde capere possumus nisi quantum ipse revelat. Prov. XXV. 2. „ Gloria Domini est celare ver„ bum. "

Sed hic oritur quæstio: cum enim Ioanni Dominus personam proditoris designasset, dicens: *Ille cui intinctum panem porrexero*; & dedisset panem intinctum Iudæ: nimium videntur rudes fuisse discipuli, quod verbum Domini non intellexerunt. Ad quod dicendum est, quod Dominus verba illa occulte dixerat Ioanni tantum, ut non fieret proditor ma-

(a) *Al.* scilicet augmentum malitiæ. (b) *Al.* deest eam.

manifestus. Cuius ratio est, quia Petrus ita fervidus erat in amore Christi quod si pro certo scivisset Iudam fuisse Christum traditurum, statim occidisset eum.

Sed cum Ioanoes unus esset ex discumbentibus, adhuc incidit alia quæstio, cur dixerit, quod *nemo scivit discumbentium*. Ad quod dicendum est, quod consuetudo boni animi, & innocentis est ut etiam alios procul ab iniquitate esse credat, a qua seipsos noverunt immunes. Quia igitur Ioannes innocentissimus erat, & a proditionis iniquitate semotus, nequaquam suspicabatur quod discipulus in tantum iniquitatis prodiret.

Quid autem discipuli veram causam verborum ignorantes de ipsis verbis æstimareot, subdit Evangelista, dicens: *Quidam autem ex ipsis*, scilicet discipulis, *putabant*, *quia loculos habebat Iudas &c.* Ubi sciendum est, quod Dominus Deus cæli, qui dat escam omni carni, loculos habuit, non quod possideret aliquid terrenum, sed a fidelibus oblata conservans, suis necessitatibus, & aliis indigentibus subveniret: quos quidem loculos Iudas conferebat. In quo datur exemplum, ut Augustinus dicit, (a) quod Ecclesia potest habere pecuniam, & reservare pro necessitatibus imminentibus. In quo etiam instruimur, quod ecclesiastica pecunia sit expendenda solum in duobus. Primo quidem in his quæ pertinent ad cultum divinum: unde dicit: *Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum*, idest quibus Deum colere possumus in die festo. Malach. III. 10. „ Inferte omnem decimam in horreum meum, „ & sit cibus in domo mea. " Deinde vero in his quæ pertinent ad pauperum sustentationem, ut subdit: *Aut egenis aliquid daret*.

Sed si obiicias contra id quod dicit Dominus, Matth. VI. 34. „ Nolite cogitare in cra„ stinum: " ad hoc respondet Augustinus, & dicit, quod hoc non fuit præceptum a Domino ad hoc ut nihil pecuniæ, seu aliarum rerum unius diei a sanctis servetur in crastinum; sed ideo Dominus dixit, " Nolite co„ gitare in crastinum, " ne scilicet prædicaremus, & alia Dei servitia faceremus ut provideatur nobis in posterum: vel ne desistamus ab his quæ virtutis sunt, propter diei crastini solicitudinem. Ex quo patet quod Dominus dicens, „ Nolite soliciti esse de cra„ stioo, " duo prohibet. Unum ut non faciamus bona propter crastinum; aliud ut non retrahamur a bonis propter timorem crastinæ inopiæ &c. Chrysostomus autem planius exponit dicens: „ Nolite cogitare de crastino; „ idest, curam quæ incumbit diei crastino, „ nolite anticipare in diem hodiernum: suf„ ficit enim diei malitia sua. "

Dubitatur etiam hic, quod Dominus præcepit discipulis suis Luc. X. 4. Nolite portare „ in via sacculum, neque peram, neque cal„ ceamenta. " Quomodo ergo ipse loculos habebat? Sed, secundum Chrysostomum, Dominus loculos ferebat ad inopum ministerium, ut hinc discas quod quantumcumque pauperem, & mundo crucifixum, oportet de pauperibus curam habere: secundum illud Psal. CXI. 9. „ Dispersit, dedit pauperibus &c. " Vel dicendum, quod hoc quod dicit, „ Nihil tule„ ritis in via &c. " referendum est ad singulares prædicatores, & Apostolos, qui nihil portare debent quando ad prædicandum vadunt. Non autem referendum est ad totum collegium, quod oportet aliquid habere & pro seipsis, & pro egenis.

(b) Consequenter cum dicit, *Cum ergo accepisset ille bucellam, exivit continuo*, pooitur adimpletio rei prænuntiatæ: & primo ponitur executio; secundo temporis determinatio. Executio quidem festina: quia *cum bucellam accepisset*, *exivit continuo*. Ubi attende, secundum Origenem, quod non dicit Evangelista, Cum comedisset bucellam; sed *Accepisset*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quod proditor in hoc tantum solicitus obedire magistro, accepto pane non comederit eum; sed forte in mensa dimisso, nullam traxit moram, vadens ad proditionem perpetrandam. Cuius quidem ratio esse potest, quod diabolus, qui iam intraverat in cor Iudæ, timens ne si panem comederet, eum cedere oporteret, non valentem in eodem loco cum Iesu esse, non permisit Iudam panem comedere. II. Corinth. VI. 15. „ Quæ conven„ tio Christi ad Belial? " I. Corinth. X. 21. „ Non potestis simul esse participes mensæ „ Domini, & mensæ dæmoniorum. " Alio modo potest intelligi, quod panem acceptum comedit; & sic est sensus: *Cum ergo accepisset ille bucellam*, non solum in manu, sed etiam comedendo, sic *exivit continuo*, male utens bono. Sicut & qui indigne manducat panem Domini, aut bibit eius calicem, in præiudicium sibi manducat, atque bibit, & magis aggravatur peccatis; sic panis a Iesu datus Iudæ, fuit in damnum, ut post paoem intraret in eum satanas.

Tempus autem, seu hora determinatur tenebrosa: unde dicit: *Erat autem nox*: quod quidem determinat propter duo. Primo ad eius malitiam aggravandam, quæ intantum invaluerat in cor eius, ut nec propter temporis

(a) *Al.* quod etiam potest.

poris inopportunitatem usque mane perstitisset. Iob xxiv. 14. „ Mane primo consurgit „ homicida ..... & de nocte efficitur fur. " Secundo ad designandam mentis qualitatem: *Erat enim nox*: quia mens Iudæ proditoris obscura erat a luce divina. Supra xi. 9. *Qui ambulat in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: qui autem ambulat in nocte, offendit, quia lux non est in eo.*

LECTIO VI.

CUm ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso; & continuo clarificabit eum.

POst egressum Iudæ ad mortem Domini procurandam, agit Dominus de recessu suo ad gloriam: & primo annuntiat eis gloriam ad quam vadit, ut inde consolentur; secundo prænuntiat eis suum recessum, ibi, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum &c.* Gloria autem ad quam vadit est glorificatio, & exaltatio Christi, inquantum est Filius hominis: & hoc est quod dicit: *Cum ergo exisset*, scilicet Iudas, *dixit Iesus*, discipulis suis: *Nunc clarificatus est Filius hominis &c.* Ubi sciendum est, quod clarificari idem est quod glorificari: gloria enim dicitur quasi claria. Unde secundum Ambrosium, „ gloria est cla„ ra cum laude notitia. " Unde expositores ubi in Græco est *clarificare*, transferunt *glorificare*, & e converso. Et sic idem est quod hic dicitur, *Nunc clarificatus est Filius hominis*, quod glorificatus. Potest ergo exponi quadrupliciter, scilicet referendo ad quadruplicem gloriam Christi. Primo quidem ad gloriam crucis; secundo ad gloriam iudiciariæ potestatis; tertio ad gloriam resurrectionis; quarto ad gloriam cognitionis Christi in fide populorum. Hanc enim quadruplicem gloriam Scriptura attribuit Christo. Primo ergo Christus clarificatus fuit in crucis exaltatione: unde etiam Paulus in ipsa cruce gloriam suam dicit esse, Galat. ult. 14. „ Mihi absit „ gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu „ Christi. " Et de hac gloria exponit Chrysostomus. Unde circa hoc Dominus quatuor tangit de gloria crucis. Primo ipsam gloriam; secundo gloriæ fructum; tertio gloriæ actorem; quarto gloriæ tempus. Quantum ad primum dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis &c.* Sciendum est enim, quod quando aliquid incipit fieri, videtur quasi esse factum. Iuda autem exeunte ad ducendum milites, videtur negotium passionis Christi, per quam glorificandus erat, inchoatum esse; & ideo dicit: *Nunc glorificatus est Filius hominis &c.* idest, incipit passio in qua glorificabitur. Clarificatus est enim Christus per passionem crucis, quia per eam de inimicis, scilicet morte, & diabolo, triumphavit. Hebr. ii. 14. „ Ut per „ mortem destrueret eum qui habebat mor„ tis imperium. " Item quia per eam coniunxit terrena cælestibus. Colos. i. 20. „ Paci„ ficans per sanguinem crucis eius sive quæ „ in terris, sive quæ in cælis sunt. " Item quia per eam omnia regna obtinuit. Psal. xcv. 9. secundum aliam litteram: " Dicite in „ gentibus, quia Dominus regnavit a ligno. " Item quia in ea multa miracula ostendit: nam velum templi scissum est, mota est terra, petræ sunt scissæ, & sol obscuratus est, & multa corpora sanctorum surrexerunt, ut dicitur Matth. vii. Propter hoc ergo imminente passione dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis*; quasi, nunc incipit passio mea, quæ est mea glorificatio. Fructus autem huius gloriæ est quod inde Deus glorificetur; & ideo dicit: *Et Deus clarificatus est in eo*; idest, in Filio hominis glorificato: quia gloria passionis ad hoc tendit, ut Deus inde glorificetur. Si enim Deus glorificatur de morte Petri: infra ult. 19. *Hoc dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum*: multo magis clarificatus est per mortem Christi. Actor autem huius gloriæ non est Angelus, neque homo, sed ipsemet Deus; & ideo dicit: *Si Deus glorificatus est in eo*; idest, si tanta est gloria quod Deus inde glorificetur, non debuit per alium clarificari; sed *ipse Deus clarificavit ipsum in semetipso*, idest per semetipsum. Infra xvii. 5. *Clarifica me, Pater, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Tempus autem huius gloriæ est festinum: quia *continuo*, idest statim, *clarificabit eum*; idest, dabit ei clarificationem crucis. Crux enim, licet gentibus, & his qui pereunt sit stultitia, nobis tamen credentibus est maxima Dei sapientia, & Dei virtus: I. Corinth. i.

Secunda autem gloria Christi, est gloria iudiciariæ potestatis. Marc. xiii. 16. „ Tunc „ videbunt Filium hominis venientem in nubi„ bus, cum virtute multa, & gloria. " Et de hac gloria exponit Augustinus, ut in Glossa tangitur. Unde secundum hoc quatuor hic fa-

facit. Primo ponit gloriam iudiciariæ potestatis; secundo ostendit meritum quo ad hanc pervenitur; tertio hoc exponit; quarto demonstrat huius gloriæ principium. Dicit ergo quantum ad primum: *Nunc clarificatus est Filius hominis*. Ubi sciendum est, quod in sacra Scriptura (a) res significatæ appellantur nomine rerum significantium, significatione non expressa, secundum illud I. Corinth. x. 4. „ Petra autem erat Christus. " Ubi non dicit, Petra significat Christum. In hoc autem facto quod Iudas exivit ab Apostolis, repræsentatur figura futuri iudicii, ubi mali separabuntur a bonis, cum statuet oves a dextris, hædos autem a sinistris, ut habetur Matth. xxv. In hoc ergo quod Iudas exivit, quia futurum iudicium figurabatur; ideo Dominus post exitum Iudæ agit de gloria iudiciariæ potestatis, qua iudicaturus est, dicens: *Nunc clarificatus est Filius hominis*; idest, per eius exitum repræsentata est gloria Filii hominis, quam habebit in iudicio, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Non autem dicitur: Nunc significata est glorificatio Filii hominis; sed *Nunc glorificatus est Filius hominis*, more Scripturæ sacræ prædicto. Meritum autem huius glorificationis est ut Deus glorificetur in eo. In illis enim clarificatur Deus qui quærunt facere voluntatem eius, non suam; talis autem erat Christus. Supra vi. 58. *Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui misit me*. Et ideo *Deus clarificatus est in eo*. Exponit autem hoc, cum dicit: *Si Deus clarificatus est in eo*; idest, si voluntatem Dei faciens, (b) Deum clarificat, merito *Deus clarificabit eum in semetipso*, ut scilicet natura humana, quæ a Verbo æterno suscepta est, (c) etiam immortali æternitate donetur; & ideo *in semetipso*, idest in gloria sua. Philip. ii. 9. „ Propter quod ex„ altavit illum, & donavit illi nomen quod est „ super omne nomen. " Ipsa ergo glorificatio qua Deus glorificatus est in Christo, est meritum in quo Christus secundum quod homo glorificatus est *in semetipso*, idest in gloria Dei. Et hoc fuit quando humana natura, deposita infirmitate per mortem crucis, accepit gloriam immortalitatis in resurrectione. Inde ipsa resurrectio fuit principium quo inchoata est ista gloria: ideo dicit: *Et continuo clarificabit eum*, in resurrectione, quæ scilicet statim erit: secundum illud Psal. cvii. 3. „ Exurgam diluculo. " Et alibi, Psal. xv. 10. „ Non dabis Sanctum tuum „ videre corruptionem. "

Tertia Christi gloria, est gloria resurrectionis, de qua dicitur Rom. vi. 4. „ Quomodo „ surrexit Christus per gloriam Patris, ita & „ nos in novitate vitæ ambulemus. " Et de hac gloria exponit (d) hic Hilarius, & etiam partim Augustinus. Et secundum hoc primo prænuntiat Christus hanc suam gloriam, dicens: *Nunc clarificatus est Filius hominis*. Et loquitur de futuro per modum præteriti: quia quæ statim fieri credimus, quasi facta habemus. Gloria autem resurrectionis in proximo imminebat; & ideo dicit: *Nunc clarificatus est*; quasi, corpus naturæ divinæ (e) consociatione, gloriam quodammodo divinitatis adeptus est. Secundo subingit causam huius glorificationis, & valde subtiliter: nam, ut ipse dicit, humanitas Christi in resurrectione glorificata est ex coniunctione divinæ naturæ eam assumentis in persona Verbi, quia hoc dicitur in Psal. xv. 10. „ Non derelinques „ animam meam in inferno, nec dabis San„ ctum tuum (qui est Sanctus sanctorum) „ videre corruptionem. " Debetur etiam Christo homini talis gloria inquantum est Deus. Nos etiam intantum gloriam resurrectionis habebimus, inquantum paticipes sumus divinitatis. Rom. viii. 11. „ Qui suscitavit „ Iesum Christum a mortuis, (f) resuscitabit „ & mortalia corpora vestra propter inhabi„ tantem Spiritum eius in vobis. " Et ideo dicit, quod *Filius hominis*, scilicet Christus, secundum humanam naturam, *clarificatus est*, per resurrectionem. Et quis clarificabit eum? *Deus*, inquit, *clarificabit eum in semetipso*, ut scilicet Christus homo, (g) qui regnat in gloria quæ ex Dei gloria est, & ipse exinde in Dei gloriam transeat, scilicet mansurus totus in Deo; quasi deificatus ex ea qua homo est dispensatione; sicut si diceremus: Lampas clara est, quia ignis clarescit in ea. Illud ergo quod emittit radios claritatis ad humanitatem Christi, est Deus; & sic humanitas Christi clarificatur a gloria divinitatis eius, & humanitas Christi inducitur in gloriam divinitatis, non per (h) transmutationem naturæ, sed per participationem gloriæ, inquantum ipse Christus homo adoratur tamquam Deus. Philip. ii. 9. „ Propter quod „ & Deus exaltavit illum, & dedit illi no„ men quod est super omne nomen, ut in „ nomine Iesu omne genu flectatur. " Et ideo dicit: *Et Deus clarificatus est in eo*; idest, si ita est quod gloria divinitatis ad gloriam humanitatis redundet, *Deus clarificavit eum*; idest, fecit eum participem suæ gloriæ, eum ad

(a) *Al.* res signatæ appellantur nomine rerum signantium. (b) *Al.* eum clarificavit. (c) *Al.* etiam immortali æternitati debetur. (d) *Al.* hoc. (e) *Al.* consolatione. (f) *Al.* suscitabit & mortalia corpora nostra. (g) *Al.* qui regnat in gloria Dei est, ipse &c. (h) *Al.* transumptionem.

ad suam gloriam assumendo. Philip. II. 11. „ Omnis lingua confiteatur quia Dominus „ Iesus in gloria est Dei Patris. " Et sic duplex est gloria Christi. Una quæ est in humanitate eius a divinitate derivata; alia est divinitatis, ad quam quodammodo assumitur humanitas, ut dictum est: sed aliter & aliter. Nam prima gloria habuit principium temporis; & ideo (a) de ipsa loquitur in præterito dicens: *Et Deus clarificavit eum in semetipso*, quod fuit in die resurrectionis. Secunda gloria est perpetua, quia ab æterno Verbum Dei est Deus, ad quam humanitas Christi assumpta in perpetuum glorificabitur: unde de ista loquitur in futuro dicens: *Et continuo clarificabit eum*; idest, semper faciet eum in illa gloria in perpetuum esse.

Quarta gloria Christi est gloria cognitionis in fide populorum; & de hac exponit Origenes. Ubi notandum est, quod gloria, secundum eum, aliter accipitur in communi usu hominum, & aliter in Scriptura. Nam secundum communem usum, gloria nihil aliud est quam a pluribus collata præconia, vel „ clara cum laude notitia, " ut Ambrosius dicit: in sacra Scriptura gloria importat aliquod divinum iodicium super homines. Unde Exod. xl. 32. (b) „ Gloria Domini apparuit „ super tabernaculum; " idest, aliquod divinum indicium requievit super ipsum. Et similiter illud quod dicitur de facie Moysi, quod glorificata esset. Et sicut gloria corporaliter dicit aliquod divinum indicium super homines, ita etiam & spiritualiter intellectus hominis dicitur glorificari quando ita deificatus, ac transcendens omnia materialia, elevatur ad Dei cognitionem: per hoc enim efficitur particeps gloriæ ipsius. II. Corioth. III. 18. „ Nos autem revelata facie gloriam Domini „ speculantes, in eamdem imaginem transfor„ mamur. " Si ergo quicumque cognoscit Deum, glorificatur, & particeps gloriæ effectus est; manifestum est quod Christus, qui perfectissime Deum cognovit, utpote totius divinæ gloriæ splendor existens, Hebr. I. & totius gloriæ divinæ fulgorem capere valens, Luc. XI. si, inquam, ita est; Christus perfectissime est glorificatus, & etiam omnes qui Deum cognoscunt, hoc a Christo habent. Sed Christum sic glorificatum esse in perfectissima cognitione, & participatione divinitatis, nondum homines cognoscebant: & ideo, licet in se glorificatus esset, non tamen glorificatus erat in notitia hominum. Sed hanc gloriam incepit habere in resurrectione, & in passione, in quibus homines cognoscere cœperunt suam virtutem, & suam divinitatem. De hac ergo sua glorificatione Dominus hic loquens, dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis*; scilicet, secundum humanitatem, in sua passione, quæ imminebat, clarus effectus est in notitia hominum; *& Deus*, scilicet Pater, *glorificatus est in eo*. Filius enim non solum revelat se, sed etiam (c) Patrem. Infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum*. Et ideo non solum clarificatus est Filius, sed etiam Pater. Matth. XI. 27. „ Patrem nemo novit nisi Filius, & cui vo„ luerit Filius revelare. " Et dicit, *In eo*: quia qui videt Filium, videt & Patrem: infra XIV. Maioris autem est ut aliquid maius rependat; & ideo subdit: *Et si Deus clarificatus est in eo*; idest, si ex (d) claritate Filii hominis quodammodo crescit gloria Deo Patri, inquantum magis ab omnibus cognoscitur; *& Deus clarificavit eum in semetipso*; idest, notificavit, quod Christus Iesus est in sua gloria. Et hoc non differtur, quia *continuo clarificabit eum*, idest statim &c.

LECTIO VII.

(a) Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

(b) Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, Quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo.

(c) Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem.

(d) In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

(a) Supra posuit Dominus claritatem quam adepturus erat per suum recessum; hic ipsum suum recessum prænuntiat eis: & primo prænuntiat eis suum recessum; secundo ostendit quod nondum discipuli idonei erant ad eum sequendum, ibi, *Quæretis me*; tertio

(a) *Al.* de ipso. (b) *Ibi*: „ Operuit nubes tabernaculum testimonii, & gloria Domini implevit illud. "
(c) *Al.* Pater. (d) *Al.* caritate.

tertio docet quomodo idonei fiant, ibi, *Mandatum novum do vobis*. Recessum autem futurum in brevi prænuntiat eis, dicens, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum*. Et utitur verbo filiationis ad maiorem inflammationem. Nam quando amici ab invicem discedunt, tunc maxime affectu amoris inardescunt. Supra eodem: *Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos*. Sed dicit, *Filioli mei*, in diminutivo, ut ostendat eorum imperfectionem: nondum enim erant perfecte filii, quia nondum perfecte diligebant: nondum erant in caritate perfecti. Galat. IV. 19. „ Filioli „ mei, quos iterum parturio, donec forme- „ tur Christus in vobis. “ Nihilominus tamen satis creverant in perfectione: quia ex servis facti sunt filioli, ut hic habetur, & fratres, infra XX. 17. *Vado ad fratres meos, & dic eis &c.* Notandum tamen, quod hoc quod dicitur, *Adhuc modicum*, tripliciter exponi potest, secundum quod Christus est tripliciter cum suis discipulis. Christus enim cum suis discipulis erat corporaliter. Corpus autem eius potest considerari dupliciter. Primo secundum similitudinem conditionis naturæ humanæ: nam Christus secundum corpus mortalis erat, sicut & ceteri homines, & sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod erat inter verba sermonis huiusmodi, & mortem suam: ut sit sensus: *Adhuc modicum vobiscum sum*; idest, modicum temporis extat quod capiar, & moriar, & tunc resurgam, deinceps immortalis, etiam secundum corpus, existens. Rom. VI. 9. „ Christus resurgens ex mortuis, „ iam non moritur, mors illi ultra non do- „ minabitur. “ Et ideo dicitur Luc. ult. 44. „ Hæc dicebam vobis, dum adhuc essem vo- „ biscum &c. “ Secundo fuit cum eis præsentia corporali, sed secundum quod corpus eius erat iam glorificatum; & sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod erat usque ad ascensionem. Infra XVI. 16. *Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem*. Aggæi II. 7. „ Adhuc modicum & ego movebo cælum, „ & terram, & mare, & aridam. “ Tertio exponitur secundum quod Christus fuit cum eis spiritualiter secundum suæ divinitatis præsentiam, & in sacramentis; & sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod existebat usque ad consummationem sæculi: quod quidem tempus dicitur esse modicum in comparatione ad æternitatem. I. Ioan. II. 18. „ Filioli mei, „ novissima hora est. “ Et sic est sensus: *Modicum vobiscum sum*; idest, licet a vobis corporaliter discedam, tamen spiritualiter adhuc *sum vobiscum modicum* istud temporis quod extat usque ad consummationem sæculi. Matth. ult. 20. „ Ecce ego vobiscum „ sum usque ad consummationem sæculi. “ Sed hæc expositio non congruit, secundum præsentiam divinitatis suæ, quia non solum usque ad consummationem sæculi, sed etiam in perpetuum erit cum eis; & ideo Origenes aliter exponit, dicens, quod Christus cum perfectis non peccantibus mortaliter, est semper; sed cum imperfectis non est, quia cum peccant, recedit ab eis. Discipuli vero post modicum tempus recessuri erant a Christo, & scandalum passuri, & eum relicturi. Matth. XXVI. 31. „ Omnes vos scandalum patiemini „ in me in ista nocte. “ Et sic Christus (*a*) spiritualiter recedebat ab eis; & quantum ad hoc dicit: *Adhuc modicum vobiscum sum*; idest, modicum temporis est quod vos fugietis, me relicto, & sic non ero vobiscum.

(b) Consequenter cum dicit, *Quæretis me &c.* ostendit eorum insufficientiam ad sequendum: & primo ponit eorum conatum, dicens: *Quæretis me*, quem spiritualiter dereliquistis, & fugientes, & negantes. *Quæretis*, inquam, per pœnitentiam, sicut Petrus qui flevit amare. Esai. LV. 6. „ Quærite Domi- „ num dum inveniri potest. “ Oseæ VI. 1. „ In tribulatione sua mane consurgent ad „ me. “ *Vel quæretis me*, idest præsentiam corporalem per desiderium. Luc. XVII. 22. „ Venient dies in quibus desiderabitis videre „ unum diem Filii hominis, & non videbitis.“ Secundo eorum defectum ostendit dicens: *Et sicut dixi Iudæis* (supra VIII. 22.) *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Sed aliter & aliter: quia cum inter Iudæos essent aliqui qui numquam convertendi erant, de illis dictum est simpliciter, quod non poterant ire quo Christus ibat; sed iam Iuda egresso, nullus erat inter discipulos a Christo separandus: & ideo non dixit simpliciter, *Non potestis venire*; sed addidit, *Vobis dico modo*; quasi dicat: Iudæis dixi, quod numquam, scilicet quantum ad obstinatos; *sed vobis dico*, quod *modo* non potestis me sequi: quia non estis perfecti in caritate, ut velitis mori pro me: ego enim per mortem discessurus sum. Item ego iturus sum ad gloriam Patris, ad quam nullus venire potest, nisi sit caritate perfectus. Item ego sum glorificandus modo: quia, ut dictum est, *nunc clarificatus est Filius hominis*; sed nondum est tempus quod corpora vestra glorificentur: & ideo *quo ego vado, vos non potestis venire*.

(c) Consequenter cum dicit, *Mandatum novum do vobis*, docet quomodo idonei effician-

(a) *Al.* spiritualiter etiam.

ciantur ad sequendum. Et primo ponit conditionem mandati: secundo ostendit causam quare illud debeant implere, ibi, *In hoc cognoscent omnes quod mei discipuli estis*. Circa primum tria facit. Primo ponit mandati qualitatem; secundo eius tenorem; & tertio tenoris exemplum. Sed qualitas mandati commendatur ex novitate: unde dicit: *Mandatum novum*.

Sed numquid in veteri testamenti vel lege datum (*a*) non est mandatum de dilectione proximi? Datum quippe est, quia Matth. XXII. 37. (*b*) Christus interrogatus a legisperito quod esset primum mandatum, respondit: „ Diliges Dominum Deum tuum: " & subditur: „ & proximum tuum sicut teipsum." Quod habetur Levit. XIX. 18. „ Diliges proximum tuum sicut teipsum. " Specialiter autem mandatum istud dicitur novum propter tria. Primo propter effectum innovationis quem efficit. Colos. III. 9. „ Exuentes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem eius qui creavit illum. " Hæc autem novitas est per caritatem, ad quam hortatur Christus. Secundo istud mandatum dicitur novum propter causam quæ hoc efficit, quia est a novo spiritu. Est enim duplex spiritus, scilicet vetus, & novus. Vetus quidem est spiritus servitutis; novus autem spiritus amoris: ille generat servos, hic filios adoptionis. Rom. VIII. 15. „ Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Ezech. XXXVI. 26. „ Dabo vobis cor (*c*) novum, & spiritum novum ponam in medio vestri. " (*d*) Et hic spiritus inflammat ad caritatem: quia „ caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum: " Rom. v. 5. Tertio per effectum quem constituit, scilicet novum testamentum. Nam brevis differentia novi & veteris testamenti est timor, & amor: ut enim dicit Hier. XXXI. 31. „ Feriam (*e*) domui Israel fœdus novum. " Quod autem mandatum istud in veteri testamento ex timore, & amore sancto erat, pertinebat ad novum testamentum: unde hoc mandatum erat in veteri lege, non tamquam proprium eius, sed ut præparativum novæ legis.

Tenor autem mandati est mutua dilectio: unde dicit: *Ut diligatis invicem &c.* De ratione enim amicitiæ est quod non sit latens; alias enim non esset amicitia, sed benevolentia quædam: & ideo oportet ad veram amicitiam, & firmam, quod amici se mutuo diligant, quia tunc amicitia iusta est, & firma, quasi duplicata. Dominus ergo volens inter suos fideles, & discipulos perfectam amicitiam esse, dedit eis præceptum de mutua dilectione. Eccli. VI. 17. „ Qui timet Deum, habebit amicitiam bonam. " Exemplum tenoris ponit cum dicit: *Sicut dilexi vos*. Tripliciter enim dilexit nos Christus: gratuite, efficaciter, & recte. Gratuite, quia ipse incepit, nec expectavit quod nos inciperemus amare. I. Ioan. IV. 10. „ Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit (*f*) nos. " Sic & nos debemus prius diligere proximos, nec expectare præveniri, seu beneficari. Efficaciter autem dilexit: quod patet per opus: probatio enim dilectionis exhibitio est operis. Maius autem quod homo pro amico potest facere, est ut det seipsum pro eo, quod & Christus fecit. Ephes. v. 2. „ Dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis: " unde (*g*) dicebat, infra XV. 13. *Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Nos ergo huius exemplo efficaciter, & fructuose invicem diligamus. I. Ioan. III. 18. „ Non diligamus verbo, neque lingua; sed opere, & veritate. " Recte vero, quia cum omnis amicitia fundetur super aliquam communicationem (similitudo enim est causa amoris) illa est recta amicitia quæ est propter similitudinem, seu communicationem in bono. Christus autem intantum dilexit nos, inquantum similes sumus ei per gratiam adoptionis, diligendo secundum hanc similitudinem, ut ad Deum traheret. Hierem. XXXI. 3. „ In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans." Sic ergo & nos (*h*) in amato non tantum quod beneficii est, seu delectationis, sed quod Dei est, debemus diligere. Et in tali dilectione proximi includitur etiam dilectio Dei.

(*d*) Consequenter cum dicit, *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis &c.* ponitur rationem implendi hoc præceptum. Sciendum est autem, quod quicumque connumeratur militiæ alicuius Regis, debet portare eius insignia. Insignia autem Christi sunt insignia caritatis. Quicumque ergo vult annumerari militiæ Christi, debet caritatis charactere insigniri: & hoc est quod dicit: *In hoc cognoscent omnes quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem*: dilectionem, inquam, sanctam. Eccli. XXIV. 24. „ Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei. "

Attende autem, quod cum Apostoli multa dona

(a) *Al. deest* non. (b) *Al.* legisperitus interrogatus a Christo quod esset &c. (c) *Al.* meum. (d) *Al.* Et Spiritus. (e) *Al.* Domini. (f) *Al. omittitur* nos. (g) *Al.* dicebat supra. (h) *Al.* in amico.

dona receperunt a Christo, sicut vita, & intellectus, & bona habitudo corporis; quædam vero spiritualia, sicut opera miraculorum: Luc. XXI. 15. „ Ego dabo vobis os, & sapien„ tiam &c. " omnia ista non sunt signa discipulatus Christi, cum possint esse communia bonis, & malis. Sed speciale discipulatus Christi signum est caritas, & mutua dilectio. II. Corinth. 1. 22. „ Signavit nos, & dedit „ Spiritum. "

LECTIO VIII.

(a) DIcit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea.

(b) Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? Animam meam ponam pro te.

(c) Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones?

(d) Amen amen dico tibi: non cantabit gallus donec ter me neges.

(a) POsito defectu discipuli, scilicet Iudæ tradentis, hic ponit defectum discipuli, scilicet Petri negantis. Et primo ponitur prænuntiandi occasio; secundo negationis prænuntiatio, ibi, *Respondit Iesus: Animam tuam pro me pones*? Circa primum duo facit. Primo ponit Petri desiderium; secundo ponit eius fiduciam, ibi, *Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo*? Circa primum duo facit. Primo ponit desiderii ostensionem; secundo dilationem, ibi, *Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi*. Ostenditur autem Petri desiderium in prompta interrogatione, cum dicit: *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis*? Audierat enim a Domino quod adhuc modicum cum eis esset: ex quo solicitus est de Christi recessu ab eis; & ideo quærit dicens, *Quo vadis*? ubi Chrysostomus dicit: „ Magnus profecto est Petri amor, & „ ipso igne vehementior, (*a*) cuius nulla pro„ hibitio promptum impetum impedire pot„ est. " Et inde est quod etiam Christo dicente (supra hoc cap.) *Quo ego vado, vos non potestis venire*: ipsum Petrus sequi volebat: & ideo interrogabat quo iret, quasi una (*b*) de adolescentulis quærentibus in Cant. v. 17. „ Quo abiit dilectus (*c*) tuus, o pulcherrima „ mulierum, quo abiit? & quæremus eum „ tecum. " Dilatio autem huius desiderii est, quia ad præsens impeditur a sequendo: & hoc est quod dicit: *Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea*; quasi dicat: Adhuc imperfectus es, & ideo non potes me modo sequi; postea autem, quando perfectus eris, sequeris me. Simile est quod dicit infra ult. 18. *Amen dico tibi, cum esses iunior*, quasi imperfectus, *cingebas te* . . . *Cum autem senueris*, & perfectionis arcem conscenderis, *extendes manus tuas, & alius te cinget*.

(b) Consequenter cum dicit, *Dicit ei Petrus &c.* ponit Petri fiduciam. Intellexerat enim Petrus quod Dominus verba prædicta dixerat, quasi de perfectione sui amoris diffidens. Perfectus autem amor est cum quis seipsum pro amicis exponit morti. Infra xv. 13. *Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponit quis pro amicis suis*. Quia ergo Petrus paratus erat pro Christo mori, ostendebat se in amore perfectum, cum dicit: *Animam meam ponam pro te*; idest, paratus sum pro te mori. Hoc dicebat, quantum sibi videbatur, non ficto animo. Sed tamen nescit homo virtutem affectus sui, tunc potissime cum periculum imminet. I. Corinth. IV. 4. „ Nihil mihi conscius sum; sed non in „ hoc iustificatus sum. "

(c) Consequenter cum dicit, *Respondit ei Iesus &c.* negationem Petri prænuntiat: & primo redarguit præsumptionem; secundo prædicit negationem, ibi, *Amen amen dico tibi: non cantabit gallus donec ter me neges*. Circa primum sciendum est, quod Petrus de se præsumens, Christo sibi dicente, *Non potes me modo sequi*, dicebat se eum sequi posse, & mori pro ipso: & ideo Dominus eum reprimens, dicit: *Animam tuam pro me pones*? quasi diceret: Considera quid loquaris. Magis scio quid in te sit, quam tu scias; tu non scis ponderare amoris tui pondus. Noli ergo de te ultra modum præsumere. Roman. XI. 20. „ Noli altum sapere, sed time. " Et huiusmodi ratio assignatur Matth. XXVI. 41. „ Spiritus quidem promptus est, caro autem „ infirma. " Permisit autem Dominus Petrum tentari, & cadere, ut exaltatus ad principatum Ecclesiæ, discat de se humilia sentire, & peccantibus subditis compati. Hebr. IV. 15. „ Non habemus Pontificem qui non possit

(a) *Al.* cui profecto nulla prohibitio &c. (b) *Al.* de adolescentibus. (c) *Al. deest* tuus.

„ sit compati infirmitatibus nostris, tentatum „ per omnia pro similitudine, absque pecca- „ to. " Sed in Petro invaluit tentatio usque ad culpam, in Christo autem fuit intentatio usque ad similitudinem pœnæ: quia peccatum non fecit.

(d) Negationem prædicit, dicens: *Amen amen dico tibi: non cantabit gallus donec ter me neges*.

Hic primo dubitatur de hoc quod dicit: *Non cantabit gallus donec ter me neges*. Videtur enim esse falsum: quia statim post primam negationem Petri, gallus cantavit, ut habetur Marc. XIV. Sed ad hoc Augustinus respondet dupliciter. Uno modo, ut Dominus magis affectionem Petri, quam actus (a) expresserit: nam animam Petri tantus timor invaserat quod paratus erat ad primum cantum galli, non solum semel, sed ter negare; & sic est sensus: Antequam gallus cantet, paratus eris ter me negare. Alio modo ut referatur ad negationis initium: quia aliquid dicitur fieri (b) ante aliud, etiam si incipiat tantum fieri. Dominus autem prædixit trinam negationem, quæ incepit ante primum galli cantum, licet non ante perfecta fuerit; & tunc est sensus: *Non cantabit gallus donec ter me neges*; idest, trinam negationem incipies antequam gallus cantet.

Item quæritur de loco ubi hæc verba fuerunt: nam & Matthæus, & Marcus (c) dicunt, quod Dominus dixit hæc verba Petro postquam exiverat de loco ubi cum discipulis cœnaverat; Lucas autem, & Ioannes dicunt quod hæc verba dixit in loco ubi cœnaverat: nam post sermonem istum Dominus dixit infra XIV. 31. *Surgite, eamus hinc*. Ad hoc autem dicendum, quod verum est, Dominum hæc verba dixisse in loco in quo cœnaverat; Matthæus autem, & Marcus sequuntur ordinem memoriæ, non historiæ. Potest autem dici, secundum Augustinum, quod Dominus hæc verba ter dixit. Nam si quis diligenter consideret verba Domini, ex quibus processum est ad prænuntiationem negationis Petri; inveniet tripliciter esse dicta: nam in Matthæo, & Marco habetur, quod dixit Dominus (Matth. XXVI. 31.) „ Omnes vos scan- „ dalum patiemini in me in nocte ista. " Et Petrus respondet: „ Et si omnes scandaliza- „ ti fuerint in te, ego numquam scandaliza- „ bor. " Et ait illi Iesus: „ Quia hodie in „ hac nocte antequam gallus cantet ter me „ negabis. " In Luca autem (XXII. 31.) habetur: „ Dixit eis Iesus: Ecce satanas „ expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. „ Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat „ fides tua. " Et tunc Petrus dixit ei: „ Domine tecum paratus sum & in carce- „ rem, & in mortem ire. " Et Dominus illi: „ Dico tibi Petre: non cantabit hodie „ gallus donec ter abneges nosse me. " Hic autem cum Petrus quæreret a Domino, *Quo vadis? &c.* dixit ei Dominus: *Amen amen dico tibi: non cantabit gallus donec ter me neges*. Unde colligitur quod pluries Dominus negationem Petri prædixerat.

CAPITIS DECIMIQUARTI

LECTIO I.

(a) ET ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum. (b) Creditis in Deum, & in me credite.
(c) In domo Patris mei mansiones multæ sunt.
(d) Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.
(e) Et si abiero, & præparavero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis.

(a) SUpra Dominus informavit discipulos suos exemplis; hic confortat eos verbis. Et primo ponitur multiplex verborum exhortatio; secundo ipsorum quæ dicta sunt explicatio, cap. XVI. *Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini*. Circa primum sciendum est, quod duo imminebant discipulis, de quibus conturbari poterant. Unum de præsenti, scilicet recessus Christi imminens; aliud de futuro, scilicet tribulationes quas passuri erant. Primo ergo confortat eos contra primum, scilicet contra eius recessum; secundo con-

(a) *Al.* expressit. (b) *Al.* ante aliquid. (c) *Al.* dicit dicunt.

contra tribulationes quas passuri erant, xv. cap. *Ego sum vitis vera &c.* Circa primum duo facit. Primo confortat eos ex parte ipsorum remanentium; secundo ex parte sui recedentis, ibi, *Non turbetur cor vestrum, neque formidet*. Circa primum tria facit. Primo præmittit suum accessum ad Patrem; secundo promittit eis donum Spiritus sancti, ibi, *Si diligitis me, mandata mea servate*; tertio suam præsentiam, ibi, *Non relinquam vos orphanos &c.* Circa primum duo facit. Primo præmittit suum accessum ad Patrem; secundo agit de via per quam accessurus erat, ibi, *Et quo ego vado scitis, & viam scitis*. Circa primum tria facit. Primo excludit turbationem; secundo innuit sui potestatem, ibi, *Creditis in Deum, & in me credite*; tertio subiungit promissionem, ibi, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*. Circa primum sciendum est, quod discipuli perturbari poterant ex verbis Domini supradictis de proditione Iudæ, & negatione Petri, & recessu suo. Et vere omnia turbationem, & dolorem ingerebant. Psal. lix. 4. „ Commovisti terram (scilicet cor„ dium discipulorum) & conturbasti eam. " Et ideo Dominus sanare volens eorum contritionem, dicit: *Non turbetur cor vestrum*.

Sed contra. Act. 1. 1. „ Cœpit Iesus face„ re, & docere. " Sed supra xiii. 21. dicitur: *Turbatus est Iesus spiritu &c.* Quomodo ergo docet non turbari qui primo turbatus est? Responsio. Dicendum, quod non docuit contrarium eius quod fecit. De eo autem dicitur quod turbatus est spiritu, non quod spiritus eius sit turbatus. Hic autem non prohibet quin turbentur spiritu; sed prohibet quod eorum cor, idest spiritus, non turbetur. Est enim quædam turbatio ex spiritu, ex ratione procedens, quæ laudabilis est, nec prohibetur. II. Corinth. iii. 10. „ Quæ enim „ secundum Deum tristitia est, (*a*) pœniten„ tiam in salutem stabilem operatur. " (*b*) Alia est tristitia, seu turbatio ipsius rationis; quæ non est laudabilis, quia abducit a propria rectitudine: & hæc prohibetur Psal. xxxvi. 24. „ Iustus non conturbabitur, quia Dominus „ supponit manum suam. " Non enim turbari potest qui Deum semper habet.

(b) Et ideo Dominus suæ divinitatis potestatem subiungit, dicens: *Creditis in Deum, & in me credite*: ubi unum supponit, & aliud præcipit. Supponit quidem eorum fidem in Deum, dicens: *Creditis in Deum*: in hoc enim iam instructi erant ab ipso. Heb. xi. 6. „ Ac„ cedentem ad Deum oportet credere. " Præcipit autem ut credant in ipsum, dicens: *Et in me credite*. Si enim in Deum creditis; ego autem sum Deus: consequens est quod in me credatis. Et tenet hæc consequentia, sive ly *Deus* teneatur essentialiter, cum ipse Filius sit Deus, sive ly *Deus* supponat pro persona Patris. Nullus enim potest in Patrem credere nisi credat in Filium. Supra v. 23. *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*. In hoc autem quod dicit, *Et in me credite*, contestatur se verum esse Deum: (*c*) nam etsi homini, vel creaturæ credere liceat, in nullum tamen nisi in Deum credere debemus. Est ergo in Christum credendum, sicut in Deum. I. Ioan. ult. 20. „ Ut sitis in ve„ ro Filio eius Christo. Hic est verus Deus, „ & vita æterna. " Supra vi. 29. *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille*.

(c) Consequenter cum dicit, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*, subiungit promissionem quæ est ut per Christum accedant, & introducantur ad Patrem. Promissio autem de accessu aliorum ad aliquem locum duo includit. Unum est præcedens, scilicet loci præparatio; aliud sequens, scilicet in locum introductio: & ideo Dominus duas hic promissiones facit: unam quæ pertinet ad loci præparationem; aliam ad loci introductionem. Prima autem non est necessaria, cum iam locus sit præparatus; sed secunda: & ideo circa hoc duo facit. Primo excludit necessitatem primæ promissionis; secundo ponit secundam promissionem, ibi, *Et si abiero, & præparavero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum*. Circa primum duo facit. Primo excludit necessitatem præparationis; secundo ostendit facultatem suam ad præparandum, si necesse esset, ibi, *Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum*. Dicit ergo: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*.

Ubi sciendum est, quod cum uniuscuiusque domus sit in qua habitat, illa dicitur domus Dei in qua habitat Deus. Deus autem habitat in sanctis. Hierem. xiv. 9. „ Tu in no„ bis es, Domine &c. " Sed in quibusdam quidem per fidem. II. Corinth. vi. 16. „ Inha„ bitabo in illis, & inambulabo inter eos. " In quibusdam vero per fruitionem perfectam. I. Corinth. xv. 28. „ Ut sit Deus omnia in o„ mnibus. " Duplex est ergo domus Dei. Una est militans Ecclesia, scilicet congregatio fidelium. I. Tim. iii. 15. „ Ut scias „ quomodo oporteat te in domo Dei conver„ sari, quæ est Ecclesia Dei vivi. " Et hanc inhabitat Deus per fidem. Apocal. xxi. 3. „ Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, „ &

(a) *Al.* præsentiam. (b) *Al.* Alia tristitia, seu turbatio ipsius rationis non est laudabilis. (c) *Al.* nam si homini alicui creaturæ.

„ & habitabo iu illis. " Alia est triumphans, scilicet sanctorum collectio in gloria Patris. Psal. lxiv. 6. (a) „ Replebi„ mur in bonis domus tuæ. Sanctum est „ templum tuum, mirabile in æquitate. " Sed domus Patris dicitur non solum illa quam ipse inhabitat, sed etiam ipsemet, quia ipse in seipso est. Et in hac domo nos colligit. Quod autem ipse Deus sit domus, habetur II. Corinth. v. 1. „ Domum habemus a „ Deo, non manufactam, æternam in cæ„ lis. " Et hæc domus est gloriæ, quæ est ipse Deus. Hier. xvii. 12. „ Solium altitu„ dinis gloriæ tuæ a principio, locus sancti„ ficationis nostræ. " Manet autem homo in hoc loco, scilicet Deo, quantum ad voluntatem & affectum per fruitionem caritatis: I. Ioan. iv. 16. „ Qui manet in carita„ te, in Deo manet, & Deus in eo: " & quantum ad intellectum per notitiam veritatis. Infra xvii. 17. *Sanctifica eos in veritate*. In hac ergo domo, idest in gloria, quæ Deus est, *mansiones multæ sunt*, idest diversæ participationes beatitudinis ipsius: quia qui plus cognoscit, maiorem locum habebit. Diversæ ergo participationes divinæ cognitionis, & fruitionis, sunt diversæ mansiones.

Sed hic est quæstio utrum unus possit esse beatior alio. Videtur quod non. Beatitudo enim est finis; & perfectum non recipit maius & minus: ergo non potest magis & minus haberi. Responsio. Dicendum, quod aliquid dicitur perfectum dupliciter: absolute, & secundum quid. Perfectio quidem beatitudinis absoluta est solius Dei: quia solus ipse tantum cognoscit se, & amat quantum cognoscibilis est, & amabilis (infinite enim cognoscit, & amat infinitam veritatem, & bonitatem suam) & quantum ad hoc, ipsum summum bonum, quod est beatitudinis obiectum, & causa, non potest esse maius & minus: non enim est nisi unum summum bonum, quod est Deus. (b) Secundum quid autem, idest secundum aliquas conditiones temporis, naturæ, & gratiæ; & sic unus potest esse beatior alio secundum adeptionem huius boni, & capacitatem uniuscuiusque hominis: quia quanto homo magis est eius capax, tanto magis participat ipsam, inquantum scilicet est melius dispositus, & ordinatus ad eius fruitionem: ad quod disponitur (c) dupliciter. Consistit enim beatitudo in duobus, scilicet in divina visione; & ad hanc disponitur per munditiam: & ideo quanto quis habet cor magis elevatum a terrenis, tanto magis, & perfectius Deum videbit. Item in fruitionis delectatione; & ad hanc disponitur per amorem: & ideo qui habet cor magis fervens amore Dei, magis delectabitur in divina fruitione. De prima dicitur Matth. v. 8. „ Beati mundo corde, quo„ niam ipsi Deum videbunt. "

Item quæritur de hoc quod dicitur Matth. xx. quod unus denarius datur omnibus laborantibus. Hic autem denarius nihil aliud est quam mansio in domo Patris. Non ergo sunt multæ mansiones. Responsio. Dicendum, quod merces vitæ æternæ & una est, & multæ. Multæ quidem secundum diversam capacitatem participantium, secundum quam sunt diversæ mansiones in domo Patris; una vero tripliciter. Primo quidem propter unitatem obiecti: idem enim est quod omnes beati vident, & quo omnes fruuntur; & ideo unus denarius: sed diversimode videbitur, & amabitur. Iob xxii. 26. „ Tunc super Omnipot„ entem deliciis affluens. " Esa. xxviii. 5. „ In illo die erit (d) Dominus exercituum „ (e) sceptrum exultationis residuo populi „ sui, & corona gloriæ. " Et simile est ac si aliquis præberet alicui fontem, ut ad libitum omnes biberent, de quo qui maius vas haberet, plus acciperet, & qui minus, minus. Unus ergo fons ex parte sua est; sed non eadem mensura recipientium. Et hæc est sententia Beati Gregorii XXII. Moral. Secundo propter eamdem æternitatis mensuram, secundum Augustinum: quia omnes habebunt æternam beatitudinem, quia ibunt iusti in vitam æternam; sed diversæ sunt propter capacitatem. Tertio propter caritatem, quæ omnia unit, gaudia singulorum faciens omnium, & e converso. Rom. xii. 15. „ Gau„ dere cum gaudentibus &c. "

Sed notandum, quod ex hoc verbo Pelagiani acceperunt occasionem errandi. Dicunt enim, quod pueri non baptizati decedentes, erunt in domo Dei salvati, sed non in regno: quia supra iii. 5. dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei*. Sed contra hoc dicit Augustinus, quod Dominus dicit, quod mansiones huiusmodi sunt in domo Dei; nihil autem magis est in regno quam domus: nam regnum constituitur ex civitatibus; civitates autem ex vicis; vici autem ex domibus. Si ergo mansiones sunt in domo, manifestum est quod sunt in regno.

(d) Consequenter cum dicit, *Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum*, ostendit facultatem suam ad præparandum eis locum, si necesse esset. Posset enim aliquis dicere: Verum est quod in domo Patris sui man-

(a) Al. „ Replebitur ab ubertate domus tuæ &c. " (b) Al. Secundum aliquas conditiones. (c) Al. deest dupliciter. (d) Al. domus. (e) Ibi, sertum.

mansiones multæ paratæ sunt; quod si non esset, non posset eas parare. Et ideo Dominus hoc excludens dicit, quod *si minus*, idest mansiones non essent paratæ, *dixissem vobis*, *quia vado parare vobis locum*]. Ubi videndum est quid est hoc quod dixit, *Parare vobis locum*. Paratur autem locus dupliciter. Uno modo cum in se disponitur, puta cum purgatur, vel ampliatur locus. Esa. liv. 2. „ Dilata locum tentorii tui. " Alio modo cum datur alicui facultas intrandi: unde Psal.lxx. 3. petebat: „ Esto mihi in Deum protectorem, & in locum munitum; "quasi diceret: Semper sit mihi facultas intrandi. Et secundum hoc potest dupliciter intelligi. Si enim locus iste esset tale aliquid quod defectum haberet, aut quodcumque creatum, subiaceret meæ potestati ut perficerem illum: nam omnis creatura potestati Verbi subiecta est. Supra 1. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*. Si ergo ita esset, quod haberet defectum, *dixissem vobis*, *quia vado parare vobis locum*. Sed locus in se paratus est. Locus enim iste est ipse Deus, ut dictum est, in quo est omnium perfectionum excellentia. Sed forte non est vobis facultas intrandi; & ideo *si quo minus*, idest si non haberetis facultatem intrandi, & non essetis prædestinati ad locum illum, *dixissem vobis*, *quia vado parare vobis locum*. Nam in potestate mea est ut prædestinarem vos ad locum illum. Nam ipse cum Patre, & Spiritu sancto prædestinavit eos ad vitam æternam. Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in ipso. "

(e) Sed quia supra dixerat: *Quo ego vado, non potestis me modo sequi*: ne crederent se finaliter ab eo abscissos esse, ideo subiungit: *Et si abiero, & præparavero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum*: ubi ponit secundam promissionem, scilicet inductionem in regnum.

Ubi videtur esse verborum contrarietas. Dixit enim: *Si quo minus, dixissem, quia vado parare vobis locum*: ubi innuit quod non vadit ad parandum locum. Hic autem dicitur: *Si abiero, & præparavero vobis locum*: ubi innuit, quod vadit ad parandum locum. Sed dicendum, quod uno modo posset legi coniunctim, ut sit sensus: *Si quo minus*, idest si necesse esset, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum*. Et iterum: *Si quo minus*, idest si necesse esset, *dixissem vobis*, idest *si abiero, & præparavero vobis locum*. Secundum Augustinum autem legitur distinctim, ut scilicet hæc sic alia clausula ab illa. Dominus præparavit ab æterno prædestinando, præparavit exequendo. (a) Præparavit autem per recessum suum: unde illud quod primo dixit, quod mansiones paratæ erant, hoc intelligitur quantum ad primam præparationem ab æterno: quod autem hic dicit, *Si abiero, & præparavero*, intelligitur quantum ad executionem æternæ prædestinationis. Præparavit autem Dominus per recessum suum nobis locum quinque modis. Primo quidem dando locum fidei. Fides enim, cum sit eorum quæ non videntur, non erat de Christo apud discipulos, quando eum personaliter videbant. Subtraxit ergo se eis, ut quem habebant præsentia corporali], & videbant oculis corporis, haberent præsentia spirituali, & cernerent oculo mentis: quod est habere per fidem. Secundo demonstrando eis viam ad locum eundi. Mich. 11. 13. „ Ascendit pandens iter ante eos. " Tertio pro eis orando. Heb. vii.25. „ Accedens per semetipsum ad Deum salvare potest. " Deut. xxxiii.26. „ Ascensor cæli auxiliator tuus. " Quarto sursum attrahendo. Cant.1.3. „ Trahe me post te " Coloss. iii. 1. „ Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite. " Quinto Spiritum sanctum eis mittendo. Supra vii.39. *Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus*. Complementum autem glorificationis Christi fuit in eius Ascensione: & ideo statim cum ascendit, Spiritum sanctum misit discipulis suis. Sic ergo prædixit eis corporalem recessum, dicens: *Si abiero, & præparavero vobis locum*; deinde promittit eis spiritualem reditum, dicens: *Iterum veniam, & accipiam*. Veniam in fine mundi. Act. 1. 11. „ Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum, sic veniet. " *Et accipiam vos ad meipsum*, glorificatos in anima, & corpore. I. Thess. iv. 16. „ Similiter rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera. "

Sed numquid spiritus Apostolorum (b) non accipiuntur a Christo usque in finem mundi? Ad quod dicendum est, quod Græcorum opinio est, quod sancti non vadunt ad paradisum usque ad diem iudicii. Sed si hoc esset, tunc Apostolus frustra haberet desiderium esse cum Christo, Phil. 1. Et ideo dicendum, quod statim dissoluta huius habitationis domo, quantum ad animam sumus cum Christo. Et sic hoc quod dicit, *Iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum*, potest exponi de adventu spirituali, quo Christus semper visitat Ecclesiam fidelium, & quemlibet sanctorum vivificat in morte: ut sit sensus: *Iterum veniam* ad Ecclesiam spiritualiter continue, *& accipiam vos ad meipsum*; idest firmabo in fide, & dilectione mea. Cant. vi. 1. „ Dilectus meus ascendit „ ad

(a) *Al.* Præparavit autem Dominus per recessum &c. (b) *Al.* deest non.

„ ad areolam aromatum (idest ad congrega„ tionem sanctorum) ut pascatur (idest de„ lectetur in virtutibus) & lilia colligat; “ idest, animas puras ad se trahat, cum vivificat sanctos in morte.

Deinde subdit fructum, dicens: *Ut ubi ego sum, & vos sitis*; idest, ubi est caput, sint membra; ubi Magister, sint discipuli. Matth. XXIV. 28. „ Ubi fuerit corpus, illic con„ gregabuntur & aquilæ. “ Supra XII. 26. *Ubi ego sum, illic & minister meus erit*.

LECTIO II.

(a) ET quo ego vado scitis, & viam scitis.
(b) Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis. Et quomodo possumus viam scire?
(c) Dicit eis Iesus: Ego sum via, veritas, & vita.
(d) Nemo venit ad Patrem nisi per me.
(e) Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis:
(f) Et amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

(a) SUpra Dominus confortavit discipulos de suo recessu, promittens eis quod accessum haberent ad Patrem; hic consequenter agit de via per quam ad Patrem accedunt. Via autem non cognoscitur sine termino; & ideo etiam agit de termino. Et primo proponit viam, & terminum, ut eis nota; secundo quæ proposuit manifestat, ibi, *Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis*. Circa primum sciendum, quod Dominus dixerat: *Si abiero, & preparavere vobis locum, iterum veniam ad vos*. Quia forte discipuli quærerent ab eo quo iret, sicut supra XIII. 36. quæsivit Petrus: *Domine, quo vadis*? ideo Dominus hæc sciens, dixit eis: *Et quo ego vado scitis, & viam scitis*. Vado enim ad Patrem, quem scitis per me vobis manifestatum. Infra XVII. 9. *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi*. Via autem per quam vado, sum ego, quem scitis. Supra I. 14. *Vidimus gloriam eius*. Recte ergo dixit: *Quo ego vado scitis, & viam scitis*: quia Patrem sciebant per Christum, & Christum per suam conversationem, & præsentiam noverant.

(b) Consequenter cum dicit, *Dicit ei Thomas &c.* manifestat Dominus quæ proposuit. Et primo præmittitur manifestationis occasio; secundo subditur propositorum manifestatio, ibi, *Dicit eis Iesus: Ego sum via, veritas, & vita*. Occasio autem manifestationis fuit dubitatio Thomæ interrogantis. Unde *dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis &c.* Ubi attende, quod Thomas utrumque negat, quod Dominus affirmavit: nam Dominus dixit, eos & viam, & terminum viæ scire; Thomas autem negat se scire viam, & terminum: tamen utrumque verum est. Verum est enim quod sciebant, tamen nesciebant se scire. Multa enim sciebant de Patre, & Filio, quæ a Christo didicerant; sed ignorabant Patrem esse ad quem Christus iret, & Filium esse viam qua iret. Difficile enim est quod eatur ad Patrem. Nec mirum, si ignorabant: quia licet Christum perfecte secundum hominem scirent, eius tamen divinitatem imperfecte cognoscebant. Iob XXVIII. 7. „ Semitam eius „ ignoravit avis. “ Et subdit: *Quomodo possumus viam scire*? Cognitio enim viæ dependet ex cognitione termini: quia ergo terminus ignotus est nobis: I. Tim. VI. 16. „ Lu„ cem habitat inaccessibilem, quem nullus „ hominum vidit, sed nec videre potest: “ ideo via eius est nobis investigabilis: secundum illud Rom. XI. 33. „ Investigabiles viæ „ eius. “

(c) Consequenter cum dicit: *Dicit eis Iesus: Ego sum via, veritas, & vita*, ponitur quæsitorum manifestatio. Duo autem Dominus manifestanda proposuerat eis. Primo quidem viam, & terminum eius; secundo quod utrumque scirent. Primo ergo manifestat primum; secundo secundum, ibi, *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. Circa primum duo facit. Primo manifestat quid sit via; secundo quid sit terminus, ibi, *Nemo venit (a) ad Patrem nisi per me*. Via autem, ut dictum est, est ipse Christus: & ideo dicit: *Ego sum via &c.* Quod quidem satis habet rationem: nam per ipsum accessum habemus ad Patrem, ut dicitur Rom. V. Competit etiam proposito quo intendit (b) declarare dubitationem discipuli dubitantis. Sed quia ista via non est distans a termino, sed coniuncta, addit, *Veritas, & vita*: & sic ipse simul est via, &

(a) Al. *ad me &c.* (b) Al. declinare.

(a) & terminus. Via quidem secundum humanitatem, terminus secundum diviniratem. Sic ergo secundum quod (b) homo, dicit, *Ego sum via*; secundum quod Deus, addit, *Veritas, & vita*. Per quæ duo terminus huius viæ convenienter designatur: nam terminus huius viæ finis est desiderii humani; homo autem duo præcipue desiderat: primo quidem veritatis cognitionem, quæ est sibi propria; secundo sui esse continuationem, quod est commune omnibus rebus. Christus autem est via perveniendi ad veritatis cognitionem, cum tamen ipse sit veritas. Psal. lxxxv. 11. „ Deduc me, Domine in veritate, & ingrediar in via tua. " Christus etiam est via perveniendi ad vitam, cum tamen ipse sit vita. Psal. xv. 11. „ Notas fecisti vias vitæ. " Et ideo huius (c) viæ terminum per veritatem, & vitam designavit: quæ duo supra 1. de Christo dicta sunt. Primo quidem quod ipse sit vita: unde (supra 1. 4.) *in ipso vita erat*; deinde quod sit veritas, quia *erat lux hominum*; lux autem veritas est.

Sed notandum, quod hæc duo proprie, & per se Christo conveniunt. Veritas enim convenit ei per se, quia ipse est Verbum. Nihil enim aliud est veritas quam adæquatio rei ad intellectum, quod fit quando intellectus concipit rem prout est. Veritas ergo intellectus nostri pertinet ad verbum nostrum, quod est conceprio eius. Sed tamen licet verbum nostrum sit verum, non tamen est ipsa veritas, cum non sit a seipso, sed ex hoc quod rei conceptæ adæquatur. Veritas ergo intellectus divini pertinet ad Verbum Dei. Sed quia Verbum Dei est verum a seipso, cum non mensuretur a rebus, sed res intantum sint veræ inquantum ad similitudinem eius accedunt: inde est quod Verbum Dei est ipsa veritas. Et quia nullus potest veritatem cognoscere, nisi adhæreat veritati, oportet omnem qui veritatem cognoscere desiderat, huic Verbo adhærere. Vita autem proprie convenit sibi: quia omne quod aliquam operationem ex se habet, dicitur vivens; non viventia autem dicuntur quæ ex seipsis motum non habent. Inter operationes vitæ præcipuæ sunt operationes intellectuales: unde & ipse intellectus dicitur vivens, & actio eius est vita quædam. In Deo autem idem est intelligere, & intellectus: unde manifestum est quod Filius, qui est Verbum intellectus Patris, est vita sua. Sic ergo Christus seipsum designavit viam, & coniunctam termino: quia ipse est terminus, habens in se quicquid desiderari potest, scilicet existens veritas, & vita. Si ergo quæras, qua transeas, accipe Christum, quia ipse est via. Isa. xxx. 21. „ Hæc est via, ambulare in ea. " Et Augustinus dicit: „ Ambula per hominem, & pervenies ad Deum. " Melius est enim in via claudicare, quam prærer viam fortiter ambulare. Nam qui in via claudicat, etiam si parum proficiscatur, appropinquat ad terminum; qui vero extra viam ambulat, quanro fortius currit, tanto magis a termino elongatur. Si vero quæras quo vadis; (d) adhære Christo, quia ipse est veritas, ad quam desideramus pervenire. Prover. VIII. 7. „ Veritatem meditabitur guttur meum &c. " Si quæris quo permaneas; adhære Christo, quia ipse est vita. Prover. VIII. 35. „ Qui me inveniet, inveniet vitam, & hauriet salutem a Domino. " Adhære ergo Christo, si vis esse securus: non enim poteris deviare, quia ipse est via. Unde qui ei adhærent, non ambulant in invio, sed per viam rectam. Proverb. IV. 11. „ Viam sapientiæ monstrabo tibi. " E contra dicitur de quibusdam (Psal. CVI. 4.) „ Viam veritatis habitaculi non invenerunt. " Item non potest decipi, quia ipse est veritas, & docet omnem veritatem. Infra XVIII. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati*. Item non potest perturbari, quia ipse est vita, & vitam dans. Supra X. 10. *Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant*. Nam, ut Augustinus dicit, Dominus dicit: *Ego sum via, veritas, & vita*; tamquam diceret; Qua vis ire? *Ego sum via*. Quo vis ire? *Ego sum veritas*. Ubi vis permanere? *Ego sum vita*. Non enim, ut Hilarius dicit, in erratica ducit ille qui est via, nec illudit per falsa qui veritas est, neque in mortis relinquit errore qui vita est. Vel aliter. Tria sunt in homine quæ ad sanctitatem pertinent, scilicet actio, & contemplatio, (e) & intentio: & ista perficiuntur a Christo: nam activam exercentibus Christus est via; in contemplativa vero perseverantibus Christus est veritas: sed activorum, & contemplantium intentionem dirigit ad vitam, scilicet æternam. Docet enim ire, & prædicare pro futuro sæculo. Sic ergo Dominus est nobis via qua imus ad ipsum, & per ipsum ad Patrem.

Sed cum ipsemet qui via est vadit ad Patrem, numquid ipse est sibi via? Sed, ut Augustinus dicit, ipse est via, & qui vadit per viam, & quo vadit: unde ipse per seipsum ad seipsum vadit. Nam ipse inquantum est homo, via est: unde per carnem venit, manens

(a) *Al.* &c. (b) *Al. deest* homo. (c) *Al.* vitæ. (d) *Al.* adhærere: *Sic etiam infra*. (e) *Al. omittitur* & intentio.

nens ubi erat; & per carnem vadit, non relinquens quo venerat; per carnem etiam ad se redit veritatem, & vitam: nam Deus venerat per carnem ad homines, veritas ad mendaces, vita ad mortales. „ Est enim Deus „ verax, omnis autem homo mendax: " Rom. III. 4. Cum autem se ab hominibus abstulit, atque illuc ubi nemo mentitur, carnem suam levavit, idem ipse qui Verbum caro factum est, per carnem suam ad veritatem, quæ est ipse, remeavit. Et simile est si dicerem: Et mens mea dum loquor aliquibus, ad eos exit, nec tamen me relinquit; cum autem tacuero, quodammodo ad me redeo, & cum illis quibus loquor, maneo. Sic ergo Christus, qui nobis est via, etiam sibi ipsi, idest carni, factus est via, ut ad veritatem, & vitam iret.

(d) Consequenter cum dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me*, manifestat quod quæsitum fuerat quantum ad terminum viæ. Via autem, quæ est Christus, ut dictum est, ducit ad Patrem. Sed quia Pater, & Filius sunt unum, ideo hæc via ducit etiam ad seipsum: & ideo dicit Christus se esse terminum viæ. *Nemo*, inquit, *venit ad Patrem nisi per me*.

Sed sciendum quod, sicut Apostolus dicit (I. Corinth. II. II.) „ nemo novit quæ sunt „ hominis, nisi spiritus eius qui in ipso est. " Quod intelligendum est nisi inquantum homo vult se manifestare. Secretum autem suum manifestat quis per verbum suum: & ideo nullus potest venire ad secretum hominis nisi per verbum hominis. Quia ergo &„ quæ Dei „ sunt nemo novit, nisi spiritus Dei; " (ibid.) nullus potest venire ad notitiam Patris, nisi per Verbum suum, quod est Filius (a) eius. Matth. XI. 27. „ Neque Patrem quis novit „ nisi Filius. " Et sicut homo volens revelare se verbo cordis, quod profert ore, (b) induit quodammodo ipsum verbum litteris, vel voce; ita Deus volens se manifestare hominibus, Verbum suum (c) conceptum ab æterno, carne induit in tempore. Et sic nullus ad notitiam Patris pervenire potest nisi per Filium. Unde supra X. 9. dicit: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit salvabitur*.

Sed notandum, secundum Chrysostomum, quod supra VI. 44. Dominus dicit: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum*: hic autem dicit: *Nemo venit ad Patrem nisi per me*. In quo ostenditur æqualitas Filii ad Patrem.

Patet ergo quæ sit via, quia Christus; quis terminus, quia Pater.

(e) Consequenter cum dicit, *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*, ostendit quod discipuli utrumque cognoscunt, scilicet quo vadit, & viam. Et primo proponit manifestationem; secundo excludit emergentem dubitationem, ibi, *Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem*. Circa primum duo facit. Primo ostendit concomitantiam notitiæ habitæ de Filio ad notitiam habitam de Patre; secundo manifestat quomodo discipuli se habeant ad notitiam Patris, ibi, *Et amodo cognoscetis eum*. Dicit ergo primo: Dixi quod sum via, & quod scitis viam, scilicet me: ergo & quo vado scitis, quia notitia de me non potest haberi sine notitia Patris. Et hoc est quod dicit: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*.

Supra VIII. 19. Iudæis dicit: *Si me sciretis, & Patrem meum forsitan sciretis*. Quid est ergo quod dicit: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*: ibi autem dicit, *Forsitan*. Videtur quod ibi dubitaverit de eo quod hic asserit. Sed dicendum, quod ibi loquebatur Iudæis quos increpabat; & ideo addit *forsitan*, non dubitans, sed increpans eos. Hic autem loquitur discipulis quos instruit; & ideo veritatem eis cum assertione proponit, dicens: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*; quasi dicat: Si sciretis meam gratiam, & dignitatem, & eam utique quæ Patris est sciretis. Per nihil enim aliud res melius scitur quam per verbum, & imaginem suam; Filius autem est Verbum Patris. Supra I. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*. Ibid. 14. *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis; & vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Filius etiam est imago Patris. Colos. I. 15. „ Qui „ est imago invisibilis Dei. " Hebr. I. 3. „ Qui cum sit splendor gloriæ „ & figura sub„ stantiæ eius. " In Filio ergo cognoscitur Pater, ut in Verbo & imagine propria.

Sed notandum, quod inquantum aliquid accedit ad similitudinem paterni Verbi, intantum in ipso cognoscitur Pater, & similiter inquantum habet de imagine Patris. Cum autem omne verbum (d) creatum sit aliqua similitudo illius Verbi, & in qualibet re inveniatur similitudo divinitatis, vel imaginis, vel vestigii, sed imperfecta: inde est quod per nullam creaturam, & a nulla intelligentia, & conceptione intellectus creati potest cognosci perfecte idipsum quod Deus est; sed solum Verbum unigenitum quod est perfectum & perfecta imago Patris, ipsum quod quid est Patris cognoscit, & comprehendit. Unde,

(a) *Al. deest* eius. (b) *Al.* inducit. (c) *Al.* conspectum. (d) *Al. deest* creatum.

Unde, secundum Hilarium, possunt hæc verba aliter continuari. Nam cum Dominus dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me*, (a) interrogatus Arrius, quomodo itur ad Patrem per Filium, respondet, quod per doctrinæ admonitionem, inquantum scilicet Filius sua doctrina instruit homines de Patre: secundum illud infra XVII. 6. *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus*. Sed Dominus hoc excludens dicit: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*; quasi dicat: Arrius, vel alius quicumque homo annuntiare quidem potest de Patre; sed nullus est tantus quod eo cognito, cognoscatur Pater, nisi solus Filius, qui est eiusdem naturæ cum ipso.

(f) Consequenter cum dicit, *Et amodo cognoscetis eum*, ostendit quomodo discipuli se habeant ad cognitionem Patris. Dixerat autem Dominus supra discipulis, quod Patrem cognoscunt, *Quo*, inquiens, *vado scitis*. Et hoc Thomas negavit, dicens: *Domine, nescimus quo vadis*. Et ideo hic Dominus ostendit quod aliquo modo cognoscunt Patrem, ut ostendat verbum suum verum esse; & aliquo modo non cognoscunt, ut verbum Thomæ sit verum. Et ponit ad hoc duplicem Patris cognitionem: unam quæ erit in futuro; aliam quæ fuit in præterito. Dicit ergo, quod *amodo cognoscetis eum*. Dicit autem, *Amodo*, quia duplex cognitio habetur de Patre. Una perfecta, quæ est per immediatam eius visionem, quæ erit in patria. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, similes ei erimus: " alia est imperfecta, quæ est per speculum, & in ænigmate, quam habemus per fidem. I.Corinth.XIII.12. „ Videmus nunc per speculum, & in ænigmate." Potest ergo hic intelligi de utraque; ut sit sensus: *Palam de Patre annuntiabo vobis*; quasi dicat: Verum est, quod non cognoscitis eum perfecta cognitione; sed *amodo cognoscetis eum*, peracto mysterio passionis meæ. Vel *amodo*, idest post resurrectionem meam, & ascensionem, & missionem Spiritus sancti, *cognoscetis eum*, cognitione fidei perfecta: quia cum venerit Spiritus paraclitus, *ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis*: infra XIV. 26. Sic ergo verum dicis, quod nescis eum cognitione perfecta; sed ego verum dico, quia *vidistis eum*. Baruch III. 38. „ Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est. " Viderunt enim Christum, secundum carnem assumptam, in qua erat Verbum, & in Verbo Pater: unde in ipso viderunt Patrem. Supra VIII. 29. *Qui me misit, mecum est*.

Sed attende, quod Pater non erat in carne per unitatem personæ, sed erat in Verbo incarnato per unitatem naturæ, & in Christo incarnato videbatur Pater. Supra I. 14. *Vidimus gloriam eius, quasi Unigeniti a Patre*.

LECTIO III.

(a) Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

(b) Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?

(c) Verba quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera.

(d) Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

(e) Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet: quia ego ad Patrem vado.

(f) Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam:

(g) Ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

(a) Hic Dominus solvit emergentem dubitationem discipuli. Et primo ponitur ipsius dubitantis positio; secundo dubitationis remotio, ibi, *Dicit ei Iesus &c.* Circa primum sciendum, quod Dominus supra discipulis promisit quoddam futurum, scilicet perfectam Dei cognitionem, cum dixit: *Amodo cognoscetis eum*: aliud præteritum, scilicet quod viderunt eum. Quod audiens Philippus, credebat se vidisse Patrem; sed petit eius cogni-

(a) *Al.* interrogans.

gnitionem, dicens: *Domine, ostende nobis Patrem*: ut petitio huius ostensionis non referatur ad visionem, sed ad cognitionem: *& sufficit nobis*. Nec mirum, quia visio Patris est finis omnium desideriorum, & actionum nostrarum, ita ut nil amplius requiratur. Psal. xv. 11. „ Ad-„ implebis me lætitia cum vultu tuo; " id-est, in visione vultus tui. Psal. cII. 5. „ Qui „ replet in bonis desiderium tuum. "

(b) Hic removetur dubitatio. Et primo ponitur dubitationis remotio; secundo subditur dictorum manifestatio, ibi, *Verba quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor*. In prima primo arguit tarditatem; secundo instruit veritatem, ibi, *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*; tertio reprobat petitionem, ibi, *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem*? Dicit ergo primo: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me*? quasi dicat: Ex diuturna conversatione qua tanto tempore vobiscum conversatus sum, debuissetis me cognoscere. Et si cognovissetis me, cognosceretis utique & Patrem. Ex hoc ergo quod tu non cognoscis Patrem, das intelligere quod tu non cognoscis me: in quo arguendus est tarditatis. Matth. v. 12. „ Adhuc & vos sine intellectu estis? " Hebr. xv. 16. „ Cum deberetis magistri esse „ propter tempus, rursum indigetis ut vos „ doceamini. "

Sed hic incidit dubitatio: quia supra Dominus dixit discipulis, quod eum sciebant, cum dixit, *Viam scitis &c.* hic autem videtur dicere contrarium, dicens: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod inter discipulos aliqui erant qui Christum, secundum quod erat Verbum Dei, cognoscebant, quorum unus erat Petrus, ubi dixit (Matth. xvi. 16.) „ Tu es Christus Filius Dei vi-„ vi. " Alii erant qui vere eum (a) non cognoscebant, intra quos erat Philippus. Quantum ergo ad primos dicit Dominus, *Quo ego vado scitis*, sed quantum ad secundos dicit: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. Vel aliter. Christus dupliciter cognosci poterat: scilicet secundum humanam naturam; & sic omnes sciebant: & quantum ad hoc dicit: *Et quo ego vado, scitis, & viam scitis*: & secundum divinam; & sic eum nondum perfecte cognoverant: & quantum ad hoc dicit: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. Et hoc patet per hoc quod subdit: *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*; quasi diceret: Si cognosceretis me, cognosceretis Patrem; & sic non diceres: *Ostende nobis Patrem*: quia iam vidisses eum, me viso. Supra VIII. 19. *Si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis*.

Sed ex hoc Sabellius erroris sui fulcimentum sumit, dicens: Quid est hoc quod dixit, *Qui videt me, videt & Patrem*, nisi quia idem ipse sit Pater, & Filius? Ad hoc dicit Hilarius: Si hoc ita esset, Dominus dixisset, *Qui videt me, videt Patrem*, nulla coniunctione apposita; sed quia coniunctionem addidit, dicens, *Videt & Patrem*, distinctionem ostendit: & est similis modus loquendi, secundum Augustinum, sicut quis de duobus similibus loquens dicit: Si vidisti istum, vidisti & illum. In Filio autem est perfectissima similitudo Patris; & ideo dicit: *Qui videt me, videt & Patrem*. Sed adhuc in Filio est maior similitudo quam in hominibus: quia in eis numquam potest esse similitudo secundum eamdem formam, vel qualitatem numero, sed solum secundum speciem; in Filio autem est eadem natura numero, quæ est in Patre; & ideo magis in visione Filii videtur Pater, quam in visione alicuius hominis, quantumcumque simillimi videantur.

Sed notandum, quod ex verbis quæ hic dicuntur, excluditur error Arrii quantum ad duo. Primo quantum ad hoc quod negabat consubstantialitatem. Impossibile est enim quod in visione substantię creatæ possit videri substantia increata; sicut per cognitionem substantiæ unius generis non potest haberi cognitio substantiæ alterius generis. Manifestum est ergo quod Filius non est substantia creata, sed est (b) consubstantialis Patri: alias qui videt Filium, non videret Patrem. Secundo quantum ad hoc quod dicunt super illud I. Tim. 1. 17. „ Regi sæ-„ culorum immortali, invisibili, soli Deo; " scilicet quod solus Pater est invisibilis, Filius vero in sua natura multoties sit visus: quod si esset, sequeretur etiam quod Pater visus esset frequenter: quia qui videt Filium, videt & Patrem. Cum ergo Pater invisibilis sit secundum suam naturam, impossibile est quod Pater secundum suam naturam sit visus.

Sed obiicit aliquis, cur Dominus reprehenderit Philippum, qui videns Filium, quærebat videre Patrem, cum non sit reprehendendus quispiam qui videns imaginem, videre (c) velit rem imaginatam. Ad quod Chrysostomus respondet dicens, quod Philippus audiens de visione Patris, & cognitione eius, volebat ipsum Patrem corporeis oculis videre, sicut & ipsum Filium æstimabat vidisse:

(a) *Al.* omittitur non. (b) *Al.* substantialis. (c) *Al.* vellet.

& ideo hoc Dominus improbavit, ostendens ei quod neque ipsum Filium in sui natura vidit oculo corporali. Augustinus autem dicit, quod Dominus non improbavit petitionem, sed petentis animum. Nam Philippus dicit: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*; quasi dicat: Nos cognoscimus te, sed hoc non sufficit. Et sic credebat quod in cognitione Filii non esset perfecta sufficientia, sed in cognitione Patris. Ex quo videbatur sentire Filium esse minorem Patre. Et hoc Dominus increpavit, ostendens quod in cognitione Filii sit eadem sufficientia quæ est in cognitione Patris, dicens: *Qui videt me, videt & Patrem*. Et ideo consequenter cum dicit: *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?* improbat primo eius petitionem; secundo radicem petitionis. Petitionem improbat quidem dicens: *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?* ex quo scilicet Pater in Filio videtur. Poterat quidem Philippus dicere, quod habetur Iob xxxix 34. „ Qui leviter locutus sum, „ respondere quid possum? Manum meam po- „ nam super os meum. " Radicem petitionis improbat cum dicit: *Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* quasi dicat: Tu vis habere Patrem, credens in eo habere sufficientiam; sed si ita credis, *non credis quia ego in Patre, & Pater in me est*. Nam si hoc crederes, sperares quod in me haberes omnem sufficientiam quam in Patre. Hoc autem quod dicit, *Ego in Patre, & Pater in me est*, dicitur propter essentiæ unitatem, de qua dicitur supra x. 30. *Ego, & Pater unum sumus*.

Sciendum est enim, quod essentia aliter se habet in divinis ad personam, & aliter in hominibus. Nam in hominibus essentia Sortis non est Sortes, quia Sortes est quid compositum; sed in divinis essentia est idem personæ secundum rem, & sic essentia Patris est Pater, & essentia Filii, Filius. Ubicumque ergo est essentia Patris, est ipse Pater, & ubicumque est essentia Filii, est ipse Filius. Essentia autem Patris est in Filio, & essentia Filii est in Patre. Ergo Filius est in Patre, & Pater in Filio. Et sic exponit Hilarius.

(c) Hic Dominus manifestat suam responsionem: & primo per opera quæ facit per seipsum; secundo per opera quæ facturus erat per discipulos, ibi, *Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet*. In prima ergo præmittit opera quæ ipse facit; secundo concludit fidei conclusionem, ibi, *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Fides autem de Christo, quod esset Deus, poterat ex duobus manifestari, scilicet ex eius doctrina, & ex miraculis. Et hæc duo infra (xv. 24.) Dominus dicit: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Quantum ad primum ibid. 22. *Et si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent*. Et supra vii. 46. *Numquam sic locutus est homo*. Quantum ad secundum supra ix. 32. dixit de eo cæcus: *A sæculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati*. Ex his ergo duobus Dominus divinitatem suam ostendit. Quantum ad primum dicit: *Verba quæ ego loquor vobis*, scilicet organo humanitatis, *a meipso non loquor*, sed ab eo qui est in me, scilicet a Patre. Supra viii. 26. *Ego quæ audivi a Patre meo hæc loquor in mundo*. Pater ergo qui in me loquitur, est in me. Sed quia quicquid homo loquitur, necesse est quod a primo Verbo hoc habeat; primum autem Verbum, scilicet Verbum Dei, est a Patre: ergo necesse est quod omnia verba quæ loquimur sint a Deo. Cum ergo quis loquitur verba quæ habet a Patre, Pater est in eo. Quantum ad secundum dicit: *Pater in me manens ipse facit opera*: quia nullus opera quæ ego facio posset facere. Supra v. 19. *Non potest Filius a se facere quicquam*.

Sed quærit Chrysostomus quomodo Christus a verbis incipiens venit ad opera. Dixit enim: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor*: & postea dicit: *Ipse facit opera*. Sed hoc solvitur dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, secundum coniunctionis modum prædictum, quod primo loquitur de doctrina, & postea loquitur de miraculis. Secundum Augustinum, dicendum, quod verba quæ Dominus loquebatur, vocat opera. Supra vi. 29. *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille*. Ideo cum dicit, *Ipse facit opera*, dat intelligere quod verba ipsius sunt quædam opera.

Sed nota, quod ex his duobus distinctim duæ hæreses fulcimentum suum sumunt: quia quod dicit, *Ego in Patre*, sumit (*a*) pro se Sabellius dicens, eumdem esse Patrem, & Filium; quod autem dicit, *A me ipso non loquor*, assumit Arrius, concludens ex hoc Filium esse minorem Patre. Sed per ipsa eadem dictæ hæreses excluduntur. Nam si idem esset Pater, & Filius, ut Sabellius fingit, non diceret Filius: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor*. Si vero Filius esset minor Patre, ut blasphemat Arrius, non diceret *Pater in me manens, ipse facit opera*.

(d) Quia

(a) *Al.* per se.

(d) Quia ergo ex duobus prædictis manifestatur fides Trinitatis, ideo contra concludit fidem ipsam, dicens: *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Hoc quidem quomodo intelligendum sit, expositum est supra. In Græco habetur: *Credite*, scilicet mihi, *quia ego in Patre, & Pater in me est*. Vel mirum, quia non creditis, *quia ego in Patre, & Pater in me est*. Sed attende, quod antea locutus est solum Philippo; sed ab eo loco ubi dicit, *Verba quæ ego loquor &c.* loquitur omnibus Apostolis simul. Quod si non sufficiunt ad ostendendum (a) consubstantialitatem verba quæ ego dico, saltem *propter opera ipsa credite*. Supra v. 36. *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam ea, ipsa testimonium perhibent de me*. Et x. 8. *Si mihi non creditis, operibus credite*.

(e) Postquam Dominus manifestavit ea quæ dixerat, per opera quæ faciebat per seipsum, hic manifestat ea per opera quæ facturus erat per discipulos. Et primo proponit opera discipulorum; secundo insinuat modum operandi, ibi, *Quodcumque petieritis*. In prima primo proponit opera discipulorum; secundo assignat rationem dicti, ibi, *Quia ad Patrem vado*. Dicit ergo primo: *Amen amen dico vobis*; quasi dicat: Opera quæ ego facio adeo magna sunt quod præbent sufficienter argumentum divinitatis meæ; sed si hæc vobis non sufficiant, respiciatis ad opera quæ per alios facturus sum. Potissimum enim signum magnæ virtutis est ut homo non solum per se, sed etiam per alios eximia operetur: & ideo dicit: *Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet*: quæ verba non solum monstrant virtutem divinitatis in Christo, sed etiam virtutem fidei, & coniunctionem Christi cum fidelibus. Sicut enim Filius operatur propter Patrem in se manentem per unitatem naturæ; ita & fideles operantur propter Christum in se manentem per fidem. Ephes. III. 17. „ Habitare Christum per fidem „ in cordibus vestris. " Opera autem quæ Christus fecit, & discipuli faciunt virtute Christi, sunt opera miraculorum. Marc. ult. 17. „ Signa autem eos qui crediderint, hæc „ sequentur: in nomine meo dæmonia eii- „ cient, linguis loquentur novis, serpentes „ tollent &c." Sed mirabile est quod subdit: *Et maiora horum faciet*. Uno modo ut dicamus quod Dominus per Apostolos plura, & maiora facit quam per seipsum. Maximum enim inter miracula Christi fuit quod ad tactum fimbriæ eius sanabantur infirmi, ut habetur Matth. XIV. Sed de Petro legitur Actor. V. quod ad eius umbram sanabantur infirmi. Magis autem est quod sanet umbra quam fimbria. Alio modo ut dicamus, quod Christus plura fecit per verba discipulorum, quam per sua. Loquitur enim hic Dominus de operibus quæ facta erant per verba, ut Augustinus dicit, quæ opera tunc dicebat ubi verba quæ loquebatur, & eorumdem verborum fructus erat fides illorum. Legitur enim de Christo Matth. XIX. 22. quod adolescens non fuit inductus ad vendendum quæ habebat, & eum sequendum. Nam cum diceret adolescenti: „ Vade, & vende omnia quæ habes, & da „ pauperibus: " subditur: „ Abiit tristis: " Sed de Petro, & aliis Apostolis legitur Act. IV. quod eis prædicantibus vendebanr possessiones, & omnia quæ habebant, & afferebant pretium earum ad pedes Apostolorum.

Sed obviat aliquis, quod Dominus non dicit, quod Apostoli maiora facient; sed, *Qui credit in me*. Numquid ergo qui non facit maiora quam Christus, non est computandus inter credentes in Christum? Absit. Durum enim esset hoc. Ideo dicendum est aliter, quod Christus duplex opus facit. Unum sine nobis, videlicet creare cælum, & terram, suscitare mortuos, & huiusmodi; aliud operatur in nobis, sed non sine nobis, quod est opus fidei, per quod vivificatur impius. De istis ergo loquitur hic Dominus, quæ sunt communia credenti. Et hoc est opus quod facit Christus in nobis, sed non sine nobis: quia eadem facit quicumque credit: quia quod fit in me per Deum, fit in me etiam per meipsum, scilicet per liberum arbitrium. Unde dicit Apostolus (I. Corinth. XV. 10.) „ Non „ autem ego (supple, solus) sed gratia Dei „ mecum. " Et de istis dicit: *Opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet*: quia maius est iustificare impium quam creare cælum & terram. Nam iustificatio impii quantum est de se, perseverat in æternum. Sap. I. 15. „ Iustitia perpetua est, & immorta- „ lis. " Cælum autem, & terra transibunt, ut dicitur Luc. XXI. 33. Item quia opus corporale ordinatur ad spirituale: cælum autem, & terra opus corporale est; iustificatio vero impii opus spirituale.

Sed hic incidit dubium. Nam in creatione cæli, & terræ (b) includitur creatio etiam sanctorum Angelorum. Numquid ergo maiora facit qui cooperatur Christo ad suam iustificationem, quam creare Angelum? Quod Augustinus non determinat; sed dicit: „ Iu- „ dicet qui potest, utrum maius sit iustos „ creare Angelos, quam impios homines iu- „ sti-

(a) *Al.* substantialitatem. (b) *Al.* inducitur.

„ stificare: certe si æqualis est utrumque pot- „ entiæ, hæc maioris est misericordiæ. " Si autem diligenter attendamus de quibus operibus Dominus hic loquatur, non præferimus creationem Angelorum iustificationi impii: non enim per hoc quod dicit, *Et maiora horum faciet*, oportet nos intelligere omnia opera Christi; sed illa tantum fortassis quæ tunc faciebat; tunc autem verba fidei faciebat: & utique minus est verba iustitiæ prædicare, quod fecit præter nos, quam impios iustificare, quod ita facit in nobis ut faciamus & nos.

Consequenter assignat rationem dicti, Ideo maiora faciet, dicens, *quia ad Patrem vado*. Quod potest tripliciter adaptari. Uno modo secundum Chrysostomum. Ego operor quamdiu sum in mundo; sed me recedente, vos eritis loco mei: & ideo quæ ego facio, vos facietis, & etiam maiora: *Quia ego vado ad Patrem*, & ultra per meipsum nihil operor, scilicet prædicando. Alio modo, ut sit sensus: Iudæi credunt quod me occiso fides mea extinguatur; & hoc non est verum, immo magis approbabitur, & vos maiora facietis: *quia vado ad Patrem*; idest, non pereo, sed in propria maneo dignitate, & in cælis ero. Supra XIII. 31. *Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo*. Tertio modo maiora facietis; & hoc, *quia vado ad Patrem*; quasi diceret: Dum (*a*) ero magis glorificatus, decet me maiora facere, & etiam dare vobis virtutes maiora faciendi. Unde antequam Iesus esset glorificatus, Spiritus non fuit datus discipulis in ea plenitudine in qua datus est postmodum. Supra VII. 39. *Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*.

(f) Hic insinuat modum operandi: & primo ponit intentum; secundo rationem assignat, ibi, *Ut glorificetur Pater in Filio &c.* Circa primum sciendum est, quod cum Dominus dixerit, *Et maiora horum faciet*, ut ex magnitudine operum cognoscatur magnitudo facientis; posset aliquis credere quod qui credit in Filium Dei, esset maior ipso futurus: & ideo hoc Dominus excludit ex modo faciendi: quia Filius facit ipsa opera auctoritate propria; sed qui credit in eum, facit ipsa cum interpellatione: & ideo dicit: *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*. Ubi excluditur æqualitas credentium ad Filium tripliciter. Primo quidem, quia ipsi, ut dictum est, faciunt interpellando: unde dicit, *Quodcumque petieritis*. Matth. VII. 8. „ Omnis qui petit, accipit. " Secundo quia faciunt in virtute Filii: unde dicit, *In nomine meo*; idest, in virtute nominis mei. Actor. IV. 12. „ Non est aliud nomen datum sub cæ- „ lo hominibus, in quo oporteat nos salvos „ fieri. " Hoc enim nomen est super omne nomen. Psal. CXIII. 9. „ Non nobis Domine, non no- „ bis; sed nomini tuo da gloriam. " Tertio quia ipse Filius in eis, & per eos omnia opera facit: unde dicit, *Hoc faciam*. Et attende, quod Pater petitur, & Filius facit: quia indivisibilia sunt opera Patris, & Filii. Supra V. 19. *Quacumque Pater facit, hac similiter & Filius facit*. Omnia enim Pater (*b*) facit per Filium. Supra I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*.

Sed quid est quod dicit: *Quodcumque petieritis, hoc faciam*: cum videamus eius fideles petere, & non accipere? Sed, secundum Augustinum, considerandum est hic primo, quod dicit, *In nomine meo*; deinde quod subdit, *Hoc faciam*. Nomen enim Christi est nomen salutis. Matth. I. 21. „ Vocabis nomen eius Iesum: „ ipse enim salvum faciet populum suum a „ peccatis eorum. " Qui ergo petit aliquid pertinens ad salutem, petit in nomine Christi. Contingit autem quod aliquis petit (*c*) non pertinens ad salutem ex duobus. Scilicet ex prava affectione; puta cum petit aliquid ad quod afficitur, quod tamen si haberet, salutem suam impediret. Et ideo qui sic petit, non exauditur, quia male petit. Iac. IV. 3. „ Petitis, & non accipitis, eo quod male pe- „ tatis. " Cum enim quis ex pravo affectu male usurus est eo quod vult accipere, Domino potius miserante non accipit, quia non exaudivit ad votum, sed ad utilitatem magis. Nam bonus Dominus sæpe negat quod petimus, ut tribuat quod mallemus. Secundo ex ignorantia, dum quis aliquando petit quod credit sibi expedire, & tamen non expedit. Sed istis potius consulendo, Deus quæ petunt non facit. Nam Paulus qui plus omnibus laboravit, ter Dominum rogavit ut discederet ab eo stimulus carnis; nec tamen quod rogavit obtinuit, quia non erat sibi expediens: II. Corinth. XII. & Rom. VIII. 26. „ Nam quid „ oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse „ Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenar- „ rabilibus. " Matth. XX. 26. „ Nescitis quid pe- „ tatis. " Patet ergo quod cum petimus in nomine eius, scilicet in nomine Iesu Christi, ipse hoc faciet. Dicit autem, *Hoc faciam*, in futuro, non autem, Hoc facio, in præsenti, quia quandoque differt facere quod petimus, ad augendum desiderium nostrum, & ut tempore congruo fiat. Levit. XXVI. 3. „ Dabo vo- „ bis

(a) *Al.* ergo. (b) *Al. deest* facit. (c) *Al. omittitur* non.

„ bis pluviam temporibus suis. " Esa. xlix. 8. „ In die salutis exaudivi te. " Contingit etiam aliquando quod petimus pro aliquo, pro quo fortassis non exaudimur, tunc scilicet quando eius merita obstant. Hier. vii. 16. „ Tu ergo noli orare pro populo, isto, quia „ non exaudiam te. " Et xv. 1. „ Si steterint „ Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. "

(g) Consequenter cum dicit, *Ut glorificetur Pater in Filio*, ponit rationem. Et hoc sic legitur ab Augustino: *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*: (a) ut hic sit punctus. Et resumit: *Ut glorificetur Pater in Filio, si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam*; quasi diceret: Ideo *faciam quod petieritis in nomine meo, ut glorificetur Pater in Filio &c.* & omnia quæ facit Filius, ordinantur ad gloriam Patris. Supra viii. 50. *Non quaero gloriam meam*. Sic etiam & nos omnia opera nostra ad gloriam Dei ordinare debemus. I. Corinth. x. 31. „ Omnia in gloriam Dei facite. "

LECTIO IV.

(a) SI diligitis me, mandata mea servate; & ego rogabo Patrem;

(b) Et alium Paraclitum dabit vobis,

(c) Ut maneat vobiscum in æternum Spiritus veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum.

(d) Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

(a) SUpra consolatus est Dominus discipulos de suo recessu, promittens eis accessum eorum ad Patrem: sed quia posset videri eis longum quod ad Patrem accederent, & interim sine magistro esse dolerent, ideo consolatur eos, promittens eis Spiritum sanctum. Et (b) ponitur primo ad receptionem Spiritus sancti præparatio; secundo promittitur Spiritus sancti donatio, ibi, *Et alium Paraclitum dabit vobis*; tertio exponitur Spiritus sancti promissio, ibi, *Ut maneat vobiscum in æternum*. Præparatio autem ad receptionem Spiritus sancti una quidem erat necessaria ex parte discipulorum, alia ex parte Christi. Ex parte quidem discipulorum necessaria erat duplex præparatio, scilicet amor cordis, & obedientia operis. Quorum unum Dominus supponit eos habere; & quantum ad hoc dicit, *Si diligitis me*; & hoc apparet, quia tristamini de meo recessu. Infra xv. 27. (c) *Vos me amastis, quia ab initio mecum estis*. Aliud vero imperat futurum; & quantum ad hoc dicit: *Mandata mea servate*; quasi dicat: Non ostendatis amorem quem habetis ad me in fletu, sed in obedientia mandatorum meorum: (d) hoc enim est manifestum dilectionis signum. Infra xiv. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*. Hæc ergo duo præparant ad receptionem Spiritus sancti. Cum enim Spiritus sanctus sit amor, non datur nisi amantibus. Prov. viii. 17. „ Ego diligentes me „ diligo. " Item datur obedientibus. Actor. iii. 15. „ Nos huius rei testes sumus &c. " Esa. lxvi. 2. (e) „ Super quem requiescit Spiritus „ meus &c. "

Sed numquid obedientia discipulorum, & amor eorum ad Christum præparant ad Spiritum sanctum? Videtur quod non: quia dilectio qua diligimus Deum, est per Spiritum sanctum. Rom. v. 5. „ Caritas Dei diffusa est in „ cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui „ datus est nobis. " Obedientia autem est nobis a Spiritu sancto. Rom. viii. 14. „ Qui „ spiritu Dei aguntur hi filii Dei sunt. " Et in Psal. cxviii. 32. „ Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. " Sed posset aliquis dicere, quod per dilectionem Filii promeremur Spiritum sanctum, quo habito, amamus Patrem. Sed huic repugnat, quia idem est amor Patris, & Filii.

Et ideo aliter dicendum est, quod hoc est in donis Dei, ut qui bono utitur dono sibi concesso, amplioris gratiæ, & doni acceptionem mereatur; & qui male utitur, hoc ipsum quod accepit, auferatur ab eo. Nam, ut legitur Matth. xxv. servo pigro ablatum est talentum, quod acceperat a Domino suo, quia non bene usus eo fuit, & datum est ei qui acceperat quinque, cum quibus lucratus fuerat alia quinque. Sic ergo est & de dono Spiritus sancti. Nullus enim potest Deum diligere nisi habeat Spiritum sanctum: non enim nos prævenimus gratiam Dei, sed ipsa prævenit nos. „ Ipse enim prior dilexit nos, " ut dicitur I. Ioan. iv. 10. Et ideo dicendum, quod Apostoli primo quidem receperunt Spiritum

(a) *Al.* ut hoc sit. Et resumit &c. (b) *Al.* deest ponitur. (c) ibi: *Vos testimonium perhibetis, quia ab initio mecum estis*. (d) *Al.* hoc etiam est meum dilectionis signum. (e) *Ibi*: Ad quem autem respiciam nisi „ ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? "

ritum sanctum, ut diligerent Deum, & obedirent mandatis eius; sed necesse erat ad hoc ut ampliori plenitudine Spiritum sanctum reciperent, quod bene uterentur, diligendo, & obediendo, dono Spiritus sancti prius accepto. Et secundum hoc est sensus: *Si diligitis me*, per Spiritum sanctum, quem habetis, & obeditis mandatis meis, (*a*) recipietis Spiritum sanctum, quem habebitis in ampliori plenitudine.

Alia præparatio necessaria erat ex parte Christi; & quantum ad hoc dicit: *Ego rogabo Patrem &c.* Ubi sciendum est, quod Dominus noster Iesus Christus, inquantum homo, mediator est Dei, & hominum, ut dicitur I. Tim. II. Unde inquantum est homo, accedens ad Deum, impetrat nobis dona cælestia, & veniens ad nos elevat nos, & reducit ad Deum. Quia ergo iam ad nos venerat, & dando nobis mandata Dei reduxit credentes ad ipsum, restabat ut rediret ad Patrem, & impetraret dona spiritualia. Hebr. VII. 25. „ Accedens per semetipsum ad Deum salvare in perpetuum potest. " Et hoc facit rogando Patrem. Et hoc est quod dicit: *Ego rogabo Patrem &c.* Ephes. IV. 8. „ Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. " Sed attende, quod idem est qui rogat ut detur, & qui dat Paraclitum. Rogat inquantum homo, dat inquantum Deus. Dicit autem, *Et rogabo*, ut eorum repellat tristitiam de suo recessu, quoniam ipse recessus est ratio ut acciperent Spiritum sanctum.

(b) Hic ponitur Spiritus sancti promissio. Sed attende, quod hoc nomen Paraclitus est Græcum, & significat consolatorem; & ideo dixit: *Alium Paraclitum dabit vobis*, scilicet Pater, non tamen sine Filio, idest Spiritum sanctum, qui est consolator, cum sit spiritus amoris; amor autem facit spiritualem consolationem, & gaudium. Galat. v. 22. „ Fructus Spiritus, caritas, gaudium &c. " Ipse est interpellator &c. Rom. VIII. 26. „ Nam quid oremus sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. " Hoc autem quod dixit, *Alium*, designat distinctionem personalem in divinis contra Sabellium.

Sed obiicitur: quia hoc quod dicitur, *Paraclitus*, importat actionem Spiritus sancti: ergo in hoc quod dixit, *Alium Paraclitum*, videtur designare alietatem naturæ: nam alietas operationis designat alietatem naturæ: est ergo Spiritus sanctus alterius naturæ a Filio. Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus est consolator, & advocatus, & Filius similiter. Quod enim Filius sit advocatus, dicitur I. Ioan. II. I. „ Advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum. " Quod consolator, Esa. LXI. I. „ Spiritus Domini... misit me ut ponerem consolationem lugentibus Sion. " Tamen alia, & alia ratione est consolator, & advocatus, Filius, & Spiritus sanctus, si accipiamus per appropriationem personarum: nam Christus dicitur advocatus inquantum secundum quod homo interpellat pro nobis ad Patrem; Spiritus autem sanctus inquantum nos postulare facit. Item Spiritus sanctus dicitur consolator inquantum est amor formaliter; Filius vero inquantum est Verbum. Et hoc dupliciter: quia per doctrinam, & inquantum ipse Filius dat Spiritum sanctum, (*b*) & incendit amorem in cordibus nostris. Sic ergo ly *alium* non designat alietatem naturæ in Filio, & Spiritu sancto; sed designat alium modum, quo uterque est consolator, & advocatus.

(c) Hic ponitur promissio: & primo quantum ad ipsam dationem; secundo quantum ad ipsum donum; tertio quantum ad recipientes donum. Sed donatio est vera, quia perpetua: unde dicit: *Ut maneat vobiscum in æternum Spiritus veritatis*. Alicui enim datur aliquid ad tempus tantum, & hæc non est vera donatio; sed tunc est vera quando datur ad semper habendum: & ideo Spiritus sanctus vere datur, quia ut maneat cum eis in æternum, hic quidem illustrans, & docens, & suggerens, post ad videndam speciem introducens. I. Reg. XVI. 13. „ Directus est Spiritus Domini in David a die illa & deinceps. " Iudas autem licet acceperit eum, non tamen semper cum ipso mansit: quia non accepit ut maneret cum ipso in æternum, sed tantum secundum præsentem iustitiam. Secundum Chrysostomum autem dici potest, quod Dominus hæc dicit ad excludendum carnalem quamdam suspicionem discipulorum. Possent enim suspicari, quod ille Paraclitus eis datus postmodum per passionem ab eis recederet, sicut ipse; & hoc excludit dicens: *Ut maneat vobiscum in æternum*; quasi dicat: Non patietur mortem ut ego, nec a vobis recedet.

Sed contra. Supra I. 33. hoc dictum est Ioanni Baptistæ: *Super quem videris Spiritum descendere, & manere, hic est qui baptizat*. Ex quo videtur proprium Christi ut Spiritus sanctus semper maneat cum ipso; quod non est verum, si cum discipulis manet in æternum. Responsio. Secundum Chrysostomum, dicendum,

(a) *Al.* recipientes Spiritum sanctum, quem habetis in ampliori plenitudine. (b) *Al.* & intendit amorem.

dum, quod Spiritus sanctus dicitur in nobis manere per dona sua. Donorum autem Spiritus sancti quaedam sunt necessaria ad salutem; & haec sunt communia omnibus sanctis, & semper in nobis manent, ut est caritas, quae numquam excidit, ut dicitur I. Corinth. XIII. quia etiam in futuro erit. Quaedam autem non sunt de necessitate salutis, sed dantur fidelibus ad manifestationem Spiritus. I. Corinth. XII. 7. „ Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. " Sic ergo quantum ad prima dona, Spiritus sanctus manet cum discipulis, & sanctis in aeternum; sed quantum ad secunda dona, sic est proprium Christo ut maneat cum eo semper: quia semper in plenitudine potestatis suae habet ut possit miracula facere, & prophetare, & alia huiusmodi; sed non sic est de aliis; quia, ut dicit Gregorius, spiritus Prophetarum non sunt Prophetis subiecti.

Donum autem est excellentissimum, quia *Spiritus veritatis*. Spiritum quidem dixit, ut ostendat naturae subtilitatem: spiritus enim dicitur aliquid occultum, & invisibile: unde quod invisibile est, spiritus dici consuevit. Sic & Spiritus sanctus occultus est, & invisibilis. Supra III. 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat*. Item ut ostendat eius virtutem, quia movet nos ad bene agendum, & operandum: spiritus enim impulsionem quamdam insinuat: unde & ventum spiritum appellamus. Rom. VIII. 14. „ Qui Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt. " Psal. CXLII. 10. „ Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. " Addit autem, *Veritatis*, quia a veritate procedit, & veritatem dicit. Spiritus enim sanctus nihil aliud est quam amor. Quando ergo quis impellitur ad amandum terrena, & mundum, tunc impellitur a spiritu mundi. I. Corinth. II. 12. „ Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. " Quando vero impellitur ad opera carnis, tunc non impellitur a Spiritu sancto. Ezech. XIII. 3. „ Vae Prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum. " Sed iste Spiritus ducit ad cognitionem veritatis, quia procedit a veritate, quae dicit supra eodem: *Ego sum via, & veritas, & vita*. Nam sicut in nobis ex veritate concepta, & considerata sequitur amor ipsius veritatis, ita in Deo concepta veritate, quae est Filius, procedit Amor. Et sicut ab ipsa procedit, ita in eius cognitionem ducit. Infra XVI. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet &c.* Et ideo dicit Ambrosius, quod omne verum a quocumque (*a*) dicatur, a Spiritu sancto est. I. Corinth. XII. 3. „ Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. " Infra XV. 26. *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis*. Manifestare autem veritatem convenit proprietati Spiritus sancti. Est enim amor qui facit secretorum revelationem. Infra XV. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Iob XXXVI. 33. „ Annuntiat de ea (scilicet veritate) amico suo. " Recipiunt autem Spiritum sanctum credentes; & quantum ad hoc dicit: *Quem mundus non potest accipere*. Et primo ostendit qui sunt quibus non datur; secundo ostendit quibus datur, ibi, *Vos autem cognoscetis &c.* Primo autem ostendit quod non datur mundo; secundo autem assignat causam quare non detur. Quantum ad primum dicit: *Quem mundus non potest accipere*. Mundum hic mundi dilectores vocat Dominus. Hi quidem quamdiu mundum diligunt, Spiritum sanctum non possunt accipere, est enim amor Dei: non potest autem quis finali dilectione Deum, & mundum diligere. I. Ioan. II. 15. „ Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. " Nam Gregorius dicit V. Moral. XX. „ Spiritus sanctus omne quod repleverit ad desiderandum invisibilia accendit. Et quoniam mundana corda sola visibilia diligunt, hunc mundus non accipit, quia ad diligenda (*b*) invisibilia non assurgit. Saeculares etenim mentes quanto se foras per desideria dilatant, tanto ad receptionem illius sinum cordis angustant. " Sap. I. 5. „ Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum. " Quantum ad secundum dicit: *Quia non videt eum, nec scit eum*. Nam dona spiritualia non accipiuntur nisi desiderata. Sapient. VI. 14. „ Praeoccupat (scilicet divina sapientia) eos qui se concupiscunt: " nec desiderantur nisi aliqualiter cognita. Quod autem non cognoscantur, ex duobus contingit. Primo quidem ex hoc quod homo non ponit intentionem suam ad eorum cognitionem; secundo vero quia quis non potest esse capax illius cognitionis. Hoc autem mundani non habent. Nam primo non intendunt ad ea desideranda; & quantum ad hoc dicit: *Quia non videt eum*; idest, non ponit intentionem suam ad eum cognoscendum. Psal. XVI. 11. „ Oculos suos statuerunt declinare in terram. " Item non possunt ea cognoscere: unde dicit, *Nescit eum*: nam, ut Augustinus dicit, „ non habet invisibiles oculos mundana dilectio: per quos videri Spiritus sanctus nisi invisibiliter non „ pot-

(a) Al. ducatur. (b) Al. visibilia.

„ potest." I. Corinth. II. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei." Sicut lingua infecta non sentit bonum saporem propter corruptionem humoris, sic anima infecta a corruptione mundi, cælestium dulcedinem non gustat. Vel, secundum Chrysostomum, dico, quod *alium Paraclitum dabit vobis, Spiritum veritatis*; sed hic non assumet carnem: *quia mundus non videt eum, nec scit eum*; idest, non accipiet eum; sed solum vos.

(d) Hic ostendit primo quibus datur Spiritus sanctus; secundo rationem assignat. Datur autem fidelibus: unde dicit: *Vos autem*, qui movemini a Spiritu sancto, *cognoscetis eum*. I. Corinth. II. 12. „ Nos autem non spiritum „ huius mundi accepimus, sed spiritum qui „ ex Deo est." Et hoc ideo: quia mundum contemnitis. II. Corinth. IV. 18. „ Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ „ non videntur." Ratio autem huius est, *quia apud vos manebit*. Ubi primo nota Spiritus sancti ad Apostolos familiaritatem: *quia apud vos manebit*, idest ad utilitatem vestram. Psal. CXLII. 10. „ Spiritus (a) tuus bonus deducet me in viam rectam." Sap. XII. 1. „ O quam bonus spiritus tuus, Domine, est in „ omnibus!" Secundo quamdam eius intimam inhabitationem: quia *in nobis erit*, idest in intimo cordis nostri. Ezech. II. 19. „ Et spiritum novum tribuam in visceribus eorum."

LECTIO V.

(a) NOn relinquam vos orphanos: veniam ad vos.

(b) Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos vivetis.

(c) In illa die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

(d) Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

(a) SUpra Dominus promisit Spiritum sanctum consolatorem. Sed quia Apostoli non multum ad notitiam Spiritus sancti conscenderant, & ad Christi præsentiam valde detinebantur, huiusmodi consolatio eis parva videbatur: & ideo in parte ista promittit eis primo reditum suum; secundo dona sua, ibi, *Hæc locutus sum vobis apud vos manens &c.* Circa primum primo promittit eis iteratam visitationem; secundo (b) assignat rationem, ibi, *Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*; tertio excludit discipuli dubitationem, ibi, *Dicit ei Iudas &c.* Circa primum primo manifestat eis suum reditum; secundo manifestat redeundi modum, ibi, *Adhuc modicum & mundus me iam non videt*; tertio prædicit reditus fructum, ibi, *In illa die vos cognoscetis &c.* Circa primum primo ostendit necessitatem redeundi; secundo promittit reditum. Necessitas autem redeundi est ut discipuli orphani non remaneant; & hoc est quod dicit: *Non vos relinquam orphanos*. Orphani enim in Græco pupilli sunt in Latino; & dicuntur hi parvuli patre carentes: secundum illud Thren. ult. 3. „ Pupilli facti „ sumus absque patre, matres nostræ quasi „ viduæ." Considerandum est autem, quod homo potest habere triplicem patrem. Scilicet patrem originis. Hebr. XII. 9. „ Patres „ quidem habuimus carnis (c) nostræ &c." Item pravæ imitationis. Supra VIII. 44. *Vos ex patre diabolo estis*. Item gratuitæ adoptionis. Rom. VIII. 15. „ Accepistis spiritum adoptionis filiorum." Sed eos qui imitantur patrem diabolum, Deus non adoptat in filios: quia non est conventio lucis ad tenebras, ut dicitur II. Corinth. VI. Similiter nec illos qui nimium afficiuntur carnaliter ad parentes: quia hoc dicitur Matth. X. 37. „ Qui amat patrem suum, aut matrem suam plusquam „ me, non est me dignus." Qui ergo fuerit orphanus, idest destitutus affectu peccati, & deserens affectum carnalem ad parentes, illum Deus sibi adoptat in filium. Psal. XXVI. 10. „ Quoniam pater meus, & mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit „ me." Multo autem magis qui relinquit eos. Psal. XLIV. 11. „ Obliviscere populum tuum, „ & domum patris tui; & concupiscet Rex decorem tuum." Sed notandum, quod Christus exhibet se discipulis suis ut patrem: quamvis (d) enim hoc nomen Pater personaliter acceptum, sit proprium personæ Patris; essentialiter tamen acceptum competit toti Tri-

(a) *Al. omittitur* tuus bonus. (b) *Al.* assignationem. (c) *Al.* non nostræ. (d) *Al. deest* enim.

Trinitati. Unde supra XIII. 33. dixit eis: *Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum*. Adventum suum promittit eis dicens, *Veniam ad vos*. Venerat iam Christus ad eos, carnem assumendo. I. Timoth. I. 15. „ Christus Iesus in hunc „ mundum venit. “ Restabat ergo triplex adventus eius: quorum duo sunt corporales: unus scilicet post resurrectionem, & ante ascensionem, quando scilicet recedens ab eis per mortem, post resurrectionem venit Iesus, & stetit in medio discipulorum, ut dicitur infra XX. alius erit in fine mundi: de quo dicitur Actor. I. II. „ Quemadmodum vi„ distis eum euntem in cælum, ita veniet. “ Luc. XXI. 27. „ Videbunt Filium hominis ve„ nientem in nube cum potestate magna, & „ maiestate. “ Sed tertius est spiritualis, & invisibilis, quando scilicet venit ad fideles suos per gratiam in vita, vel in morte. Iob IX. II. „ Si venerit ad me, non videbo eum. “ Dicit ergo, *Veniam ad vos*, post resurrectionem quantum ad primum adventum. Infra XVI. 22. *Iterum autem videbo vos*. Item in fine mundi. Esa. III. 14. „ Dominus ad iudicium „ veniet &c. “ Item in morte ad suscipiendum vos ad me. Supra eodem: *Veniam ad vos, & tollam vos ad meipsum*. Item *veniam ad vos*, spiritualiter visitando. Infra eodem: *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*.

(b) Hic exponit visitationis modum, ostendens hanc visitationem Apostolis singulariter exhibendam. Et quia possent credere, quod adhuc ad eos rediret mortalis existens, ideo consequenter excludit hoc, dicens: *Adhuc modicum & mundus me iam non videt*. Ut primo exponamus de reditu post resurrectionem, tunc est sensus: *Adhuc modicum*, idest modicum tempus vobiscum sum in hac carne mortali, & tunc crucifigar; sed post *mundus iam me non videt*. Et hoc quia post resurrectionem non omnibus manifestavit se, sed testibus præordinatis a Deo, scilicet discipulis suis: Actor. I. & ideo dicit: *Vos autem videbitis me*, scilicet in corpore glorificato, & immortali. Rationem horum assignat dicens: *Quia ego vivo, & vos vivetis*. Ubi removet dubitationem. Possent enim discipuli dicere: Quomodo videbimus te, qui morieris, & nos etiam moriemur tecum? Et ideo dicit, quod hoc non erit ita, quia *ego vivo*; idest, vivam post resurrectionem. Apoc. I. 18. „ Fui mortuus, & ecce sum vivens in sæcu„ la sæculorum. “ *Et vos vivetis*: quia non occidemini modo mecum. Infra XVIII. 8. *Si me quæritis, sinite hos abire*. Vel *ego vivo*, per resurrectionem, *& vos vivetis*, idest gaudebitis inde: quia (infra XX. 20.) *gavisi sunt discipuli viso Domino*. Hoc modo accipitur vivere Gen. XLV. 27. „ Cum audisset Iacob quod „ Ioseph regnaret in terra Ægypti, revixit „ spiritus eius, “ scilicet propter gaudium.

Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus: quia ex hoc quod Dominus dicit, *Adhuc modicum & mundus me iam non videt*, sequitur quod homines mundi numquam sint eum visuri; quod est falsum, quia in iudicio videbunt eum, secundum illud Apoc. I. 7. „ Videbit eum omnis oculus. “ Ad quod posset dici, quod verum est quod homines mundi: (a) .... adhuc modicum mundus non videbit eum in ista carne mortali; & propter hoc Augustinus exponit hoc, *Adhuc modicum*, referens ad secundum adventum, in quo veniet ad iudicandum.

Et dicitur istud tempus modicum usque ad iudicium, in respectu ad æternitatem. Nam „ mille anni ante oculos tuos quasi dies he„ sterna, quæ præteriit: “ Psal. LXXXIX. 4. Et hoc modo Apostolus Hebr. XII. vocat istud tempus (b) modicum, exponens illud Aggæi II. 7. „ Adhuc modicum, & ego movebo cæ„ lum, & terram &c. “ *Et mundus me iam non videt*: quia ulterius post iudicium homines mundi amatores, & pravi eum non videbunt, euntes in ignem æternum. Unde Esa. XXVI. 10. secundum aliam litteram, dicitur: „ Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. “ *Vos autem*, qui secuti estis me, & permansistis mecum in tentationibus meis, *videbitis me*, in æternitate perpetua. Esa. XXXIII. 17. „ Regem in decore suo videbunt. “ I. Thess. IV. 16. „ Semper cum Domino erimus. “ Et hoc ideo, quia *vivo, & vos vivetis*; quasi diceret: Sicut ego habeo vitam gloriosam in anima, & in corpore, ita & vos. Philipp. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis no„ stræ, configuratum corpori claritatis suæ. “ Et hoc ideo dicit, quia vita nostra gloriosa creatur ex vita gloriosa Christi. I. Corinth. XV. 22. „ Sicut in Adam omnes moriuntur, „ ita & in Christo omnes vivificabuntur. “ Sed de se dicit in præsenti, *Vivo*, quia sua resurrectio differenda non erat post mortem eius; sed statim secutura: secundum illud Psal. CVII. 3. „ Exurgam diluculo: “ quia ut dicitur in Psal. XV. 10. „ Non dabis Sanctum „ tuum videre corruptionem. “ Sed de discipulis dicit, *Vivetis*, in futuro, quia resurrectio corporum eorum differenda erat usque in finem mundi: secundum illud Esai. XXVI. 19. „ Vivent mortui tui, interfecti mei re„ surgent. “

 (c) Hic

(a) *Sententia mutila*. (b) *Al.* modicum, & ego movebo &c.

(c) Hic ponitur visitationis fructus, qui est cognitio eorum quæ Apostoli ignorabant: ut enim supra (XIII. 36.) dictum est, Petrus ignorabat quo Christus iret: unde dicebat: *Domine quo vadis?* Etiam Thomas hoc ignorabat, & viam per quam iret: unde dicebat (supra XIV. 5.) *Nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire?* Philippus autem Patrem ignorabat, unde petebat dicens (ibid. 9.) *Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Quæ quidem causabantur ex ignorantia unius rei, ex hoc scilicet quod ignorabant quomodo Pater in Filio, & Filius in Patre: unde & Philippo dixit (ibid. 10.) *Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Huius ergo notitiam promittit eis Dominus, dicens hic: *In illa die vos cognoscetis quia ego in Patre meo sum &c.* Ex quo omnis dubietas a cordibus discipulorum excluditur. Potest autem exponi de adventu tempore resurrectionis, & de adventu ad iudicium. Sed distinguenda est duplex cognitio mysteriorum divinitatis. Una est imperfecta quæ habetur per fidem; alia perfecta quæ habetur per speciem: de quibus dicitur I. Corinth. XIII. 12. „ Videmus nunc per speculum in ænigmate (quantum ad primum) tunc autem facie ad faciem, " quantum ad secundum. Dicit ergo: *In illa die*, post resurrectionem meam, *cognoscetis quia ego sum in Patre*; & hoc cognitione fidei: quia tunc videntes eum resurrexisse, & esse cum eis, certissimam fidem de eo habuerunt, præcipue qui acceperunt Spiritum sanctum, qui omnia eos docebat. Vel *in illa die*, ultimæ resurrectionis in iudicio, *cognoscetis*, scilicet manifeste per speciem. I. Corinth. XIII. 12. „ Tunc cognoscam „ sicut & cognitus sum. " Sed quid cognoscent? Duo quæ dicit supra: unum scilicet quod *Pater in me manens ipse facit opera*; & quantum ad hoc dicit: *Quia ego sum in Patre meo*, scilicet per consubstantialitatem naturæ. Aliud quod dicit se facturum opera per discipulos, dicens (supra hoc cap.) *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet*: & quantum ad hoc dicit: *Et vos in me, & ego in vobis*.

Ubi attendendum est, quod quia hic Dominus videtur similem habitudinem ponere sui ad Patrem, & discipulorum ad ipsum, volebant Arriani, quod sicut discipuli sunt minores Christo, & non consubstantiales ei, ita esset Filius minor Patre, & alterius substantiæ ab ipso. Et ideo dicendum est, quod hoc quod dicit, *Ego sum in Patre meo*, dicitur per consubstantialitatem naturæ. Supra X. 30. *Ego, & Pater unum sumus*. Et supra I. *Verbum erat apud Deum*.

Hoc autem quod dicit, *Et vos in me &c.* intelligitur uno modo quod discipuli sunt in Christo: nam illud quod protegitur ab aliquo, dicitur esse in eo, sicut contentum in continente: & hoc modo dicitur, quod in Rege sunt ea quæ sunt in regno: & secundum hoc dicitur Act. XVII. 28. „ In ipso vi„ vimus, movemur, & sumus. " *Et ego sum in vobis*, manendo interius, & operando, & inhabitando interius per gratiam. Ephes. III. 17. „ Habitare Christum per fidem in cor„ dibus vestris. " Et II. Corinth. XIII. 3. „ An „ experimentum eius quæritis qui in me lo„ quitur Christus? " Alio modo secundum Hilarium: *Vos in me*: supple, in me eritis per naturam vestram, quam assumpsi: assumendo enim naturam nostram, assumpsit nos omnes: Hebr. II. 26. „ Nusquam enim Angelos ap„ prehendit, sed semen Abrahæ apprehen„ dit: " *& ego sum in vobis*, per mei sacramenti sumptionem: quia qui sumit corpus Christi, Christus est in eo. Supra VI. 57. *Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo*. Alio modo. *Vos in me, & ego in vobis*: supple, sumus, per mutuam dilectionem: quia hoc dicitur I. Ioan. IV. 16. „ Deus caritas est, & qui ma„ net in caritate, in Deo manet, & Deus „ in eo. " Et hæc vobis ignota erant; sed tamen in illa die ea cognoscetis.

(d) Hic assignatur visitationis ratio. Et ponit Dominus duplicem rationem quare a fidelibus Dominus videatur, & non a mundo. Prima est vera eorum dilectio ad Deum; secunda vero dilectio Dei ad eos, ibi, *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo*. Quantum ad primum dicit: *Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*. Ubi notandum est, quod illa est vera dilectio quæ se prodit, & probat in opere: nam per exhibitionem operis dilectio manifestatur. Cum enim diligere aliquem sit velle ei bonum, & desiderare quæ ipse vult, non videtur vere diligere qui non facit voluntatem amati, nec exequitur quæ scit eum velle. Qui ergo non facit voluntatem Dei, non videtur eum vere diligere: & ideo dicit: *Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*, idest qui habet veram dilectionem ad me.

Sed nota, quod aliquis habet mandata Dei primo quidem in corde per memoriam, (a) & iugem meditationem. Psal. CXVIII. 11. „ In corde meo abscondi eloquia tua, ut non „ peccem tibi. " Sed hoc non sufficit, nisi servet

(a) Al. & ignem meditationum.

vet in opere. Psal. cx. 10. „ Intellectus bonus omnibus facientibus eum. " Quidam vero habent in ore, dicendo, & exhortando. Psal. cxviii. 103. „ Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! " Et hi etiam debent ea servare in opere: quia „ qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum: Matth. v. 19. Unde vituperantur a Deo illi qui dicunt, & non faciunt, Matth. xxiii. Quidam autem habent in aure, ea libenter, & diligenter audiendo. Supra viii. 47. *Qui est ex Deo, verba Dei audit*. Nec hoc sufficit, nisi servent: quia „ non auditores legis, sed factores iustificabuntur: "Rom. ii. 13. Supra vi. 27. *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam*. Ergo qui sic habet mandata Dei, (*a*) aliqualiter servat ea; sed adhuc imponitur ei ut servet perseverando. Unde dicit Augustinus: „ Qui habet in memoria, & servat in vita, qui habet in sermonibus, & servat in moribus, qui habet audiendo, & servat faciendo, qui habet faciendo, & perseverando, ipse est qui diligit me. " Quantum ad secundum dicit: *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo*. Sed hoc in primo aspectu videtur absurdum. Numquid enim Deus diligit nos, quia diligimus eum? Absit. Dicitur enim I. Ioan. iv. 10., Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. " Et ideo dicendum, (*b*) quod intellectum huius habemus ex his quæ dicta sunt supra, scilicet *Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*. Non enim ibi dicitur, quod ideo diligit, quia servat mandata; sed quia diligit, ideo mandata implet: & hoc modo dicendum est hic, quod ideo quis diligit Christum, quia diligitur a Patre, & non ideo diligitur, quia diligit. Diligimus ergo Filium, quia Pater diligit nos. Habet enim hoc verus amor ut amatos ad amantis dilectionem trahat. Hier. xxxi. 3. „ In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans. " Sed quia amor Patris non est sine amore Filii, cum idem sit amor utriusque: *quæcumque enim Pater facit, hæc & Filius similiter facit*: supra v. 19. ideo subdit: *Et ego diligam eum*.

Sed cum Pater, & Filius omnia diligant ab æterno, quare dicit, *Diligam*, in futuro? Dicendum est ergo, quod dilectio considerata prout est in divina voluntate, sic est æterna; sed considerata secundum quod (*c*) manifestatur in executione operis, & effectus, est temporalis: & ideo est sensus: *Et ego diligam eum*, idest effectum dilectionis ostendam, quia scilicet *manifestabo ei meipsum*: quia ad hoc diligam ut manifestem.

Sciendum est autem, quod dilectio alicuius ad aliquem aliquando est secundum quid, aliquando simpliciter. Secundum quid quidem, quando vult ei aliquod bonum particulare; simpliciter autem, quando vult ei omne bonum. Deus autem omnia causata diligit secundum quid, quia omni creaturæ vult aliquod bonum, etiam ipsis dæmonibus, ut scilicet vivant, & intelligant, & sint; quæ sunt quædam bona. Simpliciter autem diligit illos quibus vult omne bonum, scilicet ut habeant ipsum Deum, quem habere est habere veritatem, quia Deus veritas est. Sed veritas tunc habetur quando cognoscitur. Illos ergo vere, & simpliciter diligit quibus manifestat seipsum, qui est veritas. Et hoc est quod dicit: *Manifestabo ei meipsum*, scilicet in futuro per gloriam, qui est ultimus futuræ beatitudinis effectus. Iob xxxvi. 33. „ Annuntiat de ea amico suo quod possessio eius sit. " Sapient. vi. 14. „ Præoccupat eos qui se concupiscunt. "

Sed posset quis dicere: Numquid Pater non manifestabit se? Immo & Pater, & Filius: nam Filius & Patrem simul, & se manifestat, cum sit Verbum eius. Matth. xi. 27. „ Neque Patrem quis novit nisi Filius &c. " Et tamen si interim Filius manifestat se alicui aliquo modo, hoc est signum divinæ dilectionis. Unde & hæc potest esse ratio quare mundus eum non videbit, (*d*) quia scilicet non manifestabit eis seipsum; & hoc quia non diligit eum.

LECTIO VI.

(a) Dixit ei Iudas, non ille Iscariotis: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

(b) Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit.

(c) Et Pater meus diliget eum; & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

(d) Qui non diligit me, sermones meos non servat.

(e) Et

(a) *Al.* qualiter. (b) *Al.* quod ad intellectum. (c) *Al.* manifestatur executione operis, effecta est temporalis. (d) *Al.* quam.

(e) Et sermonem quem audistis non est meus, sed eius qui misit me Patris.

(f) Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quęcumque dixero vobis.

(a) Supra promisit Dominus discipulis suam visitationem; hic removet discipuli dubitationem. Et primo ponitur discipuli dubitatio; secundo Christi responsio, ibi, *Respondit Iesus &c.* Sciendum est circa primum, quod sanctorum, & humilium consuetudo est ut cum magna de se audiunt, stupeant, & admirentur. Audierant autem discipuli Dominum dicentem: ***Adhuc modicum & mundus me iam non videt; vos autem videbitis me &c.*** ex quo videbatur Apostolos toti mundo præferre: & ideo Iudas frater Iacobi, cuius Epistola inter Canonicas legitur, in admirationem, & stuporem positus, dicit: *Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis te ipsum?* quasi diceret: Quæ causa erit? Numquid nos supra totum mundum sumus? Simile dixit David II. Reg. VII. 18. „ Quis ego „ sum, aut quæ est domus mea?" Matth. XXV. 37. dicunt iusti: „ Domine, quando te vidi- „ mus esurientem, & pavimus te? "

(b) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponitur Christi responsio: ubi primo assignat causam suæ manifestationis discipulis, & non mundo; secundo manifestat quoddam quod dixit, ibi, *Et sermonem quem audistis non est meus*. In prima primo ostendit quare manifestaturus est se discipulis; secundo ostendit quare non manifestaturus est se mundo, ibi, *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Et in prima primo ponitur idoneitas discipulorum ad Christi manifestationem habendam; secundo insinuatur processus manifestationis, & ordo, ibi, *Et Pater meus diliget eum.* Circa primum duo ponit, quæ reddunt hominem idoneum ad Dei manifestationem. Primum est caritas; secundum est obedientia. Quantum ad primum dicit: *Si quis diligit me.* Tria enim necessaria sunt homini volenti Deum videre. Primo ut Deo appropinquet. Deut. XXXIII. 3. „ Qui appropinquant pedibus eius, acci- „ pient de doctrina illius. " Secundo ut ad eum videndum oculos elevet. Esai. xl. 26. „ Levate in excelsum oculos vestros, & vide- „ te quis creavit hæc. " Tertio ut visioni vacet: nam spiritualia videri non possunt, nisi quis vacet a terrenis. Psal. XXXIII. 9. „ Va- „ cate, & videte, quoniam suavis est Dominus." Et hæc tria facit caritas. Nam ipsa animam hominis Deo coniungit. I. Ioan. IV. „ Qui „ manet in caritate, in Deo manet, & Deus „ in eo. " Ipsa ipsum intuitum ad Deum erigit. Matth. VI. 21. „ Ubi est thesaurus „ tuus, ibi est cor tuum. " Unde dicitur: Ubi est amor tuus, ibi oculus. Ipsa enim a mundanis vacare facit. I. Ioan. II. 15. „ Qui „ diligit sæculum, non est perfecta caritas „ Dei in illo. „ Ergo e contrario qui perfecte Deum diligit, non est in illo amor sæculi. Ex caritate autem sequitur obedientia: unde dicit: *Sermonem meum servabit.* Ut dicit Gregorius, „ probatio dilectionis, exhibitio est „ operis. Numquam est Dei amor otiosus, „ operatur enim magna si est; si autem ope- „ rari (a) renuit, amor non est. " Voluntas enim, & maxime quæ est de fine, movet alias potentias ad actus suos: non enim quiescit homo nisi faciat ea per quæ ad finem intentum perveniat, præcipue si est intensa ad ipsum. Quando ergo voluntas hominis intensa est ad Deum, qui est finis eius, movet omnes vires ad faciendum ea quæ ad ipsum ducunt. Intenditur autem in Deum per caritatem; & ideo caritas est quæ nos servare mandata facit. II. Corinth. V. 14. „ Caritas Christi urget „ nos. " Cant. VIII. 6. „ Lampades eius, „ lampades ignis. " Et per obedientiam homo efficitur idoneus ad videndum Deum. Psal. CXVIII. 103. „ A mandatis tuis (scilicet a „ me servatis) intellexi. " Et iterum: „ Su- „ per senes intellexi. "

(c) Consequenter cum dicit, *Et Pater meus diliget eum*, ponitur processus, & ordo manifestationis. Tria autem sunt per quæ fit homini divina manifestatio. Primum est divina dilectio; & quantum ad hoc dicit: *Pater meus diliget eum*. Supra est dictum quare dicit, *Diliget*, in futuro, quantum videlicet ad effectum dilectionis, qui tamen ab æterno dilexit quantum ad voluntatem benefaciendi. Malach. I. 2. „ Iacob dilexi, Esau autem odio habui. " Non autem dicit, Ego diligam eum: quia hoc iam eis patuit supra. Proverb. VIII. 17. „ Ego „ diligentes me diligo. " Restabat ergo ut insinuaret eis quia Pater diligeret eos. Deut. IV. 37. „ Dilexit populos: omnes san- „ cti in manu eius sunt. " Secundum est divina visitatio; & quantum ad hoc dicit: *Et ad eum veniemus.*

Sed contra. Venire mutationem localem signi-

(a) *Al.* desinit.

gnificat; sed Deus non mutatur: ergo &c. Responsio. Deus dicitur venire ad nos, non quod ipse moveatur ad nos, sed quia nos movemur ad ipsum. Dicitur enim aliquid venire in locum in quem prius non fuit: hoc autem Deo non convenit, cum sit ubique. Hier. XXIII. 24. „ Cælum, & terram ego impleo." Dicitur etiam (a) venire in aliquem, inquantum est ibi novo modo, secundum quem prius non fuerat ibi, scilicet per effectum gratiæ: & per hunc effectum gratiæ facit nos ad se accedere.

Sed attendendum, secundum Augustinum, quod tribus modis Deus venit ad nos, & iisdem nos imus ad eum. Primo quidem venit ad nos implendo suis effectibus, & nos imus ad eum capiendo ipsos. Eccli. XXIV. 26. „ Transite ad me omnes qui concupiscitis me, „ & a generationibus meis implemini. " Secundo illuminando; & nos imus ad eum considerando. Psal. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, „ & illuminamini. " Tertio vero adiuvando; & nos ad eum obediendo: quia nec obedire possumus nisi adiuti a Christo. Esai. II. 3. „ Venite, ascendamus ad montem Domi- „ ni. "

Sed quare non fecit mentionem de Spiritu sancto? Augustinus dicit, quod non dicitur hoc, quod ipse sit excludendus adveniente Patre, & Filio, quia supra dicitur: *Ut maneat vobiscum in aeternum*: sed cum in Trinitate sint duo, scilicet personarum distinctio, & essentiæ unitas; aliquando quidem fit mentio de tribus personis, ad insinuandum distinctionem personarum; aliquando vero facit mentionem de duabus sine tertia, ad insinuandum essentiæ unitatem. Vel dicendum, quod cum Spiritus sanctus nihil sit aliud quam amor Patris, & Filii, posito Patre, & Filio intelligitur Spiritus sanctus.

Tertio ad Dei manifestationem (b) necessaria est perseverantia utriusque, scilicet in dilectione Dei, & in eius visitatione; & quantum ad hoc dicit: *Et mansionem apud eum faciemus*. In quo duo tangit. Primo quidem (c) firmitatem adhæsionis ad Deum, cum dicit, *Mansionem*. Nam Deus venit ad quosdam per fidem, sed non manet: „ quia ad tempus cre- „ dunt, & in tempore tentationis recedunt: " Matth. VIII. 13. Ad quosdam venit per peccati compunctionem, non tamen manet cum eis: quia revertuntur ad peccata. Proverb. XXVI. II. „ Sicut canis qui revertitur ad vo- „ mitum suum, sic imprudens qui iterat stul- „ titiam suam. " Sed in suis prædestinatis permanet semper. Matth. ult. 20. „ Ec- „ ce ego vobiscum sum omnibus diebus usque „ ad consummationem sæculi. " Secundo ostendit familiaritatem Christi ad homines: quia *apud eum*, scilicet diligentem, ad obediendum, inquantum scilicet delectatur nobiscum, & facit nos delectari in ipso. Proverb. VIII. 31. „ Deliciæ meæ esse cum fi- „ liis hominum. " Esai. VI. 5. „ Gaudebit super „ te Dominus Deus tuus. " Chrysostomus autem referens hoc ad aliam intentionem, dicit, quod Iudas audiens, *Non relinquam vos orphanos &c. Vos autem videbitis me &c.* existimavit, quod Christus post mortem venturus esset ad eos, sicut mortui veniunt ad nos in somno: unde quærit: *Quid est factum, quia nobis manifestaturus es teipsum, & non mundo?* quasi diceret: Væ nobis, quoniam morieris, & ut mortuus debes nobis assistere. Ut ergo hoc excludat dicit: Ego, & Pater *ad eum veniemus*; idest, sicut Pater manifestat seipsum, ita & ego, *& mansionem apud eum faciemus*: quod somniorum non est, in quibus nulla mora contrahitur.

(d) Hic ponit causam quare non est manifestaturus se mundo: quæ quidem causa est remotio eorum per quæ dicit se hominibus manifestaturum. Remota enim causa removetur effectus; sed ipsi non habent causam ut divina eis manifestatio fiat: ergo mundo, & mundanis Deus non est manifestaturus seipsum. Quod non habeant causam, apparet, quia mundus non diligit me; & quantum ad hoc dicit: *Qui non diligit me*. Iterum non obedit mihi: unde dicit: *Sermones meos non servat*. Ut enim Gregorius dicit: „ De dilectio- „ ne conditoris lingua, & mens, & vita (d) „ requiritur." Patet ergo causa quare suis manifestaturus est se, & non alienis: quia (e) hi quidem diligunt: dilectio namque sanctos discernit a mundo Iob XXXVI. 32. „ In manibus „ (scilicet superbis) abscondit lucem; & ita „ annuntiat de ea amico suo, quod possessio „ eius sit." Ibid. XXVIII. 14. „ Abyssus dicit, „ Non est in me; mare (idest turbulentus) Non „ est mecum. "

(e) Consequenter cum dicit, *Et sermonem quem audistis, non est meus*, manifestat hoc quod supra dixit: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Et Pater meus diliget eum &c.* Posset enim aliquis dicere, quod hoc dictum nullam rationem habet; quin potius rationabilius dixisset: Ego diligam eum, & ad eum veniam. Et ideo hoc excludit dicens: *Et sermonem quem audistis, non est meus*; idest, non est mihi a meipso, sed est mihi ab alio, scilicet a Patre, qui me misit; quasi diceret: Non me solum,

(a) *Al.* venire aliquid ad aliquem locum, inquantum &c. (b) *Al. deest* necessaria. (c) *Al.* infirmitatem.
(d) *Al.* requiratur. (e) *Al.* hic.

solum, sed nec Patrem amat qui hunc non audit sermonem. Et ideo qui eum diligit, & Patrem, utriusque manifestationem meretur. Dicit ergo: *Et sermonem*, sive sermo, *quem audistis*, a me homine prolatum, est quidem meus, inquantum ipsum pronuntio, & *non est meus*, inquantum est mihi ab alio. Supra VII. 16. *Mea doctrina non est mea*. Supra eodem: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor*.

Sed attende, secundum Augustinum, quod cum loquitur Dominus de sermonibus suis, pluraliter dicit Sermones meos; ubi autem loquitur de sermone Patris, loquitur in singulari, dicens: *Et sermonem quem audistis, non est meus*: quia per Verbum Patris seipsum intelligi voluit, qui est unicum Verbum eius. Unde nec suum se esse dicit, sed Patris, quia nec sua imago est, nec (a) suus Filius, sed Patris. Sermones autem omnes in cordibus nostris sunt ab unico Verbo Patris.

(f) Hic Dominus promittit discipulis suis dona. (b) Promiserat eis Spiritum sanctum, & seipsum: & ideo hic primo ostendit quid consequentur ex adventu Spiritus sancti; secundo quid consequentur ex ipso, ibi, *Pacem relinquo vobis*. Ex adventu Spiritus sancti magna consequentur, scilicet intellectum omnium verborum Christi. Et ideo circa hoc primo commemorat eis sua documenta; secundo promittit eis intellectum eorum, ibi, *Paraclitus autem Spiritus sanctus ... vos docebit omnia*. Dicit ergo quantum ad primum: *Hæc*, scilicet quæ dixi, *locutus sum vobis*, organo humanitatis, *manens apud vos*, præsentia corporali. Et hoc quidem maximum beneficium est ut ipse Filius nobis loquatur, & nos doceat. Hebr. I. 1. „ Multifarie multisque modis olim Deus „ loquens patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio. “ Deut. V. 26. „ Quæ est omnis caro ut audiat Dominum „ suum? “ Intellectum autem ipsorum documentorum promittit eis per Spiritum sanctum se daturum: unde dicit: *Paraclitus autem .... vos docebit omnia*. Ubi tria facit circa Spiritum sanctum. Primo describit ipsum; secundo eius missionem; tertio eius effectum. Ipsum quidem describit multipliciter: quia Paraclitum, Spiritum, & Sanctum. Paraclitus quidem est, quia consolatur nos & quantum ad tristitias de turbationibus huius mundi, de quibus nos consolatur. II. Corinth. VII. 5. „ Foris pugnæ, intus timo„ res. “ II. Corinth. I. 4. „ Qui consolatur „ nos in omni tribulatione nostra. “ Et hoc facit inquantum est amor, faciens nos amare Deum, & eum pro magno habere: propter quod cum gaudio contumelias patimur: secundum illud Act. VIII. 39. „ Ibant Apo„ stoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam „ digni habiti sunt pro nomine Iesu contu„ meliam pati. “ Matth. V. 12. „ Gaudete, „ & exultate, quia merces vestra copiosa est „ in cælis. “ Item consolatur nos contra tristitias de peccatis præteritis: de quibus dicitur Matth. V. 5. „ Beati qui lugent. “ Et hoc facit inquantum dat nobis spem veniæ. Infra XX. 23. *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Esai. LXI. 3. „ Ut ponerem consolationem lugen„ tibus in Sion. “ Spiritus quidem est, quia movet corda ad obediendum Deo. Esai. LIX. 19. „ Cum venerit quasi fluvius violentus, „ quem Spiritus Domini cogit. “ Rom. VIII. 14. „ Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii „ Dei. “ Sanctus autem est, quia consecrat nos Deo: omnia autem consecrata dicuntur (c) sancta. I. Corinth. VI. 19. „ Nescitis „ quoniam corpora nostra templum sunt Spi„ ritus sancti? “ Psal. XLV. 5. „ Fluminis im„ petus lætificat civitatem Dei &c. “

Consequenter cum dicit, *Quem mittet Pater in nomine meo*, agit de eius missione. Non est autem intelligendum quod per motum localem ad nos veniat, sed quia quodam novo modo in eis esse debeat, quo prius non fuerat. Psal. CIII. 30. „ Emitte Spiritum tuum, „ & creabuntur, “ scilicet in esse spirituali.

Sed attende, quod Spiritus sanctus a Patre, & Filio mittitur: & ideo ad hoc ostendendum, quandoque dicit, quod Pater mittit eum, sicut hic, quandoque quod ipse: infra XVI. 7. *Quem ego mittam vobis &c.* Sed numquam dicit eum a Patre mitti, quin faciat commemorationem de seipso: unde dicit: *Quem mittet Pater in nomine meo*. Nec dicit eum mitti a se Filio, quin commemoret Patrem: unde dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre*.

Sed quid est hoc quod dicit, *In nomine meo*? Numquid Spiritus sanctus nominabitur Filius? Posset dici, quod hoc dicitur pro tanto, quia Spiritus sanctus dabatur fidelibus ad invocationem nominis Christi. Sed melius est ut dicamus, quod sicut Filius venit in nomine Patris: supra V. 44. *Ego veni in nomine Patris mei*; ita & Spiritus sanctus venit in nomine Filii. Filius autem in nomine Patris venit, non quod esset Pater, sed quod esset Filius Patris: similiter Spiritus sanctus venit in

(a) *Al. deest* suus. (b) *Al.* Promiserat enim eis. (c) *Al. deest* sancta.

in nomine Filii, non quod diceretur Filius, sed qùod esset spiritus Filii. Rom. VIII. 9. „ Si quis spiritum Christi non habet, hic „ non est eius. " Galat. IV. 6. „ Misit Deus „ spiritum Filii sui in corda vestra: " non quod diceretur Filius, sed quod esset spiritus Filii. Rom. VIII. 29. (a) „ Prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui: " & hoc quidem propter consubstantialitatem Filii ad Patrem, & Spiritus sancti ad Filium. Item sicut Filius veniens in nomine Patris, fideles suos Patri subiecit: Apoc. V. 10. „ Fecisti nos Deo nostro regnum &c. " ita Spiritus sanctus configuravit nos Filio, inquantum adoptat nos in filios Dei. Rom. VIII. 15. „ Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. "

Consequenter agit de effectu Spiritus sancti, dicens: *Ille vos docebit omnia*. Nam sicut effectus missionis Filii fuit ducere ad Patrem, ita effectus missionis Spiritus sancti est ducere fideles ad Filium. Filius autem, cum sit ipsa sapientia genita, est ipsa veritas. Supra XIV. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*. Et ideo effectus missionis huiusmodi est ut faciat homines participes divinæ sapientiæ, & cognitores veritatis. Filius ergo tradit nobis doctrinam, cum sit Verbum; sed Spiritus sanctus doctrinæ eius nos capaces facit. Dicit ergo: *Ille vos docebit omnia*: quia quæcumque homo doceat extra, nisi Spiritus sanctus interius det intelligentiam, frustra laborat: quia nisi Spiritus adsit cordi audientis, otiosus erit sermo doctoris. Iob XXXII. 8. „ Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam: " & intantum, quod etiam ipse Filius organo humanitatis loquens, non valet, nisi ipsemet interius operetur per Spiritum sanctum.

Sed attende, quod supra VI. 45. dicit: *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Hic expendit quid sit, quia non discit, non docente Spiritu sancto; quasi ille qui recipit Spiritum sanctum a Patre, & Filio, ille Patrem cognoscit, & Filium, & ad eos venit. Facit autem nos scire omnia interius inspirando, dirigendo, & ad spiritualia elevando. Sicut enim qui habet gustum infectum non habet veram cognitionem de saporibus, ita & qui infectus est amore mundi, non potest gustare divina: secundum illud. I. Corinth. II. 14. „ Animalis autem homo non „ percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. "

Sed cum suggerere sit minorum, puta officialium indivinis, numquid Spiritus sanctus, qui suggerit nobis, est nobis (b) minor? Ideo dicendum, secundum Gregorium, quod Spiritus sanctus suggerere dicitur, non quod nobis scientiam ab imo inferat, sed ab occulto subministrat vires ad cognoscendum. Vel (c) docet, inquantum nos facit participare sapientiam Filii. Suggerit, inquantum nos impellit prout est amor. Vel *suggeret vobis omnia*; idest, ad memoriam reducet. Psal. XXI. 28. „ Reminiscentur, & convertentur „ ad Dominum universi fines terræ. " Sciendum est enim, quod eorum quæ Christus dixit discipulis, quædam non intellexerunt, quorumdam autem memoriam non habebant. Dicit ergo Dominus: *Ille vos docebit omnia*, quæ intelligere nunc non potestis, *& suggeret vobis omnia*, quæ non potestis memoriæ commendare. Quomodo enim Evangelista Ioannes post quadraginta annos potuisset omnium verborum Christi, quæ in Evangelio scripsit, habere memoriam, nisi ei Spiritus sanctus suggessisset?

LECTIO VII.

(a) PAcem relinquo vobis, pacem meam do vobis. (b) Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

(a) SUpra promisit Dominus discipulis suis quid consecuturi erant ex præsentia Spiritus sancti; hic promittit donum quod consecuturi erant ex adventu, & præsentia sua. Sciendum tamen, quod si consideretur proprietas personarum, scilicet Filii, & Spiritus sancti, videtur Dominus alternare dona. Cum enim Filius sit Verbum, ad eum appropriate pertinere videtur sapientiæ, & cognitionis donum. Spiritui vero sancto cum sit amor, qui est causa pacis, pax appropriatur. Verumtamen quia Spiritus sanctus est Filii, & hoc quod dat Spiritus sanctus, habet a Filio; ideo Spiritui sancto attribuit hoc donum cognitionis, ubi dicit: *Ille vos docebit omnia &c.* quod tamen appropriatur Filio. Quia vero Spiritus sanctus a Filio procedit, ideo quod Spiritus sanctus appropriate facit, attribuitur Filio. Et secundum hunc modum Christus attribuit sibi pacem, dicens: *Pacem relinquo vobis*: ubi primo promittit donum pacis, quam relinquit; secundo distinguit pa-

(a) *Al.* „ Filii sui &c. " (b) *Al.* minoris. (c) *Al.* docebit.

cem istam a pace mundi, ibi, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis*. Dicit ergo, *Pacem relinquo*.

Sciendum est, quod pax nihil aliud est quam tranquillitas ordinis: tunc enim aliqua dicuntur pacem habere quando eorum ordo inturbatus manet. In homine autem est triplex ordo, scilicet hominis ad seipsum, hominis ad Deum, & hominis ad proximum: & sic est triplex pax in homine. Quædam intrinseca, secundum quam pacificatur sibi ipsi, absque perturbatione virium: Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus legem tuam. " Alia est per quam homo pacificatur Deo, totaliter eius ordinationi subiectus: Rom. V. I. „ Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad „ Deum. " Tertia pax est ad proximum: Heb. XII. 14. „ Pacem sequimini cum omni„ bus sanctis, & sanctimoniam. " Sed notandum, quod in nobis tria ordinari debent, scilicet intellectus, voluntas, & appetitus sensitivus: ut videlicet voluntas dirigatur secundum mentem, seu rationem; appetitus vero sensitivus secundum intellectum, & voluntatem. Et ideo Augustinus in Lib. de Verbis Domini, pacem sanctorum diffiniens, dicit: " Pax est serenitas mentis, tran„ quillitas animi, simplicitas cordis, amo„ ris vinculum, consortium caritatis: " ut serenitas mentis referatur ad rationem, quæ debet esse libera, non ligata, nec absorpta aliqua inordinata affectione; tranquillitas animi referatur ad sensitivam, quæ debet a molestatione passionum quiescere; simplicitas cordis referatur ad voluntatem, quæ debet in Deum obiectum suum totaliter ferri; amoris vinculum referatur ad proximum; consortium caritatis ad Deum. Hanc autem pacem hic sancti habent, & habebunt in futuro; sed hic quidem imperfecte, quia nec ad nos, nec ad Deum, nec ad proximum pacem sine perturbatione aliqua possumus habere; sed in futuro habebimus eam perfecte, quando sine hoste regnabimus: ubi numquam poterimus dissentire. Et utramque hic Dominus nobis promittit. Primam cum dicit: *Pacem relinquo vobis*, in hoc scilicet sæculo, ut hostem vincatis, & ut invicem diligatis; quod est quasi testamentum servandum nobis statutum a Christo. Eccli. XLV. 30. „ Statuit illi „ testamentum pacis,& principem fecit eum. " Sicut Augustinus dicit, non poterit ad hereditatem Domini pervenire, qui testamentum eius noluerit observare: nec potest concordiam habere cum Christo qui discors esse voluerit cum Christiano. Secundam vero, cum dicit: *Pacem meam do vobis*, scilicet in futuro. Esa. ult. 12. „ Declinabo super eam „ (scilicet Hierusalem cælestem) quasi flu„ men pacis. "

Sed cum sive in mundo, sive in patria tota pax sanctorum proveniat eis per Christum: infra XVI. 33. *In me pacem habebitis*: quare Dominus loquens de pace sanctorum in via, non dicit, *Pacem meam do vobis*; sed tantum cum loquitur de pace sanctorum in patria? Ad quod dicendum, quod utraque pax, scilicet præsens, & futura, est Christi; sed præsens ut actoris tantum; futura autem est eius ut actoris, & possessoris: nam ipsam semper habuit, quia semper fuit absque contradictione. Pax autem præsens, ut dictum est, est cum contradictione aliqua: & ideo licet eam faciat, non tamen eam possidet. Et secundum prædicta, expositio procedit de pace temporis, & pace æternitatis. Sed, secundum Augustinum, potest utrumque exponi de pace temporis: & dicit: *Pacem relinquo vobis*, exemplo; sed *do pacem meam*, potestate, & virtute.

(b) Consequenter cum dicit, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis*, ipsam pacem a pace mundi distinguit. Distinguitur autem pax sanctorum a pace mundi quantum ad tria. Primo quantum ad intentionem: nam pax mundi ordinatur ad quietam, & pacificam fruitionem temporalium: quo fit ut quandoque cooperetur hominibus ad peccandum: Sap. XIV. 22. „ In magno viventes inscientiæ „ bello tot & tam magna mala pacem ap„ pellant: " sed pax sanctorum ordinatur ad bona æterna. Est ergo sensus: *Non quomodo mundus dat, ego do*; idest, non ad eumdem finem: quia mundus dat quantum ad exteriora quiete possidenda, ego vero do quantum ad æterna adipiscenda. Secundo vero quantum ad simulationem, & veritatem: quia pax mundi est simulata, quia tantum exterius: Psal. XXVII. 3. „ Loquuntur pacem cum „ proximo suo; mala autem in cordibus eo„ rum: " pax vero Christi est vera, quia est interius, & exterius. Et sic est sensus: *Non quomodo mundus dat*, idest simulatam pacem do, sicut mundus, sed veram. Tertio quantum ad perfectionem: quia pax mundi est imperfecta, cum sit tantum quantum ad quietem exterioris hominis, & non interioris: Esa. LVII. 21. „ Non est pax impiis, dicit Do„ minus: " sed pax Christi quietat interius, & exterius. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa „ diligentibus legem tuam. " Et est sensus: *Non quomodo mundus dat*; idest, non ita imperfectam.

L'E-

LECTIO VIII.

(a) NOn turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis.

(b) Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

(c) Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio; surgite, eamus hinc.

(a) SUpra Dominus consolatus est discipulos suos rationibus acceptis ex parte ipsorum discipulorum, promittendo eis accessum ad Patrem, adventum Spiritus sancti, & suum redditum; hic vero consolatur eos rationibus acceptis ex parte sui ipsius, ex quo poterat eis esse duplex causa consolationis. Una ex utilitate fructus, qui sequebatur ex recessu Christi; alia ex causa mortis. Et ideo primo ponit primam; secundo secundam, ibi, *Iam non multa loquar vobiscum*. Fructus autem qui sequebatur ex recessu Christi, erat exaltatio sua &c. unde discipuli poterant consolari: mos enim amicorum est ut cum amicus ad suam exaltationem vadit, de eius recessu minus desolentur: & ideo Dominus hanc causam ponit ad eorum consolationem. Et primo excludit cordis dubitationem; secundo commemorat quoddam quod eos in parte consolabatur, & in parte turbabat; tertio subdit causam totaliter consolantem; quarto respondet cuidam tacitæ quæstioni. Turbationem quidem cordis excludit dicens: *Non turbetur cor vestrum &c.* Turbatio ad tristitiam refertur; formido ad timorem. Tristitia autem, & timor in aliquo quidem conveniunt, in hoc scilicet quod utrumque est de malo; sed differunt, quia tristitia est de malo præsenti, formido autem de malo futuro. Dicit autem Dominus: *Non turbetur cor vestrum*, de malo præsenti: Psal. cxi. 6. (a) „ Iustus non commovebitur: “ *neque formidet*, scilicet de futuro. Esa. li. 12. „ Quis tu ut „ timeas ab homine mortali? “ quod intelligendum est de timore humano: nam timorem divinum non excludit. Consequenter cum dicit, *Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos*: (b) turbabantur enim ex recessu Christi, sed in parte consolabantur, quod subdit, *Et [illegible] ad vos*. Supra (c) *Vado, & venio ad vos*. Non tamen ex hoc consolabantur totaliter, timentes ne forsitan gregem lupus hoc intervallo invaderet in pastoris absentia: secundum illud Zachar. xiii. 7. „ Percute pa„ storem, & dispergentur oves. “ Dicit ergo: *Non turbetur, quia vado*; sed *nec formidet, quia venio ad vos*. Vadit quidem sua potestate moriendo, & venit resurgendo. Matth. xx. 18. „ Filius hominis tradetur principibus „ sacerdotum, & scribis, & condemnabunt „ eum morte .... & tertia die resurget. “ Ivit ascendendo. Esa. lxiii. 1. „ Iste formo„ sus in stola sua, gradiens in multitudine „ fortitudinis suæ. “ Veniet ad iudicandum. Luc. xxi. 27. „ Videbunt Filium hominis „ venientem in nube cum potestate magna, „ & maiestate. “ Totaliter autem consolatur eos cum dicit: *Si diligeretis me, gauderetis utique*; quasi dicat: Si diligitis me, non debetis contristari; sed potius debetis gaudere de recessu meo, quia vado ad exaltationem meam: *quia* scilicet *vado ad Patrem*, qui *maior me est*.

Sed ex hoc Arrius insultat, dicens Patrem maiorem esse Filio. Cuius error ex ipsis verbis Domini excluditur. Nam ex intellectu eius, quomodo intelligitur, *Vado ad Patrem*, ex eodem intelligitur, *Pater maior me est*. Filius autem non vadit ad Patrem, nec venit ad nos inquantum est Filius Dei, secundum quod cum Patre fuit ab æterno. Supra 1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*. Sed dicitur ire ad Patrem, secundum humanam naturam. Sic ergo hoc quod dicit, *Maior me est*, non dicit inquantum Filius Dei, sed inquantum Filius hominis, secundum quod non solum est minor Patre, & Spiritu sancto, sed etiam ipsis Angelis. Hebr. 11. 9. „ Eum autem qui modico quam Angeli mi„ noratus est, videmus Iesum propter passio„ nem mortis, gloria, & honore corona„ tum. “ Item quibusdam hominibus, scilicet parentibus, subditus erat quantum ad aliquid, ut legitur Luc. 11. Sic ergo minor est Patre

(a) *Al.* Iustus non commovebitur, neque formidabit, scilicet &c. (b) *Supple* partim eos turbat, & partim consolatur: *vel quid simile*. (c) Supra hoc cap. lect. 1. *Vado parare vobis locum: & si abiero, & præparavero vobis locum, iterum venio*.

secundum humanitatem, æqualis secundum divinitatem. Philip. II. 6. „ Non rapinam „ arbitratus est esse se æqualem Deo; sed se- „ metipsum exinanivit, formam servi acci- „ piens. " Potest etiam dici, secundum Hilarium, quod Pater etiam secundum divinitatem maior est Filio; sed tamen Filius non est minor, sed æqualis. Est enim Pater maior Filio non potestate, æternitate, & magnitudine; sed donantis, seu principii auctoritate. Nam Pater nihil ab alio accipit, Filius autem naturam, ut ita dicam, a Patre accipit per æternam generationem. Est ergo Pater maior, quia (a) dat; sed Filius non est minor, sed æqualis, quia totum quod Pater habet, accipit. Philip. II. 9. „ Dedit ei „ nomen quod est super omne nomen. " Minor enim iam non est donante, cui unum esse donatur. Chrysostomus autem ita exponit dicens, quod Dominus loquitur secundum suspicionem Apostolorum, qui nondum noverant quid sit resurrectio, nec eum æqualem Patri existimabant: & ideo dicit eis: Et si non creditis mihi quod non possum mihi assistere, nec confiditis quod post crucem rursus vos videbo; tamen credatis mihi, *quia vado ad Patrem, qui maior me est*.

Respondet autem tacitæ quæstioni, dicens: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis*. Possent enim quærere quare ista diceret: & ideo præveniens (b) dicit: *Nunc dixi vobis &c.*

Sed quærit Augustinus: Cum fides sit de his quæ non videntur, non debet homo credere postquam factum est; sed ante. Sed dicendum, quod aliud videbant, & aliud credebant. Viderunt ante mortem Christi, & eius resurrectionem, quo viso, crediderunt quod ipse esset Christus Filius Dei. Unde cum factum fuit, non crediderunt fide nova, sed aucta; aut certe cum mortuus esset, defecta, cum surrexisset, refecta, ut Augustinus dicit.

(b) Consequenter cum dicit, *Iam non multa loquar vobiscum*, ponit aliam causam consolationis ex parte recessus sui, quæ sumitur ex causa mortis. Sciendum est autem, quod causa mortis quædam est inducens dolorem, cum quis pro culpa occiditur; quædam est inducens consolationem, cum quis scilicet moritur pro bono virtutis. I. Petr. IV. 15. „ Nemo vestrum patiatur ut fur, aut homi- „ cida .... Si autem ut Christianus non eru- „ bescat. " Circa hoc ergo primo ostendit Dominus quod peccatum non fuit causa suæ mortis; secundo quod eius causa fuit virtus obedientiæ, & caritatis, ibi, *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem*. Dicit ergo: *Iam non multa loquar vobiscum*, propter temporis brevitatem. Supra XIII. 33. *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum*. Vel quia nondum capaces estis. Infra XVI. 12. *Adhuc multa habeo vobis loqui, sed non potestis portare modo*. Vel ideo *non multa loquar vobiscum*, quia in uno brevi sermone explicabo vobis quod non moriar ex culpa mea. Et hoc facit consequenter cum dicit: *Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*, scilicet diabolus, qui dicitur princeps, non ratione creationis, (c) neque per naturalem potestatem, ut Manichæi blasphemant; (d) sed ratione culpæ huius, idest amatorum mundi: unde dicitur princeps mundi, & peccati. Ephes. ult. 12. „ Non est nobis colluctatio adversus „ carnem, & sanguinem; sed adversus recto- „ res, & principes tenebrarum harum. " Non ergo est princeps creaturarum, sed peccatorum, & tenebrarum. Iob XLI. 25. „ Ille est „ Rex super omnes filios superbiæ. " Hic ergo princeps venit ad persequendum: intravit enim in cor Iudæ, ut proderet, Iudæorum vero, ut occiderent; sed *in me non habet quicquam*: nam in nobis non habet potestatem nisi propter peccatum. Supra VIII. 34. *Qui facit peccatum, servus est peccati*. In Christo autem nullum peccatum erat, neque secundum animam: I. Pet. II. 22. „ Qui pec- „ catum non fecit &c. " neque secundum carnem, quia ex Virgine absque originali peccato de Spiritu sancto conceptus. Luc. I. 35. „ Quod enim ex te nascetur sanctum, vo- „ cabitur Filius Dei. " Quia ergo diabolus Christum, in quo nullum ius habuit, etiam invasit, perdere meruit quod iuste possidebat. Marc. V. 7. „ Quid nobis, & tibi Ie- „ su Fili Dei altissimi? " Sic ergo patet quod causa mortis suæ non fuit culpa; sed nec erat cur moreretur, si non habet peccatum.

(c) Consequenter veram causam adiungit, quæ est bonum virtutis; & ideo dicit: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem*: quod, secundum Augustinum, sic punctatur: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio*; suspensive; *surgite, eamus hinc*. Ubi sciendum est, quod duo moverunt Christum ad mortem sustinendam, scilicet amor Dei, & dilectio proximi. Ephes. V. 2. „ Ambulate in dile- „ ctione. " Et hoc probat per indicium, quia mandata sua implet. Supra (hoc cap.) *Si diligitis me, mandata mea servate*. Et quantum

(a) *Al.* datur. (b) *Al.* emittitur dicit. (c) *Al.* scilicet. (d) *Al.* sed ratione culpæ: unde dicitur &c.

tum ad hoc dicit: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem &c.* & hoc efficaciter, quia scilicet morior: unde subdit: *Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio*: quod est secundum quod Pater movit eum ad mortem suscipiendam, scilicet obedientia, quæ ex amore causatur. Mandatum autem hoc dedit mihi Pater non Filio Dei, qui cum sit Verbum, est etiam mandatum Patris; sed dedit Filio hominis, inquantum animæ eius inspiravit necessarium esse saluti humanæ ut Christus in humana natura moreretur. Ut ergo hoc mundus cognoscat, *surgite*, de loco ubi cœnaverant, *& eamus*, ad locum ubi ego sum tradendus, ut videatis quod non ex necessitate, sed ex caritate, & obedientia morior. Iob XXXIX. 21. „ Audacter in occursum pergit „ armatis. "

Secundum Chrysostomum autem aliter legitur: ut in hoc scilicet quod dicit, *Sic facio*, sit finis sententiæ; & in hoc quod resumit, *Surgite, eamus hinc*, sit principium alterius: ut sit sensus: Non morior, quasi princeps mundi huius habeat in me quicquam; sed *quia diligo Patrem*, ideo hoc facio. Vos autem *surgite, & eamus hinc*. Videbat enim eos formidare, & propter tempus, quia nox profunda erat, & propter locum, quia in villa manifeste sistebant, ita ut semper circumvolverent ad ostium oculos, quasi expectando hostes eos invadentes, & propter hoc non attendentes his quæ dicebantur. Et ideo ut melius verba quæ dicturus erat intelligerent, ducit eos in locum alium secretum, ut æstimantes se securos esse, attentius audiant quæ diceret eis. Oseæ II. 14. „ Ducam eam in solitudi- „ nem, & loquar ad cor eius. "

CAPITIS DECIMIQUINTI

LECTIO I.

(a) EGo sum vitis vera, & Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

(b) Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.

(c) Manete in me, & ego in vobis.

(d) Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, & vos palmites.

(e) Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

(f) Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet; & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.

(g) Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis.

(h) In hoc clarificatus est Pater meus ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli.

(a) DOminus in hoc sermone specialiter intendebat animos discipulorum confortare contra duo: scilicet contra unum quod imminebat in præsenti, quod erat passio eius; & aliud quod timebatur futurum, scilicet tribulatio eis superventura. Unde contra ista duo dixerat eis: *Non turbetur cor vestrum*, quantum ad primum, *neque formidet*, quantum ad secundum. Postquam ergo confortavit eos de recessu suo, hic confortat eos contra tribulationes eis superventuras: & primo proponit eis quamdam similitudinem; secundo ex illa procedit ad propositum, ibi, *Iam vos mundi estis*. Similitudo autem est de vite, & agricola. Unde primo proponit vitem; secundo introducit agricolam; tertio studium agricolæ circa palmites commendat. Sed vitis est ipse: unde dicit: *Ego sum vitis*, per quamdam similitudinem: quia sicut vitis licet despecta videatur, omnia tamen ligna excedit in dulcedine fructus; ita Christus etsi mundo despectus videretur, quia pauper erat, & ignobilis videbatur, & ignominiam sustinens; tamen dulcissimos fructus protulit: secundum illud Cant. II. 3. „ Fructus eius dulcis gutturi meo: " & ideo Christus est vitis as-

fe-

ferens vinum interius inebrians, quod est vinum compunctionis. Psal. lix. 5. „ Potasti nos „ vino compunctionis. “ Iterum vinum confortans, scilicet nostræ refectionis. Supra vi. 56. *Sanguis meus vere est potus*. Sic enim supra comparavit se grano frumenti, quia caro eius vere est cibus. Hæc est vitis illa de qua dicitur Gen. xl. 9. „ Videbam coram me vi„ tem habentem propagines tres, “ idest Christum, in quo sunt tres substantiæ, scilicet corpus, & anima, & divinitas. Hæc est etiam vitis de qua Iacob dicit Genes. penult. 11. „ Ligabis ad vitem, fili mi, asinam „ tuam, “ idest Ecclesiam. Sed hæc vitis est vera.

Ubi sciendum, quod verum aliquando dividitur contra similitudinarium, sicut homo verus ab homine picto; aliquando a corrupto, sicut acetum a vino, quia est vinum corruptum. Hoc ergo quod dicitur, *Ego sum vitis vera*, accipitur secundo modo, ut discernat se a vite corrupta, scilicet a populo Iudæorum: de quo dicitur Hier. ii. 21. „ Quomo„ do conversa es in amaritudinem vitis alie„ na? “ Et hoc ideo, quia non faciebat uvas, sed labruscas. Esa. v. 4. „ Expectavi ut fa„ ceret uvas, & fecit labruscas. “

Sed notandum, quod in Christo est duplex natura, divina scilicet, & humana: & secundum humanam convenit nobiscum, & minor est Patre; secundum divinam convenit cum Deo, & est supra nos. Est ergo vitis vera secundum hoc quod est caput Ecclesiæ homo Christus Iesus; & hoc insinuat introducens agricolam, qui est Pater: unde dicit: *Et Pater meus agricola est*. Si enim est vitis secundum divinam naturam, Pater vitis esset sicut & Filius: quia ergo secundum humanam naturam vitis est, ideo Pater se habet ad ipsum sicut agricola ad vitem. Ipse etiam secundum quod Deus agricola est. Dicitur autem agricola a cultura: unde & vinitor inquantum colit, agricola est. Sed cum colere sit studium impendere, dupliciter aliquid colimus: vel ut id quod colimus melioretur; & hoc modo colimus agrum, vel aliquid tale: alio modo ut nos melioremur per ipsum; & hoc modo homo colit sapientiam. Deus ergo colit nos, ut nos ex eius opere melioremur, inquantum extirpat mala semina de cordibus nostris. Aperit cor nostrum aratro sermonis, plantat semina præceptorum, colligit fructum pietatis, ut dicit Augustinus. Nos autem colimus eum ut nos per ipsum melioremur, sed hoc adorando, non arando. Supra ix. 31. *Si quis Dei cultor est .... hunc exaudit*. Est ergo Pater agricola huius vitis ad bonum alterius. Ipse enim plantat. Hier. ii. 21. „ Ego te „ plantavi vineam electam, omne semen ve„ rum. “ Ipse augmentat. I. Corinth. iii. 6. „ Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem „ incrementum dedit: “ quia solus Deus interius augmentat, & fructificare facit: quantumcumque (*a*) homo cooperetur exterius, ipse custodit, & conservat. Matth. xxi. & Esa. v. dicitur, quod ædificavit in vinea turrim, & sepem circumdedit. Studium autem agricolæ est circa duo, circa vitem, & circa palmites. Sed vitis de qua hic agitur, perfecta erat, non indigens agricolæ studio: unde totum studium agricolæ erat circa palmites impendendum: & ideo dicit: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum*. Palmites autem sunt de natura vitis: unde adhærentes Christo sunt palmites huius vitis. Ezech. xvii. 6. „ Facta est vitis in „ palmites. “ Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit studium huius agricolæ circa palmites malos; secundo circa palmites bonos. Studium autem eius circa malos est ut scindantur a vite: unde dicit: *Omnem palmitem*, idest omnem fidelem, *non ferentem fructum*, scilicet in vite, *in me*, sine quo nihil fructificare potest, *tollet eum*, scilicet a vite. Ex quo apparet quod non solum a Christo rescinduntur aliqui, quia mala faciunt, sed etiam quia bona facere negligunt. II. Corinth. vi. 1. „ Hortamur vos ne in vacuum gratiam Dei „ recipiatis. “ Unde de se dicebat Apostolus I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei sum id quod „ sum, & gratia eius in me vacua non fuit. “ Et Matth. xxv. dicitur, quod ablatum est talentum ei qui ex eo non fructificavit, sed abscondit illud. Luc. xiii. Dominus ficum sterilem præcepit (*b*) abscindi. Studium autem eius circa bonos palmites est ut foveantur ad magis fructificandum: unde dicit: *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat*. Ad litteram enim in vite naturali contingit quod palmes multos surculos habens, minus fructificat propter humoris diffusionem ad omnes; & ideo cultores, ut magis fructificet, purgant eum a superfluis surculis. Ita est in homine. Nam homo bene dispositus, & Deo coniunctus, si suum affectum ad diversa inclinet, virtus eius minoratur, & magis inefficax fit ad bene operandum. Et inde est quod Deus ut bene fructificet, frequenter præscindit huiusmodi impedimenta, & purgat, immittens tribulationes, & tentationes, quibus fortior fiat ad operandum: & ideo dicit, *Purgabit eum*, etiamsi purus existat: quia nullus est adeo purus in hac vita ut non sit magis magisque pur-

(*a*) *Al.* hoc cooperetur. (*b*) *Al.* abscondi.

purgandus. I. Ioan. 1. 8. „ Si dixerimus quia „ peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, „ & veritas in nobis non est. " Et hoc *ut plus fructum afferat*, idest crescat in virtute, ut tanto sint fructuosiores quanto sunt mundiores. Apoc. ult. 11. „ Qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. " Col. 1. 6. „ Verbum Evangelii fructificat, & crescit. " Psal. lxxxiii. 8. „ Ibunt de virtute in virtutem. "

(b) Hic ex similitudine prosequitur intentum. Duo autem in praedicta similitudine tangebantur in comparatione palmitum ad vitem. Unum est palmitum ad vitem inhaesio; secundum est palmitum purgatio. Primo ergo agit de inhaesione; secundo de purgatione, ibi, *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit*. Circa primum primo monet discipulos ut viti inhaereant; secundo rationes inhaesionis adducit, ibi, *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso &c.* tertio modum inhaesionis assignat, ibi, *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*. Circa primum duo facit. Primo commemorat eis susceptum beneficium; secundo monet ut in eo permaneant, ibi, *Manete in me, & ego in vobis*. Beneficia susceperunt mundationis: unde dicit: *Iam vos mundi estis*; quasi dicat: Talia dixi de palmitibus; sed vos estis palmites praeparati purgari ad fructum ferendum; & hoc *propter sermonem quem locutus sum vobis*. Verbum enim Christi mundat primo quidem ab erroribus, instruendo. Ad Tit. 1. 9. „ Amplectentem eum, qui secundum doctrinam „ est, fidelem sermonem, ut potentes sit ex„ hortari in doctrina sana, & eos qui con„ tradicunt arguere. " Et hoc ideo quia in verbis Dei nulla falsitas invenitur. Prov. viii. 9. „ Recti sunt sermones mei. " Dicit ergo, *Mundi estis*, ab erroribus Iudaicis. Secundo mundat corda a terrenis affectibus, ad caelestia inflammando. Verbum enim Dei cor hominis ad terrena depressum concutit sua virtute, ex quo (a) inflammatur. Hier. xxiii. 29. „ Numquid non verba mea sunt quasi ignis?" Tertio mundat sermo Dei a peccatis, invocatus in baptismo. Nam homines in baptismo purgantur: quia in aqua verbum mundat: quia, ut dicit Augustinus, (b) „ detrahe „ verbum, quid est aqua, nisi aqua? Acce„ dit verbum ad elementum, & fit sacra„ mentum. " Verbum ergo facit ut aqua corpus tangat, & cor abluat. Verbum, inquam, non quia dicitur, sed quia creditur. Hoc enim verbum fidei tantum valet in Ecclesia ut etiam ipsos parvos infantes mundet, quamvis credere non valentes, ex fide credentium offerentium, benedicentium, & tangentium prolatum. Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos „ in nomine Patris, & Filii, & Spiritus „ sancti. " Quarto mundat per virtutem fidei. Actor. xv. 9. „ Fide purificans corda eo„ rum. " Dicit ergo eis: (c) *Vos iam* instructi, iam commoti, iam baptizati, iam in fide firmati, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Supra eodem: *Vos mundi estis, sed non omnes*. Sed cum supra dixerit officium agricolae esse purgare, manifeste ostendit se esse agricolam, dicens, sermonem suum purgativum. Et vere ipse, inquantum Deus, mundator est palmitum, & agricola.

(c) Hic inducit eos ad perseverantiam; quasi diceret: Quia mundi estis, & tantum beneficium recepistis, debetis in eo perseverare: unde dicit: *Manete in me*, per caritatem: I. Ioan. iv. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo „ manet: " & per sacramentorum participationem. Supra vi. 57. *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet*. Dicit ergo: *Manete in me*, gratiam suscipiendo; *& ego in vobis*, vos adiuvando.

(d) Consequenter cum dicit, *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis*, inducit rationes inhaesionis, quae sunt quatuor. Prima sumitur ex inhaerentium sanctificatione; secunda ex non inhaerentium punitione, ibi, *Si quis in me non manserit, mittetur foras*; tertia ex voluntatis inhaerentium assecutione, ibi, *Si manseritis in me... quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis*; quarta ex Dei glorificatione, ibi, *In hoc clarificatus est Pater &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod inhaesio ad Christum est necessaria ad fructificandum; secundo quod est efficax, ibi, *Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum*. Circa primum duo facit. Primo proponit similitudinem; secundo ostendit eam esse convenientem. Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod debetis in me manere ad hoc quod fructificetis: quia *sicut palmes*, ad litteram, palmes materialis, *non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite*, ex cuius radice humor ad vegetationem palmitum ascendit; *ita & vos*, supple, non potestis ferre fructum, *nisi in me manseritis*. Mansio ergo in Christo est ratio fructificationis. Unde de his qui in Christo non manent, dicitur Rom. vi. 21. „ Quem „ ergo fructum habuistis in his in quibus nunc „ erubescitis? " Iob xv. 34. „ Congregatio „ hypocritarum sterilis. " Haec autem simili-

(a) *Al.* inflammat. (b) *Al.* detrahe verbum &c. & quicquid est aqua &c. (c) Al. *Vos iam mundi*, instructi &c.

litudo conveniens est: quia *ego sum vitis, & vos palmites*; quasi diceret: Talis est comparatio vestrum ad me, qualis palmitum ad vitem. De istis palmitibus dicitur in Psalm. lxxix. 12. „ Extendit palmites suos usque ad „ mare. "

(e) Hic ostendit quod mansio in Christo sit efficax: & primo ostendit eius efficaciam; secundo subdit efficaciæ causam. Dicit ergo primo: Dico, quod non solum necessaria est hominis mansio in me, ut fructificet, sed etiam est efficax: quia *qui manet in me*, credendo, obediendo, perseverando, *& ego in eo*, illuminando, subveniendo, perseverantiam dando, *hic*, & non alius, *fert fructum multum*. Fert, inquam, triplicem fructum in vita ista. Primus est abstinere a peccatis. Esa. xxvii. 4. „ Hic est omnis fructus, ut „ tollatur peccatum. " Secundus est vacare operibus sanctitatis. Rom. vi. 22. „ Habetis „ fructum vestrum in sanctificatione &c. " Tertius fructus est vacare ædificationi aliorum. Psal. ciii. 13. „ De fructu operum tuo„ rum satiabitur terra. " Fert etiam quartum fructum in vita æterna. Supra iv. 36. *Fructum congregat in vitam æternam*. Hic est ultimus, & perfectus fructus laborum nostrorum. Sap. iii. 15. „ Bonorum laborum glo„ riosus est fructus. " (a) Ratio autem huius efficaciæ est, *quia sine me nihil potestis facere*. In quo & corda instruit humilium, & ora obstruit superborum, & præcipue Pelagianorum, qui dicunt bona opera virtutum, & legis sine Dei adiutorio ex seipsis facere posse: in quo dum liberum arbitrium asserere volunt, eum magis præcipitant. Ecce enim Dominus hic dicit, quod sine ipso non solum magna, sed nec minima, immo nihil facere possumus. Nec mirum, quia nec Deus sine ipso aliquid facit. Supra i. 3. *Sine ipso factum est nihil*. Opera enim nostra aut sunt virtute naturæ, aut ex gratia divina. Si virtute naturæ, cum omnes motus naturæ sint ab ipso Verbo Dei, nulla natura ad aliquid faciendum moveri potest sine ipso. Si vero virtute gratiæ, cum ipse sit auctor gratiæ: quia (b) *gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*, ut dicitur supra i. 17. manifestum est quod nullum opus meritorium sine ipso fieri potest. II. Corinth. iii. 5. „ Non quod suffi„ cientes simus aliquid cogitare ex nobis qua„ si ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo „ est. " Si ergo nec etiam cogitare possumus nisi ex Deo, multo minus nec alia.

(f) Hic ponitur secunda ratio inhæsionis, quæ sumitur ex comminatione pœnæ: quia nisi manserimus in ipso, non evademus pœnam. Et ponit quinque quæ pœnam illam exaggerant, quorum quædam pertinent ad pœnam damni, scilicet expulsio a gloria: unde dicit, *Mittetur foras*. Sed aliquando videmus, quod in vite materiali aliquis palmes manet per exteriorem coniunctionem, non autem per humoris participationem: sic & aliqui manent in Christo solum per fidem, non tamen participant humorem vitis, quia non sunt in caritate. Unde tales mittentur foras; idest, separabuntur a societate bonorum. Ezech. xxxiv. (c) „ Stabo, & separabo „ &c. " Secunda pœna damni est arefactio: unde dicit, *Et arescet*. Unde si quid habebat a radice, amittet denudatus eius auxilio, & vita. Nam mali Christiani viriditatem aliquam habere videntur; sed quando a sanctis, & a Christo separabuntur, eorum ariditas apparebit. Psal. xxi. 16. „ Aruit tamquam testa vir„ tus mea. " Tertia pœna est eorum cum malis associatio: unde dicit, *Et colligent eum*, scilicet Angeli messores, ad malos: quæ quidem pœna maxima est. Si enim ad horam esse cum malis, magna pœna est, quanto magis esse perpetuo cum pessimis hominibus, & dæmonibus? Esa. xxiv. 22. „ Congregabun„ tur congregatione unius fascis in lacum. " Matth. xiii. 30. „ Colligite primum zizania, „ & alligate ea in fasciculos ad comburen„ dum. " Quarta pœna est sensus: unde dicit, *Et in ignem mittent*, scilicet æternum. Ezech. xv. 2. „ Quid fiet de ligno vitis? .... „ Ecce igni datum est in escam. " Ligna enim si in vite non permaneant, contemptibiliora sunt ceteris lignis; si vero maneant in vite, gloriosiora sunt. Unde dicit Augustinus: „ Unum ex duobus palmiti congruit, aut vi„ tis, aut ignis: si in vite non est, erit in igne. " Matth. xxv. 41. „ Ite maledicti in ignem æter„ num. " Quinta pœna est perpetuum ignis experimentum: unde subdit, *Et ardet*, in perpetuum. Matth. xxv. 46. „ Ibunt hi in suppli„ cium æternum. "

(g) Hic ponitur tertia inhæsionis causa, quæ sumitur ex efficacia impetrationis; quasi diceret: *Si manseritis in me*, hunc fructum consequemini, scilicet *quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis*. Sed notandum, quod supra in admonitione inhæsionis duo posuit, quæ hic resumit. Primum, scilicet *In me manete*, quod hic resumit dicens, *Si manseritis in me*. Secundum, *Et ego in vobis*; & loco huius dicit: *Et verba mea in vobis manserint*. Quia Christus est Verbum Patris, omnia verba sapientiæ sunt ab ipso. Eccli. i. 5. „ Fons „ sa-

(a) *Al.* Responsio. (b) Al. deest *gratia*. (c) *Ibi* xxxiv. 22. „ Iudicabo inter pecus & pecus. "

„ sapientiæ Verbum Dei in excelsis. " Manifestum est ergo quod Christus est in nobis, quando verba sapientiæ eius sunt in nobis. Supra v. 38. *Verbum Dei non habetis in vobis manens*. Ideo dicit: *Et verba mea in vobis manserint*, scilicet quadrupliciter, amando, credendo, meditando, & implendo. Prov. IV. 20. „ Fili, ausculta sermones meos (scilicet credendo) & ad eloquia mea inclina „ aurem tuam (scilicet obediendo, seu implendo) (*a*) ne recedant ab oculis tuis „ (meditando) (*b*) & custodi ea in medio „ cordis tui, " amando. Hier. XV. 16. „ Inventi sunt sermones tui, & comedi eos. " Tunc ergo in nobis sunt verba Christi quando facimus quæ præcepit, diligimus quod promisit. Et ex hoc sequitur quod informamur quid petere debeamus. Rom. VIII. 26. „ Quid oremus sicut oportet, nescimus; sed „ ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus „ inenarrabilibus. " Unde & verbis suis (*c*) nos orare docuit, Matth. VI. & Luc. X. Sic ergo verba Dei credita, & meditata informant nos ad petendum quæ sunt nobis necessaria ad salutem. Sed verba Dei amata, & impleta iuvant nos ad merendum: & ideo subdit: *Quodcumque volueritis, petetis* discrete, perseveranter, *& fiet vobis*. Infra XVI. 23. *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*.

(*h*) Hic ponitur quarta ratio inhæsionis, quæ sumitur ex gloria Patris. Omnia opera nostra ad Dei gloriam referre debemus. Psal. CXIII. 1. „ Non nobis Domine, non nobis, sed „ nomini tuo da gloriam. " I. Corinth. X. 31. „ Si manducatis, aut bibitis, sive aliquid fa„ citis; omnia in gloriam Dei facite. " Ostendit ergo Dominus quod sumus in Christo, quia ex hoc fructificamus, & ex fructificatione nostra Pater glorificatur: unde dicit: *In hoc glorificatus est Pater meus*, idest ad gloriam Patris redundat, *ut plurimum fructum afferatis*. Ponit hic tria, ordine præpostero, quæ se invicem consequuntur. Unum pertinet ad inhæsionem, scilicet *Efficiamini mei discipuli*, quod idem est quod *Manete in me*. Et ex hoc sequitur secundum, scilicet *Ut fructum plurimum afferatis*. Et ex hoc glorificatur Pater meus; quasi diceret: Ad gloriam Patris est quod fructum plurimum afferatis; & fructum plurimum affertis ex hoc quod estis mei discipuli. Primo quidem bene vivendo: Matth. XVI. „ Videant opera vestra „ bona, & glorificent Patrem vestrum: " & bene docendo, ex quo similiter Deus glorificatur. Esa. XXIV. 15. „ In doctrinis glorificate „ Deum. " Et XLIII. 7. „ Omnem qui invo„ cat nomen meum, in laudem, & gloriam „ meam, creavi eum. " Ergo Apostoli sunt terra illa quæ fructum multum attulit, ut dicitur infra (hoc cap.) *Et efficiamini mei discipuli*, per inhæsionem, & caritatis fervorem. Hæc enim sunt signa discipulatus Christi, scilicet inhæsio ad Christum. Supra VIII. 31. *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Et ex hoc efficiuntur idonei ut ferant fructum doctrinæ. Secundo caritatis observatio. Supra XIII. 35. *In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem &c.* Et ex hoc efficiuntur idonei ut afferant fructum bonorum operum. I. Corinth. XIII. 2. „ Si habuero prophetiam, & nove„ rim mysteria omnia, & omnem scientiam „ &c." quæ ibi ponuntur, sine caritate nihil valere.

LECTIO II.

(a) Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos.
(b) Manete in dilectione mea.
(c) Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea:
(d) Sicut & ego Patris mei præcepta servavi, & maneo in eius dilectione.
(e) Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.
(f) Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem,
(g) Sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.

(a) Supra monuit Dominus discipulos suos ut in eo manerent; hic ostendit quid sit in eo manere; & hoc tripliciter. Primo quidem quod manere in eo est manere in eius dilectione; secundo ostendit quod præcepta eius servare, sit manere in eius di-

(a) *Al.* ne recedas &c. (b) *Al.* & in medio cordis suis. (c) *Al.* deest nos.

lectione, ibi, *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*: tertio ostendit quod observatio caritatis sit eius præceptum, ibi, *Hoc est præceptum meum &c.* Circa primum duo facit. Primo commemorat collatum discipulis beneficium; secundo hortatur eos ad perseverandum, ibi, *Manete in dilectione mea*. Dicit ergo primo, quod hoc quod in Christo manemus, est ex eius gratia; quæ quidem gratia est effectus dilectionis ipsius. Hierem. xxxi. 3. „ In caritate perpetua dilexi te. " Ex quo patet quod omnia opera nostra bona sunt nobis ex beneficio divinæ dilectionis. Non enim essent nobis, nisi quia fides per dilectionem operatur; nec diligeremus, nisi prius diligeremur. Et ideo hoc beneficium commemorans dixit: *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*.

Sed notandum, quod ly *sicut* quandoque denotat æqualitatem naturæ, quandoque autem similitudinem actionis. Arriani autem errantes volebant, quod ly *sicut* importaret æqualitatem, & per hoc quod superius sæpius expressum est, concludebant, quod esset minor Patre. Sed hoc est falsum; & ideo, secundum Augustinum, dicendum, quod ly *sicut* dicit similitudinem gratiæ, & dilectionis: nam dilectio qua Filius diligit discipulos, est quædam similitudo eius dilectionis qua Pater diligit Filium. Cum enim diligere aliquem sit velle ei bonum, Pater diligit Filium secundum divinam naturam, inquantum vult illi infinitum suum bonum, quod ipse habet, communicando ei eamdem naturam numero, quam ipse habet. Supra v. 20. *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Diligit etiam eum secundum humanam naturam. Oseæ xi. 1. „ Puer Israel, & di„ lexi eum, & ex Ægypto vocavi filium „ meum. " Et ad hoc scilicet ut simul esset Deus, & homo. Et ad nil horum Filius dilexit discipulos: nam neque ad hoc dilexit eos ut essent Deus per naturam, neque essent uniti Deo in persona; sed ad quamdam horum similitudinem eos dilexit, ut scilicet essent dii per participationem gratiæ. Psal. lxxxi. 6. „ Ego dixi, Dii estis. " II. Petr. 1. 4. „ Per quem magna nobis, & pretiosa pro„ missa donavit, ut divinæ per hoc efficia„ mur consortes naturæ. " Item ut assumerentur in unitatem affectus: quia „ qui ad„ hæret Deo, unus spiritus est: " I. Corinth. vi. 17. Rom. viii. 29. „ Quos præscivit con„ formes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse „ primogenitus in multis fratribus. " Sic ergo maius bonum Deus Pater posuit Filio secundum utramque naturam, quam Filius discipulis; sed tamen simile, ut dictum est.

(b) *Manete in dilectione mea*; quasi diceret: Ex quo tantum beneficium recepistis ex dilectione mea, *manete* in ea, ut scilicet me diligatis: vel *manete in dilectione mea*, quia ego diligo vos, scilicet in gratia mea, ut non excidatis a bonis quæ præparavi vobis. Et hæc expositio magis congruit, ut sit sensus: Perseveretis in hoc statu, ut scilicet diligamini a me per effectum gratiæ. I. Corinth. vii. 20. „ Unusquisque in ea vocatione qua „ vocatus est, in illa permaneat. " I. Ioan. iv. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo ma„ net, & Deus in eo. "

(c) Hic ostendit quid sit manere in eius dilectione: & primo ostendit quod hoc est servare eius mandatum; secundo manifestat per exemplum, ibi, *Sicut & ego Patris mei præcepta servavi*; tertio excludit dubium, ibi, *Hæc locutus sum vobis ut gaudium meum in vobis sit*. Dicit ergo: *Manete in dilectione mea*; & hoc facietis, *si præcepta mea servaveritis*: sic enim manebitis in dilectione mea. Observatio enim mandatorum est effectus divinæ dilectionis, non solum eius (*a*) qua nos diligimus, sed eius qua ipse diligit nos. Ex hoc enim quod ipse diligit nos, (*b*) movet nos, & adiuvat ad implendum mandata eius, quæ impleri non possunt nisi per gratiam. I. Ioan. iv. 10. „ In hoc est caritas, non quasi „ nos dilexerimus Deum; sed quoniam Ipse prior „ dilexit nos. "

(d) Exemplum autem ad hoc subdit, dicens: *Sicut & ego Patris mei præcepta servavi*. Sicut enim dilectio qua Pater diligit eum, est exemplum dilectionis qua ipse diligit nos; ita voluit quod obedientia sua sit exemplum obedientiæ nostræ. Christus enim per hoc ostendit quod mansit in dilectione Patris, quia per omnia, mandata eius servavit. Nam & mortem sustinuit. Phil. ii. 8. „ Factus est ob„ ediens Patri usque ad mortem, mortem au„ tem crucis. " Ab omni peccato abstinuit. I. Petr. ii. 22. „ Qui peccatum non fecit, nec „ dolus inventus est in ore eius. " Quæ intelligenda sunt de Christo, secundum quod homo. Supra viii. 29. *Non reliquit me solum, quia quæ placita sunt ei, facio semper*. Et ideo dicit: Maneo in eius dilectione, quia nihil in me, secundum quod homo, est dilectioni eius contrarium.

(e) Ne credant quod moneat (*c*) eos ad mandata eius servanda propter utilitatem propriam, & non discipulorum, dicit: *Hæc locutus sum vobis*, scilicet ut mandata mea servo-

(a) *Al.* qui diligimus. (b) *Al. omittitur* movet nos. (c) *Al.* nos.

vetis, propter bonum vestrum, scilicet *ut gaudium meum in vobis sit*. Amor enim est causa gaudii: unusquisque enim gaudet de re amata. Deus autem se amat, & creaturam præcipue rationalem, cui infinitum bonum communicat. Christus ergo de duobus ab æterno gaudet, scilicet de bono suo, & Patris. Prov. VIII. 30. „ Delectabar coram eo „ ludens in orbe terrarum. “ Item de bono creaturæ rationalis. Ibid. 31. „ Deliciæ meæ „ (a) sunt esse cum filiis hominum, “ idest, in hoc quod communicor filiis hominum: & de his gaudet ab æterno. Esa. LXII. 5. „ Gaudebit super te Deus tuus. “ Vult ergo Dominus ut per observantiam mandatorum suorum efficiamur participes gaudii sui: unde dicit: *Ut gaudium meum*, quo scilicet ego gaudeo de divinitate mea, & Patris, *sit in vobis*: quod nil est aliud quam vita æterna, quæ est gaudium de veritate, ut Augustinus dicit; quasi diceret: Ut habeatis vitam æternam. Iob XXII. 26. „ Tunc super Omnipo„ tente deliciis affilues. “ *Et gaudium vestrum*, quo ego gaudeo de humanitate mea, *repleatur*. Nam bona de quibus nos gaudemus, aut sunt imperfecta, autem imperfecte habentur: & ideo gaudium in hac vita plenum esse non potest. Tunc aut plenum erit quando perfecta bona perfecte consequemur. Matth. XXV. 21. „ Intra in gaudium domini „ tui. “

(f) Hic ostendit Dominus quæ sint præcepta eius: & primo proponit quid sit præceptum suum; secundo inducit exemplum, ibi, *Sicut dilexi vos*; tertio commemorat beneficium, ibi, *Vos amici mei estis*. Præceptum autem quod ponit, est præceptum caritatis, quod servari vult. *Hoc est*, inquit, *præceptum meum ut diligatis invicem*.

Sed cum multa sint alia præcepta Domini in sacro eloquio, quæritur quare solum observationem caritatis dicit esse præceptum suum. Ad quod, secundum Gregorium, dicendum est, quod caritas est radix, & finis omnium virtutum. Radix quidem, quia ex caritate confirmata in corde hominis movetur homo ad implenda omnia alia præcepta. Rom. XIII. 8. „ Qui diligit proximum, legem „ implevit. “ Ergo omnia præcepta quasi ad hoc ordinantur ut homo benefaciat proximo, & non molestet eum; quod quidem potissime ex caritate fit. Finis autem est quia omnia præcepta ad ipsam ordinantur, & in sola caritate solidantur. I. Tim. I. 5. „ Finis „ præcepti est caritas. “ Dicit ergo: *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem*; quasi scilicet: A caritate omnia procedunt sicut a principio, & in caritate omnia ordinantur sicut in finem. Nam, sicut dicit Gregorius, ut multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multæ virtutes ex una radice generantur: nec habet aliquod viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis.

Sed cum Matth. XXII. dicatur, quod non solum in dilectione Dei, sed etiam proximi pendeat lex, & Prophetæ; quare solum hic de dilectione proximi mentionem facit? Sed dicendum, quod unum includitur in alio: qui enim diligit Deum, necesse est ut proximum, & ea quæ sunt Dei diligat; & qui diligit proximum propter Deum, necesse est ut diligat Deum: licet enim obiecta sint diversa, tamen ipsi actus secundum consequentiam sunt unum. Est autem duplex ratio quare magis de dilectione proximi, quam Dei mentionem facit. Una scilicet quia in hoc intendit eos instruere, & inducere quomodo proximos ædificent, & quomodo fortes fierent ad tribulationes persecutorum perferendas; & ad utrumque caritas proximi necessaria est.

(g) Hic manifestat per exemplum quomodo proximum debeamus diligere, ita scilicet quomodo Christus dilexit nos. Christus autem dilexit nos ordinate, & efficaciter. Ordinate quidem, quia nil in nobis dilexit nisi Deum, & in ordine ad ipsum. Eccli. XXIV. 24. „ Ego mater pulchræ dilectionis „ &c. “ Efficaciter autem, quia intantum dilexit ut semetipsum pro nobis traderet. Ephes. V. 2. „ Dilexit nos, & tradidit semet„ ipsum pro nobis oblationem, & hostiam „ Deo in odorem suavitatis. “ Nos ergo debemus proximos diligere, scilicet sancte ad bonum, & efficaciter, scilicet ut dilectionem opere ostendamus. I. Ioan. III. 18. „ Non „ diligamus verbo, neque lingua, sed ope„ re, & veritate. “ *Maiorem hac dilectionem nemo habet quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Hic ostendit efficaciam dilectionis, quæ est ut quis mortem sustineat pro amicis, quod est signum maximæ dilectionis.

Sed contra hoc obiicitur, quod maioris dilectionis signum dicitur quando aliquis animam suam ponit pro inimicis suis, ut Christus fecit. Rom. V. 8. „ Commendat Deus ca„ ritatem suam in nobis: quoniam cum adhuc „ peccatores essemus, secundum tempus Chri„ stus pro nobis mortuus est. “ Ad quod dicendum, quod Christus non posuit animam suam

(a) *Al. deest* sunt.

suam pro nobis inimicis, ut scilicet inimici remaneremus; sed ut amicos efficeret: vel licet non essent amici quasi amaotes, erant tamen amici ut amati. Est autem manifestum quod maximæ dilectionis est signum, propter amicos animam ponere: quia in ordine diligibilium quatuor ordinata sunt; scilicet Deus, anima nostra, proximus, & corpus nostrum. Et Deum debemus diligere super nos ipsos, & supra proximos, ita ut pro Deo nos ipsos, scilicet animam, & corpus, & proximum dare debemus. Pro anima autem nostra corpus est ponere, non tamen eam dare. Pro proximo autem vitam corporalem, & corpus debemus exponere pro salute proximi: & ideo cum vita corporalis sit potissimum quod nos post animam habeamus, ideo potissimum est ipsam exponere propter proximum, & maioris dilectionis signum. I. Ioan. IV. 9. „ Io hoc apparuit caritas Dei in „ nobis, quooiam Filium suum unigenitum mi„ sit Deus in mundum, ut vivamus per „ eum. "

LECTIO III.

(a) VOs amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

(b) Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat Dominus eius.

(c) Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.

(d) Non vos me elegistis; sed ego elegi vos:

(e) Et posui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat:

(f) Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

(g) Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.

(a) SUpra Dominus monuit nos ad dilectionem fraternam; & hoc exemplo sui: hic ostendit discipulis beneficium præstitum, per quod obligati erant ad Christi imitationem, scilicet quod Christus eos ad amorem suum assumpsit. Et primo ponit amicitiæ signum; secundo subiungit causam, ibi, *Non vos me elegistis &c.* Ponit autem duplex amicitiæ sigoum: uoum ex parte discipulorum; aliud ex parte sui, ibi, *Iam non dicam vos servos*. Signum autem ex parte discipulorum, quod suot amici Christi, est observatio mandatorum eius: unde dicit: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis*; quasi diceret: Usque modo monui vos ut diligeretis invicem; sed modo moneo, & dico de amicitia vestra ad meipsum. Potest autem hoc quod dicit, *Vos amici mei estis*, dupliciter intelligi, secundum quod amicus dupliciter dicitur, scilicet qui amat, & qui amatur; & secundum utrumque, verum est quod subdit: *Si feceritis quæ ego præcipio vobis*. Et qui Deum amant, mandata illius servant: quia cum amicus dicatur quasi animæ custos, ut Gregorius dicit, non immerito qui voluntatem Dei in præceptis eius (*a*) custodit, amicus eius vocatur. Item, quos Deus amat, mandata Dei servant, ioquantum conferendo eis gratiam suam, adiuvat ad servandum: Deus enim nos amando, facit suos dilectores. Proverb. VIII. 17. „ Ego diligentes me diligo: " non quasi prius fuerint diligentes; sed quia ipse eos diligentes facit diligendo.

Sed sciendum, quod mandatorum observatio non est divinæ amicitiæ causa, sed signum, scilicet & quod Deus diligat nos, & quod nos diligimus eum. Sapient. VI. 19. „ Dilectio il„ lius custodia legum est." I.Ioan.II.4.„ Qui „ dicit se amare Deum, & mandata eius non „ custodit, mendax est. "

(b) Ex parte autem Christi ponitur amicitiæ signum, cum dicit: *Iam non dicam vos servos*. Et primo excludit quod videtur amicitiæ contrarium; secundo ponit veræ amicitiæ signum, ibi, *Vos autem dixi amicos &c.* Amicitiæ autem contrariatur servitus; & ideo primo excludit servitutem, dicens: *Iam non dicam vos servos*; quasi dicat: Etsi olim fueritis quasi servi sub lege, ounc estis quasi liberi sub gratia. Rom. VIII. 15. „ Non accepistis „ spiritum servitutis iterum in timore; „ sed accepistis spiritum adoptionis filiorum." Secundo subdit rationem dicens: *Quia servus nescit quid faciat dominus eius*: servus enim est quasi extraneus a domino. Supra VIII. 35. *Servus non manet in domo in æternum*. Extraneis autem secreta committenda non sunt. Proverb. XXV. 9. „ Secretum extraneo ne reve„ les. "

(*a*) Al. custodivit.

„ les. “ Unde nunc servis secreta committenda non sunt. Potest autem hoc ad præcedentia sic continuari. Possent discipuli dicere, quod si servamus præcepta tua, sumus amici tui; (a) sed servare præcepta est magis servitutis quam amicitiæ: & ideo hoc excludens Dominus dicit: *Iam non dicam vos servos*.

Sed dubitatur hic. Cum ipsi Apostoli dicant se servos Christi, sicut (Rom. I. 1.) „ Paulus Apostolus servus Christi Iesu: “ & David (Ps. cxviii. 125.) „ Servus tuus ego sum: “ & etiam ipsi qui introducendi sunt in vitam æternam: Matth. xxv. 23. „ Euge serve bone, & fidelis..... intra in „ gaudium domini tui: “ quid est hoc quod Dominus dicit: *Iam non dicam vos servos*?

Dubitatur etiam de hoc: quia cum frequenter domini servis suis secreta revelent, & etiam Deus: Amos III. 7. „ Non faciet Deus „ verbum, nisi revelaverit secretum suum ad „ servos suos Prophetas: “ non videtur verum quod hic dicit: *Servus nescit quid faciat dominus eius*.

Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod servitus proprie ex timore creatur. Est autem duplex timor: scilicet servilis, quem (b) expellit caritas: I. Ioan. IV. 18. „ Timor non est in caritate: “ alius est timor filialis, qui ex caritate generatur, quia timet perdere quis quod amat; & hic est timor bonus, & castus, de quo dicitur in Psal. XVIII. 10. „ Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi. “ Et secundum hoc sunt duæ servitutes. Una quæ procedit ex timore filiali; & secundum hanc servi sunt iusti omnes, & filii Dei, ut obiiciebatur. Alia servitus est quæ procedit ex timore pœnæ, & contrariatur dilectioni: & de hac dicit: *Iam non dicam vos servos*.

Sciendum est etiam, quod servus proprie est qui non est causa sui; liber vero qui est sui causa. Est ergo differentia inter operationes servi, & liberi: quia servus operatur causa alterius; liber autem causa sui operatur, & quantum ad causam finalem operis, & quantum ad causam moventem: nam liber propter se operatur, sicut propter finem, & a se operatur, quia propria voluntate movetur ad opus; sed servus nec propter se operatur, sed propter dominum, nec a se, sed a domini voluntate, & quasi quadam coactione. Sed contingit aliquando quod aliquis servus operatur causa alterius, sicut causa finali; operatur tamen a se, inquantum se movet ad opus: & hæc est bona servitus, quia ex caritate movetur ad bona opera facienda; sed non operatur propter se: quia caritas non quærit quæ sua sunt, sed quæ sunt Iesu Christi, & salutis proximorum. Qui autem omnino causa alterius operantur, sunt mali servi. Patet ergo quod discipuli servi erant, sed bona servitute, quæ ex amore procedit.

Ad secundam quæstionem dicendum, quod ille servus qui movetur solum ab alio, & non a se, habet se ad moventem sicut instrumentum ad artificem. Instrumentum autem communicat cum artifice in opere, sed non in operis ratione. Sic ergo & tales servi participant (c) solum in opere; sed quando servus operatur ex propria voluntate, necesse est quod rationem operis sciat, & quod revelentur ei occulta, per quæ ea scire possit quæ agit. Eccli. XXXIII. 31. „ Servus si est „ tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua. “ Apostoli autem, ut dictum est, a se movebantur ad bona opera facienda, scilicet ex propria voluntate per amorem inclinata: & ideo Dominus secreta sua revelat eis. Sed de malis servis verum est quod nesciunt quid faciat dominus eorum. Sed quæ sunt illa quæ nesciunt? Illa proprie quæ in nobis Deus facit. Omnia enim bona quæ facimus, Deus in nobis operatur. Esai. XXVI. & Phil. II. 13. „ Operatur in nobis & velle, & perficere. “ *Servus* ergo malus ex superbia cordis sui obtenebratus, dum quod facit, sibi attribuit, *nescit quid faciat dominus eius*.

(c) Hic ponit verum signum amicitiæ ex parte sua, quod est quia *quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Verum enim amicitiæ signum est quod amicus amico suo cordis secreta revelet. Cum enim amicorum sit cor unum, & anima una, non videtur amicus extra cor suum ponere quod amico revelat. Prov. XXV. 9. „ Causam tuam tracta „ cum amico tuo. “ Deus autem faciendo nos participes suæ sapientiæ, sua secreta nobis revelat. Sapient. VII. 27. „ Per nationes „ in animas sanctas se transfert, amicos Dei, „ & Prophetas constituit. “

Sed dubitatur hic primo quæ, & qualiter Filius a Patre audit. Quod quidem pluries iam (d) manifestatum est. Cum enim audire sit scientiam ab alio accipere, audire Filium a Patre nihil aliud est quam scientiam ab eo accipere; scientia autem Filii est eius essentia: Filium ergo audire a Patre, est accipere essentiam eius ab eo.

Dubitatur etiam de hoc quod dicit: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Si ergo omnia eis nota fecit, sequitur quod tot

(a) *Al. omittitur* sed. (b) *Al.* expulit. (c) *Al.* non solum. (d) manifestum.

tot sciebant discipuli quot & Filius. Responsio. Dicendum, secundum Chrysostomum: *Omnia quaecumque audivi*, quae scilicet vos audire oportebat, *nota feci vobis*; non autem omnia simpliciter. Infra XVI. 12. *Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo*. Vel dicendum, secundum Augustinum, quod Dominus propter certitudinem dicendorum utitur praeterito pro futuro; ut sit sensus: *Omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*, idest, faciam in illa plenitudine, de qua dicit Apostolus I. Corinth. XIII. 12. „ Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum. " Infra XVI. 25. *In illo die palam de Patre meo annuntiabo vobis*, quando scilicet introducet nos ad visionem Patris. Omnia enim quae scit Filius, scit Pater. Quando ergo revelabit nobis Patrem, revelabit omnia quae scit, & id quod scimus. Vel dicendum, secundum Gregorium, & melius: Eiusdem rei potest haberi cognitio perfecta, & imperfecta; sicut in scientiis apparet quod qui scit principia omnia unius scientiae, dicitur scire scientiam illam; sed imperfecte eam scit. Unde qui docet aliqua principia alicuius scientiae, potest dicere se docuisse scientiam illam, quia omnia quae sunt scientiae illius, sunt in principiis eius virtute; sed illam eamdem scientiam perfectius scit quando conclusiones singulas, quae virtute erant in principiis, novit. Sic ergo & de divinis potest haberi duplex cognitio. Una imperfecta, & haec habetur per fidem, quae est praelibatio illius futurae beatitudinis, & cognitionis quam habebimus in patria. Hebr. XI. 2. „ Est autem fides sperandarum „ substantia rerum, argumentum non apparentium. " Unde de hac cognitione dicit: *Omnia nota feci vobis*, scilicet in fide, secundum quamdam praelibationem, sicut conclusiones virtute sunt in principiis. Unde dicit Gregorius: „ Omnia quae nota facit servis „ suis, sunt gaudia internae caritatis, & festa supernae patriae, quae quotidie mentibus per aspirationem sui amoris imprimit: „ dum enim audita superna caelestia amamus, „ amata iam novimus: quia ipse amor notitia est. "

(d) Hic ponit amicitiae causam. Consuetum est autem apud homines ut unusquisque sibi attribuat causam amicitiae. Eccli. XXXVII. 1. „ Omnis amicus dicit: Et ego amicitiam „ copulavi. " Et sic multi attribuunt sibi divinae amicitiae causam, dum sibi principium bonorum operum attribuunt, & non Deo. Et Dominus hoc excludens dicit: *Non vos me elegistis*; quasi dicat: Quisquis ad hanc dignitatem amicitiae vocatus est, non sibi causam amicitiae attribuat, sed mihi eum ad hoc eligenti. Et primo (a) ponit gratuitam Dei electionem; secundo exponit ad quid eliguntur, ibi, *Et posui vos, ut eatis, & fructum afferatis*. Dicit ergo: *Non vos me elegistis*, ut scilicet ego essem amicus vester; *sed ego elegi vos*, ut facerem amicos meos. I. Ioan. IV. 10. „ Non quasi nos dilexerimus Deum; sed „ quoniam ipse prior dilexit nos. " Est autem duplex Dei dilectio. Una aeterna qua praedestinamur: Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in „ ipso ante mundi constitutionem. " Alia temporalis, qua ab ipso vocamur, quae nihil est aliud quam executio aeternae praedestinationis: quia quos elegit praedestinando, hos etiam elegit vocando. Rom. VIII. 30. „ Quos „ praedestinavit, hos & vocavit &c." Luc. VI. 13. „ Elegit duodecim, quos & Apostolos „ nominavit. "

Sunt autem aliqui dicentes, electionem Dei temporalem ex meritis electorum causari. Sed hoc est contra illud quod hic dicitur. Nam si ideo elegit te, quia bonus eras, non autem poteras bonus esse, nisi bonum eligeres; hoc autem bonum potissime est Deus: ergo primo elegisti bonum, quod est Deus, quam eligereris. Sed Dominus dicit contrarium: *Non vos me elegistis; sed ego elegi vos*. Non ergo dicendum, quod aliquod bonum ex parte nostra totaliter praecedat electionem Dei. Dico autem totaliter: quia aliquod bonum particulare in nobis existens, potest esse causa alterius boni nobis dandi, & hoc alterius; cum sit quidam ordo in divinis donis, sed universaliter nihil potest esse causa, & praecedere divinam electionem: quia omnia bona sunt nobis a Deo. Sed de aeterna electione adhuc magis (b) erroneum esset dicere, quod ab electione nostra praecederetur. Fuerunt tamen aliqui qui dicerent, quod merita nostra praecedentia sunt causa illius electionis: & hic fuit error Origenis, qui dixit animas hominum simul fuisse creatas aequales, & quibusdam stantibus, quaedam minus, & quaedam magis peccaverunt; & ideo quaedam meruerunt habere gratiam, quaedam non. Sed contra hoc est, quod Dominus dicit: *Non vos me elegistis*. Alii autem dicunt, quod verum est quod merita in actu existentia non sunt causa praedestinationis; sed praeexistentia in praescientia Dei, dicentes, quod quia Deus scivit aliquos bonos futuros, & bene usuros gratia, ideo proposuit eis gratiam se daturum. Sed si hoc esset, sequeretur quod ideo elegit nos, quia praescivit nos ipsum electuros. Et sic electio nostra praevia esset electioni divinae; quod est contra (c) sententiam Domini.

Sed

(a) *Al.* proponit. (b) *Al.* errorem. (c) *Al.* substantiam.

Sed forsitan diceret aliquis: Quæ electio poterat esse, qui nihil eramus, & nulla inter nos erat præeminentia? (a) Sed eum qui huiusmodi, decipit modus electionis humanæ, secundum quem credidit esse electionem divinam. Sed aliter & aliter se habent: quia electio nostra causatur ex bono iam præexistente; sed electio divina est causa influentiæ maioris boni in uno quam in alio. Cum enim electio sit actus voluntatis, secundum quod diversimode voluntas Dei, & hominis se habent ad bona, sic diversus est electionis eorum modus. Voluntas autem Dei se habet ad bonum creatum ut causa eius. Sapien. xi. 26. „ Quomodo potuissent illa esse, nisi tu „ voluisses? " Et sic bonum derivatur ad res creatas ex voluntate Dei. Unde Deus aliquem alteri præeligit, inquantum plus ei de bono influit quam alteri. Voluntas autem hominis movetur ad aliquid ex bono præexistente apprehenso; & ideo oportet in electione nostra unum bonum præexistere alteri. Ideo autem Deus uni magis quam alteri bonum influit, ut reluceat ordo in rebus: sicut apparet in rebus materialibus, quod materia prima quantum est de se, est uniformiter disposita ad omnes formas. Ipsæ etiam res antequam sint, non sunt dispositæ ad hoc, vel illud esse; sed ut servetur ordo in eis, diversas formas, & diversum esse sortiuntur a Deo. Et similiter in creatura rationali quidam eliguntur ad gloriam, quidam reprobantur ad pœnam. II. Tim. ii. 19. „ Novit Do- „ minus qui sunt eius .... In magna enim „ domo non solum sunt vasa aurea, & ar- „ gentea, sed & lignea, & fictilia; & quæ- „ dam quidem in honorem, quædam autem „ in contumeliam. " Et sic apparet diversus ordo, dum in quibusdam rebus relucet Dei misericordia, quos absque ullis meritis præcedentibus ad gratiam præparat; in quibusdam autem Dei iustitia, dum eos ex propriis culpis, citra condignum tamen, deputat pœnæ. Sic ergo elegi vos ab æterno prædestinando, & vocando ad fidem ex tempore.

(e) Ad quod autem eos elegit, subdit consequenter (b) cum dicit: *Et posui vos ut eatis, & fructum afferatis*. Et primo ponit ad quid elegerit; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod elegit ad aliquid agendum; secundo quod elegit ad aliquid recipiendum, ibi, *Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis*. Dicit ergo: *Posui vos*; idest, dedi vobis ordinem in Ecclesia mea. I. Corinth. xii. 28. „ Posuit Deus in Ecclesia primum qui- „ dem Apostolos &c. " Item *posui vos*; idest, firmiter vos disposui Gen. i. 16. „ Fecit „ Deus luminaria magna, & posuit ea in fir- „ mamento cæli. " Iudic. v. 20. „ Stellæ „ manentes in ordine, & cursu suo adver- „ sus Sisaram pugnaverunt. " Positio enim ordinem, & firmitatem importat. *Posui*, inquam, ad tria. Primo quidem ad eundum: unde dicit, *Ut eatis*, per mundum discurrendo, ut totum convertatis ad fidem. Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum universum, „ prædicate Evangelium omni creaturæ. " Vel *ut eatis*, idest proficiatis de virtute in virtutem. Psal. lxxxiii. 8. „ Ibunt de vir- „ tute in virtutem: videbitur Deus deorum „ in Sion. " Oseæ ult. 6. „ Ibunt rami eius „ ut Libani. " Secundo ad fructum afferendum: unde dicit, *Et fructum afferatis*, scilicet conversionis fidelium, quantum ad primum iter. Roman. i. 13. „ Ut aliquem fru- „ ctum habeam in vobis, sicut & in ceteris „ gentibus. " Vel fructum spiritualem interiorem, quantum ad secundum iter. Gal. v. 22. „ Fructus autem Spiritus est caritas, gau- „ dium, pax &c. " Eccli. xxiv. 22. „ Flores mei „ fructus honoris, & honestatis. " Tertio ut fructum afferant qui non perdantur per mortem, seu peccatum: unde dicit: *Et fructus vester maneat*; scilicet, congregatio fidelium in vitam æternam perducatur, & fructus, spiritualis magis proficiat. Supra iv. 36. *Et fructum congregat in vitam æternam*.

(f) Hic ostendit quod elegerit ad aliquid recipiendum, scilicet omnia quæ petierint; quasi diceret: Posui vos ad hoc ut essetis digni recipere a Patre in nomine meo. I. Ioan. iii. 21. „ Si cor nostrum non reprehenderit „ nos, fiduciam habemus ad Deum; & quid- „ quid petierimus, accipiemus ab eo. "

(g) Hic assignat rationem rerum quæ dixit. Posset enim (c) quis dicere, quare hæc omnia Christus diceret eis. Unde Dominus respondens dicit: *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem*; quasi, omnia quæ dico, sunt inducentia vos ad dilectionem proximorum. I. Timoth. i. 5. „ Finis præcepti est caritas. " Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod possent discipuli dicere: Domine, cur nobis tot de dilectione tua commemoras? Numquid ut improperes? Sed Dominus dicit: Non; immo ut (d) incitem vos ad dilectionem proximi. I. Ioan. iv. 21. „ Hoc mandatum ha- „ bemus a Deo, ut qui diligit Deum, dili- „ gat & fratrem suum. "

LE-

(a) *Al.* Sed eum qui huiusmodi decipit, modum scilicet electionis humanæ. (b) *Al.* dicens. (c) *Al.* *om*[illegible]*titur* quis. (d) *Al.* invitem.

LECTIO IV.

(a) SI mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. (b) Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret.

(c) Quia vero de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

(d) Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis. Non eſt ſervus maior domino ſuo.

(e) Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur. Si ſermonem meum ſervaverunt, & veſtrum ſervabunt.

(f) Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia neſciunt eum qui miſit me.

(a) POſita ſimilitudine vitis, & palmitum, & explanata quantum ad inhæſionem palmitum ad vitem; hic conſequenter explanat eam quantum ad ipſorum purgationem, quæ futura erit per tribulationes. Conſolatur eos ergo Dominus contra tribulationes quas paſſuri erant: & primo rationes ex quibus eos conſolatur proponit; ſecundo ipſas rationes exponit, ibi, *Mementote ſermonis mei &c.* tertio excuſationes perſequentium excludit, ibi, *Si non veniſſem, & eis locutus non fuiſſem, peccatum non haberent*. Ponit autem duas rationes ad eorum conſolationem: quarum una ſumitur ex exemplo; ſecunda ex cauſa, ibi, *Si de mundo fuiſſetis &c.* Conſolatur ergo eos Dominus exemplo ſui, qui & paſſus eſt perſecutiones tyrannorum: unde dicit: *Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit*. Sciendum eſt enim, quod ſicut omnium beneficiorum principium eſt amor, ita & perſecutionum omnium principium eſt odium: & ideo Dominus prænuntiat eis odium futurum. Matth. XXIV. 9. „ Odio eritis omnibus „ hominibus. " Luc. VI. 22. „ Beati eritis „ cum vos oderint homines &c. " Dicit ergo: *Si mundus vos odit*; ideſt, futurum eſt quod mundus vos odio habeat, & manifeſtabit odium ſuum perſequendo vos; *ſcitote quia me priorem odio habuit*. Supra VII. 7. *Non poteſt mundus odiſſe vos; me autem odit*. Sed hæc eſt grandis conſolatio iuſtis ad fortiter ſuſtinendum perſecutiones. Heb. XII. 3. „ Recogi- „ tate eum qui talem ſuſtinuit a peccatoribus „ adverſus ſemetipſum contradictionem, ut „ ne fatigemini, animis veſtris deficientes. " I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro no- „ bis, vobis relinquens exemplum, ut ſequa- „ mini veſtigia eius. " Et ideo, ſecundum Auguſtinum, non debent ſe membra ſupra verticem extollere, nec recuſare ſe in corpore eſſe, nolendo mundi odium ſuſtinere cum capite. Mundus autem dupliciter accipitur. Quandoque quidem in bonum, pro his qui bene vivunt in mundo. II. Corinth. V. 19. „ Deus erat in Chriſto, mundum reconciliaus ſibi. " Quandoque autem in malum, ſcilicet pro amatoribus mundi. I. Ioan. V. 19. „ Mundus totus in maligno poſitus eſt. " Sic ergo totus mundus totum odit mundum: quia amatores mundi, qui ſunt per totum mundum diffuſi, oderunt mundum totum, ideſt Eccleſiam bonorum per totum mundum roboratam.

(b) Hic ponitur ſecunda ratio ſumpta ex cauſa odii. Quando enim quis odium alicuius ſuſtinet propter culpam ſuam, dolendum eſt, & triſtandum; ſed quando propter virtutem, gaudendum. Primo ergo oſtendit quæ ſit cauſa quare aliqui diliguntur a mundo; ſecundo oſtendit quare Apoſtoli a mundo odio habentur, ibi, *Quia vero de mundo non eſtis ... propterea odit vos mundus*. Cauſa autem quare aliqui diliguntur, eſt ſimilitudo eorum ad mundum: unde dicit: *Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret*. Omne ſimile ſibi ſimile diligit. Eccli. XIII. 20. „ Omnis „ caro ad ſimile ſibi coniungetur. " Et ideo mundus, ideſt amatores mundi diligunt mundi amatores: unde dicit: *Si de mundo fuiſſetis*, ideſt ſequentes mundum, *mundus quod ſuum erat diligeret*, ſicut ſuos, & ſibi ſimiles. Supra VII. 7. *Non poteſt mundus odiſſe vos; me autem odit*. I. Ioan. IV. 5. (a) „ De mundo ſunt: ideo „ de mundo loquuntur, & mundus eos au- „ dit. "

Sed contra. Per mundum intelligit hic Dominus principes mundi, qui perſecuturi erant Apoſtolos; ſed ipſi idem principes perſequuntur aliquos mundanos inventos, puta homicidas, & latrones: ergo mundus non diligit quod ſuum eſt, ſicut nec Apoſtolos.

Re-

(a) *Al.* „ De mundo non ſunt, & ideo &c.

Respondeo. Dicendum est, quod est reperire aliquid pure bonum; sed pure malum nihil invenitur, cum subiectum mali sit bonum. Malum ergo culpæ fundatur in bono naturæ. Unde non potest aliquis homo esse peccator, & malus, quin habeat aliquid boni. Sic ergo secundum malum quod habent, scilicet infidelitatem, pertinent ad mundum, & odiunt Apostolos & eos qui de mundo non sunt; sed secundum bonum quod habent, non sunt de mundo, & odio habent eos qui de mundo sunt, scilicet fures, & latrones, & cetera huiusmodi. Erant tamen aliqui in mundo bene viventes, qui Apostolos diligebant, eorum facta approbando.

Sed adhuc magis videtur dubium esse: quia ad mundum pertinet omne peccatum, & sic secundum quodlibet peccatum aliquis est de mundo. Sed videmus quod aliqui homines convenientes in aliquo peccato, se invicem odio habent, sicut superbi: Prover. XIII. 10. „ Inter superbos semper iurgia sunt: " & avarus odit avarum. Unde, secundum Philosophum, figuli conrixantur adinvicem. Mundus ergo odit mundum. Non ergo videtur verum esse quod Dominus dicit: *Mundus quod suum erat diligeret*.

Responsio. Dicendum, quod duplex est amor, amicitiæ scilicet, & concupiscentiæ; sed differunt: quia in amore concupiscentiæ, quæ sunt nobis extrinseca, ad nos ipsos trahimus, cum ipso amore diligamus alia, inquantum sunt nobis utilia, vel delectabilia; sed in amore amicitiæ est e converso, quia nosmetipsos trahimus ad ea quæ sunt extra nos: quia ad eos quos isto amore diligimus, habemus nos sicut ad nosmetipsos, communicantes eis quodammodo nosmetipsos. Unde in amore amicitiæ similitudo est causa amoris: non enim sic diligimus aliquem nisi inquantum sumus unum cum eo: similitudo autem est unitas quædam. Sed in amore concupiscentiæ, sive sit utilis, sive delectabilis, similitudo est causa separationis, & odii. Cum enim isto amore aliquem diligam inquantum est mihi utilis, vel delectabilis; quicquid est impeditivum utilitatis, seu delectationis, habeo odio contrarium. Et inde est quod superbi iurgantur adinvicem, inquantum unus usurpat sibi gloriam, quam alius amat, & in qua delectatur; figuli etiam, inquantum unus trahit ad se lucrum, quod alius per se volebat. Sed sciendum, quod amor concupiscentiæ non est rei concupitæ, sed cuncupiscentis, propter hoc enim quis hoc amore aliquem diligit, inquantum est sibi utilis, ut dictum est: & ideo magis diligit in hoc se quam illum: sicut qui diligit vinum: quia est sibi delectabile, se potius quam vinum diligit. Sed amor amicitiæ est potius rei amatæ quam amantis: quia diligit aliquem propter ipsum dilectum, non propter ipsum diligentem. Sic ergo quia in amore amicitiæ similitudo causa est amoris, dissimilitudo causa odii; (a) inde est quod mundus odio habet (b) quod suum non est, & sibi dissimile, & diligit, idest dilectione amicitiæ, quod suum est. Sed de dilectione concupiscentiæ est e converso; & ideo dicit: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret*, scilicet amore amicitiæ.

(c) Hic ponit causam quare Apostoli habentur odio a mundo, quæ est dissimilitudo. Dicit ergo: *Quia vero de mundo non estis*, mentis scilicet elevatione, quamvis sitis per originem: supra VIII. 23. *Vos de deorsum estis; ego autem de supernis sum*. Et hoc quidem, quia elevati estis a muudo, non ex vobis, sed ex gratia mea: quia scilicet *ego elegi vos de mundo*: supra eodem: *Ego elegi vos: propterea*, quia scilicet de mundo non estis, *odit vos mundus*, idest mundi amatores, ut eis dissimiles. Prover. XXIX. 27. „ Abominantur iusti impios, & abominantur impii eos qui in recta sunt via. " Et ibidem: „ Viri sanguinum oderunt &c. " Potest autem triplex ratio assignari quare mundus odit sanctos. Prima est diversitas conditionis, quia scilicet mundus in morte est; sed sancti sunt in statu vitæ. I. Ioan. III. 13. „ Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quam diligimus fratres. " Et ideo dicit Sapien. II. 15. „ Gravis est nobis etiam ad videndum. " Secunda ratio est displicentia correctionis. Nam sancti viri & verbis, & factis mundi facta reprehendunt; & ideo mundus odit eos. Amos V. 10. „ Odio habuerunt corripientem in porta. " Supra VII. 7. *Me autem odit*, scilicet mundus, *quia testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt*. Tertia ratio est iniquitas emulationis, qua mali invident viris iustis, cum eos vident crescere, & multiplicari in bonitate, & sanctitate; sicut AEgyptii videntes crescere filios Israel, habebant eos odio, & persequebantur: Exod. I. Et Genes. XXVII. dicitur, quod videntes fratres Ioseph, quod cunctis plus amaretur, oderant eum.

(d) Hic explicat rationes supradictas: & primo primam, quæ pertinet ad exemplum; secundo secundam, quæ pertinet ad causam odii,

(a) *Al.* tamen. (b) *Al.* quod suum est.

odii, ibi, *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum*. Circa primum duo facit. Primo commemorat diversitatem gradus sui ad discipulos; secundo ostendit similitudinem (a) factorum, ibi, *Si me persecuti sunt, & vos persequentur*. Diversitas gradus Christi ad discipulos erat, quia ipse Dominus erat, illi autem servi. Unde supra XIII. 16. dicit: *Non est servus maior domino suo*. Hanc ergo diversitatem commemorat, dicens: *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis*, supra XIII. 16. scilicet quod *non est servus maior domino suo*. Ergo non debet esse vobis indignum, si patiamini ea quæ passus est Dominus (b) vester; immo debetis vobis reputare hoc ad magnam gloriam. Unde Matth. XX. 22. discipulis petentibus sedere unus ad dexteram, & alius ad sinistram, dixit: „ Potestis bibere calicem, quem „ ego bibiturus sum? " Eccli. XXIII. 38. „ Gloria magna est sequi Dominum. " Matth. X. 25. „ Sufficit discipulo ut sit sicut ma„ gister eius. "

Sed contra. Supra eodem dixit: *Iam non dicam vos servos*; hic autem (ex cap. XIII. 16.) *Non est servus maior domino suo*. Respondeo dicendum, quod duplex est servitus. Una procedens ex timore servili, scilicet pœnæ; & secundum hanc Apostoli non erant servi: alia ex timore casto; & talis servitus erat in Apostolis. Luc. XII. 37. „ Beati servi illi „ quos cum venerit dominus invenerit vigi„ lantes. "

(e) Si ergo estis servi, & ego Dominus, debetis esse contenti quod ea fiant vobis quæ facta fuerunt mihi. Me autem quidam contempserunt, & quidam receperunt: supra I. 11. *In propria venit, & sui eum non receperunt: quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*: & vos similiter si aliqui contemnent, aliqui tamen honorabunt. Unde dicit: *Si me persecuti sunt, & vos persequentur*: ubi ponitur similitudo factorum: quia eadem est ratio persecutionis quam exercebant in discipulos, & in Christum, quia in discipulis Christum persequebantur. Act. IX. 4. in persecutione discipulorum Christus dicebat se persequi: „ Saule, Saule, quid me persequeris? " Et ideo propter identitatem causæ sequitur consequentia: *Si me persecuti sunt, & vos persequentur*. Matth. X. 25. „ Si patrem „ familias Beelzebub vocaverunt, quanto ma„ gis domesticos eius? " De ista persecutione dicitur Matth. XXIII. 34. „ Ecce mitto „ ad vos sapientes, & scribas; & ex illis oc„ cidetis, & crucifigetis, & ex eis flagella„ bitis in synagogis vestris, & persequemini „ de civitate in civitatem. " Et similiter eadem ratio est hnnorationis: & ideo dicit: *Si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt*: quia verba vestra sunt mea verba. II. Corinth. ult. III. „ An experimentum quæritis „ eius qui in me loquitur Christus? " Matth. X. 20. „ Non enim vos estis qui loquimi„ ni, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in „ vobis. " Et ideo Luc. X. 16. dicit: „ Qui „ vos audit, me audit. " Quod autem recepti sint ab aliquibus Apostoli, & honorati, patet I. Thes. II. 13. „ Et vos cum accepis„ setis a nobis verbum auditus Dei, accepi„ stis illud non ut verbum hominum, sed, „ sicut est vere, verbum Dei. "

(f) Hic explicat rationem consolationis, quæ sumitur ex causa odii. Apostoli enim electi erant, & elevati supra mundum, inquantum erant effecti participes divinitatis, & coniuncti Deo; & ideo mundus eos odio habebat: ex quo sequitur quod potius Deum in eis, quam ipsos mundus odiret. Et huius odii causa erat, quia non habebant veram Dei notitiam, scilicet per veram fidem, & devotum amorem: alias si cognovissent eos Dei amicos, eos non fuissent persecuti. Et ideo dicit: *Hæc omnia*, quod odiunt, & persequuntur vos, *facient vobis propter nomen meum*: & ideo debet vobis esse gloriosum. I. Petr. IV. 15. „ Nemo nostrum patiatur quasi fur, „ aut homicida, aut maledicus, aut alieno„ rum appetitor: si autem ut Christianus, „ non erubescat; glorificet autem Deum in „ isto nomine. " Non autem *propter nomen meum*, quasi ipsum ament, sed quia ipsum odio habent. Sicut e contrario vos patiemini propter nomen meum, quia ipsum amatis. Et hæc facient, *quia nesciunt eum qui me misit*. Supra VIII. 19. *Si me sciretis, & Patrem meum utique sciretis*. Nesciebant enim Deo esse acceptum, quod Christo adhærerent. Sed attendendum, quod hic loquitur de cognitione perfecta, quæ consistit in fide perficiente intellectum, & coniungente Deo affectum: de qua cognitione dicitur Hier. IX. 24. „ In „ hoc glorietur qui gloriatur, scire, & nos„ se me. " Sap. XV. 3. „ Nosse te, sensus est „ consummatus &c. "

(a) *Al.* sanctorum. (b) *Al.* noster.

LE-

(a) SI non venissem, & eis locutus non fuissem, peccatum non haberent. (b) Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.
(c) Qui me odit, & Patrem meum odit.
(d) Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.
(e) Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum.
(f) Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.
. (g) Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

(a) SUpra Dominus tractans de persecutione quæ discipulis a Iudæis superventura erat, rationem assignavit: quia nesciunt eum qui misit eum. Sed quia ignorantia excusare solet, ideo hic eos ostendit esse inexcusabiles; & hoc dupliciter. Primo per ea quæ ipse personaliter circa eos fecit, & docuit; secundo per ea quæ in eius absentia futura erant, ibi, *Cum autem venerit Paraclitus &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eos inexcusabiles esse propter veritatis doctrinam; secundo propter signorum evidentiam, ibi, *Si opera non fecissem*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid eis possit ad excusationem suffragari; secundo ostendit eos hoc suffragio carere, ibi, *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo*; tertio ostendit ex qua radice procedit eorum persecutio, ibi, *Qui me odit, & Patrem meum odit*. Dicit ergo, quod *hæc omnia facient vobis propter nomen meum*: & quidem de his excusari possent, *si non venissem, & locutus eis non fuissem*; idest, si non ostendissem me personaliter, & eos personaliter non docuissem, *peccatum non haberent*.

. Sed contra. Rom. III. 23. „ Omnes peccaverunt, & egent gratia Dei. " Sed dicendum, quod non loquitur hic Dominus de quocumque peccato, sed de peccato infidelitatis, quod non credunr in Christum, quod anthonomastice peccatum dicitur, quia isto peccato existente, nullum aliud peccatum remitti potest; cum nullum peccatum remittatur nisi per fidem Iesu Christi, per quam est iustitia, ut dicitur Rom. V. Et ideo idem est quod dicit, *Peccatum non haberent*, ac si diceret: Non imputaretur eis quod in me non credunt. Et hoc primo, quia „ fides est ex auditu, " Rom. X. 17. Unde si non venisset, & locutus eis non fuisset, non potuissent credere. Nulli autem imputatur ad peccatum, si non facit quod nullo modo facere potest.

Et si dicatur, quod tenebantur, & credere poterant, etiam si Christus non venisset, cum fuerit eis annuntiatum per Prophetas: Rom. I. 2. „ Quod ante promiserat per Prophetas „ suos in Scripturis sanctis de Filio suo &c. " respondendum est, quod nec ipsa verba Prophetarum Iudæi per se credere, & intelligere poterant, nisi eis divino auxilio ostenderentur. Dan. XII. 9. „ Clausi sunt, signati„ que sermones usque ad tempus. " Unde Act. VIII. 31. dicebat Eunuchus: „ Quomo„ do intelligere possum nisi aliquis ostenderit „ mihi? " Sic ergo si Christus non venisset, hoc peccatum, scilicet infidelitatis, non haberent; quamvis alia peccata actualia habuissent, propter quæ fuissent puniti. Et similis ratio est de omnibus illis ad quos prædicatio verbi Dei pervenire non potuit. Unde non imputatur eis ad condemnationem, infidelitatis peccatum; sed privati beneficio Dei propter alia eorum peccata actualia, & originalia, damnabuntur.

Sciendum autem quod multis Christi adventus, & doctrina cessit in bonum, illis scilicet qui eum receperunt, & sermonem suum servaverunt; & multis ad malum, illis (a) scilicet qui nec eum audire, nec ei credere voluerunt. Esa. VIII. 14. „ Erit vobis in la„ pidem offensionis, & in petram scandali „ duabus domibus Israel; in laqueum, & rui„ nam habitantibus Hierusalem. " Luc. II. 34. „ Positus est hic in ruinam, & in resur„ rectionem multorum. "

(b) Sic ergo posuit per quid ab infidelitate excusari possent. Sed hoc excusationis suffragio carent, quia & eis personaliter se exhibuit Christus, & eos docuit: unde dicit: *Nunc autem*, scilicet ex quo veni, & locutus sui, *excusationem non habent*, scilicet per ignorantiam, *de peccato suo*. Rom. I. 20. „ (b) Ita „ ut sint inexcusabiles: quia cum cognovis„ sent Deum, non sicut Deum glorificave„ runt. "

(a) *Al. deest* scilicet. (b) *Al.* Ut iam.

„ runt. “ Quod autem ipsi cognoverint Christum, patet Matth. XII. 7. „ Hic est heres: „ venite, occidamus eum. “ Sed cognoverunt eum esse Christum promissum in lege, non autem esse Deum: quia „ si hoc cogno- „ vissent, numquam Dominum gloriæ cruci- „ fixissent. “ Non ergo est eis ignorantia ad excusationem: quia non ex ignorantia hoc fecerunt, sed ex alia radice, scilicet ex odio, & certa malitia.

(c) Unde subdit: *Qui me odit, & Patrem meum odit*; quasi dicat: Non ignorantia, sed odium quod habuerunt ad me, est eis ad peccatum; & hoc, quia redundat in odium Patris. Cum enim Filius, & Pater unum sint in essentia, veritate, & bonitate, & omnis cognitio alicuius sit per veritatem quæ in ipso est; quicumque diligit Filium, diligit & Patrem; (a) & quicumque cognoscit unum, cognoscit & alium; & qui odit Filium, odit & Patrem.

Sed hic est duplex quæstio. Prima, utrum aliquis possit Deum odio habere. Ad quod dicendum, quod Deum, inquantum Deus est, nullus potest odio habere; cum Deus sit pura essentia bonitatis, quæ cum sit secundum se diligibilis, impossibile est quod secundum se ab aliquo odiatur. Unde hæc est ratio quare impossibile est quod malus Deum videat. Impossibile est enim Deum videri ab aliquo, quin diligatur: qui autem Deum diligit, bonus est: unde hæc sunt incompossibilia, scilicet quod aliquis Deum videat, & sit malus. Potest tamen aliquis Deum odio habere, secundum aliquid aliud; puta, qui amat voluptatem, odit Deum ut prohibentem voluptatum fruitiones: & qui quærit immunitatem, odit Dei iustitiam punientem.

Secunda quæstio est: quia nullus potest habere odio quod ignorat; Iudæi autem ignorabant Patrem: supra eodem: *Nesciunt eum qui me misit*: non ergo verum videtur quod dicit: *Et Patrem meum odit*. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod aliquis potest aliquid diligere, vel odire, quod numquam vidit, neque secundum veritatem cognoscit; sed fama (b) de eo bene, seu male sermocinante. Sed hoc potest contingere dupliciter. Uno modo quod habeatur odio, seu diligatur secundum ipsam eius personam, (c) vel secundum id quod de eo narratur: sicut si audiam aliquem esse furem, odio eum, non quia ipsam eius personam cognoscam, vel odiam, sed quia communiter odio omnem furem: unde si esset fur, & ego eum furem esse nescirem, haberem eum odio, nec tamen scirem me eum odire. Iudæi autem habebant odio Christum, & veritatem quam prædicabat. Unde cum ipsa veritas, quam Christus prædicabat, esset in voluntate Dei Patris, & opera quæ Christus faciebat; similiter (d) sicut Christum odio habebant Patrem; licet ipsi nescirent illa esse in voluntate Patris.

(d) Hic ostendit eos inexcusabiles esse per signorum evidentiam. Possent enim dicere, quod ex verbis quæ contra eos dicit, non convincuntur; & ideo verba mirabilibus factis confirmat, dicens: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Et primo ostendit quod possent aliquatenus excusabiles esse; secundo radicem peccati eorum ostendit; tertio inducit auctoritatem. Secundum facit ibi, *Nunc autem viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum*; tertium ibi, *Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est*.

Circa primum ponitur duplex quæstio. Una quæ est de veritate antecedentis, scilicet *Si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit &c.* & quæritur utrum Christus fecerit aliqua bona opera in eis quæ nullus alius fecerat. Et videtur quod non: quia si dicatur quod Christus suscitavit mortuos, hoc & Elias & Eliseus fecerunt. Si Christus ambulavit supra mare, Moyses mare divisit. Sed Iosue, quod maius est, fecit, scilicet solem stare. Inconvenienter ergo videtur Christus eos arguere, nec videtur consequentia habere veritatem.

Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod Dominus non loquitur hic de quibuscumque miraculis factis in eis, idest in conspectu eorum, sed de factis in eis, idest in personis eorum. Nam in curatione infirmorum nullus tantum in eis fecit quantum Christus, quamvis etiam in aliis similiter: quia nullus homo alius factus est Deus, & nullus natus de virgine nisi Christus. Fecit ergo in eis opera quæ nullus alius fecit in curatione infirmorum; & hoc in tribus. Primo quidem in magnitudine: quia mortuum quatriduanum suscitavit, cæcum natum illuminavit, quod a sæculo non est auditum, ut dicitur supra IX. Secundo in multitudine, quia omnes quotquot male habebant, curabat, ut dicitur Matth. XIV. quod nullus alius fecit. Tertio in modo: quia alii faciebant invocando, ostendentes se non propria virtute facere; sed Christus faciebat imperando, quia propria virtute. Marc. I. 27. „ Quæ est hæc doctri- „ na nova? quia in virtute, & potestate „ etiam spiritibus immundis imperat, & „ ob-

(a) *Al.* & quicumque cognoscit unum & alium. (b) *Al.* ab eo. (c) *Al. omittitur* vel. (d) *Al.* sicut Christus &c. & odio &c.

„ obediunt ei. " Sic ergo licet alii mortuos suscitarent, & alia miraculosa facerent, quæ Christus fecit; non tamen eo modo, nec propria virtute, ut Christus. Similiter quod dicitur de statione solis minus est eo quod Christus moriens lunam retrocedere fecit, & totum cursum firmamenti mutavit, ut Dionysius dicit.

Secunda quæstio est de veritate conditionalis, utrum scilicet, si Christus non fecisset in eis opera quæ nemo alius fecit, immunes essent a peccato infidelitatis. Responsio. Dicendum: Si nos loquamur de quibuscumque miraculis, haberent excusationem, si in eis facta non fuissent per Christum. Nullus enim potest ad Christum venire per fidem nisi tractus. Supra VI. 44. *Nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Et ideo Cant. I. 3. dicit Sponsa: „ Trahe me post „ te: curremus in odorem unguentorum tuo„ rum. " Unde si nullus esset qui eos traxisset ad fidem, excusabiles essent de infidelitate.

Sed est attendendum, quod Christus attraxit verbo, signis visibilibus, & invisibilibus, scilicet movendo, & instigando interius corda. Proverb. XXI. I. „ Cor Regum in manu „ Dei. " Est ergo opus Dei instinctus interior ad bene agendum: & qui ei resistunt, peccant: alias frustra dixisset Stephanus Act. VII. 5. „ Vos semper Spiritui sancto resti„ tistis. " Et Esai. l. v. „ Dominus aperuit „ mihi aurem (scilicet cordis;) ego autem „ non contradico. " Est ergo hoc quod Dominus dicit, *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit*, intelligendum non solum de visibilibus, sed etiam de interiori instinctu, & attractu doctrinæ: quæ quidem si in eis non fecisset, peccatum non haberent. Sic ergo patet quomodo excusari possent, per hoc scilicet, si in eis non fecisset opera miraculosa.

(e) Hic ostendit ex qua radice peccatum infidelitatis incurrerent, scilicet ex odio, propter quod operibus visis non credebant: unde dicit: *Nunc autem viderunt*, scilicet opera quæ in eis fecit, *& oderunt me*, *& Patrem meum*. Prov. I. 29. „ Eo quod exosam „ habuerunt disciplinam, & timorem Do„ mini non susceperunt. " Et, sicut Gregorius dicit, sunt nonnulli in Ecclesia qui non solum bona non faciunt, sed etiam persequuntur, & quæ ipsi facere negligunt, etiam in aliis detestantur: (*a*) unde horum peccatum non ex infirmitate, aut ignorantia, sed ex solo studio perpetratur.

(f) Quia possent dicere: Si ita est quod Iudæi oderunt te, & Patrem tuum, quare in eis miracula facis? ideo respondens dicit quod hoc facit *ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est*.

Sed hic dubitatur de hoc, quod cum scriptum sit in Psalmis, dicit quod in lege eorum scriptum est. Ad quod dicendum est, quod lex in Scriptura accipitur tripliciter. Quandoque enim communiter pro toto veteri testamento; & sic accipitur hic: quia tota doctrina veteris testamenti ordinatur ad observantiam legis. (*b*) Matth. ult. „ Me„ mentote mei &c. " Quandoque sumitur secundum quod dividitur contra agiographa, & Prophetas. Luc. ult. XLIV. „ Oportet im„ pleri omnia quæ scripta sunt in Prophetis, „ & lege (scilicet Moysi,) & Psalmis; " quibus etiam (*c*) annumerantur agiographa. Quandoque autem sumitur lex prout dividitur solum contra Prophetas; & tunc agiographa numerantur cum Prophetis. Dicit ergo: *Ut impleatur sermo qui in lege eorum*, idest in Psal. XXXIV. 19. *scriptus est*, *quia odio habuerunt me gratis*; idest, non propter commodum consequendum, vel incommodum vitandum, propter hoc enim homo aliqua odit quæ non fuerunt in Christo; immo dabat eis occasionem amoris, sanans, & docens eos. Act. X. 38. „ Pertransiens benefaciebat." Hier. XVIII. 20. „ Numquid redditur pro bono „ malum, quia foderunt foveam animæ „ meæ? " Ibid. II. 5. „ Quid iniquitatis „ invenerunt in me patres vestri, quia elon„ gaverunt a me? "

(g) Hic ostendit quod non sunt excusabiles propter ea quæ post eum superventura erant: quia habituri erant alia testimonia, scilicet Spiritus sancti, & etiam Apostolorum: & primo ponit id quod superventurum erat ex parte Spiritus sancti; secundo id quod futurum erat ex parte Apostolorum, ibi, *Et vos testimonium perhibebitis &c.* Quantum ad Spiritum sanctum quatuor tangit. Primo quidem libertatem; secundo suavitatem; tertio processionem; quarto operationem. Libertatem quidem, seu potestatem, cum dicit: *Cum venerit Paraclitus &c.* Ille enim proprie venire dicitur qui sponte, & propria auctoritate vadit; & hoc convenit Spiritui sancto, qui *ubi vult, spirat*: supra III. 8. Sapient. VII. 7. „ Invocavi, & venit in me Spiritus sapien„ tiæ. " Hoc ergo quod dicit, *Mittam*, non coactionem designat, sed originem. Suavitatem tangit cum dicit, *Paraclitus*, idest consolator. Nam cum sit amor Dei, facit nos ter-

(a) *Al. deest* unde. (b) *Citatio redundans*. (c) *Al.* numerantur.

terrena contemnere, & Deo adhærere: unde dolorem & tristitiam de nobis excludit, & gaudium de divinis ministrat. Galat. v. 22. „ Fructus Spiritus est caritas, gau-„ dium, pax &c. “ Act. ix. 31. „ Ecclesia „ replebatur consolatione Spiritus sancti &c.“ Tertio ponit processionem Spiritus sancti duplicem. Primo quidem temporalem, cum dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre &c.*

Ubi sciendum est, quod Spiritus sanctus mitti dicitur, non quasi locum mutans, cum ipse impleat orbem terrarum, ut dicitur Sap. 1. sed quia novo modo per gratiam incipit habitare in eis quos templum Dei facit. I.Corinth. III. 15. „ Templum Dei estis, & Spiritus „ Dei habitat in vobis. “ Nec est contrarium quod Spiritus sanctus dicitur mitti, & venire: nam in hoc quod venire dicitur, manifeste apparet maiestas divinitatis ipsius, „ qui operatur prout vult, “ I.Corinth.XII. 6. Dicitur autem mitti ut ostendatur processio ipsius ab alio: quod enim creaturam rationalem inhabitando sanctificet, ab alio habet, a quo habet ut sit; sicut Filius ab alio habet quicquid operatur. Est etiam attendendum, quod missio Spiritus sancti communiter est a Patre, & Filio: quod signatur Apocal. ult. 1. „ Ostendit mihi fluvium aquæ „ vivæ (idest Spiritum sanctum) proceden-„ tem a sede Dei, & agni, “ idest Christi. Ideo circa missionem Spiritus sancti facit mentionem de Patre, & Filio, a quibus æquali & eadem virtute mittitur. Et ideo quandoque introducit Patrem mittentem, non tamen absque Filio: sicut supra XIV. 26. *Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo.* (*a*) Quandoque autem introducit seipsum mittentem non sine Patre, sicut hic cum dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre*: quia scilicet Filius (*b*) quicquid operatur, habet a Patre. Supra v. 19. *Non potest Filius a se facere quicquam*. Secundo ponit processionem æternam, ubi similiter Spiritum sanctum ostendit pertinere ad Filium, cum dicit, *Spiritum veritatis*: ipse enim est veritas: supra XIV. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*: & ad Patrem, cum dicit, *Qui a Patre procedit*. Sic ergo quod dicit, *Spiritum veritatis*, idem est ac si diceret spiritum Filii. Galat. IV. 6. „ Misit Deus spiritum Filii sui in cor-„ da vestra. “ Et quia hoc nomen spiritus quamdam impulsionem importat; omnis autem motus habet effectum convenientem suo principio, sicut calefactio facit calidum: consequens est ut Spiritus sanctus eos in quos mittitur, similes faciat ei cuius est spiritus: & ideo cum sit spiritus veritatis, *docet omnem veritatem*, ut infra XVI. 13. dicitur: & Iob XXXII. 8. „ Inspiratio Omnipotentis dat in-„ telligentiam. “ Et similiter quia est spiritus Filii, facit filios. Rom. VIII. 15. „ Ac-„ cepistis spiritum adoptionis filiorum. “ Dicit autem, *Spiritum veritatis*, ad differentiam spiritus mendacii. Esa. XIX. 14. „ Dominus „ miscuit in medio AEgypti spiritum erro-„ ris. “ III. Reg. ult. 22. „ Egrediar, & „ ero spiritus mendax in ore omnium Pro-„ phetarum eius. “

Sed quia dicit, *Qui a Patre procedit*; & non addit a Patre, & Filio, dicunt Græci, quod Spiritus sanctus non procedat a Filio, sed solum a Patre; quod omnino esse non potest. Non enim posset Spiritus sanctus distingui a Filio nisi vel ipse procedat a Filio, vel e converso Filius ab eo; quod nullus dicit. Non enim potest dici, quod in divinis personis, quæ sunt omnino immateriales, & simplices, sit materialis distinctio, quæ est secundum divisionem quantitatis, cui subsstat materia. Unde oportet quod distinctio personarum divinarum sit ad modum distinctionis formalis, quam oportet esse secundum aliquam oppositionem. Nam quæcumque formæ non oppositæ se compatiuntur ad invicem in eodem, non diversificant suppositum; sicut album, & magnum. Unde in divinis personis, quia innascibilitas, & paternitas non opponuntur, pertinent ad unam personam. Si igitur Filius, & Spiritus sanctus sunt personæ distinctæ procedentes a Patre, oportet quod aliquibus proprietatibus (*c*) oppositis distinguantur, non autem oppositis secundum affirmationem, & negationem, aut secundum privationem, & habitum: quia sic Filius, & Spiritus sanctus se haberent ad invicem sicut ens, & non ens, & sicut perfectum, & privatum; quod repugnat æqualitati ipsorum: nec etiam secundum oppositionem contrariorum, quorum unus est perfectius altero. Unde relinquitur quod per solam oppositionem relativam distinguatur Spiritus sanctus a Filio. Hæc autem oppositio non potest nisi ex hoc esse quod unus eorum refertur ad alterum: nam diversæ relationes duorum ad aliquod tertium, non directe sibi opponuntur, nisi forte ex consequenti per accidens. Unde relinquitur (*d*) quod ad hoc quod distinguatur Spiritus sanctus a Filio, oportet attribui eis oppositas relationes, quibus ad invicem opponantur. Nec possunt aliæ inveniri nisi relationes originis, secundum quod unus est ab alio. Ergo impossibile

(a) *Al.* Quoniam. (b) *Al.* quicquid operatur a Patre. (c) *Al.* oppositionis, (d) *Al.* deest quod.

sibile est, supposita Trinitate personarum, quin Spiritus sanctus sit a Filio.

Dicunt autem quidam, quod Spiritus sanctus, & Filius distinguuntur secundum differentiam processionum, inquantum Filius est a Patre nascendo, & Spiritus sanctus procedendo. Sed adhuc redit eadem quæstio quæ oritur ex opinione præmissa, quomodo differant hæ duæ processiones. Non enim potest dici, quod distinguantur per diversa per generationem accepta: sicut generatio hominis, & equi differunt secundum diversas naturas communicatas. Eamdem enim divinam naturam accipit Filius a Patre nascendo, & Spiritus sanctus procedendo. Unde relinquitur quod solum secundum ordinem originis distinguantur, inquantum scilicet nativitas Filii est principium processionis Spiritus sancti. Unde si Spiritus sanctus non esset a Filio, nec distingueretur a Filio, nec processio a nativitate. Unde etiam Græci aliquem ordinem confitentur Filii, & Spiritus sancti: dicunt enim Spiritum sanctum esse Filii, & Filium operari per Spiritum sanctum; sed non e converso. Et aliqui etiam concedunt, quod Spiritus sanctus est a Filio, nolunt tamen concedere quod Spiritus sanctus procedat a Filio. Sed in hoc manifeste proterviunt: utimur enim verbo processionis in omnibus quæ quocumque modo sunt ab alio. Et ideo hoc verbum ratione communitatis est accommodatum ad signandum existentiam Spiritus sancti a Filio, quæ non habet exemplum in creaturis, ex quo possit assumi aliquod proprium nomen eius, sicut accipitur nomen generationis Filii: non enim in creaturis invenitur aliqua persona procedens per modum voluntatis, ut amor, sicut invenitur aliqua persona procedens per modum naturæ, ut filius. Et ideo quocumque modo habeat ordinem Spiritus sanctus ad Filium, potest concludi quod ab eo procedat.

Dicunt tamen aliqui Græcorum, quod non est dicendum Spiritum sanctum procedere a Filio: quia hæc præpositio *a* vel *ab* apud eos designat principium non de principio, quod convenit soli Patri. Sed hoc non cogit, quia Filius cum Patre est unum principium Spiritus sancti, sicut etiam creaturarum. Quamvis autem Filius habeat a Patre quod sit principium creaturarum, (*a*) tamen dicuntur creaturæ esse a Filio: unde eadem ratione potest dici, quod Spiritus sanctus procedat a Filio.

Nec obstat quod hic dicitur, *Qui a Patre procedit*; non autem a Patre, & Filio: quia similiter dicitur, *Quem ego mittam*; & tamen intelligitur Pater mittere per hoc quod additur, *A Patre*: ita & per hoc quod additur, *Spiritum veritatis*, idest Filii, intelligitur quod a Filio procedit. Semper enim, ut dictum est, coniungitur Filius Patri, & e converso circa processionem Spiritus sancti; & sic diverso modo loquendi ad designandum distinctionem personarum.

Quarto ponit operationes Spiritus sancti cum dicit: *Ille testimonium perhibebit*: & hoc tripliciter. Primo quidem instruendo discipulos, & fiduciam eis præbendo ad testificandum. Matth. x. 20. „ Non enim vos estis „ qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri „ qui loquitur in vobis. “ Secundo suam doctrinam communicando credentibus in Christum. Hebr. II. 4. „ Contestante Deo signis „ & prodigiis, & variis Spiritus sancti di„ stributionibus. “ Tertio emolliendo audientium corda. Psal. CIII. 30. „ Emitte spi„ ritum tuum, & creabuntur. “

Ultimo ponit quod futurum erat ex parte discipulorum, cum dicit: *Et vos testimonium perhibebitis*, Spiritu sancto inspirati. Act. I. 8. „ Eritis mihi testes in Hierusalem, & in „ omni Iudæa, & Samaria, & usque ad ul„ timum terræ. “ Et de hoc duplici testimonio dicitur Act. v. 32. „ Nos huius rei te„ stes sumus, & Spiritus sanctus, quem de„ dit Dominus omnibus obedientibus sibi. “ Et addit testimonii idoneitatem, cum dicit: *Quia ab initio mecum estis*, scilicet prædicationis, & operationis miraculorum, ut possent testari de visu, & auditu, secundum illud I. Ioan. I. I. „ Quod vidimus, & audivimus, „ annuntiamus vobis. “ Ex quo etiam potest accipi quod Christus non fecit miracula in pueritia, ut in quibusdam apocryphis habetur; sed solum ex tunc ex quo discipulos congregavit.

(a) *Al.* cum.

CAPITIS DECIMISEXTI

LECTIO I.

(a) HAEc locutus sum vobis, ut non scandalizemini.

(b Absque synagogis facient vos. Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arb tretur oble uium se præstare Deo.

(c) Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.

(d) Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis.

(e) Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

(a) SUpra consolatus est Dominus discipulos quibusdam rationibus de suo recessu, & de persecutionibus, & tribulationibus eis superventuris; hic easdem rationes manifestius explicat. Et primo ponitur rationum explicatio supra positarum; secundo insinuatur effectus explicationis in discipulis, ibi, *Dicunt ei discipuli: Ecce nunc palam loqueris &c.* Dominus autem, si bene considerentur ea quæ in superioribus duobus capitulis dicta sunt, discipulos consolari intendebat de duobus: de recessu suo, & tribulationibus eis superventuris; & rationes ad hæc duo hic explicat ordine retrogrado. Cuius ratio est, quia cum recessus suus statim immineret, nec adhuc eis tribulationes superventuras prænuntiaverat; ideo primo consolatus est eos de recessu. Sed quia iam ex prænuntiatis eis tribulationibus videbantur magis affici ad tribulationes, quam ad recessum Christi; ideo hic primum consolatur eos de his tribulationibus superventuris; secundo de recessu suo, ibi, *Et nunc vado ad eum qui misit me*. Circa primum tria facit. Primo manifestat suam intentionem; secundo prænuntiat discipulis tribulationum persecutionem, ibi, *Absque synagogis facient vos &c.* tertio subdit persecutionis rationem, ibi, *Et hac facient vobis*. Dicit ergo: Dixi, quod Iudæi oderunt me, & vos: quia non cognoverunt eum qui me misit. Et sunt inexcusabiles; & Spiritus sanctus, & vos testificabimini contra illos. Sed *hac* omnia ideo *locutus sum vobis*, *ut non scandalizemini*; idest, ut cum venerint tribulationes quas prænuntio vobis, sitis absque scandalo. Et merito post promissionem Spiritus sancti scandalum prohibet, quia Spiritus sanctus est amor; „ amor autem Dei diffusus „ est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: " Rom. v. 5. & omnem propellit scandalum. Psal. cxviii. 165. „ Pax multa diligentibus legem tuam, „ & non est illis scandalum. " Amicorum autem est negligere damnum propter amicum, ut dicitur Proverb. xii. Amicis ergo Dei non est scandalum, pœnas, & damna pati pro Christo. Quia vero ante mortem Christi discipuli Spiritum sanctum non acceperunt, ideo in passione Christi scandalizati sunt. Matth. xxvi. 31. „ Omnes vos scanda„ lum patiemini in me in nocte ista. " Sed post adventum Spiritus sancti omnino absque scandalo fuerunt.

(b) Sed possent dicere discipuli: Numquid est nobis materia scandali? Immo, quia tribulationes multæ supervenient nobis: & primo quidem exclusionis; secundo interfectionis. Exclusionis quidem a consortio Iudæorum: unde dicit: *Absque synagogis facient vos*. Supra ix. 22. *Iam conspiraverant Iudai, ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fieret*. Et hoc intantum invaluit quod aliqui ex principibus in Christum credentes timebant propter hoc publice confiteri, ut habetur supra 12. Hanc exclusionem prænuntiat Luc. vi. 22. „ Beati eritis cum vos oderint „ homines, & eiecerint nomen vestrum tam„ quam malum propter Filium hominis. "

Sed numquid malum erat Apostolis extra synagogam Iudæorum fieri, cum ipsi essent ab ea recessuri? Ad quod dicendum, secundum Augustinum, quod in hoc erat eis tribulatio: quia per hoc dabat Dominus intelligere quod Iudæi non erant recepturi Christum: nam si Christum recepissent, eadem fuisset synagoga Iudæorum (a) & Ecclesia Christi; & qui converterentur ad Ecclesiam Christi, conversi ad synagogam Iudæorum fuissent.

Interfectionis autem: *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo*. Hæc quidem verba possunt accipi quasi in consolationem discipulorum dicta, ut ly *sed* accipiatur adversative: ut sit sensus:

(a) *Al.* ut Ecclesia Christi; & qui convertentur ad Ecclesiam &c.

sensus: Quasi consolari debetis ex hoc quod vobis facient. *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo*.

Sed qualis consolatio poterat eis esse? Hæc scilicet, ut omnis qui interficeret eos, arbitraretur se obsequium præstare Deo? Ad quod dicendum, secundum Augustinum, quod per hoc quod dixerat, *Absque synagogis facient vos*, dabatur intelligi quod illi qui converterentur ad Christum, statim a Iudæis occidendi erant: & ideo ad eorum consolationem dicit eis Dominus, quod tam multos Christo acquisituri erant, expulsi de Iudæorum congregationibus, ut eos extirpare non possent; & propter hoc mortem eis intentare studerent, ne omnes ad nomen Christi sua prædicatione converterent. Vel dicendum, quod in hoc prædixit eis tribulationem interfectionis.

Dicit autem, *Arbitretur obsequium se praestare Deo*, non diis, ut det intelligere hoc dici solum de persecutione Iudæorum. Matth. XXIII. 34. „ Ecce ego mitto ad vos sapien„ tes, & scribas; & ex illis occidetis, & „ crucifigetis. " Nam Martyres Christi occisi sunt a Gentilibus, non tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis solum obsequium se præstare. Ideo autem Iudæi, Christi prædicatores occidentes, putabant Deo se præstare obsequium, quia zelum Dei habebant, sed non secundum scientiam: credebant enim quod desereret Deum Israel quicumque converteretur ad Christum. De ista (*a*) interfectione dicitur in Psal. XLIII. 22. „ Propter te „ mortificamur tota die, æstimati sumus sic„ ut oves occisionis. "

(c) Rationem dictorum assignat, dicens: *Et hoc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me*: & primo rationem futuræ persecutionis; secundo rationem prænuntiationis, ibi, *Sed hæc locutus sum vobis*. Dicit ergo: Persequentur vos; *& hæc facient vobis*, non propter zelum veritatis, sed *quia non noverunt Patrem*, inquantum scilicet est Pater, *neque me*, Filium suum. Supra VIII. 19. *Si me sciretis, & Patrem meum forsitan sciretis*. I. Timoth. I. 13. „ Qui prius fui blasphemus, „ & persecutor,... misericordiam Dei consecu„ tus sum, quia ignorans feci in incredulitate. "

(d) Sed posset dici: Si per ignorantiam fidei Iudæi vos sunt persecuturi, quare ergo prædixit vobis? Et ideo cum dicit, *Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis*, primo ponit causam prænuntiationis; secundo causam dilationis ad prænuntiandum, ibi, *Hæc autem ab initio non dixi*. Dicit ergo: Ideo autem *hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis*. Hora aliquorum venire dicitur quando possunt implere quod desiderant, & facere quod volunt. Sapient. II. 7. „ Non prætereat nos flos tem„ poris, " scilicet apti ad voluptates exercendas. Hora ergo Iudæorum tunc veniet quando poterunt exercere persecutiones in vobis. Sed hæc est hora nocturna. Lucæ XXII. 53. „ Hæc est hora vestra, & potestas tene„ brarum &c. " *Reminiscamini quia ego dixi vobis*. Quod quidem ad duo valet. Quia scilicet quando recordati sunt in tribulationibus existentes, quod eas Christus prædixerat eis, cognoverunt eius divinitatem, & magis confisi sunt de eius adiutorio. Item per hoc quod aliquis prævidit tribulationes sibi imminentes, minus affligitur, quia prævisa iacula minus feriunt. Et rationem huius assignat Tullius in Lib. de Tusculanis Quæst. Bona enim & mala temporalia quanto magis cognoscuntur, tanto minora reputantur. Divitiæ enim maiores reputantur a non habentibus eas, quam ab eisdemmet, postquam habentur. Similiter etiam tribulationes antequam habeantur magis timentur, (*b*) & contristativæ creduntur antequam superveniant, quam postquam supervenerunt, & præsentes sunt. Malum autem quando præmeditatur, efficitur quasi præsens, & ex ipsa præsentia minus reputatur. Unde dicit, quod sapiens ex præmeditatione potest accipere consolationem de tristitia supetventura, quam aliqui recipiunt assiduitate tristitiæ imminentis. Sic ergo duplici de causa eis tribulationes prænuntiat: ad spem eorum sublevandam de eius adiutorio, & ad tristitiam minuendam.

(e) Hic assignat causam quare non ante eis prædixit (*c*) hæc, scilicet *quia vobiscum eram*. Quod potest referri ad duo prædicta. Primo ad sublevandam spem: nam cum vobiscum eram, de meo adiutorio confisi non dubitabatis; modo autem quando videbitis me mori, dubitare poteritis de mea potestate: & ideo necessarium est ut prænuntiem futura per quæ cognoscatis meam divinitatem, & potestatem. Vel potest referri ad secundum, ut sit sensus: *Vobiscum eram*, protegens vos, & totum pondus super me suscipiens. Infra XVII. 12. *Pater, cum essem cum eis, ego servabam eos quos dedisti mihi*. Sed quia recessurus sum a vobis, totum pondus tribulationis remanebit vobis: & ideo oportet ut non sint vobis improvisæ.

Sed videtur quod Dominus ante hanc horam prædixerit, quia alii tres Evangelistæ nar-

(a) *Al.* infectione. (b) *Al.* contristatim. (c) *Al.* hanc.

narrant, Dominum ante hoc tempus prædixisse discipulis quod tradendi essent ante Reges, & præsides, & in synagogis Iudæorum flagellandi. Sed dicendum, quod hoc non contrariatur huic quod Dominus dicit: *Hæc vobis ab initio non dixi:* quia illi dicunt, Dominum hoc dixisse in monte Oliveti, quod fuit imminente passione tribus diebus antequam ventum esset ad cœnam. Unde hoc quod dicit, *Ab initio*, non refertur ad tempus passionis, sed ad tempus quo primo fuit cum discipulis, (a) ut Augustinus dicit. Sed contra hoc est, quod Matth. x. 16. dicitur quod Dominus prænuntiavit discipulis tribulationes superventuras, non solum imminente passione, sed ab initio electionis eorum. „ Ecce (inquit) mitto vos sicut oves in medio „ luporum. " Et ideo dicendum, quod hoc quod dicit, *Ab initio*, non est intelligendum solum de tribulationibus superventuris, sed de adventu Spiritus sancti, quem non prænuntiavit eis ab initio, ut Augustinus dicit. Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod intelligendum est de tribulationibus; & tunc quod dicit, *Ab initio*, dicit propter duo quæ hic eis de novo prædixit: unum scilicet, quod essent passuri tribulationes a Iudæis, quod eis ante non dixerat, sed solum a Gentibus, ut patet Matth. x. aliud quod supra prædixit eis, quod flagella passuri essent; hic autem addit unum quod maxime poterat eos attonitos facere, scilicet quod mors eorum reputaretur a Iudæis obsequium.

LECTIO II.

(a) ET nunc vado ad eum qui misit me; & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?

(b) Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.

(c) Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos.

(a) SUpra explicavit Dominus rationes consolatorias contra tribulationes discipulis superventuras; hic explicat rationes consolatorias de recessu suo. Consolatus est autem eos Dominus de recessu suo triplici ratione. Primo ratione accessus eorum ad Patrem, quem promittebat: unde dicebat (supra XIV. 1.) *Non turbetur cor vestrum ..... In domo Patris mei mansiones multæ sunt*. Secundo ratione Paracliti quem missurus erat: unde dicebat (ibid. 16.) *Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis*. Tertio ratione iteratæ suæ visionis, quam asserebat (ibid. 18.) *Non relinquam*, inquam, *vos orphanos: veniam ad vos*. Has autem tres rationes explicat hic, sed ordine retrogrado: & primo promissionem Spiritus Paracliti; secundo iteratam sui visionem, ibi, *Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me*; tertio introductionem ad Patrem, ibi, *Et in illo die me non interrogabitis*. Circa primum duo facit. Primo præmittit necessitatem consolationis; secundo ponit eam, ibi, *Sed ego veritatem dico vobis &c.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat suum recessum; secundo ostendit huius prænuntiationis effectum, ibi, *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum*. Recedit ergo ad Patrem vadens; & ideo dicit: *Vobiscum eram*, usque modo; sed *nunc vado ad eum qui me misit*, idest Patrem: quod quidem perfectionis est: tunc enim unaquæque res perficitur cum ad suum principium redit. Tob. XII. 20. „ Tempus est ut revertar ad eum qui me misit. " Eccle. I. 7. „ Ad locum unde exeunt „ flumina, revertuntur. " Ibat quidem secundum humanitatem ad eum apud quem ab æterno erat secundum divinitatem. Et hoc diffusius expositum est in præcedentibus. Sed addit: *Nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?*

Sed quid est hoc quod dicit? Nonne Petrus interrogavit supra XIII. 36. *Domine quo vadis?* & Thomas supra XIV. 5. *Nescimus quo vadis?* Et ideo huic quæstioni respondent Chrysostomus, & Augustinus, sed aliter & aliter. Chrysostomus enim dicit, quod discipuli audientes quod deberent interfici, & absque synagogis fieri, ita tristati, & attoniti facti sunt ut quasi obliti de recessu (b) Christi, & locutionem amittentes, eum de suo recessu non interrogarent. Unde subdit: *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum*. Et sic Dominus dicens, *Et nunc vado ad eum qui misit me*, (c) eos potius increpat, secundum Chrysostomum. Et hoc non interrogabant. Deut. XXXII. 7. „ Interroga pa„ trem tuum, & annuntiabit tibi. " Eccli. VI.

(a) *Al. deest* ut. (b) *Al. deest* Christi. (c) *Al. omittitur* eos.

vi. 28. „ Investiga illam, & manifestabitur ti- „ bi. " Augustinus autem vult quod hoc quod dicit, *Nunc vado ad eum qui misit me*, non sit pro illo instanti quo loquebatur; sed pro tempore quo ascensurus erat in cælum; quasi diceret: Superius interrogastis me quo irem; sed nunc ita vado quod non est necesse ut aliquis vestrum interroget me, Quo vadis? Quia, ut dicitur Actor. 1. 9. „ videnti- „ bus illis elevatus est. "

(b) Hic ponitur tristitia, quæ est effectus prænuntiationis, secundum Chrysostomum; sed secundum Augustinum tristantur de recessu: gaudebant enim de præsentia Christi quodam modo carnali affecti ad humanam eius speciem; sicut homo delectatur de præsentia amici: & ideo de recessu eius tristabantur. Psal. xxix. 6. „ Ad vesperam (scilicet passio- „ nis) demorabitur fletus (in Apostolis) & „ ad matutinum (resurrectionis) lætitia. " Sed quia humanum est quod tristitia cor tangat, vitiosum autem quod cor impleat, quia per hoc ratio turbatur; ideo quasi arguens dicit: *Tristitia implevit cor vestrum*. Eccli. xxx. 22. „ Non des tristitiam animæ tuæ. Supra xiv. 27. *Non turbetur cor vestrum*.

(c) Hic ponitur ratio consolationis, quæ est promissio Spiritus sancti. Et primo promittit Spiritum sanctum; secundo prænuntiat eius effectum, ibi, *Et cum venerit ille &c.* Circa primum duo facit. Primo ostendit recessus sui necessitatem; secundo recessus utilitatem. Dicit ergo: *Tristitia implevit cor vestrum*, scilicet de recessu meo; sed est magis vobis gaudendum, quia *expedit vobis ut ego vadam*, idest valde vobis est necessarium, quia *si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos*. Item est vobis fructuosum & utile: quia *si abiero, mittam eum ad vos*, scilicet Spiritum sanctum.

Sed numquid non potuisset Christus dare Spiritum vivens in carne? Dicendum quod sic: quia etiam super eum baptizatum Spiritus sanctus in specie columbæ descendit, & numquam ab eo recessit, quem ab instanti suæ conceptionis recepit non ad mensuram. Sed noluit eum dare discipulis existens cum eis, quadruplici ratione. Primo propter eorum indispositionem: nam Spiritui sancto, cum sit amor spiritualis, contrariatur amor carnalis. Discipuli autem quodam carnali amore afficiebantur ad Christi humanitatem, necdum elevati erant spirituali amore ad eius divinitatem; & ideo nondum capaces erant Spiritus sancti. II. Corinth. v. 16. „ Ex „ hoc iam neminem secundum carnem nosci- „ mus (idest secundum carnis affectum) & „ si cognovimus secundum carnem (Christum „ scilicet ante passionem) sed nunc iam non „ novimus. " Secundo propter divini auxilii conditionem, quod maxime adest in necessitatibus. Psal. ix. 10. „ Adiutor in opportunita- „ tibus. " Et iterum (Psal. xxvi. 10.) „ Quo- „ niam pater meus, & mater mea dereli- „ querunt me; (a) Dominus autem assumpsit „ me. " Quamdiu autem Christus erat cum eis, sufficiens adiutorium erat cum eis; sed eo recedente multis tribulationibus exponebantur: & ideo datus est eis statim alius consolator, & (b) adiutor. Unde signanter dicit (infra xiv. 16.) *Et alium Paraclitum dabit vobis*. Esai. xxviii. 9. „ Quem docebit scien- „ tiam? .... Ablactatos a lacte, avulsos ab „ uberibus. " Tertio ex dignitatis Christi consideratione: nam, ut Augustinus dicit in Libro de Trinitate, Christus inquantum homo, non habet quod det Spiritum sanctum, sed inquantum Deus. Quando autem cum discipulis erat, videbatur esse quasi homo unus ex eis. Ne ergo videretur quod homo esset qui daret Spiritum sanctum, ideo ipsum ante ascensionem suam non dedit. Supra vii. 39. *Nondum erat Spiritus datus, quia nondum Iesus erat glorificatus*. Sapien. ix. 10. „ Emitte „ illam a sede magnitudinis tuæ. " Quarto propter unitatem Ecclesiæ conservandam: nam, ut supra x. 41. habetur, *Ioannes signum fecit nullum*: quod ideo fuit ne populus divideretur a Christo, & ut evidentior appareret eminentia ad Ioannem. Discipuli autem ipso Spiritu replendi erant, ut etiam opera maiora facerent quam Christus fecit: supra xiv. 12. *Et maiora horum faciet*: & ideo si ante passionem fuisset eis datus, potuisset verti in dubium apud populum quis esset Christus; & sic fuisset in eo divisio. Psal. lxvii. 19. „ Ascendens in altum, dedit dona homini- „ bus. "

Sed, secundum Chrysostomum, potest hic sumi argumentum contra (c) Macedonianos dicentes, Spiritum sanctum esse creaturam, & ministrum Patris, & Filii. Si enim sic esset, non esset sufficiens consolatio de recessu Christi adventus Spiritus sancti: sicut non esset sufficiens consolatio de recessu Regis, si daretur unus de ministris suis loco eius. Quia ergo Spiritus sanctus æqualis est Filio, ideo Dominus eos per promissionem Spiritus sancti consolatur.

Sed si æquales sunt Filius, & Spiritus sanctus, quare expedit quod Filius recedat, ut veniat Spiritus sanctus? Ideo scilicet quia re-

(a) Al. de inimicis autem. (b) Al. auditor. (c) Al. Macedones.

recedebat corporaliter, ac simul cum Spiritu sancto veniebat invisibiliter. Si enim Filius habitasset invisibiliter, & diceret: Expedit ut recedam, quia veniet Spiritus sanctus, utique maior eo Spiritus sanctus reputaretur.

LECTIO III.

(a) ET cum venerit, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

(b) De peccato quidem, quia non crediderunt in me; de iustitia vero, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me; de iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

(c) Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.

(d) Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

(e) Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur, & quae ventura sunt annuntiabit vobis.

(a) SUpra consolatus est Dominus Apostolos per promissionem Spiritus sancti; hic ostendit utilitatem quam Spiritus sanctus adveniens afferet eis: & ponit triplicem utilitatem: unam ex parte mundi; aliam ex parte discipulorum; & tertiam ex parte Christi. Ex parte quidem mundi, quia Spiritus sanctus adveniens mundum arguet; ex parte discipulorum, quia eos instruet, ibi, *Adhuc multa habeo vobis dicere &c.* ex parte Christi, quia ipsum clarificabit, ibi, *Ille me clarificabit &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit utilitatem adventus Spiritus sancti quantum ad mundum; secundo exponit eam, ibi, *De peccato quidem, quia non crediderunt in me.* Dicit ergo: Expedit vobis ut ego vadam, quia mittam Spiritum sanctum ad vos; *& cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.* Quod dupliciter legitur. Uno modo secundum Augustinum, alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem hoc modo, *Cum venerit*, scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet*, idest reprehendet, *mundum*. Prov. IX. 8. „ Argue sapientem, & diliget te. "

Sed numquid non etiam Christus arguit mundum? Arguit quidem, supra VIII. 41. *Ex patre diabolo estis*; & Matth. XXIII. multa contra pharisaeos, & scribas dicens. Quare ergo dicit, *Ille arguet*; quasi ipse non argueret? Sed forte diceret aliquis, quod Christus solos Iudaeos arguit, Spiritus autem sanctus in discipulis, & per discipulos arguit totum mundum. Sed huic contrariatur quod Christus loquitur in Apostolis, & per Apostolos sicut Spiritus sanctus. II. Corinth. ult. 3. „ Experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus? "

Et ideo dicendum, quod dixit: *Ille arguet mundum*, qui invisibiliter penetrans corda vestra, diffundet in eis caritatem, qua timore depulso, arguendi habebitis potestatem. Quamdiu enim discipuli carnaliter ad Christum afficiebantur, Spiritus sanctus non erat in eis, ut dictum est, eo modo quo postea fuit: & ideo non erant ita audaces sicut post eius adventum fuerunt. Psal. XXXII. 6. „ Spiritu (*a*) „ oris eius omnis virtus eorum, " scilicet Apostolorum. II. Paral. XXIV. 20. „ Spiritus Domi„ ni induit Zachariam. " *Ille* etiam *arguet mundum*: quia corda quae ante mundana fuerant, replens fecit quod ea se reprehenderent. Iob XIII. 15. „ Arguam vias meas co„ ram illo &c. " Et hoc facit Spiritus sanctus. Psal. L. 12. „ Spiritum rectum innova „ in visceribus meis. "

Sed de quo arguet? De tribus. *De peccato* quod commiserunt. Esai. LVIII. 1. „ Annuntia „ populo meo scelera eorum &c. " Et hoc Apostoli fecerunt. Psal. XVIII. 5. „ In omnem „ terram exivit sonus eorum. " Item *de iustitia*, quam neglexerunt. Esai. XXIX. „ Iusti„ tiam non fecerunt &c." Et hoc (*b*) Apostoli fecerunt. Rom. III. 10. „ Non est iustus „ quisquam. " Item *de iudicio*, quod contempserunt: ut enim dicitur Prov. XVIII. 3. „ impius cum in profundum peccatorum vene„ rit, contemnet. " Ezech. V. 6. „ Contempsit „ iudicia mea &c."

(b) Hic exponit: & primo quod dicit de peccato; & hoc *quia non crediderunt in me*. Solum de peccato infidelitatis arguit: quia per fidem omnia alia peccata dimittuntur. Matth. XXV. Dominus damnatis solum defectum misericordiae imputat: quia per misericordiam omnia peccata purgantur. Prov. XV. 27.

(a) *Al.* operis. (b) *Al. omittitur* Apostoli.

27. „ Per misericordiam, & fidem purgantur „ peccata. “ Sic ergo & hic, quia infidelitate manente, peccata (a) cetera detinentur, & ea discedente cetera dimittuntur. Dicit autem: *Quia non crediderunt in me*: & non dicit Mihi, vel Me: quia dæmones credunt Christum esse, & contremiscunt: Iac. 11. Sed *in me*, per fidem formatam sperando, & diligendo. Secundo *de iustitia*, & hoc *quia ad Patrem vado &c.* Quod quidem potest dupliciter exponi: quia vel de iustitia Christi, vel de iustitia Apostolorum. De iustitia quidem Apostolorum sic: *de iustitia* nostra, quod non sunt imitati. Iustitia dico non ex lege, sed ex fide. Rom. 111. 22. „ Iustitia autem „ Dei per fidem Iesu Christi. “ Fides autem de invisibilibus est: Heb. xi. Discipuli autem aliquid videbant, scilicet eius humanitatem, & aliquid non videbant, scilicet eius divinitatem; sed hoc promittit eis in præmium. Supra xiv. 21. *Manifestabo eis meipsum.* Habebant ergo discipuli fidem de Christo quantum ad divinitatem tantum; sed quando subtracta fuit eis humanitas Christi, tunc eorum fides erat de utroque: & ideo, secundum Augustinum super Ioan. dicit: *Quia vado ad Patrem, & iam non videbitis me*; quasi dicat: Vos creditis in me secundum divinitatem, & *quia vado ad Patrem*, credetis in me etiam quantum ad humanitatem: quam quidem fidei iustitiam mundus non imitatur. Sed dicit: *Et iam, non videbitis me*: nnn quod numquam sint eum visuri, sed quia non visuri sunt eum in ista carne mortali. Viderunt eum in resurrectione, sed immortalem existentem; & videbunt eum in iudicio, sed in maiestate venientem. De iustitia quidem Christi exponit de Verbis Domini. Iudæi enim noluerunt recognoscere, quod Christus iustus esset. Supra ix. 24. *Nos scimus quia hic homo peccator est*. Arguet eos de hac iustitia, dicens: *Quia ad Patrem vado*: quia hoc ipsum quod ad Patrem vado, iustitiæ meæ est. Quod enim Christus descendit, misericordiæ fuit; sed quod ascendit, eius iustitiæ debitum. Phil. 11. 9. „ Propter quod & Deus ex- „ altavit illum &c. “ Tertio arguit mundum *de iudicio*; & hoc *quia princeps huius mundi*, idest diabolus, qui est princeps mundi, idest mundanorum, non creatione, sed suggestione, & imitatione. Sap. 11. 25. „ Imitantur „ eum qui sunt ex parte illius. “ Iob xli. 25. „ Ipse est Rex super omnes filios super- „ biæ. “ Hic ergo princeps *iam iudicatus est*, idest expulsus foras. Supra xii. 31. *Nunc iudicium est mundi*, idest pro mundo, *nunc princeps huius mundi eiicietur foras*. Et hoc dicit ut tollat excusationem hominum, qui se de peccatis excusant propter tentationem diaboli; quasi dicat: Excusari non possunt, quia expulsus est diabolus per gratiam, & fidem Christi, & Spiritum sanctum a cordibus fidelium; ita ut iam non tentet interius sicut ante, sed solum exterius per exercitationem permissus; & ideo resistere possunt ei qui volunt adhærere Christo. Et inde est quod debiles feminæ diabolum vicerunt, a quo tamen fortissimi viri superati sunt. De hoc ergo iudicio mundus arguitur, quia a diabolo vincitur resistere nolens, & a se expulsum, (b) per consensum peccati reducens. Rom. vi. 12. „ Non regnet peccatum (c) in „ vestro mortali corpore. “ Vel aliter, secundum eumdem in Libro de Verbis Domini: ut quod dicit, *Iam iudicatus est*, intelligatur de iudicio condemnationis; idest, iam condemnatus est ipse; & per consequens omnes qui adhærent ei. Matth. xxv. 41. „ Ite ma- „ ledicti in ignem æternum, qui paratus est „ diabolo, & angelis eius. “ Arguitur etiam mundus de iudicio: quia sciens mundi huius principem condemnatum esse, non evadit etiam ipse hoc iudicium; sed cum suo principe iudicatur, quoniam superbum, atque impium imitatur.

Secundum Chrysostomum, aliter a capite exponitur: *Cum venerit*, scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet*, idest convincet, *mundum de peccato*; quasi diceret: Ipse Spiritus sanctus erit argumentum quoddam contra mundum. Heb. 11. 4. „ Contestante Deo signis, & pro- „ digiis &c. “ Et de hoc peccato ostendet eos graviter peccasse, *quia non crediderunt in me*, cum videbunt quod Spiritus sanctus in nomine meo dabitur fidelibus. Actor. v. 32. „ Nos testes huius rei sumus, (d) & Spiri- „ tus sanctus, quem dedit Deus omnibus ob- „ edientibus sibi. “ *De iustitia*, quam scilicet ego habeo, quam tamen mundus non reputavit me habere: & hoc qnia vado ad Patrem, & mittam vobis Spiritum, scilicet qui ostendet me iustum, & irreprehensibilem duxisse vitam. Supra xv. 26. *Quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis*. Quia hoc dicitur in Psal. lxvii. 19. „ Postquam ascendit Chri- „ stus in altum, dedit dona hominibus. “ *De iudicio, quia princeps huius mundi iam iudicatus est*; idest, ex hoc ipso quod per Spiritum sanctum iudicatur, idest expellitur a cordibus fidelium. Zach. xiii. 2. „ Spiritum im- „ mundum eiiciam. “ I. Corinth. 11. 12. „ Nos „ spiritum huius mundi non accepimus, sed „ spi-

(a) *Al.* & cetera. (b) *Al.* per confessionem peccati. (c) *Al.* in nostro. (d) *Al.* quoniam Spiritus sanctus dedit.

„ spiritum qui ex Deo est." Et de hoc iudicio arguet, quia ipsi male iudicaverunt, quod dæmonium haberet, & quod in Beelzebub eiiceret dæmonia: de quo convincentur, quia Spiritus sanctus, quem ego mittam, ipsum dæmonem condemnabit, & eiiciet.

(c) Hic ponit utilitatem adventus Spiritus sancti ex parte discipulorum, quæ est ipsorum instructio: & primo ponit instructionis necessitatem; secundo promittit instructionem, ibi, *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*: tertio excludit dubitationem, ibi, *Non enim loquetur a semetipso*. Dicit ergo: Utilis erit adventus Spiritus sancti mundo, quia arguet eum. Sed & vobis utilis erit ad instruendum; qua quidem instructione indigetis, quia *multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*; quasi dicat: Ego vos instruxi, sed non adimplemini. Iob xxvi. 14. „ Ecce hæc ex parte dicta „ sunt verborum eius: & cum vix parvam „ stillam sermonis eius audierimus, quis pot„ erit tonitruum magnitudinis illius intue„ ri?" Quærere autem quæ sunt ista multa quæ portare non poterant, est stultum, ut dicit Augustinus. Nam si ipsi portare non poterant, multo magis & nos non possumus.

Hoc (a) tamen quod dicit, *Non potestis portare modo*, diversi hæretici assumunt ad sui erroris velamentum, dum his qui eis adhærent, quædam in occulto dicunt turpissima, quæ non auderent dicere in manifesto; quasi hæc ipsa sint quæ tunc discipuli portare non poterant, & ea docuerit Spiritus sanctus quæ palam docere, atque prædicare spiritus hominis erubescit. Non est ergo intelligendum quod aliqua secreta doctrinæ taceantur fidelibus parvulis, seorsum docenda maioribus; sed omnibus fidelibus proponuntur ea quæ fidei sunt. Matth. x. 27. „ Quod in aure audi„ stis, prædicate super tecta." Sed aliter proponenda sunt rudibus, aliter peritis; sicut quæ subtilia sunt de mysterio incarnationis, & aliis (b) huiusmodi, non sunt rudibus proponenda: quia cum intelligere non possent, scandalizarentur. Omnia ergo quæ fidei erant, Dominus proposuit eis, sed non eo modo quo postea revelavit, & præcipue in vita æterna. Sic ergo quæ portare non poterant, sunt plena cognitio divinorum, quam non habebant tunc; puta æqualitatem Filii ad Patrem, & huiusmodi. Unde Paulus, II. Corinth. 12. 4. „ Audivi arcana verba, quæ non licet „ homini loqui:" quæ non erant de alia veritate quam fidei, sed altiori modo. Item spiritualis intellectus omnium Scripturarum, quem tunc non habebant; sed quando „ aperuit eis sensum ut intelligerent Scriptu„ ras:" Luc. ult. 45. Item passiones, & pericula quæ passuri erant, quæ tunc non poterant, quia animi eorum imbecilles erant. Eccli. vi. 26. „ Subiice humerum tuum, & „ porta illam." Sic ergo necessaria erat eis instructio.

(d) Hic promittit eis instructionem, quam consequentur in adventu Spiritus sancti, qui docebit eos omnem veritatem. Cum enim sit a veritate, eius est docere veritatem, & facere similes suo principio. Et dicit, *Omnem veritatem*, scilicet fidei, quam docebit post per quamdam elevatam intelligentiam in vita ista, & eamdem plenarie in vita æterna, ubi cognoscemus sicut & cogniti sumus: I. Corinth. xiii. Et I. Ioan. ii. 27. „ Unctio do„ cebit vos &c." Vel *omnem veritatem*, figurarum legis, quam adepti sunt discipuli per Spiritum sanctum. Unde Daniel. 1. dicitur, quod dedit Dominus pueris illis sapientiam, & intelligentiam.

(e) Hic excludit dubitationem, quæ poterat esse. Si Spiritus sanctus docebit eos, videtur scilicet quod esset maior Christo; quod non est, quia docebit eos virtute Patris, & Filii: *quia non loquetur a semetipso*, sed a me, quia a me erit. Sicut enim Filius non operatur a semetipso, sed a Patre, ita Spiritus sanctus, quia est ab alio, scilicet a Patre, & Filio, *non loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet*, accipiendo scientiam, sicut & essentiam ab æterno, *hæc loquetur*, non corporaliter, sed intrinsecus in mente illuminando. Oseæ ii. 14. „ Ducam eam ad solitudi„ nem, & loquar ad cor eius." Psal. lxxxiv. 9. „ Audiam quid loquatur in me Dominus „ Deus."

Sed cum audierit ab æterno, quid est hoc quod dicit, *Audiet*, in futuro? Sed dicendum, quod æternitas includit omne tempus; & ideo potest Spiritus sanctus, qui ab æterno audit, dici audire in præsenti, in præterito, & futuro. Sed tamen aliquando dicitur audire in futuro propter hoc quia illa quorum notitiam habet sunt futura. *Loquetur* ergo *quæcumque audiet*: quia non solum docebit æterna, sed futura; & ideo subdit: *Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis*; quod est proprium divinitatis. Sapient. viii. 8. Signa & „ monstra scit antequam fiant." Esa. xli. 23. „ Quæ ventura sunt annuntiate nobis; & „ sciemus quia dii estis vos." Hoc enim est proprium Spiritus sancti. Ioel. ii. 28. „ Ef„ fun-

(a) Al. Ex hoc tamen. (b) Al. deest huiusmodi.

„ fundam de spiritu meo super omnem carnem; & prophetabunt filii vestri, & filiæ „ vestræ. " Apostoli autem habuerunt spiritum prophetiæ. Vel *docebit omnem veritatem*, scilicet figurarum.

Sed ne dubitarent quomodo scirent de futuris tribulationibus, quas eis prænuntiaverat, ideo subdit: *Et quæ ventura sunt*, scilicet super vos, *annuntiabit vobis*.

LECTIO IV.

(a) ILle me clarificabit:
(b) Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.
(c) Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.
(d) Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

(a) SUpra positus est duplex fructus adventus Spiritus sancti, scilicet mundi arguitio, & discipulorum instructio; hic ponitur tertius fructus, scilicet Christi clarificatio; & primo proponit fructum clarificationis; secundo manifestat rationem ipsius, ibi, *Quia de meo accipiet*; tertio subditur manifestatio rationis, ibi, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Dicit ergo: *Docebit omnem veritatem*, quia *ille me clarificabit*, in quo est omnis veritas. Supra XIV. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*. Coloss. II. 3. „ In quo (scilicet „ Christo) sunt omnes thesauri sapientiæ, & „ scientiæ. " *Clarificabit me*; idest, meam notitiam claram faciet, primo quidem discipulos illuminando: quia adhuc carnales erant, & ad Christum afficiebantur secundum carnem, idest secundum infirmitatem carnis, non cognoscentes divinitatis eius maiestatem, cuius postmodum per Spiritum sanctum sunt capaces effecti. I. Corinth. II. 10. „ Nobis au„ tem revelavit Deus per Spiritum suum. " Secundo fiduciam clare annuntiandi præbendo: nam discipuli ante timidi erant, ita ut non auderent Christum publice confiteri; sed Spiritu sancto repleti, timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum, ab ipso Spiritu quodammodo impulsi. Esai. lix. 19. „ Cum venerit quasi fluvius violentus quem „ Spiritus Domini cogit. " Unde & Apostolus dicebat (II. Corinth. v. 14.) Caritas „ Christi urget nos. " Tertio opera mirifica in Apostolis, & per Apostolos faciendo. I. Corinth. XII. 11. „ Hæc omnia operatur unus „ atque idem Spiritus. "

(b) Hic ponitur ratio clarificationis, quæ est, quia Filius est principium Spiritus sancti. Omne enim quod est ab alio, manifestat id a quo est: Filius enim manifestat Patrem, quia est ab ipso. Quia ergo Spiritus sanctus est a Filio, proprium est ut clarificet eum. Dicit ergo: Ideo *me clarificabit*, *quia de meo accipiet*. Accipere autem hoc non est intelligendum eo modo quo in creaturis. Tria enim sunt in acceptione creaturarum, quorum duo non sunt in divinis. Scilicet quia in creaturis aliud est quod accipit, & aliud quod accipitur, quod non est in divinis, cum personæ divinæ simplices sint, nec in eis sit aliud, & aliud; immo a quocumque accipit Spiritus sanctus, accipit totam substantiam suam: similiter & Filius. Aliud est quod in creaturis accipiens aliquando fuit non habens id quod accipit; sicut si materia accipiat formam, vel subiectum accidens: aliquando enim materia fuit sine tali forma, & subiectum sine tali accidente. Et hoc quidem non est in divinis, quia Filius ab æterno est habens quod accipit a Patre, & Spiritus sanctus quod a Patre, & Filio accipit. Ergo Spiritus sanctus a Filio, sicut Filius accipit a Patre. Supra x. 29. *Pater quod dedit mihi, maius omnibus est*. Sic ergo accipere in divinis dicit ordinem originis.

Sed nota, quod cum dicit, *De meo accipiet*, ly *de* non importat participationem, sed consubstantialitatem: quia totum accipit quod Filius habet. (*a*) Sicut enim Filius dicitur de substantia Patris, quia accipit totam substantiam Patris, ita & Spiritus sanctus de substantia Filii, quia accipit totam substantiam eius. Quia ergo *de meo accipiet*, & ego sum Verbum Dei, ideo *annuntiabit vobis*. Spiritus enim animalis nullo modo potest esse, nisi secundum quod procedit a verbo interius concepto.

(c) Hic ponitur rationis manifestatio, ubi Christus probat quod Spiritus sanctus accipiebat de suo propter unitatem, & consubstantialitatem Patris, & Filii: ubi primo ponit consubstantialitatem Patris, & Filii; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Propterea*

(a) *Al.* Sic.

ea dixi, quia de meo accipiet. Dicit ergo: *De meo accipiet*, quia *omnia qua habet Pater, mea sunt*; quasi dicat: Licet a Patre procedat Spiritus veritatis, tamen quia *omnia qua habet Pater, mea sunt*, & ipse Patris Spiritus est, & de meo accipiet.

Sed notandum, quod habere dicimur aliquid dupliciter. Uno modo sicut possessionem; alio modo sicut quod in nobis est; puta vel sicut forma, vel sicut pars. Pater ergo habet sicut possessionem, & rem sibi subiectam totam creaturam: Psal. XXXII. 5. „ Domini est „ terra, & plenitudo eius: " habet etiam aliquid quod in ipso est, immo quod est ipse: quia ipse est quicquid in ipso Christo est, cum ipse sit sua essentia, sua bonitas, sua veritas, & æternitas. De hoc ergo modo habendi loquitur. Et sic quicquid habet Pater est Filii: quia eamdem sapientiam, eamdem essentiam, eamdem bonitatem habet Filius quam habet & Pater. Supra v.26. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. Matth. XI. 27. „ Omnia „ mihi tradita sunt a Patre meo. "

Sed, sicut Didymus dicit, obiiciunt aliqui: Si omnia quæcumque habet Pater, & Filius, ergo cum Pater habeat paternitatem, sequitur quod & Filius. Ad quod respondet, quod hæc quidem ratio haberet apparentiam, si Dominus diceret: Omnia quæ habet Deus, mea sunt. Sed dicens, *Omnia qua habet Pater*, salvat distinctionem Patris, & Filii, dans intelligere quod omnia quæcumque habet Pater, sua sunt, præter id in quo distinguitur Pater a Filio. Nam Patris nomine se Filium declaravit; paternitatem qui Filius erat non sibi usurpavit.

Sed notandum, quod simpliciter concedimus hanc, scilicet Quicquid habet Pater, habet Filius; non tamen quod eo ordine habet Filius quo Pater habet. Nam Filius habet sicut ab alio accipiens; Pater vero sicut alii dans. Non ergo est distinctio in eo quod habetur, sed in ordine habendi. Huiusmodi autem relationes, scilicet paternitas, & filiatio huius ordinis distinctionem important: paternitas enim importat hoc quod est dare alii, filiatio vero accipere ab alio.

Sed quæritur utrum relatio in divinis sit aliquid realiter. Videtur quod sic: alias cum personæ divinæ relationibus distinguantur, eorum distinctio non esset realis. Dicendum ergo, quod relatio in divinis dupliciter consideratur. Uno modo per comparationem ad essentiam, seu personam Patris; & sic relatio Patris non est alia res quam essentia, seu persona Patris. Alio modo potest considerari per comparationem ad oppositam relationem, puta ad filiationem; & sic paternitas est relatio realis, quia secundum hoc importat ordinem naturæ, quem Pater dat Filio per æternam generationem: qui quidem ordo est in Deo secundum rei veritatem. Sic ergo si paternitas comparetur ad essentiam Patris, omnia quæcumque habet Pater, habet Filius, quia paternitas non est alia res ab essentia Patris; sed non eo ordine habet, ut dictum est.

(d) Hic infert intentam conclusionem, quod Spiritus sanctus accipiat a Filio. Ex necessitate enim oportet quod si omnia quæ habet Pater sint Filii, & Filius sit consubstantialis Patri, quod Spiritus sanctus procedat a Filio sicut procedit a Patre, ut Hilarius, & Didymus arguunt.

Ad quod sciendum est, quod in qualibet processione, seu origine rei creatæ dicimus, quod idem sit quo agens agit, seu dat quod habet, & quod recipiens recipit: sicut ignis generatus recipit formam ignis, quam ignis generans dat per formam suam. Sed hoc in origine divinarum personarum est quodammodo simile, scilicet quod idem est quo Pater dat naturam suam Filio, non voluntate, sed natura, idest per naturam suam; sed in hoc est dissimile, quia in creaturis non est idem numero, quod communicatur, & quo communicatur, sed specie solum; sed in divinis est eadem natura numero quam Pater dat Filio, & qua eam dat, seu communicat.

Sed attende quod dicimus, quod Filius accipit de substantia Patris, (*b*) idest substantiam Patris, & Spiritus sanctus de substantia Patris, & Filii; & quod Pater virtute naturæ suæ dat Filio substantiam suam, & Pater, & Filius Spiritui sancto. Sed tamen non dicimus, quod Pater de substantia sit Filii, vel Pater, & Filius de substantia Spiritus sancti: quia ly *de* importat consubstantialitatem cum ordine originis. Sic ergo Spiritui sancto communicatur quod commune est Patri, & Filio. Oportet autem quod illud idem sit principium communicationis in divinis, & quod communicatur. Si ergo essentia communicatur Spiritui sancto, oportet quod communicans sit essentia. Essentia autem est communis Patri, & Filio: oportet (*c*) ergo quod si Pater dat essentiam Spiritui sancto, quod & Filius similiter det: & ideo dicit, quia *omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. (*d*) Et si Spiritus sanctus accepit a Patre, accipiet etiam a Filio:

(a) *Al.* compararetur. (b) *Al.* omittitur idest substantiam Patris. (c) *Al.* deest ergo. (d) *Al.* Et Spiritus sanctus.

lio: & ideo dicit: *Propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*: quia secundum quod a me accipit, ita annuntiabit vobis.

L E C T I O V.

(a) MOdicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem.

(b) Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me; & quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit modicum? Nescimus quid loquitur.

(c) Cognovit autem Iesus quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me?

(d) Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

(e) Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius.

(f) Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

(g) Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

(a) SUpra explicavit Dominus unam rationem consolationis ex promissione Spiritus sancti; hic explicat secundam, scilicet de iterata visione sua. Et primo ponitur visionis iterata promissio; secundo inducitur discipulorum dubitatio, ibi, *Dixerunt ergo &c.* tertio subditur dubitationis satisfactio, ibi, *Cognovit autem Iesus &c.* Iteratam autem visionem promittit eis Dominus cum prænuntiatione recessus sui: quod ideo eis frequenter inculcat, ut dum sæpe ipsum futurum præmeditantur, ipsum(a) absentem tolerabilius ferant. Tria autem ponit consolatoria. Brevem absentiam, iteratam sui præsentiam, & honorabilem discessum. Absentia quidem brevis est: quia *modicum & iam non videbitis me*: ut ly *modicum* referatur ad *non videbitis*; quasi dicat: Futurum est ut tollar a vobis per mortem, *& iam non videbitis me*. Sed non debetis contristari, quia tempus hoc quo me non videbitis, modicum erit, quia exurgam diluculo, tertia scilicet die. Esa. XXVI. 20. „ Abscondere modicum ad momentum do„ nec pertranseat indignatio. " Sed iterata præsentia mei erit, quia *iterum modicum*, idest modico temporis post resurrectionem spatio, scilicet quadraginta dierum: Act. I. 3. „ Per dies quadraginta apparens eis: " *& videbitis me*. Infra XX. 20. *Gavisi sunt discipuli viso Domino*. Et hoc quia honorabiliter recedo: *quia vado ad Patrem*. Act. I. 9. „ Videntibus illis elevatus est. " Vel aliter, ut ly *modicum* referatur ad tempus ante eius mortem, & sit sensus: *Modicum*, scilicet tempus existet quo subtrahar a vobis, quia scilicet in crastino. Supra XIII. 33. *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Et non videbitis me*, scilicet mortalem: quia supra XIV. 19. *Adhuc modicum & mundus me iam non videt*, scilicet mortalem, quia videbit eum in iudicio in maiestate venientem; discipuli vero post resurrectionem immortalem existentem: quia, ut dicitur Act. X. 40. „ dedit eum manifestum „ fieri non omni populo, sed testibus præor„ dinatis. " Et ideo subdit: *Modicum*, scilicet durabit, *& videbitis*: quia scilicet modicum tempus fuit quo manserit in morte. Esa. LIV. 8. „ In momento indignationis abscondi „ faciem meam parumper a te. " Vel ly *modicum* potest referri ad tempus totius vitæ nostræ usque ad iudicium; & tunc videbimus eum in iudicio, & in gloria. Dicitur autem *modicum* in comparatione ad æternitatem. Psal. LXXXIX. 4. „ Mille anni ante oculos „ tuos tamquam dies hesterna quæ præter„ iit. " *Quia vado ad Patrem*, per resurrectionem, & ascensionem. Supra XIII. I. *Sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*.

(b) Hic ponitur discipulorum dubitatio: & primo ponitur eorum ad invicem collatio; secundo exprimitur dubitationis occasio; tertio

(a) Al. præsentem.

tio describitur dubitantium animus, & affectio. Conferebant quidem ad invicem discipuli ex verbis Domini, dicentes: *Quid est hoc quod dicit nobis modicum*? In quo commendanda est eorum reverentia ad Christum, quæ tanta erat ut non præsumerent eum interrogare. Simile faciunt Angeli. Esa. lxiii. 1. „ Quis „ est iste qui venit de Edon, tinctis vestibus „ de Bosra? " Quibus tamen respondet, dicens: „ Ego qui loquor iustitiam, & propu„ gnator sum ad salvandum. " Sed in hoc datur nobis intelligi quia nondum perfectum sensum habuerunt de verbis Christi, aut propter tristitiam absorbentem, aut propter verborum obscuritatem. Matth. xv. 16. „ Ad„ huc & vos sine intellectu estis? " Occasio autem erat ipse verborum contextus, quæ videbantur contrarietatem quamdam implicare. Satis enim intelligebant quod dicit, *Non videbitis me*; & *quia vado ad Patrem*: sed hoc dubium inferebat quod eumdem existentem, & morientem post modicum visuri erant. Nondum enim nota eis erat resurrectio, quia hoc dicitur in Psal. lxxxviii. 44. „ Quis est „ homo qui non videbit mortem, eruet ani„ mam suam de manu inferi? " Sap. 11. 1. „ Non est agnitus qui sit reversus (a) ab in„ feris. " Et ideo dicit: *Quid est hoc quod dicit nobis modicum*? supple, quod videbitis me. Sed ad hanc dubitationem modeste dispositi erant. *Nescimus*, inquiunt, *quid loquitur*. Nam, ut dicit Augustinus, aliqui non intelligentes verba Scripturæ blasphemant, sensum proprium auctoritati Scripturæ præponentes; sed alii modesti, dum non intelligunt, suam ignorantiam confitentur: Sap. ix. 5. „ Infirmus „ homo,& exigui temporis, & minor ad intel„ lectum iudicii, & legum: " quod & hic discipuli faciunt: non enim aiunt, Male dicit, vel nihil; sed eorum ignorantiæ ascribunt quod non intelligunt.

(c) Hic ponitur manifestatio dubitationis: & primo ponitur dubitationis cognitio; secundo (b) manifestatio eius de quo dubitatur, ibi, *Amen amen dico vobis &c.* tertio inducitur similitudo, ibi, *Mulier cum parit, tristitiam habet*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo dubitatio discipulorum a Christo cognoscitur, cum dicit: *Cognovit autem Iesus*, virtute divinitatis suæ, *quia volebant eum interrogare*, scilicet de eo quod dubitabant. Supra 11. 25. *Ipse enim sciebat quid esset in homine*. I. Reg. xvi. 7. „ Homines „ vident quæ patent, Deus autem intuetur „ cor. " Secundo quomodo verbo manifestatur: unde dixit eis: *De hoc quæritis inter vos &c.* Esa. xlviii. 3. „ Audita feci ex tunc; „ repente operatus sum, & venerunt. "

(d) Hic exponit dictum suum, removens dubitationem, non expresse ponens verba quæ dixerat, discipulis magis satisfaciens quam sibi: ubi tria facit. Primo ostendit alternationem gaudii, (c) & tristitiæ; secundo interiorem tristitiam; tertio consequentem lætitiam. Dicit ergo quantum ad primum: *Amen amen dico vobis*, quia in hoc modico in quo non videbitis me, *plorabitis*, exterius emittendo vocem dolorosam, *& flebitis*, lacrymando. Thren. 1. 2. „ Plorans ploravit in no„ cte (quantum ad primum) & lacrymæ eius „ in maxillis eius, " quantum ad secundum. Hier. xxxi. 16. „ Quiescat vox tua a plora„ tu. " Interior autem eorum tristitia erit per contrarietatem ad lætitiam mundi: unde dicit: *Mundus autem gaudebit*: quod potest intelligi particulariter quantum ad tempus passionis Christi; & sic *mundus*, idest scribæ, & pharisæi, *gaudebit*, de occisione Christi. Thren. 11. 16. „ Hæc dies quam expectabamus: in„ venimus, vidimus. " Vel *mundus*, idest mali qui sunt in Ecclesia, *gaudebit*, in persecutione sanctorum. Apoc. xvii. 8. „ Inhabi„ tantes super terram gaudebunt. " Vel universaliter *mundus*, idest homines carnaliter viventes, *gaudebit*, in rebus mundanis. Esa. xxii. 13. „ Ecce gaudium & lætitia occide„ re vitulos, & iugulare arietes, comedere „ carnes, & bibere vinum. " Subsequitur tristitia discipulorum, unde dicit: *Vos autem contristabimini*, scilicet de passionibus quas in mundo sustinebitis, vel potius de occisione mea. Sic & sancti tristantur de passionibus sibi illatis a mundo, & de peccatis. II. Corinth. vii. 10. „ Quæ secundum Deum est tristitia, pœ„ nitentiam in salutem stabilem operatur. " Sed tristitiam consequetur lætitia: quia *tristitia vestra*, quam scilicet habebitis in passione, *vertetur in gaudium*, in resurrectione. Infra xx. 20. *Gavisi sunt discipuli viso Domino*. Sed universaliter omnium sanctorum tristitia vertetur in gaudium futuræ vitæ. Matth. v. 5. „ Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabun„ tur. Psal. cxxv. 6. „ Euntes ibant, & fle„ bant mittentes semina sua; venientes au„ tem venient cum exultatione portantes ma„ nipulos suos. " Flent enim sancti tempore meriti, seminando; sed gaudebunt tempore præmii, colligendo.

(e) Hic Dominus primo proponit similitudinem; secundo adaptat eam, ibi, *Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis*. Similitudinem autem proponit de muliere parturiente: unde

(a) *Al.* ad infernum. (b) *Al. deest* manifestatio. (c) *Al.* & iustitiæ.

de primo proponit eius tristitiam de partu; secundo eius lætitiam de prole, ibi, *Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium*. Dicit ergo quantum ad primum: *Mulier cum parit, tristitiam habet*, sensibilem, scilicet maximam, *quia venit hora eius*, scilicet doloris. Psal. xlvii. 7. „ Ibi dolores „ ut parturientis. " Per hunc dolorem datur intelligi dolor passionis Christi, qui maximus fuit. Thren. 1. 12. „ O vos omnes qui trans- „ itis per viam, attendite, & videte si est „ dolor sicut dolor meus. " Item sanctorum pœnitentium de peccatis. Esai. xxvi. 17. „ Sic- „ ut quæ concepit, dolens clamat in dolori- „ bus suis, cum appropinquavit ad partum; „ sic facti sumus a facie tua, Domine. "

(f) Hic proponit gaudium de evasione. Ad partum enim sequitur duplex gaudium: unum de evasione doloris; aliud, & maius, de ortu prolis: quod quidem maximum est, si proles sit masculini sexus; cum masculus sit quid perfectum, femina vero quid imperfectum, & occasionatum. Hier. xx. 15. „ Maledictus vir qui annuntiavit patri meo: Na- „ tus est tibi puer masculus. " Gen. xxi. 6. quando Sara concepit, dixit: „ Risum fecit „ mihi Dominus, & quicumque audierit, „ corridebit mihi. " Et ideo dicit: *Cum autem pepererit, iam non meminit pressuræ*, gaudens de evasione doloris, sed magis *propter gaudium, quia natus est homo in mundum*. Hæc autem similitudo convenit quidem quantum ad Christum, quia patiendo solvit mortis pressuras, & novum hominem regenerans esse fecit; idest, (a) reddidit ad vitæ gloriæ novitatem, quæ nondum hominibus nota erat: unde non dicit, Natus est puer, sed *Natus est homo in mundum*: quia ipse Christus existens homo, ex mortuis novus resurgebat, ut puer. Item convenit Ecclesiæ militanti, quæ in novitate vitæ ambulat. Item Ecclesiæ triumphanti, quæ ambulat in novitate gloriæ. Et non dicit, Non erit pressura; sed *quoniam non meminit pressuræ*: quia etsi sancti recordentur miseriarum quas passi sunt, cum in illa beatitudine gloriæ erunt, non tamen aliquid miseriarum ex hoc in affectu experientur.

(g) Hic adaptat similitudinem: & primo quantum ad præsentem tristitiam, quam Apostoli tunc habebant, dicens: *Et vos igitur quidem nunc*, idest ex tempore passionis, *tristitiam habetis*, de morte mea. Luc. ult. 17. „ Qui sunt hi sermones quos confertis ad in- „ vicem, & estis tristes? " Vel *nunc*, idest in tota vita præsenti, *tristitiam habetis*. Supra eodem: *Plorabitis, & flebitis vos*. Secundo quantum ad futuram lætitiam, dicens: *Iterum autem videbo vos*. Ubi primo promittit eis futuram visionem, dicens: *Iterum autem videbo vos*; quod idem est ac si diceret: Videbitis me, quia non possumus eum videre, nisi seipsum ostendat. Sed non dicit, Videbitis me; sed *Videbo vos*: quia hoc ipsum quod seipsum ostendit, est ex misericordia sua quæ signatur per eius visionem. Dicit ergo: *Iterum autem videbo vos*, in resurrectione, & in futura gloria. Esa. xxxiii. 17. „ Regem in „ decore suo videbunt. " Secundo promittit cordis gaudium, & exultationem, dicens: *Et gaudebit cor vestrum*, scilicet ex mea visione in resurrectione. Unde cantat Ecclesia: „ Hæc „ dies quam fecit Dominus, exultemus, & „ lætemur in ea. " *Et gaudebit*, visione gloriæ. Psal. xv. 11. „ Replebis me lætitia cum „ vultu tuo. " Esa. lx. 5. „ Tunc videbis, „ & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor „ tuum. " Naturale enim est unicuique quod gaudeat in intuitu rei amatæ. Divinam autem essentiam nullus nisi eam diligens videre potest. Iob xxxvi. 33. „ Annuntiat de ea a- „ mico suo, quod possessio eius sit. " Et ideo necesse est quod illam visionem sequatur gaudium. Esa. ult. 14. „ Videbitis (cognoscendo „ per intellectum) & gaudebit cor vestrum; " immo ipsum gaudium usque ad corpus redundabit, dum glorificabitur: unde subdit: „ Et „ ossa vestra germinabunt. " Matth. xxv. 21. „ Intra in gaudium domini tui. " Tertio promittit eis perpetuam gaudii durationem, dicens: *Et gaudium vestrum*, quem habebitis in resurrectione de me: Es. lxi. 10. „ Gaudens „ gaudebo in Domino: " *nemo tollet a vobis*: sicut Iudæi ante abstulerunt per passionem: quia (Rom. vi. 9.) „ Christus resurgens ex „ mortuis iam non moritur, mors illi ultra „ non dominabitur. " Vel *gaudium vestrum*, de gloriæ fruitione, *nemo tollet a vobis*, cum sit inamissibile, & perpetuum. Es. xxxv. 10. „ Lætitia sempiterna super capita eorum. " Nemo enim sibimetipsi hoc gaudium tollet per peccatum, cum uniuscuiusque voluntas sit ibi in bono confirmata: nemo etiam alteri hoc gaudium tollet, cum ibi nulla sit violentia, nulla illatio nocumenti &c.

(a) *Al. deest* reddidit.

LECTIO VI.

(a) ET in illo die me non interrogabitis quicquam.
(b) Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.
(c) Usque modo non petistis quicquam in nomine meo.
(d) Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.

(a) SUpra prosecutus est Dominus duas rationes confortantes Apostolos, scilicet ex promissione Paracliti, & reditu sui; hic vero prosequitur tertiam rationem in qua confortavit eos ex promissione accessus eorum ad Patrem: & primo promittit eis familiarem accessum eorum ad Patrem; secundo assignat rationem dictorum, ibi, *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*. Circa primum duo facit. Primo dat fiduciæ securitatem; secundo hortatur eos ad usum fiduciæ, ibi, *Usque modo non petistis quicquam &c.* Circa primum duo facit. Primo excludit interpellationis necessitatem; secundo promittit impetrandi opportunitatem, ibi, *Amen amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Dicit ergo: *In illo die non interrogabitis me quicquam*. Ubi, secundum quod Augustinus dicit, ubi nos habemus *Rogabitis*, Græci habent quoddam verbum quod duo significat, scilicet petere, & interrogare; & ideo potest dupliciter intelligi: *In illo die non me rogabitis quicquam*; idest nihil a me petetis: vel *nihil me interrogabitis*. Dicit ergo, *In illo die*. Quis autem sit iste dies, patet ex supra dictis, scilicet *Iterum autem videbo vos*. Quod potest intelligi de resurrectione, & de visione in gloria. De primo exponitur, secundum Chrysostomum. *In illo die*, scilicet quando a mortuis resurrexero, *me non interrogabitis quicquam*; idest non dicetis: *Ostende nobis Patrem*, & huiusmodi.

Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus: quia discipuli post resurrectionem dicunt, Act. 1. 6. „Si in tempore hoc re-„stitues regnum Israel? " Et infra ult. 19. interrogat Petrus dicens: *Hic autem quid?* Sed, sustinendo expositionem Chrysostomi, dicendum, quod Dominus illum diem vocat non solum diem resurrectionis, sed etiam diem illum quo a Spiritu sancto docendi erant. Supra eodem: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*. Et sic confuse loquens de tempore illo, includit etiam adventum Spiritus sancti; quasi dicat: *In illo die*, dato scilicet Spiritu sancto, *me non interrogabitis*: quoniam scietis omnia per Spiritum sanctum. I. Ioan. II. 27. „Unctio docet nos „de omnibus." Item, secundum eumdem: *In illo die*, adventus Spiritus sancti, *non me interrogabitis quicquam*; idest, nulla erit vobis necessitas me rogandi.

Sed numquid post resurrectionem Apostoli non fecerunt aliquam orationem Christo? Videtur quod sic. II. Corinth. XII. 8. dicit Apostolus: „Propter quod ter Dominum rogavi," idest Christum. Responsio. Dicendum, quod in Christo erat duplex natura: scilicet humana, per quam est mediator Dei, & hominum: I. Timoth. II. & divina, per quam est Deus unus cum Patre. Christus autem secundum quod homo, non erat talis mediator ut numquam nos Deo coniungeret, sicut aliqui mediatores qui numquam extrema coniungunt. Coniungit ergo nos Patri. Eadem autem est coniunctio ad Deum Patrem, & ad Christum (a) secundum divinam naturam: unde dicit: Non necesse habebitis ut utamini mea mediatione inquantum homo. Sic ergo *in illo die non rogabitis me*, quasi mediatorem, quia per vos habebitis accessum ad Deum; sed rogabitis me ut Deum. Et licet Christus interpellet pro nobis, ut dicit Apostolus ad Rom. VIII. Ecclesia tamen non rogat eum interpellantem: unde non dicimus: Christe ora pro nobis: sed rogat ipsum ut Deum, inhærens ei ut Deo, per amorem, & fidem.

Secundum Augustinum exponitur de die visionis gloriæ, hoc modo. *In illo die*, quando videbo vos in gloria, *me non rogabitis*; idest, nil petetis, quia nil desiderandum remanebit; cum omnia bona superabundent nobis in patria. Psal. XV. 10. „Adimplebis me læti-„tia cum vultu tuo." Et iterum, Psal. XVI. 15. „Satiabor cum apparuerit gloria tua." Item *nil interrogabitis*, quia pleni eritis cognitione Dei. Psal. XXXV. 10. „In lumine tuo „videbimus lumen."

Sed contra utrumque obiicitur, quia sancti in patria orant: secundum illud Iob V. 1. „Voca si est qui tibi respondeat, & ad ali-„quem sanctorum convertere." Et II. Mach. ult. dicitur, quod hic orabat pro populo suo. Nec potest

(a) *Al.* secundum naturam.

potest dici, quod pro aliis rogent, non pro se: quia dicitur Apoc. VI. 10. „ Usquequo „ non iudicas sanguinem nostrum? “ Item sancti interrogant: erunt enim æquales Angelis, ut dicitur Matth. XXII. sed Angeli interrogant dicentes (Psal. XXIII. 8.) „ Quis „ est iste Rex gloriæ? “ & in Esa. lXIII. 1. „ Quis est iste qui venit de Edom? “ quæ est vox Angelorum, secundum Dionysium. Ergo & sancti interrogant.

Sed quantum ad utrumque est duplex responsio. Prima, quia tempus gloriæ potest considerari dupliciter; secundum gloriæ inchoationem, & secundum plenariam consummationem. Tempus autem inchoationis gloriæ est usque ad diem iudicii: nam sancti quantum ad animam receperunt gloriam; sed aliquid adhuc expectant ad recipiendum, scilicet gloriam corporis in se, & quantum ad alios, ut impleatur numerus electorum: & sic usque ad iudicii diem & petere possunt, & interrogare; non tamen de his quæ pertinent ad essentiam beatitudinis. Tempus autem gloriæ consummatæ plenarie est post diem iudicii, post quam nihil restat petendum, nihil cognoscendum: & de eo dicit: *In illo die*, scilicet gloriæ consummatæ, nil petetis, nil interrogabitis. Quod autem dicitur de Angelis, quod interrogant, verum est de mysteriis humanitatis & incarnationis Christi, non autem divinitatis.

(b) Hic promittit impetrandi opportunitatem: quod quidem continuatur dupliciter. Uno modo, secundum Chrysostomum, ut referatur ad tempus resurrectionis, & adventum Spiritus sancti; quasi dicat: Verum est quod in illo die resurrectionis, & Spiritus sancti non interrogabitis me, tamen habebitis meum auxilium, quia petetis *in nomine meo*, a Patre, ad quem habebitis accessum per me. Alio modo, secundum Augustinum: *In illo die*, gloriæ meæ, *non rogabitis quicquam*. Sed interim dum in peregrinatione huius miseriæ conversamini, *si quid petieritis Patrem*, *dabit vobis*. Et secundum hoc, *Si quid petieritis Patrem &c.* non refertur ad hoc quod dicit, *In illo die*, sed ad ea quæ præcedunt illum diem. Ponit autem Dominus septem conditiones bonæ orationis. Prima est ut petantur bona spiritualia; & hoc cum dicit, *Si quid*. Quod enim est penitus terrenum, etsi in se sit aliquid, comparatum tamen ad spiritualia, nihil est. Sapient. VII. 8. „ Divitias ni„ hil esse duxi in comparatione illius. “ Hierem. IV. 23. „ Aspexi terram, & vacua erat „ & nihil. “

Sed contra. Matth. VI. docet Dominus petere temporalia, ibi (vers. 11.) „ Panem no„ strum quotidianum. “ Sed dicendum, quod temporale petitum relatum ad spirituale iam est aliquid.

Secunda conditio est ut fiat cum perseverantia; & quantum ad hoc dicit, *Petieritis*, quasi perseverando. Luc. XVIII. 1. „ Oportet „ semper orare, & non deficere. “ Et I. Thess. V. 17. „ Sine intermissione orate. “ Tertia quod fiat cum concordia, cum dicit, *Petieritis*, in plurali. Matth. XVIII. 19. „ Si „ duo ex vobis consenserint super terram, de „ omni re quamcumque petierint fiet illis a „ Patre meo qui in cælis est. “ Unde Glossa Rom. ult. dicit, quod impossibile est multorum preces non exaudiri. Quarta ut procedat ex filiali affectu, cum dicit, *Patrem*. Qui enim ex timore petit, non patrem, sed dominum petit, vel hostem. Matth. VII. 11. „ Si vos nostis bona data dare filiis vestris, „ quanto magis Pater vester qui in cælis est „ dabit bona petentibus se? “ Quinta ut fiat cum pietate, idest cum humilitate: Psal. CI. 18. „ Respexit in orationem humilium, & „ non sprevit preces eorum: “ cum fide impetrandi: Iac. I. 6. „ Postulet autem in fide, „ nihil hæsitans: “ & ordinate: Iac. IV. 6. „ Petitis, & non accipitis, eo quod male pe„ tatis. “ Et quantum ad hoc dicit, *In nomine meo*, quod est nomen Salvatoris, in quo nomine petit qui pertinentia ad salutem petit, & eo modo quo potest salutem consequi. Act. IV. 12. „ Non est aliud nomen sub cæ„ lo datum hominibus, in quo oporteat nos „ salvos fieri. “ Sexta ut fiat tempore debito; & ideo dicit, *Dabit*. Non enim oportet statim decidere, si non accipiat; sed profecto dabitur, etsi ut in tempore congruo detur, differatur, ut magis crescat desiderium. Psal. CXLIV. 15. „ Tu das escam illorum in „ tempore opportuno. “ Septima ut petat pro se, unde dicit, *Vobis*: quia aliquando pro aliis non exauditur, contrariantibus eorum demeritis, pro quibus fit petitio. Hier. VII. 16. „ Tu ergo noli orare pro populo isto: “ & XV. 1. „ Si steterint Moyses, & Samuel coram „ me, non est anima mea ad populum i„ stum. “

(c) Hic hortatur eos ad usum datæ fiduciæ: & primo commemorat defectum præteritum; secundo hortatur ad profectum futurum, ibi, *Petite*. Defectus præteritus est in non petendo: unde dicit: *Usque modo non petistis quicquam*.

Sed contra. Matth. X. & Luc. IX. 1. „ Dedit eis potestatem super omnia dæmonia, „ & ut languores curarent. “ Hæc autem orando faciebant: ergo aliquid petierunt in nomine Christi, & præcipue quia Luc. X. 17.

17. dicitur a discipulis: „ Domine, in nomi- „ ne tuo etiam dæmonia subiiciuntur no- „ bis. "

Et ideo dicendum, quod hoc potest dupliciter exponi. Uno modo sic: *Usque modo non petistis quicquam*, quod scilicet esset aliquid magnum, *in nomine meo*. Nam petitiones curationum corporalium modicæ sunt in comparatione ad alia magna, quæ orando facturi erant: nec dum Spiritum adoptionis acceperant, quo ad spiritualia, & cælestia anhelarent. Et si dicis, quod petierunt aliquid magnum, supra XIV. 9. *Domine ostende nobis Patrem*; dicendum, quod hoc non petebant a Patre de quo hic agit; sed solum de Christo homine confisi eum interpellabant mediatorem ut Patrem ostenderet. Alio modo, quia dicit: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo*: in quo ante non petierant, non habentes perfectam cognitionem nominis Christi.

(d) Consequenter cum dicit, *Petite, & accipietis*, hortatur eos ad profectum futurum, ut scilicet petant. Matth. VII. 7. „ Petite, & „ dabitur vobis. " *Petite*, inquam, *& accipietis*, scilicet quod petitis, *ut impleatur gaudium vestrum*. Luc. X. 17. „ Reversi sunt di- „ scipuli cum gaudio dicentes: Domine, in „ nomine tuo etiam dæmonia subiiciuntur „ nobis. " Et hoc modo quod dicit, *Gaudium vestrum sit plenum*, ponitur ut finis exauditionis. Vel potest poni sicut res petita, ut sit sensus: *Petite, & accipietis*: hoc, inquam, petatis, *ut gaudium vestrum sit plenum*. Ubi sciendum, quod obiectum gaudii est bonum concupitum. Cum enim desiderium sit motus appetitus (*a*) in bonum, & gaudium quies eius in eo; tunc gaudet homo quando quiescit in bono iam habito, ad quod desiderium movebatur. Sed gaudium proportionatur bono habito; & de bono creato non potest haberi gaudium plenum, quia non quietat plene desiderium & appetitum hominis: tunc ergo gaudium nostrum erit plenum quando habebimus bonum illud in quo superabundanter sunt omnia bona quæ desiderare possumus. Et hoc bonum est solum Deus, qui replet in bonis desiderium nostrum, ut dicitur in Psal. CII. Ideo dicit: *Petite*, illud, *ut gaudium vestrum sit plenum*, scilicet frui Deo, & Trinitate, ut Augustinus dicit, quo amplius non est. Psal. XV. 10. „ Adimplebis me læti- „ tia cum vultu tuo. " Et quare? Quia (Sap. VII. 11.) „ venerunt mihi omnia bona pari- „ ter cum illa; " idest, cum contemplatione divinæ sapientiæ.

LECTIO VII.

(a) HAEc in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis; sed palam de Patre meo annuntiabo vobis.

(b) In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis:

(c) Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia a Deo exivi.

(d) Exivi a Patre, & veni in mundum; iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

(a) SUpra promisit Dominus discipulis (*b*) familiaritatem, & accessum eorum ad Patrem; hic rationem huius familiaritatis assignat. Duo autem sunt quæ dant homini fiduciam petendi ab aliquo, & familiaritatem, scilicet notitia, & dilectio: & ideo Dominus hanc duplicem rationem assignat. Prima sumitur ex manifesta Patris cognitione; secunda ex speciali eius dilectione, ibi, *In illo die in nomine meo petetis*. Circa primum duo facit. Primo commemorat præteritam eorum de Patre cognitionem imperfectam; secundo promittit perfectam, ibi, *Venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis*. Imperfectam quidem cognitionem habebant: unde dicit: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*. Proverbium proprie dicitur quod communiter est in ore omnium, sicut illud (Prov. XXII. 6.) „ Ad- „ olescens iuxta viam suam, etiam cum se- „ nuerit non recedet ab ea. " Sed quia hæc quandoque obscura sunt, & metaphorica, inde est quod proverbium quandoque sumitur pro parabola, in qua aliud dicitur, aliud significatur. Et hoc modo accipitur hic proverbium pro parabola, idest pro parabolica locutione. Potest autem hoc habere quadruplicem sensum. Primus est talis secundum litteram, ut referatur ad hoc quod immediate dixe-

(a) *Al.* ut bonum. (b) *Al.* familiarem accessum.

dixerat, hoc modo: Dixi vobis: *Usque modo non petistis quicquam*, & quod in nomine meo petetis, & sum quasi obscure, & *in proverbiis locutus*; sed *venit hora* ut quæ obscure dixi vobis, dicam statim in manifesto: unde subdit: *Ipse Pater amat vos*; & *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Et sic videntur Apostoli intellexisse: unde his auditis dicunt ei: *Ecce nunc palam loqueris &c.* Secundus sensus est ut hoc quod dicit, *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*, referatur ad totum quod in hoc Evangelio legitur de doctrina Christi; quod vero dicitur, *Venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis*, referatur ad tempus gloriæ: quia enim nunc videmus per speculum, & in ænigmate, idcirco hæc quæ dicuntur nobis de Deo, in proverbiis proponuntur. Sed quia in patria videbimus facie ad faciem, ut dicitur, I. Corinth. XIII. ideo tunc non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabitur nobis. Dicit autem, *De Patre*, quia nullus potest Patrem videre in illa gloria, nisi Filio manifestante. Matth. XI. 27. „ Nemo novit Patrem nisi „ Filius, & cui Filius voluerit revelare. “ Ipse enim est lux vera, dans nobis lucem, qua Patrem videamus. Supra VIII. 12. *Ego sum lux mundi*. Sed quia huic expositioni repugnat quod sequitur, *In nomine meo petetis*: in quo nil petituri sumus, si de die gloriæ intelligatur, quando (*a*) satiabitur in bonis desiderium nostrum: ideo est alius sensus duplex. Unus, secundum Chrysostomum, sic. *Hæc*, scilicet quæ nunc dixi vobis, *in proverbiis*, idest in quadam intricatione verborum, *locutus sum vobis*, non exprimens totaliter quæ oportet vos cognoscere de me, & Patre meo: quia *multa habeo vobis dicere quæ non potestis portare modo*: supra (hoc cap.) sed *venit hora*, cum a mortuis scilicet resurrexero, *cum iam non in proverbiis*, idest obscure, & per ænigmata, *sed palam de Patre meo annuntiabo vobis*. Nam per illos quadraginta dies quibus apparuit eis, multa mysteria eos docuit, & multa de se, & Patre annuntiavit; & cum iam per fidem resurrectionis eum firmiter Deum verum esse credentes elevati essent ad altiora: unde & subditur Act. I. 3. „ Loquens eis de regno Dei. “ Luc. ult. 45. „ Aperuit eis sensum ut in„ telligerent Scripturas.“ Alius sensus est, secundum Augustinum, ut per hoc quod dicit, *Hæc in proverbiis locutus sum*, promittat Dominus se facturum eos spirituales. Differentia enim hæc est inter spiritualem & animalem virum: quia animalis homo verba spiritualia accipit ut proverbia, non quod proverbialiter sint dicta, sed quia mens eius supra corporalia elevari non valens, sunt ei obscura: I. Corinth. II. 14. „ Animalis ho„ mo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. “ spiritualis autem homo accipit spiritualia ut spiritualia. Discipuli autem a principio quasi animales erant, & quæ dicebantur eis, obscura erant, & sicut proverbia; sed postmodum a Christo spirituales effecti, & per Spiritum sanctum edocti, spiritualia a parte capiebant; & ideo dicit: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*; idest, fuerunt vobis ut proverbia. Sed *venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis*. II. Corinth. III. 18. „ Nos „ autem revelata facie gloriam Domini spe„ culantes, in eamdem imaginem transfor„ mamur a claritate in claritatem tamquam „ a Domini spiritu. “

(b) Hic ponitur secunda ratio fiduciæ sumpta ex dilectione Patris ad discipulos. Et primo ostendit Patris dilectionem ad eos; secundo familiaritatem Patris ad Filium, ibi, *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Circa primum duo facit. Primo resumit eis factam promissionem; secundo assignat promissionis rationem, ibi, *Ipse enim Pater amat vos*. Circa primum duo facit. Primo resumit unum quod promiserat; secundo promittit eis fiduciam petendi: unde dicit: *In illo die*, scilicet quando annuntiabo vobis palam de Patre, *petetis in nomine meo*: quia manifeste eum cognoscentes, scietis me esse ei æqualem & coessentialem, & per me habere accessum ad eum. Hæc enim est petitio in nomine eius, sperare per Christum habere accessum ad Patrem. Psal. XIX. 8. „ Hi in curribus, & hi „ in equis; nos autem in nomine Domini „ Dei nostri invocabimus. “ Tacet autem se rogaturum Patrem pro eis: unde dicit: *Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem &c.*

Sed numquid non ipse orat pro nobis? Immo. I. Ioan. II. 1. „ Advocatum habemus a„ pud Patrem Iesum Christum iustum.“ Hebr. VII. 25. „ Accedens per semetipsum ad Deum „ salvare potest. “ Et ad hoc dicendum primo, secundum Augustinum, quod hoc dicit ad removendum, se de cetero esse (*b*) ut personam interpellantem, inquantum homo. Sic in illo die, quando palam annuntiabo, & petetis in nomine meo, & cognoscetis me esse unum cum Patre, & quod non sim persona interpellans; sed inquantum Deus simul cum eo interpellans exaudiam. Alio modo, secundum Chrysostomum, hoc forte dicit, ne forte credant discipuli quod ita sint per Filium impetraturi quod ipsi non habeant immediatum accessum

(a) *Al.* sanabitur. (b) *Al* ut persona interpellans.

sum ad Patrem: quasi dicat: Modo ad me recurritis, ut pro vobis interpellem; sed tunc tantam fiduciam habebitis apud eum qood etiam ipsi a Patre petere poteritis in nomine meo non indigentes alio introducente.

Sed nomquid Apostoli non indiguerunt Christo homine ad interpellandum? Alias cum ipse interpellet, superflua erit eius interpellatio. Sed dicendum, quod non interpellat pro eis tamquam pro absentibus, & accessum habere non valentibus; sed faciens preces eorum exaudibiliores.

(c) Hic rationem promissionis assignat, quæ est amor Patris ad eos: & primo ponit Patris dilectionem; secundo dilectionis probationem, ibi, *Quia vos me amastis*. Dicit ergo: Ideo non dico, *quia rogabo Patrem pro vobis* (per hoc enim videretur quod ipse non amaret eos) sed utique *ipse Pater*, qui amat omnia, volendo eis bonum naturæ: Sap. 11. 35. „ Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti: " *amat vos*, Apostolos, & sanctos quodam privilegiato amore, volendo vobis summum bonum, idest seipsum. Deut. xxxiii. 3. „ Dilexit populos: omnes „ sancti in manu illius sunt: " quia ad hoc dilexit. Sap. iii. 1. „ Iustorum animæ in manu Dei sunt. " Probationem huius ostendit ex duobus, scilicet ex amore discipulorum ad Christum, & ex fide. Quantum ad primum dicit: *Quia vos me amastis*: quæ quidem probatio non est per causam, quia, ut dicitur I. Ioan. iv. 10. „ Non quasi nos dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos: " sed est per signum, quia hoc ipsum quod nos Deum diligimus, est signum quod ipse amat nos: quod enim possumus eum amare, est ex dono Dei. Rom. v. 5. „ Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris „ per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. " Supra xiv. 21. *Qui diligit me, diligetur a Patre meo*. Quantum (a) ad secundum dicit: *Et credidistis quia a Deo exivi*. „ Sine fide enim „ impossibile est placere Deo: " Hebr. xi. 6. Fides autem est nobis ex amore Dei: „ donum „ enim Dei est, " ut dicitur Ephes. ii. 8. Donum autem non datur nisi ex amore dantis. Credere autem, & amare Christum ioquantum a Deo exivit, satis est evidens signum amoris Dei. Quia propter quod unumquodque, & illud magis: qui ergo amat Christum, qui a Deo exivit, amor eius præcipue retorquetur in Deum Patrem; non autem si amat eum in quantum hominem.

(d) Sed quia mentionem fecit de exitu suo a Patre, hic manifestius explicans dicit: *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Ubi ostendit familiaritatem suam ad Patrem: & primo ponit eius a Patre exitum; secundo eius ad Patrem reditum, ibi, *Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem*. Est autem duplex processio Filii a Patre: una scilicet æterna, alia temporalis. AEternam qoidem designat cum dicit, *Exivi a Patre*, ab eo æteroaliter geoitus.

Sed notandum, quod omne quod exit ab aliquo, fuit prius io eo. Aliquid autem est in aliquo tripliciter. Uno modo sicut contentum in continente; alio modo sicut pars in toto; tertio modo sicut accidens (b) in subiecto, & sicut effectus in causa: & secundum hoc dicuntur aliqua ab eis exire. Sed primis duobus modis erit aliquid idem oumero existens; puta idem numero vinum de dolio, & eadem pars a toto. Sed aliis duobus modis oon exit idem numero. Hæc autem non suot dicenda de Deo: quia cum Deus sit summe simplex, nec sit in loco nisi metaphorice, non potest (c) dici quod Filius sit in eo sicut pars, vel sicut contentum; sed in eo erat per unitatem essentiæ. Supra viii. 16. *Ego, & Pater unum sumus*. Tota enim essentia Patris est tota essentia Filii, & e converso: & ideo non exit eo modo a Patre quo prædicta: Nam quod exit a toto ut pars, est distinctum ab eo per essentiam: nam pars a toto exiens fit ens actu, quæ in eo erat ens in potentia. Et similiter quod exit a toto contioente, loco distinguitur; sed Filius a Patre non exit localiter, quia omoia implet: secundum illud Hier. xxiii. 24. „ Cælum „ & terram ego impleo: " nec divisibiliter, quia Pater (d) impartibilis est; sed exit ab eo per persooalem distinctionem. Sic ergo in exitu, inquantum præsupponit inhærentiam, designatur essentiæ unitas; inquantum insinuat processum quemdam, designatur distinctio personalis. Psal. xviii. 7. „ A summo cælo „ (scilicet Deo Patre) egressio eius. " Et Psal. cix. 3. „ Ex utero ante luciferum genui te. " Sed in rebus corporalibus res exiens ab aliquo iam non est io eo, cum exeat per separationem essentiæ, vel loci. Hic autem quia non est exitus talis, ideo sic ab æterno a Patre exiit quod tameo ab æterno sit in eo: & sic quando est in eo, exit; & quando exit, est in eo: ita ut semper exeat, & semper sit in eo.

Temporalem autem processiooem eius designat dicens: *Et veni in mundum*. Sicut autem exitus a Patre ab æterno non est localiter, ita oec adventus eius in muodum est localis: quia

(a) *Al.* ad hoc. (b) *Al.* in substantia. (c) *Al.* *emittitur* dici. (d) *Al.* in partibus.

quia cum Filius sit in Patre, & e converso, sicut Pater omnia implet, ita & Filius; nec est quo localiter moveatur. Dicitur ergo venisse in mundum inquantum naturam humanam assumpsit, quantum ad corpus, habentem originem ex mundo, non mutando locum. Supra I. 11. *In propria venit, & sui eum non receperunt.*

Consequenter cum dicit, *Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem*, agit de reditu suo ad Patrem: & primo ponit recessum eius a mundo, dicens: *Iterum relinquo mundum*, non subtrahendo suae gubernationis providentiam: quia simul cum Patre semper mundum gubernat, & semper cum fidelibus est per gratiae opitulationem. Matth. ult. 20. „ Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi. " Relinquit ergo mundum subtrahendo se a conspectu corporali mundanorum. Secundo ponit reditum suum ad Patrem, cum dicit, *Vado ad Patrem*, quem numquam deseruerat. Vadit autem inquantum se obtulit Patri in passione. Ephes. v. 2. „ Obtulit semetipsum oblationem, & hostiam „ Deo." Item inquantum per resurrectionem, secundum quod homo, configuratus est Patri in immortalitate. Rom. VI. 10. „ Quod autem „ vivit, vivit Deo. " Item inquantum in ascensione ascendit ad caelos, in quo specialiter refulget divina gloria. Marc. ult. 19. „ Dominus quidem Iesus postquam locutus est „ eis, assumptus est in caelum, & sedet a „ dextris Dei. " Supra eodem: *Vado ad eum qui me misit; & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?*

LECTIO VIII.

(a) Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo existi.

(b) Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis; & non tamen sum solus, quia Pater mecum est.

(c) Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.

(d) In mundo pressuram habebitis. Sed confidite: ego vici mundum.

(a) Positis rationibus, & verbis consolantibus Apostolos, hic ponitur effectus ipsorum in discipulos: & primo ponitur discipulorum affectio; secundo ostenditur ipsorum conditio, ibi, *Respondit eis Iesus*; tertio assignatur praedictorum intentio, ibi, *Haec locutus sum vobis &c.* Affectio discipulorum est confessionis, & credulitatis: unde dicunt: *Ecce nunc palam loqueris*. Ubi tria confitentur de Christo; scilicet doctrinae claritatem, scientiae certitudinem, & divinam originem. Primum confitentur cum dicunt: *Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis*. Si enim diligenter advertimus, vix in aliquo loco sacrae Scripturae ita exprimitur Christi origo, sicut hic, cum dicit: *Palam de Patre meo annuntiabo vobis*; & *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Et ideo credentes hanc promissionem, qua dixit, *Palam de Patre meo annuntiabo vobis*, eis completam esse, ita ut non alia manifestatione indigeant, dicunt: *Ecce nunc palam loqueris*. Sed, ut Augustinus dicit, ita adhuc ignorantes erant discipuli ut se non intelligere ignorent. Non enim promiserat eis (*a*) in illa hora se sine proverbiis locuturum, sed in hora resurrectionis, vel gloriae. Tamen quantum ad ipsos discipulos iam clarius eis fuit locutus tunc, quamvis alia claritas sermonum eius esset expectanda. Infra XVIII. 20. *Ego palam locutus sum mundo*. Secundum confitentur cum dicunt: *Nunc scimus quia scis omnia*. Et quidem in superficie verborum satis evidens argumentum est certae, & perfectae scientiae quando quis manifestat quae dicit: signum enim (*b*) scientis est omnino posse docere: unde dicitur Proverb. XIV. quod doctrina prudentium facilis est. Quae enim nostrum superant intellectum, non plane verbis explicamus. Sed tamen hoc Apostoli dicunt propter aliam intentionem, quia scilicet Dominus scit omnia cordis eorum secreta, & de his quae dubitant satisfacit: consolatur eos promittendo gaudium Spiritus sancti, & iteratam sui visionem, & Patris amorem: & ideo dicunt: *Nunc scimus quia scis omnia*, scilicet secreta cordium. Infra ult. 17. *Tu omnia nosti*. Sap. VIII. 8. „ Domino Deo „ nostro nota sunt omnia, antequam fiant. "

(a) *Al.* nulla hora. (b) *Al.* docentis.

Unde subdunt: *Et non est opus tibi ut quis te interroget.*

Quod videtur prædictis contradicere. Dicunt enim, quod scit omnia; scientis (a) autem non est interrogare, sed interrogari: quomodo ergo non est ei opus ut quis eum interroget? Sed dicendum, quod hoc dicunt, ut innuant quod etiam secreta cordium novit, quia & ante interrogationem eis satisfecit supra cum dicerent inter se (hoc cap.) *Quid est quod dicit nobis modicum?* Nihilominus tamen Christus interrogat, & interrogatur, non quia opus sit ei, sed nobis.

Tertium confitentur cum dicunt: *In hoc credimus quia a Deo existi*: & quidem convenienter: scire enim omnia, & etiam secreta cordium, est proprium divinitatis. Hier. XVII. 9. „ Pravum est cor hominis, & in„ scrutabile: quis cognoscet illud? Ego Do„ minus scrutans cor, & probans renes. " Et ideo dicunt, *A Deo existi*, consubstantialis Patri, & verus Deus.

(b) Hic ponitur discipulorum conditio, quæ est infirmitatis: ubi primo exprobrat fidei eorum tarditatem; secundo tribulationem futuram imminentem; tertio ostendit se immunem ab omni eorum detrimento. Quantum ad primum dicit: *Modo creditis*. Quod si accipiatur interrogative, est exprobratio tarditatis eorum ad credendum; quasi diceret: Usque modo distulistis credere? Si vero accipiatur remissive, exprobrat fidei ipsorum instabilitatem; quasi diceret: Verum est quod nunc creditis; sed statim quando tradar dimittetis me. Luc. VIII. 13. „ Ad tempus „ credunt, & in tempore tentationis rece„ dunt. " *Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis*. Hic ponitur eis imminens tribulatio, & scandalum. Unde sciendum est, quod imminente huiusmodi scandalo, quæ antea per Christum adepti fuerant amiserunt. Adepti enim fuerant Christi societatem, possessionem, & rerum exonerationem, & omnem communem modum vivendi. Unde hæc tria enumerat Petrus, Matth. XIX. 27. dicens: „ Ecce nos (scilicet omnes, quantum ad ter„ tium) reliquimus omnia (quantum ad se„ cundum) & secuti sumus te, " quantum ad primum. Et hæc amiserunt: & ideo hoc eis prædixit Dominus, dicens: *Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini*, quantum ad tertium, propter timorem, qui vobis dominabitur, ita ut nec simul possitis fugere. Zach. XIII. 7. „ Percute pastorem, & „ dispergentur oves gregis &c. " *Unusquisque in propria*, quantum ad secundum, idest ad animum possidendi propria: unde Petrus cum aliis reversi sunt ad navem, & propria, infra ult. III. *Exierunt, & ascenderunt in navim*. *Et me solum relinquatis*, quantum ad primum. Iob XIX. 14. „ Fratres mei dereliqueя„ runt me, & qui me noverunt, obliti sunt „ mei. " Esai. LXIII. 3. „ Torcular calcavi „ solus. " Sed discipulorum scandalo Christus nullum patitur detrimentum: unde dicit: *Et non sum solus, quia Pater mecum est*; quasi diceret: Etsi sum unum cum Patre per unitatem essentiæ, non sum solus per distinctionem personalem: unde non sic a Patre exivi ut ab eo recederem.

(c) Hic ponit Dominus suam intentionem de doctrina sua: & primo ponit doctrinæ suæ utilitatem; secundo necessitatem, *In mundo pressuram habebitis*. Utilitas doctrinæ est pax: unde dicit: Dico quod ad hoc deducemini, ut me solum relinquatis: & propter hoc propono vobis doctrinam meam, ne in hac derelictione persistatis: & propter hoc scilicet omnia quæ dixi vobis in sermone, vel omnia quæ in toto Evangelio locutus sum vobis, ut ad me redeuntes, *in me pacem habeatis*. Finis enim Evangelii est pax in Christo. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus nomen tuum. " Cuius ratio est, quia pax cordis opponitur eius perturbationi, quæ oritur ex malis supervenientibus, & crescentibus. Si quis autem habeat aliquando luctum, vel gaudium superexcedens illa mala, patet quod perturbatio non manet. (b) Et inde est quod homines mundani, qui Deo per amorem non sunt coniuncti, habent tribulationes absque pace; sed sancti qui Deum per amorem habent in corde, etsi ex mundo habeant tribulationes, in Christo habent pacem. Psal. CXLVII. 14. „ Qui posuit fines tuos pacem. " Finis enim noster hic debet esse ut pacem habeamus in Deo. Psal. LXXVI. 3. „ Renuit „ consolari anima mea (scilicet in rebus „ mundi; sed ubi) memor fui Dei, dele„ ctatus sum. "

(d) Necessitas autem huius pacis est illata vexatio a mundo: unde dicit: *In mundo pressuram habebitis*. Et primo prænuntiat futuram angustiam; secundo dat contra eam fiduciam. Quantum ad primum dicit: *In mundo pressuram habebitis*, idest a mundanis. I. Ioan. III. 13. „ Nolite mirari si odit vos mun„ dus. " Supra XV. 19. *Quia ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus*. Quantum ad secundum dicit: *Confidite: ego vici mundum*. Ipse enim liberat nos. Eccli. LI. 6. „ Liberavit „ me

(a) *Al.* enim. (b) *Al.* Et inde est quod perturbatio non manet: & inde est &c.

„ me a pressura flammæ. " Quasi diceret: Recurratis ad me, & habebitis pacem; & hoc ideo *quia ego vici mundum*, qui vos premit. Vicit Christus mundum, primo quidem auferendo ei arma quibus impugnat: hæc autem sunt eius concupiscibilia. I. Ioan. II. 16. „ Omne „ quod est in mundo, aut est concupiscentia „ oculorum, aut concupiscentia carnis, aut su- „ perbia vitæ: " quia scilicet divitias vicit per paupertatem. Psal. lxxxv. 1. „ Inops, & „ pauper sum ego. Luc. IX. 58. „ Filius ho- „ minis non habet ubi caput suum reclinet. " Honores per humilitatem. Matth. XI. 29. „ Discite a me quia mitis sum, & humi- „ lis corde. " Voluptates per passiones, & labores. Philipp. II. 8. „ Factus est obediens „ usque ad mortem, mortem autem crucis. " Item supra IV. 6. *Iesus autem fatigatus ab itinere sedebat sic supra fontem*. Psal. lxxxvII. 16. „ In laboribus sum ego a iuventute mea. " Qui ergo sic ista vincit, vincit mundum: & hoc est quod facit Fides. I. Ioan. V. 4. „ Hæc „ est victoria quæ vincit mundum fides no- „ stra: " quia cum sit substantia sperandarum rerum, quæ sunt bona spiritualia, & æterna, facit nos contemnere bona carnalia, & transitoria. Secundo vicit mundum, mundi principem excludendo. Supra XII. 31. *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*. Coloss. II. 15. „ Expolians principatus, & potestates „ traduxit confidenter, palam triumphans il- „ los in semetipso. " Ex quo præbuit nobis diabolum ut a nobis vincendum. Iob XL. 24. „ Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis „ eum ancillis tuis? " Ad litteram post passionem Christi, iuvenculæ ancillæ Christi, & parvuli illudunt ei. Tertio homines mundi ad se convertendo. Mundus rebellabat movendo seditiones per homines mundi, quos Christus ad se traxit. Supra XII. 32. *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Unde supra VII. 19. dicunt: *Ecce totus mundus post eum vadit*. Sic ergo non debemus timere pressuras, quia victus est. I. Corinth. XV. 57. „ Deo autem gratias, qui dedit nobis „ victoriam per Iesum Christum. "

CAPITIS DECIMISEPTIMI

LECTIO I.

(a) HAEc locutus est Iesus; & sublevatis oculis in cælum dixit: Pater, venit hora: clarifica Filium tuum,

(b) Ut Filius tuus clarificet te:

(c) Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

(d) Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam: & nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.

(a) SUpra Dominus confortavit discipulos exemplo, & exhortatione; in parte ista confortat eos oratione: in qua quidem oratione tria facit. Primo orat pro seipso; secundo pro discipulorum collegio, ibi, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*. Tertio pro universo fideli populo, ibi, *Non pro eis rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt*. Circa primum tria facit. Primo proponit petitionem; secundo petitionis fructum, ibi, *Ut Filius tuus clarificet te &c.* tertio petitionis exaudiendæ meritum, ibi, *Ego clarificavi te &c.* Circa primum primo ponitur orandi ordo; secundo orandi modus; tertio orationis verba. Ordo orandi est congruus: quia post exhortationem: unde dicit: *Hæc locutus est Iesus*. In quo datur nobis exemplum, ut quos instruimus verbo, iuvemus orationum suffragio: quia sermo divinus maxime habet effectum in cordibus auditorum, cum oratione fulcitur, per quam divinum auxilium imploratur. II. Thessal. ult. 1. „ Oran- „ tes simul etiam pro nobis, ut Deus ape- „ riat nobis ostium sermonis. " Unde & finis sermonis nostri debet ad orationem terminari. Eccli. XLIII. 29. „ Consummatio sermonum ipse „ est. " Modus decens: quia *sublevatis oculis in cælum*. Differentia est enim inter orationem Christi & orationem nostram: nam oratio nostra est solum ad necessitatem; sed oratio Christi est ma-

magis ad instructionem. Nulla enim necessitas inerat sibi orandi, qui simul cum Patre exaudit. Instruxit autem nos in hoc, & verbo, & facto. Facto quidem sublevando oculos, ut & nos in oratione nostra oculos ad cælum levemus. Psal. CXXII. 1. „ Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis. " Et non tantum oculos nostros, sed etiam operationes nostras in Deum referendo: secundum illud Thren. III. 41. „ Levemus corda nostra „ cum manibus ad Dominum in cælos. " Verbo autem, quia manifeste orationem protulit: unde dicit, *Et dixit*, ut scilicet quos instruxerat docendo, instrueret orando: non solum enim verbum Christi, sed & facta eius, nostra instructio est. Verba autem eius sunt efficacia: unde dicit: *Pater*, *venit hora*: quæ quidem efficacia causatur ex tribus. Scilicet ex orantis affectu: Filius enim orat Patrem, cuius est Patrem ex amore quærere, & ex amore rogare: unde dicit, *Pater*, ut per hoc det intelligere, ut filiali affectu oremus Deum. Hier. III. 19. „ Patrem vocabis me, & post „ me ingredi non cessabis. " Secundo ex orandi necessitate: unde dicit, *Venit hora*, passionis, de qua supra II. 4. *Nondum venit hora mea*. Hora, inquam, non tempus, non dies, quia statim capiendus erat &c. nec hora fatalis necessitatis, sed suæ ordinationis, & beneplaciti. Et convenienter rogaturus interponit tribulationes, quia in eis maxime Deus exaudit. Psal. CXIX. 1. „ Ad Dominum „ cum tribularer clamavi, & exaudivit me. " II. Paralip. XX. 12. „ Cum ignoremus quid age„ re debeamus, hoc solum habemus residui „ ut oculos nostros dirigamus ad te. " Tertio ex petitionis tenore: unde dicit: *Clarifica Filium tuum*.

Sed cum Filius Dei sit ipsa sapientia, I. Corinth. I. hæc autem maximam claritatem habeat: Sapient. VI. 13. „ Clara est, & quæ „ numquam marcescit sapientia: " quomodo dicitur claritas clarificari, præsertim cum ipse sit splendor Patris? Hebr. I. 3. Sed dicendum, quod Christus tripliciter petebat clarificari a Patre. Scilicet in passione; & hoc per multa miracula quæ tunc ostensa sunt, cum sol obscuratus est, scissum est velum templi, & monumenta aperta sunt. Et de hoc dicitur supra XII. 28. *Et clarificavi*, scilicet miraculis ante passionem, *& iterum clarificabo*, in passione: unde dicit, secundum hoc, *Clarifica*, in passione, me ostendendo esse Filium tuum. " Unde Centurio visis miraculis dixit (Matth. XXVII. 54.) „ Vere Filius Dei erat (a) iste. " Secundo in resurrectione. Anima enim illa sancta semper Deo coniuncta fuit habens gloriam ex Dei visione: supra I. 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ, & veritatis*: nam a principio conceptionis quantum ad animam habuit claritatem; sed in resurrectione habuit claritatem corporis, de qua Phil. III. 21. „ Reformabit corpus hu„ militatis nostræ, configuratum corpori cla„ ritatis suæ. " Tertio in notitia omnium populorum. Sap. VIII. 10. „ Habeo per hanc „ claritatem ad turbas, & honorem apud se„ niores. " Et sic dicit, *Clarifica*; idest, manifesta toti mundo me esse Filium tuum, scilicet proprium, & hoc nativitate, non creatione: contra Arrium dicentem, Filium Dei esse creaturam veritate, non nuncupatione: contra Sabellium dicentem, quod idem est qui dicitur Pater, & qui dicitur Filius origine, non adoptione: contra Nestorium, qui dixit Christum esse Filium adoptivum.

(b) Hic ponitur fructus clarificationis. Et primo proponit fructum; secundo exponit, ibi, *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*. Fructus autem clarificationis Filii est clarificatio Patris: unde dicit: *Ut Filius tuus clarificet te*. Et sciendum, quod audiens Arrius Dominum dicentem, *Clarifica Filium tuum*, opinatus est Patrem maiorem Filio: quod quidem verum est secundum humanitatem. Supra XIV. 28. *Pater maior me est*. Et ideo ut ostendat æqualitatem eius ad Patrem secundum divinitatem, subiungit: *Ut Filius tuus clarificet te*, scilicet in notitia hominum. Gloria enim est clara cum laude notitia. Deus autem olim erat clarus apud Iudæos: quia notus in Iudæa Deus: Psal. LXXV. 2. sed postea per Filium notus est per totum mundum. Sed & sancti viri bonis operibus notitiam Dei clarificant. Matth. V. 16. „ Videant opera ve„ stra bona, & glorificent Patrem vestrum „ qui in cælis est. " Unde supra VIII. 50. *Ego gloriam meam non quæro: est qui quærat, & iudicet*.

(c) Hic ponit petitionis fructum: & primo ponit beneficium a Christo collatum hominibus; secundo ostendit hoc beneficium ad gloriam Patris pertinere, ibi, *Hæc autem est vita æterna*. Dicit ergo: *Ut Filius tuus clarificet te*; & hoc *sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*. Sciendum est enim, quod agentis cuiuslibet quod agit ab alio, intentio est reducere suum effectum in causæ manifestationem: nam ex actione principii quod est de principio, manifestatur ipsum principium. Filius autem quicquid habet, a Patre habet; & ideo oportet quod per ea quæ facit, Patrem

(a) *Al.* homo iste.

trem manifestet; & ideo dicit: *Dedisti ei potestatem*, super omnes homines; sed & Filius per hanc potestatem debet eos ad tui cognitionem, quæ est vita æterna, perducere. Et sic est sensus: *Filius clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis. Luc. III. 6. „ Videbit omnis caro salutare „ Dei. " *Dedisti*, inquam, secundum Hilarium, dando per æternam generationem naturam divinam, per quam habet potestatem omnia continendi. Matth. XI. 27. „ Omnia mi- „ hi tradita sunt a Patre meo. " Et supra v. 20. *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Vel *dedisti ei*, scilicet Christo homini, propter consortium personale ad Filium tuum, ut sic caro haberet potestatem super carnem. Matth. ult. 18. „ Data est mi- „ hi omnis potestas in cælo, & in terra. " Daniel. VII. 14. „ Dedit ei (scilicet Filio ho- „ minis) potestatem, & honorem, & re- „ gnum. " Ad hoc, inquit, *dedisti*, ut scilicet sicut tu habes potestatem ut non ab homine aliquid accipias, sed ut teipsum ei conferas, ita & Christo homini, ut *omne quod dedisti ei*, per æternam prædestinationem, *det eis*, sibi datis, *vitam æternam*. Supra X. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt; & ego cognosco eas*.

Sed numquid vita æterna data hominibus pertinet ad gloriam Patris? Immo, quia *hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*; idest, ut clarificetur Pater in notitia hominum.

Sed hic duo sunt exponenda. Primo quidem quid est hoc quod dicit, *Hæc est vita æterna ut cognoscant*. Circa quod sciendum est, quod illa proprie vivere dicimus quæ se ipsa movent ad operandum; quæcumque autem non nisi ab aliis moventur, non dicuntur viventia, sed mortua: & ideo omnes operationes ad quas operans movet se, dicuntur opera vitæ, sicut velle, intelligere, sentire, augeri, & moveri. Dicitur autem aliquid vivere dupliciter, aut quia habet opera vitæ in potentia, & sic dormiens dicitur vivere vita sensitiva, quia habet potestatem movendi se, licet actu non moveatur; aut quia iam exercet opera vitæ in actu, & tunc perfecte dicitur aliquid vivere: unde somnus dicitur dimidium vitæ. Inter opera autem vitæ altius est opus intelligentiæ, quod est intelligere; & ideo operatio intellectus maxime est vita. Sicut autem idem est sensus actu, & sensibile in actu, ita intelligens in actu, & res intellecta in actu. Cum ergo intelligentia sit vita, & intelligere sit vivere, sequitur quod intelligere rem æternam sit vivere vita æterna; Deus est autem res æterna: intelligere ergo, & videre Deum est vita æterna. Et ideo Dominus dicit, quod in visione consistit vita æterna, scilicet principaliter secundum totam suam substantiam. Amor autem est movens ad hanc, & quoddam eius complementum: nam ex delectatione quæ est in fruitione divina, quam facit caritas, est complementum, & decor beatitudinis; sed eius substantia in visione consistit. I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum sicuti est. "

Secundo exponendum est hoc quod dicit, *Te solum verum Deum*. Manifestum est enim quod Christus loquebatur ad Patrem: cum ergo dicat, *Te solum verum Deum*, videtur quod solus Deus Pater sit Deus verus. Quod quidem concedunt Arriani dicentes, Filium differre a Patre per essentiam cum sit substantia creata, magis tamen, & perfectius inter omnes creaturas Patris divinitatem participans, intantum quod dicatur Deus, sed non verus, quia non est Deus per naturam, sed solus Pater. Sed contra hoc arguit Hilarius. Constat enim quod cum volumus scire de re aliqua utrum sit vera, ex duobus scire possumus, scilicet ex natura, & ex virtute eius. Verum enim aurum est quod habet veri auri speciem; quod quidem scimus, si facit veri auri operationem. Si ergo habemus de Filio quod habeat veram Dei naturam, & hoc per veram operationem divinitatis, quam exercet, manifestum est quod est verus Deus. Quod autem exerceat Filius vera opera divinitatis, patet supra v. 19. *Quæcumque Pater facit, hæc & Filius similiter facit*. Et iterum dicit (ibid. 26.) *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, non quidem participatam, *ita & Filio dedit vitam habere in semetipso*. I. Ioan. ult. 20. „ Ut simus in vero Fi- „ lio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus, „ & vita æterna. " Dicit autem, *Te solum Deum*, secundum Hilarium, non excludens aliquid. Unde non dicit absolute, *Te solum*; sed addit, *Et quem misisti Iesum Christum*; quasi diceret: *Ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum*, esse unum solum, & verum Deum: secundum illum modum loquendi: „ Tu solus altissimus Iesu Christe cum san- „ cto Spiritu. " Nec facit mentionem de Spiritu sancto, quia ubicumque ponuntur Pater, & Filius, & præcipue in his quæ ad maiestatem divinitatis pertinent, cointelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Vel, secundum Augustinum de Trinitate, hoc dicit ad excludendum errorem quorumdam dicentium, quod hæc est falsa: Pater est Deus, & Filius est Deus, & Spiritus sanctus est Deus. Sed hæc est vera: Pater, & Filius, & Spiritus sanctus sunt unus Deus.

Et

Et ratio illorum erat, quia, ut ab Apostolo dicitur (I. Corinth. 1.) Christus est Dei virtus, & Dei sapientia. Manifestum est autem quod nullus potest dicere aliquem Deum, nisi habeat virtutem, & sapientiam divinam. Cum ergo isti vellent quod Pater esset sapientia, quæ est Filius, dicebant ulterius, quod Pater sine Filio consideratus non esset Deus, & etiam Filius, & Spiritus sanctus. Et qnia in missione designatur incarnatio Filii Dei, ideo per hoc quod dicit, *Et quem misisti Iesum Christum*, datur intelligi quod in vita æterna gaudebimus etiam de humanitate Christi. Esa. XXXIII. 17. „ Regem (idest „ Christum) in decore suo videbunt. " Supra x. 9. *Ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet*.

(d) Hic ponitur meritum exaudiendæ petitionis. Et primo commemorat meritum; secundo postulat præmium, ibi, *Et nunc clarifica me tu Pater*. Commemorat autem duplex meritum. Scilicet doctrinæ, dicens, *Ego te clarificavi*, scilicet in notitia hominum, manifestando per doctrinam. Esai. XXIV. 15. „ In doctrinis glorificate Deum. " Item obedientiæ: unde subdit, *Opus consummavi*. Utitur prætetito pro futuro, scilicet *clarificavi*, idest clarificabo, *& consummavi*, idest consummabo: & hoc quia iam inchoatum erat; & iterum quia imminebat hora passionis, quando hoc opus consummatum est. *Quod dedisti mihi*, non iussisti: non enim sufficit quod Christo, & nobis mandetur divinitus: quia quicquid Christus, secundum quod homo, fecit, & nos facere possumus, (a) est ex dono Dei. Sap. VIII. 21. „ Scivi quia „ non possum esse continens, nisi Deus det. " *Dedisti*, inqnam, *mihi*, per donum gratiæ, *ut facerem*; idest, ut consummatem. Eccli. XXVIII. 31. „ Cot suum dabit in consumma„ tionem. " Sed quia obedientiæ, & doctrinæ Christi præmium est gloria: Phil. II. 8. „ Factus est obediens usque ad mortem, „ mortem autem crucis: propter quod & Deus „ exaltavit illum, & donavit illi nomen quod „ est super omne nomen: " ideo postulat (b) præmium, dicens: *Et nunc clarifica me tu Pater*. Quod non est intelligendum, ut quidam putaverunt, sicut Augustinus dicit, quod natura humana in Christo a Verbo suscepta aliquando convertatur in Verbum, & homo mutetur in Deum, quia hoc nihil aliud esset quam ipsam naturam annihilari. Omne enim quod ita in aliud convertitur quod illud in quod convertitur non augeatur, annihilari videtur: divino autem Verbo Dei nihil augeri potest. Et ideo, secundum Augustinum, intelligendum est, *Et nunc clarifica me tu Pater*, de prædestinatione Christi hominis: nam aliquid habemus in prædestinatione divina, (c) & in effectu rei. Homo autem Chtistus Iesus, sicut & alii homines, prædestinatus fuit a Deo Patre. Rom. 1. 4. „ Qui prædestinatus „ est Filius Dei &c." Et secundum hoc dicit: *Et nunc*, idest postquam, *clarificavi te*, *& consummavi opus quod dedisti mihi ut faciam*: *clarifica me tu Pater apud temetipsum*; idest, fac me sedere ad dexteram tuam; & hoc *claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te*, idest in tua prædestinatione. Marc. ult. 19. „ Dominus quidem Iesus assumptus est „ in cælum, & sedet a dextris Dei. " Vel aliter, secundum Hilarium. Nam gloria hominum est quædam conformitas ad gloriam Dei, quamvis inæqualis; Christus autem secundum quod Deus, habuit gloriam ab æterno apud Patrem, scilicet divinam, & æqualem Patri: petit ergo hic quod in humanitate clarificetur, ut scilicet id quod ex tempore erat caro, & in corruptionem transformata, gloriam eius quæ sine tempore est claritatis acciperet; non tamen æqualem, sed similem, ut scilicet sicut ab æterno apud Patrem immortalis, & ad dexteram consedens fuit, ita & secundum quod homo immortalis efficiatur, & ad Dei dexteram exaltetur.

LECTIO II.

(a) MAnifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt, & cognoverunt vere quia a te exivi, & crediderunt quia tu me misisti.

(b) Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt, & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.

(a) Su-

(a) *Al. omittitur* est. (b) *Al.* primum. (c) *Al. deest* &.

(a) Supra oravit Dominus pro seipso; hic orat pro Apostolorum collegio: & primo assignat rationes orandi; secundo ponit orationis tenorem, ibi, *Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi*. Circa primum duo facit. Primo tangit rationes ex parte discipulorum; secundo ex parte sui, ibi, *Ego pro eis rogo &c.* Ex parte autem discipulorum ponit tres rationes orandi pro eis. Prima quia ab eo instructi; secunda quia sibi dati; tertia quia ei obedientes, & devoti. Primam ponit cum dicit, *Manifestavi*; quasi dicat, secundum Augustinum: *Ut Filius tuus clarificet te*: quæ quidem clarificatio iam in parte est impleta, quia *manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*. Vel, secundum Chrysostomum: Dico, quod consummavi opus quod dedisti mihi ut facerem. Quale autem opus sit, subdit cum dicit: *Manifestavi nomen tuum hominibus &c.* quod est proprium opus Filii Dei, qui est Verbum, cuius est proprium manifestare dicentem. Matth. XI. 27. „ Neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. “ Supra I. 18. *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*.

Sed hic est dubium. Cum Deus Pater fuerit notus hominibus ante adventum Christi, secundum illud Psal. LXXV. 2. „ Notus in Iudæa Deus: “ quid est hoc quod dicit: (a) *Manifestavi nomen tuum*? Responsio. Dicendum, quod nomen Dei Patris poterat tripliciter cognosci. Uno modo inquantum est omnium creator; & hoc modo notus erat a Gentibus. Rom. I. 20. „ Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. “ Et infra (vers. 19.) „ Deus illis revelavit, “ Alio modo, ut cui soli esset latriæ cultus exhibendus; & hoc modo non erat notus a Gentibus, quæ etiam latriæ cultum aliis diis exhibebant, sed a Iudæis tantum, quibus solis præceptum erat in lege quod non nisi Domino immolarent. Exod. XXII. 20. „ Qui immolat diis alienis, occidetur præterquam Domino soli. “ Tertio modo ut Pater unigeniti Filii sui Iesu Christi; & hoc modo nulli erat notus; sed innotuit per Filium quando Apostoli crediderunt eum esse Filium Dei.

Secundam rationem ponit cum dicit, *Quos dedisti mihi*: & primo ponit dationem, ex qua sumitur ratio seu modus. Dicit ergo, *Quos dedisti mihi*; scilicet, illis hominibus nomen tuum manifestavi.

Sed numquid Filius habuit eos sicut & Pater habuit? Utique inquantum Deus. Sed dicit, *Dedisti mihi*, scilicet homini, ut me audirent, & mihi obedirent. Supra VI. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Quod autem aliqui ad Christum veniant, est ex dono, & gratia Dei. Ephes. II. 8. „ Gratia salvati estis: hoc enim Dei donum est. “ *Dedisti*, inquam, *de mundo*, idest a mundo electos. Supra XV. 19. *Quia elegi vos de mundo*. Nam etsi totus mundus quantum ad Deum datus sit Filio, Apostoli tamen dati sunt Filio ad obediendum.

Rationem dationis ponit, dicens: *Tui erant*; quasi ideo dati, quia *tui erant*, & mei, & secundum divinitatem prædestinati ab æterno, ut per gratiam ad futuram gloriam pervenirent. Ephes. I. 4. „ Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. “ *Et mihi eos dedisti*; idest, quod antea de eis mecum, & in me prædestinasti, opere implesti faciendo ut mihi adhærerent.

Tertiam rationem ponit cum dicit: *Et sermonem tuum servaverunt*: quæ sumitur ex discipulorum devotione. Et primo ponit devotionem ipsorum ad Filium; secundo ostendit quod hæc devotio redundat in gloriam Patris, ibi, *Et cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt*; tertio rationem huius assignat, ibi, *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis*. Dicit ergo quantum ad primum: *Mihi eos dedisti, quia tui erant*; sed & ipsi devote se habuerunt, *quia sermonem tuum servaverunt*, in corde per fidem, & in opere per impletionem. Prov. VII. 2. „ Serva mandata mea, ut vivas. “ Supra XV. 10. *Si mandata mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*. Sed & hoc quod sic servaverunt sermonem redundat in gloriam tuam, Pater: nam hic est sermo meus, quia omnia quæcumque habeo, a te habeo; *& ipsi nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi*, scilicet homini Filio tuo, *abs te sunt*. Supra I. 14. *Vidimus gloriam eius quasi Unigeniti a Patre*; idest, vidimus eum quasi omnia a Patre habentem. Et per hoc quod cognoverunt, clarificatur Pater in mente ipsorum. Ratio autem huius clarificationis, quod scilicet obedientia discipulorum (b) ad Filium, redundet in gloriam Patris, ponitur cum dicitur: *Quia verba quæ dedisti mihi &c.* Ubi primo ponit ordinem processus cognitionis a Patre ad discipulos; secundo proponit ordinem reductionis mentium discipulorum in Patrem. Primum ponit per dationem doctrinæ a Patre. Et ponitur duplex datio. Una quam dedit Pater Filio: unde dicit: *Verba quæ dedisti mihi*, secundum ge-

ne-

(a) Al. *Manifestum*. (b) Al. redundet ad Filium &c.

nerationem æternam, in qua dedit Pater verba Filio, cum tamen ipse sit Verbum Patris. (a) Huiusmodi verba nil aliud sunt quam rationes omnium fiendorum, quas omnes ab æterno Pater dedit Filio, generando ipsum. Vel *dedisti mihi*, scilicet Christo homini: quia anima sua sanctissima ab ipso instanti conceptionis repleta fuit omni cognitione veritatis. Supra I. 14. *Plenum gratiæ, & veritatis*, idest cognitione cuiuslibet veritatis. Colos. II. 3. „ In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ, & „ scientiæ. " Alia datio est quam Christus dat discipulis: unde dicit, *Dedi eis*, interius, & exterius docendo. Supra XV. 15. *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. In quo se ostendit mediatorem Dei, & hominum, I. Tim. I. quia scilicet quod accepit a Patre, transfundit in discipulos. Deuter. V. 5. „ Ego sequester fui inter Dominum & vos „ in tempore illo, ut annuntiarem vobis ver- „ ba eius. " Reductio autem mentium discipulorum in Deum ponitur cum dicit, *Et ipsi acceperunt*. Ubi ponitur duplex acceptio correspondens duplici dationi prædictæ. Una respondet secundæ dationi, cum dicit, *Et ipsi acceperunt*, a me, non existentes rebelles. Esa. L. 5. „ Dominus Deus aperuit mihi aurem; „ ego autem non contradico. " Supra VI. 45. *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Et accipientes *cognoverunt*, quia tu omnia mihi dedisti: quod respondet primæ dationi.

Et, secundum Augustinum, hoc quod addit, *Crediderunt quia tu me misisti*, est expositivum præcedentium. Duplex enim est cognitio divinorum: una perfecta, quæ est gloriæ per apertam visionem; alia imperfecta, quæ est viæ per fidem. I. Corinth. XIII. 14. „ Vide- „ mus nunc per speculum in ænigmate, " quantum ad secundum: „ tunc autem facie „ ad faciem, " quantum ad primum. Dicit ergo: *Cognoverunt quia a te exivi*. Sed qua cognitione? Numquid patriæ? Non; sed fidei: unde subdit, *Et crediderunt*; quasi hoc ipsum sit cognoscere quod credere. *Crediderunt*, inquam, *vere*, idest firmiter, & stabiliter. Supra XVI. 31. (b) *Modo creditis*? scilicet stabiliter. *Ecce venit hora*, scilicet cum perfecte creditis. Et utitur præterito pro futuro, tum propter certitudinem rei futuræ, tum propter infallibilitatem divinæ prædestinationis. Vel, secundum Chrysostomum, loquitur de præterito; & hæc dicit esse facta, quia iam inchoata erant. Dicendum ergo ut utrumque sensum concordemus, quia hæc omnia (c) iam inchoata erant; sed perficienda restabant. Ergo quantum pertinet ad inchoationem, loquitur de præterito; sed quantum ad consummationem, loquitur de futuro: quæ fienda erant per adventum Spiritus sancti. Sed quid crediderunt? *Quia tu me misisti*. Galat. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum „ &c. " Quod, secundum Augustinum, idem est quod est *A te exivi*.

Sed hoc est contra Hilarium: quia, secundum eum, ut dictum est, exire pertinet ad æternam generationem, mitti vero ad incarnationem. Sed dicendum, quod de Christo possumus loqui dupliciter: scilicet secundum divinitatem; & sic quantum ad Filium Dei, aliud est exire, & aliud mitti, ut Hilarius dicit: vel secundum humanitatem; & sic quantum ad Filium hominis, idem est exire, & mitti, ut dicit Augustinus.

(b) Hic ponuntur rationes orationis ex parte Christi. Et ponit ad hoc tres rationes. Una sumitur ex dominio quod super eos acceperat; & ad hoc dicit: *Ego pro eis*, scilicet discipulis, *rogo*. Ubi primo ponit rationem ipsam; secundo manifestat eam, ibi, *Quia tui sunt*. Ratio autem quare quis sit audiendus, & orare debeat pro aliis, est si illi specialiter pertineant ad ipsum; orationes enim generales minus exaudiuntur: & ideo dicit: *Pro eis rogo, non pro mundo*, idest mundi dilectoribus; *sed pro his quos dedisti mihi*, ut discipulos, & obedientes specialiter; quamvis omnia sint mea, potestate. Psal. II. 8. „ Po- „ stula a me; & dabo tibi gentes heredita- „ tem tuam. "

Sed contra. Videtur quod pro omnibus rogaverit. I. Ioan. II. I. „ Advocatum habemus „ apud Patrem Iesum Christum iustum: & „ ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non „ solum autem nostris, sed & totius mundi. " I. Tim. II. 4. „ Qui vult omnes homines sal- „ vos fieri, & ad agnitionem veritatis veni- „ re. " Responsio. Dicendum, quod Christus, quantum est de se, pro omnibus oravit, quia oratio sua, quantum est de se, efficax est ut valeat toti mundo; sed tamen non in omnibus sortitur effectum, nisi in sanctis, & electis Dei; & hoc propter impedimentum mundanorum.

Et rationem manifestat dicens, *Tui erant*, scilicet per æternam prædestinationem; sed non erant ita tui ut Filius eos non haberet, nec ita dantur Filio, ut auferantur Patri: unde dicit: *Et omnia mea tua sunt, & tua mea sunt*: in quo ostenditur æqualitas Filii ad Patrem, qui, secundum quod Deus, ab æterno habet omnia quæ Pater habet.

Sed notandum, quod Pater habet quædam quæ

(a) *Al.* quia huiusmodi. (b) Al. *Modo creditis*, instabiliter scilicet; *venit hora*, scilicet cum perfecte creditis. (c) *Al. omittitur* iam.

quæ pertinent ad essentiam suam, sicut est sapientia, bonitas, & huiusmodi, quæ nihil aliud sunt quam sua essentia; & hoc protestatur Filius se habere, supra XVI. 14. ubi loquitur de processione Spiritus sancti: *De meo accipiet, & annuntiabit vobis*: & hoc ideo, quia *quæcumque habet Pater, mea sunt*. Et dicit, *Omnia*, quia licet unum re sint, tamen multa ratione. Secundo habet quædam quæ pertinent ad possessionem sanctitatis, quæ sunt ei consecrata per fidem, sicut sunt omnes sancti, & electi, de quibus dicit supra eodem, *Tui erant*. Et etiam ista omnia protestatur Filius se habere, cum dicit hic, de eis loquens: *Et tua mea sunt*: quia scilicet ad hoc prædestinati sunt ut fruantur Filio, sicut & Patre. Tertio modo habet Pater quædam per modum possessionis communiter, sicut omnes res creatas. Psal. XXIII. 1. „ Domini est terra, & plenitudo eius. " Et hæc etiam omnia sunt Filii. Unde in parabola de filio prodigo, Luc. XV. 31. dicit pater filio maiori: „ Omnia mea tua sunt. "

Secunda ratio sumitur ex gloria quam Christus habebat in eis: quia gloriam eius iam partim cognoscebant, & adhuc magis cognoscituri erant. II. Petr. I. 16. „ Non indoctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. " Tertia ratio sumitur ex absentia qua ab eis corporaliter recedebat: unde dicit: *Et iam non sum in mundo*. Ubi sciendum est, quod dupliciter dicitur aliquid esse in mundo, scilicet adhærendo mundo per effectum. I. Ioan. II. 16. „ Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. " Sed hoc modo non est dicendum, quod Christus iam non sit in mundo, cum numquam fuerit in mundo, ei per affectum inhærendo. Sed est alio modo intelligendum, scilicet quod iam non sit in mundo præsentia corporali: quia mox futurum erat ut qui in mundo corporaliter fuerat, corporaliter ipsum relinqueret. *Et hi*, scilicet discipuli, *in mundo sunt*, scilicet præsentia corporali; *et ego ad te venio*, secundum quod homo, scilicet ad participationem gloriæ tuæ, & exaltationem usque ad dexteram tuam &c. Et ideo iustum est ut pro eis orem a quibus corporaliter recessurus sum.

LECTIO III.

(a) Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicut & nos.

(b) Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodivi; & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

(c) Nunc autem ad te venio.

(d) Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

(e) Ego dedi eis sermonem tuum;

(f) Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.

(g) Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.

(a) Positis rationibus orandi pro Apostolis, hic ponit petitiones quas pro eis porrigebat. Et primo petit eorum conservationem; secundo sanctificationem, ibi, *Sanctifica eos*. Sed conservationem a malo, sanctificationem in bono. Circa primum duo facit. Primo petit eorum conservationem; secundo ponit conservationis necessitatem, ibi, *Cum essem cum eis, ego servabam eos*. Circa primum consideranda sunt quatuor. Primo a quo petat; secundo quid petat; tertio pro quibus; quarto ad quid petit. Petit quidem a Patre: unde dicit, *Pater*; & merito, quia ipse est principium omnis boni. Iacob. I. 17. „ Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. " Sed addit, *Sancte*, quia etiam in ipso est principium, & origo totius sanctitatis, & quia finaliter sanctificationem petebat. Levit. XIX. 2. „ Sancti eritis, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester. " I. Reg. II. 2. „ Non est (a) sanctus ut est Dominus. " Petit autem conservationem eorum: unde dicit, *Serva eos*: quia, ut dicitur in

(a) Al. spiritus.

in Psal. cxxvi. 1. „ nisi Dominus custodierit „ civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. " Non enim bonum nostrum est (a) in hoc solum quod habemus esse a Deo, sed oportet quod conservemur ab eo. Quia, ut dicit Gregorius, „omnia in nihilum redigerentur, „ nisi manus Omnipotentis contineret. " Hebr. 1. 3. „ Portans omnia verbo virtutis „ suæ. " Et ideo Psalmista petebat (Psal. xv. 1.) „Conserva me Domine, quoniam speravi „ in te. " Conservatur autem (b) homo a malo, & a peccato in nomine Dei: unde dicit, *In nomine tuo*; idest, per virtutem nominis tui, & tuæ cognitionis: quia in hoc est gloria, & salus nostra. Psal. xix. 8. „ Hi in „ curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. " Petit autem pro sibi datis: unde dicit, *Quos dedisti mihi*. Eccle. vii. 14. „ Inspice in omnia „ opera Domini, quod nemo possit corrigere „ quem ille despexerit. " Nullus enim potest conservari a malo, nisi per electionem divinam, quæ designatur, cum dicit, *Quos dedisti mihi*, idest dono tuæ gratiæ, ut mihi adhærerent. Matth. xix. 11. „ Non omnes ca„ piunt verbum hoc; sed quibus datum est. " Qui enim sic dantur Christo, conservantur a malo. Ad quid ergo petit eos conservari, subdit dicens: *Ut sint unum sicut & nos*: quod potest dupliciter continuari ad præcedentia. Uno modo ut designet modum conservationis: ut sit sensus: Ita servabuntur, *ut sint unum*: nam quælibet res conservatur in esse quamdiu est una, quæ desinit esse per divisionem. Matth. xii. 25. „Omne regnum in se„ ipsum divisum desolabitur. " Et ideo Ecclesia potest conservari, & homines, si sint unum. Alio modo ut sit finis conservationis: ut sit sensus: Et ad hoc conserventur, *ut sint unum*: nam in unitate spiritus consistit nostra perfectio tota. Ephes. iv. 3. „ Soliciti servare „ unitatem spiritus in vinculo pacis. " Psalm. cxxxii. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iu„ cundum habitare fratres in unum. " Sed addit, *Sicut nos unum sumus*.

Sed contra. Ipsi sunt unum secundum essentiam: ergo & nos erimus unum per essentiam. Sed hoc non est verum. Responsio. Dicendum, quod uniuscuiusque perfectio nihil est aliud quam participatio divinæ similitudinis. Intantum enim sumus boni inquantum Deo assimilamur. Unitas ergo nostra intantum est perfectiva inquantum participat unitatem divinam. Est autem duplex unitas in divinis, scilicet naturæ: supra x. 30. *Ego & Pater unum sumus*: & unitas amoris in Patre, & Filio, quæ est unitas spiritus. Et utraque est in nobis, non quidem per æquiparationem, sed per similitudinem quamdam: Pater enim, & Filius sunt eiusdem naturæ numero; nos autem sumus unum in natura secundum speciem. Item ipsi sunt unum per amorem non participatum ex dono alicuius, sed ab eis procedentem: nam Pater, & Filius diligunt se Spiritu sancto; nos autem per amorem participatum ex aliquo superiori.

(b) Necessitatem autem huius conservationis ponit, dicens: *Cum essem cum eius, ego servabam eos in nomine tuo*: quæ causatur ex duobus. Primo quidem ex recessu sui; secundo ex odio mundi, ibi, *Ego dedi eis sermonem tuum*. Circa primum tria facit. Primo ponit conservationis studium, quod Dominus cum esset præsens, eis exhibuit; secundo insinuat discessum quo ad Patrem redit, ibi, *Nunc autem ad te venio*; tertio assignat rationem quare hæc verba protulit, ibi, *Et hæc loquor &c.* Circa primum tria facit. Primo proponit conservandi modum; secundo conservationis debitum; tertio conservationis efficaciam, sive effectum. Sed modus conservandi est congruus, quia virtute Patris: unde dicit: *Cum essem cum eis*, scilicet præsentia corporali: Baruch iii. 38. „ Post hæc in terris visus est, „ & cum hominibus conversatus est: " *ego*, scilicet Filius hominis, *servabam*, idest custodiebam, *eos* a malo, & peccato; sed non virtute humana, immo divina, quia *in nomine tuo*: quod quidem nomen etiam commune est Patri, & Filio, & Spiritui sancto. Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos in nomine Patris, „ & Filii, & Spiritus sancti. " Et (c) hoc quidem, tum quia Pater, & Filius sunt unus Deus, tum quia in nomine Patris intelligitur etiam nomen Filii: pater enim dicitur qui habet filium. Sed attende, quia supra cum negasset se habere dæmonium, non negavit se Samaritanum, idest custodem esse, quia custos est. Esa. xxi. 11. „ Custos quid „ de nocte? " scilicet huius mundi. Ipse enim sicut pastor custodit gregem suum. Sed conservationis debitum ponit dicens, *Quos dedisti mihi*: (d) Custos enim tenetur custodire suæ custodiæ deputatos. III. Reg. xx. 39. „Cu„ stodi virum (e) istum. " Habac. ii. 1. „Su„ per custodiam meam stabo. " Sic stat prælatus quando diligenter invigilat super his qui sibi sunt deputati. Luc. ii. 8. „ Pastores erant „ in regione eadem vigilantes, & custodien„ tes vigilias noctis super gregem suum. " Sed efficacia custodiæ est perfecta, quia *nemo ex iis periit*. Supra x. 27. *Oves meæ vocem meam au-*

(a) *Al.* ut in hoc solum. (b) *Al. deest* homo. (c) *Al.* hoc idem. (d) *Al.* quibus enim tenetur. (e) *Al.* iustum.

audiunt, *& non rapiet eas quisquam de manu mea*. Et supra VI. 40. *Omnis qui credit in eum, habet vitam aeternam*. Sed ab hac efficacia excipitur unus, scilicet *filius perditionis*, scilicet Iudas; qui dicitur filius perditionis, quasi ad perpetuam perditionem praescitus, & praeordinatus. Sic enim aliqui deputati ad mortem dicuntur filii mortis. I. Reg. XXVI. 16. „ Omnes vos filii mortis estis. " Matth. XXIII. 15. „ Circuitis mare, & aridam ut faciatis „ unum proselytum .... & facitis eum filium „ mortis duplo quam vos. "

Sed nota, quod Interlinearis habet: „ Filius mortis, idest praedestinatus perditioni; " cum tamen raro inveniatur quod praedestinatio ponatur in malum. Unde hic sumitur communiter pro scientia, vel ordinatione. Ideo praedestinatio semper in bonum ponitur, quia habet duplicem effectum gratiae, & gloriae; & ad utrumque Deus ordinat. Sed in reprobatione duo sunt, culpa, & poena temporaliter; & ad unum eorum Deus tantum ordinat, scilicet ad poenam, & non per se. *Ut Scriptura*, qua scilicet praedixisti, scilicet in Psal. CVIII. I. „ Deus laudem meam „ ne tacueris: quia os peccatoris, & os do- „ losi super me apertum est: " quod scilicet esset me proditurus: *impleretur*.

(c) *Nunc autem ad te venio*, deserens eos corporali praesentia. Supra XVI. 28. *Iterum relinquo mundum*, *& vado ad Patrem*. Sed quia haec verba in corde male intelligentium possent infidelitatis scandalum generare; quasi non posset eos servare ab eis recedens; vel quod Pater eos ante non servasset: sed quidem & Pater eos ante servabat, unde dixit: *Ego servabam eos in nomine tuo*: sed & Filius post suum recessum eos servare potuit:

(d) Et ideo rationem dictorum assignans, dicit: *Et haec loquor in mundo*, *ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis*; quasi dicat: Locutus sum sicut homo orans; sed *haec loquor* propter consolationem discipulorum aestimantium me esse hominem purum, ut saltem consolentur in hoc quod eos tibi Patri, quem maiorem credunt, recommendo, gaudentes se esse in protectione Patris. Et hoc, secundum Chrysostomum, vel secundum Augustinum, ut referantur haec verba ad hoc quod supra dixit: *Ut sint unum sicut & nos sumus*. Et sic ponuntur ut fructus unitatis; quasi diceret: *Ut habeant gaudium*, iam superius expressum, quo scilicet in me gaudeant, vel quod eis est a me, *plenum in semetipsis*: quod quidem consequentur per unitatem spiritus, per quam pervenient ad gaudium vitae aeternae, quod est plenum. Ideo autem gaudium ad unitatem sequitur, quia unitas, & pax faciunt perfecte gaudere. Proverb. XII. 20. „ Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gau- „ dium. " Galat. V. 22. „ Fructus autem Spi- „ ritus est gaudium &c. "

(e) Hic ponitur alia conservationis necessitas, quae causatur ex odio mundi. Et primo proponit beneficium quod discipulis contulerat; secundo odium mundi quod incurrerant, ibi, *Et mundus eos odio habuit*; tertio petit auxilium Patris, quod eos protegat, ibi, *Non rogo ut tollas eos de mundo*, *sed ut serves eos a malo*. Dicit ergo primo: *Ego dedi eis sermonem tuum*, idest quem a te recepi. Supra eodem: *Verba quae dedisti mihi*, *dedi eis*, *& ipsi acceperunt*. Vel *dedi*, idest dabo per inspirationem Paracliti, *sermonem tuum*, idest de te; quod quidem est maximum donum, & beneficium. Prov. IV. 2. „ Donum bonum „ tribuam vobis: legem meam ne derelinqua- „ tis. "

(f) Sed ex hoc secutum est odium mundi, quia scilicet ex hoc quod susceperunt sermonem tuum, *mundus eos odio habuit*. Luc. VI. 22. „ Beati eritis cum vos oderint homi- „ nes &c. " I. Ioan. III. 13. „ Nolite mi- „ rari si odit vos mundus. " Causa autem huius odii est, quia recesserunt de mundo. Sermo enim Dei facit homines a mundo recedere: nam Deo coniungit, cui nullus coniungi potest, nisi a mundo recedat: qui enim diligit mundum, non est perfecta caritas Dei in illo: & ideo dicit: *Quia non sunt de hoc mundo*. Supra XV. 19. *Quia ego elegi vos de mundo*, *propterea odit vos mundus*. Naturale enim est unicuique quod sibi simile est diligere. Eccli. XIII. 19. „ Omne animal diligit „ sibi simile, & odio habet dissimile. " Sap. II. 15. „ Gravis est nobis etiam ad viden- „ dum; " & hoc „ quia dissimilis est aliis „ vita illius. " Et ad hoc ponit exemplum, qualiter scilicet non sunt de mundo, dicens: *Sicut & ego non sum de mundo*: quod intelligendum est quantum ad amorem, quia sicut Christus in mundo non erat per affectum, sic nec isti; non autem quantum ad originem, quia aliquando de mundo fuerunt. Christus autem numquam, quia etiam quantum ad nativitatem carnis natus est de Spiritu sancto, Matth. I. Supra VIII. 23. *Vos de mundo hoc* (a) *estis*; *ego non sum de hoc mundo*.

(g) Auxilium autem contra odium petit, dicens: *Non rogo ut tollas eos de mundo*, *sed ut serves eos a malo*: & primo ponit suam petitionem; secundo assignat petitionis rationem, ibi,

(a) Al. *non estis &c.*

ibi, *De mundo non sunt*. Circa primum duo ponit, quorum unum dicit se non petere, scilicet (a) ut non tollantur de mundo.

Contra. Quomodo tolli possunt de mundo qui de mundo non sunt? Sed dicendum, quod de mundo quidem non erant per affectum, sicut supra dixit, sed de mundo per corporalem conversationem; & secundum hoc noluit ut tollerentur de mundo; & hoc propter utilitatem fidelium, qui per eos credituri erant. Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. " Sed aliud petit, ut scilicet in mundo corporaliter conversantes, *serves a malo*, scilicet mundi: grave enim est ut homo inter malos existens a malo immunis existat, præcipue cum totus mundus in maligno positus sit. Esai. xliii. 2. „ Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. "

Ratio autem petitionis ponitur cum dicit, *De mundo non sunt*. Ubi videtur esse intricatio verborum, & inutilis repetitio; cum dicat eadem verba supra. Sed quidem non est inutilis repetitio: quia ad aliud dicuntur ibi, & ad aliud hic: ibi enim dicuntur ad ostendendam causam quare odio habeantur a mundo; hic vero dicuntur ad assignandam rationem quare debeant conservari a Deo. Ex quo datur intelligi quod idem est propter quod sancti odiuntur a mundo, & diliguntur a Deo, scilicet contemptus mundi. Iac. ii. 5. „ Nonne vos elegit Deus pauperes in hoc „ mundo, divites in fide, & heredes regni „ quod promisit Deus diligentibus se? " Et ideo quodlibet bonum quod facit reddit hominem mundo odibilem, sed Deo dilectum. Exod. viii. 26. „ (b) Abominationes AEgyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. "

LECTIO IV.

(a) Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.
(b) Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.
(c) Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate.

(a) Supra Dominus petiit discipulorum conservationem; hic petit eorum sanctificationem: & primo petit eorum sanctificationem; secundo sanctificationis assignat necessitatem, ibi, *Sicut tu me misisti in mundum*; tertio insinuat huius sanctificationis inchoationem, ibi, *Et ego pro eis sanctifico meipsum*. Dicit ergo: Sic petii quod serventur a malo; sed hoc non sufficit nisi perficiantur in bono. Psal. xxxvi. 27. „ Declina a malo, & fac „ bonum. " Et ideo *Pater sanctifica*, idest perfice, *eos*, & sanctos fac; & hoc *in veritate*, idest in me Filio tuo, qui sum veritas, supra xiii. quasi diceret: Fac eos participes meæ perfectionis, & sanctitatis. Et ideo addit: *Sermo tuus*, idest Verbum tuum, *veritas est*: ut sit sensus: *Sanctifica eos in* me *veritate*, quia ego Verbum tuum sum veritas. Vel *sanctifica eos*, immittendo eis Spiritum sanctum; & hoc *in veritate*, idest in cognitione veritatis fidei, & tuorum mandatorum. Supra viii. 32. *Cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Nam per fidem, & cognitionem veritatis sanctificamur. Rom. iii. 22. „ Iustitia enim Dei per fidem Iesu Christi, „ in omnes, & super omnes qui credunt in „ eum. " Et ideo subdit: *Sermo tuus veritas est*: quia scilicet veritas sermonum Dei nullam habet falsitatem admixtam. Prov. viii. 8. „ Recti sunt sermones mei, non est in eis „ pravum quid, neque perversum. " Et quia sermo eius docet veritatem increatam. Vel aliter. In veteri testamento erat modus loquendi, quod omne quod deputatur cultui divino, dicitur sanctificari. Exod. xxviii. 1. „ Applica ad me Aaron fratrem tuum cum „ filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi. " Dicit ergo, *Sanctifica*, idest deputa quasi per modum sanctificationis, *eos in veritate*, idest tuæ veritati prædicandæ: quia *sermo tuus*, quem debent prædicare, *veritas est*.

(b) Et necessitas sanctificationis subditur cum dicit: *Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum*; quasi dicat: Ad hoc ego veni ut prædicarem veritatem: infra xviii. 37. *In hoc natus sum .... ut testimonium perhibeam veritati*: ita & ego (c) misi discipulos ad veritatem prædicandam. Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ. " Necesse ergo habent quod in veritate testificentur. Infra xx. 21. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*.

(c) Sed debent sanctificari non solum propter officium ad quod deputantur, sed quia iam

(a) *Al. deest* ut. (b) *Al.* Abominantes. (c) *Al. deest* misi.

iam inchoata est per me: unde dicit: *Et pro eis ego sanctifico meipsum*. Secundum Augustinum enim sciendum est, quod in Christo est duplex natura: sed quantum ad divinam Christus est sanctus per essentiam, quantum vero ad humanam Christus est sanctus per gratiam, quae derivatur a divina natura. Dicit ergo secundum divinitatem, *Sanctifico meipsum*, assumendo carnem pro eis: & hoc ut sanctitas gratiae, quae est a me Deo in me homine, derivetur a me eis: quia *de plenitudine eius omnes accepimus*: supra 1. 16. Psal. cxxxii. 2. „ Sicut unguentum quod est in capite (Christi, quod est Deus) quod descendit in barbam „ Aaron (idest in humanitatem, & ab hac) „ descendit in oram vestimenti eius, " idest in nos. Vel aliter, secundum Chrysostomum, rogavit ut sanctificarentur sanctificatione spirituali. In veteri autem testamento erant iustificationes carnales. Hebr. ix. 10. „ Iustitiis carnis usque ad tempus correctionis „ impositis. " Sed illae erant figurae spiritualis sanctificationis, quae tamen fiebant per aliquod sacrificium; & ideo ad sanctificationem discipulorum competebat fieri aliquod sacrificium; & hoc est quod dicit: Ut sanctificentur ipsi, ego iam sanctifico me; idest, offero me sacrificium. Heb. ix. 14. „ Obtulit semetipsum Deo. " Ibid. „ xiii. 12. Propter quod Iesus ut sanctificaret „ per suum sanguinem populum, extra portam „ passus est. Et hoc *in veritate*, non in figura, sicut in veteri testamento.

LECTIO V.

(a) NOn pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me:

(b) Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti.

(c) Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut & nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

(a) POstquam Dominus oravit pro suis discipulis, hic rogat communiter pro fidelibus omnibus: & primo proponit orationem; secundo subiungit exauditionis rationem, ibi, *Pater iuste, mundus te non cognovit*. In oratione autem duo petit a Patre discipulis suis. Primo quidem unitatis perfectionem; secundo gloriae visionem, ibi, *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum*. Circa primum duo facit. Primo petit quasi homo unitatis perfectionem; secundo ostendit quod ipse ut Deus fecerit eis (a) potestatem ad hanc unitatem consequendam, ibi, *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis*. Circa primum duo facit. Primo proponit pro quibus petit; secundo subdit quid petat, ibi, *Ut omnes unum sint &c.* Petit autem pro toto coetu fidelium: unde dicit: Dixi, quod conserves discipulos a malo, & quod sanctifices eos in veritate; sed *non pro eis rogo tantum, sed etiam pro eis qui credituri sunt*, idest pro illis quorum fides confirmabitur; & hoc *per verbum eorum*, idest Apostolorum. Et iuste rogat: quia nullus salvatur, nisi per intercessionem Christi. Ne autem solum Apostoli salvarentur, sed etiam alii, ideo etiam pro aliis orandum erat. Deut. iv. 37. „ Dilexit patres „ tuos, & elegit semen eorum post eos. " Eccli. xliv. 11. „ Cum semine eorum permanebo, & hereditas sancta nepotes eorum. "

Sed contra. Videtur quod non oravit pro omnibus fidelibus suis. Nam pro his hic orat qui convertendi erant per verba Apostolorum; sed antiqui patres, & Ioannes Baptista non fuerunt conversi per verba eorum. Ad quod dicendum, quod ipsi iam pervenerant ad consummationem; & licet non fruerentur Dei visione, cum non esset solutum pretium, tamen cum meritis suis hinc abierant, ita ut statim aperta ianua introducendi essent: & ideo oratione non indigebant.

Sed adhuc iterum quaeritur de aliquibus, qui non per Apostolorum verba crediderunt, sed immediate per Christum, sicut Paulus. Galat. 1. 12. „ Non ab hominibus, neque per „ hominem accepi illud, neque didici, sed per „ revelationem Iesu Christi. " Et latro in cruce, Luc. xxiii. Non videtur ergo quod pro eis oraverit. Sed ad hoc dicendum, secundum Augustinum, quod per verbum Apostolorum dicuntur credere non solum qui ab ipsis audierunt, sed quicumque credunt per verbum quod Apostoli praedicaverunt, quod est verbum fidei, Rom. x. quod dicitur verbum Apostolorum, quia ipsis principaliter commissum,

(a) *Al. omittitur* potestatem.

ſum, & prædicatum: quod etiam Paulo, & latroni in cruce eſt revelatum divinitus. Vel dicendum, quod qui immediate a Chriſto, & per Chriſtum converſi ſunt, ſicut Paulus, & larro in cruce, & ſi qui alii, computantur in parte orationis qua Dominus pro diſcipulis oravit. Unde Dominus dixit (ſupra hoc cap.) *Quos dediſti mihi*, ſeu daturus es.

Sed adhuc quæritur de nobis, qui non credimus per Apoſtolos. Sed ad hoc dicendum, quod licet non crediderimus per Apoſtolos, credimus tamen per diſcipulos eorum.

(b) Petit autem unitatis perfectionem: unde dicit: *Ut omnes unum ſint*. Ubi primo proponit unitatem quam petit; ſecundo unitatis exemplum, & cauſam, ibi, *Sicut tu, Pater, in me, & ego in te*; tertio unitatis fructum, ibi, *Ut mundus credat quia tu me miſiſti*. Dicir ergo: Hoc rogo *ut omnes unum ſint*. Nam, ut Platonici dicunt, ab hoc quælibet res haber unitatem a quo habet bonitatem. Bonum enim eſt quod eſt rei conſervativum; nulla autem res conſervatur niſi per hoc quod eſt una. Et ideo Dominus petens diſcipulorum perfectionem in bonitate, petit quod ſint unum; quod quidem impletum eſt, Act. IV. 32. „ Multitudiuis credentium erat cor unum, „ & anima una." Pſal. CXXXII. 1. „ Ecce quam „ bonum, & quam iucundum habitare fra- „ tres in unum." Sed unitatis exemplum, & cauſam ſubdit, dicens: *Sicut tu, Pater, in me, & ego in te*. Aliqui enim ſunt unum, ſed in malo. Unde hanc unitatem Deus non petit, ſed illam ſecundum quam homines uniuntur ad bonum, ſcilicet in Deum: & ideo dicit: *Sicut tu, Pater, in me, & ego in te*; ideſt, hoc modo uniantur quod credant in me, & in te. Rom. XII. 5. „ Multi unum „ corpus ſumus in Chriſto." Epheſ. IV. 3. „ Soliciti ſervare unitatem ſpiritus .... qui „ eſt unus Deus, una fides, unum baptiſ- „ ma." Et quidem in Patre, & Filio qui ſunt unum, ſumus unum: quia ſi diverſa quærimus credendo, & deſiderando, affectus noſter diverſificatur ad multa.

Sed Arrius ex hoc arguit, quod eodem modo Filius eſt in Patre, & Pater in Filio, quo nos ſumus in Deo; ſed nos non ſumus per unitatem eſſentiæ, ſed per conformitatem voluntatis, & amoris: ergo & ſimiliter Pater non eſt in Filio per unitatem eſſentiæ. Sed dicendum, quod in Patre, & Filio eſt duplex unitas, ſcilicet eſſentiæ, & amoris: & ſecundum utramque Pater eſt in Filio, & Filius in Patre. Quod ergo hic dicit, *Sicut tu, Pater, in me, & ego in te*, poteſt referri uno modo ad unitatem amoris, ſecundum Auguſtinum, ut ſit ſenſus: *Sicut tu, Pater, es in me*, per amorem: quia caritas facit unum eſſe cum Deo; quaſi diceret: Sicut Pater diligit Filium, & e converſo; ita ipſi diligant Patrem, & Filium. Et ſic ly *ſicut* non dicit æquiparantiam, ſed quamdam remotam ſimilitudinem. Vel, ſecundum Hilarium, poteſt referri ad unitatem naturæ, non quidem quod eadem natura numero ſit in nobis cum Patre, & Filio, ſicut eſt in eis; ſed quod unitas noſtra per hoc ſit quod (a) aſſimilamur illi divinæ naturæ, per quam Pater, & Filius ſunt unum. Hoc etiam modo ly *ſicut* dicit imitationem quamdam. Et inde eſt quod invitamur ad imitationem dilectionis divinæ. Epheſ. V. 1. „ Eſtote imitatores Dei, ſicut „ filii cariſſimi, & ambulate in dilectione, „ ſicut & Chriſtus dilexit nos." Et perfectionis, ſeu bonitatis. Matth. V. 48. „ Eſto- „ te perfecti ſicut Pater veſter perfectus „ eſt."

Fructus autem unitatis ponit cum dicit, *Ut mundus credat*: per nihil enim aliud ſic manifeſtatur veritas Evangelii, ſicut per caritatem fidelium. Supra XIII. 35. *In hoc cognoſcent omnes quia mei eſtis diſcipuli, ſi dilectionem habueritis ad invicem*. Erit ergo hic unitatis fructus: quia per hoc quod ſint unum, *mundus credat*, quod doctrina quam dedi eis ſit a te, & cognoſcat *quia tu me miſiſti*. Non enim eſt Deus diſſenſionis cauſa, ſed pacis.

Sed hic eſt quæſtio: quia unum perfecte erimus in patria, ubi non erit tempus credendi: inconvenienter ergo poſt unitatem ſubdit: *Ut mundus credat quia tu me miſiſti*. Sed dicendum, quod hic non loquitur de unitate conſummata, ſed inchoata.

Item eſt alia quæſtio: quia ipſe orat ut ſint unum illi qui credunt in eum: ergo & mundus credens eſt unum. Quomodo ergo dicit, poſtquam ſunt unum, *Mundus credat*? Ad quod poteſt myſtice reſponderi, quod uno modo Dominus petit pro omnibus credentibus, quod ſint unum; qui tamen non ſimul credituri erant, ſed quidam prius, per quos alii convertendi erant. Quod ergo dicit, *Ut mundus credat*, intelligitur quantum ad illos qui non a principio crediderunt, qui cum crediderunt, facti ſunt unum; & ſimiliter alii credentes poſt eos: & ſic uſque ad finem mundi. Alio modo, ſecundum Hylarium, ut ly *mundus credat* ſit finis unitatis, & perfectionis; quaſi diceret: Perfice eos, ut ſic ſint unum, ad hoc ſcilicet *ut mundus credat quia tu*

(a) Al. aſſumamur.

tu me misisti. Unde ly *ut* importat causam finalem. Tertio modo, secundum Augustinum, ut ly *mundus credat* sit alia petitio: & tunc oportet repeti quod dixit, *Rogo*; quasi diceret: Rogo ut sint unum; & rogo ut mundus credat.

(c) Quid autem Christus ad hanc unitatem operatus sit, subdit dicens: *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis*; quasi, hoc quod petit ut homo, facit ut Deus. Et primo ostendit quod ipse operatus est ad hoc quod sint unum; secundo ponit unitatis modum, & ordinem, ibi, *Ego in eis, & tu in me*; tertio ostendit unitatis finem, ibi, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti*. Dicit ergo: Etsi ut homo petam eorum perfectionem, nihilominus tamen simul tecum hoc facio: quia *& ego claritatem*, idest gloriam resurrectionis, *quam tu*, Pater, *dedisti mihi*, æterna prædestinatione, & daturus es statim in re, *ego dedi illis*, scilicet discipulis. Et claritas est immortalitas, quam in resurrectione fideles accipient etiam quantum ad corpus. Philip. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis „ suæ. “ I. Corinth. XV. 43. „ Seminatur in „ ignobilitate, surget in gloria. “ Et hoc *ut sint unum*: quia per hoc quod habebunt gloriam, efficientur unum, *sicut & nos unum sumus*.

Sed videtur distinguere operationem suam (a) ab operatione Patris. Dicit, quod Pater sibi claritatem dedit, & Christus eam dedit fidelibus. Sed si bene intelligatur, non ponitur hoc ad distinguendum operationem, sed personas. Nam Filius, inquantum Filius, simul cum Patre claritatem dat Christo homini, & simul etiam cum eo fidelibus. Sed tamen inquantum hanc claritatem specialiter per humanitatem suam eis tribuit; ideo hanc attribuit sibi, illam Patri. Et sic accipitur hic claritas, secundum Augustinum. Vel, secundum Chrysostomum. *Ego claritatem*, scilicet gratiæ, *quam dedisti mihi*, homini, quantum ad excellentem cognitionem, perfectionem, & miraculorum operationem, *dedi eis*, in parte, & adhuc perfectius dabo. II. Corinth. III. 18. „ Transformamur a claritate in claritatem. “ Psal. LXVII. 19. „ Dedit dona hominibus. “ Et hoc *ut sint unum sicut & nos sumus*. Hic enim est finis divinorum donorum ut uniamur illa unitate, quæ est conformis unitati Patris, & Filii.

Ordo autem unitatis subditur, cum dicit: *Ego in eis, & tu in me*. Nam per hunc ordinem perveniunt ad unitatem, quia vident quod ego sum in eis per gratiam, sicut in templo. I. Corinth. III. 16. „ Nescitis quia templum „ Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vo- „ bis? “ quæ est quasi quædam similitudo eius essentiæ, qua tu es in me per unitatem naturæ. Supra XIV. 10. *Ego in Patre, & Pater in me est*. Et hoc *ut ipsi sint consummati*, idest perfecti, *in unum*.

Sed attende, quod cum supra dixisset, *Ut sint unum*, hic addit, *Consummati*: quod ideo est, quia illud refertur ad unitatem gratiæ, hoc autem ad eius complementum. Vel aliter, secundum Hylarium. *Ego in eis*: supple, sum per unitatem naturæ humanæ quam eamdem habeo cum illis, & quia etiam do eis corpus meum in cibum: *& tu in me*, per unitatem essentiæ.

Sed secundum primam expositionem, quia per gratiam non solum Filius est in eis, sed & Pater: supra XIV. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*: quare dicit: *Ego in eis*, sine Patre? Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod hoc non dicit ut ostendat Filium in eis esse sine Patre; sed quia per Filium accessum habeant ad Patrem. Rom. V. 1. „ Iustificati igitur ex fide per „ Christum, pacem habeamus ad Deum, per „ quem & habemus accessum. “ Vel, secundum Chrysostomum, supra dixit, *Ad eum veniemus*, ut ostendat pluralitatem personarum divinarum contra Sabellium; hic autem dicit, *Ego in eis*, ut ostendat æqualitatem Patris (b) ad Filium contra Arrium. Per hoc enim datur intelligi quod sufficit fidelibus, si solus Filius inhabitet.

Finis autem unitatis ponitur, ibi, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti*. Et quidem si consummata unio referatur ad perfectionem viæ, tunc ly *cognoscat mundus* idem est quod supra dixit, *Ut mundus credat*. Tunc dicitur propter inchoationem; hic autem dicit, *Cognoscat*, quia (c) imperfectam cognitionem non sequitur fides, sed plena cognitio. Et dicit, *Cognoscat mundus*, non quod nunc sit mundus, sed quod fuit mundus: ut sit sensus: *Mundus*, iam credens, *cognoscat*. Vel *mundus*, idest amatores mundi, *cognoscat quia tu me misisti*: quia tunc mali (d) per manifesta indicia cognoscent Christum esse Filium Dei. Apocalyp. I. 7. „ Videbit eum omnis oculus. “ Et infra XIX. 37. *Videbunt in quem transfixerunt*. Luc. XXI. 27. „ Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum pot- „ estate magna, & maiestate. “ Et non solum cognoscat hoc; sed & sanctorum claritatem,

(a) *Al.* ad operationem. (b) *Al.* ad alium. (c) *Al.* perfectam. (d) *Al.* per manifestationem iudicii.

tem, quia *dilexisti eos*, scilicet (a) fideles. Nunc enim non possumus cognoscere dilectionem Dei ad nos quanta sit: quia bona quae Deus daturus est nobis, cum excedant appetitum, & desiderium nostrum, non possunt cadere in cor nostrum. I. Corinth. II. 9. „ Oculus non vidit, nec auris audivit, nec „ in cor hominis ascendit, quae praeparavit „ Deus iis qui diligunt illum. " Et ideo mundus credens, idest sancti cognoscent per experientiam quantum diligat nos; sed mundi amatores, idest mali, cognoscent hoc videndo, & admirando gloriam sanctorum. Sapient. v. 3. „ Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii. " Et infra 5. „ Ecce quomodo „ computati sunt inter filios Dei, & inter „ sanctos sors illorum est. " Sed dicit, *Sicut tu me dilexisti*: quod non importat paritatem dilectionis, sed rationem, & similitudinem; quasi dicat: Dilectio qua dilexisti me, est ratio, & causa quare eos dilexisti: nam per hoc quod me (b) diligis, diligentes me, & membra mea diligis. Supra XVI. 27. *Ipse Pater amat vos, quia vos me amastis*.

Sciendum est autem, quod Deus diligit omnia quae fecit, dando eis esse: Sap. XI. 25. „ Nihil odisti eorum quae fecisti; nec enim „ odiens aliquid constituisti, aut fecisti: " maxime autem diligit unigenitum Filium suum, cui totam naturam suam per aeternam generationem dedit. Medio autem modo diligit membra Unigeniti sui, scilicet fideles Christi, dando eis gratiam qua Christus inhabitat nos. Deuter. XXXIII. 3. „ Dilexit „ populos: omnes sancti in manu illius sunt. "

LECTIO VI.

(a) PAter, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

(b) Pater iuste, mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, & hi cognoverunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

(a) SUpra Dominus petit (c) pro discipulis perfectionis unitatem; hic petit pro eis visionis claritatem: & primo tangit personas pro quibus petit; secundo ponit petendi modum; tertio subdit quod petit. Petit quidem pro sibi datis: unde dicit: *Pater, quos dedisti mihi*. Sciendum est, quod illud dicitur alicui dari quod voluntati eius submittitur, ut scilicet faciat de eo quod vult. Voluntas autem Christi duplex est, scilicet misericordiae, & iustitiae: sed misericordiae quidem primo & per se est ipsius: quia „ miserationes eius super omnia opera eius: " Psal. CXLIV. 9. & I. Timoth. II. 4. „ Vult omnes homines salvos fieri: " sed voluntas iustitiae punientis est eius non primo, sed praesupposito peccato. „ Deus enim non delectatur in perditione hominum: " Sapient. I. 13. Ezech. XVIII. 42. „ Nolo mortem peccatoris; " verum secundum se; sed tamen ex consequenti vult eam propter peccatum. Sunt ergo omnes homines dati Filio. Supra (hoc cap.) *Dedisti ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis, ut scilicet faciat de eis suam voluntatem, vel misericordiae ad salvandum, vel iustitiae ad puniendum. „ Ipse enim est qui constitutus est a Deo iudex vivorum, & mortuorum: " ut dicitur Act. X. 42. Sed illi sunt sibi simpliciter dati qui ad hoc dati sunt ei ut de eis faciat voluntatem misericordiae ad salvandum: unde de his dicit, *Quos dedisti mihi*, in tua scilicet praedestinatione ab aeterno. Esai. VIII. 18. & Hebr. 2. „ Ecce ego, & pueri mei, „ quos dedit mihi Dominus. " Modus autem petendi designatur cum dicit, *Volo*: quod potest designare auctoritatem, vel meritum. Auctoritatem quidem, si intelligamus de voluntate eius, inquantum est Deus, quae est eadem cum voluntate Patris: nam sua voluntate homines iustificat, & salvat. Rom. IX. 18. „ Cuius vult miseretur. " Meritum autem designat, si intelligamus de voluntate eius inquantum est homo, quae est meritoria salutis nostrae. Si enim voluntates iustorum, qui sunt membra Christi, habent meritum impetrandi: supra XV. 7. *Quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis*: multo magis hoc habet voluntas Christi hominis, qui est caput sanctorum omnium. Quid autem petat subdit dicens:

(a) *Al.* ad fideles, *item* in fideles. (b) *Al.* diligitis, *& sic etiam infra*. (c) *Al. omittitur* pro.

dicens: *Ut ubi ego sum, & illi sint mecum*. Et primo petit coniunctionem membrorum ad caput; secundo demonstrationem claritatis suæ ad membra, *ibi*, *ut videant claritatem meam*. Dicit ergo hic, *Volo*, scilicet *ut ubi ego sum, & illi sint mecum*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo ut referatur ad Christum hominem: nam Christus, secundum quod homo, statim futurus, & ascensurus in cælum erat. Infra xx. 17. *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum*. Et sic est sensus: *Volo*, ut in cælo, *ubi ego* mox futurus *sum*, *& illi*, scilicet fideles, *sint mecum*, etiam loco. Matth. xxiv. 28. „ Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ, “ idest sancti. Hoc enim promiserat Matth. v. 12. & Luc. vi. „ Gaudete & exultate quoniam merces vestra copiosa est in cælis. “

Sed dubitatur: quia cum nondum esset in cælo, debuisset dicere, Ubi ego ero, non *Ubi ego sum &c.* Item quia supra iii. 13. dixit: *Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit*. Responsio. Dicendum ad primum, quod Christus qui loquebatur, & Deus erat, & homo; & ideo licet secundum eius humanitatem non esset in cælo, erat tamen ibi secundum divinitatem, ut sic in terra existens esset in cælo: & ideo dicit: *Ubi ego sum*. Ad secundum dicendum, quod id quod dicit supra (loc. cit.) quod nemo *descendit de cælo nisi Filius hominis, qui est in cælo*, intelligitur quod est in cælo secundum divinitatem, & descendit, humanam naturam assumendo, & ascendit secundum humanam naturam iam glorificatam. Et sic dum nos cum illo unum sumus iam facti, unde solus venit, in se scilicet, descendendo de cælo, illuc etiam solus rediit in nobis ascendendo in cælum: secundum Gregorium XXVIII. Moralium. Dicit autem, *Sum*, præsenti utens pro futuro: vel quia statim illic futurus erat; vel ut referatur ad Christum Deum.

Sed secundum hoc, cum Deus ubique sit: Hier. xxiii. 24. „ Cælum, & terram ego impleo: “ videtur sequi quod etiam sancti erunt ubique. Ad quod dicendum, quod Deus hoc modo se habet ad nos ut lux ad homines. Lux autem ubique diffunditur sole existente super terram. Et licet lux sit cum hominibus, non tamen omnes sunt in luce solis, sed tantum eam videntes. Sic ergo cum Deus sit ubique, est cum omnibus qui sunt ubicumque; sed tamen non omnes sunt cum Deo, nisi qui ei coniunguntur per fidem, & dilectionem, & tandem coniungentur per perfectam fruitionem. Psal. lxxii. 22. „ Et ego semper tecum. “ I. Thes. iv. 16. „ Sic semper cum Domino erimus. “ Et sic est sensus: *Ut ubi ego sum*, scilicet in divinitate tua, quam habeo per naturam, *& illi sint mecum*, per participationem gratiæ. Supra i. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. I. Ioan. iv. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. “

Demonstrationem autem suæ claritatis ad membra subdit dicens: *Ut videant claritatem*. Et primo ponit petitionem; secundo ostendit claritatis originem, ibi, *Quam dedisti mihi*; tertio assignat claritatis rationem, ibi, *Quia dilexisti me &c.* Dicit ergo: Volo ut non solum mecum sint, sed *ut videant*, scilicet visione beatificante. I. Ioan. iii. 2. „ Cum apparuerit, similes ei erimus, & videbimus eum sicuti est: “ *claritatem meam*: quod potest intelligi de claritate eius secundum humanitatem, qua illustratus est in resurrectione. Philip. iii. 21. „ Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. “ Vel de claritate eius secundum divinitatem: est enim splendor gloriæ, & figura paternæ substantiæ: Hebr. i. & Sapient. vii. 26. „ Candor est lucis æternæ. “ Et utramque claritatem sancti existentes in gloria videbunt. Nam de prima dicitur Esai. xxxiii. 17. „ Regem in decore suo videbunt. “ Sed hanc impii videbunt in iudicio tantum. Luc. xxi. 27. „ Tunc videbunt Filium hominis venientem cum potestate magna, & maiestate. “ Sed Marcus dicit (xiii. 26.) „ Venientem in gloria, “ idest in claritate. Sed visio huius claritatis subtrahetur eis post iudicium. Esai. xxvi. 10. secundum aliam litteram: „ Tollatur impius ne videat gloriam Dei. “ Sed secundam claritatem videbunt sancti perpetuo. Psal. xxxv. 10. „ In lumine tuo (scilicet gratiæ) videbimus lumen, “ scilicet gloriæ, quam numquam videbunt mali. Iob xxxvi. 32. (a) „ In manibus (idest in superbis) abscondit lucem.... annuntiat de ea amico suo, quod possessio eius sit. “ Huius autem claritatis origo est a Patre: unde dicit, *Quam dedisti mihi*. Gloriam scilicet corporis dedit ei in resurrectione: sed quia hoc factum erat in divina ordinatione, licet esset futurum in re, ideo dicit, *Dedisti*. Psal. viii. 7. „ Gloria, & honore coronasti eum. “ Sed claritatem divinam dedit ei ab æterno, quia Filius est a Patre ab æterno, sicut splendor a luce. Rationem autem clariratis datæ ostendit dicens: *Quia dilexisti me ante mundi constitutionem*. Quod quidem si referatur ad Christum homi-

(a) *Forte:* „ Immanibus (idest superbis) abscondit lucem: “ *ut alibi solet.*

hominem, sic ly *quia* denotat causam. Sicut enim dilectio, & aeterna praedestinatio est causa quod nos habeamus claritatem gratiae in praesenti, & gloriae in futuro: Ephes. 1. 4. „ Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem: " sic etiam est causa claritatis Christi secundum quod homo. Rom. 1. 4. „ Qui „ praedestinatus est Filius Dei in virtute. " Et sic est sensus: Dico, quod dedisti mihi claritatem; & huius causa est *quia dilexisti me*; & hoc *ante mundi constitutionem*, ut scilicet homo ille uniretur Filio Dei in persona. Psal. lxiv. 5. „ Beatus quem elegisti, & „ assumpsisti: inhabitabit in atriis tuis. " Si vero referatur ad Christum secundum quod est Deus, sic ly *quia* denotat signum. Non enim dedit quia dilexit: nam in datione, qua Pater dedit Filio, designatur aeterna eius generatio; in dilectione vero, si sumatur essentialiter, importatur voluntas divina; si vero notionaliter, designatur notio Spiritus sancti. Sed Pater natura dedit Filio claritatem, non voluntate, quia genuit eum per naturam: nec ideo dedit Filio, quia spiravit Spiritum sanctum.

(b) Hic assignatur ratio exauditionis petitionis suae. Supra autem Dominus admisit ad suam petitionem etiam fideles, cum dixit: *Non pro eis rogo tantum, sed pro his qui credituri sunt per eos*: & quosdam exclusit, scilicet mundum, & infideles: unde dixit: *Pro eis rogo, non pro mundo*. Horum ergo rationem assignans, primo ponit defectum mundi; secundo profectum discipulorum, ibi, *Ego autem te cognovi*.

Sed nota, quod quando petiit eorum sanctificationem, vocavit Patrem sanctum, unde dixit, *Pater sancte*; hic vero petens retributionem, vocat eum iustum: Psal. vii. 12. „ Deus iudex iustus. " In quo excluditur error antiquorum ponentium alium esse Deum iustum, scilicet Deum veteris testamenti, & alium Deum bonum, scilicet Deum novi testamenti. Defectus autem mundi quantum ad cognitionem Dei est: unde dicit: *Mundus*, non reconciliatus, sed damnatus, *non te cognovit*. Supra 1. 10. *Mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit*.

Sed contra. Rom. 1. 19. „ Quod notum „ est Dei, manifestum est in illis .... Invi- „ sibilia enim Dei per ea quae facta sunt, a „ creatura mundi intellecta conspiciuntur. " Responsio. Dicendum, quod duplex est cognitio: una speculativa, & alia affectiva: & neutra mundus Deum cognovit perfecte. Licet enim aliqui Gentilium Deum quantum ad aliqua quae per rationem cognoscibilia erant, cognoverint; ipsum tamen secundum quod est Pater Filii unigeniti, & consubstantialis, non cognoverunt: de qua cognitione loquitur Dominus. Et inde est quod Apostolus dicit, „ Quod notum est, " idest cognoscibile Dei. Sed et si quid speculativa cognitione de Deo cognoscebant, hoc erat cum admixtione multorum errorum, dum quidam subtraherent omnium rerum providentiam; quidam dicerent eum esse animam mundi; quidam simul cum eo multos alios deos colerent. Unde dicuntur Deum ignorare. Licet enim in compositis possit partim sciri, & partim ignorari; in simplicibus (a) tamen dum non attinguntur totaliter, ignorantur. Unde etsi in minimo aliqui errent circa Dei cognitionem, dicuntur eum totaliter ignorare. Isti ergo non cognoscentes singularem Dei excellentiam, ignorare dicuntur. Rom. 1. 21. „ Cum Deum cognovissent, non sicut Deum „ glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed „ evanuerunt in cogitationibus suis, & ob- „ scuratum est insipiens cor eorum. " Sap. xiii. 1. „ Neque operibus attendentes agno- „ verunt quis esset artifex. " Similiter etiam mundus eum non cognovit cognitione affectiva, quia eum non diligit. I. Thes. iv. 5. „ Sicut & gentes quae ignorant Deum. " Dicit ergo: *Mundus te non cognovit*, sine errore, & ut Patrem per dilectionem.

Profectus autem discipulorum designatur cum dicit: *Ego autem te cognovi, & hi cognoverunt*: & primo quantum ad cognitionem; secundo quantum ad cognitionis fructum, ibi, *Ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis*. Circa profectum discipulorum in cognitione Dei tria facit. Primo ponit radicem & fontem cognitionis Dei; secundo ramos, & rivulos ex hoc procedentes; tertio derivationem eorum a radice, seu fonte. Radix autem & fons cognitionis Dei est Verbum Dei, scilicet Christus. Eccli. 1. 5. „ Fons sapien- „ tiae Verbum Dei in excelsis. " Humana autem sapientia in Dei cognitione consistit. Haec autem cognitio ad homines derivatur a Verbo: quia inquantum homines participant Verbum Dei, intantum Deum cognoscunt. Ideo dicit: Ita *mundus te non cognovit*; *ego autem*, scilicet fons sapientiae, Verbum tuum, *cognovi te*, cognitione comprehensionis aeterna. Supra viii. 55. *Si dixero quia nescio eum, ero similis vobis, mendax*. Ex hac autem cognitione Verbi, quae est fons & radix, derivantur, sicut rivuli & rami, omnes cognitiones fidelium: & ideo dicit: *Et hi cognoverunt quia tu*

(a) *Al.* autem.

tu me misisti: ut ly *quia* dicat rationem cognitionis, secundum Augustinum, ut sit sensus: *Ego cognovi te*, per naturam; *& hi cognoverunt* te per gratiam. Et quare? *Quia tu me misisti*; supple, ad hoc ut te cognoscerent. Infra XVIII. 37. *In hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*. Supra (hoc cap.) *Manifestavi nomen tuum hominibus*. Vel ly *quia* dicat rem cognitam, ut sit sensus: *Hi cognoverunt*; & quid? hoc scilicet *quia tu me misisti*: quia qui videt Filium, videt Patrem: supra XIV. Sed hoc non a seipsis habuerunt, sed derivatum est eis a me: quia (Matth. XI. 27.) „ nemo novit Patrem „ nisi Filius, & cui voluerit Filius revela„ re. " Et ideo dicit: *Notum feci eis nomen tuum, & notum faciam*. Et designat duplicem cognitionem, quam per eum habent fideles. Scilicet doctrinæ; & quantum ad hanc dicit: *Notum feci eis nomen tuum*, exterius instruendo per verba. Supra I. 18. *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Hebr. II. 3. „ Quæ „ cum initium accepisset enarrandi per Do„ minum, ab eis qui audierunt, in nos con„ firmata est. " Alia cognitio est interior per Spiritum sanctum; & quantum ad hanc dicit: *Et notum faciam*, dando scilicet eis Spiritum sanctum. Supra XVI. 13. *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*. Vel dicit: *Notum feci eis nomen tuum*, scilicet cognitione fidei: quia „ videmus nunc „ per speculum in ænigmate: " *& notum faciam*, per speciem gloriæ in patria, ubi videbimus facie ad faciem: I. Corinth. XIII. 12. Fructus autem cognitionis huius est, *ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis*. Quod potest exponi dupliciter. Uno modo, & melius. Quia dictum est, quod Pater diligit Filium, ut ostenditur per claritatem quam dedit (a) ei; consequens ergo est ut diligat omnes in quibus est Filius, qui est in eis, inquantum habent veritatis cognitionem: & sic est sensus: *Ego faciam eis notum nomen tuum*; & per hoc quod cognoscunt te, ego Verbum tuum ero in eis; & per hoc quod in eis sum, *dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit*; idest, ad eos derivetur, & diligas eos sicut me dilexisti. Vel aliter: *Ut dilectio qua dilexisti me*; idest, sicut tu me dilexisti, ita ipsi participando Spiritum sanctum, diligant: & per hoc ego ero in ipsis sicut Deus in templo, & ipsi in me, sicut membra in capite. I. Ioan. IV. 16. „ Qui manet in caritate, in Deo manet, „ & Deus in eo. "

CAPITIS DECIMIOCTAVI

LECTIO I.

(a) HAEc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus convenerat illuc cum discipulis suis.

(b) Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a pontificibus, & pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

(c) Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, & dixit eis, Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum.

(d) Dixit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis.

(e) Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

(f) Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire: ut impleretur sermo quem dixit, quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

(a) SUpra, ante passionem, Dominus præparavit discipulos suos, multipliciter informando exemplis, confortando verbis, & (b) promovendo suffragiis; hic Evangelista accedit

(a) Al. eis. (b) Al. promittendo.

cedit ad narrandum eius passionem: & primo proponit mysterium passionis; secundo gloriam resurrectionis, xx. capit. ibi, *Una autem sabbati &c.* Passio autem Christi partim completa est per Iudaeos, partim per Gentiles. Primo ergo describit passionem Christi quantum ad ea quae passus est per Iudaeos; secundo quantum ad ea quae passus est per Gentiles, xix. cap. ibi, *Tunc apprehendit Pilatus &c.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo a discipulo Dominus traditur; secundo quomodo a ministris principibus praesentatur, ibi, *Cohors ergo, & tribunus, & ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum*; tertio quomodo a principibus apud praesidem accusatur, ibi, *Adducunt ergo Iesum &c.* Circa proditionem discipuli tria tangit Evangelista. Primo quidem locum; secundo apparatum, ibi, *Iudas ergo cum accepisset cohortem .... venit illuc cum lanternis &c.* tertio promptum Christi affectum ad proditionem sustinendam, ibi, *Iesus itaque sciens omnia quae ventura erant super eum, processit &c.* Locus autem ostenditur proditioni congruus ex tribus: quia a civitate remotus, in se occultus, & conclusus, & proditori notus. Remotus quidem erat a civitate: unde facilius Iudas poterat facere quod intendebat: unde dicit: *Haec cum dixisset*, scilicet quae supra dicta sunt.

Sed cum ea quae dixit, pertinerent ad Christi orationem, convenientius dixisset Evangelista, Haec cum orasset. Sed hoc fecit Evangelista ut ostendat hanc orationem non propter sui necessitatem fecisse: quia ipse erat qui orabat ut homo, & exaudiebat ut Deus: sed hoc propter nostram instructionem. Unde erat quasi quaedam dictio.

Egressus est cum discipulis suis, non quidem continuo, secundum Augustinum, post eius orationem, cum alia quaedam intervenerint narrata ab aliis Evangelistis, ab isto autem praetermissa, scilicet quod facta fuit contentio inter discipulos quis eorum videretur esse maior: Luc. xxii. Interim etiam dixit Iesus Petro: „ Ecce Satanas expetivit vos ut cribra- „ ret sicut triticum. Ego autem rogavi pro „ te, ut non deficiat fides tua: “ ut Lucas narrat ibid. 31. Dixerunt etiam discipuli hymnum cum Domino, ut narrant Matthaeus (xxvi.) & Marcus (xiv.) Sic ergo non est intelligendum, quod cum hoc dixisset, statim egrederetur, sed quia non ante egressus est quam dixisset. *Egressus est*, inquam, *trans torrentem Cedron*.

Sed Matthaeus, & Marcus dicunt, quod exierunt in montem Oliveti, & tunc venit cum illis in villam quae dicitur Gethsemani. In quo nulla est contrarietas, quod idem locus est quem Ioannes commemorat, & Matthaeus: torrens enim Cedron est ad radices montis Oliveti, ubi etiam est villa quae dicitur Gethsemani. Cedron autem in Graeco est genitivus pluralis; quasi dicat, trans torrentem cedrorum. Forte erant ibi multae cedri plantatae. Convenit autem mysterio quod torrentem transivit, quia per eum eius passio designatur. Psal. cix. 7. „ De torrente in „ via bibet, propterea exaltabit caput. “ Convenit etiam quod trans torrentem Cedron. Cedron enim interpretatur obumbratio; & Christus sua passione abstulit umbram peccati, & legis, & expansis manibus in cruce protexit nos sub umbra manus suae. Psal. xvi. 9. „ Sub umbra alarum tuarum protege „ me. “

Erat autem congruus locus proditioni: unde dicit: *Ubi erat hortus, in quem introivit ipse, & discipuli eius*. Et hoc convenienter, quia ipse satisfaciebat pro peccato primi hominis in horto commisso. Paradisus enim hortus deliciarum interpretatur, Gen. iii. Item quia per passionem nos in hortum, & paradisum coronandos introducit. Luc. xxiii. 43. „ Ho- „ die mecum eris in paradiso. “ Erat (a) etiam congruus locus, quia proditori notus: unde dicit: *Sciebat autem Iudas, qui tradebat eum, locum*: & huius ratio est, *quia frequenter Iesus venerat illuc cum discipulis suis*: inter quos Iudas fuerat sicut lupus inter oves. Supra vi. 71. *Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis unus diabolus est?* Lupus ovina pelle contectus, & inter oves alto patrisfamilias consilio toleratus, didicit ubi ad tempus exiguum ovium dispergeret gregem.

Sed cum Iudas diu ante exierit a coena, ut proditionem compleret, quaeritur quomodo scivit, quod Christus illa hora egrederetur illuc? Ad quod dicendum, secundum Chrysostomum, quod consuetudo Christi erat, & praecipue in magnis festis, post coenam discipulos seorsum ducere, & aliqua sublimia de festo docere, quae non erat fas alios audire: & ideo quia tunc erat festum praecipuum, aestimavit Iudas quod post coenam illuc exisset. Fecit autem hoc ut in montibus, & in hortis sublimia doceret discipulos, maxime (b) purum a tumultibus inquirens locum, ne eorum meus impediatur. Oseae ii. 14. „ Du- „ cam eam in solitudinem, & loquar ad cor „ eius. “

(b) Hic ponitur proditoris apparatus. Et nota, quod, sicut dicitur Luc. xxii. Iudas post-

(a) *Al.* enim. (b) *Al.* puta a tumultibus.

postquam tractaverat proditionem cum principibus, quærebat opportunitatem quomodo sine turbarum tumultu traderet eum: & ideo voluit eum in die semper circa turbarum instructionem occupatus erat. Sed quia in nocte poterat impediri vel propter subitum concursum turbarum, vel propter tenebras, quibus posset eripi, vel evadere de manibus eorum; ideo contra turbas munivit se armis, contra (a) tenebras lanternis, & facibus. Sed quia de turba aliqui poterant sibi resistere per potentiam populi, ideo contra hos accepit cohortem, non Iudæorum, sed militum a præside: ut sic servato ordine legitimæ potestatis, nullus ei auderet obsistere. Item aliqui ex Iudæis zelo legis ducti, præsertim quia a Gentilibus capiebatur, eis fortasse resistere voluissent: & ideo accepit etiam *a pontificibus, & pharisæis ministros, & venit illuc*. Iob xv. 26. „ Cucurrit adversus Deum erecto collo. “ Luc. xxii. 52. „ Tamquam ad latronem existis cum gladiis, & fustibus. “

(c) Hic ponit Evangelista promptum Christi affectum ad proditionem voluntarie suscipiendam, dupliciter. Primo se voluntarie offerendo; secundo discipulum resistentem comprimendo, ibi, *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum*. Et circa primum duo facit Evangelista. Primo narrat quod Christus ostendit se, ad ostendendum suam potentiam; secundo ad demonstrandum suam patientiam, ibi, *Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis?* Circa primum tria facit. Primo ponit Christi interrogationem; secundo suiipsius manifestationem, ibi, *Dixit eis Iesus, Ego sum*; tertio manifestationis effectum, ibi, *Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum*. Circa primum tria facit. Primo commendat Christi scientiam, & cognitionem: quia *Iesus sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit &c.* Supra xiii. 1. *Sciens Iesus quia venit hora eius &c.* Quod interposuit Evangelista propter duo. Primo ne videretur interrogationem quam facturus erat eis Christus, ex ignorantia fecisse; secundo ne videatur quod se ipsis invitum, & propter ignorantiam obtulisset, cum venirent ad eum occidendum. Unde omnia quæ ventura erant super eum, sciebat. Secundo ponit Christi interrogationem, qui cum ista sciret, tamen *processit, & dixit ad eos, Quem quæritis?* non ex ignorantia, ut dictum est. Tertio subdit ipsorum responsionem: quia *Iesum Nazarenum*: supple, quærimus, non quidem ad imitandum, sed ad malignandum, & occidendum. Unde supra viii. 21. *Quæretis me, & in peccato vestro moriemini*.

(d) Hic ponitur suiipsius manifestatio, (b) qua se eis capiendum exhibuit: unde dicit, *Ego sum*, scilicet Iesus Nazarenus quem quæritis. Addit autem Evangelista Iudæ præsentiam, ideo quia supra dixit quod Iudas ab eo exiverat. Posset autem credi quod non esset mirum, si Christus ab eis non cognosceretur facie propter tenebras; sed quod quis non cognoscatur voce, maxime a multum sibi familiari, hoc non potest tenebris ascribi. Ostendit ergo per hoc quod dicit, *Ego sum*, quod etiam a Iuda familiari sibi, qui stabat cum ipsis, non est cognitus: quod est maxime divinitatis Christi potentiæ ostensivum. *Stabat ergo Iudas cum ipsis*; idest, perseverabat in malo, ut eum osculi signo monstraret. Esa. xxxiii. (c) „ Os eius erit &c. “

(e) Hic ponitur manifestationis effectus: quia *abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram*. Et, ut Gregorius dicit, aliquando legitur de sanctis quod cadunt in terram. Daniel. ii. 46. „ Cecidit in faciem suam, & adoravit Danielem &c. “ Ezech. ii. 1. „ Cecidi in faciem meam. “ De iniquis autem legitur quod cadunt. Esa. iii. 25. „ Pulcherrimi viri tui cadent. “ Sed hæc est differentia, quia de iniquis dicitur quod cadunt retrorsum: I. Reg. iv. 18. „ Cecidit de sella retrorsum: “ de sanctis autem quod cadunt in faciem suam. Cuius ratio assignatur Proverb. iv. 18. „ Quia iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit usque ad perfectam diem. “ Et „ via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant. “ Omnis enim qui post se cadit, ibi cadit ubi non videt. Iniqui ergo, quia in invisibilibus cadunt, retrorsum cadere dicuntur: quia ibi corruunt, ubi quid eos tunc sequatur, modo videre non possunt. Sed qui ante se cadit, ibi cadit ubi videt: & ideo sancti qui in istis visibilibus semetipsos sponte deiiciunt, ut in invisibilibus erigantur, in faciem suam cadere dicuntur, quia timore compuncti videntes humiliantur.

Mystice autem per hoc quod ceciderunt retrorsum, datur intelligi quod populus Iudæorum, qui erat populus peculiaris, vocem Christi in prædicatione non audiens, abiit retrorsum exclusus a regno.

(f) Hic ponitur secunda interrogatio. Et primo ponit iteratam interrogationem; secundo Christi manifestationem; & tertio eius oblationem. Interrogavit autem iterato, secundum Chrysostomum, propter duo, ut dum scilicet indicavit suam potentiam, quod inimici contra eum venientes, coram eo retrorsum ceciderunt in terram, instruantur fideles

(a) *Al.* turbas. (b) *Al.* qui. (c) *Forte*: Hier. xxxiv. 3. „ Os eius cum ore tuo loquetur. “

les quod sua voluntate captus sit. Esa. LIII. 7. „ Oblatus est, quia ipse voluit. " Secundo ut etiam, quantum in se est, daret Iudæis materiam conversionis, viso potentiæ suæ miraculo. Esa. v. 4. „ Quid ultra debui facere? " Et ideo cum statim ad ostensionem suæ potentiæ non fuerunt conversi, eis capiendum se sponte obtulit. Unde eum *iterum interrogavit eos, Quem quæritis? & illi dixerunt, Iesum Nazarenum*, ipse se iterum manifestans, *respondit*: *Dixi vobis, quia ego sum*. In quo patet quia cæci erant, ut eum non possent cognoscere. Oblatio sui ipsius ponitur cum dicit: *Si ergo me quæritis*, scilicet comprehendere, faciatis quod intenditis; ita tamen quod *sinite hos*, scilicet discipulos meos, *abire*: quia nondum est tempus ut tollantur de mundo per passionem. Supra XVII. 15. *Non rogo ut tollas eos de mundo*. In quo patet quod ipse dedit eis potestatem eum capiendi: nam sicut ex sua potentia discipulos suos servavit, ita multo magis se servare potuisset. Supra x. 18. *Nemo tollit animam meam; sed ego pono eam a me ipso*. Et quod non dimiserunt ministri Apostolos ex Christi persuasione, sed ex eius potestate, ostendit Evangelista dicens: *Ut impleretur sermo quem dixit*; quasi, ideo dimiserunt ministri Apostolos abire, quia eos tenere non poterant; cum ipse dixerit supra XVII. 12. *Quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam*.

Sed contra. Supra dixit hoc Dominus de perditione animæ: quomodo Evangelista hoc adaptat ad perditionem corporis? Responsio. Dicendum, secundum Chrysostomum quod Dominus supra locutus est de perditione animæ, & corporis. Et si tantum de perditione animæ locutus sit, dicendum, quod Evangelista hic per quamdam extensionem refert ad perditionem corporis. Vel, secundum Augustinum, dicendum, quod hoc quod dicitur est intelligendum etiam quantum ad perditionem animæ: quia Apostoli nondum sic credebant quomodo credunt qui non pereunt. Et ideo si tunc exissent de hoc mundo, fuissent de illis qui pereunt.

LECTIO II.

(a) Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit pontificis servum, & abscidit auriculam eius dexteram.
(b) Erat autem nomen servo Malchus.
(c) Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam.
(d) Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?

(a) Postquam Evangelista ostendit promptitudinem Christi ad proditionem sustinendam, seipsum voluntarie proditori offerendo, hic ostendit eum esse promptum ad idem, discipuli resistentiam prohibendo. Et primo ponitur resistentis discipuli manifestatio; secundo eius cohibitio, ibi, *Dixit Iesus Petro &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit zelum discipuli in servi percussione; secundo Evangelista inserit servi nuncupationem, ibi, *Erat autem nomen servo Malchus*. Dicit ergo sic: Ministri comprehenderunt Iesum; sed *Simon Petrus* ceteris discipulis ardentior, *habens gladium, eduxit eum, & percussit pontificis servum*, qui erat inter ministros, *& abscidit eius auriculam dexteram*: non ex sua principali intentione, cum eum intenderet occidere; sed ictus quem dirigebat ad caput, relapsus est ad aurem. Ideo enim ictum dirigebat ad caput, ut facilius moneat, (a) quod id faciebat ex zelo Domini sui. III. Reg. XIX. 10. „ Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum. "

Sed hic incidit duplex quæstio: quia cum Dominus mandaverit discipulis, Matth. x. quod nec etiam duas tunicas haberent, quomodo Petrus habebat etiam gladium? Respondeo dicendum, quod illud præceptum dedit eis Christus quando misit eos ad prædicandum, & durabile erat usque ad tempus passionis: unde Christus in passione revocavit ipsum. Luc. XXII. 35. „ Quando misi vos sine sacculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis? " Et infra (vers. 36.) „ Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram; & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. " Ex hac concessione Petrus intellexerat quod licet ei portare gladium.

Sed unde tam cito potuisset gladium habere, cum prædicta verba dixisset Dominus paulo ante? Dicendum, secundum Chrysostomum, quod Petrus iamdiu ante, audiens quod Iudæi Christum tradere deberent principibus sacerdotum ad crucifigendum, timens præ-

(a) Al. quod quidem.

præparaverat sibi gladium. Vel dicendum, secundum Interlinearem, quod gladius accipitur hic pro cultello quem forte habuerat in mensa ad esum agni, & de cœna surgens tulerat secum.

Secundo quæritur, quod cum Dominus dixisset eis, quod non resisterent malo, Matth. v. quid est, quod Petrus percussit servum principis? Ad quod dicendum, quod Dominus prohibuit quod non resisterent alicui ad defendendum seipsos, non autem ad defendendum Dominum. Vel dicendum, quod nondum confirmati erant virtute superveniente ex alto. Luc. ult. 49. „ Sedete in civitate, „ quoadusque induamini virtute ex alto. “ Ideo non erant adhuc perfecti, ut omnino malo non resisterent.

(b) Hic ponitur nomen servi: & hoc ideo specialiter a Ioanne describitur, quia, sicut infra dicitur, ipse erat notus pontifici; & ideo etiam notitiam ministrorum eius habebat. Unde sciens nomen eius, non tacuit ipsum propter certitudinem facti. Sed Lucas addit, quod Dominus sanavit auriculam eius: Luc. xxii. Et hoc mysterio competit. Nam per hunc servum significatur populus Iudæorum, qui opprimebatur a principibus sacerdotum. Ezech. xxxiv. 3. „ Quod crassum erat „ comedebatis. “ Istius ergo servi Petrus Princeps Apostolorum amputavit auditum: quia male audiebat verba legis, carnaliter scilicet; sed Dominus restituit novum auditum. Psal. xvii. 45. „ In auditu auris ob„ edivit mihi. “ Et secundum hoc congrue vocatur Malchus, idest Rex. Quia per Christum in novitate vitæ efficimur Reges. Apocal. v. 10. „ Fecisti nos Deo nostro re„ gnum, & sacerdotes; & regnabimus super „ terram. “

(c) Hic ponitur Petri cohibitio zeli: & primo ponitur Petri cohibitio; secundo cohibitionis ratio, ibi, *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Dicit ergo, quod Petrus ita eduxit gladium; sed Dominus dixit ei: *Mitte gladium tuum in vaginam*, quasi non esset opus defensionis, sed patientiæ, nec ei licitus usus gladii materialis. Hier. xlvii. 6. „ (a) Usquequo concideris? „ O mucro Domini usquequo non quiesces?“ Mystice autem signatur per hoc quod gladius verbi Dei mittendus erat in vaginam, idest in fidem Gentilium.

(d) Et ratio cohibitionis ponitur cum dicit: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Non enim resistendum his quæ ex divina providentia disponuntur. Iob ix. 4. „ Quis (b) restitit ei, & pacem habuit?“ Dicitur autem passio calix, quia ex caritate patientis dulcedinem habet, sed ex natura sua amaritudinem; sicut & medicina sanativa propter spem sanitatis dulcis est, sed amara propter saporem. Psal. cxiv. 13. „ Calicem „ salutaris accipiam, & nomen Domini invo„ cabo. “ Hunc ergo calicem dedit ei Pater, quia passionem ex sua, & Patris voluntate sponte suscepit. Infra xix. 11. *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper.*

L E C T I O III.

(a) Cohors autem, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligaverunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum:

(b) Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominem mori pro populo.

(c) Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

(d) Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris.

(e) Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

(f) Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius?

(g) Dicit ille, Non sum.

(h) Stabant autem servi, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.

(i) Pontifex ergo interrogavit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius.

(k) Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in syna-

(a) *Al.* „ Usquequo concideris mucro? “ (b) *Al.* resistit.

nagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conveniunt; & in occulto locutus sum nihil.

(l) Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

(a) Hic ponitur quomodo Dominus a ministris captus, principibus præsentatur: & primo quomodo ducitur ad unum principem, scilicet Annam; secundo quomodo ducitur ad alium, scilicet Caipham, ibi, *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham*. Circa primum duo facit. Primo dicit quomodo Annæ præsentatur; secundo quomodo ab Anna examinatur, ibi, *Pontifex ergo interrogavit*. Circa primum duo facit. Primo ponit quomodo ducitur ad Annæ domum; secundo quomodo discipuli sequuntur eum, ibi, *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus*. Circa primum primo ostenditur quid circa Iesum sit factum; secundo describitur (*a*) ipse pontifex ad quem ducitur, ibi, *Erat autem socer Caiphæ*. Circa Christum autem tria acta sunt. Primo enim comprehenditur: unde dicit: *Cohors ergo*, idest militum, *& tribunus*, eorum, *& ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum*, qui incomprehensibilis est. Hier. xxxii. 19. Magnus consilio, & incoprehensibilis cogitatu." Forte enim cogitabant (*b*) illud Psal. lxx. 11. „Deus dereliquit eum: persequimini, & comprehendite eum, quoniam non est qui eripiat." Thren. iv. 20. „Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris," idest propter peccata nostra, ut scilicet nos liberaret. Esa. xlix. 25. „Equidem captivitas a forti tolletur." Secundo ligatur: unde dicit, *Et ligaverunt eum*, qui solvere venit ligatos, & vincula eorum disrumpere. Psal. cxv. 17. „Dirupisti vincula mea &c." Tertio adducitur: unde dicit: *Et adduxerunt eum ad Annam*, ut eum perderent qui venit omnes ducere in viam salutis. Psal. lx. 4. „Deduxisti me, quia factus es spes mea." Potest autem duplex ratio assignari quare primum ad Annam ducitur. Una scilicet (*c*) mandatum Caiphæ pontificis anni illius, qui scilicet ideo Iesum ad Annam misit, ut excusabilior esset, si ab Anna condemnatum ipse postmodum condemnaret. Alia ratio ex propinquitate domus Annæ; quæ in via posita, propinquior erat: & ideo timentes ne si excitaretur tumultus populi, Iesus de manibus eorum eriperetur, declinaverunt illuc.

(b) Hic primo describitur pontifex ex affinitate ad Caipham, quia socer eius erat; secundo describitur ipse Caiphas, quia *pontifex erat anni illius*. Sciendum est enim, quod secundum legem summus sacerdos per totam vitam officio fungebatur, cui post mortem filius succedebat. Postmodum vero, invidia, & ambitione principum crescente, non solum patri non succedebat filius, sed nec ultra annum pontificatus fungebatur officio, & hoc ipsum pecunia procurabat, ut Iosephus dicit. Et ideo non est mirum si in anno illius pontificatus tam nequiter acquisiti rem sic nefariam gessit. Describitur etiam ex consilio: unde dixit: *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis*, supra xi. hoc scilicet *quia expedit unum hominem mori pro populo*. Quod ideo Evangelista commemoravit, ut removeret scandalum de cordibus fidelium, ostendendo & per adversariorum prophetias, quod non propter infirmitatem, aut impotentiam suam captus est, & mortuus; sed propter populi salutem, ut scilicet non tota gens pereat. Testimonium enim adversarii efficacius est; & talis naturæ est veritas quod etiam adversarius eam tacere non potest.

(c) Hic ponitur quomodo discipuli associaverunt Christum: & primo ponitur quomodo Petrus cum alio discipulo sequebatur Christum; secundo quomodo introeunt ad locum ubi Christus erat; tertio quomodo negavit. Dicit ergo quantum ad primum: *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus*, ex devotione, quamvis a longe propter timorem, *& alius discipulus*, scilicet Ioannes, cuius nomen ipsemet occultat humilitatis gratia. Datur autem per hoc intelligi quod reliqui discipuli aufugerant relicto Iesu, ut dicitur Matth. xxvi.

Mystice autem per hos duos discipulos duæ vitæ intelliguntur, quæ Christum sequuntur, scilicet activa, quæ signatur per Petrum, & contemplativa, quæ per Ioannem. Et activa quidem sequitur Christum obediendo: supra x. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt*: contemplativa vero cognoscendo, & contemplando. Oseæ vi. 3. „Sciemus, (*d*) sequemurque te."

Sequebantur autem isti duo discipuli: quia plus præ ceteris diligebant Christum. Unde primi venerunt ad monumentum, infra xx. & quia eos adinvicem maior vis dilectionis uni-

(a) *Al. omittitur* ipse. (b) *Al.* illum. (c) *Al.* ad mandatum. (d) *Al.* sequimur te.

uniebat : unde sæpe in Evangelio simul iunguntur , & in Act. Apost. (VIII. 14.) dicitur , quod „ miserunt ad illos Petrum , & „ Ioannem . “ Et iterum (III. 1.) „ Petrus & „ Ioannes ascenderunt in templum ad ho- „ ram orationis nonam . “

(d) Hic ponitur quomodo Petrus introivit quantum ad ordinem: & primo quomodo Ioannes præcessit ; secundo quomodo Petrum introduxit, ibi, *Exivit ergo discipulus alius &c.* Ordo autem fuit talis , quia Ioannes primo intravit cum Iesu . Et huius ratio erat , quia *erat notus pontifici* , *& Petrus stabat ad ostium atrii foris* . Et licet Ioannes piscator fuisset , & iuvenis vocatus a Christo, erat tamen notus pontifici : vel quia pater Ioannis ei servus erat , vel aliquis ex consanguineis suis : nec hoc posuit Ioannes propter sui iactantiam, sed propter humilitatem, ne hoc quod primo intravit quam Petrus cum Iesu in atrium Pontificis, & non Petrus, magis virtuti suæ , & maioritati quam notitiæ ascribatur: & ideo dicit: *Discipulus autem ille* , scilicet Ioannes, *erat notus pontifici* ; & ideo intravit cum Iesu in atrium pontificis, ubi Christus erat ductus . *Petrus autem stabat* , quasi præsagiens futuram negationem. Psalm. xxx. 13. „ Qui videbant me , foras fugerunt a „ me . “

Mystice autem Ioannes intrat cum Iesu , quia vita contemplativa est ei familiaris. Sap. VIII. 16. „ Intrans in domum meam, conquie- „ scam cum illa . “ Sed Petrus (a) stat foris , quia activa vita circa exteriora occupatur . Luc. x. 39. „ Maria sedens secus pedes Do- „ mini audiebat verbum illius. Martha autem „ satagebat circa frequens ministerium . “

(e) Hic ostenditur quomodo Petrus Ioannis interventu introductus est, quia ille *alius discipulus* , scilicet Ioannes, *erat notus pontifici* , *& dixit ostiariæ* , ut eum introduceret , *& introduxit Petrum* . Per quod mystice datur intelligi quod per contemplativam introducitur ad Christum activa vita : sicut enim ratio inferior dirigitur per superiorem , ita activa per contemplativam . Psal. XLII. 3. „ Emitte lucem „ tuam, & veritatem tuam: ipsa me deduxe- „ runt , & adduxerunt in montem sanctum „ tuum , & in tabernacula tua . “

(f) Hic ponitur Petri negatio : & primo ponitur motivum negationis, seu occasio; secundo ponitur ipsa negatio , ibi , *Dicit ille* , *Non sum* ; tertio negationis confirmatio , ibi, *Stabant autem servi* , *& ministri ad prunas* . Occasio autem negationis, & motivum fuit Petro ancillæ interrogatio: unde dicit : *Dixit Petro ancilla ostiaria* : *Numquid & tu ex discipulis eius es* ? Dicit autem , *Et tu* , quia sciebat Ioannem Christi esse discipulum , & tamen propter familiaritatem nil dicit ei . Apparet autem in hoc infirmitas Petri pro tempore illo, quia ex debili occasione motus est ad negandum : & hoc ex duobus . Primo ex ipsa persona interrogante , quia non armatus miles , non admirandus pontifex ; sed mulier , & ancilla ostiaria interrogavit . Secundo ex forma interrogationis : quia non dicit : Numquid ex discipulis es proditoris istius ? per quod videbatur magis ex compassione loqui . Unde & ex hoc percipitur quod „ Verbo „ Domini cæli firmati sunt , & spiritu oris „ eius omnis virtus eorum: “ Psal. XXXII. 6. quia qui ad vocem ancillæ Christum negavit, postmodum nomen Christi coram principibus sacerdotum confitetur, & prædicat . Actor. IV.

(g) Negatio Petri ponitur cum dicit : *Dicit ille* , *Non sum* . In quo debemus advertere , secundum Augustinum, non solum ab eo negari Christum , qui dicit eum non esse Christum, sed ab eo etiam qui negat se esse Christianum . Nil autem aliud isto modo negavit Petrus, quam se esse Christianum . Ideo autem Dominus Petrum negare permisit , quia voluit ut ipse , qui præponendus erat toti Ecclesiæ , infirmis , & peccantibus magis compateretur, expertus in seipso infirmitatem peccati . Hebr. IV. 15. „ Non habemus Pontificem „ qui non possit compati infirmitatibus no- „ stris , tentatum per omnia absque pecca- „ to: “ verum est de Christo ; sed de Petro potest dici etiam cum peccato . Quidam tamen quamdam inanem gratiam appropriantes Petro, dicunt, quod non timore negavit, sed amore , volens semper esse cum Christo , & sequi continue : noverat enim quod si fateretur se esse de Christi discipulis, fuisset separatus a Christo , & expulsus . Sed hoc non consonat dictis Domini : quia non ideo negavit, quia noluit a Christo separari , sed quia noluit pro Christo animam ponere . Supra enim (XIII. 37.) cum dixisset , *Animam meam pro te ponam* ; respondit Iesus : *Animam tuam pro me pones ? Amen amen dico tibi* : *non cantabit gallus antequam ter me neges* .

(h) Confirmatio negationis ponitur ibi , *Stabant autem servi* , *& ministri ad prunas* ... *erat autem cum eis & Petrus* ; quasi ut magis videretur non esse eius discipulus . Nam Petrus ad hoc quod non videretur ex discipulis, posuit se inter ministros, & servos stantes ad prunas, quia frigus erat , sicut quandoque in æquinoctio hiemali in martio con-

(a) *Al.* stans.

tingit: in quo Petrus non bene consideravit quod dicitur in Psal. XVII. 26. „ Cum sancto „ sanctus eris. .... & cum perverso perver- „ teris. “ Ipsum etiam tempus congruit conditioni mentis eius, in qua refriguerat caritas. Matth. XXIV. 12. „ Refrigescet caritas „ multorum, quoniam abundavit iniquitas. “

(i) *Pontifex ergo interrogavit Iesum*. Ubi primo ponitur examinatio; secundo Christi responsio, ibi, *Respondit ei Iesus*; tertio responsionis reprehensio, ibi, *Hæc autem cum dixisset &c.* Duo autem imponebantur Christo a Iudæis, scilicet falsa doctrina, & nova. Marc. I. 27. „ Quæ est hæc nova doctrina? “ Secundo seditio, & attractio hominum ad se. Luc. XXIII. 5. „ Commovit populum per universam „ Iudæam, incipiens a Galilæa usque huc. “ Et ideo de istis duobus eum examinat. Primo quidem *de discipulis eius*, quos videbat seduxisse; secundo *de doctrina eius*, quasi notans eam falsitatis.

(k) Hic ponitur responsio Domini. Et primo ponit suæ doctrinæ modum; secundo requirit aliorum testimonium, ibi, *Quid me interrogas?* Circa primum duo facit. Primo doctrinæ manifestationem proponit; secundo eam exponit. Dicit ergo: *Ego palam locutus sum mundo*.

Sed contra. Supra XVI. 25. dicit: *Venit hora, quando non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabo vobis*. Si ergo discipulis nondum palam locutus fuerat, quomodo palam locutus est (a) mundo? Responsio. Dicendum, quod discipulis nondum loquebatur palam, quia excellentes sententias proponebat; mundo autem locutus est palam, quia publice prædicabat: unde hoc exponit dicens: *Ego semper docui in templo, & synagogis*.

Sed contra. Matth. XVI. dicitur, quod discipulis multa seorsum sine parabolis proponebat. Sed ad hoc est triplex responsio. Una, quia quod duodecim discipulis dicebat, non reputabatur in occulto dici. Alia est, quia non proponebat ea discipulis intentione occultandi. Tertio, si fiat vis in verbo, quia Dominus hic loquitur de doctrina quam populo tradidit, quam non proposuit eis in conventiculis, sed in locis publicis. Psal. XXXIX. 10. „ Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia „ magna. “ Esaiæ xlv. 19. „ Non sui locu- „ tus in abscondito, in loco terræ tenebro- „ so. “

(l) Et ad hoc exigit aliorum testimonium, dicens: *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis*: & primo remittit eos ad testimonium aliorum; secundo ostendit quorum testimonium requirat; tertio rationem eorum assignat. Quantum ad primum dicit: *Quid me interrogas?* quasi dicat: Per alios potes hoc scire. Et ideo quantum ad secundum subdit: *Interroga eos qui audierunt*. Nam, ut Matth. XXII. 15. dicitur, „ miserunt ad Iesum pharisæi, ut „ caperent eum in sermone: “ qui tamen contra eum nihil invenire potuerunt. Et ideo remittit eum ad eos. Et rationem huius subdit: *Ecce hi sciunt quid dixerim ego*: de quibus possunt testimonium perhibere.

L E C T I O IV.

(a) HAEc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici?

(b) Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis?

(c) Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

(d) Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se.

(e) Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negavit ille, & dixit, Non sum. Dixit ei unus ex servis pontificis cognatus eius cuius Petrus abscidit auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus;

(f) Et statim gallus cantavit.

(a) POsita Domini responsione, hic ponitur responsionis reprehensio: & primo ponitur ministri reprehensio; secundo Domini satisfactio, ibi, *Respondit ei Iesus &c.* Minister autem reprehendit responsionem Domini, primo quidem facto, quia dedit ei alapam ad improperium: unde dicit: *Hæc cum dixisset*, scilicet Iesus, *unus assistens ministrorum*, scilicet pontificis, *dedit ei alapam*. Quod quidem non casu contigit, sed longe ante, & multipliciter fuerat prophetatum. Esa. x. 6. „ Dedi corpus meum percutientibus, & „ ge-

(a) *Al.* in mundo.

„ genas meas vellentibus. “ Thren. III. 30. „ Dabit (a) percutienti se maxillam, saturabi- „ tur opprobriis. “ Mich. v. I. „ In virga per- „ cutient maxillam Iudicis Israel. “ Secundo reprehendit verbo, dicens: *Sic respondes pontifici?* In quo datur intelligi quod Annas pontifex erat, & nondum missus erat ad Caipham: unde Luc. III. 2. hos duos pontifices commemorat: „ Sub principibus (inquit) sa- „ cerdotum Anna, & Caipha. “ Sed dicuntur duo pontifices, quia alternis vicibus pontificatum sibi vendicabant; sed illo anno Annas erat princeps sacerdotum. Motus est autem minister ad percutiendum Iesum ex hoc scilicet quia cum audientium eum interpellasset testimonium, supra VII. 46. cum pontifices misissent ministros ut caperent eum, ipsi capti ad verba Iesu redierunt dicentes, quia *numquam sic locutus est homo sicut hic homo*. Volens ergo hic se excusare quod non esset de illis, percussit eum. Sed Christum male respondisse pontifici ex hoc coniecit, quia per hoc quod dixit, *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt*, videbatur notasse pontificem de imprudenti interrogatione, cum tamen scriptum sit Exod. XXII. 28. „ Principem „ populi tui ne maledicas. “

(b) Consequenter Iesus rationabiliter excusat se, cum dicit: *Si male locutus sum*, respondens pontifici, *testimonium perhibe de malo*; quasi dicat: Si habes ex his quæ a me prolata sunt unde me possis reprehendere, ostende quod male dixerim: quia „ in ore duo- „ rum vel trium testium stat omne verbum: “ Deut. XIX. 15. *Si autem bene*, idest si nequis hoc ostendere, *quid me cædis?* idest, quid in me furis? Vel hoc potest referri ad hoc quod dixit supra: *Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis*: ut sit sensus: *Si male locutus sum*, in synagoga, & in templo, quod non debui, *testimonium perhibe de malo*, quod dixi coram principe sacerdotum. Sed hoc non potuisset minister ostendere. *Si autem bene*, scilicet docui, *quid me cædis?* quasi dicat, iniustum est. Hier. XVIII. 28. „ Numquid reddi- „ tur pro bono malum, quia foderunt foveam „ animæ meæ? “

Sed hic est quæstio: quia Matth. v. 39. Dominus præcipit discipulis suis: „ Si quis te „ percusserit in dexteram maxillam, præbe „ ei & alteram. “ De Christo autem dicitur Actor. I. I. „ Cœpit Iesus facere, & do- „ cere. “ Debuit ergo facere quod docuit. Sed hoc non fecit; (b) immo, quod contrarium videtur, se excusavit.

Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod dicta, & præcepta sacræ Scripturæ ex factis sanctorum interpretari possunt, (c) & intelliguntur; cum idem Spiritus sanctus qui inspiravit Prophetis, & aliis sacræ Scripturæ (d) auctoribus, moverit sanctos ad opus. Nam, sicut II. Petr. I. 21. dicitur, „ Spi- „ ritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei „ homines. “ Ita Rom. VIII. 14. dicitur: „ Qui „ spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. “ Sic sacra Scriptura intelligenda est secundum quod Christus, & alii sancti servaverunt. Christus autem non præbuit isti aliam maxillam: nec Paulus, Actor. XX. Unde non est intelligendum quod Christus mandasset quod præberent maxillam aliam corporalem ad litteram ei qui percutit unam; sed hoc debet intelligi quantum ad præparationem animi, quod si necesse fuerit, ita debet esse dispositus ut non turbetur animo contra percutientem, sed paratus sit simile, & etiam amplius sustinere. Et hoc Dominus servavit, qui corpus suum præbuit occisioni. Sic ergo excusatio Domini utilis fuit ad nostram instructionem.

(c) Hic ostenditur quomodo a pontifice mittitur ad alium pontificem. Et primo ponitur Iesu missio, secundo completur Petri negatio, ibi, *Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se*. Dicit ergo: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem*, ad quem a principio ducebatur; sed causa quare prius declinaverat illuc, expressa est supra. Sed attende Annæ nequitiam: quia cum debuisset eum absolvere, utpote sine culpa existentem, tamen eum ligatum misit.

(d) Hic agitur de secunda negatione Petri, & tertia: & primo ponitur negationis occasio; secundo Petri duplex negatio, ibi, *Dixerunt ergo ei &c.* tertio ponitur signi verborum Christi adimpletio, ibi, *Et statim gallus cantavit &c.* Occasio autem secundæ negationis Petri fuit mora cum ministris pontificis stantibus ad ignem. Nam Chrysostomus dicit: „ Recedente Christo ad Caipham, Pe- „ trus adhuc cum ministris remansit. “ Sic enim absorptus erat a peccato post negationem, ut qui prius fervidus erat, iam non videbatur curare de Christo. Hier. VIII. 6. „ Nullus est qui agat pœnitentiam super pec- „ cato suo, dicens, Quid feci? “ Et ideo dicit: *Erat autem Simon Petrus adhuc stans, & calefaciens se*; quamvis Christus recessisset inde, immemor eius quod dicitur in Psalm. I. „ Beatus vir qui non abiit in concilio im- „ piorum. “ Sed hæc expositio stare non potest: quia sic sequeretur quod secunda, & ter-

Nnnnn 2

(a) *Al.* „ percutientibus maxillam. “ (b) *Al.* immo contrarium, ut videtur se excusare. (c) *Al.* deest & intelliguntur. (d) *Al.* latoribus.

tertia negatio facta fuisset in absentia Christi; quod est contra illud quod dicitur Luc. XXII. quod post tertiam negationem Petri conversus Dominus respexit Petrum. Et ideo Augustinus aliter exponens, dicit, quod Evangelista loquitur per recapitulationem more suo, ut ostendat continuationem, & ordinem rei. Dixerat enim supra (hoc cap.) quod *stabant servi, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se*. Et *Petrus erat cum eis stans, & calefaciens se*: & postea interposuit de examinatione Christi a pontifice: & postmodum, ut continuet seriem, resumit quasi eadem verba, dicens: *Erat autem Simon Petrus stans*, ante scilicet quam Christus mitteretur ad Caipham.

(e) Deinde ponitur duplex negatio Petri, cum dicit: *Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es?* Et circa utrumque ponuntur duo, scilicet negationis occasio, idest interrogatio, & ipsa negatio.

Sed hic occurrit duplex quæstio litteralis. Nam Matth. XXVI. 17. loquens de secunda negatione dicit: „ Exeunte autem illo ianuam „ vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant „ ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et „ iterum (a) negavit cum iuramento. " Et sic videtur hic duplex contrarietas. Quia Ioannes dixit Petrum negasse, eo stante ad focum, Matthæus autem eo exeunte domum. Alia contrarietas est: quia secundum Matthæum interrogatur ab alia ancilla, secundum Ioannem ab aliis, scilicet multis: unde dicit: *Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es?* Item etiam secundum Lucam solum ab una interrogatur: unde Luc. XXII. 59. dicitur: „ Et intervallo facto quasi horæ „ unius, alius quidam affirmabat, dicens: „ Vere & hic cum illo erat. "

Responsio. Dicendum, quod quando Petrus primo negavit, surrexit, & exivit ianuam, & eo exeunte alia ancilla interrogavit eum. Vel dixit aliis, quia de illis erat, sicut refert Matthæus. Et sic negavit secundo. Et postmodum rediit Petrus ut excusaret se de hoc, etiam & sedit cum aliis, quo sedente ibi, alii qui audierunt ab ancilla, iterum interrogaverunt eum, ut dicit Matthæus. Vel unus primo, ut dicitur hic, & postea alii multi. Et sic negavit tertio. Unde subditur de tertia negatione: *Dixit unus ex servis pontificis cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam*. Iste tertius testimonium perhibuit, quia de visu: unde dicit: *Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo Petrus*, facto intervallo horæ unius, *negavit*, tertio. Nec refert si alii Evangelistæ dicunt tertiam interrogationem factam a pluribus; Ioannes vero factam ab uno. Potuit enim fieri ut iste, qui magis certus erat, interrogaret, & alios ad interrogandum incitaret. Multa enim circa hæc verba dicta sunt a circumstantibus, quorum unum commemorat Evangelista unus, & alius aliud, cum non esset eorum principalis intentio ad hoc; sed ad commemorandum verba Petri, & ostendendum veritatem eius quod Dominus dixerat Petro: unde in verbis Petri omnes conveniunt. Num. XXIV. 13. „ Quicquid Dominus dixerit, hæc loquar. "

(f) Consequenter agit de signo commemorationis Christi: unde dicit: *Et statim gallus cantavit*, motus virtute divina, ut medici esset completa prædictio, & ægroti convicta præsumptio.

LECTIO V.

(a) ADducunt ergo Iesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.

(b) Exivit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

(c) Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum.

(d) Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam.

(e) Ut sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

(a) HIc agitur de assignatione Christi Gentilibus. Et primo dicit Evangelista quomodo assignatur præsidi; secundo causa eius a præside examinatur, ibi, *Et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* tertio quomodo eius innocentia decla-

(a) *Al.* iuravit.

ratur, ibi, *Et hæc cum dixisset, iterum exivit*. Circa primum tria facit. Primo describit assignationis locum; secundo tempus; tertio modum. Locus quidem, quia in prætorium: unde dicit: *Adducunt autem Iesum a Caipha in prætorium*, quod est locus iudicii. Unde & in exercitu ubi erat tabernaculum principis, consnevit prætorium appellari: unde hic domus præsidis prætorium appellatur.

Sed (a) quomodo ducitur ad Caipham in prætorium? Ad quod dicendum, quod potest dici, quod Caiphas prævenerat in domum Pilati, ut eum informaret de facto Iesu sibi præsentandi: unde eo exeunte cum Pilato in prætorium, assignatus est ei Iesus. Vel potest dici, quod cum Caiphas esset princeps sacerdotum, habebat spatiosas domos, ita quod in aliqua parte earum etiam præses hospitaretur: & sic est sensus: *Adducunt Iesum ad Caipham*, scilicet ad domum eius: & hoc *in prætorium*. Vel dicendum, quod melius in Græco habetur: *Adducunt Iesum a Caipha in prætorium*: & sic tollitur omnis dubitatio.

Tempus describitur: *Erat autem mane:* nam tanta erat eorum nequitia, ut nulla interponeretur mora quin occidendum traderent Pilato. Mich. II. 1. „ Væ qui cogitatis inutile, „ & operamini malum in cubilibus vestris. „ In luce matutina faciunt illud, quoniam „ contra Deum est manus eorum. " Iob XXIV. 14. „ Mane primo surgit homicida, interficit „ egenum, & pauperem. "

Sed ex hoc quæstio gravis insurgit. Nam tres alii Evangelistæ dicunt, quod circa principium noctis Dominus fuit flagellatus in domo Caiphæ, & examinatus ab eo, cum dixit (Luc. XXII. 66.) „ Dic nobis si tu es Christus: " & summo mane ductus est ad Pilatum. Ioannes vero dicit, quod ductus est ad Caipham. Ad quod dicendum, quod si volumus salvare litteram nostram, quod Caiphas primo vidit eum cum esset in domo Annæ de nocte, & tunc potuit examinari ab eo.

Sed adhuc dubium remanet de (b) hoc quod dicunt, quod fuit flagellatus in domo Caiphæ. Quod totum solvitur secundum illud quod habetur in Græco, scilicet quod *ducunt eum a Caipha in prætorium*: quia secundum hoc a domo Annæ fuit de nocte adductus ad domum Caiphæ, ubi flagellatus, & examinatus fuit, & de mane fuit a Caipha ductus in prætorium.

Ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. Ubi primo designatur eorum vana superstitio, quia non introierunt in prætorium; secundo Pilati ad eos reverentia, quia exivit eis obviam.

Sed hoc quod dicit quantum ad primum, quod non introierunt ut non contaminarentur, habet dubitationem. Dicunt enim alii Evangelistæ, quod Christus captus fuit in sero in die cœnæ; & tunc erat pascha. Luc. XXII. 15. „ Desiderio desideravi, hoc pascha „ manducare vobiscum. " Et de mane in crastino fuit ductus ad prætorium. Quomodo ergo *ut manducarent pascha*, cum esset in crastino paschæ? Sed ad hoc quidam moderni Græci dicunt, quod hoc factum fuit decima quarta luna, & crucifixus eo die quo Iudæi celebrabant pascha, dicentes, quod Christus una die prævenit pascha, sciens sibi imminere occisionem in pascha Iudæorum. Unde celebravit pascha decimatertia luna ad vesperam. Et hoc dicunt, quia in lege præceptum est, quod a quartadecima luna primi mensis usque ad vigesimum primum diem mensis, non inveniatur fermentatum apud Iudæos. Unde dicunt, quod Christus consecravit de fermentato corpus suum.

Sed hoc stare non potest propter duo. Primo quia numquam invenitur in veteri testamento, quod alicui liceret prævenire celebrationem paschæ; sed si haberet impedimentum, liceret differre usque ad alium mensem. Num. IX. 10. „ Homo, qui fuerit immundus super anima, „ aut in via procul in gente vestra, faciat „ phase Domino, mense secundo, quartade- „ cima die mensis ad vesperam. " Cum ergo Christus nil prætermiserit de observantiis legis, falsum dicunt, eum pascha prævenisse. Secundo quia Marc. XIV. expresse habetur, quod Christus venit die azymorum quando necesse erat occidi pascha, & Matthæus dicit (XXVI. 17.) quod „ primo die azymorum „ accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: „ Ubi vis paremus tibi comedere pascha? " Non ergo dicendum est quod Christus prævenit pascha. Et ideo Chrysostomus aliter dicit, scilicet quod Christus legem per omnia implens, suo tempore pascha celebravit, scilicet quartadecima luna ad vesperam; sed Iudæi sic intenti erant ad Christi occisionem quod non celebraverunt pascha die suo, sed in sequenti die, scilicet luna decimaquinta. Unde de hoc dicit: *Ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*, quod præcedenti die omiserunt. Sed nec hoc stare potest: quia Num. IX. dicitur, quod si quis propter impedimenta non potest celebrare pascha decimaquarta luna primi mensis, celebret illud non sequenti die, sed luna decimaquarta mensis se-

(a) *Al. omittitur* Sed. (b) *Al.* de hoc quod fuit flagellatus.

secundi. Et ideo dicendum est, secundum Hieronymum, & Augustinum, & alios doctores Latinos, quod decimaquarta luna est principium solemnitatis; sed pascha non dicitur solum vespera, sed totum tempus septem dierum, per quod comedebant azyma, quæ debebant manducari a mundis. Unde quia Iudæi alieni iudicis prætorio immunditiam contrahebant, ideo non introierunt in prætorium, *ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*, idest panes azymorum.

Sed attende impiam cæcitatem, quia timebant contaminari de homine gentili; sed sanguinem Dei & hominis effundere non timebant. Esa. xlix. 17. „ Venerunt structores tui „ destruentes te, & dissipantes a te ex- „ ibunt. "

(b) Consequenter ponitur Pilati ad eos reverentia, cum dicit: *Exivit ergo Pilatus ad eos foras*; & tunc Christum ab eis oblatum suscepit; *& dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* Ubi ponitur Christi examinatio: & primo quomodo examinatur a Pilato coram accusatoribus; secundo quomodo a se, ibi, *Introivit ergo &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit Pilati examinationem; secundo liberalem eius concessionem, ibi, *Accipite eum vos &c.* Circa primum primo ponitur eius examinatio; secundo malitiosa Iudæorum responsio. Pilatus ergo videns eum ligatum, & a tot ductum ad damnandum, dicit: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*; quasi dicerent: Nos examinavimus eum, & iam condemnatum tradidimus eum tibi iam puniendum; quasi Pilato sufficeret eorum iudicium. Sed falsum dicunt, dicentes eum esse malefactorem: quia, ut dicitur Actor. x. 38. „ pertransiit benefaciendo, & sanando o- „ mnes (a) oppressos a diabolo. " Sed faciunt secundum illud Psal. xxxiv. 12. „ Retri- „ buebant mihi mala pro bonis. "

Sed contra hoc est quod dicitur Luc. xxiii. 5. quod imponebant Christo multa crimina, unde dicebant: „ Commovit populum per u- „ niversam Iudæam, incipiens a Galilæa us- „ que huc; " hic autem nullum. Respondeo dicendum, quod multa verba dixerunt Iudæi tunc Pilato, ut Augustinus dicit; sed potuit esse quod primo hoc quod hic ostendit Ioannes, & postea fuit quod dicit Lucas.

(c) Consequenter ponitur liberalis concessio Pilati, cum dicit: *Accipite eum vos*: & primo ponitur Pilati concessio; secundo Iudæorum recusatio, ibi, *Dixerunt ergo ei Iudæi*; tertio recusationis ratio, ibi, *Ut sermo Iesu impleretur*. Dicit ergo: *Accipite eum vos*, volens eis præstare gratiam. Sic & (b) Felix dixit Paulo: „ Si velis iudicari apud Iudæos: " Actor. xxiv. Vel hoc dixit arguens eos: nam ipsi examinaverant, & condemnaverant: unde volebat quod qui condemnaverant eum malefactorem, darent sententiam: quia, ut dicitur Actor. xxv. 16. „ non est consuetudo Ro- „ manis damnare aliquem hominem, prius- „ quam is qui accusatur præsentes habeat ac- „ cusatores, locumque defendendi accipiat ad „ abluenda peccata. " Et sic est sensus: Nostrum iudicium petitis; sed *vos eum accipite, & damnate secundum legem vestram*: ego autem nequaquam talis iudex efficiar.

(d) Sed Iudæorum recusatio ponitur consequenter ibi, *Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam*.

Sed contra. Exod. xxii. 18. dicitur: „ Ma- „ leficos non patieris vivere. " Iesum autem maleficum reputabant. Sed, secundum Augustinum, dicunt: *Nobis non licet interficere quemquam*, in die festo, alio autem tempore sic. Vel, secundum Chrysostomum, Iudæi arriserunt multum de potestate: quia iudicium de peccato contra rempublicam non pertinebat ad eos; ipsi autem potissime intendebant condemnare eum de hoc quod erat contra rempublicam. Infra xix. 12. *Omnis qui se Regem facit, contradicit Cæsari*. Unde dicunt: *Nobis non licet interficere quemquam*, scilicet qui facit contra rempublicam; quamvis liceret pro aliquo peccato legis, cuius iudicium reservatum eis erat. Vel aliter dicendum, quod aliquid non licet alicui, vel quia est divina lege prohibitum; & hoc modo non erat eis prohibitum: vel quia prohibitum erat eis lege humana; & hoc modo non licebat eis interficere quemquam, quia iam residebat hæc potestas apud præsidem.

Sed tunc remanet quæstio: quia lapidaverunt Stephanum, Actor. vii. Sed ad hoc respondet Chrysostomus, quod Iudæis concessum erat a Romanis quod uterentur legibus suis: unde quia pœna lapidationis erat inflicta per legem, ideo concessa erat eis a Romanis. Sed mors crucis in lege exprobrabilis erat. Deut. xxi. 23. „ Maledictus omnis qui pependit in „ ligno. " Et ideo hoc genus mortis non erat eis servatum. Iudæi autem ex sua malitia non erant contenti si Christum lapidarent; sed volebant eum morte turpissima condemnare, ut dicitur Sap. ii. Et ideo nunc dicunt: *Non licet nobis interficere quemquam*, scilicet morte crucis. Vel dicendum, quod Stephanus

(a) *Al.* oppressiones. (b) *Forte* Festus, Actor. xxv. 9. & 10.

nus fuit lapidatus in magistratus mutatione: & tunc multa illicita usurpantur, quæ non fierent in processu temporis.

(e) Ratio recusationis subditur cum dicit: *Ut sermo Iesu impleretur*: ut ly *ut* non referatur ad intentionem Iudæorum, sed ad dispositionem divinæ providentiæ. Iesus enim dixit, Matth. xx. quod occidendus erat a Gentibus, & crucifigendus, traditus tamen a Iudæis. Et ideo ut istud impleretur, ipsi noluerunt eum iudicare, & occidere.

LECTIO VI.

(a) INtroivit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Iesum, & dixit ei: Tu es Rex Iudæorum?

(b) Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

(c) Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & pontifices tui tradiderunt te mihi. Quid fecisti?

(d) Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo.

(e) Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudæis.

(f) Nunc autem regnum meum non est hinc.

(g) Dixit ei itaque Pilatus: Ergo Rex es tu?

(h) Respondit Iesus: Tu dicis quia Rex sum ego.

(i) Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.

(k) Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

(l) Dixit ei Pilatus, Quid est veritas?

(m) Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Iudæos, & dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha: vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum? Clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

(a) SUpra posita est examinatio qua Pilatus examinavit Christum coram accusatoribus; hic autem ponit Evangelista quomodo Pilatus examinavit Christum apud seipsum. Et primo Evangelista agit de interrogatione Pilati examinantis; secundo de responsione Christi examinati, ibi, *Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo*. Circa primum duo facit. Primo proponit Pilati interrogationem; secundo interrogationis causam, seu examinationem, ibi, *Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis*? Circa primum sciendum, quod Pilatus ut iustus iudex, & omnia exquisite pertractans, non statim acquievit accusationi pontificis. Exod. xxiii. 2. „Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec „in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies. " Sed *introivit iterum in prætorium, & vocavit Iesum*, scilicet seorsum, eo quod magnam de eo habebat suspicionem. Ideo autem Christum ad se vocavit, ut exquisitius omnia rimaretur, & Christus quietius responderet, amoto strepitu Iudæorum. Iob xxix. 16. „ Causam quam „ ignorabam, diligentissime investigabam. " Et tunc dixit ei: *Tu es Rex Iudæorum*? Ex quo patet, ut Lucas refert xxii. (a) quod Iudæi hoc crimen ei imposuerunt; licet Ioannes dicat tantum: *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*. Et multa alia crimina ei obiecerunt; sed hoc magis tetigit cor Pilati, & ideo de hoc solo eum interrogat. Matth. xii. 34. „ Ex abundantia cordis „ os loquitur. "

(b) Consequenter cum dicit, *Respondit Iesus &c.* ponitur interrogationis examinatio: & primo ponitur Christi interrogatio; secundo Pilati responsio, ibi, *Numquid ego Iudæus sum*? Dixit ergo: *Respondit Iesus*, versa vice interrogando: *A temetipso hoc dicis*? Ubi sciendum est, quod duplici ex causa homo interrogat. Quandoque ut sciat rem quam prius ignorabat; & sic discipulus interrogat magistrum: quandoque interrogat de re scita, ut sciat responsionem de quo interrogat; & sic magister interrogat discipulum. Sed Dominus sciebat & id de quo ipse interrogabat, & illud quod responsurus erat; & ideo non inter-

(a) *Al. deest* quod.

terrogabat quasi ignorans: quia „ omnia nu-„ da, & aperta sunt oculis eius: “ Hebr. iv. 13. sed interrogat ut sciamus quam opinionem habebant Iudæi, & Gentiles, ac simul de illo regno instruamur.

(c) Consequenter cum dicit, *Respondit Pilatus &c.* ponitur responsio Pilati. Sed quare sic respondet? Ideo scilicet quia Dominus quæsivit ab eo, an a semetipso hoc dixisset. Et ideo Pilatus ostendit quod non pertinebat ad eum quærere an esset Rex Iudæorum, sed potius ad Iudæos, quorum se Regem dicebat; dans per hoc intelligere quod ab aliis hoc sibi dicebatur. Et ideo subdit: *Gens tua, & pontifices tui tradiderunt te mihi*, hanc scilicet accusationem adversum te dicentes. Et dicit, *Gens tua*, quia ex Iudæis, secundum hominem, natus erat. Hier. xx. 10. „ Audivi „ enim contumelias multorum, & terrores „ in circuitu, Persequimini eum, ab omni-„ bus viris qui erant pacifici mei. Micheæ vii. 6. „ Inimici hominis, domestici eius. “ Et dicit, *Pontifices*, quia quanto maiores erant in potestate, tanto potiores in crimine. I. Esdræ ix. 2. „ Manus principum, & magi-„ stratuum fuit in transgressione hac prima. “ Hierem. v. 5. „ Ibo ad optimates, & loquar „ eis: ipsi enim cognoverunt vias Domini, „ & iudicium Dei sui: & ecce magis hi con-„ fregerunt iugum, ruperunt vincula. “ Si ergo ipsi tradiderunt te mihi, *quid fecisti?* quasi dicat: Non est credendum, quod tradidissent te mihi nisi pro magna causa.

(d) Hic ponitur responsio Christi. Et primo removet suspicionis de regno suo falsitatem; secundo astruit veritatem, ibi, *Dixit itaque ei Pilatus: Ergo Rex es tu?* Circa primum duo facit. Primo excludit falsam suspicionem; secundo adhibet signi probationem, ibi, *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudæis*. Falsam suspicionem removet, dicens: *Regnum meum non est de hoc mundo*. Quod male intelligentes Manichæi, dicebant esse duos Deos, & duo regna; scilicet Deum bonum, qui habet regnum suum in regione lucis; & Deum malum, qui habet regnum suum in regione tenebrarum; & hanc dicebant esse hunc mundum, quia omnia corporalia dicebant esse tenebras. Et secundum hoc sensus est: *Regnum meum non est de hoc mundo*; quasi dicat: Dominus Pater, qui bonus est, & ego non habemus regnum in regione tenebrarum.

Sed contra hoc est quod dicitur in Psal. xlvi. 8. „ Quoniam Rex omnis terræ Deus. “ Et iterum (Psalm. cxxxiv. 6.) „ Omnia quæ-„ cumque voluit Dominus fecit in cælo, & „ in terra. “ Et ideo dicendum, quod hoc dixit Christus propter Pilatum, qui credebat Christum affectare regnum terrenum, quo corporaliter, sicut & homines terreni, regnaret; & per hoc esset morte plectendus, quod illicitum affectaverit regnum.

Sciendum est autem, quod regnum quandoque dicitur ille populus qui regnat, quandoque ipsa regia potestas. Primo ergo modo accipiendo regnum exponit Augustinus, & dicit: *Regnum meum*, idest fideles mei: Apoc. v. 10. „ Fecisti nos Deo nostro regnum: “ *non est de hoc mundo*. Non dicit: Non est in hoc mundo: supra xvii. 11. *Et hi in mundo sunt*: sed *Non est de hoc mundo*, per affectum, & imitationem, ereptus quidem per gratiæ electionem. Sic enim nos Deus eruit de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum caritatis suæ. Chrysostomus autem exponit accipiendo regnum secundo modo, & dicit: *Regnum meum*, idest potestas mea, & auctoritas, qua Rex sum, *non est de hoc mundo*; idest, non habet originem ex causis mundanis, & electione hominum, sed aliunde, scilicet ab ipso Patre. Dan. vii. 14. „ Potestas eius, pot-„ estas æterna quæ non auferetur, & re-„ gnum eius quod non corrumpetur. “

(e) Hic adhibet signa evidentia ad probandum quod regnum eius non est de hoc mundo: & primo ponit signum; secundo concludit intentum, ibi, *Nunc autem regnum meum non est hinc*. Circa primum sciendum est, quod qui habet regnum terrenum, sive iuste, sive violenter, oportet quod habeat socios, & ministros, per quos in potestate fulciatur. Cuius ratio est, quia non est potens per seipsum, sed per ministros suos. II. Reg. iii. 1. „ Facta est longa concertatio inter domum „ Saul & inter domum David: David profi-„ ciscens, & semper seipso robustior, domus „ autem Saul decrescens quotidie. “ Sed Rex supernus, quia potens est per seipsum, servis suis potentiam tribuit; ideo non indiget ad regnum suum ministris. Et ideo dicit, quod regnum suum non est de hoc mundo: quia *si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ut non traderer Iudæis*. Unde & Petrus volens decertare pro Christo, non advertebat se de hoc mundo non esse: supra eodem. Habebat tamen Dominus alios ministros, scilicet Angelos, qui potuissent eum eripere de manibus Iudæorum; sed Dominus eripi noluit. Matth. xxvi. 53. „ An non „ possum rogare Patrem meum, & exhibebit „ mihi plusquam duodecim legiones Angelo-„ rum?

(f) *Nunc autem regnum meum non est hinc*. Scilicet quia non quærit tales ministros, concludit quod *regnum suum non est hinc*; idest, non

non habet principium de hoc mundo; est tamen hic, quia ubique est: "attingit enim a „ fine usque ad finem fortiter, & disponit o„ mnia suaviter: Sap. VIII. 1. Psal. II. 8. „ Postula a me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam termi„ nos terræ." Dan. VII. 14. „ Dedit pot„ estatem, & honorem, & regnum; & omnes „ populi, tribus, & linguæ servient ei."

(g) Hic Dominus manifestat veritatem de regno suo quod sit. Et primo ponitur manifestationis occasio; secundo ipsa manifestatio, ibi, *Respondit ei Iesus &c.* tertio manifestationis effectus, ibi, *Dixit ei Pilatus, Quid est veritas?* Circa primum sciendum, quod Pilatus ex supradictis verbis Domini, intelligens quod regnum quasi carnale, & longinquum esset de partibus illis: I.Corinth. II. 14. „ Animalis homo non percipit ea quæ sunt spi„ ritus Dei:" anhelavit ad veritatem sciendam: & ideo inquit dicens: *Ergo Rex es tu?* Scilicet & Dominus.

(h) Consequenter respondens dicit: *Tu dicis quia Rex sum ego.* Ubi primo se esse confitetur Regem; secundo sui regni ostendit rationem, ibi, *Ego in hoc natus sum .... ut testimonium perhibeam veritati;* tertio insinuat super quos regnat, ibi, *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Circa primum sciendum est, quod Dominus ad quæstionem respondens de regno, ita responsionem suam temperavit ut nec manifeste confiteretur se esse Regem, cum Rex non esset eo modo quo Pilatus intelligebat; nec negaret, cum spiritualiter esset Rex Regum. Dicit ergo: *Tu dicis quia Rex sum ego*, scilicet carnaliter, secundum quem modum Rex non sum, sed alio modo Rex sum ego. Esa. XXXII. 1. „ Ecce in iustitia regnabit Rex, principes in „ iudicio præerunt."

(i) Modum autem & rationem regni sui ostendit dicens: *Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati:* quod dupliciter exponitur. Uno modo, secundum Augustinum, ut regnum Christi sint fideles, sicut dictum est supra: & sic Christus super fideles regnat; & ad hoc venit in mundum ut congregans sibi fideles, regnum sibi acquirat. Luc. XIX. 12. „ Homo „ quidam nobilis abiit in regionem longin„ quam accipere sibi regnum." Et sic est sensus: *Ego in hoc*, idest ad hoc, *natus sum*, nativitate scilicet carnali. Et hoc exponit dicens: *Et ad hoc veni in mundum*, carnaliter nascendo: sic enim venit in mundum: Galat. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum in mun„ dum:" *ut testimonium perhibeam veritati*, scilicet mihi, qui sum veritas: supra VII. *Et si testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum*: supra VIII. 14. Et inquantum manifesto me veritatem, intantum regnum mihi paro. Hoc enim non potest fieri nisi per manifestationem veritatis, quam manifestationem non decebat fieri nisi per me, qui sum lux. Supra I. 18. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Hebr. II. 3. „ Quæ cum „ initium accepisset enarrandi per Dominum, „ ab eis qui audierunt, confirmata est, con„ testante Deo signis, & portentis, & variis „ virtutibus, & Spiritus sancti distributioni„ bus."

Alio modo exponit Chrysostomus sic: Tu quæris si Rex ego sum; & ego dico quod sic, sed potestate divina, quia *in hoc natus sum*, necessitate æterna a Patre, sicut Deus ex Deo, ita Rex ex Rege. Psal. II. 6. „ Ego „ autem constitutus sum Rex." Et subdit: „ Ego hodie genui te." Sed quod addit, *Et ad hoc veni in mundum*, non ponitur expositive, sed intelligitur de nativitate temporali; quasi diceret: Etsi sum Rex æternus, tamen ad hoc veni in mundum, *ut testimonium perhibeam veritati*, (a) mihi scilicet, quod sum Rex a Deo Patre.

(k) Hic ostendit super quos regnet. Ubi notandum, quod supra X. dixit se pastorem, & subditos dixit oves, quod idem est quod hic dicit se Regem, & subditos regnum: quia eadem est proportio Regis ad subditos, & pastoris ad oves, & sicut pastor pascit oves: Ezech. XXXIV. 2. „ Nonne greges pascuntur a „ pastoribus:" ita & Rex sustentat subditos. Et specialiter inter alia dixit (ibid. 27.) *Oves meæ vocem meam audiunt*: unde & hic dicit: *Qui est ex veritate, audit vocem meam*, non solum exterius, sed credendo interius, & amando, ac opere implendo. Supra VI. 45. *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me.* Sed unde hoc homini ut audiat vocem meam? Inde scilicet quia *est ex veritate*, quæ est Deus.

Sed cum omnes sint ex Deo, omnes sunt ex veritate, & audiunt vocem eius. Respondeo dicendum, quod aliqui sunt ex Deo per creationem, & sic omnes sunt a Deo. Dicuntur etiam aliqui esse a Deo per affectum, & imitationem: unde supra VIII. 47. dicitur: *Ex Deo non estis*, scilicet secundum affectum, sed per creationem estis. Ille ergo audit vocem credendo, & amando, *qui* scilicet *est ex veritate*; idest, qui accepit hoc munus ut veritatem amet.

(a) *Al.* hinc.

Sed attende, quod non dicit: Omnis qui audit vocem, est ex veritate: quia sequeretur quod ideo essemus ex veritate, quia credimus; cum tamen ideo credamus, quia sumus ex veritate, inquantum scilicet accepimus donum Dei, per quod credimus, & amamus veritatem. Ephes. II. 8. „ Gratia „ salvati estis per fidem, & hoc non ex vobis: „ Dei enim donum est. “ Phil. I. 29. „ Vo„ bis datum est non solum ut in eum cre„ datis, sed etiam ut pro illo patiamini. “

(l) Ponit responsionis effectum, in quo datur intelligi quod Pilatus pro pulsa suspicione regni terreni, ac intelligens Christum Regem esse in doctrina veritatis, cupit veritatem scire, ac effici de regno eius: unde dicit: *Quid est veritas?* non quærens quæ sit diffinitio veritatis, sed quid esset veritas, cuius virtute de regno eius efficeretur, dans per hoc intelligere, quod veritas mundo incognita erat, & fere ab omnibus evanuerat, dum increduli essent. Esa. lix. 14. „ Corruit veritas in plateis, & æquitas non potuit ingredi. “ Psal. xi. 2. „ Diminutæ „ sunt veritates a filiis hominum. “ Sed Pilatus responsionem non expectavit.

Et ideo quantum ad hanc quæstionem sciendum est, quod duplicem veritatem invenimus in Evangelio: unam increatam, & facientem; & hæc est Christus: supra XIV. 6. *Ego sum via, veritas, & vita*: aliam factam: supra I. 17. *Gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Veritas enim de sui ratione importat commensurationem rei ad intellectum. Intellectus autem dupliciter comparatur ad res. Quia quidam ut mensura rerum existens, ille scilicet qui est causa rerum; quidam autem mensuratus a re, ille scilicet cuius cognitio causatur a re. Non igitur est veritas in intellectu divino, quia ipse adæquatur rebus, sed quia res ipsi divino intellectui adæquantur. Sed in intellectu nostro ideo est veritas, quia ita intelligit res ut res se habent. Et sic veritas increata, & intellectus divinus est veritas non mensurata, nec facta, sed veritas mensurans, & faciens duplicem veritatem: unam scilicet in ipsis rebus inquantum facit eas secundum quod sunt in intellectu divino; & aliam quam facit in animabus nostris, quæ est veritas mensurata tantum, & non mensurans. Et inde est quod veritas increata intellectus divini appropriatur Filio, qui est ipsa conceptio divini intellectus, & Dei Verbum. Veritas enim conceptionem intellectus consequitur.

(m) Deinde cum dicit, *Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Iudæos*, agit de sententia Pilati in Christum: & primo declarat eius innocentiam; secundo intentat (a) impendere misericordiam, ibi, *Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha*. Sciendum est autem circa primum, quod Pilatus, ut dicit Augustinus, volebat libenter Christum liberare; & dum quæsivisset a Christo, *Quid est veritas?* subito venit illi in mentem quomodo per quamdam consuetudinem Christum liberare poterat, qua solet eis dimitti unus in pascha: & ideo responsionem non expectans, totaliter contulit se ad hoc procurandum: & ideo dicit, *Et cum hoc dixisset*. Audiebat Iudæorum tumultum; & credens se illum posse compescere, & postmodum quietius difficilis quæstionis responsionem audire, *iterum exivit ad Iudæos*, & proponens Christi innocentiam, *dixit eis*: *Ego nullam invenio in eo causam*, scilicet mortis. I. Pet. II. 22. „ Qui „ peccatum non fecit. “ Et tamen si essent aliqua in eo, ego, apud quem residet potestas, & præcipue iudicandi de his quæ contra Regem fiunt, volo eum liberare, & absolvere: unde dicit: *Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha*. Ubi primo offert Christi absolutionem; secundo ponit Evangelista Iudæorum responsionem. Sciendum est autem, quod hanc consuetudinem introduxit Pilatus, vel alii præsides Romanorum, ob favorem populi. Et ideo secundum hanc consuetudinem volens eum dimittere, dicit: *Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?* Non dicit hoc quasi invenerit eum culpabilem de regno Iudæorum, (b) sed ut exaggeraret ipsorum malitiam; (c) quasi dicat: Etsi sit Rex Iudeorum, quod ad vos iudicare non pertinet, sed ad me; tamen, si vultis, dimittam eum vobis. Sed ipsi Iudæi *clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam*. Et ut Iudæorum malitiam ostendat, statim subdit eius, quem liberari petebant, crimen, dicens: *Erat autem Barabbas latro*. Esa. I. 23. „ Principes tui infideles, socii furum. “ In hoc impletur illud Hier. XII. 5. „ Facta est mihi „ hereditas mea quasi leo in silva. “ Act. III. 14. „ Iustum & sanctum negastis, & pe„ tistis virum homicidam donari vobis. “

(a) *Al.* impedire. (b) *Al.* sed exaggeraret; *item* sed ut exaggravaret. (c) *Al.* quasi sit Rex &c. *item* quasi etsi sit.

CA-

CAPITIS DECIMINONI

LECTIO I.

(a) TUnc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit.
(b) Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum; & veniebant ad eum, & dicebant: Ave Rex Iudæorum:
(c) Et dabant ei alapas.

(a) SUpra prosecutus est Evangelista de his quæ Christus passus est a Iudæis; hic prosequitur de his quæ specialiter passus est a Gentilibus: a quibus quidem tria passus est, secundum quod ipse prædixerat, Matth. xx. & Luc. xviii. 32. „ Tradetur enim Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & „ crucifigendum &c. " Primo ergo Evangelista agit de Christi flagellatione; secundo de eius illusione, ibi, *Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius*; tertio de eius crucifixione, ibi, *Exivit iterum Pilatus &c.* Dicit ergo: *Tunc ergo*, idest post clamorem omnium, *apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit*, non quidem propriis manibus, sed per milites: & hoc ideo ut Iudæi satiati eius iniuriis, mitigarentur, & usque ad eius mortem sævire desisterent. Naturale est enim ut ira quiescat, si videat eum contra quem irascitur, humiliatum, & punitum, ut dicit Philosophus in Reth. Quod quidem verum est in ira quæ quærit nocumentum proximi cum mensura, sed non in odio, quod totaliter quærit exitium eius qui habetur odio. Eccli. xii. 16. „ Inimicus si invenerit tempus, non satiabitur sanguine. " Isti autem ex odio movebantur ad Christum, & ideo flagellatio non sufficiebat. Psal. lxxii. 14. „ Fui flagellatus tota die. " Esa. l. 6. „ Dedi corpus „ meum percutientibus.

Sed numquid hæc intentio Pilatum excusat a flagellatione? Non quidem, quia in omnibus quæ sunt per se mala, nullum eorum potest fieri totaliter bonum per bonam intentionem; affligere autem innocentem, & præcipue Dei Filium, est maxime per se malum; & ideo nulla intentione excusari potest.

(b) Hic agitur de illusione: & primo quantum ad falsos honores quos ei exhibuerunt; secundo quantum ad vera opprobria quæ ei intulerunt, ibi, *Et dabant ei alapas &c.* Exhibebant autem ei falsos honores, vocantes eum Regem, per quod alludebant accusationi Iudæorum, qui dicebant quod ipse faciebat se Regem Iudæorum. Et ideo triplicem honorem Regis sibi exhibebant, sed falsum. Primo quidem quantum ad illusoriam coronam; secundo quantum ad illusoriam vestem; tertio quantum ad illusoriam salutationem. Illudunt ergo ei quantum ad coronam, quia Reges consueverunt auro coronari. Eccli. xlv. 14. „ Corona aurea super caput eius. " Unde & de eo in Psal. xx. 4. dicitur: „ Posuisti in capite eius coronam de lapide pre„ tioso. " Sed *milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt supra caput eius*, illius scilicet qui suis est corona gloriæ. Esa. xxviii. 15. „ In die illa erit (a) Dominus exerci„ tuum corona gloriæ, & sceptrum exulta„ tionis residuo populi sui. " Et convenienter de spinis: quia per eas removit spinas peccatorum, quæ pungunt remorsu conscientiæ: Hier. iv. 3. „ Novate vobis novale, & „ nolite serere super spinas: " & spinas pœnalitatum quæ affligunt: Gen. iii. 18. „ Spi„ nas & tribulos germinabit tibi &c. "

Sed numquid hoc factum est mandato præsidis? Chrysostomus dicit, quod non; sed milites pecunia corrupti hoc ad gratiam Iudaicam faciebant. Augustinus autem dicit hoc esse factum mandato, vel permissione præsidis, ut scilicet magis Iudæorum odia saturarentur, & facilius cum eriperet. "

Secundo illudunt ei quantum ad vestem: unde sequitur: *Et veste purpurea circumdederunt eum*, quæ erat indicium regiæ dignitatis apud Romanos. Unde. I. Mach. viii. dicitur, quod tempore illo quando Romani consules dominabantur, corona, aut purpura utebantur. Per hoc autem quod purpura circumdederunt eum, impletur illud Esa. lxiii. 2. „ Quare „ ergo rubrum est vestimentum tuum, & ve„ stimenta tua sicut calcantium in torcula„ ri? " Simul autem & per hoc significatur passio martyrum, qua totum corpus Christi, idest Ecclesia, rubricatur.

Tertio illudunt ei quantum ad salutatio-

(a) *Al.* domus.

nem: unde venientes ad eum dicebant: *Ave Rex Iudaeorum*. Consuetudo autem tunc erat, ficut & modo est, ut homines euntes ad Regem, eum salutarent. II. Reg. xvi. 16. Chusi vadens ad Absalonem, dixit: „(*a*) Salve Rex, „ salve Rex. " Mystice autem illi illusorie Christum salutant qui eum confitentur ore, factis autem negant, I. Tim. I. Matth. vii. 21. „ Non omnis qui dicit mihi, Domi„ ne Domine, intrabit in regnum caelo„ rum. "

(e) Consequenter opprobria quae ei intulerunt dicit: *Et dabant ei alapas*: & hoc ideo, ut ipso opere ostenderent illusorium esse quod ei talem honorem exhibebant. Esa. l. 6. „ Genas meas dedi vellentibus. " Mich. v. 1. „ Percusserunt maxillam Principis Israel. "

LECTIO II.

(a) EXivit ergo iterum Pilatus foras, & dixit eis: Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam. Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum. Et dixit eis, Ecce homo.

(b) Cum ergo vidissent eum pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

(c) Dixit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

(d) Responderunt ei Iudaei: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.

(e) Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est praetorium iterum, & dixit ad Iesum: Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum.

(a) HIc agit Evangelista de Christi crucifixione: & primo ponit ipsam crucifixionem; secundo addit de eius morte, ibi, *Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt &c.* tertio de sepultura, ibi, *Post haec rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathaea &c.* Circa crucifixionem primo ponit Pilati, & Iudaeorum disceptationem; secundo Christi condemnationem, ibi, *Pilatus autem cum hoc audisset, magis timuit*; tertio ponit sententiae executionem, ibi, *Susceperunt autem Iesum*. Disceptabat autem Pilatus cum Iudaeis, volens liberare Christum. Et ideo primo ponit quomodo nititur eum liberare, ipsum Iudaeis ostendendo; secundo eius innocentiam allegando, ibi, *Dixit eis Pilatus: Accipite eum vos &c.* Circa primum duo facit. Primo ponit demonstrationem; secundo demonstrationis effectum, ibi, *Cum ergo vidissent eum pontifices &c.* Circa primum tria ponuntur. Primo Pilati demonstrantis intentio, quae erat eum liberare: unde dicit: *Exivit ergo iterum Pilatus*, scilicet a praetorio, *& dixit eis*, scilicet Iudaeis expectantibus: *Ecce adduco eum vobis foras*; & hoc ideo *ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam*, scilicet mortis. Quare ergo turpiter tractasti, impie Pilate, sine causa? Scilicet ne Iudaei credant quod ob favorem eum dimittam. Qualis enim favor praestatur ei cui tot inferuntur flagella? Vel ideo ut haec eius ludibria inimici libentissime viderent, & ulterius sanguinem non sitirent; quasi dicat: Si reus esset mortis, ita condemnarem eum sicut flagellavi. Fortassis tamen aliqua levia fecit contra legem, propter quae flagellationem tantum promeruit, non autem mortem. Secundo ponitur Christi manifestatio, & hoc facto: unde dicit: *Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum &c.* In illo habitu illum ostendit in quo a ministris illuditur, ut saltem quiescant dum ad eos exit, non clarus imperio, sed plenus opprobrio. Psal. lxviii. 8. „ Quoniam propter te „ sustinui opprobrium, operuit confusio faciem „ meam. " In quo instruimur ut opprobria omnia propter nomen Iesu Christi parati simus sustinere. Esa. li. 7. „ Nolite timere oppro„ bria hominum, & blasphemias eorum ne „ me-

(a) *Al.* „ Salve Rex Saule. "

„ metuatis. " Tertio ponitur demonstrationis explicatio; & hoc per verba Pilati: unde dixit eis, *Ecce homo*, quasi despective loquendo, quod aliquis sic despectus vellet sibi usurpare regnum. Ecce de quali homine creditis hæc, ut secundum hoc conveniat ei illud Psal. XXI. 7. „ Ego sum vermis, & non „ homo. " Si ergo Regi invidetis, iam parcite: quia deiectum videtis. „ Fervet igno„ minia, frigescat invidia: " ut dicit Augustinus.

(b) Hic ponitur demonstrationis Christi effectus in Iudæis: quia quantumcumque viderent eum deiectum: & desolatum, & flagellatum, eorum invidia non frigescit, sed ardecit potius, & crescit. Unde *cum vidissent eum*, adductum foras, *pontifices, & ministri, clamabant: Crucifige, crucifige eum*. Ingeminant propter desiderii vehementiam. Nec sunt contenti quacumque morte, sed turpissimam expetunt, scilicet crucis. Sap. II. 20. „ Morte „ turpissima condemnemus eum. " Et dicit, *Cum vidissent eum*, quia ex aspectu eius qui habebatur odio, magis commovetur, & inflammatur cor odientis contra eum. Sap. II. 15. „ Gravis est nobis etiam ad viden„ dum. "

(c) Hic ostendit Evangelista quomodo Pilatus nititur liberare Christum, eius innocentiam allegando. Ex quo orta est controversia: quia primo Pilatus allegat Christi innocentiam; secundo Iudæi replicant culpam, ibi, *Nos legem habemus &c.* Quantum ad primum, *dixit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite*; quasi dicat: Nolo esse iniquus iudex: ego non crucifigam eum; vos crucifigatis eum, si vultis: *ego non invenio in eo causam*, scilicet crucifigendi. Supra XIII. 30. *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*. Act. III. 13. „ Quem vos tradidistis, & negastis „ ante faciem Pilati, iudicante illo dimit„ ti. "

(d) Sed Iudæi adhuc replicant Christi offensam: unde sequitur: *Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus &c.* Videntur intellexisse ex responsione Pilati quod non erat motus contra Christum ex crimine affectati regni, ex quo credebant eius animum maxime commoveri, ut eum occideret. Et ideo quasi hoc crimen non sufficeret ad eius mortem, credebant Pilatum per hoc quod dixerat, *Accipite eum vos &c.* petivisse, si haberent aliud crimen secundum legem de quo condemnatus esset, & de hoc condemnarent eum: & ideo dicunt: *Secundum legem debet mori*. Et primo proponunt crimen Christi contra legem Iudæorum; secundo contra legem Romanorum, ibi, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris*. Circa primum duo facit. Primo ponitur Iudæorum accusatio contra Christum; secundo accusationis effectus in animo Pilati, ibi, *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit*. Crimen quod imponebatur Christo contra legem Iudæorum erat, quia *Filium Dei se fecit*: ex quo reputabant eum reum mortis. Supra v. 18. *Propterea quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*. Et supra x. 33. dicit: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*. Et ubique dicunt, Filium Dei se facit; quasi non sit. Sed hoc non est contra legem, ut probavit eis supra x. 34. per illud Psal. LXXXI. 6. „ Ego dixi, Dii e„ stis. " Si enim alii homines, qui sunt filii adoptivi, absque blasphemia filios Dei se dicunt; quanto magis Christus, qui est Filius Dei per naturam? Sed quia non intelligebant æternam generationem, ideo eum & falsum, & blasphemum reputabant, pro quorum quolibet quis reatum mortis incurrebat.

(e) Consequenter cum dicit, *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit*, ponit accusationis effectum in animo Pilati: & primo effectum timoris: unde dicit: *Cum audisset hunc sermonem*, scilicet quod Filium Dei se faceret, *magis timuit*, cogitans ne verum esset, & perperam ageret, si inique procederet contra eum. Per quod dabatur intelligi quod Gentiles audita proditione Filii Dei, timuerunt. Habac. III. 1. „ Domine audivi „ auditum tuum, & timui. " Secundo ponit effectum dubitationis, & inquisitionis: unde sequitur: *Et ingressus est in prætorium iterum, & dixit ad Iesum &c.* Et primo ponitur Pilati inquisitio; secundo taciturnitas Christi; tertio taciturnitatis reprehensio. Quantum ad primum dicit: *Et ingressus est in prætorium iterum Pilatus*, scilicet timore concussus, *& dixit ad Iesum*, quem secum reduxerat: *Unde es tu?* volens scire, utrum scilicet esset Deus divinam habens originem, vel homo terrenam. Ad quod responderi potest, quod habetur supra VIII. 23. *Vos de deorsum estis, ego de supernis sum*. *Iesus autem*, quia noluit, *responsum non dedit ei*: ut ostenderet quod nolebat per sermones vincere, & excusationes componere, cum ad hoc venerit ut pateretur. Simul & per hoc dedit nobis exemplum patientiæ. Et impletur quod dicitur Esa. LIII. 7. „ Quasi agnus coram tondente se obmute„ scet, & non (a) aperiet os suum. " Et dicit,

(a) *Al.* aperuit.

cit, „ Tamquam agnus, " ut non credatur quod tacuerit sicut male sibi conscius, qui de peccatis suis convincebatur, sed sicut mansuetus, sicut qui pro peccatis alienis immolabatur. Consequenter cum dicit: *Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?* ponitur quomodo Pilatus reprehendit eius taciturnitatem. Et primo facit hoc Pilatus per iactantiam suæ potestatis; secundo ponitur responsio Christi de potestate Pilati. Quia ergo Christus non dedit ei responsum, Pilatus hic reprehendens dicit: *Mihi non loqueris &c.* in quo seipsum condemnavit. Si enim in potestate sua totum positum erat, quare nullam causam inveniens, eum non absolvit. Luc. XIX. 22. „ Ex ore „ tuo te iudico, serve nequam. " II. Mach. VII. 16. „ Potestatem in homines habens, „ cum sis corruptibilis, facis quod vis. " Et quia sic gloriatur de potestate sua: secundum illud Psal. XLVIII. 7. „ In multitudine divi„ tiarum suarum gloriatur: " ideo Dominus hoc infringit, dicens: (a) *Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper*. Unde, sicut dicit Augustinus, Christus ubi tacet, sicut agnus tacet; ubi loquitur, docet sicut pastor. Unde primo docet de suæ potestatis origine; secundo de sui criminis quantitate. Quantum ad primum dicit: *Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper*; quasi dicat: Si aliquam videaris habere, hanc non habes a te; sed est tibi data desuper, idest a Deo, a quo est omnis potestas: Rom. XIII. Et Prover. VIII. 15. „ Per me Reges regnant. " Et dicit *ullam*, idest quantulamcumque habes, quia limitatam habebat sub alia maiori, scilicet Cæsaris. Matth. VIII. 9. „ Ego sum sub pot„ estate constitutus. " Et ideo concludit: *Propterea qui tradidit me tibi*, scilicet Iudas, vel principes sacerdotum, *maius peccatum habet*. Et dicit *maius*, ut & illos qui tradiderunt, & ipsum Pilatum ostenderet obnoxios esse peccato: sed illos maiori qui ex se, & ex invidia eum tradiderunt; sed iste quod fecit, ex timore superioris potestatis fecit. Per hoc etiam confutatur error hæreticorum dicentium omnia peccata esse paria, alioquin non dixisset Dominus, *Maius peccatum habet*. Matth. XV. 7. „ Væ autem homini illi per quem scan„ dalum venit. " Effectus liberationis Christi ponitur cum dicit: *Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum*. Sed quia, ut dictum est a principio, nitebatur eum dimittere, convenientius dicitur, *Exinde*, idest ex hac causa, (b) quod non haberet peccatum. Vel supra tentabat eum dimittere, sed *exinde*, idest ex tunc, omnino & constanti animo quærebat eum dimittere.

LECTIO III.

(a) IUdæis autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. (b) Omnis enim qui se Regem facit, contradicit Cæsari.

(c) Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem Gabbatha.

(d) Erat autem parasceve paschæ, hora quasi sexta.

(e) Et dixit Iudæis: Ecce Rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum.

(f) Dixit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus Regem nisi Cæsarem.

(g) Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.

(h) Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum; & baiulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice autem Golgotha: ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum.

(a) SUpra Iudæi posuerunt crimen Christi contra legem: quod quia Pilatus parvipendere videbatur, utpote legi non obnoxius; ideo adhuc imponunt ei crimen contra legem Romanorum, ut magis eum urgerent ad Christum occidendum. Et primo proponunt periculum Pilato imminens, si Christum dimittat; secundo rationem assignant, ibi, *Omnis qui se Regem facit, contradicit Cæsari*. Dicit ergo, quod postquam Pilatus quærebat dimittere Christum, *Iudæi clamabant dicentes: Si hunc dimittis*, qui se Regem facit, non

(a) Al. *Respond it Iesus: Non haberes &c.* (b) Al. ut non.

non es amicus Cæsaris; ideſt, amicitiam eius amittes. Sæpe namque contingit quod homines de aliis ea exiſtimant quæ ipſi patiuntur. Et quia de eis dicitur ſupra XII. 43. quod *dilexerunt magis gloriam hominum, quam Dei*; ideo & de Pilato exiſtimabant quod amicitiam Cæſaris præponeret amicitiæ iuſtitiæ; quamvis contrarium ſit faciendum. Pſal. CXVII. 9. „ Bonum eſt ſperare in Domino, quam in „ principibus. " Unde & Philoſophus veritatem cenſet prahonorari amicitiis.

(b) Rationem autem periculi imminentis ſubdunt: *Omnis enim qui ſe Regem facit, contradicit Cæſari*. Hæc enim eſt terrenæ poteſtatis natura quod una ſit impatiens conſortii alterius: & ideo Cæſar non patiebatur (a) alium dominari. Eccli. VII. 4. „ Noli „ quærere ab homine ducatum, neque a Re„ ge cathedram honoris. "

(c) Hic agit Evangeliſta de condemnatione Chriſti: circa quam tria tangit. Primo quidem locum; ſecundo tempus, ibi, *Erat autem paraſceve &c.* tertio modum, ibi, *Et dixit Iudæis*. Quantum ad primum primo ponit condemnationis motivum, dicens: *Cum audiſſet Pilatus hos ſermones, magis timuit*: non enim ſic potuit contemnere Cæſarem auctorem poteſtatis ſuæ, quemadmodum legem gentis alienæ: & ideo dicit: *Et adduxit foras Ieſum*. Sed fruſtra propter eos movetur, quia non erat talis. Non enim a purpura, non a diademate, non a ſceptro, non a curru, non a militibus quos Chriſtus haberet, credere poterat quod regnum affectaret. Ipſe ſemper ſolus cum diſcipulis ſedebat, pauper in cibo, (b) habitu, & habitatione. Sed, ut dicitur Proverb. XXVIII. 1. „ fugit impius ne„ mine perſequente. " Pſal. LIII. 7. „ Trepi„ daverunt timore ubi non erat timor. " Ezech. II. 6. „ Tu ergo ne timeas eos, ne„ que ſermones eorum metuas.... & vultus „ eorum ne formides. " Secundo ponit locum, dicens: *Et ſedit pro tribunali*. Tribunal ſedes eſt iudicis, ſicut ſolium Regis, & cathedra magiſtri. Prov. XX. 8. „ Rex qui ſe„ det in ſolio iudicii, diſſipat omne malum „ intuitu ſuo. " Et ideo dicitur tribunal, quia apud Romanos tribuni cauſas particulares decernebant, dicti a tribus quibus præponebantur. Et dicitur *pro tribunali*, ideſt ante tribunal: nam apud Græcos hæc præpoſitio *pro* idem eſt quod in Latino *ante*, vel *in*. Et hoc tribunal erat in loco qui dicitur Lithoſtratos, ideſt ſtratura lapidum. Lithos enim in Græco idem eſt quod lapis: nam locus ubi Pilatus pro tribunali ſedebat, pavimentatus erat lapidibus diverſis. Et idem locus Hebraice dicitur Gabbatha, ideſt collis, ſive ſublimitas ex coacervatione lapidum.

(d) Tempus autem condemnationis deſcribit dicens: *Erat autem paraſceve*, ideſt præparatio paſchæ, *hora quaſi ſexta*. Sciendum eſt autem, quod apud Iudæos dies ſabbati quantum ad aliquid ſolemnior erat qualibet alia feſtivitate, inquantum ſcilicet ob reverentiam illius diei non præparabant ipſo die ſibi cibaria, ſed in ſexta feria præcedenti: unde ſexta feria huius temporis ex hoc paraſceve dicebatur. Et hoc ortum habet ex hoc quod Exod. XVI. dicitur quod in ſabbato non colligerent manna, ſed in ſexta feria colligerent duplum; in quo nulli feſtivitati deferebant. Unde licet præſens ſexta feria ſolemnis eſſet apud eos, tamen in ea pro ſequenti die ſabbati cibaria præparabant.

Sed addit: *Erat autem hora quaſi ſexta*: contra quod eſt quod dicitur Marc. XV. 25. „ Erat autem hora tertia, & crucifixerunt „ eum. " Sed conſtat quod ante ſedit pro tribunali quam Chriſtus fuerit crucifixus. Sed ad hoc eſt duplex reſponſio, ſecundum Auguſtinum. Prima, & melior eſt, quod Chriſtus dupliciter fuit crucifixus. Primo linguis, & vocibus Iudæorum dicentium, *Crucifige, crucifige eum*; ſecundo manibus militum, qui eum crucifixerunt. Unde Iudæi, quia crucifixionem volebant imponere Gentilibus; Marcus, qui Evangelium ſcripſit Gentibus, ipſam impoſuit Iudæis, dicens, quod tunc Chriſtum crucifixerunt quando Iudæi clamaverunt, *Crucifige, crucifige eum*: quod fuit in hora tertia. Ioannes vero, qui ſequitur ordinem temporis, dicit: *Erat quaſi hora ſexta*: nam quando Chriſtus fuit in cruce, iam erat in fine horæ quintæ, & in principio horæ ſextæ, in qua factæ ſunt tenebræ per tres horas, ſcilicet uſque ad horam nonam. Unde quia hora ſexta nondum inchoata erat, ideo dicit, *Quaſi hora ſexta*. Secunda reſponſio eſt, quia paraſceve dicitur præparatio paſchæ; paſcha autem noſtrum Chriſtus eſt (c) immolatus: unde præparatio paraſceve eſt præparatio immolationis Chriſti: cuius erat hora ſexta, & non diei, quia principium huius præparationis fuit horas noctis nona, quando Chriſto capto dicebant (Matth. XXVI. 66.) „ Reus eſt „ mortis. " Unde ſi tribus reliquis horis noctis addamus tres horas diei, quando Chriſtus crucifixus fuit, manifeſtum eſt quod ſexta hora paraſceve, ideſt præparationis, crucifixus fuit, licet hora diei eſſet tertia, ut dicit Marcus. Et certe congruit quod in ſexta hora

(a) *Al.* alteri. (b) *Al. deeſt* habitu. (c) *Al.* immortalis.

ra crucifigeretur: quia per crucem reparavit hominem sexta die conditum, & sexta ætate.

(e) Modum autem, & ordinem condemnationis describit, dicens: *Et dixit Iudæis: Ecce Rex vester &c.* Ubi notandum, quod adhuc Pilatus volebat liberare eum, quamvis eum Cæsaris timor urgeret. Et ideo primo ponitur Pilati conatus ad Christum liberandum; secundo subditur eius consensus ad eum crucifigendum, ibi, *Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur*. Circa primum primo ponitur Pilati conatus; secundo malitia Iudæorum, ibi, *Illi autem clamabant*. Dicit ergo, quod postquam sedit pro tribunali, *dixit Iudæis*, quasi cum quadam indignatione: *Ecce Rex vester*; quasi dicat: Mirum est quod hunc formidatis habere Regem, sic humiliatum, & abiectum. Regnum non nisi divites, & fortes affectant; hic autem non est talis: quia, ut dicitur in Psal. lxxxvii. 16. „ Pauper sum „ ego, & in laboribus. " Sed nec hæc Iudæorum molliunt malitiam. Innumerabili odio affecti *clamabant*, & abundantiam malitiæ ingeminando: *Tolle, tolle, crucifige eum*: simul etiam per hoc insinuantes, quod nec eum videre poterant. Iob xxi. 14. „ Dixerunt „ Deo: Recede a nobis, scientiam viarum „ tuarum nolumus. " Sap. ii. 15. „ Gravis „ est etiam ad videndum. " Et ideo subdunt: „ Morte turpissima condemnemus eum: " quod idem est quod *crucifige eum*.

(f) Hic ostenditur quomodo Pilatus nititur eum liberare per Iudæorum opprobrium. Et primo ponitur Pilati conatus dicentis: *Regem vestrum crucifigam?* quasi dicat: Si non movemini ab eius humilitate, debet vos movere vestrum opprobrium, quod eum crucifigam qui regnum vestrum affectavit: quod valde ignominiosum est, si ab extraneis fiat. Secundo ponitur Iudæorum pertinacia: unde dicit: *Responderunt pontifices: Non habemus Regem nisi Cæsarem*: in quo seipsos servituti perpetuæ submiserunt renuentes Christi dominium: & ideo usque in hodiernum diem alieni a Christo, effecti sunt servi Cæsaris, & potestatis terrenæ. I. Reg. viii. 7. „ Non te „ abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. " Hier. ii. 13. „ Dereliquerunt me fontem „ aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, quæ „ continere non valent aquas. "

(g) Consequenter ponitur consensus Pilati ad occidendum Christum: unde dicit: *Tunc ergo tradidit eis*, scilicet Iudæis, quod sic subiecti erant potestati Romanorum, & voluntati eorum, *illum, ut crucifigeretur*: contra consilium Exod. xxiii. 2. „ Ne sequaris turbam „ ad faciendum malum. " Iob ix. 24. „ Terra data est in manus impii. " Hier. xii. 7. „ Dedi dilectam animam meam in manus „ inimicorum eius. "

(h) Hic agit Evangelista de crucifixione Christi. Et primo ponitur crucis ignominia; secundo narrat crucifixionis consequentia, ibi, *Scripsit autem & titulum Pilatus*. Ignominiam autem crucis describit quantum ad crucifigentium conditionem, quantum ad deducendi modum, quantum ad locum, & quantum ad comitatum. Conditio quidem crucifigentium describitur, quia milites: unde dicit: *Susceperunt autem Iesum &c.* Milites quidem facto: nam sequitur: *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius*: Iudæi vero voto: quia ipsi fecerunt, & quicquid factum est extorserunt. Per quod signatur quod Iudæi amittere debebant utilitatem crucis Christi, & Gentiles eam consequi. Matth. xxi. 43. „ Auferetur a vobis regnum Dei, „ & dabitur genti facienti fructus eius. " Modus autem ducendi ignominiosus fuit: unde dicit: *Et baiulans sibi crucem*: nam mors crucis ignominiosa erat: unde Deut. xxi. 23. dicitur: „ Maledictus omnis qui pendet in „ ligno. " Et ideo crucis signum tamquam profanum vitantes, & nec tangere volentes, crucem Iesu condemnato Iesu imponunt. Unde dicit: *Et baiulans sibi crucem*.

Sed contra. Matth. 27. dicitur quod angariaverunt quemdam Simonem venientem de villa, ut portaret crucem. Responsio. Dicendum, quod Christus eam portavit a principio; sed dum incederet, invenerunt illum ad votum. Nec hoc vacat a mysterio: quia ipse primus passionem crucis sustinuit, & postmodum alii, & maxime advenæ Gentiles, eum imitando. I. Petri ii. 21. „ Christus „ passus est pro nobis, vobis relinquens ex„ emplum. " Matth. xvi. 24. „ Si quis vult „ venire post me, abneget semetipsum, tol„ lat crucem suam, & sequatur me. " Sed hoc quod Christus crucem sibi portavit, etsi impiis & infidelibus sit grande ludibrium, fidelibus tamen & piis est grande mysterium. I. Corinth. i. 18. „ Verbum crucis pereuntibus „ quidem est stultitia, his autem qui salvi „ fiunt, idest nobis, virtus Dei est. " Portat Christus crucem ut Rex sceptrum in signum gloriæ quæ est (a) universale rerum omnium dominium. Psal. xcv. 9. „ Dominus „ regnabit a ligno. " Esai. ix. 6. „ Et fa„ ctus est principatus super humerum eius, „ & vocabitur admirabilis, consiliarius, Deus „ fortis

(a) Al. utile.

„ fortis, pater futuri ſæculi, princeps pa„ cis. " Portat eam ut victor trophæum ſuæ victoriæ. Coloſſ. II. 15. „ Expolians principatus, & poteſtates traduxit confidenter, „ palam triumphans illos in ſemetipſo. " Item ut doctor portat candelabrum, in quo ponenda erat lucerna ſuæ doctrinæ: quia verbum crucis fidelibus eſt virtus Dei. Luc. XI. 33. „ Nemo accendit lucernam, & ponit eam „ ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut qui „ ingrediuntur, lumen videant. "

Locus autem paſſionis ignominioſus quantum ad duo: & quia erat extra civitatem: unde dicit: *Exivit in eum qui dicitur calvariæ locus*, extra ſcilicet mœnia civitatis. Hebr. ult. XIII. „ Propter quod Ieſus, ut ſanctificaret „ per ſuum ſanguinem populum, extra por„ tam paſſus eſt. " Et hoc propter duo. Primo ut oſtenderet virtutem paſſionis ſuæ non eſſe includendam inter terminos gentis Iudaicæ; ſecundo ut oſtendat quod quicumque conſequi volunt paſſionis fructum, exire debent mundum, ſaltem affectu. Unde ibidem ſtatim ſubdit Apoſtolus: „ Exeamus igitur ad „ eum extra caſtra. " Secundo quia erat infimus: unde dicit: *In eum qui dicitur calvariæ locus*. Pſal. lxxxvii. 5. „ Æſtimatus ſum cum „ deſcendentibus in lacum. " Et quidem quidam, ſecundum Chryſoſtomum, dicunt quod in illo loco, qui calvariæ dicebatur, Adam mortuus fuit, & ſepultus: unde *calvariæ* (a) dicebatur a calvaria primi hominis, ut ſicut mors ibi regnavit, ita illic Chriſtus trophæum ſtatueret. Sed, ut Hieronymus dicit, favorabilis eſt huiuſmodi interpretatio, & mulcens aures populi, non tamen vera: quia Adam ſepultus eſt in Ebron. Ioſue XIV. 15. „ Adam maximus inter enacim ſitus eſt. " Et ideo dicendum, quod ex Hieruſalem foras portam locus erat in quo truncabantur capita damnatorum: unde huius locus calvariæ nomen ſumpſit propter damnatorum, ſeu collatorum decalvata capita ibi iacentia. Comitatus autem, & ſocietas paſſionis ignominiam indicant: quia *cum eo alios duos crucifixerunt*, ſcilicet latrones, ut dicitur Luc. XXIII. Et dicit, *Hinc & hinc*; ideſt, unum ad dexteram, & alium ad ſiniſtram; *medium autem Ieſum*.

Sed attende, quod Chriſtus etiam in paſſione medius ſtat. Sed hoc quantum ad intentionem Iudæorum factum eſt ei ad ignominiam, ut ſcilicet cauſa mortis eius ſimilis iudicaretur cauſæ mortis latronum. Eſai. LIII. 12. „ Et cum iniquis deputatus eſt. " Sed ſi ad myſterium attendatur, hoc ad claritatem Chriſti pertinet: nam per hoc oſtenditur quod Chriſtus per paſſionem merebatur iudiciariam poteſtatem. Iob XXXVI. 17. „ Cauſa tua quaſi „ impii iudicata eſt; ſed iudicium, cauſam„ que recipies. " Medium autem tenere proprium eſt iudicis: unde, & ſecundum Philoſophum, ire ad iudicem eſt ire ad medium. Et ideo medius ponitur, & unus a dextris, & alius a ſiniſtris: quia in iudicio ſtatuet quidem oves a dextris, hædos autem a ſiniſtris. Unde latro a dextris qui credidit liberatur, & alter a ſiniſtris qui inſultat eſt condemnatus.

LECTIO IV.

(a) Scripſit autem & titulum Pilatus, & poſuit ſuper crucem. Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum.

(b) Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraice, Græce, & Latine.

(c) Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli ſcribere, Rex Iudæorum; ſed, Quia ipſe dixit, Rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus: Quod ſcripſi, ſcripſi.

(d) Milites ergo cum crucifixiſſent eum, acceperunt veſtimenta eius (& fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem)

(e) Et tunicam. Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totum.

(f) Dixerunt ergo ad invicem: Non ſcindamus eam; ſed ſortiamur de illa cuius ſit.

(g) Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

(h) Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

(a) *Al.* dicebant.

(i) Cum vidiſſet ergo Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem, quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus.
(k) Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua.
(l) Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua.

(a) POſtquam Evangeliſta egit de Chriſti crucifixione, hic agit de conſequentibus ipſam: & primo de his quæ ſequuntur crucifixionem quantum ad Pilatum; ſecundo quantum ad milites, ibi, *Milites ergo, cum crucifixiſſent eum, acceperunt veſtimenta eius*; tertio quantum ad amicos aſtantes, ibi, *Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius &c.* Ponuntur autem tria pertinentia ad Pilatum, ſcilicet tituli (a) inſcriptio, tituli lectio, tituli conſervatio. Quantum ad primum duo ponuntur. Primo inſcriptio tituli: unde dicit: *Scripſit autem & titulum Pilatus, & poſuit ſuper crucem*. Et hoc ſatis convenienter, ut ſaltem per hoc vindicaret ſe de Iudæis, oſtendens ipſorum malitiam, dum in Regem ſuum inſurrexerunt, Sed tamen convenit myſterio: quia ſicut in triumphis in trophæo titulus ponebatur victoriam oſtendens, per hoc quod homines memoriam ſui celebrare volebant: Gen. XI. 4. „ Celebremus nomen noſtrum „ antequam dividamur in univerſas terras: " (b) ita titulum cruci inſcribi diſpoſuit, ut paſſio eius in memoria haberetur. Thren. III. 19. „ Recordare paupertatis meæ, & tranſ„ greſſionis meæ, abſinthii, & fellis. " Secundo ponitur tenor tituli: *Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum*. Quæ quidem tria verba ſatis conveniunt ad crucis myſterium: nam hoc quod dicit, *Ieſus*, qui ſalvator interpretatur, convenit ad virtutem crucis, per quam nobis ſacta eſt ſalus. Matth. I. 21. „ Vocabis nomen eius Ieſum: „ ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a „ peccatis eorum. " Hoc vero quod dicit, *Nazarenus*, quod interpretatur floridus, pertinet ad patientis innocentiam. Cant. II. 1. „ Ego flos campi, & lilium convallium. " Eſai. XI. 1. „ Et flos de radice eius aſcen„ det. " (c) Hoc vero quod dicit, *Rex Iudæorum*, pertinet ad poteſtatem, & dominium quod ex paſſione promeruit. Philip. II. 9. „ Propter quod & Deus illum exaltavit. " Hier. XXIII. 5. „ Regnabit Dominus, & ſa„ piens erit. " Eſai. IX. 7. „ Super ſolium „ David, & ſuper regnum eius ſedebit. "

Sed cum ipſe ſit per crucem non ſolum Rex Iudæorum, ſed etiam Gentium: unde in Pſal. VI. cum dixiſſet verſ. 6. „ Ego autem conſtitutus „ ſum Rex ab eo, " ſubdit 8. „ Poſtula „ a me, & dabo tibi Gentes hereditatem „ tuam. " quare ergo ſcripſit: *Rex Iudæorum* tantum? Reſponſio. Dicendum, quod Gentiles intromiſſi ſunt in pinguedinem olivæ ſicut oleaſter, Rom. XI. & ſicut oleaſter particeps ſit pinguedinis olivæ, non autem oliva ſit particeps amaritudinis oleaſtri; ita ipſi Gentiles ad fidem converſi ſpiritualiter Iudæi confitentes dicuntur effecti, non circumciſione carnis, ſed ſpiritus: & ideo per hoc quod dicitur, *Rex Iudæorum*, intelliguntur etiam Gentiles converſi.

(b) Conſequenter cum dicit, *Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt*, agitur de tituli lectione: & primo ponitur tituli lectio: quia *hunc titulum multi legerunt Iudæorum*: per quod ſignatur quod plures ſalvantur per fidem, paſſionem Chriſti legendo, quam eorum qui viderunt. Infra penult. 31. *Hæc autem ſcripta ſunt ut credatis*. Secundo ponitur legendi facultas; & hæc eſt duplex. Una eſt ex loci propinquitate: *quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus eſt Ieſus*, ad quem multi confluebant: alia ex ſcripturæ multiplicitate, quia *erat ſcriptum Hebraice, Græce, & Latine*: ut nullus ignoraret: & quia tres linguæ præ ceteris eminebant. Hebræa quidem propter unius Dei cultum; Græca propter ſapientiam; Latina propter Romanorum potentiam. Unde hæ tres gentes ſibi dignitatem vendicant in cruce Chriſti, ut dicit Auguſtinus: in quo ſignatur quod per crucem Chriſti ſubiugari debebant, & converti devoti, & religioſi, qui ſignantur per Hebræam linguam; ſapientes, qui per Græcam; potentes, qui per Latinam. Vel per Hebræam ſignificabatur quod Chriſtus dominari debebat theologicæ Philoſophiæ, quæ ſignificatur per Hebræam, quia Iudæis eſt tradita divinarum rerum cognitio: per Græcam vero Philoſophiæ naturali, & philoſophicæ: nam Græci erga naturalium ſpeculationem inſudaverunt: per Latinam vero Philoſophiæ practicæ, quia apud Romanos maxime viguit ſcientia moralis: ut ſic in captivitatem redigantur omnes intellectus in obſequium Chriſti, ut dicitur II. Corinth. X.

(c) Conſervatio autem tituli ponitur cum dicitur: *Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum &c.* Et primo ponitur Iudæorum conatus ad titu-

(a) *Al.* deſcriptio. (b) *Al.* & ſic. (c) *Al.* Per hoc.

titulum destruendum: unde *dicebant Pilato pontifices Iudaeorum: Noli scribere, Rex Iudaeorum; sed Quia ipse dixit, Rex sum Iudaeorum*. Nam in hoc ostenditur Christi praeconium, & Iudaeorum opprobrium, quod ponitur Rex Iudaeorum: nam contumeliosum est Iudaeis quod Regem suum fecerunt crucifigi. Sed si poneretur, *Quia dixit, Rex sum Iudaeorum*, hoc redundasset in Christi improperium, & indicasset eius culpam; & hoc ipsi intendebant, ut scilicet crucifixo auferrent famam, cui iam vivo abstulerunt vitam. Psal. LXVIII. 13. „ Adversum me loquebantur qui sedebant in „ porta. " Secundo ponitur Pilati constantia ad titulum conservandum: quia Pilatus volens eis ignominiam facere, noluit mutare sententiam: unde sequitur: *Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi*: Quod non casu factum est; sed diu ante a Deo dispositum, & prophetatum. Nam quidam Psalmi sic intitulantur: „ Ne „ disperdas, David in tituli inscriptionem. " Qui quidem Psal. LVIII. maxime pertinet ad passionem: sicut est, „ Eripe me de inimicis meis: " & duo praecedentes: „ Miserere mei Deus, mi- „ serere mei, quoniam in te confidit anima „ mea: " & „ Si vere utique iustitiam lo- „ quimini. " Et ideo stulte clamabant pontifices: quia sicut non potest corrumpi quod veritas dixit, ita non potest deleri quod Pilatus scripsit. Ideo enim Pilatus, *Quod scripsi, scripsi*, dixit, quia Dominus quod dixit, dixit, ut dicit Augustinus.

(d) Deinde cum dicit, *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius*, ponit consequentia ad crucifixionem quantum ad milites: & primo ponit aliarum vestium partitionem; secundo tunicae inconsutilis sortitionem, ibi, *Et tunicam*; tertio inducit propheticam praenuntiationem, ibi, *Ut Scriptura impleretur*. Dicit ergo *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius*. Ex quo duo colligere possumus: scilicet mortis Christi abiectionem, per hoc quod denudaverunt eum, quod abiectis personis tantum fieri consuevit; secundo militum rapacitatem: quia *acceperunt vestimenta, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem*. Hoc enim genus hominum rapacissimum est: ideo Ioannes Baptista dixit eis: „ Neminem con- „ cutiatis .... & contenti estote stipendiis „ vestris: " Luc. III. 14. & Iob XXIV. 7. „ Nudos dimittunt homines, vestimenta tol- „ lentes. "

(e) Quantum ad secundum dicit, *Et tunicam*. Et primo ponitur tunicae descriptio; secundo eius sortitio, ibi, *Et dixerunt, Non scindamus eam*. Dicit ergo, *Et tunicam*, scilicet acceperunt simul cum illis. *Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum*. Dicit autem, quod erat inconsutilis, ut ostendat rationem indivisionis. Ex quo, ut quidam dicunt, pretiositas tunicae potest convinci. Chrysostomus vero e contrario dicit, quod hoc dicens Evangelista, occulte vestis vilitatem insinuat. Nam in Palaestina est quoddam genus vestium propter pauperes ex multis pannis contextum quasi unus pannus super alium. II. Corinth. VIII. 9. „ Scimus enim „ gratiam Domini nostri Iesu Christi: quia „ cum dives esset in omnibus, propter nos „ egenus factus est. "

Mystice autem potest referri ad corpus Christi mysticum, & sic vestimenta dividuntur in quatuor partes: quia Ecclesia per quatuor partes mundi diffusa est. Esa. XLIX. 18. „ Vivo ego, dicit Dominus: quia his omni- „ bus velut ornamento vestieris, & circum- „ dabis tibi eos quasi sponsa. " Tunica inconsutilis quae non dividitur, significat caritatem: quia aliae virtutes non sunt secundum se unitae, sed per aliud uniuntur, inquantum omnes conveniunt in fine ultimo, cui coniungitur sola caritas. (a) Nam etsi fides finem ultimum demonstret, spes in ipsum tendere faciat, tamen sola caritas coniungit. Colos. III. 14. „ Super omnia autem carita- „ tem habentes, quae est vinculum perfectio- „ nis. " Quae dicitur esse desuper contexta, quia caritas est super omnes alias virtutes. I. Corinth. XII. 31. „ Adhuc excellentiorem „ viam vobis demonstro. " Ephes. III. 19. „ Scire etiam supereminentem caritatem „ scientiae Christi, ut impleamini in omnem „ plenitudinem Dei. " Vel quia caritas non est nobis a nobismetipsis, sed a Spiritu sancto. Rom. V. 5. „ Caritas Dei diffusa est in „ cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui „ datus est nobis." Potest etiam hoc referri ad corpus Christi verum; & sic est desuper contexta: quia formatum est corpus Christi, virtute superiori, scilicet Spiritus sancti. Matth. I. 20. „ Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est."

(f) Sortitio tunicae ponitur cum dicit: *Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam; sed sortiamur de illa cuius sit*. Est enim quaedam sors divinatoria; & haec, quia necessitatem non habet, est illicita: est & alia divisoria; & haec in rebus mundanis est licita, sed non in spiritualibus: ut scilicet quae homines arbitrio suo dividere non valent, committunt arbitrio, & consilio divino. Proverb. XVI. 33. „ Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino „ temperantur. " Et eiusdem XVIII. 18. „ Contradictiones comprimit sors, & inter „ potentes quoque diiudicat. "

Sed contra videtur quod Matth. v. XXVII. dicitur,

(a) *Al.* Nam si fides finem ultimum demonstraret.

citur, quod miserunt sortes super vestimenta sua. Responsio. Dicendum, quod Matthæus non dicit, quod super omnes mitterent sortes, sed dum dividerent alias, miserunt sortem, (a) scilicet super tunicam. Præterea Marcus adhuc magis urget dicens (xv. 24.) „ Sortes miserunt quis quid tolleret: " ergo super omnes portiones. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod sic intelligenda sunt verba Marci, & exponenda. Miserunt sortes super eis, idest super aliquo eorum: quis quid; idest, quis eorum tolleret tunicam.

(g) Consequenter ponit Scripturæ vaticinium, cum dicit: *Ut Scriptura impleretur*. Et primo ponitur prophetica prænuntiatio: in quo notatur Prophetæ diligentia, dum etiam ventura quædam accidentia quæ super Christum fienda erant, prænuntiavit. Patet etiam quod non a casu prædicta contigerunt: & ideo dixit: *Ut Scriptura impleretur*, consecutive scilicet, quæ dixit in Psal. xxi. 19. *Partiti sunt vestimenta mea* (non dicit vestem, quia plures erant) *& in vestem meam*, idest super tunicam, *miserunt sortem*. Secundo ponitur prophetiæ adimpletio: quia *milites quidem hæc fecerunt*: per quod datur intelligi quod Scriptura divina etiam in minimo impletur. Matth. v. 18. „ Iota unum, aut unus „ apex non præteribit a lege donec omnia „ fiant. " Luc. ult. 44. „ Oportet impleri „ omnia quæ scripta sunt in Lege, & Pro„ phetis, & Psalmis de me. "

(h) Deinde cum dicit, *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius &c.* ponitur consequens tertium quantum ad amicos; & primo ponitur astantium mulierum præsentia; secundo Christi de matre solicita diligentia, ibi, *Cum ergo vidisset matrem &c.* tertio prompta discipuli obedientia, ibi, *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*. Mulieres autem astantes iuxta crucem (b) describuntur tres, scilicet *Mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene*.

Sed notandum, quod cum alii Evangelistæ mentionem faciant de multis mulieribus Christo astantibus, nullus facit mentionem de Beata Virgine, excepto Ioanne: unde ex utrorumque narratione duplex incurrit dubitatio. Prima, quia Matthæus, & Marcus dicunt, quia mulieres stabant a longe; Ioannes vero, quod iuxta crucem. Ad hoc dici posset, quod aliæ erant mulieres quas commemorant Matthæus, & Marcus, & aliæ quas commemorat Ioannes. Sed huic repugnat quod Maria Magdalena connumeratur inter mulieres quas Matthæus, & Marcus commemorant, & etiam Ioannes. Et ideo dicendum, quod eædem mulieres intelligendæ sunt istæ, & illæ; nec est in hoc contradictio. Nam iuxta, & a longe relative dicuntur, & nihil prohibet aliquid quodammodo dici longe, & quodammodo dici iuxta. Iuxta quidem fuisse dicit, quia in conspectu eius erant; sed longe, (c) quia inter ipsum & mulieres erant intermedii. Vel potest dici, quod a principio crucifixionis stabant iuxta eum, ita quod eis loqui poterat; sed postmodum supervenientе multitudine irridentium, secedentes longe steterunt. Unde Ioannes narrat quod primo fuit; alii quod postea.

Secunda quæstio est, quia Ioannes commemorat Mariam Cleophæ; sed Matthæus, & Marcus loco eius Mariam Iacobi, quæ dicebatur Alphæi. Sed ad hoc dicendum est, quod eadem est Maria Cleophæ, quam nominat Ioannes, cum ea Alphæi, quam nominat Matthæus. Habuit enim duos viros, scilicet Alphæum, & Cleopham. Vel potest dici, quod Cleophas fuit pater eius.

Quod autem & mulieres stabant iuxta crucem, & discipuli eo relicto fugerant, mulierum commendat (d) devotam constantiam. Iob xix. 20. „ Pelli meæ, consumptis carnibus, „ adhæsit os meum: " quasi scilicet discipuli, qui per carnem significantur, recesserant, & mulieres, quæ per pellem intelliguntur, adhæserunt.

(i) Consequenter ponitur solicitudo eius ad matrem, ibi, *Cum vidisset ergo Iesus matrem &c.* Et primo ponitur solicitudo quantum ad curam discipuli, quam matri imposuit; secundo quantum ad curam matris, quam discipulo commisit, ibi, *Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua*. Quantum ad primum dicit: *Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri sua: Mulier, ecce filius tuus;* quasi dicat: Usque modo curam tui habui, & memor tui, tibi istum derelinquo. In quo dignitas Ioannis ostenditur.

Sed attende, quod supra ii. 3. quando mater dixit, *Vinum non habent &c.* dicit: *Nondum venit hora mea*, scilicet passionis, qua patiar, secundum illud quod a te suscepi: cum autem venerit hora illa tunc recognoscam. Unde & modo eam recognoscit matrem. Facere autem miracula non convenit mihi secundum quod a te suscepi; sed secundum quod habeo a Patre paternam generationem, scilicet secundum quod sum Deus.

Et nota, secundum Augustinum, quod Christus

(a) *Al.* scilicet tunicam. (b) *Al.* describuntur tres, Mater Iesu: unde dicit: *Mater eius &c.* (c) *Al* quia mulieres erant intermedii. (d) *Al. emittitur* devotam.

stus in cruce pendens se habuit sicut magister in cathedra. Unde & docet nos parentibus existentibus in necessitate subvenire, & de eis curam habere, ut dicitur Exod. xx. 12. „ Honora patrem tuum, & matrem tuam. " Et I. Tim. v. 8. „ Si quis suorum, & maxime „ domesticorum, curam non habet, non ha„ bet fidem, & est infideli deterior. "
Sed contra est quod dicitur Luc. xiv. 26. „ Si quis venit ad me, & non odit patrem „ suum, & matrem, & uxorem, & filios, ad„ huc autem & animam suam; non potest „ meus esse discipulus. " Responsio. Dicendum, quod sicut Dominus præcipit parentes odiri, sic & animam nostram, in qua præcepit naturam diligere, & odire iniquitatem, & quod avertit a Deo. Et (a) sic parentes sustentare debemus, diligere, & revereri, quantum ad naturam; sed odire quantum ad vitia, & ad id quo nos avertunt a Deo.

(k) Quantum ad secundum, *dicit discipulo*: *Ecce mater tua*: ut scilicet iste tantum serviret ut filius matri; ista illum diligeret ut filium mater.

(l) Consequenter cum dicit, *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*, ponitur discipuli obedientia. Et secundum Bedam, oportet dici, *In suam*; & sic est sensus: *Accepit eam*, scilicet matrem Iesu, *discipulus*, scilicet Ioannes, *in suam*, matrem videlicet. Sed, secundum Augustinum, etiam ut habetur in Græco, debet dici, *In sua*: non quidem prædia, quia de illis erat qui dixerant (Matth. xix. 27.) „ Ecce nos reliquimus omnia: " nam Matth. iv. dicitur, quod Iacobus, & Ioannes relictis omnibus secuti sunt Iesum: sed *in sua*, scilicet officia, quibus ei diligenter, & reverenter obsequebatur.

LECTIO V.

(a) Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio. Vas autem erat positum aceto plenum. Illi ergo spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.

(b) Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est.

(c) Et inclinato capite, tradidit spiritum.

(d) Iudæi ergo quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; sed unus militum lancea latus eius aperuit; & continuo exivit sanguis, & aqua.

(e) Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius, & ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis.

(f) Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

(a) Postquam egit de crucifixione, & consequentibus eam, hic narrat venerandam Christi mortem: & primo ponit moriendi opportunitatem; secundo describit mortem, ibi, *Et inclinato capite, tradidit spiritum*; tertio exprimit mortui vulnerationem, ibi, *Iudæi ergo, quoniam parasceve erat... rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura*. Opportunitas autem moriendi ostenditur in hoc quod iam *omnia consummata sunt*. Unde circa consummationem primo præmittitur scientia Christi de ipsa consummatione; secundo consummatur id quod consummandum restabat, ibi, *Cum ergo accepisset Iesus acetum &c.* Dicit ergo quantum ad primum: *Postea*, idest post omnia quæ præmissa sunt, *sciens Iesus quia consummata sunt omnia*, quæ Prophetæ, & lex prædixerant de eo. Luc. ult. 44. „ Oportet impleri „ omnia quæ scripta sunt in Lege, & Prophe„ tis, & Psalmis de me. " Psal. cxviii. 96. „ O„ mnis consummationis vidi finem. " Sed quia adhuc aliud in Scriptura prædicta consummandum erat, ideo subdit: *Ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio*. Et primo ponitur verbum Christi quod protulit; secundo opportunitas implendi quod petiit; tertio administratio eius quod noluit. Dicit ergo: *Ut consummaretur Scriptura*. Ubi sciendum est, quod ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive. Non enim ideo petiit *ut Scriptura*, vete-

ris

(a) *Al.* sicut.

ris testamenti, *consummaretur*; sed ideo sunt dicta, quia consummanda erant per Christum. Si enim dicamus, quod Christus ideo hoc fecit, quia Scripturæ hoc prædixerunt, sequeretur quod novum testamentum esset propter vetus, & eius impletionem; cum tamen sit e converso. Sic ergo ideo prædicta sunt, quia implenda erant per Christum. Per hoc vero quod dicit, *Sitio*, ostendit mortem suam esse veram, non phantasticam. Item ostenditur eius ardens desiderium de salute generis humani. I. Tim. II. 4. „ Vult omnes homines salvos fieri. " Luc. XIX. 10. „ Venit Filius hominis „ quærere, & salvum facere quod perierat. Vehemens (a) autem desiderium consuevimus exprimere per sitim. Psal. XLI. 3. „ Sitivit anima mea ad Deum vivum. " Opportunitas implendi quod petiit, ostenditur ex hoc quod *vas positum erat aceto plenum*. Per hoc igitur vas Iudæorum synagoga significatur, quæ a vino Patriarcharum, & Prophetarum degeneraverat in acetum, idest in malitiam, & crudelitatem pontificum. Ministratio autem ponitur: quia *illi spongiam plenam aceto obtulerunt ori eius*.

Ex quo oritur quæstio litteralis, quomodo scilicet obtulerunt spongiam ori Christi in altum pendentis. Sed hoc solvitur Matth. XXVII. quia imposuerunt eam arundini. Vel, secundum quosdam, imposuerunt hyssopo, quæ magna erat. Unde & a Matthæo arundo vocatur.

Mystice autem per hæc tria signantur tria mala quæ in Iudæis erant, scilicet invidia per acetum, dolositas per spongiæ concavitatem, malitia per amaritudinem hyssopi. Vel hyssopus significat humilitatem Christi, quæ est herba mundans pectus, quod præcipue per humilitatem mundatur. Psal. L. 9 „ Asperges me „ Domine hyssopo, & mundabor. "

(b) Finalis consummatio ponitur cum dicit: *Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est*: quod potest referri vel ad consummationem mortis: Hebr. II. 10. „ De„cebat in gloriam auctorem salutis eorum „ per passionem consummari: " item ad consummationem sanctificationis, quæ est per passionem, & crucem eius: Hebr. X. 14. „ Una „ enim oblatione consummavit in sempiter„num sanctificatos: " vel ad consummationem Scripturarum: Luc. XVIII. 31. „ Consum„mabuntur omnia quæ scripta sunt per Pro„phetas de Filio hominis. "

(c) Consequenter cum dicit, *Et inclinato capite, tradidit spiritum*, describit Evangelista mortem Christi. Et primo ponitur causa mortis: quia *inclinato capite*. Non enim est intelligendum: quia tradidit spiritum, ideo inclinavit caput; sed e converso: nam inclinatio capitis obedientiam designat, pro qua mortem sustinuit. Phil. II. 8. „ Factus est ob„ ediens usque ad mortem. " Secundo ponitur morientis potestas: quia *tradidit spiritum*, scilicet propria potestate. Supra X. 18. *Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a meipso*. Nam, ut Augustinus dicit, nullus sic habet in potestate dormire cum velit, sicut Christus mori cum voluit.

Sed attendendum, quod ex hoc quod *tradidit spiritum*, aliqui dicunt in homine esse duas animas, scilicet intellectualem, quam vocant spiritum, & aliam animalem, puta vegetativam, & sensitivam, quæ corpus animat, & præcipue anima dicitur. Unde dicunt, quod Christus tradidit solum animam intellectualem. Sed hoc est falsum: tum quia duas esse animas in homine inter errores computatur in Libro de Ecclesiasticis Dogmatibus: tum quia si tradidisset spiritum, remanente adhuc anima, non fuisset mortuus. Quia ergo nihil est aliud spiritus in homine quam anima, dicendum, quod *tradidit spiritum*, idest animam. Per quod etiam excluditur error quorumdam dicentium, animas hominum mortuorum non ire statim post mortem ad paradisum, vel infernum, seu purgatorium; sed in tumulis usque ad diem iudicii remanere. Nam Dominus statim tradidit spiritum Patri: per quod datur intelligi, quod „ iustorum animæ in manu Dei sunt: " Sap. III. 1.

(d) Hic ponitur vulneratio corporis Christi: & primo ponitur narratio vulnerationis; secundo narrationis certitudo, ibi, *Et qui vidit, testimonium perhibuit*. Circa primum tria facit. Primo ponitur conatus Iudæorum, & intentio; secundo impletio conatus quantum ad partem; tertio quomodo hoc impletur in Christo. Dicitur ergo quantum ad primum, quod *Iudæi, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato ..... rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur*. Sciendum est enim, quod, sicut habetur Deut. XXI. præceptum est in lege, quod cadavera suspensorum propter delicta, non dimitterentur suspensa usque mane, ne pollueretur terra, & etiam ad delendam ignominiam eorum qui suspendebantur: nam huius mors turpissima reputabatur. Unde dicitur ibidem (23.) „ Maledictus omnis qui „ pendet in ligno, " scilicet maledictione pœ„næ. " Licet autem huius pœnæ infligendæ

(a) *Al.* omittitur autem.

dæ iam non esset in Iudæorum potestate, tamen quod in eis erat, facere nitebantur. Et ideo quia parasceve erat, ut corpus Christi, & etiam aliorum non remanerent in cruce in die sabbati, qui valde solemnis erat, & propter ipsum sabbatum, & festum azymorum, *rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur*. Hi quidem io parvis diligentes sunt ad servandam legem; sed in magnis contempserunt. Matth. XXIII. 24. „ Excolantes culicem, camelum autem glutientes. " Quomodo autem hoc in parte impleatur subdit: *Venerunt ergo milites, & primi quidem*, scilicet latronis, *fregerunt crura*, ad quem primo venerunt, *& alterius qui crucifixus est cum eo*, scilicet Iesu: in quo eorum crudelitas ostenditur. Mich. III. 3. „ Carnem populi mei comederunt. "

Sed quid est quod subdit, *Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura*? Nonne io medio crucifixus erat? Responsio. Dicendum, quod duorum militum singuli ad singulum latronem confringendum venerunt: quibus confractis, unus ab uno, & alius ab alio, ad Iesum venerunt. Unde inde signatur occasio vuloerandi, quia cum vidissent eum iam mortuum, *non fregerunt eius crura*.

Sed ut certificarentur de morte, *unus militum lancea latus eius aperuit*. Et signanter dicit, *Aperuit*, non Vulneravit: quia per hoc latus, aperitur nobis ostium vitæ æternæ. Apoc. IV. 1. „Post hoc vidi ostium apertum. " Hoc est ostium in latere arcæ, per quod intrant animalia diluvio oon peritura: Genes. VII. Sed hoc ostium est causa salutis: unde *continuo exivit sanguis, & aqua*: quod est valde miraculosum, ut de corpore mortui, in quo est congelatus sanguis, sanguis exeat. Sed si quis dicat, quod hoc contigit propter calorem aliquem qui adhuc in corpore remanserat; fluxus autem aquæ inficiari noo potest, quio miraculosus existat, cum aqua exiens purissima fuerit. Quod quidem factum est ut Christus ostenderet id quod erat, scilicet verus homo. In homine enim est duplex compositio: una scilicet ex elementis, alia ex humoribus. Unum elemeotorum est aqua; inter humores autem præcipuus est sanguis. Item hoc factum est ad ostendendum quod per passionem Christi plenam ablutionem consequimur, a peccatis scilicet, & maculis. A peccatis quidem per sanguinem, qui est pretium nostræ redemptionis: I. Petr. I. 18. „ Non corruptibilibus auro, & argento redempti estis de vana vestra conversatione; sed pretioso sanguine quasi agoi incontaminati, & immaculati Christi: " a maculis vero per aquam quæ est lavacrum nostræ regenerationis: Ezech. XXXVI. 25. „ Effundam super vos aquam muodam; & mundabimini ab omnibus inquioamentis vestris. " Zach. XIII. 1. „ Erit fons patens domui David, & habitatoribus Hierusalem io ablutionem peccatoris, & menstruatæ. " Et ideo hæc duo specialiter pertinent ad duo sacramenta: aqua ad sacramentum baptismi, ad eucharistiam Goguis. Vel utrumque pertinet ad eucharistiam: quia in sacramento eucharistiæ miscetur aqua cum vino; quamvis aqua non sit de substaotia sacramenti. Competit etiam hoc figuræ: quia sicut de latere Christi dormientis in cruce fluxit sanguis, & aqua, quibus consecratur Ecclesia; ita de latere Adæ dormientis formata est mulier, quæ ipsam Ecclesiam præfigurabat.

(e) Hic ponitur certitudo narrationis: & primo ex apostolico testimonio; secundo ex Scripturæ vaticinio, ibi, *Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur*. Circa primum tria facit. Primo describit testis idoneitatem: quia *qui vidit, testimonium perhibuit*, hoc est ipse Ioannes. I. Ioan. I. 3. „ Quod vidimus, & audivimus, annuntiamus vobis. " Secundo astruit testimonii veritatem, quia *verum est testimonium eius*. Rom. IX. 1. „ Veritatem dico, non mentior. " Supra VIII. 32. *Cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Tertio exposcit fidem: *Et ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis*. Infra XX. 31. *Hæc autem scripta sunt ut credatis &c.*

(f) Et non solum ex testimonio Apostolico certificatur, sed additur vaticinium Scripturæ: unde dicit: *Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur*: ut ly *ut* accipiatur consecutive, sicut iam dictum est supra. Et ponit duas auctoritates veteris testamenti. Unam quæ refertur ad hoc quod dicit, *Non fregerunt eius crura &c.* & habetur Exod. XII. 46. *Os non comminuetis ex eo*, scilicet agno paschali qui præfigurabat Christum. Quia, ut dicitur I. Corinth. V. 7. „ pascha nostrum immolatus est Christus. " Ideo a Deo ordinatum est ut non comminuerentur ossa agoi paschalis, ut daretur intelligi quod fortitudo veri agni, & incontaminati Iesu Christi nullo modo erat commovenda per passionem. Unde Iudæi putabant per passionem virtutem doctrinæ Christi destruere; sed potius corroborata est. I. Corioth. I. 18. „ Verbum crucis pereuotibus quidem stultitia est; sed nobis virtus Dei est. " Ideo supra VIII. 28. dixit: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*. Secunda auctoritas refertur ad hoc quod dicit, *Lancea latus eius aperuit*; & habetur Zach. XII. 10. *Videbunt in quem transfixerunt*.

runt: ubi nostra littera habet: „ Aspicient „ ad me, quem confixerunt." Unde si nos coniungimus verbum Prophetæ, manifestum est quod Christus crucifixus, est Deus. Nam quod Propheta dicit in persona Dei, Evangelista attribuit Christo. *Videbunt*, inquit, ad iudicium venientem: Apoc. 1. Vel aspicient conversi per fidem &c.

LECTIO VI.

(a) POst hæc autem rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) ut tolleret corpus Iesu: & permisit Pilatus.

(b) Venit ergo, & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes, quasi libras centum.

(c) Acceperunt autem corpus Iesu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

(d) Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.

(e) Ibi ergo propter parasceven Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

(a) POstquam Evangelista egit de crucifixione, & morte, hic agit de sepultura Christi: & primo ponitur facultas & licentia sepeliendi; secundo studium corporis procurandi, ibi, *Venit ergo, & tulit corpus Iesu*, tertio ponitur locus sepulturæ, ibi, *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus &c.* quarto ponitur ipsa sepultura, ibi, *Ibi ergo ..... posuerunt Iesum*. Dicit ergo: *Post hæc* scilicet passionem, & mortem, *rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathæa*: quod idem est quod Ramatha, ut habetur I. Reg. 1. *eo quod esset discipulus Iesu*: non de duodecim, sed de multis aliis credentibus: quia omnes credentes a principio discipuli vocabantur. Erat autem *occultus propter metum Iudæorum*, sicut & multi alii; sed ante passionem. Supra XII. 42. *Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur*. Unde patet quod ubi discipuli amiserunt fiduciam post passionem latentes, hic assumpsit fiduciam publice obsequendo. Hic, inquam, *rogavit Pilatum, ut tolleret corpus Iesu*, de cruce scilicet, & sepeliret: quia, secundum leges humanas, corpora damnatorum non debebant sine licentia sepeliri. *Et permisit Pilatus*: quia Ioseph nobilis erat, & sibi familiaris. Unde Marc. penult. dicitur, quod erat decurio.

(b) Quantum ad secundum dicit: *Venit ergo, & tulit corpus Iesu*: ubi agitur de studio corporis procurandi. Et primo ponitur materia corporis procurandi; secundo ponitur ipsa procuratio, ibi, *Acceperunt autem corpus Iesu*. Materia corporis procurandi fuit mixtura myrrhæ, & aloes, quam Nicodemus in magna quantitate procuravit. Et ideo de duobus mentionem facit. Primo de Ioseph, qui tulit corpus; secundo de Nicodemo, qui tulit aromata. Hic autem Nicodemus fuit qui venit ad Iesum nocte, scilicet ante passionem, ut habetur supra III. Et hoc ideo commemorat, quia de Ioseph dixerat, quod occultus erat propter metum Iudæorum, ut ostendat quod etiam hic, qui occultus erat discipulus, nunc factus est publicus, sed nondum habens veram fidem de resurrectione: quia attulit myrrham, & aloes, quasi corpus eius muniri a corruptione indigeret: de quo Scriptura dicit (Psal. XV. 10.) „ Non dabis „ Sanctum tuum videre corruptionem."

Mystice autem datur per hoc intelligi quod Christum crucifixum debemus in corde nostro recondere cum amaritudine pœnitentiæ, & compassionis. Cant. V. 5. „ Manus meæ distil„ laverunt myrrham."

(c) Habita ergo præparationis materia, ponitur ipsa præparatio: unde dicit: *Acceperunt autem corpus Iesu &c.* Ubi oritur dubitatio: quia Ioannes dicit, quod *ligaverunt illud linteis*; cum Matth. XXVII. dicatur, quod involverunt illud sindone. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod Matthæus dicit unam sindonem tantum: quia non facit mentionem nisi de Ioseph; & hic unam portavit. Sed quia solus Ioannes mentionem facit de Nicodemo, ideo dicit, *Linteis*, quia Nicodemus aliam portavit. Vel dicendum, quod linteum dicimus omnem pannum de lino factum. Corpus autem Christi involutum fuit fasciis, sicut etiam de Lazaro legitur, quia sic erat Iudæis mos sepelire. Erat etiam po-

positum sudarium ad caput: & ideo omnia complectens Ioannes, dicit, *Linteis*. Per hoc vero quod aromatibus eum condiunt, admonemur in huius pietatis officiis morem cuiuslibet gentis esse servandum.

(d) Locus sepulturæ designatur consequenter cum dicit: *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus &c.* Ubi notandum, quod Christus in horto captus, & in horto passus, & in horto sepultus fuit: ad designandum quod per suæ passionis virtutem liberamur a peccato, quod Adam in horto deliciarum commisit, & quod per eum Ecclesia consecratur, quæ est sicut hortus conclusus. *Et in* hoc *horto erat monumentum novum*. Est autem duplex ratio quare in sepulcro novo voluit sepeliri. Una litteralis, ne alia corpora quæ ibi fuissent, resurrexisse crederentur, & non Christus: vel omnia æquali virtute. Alia ratio est, quia qui est de Virgine intacta natus, congrue fuit in sepulcro novo sepultus, ut sicut in utero Mariæ nemo ante eum nemo post eum fuit, ita & in hoc monumento. Similiter ut daretur intelligi quod reconditur per fidem in animo innovato. Ephes. III. 17. „Habitare etiam Christum per fidem in cordibus nostris."

(e) Consequenter eum dicit, *Ibi ergo propter parasceven Iudaeorum .... posuerunt Iesum*, ponitur sepultura. *Ibi ergo*, idest in monumento novo, *propter parasceven Iudaeorum*, quia iam vespere appropinquabat, quando propter sabbatum nihil operari licebat. Nam circa horam nonam expiravit, & propter procurationem sepulturæ, & rerum quæ necessariæ erant, fere dies usque ad vesperam decursus erat. Et *quia monumentum erat iuxta locum*, ubi erat crucifixus, *posuerunt ibi Iesum*.

CAPITIS VIGESIMI

LECTIO I.

(a) Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, & vidit lapidem sublatum a monumento.

(b) Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.

(c) Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit.

(d) Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.

(e) Tunc ergo introivit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum:

(f) Et vidit, & credidit: nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere.

(a) Enarratis mysteriis passionis Christi, hic Evangelista manifestat eius resurrectionem: & primo manifestat quomodo resurrectio Christi manifestata est mulieribus; secundo quomodo manifestata est discipulis, ibi, *Cum ergo sero esset die illo &c.* Manifestata est resurrectio Christi mulieribus quodam ordine. Primo quantum ad monumenti apertionem; secundo quantum ad Angeli apparitionem, ibi, *Abierunt ergo iterum &c.* tertio quantum ad Christi visionem, ibi, *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Iesum*. Circa primum primo ponitur mulieris visio; secundo rei visæ denuntiatio, ibi, *Cucurrit ergo &c.* tertio rei denuntiatæ inquisitio, ibi, *Exiit ergo Petrus &c.* Circa primum quatuor consideranda occurrunt. Primo scilicet visionis tempus, quia *una sabbati*, scilicet prima feria. Nam apud Iudæos dies sabbati solemnior habebatur, & ideo ab eo omnis alius dies denominabatur: unde dicebant prima sabbati, secunda sabbati &c. Unde & Matth. XXVIII. I. dicit, „Prima sabbati." Sed Ioannes dicit: *Una sabbati*, propter my-

mysterium, quia in hac die, in qua resurrectio facta est, inchoavit quasi quædam nova creatura. Psal. CIII. 30. „ Emitte spiritum „ tuum, & creabuntur, & renovabis faciem „ terræ. " Gal. VI. 15. „ In Christo Iesu „ neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. " Moyses autem in principio Gen. de prima die non dicit, Factus est dies primus, sed dies unus. Ideo Evangelista ad ipsam renovationem insinuandam utitur verbo Moysi. Item quia in hac die inchoabatur dies æternitatis, quæ est una non habens interpolationem noctis, quia sol qui eam facit, non occidit. Apoc. XXI. 23. „ Civitas illa non eget sole, neque luna ut luceant in eam: nam claritas Dei illuminabit illam, & lucerna eius est agnus. " Zach. ult. 7. „ Erit dies una, quæ nota „ est Domino, non dies, neque nox; & in „ tempore vesperi erit lux. " Secundo ponitur persona videns, quia *Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum*.

Sed hic est dubium: quia in Marc. XVI. 1. dicitur: „ Maria Magdalene, & Iacobi, & „ Salome. " Et Matth. ult. connumeratur etiam alia Maria. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod Maria Magdalena ferventior, & devotior erat ad Christum aliis mulieribus: unde Luc. VII. 47. dicitur: „ Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam di„lexit multum. " Et ideo eam Evangelista specialius nominat. Et inde est quod prius ei apparuit Dominus, Marc. ult. Sap. VI. 14. „ Præoccupat eos qui se concupiscunt, ut „ illis se prior ostendat. "

Tertio ponitur hora, seu qualitas temporis, quia *mane, cum adhuc tenebræ essent*. Luc. XXIII. dicitur, quod mulieres quæ cum Iesu venerunt de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus Iesu, & revertentes paraverunt aromata, & unguenta, & sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Et ideo statim transacto sabbato ante lucem primæ sabbati venit ad monumentum: nam nimius ardor amoris eam sollicitabat. Cant. VIII. 6. „ Lampades eius „ lampades ignis atque flammarum, " scilicet caritatis.

Sed hic est quæstio litteralis: quia, ut dicitur Marc. ult. 11. „ valde mane orto iam „ sole. " Quid igitur dicit Evangelista, *Cum adhuc tenebræ essent?* Responsio. Dicendum, quod hoc quod dicit Marcus intelligitur de aurora: unde orto iam sole: non quod supra terram appareret; sed appropinquaret ad nostras regiones.

Quarto quid videt: quia *vidit revolutum lapidem*: quod erat signum vel quod aliquis Christum abstulerit, vel quod resurrexerit. Et, sicut dicitur Matth. ult. 11. „ Angelus Do„mini descendit de cælo: " quod non est intelligendum quod ante lapis esset revolutus quam Christus resurgeret, sed post: nam Christus exivit de clauso utero virginis nondum gloriosum corpus habens: non est (a) ergo mirum si cum corpore glorioso exivit de sepulcro. Nam lapis est revolutus, ut videntes ibi Christum non esse, facilius crederent eius resurrectionem.

(b) Consequenter cum dicit, *Cucurrit ergo ad Simonem Petrum*, ponitur rei visæ denuntiatio. Ex nimio enim amore non distulit nuntiare discipulis quod vidit; sed *cucurrit, & venit ad Simonem Petrum, & alium discipulum quem diligebat Iesus*. IV. Reg. VII. 9. „ Hæc dies boni nuntii est: si tacueri„mus, & noluerimus nuntiare usque ma„ne, sceleris arguemur. " Sic qui audit verba Dei, debet festinus aliis dicere. Apoc. ult. 17. „ Qui audit dicat, Veni. " Sed ad illos venit qui præcipui erant, & Christum ferventius diligebant, ut aut secum quærerent, aut secum dolerent. *Et dicit eis: Tulerunt Dominum de monumento*. Viso enim sepulcro vacuo, nondum habens in corde quod Christus resurrexerit, dicit: *Et nescimus ubi posuerunt eum*. Ubi dat intelligere quod non sola fuerit ad monumentum, & quod adhuc de resurrectione dubitaret. Et ideo Evangelista non sine causa dixit, *Cum adhuc tenebræ essent*; per qualitatem temporis, qualitatem mentis, in qua dubitationis tenebræ erant, designans. Psal. LXXXI. 5. „ Nescierunt, ne„que intellexerunt: in tenebris ambulant. " Sed attende, quod in Græcis codicibus habetur, *Dominum meum*, ad designandum propensiorem caritatem, & famulatus affectum. Psal. LXXII. 25. „ Quid mihi est in cælo, „ & a te quid volui super terram? Defecit „ caro mea, & cor meum; Deus cordis „ mei, & pars mea Deus in æternum. "

(c) Consequenter cum dicit, *Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus*, ponitur denuntiatæ rei inquisitio: & primo ponitur quærentium studium ad inquirendum; & hoc per exitum, dum dicit: *Exiit ergo Petrus, & alius discipulus*. Qui enim scrutari vult mysteria Christi, debet exire quodammodo a se, & a carnali consuetudine. Cant. III. 11. „ Egredimini, „ & videte, filiæ Sion, Regem Salomonem. " Secundo ponitur inquisitionis ordo, seu modus. Et primo quantum ad cursum, quia *currebant duo simul*, qui præ ceteris Christum di-

(b) *Al. deest* ergo.

diligebant. Psal. cxviii. 32. „ Viam mandatorum tuorum cucurri. " I. Corinth. ix. 24. „ Sic currite ut comprehendatis. " Secundo quantum ad adventum, quia *& ille alius discipulus praecucurrit citius Petro*. Ubi primo ponitur quomodo Ioannes praevenit; secundo quomodo Petrus eum sequitur, ibi, *Venit ergo Simon Petrus sequens eum*.

Sed nota, quod non sine causa Evangelista etiam particularia diligenter enarrat. Nam istis duobus discipulis, populus duplex, Iudaeorum scilicet, & Gentilium designatur. Quia licet Iudaei (a) prius habuerint cognitionem unius veri Dei, tamen quantum ad statum mundi, populus Gentium est antiquior: quia ex Gentilibus processerunt etiam Iudaei. Genes. xii. 1. „ Egredere de terra tua, & de „ cognatione tua. " Isti simul currebant vel decursum huius mundi, Iudaei per litteram legis, Gentiles per legem naturae: vel simul currunt naturali desiderio ad beatitudinem, & veritatis cognitionem, quam omnes homines natura scire desiderant. *Sed ille alius discipulus*, scilicet minor, *praecucurrit citius Petro*: quia Gentiles ad cognitionem veritatis tardius venerunt quam Iudaei: quia quondam Deus erat tantum in Iudaea notus: unde dicunt, Psalm. cxlvii. 20. „ Non fecit taliter „ omni nationi. " *Et venit prior ad monumentum*: quia prius consideravit mysteria Christi, & prius Iudaeis de Christo (b) facta est promissio. Rom. ix. 4. „ Quorum est adoptio filiorum, & gloria, & testamentum, „ & legislatio, & obsequium, & promissa, „ quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem &c. "

Et cum se inclinasset, vidit linteamina posita, non tamen introivit. Et cum se inclinasset, scilicet sub iugo legis: Exod. xxiv. 7. „ Omne quaecumque praecepit Dominus, faciemus: " *vidit linteamina posita*, scilicet figuras quasdam omnium mysteriorum. II. Corinth. iii. 14. „ Usque in hodiernum diem „ idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum. " *Non tamen introivit*: quia non pervenit ad veritatis cognitionem dum in mortuum credere noluit. Et hoc dicitur Luc. xv. de fratre maiore, qui audiens simphoniam, & tripudia fratri revertenti facta, noluit intrare; cum tamen introitum promittat David, dicens Psal. xlii. 4. „ Introibo ad altare Dei. "

(d) Hic agitur de perventione Petri. Et secundum litteram, quod simul currebant, signum erat ferventis devotionis; sed Ioannes citius pervenit, quia iunior erat sene Petro. Sed secundum mysterium, Petrus Ioannem sequitur: quia Gentiles ad Christum conversi non erant congregandi in aliam Ecclesiam ab Ecclesia Iudaeorum; sed inserendi in praecedentem olivam, & Ecclesiam: Rom. 11. Et ideo Apostolus I. Thess. ii. 14. commendans eos, dicit: „ Vos autem fratres facti estis imitatores Ecclesiarum quae sunt in Iudaea in „ Christo Iesu. "

Tertio ponitur ordo inquisitionis, quantum ad eorum ingressum, quia *introivit in monumentum*. Et primo ponitur quomodo Petrus intravit primo; secundo quomodo Ioannes, ibi, *Tunc ergo introivit in monumentum*. Dicit ergo, quod Petrus introivit in monumentum: & quidem, secundum litteram, Ioannes, qui primo pervenit, non intravit propter reverentiam Petri, cui priorem ingressum servabat. Sed secundum mysterium, signatur quod populus Iudaeorum, qui primo mysteria incarnationis audivit, posterius ad fidem convertitur quam populus Gentium. Rom. ix. 30. „ Gentes quae non sectabantur iustitiam, „ apprehenderunt iustitiam ..... Israel vero „ sectando legem iustitiae, in legem iustitiae „ non pervenit. " *Et vidit*, scilicet Petrus, *posita linteamina*. Ioannes vidit sola linteamina quae Petrus similiter vidit: quia non reprobamus vetus testamentum: nam (Luc. ult. 45.) „ aperuit eis sensum, ut intelligerent „ Scripturas. " Sed adhuc ulterius vidit *sudarium quod fuerat super caput eius*. I. Corinth. xi. 3. „ Caput Christi Deus. " Videre ergo sudarium quod fuerat super caput Iesu, est habere fidem divinitatis Christi, quam Iudaei acceptare noluerunt. Quod quidem sudarium describitur *& separatum* ab aliis *& involutum, & in unum locum*: quia divinitas Christi occulta est, & separata ab omni creatura propter sui excellentiam. Rom. ix. 5. „ Qui „ est super omnia Deus benedictus in saecula, „ amen. " Esa. xlv. 15. „ Vere tu es Deus „ absconditus. " Involutum vidit quasi in modum circuli: quia lintei quando involvuntur nec initium, nec finis in eis aspicitur: celsitudo divinitatis est, quae nec coepit esse, nec desinit. Heb. ult. viii. „ Iesus Christus „ heri, & hodie, ipse & in saecula. " Psal. ci. 28. „ Tu autem idem ipse es, & anni „ tui non deficient. " Sed in unum locum viderunt, quia Deus non habitat ubi est scissura mentium; sed illi eius merentur gratiam qui sunt unum per caritatem. Psalm. lxxv. 3. „ In pace factus est locus eius. " II. Corinth. xiv. 33. „ Non est Deus dissensionis, sed pacis. " Vel aliter per sudarium quo

Qqqqq 2

(a) *Al.* proprius. (b) *Al. omittitur* facta.

quo laborantium sudor detergi solet, intelligi potest labor Dei, qui etsi quietus semper permaneat, tamen se laborare denuntiat, dum duras hominum pravitates portat. Esa. 1. 14. „ Facta sunt mihi molesta, laboravi „ sustinens. " Et præcipue hunc laborem pertulit Christus in humanitate assumpta. Thren. III. 30. „ Dabit percutienti se ma„ xillam, saturabitur opprobriis. " Hoc igitur sudarium longe seorsum invenitur, quia ipsa Redemptoris nostri passio longe est a nostra passione disiuncta. Nam per linteamina, quæ ita se habent ad membra sicut sudarium ad caput, intelliguntur passiones sanctorum, a quibus sudarium seorsum, scilicet passio Christi: quoniam ipse sine culpa pertulit, quod nos cum culpa toleramus. I. Pet. III. 18. „ Christus mortuus est, iustus pro iniustis." Ipse sponte morti succumbere voluit. Supra x. 18. *Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a meipso*. Ephes. v. 2. „ Dilexit „ nos, & tradidit semetipsum pro nobis. " Sed sancti ad mortem vadunt inviti. Infra ult. 18. *Alius te cinget, & ducet quo tu non vis*.

Sed quare Evangelista sic diligenter omnia narrat? Ad quod dicendum, secundum Chrysostomum, ut excluderet falsam opinionem a Iudæis divulgatam, quod corpus Christi furtim sublatum esset, ut habetur Matth. ult. Nam si hoc modo aliqui transtulissent illud, non utique eum denudassent, præcipue cum oportuisset eos festinanter hoc facere propter præsentiam custodum: neque etiam fuissent ita] soliciti ut levarent sudarium, & involverent, & seorsum in unum locum ponerent; sed ea simpliciter ut contigisset, suscepto corpore, dimisissent. Huius etiam rei causa permisit quod sepultus fuit cum myrrha, & aloe, quæ conglutinant corpori linteamina, ita quod non potuissent tam cito a corpore separari.

(e) Consequenter cum dicit, *Tunc ergo introivit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum*, agit de introitu Ioannis: non enim foris remansit, sed post Petrum intravit: quia in fine mundi ad (a) receptionis fidem etiam Iudæi colligentur. Rom. XI. 25. „ Ex parte cæcitas contigit in Israel donec „ plenitudo gentium subintraret; & sic omnis „ Israel salvus fieret. " Esa. x. 22. „ Reli„ quiæ salvæ fient. "

Vel aliter, secundum mysterium, per istos duos discipulos duo genera hominum designantur: scilicet vacantes contemplationi veritatis, & hi significantur per Ioannem; & insistentes obedientiæ mandatorum, qui significantur per Petrum: unde Simon obediens interpretatur. Contingit autem plerumque quod prius perveniat ad cognitionem mysteriorum Christi contemplativus, sua docibilitate, sed non intrat: quia quandoque præcedit intellectus, & sequitur tardus, aut nullus affectus. Sed activus instantia fervoris, & sedulitate, etsi tardus intelligat: Psal. CXVIII. 104. „ A „ mandatis tuis intellexi: " tamen citius intrat: ita ut qui fuerunt posteriores in perveniendo, fiant priores in cognoscendo. Matth. xx. 16. „ Erunt primi novissimi, & „ novissimi primi. "

(f) Consequenter cum dicit, *Et vidit, & credidit*, ponitur effectus inquisitionis. Et in primo aspectu posset talem sensum habere, quod *vidit*, illa scilicet, *& credidit*, quod Christus resurrexerit. Sed, secundum Augustinum, hoc non potest stare: quia sequitur: *Nondum enim sciebant Scripturam &c.* Ideo dicendum, quod *vidit*, vacuum monumentum, *& credidit*, his quæ dixerat mulier, scilicet quod aliqui Dominum asportassent: & tunc sequitur: *Nondum enim sciebant Scripturam*: quia nondum eis erat apertus sensus, ut intelligerent Scripturas: Luc. ult.

Sed nonne Christus passionem, & resurrectionem eius prædixit? Matth. xx. 19. „ Et „ tertia die resurget. " Respondeo dicendum, quod quadam consuetudine audiendi ab eo parabolas, multa quæ eis aperte dicebat, non intelligebant, & aliquid aliud eum significare credebant. Vel, secundum Chrysostomum, *vidit*, linteamina posita sic ordinata, quod non fuisset factum, si corpus furtim fuisset sublatum, *& credidit*, scilicet vera fide, quod Christus a morte resurrexerit. Et tunc hoc quod sequitur, *Nondum enim sciebant Scripturam*, refertur ad hoc quod dicit, *Vidit, & credidit*; quasi diceret: Antequam videret non sciebat Scripturam, *quia oportebat eum a mortuis resurgere*; sed quando vidit, credidit quod a mortuis resurrexisset.

(a) *Forte* resurrectionis: *vel* receptionem fidei.

LE-

LECTIO II.

(a) Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos; Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum:

(b) Et vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu.

(c) Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum.

(a) Posito quomodo Maria Magdalena venit ad aspiciendam sepulcri apertionem, hic Evangelista ostendit quomodo pervenit ad Angelorum visionem. Et primo ponitur devotio; secundo insinuatur Angelorum visio, ibi, *Vidit duos Angelos &c.* tertio describitur Angelorum allocutio, ibi, *Dicunt ei illi &c.* Devotio autem mulieris, quæ meruit Angelorum visionem, commendatur ex tribus. Primo quidem ex eius (a) constantia, quam commendabilem reddidit primo discipulorum recessus: quia *abierunt ergo iterum discipuli*, nondum scientes Scripturam, *quia oporteret eum a mortuis resurgere*, *ad semetipsos*, id est ubi (b) habitabant, & unde ad monumentum cucurrerant. Adhuc enim ex timore dispersi non simul manebant. Zach. XIII. 7. „ Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. " Thren. IV. 1. „ Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum. " Secundo constans eius mora: quia *Maria stabat ad monumentum foris, plorans*. Nam discipulis recedentibus, infirmiorem sexum fortior, & ferventior in eodem loco (c) figebat affectus.

Sed hic est quæstio, quia Marc. ult. dicitur, quod mulieres egressæ sunt de monumento: ergo fuerunt intus. Ut quid ergo tunc dicit Ioannes, *Stabat foris*? Responsio. Dicendum, quod monumentum Christi erat excisum in lapide, & circa ipsum erat clausura horti, sicut supra habitum est. Quandoque ergo monumentum vocant Evangelistæ solum locum ubi corpus reconditum fuit, quandoque totum illud quod clausum erat. Cum ergo dicitur, quod ingressæ sunt monumentum, intelligendum de tota clausura horti; sed hoc quod dicitur, *Stabat foris*, intelligendum est de illo saxei sepulcri loco, sed tamen intra illud spatium quod iam ingressæ fuerant, ubi stabat propter amoris constantiam, quæ mentem (d) eius accenderat. I. Cor. XV. 58. „ Stabiles estote, & immobiles, abundantes in opere Domini semper. " Psal. CXXI. 2. „ Stantes erant pedes nostri. "

Secundo commendatur eius devotio ex lacrymarum affluentia, quia *plorans*. Thren. I. 2. „ Plorans ploravit in nocte. " Est autem duplex lacrymarum gemitus: scilicet compunctionis ad peccata abluenda: Psalm. VI. 7. „ Lacrymis meis stratum meum rigavi: " & devotionis ad cælestia desideranda: Psal. CXXV. 6. „ Euntes ibant, & flebant mittentes semina (e) sua, " idest properantes ad cælestia. Sed Maria Magdalena lacrymis quidem compunctionis abundavit tempore suæ conversionis, quando quæ fuerat in civitate peccatrix, amando veritatem lavit lacrymis maculas criminis. Luc. VII. 47. „ Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. " Abundavit etiam lacrymis devotionis in Christi passione, & resurrectione, ut habetur hic. Tertio commendatur eius devotio ex inquisitionis diligentia: Unde dicit: *Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum*. Fletus enim iste ex desiderio amoris proveniebat. Natura enim amoris est quod velit dilectum præsentem habere; & si hoc non potest in re, saltem eius præsentiam habet in cognitione. Matth. VI. 21. „ Ubi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. " Amare ergo flebat Maria, quia oculi qui Dominum quæsierant, & non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolens quod ablatus fuit de monumento: quoniam (f) magistri tanti, cuius vita subtracta fuerat, memoria remanebat: & ideo quia eum habere non poterat, volens saltem videre locum ubi positus fuerat, *inclinavit se, & prospexit in monumentum*. In quo datur intelligi quod in mortem Christi debemus prospicere cum humilitate cordis. Matth. II. 25. „ Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. " *Et prospexit*, ut daret exemplum continue oculis mentis mortem Christi prospicere: quia amanti semel aspexisse non sufficit, cuius vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis. Heb. XII. 2. „ Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui, proposito sibi gaudio, sustinuit crucem „ con-

(a) *Al.* instantia. (b) *Al.* habitant. (c) *Al.* fiebat. (d) *Al.* deest eius. (e) *Al.* omittitur sua. (f) *Al.* magister.

„ confusione contempta. " *Inclinavit* autem *se*, *& prospexit*: quia caritas Christi eam urgebat. II. Corinth. v. 14. „ Caritas Christi ur„ get nos. " Vel potius, secundum Augustinum, divino instinctu in animo eius factum est ut perspiceret, & altius aliquid videret, scilicet Angelos. Rom. VIII. 14. „ Qui spi„ ritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. "

(b) Consequenter cum dicit, *Et vidit duos Angelos in albis sedentes*, agit Evangelista de Angelorum visione: circa quam quatuor tangit Evangelista. Primo quid vidit, quia *duos Angelos*, ut ostendat quod omnes Angelorum ordines tam assistentium, quam ministrantium Christo obsequebantur. Heb. I. 6. „ Adorent „ eum omnes Angeli eius. "

Sed circa hoc, est quaestio: quia Matth. & Marc. ult. dicitur, quod Maria, & aliae mulieres viderunt unum Angelum existentem in latere monumenti; hic autem dicitur quod duos, & intus. Sed utrumque verum est, quia illud praecessit quod narrant Matthaeus, & Marcus, quando scilicet primo venerunt, & credentes eum sublatum, redierunt ad discipulos; & istud quod narrat Ioannes, contigit in reditu, quando rediit cum discipulis, & eis recedentibus ipsa remansit.

Secundo describit habitum, quia *in albis*: per quod claritas resurrectionis, & gloria Christi resurgentis demonstratur. Apocal. III. 4. „ Ambulabunt mecum in albis. " Et eiusdem XX. dicitur, quod exercitus qui est in caelo sequebatur eum in veste alba, idest gloriosa. Tertio describit situm, quia *sedentes*: per quod quies, & potestas Christi designatur, qui iam ab omnibus tribulationibus requiescens regnat in carne immortali, sedens ad dexteram Patris. Psal. CIX. 1. „ Sede a dex„ tris meis. " Esa. IX. 7. „ Super solium Da„ vid, & super regnum eius sedebit. " Quarto describit ordinem: *Unum ad caput, & unum ad pedes*: quod potest referri ad tria. Primo quidem ad duo testamenta: Angelus enim Graece, Latine dicitur nuntius. Christum autem annuntiaverant testamenta: quia dicitur Matth. XXI. 9. „ Turba quae praeibat, & quae „ sequebatur, clamabat: Hosanna filio Da„ vid. " Sic ergo Angelus sedens ad caput, signat vetus testamentum, & qui ad pedes, novum. Secundo ad praedicatores. In Christo enim est duplex natura, divina scilicet, & humana. Caput autem Christi est Deus, ut dicitur I. Corinth. pedes vero (a) humanitas. Psal. CXXXI. 7. „ Adorabimus in loco „ ubi steterunt pedes eius. " Qui ergo annuntiat divinitatem Christi, sicut est illud (supra I.) *In principio erat Verbum*, sedet ad caput; qui vero humanitatem annuntiat, sicut illud (ibid. 14.) *Verbum caro factum est*, sedet ad pedes. Tertio potest referri ad tempus annuntiationis; & sic sedet unus ad caput, & unus ad pedes: quia ab initio usque ad finem mundi mysteria Christi significabant esse annuntianda. I. Corinth. XI. 26. „ Mor„ tem Domini annuntiabitis donec ve„ niat. "

(c) Consequenter cum dicit, *Dicunt ei, Mulier quid ploras?* agitur de Angelorum allocutione. Et primo ponit Angelorum interrogationem; secundo mulieris responsionem. Circa primum sciendum est, quod Angeli scientes mulierem adhuc dubitare, quasi a remotis incipientes, causam fletus exquirunt. Unde dicit: *Dicunt illi*, scilicet Angeli, *Quid ploras?* quasi dicerent: Plorare noli: supervacuum enim est, quia (Psal. XXIX. 6.) „ Ad vesperum (scili„ cet passionis) (b) demorabitur fletus, & ad „ matutinum (resurrectionis) laetitia. " Hier. XXXI. 16. „ Quiescat vox tua a ploratu, & „ oculi tui a lacrymis, quia est merces ope„ ri tuo. " Ubi notandum, secundum Gregorium, quod ipsa sacra eloquia quae in nobis lacrymas amoris excitant, easdem lacrymas consolantur, dum nobis Redemptoris nostri spem repromittunt. Psal. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem dolorum meorum, „ consolationes tuae laetificaverunt animam „ meam. " Sed mulier quasi (c) nescientes eos interrogasse putans, non Angelos, sed homines esse putat, & causam fletus sui exponit, *& dicit eis*: *Tulerunt Dominum meum*, idest corpus Domini mei; a toto partem significans: sicut confitemur Dominum Iesum Christum Filium Dei sepultum, cum eius sola sepulta sit caro, quia divinitas carnem non deseruit. *Et nescio ubi posuerunt eum*. Hoc enim erat ei causa desolationis, quia nesciebat quo iret, & eum ad consolationem sui doloris inveniret.

Sed numquid ad consolationem amantis est habere aliquid quod fuit amici? Et quidem, secundum Augustinum IV. Confessionum, magis pertinet ad dolorem. Unde ipse dicit, quod fugiebat omnia loca in quibus conversatus fuerat cum amico suo. Et tamen Chrysostomus dicit, quod est ad consolationem. Sed utrumque est verum. In omnibus enim quae habent admixtionem gaudii, & tristitiae, spes rei desideratae (d) est delectabilis. Rom. XII. 12. „ Spe gaudentes, in tribula„ tione patientes: " est etiam & tristabilis, quia (Prov. XIII. 12.) „ spes quae differtur, „ af-

(a) Al. humanitatis. (b) Al. demonstrabitur. (c) Al. nesciens. (d) Al. & delectabilis.

„ affligit animam: “ sed non secundum eamdem rationem: nam inquantum per spem repræsentatur res amata ut possibilis consequi, causat gaudium; inquantum autem separat actu, absens (a) contristatur. Et sic est in isto loco: quia res amici inquantum repræsentat amicum, amanti delectabilis est: inquantum vero subtractionem amici ad memoriam reducit, tristitiam infert.

LECTIO III.

(a) HAEc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est.

(b) Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? Quid quæris?

(c) Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; & ego eum tollam.

(d) Dicit ei Iesus, Maria. Conversa illa dixit ei, Rabboni; quod dicitur magister.

(e) Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.

(f) Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

(a) HIc ponitur quomodo mulier ista pervenit ad Christi visionem: & primo agitur de Christi visione; secundo de eius a muliere cognitione, ibi, *Dixit ei Iesus, Noli me tangere &c.* Circa primum primo ponit Christi visionem; secundo eius allocutionem, ibi, *Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras?* Dicit ergo quantum ad primum: *Hæc cum dixisset*, scilicet Maria Magdalena ad Angelum, *conversa est retrorsum*.

Sed quærit Chrysostomus: Mulier quæ loquebatur cum Angelis, quos saltem venerandos viros putabat, quare non expectabat eorum responsum de hoc quod dixit; sed retrorsum convertitur? Responsio. Dicendum, quod cum mulier Angelis respondisset, Christus advenit, cui Angeli reverentiam exhibentes assurrexerunt: quod videns mulier admirans respexit retro, ut sciret ad quid assurrexissent. Unde & Lucas ult. Angelos stantes visos esse commemorat: & sic retrorsum ad aspiciendum conversa, *vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est*: videbat enim eum in specie non gloriosum, quem Angeli gloriosum videntes honorabant. Ostenditur etiam per hoc, quod si aliquis Christum videre desiderat, (b) oportet quod ad eum convertatur. Zach. I. 3. „ Convertimini ad me, „ ait Dominus exercituum, & convertar ad „ vos. “ Illi ad eum videndum perveniunt qui se totaliter in eum per amorem convertunt. Sap. VI. 14. „ Præoccupat eos qui se „ concupiscunt. “

Mystice autem per hoc signatur quod hæc mulier per infidelitatem ad Christum verterat dorsum; sed quando animum eius ad cognoscendum convertit, retrorsum conversa est.

Sed quare eum non agnoscebat, cum idem ipse esset? Dicendum, quod hoc erat vel quia (c) quem mortuum viderat, resurrexisse non credebat, vel quia tenebantur oculi eius ne eum agnosceret, ut dicitur de duobus discipulis euntibus in Emaus, Luc. ult.

(b) Allocutio Christi ponitur cum dicit: *Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras?* Et primo ponitur Christi interrogatio; secundo mulieris responsio. Circa primum sciendum est, quod mulier ista paulatim proficit: nam Angeli causam ploratus exquirunt; sed Christus quid quærat, interrogat. Nam ploratus ex desiderio inquisitionis causabatur. Quem quærit enim interrogat, ut augeatur desiderium, quatenus cum nominaret quem quæreret, in amorem eius ardentius æstuaret, & sic semper quæreret. Psal. CIV. 4. „ Quærite faciem eius semper. “ Prov. IV. 18. „ Iustorum semita quasi lux splendens procedit, „ & crescit usque ad perfectum diem. “

(c) Consequenter cum dicit, *Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei &c.* ponitur responsio mulieris: & ponitur primo opinio quam de interrogante habebat; secundo ponuntur verba responsionis. Opinabatur autem illa quod *hortulanus esset*. Sciebat enim quod exterriti custodes propter terræmotum, & a- spe-

(a) *Al.* contristat. (b) *Al.* oportet ut ad eum perveniat, quod se totaliter in eum per amorem convertat. Sap. VI. 14. „ Præoccupat eos qui se concupiscunt. “ Zach. I. „ Convertimini ad me &c. “ (c) *Al.* deest quem.

spectum Angelorum, iam fugerant, & nullum (*a*) circa loca illa occupari nisi eum qui eorum cultor esset. Et, ut Gregorius dicit, „ hæc mulier errando non erravit, dum Christum hortulanum credidit: quia in eius pectore per amoris sui vim femina virtutis „ plantabat. " Eccli. XXIV. 42. „ Dixi: Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo parati mei fructum. " *Et dixit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi*: dominum enim vocat ut benevolentiam captet.

Sed cum iste de novo venisset, nec ei dixerat quem quærebat, quare dixit, *Si tu sustulisti eum*? Quem eum? Sed dicendum, quod vis amoris hoc agere solet in amato ut quod ipse semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Unde Luc. ult. 17. cum quæreret Dominus, „ Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem? dixerunt: " Tu solus peregrinus es in Hierusalem? &c. "

Sed quid dicit: *Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; & ego eum tollam*? Mirabilis mulieris audacia, quam mortui non terret aspectus; & cuius valitudo ad grave mortui funus tollendum plus intentat quam possit. Sed hoc est quod dicitur I. Corinth. XIII. 7. „ Caritas omnia (*b*) sperat. " Ideo autem eum accipere volebat, ne Iudæi in corpus sævirent exanime; & ideo volebat in alium locum incognitum illud transportare.

(d) Consequenter cum dicit, *Dicit ei Iesus, Maria &c.* agit de recognitione Christi a muliere. Et primo ponitur vocatio, cum dicit, *Maria*, quam supra alloquens, mulierem quasi nomine communi (*c*) vocaverat. Sed hic proprio nomine vocatur *Maria*, ut designet specialem notitiam quam habet ad sanctos: Psal. CXLVI. 4. „ Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: " Exod. XXXIII. 12. „ Novi te ex nomine: " & ut ostendat quod licet quadam generali motione omnes res moveantur (*d*) a Deo, specialiter tamen ad hominis iustificationem necessaria est gratia specialis. Effectus (*e*) vocationis ponitur cum dicit: *Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister*.

Sed numquid non respiciebat ad Christum qui eam vocaverat? Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod hoc referendum est ad interiorem (*f*) dispositionem mentis: nam prius, cum corpore conversa fuit, putavit Christum esse quod non erat, scilicet hortulanum; nunc autem corde convertitur, dum quod erat agnovit. Vel dicendum, quod, ut dictum est, credebat eum esse aliquem alium hominem. Unde dum sibi loqueretur solicita de eo quod gerebat in corde, non eum respicit, sed circumquaque, si aliquod signum videret sepulti. Et ideo Christus revocans eam, ex proprio nomine vocavit dicens, *Maria*; quasi dicat: Quo respicis? Recognosce eum a quo recognosceris. Et ideo statim vocata ex nomine recognovit auctorem, dicens: *Rabboni, quod dicitur magister*: sic enim eum consueverat vocare. In quo datur intelligi, quod vocatio Christi est causa iustificationis nostræ, & confessionis veræ.

(e) Consequenter cum dicit, *Dicit ei Iesus, Noli me tangere*, ostendit Evangelista quomodo Maria instruitur a Christo: & primo ponit unam instructionem (*g*) prohibitivam, secundo aliam affirmativam, ibi, *Vade autem ad fratres meos*. Circa primum duo facit. Primo ponit prohibitionem; secundo assignat eius rationem. Admonet quidem Christus Mariam ne eum tangat, dicens: *Noli me tangere*. Et si non legatur hic quod mulier vellet eum tangere, datur ex hoc intelligi, secundum Gregorium, quod Maria ad pedes prostrata amplecti voluit eius vestigia quem recognovit. Sed subditur pro ratione: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*: per quod videtur quod Dominus post resurrectionem noluit tangi ab hominibus antequam ascenderet: cuius contrarium habetur Luc. ult. 39. „ Palpate, & videte quoniam spiritus carnem, & ossa non „ habet. " Et si dicas eum a discipulis se tangi voluisse, non autem a mulieribus; hoc non potest stare: quia Matth. ult. dicitur de Magdalena, & aliis mulieribus, quia accesserunt, & tenuerunt pedes eius. Intelligendum est ergo, secundum litteram, quod mulier hæc bis vidit Angelos in hoc itinere. Primo quidem simul cum aliis mulieribus vidit (*h*) unum Angelum sedentem super lapidem, ut dicitur Matth. XXVIII. & Marc. XVI. Secundo vero in reditu vidit duos Angelos intus in monumento, sicut dicit Ioannes. Similiter etiam in hoc eodem itinere bis vidit Christum. Primo quidem in horto, quando æstimavit eum hortulanum, ut supra habitum est; secundo in via, quando currebat cum aliis annuntiare discipulis quæ viderat, ut magis firmarentur in fide resurrectionis: & tunc accesserunt, & tenuerunt pedes eius, ut (*i*) dicunt Matthæus, & Marcus.

Est autem duplex ratio mystica quare tangi noluit. Una quia hæc mulier significabat Ecclesiam Gentium, quæ Christum non erat tactura per fidem, nisi cum ascendisset ad Patrem. Psal. VII. 8. „ Synagoga populorum „ cir-

(a) *Al.* etiam loca illa. (b) *Al.* superat. (c) *Al.* vocaverat, *Maria*. (d) *Al.* omittitur a Deo. (e) *Al.* notionis. (f) *Al.* responsionem. (g) *Al.* prohibitam. (h) *Al.* deest unum. (i) *Al.* dicitur.

„ circumdabit te: propter hanc in altum re„ gredere." Alia ratio est, quia, secundum Augustinum (a) I. de Trinit. cap. IX. tactus facit quasi finem cognitionis. Quando enim videmus rem, utcumque eam cognoscimus; sed per tactum consummatam cognitionem de ea habemus. Mulier autem hæc aliquam fidem habebat de Christo sicut de sancto viro, unde & magistrum eum vocabat: nec dum ad hoc pervenerat ut cognosceret eum æqualem Patri, & unum cum Deo; & ideo dicit: *Noli me tangere*; idest, non constituas finem tuæ notionis in eo quod credis de me. *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*, scilicet in corde tuo, quia non credis me esse unum cum eo; quod tamen postea credidit. Nam in eius intimis sensibus quodammodo Christus ascendit ad Patrem, qui sic in ea profecerat ut Patri cognoscat æqualem. Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod hæc mulier videns Christum surrexisse, credidit quod esset in eadem qualitate in qua fuerat prius, habens mortalem vitam: unde & volebat cum eo esse, sicut ante passionem, & præ gaudio nihil magnum excogitabat; quamvis caro Christi multo melior tacta fuerit resurgendo. Et ideo ab hac intelligentia eam revocare volens, dicit: *Noli me tangere*; quasi dicat: Non putes me de cetero habere vitam mortalem, & vobiscum eo modo conversari quo primo. II. Cor. v. 16. „ Et si novimus secundum car„ nem Christum, sed iam nunc non novimus." Et hoc est quod subdit: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*. Et tunc non est monitionis ratio, sed tacitæ quæstionis responsio; quasi dicat: Etsi videas me hic manentem, non est propter hoc quod non habeam gloriosam carnem; sed *quia nondum ascendi ad Patrem meum*. Voluit enim priusquam ascenderet, fidem resurrectionis, & suæ divinitatis firmare in cordibus Apostolorum.

(f) Deinde ponit instructionem affirmativam, dicens: *Vade autem ad fratres meos*, scilicet Apostolos, qui sunt fratres per conformitatem naturæ: Hebr. II. 17. „ Debuit „ per omnia fratribus assimilari: " & per adoptionem gratiæ, quia eius Patris sunt filii adoptivi, cuius ipse est filius naturalis. Ubi notandum est triplex privilegium, quod Magdalenæ est collatum. Primo quidem propheticum, per hoc quod meruit Angelos videre: Propheta enim est medius inter Angelos & populum. Secundo Angelorum fastigium, per hoc quod vidit Christum, in quem desiderant Angeli prospicere. Tertio officium apostolicum; immo facta est Apostolorum Apostola, per hoc quod ei committitur ut resurrectionem dominicam discipulis annuntiet: ut sicut mulier viro primo nuntiavit verba mortis, ita & mulier primo nuntiaret verba vitæ. *Et dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum*. Supra XVI. 5. *Vade ad eum qui me misit*. Ephes. IV. 10. „ Qui descendit „ ipse est & qui ascendit super omnes cæ„ los."

Sed ex hoc Arrius sumit sui erroris fulcimentum: quia per hoc quod dicit, *Patrem meum, & Patrem vestrum*, concludere voluit quod eodem modo Deus sit Pater Filii, sicut est noster Pater; & Deus Filii sicut Deus noster. Sed contra hoc dicendum, quod hæc verba qua intentione dicantur apparet ex circumstantiis loquendi. Dicit enim supra: *Vade ad fratres meos &c.* hos autem fratres habet Christus secundum quod homo; & secundum hoc Christus est subiectus Patri, sicut creatura creatori: nam ipsum corpus Christi creatura quædam est. Vel aliter, secundum Augustinum, Christus hic loquitur de se secundum utramque naturam: quia quod dicit, *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum*, pertinet ad divinam naturam, secundum quam habet Patrem Deum connaturalem, cui est æqualis: & sic intelligendum est aliter *meum*, & aliter *vestrum*: natura *meum*, gratia *vestrum*; quasi, hoc quod estis filii adoptivi per gratiam, per me habetis. Galat. IV. 4. „ Misit Deus Filium suum ..... ut ado„ ptionem filiorum Dei reciperemus." Rom. VIII. 29. „ Quos præscivit conformes fieri „ imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus „ in multis fratribus." Quod addit, *Deum meum, & Deum vestrum*, refertur ad humanam naturam, secundum quam habet Deum gubernatorem; & sic dicit: *Deum meum*, sub quo ego homo sum, *& Deum vestrum*, inter quos & ipsum mediator sum: quia per ipsum habemus Deum nobis placatum, & sic Deum nostrum. Rom. V. I. „ Iustificati igitur ex fide, „ pacem habeamus per Dominum nostrum Ie„ sum Christum, per quem habemus accessum „ in gratiam in qua stamus, & gloriamur in „ spe gloriæ filiorum Dei." II. Cor. v. 19. „ Deus erat in Christo mundum reconcilians „ sibi."

Promptitudo obedientiæ Mariæ ponitur cum dicit: *Venit Maria Magdalena annuntians, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi*. *Venit*, de loco ubi erat horti spatium ante lapidem monumenti, *annuntians discipulis*. I. Cor. XI. 23. „ Ego enim accepi a Domino quod & „ tradidi vobis." Esa. XXI. 10. „ Quæ audivi a Domino Deo exercituum, domus „ Israel, annuntiavi vobis."

(a) Al. in Libr. de Civitat. Dei.

LECTIO IV.

(a) CUm ergo sero esset die illo, una sabbatorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum:

(b) Venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus, & latus.

(c) Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino.

(d) Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.

(e) Hæc cum dixisset insufflavit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.

(a) POsitis apparitionibus Christi factis mulieribus, in parte ista agit Evangelista de apparitionibus factis Apostolis: & primo de apparitione qua simul omnibus in Hierusalem apparuit, excepto Thoma; secundo de ea quæ facta est, Thoma præsente, ibi, *Et post dies octo &c.* tertio de ea quæ facta est quibusdam specialiter iuxta mare, xxi. capitulo, *Postea manifestavit se &c.* (a) Circa primum duo ponuntur. Primo Domini apparitio; secundo discipulorum dubitatio, ibi, *Thomas autem &c.* Circa primum tria ponuntur. Primo Domini apparitio; secundo officii iniunctio, ibi, *Dixit eis, Pax vobis &c.* tertio spiritualis muneris collatio, ibi, *Hæc cum dixisset, insufflavit &c.* Circa primum tria facit. Primo ponit apparitionis circumstantias; secundo apparitionis continentiam, ibi, *Venit Iesus &c.* tertio apparitionis consequentia, ibi, *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Describit ergo apparitionem dominicam discipulis a quatuor circumstantiis. Primo quidem ex horæ descriptione, quia *cum sero esset*; secundo ex diei designatione, quia *die illa*; tertio ex loci conditione, quia *cum fores essent clausæ*; qnarto ex discipulorum dispositione, quia *erant congregati propter metum Iudæorum*. Fuit ergo hora apparitionis serotina: cuius duplex est ratio litteralis. Una quia voluit simul apparere omnibus; & ideo præstolatus est usque in sero, nt qui dispersi erant de die, simul convenirent in sero: uam de nocte simul erant. Alia ratio est, quia Dominus eis apparuit ut confortaret eos. Illam ergo elegit horam qua magis stupentes confortatione indigebant: hæc est sero. Psal. xlv. 2. „ Adiutor in tribulationibus quæ invene„ runt nos nimis. “ Est etiam ratio mystica, quia scilicet Dominus in fine mundi apparebit fidelibus, quando media nocte clamor fiet: ecce sponsus venit redditurus eis mercedem suam: Matth. xx.8.„ Cum sero factum „ esset, dixit dominus vineæ procuratori suo: „ Voca operarios, & redde eis mercedem.“ Dies apparitionis fuit ipsamet dies resurrectionis, quia *die illa una sabbatorum*, scilicet dies dominica, de qua dictum est (supra hoc cap.) *Una autem sabbati*. Quare autem dicatur *una sabbatorum*, iam dictum est.

Potest autem ex Evangeliis colligi, Dominum quinquies isto die apparuisse. Bis scilicet mulieribus, semel Magdalenæ soli, de qua immediate supra, & iterum simul cum aliis mulieribus revertentibus; & tunc accesserunt, & tenuerunt pedes eius. Tertio vero apparuit duobus discipulis ipso die euntibus in Emaus, Luc. ult. Quarto autem Simoni Petro. Sed quando, & quomodo, & ubi, non exprimitur, nisi tantum quod apparuit. Luc. ult. 34. „ Surrexit Dominus vere, & „ apparuit Simoni. “ Quinto apparuit omnibus simul congregatis de sero, ut habetur hic. Et ideo cantatur: „ Hæc dies quam fe„ cit Dominus: exultemus, & lætemur in „ ea: Psal. cxvii. 24. Per hoc autem datur intelligi, quod in die communis resurrectionis apparebit manifeste omnibus mulieribus, peccatoribus, peregrinis, Apostolis, & apostolicis viris: quia „ videbit eum omnis ocu„ lus, & qui eum pupugerunt: “ Apocal. 1. 7.

Conditio autem loci describitur per clausuram dubia, & timida: quia *fores essent clausæ*: ad litteram propter tarditatem, quia nox erat, & *propter metum Iudæorum*; sed ex parte Christi, clausuræ causa fuit ut manifestaret eis virtutem suæ potestatis intrando ad eos ianuis clausis.

Sciendum est autem circa hoc, quod secundum quosdam intrare ianuis clausis est de proprietate corporis gloriosi, quod dicunt per quamdam conditionem sibi inhærentem posse esse cum alio corpore simul in eodem loco, inquantum est gloriosum: & hoc factum esse, & fieri posse sine miraculo. Sed hoc non potest stare, quia quod corpus humanum non glorificatum, non possit simul cum alio corpore esse, inest sibi ex natura. Oportet ergo quod

(a) *Al. omittitur totum quod sequitur usque ad* Circa primum tria ponuntur.

quod si corpus glorificatum dicatur habere in se proprietatem aliquam inhærentem, quod possit simul cum alio corpore esse in eodem loco, quod excludatur ab eo illa proprietas qua nunc impeditur ne simul cum alio possit esse. Hæc autem proprietas nullo modo est separabilis, vel destructibilis a corpore, cum non sit (*a*) mathematica corpulentia, ut ipsi dicunt, sed ipsę dimensiones corporis quanti, quibus proprie accidit situs. Unde Philosophus arguit contra (*b*) ponentes ideas, & materias, & quod dato etiam quod vacuum esset totum spatium super terram, adhuc corpus sensibile non posset esse simul cum illis, propter dimensiones quantitatis. Per nullam autem proprietatem corporis gloriosi possent removeri dimensiones a corpore, natura corporis remanente. Et ideo dicendum est, quod hoc miraculose Christus fecit virtute suæ divinitatis, & quandocumque in sanctis simile contingeret, miraculosum esset, & (*c*) per novum miraculum fit. Et hoc expresse dicunt Augustinus, & Gregorius. Dicit enim Augustinum: „ Quæris quomodo per ostia clausa „ intrare potuit? Si comprehendis modum, „ non est miraculum. Ubi deficit ratio, ibi „ est fidei ædificatio. " Et subdit: „ Ille „ quippe non eis apertis intrare potuit, quo „ nascente virginitas matris inviolata permansit. " Sicut ergo ortus eius ex virgine matre virtute suæ divinitatis miraculosus fuit, sic introitus iste. Mystice autem per hoc datur intelligi quod Christus nobis apparet quando fores, idest sensus exteriores sunt clausi in oratione: Matth. VI. 6. „ Tu autem cum ora„ veris, intra in cubiculum: " & in fine mundi, quando quæ paratæ erunt, intrabunt ad nuptias, & postea claudetur ianua, ut habetur Matth. XXV.

Dispositio discipulorum describitur imitanda, quia *congregati erant*: quod quidem non vacat a mysterio. Christus enim ad congregatos venit, Spiritus sanctus ad congregatos descendit: quia Christus, & Spiritus sanctus non nisi in caritate congregatis adsunt. Matth. XVIII. 20. „ Ubicumque fuerint duo „ vel tres congregati in nomine meo, ibi sum „ in medio eorum. "

(b) Hic ponitur ipsa apparitio Christi quantum ad tria. Primo quantum ad Christi præsentiam quam exhibuit; secundo quantum ad salutationem quam eis protulit; tertio quantum ad sui certam manifestationem, quam eis ostendit. Præsentiam autem suam exhibuit eis Christus absque omni dubio: quia *venit, & stetit in medio discipulorum*. Venit quidem personaliter ipse idem, sicut eis promiserat supra XIV. 28. *Vado, & venio ad vos*. Sed *stetit in medio*, ut omnes certitudinaliter agnoscerent. Unde arguuntur Iudæi qui eum non cognoverunt. Supra I. 26. *Medium autem vestrum stetit quem vos nescitis*. Item *stetit in medio* discipulorum, ut ostendat conformitatem humanæ naturæ quam habet ad eos. Eccli. L. 13. „ Circa illum corona fratrum, „ quasi plantatio cedri in monte Libano. " Item *stetit in medio*, per condescensionem, quia inter eos conversatus est sicut unus ex eis. Eccli. XXXII. 1. „ Rectorem te posuerunt? „ Noli extolli, esto in illis quasi unus ex ipsis. Luc. XXII. 27. „ Ego autem in me„ dio vestrum sum sicut qui ministrat. " Item ad designandum quod nos debemus esse in medio virtutis. Esa. XXX. 21. „ Hæc est via: „ ambulate in ea, neque declinetis ad dexteram, „ neque ad sinistram." Qui enim excedit in plus, divertit ad dexteram; qui autem deficit in minus, vadit ad sinistram. Salutationis autem verba eis protulit, dicens, *Pax vobis*. Sed hæc fuit necessaria: erat enim eorum pax multipliciter perturbata, & quantum ad Deum, contra quem quidam peccaverunt negando, quidam fugiendo. Matth. XXVI. 31. „ Omnes vos scandalum patiemini in me in „ ista nocte: scriptum est enim: Percutiam „ pastorem, & dispergentur oves gregis. " Et contra hoc proposuit eis pacem reconciliationis ad Deum: Rom. V. 10. „ Reconci„ liati sumus Deo per mortem Filii eius? " hanc enim per passionem fecit. Item quantum ad seipsos: quia tristes erant, & in fide dubii; & hanc etiam pacem factam proposuit. Psal. CXVIII. 165. „ Pax multa diligen„ tibus legem tuam. " Item quantum ad exteriores: quia a Iudæis persecutiones (*d*) patiebantur: & contra hoc dicit eis, *Pax vobis*, contra Iudæorum scilicet persecutiones. Supra XIV. 27. *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Certam autem sui manifestationem ostendit eis per manus, & latus: unde sequitur: *Hæc cum dixisset, ostendit eis manus, & latus*: quia in eis specialiter remanserunt signa passionis suæ. " Luc. ult. 39. „ Videte manus meas, & pedes meos, quia „ ego ipse sum. " Sic & in gloria se ostendet. Supra XIV. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*: & infra (vers. 21.) *Manifestabo ei meipsum*.

(c) Hic ponitur apparitionis effectus, qui est gaudium in cordibus discipulorum de visione Domini, quam promiserat eis supra XVI. 22.

(a) *Al. deest* mathematica. (b) *Al.* ponentes ideas, & quod data etiam quod vacuum esset totum super terram &c. (c) *Al.* propter. (d) *Al.* persequebantur.

22. *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*. Sed hoc gaudium implebitur in patria, scilicet bonis, ex aperta visione Dei. Esa. ult. 14. „ Videbitis, & gaudebit cor ve„ strum, & ossa vestra quasi herba germina„ bunt. "

(d) Iniungit Apostolis officium: & primo præmittit pacis vinculum; secundo iniungit officium, ibi, *Sicut misit me Pater &c. Dixit ergo eis iterum, Pax vobis*. Hoc dixit eis contra perturbationem duplicem: nam contra perturbationem præsentem a Iudæis, dixit eis primo, *Pax vobis*; sed contra conturbationem factam a Gentibus, *dixit eis iterum, Pax vobis*. Supra XVI. 33. *In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem*. Nam ad Gentes mittendi erant: & ideo statim subditur iniunctio officii: *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*: in quo ostendit se mediatorem inter Deum & homines. I. Timoth. II. 5. „ Me„ diator Dei & hominum homo Christus Ie„ sus &c. " Hoc erat ad consolationem discipulorum, qui cognoscentes auctoritatem Christi, sciebant eum mittere ipsos auctoritate divina. Item considerantes dignitatem propriam, scilicet quod habebant officium proprium (*a*) Apostolorum: Apostolus enim idem est quod missus. Dicit ergo: *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*; idest, sicut Pater diligens me misit in mundum ad passionem tolerandam pro salute fidelium: supra III. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*: ita ego diligens vos, mitto vos ad tribulationes sustinendas pro nomine meo. Matth. X. 16. „ Ecce ego mitto vos „ sicut oves in medio luporum. " Secundo datur eis idoneitas officii per dationem Spiritus sancti. II. Cor. III. 6. „ Qui & ido„ neos nos fecit ministros novi testamenti, „ non littera, sed spiritu. "

(e) Unde sequitur: *Hæc cum dixisset, insufflavit &c.* Et circa hanc dationem primo præmittit dationis signum, quod est insufflatio: unde dicit, *Insufflavit*. Simile habetur Gen. II. 7. „ Inspiravit in faciem eius spiraculum „ vitæ, " quod primus homo depravavit, scilicet vitæ naturalis: sed hoc Christus reparavit, dando Spiritum sanctum. Nec est intelligendum quod (*b*) huiusmodi flatus Christi fuerit Spiritus sanctus, sed signum eius. Unde Augustinus dicit IV. de Trinitate: „ Flatus „ ille corporeus substantia Spiritus sancti non „ fuit; sed demonstratio per congruam significationem (*c*) non tantum a Patre, sed et„ iam a Filio procedere Spiritum sanctum. "

Notandum autem, quod super Christum Spiritus sanctus missus est primo quidem in columbæ specie in baptismo, supra III. & in specie nubis in transfiguratione, Matth. XVII. Cuius ratio est, quia gratia Christi, quæ datur per Spiritum sanctum, derivanda erat ad nos per propagationem gratiæ in sacramentis; & sic descendit in specie columbæ in baptismo, quæ est animal fecundum: & per doctrinam; & sic descendit in nube lucida. Unde & ibi ostenditur doctor: unde dicit (ibid. 5.) „ Ipsum audite. " Super Apostolos autem primo descendit in flatu, ad designandam propagationem gratiæ in sacramentis, cuius ipsi ministri erant: unde dicit: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Matth. ult. 19. „ Euntes ergo baptizate „ eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus „ sancti. " Secundo vero in igneis linguis ad significandam propagationem gratiæ per doctrinam. Unde dicit Act. II. quod postquam repleti sunt (*d*) Spiritu sancto, statim cœperunt loqui.

Secundo ponit dationis verba, dicens: *Accipite Spiritum sanctum*.

Sed numquid hic acceperunt Spiritum sanctum? Videtur quod non: quia cum nondum ascendisset in altum, non debuit dona dare hominibus. Et quidem, secundum Chrysostomum, quidam dicunt, quod Christus non dedit eis hic Spiritum sanctum; sed præparavit eos ad dationem futuram in Pentecoste. Et moventur ad hoc, quia Daniel. X. dicitur, quod non potuit sustinere visionem Angeli: unde isti nisi præparati (*e*) non potuissent sustinere Spiritus sancti adventum. Sed tamen ipse Chrysostomus dicit: „ Spiritus sanctus „ datus fuit discipulis non communiter ad „ omnia; sed ad aliquem effectum, " scilicet ad dimittendum peccata: sicut Matth. X. ad faciendum miracula. Augustinus autem, & Gregorius dicunt, quod Spiritus sanctus habet duo præcepta dilectionis, scilicet Dei, & proximi: & ideo primo datus fuit in terra ad designandum præceptum dilectionis proximi; secundo de cælo ad designandum præceptum dilectionis Dei.

Tertio ponitur dationis fructus: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*: quod conveniens effectus est Spiritus sancti, scilicet remissio peccatorum: nam ipse caritas est, & per eum nobis datur caritas. Rom. V. 5. „ Caritas Dei diffusa est in cordibus no„ stris per Spiritum sanctum, qui datus est „ nobis. " Remissio autem peccatorum non fit nisi per caritatem. Quia (Prov. X. 12.

„ uni-

(a) *Al.* Apostolicum. (b) *Al.* huius. (c) *Al.* non tamen. (d) *Al.* Sapientia. (e) *Al.* deest non.

„ universa delicta operit caritas. " I. Petri IV. 8. „ Caritas operit multitudinem peccatorum.

Hic ergo primo quaeritur de hoc quod dicit, *Quorum remiseritis peccata*; cum solus Deus peccata remittat. Ad hoc aliqui dicunt, quod solus Deus culpam; sed sacerdos absolvit tantum a reatu poenae, & denuntiat eum absolutum a macula culpae. Sed hoc non est verum: nam sacramentum poenitentiae, cum sit sacramentum novae legis, confert gratiam, sicut & in baptismo confertur; sed in baptismo sacerdos baptizat instrumentaliter, & tamen confert gratiam: ergo similiter in sacramento poenitentiae sacramentaliter, & ministerialiter absolvit a poena, & culpa, inquantum dat sacramentum in quo peccata dimittuntur. Quod autem dicitur, quod solus Deus peccata dimittit, verum est auctoritate. Sic etiam solus Deus baptizat; sed sacerdos ministerio, ut dictum est.

Item quaeritur de hoc quod dicit: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Videtur ergo quod qui non habet Spiritum sanctum non possit peccata dimittere. Ad quod dicendum, quod si remissio peccatorum esset proprium opus sacerdotis, idest quod ex sua virtute hoc faceret; non utique posset sanctificare nisi sanctus. Remissio autem peccatorum est proprium opus Dei, qui propria virtute & auctoritate peccata dimittit; sacerdotis autem non est nisi sicut instrumenti. Sicut ergo dominus per servum & ministrum suum, sive sit bonus, sive malus, potest facere voluntatem suam ad exequendum aliqua; ita & Dominus per ministros, etiam si mali sint, potest sacramenta conferre, in quibus datur gratia.

Item quaeritur de hoc quod dicitur: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Ad quod dicendum est, quod, sicut dictum est, sacerdos in sacramentis agit sicut minister Dei. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos existimet homo, „ ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. " Eodem ergo modo quo Deus remittit, & retinet peccata, simul & sacerdos. Remittit autem Deus peccata largiendo gratiam; sed dicitur retinere non largiendo eam propter impedimentum ex parte recipientis: sic & minister remittit peccata, inquantum impendit sacramentum Ecclesiae; & retinet, inquantum aliquos indignos offendit sacramentorum receptione.

LECTIO V.

(a) Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus.
(b) Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum.
(c) Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

(a) Posita Salvatoris apparitione, hic agit Evangelista de discipuli dubitatione. Et primo ponitur discipuli absentia; secundo ponitur sibi facta denuntiatio, ibi, *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum*; tertio obstinata eius dubitatio, ibi, *Ille autem dixit &c.* Absens autem discipulus describitur primo ex nomine, quia *Thomas*, qui interpretatur abyssus, sive geminus. In abysso autem duo sunt, scilicet profunditas, & obscuritas. Abyssus ergo Thomas (a) propter obscuritatem infidelitatis, quam habet ex se. Item abyssus ex profunditate miserationis, quam habet a Christo: unde de hoc dicitur in Psal. XLI. 8. „ Abyssus " profunditatis, scilicet Christus, „ abyssum " obscuritatis, scilicet Thomam, „ invocat " miserando; & „ abyssus " obstinationis, scilicet Thomas, „ abyssum " profunditatis, scilicet Christum, „ invocat " confitendo. Secundo ex dignitate, quia *unus ex duodecim*, non quod tunc duodecim essent, quia iam Iudas interierat, Matth. XXVII. sed dicitur unus de duodecim, quia erat electus ad eam dignitatem quam Deus sacraverat duodenario numero. Luc. VI. 13. „ Elegit duodecim, quos Apostolos nominavit. " Et hunc numerum Deus voluit semper esse integrum. Tertio ex interpretatione: *Qui dicitur Didymus*. Thomas enim est nomen Syrum, vel Hebraeum, & habet duas interpretationes, scilicet geminus, & abyssus. Geminus autem Latine, Graece dicitur Didymus: & ideo quia Ioannes in Graeco scripsit Evangelium, posuit *Didymus*. Dicitur autem geminus, quia forte fuit de tribu Benia-

(a) *Al. deest* propter.

niamin, in qua aliqui vocabantur gemini; vel etiam omnes. Vel potest hoc referri ad eius dubitationem: quia qui certus est, firmatus est in unam partem, sed qui dubitat accipit unam partem cum formidine alterius. Iste ergo Thomas *non erat cum eis*, scilicet discipulis, *quando venit Iesus*: tardius enim rediit quam alii qui de die dispersi erant; & sic amisit solatium dominicae visionis, pacis eulogium, & sancti Spiritus afflatum. Instruimur autem per hoc a societate separari non debere. Hebr. x. 25. „ Non deserentes col-„ lectionem nostram, sicut est consuetudinis „ quibusdam. " Sed, ut Gregorius dicit, non hoc casu, sed divina gestum est voluntate, ut electus discipulus tunc deesset, sed divinae pietatis dispensatione, ut scilicet discipulus dubitans dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Unde in hoc apparent potissima signa altissimae pietatis Dei. Et primo in hoc quod intantum diligit genus humanum, quod aliquando permittit aliquas tribulationes fieri electis suis, ut inde aliquod bonum humano generi proveniat. Propter hoc enim Apostolos, Prophetas, & sanctos Martyres permisit affligi. Oseae vi. 5. „ Propter hoc do-„ lavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris „ mei. " II. Corinth. i. 6. „ Sive tribulamur „ pro vestra exhortatione, & salute, sive con-„ solamur pro vestra consolatione, quae ope-„ ratur tolerantiam earumdem passionum quas „ & nos patimur. " Sed, quod adhuc mirabilius est, permittit aliquem sanctum labi in peccatum propter instructionem: ut quid enim permisit aliquos sanctos, & iustos viros graviter peccasse (sicut quod David adulter fuit, & homicida) nisi quod ex hoc instructi cautiores simus, & humiliores? ut qui existimat stare, videat ne cadat; & qui cecidit, (*a*) adiiciat ut resurgat. Unde Ambrosius dixit Theodosio Imperatori: „ Secutus es er-„ rantem, sequi studeas poenitentem. " Et ideo dicit Gregorius, quod plus profuit nobis Thomae infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum.

(b) Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum*, ponit denuntiationem. Quia statim non venit Thomas, *dixerunt autem ei alii discipuli, Vidimus Dominum*. Et hoc est ex ordinatione divina, ut quod unus accipit a Deo, communicet aliis. I. Petr. iv. 10. „ Unusquisque gratiam „ quam accepit, in alterutrum illam admini-„ strantes. " Et Esai. xxi. 10. „ Quae au-„ divi a Domino exercituum Deo Israel, „ annuntiavi vobis. " Genes. xxxii. 30. „ Vi-„ di Dominum, & salva facta est anima „ mea. "

(c) Consequenter cum dicit, *Ille autem dixit eis &c.* ponitur obstinata Thomae dubitatio. Et quidem satis fuisset excusabilis, quod non statim credidit: quia, ut dicitur Eccli. xix. 4. „ qui cito credit, levis est corde. " Sed multum investigare, praesertim ubi de secretis Dei agitur, grossities mentis est. Proverb. xxv. 27. „ Sicut qui mel multum co-„ medit, non est ei bonum; sic qui perscruta-„ tor est maiestatis, opprimetur a gloria. " Eccli. iii. 22. „ Altiora te ne quaesieris, & „ fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quae „ praecepit Deus tibi, illa cogita semper, & „ in pluribus operibus eius ne fueris curio-„ sus. " Circa Thomam considerandum est, quod durus fuit ad credendum, & irrationabilis ad petendum. Durus quidem, quia noluit credere nisi sensibili argumento, & non tamen unius sensus, sed duorum, scilicet visus, quia *nisi videro in manibus eius fixuram clavorum*; & tactus, *& mittam manum meam in latus eius, non credam*. Irrationabilis vero fuit, quia petebat vulnera videre ad comprobationem fidei; cum maius videret, scilicet totius hominis resuscitati reparationem. Et licet hoc Thomas propter sui dubietatem diceret, tamen hoc divinitus factum est propter nostram utilitatem, & aedificationem. Certum est enim quod qui se totum hominem reparavit resurgendo, potuit etiam vulnerum cicatrices extergere; sed servatae sunt propter nostram utilitatem.

LECTIO VI.

(a) ET post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis.

(b) Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis.

(c) Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.

(d) Dixit ei Iesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti.

(e) Beati

(a) *Al.* alliciat.

(e) Beati qui non viderunt, & crediderunt.

(f) Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt ut credatis quia Iesus Christus est Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.

(a) Hic agitur de secunda apparitione dominica, qua apparuit omnibus discipulis præsente Thoma. Et primo ponit Christi apparitionem; secundo discipuli confirmationem, ibi, *Deinde dixit Thomæ &c.* tertio eorum quæ dicta sunt in Evangelio, recapitulationem, ibi, *Multa quidem & alia signa fecit Iesus &c.* Circa primum tria facit. Primo describit apparitionis tempus; secundo manifestat personas quibus apparuit; tertio modum apparitionis ostendit. Tempus quidem, quia *post dies octo*, scilicet a die resurrectionis dominicæ, in cuius sero facta fuit prima apparitio. Cuius quidem una ratio litteralis est, ut ostenderet etiam Evangelista quod licet Christus pluries apparuisset discipulis, non tamen continue conversatus est cum eis, cum non ad eumdem vivendi modum surrexerit, sicut nec nos ad eamdem vitam resurgemus. Iob XIV. 14. „ Cunctis „ diebus quibus nunc milito, expecto do- „ nec veniat immutatio mea. “ Secundo ut Thomas interim audiens a discipulis apparitionem præcedentem, accendatur ad maius desiderium, & fidelior fieret ad credendum. Alia ratio mystica est, (a) qua huiusmodi apparitio illam designat quia nobis apparebit in gloria. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, „ similes ei erimus, quoniam videbimus eum „ sicuti est. “ Quæ quidem apparitio erit in octava ætate resurgentium. Quibus autem apparuit ostendit subdens: *Iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis*. Ubi notandum, quod Thomas solus hac apparitione indigebat; non tamen ei singulariter Dominus apparuit, sed in congregatione existenti, ad designandum quod singularitates non sunt multum Deo acceptæ, sed hi qui in communitate caritatis existunt. Matth. XVIII. 20. „ Ubi fuerint duo vel tres congregati in „ nomine meo, ibi sum in medio eorum. “ Similiter etiam hi quibus nunc apparet non sunt collecti simul unum, sic nec in ipsa apparitione simul in omnes fuerunt; sed in futura simul omnes erunt, ita quod nullus deerit. Matth. XXIV. 28. „ Ubi fuerit corpus „ illic congregabuntur & aquilæ. “ Et infra (vers. 31.) „ Mittet Angelos suos cum „ tuba, & voce magna, & congregabunt „ electos eius a quatuor ventis a summis cæ- „ lorum usque ad terminos eorum. “ Modum autem apparendi ostendit dicens: *Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis*: quod supra est expositum. Nihilominus tamen ponit circa hoc tria: nam primo ponit modum veniendi, quia *ianuis clausis*, quod miraculose factum est, ut dicit Augustinus, ea virtute qua super mare siccis pedibus ambulavit; secundo modum standi, quia *in medio*, ut ab omnibus videretur; & decebat ut in medio staret; tertio modum loquendi, quia *Pax vobis*, scilicet reconciliationis, quam annuntiavit factam ad Deum. Rom. V. 10. „ Reconciliati sumus Deo per „ mortem Filii eius. “ Colofs. I. 20. „ Pa- „ cificans per sanguinem crucis eius sive quæ „ in cælis, sive quæ in terris sunt. “ Item æternitatis, & immortalitatis futuram, quam promisit eis (b) habendam. Psal. CXLVII. 14. „ Qui posuit fines tuos pacem. “ Item caritatis, & unitatis, quam præcepit eis servandam. Marc. IX. 49. „ Pacem habe- „ te inter vos. “

(b) Hic ponitur confirmatio, & revocatio discipuli dubitantis: in quo apparet secundum signum divinæ pietatis, quod electis suis in casu cito subvenit, licet cadant. Cadunt enim electi aliquando, sicut & reprobi; sed differenter: quia reprobi franguntur; electis vero cito Dominus supponit manum suam, ut resurgant. Psal. XXXVI. 24. „ Cum „ ceciderit iustus, non collidetur, quia Do- „ minus supponit manum suam. “ Item (Psal. XCIII. 18.) „ Si dicebam, Motus est pes meus; „ misericordia tua, Domine, adiuvabat me. “ Et ideo statim supponit Thomæ lapso manum, ita ut cum diceret, *Nisi videro non credam*, revocat dicens: *Infer digitum tuum huc*. Et circa hoc tria ponuntur. Primo cicatricum exhibitio; secundo Thomæ confessio, ibi, *Respondit Thomas &c.* tertio tarditatis eius reprehensio, ibi, *Quia vidisti me, Thoma, credidisti*. Notandum autem circa primum, quod Thomas petiit conditiones ut crederet, scilicet videre, & palpare cicatrices, ut dictum est; & si hoc sibi fieret, promisit se crediturum. Et ideo Dominus, cum hæc diceret, præsentia suæ divinitatis assistens, servatis illis conditionibus revocat eum. Unde primo exhibet conditionem; secundo petit promissi solutio-

(a) *Al.* huius. (b) *Al.* habituram.

lutionem, ibi, *Noli esse incredulus, sed fidelis.* Conditio fuit palpare cicatrices, & ideo dicit: *Infer digitum tuum.*

Sed hic oritur dubitatio: quia in corporibus glorificatis nullus potest esse defectus; cicatrices autem sunt defectus quidam: quomodo ergo fuerunt in corpore Christi? Ad hoc respondet Augustinus in Libro de Symbolo, sic dicens: „ Posset autem de corpore suscitato, „ & glorificato omnem maculam cuiuslibet „ cicatricis in suo corpore abstergere; sed „ sciebat quare cicatrices in suo corpore ser„ varet. Primo quidem ut demonstraret Tho„ mæ non credenti, nisi tangeret, & vide„ ret; deinde vero ad exprobrandum infide„ libus & peccatoribus in iudicio. Non ut „ eis dicat sicut Thomæ: Quia vidisti me, „ credidisti: sed ut convincens eos dicat: „ Ecce hominem quem crucifixistis: videte „ vulnera quæ infixistis, agnoscite latus „ quod pupugistis: quoniam & propter vos „ apertum est, nec tamen intrare voluistis. "

Iuxta hoc etiam quæritur, utrum in corporibus martyrum remaneant vestigia vulnerum? Sed ad hoc similiter respondet Augustinus XXII. de Civitate Dei, quod remanebunt quidem, non ad turpitudinem, sed ad immensum decorem, sic dicens: „ Non hoc in eis „ deformitas, sed dignitas erit; & quidem „ in corpore, non corporis, sed virtutis pul„ chritudo fulgebit. Nec ideo tamen si ali„ qua martyribus amputata, vel ablata sunt „ membra, sine ipsis membris erunt in re„ surrectione mortuorum: quibus dictum est: „ Capillus de capite vestro non peribit: sed „ ubi membra, ut præciderentur percussa „ sunt, vel secta, ibi cicatrices; sed in eis„ dem membris redditis, non perditis appa„ rebunt. "

Sed, secundum Gregorium, cum quod incorruptibile est, palpari non possit, quomodo Dominus corpus suum, quod incorruptibile erat, palpandum præbuit? Rom. VI. 9. „ Chri„ stus resurgens ex mortuis iam non mori„ tur. " Unde hac ratione motus Eutiches hæreticus dixit, quod corpus Christi, & corpora omnium resurgentium non erunt palpabilia, sed subtilia, & spiritualia ad modum venti, & spirituum. Sed quia hoc est contra illud quod Dominus dicit Luc. ult. 39. „ Palpate, & videte quia spiritus carnem, „ & ossa non habet: " incorruptibilem ergo, & palpabilem se Dominus demonstravit, ut ostenderet corpus suum esse post resurrectionem eiusdem naturæ, quod fuerat corruptibile, & induerat incorruptionem, I. Corinth. XV. & alterius gloriæ: quia quod crassum, & ignobile fuerat, surrexit in gloria, & subtile per effectum spiritualis potentiæ.

Sed addit: *Et vide manus*, quæ pependerunt in cruce, *& mitte in latus*, lancea perforatum, & cognosce me illum eumdem esse qui pependit in cruce. Mystice autem per digitum discretio designatur, per manus opus nostrum. Monet ergo & digitum, & manus in latus suum mittere, ut quicquid nobis est discretionis, & operis, in Christi servitium expendamus. Galat. ult. 14. „ Mihi autem ab„ sit gloriari nisi in cruce Domini nostri Ie„ su Christi. " Et petit promissi solutionem, dicens: *Et noli esse incredulus, sed fidelis.* Apocal. II. 10. „ Esto fidelis usque ad mortem. "

(c) Consequenter cum dicit, *Respondit Thomas &c.* ponitur Thomæ confessio: ubi apparet quod statim factus est Thomas bonus Theologus, veram fidem confitendo: quia humanitatis Christi, cum dicit, *Dominus meus.* Sic enim vocabant eum ante passionem. Supra XIII. 13. *Vos vocatis me, Magister, & Domine.* Item divinitatis: quia *Deus meus.* Ante enim non vocabant eum Deum, nisi quando Petrus dixit Matth. XVI. 16. „ Tu es Christus Fi„ lius Dei vivi. " I. Ioan. ult. 20. „ Hic „ est verus Deus, & vita æterna. " Psalm. CXVII. 28. „ Deus meus, & confitebor ti„ bi. "

(d) Tarditatem autem Thomæ Dominus arguit dicens: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti*: & primo reprehendit eius tarditatem; secundo commendat aliorum ad credendum facilitatem, ibi, *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Dicit ergo: *Quia vidisti me.*

Ubi est una dubitatio, quia cum fides sit substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium, ut dicitur Hebr. XI. quomodo hic (a) Dominus dicit: *Quia vidisti me, credidisti*? Sed dicendum quod aliud vidit, & aliud credidit. Vidit hominem, & cicatrices, & ex hoc credidit divinitatem resurgentis.

Sed secunda dubitatio est, quia Thomæ petenti, *Nisi videro, & tetigero*, Deus utrumque exhibuit, scilicet tactum, & visum: ergo debuit dicere, quia vidisti, & tetigisti, credidisti. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod sensu visus utimur pro quolibet sensu: dicimus enim: Vide quomodo calet, quomodo sonat, quomodo sapit, quomodo redolet. Dicit ergo: *Infer digitum tuum huc, & vide*, non quod in digito sit visus, sed dicitur quasi, Tange, & experire; ita & hic, *Quia vidisti me*; idest, quia expertus es etiam per

(a) *Al.* Dominus Christus.

per tactum. Vel dicendum, quod Thomas videns vulnera, & cicatrices confusus est in seipso, & antequam poneret digitum, credidit, & dixit: *Dominus meus, & Deus meus*. Sed tamen Gregorius dicit, quod tetigit, & ad visum confessus est.

(e) Consequenter cum dicit, *Beati qui non viderunt, & crediderunt*, commendat facilitatem aliorum ad credendum; & hoc specialiter ad nos pertinet. Utitur autem præterito pro futuro propter certitudinem.

Sed contra hoc Luc. x. 23. dicitur: „ Beati „ oculi qui viderunt quæ vos videtis. " Ergo magis beati qui viderunt quam qui non viderunt. Respondeo, quod duplex est beatitudo. Una est rei, quæ consistit in munere divino, de quo quanto alicui plus conceditur, tanto beatior est; & sic quantum ad hoc beati (a) sunt oculi qui vident, quia hoc est munus gratiæ. Alia est beatitudo spei, quæ consistit in merito: unde secundum hanc tanto quis est beatior, quanto potest plus mereri. Plus autem meretur qui credit, & non vidit, quam qui videns credit.

(f) Hic ponitur epilogus: & primo ponitur insufficientia huius scripturæ; secundo eius utilitas, ibi, *Hæc autem scripta sunt ut credatis &c.* Insufficientia quidem apparet, quia multa & alia fecit Iesus signa, & facta quæ non sunt scripta in libro hoc. Iob xxvi. 14. „ Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum „ eius: & cum vix parvam stillam sermonis „ eius audierimus, quis poterit tonitruum „ magnitudinis illius intueri? " Eccli. xliii. 36. „ Multa sunt abscondita maiora his: pau„ ca enim videmus eius. " Sed secundum Chrysostomum, hoc ideo dicit, quia pauciora miracula narrat Ioannes quam alii Evangelistæ. Et ideo ne videretur ea negare, dicit hoc; & ideo specialiter subdit: *Quæ non sunt scripta in libro hoc*. Vel hoc refertur ad passionem, & resurrectionem; quasi, multa ostensiva suæ resurrectionis post resurrectionem fecit in conspectu discipulorum, quæ non ostendit aliis. Actor. x. 40. „ Dedit eum „ manifestum fieri non omni populo, sed te„ stibus præordinatis a Deo. " Ponitur & huius utilitas, quia effectus fidei: quia *hæc scripta sunt ut credatis quia Iesus Christus est Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius*. Ad hoc enim est tota Scriptura novi, & veteris testamenti. Psal. xxxix. 9. „ In capite libri scriptum est de me. " Supra v. 39. *Scrutamini Scripturas ..... quoniam ipsa sunt quæ testimonium perhibent de me*. Item fructus vitæ, quia *ut credentes vitam habeatis*: hic vitam iustitiæ, quæ habetur per fidem: Habac. ii. 4. „ Iustus autem meus ex „ fide vivit: " & in futuro vitam (b) speciei, quæ habetur per gloriam; & *in nomine eius*, scilicet Christi. Actor. iv. 12. „ Non est „ aliud nomen sub cælo in quo oporteat nos „ salvos fieri. "

CAPITIS VIGESIMIPRIMI

LECTIO I.

(a) POstea manifestavit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis.

(b) Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis eius duo.

(c) Dixit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in navim, & illa nocte nihil prendiderunt.

(d) Mane autem facto, stetit Iesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli quia Iesus est.

(e) Dixit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non. Dixit eis: Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

(a) *Al. omittitur* sunt. (b) *Al.* spei.

(a) Positis duabus apparitionibus Christi ad discipulos, hic ponit Evangelista tertiam apparitionem. Et si ordinem, & finem harum apparitionum consideremus, patet quod in prima ostendit suæ divinitatis auctoritatem, Spiritum sanctum ibi insufflando; in secunda personæ identitatem, cicatrices ostendendo; in tertia naturæ resurgentis veritatem, cum eis comedendo. Dividitur autem hæc pars in duas. In prima ostendit quid communiter discipulis pluribus Dominus exhibuit; in secunda quid specialiter duobus prædilectis, ibi, *Cum ergo prandissent &c.* Circa primum primo ponitur apparitionis titulus; secundo apparitionis modus, ibi, *Manifestavit autem sic*; tertio apparitionis epilogus, ibi, *Hoc iam tertio manifestatus est Iesus*. In titulo autem tria designantur, scilicet tempus, modus, & locus. Tempus quidem, quia *postea*, idest post prædicta: quod signanter dicit, quia, ut dictum est, non continue erat cum eis, sed per vices eis apparebat. Cuius ratio est, quia non surrexerat ad eamdem vitam, sed ad gloriosam, in qua sunt Angeli, & erunt beati. Dan. II. II. „ Exceptis diis „ (idest Angelis) quorum conversatio non „ est cum hominibus. “

Sed cum supra fecerit quamdam conclusionem, dicens, *Hæc autem scripta sunt*; quare addit hic hanc narrationem? Ad hæc Augustinus assignat rationem mysticam. Per hanc enim apparitionem significatur gloria futuræ vitæ, quando nobis apparebit sicut est. Et ideo post finem hanc posuit ut faceret evidentiorem locum quo illam daret intelligi.

Modum vero ponit, quia *manifestavit se iterum Iesus ad mare Tiberiadis*. In natura enim corporis gloriosi est, (*a*) & virtute, ut possit videri, & non videri, sicut vult, a corpore non glorioso; & ideo dicit, *Manifestavit*; idest, se visibilem præbuit. (*b*) Id hoc etiam modo dicitur apparere, quod idem est quod manifestari. Actor. I. 3. „ Per dies quadraginta apparens eis. “ Nam, ut Ambrosius dicit, id apparet in cuius potestate est videri, & non videri. Locus autem est *ad mare Tiberiadis*, quod est mare Galilææ; sed Tiberiadis dicitur a Tiberiade civitate ædificata in honorem Tiberii Cæsaris. Ponit autem hoc Evangelista primo quidem ut ostendat completam esse promissionem factam discipulis, Matth. XXVIII. 7. „ Præcedet vos in „ Galilæam. “ Secundo ut ostendat quoniam Dominus plurimum timorem de cordibus discipulorum abstulerat, ut de reliquo iam non in domo manerent inclusi; sed longe procedunt usque in Galilæam.

(b) Consequenter cum dicit, *Manifestavit autem sic*, ponitur ipsa apparitio: & primo ponuntur personæ quibus facta est; secundo ipsarum personarum officium, ibi, *Dixit eis Simon Petrus &c.* tertio apparitionis modus, ibi, *Mane autem facto stetit Iesus in littore*. Personæ autem quibus se manifestavit, sunt septem: unde dicit: *Erant autem simul Simon Petrus*, qui negaverat, *& Thomas, qui dicitur Didymus*, qui in prima apparitione non fuerat, *& Nathanael, qui erat a Cana Galilææ*, qui, ut creditur, frater Philippi erat, de quo supra I. *& filii Zebedæi*, scilicet Iacobus, & Ioannes, *& alii ex discipulis eius duo*, qui non expresse nominantur. Per hunc autem numerum mystice significatur futuræ gloriæ apparitio, quæ erit post septimam ætatem, scilicet in octava, quæ est resurgentium. Esa. ult. 23. „ Erit mensis ex mense, „ & sabbatum ex sabbato; & veniet omnis „ caro ut adoret coram facie mea. „

(c) Officium autem quo occupati erant, est piscationis: unde dicit: *Dixit eis Simon Petrus, Vado piscari*. Et primo ponitur Petri invitatio ad hoc officium; secundo aliorum assensus; tertio officii executio. Invitat quidem ad officium, dicens, *Vado piscari*: per quod quidem mystice significatur prædicationis officium. Matth. IV. 19. „ Faciam vos fieri piscatores hominum. “ Sic ergo dixit Petrus, *Vado piscari*: per quod mystice significatur quod alios assumit in partem suæ sollicitudinis, & prædicationis. Exod. XVIII. 22. „ Levius tibi sit partito in alios (*c*) onere. “

Sed contra. Luc. IX. 62. „ Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei. “ Constat autem quod Petrus dimiserat piscationem: quomodo ergo rediit, & (*d*) respexit retro? Responsio, secundum Augustinum. Si rediisset ad officium piscationis ante resurrectionem Christi, & vulnerum inspectionem, putaremus eum ex desperatione hoc fecisse. Nunc vero post eum sibi de sepulcro redditum vivum, post inspecta vulnerum loca, & acceptum eius insufflatione Spiritum sanctum, facti sunt sicut fuerant piscium piscatores. Per quod datur intelligi quod prædicator potest ex arte sua licita victum necessarium quærere, sui apostolatus integritate servata, si aliunde non habeat. Si enim beatus Paulus, ut alios non gravaret, artem quam non noverat, didicit, ut sibi necessarium acquireret victum; quanto magis Petrus de arte sua licita potuit hoc facere?

Sed dicit, quod hoc est faciendum quando non habet aliunde. Sed constat quod se semper

per

(a) *Al.* & virtutis. (b) *Al.* In hoc. (c) *Al.* honore. (d) *Al.* respexerat.

per habet, & habuit, quia Dominus promisit dicens (Matth. vi. 33.) „ Quærite primum „ regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vo„ bis, " scilicet necessaria. Ad quod dicendum est, quod verum est quod adiiciuntur, sed nobis cooperantibus: & ideo Dominus Petro cooperante hoc implevit. Nam quis alius pisces qui caperentur apposuit nisi ipse Dominus?

Sed notandum, secundum Gregorium, quod duplex est officium. Unum quod occupat mentem, & impedit spiritualia; & ad tale officium non est redeundum, nec eo procurandum victum; sicut est vectigal, & huiusmodi. Unde Matthæum non legimus redisse ad telonium. Est autem & aliud quod sine peccato, & mentis occupatione exerceri potest, sicut est officium piscationis huiusmodi: & ideo hoc negotium post conversionem repetere, culpa non fuit.

Assensus autem aliorum ponitur cum dicit: *Venimus & nos tecum*: in quo datur exemplum prædicatoribus, & prælatis (*a*) cohortandi se mutuo ad conversionem. Prov. xviii. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre quasi „ (*b*) civitas firma. " Eccli. l. 13. „ Circa il„ lum corona fratrum quasi plantatio cedri „ in monte Libano. " Executio vero officii ponitur cum dicit: *Exierunt, & ascenderunt in navim, & illa nocte nihil prendiderunt*. Et tangit tria quæ debent facere prædicatores. Primo quidem exire a peccatorum conversatione. II. Corinth. vi. 17. „ Exite de medio „ eorum (scilicet Chaldæorum) & separami„ ni, dicit Dominus, & immundum ne te„ tigeritis; & ego recipiam vos. " A carnalium affectione. Gen. xii. 1. „ Egredere de „ terra tua, & de cognatione tua, & de „ domo patris tui. " Et a quietis contemplatione. Cant. vii. 11. „ Egrediamur in a„ grum, commoremur in vineis: mane surga„ mus ad vineas &c." Secundo debent ascendere in navem, idest proficere in caritate unitatis Ecclesiæ, quæ dicitur navis. I. Petr. iii. 20. In diebus Noe cum fabricaretur ar„ ca, in qua pauci, idest octo animæ salvæ „ factæ sunt per aquam. " Item in navi crucis, assumendo carnis mortificationem. Gal. ult. 14. „ Mihi absit gloriari nisi in cruce Do„ mini nostri Iesu Christi, per quem mihi „ mundus crucifixus est, & ego mundo. " Sap. xiv. 7. „ Benedictum lignum per quod fit „ iustitia." Tertio totalis de adiutorio Christi fiducia: unde tota *nocte illa nihil prendiderunt*, quia quamdiu deest auxilium divinum, & interior prædicator, frustra laborat lingua prædicatoris; sed tunc capiunt quando venit lux corda illuminans. Psal. xlii. 3. „ Emitte lu„ cem tuam, & veritatem tuam. " Unde hoc modo nox dicitur carentia divini auxilii. Ioan. ix. 4. *Venit nox quando nemo potest operari*. Vel in *nocte*, idest in veteri testamento, *nihil prendiderunt*: quia non potuerunt gentes ad fidem (*c*) adducere. Rom. xiii. 12. „ Nox „ præcessit. " Secundum autem Augustinum, de nocte piscabantur: quia adhuc timidi erant.

(*d*) Modus (*d*) autem apparitionis, & ordo ponitur cum dicit: *Mane autem iam facto stetit Iesus in littore*: & primo exhibet corporalem inspectionem; secundo sui cognitionem, ibi, *Pueri, numquid pulmentarium habetis*? tertio familiarem comestionem, ibi, *Dixit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*. Dicit ergo, *Mane autem iam facto*. Mystice autem per mane intelligitur gloria resurrectionis. Psal. xxix. 6. „ Ad vesperum „ demorabitur fletus, & ad matutinum læ„ titia. " Item status vitæ æternæ. Psal. v. 5. „ Mane astabo tibi, & videbo. "

Sed cum ante passionem in simili miraculo non steterit in littore, sed in navi; quare post passionem in littore stat? Cuius ratio est, quia mare commotionem præsentis sæculi significat; littus autem est terminus maris. Hier. xxii. 5. „ Posuit arenam terminum „ mari, præceptum sempiternum, quod non „ præteribit. " Christus autem ante passionem in mare stetit, quia corpus mortale habebat; sed post resurrectionem iam corruptionem carnis excesserat; ideo in littore stetit.

Ex (*e*) ignorantia discipulorum est, quia *non cognoverunt eum, quia Iesus est*. Per quod datur intelligi, quod in mari huius fluctuationis non possumus Christi secreta cognoscere. Esa. lxiv. 4. „ Oculus non vidit, Deus, „ absque te quæ præparasti expectantibus „ te. "

(*e*) Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Iesus &c.* inducit eos ad cognitionem suam. Et primo ponitur reductio ad sui cognitionem; secundo ordo, ibi, *Dixit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus &c.* Circa primum tria facit. Primo ponitur Domini inquisitio de plumento, dicentis: *Pueri, Numquid pulmentarium habetis*? Credebant enim discipuli quod non esset Christus, sed aliquis piscium emptor; & ideo loquitur eis ut emptor. Mystice autem a nobis pulmentum petit, unde reficiatur, quod est obedientia mandatorum Dei. Supra iv. 34. *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam*

(*a*) *Al.* summopere ad conversionem peccatorum laborare. (*b*) *Al.* unitas. (*c*) *Al.* avertere. (*d*) *Al.* Modus autem apparitioni ponitur. (*e*) *Al.* Vel ignorantia.

opus eius. *Responderunt ei*, scilicet discipuli, *Non*, scilicet a nobis ipsis. Rom. VII. 18. „ Nam velle adiacet mihi, perficere autem „ bonum non invenio. “ Secundo mandatum: *Mittite in dexteram navigii rete*.

Sed Luc. v. simile habetur factum, non tamen præcepit eis ut mitterent ad dexteram, sicut hic. Cuius ratio est, quia per hanc significatur piscatio per quam prædestinati trahuntur ad vitam æternam, ad quam non introducuntur nisi filii dexteræ. Prov. IV. 27. „ Vias quæ a dextris sunt novit Dominus; „ perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt. “ Psal. CXVII. 16. „ Dextera Domini fecit vir„ tutem. “ In alia autem piscatione significabatur vocatio ad præsentem Ecclesiam; & ideo indifferenter ex omni parte mittitur rete, quia capiuntur, & trahuntur ad ipsum de singulis. Luc. XIV. 21. „ Exi cito in plateas, & vicos. “

Consequenter ponitur obedientia discipulorum, cum dicit, *Miserunt ergo rete*; & effectus obedientiæ, quia *iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium*, idest salvandorum. Gen. XXII. 18. „ Benedicentur „ in semine tuo omnes gentes, quia obedisti „ voci meæ. “ Apoc. IX. 7. „ Vidi turbam „ magnam, quam dinumerare nemo poterat. “ Differt autem hæc piscatio ab illa de Luca, quia in illa rumpitur rete: sic Ecclesia scissuras patitur per dissensiones, & hæreses. In ista autem non rumpitur rete, quia in futura vita nulla erit scissura. Item in illa pisces trahuntur ad navem. In ista autem ad littus, quia sancti qui sunt in illa gloria, occulti sunt nobis. Psal. XXX. 21. „ Abscondes „ eos in abscondito faciei tuæ a conturbatio„ ne hominum. “

LECTIO IV.

(a) Dixit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

(b) Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

(c) Dixit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete.

(d) Dixit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est.

(e) Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter.

(f) Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis.

(a) Posita inductione ad cognoscendum Christum, quæ fuit multitudo piscium captorum, eis a Christo præstita, hic consequenter ponitur ordo recognitionis: & primo ponit quomodo in ea se habuit Ioannes; secundo quomodo se habuit Petrus; tertio quomodo se habuerunt alii discipuli. Ioannes autem ut perspicax in cognoscendo, statim Christum cognovit; & ideo dixit Petro quem præ ceteris diligebat, & etiam quia prior erat inter alios, *Dominus est*, motus ad hoc ex captura piscium. Psal. LXXX. 10. „ Tu dominaris potestati maris. “ Et alibi CXXXIV. 6. „ Omnia quæcumque voluit, „ Dominus fecit in cælo, & in terra, in ma„ ri, & in omnibus abyssis. “ Dixit autem, *Dominus est*, quia isto nomine soliti erant vocare eum. Supra XIII. 13. *Vos vocatis me Magister, & Domine*. Petrus vero ponitur fervens ad consequendum, cuius fervor apparet primo quantum ad promptitudinem: unde dicit: *Simon Petrus, cum audisset quia Dominus est, succinxit se, (erat enim nudus) & misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt*. Simon Petrus cum audisset non distulit, sed statim præparat se ad eundum. Eccli. VIII. 5. „ Ne tardes converti ad Domi„ num, neque differas de die in diem. “ Secundo quantum ad reverentiam eius ad Christum: quia noluit nudus præ pudore accedere; sed *tunica succinxit se, erat enim nudus*, & propter caliditatem terræ, & propter expeditionem operis. Et per hoc datur intelligi quod venientes ad Christum debent exuere veterem hominem, & induere novum qui secundum Deum creatus est in fide. Apoc. III. 5. „ Qui vicerit, vestietur sic ve„ stimentis albis, & non delebo nomen eius „ de

„ de libro vitæ. " Tertio quantum ad eius securitatem: quia ex nimia dilectione noluit cum navi ire, quia retardabatur; sed *misit se in mare*, ut citius perveniret ad Christum.

Mystice autem per mare signatur tribulatio præsentis sæculi. Unde illi qui desiderant pervenire ad Christum, in mare se mittunt, non refugiunt tribulationes huius mundi. Actor. XIV. 21. „ Per multas tribulationes oportet intrare nos in regnum Dei. " Eccli. II. 1. „ Fili accedens ad servitutem „ Dei, sta in iustitia, & timore, & præ„ para animam tuam ad tentationem. " Petrus autem misit se in mare, & tamen illæsus pervenit ad Christum: quia inter tribulationes securus, & illæsus Christi servus evadit. Sap. XIV. 3. „ Dedisti in mari viam, „ & inter fluctus semitam firmissimam. " Et, ut Chrysostomus dicit, ponitur hic optime conditio Ioannis, & Petri: quia Ioannes altior intellectu, Petrus ferventior affectu. Alii autem discipuli navigaverunt. Unde primo ponit quid fecerunt, quia *navigio venerunt*, quia minus ferventes Petro. Navigium significat Ecclesiam. Sap. XIV.6. „ Spes „ orbis terrarum ad ratem confugiens remisit „ sæculo semen nativitatis. " Et per hanc signatur Ecclesia, ut habetur I. Pet. III. *Alii vero navigio venerunt*, idest protecti societate Ecclesiæ, quæ est terribilis ut castrorum acies ordinata. Psal. XXX. 21. „ Proteges eos „ in tabernaculo tuo a contradictione lin„ guarum. " Secundo assignat rationem prædictorum cum dicit: *Non enim longe erant a terra, sed quasi cubit's ducentis, trahentes rete piscium*. Quod potest esse ratio quare Petrus se misit in mare, scilicet quia prope terram erat; vel quare isti cito pervenerunt. Et quidem non longe erant, quia Ecclesia non longe est a terra viventium: est enim „ domus „ Dei, & porta cæli: " Gen. XXVIII. 17. & terram illam sancti quotidie contemplantur. II. Corinth. IV. 18. „ Non contemplantibus „ nobis quæ videntur, sed quæ non viden„ tur. Philip. III. 20. „ Nostra conversatio „ in cælis est. " Et dicit, *Cubitis ducentis*: quod idem significant duæ naves, Luc. V. scilicet duos populos: de quibus electi trahuntur ad vitam æternam. Ephes. II. 15. „ Ut „ duos condat in semetipso in unum novum „ hominem, faciens pacem, & reconcilians „ ambos in uno corpore Deo. " Rete autem quo pisces trahuntur est doctrina fidei, qua quidem Deus trahit inspirando interius: supra VI. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*: & Apostoli exhortando, ut hic.

(b) Hic ponitur quomodo Christus suis discipulis exhibet familiare convivium: & primo convivii præparatio; secundo Christi ad convivium invitatio, ibi, *Dixit eis Iesus: Venite, & prandete*; tertio ipsa convivii refectio, ibi, *Venit Iesus, & accepit panem &c.* Præparatio convivii describitur primo quantum ad ea quæ a Christo præparata sunt; secundo quantum ad ea quæ a discipulis sunt allata, ibi, *Dixit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*. A Christo autem sunt præparata tria. Primo piscis, & panis: unde dicit: *Ut ergo descenderunt de navi in terram, viderunt prunas*, quas Christus sua potestate creaverat ex nihilo, vel ex aliqua præiacente materia formaverat.

Sed supra VI. pavit turbam de panibus multiplicatis; hic autem post passionem suam miraculose de novo creat, vel format: quia iam non est tempus infirmitatis ostendendæ, sed potestatis manifestandæ. Nam id quod supra fecit ante passionem, fuit condescensionis, quia si voluisset, potuisset de novo creare, vel formare.

Per hoc autem datur intelligi quod in convivio spirituali præparatur a Christo aliquid. Et si quidem convivium hoc sumatur allegorice pro convivio Ecclesiæ, sic Christus ista tria præparat: scilicet prunas caritatis: Proverb. XXV. 21. „ Hæc autem faciens, carbo„ nes ignis congeres super caput eius. " Ezech. X. 2. „ Imple manum tuam prunis i„ gnis. " Has prunas Christus de cælo portavit ad terras. Supra XIII. 34. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*. Item Luc. XII.49. „ Ignem veni mittere in teram. " Item præparat piscem, suppositis prunis, qui est Christus: nam piscis assus, est Christus passus, qui super prunas ponitur, quando ex incendio caritatis ad nos immolatur in cruce. Ephes. V. 2. „ Obtulit semetipsum pro „ nobis oblationem, & hostiam Deo in odo„ rem suavitatis. " Item ibidem 1. „ Estote „ imitatores Dei sicut filii carissimi, & am„ bulate in dilectione, sicut & Christus di„ lexit nos. " Item præparat panes quibus reficitur, qui est ipse. Nam inquantum Christus latet per suam divinitatem, dicitur piscis, cuius proprietas est latere sub aquis: Esa. XLV. 15. „ Vere tu es Deus abscondi„ tus: " sed inquantum nos reficit per doctrinam, & etiam dat nobis corpus suum in cibum, vere panis est. Supra VI. 6. *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi*. Esa. XXX. 23. „ Panis frugum terræ tuæ erit uberrimus & „ pinguis. " Sed ad hoc convivium debet afferri aliquid ex parte ministrorum Ecclesiæ; sed tamen nihil, nisi præexistat nobis a Deo.

(c) Quid

(c) Quid autem afferatur, subdit: *Dixit eis Iesus*: *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*. Et primo ponitur mandatum Domini; secundo executio discipuli. Præcipit autem ut afferant de piscibus ab eis captis; quasi diceret: Ego dedi donum caritatis, assavi corpus in cruce, & proposui vobis panem doctrinæ, ex quo perficitur, & roboratur Ecclesia: vestrum est ut vos alios capiatis; & isti sunt qui convertuntur ad prædicationem Apostolorum. Psal. XXVIII. 1. „ Afferte Domino filii Dei. “ Esa. ult. 20. „ Adducetis omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino. “

Si autem hoc convivium sumatur pro convivio morali, sic Christus ad convivium animæ præparat primum prunas caritatis. Rom. V. 5. „ Caritas Dei diffusa est in cordibus „ nostris. “ Luc. XII. 49. „ Ignem veni mittere in terram. “ Item piscem, idest fidem absconditam, cum sit de non apparentibus, Heb. XI. Item panem, idest solidam doctrinam. Heb. XIV. 5. „ Perfectorum autem est „ solidus cibus. “ Ad quod convivium ex parte nostra requiritur ut bene utamur gratia nobis concessa. I. Corinth. X. 14. „ Gratia Dei sum id quod sum; & gratia in me „ vacua non fuit. “ Unde præcipit: *Afferte de piscibus*; idest, portetis vestra bona opera, vobis data. Matth. V. 16. „ Sic luceat lux „ vestra coram hominibus, ut videant opera „ vestra bona. “ Et ideo consequenter ponitur executio discipuli, scilicet Petri, qui ferventior erat: unde dicit: *Ascendit autem Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus*. Ascendit in gubernaculum Ecclesiæ. Cant. VII. 8. „ (a) Ascendam, “ in statum perfectionis. Psal. LXXXIII. 7. „ Ascensiones in corde suo disposuit. “ *Et traxit rete in terram*: quia ipsi sancta Ecclesia est commissa, & ipsi specialiter dicitur: *Pasce oves meas*: infra eodem. Quod ergo tunc Christus aperit in voce dicens, *Pasce oves meas*, hoc ipse nunc præfigurat in opere: nam ipse pisces ad soliditatem littoris protrahit, quia stabilitatem æternæ patriæ fidelibus ostendit. Sed dicit, *Rete plenum magnis piscibus*: quia „ quos prædestinavit, hos & vocavit, & quos vocavit, hos & magnificavit: “ Rom. VIII. 30. Et Eccli. XLIV. 3. „ Homines magni virtute, & „ prudentia sua præditi, annuntiantes in Prophetis dignitatem, & imperantes in præsenti populo, & virtute prudentiæ populis sanctissima verba. “ In alia autem piscatione non additur (b) numerus sicut hic: fuerunt enim centum quinquaginta tres. Quia in vocatione ad præsentem Ecclesiam trahuntur boni & mali, ut dicitur Eccle. I. 15. „ Stultorum infinitus est numerus. “ Unde Genes. XXII. 17. dicitur Abrahæ de illa vocatione: „ Erit semen tuum sicut arena quæ „ est in littore maris, “ quæ ponitur in malam partem. Sed de ista dicitur (Gen. XV. 5.) „ Inspice stellas, & numera eas, si potes. “ Hi enim numerantur a Deo quasi habiti in pretio. Psal. CXLVI. 4. „ Qui numerat multitudinem stellarum. “

Sed numquid non plures salvabuntur quam centum quinquaginta tres? Immo plures; sed hic numerus aliquid mystice signat. Nullus enim potest ad patriam venire nisi per observantiam Decalogi; nec hoc observari potest nisi per septiformem gratiam Spiritus sancti: de quo Esa. XI. 2. „ Requiescet super „ eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, „ & intellectus, Spiritus consilii, & fortitudinis, Spiritus scientiæ, & pietatis; & „ replebit eum Spiritus timoris Domini. “ Sanctificatio autem primo legitur facta in septimo die. Genes. II. 3. „ Benedicens diei septimo, sanctificavit illum. “ Decem autem & septem faciunt septemdecim. Si ergo numeretur tali ordine progressionis, ut primo accipias unum, & duo quæ faciunt tria, & tria quæ faciunt sex, & quatuor quæ faciunt decem, & decem & quinque quæ faciunt quindecim, & sic deinceps addendo numerum qui sequitur usque ad decem & septem, numero coniuncto, habebis centum quinquaginta tres. Vel aliter. Hi discipuli quibus Christus apparuit erant septem. Multiplicando autem septem per septem (quæ sunt dona Spiritus sancti) fiunt quadraginta novem: quibus addas unum ad significandum unitatis perfectionem, in qua esse debent filii Dei, qui spiritu Dei aguntur, fiunt quinquaginta: quibus triplicatis, & iterum additis tribus ad significandum fidem Trinitatis, quæ in confessione cordis, & oris, & operis consistit, fiunt centum quinquaginta tres. Quia qui sunt perfecti septem donis Spiritus sancti, & uniti in fide Trinitatis perveniunt ad Patrem.

Sed dicit, *Et cum tanti essent, non est scissum rete*; in alia autem dicitur quod rumpebatur: quia in præsenti Ecclesia, quæ per illam significatur, sunt multæ scissuræ schismatum, hæresum, seditionum; sed totaliter non rumpitur: quia „ ego vobiscum sum usque ad „ consummationem sæculi: “ Matth. ult. Sed in futura patria quæ significatur per istam, idest

(a) Hi: „ Ascendam in palmam. “ (b) Al. murmur.

ideſt in illa pace ſanctorum, nulla erunt ſchiſmata. Pſal. xlvii. 14. „ Qui poſuit fines tuos „ pacem. “

(d) Conſequenter cum dicit, *Dixit eis Ieſus: Venite, prandete*, ponitur invitatio ad convivium præparatum; & primo ponitur Chriſti invitatio; ſecundo diſcipulorum in convivio diſpoſitio, ibi, *Et nemo audebat diſcumbentium interrogare eum*. Invitat autem ad convivium Chriſtus interius inſpirando per ſe ipſum, dicens: *Venite, prandete*: Matth. xi. 28. „ Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis; & ego reficiam vos: “ Cant. v. 1. „ Comedite amici, bibite, & inebriamini „ cariſſimi: “ & exterius docendo, & exhortando per alios: Luc. xiv. 16. „ Homo quidam fecit cœnam magnam..... & miſit „ ſervum ſuum hora cœnæ dicere invitatis „ ut venirent. “ Diſpoſitio diſcipulorum ponitur cum dicit: *Et nemo audebat diſcumbentium interrogare eum*: quod, ſecundum Auguſtinum, deſignat diſcipulorum de reſurrectione Chriſti certitudinem: quia ſcilicet ita certi erant quod Chriſtus eſſet, quod nullus diſcumbentium auſus eſt dubitare an ipſe eſſet. Et quia interrogatio eſt ſignum dubitationis, nullus audebat eum interrogare, *Tu quis es*? Supra xvi. 23. *In illo die me non interrogabitis quicquam*. Secundum Chryſoſtomum, ſignificat maiorem ſolito reverentiam diſcipulorum ad Chriſtum. Libenter interrogaſſent eum; ſed Chriſtus apparuit eis in quodam magnifico aſpectu, & mirabili gloria, ita ut non auderent eum interrogare præ ſtupore, & reverentia. Et hoc ſpecialiter detinebat eos ab interrogando, quia ſciebant *quoniam Dominus eſt*.

(e) Conſequenter cum dicit, *Et venit Ieſus, & accepit panem, & dabat eis*, ponitur ipſa refectio, quam habuerunt ipſo manducante. Pſal. cxliv. 16. „ Aperis tu manum „ tuam, & imples omne animal benedictio„ ne. “ Ipſe eſt enim qui dat eſcam illorum in tempore opportuno.

Sed numquid Chriſtus comedit cum eis? Dicendum quod ſic, licet hic non exprimatur. Luc. ult. expreſſe dicitur, quod comedit cum eis. Et Act. 1. 4. dicitur: „ Et conveſcens „ præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcede„ rent. “

Sed numquid fuit vera comeſtio? Reſponſio. Dicendum ad hoc, quod aliquis actus dicitur eſſe verus dupliciter; ſcilicet veritate ſignificationis, & veritate ſpeciei. Veritate quidem ſignificationis verum eſt actus qui configuratur rei ſignificatæ: ſicut ſi volo aliquid ſignificare (a) per orationem, & illud quod ſignifico eſt verum, & concordat rei ſignificatæ, (b) ſic oratio eſt vera veritate ſignificationis, licet non ſpeciei: ſicut hoc quod dixit Chriſtus (ſupra xv. 1.) *Ego ſum vitis vera*, verum eſt; licet non ſit vitis vera ſecundum ſpeciem vitis, (c) ſed tantum ſecundum quod vitis ſignificat. Secundum veritatem ſpeciei dicitur aliquid verum quod habet quæ pertinent ad ſpeciei veritatem. Huiuſmodi autem ſunt principia ſpeciei, non autem effectus eius conſequentes: ſicut locutio hæc, Homo eſt animal, primo modo vera eſt, quia verum ſignificat; ſed veritate ſpeciei non eſt vera, niſi formetur ab ore animalis loquentis organis debitis. Nec requiritur (d) ad eius veritatem effectus locutionis; puta quod audiatur, & huiuſmodi. Sic ergo dicendum eſt de comeſtione, quod aliqua eſt de veritate ſignificationis tantum, ſicut comeſtio Angelorum, quia in Angelis non ſunt membra ordinata ad comeſtionem; ſed verum eſt illud quod ipſi per hoc ſignificabant, ſcilicet deſiderium quod habebant de ſalute hominum. Comeſtio autem Chriſti poſt reſurrectionem vera fuit & veritate ſignificationis, quia ad hoc fiebat ut oſtenderet ſe habere naturam humanam, quam in veritate habebat, & veritate ſpeciei, quia habebat inſtrumenta propria ad comeſtionem. Sed tamen effectus conſequentes comeſtionem non erant ibi: quia cibus non fuit converſus in comedentem, cum haberet corpus glorificatum, & incorruptibile; ſed reſolutus fuit virtute divina in præiacentem materiam. Huiuſmodi autem effectus nihil faciunt ad veritatem ſpeciei, ut dictum eſt.

(f) Conſequenter cum dicit, *Hoc iam tertio manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis*, epilogat apparitiones. Et ſecundum Auguſtinum, ſi hoc quod dicitur, *Iam tertio*, referatur ad vices, non eſt verum: quia, ut dictum eſt, primo die apparuit quinque vicibus. Poſtea quidem octavo die quando Thomas erat cum eis: ſupra xx. ſecundo iuxta mare, ut hic; tertio in monte Galilææ, ut habetur Matth. ult. quarto recumbentibus: Marc. ult. quinto ipſo die aſcenſionis, quando videntibus illis elevatus eſt: Act. 1. Quamquam pluribus aliis vicibus apparuit eis per dies quadraginta, licet non ſit ſciptum. Eſt ergo, *Hoc iam tertio*, referendum ad dies quibus apparuit: quia prima die apparuit ipſo die reſurrectionis; ſecunda die in octava ipſius reſurrectionis, ſupra xx. *Et poſt dies octo*; & tertia die apparuit hic. Vel dicendum, quod etiam referen-

(a) *Al.* per rationem. (b) *Al.* ſic omnino eſt vera veritate ſignificationis ſpeciei; ſic hoc &c. (c) *Al.* *omittitur* ſed tantum. (d) *Al.* ad eius effectus locutionis.

rendo ad vices salvatur veritas dicti: quia non legitur quod multis discipulis simul congregatis apparuit, nisi primo de sero, cum fores essent clausæ &c. & secundo post octo dies, quando erant discipuli congregati; & tertio hic: unde signanter dicit: *Manifestatus est Iesus discipulis suis.*

LECTIO III.

(a) CUm ergo prandissent, dixit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his?

(b) Dixit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te.

(c) Dixit ei: Pasce agnos meos.

(d) Dixit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dixit ei iterum: Pasce agnos meos. Dixit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.

(a) SUpra posuit Evangelista quid Dominus discipulis communiter exhibuit; hic ostendit quid specialiter duobus prædilectis: & primo ponit quid exhibuit Petro; secundo quid exhibuit Ioanni, ibi, *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus.* Circa primum duo facit. Primo iniungit sibi pastorale officium; secundo prænuntiat sibi passionis martyrium, ibi, *Amen amen dico tibi &c.* Pastorale autem officium iniungit, examinatione præmissa: & ideo qui ad hoc officium assumuntur, primo examinantur. I. Tim. v. 22. „ Manus nemini cito imposueris. " Sed ter examinat eum: & ideo secundum hoc, pars ista dividitur in tres partes secundum tres examinationes. Partes patent. In prima autem primo ponitur quæstio Domini; secundo responsio Petri, ibi, *Dixit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te*; tertio iniunctio officii, ibi, *Dixit ei: Pasce oves meas.* Circa primum tria consideranda occurrunt. Primo ordo examinationis; secundo modus allocutionis; tertio de quo est examinatio. Ordo quidem, quia *cum prandissent*: in quo signatur spirituale convivium, in quo etiam (a) simul cum corpore anima per spiritualia dona reficitur. Apoc. III. 20. „ Intrabo ad „ eum, & cœnabo cum illo. " Et ideo conveniens est ut qui ad hoc assumitur officium, primo sit isto felici convivio refectus: alias enim ipsi famelici quomodo alios reficere possent? Hierem. XXXI. 14. „ Inebriabo animas „ sacerdotum pinguedine: " illa, inquam, de qua in Psal. lxii. 6. dicitur: „ Sicut adi- „ pe & pinguedine repleatur anima mea. " Modus autem allocutionis ponitur cum dicit: *Dixit Simoni Petro*: ubi tria ponuntur quæ necessaria sunt prælato. Obedientia, cum dixit, *Simoni*, qui interpretatur obediens, quæ est prælatis necessaria: nam qui nescit superioribus obedire, inferioribus nescit imperare. Prov. XXI. 28. „ Vir obediens loque- „ tur victorias &c. " Item scientia, cum dixit, *Petro*, qui interpretatur agnoscens: quod necessarium est prælato, quia ponitur ut speculator; qui autem cæcus est, malus speculator est. Esa. lvi. 10. „ Speculatores eius „ omnes cæci. " Oseæ IV. 6. „ Quia tu „ scientiam repulisti, repellam te ego, ne sa- „ cerdotio fungaris mihi. " Item gratia, cum dicit, *Ioannis*, idest filius Ioannis: & hæc est, necessaria prælatis, quia sine ea nihil habent. I. Corinth. XV. 10. „ Gratia Dei sum id quod „ sum. Gal. II. 9. „ Cum cognovissent gra- „ tiam Dei, quæ data est mihi, Petrus, Ia- „ cobus, & Ioannes, qui videbantur columnæ „ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ „ societatis. " Examinatio autem est de dilectione: *Diligis me*, inquit, *plus his*? Et hoc quidem satis convenienter. Petrus prius in peccatum ceciderat, ut patet supra; nec idoneus erat ut præferretur, nisi prius eius culpa aboleretur: quod non fit nisi per caritatem. I. Pet. IV. 8. „ Caritas operit multitu- „ dinem peccatorum. " Prov. X. 12. „ Uni- „ versa delicta operit caritas. " Et ideo oportuit ut per examinationem manifestaretur eius caritas, non sibi qui scrutatur renes, & corda, sed aliis: & ideo non quasi ignorans dicit: *Diligis me plus his*? Sed quia, ut dicitur I. Ioan. IV. 18. „ perfecta caritas foras „ mittit timorem. " Inde est (b) quod Petro, qui cum Dominus moreretur, timuit, & negavit, resurgens Dominus amorem inseruit, & fugavit timorem. Ideo qui tunc negavit timens mori, resurgente Domino nil ti-

(a) *Al.* Simul cum anima (b) *Al.* quod Petrus, qui cum Dominus moreretur timuit, & negavit. Et resurgens Dominus &c. *Item*: Sed resurgens Dominus &c.

timuit. Quid enim timeret, cum iam mortem mortuam reperiret? Congruit etiam hæc examinario officio. Multi enim pastorale officium assumentes, utuntur eo sicut seipsos amantes. II. Tim. III. 1. „ Instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipsos amantes. “ Et qui non amat Dominum, non est idoneus prælatus; sed magis ille qui non quærit quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, & hoc amore eius. II. Corinth. v. 14. „ Caritas Christi urget nos. “ Congruit etiam officio quantum ad utilitatem proximorum: ex abundantia enim caritatis est quod aliqui diligentes interdum quietem propriæ contemplationis intermittant, ut procurent proximorum utilitatem. Cum enim Apostolus diceret, Rom. VIII. 39. „ Certus sum enim, quod neque mors poterit nos separare a caritate Dei; “ subdit (IX. 3.) „ Optabam ego ipse anathema esse pro fratribus meis. “ Et ideo necessaria est examinatio de dilectione ad prælatum. Addit autem, *Plus his*, quia, ut etiam ex Philosopho habetur in Politica sua, naturali ordine ille qui præsidet, & gubernat, debet excellentior esse: unde dicit, quod sicut anima se habet ad corpus quod regit, & ratio ad inferiores, similiter etiam homo ad animalia bruta; sic se debet habere prælatus ad subditos. (a) Unde, secundum Gregorium, talis debet esse vita pastoris quod in comparatione eius subditi sint sicut sunt animalia ad comparationem sui pastoris. Et ideo dicit, *Plus his*, quia quanto plus diligit, tanto maior est. I. Reg. x. 24. „ Certe videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis ei in omni populo. “

Sed numquid necessarium est in electione semper eligere simpliciter meliorem, etsi iura determinent quod sufficit bonum eligere? Ad quod dicendum, quod duplici distinctione opus est. Nam aliquid sufficit secundum iudicium humanum, quod tamen non sufficit secundum iudicium divinum. Secundum iudicium humanum sufficit illud de quo homo non potest accusari, nec eius electio improbatur. Constat autem difficile esse fieri electiones, si possent reprobari ex hoc quod alius melior est quam ille qui electus est. Unde sufficit secundum iudicium humanum, ut habetur in Decretali, quod electio sit recta, & eligatur idoneus. Secundum vero iudicium divinum, & conscientiam, necessarium est eligere meliorem. Sed tamen aliquis dicitur melior simpliciter; & sic ille dicitur melior qui est sanctior: sanctitas enim facit bonum; sed non est melior quantum ad Ecclesiam. Et quo ad hoc aliquis est melior, inquantum est (b) litteratior, competentior, & discretior, & magis concorditer eligitur. Sed si, ceteris paribus, quæ sunt ad utilitatem Ecclesiæ, & melioritatem quantum ad hoc, aliquis minus bonum simpliciter præeligat alicui, peccat, quia de necessitate aliquid eum movet ad hoc. Aut ergo hoc pertinet ad honorem Dei, & utilitatem Ecclesiæ, aut ad aliquid privatum. Si quidem utilitas Ecclesiæ, & honor Dei movet eum; hoc bonum intelligitur in conditione electi, & facit meliorem quantum ad hoc. Si vero aliquid privatum, puta affectio carnalis, spes beneficii, & commodi temporalis, est fraudulenta electio, & acceptio personarum.

(b) Hic ponitur responsio Petri, ex qua evidens signum correctionis de sua negatione apparet, & quod prædestinati semper corriguntur in melius, si quando labantur. Nam antequam negaret, Petrus superbivit contra ceteros Apostolos, dicens (Matth. XXVI. 33.) „ Etsi omnes scandalizati fuerint, ego numquam in te scandalizabor. “ Item contra Dominum, quia Domino dicente, „ Ter me negabis, “ ille subdit: „ Si oportuerit me mori tecum, non te negabo. “ Sed modo de propriis viribus victus, non audet confiteri suum amorem, nisi sub testimonio, & protestatione Domini, humilians se Christo, & dicens: *Domine, tu scis quia amo te*. Iob XVI. 20. „ Ecce in cælo est testis meus, & conscius meus in excelsis. “ Item humilians se Apostolis, non dicit, Plus his; sed simpliciter, *Amo te*. In quo instruimur quia non debemus nos aliis præponere; sed alios nobis. Philip. II. 3. „ Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes. “

Notandum etiam, secundum Augustinum, quod Domino quærente, *Diligis me*, non respondit Petrus, Diligo, sed *Amo te*; quasi idem sit amor, & dilectio. Quod est verum secundum rem; sed differunt secundum nomen: amor enim est motus appetitus, & si quidem reguletur appetitus ratione, sic est amor voluntatis, qui proprie est dilectio, quia sequitur electionem, & inde est quod bruta proprie non dicuntur diligere; si vero motus non reguletur ratione, dicitur amor.

(c) Hic iam examinato Petro, iniungit ei officium, dicens: *Pasce agnos meos*, idest fideles meos, a me agno agnos vocatos: supra I. 29. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi:* ut sic non possit dici Christianus qui dicit se non esse sub cura istius pastoris, scilicet Petri. Ezech. XXXVII. 24. „ Pastor unus erat

(a) *Al.* Vel. (b) *Al.* liberalior.

„ erat omnium vestrum. “ Oseæ I. II. „ Ponent sibi caput unum. “ Congrue autem hoc officium, omnibus intermissis, Petro commisit, qui, secundum Chrysostomum, eximius Apostolorum erat, & os discipulorum, & vertex collegii.

(d) Hic ponitur secunda examinatio. Ut autem non repetantur pluries eadem verba, nota, quod ter dicit, *Pasce oves meas:* quia ter debet pascere. Scilicet doctrinæ verbo: Hier. III. 15. „ Dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascent vos scientia, „ & doctrina. “ Item vitæ exemplo; I. Tim. IV. 12. „ Exemplum esto fidelium in verbo, „ in conversatione, in caritate, in fide, in „ castitate. Hier. 34. „ In montibus Israel (id„ est in sublimitate magnorum virorum) „ erunt pascua vestra. “ Item temporali subsidio: Ezech. XXXIV. 2. „ Væ pastoribus „ Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne „ greges pascuntur a pastoribus? “

Sed attende, quod tertia vice dicit ei, *Pasce oves meas*. Cuius ratio est, quia in Ecclesia sunt tria genera hominum, scilicet incipientium, proficientium, & perfectorum. Et primi quidem duo sunt agni, quasi adhuc imperfecti; alii autem sicut perfecti dicuntur oves. Psal. CXIII. 4. „ Montes (scilicet per„ fecti) exultaverunt ut arietes, & colles „ (idest alii) sicut agni ovium. “ Et inde est quod omnes prælati debent custodire subditos ut oves Christi, & non proprias. Sed heu, quia, ut dicit Augustinus in sermone paschali, „ extiterunt quidam servi infideles, „ qui dimiserunt gregem Christi, & furtis suis „ peculia gregem sibi fecerunt, & audis eos „ dicere: Ove meæ sunt illæ, Quid quæris „ oves meas? Non te inveniam ad oves meas. „ Sed si nos dicamus meas, & illi dicunt „ suas; perdidit Christus oves suas. “

Notandum etiam, quod sicut ter iniungit, ita ter examinat. Primo quidem quia ter eum negaverat; & „ ideo exigitur trina confes„ sio, ne minus amori lingua serviat quam „ timori, (a) & plus vocis elicuisse videa„ tur mors imminens, quam vita præsens: “ ut dicit Augustinus. Secundo quia Petrus tenebatur Christum ex triplici causa diligere. Primo ex peccato dimisso: Luc. VII. 42. „ Cui plus dimittitur, plus diligit. “ Secundo ex honore promisso, quia magnum; scilicet „ super hanc petram ædificabo Eccle„ siam meam: “ Matth. XVI. 18. Tertio ex officio commisso, ut hic, cum commisit sibi curam Ecclesiæ; vel cum dicit, *Pasce*: propter hoc quod Dominus præcepit, Deuter. VI. 5. „ Diliges Dominum Deum tuum ex to„ to corde tuo (ut scilicet totam intentio„ nem tuam ad Deum dirigas) ex tota a„ nima (scilicet ut tua voluntas tota in „ Deum per amorem quiescat) & ex tota „ (b) fortitudine tua, “ ut tota executio operum tuorum Deo serviat.

Notandum etiam, quod Petrus tertio interrogatus, contristatus est. Quia cum ante passionem prompte assereret Christum diligere, reprehensus fuit a Domino, ut dictum est. Videns ergo quod toties de dilectione interrogatur, timet ne reprehendatur a Domino, & contristatur: & ideo dicit: *Tu omnia nosti; tu scis quia amo te*; quasi dicat: Ego diligo te, quantum mihi videtur; sed tu omnia nosti, & forte scis an aliquid aliud debeat contingere. Et ideo Petro sic humiliato fit finalis commisso Ecclesiæ. Et secundum quemdam Doctorem Græcum, dicitur, quod ideo ter interrogantur baptizandi in baptismo.

LECTIO IV.

(a) Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis.

(b) Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.

(a) Supra commisit Dominus Petro pastorale officium; hic prænuntiat sibi passionis martyrium; & satis convenienter: nam ad bonum pastorem pertinet ut pro ovibus suis animam ponat: supra X. Petro autem non fuit datum ut pro Christo iuvenis animam poneret; sed ut senex pro ovibus: & hoc ei prænuntiat. In hac antem prænuntiatione Dominus primo commemorat conditionem vitæ præteritæ; secundo prænuntiat perfectiouem vitæ fururæ, ibi, *Cum autem senueris, extendes manus tuas*; tertio Evangelista exponit verba Domini, ibi, *Hoc autem dixit significans qua morte clari-*

(a) *Al.* & plus votis lieuisse. (b) *Al.* formidine.

clarificaturus esset Deum. Conditio autem Petri præterita fuit cum defectu: quia in sua iuventute nimis præsumptuosus fuit, & propriæ voluntatis: hoc est enim proprium iuvenum, ut dicit Philosophus in sua Rhetorica. Unde Eccle. XI. 9. quasi obiurgando dicitur: „ Lætare iuvenis in adolescentia tua, „ & in bono sit cor tuum in diebus iuven- „ tutis, & ambula in viis cordis tui. " Et ideo Dominus hoc significans dicit: *Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas*. Et dicit, *Cingebas te*, idest ab aliquibus illicitis, & superfluis cohibebas te; quasi tuo arbitrio non passus quod ab aliquo cohibereris; & etiam inde est quod in processu bonorum operum semper vis esse pro me in periculis. Non tamen datum est tibi quod iuvenis pro me patiaris; sed *cum senueris*, implebo tuum desiderium, ut quæ non es passus iuvenis, patiaris senex: quia *extendes manus tuas & alius te cinget*. Mirabilis prænuntiatio. Totum tempus, & passionem exponit. Nam post tempus quo ista sunt dicta usque ad tempus mortis Petri fluxerunt fere triginta septem anni: unde patet quod satis senex erat. Dicit autem, secundum Chrysostomum, *Cum autem senueris*, quia aliter in humanis aliter in divinis: in humanis enim negotiis iuvenes sunt utiles, senes vero inutiles; sed in divinis virtus non tollitur propter senectutem; immo aliquando magis roboratur. Psal. XCI. 11. „ Senectus mea in misericordia u- „ beri. " Deut. XXXIII. 25. „ Sicut dies iu- „ ventutis tuæ, ita & senectus tua. " Sed hoc intelligendum est in his qui in iuventute sua in bono (*a*) exercitantur, ut Tullius dicit. Sed qui in iuventute sua dant se inertiæ, non multum, vel nihil valent senes. Intelligitur etiam per hoc, ut dicit Origenes super illud Matth. XXV. 19. „ Post multum „ vero temporis reversus, " quod raro inveniuntur utiles rectores, & doctores Ecclesiæ parvo tempore vivere: & inducit exemplum de Paulo, qui, ut legitur Act. VII. 9. erat adolescens: & postea scribit ad Philemonem 9. „ Cum es talis", ut Paulus senex. " Et huiusmodi ratio est, quia cum pauci inveniantur ad hoc idonei, quando aliqui inveniuntur tales, (*b*) conservantur a Domino ut diutius vivant. Item exponit passionis modum, quia *extendes manus tuas*: nam Petrus crucifixus fuit; sed non cum clavis, sed cum funibus, ut diutius viveret. Et hoc Christus vocat eincturam. Sunt autem tria in passione sanctorum consideranda. (*c*) Primo motus naturalis affectionis: nam inter animam & corpus est adeo naturalis amor quod numquam vellet anima a corpore separari, nec e converso. II. Corinth. v. 4. „ Nolumus expoliari, sed supervestiri. " Matth. XXVI. 38. „ Tristis est anima mea usque ad „ mortem. " Et ideo dicit: *Quo tu non vis*, scilicet naturæ instinctu, qui sic est naturalis ut nec ipsa senectus potuerit eum auferre Petro. Sed desiderium gratiæ hoc minuit: unde ad Phil. I. 23. „ Cupio dissolvi, & es- „ se cum Christo. " II. Corinth. V. 8. „ Audemus autem, & bonam voluntatem ha- „ bemus magis peregrinari a corpore, & „ præsentes esse ad Deum. " Secundo diversitas intentionis persecutorum ab intentione sanctorum: *Et ducet quo tu non vis*. Tertio quod debemus prompti esse ad patiendum, non tamen occidere nos: unde dicit: *Extendes manus tuas*. Et hoc patet de Petro: quia cum populus vellet suscitare seditionem contra Neronem, & eruere Petrum, ipse repressit. I. Petr. II. 21. „ Christus passus est „ pro nobis, vobis relinquens exemplum. " Sed notandum, quod hoc quod dicit, *Ducet*, debet præcedere hoc quod dicit, *Alius cinget te*; quasi dicat: *Cinget*, quia *ducet te quo non vis*. Sed ne credatur hoc quasi vane dictum, scriptum est post mortem Petri. Nam Petrus occisus fuit tempore Neronis; sed Ioannes hoc Evangelium scripsit postquam revocatus est ab exilio, ad quod relegatus fuerat tempore Domitiani, inter quem, & Neronem fuerunt plures alii Imperatores.

(*b*) Et ideo exponit hoc quasi adhuc futurum, dicens: *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum*: mors enim sanctorum via est ad gloriam Christi. Phil. I. 20. „ Magnificabitur Christus in corpore meo. " I. Pet. IV. 15. „ Nemo vestrum patiatur quasi fur, aut homicida.... Si autem ut Chri- „ stianus, non erubescat; glorificet autem „ Deum in isto nomine. " Ex hoc enim ostenditur magnitudo Domini quod pro eius veritate, & fide sancti exponunt se morti.

L E C T I O V.

(a) **E**T cum hoc dixisset, dixit ei, Sequere me.
(b) Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui

(a) *Al.* excitantur. (b) *Al.* observantur. (c) *Al.* Scilicet motus.

qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te?

(c) Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid?

(d) Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te? Tu me sequere.

(e) Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, Non moritur; sed, Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?

(a) POstquam proposuit Evangelista quid Dominus exhibuit Petro, hic narrat quid exhibuit Ioanni, scilicet sibi ipsi. Et primo ponitur commendatio discipuli; secundo commendatio sui Evangelii, ibi, *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus*. Circa primum primo ponitur commendationis occasio; secundo subditur ipsius discipuli commendatio, ibi, *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus*. Occasio autem commendationis Ioannis fuit invitatio Christi invitantis Petrum ad sequendum: quia *cum hæc dixisset*, scilicet de officio, & martyrio, *dixit*, Iesus Petro, *Sequere me*, secundum Augustinum, quantum ad martyrium, patiendo scilicet pro me: quia non sufficit qualitercumque pati, sed solum sequendo Christum, idest propter ipsum. Luc. VI. 22. „ Beati eritis „ cum vos oderint homines propter Filium „ hominis. " I. Pet. II. 21. „ Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exem„ plum. " Sed cum alii multi qui ibi aderant passi fuerint propter Christum, & præcipue Iacobus, qui prius occisus fuit: Actor. XII. 2. „ Occidit autem Iacobum fratrem Io„ annis gladio: " quare specialiter Petro dicitur, *Sequere me*? Ideo scilicet, secundum Augustinum, quia non solum mortem passus est pro Christo, sed etiam in specie mortis, scilicet crucis, secutus est Christum. Matth. XVI. 24. „ Si quis vult post me venire, ab„ neget semetipsum, tollat crucem suam, & „ sequatur me. " Vel, secundum Chrysostomum, dicitur, *Sequere me*, in prælationis officio; quasi dicat: Sicut habeo a Deo Patre curam Ecclesiæ: Psal. II. 8. „ Postula a me, „ & dabo tibi gentes hereditatem tuam: " ita tu loco mei sis super totam Ecclesiam.

Sed quare post Christum Iacobus habuit primatum in Hierusalem post ascensionis Christi? Ad quod dicendum, quod habuit quidem specialem loci illius; Petrus autem universale dominium totius Ecclesiæ fidelium.

(b) Hic ponitur (a) commendatio Ioannis: & primo quantum ad præterita; secundo quantum ad futura, ibi, *Hunc ergo cum vidisset &c.* Commendatur Ioannes quantum ad præterita ex triplici privilegio. Primo specialis dilectionis Christi: unde dicit: *Conversus Petrus*, qui iam sequi etiam (b) specialiter corporaliter inceperat Iesum, *vidit illum discipulum quem diligebat Iesus*: in quo datur intelligi quod Petrus iam pastor effectus, ad curam aliorum intendebat. Luc. XXII. 32. „ Et tu aliquando conversus confirma fra„ tres tuos. " Diligebat autem Ioannem Iesus non exclusis aliis: quia supra XV. 9. dixit: *Sicut dilexit me Pater & ego dilexi vos*: sed eum speciali dilectione præ ceteris dilexit; & hoc propter tria. Primo propter intellectus eius perspicacitatem: magistri enim specialiter diligunt intelligentes discipulos. Proverb. XIV. 35. „ Acceptus est Regi mini„ ster intelligens. " Secundo propter munditiæ puritatem, quia virgo fuit. Prov. XXII. 11. „ Qui diligit cordis munditiam, propter „ gratiam labiorum habebit amicum Regem. " Tertio propter teneram ætatem: pueris enim, & deficientibus, magis compatimur, & signa familiaritatis ostendimus: sic & Christus Ioanni iuveni converso. Oseæ XI. 1. „ Puer „ Israel, & dilexi eum. " In quo datur intelligi quod Deus specialiter diligit illos qui a iuventute serviunt ei. Mich. VII. 1. „ Præ„ coquas ficus desideravit anima mea. "

Sed contra. Prov. VIII. 17. „ Ego diligen„ tes me diligo. " Sed Petrus diligebat plus Christum: supra: *Diligis me plus his*? Ergo Christus plus debuit Petrum diligere, quam Ioannem. Responsio. Posset dici, quod Ioannes quia plus dilectus, fuit felicior, sed Petrus quia plus diligens, fuit melior. Sed hoc esset contra iustitiam. Et ideo hoc refertur ad mysterium: nam per hos duos duplex vita significatur, scilicet activa, & contemplativa; & utriusque finis, & obiectum est Christus. Sed vita activa, quæ signatur per Petrum, plus diligit Deum quam vita contemplativa, quæ significatur per Ioannem: quia magis sentit præsentis vitæ angustias, & æstuantius ab eis liberari desiderat, & ad Deum ire. Contemplativam vero vitam Deus plus diligit, quia eam magis conservat: non enim simul finitur cum vita corporis, sicut vita activa. Psal. LXXXVI. 2. „ Diligit Domi„ nus portas Sion super omnia tabernacula „ Iacob. "

Sed aliqui secundum litteram hoc solvere volentes distinguunt in Christo duplicem dilectionem, secundum duplicem voluntatem, di-

(a) *Al.* commemoratio. (b) *Al. deest* specialiter.

divinam scilicet, & humanam; & dicunt quod Christus dilexit plus Petrum dilectione divina, Ioannem vero plus dilectione humana. Sed contra hoc est quod voluntas humana in Christo totaliter conformis erat voluntati divinæ: unde quem plus diligebat voluntate divina, plus etiam dilexit voluntate humana. Dicendum ergo, quod illum plus diligebat cui magis bonum volebat. Petrum autem plus diligebat ad hoc ut faceret eum magis suum dilectorem; Ioannem autem diligebat ad aliud, scilicet ad perspicacitatem intellectus. Eccli. xv. 5. „ Implevit eum Do„ minus spiritu sapientiæ, & intellectus. " Et secundum hoc Petrus est melior, quia caritas supereminet scientiæ: I. Cor. XIII. Ioannes vero melior secundum perspicacitatem intellectus. Sed merita ipsorum ponderare solius Dei est. Prov. XVI. 2. „ Spirituum „ ponderator est Dominus. " Et ideo alii dicunt, & melius, quod Petrus plus dilexit Christum in membris, & sic etiam fuit plus a Christo dilectus, & ideo ei Ecclesiam commendavit; Ioannes vero plus Christum in seipso, & sic ab eo plus fuit dilectus, unde ei matrem commendavit. Vel dicendum, quod Petrus dilexit Christum quantum ad promptitudinem, & fervorem; Ioannes vero plus fuit dilectus quantum ad familiaritatis indicia, quæ ei Christus magis demonstrabat propter eius iuventutem, & puritatem.

Et ideo consequenter cum subiungit, *Qui & recubuit in cœna super pectus eius*, commendatur ex secundo privilegio, scilicet specialis familiaritatis ad Christum: & hoc est supra expositum.

Tertio commendatur ex privilegio specialis fiduciæ quam habebat de Christo, ita ut confidentius præ omnibus aliis eum interrogaret: unde dicit (supra XIII. 25.) *Et dixit ei: Domine, quis est qui tradet te?* quod similiter expositum est. Causam autem quare Ioannes commemorat huiusmodi privilegia sua, dixit Chrysostomus esse ad commendationem Petri. Posset enim credi quod Petrus propter hoc quod Christum negaverat, non fuisset admissus ad pristinam familiaritatem: & ideo ut hoc excludat, ostendit quod ad maiorem admissus est. Qui in cœna non audebat interrogare, sed Ioanni interrogationem commisit, post passionem fratrum præpositura committitur, & non solum pro se interrogat, sed pro Ioanne. In quo datur intelligi, quod lapsi in peccatum quandoque in maiorem gratiam resurgunt. Baruch IV. 28. „ Sic„ ut enim fuit sensus vester ut erraretis a „ Deo, decies tantum iterum convertentes „ requiretis eum. "

(c) Et ideo statim Evangelista primo subdit interrogationem, dicens: *Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Hic autem quid?* Ubi ponitur commendatio Ioannis quantum ad futura: & primo ponitur interrogatio Petri; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus: Sic eum vole manere donec veniam*; tertio ponitur intellectus huius responsionis, ibi, *Exivit ergo sermo inter fratres &c.* Sciendum est autem circa primum, quod Domino dicente Petro, *Sequere me*, Petrus gressu corporali cœpit eum sequi, & Ioannes etiam secum, quem videns Petrus sequentem interrogat pro eo Christum, dicens: *Hic autem quid?* quasi dicat: Ecce ego sequor te in passione; sed hic numquid morietur? de quo etiam Ioannes interrogasset; sed non (a) audebat. Secundum autem Chrysostomum, Petrus non intendebat quærere de passione, sed de prælatione. Petrus enim super omnes alios condiscipulos diligebat Ioannem, & semper leguntur esse simul & in Evangelio, & Act. III. & ideo volebat eum habere socium in officio prædicationis per orbem: unde dicit, *Hic autem quid?* supple faciet. Veniat mecum.

(d) Consequenter ponitur responsio Christi, cum dicit: *Dicit ei Iesus: Sic eum vole manere donec veniam*. Sed sciendum, quod in Græco non habetur *sic*, sed *si eum vole manere &c.* Sed non multum refert: qualitercumque enim dicatur, occurrit a principio sensus ille horum verborum, qui ipsis Apostolis visus est, scilicet quod non moritur. Dicit enim: *Sic eum vole manere donec veniam*; quasi dicat: Non morietur usque ad adventum meum. Sed hoc excluditur per hoc quod subditur: *Et non dixit Iesus, quia non moritur; sed, Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* Sed quidam hunc sensum sustinere volentes dicunt, quod Ioannes hoc subdit, non ut excluderet prædictum intellectum, sed ut ostenderet quod Dominus hunc intellectum per hæc verba non expressit, sed per illa tantum, *Sic eum volo manere*. Et propter hoc dicunt, quod Ioannes nondum est mortuus. Sed diversimode opinatum est de eius sepultura. Verum est enim, secundum omnes, quod sepulcrum intravit, & adhuc illud apparet. Quidam autem dicunt, quod sepulcrum vivens intravit, & divina virtute exivit translatus ad locum Enoch & Eliæ, ubi reservatur usque ad finem mundi. Et secundum hoc exponitur sic: *Sic eum*, vivum, *vole manere*, usque ad finem mundi; & tunc pro me patietur martyrium ab Antichristo cum illis duobus. Nam inconveniens est quod non mo-

(a) Al. audiebat.

moriatur: quicquid enim oritur, moritur. Heb. IX. 27. „ Statutum est (*a*) omnibus hominibus semel mori. " Alii vero dicunt, quod sepulcrum suum, quod est apud Ephesum, vivens intravit, & in eo adhuc vivit dormiens donec veniat Christus; habentes in argumentum huiusmodi, quod illic terra sursum quasi ebulliens scaturit; quod eius anhelitu fieri dicunt. Sed hoc excludit Augustinus dicens, quod minus est si dormiens vivit, quam si viveret beatus. Cur ergo Christus discipulo quem præ ceteris diligebat, pro magno munere longum donasset somnum, & privasset eum tanto bono, pro quo Apostolus cupiebat dissolvi, & cum Christo esse? Phil. I. Et ideo non est hoc credendum; sed quod mortuus fuit, & resurrexit etiam in corpore. Et huiusmodi signum est, quia corpus eius non invenitur, & sic beatus manet cum Christo, secundum quod invitavit eum, Apoc. ult. 20. „ Dicit qui testimonium perhibet istorum: Etiam (*b*) venio cito. " Est ergo exponendum mystice, secundum Augustinum, ut intelligatur per hoc quod dicit, *Manere*, idest permanere, sive expectare, secundum illud Luc. XXIV. 49. „ Manete in civitate donec „ induamini virtute ex alto. " Et sic Dominus de Ioanne, idest de vita contemplativa: (*c*) dicit: *Sic eum volo manere*, idest expectare, *donec veniam*, vel in fine mundi, vel in morte cuiuslibet contemplativi: quia contemplativa hic inchoata non perficitur; sed inchoata manet, & expectat donec Christus veniat, perficienda cum venerit. Apoc. VI. 11. „ Dictum est illis ut „ requiescerent tempus adhuc modicum do„ nec compleatur numerus conservorum eo„ rum. " Luc. X. 43. „ Maria optimam par„ tem elegit, quæ non auferetur ab ea. " Prov. III. 16. „ Longitudo dierum in dextera „ eius, & in sinistra illius divitiæ, & glo„ ria. " Sed activa vita perfecta, & informata eius passionis exemplo (*d*) interim sequitur Christum, patiendo pro eo. Sed, secundum Chrysostomum, legitur sic: *Sic eum volo manere*, idest remanere in Iudæa, & in hac terra ad prædicandum, & te volo me sequi habendo solicitudinem totius orbis, & patiendo pro me; & hoc *donec veniam*, ad delendum Iudæos. *Quid ad te?* quasi dicat: meum est ordinare. Nam, sicut habetur in historiis, Ioannes non recessit de Iudæa usque ad tempus quo Vespasianus veniens in Iudæam cepit Hierusalem; & tunc inde discedens venit ad Asiam. Vel, secundum Hieronymum, *tu me sequere*, idest per passionem, & *sic*, scilicet Ioannem, *volo manere*, absque passione martyrii, & mortis, *donec veniam*, ad vocandum eum ad me. Supra XIV. 3. „ Iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum. " *Quid ad te?* scilicet de hoc privilegio. Unde in legenda beati Ioannis dicitur, quod cum nonaginta esset annorum, apparuit ei Dominus Iesus Christus, & invitavit eum ad convivium (*e*) suum.

(c) Consequenter cum dicit, *Exiit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur*, ponitur quomodo discipuli prædicta verba Domini intellexerunt, scilicet quod non moreretur: & hoc est quod dicit: *Exiit sermo*, idest vulgatum est, *inter fratres*, idest inter discipulos: Psal. CXXXII. 1. „ Ecce quam bonum „ & quam iucundum habitare fratres in u„ num: " *quod discipulus ille*, scilicet Ioannes, *non moritur*. Sed hunc intellectum corrigit, dicens: *Et non dixit Iesus, Non moritur*. Matth. XV. 16. „ Adhuc & vos sine in„ tellectu estis? " Alia omnia exposita sunt.

LECTIO VI.

(a) Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. (b) Et scimus quia verum est testimonium eius.

(c) Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

(a) Hic ponitur ultima pars Evangelii, quæ est quasi epilogus: & primo ponitur commendatio Evangelii; secundo superexcessus rei quæ in Evangelio narratur, ibi, *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus*. Evangelium autem commendatur dupliciter. Primo quidem ex auctore; secundo vero ex veritate, ibi, *Et scimus quia verum est testimonium eius*. Circa auctorem tria ponit. Primo eius auctoritatis privilegium: quia *hic est discipulus ille*: supple replicando prædilectus, familiaris, fideliter interrogans, & cui datum est ut sic maneat donec veniam: quæ omnia ad auctoritatis privilegium spectant. Dicitur Ioannes specialiter prædilectus propter specialitatem caritatis. Supra XIII. 35.

In

(a) *Al. deest* omnibus. (b) *Al.* veniam. (c) *Al. omittitur* dicit. (d) *Al.* & ideo sequitur. (e) *Al. deest* suum.

In hoc cognoscent omnes quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem. De dilectione autem fraterna nullus Apostolorum tantum loquitur quantum ipse in Epistolis suis. Legitur etiam de eo, quod iam senex effectus portabatur ad Ecclesiam a discipulis suis, ut instrueret fideles; quibus dicebat hoc tantum: Filioli, diligatis invicem. Et in hoc est perfectio disciplinae christianae. Secundo propter eius officium, quod est perhibere testimonium: unde dicit: *Et testimonium perhibet de his*. Hoc est proprium Apostolorum officium. Actor. 1. 8. „ Eritis mihi testes. " Esa. xliv. 8. „ Vos testes mei, dicit Dominus. " Tertio subdit eius studium, cum dicit, *Et scripsit hac*: qui enim ex officio Apostolatus praesentibus testificatus est de gestis Christi, ipsemet ex studio, praedicta gesta ad utilitatem futurorum, & absentium scripsit, Esa. viii. 1. „ Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis: Velociter spolia detrahe, cito praedare. " Eccli. xxxviii. 25. „ Sapientiam scribet in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu, sapientiam percipiet; qua sapientia replebitur. " Datum est enim ipsi Ioanni ut viveret usque ad tempus quo Ecclesia in pace erat; & tunc haec omnia scripsit. Sed ideo addit hoc, ne videatur hoc Evangelium propter hoc quod scriptum fuerat post mortem omnium Apostolorum, & alia Evangelia approbata fuerant ab eis, & specialiter illud Matthaei, minoris esse auctoritatis quam alia tria Evangelia.

(b) Hic ponitur veritas Evangelii. Et loquitur in persona totius Ecclesiae a qua receptum est hoc Evangelium, Prov. viii. 7. „ Veritatem meditabitur guttur meum. " Notandum autem, quod cum multi scriberent de (a) catholica veritate, haec est differentia: quia illi qui scripserunt canonicam Scripturam, sicut Evangelistae, & Apostoli, & alii huiusmodi, ita constanter eam asserunt quod nihil dubitandum relinquunt. Et ideo dicit: *Et scimus quia verum est testimonium eius*. Gal. 1. 9. „ Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit. " Cuius ratio est, quia sola canonica Scriptura est regula fidei. Alii autem sic edisserunt de veritate, quod nolunt sibi credi nisi in his quae vera dicunt.

(c) Hic ponitur insufficientia scripturae suae quantum ad rem quam scribit: ut quasi removeat quod haec scripsit, quasi volens praestare gratiam dilectori suo: quia non solum ista fecit, sed etiam *multa alia quae non sunt scripta in libro hoc*. Hoc autem quod sequitur, *Quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt, libros*, potest dupliciter exponi. Uno modo, ut *capere* referatur ad capacitatem intellectus; quasi dicat: Tot possent dici de Christo quod nec mundus caperet eos libros qui de his scriberentur. Supra xvi. 12. *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo*, idest capere. Alio modo, ut sit locutio hiperbolica: & significat excessum operum Christi.

Sed quid est hoc quod dicit? Praemisit enim: *Et scimus quia verum est testimonium eius*: & statim subdit hiperbolicam locutionem. Sed, secundum Augustinum, sacra Scriptura utitur quibusdam figuratis locutionibus: sicut (Esa. vi. 1.) „ Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & elevatum: " & tamen non sunt falsae; ita quando in sacra Scriptura est aliqua locutio hiperbolica. Non enim est intentio dicentis ut credatur quod dicit, sed quod intendit significare, scilicet excessum operum Christi. Hoc tamen non fit quando aliquid quod erat obscurum, vel dubium exponitur; sed quando id quod est apertum, augetur, vel attenuatur; puta, cum quis volens copiam alicuius rei commendare, dicit: Hoc sufficit centum personis, vel mille. Volens autem vituperare dicit: Hoc vix sufficeret tribus. Nec tamen falsum dicit, quia sic verba rem quae indicatur excedunt, ut ostendatur quod non intendit mentiri; sed ostendere esse parum, vel multum. Vel potest referri ad virtutem Christi, qui signa faciebat; ut fiat vis in hoc quod dicit, *Per singula*. Scribere enim per singula, signa, & dicta Iesu Christi, est dictorum singulorum, & factorum enucleare virtutem. Verba autem, & facta Christi sunt etiam Dei. Si quis autem vellet eorum rationem per singula scribere, vel narrare, nullo modo posset; immo etiam nec totus mundus hoc potest. Infinita enim verba hominum non possunt attingere unum Dei verbum. A principio enim Ecclesiae semper scripta sunt de Christo, nec tamen sufficienter; immo si duraret mundus per centum millia annorum, possent libri fieri de Christo, nec ad perfectionem per singula, facta, & dicta sua enuclearentur. Eccle. ult. 12. „ Faciendi plures libros nullus est finis. " Psalm. xxxix. 6. „ Annuntiavi, (b) & locutus sum; multiplicati sunt super numerum. "

(a) *Al.* canonica. (b) *Al. deest* & locutus sum.

F I N I S.

MONITUM TYPOGRAPHI.

NE lectionum variarum, ut aiunt, quin etiam quamplurium quæ mendo certe laborant, difficultatem lectoribus afferat frequentia, ac molestiam ingerat, si textui, ut duobus præcedentibus in Tomis factum est, solis ipsæ distinctæ cruculis, inserantur, mutato consilio, doctis viris admonentibus, in inferiorem paginarum oram reiectæ sunt, alphabeticis notis adhibitis, quæ proprium indigitant cuiusque locum. Editionis nostræ integritati satis superque hoc modo consultum arbitror, dum vetus lectio vel erronea servatur, ne cui locus ambigendi sit nos quidpiam voluisse immutare. Haud sane spernendam præterea curam reputo qua nunc primum uti cœpimus, Scripturarum sententias suis etiam versiculis distinguentes, ut cuique persacillimum sit, cum libuerit, innumera pene loca sacrorum eloquiorum invenire, quæ ab Angelico Doctore in his quæ elucubravit Commentariis & afferuntur, & illustrantur. Unum illud postremo loco monendum, Scripturarum libros numeris Romanis maioribus, capita minoribus eisdem, commata demum Arabicis, ut vulgo dicimus, indicari. Exempli loco sit illud quod pag. 2. lin. 27. occurrit: I. Reg. xiii. 14. ubi legendum: Libro primo Regum, capite tertiodecimo, versiculo decimo quarto. Commodis vero, studiisque tuis dum allaboro, operam meam qualemcumque, Lector humanissime, æqui bonique consule.